

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ÆCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SÛT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VICINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NU-
MERI. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLU-
MINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ, TOMUS LVI. 5611

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
A DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1839

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIAM EDITIONES CASTIGATA, INNUNERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1839

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LVI CONTINEANTUR.

Interpretatio in Isaiam prophetam, capita VIII.	col. 11
Homiliæ VI in Oziam seu de Seraphinis.	93
Homilia in locum illum Isaiæ : <i>Ego Dominus Deus feci lumen</i> , etc.	141
Homilia in locum illum Jeremiæ : <i>Domine, non est in homine via ejus</i> , etc.	153
Homiliæ II de prophetarum obscuritate.	163
Interpretatio in Danielen, capita XIII.	193
Homilia in illud Joannis : <i>Filius ex se nihil facit</i> , etc.	247
Homilia de Melchisedeco.	257
Homilia contra ludos et theatra.	263
Homilia in illud : <i>Hoc autem scitote</i> , etc.	271
Homilia de perfecta caritate.	279
Homilia de continentia.	291
Sermones II de consolatione mortis.	293
Synopsis Scripturæ sacræ.	313
Homilia in natalem Christi diem.	385
Homilia de Legislatore.	397
Homilia in illud Matthæi, <i>In qua potestate hæc facit</i> , etc.	411
Homiliæ VI in mundi creationem.	429
Homilia de serpente.	499
Epistola ad Theodorum Mopsuestenum.	517
Spuria.	517

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequenter S. Joannem Chrysostomum SS. Patris versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et plura quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Ex typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

Præfatio

IN TOMUM SEXTUM.

Ad sextum jam Tomum pervenimus, ubi multa nova et insignia comparent, de quibus omnibus jam abunde præfati sumus in Monitis ante initium singulorum de more præmissis. Ibi vero omnia quæ in disceptationem quæstionemque vocari poterant expendimus. Etsi autem universa, quæ menti succurrebant, quæque lectori facem præferre posse videbantur, protulerimus, secundis tamen curis, uti solet, quædam accessere notitiæ, quas hic efferre non gravabimur, postquam de imperfecto in Isaiam Commentario, qui primus occurrit, nec prævio Monito gaudet, quædam et quidem necessaria præmiserimus.

§ I. De Commentario imperfecto in Isaiam prophetam.

Hic Commentarius non modo inter præstantissima computandus, si stylum spectes, si orandi genus, si ethica præcepta et morum institutionem. Quæritur primo num hæc umquam concionando dixerit Chrysostomus, an vero sibi tantum scripserit atque in scriniis servarit. Hinc Antiochiæne an Constantinopoli hanc interpretationem concinnaverit: demum an hunc Commentarium imperfectum, qui usque ad medium tantum capituli octavi producit, vel perfecit Chrysostomus, vel perficere in animo habuerit.

Primam quæstionem, num videlicet hæc præsentem populo concionando protulerit, solvere non ita facile est. Certe non paucis in locis populum alloqui videtur, id quod animadvertere est per totum secundum caput, et in tertio quoque capite, ubi illa explanans Chrysostomus, quæ Isaias contra mulierum sui temporis luxum et ornatus varios protulerat, ea ipsa in sui ævi Christianas mulieres, pari morbo laborantes, transfert S. antistes. *In his porro, inquit cap. 3, n. 10, col. 53, non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis et quotidiana litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum: necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda: multaque alia hinc orta peccata videre est.* Ante hæc etiam cap. 2, n. 6, col. 35, de illis agens qui auguria auspiciaque captabant, hæc ad populum proferre videtur: *Multi namque jam sunt qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insaniam se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur, etc.* Alia bene multa occurrunt in hoc Commentario, quæ concionantem Chrysostomum exhibere videntur. Vix tamen putaverim hæc, ut hodie jacent, in cætu populi dicta umquam fuisse; nullum enim in toto Commentario præmium comparet, qualia solet adhibere Chrysostomus, orationis faciendæ et ornandæ auctor locupletissimus; nullus epilogus, nulla in fine moralis exhortatio, Christi vel Trinitatis laude terminata: qui mos tamen perpetuus est Chrysostomi in concionibus. Imo vero etsi multa sint quæ concionanti et cætum alloquenti competere videantur, etsi multa afferantur ex Scriptura, quæ ad persuadendum maxime valeant, hic tamen non habentur tales apostrophæ, quales conspiciamus in Expositionibus in Psalmos. Quamobrem difficile crediderim hæc in cætu populi vel dicta vel lecta fuisse.

Aliud item quærendum incumbit, nempe Antiochiæne an Constantinopoli hunc Commentarium Chrysostomus ediderit, qua de re audiendus Tillemontius, p. 90. « Hoc opus, » inquit ille, « Chrysostomi esse nemo non existimat, atque elegantia specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur, col. 33 et 34, ejus statui tempore Chrysostomi congruentia; maxime vero si spectes ea quæ annum 377 præcesserunt. Illud vero operis vel in solitudine, vel cum diaconus esset, fortasse emisit. Nam ex quo tempore presbyter fuit, non videtur sat otii et spatii habuisse, ut tanto edendo operi manum admoveret. » Hanc Tillemontii conjecturam libenter admiserim: certe commode potest susceptum hujusce Commentarii opus in illa tempora rejici, cum nondum cæpto concionandi officio, operam poneret in exercitatione dicendi. Hic frequentia contra Judæos argumenta, unde Christianis contra Judæos tum frequentes fuisse velitationes arguitur: ex iis præcipue, quæ dicuntur cap. 1, col. 23, et per totum caput secundum. Hæc porro contra Judæos pugna Antiochiæ frequentes erant, ut videas non modo in Homiliis octo contra Judæos T. I, sed etiam passim in aliis Antiochiæ habitis; id quod non perinde advertitur in Constantinopolitanis homiliis. Alioquin autem tot implicatus negotiis Chrysostomus, cum episcopus Constantinopolitanus esset, tanta incumbente rerum præcipuarum sollicitudine, non sat otii habuisse videtur, ut tantum Commentarium aggrediretur. Non deerunt fortasse qui dicant ipsum cum

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi augurando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit ? Quæ supersunt autem ad medium tantum capituli octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem hodiernæ Vulgatæ nostræ inveciam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime, aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chrysostomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cœpisset, ingruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrasticè* adornatam, ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in Latinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias addendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Daniele non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non discedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperiatur ; non solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelierio et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Benzelius, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ inter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottoboniani Codicis, unde ego exscripsi Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzelius.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sentiremus, quid de anno, imo de die qua habita fuerit statuendum putaremus, abunde diximus in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissimam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oriri deprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habita fuit egregia illa Concio contra ludos Circenses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus, repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam annum unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, *etenim annus tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum* : cum ordinatus ergo fuisset anno 398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur anno feria quarta hebdomadæ cujusdam *irrupente pluvia ingenti atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, liliæ et supplicationes fuere*, etc. Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum interposito post tantam alluviem die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, *ad spectaculum concertantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisi aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejunare oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio spirituali, fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum abductus es.*

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere celebrat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse. Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam exposui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta hebdomadis, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Parasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenerat quæ hic memoratur, et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

bant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si homilia in die sancto Paschæ habita fuerit, cur ne verbum quidem in concione tota de resurrectione Domini habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illo die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse: an potuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate ne carptim quidem loqui? Si vero in sequentem diem homiliam mittamus, alia exsurget difficultas; non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri intercedent; ac licet dici possit Chrysostomum tres dixisse dies non supputando, sed tempus circiter assignando, certe vix in animum inducere possis, Chrysostomum contra eos qui in Parasceve ad ludos Circenses accurrerant, et Sabbato theatra obscænis spectaculis plena adierant, nihil dixisse de Paschatis die Sabbatum illud insequente, si vere fuisset illa hebdomada sancta.

Altera neque minor ex verbis ipsis Chrysostomi oritur difficultas. Imber ille ingens, inquit, omnia trahebat, comatas spicas dejiciebat, *στῆχους κομίντας κατακίβνω*, id est secundum litteram, spicas comatas ut se inclinarent coegit, quibus verbis tempestatem messi proximam indicat (a). Quomodo autem id intelligi queat de campis quales sunt ineunte Aprili, herba viridi nempe, non comatis spicis, repleti: siquidem hoc anno, si fidendum Tabulis Paschaliibus, Pascha incidit in sextam Aprilis diem? Ut ut vero est, comatæ spicæ non possunt vel ineunte vel medio Aprili in agris erigi.

Quid vero si dicamus hæc ad hebdomadam sanctam non referri, sed ad aliam hebdomadam mense circiter Junio, quando spicæ comantes in agris observantur circa Constantinopolin? Hoc pacto certe difficultates omnes solverentur: videndum ergo an Parasceve illa, in qua symbola salutis generis nostri, in qua Dominus pro orbe crucifigebatur, etc., possit de qualibet feria sexta seu Parasceve intelligi. Apud Græcos utique Parasceve pro feria sexta accipitur: Parasceven enim diem Veneris esse ait Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 744, et Chronicon Anonymi manuscriptum a Carolo Cangio in Glossario Græco allatum hæc de Constantino magno habet, *Constantinus multas leges pro Christianis tulit, jussitque Parasceven et Dominicam honorari, illam propter crucem Domini, hanc propter resurrectionem.*

Hic certe videtur Chrysostomus de alia Parasceve loqui, quam de illa quæ in hebdomada sancta celebrabatur; alioquin enim annon de Sabbato sequenti loquens, quæ pars Christiani populi ad theatra se contulit, objurgaturus illos erat quod in vigilia ipsa sanctissimi Paschatis ad profana et lasciviæ plena illa spectacula se contulissent?

De cæteris quæ sequuntur opusculis, quæque in Editionibus Chrysostomi Græco-Latinis non exstabant, satis diximus in Monitis ad singula. Quæ Monita prudens lector legere ne omittat; sunt enim ea mente concinnata, ut majorem ex homiliarum lectione fructum percipiat.

§ III. De Synopsi Scripturæ sacræ, et cur Chrysostomus in recensione librorum Novi Testamenti Pauli Epistolas ante Evangelia ponat.

Synopsin Scripturæ sacræ ex Manuscripto quodam Coisliniano desumpsimus; Codex autem ille mutilus in multis locis erat: nam præterquam quod in Veteri Testamento plurima desiderabantur, tota Novi Testamenti Synopsis deerat, quam tamen ab se concinnatam ipse auctor in præmio testificatur. Quapropter nihil non egimus, ut si qua in aliis bibliothecis laterent, quorum accessione sartum tectum opus dare possemus, ea nobis amicum ope mitterentur exscripta. Ubi vero comperi alium ejusdem Synopseos Codicem exstare Lugduni Batavorum in bibliotheca, quæ olim Isaaci Vossii fuerat, virum doctissimum Abrahamum Gronovium rogavi ut mihi eorum quæ in Manuscripto nostro deerant copiam faceret, annotatis diligentissime iis quæ Manuscriptus noster contineret. Ille autem vir eruditus et humanissimus, ea omnia quæ in nostro Codice desiderabantur, diligenter exscripsit, ut transmitteret mihi; cum autem is cui apographum suum dederat mihi transmittendum, summa usus negligentia, illud amisisset, et pessum dedisset, eandem iterum vir ille, non sat a me laudandus, curam, eundem laborem suscepit, perfecit atque misit, cui ego immortales habeo gratias. Synopsis igitur ex hisce duobus Codicibus exceptam edidi: ipsique Diatribam præmisi, in qua plaribus probavi Chrysostomi notas et indicia multa in illa haberi quæ ejus geminum esse opus suaderent: neque tamen calculum omnino ea de re tuli, sed ut par erat, me eruditorum ea de re sententiam expectare professus sum, ut non meo tantum, sed iteratorum per orbem judicio opus Chrysostomo assereretur.

Argumenta porro ad eam rem bene multa protuli; sed aliud superest non omittendum, ac vel ea de causa proferendum quod aliquid singularitatis præ se ferat. In fine Præmii ad Synopsin librorum Novi Testamenti enumerationem sic orditur Chrysostomus: *Sunt autem Novi Testamenti libri Epistolæ quatuordecim Pauli, quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci, quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit.* Et sic catalogum ad finem usque prosequitur. Itaque librorum Novi Testamenti recensione parans, ab Epistolis Pauli orditur, et post Epistolas illas Evangelia numerat, contra quam in aliis omnibus etiam antiquissimis Scripturæ sacræ catalogis observabatur: siquidem hic ordo ubique comparet, ut primum quatuor Evangelia, hinc Actus apostolorum, postea Epistolæ Pauli, demum Epistolæ, quas catholicas appellabant, numerentur. Licet enim Scripturæ omnes paræ sint auctoritatis, paræque fidem exigant, utpote quæ Spi-

(a) Quis vero Chrysostomi dictionem translata[m] proprio sensu accipiat? Nam in hujus orationibus mense Aprili jam inire licet spicas comatas, quas apud agricolas Junio demum reperias.

ritum sanctum primum habeant auctorem, aliquis tamen ordo in libris sacris enumerandis a principio constitutus est. Verum Chrysostomus ita Paulum amabat, ut ipse non semel in scriptis suis testificatur, ut quavis minima data occasione, si Paulus concionanti sese offerret, si semel ille Pauli mentionem faceret, non posset ulterius a Paulo discedere: ait enim ipse infra, col. 146, cum inter concionandum Paulum attulerat, ulterius relinquere non posse, et a proposito argumento abduci. Tali igitur modo erga Paulum affectus Chrysostomus quatuordecim Epistolas Pauli ante quatuor Evangelia posuit, neque hic tantum, sed etiam capite secundo in Isaiam, col. 27, sic ait: *Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ: sed, quod dixi, diversis temporibus.* Neque tamen ideo

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

OPERA OMNIA.

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM (a).

Læus Isaiæ propheta; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. — Hujus prophetæ excellentiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet: illam vero perfectius declarat Paulus, qui accuratius omnibus ejus virtutes noverat, utpote qui tanta eum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, hæc omnia uno verbo complexus est dicens: *Isaias autem audet, et dicit (Rom. 10. 20): Inventus sum a non querentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant (Isai. 65. 1).* Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgens, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænuntiabat, sed etiam in ipsis calamitatibus non minus quam ii qui in ipsas inciderant dolebat et cruciatur, acerbiusque lugebat quam ii ipsi qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amore affectu erga contribules, quos regebant (b), superarent, et naturæ tyrannidem longo

spatio anteirent. Nemo enim, nemo utique tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes, pro illis dira patientibus Deum obsecrantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus eriperent. Etenim nihil ad suscipiendam rempublicam aptius, quam anima philosophiæ plena misericordiæ addicta. Ideo Moysem illum magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suam erga populum amorem operibus exhibuerat, posteaque dicebat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32).* Et ille ipse [Isaias] illos cernens pereuntes, dicebat: *Dimittite me, amare febo. Ne contendatis consolari me super contritione filix generis mei (Isai. 22. 4).* Jeremias vero post urbis excidium longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliusque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existmans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum viginti et plures

(a) Collata est cum Ms. Regio 1953, quem unicum habemus, et cum variis lectionibus, quas Savilius ad calcem octavi Tomi edidit ex Ms. Bavarico.

(b) Prophetarum subditos hic dicit Judæos. Id quod sane verum esse potuit sub Moyse et Samuele. Verum erga alios prophetas quomodo subditi prophetarum dici poterant Ju-

dæi? Hic vero nulla potest suspicio esse mendii; nam hæc vox paulo post repetitur. Subditos autem prophetis Judæos hic dicere puto Chrysostomum, quia in iis quæ religione et cultum Dei spectabant, prophetis obsequabantur, vel obsequi jubebantur.

putandum est Joannem nostrum Epistolas Pauli Evangeliiis præposuisse, sed parum interesse putabat, ultra prima ponerentur, quoniam, ut jam dixi, omnia sciebat ex eodem Spiritu promanavisse.

Ad opuscula sequentia satis sunt ea quæ in Monitis præfati sumus. Unum restat admonendum, nempe dixisse nos in Monito ad Homiliam de Legislatore, Florilegia in fine hujusce Tomi edenda a nobis esse. Id scilicet initio decreveramus. Verum postea cum advertissemus fore ut in nimiam molem cresceret hic Tomus, si Florilegia in fine ederemus, illa in alium Tomum cudenda misimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

Τοῦ προφήτου τούτου τὸ ἐξαιρετὸν μάλιστα μὲν καὶ αὐτόθεν ἔστιν ἰδεῖν, δείκνυσι δὲ αὐτὸ ἐντελέστερον ὁ πάντων ἀκριβέστερον τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ εἰδὼς Παῦλος, ἔτι Πνεύματι τοσοῦτω φθειγγόμενος. Τὴν γὰρ ἐλευθεροστομίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φρόνημα τὸ ἀδούλωτον, καὶ τὴν ὑψηλὴν γνῶμην, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία σαφήνειαν ἐνδεικνύμενος, ἅπαντα ταῦτα ἐπὶ ῥήματι παρέστησεν εἰπὼν· Ἡσαίας δὲ ἀποτολμῆ καὶ λέγει· Ἐδρόθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. Πολὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ συμπαιθίς. Οὐ γὰρ δὴ μόνον κατεξανίστατο τῆς τοῦ δήμου μανίας, οὐδὲ ἐλευθέρῃ γλώττῃ καὶ ὑψηλοτέρῃ γνῶμῃ τὰ μέλλοντα αὐτοῦς καταλήψεσθαι λυπηρὰ μετὰ πολλῆς ἀπήγγελε τῆς παρήρησις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἐμπιπόντων ἀλγεῖ καὶ δάκνεται, καὶ πικρότερον τῶν ἀλόγων ὑδύρται. Καὶ πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἁγίων τοιοῦτον τὸ ἔθος· πατέρων φιλοστοργίαν τῇ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἀπέκρυψαν διαθέσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως τυραννίδα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος [2] ὑπερηγάμισαν. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς ποτε φιλόπαις οὕτω τῶν ἐκθόνων περιεκαίετο, ὡς οὗτοι τῶν ἀρχομένων ὑπερεπίβησκον, ὀδυρόμενοι, θρηνοῦντες, κακῶς πασχόντων αὐτῶν τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες, συναπαγόμενοι, κοινοῦντες τῶν δεινῶν, πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ πάσχοντες, ὥστε αὐτοῦς ἐξελεῖσθαι καὶ τῆς ἀνωθεν ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐπιδρομῆς. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἐπιτίθειον εἰς ἀρχῆς εἰρεσιν, ὡς ψυχὴ φιλόσοφος καὶ συν-

αλγεῖν ἐπισταμένη. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσεία τὸν μέγαν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς δημαγωγίας ἀνεβίβασεν ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ προλαβὼν διὰ τῶν ἔργων ἐπέδειξατο τὴν ὑπὲρ τοῦ δήμου φιλοστοργίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλεγεν, Εἰ μὲν ἀφείς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἀφες· ἐπεὶ κάμει ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας. Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁρῶν ἀπολλυμένους αὐτοῦς*, ἔλεγεν Ἄφεςτέ με, πικρῶς κλαύσομαι. Μὴ κατωχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. Ὁ δὲ Ἱερემίας καὶ θρήνους μακροὺς συνέθηκε, τῆς πόλεως κατενεχθείσης. Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ συναπῆλθε, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν τῆς οἰκίας κουφοτέραν εἶναι ἐνόμιζε, μέγιστον εἰς παραμυθίαν τῆς συμφορᾶς ἔχων τὸ παρεῖναι τοῖς κάμνουσι, καὶ διορθοῦν τὰ ἑτέρων πράγματα. Καὶ ὁ Δαυιδ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀνόου τῆς τούτων εἰκοσι καὶ πλείους ἡμέρας διέμενεν^b ἄσιτος, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπέδειξατο, τὸν Θεὸν ἱκετεύων ἀφεθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας αὐτοῦ. Καὶ τῶν ἁγίων δὲ ἕκαστος ἐντεῦθεν φαίνεται λάμπων. Οὕτω καὶ ὁ Δαυιδ ὁρῶν τὴν θεήλατον ὀργὴν ἐκείνην ἐπὶ τὸν δῆμον φερομένην, ἐφ' ἑαυτὸν ἐκάλει τὴν πληγὴν, λέγων· Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποίμνιον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ

* Reg. ἀπολλυμένους αὐτόν, male. Ille autem αὐτὸς οὗτος, qui ex serie verborum videtur Moyses esse, est Isaias, ex cap. 22, v. 4.

^b Reg. διέμενεν.

πατρός μου. Καὶ Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης πάρρω τῶν κακῶν ἐστῆκε, καὶ οὐδὲν ἔχων κοινόν πρὸς τὰ καταληψόμενα τοὺς ἑν Σοδόμοις κακὰ, ὡς ἐν αὐτοῖς μέσοις τοῖς θεροῖς ἐμβεθεῖως, οὕτω παρεχάλει καὶ ἰδέετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδ' ἀν' ἀπίστη πάντα ποιοῦν καὶ λέγων, ὥστε λύσαι τὸν χαλεπὸν ἐμπρησμὸν ἐκεῖνον, εἰ μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφελὲς ἀπήλθεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καινῇ καὶ μεζίονα ἐπεδείξαντο ταύτης τὴν ἀρετὴν, ἅτε καὶ κλεινοὺς ἀπολαυκότες χάριτος, καὶ πρὸς μακρότερα κληθέντες σκάμματα. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι τοῖς πλουτοῦσι δυσκολωτάτη ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰσοδος, ἡγωνία καὶ ἔπρεμε, καὶ πρῶτον προσῆγε λέγων· *Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι; καίτοι γε ὑπερ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν πραγμάτων.* Οὐ γὰρ τὸ ἐαυτῶν ἐπακόπου, ἀλλὰ τῆς εἰκουμένης ἐφρόντιζον. Καὶ Παῦλος δὲ δι' ὄλων τοῦτο ἡμῖν ἐνδείκνυται τῶν ἐπιστολῶν ἡ· ὅς οὐδὲ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν ἠνέσχετο πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὕτω λέγων· *Τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, κρείσσον, τὸ δὲ ἐπιμείναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς.* Τοιοῦτον καὶ οὗτος ἡμῖν διατραπὲ τὸν χαρακτήρα ὁ προφήτης, καὶ λέγων τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς [3] τῆς παρήσειας, καὶ ἐπιτιμῶν τοῖς ἀμαρτάνουσι, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν συνελθῶς καὶ διὰ μακρῶν τῶν λόγων παροξυνομένον κατ' αὐτῶν· καὶ τοῦτο μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας ἐστὶν ἰδεῖν, τῶς δὲ αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀρξασθαι τῶν προεμίλων.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας.

α'. Ὅρασις καλεῖ τὴν προφητείαν, ἣ διὰ τὸ πολλὰ τῶν ἐκδοσησόμενων ἐπ' αὐτῆς ὄραν τῆς βίβλου· ὡς ὁ Μιχαίας εἶδος τὸν λαὸν ἐσπαρμένον· καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν παρενομίαν τῶν τὸν ἕλιον προσκυνούτων καὶ τὸν Θαμοῦζην· ἣ διὰ τὸ τὴν ἀκοήν τῶν προφητῶν τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένην αὐτοῖς μηδὲν ἑλαττον ἔχειν τῆς βίβλου, ἀλλ' ὁμοίως πληροφορεῖν, ὅπερ ἐν τοῖς βιωτικαῖς οὐκ ἐνι. Ὅτι γὰρ ἑτέρως ἤκουον παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, φησὶ· *Προσέθηκέ μοι ὡτίον ἀκούσασθαι.* Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν λόγον ἀξιόπιστον, δρασις εἰπὼν, καὶ ἀνίστησι τὸν ἀκρασθῆναι, καὶ παραπέμπει πρὸς τὸν τὰ πράγματα δεξιάν. Ἔθος γὰρ αὐτοῖς ἄτασι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ διαπορθημοῦσι τὰ λεγόμενα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων κατασκευάζειν, ὡς οὐδὲν οἰκοθεν φέγγονται, ἀλλ' ὅτι θεοὶ χρησιμοί τινές εἰσι τὰ λεγόμενα, καὶ γράμματα ἐκ τῶν οὐρανῶν καταθέντα. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ· *Ἡ γλῶσσά μου κλάμος γραμματέως δευγρᾶφου.* Μὴ τοίνυν τοῦ καλέμου νόμιζε εἶναι τὰ γράμματα, ἀλλὰ τῆς κατεχούσης αὐτὸν δεξιάς, τουτέστι, μὴ τῆς γλώττης τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ τῆς κινούσης αὐτὸν χάριτος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοῦτο ἀπὸ ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν, ὅτι *Αἰσῶλος ἤμην,* φησὶ, *συνάμυνα κνίζων·* ἵνα μὴ ἀθροαπὴν σοφία τὰ λεγόμενά τις λογίσσεται. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι προσέθεικεν εἰπὼν· *Ἀλλὰ μὴν θῶ ἐνεκλήσθη ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κριματος, καὶ δυναστείας.* Οὐ γὰρ δὴ μόνον σοφοῦς αὐτοῦς ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροῦς εἰργάζετο, οὐ τῆ τοῦ σώματος κατασκευῆ, ἀλλὰ τῆ

γνώμῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς δῆμον εἶγον ἑταμὸν καὶ ἀναίσχυντον, αἱμάτων διψῶντα προφητικῶν, καὶ σφαγαῖς ἀγίων ἐμμελετώντα, εἰκότως πολλῆς ἰδέοντο τῆς δυνάμεως, ὥστε μὴ καταπλαγῆναι τὴν ἀρατον αὐτῶν βύμην. Διὰ δὴ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ, *Τέθεικά σε ὡς στῦλον οἰδοθῶν,* καὶ ὡς *τείχος χαλκού·* τῷ δὲ Ἰεζεκιῇ δ', *Ἐν μέσῳ σκοραίων σὺ κατοικεῖς, μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, μηδὲ πτοηθῆς.* Καὶ Μωδοῦς δὲ, ἡνίκα ἀπεστέλλετο, οὐχὶ τὸν Φαραὼ δεδοικώς, ἀναδύεσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλ' αὐτὸν μάλιστα τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων. [4] Τῷ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ τὸν βάρβαρον ἀφελὲς, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς μαθεῖν ἐζήτησε, τί δαί πρὸς εὐδοξίαν εἰπεῖν ἀπιστοῦντας, ὅτι δὴ παρὰ Θεοῦ ἀφιγμένος εἴη· καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκεῖνον ἔνεκεν ἐλάμβανε γνώμης· καὶ μάλᾳ εἰκότως, εἰ γὰρ εἰς αὐτὸν οὕτως ἐφόδησε, καὶ ταῦτα εὐεργετηθεῖς, τί εἰκότως ἦν αὐτὸν παθεῖν ἐννοοῦντα τὸν ἀτακτον δῆμον ἐκεῖνον; Διὰ δὴ τοῦτο οὐχὶ σοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως ἐλάμβανε Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν· *Ἐνεκλήσθη ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κριματος, καὶ δυναστείας.* Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν· *Ῥῆμα Θεοῦ ἐγένετο πρὸς Ἰερεμίαν τὸν τὸν Χαλκίον,* καὶ ἕτερος δὲ πάλιν· *Ἄηματα Νινευί, Βιβλίον ὁδοσῶς Ναυῆμ τοῦ Ἐλισαίου.* Καὶ αὐτοῖς γὰρ οὗτος ἕτερω βήματι τὸ αὐτὸ τοῖς προτέροις ἀνδείκνυται, τοῦ Πνεύματος τὴν κατοχὴν λῆμμα καλέσας. Ἐπειδὴ γὰρ λαμβανόμενοι ἦν τοῦ Πνεύματος οὕτως ἔλεγον, τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος οὕτως ὠνόμασε.

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πανταχοῦ προτίθησι τῶν Ἐπιστολῶν τὸ τῆς ἀποστολῆς ἔνομα, ὅπερ οἱ προφήται ἐποιοῦν διὰ τοῦ λέγειν, δρασις, καὶ λόγος, καὶ λῆμμα, καὶ βῆμα, τοῦτο διὰ τοῦ τῆς ἀποστολῆς κατασκευάζων ὀνόματος. Ὅπερ γὰρ ὁ λέγων δρασις καὶ βῆμα Θεοῦ, οὐ τὰ οικεῖα φθέγγεται, οὕτω καὶ ὁ ἀπόστολος ἑαυτὸν καλῶν, οὐ τὰ παρ' ἑαυτοῦ διδάσκει, ἀλλ' ὅπερ ὁ ἀποστέλλων ἐκέλευεν· Ἄποστόλου γὰρ ἀξίωμα, μηδὲν οἰκοθεν ἐπιπέσειν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Μὴ καλέσετε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ὅμῳν δόξαι ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·* θεικνός, ὅτι πᾶσα τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἡ ἀρχὴ τὴν βίβλον ἀνωθεν ἔλαβεν ἐκ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότου, κἂν ἀνθρώποι ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα διακονοῦμενοι. Ἦν εἶδεν Ἡσαίας. Τὸ πῶς ὀρώσιν οἱ προφήται ταῦτα, ὅπερ ὀρώσιν, σὺχ ἡμέτερον εἰπεῖν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς βίβλου· ἀλλ' ἐκεῖνος μόνος οἶδε σαφῶς, ὁ τῆ πατρὸς μαθῶν. Εἰ γὰρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολλὰς οὐδεὶς ἂν παραστήσει λόγῳ, πολλῶ μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Εἰ δὲ ἀμυδραῖς εἰκόσιν ἀποχρησάμενον δεῖ κατατομῆσαι, σὺχ ὥστε τὸ σαφὲς παραστήσαι, ἀλλ' ὥστε αἰνίγματι παρασχεῖν. ἔμοι δοκεῖ ταῦτο καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γίνεσθαι, οἶον ἂν εἰ ἡ καθαρῶν ὑδάτων φύσις ἡλιακᾶς ἀκτίνας δεξαμένη καταυγασθεῖ, οὕτω καὶ τῶν προφητῶν τὰς ψυχὰς, καθαιρομένης οικεῖα ἀρετῇ πρῶτον, ὑποδέχεσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ὕδαρ, καὶ πρὸς τὴν λαμπρότητα ποιοῦμένης ἐκείνην, οὕτω δέχεσθαι τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν. Ἰδὲ

ἄ Savil. palat deesse λέγειν αὐτὸν προσεῖαν, vel simile quiddam Bolsius legendum esse existimat. An desit aliquid non ausim affirmare: nam apud Chrysostomum hujusmodi ἀποσιωπήσεις non paucæ occurrunt.

ἄ Interpres legerat διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ ὁ Θεὸς φησὶ... τῷ δὲ Ἰεζεκιῇ, et sic Bavaricus. Regius vero Codex διὰ δὴ τοῦτο μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ... τῷ δὲ Ἰεζεκιῇ, male. Tūm nunc optime legit.

ἄ Sic recte Savil. et Reg. Morel. vero Nivul. καὶ βίβ.

ἄ Reg. male ὁ ἀπόστολος ἐκέλευεν.

ἄ Sic Bavaricus Codex recte. Editi παραστήσαι.

ἄ Reg καταληψόμενος τοῖς.

ἄ Prius Editi habebant εἰ δ' ὄλων... ἐπιστολῶν, quod prius Savilius dici posse eadem ratione qua dicit ipse Chrys. in psalm. xlvii, πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν. — Malo tamen lectionem mutare, et εἰ δ' ὄλων legere; imo sic legitur in Bavario.

dies jejunos mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitute redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David immissam in populum iram Dei ceruens, in se vindictam revocabat dicens: *Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi: et isti, qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitis invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturus erat supplicandi ut dirum incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro Novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitibus difficillimum esse cælorum ingressum,angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est: *Quis ergo potest salvari* (Luc. 18. 26)? etiamsi circa res suas consideret. Non enim de rebus suis, sed de orbe solliciti erant. Paulus certe per omnes Epistolas suas illud indicat: qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens: *Resolvi, et cum Christo esse, melius est, manere autem in carne magis necessarium propter vos* (Philipp. 1. 23. 24). Talem nobis servat formam hic propheta; Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsumque contra illos exasperatum longis frequenter sermonibus placat; quod in fine maxime prophetæ videre est. Tandem ipsum adendum est prophetiæ exordium.

CAPUT I (a).

Visio quam vidit Isaius.

1. Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quæ eventura erant sub aspectu haberet; quemadmodum Michæas vidit populum dispersum (3. Reg. 22. 17); et Ezechiel captivitatem ac prævaricationem eorum qui solem et Thamuzem adorabant (Ezech. 8. 14): vel quia id quod prophetæ a Deo audiebant, ipso rerum conspectu nihil minus haberet, sed perinde fidem faceret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod enim alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait: *Addidit mihi aurem ad audiendum* (Isai. 50. 4). Sermonem autem fide dignum reddit cum ait, *Visio*, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios transmittabant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui, sed divina ab se proferri oracula et scripta ex cælis delata. Sic David aiebat: *Lingua mea calamus scribæ velociter scripturis* (Psal. 44. 2). Ne putes igitur literas ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum; id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam movente. Alius vero prophetæ idipsum declarans dicebat: *Caprarius eram sycomoros cvellens* (Amos 7. 14); ne quis dicta

humanæ sapientiæ adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis: *Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et impudente, ac sanguini prophetarum inhiante, sanctorumque cædem moliente, multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum impetum formidarent. Ideo Jeremiæ dicitur, *Posui te ut columnam ferream et ut murum æreum* (Jer. 1. 18); Ezechieli autem, *In medio scorpionum tu habitas, ne timeas a facie eorum, neque formides* (Ezech. 2. 6). Moyses quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum Judaicum metuens, recusasse mihi videtur (Exod. 4. 10). Deum igitur alloquens, barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicendum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere; signaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum illum populum mente revolventem? Ideo non sapientiæ modo, sed etiam fortitudinis Spiritum accepit, et ideo dicebat ille: *Repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Aliusque iterum: *Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelciæ* (Jer. 1. 4). Et alius rursus: *Assumptio Ninives. Liber visionis Nahum Elcesæi* (Nahum. 1. 1). Hic ipse quoque Isaias altero verbo idipsum quod prius declarat, Spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim a Spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiæ ita vocavit.

Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat. Nobilitas non ex majoribus, sed ex merito proprio. — Idcirco Paulus omnibus Epistolis apostolatus nomen præmittit: quod etiam prophetæ faciebant, cum dicerent, visio, et verbum, et assumptio, et sermo; idipsum ille per apostolatus nomen efficiebat. Sicut enim is, qui dicit visionem et sermonem Dei, non propria effert: sic et qui seipsum apostolum vocat, non sua docet, sed ea quæ jussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se nihil offerre. Idcirco dicebat Christus: *Ne vocetis magistrum super terram: unus enim est magister vester, qui est in cælis* (Matth. 23. 10); ostendens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex cælorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa ministrant. *Quam vidit Isaias.* Quomodo hæc, quæ vident prophetæ, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari; sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturæ opera et affectus sæpe nemo explicare potest, multo minus modum operationis Spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in ænigmate id effert. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis, ut cum aquæ limpidiæ natura radios solares

(a) *Nulla capitulum distinctio habetur in Regio Codice. Imo in veteribus Mss. longe diversus erat capitulum ordo, ut videtur in Bibliotheca nostra Coisliniana, de libris Bibliis.*

excepti, tota illustratur, sic et prophetarum animas propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concinnatas ita futurorum notitiam admittere. *Filius Amos*. Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum æquivocum, aut ut

discamus patris vilitatem filii virtutem non obscurare: nobilitatemque esse non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propria virtutis excellentia fulgens. *Quam vidi contra Judæam et contra Jerusalem.*

2. Cur distincte utrumque locum commemorat? Quia poenæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus, Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum supplicio ceteri respiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed ægrotorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens; nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic poenas repetit, leviorum hinc illis parans in alia vita cruciatum: atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam lucrari volunt, ad inevitabilem et tremendum iudicii diem reservat. *In regno Ozia et Joathan, et Achaz et Esæchiæ, qui regnarunt in Judæa*. Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiam verum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligitur clariorque erit, si discamus, qua rerum conditione, et quo in statu Judaicarum plagarum, prophetæ pharmaca concinnarint. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est*. Multa plenum est ira hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam, misis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui audituri erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejor se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idcirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur (3. Reg. 15. 1. 2). Et Jeremias terram vocabat dicens: *Terra, terra, terra: scribe hunc virum, virum proscriptum* (Jer. 22. 29. 30). Aliusque rursum dicebat: *Audite, valles, fundamenta terræ. Filios genui* (Mich. 6. 2). Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nempe facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non ante fuerat, eum in principia honoravit dicens, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26); in nova autem lege majori nos ornavit beneficio; non solum enim nihil dum operatos, sed etiam innumeris malis onustos honoravit per lavacrum regenerationis: ita et hic videre est; nam eos qui non modo in adoptione nihil boni cgerant, sed etiam lapsi fuerant, ho-

loravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercede privat; sed tunc majora confert præmia. *Et exaltavi*. Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptim tetigit. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem spreverunt me*. Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata dereliquerunt. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Comparationes accusationem accensionem parant, maxime vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam* (Luc. 11. 32); ac rursum: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc, quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis* (Ibid. v. 31). Rursusque Jeremias ait: *Ite ad insulas Chetium et videte in Cedar. Mittite et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos: populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet* (Jer. 2. 10. 11). Docet legem non duram esse, et quantam mensuram exigat ab hominibus, quam bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, Illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem*. Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitia¹ redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat: ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit.

3. Idem facit et Jeremias, turturem et hirundinem in medium evocans (Jer. 8. 7); et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit (Prov. 6. 6). *Israel autem me non cognovit* (Eccli. 11. 3). Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, præ tot honores, omnes conferunt ad malitiam sponte confugiunt. Non dixit, Jacob, sed, *Israel*, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit: Me*, inquit, sole clariorem. 4. *Væ genti peccatrici*. Hoc etiam prophetis in more fuit, ut eos lugerent, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias multis in locis; sic et Christus cum dicit: *Væ tibi Chorazi, væ tibi Bethaida* (Matth. 11. 21). Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim sermo non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis*. Alia accusationis accessio, quod omnes, quod admodum [peccatores sint]. *Semini nequam*. Non originem eorum vituperat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Joannes cum dicit, *Serpentes, gemina viperarum* (Matth. 3. 7), non naturam vituperat: non enim dixisset,

¹ Forte melius, Græca lectione aliquantum mutata: *Non modo ex doni ipsi concessi excellentia, sed ex nequitia*, etc. Hæc ex Aileno notavius.

ειληφότων νόμον οὐδὲν ἀμεινον διακείμενοι. Ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως τὴν διαφορὰν δηλοῖ. *Ἐγκατελείπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωρίσασθε.* Ἐμφαντικῶς τοῦτο εἶρηκε. Καὶ γὰρ ἔρηκε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς κατηγορίαν ἕπερ Ἱερειας ἐγκαλεῖ λέγων, *Ὅτι καὶ αὐτοῦ ἀπέστησαν, καὶ δαίμοσι προσηλώθησαν. Τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ.* Καὶ τοῦτο κατηγορίας ἐπίτασις, ὅτι κοινὸς ὢν πάντων Δεσπότης, αὐτὰς ἐγνωρίζετο τότε. *Ἀπληλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέτες ἀνομίας;* Μεγίστη κατάγνωσις, ὅταν μὴ δὲ ταῖς τιμωρίαις γίνωνται βελτίους. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδος εὐεργεσίας, τὸ κολάζειν. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχονεν εἶπεῖν, ὅτι ἐτίμησε καὶ εὐηργέτησε μόνον, ἀμαρτάνοντας δὲ ἤξει· ἀλλὰ καὶ τιμαῖς ἐφελικετα, καὶ φόβῳ τῶν κολάσεων ἐσωφρόνισε, καὶ ἐν ἐκατέροις ἔμειναν ἀνιάτα νοσοῦντες. Πᾶν εἶδος Ιατρείας ἐπεδείξατο, τέμνω, καλῶν· τὰ δὲ τῆς νόσου οὐδὲ οὕτως εἶξε, ὃ μάλιστα τοῦ νοσεῖν ἀνιάτα σημεῖόν ἐστι, τὸ μὴ δύνασθαι δέξασθαι θεραπείαν. *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία, οὐτε τραῦμα, οὐτε μῶλωψ, οὐτε πληγὴ φλεγμῶνιουσα.* Εἶτα λέγει τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας· οὐκ ἐλαττον γὰρ τοῦτο εἶδος εὐεργεσίας ἐστὶ καὶ τῆς τιμῆς τῆς εἰς αὐτοὺς γεγεννημένης. Πάντας γὰρ, φησὶν, ἐκάκωσε, καὶ εἰς λύπην αὐτοὺς ἐνέβαλον. *Εἰ πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον,* πῶς οὐκ ἔστιν οὐτε τραῦμα, οὐτε μῶλωψ; Τὸ τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγιαίνοντος, τότε φαίνεται τραῦμα ὅν· εἰ δὲ ὅλον ἡλωμένον εὐχοί, οὐκέτι ἂν φανεῖν τὸ ἔλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδείξασθαι βούλεται, ὅτι ὅλον τὸ σῶμα ἡλωτο, καὶ οὐχ ἓν μὲν ὑγίαινε, τὸ δὲ ἐξωθηκὸς ἦν, ἀλλ' ἅπαν φλεγμονεῖ, ἅπαν μῶλωψ εἶς. *Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι.* Τοῦτο τοῦ προτέρου βαρύτερον. Οὐ γὰρ τὸ νοσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὡς τὸ νοσοῦντα μὴ δὲ θεραπευέσθαι δύνασθαι, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ ἰατρὸς τοιοῦτος ἦ. *Οὐτε ἔλαιον, οὐτε καταδέσμοις.* Ὅστε ποιῆσαι τὸν λόγον ἐμφατικῶν, ἐπέμεινε τῇ μεταφορᾷ· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ ἐξάαιρετον. *Ἡ γῆ ὕμων ἔρημος.* Ταῦτα οὐχ ὡς γεγεννημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα προαναφανεῖ. Κέχρηται δὲ τῷ ἔθει οἱ προφήται τούτῳ, ὁμοῦ τε φοβούμετες τὸν ἀκρατήν, καὶ τῆς οικείας ἀληθείας τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενοι. Ὡς γὰρ τὰ παρελθόντα οὐκ ἐνὶ μῆι γεγενῆσθαι, οὕτω τὰ μέλλοντα ὅπῃ τῶν προφητῶν λέγεσθαι, οὐκ ἐνὶ [8] μῆ συμβῆναι, πλην εἰ μὴ ποτε μετανοήσαιεν οἱ κολάζεσθαι μέλλοντες. *Αἱ πόλεις ὕμων πυρκαυστοί.* Οὐ γὰρ ἔφάνισεν αὐτὰς παντελῶς, ἀλλ' ἀφῆκεν ἐστάναι τὰ λείψανα τοῦ ἔμπερημοῦ τοῦ βαρβαρικοῦ, μᾶλλον δυνάμενα καθικέσθαι τῆς τῶν ὀρώντων βίωσις. *Τὴν χώραν ὕμων ἐρήπιον ὕμων ἀλλοτριῶν κατεσθλοῦσιν αὐτήν, καὶ ἐρήπιον κατεστραμμένη ὅπῃ λαῶν ἀλλοτριῶν.* Ἐπίτασις συμφορᾶς, ὅταν καὶ θεαταὶ τῶν οικείων γίνωνται συμφορῶν, καὶ μὴ δὲ ἐξ ἀκοῆς αὐτὰ μανθάνωσι μόνον. *Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σκηνήρῳ.*

δ. Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράτασιν τῶν λεγομένων. Τὴν Ἱερουσαλήμ

δὲ καλεῖ θυγατέρα Σιών, διὰ τὸ ὑποκείσθαι τῷ δρει. *Ἰσκηρὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον σκηνήρῳ.* Τοῦ καρποῦ γὰρ ἀνηρημένου, καὶ τῶν γεωργῶν ἀπενεχθέντων, περιττὴ λοιπὴν ἡ τῆς πόλεο οικοδομή. Ὡς πόλις πολιορκουμένη. Τοῦτο τῆς ἀσθενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως ἀνίγμα. Ὅταν γὰρ μὴ δὲ βοηθῶν ἦ, τότε ἀνάγκη συγκεκλεισθαι, τὴν ἀπὸ τῶν τειγῶν ἀσφάλειαν μόνην ἐκδεχομένους. *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπε ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδοι, ἂν ἐρηθίσθαιμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμωῖσθαιμεν.* Ἔθος αἰετὸς προφήταις μὴ μόνον ἐκεῖνα προλέγειν, μέλλουσι πάσχειν οἱ πλημμελοῦντες δεινὰ, ἀλλὰ καὶ παθεῖν ἦσαν ἄξιοι, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας πολλὰς ἴδωσι τῷ Θεῷ χάριτας, οὐ τὴν ἀξίαν ἢ τῶν πλημμελημάτων, ἀλλὰ ἐλάττονα πολλῶν τὴν δίκην τίνετες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταυθα φησὶν, ὅτι τὰ μὲν ἀμαρτὰματα αὐτῶν οὐ ταῦτα δὲ εἰρημένα, ἀλλὰ πανωλεθρὰ ἀπῆται, καὶ ὀλοκληροῦ τοῦ γένους ἀφανισμὸν παντελῶς ἀθὴ καὶ ἐπὶ Σοδόμων συνέθη. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλαυτορίας οὐκ ἀφῆκε τοῦτο γενέσθαι, πολλῶν τῆς ἀμαρτίας ἐλάττονα τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν ἐστὶ συγγένεια, εἰκότως τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἀπεχρήσατο· καὶ ἐπιτηδεότερον εἶπεν ἢ προφήτης. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, εἰ μὴ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔλεος, πάντας ἂν ἀνηρπάσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἰ μὴ τὰ τῆς χάριτος ἐφάνη, χαλεπώτερα τούτων πάντων ἂν ἐπαθον. Ἐγκατέλειπε δὲ ἡμῖν σπέρμα· τοὺς σωθέντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας λέγει. *Ἀκούσατε λόγον Κυρίου ἀρχόντες Σοδόμων, προσέχετε νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, λαὸν Γομόρρας.* Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ Σοδόμων ἦσαν ἀξιοί, δεῖκνυσιν ὅτι καὶ τὰ Σοδόμων ἐτόλμων. Διὰ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς αὐτοῦς ὀνομάζει προσηγορίας. Ἐπεὶ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ καιρὸν εἶχεν ὁ λόγος. Ὅτι γὰρ οὐ πρὸ Σοδομῶν ἀποτεινεται νῦν, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους καλῶν αὐτοὺς τῇ τῆς προσηγορίας κοινωνίᾳ, δεῖκνυσι τὰ μετὰ ταῦτα λεγόμενα. Θυσιῶν γὰρ μέμνηται καὶ προσφορῶν καὶ τῆς ἄλλης τῆς νομικῆς [9] Ιατρείας, ἢ οὐδὲ ἔχουσι ἦν παρὰ Σοδομίταις. *Νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ ἐλέγχω φησὶ.*

Τί μοι πλήθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὕμων; λέγει Κύριος. Πλήθος εἰμι ὀλοκαυμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ὁ ψαλμὸς ὁ τεσσαρακοστὸς ἐννοῦσθε ἅπασας χωρὶς τούτου προσέοικε, δι' ἑτέρων μὲν ῥημάτων, διὰ τὰ αὐτῶν δὲ ὑφανόμενος νοημάτων. Τῷ γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν, το διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἴσον ἐστὶ τὸ, Ἄκουε, σὺ θύραι καὶ ἐνωπίου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοιαῦτα. Ὅσπερ γὰρ ὁ Δαυὶδ φησὶν, Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσιαῖς σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτόματα σο ἐνώπιόν μου ἐστὶ διακριντός· οὕτω καὶ ὁ Ἡσαΐα φησὶ, Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὕμων; λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν ὁ μὲν Δαυὶδ φησὶν, Οὐ δέδομμι ἐκ το οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σο τράγους· ὁ δὲ Ἡσαΐας, Ὀλοκαυτόματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκαλοῦμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῷ

d Legendum puto οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν.

* Sic notat Allenus in notis Savilii p. 139: «Sensus loci nihil videtur flagitare ut legatur ἐπιτηδεότερον εἶπεν ἢ ὁ προφήτης Sic in sequentibus, ὁ Παῦλος εὐνοώτερον τῷ λόγῳ κεχρημένος. » Recte notatum: nam Bariticus, ἐπιτηδεότερον ἢ ὁ προφήτης. (Edebatur εἶπον ὁ προφ.)

* Allenus vult hic legi ἱερατικώτερον, vel ἱερατικῶν. Postrema lectio est Cod. Bavarici. Editi ἱερατικῶς. Paulo post Boissius in notis Savilii, p. 137, legendum putat: ταῦτα ὡς γεγεννημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐσόμενα.

* Mira hypallage, inquit Savillius, pro τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλοντα λεγόμενα. Boissius levi immutatione τὰ μέλλοντα τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν λεγόμενα ἐστάσαι.

* Reg. et Savilii. in textu hic et infra σκηνήρῳ, Morel. et Savilii. in marg. σκηνήρῳ, atque ite legitur in Bibliis. Mox Sat. legendum putat παράστασιν, sed cui bono?

Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ (Ibid. v. 8), si ex natura et ab ortu tales fuissent : sic et hoc loco cum dicit : Semini nequam, non ortum probro dat illis. Filii exlegibus. Non dixit, Prævaricatoribus, sed, Eslegibus, qui non meliori essent affectu, quam si legem nunquam excepissent. Sed propositi differentiam significat¹. Dereliquistis Dominum, et ad iracundiam provocastis. Per emphasin hoc dixit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem : qua de re Ieremias exostulat dicens : Quia ab illo defecerunt, a demonibus adhæserunt. Sanctum Israel (Baruch. 4. 7. 8). Hæc quoque criminationis accessio est, quia cum communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. Alienati sunt retrorsum. 5. Quid ultra pœnitentiæ addentes prævaricationes? Maxima damnatio, cum ne ex suppliciis quidem meliores fiunt. Et quæ species beneficii erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affectisse, peccantes autem dimisisse; sed ille honoribus attraherat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinae exhibuit, secans, urens : morbus tamen non cessat, quod maxime signum est incurabilis ægritudinis, cum non potest quis remedium accipere. Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam. 6. A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque vixez, neque plaga tumens. Deinde narrat cruciatus et supplicia : neque enim minor hæc est species beneficii et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, affixi, eosque in dolorem conjeci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vixez? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc apparet vulnus : quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum : neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse; sed totum intumuisse, totum ulcus unum fuisse. Non est malagma apponere. Hoc priore gravius est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari : præsertim cum talis sit medicus. Neque oleum, neque ligamina. Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora : in hoc enim sita est metaphora præstantia. 7. Terra vestra deserta. Hæc non ut jam facta annuntiat, sed ut futura prædicit². Hoc utantur more prophetæ, simul auditorem terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse, sic quæ futura a prophetis prænuntiata sunt, fieri nequit ut non contingant, nisi pœnitentiam agant illi qui supplicio sunt plectendi. Civitates vestrae succensæ igni. Non enim illas omnino delevit, sed permisit ut incendii barbarici reliquæ superessent, quæ magis ad intuentium aspectum pertingere possent. Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est sub-

versa a populis alienis. Calamitatis accessio est, cum propriae miseræ spectatores sunt, nec solo auditu illam discunt. 8. Derelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario.

4. Magnum quidpiam in se continent illæ imagineæ, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monti subjecta sit. Sicut tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario. Sublato namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. Sicut urbs quæ obsidetur. Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obsideri eos, quibus una superest murorum tutela. 9. Et nisi Dominus Sabaoth dereliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus. Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passuri sunt prævaricatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti, ut in ipso supplicii tempore multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelerum, sed multo leviores tuant pœnas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam internecionem expetisse, universæque gentis exitium : quæ etiam in Sodomitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non sivit, sed pœnam peccato longe leviolem inflixit. Quia vero multa est affinitas Vetus inter et Novum Testamentum, jure illo Paulus est usus : et convenientius quam propheta dixit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent (Rom. 9. 29) : sic in tempore Christi adventus, nisi gratia apparuisset, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen : de iis qui a captivitate servati sunt loquitur. 10. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ. Quando dixit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitas. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitas invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes aliumque legale cultum, cujus ne vestigium quidem erat apud Sodomitas. Legem Dei nostri in argumentum profert.

Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant : cur fuere instituta. Repudium in veteri lege cur permisum. — 11. Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo. Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est, aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia. Illis enim, Advocabit caelum desursum et terram discernere populum suum (Psal. 49. 4), simile est hoc dictum : Audi, caelum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est; et cætera cum his consentiunt. Quemadmodum enim David dicit : Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper (Ibid. v. 8) : sic et Isaias ait :

¹ In GRÆCO, ἀποπέρας τῆς διπορίας δὲ λέει. Legendum suspicatur, ἀποπέρας : tunc enim sensus optime quadraret, siquidem esset, significat voluntatis corruptionem.

² Notissus in notis Savilii, p. 137, legendum putat : Hæc non jam facta annuntiat, ut non ut futura prædicit. Sed extimo locum, ut est, optime habere.

Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Ac rursus David dicit: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Ibid. v. 9)*; Isaias vero: *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo.* Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectam vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, cæteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbabant, se illa denuinon non admittere dicit Deus. **12.** *Neque veneritis ut appareatis mihi.* Si accesseritis, inquit, ad templum. *Quis enim quæsit hæc de manibus vestris?* Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accurate leges exhibet. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: *Quis requisivit hæc de manibus vestris?* Ut discas illam non fuisse præcipuam Dei voluntatem, ut talia sancirentur, sed ab eorum infirmitate initium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repudiari; graviora tamen mala succidens, ne repudiare vetiti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit, ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admitti, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: *Num victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis? dicit Dominus (Amos 5. 25).* Jeremias quoque ait: *Non sunt hæc quæ mandavi patribus vestris (Jer. 7. 22).*

5. Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse, ne quæpiam hinc infirmioribus perniciæ occasio oriretur, hæc frequenter per prophetas omnes denuntiat. Hæc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et fumum exigentes, dicentesque:

Τὸ τῆς δόξης γίψος φιλῆς (a).
(Homer.)

Ipse vero id neque ab initio petiit, et quando jussit, ostendit se non libentem hæc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, hujusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Hoc itaque ait: Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. *Calcarea atrium meum non apponetis.* Aut captivitatem prædicat, aut etiam hoc vetat, quia non cum recto animo ingrediebantur. **13.** *Si offeratis mihi simillam, vanum.* Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituebantur; ut Deum nosse, non occidere, non nocere, et quæcumque talia,

(a) *Hanc enim honorem nos sortiti sumus.* Hoc ait Jupiter Junonem alloquens. Iliad. A. 49, itemque Jupiter deorum curam alloquens, Iliad. a. 70, cum de restituendo Hectoris cadavere ageretur. Hoc hemistichio utitur alibi Chrysostomus, ut supra, in Psalmo 49.

propter utilitatem inde provenientem sanciebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursus, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex eorum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant, sed adhuc dæmonibus addicti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuum. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerpatur. *Incensum abominatio mihi est.* Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium mentem exploravisse? Ideo fumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem odorem suavitatis vocavit, incensum vero abominationem (*Gen. 8. 21*). Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. **14.** *Neomenias vestras et sabbata.* Observandum est eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, cum contra Judæos pugnaret, non hæc solum, sed et alia his plurima afferens, eos, qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: *Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem (Rom. 2. 17. 18).* Et rursus: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator sis, circumcisio tua præputium facta est (Ibid. v. 25).* Nec quidpiam fructus eos inde percipere dixit, quod lex eis concedita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas (Psal. 49. 16)?* Quia enim de audita lectione legis supra modum alte sentiebant cum operibus vacui essent, ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: *Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non jurandum, juraris (Rom. 2. 21)?* Et David similiter dicens: *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Psal. 49. 18).* Et diem magnum non admitto. Pentecosten dicit, Scenopegiam, Pascha, et reliquas celebritates. *Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea.* Humano more ipsos alloquitur. *Facti estis mihi ad satietatem: ad fastidium, ad odium.* Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius vindictam sumpserit, quam nequitiæ magnitudine ipsum scelesti evocarint. *Non ultra remittam peccata vestra.* Non ultra patiar. Id ipsum est id quod ait David: *Hæc fecisti, et tacui (Psal. 49. 21).*

Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. — **5.** *Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam.* Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit quando is qui precatur, in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par est, necnon voci quæ per opera comprobatur. *Manus*

ἕτι μελέτην ἐπιποιούντο τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πανταχοῦ μετ' ἐπιτάσεως.

ζ'. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ, τὸ ἀπειλοῦντα ἀπολογεῖσθαι. Τίθῃσι γὰρ τὰς αἰτίας, δι' ἧς οὐ προσίεται τὴν εὐχὴν. *Λούσασθε, καθαρὸι γίνεσθε*. Πῶς, εἰπὼν, *Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν*, συμβουλεύει, καὶ δείξας ἀνίτα νοσοῦντας, διόρθωσιν εἰσάγει; Ἔθος τῷ Θεῷ, καὶ ἡνίκα ἂν ἀπειλή, ἀπαγορεύειν τὴν σωτηρίαν, ὥστε αὐξῆσαι τὸν φόβον, καὶ μὴ ἐνταῦθα καταλύειν τὸν λόγον, ὥστε χρηστάς ὑποτείναι τὰς ἐλπίδας, καὶ ταύτη πάλιν εἰς μετάνοιαν ἐπανάγειν. Καὶ τοῦτο πανταχοῦ γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπὶ μέντοι τῶν Νινευιτῶν οὐ διὰ βρῆμάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων αὐτὸ πεποίηκεν. Ἐν γὰρ τοῖς λόγοις οὐδὲν χρηστὸν ὑποσχόμενος, ἀλλὰ γυμνὴν ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς κείσθαι τὴν τιμωρίαν ἀφείκε, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπεδείξαντο πάντες οἱ βάρβαροι, ταχῶς ἔλυσε τὴν ὀργήν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ πάλιν ὁ Δαυὶδ· ἔφθην γὰρ εἰπὼν, ὅτι ὄλωσ δι' ὄλου τῷ προοιμίῳ τοῦτο προσέοικε· καὶ ὡσπερ οὗτός φησι· *Λούσασθε, καθαρὸι γίνεσθε*, μετὰ τὰς ἀπειλάς· οὕτω καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸ εἰπεῖν, *Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου*, ἐπήγαγε· *Θυσίᾳ ἀνέσσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δειξέω αὐτοῖς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*. ἀνέειν λέγων τὴν διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν, καὶ τὴν ἐπίγνωνσιν τὴν εἰς αὐτόν.

Ἴνα δὲ, *Λούσασθε, καθαρὸι γίνεσθε*, ἀκούσαντες, μὴ τοὺς εἰωθότας [12] νομισῶσι καθαροὺς, ἐπήγαγεν· *Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηριῶν ὑμῶν*. Τὸ τῆς ἀρετῆς εὐκολον ἔδειξε, καὶ τὴν τῆς ἐξουσίας ἐλευθερίαν, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἦν τὸ μεταβαλέσθαι. *Μάθετε καλὸν ποιεῖν*. Οὕτως ὑπὸ τῆς πολλῆς πονηρίας· καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς ἦσαν ἐκβεβληκέτες. Οὕτω καὶ τὸ προφήτης Δαυὶδ φησι· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβος Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*. Πασῶν γὰρ ἐπιστημῶν αὕτη ἀνωτέρα, καὶ πλείονος δεομένη σπουδῆς, ὅσα καὶ πλείονα ἔχει τὰ διακαλύοντα, φύσεως τυραννίδα, καὶ προαιρέσεως ῥαθυμίαν, καὶ δαιμόνων ἐπιβουλὰς, καὶ πραγμάτων ὄχλον. Οὕτω δὴ καὶ *Βαρούχ· Ὁδτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· δεξῆς πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης*. *Ἐκζητήσατε κρίσιν*. Τουτέστι, τὸ ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους, ὅπερ πολλοῦ πόνου δεῖται καὶ νηφούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ *Ἐκζητήσατε εἶπε*. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ συσκιάζοντα τὸ δίκαιον, καὶ δωροδοκία, καὶ ἄγνοια, καὶ δυναστεία, καὶ αἰδώς, καὶ φόβος, καὶ θεραπεῖα προσώπων· καὶ δεῖ πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας. *Ῥύσασθαι* = ἀδικούμενον. Τοῦτο πλεον τοῦ προτέρου· οὐ γὰρ ἀπαιτεῖ τὸ ψηφίζεσθαι τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πέρας ἄγειν. *Κρίνατε ὄφρα ἴδω, καὶ δικαιώσατε χίρα*. Ποῦς τῷ Θεῷ λόγος τοῦ μηδένα πάσχειν κακῶς, πλείων δὲ, ὅταν μετὰ τοῦ πάσχειν κακῶς καὶ ἕτεροι τινὲς ὦσιν ἐνδεδυμένοι συμφορᾶ. Ἡ γὰρ χηρανεία ^b καὶ ὄφρα νία καὶ καθ' αὐτὸ ἀφόρητον· ὅταν δὲ καὶ παρ' ἑτέρων ἐπιπρεάζωνται, διπλοῦν τὸ ναυάγιον. *Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος*. Παρατηρητέον ὅτι πανταχοῦ τῶν προφητῶν οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, ὡς τὸ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαμύνειν. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ Μιχαῖα

λεγόντων τῶν Ἰουδαίων· *Εἰ δώσω πρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσθελας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου, ἐπήγαγε λέγων· Ἀπαγγεῶ σοι, ὁ θρωπῶς, εἰ καλὸν, καὶ εἰ Κύριος ἐκλήτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλή τὸ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλσον, καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι σε ὁπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*. Καὶ πάλιν ὁ πρόφητης Δαυὶδ ἔλεγεν· *Ἐλσον καὶ κρίσιν ἔσομι σοι, Κύριε*. Καὶ δεῦτε δὴ. Πρῶτερον τοῖς δικαίωμας ὀπίστας, τότε ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἔλκει, καὶ διδάξας ὅτι ἂν ἀποδύσαινο τὰ ἐγκλήματα, τότε ἀπαιτεῖ τὰς εὐθηνάς, ἵνα μὴ γυμνοὺς αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας λαθεῖ κατακρίνη. *Καὶ διελέγθῶμεν*. Δικασώμεθα, φησὶν. Δικαζόμενος συνήγορος γίνεται καὶ ἱατρός. Ἐἴτα δεῖκνυ ὅτι πλὴν μεγάλα ἐργασώμεθα, ἐπὶ τῆς αὐτοῦ δεδμεῖ φιλανθρωπίας εἰς τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγτῆν φησὶν· *Ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι ὡς φοινικιοῦν, ἰχίονα λευκανῶ*· τὰς ἐκ διαμέτρου ποιότητος ἐναντίας λθῶν, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸ ἐναντίον μεταστήσε αὐτό· *Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκαν*. Πολλὴ τῆς τῶν χερῶν προστασίας ἡ δύναμις, [13] εἴ τὴν οὕτω καταβρῦπωθεῖσαν ψυχὴν, ὡς καὶ αὐτὸ βαφ δέξασθαι πονηρίας, μὴ μόνον ἀπαλλάττει τῆς κακίας ἀλλὰ καὶ λαμπρὰν οὕτως ἐργάζοιτο. *Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε*. Ἐἰ δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαира ὑμ κατέδεται. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτ· Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς παχυτέροις οὐχ οὕτως ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆ ποθεῖν καὶ εὐσύνοπτον, ὡς τῶν ἐν παρόντι βίῳ δοκούτων εἶναι καλῶν ἢ ἀπόλαυσις, μ ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐκείνου.

ζ'. Ἐἴτα δεῖκνυ ὅτι εὐκολον ἡ ἀρετὴ, ἐν τῷ θέλῃν αὐτίθῃσι μόνον. Ὅστε δὲ μὴ τοῖς χρηστοῖς ἐκλύσαι, πᾶ εἰς τὰ φοβερά κατακλείσας τὸν λόγον, ἀξίόπιστον π τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφνημαμένου. Πῶς ἐγένετο π ρη πόλις πιστὴ Σιών; Καὶ τῆς ὀδύνης τοῦ λέγοντος, τῆς πολλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναίσθησις ἡ διαπόρη· καὶ τοῦ παρ' ἐπίδα γενέσθαι τὸ γεγεννημένον. Τοια καὶ Παῦλος ἐπὶ Γαλατῶν διαπορεῖ λέγων· *θαυμάζω οὕτω ταχῶς μετατίθεσθε*· ὅπερ ἐν ἐγκλημάτων τῶ καὶ προτροπῆς εἰδὸς ἐστὶ, πρὸς ἀρετὴν ἀνακαλουμέν· Εἰ γὰρ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἔγκωμι ἀναμείμικται, τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπα ραν ποιοῦν. Οὐ γὰρ οὕτω κακίζομεν τοὺς οὐδὲν δνι καὶ φαῦλον μετιόντας βίον, ὡς τοὺς σπουδαίους μὲν ναι δέξαντας ἔμπροσθεν, τὰ δὲ τῶν πονηρῶν οὕτι ἐπιδεικνυμένους. Πόρην δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ σωμα κῆν ἀσέβησαν αἰνιτωμένους, ἀλλὰ τὴν περὶ Θεὸν ἀγνε σὴν, ὁ πορνεῖας ἐκείνης ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἐκεῖ γὰρ ἄνθρωπος ὄβριζόμενος, ἐνταῦθα δὲ Θεὸς ὁ ἀθετο νος. Ποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸ οὗτος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες πρτα· ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς κατηξίωσεν ἐν ἀνδρὶ τᾶζε

^c Edehatur λέγων τῶν Ἰουδαίων. Hic legendum puta lenus λέγων ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, fortasse melius τῶν Ἰουδαίων, vel κατὰ τῶν, quam lectionem secutus Tilmanus. Puto veram esse lectionem Bavaricæ λεγέ τῶν.

^d Allenus legendum putat αὐτάς, quæ vox melius qu ad seriem Bavaricæ αὐτάς, quam lectio non ita placet.

^e Hoc loco notat Sevillius: « καὶ ἔγκωμιον. Locus me sus, qui ex conjectura sic restitui potest, καὶ ἔγκωμιῶν μὴδὲν τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπώτερον ποιεῖ. Sa hic est hujus loci sensus, in quo, ut in plurimis, ballu lus est Interpres. Boisius sic, καὶ ἔγκωμιῶν ἀνεμείμικται κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπώτερον ποιοῦν. » Hic certè auctoris sensus, et hanc postremam lectionem habet Bz cus codex, quam sequimur. Editi ἀνεμείμικται.

^a Legendum *λύσασθε, liberate*, ut legitur in Bibliis.

^b Χηρανεία, *viduitas*, vox apud alium nullum scriptorem ulibi adhuc observata.

ra vestra sanguine plena sunt : hoc est, homicidæ : et non dixit, Homicidæ, sed, *Plena sanguine*, indicat illas meditare peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia.

6. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum comminatur, rationem asserat. Causas enim addit, cur non admittat orationem. 16. *Lavamini, mundi estote*. Cur, cum dixerit, *Non ultra remittam peccata vestra*, consilium dat, et cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem offerre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subjiciat, et sic rursus ad poenitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certa id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans, quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David: jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc præmio habeantur¹: ac sicut hic ait: *Lavamini, mundi estote*, post comminationes: sic et ille postquam dixerat, *Arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas*, addidit: *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam eis salutare Dei* (Psal. 49. 21. 23); laudem vocans eam, quæ per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinarum.

Liberi arbitrii potestas. Virtutis exercendæ difficultas. — Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote*, non solitas illas purificationes cogitarent, subjecit: *Auferite malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum nostrorum, cessate a nequitia vestris*. Virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur. 17. *Discite bonum facere*. Usque adeo ex ingenti malitia virtutis cognitionem abjecerant. Sic et propheta David dicit: *Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos* (Psal. 33. 12). Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majori eget studio, quod plura habeat impedienda, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch: *Hic Deus noster; non reputabitur alius ad eum: invenit omnem viam scientiæ. Exquirite judicium* (Baruch. 3. 36. 37). hoc est, injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *Exquirite*. Multa enim sunt, quæ justitiam obscurant, nempe dæna, ignocantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus; ac multa opus est vigilantia. *Liberate eam qui injuria afficitur*. hoc majus est priore: non enim exigit ut justa decernantur, sed ut ad exitum eam perducantur. *Judicate pupillum, et justificatæ viduam*. Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiat; majorem vero, cum il qui male patien-

ter, alia circumstantiæ sunt calamitate. Viduitas enim et *pupillæ actus* per se sunt intolerabiles: cum autem ab aliis damno afficiuntur, tunc duplex est naufragium. 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus*. Observandum est ubique apud prophetas nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Sic et alibi, ut apud Michæam dicentibus Judæis: *Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ* (Mich. 6. 7. 8), subjunxit: *Annuntiabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum*. Ac rursus propheta David dicebat: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). *Et venite*. Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit: et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illis defensione destitutus reprehendens condemnet. *Et disceptemus*. Judicio contendamus, ait¹. Quæ iudicio contendit sit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos etiam si magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait: *Si fuerint peccata vestra sicut vermiculus, quasi nivem dealbabo*: ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. *Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo*. Magna vis præsidii erga viduas exhibitæ, siquidem animam ita sordidam, ut nequitie tincturam accepserit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam efficit. 19. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bona terræ comedetis*. 20. *Si autem nolueritis, nec exaudieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini loquutum est hæc*. Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsentem vitam esse videntur, cum illis hæc etiam promittit: nam hoc ex illo pendet.

7. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit ejus virtuti, qui hæc pronuntiavit. 21. *Quomodo facta est meretricis civitas fidelis Sion?* Hujusmodi quæstio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupiditatem declarat, remque præter spem accidisse inuuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirat: *Miror quod tam cito transferimini* (Galat. 1. 6): id quod accuandi et hortandi species est ut ad virtutem revocet. Etiam si enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviorem faciens. Non enim ita exagitamur eos qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpo-

¹ In Græco, ἰσχυρὸν γὰρ εὐαγγέλιον, ἔτι δὲ αὐτὸς δὲ θεὸς τῆς σωτηρίας τοῦτο ποιεῖται. Porro, juxta Boisium, legendum est, αὐτὸς, πρό, δὲ αὐτὸς, et, ἰσχυρὸν, πρό, τοῦτο, et sic sensus evadit clarior, siquidem tunc est: Jam enim dixi quod totus Psalmus, nempe XLIX de quo supra locutus est, huic præmio similis sit: nempe vocatio Isaie.

¹ In Reg. post græca verba διακώμωδα, φησὶν, addit: Καὶ τὰν ὡσὶν ἠδὼν αἱ ἀμαρτίας, ὡς φοινικίου, ὡς χιόνα λευκανῶ. Verum nec in Savil. nec in Morel. habentur, et supervacanea hic esse ex serie videntur.

ream subindicans lasciviam, sed ingratiam erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim homo contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes prophetae faciunt: quia Deus mariti loco huic civitati dignatus est haberi, ineffabilem suam erga illos dilectionem commotrans: illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur, non ut in humanam crassitiem sermonem deprimerent, sed ut illos per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei deducerent; simul vero turpitudinis appellatione illos incessere volebant. *Fidelis*; hoc est pia, et omni virtute plena, unde etiam palam est eum non de fornicatione corporea loqui; alias enim dixisset, Civitas casta; id enim fuisset meretrici oppositum: nunc autem ostendens se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena iudicii*; id est, plena iustitiæ. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defecissent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes bonorum divitias confertim e manibus abjecissent, ad extremam malorum paupertatem dejecti. *In qua iustitia requievit in ea*. Mansit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subjiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfectores*. Homicidæ, ait. *22. Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, illegitimum, falsum. *Cauxones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non speciatim recensuit; sed ait illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convicium videbatur esse potius quam accusatio: hic accusationes speciatim enuntiat, et primo, quod est et primum malorum et medium et extremum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaïas de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus fuisset: sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas addentes disciplinas. Ego vero hanc explicationem non improbo, sed aliam veriore esse dico. Non modo enim non indignum propheta et de talibus loqui, sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere? Cum enim unigenitus Dei Filius sublimem afferens doctrinam advenit, cumque angelicum vitæ institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris disseruit, deque iis quæ villora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco (a), de primo accubitu. Nam hæc quæ exigua videntur esse, si negligantur, magni peccatorum fomites sunt. Quod si in Novo Testamento hæc

(a) In Græco, μεσότης. Hæc recte notat Savilius hoc loco: « μεσότης *medius iocessus* significat: qui locus est inter ambulandum honoratissimus: inde illud Imperatoris ad libertum suum inter duos senatores medium ambulanti: *Αννον te πύδεν τίνερ cos μεδιον ινκεδερν, quorum servus esse poteris?* »

dirigenda erant, multo magis in Veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis erudiretur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum fraudaret, neque per malam illam cauponariam pauperiores opprimeret.

8. His namque neglectis sæpe civitates subversæ, et principes de solio deturbati sunt, bellaque inexaspabilia suscitata: quemadmodum his observatis pax multa et tranquillitas fuit, necnon securitas ad virtutem deducens. *23. Principes tui inobsequentes sunt*. Maximæ agritudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent (a). Principum enim est populi dissolutos mores compescere, recte ordinare, ipsumque legibus obtemperantem reddere: cum autem ipsi primi leges transgrediuntur, quomodo aliis doctores fuerint? Illud enim, *Inobsequentes sunt*, id est, Non obsequuntur legi, præcepta non servant: id quod etiam Paulus ipsis crimini dat dicens: *Qui ergo alium doces, teipsum non doces* (Rom. 2. 21)? Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni conijcias? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mala non coercent, sed conatus in contrarium vertant, non modo fures non oppugnant, sed et ipsia jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adeuntes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ fucatum quidem habet argumentum, sed benevolentiam obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis qui se injuria affecerunt, quæ est ingemalitiæ species: quamobrem non in Novo tantum Testamento, sed etiam in Veteri, magno studio coeretur. *Malitiam enim*, inquit, *proximi sui ne revoce quisque vestrum in corde suo* (Zach. 7. 10). Ab hoc enim nequitia genere purum esse oportet populum multoque magis principem, qui subditis in iudicio præcipere debet, ut ponant inimicitias, ne portus inscopulum vertatur. *Pupillis non iudicantes*. Id est, non patrocinantes, ut jus suum obtineant. *Et iudicia viduarum non attendentes*.

Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. — Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, crimini dari, quemadmodum etiam in Novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt sed quia sua egenis non erogarunt, in gehennæ igne mittuntur: sic igitur hi nunc incusantur, non quia alienis bonis inhiunt, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant. *24. Propter hoc hæc dicit Dominator Dominus Sa baoth, potens Israel*: id est, populi. Non sine cau illud, *Potens*, posuit, sed in memoriam revocans il

(a) In Græco, τὰς νόσους ἀυγαίνων. Tilmannus vertit, *inferi morbos*. Sed melius intelligitur, ni fallor, *morbos adaugere* ut in diuturnius tempus extrahant; vel forte sic possunt tolli, *in morbis ipsi versantur*; quæ interpretatio melius quadrare videtur ad ea quæ sequuntur. Sed si sic intelligendum esset, aliquid seriei Græcæ addendum videretur verbi gratia, εἰς τὰς νόσους ἀυγαίνων.

ca, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gratæque, quas passi sunt, pœnas. Quia enim cum sæpe et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt, id certe vult declarare, quod videlicet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel : non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserius iis, qui Deum habent inimicum? *Non cessabit,* inquit, nos ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem argens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *Non cessabit furor,* terribilius est illud, *Contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus* dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam criminaretur. Fortitudinem vero hic non corporis dicit, sed eam potentiam quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos, inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt : id vero dicebat ut discas injustitiæ magnitudinem. 25. *Et indicam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur solum infligi, sed ut ii qui puniuntur ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te,* inquit, *ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus, nos dolere par est : illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est, *Ad purum?* Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec supplicis cedant, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum supplicio meliores fieri possunt, non manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare. 26. *Et præficiam judices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.*

9. Hic reditum annuntiat. Iis enim qui insanabiliter ærotabant sublatis, et iis qui respicientiam exiliere poterant emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet : ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum bonorum copia ; ut corpore remediis cedente, medicisque optimis adstantibus ; urbis partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficii genus est, principes nancisci bonos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Jerosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Hæc appellationem ex rebus ipsis illi attribuit.

Judeorum objectioni respondetur. — Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis Emmanuel interpretationem. Isaïas namque dixit Christum sic vocandum fore, et tamen nunquam sic vocatus est, respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse (*Isai. 7. 4*). Sic etiam hic faciendum. 27. *Cum judicio enim salvabitur*

captivitas ejus, et cum misericordia. Cum judicio, id est, cum vindicta, cruciatu et supplicio inimicorum. *Cum misericordia,* hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet tunc pœnas daturus eos qui se abduxerant, tuncque se multa fruituros esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest asserere voluptatem : cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordie, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *Et cum misericordia.* 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficii, quod nemo sit qui abducatur et in fraudem trahatur, sed nequitie doctores de medio sublatis sint. *Et qui aere-liquierunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

Idololatriæ turpitudine et vanitas. — 29. *Quia nunc confundentur in idolis suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur : at nos non confutabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incursu. Cum enim, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam depellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc magno pudore suffunderentur ii qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt,* inquit, in quibus studia sua collocaverunt. *Et erubescunt in sculptilibus suis quæ fecerunt.* Narrantis more accusationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante inflictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afficiendos. Quid enim turpius, quam sibi ipsi deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt.* Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant. 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit.* Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incolebant¹. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum viret, et extremam deformitatem præ se ferat, cum folia amisserit. *Et sicut hortus non habens aquam.* Secunda imago priore clarior est, et fides facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto virente jucundius, nihil horto his destituto injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optima erat et splendidissima, innumeris decorata ornamentis, et omnium vilissima turpissimamque facta est, cum tantas derepente ornamentorum divitias amisisset. 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stuppæ.* Priores quidem imagines ad injucundum spectaculum captæ sunt, hæc vero ad infirmitatem declarandam : omnes autem admodum perspicuæ sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stuppæ,* id est, imbecilles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis.* Hic

¹ In savil. et Reg., quibusdam omissis, sic legitur : *scilicet ii qui urbem incolebant.*

ostendit ex seipsis mala prodiisse, ipsosque sibi captivitatē peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ illapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram accenderunt. *Et igne consumerentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui extinguat.* Rursus denegat salutem ob eandem ipsam causam, non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculsi, ingentem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicat, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque ipso puniente, et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II.

Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.

1. Hinc liquet prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatis temporibus, partes quasdam annuntiassent, quæ demum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum, sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: *Anno, quo ingressus est Nathan (a) Azotum (Isai. 20. 4)*; nunc vero: *Et factum est in anno in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solum excelsum et elevatum (Isai. 6. 1).* Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ, sed quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo loquutus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur prophetia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David Psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidit¹. Illud enim, *Ante solem permanet nomen ejus*, et, *Ante lunam thronus ejus (Psal. 71. 17. 5)*, similiaque, nemo etiam ex insipientioribus dixerit de humana natura pronuntiata fuisse. Jacob quoque, eum hæc, quæ nunc dicturus est Isaias, imo his plura prænuntiabat (*Gen. 49*); nam cum gentium vocatione mortem etiam et resurrectionem dixit, tempus quo [Christus] adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine Filii sui illa obtegens quæ dicturus erat, sic prænuntiavit, quasi ea quæ Judææ eventura erant memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat prædicebat. Neque enim Judas fuit expectatio gentium, neque tunc tribus respiciuntur, cum eorum republica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit.

¹ Vox, *præsentem* (Gr. παρόντος), dæst in Reg. et Savil., sed est in Bavarico.

² Savil. in marg. notat forte legendum esse, *dixit*, pro *vidit*. Allenus legendum putat, *cecinit*.

(a) Vox Hebraica est. תנתן, *Thartan*, in Bibliis, נתן, unde prima dempta syllaba factum, נתן, *Nathan*.

Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. — Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetiæ legem perperam explicantes, ex iis maxime quæ dicta sunt facile confutaverit, si quis accurate prophetias explicans, et omnia verba cum debita attentione examinans, dicta factis accommodet. Ex abundantia itaque ipsorum ora obturans, non ex iis quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis quæ sunt de patriarchis ipsorum prænuntiata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetiis multas dictas fuisse de tribuum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuntians ea, quæ ipsis eventura erant. sic dicebat *Symeon et Levi fratres (Gen. 49. 5)*, et incusata illorum iniquitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel (Ibid. v. 7).* Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symeone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est, ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet: tribus item Symeonis quæ id ipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hereditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et perpetuum in Esaû dominatum, is vero in rerum necessarium penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obvius cum multo timore factus, bene secum actum putarit, quod potuerit manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? an mendacem esse prophetiam? Absit: sed ejus morem hunc sæpe esse, ut ea quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est. Neque enim videmus illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata.

2. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur, multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas, quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem propheta usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratis loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione Veteris Testamenti, secundum beatum Paulum (2. Cor. 3. 14). Alioquin libros sustulissent, si prophetiæ de Christo vim intellexissent. Cum enim præsentem ipsum miracula edentem, perfectamque potentiam suam et consensum concordiamque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent, vix pepercissent iis, qui de ipso loqui essent, quos nihilominus frequenter lapidabant. Ideo propriis et totis sibi nominibus libenter utentes, hac personam

ἄρα αὐτοὶ ὡς σπινθήρ πυρός. Ἐνταῦθα δεικνύσκει αἰσθόμενος τὰ κακὰ, καὶ αὐτοὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔσκον, καὶ τὴν κάμινον ἀνήψαν. Ὡσπερ γὰρ σπινθήρ ἔσπειρεται πῦρ ἀνεγείρειται, οὕτω τὰ ἀμάρτηματα πᾶσαν συναχθέντα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἀνήψει. Καὶ παρακαλεῖται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, οἳ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. Πάλιν ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν, οὐχ ἵνα ἀπογνώσιν, ἀλλ' ἵνα ταύτῃ γούν ἀκμάζοντα τὸν φόβον δεξάμενοι, ἢ πάλιν ἀποτινάξωνται βῆθουμιαν. Καὶ ἕτερον δὲ τι ἡσθαί ἀνιίττεται, τὸ ἄμαχον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ ἡ καὶ ἀποκρίσιμος αὐτοῦ, καὶ τιμωρομένου, οὐδὲς ἀντιπῆμι καὶ καταλύσαι δυνήσεται τὰ δεινὰ.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμμώς α.

α. Ἐντεῦθεν δῆλον ὡς οὐ πάσας ὕφ' ἐν τὰς προφητείας ἔρχεται, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἔμπροσθεν καιροὺς, ἑκατέρωθεν τινος ἀπήγγελλον, αἱ συνθεθεῖσαι ὕστερον ἢ ἐν, ἀλόκληρον βιβλίον ἐποίησαν. Διὸ καὶ οὕτως ἔρχεται. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον ἔσται καὶ πρὸς ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ὧν προῖων καὶ τοὺς καιροὺς ἐπιστημίζεται, νῦν μὲν λέγων, *Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ εἰσηλθε Ἰάκωβ εἰς Ἀζυτον*· νῦν δὲ λέγων· *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἔσπερον, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον*. Οὗ γὰρ ὡσπερ αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ Παύλου καὶ τὰ Ἐγγύλια ὕφ' ἐν συντεθήσαν, οὕτω δὴ καὶ προφητεία, αἱ ὡσπερ ἔφθον εἰπόντων, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ὅθεν καὶ ἐπὶ ἄλλῃς ἐτέρας ἄρχεται τοῦ παρόντος λόγου. Καὶ οὐκ ἰσχυρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπόθεσιν, περὶ τῆς γῆς διαλέγεσθαι, σφόδρα ἀπρητησθαι τῶν προειρημένων, καὶ ὑψηλοτέρων εἶναι. Περὶ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν ἀρχῆς, καὶ τῆς τοῦ κηρύγματος περιφανείας, καὶ τῆς καταστάσεως τῆς οἰκουμένης ἐκταθείσης γνώσεως, καὶ τῆς παινημένης τὴν γῆν εἰρήνης ἡμῖν διαλέγεται. Εἰ δὲ πᾶσαν παύσαν ἀπτεσθαι δογμάτων, Ἰουδαίας μέμνηται καὶ Ἰερουσαλήμ, ἔξενον οὐδέν. Προφητεία γὰρ ἦν ἡ ἐκείνη, συνεσκιασμένη τῶς ταῖς τῶν ὀνομάτων προφητείας· β. Ἐπεὶ καὶ τὸν ψαλμὸν τὸν ἑβδομηκοντὸν πρῶτον ὁ Δαυὶδ συντίθειναι μέλλων, ἐπέγραψεν ἐπὶ τῷ Σολομώντι, καὶ προῖων πολλῶν μερίζονα τῆς λαμπρότης ἀξίας, μέλλον δὲ καὶ τῆς ἀπάντων ἀνθρωπίνων ἰσοπέδων ἴσους ἴσους ἴσους. Τὸ γὰρ, *Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμέτρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ Πρὸ τῆς σελήνης ὁ θρόνος αὐτοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ τῶν σφόδρα ἰσχυρῶν περὶ ἀνθρωπίνης εἴπει λέγεσθαι φύσεως. Καὶ ἰσχυρὸν δὲ, ἡνίκα ταῦτα, δὲ μέλλει νῦν ὁ [19] Ἡσαίας λέγειν, καὶ κλειόμενα τούτων προαναφώνησι· μετὰ γὰρ τῶν ἐθνῶν κλήσεως καὶ τὸν θάνατον εἶπε καὶ τὴν ἔσπερον, καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἔμελλε παρῆσθαι· οὐκ ἐκείνος ἀπογομνῶσας αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλὰ τῷ ἑσπερον· τῆς προσηγορίας τοῦ Υἱοῦ κρύψας ἃ ἔμελλε εἶναι, οὕτως αὐτὰ προαναφώνησε, τῷ μὲν δοκεῖν τὸ συμβεβηκότα τῷ Ἰουδα λέγων· καθὼς δὲ τὸ τῶν ἑσπερων μαρτυρεῖ τέλος, ὡσπερ ἔμελλε κατορθοῦν ὁ*

Χριστὸς προαναφώνων. Οὐτε γὰρ προσδοκία ἐθνῶν Ἰουδαίας γέγονεν, οὔτε τότε ἔλαμψεν ἡ φυλὴ, ὅτε ἐξέλιπεν αὐτῶν ἡ πολιτεία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ Χριστὸς παρεγένετο, γέγονεν.

Εἰ δὲ ἀναίτηχοντοῖεν Ἰουδαῖοι τοῦτον παρακρουόμενοι τῆς προφητείας τὸν νόμον, μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων βιβλίων διελεγχθεῖεν, εἴ τις μετὰ ἀκριβείας τὰς προφητείας ἐξαπλώσας, καὶ πᾶσαν βῆσιν μετὰ τῆς προσηκούσης ἐξετάζων προσοχῆς, ἀρμόζοι τὰ εἰρημένα τοῖς γεγενημένοις. Ὡστε δὲ καὶ ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἀπορράψαι τὰ στόματα, οὐκ ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς αὐτῶν πατριάρχας προφητευθέντων, τοῦτο πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν, δεικνύς ὅτι αἱ πολλαὶ τῶν προφητειῶν εἰρηται μὲν εἰς τοὺς φυλάρχους, ἐξέβησαν δὲ εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνων. Καὶ παραδείγματος ἕνεκεν μίαν ἢ καὶ δευτέραν εἰπὼν ἱστορίαν, ἀφίχομαι τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ὅτε τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ καλέσας ὁ Ἰακώβ, προαναφώνησι τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς, οὕτως ἔλεγε· *Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί, καὶ κατορθώσας αὐτῶν τῆς παρανομίας, καὶ τῆς ἀδικίας σφαγῆς τῆς εἰς τοὺς Σικημίτας γεγενημένης, προῖων φησι· Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ*. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ Λευὶ καὶ τοῦ Συμεὼν οὐδεὶς ἂν ἴδοι γεγενημένον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φυλῶν τῶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διεσπάρη, τὸ δέκατον μέρος αὐτῆς ἐκάστης φυλῆς ἔχουσης· ἢ τε τοῦ Συμεὼν, ἥτις τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔπαθε, πάσας αὐταῖς παρεκταθείσα κατὰ τὸν κλήρον, καὶ οὐχ, ὡς ἐκάστη τῶν ἄλλων, συνημμένην ἔλαθε τὴν κληρονομίαν, καὶ πρὸς αὐτὴν συγκεκροτημένην. Καὶ ὁ Ἰακώβ δεξάμενος εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς οὐδεμιᾶς αὐτῶν ἀπήλαυσεν αὐτός. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ αὐτοῦ προύλεγεν εὐτηρίαν πολλήν, καὶ διηνεκῆ δεσποτεῖαν τοῦ Ἡσαῦ· οὗτος δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἠπόρει, καὶ θητεύων ἐτρέφετο, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε κρατήσας τὰ δαδελφῶν, ὅτι δὴ καὶ περὶ αὐτῶν ἐκινδύνευε τῶν ἐσχατῶν, καὶ ἅπασι αὐτῷ συντηγῶν μόνον μετὰ πολλοῦ τοῦ θένους, ἠγάπησε τὸ δυνεθῆναι διαφυγῶν αὐτὸν καὶ σωθῆναι. Τί οὖν ἂν εἰπομεν πρὸς ταῦτα; ὅτι ψεῦδος ἡ προφητεία; Ἄπαγε· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον αὐτῆς πολλαχῶς τὸ ἔθος, τὰ ἐφ' ἐτέρων ἢ ἐκθεσόμενα ἐτέρων ὑποκειμένων προσώπων λέγειν, καὶ ἀποκεχρηθῆναι ὀνόμασιν ἄλλοις ἀνθ' ἐτέρων· ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ Χαναάν γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ὀρώμεν ἐκεῖνον δουλεύσαντα τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διαπεσοῦσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαιοιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χαναάν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀρᾶς προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν.

[20] β'. Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων ὄντων παραδειγμάτων τῶν ἀποδεικνύντων ἡμῖν, ὅτι πολλὰ τῶν εἰρημένων λέγεται μὲν ἐφ' ἐτέρων, ἐκθαίνει δὲ ἐπ' ἄλλων, καὶ ὀνόμασιν ἀποκεχρηται οἱ προφῆται, τί θαυμαστόν ἐστι καὶ νῦν τὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ προθεῖς ἕνομα ὁ προφῆτης, περὶ τῆς Ἐκκλησίας προαναφώνησι; Καὶ γὰρ εἰπεὶ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναρῶντας, τὰ βιβλία καίοντας, τὰ θυσιαστήρια κατασκαπτόντας, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἐκεῖτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἠφάνισαν τὰ βιβλία, εἰ συνῆκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὅπου γὰρ παρόντα αὐτῶν, καὶ θαυματουργούντα, καὶ ἐντελῆ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

^a Sic in omnibus exemplaribus pro Ἀμώς.

^b Reg. τῆς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Allenus legendum καὶ τὰς ταύτων τῶν ὀνομάτων προσηγορίας.

^c Hieron. lib. Sav. εἶπε: hic autem in margine notat forte legendum esse εἶπε. Allenus legendum putat ἦδε, cecinit, ab

^d Reg. et Savil. καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἡνίκα ἂν ὁ Ἡσαίας μέλλει τὰ ταῦτα λέγειν. Boisius vult alio modo restitui. Sed lectio Hieroniana Editionis bene habere videtur, et in Bavarico

^e Reg. et Sav. τὸ προσωπεῖον, minus recte.

^f Savil. et Reg. τὰς προφητείας ἀναπληρώσας, male. Bavaricus ut in textu.

^g Ἐπ' ἐτέρων deest in Savil. et Reg.

πρὸς τὸν Πατέρα συμφωνίας τε καὶ ὁμοιοῦς παρεχόμενον τὴν ἀπόδειξιν οὐκ ἠδέσθησαν, οὐδὲ ἀπέστησαν ἕως ἐσταύρωσαν, σχολῆ γε ἂν τῶν α' περὶ αὐτοῦ λεγόντων ἐφείταντο, οὐ; καὶ χωρὶς τούτου κατέλευον συνεχῶς. Διὰ τοῦτο τοῖς οἰκείοις καὶ γνωρίμοις αὐτοῖς ἐμψιλοχωροῦντες ὀνόμασι, τὰς προφητείας τούτῳ συστιάζουσι τῷ προσώπῳ. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος, ἐκάστην παράγοντες λέξιν εἰς μέσον μετὰ ἀκριβείας εἰσόμεθα τὰ εἰρημένα.

Ὅτι ἐστὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ δρῶν Κυρίου. Ὅρα ἀκριβείαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαινόμενου. Ὅπερ γὰρ φησὶ ὁ Παῦλος, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πληρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, τοῦτο ὁ προφήτης φησὶν, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ὅρος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογμάτων ἀκαταγώνιστον καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὄρει κἄν μυρία προσβάλλῃ στρατόπεδα, τόξα τείνοντα, καὶ δόρατα ἀφίεντα, μηχανήματα προσάγοντα, ἐκεῖνα μὲν οὐδὲ παραβλάψαι δυνήσονται, τὴν δὲ οἰκίαν καταλύσαντα ἰσχυρὸν ἀπελεύσονται· οὕτω δὴ καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας πολεμήσαντες ἄπαντες, ταύτην μὲν οὐκ ἔσειαν, τὴν δὲ οἰκίαν ἀπολέσαντες δύναμιον κτησχύνησαν, ἐν τῷ παίσιν διαλυόμενοι, καὶ ἐν τῷ βάλαιεν ἀσθενούντες, καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ὑπὸ τῶν πασχόντων νικώμενοι· ὅπερ καὶ παράδοξος νίκης τρόπος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θεῷ μόνον δυνατός. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὅτι ἐνίκησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως ἐνίκησεν. Ἐλαυνομένη γὰρ, διωκομένη, μυρρίος κατακοπτομένη τρόποις, οὐ μόνον οὐκ ἠλαττοῦτο, ἀλλὰ καὶ μείζον ἐγένετο, καὶ τοὺς ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειροῦντας αὐτὸ τὸ πάσχειν μόνον κατέλευεν· ὅπερ ἀδύνατον ποιεῖ περὶ τὸν σίδηρον, τῷ παίσῳ μόνον διαλύων τοῦ παίοντο; τὴν ἰσχυρὴν καὶ κέντρα πρὸς τοὺς λακτίζοντας, αὐτὰ μὲν οὐδὲν ἀμβλύτερα ἐντεύθεν γινόμενα, τοὺς δὲ λακτίζοντας αἰμάσσοντα πῶδας. Διὰ δὲ τοῦτο δρῶς ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται τῆς μεταφορᾶς ὁ Ἰουδαῖος, οἰκοθεν πάλιν δεχέσθω τὸν Ἐλεγγον. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ προφήτης λύκοις καὶ ἄρνας ἐψησε τῆς αὐτῆς νομῆς κοινωνήσεν, καὶ μυῖαις τὸν Θεὸν συριεῖν καὶ ταῖς μελίσαις, καὶ ποταμὸν ἀνάγειν βράδαον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι [21] αὐτοὺς ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ. Ἄπερ εἰ τις ἐπὶ τῶν λέξεων ἐκλάδοι, πολὺ τὸ ἀπερινόητον ἔχει· ἀλλὰ δεῖ τὰ ἐκ τούτων σημαίνόμενα δεχομένους οὕτω ποικίλλειν τῶν νοημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Τί οὖν ἐστὶ τὰ ἐκ τούτων σημαίνόμενα; Διὰ μὲν τῶν λύκων καὶ τῶν ἀρνῶν, οἱ τῶν ἀνθρώπων τρόποι οἱ θηριώδεις καὶ ἡμεροὶ· διὰ δὲ τῶν μυῶν, τὸ ἀναίσχυντον τῶν Αἰγυπτίων· διὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ σφοδρὸν τῆς στρατείας τοῦ βαρβάρου· διὰ δὲ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πρῶον καὶ ἐπιεικὲς τοῦ τότε ἄρχοντος, τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. Καὶ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων πρὸς ταῦτα ἡμῖν ἀντερεῖ. Ὅσπερ γὰρ οὖν ἐκεῖνα ἑτέροις ὀνόμασι παρεδηλώθη, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στερβόν, τὸ ἀκίνητον^c, τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀχειρῶτον διὰ τῆς τοῦ δρους ἠνίξατο προσηγορίας. Καὶ

γὰρ ἕτερος προφήτης τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τὸν Θεὸν ὄρει παραβάλλει, τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν ἐνδεικνύμενος Ἐμφανές. Τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου λοιπὸν ἐρμηνείας δεῖται. Οὕτως αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις σάλπιγγος λαμπρότεραν φωνὴν ἀφήσει, τὸ περιφανὲς ἐνδεικνυμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ οὕτως ἤλιος φανός, οὐδὲ τὸ ἐκ τούτου φῶς, ὡς τῆς Ἐκκλησίας τὸ πράγματα. Καὶ γὰρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐκ' ἀκρῶν τῶν ὄρων.

γ'. Πῶς ἂν τοῦτο ἐρμηνεύσειεν ὁ Ἰουδαῖος; Οὐδαμῶς γὰρ ἐπ' ἀκρῶν τῶν ὄρων ὁ ναός ἐστίν· ἡ μένει τῆς Ἐκκλησίας δύναμις αὐτῶν ἦφατο τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὡσαυτοῦ οἶκος ὑπὲρ κορυφῆς ὄρων κείμενος πᾶσιν ἐστὶ κατὰ δόξα, οὕτως καὶ πολλῶν πλείον αὐτῆ περιφανῆς πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονε. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἠρμήνευσεν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ναοῦ οὐδέποτε συνέθη, οὐδὲ ἦν ἵκα ἀριστα πράττειν ἐδόκει. Πῶς γὰρ, ὅπου γε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων πολλὰκις ἠτιμάζετο, καὶ ὑπὸ βαρβαρικῶν ἠφανίζετο χειρῶν; Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύς ἐπολεμήθη μὲν ἐκείνου χαλεπώτερον καὶ πλείον· εἴξε δὲ οὐδέποτε ταῖς τῶν πολεμούντων χερσίν, ἀλλ' ὑψηλότερα καὶ περιφανέστερα μάχιστα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐγένετο. Τότε τῶν τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τότε τῶν ὁμολογητῶν τὰ πλήθη, τότε αἱ σιδήρου στερβότερα ἀπεδείκνυτο ψυχαί, καὶ τῶν ἀστέρων αὐτῶν ἀκριβέστερον ἔλαμπον, τῶν μὲν σωματικῶν αὐτοῖς κατακοπτομένων, τῆς γνώμης δὲ οὐ νικωμένης, ἀλλὰ κρατούσης καὶ στεφάνουμένης. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε φόνον στέφανον φέροντα, καὶ σφαγὴν νίκην ἐργαζομένην, καὶ τότε τὸ στρατόπεδον λαμπρότερον γινόμενον, ὅτε πλείους οἱ σφαττόμενοι παρὰ τῶν πολεμίων ἐφαίνοντο;

Καὶ ἤξουσιν ἐκ' αὐτῶν πάντα τὰ ἔθνη. Προϊὼν σαφέστερος ὁ προφήτης γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτει τὸν λόγον, καὶ τρανήτερον δείκνυσι τὴν προφητείαν, καὶ ἀκριβέστερον ἀπορράπτει τῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα. Τοῦτο γὰρ, καὶ εἰ σφόδρα ἀναίσχυντοίεν, οὐ δυνήσονται τῷ αὐτῶν ναῷ ἀρμόσαι^d. Καὶ γὰρ καὶ ἀπηγόρευτο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς κεκάλυτο ἔθνη εἰς τὸν ναὸν εἰσεῖναι. Καὶ τί λέγω εἰς τὸν ναὸν εἰσεῖναι, ὅπου γε καὶ αὐτοῖς μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειλῆς [22] ὁ νόμος ἀπηγόρευσε τὰς τῶν ἐθνῶν ἐπιμιξίας, καὶ τὴν ἔσχατον ὑπὲρ τοῦτον ἀπῆτει δίκη; Ὁ γοῦν προφήτης Ἀγγαῖος ἄπασαν εἰς τοῦτο κατηγάλωσε τὴν προφητείαν, ἐγκαλῶν, ἀπειλῶν, εὐθύνας ἀπαιτῶν τῆς οὐ προσηκούσης ἐπιγαμβρίας. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας ἀπάσης ἀναπετάσασα τοὺς κόλπους ἡ Ἐκκλησία, χερσὶν ὑπέταξε ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὑποδέχεται ἔθνη. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν δογμάτων διδάσκαλοι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκελεύσθησαν, ταύτην εὐθέως ἀκούσαντες τὴν φωνὴν Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Σκόπει δέ μοι πῶς οὐ τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἠνίξατο μόνον ὁ προφήτης, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ προθυμίας αὐτῶν ὑπακοήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀχθήσονται, ἀλλὰ, Ἔξουσιν· ὅπερ ἕτερος προφήτης σαφέστερον ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, λέγων, Γινώθι τὸν Κύριον, διὰ πάντας εἰδήσουσιν με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κτίσις ἀνεστοιχειούτο, καὶ

^d Reg. οὐ δυνήσονται τῶν αὐτῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι, πετροφαν. Savil. τῷ ναῷ τῶν Ἰουδαίων ἄρμόσαι.

^a Reg. σχολῆ γὰρ τῶν. Savil. σχολῆ γε τῶν. Præstat lectio Morellianæ Editionis, et est in Bavarico.

^b Reg. et Savil. τείνοντες... ἀφίεντες... προσάγοντες... καταλύσαντες, quæ etiam lectio quadrat, et innumeris firmatur exemplis; sed cum Morel. etiam lectio bene habeat, τείνοντες... ἀφίεντα etc., et Cod. Bavarico firmetur, eam retinere visum est.

^c Ita Reg. et Savil. In Morel. τὸ ἀκίνητον deest.

prophetas adumbrabant. Quod enim non de Judæa et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

Quid significant verba, « in novissimis diebus ». Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. — 2. Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini. Vide prophetæ accurationem, qui non solum rem dicit, sed tempus etiam significat. Quod enim dicit Paulus, *Cum autem venit plenitudo temporum* (Gal. 4. 4), et alibi rursus, *In dispensationem plenitudinis temporum* (Ephes. 1. 10), hoc sic exprimit propheta, *In novissimis diebus.* Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilia dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeros objiciat exercitas, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas admoveantes, illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent: sic et quicumque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non læserunt, sed sua amissa potentia pudore sunt affecti, dum ferirent soluti, dum telis impeterent infirmati, dum agerent a patientibus devicti: qui est sane inopinatus victoriæ modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit. Impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minuebatur, sed major evadebat, et eos qui id facere tentabant patiendo tantum profligabat; id quod adamus ferro impetitus facit, dum percussus tantum solvit percutientis robur; stimuli que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redduntur, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habituros, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam (Isai. 41. 6. et 65. 25; 7. 18; 8. 6. 7). Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt: verum oportet ea quæ his significantur accipere, sicque sententiarum seriem varie intelligere. Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores cum feris tum mansuetos indicat; per muscas, impudentiam Ægyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari; per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, regis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesiæ firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabilem robur, montis nomine subindicavit. Et alius propheta illos qui confidunt in Domino monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens (Psal. 124. 1). *Manifestus.* Id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendidus, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiam spectantes. *Nam Domus Dei supra verticem montium.*

3. Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus? Templum enim non est supra verticem montium: Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælos. Et quasi domus supra verticem montium posita omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. *Et exaltabitur super colles.* Hoc ipsum rursus interpretatus est, quod templo illo nunquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis sæpe inhonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sæpiusque quam templum impugnata fuit: nunquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc martyrum cœtus, tunc confessorum multitudo, tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendidiore erant, concisis corporibus, animis minime victis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam, jugulationem victoriam reportantem, tuncque exercitum splendidiorem effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Validum contra Judæos telum. — Et venient ad eam omnes gentes. Progressu clarior efficitur propheta, sermonem magis reteggit, dilucidiorumque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consuit ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibitum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Ecquid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiscerentur, et extremas de his exigebat pœnas? Certe propheta Aggæus totam hac in re suam consumpsit prophetiam, incusans, comminans, pœnas repetens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt, sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens, supinis manibus omnes orbis gentes quotidie suscipit. Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hac statim audita voce: *Evntes docete omnes gentes* (Matth. 28. 19). Adverte autem quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, *Adducentur*, sed, *Venient*: id quod alius propheta clarius ostendens dicebat: *Et non docebunt unusquisque concivem suum, et unusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum* (Jer. 31. 34). Quod ad Judæos enim spectabat creaturæ ordinem suum mutabant (a), aderant frequentes minæ, supplicia assidua, crebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminationes bello-

(a) In Græco, ἀνεστρεφοντο. Obscura vocis significatio. Tilmannus vertit: *creatura etiam ipsa in primaria elementa resoluta est.* Hic autem sermo est de signis, castigationibus, aliisque ad Judæos prævaricatores perterrefaciendos inmissis; ut, exempli causa, cum terræ hiatu Core et assectæ absorpti sunt, alique igne absumpti, cum serpentes inmissi, cum Samuele concionante voces et pluvie datæ sunt, quæ populum exterruerunt; uno verbo cum nature elementa ordinem suum mutabant; et hoc modo vocem, ἀνεστρεφοντο, reddendam esse visum nobis est.

rum, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus, præfracti, et difficile cedentes (*Act. 7. 51*); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenuèque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subindicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi (Psal. 17. 45)*; et modum obedientiæ admirans subiciebat: *In auditu auris obedivit mihi.*

Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ (Gen. 49. 11)*. At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confraxerunt, vinculum diruperunt, ut ait propheta (*Jer. 5. 5*); gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obedierunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessumdederunt, sed adsiterunt multam exhibentes obsequentiam. 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob.* Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos numquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et numquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi (Isai. 56. 15)*, inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilecte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento videre est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disjosi patribus vestris (Jer. 31. 31. 32)*; ostendens ipsum esse utriusque legislatorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti (Ibidem)*. Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiavit nobis viam suam, et ambulabimus in ea.* Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiavit nobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud insigne contra Judæos argumentum. — Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tantum memoravit, dicit quænam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysem lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex, sed, Exibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex data fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit, sed, Exibit*, id est postea. Ac rursum ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem.* Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjicit et eos qui illam accepturi erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes.* Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2)*: et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis (Gal. 4. 10)*. Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (a), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum (Rom. 2. 16)*. Quomodo judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed *Secundum Evangelium meum*. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum. Et arguet populum multum*; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari (Joan. 12. 48)*. Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem refluxens. Quodnam

¹ Juxta savillum, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive Mss. sive Edit. prior affertur lectio.

(a) Hic forte videatur legendum, *quia inter gentes judicabit*; nam quæ sequuntur ad horum explicationem allata, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audeamus.

ἀπειλὰς πνευματικῆς, καὶ κολάσεις διηγεσεῖς, καὶ θαύματα ἐπιπέλα, καὶ προφητῶν δρόμοι, καὶ νομοθέτου φόδοι, καὶ πολέμων ἀπειλαί, καὶ βαρβάρων ἐφοδοί, καὶ ὄργαι θύματα, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ ἔμενον σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι ὄντες, καθὼς ὁ Σάββας ἔλεγε, ἀνευεῖς καὶ δυσένδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνῶν ἤρκεσε ῥῆμα ψιλὸν καὶ ἀκοή μόνη, καὶ πάντες εἰλικ προσέδραμον. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιττόμενος ἐπεῖν· *Δαός. Ὅν οὐκ ἔγνω, ἐδόλευσέ μοι*· καὶ τὸν φῶνον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει· *Εἰς ἀκοήν ἰσίου ἐπήκουσέ μου*. Τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰακώβ αἰνιτικωτέρως ἐμφαίνων ἔλεγε· *Δεσμεῶν πρὸς ἀμπέλιν τὸν πῦλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῦλον τῆς ἄου αὐτοῦ*. Καίτοι τίς εἶδεν ἔλικι πῦλον δεσμούμενον, καὶ περιστῶτα ἀμπέλιν^a, καὶ μὴ λυμαινόμενον τὸν πῦλον; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τούτου γέροντος τῆς ἀκριβείας. Ἐμὲν γὰρ Ἰουδαῖοι μυριοὶς θεθέντες δεσμοίς, συνέτριψαν τὸ ζῆλον, διέβρῆξαν τὸν δεσμὸν, καθὼς ὁ προφήτης φησὶ· *τὰ ἐθνη οὐδεμιᾶ τοιαύτη δεθέντα ἀνάγκη^b, ἐτοίμως ἔκτισσαν*, ὡς ἂν ἔλικι πῦλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐκρίναντο τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ παρεστῆκεισαν αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι τὴν ὑπακοήν. *Καὶ πορεύσονται ἐπὶ τοὺς ὄρους, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ἶμα τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ*. Ὅρα χορεύοντας καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλους ἠλευθέρους, καὶ πάντας διδασκάλους γινομένους· καὶ ἕν, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη περιέχοντα. Ἐξοῦσι γὰρ, φησὶ, λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκ ἐξέρον χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσήλθον, ὄλιγοι ποτὲ προσήλθον, μετὰ πολλῆς καὶ αὐτοῦ τῆς [23] πραγματείας, ἀ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσήλυτοι. Προσῆλτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διαλείουσται, καὶ σοὶ ἔσονται ἰσίοι, φησὶν. Εἰ δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, ἴσως καλῶν καὶ οἴκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, μὴ θαυμάση. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπών, νῦν μὲν παρανοεῖς, νῦν δὲ κακάζεις τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνεπιπέλοις ἰσχυρὰς παράσχῃ τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα ἐπὶ ἀνωμένων κατὰσχῃ τὴν ἀτακτον ῥύμην· καὶ παναφθὴν ποικίλλει τὸν λόγον.

δ. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ εἶπε, μὴ δορυθηθῆς, ἀγαπητέ· ἀ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεός Ἰακώβ ἦν. ἴσως γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς δευματούργησεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς ὧς μέλιτος ἐστιν ἰδεῖν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίους λόγος. Ὁ οὖν Ἰερεμίας φησὶ· *Διαθήσομαι μὲν διαθήκην καιρῆν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν πατήρ μου τοῖς πατράσιν ὑμῶν*· δεικνύς ὅτι ἐκατέρων ὡς νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπήλλαξεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν ἡμέρῃ ἐπιλαβόντων μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου*. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξήγαγε, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. *Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσασθε ἐν αὐτῇ*. Ὅρως ἕτερόν τινα ἐπιζητούντας ἄνθρωποι; Ὅδὸν γὰρ ἡ Γραφὴ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ εἴωθε λέγειν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἂν εἶπεν, *ἀναγγελεῖ ἡμῖν*· δηλὴ γὰρ ἦν καὶ σαφῆς καὶ γνώριμος ἅπασιν.

Καὶ ὅτι οὐ σοφίζόμενοι ταῦτα φάμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυντούοντας ἱκανὰ πείσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίας ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράσημα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων· *Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ*. Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυντούοντας Ἰουδαίων παῖδας οὐδὲ διαραῖ τὸ στόμα δυνήσονται. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἰρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμον, καὶ πάντοθεν ἀπῶως ἐστὶ συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών ἕρους. Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος ἐν τῷ Σιναιτῷ ὄρει τοῖς προγόνους αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα *Ἐκ Σιών* φησὶ; Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προστέθεικεν. Ὅθ γὰρ εἶπεν, *Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ', Ἐξελεύσεται νόμος*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέπω γεγενημένου. Ὅτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἐμελλε μετὰ ἑτη πλείονα διδοσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, *ἐξῆλθεν, ἀλλ', Ἐξελεύσεται*, τούτεστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφεύγει λέγων· *Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ*. Μετὰ ἀκριβείας ἤμην τὸ παρεσημον τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθησι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, τὰ ὑψηλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν ἔβια προσέγγιστα ἐνομοθετεῖ, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρέβων. Εἰπὼν τοῖνον καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προσείθησι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχόθεν ἀπορρέπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν ὑποδέχεσθαι; ἄρα τῶν Ἑβραίων ὁ ἄσμος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Ὁδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν. Αἰὶ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν*. Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμου, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτῶν· Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δηλὸν ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ὅτε γὰρ σαββατίζομεν, οὐ περιτομῆν ἔδεξάμεθα, οὐ τὰς ἑορτὰς ἐκεῖνον, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδέν. Ἡκούσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελησει· καὶ, Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοικίακα εἰς ὑμᾶς*. Ὅθεν δηλὸν ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν ἔκρινε δ', καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρινεῖ τὰ ἀνθρώπων*. Πῶς κρινεῖ; εἰπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Ὁδαμῶς, ἀλλὰ *κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου*. Εἶδες διάφορα μὲν τὰ ῥήματα, συμφωνούντα δὲ τὰ νοήματα; Ἡσάλας φησὶ· *Κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν*· Παῦλος φησὶ· *Κρινεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου*. Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολὺν· τοὺς μαχομένους καὶ παραβαίνοντας. Καὶ τοῦτο δηλὸν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Οὐκ ἐγὼ κρινῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκείνος κρινεῖ ὑμᾶς*. Καὶ συγκόψουσι τὰς μάχαιρας αὐτῶν εἰς ἄσπρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Οὐκ ἠρκέσθη σημείοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπων ἅπασαν. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Εἰρήνην καὶ πολέμων ἀναί-

^a Reg. et Savil. παρεστῶτα ἀμπέλιν, male.

^b Reg. et Savil. οὐδεμιᾶ τοιαύτη δεθέντα ἀνάγκη, male, et sine Savil. suspicatus est.

^c Forte melius τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτῶν. Allenus probabile putat legendum esse δεχομένους pro μαχομένοις, sed malim μαχομένοις; πρὸς αὐτῶν.
^d Reg. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἔκρινε, male. Hic forte videatur legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ.

ρεις. Ὅταν γὰρ ταῦτα γένηται, φησί, τοσαύτη λήφεται εὐνομία τὴν οἰκουμένην, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄπλα τὰ πολεμικά εἰς γεωργικά χαλκεύεσθαι ὄργανα· ὅπερ ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἂν τις ἴδοι γεγενημένον, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν. Οὐ γὰρ διέλειπον ἅπαντα τῆς πολιτείας αὐτῶν τὸν καιρὸν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, καὶ διὰ μακροῦ καὶ δι' ὀλίγου τῶν πολεμίων αὐτοὺς ἐπίδωντων. Καὶ γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ χαλεπὰ πράγματα παρέσχον αὐτοῖς πολλάκις, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασαν κίνδυνον^α.

ε'. Καὶ ταῦτα δηλοῖ μὲν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία σφῶς, ὅλη δι' ἄλλης ἐκ πολέμων ὑφαινομένη· δηλοῦσι δὲ οἱ προφήται πάντες, τὰ γενόμενα ἀπαγγέλλοντες ταῦτα, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι προαναφωνοῦντες· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς εἶπεν, τῆς ἡμέρας, ἧς ἀπὸ ἀπλάγησαν τῆς Αἰγυπτίων τυραννίδος, ἐν πολέμοις τὸν ἅπαντα χρόνον ἐδίωσαν.

Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλὰ πολλῇ κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνη. Εἰ δὲ τινες γίνονται πόλεμοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς πρότερον. Τότε μὲν γὰρ καὶ πόλεις πόλεις, καὶ χῶραι χῶραι, καὶ δῆμοι συνβέβηγνοντο δῆμοις, καὶ ἔθνος ἐν εἰς πολλὰ διετέμεντο μέρη. [25] Καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ βίβλον τις ἀναγνοῦς καὶ τῶν Κριτῶν, εἰσεται πόσους ἡ Παλαιστίνῃ ἐν βραχεῖ πολέμους τότε ἰδέξατο καιρῷ. Καὶ οὗ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι πάντας ὄπλα τίθεσθαι^β ὁ νόμος ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἀτελής ταύτης τῆς λειτουργίας ἦν. Καὶ οὐ παρὰ Ἰουδαίους μόνον οὕτως ὁ νόμος ἐκράτει, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὅπου γε καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι ἐξωμίους πλέον οὐδὲν ἔχοντες, πολέμου καλοῦντος, καὶ ἀσπίδα μεταχειρίζοντο, καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἴσταντο. Ὁ γοῦν παρ' Ἀθηναίοις μάλιστα λάμψας ἀπραγμοσύνης ἔνεκεν καὶ φιλοσοφίας Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου ἐν ἅπασι καὶ δις ἐπὶ παρατάξεως ἔσθη. Καὶ τῶν ῥητόρων τῶν παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον Δημοσθένους ἀπὸ τοῦ βήματος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξῆιε πολλάκις. Εἰ δὲ ῥήτορας καὶ φιλοσόφους οὐδεὶς ἐξήρητο νόμος τοῦ πολεμεῖν, σχολῆ γε ἑτέρος τις τοῦ δήμου ταύτης ἀπήλαυσε τῆς ἀτελείας. Ἄλλ' οὐχὶ τούτων οὐδὲν νῦν γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἑλαμψεν ἥλιος, καὶ πόλεις καὶ δῆμοι καὶ ἔθνη πάντα τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ζῆν ἐν κινδύνῳ τοιοῦτοις, ὅτι οὐδὲ μεταχειρίζεσθαι εἰ τῶν πολεμικῶν ἴσασιν, ἀλλ' εἰσω πόλεων καὶ ταυχῶν καθήμενοι, πόρρω τὰ τῶν πολέμων μαυθάνουσι πράγματα, καὶ δῆμος ἅπας ἐν ἐλευθερίᾳ ζῆ, καὶ ἀτελεῖς τῆς πικροτάτης ταύτης λειτουργίας. Εἰ δὲ που καὶ νῦν γίνονται πόλεμοι, πόρρω που καὶ πρὸς τὰ ἔσχατα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, οὐ κατὰ πόλιν καὶ χῶραν, ὡς ἔμπροσθεν. Τότε μὲν γὰρ, ὡς ἐφθην εἰπὼν, καὶ ἐν ἐν ἔθνεσιν μυρία συνεχῶς ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ πολυπρόσωποι πόλεμοι· νυνὶ δὲ ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος ἐπὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους, αὐτὴ πᾶσα, καὶ μετὰ ταύτης Ἀσίῃ, καὶ Αἰγυπτῶς, καὶ Παλαιστινῶν ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἅπαν τὸ ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν κείμενον^γ. Ἰστε δὲ ὡς αὐταὶ αἱ πόλεις ἀδείας ἀπολαύουσι πάσης, ἀκοῆ τούτους πολέμους μαυθάνουσαι

μόνον. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ τὰ λείψανα καθελεῖ Χριστὸς, ἀλλ' ἀφῆκε σωφρονισμοῦ τινας ὑπόθεσιν ῥαθυμοῦσι, καὶ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότεροις γινόμεν τῶν βαρβάρων εἶναι τὰς ἐπιδρομὰς. Καὶ ὁ προφήτης τοῖς δυναμένοις ἀκριδῶς συνιδεῖν αὐτὸ τοῦτο ἦνίξε ὕπερ ἐφθην εἰπὼν, τὸ μηκέτι τὰς δι' ὀλίγου γίνεαι ἐπαναστάσεις. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐκ ἔσται πόλεμος χωρὶς ἄλλως, ἀλλὰ τί; Οὐ μὴ ἀρῆ ἔθνος ἐστὶ ἔθνος μάχαιρα καὶ τὴν τῶν δῆμων ἐλευθερίαν προστέθεικεν εἰπὼν, *μη μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν*, πλὴν ὀλίγων τῶν εἰς τὴν τεταγμένων στρατιωτῶν. Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου Ἀρῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ Ἀπαρτίσας τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας προφητείαν, καὶ ἐπὶ τὴν ἱστορίαν μεταβάσιν, ὡς δὴ τῶν [26] ἀκολοῦ ἐχόμενος ῥημάτων. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος αὐτοῖς, μὴ τῶν εἰρημένων ἀσφαλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχῆμ τῆς ἀκολουθίας συσκιάζειν τὴν προφητείαν. Διόπερ ἀπρητισμένον ποιεῖ τὸν λόγον, ἀλλὰ ὡς μίαν τιμὰ ἐλπίσαν, οὕτω πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων νοθεσίαν μεθαίνει πάλιν, καὶ φησὶ· Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου· τουτέστι ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, τῷ νόμῳ αὐτοῦ· Ἀύχρος γὰρ τολῆ νόμον, καὶ φῶς καὶ ζωὴ, καὶ ἔλεγχος καὶ ἀδελφία· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν· Ἡ ἐντολὴ Κυρίου λαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· καὶ, Ἀύχρος ἐποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβουσι μου· Καὶ πανταχοῦ οὕτω τὸν νόμον καλοῦμενον κατέδοι τις· Οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδὴ εἶναι τυφλὸν, φῶς τῶν ἐν σκοτίῃ, παιδεύτην ἀφανῶν. Οὐ γὰρ οὕτως αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες χειραγωγοὶ ἡμῶν τοῦ σώματος τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καταυγάζουσι τὰ τῆς ψυχῆς ὄμματα.

ζ'. Δεικνὸς τοίνυν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ πρὸς τῆς ἀδόσεως, καὶ πρὸς τῆς ἀμοιβῆς, ἐν αὐτῷ τῷ πληροῦσι τὴν ἀμοιβὴν παρέχουσι ἡμῖν αἱ ἐντολαὶ, φῶς αὐτὸ ἐκάλεσεν. Ὅσπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν αὐτῷ τῷ φωτίζεσθαι κερδαίνει, οὕτω καὶ ψυχὴ ἐν αὐτῷ τῷ πειθεσθαι νόμῳ τὰ μέγιστα καρποῦται, ἐκκαθαίρομένη, καὶ κίς ἀπαλλατομένη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβάσσει ἀρετῆν· ὡσπερ οὖν τούναντίον οἱ παραβαίνοντες πρὸς τῆς κολάσεως ἐν αὐτῷ τῷ παραβαίνειν δίκην δόσαι, τῶν ἐν σκοτίῃ καθήμενων ἀθλιώτερον διακείνοιν, φόβου καὶ τρέμου καὶ πονηροῦ γέμοντες συνειδῶν καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέση δεδοικότες καὶ τρέμοντες ἄστας, τοὺς συνειδῶτας, τοὺς οὐδὲν συνειδῶτας. Ἀρῆκε τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ· τουτέστι εἶπεν, ἀρῆκε, παρῆκε, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωσεν· Εἶτα φοβήσας, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, ὡστε αὐτοὺς δὴ θύσασιν τὰ γεγενημένα. Τίς οὖν ἔστιν ἡ αἰτία; ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν κληδονομῶν, ὡς ἡ ἀλλοφυλίαν. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ κατηλείαν αὐτοῖς φιλαργυρίαν καὶ τῶν χρῶν ὑπεροφίαν ἐνεκάλει· ταῦθα δὲ καὶ δόγματα πονηρὰ, καὶ ἀσεβείας λείψανα κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ὑποσύροντα πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων πλάνην. Εἶτα καθικνούμενος αὐτῶν, οὐκ εἶπεν κληροδοιοῦνται ἀπλώς, ἀλλ' ὅτι· Ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς ἡ κακία αὐτῶν πηρῆσθετο, φησὶν. Ὅσπερ ἀνωτέρω εἶπε, Λαὸς, οὐκ ἀπ

^α Reg. καὶ τὸν ἔσχατον ἐπεκρέμασαν κίνδυνον. Lectio non spernenda. Sed altera retineri potest. Paulo post Savil. ἐκ πολέμων, sed melius ἐκ πολέμων, ut ipse notat in margine.

^β Ὅπλα τίθεσθαι videtur significare, arma ponere; at hic est, arma sumere, sese armis instruere, ut ex serie liquet. Ἐξωμί: infra est abolla seu pallium philosophorum.

^γ Post κείμενον deest aliquid, ut ἐν ἀρίθμῳ διαίγει, vel quia simile, quod nos expressimus interpretando.

^δ Reg. et Savil. ἀρῆ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, recit Morel. Editione ἐπ' ἔθνος deorat.

^ε A. Ienius legendum putat ἀσφαλεῖς.

illa est? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingant, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cōdantur: quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies: imo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impeti, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, imo etiam qui in Palestina, gravia ipsis sæpe negotia facescebant, ita ut de extremis periclitarentur.

5. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, ut bellis contexta: ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent præsentabant: et ex illa, ut ita dicam, die qua crepti sunt ex Ægypti tyrannide, totam vitam in bellis transcurrent.

Imperii status cum Chrysostomus loqueretur. De bello apud populos antiquiores. — Verum nunc non ita se res habet: sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos conflagrarent: gens una in multis partes scindebatur. Ac si quis librum Josue et Judicum legerit, sciet quot bella Palestina brevi tempore susceperit. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immnis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum: quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter bellam habebant, ad bellum accersiti, clypeum tractabant, et in acie stabant. Nam Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquillitatem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat, semel et bis in acie stetit (a). Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes ex suggestu ad bellum sæpe prodiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspiciere est. Quoniam enim sol justitiæ refusit, ac civitates, populi et gentes omnes, tantam abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari (Malach. 4. 2); totusque populus in libertate vivat, et in acerbi hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, et olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente numeræ sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tyride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et eorum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, imo quodcumque Romano imperio subjacet, in pace degit.

Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christianis bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione segniores evaserint, ut barbarorum adhuc incursiones essent. Propheta certe iis qui probe intelligere possent id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes (a) irruptiones. Non enim dixit, Non erit omnino bellum; sed quid? *Non accipiet gens contra gentem gladium*; et populorum libertatem adiecit dicens, *Non discent amplius præliari*, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis. 5. *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* 6. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob.* Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate (b) tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non absolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursus transit, et ait: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini*; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam *Præceptum legis est lucerna, et lux et vita, reprehensio et disciplina* (Prov. 6. 23); Davidque rursus ait: *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (Psal. 18. 9); et, *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen senectutis meis* (Psal. 118. 105). Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: *Confidit teipsum esse duces cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium* (Rom. 2. 19. 20). Non enim ita solares radii corporeos nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculos illustrant.

6. Propheta igitur ut ostendat etiam ante præmium, et ante mercedem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercedem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert: sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem: quemadmodum e contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressione pœnas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala onerati conscientia, in meridie etiam ab omnibus metuentes et trementes, sive consciis sibi, sive non consciis. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob*, id est, sivit, dimisit, contempsit, itaque providentia spoliavit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent. Quæ igitur causa est? *Quia impleta est terra eorum auguriis, ut terra alienigenarum.* Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat: hic vero ipsis ex-

(a) In Græco, δὲ αἰῶνος. Porro illud, δὲ αἰῶνος, videtur duplici modo intelligi posse, δὲ αἰῶνος χρόνου, per breviam temporum spatia, seu frequenter; vel, δὲ αἰῶνος, intelligatur, per parvas nationum partes, per urbes, per urbium factiones diversas, ut supra dixit. Maluimus priorem sequi sententiam. Quamquam altero forte sensu hæc possint explicari. Verum res est parvi momenti.

(b) Allenus legendum putat, *obscuritate*, pro, *firmitate*. Id certe melius esse videtur. Sed sine Codicum auctoritate nihil mutamus.

(a) Quod hic dicitur de Socrate ad bellum exeunte habes apud Plutarchum in Alcibiade; ubi ille philosophorum princeps strenue pugnasse narratur. Vide item in Diogene Laertio, lib. 2, ubi et Amphipoli et Potidææ pugnasse dicitur. De Demosthene etiam, ut non ad pugnam admodum strenuam, testimonium Plutarchi in ejus Vita habes, in pugna scilicet ad Chæronæam.

probat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad diæmonum erroneum cultum pertraherant. Mox illos incessens, non modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum (*Isai. 1. 4*). Supra modum, inquit, accrevit nequitia eorum. Quemadmodum supra dicebat, populum, non utcumque peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *Repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *Sicut a principio*. A principio, quandonam? Quando Deum nondum noverant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tunc se haberent, post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam iis qui nihil eorum consecuti erant. Sed non hic stetit, verum deum perterrefaciens eos adiecit: *Quasi terra alienigenarum*: hæc comparatione graviores accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet; ut et quando dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent* (*1. Thes. 4. 12*); ac rursus: *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii* (*Ibid. v. 4*). Neque hoc contentus fuit, sed adiecit: *Quemadmodum et reliquæ gentes quæ ignorant Deum* (*Ibid. v. 5*). Hic quippe modus sermonis mordere solet etiam eos qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem, quam illi, decidimus inopiam? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanis se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus sudeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, hæc duo turpissima perficere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat, et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omina (a), hoc per observationem dierum, hoc per pravam fati dogma, hunc gravei morbum per alia multa in vitam invexit,

¹ In Græco, ἀπὸ τοῦ αἵθετος ἐπινοίας ἀνεπινοίας ἐπινοίας. Putat Aletius legendum esse ἐπινοίας, nequitiam, non ἐπινοίας, inopiam. El vere ἐπινοίας omnino desiderari videtur. Nam hic ait Chrysostomus: *Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem quam illi decidimus ἐπινοίας sive ἐπινοίας?* Id est inopiam, aut nequitiam. Utra vero lectio magis quadrat hinc percipietur, si advertamus hic sibi velle Chrysostomum nos in parem atque Judæi statum decidere. Quis vero ille status est? Ille haud dubie in quem supra dixit Chrysostomus delapsos Judæos esse, in cauponariam nempe, avaritiam, dogmatum perversitatem, præstigias: quibus præmissa sane videtur ἐπινοίας magis quadrare, quam ἐπινοίας. At tamen exemplarium omnium auctoritate moti, hanc postremam lectionem sequuti sumus.

(a) Quid sint illa omina, pluribus ille explicat in Catechesi secunda ad illuminandos, Tom. II. Ubi totus locus cum hoc confereudus est.

nullam ad hoc non machinam movens. Quamobrem propheta vehementer instat incusans, ut morbum radicatus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis.*

7. Quid est, *Filii alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum depellere, lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem cum vicinis contrahendam, et uxoribus inde ductis, a Moabitibus videlicet, ab Ammonitis, et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitiae admiserunt, et nobilitatis decorem labefactarunt. Hoc itaque cum aliis propheta crimen intentat. 7. *Impleta est enim regio eorum, inquit, argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum.* 8. *Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum.* Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitias habere, et equos possidere, ea potissimum aetate, quando non tantum erat philosophiæ studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet non usum improbabat, sed animum non iis ut oportebat utentem. Quemadmodum enim cum dicit, *Væ qui potentes estis* (*Isai. 1. 21*), non utique potentiam dat crimini, sed eos qui potentia male utuntur: sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erat, inquit, numerus thesaurorum eorum.* Neque hoc solum, sed quod de divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: *Væ qui confidunt in virtute sua, et in multitudinis divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. 48. 7*). Ac rursus alibi: *Non salvatur rex per nullam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* (*Psal. 32. 16*). Iterumque in alio Psalmo: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum. Et impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum* (*Psal. 140. 10*). Ut sapiens medicus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasiones morbi prius dixit, avaritiam, arrogantiam, connubiorum affinitates non licitas, declarans eos hinc paulatim supplantatos in perniciæi barathrum corruisse, et idola adorasse. Deinde illorum cultum traducens, subjungit, *Operum manuum eorum.* Quid enim risu dignus fuerit quam cum homo dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominatio desolationis vocatur statua in templo erecta. *Cum enim videritis, inquit, abominationem desolationis stantem in loco*

ἡμαρτιῶν, ἀλλὰ, Πλήρης ἡμαρτιῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἔνεκλήσθη. Ἐἶτα πάλιν ἐπιτείνων τὸ δυνεὸς προσέθη-
κεν, Ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπ' ἀρχῆς, τότε; Ὅτε θεὸν
εἰς ἐργάσασαν, ὅτε νόμον οὐκ ἐλήφεισαν, ὅτε τῆς εὐε-
ργίας αὐτοῦ παῖραν εὐληφέστες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετὰ τῶν
ἰσθῶν ἔλαυν, ὅπερ ἐσχάτης καταγωγῆσεως ἦν, μηδὲν
ἔμενον διακείσθαι νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην πρόνοιάν τε
καὶ ἐπιμέλειαν, τῶν μηδενὸς τούτων ἀπολελαυκώτων.
Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καταπλήττων αὐτοὺς πάλ-
ιν προστέθεικεν. [27] Ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων· τῆ
σκληροῦ τοῦ προσώπου τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν
παῶν. Ὁ καὶ Παῦλος εἰώθεν ἐργάζεσθαι συνεχῶς· ὡς
ἐκεῖ λέγει· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμῶς
ἔρωτῆν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυκῆσθε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ
ἀπὸ ἔχοντες ἐλπίδα· καὶ πάλιν· Εἰδέναι ἕκαστον τὸ
ἵππου σκευὸς κεῖσθαι ἐν φρασμῶ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν
καὶ κεινυμίας.* Καὶ οὐκ ἤρκεσθη τούτῳ, ἀλλὰ προστέ-
θεικε λέγων, *Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδόμενα
πρὸς θεόν.* Μάλιστα γὰρ οὗτος ὁ λόγος δάκνειν εἰώθε καὶ
πρὸς ἀνάπαυτον ἀναπεπτωκότας. Εἰ δὲ Ἰουδαῖοι ταῦτα ἐγ-
νώσκοντο, τίνας ἂν τύχοιμεν συγγνώμης ἡμεῖς, ποίας
ἐπιλογίας, οἱ μετὰ χάριν τοσαύτην, καὶ τιμὴν ἀφατον,
καὶ τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκαίνοις
καταπίπτοντες πένιαν; Καὶ γὰρ πολλοὶ καὶ νῦν εἰσι
ἐνοσηματὶ κεκρημένοι τούτῳ, καὶ τὸν ἑαυτῶν διαφθει-
ρατικὸν βίον, οἱ τῆ τῶν κληθόνων ἀλογία ἐκδιδόντες ἑαυ-
τοὺς, μετὰ τοῦ τῷ Θεῷ προσκρούειν, περιττὰς καρποῦν-
αι λύπας, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύονται
σπῆς. Καὶ γὰρ ἐσοῦδακεν ὁ διάβολος διὰ πάντων
αὐτῶν πείσαι· τοὺς ἀνοητοτέρους, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τὰ
τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας, οὐδὲ ἐλευθερίαν τινα
ἐπαρτέως εἰσι τετιμημένοι, δύο δὲ ταῦτα τὰ αἰσχίστα
ἐπαρτέως βουλόμενος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς
εὐνοῦσαι πόνους, καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐλευθερίας ἀφ-
ώλκισμα ὄρων. Τοῦτο διὰ κληθόνων, τοῦτο διὰ συμβόλων,
αὐτῶν διὰ παρατηρήσεως ἡμερῶν, τοῦτο διὰ τοῦ ποτη-
ρῶ τῆς ἐμαρμένης δόγματος, τοῦτο δι' ἐτέρων πολλῶν
εἰς τὴν βίον εἰσῆγαγε τὸ χαλεπὸν νόσημα, πάντα ἄνω
καὶ κάτω ποῶν. Δι' ὃ δὴ καὶ ὁ προφήτης σφοδρῶς ἔστη
ἐπιγνώσκων, ὥστε πρὸ βῆρον ἀνασπᾶσαι τὸ πάθος. Καὶ
πάντα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.

7. Τί ἐστι, *Τέκνα ἀλλόφυλα*; Νόμος ἦν αὐτοῖς ἀνω-
κεναιμένος διὰ τὸ τῆς γνώμης ἢ εὐόλισθον, καὶ τὸ τῆς
ἐκείνης εὐεξαπάτητον, μηδενὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων
ἐπιγινώσκων, ὥστε μὴ τοιαύτας συγγενείας ἀσεβείας
ἐκείνῳ γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον ἐτέρους διορ-
θῶσαι οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων οἰοῖ τε
ἵνα διακρούεσθαι βλάβῃν, τῷ νόμῳ τειχίσας αὐτοῦς,
καὶ τῆς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιμιξίας αὐτοὺς ἀποστήσας,
καὶ ἵσταν αὐτοὺς ἔκλαυτε καὶ ἐβρόθυμιζεν· ἀγαπητὸν
τῷ ἦν καὶ οὕτως ἀγομένους δυνηθῆναι διατηρῆσαι τὴν
ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδομένην πολιτείαν αὐτοῖς. Ἄλλ' ὥστε περ

τὰς ἄλλας παρέβαιον ἐντολάς, οὕτω δὴ καὶ ταύτης
ὑπεριδόντες, μετέστησαν πρὸς τὰς τῶν πλησίον ἀγχι-
στείας, καὶ νόμφας ἐκείθεν ἀγόμενοι· παρὰ Μεσαβιτῶν,
[28] παρὰ Ἀρμανητῶν, παρ' ἐτέρων ἀσεβῶν ἔθνῶν,
καὶ τὰς ἄλλας ἀσπαζόμενοι συγγενείας, διδασκάλους
πονηρίας ἐδέχοντο, καὶ τὸ τῆς εὐγενείας ἀκέραιον διέφθει-
ρον. Τοῦτο τοίνυν μετὰ τῶν ἄλλων ὁ προφήτης ἐγκαλεῖ.
*Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν, φησὶν, ἀργυρίου καὶ
χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν.
Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς
τῶν ἀρμάτων αὐτῶν.* Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο, ἴσως
εἴποι τις ἂν, τὸ χρήματα ἔχειν, καὶ ἵππους κεκτησθαι,
καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ὅτε οὐ πολλὴ φι-
λοσοφίας ἦν ἀκρίθεια; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐ τὴν
χρῆσιν διέβαλλεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν οὐκ εἰς θεόν
αὐτοῖς κεκρημένην. Ὅσπερ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Ὅθαι οἱ
ἰσχύοντες*, οὐ τὴν δυναστείαν αἰτιᾶται, ἀλλὰ τοὺς κα-
κῶς τῇ δυναστείᾳ κεκρημένους· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα,
οὐχ ὅτι χρήματα ἐκέκτηντο, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς
περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν συνήγαγον. *Ὅχ ἦν,
φησὶν, ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν.* Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον, ἀλλ' ὅτι πεφουσημένοι τῷ πλούτῳ καὶ τῇ τῶν
ἵππων δυναστείᾳ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν
ἐλπίδος παρεσύροντο, ὃ καὶ ἀλλαγῶ αὐτοῖς ὁ προφήτης
ἔλεγεν· *Ὅθαι οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν,
καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτου αὐτῶν ἐργαυχόμε-
νοι.* Καὶ πάλιν ἐτέρωθι· *Ὅθ' οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ
πολλῆν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει
ἰσχύος αὐτοῦ.* Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ψαλμῷ φησὶν·
*Ὅχ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἱπποῦ θελήσει, οὔτε ἐν
ταῖς κτήμασι τοῦ ἀνδρός εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ δὲ Κίριος
ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν.* Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ
*βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ
προσεκύνθησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν.*
Ὅσπερ σοφὸς ἱατρὸς, ὁ προφήτης τοῦ νοσήματος τὴν
αἰτίαν λέγει, καὶ τὴν πηγὴν τοῦ νοσήματος. Μετὰ γὰρ
κατηγορεῖν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, προλαβὼν εἶπε τὰς
ἀφορμὰς τῆς ἀβρωστίας, φιλαργυρίαν, ἀπνοίαν, τὰς
οὐ προσηκούσας ἐπιμιξίας, δηλώνων ὅτι ἐνεῦθεν κατὰ
μικρὸν ὑπεσκελισθησαν εἰς τὸ τῆς ἀπώλειας βάραθρον,
καὶ εἰδῶλα προσεκύνθησαν. Ἐἶτα κωμωδῶν αὐτῶν τὴν
θηροσκίαν, ἐπήγαγε, *Τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν.*
Τί γὰρ ἂν γένοιτο καταγελαστότερον ἄλλο, ἢ ὅταν ἄν-
θρωπος δημιουργὸς ἦ θεοῦ; Βδελύγμα δὲ εἶωθεν ἡ Γραφή
καλεῖν τὰ εἰδῶλα· ἐνεῦθεν καὶ βδελύγμα ἐρημώσεως
λέγεται ὁ ἀνδρὶς ὁ ἐπὶ τοῦ καοῦ ἐστώς. *Ὅταν γὰρ ἴδητε,
φησὶ, τὸ βδελύγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστώς ἐν τόπῳ
ἀγίῳ· ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς
ἀπήγαγε τοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐποτῆσθαι, ἀπηγόρευσεν
αὐτοῖς πᾶν ἐξεικόνισμα ποιῆσαι· καὶ βδελύγμα τοῦτο
ἐκάλεσε, πρὸ βῆρον αὐτοὺς ἀναστέλλων τῆς ἀσεβείας· τὸ
γὰρ βδελύττεσθαι τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐστὶ μισεῖν, ὡς
ἀκάθαρτον, ὡς ἐναγέ. Τὸ τοίνυν βδελύγμα τὸ μισητῶν

^a Savil. et Reg. διὰ πάντων τοῦτο πείσαι, melius quam
habet et Bazar. qui habet τούτων πείσαι. Infra δύο δὲ ταῦτα.
Hic legendum putat duo δὲ ταῦτα. Infra διὰ συμβόλων, id
est, per omnia.

^b Hec. et Savil. τῆς γνώσεως.

^c Reg. et Savil. ἀναγόμενοι.

^d Reg. εὐδοκεῖ in futuro, quasi ab εὐδοκίῳ.

καὶ ἀποτροφῆς ἄξιον ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται. Πάν δὲ εἰδωλον τοιοῦτον. Καὶ προσεκύρθησαν οἱ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Καὶ ἐκψυεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. Ὅσπερ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ προσκύνησις εἰς ὕψος ἀνάγει, [29] οὕτως ἡ ἐκείνων ταπεινοὶ καὶ κατάγει. Τί γὰρ ταπεινότερον ἀνθρώπου σωτηρίας ἐκπεπτωκότος, καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐσχηκότος ἐχθρὸν, τοῖς ἀψύχοις ὑποκύπτοντος, καὶ λίθους θεραπεύοντος; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀνήγαγε τιμὴν, ὡς καὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρως ποιήσαι· ὁ δὲ διάβολος εἰς τοσαύτην ἐσπούδασε καταγαγεῖν εὐτέλειαν τοὺς πειθόμενους, ὡς καὶ τῶν ἀναισθητῶν ἀναισθητοτέρους ἐργάσασθαι. Διὸ δὴ φησιν ὁ προφήτης· Ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. Ἦρκει μὲν καὶ αὐτὴ ἡ κατηγορία τὸν νοῦν ἔχοντα ἀπαγαγεῖν τοῦ νοσήματος. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τὰς ἀμαρτίας ὡς τὰς τιμωρίας δεδοίκασι, ἐπήγαγε καὶ τὴν κόλασιν, λέγων· Οὐ μὴ ἀθήσω αὐτοῖς. Οὐ συγχωρήσω, φησιν, οὐκ ἀφήσω, οὐ παρόψομαι, ἀλλὰ ἀπαιτήσω δίκας καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελημένων. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Κωμωδῆσας ἱκανῶς τὴν ἄνοιαν τῶν τὰ εἰδωλα προσκυνούντων, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας δεῖξας κάκεινον τὴν παραπληξίαν, καὶ τῶν εἰδωλῶν τὴν ἀσθένειαν, ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ πάλιν, τῆ περὶ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπων τῶν εἰρημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ φησιν· Ἦρκει μοι καὶ αὐτὸ τοῦτο παρὰ ἀνθρώπων αὐτὰ γενέσθαι, δεῖξαι τὴν ἄνοιαν τῶν ἀπατωμένων· ἐπειδὴ δὲ ὡς περὶ τῆ μέθῃ ἀσεβεῖα κεκαρωμένοι, πρὸς τὰ φανερά καὶ σαφεῖ τῶν πραγμάτων πεπῆρωνται, τοιαῦτα καταλήφονται τὴν πόλιν κακὰ, ὡς καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθητοῦς διδάξαι, πόση ἡ ἐκείνων ἀσθένεια, καὶ πόση ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

Ἡ. Διὰ δὴ τοῦτο πρὶν ἢ τὸν πόλεμον εἰπεῖν, τὰ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενα λέγει, κελεύων εἰς πέτρας εἰσεῖναι, καὶ ὑπ' αὐτὴν καταδύναί τὴν γῆν, οὐχ ἵνα τοῦτο ποιήσωσιν ἀλλ' ἵνα ἐκ τούτων μάθωσιν, ὡς ἀφόρητός ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε φερομένη ὀργή. Κρύπτεσθε γὰρ, φησιν, εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραυσίαι τὴν γῆν. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἀλλὰ, Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος. Τοιαῦτα γὰρ αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, τοιαῦτα τὰ τρόπαια, πολλὴν ἔχοντα τὴν περιφάνειαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν νίκην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐξεκίου σημαίνειν, γῆν τὴν πλῆθος τῶν ἀνθρώπων καλῶν, καὶ θραυσίαν τὴν καταπίπτωσιν, ἀνάστασιν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν ἀντιληψὶν ἔξοδον. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ οὕτω φησιν, Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ σχημάτων τοῦ Θεοῦ τὰς ἐνεργείας χαρακτηρίζων. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Εἶτα ἵνα μηδεὶς τῶν ἀκούοντων τότε ἀπιστῆ τοῖς λεγομένοις (πολλοῖς γὰρ περ' ἐλπίδας τὸ συμβησόμενον, καὶ προσδοκίας ἀπάσης ἀνώτερον), κατέφυγεν· ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιούντος, καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν πασχόντων. Οὕτε γὰρ Θεοῦ, φησιν, ὑψηλοτέρον τί ἐστιν, οὕτε ἀνθρώπων εὐτελέστερον. [30] Μὴ τοῖνον ἀπόρει, εἰ ὁ μέγας οὗτος καὶ ἰσχυρὸς τοὺς εὐτελεῖ; ἀθρόον οὕτω ταπεινώσαι δυνήσεται. Καὶ καλῶς εἶπεν, Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ. Οὐκ εἶπεν, ἡ δύναμις, ἀλλ', Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, ὡς ἀρκούσης καὶ τῆς

^a Savil. recte κατέφυγεν. Mor. κατέφυγον.

δύναμις μόνος ἅπαντα τὰ ἐναντιούμενα καθελείν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρωθι· Ἐλεγεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· καὶ ἕτερος πάλιν προφήτης· Ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ· καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τῆ γὰρ παραδόξῳ γενομένης νίκης, καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ θαυμαστῶν τροπαίων ἐκείνων, καὶ δαίμονες ἠλέγχθησαν, καὶ εἰδωλα ἠτιμώθη, ψευδοπροφήται ἐπεστομίσθησαν, καὶ τῶν βαρβάρων ἡ τυραννὶς κατελύθη, καὶ πᾶν τῷ Θεῷ στόμα ἐναντιούμενον ἐνεφράγη. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὑψωθήσεται Κύριος μόνος. Οὐδεὶς ἔσται λοιπὸν ὁ ἀντερῶν, οὐδὲ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως οὕτως ἐφεστάτης γεγεννημένης. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὕψος ἔχει διηνεκῆ, οὐδέποτε ἀρξάμενον, ἀλλὰ ἀεὶ ὄν· ὕψος δὲ λέγεται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἀντιλέγοντες καὶ ἐναντιούμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων πειθθέντες τῆς ἀποδείξεως, ὑποκύψωσι, καὶ τ προσήκουσαν ἀνεπέγκωσιν εὐφημίαν. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαὼθ παραγίνεται ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον καὶ ταπεινωθήσεται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τῆς λιθάριον τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασᾶν. Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τείχος ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πύργον ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν κάλλους πλοίων. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τείχος ἐνταῖς καὶ κέδρον καὶ βουνὸν καὶ δρῦν τοὺς δυνάστας· θρώπουος φησιν, τῷ ὕψει τῶν δένδρων τούτων μεταφορικῶς τὴν δυναστείαν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος· καὶ πλοῖα καὶ θέαν κάλλους πλοίων λέγων, τοὺς εὐπορωτέρας αὐτῶν αἰνιτεύεται.

Ἡ. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτό ἐστιν· ὅτι πᾶς ἰσχυρὸς, πᾶς δυνάστης, πᾶς στρατηγός, πᾶς περιβεβλημένος πλοῦτον, πᾶσα, ὡς εἶπειν, τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐπρέπεια καὶ ἰσχύς τότε οὐχίχεται καὶ διαλυθήσεται· καὶ οὐ αὐτῶν ἰ προστήσεται πρὸς τὸ διαφυγεῖν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν, οὐκ ἰσχύς σώματος, οὐκ ἐμπειρία πολέμου, χρημάτων περιουσία, οὐ δυναστείας περιβολή, οὐ στωπεδίου πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Κέδρος δὲ λιθάριον διὰ τοῦτο φησιν, διὰ τὸ αὐτόθι τοῦτο μάλιστ' εὐφύσθαι τὸ δένδρον, ἢ διὰ τὸ [31] πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι· θεῶν δὲ κάλλους πλοίων, τὴν εὐπρέπειαν στρατηγῶν, τῶν ἀπὸ πλοῦτου καὶ ὄλων καὶ δορυφορικῶν καλλωπισμένων. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τὴν διὰ μακροῦ

^b Savil. et Reg. ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι τὸν. Sequimur Morellum et Editionem τῶν Ὁ Romae qui habent καὶ δυνήσομαι αὐτῷ.

^c Familiare est Chrysostomo ἐλέγγειν usurpare pro vim superare.

^d Reg. δένδρον λιθάριον Βασᾶν, quam lectionem sec eiam est Savil. Sed in margine posuit βαλάνου, quae ver: lectio, eamque sequuntur Mor. et Ὁ.

^e Reg. et Savil. μεταφορικῶς, male, pro μεταφορικῶς habet Mor. Ibid. Reg. καὶ πλοῖον καὶ θέαν κάλλους πλοίων γων. Atque ita legit Tilmannus, qui sic vertit: Per navis, et speculationem pulchritudinis navigationum eos inspicit, Savil. et Morel. καὶ πλοῦτον, καὶ θέαν κάλλους πλοίων γων. Sed vera sincereque lectio est illa Regii Codicis.

^f Reg. et Savil. οὐδὲν αὐτοῦ.

^g Ἡ διὰ τὸ πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι, vel quia res proxima sunt. Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia nempe quae praedicebantur, iam proxima erant. An proximus erat Judaeae Libanus, per cedros Libani ea proxime esse res praenuntiatas dixerit? Ne sic quidem quadrare videntur.

ando; qui legit, intelligat (Matth. 24. 15). Quoniam enim ipsos abduxerat ne sensilia admirarentur, prohibuit ipsis ne quamvis imaginem facerent; illudque abominacionem vocavit, procul illos avocans ab impietate (Dan. 9. 27). Nam abominari supra modum odisse est, quasi impurum, quasi execrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum in Scriptura dicitur. Idololum autem quodvis hujusmodi est. *Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. 9. Et incurrit se homo, et humiliatus est vir.* Quemadmodum enim adoratio Dei hominem in altum evehit, sic adoratio eorum deprimit dejicitque. Quid enim abjectius homine, qui a salute decidit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit, qui inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem crexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolo eos qui sibi obsequabantur in tantam vililitatem delatit, ut insensibilis insensiliorum faceret. Ideo ait propheta: *Humiliatus est vir.* Sufficiebat certe hæc accusatio ut mente præditum ab hoc morbo abduceret. Verum quia plerique homines non tam peccata quam supplicia formidant, ille supplicium adjunxit, dicens: *Non dimittam eos.* Non condonabo, inquit, ne dimittam, non negligam, sed rationes pœnasque peccatorum scelerum. 10. *Et nunc introite in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini.* Postquam eorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, necesse est idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et eorum inquisitionem rerum experientiam permittit, atque: Sufficiebat mihi per hoc ipsum quod hæc leta sunt ab hominibus, eorum qui decepti sunt insipientiam ostendisse: quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas errant, tales urbem excipient calamitates, ut vel qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit eorum imbecillitas, et quanta Dei potentia.

Idcirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo recuperatura sint aperit, præcipiens ut in petras introeant, et sub ipsa terra delitescant, non ut idola colant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei, cum illos invasura. Nam ait: *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis eius, cum surrexerit percutere terram.* Non ait tantum, sed a gloria fortitudinis. Talia enim sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Et mihi videtur victoriam illam significare quæ sub Erechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussionem illorum ruinam, resurrectionem vero ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit: *Exurgat Deus, et dissipentur inimici eius (Psal. 67. 2);* ac rursus: *Surge, Deus, judica terram (Psal. 81. 8);* ab humanis gestis et motibus Dei operationes exprimens. 11. *Oculi enim Domini super justum, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam prædictum negaret fidem (multis enim contra prædictum et expectationem erat id quod eventurum dicebatur), enofugichat ad potentiam Opificis, et ad eorum

qui patiebantur imbecillitatem. Neque enim, ait, Deo est quidpiam sublimius, neque hominibus vilius. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis imbecillos sic confestim deprimere. Et apposite dixit, *Oculi Domini sublimes.* Non dixit, Potentia, sed, *Oculi Domini,* quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctancia prosternere: id quod etiam David alibi dicebat: *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. 103. 32);* et alius iterum propheta: *Respiciam ad eum, et prævalebo ei. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa (Osée 11. 4).* Conspecta enim illa inopinata victoria, illisque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obturata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo aversabatur, obstructum est. Ideo ait, *Exaltabitur Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac numquam inceptit, sed semper est; exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt. 12. *Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur.* 13. *Et super omnem cedrum Libani excelsum et sublimem, et super omnem arborem glandis Bassan (a).* 14. *Et super omnem montem excelsum, et super omnem murum sublimem.* 15. *Et super omnem turrim sublimem.* 16. *Et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium.* 17. *Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Murum hic, cedrum, collem, quercum potentes homines vocat, altitudine hujusmodi arborum eorum potentiam metaphoricè significans: ac cum navigium et aspectum pulchritudinis navium dicit, eos subindical, qui sunt opulentiore.

9. Hoc autem vult significare, nempe fortem quemlibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorem ac totam fortitudinem, tunc abituram et solvendam esse; nihilque patrocinii profuturum esse ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentiam clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt (b); aspectum vero ait pulchritudinis navium, decorem ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem

^a Juxta Savil. et Morel. legendum esset:.... eorum potentiam et divitias metaphoricè significans; et cum aspectum pulchritudinis, etc.; minus recte.

(a) Hebraicus textus אלהי דבשן.

(b) Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicebantur, jam proximæ erant. An quia proximus erat Judææ Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res prænuntiatas dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videntur.

mihî subindicare longinquam barbarorum expeditionem. 18. *Et manufacta omnia abscondent*, 19. *Inferentes ea in cavernas ac scissuras petrarum, et in foveas terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram*. Tantum, inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis afferre possint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, necnon locorum tutela, ut ne capiantur, *A facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram*. Ne quis enim barbarorum irruptioni hæc imputet, neve existimet timorem ex eorum potentia provenire, sermonem refert ad universorum Deum, dicens, eum belli hujusce ducem futurum, et ab eo potestatem esse in tanto periculo vindicandi scelera jam admissa. 20. *Die enim illa ejiciet homo abominaciones suas argenteas et aureas, quas fecerunt sibi ipsis ut adorarent inania sua et vespertiliones*, 21. *ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram*. Satis traduxit eos, ostendens ipsos cum diis suis delituisse, et in terram se abdidsse, neque materiæ pretium aliquid opis conferre potuisse imminente calamitate. Idola porro vespertilionibus vocavit, sive ob imbecillitatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a dæmonibus clam geruntur. Quemadmodum enim vespertilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox autem et tenebræ amicæ sunt : sic et dæmonibus, et iis quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia familiaria sunt et amica, virtus autem et opera lucis inimica sunt, iisque splendentibus, statim illi obtenebrantur, cum contra is qui virtute præditus vivit nullo labore vel sudore egeat. Sufficit enim ut ille appareat, omniaque illa dissolvuntur. 22. *Quiescite vobis ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic?* Illic mihi videtur Ezechiam subindicare, qui præ timore et angore extremos habitus afflabat. Quia igitur barbari eum quasi retibus interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem capiendam, et eum captivum abducendum, contrarium barbaris accidit. Ideo ait, *Quiescite ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic?* Id est, in nullo reputatus est. Etenim quasi per excursionem se omnia subluros esse sperabant ; sed contrarium prorsus accidit ; et qui a vobis pro nibilo reputabatur expugnatusque facilis, Dei auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

CAPUT III.

1. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth auferet de Judæa et de Jerusalem validum et validam.*

1. Quemadmodum optimus medicus, modo urens, modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotorum sanitati arte prospicit ; sic et benignus Deus, variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsum erat apud Judæos constringens, modo barbarorum incursione ingratos terrefecit, modo ante illorum invasionem aliis illos interminationibus reprimit, mi-

narum varietate imminente formidine continuo pellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur et famem et siccitatem, non quidem rerum necessitatum, sed earum quæ non minus aptæ sunt ad vitam conservandam. Non enim fames solum gravis est, sed grave etiam est cum nullus adest qui rempublicam administret ; id quod rerum copiam fame molestiorem reddere solet. Quid enim utilitatis est, cum ceu ex fontibus omnia fluunt, si civilia bella oriantur et mare intumescat, insanientibusque fluctibus neque gubernator, neque ad proram sedens, neque aliquispiam adsit qui possit negotiorum tempestate dirigere, et tranquillitatem conciliare ? Quando autem cum his fames etiam adest, cogita quanta : malorum moles. Hæc itaque omnia comminatur Deus, primumque est omnium gravissimum. *Ecce enim, inquit, Dominator Dominus Sabaoth*. Hac voce, *Ecce* sæpe prophetae utuntur, quando auditorem de rebus quæ dicunt, certiores facere volunt. Non hic tantum sed etiam superius et a principio videre est, peccata corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut Cain : quia enim robore corporis non recte usus est, iure in paralytimum incidit. Sic etiam ei qui ad piscinam sedebat : quia paralysis origo peccata erant, et Christus : *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare* (Joan. 5. 14). Paulus quoque ait : *Ideo apud vos multi infirmi* (1. Cor. 11. 30) ; quia peccabant, quod ne pura conscientia mysteriorum participes essent. Fomicarium quoque infirmitati corporis tradit, has peccatis pœnas repetens. Neque tamen semper infirmitas est peccatorum ultio, sed aliquando coronamateria est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmitates tantum, sed et alia corporis incommoda a peccatis orta sunt, ut Ozis lepra, ob animi impudenciam, ut Jeroboami regis manus ariditatem perpetua est, ob arrogantiam et superbiam ejus. Lingua quoque Zachariæ non aliunde ligata est¹, quam animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona validudo et robur corporis, resque prosperæ, arrogantis occasio fuerant, arrogantis radicem subtraxit Deus, commonefaciens illos et ad meliorem frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis auferat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotari si hinc institueretur anima ? Deinde ne putarent ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum propheta prædixit, neque viros tantum minis terræ sed pœnam mulieribus quoque transmisit, quia utique sexus corruptus erat, et in progressu ad ipsas mulieres sermonem dirigit, et, ob absurda admodum gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a fundamentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affligit : pestilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit *Auferam robustum et robustam* ; vel alium corporeum morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim sunt Dei plagæ. *Robur panis et robur aquæ*. Gravissima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit sustantiam, sed vim ex ea auferit innatam, ita ut vel

¹ Juxta Reg. et Sav. legitur, *edocta est, pro, ligata est*

quo aspectu crucientur numquam satiati, et hinc intelligat a Deo immissam fuisse iram. 2. *Gigantem et principem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis excebat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hi erant gigantes, homines nominati* (Gen. 6. 4), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et judicem*. Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extreme perniciæ sunt argumentum, quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis ledere. Tutamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentem hoste, tutius quam cetera omnia ipsam muniunt: cum autem illi absunt, etiam nemine urgente, miseriorem illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne anquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallibus et machinis, sed in frugum virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutelam omnino destituturum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo sæpe imminenti bella propulsant. Hi enim cum frequenter a radice peccatorum oriuntur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicendo cum æquitate præsent, plurima peccata reprimentes, bellam casam auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis præsentibus non ut oportebat usi sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum illi qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem*. Non parvum autem iræ genus est cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum Ileri aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). *Præforam*, id est, rarum erat. Et sub Ozia id ipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quando inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis usuros, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta verò conjectorem se dicit ablatum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes, pro, bella imminencia*. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

dicere eum, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia: propheta enim ex divino Spiritu loquitur, et se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidorem reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura sumens occasionem circa meretrices illas mulieres (a); hic vero ratiocinio nullo usus, (quod enim ratiocinium Giezi factum revelare potuisset?) sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant prævidit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta*. Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter eum qui consenserit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canitiei consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablatum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Auferam admirabilem consiliariam, et sapientem architectum*; non constructorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi prophetæ, etsi consiliarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *Auferam* dici, quasi Sinam, Permittam, quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (Rom. 1. 28); non hoc sensu, quasi in amenciam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum duces habere. — 4. *Et instituat adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est duces, habet qui se in præcipitia conjiciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Hæc respiciunt caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communit. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Elisæo, illum ex prudentia humana loquutum esse, hunc vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Salomonem, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis mandaret; cum contra Elisæus illa tantum scriberet, quæ afflante Numine discebat.

ætatem culpet, sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse: verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit; ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat: is tamen sapientius, quam innumeri senes, Ecclesiis administravit; et Salomon annos natus duodecim (a), cum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiæ suæ spectatores; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant, nempe ut ex ejus voce quidpiam ediscerent et audirent: sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David grave illud peccatum non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulus esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juventus fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma præditus esset. Hac, ino multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solium regni ascendit, tuncque florebat; sed postea tantillum delapsus in ignaviam, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque multo, quam illa Persica (b), graviore, illæsus exsiliit, non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace exiit: sic et iste in certamine, ex Ægyptiæ manibus elapsus¹, exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentioribus concupiscentiæ flammam accendebant; neque ab ætate ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcarunt, tantumque exercitum furoremque regis ipsa fornace ardentioribus vicerunt, nihilque illos exteruit, sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit:

¹ Boisius legit, *impuris Ægyptiæ manibus elapsus.*

(a) Ea est quorundam chronologorum sententia, Salomonem duodennem regnare cœpisse, eaque sapientiæ argumenta exhibuisse, quæ in Scriptura narrantur: verum peritiores chronologi jam tum virum fuisse censent. Certe si duodennis solum erat cum regnare cœpit, et quadraginta annis regnaverit, ut ait Scriptura, annosque natus quinquaginta duos obierit, quomodo stabit illud Scripturæ, (Regum lib. 3, c. 11, v. 4: *Cumque jam senex esset, depravatam est cor ejus per mulieres?*)

(b) Fornacem vocat Persicam illam Babylonicam in quam tres pueri confecti sunt. Jam sæpe vidimus, Assyriam et Babyloniæ Persidem a Chrysostomo vocari.

quandoquidem et Paulus cum ait: *Non reophytum ne in superbiam elatus, in judicium incidat diabolus* (1. Tim. 3. 6), non ætate juvenem dicit, sed receplantatum, id est, institutum; plantare quippe di catechesi instituere, et docere; ut cum ait: *E plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6). Christus quoque id plantationem vocat dicens: *Omnis plantam quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Matth. 15. 13). Nam si neophytum dixisset juvenem Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenem ut ille diceret, *Nemo juventutem tuam contemnet* (1. Tim. 4. 12), ad tantum culmen dignitatis neve xisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permisisset. *Et illusores dominabuntur eis.* Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum aliquid? Hac enim additione id clarius efficit. Illusores enim hic vocat deceptores, cavillatores, adulatorem eos qui verbis gratiam captantes ipsos diabolo peripinarent. 5. *Et corruet populus, homo ad hominem et homo ad proximum suum.* Quemadmodum enim lignis quæ ædificia continebant corruptis, aut subitis, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ul retinente: sic illis sublatis, qui supra dicti sunt principibus, consiliariis, iudicibus, prophetis, prohibebat, quin populus in factiones se scinderet et magna perturbatio oriretur.

4. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis versus nobilem.* Adversabitur, inquit, juvenis se despiciet, contemnet illum. Hæc etiam antequam bellum instaret quovis bello graviora erant. Quam enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque abjecti homines honorabiles prius viros calcant, et meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam bariolos haberet. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum aut domesticum patris sui dicens: Vestimentum habes, princeps noster esto, et cibum meus sub te sit* *Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps: enim est in domo mea panis neque vestimentum.* *Ero princeps populi hujus.* Hic mihi videtur aut orationem aliquam gravissimam subindicare, quæ in extremam necessitatem redegerit; aut sine oratione famem quamdam intolerabilem, multamque rerum necessariorum penuriam. Usus est autem cornu loquendi consuetudine: et sicut multi dicunt contingeret urbem totam obolo venundari, non sem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens: sic et propheta dicit: Si principatus ve vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui et tanta rerum necessariorum penuria erit. 8. *Quia diluta est Jerusalem: hoc est, derelicta et deserta Dei providentia denudata.* *Et Judæa concidit: peccatione, inquit, et tumultu repleta est, confusio seditione.* *Et linguæ eorum cum iniquitate his quæ mini sunt non obtemperant.* Deinceps causa malis subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee legit dicens: *Ephraim in interitum abierunt in e redargutionis; in tribus Israel ostendi fidei* (Osee 5. 9); et Malachias eadem iterum dicit: *phætæ exprobrantes iis qui provocaverunt Deum in:*

νόμον· ὀφειλόντες τοῦν αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐρυθριᾶν, ἐγκαλύπτεσθαι καὶ κάτω κύπτειν, οἱ δὲ καὶ ἐπαγωνίζονται τοῖς προτέροις, μετὰ τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ ἐπιτεταγμένα καὶ φορτικὰ [38] φθεγγόμενοι ῥήματα· ὡσαυτεὶ οἰκέτης τις ἀγνώμων, ἐγκαταλιμπάνων τὰ ἐπιτάγματα τοῦ δεσπότη, ἔτι καὶ θρασύνοιτο. Διὸ νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀντέστη αὐτοῖς. Πάλιν τὰ μέλλοντα ὡς παρεληλυθότα λέγει, τῷ συνήθει κεχρημένος νόμῳ τῆς προφητείας. Ταπεινώσειν δὲ δόξης τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ. Οὐ γὰρ τῆς τυχοῦσης αἰσχύνης ἦν, τοὺς ἐν τάξει τῶν βασιλευδόντων τῆς οἰκουμένης ὄντας, τούτους ἀνθρώπους βεβήλους καὶ βαρβάρους ὑποτετάχθαι. Αἰσχύνῃ δὲ προσώπου ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγυνομένην φησὶ. Τοιοῦτος γὰρ ἦν αὐτῶν ὁ βίος. Ἐπεὶ οὖν προλαβόντες ἑαυτοὺς κατήσχυναν, δι' ὧν ἔπραττον, διὰ δὲ τοῦτο ὁ Θεὸς τῆς δόξης αὐτοὺς ἐξέβαλεν, ἐλάττονι παραδιδούς τιμωρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθείσης αὐτοῖς. Οὐ γὰρ οὕτως ἦσαν ἐπονειδιστοὶ τὴν ἄλλοτριαν οἰκοῦντες, ὡς ὅτε τὴν μητρόπολιν ἔχοντες παρηγόμενον. Τότε μὲν γὰρ καὶ ἐνεκόπητο αὐτοῖς τὰ τῆς κακίας· ἐπὶ δὲ τῆς πατρῆδος καὶ πρὸς τὸ μείζον ἤρετο. Μέγα τοίνυν αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπαίδευσεν δόγμα, πανταχοῦ πείθων πρὸ τῆς κολάσεως τὴν πονηρίαν φεύγειν, καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι· οὐχ ὅταν βάρβαροι λαθόντες, δούλους ἀπαύωσιν, ἀλλ' ὅταν ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννὶς αἰχμαλώτους ἔχη. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ὁ πολλὰκις εἶπον, λέγω καὶ νῦν· ὅτι δαικνὺς τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ὁ προφήτης, οὐχ ἂν μέλλουσι πάσχειν πολέγει, ἀλλὰ καὶ ἂν παθεῖν ἦσαν ἕξιοι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμαρτημένα αὐτοῖς ἴσα Σοδόμοις ἦν, τὰ δὲ τῆς τιμωρίας καταδέεστερα. Οὐ γὰρ προὐβρίζουσ αὐτοὺς ἀνήρπασεν, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν^b, οὐδὲ λειψάνα τοῦ γένους ἠφάνισε. Τὸ δὲ, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, ἀνθρωπινώτερον εἰρηγεται. Οὐ γὰρ τότε μανθάνει ὁ Θεὸς τὰ γεγενημένα, ὅταν γένηται (πῶς γὰρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν); ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οὕτως εἶπεν.

ε'. Ὅσπερ γὰρ ἀλλαγὴ φησιν, Ἀθέη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς με, οὐχὶ τὸν Θεὸν ἀποικίζων που πόρρω, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν περικλείων, ταῦτα ὅσκιον, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀμαρτίας δηλῶν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, Ἀνήγγειλαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας δεικνύμενος λέγει. Τὰ μὲν γὰρ ἑ καταδέεστερα τῶν ἀμαρτημάτων καὶ λαθεῖν δύναται· ἂν· τὰ δὲ ὑπερβάλλοντα καὶ μεγάλα πᾶσιν ἐστὶ γνῶριμα καὶ καταφανῆ, καὶ μηδεὶς ὁ κατηγορῶν ἤ, μηδὲ ἐλέγχων. Αὐτὰ γὰρ ἑαυτὰ καταγγέλλει καὶ δηλα ποιεῖ. Βουλόμενος^d ὁ προφήτης ἐνταῦθα δεῖξασθαι τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, φησὶν, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, τουτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερηφανίας τὰ κακὰ ἔπραττον, οὐδὲ αἰσχυνόμενοι, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμενοι, ἀλλὰ μελέτην τὴν πονηρίαν ποιούμενοι.

Ὁὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, ἐλπότες· Διήσωμεν τὴν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Ἐπίτασις πονη-

ρίας [39], ὅταν μὴ μόνον ἀμαρτάνωσι, μηδὲ μὴ ἢ μετὰ παρῆρησίας ἀμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τοὺς ἰμένους τὰ τοιαῦτα διορθοῦν ἀπελαιῶσιν. Ὅσπερ γὰρ φρενίτιδι κατεχόμενοι τὸν ἱατρὸν πολλὰκις συνέκ· οὕτω δὲ καὶ οὗτοι τοῦ νοσεῖν ἄνιατα μέγιστον δε τοῦτο ἐξέφερον, τὸ τοὺς δικαίους ἐκβάλλειν. Τοιοῦτοι ἡ ἀρετὴ· καὶ φαινομένη μόνον, ἀρκεῖ κλητῆσαι τ κακίᾳ ζῶντα. Τοιοῦτον ἡ κακία· οὐδὲ ἐλεγχομένη τὸ ἐπιεικείᾳ προαιρουμένη. Διπλῆ δὲ ἐνταῦθα ἡ κατηγ καὶ τὸ δεσμεῖν τὸν δίκαιον, καὶ τὸ ὡς ἀχρησ δεσμεῖν. Ὅταν οὖν τις τὰ ὀφειλόμενα μὴ μόνον οὐ τ ἵεται, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ αὐτῷ νομίζει εἶναι, ποτα πεταί λοιπὸν διορθώσεως πρόφασις; Διὸ καὶ ὁ προφ ἰδὼν εἰς ἕσχατον ἐξοκειλιαντας, ἀπὸ θρήνων ἄρ πάλιν, οὐκ ἀπὸ κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, λέ Ὁὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν· καὶ τὸ ἐξῆς μετὰ πολλῆς ἕσεως· Ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν ἑαυτῶν. Καίτοι τὰ γεγενημένα δοκεῖ κατὰ τοῦ δι τολμάσθαι· ἀλλ' εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειεν, οὐ κατ πάσχοτος, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ βουλὴ τρέπ Ἐνταῦθα μανθάνομεν, ὅτι ὁ μὲν καλῶς, καὶ ἢ πάσῃ δεῖναι, οὐδὲν βεβλάφεται παρὰ τῶν ποιούν οἱ δὲ ἐπιδοκῶντες, οὗτοι μᾶλλον εἰσὶν οἱ καθ' ἐο τὸ ξίφος ὠθοῦντες, καθάπερ καὶ οὗτοι. Τὸν μὲν δικαίον οὐδὲν ἐβλαπτον δεσμοῦντες, ἑαυτοὺς δ πλεῖον ζῶφ καὶ ἐρημῆα καθίστων, τὸν λύχον ἐκτ ἀρπάζοντες. Τοῖνον τὰ γεννήματα τῶν ἔργων α γάρονται. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία· αὕτη ἐν ἑαυτῇ τιμωρίαν ἔχει. Καὶ δ ἐνταῦθα φησὶ, τοῦτ' ἐστίν· ἰ λουσονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν πλεῖονι καθιστ αὐτοὺς ἐρημῆα, καὶ πολλοὺς κατασκευάζοντες τοὺς μούς. Ὁὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ γὰρ συμδίη αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ὅρξῃ ἡμῶν τὰ μέτρα τῆς τιμωρίας ἀεὶ καὶ τὰς ἀρχὰς μένας; Διὰ δὲ τοῦτο πάλιν ὁ προφήτης θρηνεῖ κα ῖεται καὶ διακόπτεται, ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐπεβού οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πολεμίου παντὸς χαλεπώτερο ἑαυτῶν ἐλυμῆναντο σωτηρίαν· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἄ τερων; Λαός μου, οἱ πράκτορες θμῶν καλιμου ὑμᾶς. Τοῦτο ἀρίστου διδασκάλου, ποικίλλειν τὸν ἰ καὶ μῆτε τραχύνειν μόνον, μῆτε προσηγῆ ποιεῖν, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνον μεταχειρίζειν τὸ ὥστε πολλὴν ἐκ τῆς μίξεως γενέσθαι τὴν ὠφέλειαν δὲ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐγκαλεῖ μόνον, ἀλλὰ θρηνεῖ, ὃ βαρύτερον μὲν ἐστὶ τῶν ἐγκλημάτων, τανα δὲ παρέχει τὴν ὁδύνην· καὶ τὸ θαυμαστὸν· ὅτι ἐν βαθυτέρῃ τῇ τομῇ προσηνεστέρα ἢ ἀλγ Καὶ οὐ θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει, καὶ ἢ πάλιν θαυμαστὸν διδασκαλίας ἀνακινεῖ τρόπον. Ἦε τοῦτον; Τὸ μὴ πᾶσιν ὄφ' ἐν ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ ἀπο τὸν δῆμον τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἐπιτ κεφαλὴν τὰ ἐγκλήματα. Τοσοῦτον γὰρ ἐστὶ τοῦτου τοῦ εἶδους τὸ κέρδος, ὡς τὸν Μωϋσέα καὶ πλειονος αὐτὸ ποιῆσαι τῆς ὑπερβολῆς. Οὗτος μὲν πάντων ὄντων ὑπεθυμένων τοῖς ἐγκλήμασι, ἐπὶ ἀρχοντας τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ Μωϋσῆς εὐρῶ

^a Reg. ἐνεφάνισαν hic et infra, Savil. et Morel. ἐνεφάνισαν.

^b Hæc, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν, desunt in Reg. et Savil.

^c In Reg. γὰρ post μὲν deest. Ibid. Sav. λαθεῖν δύναται. Mor. μαθεῖν δύναται, minus recte.

^d Post βουλόμενος; videtur deesse οὖν, aut quid simile. ita censet Savilius.

^e Ὡς ἄχρηστον, id est, quasi inutilem; sed quia hæc referuntur ad illa supra allata versiculi 9 Isaiæ, ὅτι δ στας ἡμῖν ἐστὶ, quia noxiis nobis est, et quia noxiium quam inutilem, convenit alligari, quasi noxiium ἴος infra Boisius legit: ὡς προσεται.

nius (a). Et dixistis : In quo provocavimus eum ? In eo quod dicitis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus justitiæ (Mal. 2. 17) ? De hoc certe et ipse accusat, duplex proferens crimen, quod non solum non obtemperant, nec solum transgrediuntur legem ; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere, sese abdere et caput inclinare ; illi priora accumulare contendunt, nec satis habentes præcepta transgredi, onerosa quoque proferunt verba : velut famulus quispiam improbus, qui heri mandata prætermittens, ad hæc etiam insolenter agit. 9. Idcirco nunc humiliata est gloria ejus, et confusio faciei ejus resistit eis. Rursus futura quasi præterita dixit, consueta usus prophetiæ lege. Humiliationem autem gloriæ captivitatem vocat. Non enim vulgaris infamiæ erat, eos qui regum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subjici. Confusionem vero vultus hic vocat eam, quæ a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sua illos dejecit, leviori tradens supplicio, quam id quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricarentur. Tunc enim eorum nequitia comprimebatur : in patria vero magis ac magis augebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant, ac pudore ruboreque coerceant : non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annuntiarunt et ostenderunt. Quod sæpe dixi, nunc etiam dico : quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quæ passuri sunt prædicat, sed ea quæ digni fuerant ut paterentur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicitus evulsit, neque a fundamentis urbem diruit¹, neque reliquias generis delevit. Illud autem, Annuntiarunt et ostenderunt, humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quæ facta sunt tunc discit, cum illa sunt, (quomodo enim, cum omnia sciat antequam fiant ?) sed ut calamitatis magnitudinem ostendat, ita loquutus est.

5. Quemadmodum enim alibi dicit : Ascendit clamor malitiæ eorum ad me (Gen. 18. 20), non Deum procul habitantem constituens, et in cælo circumscribens, hæc dicit, sed peccati magnitudinem declarans : sic et hoc loco, Annuntiarunt, nequitiae gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt ; gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua, etsi nemo accuset vel arguat. Ipsa enim sese annuntiant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere, dixit, Annuntiarunt et declararunt, id est, Cum audacia, cum super-

¹ Hæ voces, neque a fundamentis urbem diruit, desunt in Reg. et Saviil., sed habentur in Morel. et Bavar.

(a) In Malachia legitur : οἱ παροξύναντες τὸν Θεὸν ἐν τοῖς λόγοις ἑαυτῶν, οὗς προεκάρισται Δεῖον ἐν ἑσπερίοις vestris

bia magna, mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore ; sed de industria nequitiam operabantur.

Improbi virtuti sunt infensi, ipsiusque vel præsentiam ægre ferunt ; nequitia in seipsa supplicium habet. — Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos, dicentes : 10. Alligemus justum quia noxius est nobis. Exsuperantia nequitiae, cum non solum peccant, neque solum cum audacia peccant, sed etiam eos qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verberarunt, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant, quod justos ejicerent. Talis quippe virtus est : vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit. Talis est nequitia : ne reprehensa quidem sæpe, vel præsentiam eorum qui in æquitate vivunt moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxium alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit, sed noxia sibi putat, quænam deum relinquat emendationis occasio ? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse, a lamentatione iterum incipit, non ab accusatione et increpatione, dicens : Væ animæ eorum ; quod sequitur cum multa prudentia additur, Quia inierunt consilium malignum contra semetipsos. Atqui ea quæ facta sunt, videntur contra justum suscepta esse : sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos qui id aggrediebantur consilium vertitur. Hic discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiatur, in nullo ab iis qui se adoriuntur lædendum esse ; sed eos qui ipsi insidiantur potius in seipsos gladium impulsuros sese ; ut et hi faciebant. Justum enim nihil lædebant, cum alligarent, sed seipsos in majori caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. Igitur fructus operum suorum comedent. Talis quippe est nequitia : in seipsa supplicium habet. Quod autem hic dicit, hoc sibi vult : Fructibus suis donabuntur, in majori se solitudine constituentes, multa que sibi præcipitia adornantes. 11. Væ iniquo : mala enim contingent ei secundum opera manuum ejus. Videntur a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri ? Ideo propheta rursus luget, lamentatur seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur, et atrocius quam quilibet hostis salutem suam possumdabant, quo quid miserabilius fuerit ? 12. Popule mi, exactores vestri demetunt vos. Optimi doctoris est, sermonis varietatem afferre, neque exasperare tantum, neque etiam semper mansuetum reddere ; sed nunc illud ; nunc aliud tractare loquendi genus, ut ex hac mixtione multa exurgat utilitas. Idcirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem : quodque mirabile est, in graviore incisione moderator est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliumque rursus mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est ? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hac arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentarit. Is enim cum om-

nes essent criminibus obnoxii, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidit populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta conscientie ipsorum relinquens, ut se majore supplicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit aliis deinceps sermonibus populum alloqui; sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent; et a tali ferocitate audaciaque in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: *Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis* (*Exod. 32. 21*)?

6. Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum duplici modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumpsit, sicque accusationem instituit. Ita et hic utrumque imitatus est dicens: *Popule mi, exactores vestri demetunt ros*. Nam et illos incusavit, et quasi cum populo dolens hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur, eos qui repetunt: ego vero puto ipsum raptores et avaros eorum subindicare; sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, *Exigunt, sed, Demetunt*; id est, Vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos omnibus spoliant. Hoc autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere: quod hi tunc faciebant, universas facultates abripientes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri*. Quodque gravius erat, neque hic avaritiæ termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subjicientes eos qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiant vos*. Hic mihi videtur pseudopropheta subindicare, vel eos qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extremæ corruptelæ ubique causa est. Nocumentum igitur inde proveniens ut declararet subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant*: hoc est, Non sinunt recte progredi, subvertentes, dissolventes, seniores vos reddentes.

Deus jus dicens ab Isaia inducitur. Stupidis accusari non grave, plebi terribile. Peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis.— 13. *Sed nunc constituetur in judicium Dominus, et statuet populum suum ad judicium*: 14. *ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum*. Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorem; ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem: ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos qui populum lædebant¹. Quamobrem dicebat: *Et nunc con-*

stituetur ad judicium Dominus. Quia enim accusando sermonem consumpsit, iis vero qui animo sunt stupido accusari non admodum grave est, puniri vero terribile, ait, Res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo qui damnaturus est poenas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperationem Dei multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire judicium, ac sermonem vertit ad excitandam pudorem, id quod certe intelligentia præditis in summam angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam ad principes et seniores sermonem convertit: sed ut omnes doceat, graviore daturus esse poenas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem: et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia. Quod enim illis est imperium, idipsum istis ætas. Dignus enim est etiam junior correptione si graviter peccet; sed ille qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis sæcularibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentiam; jure majore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in provecta ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubique Deo magna providentia est erga eos qui injuria afficiuntur: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Etenim permisit ut is qui fornicariam haberet uxorem, illam expelleret (*Matth. 5. 32*), gentilem vero uxorem secus; licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud (*1. Cor. 7. 12*) vero contra hominem. Et hostia præsentem, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat (*Matth. 5. 23. 24*). Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, eum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei; at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et tortoribus tradit: nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum (*Matth. 25*).

7. Ipse quoque Christus cum colaphis cæderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (*Joan. 18. 23*)? Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam qui se tunc arguebat apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit (*3. Reg. 13. 4*), te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero quæ Domino inferuntur vehementissime ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret, secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit priori: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua*; de hoc autem. *Sicut te ipsum*

¹ Pro verbo, lædebant, Savil. in textu effert, affligebant, in nota autem profertur se male, gubernabant.

ἦσαν τότε μάλιστα ὄντα τὸν τὴν παρανομίαν ἐργασάμενον ἐκείνην, τὸν δὲ Ἰακώβου οὐ τοσαύτης ὄντα κατηφίας ἄξιον. ἄφεις τοὺς σφόδρα ὑπευθύνους, ἐπὶ τῷ ὧσιν ὑπεύθυνον τρέπει τὴν κατηγορίαν, τοὺς ἐπιμαρτυροῦντας κατ' ἐκείνου διδοὺς τῷ συνειδότι τούτῳ μετ' αὐτῶν καταψηφισασθαι τιμωρίαν· ὃ δὲ καὶ ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἐδεήθη λοιπὸν λόγων πρὸς τὸν ἕνα ἐπίμαρτυρον, ἀλλ' ἤρκεσε τὰ ψιλά ἐκεῖνα ῥήματα τὰ πρὸς τὸν Ἰακώβου εἰρημέναν χιλιάδας τοσαύτας, ὡς ἕνα ἄξιον, κατασαιεῖλαι, καὶ ἀπὸ τοσαύτης θρασυτήτος ἐκεῖνον καὶ ἀγωνίαν κατενεγκεῖν τὴν ἐσχάτην. Ἄ δὲ ἔρχεται ὁ Μωῦσῃς, καταβάς εὐθέως, τὰς τε πλάκας ἐλάλησεν, καὶ πρὸς τὸν Ἰακώβου ἔλεγε· *Τί ἐποίησέ σοι ὁ θεὸς οὗτος, ὅτι ἐποίησας αὐτὸν ἐπιχαρμὸν τοῖς ἐχθροῖς;*

Ἰ. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὗτος ποιεῖ, τὸν ἅγιον ἐκείνον κληθῆναι ἐπὶ τῷ πρόπῳ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐνεκάλεσε πρὸς τὸν Μωῦσῃ, ἀλλὰ καὶ συναλογούμενος προσωπεῖον λαοῦ, ὡς ἐποιεῖτο τὴν κατηγορίαν ἐκείνην. Οὕτω καὶ ἔτι ἀφορτερὰ ἐπιμαρτυροῦν λέγων· *Λαός μου, οἱ πρὸς τὸν ἕνα ἐπιμαρτυροῦνται ὑμῶν.* Καὶ γὰρ κατηγορήσασθε αὐτὸν, καὶ ὡς συναλγὼν τῷ δήμῳ ταῦτα ἔλεγε. Πράγματι; ἂν ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν τοὺς ἀπαιτοῦντας λέγειν· *ἦν δὲ οἱμαί τοὺς ἄρπαγας, τοὺς πλεονέκτας αὐτὸν εἰσαγαγόντες· εἰ δὲ μή τοῦτο, ἀλλὰ τοὺς φορολογοῦντας.* Ἦν αὐτῷ κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσε, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀπαιτοῦσιν αὐτὸν, *καταδικάζονται*, τούτεστι, γυμνοῦσι τὴν ἔντην, καταρροῦσιν ἀπάντων προσόχηματι τῆς ἀπαιτήσεως. Ἢν γὰρ εἶρηκε τὴν λέξιν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν καταρροῦσιν. Καταρροῦσθαι γὰρ λέγεται τὸ μετὰ τὸν ἀμνηστῆν· ἐκπελάσσει ἕκ τῆς ἐπιβουλοῦσας ἀστάχτας ἀναλέγειν, καὶ μηδὲν ὄλων; ἢ ἐπὶ τῆς ἀρούρας ἀφίεσθαι· ὃ ἐκεῖ τότε οὗτοι ἐποίουν, ὁλόκληρα τὰ ὄντα ἀρπάζοντες, καὶ γυμνοῦσιν αὐτούς. *καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυμαίνονται ὑμῶν.* Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς πλεονεξίας ἴσταντο, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προήγαγον τὴν τυραννίδα, δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντες. *λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμῶν, πλανῶσιν ὑμῶν.* Ἰσχύει μοι τοὺς ψευδοπροφήτας αἰνεῖν τεσσῆαι δοκεῖ, ἡ γὰρ τῆς χάριτος αὐτοῖς διαλεγόμενος, ὃ τῆς ἐσχάτης ἐξοφῆς αἰτίον γίνεται πανταχοῦ. Τὴν γοῦν ἐκ τούτου βίβλου ἐκείνων ἐπήγαγε, *καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταρασσούσι*· τούτεστιν, οὐκ ἔωςιν ὀρθὰ βαδιῶσιν, ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ἐκλύοντες, βραδυμότερους ποιοῦντες.

Ἀλλὰ τὸν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ τῆς εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ εἶδει ἐπιμέλει τῆς διορθώσεως, ἀπὸ τοῦ δήμου πρὸς τοὺς γενηράς; καὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπουν τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ πλείοντα μετὰ χειρὶ τῶν λόγων· [41] αὐτὸν δὲ εἰσάγει τὸν θεὸν δικαζόμενον καὶ καταδικάζοντα, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς τὸν δήμον ἀμαρτημάτων ἐγκαλοῦντα τοῖς τὸν θεὸν ἀδικούσι β. Διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ἀλλὰ τὸν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος.* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐγκλήματα τῶν αὐτῶν ἀδικώσασθε, τοῖς δὲ ἀναίσθητος διακειμένους τὸ μὲν ἐπιμαρτυροῦν οὐ σφόδρα βαρὺ, τὸ δὲ κολάζεσθαι φοβερόν,

φησὶν, ὅτι οὐ μέχρι κατηγορίας τὰ πράγματα στήσεται, ἀλλὰ καὶ δίχη τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐφεταί, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος; καταδικάζειν εὐθύναν λοιπὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ κρινόμενον πρὸς τοὺς πεπλημμεληκότας. Ὁ καὶ τὴν συγκατάδασιν τοῦ θεοῦ πολλὴν δείκνυσιν, ἀνεχομένου δικάζεσθαι μετ' ἐκείνων, καὶ ἐντριπτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον, ὃ καὶ τοὺς νοῦν ἔχοντας εἰς μεγάλην ἀγωνίαν ἐμβάλειν ἐβουθεν. Οὐκ ἐκείνης δὲ ἕνεκεν τῆς αἰτίας, ἥς ἐμπροσθεν εἶπον, πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς γενηράκους τρέπει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διδάσκων ἅπαντας, ὅτι βαρύτεραι τῶν ἀρχομένων τοῖς ἀρχουσιν αἱ εὐθύναι. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ὃ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ δήμου, οὗ τὴν ἀρχὴν ἔγκραυεταίμενος τυγχάνει, παρέχει τὸν λόγον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ οὐκ ἀπεικόντως τοσαύτην ἀπαιτοῦνται τὴν ἀκριβείαν. Ὅπερ γὰρ ἐκείνοις ἡ ἀρχὴ, τοῦτο τούτοις ἡ ἡλικία. Ἄξιος μὲν γὰρ καὶ ὁ νέος ἐπιτίμησεως δεινὰ ἀμαρτανῶν· ὃ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχων, καὶ τοσοῦτος παθῶν οὐ πολλορκοῦμενος κύμασιν, ἀλλὰ καὶ σωφρονεῖν εὐκολώτερον, καὶ τῶν ἀλλῶν ἀνέχεσθαι τῶν βιωτικῶν βῶθον δυνάμενος, καὶ πλείονα κεκτημένος σύνεσιν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας, δικαίως ἂν μᾶλλον ἀπάντων καταδικάζοιτο, τὰ τῶν ἀκολάστῳ νέων ἐν γῆρα ἐπιδεικνύμενος. *Ἔμεϊς δὲ τί ἐνεπύριστε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἡ ἀρπυγὴ τοῦ πετωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν;* Πανταχοῦ τῷ θεῷ πολλῶν τῶν ἀδικουμένων ἡ πρόνοια· καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων οὐκ ἕλαττον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλεόν παροξύνεται ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ὁμοδόλους πλημμελημάτων. Καὶ γὰρ τὸν μὲν πόρνην ἔχοντα γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπέτρεψε, τὸν δὲ Ἐλληνίδα οὐκέτι· καίτοι τὸ μὲν εἰς αὐτὸν, τὸ δὲ εἰς ἀνθρωπὸν τὸ ἀμάρτημα. Καὶ τῆς θυσίας προκεκλήσας, καταλιμπάνειν τὸ δῶρον ἐκέλευσε, καὶ μὴ πρότερον αὐτὸ προσάγειν, ἕως ἂν τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐ διαθήνηαι ὁ τὸν πλησίον λελυπηκώς. Καὶ ἦνικα τὸν τὰ μύρια τάλαντα κατεδεδοκότα ἔκρινεν, ὑπὲρ μὲν τῶν εἰς αὐτὸν ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων, οὐτε πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη ταχέως, καὶ τὸ δάνειον ἅπαν ἀφῆκεν· ὑπὲρ δὲ τῶν ἑκατὸν δραναρίων, καὶ πονηρὸν δούλον καλεῖ, καὶ τοῖς βασανισταῖς παραδίδωσι, καὶ οὐ πρότερον ἐφησεν ἀνήσειν, ἕως ἅπαν ἀποδώ τὸ χρέος.

Ἰ. Καὶ ἦνικα μὲν αὐτὸς ἐβραπίετο ὁ Χριστὸς, οὐδὲν τὸν δούλον εἰργάσατο τὸν τὴν πληγὴν ἐπαγαγόντα, ἀλλὰ καὶ πρᾶως ἀπεκρίνατο λέγων· *Εἰ μὲν κακῶς [42] ἐδάλλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρετε;* Ὅτε δὲ ὁ Ἰεροδοῦμ τὴν χεῖρα ἐκτεινας ἐπὶ λαθέσθαι τοῦ προφήτου τοῦ τότε ἐλέγξαντος αὐτὸν ἐπεχειρήσασθε, ἤραν τὴν χεῖρα εἰργάσατο, παιδεύων καὶ σὲ τὰ μὲν ἑαυτοῦ πρᾶως φέρειν, τὰ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην μετὰ πολλῆς ἐκδικεῖν τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ νομοθετῶν, εἰ καὶ δευτέραν ἐφησεν τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγάπην εἶναι, ἀλλ' ὁμοίαν τῇ προτέρῃ· καὶ ὡσπερ ἐκείνην μετὰ πάσης ἀπαιτεῖ τῆς ὑπερβολῆς, οὕτω καὶ ταύτην. Ἐπ' ἐκείνου μερ γὰρ φησιν, *Ἐξ ὀλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὀλης τῆς ψυχῆς σου·* ἐπὶ δὲ ταύτης, *Ὥς ἑαυτόν.* Καὶ ἐτέρωθεν μὲν πολλαχῶθεν ἴδοι τις ἀντὶ τῆς ἀκριβείας ὑπὲρ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀπατεῖ δικαίων ὁ θεός. Ὅρα γοῦν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα σφοδρῶς ἐπιμαρτυροῦν καὶ αὐξοῦντα τὴν κατηγορίαν βαρυτάτοις ῥήμασιν· Ἔμεϊς δὲ, φησὶ, τί ἐνεπύριστε τὸν ἀμπε-

¹ Reg. et Savil. καὶ μηδὲν οὕτως.

² Inter. τοῖς τὸν δήμον ἀδικούσι, recte. Reg. et Savil. τοῖς τὸν δήμον ἀκούσι· in quae verba haec notat Evilius: «*Boianam per ἄκουσι, hoc est ὑποῦσι. Mulō ἀκούσι, hoc est ἐνηκουῦσι.* Sed male lectionem Morelli, quam habet etiam Vaticanus codex.

³ Τὴν δὲ Ἐλληνίδα οὐκέτι, *gentilem vero secus.* Hic per Ἐλληνίδα intelligit eam quae idolorum cultui dedita esset, quod ex serie liquet.

Λὼνά μου; Ὡςπερ ἂν εἰργάταντο πολέμιοι βάρβαροι ἂ τινες ἄπηνεῖς, ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκίους διεθήκατε. Ἀμπελώνα δὲ καλεῖ τὸν λαόν, διὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπιμέλειαν. Καὶ αὐξὼν τὸ ἐγκλημα, οὐκ εἶπε, Τὶ τοὺς ἐμοδοῦλους, τοὺς πλησίον, τοὺς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ, Τὰ ἐμὰ, φησὶν, ἀπωλέσατε, τὰ ἐμὰ διεφθείρατε; Εἶτα δηλῶν τοὺ ἐμπρησμοῦ τὸ εἶδος, φησὶν Ἡ ἄρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκίους ὑμῶν. Οὐ γὰρ οὕτω λυμαινεσθαι τὰς ἀμπέλους εἰωθε χάλαζα, ὡς ἡ ἀδικία τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος ἐμπληροῦ πέφυκε τὴν ψυχὴν, θανάτου παντὸς χαλεπωτέρα κατατείνουσα αὐτὴν ἀθυμίᾳ. Πανταχοῦ μὲν οὖν τὸ ἀρπάξειν κακῶν ἂ μάλιστα δὲ ὅταν ἡ ἐπηρεαζόμενος ἐν ἐσχάτῃ πτωχεῖ ἦ. Οὐκ ἐπιτιμᾷ δὲ τοῦτο μόνον λέγων, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται, πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοῦς παραπέμπων τῆς ἀρπαγῆς. Ἰκανὴ μὲν γάρ μετὰ τὴν βῆσιν αὐτὴν ἡ ὕψις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένη καταλύει τὸν μὴ σφόδρα ἀναισθητῶς διακείμενον. Τὶ ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου; Τῷ αὐτῷ ἄλλιν ἐπέμεινε τρόπῳ, ὡςπερ ἐκεῖ, *Τὸν ἀμπελώνα μου*, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Τὸν λαόν μου*, λέγων. Καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν κατασχύνετε; οὗς ὀρθῶς εἶει, τοῦτους ὠθοῦντες, οὗς ἀνιστάξῃ, τοὺτους καταρρήγγυντες. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρπαγῆς, καὶ διέπτυσεν τοὺς εὐτελεστέρους, καὶ ἀνδραπόδων χαλεπωτέρων αὐτοῖς ἐκέχρητο, πρὸς τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐπιτείνοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τοῦ κλοῦτου τοῦτου πολλὴν τὴν ἀπόνοιαν κτώμενοι. Συνέζευκται γὰρ τῇ πλεονεξίᾳ τὸ τῆς ὑπερηφανίας νόσημα ἂ καὶ ὁσπ ἂν τῆς ἐπιτείνῃ τὸν πλοῦτον, τοσοῦτον καὶ τὸ νόσημα τοῦτο ἐπιτρίθει. Τοῦτο φησὶ Κύριος, Κύριος, Κύριος στρατιῶν. Τί δὲ ἐστὶ, Στρατιῶν; Τῶν ἀγγέλων λέγει, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἄνω δυνάμεων, ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἀκρατὴν ἀνάγων, εἰς ἔνοπιαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βασιλείας αὐτὸν ἐμβάλλων, ἵνα τοῦτῳ γοῦν καταπλήξας, σωφρονέστερον ἐργάσῃται, καὶ [43] δεῖξῃ τὴν τοσαυτὴν ἀνοχὴν οὐκ ἀσθενεῖς, ἀλλὰ μακροθυμίας οὖσαν. *Τάδε λέγει Κύριος Ἄρῶ ὑμὲς ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών*, καὶ ἐξεπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλω, καὶ *ρεύμασιν ἂ ὀφθαλμῶν*, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παιζουσαι. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν ὁ, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κορύμβους, καὶ τοὺς μνηρίσκους, καὶ τὸ κάδμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης, καὶ τοὺς χλιδαῖνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ περιδέρια ἂ, καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά, καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακινθίνα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσοῖ καὶ θάκινθφ συγκαυθασμένην, καὶ ὀβριστρα κατάληπτα τοῦ χρυσοῦ. Καὶ ἐστὶ ἀντὶ ὁσμῆς ἠδαιας κοριορτὸς, καὶ ἀντὶ ζώνης σχοι-

^a Reg. et Savil. πολέμιοι καὶ βάρβαροι. Ibid. ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκίους διεθήκατε ἂ hic vitium aliquod in constructione suspicor. Mox Reg. et Sav. περὶ αὐτῶν.

^b In Bibliis legitur καὶ ἐν ρεύμασιν.
^c Ἦαες, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, desunt in Bibliis. Mox Biblia κοσύμβους. Ibid. Reg. et Savil. κάδμα, Morel. κάδμα, et sic legitur in Bibliis.

^d Biblia περιδέξια. Ibid. τὰ περιπόρφυρα esse vestem purpura p̄textam ostendimus in *Antiquitate*, Tom. 3, lib. 1, c. 8. Intra pro ὀβριστρα κατάληπτα, Biblia habent ὀβριστρα κατάληπτα.

νῖφ ζώση, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς το φαλάκρωμα ἐξεῖς δια τὰ ἔργα σου, καὶ ἀντὶ το χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου ὁ περιζώση σάκκον Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Καὶ ὁ υἱὸς σου ὁ κάλιτος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρα πεσοῖται ἂ καὶ οἱ ἰσχυοί τες ὑμῶν μαχαίρα πεσοῖνται, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ περθήσονται αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, κα καταλειφθήσιν μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδυσωθήσιν Ἐῖνον τοῦτο ὁ προφήτης αὐτὸς πεποίηκε, μακρὸν πρὸ τὰς γυναῖκας ἀποτείνας λόγον, ὅπερ οὐδαμοῦ τῶν Γραφῶν ὀρώμεν γεγενημένον οὕτω. Τί οὖν τὸ αἴτιον το ξένου;

ἡ. Ἐμοὶ δοκεῖ πολλὴν τότε τὴν βλακειαν τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι, καὶ τὸ πλεόν εἰς τὴν τῶν ἀνδρῶν κακίαν εἰσφέρειν μέρος αὐτάς. Διὸ δὴ καὶ ἰδιαζόντως πρὸς αὐτάς ἀποτείνεται, τὰ χαλεπώτερα αὐταῖς ἐγκλωπῶ ἐγκλήματα, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει τὸν λόγον, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἄλλιν φθγγόμενος. *Τάδε λέγει Κύριος Ἄρῶ ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών*, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλω. Τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐταῖ ἐγκαλεῖ, ἀπόνοιαν καὶ ἀλαζονείαν. Τοῦτο γὰρ πανταχοῦ μὲν χαλεπὸν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς γυναικειᾶς τικτόμενον φύσεως. Φρονήματος γὰρ ἐμπλησθεῖσα γυνή, ἄτε κου φότερα καὶ ἀλογώτερα οὔσα, εὐκόλως περιτρέπεται, κα βαπτίζεται, καὶ ναυάγιον ὑπομένει παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου ἂ καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτὴν βαπτίζουσῃς. Δοκεῖ δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀποτείνεσθαι διὸ καὶ θυγατέρας Σιών ἐκάλεσε. Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλω. Ἐνταῦθα αὐτάς καὶ κωμῶδεῖ, καὶ τ γυναικειῶν δείκνυσι φρόνημα, οὐδὲ ἐν διανοίαις τε γέ νεσθαι ἂ δυνάμενον, ἀλλ' ἐκρηγγόμενον, καὶ διὰ τῶν τοῖ σώματος ἐπιδεικνύμενον κινήσεων. Οὐκ εἰς ἀπόνοιαν δ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσέλγεια αὐτάς διαβάλλει, τοῦτ λέγων καὶ δηλῶν ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐπήγαγεν οὖν ἂ Καὶ *ρεύμασιν ὀφθαλμῶν* ὁ τῶν ἐταιριζομένων ἐστὶ γυναικῶν διαστρέφειν τὰς κόρας, καὶ τὴν πολλὴν βλακειαν καὶ τὸ μαλακισμὸν [44] ἐντεῖθεν ἐμφαίνειν ἂ τοῦ δὲ ὀρύπτεσθα καὶ μαλακίεσθαι οὐδὲν οὕτω σημειῶν ἐστίν, ὡς τοῦτο Καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας. Οὐ μικρὸν τοῦτο ἐγκλημα, καὶ μικρὸν εἶναι δοκεῖ ἀλλ' ἐξωλείας τῆς ἐσχάτης ἔλεγχοις, καὶ τοῦ μαλακίεσθαι καὶ κατακλᾶσθαι, καὶ διαλύεσθαι, τὸ τοὺς χιτῶνας σύρειν. Τοῦτο γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν κωμωδῶν τῶν ἀντὶ δικῶν τὸν αὐτοῦ τέθεικε λέγων Ἔθιμάτιον ἂ καθεῖς ἄγρω τῶν σφυρῶν. Καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παιζουσαι. Καὶ τοῦτ τῆς αὐτῆς πάλιν ἀσηχμοσύνης ἀπόδειξις. Διὰ γὰρ πάντων, δι' ὀφθαλμῶν, δι' ἱματίων, διὰ ποδῶν, διὰ βαδίσεως, ἦ τε σωφροσύνη καὶ ἡ ἀσέλγεια φαίνεται. Τῆς γὰρ ἔνδον καθημένης ψυχῆς ὡςπερ κήρυκας τινὲς εἰσι τῶ αἰσθητηρίων αἱ κινήσεις. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφου τι χρώματα κεραννύντες, τὰς εἰκόνας αὐς βούλονται χαρακτερίζουσιν ἂ οὕτω δὴ καὶ τὰ κινήματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοὺς χαρακτερας ἔξω τῆς ψυχῆς ἀγει, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τιθῆται τῶν ἡμετέρων. Διὸ καὶ ἔτερός τε σοφὸς ἔλεγε Ἐτολισμὸς ἀνδρὸς, καὶ γέλωις ὀδόντων

^a Χιτῶν μεσοπορφύρος, est tunica clavata, de qua vide in *Antiquitate* nostra, Tom. 3, l. 1, c. 8.

^b Παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου. Hic locus mancus esse videtur. Bosisus apud Savillum legendum putat παντὸς πονηροῦ πνεύματος μάλλον, τοῦ τύφου.

^c Savil. in marg. ἰσ. στέγασθαι.

^d Θουμάτιον καθεῖς ἄγρω τῶν σφυρῶν locus est haud du hic eisdem oratoris Attici. Θουμάτιον Attice pro τῷ ἱμάτιον.

(*Math. 22. 37. 39*). Et alibi quoque sæpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigit diligentiam circa ea quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augentem, cum dicit: *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod immanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. Vineam porro vocat populum, quod cum multo studio et superna providentia conservet. Et augens accusationem, non dixit, Cur conservos, proximos, fratres; sed, Quid mea, inquit, perdidistis, vinea labe factastis? Deinde incendii speciem ostendens, ait: *Rapina pauperis est in domibus vestris*. Non enim ita solet grando vineas vastare, ut iniquitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviores ipsi mererem inferens. Ubique igitur rapina malum est; maxime vero cum is cui damnum infertur in extremam redactus est paupertatem. Neque tantum increpat hæc dicendo, sed etiam corrigit, mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post hujusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo. 15. *Cur vos injuria afficiatis populum meum?* In eodem rursus perseverat dicendi genere: sicut illic, *Vineam meam, ita hic, Populum meum, dicit. Et facies humilium confunditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellit; quos erigere, hos confringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignius quam mancipis illis utebantur, præter avaritiam arrogantiam quoque augentes, et per divitias iniuque partas multa insuper sese efferentes arrogantia. Avaritiæ enim superbiam morbus adjungitur: et quanto plus divitias quis cumularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum. Quid est, Exercituum?* Angelorum dicit, archangelorum, supernarum virtutum, a terra ad cælum auditorem adducens, ut ipsi cogitationem magni illius regni injiciat, ut illum sic stupefactum temperatorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi animi esse. 16. *Hæc dicit Dominus. Pro eo quod exaltatæ sunt filia Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes.* 17. *Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum in die illa.* 18. *Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum (a), et circummos earum, et corymbos, et lunulas, 19. et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem ornamentis gloriæ, et armillas, et torques, 20. et reticulum, et annulos, et collaria, et inaures, 21. et purpura prætextas, et pannos per domum, et perspicua Laconica, 22. et byssina, et hyacinthina; 23. coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* 24. *Et erit pro suavi odore pulvis, et pro zona fuculo cingeris, et pro ornamento capitis tui calvitium habebis propter opera tua, et pro tunica purpura clavis (b) circumcingeris sacco. Hæc tibi pro ornatu.*

(a) Hæc voces, et ornatum earum, desunt in Bibliis.

(b) Vide Antiquitatis nostræ Tom. 3, lib. 1, c. 8.

25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet; et fortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur.*

26. *Et lugebunt thecæ ornatus vestri, et relinqueris sola, et in terram prosterneris (a).* Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolitæ rei?

8. Videtur mihi tunc temporis magnam fuisse mulierum molliam, multumque contulisse illas ad virorum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gravissima illis offerens crimina, sermonemque ad principium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filia Sion, et ambulaverunt elato collo.* Caput malorum ipsis crimini dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubique grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote levior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsæ, fastu et arrogantia ipsam submergente. Videtur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui: idæque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo.* Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodit. Nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejecit; hoc in sequentibus dicit et declarat. Pergit igitur: *Et nutibus oculorum, id quod amasarum proprium est, pupillas vertere, molliamque multam et lasciviam hinc exprimere; molliamque ac lasciviæ nullam hoc majus indicium habetur. Et incessu pedum trahentes simul tunicas.* Non exigua hæc est criminatio, etiamsi parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, molliam nemp, lasciviæ, dissolutionis, tunica diffuens. Hoc exterorum quispiam adversarium suum traducens sic expressit: *Pallium demittens usque ad talos (b).* *Simulque pedibus ludentes.* Et hoc rursus ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enim omnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas seu lascivia sese prodit. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pictores colores quosdam miscentes, imagines quas volunt exprimunt: sic et motus membrorum corporis, animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostrôs ponunt. Quamobrem alius quispiam sapiens dicebat: *Amictus viri, et risus dentium, et incessus pedis annuntiant quæ ad ipsum spectant.* (*Eccli. 19. 27.*)

(a) Hic Reg. subjungit totum caput quartum Isaia.

(b) In hunc locum notat Boisius apud Savillum: « Ipse locus nondum occurrit, nec vacat nunc quærere: simillima tamen sunt et ejusdem plane monetæ, quæ in unum collegit doctissimus Casaubonus noster Commentario suo ad Theophrasti Characteres capite cui Græcus titulus est, *πῦρ μολιολογίας*, ubi sic scribit: Quæmadmodum vestis brevis est sordium argumentum, sic vestis ad talos demissa, vitæ delicatæ et dissolutæ, ut apud Platonem in Alcibiade priore *tunicæ protractæ indicium molliam*. Inde Horat. Epodon Od. 4: *Sacram metiente te viam cum bis ter unurum toga.* Apud Dionem Calenum obijcit Ciceroni quod *usque ad talos vestem demitteret.* » His adiciam Ciceronem ipsum Catilinæ asseclis exprobrare quod *incederet, manicatis et talaribus tunicis, velis amictos, non togis.* In Catil. 2.

Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion : et Dominus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positis criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem : arrogantiae, humiliationem ; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quæ enim tuebant et superbiebant, metu compressæ, ab hoc morbo liberabuntur : quæ molliæ et luxu omnino diffuebant, in captivitatibus jugum incidentes, ab omni illa molliæ eruentur.

Mulierum luxus. — Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamentum vestium mulierum illarum minutatim recenset, puta aureorum ; quid in oculis, quid in reliquo corpore : hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamentis decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumptibus ; et calamistro capillos torquentes, alas¹ hujusmodi fallaciæ ubique extendebant. Hanc itaque intentat accusationem cum dicit : *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum, et corymbos.* Corymbos autem dicit, vel ornatum quempiam capitis, vel vittæ caput stringentis formam. *Et lunulas* : ornamentum scilicet circa collum lunari forma. *Et cathema.* Forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamentum gloriæ.* Hoc auro circumdatum dicit. *Et armillas* : aurei nempe ornatus circa brachia. *Et dextrocheria* : circa manuum juncturas. *Et reticulum* : ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, dextrocheria, et pre-texta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum, et pellucida Laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviæ studium, ut non modo iis uterentur, quæ in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent per transmarinos commeatus. Multum enim spatium et pelagus imminens est Palestinam inter et Lacedæmonem.

9. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum luxum demonstraret. *Et byssina et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt ; sed omnem luxum viam tentarunt, ex lasciviæ tyrannide lymphatis similes.

Mulierum lascivia tempore Chrysostomi. — Porro si hæc tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam, quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas quæ in scenis et theatris versantur lascivia vincunt ? Quodque gravius est, ne peccare qui-

dem se putant. Ideo adversus illas vox prophetæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronuntiabitur id quod sequitur : *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden' quomodo unctioes etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium ? Pulverem enim hic dicit eum qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuntians dicebat : *Pro suavi odore pulvis erit, et pro zona funiculo cingeris ;* sub oculos ponens captivitatibus formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui calvitium habebis ;* sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit (*Job* 1. 20). Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu etiam tonsionem futuram (*Isai.* 22. 12). Aliusque rursum ait : *Et radere et tondere super filios tuos delicatos.* *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco* (*Mich.* 1. 16). Annon hæc terribilia et intoleranda esse videntur ? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vermis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus, et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu : quod enim hujus pœnas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret, audi quomodo his enumeratis, causam subiunxit : *Hæc tibi pro ornatu (a) :* si igitur Judææ mulieres ob talem ornatum tantas subire pœnas, patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem servæ, captivæ et extorres, in alienam regionem abductæ sunt, ac fami, pesti milleque mortibus traditæ ; annoi perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus ? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia.

Deus non semper similia peccantes similiter castigat. — Quod si nulla mulier talem ornatum affectans hactenus aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo pœnas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de pœnis quæ ipsos exceptoræ sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admitterunt olim ii qui Sodomam incolebant, extremas dederunt pœnas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur ? nullusne post illos similia ausus est ? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujusmodi passi sunt ? Quia longe graviore reservantur supplicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, destitit, ut qui talia auderent, etiamsi hic pœnas non darent, certo scirent se nunquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, pro admissis peccatis talia passuros esse ; eos autem qui post

¹ Juxta notam ad oram libri Lutetiæ anno 1588 excusi positam, legendum est, *indagines* (*περιπετάσματα*), pro, *alas* (*τά πτερά*). Sed hæc mutatio minime necessaria videtur. Boisius vocem *πτερά* retinet : est enim, inquit ille, elegans allusio ad pennas pavonis erectas et expansas.

(a) Ait Chrysostomus Isaiam post enumerationem illam muliebrium ornamentorum his verbis recensionem suam claudere. Verum hæc non reperio in Bibliis LXX. Sed magna olim erat exemplarium varietas, ut in Præliminaribus ad Hexapla alibi diximus.

καὶ βῆμα ποδὸς ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταισώσῃ ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν. Δύο θεῖς ἐγκλήματα, ἀπόνοιαν καὶ ἀσέλγειαν, ἐκάστω καταλλήλων ἐπάγει φάρμακον, καὶ προτίφω τὸ πρότερον, τῷ δευτέρῳ τὸ ἐχόμενον· τῇ μὲν ἀπονοίᾳ, τὴν ταπεινώσας, τῷ δὲ καλλωπισμῷ τοῦ σχήματος, τὴν ἀναίρεισιν ἐκείνου. Πολέμου γὰρ καταλαθόντος τότε, τὰ πάντα οὐχίγεται, φησὶν. Αἶ τε γὰρ φλεγμαίνουσαι καὶ ἀπονενοημέβαι, τῷ φόβῳ κατασταλείσαι ^α, τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῆσονται· αἷ τε μαλακίζόμεναι καὶ διὰ πάντων θρυπτόμεναι, εἰς τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπροστίας ζυγὸν, πάσῃ· ἐκείνης ἐλευθερωθήσονται τῆς βλακείας.

Ὅσπερ δὲ ποιῆσαι τὸν λόγον αὐτοῦ φρικτικώτερον, καὶ κεῖσασθαι τῆς τῶν ἀκρωμένων διανοίας, καὶ κατ' εἶδος διηγέται τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἱματιῶν τῶν γυναικῶν ἐκείνων ^β, τῶν χρυσίῳ, τῶν ἐπὶ τῆς βίβλου, τῶν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ πρόεισι καὶ ἐπὶ τὸν τῆς οἰκίας κόσμον. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ σώματα ἐνεκαλλωπιζοίεν, ἀλλὰ τὴν ὕβριν αὐτῶν καὶ μέχρι τῶν τοίχων ἐξῆγον, εἰς οὐδὲν δέον δαπανώμεναι· καὶ τὰς τρίχας δὲ σφραβιλοῦσαι, τὰ περὶ τῆς τοιαύτης ἀπάτης πάντοθεν ἐτάυθον. Καὶ τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ λέγων, ὅτι Ἐφελεῖ τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια αὐτῶν, καὶ τοὺς κορύμβους. Κορύμβους δὲ λέγει, ἢ κόσμον τινὰ περὶ τὴν κεφαλὴν, ἢ αὐτοῦ τοῦ κεφαλοδέσμου τὸ σχῆμα. Καὶ τοὺς μηνίσκους· κόσμον περὶ τὸν τράχηλον σεληνοειδῆ. Καὶ τὸ κάδμεα. Τάχα ^γ τὸ θέριστρον λέγει. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. [45] Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ ἐπιτρίμματα καὶ ὑπογραφὰς εἰνίττεσθαι. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης. Τοῦτο περιχρυσίσιν φησι. Καὶ τοὺς χλιδῶνας· τὰ περὶ τοὺς βραχίονας χρυσία. Καὶ τὰ ψέλλια· τὰ περὶ τοὺς καρπούς. Καὶ τὸ ἐμπλόκιον· κόσμον χρυσοῦν περὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ τοὺς δακτύλους, καὶ τὰ περιδέξια· ἢ λέγουσι δεξιάρια. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά. Τσαυτὴ γὰρ ἦν αὐτῶν ἢ περὶ τὴν ἀσέλγειαν σπουδῆ, ὡς μὴ μόνον πὼς ἐγγωριστοὶ κεκρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας αὐτὰς συλλέγειν, καὶ διαποντίους ἀποδημίας ὑπὲρ αὐτῶν στέλλεσθαι. Πολὺ γὰρ τὸ μέσον τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος, καὶ πέλαγος ἄπειρον.

θ'. Οὐχ ἀπλῶς τοίνυν τὴν πατριδα τέθεικαν, ἀφείδ τὰ ἐσθήματα, ἀλλ' ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀκολασίαν ἐμφῆναι, καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαυσασμένην, καὶ θέριστρα κατὰ κλειστα ^δ τοῦ χρυσοῦ. Οὐδὲν γὰρ εἶδος, οὐκ ἐν ἱματιοῖς, οὐκ ἐν τῷ λοιπῷ κόσμῳ κατέλιπον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπήλθον πολυτελείας ὀδὸν, τῇ τῆς ἀσελγείας ἐξδακχυθείσαι τυραννίδι.

Ταῦτα δὲ εἰ τότε ἐγκλήματα ἦν πρὸ τῆς χάριτος, καὶ τῆς τοσαύτης φιλοσοφίας, ποίας ἀν τύχοιν συγγνώμης εἰ πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθεῖσαι νῦν, καὶ εἰς μακρότερα ἐκάμματα, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἀγγέλων ἐλκόμεναι ζῆλον, καὶ μετὰ πλειονος τῆς υπερβολῆς ταύτην νικῶσαι τὴν ἀσελγείαν, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἀποκρύπτουσαι· Καὶ

τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἀμαρτάνειν ἠγγύονται. Δὲ καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνάγκη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὀπλίσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον πρὸς ἐκείνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτας εἰρήσεται τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι Ἔσται ἀρεὶ ὁσμῆς ἡδέιας κοριορός. Ὁρῶ πῶς καὶ τὴν τῶν μύρων ἀλοιφὴν ἐκβάλλει, καὶ μεγάλην αὐτῇ τίθησι τιμωρίαν· Κοριορὸν γὰρ ἐνταυθὰ φησι τὸν αἰρόμενον μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατασκαφὴν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδον. Καὶ γὰρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τότε αὐτὴν διενειμάντο, τὸ μὲν αὐτῆς κατασκάψαντες, τὸ δὲ ἐμπρησιμῷ παραδόντες· ε. Ταῦτα οὖν προλέγων ἔλεγεν, ὅτι Ἄρεὶ ὁσμῆς ἡδέιας ἔσται κοριορός, καὶ ἀρεὶ ζῶνης σχοιρίῳ ζώση· ὑπ' ὅψιν ἀγῶν τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ τὴν ἐπὶ τὴν βάρβριον χώραν ἀπαγωγὴν. Καὶ ἀρεὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου φαλάκρωμα ἔξεις· ἢ τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας ἀπορρύεισῶν, ἢ τῶν πολεμίων τοῦτο ἐργαζομένων, ἢ αὐτῶν ἐαυτάς. Ἔθος γὰρ ἦν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορᾷ ἀποκεῖρσθαι καὶ ξύρσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Ἰὼβ ἀπεκεῖρατο τὴν κεφαλὴν, ἀκούσας τῶν παιδῶν τὴν συμφορὰν. Καὶ προῶν ὁ προφήτης, μετὰ σάκκου καὶ κοπετοῦ καὶ ξύρῃσιν ἐφῆσε γενέσθαι. Καὶ ἄλλου πάλιν φησὶ· Καὶ ξυρῆσαι καὶ κείρει ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφρά. Καὶ ἀρεὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζῶση σάκκον. Ἄρα οὐ δοκεῖ φοδερὰ εἶναι ταῦτα καὶ ἀφόρητα· Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν οὐ μέχρι τοῦτοιων στήσεται τὰ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ σκώληξ ἰσοδόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον [46] διαδέξεται. Εἰ γὰρ ἐκείνου ἀιχμαλωσία καὶ δουλεία καὶ τὰ ἐσχάτα ἀνέμενε κακὰ ἀρεὶ τοῦ καλλωπισμοῦ· ὅτι γὰρ τοῦτο ἀπῆτει δίκην, καὶ ἰδικῶς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην ἐκόλαξεν, ἄκουσον πῶς καταλέξας ἐκεῖνα, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν· Ταῦτά σοι ἀρεὶ καλλωπισμοῦ. εἰ τοίνυν Ἰουδαίαι γυναῖκες κεκαλλωπισμέναι τοσαυτὴν ὑπέμειναν τιμωρίαν, τῆς πατρίδος ἐκ βάρβρων ἀνασπασθείσης, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν τρυφὴν δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι καὶ ἀπόλιδες εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχθεῖσαι χώραν, καὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ θανάτοις παραδοθεῖσαι μυρρίαις· πῶς οὐκ εὐδῆλον, ὅτι χαλεπώτερα ἡμεῖς πεισόμεθα τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες· Ὅσπερ γὰρ αἱ τιμαὶ μελίζους, οὕτω καὶ αἱ τιμωρίαι βαρύτεραι.

Εἰ δὲ μὴ τις οὐδέπω τὸ τοιοῦτον ἔπαθε γυνὴ καλλωπισαμένη, μὴ θαρρέϊτω. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, τὰς τιμωρίας ὀρίζειν ἐφ' ἐνὸς καὶ δευτέρου, καὶ δι' ἐκείνων νομοθετεῖν τοῖς λοιποῖς ἅπασιν τὰ καταληψόμενα αὐτούς δινά. Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἤμαρτον ἀμαρτίαν χαλεπήν οἱ τὰ Σόδομα οἰκούντες ποτε· ἔδοσαν δίκην τὴν ἐσχάτην, τῶν σκηπτῶν ἐκείνων κατενεχθέντων, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν δήμων καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς σώμασιν ἐμπρησθέντων ἀπάντων. Τί οὖν· οὐδεὶς μετ' ἐκείνου τὰ ἐκείνων ἐτόλμησε· Πολλοὶ μὲν οὖν, καὶ πολλοῦ τῆς οἰκουμένης. Πῶς οὖν οὐδὲν τοιούτου ἔπαθον· Ὅτι ἑτέρα χαλεπωτέρα τηροῦνται τιμωρίαι. Διὰ γὰρ τοῦτο ἅπαξ αὐτὸ ποιήσας ὁ Θεὸς ἀπέστη, ἵνα οἱ τὰ αὐτὰ τολμῶντες, κὰν μὴ δώσιν ἐνταῦθα δίκην, εἰδότες ὡς σάφως, ὅτι οὐδέποτε διαφεύξονται. Πῶς γὰρ ἄν ἔχοι λόγον, πρὸ μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου, καὶ μήτε προφητῶν, μήτε ἄλλου τινὸς ἀκηκοτάς, ἀμαρτάνοντας τοιαῦτα παθεῖν, τοὺς δὲ μετ' ἐκείνου τοσαύτης ἀπολαύσαντας προνοίας, καὶ μὴδὲ τῷ παραδειγματι γενομένου σωφρονεστέρους, ὁ πολλῶν χαλεπωτάτην ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν, διαφυγεῖν τὴν ἐπὶ τοῦτο κειμένην δίκην· Πῶς οὖν οὐκ

^α Reg. et Savillius κατασταλείσαι male. Ibidem ἀπαλλάσσονται.

^β Hæc, τῶν γυναικῶν ἐκείνων, desunt in Reg. et Savil.

^γ Τάχα abest a Reg. et Savil.

^δ Quæ κατάκλιτα supra dixerat, hic κατάκλειστα vocat; alterutro in loco mendum esse puto: in Bibliis κατάκλιτα.

^ε Reg. et Savil. παραδιδόντες.

ἔδοσαν οὐδέπω και σήμεραν· ἵνα μάθῃς ὅτι πολὺ χυλεπώτερά τηροῦνται τιμωρία.

ι. Ὅτι γάρ ἐστι χαλεπώτερα σοδόμεον παθεῖν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἀνεκτότερον ἔσται γῆ σοδώμων και Γομόρρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῆ πάλαι ταύτη. Ὄστε κὰν καλλωπιζόμεναι νῦν γυναῖκες μὴ πάθωσιν, ἀπερ ἔπαθον αἱ τότε καλλωπιζόμεναι, μὴ θαρβείωσαν. Ἡ γὰρ ἀνοχὴ αὕτη και ἡ μακροθυμία χαλεπωτέραν σωρεῖει τοῦ πυρὸς τὴν κάμινον, και μεῖζονα τὴν φλόγα ἐργάζεται. Τοῦτο και ἐπὶ Ἀνανίου και Σαπφείρας γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν ἀρχῇ και προοιμίῳ τοῦ κτηρῦγματος ὑφελόμενοι τῶν χρημάτων ἐκείνων, ἀθρόον ἀνηρπασθησαν, μετὰ δὲ ἐκείνους πολλοὶ τοιαῦτα τολμήσαντες, οὐδὲν ἔπαθον. Πῶς οὖν ἀν ἔχοι λόγον, τὸν δικαίον κριτὴν και πῶσι τὰ [47] ἴσα νέμοντα, τοὺς μὲν ἤττον ἡμαρτηκότας κολάσαι, τοὺς δὲ χαλεπώτερα ποιήσαντας ἀφεῖναι; Οὐκ ἔβηλον, ὅτι ἐπειθὴ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρῖνειν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἢ τῇ μακροθυμίᾳ γένηται βελτίους, ἢ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες χαλεπώτερα πάθωσιν; Ὄταν τίνων ἀμαρτάντες ἂ τὰ αὐτὰ τοῖς ἤδη πεπλημμεληκόσι και κολασθεῖσι, μὴ τὰ αὐτὰ πάθωμεν, μὴ θαρβῶμεν, ἀλλὰ μάλλον φοβώμεθα. Ὄσπερ γὰρ νόμον τὴν ἐπ' ἐκείνων τιμωρίαν ἐξήνεγκεν ὁ Θεὸς, πᾶσι παριάνων, και λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀμαρτάνοντα ἐκόλασα, ἵνα και σὺ ὁ μετ' ἐκείνους πλημμελῶν, τὰ αὐτὰ ἀναμνήνη, ἵνα μεταβάλλῃ και γένῃ βελτίων. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀμαρτημασι τοιαῦτα κείνται τιμωριαί, κὰν μὴ παραχρῆμα ἐρχωνται. Τοῦτοις δὲ οὐκ ἀπλῶς ἐνδιέτριψα, ἀλλ' ἐπειθὴ πονηρὸν νόημα εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰσῆλθεν οἰκίας διὰ τῆς τῶν γυναικῶν βλακείας, ὅ τῆς φιλοκοσμίας ἔφρου, ὅς και τὴν τῶν χρημάτων ἐπέτεινε βρανίδα ὡς εἰς ἀκαίρουσ δαπάνας τοὺς ἀνδρας ἐμβαλῶν, και πολέμου και στάσεως και φιλονεικίας ὑπόθεσις γινόμενος καθημερινῆς, και τὰς τῶν πενήτων κατατείνων γαστέρας. Ὄταν γὰρ ἅπασαν τὴν οὐσίαν γυνη, ἢ και τὸ πλεόν τῶν θυσιων, εἰς τὴν τοῦ σώματος ὑβριν ἀναγκάζῃ τὸν ἀνδρα δαπανᾶν (ὑβρις γὰρ σώματος, τὸ περικείμενον χρυσίον), ἀνάγκη τὴν χεῖρα συστέλλεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύνης φιλοτιμίαν. Καὶ πολλὰ δὲ ἔτερα ἐκ τούτου τικτόμενα ἔστιν ἰδεῖν ἀμαρτημάτων εἶδη. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφέντες τῇ πείρᾳ τῶν πασχόντων εἰδέναί σαφῶς, τῶν ἐχομένων ἀκτώμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ παραστῆσαι τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σῆμα, και εἰπεῖν, ὅτι Ἀνεὶ τοῦ καλλωπισμοῦ ταύτην ἐπάγω, ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν, λέγων· Καὶ ὁ υἱὸς σου ὁ κάλλιστος, ἐν ἀγαπῆς, μαχαίρα πεσσεῖται, και οἱ ἰσχυρότερος ὁμῶν μαχαίρα πεσουῖνται. Τοῦτο γὰρ αἰχμαλωσίας χαλεπώτερον. Καὶ γὰρ ἐστὶ ζωὴ θανάτου πικροτέρα. Ὄταν γὰρ μετὰ τῆς δουλείας και ἄωρα πένθη θρηνεῖν ἀναγκάζωνται, ἐνόησον ὅσον τῆς συμφορᾶς τὸ μέγεθος, τῶν καθ' ἑαυτὰ πικρῶν θυσιων συναπτομένων ἀλλήλοισ. Καὶ γὰρ εἰ αἰχμαλωσία μόνη ἦν, ἀφόρητον ἦν τὸ δεῖνόν· και εἰ ἐν ἐλευθερίᾳ ζώντων τοιαῦτα συνέβαινε πένθη, θανάτου πικροτέρα ἦν ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ νῦν ἀμφοτέρα ἔσται, φησὶ, συνηγμένα ἀλλήλοισ. Μᾶλλον δὲ διπλῆν δεῖ ταύτην καλεῖν συμφορὰν, και τριπλῆν, και

τετραπλῆν, ὅταν και υἱὸς, και κάλλιστος, και ποθούμενος, και ὑπὸ βαρβάρων, ἀλλὰ μὴ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως καταλείπει νόμῳ τὸν βίον· και μετὰ τούτου και οἱ ἐν ἡλικίᾳ πάντες, ὡστε μὴδὲ ἐλπῖδα αὐτοῖς εἶναι χρηστήν, ὅσον εἰς ἀνθρωπίνην ἡκε βοθηθαι και συμμαχίαν. Καὶ ταπεινωθήσεται^d· και [48] περθήσουσιν αἱ θῆκαι τὸν κόσμον ὁμῶν, και καταλειφθήσῃ μόνη, και εἰς τὴν γῆν ἔδαφισθήσῃ. Διὰ πάντων αὕξει τὸν ὀρθνόν, ἐπιτείνει τὸν φόβον, ἀκμάζουσιν τὴν αγωνίαν ἐργάζεται, ὑπ' ἧφιν ἄγει τὰ δεῖνὰ, εὐρύνει τῆς συμφορᾶς τὴν διήγησιν, πανταχοῦ περιτρέχων, πάντοθεν συνάγων τὰ λυπηρὰ διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀναισθησίαν. Ἀγαπητὸν γὰρ ἦν τοσαῦταις κατασειόμενας αὐτὰς ἀπειλαῖς ἀνενεγκεῖν, και λαθεῖν ἀσθησῖν τὸν μελλόντων συμβεθεσθαί λυπηρῶν. Διὰ δὲ τοῦτο και ἐπήγαγεν, ὁ σφοδρὰ ἐλεεινὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ χρυσίου θήκη ὄρᾳν κεκενωμένην, ὑπόμνημα τῆς παλαιᾶς εὐπραγίας, διὰ τῆς ὕφους ἀκμάζουσιν διατηροῦν τὴν ἀληθῆναι. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα δάκνειν ὁμᾶς εἰώθασιν αἱ συμφοραί, ὅταν αὐτὰς ταῖς προτεραίς παραβάλλωμεν ἐσημερίας· και ἡ σύγκρισις χαλεπώτερον τὸ ἐλκος ἐργάζεται. Τοῦτο γοῦν ποτε και ὁ ἰωὸ θρηγῶν ἔλεγε· *Τίς ἄν με θεῖη μετὰ μῆνι ἡμερῶν τῶν ἐμπροσθεν*; και διηγείται τὸν πλοῦτον ἅπαντα, και τὰ ὡσπερ ἐκ πηγῶν ἐπιρρῶοντα ἀγαθὰ, τὰς τιμάς, τὰς προσόδους, τὴν περιφάνειαν ἅπασαν, ὡστε τῇ συγκρίσει τούτων πολλῶ χαλεπώτερα δεῖξαι τὰ παρόντα και κατελιηφότα αὐτὸν δεῖνὰ. Ὅ δὲ και ὁ προφήτης νῦν ἐποίησε, τῶν θηκῶν ἀναμνήσας, και οὐδὲ τούτοις ἀρκεσθεῖς, ἀλλὰ και εἰσαγαγὼν αὐτὰς πενθοῦσας. Ἐμφαντικώτερον γὰρ τούτο τοῦ λόγου τὸ εἶδος, ὅταν τοιαῦτας ἐργάζεται προσωποποιίας. Ἢσῃ γοῦν και ἀμπέλους θρηνοῦσας εἰσάγει, και οἶνον, ὡστε μᾶλλον καθικέσθαι τῶν ἀκρωμένων, και τῆς παχύτητος αὐτῶν καθάψασθαι. Τί δὲ ἐστὶ, *Καταλειφθήσῃ μόνη*; και συμμάχων, φησὶ, και τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐρημωθείσα, και τῆς ἄλλης περιφανεῖας γυμνωθεῖσα πάσης. και πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμῶν κυκλωμένη, και ἐν μέτοις ἀπειλημένην βαρβάρου. Εἶτα τὴν ὑπεροβλήν τῆς ταπεινότητος παραστήσαι θέλων, φησὶ· *Και εἰς τὴν γῆν ἔδαφισθήσῃ*. Οὐδὲ Πέσῃ, εἶπεν, οὐδὲ Κατενεχθήσῃ, ἀλλ' ἑτέρᾳ λέξει σαφέστερον ἐνδεικνυμένη τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς ἅπασαν ἀπεχρήσατο.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Και ἐπιλήψονται ἐπὶ τὴν γυναῖκα ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἄνθρωποι ἐνὸς, λέγουσιν· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγώμεθα, και τὰ ἰμάτια ἡμῶν περιβαλώμεθα· πλὴν τὸ θρομὰ σου κεκλήσθη ἐφ' ἡμᾶς, ἄφελς τὸν ὀνειδισμόν ἡμῶν.

α'. Τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμβᾶσαν ὀλιγανθρωπίαν ἐμφῆναι βούλεται, και πῶς εἰς ἐλάχιστον περιέστη ὁ δῆμοι τῶν Ἰουδαίων. Οὐδὲ γὰρ προστασίας ἐφῃσαν δεῖσθαι ταῖς γυναῖκι προσηκούσας ὑπὸ ἀνδρῶν παρέχεσθαι, ἀλλ' ἀτελῇ τῆς λειτουργίας αὐτὸν ἀφείναι ταύτης, και στερῆ γυναικὸς ἀγαπᾶν, εἰ ἀπλῶς γοῦν και ἠὲ εἴχε τοῦ τῆς χρηλείας ἀπαλλαγείν ὀνόματος. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἄφελς τὸν ὀνειδισμόν ἡμῶν*· ἐπειθὴ τὸ παλαιὸν ἐνεῖδον τοῦτο εἶναι ἐδόκει. *Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψῃ ὁ Θεὸς ἐν βουλή μετὰ δόξης ἐπὶ [49] τῆς γῆς. το ὑψώσαι και τοῦ δοξάσαι τὸ καταλειφθῆν του Ἰσραὴλ*

^a Reg. ἀμαρτάντες, et sic superius ἀμαρτάντας, et ἀμαρτάντα infra.

^b Savil. suspicatur legendum τυραννίδα, ita tamen ut hanc etiam vocem huic loco non prorsus aptam existimet. Boisius conjicit ἔρωτα. Sed nimia vocum diversitas. Ut ut res est, βρανίδα hic peregrinum olet. Mox Reg. ἐμβαλῶν recte. Morel. et Savil. ἐκβαλῶν.

^c Reg. et Savil. καθ' ἐαυτῶν

^d Allenus legendum indicat και ταπεινωθήσονται, ut supr. Sed nihil ausi sumus mutare.

^e Sic Mor. et Bavaricus; Reg. et Savil. περίεστιν, minime recte.

^f Sic Bavar. et Morel.; in Reg. et Savil. τοῦτο δεεσθ.

illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt, id quod peccatum reddit luge gravius, pœnam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus pœnas non dederunt? Ut ediscas illos luge graviori reservari supplicio.

10. Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomis, audi Christum dicentem: *Tolerabilius erit terra Sodomorum et Gomorrhæ in die iudicii, quam civitas huic* (Matth. 10. 15). Ita ut etiam si quæ hoc ornatu fulgent mulieres non paria patiantur iis, quæ tunc ornabantur, ne confidant. Nam tolerantia patientiæque graviorem accumulatur ignis fornacem, majoremque flammam efficit. Hoc Ananias et Sapphira contigit (Act. 5). Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffurati essent, contentim abrepti sunt; post illos autem multi qui talia nisi fuerant, nihil perpassi sunt. Qui igitur rationi consentaneum esse possit, justum iudicem, qui paria omnibus distribuit, eos qui minus peccaverint ulcisci, eos autem qui graviora admisere scelera dimittere? Anon palam est, quia diem statuit, in qua iudicatura est orbem, ideo supplicium inferre, ut aut patientia ejus meliores reddantur, aut si in iisdem persistent, atrociora patiantur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admiserunt illi qui supplicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confidamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: *Ideo cum qui ab initio peccavit supplicio affici, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa exspectes, et convertaris et melior evadas.* Similibus enim criminibus similes pœnæ constitutæ sunt, etiamsi non statim veniant. In his porro non sine causa sum memoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum rdes ingressus est ob mulierum molliem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptibus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere (nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum), necesse prorsus est manum retrahere ab elemosyna eroganda. Multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui hæc patientur, ea quæ sequuntur attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: *Pro ornato ipsam inducam, auget calamitatem, dicens: Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, a fortibus vestri gladio cadent.* Ille quippe est vel captivitate gravius. Est enim vita quædam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus prosequi coguntur, cogita quanta sit calamitatis magnitudo, cum continuata serie ærumnæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adesset, ea tamen esset intolerandum malum: et si in libertate viventibus tales luctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc hæc ambo erunt, inquit, mutuo conjuncta. Insuper potius hæc calamitatem duplicem appel-

lare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus, sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit; et cum illo omnes qui in ætatis flore erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitium. *Et humiliabitur: et lugebunt thecæ ornatus vestri, et derelinqueris sola, et ad terram prosterneris.* Per hæc omnia luctum ampliat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum ducit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoque versum circumcurrens, undique tristitia colligens ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatam sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subjunxit id quod miserabile prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuatam visuræ essent, in monumentum pristinæ prosperitatis, ut per oculos mœrorem vigentem servarent. Et enim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus; comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: *Quis me ponat secundum mensem dierum pristinorum* (Job 20. 2)? narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviore ostendat ærumnas præsentis, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopœias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitiem attingat. Quid autem est, *Derelinqueris sola*? Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostibusque undique cincta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait: *Et ad terram prosterneris.* Non ait, *Cades, vel, Dejiciaris*; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

1. *Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.*

1. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum relictus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum*: quoniam olim id vituperio esse videbatur. 2. *In die illa splendet Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod relictum est Israelis.* Quia ex tristium comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia narravit, ad meliora de-

num se convertit. Illa enim medicinæ optima ratio est, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmacis lenire: id ipse nunc facit. Neque enim in tristitia totum desitutum esse ait, sed malis de medio sublatis (a) meliora eventura esse: neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat quæ tristitiæ tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustriores reddat. Illud autem, *In consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti. 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod reliquum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Ut scias non fortuito casu salutem nactos esse eos qui periculum effugerunt, sed cælestis sententiæ decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse, ideo ait: *Sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse: sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiam si enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis quæ contigerunt meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum igni traditum omnem scoriæ deponit, sic et probi in tentationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam. 4. *Quia abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum spiritu judicii, et spiritu ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expurgationem, et quod dent peccatorum pœnas, et quod ex hinc in futurum diligentiores evadant. Sanguineum vero Jerusalem cædes vocat cædesque injustas. Deinde augens accusationem ait, *De medio eorum.* Non enim clam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggrediuntur; hi autem medio in foro, in media urbe et in ipsis tribunalibus eadem quæ illi scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum de ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet illæ ideo acciderent, ut abluerentur, ac sordes ponerent, ut igne purgarentur¹, ut omnem maculam abstergerent, ut probrum ex peccatis et cædibus partum elucrent. Quid vero est quod ait, *Spiritu judicii et spiritu ardoris?* In metaphora conflatæ metallicæ materiæ substitit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immissus et flammam afflans, ardentioresque prunas reddens, omnem absumit sco-

¹ Hæc, ut igne purgarentur, desunt in Reg. et Savil. Sed in Bavar. et Morel. habentur, et quadrant ad seriem.

(a) In GRÆCO, τὸν περιπέτον ἐκ μέσου λαβήσιν. Hæsi aliquantum an sic interpretari oporteret: *improbis de medio sublatis*, au, *malis seu tristibus de medio sublatis*. Ea quippe vox περιπέτον priorem potius requirere versionem videbatur; sed ex serie et connexionem sequentium posteriorem malui, et sic vertit quoque Tilmannus.

riam: ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, igni non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud *Spiritu judicii*; hoc est, punitionis, vindictæ, ultionis. 5. *Et veniet Dominus.* Adventum ejus operationem vocat. *Et erit omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi fumo, et quasi luce ignis ardentis per noctem, omni gloria protegetur.* 6. *Et erit in umbraculum diei æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam; rogam (a) vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte rogi splendidi ignis accensus. Illa enim æstum depellit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyræ splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed repente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam; sed ex superna virtute totum esse confectum, *Sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *Et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum, imbre vehementi cadente, in tuto servat eum qui illi confugit: sic et Dei commilitium nihil sinet pati de trimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principi servare voluerit.

CAPUT V.

1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ*

1. Postquam tristium comminatione exterruit, et bonorum promissione exhilaravit, variamque medellam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetiæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis a Deo collata recensuit dicens *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*, adductis propositisque sceleribus, quæ illi patravertant, nempe, *Ipse spreverunt me, et Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit (Isai. 1. 3)*: sic et hoc loco aliis dictis, sed eadem sententia ea ipsa quæ prius exhibet. Verum qua de causa reprehensuram reprehensionem canticum vocat? Moyses enim id jus fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, æquum et ascensorem projecit in mare (Exod. 15. 1)*. Et Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, ju canticum illud triumphale contexit, laudem referre Deo (*Judic. 5*). Hic autem criminaturus, cum veh-

(a) Gr. περιπέτον. Hic et infra περιπέτον commemorat, quæ ea vox in præcedentibus Scripturæ versiculis habetur, quæ tamen ibi non comparat. Sed puto Chrysostomus has Isaiaæ voces, ὡς φωτὸς κυρὸς κατομένου νυκτὸς, hic per vocem περιπέτον exprimere.

Ἐπιτὴ σφόδρα κατέσεισε τὴν διάνοιαν αὐτῶν τῆ τῶν λατρῶν ἀπειλή, καὶ τὴν συμφορὰν ἰκανῶς ἐτραγῳήσθη, καὶ μακρὸν ἀπέτεινε λόγον τειρομένους διηγοῦμενος, μεταλλεῖ· λοιπὸν ἐπὶ τὰ χρησιώτερα. Τοῦτο γὰρ ἰατρίας ἀφίτης τρόπος, μὴ τέμνειν μηδὲ κατεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείθεν γινομένης οὐνάς προσηνεῖ παραμυθεῖσθαι φαρμακίως· τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ἐὰν τὰ σκυθρωπά καταλύσειν ἔφησε τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῶν παρῆναι μέτου ληφθέντων διαδέχεσθαι τὰ χρησιώτερα· ἐπὶ οὖν ἀπαιταμένη εἶσεσθαι μόνον τῶν ἀηδῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν περιφάνειαν καὶ μεγάλην τὴν λαμπρότητα. ἵστα γὰρ ἐπιλαμπριν Θεοῦ καλεῖ, τὸ σκότος τῆς ἀθυρίας λῦσαν, καὶ φαίδραν ποιοῦσαν ἡμέραν, καὶ περιφάνειαν καθιστώσαν. Τὸ δὲ, *Ἐν βουλή*, ἔτι συνεταιρῶν, φησὶ, τὰ ταῦτα ἐργάζεται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ φωνῆς. *Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθῆναι τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Σιών*, καὶ τὸ *καταλειφθῆναι ἐν Ἱερουσαλήμ*, αἴτιοι κληθῆσθαι πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ· ἵνα μίθῃς ὅτι οὐ συντυχίας τινὸς ἢ σωτηρίας γένηται ἀπαφύγοντων τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν ἴκεται παρηγορηθῆναι, καὶ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς ἔσθαι οὐκ ἔσσον, ἀπὸ τοῦτο φησὶν· *Ἄτιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ*. Οἱ ἀφορισθέντες, φησὶν, οἱ δοκιμασθέντες, οἱ τυπωθέντες^α, μηδὲ παθεῖν δεινόν. Εἰκότως δὲ αὐτοὺς ἀγίους καλεῖ, ἵνα, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ὁ ἀφορισμὸς αὐτοὺς ἀπῆλλαξεν, ἀλλ' ἐπιθῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ψῆφος· ἀλλὰ τι καὶ ἡ τῶν τεράτων εἰσπήγχεον ἀρετῆ, εἴτε προτέρως, εἴτε μετὰ ταῦτα. Ἐγὼ καὶ χρηστοὶ τινες ἦσαν καὶ ἐπεικεῖς, ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν συμβάντων βελτίους ἐγένοντο καὶ ἀκριθέστεροι. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ παραδιδόμενον πᾶσαν ἐπιπικταὶ κηλίδα, οὕτως καὶ οἱ σπουδαῖοι σπουδαιότεροι γίνονται ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πᾶσαν ἀποινιπτόμενοι ἵκεται· *Ὅτι ἐκπλυθεὶ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκαθαριεῖ ἐκ τῶν αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καθάρσεως*. Ἡμεῖς ἐκείνοι ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν καθαρμὸν, καὶ ἵνα μὴ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ σπουδαιότερος γενεῖται πρὸς τὸ μέλλον ἐντεῦθεν. Αἷμα δὲ Ἱερουσαλήμ καὶ ῥόμος λέγει, τὰς σφαγὰς τῶς ἀδικίας. Εἶτα αὖθις καὶ ῥόμος φησὶ· *Ἐκ μέσου αὐτῶν*. Οὐδὲ γὰρ λαυθάνας καὶ κρυπτόμενοι τὰς ἀνδροφονίας ἐτόλμων, ἀλλὰ ἐν τῶν καὶ τῶν τὰς λεωφόρους ἐφεδρευόντων χειρῶν ἐκείνοι· γὰρ καὶ τῷ σκότῳ κρυπτόμενοι καὶ ταῖς φωναῖς τῶν πάλαι· οὗτοι δὲ ἐν μέσοις ταῖς φωναῖς ἐν μέσῳ τῆ πόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαστηρίοις ἐκείνοι παρηγόμουν. Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐκείθεν, φησὶ, ἵνα κηλίδα ἐπέλθῃν ὁ πόλεμος ἀναλώσει. Καὶ γὰρ τῷ πυρὶ τῶν χρυσίων ὑπερ τῶν προτέρων ἀπολομένων λυπηρῶν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ συμβάντα διὰ τὴν συνθήκην, [50] ἵνα ἐκπλυθῶσιν, ἵνα καθαρῶσιν, καὶ παρηγοῦσιν, ἵνα πᾶσαν ἀποθῶνται κηλίδα, ἵνα τὸ τῶν ἡμερησίων καὶ τῶν σφαγῶν ἀπονιψῶνται δεικτεῖ· ἢ ἔστιν ὁ φησὶ, *Πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καθάρσεως*; Τῆ μεταφορᾷ τῶν χωνευομένων ὕλων ἵκεται. Ὅσοι γὰρ ἐκεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὸ χωνευτήριον ἵκεται καὶ τὴν φλόγα ἀναρτίζουσιν, καὶ θερμότερος ἵκεται τὰς ἀνθρακας, ἅπαντα δαπανᾷ ῥύπον· οὕτως καὶ ἐκεῖ ἡ βεβλατοσ ὄρη, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐφοδος

ἔμπεσοῦσα, ἀντι πύρὸς τῆ πόλει γέγονε, πύρὸς οὐκ ἀπολύντος, ἀλλὰ καίοντος, καὶ καθαίροντος, καὶ κολάζοντος, καὶ διορθουμένου. Τὸ γὰρ, *Πνεύματι κρίσεως*, τουτέστι, κολάσεως, τιμωρίας, ἐκδικήσεως. *Καὶ ἦξει Κύριος*. Παρουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καλεῖ. *Καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ δρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς πύρὸς καιόμενον ρυκτὸς, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται*. *Καὶ ἔσται εἰς σκιάων ἡμέρας ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕστευ*. Νεφέλην ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῶν κακῶν ἐγγινομένην παραψυχῆν φησὶ· πυρᾶν δὲ τὴν μετὰ τῆς παραμυθίας περιφάνειαν προσγινομένην. Ὅσοι γὰρ ἐστὶν ἐν καύματι νεφέλη, τοῦτο ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ βαθυτάτῃ πυρᾷ λαμπροῦ ἀναπυρόμενη. Ἡ μὲν γὰρ τὸν αὐχμὸν ἀποκρούεται, ἡ δὲ διαλύει τὸν ζόφον. Τὴν μὲν οὖν περιφάνειαν τῆ λαμπρότητος τῆς πυρᾶς, τὴν δὲ ἀνεσιν τῆ σκιά τῆς νεφέλης παρέδδαλεν. Εἶτα δεικνύς ὡς οὐ κατὰ μικρὸν τῶν δεινῶν λυομένων ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ ἄθρόον ἐν αὐτῇ τῶν λυπηρῶν ἀκμῆ ἢ μεταβολῆ γενήσεται, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐχὶ ἐκ περιφορᾶς τινος καὶ συντυχίας ἢ πρὸς τὸ βέλτιον γέγονε μετάστασις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν δυνάμεως τὸ πᾶν καταρθῶται, ὡς πύρὸς καιόμενου ρυκτὸς, φησὶν, οὕτως ἡ μεταβολῆ γενήσεται. *Καὶ ἔσται εἰς σκιάων ἡμέρας*. Τίς ἔσται; Ἡ τοῦ Θεοῦ βοήθεια, φησὶ, καὶ ἡ συμμαχία, ὡσπερ σκιά ἐν καύματι, καὶ ὡσπερ ἠροφος ἢ κατάδυσίς τις σπηλαιου, θυμῶν καταρῥηγνυμένου σφοδροῦ, ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἐκεῖ καταφυγόντα διατηροῦσα· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ συμμαχία οὐκ ἀφήσει δεινὸν οὐδὲν παθεῖν, καὶ τοσοῦτον καταρῥηγνυμένου πολέμου, οὐς ἀν ἔληται ἐξ ἀρχῆς διασῶσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἥσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου.

α'. Φοβήσας τοῖς λυπηροῖς, εὐφράνας τοῖς χρηστοῖς, πεικίλην τὴν θεραπείαν ἐργασάμενος, εἰς ἀρχὴν πάλιν ἐτέραν ἀνάγει τὸν λόγον, ἀρχὴν εὐκονίαν τῷ προοίμῳ [31] τῆς προφητείας. Καθάρως γὰρ ἀρχόμενος τὰς εὐεργεσίας ἀπήγγειλε τοῦ Θεοῦ τὰς εἰς αὐτοὺς γεγεννημένας, λέγων, *Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα*, καὶ τὰς παρανομίας τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμηθείσας ἐπάγων καὶ προτιθείς^ι, ὅτι *Αὐτοὶ με ἠθέτησαν*, καὶ, ὅτι *Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνῆκεν*· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λέξει μὲν ἐτέροις, νοήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ἐνδεικνυται. Ἄλλὰ τίνοσ ἐνεκεν κατηγοροῖν μέλλων, ἅσμα τὴν κατηγορίαν καλεῖ; Μωυσησὴ γὰρ γὰρ εἰκότως τοῦτο ἐποίησε μετὰ τῆς Μαρίας, ὅτε τὴν ἐπινίκιον μέλλων ἄδειν ὤδην, καὶ εἰκότως οὕτως ἀρχόμενος ἔλεγεν· *Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, ἵππον καὶ ἀναβάτην ἐβρίσθηεν εἰς θάλασσαν*. Καὶ ἡ δεδόρα δὲ μετὰ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἐρπίπαιον, καὶ τὴν παράδοξον νίκην, εἰκότως ὤδην ὑφαίνει τὴν ἐπινίκιον ἐκεῖνην, εὐφημίαν ἀναφέρουσα τῷ Θεῷ. Οὕτως δὲ κατηγοροῖν μέλλων, καὶ συντόνου λόγου δεόμενος, καὶ ψυχῆς οὐκ ἀνειμένης, ἀλλὰ συντεταμένης, ἄσειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἅσματα ἐγκλήματα καλεῖ.

¹ ἐκεῖ μεταβάλλει. Savil. μεταλαμβάνει, et in margine ὅτι τὸ μεταβάλλει.

² οὐκ ἀποινιπτόμενος deest in Savil. et Reg.

³ ἵνα, ἵνα παρηγοῦσιν, desunt in Reg. et Sav.

^δ Putat Savilins hic aliquid deesse. Boissius vult legi λαμπρόν. Ego puto hic ἀποινιπτόμενον esse pro λαμπρὸν πύρὸς.

^ε Savilius διατρειε κοίη. Sed διατηροῦσα quadrat.

^ς Reg. et Sav. προστιθείς.

Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος Μωϋσῆς ἤν ἐπινείκων τότε ἄσας ἕδη, κατηγορῶν τῶν Ἰουδαίων, μακρὰν ὦδην τὰ ἐγκλήματα πεποίηκε ἂ λέγων· Ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποθίδοτε; Οὕτως ὁ λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχ ἰσχυρός· καὶ πολλάς συνθεῖς κατηγορίας, ἄδοντας αὐτοὺς ταῦτα λέγειν ἐνομοθέτει· καὶ ἔτι καὶ νῦν ἄδοντας ταῦτα λέγομεν καὶ ἡμεῖς.

Τίνος οὖν ἕνεκεν τὰς κατηγορίας ὦδην ποιοῦσι; Σοφία κεχηρημένοι πνευματικῆ καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀκούοντων βουλόμενοι ψυχαῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν οὕτω χρήσιμον, ὡς τὴν πηλημελημάτων μεμνησθαὶ διηνεκῶς, μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελωδία ποιεῖ, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπεροβὴν τῶν κατηγοριῶν ὀκνοῦντες ἀναδύομενοι φεύγωσι τὸ συνεχῶς μεμνησθαὶ τῶν οικειῶν ἀμαρτημάτων, τῷ μέλει τῆς ὦδης ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνῃν, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ἕσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὡς μεμνημένοι, καὶ διηνεκῶς ἔχωσι τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηνεκῆ τῶν ἀμαρτημάτων μνήμην. Ἰστε γοῦν, ἔτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος τοῖς πολλοῖς ἔστι Βιβλία γνώριμα· τὴν δὲ τῶν Ψαλμῶν πραγματείαν ἐπὶ στόματος ἅπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ὦδὰς· οὕτω δ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δεικνύονται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἔστι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησὶν· Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ ἥσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελώνι μου. Ἄσμα τῷ ἠγαπημένῳ, φησὶν, ἀμπελώνι· ἔσω περὶ αὐτοῦ τοῦ ἠγαπημένου. Καὶ αὐτῷ γὰρ ἤδω, φησὶ, καὶ ἡ ὀπίθεσις τῆς ὦδης περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἔστιν. Εἰ δὲ μέλλον κατηγορεῖν, ἀγαπητὸν καλεῖ καὶ ἠγαπημένον, μὴ θαυμάσης. Καὶ τοῦτο γὰρ μέγιστον ἐ κατηγορίας ἐφόδιον, ὅτι δὴ ἀγαπηθέντες, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες παρὰ Θεοῦ τῆς [52] εὐνοίας, οὐδὲ οὕτω βελτίους ἐγένοντο. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος προφήτης αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εἶδρον τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρώτῃμον εἶδον πατέρας αὐτῶν· τὸ ποθεῖνόν αὐτὸν καὶ ἔπραστον διὰ τῶν καρπῶν τούτων ἐνδεικνύμενος· ποθεῖνόν δὲ αὐτὸν καὶ ἐπέραστον οὐ παρὰ τὴν οικειαν ἀρετὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν οὕτως ἠγάπησα, ὡς ἂν τις σταφυλὴν εὐρῶν ἐν ἐρήμῳ. ἢ ὡς ἂν τις σκοπὸν ἐν συκῇ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ κατάλληλα τῆς ἐκείνων γαστριμαργίας. Αὐτοὶ δὲ, φησὶ, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς ἀγάπης, ἀπηλλοτριώθησαν, καὶ εἰσηλθόντες πρὸς τὸν Βεελζεβῆρ. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἠγαπημένον αὐτὸν καλεῖ καὶ ἀγαπητὸν, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν θεὸς τὴν παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐπεδείξατο, οὐκ αὐτῶν ἀρξάμενων, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἠγασαμένου. Ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἀξίους ἑαυτοῦ τῆς εὐεργεσίας ἔδειξαν, ἀλλὰ τὰναντία ἐπεδείξαντο ἅπαντα. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖνι. Τῷ ὀνόματι τοῦ ἀμπελῶνος πᾶσαν ἐνέφηνε τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ἠ ἐπιμέλειαν.

β'. Οὐ μὴν ἴσεται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἕτερα ἀπαριθμεῖται εὐεργετήματα· καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς

^a Πεποίηκε deest in Reg. et Savil. Illa autem sublata voce, locus mancus esse videtur, cui restaurando vorem καλεῖ proponit Savilius. Sed cum πεποίηκε in Bavar. et Morel. legatur, locus jam integer est.

^b Savil. μεμνημένοι διηνεκῶς. Sed hæc lectio seriem interruptat, sublata distinctio.

^c Reg. et Savil. καὶ τοῦτο μέγιστον οmissio γάρ.

^d Reg. περὶ αὐτοῦς.

θέσει; τοῦ τόπου τοῦτο ποιεῖ· τὸ γὰρ, Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖνι, τὸ μὲν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπαινῶν ἔλεγε, τὸ δὲ τὴν θέσιν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ψάλλον ἔφησεν. ὅτι Ἰερουσαλήμ, Ὅρη κύκλῳ αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐτείχισεν μὲν γὰρ αὐτὴν, φησὶ, καὶ τῇ θέσει τοῦ τόπου· πλην οὐκ ἠρκέστη τούτῳ, ἀλλὰ τὸ μέγιστον τεῖχος αὐτὸς αὐτῇ γέγονεν· ὃ δὴ καὶ οὗτος αἰνιττεται λέγων, Ἐν κέρατι, τὸ τε ἀχειρωτόν καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου, καὶ πρὸ τούτου, τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν θηλῶν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρατος τοῦ βοῦς. Καὶ γὰρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημῶδες ἐξηνήνεται περὶ τῶν ἐς ἀσφαλῆς τὴν χωρίον καταφευγόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ζώου τὸ ἰσχυρότερον τὸ κέρα· ὅπῃ γὰρ αὐτῷ κέχηται· διὰ τὸ δυσχείρωτον, τοῦτο ὁ εἰώθασιν λέγειν οἱ πολλοὶ· καὶ ἡ Γραφή δὲ πολλάκις κέρας μονοκέρωτος καλεῖ τούς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Ἐν κέρατι οὖν ἐνταῦθα φησὶν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐν ὕψει, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Γιῶνι ἐγέννησα, καὶ ὑψῆσα. Ἐν τόπῳ πλοῖνι· ὅπερ ὁ Μωϋσῆς εἶπε, Γῆν ῥέουσιν ῥάλι καὶ μέλι. Καὶ φραγγυλὴ περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα. Φραγγυλὴ ἢ τὸ τεῖχος φησὶν, ἢ τὸν νόμον, ἢ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ γὰρ ὁ νόμος τεῖχος ἀσφαλιέστερον αὐτοῖς περιέκειτο. Καὶ ἐχαράκωσα τουτέστιν, Ἰσχυράν τὴν ἀσφάλειαν ἵκωσάμην. Ἐπειδὴ γὰρ πολλάκις φραγγυλὸς εὐεπιχείρητος, καὶ ἕτερον, φησὶ περιέβαλον αὐτοῖς συμμαχίαν. Καὶ ἐφύτευσα ἀμπελῶνι Σωρήχ. Ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἥν οὐ δεῖ κατὰ λέξιν ἐφμνηνεῖν, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν εἰδόντας ἀρκεῖσθαι τούτῳ Σωρήχ δὲ ἐνταῦθα ἀληθινῶν φησὶν, εὐγενῆ, οὐχὶ τῶ φαλῶν φυτῶν, οὐδὲ τῶν καταδεεστέρων, ἀλλὰ τῶν δοκίμων καὶ πρώτων. Πολλὰ γὰρ [53] ἀμπελῶν γένη. Καὶ φλοδομήσα πύργον καὶ προλήνιον ἐν μέσῳ αὐτοῦ.

Τινὲς ἴ τὸν ναόν φασι, καὶ προλήνιον τὸ θυσιαστήριον ὅτε τῶν καρπῶν ἐκεῖ συναγομένον τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκάστου, καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τῶν θυσιῶν ἀπασῶν· ἐγμμέντο τούτο, ὅπερ ἐφθην εἰπών, καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τι σκοπὴ δεῖ προσέγειν τῆς μεταφορᾶς. Διὰ γὰρ πάντων τούτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι τὰ παρ' ἑμαυτοῦ πάντε ἐπλήρωσα, πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐπεδείξαμην. Οὐ κατέτειν καμάτοις, οὐ συνέτριφα πόνοις, οὐκ αὐτοῦς οἰκοδομήσα ἐκέλευσα, οὐκ αὐτοῦς σκάψαι, οὐκ αὐτοῦς φυτεῦσαι, ἀλλ' ἀπρητιμώμενον τὸ ἔργον παρέθεκα. Καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐσησα μόνον, ἀλλὰ Καὶ ἔμειπεν τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἀνέμεινα τὸν προσήκοντα καιρὸν τῆς καρποφορίας· μακροθυμῶς πολλῇ χρησάμενος. Τὸ γὰρ, Ἐμείνα, τοῦτο δηλοῖ. Ἐποίησεν δὲ ἀκάνθα. Τὸν ἀκαρπὸν αὐτῶν βίον ἐνδεικνύται, τὸν τραχὺ τὸν σκληρόν. Τίνος οὖν ἂν εἶεν συγγνώμης ἄξιος μετ' τοσαύτην ἐπιμέλειαν τούτους ἀποδόντες τῷ γεωργῷ τοῦ καρποῦ; Καὶ νῦν, ἀνθρωπος τοῦ Ἰουδα καὶ οἱ καὶ οἰκοῦντες Ἰερουσαλήμ, κρινάτε ἐν ἡμοῖ καὶ ἀν μέσον τοῦ ἀμπελῶνος μου. Πολλῇ τῶν δικαιομενῶν ἢ περιουσία, ὅταν αὐτοῦς τοῦς ὑπευθύνους δικαστὰ καθίξῃ τοῖς ὕπ' αὐτοῦ γεγεννημένους, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων. Καὶ νῦν. Οὐ λέγω τὰ παλαιὰ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ετοιμὸς εἰμι δικάζεσθαι. Οὕτως οὐδέποτε διαλεῖται τὰ ἑμαυτοῦ πληρῶν, οὐδὲ ὁμεῖς τὰ ἑαυτῶν πληροῦτε. Τὶ ποιήσω ἔτι τῷ ἀμπελώνι μου; δίδωτε ἔμεινα, Ἰη ποιήσῃ σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθα. Ἡ συνθήκη

^e In Reg. et Savil. τοῦτο deest.

^f Secundum Tillmanni interpretationem πύργον inserendum videtur.

^g Quæ sequuntur post ἀμπελώνι μου, usque ad ἐπειδὴ τὴν κινῇ, desiderantur in Reg. et Savil., δι' ὁμοϊότητάτων, ut videtur, ommissa.

menti sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat; dum Judæos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum, dicens: *Hæcine Domino redditis? Hic populus stultus et insipiens* (Deut. 32. 6); et multis collectis accusationibus, hæc ipsos canere lege præcepit; et nos hodieque canentes hæc dicimus.

Canticum cur criminationes contineat. — Cur ergo criminationes ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelerum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia, ne ob criminationum magnitudinem læderet eos, et assiduam peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem mororem leniens, hæc cantica fecit, ut melodiæ amore coacti ad ea frequenter pronuntianda, sæpe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de colenda virtute haberent, nempe assiduam peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse; Psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et hæc etiam cantica: sicque ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedat. Idcirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ. Canticum dilecto, ait, vineæ*: cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum canticum circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amatum, ne mireris. Nam et hoc magnum est ad criminationem viaticum, quod scilicet cum diligerentur, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effecti sint. Hoc et alius propheta subindicans dicebat: *Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in ficu (a) præcocem vidi patres eorum* (Osee 9. 10): optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam inveni in deserto, aut si quis scopum repererit in ficu. Etiam si enim hæc exempla indigna sint Deo, at illorum ingluviæ consentanea sunt. *Ipsi vero, ait, cum tanta dilectione fruerentur, abalienati sunt, ingressique sunt ad Beelphegor.* Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens Deum omnia quæ a seipso erant exhibuisse, non quod ipsi cœperint, sed quod Deus prior amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficio exhibuerunt; sed opere ipso omnia exhibere contraria. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui.* Vineæ nomine omnem subindicavit

providentiam, suamque circa illos sollicitudinem.

2. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat: primoque id præstat a situ loci; illud enim, *In cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui* (Psal. 124. 2). Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci: cæterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est: quod hic subindicat dicens, *In cornu, inexpugnabilem nempe esse locum*; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Et enim tale adagium in vulgus exiit de iis qui in tutum aliquem locum confugiunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est, id solent multi dicere: ac Scriptura sæpe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco: id quod initio dicebat: *Filios genui et exaltavi* (Isai. 1. 2). *In loco pingui*: quod Moyses dicebat: *Terram fluentem lac et mel* (Exod. 3. 8). 2. *Et septem circumposui, et circumvallavi.* *Septem* aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius quam murus illos circumcingebat. *Et circumvallavi*; tutam posui custodiam. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsius præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec.* In metaphora persistit, quæ non est ad literam explicanda, sed cum scopum attingimus, hoc satis esse debet. Sorec autem hic significat, veram, generosam, non malis nec inferioris notæ propaginibus instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrin, et torcular in medio ejus.* Quidam turrin interpretantur templum, et torcular altare: quia illic fructus virtutis ejusque congregabantur, necnon oblationes et hostiæ omnes: ego utique, quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animum nempe metaphoriæ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: Quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiam. Non atrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsos jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutam ipsis opus tradidi. Neque huc desii benignitatem exhibere, sed *Expectavi ut faceret uvam*, et expectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim, *Expectavi*, id significat. *Fecit autem spinas.* Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Quia ergo venia digni fuerint illi, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi reddunt? 3. *Et nunc, homo Juda et habitans Jerusalem, judicate inter me et vineam meam.* Magna juris copia, cum ipsos reos constituit iudices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc.* Non commemorato vetera, inquit, sed hodie paratus sum iudicium subire. Sic numquam cesso implere mea, vos vestra non impletis. 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ?*

¹ Quæ sequuntur post hæc verba, *Quid faciam amplius vineæ meæ?* usque ad. *Quid victorian*, bene multa certe desiderantur in Reg. et Savil.

(a) In Græco, ὡς ἐνὸς ἐν οὐρανῷ. Sensus est, quasi specularem in ficu. Nam *æzæcis* paulo ante in eodem capite 9 Osee, 1. 8, est speculator. Hic autem versu 10 Vulgata habet: quasi prima poma ficulneæ. In Hebræo autem legitur *כַּדְּבַר*, quasi primus fructus ficulneæ, quasi primogenita *כַּדְּבַר*.

quoniam expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas. Orationis structura videtur esse obscurior : quocirca necesse est illam dilucidiorum reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult : Quid oportebat facere, et non feci ? Nimirum, ut talia peccata admitterent. Quid autem objicere possunt ? an quod quibusdam prætermisiss, ipsi sic deliquerint ? *Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi ?* Quæ feci, inquit, hæc sunt : verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse : sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis, non alienos et peregrinos interrogo. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ.* Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc deum profert sententiam, et quæ facturus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatior reddat. *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem : et destrua murum ejus, et erit in conculationem.*

3. *Auferam, inquit, auxilium meum, præsidio mudo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fruerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi.* 6. *Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur.* Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem fruentur quibus antea, non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigant, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodiunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrent, docent, reprehendunt : verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. *Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina : et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem.* Aut desolationem urbis menorat, aut desolationem eorum et uniuscujusque animæ eorum ; nubes autem hic quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent, et sibi dicta ad populum transmitterent. Verum ne hi quidem quæ consueverant facient. Etiam si enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta. Expectavi, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem.* Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fossionem, et putationem vineæ commemorans ; ne quis insipientium de vinea hæc dici putaret, sub finem repente totum interpretatus est. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est.* Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata (a), neque de lapidibus et muris ; sed de po-

pulo nostro. Ideo subjunxit, *Et homo Juda novella plantatio dilecta* : quia scilicet Juda plus obtinere quam cæteræ tribus : eratque illic e vicino situm templum, et reliquus cultus : atque illa magis quam cæteræ omnes florebat, ad regiamque magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus illos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatiis quidem criminationibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud ? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat : neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sicque allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum. Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular : nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret ; sed in sequentibus sese interpretata est dicens : *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est (Ezech. 17. 3).* Ezechiel vero rursus, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum, et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem ; sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursus in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne liceret auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset (*Isai. 8. 7*). Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum qui allegorias amant cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant ? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset : *Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum : et fons aquæ tuæ tibi soli sit (a)* (*Prov. 13. 19*) : interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enuntiasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens : *Expectavi, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem.* Juste, inquit, pœnam exigo. *Expectavi enim, Ut faceret iudicium,* id est, iustitiam ; ipsi vero contraria exhibuerunt, iniquitatem, iniustitiam et clamorem. Clamorem hic vocat acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationabilem iram, pugnas, contentiones. 8. *Væ qui conjungunt domum ac domum, agrum ad agrum aptantes, ut a proximo auferant aliquid.* Cum dixisset ipsum clamorem fecisse id est acquirendi cupiditatem, et rapinas, subijci iniquitatis speciem multa plenam nequitia ; ac rursus a lamentis initium ducit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans qui incurabili morbo laborabant.

(a) In Græco, καὶ ἡ ἀρχὴ ἀλλοτρίου. Ad literam est, *de anima inanimata, qualetu esse dicit Chrysostomus animam vegetantem in plantis.*

(a) Hæc non ita leguntur in libro Proverbiorum 13. 19. sic autem sæpe solet Chrysostomus loco Scripturæ alio quam jaceant modo afferre, quia nempe memoriter afferebat.

ὅτι ἀσφαφέστερα εἶναι· διόπερ αὐτὴν σφαφέστεραν ἀνάγκη ποιῆσαι. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Τί ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησα; Ἄηλον, ὅτι τοιαῦτα ἤμαρτον. Τί δὲ ἵσταντες αἰτιάζονται; ἢ ὡς τινων παραλελειμμένων τοιαῦτα καὶ ἐκλημμέλησαν; *Τὶ ποιήσω ἐπὶ τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτό;* Ἄ μὲν ἐποίησα, ταῦτά ἐστι, φησὶ· πλὴν οὐκ ἀρκούμαι τοῖς γεγεννημένοις, οὐδὲ λέγω, ὅτι πολλὰ εὐηργέτησα· ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἐποίησα, μὲν δὲ ποιῆσαι λοιπὸν οὐδὲν ἦν, τοῦτο ὑμᾶς εἰπεῖν ἀπαίτῳ, ὑμᾶς τοὺς ἀπολελαυκότας, καὶ μάρτυρας τῶν γεγεννημένων ὄντας, καὶ τῇ πείρᾳ ταῦτα μαθόντας, οὐκ ἀπερίους τιὰς καὶ ξένους. *Nūn οὖν ἀναγγελάω ὑμῖν, τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου.* Ἐπειδὴ τὴν νίκην ἤρατο, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην ἔδειξε τὴν ἐκείνων, τότε λοιπὸν ἐνάγει· καὶ τὴν ψῆφον, καὶ λέγει τοῦτα δὲ μέλλει ποιεῖν, ὡς ἵνα καταδικάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς ἐπεικιστέτους ποιῆσῃ. *Ἀγγελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διασπαγήν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα.*

γ. Ἀποστήσω, φησὶ, τὴν ἐμὴν συμμαχίαν. γυμνώσω τῆς βοηθείας, ἐρήμους καταστήσω τῆς τοσαύτης προνοίας, καὶ εἰσονται διὰ τῶν ἐναντίων ὧν ἀπήλαυον ἔμπροσθεν, ὅταν ὦσι πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προκείμενοι. *Καὶ ἀθήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ.* Πάλιν λέγω, ὅτι τῇ μεταφορᾷ χιτρηται. [54] Εἰ δέ τις καὶ θερμότερον ἐξετάζειν βούλοιο, τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν ἐπιμελείαν φησιν. Οὐ γὰρ ἀπολαύονται τῶν αὐτῶν, ὧν καὶ ἔμπροσθεν, οὐ διδασκάλους ἐξουσίαν, οὐκ ἔργοντες, οὐ προφῆτας ὁμοίως τοὺς διορθουμένους αὐτῶς, τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν. Ὡσπερ γὰρ οἱ τὴν ἐμπειρίαν θεραπεύοντες σκάπτουσι, τέμνουσιν, οὕτως οἱ ζυγῆ; διορθούμενοι ἀπειλοῦσι, φοβοῦσι, διδάσκουσιν, ἐγκλοῦσιν· ἀλλ' ἐν ἐρημίᾳ τούτων ἔσονται, φησιν, εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀνευχθέντες. *Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα· καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῖμαι, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν.* Ἡ τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως φησιν, ἢ τὴν ἐρημίαν τὴν ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· νεφέλας δὲ ἐνταῦθα τοὺς προφῆτας τινὰς λέγουσιν, ὅτε ἀνωθεν τὸν ὑετὸν δεχομένους καὶ παραπέμποντας τῷ δήμῳ τὰ λεγόμενα. Ἄλλ' οὐδὲ οὗτοι, φησὶ, τὰ συνήθη ποιήσουσιν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς που καὶ δεύτερος συναπῆλθεν, ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν προφητῶν τότε εἶσα. *Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡραπημένον.* Ἐμεῖνα, ἵνα ποιήσῃ, κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ μεταφορᾷ διὰ τῶν ὀνομάτων ἐχρήσατο, ἐραπλῶνα, καὶ κύρρον, καὶ προλήνιον, καὶ φραγμὸν, καὶ σκαφῆτον, καὶ τμησὶν ἀμπελοῦ λέγων, ἵνα μὴ περὶ ἀμπελῶνός τις τῶν τότε ἀνοήτως νομίση εἶναι τὰ λεγόμενα, ταχέως πρὸς τῷ τέλει τὸ πᾶν ἠρμήνευσεν. Ὁ γὰρ

^a Savilius suspicatur legendum ἐπάγει. Hæc vox certe magis in usu est; sed ἐνάγει ferri potest.

^b Ἐγκλοῦσιν deest in Reg. et Savil., nec lectum est ab interprete. Sed habetur in Bavarico et in Morel.

^c Reg. et Morel. et textus Bibliicus νεόφυτον ἡραπημένον. Morel., νεόφυτος ἡραπημένος. Sed in Morel. infra sic legitur, νεόφυτον ἡραπημένον.

ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν. Οὐ γὰρ περὶ φυτῶν ὁ λόγος μοι, φησὶν, οὐδὲ περὶ ψυχῆς ἀψύχου, οὐδὲ περὶ λίθων καὶ τοίχων, ἀλλὰ περὶ δήμου τοῦ ἡμετέρου. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡραπημένον*· ἐπειδὴ πλέον τι εἶχε τῶν δέκα φυλῶν, καὶ ὁ ναὸς αὐτῶν πλησίον ἦν, καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἄλλων μάλλον ἦνοι, καὶ βασιλικωτέρα ἦν ἢ φυλὴ καὶ δυνατωτέρα. Ἠραπημένον δὲ εἶπε, πάλιν αὐτῶν καθαπτόμενος, ὅτι περὶ τὸν σφοδρὸν ἔραστον τοιοῦτο ἐγένασαι. Τοιοῦτος γὰρ τῶν φιλοῦντων ὁ νόμος, μηδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγκλημασι κρύπτειν, τῆς οικείας ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν. Ἐντεῦθεν οὐ μικρὸν καὶ ἔτερον μαθάνομεν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ τότε καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν Γραφῶν; καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν κύριοι τῶν νόμων τούτων αὐτοὶ, ἀλλὰ δεῖ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ τῆς Γραφῆς ἐπομένους, οὕτω τῷ τῆς ἀλληγορίας κεχρησθαι τρόπῳ. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἶπεν ἀμπελῶνα νῦν ἡ Γραφή, φραγμὸν, προλήνιον· οὐκ ἀρῆκε κύριον γενέσθαι τὸν ἀκροατὴν ἀρμόσαι τὰ εἰρημένα οἷς ἐβούλετο πράγμασιν, ἢ προσώποις, ἀλλὰ προτιόουσα αὐτὴν ἠρμήνευσεν, εἰπούσα· *Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν.* Καὶ [55] ὁ Ἰεζεκιὴλ δὲ πάλιν αὐτὸν καλῶν μέγαν καὶ μεγαλοτέρου εἰσόντα εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἀποκνίζοντα τὸ ἄκρον τῆς κέδρου, οὐδὲ ἐκεῖ ἀφήσιν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἀκροατῶν κείσθαι τῆς ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει, τίνα μὲν τὸν αὐτὸν φησὶ, τίνα δὲ τὴν κέδρον. Καὶ οὕτως δὲ πάλιν προτιόν, ποταμὸν τίνα σφοδρὸν ἀνάγει, λέγων, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα μὴ ἐξῆ τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν οικείαν γνώμην ἀρμόζειν τὸ εἰρημένον προσώπῳ ᾧ βούλεται, εἶπε καὶ τὸν βασιλεῖα τούτων, ὃν ποταμὸν ἐκάλεσε. Καὶ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς οὕτος ὁ νόμος, ἐπειδὴ ἀλληγορῆ, λέγειν καὶ ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ὥστε μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε τὴν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν τῶν ἀλληγορεῖν βουλομένων πλανᾶσθαι καὶ πανταχοῦ φέρεσθαι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ οἱ προφῆται; Καὶ ὁ Παροιμιαστής δὲ οὕτω ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ, *Ἐλαφος φιλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων ὀμλεῖται σοι· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατός σου ἔστω σοι μόνη* ἠρμήνευσε τίνος ἐνεκεν ταῦτα ἔλεγεν, ὅτι περὶ γυναῖκος ἐνόμω καὶ ἐλευθέρας, ἀποτρέπων πόρνης καὶ ἄλλοτριὰς ἄπτεσθαι. Οὕτω δὲ καὶ οὗτος ἐνταῦθα εἶπε, τίνα ἔφησε τὸν ἀμπελῶνα εἶναι. Εἶπε ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, εἶπε τὰς τιμωρίας· πάλιν πρὸς τῷ τέλει τὴν ἀπολογίαν τίθησι λέγων· *Ἐμεῖνα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.* Ὅτι δικαίως, φησὶν, ἀπαίτῳ δίκην. Ἀνέμεῖνα γάρ, *ἵνα ποιήσῃ κρίσιν*, τοῦτέστι, δικαιοσύνην· αὐτοὶ δὲ τὰ ἐναντία ἐπεδείξαντο, ἀνομίαν, ἀδικίαν καὶ κραυγὴν. Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν πλεονεξίαν λέγει, τὴν ἀδικον θυμὸν, τὴν ὀργὴν τὴν ἀλόγιστον, τὰς μάχας, τὰς φιλονεικίας. *Ὅταν οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγγρὸν πρὸς ἀγγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίου ἀφελῶνται τι.* Εἰπὼν ὅτι κραυγὴν ἐποίησε, τοῦτέστι πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς, λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας, πολλῆς ἐμπεπλησμένον τῆς κακουργίας. Καὶ πάλιν ἀπὸ θρήνων ἀρχεται, τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων ἐνδεκνύμενος, καὶ τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας ἐμφαίνων.

^d Bavaricus hic adjicit ἐμεῖνα ἵνα ποιήσῃ καρπὸν, etc. Sed non video hæc apertè repelli hoc loco.

^e Ἀπὸ θρήνων ἀρχεται, sic Bavaricus recte, ut respondeat voci οὐαί supra. Alii ἀπ' ἀπαρρωπιῶν ἀρχεται.

δ'. Ταῦτα δὲ καὶ νῦν τολμώμενα ἴδοι τις ἂν παρὰ τῶν κακῶς τῷ πλούτῳ κρηγμένων, οἱ τὰς χειρωνακίας ἐπινοοῦσιν, οὐκ εἰς ἀσφάλειαν, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλήν τῶν πλησίον, καθάπερ πῦρ ὀδῶν βαδίζον, οὕτω τοὺς ἐκ χειρῶν πάντας ἐπινομήμενοι. *Μὴ οὐκίσησθε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐκούσθη γὰρ νῦν εἰς τὰ ὠτα Κυρίου Σαβαώθ ταῦτα.* Δείκνυσιν ἀνόνητα κάμνοντας καὶ εἰκῆ καὶ μάτην. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι τοὺς τοιοῦτους ἀγαγεῖν εἰώθασιν, ὡς τὸ μαθεῖν ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἀπολαύσονται τῆς ἀρπαγῆς, ταύτην αὐτοῖς ἐπάγει τὴν ἀπειλήν, λέγων, ὅτι καμῶνται μὲν καὶ ταλαιπωρῆσονται, καὶ τὴν ἀμαρτίαν καρπῶσονται, τῆς δὲ ἀπολαύσεως ἐκπεσοῦνται [56]. Οὐκ ἐφησυχάζει γὰρ, φησί, τοῖς γινομένοις ὁ ἀκούμητος ὀφθαλμός. Τὸ δὲ, Ἐκούσθη νῦν, οὐχ ὡς τότε τῶν πραγμάτων γνωρίμιον γενομένων αὐτῶ ταῦτα φησιν, ἀλλ' ὡς τῆς δίκης κατὰ πόδας ἰούσης λοιπὸν, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως γινομένης. *Ἐὰν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἔρημον ἔσονται μεγάλαι καὶ καλαί, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς.*

Τοιοῦτον γὰρ ἡ πλεονεξία· ὅταν πλείονα περιβάλλῃ τοῖς ἔχουσι, καὶ τῶν προτέρων αὐτοῦς ἐξήγαγεν. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται λέγων, ὅτι Ὅταν οἰκοδομησθε λαμπρῶς, καὶ τὰ πάντων ὑμῶν αὐτῶν ποιήσησθε, τότε καὶ τῶν προτέρων ἀποστήσεσθε. Καὶ στήσονται αἱ οἰκίαι οὐκίητορας μὲν οὐκ ἔχουσαι, σάλπιγγος δὲ πάσης λαμπροτέραν ἀφιεῖσαι φωνὴν κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠρπακτόνων αὐτῶν, τῆς ἐρημώσεως τῆς ἐπιτεταμένης ἀντὶ τροπαίου τινὸς φαινομένης. *Ὁ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἕν· καὶ ὁ σπειρῶν ἀρτάβυς ἑξ, ποιήσει μέτρα τρία.* Ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἐρημίαν ἐξάγει τὸν λόγον, ὥστε πάντοθεν καταπλήξαι τὸν ἀκροατὴν. Οὕτε γὰρ αἱ οἰκίαι, φησί, καθέξουσι τοὺς ἐνοικοῦντας, οὕτε ἡ γῆ τὴν αὐτῆς ἐπιδειξεται δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτίαν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξήνεγκε· καὶ μετ' ἐκείνων, διὰ τὴν τοῦ Κάιν παρανομίαν, ἐλάττονα πολλῶν τὸν πόνον τὸν ἐκείνου· καὶ τῆς οἰκείας ἰσχύος τὴν φορὰν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἴδοι τις ἂν διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας αὐτὴν κολαζομένην. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ πηροὶ τὰς γονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ὠδίνας τῶν ἀνθρώπων ἡ παρανομία, ὅπου γε καὶ φθαρτὴ δι' ἡμᾶς ἐγένετο, καὶ ἀφθαρτος πάλιν δι' ἡμᾶς γίνεται; Ἐπειδὴ γὰρ ὅπως τὸ εἶναι δι' ἡμᾶς ἔλαβε καὶ τὴν ἡμετέραν διακονίαν, καὶ τὸ οὕτως ἡ ἐκείνως εἶναι πάλιν ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε. Ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἐσχάτην ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πάντα ἐφύετο τὰ πράγματα, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, καὶ ἀλόγων γένη, καὶ ἡ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἄηρ, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ βουνοὶ, καὶ πόλεις, καὶ τείχη, καὶ οἰκίαι, καὶ πύργοι· καὶ πάντα ἀπλῶς ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ τότε ἐκρῦπτετο πελάγει. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν ἐπιδοῦναι τὸ γένος ἔδει, τὴν οἰκειαν εὐταξίαν ἀπελάμβανεν ἡ γῆ, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐμορφίαν ἐπανήει πάλιν. Ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ μέρους γινόμενον διὰ τῆν εἰς ἀνθρώπους τιμῆν. Καὶ γὰρ πέλαγος ἠφανίσθη, καὶ πάλιν ἐφάνη, καὶ ἠλίως ἐχαλινώθη μετὰ σολῆνης, καὶ τὸν οἰκεῖον δρῆμον ἐπέλιπε, καὶ πῦρ τὰ ὕδατος ἐπεδείξατο, καὶ γῆ τὰ πέλαγος, καὶ πέλαγος τὰ τῆς γῆς· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, πρὸς τὴν τῶν

ἀνθρώπων μετασχηματίζεται λυσιτέλειαν. Καὶ ἐπειδὴ πάντων τιμώτερος ἀνθρώπος, καὶ δι' αὐτὸν τὰ γενομένα ἅπαντα, διὰ τοι τοῦτο καὶ νῦν, [57] ἐπειδὴ ἤμαρτεν ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος, ἐπέχει τῆς γῆς τὰς ὠδίνας ὁ θεός, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ ἰδρώτας οὐκ ἀφίσηι τὰς ἐκείνης λαγόνδας τὴν εἰωθίαν φορὰν ἐνεργεῖν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐ γεωργικῶν χειρῶν τέχνη, οὐδὲ βόες καὶ ἄροτρον, οὐδὲ γῆς φύσις, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τοῦτων ἀπάντων Δεσπότης οὗτός ἐστιν ὁ καὶ θαμίλει τῇ χειρὶ πάντα ἐκχέων, καὶ πάλιν, ἐπειδὴ βούληται, συστέλλων ἅπαντα. *Ὅσαι οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρῶτ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψέ.* Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. *Μετὰ γὰρ κριθῶς καὶ ψαλιτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα τοῦ θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι.* Κατηγορήσας αὐτῶν πλεονεξίαν πολλήν, καὶ τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ τίθησιν. Αὕτη δὲ ἦν ἡ μέθη, μυρίων γινομένη κακῶν ὑπόθεσις, καὶ μάλιστα ὅταν μετὰ τοσαύτης τολμᾶται τῆς ὑπερβολῆς.

ε'. Σκόπει γοῦν πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτοὺς κωμωδεῖ. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἡμέραν εἰς τοῦτο δαπανᾶσθαι φησιν. Οὐ γὰρ ὅταν ἀριστοποιεῖσθαι δεῖ, τοῦτο πράττουσι, φησὶν, ἀλλὰ πάντα τὸν καιρὸν μέθης ποιοῦντες καιρὸν, καὶ ἐκ προοιμίων τῆς ἡμέρας, ὅτε μάλιστα αὐτοῖς προσέχειν ἔχρη, πολλῶν τῷ σκράτῳ διδόντες ἑαυτοῦς, καὶ ἄκοντες λοιπὸν καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐναπομένοντες τῷ νοσήματι. Ἐπειδὴν γὰρ ἅπαξ φθᾶσται καταπονησθῆναι εἰς τὸν τῆς ἀκρασίας βυθὸν, καὶ τὸν κατὰ φύσιν ἐκπέσωσι φρενῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον τῇ πορνῇ τῆς μέθης παραδώσασιν τυραννίδι, καθάπερ πλοῖον ἀνεμράττεστον, καὶ κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπεστερημένον, ἀπλῶς καὶ εἰκῆ φέρεται, τῇ τῶν ὀδάτων ἀτάκτῳ ῥύμῃ πανταχοῦ περιεγόμενον, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι ὑπὸ τῆς μέθης ὑποδρῦχοι γενομένοι. Διὸ φησιν· *Ὅσαι οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρῶτ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες.* Οὐ γὰρ τὴν χρεῖαν ἐπλήρουν, οὐδὲ ἀνέμενον ἐπιθυμίας γενομένης πληρωῶσαι τὴν ἐνδειαν, ἀλλ' ἔργον ἐποιούοντο τοῦτο καὶ μελέτην, τὸ διηνεκῶς μεθύειν. Διὸ φησιν· *Οἱ διώκοντες σίκερα.* Σίκερα δὲ ἐνταῦθα φησὶ τῶν φαινικῶν τὸν ὄπιν, ὃν ἐπετῆδευον, συντριβόντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλῶντες, εἰς οἶνον μετασχηματίζειν φύσιν. Καρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν ὑψωρῶντο τούτων ἐκείνοι, τὴν ἡδονὴν πανταχοῦ διώκοντες, μένοντες τὸ ὄψέ. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τοιαύτη γὰρ τῆς μέθης ἡ φύσις· προτούσα αὐξεται, καὶ χαλεπώτερον τὸ δίψος ποιεῖ. Εἶτα καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον ἐγκλημα τοῦ προτέρου προστίθησι, λέγων· *Μετὰ γὰρ κριθῶς καὶ ψαλιτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνουσι.* Τοῦτο καὶ ἕτερος ἐγκαλεῖ προφήτης λέγων· *Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, οἱ κροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων.* Ὡς ἐστὼτα ἔλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀναλογίας τοῦτο τὸ σημεῖον, καὶ ψυχῆς ἐκκελυμένης, τὸ θέατρον ποιεῖν τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τοιοῦτοις ἄξμασιν ἑαυτοῦς ἐκδιδόναι. Ὅπερ καὶ ἡ μέθη ποιεῖ σκοτοῦσα, τοῦτο ἡ μουσικὴ μαλάττουσα τὸ εὐτονον τῆς διανοίας, καὶ κατακλύσα [58] τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ μείζονας ἐξάγουσα ἀσελγείας. *Τὰ δὲ ἔργα τοῦ*

* Hic omnino legendum videtur τῶν πόνων τῶν ἐκείνου, ut etiam animadvertit Savilius.

† In Bibliis legitur οἱ ἐπιποιοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν ἰο-
cusque hic Amosi inversus affertur, uti supra dicebamus.

4. Hæc etiam nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatem pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Namquid habitabitis soli super terram?* 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus hujusmodi homines abducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert comminationem dicens, ipsos laboraturos, et miseriis affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus talibus visis facinoribus quiescet. Illud vero, *Audita sunt nunc*, non dicit quasi tunc res gestæ notæ sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributioque instaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erant magnæ et pulchræ, nec erunt qui habitent in eis.*

Avaritiæ morbus. — Hujusmodi est avaritia: cum plura possessoribus addit, ipsos etiam ex prius possessis dejicit. Quod etiam hic subindicat dicens: Cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis cõraseritis, tunc etiam ab iis, quæ prius habebatis, exciditis. Et stabunt ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorem emittentes vocem contra eos qui illas prius rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita. 10. *Ubi enim operantur decem jugæ bovm, faciet lagunculam unam: et qui seminavit artabas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem percolat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebant, neque terra suam ostendit nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit; ac post illum, propter Caini iniquitatem, multo minorem quam labores ejus exigebant, et quam vis nativa terræ postulabat, proventum tulit. Sæpeque alibi videre est terram ob peccata hominum pleci. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque fecunditatem, quando etiam propter nos corruptibilis facta est, et propter nos rursum incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino, et propter ministerium nostrum, existentiam accepit, hinc etiam accipit ut hac vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiam tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deflexerat, res omnes miscebantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, aer, montes, saltus, colles, urbes, muri, domus, turres: omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursum necesse erat ut humanum genus cresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem vides ex parte factum in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, sol refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quæ ad aquam pertinebant præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram: omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia

facta sunt; ideo et nunc, quia Judæicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum proventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratrum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum, cum vult, omnia cohibet. 11. *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur, qui manent: et vespere.* Vinum enim succendet eos. 12. *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas, sexcentorum causa malorum: cum maxime illa modum omnem excedit.

5. *Contra ebrietatem.* — Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insumi dicit. Neque enim cum prandendum est, id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempusvertentes, ab ortu diei, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellent nolent deinceps usque ad vespere in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiæ sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant; quemadmodum navis non saburrata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquo versus fertur, temerario aquarum impetu exagitata: eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur.* Non enim necessitatem explebant, neque appetitum exspectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbabant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idcirco ait: *Qui siceram persequuntur.* Siceram enim hic dicit palmarum succum (a), quam conficiebant, fructum contenteres et contundentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vespere manentes. *Vinum enim succendet eos.* Talis quippe est ebrietatis natura: progressa augetur, et graviorem sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt.* Hanc criminationem profert alter propheta dicens: *Qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis uncti, qui plaudunt ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia* (Amos 6. 6. 5). Etenim extremæ stoliditatis signum est, animique dissoluti domum suam in theatrum vertere, et hujusmodi canticis se dedere. Quod et ebrietas

(a) Singularis certe vocis, *sicera*, interpretatio. Nemo quippe nescit, hanc vocem Hebraicam esse: ex *סכר* nimirum expressum est, *sicera*. Significat autem omne potionis genus inebriandi vim habens; unde a cæteris interpretibus redditur, *ebrietas*. Hesychius interpretatur, *vinum condimentis mixtum*. Tempore fortasse Chrysostomi, liquor ex palmarum succo confectus, *sicera* vocabatur. Eam quippe interpretationem ipsum esse commentum non putaverim.

facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vigorent mentis emolliens, roburque animi frangens, et ad majorem alliciens lasciviam. *Opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Vel miracula ejus dicit, vel naturæ contemplationem. Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum diem in noctem vertant, noctu vero nihilo melius sint affecti, quam mortui? quomodo poterunt solem orientem videre, cæli splendorem pulchritudinem, vespereque varium illum stellarum chorum, cæterarumque creaturarum ordinem et ministerium, exterioribus interioribusque oculis privati? Non parum ergo in hoc læsi sunt, quod nunquam contemplati Dei mirabilia ex hac vita descendant, cum omni tempore ebrietatis tenebris obruti fuerint.* 13. *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum. Rursus quod futurum erat ut præteritum annuntiat, et pœnam infert delicto huic. Siquidem vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exæquat, tumultum in anima pariens, caligine mentem replens, captivam ipsam constituens, innumeris illos interius et exterius obruens morbis. Hoc noverat Paulus, nempe malitiam pro supplicio esse; ideo ait: *Et mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* (Rom. 1. 27). Verum quando id etiam stoliditatis eorum proprium est, quod puniantur, nec se puniri sentiant, quod ægrotent, nec sciant se ægrotare, ab exteris etiam supplicium inducit, atque: *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum. Et multitudo facta est mortuorum propter famem et sitim aquæ.* Vide multam insertam in supplicio monitionem, neque gravissimam statim induci sectionem. Neque enim subito captivitatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi manentes, meliores evaderent, neque ob incurabilem morbum barbarorum exercitum attraherent. Quia vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extremum denique ipsis inducit supplicium. Attamen ante illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem, dicens: 14. *Dilatavit infernus animam suam: non quod infernus animam habeat: sed personæ forma minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur, ingentique timore auditorum animos percellat. Ideo in prosopopœia persistit dicens: *Et aperuit os suum, ut non cesset: quasi de fera verba faciens, et imaginem rerum prope ipsos adducens. Quodque gravius est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore manet, nec ex jam absorptis satiatur. Et descendit ad eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus. Exhinc, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc fieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos, qui omnia miscebant, resque Judæorum subvertent, eo descensuros esse ait.***

6. Pestes autem illos jure vocat, utpote qui nequitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios morbum transmitterent. Talis quippe est pestilentie natura: cum ab uno corpore cœperit, gradatim in multitudinem grassatur. *Et exsultans in ea.* Qui deli-

ciis vacat, qui exsultat, qui putat se immobilia possidere bona, ipse quoque cadet et capietur. 13. *Et humiliabitur homo, et inhonorabitur vir: et oculi sublimes humiliabuntur.* 16. *Et exaltabitur Dominus solus Sabaoth in judicio. Vide rursus Dei providentiam. Non enim interneccionem adducit, neque totum e medio abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut ex abeuntium supplicio respiscant. Hoc ergo subindicans ait, *Humiliabuntur*, id est, qui manent, qui relictus sunt. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Duo ponit bona, et illos nempe timorem deposituros esse, melioresque futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id enim sibi vult illud, *Exaltabitur et glorificabitur*; per supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid autem est¹, *In judicio?* Per ultionem. 17. *Et pascent dispersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumpti sunt², agni comedent.* Relictorum paucitatem his subindicat, et ingentem regionis solitudinem. 18. *Væ qui attrahunt peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ iniquitates suas.* 19. *Qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet Deus, ut videamus: et veniat consilium sancti Israel, ut sciamus.* Prophetis frequenter comminantibus et terribilia prænuntiantibus, pseudo-prophetæ ad gratiam loquentes, populique vigorem dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dictabant. Multi ergo seducti illorum verbis non credebant. Deinde quia prophetiæ non statim atque pronuntiatæ erant, eveniebant; prophetiæ namque natura erat, multo ante tempore ea pronuntiare quæ eventura erant; quoniam ergo frequenter prophetæ famem, pestem, bellaque prædicebant, nec tamen ea re ipsa ostendebant, interim multi ex iis, qui decepti erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem accipientes, dicebant: Veniant quæ dicuntur; si vere dicitis, accedant res ipsæ; exhibete nobis ex operibus ipsis consilium Dei. Quia igitur ejus patientiam incredulitatis occasionem efficiebant, et peccatis suis hoc adjiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob incredulitatem segniores evaderent, jure ipsos propheta luget dicens: Quasi funiculo longo, sic contra vos trahitis iram Dei, et nequitiam vestram augetis. Quia enim dictis non creditis, id relinquitur demum, et rerum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo ait: *Væ qui attrahunt peccata sua*; id est, retributionem peccatorum: quasi longo funiculo e longinquo trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem, et quasi jugi corrigia vitulæ subjugalis, ut exprimat illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo tra-*

¹ Hæc verba, et per ipsam ultionem.... per ultionem, dixerant in Morel, sed ex Regio desumpta sunt. Bavaricus etiam habet, sed aliquot adjectis vocibus. Illaque legerat Tilmanus interpres.

² In Græco, ἀπολαμπόμενοι, eorum qui assumpti sunt. Tilmanus verterat, eorum qui relictus sunt, quasi legisset, ἀπολαμπόμενοι. ἀπολαμπόμενοι certe est, eorum qui assumpti sunt ἀπολαμπόμενοι, et tamen videtur Chrysostomus in sequentibus eos intelligere, qui relictus sunt.

Θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰ καταροοῦσιν. Ἡ τὰ θαύματα αὐτοῦ φησιν, ἡ τῆς κτίσεως τὴν θεωρίαν. Πῶς ἂν δύναιντο γενέσθαι θεαταί, τὴν μὲν ἡμέραν νύκτα ἐργαζόμενοι, τὴν δὲ νύκτα τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακειμένοι; πῶς δυνήσονται ἕνα ἕνα ἀνατίλλοντας, καὶ οὐρανοῦ κάλλος λάμπου, καὶ τὴν κοικίλιον τῶν ἀστρων ἐν ἐσπέρᾳ χορδῶν, καὶ τὴν ἕλην τῆς κτίσεως εὐταξίαν τε καὶ διακονίαν, τῶν ἔξωθεν πᾶν ἔνδοθεν ὀφθαλμῶν ἀπεστερημένοι; Οὐ μικρὸν ἐν τούτῳ ἡδίκηται, τὸ ἀθέατο^α τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων ἐκ τοῦ παρόντος ἀπαλεῖν βίου, πάντα τὸν χρόνον ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς μέθης κατορωρυγμένοι. *Τοίῳτιν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαὸς μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Πάλιν τὸ μέλλον ἢ γεγεννημένον ἀπαγγέλλει. καὶ τιμωρίαν ἐπάγει τῇ πλημμυρίᾳ ταύτῃ. Ἰκανὴ μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ μέθη ἀντὶ πάσης γενέσθαι κολάσεως, θεοῦ βουλομένης ἐμποιῶσα τῇ ψυχῇ, ζόφου πληροῦσα τὴν κρίσιν, αἰχμάλωτον καθιστώσα αὐτὴν, μυρίων αὐτοὺς ἐμπλαῖσα νοσημάτων, τῶν ἐνδοθεν, τῶν ἔξωθεν. Οἶδε πῶς καὶ Παῦλος, ὅτι κακία ἀντὶ τιμωρίας γίνεται διὸ φησι *Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.* Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τούτῳ τῆς ἀναίσθησιαις αὐτῶν, τὸ κολάζεσθαι, καὶ μὴδὲ εἰσθέκεσθαι, τὸ νοσεῖν, καὶ μὴ εἰδέναι ὅτι νοσοῦσιν, ἐπάγει καὶ τῶν ἔξωθεν τιμωρίαν, λέγων *Τοίῳτιν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαὸς μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Καὶ πλῆθος ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιμῶν καὶ δι΄ ἄφρον ὕδατος. Ὅρα καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ πολλὴν τὴν νοσησίαν, καὶ οὐκ ἀθρόον τὴν βαρυτάτην ἐναγομένην πᾶσαν^ε. Οὐ γὰρ εὐθέως τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπήγαγεν, ἀλλὰ λιμὸν πρότερον καὶ αὐχμὸν, ἵνα οἶκοι μένοντες, γίνωνται βελτίους, μὴδὲ ἀνίατα νοσοῦντες ἐφελευσώσινται: τὸ τῶν βαρβάρων στρατοπέδον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἶχαν, οὐδὲ ἐκέρασαν ἐντεῦθεν, ἐπάγει λοιπὸν τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν αὐτοῖς. Ἄλλ' ὁμοῦ πρὸς ἐκείνων ταύτην ἐπιφέρει καὶ ἐξογκοὶ τῷ λόγῳ τὴν τοῦ λιμοῦ, λέγων *Ἐκλίπουντες ὁ ὄψις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*: οὐχ ὡς ψυχὴν τὸν ἦβου ἔχοντες, ἀλλὰ προσωποποιεῖ τὴν ἀπειλήν, ἐμφεπτότερον τὸν λόγον ποιῆσαι βουλόμενοι, καὶ φόβον ἀμείζοντα ἐναποθεῖσθαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκούσαντων. Διὰ καὶ ἐπιμένει λέγων *Καὶ διηγοίεσθε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν*: ὡς περὶ θηρίου τινὸς διηγούμενος, καὶ ἔγγυς αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἄγων. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐκ ἤνοιξε τὸ στόμα μόνον, ἀλλὰ καὶ μένει κεκλιμῶς, καὶ κόρον οὐ λαμβάνων τῶν ἐν αὐτῷ καταρροεικόμενῳ^δ. *Καὶ καταθίσονται εἰς αὐτὸν ὁ ἐνδοξοῦ, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλοῦσιοι, καὶ λοιμοὶ αὐτῆς.* Εἶτα, ἵνα μάθης, [59] ὅτι οὐ κατὰ φύσεως ἀκολούθως τὸ γινόμενον ἦν, ἀλλὰ θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ ἄγριος ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθεισα, τοὺς ἐν περιφάνει, τοὺς ἐν δυναστείᾳ, τοὺς πάντα συγγέοντας, καὶ ὅσοι καὶ κάτω τὰ τῶν Ἰουδαίων ποιοῦντας πράγματα, τοὺτους ἐκεῖ καταθίσεσθαι ἔφησε.

ζ'. Λοιμοὺς δὲ εἰκότως αὐτοὺς καλεῖ, ὅτε οὐ μέχρι ἐπι-

τῶν τὴν κακίαν διατηροῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους τὴν νόσον διαβιβάζοντας. Τοιαυτὴ γὰρ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις: ἐπειδὴ ἀφ' ἐνὸς ἀρξεται σώματος, ὀδῶν βαδίξουσα τῷ λοιπὸν ἐκνέμεται πλήθος. Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν ἀσπέτῃ. Ὁ τρυφῶν, ὁ σκιρτῶν, ὁ νομίζων ἀκίνητα ἔχειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸς ἐμπίσεται καὶ ἀλώσεται. Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἄνθρωπος. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος Σαβαὼθ ἐν κρίματι. Ὅρα πάλιν Θεοῦ κηδεμονίαν. Οὐ γὰρ πανωλεθρίαν ἐργάζεται, οὐδὲ ὅλον ἐκ μέσου τὸν δῆμον αὐτῶν ἀνάρπαστον ποιεῖ, ἀλλ' ἀφίησιν τινὰς, ὥστε τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἀπειθῶντων γενέσθαι βελτίους. Τοῦτο γοῦν αἰνιτικόμενος ἔφησεν, ὅτι *Ταπεινωθήσονται*, τούτέστιν, οἱ μένοντες, οἱ ὑπολιμπανόμενοι. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ ἐν κρίματι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ. Δύο τίθησιν ἀγαθὰ, ὅτι καίκενοι τῆς φλεγματικῆς ἀπαραλήθουσιν, καὶ εἰσονται βελτίους, καὶ ὁ Θεὸς θαυμασθήσεται παρὰ πᾶσι: τοῦτο γὰρ ἐστίν, *ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται* διὰ τῆς κολάσεως αὐτῆς^ε, διὰ τῆς τιμωρίας. Τὶ δὲ ἐστίν, *Ἐν κρίματι*; διὰ τῆς ἐκδικήσεως. Καὶ δοξασθήσονται ὁ διοσπαρμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημμένων ἀρξεν φάγονται. Τὴν ὀλιγότητα ἐνταῦθα αἰνιττεται τῶν ὑπολειφθέντων, καὶ τὴν ἐπισταμένην ἐρημίαν τῆς χώρας. *Ὀθάλ οἱ ἐπισπῶμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμᾶντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας αὐτῶν.* Οἱ λέγοντες: *Τὸ τάχος ἐγγισάτω, ἀ ποιήσεις ὁ Θεός, ἵνα ἴδωμεν*: καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γινώμεν. Τῶν προφητῶν ἀπειλούντων συνεχῶς, καὶ τὰ φοβερά προαναφωνούντων, οἱ ψευδοπροφῆται πρὸς χάριν διαλεγόμενοι, καὶ τοῦ δήμου τὸν τόνον ἐκλύοντες, τὰ μὲν ἐκείνων ἐφασκον εἶναι ψευδῆ, τὰ δὲ αὐτῶν ἀληθῆ. Πολλοὶ τοίνυν ἀπατώμενοι ἠπίστανται καὶ αὐτοὺς τοῖς ῥήμασιν. Εἶτα ἐπειδὴ αἱ προφητεῖαι οὐχ ὁμοῦ τε ἐλέγοντο καὶ ἐξέβαινον προφητείας γὰρ ἦν ἡ φύσις, τὸ πρὸ πολλοῦ χρόνου τὰ μέλλοντα ἐκδήσεσθαι προαναφωνεῖν: ἵπερ οὖν συνεχῶς μὲν ἔλεγον οἱ προφῆται τοὺς λιμοὺς, τοὺς λοιμοὺς, τοὺς πολέμους, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτὰ τοὺς ἐδείκνυν, τέως τὴν τοῦ χρόνου μέλλουσιν ἀφορμὴν εἰς ἀπιστίαν λαμβάνοντες οἱ πολλοὶ τῶν ἡπατημένων ἔλεγον: *Ἐλθέτω τὰ λεγόμενα*: εἰ ἀληθεύετε, ἐγγισάτω τὰ πράγματα: δείξατε ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ὑπέθεσιν ἀπιστίας ἐποιούντο, καὶ ἐντεῦθεν προσετίθεισαν αὐτῶν τοὺς [60] ἀμαρτημασί, τῷ τε ἀπιστεῖν, τῷ τε διὰ τὴν ἀπίστην βλαθυμότεροι γίνεσθαι: εἰκότως αὐτοὺς ὁ προφήτης θρηνεῖ λέγων, ὅτι *Καθάπερ σχοινίῳ μακρῷ, οὕτως ἔλκετε καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀβύξετε ὑμῖν τὴν πονηρίαν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀπιστεῖτε τοῖς λεγομένοις ῥήμασιν, λείπεται λοιπὸν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπενεχθῆναι παῖραν ὑμῖν. Ὅστε οἱ τὰ κακὰ ἐπισπῶμενοι ὑμεῖς ἔστε, οἱ τοῖς λεγομένοις ἀπιστοῦντες. Διὰ τοῦτο φησιν: *Ὀθαί οἱ ἐπισπῶμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν*: τούτέστι, τὴν ἀντίδοσιν τῶν ἀμαρτημάτων. Ὡς σχοινίῳ μακρῷ πόρρωθεν ἔλκετε, φησί, τὴν ὀρισμένην τοῖς ἀμαρτημασί ὑμῶν ὀργήν, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμᾶντι δαμάλεως ὑπὸ ζυγῶν οὐσας, ἵνα εἴπη τὸ εὐτονον, τὸ μετὰ σπουδῆς. Ὡς ἐάν τις ἱμᾶντι εὐτόνῳ ἐφέλευσάτω τι, οὕτως ὑμεῖς διὰ τῆς ἀπιστίας ἐφέλκετε καθ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Εἶτα λέγει καὶ πῶς ἐφέλκονται: *Οἱ λέγοντες: Τὸ τάχος ἐγγισάτω ὁ*

^ε Haec, αὐτῆς, διὰ τῆς τιμωρίας, deerrant in Morel. Vide quae ad interpretationem Latinam notata sunt.

^f Reg. et Navar. ἀπατώμενοι, et: ita legit interpres. Morel. et Savil. ἀπαγόμωνοι. Utraque lectio quadrat, ut vix scias cul sit haecadum.

^a Reg. τὸ ἀθέατον, mendose.
^b Forte καὶ τὴν.
^c Hic apposite notat Savillius: « Bolsius ἐπαγομένην τιμωρίαν, vel κόλασιν. Puto potius pro τόλαιαν reponendum τὴν. Sic enim scriptus loquitur Noster. Sic in his ipsis in Isaiam Commentariis infra in capitis septimi versum 11: μετὰ τὴν δόξαν τῆς σφοδρότητος ἐπάγει τὴν τομὴν. Quem locum ideo produxi, quia in Arminianism. (sive in Florilegio) idem ipse locus describitur, Idemque error committitur, et pro τὴν ἐπιμένει habes corruptum τόλαιαν. » Hanc certissime putamus esse veram lectionem, sed sine auctoritate nihil mutare audeamus. Paulo post αὐχμῶν vertimus situm, non aium; quae est germana eius significatio. Nam Chrysostomus hic exprimit hunc locum, propter famem et sitim aquae, hic situm haud dubie intelligit.
^d Reg. μαία κηρυττόμενον.

ποιήσῃ ὁ Θεός, *ἴνα ἴδωμεν*. Ὁ καὶ ἕτερος προφήτης ἐγκαλεῖ, λέγων· *Ὅσαι οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ ἴνα τί ὑμῖν ἡ ἡμέρα αὕτη; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχω φέγγος αὐτῆς. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἔλεγον· Πότε ἦξει ἡ ἡμέρα τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας; Ὅσαι οἱ λέγοντες τὸ ποτηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν ποτηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται. Ἐπειδὴ τοὺς μὲν προφήτας ὕβριζον καὶ ἀπατεῖνας ἔλεγον, τοὺς δὲ ψευδοπροφήτας ἐτίμων, καὶ ἀνέστρεφον τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, ταλανίζῃ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ κρίσει τῇ διεσθαρμένη. Ὅσαι, φησὶν, οἱ λέγοντες τὸ ποτηρὸν καλὸν (τούτεστι, τὴν ψευδοπροφητείαν), καὶ τὸ καλὸν ποτηρὸν (τὴν προφητείαν)· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Εἰ γὰρ καὶ φορτικὰ, φησὶ, τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τῶν προφητῶν, τῇ τῶν ῥημάτων ἀπειλῇ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀποκροουμένων πειραν. Εἰ καὶ γλυκέα τὰ τῶν ψευδοπροφητῶν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν πικρότερον, τῇ χάριτι τῶν λόγων τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπαγόντων ἀπειλήν.*

ζ. Ἴδου προφήτου σοφίαν, πῶς ἀνέστρεψεν αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μὲν ὡς πικρότατα φθαγεομένοι οὐ προσείχον, τοῖς δὲ ὡς προσηνεστάτοις καὶ γλυκύτητα πολλὴν ἔχουσιν, ἔφησεν, ὅτι τούναντίον μὲν οὖν ἐστὶ πολὺ τῶν προφητῶν τὸ μέλι, πολλὴ δὲ τῶν ψευδοπροφητῶν ἡ πικρία· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους τὸν λόγον μεταχειριστέον ἡμῖν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πλάνην ἤγαγον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγώγουν· καὶ οἱ μὲν τῷ ζῳφῷ τῆς αἰχμαλωσίας μονοουχὶ τὰς χεῖρας δῆσαντες παρεδίδωσαν, οἱ δὲ ὅπως ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγάγωσι, πάντα ἐπραττον. Ἐπεὶ οὖν τὰς ἐναντίας περὶ τούτων δόξας εἶχον καὶ τὰς οὐ προσηκούσας, εἰκότως αὐτοὺς διορθοῦται λέγων· *Οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ὅσαι οἱ συντετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα, τὸ σοφὸν τινα νομίζειν ἑαυτὸν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ [61] λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἐκεῖνο γίνεται [*a* λέγω δὴ τὸ φάσκεν τὸ ποτηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν ποτηρὸν, καὶ τὰ ἐξῆς]. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοῖς ἔξω φιλοσόφοις ἐγκαλῶν ἔλεγε, ὅτι *φάσκοιτες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν*. Καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος πάλιν φησὶν· *Ἐἶδος ἀνθρώπου δοκοῦντα εἶναι σοφὸν παρ' ἑαυτοῦ· ἐλπίζου δὲ ἔχει μᾶλλον ἄφρων αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ πάλιν λέγων· *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς*· καὶ πάλιν· *Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ἑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, γένησθω μωρός, ἴνα γένηται σοφός*. Μὴ τῇ οὐκείᾳ σοφίᾳ, φησὶ, μηδὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτρέπετω λογισμοῖς *b*, ἀλλ' ἐκεῖνος κατευνάσας, ἐκδιδότω τὴν ψυγὴν τῇ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοιοῦτοί τινες ἦσαν ὑπεροφῶντες μὲν τῶν προφητῶν ὡς ποιμένων καὶ αἰπόλων, βουλόμενοι δὲ σοφίζεσθαι οἰκοθεν, ὃ καὶ ἀπονοίας αὐτοῖς ὑπόθεσις ἐγένετο, καὶ τοῦ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων, εἰκότως αὐτοὺς θρηνεῖ λέγων· *Ὅσαι οἱ συντετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Ὅσαι οἱ ἰσχυροὶ ὑμῶν, οἱ τὸν ὄϊνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κερνῶντες τὸ σίκερα*. Μὴ θαυμάζη, εἰ πρὸ μικροῦ τσαυτὰ κατὰ μέ-

^a Quae uinculis clauduntur desunt in Reg. et Savil. Sed habentur in Morel. et in Bavarico codice.

^b Reg. et Savil. ἐπιτρέπων λογισμοῖς.

θης εἰπὼν, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον. Ἐπεὶ δὴ γὰρ χαλεπὸν τὸ ἔλκος καὶ δύσεικτον ^c, διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπαντλεῖν ἔδει. Χαλεπὸν δὲ καὶ δύσεικτον, τί μὴ δοκεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀμάρτημα εἶναι, πάντῳ ἀμαρτημάτων χαλεπώτερον ὄν, καὶ μυρία βλαστάνον νοσήματα. Διὸ φησὶν· *Οἱ τὸν ὄϊνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κερνῶντες τὸ σίκερα*. Διπλοῦς ὁ κερνῶν τυραννὸς μέθισ, καὶ δυναστείας ὑπερβολή. Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρεῖα, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀξιώματι καὶ δυναστείας οὖσιν, ὥστε μὴ, καθάπερ ἀτάκτων ὕδατων ῥύμητιν, τῷ τῆς ἀρχῆς ἐκφερομένους ὄγκῳ κατὰ κερνυλίζεσθαι. *Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔσκεν δειρῶν, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου ἀίροντες ἀπ' αὐτοῦ*. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα πάλιν τὸ τὸν ὑπεύθυνον ἀφιένο καὶ τὸν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἐκατέρου ἀμαρτήματ' ἡ ῥίζα δωροδοκία. Διὰ τοῦτο *ὄν τρόπον καυθήσεται καλάμη ὑπὸ ἀνθρακος πυρός, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλόγος ἀνημένης*. Τὸ τῆς τιμωρίας ταχύ, τὸ ἐκκολοῦν τῆς κολάσεως παρίστησι, διὰ τῆς εἰκότος τὴν πᾶσι ὠλεθρίαν αὐτῶν δηλῶν.

η'. Ἄπαντα γὰρ ταῦτα ἡ φλόξ καὶ οἱ ἀνθρακες, καὶ καλάμη, καὶ τὰ ἐξῆς ἡμῖν παρεδήλωσεν. *Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χνοῖς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κοινωρετ' ἀναθήσεται*. Τὰ πεπηγότα καὶ τὰ βέβαια ἀπολείπεται, καὶ διαχυθήσεται τὰ λαμπρά, καὶ τὰ φαῖδρά οἰχθήσεται, καὶ διαρρήσεται. *Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαῶθ ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου παρωσαν*. Λόγιον τὸν νόμον λέγει. *Καὶ ἐθυμώθη Κύριος Σαβαῶθ ἐργῇ ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς*. [*i*] *Καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐγένετο τὰ θρησιμα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτι ἡ χεῖρ τοῦ ὑψηλῆ*. Ἐνταῦθα πόλεμον ^d αἰνίττεται χαλεπὸν οὐδὲ ταφῇ τὰ σώματα συγχωρήσει παραδοθῆναι, οὐχ ἐκεῖνοι κόλασιν δῶσιν, ἀλλ' ἴνα οἱ ζῶντες ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τῆς οἰκειας ἀποτέμνωται τι κακὸν. Καὶ ὅρα πῶς χαλεπώτερον τὸν λόγον ἐποίησεν. Οὐ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐτάφησαν, ἀλλ' ὅτι κόπρου πάσης ἀτιτερον ἐβρίμμενοι ἦσαν οἱ τετελευτηκότες, ὃ τοῖς ζῶσι φρικωδέστερον ἀπάντων εἶναι δοκεῖ, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς χαλεπώτερον. Καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τοῦ γινόμενου, φησὶν, ἐπιεικέστεροι γυγνώσκων, ἀλλὰ τοῖς τοῖς ἐπιμένοσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν βελτίους ἐγένον ἀπειλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν χαλεπωτάτην ἐκείνην πληρῆ τῶν βαρβάρων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Τοιγαρὰ ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μικράν*. Ἴνα τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος εἰς βῆθυμιαν αὐτοὺς ἐμβάλλῃ, φησὶ, ὅτι οὕτω τῷ Θεῷ βῆθιον ἀγαγεῖν αὐτοὺς, ὡς τῷ τὸν σσημον ἀφροντι, καὶ τοὺς παρεσκευασμένους καὶ ἐτοίμους ἐξάγοντι πρὸς παράταξιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων· ταῖ τῶν ἀμιλλητηρίων. Ὅμοιόν τε γὰρ τὸ σύμβολον ἀφέσεως ἀρεταί, κακείνοι τῶν βαλθίδων ἐκπετρεῖ εὐθὺς. Δύο τοίνυν ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰνίττεται· καὶ εὐκολον αὐτοὺς ἐλθεῖν, τοῦ Θεοῦ καλοῦντος, καὶ λαοὶ ἂν ἤλθον, εἰ μὴ ἡ πολλὴ κατεῖχεν αὐτοὺς μακρομία. Εἶτα τῇ ἐπεξηγήσει πλεονα τὴν εὐκολίαν ἐνδείκναι· λέγων· *Καὶ συριαὶ αὐτοὺς ἀπ' ἄκρον τῆς γῆς*

^c Καὶ δύσεικτον. Putat Allenus legendum esse εὐσι Sed δύσεικτον etiam quadrat, et alioquin cum bis ῥερεῖ hinc certe confirmatur lectio.

^d In Reg. et Savil. πόλεμον deest. Sed interpret legit. Reg. et Savil. ὡς οὐδὲ minus recte. In iisdem hæc, οἱ ἐκεῖνοι κόλασιν δῶσιν, desunt.

ant: *Qui dicunt, Cito appropinquant quæ facturus est Deus, ut videamus.* Id quod et alius propheta eis vitio vitæ dicens: *Væ desiderantibus diem Domini. Et quid vobis hæc dies? Et hæc est tenebræ, non lux, et caligo non habens splendorem suum (Amos 5. 18. 20).* Et tunc illi quoque increduli dicebant: Quando veniet dies supplicii et ultionis? *20. Væ qui dicunt malum merum, et bonum malum; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliosis trahant et deceptores vocabant: pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertebant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Væ, inquit, qui dicunt malum bonum, id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiam si enim molestia sint verba, inquit, sed nihil dulcius est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarior, qui per gratiam verborum misericordiam rem et opera vertunt.

7. En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrandis non attendebant; his secus ut mitioribus multaque dulcedinem exhibentibus, dixit, rem contrario habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem: ut etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant: et illi quidem captivitatibus caligini manus ferme ligatas tradebant, hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, pro illos corrigit dicens: *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem. 21. Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur; mirum quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis criminis datus dicebat: *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt (Rom. 1. 22).* Proverbialisque sermo rursum sic habet: *Vidi hominem, qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum; majorem quam ille spem habet stultus (Prov. 26. 12).* Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis: *Ne vobis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16); et rursum: Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens (1. Cor. 5. 18).* Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illos reprimens, Spiritus doctrinæ animum tradat. Quia ipse apud Judæos quidam erant huiusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiae ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent, jure illos corrigit dicens: *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes. 22. Væ qui fortes sunt inter vos, et non bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* Mireris si cum paulo ante tanta dixerit contra ebrie-

tatem, rursus eundem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec cedebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnino est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait: *Qui vinum bibunt, et potentes, qui miscent siceram.* Duplex præcipitium, tyrannis ebrietatis, et potentiae magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocinio est opus, maxime vero iis qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus tumore, ceu inundantium aquarum impetu præcipites agantur. *23. Qui justificant impium propter munera, et jus justi tollunt ab illo.* Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera. *24. Ideo quemadmodum succendetur stipula a carbone ignis, et succendetur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibet, extremam illorum perniciem imagine exprimens.

8. Hæc quippe omnia flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ læta abibunt et diffluent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt.* Eloquium vocat legem. *25. Et iratus est furor Dominus Sabaoth in populum suum: et iniecit manum suam in eos, et percussit eos. Et exacerbatus est adversus montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus: sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi pœnas dent, sed ut qui vivent alienis malis abducti aliquid saltem de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrociorum reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam stercus ipsum, modo projecta esse: quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte acerbius. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatiores facti sunt; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evaserant, minatur rursum illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergit dicens: *26. Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitatem illos conjiciat, ait ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati paratique sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carceribus confestim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinisset. Deinde inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens: *Et sibilavit eos ab extremo terræ.* Ne mireris autem de Deo loquentem ita cras-

¹ In Reg. et Savil. legitur, *aliquid grave*, pro, *bellum grave*.

² Hæc, non ut illi pœnas dent, desunt in Reg. et Savil.

sissimis uti verbis : nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse, et rem prorsus eventuram ; ideo subjunxit : *Et ecce cito velociter venient. 27. Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt.* Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim fieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat. *Neque solvent zonas suas a lumbis suis¹, neque disrumpent corrigiæ calceamentorum eorum. 28. Quorum sagitiæ acutiæ sunt, et arcus eorum extenti. Pedes equorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ curruum eorum ut procellæ. 29. Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum. Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet; et non erit qui liberet eos. 30. Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis. Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum : et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum.* Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculos ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substitit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaque utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit, dicens tantum fore tumultum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuantem pelago : ac modis omnibus annititur ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adfuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immissæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderint : id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura aeris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit : *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

1. Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.

1. Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat? Non enim ait : Factum est in diebus Ozia, non, regnante Ozia, sed, Factum est cum mortuus est. Quid ergo vult hic agere? Non temere, nec fortuito hic agit; sed quid arcanum nobis subindicat. Quid illud est? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit (4. Reg. 15. 2; 2. Paral. 26). Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, in-

¹ Hæc, a lumbis suis (ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν), desunt in Reg. et Savil.; sed habentur in Morel. et in textu Biblico, et lecta sunt a Tilmanuo.

siliit in templum, Ingressus est in sancta sanctorum et reluctante sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam immisit illi Deus lepram in frontem. Cur enim majorem, quam sibi competeret, honorem affectaret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modum enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultionis vocatus est, quia leges Dei despexerat, et contumeliam affectum sacerdotium non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultionis vocatus est? Quia prophetia retracta est : iratus quippe Deus circa rem quamvis nihil respondit. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultionis definivit. Simul ergo atque ille vitæ obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetia aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis.

Deus quomodo videri possit. — Quamobrem sic propheta orditur : *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem.* Atqui Christus ait *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille narravit (Joan. 1. 18).* Et rursum : *No qua Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo : ille vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Illeque Moysi dixit : *Nemo videbit faciem meam et vivet (Exod. 33. 20).* Quomodo igitur hic ait se vidisse Dominum? Nam ait, *Vidi Dominum* non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed ad modum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit : nudam enim divinitatem puramque substantiam nemo vidit præter Unigenitum; propheta vero eatenus se vidisse narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illius contemplabatur, qui tantum descenderat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quæ enim neque ipse, neque quisquam alius nudam videri divinitatem, ab iis quæ narrant perspicuum est. *Vidi enim, inquit, Dominum sedentem.* Deus autem non sedet : hæc quippe figura corporum est. At non modum *Sedentem, sed, Super solium.* Deus vero non continetur : quomodo enim contineri possit, qui ubique est, et omnia implet, *In cujus manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4)?* Unde palam est id quod videbatur, et attemperatone quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat : *Ego visus sum. Si porro ipsa substantia nuda apparebat nunc illo nunc alio modo prophetis seipsum ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videret assumens, ideo dicit : Visiones multiplicavi, et in multis prophetarum assimilatus sum.* Non sicut erat apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quæ contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc canis capilli

ὁπότε δὲ, εἰ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος, οὕτω παρτάτακται εἰρηται λέξαι· πρὸς γὰρ τὴν ἀνοίαν τῶν ἀκούοντων σηματοῖζει τὰ ῥήματα, ἐν βουλόμενος δεῖξει διὰ τῆσαν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ῥάθιον τοῦτο, καὶ ὅτι πάντως ἀπαρτίζονται· διδὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· *Καὶ ἰδοὺ ταχὺ κίμας ἐρχονται. Οὐ κρινάσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν, οὐδὲ κεντάξουσι.* Ταῦτα ὑπερβολικῶς εἰρηται. Πῶς γὰρ ἐξ ἡμῶν παίνην, μήτε καθαῖσαι, ἀνθρώπους ὄντας, καὶ τὴν κνήν λαχόντας λήξιν; Ἀλλὰ τὸ τάχος τῆς στρατιᾶς, τὴν εὐκολίαν, τὴν ταχύτητα, ὅπερ ἐφθην εἰπών, ἐκείνους ἀνδείκνυται. *Οὐδὲ λύσουσι τὰς ζώνας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄσφρος αὐτῶν, οὐδὲ μὴ ῥαγῶσι οἱ ἄρματες τῶν ὑποδημάτων αὐτῶν.* Ὅν τὰ βέλη ὀξεῖα ἐσὶ, καὶ τὰ τόξω αὐτῶν ἐντεταμμένα. Οἱ πόδες τῶν ἰσθῶν αὐτῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, οἱ τροχοὶ τῶν ἀρμάτων αὐτῶν ὡς καταιγίδες. Ὀργισθῶν ὡς λέπτες, καὶ παροστήκασιν ὡς σκύμοι λεόντων. *Καὶ ἐκλήθηται, καὶ βοήσει ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ρύμιος αὐτοῦ.* Καὶ βοήσεται διὰ αἰτοῦ τῆ ἡμέρα ἐκείνη, *ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαίνουσας. Καὶ ἐμβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ ἐκ τῆρ γῆρ κάτω· καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρόν, σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.* Διὰ πάντων τὸν λόγον ἐξέστηκα, καὶ τὸν φόβον ἐπῆρε, κατὰ μικρὸν ἕκαστα· ἀνηρώμενος, τὰ περὶ τῆς γνώμης, τὰ περὶ τῆς ἰσχύος, τὰ περὶ τῶν ὀσφῶν, [63] τὰ περὶ τῶν ἰσθῶν, τὰ περὶ τῶν ἀρμάτων, ὥστε τῷ πληθεῖ τῶν λεγομένων πολλὴν ποιῆσαι τὴν ἀγωνίαν, καὶ τῇ σαφηνείᾳ τῶν εἰκόνων ἕγγυς τὰ πράγματα αὐτοῖς ἀγαγῆναι. *Διὰ καὶ λέουσιν αὐτοὺς παραβάλλει, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔσθη τοῦ παραδειγματος, ἀλλὰ καὶ φωνὴν ἀναπλάττει καὶ ὀρμὴν τοῦ θηρίου, καὶ ἐπιτίθει τῇ μεταφορᾷ, καὶ πολλὴν ποιεῖται τὴν τροπὴν.* Καὶ ἐνεῦθεν ἐπὶ θάλατταν ἐξάγει τὸν λόγον, λέγων, ὅτι τοσοῦτος ἔσται ὁ θόρυβος, τοσαύτη ἡ παραχῆ, ὅση ἐν γίμνω μαινομένης θαλάσσης καὶ κύματα διεγειρούσης· καὶ πάντα κινεῖ τρόπον, αὐξῶν τὸν φόβον, ὥστε μὴ ἐρηθῆαι αὐτοὺς τῆς διὰ τῶν πραγμάτων πείρας. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ὁ παραστησόμενος ἴσαι, φησιν, οὐκ ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ἔρμυι καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ τῆς κάτωθεν βοηθείας, ἐκδοθήσονται τοῖς πολεμοῖς. Σκότος δὲ ἐνταῦθα φησὶ τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς αὐτοῖς ἐγγινόμενον, εἴ ὡς τῆς ἀκρίτου ἀφανίζομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν παρόντων ἐν μέσῃ τῇ μεσημβρίᾳ ἀντὶ φωτὸς σκότος ὀρανῶν· ὅπερ τοῖς ὀδυνωμένοις καὶ θλιβομένοις συμβαίνειν εἶδα. Καὶ ἵνα μάθῃ, ὅτι οὐ τῆς φύσεως τὸ ἄερος τὸ σκότος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων διαθέσεως, ἐπήγαγε· *Σκληρόν σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.*

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὃ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς.

Ἄ. Τί δήποτε τοῖς μὲν ἄλλοις χρόνοις ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων, τοῦτον δὲ ἀπὸ τῆς τελευταίας χαρακτηρίζει νῦν ὁ προφήτης; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ὀζίου, οὐδὲ, Ἐν τῇ βασιλείᾳ Ὀζίου, ἀλλ', Ἐγένετο τῆρα ἀπέθανε. Τί δήποτε ἐν τούτῳ ποιεῖ; Οὐχ ἀπλῶς, εἴ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τὴ ἀπόρρητον ἡμῖν αἰνίττεται. Τί ἐκ τούτου ἐστιν; Ὀζίας οὗτος τῆ τῶν γεγεννημένων εὐφραστὴ μεθύων, καὶ ὑπὸ τῆς εὐθυμερίας ὀγκούμενος,

μειζὸν τῆς ἀξίας ἐφρόνησε. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς ἦν, ἐνόμισεν αὐτῷ προσήκειν ἱερῶσαι, καὶ ἐπαρτίζεσθαι τῷ ναφί, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε, καὶ τοῦ ἱερέως κωλύοντος καὶ ἀπαγορευόντος αὐτῷ τὴν ἐκεῖσε εἰσοδόν, οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐνέμεινε τῇ μανίᾳ, ὀλίγον τοῦ ἱερέως ποιούμενος λόγον. Ταύτης ἕνεκεν τῆς ἀναισχυντίας ἐπαρτῆκεν αὐτῷ λέπραν ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ μετώπου. Βουληθεὶς γὰρ πλείονα τῆς οὐσης τιμὴν λαβεῖν, καὶ ἡς εἶχεν ἐξέπεσεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἱερωσύνην οὐ προσέλαβεν, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ἀκάθαρτος, τῶν βασιλείων ἐξεβάλλετο, καὶ τὸν ἄπαντα χρόνον ἐν ὀικῷ τινὶ κεκρυμμένος κατῴκει, τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ συναπῆλαυσεν ἅπας τῆς τοιαύτης ὀργῆς, ὅτι τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους περιεῖδον, καὶ τὴν ἱερωσύνην ὑβρίζομένην οὐκ ἐξεδίκησαν. Πῶς οὖν συναπῆλαυσε τῆς ὀργῆς; Τῷ τὴν προφητείαν ἀνασταλῆναι· ὀργιζόμενος γὰρ αὐταῖς ὁ Θεὸς περὶ οὐδενὸς [64] οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' οὐ μέχρι παντός τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως καὶ μέτρον τῆς τιμωρίας ὤρισεν. Ὁμοῦ γοῦν ἐκείνου καταλύσαντος τὴν ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν κατέλυσε, καὶ τὰς θύρας πάλιν τῆς προφητείας ἀνέωξε. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ὁ προφήτης ἀνέμνησεν ἡμᾶς τοῦ καιροῦ τῆς τελευταίας τοῦ βασιλέως.

Διόπερ οὕτως ἀρχεται τῆς προφητείας, λέγων· Ἐγένετο τοῦ ἐτους, ὃ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον. Καίτοι γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶ· Θεὸν οὐδεὶς εἰώρακε πόποτε. Ὁ μογογενῆς Υἱὸς, ὃ ὦν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πάλιν· Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις εἰώρακεν, εἰ μὴ ὃ ὦν παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὗτος εἰώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πρὸς τὸν Μωϋσέα αὐτὸς φησὶ· Οὐδεὶς εἶδεν με πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. Πῶς οὖν οὗτος φησὶν εἰωρακεῖν τὸν Κύριον; Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον· οὐκ ἐναντία τοῖς τοῦ Χριστοῦ λέγων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνφάσας. Ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν φησὶν, ἡν οὐδεὶς εἶδε· γυμνὴν γὰρ τὴν θεότητα καὶ ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν οὐδεὶς εἶθεάσατο, κλητὸν τοῦ Μονογενοῦς· ὁ δὲ προφήτης τὴν αὐτῷ δυνατὴν ἰδεῖν ἀπαγγέλλει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἰδεῖν ἠδυνήθη, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτὸν θεωρεῖ, καὶ τοσοῦτον καταβάνα, ὅσον ἀναδῆναι ἢ τοῦ θεωροῦντος ἀσθένεια ἐχώρει. Ὅτι γὰρ οὐ γυμνὴν εἶδε τὴν θεότητα, οὕτε αὐτὸς, οὕτε ἄλλος οὐδεὶς, ἀπ' αὐτῶν ὡν ἀπαγγέλλουσιν εὐδῆλον. Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον καθήμενον. Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωματῶν γὰρ ὁ σχηματισμὸς. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, Καθήμενον, ἀλλ' Ἐπὶ θρόνου. Θεὸς δὲ οὐ περιέχεται· πῶς γὰρ, ὁ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ὃ ἐν τῇ χεירὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς; Ὅθεν δῆλον, ὅτι συγκατάβασιν ἦν τὸ ὀρώμενον. Οὕτω γοῦν ἕτερος προφήτης αἰνιττόμενος εἰλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ ὀράσεις ἐπιλήθυνα, τουτέστι, διαφόρους ὄφθη. Εἰ δὲ αὐτὴ ἡ οὐσία γυμνὴ ἐφαίνετο, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφάνη· ἀλλ' ἐπειδὴ συγκαταβαίνων· νῦν μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ, νῦν δὲ ἐκείνῳ τοῖς προφήταις ἑαυτὸν εἰδείκνυε, καταλλῆλως τοῖς ὑποκειμένοις καιροῖς σχηματίζων τὰς εἴψεις, διὰ τοῦτο φησὶ· Ὀράσεις ἐπιλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὠμώθη. Οὐχ ὥστερ ἡμῶν, ἐφάνην, φησὶν, ἀλλ' ὠμώθη κατὰ τὸν ὅπερ ἰδεῖν ἠδύναντο οἱ θεωροῦντες. Ὀρᾶς γοῦν αὐτὸν νῦν μὲν καθήμενον, νῦν δὲ ὀπισθιμόνον, νῦν δὲ τριχὰ πολιὰν ἔχοντα, νῦν δὲ ἐν ἀβρα, νῦν δὲ ἐν πυρὶ, νῦν δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων φαίνόμενον, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουθίμ, καὶ πρὸς μεταλλικῶν ὕλων λαμπρότητα τῶν

^a Reg. ἐκείνου.

^b Sic Morel. et Reg. Savil. ἀγάγη. Sed minus recte, ut etiam monet Allenus.

^c Sic Bavaricus. Alii vero ὡν καταβαίνων.

διαφανεσάτων τὴν ἔσιν ἐξεικονιζόμενον. Τίνας μὲν οὖν ἔνεκεν νῦν μὲν ὠπλισμένος φαίνεται καὶ ἡμαγμένος, νῦν δὲ ἐν τῷ πυρὶ, νῦν δὲ τὰ ὀπίσθια δεικνύς, [ὄν] νῦν δὲ ἐν οὐρανῷ, νῦν δὲ ἐν θρόνῳ, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, οὐ τοῦ παρόντος ἀν εἶη λέγειν καιροῦ, ὥστε μὴ τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου γενέσθαι μέζον. Τέως δὲ ἀναγκαῖον ὑπὲρ τῆς παρουσίας δῆξαι διαλεχθῆναι. Τίνας οὖν ἔνεκεν^α οὕτω φαίνεται νῦν ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ μετὰ τῶν Σεραφίμ; Ἀνθρώπινον ἔθος μιμνῆται, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασιν ἐκφέρειν μέλλει ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, εἶτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διπλῆν τίθησι ψῆφον, τὴν μὲν κόλασιν τῇ πόλει φέρουσαν καὶ τῷ ἔθνει παντὶ, τὴν δὲ εὐεργεσίαν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ μεγάλας ἐπαγγελλομένην ἐλπίδας καὶ τιμὰς ἀθανάτους.

β'. Ἔθος δὲ τοῖς δικάζουσι ταῦτα ποιεῖν μὴ λάθρα, ἀλλ' ἐφ' ὄψηλοῦ τοῦ βήματος καθήμενος, παρεστῶτων ἀπάντων, καὶ τῶν παρπετασμάτων συνελκομένων τοῦτο ποιεῖν. Τούτους καὶ αὐτοὺς μιμούμενος παρέστησεν αὐτῷ τὰ Σεραφίμ, καὶ ἐφ' ὄψηλοῦ κάθηται θρόνου, καὶ οὕτω τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκφέρει. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὕποψία τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τοῦτο ἔθος αὐτῷ, καὶ ἐξ ἐτέρου προφήτου τοῦτου πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ψῆφόν τινα μεγάλην ἐκφέρειν ἔμελλε περὶ κολάσεων καὶ τιμωριῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων τῇ οἰκουμένῃ διδοσθαι, κάκει θρόνος φαίνεται λαμπρὸς καὶ περιφανής, καὶ δῆμος ἀγγέλων παρεστηκώς, καὶ ἔθνη ἀρχαγγέλων, καὶ ὁ Μονογενὴς συγκαθήμενος, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔλκονται, καὶ πάντοθεν σχῆμα δικαστηρίου συνίσταται. Καὶ ἔστι κάκεινα συγγενῇ τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις ἄπαντα, ἥ καὶ σαφέστερον ἐκείνος αὐτὰ ἀπαγγέλλει, ὅτε τῶν χρόνων ἐγγύτερον γινόμενων. καὶ πρὸς αὐτὰς λοιπὸν τὰς θύρας τῆς προφητείας ἀφικνουμένης. Ἄλλὰ ταῦτα τοῖς φιλοπόνοις ἀφέντες συναγαγεῖν καὶ παρατιθέναι, καὶ τὴν ἑκατέρας τῆς προφητείας κοινὴν καταμαρθάνειν, ὅπερ ἔφην, τῆς προκειμένης ἡμεῖς ἀψόμεθα μετὰ ἀκριθείας, ὡς ἀν οἶδόν τε ἡ ῥῆσιν ἐκάστην ἐξηγουμένοι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν σαφέστερα ἔσθαι τὰ εἰρημένα. Τί οὖν φησιν; *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον*. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον αἰεὶ κρίσεως ἐστίν, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ φησιν· *Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην*· καὶ ὁ Δανιήλ· *Θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε*. Τὸ δὲ ἀπλῶς καθῆσθαι ἐτέρου σύμβολον εἶναι φησιν ὁ προφήτης. Τίνας δὲ τοῦτου; Τοῦ παγίου, τοῦ μονίμου, τοῦ βεβηκότος, τοῦ ἀτρέπτου, τοῦ ἀτελευτήτου, τῆς ζωῆς τῆς ἀπεράντου. Διὰ τοῦτο φησι. Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Σὺ, φησὶ, μένων, ὢν, ζῶν, αἰεὶ ὡσαύτως ὢν. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ καθέδρας ἔλεγεν, ἢ ἀντιδιαστολὴ δῆλον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἠμεῖς ἐστῶτες, ἀλλὰ, Ἀπολλύμενοι. Τὸ δὲ ἐπὶ θρόνου καθῆσθαι τὸ κρίνειν ἐστίν. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὕτως ὁρᾷ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. ἢ ἕτερον μὲν τοῦτο, ἕτερον δὲ ἐκείνου αἰνέττεται. Καὶ γὰρ ὕψηλός ἦν ὁ θρόνος, τουτέστι, μέγας, καὶ ὑπερμύκης· καὶ ἐπηρμένος, τουτέστι, καὶ ἐν ὕψει φαινόμενος ἀφάτου, καὶ μετέωρος. *Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ποῖος οἶκος; εἰπέ μοι. Ὁ ναός. [66] Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖθεν ἢ ἐχθρα, εἰκότως καὶ ἐν τῇ ὄψει τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ ἐκεῖ

^α Reg et Savil. τίνας οὖν ἔνεκεν. In Morel. οὖν deest: sed hic desideratur, et Tilmanus legit.

καθήμενος φαίνεται. Δόξαν δὲ ἐνταῦθα φησι λαμπρήτα, φῶς ἀπρόσιτον^β. ὅπερ ἐρμηνεύσαι τῷ λόγῳ δυνάμενος, δόξαν ἐκάλει. καὶ οὐχ ἀπλῶς δόξαν, ὁ Θεοῦ δόξαν. *Καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλω τοῦ*. Τίνα λέγει ταῦτα τὰ Σεραφίμ; Δυνάμεις ἁμάτων^γ τῶν ἄνω δῆμων, ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν χαριότητα καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἔστιν ἡ Τῆ γὰρ Ἑβραίων γλώττει ἔμπυρα στόματα ἐρνεύεται τὰ Σεραφίμ.

Τί οὖν ἐκ τοῦτου μανθάνομεν; Τὸ καθαρὸν οὐσίας, τὸ ἀγρυπνον, τὸ διεγρηγμένον, τὸ γοῦν τὸ ἐνεργητικὸν, τὸ ἀκηλάδιον. Οὕτω γοῦν καὶ προφήτης Δαυὶδ τῶν ἄνω δυνάμεων τὴν ἀπαρτῆσιν ἐνδιακονίαν βουλόμενος ἡμῖν ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ τῆς ὑπηρεσίας καὶ σφόδρα ἐνεργῆς, εἶλεγεν· Ὁ πῖ τοῦς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοῦς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· τὸ ταχύ, τὸ κοῦφον, δραστήριον ἡμῖν διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδεικνύσας. Τοιαῦτα καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ^δ, καθαροὶ σῖσιν ἀνυμνοῦσαι τὸν Δεσπότην, ἔργον τοῦτο ἔχουσα ἠνεκῶς, εὐφημίας ἀναφέρουσαι, λειτουργίαν ἀδιάλειπτον Δείκνυσι δὲ αὐτῶν τὸ ἀξίωμα τὸ πλησίον εἶναι τοῦ Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλείων τῶν ἐπὶ γῆς, μείζουσι ἀνυμνοῦσιν ἐντες, παρ' αὐτὸν ἐστήκασιν ἐν τῶν τῶν βασιλικῶν· οὕτω δὴ καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις τῆς ὑπερβάλλουσας ἀρετῆν τὸν ἄνω θρόνον κύκλω τῆς ἀπορρόγῃ μακαριότητος ἀπολαύουσαι διηνεκῶς ἐντυφῶσαι τῇ μακαρίᾳ λήξει τῆς λειτουργίας ταύτης· *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας αὐτῶν ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέτατο*. *Καὶ ἐκέραρχον ἕτερος πρὸς ἕτερον, καὶ ἔλεγον*· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος, βαῶθ. Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Τὸ λεται ἡμῖν ταῦτα τὰ πτερὰ, καὶ τί αἰνέττονται ἡμῖν πτέρυγες; Οὐ γὰρ δὴ πτερὰ ἐπὶ τὰς ἀσωμάτους· μεις ἐκείνας· ἀλλὰ πάλιν διὰ παχύτερων σχημάτων ἀπόρρογῃ τινὰ ἡμῖν ὁ προφήτης παραδηλοῖ, συμβαίνων μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν τότε ἀκρωμένων, ὅμ καὶ διὰ τῆς συγκαταβάσεως πᾶσαν διάνοιαν ὑπερβαίνουσα μετὰ ἀκριθείας ἡμῖν ἐνδεικνύμενος.

γ'. Τί οὖν αἰνέττονται αἱ πτέρυγες; Τὸ ὕψηλόν καὶ ἀρσιόν τῶν δυνάμεων τούτων. Οὕτω καὶ ὁ Γαβριὴλ τόμενος, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνων φαίνεται μάθῃς τὸ ταχύ καὶ κοῦφον. Καὶ θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ λειτουργικῶν δυνάμεων ταύταις ταῖς λέξεσι κέχρηται ὅπως καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ οὐ πασατο ταύτην μεταχειρίσασθαι τὴν συγκατάδοσιν; λόμους γὰρ αὐτοῦ δεῖξει τὸ δᾶσματον, ἢ τὸ ταχὺ πανταχοῦ παρουσίας, φησὶν ὁ Δαυὶδ· Ὁ περιεπὶ πτερύγων ἀνέμων. Καίτοι [67] γε οὔτε ἀνεμορυγας ἔχουσιν, οὔτε αὐτοὶ ἐπὶ πτερύγων περιπατεῖ γὰρ, ὁ πανταχοῦ παρὼν; Ἄλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούοντων συγκαταβαίνων, ἀπὸ τῶν ρούτων ἀνήγειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Καὶ πάλιν τῇ Θεῖαν αὐτοῦ βουλόμενος καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀσφῆν ἐνδείξασθαι, ταῖς αὐταῖς κέχρηται λέξεσιν, οὕτω λ' Ἐρ σκέπη τῶν πτερύγων σου σκαπάζεις με

^β Reg. et Savil. φῶς ἀπρόσιτον. Morel. et Bavaric ἀπρόσιτον, aique ita legit Tilmanus interpres.

^γ Reg. et Savil. δυνάμεις ἀσώματοι. Morel. δυνάμεις μάτους recte, et sic etiam emendat Savilius in margine.

^δ Bavaricus τοιαῦτα αἱ δυνάμεις αὐταί. Alii τοιαῖ αἱ.

modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparentem, nunc super Cherubim, et ad metallicarum materiarum magis pellucidarum splendorem imaginem enformantem. Cur ergo modo armatus apparet et cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora ostendens, modo in cælo, modo in solio, nunc vero super Cherubim, non præsentis temporis fuerit dicere, ne corollarium fiat opere majus. Interim operæ præmium fuerit de præsentis visione disserere. Cur ergo nunc sic apparet super solium sedens, et cum Seraphim? Humanum morem imitatur, quia cum hominibus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolaturus est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insuperque de Jerosolymis, duplicem profert sententiam, alteram qua pœnam decernit urbi et genti toti, alteram quæ beneficium orbi terrarum, magnamque spem pollicetur et honores immortales.

2. Mos est autem iudicibus hæc non clam facere, sed in excelso tribunali sedentes, omnibus adstantibus, et contractis velis. Hos imitans Deus sibi Cherubim adstare jussit, et in excelso solio sedet, sicque sententiam hanc profert. Et ut discas rem non conjectura tantum niti, sed hunc illi morem fuisse, ex alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam apud Danielem, quoniam ibi etiam sententiam quamdam magnam prolaturus erat circa supplicia et ultiones Judæis inferendas, et circa bona quæ orbi terrarum conferenda erant, solium quoque apparet splendorem et conspicuum, et angelorum chorus adstans, et archangelorum cœtus, et Unigenitus sedens, et libri aperiuntur, et fluvii ignei manant, et undique tribunalis forma constituitur (*Dan. 7*). Sunt autem illa omnia iis affinia, quæ hic narrantur: aut etiam aptius is hæc annuntiat, quia viciniora tempora illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia pervenerat. Verum hæc studiosis relinquentes, ut colligant et apponant, et utriusque prophetiæ consonantiam ediceant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuimus jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas dictiones expendentes. Ita enim, et nobis et vobis diucidiora erunt ea quæ dicta sunt. Quid igitur ait? *Vidi Dominum sedentem*. In solio sedere, semper symbolum iudicii est, quemadmodum David ait: *Sedisti super thronum qui iudicas justitiam* (*Psal. 9. 4*); et Daniel: *Throni positi sunt, et iudicium sedit* (*Dan. 7. 9*). Sedere autem simpliciter alterius symbolum est, ait propheta. Cujusnam? Firmi, manentis, procedentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo ait: Tu sedens in sæculum, et nos pereuntes in sæculum (a). Tu, inquit, manens, existens, vivens, semper eodem existens modo. Quod enim id non dixerit de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim dixit, Nos stantes, sed, pereuntes. Illud autem in solio sedere, id est iudicare. Ideo ipsum sic videt sedentem super solium excelsum et elevatum; vel aliud hoc, aliud illud subindicat. Etenim excelsum erat solium, id est magnum et altissimum, et elevatum, id

(a) Videtur hic Chrysostomus locum aliquem Danielis afferre, aut alterius prophetæ; sed nullum talem reperio.

est, immensæ altitudinis apprensus et sublimis. Et plena erat domus gloria ejus. Quæ domus? dic in illi. Templum. Quia enim illinc oriebantur inimicitiarum, jure in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem, quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vocavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam. 2. Et Seraphim stabant in circuitu ejus. Quænam dicunt hæc Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœlestium, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso nomine videre est. Nam Hebraica lingua Seraphim ignita ora significant (a).

Virtutum caelestium officia.— Quid igitur hinc discimus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam, agilitatem, vim operandi, munditiam. Ita enim propheta David supernarum potestatum expeditum ministerium volens nobis ostendere, necnon velocitatem agilitatemque ministerii, dicebat: *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis* (*Psal. 103. 4*); velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per hæc elementa ostendens. Hujusmodi officia habent hæc virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile ministerium. Earum autem dignitatem id commonstrat quod solio sint vicinæ. Quemadmodum enim apud terrenos reges, qui in majore dignitate sunt, prope solium regium stant: sic et hæc potestates ob virtutis eminentiam sublime solium circumstant, ineffabili beatitudine perpetuo fruentes, et in beata sorte hujusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri. Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus autem velabant facies suas* (b), et *duabus volabant*. 3. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: *Sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus*. Quid nobis hæc pennæ significant, et quid nobis alæ subindicant? Neque enim incorporeæ illæ potestates alas habent: sed rursus crassioribus figuris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitatque eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque etiam per hanc attemperacionem sensa quædam mentem omnem superantia accurate nobis ostendens.

3. Quid igitur subindicant alæ? Celsitudinem et sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans, et de cælo descendens apparet, ut discas velocitatem et levitatem. Et quid miraris, si de administris virtutibus loquens hujusmodi verbis usus est, quando etiam de universorum Deo non dedignatus est hanc adhibere attemperacionem? Cum enim vellet David ostendere aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ ubique præsens est, ait: *Qui ambulat super pennas ventorum* (*Psal. 103. 3*), etsi neque venti pennas habeant, neque ipse super pennas ambulet. Quomodo enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut

(a) Hanc esse putat Chrysostomus interpretationem vocis Hebraicæ, שרפים, quasi videlicet composita sit ex שרף, urere, et פה vel פה os, oris. Sed Seraphim, ut nemo nescit, ignitos vel igneos simpliciter significat.

(b) Hæc inversa sunt; nam in Scriptura sacra primo ponuntur alæ quæ faciem tegunt, secundo illæ quæ pedes occultant.

jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab iis, quorum capaces erant, mentem eorum erexit. Ac rursus ejus auxilium et securitatem inde partam exhibere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: *In umbra alarum tuarum proteges me* (Psal. 16. 8). Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura id capere potuisse. Nam quod tegerent pedes, et quod item dorsa velarent, stupentium erat, et tremcentium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru decedente, aut fulguribus emissis, versus pavementum nos inclinantes, hoc et illæ faciebant.

Anomæos insectatur. — Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem, in solio, inquam, sedentem sine timore videre non poterant, sed et facies et pedes velabant, quis sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortalis illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant.* Quid hoc est, *Volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere, sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper Opificem suum celebrent. Non enim dixit, *Clamaverunt*, sed, *Clamabant*, id est, hoc perpetuo habent opus. *Alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus.* Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuapt sententiam. Post hymnum enim addiderunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Id quod accuratæ prophetiæ erat, futuram scientiam prænuntiant, per quam universus orbis Dei gloria repletus est: cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Judæorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorificabat. Testisque est ipse propheta dicens: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuncti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si Judæus his impudenter obsistat, indicet quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit; hæc nempe gloria, quæ ex cognitione proficiscitur. Sed numquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodatur.

4. *Et elevatum est superliminare a voce, qua clamabant.* Vidisti prophetiæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo coherentes? Nam post hunc hymnum, cum impleta esset terra gloria ejus, Judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superliminare.

4. Hoc quippe signum erat desolationis et eversi templi; templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas Novum Testamentum abrogasse Vetus, *A voce*, inquit, *elevatum est superliminare*; id est, eo quod hæc glorificatio advenit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidii, ignisque barbarici, atrocissimique incendii. 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth¹ vidi oculis meis.* Hæc visio prophetam exterruit, expergefecit, in magnam formidinem conjecit, ad confessionem perpulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret effecit. Tales quippe sunt sancti omnes: quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat (Gen. 18. 27); sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit (1. Cor. 15. 8); ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum: sim;* deinde ab animi conditione, *Et impura labia cum habeam.* Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum purarum virtutum, et accuratissimi illius ministerii. Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungen: *In medio populi immunda labia habentis ego habito.* Qua vero de causa hic labia criminatur? Se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum prope dicebant, cum essent in fornace: *Non licet nobis os aperire* (Dan. 3. 38). Et nunc quando hymnorum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit; populi vero labia non item, sed quia iniquitate multa repleti erant. *Et Regem Dominum vidi oculis meis.* Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *Vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cujus ille capax erat.

Confessionis lucrum quantum. — Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat, 6. *Missus est ad me*, inquit, *unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem accepit forcipe de altari.* 7. *Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hæc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse: altare nempe, ignem super-

¹ In Bibliis legitur, *Regem Dominum Sabaoth.*

αὐτὰ μέντοι αὐτὸ τὸ μεταράσων καὶ κούφον ἦμῖν αἰνέτα-
μα μένον ἢ προφήτης διὰ τῶν στερημάτων πούτων, ἀλλὰ
καὶ ἕτερον τι φρακάδες. Δείκνυσι γάρ, ὅτι· εἰ καὶ συγκρα-
σίαις ἦν τὸ ὀρώμενον, ὥστερ οὐκ αὖ ἦν, οὐδὲ αἰ ἄνω
ἐπίμαις πρὸς τὸ μέτρον τοῦτο χωρῆσαι ἠδύναντο. Τὸ
γὰρ καλύπτειν τοὺς πόδας, καὶ καλύπτειν τὰ νῦτα, ἐκ-
κλιτομένων ἦν, τρεμουσῶν τὴν ἀστραπήν, οὐ φερου-
σῶν τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπήν. Διὰ τοῦτο,
εἴπερ ἐνὶ τοῖσι, τῇ τῶν πτερύγων προβολῇ συν-
πίπτουσαν εἰς αἰνέτων βίαις· καὶ ἕτερον ἡμεῖς· πάσαις ἐπιβόαι-
σι, ἢ βροντῶν καταβήγγυμένων, ἢ ἀστραπτῶν φαινο-
μένων, ἐπὶ τὸ ἐξαρῶν κλιόμενοι, τοῦτο δὲ καὶ ἐκείναις
ἰσχυρῶν.

Εἰ δὲ τὰ Σεραφίμ, αἱ μεγάλαι καὶ θαυμάσιαι
ἐπίμαις ἐκείναι, Θεὸν καθήμενοι, καὶ ἐπὶ θρόνον καθ-
ήμενοι ἴδεν ἀδοῦς οὐκ ἤθουρήσαν, ἀλλὰ καὶ τὰς βίαις
καὶ τῶν πόδας ἐκάλυπτον, τίς ἂν παραστήσει λόγος τὴν
φαντασίαν τῶν αὐτῶν τὸν Θεὸν εἰδέναι σαφῶς λεγόντων, καὶ
τῶν ἀκήρατων ἐκείνων περιμεγαλομένων οὐσίαν; Ταῖς
ἡσυχίαις ἐπέταρτο, καὶ ἐπέκραρον. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ,
Ἐπίταρτο, καὶ τί παρασημαῖα βούλεται; Ὅτι διηγε-
σῶς περὶ τὸν Θεὸν εἰσι, καὶ παρ' αὐτοῦ ἂ οὐκ ἀρίστου-
ται, ἀλλ' αὐτῇ αὐτοῖς ἢ πολιτεία, τὸ διηγεσῶς εἰς αὐτὸν
ἔπει, τὸ διαπατῶς εὐφημεῖν τὸν ποιῆσαντα. Οὐ γὰρ εἶπεν,
Ἐπέκραρον, ἀλλ' Ἐπέκραρον, τούτεστι, διηγεσῶς τοῦτο
ἴσθη ἔχουσιν. Ἐτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον·
Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Τοῦτο τὴν παναρχίαν αὐτῶν
εμφανῶς δηλοῖ, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς ὁμονοίας εὐφη-
μίαν. Οὗτος ὁ ὕμνος οὐκ εὐφημία μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ
προφητεία τῶν καταληφομένων τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν,
καὶ δογματῶν ἀκριβεία. Τίνας δὲ ἐνεκεν οὐκ εἶπον ἅπασι,
καὶ ἰσήτησαν, οὐδὲ δεύτερον, καὶ ἔστησαν, ἀλλὰ τρίτον
καὶ προσέθηκαν; Ὁκ εὐδόηλον, ὅτι τῇ Τριάδι τὸν ὕμνον
ἀναφέρουσι τοῦτο ἐποιοῦν; Διὰ τοι τοῦτο ὁ μὲν Ἰωάν-
νης περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν εἰρησθαι, ὁ δὲ Λουκάς περὶ τοῦ
Πνεύματος, ὁ δὲ προφήτης περὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ τὰ ἐξῆς
ἢ ταύτην ἡμῖν ἐμφανίζει τὴν ἔνοιαν. Μετὰ γάρ τὴν
ἕνωσιν ἐκήρατον· Πλήρης χάριτος ἢ γῆ τῆς δόξης αὐ-
τοῦ. Ὅσαρ ἦν προφητείας ἀκαθάρτους, τὴν μέλλουσαν
γνώσιν προαναφωνοῦσι, δι' ἧς ἢ οἰκουμένη τῆς δόξης
ἐκλήθητο τοῦ Θεοῦ· ὡς τὸ γε παλαιὸν, καὶ ἡνίκα ταῦτα
ἰδέτο, οὐ μόνον τὸ [68] λοιπὸν τῆς οἰκουμένης μέ-
ρος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἰουδαίας ἢ χώρα πολλῆς ἀσε-
χείας ἦν ἐμπλησθεμένη, καὶ οὐδεὶς οὐδαμοῦ τὸν Θεὸν
ἰδέσθε. Καὶ μάρτυς αὐτῶν ὁ προφήτης λέγων, ὅτι Δι'
θαῦς ἐπὶ δόγμα μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι.
Ἦτε ὅτι ὅτι πλήρης ἐγένετο ἢ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ; Ὅτι
ὅτι ὅτι οὗτος εἰς τὴν γῆν κατηνέχθη, καὶ συγχορευταὶ
τῶν ἄνω θανάτων ὁ κατὰ γοῖνας ἔθνη, καὶ
μῆτι τὴν μέλλουσαν ἀνήγαγον, καὶ κοινὴν τὴν εὐφημίαν
ἰσοπέσθησαν. Εἰ δὲ ἀναίσχυνται πρὸς ταῦτα Ἰουδαίως,
εὐφραντο πότε πάσα ἢ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ πλήρης ἐγέν-
ετο, ταύτης τῆς ἀπὸ τῆς γνώσεως; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι
ἕξιαι, καὶ μιν μυριάκις ἀναίσχυντῆ. Καὶ ἐκλήθη τὸ
ἐκέρθηρον ἀπὸ τῆς φωτῆς· ἢ ἐπέκραρον. Εἶδες
προφητείας εὐκολίαν, τὰ πράγματα ἀλλήλων ἐχόμενα;
Μετὰ γάρ τὸν ὕμνον τοῦτον, καὶ τὸ πληρωθῆναι τὴν
γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπαύσατο τὰ Ἰουδαϊκά ἄπαντα,

Reg. solus παρ' αὐτῶν.

Reg. et Savil. οὐδὲ τρίτον καὶ προσέθηκαν, male. Mosel.
ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθηκαν. Mallem ἀλλὰ καὶ τρίτον προσέθα-
ναι, et sic legisse videtur Tilmannus interpres qui vertit, sed
a Ieronymo addiderunt.

ἕτερον καὶ αὐτὸ διὰ τοῦ ἐκέρθημαι τὸ ὑπέρβουρον ἐδέ-
λωνται.

Ἢ Ἐρημώσεως γὰρ τοῦτὶ τὸ σημεῖον ἦν, καὶ ἀνατροπῆς
τοῦ ναοῦ· τοῦ ναοῦ δὲ ἀφανισθέντος, καὶ τὰλλα κατ-
ελίοντο πάντα. Καὶ ἔνα μάθη, ὅτι ἢ Κάινῃ τὴν Παλαιὰν
ἔπαισεν, Ἄπὸ τῆς φωτῆς, φησὶν, ἐκέρθη τὸ ὑπέρβου-
ρον· τούτεστιν, ἀπὸ τοῦ παραγενέσθαι τὴν δοξολογίαν
ταύτην, καὶ λάμβαι τὴν χάριν, καὶ τὴν δόξαν ἐκχυθῆναι
πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, τὰ τῆς σαῖς ἐκποδῶν γέγονε.
Καὶ ὁ οἶκος ἐνακλήθη κακῶν. Ἔμοι καὶ τοῦτο δο-
καὶ σημεῖον εἶναι τῆς ἀλώσεως τῆς αὐτῶν καταληφομέ-
νης, καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ πυρός, καὶ τοῦ χαλεπωτάτου
ἐμπρησμοῦ. Καὶ εἶπον· Ὁ τάλας ἐγώ, ὅτι καταρέ-
νυμαι, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων,
καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγώ
οἰκῶ, καὶ τὸν Κύριον Σαβαώθ· εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς
μου. Ἐξέπληξε τὸν προφήτην ἢ βίαις, θιανέτησεν, εἰς
πολὺν τὸν φόβον ἐνέβαλε, πρὸς ἐξομολόγησιν ἐκίτησεν,
ἀκριβέστερον τὴν εὐτέλειαν τῆς οἰκείας οὐσίας ἐπιγνώ-
ναι παρεσκύασε. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἅγιοι πάντες· ἐπιδὴν
μειζονοῦς ἀπολαύσασαι τιμῆς, τότε ταπεινώνεται μειζώ-
νως. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, γῆν
καὶ σποδὸν ἑαυτὸν ἐκάλει· οὕτω καὶ Παῦλος, ὅτε τῆς
βίαις ἐκέλης κατηξιώθη, τότε ἐκτριμα ἑαυτὸν ὀνόμα-
σεν· οὕτω δὲ καὶ οὗτος ταλανῆς ἑαυτὸν, πρότερον ἀπὸ
τῆς φύσεως λέγων· Ὁ τάλας ἐγώ, ὅτι καταρένυμαι,
ὅτι ἄνθρωπος ὢν· εἶτα ἀπὸ τῆς γνώμης, Καὶ ἀκάθα-
ρα χεῖλη ἔχων. Ἀκάθαρτα αὐτοῦ τὰ χεῖλη ἐκάλεισεν,
ὡς ἔγωγε οἶμαι, πρὸς τὴν παράθεσιν τῶν ἐμπύρων στο-
μάτων ἐκείνων τῶν καθαρῶν δυνάμεων, τῆς ἀκριβεστά-
της λειτουργίας ἐκείνης. Καὶ οὐδὲ ἐναυθα ἔσθη, ἀλλὰ
καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντός ἐξομολογέσθαι, ἐπάγων καὶ
λέγων· Ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγώ
οἰκῶ. Καὶ τίνας ἐνεκεν χεῖλη ἐναυθα αἰτιατά; Τὸ
ἀπαρρησίαστον ἐμφανῶν. Ἐπει καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς
τοῦτο αὐτὸ ἔλεγον σχεδὸν, ἐν τῇ καμίνῳ ὄντες· Οὐκ
[69] ἐστὶν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα. Καὶ νῦν, ἐπειδὴ
ὀνομαζῶν ἦν καιρὸς καὶ εὐφημίας, καὶ τὰς ἄνω δυνά-
μεις ἕωρα τοῦτο ποιούσας, εἰκότως ἐπὶ τὰ χεῖλη ἔρε-
ται τὸν λόγον, τὰ μάλας πρὸς τὴν ποιοτήην διακρίαν
καλούμενα. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτα
ἐκάλεισεν, τὰ δὲ τοῦ λαοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἔπειδὴ
πολλῆς ἀνομιίας ἦσαν ἐμπλησθέντες. Καὶ τὸν βασι-
λέα Κύριον εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Αἱ τούτου στέ-
νω καὶ θρηνώ, φησὶν, ὅτι τοσαύτης ἠξιώθη τιμῆς ἀνά-
ξιος ὢν, ὑπερβαίνουσας μου τὴν ἀξίαν, ἀναβαθῆναι
μου τὴν φύσιν. Ὅταν δὲ λέγῃ, Εἶδον, μὴ τὴν ἀκριβῆ
κατανόησιν νόμους, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατήν.

Καὶ σκόπει, πόσον τῆς ἐξομολογήσεως τὸ κέρδος. Κατη-
γόρησεν ἑαυτοῦ, καὶ εὐθέως ἐκαθήθη· Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα
εἶπε τὰ ῥήματα, Ἀπεστέλη πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν
Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρωπα, ὃν τῇ
λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ἤψατο τοῦ
στόματός μου, καὶ εἶπε· Ἴδου ἤψατο τοῦτο τῶν χει-
λέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας
σου περικαθαριεῖ. Τινὲς μὲν τῶν μυστηρίων τῶν μελλόν-
των σύμβολα ταῦτα εἶναι φασί, τὸ θυσιαστήριον, τὸ πῦρ
τὸ ἐπικείμενον, τὴν διακονομένην δύναμιν, τὸ ἐν τῷ στό-
ματι δίδοσθαι, τὸ καθαίρειν τὰ ἀμαρτήματα· ἡμεῖς δὲ
τέως τῆς ιστορίας ἐχόμεθα, καὶ λέγομεν^d, τίνας ἐνεκεν
τοῦτο γεγύνηται. Μάλας πέμπασθαι πρὸς τὸν δῆμον τὸν

^a In Bibliis legitur καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ.

^d Hic legendum putat Savilius ἐχόμεθα καὶ λέγομεν. Ure-
vis modo legas, locus bene habet.

Ἰουδαίων, φοβερά τινα ἀπαγγέλλων καὶ ἀφόρητα. Πέμπεται τοίνυν τὰ Σεραφίμ, ὥστε φόβου καὶ παρρησίας πῶτον ἐμπλήσῃ. Καὶ ἵνα μὴ προβάλληται, καθάπερ Μωϋσῆς, λέγων ἰσχνόφωνος εἶναι, καὶ Ἱερემίας, νεώτερος εἶναι, οὕτω καὶ οὗτος ἀκάθαρτα χειρὶ ἔχειν, καὶ μὴ δύνασθαι διακονῆσαι τοῖς λεγομένοις· ἔρχεται τὰ Σεραφίμ ἐκκαθαίροντα αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ οικεῖα δυνάμει (τοῦτο γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος μόνον), ἀλλ' ἐπιτάγματι, καὶ δόσει τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰδοὺ ἀφαιρῶ ἐγὼ, ἀλλ', Ἰδοὺ τοῦτο ἀφαιρεῖται ἐκ ἀνομιᾶς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ, διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ πέμψαντος. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἐν τῇ λαβίδι τὰ Σεραφίμ ἔλαβε τὸν ἀνθρακα; Οὐ γὰρ δὴ ἡ ἀσώματος δύναμις ἐγκατακαίεται ἐμελλεν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα γεγένηται; Διὰ πολλῶν αἰτιῶν ἀποτάσσεται. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει, ἕνθα αἱ θυσίαι προσφέροντο, καὶ οἱ καθαρμοὶ τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ δὲ λέγοις, Πῶς τὸ στόμα οὐ κατεκάη τοῦ προφήτου; μάλιστα μὲν ὅτι οὐδὲ πῦρ αἰσθητὸν ἦν τὸ φαινόμενον· ἄλλως δὲ, ὅταν ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, μὴ πολυπραγμονεῖ, μηδὲ περιεργάζου.

ε'. Καὶ γὰρ ἐνεργοῦν καὶ αἰσθητὸν πῦρ σώμασιν ὄμωλῃσαν, τὰ τοῦ πυρὸς οὐκ ἐπεδείξατο. Εἰ δὲ ἕνθα κληματίδες καὶ πίσσα, τῆς οικείας ἐπελάθετο φύσεως ἢ φλῶξ, τί θαυμάζεις, εἰ νῦν τοσαύτης παραδοξοποιίας γενομένης ἐκάθηρεν, ἀλλ' οὐκ ἔκαυσε τοῦτι τὸ πῦρ; Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· *Τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*; Ὁρᾷς πόσον ἤνυσεν ἡ ὄψις, πόσον κατώρθωσεν ὁ φόδος; [70] Καίτοι γε καὶ ἐπὶ Μωϋσέως τοιοῦτόν τι γέγονεν· εἰ γὰρ μὴ Σεραφίμ ἐφάνη, μηδὲ αὐτὸς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, ἀλλ' ὁμῶς ἕτερον παράδοξον θέαμα τότε ἐδείχθη τῷ προφήτῃ, καὶ τοιοῦτον, ὡς μηδένα ἀντιδέλφει δυνήθηται τῷ φαινομένῳ. *Ἦ γὰρ βάτος ἐκαίετο*, φησί, *καὶ οὐ κατεκαίετο*. Ἄλλ' ὁμῶς καὶ μετ' ἐκεῖνα καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ παραίνεσιν ὁ μέγας ἀναδύεται Μωϋσῆς, καὶ σκήπτεται, καὶ μυρίας ἐπινοεῖ προφάσεις παραιτήσεως, λέγων· *Ἰσχνόφωνός εἰμι καὶ βραδύλωσσος*· καὶ, *Προχέρισαι σὺ ἄλλον, ὃν ἐξαποστελεῖς*. Καὶ Ἱερემίας δὲ τὴν ἠλικίαν προβάλλεται. Καὶ Ἱεζεκιήλ δὲ μετὰ τὸ κελευσθῆναι, ἐπὶ τὰ διατρέχει περὶ τὸν ποταμὸν ἡμέρας, ἀναδύμενος καὶ ὀκνῶν. Διὸ καὶ τὴν παραβολὴν ἐκείνην προσέθηκεν ὁ Θεὸς λέγων· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*· καὶ, ὅτι *τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ χειρὸς σου ἐκζητήσω*. Ἰωνᾶς δὲ οὐ μόνον παρητήσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδραπέτευσε. Τί οὖν; τολμηρότερος πάντων ὁ Ἡσαίας, καὶ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἶποι; Πόθεν οὖν κελευόμενος ἐκεῖνος ἀνεδύετο, οὗτος δὲ μὴ φανερῶς ἐπιταγῆς εἰσεπήδησεν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἄπελθε· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Τίνα ἀποστελῶ*; ἤρπασε τὸ ἐπίταγμα. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ἤμαρτε, τὸν Ὀζίαν οὐκ ἐλέγξας κατατολμῶντα τῶν ἀδύτιον, ὑπὲρ ἐκείνης βουλόμενος ἀπολογησασθαι τῆς ἀμαρτίας, τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ τῆς ὑπακοῆς ἐπεπήδησε ταχέως ὥστε ἐξιλεώσασθαι τὸν Θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀκάθαρτα

τὰ χειρὶ αὐτοῦ ἔλαβεν εἶναι, διὰ τὸ ἀπαρρησίασθαι Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνασοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων· ἄξιο πιστότερος γὰρ αὐτῶν ὁ Παῦλος, ὁ τολμητὴν αὐτὸν καλῶναί λέγων· *Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει*. Διὰ γοῦ τοῦτο οὐδὲ τῷ κοινῷ, ὡς φασί, νόμῳ τῆν ζωὴν κατέλυσεν· ἀλλὰ χαλεπωτάτην ὑπέστη τιμωρίαν, τῶν Ἰουδαίων οὐ ἐνεγκόντων αὐτοῦ τὴν παρρησίαν. Χωρὶς δὲ τούτων οὐδὲ φησὶν ἡ Γραφή που, ὅτι παρῆν, ἤνικα τὰ κατὰ τὸ Ὀζίαν ἐγένετο, καὶ παρὼν εἶσα, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ ἑαυτῶν ταῦτα οἱ λέγοντες στοχάζονται. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον τὸ Μωϋσέως καὶ τοῦτο. Ὁ μὲ γὰρ εἰς ἄλλοτριαν ἐπέμπετο καὶ εἰς βάρβαρον χώραν καὶ πρὸς τύραννον, καὶ μαινόμενον, καὶ λυττώντα· οὗτε δὲ πρὸς τοὺς οικειοὺς, καὶ πολλὰκις ἀκηκούσας, καὶ ἰ πολλῶν παιδευθέντας χρόνῳ· καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἀνδρείας ἦν τὸ ὑπακούσαι ἐκεῖ τε καὶ ἔνταυθα. Τινὲς δὲ φασὶν ὅτι καὶ ἕτερόν τι αὐτῷ τὴν προθυμίαν ἐποίησε ταύτη· Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἐξωμολογήσασθαι καὶ τὰ Σεραφίμ εἶδεν ἀποσταλέντα, καὶ ἐκκαθάραντα αὐτοῦ τὰ χεῖλη, προσδοκῆσας, ὅτι καὶ τῷ λαῷ ταῦτα συμβήσεται, καὶ ταῦτα ἀπελεύσεται ἀπαγγέλλων, προθύμως ἔβασσε τὸ λεγθῆναι. Ὅσπερ γὰρ [71] ἦσαν φιλόθεοι, οὕτω καὶ φιλόστοργοι μάλιστα πάντων ἀνθρώπων οἱ ἅγιοι. Ἐλπασας οὖν λύσιν τινὰ τῶν κακῶν ἀπαγγελεῖν, ἐπεπήδησε ταχέως, καὶ φησὶν· *Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀποστείλον με*. Ἄλλο δὲ καὶ ψυχὴν σφόδρα πρὸς κινδύνους παραταταγμένην εἶχε καὶ δῆλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἦθος διὰ πάσης τῆς προφητείας ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο ἀπελεύσεσθαι, καὶ οὐκ ἐτόλμωλοιπὸν ἀνανεῦσαι, τότε ἀκούει τὰ λυπηρά. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν σοφῶς μετεχείρισεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς εἶπε Πορεύθητι, καὶ εἶπέ· ἀλλὰ πρῶτον μετέωρον ποιήσας τὸ ἐπίταγμα, καὶ ἀδηλον τῆς ἀποστολῆς τὸν τρόπον· Ἐπειδὴ ὁ βράδιως ὑπέκρουσε, λέγει τὰ καταληψόμενα τοῦ Ἰουδαίου κακά. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; *Πορεύθητι*, φησὶ καὶ *εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ*· *Ἀκοῆ ἀκούσσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε*. *Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὶ ὦτε αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκάμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖ καὶ τοῖς ὦτε ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς*. Ταῦτα οὐδὲ ἔρμι νείας οἶμαι δεῖσθαι, τῶν ἀκριδῶς ταῦτα ἐπισταμένῳ προλαβόντων καὶ ἐξηγησαμένων αὐτά, Ἰωάννου τε τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, καὶ Παύλου τοῦ τὰ παλαιὰ καὶ καινὰ μετὰ ἀκριβείας εἰδότης. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ Ῥώμῃ πρὸς τοὺς συνελθόντας μὲν, ἀποπηδήσαντας δὲ, καὶ οὐκ ἀνασομῶνους τῶν λεγομένων, δημηγορῶν ἔλεγε· *Καλῶς εἶπε ἡ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*· *Ἀκοῆ ἀκούσσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε*· Ὁ δὲ τῆς βροντῆς υἱός, ἐπειδὴ θαύματα ἐώρων, καὶ οἱ ἐπίστευον, καὶ δογμάτων ἤκουον, καὶ οὐ προσείχον (ἄ ἐστῆς γὰρ Λάζαρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐ

* Χωρὶς δὲ τούτων. Hæc sic convertit Tillmannus: *Exerpi hæc migabitibus. Perperam omnino: nam, ut ex serie liquet vertendum, Præter hæc autem; nimirum aliud argumentum præcedentibus adjicit.*

† Hic forte legendum ἐπειδὴ δέ, vel potius post τὸν τρόπον cum ma ponendum.

psitum, virtutem ministrantem, quod adnotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum: nos autem interim historię hāremus, ac dicimus, cuius rei causā hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annuntiaturus. Mittatur ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendī fiducia impleant. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses, se exilem vocem habere (*Exod. 4. 10*), et ut Jeremias, se juniorem esse (*Jer. 1. 6*), sic et ipse se imunda labia habere, non posse dictis ministrare, veniant Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute (hoc enim est solum Patris, et Filii, et Spiritus sancti), sed jussu, et admotione carbonum. Non enim dixit, Ecce auferam ego, sed, *Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim acceperunt carbonem? Neque enim incorporata virtus carbonibus uri poterat. Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostiæ efferebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophetæ non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero, cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scruteris.

5. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus adnotus, ea non effecit quæ competunt igni (a). Quod si ubi sarmenta, et pix, flamma propriæ oblita est naturæ, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit? 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit ad populum huic?* Viden' quantum profuerit visio, quantum rem perfecerit timor? Licet sub Moysē quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; attamen aliud stupendum spectaculum tunc prophetæ exhibitum est, tantumque ut nemo in illud respicere possit. *Rubus enim ardebat, inquit, et non comburebatur (Exod. 3. 2)*. Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, relectatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: *Gracilis vocis sum, et lingua tardus (Exod. 4. 10. 13)*; et, *Delege tu alium, quem mittas (Jer. 1. 16)*. Jeremias vero zelum teneram obtendit. Ezechiel autem postquam jussus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adijecit dicens: *Speculatorem te dedi domui Israel; et, Animam eorum de manu tua requiram (Ezech. 3. 17. 18)*. Jonas autem non modo recusavit, sed etiam fugit. Quid igitur? audaciorne omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moysē? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jussus reluctabatur, hic vero non aperte jussus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, Vade: sed Deo dicente, *Quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum, quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intromittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientiæ, statim insiliisse, ut Deum placaret.

(a) Hæc spectant ad tres fueros et ad fornacem ignis ardeatis.

hicircō enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possim: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait, *Isaius vero audet et dicit (Rom. 10. 20)*. Ideo igitur non ex communi lege, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium (a), Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter hæc autem Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc proferunt ex seipsis talia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem: ille enim in alienam et barbaram terram mittebatur, et ad tyrannum furentem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant: neque parisi erat constantiæ in illo et in hoc casu obsequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quæ labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuntianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim ut Dei amantes erant, ita plus quam alii omnes homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quamdam solutionem annuntiaturum esse, cito insilivit, et ait: *Ecce ego sum, mitte me*. Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat: ipsumque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declaratur. Postquam ergo promiserat se abiturum, cum non auderet ultra abnuere, tunc tristitia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: Vade, et dic; sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile paruisset, tunc mala quæ Judæos invasura erant dixit. Quenam porro hæc erant? 9. *Vade, inquit, et dic populo huic: Auditū audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. 10. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.* Hæc interpretatione non opus habere puto, cum il qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitruī filius, et Paulus, qui et vetera et nova apprimē noverat. Hic enim Romæ iis concionans, qui postquam accesserant, resilierant et dicta sua non ferebant, aiebat: *Bene dixit Spiritus sanctus: Aure audietis, et non intelligetis (Act. 28. 25. 26)*. Filius vero tonitruī, cum miracula viderent, nec crederent, dogmataque audirent, nec attenderent (Christus enim Lazarum

(a) Veterum Patrum opinio sententiæque fuit Isaiam Manassis tempore sectum fuisse. Id ait Athanasius lib. de Incarnatione, Tom. 1, p. 68, B: Οὐδὲ ὡς Ἡσαίας ἐπίσθη, et p. 78, C: Ἡσαίας ἐπίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ βίῳ κερύμασται. Hieronymus vero in Questionibus Hebraicis ad lib. Paralip. c. 33: Tradunt Hebræi, idcirco occisum Isaiam, eo quod eos appellaverit principes Sodomorum et Gomorrhæ. His addi possent Augustinus, Theodoretus, et auctor libri de Prophetis apud Epiphanium, alique, sed hæc satis sunt.

suscitaverat, et ipsam occidere testabant; demones eiecerat, et ipsum demoniacum vocabant; Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones): hanc prophetiam memorat dicens: *Bene dixit Isaias propheta: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non percipietis (Joan. 12. 38. 40).*

6. Quia enim internis mentis oculis excæcati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, iudicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant: causamque adjecit, quia sensus non erant depravati, nec natura labefactata, sed eor excæcatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit: crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Manque crassitatem enarrans Paulus dicebat: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus: nondum enim poteratis, sed neque adhuc poteratis (1. Cor. 3. 1).* Causamque adjecit dicens: *Cum enim sint inter vos litæ et zelus et contentio, nonne carnales estis (Ibid. v. 3)?* Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur¹, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa quæ videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta, prænuñtiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetiæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperunt Seraphim dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus: aliam vero quæ de excidio et de poenis Judæorum erat, propheta huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas.* 11. *Et dixi, Usquequo, Domine?* Vides non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa auctoritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ expectabat audivit, vastitatem, extremamque perniciem, rogat doceri se mensuram inferendæ poenæ: non audebat enim ab ira illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus proximum lædendi; sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat. Hoc itaque subindicans dicebat: *Ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et salvem eos.* Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat, sic magno cum studio montem suam excæcaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens, supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, idcirco quasi ut ediscat interrogationem excogitat dicens: 11. *Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates eo quod non habitentur, et domus eo quod non*

sint homines; et terra derelinquetur deserta. 12. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram, 13. et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus, et sicut glans, cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus (a). Absoluta illa prophetia, ad historiam rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuñtians, necnon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat, et reliquiarum ejuarum successuram prosperitatem. Cum enim dicit, *Donec desolentur civitates eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subindicat. Nam radicibus omnes sublatis sunt, et cum multa violentia abrepti, omnes in alienam terram translatis sunt, ita ut urbes omnes starent hominibus vacuæ, et terra destitueretur viris, qui eam colerent, ad eorum utilitatem qui relicti fuerant. Cum ergo dicit, *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit, *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium felicitatem subindicat, aut prosperitatem quæ, post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria fruentes, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos interurbante bello. Quando autem dicit, *Longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subindicat. Et ut discas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjungit, *In illa est decimatio*, decimationem vocans id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hæc et Paulus dictione utitur dicens: *Plus quam quingentis fratribus (1. Cor. 15. 6);* hoc est pluribus quam quingentis. *Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus.* Id est duæ tribus. *Et sicut glans, cum exciderit de theca sua.* Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injucundus est: sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus.* Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia: sed semen ejus sanctum erit, et *Statio*; hoc est, firmum erit, fixum, immotum, expectans rerum mutationem. Siquidem a felicitate excident; ipsi vero non extremam perniciem sustinebunt; sed

¹ Hæc, *sexcentisque aliis affectibus obsiderentur*, desunt in Savil. et Reg., habentur autem in Morel. et Bavarico.

(a) Hæc, *semen sanctum statio ejus* (σπέρμα ἁγιον τὸ ἐπιλωμα αὐτῆς), non sunt in Editione LXX, neque erant etiam tempore Chrysostomi, nisi in illis exemplaribus, quæ non erant secundum Hexaplorum editionem retractata. Sed in Hexaplis nostris ea posuimus ex Procopio atque Joanne Curterio, qui postremus hanc Theodotionis lectionem cum asterisco attulit; quia cum in LXX desiderantur, ex Theodotionis editione id adjectum fuerat. Id vero notat etiam Basilus his verbis: *Hæc leguntur ex Theodotione desumpta, nec habentur in LXX.* Et Hieronymus, qui sic habet in hunc locum: *Quod diximus, Semen sanctum erit, quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, Semen sanctum erit germen ejus, in LXX interpretibus non habetur: sed de Hebraico et Theodotionis editione ab Origene additum, in Ecclesiæ fertur exemplaribus; in quibusdam scilicet, non in omnibus, ut patet ex innumeris Mss. Codd. qui ad nos usque pervenerunt, quique hæc non habent.*

επίρουν δαίμονας ἤλαυνε, καὶ δαιμονῶνα ἐκώλουν· ἐπὶ ἑστρί προσήγε, καὶ πλάνον ἀνόμαζον, καὶ τὰς ἐναντίας ἐίχοντο δόξας), μνημονεύει τῆς προφητείας ταύτης λέγων *Καλῶς εἶπεν Ἡσαίας ὁ προφήτης, ὅτι Ἄκοῦ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψατε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.*

5. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἔθνη ὄμματα τῆς διανοίας πεπήρωτο, οὐδὲν ὄφελος ἦν αὐτοῖς τῶν ἔξωθεν ὀφθαλμῶν, τοῦ κριτηρίου τῆς διανοίας διεφθαρμένον. Διὰ τοῦτο βλέποντας οὐκ ἔδελπον, καὶ ἀκούοντας οὐκ ἤκουον· καὶ τὴν αἰτίαν προσετίθει, ὅτι ἐσθὶ ἐπὶ αἰσθητήρια ἦν διεφθαρμένα, οὐδὲ ἡ φύσις λελωθημένη, ἀλλὰ ἡ καρδία πεπηρωμένη. *Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, γὰρ· πάχος δὲ διανοίας γίνεται ἀπὸ τε ἁμαρτημάτων, ἐπὶ τε βιωτικῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ταύτην ἐξηγούμενος τὴν ἐσχόλητα ὁ Παῦλος εἶπεν· Οὐκ ἠδυνήθη ἡμῶν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς· οὐκ γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδ' εἶπε δύνασθε. Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθει λέγων· Ὅπου γὰρ ἐν ἡμῖν ἔρεις καὶ τῆλοι καὶ διχοστασίαι, οἳ οὐ σαρκικοὶ ἐστε; Ἐπεὶ οὖν κἀκεῖνοι φθόγγ πολλῶ καὶ βασκανία· τηρόμενοι, καὶ ἑτέροις μυρίοις πολιορκούμενοι πάθεισι, παχὺ τὸ ὄμμα α τῆς διανοίας ἐργάσατο, καθάρᾳ βλέπειν οὐκ εἶτι λοιπὸν ἠδύνατο. Διὰ ἑτέρας περὶ τῶν [71] ὁρωμένων δόξας ἐλάμβανον, καὶ τὰς ἐναντίας. Ταῦτα οὖν μετὰ ἀκριβείας ὁρῶν ὁ προφήτης, προαναφώνησε καὶ τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν. Σὺ δὲ μοι κάποι, ὡς δυοῖν προφητείῶν οὐσῶν, τὴν μὲν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν ἐπὶ Σαραφίμ ἔλεγετε λέγοντα· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὴν δὲ περὶ τῆς ἀλώσεως καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐπὶ ἐροφήτη κατέλειπον, ἵνα κἀντεύθεν μάθης τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὑπεροχὴν. Καὶ εἶπον· Ἔως πότε, Κύριε; Ὑψὲς ὡς οὐ μέτην οὐδὲ εἰσὴ ἰστοχασάμεθα τῆς ὑπακοῆς τοῦ προφήτου τῆς μετὰ πολλῆς προθυμίας γεγενημένης; Ἐπειδὴ γοῦν τάναντία ὧν προσεδόχησεν ἤκουσαν, ἐρημίαν, πανωλεθρίαν, ἀξιοῖ τὸ γοῦν μέτρον μαθεῖν τῆς τιμωρίας· οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα ὀλοκλήρου τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐξαρπάσαι, διὰ τὸ προλαβόντα τὸν Θεὸν δεῖξαι ἀσύγγνωστα ἁμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ συναρπαγῆς ἦν αὐτῶν ἐπὶ ταλμῆματα, οὐδὲ γνώμης ἐπιπραδομένης, ἀλλὰ φύχης ἔργον ποιουμένης τὴν παρακοήν, καὶ διανοίας φιλονεικίου, καθάπερ ἐκ μελέτης τινός καὶ σπουδῆς, ἀνωσταμένης τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένοις. Τοῦτο γοῦν εἰκτιρούμενος εἶπε· Μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐκιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτοῦς. Ὅσαυτὲ δεδοκίμους γὰρ, φησί, μήποτε τι τῶν ἐόντων μάθωσιν, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν ἐάνοιαν αὐτῶν ἐπήρωσαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ κατηγορία βαρυτάτη, καὶ ἡ τιμωρία ἀπαραίτητος, ὅπερ ἦν λεπόμενον, τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν ἀλλ' ἐν τάξει τοῦ μαθεῖν, ἐκτετριαν εἰσάγει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τούτου φανερωῦς*

ἰκατεῦσαι ἐτόλμα, διὰ τοῦτο μαθησιως προσχῆματι ἐρώτησιν ἐπινοεῖ λέγων· Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους· καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἔρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται οἱ καταλειφθέντες ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἶτι ἐπ' αὐτῆς ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προσημνίαν ὡς τερβέδιθος, καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Τὴν προφητείαν ἀπαρτίσας ἐκείνην, ἐπὶ τὴν ἱστορίαν πάλιν ἐξάγει τὸν λόγον, τὴν τε ἄλωσιν τῶν δέκα φυλῶν προαναφώνων, τὴν τε διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην ἐπὶ ταῖς δύο φυλαῖς μακροθυμῶν γεγενημένην· εἶτα καὶ τὴν τούτων αὐτῶν ἀπαγωγὴν, ὅπερ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρήσαντο τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τὴν ἐκ τοῦ λευψάνου πάλιν ἀναφθισμένην αὐτοῖς εὐμερίαν. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, τῶν δέκα φυλῶν τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνιττεται. Καὶ γὰρ [73] ἄρδην ἠφανίσθησαν ἅπαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀνάρπαστοι γενόμενοι, πάντες εἰς τὴν ἄλλοτρίαν ἀπηνήχθησαν, ὡς καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας ἐστάναι κενὰς ἀνθρώπων, καὶ τὴν γῆν ἔρημον τῶν θεραπευσόντων αὐτὴν εἰς ὠφέλειαν τῶν ὑπολειφθησόμενων. Ὅταν μὲν οὖν λέγῃ, Ἔως ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, τότε λέγει καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅταν δὲ λέγῃ, ὅτι Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἢ τὴν ὀλοσχερῆ πάντων εὐπραγίαν αἰνιττεται, ἢ τὴν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν γενομένην ταῖς δύο φυλαῖς εὐμερίαν. Ἀπαλλαγέντες γὰρ τοῦ Σιναχειρίμ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, καὶ τῆς παραδόξου νίκης ἀπολαύσαντες, εἰς πλῆθος πάλιν ἐπέδωσαν, καὶ εἰς βίου μήκος, οὐθενὸς πολέμου θορυβοῦντος αὐτούς. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Μακρυνεῖ, ἢ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὸ μήκος τῶν ἐτῶν αἰνιττεται. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι περὶ τῶν δύο φυλῶν ταῦτά φησιν, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιπέδον, ἐπιπέδον λέγων τὸ ἐπάνω τῶν δέκα, τὸ περιεσθὸν τῶν δέκα, ὅπερ ἦσαν αἱ δύο φυλαί. Ταύτη καὶ Παῦλος τῇ λέξει κέρχεται λέγων· Ἐπὶ πέντε πεντακοσίοις ἀδελφοῖς· τούτεστι, πλείοσι πεντακοσίων. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προσημνίαν ὡς τερβέδιθος. Τούτεστι, αἱ δύο φυλαί. Καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ τῆς θήκης αὐτῆς. Ὅπερ γὰρ ἀτερπηρὴ ἐκείνη ὁ καρπὸς ἐκπεσῶν τῆς θήκης, οὕτω καὶ οὕτω καταγέλαστοι καὶ ἐπινοεῖστοι ἔσονται, τῆς πόλεως ἐκπεσόντες, καὶ τῆς δόξης ἐκείνης γυμνωθέντες ἅπαντες. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Οὐ μὴν ἀνίετα τὰ κακὰ ἔσται, φησιν, οὐδὲ ἀτελεύτητα, ἀλλὰ τὸ σπέρμα αὐτῆς ἄγιον ἔσται, καὶ στήλωμα, τούτεστι, βέβαιον, πεπηγὸς, ἀκίνητον, ἀναμένον τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν. Τῆς μὲν γὰρ εὐπραγίας ἐκπεσοῦνται, αὐτοὶ δὲ οὐ πανωλεθρίαν ὑποστήσονται, ἀλλὰ μενοῦσι καὶ στήσονται, ἕως ἂν ἀπολάβωσι ὁ τὴν

^a Savil. et Reg. καὶ βασκανίας τηρόμενοι πάθεισι· παχὺ τὸ ὄμμα : omissis quibusdam in medio positus. Morellianam locutionem habet Bavaricus, expressit interpretres.

^b In Bilibis of ἐγκαταλειφθέντες.

^c Reg. et Savil. ἕως ἀπολάβωσι, omissio ἂν.

προτερων πολιτειαν παλιν, και επι την προτερων επανελθουσιωσιν αγιστειαν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Και εγενετο εν ταϊς ημεραις Αχαζ του Ιωαθαμ του Οζιου βασιλεως Ιουδα.

α'. Ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τὸ παλαιὸν αἱ προφητεῖαι οὐ διὰ τοῦτο ἐγένοντο, ἵνα ἀπλῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα μαθόντες, ἐνταῦθεν κερδάνωσι, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλήs γένωνται σωφρονεστεροί, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσει, προθυμότεροι περὶ τὴν τῆς ἀρετῆs ἐργασίαν, ἐκατέρωθεν μαυθάνοντες τοῦ Θεοῦ τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν. Καὶ γὰρ ταύτης ἕνεκεν τῆs αἰτίας προελέγετο τὰ λεγόμενα, καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπλῶς καὶ ὡs ἔτυχε τὰ συμβαίνοντα ἐπιέναι, κατὰ τινὰ ἀκολουθίαν ψύσεως, ἢ πραγμάτων [74] φοράν, ἀλλὰ ἴδωσιν, ὅτι ἄνωθεν καὶ ἐκ τῆs τοῦ Θεοῦ ψήφου ταῦτα ἐκάτερα γίνεσθαι ὅπερ αὐτοὺs τὰ μέγιστα εἰς θεογνωσίαν ὠφέλει. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθάπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐφῆην εἰπών, ἡ προφητεῖα οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῇ ἀπόδειξιν εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν βήματα τότε ἐλέγετο, τὰ δὲ πράγματα μακροῖs ὕστερον ἐμελλον ἐκδήσεσθαι χρόνοιs, ἐνίων τῶν ἀκουόντων πολλάκις καὶ προαπερχομένων, καὶ οὐ δυνάμενων διχάσαι τῇ τῶν λεγομένων ἀκολουθίᾳ, ὅρα τί ποιεῖ καὶ πραγματεύεται ὁ Θεός. Προφητεῖαν προφητεῖαις συνάπτει, μακροτέραις ἐγγυτέρων, τὴν ἐπὶ τῆs γενεᾶs αὐτῶν γενναίαν τῶν μακρῶν ὕστερον ^a ἐσημέων μεγεστην ἀπόδειξιν παρεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἑτέρωs μεθοδεύει τοῦτὶ τῆs ὠφελείας τὸ εἶδος, θαύματα προφητεῖαις συνάπτων, καὶ θάτερον θατέρω κατασκευάζων. Οἷόν τι λέγω. Προσῆλθεν αὐτῷ ὁ λεπρός ποτὲ, καὶ ἐκαθάρθη, καὶ μετ' ἐκείνου πάλιν ὁ τοῦ ἐκατοντάρχου παῖs ἀπηλλάγη τῆs χυλεπῆs ἀβρωστίας ἐκείνης, καὶ σημεῖα ταῦτα μεγάλα ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστι μέχρι τῶν σημείων, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν προστέθεικεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐκατοντάρχος τὴν θαυμαστήν ἐκείνην καὶ μεγάλην ἐπεδείξατο πίστιν, δι' ἧs τὸν παῖδα ἀπῆλλαξε τῆs ἀβρωστίας, ἐπήγαγεν ὁ Χριστὸs λέγων· Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνακληθῆσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆs βασιλείας ἐκκληθῆσονται ἐξω. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποβολὴν προαναφώνων· ὁ δὲ νῦν ἐπὶ τῶν ἐργῶν ἐξέθη, καὶ τοῦ ἡλίου φανερώτους ἄπιστοι δείκνυται· ἀλλὰ τότε τέωs οὐκ ἔθλον ἦν, καὶ τοῖs ἀπίστοιs οὐκ εὐπαράδεκτον. Διὰ δὲ τοῦτο σημεῖον προέλαβε τὸ τότε ἐκδῶν, τῷ μετὰ ταῦτα συμβησομένῳ πολλὴν προαποτιθέμενον ^b τὴν πίστιν· ὡs περὶ οὗν καὶ αὐτὴ ἡ προφητεῖα, ἐπὶ τῶν ἐργῶν φαινόμενη νῦν, τῷ σημείῳ τῷ τότε γενομένῳ πολλὴν παρέχει τὴν βεβαίωσιν. Τί γὰρ ἂν εἶποι ὁ ἄπιστος; ὅτι οὐκ ἐκαθάρθη ὁ λεπρός; Βλεπέτω τῆs προφητεῖας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τῷ σημείῳ πιστευέτω ^c. Τί δὲ ἂν εἶποιεν οἱ τότε Ἰουδαῖοι; ὅτι ἂ προλέγει οὐκ ἔστιν ἀληθῆ; Ὁράτωσαν τὸν λεπρὸν καθαιρούμενον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπ' ἐκείνου γενομένων καὶ περὶ τῶν μελλόντων μὴ ἀπιστεῖτωσαν, μέγιστον λαμβάνοντες ἐνεργῶν ἐκείνου μὲν τῆs προφητεῖας

τὸ σημεῖον, οἱ δὲ νῦν τοῦ σημείου τὴν προφητείαν εἶδες πῶs θάτερον διὰ θατέρου κατασκευάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆs Παλαιᾶs γινόμενον ἴδοι τις ἂν Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Ἰεροβοὰμ τὴν χυλεπὴν ἐκείνην ἐμάνη μανίαν, καὶ θαμάεις ἔστησε χρυσᾶs, ἐλθὼν ἰπροφῆτης τὰ τε μέλλοντα προανεφώνησε, καὶ σημεῖο εὐθέωs ἔδωκεν. Ἴνα γὰρ μηδεὶs ἀπιστῆ τοῖs μετῆ τριακῶσια συμβησομένοιs ἐτη, τὸν βωμὸν ἐρῆψε, κα τὴν πίστην ἐξέχεε, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλεῶs ἐξήρανε, [75], ἀπὸ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γινομένων τῷ μετὰ πολλὸν χρόνον συμβησομένῳ σαφῆ παρεχόμεν τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν τῆ Καίνῃ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τοῦ Θεοῦ διαφόρω τὴν ἡμετέραν οικονομούντος σωτηρίαν. Ὅθι καὶ ἐνταῦθ γέγονε, καὶ μετὰ πλείονοs τῆs περιουσίας· οὐ γὰρ ὁ σημεῖον μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν ὁμοῦ καὶ σημεῖο συνέπλεξε. Ἄλλ' ὡστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγόμενα, αὐτὴν μετὰ ἀκριθείας τὴν ἱστορίαν διέλωμεν. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖs ἡμέραιs Αχαζ τοῦ Ιωαθαμ τοῦ Οζιου βασιλεως Ιουδα, ἀνέβη Ῥασημ βασιλεῦ Ἀράμ, καὶ Φακὲs υἱὸs Ρωμελλου βασιλεῦs Ἰσραὴ ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, πολεμησάι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιωρησάι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰs τὸν οἶκον Δαυὶδ, λεγόντων· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸs τὸν Ἐφραῖμ. Ἔστι μὲν ἱστορία τὰ εἰρημένα, καὶ πραγματῶν διήγησιs· ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων, καὶ ὅςτι βλέπων πολὺ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσεται τὸ κέρωs, τοῦ Θεοῦ τί πολλὴν σφίαν, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων κηδεμονίαν καταμαθάνων. Οὔτε γὰρ ἐκ προομίῳν τὸν πόλεμον ἀναχαίτισεν, οὔτε ἐπελθόντα κρατῆσαι τῆs πόλεωs συεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπειλὴν ἀφεῖs γενέσθαι τὴν διὰ τῆ βρῆμάτων, τὴν πείραν ἐκώλυσε, ὁμοῦ μὲν ἐκείνο ἀφυπνίζων καὶ τῆs βρυθυμίας ἀπαλλάττων, ὁμοῦ δὲ τῆ αὐτοῦ δύναμιν ἐνδεικνύμενος, ὅτι δυνατὸν αὐτῷ κ πρὸs αὐτὸ τῶν δεινῶν τὸ τέλος ἐλθόντων, ὡs περὶ οὐ ἀρχὴν εἰληθόντων, οὕτω τὸς ἐμπέπτοντασ ἀπεραλο διατηρησάι. Ὁ πολλοχού τοιοῦτων αὐτὸν ἔστιν ἰδεῖ οἷον ἐπὶ τῆs καμίνου τῆs Βαβυλωνίας, ἐπὶ τοῦ λάκκ τῶν λεόντων, καὶ ἐφ' ἑτέρων μυρίων πραγμάτων. Κ γὰρ ἤλθον οὗτοι, καὶ ἐπολιόρησαν, καὶ τῶν τευχῆ ἀφάμανοι, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἐνδον οἰκούντων κα σείσαντες, οὐδὲν ἰσχυρὸν περαιτέρω.

β'. Ἔστι δὲ κἀντεῦθεν ἰδεῖν τῶν δέκα φυλῶν τὴν παρενομίαν, ὅτι οὐ μόνον ἐμφύλιον εἶλοντο πόλεμον, οὐδ' ἰπρὸs τοὺs ἀδελφούs ἐστασίασαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀλλοφυλὶ καὶ ἀλλογενέσιν αὐτοὺs συνῆσαν, καὶ οἱ μὴδὲ ἀπλ. κοινωνεῖν αὐτοῖs ἐπιτραπέντες, καὶ συμμάχουs ἐκάλοιο καὶ συνεφάρταντο, καὶ κατὰ τῆs πόλεωs ἴσταντο. Ἦ γὰρ Ῥασὴν ἀλλοφυλὸν δὴτα κατὰ τῆs μητροπόλεσ ἤγειρον. Καὶ ἦν τὰ τῆs μάχης ἀνώματα. Παρὰ μὲν γ ἐκείνοιs πληθὸs ἀπειρον, καὶ πόλειs, καὶ ἔθνη, καὶ ἰμοι· ἐνταῦθα δὲ τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πόλιs μία ἡ μητ πόλιs, ὡστε ἐκ περιουσίας φαίνεται τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχ Οὐδένωs γὰρ ὅπλα κινούντοσ, οὐδὲ ἐξιόντοσ καὶ ἰρατατομένουσ, ἐξέπιπτον ἐκείνοι τῶν πονηρῶν τοῦτὶ ἐγχειρημάτων. Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησί, πολιωρσάι αὐτήν. Καίτοι τί τὸ κωλύον ἦν; Οὐδὲν ἕτερον, ὁ ἦ τοῦ Θεοῦ χεῖρ ἀοράτωσ αὐτοὺs ἀποκρουσμένη. Ἦ ἀλλ', ὅπερ εἶπον, τὸν μὲν πόλεμον ἀπεκρούσατο, τὸν ῥόβον οὐκ εὐθέωs ἀνείλεν. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶν, τὸν οἶκον Δαυὶδ, ὅτι συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸs Ἐφραῖμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ ἰλαοῦ αὐτοῦ. [76] Ὅταν μέλλῃ τι παρῆλοξον ὁ Θεός που οὐκ εὐθέωσ ἐπάγει τὸ θαῦμα, ἀλλὰ πρότερον τοῦs μ

^a Sic Morel. et Reg. Savil. μακρῶν ὕστερον, et in margine legendum notat μακρῶν ὕστερον, quam lectionem præferrem, si alijcus exemplaris auctoritate fulciretur. Paulo post ἐπὶ δὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἑτέρωs μεθοδεύει τοῦτὶ τῆs ὠφελείας τὸ εἶδος. Circa vocem μεθοδεύειν vide quæ supra diximus in nota quadam ad Homiliam in Genesim 41, Tom. III, p. 113.

^b Savil. προαποτιθέμενος. Reg. προαποτιθέμεν. Morel. et Bavaricus προαποτιθέμενος, quæ vera est lectio.

^c Reg. καὶ τῶν σημείων πιστευέτω.

^d Bibl. et var. lect. in marg. Savil. Ῥασίμ.

^e In Bibliis legitur λέγων.

recumbant et stabant, donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad priscam redierint sanctorum monitionem.

CAPUT VII.

1. Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda.

1. *Ratio prophetiarum. Prophetiæ quomodo fidem adierat Deus.* — Id quod sæpe dixi, id et nunc dicam, prophetias olim non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura discerent, sed ut edocti, lucrum inde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis: utriusque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam. Hac enim de causa hæc prædicabantur, ac ne putarent ea quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundum quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri: id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat; sed verba quidem tunc proferebantur, res autem post diuturna inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, sæpe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare, vide quid faciat et molietur Deus. Prophetiam prophetis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cujus exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diuturnum tempus futurus erat maximam fidem faciens. In evangeliiis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa: accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est, ac post illam rursus puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam exhiberat fidem, qua puerum ab ægritudine eripuit; hæc subdidit Christus: *Multī ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni efficiuntur extra* (*Matth. 8. 11*). Hæc porro dicebat, et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuntians; quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur: sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admittebatur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ: quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? an mundatum non fuisse leprosum? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? an ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum, ut hodierni signi pi-

gnus prophetiam habent. Vident quomodo alterum altero confirmetur? Illud etiam in Veteri Testamento videre est (*3. Reg. 13*). Quia enim Jeroboam gravissima illa insania laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænuntiavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post trecentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arsecit, ex iis, quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant conspicuam præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in Novo et Veteri Testamento, Deo diversis modis salutis nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia: non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexit. Verum ut ea quæ diximus clariora evadant, ipsam historiam accurate prosequamur. 1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romelice rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.* 2. *Et annuntiatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Hæc historia sunt, rerumque gestarum narratio: sed qui mente valet, et acute videt, multam hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit, sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentum prohibuit, illos una exasperans, et a socordia reducens, suamque potentiam demonstrans: quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum cœpissent, sic in periculo versantes illos servare. Quod ipsum sæpe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefacientes, nihil ultra facere potuerunt.

2. Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniquitatem, quod non modo civile inceperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterisque gentibus se adjunxerint, et eos, quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partium inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile, sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius eitesceret. Nominis enim arma movente, nomine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim, inquit, expugnare eam.* At quid impediobat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annuntiatum est in domo David: Consensit Aram cum Ephraim. Et omnia est anima ejus, et anima populi ejus.* Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non

statim miraculum inducit, sed prius eos qui beneficium consequuturi sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidpiam ingrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuacili sunt, eorum obliviscuntur, aut certe non obtiti, res bene gestas sibi adscribi cupiunt, ipsos, ut tristium sensu exagitantur prius relictos, tunc deum liberat ab infestantibus; id quod etiam hic fecit. Eorum corda exterreri permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educiturus erat, ac per ejus manus splendidum illud tropaeum erecturus, non a principio belli id fecit; sed cum permisisset eos quadraginta dierum spatio confici timore, cum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effunderet, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos faterentur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriam reportavit. At enim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo proreus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est, si non tantum dedit et suæ et exercitus autius ignaviae argumentum, quid non fecisset? Id ipsum et alibi sæpe Deum fecisse videre est; quod etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tristibus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitari. Ait enim: *Emota est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in sylva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetiae est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam cujusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum; defectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni expectabant, singuli a suis cogitationibus proditi erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædicat, ipsamque tunc opere complet, ne alii euipiam libertatem urbis adscriberent: mititque prophetam qui futura prænantiarat. Ait enim: 3. Dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Aehaz, tu, et qui derelictus est Jacob filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis. 4. Et dices ad eum: Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet, a duobus lignis titionum fumigantium horum. Cum enim ira furoris fuerit, rursus medebor. Quid est, *Egredere in occursum?* Prae formidine et angore rex non quiescebat, neque domi manere sustinebat, sed, ut solent obsessi, frequenter oxihat, muros circumspiciens, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egredere in occursum.* Quid vero sibi vult illud, *Tu et qui derelictus est Jacob filius tuus?* Jacob Hebræorum lingua conversatio dicitur, et agendi modus (a). Qua-

(1) Hieronymus in Isaiam ad hunc locum: *Jacob filius*

propter Jesse Davidem mittens dicebat: *Et Jacob eorum accipies* (1. Reg. 17. 18); id est, *Conversatorem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.*

3. Hic igitur videtur mihi prophetae præcipi ut multitudinem secum accipiat, ut, cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audisset. Quod igitur ait hoc est: Egredere in occursum, tu et qui tecum versantur, qui relictus sunt ex populo. Ne mireris autem si populum vocet illum suum: nam in sequentibus ait: *Eccæ ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus* (Hæc. 3. 18). Et enim palram ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abducti. *In via agri fullonis.* Magnæ mihi difficultatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen esse monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quenam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplici muro munitabatur: nam duo urbis moenia erant: idque ex alio propheta attendera volentibus probare licet. Egressus igitur lapsum eorum erigit animum, et de futuris confidere jubet. Quiesce, ait, et ne timeas; et reges vocat titiones lignorum, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *Fumigantium*, id est, qui mox extinguendi erant. Ex hiuc declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursus medebor.* 5. *Et filius Aram, et filius Romelie, quia inierunt consilium malum, Ephraim et filius Romelie contra te dicentes:* 6. *Ascendemus in Judam et affligemus eam* (h), *et colloquuntur avertemus eos ad nos, et præficerimus ei regem filium Tabeel.* 7. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit:* 8. *sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Ramin. Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo:* 9. *et caput*

Isaie qui interpretatur relictus atque conversatio: in typum populi Juda qui erat de duorum regum manibus liberandus. Plus negotii facessit alter locus mox sequens: *Quapropter... conversatorem eorum annuntiabis mihi et quid agunt.* Græce, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰσαΐα πύμων, τὸν Δαυὶδ ἔλεγε. Καὶ τὸ Ἰασοῦβ αὐτῶν λέξη, τοῦτοστί, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγέλλει μοι, καὶ τί διάγουσι πράττοντες: ἡβὶ Savil. habet, καὶ τὸ Ἰσοῦβ αὐτῶν, mendose pro αὐτῶν: quæ lectio, Ἰσοῦβ, magis accedit ad veritatem Hebraicam. Sed cum Chrysostomus hic vocem, Ἰασοῦβ, afferat ad explicationem ejusdem vocis, Ἰασοῦβ, quæ in Isaia habetur, hæc videtur retinenda lectio; cum maxime in Regio etiam Codicis habetur. Nam etiam Codex Coislinianus quidam X sæculi, quo usi sumus in Hexaplis nostris ad hunc memoratum hic locum 1 Reg., Joannem Chrys. afferens, Ἰσοῦβ, legat, id agit, quia Hexaplarum editionem tractans videbat se legendum oportere. Ille autem, citato Chrysostomi loco, post ultima verba, τὴν ἀναστροφὴν... καὶ τί διάγουσι πράττοντες, sic pergit: οὐ Οὐ, καὶ δὲ αὐτῶν χριζῶσι γινώσκ. Θ., καὶ ὁ εἰς χριζῶσι γινώσκ. Α., καὶ τὴν σύμμεν αὐτῶν λέξη. Σ., καὶ τὴν μισθοροπία αὐτῶν λέξη. Διόδορος, καὶ τὸ Ἰσοῦβ αὐτῶν λέξη. Θεοδώρητος, καὶ τὸ Ἰσοῦβ αὐτῶν λέξη. Ἰωάννης, καὶ τὸ Ἰσοῦβ αὐτῶν λέξη. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἰσοῦβ αὐτῶν λέξη, ἡμῶν σανα, Ὅσα χριζῶσι γινώσκ. Cæterum vox de qua hic disputatur, si ad veritatem Hebraicam scribatur, erit Ἰσοῦβ, siquidem locus Hebraice habet חקת רבבם ורמין, et *pignus eorum accipies.*

(h) Hæc, et affligemus eam, non sunt in textu LXX.

λωτας ἀπαλαύνειν ἐν αἰσθήσει τῶν δεινῶν ἀφήσει γε-
νέσθαι α, ἕνα μετὰ τῆν ἀπαλλαγῆν τῶν δεινῶν μηδε-
μίαν ἀγκωμοσύνην ἐπιδείξονται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ
πάλαι τῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν ὑπὸ τύφου, τὰ δὲ ὑπὸ
μειρίας ἐπιλανθάνονται τῶν δεινῶν μετὰ τῆν ἀπα-
λαγῆν τῶν δεινῶν, ἢ μὴ ἐπιλανθανόμενοι ἑαυτοῖς λο-
γίζεσθαι βούλονται τὰ καταρώματα, πρότερον ἀφαι-
εῖσθε ὑπὸ τῶν λυπηρῶν καταστάσεσθαι, οὔτε τὴν
λευτερίαν· διότι τῶν ἐνεχλούντων ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα
κατάειπεν. Ἀφήσκειν αὐτῶν εἰς καρδίας ἐκστῆσαι,
ἀφήσκειν εἰς ἀγωνίαν γενέσθαι πάλιν, καὶ τότε τῆ-
λιν ἐπέφηγε. Τοῦτο καὶ ἐστὶ τοῦ μεγάλου ποποήσε
ἀποδ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμᾶλλον ἐπέειν εἰς τὴν παράταξιν
ἐρηγησῆν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐπέειν τροπικῶν ἐγείρειν
ἐκ τῶν ἐκαίτου χειρῶν, οὐκ ἐκ προοιμίου τοῦ πόλε-
μου οὗτο ἐπέεισε, ἀλλ' ἀφαιρῶν τεσσάρωντα ἡμέρας
αὐτοῖς κατεργασθῆκα τῷ φόβῳ, οὔτε τὴν οἰκείαν
ἐξέγνωσαν σωτηρίαν, καὶ μυρία ὀνειδίζοντες τοῦ βαρ-
βάρου, οὔτε οὔτε τις ἐτόλμησε διαγρηθῆναι, καὶ ὄ-
ξασθαι τὸν ἀντίπαλον, οὔτε δὲ, τότε τῆς ἡτῆς αὐτῶν
ἐφαλογηθεῖσθε, καὶ τῆς ἀσθενείας φανερῶς γενομένης,
ἤματι τὸ μετὰ τὸν ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τὴν παρά-
ταξιν ἐκαίτην νίκην εἰργάσαστο. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
αὐτῶν, καὶ τὴν τοσαύτην τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἀπέ-
δωκεν, ὁ σκελετὸς βασιλεὺς, ὑπὸ φθόνου καὶ βασιλικίας
καύματος, ἐπεθεύλετο τῷ Δαυὶδ, τοῦ πάθους γενέ-
ματος ὄλεος, καὶ ἀγνώμων περὶ τῶν εδωρῶν ἐφάνη,
εἰ μὴ τοσαύτην ἔδωκεν ἐλεγγον καὶ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ
σερατοπέδου παντὸς ἀναστροφῆς, εἰ οὐκ ἐν ἐποίησε;
Τοῦτο αὐτὸ καὶ ἀλλαχοῦ πάλλαχοῦ τὸν θεὸν ποιούντα
καὶ τις ἐν· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα γίνεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ
μῆλιμι λύσειν τὸν πόλεμον, καὶ ἀπαλλάττειν αὐτοὺς
τῶν λυπηρῶν, ἀφαιρῶν πρότερον τῶν δεινῶν αἰσθήσεσθαι.
Ἐξέσκει γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ, ἐν τρώσει ἐν δριμύτῳ ξόλον· ἐπὶ πνεύ-
ματος σαλευθῆναι. Καὶ ποῦτο προφητείας ἴδιον, τὸ τὰ
ἐκέρρητα αὐτῶν β εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Τὸ γὰρ πάθος
ὁμνί ἐρημικῶς τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης, καὶ σαφηνείας
ἐκκεν καὶ εἰκόνα προστίθειν, ὥστε δεῖξαι τὴν ἐπίστασιν
τῆς ἀγωνίας, ἀφαιρῶν γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἡ ψυχὴ,
κατεβλήθη τὸ φρόνημα, ἐπέγνωσαν τῆς σωτηρίας, ἐν
ἐρημότητι ἐνέμιζον εἶναι, αὐτῶν χρηστὰ προσεδόκων,
ἕκαστος ὑπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν προδοδομένος ἦν.
Τί οὖν ὁ θεός; Προλάγει τὴν ἀπαλλαγῆν, καὶ τότε
αὐτῆν ἐργάζεσθαι, ἕνα μὴ ἄλλῃ τινι λογισμῶνται πάλιν
τῆν τῆς πόλεως ἐλευθερίαν, καὶ πέμπει τὸν προφήτην
προαναφανοῦντα τὰ μέλλοντα. Εἶπε γὰρ, φησὶ, ἔ-
μοῦς πρόσ Ἰωακὴμ· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν τοῦ
Ἰακώβ, οὐ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰακώβ ὁ υἱὸς σου, πρόσ
καλυμθῆσθαι τῆς ἀπόδος τοῦ ἀγροῦ τοῦ
πνεύματος. Καὶ εἰρεῖς αὐτῷ· φύλαξαι τοῦ ἡσυχά-
σαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω·
μηδὲ φθοσθῆς ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαυῶν
τῶν κακνιζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργῆ τοῦ
θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Τί ἐστιν, Ἐξ-
έλθε εἰς συνάντησιν; Ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγω-
νίας οὐχ ἡσυχάζον βασιλεὺς, οὐδὲ οἱ καὶ [77] μένειν ἡνεί-

χοτο, ἀλλ' ὑπερ ἔθος τοῖς πολιορκουμένοις ὑπομι-
νειν, συνεχῶς ἐξῆει, τὰ τελεῖν περισκοπῶν, πρόσ ταῖς
πέλαις γινόμενος, περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμο-
νῶν, πῶς τὰ τῶν πολεμίων διακρίναι πράγματα. Διὰ
τούτῳ φησὶν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν. Τί δὲ ἐστὶ,
Ἰθὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰακώβ ὁ υἱὸς σου; Ἰα-
κώβ τῆ Ἑβραίων γλώττῃ ἢ ἀναστροφῇ λέγεται, καὶ
ἡ διαγωγῆ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰακώβ πέμπων τὸν
Δαυὶδ ἐλεγε· Καὶ τὸ Ἰακώβ αὐτῶν λέξη· τούτῳσι,
τῆν ἀναστροφῆν αὐτῶν ἀπαγγελεῖ μοι, καὶ εἰ δε-
άγουσι πρέττοντες.

γ. Κατείνταθα τούτων, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ προφήτης κε-
λεύεται· πλὴθος μεθ' αὐτοῦ λαθεῖν, ἐν ὅταν ἐκβῆ
τὰ γενημένα, μὴ ἐχῆ ἀγκωμοσίαν ὁ βασιλεὺς, ὡς
αὐτῶν τούτων ἀκηκοῦς παρὰ τοῦ προφήτου. Ὁ οὖν
φησὶ, τούτῳ ἐστιν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν, οὐ καὶ οἱ
ἀναστρεφόμενοι μετὰ σοῦ, οἱ καταλειφθέντες τοῦ
λαοῦ. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ υἱὸν αὐτοῦ καλεῖ τὸν λαόν·
καὶ γὰρ προῶν φησὶν· Ἰδοὺ ἐγώ, καὶ τὰ παιδίμ,
ὁ μοι ἔδωκεν ὁ θεός. Καὶ γὰρ πατέρων τάξιν ἐπ-
εῖχον οἱ ἄγιοι, τῆ ἀγάπῃ καὶ τῆ κηδεμονίᾳ τῆ περι-
τῶν δῆμων ἐκαίτην πάντας τοὺς τῆς φύσεως ἀποκρύ-
πτωτες πατέρας. Καταλειφθέντες δὲ φησὶ, διὰ τὸ
πολλοὺς ἀπηνηγάχαι ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐν τῇ ὁδῷ
τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφῶς. Ἠολλῆς μοι ἀπορίας καὶ
τούτῳ εἶναι δοκεῖ, εἰ γὰρ οἱ συγκαταλειφθέντες, καὶ πο-
λιορκούμενοι, καὶ μηδὲ προκίψαι τολμῶντες, ἐξω
κυλῶν ἐφαίνοντο. Καὶ γὰρ ἐξω ταχῶν ἡ ὁδὸς αὐτῆ
φαίνεται νῦν οὐσα. Τίς οὖν ἡ λύσις τῆς ἀπορίας
ταύτης; Ὅτι τὸ παλαιὸν ἕτερον περιεβέβλητο τεί-
χος· καὶ γὰρ διπλὰ τὰ τελεῖν τῆ πόλεως ἦν· καὶ τούτῳ
ῥάβδιον ἐξ ἑτέρου προφήτου κατείδειν ἐστὶ τοῖς βουλο-
μένοις προσέχειν. Ἐξέλθων τούτων ἀνίστησιν αὐτῶν
τὰ φρονήματα καταπεπτωκότα, καὶ κελύει θεροεῖν
ὑπὲρ τῶν μελλόντων. Ἠούσασον γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ
φοβοῦ· καὶ δαλοὺς ξύλων καλεῖ τοὺς βασιλεῖς, ὁμοῦ
μὲν αὐτῶν τὸ σφοδρὸν, ὁμοῦ καὶ τὸ εὐχεϊρωτων ἐν-
δεικνόμενος. Καὶ γὰρ τὸ, Κακνιζομέντων, διὰ τοῦτο
προστίθειται, τούτῳσι, ἔγγυς ὄντων τοῦ ἀσθεθῆναι
λοιπόν. Εἶτα δηλῶν, ὡς οὐ τῆς ἐκαίτων δυνάμεως,
ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρησεως ἢ ἐφοδος ἦν, φησὶν
Ὅταν γὰρ ὀργῆ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν
ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ
Ῥωμῆλου, οἱ ἐβουλεύσαντο βουλήν ποτηρῶν.
Ἐφραῖμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμῆλου κατὰ σοῦ λέ-
γοντες· Ἀναθροσόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ
κακώσομεν αὐτῆν, καὶ συλλήθησαντες ἀπο-
στρέψομεν αὐτοὺς πρόσ ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν
ἀπὸ τῆς ἐν τὸν Ταβήλ. Τὰδε λέγει [78] Κύριος
Σαβαώθ· Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλή αὐτῆ, οὐδὲ ἐσται
ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ
Δαμασκὸς Παῶν. Καὶ εἰτε ἐξήκοντα καὶ πάντες
ἐτη, καὶ ἐκλειψέει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ.
Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ
Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμῆλου. Καὶ ἐὰν μὴ πι-
στεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πάλιν ὁ προφήτης με-
γίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

* Sic cum Savilio puto legendum esse ὄφθαι γενέ-
σθαι.
† Τὰ ἀκόρητα αὐτῶν. Suspicatur Allenus pro αὐτῶν
in mss. scriptum fuisse ἄνω, id est ἀνθρώπων. Sed puto
locum bene habere, et αὐτῶν hic intelligi Iudaeorum.

* Reg. et Savil. μένειν εἰχτο, male.
† Reg. ὁ προφήτης κελύεται, recte. Savil. et Morel.
καλέεται, perperam, ut liquet.
* Hæc, καὶ κακώσομεν αὐτῆν, non sunt in textu τῶν O'.
† Reg. et Savil. Παῶν.

γάρ ὁ φόβος κατέσεισε, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἦν τὰ θεῶν, καὶ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσι, καὶ προσδοκίαν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν, καὶ εἰ ἀπρωϊόμενοι οὐ σφόδρα πιστοί, ὅρα τί ποιῶσι. Δίδωσι σημεῖον μέγιστον αὐτῶν ἐπιδοσόμενων, τὰ βουλευόμενα τῶν πολεμίων εἰς μέσον ἐκφέρουν. Λέγει γὰρ αὐτῶν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἐπεστράτευσαν τῇ πόλει, καὶ τί πρὸς ἀλλήλους διελέχθησαν, καὶ τί συνθέντες ἐπαγγέλλοντο, καὶ δεικνυσιν ἢ προσδοκίαν τὸ πρῆγμα ὅν (Συλλεληθῆσαντες γάρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἀποστρέφόμεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς), ἢ πολλῇ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύοντας, καὶ νομίζοντας μηδὲ ὀπλων αὐτοῖς δεῖν, μηδὲ παρατάξεως καὶ συμβολῆς εἰς τὸ τὴν πόλιν λαβεῖν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν φανῆναι, φησὶ, μόνον καὶ διαλεχθῆναι, καὶ πάντας αἰχμαλώτους λαβόντας ἀπελθεῖν. Εἶτα, ὅπερ πάσχοιεν οἱ ἀλαζόνες, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ταύτης φουσηθέντες καὶ περὶ βασιλείας βουλευόμενοι, ὡς ἤδη τῆς πόλεως ἀλώσεως, καὶ τίνα ἐπιστῆσαι δεῖ τῇ μητροπόλει. Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα, φησὶ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντων ἐκείνων ἀναιρετικά. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Τάδε λέγει Κύριος· καὶ οὐκ ἔστι, ἀλλὰ προσέθηκε, *Σαβιῶθ*. Ὅταν γάρ τι μέγα ἀπαγγέλλειν μέλλῃ, τῆς δυνάμει· ἀναμνησκει τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἄνω, καὶ θαυμαστῆς ἐκείνης ἀρχῆς καὶ παραδόξου. Τί οὖν φησὶ ὁ Θεός; *Οὐ μὴ μείνῃ ἡ βουλὴ αὐτῆ, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός*. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, φησὶν, ἢ ἐξουσία αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ στήσεται, καὶ περαιτέρω οὐ προδθήσεται. Καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ ῥασίρ. Καὶ ὁ ἄρχων Δαμασκοῦ, φησὶ, καὶ ὁ κρατῶν ῥασίρ ἔσται· τουτέστιν, ἐν τοῖς αὐτοῦ μανεί καὶ κλεινονα οὐ προσθήσει δύναμιν αὐτῷ. Καὶ ἐπι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ.

8. Μεγίστη τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὅταν καὶ τοὺς καιροὺς προλέγῃσιν οἱ προφῆται, παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τῆς προφητείας τὴν δύναμιν. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, ἀποστήσονται τῆς πόλεως· μετὰ δὲ πέντε καὶ ἐξήκοντα ἔτη ὀλόκληρον ἀπολείπεται τὸ ἔθνος, καὶ οἱ πολέμιοι λαβόντες αὐτοὺς, ἀπαλάσσονται πάντας. Νῦν μέντοι πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης οὐδὲν κίνησιν τῶν οικειῶν λήφονται. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὅτι μετὰ ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἀπολοῦνται, λέγῃ πρὸς αὐτόν· Τί οὖν; ἐν νῦν ἡμεῖς λαβόντες, τότε ἀπολοῦνται, εἰ τὸ ὕψος ἡμῖν; θάρρει, καὶ περὶ τῶν παρόντων. Ἀλώσονται γὰρ τότε παντελῶς· νῦν μέντοι πλέον οὐδὲν· τῶν οικειῶν [79] ἔξουσιν. Ἄλλ' ἔσται ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ, τουτέστι, τῶν δέκα φυλῶν, ἢ Σαμάρεια· ἐκεῖ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἡ βασιλεία· καὶ οὐκ ἐκταθήσεται περαιτέρω· καὶ ἡ κεφαλὴ Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δαμασκοῦ εἶπεν, καὶ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα δηλῶν, ὅτι οὐδὲν πλέον ἔξουσιν, ἢ ταῦτα ἃ νῦν κατέχουσιν. Εἶτα, ἐπειδὴ πράγματα εἶπεν ὑπερβαίνοντα λόγον ἀνθρώπινον, καὶ ἀνώτερα τῆς τῶν λογισμῶν ἀκολουθίας, καὶ προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν, εἰκότως ἐπήγαγεν· Ἐάν μὴ πιστεύσῃτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Μὴ ζῆτε, φησὶ, πῶς καὶ τίνοι τρόπῳ ταῦτα ἔσται· Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ πιστεύω σοι δεῖ μόνως, καὶ ἐνοήσεις τοῦ

* Οὐδὲν δεστ in Reg.

ποιούντος τὴν δύναμιν· πᾶσαν Διαβες τῶν εἰρημένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ εἶπεν· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Καὶ ὁ Παῦλος ἐκείνος ἐπιλαβόμενος τῆς βήσεως ταύτης, καὶ ποιῶσα αὐτῶν εἰδωτοὺς πράγματα λέγων· Ἐχόντες δὲ τὸ πρὸς ἡμεῖς ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Εἰ γὰρ τὰ παλαιὰ πιστεύω ἔχρηζε, τοσοῦτον ἀπέχοντα τῶν ἐν τῇ Καινῇ, ὅσον ἢ γῆ τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον ἢ τῶν οὕτως ὑψηλῶν δογμάτων γνώαις καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν ἰδόντων τινὲ ποτε. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς δηλῶν εἶπεν· Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ οὐκ ἦκουσεν, καὶ ἐκὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀνέστη, ἃ ἠελοῦσαν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· Αἰτησάτω σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ κειράσω Κύριον. Καὶ εἶπεν Ἠσαῖας· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχετε ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κύριον παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτοῖς ὑμῖν σημεῖον. Ἴδού ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Πολλὴ τοῦ Θεοῦ συγκατάθεσις, καὶ τοῦ βασιλέως ἢ ἀρχιεπισκόπου. Ἐκεῖ μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ προφήτου, μηδὲν ἀμφιβάλλειν περὶ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ ἀμφιβάλλει, πᾶν σημεῖον λαβόντα πιστεύσαι, ὅπερ πολλοὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πεποιήκασιν. Καὶ γὰρ ὁ Θεός, φιλόανθρωπος ὢν, οὐδὲ τοῦτο παρετήσατο παρασχέειν πολλὰς τοῖς παχύτεροις καὶ χαμαὶ συρομένοις, καὶ τῇ γῆ προσηλωμένοις, ὡς ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Γεδεών. Ἐπειδὴ γὰρ πάντων καταβεβητοτέρως ἦν καὶ παχύτατος, ὅρα τοῦ καταβαίνειν κάλιν ὁ Θεός. Αὐτὸς αὐτὸν ἐφίλειται, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ σημεῖον αἰτῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ μικρὸν τοῦτο σημεῖον ἦν, τὸ ἐλέγξει αὐτοῦ τὰ ἀπάρβητα, καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἀπίστων, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διελέγξει πᾶσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν προφήτης εἶπεν, Αἰτησάτω σεαυτῷ σημεῖον, ἐκεῖνος δὲ τὸν σφόδρα πιστὸν ὑποκρινόμενος, εἶπεν, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ κειράσω Κύριον, ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος [80] ἐπάγει τὴν τομὴν ὁ προφήτης. εἰκότως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑποκρίσεως βαρυτέραν ποιούμενος τὴν κατηγορίαν. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκείνον μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξίον, πρὸς δὲ τὸν θεῖον ἀποστρέφεται λέγων· Ἀκούσατε, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχετε ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κύριον παρέχετε ἀγῶνα; Ἀσαφῆς τὸ εἰρημένον· διὸ δὲ δεῖ τὴν βῆσιν· ἀναπτύξαι μετὰ ἀκριβείας. Ὅ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μὴ γὰρ ἐμὰ τὰ ῥήματα ἔστι; μὴ γὰρ ἐμὴ ἢ ἀπόφασις; Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀπιστεῖν ἀπλῶς καὶ ἀνευ λόγου βαρὺ καὶ ἐγκλημάτων ἀξιον, πολλῷ μᾶλλον Θεῷ. Τὸ οὖν ἀγῶνα παρέχειν οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ ἀπιστεῖν. Τοῦτο οὖν, φησὶ, μὴ μικρὸν ἐστὶν ἐγκλημα; μὴ ἢ τυχούσα κατηγορία τοῖς ἀνθρώποις ἀπιστεῖν; Εἰ δὲ τοῦτο βαρὺ, πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ.

b Putat Allenus ante πᾶσαν Διαβες aliquis deesse, nempe πιστῶν μόνον καὶ, vel quid simile. Sed existimo locum sine ullo additamento stare posse. Mox in Reg. ei Savil. εἶπεν δεστ.

c Reg. οὐ δεῖ τὴν βῆσιν.

Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliae. Et si non credideritis, non intelligetis. Rursus propheta magnum prophetiae argumentum exhibet. Quia cum timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, expectationemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dät signum maximum eorum quæ creatura erant, consilia hostium in medium adducens. Coram namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto inuito redierint, ostenditque aut prodicionem esse id quod agebatur (*Colloquuti enim, mutuo, inquit, cum ipsi, eos acertesius ad nos*); aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem cernerent. Satis est, inquit, si in conspectum veniamus et colloquamur, et omnes in captivitate mutescentes discedemus. Deinde, ut solent arrogantes, hæc spe inflati de rege constituendo consilium ineunt quasi jam capta urbe, et quem oporteat in metropoli regem constituere consulant. Eo in statu res illorum erant, inquit: quæ vero Deus moliebatur hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subjunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit, *Sabaöth*. Cum enim magni quidpiam annuntiaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendum. Quid itaque ad Deum? *Non manebit consilium hoc neque erit: sed caput Aram Damascus*. Imperium ejus, ait, potestas ejus, in Damasco stabit, nec ultra progredietur. *Et caput Damasci Rasin*. Et princeps Damasci, inquit, etiam dominator Rasin erit; id est, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et dedit regnum Ephraim a populo*.

4. Maxima veritatis demonstratio. quando tempora prædicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi eam accurate vim prophetiæ. Nunc tamen, inquit, abcedent ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos universa gens peribit, et regnum brae de medio tolletur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim res audiens eos post sexaginta quinque annos peritura esse, apud se diceret: Quid igitur? si, postquam hæc nunc ceperint, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas? Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capientur enim tunc omnino; sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est decem tribuum, Samaria: ibi enim illorum regia erat; et non ulterius extendetur; et caput Samaria rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc habent. Deinde, quia verba dixerat iniquam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credideritis, neque intelligetis*. Ne quæras, inquit, quo modo et qua ratione hæc futura sint: Deus enim est qui operatur,

solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem; demonstrationem omnem supra dictorum accepisti. Ideo David propheta dicebat: *Credidi, propter quod loquutus sum* (*Psal. 115. 10*). Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res majores traxit dicens: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, secundum id quod scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur* (*2. Cor. 4. 13*). Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum a terra, multo magis tam sublimium dogmatum cognitio, quæ in nullius umquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* (*1. Cor. 2. 9*). 10. *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: 11. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum. 12. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. 13. Et dixit Isaias: Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est, agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem? 14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* Multa Dei indulgentia, ingrattissimus est regis animus. Oportebat enim eum, audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem viso signo credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus benignus cum sit, non recusavit sæpe signa præbere crassioribus et humi repentibus terræque affixis: ut fecit Gedeoni (a). Cum enim (Achaz) esset imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit. Ipse illum attrahit, et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat, *Pete tibi signum*, ille vero se admodum credere simulans respondebat, *Non petam, et non tentabo Dominum*, vide cum quanta vehementia propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite, domus David: Numquid parum vobis est, agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: Num mea verba sunt? num mea sententia? Si autem hominibus non credere sine causa grave et criminatione dignum est, multo magis Deo. Illud igitur, agonem præbere, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? an parva criminationis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

¹ In Bibliis legitur, *et vocabis*.

(a) Hic omnino putamus aliquid desiderari. Nam primo intuitu videntur ea quæ sequuntur de Gedeone dici, quæ tamen de Achazo dicuntur. Neque solet Chrysostomus, cum exempla affert, ut hic Gedeonis exemplum, sic paucis rem absolvere, nullo dato signo indicante quod vel quale sit illud exemplum.

5. Hoc porro dicebat, ut discerent omnes, prophetiam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolata fuerant, deceptum esse, sed ab iis, quæ in mente Achazi erant, ferebat sententiam. Hoc et Christum sæpe fecisse in Evangeliiis legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant, in medium profrens, hoc jam non parvum signum edebat: ut fecit circa paralyticum. Cum enim illi dixisset: *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata*, ipsique dicerent in semetipsis, *Blasphemat (Matth. 9. 2. 3)*: dixit illis priusquam paralyticum roboraret: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris (Ibid. v. 4)*? maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. *Tu enim, inquit, nosti corda solus (3. Reg. 8. 39)*. Et David rursus ait¹: *Scrutans corda et renes Deus (Psal. 7. 10)*. Hoc etiam prophetis sæpe dabat Deus ut nosset, ut qui audiebant hinc edicerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cælis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Isaias postquam cum omni moderatione regem erat alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jusserrat, et indicia hujusce rei ipsi præbuisset, quod consilium se oppugnantium nisi aperuisset, proditorem detexisset, excidiumque integram Israelis prædixisset, et tempus adjecisset: his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit, hoc vel illud signum, sed ut volueris, ait; dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas. Si ex cælis volueris, nihil impedit; si ex terra, nihil prohibet. Id enim sibi vult illud, *In profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit, ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audientis, et ut ostenderet se non illum decepsisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem: atque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initio enim ipsum regem alloquebatur; quia vero se ipse indignum reddidit, urbem populi alloquitur. *Ideo, inquit, dabit non tibi, sed vobis signum. Vobis, quibusnam? Iis qui sunt in domo David*. Etenim illinc signum exortum est. Quodnam igitur est signum? *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filiam, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens: *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus? et adjecit: Ideo dabit Dominus vobis signum. Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisset, signum non erat. Signum enim rerum seriè

¹ Reg. et Savil., et Paulus rursus ait. Morel. et Bavar., et David rursus ait, et sic legit Interpres. Mellus certe: nam etsi id ipsum Paulus, Rom. 8. 27, ex Davide mutuatus proferat, cum verba tantum Davidis, nihilque aliud afferat, Davidi melius adscribitur locus.

excedere debet, et naturæ consuetudinem superare itemque novum et inexpectatum esse, ita ut id in signe sit singulis qui vident et audiunt. Ideo enim signum appellatur, quod sit insigne. Insigne autem non fuerit, si delitescat in communitate cæterarum rerum. Itaque si sermo esset de muliere secundum naturæ legem parlente, cur signum vocaret quod quotidie fieri solet? Ideo in exordio sermonis, non simpliciter dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo (a)* additione articuli insignem quamdam, et hanc solam fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc adfuitamentum id significet, ex Evangeliiis discere possumus. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrogantes *Quis es?* non dicebant, *Tu es Christus*; sed, *Si tu es ille Christus*: neque dicebant, *Tu es propheta*; sed *Si tu es ille propheta (Joan. 1. 19. 25)*: quod utrumque eximium erat. Ideo Joannes Evangelium ordiens non dicebat, *In principio erat Verbum, sed, In principio erat illud Verbum, et illud Verbum erat apud Deum (Joan. 1. 1)*. Sic et hoc loco non dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo*: ac cum dignitate prophetae convenienti illud, *Ecce*, præmittitur. Nam ferme videntis et imaginem in mente habentis hæc erant multamque in se habentis eorum quæ dicebantur evidentiam. Nam illi oculi clarius quam nostri filii sub aspectum non cadentia videbant. Sensus enim decipi potest; Spiritus vero gratia nulli fallaciæ obnoxiam sententiam præbebat.

6. Et cur non adjecit, inquires, partum fore ex Spiritu sancto? Prophetia erat id quod dicebatur, et sua umbra annuntiari debebat, ut sæpe dixi, ob ingratum audientium animum, ne omnia clare discentes, libro: omnes comburerent. Si namque prophetis non pepercissent, multo minus a scriptis abstinuissent. Quod autem id non ex conjectura dictum sit, alius quidam rex sub Jeremia, cum ipsos libros accepisset, discidit, et igni tradidit (*Jer. 36. 23*). Viden' insaniam intolerabilem? viden' iram ratione vacuum? Non satius ipsi fuit scripta obliterasse, etiam combussit, ut rationis expertem affectum impleteret. Attamen etsi mirabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum tamen exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo, unde parere possit, nisi ex Spiritu sancto? Solvere enim legem naturæ non alterius erat, quam ejus qui condidit naturam. Itaque cum dixit: *Virgo pariet*, totum declaravit. Proinde dicto partu, dicit et nomen ejus qui natus est, non id quod ei impositum est, sed id quod ex rebus ipsis illi competebat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiæ (*Isai. 1. 26*) licet nusquam hoc nomine appellata sit, sed ex rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, eo quod admodum mutanda in melius et æquitatis patrocinium foret (etenim cum illam meretricem vocat [*Ibid. v. 21*] non significat eam aliquando hoc nomine fuisse vocatam; sed a nequitia nomen imponit; sic et postea:

(a) In Græco, *hæc* est *ἡ*, cum articulo qui aliquam virginem speciatim indicat: *ἡ* autem, *virgo*, virginem generatim dicit. Vox adjectiva, *hæc*, multum abest quæ articulo Græci vim habeat.

ζ. Καὶ τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι
 ἀεὶ κατὰ τὸν εἶμαρ ἐμείνουσιν οἱ προφῆταις, οὐκ ἀπὸ τῶν
 ἡμετέρων παραλογιζόμενοι τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ
 τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἄχαζ φέρων τὴν ψῆφον. Τοῦτο
 καὶ ὁ Χριστὸς πολλὰκις ἐπὶ τῶν εὐαγγελίων ἐποίησε.
 Πρὶν ἢ γὰρ τὴν ἀπὸ τοῦ σημείου παρασχεῖν ἀπό-
 κειν, τὴν καρδίαν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον ἔγων τὴν
 ἐν βασιλείᾳ παρεουμένην, οὐ μικρὸν τοῦτο παρεῖχε
 ὁ σημεῖον ὅσον ἐπὶ τοῦ παραλυτικοῦ πεποίηκεν.
 Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, *Θάρσει, τέκνον·*
ἔφρωνται σου αἱ ἀμαρτίαι, ἐκείνοι δὲ εἶπον ἐν ἑαυ-
 τῷ, *Βλασφημίαι*· φησὶ, πρὶν ἢ σφίγγαι τὸν παραλε-
 ἴμνον· *Τί βουλευσάθε κοινῶρ ἐν ταῖς καρδίαις*
ἡμῶν; μέγιστον θεότητος τοῦτο παρέχων τεκμήριον,
ὅτι τὰ ἀπέρρητα εἰδέναι τῆς διανοίας. Σὺ γὰρ ἐπί-
στασαι, φησὶ, καρδίαις μονότατος. Καὶ ὁ Δαυὶδ
 εἶπεν φησὶν· *Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς ὁ*
θεός. Τοῦτο καὶ τοῖς προφήταις εἰδίδου πολλάκις ὁ
 θεὸς εἰδέναι, ἵν' οἱ ἀκούοντες μανθάνωσιν, ὅτι οὐδὲν
 ἀνθρώπων τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἦν ὅθεν καὶ ἐκ τῶν
 αἰσάνων ἢ ψήφου ἕκαστα κατανήνεκται. Διὰ τοῦτο καὶ
 ὁ μεγαλοφωνότατος οὗτος Ἡσαίας, ἐπειδὴ μετὰ πολ-
 λῆς τῆς ἐπεικειᾶς διελέχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ τῶν
 αἰσάνων ἀπὸ ἡλλᾶξ, καὶ θαρβέην ἐπέλειπεν ὑπὲρ τῶν
 κερμάτων, καὶ τεκμήρια τοῦτου παρέσχεον αὐτῷ, τὸ
 τὴν βουλήν ἐξαγγεῖλαι τῶν ἐπιστρατευσάντων, καὶ
 τὴν προεδρίαν ἐλέγξει, καὶ τὴν ἀλωσιν τοῦ Ἰσραὴλ
 κρεῖττεῖν τὴν παντελῆ καὶ διόκληρον, καὶ τὸν χρόνον
 προσθεῖναι, οὐκ ἤρξασθαι τοῦτοίς, καὶ περαιτέρω
 πρᾶσαι, καὶ οὐκ ἀναμένει σημεῖον αὐτὸν αἰτῆσαι,
 ἀλλὰ καὶ μὴ βουλόμενον δι' ὑπερβολὴν ἀπιστίας
 προτρέπεται· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ κύριον τῆς
 εἰρήσεως ποιεῖ· οὐδὲ γὰρ φησὶ, τὸ καὶ τὸ σημείον,
 εἰ· ὅπου βούλει, φησὶ· πλουσίως ὁ Δεσπότης, παν-
 αικῆς ἢ δυνάμις, ἀφαντος ἢ ἐξουσία. Ἄν ἐκ τῶν
 αἰσάνων βουλευθῆς, οὐδὲν τὸ κωλύον· ἂν ἐκ τῆς γῆς,
 οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἢ εἰς βᾶθος,*
ἢ εἰς ὑψος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἐπισπάσα-
 τα, [81] οὐδὲ ἐνεαυθαῖ ἐσίγησεν, ἀλλ' ἐλεγχόντες παγαγόν,
 καὶ τοῦτον ὑπὲρ διορθώσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ τοῦ
 εἰρη, ὡς οὐκ ἠθέλησαν, οὐδὲ παρελογοῦσατο, ἀνα-
 κινῶνται· προφητεῖαν ἀπόρρητον, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ
 τῆς οἰκουμένης ἐσομένην, καὶ ἐπὶ διορθώσει τῶν
 πραγμάτων ἀπάντων· καὶ φησὶ τὸ σημείον οὐκ ἐπὶ
 ἄχαζ εἶδωσθαι λοιπὸν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἰουδαίων
 ἕκαστα. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον
 ἀπέκρινεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἀπέφηνη,
 τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ διαλέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ,
δώσει, οὐκ ἐσὶ σοὶ, ἀλλ' ὑμῖν σημεῖον. Ὑμῖν, τίσι;
 τίς ἐν τῷ αἵματι Δαυὶδ. Καὶ γὰρ ἐκείθεν ἐβλάστησε
 εἰ σημεῖον. Τί οὖν τὸ σημεῖον ἐστίν; Ἰδοὺ ἡ παρ-
 θένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ
 κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Παρα-
 φησάντων, ὑπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπεν, ὅτι οὐ τῷ ἄχαζ
 ἔσται λοιπὸν τὸ σημεῖον. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς,

αὐτὸς ὁ προφήτης καὶ ἐνεκάλει καὶ κατηγορήσει
 λέγων· *Μὴ μισρὸν ὑμῶν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώ-
 ποις; καὶ προσέθηκε· Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος*
ὑμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ παρθέμος ἐν γαστρὶ ἔξει. Εἰ
 δὲ μὴ παρθέμος ἦν, οὐδὲ σημεῖον ἦν. Τὸ γὰρ σημεῖον
 ἐκβαίνειν δεῖ τὴν κοινήν ἀκολουθίαν, καὶ τὴν τῆς
 φύσεως ὑπερβαίνειν συνῆθειαν, καὶ ἕξιν εἶναι καὶ
 παράδοξον, ὥστε ἕκαστον ἐπισημείνεται τῶν ὀρίων-
 των καὶ ἀκούοντων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖον
 λέγεται, διὰ τὸ ἐπίσημον. Ἐπίσημον δὲ οὐκ ἂν γέ-
 νοιτο, εἰ μέλλοι κρύπτεσθαι τῇ κοινῇ τῶν ἄλλων
 πραγμάτων. Ὅστε εἰ περὶ γυναικὸς ὁ λόγος ἦν νόμῳ
 φύσεως τυκτούσης, τίνας ἕνεκεν σημεῖον καλεῖ τὸ καὶ
 ἕκαστη γινόμενον ἡμέραν; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀρχό-
 μενος οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθέμος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρ-
 θέμος, τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου ἐπίσημον τινα καὶ
 μόνην τοιαύτην γεγενημένην ἡμῖν αἰνιττόμενος. Ὅτι
 γὰρ ἡ προσθήκη αὕτη τοῦτο ἐνδείκνυται, δυνατὸν
 καὶ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων μαθεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπεμ-
 φαν πρὸς τὸν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι ἐρωτῶντες, *Τίς*
εἶ; οὐκ εἶπεν, Σὺ εἶ Χριστὸς, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ*
Χριστός· οὐδὲ εἶπεν, Σὺ εἶ προφήτης, ἀλλ', Εἰ σὺ
εἶ ὁ προφήτης· ὦν ἕκαστον ἐξείρατον ἦν. Διὰ τοῦτο
 καὶ ἀρχόμενος ὁ Ἰωάννης οὐκ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν
 λόγος, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν
 πρὸς τὸν θεόν. Οὕτω δὲ καὶ ἐνεαυθαῖ, οὐκ εἶπεν,
 Ἰδοὺ παρθέμος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθέμος· καὶ μετὰ
 ἀξιώματος προφήτην πρόποντος τὸ, Ἰδοὺ. Μόνον γὰρ
 οὐκ ὁρῶντας ἦν τὰ γενόμενα, καὶ φανταζομένου, καὶ
 πολλῶν ἔχοντος ὑπὲρ τῶν εἰρημένων πληροφορίας.
 Τῶν γὰρ ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἐκείνοι σαφέστερον τὰ
 μὴ ὁρώμενα ἔβλεπον. Τὴν μὲν γὰρ αἰσθῆσιν εἰκὸς
 καὶ ἀπατηθῆναι· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀνεξ-
 ἀπάτητον παρέχετο τὴν ἀπόφασιν.

ζ'. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ προσέθηκε, φησὶν, ὅτι ἐκ Πνεύ-
 ματος ἁγίου ὁ τόκος ἔσται; Προφητεία ἦν τὸ λεγόμε-
 νον, καὶ συνεσιασμένως ἀπαγγεῖλαι ἔδει, ὁ πολλάκις
 εἶπον, [82] διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀγνωμοσύνην, ἵνα μὴ
 σαφῶς πάντα μανθάνοντες, καὶ τὰ βιβλία πάντα κα-
 τακούσωσιν. Εἰ γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐφείσαντο,
 πολλῶν μᾶλλον τῶν γραμμάτων οὐκ ἂν ἀπέσχοντο. Καὶ
 ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἑτέρος τις βασιλεὺς
 ἐπὶ τοῦ Ἱερεμῆα αὐτὰ τὰ βιβλία λαθῶν κατέτεμα καὶ
 πυρὶ παρέδωκεν. Εἶδες μανίαν ἀσφόρητον; εἶδες ὄργην
 ἀλόγιτον; Οὐκ ἤρκεισεν αὐτῷ τὸ ἀφανίσαι τὰ γραμ-
 ματα, ἀλλὰ καὶ ἐνέκρησε, τὸ ἀλόγιτον αὐτοῦ πάθος
 πληρῶσαι βουλόμενος, Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀσφαρδῆς εἴπων
 ὁ θαυμάσιος οὗτος προφήτης, τὸ πᾶν ἐνεδείχθηκα.
 Παρθέμος γὰρ, ἕως ἂν μὴν παρθέμος, πῶθεν εἰλοθεν
 κησείαν, εἰ μὴ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; Τὸ γὰρ νόμον
 λῦσαι φύσεως οὐδεὶς ἐτέρου ἦν, ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ
 πνεύματος τῆς φύσεως. Ὅστε εἶπων, ὅτι τέξεται ἡ παρθέ-
 νος, τὸ πᾶν ἐνέφημεν. Εἶπων τοῖσιν τὸν τόκον, λέγει
 καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τυκτούμενου, οὐ τὸ τεθῆναι, ἀλλὰ
 τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Ὅσπερ γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ
 καλεῖ πόλιν δικαιοσύνης, καίτοι γε οὐδαμῶς δικαιοσύ-
 νης ἐκλήθη πόλις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ταύτην
 εἶχε τὴν προσσηροίαν, διὰ τὸ πολλῶν γενέσθαι τὴν
 ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτῆς μεταβολὴν, καὶ τὴν τοῦ δικαίου
 προστασίαν (καὶ γὰρ ὅταν πόρνην καλῆ, οὐκ ὡς τῆς

* Turcomanum Bavaricus, edili vero parvisimam, quam
 vocat jure suspectam habet Savil.
 † Reg. et Savil. καὶ ὁ Παύλος πάλιν φησὶν. Morel. et
 Savil. καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν.
 ‡ Οὐδὲ παρελογοῦσατο, ἀνακινῶνται. Sic recte Morel. et
 Bavaricus. At Reg. et Savil. οὐδὲ γὰρ ἐλογοῦσατο, ἀνακί-
 νησεν. Perperam, ut ipse monet Savilius in notis, ubi ve-
 ram lectionem, hanc scilicet nostram, Florilegii auctori-
 tate restituit. Titmannus etiam interpres veram seculus
 ut lectionem.

d Sic recte Savil. Morel. τεχόν, perperam.

πόλεως οὕτω ποτὲ κληθείσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κακίας τὸ ὄνομα τίθησιν· οὕτω δὴ καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· τὸ αὐτὸ τοίουν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λεχτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῷ ὄνομα τέθεικε. Τότε γὰρ μάλιστα μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς γέγονε, μεθ' ἡμῶν ὄφθαι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφόμενος, καὶ τὴν πολλὴν ἐπιδεικνύμενος περὶ ἡμῶν κτηδεμονίαν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἀγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς καταβάς ὁ Δεσπότης τὴν πᾶσαν ἀνεδέξατο διορθωσιν, πόντας διαλεγόμενος, τελώναις συνανακείμενος, εἰς ἀμαρτωλῶν οἰκίας· εἰσὶν αἱ, λησταῖς παρρησίας διδοῦς, μάγους ἐφελκόμενος, πάντα περιῶν καὶ διορθούμενος, καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν ἐνῶν πρὸς ἑαυτὸν. Ταῦτα οὖν πάντα ὁ προφήτης προαναφώνει, ὁμοῦ καὶ τὸν τόκον λέγων, καὶ τὸ κέρδος τῶν ὠδίνων τὸ ἀφαντοῦν ἐκείνου καὶ ἀπειρον. "Όταν γὰρ ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἦ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν δεδοικέναι, οὐδὲ τρέμειν, ἀλλ' ὑπὲρ ἀπάντων θαρρῆν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα καὶ ἀκίνητα ἐλύθη κακὰ, καὶ ἡ κατὰ τοῦ κοινου γένους ἀπόφασις ἀνῆρείτο, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὰ νεῦρα ἐκέκοπτο, καὶ διαβόλου τυραννὶς καταλύετο, καὶ ὁ πᾶσιν ἄβαστος παράδεισος ἀνθρώφωμ ἦ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν ἠγνοίεσθαι, καὶ οὐράνιοι ἀψίδες ἀνεπετάσσοντο, καὶ ἀγγέλοις ἀνθρώπος συναναστρέφεται, καὶ πρὸς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα ἀνήγεται, καὶ τοῦ ἔδου τὸ δεσποτικόν ἀχρηστοῦσθαι, [83] καὶ ὁ θάνατος ὄνομα λοιπὸν ἔμμενον, πράγματος ἀπεστερημένον· καὶ μαρτύρων χοροί, καὶ γυναῖκες κατακλάσσαι τοῦ ἔδου τὰ κέντρα.

Ταῦτα οὖν πάντα προορῶν ὁ προφήτης ἐσκήρτα καὶ ἐχόρευε, καὶ δι' ἐνὸς ῥήματος ἡμῖν αὐτὰ ἐνεδείκνυτο, προφητεύων ἡμῖν τὸν Ἐμμανουήλ. *Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γρῶναι αὐτὸν ἢ προσλέσθαι ποτηρὰ, ἐκλέξεται ἢ τὸ ἀγαθόν, ἀπειθεὶ ποτηρὶα, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν.* Ἐπειδὴ τὸ τικτόμενον παιδίον οὐτε ἀνθρώπος ἦν ψυχῆς, οὐτε Θεὸς μόνον, ἀλλὰ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ, εἰκότως καὶ ὁ προφήτης ποικίλλει τὸν λόγον, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο λέγων, καὶ τὰ παραδόξα τιθεῖς, καὶ οὐκ ἀφειδὸς ἀπιστηθῆναι τὴν οικονομίαν διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι τέξεται ἢ παρθένος, ὅπερ ἦν ἀνώτερον^c φύσεως, καὶ ὅτι κληθήσεται Ἐμμανουήλ, ὃ καὶ αὐτὸ μεῖζον προσδοκίας ἦν, ἵνα μὴ τις τὸν Ἐμμανουήλ ἀκούσας, τὰ Μαρκίωνος πάθῃ, καὶ νοσήσῃ τὰ τοῦ Οὐαλεντίου, διὰ τὴν οικονομίαν, διαρρήθην ἐπήγαγε καὶ τῆς οικονομίας σαφεστάτην ἀπόδειξιν, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὴν πιστούμενος. Τί γὰρ φησι; *Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται.* Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη θεότητος, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο^d οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπλῶς πλάσας ἐνόκησεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῆς κησσεως ἠνέσχετο, καὶ ταύτης ἐνεαἰμηνιαίου, καὶ ὠδίνων καὶ σπαργάνων, καὶ τῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας τρωφῆς, ἵνα διὰ πάντων ἐμφράξῃ τὰ στόματα τῶν ἀρνεῖσθαι τὴν οικονομίαν ἐπιχειρούντων. Ταῦτα οὖν ἀνωθεν προορῶν ὁ προφήτης, οὐχὶ τὰς ὠδῖνας λέγει, καὶ τὸν θαυμαστὸν τόκον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν πρώτῃ ἡλικίᾳ τρωφὴν, τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐξαλλάττωσαν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι ξένον κατὰ τοῦτο ἔχουσαν. Οὐτε γὰρ ἅπαντα ἐξηλλαγ-

μένα ἦν αὐτῷ, οὐτε πάντα κοινά. Τὸ μὲν γὰρ ἐγυναικὸς τεχθῆναι, κοινόν· τὸ δὲ ἀπὸ παρθένου, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Τὸ τραφῆναι πάλιν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ καὶ τῷ αὐτῷ τοῖς πολλοῖς, κοινόν· τὸ ἰδίον δάβατον γενέσθαι ποτηρὶα τὸν ναδὸν ἐκείνον, καὶ μὴ εἰς πείραν ἐλθεῖν ποτηρίας, τοῦτο ξένον καὶ παράδειον, καὶ αὐτοῦ μόνου. Διὸ δὴ κακείνο καὶ τοῦτο τέθεικεν. Οὐ γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἀπέσι τῆς κακίας, φησὶν, ἀλλὰ ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίας αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο. "Ο καὶ αὐτὸς ἔλεγε· *Τίς ἐξ αὐτῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας καὶ, Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν.*

ζ'. Καὶ αὐτὸς οὗτος προορῶν ὁ προφήτης λέγει, ὃ *Ἄμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* Τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα φησὶν, ἔμπρῃν ἢ γυνῶναι αὐτὸν ἢ προελίσθαι ποτηρὰ, ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἐκείνης τῆς ἀπειροκακίας, ἀπ' αὐτῶν τι προοιμίων τὴν ἀρετὴν ἐπιδείξεται, καὶ οὐδὲν ἔξει πρὸς τὴν κακίαν κοινόν. Διότι *πρὶν ἢ γρῶναι παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν,* [84] *ἀπειθεὶ ποτηρὶα, τὰ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν.* Πάλιν ταῖς αὐταῖς λέξεσι αὐτὸ νόημα αἰνιττεται, καὶ ἐνδιατρέθει τῷ λόγῳ Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἦν ὑψηλὸν τὸ εἰρημένον, συνεχεῖ τῆς διηγήσεως αὐτὸ πιστοῦται. Ὅπερ γὰρ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Πρὶν ἢ γρῶναι αὐτὸν προσλέσθαι ποτηρὰ,* τοῦτο προορῶν ἠνέστα εἰπὼν *Πρὶν ἢ γρῶναι τὸ παιδίον*· καὶ ἐπιζητήσεται κέχρηται πάλιν λέγων· *ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεὶ ποτηρὶα τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν.* Τοῦτο γὰρ αὐτῷ ἰσχυρῶς ἦν τὸ ἐξαιρετόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ στρέψεν συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, τοῦτο ἀνεκρυψε λέγων· *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων ὁ ἀμαρτιαν τοῦ κόσμου.* Ὁ δὲ τὴν ἐτέρω αἰρίαν πολλῶν μάλλον αὐτὸς ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Παῦλος ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, συνεχῶς αὐτὸ ἀναδοξάζει. Ἐπεὶ γὰρ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μὴ τις νομίσει τὸ ἀπίστον, ὅτι οἰκείας ἀμαρτίας τίθει δίκην, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον ἀγει, ἵνα τὸν νατοῦ αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας ἀμαρτίας λυθῆριον ἢ δείξῃ. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὐκ ἐτι ἀποθνήσκει. Καὶ γὰρ ὁ ἀπέθανεν, ἢ ἢ ἀμαρτίας ἀπέθανεν.* Οὐδὲ ἐκείνον τὸν θάνατον, ὡς ὑποθινος ὢν, φησὶ, κατὰ τὸν τῆς ἀμαρτίας λόγον ἐπέθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων πλημμελείας εἰ τοῖνυν τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ ὅτι ὑπεύθυνος οὐκ ἐκ περιουσίας ἀποδείδειται, ὅτι οὐκ ἐτι ἀποθανεῖ· *Καὶ καταλειφθήσεται ἢ ἡ γῆ, ἢν σὺ φοβῆ, ἢ προσώπου τῶν δύο βασιλέων.* Ὅπερ συνεχῶς προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Μετὰ προφητείας ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. Το καὶ ἐπὶ τὸν Σεραφίμ κατασκευάσαντα σαφῶς ἐδείξαιμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν γὰρ μελλόντα ἐσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, εἰς βασιλεία λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐπιγὰ λέγων· *Καταλειφθήσεται ἢ ἡ γῆ. Τί ἐστι, Καταλειφθήσεται;* Ἀνεπαφός ἐσται, ἐλευθέρα ἐσται, ὅτι πείσεται ἀηδὲς, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστήσει· *Καὶ καταλειφθήσεται ἢ ἡ γῆ, ἢν σὺ φοβῆ, ὑπὲρ δέδοικας, ὑπὲρ ἧς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τῶν βασιλέων,* τοῦ τε Δαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραηλίου. Ἐἴτα ἵνα μὴ τῆς τῶν ἀγαθῶν προφητείας θαυμάστε γένηται, μετὰ τῆς εἰρήνης χαιυνότερος, ἐπιστὰς γὰρ πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· *Ἀλλὰ ἐπάδει-*

^a Sic Morel., qui *Florilegio consonat.* Savil. et Reg. omni. etc.

^b In Bibliis hic legitur ἐκλέξασθαι, ut infra.

^c Reg. et Savil. ἀνωτέρω, Morel. ἀνώτερον.

^d Διὰ γὰρ τοῦτο. Sic prius legebatur in editis. In *Florilegio* legitur διὰ γὰρ τοι τοῦτο, et paulo post ἐνόκησεν ἐν αὐτῷ· ἢν autem deerat in editis.

^e Hic legendum omnino est κατὰ τοῦτο.

^f Haec, ἐλευθέρα ἐσται, absunt a Reg. et Savil.

ritate) : idipsum itaque de Christo dicendum, quod neque ipsi ex rebus imposuerit. Tunc enim maxime nobiscum Deus factus est, cum in terra visus est, et cum hominibus conversatus est, multamque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra angelus, non archangelus nobiscum, sed ipse Dominus, qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos attrahens, omnia perstrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi miens. Hæc itaque omnia propheta prænuntiat, simul partum dicens, et partus lucrum ineffabile illud et insensum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra timendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est : id quod etiam factum est. Nam antiqua illa et immota mala sunt, lata contra commune hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradisque omnibus inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, cælestes fornices reserantur, homineque cum angelis commiscetur, ac natura nostra ad regnum solium adducitur : inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum : martyrum chori, et mulieres stimulos inferni frugerunt.

Contra Marcionem et Valentinum. — Hæc itaque omnia prævidens propheta exsultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuelem nobis prænuntians. 15. *Butyrum et mel comedit, antequam sciat ipse vel præeligere mala, eligat bonum.* 16. *(hinc antequam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Quoniam puer iste utique neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nec hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negetur œconomiae propter emicentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse parituram, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum expectatione minus erat, ne quis Emmanuelem audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem (a), a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait ? *Butyrum et mel comedit.* Id vero non divinitus fuerit, sed naturæ nostræ. Idcirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit, sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subiit, et cibum tenellæ ætati concomitantem, ut per hæc omnia os obturaret iis qui incarnationem negare auderent. Hæc itaque prævidens propheta non natalia solum et mirabilem partum dicit : sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in cubiliis usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia com-

(a) Quod dicit infra Chrysostomus Isaiam clare dispensationem, seu incarnationis, demonstrationem induxisse, ne quis in Marcionis aut Valentini morbum incideret, eo spectat quod Valentinus et Marcion dicerent, Filium non vere, sed specie tantum, carnem sumpsisse.

mania. Illud enim, ex muliere nasci, commune est ; ex virgine autem, majus quam conditio nostra ferat. Alimentum sumere rursus, ex naturæ lege est quæ cæteris competit, ac commune est ; at templum illud inaccessible esse nequitias, neque experimentum ulkum malitiæ habere, hoc novum, hoc stupendum est, et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abstinit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait : *Quis ex ipsis arguet me de peccato ? et : Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam (Joan. 8. 46. et 14. 30).*

7. Atque hic ipse propheta in sequentibus ait : *Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus (Isai. 53. 9).* Hoc certe et hoc loco ait, quia priusquam sciat ipse vel mala præeligere, ab ætate illa nullum experta malum, ab ipso principio virtutem ostendet, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Rursus iisdem verbis eandem sententiam subindicat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens : *Priusquam sciat ipse vel præeligere mala,* hoc postea subindicavit dicens, *Priusquam sciat puer;* et enarratione rursus utitur dicens : *Bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter idipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare penas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etiam quod mortuus est, peccato mortuus est (Rom. 6. 9. 10).* Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est ; sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic effecit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum obventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit : *Derelinquetur terra.* Quid est, *Derelinquetur ?* Intacta erit, libera erit¹, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times,* pro qua formidas, pro qua tremis, a facie duorum regum ; Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per bonorum prophetiam signior

¹ Reg. et Savil. hoc, *libera erit*, omittunt : sed Morel. et Bavar. habent, et Tilmannus ita legit.

evaderet, nec per pacem mollior, ejus rursus animum deratringit dicens: 17. *Sed adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt ex quo die abstinis Ephraim a Juda regem Assyriorum.* Per hæc enim indicat barbarorum irruptionem, quæ urbem a fundamentis diruerunt, ipsisque in captivitatem abreptis abierunt. Hæc vero prædicit, non ut eveniant, sed ut metu temperantiores facti, comminationem depulerent. Quia porro neque ex bonis, quæ præter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti (quod enim præter meritum hæc consequuti sint), ostendit regis animus et ingens incredulitas), neque terribilium comminatione mutati sunt, sed utriusque salutari pharmaco vehementer obstiterunt, sectionem demum profundiorum infligit, excindens putridum ulcus, et immedicabili morbo laborantes rescans. Quid sibi vult illud, *Ex quo die abstinis Ephraim a Juda regem Assyriorum?* Irrupere barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est: A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque avertent, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erunt: ab illo, inquam, die, timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi respiscatis. Atque: Ab illo die adducet eos. Non enim stant eum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis.

8. Quod igitur dicit, hoc est, Decreto suo tunc dies illas induxisset: sed expectabat Deus, et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata supplicio digna essent; id quod sæpe facere consuevit, ut cum assignatus dies advenerit, adhuc procrastinet et cunctetur; quod est maximum clementiæ ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par cesset, uti. Hæc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc diviniæ iram adfuisse, ut supplicio ad fores adducto, excitaret ad poenitentiam, meliores redderet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque, quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniores fierent. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Videam me non frustra dixisse, ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, quæ verbo timorem incutit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellerat, exercitus multitudinem indicans¹, quod illorum animos maxime terrebat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animam autem adhibe: *Et erit in die illa, inquit, sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecundiam, et quod sæpe repulsi,

¹ Reg. et Savil., *exercitus gladium indicans.* Sed Savilius in margine ponit, *forte exercitus agmina.* Porro Græce, *gladius* interpretatur *Ægeus*, *agmina* vero, *crines*; unde similitudine vocum ductus unam alteri substituendam suspicatus est.

sæpe instarent, neque tantillum respirare ipsis concederent, sed sæpe illis sexcenta negotia facerent ut muscæ vulneribus, sic continue ipsorum calamitatibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, *Ducet, sed Sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens, et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiens nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque a his comminandi initium ducit quæ jam experti erant. *Et apî, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebræus ut alunt, non dicunt, *Apes*, sed, *Crabrones* (a). Qui enim non istos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungentem vim atque pugnantem, vulnerum acerbiteriam, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem. 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in omni ligno.* Enarratis gentium terrore exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, *Castrametabuntur, sed, Requiescent* neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quæ in propria deliciis se deditorum, quasi nullo labore vi defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam et paratam prædam. Idcirco ait, *Venient et requiescent* quod victores indicat, tropæum erigentes, et post multam sudorem multasque cædes requiescente. Neque in campestri solum loco requiescent; sed quæ immensa sunt multitudo, non capax erit regio corporum, sed valles, petra, montes, saltus, et omnia obteguntur barbarorum corporibus. Quamquam et non tam feroces fuissent, neque sic superatu faciles (erant, multitudo quippe sufficiebat ad illos constatendos: quando autem utrumque aderat, et tam multitudo, et tam ingens potentia, et quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ dnam spes salutis? Illud vero, *In omni fissura, et omni ligno*, hyperbolice dictum est. Neque enim arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dicitur hyperbolem obscure adhibuit, et in metaphora corporum mansit.

Ira Dei novacula. — 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata.* Timorem per exercitus auctum rursus amplificat, ad cælum sermonem transferens ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios a Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. Novaculam autem hic vocat intolerandam ejus iram quam nemo ferre possit, facile invadentem et constantem. Quemadmodum enim pili corporis novaculaciam non sustinent, sed statim cedunt et abeunt sic et res Judæicæ iram illam a Deo immissam nunquam sustinuerint, ait.

9. Novacula igitur inebriata vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait: *Trans flumen regis Assyriorum*

(a) Hæc certe ab imperitis edidit Chrysostomus. N in Hebræo legitur *אפס*, et *apî*.

(b) In Græco, *πυρί* *ὄβριον*. Libenter credam aliquid deesse, et divinando locum Latine convertere coactus est.

ὡς ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν
λαόν τοῦ πατρὸς σου ἡμέρας, αἱ ὅπως ἦκασι,
ἐξ ἧς ἡμέρας ἀψείλεν Ἐσραῖμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν
βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Διὰ γὰρ τούτων τῶν βαρ-
βάρων τὴν ἐφοδὸν δηλοῦ, δι' ἧς τὴν πόλιν πρόβριζον
ἐπέσπευσαν, καὶ λαβόντες αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπέλ-
θον. Καὶ προλέγει ταῦτα, οὐχ ἵνα γένηται, [85] ἀλλ' ἵνα
τῷ φόβῳ γενόμενοι σωφρονέστεροι, τὴν ἀπειλὴν ἀπο-
κρούσονται. Ἐπειδὴ δὲ οὐτε ὑπὸ τῶν χρηστῶν, ὡν
παρ' ἀξίαν ἀπέηλευσαν, ἐγέναντο βελτίους (ὅτι δὲ παρ'
ἕξιν ἀπέηλευσαν, ἔδειξεν ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ
ἡ υπερβάλλουσα ἀπιστία), οὕτως τῇ ἀπειλῇ τῶν φοβε-
ρῶν μετεβάλλοντο, ἀλλὰ πρὸς ἐκείτην τῆς ἀφελείας
εἰ φάρμακον ἀντίεστησαν χαλεπῶς, ἐτάξιμι λοιπὸν
κενέραν τὴν τομῆν, τὴν σηπεδὸνα ἐκείτων, καὶ
πικ ἀνίατα νοσοῦντας ἐκκόπτων. Τί δέ ἐστιν, Ἀφ'
ἧς ἡμέρας ἀψείλεν Ἐσραῖμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βα-
σιλέα τῶν Ἀσσυρίων; Ἐπῆλθον οἱ βάρβαροι,
εἰς τὴν αὐτοῦ ἀναρπασόμενοι· ἀλλ' ἀφέντες τὸν
λαόν, καὶ τὰς δύο φυλάς, ἐτρέπησαν κατὰ τοῦ
Ἰσραήλ. Ὁ τοῖσιν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπὸ τῆς
ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἧς αἱ δέκα φυλαὶ πρὸς ἑαυτὰς
ἐπεκλύσονται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον, ὅμων
ἀποστήσαντες, τῇ τῆς οικείας ἀμαρτίας ὑπερβολῇ,
καὶ καθ' ἑαυτῶν καλέσαντες αὐτοὺς ἀπανεχθῶσιν,
ἐπ' ἐκείνης χρῆ θεοικεῖται καὶ φοβέσονται λοιπὸν.
Ὅσῳ γὰρ προβαίνονται καὶ ἐφ' ὅμας ἔξουσιν, εἰ μὴ
μετῴσοιθε. Καὶ φησιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης
ἐξῆς αὐτοῦς. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀ-
πεκθύνων, κάκιστοι ἐάλωσαν, ἀλλὰ βραχυς μεταξὺ
τῶν χρόνος.

γ. Ὁ τοῖσιν λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῇ ψήφῳ ἔκτοτε
ἐκτάχθη ἂν τὰς ἡμέρας· ἀλλ' ἀνέμενον ὁ θεός, καὶ
ἐμπερῶμεν, καίτοι τῆς ἀξίας τῶν ἀμαρτημάτων
ἔσται ἀκαιοῦτος τὴν τιμωρίαν· ὅπερ πολλαχῶς
κωδὲν εἴδατε, τῆς κυρίας παραγενομένης ἡμέρας, ἀνα-
βάλλουσαι καὶ ἀναδύουσαι· ὃ καὶ τῆς αὐτοῦ φιλα-
θρωπίας τεκμήριον μέγιστον, καὶ τῆς ἀγνωμοσύ-
νης τῶν οὐκ ἐθελοδύτων εἰς δέον αὐτοῦ κεχρήσθαι τῇ
μικρομυίᾳ ἀπόδειξις σαφεστάτη. Τοῦτο οὖν καὶ ἐν-
ταυθὰ φησιν, ὅτι ἀπὸ τότε ἡ ἀπειλὴ, ἀπὸ τότε ἡ
ἐπιφάνεια, ἐκ τότε ἡ θεήλατος ὀργή, ἵνα ἐπὶ θύρας
ἐγείνων τὴν τιμωρίαν, διανοστικῶς πρὸς μετόπισιν,
βελτίους ἐργάσεται, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνην ἄλωσιν ἐν
ἐντολῇ καταστήσῃ, μηδὲ, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀπνηχθή-
σαν, οἱ δὲ διέφυγον, βραθυμότεροι ταύτῃ γένοινται.
καὶ δοταὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος
μνίας, αἰκισμοῦσιν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου.
Ὅρα ὡς οὐ μάτην εἶπον, ὅτι τὸν φόβον ἀύξισαι
βλαβόμενος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπισταίει· τὴν
ἐπιλήθῃ; Τὸ γοῦν ἐξῆς, τοῦτο δηλοῦ, δι' ὅν ἐπαίρει
τὸν φόβον τῷ λόγῳ, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῖς δῆλα
κωδὲν, ὅπερ ἦν αὐτοῖς φοβερώτατα, καὶ τὴν εὐκο-
λίαν τῆς ἐφόδου δηλών, ὃ μετ' ὑπερβολῆς αὐτοῦς
ἐπίστατε, τὸ πλῆθος ὃ τῆς στρατιᾶς ἐμφαίνων, ὃ μέ-
λιστα αὐτῶν ἐξέστησε τὴν διάνοιαν· ταῦτα δὲ ἀπαντα
διὰ τῶν ἐξῆς ἠνέξατο. Σκόπεο δέ· Καὶ δοταὶ ἐν τῇ
ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, συριεὶ Κύριος μνίας. Ἐν-
ταυθὰ μνίας τοῦ Αἰγυπτίου ἐκάλεισε, διὰ τὸ ἀναί-
τιον καὶ ἀναίσχυντον, καὶ ὅτι συνεχῶς διακρούόμενοι
συνεχῶς ἐπέσταν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπαύειν συ-
νήρουν, ἀλλὰ μυρία παρήχον αὐτοῖς πράγματα

πολλάκις, καθάπερ αἱ μυρία· τοῖς τραύμασιν, οὕτως
διηγετικῶς ταῖς τούτων ἐπιζήνωντας συμφορας. Τού-
τους οὖν ἐξεῖ, φησὶν, ὁ θεός. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν,
ἀξίει, ἀλλὰ, Συριεὶ, τὴν εὐκολίαν ἐμφαίνων τῆς ἐν-
δόου, καὶ τὸ ἀμαχον τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, καὶ ὅτι
ἀρκεῖ νεύσαι μόνον, καὶ πάντα ἔσται. [86] Καὶ ἐκείτως
ἀπὸ τούτων πρότερον ἀρχεται τῆς ἀπειλῆς, ὡν ἡδὴ
πείραν εἰλήφασι. Καὶ τῇ μελλοσῇ, ἡ ἐστὶν ἐν χώρῃ
Ἀσσυρίων. Ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος, ὡς φασιν, οὐ
λέγουσι, μελίστας, ἀλλὰ, σφήγας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ
σφάβρα αὐτῶν ἦσαν ἐν πείρῃ, τῇ εἰκόνι τοῦ ζώου
εἰς πολλὴν αὐτοῦ ἐνεβάλλεν ἀγωνίαν, τὸ σφοδρὸν
αὐτῶν, τὸ πληκτικὸν, τὸ ἀμυντικὸν, τὸ πικρὸν
τῶν τραυμάτων, τὸ ταχὺ τῆς παρουσίας, τὸ δυσφύ-
λακτον διὰ τοῦ ζώου τοῦτου δηλών. Καὶ ἐλεύσονται,
καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φθοραῖς τῆς
χώρας καὶ ἐν ταῖς ἐρήλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς
τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν ῥαγάδα, καὶ ἐν παντί
ξόλω. Εἶπεν τὸ φοβερὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ τάχιστον
τῆς στρατιᾶς, λέγει καὶ τὰ πλῆθος λοιπῶν. Καὶ οὐκ
εἶπε, Στρατοπεδούσονται, ἀλλὰ, ἀναπαύσονται,
οὐδὲ ὡς εἰς πολέμιον ἀφικνούμενοι χώρον, ἀλλ' ὡς
τῇ οικείᾳ ἐντροφῶντες, οὐδὲ ὡς καμάτου δεόμενοι
καὶ πόνου, ἀλλ' ὡς ἐπὶ φανερῶν ἀπαντήσαντες νίκην,
καὶ ἔτοιμον ληψόμενοι τὴν ἀρπαγὴν. Διὰ τοῦτο φησιν,
Ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύσονται, ὃ τῶν νενικηκό-
των ἐστὶ, καὶ τρώματα στήσαντων, καὶ μετὰ τὸν
πολὺν ἰδρώτα καὶ τὰς σφαγὰς ἀναπαυομένων. Καὶ
οὐκ ἀναπαύσονται ἐν πεδίοις μόνον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ
πλῆθος ἀπειρον, ὃ οὐκ ἱκανὴ ἡ χώρα διέσθαι τῶν
σωμάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ φάραγες, καὶ πέτρας,
καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ πάντα καλυφθήσεται τοῖς
βαρβαρικῶς σώμασι. Καίτοι εἰ καὶ μὴ σφοδρῶ ἦσαν,
μηδὲ οὕτω ῥάδιοι, ἤρκει τὸ πλῆθος αὐτοῦς κατα-
πλήσαι· ὅταν δὲ ἀμφοτέρω ἢ, πλῆθος τοσοῦτον, δύ-
ναμις ὀ τληκαύτη, καὶ τὸ πάντων χαλεπότερον, ἢ
τοῦ θεοῦ ὀργῇ στρατηγοῦσα, ποία λοιπὸν ἐστὶ σω-
τηρίας ἐλπὶς; Τὸ δέ, Εἰς πᾶσαν ῥαγάδα, καὶ ἐν
παντί ξόλω, ὑπερβολικῶς εἴρηται. Οὐ γὰρ δὴ ἐπὶ
τῶν δένδρων ἐμελλον ἀναπαύεσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ, καθά-
περ εἶπον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἠνέξατο, καὶ τῇ μετα-
φορᾷ τῶν σφικτῶν ἐνέμενεν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξυρήσει Κύριος τῷ ἐξυρῶ
τῷ μεμυσμένῳ. Ἀξίει τὸν φόβον ἀπὸ τῶν
στρατοπέδων, ἐπιταίνει πάλιν αὐτῶν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν
τὸν λόγον ἀνάγων, δεικνύς ὅτι ὡς βάρβαροι τινες
Αἰγύπτιοι καὶ Πέρσαι, ἀλλ' ὁ θεός ἐστιν ὁ πολεμῶν
τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐρὸν δὲ ἐνταυθὰ τὴν ἀφόρητον ὀργὴν
αὐτοῦ φησὶ, καὶ ἦν οὐδεὶς ὑποσπῆται δυνήσεται, μετ'
εὐκολίας ἐπιούσαν καὶ ἀναίσχυνσαν. Ὅπερ γὰρ αἱ
ἐπίχρες τοῦ σώματος τοῦ ἐξυρῶ τὴν ἀκμὴν οὐκ ἂν
ἐνέγκαιεν, ἀλλ' εἰκονοῦσιν εὐθέως καὶ παραχωροῦσιν·
οὕτω δὴ καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα τὴν θεήλατον
ὀργὴν ἐκείνην οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε, φησὶ.

θ. Ἐρὸν τοῖσιν μεμυσμένον τὴν ἀκμάζουσαν, τὴν
μεμυσμένην τοῦ θεοῦ ὀργὴν, τὴν παπληρωμένην
ἀπόφασιν ἡμῶν ἐνδεικνύται. Πέραν δὲ τοῦ ποτα-
μοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τὰ ὃ πέραν τοῦ Εὐφρά-

ἦ. Est. Cum Savilio. existimo hic legendum esse ἀπὸ·
infra vero pro αἰετὶ legendum etiam ἐστὶ. Ex serie certe
liquet eandem utrobique vocem esse ponendam.

d Savil. addit καὶ.

ἦ Reg. καὶ πλῆθος τοσοῦτον καὶ δύναμις.

ἦ Hec. τῷ ἐξυρῶ, exciderant in edit. Morel. tantum.

ἦ Ita Morel. et Savil. In Reg. τὰ deest.

ἦ Reg. ἐπιδήσει.

ἦ sic Morel. et Bavar. ; Reg. et Savil. τὸ ἐξος, ipso
Savilio proponente τὸ ὄτιος.

του φησίν· ἄπερ ἦν ἡ Ἰουδαία, καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα ἀπὸ Περσίδος ἐπανιούσι. [87] Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀφανιεῖ, φησίν, ἔρθην. Κεφαλὴν δὲ καὶ τρίψας καὶ πώγωνα καὶ πόδας, ὀλόκληρον τὴν χώραν φησὶ τῇ παραβολῇ τοῦ σώματος, πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν περιλαμβάνων τῷ λόγῳ, ὡσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην*. Ἄπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλόκληρον· οὐ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου λέγων, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν χώραν ἐνὶ σώματι παραβάλλων. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταυθὰ φησιν, ὅτι καὶ χαλεπὴν ὑποσιήσεται τιμωρίαν πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν διὰ τοῦ ξυροῦ, τὸ δὲ διὰ τῆς σώματος εἰκόνας ἐνέφηνε, δηλώνων ὅτι ξυροῦ παντὸς χαλεπώτερον καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναλύσει ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ φερομένη φήφος, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἔρημον καταλείψει. Εἶτα τὴν ἐρημίαν ταύτην δι' ἐτέρας εἰκόνας ἐνδείκνυται. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὥστε διὰ πάντων ἀκμάζοντα μένειν τὸν φόβον, καὶ μὴ καταμαραίνεσθαι τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν τὸ οὐ προσέχουσιν χρυσίων τιων ἐπαγγελίαν· εἶναι τὸ λεγόμενον· οἱ δὲ ἀκριδῶς ἐξετάζοντες ἴσασιν ὅτι ἐπιτεταμένης ἐρημίας ἐστὶν ἀπόδειξις. Τί γὰρ φησι; *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρέψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται, ἀπὸ τοῦ πλαιστοῦ πιεῖν γάλα, φάγεται βούτυρον· ὅτι βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς*. Ταῦτα πολλῶν, ὡς ἔφην εἰπὼν, ἐρημίαν ἐνδείκνυται. Ἡ γὰρ πυρὸς καὶ κριθᾶς φέρουσα γῆ, τῶν ἀνθρώπων ἐρημωθείσα, σαφιλῆ παρέξει νομῆν τοῖς πρόβάτοις, καὶ οὕτω σαφιλῆ, ὡς διὰ τὴν εὐθηνίαν τῆς τοιαύτης τραπέζης ἀρκεῖν καὶ δύο πρόβατα καὶ δάμαλιν μίαν πηγὰς τῷ κεκτημένῳ παρέχειν γάλακτος. Ὡστε ἡ εὐθηνία τῆς εὐωχίας τῶν ἀλόγων, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας· μέγιστόν ἐστι τεκμήριον. Καὶ τὸ μέλι δὲ τοῦτο αἰνίττεται· εἰώθασιν γὰρ ταῖς ἐρήμοις ἐμφιλοχευρεῖν αἱ μέλιτται, καὶ ἐνθα ἂν πολλῆς νομῆς ἀπολαύσῃ, καὶ ἐνθα μηδεὶς ὁ ἐνοχλῶν ἦ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν αἰνίττεται, τὰ ἐξῆς δηλοῖ· *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὗ δὴν ὥσι ὁ χιλιῖαι ἄμπελοι χιλιῶν σκύλων, εἰς χέρσου ἔσονται, καὶ εἰς ἀκανθῶν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ, ὅτι χέρσου καὶ ἀκανθῶν ἔσται πᾶσα ἡ γῆ*. Πολλῆς καὶ τοῦτο δυσπραγίας σημεῖον, ὅτι μὴ ὀρη καὶ νάπη, ἀλλ' αὐτὴ ἡ βαθύγειος καὶ πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς ἐπιμελείας ἀκάνθας φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ τιμῆμα τῶν ἀμπελῶν τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπιδειξῆται, καὶ τὴν πολλὴν τῶν γεωργῶν ἐπιμέλειαν. Ἄλλ' ὁμως ἐκεῖνα τὰ οὕτως εὐθηνούμενα, φησὶ, καὶ γεωργικῶν ἀπολαύοντα χειρῶν, εἰς τσαυτήν καταστρέφει τὴν ἐρημίαν, ὡς ἀκάνθας μὲν ἀντὶ ἀμπελῶν φέρειν, τοσοῦτον δὲ παρέμειναι τοῖς εἰσιούσι τὸν φόβον, ὡς μηδένα τολμῆν γυμνὸν καὶ ἀοπλον εἰσέναι. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐρημίαν ἐμφαίνων τοῦ τύπου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτόθι τῶν θηρίων διατριβήν. Κατασίαιας ποίνου αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριθείας· κατεργασάμενος αὐτοὺς τῷ φόβῳ, πάλιν ἀνήσειν ὄλιγον, τὰ χρηστὰ ἀναμίξας, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολήν, ἵνα ἐκατέρωθεν μάθωσι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. [88] Ἄλλὰ τοῖς μὲν φοβεροῖς ἐνδιαιτρίθει, τὰ δὲ χρηστὰ εὐθέως εἰπὼν ἀπαλλῆττεται. Τί δὴ ποτε; Ὅτι μάλιστα τούτου εἰδόντο τοῦ

τῆς ἐπιτιμήσεως φαρμάκου τότε· διὸ δὴ αὐτὸ μετὰ σαφιλίας ἐπέθει, ὥστε ἐνδοῦναι μικρὸν ἀπαυθεῖσαι, καὶ ταύτην πάλιν εἰς ἀρετὴν ἐκκαλέσασθαι, καὶ τὰ χρηστὰ ἀναμίγνυσι, λέγων· *Πᾶν δρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθείσεται*. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ βαθύγειος ἐρημος ἔσται, οὕτω καὶ ἐν τῇ καταλαγῇ πάλιν καὶ ἡ τραχεῖα τὰ τῆς λιταρῆς ἐπιδειξεται γῆς, ἀροτρον δεχομένη καὶ σπέρμα. Τοῦτων δὲ γενομένων, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἅπαντα ἔσται, εἰρήνη καὶ ἀδεια, καὶ τὸ θαρσεῖν, καὶ μὴ δεδοικέναι, καθάπερ ἐμπροσθεν. Οὐ γὰρ μὴ ἐκέλεθ, φησίν, *ἐκεῖ φόβος*. Ἔσται δὲ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀπὸ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων καὶ κτήρια βοῶς. Καὶ διὰ τούτων πάλιν τὴν εὐθηνίαν αἰνίττεται, ὡσπερ καὶ ἐμπροσθεν προῶν λέγει· *Μακάριος ὁ σπεῖρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βούς καὶ δρος κατεῖ*. Ὡσπερ γὰρ, ὅταν ἐρημίαν παραστήται βούληται, Σιρῆνας καὶ Ὀνοκονταύρους εἰς μέσον ἀγει τῷ λόγῳ· οὕτως, ὅταν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τὰ χειροῦθη καὶ τιθασά τῶν ζώων, καὶ συνεφαπτόμενα τῶν γεωργικῶν προῶν ἦμῖν, ταῦτα πανταχοῦ δείκνυσι φαινόμενα, ἀπὸ τούτων τὰ ἐκ τούτων ἐμφαίνων, γεωργίαν καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν διακονίαν.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μὲ· *Λάβε σεαυτῷ τόμον χάρτου καινόν, μέγαν, καὶ γράψον· εἰς αὐτὸν γράψιδι ἀνθρώπου, τοῦ οὐδέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων*. Πάρεστι γὰρ· καὶ μάρτυράς μοι κολήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰερῶν, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτην, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκε υἱόν. Καὶ εἶπέ μοι Κύριος· *Κάλιστον τὸ δρομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον· οὐδέως προνομήσον*. Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὴν παιδίον καλεῖν κατέρω ἢ μητέρα, λήψεται ἔνταμιον Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας, ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.

α'. Δοκεῖ μὲν ἀπηρησθαι κατὰ τὴν λέξιν ταῦτα τὶ δύο προστάγματα, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχειν· πρὸς ἄλληλα· εἰ δὲ τίς ἀκριδῶς ἐξετάσει τῶν νοημάτων τὴ δύναμιν, πολλὴν δὴσεται τὴν συγγένειαν, καὶ τὸν σκοπὸν ἔνα. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον εἰπεῖν, τίνας ἔνεκε τὸ τῆς προφητείας εἶδος εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἡνέχθη βίον. Τίνας οὖν ἔνεκεν εἰσηνέχθη, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Μέλειν εἰσθεν ὁ Θεὸς καὶ βραδύνειν πρὸ τὰς τῶν ἀμαρτανόντων τιμωρίας, ὡσπερ οὖν ταχὺ ἔστι καὶ οὕτως εἰς τὰς τῶν κατορθούντων εὐεργεσίας. Τοῦτο τοὺς [89] βραθυμότερους ἀναπίπτειν παρασκευάζει, τὸ μὴ κατὰ πόδας ἔπισθαι τῶν πλημμελῶν τῶν δικῶν. Ἰνα οὖν καὶ ὁ Θεὸς τὴν μακροθυμίαν ἐπιδεικνύηται τὴν ἑαυτοῦ, καὶ μηδὲν ἐντεῦθε ἐκείνοι γίνωνται βραθυμότεροι, τὸ τῆς προφητείας κατασκευάζει φάρμακον, οὗ τῆ πείρας τῶν κολάσεων ἀλλὰ τῇ προγνώσει παιδεύων τοὺς ἀμαρτανόντας τέως, ἵνα ἂν μὲν βελτίους γίνωνται τὰς ἀπειλὰ ἀκούοντες, τὴν διὰ τῆς πείρας κόλασιν διακρούσωνται· ἂν δὲ ἐπιμείνωσιν ἀναισθητοῦντες, τότε δὴ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγάγη. Τοῦτο συνιδῶν ὁ διabolos, καὶ τὸ κέρδος ἠλίχον ἐστὶν ἐνωσῶν, τοὺς ψεῖδοπροφήτας ἀνήκεν, οἱ τοῖς προφήταις ἀπειλοῦ λίμους, λοιμοὺς, πολέμους, βαρβάρων ἐφοδῶν, ἀνέλεγον, χρηστὰ ἀπαγγέλλοντες. Ὡσπερ γὰρ ὁ Θεὸς τὸ φόβῳ τῶν βημάτων ἐβούλετο τὴν διὰ τῆς πείρας ἀπκρούεσθαι τιμωρίαν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος τούναντι εἰργάζετο· τῇ χάριτι τὸν λόγον ἐκλύων καὶ βραβή

^d In Bibliis τόμον καινὸν μεγάλον, καὶ γράψον.

^e Tὸν ἱερὰ deest in Bibliis τῶν Ο'.

^f Reg. ἔτι, male. Infra putat Savilius legendum es συνέργειαν. Editi συνέργειαν. Bavaricus συγγένειαν.

^g Legendum videtur τῶν λέγων.

^a Reg. ἐπαγγελίαν melius quam ἐπαγγελίας, ut habent Savil. et Morel.

^b In Bibliis πᾶς τόπος οὗ ἐὰν ὦσι.

in Euphratem videlicet : ut erat Judæa et Palestina omnis a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, positus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit sub comparatione corporis, eamque totam sermone completur, quemadmodum initio dicebat : *Omne caput ad labrem, et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas (Isai. 1. 5. 6)* : non de uno tantum dicens homine, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit : totam terram pave subituram supplicium esse. Et hoc quidem per novaculam, illud vero per corporis imaginem declarat, ostendens, decretum a Deo latum acerbius quam novaculam quamlibet et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relicturam esse. Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor semper vigens maneat, et angor longitudine sermonis non minuat. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa completi : sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait ? 21. *Et erit in die illa, natriet homo vitulam boum, et duas oves. 22. Et erit, ex plurima portione lactis, comedet butyrum, quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Hoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præiecit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli sufficiant oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat : solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruuntur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus dici potest. 23. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vinee mille siclorum, in incultam erunt, et in spinam. 24. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta a spinis obsita erit omnis terra.* Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit, sed ut naturam terræ demonstraret, multamque coluorum curam. Attamen illa quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in hanc vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferat, et tantum incutiant ingredientibus terrorem, ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero et solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore percolato, ipsisque vehementi incusso metu, rursus terrorem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius ; ut utriusque Dei potentiam perciperent. Verum in terribilibus diutius insistit, hæc vero statim ut dixit, intermittit. Quare ? Quia hic maxime increpationis pharmaco tunc egebant ; et ut postquam copiose illud apposuit, quo sinat pauper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos

evocet, bona intermiscet, dicens : 25. *Omnis mans aratro sulcatus arabitur.* Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit : sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirunt, et aratrum excipient atque semen. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur ad erunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor ut pridem. Nam ait, *Non ingreditur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait : *Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant (Isai. 32. 20).* Quemadmodum enim, cum solitudinem vult significare, Sirenas et Onocentiauros in medium adducit (*Isai. 13. 21. 22*) : sic, cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia, quæque agriculturæ inserviunt ubique conspicua exhibet, ab his ea quæ eorum ministerio sunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

CAPUT VIII.

1. *Et ait Dominus ad me : Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter deprædationem faciat spoliatorum. 2. Adest enim : et testes mihi fac facies hominæ, Uriam sacerdotem¹, et Zachariam filium Barachia.* 3. *Et accessit ad prophetissam, et in uero accepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare. 4. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

1. Hæc duo præcepta secundum litteram videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere : si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophetia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecta sit, necesse est dicere. Solet Deus ad pœnas peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decendant, eo quod ultio scelerrim non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetiæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præscientia erudiens peccatores, ut si auditis comminationibus meliores evadant, pœnæ experimentum depellant : sin vero sine sensu maneat, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspicuus diabolus, et quantum hinc lucri foret cogitans, pseudopphetas inmisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annuntiantes. Quemadmodum enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere, sic et diabolus contrarium operabatur ; verborum illecebricos emolliens et segniores reddens, necessitatem

¹ Vox, sacerdotem, deest in Bibliis LXX.

afferebat ut supplicia re ipsa experirentur. Hinc, quia postea pseudoprophetae fidem habentes, ac virtutis exercitium contemnentes, sed in peccatis suis permanentes, sibi supplicium attrahebant, ac per exitum prophetarum veritas ostendebatur, et pseudoprophetarum mendacium detegebatur, aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suas: enim ipsis, qui decepti faciles erant, has quæ accidebant calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligenter ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænantiat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos eventus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem: *Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas: Idola mihi fecerunt, et sculptilia et conflabilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi (Isai. 48. 4. 5. 8).* Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædicens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati cum essent, dicturos esse, Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id fingitis post eventum: non enim nostis ea quæ eventura sunt: undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit? vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia consensens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur; neque modo scribi, ne liceret eis dicere, Hoc postea finxit; sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait: *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam;* ut quando rerum exitus erit, et illi dixerint, Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant impudentibus illis os obtulerent. Ideo ait, *Sume chartæ tomum novum,* ut ne si vetus jam sit, cito pereat; sed qui multo duret tempore, et per scripta illos iacuset. *Et scribe stylo hominis,* id est calamo, quæ futura sunt. Quenam futura sunt? Bellum, victoria barbarorum, spoliolorum deprædatio, exaviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, *Ut velociter deprædationem faciat spoliolorum. Adest enim.* Quid sibi vult illud, *Adest enim?* Hæc duo significat: nempe jam tunc peccatorum magnitudinem ultionem expetiisse, et in foribus jam esse vindictam: ipsam vero cunctari, patientia sua volens illos meliores reddere, et ultionem anoverere: ipsique facile esse solo muta omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant, Ne putetis, inquit, vix longitudinem, exercitusque multitudinem cunctationem quamdam allatum esse; id quod solet apud homines accidere.

2. *Deo adest is qui procut est.* — Nam Deo adest is qui procut est: ita facillimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiamsi illi magno numero sint, illos statim adducere vobisque

sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie.* Cujus rei testes Temporis: ut si scripta calumniis impetantur, homines adhuc viventes, qui dum hæc scriberentur præsentibus erant; tempusque apprimere noverant quæ hæc dicebantur, possint os obturare impudenter oblatrantibus. Eidem hæret argumento id quod sequitur, clarius rei probationem inferens. Quomodo et quæ ratione? Ipsa verba audiamus. *Accessit enim, ait, ad prophetissam.* Uxorem propriam sic forte vocavit, quod illa etiam prophetico Spiritu dignata fuisset: nam non viris modo hæc munera dabantur, sed in muliebrem etiam sexum transierant. Neque enim in saecularibus negotiis officia distinguuntur, et alii virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illæ functiones inter se commutari: ita se res habet in spiritualibus; sed paria sunt certamina, communes coronæ. Et hæc utique videre est in Veteri et in Novo Testamento, in toto humano genere contingere. Cum hac igitur ex lege matrimonii congressus cum casel prægnantem illam effecit. Et postquam natus esse puer, nomen novum et admirandum ipsi imposuit quod futurorum historiam complecteretur. Quid enim ait? *Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare* ut etiamsi scriptis fides non haberetur in tomo positus, appellatio pueri futurorum historiam complectens et ante eventum rerum imposita, ac frequenter omni tempore prolata, vel impudentissimorum ora consuaret. Quid enim hæc propheta non post eventum effinxerit, sed longe ante præviderit, etiam si qui e studio ingrati stupidique erant hinc ut crederet adduci poterant, qui ante rerum eventum huiusmodi viderant sic appellari, et futurarum calamitatum doctrinam sic prædicare. Ideoque propheti vim interpretatur, tempusque accurate significat. In verbis: *Quia antequam sciat puer vocare patrem et matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Samaritarum a rege Assyriorum.* Quod dicit, huiusmodi est: In tempore, inquit, immaturæ ætatis, cum nondum possit loqui, victoria et trophæa erunt; non quod possit aciem instruere, hostesque profligare: sed quæ ætas illa, sive tempus illud elapsum antequam puero loqui possit, omnia tradat hostibus. 5. *Et adje Domini ad me loqui adhuc: 6. Eo quod non velti i populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vult i brebe Rasin et filium Romeliæ regem super vos, 7. prop hoc ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis factem, multam, regem Assyriorum.* Deus pro more suo non solum pœnas prædicat, sed causas affert, ut auditors erudiat: id hoc etiam loco facit. Ubi enim prædixit devastationem per alienigenas futuram, abrepta spolia, et barbarorum irruptionem prænuntiavit, causam belli dicit. Quenam hæc? Ingratus civitem incoletum animas. Quoniam, inquit, cum reges habeant moderatum, mitem et mansuetum, ab resiliunt, tyrannosque optant, et sub alieni imperium transfugere conati sunt, felicitatem suam non ferentes, desiderium eorum copiosius explebunt barbarum quemdam et inhumanum adducens. Me

πνίκας ποιῶν, εἰς ἀνάγκην καθίστασι τοῦ τῆν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπομείναι τιμωρίαν. Εἶπα, ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα τοῖς ψευδοπροφήταις πιστεύοντες, καὶ κητὴς οὐδένα ποιούμενοι λόγον, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις ἐμμένοντες ἐφείλοντο καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ πάλους καὶ ἡ τῶν προφητῶν ἀλήθεια ἐκείνη, καὶ τὸ τῶν ψευδοπροφητῶν ψεῦδος διελέγμετο, ἔερον πάλιν κατασκευάσαι μηχανήματα πρὸς ἐπιλείαν τῶν ἀπισκομένων. Ἀνέπειθς γὰρ αὐτοὺς ἐξέπατήτους ὄντας, ὅτι διὰ ταῦτα τὰ θεινὰ τὰ συμβαίνοντα, ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ὀργῆς ἐγένετο, ἀμελουμένων παρ' αὐτῶν καὶ καταφρονουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ ὄλεαρ ἀναιρῶν ὁ θεός, πρὸ πολλῶν ἄνωθεν ἡσυχῶν τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβαίνειν, μᾶλλον δὲ ἐπιπέσειν αὐτοῖς, ὡς θεινὰ προλέγει, ἵνα μὴ ἐξῆ τοῖς ἐξαιτιῶσιν αὐτοὺς, τῆ τῶν δαιμόνων ὀργῆ λογίζεσθαι τὰ συμβαίνοντα. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος ταῦτα λέγω, ἕκαστος Ἰσραὴλ λέγοντος· Ἐγγὼν δεῖ σκληρὸς εἶ, κλιροποιήσῃ σου, καὶ τὸ μέγεθος σου χαλκοῦν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐλάλησάν μοι, ἵνα μὴ εἰπῶν, ὅτι ἡ εὐλογία μου ἐποίησεν, καὶ ἡ εὐλογία μου, καὶ τὰ χεῖρτά μου ἐποίησεν. Οὕτως ἔλαττω, οὕτως ἀκουσά σοι ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν, ὅπερ ἔφη, ὡς καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ἔστιν ἰδεῖν, ἐκείνοις πάντα ἀντιθέσαν, φθάνει ἡ προφητεία ταύτην ἀναιρῶσα τὴν ἀπάτην, καὶ πρὸ πολλῶν αὐτὰ διαγορεύουσα ἤσυχον. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως εἰκόσ τῆν αὐτοῦς ἐπιπρονοῦντας λέγειν· Οὐ προσέπετε, οὐ προνοήσαμεν, νῦν πλάττεσθε μετὰ τὴν ἔκθασιν· οὐ γὰρ εἴδετε τὰ συμβαίνοντα· πῶθεν οὖν τοῦτο ἔβη, ὅτι εἰρηκαὶ ὅρα πῶς σαφῶς ἀφικνόντο αὐτοῖς κατασκευάζει τὸν ἔλεγον, καὶ τὰ ἀναισχυντὰ ἀπορῶντων στόματα. Ὅθεν ἀφίπτοι εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ κευθεῖν καὶ ἐν γῆτι γραφῆναι τὰ λεγόμενα, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς γραφῆναι, ἵνα μὴ ἐξῆ αὐτοῖς λέγειν, ὅτι μετὰ ταῦτα ἐπίστασεν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρας τῶν γραμμάτων καλεῖ ἐκείνους ἀξιοπίστους καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιωματός καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου. Ποίησον γὰρ μοι, φησὶ μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ Ζαχαρίαν ἵνα ὕσαν ἐξέλθῃ, [90] καὶ λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἐβλήθη ταῦτα πρὸ πολλῶν χρόνων, τὸ βιβλίον ἐξενεγκῆν καὶ οἱ μάρτυρες οἱ παρόντες καὶ ἀναισχυντοῦντες ἐπ' αὐτοῖς ἐπιστοιμίσωσι. Διὰ τοῦτο φησὶ, Ἀλλὰ χάρτα τέμνον καινόν, ἵνα μὴ παλαιωθείς ἀποληθῆται, καὶ μὲν τῶν χρόνων παρεκτεινόμενος, καὶ κατηγορηθῆν διὰ τῶν γραμμάτων αὐτῶν. Καὶ γράψον γραμμάτι ἀνθρώπου, τοῦτέστι καλὰμυ, τὰ μέλλοντα ἐπισσῆσαι. Τίνα δὲ τὰ μέλλοντα; Πόλεμος, νίκη βαρβαρικῆ, λαφύρων διανομή, σκύλων ἀρπαγή. Ταῦτα πάντα, φησὶν, ἅπαντα γράψον, τοῦ ταχέως προνομήσει μοι σκύλων. Πάρεστι γὰρ. Τί ἐστι, Πάρεστι γὰρ; Δύο ταῦτα δηλοῖ αὕτη ἡ ῥῆσις· ὅτι τότε τῆ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν τὸ μέγεθος ἀπῆγει τὴν ἔσιν, καὶ ἐπὶ θύραις ἡ τιμωρία. Αὐτὸς δὲ ἀναβάλλεται, τῆ μακροθυμίᾳ βουλόμενος αὐτοὺς βελτίους ποιῆσαι, καὶ ἀποκρυβεῖσθαι τὴν τιμωρίαν· καὶ ὅτι ἔβησαν αὐτῶν καὶ εὐκόλον νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα εἰς χάριν ἀγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ βαρβάρων ὁ λόγος ἦ τῶν μελλόντων ἐπιστρατεύσει, Μὴ νομίσητε, φησὶ, ὅτι τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος, καὶ τῆς στρατείας ὁ τὸ πλῆθος μέλλουσιν τίνα ποιεῖ· ἅπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἔσσεσθαι ἔτι.

Ἐπεὶ γὰρ θεῶν παρέστηκεν ὁ πόρρωθεν ὢν· οὕτως ἔτι Reg. et Savil. At Morel. et Bavaricus τὰ μελλόντων καταλήψεσθαι, omissis quibusdam.
Reg. et Savil. αὕτη ἡ κρίσις, minus recte, nisi fallor: enim hic de iudicio quoniam agitur.
Legendum pulo τῆς στρατείας.

αὐτῶν βῆθρον καὶ εὐκόλον ἐν μιᾷ καιρῷ ῥοπή, καὶ ἐν ἀκαριαίῳ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, κἂν πλείους ὦσιν, ἀγαγεῖν εὐθὺς καὶ ἐπιστήσαι. Καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραζίου. Μάρτυρας τίνος; Τοῦ χρόνου· ἵνα κἂν τὰ γράμματα συκοφανηθῶσι. οἱ ζῶντες ἀνθρώποι καὶ παρόντες ἡνίκα ἐγράφετο, καὶ τὸν χρόνον σαφῶς εἰδότες, πότε ταῦτα ἐλέγετο, δυνηθῶσιν ἐπιστοιμίσαι τοὺς ἀναισχυντεῖν ἐπιχειροῦντας. Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχεται καὶ τὸ ἐξῆς, σαφέστερον ἐπάγον τὸν ἔλεγον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῶν ῥημάτων αὐτῶν ἀκούσομεν. Προσηλῶσ γὰρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφήτιν. Τὴν γυναικῆ τὴν ἰδίαν ἐβόησε ἐκάλεισεν Ἰσως, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν Πνεύματος ἡξιώσθαι προφητικῶν· οὐ γὰρ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν χρισμάτων εἰσῆμαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γυναικεῖον διέβαινε φύλον. Οὐ γὰρ ὡςπερ ἐν ταῖς βιωτικαῖς χρείαις διήρηται τὰ γένη, καὶ ἄλλα μὲν ἀνδρῶν, ἄλλα δὲ γυναικῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ οὐκ ἂν δυνηθῆεν τὰ ἀλλήλων ἀνταλλάξασθαι, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· ἀλλ' ἴσοι οἱ ἀγῶνες καὶ κοινοὶ οἱ στέφανοι. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ μετὰ ἀκριθείας ἴσοι τις ἂν, καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἀσυνβαίνον. Ταύτη τοίνυν ὁμιλήσας νόμῳ γάμου, κύνειν παρεσκευάσσε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον ἐτέχθη, ἐπιτίθειν αὐτῷ ὄνομα καινὸν καὶ παραδόξον, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσομένων ἔχον. Τί γὰρ φησὶ; Κάλισσον τὸ δρομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλωσον, ὡς εὐχόμενοι ἵνα κἂν τὰ γράμματα ἀπιστηθῆν τὰ ἐν τῷ τόμῳ κείμενα, ἡ προσηγορία τοῦ παιδίου τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδοσῶν [91] ἔχουσα, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γενομένων τεθείσα, καὶ συνεχῶς παρὰ πάντα καλουμένη τὸν χρόνον, καὶ τῶν σφόδρα ἀνασχυρτεῖν ἐπιχειροῦντων ἀπορῶντων τὰ στόματα. Ὅτι γὰρ οὐ μετὰ τὴν ἔκθασιν ἐπίστασεν ταῦτα ὁ προφήτης, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτὰ προσέειπε, καὶ οἱ σφόδρα ἀγνωμονεῖν ἐπιχειροῦντες ἠδύναντο πείθεσθαι, οἱ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ τὸ παιδίον ὄρωντες καλούμενον, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀνακηρῦττον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐρμηνεύει τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνεται μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λέγων· Δίδοι πρὶν ἢ γινῶσκειν τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήθησται δὲ ταμίαν Δαμασκού, καὶ τὸ σκύλα Σαμαρείας ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν τῷ χρόνῳ, φησὶ, τῆς ἡλικίας τῆς ἄωρον, καὶ μηδέπω φθέγγεσθαι δυναμένης, τὰ τῆς νίκης ἔσται καὶ τῶν τροπαίων, οὐκ ὡς τοῦ παιδίου δυναμένου παρατάξασθαι, καὶ καθελεῖν τοὺς πολεμίους; ἀλλ' ὡς τῆς ἡλικίας ἐκείνης, τοῦτέστι, τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς τοῦ παιδίου διαλέξεως παραδιδόντος ἅπαντα τοῖς πολεμίους. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσει μοι εἰ· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαόν τούτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν ῥυτίαν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελλοῦ βασιλέα ἐφ' ὧμόν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὧμῶν τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, ἐδ ἰσχυρόν καὶ τὸ πολύ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅπερ ἔθος ἐστὶ τῷ Θεῷ, μὴ μόνον τὰς τιμωρίας προλέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τιθέναι, ὥστε καὶ ταύτην παιδεύσαι τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ τὴν τῶν ἀλλοφύλων διανομήν, καὶ τὰ σκύλα, καὶ προλέγων τὴν τῶν βαρβάρων ἐροδόν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου. Τί; δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἀγνο-

ἡ Παρὰ πάντα τὸν βίον, per totum genus humanum, per totum mundum. Apud Enseblum PIER. Evang. in fine: ὁ σύμπασι τῶν ἀνθρώπων βίος, totum genus humanum, totus mundus. Athanasius Tom. I. p. 1233, E: καταλαθονόμενον τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, superbe agentes adversus genus humanum.
* Reg. παρὰ πάντα; ἀλοουμένη τῶν χρόνων.

μὸσύνῃ τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων. Ἐπει γὰρ βασιλεῖα ἔχοντες, φησὶν, ἐπεικὴ καὶ πρῶτον καὶ ἡμερον, ἀπεσιρτήσαν, καὶ τυράννων ἐπεθύμησαν, καὶ πρὸς ἀλλοτρίαν ἀρχὴν αὐτομολήσαι ἠπεύχθησαν, τὴν οἰκίαν εὐπραγίαν οὐ φέροντες, μετὰ πλειονος * τῆς περιουσίας πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, βάρβαρόν τινα καὶ ἀνήμερον ἄγων ἄνθρωπον. Κέχρηται δὲ μεταφορικῶς ταῖς λέξεσι, τὸ τε ἦθος τοῦ ἐγχωρίου δηλῶν βασιλέως, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαρβάρου· ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὅπερ ἔφη ἄελ, τὸν λόγον ἐμφαντικώτερον κατασκευάζων. Διὰ τοῦτο φησὶ· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλῶδμ· οὐ περὶ ὕδατος λέγων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πηγὴ ἡρέμα καὶ ἀσφωφῆτι πρόεισι, τὸν ἀτάρακτον καὶ ἐπεικῆ τὸν τρόπον τοῦ τότε βασιλεύοντος τῇ ἡρέμῃ τῶν ὀδάτων ὡς διεξῶν παραβάλλει, καὶ Σιλῶδμ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ἀνεπαχθῆς καὶ ἡρεμον· ὃ μεγίστην φέρει τοῖς ἀρχομένοις κατηγορίαν, ὅτι μὴ βαρῶν ἔχοντες ζυγόν, νεωπερῶς ἐπιχειροῦν, καὶ ἀλλοτρίους ἑαυτοὺς διδόναι βασιλεύσει. Ἐπει οὖν οὐ βούλονται, φησὶ, τὸν ἡμερον καὶ ἐπεικῆ, ἀλλὰ τὸν Ἰρασὶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰρωμελίου, ἐπάγω, φησὶ, τὸν Βαθυλῶνιον· καὶ τὸ ραγδαῖον αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ὕδωρ ποταμοῦ φησὶ πολὺ καὶ ἰσχυρόν.

γ. Ἐπιταρμηνεύων τὴν μεταφορὰν φησὶ· Τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. Ὁρᾷς πῶς ἀδιάπτωτος ὁ λόγος ὁ ἐμπροσθεν ἡμῖν λεχθεὶς φαίνεται· ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἑαυτὴν ἐρμηνεύειν εἰωθεν ἡ Γραφή; Ὅθι καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰπούσα γὰρ ποταμὸν, [93] οὐκ ἐναπέμεινε τῇ μεταφορᾷ, ἀλλ' εἶπε, τίνα φησὶ ποταμὸν, Τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ἡμῶν, καὶ περιπατήσεται ἐπὶ πᾶν τεῖχος ἡμῶν. Καὶ ἀρελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δυνατὸς κεφαλὴν ἄρει, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαι εἰ. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Δεικνύς ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλ' ὀργῇ θεηλάτῃ συμθήσεται τὰ λεγόμενα, οὐχ ὡς πολέμιον αὐτὸν παρατατόμενον ὑπογράφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παρεσκευασμένην ἀρπαγὴν ἔχοντα. Οὐ γὰρ στήσεται, φησὶ, καὶ παρατάξεται, ἀλλὰ τῷ πλήθει τῶν σωματίων καλύψει τῆς γῆς τὴν ὄψιν, καὶ μετ' εὐκολίας περιέσται. Εἶτα καὶ ἐν τῇ ὀργῇ πολὺ τὸ τῆς φιλανθρωπίας. Οὐ γὰρ ἀνασπάσασθαι ὁ αὐτῶν τὴν πόλιν ἀπειλεῖ, ἀλλ' αἰχμαλωσάν τινά καὶ ἀπαγωγὴν προκῆγει, τοὺς λοιπομένους βουλόμενος τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ σφρονεστέρους ποιῆσαι. Ἀρελεῖ γὰρ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, φησὶ, ἄνθρωπον, ὃς δυνατὸς κεφαλὴν ἄρει. Τοὺς ἐν δυναστείᾳ, φησὶ, τοὺς πάντα ἄγοντας

καὶ φέροντας ὁ, τοὺς τῷ πλήθει λυμαινομένους, αἰχμαλώτους ποιήσει καὶ δούλους, ὥστε τότε τοὺς καταδεεστέρους ἀναπνεύσαι μικρὸν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ἀπαχθέντων, καὶ τῆς οἰκείας ἐλευθερίας ἀδεία γενέσθαι βελτίους. Διὰ τοῦτο φησὶ· Δυνατὸν συντελέσασθαι εἰ· τουτέστι, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ἐνεργεῖν δυνάμενον τὸν ὀτιοῦν πρᾶξι ἰσχύοντα. Καὶ πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς δὲ, δι' αὐτῆς τῆς ὄψεως ἰκανῶς ὑμᾶς καταπλήξει φησὶ, ὁ βάρβαρος, πᾶσαν τὴν γῆν πληρῶν τῶν βαρβαρικῶν σωματίων. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνώτε, ἔσθη καὶ ἡττᾶσθε· ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς καὶ ἰσχυρότερος ἡττᾶσθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε πάλιν ἡττηθήσεσθε. Καὶ ἦν ἂν βουλήν βουλευσῆσθε, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ὃν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν τοῦ Ἐξεκίου νίκην ἐνταῦθ προλέγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον καὶ τὴν νίκην αὐτῆς τὴν αἰτίαν. Εἰ γὰρ καὶ ὄπλα παρ' ἐκείνου φησὶ, καὶ στρατόπεδα ἀπειρα, καὶ ἐμπειρία πολὺ μική, ἀλλ' ἡ πάντων δυνατωτέρα συμμαχία μετ' ἡμῶν, τουτέστιν ὁ Θεός. Ἦλθε μὲν γὰρ ὁ βάρβαρος καθὼς ἠπελιθῆσεν ἐμπροσθεν, καὶ πολλὰς λαθῶν πλείεις ἀπῆλθε· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρατεύσας, τάναντι ἔπαθε. Καὶ ταῦτα τῶν οὐ προφήτης προλέγει, καὶ τὸν τῆς νίκης αἴτιον ἀνακηρύττει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους ἀποτεινὸν τὸν λόγον. Μὴ γὰρ δὴ ἡ προτέρᾳ νίκῃ θαρρήσεται, φησὶν· ἐν γὰρ τῇ νικῇ ἐφόδῳ μεγίστη παρὴν ἡμῖν ἡ συμμαχία. Γνώτε τοίνυν τοῦτο αὐτὸ, καὶ ἀπόστητε, ὡς ἀδύνατοις ἐπιχειροῦτε. Εἶτα τὸν αἴτιον τῆς νίκης ἐκείνης ἐμφαίνων, καὶ ὅτι πρὸς τὰς ἐσχατίας ἀφίξεται τῆς γῆς ἡ φήμη· κατορθώματα [93] φέρουσα, φησὶν· Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Οὐδεὶς γὰρ ἀνήκους τῶν τῶν συμβάντων ἐν Ἱεροσολύμοις γέγονε. Διὰ τοῦτο φησὶ· Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ οἱ ἰσχυροί ἡττᾶσθε. Μεγάλην γὰρ ἐπὶ βώμῃ δόξαν ὁ βάρβαρος τότε ἐκείκτητο. Ἰσχυροὺς δὲ ἐνταῦθα οὐ τοῖς ἐν τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ μεγάλους φησὶν, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ, καὶ τῇ τῆς ἰσχύος περιφανείᾳ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, φησὶ πάλιν ἡττηθήσεσθε, καὶ ἦν ἂν βουλεύσησθε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος, καὶ λόγον ὃν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ πονηρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν βουλεύματα καὶ προσεδόκων τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάρβρων ἀνασπασαί, καὶ οὕτως οἰκαδὲ ἀπελεύσεσθαι, καὶ τὰ βλεψύματα αὐτῶν ὁ προφήτης εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησὶ Μέχρι τῶν βημάτων ἅπαντα στήσεται. Εἶτα ἔπε πρᾶγματα ἀπήγγειλε φύσιν ἀνθρωπίνῃ ὑπερβοντα, ἀξιώπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ κατορθούτου καταφεύγει συνεχῶς, λέγων· Ἐμοὶ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ὅτι αὐτὸς ἅπαντα ταῦτα διασκεδάσει τὰ μηχανήματα. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα.

* Sic Savil. et Reg. Al Morel. et Bavar. μετὰ πολλῆς.

ἢ Reg. τῇ ἐρημίᾳ τῶν ὀδάτων, minus recte. Paulo post Bavar. ἀνεπαχθῆς καὶ ἡμερον.

* Omnes ἀνασπάσασθαι, præter Morel., qui habet ἀνασπασαί. Infra Savil. τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ, male pro ληφθέντων, ut ipse notat in marg.

ἢ Reg. et Savil. φέρεσθαι, male, ut ipse Savillus vertit.

harice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam: id vero facit, quod semper dixi, ut majorem sermonis emphasin exhibeat. Ideo ait, *Eo quod nolint aquam Siloam*: non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus, qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et Siloam ipsum vocat, quod lenis sit et mansuetus: id quod maximam subditis affert criminationem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggredi tentabant, alienisque regibus sese dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed basin et filium Romeliæ, inducam Babylonium; impetumque exercitus illius aquam fluminis vocat copiosam et vehementem.

3. Deinde metaphoram explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? Quod etiam hic fecit. Cum enim flumen dixisset, non in metaphora substituit, sed quodnam flumen esset dixit, *Regem Assyriorum, a omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem vallum terram, et deambulabit super omnem murum vestrum. 2. Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sævientem hæc, quæ dicuntur, eventura esse, non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet, sed corporum multitudine terræ faciem obteget, facileque aderit (a). Ad hæc in ira etiam magna observatur clementia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demoliturum esse, sed captivitatem quamdam et abductionem prædicat, reliquos volens ex captivorum poena ad meliorem frugem reducere. Nam ait: *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput: de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant; eos qui multitudinem populi labebant, captivos servosque faciet, ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate meliores evadere. Ideo ait: Qui possit aliquid perficere, id est, fortem, aliquid operari valentem, qui possit vel mini-*

(a) Juxta Græcam lectionem, *κράτοιον*, legendum esset, *facileque vincet*; sed maluimus Græcam vocem interpretari quasi fuisset, *κράτοιον*, *aderit*, quæ vox cum versu superius allato, col. 91, ubi legitur, *Adest enim (κράτοιον)*, melius quadrat.

num quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum rerum aspectum, ait, Vos satis terrore percellat barbarus, totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo intulit: *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ. Nobiscum Deus*. 9. *Scitote, gentes, et vicini: nuntiate usque ad extremum terræ, et fortitudine valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum vincimini*. 10. *Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Videtur mihi hoc loco Ezechiæ victoriam prædicere, ac splendidum illud tropæum causamque victoriæ. Etiam si enim arma apud illos sint, inquit, etiam si exercitus immensi, et belli peritia, sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbibus accessit: postea vero admotis castris, contraria passus est. Hæc itaque prædicat propheta, causamque victoriæ prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriæ fidatis: in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, utpote qui ea, quæ fieri nequeunt, aggrediamini. Hinc et causam illius victoriæ declarans, et annuntians, famam hæc præclara gesta ad extremos usque terræ fines allaturam esse ait: *Nuntiate usque ad extremum terræ*. Nemo enim non audivit ea quæ tunc Jerosolymis contigerunt. Idcirco ait: *Audite usque ad extremum terræ, et qui fortitudine valetis vincimini*. Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit non corpore robustos, sed eos qui pecuniarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis, inquit, iterum vincimini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, *verborem tenus omnia remansura esse*. Deinde quia res annuntiabat humanam naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operantis frequenter confugit dicens, *Quia nobiscum Deus*, et quia hæc omnia machinamenta dissipabit (a). Quoniam ipsi gloria.

(a) Huc desinit Savilius, et asteriscos adjicit, quasi homilia sit mutila. Ac vere mutila videtur, ignoraturque, quorsum processerit Chrysostomus.

MONITUM

AD HOMILIAS IN OZIAM SEU DE SERAPHINIS.

Ad Homilias in Oziam hæc notat Henricus Savilius, Tomo 8, in notis col. 722 : † Ex his quinque Orationibus in Oziam Catalogus Augustanus, num. 30, 31, 32, 33, agnoscit quatuor, hoc est, demta quarta cæteras omnes. Et proculdubio omnes γνήσιαι. Primam hanc bis editam Romæ emendavimus ex quatuor scriptis Codicibus, quorum primus fuit interpretis Erasmi, et nunc est in Bibliotheca Universitatis Oxoniensis : secundas ex Bibliotheca Collegii Novi Oxoniensis promptas : tertius ex Bibliotheca Universitatis Cantabrigiensi : quartus mihi a doctissimo Creshavio commodatus ; adhibitis etiam Q. Septimii Florentis Christiani, viri multis nominibus orbi Christiano noti, ingeniosis et doctis conjecturis : nam libris Mas., ut videtur, præsertim desituebatur. Porro sciat lector in omnibus fere illustrioribus bibliothecis Italiae et in Regia Lutetiae reperiri inter Chrysostomi Manuscripta librum inscriptum, Χρυσοστόμου μαργαρίται : quæ codex nihil aliud continet, quam συναγωγήν quamdam lectissimarum (ut ipsi συναγωγήν visum est, non magni judicii viro, ut quæ pleraque collegerit, inter sua margarita, subfusca ac liventia) orationum Chrysostomi : quo in numero sunt hæc quinque in Oziam, sex contra Judæos, et aliæ ad 70, vel 80 numero ; quas omnes suis locis representabimus. Quod monuisse operæ pretium fuit, ne quis in illam συναγωγήν incidens, aliquid novi se putet reperisse. †

Hæcenus Savilius, qui recte observat Homilias illas quatuor in Oziam in Catalogo Augustano, quæ nos dedimus Tomo 1, p. 341, memoratas, esse primam, secundam, tertiam et quintam ; unde sequitur, quartam in ejus, qui Catalogum illum jam olim concinnavit, exemplari non fuisse, aut saltem non ibi fuisse eodem positam ordine. Vereque exploratum est, hasce homilias non esse omnes eo ordine, quo habitæ [94] sunt, positæ. Prima enim cum secunda non cœheret, videturque dicta longo post secundam tempore ; nempe quando, imperium tenente ignavo quodam et boni consilii experte principe, barbari invaserunt, exercitus Romanorum profligatus est, calamitates immissæ sunt ; quæ omnia recenset Chrysostomus num. 4. Hæc porro in Arcadii imperium, quod cœpit anno 395, referenda videntur, ut animadvertit etiam vir sagacissimus Tillemontius. Ad hæc autem prima in Oziam quasi occasione quædam tantum in historiam Oziam et in Seraphinorum visionem incidit : ita ut secunda vel ex modo ordiendi, alio facta tempore aliaque occasione statim videatur. Certe prima diu postea, Arcadii nempe tempore, ut ex conjectura statuitur, dicta fuerit. An vero Antiochiæ, an Constantinopoli, non ita facile est divinare.

Secunda Antiochiæ haud dubie habita est. Id quod ex his, quæ circa finem homiliæ ait, arguitur ; nempe se citius finem dicendi facere, ut loco cedat præceptoris seu διδασκάλου, scilicet Flaviano Antiochiæ episcopo, quod et alibi passim factum deprehendimus. De anno autem non ita facile est vel ex conjectura dicere. Nam quod Tillemontius suspicatur, cum comparat Chrysostomus doctrinam suam recenti vino, doctrinam autem Flaviani vino veteri, se hæc initio sacerdotii sui concionatum subindicare : illud certe vel ipso Tillemontii judicio levissimum est ; ejusdem generis est illud aliud indicium, inde sumtum, quod paulo post initium dicit se dignum habitum fuisse qui apud illos concionaretur, κατηξιώθημεν. Nam quid iude inferas, cum certum sit Chrysostomum non primo solum anno, sed etiam secundo, tertio, aliisque, honori sibi haud dubie duxisse quod coram tanta plebe, episcopo sæpe præsertim, concionaretur ? Verum aliquam temporis notam, quam non animadvertit Tillemontius, inde sumere licet, quod num. 2 et 3, postquam dixerat Deum Abrahami nomini addidisse literam, ita ut qui Ἀβράμ vocabatur, Ἀβραάμ postea diceretur, ut unius literæ additamento signum principatus ipsi daret ; postea subjunxit : ἀλλὰ περὶ μὲν

ἰσχυμάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διηγῆσθαι, sed de nominibus alio tempore disseram, quo significat se de mutatione nominum postea dicturum esse; id quod abunde præstitit in quatuor Homiliis de Mutatione nominum, quas habes Tomo 3, ubi de mutatione nominis Abraham agitur, p. 107, et 112, et Sermone nono in Genesim, qui post secundam Homiliam de Mutatione nominum habitus est, ubi etiam de mutatione nominis Abraham agitur, p. 691. Certum itaque exploratumque habeo, hanc homiliam eodem anno habitam fuisse quo illæ de Mutatione nominum dictæ sunt, quo etiam Homiliæ in Genesim sexaginta septem; Homiliæ item in Actorum inscriptionem, et aliæ quædam, ut videas Præfatione in quartum Tomum, et in Monito ad Homilias in inscriptionem Actorum Tomo 3. Quis vero sit ille annus, nondum potui probabili conjectura assequi: hæc omnia in annum 388 conjici forte possent.

Homilia tertia aliquanto tempore post secundam habita est, Flavianusque episcopus post Chrysostomam concionatus est; sed hic de Martyribus, Chrysostomus autem de Ozia et de Seraphinis, imo potius de superbia Ozia regis, quæ ipsum præcipitem dedit.

Homilia quarta nullo modo posse creditur ad quintæ seriem deduci; licet enim circa medium de Ozia agatur, nihil est quod suadere posse videatur hanc eodem tempore, eademque in urbe habitam fuisse. Imo vero non desunt quæ subindicent hanc Constantinopoli fuisse dictam. Quamobrem jure is qui Catalogum operum Chrysostomi γνησίων jam olim concinnavit, hanc non in reliquarum serie posuit. Illum vide Catalogum Tom. 1, p. 841. Hæc autem me movet ut Constantinopoli editam conjiciam; nam id quod dicit σύγκλητον ἔχει καὶ ὑπάτους ἀριθμῶν ἔχομεν, ὠνίων ἀφθονίαν, θέσεως ἐπιτηδείότητα, *Senatum habet (nempe urbs), et consules numerare possumus, venalium copiam, situm commodum*; quod Romæ urbem comparat; quod eam dicit orbis metropolim; hæc nimirum omnia non video posse alteri quam Constantinopoli competere posse; etsi Tillemontius, subdubitando tamen, hæc ad Antiochiam referre conetur. Quapropter hanc extra seriem aliarum reponerem, si per manuscriptos Codices liceret, ubi hic ordo ut plurimum saltem observatur. Hæc porro homilia habita est cum æstus esset ingens, æstatis, ut credere est, tempore.

Homilia igitur quinta tertiam ordine sequuta est, cum illaque convenit, non item cum quarta, quæ alio tempore, alio ut videtur loco, pronuntiata fuit. Sexta autem homilia quintam nativo ordine sequitur, et Antiochiæ habita fuit. Hæc porro sexta homilia dicta fuit paucis diebus ante Quadragesimam, anni fortasse 388: qua de re non omnino constabit, donec quid indicii accesserit.

Quinque priorum interpretatio est Erasmi, quam multis in locis emendavimus; sextæ est Frontonis Ducei.

ΕΠΙΛΟΓΗ

[95] *Ἐν τῇ ἀναγνώσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ περὶ εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις. Καὶ εἰς τὸ, (Εἶδος τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐσημμένου.)*

α'. Πολλὴν ὄρω τὴν σπουδὴν ἐνδεικνυμένους ὑμᾶς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ πρῶν ἡμῖν εἰρημένα. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἀόκως τὰ τῆς διδασκαλίας κἀγὼ καταβάλλομαι σπέρματα, χρησταὶς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὅπταν πόνῳ μὲν τὰ σπέρματα καταβάλλῃ, εὐφοροῦσαν δὲ τὴν γῆν καὶ τὰ λήθα κομῶντα θεάσεται, τῶν πρῶν ἐπιλανθάνεται κόπων, καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ἐργασίαν τε καὶ συντήρησιν τῷ ἁ προσδοκώμενῳ διανίσταται κέρδει. Καίτοι πόσον ποριμωτέρα καὶ ἐπικερδῆς αὕτη καθίστηται ἢ γεωργία! Ἐκείνη μὲν γὰρ τῶν καρπῶν τῶν αἰσθητῶν περιποιουμένη τὴν ἀφθονίαν, σώμασιν ἐναποτίθεται τροφήν· αὕτη δὲ τὴν τῶν λόγων καταβαλλομένη διδακταλίαν, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος πλεονάζουσα χαρίσματα, τὸν ψυχικὸν ἐναποτίθεται πλοῦτον, τὴν ἀδαπάνητον καὶ ἀκήρατον τροφήν, τὴν μὴ διαλυομένην, μηδὲ φθαιρομένην ἀκολουθία, ἀλλὰ ἀβήτην τινὲ συντηρομένην προνοίᾳ, καὶ νοητὴν τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσαν. Αὕτη τῶν ἔμων πόνῳ ἢ ἐπικαρπία, οὗτος ὁ ἐναποτιθέμενος τῇ ὕμῳ ἀγάπῃ πλοῦτος. Τοῦτον οὖν αὐξανόμενον ἐν ὑμῖν κατανοῶν, χαίρω διὰ παντός, ὡς μὴ εἰκῆ τὰ σπέρματα καταβαλλόμενος ἄ, ὡς μὴ μάτην τοὺς πόρους ὑπομείνας, ὡς εἰς εὐφορον καὶ λιπαρὰν ἐπισπείρων γῆν, καὶ πρὸς καρποφορίαν ἐπιτιθεῖται. Πόθεν οὖν τὸ τοιοῦτον καταστοχάζομαι κέρδος; πόθεν εἰς ἔργον τοὺς λόγους προκόποντας κατανοῶ; Ἐκ τῆς παρουσίας δηλονότι συνδρομῆς, ἐκ τοῦ τὴν μητέρα πάντων τὴν ἐκκλησίαν μετὰ σπουδῆς ὑμᾶς καταλαβεῖν, ἐκ τῆς παννύχου ταύτης καὶ διηνεκοῦς στάσεως, ἐκ τοῦ τὴν ἀγγελικὴν χοροστασίαν μιμουμένους ἀκατάσπαστον τῷ Κτίστῃ τὴν ὁμολογίαν προσφέρειν. Ὡς τῶν τοῦ Χριστοῦ ὀρημάτων! Ἄνω στρατιὰ δοξολογοῦσιν ἀγγέλων· κάτω ἐν ἐκκλησίαις χοροστατοῦντες ἄνθρωποι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐκμιμοῦνται δοξολογίαν. Ἄνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναδοῦ· κάτω τὸν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθῆς κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἓν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυτος χοροστασία. Ταύτην γὰρ ἡ ἀφρατος τοῦ Δεσπότης [96] συγκατάβασις ἐκρότησε, ταύτην τὸ Πνεῦμα συνέπλεξε τὸ ἅγιον, ταύτης ἡ ἁρμονία τῶν φθόγγων τῇ πατρικῇ εὐδοκίᾳ ὁ συνηρμόσθη· ἄνωθεν ἔχει τὴν τῶν μελῶν

εὐρυθμίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Τριάδος, καθάπερ ὑπὸ πλήκτρον τινός, κινουμένη, τὸ τερονδὸν καὶ μακάριον ἐνηχεῖ μέλος, τὸ ἀγγελικὸν ἄσμα, τὴν ἀληκτον συμφωνίαν. Τοῦτο τῆς ἐνεαυθα σπουδῆς τὸ πέρας, οὗτος ὁ τῆς συνελεύσεως ἡμῶν καρπός. Διὰ τοῦτο χαίρω τὴν τοιαύτην καθορῶν εὐδοκίμῃσιν· χαίρω τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν εὐφροσύνην κατανοῶν, τὴν χαρὰν τὴν πνευματικὴν, τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω περιχαρῆ τὴν ἡμετέραν διατίθησι ζωὴν, ὡς ἡ ἐν ἐκκλησίᾳ θυμηδία. Ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν χαίροντων συντηρεῖται χαρὰ, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν ἀθυμούντων εὐθυμία, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν λυπομένων εὐφροσύνη, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν καταπονομένων ἀναψυχή ἢ, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν κοπιούντων ἀνάπαυσις. Δεῦτε γὰρ, φησὶ, πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Τί ταύτης τῆς φωνῆς γένοιτ' ἂν ποθεινότερον; τί τῆς κλήσεως ταύτης ἡδύτερον; Πρὸς εὐχλίαν σε καλεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ σε καλῶν ὁ Δεσπότης ἢ, εἰς ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν κόπων προτρέπεται, εἰς ἀνεσιν ἐκ τῶν ὀδυνηρῶν μετετίθησι. τὸ βάρος τῶν ἀμαρτημάτων κουφίζων· τρυφὴ τὴν ἀθυμίαν, καὶ εὐφροσύνη τὴν λύπην ἰάται. Ὡς τῆς ἀφάτου κηδεμονίας ἢ! Ὡς κλήσεως ἐπουρανίου! Σπαύσωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, αὐτὴν μὲν ἐπιτεινομένην ἐνδεικνύσθαι τὴν σπουδὴν, μετὰ δὲ τῆς προσηκούσης εὐταξίας καὶ τοῦ πρέποντος σκοποῦ ταύτην ἀποπληροῦν ἰ. Καὶ γὰρ τὸν περὶ τοῦτου λόγον ὑμῖν ἡμεροὶ κινήσαι βούλομαι, φορτικὸν μὲν εἶναι δοκοῦντα, ἀνεπαχθῆ δὲ καὶ ὠφέλιμον δεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ φιλόστοργοι πατέρες ποιοῦσιν· οὐ μόνον τὰ πρὸς ὀλίγον χαροποιοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὰ λυποῦντα παρεγγυῶντα τοῖς τέκνοις· καὶ οὐ τὰ αὐτόθεν ἐνδεικνύμενα τὴν ὠφέλειαν παρανοοῦσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσα δοκοῦσι μὲν εἶναι φορτικά, σωτήρια δὲ εἶναι ἀποπληρούμενα. καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας διδάσκουσι, καὶ ἀσφαλῶς τὴν αὐτῶν ἀπειτοῦσι συντήρησιν. Καὶ τοῦτον προτείνωμεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ μάτην τὸν ἐνεαυθα καταβαλλόμεθα πόνον, ἵνα μὴ τὴν τῆς ἀγρπνίας ὑπομένοντες ἀνάγκην, ἀνοήτως πεκτεύωμεν, ἵνα μὴ εἰς ἀέρα διαλυόμεναι αἱ φωναὶ ἐπὶ ζῆμιά μᾶλλον ἐνηχοῖντο, καὶ οὐκ ἐπὶ κέρδει. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος μακρὰς μὲν ἔμπορίας στελλόμενος, πολλὴν δὲ τὴν τῶν πνευμάτων ἐμβολὴν καὶ τὴν τῶν κυμάτων ἐπι-

* Aliquot mss. τὰ τῆς διδασκαλίας καταβαλλόμενα σπέρματα, χρησταὶς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος. Haecsecutus lectionem est Erasmus. Infra item aliquot mss. καταβάλλῃ εὐφοροῦσαν.

ἃ Alius ἐργασίαν τε καὶ ἐπιμελίαν τῷ Paulo post unus αὐτῆ γέγονεν ἢ γεωργία.

ἄ Quatuor διαφθειρομένην ἀκολουθίαν. Alii, pari ferme numero φθειρομένην ἀκολουθίαν. Quam postremam lectionem sinceriores putat Boisius in notis Savillii.

ἄ Unus σπέρματα κατατιθέμενος. Paulo post alius καὶ ὑπερὸν κατασπείρων.

ἄ Edit. τῇ πνευματικῇ εὐδοκίᾳ. Manuscripti fere omnes

ἃ Alii καταπονομένων παραμυθία, quod idem est : unus καταπονομένων εὐφροσύνη.

ἄ Duo mss. ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ Δεσπότης. In aliquibus se post ἐκκλησίᾳ deest. Infra legitur videtur Erasmus τρυφῇ et postea εὐφροσύνη· sed eodem redit sententia.

ἄ Quidam ὁ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας, et sic legit Savillus. Ibid. quidam μὴ ἀποκώμωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, ἐπιτεινομένην μὲ ἔδειξαν.

ἄ Alii ἀναπληροῦν.

HOMILIA

IN LAUDEM EORUM, QUI COMPARUERUNT IN ECCLESIA, QUÆQUE MODERATIO SIT SERVANDA IN DIVINIS LAUDIBUS. ITEM IN ILLUD, VIDI DOMINUM SEDENTEM IN SOLIO EXCELSO (a)
(*Isai.* 6. 1).

1. *Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet. Laus ecclesiastici conventus.*—Conspicio vos multo studio adnites, ut ad effectum perducatis, quæ heri a nobis dicta sunt: eoque nunc haud gravate semen doctrinæ jacimus, quod hinc bona spes alit animum nostrum. Nam et agricola, cum non sine labore quidem semina jecit, sed videt terram feracem segetemque proventu exuberantem, superiorum laborum obliviscitur, atque ad reliquum operæ conservationemque priorum lucri expectatione excitatur. Verum hæc agricultura quanto feracior quantoque lucrosior est? Nam illa quidem frugum sensibilium copiam adferens, corporibus reponit alimoniam: hæc vero dum sermonum jacit doctrinam, spiritualiumque donorum abundantiam adfert, animi divitias recondit, alimoniam quæ nec consumi, nec vitari potest, reditus qui neque pereunt, neque ævo corrumpuntur, sed arcana quadam et ineffabili providentia conservantur, quorum usus fructus mente percipitur. Illic est meorum laborum proventus, hæc sunt opes quas vestræ caritati recondimus. Has itaque cum considero in vobis augescere, gaudeo semper, ut qui non frustra sementem jecerim, ut qui non incassum labores pertulerim, ut qui in frugiferam pinguemque terram, et ad fructificandum idoneam semen jecerim. Unde igitur hoc lucrum fore conjecto? unde percipio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu, ex eo quod ecclesiam omnium matrem studiosè occupatis, ex hac pernocte perpetuaque statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes sine cessatione laudes et hymnos offeritis Conditori. O mira Christi dona! In supernis exercitus angelorum canunt gloriam: in terris homines in ecclesiis choros agentes ad illorum exemplum eadem cantant laudis cantica. In supernis Seraphim ter sanctum illum hymnum clamant: in terris eundem hominem promittit multitudo, communiterque tum caelestium, tum terrestrium festinus conventus congregatur: una gratiarum actio, una exsultatio, una gaudens chorea statio. Hanc enim ineffabilis Domini sese ad nos demittentis bonitas constituit, hanc Spiritus congregavit sanctus: hujus vocum concentus

paterno beneplacito¹ congruit: e caelis habet modulorum consonantiam, dum a Trinitate velut a plectro quopiam movetur, delectabile illud ac felix resonat melos, illam angelicam cantionem, illum desinere nescium concentum. Hic est studii præsentis finis, hic conventus nostri fructus: eoque gaudeo talem conspiciens celebritatem: gaudeo dum animorum vestrorum lætitiâ considero, dum gaudium spirituale, dum secundum Deum exultationem. Neque enim ulla res tantum adfert gaudii vite nostræ, quantum hoc quod ex animo gaudeatis in ecclesia congregati. In ecclesia gaudentium conservatur gaudium, in ecclesia animo dejectorum est recreatio, in ecclesia dolentium est voluptas, in ecclesia defatigantium respiratio, in ecclesia laborantium requies. *Venite enim, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos* (*Matth.* 11. 28). Quid hac voce possit esse desiderabilius? quid hac invitatione jucundius? Ad epulum te vocat qui in ecclesiam te vocat Dominus, ad requiem pro laboribus adhortatur, ad relaxationem a molestiis transfert, pondus peccatorum allevans, deliciis animi molestiam, gaudio mœrorem sanat. O ineffabilem curam! o vocationem caelestem! Festinemos itaque, dilecti, ut eandem summam alacritatem exhibeamus, et cum convenienti modestia considerationeque decente hanc consummemus². Etenim de hoc vobis hodiernum sermonem movere volo, in speciem quidem molestum, cæterum levem, vereque utilem. Sic enim et amantes liberorum patres faciunt: non solum ea quæ ad breve tempus delectant, verum etiam quæ molestiam afferunt filiis adhibent; nec ea modo præcipiunt eis, quæ statim ostendunt utilitatem, sed quæcumque videntur quidem esse molesta, salutaria tamen sunt, si perficiantur, et hæc multa cura docent, diligenterque extirpant ab eis ut serventur. Atque hunc sermonem produci-mus, ne præsertim laborem frustra insumamus, ne

¹ Edit., *Spiritus beneplacito*. Mss. fere omnes habent, *paterno beneplacito*, et sic legit Erasmus, eamque nos lectionem adoptamus. Certum quippe videtur Chrysostomum tres personas Trinitatis hic commemorare voluisse, ut ex serie liquet. Duo Mss. totum locum sic habent: *Spiritus sanctus congregavit; hunc vocum concentum, patrum beneplacitum coaptavit, ita ut e caelis habeat, etc.*

² Quidam: *Ne igitur nos lædeat, dilecti, inopiam nostram, quæ quidem maxima est, modestiam et congruam adhibentes attentionem, satiare.*

^a Hæc homilia collata sunt cum Codicibus Regiis 1819, 1851, 1856, 1860, 1863, 1864, 1873, 2334, et Colbertinis 26, 1830, et 3035.

sustinentes vigiliæ necessitatem inutiliter in pugilum certamine versomur, ne voces in aerem dissolutæ ad detrimentum sonent potius, quam ad lucrum. Neque enim negotiator e longinquo merces importans, vehementem ventorum incursum undarumque exorientium procellas sustinens, frustra et incassum susciperet ejusmodi labores: verum ideo maria sulcat, et audax est adversus pericula, locaque locis commutat, totasque noctes ducit insomnes, ut negotiatione ditescat. Quod si non contingat, sed cum lucro etiam sortis jacturam faciat, ne solvere quidem ancoram poterit, nec illa varia perferre discrimina.

2. *Moralis exhortatio. Quorundam incompositi gestus in ecclesia.* — Hoc itaque scientes, cum decente circumspeditione huc accedamus, ne pro peccatorum remissione etiam accessione peccatis adjunctam domum referamus. Quid autem est quod quaeritur, quodque a nobis repositur? Ut dum divinos hymnos emittimus, multo tremore contracti, multaque religione ornati, ita demum eos offeramus. Nam sunt quidam inter eos qui hic adsunt, quos ne vestrae quidem caritati arbitror esse ignotos, qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloqui pro vulgaribus ac profanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihiloque melius se gerunt, quam lymphati, toto corpore tumultuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes a spirituali statione alienos. Miser et infelix! oportebat te cum tremore ac reverentia angelicam glorificationem emittere, cumque terrore confessionem reddere. Conditori, ac per hanc delictorum veniam postulare: tu vero mimorum et saltatorum mores huc inducis, dum indecenter manus jactas, pedibus subsultas, totoque circumageris corpore. Et qui fit, ut non metuas, neque horrescas hæc audens adversus talia eloquia? Non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Dominum, qui uniuscujusque motum metitur, et conscientia rationem habet? non cogitas angelos huic stupendæ assistere mensæ, cumque reverentia hanc circumvallare? Verum tu ista non cogitas, quoniam ea que in theatris audiuntur, quæque spectantur, mentium obscurarunt (a): et ideo quæ illic geruntur in Ecclesiæ ritus inducis: ideo clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum evulgas. Quomodo ergo veniam postulabis tuorum delictorum? Quomodo ad misericordiam Dominum inflectes, qui usque adeo contemptum offeras precationem? *Miserere mei, Deus*, inquis, ac mores a misericordia alienos declares. Clamas, *Serva me*, et corporis speciem a salute alienam exprimis. Quid ad supplicandam conferunt manus, quæ semper in sublime jactantur, et indecore circumaguntur, quid clamor vehemens, qui cum violento spiritus impulsu strepitum habet nihil certi declarantem? Annon ista quidem partim mulierum iæ triviis meretriciam artem exercentium, partim vero eorum, qui in theatris vociferantur, sunt opera? Quomodo igitur audes angelorum Deum glorificantium hymnis demonum admiscere ludicra? quomodo autem

(a) hic exagitat eos qui theatra et Circum frequentabant; bene multi autem Antiochiæ erant, quos perpetuo insectatur Chrysostomus.

non revereris hanc vocem, quam illic profers, *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore* (Psal. 2. 11)? Hoccine est cum tremore servire, sic diffundi distendique, ut nec ipse scias, quæ loquaris incomposito vocis boatu? Istud vero contemptus est, non timoris; arrogantia, non humilitatis; istud ludentium est potius, quam divinas laudes celebrantium. Quid ergo servire Domino in timore? Cum omne præceptum perfecimus, cum tremore et metu hanc confessionem facere, corde contrito menteque submissa preces offerre. Nec solum servire in timore, verum etiam exultare cum tremore Spiritus sanctus per prophetam jubet. Nam quoniam præcepti exsequitur gaudium gignere solet in animo virtutem exercentis, et hanc, inquit, confessionem cum tremore facere convenit, ne si deposito metu confundamur ac dissolvamur, simul et laborum jacturam faciamus, et Deum in nos provocemus. Sed quomodo, inquis, fieri potest, ut quis exsulet cum tremore? Nam impossibile est simul hæc duo accidere, cum inter hæc plurima sit differentia. Gaudium enim est eorum, quæ desiderat animus, expletio, rerumque jucundarum fructio, ac molestarum oblivio; metus autem expectatorum malorum incursum, oriens adversus condemnatam conscientiam. Quomodo igitur licet exultare cum timore, nec simpliciter cum timore, sed etiam cum tremore, qui est timoris vehementia, et inmodicæ cujusdam anxietatis signum?

Quantum gaudium afferat Seraphim fructio visionis Domini, et cur illud gaudium metu sit mixtum. — Quomodo igitur, inquis, hoc fiet? Ipsa te Seraphim docent, quæ re ipsa tali ministerio funguntur. Nam illa ineffabili gloria Conditoris fruuntur, dum incomprehensibilem ejus pulchritudinem contemplantur: non dico illam ut est natura (hæc enim incogitabilis est, nec spectari potest, nec figura exprimi, absurdumque est sic de illa opinari); sed quantum concessura est, quantum ex illo splendore possunt illustrari. Quoniam enim assidue famulantur in circuitu solii regalis, in jugi gaudio perseverant, in sempiterna delectatione, in exultatione finem non habitura, gaudentia, saltantia, citra ullum silentium gloriam canentia. Nam stare in conspectu majestatis illius, deque splendore illinc resurgente illuminari, hoc illis est gaudium, hoc illis est exultatio, hoc voluptas, hoc denique gloria. Fortassis sensistis aliquid voluptatis, et cupiditas quædam illius gloriæ vos cepit.

3. At si velitis adhortantem audire, præsentemque gloriæ divinæ celebrationem religiose peragere, non destituet vos hujusmodi gaudium, siquidem ipse est ille Dominus, qui et in cælis et in terris glorificatur: *Pleni sunt enim cæli et terra gloria ejus* (Isai. 6. 3). Quomodo fit igitur, ut illa Seraphim, cum ejusmodi voluptate fruuntur, hanc cum timore misceant? Audi quid dicat propheta: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Quam ob causam cum dixisset Excelsum, adjecit, Elevatum? annon satis erat per celsitudinem rem totam significare, declarareque dignitatis eminentiam? quare ergo addidit, Elevatum? Ut

στάσειν ὑπομένουν, καταδέχαιτο ἂν εἰκῆ καὶ μάτην τοῦ τοιοῦτου ὑπομένει κόπους· ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ πελάγη τέμνει, καὶ κινδύνων κατατολμᾷ, καὶ τόπος ἐκ νότων μεταμειβεῖ, καὶ ἀθύπων πάσας διατείλει νύκτας, ἵνα τὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῷ πλεονάζῃ. Ὡς εἴ γε τοῦτο μὴ προσῆ, ἀλλὰ σὺν τῷ [97] κέρδει καὶ ἡ τῶν κεφαλαίων αὐτῷ ἐπιγένηται ζημία, οὐδὲ ἀπαίρειν ἔξεισιν αὐτῷ, οὐδὲ τοὺς πολυπλόκους ἐκείνους ὑπομένειν κινδύνους.

β. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας ἐνταῦθα παραγινώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἀμαρτημάτων ἀφέσεως προσθήκην τούτων ποιησάμενοι, οὐκ εὐχεσθὲ κορευσώμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον καὶ ἔκ παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θεοὺς ἀναπέμποντα ὕμνος, φόβω πολλῷ συνεσταλμένους, καὶ εὐλαβείᾳ κεκοσμημένους, οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀγνωοῖν οἶμαι, οἵτινες καταφρονούντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια ὡς κοινὰ ἠγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφίπαισι, καὶ τῶν μαινομένων οὐδὲν ἄριστον διὰκρινται, ὅλη τῷ σώματι δοκῶμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἦθη. Ἀθλιε καὶ ταλαίπωρε, δέον σε δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβω τε τὴν ἐξομολόγησιν τῷ Κτίστῃ ποιεῖσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἐπιτασιμένων αἰτεῖσθαι· οὐ δὲ τὰ μέμνων καὶ ἔρχιστῶν ἐνταῦθα παραγίεις, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοῖς ποσὶν ἐβαλλόμενος, καὶ ὅλη περικλώμενος τῷ σώματι. Καὶ πῶς οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίττεις τοιούτων κατατολμῶν λογίων; Οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι αὐτὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ Δεσπότης, καὶ ἐκθόσου τὴν κίνησιν ἀναμετρεῖ, καὶ τὸ σενεῖδός ἐξετάζει; οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι ἄγγελοι ταύτῃ τῇ φρακτῇ παριστάνται τραπέζῃ, καὶ φόβω ταύτην περιέπουσιν; Ἀλλὰ σὺ ταῦτα οὐ κατανοεῖς, ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θεαμάτων τὴν νοῦν συνεσκοπίσθης, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκείσε πραττόμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τύποις· διὰ τοῦτο ταῖς ἀσήμεναι κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἀτακτον ἐρημοποιεῖς. Πῶς οὖν συγγνώμην ἔξαιτήσῃ τῶν οὐκ ἐκείνων ἀμαρτημάτων; πῶς εἰς οἶκτον ἐπιστάσῃ τὴν Δεσπότην, οὕτω καταπεφρονημένως τὴν δέησιν προτείνόμενος; Ἐλέησον με, ὁ Θεός, λέγεις, καὶ τοῦ ἐλέους ἀλλότριον τὸ ἦθος ἐπιδεικνύσαι. Ὡσὼν με, βοᾷς, καὶ ξένον τῆς σωτηρίας τὸ σῆμα διατυποῖς. Τί συντείνουσιν πρὸς ἰκεσίας ἐπὶ μετewρισμῷ συνεχῶς ἐπαίρουμαι καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι, κραυγῇ τε σφοδρᾷ, καὶ τῇ βιαίᾳ τοῦ πνεύματος ὠθήσει τὸ ἀσημον ἔχουσα; Οὐχὶ τὰ μὲν αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς τριβύδοις ἐταιριζομένων γυναικῶν, τὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις φωνούντων ἐστὶν ἔργα; Πῶς οὖν τολμᾷς τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ δοξολογίᾳ τὰ τῶν δαιμόνων ἀναμιγνύνειν παύρνια; πῶς δὲ οὐκ αἰδῶ τὴν τὴν φωνήν, ἣν ἐκεῖ ἔκφέρεις, *Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν*

[98] φόβῳ, λέγων, καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ, τοῦτο ἐστίν, ἐν φόβῳ δουλεύειν, ἐδ διακεχούσθαι τε καὶ διατείνεσθαι, καὶ μηδὲ σεαυτὸν ἐπίστασθαι περὶ τίνων διαλέγη τῇ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνηχῆσαι; Τοῦτο καταφρονήσεώς ἐστιν, οὐ φόβου, ἀλαζονείας; οὐ ταπεινώσεως· τοῦτο παιζόντων μάλλον, ἢ δοξολογούντων εἶ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ; Τὸ πᾶσαν ἐντολὴν ἀποπληροῦντας φόβῳ καὶ συστολῇ ταύτην κατεργάσασθαι, τὸ συντετριμμένην καρδίαν καὶ τεταπεινωμένους νοῦ τὰς ἰκεσίας προβάλλεσθαι. Καὶ οὐ μόνον δουλεύειν ἐν φόβῳ, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλιάσθαι ἐν τρόμῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου παρακελεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῆς ἐντολῆς πλήρωσις χάραν εἰσθεν ἐμποιεῖν τῷ τὴν ἀρετὴν δοκοῦντι, καὶ ταύτην, φησὶ, τρόμῳ καὶ δέει ποιεῖσθαι προσήκει, ἵνα μὴ τῇ ἀφοβίᾳ συγχέομενοι, τοὺς τε πόρους ζημιώθωμεν, καὶ τὸν Θεὸν παρεξυνομεν. Πῶς δὲ ἐσται, φησὶν, ἀγαλλεσθαι ἐν τρόμῳ; Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατόν κατὰ ταῦτον τὰ δύο συμβαίνειν, πολλῆς οὐσης τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς. Χαρὰ γὰρ ἐστὶ καταθυμίων πλήρωσις, καὶ ἡδὼν ἀπόλαυσις, καὶ ἀνιαρῶν λήθη· φόβος δὲ ἐπιζοιόμενον κακῶν ἐπίστασις, ἐπὶ κατεργασμένην συνιστάμενος συνειδήσει. Πῶς οὖν ἐστιν ἀγαλλεσθαι ἐν φόβῳ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν φόβῳ, ἀλλ' ἐν τρόμῳ, ὅπερ ἐπίστασις ἐστὶ τοῦ φόβου, καὶ πολλῆς ἀγωνίας σημεῖον.

Πῶς δὲ, φησὶ, τοῦτο γενήσεται; Αὐτὰ σε τὰ Σεραφίμ διδάσκουσιν, ἔργῳ τὴν τοιαύτην ἀποπληροῦντα διακονίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα τῆς ἀπάτου δόξης ἀπολαύοντα τοῦ Κτίστου, καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπτριζόμενα κάλλος· οὐ λέγω αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει (ἀκατανόητον γὰρ τοῦτο, καὶ ἀθεώρητον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀτοπὸν ἐστὶ τὸ οὕτω περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν), ἀλλ' ὅσον ἐγγυρωσὺν, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀκτίνας ἐκείνης ἰσχύουσι καταλαμβάνεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ διηνεκῶς λειτουργοῦσι κύκλῳ τοῦ βασιλικῆς θρόνου, ἐν διηνεκῇ χαρᾷ διατελοῦσιν, ἐν ἀίδιῳ εὐφροσύνῃ, ἐν ἀγαλλιάσει ἀκαταπαύστῃ, χαίροντα, σκιρτώντα, αἰσθητικῶς δοξολογοῦντα. Τὸ γὰρ ἐνώπιον ἐστάναι τῆς δόξης ἐκείνης, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπαστραπούσης ἰκαταφωτίζεσθαι ἀγλῆς, τοῦτο αὐτοῖς καὶ χαρὰ, τοῦτο καὶ ἀγαλλίασις, τοῦτο καὶ εὐφροσύνη, τοῦτο καὶ δόξα. Τὰχα τι πρὸς ἡδονὴν ἐπάθετε, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης γεγόνατε.

γ. Ἀλλ' εἴ γε βουληθεῖτε παραινοῦντες ἀκοῦσαι, καὶ μετ' εὐλαβείας τὴν παρῶσαν δοξολογίαν ποιεῖσθαι, οὐκ ἀπολειψθήσεσθε τῆς τοιαύτης χαρᾶς· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ Δεσπότης, ὁ καὶ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ γῆς δοξαζόμενος· Πλήρης γὰρ ὁ οὐρανός, φησὶ, καὶ [99] ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνα τῆς τοιαύτης εὐφροσύνης ἀπολαύοντα, φόβῳ ταύτην ἀναμιγνύουσιν; Ἀκουσον τί φησὶν ὁ προφήτης· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον*. Τίνος ἐνεκεν τὸ ὑψηλὸν εἶπεν, καὶ τὸ ἐπηρμένον προσέθηκε; μὴ γὰρ οὐκ ἔρχεται διὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὸ πᾶν σημεῖον^α τοῦ πράγματος, καὶ δείξει τὸ τῆς ἀξίας

^α Unus a Savino in marg. allatus ἢ ἐξομολογούμενον.
^β Unus προτρέπεται.
^γ Ποιεῖσθαι προτρέπει. Sic duo mss: infra quidam ἀγαλλιάσθαι ἐν τρόμῳ, et infra item ἀγαλλιάσθαι ἐν φόβῳ, et sic legitur in versu secundi psalmi supra allato; sed utraque lectio quadrat, potuitque Chrysostomus ἀγαλλιάσθαι mutare in ἀγαλλεσθαι, quod idipsum est; idque etiam in more habet.
^δ Aliquot mss. ἀσπραπούσης.
^ε Unus τὸ πᾶν ἐπισημαίνει.

ὑπερανέστησας; διὰ τί οὖν τὸ ἐπιθρῆνον ἐπήγαγεν; Ἴνα τὸ τῆς καθέδρας ἀκατάληπτον ἐνδείξηται. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῖν τὸ ὑψηλὸν ἐννοεῖται τινὰ παρέχεται συγκρίσεως πρὸς τὰ χαμαιζήλα τε καὶ ταπεινότερα ὄλον, ὑψηλά μὲν τὰ ὄρη πρὸς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ κοίλα τῆς γῆς, ὑψηλὸς δὲ ὁ οὐρανὸς; ὁ πάντων ὑπερ-
αρθεῖς τῶν γηγένων τὸ δὲ ἐπιθρῆνον καὶ ἐξηρμένον μόνως ἐστὶν ἐκείνης τῆς ἀκατάληπτου φύσεως, ἣν μῆτε ἐννοῆσαι, μῆτε ἐρμηνεύσαι ἐστὶ δυνατόν διὰ τοῦτο φησιν: *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον*. Καὶ τί ἕτερον εἶδες, ὡς προφήτης; τί περὶ αὐτὸν εἶσάσθαι; *Καὶ τὰ Σεραφίμ αἰσθήσασαν*, φησὶ, *κὺκλῳ αὐτοῦ*. Τί ποιοῦντα, καὶ τί λέγοντα; ποίας παρῆρσις ἀπολαύοντα; Παρῆρσις μὲν, φησὶν, οὐδεμιᾶς, φόβου δὲ καὶ καταπλήξεως γέμοντα, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ σχήματος τὸ ἄφατον ἐπιδεικνύμενα τοῦ δέους. Ταῖς γὰρ δυσὶ πτέρυξι κατακάλυπτον τὰ πρόσωπα, ὁμοῦ μὲν ἀποτειχίζοντα τὴν ἐκπεμπομένην ἀκτίνα τοῦ θρόνου, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν τὴν ἀστεκτον ἂ αὐτῆς δόξαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οἰκείαν εὐλάβειαν ὑποφαίνοντα, ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν Δεσπότην.

Τοιαύτη χαρὰ χαίρουσιν ἐκεῖνα, τοιαύτη εὐφροσύνη ἀγάλλονται, καὶ οὐ μόνον τὰ πρόσωπα καλύπτουσι, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας. Τίνας ἔνεκεν τοῦτο ποιοῦσι; Τὰς μὲν γὰρ ὕψεις εἰκότως διὰ τὸ φοβερὸν τοῦ θεάματος, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀντοφθαλμεῖν τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ τοὺς πόδας δὲ διὰ τί συγκαλύπτουσι; Καὶ ἐβουλόμην μὲν ἡμῖν τοῦτο καταλιπεῖν, ὥστε πονεῖν ὕμᾶς^β περὶ τὴν αὐτοῦ λύσιν, καὶ ἐγρηγορέαι πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἔρευναν ἵνα δὲ μὴ ἀσχολομήνῃ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν εἰς τὴν αὐτοῦ ζήτησιν καταλιπὼν, ἀμελεῖν τῆς παραινέσεως παρασκευάσω, ἀναγκαῖον αὐτὸ ἐπιλύσασθαι. Διὰ τί οὖν τοὺς πόδας κατακαλύπτουσι; Ἄπληστον^γ τὴν πρὸς τὸν Κτίστην εὐλάβειαν ἐνδείκνυσθαι σπεύδουσι, πολλὴν τὴν ἀγωνίαν καὶ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τῆς ὕψους, καὶ δι' αὐτῆς τῆς στάσεως πειρώμενα δεικνύναι. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οὕτω τοῦ ἐπιθυμουμένου καὶ τοῦ προσέχοντος ἀποτυγχάνουσι, τῷ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἔλλειπον περικρύπτουσιν. Ἄρα ἐνόησατε τὸ εἰρημένον, ἢ πάλιν ἀναλαθεῖν αὐτὸ δίκαιον; Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον τοῦτο γένηται, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων, [100] φανερόν αὐτὸ ποιῆσαι παράδειγμα. Παρίσταται τις τῷ ἐπιγεῖψ βασιλεῖ, διὰ πάντων μηχανᾶται, ὥστε πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδείξασθαι, ἵνα διὰ τοῦτου πλείονα τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπισπάσῃται εὐνοίαν. Τοῦτου χάριν καὶ διὰ τοῦ τῆς κεφαλῆς σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τοῦ δεσμοῦ τῶν χειρῶν, καὶ τῆς τῶν ποδῶν συζεύξεως, καὶ τῆς συστολῆς τοῦ ὅλου σώματος τὴν τοιαύτην εὐλάβειαν ἐπιτηδεύει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων γίνεται δυνάμεων. Πολλὴν γὰρ ἔχοντα τῆς πρὸς τὸν Κτίστην εὐλαβείας τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ταύτην πανταχόθεν μηχανώμενα περιποιεῖσθαι, εἶτα τῆς ἐφέσεως ἀποτυγχάνοντα, τὸ

ὑστεροῦν τῆς ἐπιθυμίας τῷ καλύμματι ἐπικρύπτουσι. Διὰ τοῦτο τοῖνον τὰς τε ὕψεις καὶ τοὺς πόδας κατακαλύπτεσθαι λέγονται. Εἰ καὶ ἄλλη τις ἐστὶ μυστικότερα θεωρία ἢ περὶ τοῦτου θεωρουμένη· οὐχ ὅτι πόδας καὶ πρόσωπα ἔχουσι (ἀσώματα γὰρ ἐστὶν ὥσπερ καὶ τὸ θεῖον), ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων ὁ λόγος ἐπιδείξῃ πανταχόθεν αὐτὰ συνεστάθαι, φόβῳ τε καὶ εὐλαβείᾳ λειτουργεῖν τῷ Δεσπότη. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς παρίστασθαι τὴν τοιαύτην αὐτῷ δοξολογίαν προσφέροντας, δεοδικτάς καὶ τρέμοντας, καὶ ὡς αὐτὸν ἐκείνον τοῦ τῆς διανοίας ὄρωντας ὀφθαλμοῖς. Πάρεσθαι γὰρ ἐνταῦθα πάντως ὁ μηδὲν τόπων περιγραφόμενος καὶ τὰς φωνὰς ἀπάντων ἀπογράφεται^δ. Οὕτω τοῖνον συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ τεταπεινωμένη τὴν ἀνεσι ἀναπέμποντες, εὐπρόσδεκτον αὐτὴν ποιήσωμεν, καὶ ὡς εὐώδεις θυμίαμα πρὸς οὐρανὸν ἀναπέμφωμεν. *Καρδίαν* γὰρ, φησὶ, *συντετριμμένην, καὶ τεταπεινωμένην ὃ θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει*. Ἄλλ' ὁ προφήτης, φησὶν, ἀλαλαγμῷ ποιεῖσθαι τὴν δοξολογίαν προτρέπεται. *Ἀλαλάξατε γὰρ τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ*. Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον διακωλύομεν ἀλαλαγμὸν, ἀλλὰ τῇ ἄσπῃ βοῇ· οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως, ἀλλὰ τῇ φωνῇ τῆς ἀταξίας, τὰς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας τὰς εἰκὴ καὶ μάτην ἐπαίρουμένας χεῖρας ἐν τῷ ἔλεει τοὺς ἵπταζόμενους πόδας, τὰ ἄνομα καὶ διακεκλιμένα σμένα ἦθη, ἅπερ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς ἵπποδρομίαις σχολαζόντων ἐστὶ παίγνια. Ἐκείθεν ἡμῖν τι δλεθρία ταῦτα παρεισφύρονται ὁ δὲ δάγματα, ἐκείθεν αἱ ἀνευλαβεῖς αὔραι καὶ δημοτικαὶ φωναί, ἐκείθεν αἱ τῶν χειρῶν ἀταξία, αἱ ἐρίδες, αἱ φιλονεικίαι, τὰ ἅτακτα ἦθη.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καταφρονεῖν τῶν τοῦ θεοῦ παρασκευάζει λογίων, ὡς οἱ τῶν ἐκεῖ θεμάτων μετεωρισμοί. Διὰ τοῦτο παρεκάλεσα πολλάκις μηδένα τῶν ἐνταῦθα παραγινόμενων, καὶ τῆς θείας διδασκαλίας ἀπολαύοντων, καὶ τῆς φρικτῆς καὶ μυστικῆς μετέχοντων θυσίας, πρὸς ἐκεῖνα βαδίζειν τὰ θέατρα, καὶ τὰ θεῖα τοῖς δαιμονικοῖς ἀναμιγνύειν μυστήρια. Ἄλλ' οὕτω τινὲς μεμῆνασιν, ὥστε καὶ σῆμα εὐλαβείας ἐπιφερόμενοι, καὶ εἰς πολὴν ἐληλακότες βαθεῖαν, ὁμοῦ αὐτομολοῦσι πρὸς ἐκεῖνα, μῆτε τοῖς ἡμετέροις [101] προσέχοντες λόγους, μῆτε τὴν οἰκείαν αἰσχυρόμενα μόρφωσιν. Ἄλλ' ὅταν αὐτοὺς τοῦτο προτείνωμεν, καὶ τὴν πολὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν αἰδεῖσθαι παραινόμεν τίς αὐτῶν ὁ ψυχρὸς; καὶ καταγέλαστος λόγος; Παράδειγμα, φησὶ, τῆς ἐκείσε νίκης καὶ τῶν στεφάνων εἶσι, καὶ πλείστην ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὴν ὠφέλειαν. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἐώλωθ' οὗτο; ὁ λόγος^ε, καὶ ἀπάτης ἀνάμεστος. Πόθεν τὴν ὠφέλειαν καρποῦσαι ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων φιλονεικίων, καὶ τῶν εἰκῆ καὶ μάτην καταβαλλομένων ὄρκων ἐπὶ κακῶ τῶν λεγόντων ἢ ἐκ τῶν ὕδρων, καὶ βλασφημιῶν, καὶ σκωμμάτων οἷς ἀλλήλους κατακτείνουσιν οἱ θεαταὶ τῶν τοιούτων Ἄλλ' ἐκ τούτων μὲν οὐχί· ἐκ δὲ τῶν ἀτάκτων πάντων φωνῶν, καὶ τῆς ἀσῆμου βοῆς, καὶ τῆς κόνεως τῆς ἀναπεμπομένης, καὶ τῶν ὠθόντων, καὶ βιαζομένων, καὶ τῶν ἀκχιζομένων κατέναντι γυναικῶν τὰ τῆς ὠφέλειαι συλλέγεις; Καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν τὸν Δεσπότην τῷ ἀγγέλῳ προφήται πάντες καὶ διδάσκαλοι ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον καθήμενον ὑποδεικνύουσι, καὶ τοὺς μὲν ἀξίους τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους ἀπομένοντα, τοὺς δὲ ἀναξίους γέενναν καὶ πῦρ ἀποκλιθεῖν.

δ Quinqve seave mss. πάντων καὶ οὐδαμῶς περιγράφεται καὶ τὰς φωνὰς ἀπογράφεται.

ε Unus paruois φησὶνται, propteram. Alius παραιοφ' ἀφῆσιν. Infra duo τὰ δάματα ἦθη. Unus vero sic pergit: α ἀπαίτων ἐνηχῆσαι καὶ ἄτακτοι. Οὐδὲν γὰρ.

ζ Alius, lesio Savilio, γλωσσο οὗτος ὁ λόγος.

^α Ἄσπεκτον, α στέγω, quod ssepe significat apud Chrysostomum, ferre, tolerare.

^β Unus ὥστε ποῖσαι καὶ ὕμᾶς.

^γ Reg. 1852: πολλὴν τὴν πρὸς τὸν κτίστην εὐλάβειαν ἔχουσαν, ἄφατον τὴν ἐκπλήξιν. Ταῦτα καὶ διὰ τοῦ σχήματος.... πειρώοντα δεικνύναι. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὕτω τοῦ προσέχοντος ἀποτυγχάνουσι, διὰ τοῦ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἔλλειπον κληροῦσιν. Ἄρα... δίκαιον ἔμοιγε δοκεῖ. Οὐκ οὖν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων φέρεται πρὸς αὐτὸ φανερόν. Εἶπὲ δὲ μοι, ὁ παρεστὼς βασιλεῖ, οὐχὶ διὰ πάντων μηχανᾶται πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδείκνυσθαι; εὐθελὸν δὲ. Ἴνα γὰρ πλείονα. Supra aliter codex habet τὸ ἔλλειπον περικαλύπτουσι. Videtur quæ ad interpretationem Latinam nota esse. Editt.

sedem incomprehensibilem demonstraret. Quandoquidem apud nos quod excelsum est cogitationem quandam præbet comparationis ad ea quæ humilia sunt ac submissiona: veluti excelsi sunt montes campestribus et planitie comparati: excelsum item cælum ab omnibus terrenis altitudine remotum; cæterum hæc sublimitas et altitudo solius est illius nature incomprehensibilis, quam neque cogitatione concipere, neque verbis eloqui quisquam potest, eo-que dicit: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et deo.* Sed quid præterea vidisti, o propheta? quid circa illum spectasti? *Et Seraphim stabant*, inquit, *in circuitu ejus (Isai. 6. 2).* Quid faciebant et quid dicebant, qua fiducia fruebantur? Fiducia quidem, inquit, nulla, verum timoris ac stuporis erant plena, ipsa etiam specie metum ineffabilem declarantia. Dabas enim alio velabant faciem, simul excludentia radium et solio prodeuntem, eo quod ferre non posset immensam illius gloriam, simul autem et suam religionem ac reverentiam significantia, quam habent erga Dominum.

Car Seraphim faciem et pedes velent. — Tali gaudio podent illa, tali lætitia exsultant, nec solum facies velant, verum et pedes. Quamobrem hoc faciunt? Facies quidem merito velant propter metuendum spectabilem, quodque non possint inaccessam gloriam obtineri: verum pedes quare simul velant? Ac volebam quidem vobis hoc relinquere, ut ipsi circa hujus resolutionem laboraretis, circaque spiritualium rerum investigationem vigilaretis: cæterum ne vestram cogitationem circa hujus inquisitionem intentam relinquens, id efficiam ut admonitionem negligatis, necesse est ut hoc obiter solvam. Quare igitur pedes velant? læplicablem erga Conditorum reverentiam exhibere student, multaque anxietatem tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione. Quoniam igitur id quod desiderant quodque conveniebat non assequuntur, occultant idcirco undique defectum dum se circumtegunt. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam? Age, ut hoc faciam dilucidius, ex rerum nostrarum exemplis manifestum facere conabor. Assistit aliquis terre- no regi omnibusque modis molitur, ut quamplurimam erga illum reverentiam exhibeat, quo per hoc ¹ major gratia specie capitis, ipsa voce, ipsa manuum compositione, ipsa pedum conjunctione, totiusque corporis

contractione talem reverentiam conatur ostendere. Hoc et ab illis incorporeis virtutibus observatur. Cum enim plurimam habeant erga Conditorum reverentiam, et hæc undique conatur præstare: deinde quoniam non assequuntur quod expetant, quod cupiditati deest, hoc velo obtegunt. Hanc ob causam igitur facies ac pedes tegere dicuntur. Quamquam est et alia quædam magis mystica speculatio quæ circa hoc consideratur, non quod pedes ac facies habeant (sunt enim incorporea, quemadmodum ipsum Numen), sed ut hoc humanus sermo declaret ea undique metu ac reverentia affecta servire Domino. Sic oportet nos quoque assistere, talem Deo glorificationem offerentes, metuentes ac trementes, ac tamquam illum ipsum mentis oculis intuentes. Adest enim hic omnino qui nullo loco circumscribitur, vocesque nostras recenset. Sic igitur contrito et humiliato corde laudem deprement reddamus eam acceptam, et velut incensum boni odoris ad cælum mittamus. *Cor enim*, inquit, *contritum et humiliatum Deus non despiciet (Psal. 50. 19).* Verum propheta, inquis, exhortatur ut cum jubilo glorificationem peragamus: *Jubilare*, inquit, *Domino, omnis terra (Psal. 65. 1).* At neque nos talem jubilationem prohibemus, sed vocem prohibemus nihil significantem; neque prohibemus vocem laudis, sed vocem absurditatis et inconditam, ac mutuas inter vos contentiones, manus incassum temereque sublatis in aerem, pedes supplaudentes, indecoros effeminatosque mores, quæ sunt eorum, qui in theatris ac circensibus ludis versantur, ludicra. Illinc nobis perniciose invehuntur exempla, illinc irreligiosæ vulgaresque voces, illinc manuum ineptæ gesticulationes, contentiones, concertationes, ac mores incompositi.

4. *Spectacula publica vitanda, quare.* — Nulla res enim æque eloquia Dei adducit in contemptum, atque spectaculorum quæ illic proponuntur admiratio. Proinde frequenter vos hortatus sum, ne quis eorum qui huc adveniunt, divinaque doctrina fruuntur; quique tremendi ac mystici participes sunt sacrificii, ad illa iret spectacula, neu divina cum dæmoniis commiseret mysteria. Attamen nonnulli usque adeo insanunt, ut etiam cum speciem gravitatis ac reverentiæ plenam circumferant, et ad profundam cantem pervenerint, nihilo secus currant ad illa, neque nostris sermonibus auscultantes, neque propriam reverentiam speciem. Verum quoties eis hunc sermonem ingerimus, et ut cantem gravitatemque suam reverentiam adhortamur, quam frivola illorum, quam ridicula sermo! Exemplum, inquit, victoriæ quæ in futuro sæculo erit et coronarum sunt illa plurimamque illinc utilitatem referimus. Quid ais, homo? Obsoletus iste sermo ¹ est ac fallaciæ plenus. Unde utilitatem isthinc refers? ex innumeris contentionibus, ex temere factis juramentis in damnum loquentium? an ex contumeliis, conviciis, scommatibusque; quibus spectatores ejusmodi rerum se mutuo conspergunt? Verum ex his nihil utilitatis ad te redit: an vero ullam omnino ex

¹ Reg. 1852: *Nullam reverentiam erga Conditorum habent, multo stupore percipiuntur. Quos affectus tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione exprimere conantur. Quoniam igitur sic etiam quod deest attingere non possunt, se velando undique defectum supplent. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam? equidem mihi repetendum videtur. Age igitur, et hoc lucidius ex rerum nostrarum exemplis faciam. Et certe, dic mihi, qui regi assistit, nonne omnimodo conatur maximam erga illum exhibere reverentiam? Procul dubio; nempe ut per hoc, etc. Et sic fere usque hic unus Codex, ita ut si vellem omnia afferre locutionum discrimina, fere tota homilia ad verbum describenda esset. A morelliana autem Editione verbis tantum differunt, non sensu. In aliis autem Manuscriptis cum Editio aliis perperam observantur varietates.*

¹ Alius, teste Savilio, *ridiculus iste sermo.*

incompositis vocibus, et nihil significante clamore, eoque pulvere qui emittitur, tum ex iis qui impellunt, qui vim faciunt, qui eorum mulieribus delicias faciunt, utilitatem colligis? Atqui hic quidem ipsam Dominum angelorum omnes prophetae doctoresque super solium excelsum et elevatum ostendunt, iisque qui digni sunt bravia et coronas distribuentem, indignis vero gehennam et ignem assignantem; et ipse etiam Dominus hoc confirmat. Numquid hæc quidem contemnis, in quibus etiam conscientiarum terror est, et factorum redargutio rationamque reddendarum anxietas, et supplicium inevitabile: ut autem absurdam invenias spectaculorum, quibus suspensus iniquas, excusationem, dicis te utilitatem capere ex his, ex quibus jacturam patris inconsolabilem? Rogo etiam atque etiam: obsecroque; ne excusationem excusemus in peccatis: prætextus enim ista sunt ac deceptio, quibus nobis ipsis damnationem accersimus. Verum de his quidem hactenus: tempus autem est ut jam ad priorem recurramus admonitionem, atque ut paucis de ea loquuti debitum orationi finem imponamus. Neque enim hoc solum peccatur, quod quæ hic sunt parum pro dignitate peraguntur, verum etiam alius quidam gravis obambulat¹ morbus. Quis tandem iste? Quod qui proposuerunt cum Deo colloqui, eique gloriam referunt², mox hoc omisso suum quisque vicinum arripiant, ordinantque res domesticas, quæque sunt in foro, quæ in populo, quæ in theatris, quæ in exercitu, et quomodo alia quidem sunt administrata, alia rursus neglecta, et quid in gerendis rebus plus satis fuerit, quid diminutum: in summa, de rebus omnibus vel publicis, vel privatis, hic colloquuntur. Et qua tandem venia digna sunt ista? Atqui is qui cum rege terreno colloquitur, de his tantam verba facit de quibus ille veluerit audire, et de quibus rex fuerit percontatus; quod si quis ausit aliquid injicere secus quam ille velit, extremo supplicio afficietur: tu vero cum Rege regam colloquens, cui cum tremore serviunt angeli, omisso cum illo coopto sermone, de luto, de pulvere, de telis araneorum loqueris? Nihil enim aliud sunt hujus vitæ negotia. Et quomodo sustinebis istius contemptus pœnam? quis autem te ab hac vindicta liberabit?

Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. — Verum haud recte se habent, inquit, reipublicæ negotia, de his plerumque loquimur, et de his solliciti anxique sumus. Quid autem in causa? Eorum, inquit, qui magistratum gerunt, incogitantia. Non est magistratum incogitantia, sed nostra iniustitia, et pœna est pro nostris sceleribus exacta. Illa cuncta sursum deorsum miscuit, illa quidquid est calamitatum iniecit, illa armavit hostes, illa fecit ut victi discederemus. Non aliunde nobis malorum examen iaudavit, quam ex hac causa. Proinde quamvis Abraham quispiam esset qui imperaret, quamvis Moses, quamvis David, quamvis Salomon ille sapientissimus, quamvis omnium hominum justissimus: si nos

¹ Alius, *invaluit*, pro, *obambulat*.

² Alius habet, *eque serviunt*, pro, *eique gloriam referunt*.

male vivimus, nihil interest qualis ille sit, quantum ad causam malorum. Qui sic, aut quare? Quoniam transgressor legum fuerit, si temere nulloque consilii feratur, nostra incogitantia nostraque temeritas efficit, ut talem magistratum haberemus, nostra scelus plagam accersierunt. Nam quod secundum corda nostra accipimus magistratus nihil aliud est, nisi qui præterita peccata nostra talem nobis dedere prædictum, sive quis fuerit ex ordine sacerdotali, sive eorum numero qui mundanas administrant dignitate. Quamvis autem justus fuerit, adeoque justus, usque ad Moysi virtutem pertingat, haud tamen illi unius iustitia immensa¹ subditorum peccata valeat obtegere: idque poterit quis ex ipso Mose certo cognoscere. Cum enim illo multis modis afflictus fuisset pro Israel, instanterque apud Deum supplicasset, terram promissam in sortem illis traderet, tamen quoniam se populus suis peccatis reddiderat ab hac promissione alienum, non potuit Moysi deprecatio istam Dei sententiam immutare, quo factum ut tot ille populus in deserto prosterneretur. Attamen quæ Mose justior, aut quis plus valuit apud Deum? Ictum est, valere justis deprecationem, sed efficace (Jac. 5. 16), hoc est, pœnitentia conversioneque adjutam eorum, pro quibus funditur. His vero, quibus mores manent sine pœnitentia citraque bonam conversionem, quomodo possit auxiliari justis deprecationem illi ipsi suis factis obstant?

5. Et quid commemoramus hoc accidisse toti populo peccanti, cum et paucorum subditorum peccato uno unius sæpe, juste imperantium fiduciam superent. Atque hoc rursus ex eodem populo Israelitico respicias licebit; quomodo scilicet Mose reipublicæ administrante, cum in terram alienigenarum irrupissent, pugnamque cum illis commississent, quidam illorum insanientes in illorum mulieres, totius populi exitiumque invexerunt.

Historia Achar. Jesus Nave figura Jesu Christi. Ad thema quid. Unius aliquando peccatum toti populo vindictam accerit. — Simile quidpiam in uno accidit videlicet Achar, qui cum variam ex anathemate solum sustulisset, etiam adversus populum iram incendit (Josue 7). Verum, ut conjicio, nonnullis presentium ignota est hæc historia. Quamobrem necesse est, ut paucis de hac loquutus, et scientes commemorarem, et nescientes doceam. Achar itaque fuit unus ex eorum numero qui cum Jesu Nave transierunt Jordanem, qui Jesus fuerat ante Dei iudicio delectus, Moysi succederet, quique typum ac figuram generaliter Servatoris nostri Jesu Christi. Quemadmodum enim ille e deserto per Jordanem in terram promissam perduxit populum, sic et Servator noster ignorantiae et idololatriæ deserto per sanctum ac luterum baptismum in caelestem Jerusalemam introduxit, ad matrem primogenitorum, in qua veteris paratae sunt mansiones, ubi vita tumultuosa et inscia pacificaque. Hic itaque cum ejus virtute qui ju-

¹ Unus habet, *nostra*, pro, *immensa*.

μύνητα^a καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῦτο διαβεβαίωθαι. Ἐπεὶ τούτων μὲν καταφρονεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ συνειθέως φόβος, καὶ ὁ τῶν πεπραγμένων ἑλεγχος, καὶ ἡ τῶν εὐθυνῶν ἀγωνία, καὶ τὸ τῆς κολάσεως ἀπαραιτήτων· ἔνα δὲ πρόφασιν ἄλογον τῶν σῶν ἐφεύρης ἁ μεταφωτισμῶν, ὠφελείσθαι λέγεις, ἐν οἷς τὴν ἀπαρμήθητον ὑπομνήσεως ζημίαν; Μὴ, δόμοι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ προφασίζόμεθα προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· σπῆψις γὰρ ταῦτα, καὶ ἀπάτη ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ἐπιζητήμιον προξενούσα. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν τούσαυτα· ὦρα ἔλαπὸν εἰς τὴν προτέραν ἀναδραμεῖν παραίνεσιν, καὶ βραχέα περὶ ταύτης εἰπόντα, προσήκον τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ τῆς ἀταξίας ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι χαλεπὸν βουληστέον ἢ νόημα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πρὸς Θεὸν τὴν διάλεξιν κεισθῆναι προθεμένους, καὶ αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀπακείμενοντας, εἴτα ἀφέντας τοῦτον, τὸν πλησίον ἑκάστος ἀπολαβεῖν καὶ τὰ κατ' οἶκον διατιθεσθαι, τὰ ἐν ταῖς ἀγοραῖς, τὰ ἐν τῷ δῆμῳ, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις, εἰ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ πῶς μὲν ταῦτα διωκθήσονται, πῶς ἂν ἐκεῖνα παρεωράθῃ, καὶ τί τὸ πλεονάζον ἐν ταῖς πραγματείαις, τί δὲ τὸ ἐλλείπον· καὶ ἀπλῶς περὶ πάντων τῶν κοινῶν καὶ ἰδίων ἐγκαῦθα διαλέγονται. Καὶ ποίας ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Καὶ βασιλεῖ μὲν τις τῶ ἐπιγεῖφ διαλεγόμενος, περὶ ἐκείνων μόνων ποιεῖται τὸν λόγον, περὶ ὧν ἂν ἐκεῖνος βουληθεῖ, καὶ ὧν προτείνει ἑ τὰς ἐρωτήσεις· εἰ δὲ καὶ ἕτερόν τι παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ὑποβαλεῖν τολμήσειε, τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν ὑποστήσεται· σὺ δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων προσομιλῶν, ὧ φρίττοντες λειτουργοῦσι [102] ἄγγελοι, ἀφελὲς τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, περὶ πληθῶ, καὶ κόνεως, καὶ ἀράχνης διαλέγη; Ταῦτα γὰρ ἔστι τὰ παρόντα πράγματα. Καὶ πῶς οἴσεις τὴν τῆς καταφρονήσεως δίκην; τίς δὲ σε τῆς τοιαύτης ἐξαιρήσεται τιμωρίας;

Ἀλλὰ κακῶς, φησὶ, τὰ τῶν πραγμάτων, καὶ τὰ τῆς πολιτείας διακρίνεται, καὶ πολλὴς ἡμῖν περὶ τούτου ὁ λόγος, πολὺς ὁ ἄγνων. Καὶ τίς ἡ αἰτία; Ἡ τῶν κρατούντων, φησὶν, ἀβουλία. Οὐχ ἡ τῶν κρατούντων ἀβουλία, ἀλλὰ ἡ ἡμῶν ἁμαρτία, ἡ τῶν πλημμελημάτων εἰσπραξίς. Ἐκείνη τὰ ἄνω κάτω παποίηκεν, ἐκείνη πάντα τὰ δεῖνα εἰσῆγαγεν, ἐκείνη τοὺς πολέμους^b ἐξώπλισεν, ἐκείνη τὴν ἥτταν ἐνήργησεν. Οὐκ ἄλλοθεν ἡμῖν ὁ τῶν ἀναρῶν ἔσμός ὑπερχέθη, ἀλλ' ἡ ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας. Ὅποτε κὰν Ἀδραμὶ τις ἦ ὁ κρατῶν, κὰν Μωϋσῆς, κὰν Δαυὶδ, κὰν Σολομὼν ὁ σοφώτατος, κὰν ἀπάντων δικαιοτέρος^c ἀνθρώπων, ἡμῶν κακῶς διαχειμένον, ἀδιόφορον ἔχει τὴν πρὸς τὰ κακὰ αἰτίαν. Πῶς καὶ τίνοι τρώπῳ; Ὅτι εἰ μὲν τῶν παρανομῶντων εἴη, καὶ τῶν ἀβουλήτων καὶ ἀτάκτως φερομένων, ἡ ἡμῶν ἀβουλία καὶ ἀταξία τὸν τοιοῦτον ἐκαρποφόρησε, τὰ ἡμέτερα ἁμαρτήματα τὴν πληγὴν προξένησε. Τὸ γὰρ κατὰ τὰς καρδίας ἡμῶν λαμβάνειν ἀρχοντας οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ τοῦτο, ὅτι προημαρτηκότες τοιοῦτου τοῦ προεστηκότες; ἐτύχομεν, κὰν τε τῶν ἱερωμένων ἢ τις, κὰν τε τῶν τὰς κοσμι-

κὰς διεπόντων ἐξουσίας^f. Εἰ δὲ καὶ λαὸν δίκαιος ἦ, καὶ οὗτος δίκαιος, ὥστε μέχρι τῆς Μωϋσεύς ἀρετῆς ἠλλακέναι, οὐχ ἡ αὐτοῦ μόνου δικαιοσύνη τὰ ἀμετρα τῶν ὑπηκόων συγκαλύψαι δυνήσεται πταίσματα. Καὶ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ ἂν τις ἀκριβῶς καταμάθοι τοῦ Μωϋσεύς, τοῦ πολλὰ μὲν κακοπαθήσαντος ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, πολλὴν δὲ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἰκεσίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνοσησαμένου, ὥστε τὴν ἐπηγγελμένην αὐτὸν κατακληρονομήσαι γῆν· ἀλλ' ἐπεὶ ξένον ἑαυτὸν οὗτος τῆς κατασχέσεως ταῖς οἰκείαις κατέστησε παρανομίαις, οὐκ ἴσχυεν ἡ αὐτοῦ δέησις τὴν τοῦ Θεοῦ δίκαιαν ψῆφον μεταποιῆσαι παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατεστρωμένου. Καίτοι τίς τοῦ Μωϋσεύς δικαιοτέρος; ἢ τίς παβήσιαστικότερος πρὸς τὸν Θεόν; Ἰσχυεῖν μὲν λέγεται δικαίου δέησις, ἀλλ' ἐνεργουμένη, τουτέστι, βοηθουμένη τῇ μεταμελείᾳ καὶ ἐπιστροφῇ, ὑπὲρ ὧν καταβάλλεται. Οἷς δὲ ἀμετανόητος καὶ ἀνεπίστροφός ἐστιν ὁ τρώπος, πῶς ἂν ἐπαμύναται δυνήσεται, αὐτῶν ἐκείνων τοῖς ἔργοις ἀντικοπτόντων^g;

ε'. Καὶ τί λέγομεν ἐπιδοκλήρου λαοῦ παρανομούντος τοῦτο συμβαίνειν, ὅπου καὶ ἡ τῶν ὀλίγων ὑπηκόων ἁμαρτία, ἢ πολλάκις καὶ τοῦ ἐνός, τὴν τῶν δικαίων [105] κρατούντων ὑπερακοντίζει παβήσιαν; Καὶ τούτο πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἂν τις κατανοήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅς ὑπὸ Μωϋσεύς δημαγωγούμενος, ἤνικα πρὸς τὴν τῶν ἄλλοφρονων παρέδοξε γῆν, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συνῆρε μάχην, πῶς τινες αὐτῶν μανέντες εἰς τὰς ἐκείνων γυνούκας, τὴν πάνδημον ἐκείνην θραύσιν καὶ τὴν ἐλεθρον κατειργάσαντο.

Ἐπὶ ἐνός δὲ τὸ τοιοῦτο συμβέβηκεν· ὡς ἐπὶ Ἀχαρ τοῦ τὴν ποικίλην στολὴν ἀφελόμενου τοῦ ἀναθήματος, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἑκαυσοῦσαν ὀργὴν. Ἀλλ' ἴσως τινὲς τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῦσι. Διὰ τοῦτο δεῖ βραχέα περὶ ταύτης εἰπόντα ἢ ὑπομνήσαι μὲν τοὺς εἰδότες, διδάξαι δὲ τοὺς ἀγνοοῦντας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ἀχαρ εἰς ἐτύχωνε τῶν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διαβάντων τὸν Ἰορδάνην, Ἰησοῦ ἐκείνου τοῦ ψῆφῳ Θεοῦ διαδόχῳ Μωϋσεύς προκεκριμένου, τοῦ εἰκόνα καὶ τύπον ἐπέχοντος τοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκ τῆς ἐρήμου διὰ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τὸν λαὸν διεβίβασεν, οὕτως καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐκ τῆς ἐρήμου τῆς ἀγνοσίας καὶ τῆς εἰδωλοαπειρίας διὰ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος εἰς τὴν ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἡμᾶς μεταποίησεν^h, εἰς τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἐν ἧ τῆς ἀληθινης καταπαύσεως ἠντρεπίσθησαν αἱ μοναὶ, ἔνθα ἡ ἀστασιαστος καὶ εἰρηνικὴ διατριβή. Οὗτος τοίνυν τῇ τοῦ προστάττοντος δυνάμει τὸν λαὸν διαβιβάσας, προσέβαλε τῇ Ἰεριχῶν, καὶ τὴν ξένην ἐκείνην πολλορκίαν ἐνεργῶν, ἥδη τῶν τοιῶν καταπίπτειν μαλλόντων, τί φησι πρὸς τὸν λαόν; Ἔσται ἀνάθημα ἡ πόλις αὕτη, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ, Κυρίῳ Σαβαώθ, πληρὴ Παῦδ τὴν πόρνην, περιποιήσασθε αὐτήν. Φυλάξασθε οὖν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, μήποτε ἐνθουμηθέντες ὑμῖς λάθητε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκτριψῆτε ἡμᾶς. Ἀπεριβόητος, φησὶν, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ πόλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἀνάθημα ἦτολ. Μὴ τις οὖν νοσφίσεται τῶν ἀνατεθέντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ, καὶ ἐξολο-

^a Unus ἔχει. Paulo post quinque secunq. mss. et Savil. recte δόμοι. Editio Morel. male δόμοι, ut arguitur ex ἐπιβολῇ sequenti.

^b Δίπυς κατακαρτεῖ. Paulo post alios καὶ αὐτῷ τὴν δουλειαν ἀνατίμωτον.

^c Duo προτείνῃ.

^d Legendum videtur πολέμους. Sed omnia exemplaria πολέμους habent. Erasmus ita interpretatus est, ac si πολέμους legerit. Paulo post ad vocem ὑπερχέθη, Savil. in marg. notat ἐπιόνοιας.

^e Sex mss. ἁμαρτωλοτέρος, male, ni fallor; nam hic de viris virtute præcellentibus agitur.

^f Unus ἀρχός. Paulo post unus τὰ ἡμέτερα τῶν ὑπηκόων.

^g Duo ἀντικοπτόντων. Unus ἀντικοπτόντων quæ posterior lectio mendam esse videtur. Prior autem non spernenda. Alius, teste Savilio, ἀντιπαρόντων, quæ est vox synonyma.

^h Unus ἄλλ' εἰκόνας τινὰς τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῖ... περὶ ταύτης εἰπόντας.

ⁱ Unus ἡμᾶς μετεβίβασεν.

Ορεύσει ἡ ἡμᾶς ἐκ τῆς γῆς. Ἐπικίνδυνος ἡ ἐντολή, πολὺ τὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ τε προστάσαντος Θεοῦ καὶ τοῦ νομοθετούντος Ἰησοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν ἐν τοσοῦτῳ πλήθει μὴ παραδοθῆναι τὸν νόμον τοῦτον, πολλῶν ὄντων τῶν συνωθούντων πρὸς τοῦτο; Ἡ γὰρ τὸ ἀστάθμητον καὶ τὸ φιλοκερδὲς τοῦ δήμου, ἢ τὸ μὴ πάντας κατηκόους γενέσθαι τῆς προτεθείσης ἐντολῆς, ἢ ἡ ποικιλία τῶν σκύλων καθάπερ βέλειαρ προκειμένη, καὶ τοὺς φιλοκτῆμονας; δελεάζουσα, εὐκόλως ἂν πρὸς τὴν παράβασιν παρώρμησεν. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὗτος ἐτέθη, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς ὁ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη. Τί οὖν μετὰ τοῦτο; Κατέπεσον τὰ τείχη, καὶ ἐν χερσὶ τῶν πολιορκούντων τὰ τῆς πόλεως ἐγένετο πάντα. Παντὸς τοίνυν τοῦ λαοῦ τὴν ἐντολήν ταύτην διατηρούντος, ἢ τοῦ ἐνὸς παραβάσις εἰς ἅπαν τὸ πλήθος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνῆψεν ὀργήν. Ἐπλημμύλησαν γὰρ, φησὶν, [104] οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πλημμύλειαν μεγάλην, καὶ ἐνοσφίσαντο, καὶ ἔλαβον ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἔλαβεν Ἀχαρ υἱὸς Χαρμεὶ ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Καὶ μὴν εἰς ἦν ὁ πλημμύλησας. Πῶς οὖν ἐπλημμύλησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐθυμώθη Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ; Ὁρᾷ: πῶς ἢ τοῦ ἐνὸς ἁμαρτία παντὶ τῷ λαῷ τὴν τιμωρίαν προσέξινε; πῶς πρὸς τὸ πλήθος τὸν Θεὸν ἐξεπολέμωσεν; Ἐπεὶ οὖν τὸ παράνομον ἐπράχθη, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ συνειδὼς, πλην μόνον τοῦ τὰ κρύφια γινώσκοντος Θεοῦ, ἢ μὲν τιμωρία ἐμελλεν, ὁ δὲ πράξας τοῦτο, κἂν ἐδόκει λανθάνειν, ἀλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακαίετο. Ἦλθε τοίνυν καὶ τῆς ἀπειλής ὁ καιρὸς, καὶ τοῦ φανερῆν γενέσθαι τὸ ἁμάρτημα. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Ἰησοῦς ἀνδρας ἀπὸ Ἰεριχώ εἰς Γαί. Καὶ ἀνέθισσαν ἕκει ὡσεὶ τρισχιλιοὶ ἄνδρες, καὶ ἐξυγον ἀπὸ προσώπου τῶν ἀνδρῶν Γαί, καὶ ἀπέκτειναν ἀπ' αὐτῶν τριάκοντα καὶ ἑξ ἀνδρας, καὶ ἀπέδωξαν αὐτοὺς, καὶ συνετέρισαν αὐτοὺς, καὶ ἐποίησεν ἡ καρδία τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο ὡς περ ὕδωρ.

ζ'. Ὅρα μὴδ ἁμαρτίας ἐσπραξιν, ὅρα πληγὴν ἀπαραιμύθητον. Εἰς ἐπλημμύλησε, καὶ εἰς ἅπαντα τὸν ὄχμον ὁ θάνατος καὶ ἡ δειλία ἐπέπεσε. Τί τοῦτο, ὦ φιλάγαθε Δέσποτα; Σὺ εἰ μόνος δίκαιος, καὶ εὐθεὶς αἱ κρίσεις σου. Σὺ ἐκάστω κατὰ τὰ οἰκεία ἔργα ἀπονέμεις τὴν κρίσιν. Σὺ ἔφης, φιλόανθρωπε, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἕκαστον ἀποθανέσθαι ἁμαρτία, καὶ μὴ ἄλλον ἀπὸ ἄλλου τιμωρηθῆσθαι. Τί οὖν αὕτη ἡ δικαία σου ψῆφος; Καλὰ σου τὰ πάντα, Κύριε, καὶ λίαν καλὰ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν οἰκονομούμενα. Λύμη τίς ἐστὶ, φησὶν, ἡ ἁμαρτία; οὐκοῦν ἐκπομπευέσθω διὰ τῆς τιμωρίας εἰς πάντας, ἵνα μὴ τοὺς πάντας καταλυμῆνται, ἵνα γνόντες πόσῃν ἀπειλῇν μία παράβασις ἔτεκε, φύγωσι τὴν ἐκ πλειόνων ἀτελεύτητον κόλασιν. Ἰδὼν οὖν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν, διέβρῆξε τὰ ἰμάτια αὐτοῦ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐκείνους τοὺς θρηγῶδων, οὓς ἡ θεία σημαίνει Γραφή. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης; Ἀνάστηθι· ἵνα εἰ οὕτω συμπεπτωκας; Ἡμάρτηκεν ὁ λαός σου, καὶ παρέδθη τὴν διαθήκην μου, καὶ οὐ μὴ

δυνήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ στήναι κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ἕως ἂν ἐξάρητε τὸ ἀνάθημα ἐξ ὧν αὐτῶν. Ἐκηρύχθη τοίνυν ἐν τῷ λαῷ τοῦτο, καὶ μηνύεται ὑπὸ Θεοῦ ὁ τὴν παράβασιν πράξας; συγκατατίθεται οὗτος. Ἀπεκρίθη γὰρ, φησὶν, Ἀχαρ τῷ Ἰησοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀληθῶς ἡμάρτον ἐναντίον τοῦ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ· οὕτω καὶ οὕτως ἐποίησα. Εἶδον ἐν τῇ προνομίᾳ στολήν ψιλήν, ποικίλην, λίαν ἰ καλήν, καὶ διακόσια διδραχμα ἀργυρίου, καὶ γλῶσσαν μίαν χρυσοῦν πεντήκοντα διδραχμῶν, καὶ ἐθυμηθεὶς ἔλαβον, [105] καὶ ἰδοὺ ταῦτα ἐγκέκρυπται ἐν τῇ γῇ ἐν τῇ σκηνῇ μου. Πάντα λοιπὸν εἰς φανερὸν ἦγει, ἐπειδὴ ἀψευδῆ τὸν ταῦτα καταμνήσαντα ἔωρα, σφοδρὸν ἔτε εἶχε τὸν ἐλέγχοντα μάρτυρα. Ὅρα δὲ τὸν ἐπονειδίστον καὶ ὀλέθριον αὐτοῦ θάνατον· Ἀνήνεγκε, φησὶν, αὐτὸν Ἰησοῦς εἰς φάραγγα Ἀχώρ, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μούσχοις αὐτοῦ, καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ πρόβατα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ὑπῆρχον αὐτῷ καὶ ἐλθοῦσθαι αὐτὰ πᾶς Ἰσραὴλ ἐν λίθοις. Αὕτη τῆς παρανομίας ἡ ἀνταπόδοσις, οὕτως ἢ τοῦ Θεοῦ ἀδέκαστος ἐστὶ δίκη. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, οἰκείων ἁμαρτημάτων ἐσπραξιν τὴν τῶν ἀναιρῶν ἐπίδον λογιζόμεθα καὶ καθ' ἕκαστην τὰ ἐαυτῶν ἐξετάζοντες ἐγκλήματα, μὴ ἑτέροις, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὴν τοῦτων περιπέπτωμεν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ἢ τῶν ἀρχόντων μόνον ἀπροσεξία, ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὰ κακὰ συνεισῆγαγεν. Οὕτω τοίνυν ἐναυθα παραγινόμενος ἕκαστος, καὶ τὰ οἰκεία λογιζόμενος παραπτώματα, οὔτε ἕτερον μέμψοιτο, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας τὴν παροῦσαν ἀναπέμψῃ ὁ δοξολογίαν. Ἔστι δὲ ἢ παρ' ἡμῶν ἀπαιτουμένη εὐταξία τοιαύτη· πρῶτον μὲν, συντετριμμένη καρδία προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ, ἔπειτα καὶ τὸ τῆς καρδίας ἥθος διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος ὑποδεικνύειν, διὰ τῆς στάσεως, διὰ τῆς τῶν χειρῶν εὐταξίας, διὰ τῆς πραείας καὶ συνεσταλμένης φωνῆς. Εὐκόλον γὰρ τοῦτο, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ δυνατόν. Πῶς οὖν εἰς πάντας κατορθωθήσεται; Ὡμεν ἑαυτοῖς νόμον, καὶ εἰπωμεν ὅτι κοινωφελὲς ἐντολή κατεβλήθη, καὶ δεῖ πάντας ἡμᾶς τοιαύτης μετασχεῖν ὠφελείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀτάκτους κατασιγάσωμεν φωνάς, καὶ τὰ τῶν χειρῶν καταστειλωμένῃ ἦθι, δεδεμένως ταύτας περισπάνοντες τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς ἀκόμοις ἐπαιρομένας νεύμασι. Μισεὶ γὰρ τοῦτο καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡς περ τὸν συνεσταλμένον ἀγαπᾷ καὶ προσίεται· Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Εἰπωμεν ἀλλήλοις, ὅτι οὐ βούλεται αὐτῷ προσδιαλεγόμενος ἡμᾶς καὶ ἑαυτοῖς προσμιλεῖν, οὐδὲ ἀφέντας τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, τὰς τῶν παρόντων ἀνακινεῖν συντυχίας, καὶ τῷ βορβόρῳ τοὺς μαργαρίτας ἀναφύρειν. Ὑβριν γὰρ οἰκείαν, καὶ οὐ δοξολογίαν τὸ τοιοῦτον ἡγείται. Κἂν τις βουληθῆι ταύτην παραδοθῆναι τὴν ἐντολήν, ἐπιστομίσωμεν ἰ, ὡς ἐπίβουλον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας; ἀποδώσωμεν, ἔξω τῶν περιβόλων τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἐκβάλλωμεν. Οὕτω γὰρ ποιοῦντες, τὰ μὲν πρότερα ἁμαρτήματα βραδίως ἀπονιψόμεθα, αὐτὸν δὲ τὸν Δεσπότη-

* Duo ἐξολοθρεύθη. Infra παραδοθῆναι. In hanc vocem notat Savil. in marg. γρ. παραδοθῆσθαι.

b Unus παράβασιν ἐξεκατέσαστο. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὗτος. Mox aliquot mss. ἀπεκρεμάσθη.

c Unus ὀργῇ Κυρίου, alique ita legit Erasmus.

d Quinquē mss. ἄλλον ἀντιμωρηθῆσθαι ἐτέρου.

e Τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν. Erasmus verit. fugam sisti non posse. At dubitari potest, an ea sit Chrysost. mens. Ἀνυπόστατον φυγὴν forte verti posset, fugam cujus causa vel inactia non apparebat.

f Προνομίη στολήν ποικίλην λίαν καλήν. Duo alii προνομίη ψιλήν ποικίλην μίαν καλήν. Erasmus priorem secutus lectionem, μίαν καλήν legit.

g Unus ἀσφαλῆ.

h Unus ἀναπέμψοιτο. Alius τὴν πρέπουσαν ἀναπέμψοιτο, non male.

i Alius καὶ τῶν χειρῶν καταστειλωμένον συνείδειαν.

j Unus ἐντολήν, ἐπιτιμῆσωμεν.

erat Israelitas transmisisset, admovissetque exercitum contra Jericho, novam illam et admirandam obsidionem moliens, mox reituris mœnibus, quid loquitur apud populum? Erit *anathema hæc civitas: et quidquid est in ea, Domino Sabaoth, excepta Roab meretrice, hæc servabitur. Cavete igitur ab anathemate, ne quando cogitantes sumatis ex eo, et perdatis nos* (Josue 6. 17. 18). Consecrata sunt, inquit, omnia quæ sunt in civitate: nam id sonat anathema. Ne quis igitur sufferatur ex iis quæ consecrata sunt Domino Deo, neque disperdat e terra. Periculosum erat præceptum, multa diligentia tum Dei præcipientis, tum legem ferentis Jesu. Qui enim fieri potuit, ut in tanta multitudinem non violaretur hæc lex, cum multæ res essent, quæ huc impellerent? Nam vel instabilitas ejus populi licetque cupiditas, vel quod non omnes admissent edici præceptum, vel spoliolum pretium velut esca objecta, habendique avidos illectans, facile a legis transgressionem perpulisset. Et tamen ea lex erat lata, atque eorum capiti transgressionis periculum imminerebat. Quid igitur post hæc? Conciderunt mœnia, et quidquid erat in civitate venit in manus obsidentium. Itaque cum universos populum servaret hoc præceptum, unius prævaricatio in universam multitudinem concitavit iram Dei. *Peccaverunt, inquit, filii Israel peccatum magnum, et suffurati sunt, et summerunt ex anathemate, et sumpsit Achar filius Charni ex anathemate, et indignata est ira Domini filiis Israel* (Jos. 7. 4). Atqui unus erat qui peccaverat. Quomodo igitur peccaverunt filii Israel, ac Dominus iratus est filiis Israel? Vides quomodo unius peccatum toti populo vindictam accersit? quomodo Deum adversus multitudinem hostem reddidit? Quoniam igitur fuerat perpetrata legis transgressio, neque quisquam erat excusius, præter solum Deum qui novit occulta, ultio quidem differebatur: cæterum qui libere perpetrarat, tametsi videbatur latere, tamen a conscientia velut a igne urebatur. Venit igitur tempus quo fieret quod examinatus fuerat Deus, quoque peccatum veniret in propositum. *Misit, inquit, Jesus viros ab Jericho in Gai. Et ascenderunt illuc viri fere ter mille, fugeruntque a facie virorum Gai, et occiderunt ex illis viros viginti sex, et persequuti sunt eos, et conciderunt illos, et expavit cor populi, factumque est velut aqua* (Jos. 7. 2. 4. 5).

6. Vide omnis peccati poenam, vide plagam acerbissimam. Unus peccarat, et in populum universum mors ac trepidatio irruit. Quid hoc, o bone Domine? Tu solus justus, et recta judicia tua. Tu cuique secundum propria facta reddis iudicium. Tu, humani generis amator, dixeras in suo quemque peccato meritum, nec alium pro alio daturum poenas. Quod pro hoc est tuum justum iudicium? Bona sunt tua munera, Domine, et valde bona, et ad nostram utilitatem dispensata. Lues quædam, inquit, est peccatum: propter ultionem evulgetur ac traducatur apud omnes, ne corrumpat omnes, ut ubi cognoverint quantas poenas una pepererit transgressio, fugiant longe gratiam æternamque vindictam. Videns igitur, in-

quit, Jesus fugam cujus causa ignota erat sisti non posse, discidit vestimenta sua, ac prostratus est in terram, ea lugubriter lamenta proferens, quæ narrat divinitus Scriptura. Quid igitur illi respondit Dominus? *Surge; cur ita prostratus jaces? Peccavit populus tuus, transgressus est pactum meum, nec poterunt stare filii Israel contra faciem hostium suorum, donec sustuleritis anathema ex vobis ipsis* (Jos. 7. 10. 12). Prædicatur igitur hoc in populo, et a Deo proditur, qui hoc perpetrarat: ille fatetur. Respondit enim, inquit, Achar Jesu dicens: *Vere peccavi in conspectu Domini Dei Israel; sic et sic feci. Videbam in præda stolam variegatam unam (a) pulchram, ducentaque argenti didrachma, et linguam unam auream quinquaginta didrachmorum, et concupiscens cepi, et ecce hæc defossa sunt humi in tabernaculo meo* (Ibid. v. 20; 21). Omnia jam in apertum profert, posteaquam perspexit illum omnia sine mendacio indicasse, nec dissimulatus est testi se ipsum prodenti. Vide autem probrosam ac perniciosam illius mortem: *Subdurit, inquit, Jesus Achar in convallem Achor, et filios et filias ejus, et vitulos ejus, et jumenta ejus, et omnes oves ejus, et tentorium ejus, et omnia quæcumque possidebat: et lapidibus obruit ea omnis populus Israel* (Jos. 7. 24. 25). Hoc transgressionis præmium, talis Dei vindicta, quæ evitari non potest. Hæc itaque scientes, cogitemus molestias a nostris peccatis invehi, singulisque diebus nostra examinantes crimina, non aliis, sed nobis ipsis causam adscribamus. Nec enim magisteratum modo negligentia, sed multo magis nostra delicta mala accersierunt. Sic itaque huc adveniens sua quisque examinet delicta, nec alium incuset, et præsentem glorificationem cum ritu decenti emitat. Quod autem exigitur ad modestiam, hoc est: primum, corde contrito accedere ad Deum: deinde cordis affectum ipso visibili habitu declarare, item standi modo, manuum deora compositione, placida demissaque voce. Nam id facilius est, et potest quisquis voluerit. Qui flet igitur, ut omnes suo fungantur officio? Ponamus nobis ipsis legem dicamusque, in publicam utilitatem lex prodita est, et hujus utilitatis oportet nos omnes esse participes. Quapropter et indecoras voces premamus, manuumque gesticulationes corripiamus, has conjunctas exhibentes Deo, nec incompositis motibus attollantur. Odit enim hoc Deus et aversatur, sicut contra-compositum ac modestum amat expetitque: *Ad quem, inquit, respiciam, nisi ad mansuetum et quietum, et timentem verba mea* (Isai. 66. 2)? Dicamus aliis alii: Non vult Deus, ut simul cum ipso loquamur, et inter nos fabulemur, nec patitur, ut ipsam alloqui intermittentes præsentium confabulationes suscitemus, cœnoque margaritas contamineamus. Siquidem hoc suam contumeliam esse ducit, non glorificationem. Quod si quis voluerit hoc præceptum præterire, obturemus illi os, tamquam salutis insidiatorem expel-

(a) In Græco, σκολιή ψάληρ ποικίλη. In hunc locum notat savil.: « Florens retinet lectionem Romanam, ψάληρ ποικίλη, inducto. σκολιή, vertitque ex veteri Glossario, *tenue Babylonicum.* »

lamus, et ecclesie sanctae septis ejiciamus. Hoc si fecerimus, nostra quidem peccata superiora facile dimittimus, ipsum autem Dominum habebimus in medio nostrum una cum sanctis angelis chorus agentem, et cuique modestae coronas distribuentem. Quoniam enim est humanus ac munificus, gaudens de nostra salute; ideo oblectans sese bonis nostris caelorum regnum promisit, et vitae incorruptibilis consortium, omniaque bona praeparavit, volens nos in his habere tabernacula¹: quae nobis omnibus contingat assequi, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, quicum decet gloria, imperium, honor et adoratio Patri et sancto Spiritui, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

EJUSDEM HOMILIA II.

In dictum illud Isaiae prophetae, *Factum est anno, quo mortuus est Oziás rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato (Isai. 6. 1)*; et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat praetercurrere.

1. *Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor.* — Gaudeo conspiciens vos ad audienda sacra eloquia concurrentes, idque indicium esse maximum judico vestri in Dei cultu ac pietate progressus. Quemadmodum enim appetentia cibi corporis bonam valetudinem declarat, sic et sermones appetere spirituales, animae sanitatem arguit. Gaudeo quidem igitur propter hoc: caeterum vereor ne forte non possim aliquid adferre dignum isto vestro desiderio. Sic et mater amans dolet, quoties lactentem habens puerum, non potest illi largiter praebere lactis fontem: attamen quamquam lacte caret, mammam tamen dat, ille vero acceptam trahit sugitque, et ore papillam refrigerentem calefaciens, plus quam erat elicit alimenti: mater vero dolet quidem dum ipsius distendunt ubera, nec tamen repellit puerum: mater enim est, et omnia praeparat perpeti potius, quam ut partum suum contristet. Itaque si matres erga fetus suos tantum exhibent amorem, multo magis oportet nos erga vestram caritatem similiter affectos esse. Nam spiritus partus vehementiores sunt quam naturae. Itaque tametsi nobis mensa multam habet penuriam, ne sic quidem cani occultabimus, sed nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis. Quod si pauca haec sunt viliaque, praebimus tamen. Nam et ille² cui talentum erat creditum, non quia quinque talenta non tulit, ob id incusatus est, sed quod unum illud defoderit, quod acceperat, dedit poenas (*Matth. 25. 21. 29. 30.*). Siquidem hoc est quod quaeritur apud Deum et apud homines, non multane aut pauca deponas, sed ne oblationem offeras facultatibus inferiorum. Audistis nuper cum nobis datum esset hoc ho-

noris, ut apud caritatem vestram dissiceremus, Psalmum illum legentibus nobis, qui peccatorem e sacris septis ejiciens, angelos supernasque virtutes hortabatur ad laudandum universorum Deum. Vultis igitur et hodie idem angelicum melos³ audiamus, prope illic alicubi astantes? Mihi certe videtur. Nam si homines scelerati dum choreas agunt in foro, in profunda caligine nocteque intempesta meretricia cantilenas mollesque canentes cantiones, totam civitatem nobis excitant, et ad sese convertunt: nos caelestium populorum supernis choris Regem universi celebrantibus non occurremus, non audiamus divinam illam ac beatam vocem? Et quae nobis dabitur venia? Sed quomodo, inquis, licet audire? Si in ipsum ascenderimus caelum, etsi non corpore, mente tamen: etsi minus praesentia, certe cogitatione. Nam corpus quoniam terrestre est ac grave natura, manet in terris: anima vero ab hac necessitate est libera, facillimeque ad altissima longissimeque remota loca advolat: ita ut etiam si velit ad extremos orbis terminos pervenire, aut in caelum ascendere, nihil sit quod vetet: adeo ipsi leves cogitationum alas dedit Deus. Nec tantum alas leves dedit, verum et oculos largitus est, multo quam corporis perspicaciores. Nam corporis aspectus, si quidem per vacuum aerem feratur, ad longum intervallum progreditur: quod si in exiguum corpus impleverit, non aliter quam fluxus qui ferebatur, obstaculo repulsus, denuo retrorsum avertitur: verum animi oculi etiamsi parietes, etiamsi moenia, etiamsi montium moles, etiamsi caelorum corpora compererint obstantia, omnia facile praetercurrunt. Attamen cum tantam habeat celeritatem et oculorum aciem anima, non ex sese sufficiens est ad intelligentiam rerum caelestium, sed opus illo habet qui ipsam manu deducat. Faciamus igitur quod in regum palatiis facere solefit, qui cupiunt ea videre. Quid autem illi faciunt? Ubi quaesierint eum cui claves commissae sunt, illum adveniunt, alloquuntur et supplicanti frequenter et pecuniam numerant, ut ipsis gratificetur. Adeamus ergo et nos unum eorum, quibus caelestes portae commissae sunt, appellemus, supplicemus, pro pecunia promptam voluntatem sinceramque affectum exhibeamus. Et si ille mercedem hanc acceperit, manu nostra apprehensa per omnia circumducet, non illam ostendens regiam, sed ipsam Regem in solio sedentem, adstantibus exercitibus exercituumque ducibus, assistentibus innumerabilium angelorum et archangelorum millibus; omni diligenter nobis ostendet, quatenus nobis vide licet. Quis igitur est iste cui haec functio commissae est, quam sequentes nunc volumus ingredi? Isaiae prophetarum vocalissimus. Ergo necesse est, ut haec alloquamur.

Scripturae quomodo audiendae. — Agite, sequamur composito gradu incedentes, multo cum silentio: quis ingrediatur curis onustus mundanis, ne quod animi dubius, ne quis attonitus: verum haec omnia foris ante ostium deponamus omnia, atque ita de-

¹ Unus habet, volens nos in his habere tabernacula in aeternum.

² Savi... Nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis, exigua quidem et minimi pretii, metuentes damnationis periculum, si quidem et ille, etc.

³ Unus legit, mysticum melos.

την εις μέσον εξομεν μετά των άγιων άγγελων
 πληρουόμενα, και εκάστῳ τούς της εὐταξίας ἀπονέ-
 μενα στεφάνους. Ἐπει γάρ ἐστι φιλόανθρωπος και
 γενναῖος, και χαίρει ἐπὶ τῇ ἡμετέρῃ σωτηρίᾳ,
 ἐκ τούτου ἐπιτεταρωμένος τοῖς ἡμῶν καλοῖς και βασι-
 λείῳ οὐρανῶν ἐπιγγειλάτο, και ζωῆς ἀκηράτου μέθ-
 εῖν, και πάντα τὰ ἀγαθὰ προητόμασε, βουλόμενος
 ἡμᾶς ἐν τούτοις κατασκηνώσασιν. ὡν γένοιτο πάντας
 ἡμᾶς ἐπιτυχῆν, [106] χάριτι και φιλοανθρωπείᾳ τοῦ
 ἁγίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ πρέπει δόξα,
 κράτος, τιμὴ, και προσκύνησις τῷ Πατρὶ και τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ Β΄.

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὸ Λόγον·
 καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀλίαν
 ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ
 θρόνου ὑψηλοῦ και ἐκρημένον· και ὅτι οὐ δεῖ
 χρόνον, οὐδὲ στοιχειοῖ ἐν παρατρέχειν τῶν
 λέγων Γραφῶν.

Ἄ. Χαίρω συντρέχοντας ὑμᾶς ὁρῶν πρὸς τὴν ἀκρά-
 τῶν τῶν θεῶν λογίων, και τεκμήριον μέγιστον τούτου
 πνεύματι της κατὰ θεὸν ὑμῶν προκοπῆς. Ὡστερ γάρ
 ἐπισην σωματικῆς ἐστιν εὐεξίας σημεῖον ἢ, οὕτω
 ἐπισην ἔρῃν πνευματικῶν ψυχικῆς ὑγιείας σημεῖον
 ἐστίν. Χαίρω μὲν οὖν διὰ τούτου· δέδοικα δὲ μήποτε
 ἐπιθυμίας ταύτης οὐδὲν ἄξιον δυνήθῃ παρασχεῖν.
 ἔγωγε και μήτηρ ὀδυνᾶται φιλόστοργος, ὅταν ὑπο-
 κρινῆται ἔχουσα παιδα, τὰς τοῦ γάλακτος πηγὰς μὴ
 ἔσται ἀρθῶνας παρασχεῖν αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως και
 ἄλλῃ ἔχουσα τὸν μαστὸν ἐπιδίδωσιν, ὃ δὲ λαθῶν
 ἔσται και κατατείνει, και τῷ στόματι κατεφυγμένην
 ἐκείνην τὴν θῆλην, κλειῶ της οὐσης ἐκκαλεῖται
 ἡ μήτηρ· ἡ δὲ μήτηρ ἀγλαί μὲν κατατεινομένην
 ἐπὶ τῶν μαστῶν, οὐκ ἀπωθεῖται δὲ τὸ παιδίον· μή-
 τηρ γάρ ἐστι, και πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν ἄλλον, ἢ
 τὴν μήτηρα. Εἰ οὖν μητέρες περὶ τὰ ἔγγονα ἢ
 ἄλλῃ εἰσὶ φιλόστοργοι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς περὶ τὴν
 ἐκείνων ἀγάπην οὕτω διακεισθαι χρῆ. Τῶν γάρ της
 ἑσῆς θερμότεραι αἱ τοῦ πνεύματος ὠδίνες εἰσιν.
 Ἐπεὶ και πολλῆς ἡμῖν πενίας ἡ τράπεζα γέμει,
 ἐκείνη αὐτὴν ἀποκρύψομεν, ἀλλὰ πάντα εἰς μέ-
 ρος τὰς ἡμῶν φέροντες καταθήσομεν ὑμῖν. Εἰ δὲ
 μὴ ταῦτα και εὐτελῆ, ἀλλ' ὅμως παρέχομεν. Ἐπει
 ἡμεῖς ὁ τὸ τάλαντον ἐμπιστευθεῖς, οὐκ ὅτι μὴ
 ἐπεπροσφνεγκε τάλαντα, διὰ τούτου ἐνεκαλεῖτο,
 ὅτι και τὸ ἐν κατέρωσεν, ὅπερ ἔλαβε, διὰ τούτου
 ἐπιέβου. Τὸ γὰρ ζητούμενον παρὰ τῷ θεῷ και
 ἐκείνου, οὐκ ἄλιγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μη-
 ῶς τῆς ὑπαρρούσης δυνάμεως ἐλάττω τὴν εἰσφο-
 ρὴν εἰσχεῖν. Ἠκούσατε πρώην, ὅτε πρὸς τὴν ὑμε-
 ρῶν ἐπέτην διαλεχθῆναι κατηξιώθημεν, τὸν ψαλμὸν
 ἐκείνου ἀναγιγνωσκόντων ἡμῶν, ὃς τὸν ἀμαρτωλὸν
 ἐκείνον περιβόλων ἐκθάλλων, ἀγγέλους και τὰς
 ἐκείνου ἐπέσημεν εὐφρημεῖν ὁ παρεκελεύετο τὸν τῶν ὄλων
 ἡμῶν Βασιλεὺς οὖν και σήμερον αὐταῦ τοῦ ἀγγελικοῦ

μέλους ἀκούσωμεν, ἐγγύς που παραστάντες ἐκεῖ;
 Ἐμοιγε δοκεῖ. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι μιᾶροι χοροὺς [107]
 ἰστάντες ἔπι της ἀγορᾶς, ἐν σκότει βαθεῖ και ἀωρῆ
 τῶν νυκτῶν πορνικά ἄσματα και κεκλασμένα ἄδοντες
 μέλη, πᾶσαν ἀναπερροῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν, και πρὸς
 ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσιν· ἡμεῖς τῶν ἐπουρανίων δῆ-
 μων, τῶν ἄνω χορῶν τὸν βασιλεῖα τοῦτε τοῦ παντός
 ἀνυμνούμεντων οὐ συνδραμούμεθα, ὥστε ἀκούσαι της
 θείας ἐκείνης και μακαρίας φωνῆς; Καὶ τίς ἂν ἡμῖν
 γένοιτο συγγνώμη; Καὶ πῶς ἔστιν ἀκούσαι; φησὶν.
 Εἰς αὐτὸν ἀνελθόντας τὸν οὐρανὸν, εἰ και μὴ ἢ τῶν
 σώματι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι· εἰ και μὴ τῇ παρουσίᾳ,
 ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα γεῶδες ὄν και
 βαρὺ, κάτω πέφυκε μένειν· ἡ δὲ ψυχὴ της ἀνάγκης
 ταύτης ἀπήλλακται, και τοῖς ὑψηλοτάτοις και μετεω-
 ροτάτοις χωρίοις ἢ βῆδῶς ἐφίπταται· ὥστε κἄν εἰς
 αὐτὰς θελήσῃ της οἰκουμένης τὰς ἐσχαιὰς ἐλθεῖν,
 και εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, τὸ κωλύον οὐδὲν· οὐ-
 δὲ αὐτῇ κούφα τὰ πτερὰ τῶν λογισμῶν δέδωκεν ὁ
 θεός. Οὐ πτερὰ δὲ κούφα δέδωκε μόνον, ἀλλὰ και
 ὀφθαλοῦς ἐχαρίσατο πολλῶ τοῦ σώματος; ἰ δξύτερον
 βλέποντας. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὄψις, ἂν μὲν
 διὰ κενῷ φέρηται τοῦ ἀέρος, μέχρι πολλοῦ τοῦ δια-
 στήματος πρόεισιν· ἂν δὲ μικρῷ προσπέσῃ σῶματι,
 καθάπερ βεῦμα φερόμενον ἀναχαιτισθῆν, εἰς τοῦπίσω
 πάλιν ἀποστρέφεται· οἱ δὲ της ψυχῆς ὀφθαλμοί, κἄν
 τοίχους, κἄν τεῖχη, κἄν ὀρῶν μεγέθη, κἄν αὐτὰ τῶν
 οὐρανῶν εὐρωσιν αὐτοῖς ἀπαντῶντα τὰ σώματα,
 πάντα παραδραμούνται βῆδῶς. Ἄλλ' ὅμως οὕτω και
 ταχυτήτος και ὀξυωπίας ἔχουσα ἡ ψυχὴ, οὐκ ἔστιν
 αὐτάρκης πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων κατανόησιν αὐτῇ
 καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ τοῦ χειραγωγήσοντας αὐτὴν δεῖται.
 Ποιήσωμεν οὖν ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυ-
 μούντες ἰδεῖν ἰ ποιούσι. Τί δαί ἐκείνοι ποιούσι; Ζητή-
 σαντες τὸν τὰ κλειθρα τῶν θυρῶν ἐγκχερισμένον,
 ἐκείνην προσέρχονται και διαλέγονται και ἰκετεύουσι,
 πολλάκι; δὲ και ἀργύριον καταβάλλουσιν, ὥστε δοῦ-
 ναι αὐτοῖς τὴν χάριν. Προσεβῶμεν οὖν και ἡμεῖς
 τινι τῶν ἢ τὰς πύλας ἐπιτετραμμένων τὰς οὐρανοῦς,
 και διαλεχθῶμεν, ἰκετεύσωμεν, ἀντ' ἀργυρίου προσι-
 ρεσιν ἐπιδειξώμεθα και διάθεσιν εἰλικρινῆ. Κἄν τοῦ-
 τον ἐκείνος λάβῃ τὸν μισθὸν, της χειρὸς ἡμῶν λαθό-
 μενος, πανταχοῦ περιγηθήσεται, οὐκ αὐτὰ δεικνύς
 τὰ βασιλεια, ἀλλ' αὐτὸν καθήμενον τὸν βασιλεῖα, τῶν
 στρατευμάτων παρόντων, και τῶν ἀρχιστρατηγῶν
 παρεστῶτων, τῶν μυριάδων τῶν ἀγγελικῶν, τῶν
 χιλιάδων τῶν ἀραγγελικῶν· πάντα ἡμῖν ἐπιδειξεί
 μετ' ἀκριβείας, ὡς ἡμῖν ἰδεῖν δυνατόν. Τίς οὖν ἔστιν
 οὗτος; τίς ὁ τὸ μέρος τούτου ἐμπειπιστευμένος, καθ' ὃ
 βουλόμεθα νῦν εἰσελθεῖν; Ἠσαίας, ὁ τῶν προφητῶν
 μεγαλαφρονότατος. Οὐκαθὺν ἀνάγκη τούτω διαλεχθῆναι.
 Ἄλλ' ἐπεσθε κατεσταλμένῳ ρυθμῷ βαδίζοντας μετὰ
 ἡσυχίας πολλῆς. Μηδεὶς φροντίδας ἔχων βιωτικὰς εἰσ-
 τίτω, μηδεὶς μετέωρος, μήτε ἐπτοημένος, ἀλλὰ [108]
 ταῦτα πάντα ἔξω πρώτων θυρῶν ἀποθέμενοι, πάντες

ἢ ἐν τούτοις δε' αἰῶνας κατασκηνώσασιν.
 ἢ ἔστιν ὁμοῖον ἐστὶν ἐν qualiter mss. Paulo post duo mss.
 ἢ ἔστιν ὁμοῖον. Editi et alii codices χάρωμεν οὖν, perperam,
 ἢ ἔστιν ἰbidem Morel. της ἐπιθυμίας. Savil. της προθυ-
 μίας bene.
 ἢ ἔστιν ἰbidem ἔγγονα.
 ἢ ἔστιν ἰbidem και μικρὰ ὄντα ταῦτα και εὐτελῆ, τὸν της
 ἐπιθυμίας ἰσορροπύμενος κίνδυνον· ἐπει κάκεινος. Infra pro
 ἢ ἔστιν ἰbidem, ἢ ἔστιν ἰbidem ἔδωκε.
 ἢ ἔστιν ἰbidem ἐπισημεῖν. Unus infra τοῦ μυστικοῦ μέλους.
 ἢ ἔστιν ἰbidem Erasmus. Alii τοῦ ἀγγελικοῦ μέλους.

ἢ Aliquot mss. ἰστάντες, et mox ἐν σκότει βαθεῖ και ἀω-
 ρῆ, et paulo post πᾶσαν ἀνακατάζουσι τὴν πόλιν. Infra duo
 mss. συνδραμούμεθα; οὐκ ἀκουσώμεθα.
 ἢ Alius τῶν οὐρανῶν, εἰ δυνατόν· εἰ και μὴ.
 ἢ Unus και πορρωτάτοις χωρίοις.
 ἢ Forte τῶν τοῦ σώματος. Paulo post unus διὰ κενῷ φαί-
 νηται.
 ἢ Aliquot mss. ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμούντες.
 Editi ὃ περὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς οἱ ἐπιθυμούντες ἰδεῖν. Lectio
 editorum vitiosa, ut paulo, fuit, mutata ὅπερ οἱ in ὃ
 περί.
 ἢ Quidam mss. ἀλλ' ἡμεῖς ἐνὶ τῶν· et sic legisse videtur
 Erasmus.

οὕτως εἰσώμεν. Εἰς βασιλεία γὰρ * εἰσερχόμεθα τῶν οὐρανῶν, ἀστραπτόντων ἐπιβαίνομεν χωρίων. Παλλῆς τὰ ἔνδον γέμει σιγῆς καὶ μυστηρίων ἀπορρήτων.

β'. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ἀνοιξίς. Καὶ ἐγένετο, φησί, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀΐας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Εἶδες εὐγνώμονας οἰκέτου φιλοφροσύνην; Εὐθέως ἡμᾶς παρὰ τὸν θρόνον εἰσήγαγε τὸν βασιλικόν, οὐ μακρὰς πρότερον περιεαγαγῶν εἰσόδους, ἀλλ' ὁμοῦ τε τὰς πύλας ἠνέφξε, καὶ κατανικρῶν τὸν βασιλεῖα καθήμενον ἔδειξε. Καὶ τὰ Σεραφείμ, φησὶν, εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ * καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατακάλυπτον τὸ πρόσωπον b. καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταγον, καὶ ἐπέκρανον ἕτερον πρὸν τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβωῶθ.

Ὅντως ἄγιος, ὅτι τοσούτων καὶ τηλικούτων μυστηρίων κατηξίωσε τὴν ἡμετέραν φύσιν, ὅτι τοιούτων ἡμᾶς ἐποίησεν ἀπορρήτων κοινωνούς. Φρίκη με καὶ τρόμος μεταξὺ ἔλαθε τῆς ψῆδης ταύτης. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἐμὲ τὸν πῆλινον καὶ τὸν ἀπὸ γῆς, ὅπου γε καὶ αὐτὰς τὰς ἄνω δυνάμεις διαπαντός μεγίστη ἐκπληξίς κατέχει; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀποστρέφουσι τὰς ὄψεις, καὶ τὰς πτέρυγας ἀντὶ τείχους προβάλλονται, τὰς ἐκείθεν ἄκτινας μὴ φέρουσαι. Καίτοι, φησὶ, συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον. Πῶς οὖν οὐκ ἤνεγκαν; Ἔμοι ταῦτα λέγεις; Εἰπέ τοῖς τὴν ἀπορρήτον καὶ μακαρίαν πολυπραγμονοῦσι φύσιν, ποῖς τὰ ἀτόλμητα τολμῶσι. Τὰ Σεραφείμ οὐδὲ συγκατάβατον ἐτόλμησαν * ἰδεῖν, ἄνθρωπος δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ ἄνθρωπος εἰς νοῦν λαβεῖν ἐτόλμησεν, ὅτι τὴν φύσιν τὴν ἀκραιφνή τὴν καὶ τοῖς Χερουθεῖμ ἀθεώρητον δύναται μετ' ἀκριβείας ἰδεῖν, καὶ σαφῶς; Φρίξον, οὐρανῶν, ἐκστηθί, γῆ· μείζονα ταῦτα ἐκείνων τὰ τολμήματα. Ἄ μὲν γὰρ τότε ἠέθεβον ἐκείνοι, καὶ νῦν ἀσεβοῦσιν οὗτοι. Τὴν γὰρ κτίσιν προσκυνοῦσιν ὁμοίως· ἀ δὲ ἐπενόησαν οὗτοι νῦν, οὐδεὶς τῶν τότε ἀνθρώπων οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκοῦσαι ἐτόλμησε. Τί λέγεις; Συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον; Ναί, ἀλλὰ Θεοῦ συγκατάβασις. Εἰ γὰρ ὁ πολλὴν παρῆρσιαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν Δανιὴλ ἄγγελον συγκαταβάτα αὐτῷ ἰδεῖν οὐχ ὑπέμεινε, ἀλλ' ἔπεσε καὶ πρηγῆς ἔκειτο, τῶν συνδέσμων τῆς ὄψεως αὐτοῦ λυθέντων d ἐπὶ τῆς δόξης ἐκείνης· τί θαυμαστόν, εἰ τὰ Σεραφείμ ἐξεπλάγη, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ὄραν; Οὐ γὰρ τοσούτων τοῦ Δανιὴλ πρὸς τὸν ἄγγελον τὸ μέσον, ὅσον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας. Ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ πλεον τοῖς θαύμασι τούτοις ἐνδιατρίβοντες, εἰς θάμβος ἐμβάλλωμεν ὑμῶν τὴν ψυχὴν, φέρε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας· τὸν λόγον [109] ἐπιστρέψαντες, ταπεινωτέροις αὐτὴν ψυχαγωγῆσωμεν διηγήμασι *. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀΐας ὁ βασιλεὺς. Ἄξιον πρῶτον ἐπιζητήσαι, τίνας

ἔνεκον τὸν χρόνον ἡμῖν ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται· οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Τὰ γὰρ τῶν προφητῶν στόματα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ στόμα· τὸ δὲ τοιούτου στόμα οὐδὲν ἂν εἴποι παρέρργως. Μὴ τοίνυν μὴδὲ ἡμεῖς παρέρργω; ἀκούωμεν. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μέταλλα ἀνορθύτοντες οὐδὲ τὰ μικρὰ ψήγματα παρατρέχουσιν, ἀλλ' ὅταν χρυσίτιδος ἐπιλάβωνται φλεθός, τὰς ἴνας ἀκριβοῦς περισκοποῦσι· πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῶν Γραφῶν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρεῖ; Καίτοι γε ἐπὶ τῶν μετᾶλλων σφοδρὰ δυσθήρατος ἡ τῶν ζητουμένων ἐστὶν εὐρεσις. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ μέταλλα γῆ, καὶ τὸ χρυσίον οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ γῆ, καὶ ἡ κοινωρία τῆς φύσεως τῶν ζητουμένων κλέπτει τὰς ὄψεις· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀφίστανται ἐκείνοι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀκριβείαν ἐπιδείκνυνται· καίτοι ὄρωντες ἴσασι, τί μὲν δντως γῆ τί δὲ δντως χρυσίον. Ἐπὶ δὲ τῆς Γραφῆς οὐκ ἐστὶ οὕτως. Οὐ γὰρ μετὰ τῆς γῆς ἀναμεμιγμένον πρόκειται τὸ χρυσίον, ἀλλὰ καθαρὸν χρυσίον ἐστὶ. Τὴν λόγια γὰρ, φησὶ, Κυρίου ἀργά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ. Οὐ γὰρ ἐστὶ μέταλλα καταργασίας δεόμενα αἱ Γραφαί, ἀλλὰ θησαυρὸν ἔτοιμον παρέχουσι τοῖς ζητοῦσι τὸν πλοῦτον τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἄρχει γὰρ παρακύψαι μόνον, καὶ πάσης ἐμπλήσθέντας ὠφελείας ἀπελθεῖν· ἀρχει μόνον ἀνοῖξαι, καὶ τῶν ἰθὺν εὐθέως θεωρήσαι τὰς μαρμαρυγὰς.

Ταῦτα δὲ μοι οὐκ ἀπλῶς ἰεῖρηται, οὐδὲ εἰκὴ ἐξ ἔπεινα τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τινὲς εἰσὶν ἀνθρωπὶ βάνουσι, οἱ, ἐπειδὴν τὰς θείας μετὰ χεῖρας λάβωσι βίβλους, εἶτα ἀριθμῶν χρόνων ἢ κατάλογον εὐρω κείμενον ὀνομάτων, εὐθέως παρατρέχουσι, καὶ πρὶ τοὺς ἐγκαλοῦντας λέγουσιν· Ὀνόματα μόνον ἐστὶ, καὶ οὐδὲν χρήσιμον ἔχει. Τί λέγεις; Ὁ Θεὸς φθέγγετα καὶ σὺ τολμᾷς εἰπεῖν, οὐδὲν χρήσιμον τῶν εἰρημένῶν ἐστίν; Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνον ἴδοις φιλήν, οὐ στήν μετὰ σπουδῆς, εἰπέ μοί, καὶ τὸν κείμενον ἀνερευνῶν σεις πλοῦτον; Καὶ τί λέγω χρόνους καὶ ὀνόματα καὶ ἐπιγραφὰς; Μάθε ὅσον ἰσχυρὸν καὶ στοιχείον προθήκη ἐνδὸς μόνου, καὶ παύσαι ὀλοκλήρων καταφρονῶν ὀνομάτων. Ὁ πατριάρχης ἡμῶν Ἀβραάμ (ἡμῖν γὰρ μᾶλλον, ἢ τοῖς Ἰουδαίοις προσήκειν οὗτος) Ἄβρ τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο, ὅπερ ἑρμηνεύμενον ἐστὶ πατρὸς· μετὰ δὲ ταῦτα, Ἀβραάμ μενονομασθεὶς πατρὸς ἐγένετο πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐνδὲς προσθήκη στοιχείου τοσαύτην τὴν δικαίαν τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισσε. Καὶ ἄπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοῖς ἑαυτῶν ὑπάρχουσιν χρυσὸν ὀρέγουσι δέλτους b, σύμβολον τῆς ἀρχῆς· οὕτως ὁ Θεὸς τότε τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ [110] σύμβολον τῆς τιμῆς δέδωκε τὸ στοιχείον.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν ὀνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διεσημασμέναι· ὅσον δὲ τῶν χρόνων τὸ κέρδος ἐστὶ γινώσκόμενον, καὶ ὅσον τὸ βλάβος ἀγνωσμένον, ἀναγκαστικῶν εἰπεῖν. Καὶ πρῶτον γε ἀπὸ τῶν βιωτικῶν τοῦτο ἰδεῖσθαι πραγματών. Αἱ διαθήκαι καὶ τὰ γραμμὰ τὰ περὶ γάμων, τὰ περὶ ὀφλημάτων, τὰ περὶ ἄλλων συμβολαίων, ἐάν μὴ τῆς ὑπατείας τοὺς χρῶσιν ἄνωθεν ἔχη προγεγραμμένους, πάσης ἔρημα τῆς κείας ἐστὶ δυνάμειος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐν ἐκείνῳ ἰσχυρὸν, τοῦτο τὰς ἀμφοτερότητας ἀναίρει. τὸ δικαστηρίων ἀπαλλάττει, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φησὶ ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ ταῦτα γράφοντες, ὡς περὶ λύχου ἐπὶ λυχνίας, οὕτως ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γραμμῶν

* Quatuor mss. ἔω πρὸ τῶν θυρῶν ἀποθέμενοι πάντες... εἰς βασιλείαν γὰρ, et sic legit Erasmus. Morel. et Savil. εἰς βασιλεία γάρ.

b Unus τὸ πρόσωπον ἑαυτῶν.

c Quinqve mss. ἤνεγκαν, et sic legit Erasmus. Paulo post quidam εἰς νοῦν βαλέσθαι.

d Unus αὐτῷ παραλυθέντων. Paulo post unus εἰ τὰ Σεραφείμ συγκαλύπτει τὰς ὄψεις, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν; οὐ γάρ.

e Quatuor mss. ἱστορίας ἐπιστρέψωμεν, ταπεινωτέροις αὐτὴν ψυχαγωγῶντες διηγήμασι. Sicque legisse videtur Erasmus. Sed secundum utramque lectionem eodem redit sententia. Unus habet ἀσφα ἐστέροις ὑμᾶς ψυχαγῶν.

f Quinqve mss. οὐδὲ ἀπλῶς.

g Δέλτοι nonnumquam libros significant, ut ostent in Palaeographia Graeca p. 21. Aliquando etiam usur haec vox pro *diptychis* et pro *tabellis*, ut hoc loco.

h Λύχων deest in uno cod.

ingrediamur. Ingredivimur enim in regnum cælorum, conscendimus in regiones stellis fulgurantes. Quæ inlas sunt miro silentio plena sunt, mysteriisque non referendis referta.

2. Sed animadvertite diligenter: nam Scripturarum lectio cælorum est reseratio. *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio cælebo et elato (Isai. 6. 4).* Vidisti prohi famuli benevolentiam humanitatemque? Illico nos ad solium induxit regiam, nec prins circumegit post longos ambitus, sed simul atque portas aperuit, e regione sedentem Dominum ostendit: *Et Seraphim, inquit, stabant in circuitu ejus; sex alæ uni, et sex alæ alteri: et duabus quidem velabant faciem, duabus pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. (Ibid. v. 2. 3).*

Contra Anomæos. Divina natura angelis incomprehensibilis. — Vere sanctus, qui nostram naturam tantis et talibus mysteriis dignatus est, qui nos talium secretorum consortes fecit. Horror me ac tremor corripuit in tali cantico. Et quid mirum, si me corripuit lateam ac terrenum, cum etiam ipsas supernas virtutes semper maximus obtineat stupor? Eapropter avertant facies, alasque vice murorum objiciunt, non ferentes radios illinc proficiscentes. Et tamen aiunt, id quod apparebat attemperata quadam imagine offerebatur. Cur igitur non tulerunt? Mihi ista dicis? Dic is qui curiose scrutantur ineffabilem ac beatam naturam, iis qui audent non audenda. Ipsa Seraphim ne demissionem quidem Dei sustinuerunt intueri: et homo ausus est dicere, imo potius homo ausus est animo concipere, se naturam ipsam sinceram, et Cherubinis minime conspicuam, posse ad plenum clarescere videre? Horresce, cælum, obstupesce, terra: hoc audere majus est iis, quæ ausi sunt illi. Nam quæ iam illi per impietatem audebant, eadem nunc per impietatem audent isti. Nam creaturam similiter aderat: quod autem nunc isti commenti sunt, nullus ejus ætatis hominum neque dicere, neque audire sustinuit. Quid ais? Demissio erat quod videbatur? Erat, sed Dei. Etenim si Daniel cui multum erat familiaritatis ac fiduciæ apud Deum, non sustinuit angelum sese ipsi demittentem videre, sed cecidit jacuitque prostratus, vinculis oculorum illius ab illa gloria dissolutis: quid mirum si Seraphim expavescata sunt, non sustinentia majestatem illam intueri? Neque enim tantum discriminis est inter Danielelem et Angelum, quantum inter Deum et Virtutes illas. Verum ne nos plus quam sat est his miraculis immorantes vestros animos in stuporem adigamus, age ad initium historię convertamur, humilioribus illos enarrationibus ad ejus intelligentiam adducentes. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Operæ pretium est inquirere primum, cur propheta nobis tempus designarit; neque enim hoc fortuito temereve facit. Nam prophetarum ora Dei sunt os: tale vero os nihil dixerit obiter et extra rem. Ne igitur nos obiter et perfunctorie

audiamus. Etenim si ii qui fodiant metalla, ne minima quidem frustula prætereunt, verum ubi nacti fuerint aliquam venam auri, meatus omnes exacte circumspiciunt: quanto magis hoc facere nos oportet in Scripturis? Et tamen in metallis difficile est invenire quod venantur. Etenim cum et metalla sint terra, et aurum nihil aliud sit quam terra, ipsa quoque naturæ communitio similitudoque eorum, quæ quærentur, oculos fallit; attamen ne sic quidem desistunt illi, sed omnem adhibent diligentiam, etiamsi posteaquam inspexerint, sciant quid vere sit terra, quid vere aurum. In Scripturis autem non est eadem ratio. Neque enim proponitur aurum terræ commixtum, sed purum est aurum: *Eloquia, inquit, Domini casta, argentum igne examinatum, probatum terræ (Psal. 11. 7).* Siquidem Scripturæ non sunt metalla quæ indigeant operariis, sed thesaurum præbent paratum iis, qui quærent opes in ipsis reconditas. Satis est enim introspexisse, ut omni expleti fructu discedatis; satis est tantum aperuisse, ut illico videas gemmarum splendorem.

Scriptura nihil habet supervacuum. — Hæc autem mihi non temere dicta sunt neque fortuito produxi sermonem, sed quia sunt homines quidam opifices, qui posteaquam sacros Libros in manus sumpserint, deinde repererint vel annorum numerum positum, vel nominum recensionem, illico prætercurrunt, et incusantibus respondent: Nomina tantum sunt, neque quidquam habent utilitatis. Quid ais? Deus loquitur, et tu audes dicere, Nulla est dictorum utilitas? Etenim si ad nudam inscriptionem aspexeris tantum, nonne te sistes cum studio, repositasque scrutaberis opes? Sed quid loquor de temporibus et nominibus titulisque? Disce quantum valeat unius tantum literulæ adjectio, ac desine tota contemnere nomina. Patriarcha noster Abraham (noster enim potius est quam Judæorum hic) prius dictus est Abram; quod interpretatum sonat transitorem: post hæc vero nomine commutato dictus Abraham, pater factus omnium gentium; et unicum elementum adjectum tantum principatum vindicavit justo. Quemadmodum enim Imperatores præfectis suis aureas porrigunt tabellas, magistratus signum: sic et Deus justo illi in honoris signum dedit literam.

3. Verum de nominibus alio tempore disseram (a): quantus autem sit temporum fructus si cognoscantur, rursum quantum damnum si ignorentur, aperiendum est. Ac primum quidem id a rebus sæcularibus demonstrabo. Testamenta tabulæque de nuptiis, de debitis, deque reliquis contractibus, nisi in frontispicio consulum annos habeant præscriptos, nullam ex sese vim habent. Hoc est enim quod illis robur addit, hoc est quod controversias dirimit, hoc quod a judiciali foro liberat, hoc quod ex inimicis facit amicos. Proinde qui talia describunt, non aliter quam lucerna in candelabro poni solet, sic in frontispicio literarum addunt consulatum, ut omnibus quæ subjiciuntur

(a) Hic indicat Homilias de Mutatione nominum, quas edidimus tom. 5.

* Unus, Si Seraphim oculos suos velant.

tur præluceat. Quæ si sustuleris, lumen sustuleris, omniaque tenebris multaque turbatione compleveris. Propterea omne dati acceptique negotium, sive cum amicis, sive cum inimicis, sive cum famulis, sive cum procuratoribus et œconomis agatur, hac eget cautione, et ubique menses, annos ac dies subscribimus. Quod si tantum valet ea res in negotiis sæcularibus, in spiritualibus multo amplius profuerit. Siquidem hoc declarat prophetias esse prophetias. Neque enim aliud quidquam est prophetia, quam rerum futurarum enarratio. Proinde qui nescit tempora eorum quæ dicta sunt, quæve evenerunt, qui poterit homini contentioso demonstrare prophetiæ dignitatem? Hinc nobis et adversus gentes certamina et victoriæ, cum nostra demonstramus antiquiora, quam quæ apud illos habentur; hinc nobis adversus Judæos demonstrationes ad evincendam veritatem; adversus Judæos, inquam, infelices ac miseros, qui ob temporum ignorantiam in gravissimum errorem lapsi sunt. Nam si audissent patriarcham dicentem, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de senioribus ejus, donec veniat, cui repositum est* (Gen. 49. 10), sique diligenter observassent adventus dominici tempora, nequaquam excidissent a Christo in Antichristum delapsi: quemadmodum et ipse Christus id subjudicans eis prædixit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non receperitis me: si venerit alius in nomine suo, illum recipietis* (Joan. 5. 43). Vidisti quantum error incidit ex inscitia temporum? Tantam igitur utilitatem ne negligas. Quemadmodum enim in agris termini columnæque non sinunt arva confundi, sic tempora non sinunt confundi res gestas, sed dum dirimunt alias ab aliis, et in ordinem congruentem digerunt, multa nos liberant turbatione. Operæ pretium igitur est exponere vobis quis fuerit hic Ozias, quo tempore regnarit, quibus imperarit, et quanto tempore durarit illius principatus, postremo quomodo vitam finierit. Imo potius jam silendum est, eo quod necesse sit in immensum historiarum pelagus orationem extendere. Qui vero per hujusmodi mare sunt iter facturi, necesse est non fatigatis, sed integris remigibus viam capessant. Nam hanc ob causam passim per mare portus insulæque positæ sunt, ut et gubernator et nauta refocillentur, hic quidem reyno deposito, ille vero exurgens a clavo. Illis de causis et diversoria cauponæque ubique per vias excogitatæ sunt, ut jumenta simul cum viatoribus a labore recreentur. Eoque et doctrinæ sermoni silentii tempus præfinitum est, ut neque nos ipsos deterreamus verborum multitudine, neque vos delassemus. Atque hæc tempora novit Salomon dicens, *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (Eccle. 3. 7). Sit igitur nobis tempus tacendi, quo detur et præceptoribus tempus loquendi (a). Nam quæ nos afferimus, similia sunt vino quod recens sub torculari haustum est: quæ vero dicuntur ab illo, similia sunt vino, quod quoniam vestustatem seniumque collogit, multam adfert tum uti-

(a) Chrysost. dixit præsentem episcopo.

litatem, tum vim iis qui opus habent: nobisque accidit hodie illud evangelii, post deterius vinum id quod melius est inferitur (Joan. 2. 10). Et quemadmodum illud vinum non vitis genuerat, sed virtus Jesu Christi fecerat: ita et hujus sermonem non humana profundit cogitatio, sed Spiritus sancti gratia. Quoniam igitur hujus liquoris fluente copiosa sunt et spiritualia, studioso excipiamus, caute servemus, ut assidue irrigati tempestivum adferamus fructum Deo, qui hæc largitus est: quem decet omnis gloria et honor cum unigenito ejus Filio sanctissimoque Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In secundum librum Paralipomenon (a), ubi dicitur, *Elatum est cor Ozia*; deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16; et 4. Reg. 15).

HOMILIA III.

1. Benedictus Deus, et nostra quoque ætas progeminat martyres, et nobis hoc honoris contulit Dei dignatio, ut conspiceremus homines occidi pro Christo, homines qui sacro sanguine distillant, Ecclesiam universam irrigante: sanguine, inquam, distillantes, demonibus quidem terrifico, angelis vero desiderabili, nobis porro salutari. Largita est nobis hoc Dei dignatio, ut spectaremus homines pro pietate belligerantes, vincentes, coronatos. Neque vero solum contingit hæc spectare, verumetiam ipsa athletarum corpora accipere: ac victores illos et corona insignes apud nos habemus. Sed in præsentia de martyribus sermonem rescrevemus martyrum æmulatori, communi doctori (b): ipsi vero nunc de Ozia disseremus, jampridem debitum æs alienum dinumerantes, diurnosque audiendi nixus solventes. Nam parturit, sat scio, unusquisque vestrum, cupiens illam audire historiam: hancque parturitionem nos interim protraximus, non quod cuperemus vobis intendere cruciatum, sed quod studeremus vestrum accendere desiderium, ut vobis a me convivio acceptis meus apparatus quam suavis-simus videretur. Nam opulentis convivoribus, si convivas acceperint saturos, licet apparatus lautitia illorum appetentiam excitare: cæterum pauperum mensam non alia res æque lautam exhibet, quam si, qui ad illam accubituri sunt, esuriant. Quis igitur est Ozias, quibus ortus majoribus, quorum rex, quanto tempore regnavit, et quid cum laude gessit, quid secus, postremo quo pacto vitam absolvit? De his omnibus in præsentia apud vos disseremus, imo potius quantum dicere licebit, sic ut multitudine non confundamus vestram memoriam: id quod in lucernis accensis accidere solet. Nam si paulatim ellychnio instillar is oleum, satis alimonix dederis igni: sin simul totum infuderis oleum, etiam flammam, quæ

(a) Omnes ferme Mss. habent εις την πρώτην των Παραλιπομένων; sed hic est haud dubie secundus Paralipomenon liber, nec potuit unquam Ozia historia ad primium pertinere.

(b) Episcopum Flavianum communem vocat doctorem.

προτυποῦσι τὴν ὑπατάειαν, ἵνα πᾶσι τοῖς κάτω φαίνη. Κἂν ταῦτα ἀνέλης, ἀνεῖλες τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότους καὶ πολλῆς ἐνέπλησας παραχῆς. Διὰ τοῦτο πᾶσα δόσις καὶ λήψις, κἂν πρὸς φίλους, κἂν πρὸς ἐχθρούς, κἂν πρὸς οἰκέτας, κἂν πρὸς ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους γίνηται, ταύτης δεῖται τῆς ἀσφαλείας, καὶ πανταχοῦ καὶ μῆνας καὶ ἐνιαυτούς καὶ ἡμέρας κάπθεον παραγράφομεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τοσούτη τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολλῶν μείζων καὶ χρησιμώτερα. Τὰς γὰρ προφητείας τοῦτα δεικνύσι προφητείας. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ποτὲ ἐστὶ προφητεία, ἀλλ' ἢ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις. Ὁ τοίνυν τοὺς καιροὺς ἀγνοῶν τῶν εἰρημένων πραγμάτων ἢ τῶν ἐκθάντων, πῶς δυνήσεται δεῖξαι τῷ φιλονεικούντι τὸ τῆς προφητείας ἀξίωμα; Ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸς Ἑλληνας ἀγῶνας καὶ νίκαι α, ὅταν προσδύτερα ἀποφαίνωμεν τὰ ἡμέτερα τῶν παρ' ἐκείνοις· ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀληθείας εἰσι· πρὸς Ἰουδαίους τοὺς ἀθλοῦς καὶ ταλαιπώρους, οἱ διὰ τὴν τῶν χρόνων ἀγνοίαν τὸ μέγιστον σφάλμα ἐσφάλησαν. Εἰ γὰρ ἤκουσαν τοῦ πατριάρχου λέγοντες, Ὅτι ἐκλείψει ἄρχων δὲ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀσπικεῖται, καὶ εἰ κατετήρησαν μετ' ἀκριθείας τοὺς τῆς παρουσίας καιροὺς, οὐκ ἔμελλον, ἐκπεσόντες τοῦ Χριστοῦ, τῷ Ἀντιχρίστῳ περιπίπτειν· καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τοῦτο αἰνιτικῶς εἶπεν β, ὅτι Ἐγὼ ἔλθω ἐν τῷ ὄνματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ὅκ δόξασθὲ με· ἄνθρωπος ἔλθῃ ἐν τῷ ὄνματι τῷ ἰδίῳ, ἐκείνον λήψεσθε. Εἶδε; πόσον παράπτωμα ἐστὶ τῆς τῶν χρόνων γέγονεν ἀγνοίας; Μὴ τοίνυν ἀμαλθήσης ὠφελείας τοσαύτης. Καθάπερ γὰρ θροὶ καὶ στήλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρούρας οὐκ ἔωσι συγχέεσθαι, οὕτως οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροὶ τὰ πράγματα οὐκ ἔωσι ἀλλήλους συμπιέπειν γ, ἀλλὰ διεργόντες ἐπ' ἀλλήλων αὐτά, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ἕκαστα διατιθέντες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς παραχῆς. Ἄξιον τοίνυν εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίς ἦν οὗτος ὁ Ὀξίας, καὶ πότε ἐβασίλευσε, καὶ τίνων [114] ἐβασίλευσε, καὶ πόσον αὐτῷ γέγονεν ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος, καὶ πῶς τὸν βίον κατέλυσε· μᾶλλον δὲ ἔξιον σιγῆσαι λοιπὸν. Ἀνάγκη γὰρ εἰς ἀπειρον πέλαγος ἱστοριῶν ἀφιέναι τὸν λόγον. Τοὺς δὲ τοιοῦτον μᾶλλον πορεύεσθαι πέλαγος, οὐ κεκμηκότων τῶν κλητῶν, ἀλλ' ἀκμαζόντων, ἀπτεσθαι χρὴ τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ λιμένες καὶ νῆσοι πανταχοῦ τῆς θαλάσσης εἰσι πεφυτευμένα, ἵνα καὶ κυβερνήτης καὶ ναυτῆς διαναπαύηται, ὁ μὲν τὴν κώπην ἀποτιθέμενος, ὁ δὲ τῶν οἰάκων ἐξανιστάμενος· διὰ τοῦτο καὶ πανδοχεῖα καὶ καταγωγία πανταχοῦ τῶν ὁδῶν ἐπινοήσεται, ἵνα καὶ ὑποζύγια καὶ ὀδοπόροι τῶν πόνων λήψωσι. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας καιρὸς σωπῆς ὤριστα, ἵνα μήτε ἑαυτοὺς κατατρίβωμεν τῷ πλήθει τῶν λεγομένων, μήτε ὑμᾶς ἀποκνάσωμεν. Καὶ τούτους εἶδε τοὺς καιροὺς καὶ Σολομών, οὕτω λεγῶν· Καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ λαλῆσαι. Γενέσθω οὖν ἡμῖν καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, ἵνα γένηται καιρὸς τῷ διδασκάλῳ τοῦ λαλῆσαι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα ἔοικεν οἴῳ προσφάτως τῶν ὑπο-

ληνίων ἐξανηλθέντι, τὰ δὲ τούτου προσέοικεν οἴῳ πεκαλαιωμένῳ καὶ γεγηρακότι, πολλὴν παρέχοντι καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῖς δεομένοις· καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκεῖνο γέγονε σημερον· μετὰ τὸν ἐλάττονα γὰρ οἶνον ὁ βελτίων εἰσχομίζεται. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνον οὐκ ἄμπελος ἔτεκε τότε, ἀλλ' ἡ δύναμις ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ τούτου τὸν λόγον οὐκ ἀνθρωπινῆ προχέει· διάνοια, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ἐπεὶ οὖν θαψίλῃ καὶ πνευματικὰ τὰ νέματα, μετὰ σπουδῆς ὑποδεξώμεθα, μετ' ἀσφαλείας τηρήσωμεν, ἵνα τοῦτοι ἀρδόμενοι διηνεκῶς, ὠριμον φέρωμεν τὸν καρπὸν τῶν ταῦτα χάρισμαμένῳ θεῷ· ὃ πρόπει πᾶσα δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν πρώτην (1. δευτέραν) τῶν Παραλειπομένων τὴν λέγουσαν, Ὑψώθη ἡ καρδία Ὀξίου· καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης· καὶ ὅτι χρὴ μὴ θαυραίνειν τὸν ἐνάρτετον· καὶ ὅσον καιρὸς ἢ ἀπόνοια.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

α'. Εἰλογητὸς ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ τῆς δ γενεῆς τῆς ἡμέτερας ἐβλάστησαν μάρτυρες, κατηξιώθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνθρώπους ἰδεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ σφαττομένους, ἀνθρώπους· αἷμα στάζοντας ἅγιον, τὴν Ἐκκλησίαν ἀπασαν ἄρδον, αἷμα στάζοντας, δαίμοσι μὲν φοβερὸν, ἀγγέλοις δὲ ποθεινὸν, ἡμῖν δὲ σωτήριον. Κατηξιώθημεν ἰδεῖν ἀνθρώπους ὑπὲρ εὐσεβείας πολέμουστας ε, [112] νικῶντας, ἔστεφανωμένους. Οὐκ ἰδεῖν δὲ κατηξιώθημεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν δέξασθαι, καὶ παρ' ἑαυτοῖς τοὺς στεφανίτας ἔχομεν νῦν. Ἀλλὰ τὸν μὲν περὶ τῶν μαρτύρων λόγον ἀφήσομεν νῦν τῷ τῶν μαρτύρων ἡλωτῇ, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ· αὐτοὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ὀξίαν πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, παλαιῶν καταβάλλοντες χρέος, καὶ τίνων ἀπόγονος ἀκρόσεως λύοντες. Ὀδίνει γὰρ ἕκαστος ὑμῶν, εὐ οἶδ' ὅτι, τῆς ἱστορίας ἀκούσαι ἐκεῖνης· καὶ τὴν ὥδινα αὐτῆν ἡμεῖς παρετίναμεν, οὐ τὴν δδύνην ὑμῖν ἐπιτείνειν βουλόμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξῆσαι σπουδάζοντες, ὥστε ἡδίστην ὑμῖν φανῆναι τὴν ἡμέτεραν ἐστίασιν. Οἱ μὲν γὰρ εὐποροὶ τῶν ἐστιατόρων, ἐὰν ἐμπλησμένους λάβωσι τοὺς δαιτυμόνας, δύνανται ἂν τῇ πολυτελείᾳ τῶν παρασκευασθέντων διεγείραι τὴν ἐπιθυμίαν ε αὐτοῖς· τὴν δὲ τῶν πανήτων τράπεζαν οὐδὲν οὕτω ποιεῖ φαίνεσθαι λαμπράν, ὡς τὸ πεινῶντας ἀπαντῆσαι τοὺς μέλλοντας μετέχειν αὐτῆς. Τίς οὖν ἐστὶν Ὀξίας, καὶ πόσον ἐβασίλευσε χρόνον, καὶ τί μὲν κατώρθωσε, τί δὲ διήμαρτε, πῶς δὲ τὸν βίον κατέλυσε; Ἄπαντα ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, μᾶλλον δὲ ὅσα δυνατὸν εἰπεῖν, ὥστε μὴ τῷ πλήθει καταχῶσαι τὴν μνήμην ὑμῶν· ὁ γίνεσθαι καὶ ἐπὶ τοῦ λυγναίου πυρὸς. Ἄν μὲν γὰρ ἐκεῖ κατὰ μικρὸν ἐπιστάξῃς τῇ θρουαλίῳ τὸ ελαιον, ἱκανὴν ἔδωκας τῷ πυρὶ τὴν τροφήν· ἂν δὲ ἀθρόον καταχέης, καὶ τὴν οἶσαν φλόγα κατέσβεσας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ὀξίας ἀπόγονος μὲν ἦν τοῦ Δαυὶδ, βασιλεὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων· ἐβασίλευσε δὲ δύο καὶ πενήκοντα ἔτη· καὶ τὰ πρώτα

α Erasmus legisse videtur veixn, siquidem vertit contentiones. Paulo post quinque mss. ἀποδείξεις πολλὰ περὶ, et sic legit Erasmus.

β (omnes fore nos. καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς κροῖκεν, et sic legit Erasmus. In editis αὐτοῖς deest post αὐτὸς, sed legitur post τοῦτο.

γ Unus ἀλλήλοις συγχέεσθαι.

δ Unus sic incipit, Εἰλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι ἐπὶ τῆς.

ε Hic in aliquot mss. ἀνθρώπους deest, et infra legitur ἀρδον, sed ἀρδον etiam est in usu.

ζ Unus παλαιότητας, νικῶντας. Mox alii στεφανωμένους.

η Alius τὴν προθυμίαν, utrumque bene.

εὐδόκιμο; ὦν, ὕστερον εἰς ἁμαρτίαν ^a κατέπεσε. Μείζονα γὰρ τῆς οικείας φρονήσεως ἀξίας, ἐπεπήδησε τῆ τῆς ἱερωσύνης ἀρχῆς.

Τοσοῦτόν ἐστι ἀπόνεια κακόν· καὶ γὰρ ἑαυτὸν τινὰ ἕκαστον ἀγνοεῖν ἀναπειθεῖ, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους ἅπαντα κενοὶ τῆς ἀρετῆς τὸν θησαυρόν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κακὰ βραθυμούντων ἡμῶν περιγίνεσθαι πέφυκεν, αὕτη δὲ κατορθοῦσιν ἡμῖν ἐπιφύεται. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπόνεια τίκτειν ἐβουθεν, ὡς συνεῖδὸς ἀγαθόν, ἐάν μὴ προσέχωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς εἰδὼς, ὅτι μετὰ τὰ κατορθώματα ἐπεισέρχεται· τοῦτο τὸ πάθος ἡμῖν, τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ δοῦλοὶ ἐσμεν*. Ὅταν γὰρ μέλλῃ ἐπεισεῖναι τὸ θηρίον ὑμῖν, τότε διὰ τῶν βήμάτων τοῦτων, φησὶν, ἀποκλείετε ^b τὰς θύρας; αὐτῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅταν πάντα ποιήσητε, ἀχραιοὶ ἐστέ, ἀλλ' *Ἵμεις λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ ἐσμεν*. Εἰπέ, μὴ φοβηθῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς φέρω τὴν ψῆφον ἐγώ. Ἄν γὰρ σὺ σαυτὸν εἴπῃς ἀχρεῖον, ἐγὼ σε ὡς χρῆσιμον στεφανῶ. Οὕτω καὶ ἀλλὰχοῦ φησι, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀνομίας σου, Ἰνα [113] δικαιωθῆς*. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων μετὰ τὴν κατηγορίαν καὶ ὁμολογίαν ^c τῶν ἁμαρτημάτων θάνατος· ἐπὶ δὲ τοῦ θείου δικαστηρίου μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος. Διὰ καὶ ὁ Σολομῶν ἔλεγε· *Μὴ δικαιοῦ σαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου*. Ἄλλ' οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν ὁ Ὀΐζας, ἀλλ' ἐπεισθλῶεν εἰς τὸν ναόν, καὶ θυμῶν ἐβούλετο, καὶ τοῦ ἱερέως κωλύοντος οὐκ ἠνείχετο. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπαφῆκεν αὐτῷ λέπραν κατὰ τοῦ μετώπου, τὴν ἀναίσχυντον κολάζων ἔσθιν, καὶ παιδεύων αὐτὸν, ὅτι θελὸν ἐστὶ τὸ δικαστήριον, καὶ οὐ πρὸς ἀνθρώπου ἐπὶ πόλεμος· ἦν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὀΐζαν ταῦτα. Φέρε δὴ καὶ ἄνωθεν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἐπέλωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς προλαβὼν ἐν βραχεῖ διηγησάμεν ὑμῖν τὰ συμβεδηκότα πάντα, ἵν' ὅταν ἀκούητε τῆς Γραφῆς ταῦτα ἀπαγγελούσης, παρακολουθῆτε μετὰ ἀκριθείας αὐτοῖς. Ἄλλὰ προσέχετε. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, Ὀΐζας τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου. Μεγάλην αὐτοῦ διὰ τούτων ἐμαρτύρησεν ἀρετὴν. Οὐ γὰρ τὸ εὐθὲς ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον Κυρίου, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων, καθάπερ ἐκεῖνοι οἱ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πρὸ τῆς ἐλεημοσύνης σαλπίζοντες, οἱ ἐν ταῖς νηστεταῖς τὰ πρόσωπα ἀφανίζοντες, οἱ τὰς εὐχὰς ἐν ταῖς ἀμφοδῶσι ποιοῦμενοι· ὡν τὸ γένος ἄν ἀθλιώτερον, ὅταν τὸ μὲν πόνους ὑπομένωσι, τῆς δὲ ἀμοιβῆς ὀπισθερῶνται ἀπάσης;

β'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; ἵετέρω μέλλεις εὐθύναι διδοῦναι τῶν πεπραγμένων, καὶ ἕτερον μάρτυρα καλεῖς τῶν γινομένων; ἕτερον ἔχεις δικαστὴν, καὶ ἕτερον καθίζεις θεατὴν; Οὐχ ὄρξας τοὺς ἡνιόχους, οἱ τῆς πόλεως ἀπάσης ἄνω καθημένης ἐν ταῖς τῶν ἵππων ἐμίλλαις, ἅπαν τοῦ σταδίου παρατρέχοντες τὸ μέρος, ἐκεῖ φιλονεικοῦσι τὰ τῶν ἀντιπάλων ^d ἔρματα καταστρέφειν, ἔνθα ἂν ἴδωσι τὸν βασιλέα καθήμενον, καὶ τοσοῦτων ὄψεων ἐνα νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον ὄφθαλ-

μόν; Σὺ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων αὐτῶν βασιλέα τοῖς σοῖς δρόμοις ἀγωνοθετοῦντα ὄρων, ἐκείνον ἀφεῖς ἐπὶ τὰς τῶν ὁμοδούλων καταφεύγεις ὄψεις; Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς μυρίας πάλας ἀστεφανωτος ἀναχωρεῖς, μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτὰς χωρὶς βραδείου ἀπέρχῃ πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην; Ἄλλ' οὐκ Ὀΐζας τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἐνώπιον Κυρίου τὸ εὐθὲς ἐποίησε.

Πῶς οὖν οὕτω μετὰ ἀκριθείας πολιτευόμενος ὑπεσκέλισθαι καὶ κατέπεσε; Τοῦτο γὰρ κάγω θαυμάζω καὶ διαπορῶ, μάλλον δὲ οὐκ ἂν εἶη τοῦτο διαπορήσεως ἄξιον· ἄνθρωπος γὰρ ἦν, πρᾶγμα πρὸς ἁμαρτίαν εὐλόισθον, καὶ πρὸς καλίαν ἐξυβρίστον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀδὸν στενήν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύειν ἐπετάγηεν καὶ πρηγμῶν ἐκατέρωθεν ἀπειλημένην. [114] Ὅταν οὖν καὶ προαιρέσεως εὐκολία καὶ ὁδοῦ δυσκολία συνελθωσιν εἰς ταῦτόν, μὴ θαύμαζε λοιπὸν ὑπὲρ τῶν παρπτωμάτων. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τὴν σχοῖνον τὴν κάτωθεν ἄνω τεταμένην ἰ ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν μελετῶντες, ἂν μικρὸν παραβλέψωσι, παρατραπέντες κατενεχθῶσονται εἰς τὴν ἀρχίστραν, καὶ ἀπολούνται· οὕτω καὶ οἱ τὴν ὀδὸν ταύτην ὁδεύοντες, ἂν μικρὸν βραθυμῶσιν, κατακρημνίζονται. Καὶ γὰρ ἐκείνης τῆς σχοῖνου ἡ ὁδὸς αὕτη καὶ στενωτέρα καὶ θροθιος καὶ προσάντης μᾶλλον ἐστὶ καὶ ὑψηλότερα πολλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὴν ἄνω τελευτᾷ ^e τὸν οὐρανόν, καὶ τότε ἡμῖν σφαλερώτερα ἐστὶ τὰ διαθεθῆναι, ὅταν ἄνω καὶ πρὸς αὐτὴν γενώμεθα τῇ κορυφῇ· τοῖς γὰρ ἐφ' ὕψους ἐστῶσι πολὺς ὁ πρῶμος, καὶ μία μόνον ἀσφάλεια λείπεται, τὸ μὴ κατακύβαι κάτω, μηδὲ εἰς γῆν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ χαλεπὸς ἐντεῦθεν ὁ σκοτόδινος γίνεται. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἡμῖν ὁ Προφήτης ἐπιβοᾷ λέγων· *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθίρῃς*^f· βραθυμοῦσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀναστῆλῶν, καὶ μέλλουσαν καταπίπτειν ἀνέχων καὶ διακρατῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ οὐ πολλῆς δεόμεθα τῆς παρακλήσεως. Τί δῆποτε; Ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, κἂν ἀπάντων νοθεύστας ἦ, μέλλων ἀπεσθαι πράγματος, πολλὴν ἐν τοῖς προομιόις ἐπιδεικνυται τὴν σπουδὴν, καὶ τῆς προθυμίας ἀμχαρῶσης, καὶ τῆς δυνάμεως νεαρῆς οὕσης ἐτι, βραδύως πρὸς τὸ προκείμενον ἐπιβαίνει· ὅταν δὲ τὸ πλεόν τῆς ὁδοῦ προέλθωμεν, καὶ μαραινθῆ τὰ τῆς προθυμίας ἡμῖν, τὰ δὲ τῆς δυνάμεως ἡμῶν λήξῃ, μέλλωμεν δὲ καταπίπτειν, τότε ἡμῖν ὁ προφήτης εὐκαίρως παραίσταται, καθάπερ βακτηρίαν τινὰ τὸ ἐπιφθεγμα τοῦτο ὀρέγων, καὶ λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθίρῃς*.

Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τότε σφοδρότερον πνεῖ ^h. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες πειραταὶ, οὐχ ὅταν ἰδῶσιν ἐξίοντα αὐτοῦ λιμένος τὰ πλοῖα, τότε ἐπιτίθενται, (τί γὰρ αὐτοῖς βρολεος κενὸν καταδῦσαι τὸ σκάφος;) ἀλλ' ὅταν ἐπανήτη πλήρη τὸν φῶρον ἔχοντα, τότε πᾶσαν κινουσί μηχανήν· αὕτω καὶ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, ὅταν ἴδῃ πολλά συναγροχότας ⁱ, νηστεταῖαν, εὐχὰς, ἐλεημοσύνην, σωφροσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν, ὅταν ἴδῃ γέμον ἡμῶν τὸ πλοῖον τῶν πολυτελῶν τῆς εὐσεβείας λίθων, τότε προσβάλλει, πάντοθεν διορῶντων τὸν θησαυρόν, ὥστε παρ' αὐτὰ τοῦ λιμένος τὰ στόματα καταδῦσαι τὸ σκάφος, καὶ

^a Quatuor mss. εὐδοκίμησας, ὕστερον πρὸς ἁμαρτίαν.

^b Unus αποκλείεσται.

^c Sic tres mss. et sic legit Erasmus. In editis καὶ τὴν ὁμολογίαν deerat. Verum paulo post, ubi in Graeco legitur μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος, et duo mss. addunt μετὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ἁμαρτημάτων στέφανος, Erasmus locum plenum, ut ante, repetit, sic, post *accusationem et confessionem peccatorum datur coronam*, quam interpretationem, quia nihil ad sensum addit, relinquere visum est. Paulo post ὁ Σολομῶν pro ὁ Σαρακίδης.

^d Τῶν ἀντιπέτρων, sic tres mss. Infra iidem τὸν τῶν ἀγγέλων βασιλέα. Infra unus καὶ τοσαύτων ὄψεων οὐσῶν ἐνα νομ.

^e Erasmus legisse videtur ἐκατέρωθεν ἀπειλημένην, verit enim, *praecipitibus minacem*, nempe visam. Sed nullus codex sic habet.

^f Unus ἐπιτεταμένην.

^g Tres mss. ἄνω τέταται. Unus ἄνω τελειοῦται. Erasmus videtur legisse τέταται. Sed haec omnes lectiones quadrant. Max alii ἐπισφαλερώτερα ἐστὶ τὰ βήματα.

^h Unus σφοδρότερον ἐπέρχεται.

ⁱ Unus συναγροχότας. Savil. συνηγροχότας.

erat, extinxeris. Hic igitur Ozias e sirpe David duxit genus, rex autem erat Judæorum; regnavit annis quinquaginta duobus: cumque initio cum laude gessisset principatum, post in peccatum prolapsus est. Cum enim altiores spiritus sustulisset quam pro sua dignitate, principatum invasit sacerdotii.

Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. — Tantum malum est arrogantia, quæ persuadet, ut quisque semel ignoret, postque multos labores omnem virtutis thesaurum exhaurit. Ac cætera quidem mala nobis negligenter agentibus solent exuberare, hæc autem ipsis recte factis nostris adnascitur. Nihil enim perinde gignit superbiam, ut bona conscientia, nisi advigilemus. Unde et Christus sciens, quod post benefacta nos hic morbus adoriatur, dicebat discipulis suis: *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus (Luc. 17. 10).* Cum enim hæc noxia bestia parat invadere vos, tunc, inquit, per hæc verba fores illi ocludite. Neque dixit: *Cum omnia feceritis, inutiles estis: sed, Vos dicite, Inutiles sumus. Dic, ne metuas, non ex tuo iudicio fero sententiam. Nam si tu te ipsum dixeris inutilem, ego te utilem coronabo. Sic et alias loquitur: Dic tu prior peccata tua, ut justificeris (Isai. 45. 26).* In mundanis siquidem ac forensibus iudiciis post accusationem et criminum confessionem restat mors: cæterum apud divinum tribunal post accusationem et confessionem peccatorum datur corona. Unde et Salomon dicit (a): *Ne justificaveris teipsum in conspectu Domini (Eccli. 7. 5).* Verum nihil horum audivit Ozias, sed irruit in templum, ut adoleret, ac ne sacerdote quidem prohibente abstinuit. Quid igitur Deus? Immisit illi lepram in fronte, hoc modo impudentem faciem puniens, docensque illum, quod hoc esset Dei tribunal, et quod illi bellum esset non adversus homines, sed adversus Deum. Ac de Ozia quidem hactenus. Agedum jam ab integro historiam hanc percurramus. Nam hac de causa et ipse præoccupans compendio vobis exposui quæ Ozia acciderunt omnia: ut cum audieritis Scripturam hæc eadem narrantem, rerum seriem summo cum animi studio consecutemini. Sed attendite. *Et fecit, inquit, Ozias quod rectum est in conspectu Domini (2. Paral. 26. 4).* Hoc testimonio magnam illius virtutem declaravit. Non enim modo fecit quod rectum erat, verum etiam fecit in conspectu Domini, non apud homines se ostentans, quemadmodum apud Judæos faciebant illi, qui ante eleemosynam tuba caneant, et in jejuniis facies suas exterminabant, qui precabantur in compitis; quibus rebus quid potest esse miserius, ubi post toleratos labores, omni præmio frustrantur?

2. Quid facis, homo? alii redditurus es rationem factorum tuorum, et alium testem citas eorum quæ facis? alium habes iudicem, et alium adhibes spectatorem? Non vides aurigas qui universa civitate in sublimi sedente in equestribus ludis, totum stadii spatium percurrentes, ibi contendunt concertatorum

(a) Non raro Straceldis librum Salomonis dicit Chrysostomus, ut monuit Savilius,

currus subvertere, ubi Imperatorem viderint sedentem, et inter tot spectantium vultus unum oculum putant fide digniorem? At tu cum videas ipsum angelorum Regem tuo cursui agonothetam, hoc est certaminis iudicem, præsidere, eo prætermissio ad conservorum fugis oculos? Atque ideo sane post innumeras luctas incoronatus recedis, post sudores plurimos absque præmiis venis ad agonothetam? At non talis erat Ozias, sed in conspectu Domini faciebat quod rectum est.

Fragilitas hominis. Funambuli tempore Chryso-stomi. — Qui factum est igitur, ut post vitam tam perfectam supplantatus sit concideritque? Nam hoc et ipse demirans hæsito, quin potius nihil hic esse debet hæsitacione dignum, quandoquidem homo erat, res ad peccandum lubrica, et ad malitiam propensa. Neque id solum est difficile, verum etiam illud quod incedere jussi sumus per viam angustiam, et utrinque præcipitiis terminatam. Proinde quoties et voluntatis facilitas et viæ difficultas in unum coeunt, ne postea mirare de lapsu. Quemadmodum enim in spectaculis qui per funem ab imo in altum tensum ascendere ac descendere meditantur, si paululum deflexerint oculos, inverso corpore deferuntur in orchestram, pereuntque: itidem qui per hanc incedunt viam, si vel paululum segniter egerint, præcipitantur. Et tamen hæc via tum angustior est, tum magis ardua, multoque excelsior, quam illa per funem, ut quæ sursum ad ipsum usque cælum protensa est: ac tum nobis majore cum periculo ponuntur vestigia, cum ad summum et ad ipsum usque fastigium accesserimus: nam in sublimes stantes multus occupat tremor, atque una tantum cautione tuti sunt a lapsu, ne decorsum aspiciant, neve in terram demittant oculos. Nam inde multa et gravis exoritur tenebrosa vertigo. Hanc quidem ob causam propheta nobis assidue inclamat, dicens: *In finem ne corrumpas (Psal. 56. 4):* animæ nostræ socordiam retrahens, jamque collapsuram suffulciens ac retinens. Initio quidem non egemus multa exhortatione. Quid ita tandem? Eo quod quilibet homo, etiamsi fuerit omnium pigerrimus, aggressurus negotium, plurimam in principio adhibet diligentiam, dumque et animi viget alacritas, et vires integræ sunt ac recentes, facile ad id quod propositum est pertingit: cæterum ubi major viæ pars nobis peracta est, jamque alacritatis vigor emarcuit, viresque nostræ defecerunt, nec aliud superest quam ut decidamus: tunc nobis opportuna adest propheta, veluti pro baculo quopiam alloquium suum nobis porrigens ac dicens, *In finem ne corrumpas.*

Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. — Tunc enim diabolus spirat vehementius: et quemadmodum pirate qui male navigiis infestant, non tum ubi conspexerint naves e portu exeuntes, invadunt, (quid enim hiuc fructus eaperent si scapham inanem demergerent?) sed ubi redierit onusta plenaque sarcinis, tum temum omnes expediunt artes: ita sceleratus ille læmon simul atque videt aliquos multa

collegisse, videlicet jejunia, preces, eleemosynam; castitatem, reliquasque virtutes omnes, ubi videt navigium nostrum plenum pretiosis pietatis lapidibus, tunc irrumptit, undique thesaurum perfodiens, ut in ipsis portus ostiis scapham demergat, jamque nudos nos ad eum portum ejiciat: ideoque propheta cunctos admonet dicens: *In finem ne corrumpas*. Et enim ab ejusmodi ruina non facile est resurgere. Nam *Qui in profundum malorum venerit, contemnit* (*Prov. 18. 5*). In principio quidem lapsis veniam damus omnes ob imperitiam; sed eum qui post multos cursus conciderit, nemo venia dignum judicaverit; tum enim cadere, negligentiae tribuitur. Nec id solum hic est mali, verum etiam quod hujusmodi lapsus multis sint offendiculo, ut rursus hoc quoque nomine peccatum reddatur irremissibile. Hæc cum sciamus, auscultemus prophetæ, et in finem ne corrumpamus. Nam hac de causa et Ezechiel clamat dicens: *Si quis fuerit justus, deinde lapsus peccaverit, nulla erit recordatio justitiarum ejus, sed in peccato suo morietur* (*Ezech. 3. 20*). Nam et hic metuit de fine. Neque hinc modo, verum etiam ex contrariis declarat in hac re plurimum esse momenti. *Si quis, inquit, fuerit peccator, ac postea mutatus factus fuerit justus, nulla erit memoria injustitiarum illius: in justitia sua vivet* (*Ezech. 18. 21*). Vides et hic prophetam de fine vehementer sollicitum. Siquidem ut neque justitiæ suæ confidens justus, ad socordiam versus pereat, per finem incutit illi terrorem: neque peccator ob delicta despondens animum, jugiter perseveret in lapsu, erigit illum per propositum finem. Peccasti, inquit, multa, ne desperes: est enim unde resurgas, si finem initio contrarium exhibueris. Rursus ad justum, *Multa, inquit, recte fecisti, verum ne fidas: continget enim ut cadas, nisi ad finem usque eandem adhibeas curam*. Vides ut alterius quidem socordiam, alterius vero desperationem sustulerit.

3. Nihil horum audivit Ozias, ideoque per confidentiam decidit ruina periculosa et insanabili. Neque enim quivis lapsus parem adfert ruinam, sed quædam peccata improbationi tantum obnoxia sunt, quædam gravissimo supplicio puniuntur. Proinde Paulus increpans eos qui in communibus cœnis non expectabant fratres, ita loquitur: *Hoc denuntians non laudo* (*1. Cor. 11. 17*). Vides peccatum intra reprehensionem (a) consistere, et objurgatione plecti. At ubi de fornicatione loquitur, non itidem facit. Sed quo pacto? *Si quis templum Dei violat, perdet hunc Deus* (*1. Cor. 3. 17*). Hoc non est probrum aut reprehensio, sed pœna gravissima. Novit et Salomon peccatorum discrimina, qui furtum cum adulterio conferens sic alicubi loquitur: *Non est mirum si quis deprehendatur in furto: furatur enim, ut animam expleat esurientem: sed adulter ob inopiam sensus exitium animæ suæ conciliat* (*Prov. 6. 30-32*). Et hoc et illud, inquit, peccatum est, sed

(a) In Græco, *μὴ καταρῶσας*. Observavimus in Athanasii Oratoriasco *καταρῶσας* non damnationem prorsus significare, sed quatenus tantam damaare, significat improbare vel reprehendere: quoniam *καταρῶσας* hic Erasmus recte vertit, *reprehensionem*.

alterum minus, alteram majus: pauper enim excusationem habet quod præbuerit occasionem peccandi penuria, alteri omnis adempta est excusatio. At hic, dices, pellitur naturali concupiscentia. At non permittit elabi uxor quæ illi sorte obtigit, sed instat eripiens illi veniam. Ob id enim matrimonium et hujus legitimus usus permittitur, ne quid horum excusare possit maritus. Hanc ob causam data est illi mulier adjutrix, ut effervescentem naturam coerceat, ut concupiscentiæ fluctus sedet. Itaque quemadmodum gubernator in portu faciens naufragium haudquaquam ullam impetraret veniam: sic nec is qui cum per conjugium in tuto collocetur, tamen aliena perfodit matrimonia, aut quancumque feminam curiosis aspicit oculis, habere quidquam possit excusationis nec apud homines nec apud Deum, etiamsi millies allegarit naturæ voluptatem. Imo quæ possit illic esse voluptas, ubi metus, ubi anxietas, ubi tantorum malorum expectatio, ubi tribunalia, ubi rationes reddendæ, ubi judicis ira, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum, et abductio ad supplicium? Omnia pavet metuitque quistalis est, umbras, parietes, ipsos lapides, tanquam vocem emittentes: omnes observat habetque suspectos, famulos, vicinos, amicos, hostes, eos qui norunt omnia, eos qui nihil norunt. Quin potius, si voles, tollantur hæc omnia: ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi uni, et mulieri quam adulteravit: quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam accusatricem illam ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest effugere, ita nec illam hujus tribunalis sententiam. Hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit; nam divinum est, et a Deo nostris insitum mentibus. Vere *Adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat* (*Prov. 6. 32*). Tametsi nec fur etiam immunis est a supplicio, verum dat quidem pœnam, sed minorem. Nec enim comparationes in diversum ordinem extrudunt ea quæ comparantur, sed permittentes suo quæque manere loco, diminutionem inducunt aut exsuperantiam. Fortasse non intelligitis quod dictum est: itaque necesse est idem explanatius dicere. Bonum est conjugium, sed melior est virginitas: nec quoniam melior est virginitas, ideo malum est conjugium, sed illud quidem inferius, alloquenti bonum et ipsum. Similiter et hic: malum est furtum, sed adulterio minus, quamquam et ipsum est malum. Vides peccatorum differentias? Consideremus itaque quale peccatum hic peccaverit. *Elatum est, inquit, cor illius* (*2. Paral. 26. 16*). Periculosum vulnus: est enim arrogantia, arrogantia inquam, malorum omnium fons. Et ut compendio discas morbi malitiam, illud audi. Cætera quidem peccata circa nostram versantur naturam, at superbia virtutem incorpoream e sublimi detraxit ac dejecit: nam diabolus, cum diabolus non esset, diabolus effecit arrogantia. Quod si testem adducam Isaiam ita de illo loquentem, *In cælum ascendam, et ero similis Altissimo* (*Isai. 14. 14*): qui non libenter recipiunt allegorias, repudiabunt nostrum testimonium: sin vero Paulum illi adhibuerimus accu-

γυμνοὺς παραπέμφαι πρὸς ἐκεῖνον τὸν λιμένα λοιπὸν. Διὰ τοῦτο ὁ πρῶφῆτης παραιεῖ πᾶσι λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης*. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοιαύτην πῶσιν δυσανάκλητος πάλιν ἡ ἀνάστασις. Ὁ γὰρ *ἐξὼς εἰς* = *βάθος κακῶν, καταφρονεῖ*. Καὶ τῷ μὲν ἐν ἀρχῇ πεσοῦσι συγγινώσκωμεν ἅπαντες διὰ τὴν *ἐπιφάνειαν*· τὸν δὲ μετὰ πολλοὺς [115] τοὺς δρόμους ὑποσκελισθέντα οὐκ ἂν τις ῥαδίως ἀζιώσσει συγγνώμης· ἢ ἀπολογίας· ῥαθυμίας γὰρ τότε τὸ πτώμα εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι τοῖς τῶν τοιοῦτων πτώμασιν εἰσιν, ὥστε καὶ ταύτη πάλιν ἀσυγγνωστον τὸ ἁμάρτημα γίνεται. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀκούωμεν πῶ Προφήτου, καὶ εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρωμεν. *Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἐλεξικὴ ἐβδα λέγων· Ἐάν γένηται τις δίκαιος, εἶτα μεταπεσοῦν ἁμάρτη, οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτῷ αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται*. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος δέδοικεν ὑπὲρ τοῦ τέλους. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων δεικνύσιν πολλὴν τὸν πράγματος τὴν ἰσχὺν οὖσαν. Ἄν γὰρ γένηται τις ἁμαρτωλὸς, φησὶν, εἶτα μεταβαλεῖ μισροὺς γένηται δίκαιος, οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι αὐτοῦ^α. *Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ζήσεται*. Ὁρᾷ καὶ ἐνταῦθα πολλὴν τοῦ τέλους αὐτὸν ποιούμενον πρόνοιαν. Ἴνα γὰρ μήτε ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ θαρβῶν, εἰ ῥαθυμῶν ἀποκλίνας ἀπόληται, φοβεῖ διὰ τοῦ τέλους αὐτόν· μήτε ὁ ἁμαρτωλὸς ἀπογνώσῃ ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι, μὲν διαπαντὸς ἐν τῷ πτώματι, ἀνίστησι διὰ τοῦ τέλους αὐτόν. Ἡμαρτες πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ ἀπελπῖσις· ἔστι γὰρ ἐπάνωθεν, ἐάν ἐναντίον ὁ τῆς ἀρχῆς δειξῆς τὸ τέλος. Πάλιν πρὸς τὸν δίκαιον, Κατήρθωσας πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ θαρσήσῃς· συμβαίνει γὰρ καὶ πεσεῖν, ἂν μὴ διὰ τῆς τῆς ἰσχύος ἐπιδοῦν. Εἶδες πῶς τοῦ μὲν τὴν ῥαθυμῶν, τοῦ δὲ τὴν ἀπόγνωσιν ἀνείλεν;

γ. Οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν Ὁξίας διὰ καὶ θαρσήσας κατέπεσε πτώμα χαλεπὸν καὶ ἀνάταν. Οὐδὲ γὰρ πᾶν πτώμα ἴσον ἡμῖν ἐργάζεται τὸ τραῦμα, ἀλλὰ τῶν ἁμαρτιῶν τὰ μὲν ὑπὸ κατάγνωσιν κείται μόνον, τὰ δὲ χαλεπωτάτην δέχεται τιμωρίαν. Τοῖς γοῦν οὐκ ἀναμένουσι τοὺς ἀδελφοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως ἔλεγε· *Τοῦτο δὲ παραγέλλω οὐκ ἐκαίρω*. Ὁρᾷ μέχρι καταγνώσεως ἰστάμενον τὸ ἁμάρτημα, καὶ ψόγον ἔχον τὸ ἐπιτίμιον. Ἄλλ' οὐχ ὅταν περι πορνείας διαλέγεται, οὕτω ποιεῖ. Ἄλλὰ πῶς; *Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθερεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἔστι ψόγος, οὐδὲ κατάγνωσις, ἀλλ' ἡ χαλεπωτάτη τιμωρία. Οἶδε καὶ ὁ Σολομῶν ἁμαρτημάτων διαφορὰς· τὴν γοῦν κλοπὴν τῇ μοιχῇ συγκρίνων, οὕτως αἰ πῶς φησιν· *Οὐ θανατωθεὶς, ἐάν ἀλλ' αἱ τις κλέπτω· κλέπτει γὰρ, ἵνα ἐμπλήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν*· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐνδειαν φρενῶν ἀπάλειαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται. Ἅμάρτημα καὶ τοῦτο κακῆ, φησὶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ δὲ μείζον· ὁ μὲν γὰρ ἔχει^δ τὴν ἀπὸ τῆς πενίας πρόφασιν, οὗτος δὲ πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἔχει,

φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας ἀνάγκην. Ἄλλ' οὐκ ἀφήσιν ἡ κληρωθεῖσα [116] αὐτοῦ γυνή, ἀλλ' ἐφέστηκεν ἀποστεροῦσα τῆς συγγνώμης αὐτόν. Διὰ γὰρ τοῦτο γάμος καὶ ἀπόλαυσις ἐνθεσμος, ἵνα μὴδὲν ἔχη τούτων λέγειν ὁ ἀνήρ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ βοηθὸς ἐδόθη ἡ γυνή, ἵνα μαινομένην καταστέλλῃ τὴν φύσιν, ἵνα στορέσῃ τῆς ἐπιθυμίας τὰ κύματα. Ὡστερ οὖν κυβερνήτης ἐν λιμένι ναυάγιον ἐργαζόμενος οὐκ ἂν τύχοι συγγνώμης τινός· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἀπὸ τοῦ γάμου τοῦς ἐτέρου διορύττων γάμους, ἢ γυναῖκα ἠντιναοῦν περιέργως ὄρων, οὐκ ἂν τύχοι τινὸς ἀπολογίας, οὐ παρὰ ἀνθρώποις, οὐ παρὰ θεῶν, κἂν μυριάκις λέγῃ τὴν τῆς φύσεως ἡδονήν. Μᾶλλον δὲ ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονή, ὅπου φόβος καὶ ἀγωνία^ε καὶ κίνδυνος καὶ προσδοκία τοσοῦτων δεινῶν, ὅπου δικαστήρια καὶ εὐθύναι, καὶ δικαστοῦ θυμὸς, καὶ ξίφος καὶ δῆμιος, καὶ βάραθρον καὶ ἀπαγωγὴ^ς; Πάντα τρέμει καὶ δέδοικεν ὁ τοιοῦτος, τὰς σκιάς, τοὺς τοίχους, τοὺς λίθους αὐτοῦς, καθάπερ φωνὴν ἀφιέντας· πάντας ὑφορᾷται καὶ ὑποπτέυει, τοὺς οἰκέτας, τοὺς γείτονας, τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς πάντα εἰδότες, τοὺς οὐδὲν εἰδότες. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ ταῦτα ἀναρῆσθω, καὶ μηδεὶς ἴστω^ς τὰ τετολημημένα, ἀλλ' ἢ μόνος αὐτὸς μετὰ τῆς ὑβρίζουσας γυναίκας· πῶς οἴσεται τὸν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον, πικρὸν πανταχοῦ περιφέρων κατήγορον; Ὡστερ γὰρ ἐαυτὸν οὐκ ἂν ποτὲ τις φύγοι, οὕτω οὐδὲ τὴν ἀπὸ τοῦ κριτηρίου ψήφον ἔκειναι. Τοῦτο τὸ δικαστήριον οὐ χρήμασι διαφθείρεται, οὐ κολακαίαις ἐνδίδωσι· θεῖον γὰρ ἐστὶ, καὶ παρὰ θεοῦ ταῖς ἡμετέραις ἐνιδρυμένον ψυχαῖς. Ὅντως Ὁ μοιχὸς δι' ἐνδειαν φρενῶν ἀπάλειαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται. Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ κλέπτης ἢ κολάσεως ἀπεστέρηται, ἀλλὰ δίδωσι μὲν δίκην, ἐλάττωνα δὲ. Αἱ γὰρ συγκρίσεις οὐκ εἰς τὴν ἐναντίαν ἐξωθοῦσι τάξιν τὰ συγκρινόμενα, ἀλλ' ἀφιεῖσαι μένειν ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας αὐτὰ, ἐλάττωσιν εἰσάγουσι καὶ ὑπεροχὴν. Τάχα οὐ συνήκατε τὸ λαθρῆν· οὐκοῦν ἀνάγκη σαφέστερον εἰπεῖν. Καλὸν ὁ γάμος, ἀλλὰ κρείττων ἢ παρθενία· οὐκ ἐπειδὴ κρείττων ἢ παρθενία, διὰ τοῦτο κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐλάττων μὲν ἐκείνου, καλὸν δὲ καὶ αὐτό. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα· κακὸν ἢ κλοπὴ, ἀλλ' ἐλάττων μὲν ἐκείνου, κακὸν δὲ καὶ αὐτό. Εἶδες ἁμαρτημάτων διαφορὰς; Ἰδόμεν οὖν ποῖαν οὕτως ἁμαρτίαν ἤμαρτεν. Ἰγνώθη, φησὶν, ἡ καρδιά αὐτοῦ. Χαλεπὸν τὸ τραῦμα· ἀπώγια γὰρ ἐστὶν, ἀπώγια ἢ πεγῆ πάντων τῶν κακῶν. Καὶ ἵνα συντόμος μάθησι τοῦ νοσήματος τὴν κακίαν, ἐκεῖνο ἄκουσον. Τὰ μὲν ἄλλα ἁμαρτήματα περὶ τὴν ἡμετέραν στρέφεται φύσιν, ἢ δὲ ὑπερηφανία δύναμιν ἀσώματων κατέσπασε, καὶ κατέβαλεν ἄνωθεν. Τὸν γὰρ διάβολον, οὐκ ὄντα πρότερον διάβολον, τοῦτο [117] εἶναι διάβολον ἐποίησε. Κἂν μὲν τὸν Ἡσαίαν παραγάγωμεν μάρτυρα λέγοντα οὕτω περὶ αὐτοῦ· *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ*· οἱ τὰς ἀλληγορίας οὐχ ἡδέως δεχόμενοι, παραγράφονται τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν· ἂν δὲ τὸν Παῦλον ἐπιστήσωμεν αὐτῷ κατήγορον, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν ἀντερεῖ. Τί οὖν ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων; Ὅτι τὸν ἔριτο τοῦ κηρύτματος ἀψάμενον οὐ δεῖ πρὸς τὸ μέγα τῆς ἐπισκοπῆς ἀγειν

^a Quatuor mss. εἰσελθὼν εἰς. In hisdem infra hæc ῥαδίως, et mox ἢ ἀπολογίας desunt. Hoc porro ultimum ἢ ἀπολογίας non legit Erasmus. Paulo ante codex ap. Savil. δυσανάκλητος.

^b Alii αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ.

^c Melitii mss. ἐάν μὴ ἐναντίον, male. Paulo post συμβαίνει γὰρ καὶ πεσεῖν. Erasmus qui vertebat, *subindicans illum cessurum*, legebatur haud dubie σημαίνει γὰρ, male. Paulo post multi mss. διὰ τέλους τῆν. Infra f. 1. ἁμαρτημάτων.

^d Quatuor mss. γὰρ δοκεῖ ἔχειν.

^e Quatuor mss. ἀγών.

^f Ἀπαγωγὴ frequentissimo usu apud Chrysostomum est *abductio ad supplicium*; Erasmus ἀπαγωγὴν hic vertebat *deportationem*, quæ vox Græcæ non satis exprimit.

^g Duo mss. μηδεὶς ἴδτω.

^h Quatuor mss. ὁ κλέπτων. Infra hîdem αἱ κρίσεις οὐκ εἰς.

ἄξιωμα, εἰπὼν οὕτω· *Μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεῖς, εἰς κρίμα ἐμπέσῃ καὶ παῖδα τοῦ διαβόλου·* ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ἁμαρτῶν ἐκείνῃ, φησί, τὰ αὐτὰ αὐτῷ πεῖσται.

δ. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δηλῶνέστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν τῷ πρώτῳ πάντων ἀνθρώπων γενομένην συνεβούλευσεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος. Ὡς περὶ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἔθος, ταῦτα τοῖς ἁ πησίον παραινείν, δι' ὧν αὐτοὶ γεγονάσιν ἀγαθοί· οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς ἔθος τοιαῦτα εἰσηγεῖσθαι τοῖς πλησίον, δι' ὧν αὐτοὶ γεγονάσιν φαῦλοι. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῆς πονηρίας εἰδὸς ἔστι, καὶ παραμυθίαν ἠγοῦνται τῆς οικείας κολάσεως τὴν ἐτέρων ἀπόλειαν. Τί οὖν ὁ διάβολος συνεβούλευσε τῷ Ἀδάμ; Μείζονα τῆς οικείας φύσεως λαβεῖν ἐνοίαν, καὶ ἰσοθεῖαν ἐλπῖσαι ἃ. Εἰ γὰρ ἐμὲ τοῦ οὐρανοῦ τοῦτο, φησὶν, ἐξέβαλε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτον τοῦ παραδείσου τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐκβαλεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σολομῶν ἔλεγεν ὅ· Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀφίησι, καὶ ἔγκαταλιμπάνει, καὶ τῆς οικείας βοηθείας γυμνοῖ, ἀλλ', Ἀντιτάσσεται, φησὶν· οὐδ' ἔτι παρατάξω αὐτῷ καὶ μάχης ἔδει πρὸς τὸν ὑπερήφανον· εἰ γὰρ ὑπερηφάνου γένοιτο· ἂν ἀσθενέστερον; Ὡς περὶ γὰρ ὁ τὰς ὕφεις ἀπολέσας, ἅπασιν πρόκειται πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν, οὕτως ὁ ὑπερήφανος, ὁ μὴ εἰδὼς τὸν Κύριον (Ἄρχῃ γὰρ, φησὶν, ὑπερηφανίας, τὸ μὴ εἰδέναί τὸν Κύριον), καὶ ἀνθρώποις ἐξάλωτός ἔστι, τοῦ φωτὸς ἐκπεσῶν ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἰσχυρὸς εἴη, οὐκ ἂν παρατάξω ἐδέησε τῷ Θεῷ πρὸς αὐτόν· ὅ γὰρ ἡ βούλησις ἤρκεσε πρὸς τὸ πάντα παραγαγεῖν, πολλῷ μᾶλλον καὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν αὐτὸν ἀρκεῖ. Τίνος οὖν ἔνεκεν, φησὶν, ἀντιτάσσεται; Ἴνα τὸ σφοδρὸν τῆς ἀπεχθείας ἐνδείξηται τῆς πρὸς τὸν ὑπερήφανον. Ὅτι μὲν οὖν χαλεπὸν τὸ τραῦμα τὸ τῆς ὑπερηφανίας, καὶ ἐκ τοῦτου, καὶ ἀλλαχόθεν δηλόν. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἀλλαχόθεν τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μάθωμεν, ἀφ' ἧς τὸ ἔλκος ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ, ἐπειδὴν μέλλῃ τινὸς κατηγορεῖν, μὴ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ λέγειν μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας διδάσκειν ἡμᾶς· ποιεῖ δὲ τοῦτο, τοὺς ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρους κατασκευάζουσα πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Οὕτω καὶ ἰατροὶ πρὸς τοὺς κάμοντας εἰσιόντες, καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων ἀνιχνεύουσι τὰς πηγὰς, ὥστε ἀνωθεν ἀναπτέλαι τὸ κακόν· ὁ γὰρ, τῆς ῥίζης μενούσης, τὰ βλαστήματα [118] ἐκτέμνων μόνον, οὐδὲν ἔτερον, ἢ ματαίωποιεῖ. Ποῦ οὖν ἡ Γραφή καὶ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας εἶπε; Κατηγορεῖ τῶν πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ γενομένων ἐπὶ ταῖς οὐ προσηκούσαις ἐπιμίξιας ἃ· καὶ ἄκουσον πῶς τίθησι τὴν αἰτίαν· Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον αὐτάς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκας. Τί οὖν, τὸ κάλλος τῆς ἁμαρτίας αἴτιον; Μὴ γένοιτο· τῆς γὰρ Θεοῦ σοφίας ἔργον ἔστι· Θεοῦ δὲ ἔργον οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πονηρίας αἴτιον. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν; Οὐδὲ τοῦτο· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς φύσεως ἔργον ἔστιν. Ἀλλὰ τί; Ἐκ τῆς κακῶς ἰδεῖν· τοῦτο γὰρ προαιρέσεως διεσφραγμένης ἔστι. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς παραινεῖ λέγων, Μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον. Οὐκ εἶπε, Μὴ ἰδῆς· συμβαίνει γὰρ καὶ ἴ ἀπὸ τοῦ αὐτο-

μάτου τοῦτο γενέσθαι· ἀλλὰ, Μὴ καταμάνθανε, φησὶ, τὴν ἐκ μελέτης κατανόησιν, τὴν περιεργον θῆνιν, τὴν μετὰ διατριβῆς πονηρῶν θεωρίαν, τὴν ἀπὸ ψυχῆς διεσφραμμένης καὶ ἐπιθυμοῦσης ἀναίρων. Καὶ τί, φησὶν, ἐκ τοῦτου γένοιτο· ἂν βλάβος; Ἐκ τοῦτου, φησὶ, φιλία ὡς πῦρ ἀνακαίεται ἔ. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ, ἐπειδὴν χόρτου τινὸς ἢ καλάμης ἐπιλάθεται, οὐκ ἀναμένει γρόνον τινὰ, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἔψατο τῆς ὕλης, καὶ λαμπρὰν ἀνήψε ἢ τὴν φλόγα· οὕτω καὶ τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐν ἡμῖν, ἐπειδὴν διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὕφεις εὐειδοῦς καὶ λαμπροῦ κάλλους ἀφίηται, εὐθέως ἐμπέπηρσι τὴν ψυχὴν. Μὴ τοίνυν τὴν πρόσκαιρον βῆς ἔθον, τὴν ἀπὸ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ τὴν διηνεκὴ σκόπησον δόξην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ μὲν γὰρ τὸ τραῦμα ἐνθεῖσα ἀπεψήθησε πολλάκις· τὸ δὲ τραῦμα οὐκ ἀποπηδᾷ, ἀλλὰ μένει πολλάκις καὶ ἀπόλλυσι. Καὶ καθάπερ ἑλαφὸς δεξαμένη βέλος ἐν καιρίῳ τοῦ σώματος, κἂν ἐκφύγῃ τῶν θηρατῶν τὰς χεῖρας, οὐδὲν κερδαίνει λοιπόν· οὕτω καὶ ψυχὴ δεξαμένη βέλος ἐπιθυμίας ἐξ ἀκολάστου καὶ περιέργου θεωρίας, κἂν τὸ βέλος ἀφείσῃ ἀπέλθῃ, αὐτὴ διασφραγίζεται καὶ ἀπόλλυται, πανταχοῦ τὸν πολέμιον ὀρύσσει καὶ ἐπόμενον ἔχουσα. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον (οὐ γὰρ δεῖ μακρὰς συγχωρεῖν τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὰς ἐκτροπὰς), ὅτι ἡ Γραφή καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν λέγειν εἴωθεν, ἄκουε γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι περὶ τοῦ Ὄζια. Οὐ γὰρ δὲ ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, τοῦτο μόνον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ πῶθεν ὑψώθη προσέθηκε. Πῶθεν οὖν ὑψώθη; *Ἦρκα Ἰσχυσε*, φησὶν, *ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ*. Οὐκ ἠνεγκε τῆς δυναστείας τὸ μέγεθος, ἀλλ' ὥς περ ἐξ ἀσφαγίας μὲν γίνεται φλεγμονή, ἐκ φλεγμονῆς δὲ τίκεται πυρετός, εἶτα ἐκείθεν θάνατος πολλάκις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς πολλῆς ἰ τῶν πραγμάτων περιβολῆς ἀπόνοια γέγονεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν φλεγμονῆ, τοῦτο ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἀπόνοια. Εἶτα ἐξ ἀπονοίας ἐπιθυμία τῶν οὐ προσηκόντων αὐτῷ πραγμάτων.

ε'. Ταῦτα οὐκ ἀπλῶς μηχανόμεν, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε ζηλωτοῦς εἶναι νομίζηται, μηδὲ μακαρίζηται το·ς ἐν [119] δυναστείας δυνας, εἰδότες ὅσον τοῦ πράγματος τὸ ἐπισημῶδες· ἵνα μηδέποτε τοὺς ἐν πενίᾳ καὶ ταλαιπωρίᾳ ἀθλίους ἰ ἠγγήσῃ, εἰδότες ὅτι πλείων ἐντεῦθεν ἢ ἀσφάλεια. Δι' ὅ καὶ ὁ Προφήτης ἐβόα λέγων· Ἄγαθόν μοι, Κύριε, ὅτι ἐκατείνωσάς με. Ὅρα γοῦν ὅσον ἐκ τοῦ ὕψους γέγονε τὸ κακόν. Ἐψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ διασθεῖραι, φησὶ. Τί ἔστιν, Ἐως τοῦ διασθεῖραι; Τῶν πονηρῶν λογισμῶν οἱ μὲν οὐδὲ ὄλως ἡμῶν ἐπιβαίνουσι τῇ ψυχῇ ἢ, ἂν πολλῇ περιφράξωμεν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖ· οἱ δὲ τίκονται μὲν ἔνδον, βραθυμησάντων δὲ ἡμῶν, καὶ βλαστάνουσιν· ἂν δὲ προληφθῶσιν ἰ, ἀποπνίγονται ταχέως καὶ καταχύνονται. Ἄλλοι καὶ τίκονται, καὶ αὐξάνονται, καὶ πρὸς τὰς πονηρὰς ἐκβαίνουσι πράξεις, καὶ πᾶσαν ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὴν ὑγείαν διασφραγίσουσιν, ὅταν ἐν πολλῇ γενώμεθα βραθυμία. Τοῦτο οὖν φησὶν, ὅτι Ἐψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔμεινεν ἔνδον ἢ ἀπόνοια, οὐδὲ κατεσθῆσθη, ἀλλ' ἐξέπηδησε, καὶ πρὸς

ἔ Allus πῦρ ἀνάπτεται.

ἢ Duo mss. λαμπρὰν ἤψε, ex repetitione τοῦ ἀν detrunctat: prima posterioris vocis syllaba. Infra unus εὐθέων τῶν ὀρώντων ἐμπέπηρσι.

ἰ Πολλὴ δεest in tribus mss.

ἰ Tres mss. πενία καὶ ταλαιπωρία ἀθλίους, et sic legit Erasmus. Editi vero ἐν πενίᾳ καὶ εὐτελεῖα ἀθλίους.

ἢ Allius ἐπιβαίνουσι τῆς ψυχῆς.

ἢ Alii καταληφθῶσιν.

ἃ Ἐθος τοιαῦτα τοῖς, sic quidam mss. Infra eodem πονηρίας αὐτῶν εἶδος.

ἔ Unus ἰσοθείας φαντασθήναι.

ε Qualior mss. καὶ ὁ Σιράχ ἔλεγεν.

δ Unus προμυκτούσαις ἐπιθυμίαις (sic).

ε Unus διεσφραμμένης.

἖ Unus ἀπὸ τὰ τοῦμάτου.

storem, nemo contradicturus est. Quid igitur ait Paulus Timotheo scribens? Qui nuper prædicationem attingit, eum non oportere ad summam episcopi dignitatem evchi, his nempe verbis: *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat, et in laqueum diaboli* (1. Tim. 3. 6); ne eadem, inquit, peccans cum illo, eadem cum illo patiatur.

4. *Alienam improbitatem solatio esse improbis.*—Hoc vero non hinc solum est perspicuum, verum etiam ex isque scelestus ille dæmon primo homini suavit. Sicut enim bonis hic mos est, per quæ ipsi facti sunt boni, ad eadem exhortari proximos: ita et malis hic est mos, per quæ ipsi sunt improbi, eadem vicinis invehere. Nam una hæc est illorum malitiæ species, ut aliorum perneciam solatium sui supplicii existimet. Quid igitur diabolus suavit Adamo? Ut conciperet cogitationem sua natura majorem, sibi que cum Deo speraret æqualitatem (Gen. 3). Si enim, inquit, hæc res me de cælo expulit, multo magis eadem hunc eiciet e paradiso. Quapropter et Salomon dixit: *Deus superbis resistit* (Prov. 3. 34. 1. Pet. 5. 5. et Jacob. 4. 6). Non dixit: Deus superbos dimittit, et in peccatis deserit, suoque nudat auxilio: sed, *Resistit*, inquit: non quod instructa acie aut pugna Deo sit opus adversus superbum; quid enim esse possit superbo infirmius? Nam ut qui orbatus est oculis, omnium expositus est injuriæ, ita et superbus, qui non videt Dominum (nam *Initium superbiæ*, ut inquit Scriptura, *est non nosse Dominum* [Eccli. 10. 14]), etiam ab hominibus facile superatur, posteaquam excidit ab illa luce. Quod si etiam validus ac potens esset superbus, nihil opus esset Deo exercitu adversus eum: cui enim voluntas satis fuit ad producenda cœnia, multo magis sufficeret ad ea tollenda. Cur igitur, inquit, resistit? Quod vehemens odium declaret erga superbum. Itaque superbiam esse vulnus periculosum, tum ex his quæ diximus, tum ex aliis perspicuum est. Quod si vultis, etiam causam ipsam, unde vulnus hoc accidit, aliunde discamus. Siquidem hic Scripturæ mos est, si quando parat accusare exemplum, non modo peccatum illius narrare, verum etiam docere nos quæ fuerit peccati causa: id autem facit, ut eos qui sani sunt reddat tutiores cautioremque, ne in eadem incidant mala. Similiter et medici ad ægrotantes ingressi, etiam ante morbos (a) fontes explorant, ut prævia cura coerceant malum: etenim qui, manente radice, ramos tantum exsecat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Ubi igitur Scriptura et peccatum et peccati causam eloquitur? Reprehendit eos qui præcesserunt diluvium, ob illicios congressus: atque audi quomodo causam exprimit: *Cum vidissent filii Dei filias hominum esse formosissimas, acceperunt illas sibi in uxores* (Gen. 6. 2). Quid

igitur? num pulchritudo causa est peccati? Absit: est enim divinæ sapientiæ opus; opus autem Dei numquam possit esse causa peccati. Sed aspectus fuit causa peccati? Ne id quidem: nam et hoc naturæ opus est. Sed quid tandem? Male videre: nam hoc est depravatæ voluntatis. Ideo sapiens quidam admonet, dicens, *Ne consideres pulchritudinem alienam* (Eccli. 9. 8). Non dixit, *Ne videas*: id enim nonnumquam casu fit, sed, *Ne consideres*, inquit, illud tollens ne studio animadvertamus, ne curiose intueamur, ne vitiosæ contemplationi immoremur, quæ ab animo corrupto et concupiscenti profisciscitur. Sed quid, inquit aliquis, hinc damni possit oriri? *Ex hoc*, inquit, *amor velut ignis excitatur* (Ibid. v. 9). Ut enim ignis, ubi fœnum aut stipulam arripuerit, nihil moratur, sed simul ut attingit materiam, lucidam accendit flammam: itidem et ignis concupiscentiæ quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ævenustam attingit formam, protinus exurit animum. Proinde ne spectes temporariam illam, quæ ex aspectu profisciscitur, voluptatem, sed perpetuum dolorem considera, qui nascitur ex concupiscentia. Nam illa, inflicto vulnere, plerumque celeriter avolat; at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficit. Et quemadmodum cerva confixa jaculo in letali corporis parte, etiamsi venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri: sic et anima, accepto concupiscentiæ jaculo e lascivo curiosoque aspectu, etiamsi dimisso jaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur ac perit, ubique videns hostem, et insequentem habens. Sed quod dicere cœperam (neque enim committendum est ut in hoc tam longas sermonis digressiones faciamus), Scriptura cum peccatis simul et peccatorum causas solet commemorare: audi et hic quid dicat de Ozia. Neque enim hoc tantum nos docuit, elatum fuisse cor ejus, verum addidit unde fuit elatum. Unde ergo elatum fuit? *Cum potens esset*, inquit, *elatum est cor ejus*. Non tulit principatus magnitudinem, sed sicut ex edacitate nascitur ignea inflatio, ex inflatione gignitur febris, deinde ex febre plerumque mors: itidem et hic ex rerum abundantia nata est superbia. Nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia. Mox ex superbia nata est appetentia rerum ipsi non congruentium.

5. Hæc non sine causa diu tractamus, sed ne umquam existimetis esse suspiciendos, neque felices dicatis eos qui principatum gerunt, cum sciatis quam lubrico in statu versentur; nec umquam illos iudicatis miseros, qui in egestate et afflictionibus vivunt, scientes hanc vitam esse multo tutiorem. Unde et propheta clamat dicens: *Bonum est mihi, Domine, quia humiliasti me* (Psal. 118. 71). Vide igitur quantum ex eminentia natum sit malum. *Elatum est*, inquit, *cor ejus usque ad corruptionem* (2. Paral. 26. 16). Quid est, *Usque ad corruptionem*? Usque ad pravas cogitationes, quæ prorsus non ascendunt in animum nostrum, si nos ipsos multa cautione circumsepimus: sed si negligenter egerimus, nascuntur in nobis germinantque: sin prævertantur, protinus præfocantur

¹ Quatuor Mss., et Sirac dixit. Atqui hæc verba sunt Salomonis in Proverbiis, licet simile quiddam in Siracide cum legatur, 10, 14. Non raro Chrysostomus salomonem ponit pro Siracide; sed nusquam adverti apud illum Siracide poni pro Salomone.

² Gr. καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων. Hanc similitudinem fert Chrysostomus, ut significet, Deum justos exemplis aegros reddere, ne in morbos animi incidant.

et obruuntur. Aliæ gignuntur, et augentur, atque ad pravas actiones procedunt, omnemque mentis nostræ sanitatem corrumpunt, si magna in socordia versemur. Hoc itaque dicit, *Elatum est cor ejus*, neque se intus continuit arrogantia, neque extincta est, sed ut prorupit, ad opus usque pravum progressa, totam illius virtutem corrumpit. Beatitudo est igitur, cogitationem improbam prorsus non admittere, quod et a propheta dictum est, *Domine, non est elatum cor meum* (*Psal.* 150. 1). Non dixit, *Elatum quidem est*, sed illud cohibui: verum, Non est omnino elatum: hoc est, Jugiter servavi animam meam inaccessam malitiæ. Hoc igitur est beatitudinis: huic proximum illud est, malas cogitationes jam ingressas celeriter repellere, neque sincere, ut illic diutius immorentur, ne in nobis pessime grassentur. Quod si eo usque socordix processerimus, est per Dei bonitatem et hujus socordix solatium, multaque ab illa summa et ineffabili bonitate talibus vulneribus parata sunt remedia. Sed ago sermonem hunc missum faciamus, ne quod in initio verebamur, nunc accidat nobis, rerumque turba vestram obruat memoriam. Quapropter necessum est ut quæ dicta sunt, summatim paucis repetamus: sic et matres facere solent cum poma, aut bellaria, aut aliud simile quidpiam in puerilem inmittunt sinum: ne per puerorum negligentiam excidat aliquid eorum quæ data sunt, contractam undique tuniculam, cingulo subjiciunt, quo sint in tuto. Idem nos faciamus, orationem in longum porrectam contrahamus, memoriæque custodiæ deponamus. Audistis quomodo nihil agendum sit ad ostentationem, quantumque sit malum socordia, ut etiam in perfecta vita versantem facile supplantarit. Didicistis quanta nobis opus sit cura, potissimum sub vitæ finem, utque nec desperandum sit ei qui cum incidisset in peccata mutatus est, neque oporteat eum qui in socordia vivil, de recte factis confidere. Disseruimus vobis de differentia peccatorum, ne simus vehementer intenti ad eximias corporum formas: quantumque hinc oriatur mali, demonstravimus. Quæ de superbia vobis diximus meministis, quæque de pravis cogitationibus. Hæc servantes redeamus domum; quin potius hæc servantes excipiamus perfectionem eximii doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis indicia: hujus autem, qualiacumque fuerint, cana quadam prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluvios effudenti, qui olei magis quam aquarum cursum imitetur. Excipiamus igitur ea fluentia, ut flant in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam (*Joan.* 4. 14): quam nobis omnibus contingat assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi (a), cum quo Patri, simul cum sancto et bono Spiritu honor, gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sequitur conclusio sic habetur in uno Codice, atque ita legerat Erasmus. Quamquam hæ conclusiones, ut jam alibi diximus, ad librariorum libitum ut plurimum concinnatæ sunt.

Ejusdem in dictum illud Isaïæ, *Factum est anno, quod mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (*Isai.* 6. 1); et laus civitatis Antiochiæ; et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina.

HOMILIA IV.

1. *Frequentiam auditorum sibi ipsisque gratulatur; Romæ præfert suam civitatem.* — Præclarum nobis hodie theatrum adest, magnificus alacrisque cœtus. Quid tandem est in causa? Sementis heri factæ fructus, hodie messis est. Heri plantavimus, hodie metimus. Non enim terram inaniam colimus, ut tarde fructificet, sed animas ratione præditas. Non est natura, quæ cunctatur, sed gratia, quæ accelerat. Recte compositus nobis populus, audiendi studiosa plebs est. Heri vocati sunt, hodie coronantur. Admonitionis hesternæ fructus hodiernum est obsequium. Unde nos quoque libenter semina jacimus, quia purum videmus arvom, non spinam quæ suffocat, neque viam quæ calcatur, neque petram sterilem, sed profundum ac pinguem agrum, qui simul et semen recipit, et spicam nobis exhibet. Hæc semper loquor, nec loqui desinam: hæc nostræ civitatis laus est, non quod senatum habeat, non quod consules numerare possimus, neque quod statuas complures, neque quod mercium copiam, neque quod situm habeat commodum: sed quod populum habeat audiendi studiosum, quod templa Dei plena, quod Ecclesiæ deliciæ magis crescunt in dies, quodque sermonem habeat profluentem, desideriumque numquam satiantem. Siquidem civitas non ab ædificiis, sed ab inhabitantibus admiranda redditur¹. Ne mihi narres Romanorum urbem magnitudine spatiosam esse; sed ostende mihi illic populum æque cupidum audiendi. Nam Sodoma turres habebant, cum Abraham in tugurio moraretur: attamen venientes angeli Sodoma præteribant, et ad tugurium divertebant (*Gen.* 18). Non enim ædium splendorem quærebant, sed animæ virtutem et pulchritudinem quærentes circumibant. Ita sane alias desertum habebat Joannem, civitas Herodem: eoque desertum nobilius erat civitate. Cur ita tandem? Quoniam non in structuris sita est prophetia. Hæc dico, nequando civitatem prædicemus, quæ moribus dissoluta est. Quid mihi narras ædificia, quid columnas? Hæc una cum præsentis vita diruuntur. Ecclesiam ingredi, ut civitatis videas nobilitatem. Ingredere, inquam, vide pauperes a medio noctis usque ad lucem perseverantes, vide sacra pervigilia diem cum nocte copulantis: vide eos neque interdiu neque noctu vel somni tyrannidem ac violentiam metuentes, vel inopiæ necessitatem formidantes. Magna revera civitas, ac totius orbis metropolis. Quot episcopi, quot doctores huc venerunt, et a populo docti discedunt, ac legem illam insitam in se transplantare curant².

¹ Savil., sic habet..... sed ab inhabitantibus definitur

² Sic Savil., Morel. et Manuscripti, uno excepto, qui habet, *hic discunt*, pro, *in se transplantare curant*, et sic legerat Erasmus, qui vertit, *hic discunt*.

ἔβρον ἐλθοῦσα πονηρὸν, πᾶσαν αὐτοῦ διέφθειρε τὴν ἀρετήν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, μήτε ἄλλως δέξασθαι ἢ πονηρὸν λογισμὸν· ἔπερ οὖν καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε· Κύριε, σὺχ ὑψώθη ἡ καρδία μου. Οὐκ εἶπεν, Τῷθῃ μὲν, κατέσειλα δὲ αὐτήν, ἀλλ', Οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑψώθη, τουτέστιν, ἄβατον διὰ παντὸς ἐτήρησα τῆς ἐκείνης τὴν ψυχὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, τοῦτο· τὸ δὲ μετ' ἐκεῖνο ἐπαισελθόντας τοὺς λογισμοὺς ταχέως ἀπέσπασαι, καὶ μὴ συγχωρῆσαι ἐνδιατρίβει πλέον, ὥστε μὴ πονηρὰν ἐν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν νομήν. Εἰ δὲ καὶ μῆρι τούτου βραθυμῆσαι μιν, ἔστι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ κληρονομίαν καὶ ταύτης τῆς βραθυμίας παραμυθία, καὶ πολλὰ παρὰ τῆς ἀγαθότητος ἐκείνης τῆς ἀφάτου καὶ μεγάλης τοῖς τοιοῦτοις τραύμασι κατεσκευάσασαι τὰ φάρμακα. Ἄλλὰ φέρε λοιπὸν τὸν λόγον καταπαύσασθαι, ἵνα μὴ τοῦτο, ἔπερ ἐδείξαμεν ἐν ἀρχῇ, γέννηται νῦν, καὶ τὸ κληθὸς λυμῆνται τὴν μνήμην ἡμῶν. Δὲ καὶ διὰ βραχέων ἀνακεφαλαυώσασθαι τὰ εἰρημένα ἀναγκαῖόν ἐστιν. Οὕτω γὰρ αἱ μητέρες ποιοῦσιν· ἐπιπὼν ὀπίωρας, ἢ τραγήματα, ἢ τι τοιοῦτον εἰς τὸν παιδῶν ἐμβόλωσι κόλπον, ὥστε μὴ τῆς βραθυμίας τῶν παιδῶν ἐκπεσεῖν τι τῶν δοθέντων αὐτοῖς, περιστελλασαι· πάντοθεν τὸν χιτωνόεντα ὑποβάλλουσι τῆς τῆς ζωῆς ἀφρασίᾳ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν, εἰς μῆκος ἐπιπῶντα τὸν λόγον περιστελλώμεν, καὶ τῆς τῆς ῥήμης παρακαταθώμεθα φυλακῇ. Ἦκούσατε πῶς οὐδὲν ἡμᾶς πρὸς ἐπιδείξειν χρῆ ποιεῖν^α, καὶ πόσον βραθυμῆς κακόν, πῶς καὶ τὸν ἐν ἀκριβεῖ ζῶντα βίβ βραχέως ὑπεσκέλισεν. Ἐγὼντος πόσης ἡμῖν δεῖ τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα πρὸς αὐτὰ τοῦ βίου τὰ τέλη, καὶ πῶς οὐτε ἀπογινώσκων ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι ἢ μεταβαλλόμενον, οὔτε θαρρεῖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τὸν βραθυμῆσαντα χρῆ. Διελέχθημεν περὶ [120] ἑσφορῆς ἀμαρτημάτων ὑμῖν, περὶ τοῦ μὴ κεχρῆναι τῶν τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων^β, καὶ πόσον ἐκ τούτου κακόν, ἐδείξαμεν. Τὰ περὶ ἀπονοίας εἰρημένα ἵνα μὲμνησθε, τὰ περὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Ταῦτα φυλάττοντες ἀναχωρήσωμεν οὐκαθε· μᾶλλον δὲ ταῦτα φυλάττοντες δεξιώμεθα καὶ τὴν τελειοτέραν τοῦ καλοῦ διδασκαλίου παραίνεσιν. Τὰ μὲν γὰρ ἡμετέρα, οἷα ἂν εἴη, ἔχει τὰ τῆς νεότητος δειγμάτων· τὰ δὲ τούτου, οἷα ἂν ἦ, πολλὴν κεκόσμηται τῷ φρονήματι^γ. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα προσέοικε ρύσαι ῥοιζήτων φρονημάτων· τὸ δὲ τούτου προσέοικε πηγῇ ποταμοῦ ἀφιεῖσθαι μετ' ἡσυχίας πολλῆς, ἐλαίου μᾶλλον ἢ ὑδάτων μιμουμένη τὸν ὄρμον. Δεξιώμεθα οὖν τὰ νόματα, ἵνα γέννηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὑδάτος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον ἧς γένοιτο κέντρας ἡμᾶς ἐπιτευχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφρονησίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῆ, καὶ δόξα, καὶ κράτος, ἀμα τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τοῦ λέγοντος· Ἐγένετο τοῦ ἑνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· ἢ καὶ ἔπαινος τῆς πόλεως τῆς Ἀντιοχείας· καὶ κατὰ κωλυότως τὸν γάμον ἔνθεος ἀπόδειξις.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

α'. Λαμπρὸν ἡμῖν τῆμερον τὸ θέατρον γέγονε, καὶ

φαιδρὸς ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἴτιον; Τῶν χθὲς σπερμάτων καρπὸς, ὁ σήμερον θερισμὸς. Χθὲς ἐφυτεύσαμεν, καὶ σήμερον τρυφῶμεν. Οὐ γὰρ γῆν ἀψυχον γεωργούμεν, ἵνα βραδύνη, ἀλλὰ ψυχὰς λογικάς. Οὐκ ἔστι φύσις ἢ μέλλουσα, ἀλλὰ χάρις ἢ ταχύνουσα^δ. Ἐυτακτος ἡμῖν ὁ λαὸς, φιλήκοος ὁ δῆμος. Χθὲς ἐκλήθησαν, καὶ σήμερον στεφανοῦνται. Τῆς χθὲς παραινέσεως ὁ καρπὸς ἢ σήμερον ὑπακοή. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ σπέρματα καταβάλλομεν, ὅτι καθαρὰν ὀρώμεν τὴν ἀρουραν, οὐδαμοῦ ἀκάνθαν ἀποπνίγουσαν, οὐδὲ ὄδον πατουμένην, οὐδὲ πέτραν ἀγονον, ἀλλὰ βαθεῖάν τινα καὶ λιπαρὰν χώραν, ἡμοῦ δεχομένην τὰ σπέρματα, καὶ τὸν στάχυν ἡμῖν παρέχουσαν. Ταῦτα λέγω ἀεὶ, καὶ λέγουσιν οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ οὐτὶ σύγκλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, οὐδ' ὅτι ἀνδριάντας πολλοὺς, οὐδ' ὅτι ὄντων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδεύεται· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους, καὶ ἡ Ἐκκλησία [121] μᾶλλον τρυφᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λόγον βέοντα, καὶ πόθον οὐδέποτε κορεννύμενον. Ἡ γὰρ πόλις οὐκ ἀπὸ τῶν οἰκοδομῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐνοίκων θαυμάζεται^ε. Μὴ μοι λέγε, ὅτι ἡ Ῥωμαίων πόλις μεγάλη τῷ μεγεθεῖ· ἀλλὰ δεῖξόν μοι ἐκεῖ οὕτω λαὸν φιλήκοον. Ἐπεὶ καὶ τὰ Σόδομα πύργους εἶχεν, ἢ δὲ καλύθη τὸν Ἀβραάμ· ἀλλ' ἐλθόντες οἱ ἄγγελοι, τὰ μὲν Σόδομα παρέδραμον, ἐπὶ δὲ τὴν καλύθην κατήχθησαν. Οὐ γὰρ οἶκων περιφάνειαν ἐζήτουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν περιήεσαν ζητούντες καὶ κάλλος. Οὕτω δὲ καὶ ἄλλως ἢ ἔρημος εἶχε τὸν Ἰωάννην, ἢ δὲ πόλις τὸν Ἡρώδη· διὰ τοῦτο ἢ ἔρημος πόλεως εὐγλωσσέτερα^ς. Τί δήποτε; Ὅτι· οὐκ ἐν τοῖς κτίσμασιν ἢ προφητεία. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μηδέποτε πόλιν ἐγκωμιάσωμεν ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένην. Τί μοι λέγεις οἰκοδομήματα καὶ κίονας; Ταῦτα τῷ παρόντι συγκαταλύεται^ς βίβ. Εἰσαλθε εἰς ἐκκλησίαν, καὶ βλέπε τῆς πόλεως τὴν εὐγένειαν. Εἰσαλθε, ἰδὲ πένητας ἐκ μεσονυκτίων μέχρι τῆς ἡμέρας παραμένοντας, βλέπε παννυχίδας ἱερὰς ἡμέρας καὶ νυκτὶ συναφθείσας, οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, οὔτε ἐν νυκτὶ τὴν τυραννίδα τοῦ ὕπνου, οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας φοδομύμενος. Μεγάλῃ πόλις, καὶ μητρόπολις τῆς οἰκουμένης. Πόσι ἐπίσκοποι, πόσοι διδασκαλοὶ ἦθον ἐνταῦθα, καὶ παιδευθέντες παρὰ τοῦ λαοῦ ἀναχωροῦσι, καὶ τὸν νόμον τὸν ἐμφυτον ἐντεῦθεν μεταφουτεύουσι^ς παρασκευάζονται; Ἐάν λέγῃς μοι ἀξιώματα, καὶ χρημάτων περιουσίαν, ἀπὸ τῶν φύλλων τὸ δένδρον ἐπαινείεις, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ταῦτα δὲ λέγω οὐ κολακέων ὡμῶν τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ὡμῶν ἀνακηρύττων. Μακάριος ἐγὼ δι' ὑμᾶς, μακάριοι ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς· Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὅσα ἀκούστω^ς· οὕτως ἐγὼ μακάριος ἐγενόμην. Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. Εἶδες πῶς ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς μακάριοι ἐγένεσθε; Μακάριοι ἀνήρ^ι λόγων ἔρων πνευματικῶν. Τοῦτο διστήσιν ἡμᾶς τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ δὴ ἢ τοῦ σώματος ἀναλογία, οὐδὲ τὸ

^δ Unus χάρις ἢ μὴ βραδύνουσα εὐτ. Ibid. alii, Savil. mo nente, εὐπρακτος ἡμῖν ὁ λαός.

^ε Savil. ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐνοίκων χαρακτηρίζεται.

^ς Unus ἢ ἔρημος πόλεως ἢν εὐσχημονεστέρα, melius quam εὐγλωσσέτερα, ut habent alii, et Editi. Infra alii quos mss. πόλιν τοιαύτην ἐγκωμιάσωμεν. Ibid. legendum suspicatur Savil. ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένων. Sed καταλυομένην, ut habent omnes cum editi tum mss., stare potest.

^ι Alii συγκαταπίπτει.

^ι Sic Savil. Morel. et mss., uno excepto, qui habet ἐνταῦθα μανθάνουσι, et sic legerat Erasmus, qui veritē, hinc discunt.

^ι Tres mss. ἐγένεσθε; μάλιστα ἀνήρ.

τρέφεσθαι, οὐδὲ τὸ πίνειν, οὐδὲ τὸ νέμεσθαι, οὐδὲ τὸ ζῆν· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἅπαντα κοινὰ πρὸς τὰ ἄλογα· ἀλλὰ τί διέστηκεν ἢ ἀνθρώπων τῶν ἀλόγων; Τῷ λόγῳ^α διὰ τοῦτο καὶ λογικὸν ζῶν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ὅσπερ γὰρ τρέφεται τὰ σώματα, οὕτω τρέφεται καὶ ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἄρτυ, ἡ δὲ ψυχὴ λόγῳ. Ἄν οὖν ἴδῃς ἄνθρωπον λίθον ἐσθλοῦτα, ἄρα ἂν εἴποις ἀνθρώπων εἶναι; Οὕτως ἂν ἴδῃς μὴ λόγῳ τρεφόμενον, ἀλλ' ἄλογον^β, ἔρεις, Οὗτος καὶ τὸ εἶναι ἀνθρώπος [122] ἀπώλεσεν· ἡ γὰρ ἀνατροφή δείκνυσσι τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐγένειαν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ θέατρον ἡμῖν πεπληρωται, καὶ πάλιν ἡ θάλασσα ἡ κυμαίνουμένη, καὶ γαλήνης γέμουσα, καὶ πάλιν τὸ πέλαγος τὸ χειμαζόμενον, καὶ ἐσθηκός^γ φέρε δὴ τὸ πλοῖον ἐκκύσωμεν, ἀντὶ τοῦ ἰσθίου τὴν γλῶτταν ἀναπετάσαντες, ἀντὶ τοῦ ζεφύρου τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν καλέσαντες, ἀντὶ τοῦ ἀσθένος καὶ πηδαλίου τῷ σταυρῷ χρώμενοι κυβερνήτῃ. Ἡ θάλασσα μὲν γὰρ ἔχει ἄλυμυρά ὕδατα, ἐνταῦθα δὲ ὕδωρ ζῶν. Ἐκεῖ ἄλογα ζῶα, ἐνταῦθα δὲ ψυχὰ λογικὰ· ἐκεῖ οἱ πλέοντες ἀπὸ θαλάσσης εἰς γῆν, ἐνταῦθα δὲ οἱ πλέοντες ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὀρμίζονται· ἐκεῖ πλοῖα, ἐνταῦθα δὲ λόγοι πνευματικοί· ἐκεῖ σανίδες ἐν τῷ πλοίῳ, ἐνταῦθα δὲ λόγων συγκροτήματα· ἐκεῖ ἰστίον, ἐνταῦθα δὲ γλῶττα· ἐκεῖ ζεφύρου αὖρα, ἐνταῦθα Πνεύματος ἐπιδημία· ἐκεῖ ἀνθρώπος κυβερνήτης, ἐνταῦθα δὲ κυβερνήτης ὁ Χριστός. Διὰ δὴ τοῦτο τὸ πλοῖον χειμαζέται, ἀλλ' ὑποδρύχιον οὐ γίνεται. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ ἐν γαλήνῃ πλεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ κυβερνήτης, ἵνα καὶ τῶν πλεόντων τὴν ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνῶντος τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃς^δ.

β'. Ἀκουέτωσαν Ἕλληνες, ἀκουέτωσαν Ἰουδαῖοι τὰ κατορθώματα ἡμῶν, καὶ τὴν προσδρίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πόσων ἐπολεμήθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνίκηθη; πόσοι τύραννοι; πόσοι στρατηγοί; πόσοι βασιλεῖς^ε; Αὔγουστος, Τιθέριος, Γάιος, Κλαύδιος, Νέρων, ἄνθρωποι λόγοις τετιμημένοι, δυνατοί, τοσαῦτα ἐπολέμησαν ἀχμὴν νεάζουσαν, ἀλλ' οὐκ ἐξέρβρίζωσαν· ἀλλ' οἱ μὲν πολεμηθέντες σσιγγίνται καὶ λήθη παραδίδονται, ἡ δὲ πολεμηθεῖσα τὸν οὐρανὸν ὑπεραίρει. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο ἴδῃς, ὅτι ἐν γῆ ἔστηκε ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ὅτι ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Δείκνυσσι τῶν πραγμάτων ἡ ἀπόδειξις. Ἐπολεμήθησαν ἑνδεκα μαθηταί, καὶ ἡ οἰκουμένη ἐπολέμη· οἱ δὲ πολεμηθέντες ἐνίκησαν, καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀνῆρέθησαν· τὰ πρόβατα τῶν λύκων περιεγένοντο. Εἶδες ποιμένα τὰ πρόβατα ἐν μέσῳ τῶν λύκων ἀποστέλλοντα, ἵνα μὴδὲ τῆ φυγῆ τὴν σωτηρίαν πορίσωνται; Ποῖος ποιμὴν τοῦτο ἐργάζεται; Ἄλλ' ὁ Χριστός τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα σοι δείξῃ, ὅτι οὐ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκολουθίαν τὰ κατορθώματα γίνεται. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία οὐρανοῦ μᾶλλον ἐβρίζεται. Ἄλλ' ἴσως ἀπόνοιάν μου καταγινώσκεις ὁ Ἕλλην· ἀλλ' ἀναμενέτω τῶν πραγμάτων τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μανθανέτω τῆς ἀλη-

θείας τὴν ἰσχύν, πῶς εὐκολώτερον τὸν ἥλιον σβεσθῆναι, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανισθῆναι. Τίς ταῦτα, φησίν, ὁ κηρύττων; Ὁ θεμελιώσας αὐτήν· Ὁ οὐρανός καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ταῦτα οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐπλήρωσε· διὰ τί γὰρ μᾶλλον οὐρανοῦ μείζονα αὐτήν· ἔθεμελλωσε; Τιμιωτέρα γὰρ οὐρανοῦ ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τί οὐρανός; Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐχ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν οὐρανόν. Ὁ οὐρανός δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον, [123] οὐκ ἄνθρωπος διὰ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐποίησε δῆλον. Οὐράνιον γὰρ ἴ σῶμα οὐκ ἀνέλαθεν ὁ Χριστός. Ἄλλ' ἵνα μὴ μικρύνοντες τὸν λόγον, πάλιν χρεώσται ἀναχωρήσωμεν σήμερον (ἴστε γὰρ ὅσαπερ χθὲς ὑπεσχόμεθα), καταβαλεῖν ἐτοιμάσωμεν. Διὰ γὰρ τοὺς ἀπολειφθέντας ἀνεβαλόμεν. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἀπολειφθέντες τὰ ἑαυτῶν ἐπλήρωσαν, καὶ τῇ παρουσίᾳ ἡμῖν τῇ ἑαυτῶν^ς ἔχαρισαντο τράπεζαν πεπληρωμένην τῶν ἀναλωμάτων, φέρε δὴ, τὰ ἕφα παραθῶμεν, ἕφα οὐκ ἔωλα· εἰ γὰρ καὶ χθες αὖτε ἦν, ἀλλ' οὐ γίνονται ἔωλα. Τί δῆποτε; Οὐκ ἐστὶ κρέα, ἵνα διαφθαρῇ, ἀλλὰ νοήματα διηνεκῶς ἀνοήοντα. Τὰ μὲν γὰρ κρέα φθίβεται· σῶμα γὰρ ἐστὶ· τὰ δὲ νοήματα μένοντα, εὐδέστερα καθίστανται. Τί οὖν ἦν, ἃ χθὲς εἰρήκαμεν; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χθὲς ἀπελαύσαμεν τραπέζης, καὶ οἱ ἀπολειφθέντες οὐκ ἐξημώθησαν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐκηρμένου. Τίς ταῦτα φησιν; Ἦσας, ὁ θεωρὸς τῶν Σεραφείμ, ὁ γάμψ ὀμλήσης, καὶ τὴν χάριν μὴ σθέσας. Καὶ προσεσχίκατε τῷ προφήτῃ, καὶ ἠκούσατε τοῦ προφήτου σήμερον· Ἐξελεθε, σὺ καὶ Ἰασοὺς ὁ υἱὸς σου. Ἀναγκαῖον καὶ ταῦτα μὴ παραδραμεῖν. Ἐξελεθε, σὺ καὶ ὁ υἱὸς σου. Ἰὴν εἶχεν ὁ προφήτης; Οὐκοῦν εἰ υἱόν, καὶ γυναῖκα, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ φαῦλον ὁ γάμος^ς, ἀλλὰ κακὸν ἢ πορνεία. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶς τισὶ διαλεγόμεθα, καὶ λέγομεν, Διὰ τί μὴ ὀρθῶς ζῆς, διὰ τί μὴ βίον ἀκριβῆ ἐπιδείκνυσαι; Πῶς δύναμαι, φησὶν, ἐάν μὴ ἀποτάξωμαι γυναίκα, ἐάν μὴ ἀποτάξωμαι παιδίον, ἐάν μὴ ἀποτάξωμαι πράγμασι; Διὰ τί; μὴ κώλυμα ὁ γάμος; Βοηθός σοι δίδεται ἡ γυνή, μὴ ἐπίβουλος. Ὁ προφήτης οὐ γυναῖκα εἶχε; Καὶ οὐκ ἐγένετο κώλυμα τοῦ Πνεύματος ὁ γάμος^ς· ἀλλὰ καὶ ὠμίλει τῇ γυναίκα, καὶ προφήτης ἦν. Ὁ Μωϋσῆς οὐ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πέτρας ἐβρίξε, καὶ ἀέρα μετέβαλε, καὶ Θεῷ διελέγετο, καὶ θεήλατον ὄργην ἀνέστειλεν. Ὁ Ἀβραὰμ οὐχὶ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πατὴρ ἐγένετο ἐθνῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸν γὰρ Ἰσαὰκ υἱὸν εἶχε, καὶ αὐτὸς ἐγένετο κατορθωμάτων ὑπόθεσις. Οὐκ ἀνήνεγκε τὸ παιδίον, τὸν καρπὸν τοῦ γάμου; οὐκ ἐγένετο καὶ πατὴρ καὶ φιλόθεος οὐκ ἦν ἰδεῖν ἱερέα ἐξ οἰκείου σπλάγγων γενόμενον ἱερέα καὶ πατέρα; φύσιν νικωμένην, καὶ εὐλάβεια κρατοῦσαν; σπλάγγνα πατούμενα, καὶ κατορθώματα εὐσεβῆ περιγινώμενα; καὶ τὸν πατέρα λυόμενον, καὶ φιλόθεον στεφανούμενον; οὐκ εἶδες ὄλον φιλόπαιδα καὶ φιλόθεον; μὴ τι ἐκώλυσεν ὁ γάμος; Τί δὲ ἡ μήτηρ τῷ

^α Quidam mss. τὴν διέστηκεν, non male. In iisdem ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος deest.

^β Unus apud Savillum ἀλλὰ ψυχίας, sed micis. Mox quatuor mss. ἀνατροφή, et sic legit Savillus, sed ἀνατροφή magis quadrat ad seriem.

^γ Alii apud Savil. ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνήτου τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃς.

^δ Πόσοι τύραννοι, πόσοι στρατηγοί, πόσοι βασιλῆες, ita quidam mss. et sic legit Sav. Itemque Erasmus. In edit. Mur. πόσοι στρατηγοί deest.

^ε Alii apud Savil. ἐπλήρωσεν οὐρανοῦ γὰρ μᾶλλον αὐτὴν μείζονα.

^ς Alii mss. et Savil. in textu οὐράνιον γὰρ, et melius sed Erasmus legit οὐρανοῦ, ut habet Morel, et margo Sa Paulo post idem μικρύνοντες.

^ς Alii mss. τὴν παρουσίαν ἡμῖν τὴν ἑαυτῶν.

^ς Alius ὅτι οὐ φαῦλος ὁ γάμος.

^ς Tres mss. τοῦ πνεύματος ἡ χάρις, male.

quod si mihi narres dignitates et opum abundantiam, a foliis, non a fructibus, arbore laudas. Hæc sciam loquor non assentans caritati vestræ, sed vitam vestram prædicans. Beatus ego propter vos, beati vos propter vos ipsos: *Beatus qui loquitur ad aures audientium* (Eccle. 25. 12): sic ego beatus beatus sum. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam* (Math. 5. 6). Vides quomodo vos beati propter vos ipsos estis facti? Beatus est vir amans sermonum spiritualium. Hoc nos distinguit a brutis. Non enim nos ab illis separat corporis ratio, neque quod alimur aut bibimus, neque quod pascimur aut vivimus: hæc enim omnia nobis cum brutis sunt communia. Sed qua re distinguitur a brutis homo? Sermone: et ob id animal dicitur λογικός: hoc est, sermonis particeps. Ut enim aluntur corpora, sic aluntur et animæ: sed corpus pane, anima sermone. Proinde si videas hominem venientem lapide, num illum dixeris esse hominem? Itidem si quem videris qui non alatur sermone, sed sermonis ac rationis inopia, dices, Hic et hominis naturam amisit, siquidem educatio declarat hominis nobilitatem. Quoniam igitur theatrum nobis plenum est, itemque mare pridem æstuans jam tranquillum, ac rursus pelagus sedata tempestate quietam ac placidum: age jam navem detrahamus, veli loco expandentes linguam, pro zephyro Spiritus gratiam invocantes, pro temone clavoque cruce gubernatrice nitentes. Nam mare quidem habet aquam salis, hic autem est aqua viva. Illic sunt animalia rationis expertia, hic vero animæ rationales: illic qui navigant a mari in terram, hic vero qui navigant et terra in cælum appellunt: illic navigia, hic eloquia spiritualia: illic in navi tabulæ, hic sermonum convectus: illic velum, hic lingua: illic zephyri flatus, hic spiritus præsentia: illic homo gubernator, hic vero gubernator Christus. Idcirco sane jactatur quidem navis, at non mergitur. Poterat quidem et in tranquillo navigare, verum non passus est gubernator, quo simul et navigantium perspicias tolerantiam, et gubernatoris prudentiam plenius cognoscas.

2. *Ecclesia Christi invicta. Facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri.*—Audiant gentes, audiunt Iudei benefacta nostra, audiunt magnam Ecclesiæ præsentiam. A quam multis oppugnata est Ecclesia, nec unquam tamen victa? quot tyranni? quot duces, quot Imperatores? Augustus, Tiberius, Caius, Claudius, Nero, homines literis ornati, potentes, tot modis oppugnarunt recentem ac teneram, at non radice sustulerunt: quin potius illi qui oppugnarunt silentur oblivioni traditi, illa vero oppugnata cælum transcendit. Neque enim illud mihi spectato, quod in terris sit Ecclesia, sed quod in cælo versetur. Unde hoc dilucidum est? Nimirum ipsæ res demonstrant. Oppugnati sunt undecim discipuli, totus orbis oppugnabatur: verum qui oppugnabantur vicerunt, qui oppugnabant sublati sunt: oves devicere lupos. Vidisti patrem oves in medium luporum emittentem (Math. 10. 16), ut ne fuga quidem salutem consequerentur? Quis pastor hoc fecit? Christus hoc fecit, quo tibi

demonstraret quæ recte geruntur non accidere secundum rerum seriem, sed præter naturam præterque rerum seriem. Nam Ecclesia firmioribus quam cælum ipsum radicibus hæret. Verum fortassis ethnicus arrogantiæ me condemnat: sed maneat donec harum rerum probationem attulero, discatque vim veritatis, quomodo facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri. Quis, inquit, ista prædicat? Is qui eam fundavit: *Cælum et terra transibunt, sed verba mea non transibunt* (Math. 24. 35). Hæc non modo dixit, sed et complevit: cur enim illam magis fundavit quam cælum? Siquidem est cælo pretiosior Ecclesia. Quare conditum est cælum? Propter Ecclesiam, non Ecclesia propter cælum. Cælum conditum est propter hominem, non homo propter cælum. Id perspicuum est ex iis quæ fecit Christus. Non enim cælestis corpus assumpsit. Verum ne in longum producto sermone, rursus hodie vobis debitores discedamus (scitis enim quam multa simus heri percipiti), persolvere parati sumus. Nam propter eos qui non aderant distuleram. Quoniam igitur qui absuerant, suo sunt officio perfuncti, suaque præsentia nobis mensam exhibuerunt sumptuosam, age, apponamus obsonia, obsonia quidem haud putria: etsi enim hesternæ sint, hæc obsonia non putrescunt. Quamobrem tandem? Non sunt carnes ut corrumpi queant, sed sententiæ semper florentes. Carnes enim, quoniam corpus sunt, corrumpuntur: contra sententiæ, si maneant, redduntur fragrantiores. Quid igitur erat quod heri diximus? Siquidem et ita nos heri participes mensæ fuimus, ut qui non adfuert, nihil detrahenti sint passi. *Et factum est in anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (Isai. 6. 4). Quis hæc loquitur? Isaias ille spectator cælestium Scraphim, qui connubio junctus fuit, nec tamen extinxit gratiam. Attendistis prophætæ, et audistis prophetam hodie, *Exi, tu et Jasub filius tuus* (Isai. 7. 3). Nec ista oportet prætercurrere. Exi, tu et filius tuus. Itane filium habebat propheta? Si filium habebat, habebat et uxorem, ut intelligas non esse malas nuptias, sed malam esse scortationem. Sed quoniam cum quibusdam disserimus dicentes, Cur non recte vivis? quamobrem non præstas vitam probam? Qui possum, inquirunt, nisi divertam ab uxore, nisi vale dixerò liberis, nisi valere jussero negotia? Quamobrem? num obstat matrimonium? Adjutrix tibi data est uxor, non insidiatrix. Annon habebat uxorem propheta? Neque tamen Spiritus gratiæ obstabat conjugium: sed cum uxore convictum habebat, et erat nihilominus propheta. Moyses nonne uxorem habebat? Et tamen is petram dirupit, aerem immutavit, cum Deo colloquebatur, divinam iram cohibuit. Abraham nonne habebat uxorem? Et tamen pater factus est gentium et Ecclesiæ: sustulit filium Isaac, et hic illi fuit egregiorum facinorum materia. Nonne obtulit filium, conjugii fructum? nonne factus est pater, et Dei amans? annon licuit violere sacerdotem e suis visceribus fieri? sacrificium, inquam, simul et patrem? vinci maturam,

vincere pietatem? viscera concutari, piaque facta superare? patrem dejici, Dei amantem coronari? annon vidisti totum, et filii amantem et Dei? numquid hic obfuit matrimonium? Quid autem Maccabæorum mater? nonne uxor fuit? nonne septem filios addidit sanctorum choro? nonne vidit illos martyrio coronatos? nonne spectatrix adstabat, tamquam mons quidam immobilis? nonne adstabat in unoquoque illorum martyrium patiens, et mater martyrum, septies ipsa martyrium tulit? Dam enim illi torquebantur, illa plagam accipiebat. Neque enim sine dolore hæc excipiebat: mater erat, et naturæ illata vis propriam virtutem declarabat; at illa non vincebatur. Mare quidem erat et fluctus: cæterum sicut mare, cum insanit, sedatur: ita et natura commota, meta Dei refrenabatur. Quomodo eos unxit? quomodo eos aluit? quomodo septem templa Deo exhibuit, statuas aureas, imo potius auro pretiosiores?

3. Ut enim scias non tale esse aurum, qualis est anima martyrum, attende. Stabat tyrannus, atque ab una muliere superatus discedebat. Ille armis oppugnabat, hæc animi vi superabat; ille fornacem incendebat, hæc virtutem spiritus; ille exercitum movebat, hæc ad angelos applicabat animum: videbat inferne tyrannum, et in animo versabat illum in supernis regnantem; videbat infra se tormenta, at numerabat superna bravia; videbat presentem cruciatum, et cogitabat futuram immortalitatem. Quapropter et Paulus dicebat, *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (2. Cor. 4. 18). Num quid obstaculi adferbat matrimonium? Quid autem Petrus, basis Ecclesiæ, ille vehemens amator Christi, ille sermone indoctus, et rhetorum victor, ille imperitus, qui tamen philosophis obturavit os, ille qui Græcicam sapientiam quasi aranearum telam dissolvit, qui terrarum orbem peragravit, qui sagenam misit in mare et piscatus est orbem, annon habuit hic quoque uxorem? Sane, habuit. Quod autem habuerit, audi evangelistam testantem. Quid autem ait? *Ingressus est Jesus ad socrum Petri febricitantem* (Marc. 1. 30). Ubi socrus, ibi et uxor; ubi uxor, ibi et conjugium. Quid autem Philippus? nonne quatuor habebat filias (Act. 21. 9)? Ubi vero quatuor filia, illic et uxor, et matrimonium. Quid igitur Christus? Ex virgine quidem natus est: verum ad nuptias accessit, ac donum attulit: *Non habent*, inquit, *vinum* (Joan. 2. 3): et aquam vertit in vinum, virginitate nuptias honorans, dono rem commendans: ut ne abomineris nuptias, sed oderis scortationem. Meo quidem periculo ego spondeo tibi salutem, etiamsi uxorem habueris.

Uxor mala corrigenda aut ferenda. — Prospice tibi ipsi. Mulier si proba fuerit, adiutrix tibi est. Quid igitur si non fuerit cominoda? Fac illam commodam. Annon fuerunt uxores bonæ ac malæ, ne haberes excusationem? Qualis erat illa Job? Sed Sarra erat bona.

¹ Alii, Græcicam superstitionem (Ἑλληνικὴν θρησκείαν). Quæ lectio præferenda certe videretur hoc loco. Verum Morellus, Savilius, et maxima pars Manuscriptorum legunt, Græcicam sapientiam, atque ita legit Erasmus.

Ostendam tibi mulierem et malam et improbam. Non nocuit viro uxor Job: prava erat et improba, consilium dabat illi ut blasphemias proferret. Quid igitur? labefactavit turrim? dejecit adamantem? superavit petram? depulit militem? comminuit scapham? eradicavit arborem? Nihil horum: sed illa impellebat, et arbor reddebatur stabilior: illa fluctus excitabat, at navis non submergebatur, sed secundo navigabat vento; fructus ejus decerpebatur, et arbor commota non est: folia deciderunt, et radix mansit immota. Hæc loquor, Ne quis prætendat uxoris improbitatem. Mala est? Corrige eam. Sed ais, E paradiso me expulsi. Verum eadem te in caelos induxit. Eadem quidem natura, mens tamen diversa. Sed illa Job erat mala? Verum Susanna bona. Sed illa Ægyptia erat impudica? Verum Sarra erat modesta. Vidisti illam? Vide et hanc; quandoquidem etiam inter viros hi quidem mali sunt, illi vero boni. Bonus erat Joseph, seniores autem impudici. Vidisti omnibus in rebus vitium ac virtutem non natura dijudicari, sed animo distinguui. Ne mihi prætexas excusationes. Sed ad eorum, quæ debemus, solutionem properemus. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Dicturus sum quam ob causam ipse propheta designet tempus: siquidem quærebamus heri, quam tandem ob causam cum omnibus prophetæ, atque hic quoque, tempus regum enarrare soleant quo vixerint, hoc loco ea consuetudo prætermittenda sit: nec enim dicit, In diebus Ozias: sed, In morte Ozias. Hanc quæstionem hodie solvere volo. Quamquam enim ingens est æstus, tamen major est sermonis refrigeratio: quamquam vis sit corpori fatiscienti, tamen anima vigens delectatur. Ne mihi narres æstum ac sudorem. Si sudaveris corpore, abstergis animam tuam. Tres illi pueri qui erant in fornace, nihil detrimenti perpessi sunt, sed fornax illis fuit refrigerio. Cum cogitas sudorem, cogita simul et mercedem et præmium. Etenim urinator nullam aliam ob causam audent seipsum in profundum aquarum demittere, quam propter margaritas, bellorum causam. Quamquam non materia reprehendo, sed mentem intemperantem. Et tu accipias thesaurum descere nescium, plantasque vitem in anima tua, non sustines æstum neque sudorem? Non vides istos qui sedent in teatro, quomodo sudent, nudoque capite solis radium excipiant quo flant captivi mortis, quo scorti mancipia? exitium illi laborant, et tu ad salutem segnis ac missus es? Athleta es, miles es. Quis igitur est Ozias, et quam ob causam mortem hanc illius exprisit propheta? Illic Ozias rex erat, ac vir justus, multis florens egregiis factis: verum postea tandem ad superbiam venit, ad superbiam, inquam, matrem, ad arrogantiam tumultibus plenus: ad elationem, qua diabolus in exitium ruat. N

¹ Hic adjicit Erasmus in Interpretatione Latina, quonullo exemplari Græco, tum edito tum manuscripto habetur, *Ne igitur laboribus defatigeris, sed bono animo comina tolera.* Nescio utrum hæc ille in exemplari suo tegerit, an vero ipse adjecerit interpretando. Ut res hæc seriei sunt consona.

Μακκαβαίων; οὐχὶ γυνὴ ἦν; οὐχὶ ἑπτὰ δέδωκε παιδιάς [124] τῷ χορῷ τῶν ἁγίων; οὐκ εἶδεν αὐτοὺς μαρτυροῦστας; οὐκ εἰσθήκει καθάπερ ὄρος μὴ σαλευσμένη; οὐκ εἰσθήκει καθ' ἕκαστον αὐτῶν μαρτυροῦσα, καὶ μήτηρ μαρτύρων, καὶ ἑπτάκις ἑμαρτύρησε; Πασανζομένων γὰρ ἐκείνων, αὐτὴ τὴν κληγὴν ἔδεδεχετο^b. Οὐδὲ γὰρ ἀπαθῆς οὕτω τὰ γινόμενα ἔδέχετο^c μήτηρ γὰρ ἦν, καὶ τῆς φύσεως ἡ ὄριος τὴν οικειάν ἔδεικνυεν ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὐκ ἐνικατο. Θάλασσα γὰρ ἦν καὶ κύματα· ἀλλ' ὥσπερ ἡ θάλασσα μαινομένη καταλύεται, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἐγειρομένη τῷ φέει τοῦ Θεοῦ ἐγαλινοῦτο. Πῶς αὐτοὺς ἤλειψε; πῶς αὐτοὺς ἔθροψε; πῶς ἑπτὰ ναοὺς τῷ Θεῷ παρέστησεν, ἀνδριάντας χρυσοῦς, μῦλλον δὲ καὶ χρυσοῦ τιματώδεις;

γ. Ὅτι γὰρ οὗ τοιούτων χρυσοῦς, οἷον ψυχὴ μαρτύρων, πρόσθε. Εἰσθήκει ὁ τύραννος, καὶ ὑπὸ μίαις γυναίκας ἠτῶμενος ἀνεχώρει. Ἐκεῖνος ὄρειος ἐπολιόρκει, καὶ αὐτὴ προθυμίᾳ περιεγένετο· ἐκεῖνος κάμινον ἀνήψε, καὶ αὐτὴ τὴν ἀρετὴν τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος στρατόπεδον ἐκίνει, καὶ αὐτὴ πρὸς ἀγγέλους μεθωρμίζετο· ἑώρα κάτω τὸν τύραννον, καὶ ἐνενοεῖ τὸν ἄνω βασιλεύοντα· ἑώρα τὰς κάτω βασάνους, καὶ ἠρθίμει τὰ ἄνω βραβεῖα· ἑώρα τὴν παρούσαν κόλασιν, καὶ ἐνενοεῖ τὴν μέλλουσαν ἀθανασίαν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Μὴ τι κύλυμα ὁ γάμος ἐγένετο; Τί δὲ ὁ Πέτρος, ἡ κρηπίς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μανικὸς ἱεραστὴς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαίδευτος τῷ λόγῳ, καὶ ῥητόρων περιγινόμενος, ὁ ἀμαθὴς, καὶ φιλοσόφων ἀπαράξας στόματα, ὁ τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν^e καθάπερ ἀράχην διαλύσας, ὁ τὴν οἰκουμένην περιδραμῶν, ὁ σατηνεύσας τὴν θάλασσαν, καὶ ἀλιεύσας τὴν εἰκουμένην, οὐκ εἶχε καὶ οὕτως γυναῖκα; Ναί, εἶχεν. Ὅτι δὲ ἔσχεν, ἀκουσον τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Τί δὲ φησιν; *Εἰσηλθεὶν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὴν πενθερὰν Πέτρου αὐρέσσουσιν*. Ὅπου πενθερὰ, ἐκεῖ καὶ γυνή, ἐκεῖ^d καὶ γάμος. Τί δὲ ὁ Φίλιππος; οὐ τέσσαρες θυγατέρας εἶχεν; Ὅπου δὲ τέσσαρες θυγατέρες, ἐκεῖ καὶ γυνή, καὶ γάμος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἀπὸ παρθένου μὲν· ἀλλ' εἰς γάμον παρεγένετο, καὶ δῶρον εἰσηνεγκεν· ὅτε ἔχουσι γὰρ, φησὶ, οἶνον· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησε, τῇ παρθενίᾳ τὸν γάμον τιμών, τῇ δωρεᾷ τὸ πρᾶγμα θαυμαζών· ἵνα μὴ βέλδωσι τὸν γάμον, ἀλλὰ μισθῆ^e τὴν πορνείαν. Τῷ ἐμφῷ κινδύνῳ ἐγὼ ἐγγυῶμαι σοὺ τὴν σωτηρίαν, κὰν γυναῖκα ἔχης.

Πρόσθε σεαυτῷ. Γυνὴ ἐὰν εὐχρηστος ἐστί, βοηθός σου ἐστί. Τί οὖν ἂν μὴ ἦ εὐχρηστος; Ποίησον αὐτὴν εὐχρηστον. Μὴ οὐκ ἐγένοντο καλαὶ γυναῖκες καὶ κακαί, ἵνα μὴ ἔχης πρόφασιν; Ποταπὴ ἡ τοῦ Ἰωβ ἦν; Ἡ δὲ Σάβρα καλὴ ἦν. Δείξω σοὶ γυναῖκα φαύλην [125] καὶ πονηρὰν. Οὐκ ἐβλάψε τὸν ἄνδρα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰωβ· πονηρὰ ἦν καὶ φαύλη, καὶ βλασφημῆεν αὐτῷ

συνεβοούλεσε. Τί οὖν; ἔσεισε τὸν πύργον, κατήνεγκε τὸν ἀδάμαντα; περιεγένετο τῆς πέτρας; ἔκρουσε τὸν στρατιώτην; διέτρησε τὸ σκάφος; ἐξεβρίζωκε τὸ δένδρον; Οὐδὲν τούτων· ἀλλ' ἐκείνη προσέκρουσε, καὶ ὁ πύργος ἀσφαλέστερος ἐγένετο· αὐτὴ τὰ κύματα ἤγειρε, καὶ τὸ πλοῖον οὐ καταποντίζετο, ἀλλ' ἐξ οὐρίας ἐπλεεν· ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐφυργήθη, καὶ τὸ δένδρον οὐκ ἐσαλεύθη· τὰ φύλλα ἔπεσε, καὶ ἡ ρίζα ἔμεινε ἀσάλευτος. Ταῦτα λέγω, ἵνα μηδεὶς προφασίζηται· κακίαν γυναικός. Φαύλη ἐστί; Διόρθωσον αὐτήν. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀπὸ παραδείσου με ἐξέβαλεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς οὐρανοὺς σε ἐξήνεγκεν. Ἡ αὐτὴ μὲν φύσις, διάφορος δὲ ἡ γνώμη. Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἰωβ φαύλη; Ἀλλ' ἡ Σωσάννα καλὴ. Ἀλλ' ἡ Ἀθρητιὰ ἀκόλαστος; Ἀλλ' ἡ Σάβρα· ποσμα. Εἶδες ἐκείνην; Βλέπε καὶ ταύτην· ἐκεῖ καὶ ἐν ἀνδράσι οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ ποταδαῖοι. Καλὸς ὁ ἰσοτήρ, οἱ δὲ προσδύτεροι ἀνάλαστοι. Εἶδες πανταχοῦ κακίαν καὶ ἀρετὴν, μὴ τῇ φύσει ταῦτα κρινόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ διαιρούμενα. Μὴ μοι προφάσεις προφασίζου. Ἀλλ' ἐπὶ τὰ χρέα καὶ τὴν καταβολὴν σπεύδωμεν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς. Μέλλω λέγειν διὰ τί ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν· ἐζητοῦμεν γὰρ χθές, τί δὴποτε τῶν προφητῶν ἀπάντων τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς τῶν βασιλείων ἱστορούντων^h, καὶ αὐτοῦ τοῦτου, ἐνταῦθα τὸ ἔθος ἐλύθη· καὶ οὐ λέγει, ἐν ταῖς ἡμέραις Ὁζίου, ἀλλ' ἐν τῇ τελευτῇ Ὁζίου. Τοῦτο λέσαι βούλομαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ πολὺ τὸ καῦμα, ἀλλὰ μέλιον ἡ δρόσος τοῦ λόγου· εἰ γὰρ βιάζεταιⁱ τὸ σῆμα μαλακίζόμενον, ἀλλ' ἀκμάζουσα ἡ ψυχὴ ἐφφραίνεται. Μὴ μοι λέγε καῦμα καὶ Ἰδρωτα· ἐὰν ἰδρωτῆς τῷ σώματι, σμῆχεις σοὺ τὴν ψυχὴν. Οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἐν καμίνῳ ἦσαν, καὶ οὐδὲν ἔπασχον, ἀλλ' ἡ κάμινος δρόσος ἐγένετο. Ὅταν ἐνοήσης ἰδρωτα, ἐννοεῖ καὶ τὸν μισθὸν καὶ τὴν ἀμοιβήν. Καὶ γὰρ κολυμβητῆς ἀνθρώπος δι' οὐδὲν ἄλλο τολμᾷ εἰς τὸ βάθος ἑαυτὸν καταβαλεῖν τῶν ὑδάτων, ἢ διὰ μαργαρίτας, τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' οὐ τὴν ὕλην διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Καὶ σὺ, ἵνα λάβῃς θησαυρὸν ἀνελλιπῆ, καὶ φυτεύσῃς ἀμπελον ἐν τῇ ψυχῇ σου, οὐκ ἀνέχη καύματος, οὐδὲ ἰδρωτός; Ὅχι ὄρεξ τοὺς ἐν θεάτρῳ καθημένους, πῶς ἰδρωσί, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀκτίνα δέχονται, ἵνα γένωνται θανάτου αἰχμάλωτοι, ἵνα πόρνης δοῦλοι; Εἰς ἀπώλειαν ἐκείνοι κάμνους, καὶ σὺ εἰς σωτηρίαν ἐκλύθη; Ἀθλητῆς εἶ, καὶ στρατιώτης. Τί; οὐκ ἐστὶν ὁ Ὁζίας ἐκεῖνος, [126] καὶ διὰ τί τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ταύτην εἶπεν; Οὗτος ὁ Ὁζίας βασιλεὺς ἦν, καὶ ἄνηρ δίκαιος, καὶ πολλοὶς κομῶν τοῖς κατορθώμασιν· ἀλλ' ὕστερον ποτε εἰς ἀπόνοιαν ἦλθεν, εἰς ἀπόνοιαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, εἰς ἀλαζονείαν, τὴν θορύβων γέμουσαν^j, εἰς ὑπερηφανίαν, τὴν ἀπώλειαν τοῦ διαδόλου. Οὐδὲν γὰρ ἀπονοίας χειρὸν· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λόγον ἅπαντα εἰς

^a Alii σαλευόμενον.

^b Alii τὴν κληγὴν ἔφερον.

^c Alii Ἑλληνικὴν θρησκείαν. Quae lectio praeferenda certe videretur hoc loco. Verum Mor., Sav., et plerique mss. opinantur habent, atque ita legitur Erasmus.

^d Alii φησὶν mss. ἐκεῖ καὶ γυνή. Ὅπου γυνή, ἐκεῖ, atque ita legendam. In Morcl. et Savil. ὅπου γυνή deest.

^e Tres mss. ἀλλὰ μισθήσθαι.

^f Unus καὶ τὸ δένδρον ἀσφαλέστερον ἐγένετο.

^g Alii προφασίζονται.

^h Unus βασιλέων δηλούντων. Savil. in margine τῶν βασιλέων μαινομένων.

ⁱ Unus cod. εἰ καὶ βιάζεται, omisso γὰρ, et sic legitur videtur Erasmus. Ibid. ἀλλ' ἀκμάζει ἡ ψυχὴ εὐφρανόμενη. Paulo post σου τὴν διάνοιαν. Ol. Infra tres mss. καταδύμῃ, et mox ἐμβαλεῖν.

^j Duo ἀλαζονείαν τῶν θορύβῳ νοσούντων. Unus habet τὸν θορύβον νοσούντων.

τοῦτο κατηναλώσαμεν χθὲς, τὴν ἀπόνοιαν καθαιρούν-
τες, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκοντες.

δ' Εἶπω σοι, πόσον ἀγαθὸν ταπεινοφροσύνη. καὶ πό-
σον κακὸν ἀπόνοια; Ἀμαρτωλὸς δίκαιον ἐνίκησεν, ὁ
τελώνης τὸν Φαρισαίον, καὶ ῥήματα ἔργων περιεγέ-
νοντο. Πῶς ῥήματα; Ὁ τελώνης λέγει· Ὁ Θεὸς,
ἐλάσθητι μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. Ὁ Φαρισαῖος λέγει·
Οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαξ, ἢ
πλεονέκτης. Ἀλλὰ τί; Νηστεύω δις τῆς ἐβδομά-
δος^α, ἀποδοκαῶ μου τὰ ὑπάρχοντα. Ὁ Φαρισαῖος
ἔργα εἰδείξε δικαιοσύνης· ὁ τελώνης ῥήματα εἶπε τα-
πεινοφροσύνης, καὶ λόγοι ἔργων περιεγένοντο, καὶ
ὁ τοσοῦτος θησαυρὸς ἐξεψυσθήθῃ, καὶ ἡ τοσαύτη
πενία εἰς πλοῦτον μετεβλήθη. Ἦλθον δύο πλοῖα
ἔχοντα γόμον· εἰσῆλθον ἀμφοτέρω εἰς τὸν λιμένα·
ἀλλ' ὁ τελώνης καλῶς τῷ λιμένι προσωρμίσθη, ὁ δὲ
Φαρισαῖος ναυάγιον ὑπέμεινε, ἵνα μάθης πόσον κα-
κὸν ἡ ἀπόνοια. Δίκαιος εἶ; Μὴ ταπεινώσης τὸν ἀδελ-
φόν σου. Κομῆς κατορθώμασι; Μὴ ὄνειδίσῃς τῷ πλη-
σίον, καὶ ὑποτέμῃς σου τὸ ἐγκώμιον. Ὅσον μέγας εἶ,
τοσοῦτον ταπεινῶσαι σουτὸν. Καὶ πρόσδεχε μετ' ἀκρι-
βείας τῷ λόγῳ, ἀγαπητέ. Μᾶλλον ὁ δίκαιος ὀφείλει
φοβεῖσθαι τὴν ἀπόνοιαν, ἢ ὁ ἀμαρτωλός· τοῦτο κα-
κὸς εἶπον, καὶ τῆμερον λέγει διὰ τοῦς χθὲς ἀπολει-
φέντας· διότι ὁ ἀμαρτωλὸς ἔχει τὸ συνειδὸς ἀνάγκη^β
ταπεινῶν, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαίρεται κατορθώμασιν.
Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν πλοίων, οἱ μὲν ἔχοντες κενὸν
πλοῖον, οὐ δεδοίκασι πειρατῶν σύστημα· οὐ γὰρ ἔρ-
χονται διατρήσαι τὸ πλοῖον τὸ μηδὲν ἔχον· οἱ δὲ φέ-
ρονται ἔχοντες πλοῖον, δεδοίκασι πειρατὰς· ὁ γὰρ
πειρατὴς ἀκίε ἀπέχεται, ὅπου χρυσοί, ὅπου ἄργυ-
ρος, ὅπου λίθοι τιμίοι· οὕτω καὶ ὁ διάβολος οὐκ εὐ-
κόλως ἐπηρέαζε· τῷ ἀμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ,
ὅπου πλοῦτος πολὺς. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ ἀπόνοια ἐξ
ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου, νήφειν ἀναγκαῖον^γ. Ὅσον μέ-
γας εἶ, τοσοῦτον ταπεινῶσαι σουτὸν. Ὅταν ἀναβῆς εἰς
τὸ ὕψος, ἀσφαλισθῆναι χρεῖσαι ἔχεις, ἵνα μὴ πείσῃς.
Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει· Ὅταν πάντα ποιή-
σῃτε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοὶ δοῦλοὶ ἐσμεν. Τί^δ μέγα
φρονεῖς, ἄνθρωπος ὢν, τῆς γῆς συγγενῆς, ὁμοούσιος
τῇ τέρρᾳ, ἐν τε τῇ φύσει, ἐν τε τῇ γνώμῃ, καὶ τῇ
προαιρέσει τῶν πραγμάτων; Σήμερον πλούσιος, αὔ-
ριον πένης· σήμερον ὑγιαίνων, αὔριον νοσῶν· σήμε-
ρον [127] χαίρων, αὔριον λυπούμενος· σήμερον ἐν
δόξῃ, αὔριον ἐν ἀτιμίᾳ· σήμερον ἐν νεότητι, αὔριον
ἐν γῆρᾳ. Μὴ ἴσταται τι τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ὡσπερ
τῶν ποταμίων ρευμάτων μιμεῖται τὸν ὄρμον; Ὅμοῦ
τε γὰρ ἐφάνη, καὶ σκιὰς ταχύτερον ἢ ἡμᾶς καταλιμ-
πάναι. Τί οὖν μέγα φρονεῖς, ἄνθρωπε, ὁ καπνὸς, ἡ
ματαιότης; Ἀνθρώπος γὰρ ματαιώτητι ὁμοιωθῇ.
Ὅσαί χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος,
καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ὡς τὴν οὐσίαν ἐξευτελιζῶν, ἀλλὰ
τὴν ἀπόνοιαν χαλινῶν. Καὶ γὰρ μέγα ἄνθρωπος, καὶ
εἴμιον ἀνὴρ ἐλεήμων. Ἀλλ' ὁ Ὀζίας οὗτος βασιλεὺς ὢν,
καὶ τὸ διδάμνω περικείμενος, ἐπειδὴ δίκαιος ἦν,
ἔφρονῆσέ ποτε μέγα, καὶ φρονήσας μέγα καὶ μειζρον
τῆς ἀξίας, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερόν. Καὶ τί φησιν; Εἰσῆλ-

^α Unus δις τοῦ σαββάτου.

^β Tres mss. ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης. Unus, teste Savil.,
συνειδὸς κατηγόρου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης.

^γ Unus ἐπειδὴ ἐξ ἀπονοίας τὰ ἀμαρτήματα τικτεται, διὰ
τοῦτο νήφειν ἀναγκαῖον.

^δ Τι deest in tribus mss.

^ε Tres mss. καὶ σκιὰς εὐκολώτερον. Infra item ὡσεὶ
καπνὸς αἱ ἡμ. et sic legerat Erasmus, qui verterat, velut
fumus dies ejus.

θεν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ λέγει, βούλομαι θυ-
μιᾶσαι. Βασιλεὺς ὢν ἱερουσῶνης ἀρχὴν ἀρπάξει. Βού-
λομαι, φησὶ, θυμιᾶσαι, ἐπειδὴ δίκαιός εἰμι. Ἀλλὰ
μένε ἔσω τῶν οἰκείων ὄρων· ἄλλοι ὄροι βασιλείας,
καὶ ἄλλοι ὄροι ἱερουσῶνης· ἀλλ' αὕτη μείζων ἐκείνης.
Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν φαινόμενων φαίνεται βασιλεὺς,
οὐδὲ ἀπὸ τῶν πεπηγμένων αὐτῷ λίθων, καὶ ὢν
περικείται χρυσίων, ὀφείλει κρίνεσθαι ὁ βασιλεὺς.
Οὗτος μὲν γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν· ὁ
δὲ τῆς ἱερουσῶνης θεσμὸς ἄνω κάθηται. Ὅσα ἂν δῆ-
στητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὁ
βασιλεὺς τὰ ἐνταῦθα πεπιστευται, ἐγὼ τὰ οὐράνια·
ἐγὼ ὅταν εἶπω, τὸν ἱερέα λέγω. Μὴ οὖν, ἂν ἴδῃς
ἱερέα ἀνάξιον, τὴν ἱερουσῶνην διάβαλε· οὐ γὰρ τὸ
πρῶγμα διαβαλεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸν κακῶς τῷ καλῷ κε-
ρημένον· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰουδᾶς προέδότης ἐγένετο, ἀλλ'
οὐ κατηγόρια τῆς ἀποστολῆς τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου
γνώμης· οὐ τὸ ἐγκλήμα τῆς ἱερουσῶνης, ἀλλὰ τὸ κα-
κὸν τῆς γνώμης.

ε'. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ τὴν ἱερουσῶνην διάβαλε, ἀλλὰ
τὸν ἱερέα τὸν κακῶς τῷ καλῷ κερημένον. Ἐπεὶ
ὅταν σοὶ τις διαλέγηται, καὶ λέγῃ, εἶδες τόνδε τὸν
Χριστιανόν; εἶπε, Ἄλλ' ἐγὼ οὐ περὶ προσώπων, ἀλλὰ
περὶ πραγμάτων σοὶ διαλέγομαι. Ἐπεὶ πόσοι ἱερεῖοι
δήμιοι ἐγένοντο, καὶ δηλητήρια δεδώκασιν ἀντὶ φαρ-
μάκων; Ἄλλ' οὐ τὴν τέχνην διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν κα-
κῶς τῇ τέχνῃ χρησάμενον. Πόσοι ναῦται κατεπόν-
τισαν πλοῖα; Ἄλλ' οὐχ ἡ ναυτιλία, ἀλλ' ἡ κακὴ
γνώμη ἐκείνων. Κἂν ἡ Χριστιανὸς φαῦλος, μὴ τοῦ
δόγματος κατηγόρει καὶ τῆς ἱερουσῶνης, ἀλλὰ τὸν
κακῶς τῷ καλῷ κερημένον. Ὁ βασιλεὺς σῶμα
ἐμπιστεύεται, ὁ δὲ ἱερεὺς ψυχὰς· ὁ βασιλεὺς λοιπά-
δας χρημάτων ἀφήσιν, ὁ δὲ ἱερεὺς λοιπάδας ἀμαρτη-
μάτων· ἐκεῖνος ἀναγκάζει, οὗτος παρακαλεῖ· ἐκεῖνο
ἀνάγκη, οὗτος γνώμη· ἐκεῖνος ὄπλα ἔχει αἰσθητὰ
οὗτος ὄπλα πνευματικὰ· ἐκεῖνος πολεμεῖ πρὸς βαρβάρους,
ἐμοὶ πολεμος πρὸς δαίμονας. Μείζων ἡ ἀρχὴ
αὕτη· διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ χεῖρα
τοῦ ἱερέως ἄγει, καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἱερῇ
βασιλείᾳ ἔχρην. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος τὰ ἴδια
σκάμματα ὑπερβάς, καὶ τὸ μέτρον τῆς βασιλείᾳ
διατηρήσας, [128] προσθεῖναι ἐπεχείρησε, καὶ εἰσῆλθε
εἰς τὸ ἱερόν μετὰ αὐθεντίας, θυμιᾶσαι θέλων. Τί οὐ
ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἔξεστὶ σοι, Ὀζία, θυμιᾶσαι. Ὁρ
παρῆσταιν, φρόνημα ἀδούλωτον, γλώσσαν οὐρανὸν
ἀπτομένην, ἐλευθερίαν ἀχειρωτον, ἀνθρώπου
σῶμα, καὶ ἀγγέλου τὸ φρόνημα, χαμαὶ βαδίζοντι
καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτευόμενον. Εἶδες τὸν βασιλέα, καὶ
οὐκ εἶδε τὴν πορφύραν· εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ οἱ
εἶδε τὸ διδάμνω. Μὴ μοι λέγε τὴν βασιλείαν, ὅτι
παρνομία. Οὐκ ἔξεστὶ σοι, βασιλεῦ, θυμιᾶσαι
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· ὑπερβαίνεις τὰ σκάμματα
τὰ μὴ δεδομένα ζητεῖς· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔλαβες ἀπ-
λεῖς. Οὐκ ἔξεστὶ σοι θυμιᾶσαι, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι
οὐκ ἔστι ὁν τοῦτο, ἀλλ' ἐμὸν. Μὴ ἤρπασά σου τ
πορφύρα; Μὴ ἀρπάξης μου τὴν ἱερουσῶνην. Οἱ
ἔξεστὶ σοι θυμιᾶσαι, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι ἔτε
υἱοῖς Ἀαρών. Μετὰ πολλῶν χρόνων, μετὰ τὴν τελευ-
τὴν Ἀαρών τοῦτο ἐγένετο. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπε, Τὶ
ἱερεῦσι, μόνον, ἀλλ' ἐμνημόνευσε καὶ τοῦ πατρὸς
Συνέθη ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τοιοῦτον τὸ γενεσθὶ
Δαθάν γὰρ καὶ Ἀβειρών καὶ Κορε κατεπανέστησαν
τὸν Ἀαρών· ἠνοήθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτοῦ

¹ Hæc τοῖς ἱερεῦσι, deerant in Morel., sed habentur
Savil. in omnibusque exemplaribus, lectæque sunt
Erasmo.

² Duo mss. ὑπερανέστησαν.

enim arrogantia pejus : ideo totum sermonem in hoc heri consumpsimus, superbiam eliminantes, et humilitatem docentes.

4. *Humilitas quantum bonum. In portu naufragium.* Vis tibi dicam quantum bonum sit humilitas, et quantum malum arrogantia? Peccator justum superavit, publicanus Pharisæum, et verba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publicanus dicit: *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Pharisæus dicit: *Non sum sicut ceteri homines, raptor, aut avarus.* Sed quid? *Jejuno bis in hebdomada, decimas de facultatibus meis (Luc. 18. 13. 11. 12).* Pharisæus opera justitiæ præstabat: publicanus verba dicebat humilitatis, et verba plus potuerunt quam facta, tantusque thesaurus exsufflatus est, et tanta inopia in divitiis commutata. Venerunt duæ aves habentes onus; ambæ portum ingressæ sunt; sed publicanus pulchre in portum appulit, Pharisæus autem naufragium perpeusus est, ut disceres, quantum reali sit animi tumor. Justus es? Ne deprimas fratrem tuum. Flores recte factis? Ne probra jicias in proximum, tuasque laudes comprime. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Attende quod dicitur, carissime. Magis justus metuere debet arrogantiam quam peccator: hoc heri dicebam, et hodie dico propter eos qui heri aberant, eo quod peccator habeat conscientiam ex necessitate humilem: justus autem ob beneficia extollatur. Quemadmodum igitur fit in navigiis, qui vacuum habent navem, non metuant piratarum insultum: non cum veniunt ut conterant navem nihil vehementem: si autem qui navem habent onustam, metuunt piratas: nam pirata illuc properat, ubi aurum, ubi argentum, ubi lapides pretiosi: sic et diabolus non facile peccatorem aggreditur, sed justum potius, ubi multæ sunt opes. Quoniam sæpe arrogantia ex insidiis diaboli oritur, vigilandum est¹. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Cum ascenderis in altum, spes est ut tibi prospicias ne cadas. Quamobrem et Dominus noster dicit: *Cum omnia feceritis, dicite: Inutiles servi sumus (Luc. 17. 10).* Quid efferris animo cum sis homo, cognatus terræ, ejusdem substantiæ cum cinere, tum natura, tum animo, tum actionum delectu? Hodie dives, cras pauper; hodie sanus, cras ægrotus; hodie gaudes, cras doles; hodie in gloria, cras in ignominia; hodie juvenis, cras senex. Num aliquid in rebus humanis consistit, ac non potius annuum præterfluentium cursum initantur omnia? Nam simul atque apparuerunt, citius nos quam umbra relinquunt. Quid igitur altum sapis, homo, fumus et vanitas? *Homo enim vanitati similis factus est (Psal. 143. 4). Veluti sænum dies ejus (Psal. 102. 15). Exaruit gramen, et flos ejus decidit (Isai. 40. 8).*

Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. — Hæc dico non ut substantiam deprimam, sed ut arrogantiam refrenem. Alioqui et magna res est homo, et pretiosa res vir misericors. Verum hic Ozias cum

esset rex diademate redimitus, quantum erat justus, elatus est animo, et majore spiritu concepto quam pro dignitate, ingressus est templum. Et quid dicit Scriptura? *Ingressus est sancta sanctorum, atque Volo adolere incensum (2. Paral. 26. 16).* Rex cum sit, sacerdotii principatum usurpat. *Volo*, inquit *adolere incensum*, quia justus sum. Sed mane intra tuos terminos: alii sunt termini regni, alii termini sacerdotii: verum hoc illo majus est. Neque enim ex his quæ videntur hic declaratur rex, neque e gemmis illi affixis, neque ex auro quo amictus est, debet æstimari rex. Ille quidem ea quæ sunt in terris sortitus est administranda: cæterum sacerdotii jus e supernis descendit: *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo (Math. 16. 19).* Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Itaque cum videris sacerdotem indignum, ne traducas sacerdotium: non enim oportet damnare res, sed eum qui re bona male utitur; quandoquidem et Judas prolixior fuit, verum non ob id accusatur ordo apostolicus, sed illius animus: nec crimen est sacerdotii, sed malum animi.

5. *Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium. Sacerdotum major dignitas quam regis. Historia regis Ozia peragitur.* — Et tu igitur ne sacerdotium vituperes, sed sacerdotem male re bona utentem. Etenim si quis tecum disputet, dicatque: Vidiisti illum Christianum? respondeo: At ego non de personis, sed de rebus tibi loquor. Alioqui quot medici facti sunt carniçes, ac venena pro pharmacis dederunt? Non tamen artem vitupero, sed male utentem arte. Quot nautæ male demerserunt navigia? Verum non ars navigandi mala est, sed malus illorum animus. Si Christianus fuerit improbus, ne incuses dogma nec sacerdotium, sed re bona utentem male. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ; rex residua pecuniarum remittit, sacerdos autem residua peccatorum: ille cogit, hic exhortatur: ille necessitate, hic consilio: ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: ille bellum gerit cum barbaris, mihi bellum est adversus dæmones. Major hic principatus; propterea rex caput submittit manui sacerdotis, et ubique in Veteri Scriptura sacerdotes inungebant reges. Verum rex ille sua transiliens septa, modumque regni transgressus, conatus est aliquid addere, atque ingressus est templum cum auctoritate, incensum adolere volens. Quid igitur sacerdos? Non licet tibi, Ozia, adolere incensum. Vide libertatem, vide mentem servire nec sciam, vide linguam cælos attingentem, libertatem invictam, vide hominis corpus, et angeli mentem: vide humi ingredientem, et in cælo versantem. Vidit regem, non vidit purpuram: vidit regem, nec vidit diademata. Ne mihi dixeris esse regnum, ubi est legum transgressio. *Non licet tibi, rex, adolere incensum intra sancta sanctorum (2. Paral. 26. 18);* transcendis septa, quæris tibi non concessa: ideo quæ accepisti perdes. *Non licet tibi adolere incensum, sed sacerdotibus istud datum est. Non tuum est hoc, sed meum.*

¹ Tunc sic habet: *Quoniam ex arrogantia peccata nascuntur, propterea vigilandum est.*

Nam tuam usurpavi purpuram? Ne usurpes meum sacerdotium. *Non licet tibi adolere incensum, sed tantum sacerdotibus filiis Aaron.* Post multum temporis jam defuncto Aarone hoc accidit. Et quamobrem non dixit, *Sacerdotibus tantum*, sed et patris mentionem fecit? Accidit in illo tempore, ut tale quidpiam fieret: Dathan enim, Abiron et Core insurrexerant adversus Aaron: aperta est terra, ac devoravit illos; venit ignis e caelo, et exussit eos (*Num. 16 et Psal. 105. 17. 18*). Volens igitur eum commonefacere illius historiae, quod olim quoque sacerdotium aggressi sint, verum non succubuerit, sed adorta est multitudo, et Deus illam ultus est: *Non licet tibi adolere incensum, sed solis sacerdotibus filiis Aaron.* Non dixit, Cogita quid passi sint qui tunc illa patrarunt: non dixit, Cogita eos qui insurrexerunt combustos fuisse; sed nominato Aarone, quem ultus est Deus, eum ad historiae recordationem adduxit, his propemodum verbis utens: Noli audere quæ ausus est Dathan, ne patiaris eadem, quæ tempore Aaron acciderunt. Rex autem Ozias non sustinuit admonitionem, sed arrogantia inflatus ingressus est templum, aperuit sancta sanctorum, volens adolere incensum. Quid autem Deus? Ubi igitur sacerdos contemptus est, dignitasque sacerdotii conculcata, nec quidquam præterea poterat sacerdos: nam sacerdotis tantum est arguere, liberamque præstare admonitionem, non movere arma, non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, nec arcum tendere, nec jacula mittere, sed tantum arguere, ac libere monere: posteaquam igitur arguisset sacerdos, rex autem non cessisset, sed arma moveret, clypeos et hastas, suaque uteretur potentia, ibi sacerdos, Ego, inquit, quod erat mei officii præstiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio quod conculcatur, leges violantur, fas subvertitur. Quid igitur ille hominum amator? Virum audacem¹ ulciscitur. *Et continuo effloruit lepra in fronte illius* (2. Paral. 26. 19). Ubicumque est impudentia, illic est ultio.

Ultio Dei clemens. — Vidisti benignitatem ultionis divinæ? Non fulmen emisit, non terram concussit, non commovit cælum; sed effloruit lepra, non in alio loco quam in fronte, ut facies præ se ferret vindictam², ut tamquam in cippo literæ essent impressæ. Non enim propter illum factum est, sed propter eos qui in posterum sunt futuri. Cum enim posset pro meritis pœnam infligere, non inflixit; sed in fronte quasi lex posita est velut in loco sublimi, dicens: Nolite facere talla, ne patiamini similia. Exiit lex viva, et frons vocem edidit tuba clariorem: literæ erant inscriptæ fronti, literæ quæ deleri non poterant: non ruinæ erant atramento inscriptæ, ut aliquis posset delere, sed naturalis erat lepra, eumque reddebat immundum, ut alios faceret mundos. Et quemadmodum jure damnatos, posteaquam funem acceperint, educunt funem ore gestantes: sic et hic abducebatur, pro fune lepram in fronte gestans, eo quod sacerdo-

tium affecisset contumelia. Hæc loquor, non inces sens reges, sed eos qui arrogantia iraque sunt ebrii, ut intelligatis sacerdotium regno majus esse.

6. Semper enim Deus, ubi peccavit anima, punit corpus. Idem fecit et in Cain. Anima peccaverat admissio parricidio, et corpus illius paralyti tactum est: idque jure optimo. Quamobrem? *Gemens ac tremens eris super terram* (*Gen. 4. 12*). Et circumibat Cain, omnibus loquens, silentio vocem edens, silentioque erudiens. Lingua tacebat, et cætera membra claniabant: cunctisque exponebat, cur gemeret, cur tremeret: Fratrem occidi, parricidio admisi. Quod postea Moyses scripto narravit, ille rebus ipsis omnibus loquens obambulabat: *Non occides* (*Exod. 20. 13*). Vidisti os silens, et rem vociferantem? vidisti legem vivam ferri? vidisti cippum obambulantem? vidisti vindictam vindicta tolli? vidisti supplicium versum in eruditionis materiam? vidisti peccantem animam, et carnem dantem pœnas? Idque admodum congruenter. Idem accidit in Zacharia: anima peccarat, et lingua vineta est. Nam cum inutile redditum esset organum linguæ, ille qui genuit vocem Zacharias punitus est (*Luc. 2*): sic nimirum et Ozias lepra in fronte correptus est, cum peccasset, ut ille erudiretur. Et egressus est rex, omnibus exemplum factus, purgatumque est templum, et ejectus est nemine propellente, cumque sacerdotium sibi vellet sumere, et hoc quod habebat perdidit. Et exivit e templo. Vetus erat mos omnem leprosum e civitate ejicere nunc vero non idem fit. Cur ita? Nam cum Deus veluti pueris leges ferebat, tum lepra erat corporis nunc autem animæ lepra queritur. Exiit igitur rex cum lepra, nec tamen eiecerunt eum e civitate, diadema illius regiamque dignitatem reveriti: sed con-sedit in solio rursus legem transgrediens. Quid ergo Deus? Irascens Judæis interrupit prophetiam. Hæc autem omnia dicta sunt propter verbum prophetæ, ut exsolvam quod debeo³. Sed ad propositum redeamus. Egressus est e templo rex lepra correptus. Cum igitur etiam ex urbe illum ejici de more oporteret in immundum, intus illum populus sedere permittit nec ullum vel exiguum vel magnum verbum emittit quod libertatem loquendi præ se ferret. Quod igitur illum sinerent, aversatus est illos Deus, et gratia

¹ Unus, fas subvertitur. Et vide quid fiat: virum audacem, etc.

² Tres MSS., ut suavitatis tropæum ferret.

³ Hic est magna exemplarium varietas: omnes fere Me cum Savilio, uno excepto, textum habent ut nos in Morellum. Morellus vero et unus Codex toto caelo differunt Savilianæ Editione. Morelli tamen exemplar sequutus est Erasmus, et nos quoque sequimur, quibusdam tamen in alio textu emendatis, quæ ferri non poterant. Savil. igitur et Manuscripti quatuor sic habent: *Ego quidem, inquit quod meum erat, peregi. Vos populus iniquorum experere timentis? Sciatis veremini regiam dignitatem? Spiritus legem Dei contemnitis. Illum igitur intus sede permissurum. Quid igitur Deus? Aversatus est illos: Jam non amplius, inquit, loquor prophetias vestras, jam non mihi gratiam Spiritus. Et verbum erat pretiosum tunc, et non est sermo vaticinans. Silet gratia Spiritus, Deus non apparebat. Quoniam, propter immundum, non aderat gratia, non apparebat Deus, non visiones monstrabat, non Prophetia facienda declarabant. Sed sicut ab aliquo offensus diceret Jam non tibi loquor, jam non convertere tecum; ita Deus sentit et irascitur. Non enim urbem illam misericorditer erundantem castigavit, non plexit, non combussit. Sed quid dicit? Non vultis me vindicare? Ego non loquor vobis.*

ἔθε πῦρ ἀνωθεν, καὶ κατέκαυσεν αὐτούς. Βουλόμενος οὖν αὐτοὺς ἀνάμνησαι τῆς ἱστορίας ἐκείνης, ὅτι καὶ ποτε ἐκηράσαν τὴν ἱερουσόνην, ἀλλ' οὐχ ἤττηθη, ἀλλ' ἐπῆλθε πλῆθος, καὶ ὁ θεὸς αὐτῶν ἠμύνατο. Οὐκ ἔξεστί σοι θυμῶν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρών. Οὐκ εἶπαν, ἐνόησον τί ὑπέμειναν οἱ ἐν ταῦτα ποιήσαντες· οὐκ εἶπαν, ἐνόησον ὅτι ἐκάρασαν οἱ ἑπαναστάντες, ἀλλ' εἶπε τὸν ἐκδικηθέντα Ἀαρών καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν τῆς ἱστορίας ἤνεγκε, πονουσι τοῦτο λέγων· Μὴ τόλμα τὰ τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ πάθῃς τοιαῦτα ὅσα ἐπὶ τοῦ Ἀαρών. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ὀζίας οὐκ ἠθέλησε, ἀλλὰ τῇ ἀπονομίᾳ φυσιοῦμενος ἐπεισῆλθεν εἰς τὸ ἱερόν, ἀνεπέτασε τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, θέλων θυμιάσαι. Τί οὖν ὁ θεός; Ἐπεὶ οὖν οὐ καλῶς ὁ ἱερεὺς κατεφρονήθη, καὶ λόγος ἱερουσύνης ἐπατεῖτο, καὶ οὐδὲν ἠδύνατο οὐκέτι ὁ ἱερεὺς ἱερέως γὰρ ἐλέγγειν ἐστὶ μόνον, καὶ παρῆρσιαν ἐπέδεικνυσθαί, οὐχ ὄπλα κινεῖν, οὐδὲ ἀσπίδας ἀρπάξαι, οὐδὲ ὄδρον σείειν, οὐδὲ τόξον τεῖνειν, οὐδὲ βέλος κέμπειν, ἀλλὰ μόνον ἐλέγγειν καὶ παρῆρσιαν ἐπέδεικνυσθαί· ἐπειδὴ οὖν ἤλεγξεν ὁ ἱερεὺς, οὐκ ἔξεσθ ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ ὄπλα ἐκίνει, καὶ ἀσπίδας, καὶ θώρακα, καὶ περιουσίαν ἐκέχρητο τῇ ἑαυτοῦ, ὁ ἱερεὺς φησὶν· Ἐγὼ τὸ ἔμαυτοῦ ἐποίησα, οὐδὲν πλέον δύναμαι, βοήθησον ἱερουσόνην πατουμένην, νόμοι ἀδικοῦνται, θεσμοὶ ἀνατρέπονται. Τί οὖν ὁ [129] φιλόθροπος^δ; Κολάζει τὸν τολμητὴν. Καὶ εὐθὺς ἐξήνηθησέ λῆπρα εἰς τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Ὅπου ἡ ἀναισχυντία, ἐκεῖ καὶ ἡ τιμωρία.

Εἶδες φιλόθροπον τῆς τοῦ θεοῦ τιμωρίας; Οὐ κεραυνὸν ἀφήκει, οὐ γὴν ἐσεισεν, οὐ συνετάραξε τὸν οὐρανόν· ἀλλὰ ἐξήνηθησεν ἡ λῆπρα, οὐκ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἵνα τὴν κόλασιν τὸ πρόσωπον φέρῃ, ἵνα ὅς ἐν στήλῃ γράμματα ἦ καίμενα. Οὐδὲ γὰρ θεὸς αὐτὸν ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα. Δυνάμενος γὰρ ἀξίως τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν, οὐκ ἐκῆνεγκεν· ἀλλὰ καθάπερ νόμος ἐκείτο ἐν ὑψηλῷ τόπῳ τινὲ λέγων· Μὴ ποιῆτε τοιαῦτα, ἵνα μὴ πάθῃτε τοιαῦτα. Ἐξῆσι νόμος ἐμψυχός, καὶ μέτωπον φωνὴν ἤφειε· σὺλπιγγος λαμπροτέρην. Γράμματα ἦν ἀνεγγραμμένα ἐν τῷ μετώπῳ, γράμματα ἐξαλειφθῆναι μὴ θυνάμενα· οὐ γὰρ ἦν μέλανι, ἵνα τις ἐξαλείψῃ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως ἡ λῆπρα καὶ ἀκάθαρτον ἐποίησε τοῦτον, ἵνα τοὺς ἄλλους καθαρὸς ποιήσῃ. Καὶ καθάπερ τοὺς καταδίκους, ἐπειδὴν σπαρτίον λάθωσιν, ἐξάγουσιν αὐτοὺς τὸ σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντας· οὕτως καὶ οὗτος ἀντὶ σπαρτίου ἐπὶ τοῦ μετώπου εἶχε τὴν λῆπραν ἀπαγόμενος, ἐπειδὴ τὴν ἱερουσόνην ὕδρισε. Ταῦτα λέγω, σὺχι βασιλεὺς διαβάλλων, ἀλλὰ τοὺς τῇ ἀπονομίᾳ καὶ τῷ θυμῷ μεθύνοντας, ἵνα μάθητε ὅτι ἡ ἱερουσόνη βασιλείας μεῖζων.

ς'. Ἀεὶ γὰρ ὁ θεός, ὅταν ἀμάρτη ἡ ψυχὴ, τὸ σῶμα κολάζει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Καὶν ἐποίησεν. Ἡ ψυχὴ ἤμαρτε φόνον ἐργασαμένη, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ παρελύθη· καὶ μάλα εἰκότως. Διὰ τί; Στένων καὶ τρέμων, φησὶν, ἔσθ' ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ περιφεῖ ὁ Καὶν πᾶσι διαλεγόμενος, σιγῇ φωνὴν ἀφίει, ἀφώνως παιδεύων. Ἡ γλῶσσα εἰσιγα, καὶ τὰ μέλη ἐθῶα, καὶ πᾶσι διαλέγετο διὰ τί στένει, διὰ τί τρέμει· Ἀδελφὸν ἀπίκταινα, φόνον ἐργασάμενη. Ὁ Μωϋσῆς μετὰ ταῦτα ἔλεγε διὰ γραμμάτων, ἐκείνος διὰ πραγμάτων περιφεῖ πᾶσι λέγων· Οὐ φοβεύσεις. Εἶδες στόμα σιγῶν, καὶ πρᾶγμα βῶν; εἶδες νόμον ἐμψυχον περιφερόμενον; εἶδες στήλην περιερχομένην; εἶδες τιμωρίας ἀναίρεσιν; εἶδες κόλασιν παιδεύσεως ὑπόθεσιν γινομένην; εἶδες ψυχὴν ἀμαρτοῦσαν, καὶ τὴν σάρκα κολαζομένην; Καὶ μάλα εἰκότως. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ Ζαχαρίου, ἡ ψυχὴ ἤμαρτε, καὶ ἡ γλῶσσα ἐδέθη. Τοῦ γὰρ ὄργανου τῆς γλώττης ἀχρηστὸν λοιπὸν γεγονότος, ἐκείνος ὁ τὴν φωνὴν γεννήσας Ζαχαρίας ἐτιμωρεῖτο διη, καὶ Ὀζίας ἐλεπρούτο τὸ μέτωπον, ἀμαρτῶν, ἵνα ἐκεῖνος παιδευθῇ. Καὶ ἐξῆσι ἡ ὁ βασιλεὺς πᾶσιν ὑπόδειγμα γινόμενος, καὶ ἐκαθάρθη τὸ ἱερόν, καὶ ἐξεβάλλετο, οὐδενὸς ὠθοῦντος, καὶ θέλων τὴν ἱερουσόνην προσλαθεῖν, καὶ ὁ εἶχεν ἀπώλεσε. Καὶ ἐξῆσι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Τὸ μὲν παλαιὸν πάντα λεπρὸν ἦν νόμος ἔξω τῆς πόλεως ἐκβάλλεσθαι· νῦν δὲ οὐκέτι. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ παιδίος προσεῖχεν ὁ θεός, τότε λῆπρα ἦν τοῦ σώματος, νῦν ἡ λῆπρα τῆς ψυχῆς ζητεῖται. Ἐξῆσι τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἐν λεπτότητι, καὶ [130] οὐκ ἐξέβαλον αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως, αἰδοῦμενοι τὸ δίδῃμα αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἐκάθητο πάλιν παρονομήων. Τί οὖν ὁ θεός; Ὀργιζόμενος τοῖς Ἰουδαίους Ἰσθησε τὴν προφητείαν ἰ. [Ταῦτα οὖν ἄπαντα διὰ τὸ βῆμα τοῦ προφήτου, ἵνα καταβάλλω τὸ χρέος. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ βασιλεὺς λεπτωθεὶς. Δείον οὖν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως αὐτὸν ἐκβαλεῖν κατὰ τὸ ἔθος, ὡς ἀκάθαρτον, ὁ δῆμος ἔβδον αὐτοῦ καθαζομένου ἀνέχεσθαι, καὶ οὐδὲν τῶν ὀφειλόντων, οὐ μικρὸν οὐ μέγα εἰς λόγον παρῆρσιας ποιεῖ. Ἐπεὶ οὖν ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀποστρέφεται αὐτοὺς ὁ θεός, καὶ τὴν χάριν παύει τῆς προφητείας· καὶ μάλα εἰκότως. Ἄνθ' ἔν γὰρ τὸν αὐτοῦ νόμον ἠθέτησαν, καὶ ἐκβαλεῖν ἀκάθαρτον ὑπεστάλησαν, τὸ προφητικὸν Ἰσθησι χάρισμα· Καὶ ἦν ῥῆμα ἔτιμος τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητεούσα· τοῦτέστιν, οὐ διαλέγετο αὐτοῖς διὰ προφητείων ὁ θεός· οὐ γὰρ ἐπέπνευσε τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς δι' ὃ ἐφθέγγοντο, ἐπεὶ τὸν ἀκά-

ἡ Alii et Savil. Zacharias· οὕτω δὲ καίκενος ἐλεπρούθη καὶ ἐξῆσι. Zachariam hic vocat vocis patrem, scilicet Joannis Baptistae, de quo dictum est: Vocat clamantis, etc

^δ Unus τῶ ἱερουσόνη, et quidem supra legitus ἐκηράσει τὴν ἀμαρτωλήν, sed Morel. Savil. caeterique omnes mss. τὴν ἱερουσόνην habent.

^ε Unus κατακατεῖτο.

^ς Tres mss. et Savil. ἀρπάξαι, οὐδὲ ὄδρον σείειν, οὐδὲ, et sic legit Erasmus. In Morel. οὐδὲ ὄδρον σείειν deest.

^δ Unus ἀνατρέπονται. Καὶ ἔρα τί γίνεται.

^ε Tres mss. ἵνα τῆς κολάσεως τὸ τρόπον φέρῃ, et sup-
pliciti tropaeum ferret.

^ς Unus φωνὴν ἀφίεισι.

^δ Sav. ἄλλ' ἀποφάσεως. Morel. et alii ἀπὸ φύσεως, et sic legit Erasmus.

^ι Savil. et mss. quatuor pro his quae uncinis inclusa sunt, haec habent: Ἐνὸς τὸ ἔμαυτοῦ ἐποίησα, φησὶν· ὑμεῖς ὁ δῆμος φοβεῖσθε τὸν ἀκάθαρτον ἐκβαλεῖν; ἀλλ' αἰδέισθε τὴν βασιλείαν; μάλλον δὲ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ παραγράφεται. Ἀφῆκεν οὖν αὐτὸν ἔβδον καθαζομένου ἀνέχεσθαι. Τί οὖν ὁ θεός; ἀποστρέφεται αὐτοῖς· Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι κίπτιω Πνεύματος χάριν. Καὶ ἦν βῆμα ἔτιμος τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητεούσα. Σιγῇ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, οὐκ ἰδεῖντο (al. οὐκ ἰδέετο) ὁ θεός. Ἐπειδὴ ἐπὶ ἀκαθάρτου οὐκ ἦν ἡ χάρις, οὐ παρεγένετο, οὐ θεός ἐφαίνετο, οὐχ ὥσπερ ἂν εἶπες, οὐκέτι διαλέγομαι σοί, οὐ λαλῶ σοί· οὕτως ὁ θεός ὅρα καὶ ὀργίζεται. Οὐ γὰρ ἡμεροπότος γέμουσαν ἐκόλασεν, οὐδὲ ἐτιμωρήσατο οὐδὲ ἀνεκάυσεν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ τί φησιν; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; οὐχ ὀμίλει ὑμῖν.

θαρτον εἶχον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀκαθάρτων οὐκ ἐνήργει τὸ Πνεῦματος ἡ χάρις. Διὰ τοῦτο οὐ παρῆν, οὐκ ἐφαίνετο τοῖς προφήταις, ἀλλὰ σιγῆ καὶ κρύπτει. Ἴνα δὲ τὸ λεγόμενον σαφὲς γένηται, ἐπὶ ὑποδείγματος ποιήσω αὐτὸ φανερόν. Ὡσπερ ἄνθρωπος πρὸς τινα διακαίμενος τῇ στοργῇ, μανικῶς λυπήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τι πρᾶγμα, πρὸς αὐτὸν λέγει· Οὐκέτι θύομαι σοι, οὐ λαλῶ σοι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τότε ἐποίησεν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν παρώργισαν, τὸν Ὀζιαν μὴ ἐκβαλόντες, Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμπω Πνεύματος χάριν. Ὅρα κλάσιν ἡμερότητος γέμουσαν. Οὐ γὰρ κερανοὺς ἀφήκεν, οὐδὲ ἐκ θεμελίων κατέσεισε τὴν πόλιν· ἀλλὰ τί; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; φησὶν· οὐχ ὀμιλῶ ὑμῖν.] Μὴ γὰρ οὐκ ἠδυνάμην αὐτὸν ἐκβαλεῖν; Ἄλλ' ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν^α. Οὐ βούλεσθε; Οὐδὲ ἐγὼ ὀμιλῶ ὑμῖν, οὐδὲ κινῶ τῶν προφητῶν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἐνήργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, σιγὴ ἦν, ἔχθρα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνος μετὰ ταῦτα ἀπέθανε, καὶ ἐλύθη τῶν ἀκαθάρτων^β ἡ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ οὖν χρόνον πολὺν εἶχεν ὁ προφήτης μὴ προφητεῦσας, ἐκείνου δὲ μὴ προφητεῦσαντος, ἐλύθη ἡ ὄργη, καὶ ἡ προφητεία ἐπανήλαθε. Λοιπὸν ἀναγκαίως ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν, καὶ λέγει· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ^γ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ὅτε ἀπέθανε, τότε εἶδον τὸν Κύριον. Πρὶν γὰρ τὸν Θεὸν οὐκ ἑώραν ὀργιζόμενον ἡμῖν. [151] Ἦλθε γὰρ ὁ θάνατος τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ ἔλυσε τὴν ὄργην. Διὰ τοῦτο, πανταχοῦ τῶν βασιλέων τὴν ζωὴν λέγων, ἐνταῦθα τελευτήν εἶπε τοῦ Ὀζίου· Ἐγένετο, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ἄλλὰ πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνταῦθα ἰδεῖν ἔστιν. Ἀπέθανε ὁ ἀκάθαρτος, καὶ κατηλλάγη Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τί, μὴ δυνεν κατορθωμάτων, ἐγένετο, ἀλλὰ τῷ ἀποθανεῖν αὐτόν; Ὅτι φιλάνθρωπός ἐστι, καὶ οὐκ ἀκριβολογεῖται ἐν τοῖς τοιοῦτοις· ἐν ἐξῆτι μόνον ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεός, ἵνα ὁ ἀκάθαρτος ἐξέλθῃ. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀπόνειαν διώξωμεν, ταπεινοφροσύνην ἀκπασώμεθα, τὴν εἰωθυῖαν δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον·
 « Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον » καὶ ἡ ἀπόδειξις,
 ὅτι δικαίως ἐλεπήθη Ὀζίας ἀναξίτως θυμιάσας,
 ὅπερ οὐκ ἐξεστὶ βασιλεύσειν, ἀλλ' ἱερεῦσι.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

α'. Φέρε τήμερον τοῖς κατὰ τὸν Ὀζιαν διηγήμασιν ἀποδώμεν τὸ τέλος, καὶ τὴν ὄροφην λοιπὸν ἐπιθῶμεν τῷ λόγῳ, μήποτε καὶ ἡμῖς καταγελασθῶμεν, καθάπερ ἐκεῖνος, ὁ τὸν πύργον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐπιχειρήσας μὲν οἰκοδομῆσαι, μὴ δυναθὲς δέ· μήποτε τις τῶν παριόντων καὶ περὶ ἡμῶν εἴπη, Ὁυτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο μὲν οἰκοδομῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δὲ κτελεῖσθαι. Ὅστε δὲ σαφέστερα ὑμῖν γενέσθαι τὰ

λεγόμενα, μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ἀναλαβεῖν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ χωρὶς κεφαλῆς ἡμῖν ὁ λόγος εἰς τὸ θεάτρον εἰσέλθῃ τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ὅσιν ἀπολαβῶν γνώριμος γένηται τοῖς θεαταῖς. Ἔσται γὰρ δὲ τὰ αὐτὰ τοῖς μὲν ἀκηκόουσιν ὑπόμνησις, τοῖς δὲ μὴ ἀκηκόουσι διδασκαλία. Πρώτην μὲν οὖν εἰρήκαμεν, πῶς ἦν εὐσεθὴς ὁ Ὀζίας, πῶς δὲ γέγονε φαῦλος, καὶ πόθεν, καὶ μέχρι ποῦ τῆς ἀπονοίας ὠλόθησε; σήμερον δὲ ἀναγκαῖον εἶπειν, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἱερόν, πῶς ἐπεχείρησε θυμιάσαι, πῶς ἐκύλυσε ἱερεὺς, πῶς οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος, πῶς ἐπεσπάσατο τοῦ Θεοῦ τὴν ὄργην, πῶς ἐν τῇ λέπρᾳ τὸν βίον κατέλυσε, καὶ τίνας ἔνεκεν ὁ προφήτης τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ παρεῖς, τῆς τελευτῆς ἐμνημόνευσεν, οὕτως λέγων· Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, δι' ὃ πάσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἱστορίαν ἐκινήσαμεν· ἀλλὰ προσέχετε ἀκριβῶς.

[152] Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἡλικία ἰσχυροῦ Ὀζίας βασιλέως, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ διαφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ. Τίς ὁ τρόπος τῆς ἀδικίας; Εἰσῆλθε, φησὶν, εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος^δ. Ὡς τῆς τολμῆς, ὡς τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἀδύτων κατετόλμησεν, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθησεν, ὃ πᾶσιν ἔβατον ἦν χωρὶον πλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦτο βεβηλώσαι ἐπεχείρησε. Τοιοῦτος ἐστὶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθείσα ψυχὴ. Καθὰ παρ' ἐκείνου τῆς οἰκείας ἀπονοίας σωτηρίας, οὐδαμῶς τῆς μανίας ἴσταται, ἀλλὰ τὰς ἡνίας τῆς σωτηρίας αὐτῆς ἐνδιδοῦσα ἰταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις πανταχοῦ φέρεται, καὶ καθάπερ ἵππος δυσήνιος, τὸν χαλινὸν ἀπὸ τοῦ στόματος ἐκβαλὼν, καὶ τὸν ἀναβήτην βίβλα ἀπὸ τοῦ νώτου, παντὸς ἀνέμου σφοδρότερον φέρεται καὶ τοῖς ἀπαντήουσιν ἐστὶν ἀφόρητος, ὑποφερόντως ἀπάντων, κατασχέειν δὲ τολμῶντος οὐδενός· οὕτως καὶ ψυχὴ τὸν χαλινούοντα αὐτὴν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐκβαλοῦσα, καὶ τὸν ἠνιοχούοντα βίβλασα λογισμῶν ἀπαντα τὰ τῆς κακίας ἐπιτρέχει χωρὶα, ἕως ἂν εἰς τὰ τῆ ἀπωλείας βάραθρα φέρουσα κατακρημνίσῃ τὴν ἑαυτῆς σωτηρίαν. Διὸ χρὴ συνεχῶς αὐτὴν ἀνακρούεσθαι, καὶ καθάπερ τιμὴ χαλινῷ, τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ τῆ δόλογον αὐτῆς ἀναχαίτιζεν ὀρμήν· ὅπερ ὁ Ὀζίας οὐ ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω πάντων ἀρχὴν παρηγόμησεν. Ἰερωσύνη γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνότερα, καὶ μείζων ἐστὶν ἀρχή. Μὴ γὰρ μοι τὴν ἀλουργίδα εἴπησ, μηδὲ τὸ διάδημα, μηδὲ τὴν ἐμάτια τὰ χρυσᾶ. Σχιά πάντα ἐκείνη, καὶ τῶν ἐαρπύων ἀνθῶν εὐτελέστερα. Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώποις φησὶν, ὡς ἄνθος χόρτου, κἄν αὐτὴν λέγῃς τὴν βασιλικὴν. Μὴ δὲ ταῦτά μοι λέγε, ἀλλ' εἰ βούλει ἱερεῦ πρὸς βασιλέα τὸ διάφορον ἰδεῖν, τῆς ἐκάστῃ διδομένης ἐξουσίας τὸ μέτρον ἐξέτασον^ε, καὶ πολλῶν το βασιλέως ὑψηλότερα ὄψει τὸν ἱερέα καθήμενον. Ἐ γὰρ καὶ σεμνός ἡμῖν ὁ θρόνος φαίνεται ὁ βασιλικὸς ἀπὸ τῶν προσπεπηγῶτων αὐτῷ λίθων, καὶ τοῦ περισφιγγόντος αὐτὸν χρυσίου· ἀλλ' ὁμοῦς τὰ ἐπὶ τῇ γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν, καὶ πλεον ἔχει τῆς ἐξουσίας ταύτης οὐδέν· ὁ δὲ τῆς ἱερωσύνης θρόνος ἐν τῷ

δ Aliquoti mss. τῶν εἰρημένων ἀναλάβωμεν. Ἔσται γὰρ, interpositis omissis.

ε 2 Paralipomenon 26, 16, locus sic habet: Καὶ ὡς καὶ ἰσχυροῦς, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων.

ζ Quinque mss. ἐνδοῦσα.

η Quinque mss. λέταξε, et mox ὑψηλότερον, quae postre ma etiam lectio non spernenda.

^α Omnes mss. et Savil. In marg. ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν. In Morel. τὸ λειπόμενον deest.

^β Omnes mss. τῶν καταρῶν. Sed Morel. et Savil. τῶν ἀκαθάρτων habent, atque ita legit Erasmus.

^γ Alii τοῦ ἐνιαυτοῦ. Infra quoque legitur τοῦ ἐνιαυτοῦ.

interripit prophetiæ; ac merito sane. Nam quoniam legem ipsius violarent, et ejicere immundum timerant, propheticum sistit donum: *Et verbum erat pretiosum tunc, non erat sermo vaticinans* (1. Reg. 3. 1): hoc est, non alloquebatur illos per prophetas Deus, nec inspirabat in eos Spiritus per quem loquebantur, quia immundum penes se habebant: neque enim solum immundos afflare Spiritus gratia. Propterea non avertat, non apparebat prophetis, sed silet et occultat. Ut autem quod dico manifestum reddatur, illud exemplo declarabo. Perinde quasi quispiam erga alterum bene affectus, ab eo furiose fuerit offensus in re aliqua, et dicat illi: Non amplius me videbis: non loquar tecum: sic tum egit Deus. Quandoquidem eam non ejicientes Ozias illum irritarant, Non amplius, inquit, prophetis vestris loquor, non amplius Spiritus gratiam mitto. Vide supplicium benignitate referunt. Non enim fulmina immisit, neque funditus urbem concussit; sed quid? Non vultis me ulcisci? inquit; non colloquor vobiscum. Annon enim poteram illum ejicere? Verum quod restabat, vobis relictum esse volui. Non vultis? Neque ego colloquor vobiscum, neque excito prophetarum animum. Non agebat in eis Spiritus gratia, silentium erat, simulat inter Deum et homines. Cum igitur ille post esset mortuus, sublata est et impurorum occasio. Ergo ubi propheta multo tempore desiisset prædicere, illoque silentio soluta fuisset ira Dei, rediit prophetia. Hinc propheta necessario designat mortis tempus, dicens: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato.* Cum ille mortuus esset, tum vidi Dominum. Nam antea Deum non videbam nobis iratum. Venit mors impuri, et solvit iram. Hanc ob causam, cum ubique regum vitam commemorat, hic mortem dixit Ozias: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato.* Ac rursus hic contemplantur Dei bonitatem. Mortuus est impurus, et Deus reconciliatus est hominibus. Quamobrem hoc factum est, cum nihil esset recte factorum, sed tantum ille mortuus esset? Quoniam humanus est Dominus, nec in talibus agit severius, et unum tantum querbat beneficium Deus, ut exiret impurus. Hæc itaque cum sciamus, arrogantiam abiciamus, humilitatem amplectamur, solitam gloriam offeramus Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In dictum illud Isaie prophete: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1): et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus.

HOMILIA V.

1. Age expositioni de Ozia cæptæ hodie finem imponamus, fastigium sermoni jam addamus, ne quando nos quoque derideamur, quemadmodum evangelicus ille, qui aggressus ædificare turrim, perficere

non potuit: ne quis aliquando prætereuntium de nobis quoque dicat: *Hic homo cepit ædificare, nec potuit perficere* (Luc. 14. 30). Verum quo vobis dilucidiora fiant quæ dicuntur, ex iis quæ dicta sunt nuper, operæ pretium erit pauca repetere, ne capite truncatus sermo noster prodeat in spirituale theatrum, sed recuperata facie sua facile a spectatoribus possit agnosci. Id enim pariter et iis qui audierunt, erit memoriæ renovatio, et iis qui non audierunt, doctrina. Nuper igitur diximus quam fuerit pius Ozias, et quomodo evaserit improbus, et unde orsus, quo superbie prolapsus sit: hodie vero dicendum erit, quomodo templum ingressus sit, quomodo tentarit adolere incensum, quomodo prohibuerit illum sacerdos, quomodo ille non cesserit, quomodo in se provocaverit iram Dei, quomodo lepræ obnoxius vitam finierit, et quam ob causam propheta prætermisissis vitæ illius diebus, mortis fecerit mentionem ita loquens: *Anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Hæc enim causa fuit cur totam ab exordio historiam tractaremus; sed auscultate diligenter.

Regis sacerdotium invadentis audacia. Sacerdotis quantia potestas. — *Et factum est, inquit, cum invalisset Ozias rex, elatum est cor ejus, usque ad corruptionem, et injuriam fecit in Domino Deo suo* (2. Paral. 26. 16). Quis injuriæ modus? *Ingressus est, inquit, in templum Domini, ut adoleret incensum super altare thymiamatis.* O audaciam! o impudentiam! Adversus ipsa sacra adyta ausus, in sancta sanctorum irrupit, qui locus omnibus erat inaccessus, præterquam summo sacerdoti, hunc profanare conatus est. Talis est anima in arrogantiam sublata. Semel enim desperata salute nequaquam desinit furere, verum habenas salutis suæ laxans irrationabilibus cupiditatibus quovis rapitur, nec aliter quam equus ferociens, ubi frenum ore, sessorem tergo excussit, fertur quovis vento velocius, omnibus obviis intolerabilis, diffugientibus cunctis, neque quoquam audente cohibere: sic et anima ubi Dei timorem ipsam refrenantem excussit, et rationem habenas moderantem eiecit, ad quævis malitiæ loca decurrit, donec in exitii barathrum delata, præcipit suam ipsius salutem. Quapropter oportet assidue illam refrenare, ac pietatis ratione ceu freno quodam irrationabilem illius impetum inhibere: quod non fecit Ozias, sed adversus ipsum omnium supremum principatum legem transgressus est. Siquidem sacerdotium principatus est, ipso etiam regno venerabilius ac majus. Ne mihi narres purpuram, neque diadema, neque vestes aureas. Umbrae sunt isthæc omnia, vernisque flosculis leviora. *Omnis enim, inquit, hominis gloria sicut flos sæni* (Isai. 40. 6), etiam si ipsam gloriam regalem dixeris. Ne, inquam, mihi narres ista; sed si vis videre discrimen quantum sit regem inter et sacerdotem, expende modum potestatis utriusque traditæ, videbis sacerdotem multo sublimius rege sedentem. Quamquam enim nobis venerandum videtur solum regum ob gemmas ei affixas, et aurum quo cinctum est: tamen rerum terrenarum administrationem sortitus rex est. nec

ultra potestatem hanc quidquam habet auctoritatis : verum sacerdotii solum in caelis collocatum est, et caelestia administrandi habet auctoritatem. Quis hanc dicit? Ipse caelorum Rex. *Quaecumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in caelis : et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis* (Matth. 16. 19). Quid cum hoc honore conferri possit? A terra judicandi principalem auctoritatem sumit caelum. Nam iudex sedet in terra, Dominus sequitur servum, et quidquid hic in inferioribus judicavit, hoc ille in supernis comprobavit. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc perferens, Dominum iratum reconcilians communi naturae, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Idcirco Deus ipsam regale caput sacerdotis manibus subiecit, nos docens, hunc principem esse illo majorem : siquidem id quod minus est, benedictionem accipit ab eo quod praestantius est. Verum de sacerdotio quantaque sit illius dignitas, alio tempore declarabimus : interim consideremus quanta sit regis vel tyranni potius iniquitas. Ingressus est in templum Domini, ingressus est et Azarias sacerdos post eum. An temere dicebam sacerdotem rege majorem esse? Neque enim ut regem ejecturus, sed ut profugum et ingratum famulum expulsurus, cum vehementia ingressus est, non aliter quam generosus canis incurrit ad impuram bestiam, ut illam exigit ab aedibus herilibus.

2. *Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur ; timida impietas ; sacerdos quomodo debeat corripere principem.* — Vidisti sacerdotis animum multa fiducia plenum, excelsique spiritus? Non aspiciebat principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere ; non audiebat illud Salomonis : *Minæ regis sicut ira leonis* (Prov. 19. 12) ; sed sublati oculis ad verum Regem caelorum, atque illud tribunal, easque penas considerans, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, certe minas regis similes esse iræ leonis dumtaxat iis qui terram spectarent : verum homini qui caelum habebat praeculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius in ipsis adytis deponeret, quam sacras leges sinceret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas conculcat leges, ut contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam *Qui peccatum committit, servus est peccati* (Joan. 8. 34.), etiamsi decem millia coronarum habeat in capite : contra si quis justitiam operatur, ipso rege regulior est, etiamsi fuerit omnium infimus. Hæc ille præclarus apud sese philosophatus, adortus est regem. Ingre diamur et nos, si videtur, cum illo, ut videamus quid loquatur regi. Licet enim : neque mediocrem adferet utilitatem, spectare regem a sacerdote redargui. Quid igitur dicit sacerdos? *Non licet tibi, Ozia, adolere incensum Domino* (2. Paral. 26). Non appellavit eum regem, neque imperii titulum dedit, quia ipse præveniens sese dignitate dejecerat. Vidisti fiduciam sacerdotis? Proinde disce et mansuetudinem. Non

enim fiducia nobis tantum opus est in reprehendendo, verum multo magis opus est mansuetudine quam fiducia. Quia enim neminem mortalium sic aversantur oderuntque ii qui peccant, ut eum qui reprehensus est, cupiuntque occasionem arripere, ut elabantur, et effugiant reprehensionem : necesse est ut eos mansuetudine humanitateque retineamus. Objurgator enim non solum cum vocem promittit, verum etiam cum videtur, gravis est peccantibus : *Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectus* (Sap. 2. 15) : ideo plurimam mansuetudinem præstare oportet. Ideo nobis sermo propheticus ob oculos posuit et eum qui peccavit, et eum qui ipsum corrigere parabat. Etenim sapientes medici cum membra putrefacta secturi sunt, aut lapides in meatibus affixos extracturi, aut aliud naturæ vitium correcturi, non id faciunt, eo qui laborat in angulum abducto, sed eo in mediis foris deposito, postquam ceu theatrum prætereuntium sibi paraverunt, ita demum admovent sectionem. Hoc autem faciunt non quod velint humanas traducere calamitates, sed ut unicuique propriæ sanitatis commendent curam. Idem et Scriptura facit : ubi quem arripuit peccatum, alta voce illum curandum proponit, non in mediis foris, sed in media terra : et posteaquam totius orbis circumsteterit theatrum, tum curationem adhibet, erudiens nos, ut circa propriam salutem cautiore simus. Videamus igitur quo pacto sacerdos tunc illum corrigere sit aggressus. Non dixit, O impie, o sceleratissime : omnia subvertisti confudistique, ad extremam impietatem prorupisti : neque sermonem accusationis in longum produxit ; sed quemadmodum ii qui secant, hoc breviter facere student, celeritate sectionis cruciatus sensum fallentes : itidem et hæc asperitatem objurgationis paucis verbis constringens, regis iracundiam cohibuit. Quod enim est in iis qui laborant sectio¹, hoc est in iis qui peccant redargutio. Denique præter alia etiam ipsa brevitate sermonis moderationem nobis exhibet. Quod si cupis verborum quoque sectionem videre et ubi ferrum occultarit, audi. *Non licet, inquit, tibi adolere incensum Domino, sed solis sacerdotibus, filiis Aaron, consecratis.* Illic infixit vulnus. Quomodo? Ego dicam. Cur enim non simpliciter dixit, *Sacerdotibus*, sed addidit, *Aaron?* Is primus fuit pontifex, simileque facinus illius temporibus quidam ausi sunt, Dathan enim et Core et Abiron, conjurati adversus illum cum aliis aliquot, voluerunt et ipsi sacerdotium obire (Num. 16. et Ps. 105. 17. 18) ; sed alius quidem terra dehiscens absorbit, alios vero de caelo emissus ignis exussit. Hujus ergo historiae volens illum commonefacere, mentionem fecit Aaronis, qui tunc fuit injuria affectus, ut ad calamitatem eorum qui fecerant injuriam, hujus cogitationem transmitteret. Cæterum nihil hæc profuere, non propter sacerdotem, sed ob regis ferociam. Cum enim debuisset laudare sacerdotem, proque con-

¹ Manuscriptorum alii habent : *Quod enim est in vulneribus sectio* ; alii : *Quod enim est in corporibus sectio*. Melius tamen legitur, *Quod enim est in iis qui laborant sectio*, ut legit Erasmus, quæ lectio probe quadrat ad sequentia, hoc est in iis qui peccant redargutio.

ἀρραβὲς ἐβρέται, καὶ τὰ ἐκεῖ διέπειν ἐπιτέτραπται. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτοὺς ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς· Ὅσα γὰρ ἄν θήσῃται, φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσονται ἐδοξαίμεθα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἄν λόγηται ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσονται λαβόμενα ἐν τοῖς ἀνερανοῖς. Τί ταύτης ἴσον γένοιτο; ἂν τῆς τιμῆς; Ἄπὸ τῆς τῆς τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως· λαμβάνει ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ ὁ κριτὴς ἐν τῇ γῇ κάθηται, ὁ δεσπότης ἐστὶν ἐπὶ οὐρανοῦ· καὶ ἄπαν ἀν ὄψεος καὶ οὐρα κρινῆν, πάντα ἐκείνους ἀνω κυροῖ. Καὶ μέσος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἔστημεν ὁ ἱερεὺς, τὰς ἐκεῖθεν ἐκτὸς κατέγων πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἐκτὸς πρὸς ἀνάγειν ἐκεῖ, ὀργιζόμενον αὐτὸν ἐν κοινῇ καταλλάντων φύσει, προσκυκρούοντας ἡμᾶς ἐξαπατάζων ἢ ἐκείνων χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας φέρων τιθῆσκον [153] ὁ Θεὸς, παιδεύων ἡμᾶς, ὅτι οὕτως ἐκείνου μείζων ὁ ἀρχων· τὸ γὰρ ἑλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττερος εὐλογεῖται. Ἀλλὰ περὶ μὲν^β ἱεροσύνης, καὶ ὅσον τῆς ἀξίας τὸ μέγεθος, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ δηλώσομεν· τῶς δὲ ἴδωμεν τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος τοῦ βασιλέως, μέλλον δὲ τοῦ τυράννου. Εἰσηλθὼν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, εἰσηλθε καὶ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὀπίσω αὐτοῦ. Ἄρα μὴ μάτην εἶπον, ὅτι μείζων τοῦ βασιλέως ὁ ἱερεὺς; Οὐ γὰρ ὡς βασιλεὺς μέλλον ἐξελθόντων, ἀλλ' ὡς δραπέτην καὶ οἰκίτην ἀγνώμονα, οὕτως ἐπιστῆθε μετὰ σφοδρότητος, ὥσπερ τὰς ἀκούλας γενναίους· ἐπιδραμῶν τῶ ἀκαθάρατον θηρίῳ, ὥστε αὐτὸ τῆς δεσποτικῆς ἐξεργαζεῖν οὐκίαν.

β. Εἶδες ψυχὴν ἱερέως παρρησίας γέμουσαν πολλῆς, καὶ φρονήματος ὑψηλοῦ; Οὐκ εἶδεν εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ἔργον, οὐκ ἐνενόησεν, ὅσον ἐστὶ ψυχὴν ἐπιθυμίαν μεθίσουσαν κατασχεῖν, οὐκ ἤκουσε τοῦ Σολομῶντος λόγοντος· Ἄπειλή βασιλείας ὁμοία θυμῷ λέοντος· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀληθῆ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ τὸ βῆμα ἐνενοήσας ἐκεῖνο καὶ τὰς εὐθύναι, καὶ τοῦτοις ἐαυτὸν τοῖς λογισμοῖς ὀχυρώσας, οὕτως ἐπαπήδησε τῶ τυράννῳ. Ἥθει γὰρ, ἤθει σαφῶς, ὅτι ἀπειλή βασιλείας ὁμοία θυμῷ λέοντος τοῖς πρὸς τὴν γῆν βλέπουσιν· ἀνθρώπων δὲ τὸν οὐρανὸν φανεραζόμενῳ, καὶ παρεσκευασμένῳ τὴν ψυχὴν ἐνδὸν ἐν τοῖς ἀδύτοις ἀεῖναι, ἢ τοὺς ἱερούς ἄνομους ὀβριζομένους περιεῖναι^δ, κυνὸς παντὸς εὐτελέστερος ἢ ἐκεῖνος. Οὐδὲν γὰρ ἀσθενέστερον τοῦ τοὺς θεοὺς παραβαίνοντος νόμου· ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ τοὺς θεοὺς ἐπικυκλῶντος νόμου. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἀμαρτίαν ποῶν, δοῦλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἡμιούσιος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχῃ στεφάνου· ὁ δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐργαζόμενος, καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως βασιλικώτερός ἐστι, καὶ πάντων ἕσχατος ἢ. Ταῦτα πρὸς ἐαυτὸν φιλοσοφῆσας ὁ γενναῖος ἐκεῖνος, ἐπιστῆθε τῶ βασιλεῖ. Συνεισδιδόμενος οὖν καὶ ἡμεῖς, εἰ δοκεῖ, ἵνα ἴδωμεν τί πρὸς τὸν βασιλεὺς διαλέγεται. Ἐξεστὶ γάρ· οὐ μὲρὸν δὲ εἰς ὠφελείας λόγον, ἐλεγχόμενον ἰδεῖν ὑπὸ ἱερέως βασιλεῖ. Τί οὖν φησὶν ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἐξεστὶ σοι, Ὅσα, θυμιᾶσαι τῶ Κυρίῳ. Οὐκ ἀνόμασεν εἶπεν βασιλεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἐπέλασεν ὀνόματος, ἐπειδὴ ἐαυτὸν προλαβὼν ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Εἶδες παρρησίαν ἱερέως; Οὐκ οὖν κατάμαθε καὶ πράττει. Οὐ γὰρ παρρησίας ἡμῖν δεῖ μόνον, ὅταν λέγῃμεν μέλλωμεν, ἀλλὰ καὶ πραότητος μέλλον, ἢ

παρρησίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν ὁ ἀμαρτανόσας, ὡς τὸν λέγῃμεν μέλλοντα· καὶ προσφάτως ἐπιλαβόμενοι ἐπιθυμοῦσιν, ὥστε ἀποπηδῆσαι, καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐναφυγεῖν· δεῖ οὖν κατέχειν αὐτοὺς τῇ πραότητι καὶ τῇ ἐπεικειᾷ. Οὐ γὰρ φωνὴν μόνην ἀρεῖς ὁ τοιοῦτος, [134] ἀλλὰ καὶ βλέπόμενος, βαρὺς ἐστὶ· τοῖς ἀμαρτανόσιν· βαρὺς γὰρ ἡμῖν, φησὶν, ἐστὶ καὶ βλέπόμενος· διὰ ταῦτα ἡμῖν χρὴ τὴν πραότητα ἐπιδεικνυσθαι. Διὰ ταῦτα ἡμῖν καὶ ὁ λόγος ὑπ' ἕψην ἤγαγε καὶ τὸν ἡμαρτηκότα, καὶ τὸν διορθοῦν αὐτὸν μέλλοντα. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ τῶν ἱατρῶν, ὅταν μέλλωσι ἀσθενῆσαι τέμνουν μέλη, ἢ λίθους τοῖς πόροις ἀναπνευστικῶν· ἐξέλκειν, ἢ ἄλλο τι τῆς φύσεως ἀμαρτημα διορθοῦν, οὐκ εἰς γυνίαν λαβόντες τὸν κάμνοντα, τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτὸν θέντες ταῖς ἀγοραῖς, καὶ θέατρον ἐκ τῶν παριόντων περιστήσαντες^ε, οὕτως ἐπάγουσι τὴν τομήν. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, οὐχὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐμπομπεύειν βουλόμενοι συμφοραῖς, ἀλλ' ὥστε πολλὴν τῆς οἰκείας ὑγιείας ἕκαστον ποιῆσαι τὴν πρόνοιαν. Οὕτω καὶ ἡ Γραφὴ ποιεῖ· ἐπειδὴ τινὰ λάθῃ τῶν ἀμαρτανόντων, ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ κρηγματος αὐτὸν προτίθεισιν, οὐκ ἐν μέσῳ ἀγοραῖς, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῇ γῇ· καὶ τὸ τῆς οἰκουμένης περιστήσασα θέατρον, οὕτω τὴν ἱατρειαν ἐπιδεικνύεται, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους περὶ τὴν οἰκίαν εἶναι σωτηρίαν. Ἰδωμεν οὖν πῶς ἐπιχειρεῖ τοῦτον ὁ ἱερεὺς διορθώσασθαι τότε. Οὐκ εἶπεν, ὦ μαρὰ καὶ παρημίαιρε, πάντα ἀνέτρεψας καὶ συνέχεας, εἰς ἕσχατον ἀσθελεῖς ἐξεπηδῆσας, οὐδὲ μακροῦς ἐξέτεινε κατηγορίας λόγους· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τέμνοντες, τοῦτο ποιεῖν συντόμως σπουδάζουσι, τῶ τάχει τῆς τομῆς κλέπτοντες τῆς ὀδύνης τὴν ἀσθησὴν· οὕτω καὶ οὗτος τῇ βραχυλογίᾳ τῆς θρασυτήτος τοῦ βασιλέως τὴν φλεγμὴν ἔστησεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων· τὸ μὲν, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων ἐλεγχος. Καὶ τὴν μὲν ἐπεικειαν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τῆς βραχυλογίαι; ἡμῖν ἐπιδεικνύεται. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸν τόμον τῶν ῥημάτων ἰδεῖν, καὶ ποῦ τὸ σιδήριον ἐκρυψεν, ἀκουσον. Οὐκ ἐξεστὶ σοι, φησὶ, θυμιᾶσαι Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς υἱοῖς Ἀαρῶν, τοῖς ἡμιούσιμοις. Ἐνταῦθα ἔδωκε τὴν πληγὴν. Καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω ἰ. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, Τοῖς ἱερεῦσιν, ἀπλῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸν Ἀαρῶν; Ἀρχιερεὺς ἐγένετο πρῶτος, καὶ ἐτολήθη κατὰ τοὺς ἐκείνου χρόνους τοιοῦτον τόλημα. Δαθὰν γὰρ καὶ Κορὲ καὶ Ἀδελφῶν συστάσεις κατ' αὐτοῦ μετὰ καὶ ἑτέρων τινῶν ἐβούλοντο αὐτὸν ἱερατεύειν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἢ γῆ διαστάσα κατέπιε, τοὺς δὲ πῦρ ἀνοθεν κατενεχθὲν κατέφλεξε. Ταύτης οὖν αὐτὸν τῆς ἱστορίας ὑπομνήσαι βουλόμενος, ἀνίμνησεν αὐτὸν τοῦ Ἀαρῶν τοῦ τότε ἀεικηθέντος, ὥστε πρὸς τὴν τῶν ἡδικηκότων συμφορὰν παραπέμψαι τὴν ταύτου διάνοιαν. Πληθὺν ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο πλέον· ἀλλ' οὐ παρὶ τὸν ἱερέα, ἀλλὰ παρὰ τὸν τοῦ βασιλέως θρασυτήτα. Δέον γὰρ ἐπαινεῖσαι τὸν ἱερέα, καὶ χάριν ὁμολογῆσαι τῆς συμβουλῆς· Ὁ δὲ ἐθυμώθη, φησὶ, καὶ τὸ ἔλαος ἐργάσατο χαλεπώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀμαρτία κακὴν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀναίσχυκία ἄλλ'

^ε Quatuor mss. βαρὺς ἐστ., et infra ἐπ' ὕψειν. Sed uetus, Savillio teste, habet ἐπ' ὕψειν.

^δ Ἐναπνευστικῶν, vox rara et composita: σφηνῶν, inflexo, inculco, hine ἀναπνευνομαι, et ἐναπνευνομαι.

^ε Alius ἐπιστήσαντες.

^β Manuscriptorum alii ἐπὶ τῶν τραυμάτων, alii ἐπὶ τῶν σωματων. Melius tamen ἐπὶ τῶν καμνόντων, ut legit Erasmus, quae lectio probe quadrat ad mox sequentem ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων. Intra unus ποῦ τὸ σιδήριον ἐκρυψεν.

^γ Maxima pars mss. ἐγὼ φράσω.

^α AIII male τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως.

^β Savil. et Morel. μὲν non habent, quam tamen partitiam hic desiderari dē subsequens indicat.

^γ AIII γενναίος.

^δ Uetus ὀβριζομένους ἰδεῖν. Infra idem τοῦ τοὺς θεοὺς παρῶντος νόμου, atque ita legit Erasmus.

οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναθὸν γενομένην κατηγορίαν τὴν ἐπὶ τῇ Βηραβαεὶ, Ἐμάρτηκα [135] τῷ Κυρίῳ, φησίν.

γ'. Εἶδες συτετριμμένην καρδίαν; εἶδες τεταπεινωμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς καὶ τὰ πτώματα τῶν ἁγίων λαμπρά; Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρά τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀβρωστίας πολλὰ τῆς εὐμορφίας ἡμῖν ἐνδεικνυται τὰ ἴγνη· οὕτω καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραπτώμασι· τῆς οικείας ἀρετῆς τὰ σύμβολα φέρουσι. Καίτοι γε ἐκείνους μὲν ἐν μέσοις τοῖς βασιλείοις κατηγορεῖτο παρά τοῦ προφήτου, παρόντων πολλῶν· οὗτος δὲ ἔνδον ἐν τοῖς ἀδύτοις, καὶ ἀμάρτυρον εἶχε τὸν ἔλεγχον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἤνεγκε τὴν ἐπιτίμησιν. Τί οὖν; ἀνάτος ἔμενεν; Οὐδαμῶς, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου, τῶν μαθητῶν οὐκ ἰσχυράντων τὸν δαίμονα ἐκβαλεῖν, ὁ Χριστὸς φησι, *Φέροτέ μοι αὐτὸν ὡς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἱερέως μὴ δυναθέντος παντὸς δαίμονος χαλεπώτερον νόσημα, τὴν ἁμαρτίαν ἐκβαλεῖν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν κάμνοντα μεταχειρίζεται.* Καὶ τί ποιεῖ; Αἴεπραν ἐπαφίησιν αὐτοῦ τῷ μετώπῳ. *Ἐγίνετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἀπειλήσῃ αὐτὸν τῷ ἱερεῖ, λέπρα ἀνέτειλεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξῆγε λοιπὸν, καθάπερ οἱ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγόμενοι, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντες, τῆς καταδικαζούσης σύμβολον ψήφου, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς ἀτιμίας τὸ σύμβολον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέρων, οὐ δημίον αὐτὸν ἐλκόντων, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς λέπρας ἀντὶ δημίον ἐπὶ κεφαλῇ ὁ ἠθούσης.* Εἰσῆλθεν ἱερῶσύνῃ λαθεῖν, ὁ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν ἀπώλεσεν· εἰσῆλθε γενέσθαι σεμνότερος, καὶ γέγονεν ἐναγέστερος. Καὶ γὰρ ἰδιώτου παντὸς λοιπὸν ἀτιμότερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν τὸ μὴ μένειν ἔνδον ἐπὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ μέτρων, ἃν τε ἐπὶ τιμῆς, ἃν τε ἐπὶ γνώσεως τοῦτο ἦ ε. Οὐχ ὄρξς ταύτην τὴν θάλατταν, πῶς ἐστι ταῖς βίαις ἀφόρητος, πόσιος κορυφούται τοῖς κύμασιν; Ἄλλ' ὁμως πρὸς ὕψος διανιστχιμένη μέγα, καὶ μετὰ πολλοῦ προϊούσα τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἔλθη πρὸς τὸ θεὸν ὄριον αὐτῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ κύματα εἰς ἀφρὸν διαλύσασα, πρὸς ἑαυτὴν ἐπάνεισι. Καίτοι γε τί ψάμμου γένοιτ' ἂν ἀσθενέστερον; Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖν ἐστι τὸ κωλύον, ἀλλ' ὁ τοῦ θέντος φόβος. Εἰ δὲ οὐ σωφρονίζει σε τοῦτο τὸ παράδειγμα, τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν σε παιδεύτω, τὰ νῦν ἡμῖν εἰρημένα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν ὀργὴν εἶδομεν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄξιαν ἀνταπόδοσιν, φέρε καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν ἐπιεικίαν ἐπιδειξώμεν. Οὐ γὰρ μόνους ἃ τοὺς περὶ τῆς ὀργῆς δεῖ κινεῖν λόγους, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ τῆς χρηστότητος, ἵνα μήτε εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλωμεν τοὺς ἀκούοντας, μήτε εἰς ραθυμίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος ποιεῖ, καὶ τοῦτοις ἀμφοτέροις κινεῖ τὴν παραινέσιν, οὕτως αὖ λέγων· *Ἴδὲ οὖν τὴν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ ταῖς χρῆσταις ἐλπίσιν ἀναστήσῃ τὸν πεπτωκότα.* Εἶδες ἀποτομίαν Θεοῦ; Ἴδὲ καὶ χρηστότητα. [136] Πῶς οὖν ἐφόμβα τὴν χρηστότητα; Ἄν μάθωμεν τίνας

^a Aliquot mss. τοῖς πτώμασι.

^b Ἄντι δημίον ἐπὶ κεφαλῆς, sic quidam mss.; Erasmus videtur legisse ἀντὶ δημίον, qui veritit, *carnificis loco*. Intra unus, teste Savilio, παντὸς λοιπὸν ἐναγέστερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν.

^c Savil.: « Sic habent caeteri codices praeter codicem Groshevilii nostri, qui pro his verbis substituit, ἀλλ' ἄντ' ἐπιτιμώσεως διὰ τῆς λέπρας τοῖς πᾶσιν ἐπίγνωστον αὐτὸν ποιεῖ. »

^d Unus μόνων. Paulo post unus εἰς ἐπὶ ὄργωνσιν ἐκβάλλωμεν.

ἄξιος ἦν ὁ Ὀζίας. Τίνων οὖν ἄξιος ἦν; Ἄμα τῶν προθύρων ἐπιπέδς τῶν ἱερῶν μετὰ τοσούτης ἀνασχυντίας, μυρίων σκηπτῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης κολάσεως καὶ τιμωρίας. Εἰ γὰρ οἱ πρῶτοι ταῦτα τολμήσαντες ταύτην ἔδοσαν τὴν δικήν, οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Κορὴ καὶ Ἀθειρῶν, πολλῶν μᾶλλον τοῦτον οὕτω κολάζεσθαι ἔδει. τὸν μὴ δὲ ταῖς ἐκείνων σωφρονισθέντα συμφοραῖς. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεὸς, ἀλλὰ πρότερον αὐτῷ λόγους προσήγαγε· πολλῆς ἐπιεικείας γέμοντας δεῖ τοῦ ἱερέως. Καὶ ἄπερ ὁ Χριστὸς παρήνευσεν ἀνθρώποις ποιεῖν, ὅταν εἰς ἀλλήλους ἁμαρτάνωσι, τοῦτο ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν. *Ὅταν γὰρ, φησὶν, ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἐλεξέσθαι αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.* Οὕτω καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ἠλεγξεν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς φησὶν· *Ἐὰν μὴ ἀκούσῃ σου, ἔστω σοι ὡς ὁ θούτος καὶ ὁ τελευτήσας· ὁ δὲ Θεὸς φιλανθρωπία τοὺς οικειοὺς ὑπερβαίνων νόμους, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐξέκαθεν, ἀλλὰ παρακούσαντα καὶ ἀγανακτιήσαντα οὐκ ἀπέβριψεν, ἀλλὰ πάλιν προσέταξε, καὶ παιδεύει τὸν πρὸς διόρθωσιν ἔχοντι μᾶλλον ἢ τιμωρίαν.* Οὐδὲ γὰρ σκηπτὸν ἀφῆκεν ἀνωθεν, οὐδὲ κατέφλεξε τὴν ἀνασχυντον κεφαλῇ, ἀλλὰ τῇ λέπρᾳ μόνον ἐπαίδευσε. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὀζίαν τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ἐν εἰ μόνον προσθεῖς καταπαύσω τὸν λόγον. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ὁ πόλις καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐζητήσαμεν· τίνας ἐνεκεν ἐν τοῖς ἔξω πράγμασι, καὶ ἐν ταῖς προφηταῖς, ἀπάντων εὐθεῶτων τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων τοὺς χρόνους ἐπισημαίνεσθαι, οὗτος τοῦτο ἀφείλε, τοῦ χρόνου τῆς τελευταῆς μέμνηται τοῦ Ὀζίου, οὕτως λέγων· *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐναντιοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς.* Καίτοι γε ἐν τὴν τὸν τοῦ βασιλείουτος χρόνον εἴπειν, ὥσπερ ἔθος ἄπαις τοῖς προφήταις ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὐκ ἐποίησε; Νόμος ἦν παλαιὸς τὸν λεπρὸν τῆς πόλεως ἐξελαύνεσθαι, ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει βελτίους γενέσθαι, καὶ αὐτὸν μὴ προκαίεσθαι τοῖς βουλομένοις ὑβρίζειν σκωμμάτων καὶ χλευασίας ἀφορμῆν, ἀλλ' ἔξω τῆς πόλεως μένοντα, παραπέτασμα τῆς συμφορᾶς ἔχειν τὴν ἱρημίαν. Τοῦτο καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ὑπομένειν ἔχρην μετὰ τὴν λέπραν· ἀλλ' οὐχ ὑπέμεινε, τῶν ἐν τῇ πόλει διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν αἰδασθέντων, ἀλλ' ἔμενεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ κρυφίως. Ταῦτο περὶ τὸν Θεὸν, τοῦτο τὴν προφητείαν ἐκάλυψε· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἥλι γέγονε, *Ῥῆμα τιμωρ ἦν, καὶ οὐκ ἦν δρασὶς διαστῆλλουσα.* Σὺ δὲ μοι καὶ ἐνταῦθα σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ἀνέτριψε τὴν πόλιν, οὐδὲ ἀπώλεσε τοὺς ἐνοικοῦντας· ἀλλ' ὅπερ φησὶ ποιοῦσι πρὸς τοὺς ὁμοτίμους τῶν φίλων, ἐπειδὴν ἔχωσι τι δίκαιον ἐγκαλεῖν, ἐν παρασιωπηθείαι μένοντες· τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἔθνος ἐποίησε μείζονος ὃν ἄξιον κολάσεως καὶ τιμωρίας. [137] Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐξέβαλον αὐτὸν, φησὶ, τοῦ ἱεροῦ, ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τῆς πόλεως· ἐγὼ δὴσας αὐτὸν διὰ τῆς λέπρας, ἰδιώτην παρέδωκα, ὑμεῖς δὲ οὐδὲ οὕτω παρεγένεσθε, ἀλλὰ τὸν ὄπ' ἐμοῦ καταδικασθέντα οὐκ ἠγάγεσθε τῆς πόλεως ἐκβαλεῖν. Καίτοι ποῖος ἂν τοῦτο βασιλεὺς πράξας ἤνεγκεν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐκ βλάβου τὴν πόλιν ἀνέτριψε, τὸν εἰς τὴν ὑπερβολὴν μετοιχισθῆναι καλεωσθέντα, ἐνδιατρίθοντα τῇ πόλει ὄρων; ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησε· Θεὸς γὰρ ἦν, καὶ οὐκ ἀνθρώπος. Ἐπειδὴ δὲ τελευτήσῃ, τῇ ζωῇ τοῦτου καὶ τὴν πρὸς ἐκείνους ὀργὴν συγκατέλυσε, καὶ τῆς προφητείας τὰς θύρας ἀνέφραξε, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἐπανήλθε. Σὺ δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καταλλαγῆς

^e Unus ἐπήγαγε.

^f Quidam mss. ἀμάρτωσι, et paulo post ἀμαρτήσῃ.

quo gratias agere : ille, inquit, indignatus est, et vultus reddidit acerbior. Neque enim perinde mala res est peccatum, atque post peccatum impudentia. Atque non eodem modo David, sed quomodo? Postquam Nathan incusatus esset de Bersabee, *Peccasti*, inquit, Domino (2. Reg. 12. 13).

3. *Peccata justorum cedunt in bonum.* — Vidisti contritum? vidisti submissam animam? vidisti ut etiam lapsus sanctorum sint egregii? Quenadmodum enim preclara corpora etiam in adversa valetudine multis nobis formæ vestigia ostendunt: sic et sanctorum anime in ipsis etiam erratis suæ virtutis signa præ se ferunt. Et tamen ille in media regia acceusabatur a propheta multis presentibus; hic vero intus in adytis nullo teste redargutus est; verum ne sic quidem tulit increpationem. Quid igitur? insanabilis permansit? Nequaquam, propter Dei clementiam: sed quemadmodum de lunatico, cum discipuli non valerent ejicere demonium, dicit Christus: *Adducite mihi eum huc* (Matth. 17. 16): sic et hic, cum sacerdos non posset morbum quovis dæmonio sæviorem, nempe peccatam, ejicere, ipse Deus laborantem aggreditur. Et quid facit? Leporam immittit fronti ipsius. *Factum est, inquit, cum ille minaretur sacerdoti, lepra effloruit in fronte ejus* (2. Paral. 26. 19), jamque exhibat, sicut ii qui ad mortem abducuntur funem ore gestantes damnationis signum, sic et ille ignominie signum in fronte gestans, non carnificibus ipsum trahentibus, sed lepra loco carnificis ipsum præcipitem agente. Ingressus ut sacerdotium usurparet, etiam regnum perdidit: ingressus est ut fieret venerabilior, et factus est execrabilior. Nam cum immundus esset, quovis homine privato posthac vilior erat. Adeo res est mala non manere intra fines nobis a Deo præscriptas, sive honoris sive cognitionis res fuerit. Nonne vides hoc mare, quam est ob violentiam intolerabile, quantis insurgat fluctibus? Attamen posteaquam vehementer insurrexit, multoque eum tumore progressus est, ubi venerit ad terminum ipsi a Deo præscriptum, fluctibus in spumam solutis in sese redit. Et tamen quid arena possit esse infirmius? Verum non illa est quæ prohibet, sed ejus metus qui terminum possit. Quod si hoc exemplum non te revocat ad moderationem, quæ Ozias acciderunt erudiant te, quæ vix a nobis dicta sunt.

Vindicta mansuetudine temperata. — Verum quoniam iram Dei vidimus dignamque ultionem, ege et humanitatem ejus multamque æquitatem commonstremus. Neque enim ea tantum dicenda sunt, quæ pertinent et iram, verum etiam quæ ad mansuetudinem, ut neque in desperationem conjiciamus auditores, neque in misericordiam. Sic enim et Paulus facit ex utraque desperans admonitionem, hunc in modum loquens: *Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei* (Rom. 11. 22); *ne simul et terrore et bona spe excitet eum qui lapsus est.* Vidisti severitatem Dei? vide et bonitatem? Quomodo igitur videbimus bonitatem? Si cogno-

verimus qua re dignus fuerit Ozias. Quibus igitur erat dignus? Ut simul atque intra sacrum vestibulum tanta cum impudentia irrupisset, mille fulminibus, extremo supplicio cruciatuque afficeretur. Si enim illi qui hæc primum sunt ausi, hanc dedere poenam, videlicet Dathan, Core et Abiron (Num. 16), multo magis hunc ad eum modum puniri oportuit, qui ne illorum quidem calamitatibus fuerit castigatus. Verum hoc non fecit Deus, sed prius illi sermones admovit per sacerdotem multa plenos humanitate: quodque Christus adhortatus est, ut facerent homines quoties in se invicem peccaverint, hoc Deus fecit erga hominem. Nam ait: *Cum peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Sic et regem hunc redarguit Deus. Et Christus quidem dicit: *Si te non audierit, sit tibi velut ethnicus et publicanus* (Ibid. v. 16. 17): at Deus clementia proprias supergrediens leges, nec sic quidem illum resequit, nec audire nolentem indignantemque dejecit, sed iterum aggreditur castigatque modo correctionem habentem potius quam ultionem. Neque enim fulmen vibravit e sublimi, neque exussit impudens caput, sed tantum lepra castigavit. Atque ea quidem quæ Ozias acciderunt, sic habent: ego vero si unum quiddam adhuc addidero, dicendi finem faciam. Quid autem hoc est? Quod pridem ab initio quærebamus, cur cum in rebus externis inque prophetiis, omnes soleant designare tempora vitæ regum, hic eo prætermisso, tempus sumat quo mortuus sit Ozias, ad hunc loquens modum: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Et tamen poterat regis tum regnantis tempus exprimere, quemadmodum omnibus prophetis mos erat: verum id non fecit. Quam ob causam igitur non fecit? Mos erat vetus leprosum e civitate expellere, ut et hi qui in civitate vivebant melius haberent, et ipse leprosus non esset iis qui contumeliam inferre vellent scommatum ac derisionis occasio, sed ut extra civitatem commorans, solitudinem veli loco haberet obtentam adversus injuriam calamitatis. Hoc et regem hunc perpeti oportuit post lepram; sed non perperus est, iis qui in civitate erant illum ob principatum reverentibus, verum manebat domi suæ clanculum. Hoc ad iracundiam provocavit Deum, hoc prophetiam inhibuit: quodque tempore Heli factum est, *Verbum pretiosum erat, nec erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). Tu vero mihi hic quoque considera Dei humanitatem. Non enim subvertit civitatem, neque perdidit inhabitantes; sed quod amici faciunt erga æquales amicos, quoties habent aliquid quod merito expostulent, obiter silentio ferunt exspectantes: hoc et Deus erga gentem facit majore poena supplicioque dignam. Nam ego quidem, inquit, ejeci illum e templo, vos autem ne e civitate quidem: ego illum vincitum lepra, ita privatum reddidi, vos autem ne sic quidem validiores evasistis, sed a me condemnatum non sustinistis e civitate propellere. Tametsi quis rex factum hoc patienter tulisset, neque civitatem funditus subvertisset, cum videret eum, qui in exsi-

gunt, teste Savilio, habet, fragilior, pro, rilor.

lium ire jussus esset, in civitate cominorari? Verum Deus hoc non fecit; Deus enim erat, non homo. Ubi vero finita est hujus vita, simul et iram adversus illos deposuit, prophetiæque fores aperuit, ac rursus ad eos rediit. Tu vero ex reconciliationis modo considera Dei indulgentiam. Nam si quis expenderit justitiæ rationem¹, ne tum quidem reconciliari debuit. Quam ob causam? Quia non illorum opera ejectus est Ozias. Neque enim illi arreptum abegerant, sed mors naturæ lege superveniens eum tunc e civitate ejecit. Verum erga nos Deus non minimarum rerum usque adeo rationem habet, sed tantum hoc querit, modum sese nobiscum reconciliandi. Proinde super his omnibus gratias agamus illi, glorificemus illius ineffabilem benignitatem: qua nos omnes dignos haberi contingat, gratia et misericordia unigeniti Filii ejus Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, honor et imperium, simul cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IN SERAPHIM. VI.

1. Vix tandem Ozis pelagus emensi sumus: vix antea sumus emensi, non propter itineris longitudinem, sed propter vestram, qui nobiscum navigatis, dicendi cupiditatem. Ita gubernator etiam vectores nactus curiosos et magnificarum rerum avidos, quique peregrinas videre gestiunt civitates, non uno die viam conficit, licet unius diei fuerit intervallum, sed longe plus temporis terere cogitur, dum ad singulos portus navim appellit, et singulas ingredi urbes sinit, ut eorum qui secum navigant cupiditati quidpiam largiatur. Hoc a nobis quoque factum est, dum non circum insulas navigamus, nec emporia, portus, urbesque monstramus, sed virorum, qui præclare se gessere, virtutem, et eorum, qui lapsi sunt, negligentiam, regis impudentiam, sacerdotis in loquendo libertatem, iram Dei ac benignitatem, quarum utraque ad emendationem tendebat. Jam vero cum ad regiam civitatem pervenerimus, ne cunctemur amplius, sed nos ipsos tamquam in urbem ingressuri componamus, ut sic ad caelestem metropolim ascendamus, Jerusalem, omnium nostrum matrem, quæ libera est, in qua Seraphim, in qua Cherubim, in qua multa millia archangelorum, et innumera angelorum, ubi solum est regium. Nemo igitur profanus adsit, nemo piacularis: mystice quippe nobis suscipiendæ sunt narrationes: immundus nemo, et hoc auditorum cœtu adsit indignus: imo vero profanus et piacularis adsit quis, sed omni foris impuritate atque improbitate deposita sic ingrediatur. Illum enim, qui vestes habebat sordidas, sponsi pater e sponsi conclavi sacroque thalamo expulit, non quod sordidas vestes haberet, sed quod eas habens esset ingressus. Neque enim illi dixit, Cur vestem nuptialem non habes? sed, Cur non habens vestem nuptialem huc intrasti (Matth. 22. 12)? Stabas, inquit, mendicans in triviis, neque tux pau-

¹ Legit Erasmus: Nam si Deus expendisset justitiam rationem, quæ lectio quadrare non videtur, nec in quopiam Codicum nostrorum comparat.

peratis me puduit, ignominiam tuam non exherrui, sed ab illa omni vilitate liberatum in sacrum thalamum introduxi, regia coena sum dignatus, et extremo supplicio dignum ad supremam provexi dignitatem: at tu ne beneficiis quidem factus es melior, sed in solita perversitate mansisti, et cum in nuptias, tum in sponsum ipsum contumeliosus fuisti. Abi ergo deinceps, et debitas tanto stupori poenas dato. Videat igitur unusquisque nostrum, ne forte talem vocem audiat, et omni abjecta cogitatione quæ spirituali sit indigna doctrina, ita sacræ mensæ particeps fiat. Et factum est, inquit, in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato (Isai. 6. 1). Quomodo viderit, minime novi. Se enim vidisse dixit, quomodo autem viderit, tacuit: excipio quæ dicta sunt, quæ silentio suppressa sunt, curiose non inquiri: quæ revelata sunt, intelligo, quæ sunt occultata, non scrutor: idcirco namque sunt occultata Peplus est aureus expositio Scripturæ, stamen est aurum, subtegen aurum. Aranearum telas non atexo novi cogitationum mearum imbecillitatem. Noli trans ferre terminos antiquos, inquit, quos posuerunt patres tui (Prov. 22. 28). Terminos movere tutum non est et quo pacto, quæ Deus posuit, transferemus? Vi discere, quomodo viderit Deum? Fias tu quoque propheta. Qui fieri potest hoc, inquires, cum uxorem habeam, cum mihi curæ sit educatio liberorum? Fieri quidem potest, si velis, carissime. Nam et ipse uxorem habuit, et duorum pater exstitit liberorum, nihil tamen horum impedimento illi fuit. Neque enim nobis impedimentum est itineris ad regnum caelorum conjugium: quoniam si impedimentum esset, et insidia nobis paratura fuisset uxor, cum eam a principi crearet Deus, adjutricem non appellasset. Vellet equidem dicere, quidnam sit Deum sedere: neque enim Deus sedet: cum hic sit corporum situs, Deus autem sit incorporeus.

2. Seraphim dignitas maxima. — Vellem diceret quid sit solium Dei: neque enim utique solio Dei comprehenditur, cum circumscribi minime possit Numen: sed vereor, ne si docendis istis immore protraham debiti solutionem. Omnes enim video narratione de Seraphim inhiare, non solum hodie, sed jam inde a primo die: quapropter multitudinem sententiarum tamquam hominum cœtum magno cum impetu occurrentem perumpens, ad expositionem illam nostra festinat oratio. Et Seraphim stabant in circuitu ejus, inquit (Isai. 6. 2). Ecce Seraphim, quæ videre olim cupiebatis omnes. Contemplamini ergo, et cupiditatem explete: sed non cum tumultu, neque peranti cogitatione, sicut fit in Imperatorum ingressu: nam illic quidem istud ipsum merito accidit. Neque enim spectant satellites, ut spectatores ocula cuncta lustrent; sed, antequam recte viderint, proterire illos cogunt: hic vero non ita: sed contemplationem nostram sistit oratio, quousque omni percurreritis, quæ percurri a vobis possunt. Et Seraphim stabant in circuitu ejus. Ante naturæ dignitate nos docuit istam ex loci vicinia dignitatem. Non enim

τοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Εἰ γὰρ τις ἐξ-
 ἔλαστο τὸν τοῦ δικαίου λόγον, οὐδὲ τότε καταλλαγῆ-
 ναι ἔρχην. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οὐκ αὐτῶν κατόρθωμα
 γίνετο τὸ τὸν Ὅζιαν ἐκβαλεῖν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ λαθόν-
 τες ἀπέλασαν, ἀλλ' ἡ τελευτὴ νόμου φύσεως ἐπαλοῦσα
 τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλε τότε. Ἄλλ' οὐκ ἀκρι-
 βωσιγείται μέχρι τούτων πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν
 μόνον ζητεῖ, σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς. Ὑπὲρ
 ἃ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ, δοξάσωμεν
 τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν· ἧς γένοιτο πάντας
 ἡμᾶς ἀξιόους φαῖναι, χάριτι καὶ αἰκτιρμοῖς τοῦ μονο-
 θεοῦ αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 μετ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, ἀμα τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ Σεραφεῖμ. Γ'.

α'. Μόλις ποτὲ τὸ κατὰ τὸν Ὅζιαν διεπλεύσαμεν πέ-
 λους· μόλις δὲ διεπλεύσαμεν, οὐ διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ
 μήκος, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλομαθὲς ὑμῶν τῶν συμπλεόντων
 ἡμῖν. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἐπιβάτας ἔχων φιλο-
 εἰσῆς, καὶ πόλεις ξένας ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν, οὐκ ἐν
 ἡμέρᾳ μίαν διανύει τὴν ὁδὸν, καὶ μίαν ἡμέραν τὸ διά-
 στημα εἶναι, ἀλλὰ πλείονα διατρίβει ἀναγκάζεται
 ἔχων, καθ' ἕκαστον λιμένα τὸ σκάφος ὀρμίζων, καὶ
 καθ' ἕκαστην πόλιν ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπων, ὥστε χα-
 ρισασθῆαι τι τῆ τῶν συμπλεόντων ἐπιθυμίᾳ. Τοῦτο καὶ
 ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, οὐ νήσους πλείοντες, οὐδὲ ἐπίνεια
 καὶ λιμένας καὶ πόλεις ἐπιδεικνύντες, ἀλλ' ἀνδρῶν
 κεραιωμένων ἀρετῆν, καὶ διημερηζότων βραθυμίας,
 βασιλείας ἀναισχυντίαν, καὶ παρρησίαν ἱερέως, ὀργὴν
 θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμφοτέρω πρὸς διόρθωσιν
 γτηνημένα. Ἄλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὴν βασιλικὴν
 ἀπητήσαμεν πόλιν, μηκέτι μέλλομεν, ἀλλὰ κατα-
 σιλιαντες ἑαυτοὺς, ὡς εἰς πόλιν εἰσεῖναι μέλλοντες,
 οὕτως ἀναβῶμεν εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν, τὴν Ἱερου-
 σολὴμ, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν, τὴν ἑλευθερίαν,
 ἔνθα [138] τὰ Σεραφεῖμ, ἔνθα τὰ Χερουβεὶμ, ἔνθα
 χιλιάδες ἀρχαγγέλων, ἔνθα μυριάδες ἀγγέλων, ἔνθα ὁ
 θρόνος ὁ βασιλικός. Μηδεὶς τοίνυν παρέστω βέβηλος,
 μηδὲ ἀναγῆς· μυστικῶν γὰρ μέλλομεν κατατολμῶν
 ἐπηγημάτων· μηδεὶς ἀκάθαρτος καὶ τῆς ἀκροάσεως
 εὐσεβῆς ἀνάξιος· μάλλον δὲ καὶ βέβηλος καὶ ἀναγῆς
 παρέστω πᾶς, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν πονηρίαν
 ἀποθέμενος ἔξω πᾶσαν, οὕτως εἰσὶτω. Καὶ γὰρ ἐκείνον
 τὸν τὰ ρυπαρὰ ἰμάτια ἔχοντα διὰ τοῦτο ἐξήλασε τοῦ
 νεφέωνος καὶ τῆς ἱερᾶς παστάδος ὁ τοῦ νυμφίου πατήρ,
 οὐκ ἐπειδὴ εἶχεν ἰμάτια ρυπαρὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχων
 αὐτὰ, οὕτως εἰσῆι. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Διὰ τί
 οὐκ ἔχεις ἐνδύμα γάμου; ἀλλὰ, Διὰ τί οὐκ ἔχων
 ἐνδύμα γάμου οὕτως εἰσῆλθες; Ἐπὶ τῶν τριῶν,
 φησὶν, εἰστήκεις προσαιτῶν δ, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη
 σου τὴν πενίαν, οὐκ ἔδεδυξάμην σου τὴν ἀτιμίαν,
 ἀλλὰ πάσης ἐκείνης ἀπαλλάξας σε τῆς εὐτελείας,
 εἰτήγαγον εἰς τὸν νυμφῶνα τὸν ἱερὸν, καὶ δεῖπναι
 ἔξωσας βασιλικῶν, καὶ πρὸς τὴν ἀνω τιμὴν ἤγαγον
 τὸν ἐσχάτης ὄντα κολάσεως ἀξιον· σὺ δὲ οὐδὲ ταῖς

εὐεργεσίαις ἐγένου βαλτίων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς συνήθους
 ἔμεινας κακίας, ὑβρίσας μὲν εἰς τοὺς γάρμους, ὑβρί-
 σας δὲ εἰς τὸν νυμφῶν. Ἀπθι τοίνυν λοιπὸν, καὶ δίδου
 τὴν ὀφειλομένην τῆς τοιαύτης ἀνασθησίας τιμη-
 ρίαν. Σκοπεῖτω τοίνυν καὶ ἡμῶν ἕκαστος, μήπως
 ταύτην ἀκούσῃ τὴν φωνὴν, καὶ πάντα λογισμὸν
 ἀποβαλὼν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀνάξιν, οὕτω
 τῆς ἱερᾶς μετεγέτω τραπέζης. Καὶ ἐγένετο, φησὶ,
 τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὅζιαν ὁ βασιλεὺς,
 εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ
 καὶ ἐπημέρου. Πῶς εἶδεν, οὐκ οἶδα· ὅτι μὲν γὰρ
 εἶδεν, εἶπεν, τὸ δὲ πῶς εἶδεν, ἐσώπησε· δέχομαι τὰ
 εἰρημένα, οὐ πολυπραγμονῶ τὰ σεσηγημένα· κατανοῶ
 τὰ ἀποκαλυφθέντα, οὐ περιεργάζομαι τὰ συγκεκα-
 λυμένα· διὰ τοῦτο γὰρ συγκεκάλυπται. Πέπλος
 χρυσοῦς ἐστὶ τῶν Γραφῶν ἡ δεήγησις, ὁ στήμων
 χρυσοῦς, ἡ κρίκη χρυσοῦς. Οὐ παρυσιαῖον τῶν ἀραγῶν
 τὰ ὑφάσματα· τῶν ἐμῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν οἶδα.
 Μὴ μέταψε δρια ἀλώγια, φησὶν, δ ἔθετο οἱ πατέρες
 σου. Ὅρια κινεῖν οὐκ ἀσφαλές· καὶ πῶς, ἄπερ ἡμῖν ὁ
 Θεὸς ἐθήκε, μεταθήσεται; Βούλει μαθεῖν πῶς εἶδε
 τὸν Θεόν; Γενοῦ καὶ αὐτὸς προφήτης. Καὶ πῶς δυνα-
 τὸν τοῦτο, φησὶ, γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παιδοτροφίας
 ἐπιμελούμενον; Δυνατὸν μὲν, ἐὰν ἐθέλῃς, ἀγαπητέ.
 Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς γυναῖκα εἶχε, καὶ παῖδων δύο ἔ-
 πατήρ ἦν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων αὐτὸν ἐκώλυσεν. Οὐ γὰρ
 ἐστὶ κώλυμα τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας ἢ ὁ
 γάμος· ἐπεὶ εἰ κώλυμα ἦν, καὶ ἐπιβουλεύειν ἡμῖν
 ἐμάλλεν ἡ γυνὴ, οὐκ ἂν αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ποιῶν ὁ Θεός,
 ἐκάλεσε βοηθόν. Ἐβουλόμην μὲν οὖν εἰπεῖν τί ποτὲ
 ἐστὶ τὸ καθῆσθαι τὸν Θεόν· οὐ γὰρ δὴ καθῆται ὁ
 Θεός· σωμάτων γὰρ ὁ σχηματισμός· τὸ θεῖον δὲ
 ἀσίωματον.

β'. [139] Ἐβουλόμην εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ θρόνος Θεοῦ·
 οὐ γὰρ δὴ θρόνος ὁ Θεός ἐμπειριεῖται· ἀπειργαπτον
 γὰρ τὸ θεῖον· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τῆ περι τούτων
 ἐνδιατρίβων διδασκαλίᾳ, παρεκλύσω τὸ ὄφλημα. Καὶ
 γὰρ πάντας ὀρῶ πρὸς τὰ Σεραφεῖμ κεκηγότας, οὐχὶ
 τῆμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας· διότερ,
 καθάπερ πλήθος ἀνθρώπων, πολλῆ τῆ ρύμη δια-
 κόπτων ὁ λόγος τῶν ἀπαντωντων νοημάτων ἰ τοῦ πλη-
 θος, πρὸς ἐκείνην ἐπιέγεται τὴν ἐξήγησιν. Καὶ τὰ
 Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, φησὶν. Ἰδοὺ τὰ
 Σεραφεῖμ, ἃ παλαι ἐπεθυμεῖτε πάντες ἰδεῖν. Θεάσασθε
 τοίνυν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσατε, ἀλλὰ μὴ
 μετὰ θοροῦθο, μηδὲ σπευδόντες τῷ λογισμῷ, ὅπερ
 ἐπὶ τῶν βασιλικῶν εἰσῶν γίνεται· ἐπεὶ μὲν γὰρ
 εἰκότως τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει. Οὐ γὰρ ἀναμένουσιν οἱ
 δορυφόροι τῶν ὀρώντων τὰς ὄψεις, ἀλλὰ πρὶν ἢ πάντα
 αὐτοῖς ὀφθῆναι καλῶς, ἀναγκάζουσι παρατρέχειν·
 ἐναυθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἴστησιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν
 θεωρίαν, ἕως οὗ πάντα ἐπέληθε, ὅσα δυνατὸν ἐπελ-
 θεῖν. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ.
 Πρὸ τοῦ τῆς φύσεως ἀξιώματος ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὸ ἀπὸ
 τῆς ἐγγύτητος τῆς κατὰ τὸν τόπον ἀξίωμα. Οὐ γὰρ
 εἶπε πρῶτον τίνα ἦν τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλ' εἶπεν ἔνθα
 ἐστήκασιν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνου τὸ ἀξίωμα μαίον. Πῶς;
 Ὅτι οὐχ οὕτω δεικνυσὶ τὰς δυνάμεις ἐκείνας μεγάλας
 ούσας, τὸ Σεραφεῖμ εἶναι, ὡς τὸ ἐγγύς ἐστάναι τοῦ

* Alii ἐξετάζοι, alii ἐξετάζει. Erasmus legisse videtur et
 τὸν Θεὸν ἐξετάζοιτο, quae lectio quadrare non videtur. nec
 in quoriam codicum nostrorum comparet. Sav. et Mor. et
 τὸν τὸν ἐξετάζοιτο. Notat tamen Savil. in alia exemplari-
 bus legi εἰ γὰρ Θεός. Sed longe praestat lectio editorum.

^b Unus, notante Savil., τὸ σκάφος ἐνορμίζων, et paulo
 post ἐκωλύειν ἐπετρέχει.

^c Μηδεὶς οὖν παρόστω. Sic mss. pars maxima.

^d Alii ἐπαιτῶν.

* Sic quidam mss., melius quam editi, qui habent μὴ
 τις ταύτην, quae postrema lectio non ita quadrat ad praec-
 edentem vocem ἕκαστος, ut μήπως. Ibid. alii τὴν φωνὴν,
 ἀλλὰ πάντα, non male.

^f Unus ἡ κρίκη χρυσοῦς.

^g Alius καὶ παίδων δύο.

^h Unus ἐπιδημίας.

ⁱ Unus habet ἀπάντων τῶν νοημάτων.

θρόνου βασιλικού. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τῶν δορυφόρων ἐκείνους ἐπισημοτέρους εἶναι νομιζομεν, οὐς ἂν ἰδωμένοι ἐγγὺς τοῦ ζεύγους ἐλαύνοντες τοῦ βασιλικοῦ ὄχηματος^a. Οὕτω καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀσωμάτων ἐκείναι εἰσι λαμπρότεραι, ὅσαι περ ἂν ὦσιν ἐγγιστα τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἀφείς διαλεχθῆναι περὶ τοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀξιώματος, πρότερον ἡμῖν διαλέγεται περὶ τῆς τοῦ ἰσίου προεδρίας, εἰδῶς ὅτι οὗτος μερίζων ὁ κόσμος ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦτο τῶν φύσεων ἐκείνων τὸ κάλλος. Καὶ γὰρ τοῦτο ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ πᾶσα ἀσφάλεια, τὸ κύκλω τοῦ θρόνου ἐκείνου φαίνεσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἰδεῖν· καὶ γὰρ ἐκείνους βουλόμενος δεῖξαι μεγάλους ὁ Χριστός, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἄγγελοι εἰσι, καὶ εἰσήχθη· ἀλλ', ὅτι ὁ ἄγγελος αὐτῶν δὲ παντὸς βλέπουν· τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ^b μερίζον ἐστὶ τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας τὸ βλέπειν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς· οὕτω τῆς τῶν Σεραφεῖμ ἀξίας μερίζον τὸ ἐστάναι κύκλω τοῦ θρόνου, καὶ μέσον ἔχειν αὐτόν. Ἄλλὰ τοῦτο τὸ μέγα καὶ σοὺ δυνατόν ἐστίν, ἂν ἐθέλῃς, λαβεῖν. Οὐ γὰρ δὴ τῶν Σεραφεῖμ μόνον μέσος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς, φησὶ, συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν δρομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ καὶ τῶν· καὶ, Κύριος ἐγγὺς τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· Τὰ ἄνω φρονεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ^c καθήμενος. Εἶδες πῶς ἡμᾶς [440] ἔστησε μετὰ τῶν Σεραφεῖμ, ἐγγὺς ἀγαγῶν τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ; Εἰτά φησὶν· Ἐξ πτέρυγας τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγας τῷ ἐνὶ. Τί ἡμῖν αὐτὸ ἐξ πτέρυγας ἐνδείκνυνται αὐταί; Τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον καὶ κοῦφον καὶ τὸ ταχὺ ἐκείνων τῶν φύσεων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ ὑπόπτερος κάτειν, οὐχ ὅτι πτερὰ περὶ τὴν ἀσώματον ἐκείνην δύναμιν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῶν^d ὑψηλοτάτων κατήλθε χωρίων, καὶ τὰς ἄνω διατριβάς ἀφείς ἀφίεται. Τί δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς βούλεται τῶν πτερύγων; Ἐνταῦθα οὐ δεῖ τῆς· παρ' ἡμῶν ἕρμηνης^e· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ὁ λόγος ἐπέλυσε, τὴν χρειαὴν ἡμῖν αὐτῶν ἐξηγησάμενος· Ταῖς γὰρ δυσί, φησὶν, ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα δαιμονίων· εἰκότως, ὡςπερ τιμὴ διπλῶ διαφράγματι τὰς ὕψεις τοιχοῦσαι, διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπιδῶσαν ἀστραπὴν. Καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον^e, τάχα διὰ τὴν αὐτὴν ἐκπληξιν. Εἰώθαμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅταν ὑπὸ τιος θάμβους κατασχεθῶμεν, πάντοθεν περιστέλλειν τὸ σῶμα. Καὶ τί λέγω τὸ σῶμα, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦτο παθοῦσα ἐν ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἐπιφανείαις, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς^f συνέλκουσα, πρὸς τὸ βάθος καταφεύγει, καθάπερ τιμὴ περιβολαίῳ τῷ σώματι αὐτῆν πάντοθεν περιστέλλουσα; Ἄλλὰ μὴ τις ἐκπληξιν καὶ θάμβος ἀκούων, ἀπὸ τίνος ἀγωνίαν αὐταῖς ἐγγίνεσθαι νομιζέτω· καὶ γὰρ μετὰ τῆς ἐκπλήξεως ταύτης καὶ ἡδονὴ τις ἀφόρητος κεκραμένη ἐστὶ. Ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέτενον^g. Καὶ τοῦτο σημεῖον τοῦ τῶν ὑψηλῶν ἐφίεσθαι συνεχῶς, καὶ μηδέποτε κάτω βλέπειν. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον·

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Καὶ ἡ κραυγὴ πάλιν τοῦ θαύματος ἡμῖν δείγμα μέγιστον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ὑμνοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς· καὶ οὐδὲ μετὰ κραυγῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ διγενεκῶς τοῦτο ποιοῦσι. Τί μὲν γὰρ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἢ λαμπρὰ, τότε ἡμᾶς· μόνον ἐκπληττειν εἴθεον, ὅσα πρῶτον αὐτῶν ταῖς ὕψεσιν ἀντιλαμβάνομεθα· ἐπει δὲ πλεον αὐτῶν ἐνδιατρίψωμεν τῇ θεωρίᾳ, τὴν συνηθεῖα τὸ θαῦμα καταλύομεν, τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐμμελετησάντων λοιπὸν τοῖς σώμασι. Διὰ τοῦτο καὶ εἰκόνα βασιλικὴν ἄρτι μὲν ἀνατεθεῖσαν καὶ φαειρὰ ἀπὸ τῶν χρομάτων στίλβουσαν ἰδόντες, ἐκπληττειν μεθα· μετὰ δὲ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν οὐκέτι θαυμάζομεν^h. Καὶ τί λέγω εἰκόνα βασιλικὴν, ὅπου γὰρ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκτίων τοῦ ἡλίου τοῦτο αὐτὸ πόνθημεν, ὧν οὐδὲν γένοιτ' ἂν φαειρότερον σῶμα. Οὕτως ἐπὶ τῶν σωμάτων ἀπάντων ἡ συνηθεῖα καταλύει τὸ θαῦμα· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης οὐχ οὕτως ἀλλὰ πᾶν τούναντιον. Ὅσον γὰρ ἐνδιατρίβουσι· τὴν θεωρίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης αὶ δυνάμεις αὐταί, τοσοῦτε μάλλον ἐκπληττεινται καὶ ἐπιτείνουσι τὸ θαῦμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ οὗ [141] γεγόνασι μέχρι νῦν ὀρῶσαι τὴν δόξαν ἐκείνην, μηδέποτε ἰ ἐπαύσαντο μετ' ἐκπλήξεως βοῦσαι· ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς πάσχουμεν ἐν βραχεῖ καιρῷ κατὰ τῶν ὕψων ἡμῶν ἀστραπῆς φερομένης, τοῦ ἐκείναι διγενεκῶς ὑπομένουσι, καὶ ἀπαύσαντο μετ' αὐτοῖς ἡδονῆς τὸ θαῦμα ἔχουσι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον κ' κράτασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους τοῦτο ποιοῦσιν, τῆς ἐπιτεταμένης ἐκπλήξεως σημεῖον ἐστίν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, βροντῆς καταβρήγνυμένης, ἢ τῆς γι' αἰσιμένης, οὐ μόνον ἀναπηδῶμεν καὶ βοῶμεν^h, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καταφεύγομεν ἐν ταῖς οικίαις. Τοῦτο καὶ τὰ Σεραφεῖμ ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον κέκραγεν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος.

γ'. Ἄρα ἐπέγνωτε τὴν φωνὴν ταύτην; Ἄρα ἡμετέρι ἐστίν, ἢ τῶν Σεραφεῖμ; Καὶ ἡμετέρα καὶ τῶν Σεραφεῖμ, διὰ τὸν Χριστὸν τὸν ἀνελάοντα τὸ μεσοτοιχόν τ' φραγμοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσαντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸν ποιήσαντα τὰ ἀμφοτέρωθεν. Ἦς τερὸν μὲν γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὕτως ἤθετο μόνον ὕμνος· ἐπειδὴ δὲ ἐπιβήναι τῆς γῆς κατήξιωσεν ὁ Δσπότης, καὶ τὴν μελωδίαν ταύτην κατήνεγκε πρὸς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας οὗτος ἀρχιερεὺς, ἐπὶ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγίας ταύτης ἐσθήκης τραπέζης, τὴν ἰγικήν ἀναφέρων λατρεία, τὴν ἀνάιμακτον προσφέρει θυσίαν, οὐχ ἀπλῶς ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐφρομίαν ταύτην καλεῖ, ἀλλὰ πρότερον τὰ Χέρουβειμ εἰπὼν, καὶ τὰ Σεραφεῖμ ἀναμνήσας, οὕτω παρακλεῖσεται πᾶσι ἀναπέμφσαι τὴν φρικωδεστάτην φωνὴν, τῇ τῶν χορευόντωνⁱ μνήμη τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γ' ἀνασπῶν, καὶ μονοουχὶ βοῶν πρὸς ἕκαστον ἡμῶν καὶ λέγων· μετὰ τῶν Σεραφεῖμ ἄδεις, μετὰ τῶν Σεραφεῖμ στήθι, μετ' ἐκείνων τὰς πτέρυγας πέτασ μετ' ἐκείνων περίπτασο τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν.

Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ μετὰ τῶν Σεραφεῖμ ἔστηκε; ὅπου γε ὧν οὐκ ἐτόλμησεν ἄψασθαι τὰ Σεραφεῖμ ταῦτά σοι μετὰ ἀδείας ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἀπεστὰ γὰρ πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν Σεραφεῖμ, καὶ εἰχ ἰνὸν καὶ πυρὸς, ὅν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τ

^a Ὀχήματος deest in quibusdam mss.

^b Savil. ἐνταῦθα.

^c Unus habet τοῦ Πατρὸς.

^d Alii ἀλλ' ἴνα δείξῃ τῷ προφήτῃ ὅτι ἐκ τῶν.

^e Ἀστραπὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πόδας· ἐκάλυπτον, sic quidam mss.

^f Παθοῦσα ἀπὸ τῆς ἄρας ἐπιφανείας· τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, sic quidam mss. Haec lectio certe non spernenda.

^g Alii ἐπέταντο. Unus infra habet ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον.

^h Θαυμάζομεν post οὐκέτι in Savil. non habetur, et ce sine dependio praetermitti potest.

ⁱ Alii ἐνεδιέτριβον, et paulo post ἐκπληττειντο καὶ ἐτεινον.

^k Alii οὐδέποτε.

^l Alii ἀναπηδῶμεν οὐδὲ βοῶμεν.

^l Unus τῶν συγχορευτῶν. Mox alii γῆς ἀναπτό· τὰσι· δάξων μονοουχί.

dit primum, quænam Seraphim essent, sed ubi starent dixit. Hæc enim dignitas major est illa. Quo modo pacto? Quod nimirum haud ita demonstret magnas illas esse virtutes, quod sint Seraphim, quam quod prope solium stent regium. Nam et nos illes nobiliores esse satellites arbitramur, qui juxta regium currus incedunt. Ita quoque virtutum illorum incorporearum illustriores sunt illæ, quæ solio dei sunt proximæ. Idcirco etiam propheta de naturalium dignitate disserere omitens, prius nobis de huius prærogativa disserit, quod hunc majorem esse æternitatem, et ab hoc naturæ illorum pulchritudinem dimanare. Hoc enim gloria, honor, et securitas omnis, ut in circuitu solii illius appareant. Hoc et in angelis cernere licet: nam et illos esse magnos volens Christus ostendere, non eos angelos esse dixit, et tacuit: sed, *Quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est* (Matth. 18. 10). Nam ut illic angelica dignitate majus est faciem Patris videre: sic et dignitate Seraphim majus est in circuitu stare solii, atque in eorum medio ipsum esse. Sed et hoc magnum fieri potest ut adipiscaris si velis: non enim est in medio Seraphim tantum, sed et in medio nostri ipsorum, si velimus. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati*, inquit, *in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (Matth. 18. 20); et, *Dominus juxta est iis, qui contrito sunt corde, et humiles spiritu salvabit* (Psal. 34. 19). Propterea clamat etiam Paulus: *Quæ sursum est sapientia, ubi Christus est in dextera Dei sedens* (Coloss. 3. 2). Vides ut nos cum Seraphim stauerit, et juxta regium solium deduxerit? Deinde subjicit: *Sex alæ uni, et sex alæ alteri* (Isai. 6. 2). Quid nobis hæc sex alæ designant? Altitudinem, sublimitatem, levitatem, celeritatem naturarum illarum. Propterea Gabriel quoque descendit alatus, non quod alis instructa sit incorporea illa natura, sed quod ab altissimis locis illis descenderit, ac supernis illis conventibus relictis advenerit. Quid autem sibi vult alarum numerus? Hoc loco nostra interpretatione nihil est opus: seipsam enim oratio satis exposuit, cum illarum nobis usum indicavit: *Duabus enim, inquit, operiebant faciem suam*; merito, tamquam oculos duci quodam septo munientes, quod exsiliem ab illa gloria fulgorem minime ferrent. *Et duabus pedes attingebant*, ob eandem forte consternationem. Solemus quippe nos etiam, cum stupor aliquis nos invaserit, corpus omni ex parte contingere. Quid corpus dico, cum et ipsi animæ hoc contingat in apparitionibus quæ modum excedunt, et repressis actionibus suis ad inferiora confugiat, sequæ corpore tamquam pallio quodam obvolvatur? Verumtamen nemo cum stupore et consternationem audit, tristem aliquem illis ingenerari timorem arbitretur: siquidem huic consternationi immensa quædam voluptas est admixta. *Duabus autem volabant*. Et hoc indicium est eos sublimia semper appetere, nec umquam deorsum respicere. *Et clamabat alter ad alterum, Sanctus, sanctus,*

sanctus (Isai. 6. 3). Et ipse clamor rursus admirationis indicium nobis est maximum: non enim quovis modo concinunt hymnum, sed cum clamore valido; neque cum clamore simpliciter, sed et semper hoc faciunt. Nam splendida quidem corpora, quamvis supra modum sint splendida, tamen solum nos ad admirationem solent traducere, cum ea primum oculis usurpaverimus: cum vero multoties contemplandis illis immorati fuerimus, admiratione consuetudine tollitur, ubi se spectandis illis corporibus oculi deinceps exercuerint. Propterea cum regiam imaginem recens positam multoque colorum splendore fulgentem intuemur, obstupescimus: post unum autem et alteram diem non jam amplius admiramur. Et quid dico regiam imaginem, cum in aspectu radiorum solis hoc ipsum nobis accidat, quibus nullum corporis splendidius inveniri potest? Sic omnium corporum admirationem tollit consuetudo: sed in Dei gloria non ita fit, at plane contrarium. Quanto enim magis illius gloriæ contemplationi virtutes immorantur istæ, tanto magis obstupescunt, et admirationem suam intendunt: quam ob causam, ex quo esse coeperunt, ad hunc usque diem gloriam illam intuentes, cum stupore clamare non cessant: sed quod in exiguo temporis spatio nobis contingit, dum fulgor in oculos fertur nostros, hoc illæ perpetuo patiuntur, et continua admiratione cum voluptate quadam afficiuntur. Neque vero solum clamant, sed ad invicem id agunt, quod intensæ cujusdam admirationis est signum. Ita nos quoque, dum erumpit tonitru cum fragore, vel terra movetur, non modo resiliimus, et clamamus, sed ad invicem in ædibus nostris confugimus. Hoc et Seraphim agunt: ideoque alter ad alterum clamabat, *Sanctus, sanctus, sanctus*.

3. Numquid hanc vocem agnovistis? numquid nostra est, an vero Seraphim? Et nostra et Seraphim, beneficio Christi, qui medium parietem macerie sustulit, et pacificavit omnia quæ in cælis sunt, et quæ in terris, et ejus beneficio, qui utraque fecit unum. Nam antea quidem in cælis tantum hymnus iste canebatur: postquam autem in terram venire dignatus est Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magnus hic Pontifex cum juxta sacram hanc mensam constiterit, ut rationalem cultum exhibeat, et sacrificium offerat incruentum, non simpliciter nos ad hanc faustam acclamationem invitat, sed ubi prius Cherubim nominavit, et Seraphim mentionem fecit, tum demum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, et dum eorum nos admonet, qui nobiscum choros agitant, mentem nostram a terra subducit, unumquemque nostrum his propemodum verbis excitans: Una cum Seraphim canis, una cum Seraphim sta, cum illis alas extende, cum illis regium solium circumvola.

Altare caeleste figura altaris Ecclesiæ. Cur jejunia ante communionem. — Quid vero mirum, si cum Seraphim steteris, cum ea quæ Seraphim non audent contingere, tibi Deus libere tractanda concesserit? *Missus est enim ad me, inquit, unus de Seraphim, et*

¹ Alii sic habent: ... illa natura, sed ut notum faceret prophetæ quod ab altissimis, etc.

habebat carbonem ignis, quem forcipe sumpserat de altari (Isai. 6. 6), illud altare figura est et imago istius altaris : ignis ille, spiritualis ignis istius. At non est ausus Seraphim manu contingere, sed forcipe : tu vero manu accipis. Enimvero si eorum quæ proposita sunt dignitatem spectes, ipso contactu Seraphim multo majora sunt ista : sin autem Domini benignitatem consideres, ne ad nostram quidem descendere vilitatem eorum gratia quæ proposita sunt erubescit. Hæc igitur cogitans, mi homo, et quanta doni sit magnitudo tecum reputans, aliquando tandem exsarge, atque avulsus a terra in caelum ascende. Verum trahit nos corpus, et deorsum ferri cogit? Sed ecce adventant jejunia, quæ pennas animæ leves reddunt, et levem sarcinam carnis efficiunt, licet plumbo quovis gravius corpus acceperint. Verumtamen sermonem de jejunio tantisper differamus, hunc autem de mysteriis jam instituiamus, quorum gratia et ipsa jejunia sunt statuta. Nam sicut in Olympiis certaminibus luctationum finis est corona, sic et jejunii finis est munda communitio : itaque nisi diebus istis fuerit a nobis hoc præstitum, ubi temere ac frustra nos ipsos afflixerimus, expertes corona ac sine præmio ex jejunii scammate discedemus. Propterea majores etiam nostri jejunii stadium extenderunt, ac poenitentiae certum nobis tempus assignarunt, ut ubi nos expurgaverimus, omnesque sordes absterserimus, ita demum accedamus. Ideo nunc etiam ex hoc tempore clara voce denuntio, obtestor, precor, et obsecro ne cum macula, ne cum prava conscientia ad sacram hanc mensam accedamus : neque enim hoc accessus, neque communitio dici potest, quamvis nullius sanctum illud corpus attingamus, sed condemnatio, supplicium et poenarum accessio. Nullus igitur peccator accedat : imo vero non dico, nullus peccator, quandoquidem meipsum priorem a divina mensa repellerem ; sed qui perseveret peccator, nullus accedat. Idcirco jam ex hoc tempore prædico, ne cum dies regiarum epularum advenerint, cum illa adfuerit sacra vespera dicere queat aliquis, Inparatus intravi ac nulus, et hæc olim prædici oportuit. Si enim olim hæc audivissem, omnino mutatus essem, omnino postquam meipsum expurgassem, ita demum accessissem. Ne igitur ullus has prætexere possit excusationes, jam ex hoc tempore prius obtestor et cohortor, ut magnam exhibeamus poenitentiam. Scio nos omnes reos esse supplicii, nec ullum posse gloriari mundum se habere cor : sed non hoc malum est gravissimum, quod mundam cor non habeamus, sed quod mundum non habentes cor, nec ad eum accedamus, qui mundum potest illud reddere. Potest enim si velit : vel potius multo magis quam nos puros nos esse vult, sed exspectat, ut exiguam a nobis occasionem accipiat, ut confidenter nos coronet. Quis major fuit peccator quam publicanus? Sed ut dixit tantum : *Deus, propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Phariseus justificatus descendit. Tametsi quantum vim habuit dictum illud? Verum non dictum ipsum purgavit, sed affectus cum quo dictum

illud protulit : imo vero ne solus quidem affectus, sed ante ipsum Dei benignitas.

4. Quod enim, quæso, tam egregium est facinus, quis labor, quis sudor peccatori, ut se peccatorem esse persuadeat sibi, et hoc apud Deum profiteatur? Vides haud frustra dixisse me, Deum velle exiguam : nobis occasionem arripere, tum ipsum deinde ad salutem nostram cuncta conferre? Poenitentiam igitur agamus, ploremus, lamentemur. Sæpenumero cum filiam quis amiserit, majorem vitæ suæ partem in luctu ac mœrore traducit : nos animam perdidimus nec tamen lugemus? excidimus a salute, nec plangimus? Quid de anima et salute loquor? Dominum adeo mitem ac benignum irritavimus, neque in terra nos abscondimus? Non enim tantam providi a solliciti domini, sed et patris indulgentis, et liberorum amantissimæ matris omnem benevolentiam exsuperat ea, qua nos complectitur, sollicitudinem. *Numquid enim obliviscetur, inquit, mulier parvuli sui ut non misereatur fetuum uteri sui? Licet autem mulier oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui, dit Dominus (Isai. 49. 15)*. Enimvero ante demonstrationem fide digna vel sola fuerit affirmatio : quip quæ Dei sit : nihilominus tamen, age, rebus ips expressam demonstrationem exhibeamus. Cum in perasset aliquando filio Rebecca, ut illam de sur benedictionis fabulam ageret; postquam omni parte præclare ipsum adornavit, eique fratris personam imposuit : quandoquidem ne sic quidem illi fiducia præditum vidit, omnem ex animo filii metu volens eximere, *Super me sit, ait, tua maledictio, (Gen. 27. 13)*. Matris revera vox, et quæ amore si esset incensa. Christus autem non hoc dixit tantum sed etiam fecit : non promisit tantum, sed et ope exhibuit, quod et Paulus clara voce pronuntiat : *cens : Christus nos redemit de maledicto legis, facti pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*. Hunc igitur nunquam, irritabimus? an non est hoc ipsa gehem gravius, et immortalis verum, et igne qui nunquam extinguitur?

Ad sacram mensam quomodo accedendum. — Quan igitur ad sacram mensam es accessurus, illic ad Dominum omnium arbitrare : siquidem adest reve et quæ sit mens cujusque cognosci, ac videt quis ea qua par est sanctitate, quis cum conscientia dep vata accedat, cum immundis et sordidis cogitationibus, cum nefariis actionibus. Quod si quempiam tal offenderit, primum quidem ipsum iudicio conscientie tradit : deinde vero si forte seipsum cogitationi castiget, reddatque meliorem, rursus illum admittit quod si maneat incorrectus, tum demum in ejus nus incidit tanquam ingratus et scelestus. Quant vero sit istud, ex Paulo disco, qui sic ait : *Horrendu incidere in manus Dei viventis (Hebr. 10. 31)*. S mordere vos hæc verba : sed quid faciam? Nisi ace

¹ Aliquot Mss. variant in verbis minimi momenti. In II autem Groshavii sic legitur : *Quod si maneat incorrectus jubet pedes manusque ligari ingratum et impudentem. Et rendum, etc.*

θυσιαστήριον. Ἐκεῖνο τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυσιαστήριου τούτου τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν· ἐκεῖνο τὸ πῦρ, πῦρον τοῦ πῦρδος τοῦ πνευματικοῦ. Ἄλλ' οὐκ ἐτόλμασαν ἀφασθαι τῇ χειρὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ τῇ λαβίᾳ· οὐ δὲ τῇ χειρὶ λαμβάνεις. Ἄν μὲν οὖν^α πρὸς τὴν ἄξιαν ἰθὺς τῶν προκειμένων, καὶ τῆς τῶν Σεραφεῖμ βῆς ταῦτα μελίσσω πολλῶ· ἂν δὲ τὴν τοῦ Δεσπότου σου ἀνθρώπων ἐννοήσης, οὐδὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐδοκίαν ἐπαισχύνεται καταλθεῖν τῶν προκειμένων ἢ πρὸς. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν, ἀνθρώπε, καὶ τὸ μέγεθος τῆς θωρακῆς λογίζομενος, ἀνάστηθι ποτε, καὶ τῆς γῆς ἰστιάς, πρὸς^β τὸν οὐρανὸν ἀνάβηθι. Ἄλλ' ἔλκει τὸ ὄμα καὶ βιάζεται κάτω; Ἄλλ' ἰδοὺ προσελαύνουσι ηἱστία, κούφα μὲν τῆς ψυχῆς ἐργαζόμενοι τὰ περὶ κούφον δὲ τῆς σαρκὸς κατασκευάζουσαι τὸ φορτίον, κἂν μολύβδου παντὸς βαρύτερον λάβωσι σώμα. [142] Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς νηστείας ἀναμενέτω λόγος, ὁ δὲ τῶν μυστηρίων ἤδη κινεῖσθω, δι' ἃ καὶ αἱ νηστειαί. καθάπερ γὰρ τῶν ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι παλαιμάτων τέλος ὁ στέφανος, οὕτω καὶ τῆς νηστείας τέλος ἡ καθαρὰ κοινωνία· ὡς ἂν μὴ τοῦτο κατορθώσωμεν διὰ τῶν ἡμερῶν τούτων, εἰκὴ καὶ μάτην ἐπιχόμενοι ἐαυτοὺς, ἀστεφάνωτοι καὶ χωρὶς βραδείων ἀπὸ τοῦ σκάμματος τῆς νηστείας ἀναχωρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πατέρες ἐξέτειναν τῆς νηστείας ἐπιπέδον, προθεομίαν μετανοίας διδόντες ἡμῖν, ἵνα κηράμενοι καὶ ἀποσημνάντες ἐαυτοὺς, οὕτω προσώψωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐνεῦθεν ἡδὴ βοῶ λαμπρᾷ φωνῇ, καὶ διαμαρτύρομαι καὶ ἰκετεύω καὶ ἀντικίω, μὴ μετὰ κηλίδος, μηδὲ μετὰ πονηροῦ συνειδόκῃ τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσεῖναι τραπέζῃ· οὐ γὰρ ἂν εἴη κῆπος πρόσδος, οὐδὲ^γ κοινωνία, κἂν μυριάδας ἀφώμια τοῦ ἁγίου σώματος ἐκείνου, ἀλλὰ καταδικη καὶ κῆπος, καὶ τιμωρίας προσθήκη. Μηδεὶς τοῖν ἄνθρωπος ἐπιπέδον καὶ ἱερῆς, μᾶλλον δὲ οὐ λέγω, μηδὲ ἀμαρτωλὸς, ἐπεὶ πρότερον ἑαυτὸν ἀπειρώχῃ τῆς θείας τραπέζης· ἀλλὰ μηδεὶς μένων ἀμαρτωλὸς προσίτω. Διὰ τοῦτο ἐνεῦθεν ἡδὴ προλέγω, ἵνα μὴ τῶν βασιλικῶν καταλαβόντων δειπνῶν, καὶ τῆς ἱερᾶς ἐσπέρας παραγνομένης ἐκείνου, ἐξη τις λέγειν, ἀπαρσκευάσας ἐπιπέδον καὶ ἱερῆς, καὶ οὐδὲ πάλαι ταῦτα προσημνίαν ἔχη. Εἰ γὰρ πάλαι ταῦτα ἤκουσα, πάντως ἐν μετεβαλόμενῃ, πάντως ἂν ἑμαυτὸν καθάρας, οὕτω προσίθην. Ἦν οὖν μηδεὶς ταῦτα προφασίζεσθαι ἐξη, ἵπτερον ἤδη προδιαμαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ πολλῶν ἐπιβεῖξασθαι τὴν μετόνοιαν. Οἶδα ὅτι πάντες ἴσταν ἐπιπέδους, καὶ ὅτι οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνήν ἴσταν τὴν καρδίαν· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι· τὸ δεινόν, ὅτι ἴσταν καρδίαν οὐκ ἔχομεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχοντες καρδίαν ἀγνήν, οὐδὲ τῷ δυναμένῃ ποῆσαι ταύτην ἀγνήν προσερχόμεθα. Δύναται γὰρ, ἂν ἐθέλῃ· μᾶλλον δὲ καὶ τίς τῶν ἡμῶν καθαρὸς ἡμᾶς εἶναι θέλει^δ, ἀλλὰ θεμέλιος μικρὰν παρ' ἡμῶν ἀφορμὴν λαβεῖν, ἵνα βεβαίως παρρησίας ἡμᾶς στεφανώσῃ. Τίς τοῦ τελώου τῆς ἀμαρτωλότερος; Ἄλλ' ἵνα μόνον εἴπη, Ὁ θεός, Ἰδὸσθητε μοι τῷ ἀμαρτωλῷ, κατῆλθεν ὑπὲρ τῶν φερασαίων^ε δεδικαιωμένος. Καίτοι πόσῃ δύνανται ἔπῃ ἡ λέξις ἐκεῖνη; Ἄλλ' οὐχ ἡ λέξις αὐτὸν ἐκάθηται, ἀλλ' ἡ διάθεσις, μεθ' ἧς καὶ τὴν λέξιν ἐκείνην

εἶπε· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡ διάθεσις μόνη, ἀλλὰ πρὸς ταύτης ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία

δ'. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, κατόρθωμα, ποῖος πόνος, ποῖος ἰδῶς τῷ ἀμαρτωλῷ, πείσαι ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν ἀμαρτωλὸς, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τοῦτο εἰπεῖν; Ὁρᾷ ὡς οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι μικρὰς παρ' ἡμῶν ἐπιλαβέσθαι προφάσεως βούλεται, καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς εἰσφέρει λοιπὸν εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν; Μετανοήσωμεν [143] τοῖνυν, κλαύσωμεν, θρηνησωμεν. Θυγατέρα τις πολυλάκεις ἀποβαλὼν, τὸν πλεῖον διατελεῖ τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον ἐν θρήνοις καὶ ὄδυμοις· ἡμεῖς ψυχὴν ἀπωλέσωμεν, καὶ οὐ θρηνοῦμεν; σωτηρίας ἐξεπέσομεν, καὶ οὐ κατακοπτόμεθα; Καὶ τί λέγω ψυχῆς καὶ σωτηρίας; Δεσπότην παρωζόμεν οὕτω πρὸν καὶ ἡμερον, καὶ οὐ κατορύττομεν ἑαυτοὺς; Καὶ γὰρ οὐχὶ δεσπότης κηδεμονικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ πατὴρ φιλοστόργου καὶ μητρὸς φιλόπαιδος πᾶσαν εὐνοίαν ὑπερβαίνει τῇ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίᾳ. Μὴ ἐπιλήσεται γὰρ, φησί, γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεήσει τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, λέγει Κύριος. Πιστῆ μὲν οὖν καὶ πρὸ ἀποδείξεως ἡ ἀπόφασις· Θεοῦ γὰρ ἐστὶ· πλὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, φέρε, παράσχωμεν τὴν ἀπόδειξιν. Ἡ Ῥεθέκκα ποτὲ κελύουσα τῷ παιδί τὸ κατὰ τὴν κλοπὴν τῶν εὐλογιῶν ὑποκρίνασθαι δρᾶμα, καὶ περιστείλασα αὐτὸν πάντοθεν καλῶς, καὶ τὸ προσωπεῖον ἐπιθεῖσα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπεῖθι εἶδεν οὐδὲ οὕτω θάρβουνα; βουλομένη πάντα φόβον τοῦ παιδὸς ἐξελεῖν. Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον, φησί. Μητρὸς ὄντως τὸ ῥῆμα, καὶ ἐκκαίωμένης τοῦ παιδὸς. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐποίησεν· οὐκ ἐπηγγελάσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ ἔδειξε. Καὶ βῶ Παῦλος λέγων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγγέλασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Τοῦτον οὖν παροξυνόμενος; εἰπέ μοι· καὶ πῶς οὐ γεέννης αὐτῆς τοῦτο χαλεπώτερον, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου σκόληκος, καὶ τοῦ ἀσθέστου πυρός;

Ὅταν οὖν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσεῖναι μέλλῃς, νόμιζε ἐκεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῶν ἀπάντων παρσεῖναι· καὶ γὰρ πάρεστιν ὄντως, τὴν ἐκείνου καταμανθάνων γνώμην, καὶ ὅρᾳ τίς μὲν μετὰ προσχουσιᾶς ἀγνώστῃς, τίς δὲ μετὰ πονηροῦ προσέρχεται συνειδότος, μετὰ λογισμῶν ἀκαθάρτων καὶ ῥυπαρῶν, μετὰ πράξεων μιαρῶν. Κἂν μὲν εὐροὶ τινὰ τοιούτων, τέως μὲν αὐτὸν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ συνειδότος παραδιδῶσιν εἶτα ἂν μὲν λαβὼν ἐκείνου· μαστίξῃ τοὺς λογισμοὺς, καὶ βελτίως κατασκευάσῃ, προσεταιὶ πάλιν αὐτόν· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μείνῃ, καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων.

Ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀκουε Παύλου λέγοντος· Φοβερόν ἐμπροσθεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Οἶδα ὅτι δάκνει τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τί πάθω; Εἰ μὴ μικρὰ ἐπιθῶμαι τὰ φάρμακα, τὰ τραύματα οὐκ ἀφαιρηθήσεται· ἂν πικρὰ ἐπιθῶμαι, ὑμεῖς τὴν δόνην οὐ φέρετε.

^α Aliquot mss. οὖν. Paulo post iidem διετέλεσε.

^β Allii καὶ οὐ κατακοπτόμεθα. Ibidem allii καὶ τί λέγω ψυχὴν καὶ σωτηρίαν;

^γ Tres inss. πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπαγγέλλομεν.

^δ Λαβὼν ἐκείνου. Savil. : « Forte λαβὼν ἐκείνου, ut referatur ad συνειδότος. » Verum illa generum ἀναλλαγὴ frequentis est apud Chrysost. alioque scriptores. Moi tres inss. μένη, κελύει πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον, φοβερόν δὲ τὸ ἐμπροσθεῖν. Hic addit Savilius. : « μένην καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων, ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀκουε Παύλου λέγοντος, φοβερόν ἐμπροσθεῖν. In libro Cantabrigiensi sic : μένη κελύει πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπροσθεῖν. In libro Cronhavii sic : μένη, κελύει μεθ' ἧς χεῖρας καὶ πῶδας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπροσθεῖν. »

¹ Inss. ἂν μὲν γὰρ. Intra quidam ἐννοήσης, εἴση ὅτι πρὸς τὴν μετόνοιαν οὐτέλευται ἀπὸ ταύτης ἡνέσχετο τῶν προκειμένων φησὶ ὁ Θεός.

² Allii τῆς γῆς ἀπαλλαγῆθαι. καὶ πρὸς

³ Allii τούτου προσεδορία, οὐδὲ.

⁴ Allii ἂν ἐθέλῃ· καὶ θέλει δὲ μᾶλλον ἡμῶν αὐτῶν καθαρὸς εἶναι, non male.

⁵ Inss. κατῆλθε, πρὸς τὸν Φερασαίων.

Στενά μοι πάντοθεν· πλὴν ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀνασχεῖν τὴν χεῖρα λοιπόν· καὶ γὰρ ἱκανὰ τὰ εἰρημένα πρὸς θιόρθωσιν τῶν προσεχόντων. [144] Ἄλλ' ἵνα μὴ μόνοις ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις δι' ὑμῶν γένηται χρῆσιμα, φέρε αὐτὰ πάλιν ἀνακεφαλαιωσώμεθα. Διελέγθημεν περὶ τῶν Σεραφείμ, ἐδείξαμεν ὅσον ἐστὶν ἀξίωμα, πλησίον ἐστάναι τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἀνθρώποις τὸ ἀξίωμα τοῦτο κεκτησθαι δυνατόν. Εἶπομεν περὶ τῶν πτερώγων, καὶ τῆς ἀπροσίτου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκαταβάσεως γενομένης· προσεθήκαμεν τὴν αἰτίαν τῆς κραυγῆς καὶ τοῦ διηγεοῦς θαύματος, καὶ πῶς ἐν ἀκαταπαύστῳ θεωρεῖα ἀκτάπαυστος καὶ ἡ δοξολογία τῶν Σεραφείμ· ἀνεμνήσαμεν ὑμᾶς εἰς τοῖον ἐτελέσαμεν χορὸν, καὶ μετὰ τίνων τὸν κοινὸν ἀνυμνήσαμεν Δεσπότην· τοὺς περὶ μετανοίας προσεθήκαμεν λόγους· καὶ τέλος, ὅσον ἐστὶ κακὸν προσεῖναι τοῖς μυστηρίοις μετὰ πονηροῦ συνειδότης, ἀπεδείξαμεν, καὶ

πῶς οὐκ ἐστὶ διαφυγεῖν τὸν ἀδιόρθωτον μένοντα. Ταῦτα καὶ γυνὴ παρὰ ἀνδρὸς μανθανέτω, καὶ πατὴρ παρὰ πατρός, καὶ οἰκέτης παρὰ δεσπότη, καὶ γείτω παρὰ γείτονος, καὶ φίλος παρὰ φίλου, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα διαλεγώμεθα· καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἡμεῖς ἐσμὲν ὑπεύθυνοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτῶν πεπτωκότα διαναστήσῃ, καὶ πεπλανημένα διασῶσαι καὶ ἐπαναγαγεῖν κελεύομεθα πολλῶ μᾶλλον τὴν ψυχὴν αὐτῶν πλανωμένην ἐπαναγαγεῖν χρῆ, καὶ πεπτωκυῖαν διανιστῆν. Ἄν οὕτω τὸ καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὰ κατὰ τοὺς πλησίον οἰκονομῶμεν δυνυσώμεθα μετὰ παρρησίας στήναι ἐμπροσθεν τοβήματος τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* Duo mss. διαφυγεῖν τὸν τὰ τοιαῦτα τολμήσαντα. Utrovi modo legeris, eodem recidit oratio.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem sane perquam elegantem et γνησίαν debemus Bibliothecæ Serenissimi Bavariz Ducis : quo dolendum magis unicum nobis ejus obtigisse exemplar, quo tamen tale fuit, ut pauca admodum supersint emendanda, præter unam aut alteram lacunulam. » Loc vero illa, quæ vitium præferabant, utcumque supplevimus, ut in notis videbis.

[145] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τῆρ λέγουσαν· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐποίησα φῶς καὶ σκότος, ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτεῖνον κακὰ.

α'. Ὅλιγα μὲν τὰ εἰρημένα, γλυκεῖα δὲ τοῦ μέλιτος ἡ πηγή, μέλιτος κόρον οὐκ ἔχοντος. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ αἰσθητὸν μέλι ἐν τῇ γλώττῃ καταλύει τὴν ἡδονὴν, καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ· τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας μέλι ἐγκυβήσκει τῷ συνειδότη, διηγεκὴ τὴν εὐφροσύνην παρασχόν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς χειραγωγῶν. Καὶ τὸ μὲν ἀπὸ βοτανῶν συντίθεται, τὸ δὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὑφαίνεται. Τοῦτο σήμερον ὑμᾶς ἐπέπλησεν ὁ καλῶς εἰρηκῶς, καὶ τῆς ὑπακοῆς τὸ βραβεῖον ἤρπασε, καὶ τῆς ἀγάπης τὴν ἰσχὺν ὑπέδειξε καὶ τῆς πίστεως τὴν εὐγένειαν. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὴν εἰωθυῖαν πάλιν ὑμῖν παραθῶμεν τράπεζαν μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας· καὶ γὰρ σφόδρα χαίρομεν, ὅτι ἰπποδρομίας οὐσῆς λαμπρᾶς, τοσοῦτον ἐνταῦθα πληθὺς ἀφίκεται τῆς ἐκεί καταφρονήσαν διατριβῆς. Διὸ δὴ καὶ αὐτοὶ μετὰ πολλῆς τῆς σαφιλίας τὸν κρατῆρα ἰσῶμεν, κρατῆρα οὐ μέθην ποιῶντα, ἀλλὰ σωφροσύνην κατασκευάζοντα. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν Γραφῶν οἶνος, τοιαῦτα τῆς τραπέζης ταύτης τὰ βῆα· οὐ πια-

νει σάρκα. Καὶ ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀτιμάζοντες τὴν σαρκὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ προτιμῶντες τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν· οὐδὲ τὴν χρῆσιν ἐκβάλλοντες, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν κολάζοντες. Κἂν γὰρ φιλοσοφῶμεν, οὕτω φιλοσοφεῖν, ὥστε μὴ διδόναι τοῖς τῶν αἰρετικῶν σημῶσι λαθῆν. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο ἔλαττον μὲν τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον δὲ τῆς ψυχῆς· ἀλλ' ἀπλῆ μὲν αὐτῇ, διακονεῖται δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς ἐκείνου· ἀριστοτέλης Θεὸς οὐκ ἐκ μιᾶς καὶ δύο καὶ τρεῖς οὐσιῶν τόδε τὸ πᾶν συνεστήσατο, ἀλλὰ ποικίλας καὶ διαφόρους φύσεις εἰσήγαγε, τῆς οἰκείας σοφίας ἐπιουσίας ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν γινομένων ἐπιδεικνύμενος. Οὐ γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆν οὐ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἥλιον· οὐχ ἥλιον μόνον, ἀλλὰ καὶ σελήνην· οὐ σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστέρας· οὐ ἀστέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀέρα· οὐκ ἀέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλας· οὐ νεφέλας μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰθέρα· οὐ αἰθέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς, καὶ ὄρη, καὶ νάπας, καὶ βουνοὺς, καὶ λιμῶν

medicamenta adhibeam, vulnera non tollentur; sin-
 abideam acerba, vos dolorem non sustinetis. Angu-
 stie mihi sunt undique, sed operæ pretium fuerit
 manum deinceps cohibere; sufficiunt enim dicta ad
 eorum, qui attentis fuerint, emendationem. Verumtam-
 en ut non solum vobis, sed et cæteris utilia vestra
 opera fiant, age rursus ea summam collecta repeta-
 mus. Disseruimus de Seraphim, ostendimus quanta
 sit dignitas, juxta regium solium stare, et in hominum
 potestate situm esse, ut dignitatem illam adipiscantur.
 Minus de aliis, et de inaccessiblei Dei virtute, deque
 indulgentia, qua se nobis attemperavit; adjecimus et
 causam clamoris ac perpetuæ admirationis, et qui fiat,
 ut dum Seraphim indesinenter Deum contemplantur,
 cum indesinenter quoque glorificent; commonefeci-
 mus vos cuiquam choro accenseamur, et cum quibus
 communem Dominum laudemus; adjecimus et de pœ-

nitentia sermones; ac demum, quam grave sit malum
 cum prava conscientia ad sacra mysteria accedere,
 demonstravimus, et quo pacto fieri nequeat, ut qui
 manet incorrectus, pœnam evitet. Hæc et uxor a viro
 discat, et filius a patre, et servus a domino, et vicinus
 a vicino, et amicus ab amico; imo etiam inimicis ista
 non erremus: nam et illorum salutis nobis est ratio red-
 denda. Si enim illorum erigere jumenta quæ cecide-
 rint, et quæ aberraverint conservare ac reducere ju-
 bebimur (*Exod. 23. 5*), multo magis errantem eorum
 animam nos reducere, et collapsam oportet erigere. Si
 hoc pacto nostras et proximorum res dispensaverimus,
 ante tribunal Christi cum fiducia stare poterimus,
 cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum
 sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæ-
 cula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

Difficile porro est statuere Antiochiæne an Constantinopoli hanc habuerit homiliam Chrysostomus.
 Arguatur Tillemontius, Constantinopoli dictam fuisse, quia Chrysostomus hic post alium concionatus
 fuit; sed tam levi conjecturæ ne ipse quidem Tillemontius ad stipulari audeat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducei.

IN PROPHETICUM DICTUM ILLUD,

EGO DOMINUS DEUS FECI LUMEN ET TENEBRAS, FACIENS PACEM, ET CREANS MALA (*Isai. 45. 7*).

1. Pauca sunt quidem dicta, sed dulcis fons mellis
 est, mellis quod fastidium minime parit. Nam hoc
 quidem mel sensibile voluptatem in lingua finit, et in
 corruptionem abit: mel vero doctrinæ conscientiam
 afficit (a), eamque perpetua lætitia perfundit, et ad
 immortalitatem nos deducit. Atque illud quidem ex
 verbis componitur, hoc autem ex divinis Scripturis
 textur: hoc vos hodierno die complevit is, qui præ-
 clare dixit, et obedientiæ præmium reportavit, ac vim
 caritatis et fidei nobilitatem ostendit. Age ergo nos
 quoque multa cum alacritate solitam mensam vobis
 rursam apponamus: non enim mediocriter gaude-
 mus, quod cum adeo celebres sint ludi Circenses, illa
 ludicra occupatione contempta huc tanta multitudo
 confluerit. Quocirca nos etiam multa cum liberalitate
 craterem statuimus, craterem qui ebrietatem minime

gignit, sed temperantiam parit. Tale namque Scri-
 pturarum est vinum, talia mensæ sunt istius obsonia:
 pinguem et obesam carnem non reddunt. Et hæc di-
 cimus, non ut ignominia carnem afficiamus, sed quod
 animæ nobilitatem pluris æstimemus: neque vero
 usum rejicimus, sed excessum reprimimus. Si enim
 philosophemur, ita philosophandum est, ut hæretico-
 rum (a) linguis ansam non demus. Nam hoc quidem
 corpus minus est anima, contrarium vero non est
 animæ: sed simplex est quidem illa, verum corporis
 cupiditatibus famulatur. Deus enim artifex præstan-
 tissimus non ex una et duabus et tribus substantiis hoc
 universum constituit, sed varias ac distinctas invexit
 naturas, ut abundantiam sapientiæ suæ in diversitate
 rerum ostenderet. Non enim cælum condidit solum,
 sed et terram: non terram solum, sed et solem: non
 solem modo, sed et lunam: non lunam solum, sed
 et stellas: non stellas solum, sed et aerem: non æ-
 rem solum, sed et nubes: non nubes solum, sed etiam

(a) In Græco, *ἡρετικοὶ ἢ αὐθιγοὶ*. Ad literam est, *abscon-
 ditus in conscientia*. Savilius suspicatur legendum esse, *ἡρε-
 τικὸν*. Sed nihil suspectum in hac lectione animadverto. Fron-
 ti Duceus vertit, *conscientiam afficit*, magis sensum s; c-
 cas, quam etymologiam.

(a) Manichæos intelligit.

æthera : non æthera solum, sed etiam lacus, fontes, fluvies, montes, valles, colles, prata, hortos, semina, plantas, herbarum varia genera, formasque diversas, vires diversas, ac diversas naturas cernere poterit, si quis mundum undique lustrarit ; et si totum orbem terrarum cogitatione percurrerit, cum propheta in has voces erumpet : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24)*. Itaque si theatrum spectare cupis, ad hoc spirituale satanico illo derelicto veni : si lyram cupis audire, illo concentu dimisso, et excitato mentis tuæ robore ad hanc veni, quæ animum tuum erigit, mentemque confirmat. Vide ut soni diversi, chordæque distinctæ, summo opifici Deo unum et suavissimum undique concentum emittant. Ceu enim quidam sonus spiritus ex differentibus sonis conflatus unum habet concentum glorificationem, qua celebrat Conditorem : et sonant quidem separatim chordæ singulæ, sonant autem et inter se conjunctæ. Atque ut intelligas, quo pacto separatim sonent, cæli chordam cogitatione pulsato, tum ingenti edito sono audies eam Deo laudem offerre. Quod cum animadvertisset propheta, dixit : *Cæli enarrant gloriam Dei, opus autem manuum ejus annuntiat firmamentum (Psal. 18. 2)*. Ab illa chorda ad diei noctisque chordam descende, tum et hos lyra quavis et cithara suaviores emitti sonos videbis : præsertim vero cum adfuerit qui chordas istas pulsare noverit. Quonam autem pacto sonant ? dicet aliquis. Cælum non os movet, neque linguam, neque palatum, neque dentes, neque labra : quomodo ergo vox oritur ? quomodo autem dies loquitur ? Neque enim hæc vocalia sunt instrumenta, sed cursus solis et lunæ dies est et nox, temporisque progressus. Ne igitur ex crassioribus aliquis his auditis commoveatur ac perturbetur, audi quo pacto his, quæ dicta sunt, addere majora contendit propheta. Cum enim cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, noctemque nocti scientiam indicare (*Ibid. v. 5*), non hic substituit, sed adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ibid. v. 4)*. Horum autem verborum hic sensus est : Non solum vocem habent dies, et nox, et cælum¹, sed et vocem ejusmodi, quæ insignior, clarior, et acrior sit humana. Quo tandem pacto ? Audi ipsa ejus verba. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Quid igitur hoc est ? Encomium vocis, laus soni hujus. Vox enim mea nota est illi, qui eadem mecum lingua loquitur, ei vero qui diversa, non item. Exempli causa, si Græca lingua loquar, et vocem hanc noverit aliquis, ille me audiet : Scythia vero, Thrax, Maurus, aut Indus non item : quippe quod linguæ discrimen impediatur, ne illi sermo meus innotescat.

2. *Loquela creaturarum Deum laudantium qualis.* — Rursus ego, si loquatur Scythia vel Thrax, audire non

¹ sic ex conjectura restituit Fronto Duceus, et quidem optime. Apud Savillum legitur, *dies, et nox, et non homo* : verum conficit ille in margine legendum esse, et *cælum*, et recte quidem : nam sic sensus postulat.

potero, neque alter linguam alterius : in cælo autem, in nocte ac die locum id non habet, sed ejusmodi vox illorum est, ut ab omni lingua, ab omni loquela possit audiri, eique clara sit et perspicua. Propterea cum cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Quæ verba talem sententiam habent : Talem habent loquelam, talemque vocem habent dies, nox, et cælum, omnesque creaturæ, ut ab omnibus loquelis, hoc est, : ab omnibus linguis, ab omnibus gentibus vox eorum audiatur. Non enim est loquela, inquit, hoc est, non est gens, non est vox, ubi vox cæli non audiatur : sed et Scythia, et Thrax, et Maurus, et Indus, et Sauromata, et loquela omnis, et lingua omnis et gens omnis hæc vocem poterit exaudire. Quo tandem pacto ? Hoc jam audi, ut intelligas qua ratione cælum tacendo loquatur. Cum enim videris ejus pulchritudinem, magnitudinem, situm, perpetuitatem, splendorem, et hæc omnia colligens apud te Conditorem glorificaveris, Creatorem laudaris, tum vocem emisit cælum, et per linguam Deo gloriam laudemque detulit. Atque hoc illud est quod dixit, *Cæli enarrant gloriam Dei*. Quo tandem modo ? Dum sui splendoris pulchritudine spectatorem in admirationem traducunt Conditoris. Cum enim conspecto tanto opere dixeris : Gloria tibi, Deus, quale corpus condidisti, et in medio constituisti ! cæli gloriam istam detulerunt, et tua lingua utentes per aspectum admirationem exhibuerunt. Ita silentes gloriam et honorem Deo deferunt, et hanc vocem audiunt omnes. Quando enim hæc percipi auditu non possunt, sed aspectu et contemplatione, aspectus porro unus est omnibus, tametsi lingua sit differens, et barbarus, Scythæ, Thraces, Mauri, et Indi vocem istam audiunt, hoc est, miraculum cernentes, pulchritudinem obstupescentes, splendorem, magnitudinem, alia omnia, quæ ad cælum pertinent, qui recta sapiunt, gloriam et laudem offerunt Deo. Idipsum et de die atque nocte dici potest. Ut enim hoc pulchritudine, situ, magnitudine, splendore, temporis perpetuitate, usu, effeacitate, cæteris omnibus spectatorum ad admirationem traducens efficit, ut gloriam et honorem Conditore deferamus : ita nox et dies. Cum enim rectum horum temporum ordinem videris, et quo pacto penso suo absoluto dies noctem e suis prepelere limitibus non contendit, nec ullam præ se fert res alienas usurpandi cupiditatem : neque propterea quod ipsa splendidior est, totum occupare tempus conatur, sed recedit : eodemque modo rursus nox suo confecto cursu diei cedit : et hoc per tot annos factum est, nec ulla confusio vel perturbatio visa est, et nec ista illam eiecit, neque illa hanc fraudavit ; tametsi splendidior una, et obscurior est altera : rursus rectum ordinem miratus non Deo gloriam et honorem offeres ? Et quemadmodum sorores duæ benevole erga se invicem affectæ, paternam hereditatem in libra e bilance partiuntur, et ne minima quidem re ulla altera alteram fraudat : sic nimirum et nox et dies toto tempore inter se divisæ, dum ne minima quidem eju

καὶ παραδείσους, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, βοτανῶν εἴη ποικιλία, καὶ διάφορα σχήματα, καὶ διαφόρους ἐνεργείας, καὶ διαφόρους φύσεις, ἃ πανταχοῦ τῷ κόσμῳ περιῶν * ἴθι τις ἀν· καὶ τὸ σῶμα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέπων τῷ λογισμῷ, ἐρεῖ μετὰ τοῦ Προφῆτου· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ὡστε εἰ βούλει θέατρον ἰδεῖν, καταλιπὼν ἐκεῖνο τὸ σατανικὸν, ἐλθὲ ἐπὶ τοῦτο τὸ πνευματικόν· [146] εἰ βούλει λύρας ἀκοῦσαι, ἀφελὲς ἐκείνην τὴν μελωδίαν, καὶ τὸ εὐτονον τῆς διανοίας συντείννας, ἐλθὲ ἐπὶ ταύτην τὴν διεγερουσίαν σου τὸν φρόνημα, νευροῦσάν σου τὴν διάνοιαν. Ὅρα φθόγγους διαφόρους καὶ νευράς ἐνηλλαγμένας, μίαν καὶ παναρμόνιον τῷ ἀριστοτέλει Θεῷ πανταχόθεν ὁ ἀναπεμπούσας [μελωδίαν. Ὁσεῖ] γὰρ τις [φθόγγος τοῦ πνεύματος] ἐκ διαφόρων φθόγγων συγκείμενος μίαν ἔχει μελωδίαν, τὴν εἰς τὴν ποιήσαντα δοξολογίαν· καὶ ἡχοῦσι μὲν καθ' ἑαυτάς αἱ νευραὶ, ἡχοῦσι δὲ καὶ μετ' ἀλλήλων. Καὶ ἵνα μάθης πῶς καθ' ἑαυτὰς ἡχοῦσι, κρούσον τῷ λογισμῷ τὴν νευρὰν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀκούσῃ μεγάλη ἡχοῦσις, καὶ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπεμπούσης. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Προφῆτης συνιδὼν, ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, πολίτην δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ σταρέωμα.* Ἀπὸ τῆς νευρᾶς ἐκείνης μετὰδῆθι ἐπὶ τὴν νευρὰν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, καὶ ὄψαι καὶ τούτους τοὺς φθόγγους λύρας ἀπάσης καὶ κιθάρας ἡδῶν φθεγγομένους· καὶ μέλιτα, ὅταν ἦ τις ὁ τὰς νευράς ταύτας ἀνακρούεισθαι ἐπιστάμενος. Καὶ πῶς ἡχοῦσι; φησὶ. Στόμα οὐρανὸς οὐ κινεῖ, οὐτε γλώτταν, οὐδὲ ὑπερψᾶν, οὐδὲ ἴθνητας, οὐδὲ χειλῆ· πῶς οὖν ἡ φωνὴ πρόεισι; πῶς ἢ ἡ ἡμέρα φθέγγεται; Οὐδὲ γὰρ ταῦτα ὄργανα φωνηκὰ ἐστίν, ἀλλὰ δρόμος ἐστὶν ἡλίου καὶ σελήνης, ἡμέρα καὶ νύξ, καιροῦ πάροδος. Ἴν' οὖν μὴ τις τῶν καχετέρων ταῦτα ἀκούων θορυβῆται καὶ ταράττηται, ἀκουσον πῶς ὁ Προφῆτης ἐπαγωνίζεται τῷ εἰρημένῳ. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ὅτι Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦνεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστὶ· οὐ μόνον φωνὴν ἔχουσι ἡμέρα καὶ νύξ, καὶ οὐρανὸς *, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην φωνὴν, ἣ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶν εὐσημοτέρα, καὶ σαφεστέρα, καὶ εὐτονωτέρα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀκουσον τῆς ῥήσεως αὐτῆς. *Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Τί ποί' οὖν τοῦτό ἐστιν; Ἐγκώμιον τῆς φωνῆς, ἔπαινος τῆς ἡχῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἐμὴ φωνὴ τῷ ἐμῷ ὁμοφώνῳ γνώριμος, ἐτερογλώσσῳ ἢ οὐκέτι. Οἶόν τι λέγω, Ἐλλάδι διαλεγόμενῳ μοι γλώττῃ d, ἀν τοίνυν τὴν φωνὴν εἰδῆ τις, ἐκεῖνος ἐκούσεται μου· ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾶξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς οὐκέτι· ἡ γὰρ διαφορά τῆς γλώττης οὐκ ἀφήσιν εὐσημον αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐμὴν διάλαξιν.

* Legendum putat Savilius, ἐπανταχοῦ τοῦ κόσμου περιῶν, et haec genuina videtur esse lectio. Sed sine mss. auctoritate nihil mutare audeamus.

b Sic in lacera serie verba duo triave desiderabantur, sed ea unciniis inclusa damus, ne quis putet ea ex auctoritate mss. proficisci. Certum quippe est, si non eadem verba, eadem certe auctoritis sententiam fuisse, ut series ipsa docet.

c Sic optime restituit Fronto Duceus. Savil., ἡμέρα καὶ νύξ καὶ οὐκ ἀνθρώπος, verum conjicit ille in margine legendum esse καὶ οὐρανός. Illud autem οὐκ ἀνθρώπος, ideo sic impressum est, quod librarius οὐ pro οὐκ habuerit, et haec pro ἀνθρώπος, quae vox fere semper ita scribitur in mss. d Hic aliquid subsesse vitii suspicor.

β'. Πάλιν ἐγὼ τοῦ Σκυθοῦ καὶ τοῦ Θρακὸς διαλεγόμενον οὐ δυνήσομαι ἀκοῦειν, οὐδὲ ἕτερος τῆς ἑτέρου γλώττης· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νυκτὸς, καὶ τῆς ἡμέρας οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φωνή, ὡς πάση γλώττῃ, πάση λαλιᾷ, παντὶ ἔθνει [147] ἀκούεσθαι, καὶ εὐδῆλον εἶναι καὶ σαφῆ. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦνεται ῥῆμα, ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστὶ· τοιαύτην ἔχουσι λαλίαν, καὶ τοιαύτην ἔχουσι φωνὴν ἡ ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ, καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τὰ κτίσματα ἅπαντα, ὡς πάσαις ταῖς λαλιαῖς, τουτέστι, πάσαις ταῖς γλώτταις, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀκούεσθαι αὐτῶν τὴν φωνήν. Οὐ γὰρ ἐστὶ λαλιὰ, φησὶ, τουτέστιν, οὐκ ἐστὶν ἔθνος, οὐκ ἔστι φωνή, ἔνθα μὴ ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾶξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδός, καὶ ὁ Σαυρομάτης, καὶ πᾶσα λαλιὰ, καὶ πᾶσα γλῶττα, καὶ πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακοῦειν τῆς φωνῆς. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τοῦτο λοιπὸν ἀκουε, ἵνα μάθης πῶς σιγῶν ὁ οὐρανὸς φθέγγεται. Ὅταν γὰρ ἴδῃς αὐτοῦ τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὴν θέσιν, καὶ τὸ διαρκές, τὴν φαιδρότητα, καὶ ταῦτα πάντα συναγαγὼν παρὰ σαυτῷ, δοξάσης τὸν Δημιουργόν, εὐφροσύνης τὸν ποιήσαντα, ὁ οὐρανὸς φωνὴν ἀφήξει, διὰ τῆς γλώττης ἀναπέμφας τῷ Θεῷ δόξαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.* Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τὸν θεοτὴν τῷ κάλλει τῆς οικειᾶς φαιδρότητος εἰς θαῦμα παραπέμποντες τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῶν τὸ τοιοῦτον ἔργον, εἴπῃς, Δόξα σοι, ὁ Θεός, ἡλίκον σῶμα ἐργάσαι, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τέθεικας· οἱ οὐρανοὶ * τὴν δόξαν ταύτην ἀνήνεγκαν, τῇ σῇ γλώττῃ χρησάμενοι, καὶ διὰ τῆς ὕψους τὸ θαῦμα παραπέμποντες. Οὕτω σιγῶντες ἀναφέρουσι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ταύτης τῆς φωνῆς πάντες ἀκούουσι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀκοῆ ταῦτα μαθεῖν, ἀλλ' ὄψαι καὶ θεωρεῖν, ὄψις δὲ πᾶσι μία, εἰ καὶ ἡ γλῶττα διάφορος, καὶ Βάρβαρος, καὶ Σκύθαι, καὶ Θρᾶκες, καὶ Μαῦροι, καὶ Ἰνδοὶ ταύτης ἀκούουσι τῆς φωνῆς, τουτέστι, τὸ θαῦμα βλέποντες, τὸ κάλλος ἐκπληρόμενοι, τὴν φαιδρότητα, τὸ μέγεθος, τὰ ἄλλα ἅπαντα τὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, δόξαν ἀναφέρουσι τῷ Δημιουργῷ οἱ καλῶς φρονούντες. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐστὶν εἰπεῖν. Ὅπερ οὗτος τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῷ μεγέθει, τῇ φαιδρότητι, τῷ διαρκεί τοῦ χρόνου, τῇ χρείᾳ, τῇ ἐνεργείᾳ, τοῖς ἄλλοις ἅπανσι εἰς θαῦμα παραπέμπον τὸν θεοτὴν, ποιεῖ δόξαν ἀναφέρειν τῷ Δημιουργῷ· οὕτω νύξ καὶ ἡμέρα. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὴν εὐταξίαν τῶν καιρῶν τούτων, καὶ πῶς τὸ οικεῖον ἀπαρτίσασα μέτρον ἡ ἡμέρα, οὐ φιλονεικεῖ τὴν νύκτα ἐξώσαι τῶν οικειῶν ὄρων, οὐδὲ πλεονεξίαν τινὰ ἐπιδείκνυται, οὐδὲ, ἐπειδὴ φαιδρότερα ἐστὶν αὐτῆς, τὸν ἅπαντα βιάζεται κατασχεῖν χρόνον, ἀλλ' ἀναχωρεῖ· καὶ ἡ νύξ τὸ αὐτὸ πάλιν, ἀπαρτίσασα τὸν αὐτῆς δρόμον, παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσι γέγονε, καὶ οὐδεμία σύγχυσις, οὐδὲ ταραχὴ, καὶ οὐτε αὕτη ἐξώθησεν ἐκείνην, οὐτε ἐκείνη ἐπλεονέκτησε ταύτην, καίτοι ἡ μὲν φαιδρότερα, ἡ δὲ ὀρυθεστέρα· πάλιν τὴν εὐταξίαν θαυμάσας, οὐ δόξαν ἀναπέμφεις Θεῷ; Καὶ καθάπερ ἀδελφοὶ δύο οικειῶς πρὸς ἀλλήλας [148] διακειμένοι, πατρῶον διανεμύμενοι κληρὸν ἐν σταθμοῖς καὶ ζυγοῖς, οὐδὲ τὸ τοῦχον ἑτέρα τὴν

* Ita Savil. recte. In Morel., autem οὐ οὐρανός, mendo, ut videtur, typographico.

ἐτέραν πλεονεκτεῖ· οὕτω δὴ καὶ νῦν καὶ ἡμέρα τὸν χρόνον ἅπαντα διελόμενοι, τοσαύτην διατηροῦσιν ἰσότητα, οὐδὲ τὸ τοῦτον ἀλλήλας πλεονεκτοῦσαι, ὅσην ἴσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθόντες. Ἀκουέτωσαν οἱ πλεονέκται, καὶ τοὺς ἀδελφούς ἐξωθούμενοι τοῦ κλήρου· αἰδεῖσθωσαν τῶν καιρῶν τὴν εὐταξίαν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἰσηγορίαν, καὶ καταλυέτωσαν τὸ ἐαυτῶν νόημα. Οὕτω τοίνυν *Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν*, οὐ φωνῆν ἀφίεσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐταξίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ τῶν ἀπαρμποδίστων μέτρων, σάλπιγγος λαμπρότερον τὸν Διημιουργὸν ἀνακηρύττουσαι, οὐκ ἐν μῆ τῆς οἰκουμένης γωνίᾳ, ἀλλ' ὅσην ὁ ἥλιος ἐφορᾷ γῆν. Αὐταὶ γὰρ αἱ φωναὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης φέρονται, ἐπειδὴ πανταχοῦ ὁ οὐρανὸς, καὶ πανταχοῦ ἡμέρα, καὶ πανταχοῦ νῦν, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐκτείνουσι καὶ ἐν γῆ, καὶ ἐν θαλάττῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι οἱ οὐρανοὶ φθέγγονται δόξαν Θεοῦ, ἀλλὰ, *διηγοῦνται*, τουτέστι, καὶ ἐτέρους παιδεύουσι, καὶ μαθητὰς ἔχουσι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ διδασκαλεῖον μέγιστον εἰς τὸ μέσον εἰσὶ προβαλλόμενοι, ἀντι βιβλίων, καὶ γραμμάτων, τῆς οικείας φύσεως τὸ κάλλος καὶ ἰδιώταις, καὶ σοφοῖς, καὶ πᾶσι παρέχοντες ἐπιέναι, καθάπερ ἐν βιβλίῳ τὴν ἐγκειμένην αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως διδασκαλίαν. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι οὐχὶ φθειρόμενοι, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες δι' ἐτέρων δοξάζουσι τὸν Θεόν· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὄσπερ οὖν τις ὄρων βίον λάμποντα, καὶ σιγῶντος τοῦ βιοῦντος, δόξαν ἀναφέρει τῷ Θεῷ· οὕτω δὴ καὶ τὸ κάλλος ὄρων τὸν οὐρανόν, δοξάζει τὸν ποιήσαντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, διὰ τῶν θεατῶν· Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν*. Γνῶσιν· ποῖαν; Τὴν περὶ τοῦ ποιήσαντος. Ὄσπερ γὰρ ἡ ἡμέρα εἰς ἐργασίαν ἐξάγει τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἡ νῦν διαδεχομένη, ἀπὸ τῶν μυρίων ἀναπαύει μόθων, καὶ τῶν φροντίδων ἀφίησι, καὶ κάμνουσαν τὴν κόρην κοιμίζουσα, καὶ τὰ βλέφαρα καταστέλλουσα, ἀκμαζούσῃ τῇ δυνάμει παρασκευάζει τὴν ἀκτίνα δέχεσθαι πάλιν. Ὄσπερ καὶ ταύτης οὐκ ὀλίγον τὸ χρήσιμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολύ. Εἰ γὰρ μὴ διενέπαιε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν μυρίων ἀνθρώπων ὑποδεχομένη, οὐδὲν ὄφελος ἦν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν αὐτὸν εἰσαγαγούσης· τῆς γὰρ φύσεως ἀπαγορευούσης τῷ διηνεκεῖ πόνῳ, διεφθάρῃ ἄν, καὶ ἀπώλετο τὸ ζῶον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἐκ τῆς ἀκτίνας ἐγένετο. Ἡ τοίνυν ποιούσα τὴν ἡμέραν χρήσιμον τῷ ἄνθρωπῳ, αὕτη μάλιστα ἐστὶν ἡ διὰ τῆς οικείας διακονίας τὸν ἀπολαύοντα τῆς χορείας αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν χειραγωγοῦσα. Ὅταν γὰρ ἐνοήσῃ τις, πόσον μὲν τὸ χρήσιμον τῆς ἡμέρας, πόσον δὲ τὸ τῆς [149] νυκτὸς, καὶ πῶς αὕτη διαδέχεται ἐκείνην, καὶ ἐναλλάξ, ὡσπερ ἐν τῇ κορῷ, τὸ γένος ἡμῶν ἀμοιβαδὸν διαδεχόμενα διατηροῦσι, καὶ ἀπάντων ἀνθρώπων καθέστερος ἦ, δυνήσεται τὸν οικεῖον λογισμὸν ἀνακινῶν εἰδέναι τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ τὴν σοφίαν, ἦν διὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐπεδείξατο, ἐκείνην μὲν εἰς ἐργασίαν, ταύτην δὲ εἰς ἀνεσιν τῶν πόνων ἀποκληρώσας ἡμῖν.

γ'. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν προοιμίων ἅπαντα εἰπεῖν ἐξέβημεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τινὰ πολλοὺς τῶν οὐ προσεχόντων ἴσως ἐθορύβη-

σε, καὶ τῶν ἀπειρώς Γραφὰς ἔχόντων, φέρε δὴ, πολλῇ τῇ ῥύμῃ πρὸς ταῦτα χωρήσωμεν. Ἀνεγνώσθη μὲν γὰρ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, ἡ τῆ ἀφῆ τὰς πηγὰς τῶν αἱμάτων στήσασα, καὶ τῆ τῆς πίστεως δυνάμει τοσαῦτον συλῆσασα θησαυρὸν· καὶ γὰρ ἦν κλοπὴ τὸ γινόμενον· ἀλλὰ καὶ κλοπὴ εὐδοκίμουσα, καὶ ἡ συλῆσασα μετὰ τὸν ἔλεγχον ἐπαινουμένη. Αὐτὸς γὰρ ὁ συληθεὶς Ἰησοῦς ἀνακηρύττει τὸ γύναιον. Ἀνεγνώσθη καὶ τὰ στίγματα Παύλου, τὰ τραύματα, τὰ δεσμωτήρια, αἱ ἀπαγωγαί, τὰ ναυάγια, τὰ δεσμά, αἱ ἀλύσεις, αἱ ἐπιβουλαὶ αἱ ποικιλίαι καὶ διηνεκεῖς, οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοὶ, ὁ λιμὸς, τὸ δίψος, ἡ γυμνότης, ἡ ἐπισύστασις ἡ καθημέραν. Ἄλλὰ τί πάθω; Ἀνάγκη φυγεῖν πολλῇ τῇ σφοδρότητι χρυσάμενον, μὴ πάλιν ὁ Παῦλος κατασχῶν, ἀπαγάγῃ τοῦ προκειμένου. Καὶ γὰρ ἴσθη, πολλάκις ἐτέρωβί με βαδίζοντα καὶ τετραμμένον ἀπαντήσας ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ κατέσχε, καὶ οὕτως εἶπεν, ὡς ἐν αὐτῷ πείσαι καταλύσαι τὸν λόγον. Ἴν' οὖν μὴ καὶ σήμερον τοῦτο πάθωμεν, καθάπερ χαλινὸν ἐκέισε φερόμενῳ^a τῷ λόγῳ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐμβαλόντες, οὕτως αὐτὸν ἐκλύσωμεν, καὶ ἐπὶ τὴν προφητικὴν ἀγάμωμεν ῥῆσιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; Ἐγὼ Κύριος, φησὶν, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ὅρατε ὡς οὐκ εἰκῆ οὐδὲ μάτην ἐπὶ τὸ χωρίον τοῦτο τὸν δρόμον ἐποισάμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ ἴλλα παρατρέχοντες, ἐνταῦθα ἀπαντήσαι ἐσπουδάζομεν. Καὶ γὰρ πολλὸν τῷ μὴ προσέχοντι τὸν θόρυβον ἐμποιεῖ τὸ εἰρημένον. Διανάσθητε τοίνυν, καὶ συνειννατε τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαν βιωτικὴν φροντίδα ἐκβαλόντες, προσέχετε τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ βούλομαι τοῦτον νῦν ὑμῖν τῆς ἐνταῦθα παρουσίας τὸν μισθὸν ἀποδοῦναι, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐμπλήσας ἔδεσμάτων, οὕτως ἐκπέμψαι, ὥστε καὶ τὸς ἀπολειφθέντας ἔργῳ μαθεῖν ἡλίχην ὑπέμειναν ζῆμιαν· εἰσονται δὲ, εἰ μετὰ ἀκριβείας ὑποδεξάμενοι τὰ λεγόμενα, καὶ πρὸς ἐκείνους διαδιδάξαι δυνηθεῖτε^b. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Συνεχῶς αὐτὸ περιστρέφω, ὥστε ἐντεθῆναι ὑμῶν τῇ διανοίᾳ, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὗτος μόνος [150] τοῦτ' ἔφησιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερος προφήτης συνωδὰ^c ἀποφθεγγόμενος ἔλεγεν· *Εἰ ἐστι κακία ἐν πόλει, ἦν Κύριος οὐκ ἐποίησεν*; Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Ἄσπαι γὰρ δεῖμιαν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις; Εἰ μάθοιμεν τῶν λέξεων τούτων τὴν δύναμιν. Ἄλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· οὐ γὰρ εἰκῆ οὐδὲ μάτην συνεχῶς τοῦτο ὑμῖν παραγγέλλομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸ βάθος τῶν νοσημάτων λοιπὸν χωροῦμεν. Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶ καλὰ, τὰ δὲ κακὰ, τὰ δὲ μέσα· ὧν ἕνια πολλοῖς μὲν εἶναι δοκεῖ κακὰ, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλὰ λέγεται μόνον καὶ ὑποπτεύεται.

Ἄλλ' ἴνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, φέρε καὶ ἐπὶ παραδειγμάτων τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἡ πενία δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι κακὸν, οὐκ ἐστὶ δέ· ἀλλ' εἴ τις νῆφει καὶ φιλοσοφεῖ^d, καὶ κακῶν ἀναιρετικόν. Ὁ

^a Savil. habet καθάπερ χαλινὸν ἐκέισε φερόμενον. In margine autem notavit, legendum forte esse φερόμενον, quam conjecturam secutus Fronto Ducæus, φερόμενον in textu posuit: non enim alio usus exemplari, sic ejus auctoritate restituit. Ad unius quippe codicis Bavarici fidem hæc homilia in omnibus editionibus habetur.

^b Savil. δυνηθείμεν, et in marg. δυνηθείητε, quam conjecturam sequitur Fronto.

^c Savil. συνωδεῖται et in marg. indicat legendum συνωδὰ, quam lectionem secutus est Fronto.

^d Sic rescribendum fuit; legebatur νῆφει καὶ φιλοσοφεῖ. Edit.

parte se invicem fraudant, tantam æqualitatem obser-
vant, quantam usu et experientia didicistis. Audiant
strari, et qui hereditate spoliant fratres : rectum ordi-
nem temporum reveantur, ac noctis et diei concor-
diam, et suum vitium corrigant. Sic igitur *Dies diei*
verbum eructat, et scientiam nocti nox indicat, non vo-
ces mittentes, sed dum recto suo ordine, ac disposi-
tione, et æquabilitate, ac mensura ab omni obstaculo
libera, tuba clarius prædicant Creatorem, non in uno
terrarum orbis angulo, sed in omnibus, quas sol aspi-
cit, regionibus. Hæ siquidem voces per universum
mødum feruntur, quandoquidem ubique cælum est,
ubique dies, ubique nox, suamque doctrinam et in
terra explicant et in mari. Quocirca non dixit pro-
pheta simpliciter, Cæli loquuntur gloriam Dei, sed,
Enarrant, hoc est, alios etiam instruunt, ac pro disci-
pulis habent universum genus humanum, et in medio
proposita maxima schola, librorum ac literarum loco,
maræ suæ pulchritudinem idiotis, sapientibus, et
omnibus contemplandam præbent, et tamquam in li-
bro insidentem ipsis de Dei sapientia ac virtute do-
ctrinam. Sic etiam homines non loquentes, sed vel
tacentes per alios Deum glorificant; ideoque dicebat
Christus : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut vi-
deant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum,*
qui in cælis est (*Math.* 5. 16). Ut igitur cum quis vi-
tam lucentem videt, etiam illo tacente qui vivit, glo-
riam et laudem offert Deo : sic nimirum et is qui cæli
pulchritudinem intuetur, glorificat Conditorum. Pro-
pterea dicebat : *Cæli enarrant gloriam Dei, per spe-
ctatores; Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat*
scientiam (*Psal.* 18. 4). *Scientiam*; quamnam? Illam
nimirum de Conditore. Ut enim dies ad operationem
hominem educit, ita succedens nox ab innumeris illi
requiem dat laboribus, curis eum levat, oculos fati-
scientes consopit, palpebras comprimit, efficitque ut
instauratis viribus radios solis rursus excipiat. Itaque
non exigua hujus quoque est utilitas, imo etiam ma-
gna. Nisi enim succedens innumeris a laboribus ho-
minum requiem aliquam daret, nihil dies illi prodesset,
quæ ad operationem illum eduxit : quippe natura de-
ficiante, laborum continuitate confectum animal istud
periret, nec ullam ei lucis usura commoditatem affer-
ret. Ea igitur est præsertim, quæ diem homini utilem
reddit, quæ ministerio suo ad cognitionem Dei pro-
vehit eum, qui chorea ipsius perficitur. Cum enim
apud se perpenderit quispiam, quanta diei sit utilitas,
quanta noctis, et quo pacto hæc illi succedit, et va-
riatis vicibus, velut in choro quopiam, alternatim sibi
succedentes nostrum genus conservant, quamvis om-
nium hominum stupidissimus fuerit, excitata sua ra-
tione summi opificis Dei sapientiam nosse poterit,
quam per diem ac noctem ostendit, dum illam nobis
ad operationem, hæc ad laborum relaxationem at-
tribuit.

3. Verum ad hæc omnia dicenda jam inde ab ora-
tionis exordio digressi sumus : quoniam autem ex
his quæ hodierno die lecta sunt, nonnulla multos ex
eis qui minus animum attendunt forte perturbaverunt,

eosque qui in Scripturis parum versati sunt : age magna
animi propensione ac studio gradum ad ista faciamus.
Lecta enim est etiam narratio de mullere, quæ san-
guinis fluxum patiebatur, quæque fontem sanguinis
tactu repressit, ac fidei virtute tantum thesaurum
deprædata est (*Math.* 9. 20 - 22) : furtum enim fuit
illud factum, sed laude dignum, et ubi deprehensa
est quæ rapuerat, commendata est : quippe Jesus ipse,
qui furtum passuserat, mulierculam collaudavit. Lecta
sunt etiam stigmata Pauli, vulnera, carceres, ab-
ductiones ad judicia, naufragia, vincula, catenæ, in-
sidia diversæ ac continuæ, quotidianæ mortes, fa-
mes, sitis, nuditas, instantia quotidiana. Sed quid
faciam? Magno cum impetu me proripiens hinc aufu-
giam necesse est, ne rursus nos detinens Paulus a pro-
posito argumento abducat. Nam ut scitis, sæpenumero
alibi me incedentem et conversum occurrens in medio
sermone detinuit, et ita cepit, ut in ipso finire sermo-
nem suaderet. Ne igitur id hodie quoque nobis acci-
dat, tamquam violenter injecto freno illuc tendenti
orationi, sic illam trahamus et ad hoc dictum pro-
pheticum reducamus. Quodnam igitur illud est? *Ego*
*Dominus, inquit, qui feci lucem et tenebras, faciens pa-
cem, et creans mala* (*Isai.* 45. 7). Videtis non temere
neque frustra nos ad hunc locum instituisse cursum, ve-
rum omnibus prætermisissis huc pervenire studuisse?
Neque enim mediocre ei qui minus attentus fuerit,
perturbationem afferunt ista. Quamobrem attendite,
quæso, animum, et aures erigite, ac sæculari omni
rejecta sollicitudine, quæ dicuntur advertite. Hanc
enim jam vobis cupio mercedem vestri huc adventus
persolvere, ac spiritualibus exsaturatos eduliis ita
domum vos remittere, ut qui abfuerunt, quantam ja-
cturam fecerint, reipsa discant : scient autem si cum
attentione quæ dicemus exceperitis, atque ad illos
transmittere potueritis. *Ego Dominus Deus, qui feci*
lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala. Assi-
due dictum istud repeto, ut in vestris animis defiga-
tur, ac deinde solutio adhibeatur. Neque vero solus
hoc iste dicit, sed et alius concinens huic propheta
dicebat : *Si est malitia in civitate, quam non fecit Domi-
nus* (*Amos* 3. 6)? Quid ergo sibi vult quod dictum
est? Unam enim omnibus oportet solutionem adhi-
bere. Quamnam igitur est solutio? Si vim dictionum
illarum didicerimus. Verum attendite diligenter : non
enim temere nec frustra vos ad hoc assidue cohorta-
mur, sed quoniam jam ad abstrusas gravesque sen-
tentias gradum facimus. Rerum aliarum quidem bonarum
sunt, aliarum malæ, aliarum mediæ, quarum nonnullæ mul-
tis malæ videntur, licet non sint, sed dicuntur tan-
tum et existimantur.

Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. — Sed ut
quod a me dicitur dilucidius fiat, age firmatum exem-
plis sermonem instituamus. Paupertas multis quidem
malum videtur, verum non est : quin etiam si quis
providus sit et sibi attentus, mala tollendi vim habet.
Divitiæ rursus bonum quidem videntur esse, tamen
absolute bonum minime sunt, nisi quis ut oportet
iis utatur. Nam si absolute bonum essent divitiæ, bo-

nos esse oporteret qui eas possident : sin autem non omnes divites virtute sunt præditi, liquet divitias simpliciter ac per se bonas non esse, verum in medio positam materiam quamdam esse virtutis. Sic autem rem expende. Sunt in corpore qualitates, quas qui habent tales ab iis appellantur. Exempli causa : candor substantia non est, sed qualitas, et accidens quod advenit substantiæ; ergo si cui adnascatur hoc, candidum ejusmodi hominem appellamus. Est præterea ægritudo et ipsa qualitas quædam et accidens, ac si cui adveniat, talem ægrotum vocamus. Si ergo divitiarum virtus essent, eum qui divitias possidet virtute præditum esse oporteret ac dici : quod si non omnino virtute præditus est dives, non simpliciter aut virtus aut bonum sunt divitiarum, sed id sunt prout affectus fuerit ejus animus qui eis utitur. Rursus paupertas si malum esset, omnes qui in paupertate degunt, oporteret esse malos : sin autem multi pauperes cælum occuparunt, non est utique malum paupertas.

4. Quid quod multi propter paupertatem blasphemant? dicit aliquis. Non propter paupertatem, sed propter insaniam suam et pusillanimitatem id agunt. Atque hoc ex beati Job exemplo patet; qui cum ad extremam paupertatem redactus esset, et ad ipsum paupertatis barathrum devolutus, non solum non blasphemavit, sed Deum benedicere non cessavit, his verbis : *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21)*. At enim ob divitias etiam multi rapiunt et aliena invadunt, dicit aliquis. Verum id non ob divitias fit, sed ob ipsorum stultitiam; atque hujus rei testis nobis erit hic ipse vir, qui cum tot opibus abundaret, non modo res aliorum non rapuit, sed etiam propria erogabat, et peregrinis portum parabat, sic dicens : *Domus mea omni peregrino patuit (Job 31. 32)*. Abraham quoque cum tot opes possideret, in prætereuntes omnia expendebat; et neque hunc neque illum fraudatorem aut avarum divitiarum reddiderunt, ut neque blasphemum paupertas aut illum aut Lazarum : sed cum neque necessaria utrique suppetere alimenta, sic illustres fuerunt, ut alter Dei, qui arcana clare novit, testimonio commendaretur : alter autem ab angelis antecedentibus hinc auferretur, et contubernalis fieret patriarchæ, iisdemque bonis quibus ille frueretur. Itaque mediæ res sunt istæ, paupertas et divitiarum, sanitas et morbus, vita et mors, gloria et honor, servitus et libertas, et quæcumque sunt ejusmodi; non enim omnia sunt percurrenda, ne prolixior fiat oratio, sed vobis ex his data occasione, ad ea quæ nos urgent dicenda pergendum est. *Da enim, inquit, sapienti occasionem, et sapientior erit (Prov. 9. 9)*. Igitur res mediæ sunt hæc omnia : sic ut his in bonum et in malum homines uti possint. Quod enim hæc res sint mediæ, ut divitiarum, ostendit Abraham, qui ut opus erat ipsis est usus : ostendit et ille qui Lazari vixit ætate dives, qui in capitis sui perniciem facultates impendit. Neque bonum igitur absolute sunt divitiarum, neque malum. Si absolute bonum essent, neque

res mediæ, dives ille qui ætate Lazari vixit, tam gravi supplicio punitus non esset : si malum essent, Abraham, qui dives fuit, non tam celebris fuisset. Tale quid est etiam morbus. Nam si malum esset morbus, oporteret et malum esse ægrotum. Itaque Timotheus quoque malus esse debuisset, qui morbo gravissimo conflictabatur. *Vino enim modico utere, inquit, propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates (1. Tim. 5. 23)*. Quod si non modo malus idcirco non fuit, sed et mercedis multæ accessionem accepit, ut patienter infirmitatem illam talit, morbum utique malum non esse manifestum est. Alius quoque propheta oculis perpetuo laborabat : nec tamen propter hoc malus erat, sed et prophetabat, et futura prævidebat, neque morbus illi aliquod ad virtutem impedimentum afferebat. At neque sanitas absolute bonum est, nisi quis ea ut oportet, non ad improbum facinus vel ad inutile otium utatur : neque enim crimine hoc ipsum vacat. Quocirca Paulus etiam dicebat : *Si quis non vult operari, nec manducet (2. Thes. 3. 10)*. Verum hæc mediæ sunt et indifferentia, et pro ratione eorum qui eis utuntur aliquando hoc, aliquando illud sunt. Quid vero attinet sanitatem commemorare ac morbum, divitias et paupertatem? Hoc enim ipsum, quod vulgo bonorum omnium caput censetur, et malorum colophon, mors, inquam, et vita, neque sunt hæc absolute, sed et ipsa mediæ sunt, et prout eorum fert animus, qui eis utuntur, alterutra sunt. Exempli causa bonum est vivere, si quis eo ut oportet utatur : cum vero ad peccata vel iniquitates, non jam bonum est, sed multo melius fuerit, ut qui ejusmodi est moriatur. Rursus illud, quod fugiendum multi censerent, innumera nobis bona conciliat, dum convenientem causam habeat adjunctam. Argumento sunt martyres, qui propter mortem omnium sunt felicissimi. Propter hoc nimirum Paulus non simpliciter vivere in Christo cupiebat, sed quoniam hoc illi operis fructus erat. « Etenim quid eligam, » inquit, « ignoro : coarctor autem e duobus : desiderium enim habens dissolvi et esse cum Christo ; valde enim multo melius ; permanere autem in carne magis necessarium propter vos » (Philip. 1. 22-24). Ob hoc ipsum quoque dicebat propheta, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psal. 115. 15)* : non simpliciter mors, sed mors ejusmodi. Et rursus alicubi, *Mors peccatorum pessima (Psal. 33. 22)*. Vides hoc quoque medium esse, nec absolute bonum, nec item absolute malum, sed pro ratione animi et affectus eorum a quibus illud excipitur? Idcirco et sapientissimus Salomon, dum utilitatem commemorat, quæ in medio istorum est posita, et de his philosophatur, ostenditque non hoc absolute bonum esse, et illud malum, sed convenienti cum tempore fieri bonum, licet molesta esse videantur, (a) [et mala, licet jucunda esse videantur :] cum non convenienti sunt tempore, dicebat : *Tempus fletu et tempus ridendi : tempus vivendi, et tempus mo-*

(a) Quæ uncinis clauduntur desunt in Græco; sed desiderantur ad seriem, eaque Fronto Ducaeus, non dubia conjectura, supplavit.

πλούτος πάλιν δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι καλόν, οὐκ ἔστι δὲ ἀπλῶς καλόν, εἰ μὴ τις εἰς θεόν αὐτῷ χρωμένως εἴη. Εἰ γὰρ ἀπλῶς καλόν ἦν ὁ πλοῦτος, ἔδει καὶ τοὺς ἔχοντας αὐτὸν εἶναι καλοῦς· εἰ δὲ οὐ πάντες οἱ πλουτοῦντες ἐνάρετοι, ἀλλ' οἱ καλῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοι, εὐθελον δτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὁ πλοῦτος καλόν, ἀλλ' ὕλη τις ἔστιν ἀρετῆς ἐν τῷ μέσῳ κειμένη. Σκόπει δέ. Εἰσὶν ἐν τῷ σώματι ποιότητες, ἐς εἰ ἔχοντες ἀπ' αὐτῶν καλοῦνται. Οἷόν τι λέγω· τὸ λευκὸν οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλὰ ποιότης, καὶ συμβεβηχὸς ἐπιγεγόμενον τῇ οὐσίᾳ· ἂν οὖν τινη προσγένηται τούτῳ, λευκὸν τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Ἐστὶν ἀρρώστια πάλιν καὶ αὕτη ποιότης τις οὐσα καὶ συμβεβηχὸς· εἰν τινη προσγένηται, ἀρρώστον τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ πλοῦτος ἦν ἀρετῆ, ἔδει τὸν ἔχοντα τὸν πλοῦτον ἐνάρετον εἶναι καὶ λέγεσθαι· εἰ δὲ οὐ πάντως ὁ πλοῦτος ἐνάρετος, οὐκ ἀρετῆ, οὐδὲ καλόν ὁ πλοῦτος ἀπλῶς, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου τούτου γίνεται. Πάλιν ἡ πενία εἰ κακὸν ἦν, ἔδει τοὺς ἐν πενήτῳ ἔπαντας εἶναι κακοῦς· εἰ δὲ πολλοὶ τῶν ἐν πενήτῳ ὄντων τῶν οὐραῶν ἐπελάβοντο, οὐκ ἄρα ἡ πενία κακόν.

δ. Τί οὖν, δτι πολλοὶ βλασφημοῦσι διὰ τὴν πενίαν; φησὶν. Οὐ διὰ τὴν πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν ἀφροσύνην τε καὶ μικροφυλίαν τοῦτο ποιοῦσι. Καὶ τούτων ἐπιβεβηκίς ὁ μακάριος Ἰωβ, ὅς ἐν ἐσχάτῃ πενήτῳ, καὶ πρὸς αὐτὸ τῆς πενίας κατενεχθεὶς τὸ βράθρον, οὐ μόνον οὐκ ἐδλατρήμηνεν, ἀλλ' εὐλογῶν τὸν θεὸν διετίθει, λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀρῆλαστο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄλλὰ καὶ διὰ τὸν πλοῦτον πολλοὶ, φησὶν, ἀρπάξουσι καὶ κλονεκποῦσιν. Ἄλλ' οὐ διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν ἀφροσύνην· καὶ τούτου μάρτυρας πάλιν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος οὗτος, ὅς ἐν τοσοῦτῳ πλούτῳ οὐ μόνον οὐχ ἤρπασε τὰ ἐτέρων, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκία α [ἰδίδου], καὶ λιμένα τοῖς ξένοις κατεσκευάζειν, οὕτω λέγων· Ἡ οἰκία μου παρεῖ ξένοι [151] ἐλθόντι ἠρέματο. Καὶ ὁ Ἀβραάμ πλοῦτον τοσοῦτον ἔχων, τοῖς παριοῦσι πάντα ἐδῆκάνη· καὶ οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον κλονεκτῆν ὁ πλοῦτος ἐποίησεν, ὡσπερ οὐδὲ βλάσφημον οὔτε ἐκεῖνον, οὔτε τὸν Δάζαρον ἡ πενία· ἀλλ' οὕτω διελαμψαν ἑκάτεροι, κατὰ τῆς ἀναγκαίας εὐποροῦντες τροφῆς, ὡς τὸν μὲν παρὰ τοῦ θεοῦ δέξασθαι τὴν μαρτυρίαν, τοῦ τὰ ἀπόρρητα σαφῶς εἰδότες· τὸν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προηγουμένων οὕτως ἐνευθεῖν ἀπενεχθῆναι, καὶ ὁμοσκηῖον τῷ πατριάρχῃ γενέσθαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ὧν ἐκεῖνος. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι, πενία καὶ πλοῦτος, ὑγίεια καὶ νόσος, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος, δόξα καὶ τιμὴ, δουλεία καὶ ἐλευθερία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ γὰρ εἶ πάντα ἐπιέναι, ὥστε μὴ μηχανεῖται τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐν οὐτοῖς παρέχοντα ὁμῶν ἀφορμὰς, ἐπὶ τὰ κατεπίγοντα βαδίζειν. Δίδου γὰρ, φησὶ, σοφῶ ἀφορμῆν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι πάντα, ὡς τούτους καὶ εἰς καλόν, καὶ εἰς κακόν, οἱ χρωμένοι θύναιντ' ἂν^b. Ὅτι γὰρ τῶν μέσων ἐστὶ ταῦτα, ὧν ὁ πλοῦτος, ἔδειξαν ὁ Ἀβραάμ, εἰς θεόν

αὐτῷ χρησόμενος. Ἐδειξε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Δαζάρου ὁ πλοῦτος, ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τὰ ὄντα διαπνήσας. Οὕτε οὖν καλὸν ἀπλῶς ὁ πλοῦτος, οὐκ ἐκακόν. Εἰ καλόν ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' οὐχὶ μέσον, ὅτι ἂν ὁ ἐπὶ τοῦ Δαζάρου πλοῦτος τοιαῦτα ἐκολάζετο· εἰ κακὸν ἦν, οὐκ ἂν Ἀβραάμ οὕτως εὐδοκίμησε πλοῦσιος ὧν. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ νόσος ἐστίν. Εἰ γὰρ κακὸν ἦν ἡ νόσος, ἔδει καὶ τοῦτον^c κακὸν εἶναι τὸν ἔχοντα. Ἄρα καὶ Τιμόθεος ἐμελλεν εἶναι κατὰ τοῦτο κακός, ἐσχάτῃ νόσῳ παλαιῶν. Οἴγω γὰρ δλίγω χρω, φησὶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς κυκλῆς σου ἀσθενείας. Εἰ δὲ οὐ μόνον κακός οὐκ ἦν ἐνευθεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ μισθοῦ προσθήκην ἐλάμβανε, γενναίως τὴν ἀρρώστιαν ἐνέγκας, εὐθελον δτι οὐ κακὸν ἡ νόσος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοὺς ὀφθαλμοὺς νοτῶν διετίθει· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο κακός, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσεν, καὶ τὰ μέλλοντα προεώρα, καὶ οὐδὲν ἡ νόσος εἰς τὴν ἀρετὴν ἐγένετο κώλυμα. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ὑγίεια ἀπλῶς καλόν, ἂν μὴ τις εἰς θεόν κεχρημένος αὐτῇ εἴη, ἀλλ' εἰς ἐργασίαν πονηράν, ἢ εἰς ἀργίαν ἀνόητον· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀνεύθυνον. Διδ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ θησθέτω. Ἄλλὰ τοῦτα τῶν μέσων ἐστὶ, παρὰ τοὺς χρωμένους ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα^d. Καὶ τί δεῖ λέγειν ὑγίειαν, καὶ νόσον, καὶ πλοῦτον, καὶ πενίαν; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ὃ δοκεῖ τοῖς πολλοῖς εἶναι τῶν ἀγαθῶν κεφάλαιον, καὶ τῶν κακῶν ὁ κολοφών, ὁ θάνατος, λέγω, καὶ ἡ ζωὴ, οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς ἔσται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα [152] τῶν μέσων, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων ἑκάτερα ταῦτα γινόμενα. Οἷόν τι λέγω· τὸ ζῆν καλόν, ὅταν εἰς θεόν χρωμένος αὐτῷ τις εἴη· ὅταν δὲ εἰς ἀμαρτήματα καὶ κατανομίας, οὐκέτι ἂν εἴη καλόν, ἀλλὰ βέλτιον τὸν τοιοῦτον τελευτήσαι. Πάλιν ὁ πολλοῖς φευκτὸν εἶναι δοκεῖ, μυρίων ἀγαθῶν γένοιτ' ἂν αἰτίον. ὅταν αἰτίαν ἔχη τὴν προσήκουσαν. Καὶ δηλοῦσιν οἱ μάρτυρες, οἱ πάντων εἰσὶ διὰ τὴν τελευτὴν μακαριώτεροι. Διὲ δὴ τοῦτο ὁ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς ἐπεθύμει ζῆν ἐν Χριστῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῷ καρπὸς ἔργου. Καὶ τί ἀρήσομαι γὰρ, φησὶν, οὐ γιωρίζω· συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν ἐνῶ, τῆς ἐπιθυμίας ἔχων τοῦ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶ γὰρ μάλλον κραιῖσον· ἐδὲ ἐπιμείναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαίστερον δὲ ὁμῶς. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης, Τίμος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὄστων αὐτοῦ· οὐχ ἀπλῶς ὁ θάνατος, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Θάνατος ἀμυρωτῶν ποτηρός. Ὅρξεν καὶ τοῦτο τῶν μέσων, οὐχ ἀπλῶς καλόν, οὐδὲ ἀπλῶς κακόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑποδεχόμενων αὐτό; Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Σολομῶν, τὸ μέσον τούτων τὸ χρῆσιμον καταλέγων, καὶ φιλοσοφῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ δεικνύς δτι οὐχ ἀπλῶς τοῦτο καλόν, κάκεινο κακόν, ἀλλὰ μετὰ καιροῦ τοῦ προσήκοντος γίνεται καλὰ, κἂν φορτικὰ εἶναι δοκῇ^e, ὅταν τὸν καιρὸν μὴ ἔχη τὸν προσήκοντα, Καιρός τοῦ κλαῦσαι, καὶ καιρός τοῦ γελάσαι, ἔλεγε, καιρός τοῦ ζῆσαι, καὶ καιρός τοῦ ἀποθανεῖν. Οὐδὲ γὰρ πανταχοῦ τὸ χαίρειν καλόν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ βλαβερόν·

^a Verbum ἰδίδου inter duos uncinis posuimus, ut conjectura positum declararem.

^b Saviūs putat legendum καὶ εἰς κακὸν χρῆσθαι θύναιντ' ἔν, et vere melius haberet: sed mss. destituit nihil mutare audeamus.

^c Legendum esset καὶ ταύτην, secundum grammaticam seriem.

^d Γινόμενα. In Græcæ exemplari γινόμενον legebatur.

^e Post δοκῇ addendum videtur καὶ κακὰ, κἂν χρῆστα εἶναι δοκῇ, verisimilique est hoc membrum δὲ ὁμοιοτέλειον excidisse.

οὕτε πανταχοῦ τὸ ἀλγεῖν καλὸν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ θανάσιμον καὶ ἄλθῆρον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν δεκνύς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετὰ-ροιαρ εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἢ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται.*

ε'. Ὅρῳ καὶ τοῦτο τῶν μέσων ὅν; Οὐκοῦν καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ τῶν μέσων, τὸ χαίρειν λέγω. Διόπερ οὐχ ἀπλῶς χαίρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ χαίρειν ἐν Κυρίῳ. Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν μέσων λόγος ἱκανῶς ἡμῖν διευκρίνηται, εἴγε ἀκροατὰς ἔχει προσέχοντας· ἰτέον δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὰ μὴ μέσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ καλὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, καὶ ἐπὶ τὰ κακὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο καλὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ εἰρημένα ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γίνονται· ὅσον ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν κακὸν, ὅταν εἰς πλεονεξίαν δαπανᾷται, ποτὲ δὲ καλὸν, ὅταν εἰς ἐλεημοσύνην ἀναλίσκηται· καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν κανὼνα τοῦτον. Ἔστι δὲ τινα, ἃ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακὰ· τὰ δὲ, ἐναντία τούτοις, ἀεὶ κακὰ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ· ὅσον ἀσέβεια, βλασφημία, ἀσέλγεια, [153] ὠμότης, ἀπανθρωπία, γαστριμαργία, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Οὐ λέγω ὅτι ἄνθρωπος κακὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὸς, οὔτε καλὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακός· ἀλλ' ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Ταῦτα μὲν γὰρ εἴη· ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς τάξεως, τὰ τε καλὰ, καὶ τὰ κακὰ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅταν μὲν ἐκεῖνα ἔλγεται, καλὸς, ὅταν δὲ ἐναντία, κακός. Οὐκοῦν τρεῖς αὐταὶ μοῖραι· τὰ μὲν γὰρ καλὰ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, ὅσον σωφροσύνη, ἐλεημοσύνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ δὲ κακὰ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, ὅσον ἀσέλγεια, ἀπανθρωπία, ὠμότης· τὰ δὲ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα ^b, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων. Ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὕπηρετεῖται, ποτὲ δὲ εἰς ἐλεημοσύνην· ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου. Πενία ποτὲ μὲν εἰς βλασφημίαν, ποτὲ δὲ εἰς εὐφημίαν καὶ φιλοσοφίαν ὕπηρετεῖται. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀλογωτέρων (ἐπὶ γὰρ τὴν λύσιν ἰτέον λοιπὸν) οὐ τὰ κακὰ μόνον, ἃ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, ἀλλὰ καὶ τῶν μέσων ἕνια κακὰ καλοῦσιν, ὅσον πενίαν, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, ἅπερ ἐδείξαμεν οὐ τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῶν μέσων ὄντα· πολλοὶ δὲ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ταῦτα κακὰ καλοῦσιν, οὐκ ὄντα κακὰ· περὶ ὧν ^c ὁ προφήτης φησὶ, τῶν κατὰ τὴν τῶν κολλῶν ὑπόνοιαν καλουμένων, οὐ τῶν ὄντως κακῶν· περὶ αἰχμαλωσίας, περὶ δουλείας, περὶ λιμοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅτι γὰρ ταῦτα οὐ κακὰ, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικά, τὸν λιμὸν πρότερον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὸν πᾶσι φρικτὸν καὶ φοβερὸν εἶνα δοκοῦντα. Πῶς οὖν οὐ κακὸν, μάνθανε, καὶ παιδεύου φιλοσοφεῖν. Ἦνίκα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος εἰς ἔσχατον ἐξώκειλε παρανομίας, τότε δὴ ὁ μέγας Ἥλιας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος, ὁ βουλόμενος τὴν ἐκ τῆς βῆθουμίας νόσον ἀνελεῖν, καὶ διορθῶσαι ταύτην, ἐπήγαγε λέγων· *Ζῆ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ ἔστιν ὑστέρος, εἰ μὴ διὰ σωματός μου· καὶ ὁ μηλωτὴν μόνην κεκτεμένος, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τοσαύτην παρῆρσις αὐτῷ πρὸς τὸν Θεόν.* Ὅρῳ ὅτι οὐ κακὸν ἢ πενία; Οὐκ ἂν ὁ πάντων ἀνθρώπων πενέστερος τοσαύτης ἀπέλαυσε παρῆρσις, ὡς χαμαὶ βαδίζων, ἐνὶ μόνῳ λόγῳ τοσαύτην ἰσχὴν ἐπιδείξασθαι. Εἰπὼν

τοῖνον τοῦτο, ἐπήγαγε λιμὸν, καθάπερ παιδαγωγὸν ἄριστον, καὶ διορθωτὴν τῶν γινομένων κακῶν· καὶ καθάπερ πυρετοῦ λάβρου εἰς σῶμα ἐμπροσθέντος, καὶ αὐτὰ τῆς γῆς αἱ φλέβες ἀνεξηράνθησαν, καὶ χεῖμαρ-ροὶ ἐπέλειπον, καὶ βοτάναι, καὶ τῆς γῆς αἱ λαγόνες ἄγονοι λοιπὸν ἦσαν. Καὶ οὐ μικρὰ τότε ὁ δῆμος ἔκαρπώσατο, τῆς ρύμης τῆς ἐπὶ τὴν παρανομίαν ἀπαλλαγείας, καὶ συσταλείς, καὶ γενόμενος ἐπιεικέστερος, καὶ τῷ προφήτῃ χειροθῆς. [154] Οἱ γὰρ πρὸς τὰ εὐδωλὸν τρέχοντες, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν κατασφάττοντες τοῖ, δαιμονίοις, οὗτοι τοσοῦτων ἱερῶν τῆς Βάαλ ἀναιρουμένων, οὐκ ἔδυσχέραναν, οὐκ ἠγανάκτησαν, ἀλλ' ἠνεγκαν σιγῇ καὶ φόβῳ τὸ γινόμενον, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ βελτίους γενόμενοι.

ς'. Ὅρῳ ὡς οὐ μόνον [οὐ] κακὸν ὁ λιμὸς, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικὸς, ἐν τάξει φαρμάκου τὰ νοσήματα διορθωσάμενος; Εἰ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτὴν βούλει ἰδεῖν οὐ τῶν κακῶν οὖσαν, ἐνόησον τίνες μὲ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τίνες δὲ ἐτῆ αἰχμαλωσίᾳ, ἵνα μάθῃς ὅτι οὔτε ἡ ἐλευθερίᾳ ἀπλῶς καλὸν, οὔτε ἡ αἰχμαλωσία κακόν. Ὅταν μὲ γὰρ ἦσαν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ τὴν πατρίδα εἶχον τῆ ἑαυτῶν, τοιαῦτα ἔπραττον, ὡς καθ' ἐκάστην ἡμέραν τοὺς προφῆτας αὐτῶν καταδοῖν, τῶν νόμων πατοῦματων, καὶ τῶν εἰδώλων προσκυνομένων, καὶ τῶν ἐν τοῦτον τοῦ Θεοῦ παραβαθειῶν ^e· ἐπειδὴ δὲ ἀπηνέχθησαν εἰς γῆν ἄλλοτριαν, καὶ ἐν τῇ τῶν βαρβάρων χώρα διέτριβον, οὕτω συνεστάλησαν, καὶ βελτίοι ἐγένοντο, καὶ τοῦ νόμου φύλακες, ὡς ἔστιν ἐκ τῆ ψαλμοῦ τοῦτο μαθεῖν, ὃν ἀναγκαῖον εἰς μέσον ἀγαγε σήμερον, ἵνα μάθῃτε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν καρπὸν· *Τίς δὲ ἔστιν ὁ ψαλμὸς; Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας ἐκεῖ ἐκαθίσασμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῇ μερησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών. Ἐπὶ ταῖς ἰτεῖαις· μὲν αὐτῆς ἐκρημάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. Ὁ ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμῶν λόγους ψῶν, λέγοντες· Ἄσπετε ἡμῖν ἐκ τῶν ψῶν Σιών. Πῶς ἔσωμεν τὴν ψῶν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίᾳ; Εἶδες πῶς αὐτοὺς συνέστειλεν ἡ αἰχμαλωσία; Πρὸ μὲν γὰρ ταύτης καὶ τῶν προφητῶν ἐηχοῦντων μὴ παραβαίνειν τὸν νόμον, οὐκ ἠνέσχοντο μετὰ δὲ ταύτην, καὶ τῶν βαρβάρων ἐπικειμένων, τῶν κυριευόντων καταναγκασόντων καὶ κατεπειγῶν παραβαίνειν, οὐχ ὑπέκυον, ἀλλ' ἔλεγον· Ὁ ἔσωμεν τὴν ψῶν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίᾳ, ἐπεὶ ὁ νόμος τοῦτο οὐκ ἐπέτρεπεν. Ὅρα δὲ καὶ τοὺς πᾶσι τοὺς τρεῖς οὐ μόνον οὐδὲν βλαπτομένους ἀπὸ αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους ἀπ' αὐτῆς· νομένους· καὶ τὸν Δανιὴλ ὁμοίως. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; κακὸν ἔπαθε, καὶ ξένος, καὶ δοῦλος, καὶ δέσμιος νόμος; οὐχὶ διὰ τοῦτο μόνον εὐδοκίμει καὶ ἔλαμψε; Τί δὲ ἡ βάρβαρος ἐκεῖνη γυνή, καὶ ἐν πλούτῳ ὑπερηφανία καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ διατριβούσα, ἐντεῦ ἀπάνωτο; οὐχὶ πάντων ἦν ἀθλιωτέρα, ἐπειδὴ τοῦ εἰς δέον χρήσασθαι οὐκ ἠβέλῃσεν; Οὐκοῦν ταῦτα ἡμῖν ἀποδέδεικται σαφῶς, τίνα μὲν κακὰ, τίνα καλὰ, τίνα δὲ μέσα· καὶ ὅτι περὶ τῶν μέσων ὁ προφητῆς, οὐ τῶν ὄντως κακῶν, ἀλλὰ τῶν δοκοῦν*

^a In ms. εἰ legitur; sed Savil. in marg. εἴη posuit ex conjectura, quam secutus est Ducæus.

^b Ms. habet γινόμενον, ut supra. Mox legendum videtur τοῦτος ὁ πλοῦτος.

^c Savil. putat legendum περὶ τούτων.

^d In ms. βούλει deerat. Sed Savil. in marg. posuit conjectura, quam Ducæus in textu secutus est.

^e Παραβαθειῶν. In ms. legebatur παραβαίνόντων.

riandi (*Eccle. 3. 4*). Neque enim semper gaudere bonum est, sed aliquando etiam noxium; neque enim semper dolere bonum, sed aliquando etiam letale ac perniciosum. Atque hoc ipsum rursus indicans Paulus dicebat: « Quæ secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur » (2. *Cor. 7. 10*).

5. Vides hoc quoque medium atque indifferens esse? Igitur et contrarium ejus est medium, nimirum gaudere. Ideo non simpliciter gaudere jussit, sed in Domino gaudere (*Philip. 4. 4*). Sed satis jam sermonem hunc de rebus mediis enucleavimus, si quidem attentos nacti fuerimus auditores; restat ut ad ea progrediamur, quæ non sunt media, ad bona, quæ fieri mala non possunt, et ad mala, quæ numquam fieri possunt bona. Nam ea quidem quæ diximus modo hoc, modo illud fiunt, quemadmodum divitiæ modo malum sunt, cum ad aliena bona usurpanda insumuntur; modo bonum, cum in eleemosynam expenduntur, et alia hujusmodi secundum hanc regulam. Sunt autem nonnulla, quæ numquam fieri possunt mala: quæ vero sunt his contraria, semper mala sunt, nec unquam fieri bona possunt: cujusmodi sunt impietas, blasphemia, lascivia, crudelitas, inhumanitas, ingluviæ, et alia ejusmodi.

Tria genera rerum: bonæ, malæ, mediæ. — Non dico malum hominem numquam fieri posse bonum, neque bonum fieri malum haud unquam posse: sed res ipsas fieri tales non posse. Enimvero hæc in suo manentis ordine, aliæ bonæ sunt, aliæ malæ: homo vero, quando illa quidem elegerit, bonus, quando vero contraria, malus erit. Igitur tres sunt isti rerum ordines: bona quidem numquam fieri possunt mala, cujusmodi sunt temperantia, eleemosyna, et similia: mala vero numquam fieri possunt bona, ut lascivia, inhumanitas et crudelitas: quædam autem aliquando hoc, aliquando illud fiunt pro ratione animi et affectu eorum, qui eis utuntur. Divitiæ nonnumquam ad aliena bona invadenda inserviunt, nonnumquam ad eleemosynam impertiendam: verum id fit ex animo et affectu ejus, qui eis utitur. Paupertas nonnumquam ad blasphemiam, nonnumquam ad benedictionem ac philosophiam inservit. Quia igitur insipientiores non pauci (jam enim ad solutionem veniendum est) non solum mala, quæ numquam bona fieri possunt, sed etiam ex iis quæ media sunt, nonnulla vocant mala, ut paupertatem, captivitatem, servitatem, quæ non inter mala, sed inter media esse numeranda demonstravimus: multi vero, ut ante dixi, hæc appellant mala quæ mala non sunt: de isis loquitur propheta, quæ secundum vulgi existimationem mala vocantur, non revera sunt mala: de captivitate, de servitute, de fame et aliis ejusmodi. Quod enim hæc non modo mala non sint, sed etiam ad mala depellenda sint usi, primum in medium prolata fame doceamus, quæ tremenda omnibus ac terribilis videtur esse. Hæc igitur, quo pacto mala non sit, et ad philosophandum instruere. Cum populus Hebræorum ad eam improbitatem devenisset, tum magnus Elias,

et celo dignus, cum vellet socordiae morbum auferre, eumque corrigere, adjecit dicens: *Vivit Dominus, cui adstisti coram eo, si erit pluvia, nisi per os meum* (3. *Reg. 17. 1*): et qui melotem solam possidebat, caelum clausit, tanta apud Deum gratia valuit. Vides paupertatem malum non esse? Non enim tanta gratia valuisset mortalium cunctorum pauperrimus, ut cum in terris versaretur, tantam virtutem uno solo verbo præ se ferret. Hoc ergo dicto famem immisit tamquam optimum pædagogum, et malorum quæ acciderant emendatorem: atque ut sit cum vehemens quædam febris corpus invasit, venæ ipsæ terræ exarescebant, torrentes deficiebant, et herbæ, et terræ viscera sterilia penitus deinceps erant. Neque vero mediocriter id populo fuit utile, cum repressus impetus fuerit, quo ad iniquitatem ferebatur, et castigatus modestior quo sit factus, et ad obtemperandum prophetæ mansuetior. Nam qui ad idola currebant, et dæmoniis filios suos mactabant, hi tot occisis sacerdotibus Baal, non indignati sunt, non indoluerunt, sed famis opera redditi meliores, tacentes ac metu correpti rem patienter tulerunt.

6. Vides non modo malum non esse famem, sed ad mala etiam tollenda prodesse, et ad sanandas ægritudines remedii locum obtinere? Quod si captivitatem ipsam etiam videre velis malum non esse, cogita quales ante captivitatem essent Judæi, et quales in captivitate, ut intelligas neque libertatem absolute bonum, neque captivitatem malum esse. Quando enim libertate fruebantur, et in patria sua degebant, ita se gerebant, ut singulis diebus adversus illos vociferarentur prophetæ, dum leges conculcarentur, adorarentur idola, et Dei mandata violarentur: postquam autem in alienam delati sunt terram, et in barbarorum regione versati, sic depressi sunt, ac meliores evaserunt, legemque servarunt, ut ex ipso psalmo colligi potest, quem operæ pretium est hodierno die in medium afferre, ut ex eo captivitatis fructum agnoscat. Quis ille porro psalmus est? *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum, dicentes: Cantate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal. 136. 1-4*). Vides ut ipsos depresserit captivitas. Nam ante illam quidem prophetas non ferebant, a quibus admonebantur, ut ne legem transgrederentur: post illam autem etiam instantibus barbaris, et dominis cogentibus atque urgentibus, ut eam transgrederentur, minime parebant, sed dicebant: Non cantabimus canticum Domini in terra aliena, quoniam id lex non permittebat. Vide autem et tres pueros, qui non solum a captivitate læsi non sunt, sed etiam ejus opera illustriores evaserunt; eodemque modo Daniele. Quid vero Joseph? quid mali passus est, cum et peregrinus, et servus, et captivus est factus? nonne hoc unum illi splendorem comparavit? Quid vero mulier illa barbara, quæ in opibus, superbia, et libertate degebat, inde lucrata est? non-

ne omnium fuit miserrima, postquam istis, ut oportebat, uti noluit? Hæc igitur evidenter a nobis sunt demonstrata, quænam sint mala, quænam bona, quænam media, et de mediis loqui prophetam, quæ re ipsa mala non sunt, sed vulgo mala videntur, de captivitate, servitute, abductione. Quam vero ob causam hæc dicta sint, operæ pretium fuerit nunc docere.

Prophetæ cur missi. — Benignus cum sit Deus, et ad miserandum promptus, ad castigandum ac puniendum cunctator et tardus, ne Judæos suppliciis mulctaret, prophetas misit, ut verbis eos terreret, neque rebus ipsis puniret: quod et erga Ninivitas præstitit. Nam et illic olim urbem se eversurum minatus est, non ut everteret, sed ut non everteret, quod utique contigit. Hoc nimirum et tunc agebat, prophetas mittebat, ac barbarorum incursiones, bella, captivitates, abductionem, et in aliena regione commorationem minabatur. Et quemadmodum pater indulgens, cui filius est libidinosus ac negligens, ad sanam mentem volens eum reducere, flagella requirit, funes minatur dicens: Vinciam, flagellis cadam, interficiam, sitque verbis terribilis, ut hac ratione juvenis improbitatem conpescat: ita nimirum Deus continue minabatur, cum eos injecto metu reddere meliores vellet. Hæc cernens diabolus, volensque emendationem, quæ consequeretur has minas, impedire, pseudopphetas immisit, et prophetis captivitatem, servitum, famemque minantibus, illi contraria, pacem, terræ fertilitatem, innumerorum bonorum copiam prædicebant. Idcirco exprobrantes illis prophetæ dicebant: *Pax, pax; et ubi est pax (Jer. 6. 14)?* Et sciunt omnes, qui sacrarum literarum sunt studiosi, cuncta evenisse, quæ prophetæ prædixerant adversus pseudopphetas, qui populi studium debilitabant ac frangebant. Quoniam igitur populum ita dissolutum corrumpebant, per prophetas ait Deus: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala (Isai. 45. 7).* Et quænam mala? Hæc quæ commemorata sunt, captivitatem, servitum et alia ejusmodi: non fornicationem et lasciviam, et avaritiam, neque aliud quidquam ejusmodi. Idcirco etiam quando alius propheta dixit, *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus (Amos 3. 6),* hanc dixit malitiam, famem, morbum, inflicta a Deo plagas: sic et Christus cum dicit, *Sufficit diei malitia sua (Matth. 6. 34),* sudores dicit, laborem, afflictionem.

7. Hoc igitur dicit propheta: Ne debiles ac remissos vos reddant pseudopphetæ; Deus enim vobis pacem largiri potest, et captivitati vos tradere: hoc est, *Faciens pacem, et creans mala.* Atque ut hoc verum esse intelligas, ipsas dictiones accuratius examinemus. Cum enim ante dixisset, *Ego sum qui feci lucem et tenebras,* tunc addidit, *Faciens pacem, et creans mala.* Duo contraria supra posuit, ac deinde duo contraria, ut intelligas eum non de fornicatione, sed de calamitatibus loqui. Quid enim est quod paci opponitur? Clarum est quod sit captivitas, non lascivia,

neque fornicatio, neque avaritia. Ut igitur experiri duo contraria posuit, sic nimirum et hoc loco: contraria vero paci res est non fornicatio, neque adultarium, neque lascivia, neque reliqua vitia; sed captivitas et servitus. Sed sicut erga elementa, sic erga res ipsas homines afficiuntur. Exempli causa: quæ admodum fecit lucem et tenebras, et multis esse jucunda lux videtur, tenebræ vero molestæ, ac nocte quidam tamquam malam accusant: sic nimirum et in rebus ipsis. At neque nox est accusanda, neque tenebræ, neque omnino servitus et captivitas. Quid enim quaeso, mali habent tenebræ? nonne sunt a laboribus relaxatio? nonne remissio curarum? nonne dolorum exterminatio? nonne virium accessio? Quod si tenebræ non fuissent et nox, quando luce potiti essemus? nonne corruptum fuisset atque interemptum hoc animal homo? Ut autem videntur quidem insipientibus tenebræ malum esse quiddam, tametsi non sunt, verum ad ipsam diem nobis sunt usui, et a opera, quæ in ipsa suscipimus, quiete recreatos reddunt aptiores: ita neque malum quid est captivitas, de qua disserebat propheta cum diceret, *Faciens pacem, et creans mala:* sed res utilior est iis qui ut oportet fuerint usi: temperantiores autem ac modestiores eo efficit, dum arrogantiam retundit.

Virtus non potest in servitum redigi. — Non enim in servitum redigi potest virtus, neque ab ullo superari, non a servitum, non a captivitate, non a paupertate, non ab ipsa morte, quæ omnium est potentissima. Ostendunt id omnes, qui hæc omnia superperi, et eorum opera clariores evaserunt. Qui enim Josepho servitus nocuit? (nihil enim vetat quominus eundem virum iterum in medium adducamus quid autem vincula? quid catenæ? quid calumnia quid insidiæ? quid in aliena regione commoratio? Quid Jobum læsit armentorum ac gregum interitus violenta et immatura mors liberorum, plaga corporis vermium fontes, dolor intolerabilis, in fimo sessio uxoris insidiæ, amicorum opprobria, famulorum convicia? Quid vero Lazaro nocuit, quod in vestibulo jaceret et canum linguis lingeretur? quid lædebat continua fames? quid divitis contemptus, vulnera intolerandus morbus? quid quod desertus ab omnibus esset qui juvare possent, quod ab iis, qui auxiliari possent, contemneretur? Quid Paulo nocuerunt illi malorum examina, carceres, abductiones, mortes submersiones ac reliquæ afflictiones, quas nemo poterit oratione numerando percensere? Hæc omnia considerantes, malitiam fugiamus, virtutem sectemur et oremus, ne in tentationem intremus: quod si quando inciderimus, ne ægre feramus, neve indignemur siquidem arma virtutis hæc sunt iis, qui ut oportet usi fuerint, et horum omnium opera celebritate nobis poterimus comparare, si vigilantes et attentum fuerimus, ac bonis perfrui sempiternis: quæ nobis uti nam contingant universis, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, ETC.

ἰεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων αὐτοῦ (fortassis αὐτοῦς) ἐλέγχει, ὡς ὅταν λέγη, Ἰδοὺ τὰς ὁδοὺς σου ἐν τῷ πολυανδρίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. »

Hæc de hujusmodi Commentariis, qui consulto prætermisisti sunt. Hæc autem homilia in locum Jeremiæ optimæ notæ est, suisque se indicis prodit esse Chrysostomi. Nam sub initium ait se nuper de Petri et Pauli controversia egisse, posteaque se beati Eustathii præconia sermone complexum esse, atque deinde S. Romani martyris laudes percurrisse : quæ indicatur hanc concionem secundum illas omnes habitam fuisse. In nulla porro earum anni nota vel minima comparet. Idque solum novimus, eas omnes Antiochiæ habitas fuisse. Agitur hic de illo versiculo Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Ex quibus verbis quidam occasionem captabant liberi tollendi arbitrii. Hos pro virili confutat S. doctor.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN LOCUM ILLUM PROPHETÆ JEREMIE, DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, NEQUE HOMO IBIT, ET DIRIGET GRESSUM SUUM (a) (Jer. 10. 23).

1. Hujus sensibilis publicæque viæ partes quædam planæ quidem sunt ac læves, quædam vero præruptæ atque asperæ ; sic et Scripturæ sacræ partes aliæ sunt ex se omnibus intellectu faciles, aliæ majorem diligentiam ac laborem requirunt. Ac nos quidem, cum per planitiem lævemque viam incedimus, necesse non est, ut admodum attentus simus : cum vero per asperam et angustam, quæque se ad ipsum montis cacumen extendat, et præcipitiis undique circumclusa sit, tum vigili mente nobis opus est, cum loci difficultas torpere non sinat. Quantumvis enim modice quis negligenter aspiciat, si solum pes prolabatur, totum corpus in præceps ruit, et si in vallem capite inclinato despexerit, tenebrosa correptus vertigine deturbatur. Sic et in Scriptura divina quædam faciles sunt ac planæ sententiæ, quas sine labore licet percurrere : quædam asperiores et præruptæ, quas non ita facile fuerit permeare. Propterea vigilas et attentos esse cunctos oportet, dum ejusmodi loca percurramus, ne in summum salutis discrimen veniamus. Ideo nos interdum in facillioribus vos exercemus, nonnumquam ad difficiliora deducimus, ut et laborem levemus, et negligentiam excutiamus. Ut enim qui semper facilitatem experiuntur, remissiores fiunt : ita

qui perpetuo ad asperiora pertrahuntur, animum labore defatigati despondent. Quocirca mixtum esse oportet doctrinæ genus, et nunc quidem hoc, nunc autem illud tractare, ut neque mens ultra modum relaxetur, neque rursus plus quam par est intenta frangatur, et laboribus defatigata deficiat. Propterea nuper cum de Petro et Paulo disseruissemus (Tomo III, col. 371 sqq.), et de exorta inter ipsos Antiochiæ controversia, pugnamque illam, quæ inter eos esse videbatur, pace quavis utiliore vobis ostendissemus, cumque ad præruptam et asperam vos illam viam deduxissemus : quoniam defatigatos vidimus, sequenti die ad aliud argumentum vos traduximus, dum beati Eustathii præconia narravimus, et post illum generosi martyris Romani laudes percurramus (a), cum illustrius nobis factum est theatrum, amplior applausus, ac major strepitus acclamantium. Ut enim si quis ubi defessus fuerit, deinde in pratum ingrediatur, gaudet, ac delectatur, dum nihil asperum, nihil molestum intuetur, sed recreationem, voluptatem, ac delicias multas : sic et vos tum temporis affecti eratis, dum post labores illos ac difficultates concionis illius, tamquam in pratum quoddam in martyrum laudes ingressi, multa cum tranquillitate illis vos deliciis explevistis. Non enim tum erant pre-

(a) Collata cum Cod. Reg. 2343, et cum Colbertinis 1050 et 3715. In titulo post has voces, *gressum suum*, hæc addit scribitur, et *diriget viam ejus*.

(a) Panegyrici de S. Eustathio et de S. Romano sermones Tomo II vide.

hensiones ac mutui nexus, neque luctæ ac declinationes (a), sed, nemine oblucente, sola expedita, soluta et libera oratio decertabat. Idcirco autem et illustrior erat, et sacris conventibus aptior, majoremque laudem reportabat. Cum enim ea, quæ dicuntur, cum facilitate mens auditorum assequitur, multa voluptate perfusa, ad acclamationem et laudem oratoris excitatur. Quando igitur abunde vos his diebus recreavimus, neque molestum aut grave quidquam vestræ objecimus caritati, age rursus hodie vos ad priorem exercitationem traducamus, et ad illa Scripturæ difficilia loca, quæ multa indigent animadversione, transferamus, non ut labore vos affligamus, sed ut exerceamus, quo possitis hæc etiam loca cum securitate percurrere. Ut ergo tum temporis initio quidem pugna quædam esse ac contentio videbatur apostolorum, postquam autem scopulos illos conscendimus, sursum deinde Spiritus fructum aspeximus, caritatem, gaudium, pacem (*Gal. 5. 22*), et neque inanis, neque supervacaneus fuit labor noster, sed in lætitiâ desit: sic et hodie vestrarum precum subsidio fretus futurum confido, ut, si patienter et multa cum tolerantia propositum nobis iter conficiamus, atque ad ipsum cacumen ascendere possimus, illic omnia plana, lævia, pronaque reperiamus. Quid igitur jam nobis est propositum? Quod hodie ex propheta lectum est: *Domine, non est in homine via ejus, neque ibit homo, et diriget gressum suum (Jer. 10. 23)*. Quæstio quidem hæc est: vos vero, ut studium tunc adhibuistis, ita nunc diligenter attendite: neque enim illa minor est hæc quæstio, sed majorem curam requirit. Quid ita? Quoniam illa quidem Petri et Pauli, quæ videbatur esse controversia, nec tamen erat, non ita multis nota erat, unde nec illam ignorantiam verisimile fuit multum invecuram detrimentum: hæc autem sententia circumfertur ubique, in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis: et quocumque te contuleris multos audies, qui hæc dicunt: Scriptum est, *Non est in homine via ejus*: neque solum hanc sententiam didicerunt, sed alias etiam similes huic annectunt, *Non est volentis, neque currentis (Rom. 9. 16)*; et post illud rursus, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam (Psal. 126. 1)*: id porro faciunt, quod ex Scriptura divina depromptum negligentiae suæ velamen obtendant, et salutem spemque nostram his verbis conentur infringere. Nihil enim aliud per hæc volunt efficere, nisi, in potestate nostra nihil solum esse. Actum est de rebus nostris: frustra regni cælorum promissio, frustra minæ gehennæ, frustra leges, pœnæ, supplicia, et consilia.

2. *Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum.* — Quid enim attinet alicui consuleri, cum nihil in ejus situm sit potestate? aut quid opus est ei promittere, qui omni sit rerum gerendarum facultate privatus? Neque is qui recte se gesserit, dignus est laude, neque qui deliquerit, pœnæ

(a) Alludit hic Chrysostomus ad ludos publicos, quibus admodum addicti erant Antiocheni.

obnoxius ac supplicio, nisi arbitrii nostri fuerint quæ sunt agenda. Quod si fuerit hoc hominibus persuasum, nemo jam amplius virtutem amplectetur, nemo a vitio declinabit. Nam si, dum singulis diebus personant aures hominum vocibus nostris de gehennæ, dum verba facimus de regno cælorum, dum intolerabiles pœnas et præmia, quæ humanum excedunt intellectum, proponimus, dum consulimus, dum cohortamur, dum omnem orationem admovemus, ægre tamen adducuntur quidam, ut sudores pro virtute suscipiant, ægre a peccatorum voluptatibus avocantur: si hanc etiam sacram abrupteris ancoram, nonne integra navis submergetur, et omnes penitus fluctibus absorpti peribunt, multaque quotidie fient naufragia? Nihil enim plane, nihil ita contendit diabolus, ut animæ humanæ persuadere, neque in peccatis eam supplicii obnoxiam, neque laudibus et coronis esse dignam in recte factis, ut et studiosorum manus dissolvat, et animi alacritatem restinguat, et eorum qui animum despondent incuriam foveat, ac negligentiam augeat.

Libertas actionum humanarum. — Quocirca diligenter iis, quæ dicuntur, attendendum est. Præcipitium est utrinque ac fovea locus iste, nisi caute legatur. Quid enim dicemus? an prophetam esse mentitum? At periculosum est? non enim mentitur propheta, utpote qui Dei voces proloquatur. Non ergo mentitus est propheta? proinde non sunt in nostra potestate, quæ agere debemus? Imo et in nostra potestate sita sunt quæ agere debemus, et propheta mentitus non est: et horum utrumque probabimus, si attentas aures præbueritis. Propterea namque præcipitium utrinque objectum ostendi, ut vigiles et attentis propositum nobis iter conficiamus. Non enim hunc locum tantum excutiemus, *Non est in homine via ejus*; sed et contextus omnem seriem, et pro quibus dicta sint illa, a quo, ad quem, quam ob causam, quando, et quomodo. Non enim dicere sufficit aliquid in Scriptura scriptum reperiri, neque temere avulsa ac discerpta divinitus inspiratæ Scripturæ membra nuda et a reliquo textu serieque sermonis sejuncta sumere, ac nimia licentia confidentiaque ipsis illudere. Sic enim prava dogmata multa in nostram hanc ætatem invecuta sunt, dum negligentioribus persuasit diabolus, ut oblique distorta testimonia Scripturæ proferrent, vel additis subtractisque nonnullis tenebras veritati offunderent. Non ergo sufficit dicere, scriptum esse in Scriptura, sed totam seriem legi oportet: quandoquidem si continuitatem et cognationem, quæ inter se connexa sunt, interrumpere vellemus, ita multa prava dogmata orientur. Enimvero in Scriptura scriptum est: *Non est Deus (Psal. 15. 1)*; et, *Avertit faciem suam, ne videant in finem*: et, *Deus non requirit (Psal. 10, secundum Hebr. v. 11. 13)*. Num igitur, dic, quæso, non est Deus? neque respicit ea quæ in terris fiunt? quis hoc ausit dicere vel audire? Scriptum tamen est in Scriptura: sed discite, quo pacto sit scriptum. *Dixit insipiens, inquit, in corde suo, Non est Deus.* Non Scripturæ suffragium est et

τὸν ὁ λόγος ἠγωνίζετο, ἀπολελυμένος καὶ ἐλεύθερος ὢν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ λαμπρότερος ἦν καὶ πανηγυρικώτερος, καὶ πλείονων ἀπέλαυνεν ἐπαίνων. Ἡ γὰρ διάνοια τῶν ἀκρατῶν, ὅταν μετ' εὐκολίας τοῖς λεγομένοις παρακολουθῆ, πολλῆς ἀνάσεως ἀπολαύουσα, προθυμότερον πρὸς τὸν ἔπαινον τοῦ λέγοντος ἡγεύεται. Ἐπεὶ οὖν ἰκανῶς ὑμᾶς ἀνεκτιθάμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, οὐδὲν ἐπίπονον καὶ τραχὺ πρὸς τὴν ὑμετέραν κινήσαντες ἀγάπην, φέρε δὴ τήμερον ὑμᾶς πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀγάγωμεν γυμνασίαν. [159] πρὸς τὰ ἐπιπονύτερα τῶν Γραφῶν καὶ πολλῆς δέουσα συνέσεως χειραγωγούντες ὑμᾶς, οὐχ ἵνα συντηρωμεν τῷ καμᾶτι, ἀλλ' ἵνα γυμνάσωμεν εἰς τὴ δύναμιν καὶ ταῦτα μετὰ ἀσφαλείας διαβαίνειν τὰ χωρία. Ὡσπερ οὖν τότε παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐδόκει μάχη τίς εἶναι καὶ φιλονεικία τῶν ἀποστόλων, ἐπειδὴ δὲ ἀνέβημεν τοὺς σκοπέλους ἐκείνους, εἶδομεν ἕνω λοιπὸν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπην, γαλήνην, εἰρήνην, καὶ οὐ μάταιος ἡμῖν οὐδὲ περιττὸς ὁ πόνος ἐγένετο, ἀλλ' εἰς εὐφροσύνην κατέληξεν· οὕτω καὶ σήμερον προσδοκῶ ταῖς εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις, ἂν μετὰ καρτερίας καὶ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν προκειμένην ἡμῖν διανύσωμεν ὁδὸν, καὶ ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτὴν ἀναβῆναι δυνηθῶμεν, ἰσόπεδα καὶ λεία καὶ ὕψια πάντα εὐρήσειν ἐκεῖ. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν νῦν; Τὸ παρὰ τοῦ προφήτου σήμερον ἐναγυροσθέν· Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ μὲν ζήτημα τοῦτο· ὑμεῖς δὲ, ὡσπερ τότε παρέσχετε τὴν σπουδὴν, καὶ νῦν συντελεῖτε ἑαυτοὺς· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἕλαττον ἐκείνω τὸ ζήτημα, ἀλλὰ καὶ πλείονος δαίται φροντίδος. Τί δῆποτε; Ὅτι ἡ μὲν Παύλου καὶ Πέτρου δοκοῦσα μὲν εἶναι διαφορά, οὐκ οὕσα δὲ, οὐ πολλοῖς γινώσκουσιν, ὅθεν οὐδὲ πολλὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὴν βλάβην· αὕτη δὲ ἡ βῆσις πανταχοῦ περιφέρεται, ἐν οἰκίαις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν γῆ καὶ θαλάττῃ καὶ νήσοις· καὶ ὅπου περ ἀν ἀπέλθῃς, ἀκούσῃ ταῦτα λεγόντων πολλῶν· Γέγραπται, Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Οὗ ταύτην δὲ μὲν μελετήκασι τὴν ῥῆσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πρὸς ταύτην συνείρουσι· τοιαύτας, ὅτι Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος· καὶ μετ' ἐκεῖνο πάλιν, Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοίλισαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι, τῆς οικείας βῆθυσιας προκαλύματα· β' θέας Γραφᾶς προβαλλόμενοι, καὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ τούτων διορύττειν ἐπιχειροῦντες τῶν ῥημάτων. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον κατασκευάζαι βούλονται διὰ τούτων, ἀλλ' ἡ ὅτι οὐδενὸς ἔσμεν κύριοι. Πάντα οἰχεται τὰ καθ' ἡμᾶς· εἰκὴ βασιλείας ὑπόσχεσις, εἰκὴ γεέννης ἀπειλή, εἰκὴ νόμοι καὶ τιμωρίαί καὶ κολάσεις καὶ συμβουλαί.

β'. Τί γὰρ ἂν τις παραινέσειε τῷ μηδενὸς ὄντι κυρίῳ; τί δὲ ἂν τις ὑπόσχοιτο τῷ πάσῃ ἐξουσίας ἀπεστερημένῳ; Ὅτε ὁ κατορθώσας ξενίῳ; ἔστιν ἐπαίνου, οὐτε ἰεμαρτῶν ὑπεύθυνος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀνὰ ἐφ' ἡμῖν ἦ τὰ πρακτέα. Εἰ δὲ τοῦτο πεισθεῖεν ἄθροιστοι, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν οὐκ ἀρετῆς ἀνθέξεται, ὡς κακίαν φεύξεται· Εἰ γὰρ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν περὶ γεέννης ἐνηχούντων ἡμῶν, περὶ βασιλείας δια-

λεγομένων, καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἀφορήτους καὶ τὰ ἐπαύλα τὰ ὑπερβαίνοντα διάνοιαν ἀνθρωπίνην προτιθέντων, [160] συμβουλευόντων, παρακαλούντων, πάντα κινούντων λόγον, μόλις τινὲς ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρώτας, μόλις ἀφίστανται τῆς ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡθονῆς· ἂν καὶ ταύτην ἐκκόψῃς τὴν ἀγκυραν τὴν ἱερὰν, οὐχ ὀλόκληρον βαπτισθῆσεται τὸ σκάφος, καὶ πάντες οἰχθῶσονται γενόμενοι τέλει ὑποδρύχοι, καὶ πολλὰ ἔσται καθ' ἡμέραν τὰ ναυάγια; Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἐσπούδακεν ὁ διάβολος, ὡς τοῦτο πείσαι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὅτι οὔτε ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐστὶν ὑπεύθυνος κολάσεως, οὔτε ἐν τοῖς κατορθώμασιν ἐπείνων ἄξιος καὶ στεφάνων, ἵνα καὶ τῶν σπουδαίων ἐκλύσῃ τὰς χεῖρας, καὶ σβέσῃ τὴν προθυμίαν, καὶ τῶν ἀναπεπτωκότων ἐπιτείνῃ τὴν ὀλιγωρίαν, καὶ αὐξήσῃ τὴν βῆθυσιαν.

Διὸ χρὴ προσέχειν μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις. Κρημνὸς ἐκατέρωθεν ἐστὶ καὶ βόθρος, ἂν μὴ νηφόντως ἀναγνῶμεν τὸ ῥητόν. Τί γὰρ εἰπωμεν; ὅτι ἐψεύστο ὁ προφήτης; Ἄλλ' ἐπικίνδυνον· προφήτης γὰρ οὐ ψεύδεται· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ φθέγγεται ῥήματα. Ἄλλ' οὐκ ἐψεύσατο ὁ προφήτης; οὐκοῦν οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα; Ἄλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα, καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐψεύσατο· καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα παραστήσομεν, ἂν προσέχητε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκατέρωθεν ἔδειξα τὸν κρημνὸν, ἵνα νηφόντες διανύσωμεν τὴν προκειμένην ἡμῖν ὁδὸν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐξετάσωμεν, τὸ, Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἄπασαν, καὶ ὑπὲρ τίνων εἰρηται, καὶ παρὰ τίνος, καὶ πρὸς τίνα, καὶ διὰ τί, καὶ πότε, καὶ πῶς. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ λέγειν, ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς γέγραπται, οὐδὲ ἀπλῶς παρασπῶντας ῥήματα καὶ σπαράσσοντας τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, ἔρημα καὶ γυμνά τῆς οικείας αὐτῶν συναφείας λαθόντας, ἐπ' ἐξουσίας καὶ ἀδείας ἐπηρέαζεν αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ πολλὰ δόγματα διεσφραγμένα εἰς τὸν βίον εἰσενήνεκται τὸν ἡμέτερον, τοῦ διαδόλου πειθοντος τοὺς βῆθυσίους διεστραμμένως ἠ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα, ἢ προστιθέντας, ἢ ὑφαίρουντας ἐπιζοφοῦν τὴν ἀλήθειαν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀναγνῶναι πᾶσαν· ἐπεὶ εἰ μέλοιμεν διακόπειν τὴν πρὸς ἄλληλα συνείχαν αὐτῶν καὶ συγγένειαν, πολλὰ οὕτω τεχθήσεται πονηρὰ δόγματα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ὅτι Οὐκ ἐστὶ θεός, καὶ ὅτι Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος, καὶ ὅτι Οὐκ ἐκζητήσῃς ὁ θεός. Τί οὖν; εἰπέ μοι· οὐκ ἐστὶ θεός; Οὐδὲ ἐφορᾷ τὰ κατὰ γῆν πράγματα; Καὶ τίς τοῦτο ἀνάγκη οἰεῖται, ἢ ἀκούσαι; Κάιτοι γε ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται· ἀλλὰ μάθε πῶς γέγραπται. Εἶπε, φησὶν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐστὶ θεός. Οὐ τῆς Γραφῆς ἐστὶν ἡ γνώμη καὶ ἡ ψήφος, ἀλλὰ τῆς τοῦ ἀφρονοῦ διανοίας· οὐ τὰ ἑαυτῆς εἶπεν ἡ Γραφή, [161] ἀλλὰ τὰ ἑτέρου ἀπήγγειλε. Καὶ πάλιν· Ἔως τίνος παρῶξεν ὁ ἀσεθῆς τὸν θεόν; Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐκζητήσῃ. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος.

^a ΑἰΜ ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ταύτης συνείρουσι.

^b Ἦμας προκαλύματα. Sed Savil. Morel. et omnes mss. προκαλύματα.

^c Savil. οὐ κακίαν φεύξεται. Sed κακίαν melius.

^d Duo mss. διεσταλμένως, et sic etiam habet Savil. in marg. Διεσταλμένως ἀπαγγέλλειν esset distinguere vel etiam distorquere.

Καί ἐνταῦθα πάλιν ἀσεβοῦς ἀνθρώπου καὶ διεφθαρμένου κρίσιν καὶ ψῆφον ἐκτίθεται. Οὕτω καὶ ἰατροῖς ἔθος ἐστὶ, τοῖς ὑγίαινοσιν διαλεγομένοις τὰ τῶν παραπαιόντων καὶ ἐξεστηκότων ἀμαρτήματα λέγειν, ἵνα τούτους ἀσφαλεστέρους ἐργάζωνται. Ἐπεὶ οὖν ὑγεία μὲν ψυχῆς εὐσεβεία, νόσος δὲ ἐσχάτη καὶ ἀρρώστια τὸ τὸν Θεὸν μὴ εἰδέναι, λέγει τὰ ῥήματα τῶν ἀσεβούντων, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα φυλαξώμεθα. Λέγει τί εἶπεν ὁ ἄφρων, ἵνα σὺ γένη φρόνιμος, καὶ μὴ δέξῃ τὸ ῥῆμα· λέγει τί εἶπεν ὁ ἀσεβής, ἵνα σὺ φύγῃς τὴν ἀσθένειαν. Οὐ μόνον δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐκκόπτειν οὐ χρεῖ, ἀλλὰ καὶ ὑγιῆ προφέρειν αὐτὰ, καὶ μηδὲν προστιθέναι.

Πολλοὶ γοῦν καὶ ἑτέρα τινὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν περιφέρουσι, διεστραμμένως ἀναγγέλλοντες. Γέγραπται γὰρ, φησὶν, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον· οὐδαμοῦ δὲ τοῦτο οὕτως ἐστὶ γεγραμμένον· ἀλλὰ πῶς εἰρηται, σκόπησον· Λέγω δὲ τοὺς ἀγάμους^α καὶ ταῖς χήρας, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ· εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦνται, γαμεῖτωσαν· κρεῖσσον γάρ ἐστὶ γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. Οὐκ ἐστὶν οὖν ταῦτον, φησὶ, τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον; Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ ταῦτον ἦν τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον, οὐκ ἐχρῆν ἀφέντας αὐτούς τὴν ὑγιῆ τῆς Γραφῆς ἀπαγγέλλαν, διαστρέφειν, καὶ οἰκείους ῥήμασι προφerein τὰ τῆς Γραφῆς νόηματα· νυνὶ δὲ καὶ πολὺ τὸ μέσον εὐρήσομεν. Ἄν μὲν γὰρ ἀπλῶς εἴπη, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον, πᾶσιν ἔδωκας ἐξουσίαν τοῖς παρθενεύειν προσηρημένοις, ἥνικα ἂν ὑπὸ ἐπιθυμίας ὀχληθεῖν, τὰς πρὸς τὸν Θεὸν διαλύσαι συνθήκας, καὶ πρὸς τὸν γάμον αὐτομολῆσαι, καὶ τῆς προτέρας ὑποσχέσεως ἐπιλαθέσθαι.

γ. Εἰ δὲ μάθοις, τίσιν ὁ Παῦλος διαλέγεται, ὅτι οὐχ ἅπασιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοῖς οὐδέπω γεγεννημένοις ἐν ὑποσχέσει^β, δυνήση ταύτην τὴν ἐπιβλαβῆ καὶ ὀλέθριον ἀνελεῖν ἐξουσίαν. Λέγω γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, οὐ ταῖς ὑποσχόμεναις χηρεῖαν, ἀλλὰ ταῖς μῆτε τοῦτο, μῆτε ἐκεῖνο μηδέπω ψηφισαμένας, ἀλλ' ἐν μεταίτητι τινὶ τῆς γνώμης ἑκατέρας οὐσαι·^γ. Οἷον· ἀπέβαλέ τις ἄνδρα, φησὶν· οὐπω κέκρικε παρ' ἑαυτῆ, οὔτε ἐκώρυσεν, εἴτε χηρεῖαν ἔλεσθαι δεῖ, εἴτε δεύτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον· ταύτην παραινώ, φησὶν, ὅτι καλὸν τὸ οὕτως εἶναι· εἰ δὲ μὴ δύναται φερεῖν τὸ φορτίον, γαμεῖτω· τὰς μέντοι ἐπιβαλλόμενας ἦδη καὶ ἀπογραφάμενας εἰς τὴν τῆς χηρεῖας ὑπομονήν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν θεμένας συνθήκας, οὐ φησὶ λοιπὸν εἶναι κυρίας τοῦ πρὸς δεύτερον γάμον ἐπανελθεῖν. Διὰ τοῦτο Τιμοθέω γράφων περὶ αὐτῶν, οὕτω πως φησὶ· Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. Ὅταν γὰρ καταστρηνιδῶσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσιν [162] κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. Ὁρᾷς πῶς αὐτὰ; ἐνταῦθα κολάζει καὶ τιμωρεῖται, καὶ φησιν ὑπευθύνους εἶναι δίχη, καὶ κρίματι, ὅτι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν συνθήκας ἠθέτησαν δ', καὶ τὴν ὑπόσχεσιν διεφύσαντο; Ὅσπερ ἐκ τούτου ὄηλον, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ῥῆθον οὐ πρὸς τὰς ὑποσχόμενας εἰρηται. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ χρεῖ προφέρειν, ἀλλ' εἰδέναι καὶ τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ διαλέγονται αἱ Γραφαί.

^α Unus ταῖς ἀγάμοις. Sed alii omnes τοῖς ἀγάμοις, aliquae ita legitur in Novo Testamento Graeco.

^β Unus ἐν ὑποσχέσει.

^γ Savil. ἑκατέρας οὐσαι, perperam, ut ipse quoque supercavit, in margineque οὐσαι corrigendum esse notat.

^δ Unus cod. συνθήκας ἐπάτησαν. Infra unus διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὰ. Paulo post quidam πάλιν ἕτερον περιφέρουσι ῥῆμα, et ibidem αὐτοῦ τὴν συνθήκην. Ἄλλ' ἕτερον οὐκ ἐν τῇ γραφῇ κείμενον, ibidemque τοιαῦτα κηρυγία.

Πάλιν ἕτερον περιφέρουσι ῥῆσιν, οὐχὶ διαστρέφοντες αὐτῆς τὴν συνθήκην, ἀλλ' ἕτερον οὐκ ἐγγεγραμμένον προστιθέντες. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου κηρυγία, ἢ πλεονασμῷ, ἢ ὑπαίρεσει, ἢ διαστροφῇ, ἢ μεταβολῇ τῶν κειμένων τὰ ὀλέθρια εἰσαγεῖν δόγματα. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ τὸ ῥῆμα; Ἐμὸν ἐστὶ, φησὶ, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον· καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτὰ^ε. Τοῦτου τὸ μὲν εἰρηται, τὸ δὲ οὐκ εἰρηται, ἀλλ' ἐξωθέν ποθεν προσέβριπται. Τὸ μὲν γὰρ, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, εἶπεν ὁ προφήτης· τὸ δὲ, ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτὰ^ε, οὐκέτι πρόσκειται, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πολλῶν ἀμαθίας περιφέρεται. Τίς δὲ καὶ ἐκ τούτου γίνεται βλάβη; Πολλοὶ μισροὶ καὶ γόητες καὶ ἀκόλαστοι, καὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον τοῦτον ὄρᾳν ἄξιοι, οὔτε ζῆν, οὔτε ἀναπεινῆν, πολλῆς ἀπολαύουσιν εὐπορίας, ἀνατρέποντες πάντα, οἰκίας χηρῶν ἀρπάζοντες, ὄρφανούς λυμαινόμενοι, τῶν καταβεστέων ἐπαίρουσιν. Βουλόμενος τοίνυν ὁ διάβολος πείσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πᾶς πλοῦτος ἀνωθέν ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, ἵν' ἐκ τούτου πολλὴν βλασφημίαν προστριψῆται τῷ Δεσπότη, ῥῆσιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν τὴν λέγουσαν, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, ἕτερον τὴν οὐκ οὖσαν ἐν τῇ Γραφῇ προσέθηκε λέγων· Καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτὰ. Ὁ δὲ προφήτης Ἄγγαλος οὐχ οὔτω φησὶν· ἀλλ' ἠνίκα ἐπανῆλθον ἐκ τῆς βαρβάρου γῆς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν ναὸν ἐμελλον ἀνίστασθαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀγειν εὐπρέπειαν, ἐπειδὴ διηπόρουν, πολεμίαν περιεστῶτων, πενίας οὕσης πολλῆς, οὐδεμιᾶς οὐδαμῶθεν εὐπορίας φαινομένης, βουλομένοις εἰς χρηστὰς ἀγαγεῖν αὐτούς ἐλπίδας καὶ πείσαι θαρρῆν περὶ τοῦ τέλους^ε, φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ἐστὶ ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ προκειμένον; Ὅτι οὐ δεῖ ἀπλῶς τὰς τῶν Γραφῶν ῥήσεις παραφέρειν^ε, οὐδὲ ἐκκόπτοντας τῆς ἀκολουθίας, οὐδὲ τῆς συγγενείας ἀποσπῶντας, οὐδὲ ἔρημα καὶ γυμνά τὰ ῥήματα τῆς τῶν ἐπομένων ἢ προλαβόντων βοήθειας λαμβάνοντας συκοφαντεῖν ἀπλῶς καὶ ἐπηρεάζειν. [163] Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν δικαστηρίῳ μὲν περὶ βιωτικῶν δικαζομένων ἰ πραγμάτων, ἅπαντα εἰς μέσον προτιθέναι τὰ δικαιώματα, καὶ τόπους καὶ καιροὺς καὶ αἰτίας καὶ πρώτῳ πα καὶ μυχία παράγειν ἕτερα, περὶ δὲ ζωτικῆς αἰωνίου προκειμένων ἡμῖν ἁγώνων, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραφέρειν; Καὶ νόμον γὰρ οὐδεὶς ἀναγνώσεται βασιλικὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλ' ἂν μὴ τὸν χρόνον εἴπη, καὶ τὸν θέντο ἐπιδείξῃ, καὶ ὑγιῆ καὶ ὀλόκληρον αὐτὸν παράσχηται, κολάζεται καὶ δίχην δίδωσι τὴν ἐσχάτην· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνθρώπων νόμον, ἀλλὰ τὸν ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐνεχθέντα ἀναγινώσκοντες, τοσαύτην ῥαθυμίᾳ χρησόμεθα, ὡς μέλη καὶ μέρη παρασπᾶν; Καὶ ποῖα ταῦτα ἀπολογίας ἔξια καὶ συγγνώμης; Τάχα πέρι τοῦ μέτρου ἐξέτεινα τὸν λόγον, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα τῆς πονηρᾶς ὑμᾶς ἀπαγάγω συνθηλας. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἕως ἂν τὸ τέλος εὐρωμεν· διὰ γὰρ

^ε Duo mss hic et infra δώσω αὐτό.

^ε Alii δώσω αὐτὰ. Ibid. Savil. οὐκέτι προσέθηκεν, sed i marg. πρόσκειται notat. Ibid. Savil. in marg. et duo mss ἀμαθίας προφέρεται.

^ε A'ii ὑπὲρ τοῦ τέλους.

^ε Savil. in marg. παρασπᾶν.

^ε Unus habet δικαζομένους.

sententia, sed animi insipientis : non dixit quæ sua sunt Scriptura, sed quæ sunt alterius denuntiavit. Et rursus : *Usquequo irritavit impius Deum? Dixit enim in corde suo, Non requiret. Avertit faciem suam, ne videat in finem (Psal. 10. 13 et 11)*. Et hic rursus hominis impii ac scelesti iudicium et sententiam proponit. Ita quoque medici facere solent, insanorum et amentium peccata sanis ac valentibus narrant, ut cautiores istos reddant. Cum igitur sanitas animæ sit pætas, morbus autem et infirmitas summa Deum minime nosse, impiorum verba commemorat, non ut ea temere audiamus, sed ut ab iis absteineamus. Quid insipiens dixerit, narrat, ut tu sapiens fias, et dictum ejus minime probes : quid impius dixerit, narrat, ut tu impietatem fugias. Neque vero solum a contextu serieque sermonis avellenda loca non sunt, sed etiam sana et integra sunt proferenda, nihilque addendum.

Abusus loci Pauli ex Epist. ad Corinth. 1. — Multi certe quædam etiam alia circumferunt ex Scripturis, quæ depravate allegant. Scriptum est enim, inquit : Si uraris, uxorem ducito : nusquam tamen hoc ita scriptum est ; sed quo pacto sit scriptum considera : *Dico autem non nuptiis et viduis, bonum illis est, si nubant, sicut et ego : quod si non se continent, nubant ; melius enim est nubere quam uri (1. Cor. 7. 8. 9)*. Annon igitur idem est, inquit, Si uraris, uxorem ducito? Eumvero licet idem esset, non oportebat tamen, omissa recta Scripturæ allegatione, eam pervertere, suisque verbis Scripturæ sensa proferre : jam vero multum offendimus inesse discrimen. Si enim absolute dixeris, Si uraris, uxorem ducito, cunctis qui virginitatem servare ultro statuerunt potestatem facis, cum primum libido illis negotium facesset, iniuncta cum Deo pacta violandi, atque ad nuptias transfugæ more transeundi, ac promissi prioris obliviscendi.

3. Quod si intelligas, quos alloquatur Paulus, hoc est, non omnes passim, verum eos, qui nondum promissione se obstrinxerint, poteris noxiam hanc ac perniciosam tollere facultatem. *Dico enim, inquit, non nuptiis et viduis*, non iis quæ viduitatem promiserunt sed iis quæ neque hoc, neque illud decreverunt : sed tamquam in medio quodam interstitio consilii utriusque versantur. Exempli causa : mulier quæpiam virum suum amisit, nequedum apud se statuit, neque decrevit, an a se oporteat eligi viduitatem, an vero alterum maritum induci : hanc ego admoneo, inquit, bonum esse ut ita permaneat : quod si onus ferre non possit, nubat : eas vero quæ jam aggressæ sunt, et in eorum album sunt relatæ, quæ viduitatem tolerant, et cum Deo pactum inierunt, non jam vult ad alterum poste matrimonium reverti. Propterea de illis ad Timotheum scribens sic ait : *Adolescentiores autem vitæ castas debent habere damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (1. Tim. 5. 11. 12)*. Vides ut eas hic castiget ac puniat, et obnoxias pœnæ ac iudicio esse dicat, quod iniuncta cum Deo pacta violaverint¹, et

promissis non steterint? Itaque ex hoc loco manifestum est, dictum illud non ad eas quæ promiserant esse directum : idcirco non esse illud temerè proferendum, sed noscendas esse personas, quas Scripturæ verbis illis alloquuntur.

Abusus alterius loci Scripturæ.—Rursus alium locum circumferunt, cujus non illi quidem structuram pervertunt, sed aliud illi, quod in Scriptura non reperitur, adjiciunt. Talis enim est diaboli malitia, ut vel additione, vel subtractione, vel depravatione, aut imputatione contextus perniciosam dogmata introducat. Quis ille porro locus est? *Meum est, inquit, argentum, et meum aurum (Agg. 2. 9)* ; et cui voluero dabo illud. Hujus loci pars quidem est ita dicta, pars vero dicta non est, sed alicunde adjecta. Nam illud quidem, *Meum est argentum, et meum est aurum*, dixit propheta : illud autem, Cui voluero dabo illud, non item sequitur in Scriptura, sed ex inscitia vulgi natum circumfertur. Quodnam porro inde exoritur detrimentum? Multi scelerati, et præstigiatores, atque intemperantes, qui ne digni quidem sunt, qui solis hujus conspectu fruantur, aut vivant, aut hujus cæli spiritum ducant, multis opibus abundant, dum omnia subvertunt, viduarum domos diripiunt, orphanos spoliant, adversarios inferiores efferuntur. Volens ergo diabolus hominibus persuadere divitias desuper atque ex Dei largitione manare, ut ex hoc magnam blasphemiam Domino impingat, sumpta hac Scripturæ sententia quæ sic habet : *Meum est argentum, et meum est aurum*, aliam quæ in Scriptura non est, adjecit dicens : Et cui voluero dabo illud. At non ita dicit Aggæus propheta : sed cum ex barbarorum regione rediissent Judæi, et instauraturi templum essent, atque ad pristinum splendorem evecturi, cum egeni essent et ab hostibus circumfusi obsessi, multa premente paupertate, nec ullæ facultates alicunde apparerent, in meliorem spem illos volens erigere, ac persuadere ut de fine confiderent, ex persona Dei dicit, *Meum est argentum, et meum est aurum ; et erit gloria domus istius novissima super primam (Ibid. v. 10)*.

Scripturæ verba quomodo tractanda. — Sed quid hoc ad propositum? dicit aliquis. Quod non oporteat Scripturæ sententias temere arripere, atque a serie sermonis et argumenti affinitate divellere : neque nuda verba sumenda sint, eorumque subsidio destituta quæ sequuntur aut præcedunt, ut per ea temere calumniam struamus et cavillemur. Annon enim absurdum est, ut in iudiciis quidem, ubi de rebus sæcularibus disceptamus, omnia jura nostra in medium proferamus, et loca, tempora, causas, personas, aliaque innumera producamus, cum vero nobis de vita æterna propositum sit certamen, temere et inconsiderate Scripturæ loca proferamus? Ac legem quidem regiam nemo temere et inconsiderate recitabit, sed nisi tempus notet, ac legislatorem designet, et integram illam atque illibatam proponat, castigatur gravissimaque pœna mulctatur : nos vero dum non legem humanam, sed supernam ac de cælo delapsam recitamus, tantam præ nobis negligentiam feremus, ut ejus partes ac membra,

¹ Pons Cod., *pacta concularunt*, eadem prorsus sententia

discerpamus? Quis hoc venia dignum censeat? Fortasse ultra modum orationem produxi, at non sine causa, verum ut a prava consuetudine vos abducam. Ne igitur defatigemur, donec ad finem pervenerimus: propterea namque nati sumus, non ut edamus ac bibamus, et iudnamur, sed ut vitium fugiamus, ac divinam amplexi philosophiam virtutem sectemur. Natos enim esse nos non ut edamus ac bibamus, sed ad alia quædam multo majora melioraque præstanda, quo pacto Deus doceat, audi, et quam afferat causam propter quam hominem procreavit. Cum enim illum formaret, his verbis usus est: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem (Gen. 1. 26)*.

4. *Deo quomodo similes efficiamur.* — Porro Deo similes reddimur non dum comedimus, bibimus, aut induimur; Deus enim neque comedit, neque bibit, neque induitur: sed dum iustitiam exercemus, benignitatem exhibemus, mites et modesti ac misericordes in proximo sumus, virtutem omnem sectamur: siquidem commune nobis est illud cum belluarum natura, quod comedimus et bibimus, neque quidquam illis hac in re præstamus. Unde ergo sit, ut illis antecellamus? Quod nimirum ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus. Ne igitur defatigemur dum sermonem de virtute institimus, sed allatam in medium propheticam hanc sententiam diligenter expendamus, quis eam protulerit, et quorum causa, et quo tempore, et quem alloquens, et quo in statu res tum essent, omnia demum pervestigemus, quæ ad inveniendum nsui esse possunt. Is quidem, qui protulit, Jeremias est propheta, dum non quidem pro se, verum pro aliis preces offerret, pro Judæis ingratis, stupidis, qui nullo modo corrigi poterant, qui puniri debebant, et extremo supplicio mulctari, de quibus dicit illi Deus: *Noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te (Jer. 7. 16)*. Ac nonnulli quidem hoc de Nabuchodonosore dici autumant: nam quoniam bellum illis erat barbarus illaturus, urbemque deleturus, atque abductis captivis abiturus, cum persuadere omnibus vellet, non eum propria virtute vel potentia civitatem expugnaturum, sed ob istorum peccata, Deo bellum illud gerente, atque adversus urbem suam illum deducente, *Scio, Domine, inquit, quia non est in homine via ejus, neque homo ibit, et dirigit gressum suum*. Quorum verborum hic sensus est: Hæc via, inquit, qua nunc barbarus incedit, dum nobis hoc bellum infert, non ab ipso est, neque feliciter bellum istud confecit, ac victoriam reportavit: ac nisi tu nos in ejus manus tradidisses, nunquam expugnasset, aut vicisset. Idcirco precor, inquit, ac supplex oro, quando ita tibi hoc visum est, ut supplicio modus adhibeatur. *Corripe namque nos, inquit, verumtamen in iudicio, et non in furore (Jer. 10. 24)*. Sed quoniam huic expositioni contradicunt nonnulli, neque barbari causa dictum hoc esse volunt, sed de communi hominum natura, necessarium est ut eum istis decertemus. Quid ergo possumus his opponere? Quoniam pro hominibus orabat, qui peccaverant, pro quibus orare sæpe prohibitus erat: propterea curat, ut civitas prior luceat: nam quoniam

assidue dicebat, Noli orare pro illis, eam ipsam que benignitate indigebat priorem submittit, ut ansam inde aliquam et speciosam occasionem arripiat pro illis Deo preces offerendi, atque ad ipsam dirigit orationem, aitque, *Væ contritioni tuæ: doloris plena est plaga tua (Jer. 10. 19-22)*. Tum insit illa: *Plane hoc est vulnus meum, tabernaculum meum perit, pelles meæ concissæ sunt, filii mei et oves meæ exierunt a me, et non sunt. Pastores mei stulte egerunt, et Dominum non exquisierunt. Vox auditionis venit, et commotionis magnæ ab aquilone, ut ponat civitates Judæ in desolationem, et caubile passerum*. Deinde postquam illa suam calamitatem deploravit, adjicit: *Domine, non est hominis via ejus*. Quid igitur? quia lamentatur, dicit aliquis, perniciosum dogma in mundum invexit, nostra potestate nos privans, et affirmans, non esse arbitrii nostri res gerendas? Nequaquam, sed et dum lamentatur, id confirmat. Cum enim dixisset, *Non est hominis via ejus*, minime tacuit, sed adjecit, *Neque homo ibit, et dirigit gressum suum*. Quod autem dicit hanc sententiam habet: Non totum est in nostra potestate, sed aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei situm est potestate. Nam ut optima quæque eligamus, velimus, et agere contendamus, omnemque laborem exantlemus, nostri est arbitrii: ut autem ad exitum ea perducamus, neque interciderè sinamus, utque ad finem recte factorum perveniamus, id vero cælestis est gratiæ. Paritum enim est nobiscum virtutem Deus, et neque rem totam in nostra sitam esse voluit potestate, ne in superbiam efferamur, neque totum sibi ipse sumpsit, ne nos inertiam dedamus: sed exiguum quid laboribus nostris relinquens, majorem partem ipse conficit. Ut enim sciamus, quo pacto si res tota in potestate nostra fuisset, multos id in superbiam egisset, et extulisset, audiamus quid Pharisæus dicat, in quantam insolentiam elatus esset, quo pacto magnifice loqueretur, seque toti orbi terrarum fastuose præferret (*Luc. 18*). Propterea non ut totum a nobis penderet, effecit, quinimo permisit, ut in nostra potestate aliquid esset, ut nos jure ac merito coronandi speciosam occasionem arriperet. Atque hoc illa parabola declaravit, in qua dicit, homines circa undecimam horam inventos se in vineam ad operandum misisse (*Matth. 20. 6. sqq.*). Tametsi quid operari undecima hora potuerunt? At nihilominus ad integram illis dandam mercedem breve momentum Deo suffecit.

Hic prophetæ locus libertatem arbitrii non eripit. — Atque ut intelligas hoc prophetam verè dicere, neque nos arbitrii libertate privare, sed de rerum exitu philosophari, audi quid adjiciat. Nam cum dixisset, *Non est in homine via ejus*, statim adjungit: *Corripe nos, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore (Jerem. 10. 24)*. Si enim arbitrii nostri nihil esset, frustra diceret, *Corripe nos, Domine, verumtamen in iudicio*.

5. *Ex indicto supplicio libertas arbitrii infertur.* — Quid enim fieri potest injustius, quam ut illi plectantur, quorum ex arbitrio non pendent res gerendæ, aut ut homines illi pœnas sustineant, quorum via

καὶ ἐγενόμεθα, οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίωμεν, καὶ περιβαλώμεθα, ἀλλ' ἵνα φάγωμεν κακίαν, ἐλώμεθα ἡ ἀρετὴν, τῆς θείας ἐπιλαθόμενοι φιλοσοφίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίωμεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἵς ἑτέροις πολλῶ μείζοσι καὶ βελτίοτιν, ἀκουσον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν λέγοντος, ἐφ' ἣ τὸν ἄνθρωπον ἐποίησε. Διαπλάττων γὰρ αὐτόν, οὕτω πῶς φησί· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.*

δ. Ὅμοιοι δὲ θεοῦ γινόμεθα οὐκ ἐσθλιότες καὶ πίνοντες καὶ περιβαλλόμενοι· θεὸς γὰρ οὔτε ἐσθίει, οὔτε πίει, οὔτε περιβάλλεται· ἀλλὰ δικαιοσύνην ἀσκούντες, φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενοι, χρηστοὶ καὶ ἐκκεκαίς ὄντες, τοὺς πλησίον ἐλεούντες, πᾶσαν ἀρετὴν διώκοντες· ἐπεὶ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πίνειν κοινὸν πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμῶν ἐστι, καὶ οὐδὲν ἐκείνων κατὰ τοῦτο ἀμείνους ἐσμέν. Ἀλλὰ πόθεν ἡμῶν ἡ ὑπεροχὴ; Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα θεοῦ γενέσθαι καὶ ὁμοίωσιν. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κινούντες λόγους, ἀλλ' ἀγαθόντες τὴν προφητικὴν ταύτην βῆσιν εἰς μέσον, μετὰ ἀκριβείας αὕτην ἐπερευνησόμεθα, καὶ μάθωμεν ἂ τίς ὁ εἰρηκῶς, καὶ ὑπὲρ τίνων, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνα, καὶ πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πάντα ἀπλῶς ἐξετάζοντας τὰ πρὸς τὴν εὐρεσιν συντελοῦντα. Ὁ μὲν οὖν εἰρηκῶς Ἰερεμίας ἐστὶν ὁ προφήτης, οὐ μὴν ὑπὲρ ἐπιτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἐτέρων τὴν ἱκετηρίαν ποιοῦμενος, ὑπὲρ Ἰουδαίων τῶν ἀγνώμων, τῶν ἀναισθητῶν, τῶν ἀκαρδίως ἐχόντων, τῶν ὀφειλόντων κολασθῆναι καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομείναι τιμωρίαν, περὶ ὧν φησιν αὐτῷ ὁ θεός· *Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου· καὶ τινες μὲν φασὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐπιστρατεῦν αὐτοῖς ὁ βάρβαρος, καὶ τὴν πόλιν ἀφανίζειν, [164] καὶ λαθῶν αἰχμαλωτῶς ἀπιέναι, βουλόμενος πείσαι πάντας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν οὐκίαν ἰσχύον καὶ δύναμιν τῆς πόλεως περιγίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὰ τούτων ἁμαρτήματα, τοῦ θεοῦ στρατηγούτος τὸν πόλεμον, καὶ χειραγωγούντος αὐτὸν ἐπὶ τὴν οὐκίαν πόλιν, φησὶν· *Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει· τοιοῦτόν ἐστιν· ἡ ὁδὸς αὕτη, φησὶν, ἣν ὁ βάρβαρος βαδίζει νῦν ἐπιστρατεῦσιν ἡμῶν, οὐχὶ παρ' ἐπιτοῦ ἐστὶν, οὐδὲ ἐκείνος κατώρθωσε τὸν πόλεμον τούτον καὶ τὴν νίκην, ἀλλ' εἰ μὴ σὺ παρέδωκας ἡμᾶς ταῖς ἐκείνου χερσίν, οὐκ ἂν ἐκράτησεν, οὐδὲ περιεγέλετο. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἐπειδὴ τοῦτο ἔδοξε, μετὰ μέτρου γενέσθαι τὴν τιμωρίαν. *Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίματι,* καὶ *μὴ ἐν θυμῷ.* Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες πρὸς τοῦτο ἀντιλέγουσι, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ βαρβάρου φασὶν εἰρηθεῖσαι, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀνάγκη καὶ πρὸς τούτους ἀπομαχίσασθαι. Τί οὖν ἐστὶ πρὸς τούτους εἰπεῖν; ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἁμαρτηκῶτων ἡξίου, ὑπὲρ ὧν ἐκαλύθη πολλάκις ἄξιον· διὰ τοῦτο τὴν πόλιν παρασκευάζει θρηνησάτω· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς ἔλεγε, *Μὴ ἄξιον ὑπὲρ αὐτῶν, τὴν δεομένην αὐτὴν τῆς φιλανθρωπίας καθίσει πρώτων, ἵνα ἐκείθεν ἀφορμὴν τινα καὶ πρῆξασιν εὐλογον λάβῃ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετηρίας, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀποτείνει τὸν λόγον, καὶ φησὶν· *Οὐαὶ ἐγὼ συντριμματι σου· ἀληθρὰ ἡ***

πληρὴ σου. *Εἶτα ἐκείνη φησὶν· Ὅτις τοῦτο μου τὸ τραῦμά ἐστιν, ἡ σκητὴ μου ὤλετο, αἱ δέξρεις μου διεσπάσθησαν, οἱ υἱοὶ μου καὶ τὰ πρόβατά μου ἐξήλθεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ εἰσιν. Οἱ ποιμένες μου ἤφρονευσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Φωνὴ ἀκοῆς· ἐρχεται καὶ σεισμοῦ μεγάλου ἀπὸ βορρᾶ, τοῦ τάξει τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμόν καὶ κολίτην στρουθῶν.* Εἶτα ἐπειδὴ ἐτραγώδησε τὴν οὐκίαν συμφορὰν ἐκείνη, φησὶ, *Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ.* Τί οὖν; ἐπειδὴ θρηνεῖ, φησὶ, δόγμα ὀλέθριον εἰσηγαγεν εἰς τὴν οἰκουμένην, τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν ἀφαιρούμενος, καὶ λέγων οὐκ ἐφ' ἡμῶν εἶναι τὰ πρακτέα; οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ θρηνῶν ἀσφαλίζεται. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐσώπησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐκ ἐφ' ἡμῶν ἐστὶ τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐφ' ἡμῶν, τὸ δὲ ἐπὶ τῷ θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ ἐλεῖσθαι τὰ κάλλιστα, καὶ βουληθῆναι, καὶ σπουδάσαι, καὶ πάντα ὑπομείναι πόνον, τῆς ἡμετέρας ἐστὶ προθέσεως· τὸ δὲ εἰς τέλος ἀγάγει αὐτὰ, καὶ μὴ συγχωρησάτω διαπεσεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας ἔλθειν τῶν κατορθωμάτων, τῆς ἀνωθεν ἐστὶ χάριτος. Ἐμερίσατο γὰρ πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν ὁ θεός, καὶ οὐτε ἐφ' ἡμῶν ἀφῆκε τὸ πᾶν εἶναι, ἵνα μὴ εἰς ἀπόνοιαν ἐπαιρώμεθα, [165] οὔτε αὐτὸς τὸ πᾶν ἔλαθεν, ἵνα μὴ εἰς βραθυμίαν ἀποκλίνωμεν· ἀλλ' ὀλίγον ἀφείδ ἐπὶ ταῖς ἡμετέροις πόνοις, τὸ πλέον αὐτὸς κατορθοῖ. Ὅτι γὰρ εἰ τὸ πᾶν ἦν ἐφ' ἡμῶν, πολλοὺς ἂν τοῦτο εἰς ἀπόνοιαν ἐπήρησεν ἐξετραγῆλυσεν, ἀκούμενος τοῦ Φαρισαίου, τί φησιν, εἰς ὅσην ἀλαζονείαν ἐκίρητο, πῶς ἐμεγαληγόρησεν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐφρόνησε μείζονα. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ πᾶν ἡμῶν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφῆκε τι ἐφ' ἡμῶν εἶναι, ἵνα εὐπρόσωπον λάβῃ πρόφασιν τοῦ δικαίως ἡμᾶς στεφανοῦν. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσα διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, καθ' ἣν φησιν, ὅτι περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν εὐρῶν ἀνθρώπους, ἐπεμψεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργάζεσθαι. Καίτοι τί ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ ἐργάσαντο; Ἀλλ' ὁμοῦς ἤρκεσε τῷ θεῷ καὶ ἡ βραχεία τοῦ καιροῦ βροτὴ πρὸς τὸ δοῦναι τὸν μισθὸν αὐτοῖς ἀπρητισμένον.

Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἀληθῶς ὁ προφήτης φησὶ, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται τὴν ἐξουσίαν ἡμᾶς, ἀλλὰ περὶ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων ἐναυθα φιλοσοφεῖ, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ*, εὐθὺς ἐπιφέρει, *Παιδεύσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ.* Εἰ γὰρ μηδὲν ὄλωσεν ἐφ' ἡμῶν ἦν, περιττῶς ἔλεγε, *Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει.*

ε'. Τί γὰρ ἂν ἀδικιώτερον τοῦ κολάζεσθαι τοὺς οὐκ ὄντας κυρίους τῶν πρακτέων, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν ἀνθρώπους, ὧν ἡ ὁδὸς καὶ ὁ βίος οὐκ ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ κεῖται; Ὅστε ὅταν φαίνεται τὸν θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ τοῦ μὴ σφοδροτέραν γενέσθαι τὴν τιμωρίαν κατ' αὐτῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο ἐμφαίνει, ὅτι ἄξιοι τοῦ κολάζεσθαι καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν εἰσὶ· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ αὐτεξούσιον συνίστησιν δ. Εἰ γὰρ μὴ κύ-

* Καὶ μάθωμεν deest in duobus mss., legitur autem in marg. Savil.
 ὁ ὕμνος ἐν κρίσει.

ε Savil. in textu φωνῆς ἀκοῆς, in marg. φωνῆ ἀκοῆς, quae vera lectio est, et habetur in Ed. Rom. τῶν Ὁ. Morel. similiter φωνῆ ἀκοῆς. Paulo post unus est ἀφορισμὸς, verum eic ἀφανισμόν legendum, et sic LXX.

δ Savil. putat legendum συνίστην, et vere melius ad seriem quadrare videtur; sed συνίστησιν etiam ferri potest.

ριοι τῶν πρακτέων ἦσαν, οὐχὶ πραοτέραν ἔδει τὴν τιμωρίαν ἀξιοῦν αὐτοὺς ὑποσχεῖν^a, ἀλλὰ μὴδὲ ὄλωσ κολάζεσθαι· μάλλον δὲ οὐδὲ ἀξιώσεως ἔδει· ὁ γὰρ Θεὸς οὐ δεῖται τοῦ παρακαλοῦντος αὐτὸν, ὥστε μὴ κολάσαι τοὺς ἀνευθύνους. Καὶ τί λέγω, ὁ Θεός, ὅπου γε οὐδὲ ἀνθρωπος νοῦν ἔχων; "Ὅταν οὖν φαίνεται παρακλιῶν ὁ προφήτης ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς ὑπὲρ ἡμαρτηκῶτων εὐδηλον ὅτι παρακαλεῖ· ἀμαρτία δὲ τότε φαίνεται, ὅταν ἡμεῖς, ὄντες κύριοι τοῦ μὴ παραβῆναι τὸν νόμον, παραβαίνωμεν. "Ὡστε πάντοθεν δῆλον ἡμῖν, ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ δὲ ἡμέτερα κεῖται κατορθώματα. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ὁ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ*. Καὶ τίνας ἔνεκεν τρέχω; φησὶ· τίνας δὲ ἔνεκεν θέλω, εἰ μὴ τὸ πᾶν ἐν ἐμοὶ κεῖται; "Ἰνα διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν ἐπισπάσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθην καὶ τὴν εὐνοίαν, ὥστε συμπράξαι καὶ χεῖρα ὀρέξαι καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀγαγεῖν. "Ἐὰν γὰρ ἀνέλθῃς τοῦτο, καὶ παύσῃ τρέχων καὶ θέλων, οὔτε ὁ Θεὸς ὀρέξει χεῖρα, ἀλλ' ἀποστήσεται καὶ αὐτός. Πόθεν τοῦτο δῆλον; "Ἀκουσον τί φησι τῇ Ἱερουσαλήμ. [166] *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ, ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. "Ὁρᾶς, ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησαν, πῶς ἀπέστη καὶ ὁ Θεός; Διὰ τοῦτο χρεῖα ἡμῖν καὶ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν, ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα. Τοῦτο οὖν φησι καὶ ὁ προφήτης, ὅτι τὸ κατορθῶσαι οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ βοηθειᾷ· τὸ δὲ ἐλθεῖν ἐν ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἡμέτερᾳ προαιρέσει. Οὐκοῦν εἰ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθειᾷ καὶ κατορθῶσαι, φησὶ, καὶ μὴ κατορθῶσω, οὐδεμίαν ἂν εἴην δίκαιος ὑπομένειν αἰτίαν· ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἑμαυτοῦ παράσχω πάντα, καὶ θελήσω, καὶ προέλωμαι, καὶ τῶν πραγμάτων ἄψωμαι, ὁ δὲ τοῦ τέλους κύριος ὢν μὴ συμπράξῃ, μὴδὲ χεῖρα ὀρέξῃ, παντὸς ἀπήλλαγμαί ἐγκλήματος. "Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· ἀμήχανον γὰρ, θελησάντων ἡμῶν καὶ προσελομένων καὶ βουληθέντων, τὸν Θεὸν ἐγκαταλιπεῖν. Εἰ γὰρ τοῖς μὴ βουλομένοις παραινέει καὶ συμβουλεύει, ἵνα θελήσωσι καὶ βουληθῶσι, πολλῶ μάλλον τοὺς αἰρουμένους οὐκ ἐγκαταλιμπάνει. *Ἐμβλέψατε γὰρ, φησὶ, εἰς ἀρχαίους γενεάς, καὶ ἴδετε. Τίς ἠπίστωεν ἐπὶ Κύριον, καὶ κατησχύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ^b, καὶ ὑπερείδεν αὐτόν;* Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησιν, *Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει*, ἢ ἐλπίς ἢ εἰς τὸν Θεόν. "Ἀμήχανον γὰρ τοῦ τέλους ἐκπεσεῖν τὸν δὴν διανοίᾳ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντα, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα εἰσφέροντα. Καὶ πάλιν, *Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔδωκε ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύ-*

νασθε. ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερβῆναι. Διὰ τοῦτο παραινέει σφόδρα τις ἀνὴρ, λέγων· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν*. *Εὐθυρον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπείσης ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς. Κολλήθητι αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστήσῃς*. Καὶ ἕτερος παραινέει λόγος· *Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται*.

Ταῦτα δὲ πάντα κανόνες εἰσὶ καὶ ὅροι καὶ δόγματα ἀκίνητα· καὶ δεῖ τοῦτο πεπηγμένοι ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἡμετέρᾳ, ὅτι ἀμήχανόν τινα σπουδῇ χρωόμενον καὶ μεριμνῶντα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐπιδεικνύμενον, ἐγκαταλιπεῖσθαι ποτε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀκούεις τί φησι πρὸς τὸν Πέτρον; *Σίμων, Σίμων, ποσάκις ἠθέησεν ὁ Σατανᾶς σιναῖσαι ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον, καὶ γὰρ ἐδείχθη σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου*. "Ὅταν μὲν γὰρ ἴδῃ τὸν φόρον^c μείζω τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ὄντα, ὀρέγει χεῖρα, καὶ ἐπικουφίζει τὸν πειρασμόν· ὅταν δὲ ἴδῃ ἐξ οὐκείας βραθυμίας καὶ ὀλιγωρίας τὴν οὐκείαν προδιδόντας σωτηρίαν, καὶ μὴ βουλομένους σωθῆναι, ἀφίησι καὶ ἐγκαταλιμπάνει. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ ἀναγκάζει, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ἐποίει, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ τοὺς μὴ θέλοντας ἀκούειν, ἀλλ' ἀποτηδύωντας, οὐκ εἴλεκεν, [167] οὐδὲ ἐβιάζετο, τοῖς δὲ προσέχουσι διέλυσε τὰ ἀσαφῆ, καὶ τὰ αἰνίγματα ἐποίησε φανερά· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· τοὺς μὲν ἀναγκάζει καὶ οὐκ ἐθέλοντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, τοὺς δὲ προαιρουμένους ἐπισπᾶται μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος φησὶν· *Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι ἐν παντὶ ἔσθαι ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτός αὐτῷ ἐστί*. Καὶ ὁ προφήτης αὐτὸ τοῦτο παραινέει λέγων· *Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς σῴσασθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσ ακούσητέ μου, μάχηρα ὑμῶν κατέδεται*. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ὅτι καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ τρέχειν ἐν ἡμῖν ἐστί, καὶ διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν τὸν Θεὸν ἐπισπᾶμεθα πρὸς τὴν ἡμετέρα βοήθειαν, ἐπισπασάμενοι δὲ αὐτόν, πρὸς τὸ τέλος ἤξομεν τῶν πραγμάτων· διαναστώμεν, ἀγαπητοί, κα πᾶσαν σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα ἐν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ τῆς ἡμετέρας, ἵνα μικρὸν ἐνταῦθα πονήσαντε χρόνον, κατὰ τὸν ἀγήρω καὶ ἀθάνατον αἰῶνα τῷ ἀθανάτῳ ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἢ δόξα, ἔμ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Duo mss. αὐτοὺς ὑπέχειν.

^b In Edit. Rom. τῶν Ὁ' legitur τίς ἐνεπίστευσε Κυρίῳ, καὶ κατησχύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε τῷ φόβῳ αὐτοῦ; etc. Verum Chrysost. loca illa ut menti sese offerrebant adhibere solebat.

^c Unus τὸ φορτίον.

utrumque non sit in eorum posita potestate? Itaque cum Deum videtur orare, ne graviori poena mulcetur, nihil aliud indicat, quam dignos eos esse qui plectantur, ac poenam sustineant: hoc autem nihil aliud quam libertatem arbitrii constituit. Si enim res gerendæ illorum juris et arbitrii non essent, non jam ut mitiori supplicio afficerentur peti oporteret, sed nec ullo modo puniri: imo vero neque precibus opus esset: non enim deprecatore indiget Deus, ut innocentes non puniat. Et quid dico, Deus, cum nec ultus homo prudens? Quando igitur pro Judæis orare prophetam videmus, satis liquet eum pro hominibus orare qui peccarunt: tum vero cernitur peccatum, cum poenas nos est ut legem non transgrediamur, et tamen eam transgredimur. Ergo undique nobis manifestum est, cum in nostra, tum in Dei potestate sita esse recte facta. Simile illud est etiam, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. 9. 16). Et quam ob causam curro, inquit, vel quam ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis, et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, ac manum porrigat, atque ad finem usque perducatur. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desideris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Jerusalem: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluitis? Ecce relinquitur domus vestra deserta* (Math. 23. 37). Vides, quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus abscessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus, et curramus, quo Deum nobis etiam conciliemus. Hoc igitur est, quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino: ut autem eligamus in nobis et in arbitrio nostro situm esse. Enimvero si rerum prosper aut sinister exitus ab auxilio divino pendet, dicet aliquis, nulli obnoxius crimini censeri debeo: cum enim omnia, quæ mearum partium sunt, præstitero, et voluero, et elegero, et rem ipsam aggressus fuero, is vero a cujus potestate pendet eventus, me non adjuverit, neque manum porrexerit, omni sum crimine liberatus. Verum non ita est, plane non est ita: neque enim fieri potest, ut si nos voluerimus, elegerimus, ac statuerimus, Deus nos derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur et consolatur eis, ut velint et statuunt, multo magis eos qui ultra eligunt, non derelinquet. *Respicite* namque, inquit, *in generationes antiquas, et videte, quis speravit in Dominum, et confusus est? aut quis permansit in mandatis ejus, et desepit cum* (Eccli. 2. 11. 12)? Et rursus ait Paulus, *Spes non confundit* (Rom. 5. 5), spes nimirum in Deum. Impossibile enim est, ut eum propositum non adipiscatur is qui tota mente

in Deum sperat, et quæ suarum sunt partium præstat omnia. Et rursus, *Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere* (1. Cor. 10. 13). Idcirco admonet sapiens vir quidam dicens: *Fili, si accedas ad servitum Domini, præpara animam tuam ad tentationem. Dirige cor tuum, et sustine, et ne festines in tempore obductionis. Conjungere illi, et ne recedas* (Eccli. 2. 1. 2). Alius quoque sermo nos admonet: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Math. 10. 22).

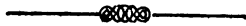
Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. Deus non vim affert aut cogit. — Porro hæc omnia regulæ sunt, leges, ac decreta immutabilia; et hoc in mente vestra sit fixum oportet, fieri non posse, ut qui studium adhibeat, et de sua salute sit sollicitus, et omnia quæ suarum sunt partium exsequatur, is unquam a Deo deseratur. Non audis quid Petro dicat? *Simon, Simon, quoties expetivit satanas, ut cribraret vos sicut triticum: ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc. 22. 31. 32). Nam cum viribus nostris esse majus viderit onus, manum porrigit, ac tentationem reddit leviolem: cum vero nos ex propria negligentia viderit ac desidia propriam salutem proderere, neque velle salvari, tunc derelinquit ac deserit. Neque enim vim affert, aut cogit, quodque dum doctrinam traderet, agebat, id etiam hic fit. Ut enim illic eos, qui audire volebant, sed discedebant, non trahebat, neque vim afferebat: sed iis, qui attendebant obscura solvebat, et ænigmata manifesta reddebat: ita nimirum et in rebus ipsis: eos qui stupidi sunt, et minime volunt, non cogit, neque vim illis affert: eos autem, qui ultra eligunt summo studio sibi conciliat. Propterea dicit etiam Petrus: *In veritate comperi, quia in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34. 35). Et propheta hoc ipsum admonet his verbis: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis: si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius devorabit vos* (Isai. 4. 19. 20). Quæ cum ita nota et explorata sint nobis, atque in nostra potestate situm esse ut velimus, et curramus, nosque, dum volumus currimusque, Deum nobis conciliaturos ad ejus auxilium obtinendum; eo porro nobis conciliato, nos rerum exitum assequuturos; excitemus nos, dilectissimi, atque ad salutem animæ nostræ omne studium conferamus, ut cum modicum in hac vita laborem exantlaverimus, in æterno et immortalis ævo illo bonis immortalibus perfruamur: quæ nobis omnibus ut contingant, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simulque sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN DUAS HOMILIAS DE PROPHETIARUM OBSCURITATE

Admodum difficile est tempus indicare, quo hæ duæ homiliæ habitæ fuere. Certum quidem est priorem aliquot diebus præcessisse, posteriorem vero die Dominica dictam fuisse. Id enim constat ex iis quæ dicuntur in Homilia cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum*. Ibi enim, Tom. II, p. 247, B, sic ait: *Atque hoc quidem ab omni tempore jam innotuit, præsertim a Dominica superiore. Numquam enim divina vobis eloquia fastidium parere dies ille præsertim indicavit*. Ibidem autem, in concionis scilicet principio, illa omnia ordine repetit quæ in hujus concionis fine dixerat, quod in more esse Chrysostomæ nemo nescit; nimirum agit de sanctis justisque viris, qui sua ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris significatione commemorabant, allatis etiam Scripturæ locis bene multis atque exemplis sanctorum, eadem serie et accuratissime. Nam quod exemplum desiderari in hac secunda concione querebatur Tillemontius, vir diligentis et accuratissimi, nempe illud Petri, *Ezi a me, quia vir peccator sum*, jam ex Codice Colbertino restitutum habes. Itaque certum exploratumque est homiliam hanc secundam de Prophetiarum obscuritate dictam fuisse Dominica præcedente concionem illam supra memoratam. Certum perinde videtur hasce duas conciones Antiochiæ habitas fuisse; quia nempe Chrysostomus sic de episcopo loquitur in homilia secunda, num. 5, ut non se, sed alium episcopum esse subindicet. De anno autem nihil exploratum habetur. Vide Tomo II, p. 245.

Erit forte quispiam qui annum se hinc expiscari posse putet, quod in Homilia prima de Prophetiarum

UTILITER ET PERCOMMODE FACTUM, UT PROPHETIÆ DE CHRISTO ET GENTIBUS DEQUE JUDEORUM REPROBATIONE OBSCURÆ ESSENT, DEMONSTRATIO (a).

1. *Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur. Experienciæ et exercitationis commoda.* — Propheticam vobis hodie volo mensam instruere, atque in pelagus sapientiæ Isaïæ meditor orationem immittere. Sed quid faciam? Dubito ac metuo, ne cum e portu egressi fuerimus, atque ad profundum sententiarum prophetæ pervenerimus, quod nautis contingit, qui navigationi assueti non sunt, vertigine laboremus. Nam et illi cum relicta terra ex utraque parte navis pelagus viderint, nec aliud quidquam præter mare ac cælum, tenebrosa vertigine corripiuntur, et una cum mari

(a) Collata cum Codice Regio 2343, et cum Colbertino 1050.

navigium in orbem existimant circumferri. Non tamen ex natura maris, sed quod inexperti sint qui navigant, oboriuntur vertigines: cæteri quidem certe nautæ nudis corporibus et in mediis fluctibus in caput se dejiciunt, neque tale quidquam patiuntur, sed cum ad ipsum profundum descenderint, tutius, quam qui in pavimento degunt, illic versantur, et licet ore, oculis, ac toto corpore salsuginem excipiant, non ægre ferunt. Tantum bonum est exercitatio, tantum malum est imperitia: sic ista persuadet, ut etiam quæ formidabilia sunt contemnamus, illa vero efficit, ut etiam tuta suspecta sint nobis, ac reformidanda videantur. Nam hi quidem in sublimibus sedentes navis tabula-

MONITUM.

obscuritate, numero 3, dicat se sermonem de Melchisedec in alterum diem rejicere. De Melchisedec vero pluribus egit Chrysostomus in Homilia septima contra Judæos, Tomo I : unde sequi videretur hanc homiliam, septimam contra Judæos præcessisse, atque in annum 387 consignandam esse. Verum præterquam quod sæpius de Melchisedec sermonem habuit Chrysostomus, hæc quæ in aliud tempus se remittere dicit Chrysostomus, genealogiam illius sine patre et sine matre spectabant, ut ex serie arguitur : in Homilia autem illa septima contra Judæos, id unum probat S. doctor, sacerdotium illud Melchisedec excellentius fuisse sacerdotio Judæorum. Quamobrem nihil hinc indicii expiscari possumus, quo de anno aliquid statuamus.

Has duas conciones inter nobilissimas commemoramus : hic multa ad morum institutionem præclara : hic modum precationis in cœtu ecclesiæ pro episcopo emitti solitæ perspicimus in concione 2, num. 5. In concione 1, num. 3, Persas obsedissee Jerosolymam dicit, de obsidione loquens quam Jeremiæ tempore Babylonios, non Persas, posuisse certum est. Et tamen inter dubitandi causas a viris doctis allatas περί γησότητος Sermonum de precatione, Tomo II, p. 778, hæc afferitur quod auctor horumce sermonum Sennacheribum vocarit regem Persarum; illi vero probe possunt ex hoc loco confutari, necnon ex aliis bene multis ubi Babylonios et Assyrios Chrysostomus Persas vocat.

Hærum concionum interpretatio Latina est Frontonis Duçæi, quam aliquot in locis castigavimus.

Ἀπόδειξις τοῦ χρησίμου τὰς περὶ Χριστοῦ καὶ ἐθνῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως Ἰουδαίων προφητείας ἀσαφῆς εἶναι.

α. Προφητικὴν σήμερον ὑμῖν παραθεῖναι βούλομαι τρέπεσθαι καὶ πρὸς τὸ κέλαρος τῆς Ἡσέου σοφίας ἐκπαθεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἄλλὰ τί πάθω; Ὅτι καὶ δέδοικα, μὴ ποτε τὸν λιμένα ἐξεληθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος κατανησαντες τῶν προφητικῶν νημάτων, διγυγίσωμεν ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλοητρῶν ἀήθεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀπέτηξ ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἴδωσι, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοποδὲν κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι τὸ πλοῖον εὐσεὺς κύματι νομιζοῦσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἄλλ' οὐ πρὸς τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν πλεόντων οἱ διγγοὶ γίνονται ἕτεροι γούν

τῶν ναυτῶν γυμνοὺς τοῖς σώμασι κυβιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τοιοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει διαιωμένων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἄλμυρην, οὐ δυσχεραίνουσι. Τοιοῦτόν ἐστι μελέτη καλὴν, τοιοῦτόν ἐστιν ἀπειρία κακὴν οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν παθεῖ, ἐκεῖνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπεύσειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὕψηλῶν τῶν ἰσθμῶν καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν ἰλιγγῶσιν· οἱ δὲ οὐδὲ ἐν μέσσοις θορυβοῦνται τοῖς κύμασι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας· καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν τῶν θαλαττίων ἀγρωτέρα, οἷον ζάλη θυμοῦ κάτωθεν στρέφουσα τὴν καρδίαν,

¹ Mss. σκότω δεινῶ, et sic supra, p. 158, A, separatis vocibus.

πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς πολλὴν ἐμποιοῦντα ἂ τῆ
διανοίᾳ τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄπειρος καὶ ἀμε-
λέτητος, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὀργῆς, εὐθέως
[169] ὀροϋεῖται, παρᾶττεται, κλονεῖται, περιορᾷ γινο-
μένην ὑποδρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ
ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ μεμελετη-
κῶς τὰ τοιαῦτα φέρειν γενναίως, καθάπερ κυβερνή-
την ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτω τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν
παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν,
ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδιον τῆς φι-
λοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνε-
ται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ
ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπίπτει· ἀνάγκη θεωρεῖ-
σθαι, παρᾶττεσθαι, ἐπειδὴν ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλα-
γος, οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαγος φοβερόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς
οἱ πλείοντες ἄπειροι. Ὅτι γὰρ ἔστιν, εὐκολον φύσει
λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν
τῶν ἀκούοντων, Παῦλον ὁμῖν παραστήσομαι μάρτυρα.
Εἰπὼν γὰρ ὅτι Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν
τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστὶν ὁ Μελχισε-
δέκ, ἐπήγαγε· *Περὶ οὗ πολλὸς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ
δυσερμῆνευτος. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Δυσερ-
μῆνευτός σοι τῷ πνευματικῷ ἔχοντι σοφίαν, τῷ τὰ
ἀπόρρητα ῥήματα ἀκούσαντι, τῷ πρὸς τρίτον ἀρπα-
γέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσερμῆνευτος, τίτι κατα-
ληπτός; Ἐμοί, φησί, δυσερμῆνευτος, οὐ παρὰ τὴν
οἰκείαν δυσκολίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν
ἀκούοντων. Εἰπὼν γὰρ, Δυσερμῆνευτος, ἐπήγαγεν·
Ἐπειδὴ νωθροὶ γενόμεθα εἰς ἀκοαίς. Ὅρθῳ ὅτι οὐχ
ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων
δύσκολον τὸν οὐ δύσκολον ἐποίησεν; Οὐ μόνον δὲ
δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ τὸν βραχὺν ἡ αὐτὴ
αἰτία· διόπερ οὐχὶ δυσερμῆνευτον ἐφησεν εἶναι μόνον,
ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους, καὶ τῆς δυσκολίας
ἀναθεῖς τὴν αἰτίαν τῇ νωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθά-
περ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρωστουόντων οὐκ ἀναγκαῖον σύν-
τομον καὶ σχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ
δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ
κάμνων μὴ βουληθῇ μεταλαθεῖν, τὸ ἕτερον λάθῃ· κἂν
ἐκεῖνο μὴ προσίτηται, τὸ ἄλλο δέξεται· κἂν τοῦτο
διακρούσῃται, ἐπιλάβῃται θατέρου, καὶ τῇ ποικιλίᾳ
τῶν βρωμάτων τὴν δυσκολίαν νικῆσωμεν, καὶ τῷ
πολυτρόπῳ τῆς τραπέζης τὸ δυσάρεστον τῆς γνώμης
θεραπεύσωμεν· οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ τῆς πνευμα-
τικῆς ἐστιάσεως χρῆ ποιεῖν. Ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν,
πολὺν παρασκευάσασθαι χρῆ τὸν λόγον καὶ ποικίλον,
παραβολὰς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευὰς,
καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων
ῥαβδία γέννηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἢ αἵρεσις. Πλὴν
ἀλλ' εἰ καὶ πολλὸς ὁ λόγος καὶ δυσερμῆνευτος, οὐκ
ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισε-
δέκ· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Πολλὸς καὶ Δυσερμῆνευτος,
ἀναστήσας αὐτὸν τὴν σπουδὴν, ἵνα προθυμότεροι γέ-
νωσιν περὶ τὴν ἀκράσιν· τῷ δὲ παρασχέιν τὴν
τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τῇ ἐπιθυμίᾳ.**

β'. [170] Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· εἰ καὶ ἄπει-
ρον τὸ πέλαγος τῶν προφητῶν, καὶ πολλὰ ἐκεῖ τὰ βάθη,

κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης κατὰ τὴν ἡμετέρα
δύναμιν· ἄλλοι δὲ μὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν
ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάριν, οὐ δι-
τὴν ἡμετέραν παρῆρσιαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέρα
ὠφέλειαν κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, κἂν τοῦτι
Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησεν αὐ-
τοὺς τοῦ λόγου τοῦ κατὰ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκούσο
τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος καὶ
δυσερμῆνευτος, ἐπήγαγεν· Ὅτος γὰρ ὁ Μελχισε-
δέκ, βασιλεὺς δικαιοσύνης· Ἐπειτα δὲ καὶ βασι-
λεὺς Σαλῆμ, ὁ ἔστι βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ
ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν
μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱ-
οῦ Θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.* Ἄρα οὐ
ἐτάραξεν ὁμῶν τὰς ἀκοὰς περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμ-
νος ὁ Παῦλος καὶ λέγων, Ἄπάτωρ, ἀμήτωρ; Καὶ
λέγω, περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ λέ-
γοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως ἡμῖν παρέχ-
ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; εἰ ἀπάτωρ
πῶς Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν
ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ. Πῶς; Ἀπάτωρ τὴν κατὰ
γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω· οὔτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσ-
πατέρα, οὔτε ἐν οὐρανῷ μητέρα. Ἀγενεαλόγητος
Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦ-
τες· καίτοι τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὸ Ἀγενεαλόγητος
τοῦτο περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰρηται. Οἱ μὲν γὰρ
αἰρετικοὶ οὐδὲ τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖν
πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ δὲ ἐπι-
κείτεροι τούτων ἐκεῖνη μὲν παραχωροῦσιν, οὐκ
δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς κάτω νομίζουσιν εἰρησθ
τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Δειξώμεν οὖν ὅτι περὶ ἐκατέρῃ
γεννήσεως τοῦτο ὁ Παῦλος εἶπε, καὶ περὶ τῆς ἄνω, καὶ
περὶ τῆς κάτω· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνη φρικτὴ, καὶ αὐ-
μουσικωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησί, *Τί
γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται;* Ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνη
φησὶν, εἶπε τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν Παῦλον, ἀμ-
τέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις; καὶ τότε ἐπαγαγόντι
Ἀγενεαλόγητος; Πρότερον γὰρ εἰπὼν, Ἀπάτωρ
ἀμήτωρ, τότε ἐπήγαγε τὸ, Ἀγενεαλόγητος, ἵνα
μόνον κατὰ ἐκεῖνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμήτι
ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἴ-
την κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς. Δ
τοῦτο ἀμφοτέρας θεῖς, τότε εἶπε τὸ, Ἀγενεαλόγητι
καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πε-
ἐκεῖνην μηδὲ παρακύψαι τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ
προτύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω φοβερά καὶ ἀπρόσιτα, π-
εἰς τὰ ἄδυτά τις εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι μὲν γ
ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς, οἶδα· τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶ-
Ἅτι ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου, ἐπίσταμαι· τὸν
τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέρας γ
[171] φύσεως ἡ γέννησις ὁμολογεῖται, καὶ ἐκατέ-
ὁ τρόπος σεσίγηται. Καὶ ὡσπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς πα-
θένου, οὐκ εἰδὼς ἐγὼ πῶς ἐκ παρθένου ἐγεννήθη
ὁμολογῶ ὅτι ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρᾶγ
διὰ τὴν ἀγνοίαν τοῦ τρόπου· οὕτω καὶ σὺ ποιήσῃς
τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγεννήθη, τὸ, Ἐγι-
νήθη, ὁμολόγησον ἂ. Κἂν λέγῃ σοι ὁ αἰρετικὸς, Π

ἂ Sic unus cod., alii ποιῶντα.

ἂ Savil. et Halesio legendum videtur, si δὲ οὐκ οἶ
πῶς ἐγέννησε, τὸ ἐγέννησε ὁμολόγησον.

ti etiam ipso ex aspectu vertigine corripuntur : illi vero nec in mediis fluctibus perturbantur. Hoc et in mente nostra evenit : siquidem et ipsam sæpe fluctus perturbationum invadunt multo marinis sæviore, veluti procella iracundiæ, quæ deorsum cor dejecit, et prævæ cupiditatis venti, qui multam excitant in mente conturbationem. Atque is quidem qui inexper- tus est et inexercitatus, incipiente iræ tempestate, continuo turbatur, commovetur, agitur, animam sinit ab affectibus submergi, ac naufragium pati : qui vero expertus et exercitatus est ad hæc omnia patienter ferenda, tamquam gubernatorem ad clavum sedentem, ita rationem supra perturbationes istas collocat, neque prius absistit omnibus tentatis, quam navigium ad tranquillum philosophiæ portum duxerit. Quod igitur fit in mari, et quod in mente accidit, hoc et in expositione Scripturarum evenit : commoveri necesse est ac turbari, postquam in pelagus egressi fuerimus, non quod formidabile sit pelagus, sed quod inexperti simus nos qui navigamus. Nam orationem, quæ sua natura sit facilis, ob imperitiam auditorum difficilem fieri, Paulum vobis testem proferam. Cum enim Christum dixisset Pontificem fuisse secundum ordinem Melchisedec, quævisissetque quis Melchisedec esset, adjecit : *De quo grandis nobis sermo, et interpretatu difficilis* (Hebr. 5. 11). Quid ais, beate Paulus? Tibi difficile est interpretatu, qui spirituali polles sapientia, qui arcana verba audivisti, qui ad tertium raptus es cælum? Si tibi difficile est interpretatu, a quo poterit comprehendi? Mihi difficile est interpretatu, inquit, non ob suam difficultatem, sed ob auditorum infirmitatem. Postquam enim dixit, *Interpretatu difficilis*, adjunxit : *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum*. Vides non naturam sermonis, sed auditorum imperitiam difficilem eum reddidisse, qui difficile minime fuit? Neque vero difficile tantum, sed et grandem efficit eum, qui brevis sit eadem causa : quapropter non modo difficile interpretatu eum esse dixit, verum etiam grandem, et longitudinis, et difficultatis causam adscribens aurium imbecillitati. Nam sicut dum ægros curamus non oportet sabitanam et paratu facilem mensam illis apponere, sed varia sunt illis edulia paranda, ut si ægrotus hoc gustare noluerit, alterum sumat : quod si illud non admittat, aliud acceptet : aut si hoc repudiet, alteri manum injiciat, et ciborum varietate fastidium vincamus, ac diversitate mensæ animi ejus morositatem mitigemus : ita sæpenumero in spiritualibus conviviis est agendum. Cum infirmi simus, multa et varia instituenda est oratio, quæ comparationes habeat, exempla, demonstrationes, verborum circuitus, aliaque multa ejusmodi, ut ex omnibus facilis sit nobis eorum, quæ sint profutura, delectus. Enimvero licet grandis esset atque interpretatu difficilis ille sermo, æquaquam illos doctrina de Melchisedec privavit (a), cum et dicendo grandem illum esse atque interpretatu difficilem illorum studium excitavit, ut alacriores

(a) Hic et infra Colbertinus in multis deficit.

ferent ad audiendum : et dum illis mensam instruxit, eorum cupiditati fuerit obsequutus.

2. *Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomæos redarguit. Adversus hæreticos de æterna Christi generatione. Generatio etiam terrena Christi non intelligitur.* — Hoc nos quoque facianus : tametsi prophetarum immensum est pelagus, multa que insunt illic voragine, audacter pro nostra virili parte mare ingrediamur ; imo vero, non pro nostra virili parte, sed prout nobis superna gratia concessum fuerit, non fiducia freti nostra, sed procurandæ utilitatis vestræ causa mare audacter ingrediamur, et in hoc quoque Paulum imitemur. Quod enim oratione de Melchisedec illos minime privavit, ex iis, quæ sequuntur, intelliges. Sano cum dixisset, *De quo grandis sermo, et interpretatu difficilis*, adjecit : *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque vitæ finem habens : assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-3). Annon vestras aures perturbavit de homine verba faciens Paulus, ac dicens, *Sine patre, sine matre*? Quid dico, de homine? Nam si hoc de Christo etiam diceretur, nonne sic etiam multam quærendi occasionem præberet? Si enim est sine patre, quomodo Filius? si sine Patre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habere debet, alioqui filius non erit. Attamen et sine patre Filius Dei est, et sine matre. Quo tandem modo? Sine patre secundum terrenam generationem, sine matre secundum cælestem : nam neque in terris habuit patrem, neque matrem in cælis. *Sine genealogia*. Audiant, qui ejus essentiam curiose scrutantur : tametsi arbitrantur quidam, quod hic dicitur *Sine genealogia*, ad cælestem generationem pertinere. Nam hæretici ne hoc quidem volunt : etenim illam quoque curiose scrutantur et inquirunt : qui vero sunt inter illos modestiores, illi generationi hoc concedunt : de terrena non item dictum existant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus igitur hoc de utraque Paulum generatione dixisse, de cælesti simul et de terrena : nam et illa tremenda est, et hæc mystica maxime. Propterea dicebat etiam Isaias, *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Atqui de illa cælesti, inquit, hoc dixit. Quid ergo Paulo dicemus, qui utramque generationem commemoravit, ac deinde illud, *Sine genealogia*, subjunxit? Cum enim ante dixisset, *Sine patre, sine matre*, post adjunxit, *Sine genealogia*, ut non modo secundum illam generationem, secundum quam est sine matre, sed etiam secundum hanc, secundum quam erat sine patre, terrenam dico, sine genealogia ipsum esse credas. Idcirco utraque posita dixit, *Sine genealogia*, nam hæc terrena comprehendi non potest, ut in illam ne respirare quidem audeamus. Nam si templi vestibula sunt adeo terribilia et inaccessa, quo pacto in ipsa adyta penetrare quis audebit? Genitum enim ex Patre fuisse scio : quo pacto, nescio. Ex virgine illum fuisse natum novi ; modum autem ne hic quidem

assequor. Nam utriusque naturæ generationem confitemur, et utriusque modum tacemus. Et sicut cum de virgine agitur, etsi nescio quo pacto sit ex virgine generatus, tamen eum generatum fuisse confiteor, nec rem tollo propter ignorantiam modi: ita fac tu quoque, cum de Patre agitur: licet nescias quomodo Filius sit genitus, eum fuisse genitum constare¹. Quod si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? mentem ejus in terram deprime, atque illi dicit: Descende de cælis, ac mihi demonstra, quomodo ex virgine sit natus, tumque illa me roga. Retine illum, et obsessum urge, neque resillire sinito aut in labyrinthum ratiocinationum se proripere: verum retine, et strangula, non manu, sed oratione; ne distinctiones illi et effugia concedas, quæ cupit. Hinc fit ut eos perturbent et commoveant, quibuscum disputant, quod nos illis obsequamur, neque eos ad sacrarum Scripturarum leges adigamus. Undique igitur illi murum ex testimoniis Scripturarum opponere, ac ne hiscere quidem poterit. Dic illi, Quo pacto ex virgine natus est? non absistam, neque recedam. Atqui modum effari non poterit, tametsi omni ope conatuque contendat. Cum enim Deus occluserit, quis jam reserabit? Sola ille percipi possunt talia. Quod si non acquiescas, sed rationes disquiras, iisdem te verbis, quibus Nicodemum Christus, affabor: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixerero vobis caelestia, creditis (Joan. 3. 12)?* De natiuitate dixi ex virgine, neque nosti, neque hiscere audeas, et cælum curiose scrutaris? Atque utinam in cælum, et non in Dominum cæli curiose inquireres. *Si terrena dixi vobis, et non creditis.* Non dixit, Et non persuademini, sed, *Non creditis*, quo verbo significat terrena etiam fide indigere. Quod si terrena fide indigent, multo magis caelestia. Quamquam tum Nicodemo de partu multo minori loquebatur: siquidem de baptismo sermo erat, et de spirituali regeneratione: sed hæc quoque fide comprehendenda dicebat. Cæterum terrena illa vocavit, non quod terrena sint, sed quod perficiantur in terra, et quod si comparentur cum superna illa et ineffabili natiuitate, quæ mentem omnem exsuperat, hæc terrena sint. Si ergo fieri non potest, ut sciam quo pacto renascar ex aquis, sed fide sola res illa capienda est, neque modus curiose scrutandus: quantæ fuerit hoc insanix ad investigandam caelestem unigeniti Filii generationem cogitationes humanas admittere, ac modi, quo facta sit, rationem exigere?

3. *Vetus Testamentum obscurum. Cur obscuræ erant prophetiæ.*—Satis igitur demonstratum est quo pacto sine patre ac sine matre sit unigenitus Dei Filius, et quo pacto sine genealogia secundum utramque generationem: reliquum est ut ad id quod instat redeamus, postquam sermonem de Melchisedec in

¹ Melius, ni fallor, legeretur, assentientibus etiam Savilio et Halesio, licet nescius quomodo filium genuerit, eum genuisse confitere. Nam hic de Patre agitur, ut paulo ante de Virgine matre. Lectio tamen altera terri posse videtur, et alioquin omnium exemplarum auctoritate asseritur, illamque probat Joannes Boissus in notis Savilianis p. 857.

alterum diem rejecimus, ac prophetica ænigmata audituri nostram attentionem excitemus. Similes enim sunt ænigmatibus sermones prophetici, multisque difficultatibus obseptum est Vetus Testamentum, neque faciles intellectu sunt libri: Novum autem dilucidius est et facilius. Ecquam tandem ob causam, dicit aliquis, hæc ita sunt constituta, licet de rebus majoris momenti agatur in Novo, de regno cælorum, de resurrectione corporum, et ineffabilibus illis bonis, quæ et humanam mentem excedunt? Quid igitur in causa, ut obscuræ sint prophetiæ? Multa Judæis istæ mala prædicunt, ac fore ut ejiciantur illi, nos recipiamur, ut templum evertatur, nec amplius excitetur, ut concidant Jerosolyma, et omnibus sint pervia: tum vero Judæi errabundi, per universum orbem terrarum dispergantur, ac civitate destituti, ne veteres quidem ritus retineant, sed omnes illis res ipsorum priores auferantur, prophetiæ, sacrificia, sacerdotium, et regnum. Neque vero tantum ista, sed et alia multa ejusmodi prædicebant prophetæ, dum innumeras suis libris tragædias immiscerent. Ne igitur ab initio Judæi manifeste hæc audientes, eos interficerent qui hæc dicebant, interpretationis difficultate prædictiones occultarunt, ac multa obscuritate rebus offusa, per eorum quæ dicebantur obscuritatem prophetarum incolumitati consuluerunt. Unde vèro id constat? Rationes enim a nobis reddendæ sunt, tametsi inter amicos verba facimus: siquidem multi fortassis adsunt non amici. Discant igitur hæc etiam illi, ut et amici ipsi fiant. Dixi, si Judæi audivissent mala, quæ comprehensura illos erant, ac fore, ut propter Christum excindantur Jerosolyma in perpetuum, nec umquam amplius instaurentur, hæc si perspicue a prophetis audivissent, confestim eos, qui hæc loquebantur, occidissent. Unde igitur id liquet? Primum quidem ex ipsorum moribus: furiosi enim erant ac belluini. Populus est semper sitiens sanguinem prophetarum, manus eorum in cædibus se sanctorum exercuerant. Hæc adversus illos magnus Elias vociferatur dicens: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt (3. Reg. 19. 10)*. Christus iterum, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidat eos, qui ad ipsam missi sunt (Matth. 23. 37)*. Et Isaias eosdem accusans his consonam vocem mittens ait: *Manus vestræ plenæ sunt sanguine (Isai. 1. 15)*. Et rursus Christus: *Patres vestri occiderunt prophetas, vos autem ipsorum ædificatis monumenta: implete mensuram patrum vestrorum (Matth. 23. 31. 32)*. Vides ut et Dominus et servi homicidas illos esse testentur? Quid est autem, *Implete mensuram patrum vestrorum?* Me quoque, inquit, occidite: adjicite servorum cædibus necem Domini. Licet enim mille occiderint homines, ac conservos omnes: cum vero contra Dominum manus extenderunt, tunc impleta mensura est: et merito. Quamdiu enim Dominum non occiderunt, spem salutis habuerunt, et ut adveniens agnus Dei peccata mundi tolleret, exspectarunt (*Joan. 1. 29*): postquam autem medicum interfecerunt, et in propitiatorium ipsum contumeliosi fuerunt,

γεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· κατέσπασον αὐτοῦ τὸ φρόνημα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Κατά-
 θηθι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δεῖξον πῶς ἐγεννήθη ἐκ
 τῆς παρθένου, καὶ τότε ἐκεῖνα ἐρώτα. Κάτασχε αὐ-
 τὸν, καὶ περίστηθι, καὶ μὴ ἀφήσῃ ἀποπηδῆσαι, μηδὲ
 ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν· ἀλλὰ
 κάτασχε, καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι·
 μὴ δῶς αὐτῷ διαστολὰς καὶ διαφυγὰς, ὡς βούλεται.
 Ἐκεῖθεν θόρυβον ἐμποιοῦσι τοῖς διαλεγόμενοις,
 ἵνα ἐκείνη ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκολουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἀγομεν
 ἐπὶ τοὺς νόμους τῶν θεῶν Γραφῶν. Περιβες τοίνυν
 αὐτῷ τειχίον πάντωνθεν, τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυ-
 ρίας, καὶ οὐδὲ χᾶναι δυνήσεται. Εἰπέ πρὸς αὐτόν,
 Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς παρθένου; οὐκ ἀφίσταμαι οὐδὲ
 ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον εἰπεῖν, κἂν
 μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποκλείσῃ, τίς
 ἐνοίξει λοιπόν; Πίστει παραδεκτὰ τὰ τοιαῦτα μόνῃ.
 Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς, ἐρῶ πρὸς
 σέ, ὁ πρὸς τὸν Νικόδημον ὁ Χριστός· *Εἰ τὰ ἐπίγεια
 εἰπον ὁμίην, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἔάν τὰ ἐπου-
 ράνια εἰπω, πιστεύσετε;* Περὶ τῆς ἐκ παρθένου
 γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χᾶναι τολμᾷς,
 καὶ τὸν οὐρανὸν περιεργάζῃ; Εἶθε μὲν οὖν τὸν οὐρα-
 νὸν, καὶ μὴ τὸν Δεσπότην τῶν οὐρανῶν ἐπολυπραγμῶ-
 νως. *Ἐἴ τὰ ἐπίγεια εἰπον ὁμίην, καὶ οὐ πιστεύετε.*
 Οὐκ εἶπεν, οὐ πάθεσθε, ἀλλ', *Οὐ πιστεύετε, δεικνύς
 ἡμῖν, ὅτι καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται.* Εἰ δὲ τὰ
 ἐπίγεια πίστεως δεῖται, κολλῶ μᾶλλον τὰ οὐράνια.
 Καίτοι τότε τῷ Νικόδημῳ περὶ τόκου διελέγετο πολὺ
 Ἰλάττονος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν,
 καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλ' ἔλεγεν,
 ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἵστί καταληπτὰ. Ἐπίγεια δὲ
 αὐτὰ ἐκάλεισεν, οὐκ ἵνα ἐπειδὴ ἐπίγεια ἴσθιν, ἀλλ' ἵνα
 ἐπειδὴ ἐν τῇ γῆ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἀνω γεν-
 νήσεως τῆς ἀποβόρῃτου καὶ πάντα ὑπερβαίνουσας
 νοῦν, ἐπίγεια ταῦτά ἴσθιν. Εἰ τοίνυν, πῶς ἀναγεν-
 νώμαι ἐκ τῶν ὀδόντων, οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πί-
 στει μόνῃ παραδέσθαι· δεῖ τὸ γινώσκον, καὶ τὸν
 τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πόσις ἂν εἴη μανίας, ἐπὶ
 τῆς ἀνω γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς
 ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπον γεννήσεως εὐθύναις
 ἀπειτεῖν;

γ. Πῶς μὲν οὖν ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Μονογενὴς
 Υἱός τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ πῶς ἀγε-
 ναλόγητος ἑκατέραν τὴν γέννησιν· λοιπὸν δὲ πρὸς
 τὸ [172] ἐπιείγων ἀπαγάγωμεν^a, τὸν λόγον τὸν περὶ
 τοῦ Μετλησιεὶδ^a εἰς ἑτέραν ἡμέραν ἀναβαλλόμενοι,
 καὶ διαναστήσωμεν τὴν ἀκοήν, προφητικῶν μέλ-
 λοντες ἀκούειν αἰνιγμάτων. Αἰνίγματα γὰρ εἶκοι τὰ
 προφητικά, καὶ πολλὴ δυσκολία ἐν τῇ παλαιᾷ Δια-
 θήκῃ, καὶ δυσεπίληπτα τὰ βιβλία· ἢ δὲ Καινὴ σα-
 φεστέρα καὶ εὐκολοτέρα. Καὶ τίνας ἐνεκεν, φησὶ,
 ταῦτα εὐτὼ διατετιπύεται, καίτοι ἢ Καινὴ περὶ μαι-
 ζόνων διαλέγεται πραγμάτων, περὶ βασιλείας οὐρα-
 νῶν, καὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀποβόρῃτων
 ἀγέων, ἢ καὶ ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει νοῦν; Τίς οὖν
 ἢ αἰτία τοῦ τὰς προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι; Πολλὰ
 ἐρῶντες οὖν Τουδαῖοι αὐταὶ κακὰ· καὶ ὅτι ἐκδηθῆ-

σονται μὲν ἐκεῖνοι, ἡμεῖς δὲ εἰσοβηθήσομεθα· καὶ
 ὅτι καταλυθήσεται μὲν ὁ ναός, καὶ οὐκέτι λοιπὸν
 ἀναστήσεται, πεισεται δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσιν
 ἔσται βατὰ· Τουδαῖοι τε πλανῆται γενόμενοι, παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρῆσονται, καὶ τῆς πό-
 λεως ἐκπεσόντες, οὐδὲ τὴν πολιτείαν ἔξουσι λοιπὸν
 τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ πάντα αὐτῶν ἀφαιρεθήσεται τὰ
 πρότερα, καὶ προφητεῖται, καὶ θυσίαι, καὶ ἱερωσύνη,
 καὶ βασιλεία. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα
 πολλὰ τοιαῦτα προέλεγον οἱ προφῆται, μυρίας τρα-
 γυδίας τοῖς οἰκειοῖς ἐγκαταμυγνύντες βιβλίοις. Ἴν'
 οὖν οἱ Τουδαῖοι μὴ σαφῶς ἀκούσαντες παρὰ τὴν ἀρ-
 χὴν, διαχειριστῶνται τοὺς λέγοντας ταῦτα, τῇ δυσκο-
 λῆ τῆς ἔρμηνειας ἀπέκρυψαν τὰς προβόρῃσεις, καὶ
 πολλὴν ἀσάφειαν κατέχευαν ἢ τῶν πραγμάτων, τῇ
 ἀσαφεῖ τῶν λεγομένων τοῖς λέγουσι παρασκευάζον-
 τες ἀσφάλειαν. Καὶ πόθεν ὄηλον τοῦτο; Δεῖ γὰρ καὶ
 εὐθύναις ἡμᾶς ἀπαίτεσθαι, εἰ καὶ ἐν φίλοις λέγομεν·
 καὶ γὰρ πολλοὶ ἴσως καὶ τῶν οὐ φίλων πάρεσι.
 Μανθανέτωσαν τοίνυν ταῦτα κακῆνοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ
 φίλοι γένωνται. Εἶπον, ὅτι εἰ ἤκουσαν οἱ Τουδαῖοι τὰ
 μέλλοντα αὐτοῦς καταλήψεσθαι κακὰ, καὶ ὅτι τὰ
 Ἱεροσόλυμα ἀλώσεται διὰ τὸν Χριστὸν τὴν ἄλωσιν
 ταύτην τὴν ἀθάνατον, καὶ οὐκ ἔχουσιν μεταβολὴν εἰ
 ἤκουσαν φανερώς παρὰ τῶν προφητῶν ταῦτα, εὐ-
 θύναις ἂν τοὺς ταῦτα λέγοντας ἀπέκτειναν. Πόθεν οὖν
 τοῦτο ὄηλον; Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν τρόπων αὐτῶν·
 μανικὸι γὰρ καὶ θηριώδεις ἦσαν. Δημῶς ἔστιν αἰμά-
 των αἰεὶ εὐφῶν προφητικῶν, αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐμελέ-
 ησαν ἐν ταῖς σφαγαῖς τῶν ἀγίων. Ταῦτα ὁ μέγας
 Ἰλάς αὐτῶν καταβοᾷ λέγων· *Κύριε, τοὺς προφή-
 τας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατ-
 ῥύκασαν.* Ὁ Χριστὸς πάλιν, *Ἱερουσαλήμ, Ἱερου-
 σαλήμ, ἢ ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας, καὶ λιθο-
 βολούσα τοὺς ἀκροστολμένους πρὸς αὐτήν.* Καὶ ὁ
 Ἰσάιας συναθροῖ τούτοις αὐτῶν κατηγορῶν, *ἰδοὺ· Αἱ
 χεῖρες ὁμῶν αἵματος πλήρεις.* Καὶ πάλιν ὁ Χρι-
 στός· *Οἱ πατέρες ὁμῶν ἀπέκτειναν τοὺς προφή-
 τας, ὁμοίως δὲ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα αὐτῶν·*
πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν κατέρων ὁμῶν. Ὁρᾶς
 πῶς καὶ ὁ Δεσπότης καὶ οἱ θεοὶ τοῦ μαιφονίαν αὐτῶν
 μαρτυροῦσι; Τί δὲ ἔστι· *Πληρώσατε τὸ μέτρον
 τῶν κατέρων ὁμῶν;* [173] Ἀποκτείνετε, φησὶ,
 κάμῃ· πρόσθετε τοῖς δουλικῶς αἵμασι τὴν δεσποτι-
 κὴν σφαρῆν. Εἰ γὰρ μυρίους ἐσφαξάν ἀνθρώπους,
 ἀλλὰ συνδούλους πάντας· ὅτε δὲ κατὰ τοῦ Δεσπότη
 τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, τότε ἐπληρώθη τὸ μέτρον· καὶ
 εὐθύναις· Ἔως μὲν γὰρ οὐκ ἀπέκτειναν τὸν Δεσπό-
 την, εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας, καὶ προσεδόκων ὅτι ὁ
 ἄμνος τοῦ Θεοῦ ἔλθων ἀρεῖ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κό-
 σμου· ἐπειδὴ δὲ τὸν ἱετὸν διεχειρίσαντο, καὶ εἰς
 αὐτὸ τὸ ἱλαστήριον ὑδρίσαν, καὶ ὅν ἔλθοντα ἀφελί-
 ναι τὰ ἀμαρτήματα ἀπεπάρφθησαν, πόσις λοιπὸν ἐλπί-
 δος ἐξέπεισον. Διὰ τοῦτο λέγει· *Πληρώσατε τὸ μέ-
 τρον τῶν κατέρων ὁμῶν.* Ναί, φησὶ· ἀλλ' ὅτι
 μὲν μαιφόνου καὶ ἀναγεί, ἀποδέδεικται ἐκ πολλῶν
 μαρτυρῶν· πόθεν δὲ ὄηλον, ὅτι τῶν προφητῶν οὐκ
 ἂν ἐφίσταντο, εἰ ἤκουσαν ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ-

^a Savilius legendum opinatur ἀπαγαγόμενον, sed puto
 ἐπαγέτωμεν bene habere.

^b Mss. κατέχευον.

στραφήσεται, ὅτι ὁ νόμος παυθήσεται, ὅτι ἡ Παλαιὰ ἀλλαγῆσεται; Μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον· πλὴν ἄλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν πάλιν ποιήσομαι τὴν ἀπόδειξιν σαφεστέραν. Εἰ γὰρ ποτε ἤκουσαν προφήτου λέγοντος, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα καταστραφήσεται καταστροφήν πρόσκαιρον, δέον αὐτοὺς μεταβάλλεσθαι καὶ ἀποκρούεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν, εἰς τὸν προφήτην ἠφίεσαν τὸν θυμόν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, αὐτῶν ἀκούσατε τῶν ἱστοριῶν. Ἐπολιόρχουν τὴν πόλιν αὐτῶν οἱ Πέρσαι ποτὲ, καὶ βαρβαρικὸν στρατόπεδον ἐξω περιεκάθητο· καὶ τὰ τῶν κινδύνων οὐκ ἦν ἀδηλα, ἀλλ' ἐν μέσῃ παγίδι ἡ πόλις ἦν τότε Ἱερουσαλήμ, ὠπλισμένων ἀπάντων καὶ περιεστώτων ἐξωθεν· ἀλλ' ὁμως οὕτω φανερῶν ὄντων τῶν δεινῶν, ἐπειδὴ Ἱερεμίας ἐλθὼν εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἡ πόλις παραδοθήσεται εἰς χεῖρας Χαλδαίων· καίτοι τοῦτο οὐδὲ προφητεία ἦν· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἔωρων τὰ συμβησόμενα· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ τὰ φανερὰ καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶπεν, οἱ μισροὶ καὶ ἀναίσθητοι καὶ περὶ τοὺς εὐεργέτας ἀγνώμονες οὕτως ἐμάνησαν, ὡς προδότην αὐτὸν καὶ λυμῆνα τῆς πόλεως νομίμας, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐκλύει τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ μὴν ἐστέρου, καὶ μὴν διήγειρε τὴν προθυμίαν αὐτῶν, καὶ πρὸς Θεὸν ἤγε, τὴ ἀβραγῆ; καὶ ἀκαταμάχτητον αὐτοῖς περιτιθεῖς τεῖχος· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνοήσαντες ἐκείνοι, ἐκέλευον αὐτὸν ἀναρρεῖσθαι. Τοιαύτας γὰρ τοῖς εὐεργεταῖς αἰεὶ τὰς ἀμοιβὰς ἀπεδίδοσαν, καὶ τοῦ βασιλέως συγγνώμης, οὐδὲ οὕτως ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνελεῖν οὐκ ἴσχυσαν, εἰς τὸν τοῦ βορβόρου λάκκον ἐνέβαλον.

δ'. Εἰ δὲ προκαιροῦ αἰχμαλωσίας ἀκοὴν οὐκ ἠνεγκαν, πῶς τὴν πρόβρῃσιν τῆς διηνεκούς δουλείας ἐμελλον εἰσακούειν; Εἰ Ἱερεμίας εἶπεν, ὅτι Ἀπαλεύσεσθε εἰς Βαβυλῶνα, καὶ οὐχ ὑπήνεγκαν· ἀκούσαι, ἀλλ' ἐτιμωρήσαντο τὸν εἰπόντα· εἰ ἤκουσαν τῶν προφητῶν εἰπόντων, ὅτι Οὐκ εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς [174] οἰκουμένης διασπαρήσεσθε, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐπανήξετε, οὐκ ἂν καὶ τὸ αἷμα τῶν λεγόντων ἐξέπιον; Εἰ δὲ δοκεῖ τοῦτο εἶσι στοχασμὸς εἶναι, φανερὰν ὑμῖν ἀπόδειξιν παρέχω, ὅτι οὐκ ἦν ἀσφαλὲς αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα, τὴν ἡμετέραν τιμὴν λέγω, τὴν ἐκπιωσιν τὴν ἐκείνων. Στέφανον γὰρ, εἰπέ μοι, τὴν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων, διὰ τί ἐλίθασαν; οὐ ταῦτα ἐγκαλοῦντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, ὅτι Ὁ ἀνὴρ οὗτος λαλεῖ βλάσφημα ῥήματα; Εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς καταλύσει τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκε Μωϋσῆς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐλίθασαν. Εἰ δὲ τότε οὐκ ἠνείχοντο ταῦτα ἀκούειν, καὶ ταῦτα τῶν πραγμάτων αὐτοῦς παιθόντων λοιπὸν, πῶς ἂν τῶν προφητῶν ἠνέσχοντο ταῦτα προαναφωγοίτων; Ἦκουσας, ἀγαπητὲ, ὅτι διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν μεθέσθιν τῆς πολιτείας αὐτὸν ἐλίθασαν· ἀκουσον πῶς καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο προφέρουσι ἐγκλημα. Εἶπε γὰρ, φησὶν, οὗτος· Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἢ κατὰ λυσις τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ μετά-

θασίς τῆς πολιτείας τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεποίη; Διὰ τοῦτο ἔλεγον μὲν οἱ προφῆται ταῦτα, οὐκ ἔλεγον δὲ φανερῶς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλον ἐβούλοντο ἀνελεῖν, ὅτι ἐπειθεν αὐτοὺς μετατίθεσθαι ἀπὸ τῆς πολιτείας πύθιν τοῦτο δῆλον; Θεωρεῖς, φησὶν, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν τοῦ νόμου διδάσκεις. Οἱ πιστοὶ οὐκ ἠνείχοντο διδάσκεσθαι ἀποστασίαν τοῦ νόμου· καὶ οἱ οὐδέποτε πιστευσάντες πῶς ἂν ἠνέσχοντο ἀκοῦσαι, ὅτι παυθήσεται ὁ νόμος ποτέ; Ὅτι μὲν οὖν τοὺς προφῆτας ἀπέκτειναν ἂν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ τι τοιοῦτον σιφῶς προεῖπον, ἐδειξάμεν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν, ἀπὸ τε τοῦ μακαρίου Ἱερεμίου, καὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πᾶσι γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκαλοῦντες, οὕτως αὐτοὺς ἀνεῖλον. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία κατέκαυσαν ἂν τὰ προφητικά, εἰ συνείδον τὰ λεγομένα, καὶ τοῦτο παραστήσει πειράσομαι ἀπὸ τινος ἱστορίας, κεκρυμμένης μὲν ὑμῖν, δῆλως δὲ ἐσομένης αὐτίκα δὴ μάλα· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἡ ἱστορία, ἀκούσατε.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ εἰσι Ἰωακείμ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, εἶπε Κύριος πρὸς Ἱερεμίαν· Γράψον πάντας τοὺς λόγους, οὓς ἐ χρηματίσα πρὸς σὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας Ἰωσίου, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· τουτέστι, πάντα τὰ κακὰ, ἃ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς. Ὅρα τί φιλόδημος ὁ Θεὸς καὶ κηδεμονικός. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ μέρος ἀκούσαι οὐκ ἠνείχοντο, Συνάγαγε, φησὶν, αὐτὰ πάντα, καὶ ἀξήτησον τὸν φόβον, ἵνα κἂν οὕτω ἢ βελτίους γένωνται. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· τὸ ζητούμενον ἡμῖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τὰ βιβλία ἂν αὐτὰ κατέκοψαν, εἰ ἐνόησαν τὰ σήμερον ἐκθάντα πάντα. Ἰσως ἀκούσονται κακὰ (δεῖ γὰρ ἐχέσθαι τῆς ἱστορίας), ἃ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἀποστραφήσονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν τῆς πονηρίας. Ἰσως, ὁ Θεὸς λέγει; ἀγοεῖ, [175] εἰπέ μοι, τὰ ἐσόμενα; οὐκ οἶδεν εἰ ἀκούσονται, ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως, ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς, ὁ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐνομιῶν; ᾧ πάντα γυμνά καὶ τετραχλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἔλεγον, Ἰσως ἀκούσονται; Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ὑμῶς μαθάνειν, διὰ τοὺς ἐγκαλοῦντας ἀγνοίαν τῷ Μονογενεῖ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἀγνοοῦντος φθέγγεται ῥήματα· τὸ γὰρ, Ἰσως, ἀγνοοῦντός ἐστιν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοεῖ. Ὅπόταν οὖν καὶ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀκούσῃς τι τοιοῦτον λέγοντος, τὴν αὐτὴν καταδέξαι ψῆφον. Ἰδὲ γὰρ ὢν, πανταχοῦ τὸν Πατέρα μιμεῖται.

Ἄλλ' οἱ μὲν τῶν ἀγῶνων καιροὶ τούτων ἀναμενέτωσαν, ἵνα μὴ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἐκπίσωμεν· εἰπαμεν δὲ, τίνος ἕνεκεν λέγει, Ἰσως ἀκούσονται. Εἰ εἶπεν, ὅτι ἀκούσονται, χωρὶς τοῦ Ἰσως, ψευδὲς ἦν· οὐ γὰρ ἐμελλον ἀκούσεσθαι. Εἰ εἶπε τὸ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἀκούσονται, περιττὸς ἔπαυσε τὸν προφήτην τοῖς οὐκ ἀκουσομένοις. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ νομισθεῖ ἀναγκαστικὴ τις εἶναι τῆς παρακοῆς, διὰ τοῦτο ἐπαμ-

b Sic Reg. melius quam alii, qui habent Ina καὶ οὕτω.

c Alii omnes παρὰ τοῦ Morel. περὶ τοῦ Ἰησοῦ. At Froico Ducerus παρὰ τοῦ legit.

eumque qui venerat, ut peccata dimitteret, aversati sunt, omni spe deinceps exciderunt. Propterea dicit: *Implete mensuram patrum vestrorum.* Certe, inquit: et multis quidem ostensum est testimoniis, homicidas illos ac nefarios fuisse: unde vero constat illos prophetis minime parcituros, si Jerosolyma eversum iri audivissent, et cessaturam legem, ac fore ut Vetus Testamentum immutetur? Id quidem ex iis, quæ dicta sunt, maxime apparet: verumtamen ex ipsis Scripturis manifestiorem subjiciam demonstrationem. Nam si quando prophetam dicentem audierunt, fore ut Jerusalem temporario excidio excinderetur, cum illos mutare mentem oportuisset et iram Dei depellere, in prophetam furorem effuderunt. Atque hoc verum esse, ex historiis ipsis intelligetis. Obsidebant aliquando civitatem ipsorum Persæ, atque ipsam foris barbaricus exercitus circumvallabat: nec obscurum erat periculum quod imminebat, sed in mediis tum hæcque urbs Jerusalem, armatis omnibus et illam foris circumsidens, versabatur: attamen cum tam certa mala eos premerent, quoniam progressus in medium dixit illis Jeremias, fore ut in manus Chaldæorum civitas traderetur; tametsi neque propheta fuit hoc, cum ipsorum oculi quæ eventura essent intuerentur; quia tamen ea quæ manifesta erant, et eorum oculis observabantur dicebat, scelesti illi ac stupidi, et erga benefactores ingrati sic insanierunt, ut proditorem illum et eversorem arbitrarentur, ac dicerent: *Hic dissolvit manus populi hujus (Jer. 38. 4).* Attamen confirmabat, attamen ipsorum alacritatem excitabat, et ad Deum ducebat, eosque invicto et læpugnabili muro circumvallabat: sed illi nihil horum intelligentes, interfici eum jubebant. Talia quippe bene de se meritis præmia semper rependebant, et cum rex ignovisset, ne sic quidem cesserunt, sed quoniam necare non poterant, in luti lacum projece-
runt.

4. Quod si temporariæ captivitatis mentionem fieri non tulerunt, quo tandem pacto perpetuæ servitutis prædictionem audituri fuissent? Si cum dixisset Jeremias, In Babylonem abibitis, neque potuerunt audire, sed eum qui dixerat punierunt: si prophetas audiissent dicentes, fore ut non in Babylonem, sed quovorsum per orbem terrarum dispergamini, nec amplius revertamini, nonne talia dicentium sanguinem ebibissent? Quod si vobis istud adhuc conjectura videtur esse, demonstratione clara probabo, non tantum fuisse futura illis denuntiare, nostrum, inquam, honorem et reprobationem illorum. Cur enim, quæso, Stephanum primitias martyrum lapidarunt? nonne quod hoc illi crimini verterent dicerentque, *Vir iste loquitur verba blasphemiarum? Dixit, aiunt, quoniam Jesus destruet templum istud, et mutabit ritus, quos tradidit Moyses (Act. 6. 11. 14),* atque idcirco illum lapidibus obruerunt. Si tum hæc audire non potuerunt, idque cum res ipsæ fidem ipsis deinceps facerent, quomodo prophetas hæc prænuntiantes tulissent? Audivisti, dilectissime, propter templum, et propter religionis mutationem ab illis eum fuisse lapidatum:

audi, quo pacto Christo etiam istud ipsum crimen objiciant. *Dixit enim, inquit, iste: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Matth. 26. 61; Joan. 2. 19).* Vides ubique templi destructionem, ac religionis mutationem bilem illis movisse? Ideo dicebant hoc quidem propheta, sed evidenter non dicebant. Ideo Paulum etiam interficere voluerunt, quod illis persuaderet ut religionem mutarent. Unde hoc liquet? *Vides, frater, inquit, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes isti audierunt de te, quod discessionem doceas a lege (Act. 21. 20).* Fideles doceri se discessionem a lege non patiebantur; et qui nondum crediderant, quomodo audire potuissent fore, ut lex aliquando cessaret? Ac Judæos quidem interfectorum fuisse prophetas, si quid tale manifeste prædixissent, testimoniis allatis ostendimus, ex ipso beato Jeremia, ac protomartyre Stephano, ex ipso Christo, et apostolo Paulo. Omnibus enim eadem crimini dantes, eos de medio sustulerunt. Ipsos autem propheticos etiam libros combusturos eos fuisse, si quæ dicta fuerant cognovissent, hoc quoque per historiam quamdam probare satagam vobis occultam, sed quæ manifesta continuo fiet: ita conabor illam exponere. Quænam igitur illa historia sit, audite.

Historia de Jeremia. — Et factum est in anno quarto Joacim filii Josiæ regis Juda, dixit Dominus ad Jeremiam: Scribe omnia verba, quæ loquutus sum ad te, a diebus Josiæ usque ad diem hanc (Jer. 36. 1. 2): hoc est, omnia mala quæ cogito facere eis. Vide, quid benignus ac providus dicat Deus. Nam quoniam singula nolebant audire, Collige, inquit, illa omnia, ac metum auge, ut vel hac ratione resipiscant. Recordamini promissi nostri: in questione positum est, ut ostendamus eos libros ipsos laceraturos fuisse, si cuncta quæ hodie contigerunt, illis in mentem venissent. *Forte audient mala* (adhærendum enim est historiæ), *quæ cogito facere eis, et avertentur a via sua prava (Ibid. v. 3).* *Forte, dicit Deus?* num igitur, quæso, futura ignorat? non novit an audituri sint, is qui novit omnia antequam flant, qui corda scrutatur et renes, qui discretor est cogitationum et mentium, cujus oculis nuda et aperta sunt omnia? Cur autem dixit, *Forte audient?* Nam et hæc operæ pretium fuerit vos didicisse, propter eos qui unigenito Dei Filio ignorantiam objiciunt. Ecce enim Pater quoque ignorantis verbis utitur: siquidem, *Forte, vox est ignorantis: verumtamen nequaquam ignorat.* Quando igitur et Filium tale quid dicentem audiveris, eandem sententiam suscipe. Nam cum Filius sit, ubique Patrem imitatur.

Præscientia non est causa peccati. — Sed differamus tantisper has concertationum occasiones, ne a proposito argumento discedamus: quæramus cur dicat, Forte audient. Si dixisset, Audient, absque Forte, falsum fuisset: non enim erant audituri. Si verum dixisset, Non audient, frustra non auditoris prophetam misisset. Neque idcirco tantum, sed ne vim ac necessitatem aliquam ad non parendum afferre ipsius præscientia putaretur, propterea cum dubitatione

quadam hæc verba protulit, ne forte dicerent aliqui, Prædixit Deus, et omnino evenire oportebat : quod de Juda solent dicere. Prædixit, inquit, eum proditorem futurum, et idcirco proditor factus est. O dementiam ! o impudentiam ! Neque enim præscientia malitiæ causa fuit, mi homo : absit. Non enim rebus futuris affert necessitatem, sed prævidet tantum. Non quia prædixit Christus, factus est proditor ille ; sed quia proditor futurus erat, Christus idcirco prædixit. Ne igitur hic etiam dicant eum non audituros illos dixisse, ac penitentiam viam illis præclusisse, prævenit, atque omnem occasionem illis præripuit, dum prophetæ dixit, *Forse audient.*

5. Recordamini promissi : nam idcirco assidue vobis in memoriam illud revoco, ne cum solutionem attulero, quæstionis initio disputationis propositæ sitis immemores. Quodnam igitur illud fuit ? Si scivissent Judæi eventura illis fuisse mala, quæ comprehenderunt illos (hæc, inquam, mala quæ nunc eos detinent), ipsos libros dilacerassent, neque sacris literis pepercissent. Sed ad historiam redeamus. *His auditis vocat Jeremias discipulum suum Baruch filium Neræ, et ait illi : Scribe in libro mala omnia, quæ illis eventura sunt (Jer. 36. 4).* Quid hoc rei est ? tibi a Deo mandatum est, et discipulum mittis ? num refugis præ timore ? num vereris ? num reformidas ? si tu reformidas, quo pacto discipulus audebit ? At nihil horum est ; additur enim causa : nam cum dixisset, *Scribe ac lege*, subjunxit : *Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 5).* O magnanimitatem ! In vinculis erat, et a prophetia non abstinebat. Attendamus justi fortitudinem, ejusque animi philosophiam. Non dixit apud se : Tam multa mihi propter hæc loquendi libertatem mala contigerunt : innumera profudi verba, nec quidquam profeci, neque lucri mihi fuit aliud, quam ut in vincula conjicerer : needum me Deus a vinculis liberavit, et me rursus ad illas belluas mittit ? Nihil horum aut dixit, aut cogitavit ; sed id unum spectabat, ut Domini præceptum perficeret : et quoniam per seipsum non poterat, per discipulum illud implevit. *Lege namque illis, inquit, et dic omnia mala. Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 6).* Et dicebat Jeremias, et Baruch scribebat in libro. Jejunii tempus fuit, cum hæc fierent : festum instabat, quod ad metropolim omnes vocabat : communes quippe conventus agi oportuit, quandoquidem de necessariis rebus deliberandum in comitiis fuit. *Ingressus est ad principes Baruch, et legit in auribus principum omnia verba hæc (Ibid. v. 14. 15) : et causam etiam dixit : Fortasse namque, inquit, cadet misericordia vestra ante faciem Domini (Ibid. v. 7) : ne existimarent eum tamquam accusatorem hæc dicere, sed ut cum ad eos sanandos venisse ipsum intellexissent, æquiores ac benigniores redderentur. Quid ergo illi ? Cum gratias agere oportuisset, cum eum laudare, cum efferre, nihil horum agunt, sed abeuntes annuntiaverunt regi quæ scripta erant in libro, et deposuerunt librum in domo Elisabetha (Ibid. v. 20). Et cum misisset, inquit, rex Judæ, unum ex apparitoribus suis, librum jussit*

*afferri. Et sedebat rex in domo hiemali (Jer. 36. 21. 22) : mensis quippe nonus erat, hoc est November (a), et nonum appellat a Martio numerando : nam et hoc diligenter observandum est. Si enim a Septembri numerasset, hiems tum temporis esse non debuisset. Cur igitur hoc etiam adjungitur ? ex iis quæ sequantur aperte cognosces. Et focus ignis ante illum : carbones, inquit, quoniam frigus erat. Videtis ut nihil a Scriptura sacra omittatur ? Et carbones ignis ante ipsum : et circumstiebant eum satrapæ : allatus est liber innumeris redundans bonis (malorum quippe prophetia malorum erat propulsatio), et legebatur. Memores mihi, quæso, estote promissi. Et cum legisset ille tres pagellas, sumpto scapello scidit, et in focum ignis projecit, donec totum volumen defecit (Ibid. v. 23). Vides, ut ne libris quidem parcant ? ut ne a literis quidem sacris abstineant ? Quoniam captivitatem Jerusalem continebat, eam conscidit : et cum prophetam non invenisset, in literas iram effudit. Qui ergo res inanimatas ita persequitur, si anima præditum invenisset, quid non fecisset ? Nam quemadmodum sævæ belluæ, cum eos arriperint, qui cum ipsis decertant, et illi deinde relictis in ore belluarum pellibus, quibus amicumtur, aufugerint, illas deinde discernunt dentibus, ut ita furorem suum expleant : ita nimirum et rex fecit. Non offendit eum, qui librum tenebat, et librum conscidit : neque conscidit solum, sed et in focum ignis injectit, ut ne reliquæ quidem ex literis illis restarent. Sed nondum omnem ejus amentiam perspectam habetis : probe vero scietis, si narrationi diligenter attenderitis. Non enim dixit eum toto lecto libro deinde ipsum exussisse : quinimo, *Cum tres quatuorve pagellas legisset, ipsum conscidit.* Ne ipsum quidem lectionis finem exspectavit, sed ab ipso proemio confestim exasperatus est. Propterea tutum non erat prophetis futura omnia mala Judæis aperte dicere. Nam si captivitatem ad tempus futuram audire minime potuit, quomodo perpetuam discere sustinisset ? Neque contentus hoc fuit rex : sed misit, inquit, ad quærendum ubique prophetam, sed non invenit eum : occultavit enim illum Deus (Ibid. v. 26). illum quidem loco, cæteros autem prophetas eorum occultitate quæ dicebantur occultavit.*

6. Neque vero tantum ex his nobis liquebit, apud Judæos auda illud facinus exstittisse, animique periculosis temere sese objicientis, eventurum gentibus hæc

(a) Hæc voces, hoc est November, desunt in Mss. *Ibid. Reg., Xanthicus Martius et primus.* Ibid. Colb., *si enim Novembri numerasset.* Ut autem intelligatur clarior quæ hic sibi velit Chrysostomus : Hæc gesta sunt, inquit Jeremias, mense nono, tuncque rex sedebat in domo hiemali et ante focum, frigus scilicet depellendi causa. Cum autem novus mensis a Dio, qui primus erat secundum Macedonicum numerandi ritum Antiochiæ receptum, numeratur, a Dio, cujus pars Septembri, pars Octobri responde nonus mensis incidit in Maitum et Junium ; atqui hi mens non in tempus hiberrimum incidunt ; quare aliud mensium ut tunc proponit Chrysostomus ; nempe Xanthicus, qui mensis respondet partim Februario, partim Martio, ita ut maxima pars ejus in Martium incidat, sicque novus mensis a Xanthico in Novembrem incidet, ut hic dicitur. Incogitant autem hic Alou Januarii verterat Fronto Ducasus. Hinc autem confirmatur id quod vulgo statuitur, Antiochenos non Macedonicis mensibus usos fuisse. Vide Userium de Antiocheno et solari.

φθῶς τῆσιν τὰ ῥήματα, ἵνα μὴ λέγωσι τινες, ὅτι προεῖπεν ὁ Θεός, καὶ πάντως ἴδει γενέσθαι· ὃ καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα λέγουσι. Προεῖπε, φησὶν, ὅτι προδότης ἔσται, καὶ διὰ τοῦτο προδότης ἐγένετο. Ὡς τῆς ἀνοίας, ὡς τῆς ἀναισχυντίας. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρόγνωσις, ἀνθρώπου, τῆς πονηρίας αἰτία· μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀναγκαστικὴ τῶν μελλόντων ἔσοσθαι, ἀλλὰ προγνωστικὴ μόνον. Οὐκ ἐπειδὴ προεῖπεν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐκείνος προδότης· ἀλλ' ἐπειδὴ προδότης ἔμελλε γενέσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν ὁ Χριστός. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἐνταῦθα λέγωσιν, ὅτι εἶπεν ὅτι οὐκ ἀκούσονται, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοῖς τῆς μετανοίας τὴν ὁδόν, προλαμβάνων ἀνάσπασιν αὐτῶν τὴν πρέφασιν, εἰπὼν τῷ προφήτῃ, Ἰσως ἀκούσονται.

ε'. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· διὰ γὰρ τοῦτο συνεχῶς ὑμᾶς ὑπομιμνήσκω, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὸ συμπέρασμα, μὴ ἐπιλάβησθε τοῦ ζητηθέντος ἡμῖν ἐν ἀρχῇ κεφαλαίου α'. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ὅτι εἰ ἤσθοντο οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἔμελλον αὐτοῖς συμβῆσθαι τὰ κατεληφθέντα αὐτοῖς δεινὰ (ταῦτα δὴ λέγω τὰ νῦν κατέχοντα αὐτοῖς), αὐτὰ τὰ βιβλία ἂν κατέκοψαν, καὶ οὐκ ἂν ἐφείσαντο οὐδὲ τῶν θείων γραμμάτων. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἔλθωμεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰερεμίας, καλεῖ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Βαρούχ υἱὸν Νηρίου, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Γράψον εἰς βιβλίον πάντα τὰ μέλλοντα αὐτοῖς ἔσεσθαι δεινὰ. Τί γέγονε; οὐ ἐπιτάγησεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν μαθητὴν πέμπει; Ἄρα μὴ θελίφει; Ἄρα μὴ αγωνίσει; Ἄρα μὴ δέδοικας; εἰ σὸ δέδοικας, πῶς ὁ μαθητὴς τολμήσει; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων· πρόσκειται γὰρ ἡ αἰτία· εἰπὼν γὰρ, Γράψον καὶ ἀνάγνωθι, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Ὁ μεγαλοφυχίας. Ἐν τῷ δεσμωτηρῳ ἦν, καὶ τῆς προφητείας οὐκ ἀφίστατο. Προσέχωμεν τῇ ἀνδρείᾳ τοῦ δικαίου, καὶ τῇ τῆς διανοίας φιλοσοφίᾳ. Οὐκ [176] εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἰσαυτὰ μοι δεινὰ συμβέβηκε διὰ τὴν παρῆρησιαν ταύτην· μύριους ἀνήλωσα λόγους, καὶ οὐδὲν ὠνησα, οὐδὲ ἐγένετό μοι τι κλέον, ἀλλ' ἡ τὸ δεδέσθαι μόνον· καὶ οὕτω με τῶν δεσμῶν ἀπέλυσεν ὁ Θεός, καὶ πάλιν πέμπει με πρὸς τοὺς θῆρας ἐκείνους; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν· ἀλλ' ἐν μόνον ἐσκόπει, ὅπως ἀνυσθῆν ἐκίταγμα τοῦ Δεσπότη· καὶ ἐπεὶ δι' αὐτοῦ οὐκ ἴσχυσε, διὰ τοῦ μαθητοῦ κατεσκευάσεν αὐτό. Ἀνάγνωθι γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, καὶ εἰπέ πάντα τὰ κακὰ. Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἔλεγεν Ἰερεμίας, καὶ ἔγραψεν ὁ Βαρούχ ἐν βιβλίῳ. Νηστείας κειρὸς ἦν, ὅτε ταῦτα ἐγένετο· ἐορτὴ ἐφειστήκει, πάντας καλοῦσα πρὸς τὴν μητρόπολιν· ἴδει γὰρ κοινὸν γενέσθαι τὸν σύλλογον, ἐπειδὴ περὶ ἀναγκαίων πραγμάτων ἔμελλον ἡ ἐκκλησία ἔσοσθαι. Εἰσηλθε πρὸς τοὺς ἀρχοντας ὁ Βαρούχ, καὶ ἀνέγνω εἰς τὰ ὕψα τῶν ἀρχόντων πάντα τοὺς λόγους τούτους· καὶ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· Ἰσως γὰρ, φησὶ, πιστεύεται τὸ ἔλεος ὁμῶν ἐνώπιον Κυρίου· ἴως μὴ νομισώσιν ὅτι ὡς κατήγορος ἔλεγεν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι θεραπεύσαι αὐτοὺς ἀφίεται, ἐπιεικέστεροι γένωνται. Τί οὖν ἐκείνοι; Δέον χάριτας ὁμολογήσαι, δέον ἐπαινεῖσαι, δέον θαυμάσαι, οὐδὲν τούτων ποιῶσιν,

α' in Colb. κεφαλαίου deest.

ἀλλ' ἀπελθόντες ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ τὸ βιβλίον ἀπέθαντο ἐν τῷ οἴκῳ Ἐλισαμᾶ. Καὶ λέμψας, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τὸν Ἰουδῆν^b, ἵνα τινὰ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἐκέλευσε κομισθῆναι τὸ βιβλίον. Καὶ ἐκδόθη ὁ βασιλεὺς ἐν οἴκῳ χειμωρῶν· μὴν γὰρ ἔννατος ἦν^c, τοῦτοστι Νοέμβριος· ἔννατον ἀπὸ τοῦ Πανθηκίου ἀριθμῶν λέγει· δεῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκριβῶς εἶδέναι. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Διου ἠρίθμει, οὐκ ἔμελλον ἔσοσθαι τότε χειμῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν καὶ τοῦτο πρόσκειται; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα εἰση σαφῶς. Καὶ ἐσχάρα πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ἀνθρακί, φησὶ, διότι ψύχος ἦν. Ὅρῃτε πῶς οὐδὲν παραλιμπάνεται τῇ θεῖᾳ Γραφῇ; Καὶ ἀνθρακί πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ περιεστήκεισαν οἱ σατράπαι· ἐκομίσθη τὸ βιβλίον μυρίων γέμον καλῶν (ἡ γὰρ τῶν κακῶν προφητεία κακῶν ἀναίρεισις ἦν), καὶ ἀνεγιώσκετο. Μνημονεύετε μοι, παρακαλῶ, τῆς ὑποσχέσεως. Καὶ ἐν τῷ ἀναγιγνώσκειν αὐτὸν τρεῖς σελίδας, λαβὼν τὴν σμίλην ἐκοψεν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ὡς ἐξέλιπε τὸ βιβλίον ἅπαν. Ἔβλες πῶς οὐ φείδονται οὐδὲ τῶν βιβλίων; πῶς οὐδὲ τῶν γραμμάτων τῶν θείων ἀπέχονται; Ἐπειδὴ αἰχμαλωσίαν εἶχε τῆς Ἱερουσαλήμ, κατέκοψε· καὶ οὐκ εἰρῶν τὸν προφήτην, εἰς τὰ γράμματα τὴν ὀργὴν ἀφήκεν. Ὁ τοίνυν τοῖς ἀψύχοις οὕτω πολεμῶν, εἰ τὸν ψυχὴν ἔχοντα εὔρε, τί οὐκ ἂν ἐργάσατο; Καθάπερ γὰρ τὰ χαλεπὰ τῶν θηρίων, ἐπειδὴν ἐπιλάθωνται τῶν πικτευνόντων αὐτοῖς, εἴτα ἐκείνοι διαφυγῶσι καταλεπόντες [177] ἐκ τῷ στόματι τῶν θηρίων ἃ περικίεται; δέρματα, λοιπὸν αὐτὰ περιτρώγουσι παραμυθαύματα τὸν θυμὸν· οὕτω δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν. Οὐκ εὔρε τὸν ἔχοντα τὸ βιβλίον, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον κατέκοψε· καὶ οὐ κατέκοψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ἵνα μηδὲ λείψανον μείνη τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ἄλλ' οὐδέπω πῶς ἐγινωτε αὐτοῦ τὴν μαρτίαν· εἴσεσθε δὲ σαφῶς, ἔαν μετὰ ἀκριβείας τὴν διηγήματι προσέχητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀναγνῶσις τὸ βιβλίον ἅπαν, οὕτως ἔκαυσεν· ἀλλ' Ἐν τῷ ἀναγιγνώσκειν αὐτὸν τρεῖς σελίδας ἢ τέσσαρας, ἐξέτεμεν αὐτό. Οὐκ ἀνέμεινεν οὐδὲ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν προομιῶν εὐθὺς ἐξηγρῶσθη. Διὰ ταῦτα οὐκ ἦν ἀσφαλὲς τοῖς προφήταις Ἰουδαίοις λέγειν μετὰ σαφηνείας πάντα τὰ ἐσόμενα δεινὰ. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον οὐκ ἤνεγκεν αἰχμαλωσίαν ἀκούσαι, τὴν διηγετὴ πῶς ἂν ὑπέμεινε μαθεῖν; Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη ὁ βασιλεὺς· ἀλλ' Ἐπεμψε φησὶ, ζητεῖν πανταχοῦ τὸν προφήτην, ἀλλ' οὐκ εὔρεν αὐτόν· ἔκρυψε γὰρ αὐτόν ὁ Θεός. Ἐκείνον μὲν τότε ἐκρυψε, τοῦ δὲ ἄλλους προφήτας τῇ ἀσαφείᾳ τῶν λεγομένων.

ζ'. Οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ μόνον ἡμῖν ἔσται φανερόν, ὅτι τοληρῶν ἦν παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ψυχῆς βίφοκινδύνου, τὴν ἐσομένην τοῖς ἔθνεσι τιμὴν καὶ δόξαν, καὶ τὴν διαδεδομένην ἐκείνους ἀτιμίαν λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Παύλου ῥημάτων. Ὁδοὺ γούν ἰδὼν τινα προφήτην μικρὸν παραναίξαντὰ τι τῆς προρρήσεως ταύτης, καὶ σαφέστερον τῶν ἄλλων εἰπόντα, καὶ τὰ ἡμέτερα

^b Colb. τὸν Ἰουδαίον.

^c Haec, τοῦτοστι Νοέμβριος, desunt in ms. Ibid. Reg. Πανθηκίος ὁ Μάρτιος καὶ πρῶτος, et paulo post ad vocem Διου in marg. Διός ε. Ὀκτώβριος. Ibid. Colb. εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου ἠρίθμει: *Videsis quae ad interpretationem Latini non nota sunt.* Esart.

ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκείνων κακὰ, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε τῆς τόλμης αὐτῶν, οὕτως εἰπὼν· *Ἦσαίαις δὲ ἀποτολμῆ, καὶ λέγει· Εὐρέθητι τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφαντῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπον, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθρει, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ δρομὸ μου.* Καίτοι, εἰ μὴ κίνδυνος ἐκ τῆς προῤῥήσεως ἠκολούθει, τίνας ἔνεκεν εἶπε Παῦλος, *Ἦσαίαις δὲ ἀποτολμῆ, καὶ λέγει· Εὐρέθητι τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν;* Μεγίστη ὄντως κατηγορία Ἰουδαίων. Οἱ μὴ ζητοῦντες εὐρον, καὶ οἱ ζητοῦντες ἀπέτυχον· οἱ μὴ ἀκούσαντες ἐπίστευσαν, καὶ οἱ ἀκούσαντες ἐσταύρωσαν. Διὰ ταῦτα τολμητῆν ἐκάλεσε τὸν Ἦσαιαν. Καὶ γὰρ ὄντως μεγίστης τόλμης ἦν, ἐν μέσῳ τῶν κατηγορουμένων ἐστῶτα, ἀφειδῶς ποιεῖσθαι τὰς κατηγορίας, καὶ ἐκείνους μὲν τῆς τιμῆς φανερώς ἐκβάλλειν διὰ τῆς προφητείας, ἑτέρους δὲ εἰσάγειν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἐκείνοις δόξαν. Τὸ δικαστήριον τῶν ἀκουόντων κατηγοροῦς εἶχε πάντας. Τίς δὲ ἐν δικασταῖς ἔχθροῖς διαφευγεῖν δύναται κίνδυνον; Διὰ τοῦτο, φησὶν, *Ἀποτολμῆ καὶ λέγει.*

Ἄλλ' ἐτι τοῦτο ὑμῖν σαφέστερον ἀποδείξει βούλομαι. Διὰ τοῦτο περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν ἀσαφῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς εἶρηται, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ συνῶσι τῶν λεγομένων Ἰουδαίῳ. [178] Καὶ τοῦτου παράγωμά τινος τὸν μεγαλοφωνότατον Παῦλον, τὸν ἀνωθεν φεγγόμενον, τὴν σάλπιγγα τῶν οὐρανῶν, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. *Ἦρμολόγηται γὰρ ἑμῶς, φησὶν, ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγγῆν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ.* Τοῦτον ὑμῖν παράγωμά τινος φανερώς λέγοντα, ὅτι διὰ τοῦτο συνεσχίασται τὰ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, οὐχὶ πάντα. Εἰ γὰρ πάντα ἀσαφῆ ἔμελλον εἶναι, περιττῶς εἶρητο τοῖς τότε. Αἱ γὰρ προφητεῖαι ἔχουσι καὶ πολέμους προσκαίρους τοὺς τότε, καὶ λοιμούς, καὶ λιμούς· ἔχουσι δὲ καὶ τὰ σήμερον ἐκδάντα, τῆς Ἐκκλησίας τὴν κλῆσιν, τῆς συναγωγῆς τὴν ἀποβολήν, τοῦ νόμου τὴν καταργήσιν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐβούλετο αὐτοὺς εἰδάναι· ἐκεῖνα δὲ ἤθελε τὰ ἐν τοῖς καιροῖς συμβαίνοντα τοῖς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀποδείξει πειράσομαι· ὅτι ταῦτα μόνον ἀσαφῆ ἐποίησε γενέσθαι, τὰ περὶ ἡμῶν καὶ τῆς συναγωγῆς, τὰ νῦν ἐκδάντα, καὶ τὴν ταῦ νόμου καταργήσιν· τοῦτο δὲ αὐτοὺς οὐκ ἔδει εἰδάναι ἐκ τότε. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔμαθον, ὅτι πρόσκαιρος ὁ νόμος, πάντως ἂν αὐτοῦ καταφρόνησαν· διὰ τοῦτα αὐτὸν συνεσχίασε μόνον*. Ὅτι γὰρ οὐ πᾶσα προφητεία ἀσαφῆς ἦν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον περιέταλτο τὸ μέρος, ἀκουσον τοῦ Παύλου σαφῶς ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυμένου, καὶ ὅτι συνεσχίαστο ὁ νόμος, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον τὸ μέρος. Κορινθίοις γὰρ ἐπιστέλλων, οὕτω πῶς φησὶν· *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλὴ παρῆρησις χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε μὴ ἀτερίσκει τοὺς νύκτας Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπωροῖ τὰ νοήματα αὐτῶν.* Ἄχρι γὰρ σήμερον κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνεκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Τάχα ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον, τῆς ἱστορίας αὐτῆς ὑμᾶς ἀναμνήσας. Ἐπειδὴ γὰρ λαβὼν τὰς πλάγας ἐν τῷ ὄρει ἔμελλε καταβαίνειν ὁ Μωϋσῆς, δόξας

τις ἀπόρροτος^c καὶ θαυμαστῆ τῆς ἀγίας ἐκείνης ἐξέλαμψεν ὄψεως τοιαύτη, ὡς μηδένα τῶν πολλῶν αὐτῷ δύνασθαι προσεῖναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἴνα οὖν μὴ διὰ παντός ἀπρόβαιτος ἦ τῷ δῆμῳ, κάλυμμα ἐπὶ τῆς ὄψεως ἐπιτίθει, παρεῖχε μετὰ ἀδείας τοῖς Ἰουδαίοις αὐτῷ συγγίνεσθαι. Καὶ τῷ δῆμῳ μὲν ὁμῶν εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφων ἀπειτίθει τοῦτο πάλιν. Τοῦτο δὲ συνέβαινε, ὁμοῦ μὲν ἵνα ἀξιώσιμος ὁ νομοθέτης φαίνηται τοῖς μέλλουσι τὸν δι' αὐτοῦ κομιζόμενον δέχεσθαι νόμον, ὁμοῦ δὲ ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἐν αὐτῷ προδιαγραφῆ τύπος^d, καὶ διαγραφῆ τῆς κατὰ Χριστὸν οικονομίας ἀνωθεν ἡ αἰτία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον τινες λέγειν, Τίνας ἔνεκεν οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι παρεγένετο ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σάρκα περιεβάλ[λ]ετο; ἀνωθενδιὰ τῆς ὄψεως τοῦ δούλου πᾶσι τοῦτοις ἀπελογήσατο. Εἰ γὰρ τὴν τοῦ δούλου δόξαν οὐκ ἠνεγκαν ἰδεῖν τὴν ἐπιγενομένην ὑστερον Ἰουδαίῳ, πῶς ἂν γυμνῆ τὴν θεότητα μετὰ ταῦτα ἰδεῖν [179] ὀπείμεναν;

ζ. Ὅθι τοῦτο δὲ μόνον τὸ κάλυμμα ἡμῖν ἐνδείκνυται ἐκεῖνο, ἀλλ' ὅτι καὶ ταῦτα πάσχουσι οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ νόμου, ὅπερ ἔπασχον ἐπὶ τῆς ὄψεως Μωϋσέως τότε. Καθάπερ γὰρ οὐκ ἔωρων τῆς ὄψεως τοῦ νομοθέτου τὴν δόξαν, τοῦ παραπετάσματος ἐκείνου παρεμβλημένου μέσον, οὕτως οὐδὲ τὴν νόμου δόξαν δύνανται νῦν κατιδεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς αἰρετικούς ἀναγκαῖον ἡμῖν. Καὶ γὰρ νομίσαντες κατηγοροῦν εἶναι τοῦ νόμου τὰ εἰρημένα, κατεδέξαντο τῆς Ἐπιστολῆς τὸ χωρίον τοῦτο· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσαν, ὅτι κάλυμμα ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργεῖται, νομίσαντες εἶναι οἰαβολῆν, ἀφῆκαν τὰ γράμματα, ἵνα τοῖς οικείοις ἀλώσιν ἐπιχειρήματα. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο δείκνυσι μέγαν ὄντα τὸν νόμον. Ὄπερ γὰρ τότε οὐκ ἦν κατηγορία Μωϋσέως τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς ὄψεως, ἀλλ' ἀσθένεια τῶν Ἰουδαίων, Μωϋσέως δὲ καὶ ἐγκώμιον μεγίστον ἦν, ὅτι τοιαύτην εἶχεν ἐπὶ τῆς ὄψεως δόξαν, ὡς καὶ παραπετάσματος δεηθῆναι πρὸς τοὺς ὁμοδούλους· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συνέθη. Εἰ γὰρ μὴ δόξαν εἶχεν ἀπρόσιτος ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἐδῆθη κάλυμμα. Ὅταν οὖν λέγη, ὅτι *Κάλυμμα ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει*, τὴν ἀσάφειαν αὐτοῦ φησὶν· ὅταν δὲ λέγη, *Μὴ ἀνεκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*, τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν ἀσαφές, ὁ νόμος^e ἡμῖν ἐπέδειξεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνο ἀσαφές ἦν τοῦ νόμου τὸ μέρος, ὅπερ εἰς βίον ἡμῖν συνετέλει καὶ πολιτεῖαν· ἐπεὶ περιττῶς ἂν ἐδόθη· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον συνεσχίαστο τὰ μέρη, δι' ὧν ἐδυνάμεθα μαθεῖν, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον, τὸ τὸν νόμον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν λέγοντα περὶ αὐτοῦ, ὅτι Χριστὸς ἐλθὼν αὐτὸν καταργήσει, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ πυνθησεται. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου τὸ λέγον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος, τοῦτο ἀσαφές μόνον ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλῶν ὁ μέγας Παῦλος, ἐπήγαγε· *Μὴ ἀνεκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*

^c Colb. ἀπρόσιτος, non male: significat enim *inaccessa*, id quod huic congruit loco.

^d Reg. διαγραφῆ τύπος. Colbert. προδιαγραφῆ τύπος, quam etiam lectionem sequitur Savilius, sed utrovvis pro o legas, idipsum est. Morel. et Monif. προδιαγραφῆ (sic). Edit.

^e Savil. putat legendum ἀσαφές τοῦ νόμου. Sed locus hene habet, dummodo ponatur virgula post ἀσαφές. Al illud ὁ νόμος; reduudare videtur.

* Joannes Boisius in notis Savilianis legendum putat τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ συνεσχίασε μόνον, sed nihil mutandum existimo.

^b Forti. ἀναμνήσαστα.

orem et gloriam, et quæ illos exceptura esset ignominiam narrare, sed etiam ex ipsis Pauli verbis. Hic itaque cum prophetam quemdam videret paululum quid prædictionis hujus reserantem, et apertius, quam alii, tum bona nostra, tum illorum mala dicentem, obstupuit, et audaciam illius miratus est, his verbis utens: *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego, genti, qui non vocaverunt nomen meum (Rom. 10. 20; Isai. 65. 1)*. Quamquam si nullum ex prædictione periculum impendebat, cur dixit Paulus, *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me?* Maxima revera Judæorum accusatio. Qui non quærebant invenerunt, et qui quærebant, spe frustrati sunt: qui non audierunt, crediderunt, et qui audierunt, in crucem sustulerunt. Propterea audacem appellavit Isaiam. Maxime quippe revera fuit audaciæ, in medio eorum quos accusabat stantem, nemini parcendo accusationem intentare, et illos quidem per prophetiam aperte honore privare, alios vero ad debitam illis gloriam introducere. Accusatores ejus erant omnes qui in judicio audiebant. Quis autem dum judicium exercent inimici, periculum poterit evitare? Propterea, inquit, *Audet et dicit.*

Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. — Verum hoc ipsum volo clarius demonstrare. Ilicirco de Judæis ac nobis obscure pronuntiatum est in Scripturis, ne ante tempus intelligerent quæ dicebantur Judæi. Atque hujus rei produco testem magna voce clamantem Paulum, ex alto vociferantem, tubam cælestem, vas electionis, Christi paramymphum. *Despondi enim vos, inquit, uni viro, virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11. 2)*. Illic vobis testem produco dicentem a peste, propterea nonnulla in Veteri Testamento fuisse occultata, non omnia. Si enim omnia fuissent obscura, frustra illius sæculi hominibus fuissent dicta: siquidem prophetiæ bella continent, quæ ad tempus tam gesta sunt, et limes et pestes: continent et quæ hodie contigerunt, vocationem Ecclesiæ, repudiationem synagogæ, legis abrogationem. Hæc autem ipsos nosse nolebant, sed illa quæ ipsorum temporibus accidebant. Atque istud ipsam conabor ostendere, hæc sola fieri obscura voluisse, de nobis et de synagoga, quæ nunc contigerunt, necnon legis abrogationem: hoc vero non oportuit ex illo tempore cognitum illis fuisse. Nam si a principio didicissent legem ad tempus duraturam, illam omnino contempsissent: propter hoc ipsum occultam illam esse voluit. Non enim omnem prophetiam occultam fuisse, verum hanc tantum partem fuisse velatam, audi quo pacto nobis utrumque manifeste Paulus ostendat, et occultatam fuisse legem, et hac in parte tantum. Cum enim scriberet ad Corinthios, his verbis est usus: « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem ipsam velamen in lectione Veteris Testamenti ma-

net non revelatum, quoniam in Christo evacuatur » (2. Cor. 3. 12. 14). Obscurum est fortasse, quod legimus; itaque dilucidius illud reddamus necesse est, et ipsam historiam vobis in memoriam revocemus. Nam cum acceptis in monte tabulis descendens esset Moyses, ineffabilis quædam et mirabilis ex illa sancta facie gloria talis emicabat, ut nullus e vulgo ad illum accedere et cum illo colloqui auderet. Ne igitur populo semper inaccessus esset, imposito faciei suæ velamine, permittebat ut cum eo venire in colloquium Judæi possent (Exod. 34. 33. 34). At cum populo dum versaretur, velamen gerebat; ad Deum autem se convertens, rursus illud deponebat. Id vero fiebat, ut simul major fides legislatori conciliaretur apud eos qui per ipsum allatam accepturæ legem erant, et simul in ipso prius adumbraretur figura veritatis, et incarnationis Christi causa multo ante præsignificaretur. Nam quoniam dicturi erant nonnulli, Quare non in nuda divinitate Christus advenit, sed carnem induit? multo ante per faciem servi objectionibus istis occurrit. Si enim servi gloriam, quæ illi postea obvenit, cernere non potuere Judæi, quo pacto nudam postea divinitatem videre potuissent?

7. Neque vero tantum hoc nobis velamen illud designat, sed eadem nunc Judæis lecta lege contingere, quæ tum visa Moysis facie contingebant. Ut enim faciei legislatoris gloriam non cernebant, quod medium illud velum interjectum esset: sic neque nunc legis possunt gloriam intueri. Hoc vero etiam adversus hæreticos usui nobis est. Nam quia patant criminationem legis præ se ferre quæ dicta sunt, hunc locum epistolæ receperunt: et cum legem habere velamen audivissent, et evacuari, quod illam arbitrentur accusari, literas deseruerunt, ut suis ratiocinationibus caperentur. Istud enim ipsum magnam esse legem ostendit. Nam sicut tum crimini verti Moysei non poterat, quod super faciem velamen haberet, sed illud erat indicium infirmitatis Judæorum, Moysis vero laus maxima, quod tanta gloria facies illius refulgeret ut apud consertos velamine indigeret: ita quoque legi accidit. Nisi enim lex gloriam habuisset inaccessam, velamine non indignisset. Quando igitur manere velamen dicit in lectione Veteris Testamenti, obscuritatem ejus dicit: quando vero non revelatum dicit quod in Christo evacuatur, partem eam legis nobis indicat, ratione cujus obscura lex est. Non enim obscura pars ea legis fuit quæ nobis ad vitam et conversationem instituendam conferebat, alioqui superflue data fuisset: sed ex solum partes obscuratæ sunt, ex quibus nosse poteramus illam evacuari per Christum. Nam et hoc opus est sapientiæ divinæ, legem ab ipso introduci, qui de ea diceret fore, ut Christus, cum venerit, legem evacuet, et fore ut in ipso esse desinat. Hæc igitur ipsa pars legis, quæ legem in Christo dicit evacuari, sola fuit obscura: atque hoc ipsum indicans magnus Paulus adjunxit dicens, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur,*

¹ Colb. habet, *inaccessa*, pro, *ineffabilis*.

Etenim ne forte cum audisses in lectione Veteris Testamenti manere velamen, totam ipsam obscuram et obtectam esse existimares, hanc suspicionem additione correxisti. Cum enim dixisset, velamen in lectione Veteris Testamenti manere, adjecit, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur*. Hoc ipsum, inquit, revelatum non est, quod in Christo est evacuandum: porro illi revelatum non est, qui non accedunt ad fidem: itaque is qui ad fidem accessit, et sancti Spiritus gratiam consequutus est, non jam eum velamine legem intuetur, sed nudam ejus gloriam spectat. Gloria legis est, ut docere possit seipsum in Christo evacuari, ut hoc quoque tibi sit cognitum. Vides quæ sit legis gloria? Vera quippe gloria ejus est, quando instruere te poterit et ad Christum deducere: tum vero instruit, cum evacuari se ostendit. Itaque hinc etiam hæreticis letale vulnus infligitur. Nam si contraria lex et adversaria Christo esset, nec ab illo tradita, non oportuisset Paulum ejus gloriam id appellare, quod accedentes ad se posset instruere, per Christum ipsam evacuari. Si mala esset lex rursus, non oportuisset velamen ejus auferri, sed illam etiam post gratiam obscuratam manere. Quod si hoc munus est gratiæ, ut accedentes ad se perspicaciores ad comprehendendam legem efficiat, sic ut inde initium et occasio ducatur omnis fidei in Christum exhibendæ: quodnam proferre majus posset ullus argumentum cognationis legis cum gratia, quam cum oculos Christus aperit eorum, qui ad ipsum accedunt, ut institutionem percipere legis possint: illa vero cum apparuerit, et facta fuerit manifesta, poterit multa cum facilitate transmittere illos, qui ea quæ Christi sunt intelligunt? Hæc enim ostendunt neque Christum cum lege pugnare, neque cum Jesu legem bellum gerere, sed contraria plane modo rem se habere, cum illa quidem ad magnam hanc philosophiam viam aternat, hic autem inde assumptos ad summum pietatis culmen adducat. Pro his autem omnibus benigno Deo gratias agamus, qui pro convenienti tempore singula disponit, variisque modis salutem nostram procurat, et dignam ipsius dignitate ac tanta providentiæ vitæ rationem pro viribus exhibeamus, ut futura etiam bona consequamur: quæ vobis omnibus utinam contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, simul cum Spiritu sancto, gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

Adhuc in obscuritatem Veteris Testamenti, et in Dei clamoriam, et quod alii alios non debeant accusare.

1. Gaudet quidem bubulcus, dum bene valere ac vegetum esse videt armentum suum: gaudet etiam agricola, dum vernantem segetem cernit: sed nec ob segetem agricola, nec ob aquas hères bubulcus adeo gaudent, ut ego nunc gaudeo et exsulto, dum pulchram hanc aream spiritualibus repletam manipulis cerno. Cum enim in tot ac tales aures sparsum fuerit verbum pietatis, confestim necesse est, ut copiosæ ac

maturæ obedientiæ spicæ nascantur. Nam si quis salcis fertilem ac pinguem agrum procciderit, quamvis semina larga manu non jecerit, multum proventum colliget, dum loci natura seminum exiguum numerum propria virtute multiplicabit: sic cum in animas obsequentes ac pietatis plenas aliquis sparserit, licet exigua doctrinæ semina jecerit, messem uberem cernet, dum per auditorum sapientiam concionatoris egestas occultabitur. Hoc et in piscatione contingit. Quamvis enim piscatores sint Imperiti, si tamen in sinum piscibus abundantem retia miserint, facile præda potuntur, dum illorum abscondit imperitiam concurrentium piscium multitudo. Quod si in illa captura multitudo illorum qui capiendi sunt, sæpenumero ejus qui rete mittit, imperitiæ defectum sarcit, multo magis istud ipsum in hac spirituali piscatione continget. Nam illi quidem pisces ubi nassas et hamos immitti viderint, confestim et aufugiunt, et exsiliunt: vos vero contrarium agitis: cum surgentem et doctrinæ sagenam videritis expandentem, non solum non aufugitis et exsilitis, sed et interius pergitis undique concurrentes, et proximum unusquisque protrudens ac premens, prior ipse insillire et in retia delabi festinat. Quo factum est, ut nunquam vacam sagenam extraerimus, non jam ob nostram peritiam, sed ob vestram cupiditatem. Satis itaque nos nuper dapibus explevit, quæ probato puroque manat auro lingua, et mellis fontes ore profundit, lingua, inquam, beati Pauli, vel potius, quæ favi cujusvis suavitati spiritualis doctrinæ dulcedine antecellit.

Chryostomi modestia. Prima causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quia vero pro ea quæ vos docet philosophia, ne mei quidem pauperis et mendici res contemnitis, sed ea quidem quæ sunt eximia et summa miramini, nostræ vero humilitatis verba non improbatis, alacriter ad dicendum surrexi, ut debitum vobis redderem quod nuper sum pollicitus, nec tamen persolvi, dum prelixitate doctrinæ prohibiti sumus ad finem usque pertingere. Quodnam igitur debitum illud fuit? Necesse est enim, ut initium mutui vobis in memoriam revocetur, ut argumento ipso cognito vobis enarratio dilucidior fiat. Quæsitivus tum temporis, qua de causa Vetus Testamentum sit obscurius, quam Novum; fortasse namque meministis; et usam hactenus causam diximus, auditorum immanitatem, testemque produximus Paulum dicentem, *Istud ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur* (2. Cor. 3. 14). Ostendimus, quemadmodum velamen habuit legislator Moyses, ita quoque legem velamen habuisse, obscuritatem: sed neque legislatori vitio vertendum, neque legi crimini dandum fuit velamen, sed auditorum infirmitati tribuendum. Non enim propter seipsum velamen habuit Moyses, sed quia gloriam vultus ejus ferre non poterant. Quando enim se convertebat ad Dominum, velamen auferbat. Sic etiam lex quoniam nondum perfecta documenta multaque philosophiæ plena de Christo Novoque Testamento percipere poterat (siquidem illa omnia, tanquam in thesauro quo-

μίσει, ἄλην αὐτὴν ἀσπερὶ καὶ συνεσιασμένην εἶναι νοήσης, τῇ ἐπαγωγῇ ταύτῃ διώρθωσε τὴν ὑπόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ, *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, ἐπιπάγει, Μὴ ἀνακαλυπτέμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Τοῦτο αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἀνεκαλύφθη, ὅτι μάλιστ' ἐν Χριστῷ καταργεῖσθαι· οὐκ ἀνεκαλύφθη δὲ τοῖς μὴ προσελθοῦσι τῇ πίστει· ὡς δ' γε προσελθῶν, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἀπολαύσας, οὐκέτι μετὰ παραπτεμάματος βλέπει τὸν νόμον, ἀλλὰ γυμνὴν αὐτοῦ καθορᾷ τὴν δόξαν. Δόξα δὲ νόμου, τὸ δυναθῆναι αὐτὸν διδάξαι, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἵνα καὶ τοῦτο μάθησ. Εἶδες τοῦ νόμου τὴν δόξαν; Δόξα δὲ ἐστὶν ἀληθὴς ἐκείνου, ὅταν σε πρὸς τὸν Χριστὸν παιδαγωγῆσαι δυναθῇ· παιδαγωγεῖ δὲ, ἐπειδὴν δεῖξῃ αὐτὸν καταργούμενον. Ὅτε καὶ ἐνεῦθεν [180] καιρία τοῖς αἰρετικοῖς ἢ κλητῇ γέγονεν. Εἰ γὰρ ἐναντὶς ἦν ὁ νόμος καὶ πολέμου τοῦ Χριστοῦ*, καὶ μὴ παρ' ἐκείνου δοθεὶς, οὐκ ἔθε Παῦλον δόξαν αὐτοῦ καλέσαι, τῷ δυναθῆναι παιδεύσαι τοὺς προσιόντας αὐτῷ, ὅτι διὰ Χριστοῦ καταργεῖται. Εἰ πονηρὸς ἦν ὁ νόμος ἅλιν, οὐκ ἔδει τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ἀφαιρεθῆναι, ἀλλὰ μένειν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν χάριν συνεσιασμένον. Εἰ δὲ τοῦτο τῆς χάριτος ἔργον, τὸ διορατικωτέρως ποιεῖν τοὺς προσιόντας πρὸς τὴν τοῦ νόμου κατάληψιν, ὥστε ἐκείθεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀφορμὰς πάσας λαμβάνειν τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως· τί μείζον τοῦτου τεκμήριον τῆς τοῦ νόμου συγγένειας τῆς πρὸς τὴν χάριν ἴσα τις ἀν, ἀλλ' ἦ ὅταν ἂ μὲν Χριστὸς ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν αὐτῷ προσιόντων, ὥστε δυναθῆναι κατεῖδεν τοῦ νόμου τὴν ἀγωγὴν, ἐκείνη δὲ φανεῖσα καὶ γενομένη δῆλη, παραπέμφει μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας δυναθῆσαι τοὺς συνιέντας τὰ Χριστοῦ; Τούτοι γὰρ οὐτε τὸν Χριστὸν τῷ νόμῳ μαχόμενον δείκνυσιν, οὐτε τὸν νόμον πολυμίμητον τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ πᾶσι πάντων ἄπαν, τὸν μὲν προαδοποιοῦντα τῇ μεγάλῃ πύτῃ φιλοσοφίᾳ, τὸν δὲ ἐκείθεν αὐτοὺς παραλαμβάνοντα καὶ πρὸς ἄκραν ἄγοντα κορυφῆν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἁπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, τῷ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἕκαστα οἰκονομοῦντι, καὶ πολυτρόπως τὴν ἡμετέραν πραγματευομένην σωτηρίαν, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ τῆς τοσαύτης προνοίας ἀξίαν κατὰ δύναμιν ἐπιδειξώμεθα πολιτείαν, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων.

α'. Χαίρει μὲν βουκόλος, ἐπειδὴν εὐπαθοῦσαν αὐτῷ καὶ σφραγῖσθαι ἴδῃ τῶν βοῶν τὴν ἀγέλην· χαίρει δὲ καὶ γηπέδος, θεωρῶν κομῶντα τὰ λῆλα· ἀλλ' οὐτε γηπέδος ἐπὶ τοῖς ληλοῖς, οὐτε βουκόλος ἐπὶ ταῖς βουεῖν οὕτως χαίρουσιν, ὡς ἐγὼ χαίρω νῦν καὶ ἀγάλλομαι, τὴν καλὴν ταύτην ἄλω τῶν πνευματικῶν τούτων ἔργαμάτων πεπληρωμένην ὄρω. Ὅταν γὰρ εἰς ἀκοῆς ωσαύτως καὶ τοιαύτας σπειρήταις τῆς εὐσεβείας ὁ

λόγος, ἀνάγκη ταχέως πολλοὺς καὶ ὄριμον βλαστῆσαι τῆς ὑπακοῆς τὸν ἀσταχυν. Καὶ γὰρ ὅταν τις εἰς βαθύτειον καὶ λιπαρὰν ἀρουραν αὐλακα τέμῃ, κἂν μὴ θαφίλει τῇ χειρὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, πολλὴν δέξεται τὴν φορὰν, τῆς φύσεως τοῦ χωρίου τὴν ὀλιγότητα τῶν σπερμάτων διὰ τῆς εὐκείας δυνάμεως πλεονασμοῦ· οὕτω καὶ ὅταν τις εἰς ψυχὰς σπειρῇ καταπειθεῖς καὶ εὐλαβείας γεμούσας, κἂν ὀλίγα καταβάλῃ τὰ [181] τῆς διδασκαλίας σπέρματα, πλοῦσιον ὄψεται τὸν ἀμνητον, τῆς τῶν ἀκούοντων σοφίας τὴν τοῦ λέγοντος πέναν ἀποκριπτούσης. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀλείας γίνεται τῶν ἰχθύων. Κἂν γὰρ ἀπειροὶ τυγχάνουσιν ὄντες οἱ ἄλιεις, εἰς κόλπον δὲ βάλωσι τὰ δίκτυα πολλοὺς ἔχοντα τοὺς ἰχθύας, ῥαδίως τῆς θήρας ἐπισυγχάνουσι, τοῦ πλήθους τῶν συντρεχόντων ἰχθύων συσπείζοντος· ἐκείνων τὴν ἀπειρίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγρας ἐκείνης τῶν ἀλιεύσθαι μελλόντων τὸ πλήθος τοῦ σαγηνεύοντος κολλᾷς παραμυθεῖται τὴν ἀμάθειαν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀλείας ταύτης τῆς πνευματικῆς τοῦτο συμβῆσεται. Καὶ γὰρ ἐκείνοι μὲν οἱ ἰχθύες, ὅταν ἴδωσιν ἐμβληθέντα τὰ θήρατρα, εὐθέως ἀποπηδῶσι καὶ ἐξέλθουσιν· ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντιὸν ποιεῖτε· ὅταν ἴδῃτε ἀναστάντα καὶ τὴν σαγήνην ἀπλώσαντα τῆς διδασκαλίας, εὐ μόνον οὐκ ἀποπηδᾶτε καὶ ἐξέλθετε, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω βαδίζετε πανταγῶθεν συντρέχοντες, καὶ τὸν πᾶσιον ἕκαστος ὄψων καὶ θλίβων, πρότερος αὐτὸς ἐπιγέται ἐμπηδῆσαι καὶ ἐμπροσθεῖν εἰς τὰ δίκτυα. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε κενὴν ἀνεσπᾶσαι τὴν σαγήνην, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμίαν. Ἰκανῶς μὲν οὖν ἡμᾶς καὶ πρῶην εἰστίασεν ἡ χρυσὴν δόκιμον καὶ καθαρὴν βέουσα γλώττα, καὶ πηγὰς ἔχουσα μέλιτος ἐν τῷ στόματι, ἡ τοῦ μακαρίου, λέγω, Παύλου· μᾶλλον δὲ καὶ κηρίου παντὸς ἀποκρύπτουσα τὴν ἡδονὴν τῇ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας γλυκύτητι.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρόπουσαν ὑμῖν φιλοσοφίαν οὐδὲ τὰ τοῦ πένητος ἐμοῦ καὶ πτωχεύοντος ἀτιμάζετε, ἀλλὰ θαυμάζετε μὲν τὰ πολλὴν ἔχοντα ὑπεροχὴν, προσέθετε δὲ καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ῥήματα, ἀνέστην μετὰ προθυμίας ἀποδώσω ὑμῖν τὸ δόλημα, ὃ πρῶην ὑπεσχόμην μὲν, οὐ κατέβαλον δὲ, τοῦ μήκου τῆς διδασκαλίας ἐκκρούσαντος ἡμᾶς τοῦ τέλους. Τί οὖν ἦν τὸ δόλημα ἐκεῖνο; Ἀνάγκη γὰρ ἀναμνήσαι ὑμᾶς τὴν ἀρχὴν τοῦ δανείσματος, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως γενέσθαι τὴν ἐξήγησιν. Ἐξήγησάμεν τότε, τίνοσ ἐνεκεν ἀσαφιστέρας τῆς Καινῆς ἢ Παλαιᾶς Διαθήκης· τάχα γὰρ μένησθε καὶ μίαν τέως εἰρήκαμεν αἰτίαν, τὴν θηρωδίαν τῶν ἀκούοντων, καὶ μάρτυρα παρηγάγομεν τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτέμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Ἐδείξαμεν ὅτι καθάπερ Μωϋσῆς εἶχε κάλυμμα ὁ νομοθέτης, οὕτω καὶ ὁ νόμος· εἶχε κάλυμμα, τὴν ἀσάφειαν· ἀλλ' οὐτε τοῦ νομοθέτου ἔγκλημα, οὐτε τοῦ νόμου κατηγορία τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούοντων. Οὐδὲ γὰρ δι' ἑαυτὸν εἶχε κάλυμμα ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔδύνατο ὑπενεργεῖν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν ἐπίστρεψε πρὸς Κύριον, περιηραῖτο τὸ κάλυμμα. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἐπεὶ οὐδέπω ἦδύνατο μαθεῖν τὰ τέλεια διδάγματα καὶ φιλοσοφίας γέμοντα, τὰ τε περὶ Χριστοῦ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (πάντα γὰρ ἐκεῖνα ἐναπέκειτο, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, τῇ

* Savil. τῷ δυναθῆναι, male, ut ipse quoque suspicatur, et conjiciens.

β Savil. male δείξας, in marg. conj. δεξῆ.

γ Colb. τῷ Χριστῷ, forte melius. Paulo post Savil. male ἔχων αὐτόν. In marg. conj. αὐτοῦ.

δ Sic legendum putat Savil. ἄλλο ἢ ἔταν. Sed locus ut est, et fallor, ferri potest.

* Sic Morel. recte. Savil. et Reg. συσπείζοντος. Colb. συσπείζοντων.

παλαιᾷ Γραφῇ), [182] κάλυμμα εἶχεν, ἐκεῖνοις μὲν συγκαταβαίνων, ἡμῖν δὲ τῆρῶν τὸν πλοῦτον ἅπαντα, ἔν, ὅταν παραγένηται ὁ Χριστός, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτὸν, περιαιρεθῆ τὸ κάλυμμα. Ὅρατε τοίνυν εἰς ὅσην ἡμᾶς ἀξίαν ἤγαγεν ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία, εἰς τὴν τάξιν ἀνάγουσα Μωϋσέως. Ἄλλ' ἴσως ἔρει τις· Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐλέγγοτο τότε, εἰ μὴ ἐμελλεν αὐτοῖς σαφὴ εἶναι τὰ λεγόμενα; Ἴνα τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται χρῆσιμα. Προφητείας γὰρ ἀξίωμα τοῦτο ἐστίν, οὐχ ὅταν τὰ παρόντα ἀπαγγεῖλη πράγματα, ἀλλ' ὅταν τὰ μέλλοντα προαναφωνήσῃ. Προφητεία δὲ ὅταν συν-εσκιασμένως λέγεται, μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐκ-θασιν γίνεται σαφεστέρα, πρὸ δὲ τῆς ἐκθάσεως οὐδαμῶς. Ὡστε, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐλέγγοτο συνεσκιασμένως, ἀσαφῆ ἦν· ὅτε δὲ ἐκδέθηκε τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο σαφέστερα ἦν τὰ λεγόμενα. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι προφητεία, κἂν πρὸ πολλοῦ λέγεται τοῦ χρόνου, συνεσκιασμένως δὲ λέγεται, ἀσαφεστέρα γίνεται ἀναμένουσα τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐκθασιν, ἀπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. *Λύσατε τὸν ραβδὸν τοῦτον, τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδίωκε τοὺς διὰ τῆς καπηλείας εἰς τὸν ναὸν ἐνουβρίζοντας, λέγουσιν ἐκεῖνοι· Τί σημεῖον δε-κνύεις ἡμῖν, δεῖ ταῦτα ποιεῖς; Καὶ πρὸς τοῦτό φησι· Λύσατε τὸν ραβδὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔσραβό αὐτόν. Ἐκείνοις δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ραβδοῦ τοῦ σάματος αὐτοῦ. Τοῦτο προφητεία εἶς ἐστίν· οὐπω γὰρ ἦν ἐκβεδηκῶς ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἡ λύσις τοῦ ναοῦ, οὐδὲ ἡ τριήμερος ἀνάστασις, ἦν αὐτὸς ἐποίησατο καὶ ὅρα πῶς τὰ ἀμφοτέρω μετὰ ἀκριβείας ἠνίξαστο, καὶ τὴν τόλμαν τὴν ἐκείνων, καὶ τὴν οἰκειαν αὐτοῦ δύνα-μιν. Ἄλλ' ὁμῶς οὐκ ἠδεδίωσαν τὰ λεγόμενα. Καὶ τὸ μὲν Ἰουδαίους ἀγνοεῖν, οὐδὲν θαυμαστόν· λέγει δὲ, ὅτι οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ συνηκαν, ἕως ἀνάστη ἐκ τῶν νεκρῶν· Καὶ τότε ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.*

β'. Ὅραξ ὅτι ἐδεήθησαν τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐκθάσεως, ἵνα σαφεστέρα γένηται ἡ προφητεία, καὶ ὅτι ἐγκλίμα οὐκ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι μὴ συνιέντες τὰς προφητείας ἐκείνας τὰς περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας; Τῇ γὰρ παρουσίᾳ δῆλαι ἐμελλον γίνεσθαι καὶ σαφεῖς. Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρ-τίαν οὐκ εἶχον.* Διὰ τί οὐκ εἶχον ἀμαρτίαν, εἰ αἱ προφητείας προέλεγον; Ὅτι προέλεγον μὲν, οὐκ ἦσαν δὲ σαφεῖς, οὐδὲ δῆλαι πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ προ-λεγομένου. Εἰ γὰρ καὶ τότε σαφεῖς ἦσαν αὐτοῖς καὶ δῆλαι, δῆλον ὅτι καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἀμαρ-τίαν εἶχον· εἰ δὲ ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον, εὐδηλον ὅτι διὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν καὶ τὸ συνεσκιάσθαι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲ γὰρ ἀπητούντο τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Τίνος οὖν ἔνεκεν προ-ελέγγοτο τότε; Ἴν, ὅταν παραγένηται, οἴκοθεν ἔχωσι τοὺς διδασκάλους ἐνάγοντας [183] αὐτοὺς, καὶ εἰδῶσιν ὅτι οὐ καινοτομία τὰ γινόμενα, οὐδὲ πρόσφατος ἡ οἰκονομία, ἀλλ' ἄνωθεν ταῦτα καὶ πρὸ πολλῶν προ-ανεκηρύττετο χρόνων· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ ἐπι-σπάσασθαι πρὸς τὴν πίστιν αὐτούς. Μία μὲν οὖν αὕτη τῆς ἀσάφειας αἰτία, ἦν καὶ διὰ πλείωνων ἀπεδείξαμεν μαρτυριῶν ἐν τῇ προτέρᾳ διαλέξει. Ἴν οὖν μὴ πάλιν ὑμᾶς ἐνοχλῶμεν τὰ αὐτὰ λέγοντες, ἀναγκαῖον μὲν ταύτης ἀποστῆναι, ἑτέραν δὲ εἰπεῖν τὴν οὐκ ἀσαφῆ καὶ ἄγνωστον, ἀλλὰ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιοῦσαν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ μῦθον ὅλως εἰδέναι· τῶν ἐγκειμένων, καὶ ὁρᾶν κάλυμμα ἐπικει-

μενον, ἄλλο δὲ εὐρεῖν μὲν τὰ λεγόμενα, μετὰ πόνου δὲ εὐρεῖν.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα αἰτία, δι' ἣν δυσκολωτέρα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τῆς Νέας ἐστίν; Οὐχὶ τῇ ἐγγωμίᾳ φωνῇ ἔχομεν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην παρ' ἡμῖν γε-γραμμένην· ἀλλ' ἑτέρα μὲν συνετέθη γλώττῃ, ἑτέρα δὲ ἔχομεν αὐτὴν ἀναγινωσκομένην ἡμεῖς. Τῇ γὰρ Ἑβραίων φωνῇ παρὰ τὴν ἀρχὴν συνεγράφη, ἡμεῖς δὲ αὐτὴν τῇ Ἑλλήνων παρελάβομεν γλώττῃ· ὅταν δὲ γλώττα ἐρμηνευθῆ εἰς ἑτέραν γλώτταν, πολλὴν ἔχει τὴν δυσκολίαν. Καὶ ἴσασιν ἀκριβῶς, ὅσοι πολλῶν γλωσσῶν εἰσιν ἐμπειροί, πῶς οὐ δύνατον πᾶσαν τὴν σαφήνειαν τῆς φωνῆς τῆς ἐν τῇ οἰκειᾷ φύσει κειμέ-νης μετενεγκεῖν εἰς τὴν ἑτέραν μεταβάλλοντας γλώσ-σαν. Τοῦτο οὖν αἴτιον τῆς δυσκολίας τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γέγονε. Πρὸ γὰρ τριακοσίων ἐτῶν τῆς τοῦ Χρι-στοῦ παρουσίας, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετηνέχθη γλώσσαν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, χρῆσιμος σφόδρα καὶ ἀναγκαῖως. Ἔως μὲν γὰρ ἐνὶ ἔθνεσι τῶν Ἰουδαίων διελέγγοτο, ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Οὐδεὶς γὰρ τότε ἐμελλεν αὐτῇ προσχεῖν, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀνθρώπων γένους εἰς θηριωδῖαν ἐσχάτην ἐληλακτός. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ Χριστὸς παραγίνεσθαι, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν πρὸς ἑαυτὸν καλεῖν, οὐχὶ διὰ τῶν ἀποστόλων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφητῶν (καὶ γὰρ κἀκεῖνοι πρὸς τὴν πίστιν ἡμᾶς χειραγωγοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώ-σεως), τηλικαῦτα λοιπὸν ὡσπερὶ τινὰς^a εἰσόδους καὶ ὁδοὺς τὰς προφητείας, πρότερον ἀποκεκλεισμένας τῇ τῆς γλώττης ἀσάφειᾳ, πάντοθεν ἀνοιγῆναι παρ-εσκεύασε διὰ τῆς ἐρμηνείας, ἵνα πάντες οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν πανταχόθεν συρρόντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας ταῦτα ὀδεύοντες τὰς ὁδοὺς, δι' αὐτῶν δυ-νηθῶσι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν προφητῶν ἰλθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο, πρὸ γε τοῦ χρόνου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρμη-νεύθησαν ἅπασαι· ἐπεὶ εἰ ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ μόνον, ἔλεγε δὲ ὁ Δαυὶδ, *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ τὰ ὄσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*, πόθεν ἐμελλεν εἰδέναι τὸ λεγόμενον ὁ Σούρος, ἡ ὁ Γαλιλάης, ἡ ὁ Μακεδῶν, ἡ ὁ Ἀθηναῖος, ἐν ἀσάφειᾳ μενούσης τῆς Γραφῆς; Πάλιν ὁ Ἡσαίας ἐβόα· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, [184] καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφῶρος.* Καὶ πάλιν· *Ἔσται ἡ βίβλα τοῦ Ἰεσοῦ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἔλιποῦσι. Καὶ πάλιν· Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γῆρῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατα-καλύψαι θαλάσσους.* Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν ἔλεγεν· *Ἀρθεῖ ὁ Θεὸς ἐν ἀλάλαμψ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος· καὶ πάλιν· Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἀνθῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

γ'. Ἐπεὶ οὖν καὶ περὶ τοῦ πάθους, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως, καὶ περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, καὶ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τούτων ἀπλῶς τῶν ἐν τῇ

^a Alii ὡσπερ εἰς τινὰς Savil. ὡσπερὶ τινὰς legendum putat, et totum locum sic restituere conatur, ὡσπερὶ τινὰς ὁδοὺς ἐμπεφοργμένας, aut quid simile. Ego vero puo-locum bene habere.

dam, in Veteri Testamento reposita erant), velamen habebat, dum illis quidem se attemperabat, nobis autem divitias omnes reservabat, ut cum Christus adveniret, et ad ipsum nos converterimus, velamen tollatur. Videtis ergo in quantam nos adventus Christi provexerit dignitatem, qui Moysis in ordinem nos crexerit. At fortasse dicet aliquis : Cur igitur tum temporis dicebantur illa, si manifesta non erant futura quæ dicebantur? Ut posteris nimirum utilia fierent. Hæc enim est dignitas prophetiæ, non ut res præsentis denuntiet, sed ut futuras prænuntiet. Prophetia porro cum occulte prolata fuerit, post rerum eventum sit manifestior, ante eventum vero minime. Itaque quia tum obscure dicebantur, ignotæ erant : cum autem res contingerant, propterea manifesta erant, quæ dicta fuerant. Atque ut prophetiam intelligatis, licet multo ante tempore dicta sit, sed tamen occulte dicta, obscuram esse, ac rerum eventum expectare, discipulorum ipsorum id exemplo comprobabo. *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*, aiebat Christus Judæis. Nam cum eos eiecisset, qui negotiatione sua templi sanctitatem violarant, dixerunt illi : *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis (Ibid. v. 18)*? Tum ad hoc respondet : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui (Ibid. v. 21)*. Hoc autem prophetia quædam est : nondum quippe crux evenerat, neque templi solutio, neque post tres dies resurrectio, quam ipse fecit. Ac videte quam exacte utraque designarit, et illorum audax incivis, et suam ipsius virtutem. Non tamen ea quæ dicebantur agnoverunt. Ac Judæos quidem ignorasse, minime mirum : at ne discipulos quidem ejus intellexisse dicit, quousque a mortuis resurrexit, tumque *Crediderunt Scripturæ ac sermoni, quem dixit Jesus (Ibid. v. 22)*.

2. Vides eventu illos indignisse rerum, ut dilucidior fieret prophetia, neque crimini vertendum fuisse Judæis, quod prophetias illas de Christo ante Christi adventum non intelligerent? Siquidem per ejus adventum claræ reddendæ fuerant et apertæ. Audi Christum hoc dicentem : *Si non venissem, et loquutus fuisset eis, peccatum non haberent (Joan. 15. 21)*. Quare peccatum non habebant, si prophetiæ prædixerant? Quia prædixerant quidem, sed manifestæ non erant neque claræ ante illius adventum qui prædictus fuerat. Nam si tum quoque manifestæ illis et claræ fuissent, haud dubium quin etiam ante ipsius adventum peccatum habuissent : quod si peccatum non habuerunt, dubium non est, quin propter earum obscuritatem, et quoniam oblecta fuerant quæ dicebantur. Neque enim ante Christi adventum fides in Christum ab illis exigebatur. Cur itaque tum prædicebatur? Ut cum advenisset, domesticos doctores haberent a quibus incitarentur, et intelligerent rem novam non esse quæ gerebantur, neque recentem dispensationem, sed hæc olim et ante multos annos fuisse prænuntiata : id quod non mediocriter valuit ad illos ad fidem alliciendos. Hæc igitur una est causa obscuritatis, quam pluribus testimoniis in præcedenti ser-

mone demonstravimus. Ne vero fastidium vobis rursus pariamus, si eadem dicamus, operæ pretium fuerit ab ea discedere, atque alteram proferre, quæ non jam obscurum et ignotum, sed difficilium Testamentum Vetus efficit. Aliud enim est nihil omnino eorum nosse, quæ insunt, et velamen impositum cernere : aliud autem invenire quæ dicuntur, sed cum labore invenire.

Secunda causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quænam igitur est secunda causa, propter quam difficilium Vetus est Testamentum quam Novum? Non habemus nativo nostro idiomate scriptum apud nos Vetus Testamentum : sed alia quidem lingua compositum est, alia vero nos illud legendum habemus : nam a principio Hebraico conscriptum est idiomate, nos autem Græca lingua expressum accepimus : cum vero in alteram linguam interpretatione translatum fuerit, maximam habet difficultatem. Atque hoc probe sciunt, quicumque multas linguas callent, fieri non posse ut pari perspicuitate sententias omnes ex nativa sua lingua in alteram interpretando transferamus. Hæc igitur causa difficultatis existit in Veteri Testamento. Nam ante Christi adventum trecentis annis, Ægyptiorum rege Ptolemæo, in Græcam linguam translatum est Testamentum Vetus valde utiliter et fructuose. Quamdiu enim cum una gente loquebatur, in Hebraica lingua manebat. Nullus quippe tunc animum illi adhibiturus erat, cum reliquum genus humanum ad summam immanitatem pervenisset. Ubi vero Christus eventurus fuit, et universum orbem terrarum ad se vocaturus, non per apostolos tantum, sed per prophetas quoque (nam et illi nos ad fidem cognitionis Christi deducunt), tum temporis tamquam aditus et vias quasdam prophetias, antea linguæ obscuritate clausas et obstructas, omni ex parte curavit interpretatione reserari, ut omnes ex gentibus undique confluentes, et multa cum facilitate per has vias incidentes, possent ad Regem ipsum prophetarum venire, atque unigenitum Dei Filium adorare. Ob hanc causam utique ante Christi adventum omnes interpretatione sunt expressæ : quoniam si in Hebraico idiomate solum relictæ essent, David autem dixisset, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*, unde potuisset nosse quod dictum fuerat Syrus, vel Galata, vel Macedo, vel Atheniensis, cum obscuritate involuta Scriptura mansisset? Rursus clamabat Isaias : *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus (Isai. 53. 7)* ; et rursus : *Erit radix Jessæ, et qui surgit ut princeps sit gentium ; in ipso gentes sperabunt (Isai. 11. 10)* ; et rursus : *Replebitur terra cognitione Domini, ut quasi aqua multa cooperiat maria (Ibid. v. 9)*. Et David rursus dicebat : *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ (Psal. 46. 6)* ; et rursus : *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, aonas ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*.

3. Cum igitur de passione, de resurrectione, de

ascensione, de sessione ad dexteram, de secundo ejus adventu, ac de omnibus istis in universum, quæ in Novo sunt, Testamentum Vetus prædixerit, ne ista gentibus mox futuris ignota remanerent, ac vim prophetiæ ignorarent, ante Christi adventum ut converterentur Scripturæ, gratia divina providit, easque non modo conversis ex gentibus, sed etiam Judæis utiles reddidit, qui ubique terrarum dispersi fuerant, nec amplius Hebraicam linguam tenebant. Ecce enim, credidit qui conversus est ex gentibus, dum Judæorum signa videt. Quomodo potuissent rursus apostoli Judæum adducere, nisi domesticum illi doctorem prophetam dedissent? Nam si Athenas ingressus Paulus inscriptione indignit altari insculpta (Act. 17), et ad eorum instructionem illam traduxit, quod se facilius propriis ipsorum armis eos expugnaturum speraret, quod etiam accidit; multo magis cum Judæis agens auxilio prophetarum indigebat, ne ab illis etiam accusaretur, quod nova quædam ac peregrina illorum auribus inferret. Et cur, inquit, una lingua non erat, ut omni difficultate liberaremur? Una lingua erat antiquitas, mi homo, et sicut una hominum est natura, sic et una cuuctorum lingua erat. Non erat ab initio vir ullus alienæ linguæ, non erat alterius loquelæ, non erat Indus, neque Thrax, neque Scythæ, sed omnes una lingua loquebantur. Quid igitur in causa fuit? Indigni hac una lingua visi sumus nos, semper erga benefactorem ingrati. Quid ais? lingua nos indigni visi sumus? ac brutæ quidem animantes propriam vocem habent omnes; balant oves et capræ, mugit taurus, hinnit equus, rugit leo, lupus ululat, sibilat draco: utraqueque bestia proprium sonum conservavit, ego vero solus propria sum voce privatus? Et sylvestria et mansueta, et cicurata et non cicurata animalia, singula tributam sibi a principio vocem retinuerunt: ego vero princeps illorum ignominia sum notatus? illis honores erepti aut mutati non sunt, ego vero sum divinis muneribus spoliatus? Quod tantum fuit in me scélus? non sufficiebant priores illæ pœnæ? Paradisum mihi concesserat, et ex paradiso me ejecit; vitam doloris expertem laborumque traducebam, sudore me ac labore damnavit; citra sementem et inarata tellus omnia præbebat, imperavit illi ut spinas et tribulos ferret, et in ipsam rursus me convertit: morte me mulctavit; mulierum sexum mulctavit partus doloribus laboribusque subjectum. Non sufficiebant hæc ad pœnam, sed vocem quoque mihi eripuit, et hoc me honore privavit, ut tribulos ac gentiles meos tanquam ferinos averser, cum me linguæ diversitas separet ab illorum congressu. Propterea objectionem amplificavi, ut cum solutionem adjecero, illustrior fiat victoria. Si his omnibus, inquit, privatum me volebat, qua de causa illa mihi jam a principio concedebat? Vultis ex hoc uno solutionem adjiciam, ab hac ipsa simplici objectione? Tanta quippe sunt causæ divini firmamenta, ut vel ipsa contradicentis objectio nullo nostro corroborata subsidio ad crimina sufficiat refellenda. Si me his omnibus privare volebat, cur ea mihi jam inde a principio concedebat? Nam et ego istud ipsum dicam:

Si te his omnibus privare volebat, quam ob causa concedebat? Itaque quoniam te privare volebat, propterea tibi jam inde a principio ista concessit. Quæ ergo accidit? Non te Deus his bonis ejecit, sed tu quæ data fuerant amisisti. Tu illum propter benignitatem lauda, quod largitus sit: teipsum propter ignaviam accusa, qui donum minime conservaveris. Liquet igitur non eum qui deposuit reum esse, verum eum qui depositum perdidit criminis obnoxium esse. Nam se diligere ac benignum esse, et largiri voluisse declaravit cum nemo cogeret aut vim afferret, cum nulla in te recte facta miratus esset, neque laborum retribuere mercedem deberet; sed confestim ubi formavit, confestim ad hunc principatum evexit, ut hoc donum non retributionem mercedis, sed meram gratiam fuisset ostenderet. Quod si quæ data fuerant non conservasti teipsum accusa, non eum qui donum contulit.

Christi adventus amissa nobis auctiora restituit. — Num igitur hoc unum pro Domino dicere possumus Sufficit quidem hæc defensio: sed immensa bonitas ejus et benignitas ineffabilis alia nobis ad ejus causam tuendam firmamenta copiose suppeditat. Neque enim hoc solum dicere licet, ipsum quidem dedisse te vero perdidisse; nam et hoc pacto qui dedit, crimine liberatur, vel potius maxima laude dignus censetur, quod etiam prævidens te perditurum mihi te dono privavit: sed aliud quiddam majus istis dicere possumus. Quodnam autem illud est? Quod postquam ex propria negligentia perdidisti, rursus ea tibi quæ perdidideras restituerit: imo non ea tantum quæ perdidideras, sed his multo majora. Nam paradisum perdidideras, at ille cælum tibi dedit. Vides quo pacto lucrum majus est quam jactura? quo pacto plures sunt opes? Cælum tibi largitus est, ut benignitatem suam præ se ferret, diabolo dolore inureret, et ostenderet, licet innumeris generi nostro tendat insidias, nihil hoc illi profuturum, cum ad majorem Deus honorem nos evehat. Amisisti ergo paradisum, et tibi Deus aperuit cælum; ad temporarium damnatus es laborem, et vita æterna ditatus es; imperavit terræ, ut spinas ac tribulos tibi produceret, et fructum tibi Spiritus anima germinavit.

4. Ac vide quanta sit Dei benignitas, quousque se demiserit. Si quando nonnulli aliquas facultates amisserint, licet majores ac pretiosiores acceperint, illa ipsa quæ amiserant querere cupiunt, neque prius acquiescere, quam ipsa recuperaverint. Quoniam igitur paradisum perdidideras, non cælum tibi tantum largitus est, sed et paradisum et cælum. *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)*, inquit: ut non modo additione majorum, sed etiam rerum amissarum recuperatione dolentem animam consoletur. Sed ad hoc ipsum propositum, si placet, veniamus, ac videamus, quo pacto linguam perdidimus. Non enim mediocriter conferet ad securitatem historia. Nam qui pristinae securitatis modum cognovit, in reliquis cautior erit et securior. Operæ pretium est autem ut omnia vobis dicantur: quale est, unam fuisse quondam omnium hominum linguam atque in multas postea divisam esse: ad quod tempus usque una fuerit, et

Κανὴ κατεμένων προείπεν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἵνα μὴ ἔγνωσται μὲν ταῦτα τοῖς ἔθνεσι τοῖς μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἔσεσθαι, καὶ ἀγνωστοί τῆς προφητείας τὴν ἰσὺν, ἐκγονήσαν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνευθῆναι τὰς Γραφάς, οὐ τοῖς ἐξ ἔθνων μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίων τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρείται καὶ τὴν Ἑβραῖα λοιπὸν ἀποβαλοῦσι γλώσσῃσιν χρησίμους αὐτὰς ποιῶν.^α Ἦν γὰρ, ἐπίστευσεν ὁ ἐξ ἔθνων, βλέπων τὰ σημεῖα τῶν Ἰουδαίων. Πῶς εἶχον κἀκὴν ἐπαγαγῆσθαι τὸν Ἰουδαίων οἱ ἀπίστοι, εἰ μὴ ἐμελλον αὐτῷ δοῦσθαι οὐκ εὐσεβῶν παρέχειν τὸν προφήτην; Εἰ γὰρ εἰς Ἀθήνας εἰσελθὼν ὁ Παῦλος ἐπιγράμματος ἐδεήθη ἔγκωλυμμένου βωμῷ, καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκείνου πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο, τοὺς οἰκείους αὐτῶν ὄπλοις εὐκολώτερον αἰρήσειν προσδοκῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο· πολλῶν μάλιστα Ἰουδαίους διαλεγόμενος εἰδείτο συμμαχίας τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὥστε μὴ καὶ ἐκείνους ἐγκαλεῖν, οὐ καὶ τινὰ καὶ ξενίζοντα εἰσφέρει εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν. Καὶ διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἦν μία φωνή, καὶ πάσης ἦμεν ἀπληραγμένοι τῆς δυσκαλίας; Μία φωνὴ τὸ πάλαιον ἦν, ὡς ἀνθρώποι, καὶ ὡς ἕτεροι μία φύσις ἀνθρώπων, καὶ μία φωνὴ πάντων ἦν. Οὐκ ἦν ἑτερόφωνος ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν ἑτερόφωνος, οὐκ ἦν Ἰνδός, οὔτε Θρᾷξ, οὔτε Σκύθης, ἀλλὰ πάντες μιᾷ διελέγοντο γλώσσῃ. Τί οὖν γέγονε τὸ αἴτιον; φησὶν. Ἀνάξιτος τῆς μιᾶς ταύτης φωνῆς ἐφάνημεν ἡμεῖς, οἱ ἀγνώμονες ἀεὶ περὶ τὸν εὐεργέτην. Τί λέγεις; φωνὴν ἀνάξιτον ἐφάνημεν; καὶ τὰ μὲν ἄλλα τὴν οἰκείαν φωνὴν ἔχει πάντα· βληθέντα πρόβατα, μηχανῶνται αἰγες, μυκᾶται ταῦρος, χρομετίζει ἵππος, βρύχεται λέων, ὠρῶνται λύκος, συρίζει δράκων· ἕκαστον τῶν ἄλλων τὸν οἰκείον φρόγγον διετήρησεν, ἐγὼ δὲ μόνος τῆς οἰκείας ἀπεστέρημαι φωνῆς; Καὶ τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμέρα, καὶ τὰ χερροφῆθαι καὶ τὰ ἀτιθάσσεια ζῶα ἡμεῖν ἕκαστον ἔχοντα τὴν ἐξ ἀρχῆς συγκληρωθεῖσαν αὐτοῖς φωνήν· ἐγὼ δὲ ὄργων αὐτῶν ἠέμιωμαι; καὶ οἰκείους μὲν ἠἀκίνητοι αἱ τιμαὶ, ἐγὼ δὲ ἐξέπεσον τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται μοι; οὐκ ἦρπον αἱ πρότεροι τιμορῖαι; Ἐδοκί μοι τὸν παράδεισον, καὶ ἐξέβαλέ με τοῦ παραδείσου· ἔζων βίον [185] ἀπληραγμένον καὶ πόνον ἀπληραγμένον, κατεδικάσθαι με ἔρωτι καὶ μόχθῳ· ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα μοι παρεῖχον ἡ γῆ, ἐκέλευσεν αὐτῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνενεγκεῖν, καὶ εἰς αὐτὴν με κἀκὴν ἀπέστρεψε· θανάτῳ με ἐκόλασε· τὸ τῶν γυναικῶν γένος ἐκόλασεν ὑποβαλὼν ὄβρισι καὶ πόνοις. Οὐκ ἦρκει ταῦτα εἰς τιμορῖαν, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς με ἐξέβαλε, καὶ ταύτης ἀπεστέρησε τῆς τιμῆς, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογενεῖς καθάπερ θηριώδεις ἀποστρέψωμαι, τῆς φωνῆς διατειχίζουσης μοι τὴν συνοσίαν. Διὰ τοῦτο ἠῤῥησα τὴν ἀντίθεσιν, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὴν λύσιν, λαμπρότερα γίνηται ἡ νίκη. Εἰ ἐβούλετό μοι, φησὶν, ἐκβαλεῖν τοῦτον ἀπάνταν, τίνος ἔνεκόν μοι αὐτὰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐτίδου; Βούλεσθε ἀπ' αὐτοῦ τοῦτου ἐπαγάγω τὴν λύσιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀντιβήσεως τῆς ψιλῆς; Τοσαύτη γὰρ τῶν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ δικαιωμάτων ἡ περιουσία, ὡς αὐτὴν τοῦ ἀντιλέγοντος τὴν ἀντιβήσιν, μηδὲν παρ' ἡμῶν προσλαμβάνουσαν, ἀρκέσει πρὸς τὴν τῶν ἐγκλημάτων λύσιν. Εἰ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνος ἔνεκεν αὐτὰ μοι παρὰ

τὴν ἀρχὴν ἐτίδου; Καὶ γὰρ καγὼ ἐδ αὐτὸ λέγω· εἰ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνος ἔνεκεν ἐτίδου; Ὅστε ἐπειθὴ οὐκ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν, εἶδὸ τοῦτο ἔδοκί σοι ταῦτα παρὰ τὴν ἀρχὴν. Τί οὖν ἐγένετο; Οὐκ ὁ Θεὸς σε ἐξέβαλεν, ἀλλὰ σὺ ἀπώλεσας τὰ δοθέντα. Ἐκείνον θαύμαζε τῆς φιλανθρωπίας, ὅτι ἐχαρισάτο· σαυτῷ μέρου τῆς βραθυμίας, ὅτι ἐδ ὄνρον οὐκ ἐφύλαξας. Ὅστε δὴλον, ὅτι οὐκ ὁ παρακαταθήμενος αἴτιος, ἀλλ' ὁ τὴν παρακαταθήκην ἐγκλημάτων ὑπαύθυνος. Ὅτι γὰρ ἐφίλει, καὶ φιλοῦνθρωπος ἦν, καὶ ἐβούλετο χαρισάσθαι, εἰδείξεν, οὐδενὸς δὲ ἀναγκάζοντος, οὐδὲ βίαν ἐπιτιθέντος, οὐ τὰ κατορθώματά σου θαυμάσας, οὐκ ἔχων σοι πόνον ἀμοιβὴν ἀποδοῦναι· ἀλλ' εὐθέως πλάσας, εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν μετήγαγε ταύτην, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀντιβόσις ἀμοιβῆς ἡ δωρεά, ἀλλὰ γυμνὴ ἡ χάρις ἦν. Εἰ δὲ οὐκ ἐφύλαξας τὰ δοθέντα, σαυτὸν αἰτιῶ, μὴ τὸν δωρεάν^ε.

Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον ἔχομεν εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ δεσπότου; Ἰκανὴ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ ἀπολογία· ἀλλ' ἡ ἀπειρος αὐτοῦ ἀγαθότης καὶ ἡ ἀρῆρος φιλανθρωπία καὶ ἑτέραν ἡμῖν περιουσίαν δικαιωμάτων παρέχει. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔδωκε, σὺ δὲ ἀπώλεσας· ἀπὸλλασται μὲν γὰρ καὶ οὕτω τῶν ἐγκλημάτων ὁ δοδς, μᾶλλον δὲ καὶ μεγίστου θαύματός ἐστιν ἄξιος, ὅτι καὶ προειδὼς ὅτι ἀπολεῖ, οὐκ ἀπεστέρησέ σε τῆς δωρεᾶς· πλην ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῶν μείζων ἔχω τοῦτον εἰπεῖν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἀπολέσει ἐξ οἰκείας βραθυμίας, πάλιν ἀποδοῦναι σοι τὰ ἀπολωλότα· μᾶλλον δὲ οὐ τὰ ἀπολωλότα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μείζονα τούτων. Ἀπώλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι τὸν οὐρανόν. Ὅρξ πῶς μείζων ἡ ἐμπορία τῆς ζημίας, [186] πῶς πλείων ὁ κλοῦτος; Ἐδοκί σοι τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάκη, δεικνύς ὅτι κἀν μωρία τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλεύσῃ γένει, οὐδὲν ἔσται πλέον αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μείζονα ἀεὶ τιμὴν ἡμᾶς ἀνάγοντος· Ἀπώλεσας τοῖνον παράδεισον, καὶ ἀνέφεξέ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθης πόνῳ προσκαίρω, καὶ ἐτιμῆθης ζωῇ αἰωνίῳ· ἐκέλευσε τῇ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐνεγκεῖν, καὶ ἐβλάστησέ σοι καρπὸν Πνεύματος ἢ ψυχῆ^δ.

δ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ, μέχρι πόσου κατέβη. Ἐν τοῖς ἀπολλούσοι τινὰ τῶν οἰκείων κτημάτων, κἀν μείζονα λάθωσι καὶ πολυτελέστερα. Ἐκεῖνα τὰ ἀπολωλότα ζητεῖν ἐφίεται, καὶ μὴ πρότερον πληροφορορεῖται, ἔως ἀν αὐτὰ ἀπολάβωσιν. Ἐπει οὖν ἀπώλεσας παράδεισον, οὐχὶ τὸν οὐρανόν σοι δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισον καὶ οὐρανόν. Σήμερον μπε' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ, φησὶν· ἵνα μὴ μόνον τῇ τῶν μείζονων προσθήκῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀπολωλότων ἀνακτήσει παραμυθησῆται τὴν ὀδυμένην ψυχὴν. Ἄλλ', εἰ δοκί, καὶ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἔλωμεν τὸν προκειμένον, καὶ ἴδωμεν πῶς ἀπωλόσασθαι τὴν φωνήν. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν εἰς ἀσφαλείας λόγον ἡ ἰσοπρία. Ὁ γὰρ μαθὼν τὸν τρόπον τῆς προτέρας ἀσφαλείας, πρὸς τὰ λοιπὰ ἀσφαλέστερος ἔσται. Ἀναγκαῖον δὲ πάντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· οἶον, ὅτι μία φωνὴ τὸ πάλαιον πάντων ἀνθρώπων ἦν, ὅτι εἰ πολλὰς ἕσπερον μετέπεσε· μέχρι πότε μία ἦν, καὶ πότε μετέπεσεν εἰς πολλὰς· καὶ πότερον αὕτη ἐκείνη ἠφανίσθη, καὶ ἔτεροι εἰσηγήθησαν, ἢ μενουσῆς ἐκείνης ἐπειστήθη-

^α Dicendum videbatur quousque nam substantivum est supra ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις. Sed hic sensum, non verba, respicit Christianissimus.

^β Μὲν deerat in Morel. Sed in aliis habetur, et hic resipitur.

^ε Colb. τὴν χάριν.

^δ Colb. καρπὸν ζωῆς· καὶ σκόπει.

σαν αὐοι λοιπαὶ· διὰ τί συνεχύθη, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας· εἶτα ποία τούτων τῶν πολλῶν φωνῶν ἡ Παλαιὰ συνέκειτο Διαθήκη· διὰ γὰρ ἐκείνην πάντα ταῦτα ἐκινήσαμεν· πότερον τῇ ἀρχαίᾳ καὶ προσκυτέρᾳ, ἢ ταῖς ὕστερον ἐπεισενεχθείσαις. Ἀλλὰ μὴ δείσῃτε· κἀν γὰρ μὴ τῆμερον ἅπαντα δυνηθῶμεν ἀποδοῦναι, ἀλλὰ πάντως ὑμῖν ἀποδώσομεν ὕστερον. Τίνος οὖν ἕνεκεν μὴ μέλλοντες ἅπαντα τῆμερον ἀποδίδοναι, ἀπάντων τῶν ὀφλημάτων τὴν ὑπόθεσιν ὑμῖν ἀνέγνωμεν; Ἴνα προσδοκῶντες τὴν ἀπόδοσιν, διαπαντὸς κατὰ νοῦν ἡμᾶς ἔχητε. Καὶ γὰρ ὁ χρυσίον τιμὴ δανείσας, καὶ ὑπεύθυνον ἔχων τοῦ ὀφλήματος, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν κλίνῃ, καὶ πανταχοῦ τὸν ὀφείλοντα αὐτῷ φαντάζεται καὶ δνειροπολεῖ· καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἔρωσ μετὰ τῶν χρημάτων κἀκείνον ἐπὶ τῆς τοῦ δεδανεικότος ποιεῖ διαπαντὸς περιφέρεισθαι ψυχῆς. Ἴνα οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἐλπίδι τῆς ἀποδόσεως ἐσιώμεθα διαπαντὸς ἐν ταῖς ὕμετέραις διανοίαις, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ὅπου δ' ἂν ἦτε, διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὀφλήματα ὠμολογήσαμεν, τὴν δὲ ἀπόδοσιν ἅπασαν οὐ ποιούμεθα σήμερον, ἵνα τῇ προσδοκίᾳ τῶν λειπομένων ὑπόθεσιν τῆς περὶ ἡμῶν μνήμης παρ' ὑμῖν καταλείψωμεν. Μεγάλῃ γὰρ ἡμῶν ἀσφάλεια, τῆς ὕμετέρας ἀγάπης ἀπολαύειν διηνεκῶς, [187] δῆμον τοιοῦτου καὶ τοσοῦτου. Ὁ γὰρ ἀγάπης ἀπολαύει, καὶ εὐχῆς ἀπολαύεται πάντως. Τοῦτο δὲ ἡλίκων ἐστὶν ἀγαθὸν, δῆλον ἐκείθεν· Παῦλος ἐκεῖνος, ὁ εἰς τρίτον ἀρπαγὴς οὐρανὸν, ὁ ῥήματα ἀκούσας ἀῤῥήτα, ὁ πάσας καπαπατήσας τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὁ ἐν ἀσφαλείᾳ τελειᾷ λοιπὸν ὢν, εἶδειτο καὶ εὐχῆς τῶν μαθητῶν, καὶ εἶπε· *Προσεύχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων*· καὶ πάλιν, *Προσεύχεσθε, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνολίξει τοῦ στόματός μου*. Καὶ πανταχοῦ ὁράτε αὐτὸν καὶ αἰτοῦντα τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ εὐχαριστοῦντα αὐτοὺς μετὰ τὸ λαβεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι διὰ ταπεινοφροσύνην καταφεύγει ἐπὶ τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, δεῖκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν, οὕτω λέγων· *Ὁς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσαστο ἡμᾶς· ἡλίκα μὲν δὲ ὅτι καὶ ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὁμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν*.

Εἰ δὲ Παῦλον κινδύων ἀπήλλαξεν ἡ τοῦ πλήθους εὐχή, πῶς οὐ μεγάλην δεῖ προσδοκᾶν καὶ ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης καρπώσεσθαι τῆς προσδοκίας; Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι ἀσθενεῖς ἐσμεν, ὅταν δὲ συλλεγώμεν, ἰσχυροὶ γινόμεθα μᾶλλον, δυσωπούμεν τὸν Θεὸν τῷ πλήθει καὶ τῇ συμμαχίᾳ. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πολλάκις τινὰ παραπέμφας θανάτῳ, ἐνὶ μὲν οὐκ ἐπένευσε δεομένῳ περὶ τοῦ καταδικασθέντος, πόλιν δὲ ὀλόκληρον παρακαλοῦσαν ἐδυσωπήθη, καὶ τὸν ἐπὶ τὸ βάρβαρον ἀπαγόμενον διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρακαλούντων ἐξήρπασε τῆς καταδικῆς, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανήγαγε. Τοσαύτῃ ἡ δύναμις τῆς τοῦ πλήθους ἰκετηρίας ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα συλλογόμεθα πάντες, ἵνα μερίζωνς εἰς οἶκτον ἐπισπασώμεθα τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι, καθὼς ἐφθῆν εἰπῶν, ἀσθενεῖς ἐσμεν, ἀπὸ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης δυσωπούμεν τὸν Θεὸν δοῦναι ἡμῖν τὰ αἰτούμενα. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπλῶς λέγω, οὐδὲ δι' ἑμαυτὸν μόνον, ἀλλ' ἵνα δεῖ σπεύδῃτε εἰς τὰς συνάξεις, ἵνα μὴ λέγητε· Τί γὰρ, ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐ δύναμαι εὐχάσασθαι; Λύνασαι μὲν εὐχάσθαι, οὐ τοσαύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἡ εὐχή, ὡς ὅταν

μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκείων γίνηται, ὡς ὅταν ὀλόκληρον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμψῃ τὴν δεήσιν μιᾶ φωνῇ, ἱερέων παρόντων, καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ κοινοῦ πλήθους, ἀναφερόντων.

ε'. Βούλει μαθεῖν πόση ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς εὐχῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένης; Ἐδέδετο ὁ Πέτρος ποτὲ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, καὶ ἀλύσεις περιέκειτο πολλὰς· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας περὶ αὐτοῦ γινομένη, καὶ ἐδόθη αὐτὸν ἀπὸ ἀπὸ λαξε τοῦ δεσμοτηρίου*. Τί τοίνυν δυνατώτερον αὐτῆς γένοιτ' ἂν τῆς εὐχῆς, ἢ τοὺς στύλους καὶ πύργους τῆς Ἐκκλησίας ἐφέλησας; Παῦλος γὰρ καὶ Πέτρος πύργοι καὶ στύλοι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦ μὲν τὰ δεσμὰ ἔλυσε, τοῦ δὲ τὸ στόμα ἀνέφωξεν^α. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἀπὸ τῶν τότε συμβάντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἑκάστην τελομένων τὴν ἡμέραν, διπλῆν τὴν δύναμιν ἐπιδείξωμεν [188], αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου γινομένης εὐχῆς ὑμᾶς ἀναμνήσωμεν. Καίτοι γε εἰ τις τῶν πολλῶν ὁμῶν ἐπιτάξῃεν εὐχεσθαι καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ ἐπισκόπου σωτηρίας, ἕκαστος ἂν παραιτήσαιο, ὡς μεῖζον τὸ φορτίον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐν κοινήᾳ δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος, *Δηθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τοῦ γήρωος, καὶ τῆς ἀντιλήψεως^β, καὶ ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀναταραχῶν, οὐ παραιτήσῃτε ποιεῖν τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ μετ' ἕκτενεῖας ἀναφέρετε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς ὕμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν*. Ἴσασι οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηγουμένων οὐδέπω τοῦτο ἐπιτέτραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν παρῆρσιαν ἐφθασαν ταύτην· ὑμῖν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς μέχρι παρῶν τῆς γῆς ἕκτεταμένης, καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων παρακελεύεται ποιεῖσθαι τὰς δεήσεις ὁ ταύταις διακονῶν, καὶ ὑπακούει μετὰ προθυμίας, ἔργῳ μαρτυροῦντες, ὅτι μεγάλη τῇ εὐχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ δήμου συμφώνως ἀναφερομένης ἐστίν. Ἄλλὰ γὰρ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανώμεν, ὅτι μία φωνὴ ἦν τὸ παλαιὸν Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι μία φωνὴ ἦν; *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ, φησὶ, χεῖλος ἕν*. Ἄσαφες τὸ εἰρημένον. Ἡ γῆ χεῖλος ἔχει; Οὐδαμῶς. Τί οὖν φησὶ, καὶ περὶ τίνος Οὐ περὶ ταύτης λέγει τῆς γῆς τῆς ἀναίσθητου, τῆ ἀκινήτου· ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτω ἐκάλεσε, τῆς οἰκίας αὐτοῦς ἀναμιμνήσκων φύσεως τῆς μητρὸς εἰς ὑπόμνησιν ἄγων, ὅθεν ἐγένοντο. Διπλοῦν γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, λέγω, ἐκ δὲ συγγείμενος οὐσιῶν, τῆς μὲν αἰσθητῆς, τῆς δὲ νοητῆς, ψυχῆς, λέγω, καὶ σώματος, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῇ συγγένειαν ἔχων. Διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἀνω δυνάμεσι, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνῆπται πράγμασι, σύνδεσμός τις εἰ ἀκριβῆς ἕκατέρας τῆς κτίσεως. Ὅταν μὲν οὖν πράττει τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων, πνευματικὸς λέγεται, καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὀνομάζεται, ἀλλ' ἀπ' ἑτέρας μερίζονος τιμῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῖν εἰς κατορθώματα, ἐάν μὴ ἀπολαύσωμεν τῆς βοηθείας ἐκείνης. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι, οἷα ἡ ψυχὴ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς κατορθώματα· κα

^α Colb. ἠνέφωξεν.

^β Addendum τινι putat Savil. Ego legere malim τῶν πολλῶν ἡμῖν.

^γ Boisius legendum conjicit καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀντιλήψεως.

quando in multas divisa fuerit : et num illa deleta fuerit, atque alia introducta, an vero manente illa reliquæ sint introductæ : quare confusa fuerit, et quæ de causa : deinde quanam ex multis hisce linguis Vetus Testamentum conscriptum fuerit : ejus enim gratia de his omnibus sermonem instituimus ; utrum illa antiquiori ac priori, an vero illis quæ postea sunt inventæ. Sed nolite timere : quamvis enim hodie cuncta reddere non possimus, omnino tamen vobis postea reddemus. Cur igitur cum hodie cuncta reddituri non essemus, omnium vobis debitorum argumentum recitavimus ? Ut retributionem expectantes nos semper mente versetis. Nam qui pecunias alicui mutatas est, et obnoxium habet debitorem, in mensa, in ædibus, in foro, in lecto, et ubique locorum de suo debitore vigilans cogitat et in somnis : et pecuniarum amor efficit, ut ille cum pecuniis creditoris in anima circumferatur. Ut igitur nos quoque redditionis spe semper in vestris mentibus versetur, in ædibus, in foro, et ubicumque fueritis, idcirco debita quidem vobis spondimus, hodie vero non omnia persolvemus, ut eorum, quæ residua fuerint, expectationem vobis tanquam memorie nostri occasionem relinquamus. Hæc enim magna est nostra secretitas, ut caritate vestra perpetuo fruamur, tali populo ac tanto. Nam qui fruatur caritate, precibus etiam omnino fruatur. Hoc vero quantum sit bonum, inde licet colligere. Paulus ille, qui tertium in cælum raptus fuerat, qui audiverat arcana verba, qui omnes naturæ necessitates subegerat, qui perfecta deinceps in securitate permanebat, precibus etiam discipulorum indigebat, ac dicebat : *Orate pro me, ut liberer ab infidelibus (Rom. 15. 30. 31) ; et rursus : Orate ut deus mihi sermo in apertione oris mei (Ephes. 6. 19)*. Et ubique videtis ipsum et discipulorum orationes postulare, et cum obtinuerit, gratias illis agere. Nam ne forte dicat aliquis cum præ nimia humilitate ad discipulorum preces confugere, virtutem illarum ostendit, cum ita loquitur : *Qui de tantis mortibus nos eripuit ; speramus autem, quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis, ut ob donationem, quæ in nobis est, per multos gratiæ pro nobis agantur (2. Cor. 1. 10. 11)*.

Oratio multitudinis quantum valeat. — Quod si Paulum a periculis oratio multitudinis liberavit, annon etiam a nobis expectari par est, ut ex hoc subsidio magna commoda consequamur ? Cum enim infirmi simus, dum soli precamur, ubi vero congregati fuerimus, robustiores, multitudine ac societate inita Deum exoramus. Sic etiam rex sæpe cum aliquem ad mortem damnarit, uni quidem oranti pro damnato non annuit, ab integra vero civitate deprecante facile exoratur, eumque qui ad barathrum abducebatur, ob deprecatorum multitudinem supplicio eximit, atque ad vitam reducit. Tanta vis est orationis multitudinis. Idcirco etiam colligimur et convenimus huc omnes, ut vehementius Deum ad misericordiam flectamus. Nam cum orantes soli, ut ante dixi, imbecilles simus, per conjunctionem caritatis Deum exoramus,

ut nobis postulata concedat. Hæc vero non temere a me proferuntur, neque propter meipsum tantum, sed ut semper ad collectas properetis, nec dicatis : Annon enim orare domi possum ? Potes tu quidem orare, sed tantam virtutem non habet oratio, quam ubi cum propriis membris sit, quam cum totum corpus Ecclesiæ unanimiter et una voce preces fundit, sacerdotibus præsentibus, ac verba communis cœtus offerentibus.

5. Vispe discere quanta sit virtus orationis, quæ in ecclesia sit ? Vincit erat aliquando Petrus in carcere, ac multis catenis circumdatus : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia pro eo (Act. 12. 5)*, et confestim illum eduxit e carcere. Quid igitur hac potentius fieri queat oratione, quæ de columnis ac turribus Ecclesiæ bene merita est ? Paulus enim et Petrus turres erant et columnæ Ecclesiæ, atque hujus quidem vincula solvit, illius autem os aperuit. Sed ut non solum ex iis, quæ tum acciderunt, sed etiam ex iis, quæ singulis diebus perficiuntur, duplicem ejus virtutem demonstramus, orationis ipsius quæ a populo sit vobis memoriam refricemus. Quamquam si quis e vulgo vobis imperaret, ut singuli ac soli pro episcopi salute oraretis, unusquisque sese excusaret, atque hoc tanquam onus viribus suis majus a se amoliretur : dum vero communiter omnes diaconi vocem auditis id imperantis ac dicentis, *Oremus pro episcopo, et senectute, ac patrocinio (a), atque ut recte tractet verbum veritatis, et pro iis qui hic sunt, et ubique terrarum*, quod imperatum est agere non recusatis, sed magna animi contentione preces offertis, quod quanta sit vis concursus vestri probe intelligatis. Sciunt, quid dicam, ii qui mysteriis sunt initiati : nam orationi catechumenorum nondum est illud permissum, quandoquidem nondum ad hanc loquendi licentiam pervenerunt : vos autem ut pro toto terrarum orbe, pro Ecclesia quæ ad terræ fines usque protenditur, et pro episcopis omnibus qui eam regunt, preces offeratis, cohortatur is, qui ministrat illis, et obsequium summo studio, ac reipsa testamini magnam orationis esse virtutem, quæ a populo in ecclesia communi consensu offeratur. Verum ad propositum redeamus, quod antiquitus una fuerit lingua. Unde igitur unam linguam fuisse constat ? *Et erat omnis terra labium unum (Gen. 11. 1)*. Obscurum est hoc dictum. An labium habet terra ? Nequaquam. Quid ergo dicit et de quo ? Non de hac terra loquitur quæ sensu caret et immobilis est ; sed universum genus humanum sic appellavit, eos admonens propriæ naturæ, matrem, ex qua orti sunt, illis in memoriam revocans. Duplex enim est hoc animal, homo, inquam, ex duabus substantiis conflatus, una sensibili, spirituali altera, hoc est, ex anima et corpore, cui cum cælestibus et cum terrestribus cognatio quædam intercedit. Nam per spirituales quidem substantiam cum virtutibus supernis participat : per sensibilem cum rebus terrenis copulatur, et est quidam veluti nexus firmissimus

(a) Hic aliquid vitii vel defectus esse videtur. putat Joannes Boisius legendum, et pro clero, et auxilio Spiritus sancti. sed illud divinare est.

utriusque creaturæ. Cum igitur aliquid agit eorum quæ Deo sunt placita, spiritualis dicitur, et nec ab ipsa quidem anima nomen accipit, sed ab alio quodam honore majori, a Spiritus operatione. Neque enim ad recte facta sufficit anima, nisi illo potiamur auxilio. Atque ut intelligatis animam nobis ad recte facta non sufficere; et quid dico, ad recte facta? ne ad hoc quidem ut ea quæ dicuntur, percipere possimus: *Animalis*, inquit, *homo non percipit ea quæ sunt Spiritus* (1. Cor. 2. 14). Nam ut carnalem appellat eum, qui carni servit, sic animale appellat eum, qui ratiocinationibus humanis cuncta permittit, neque Spiritus afflatum recipit. Sed, ut dicebam, nos dum recte agimus, spirituales dicimur: cum vero peccamus, supplantamur, et quidpiam indignum nobilitate nostra peragimus, nobis a villi et abjecta natura nomen imponit, et nos terram appellat. Quoniam igitur hic quoque nonnullos accusaturus est, qui turrim ædificaverant, qui in superbiam elati erant, qui majores dignitate sua spiritus sibi sumpserant, illos autem accusaturus est superbiam, idcirco a villi substantia duxit appellationem cum dixit: *Et erat omnis terra labium unum*. Atque ut discatis sic eum nos appellare cum peccaverimus, Adamum ita post peccatum appellavit dicens, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19): tamen non terra tantum erat, sed et animam habebat immortalem. Cur igitur terram ipsam appellavit? Quia peccavit. Sane cum ipsum formaret, non ita illum appellavit: quid ergo? *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et dominentur piscibus maris, et bestiis terræ. Et erit timor eorum et tremor super omnem terram* (Gen. 1. 26; 9. 2). Vides qualis esset naturæ prærogativa? quales honores? qualia præconia? Verumtamen ante peccatum; post peccatum autem delinceptus: *Terra es, et in terram reverteris*. Audi vero Malachiam quoque id ipsum inuwentem, vel potius Deum per prophetam: *Ecce enim mitto vobis*, inquit, *Elliam Theobiten* (Mal. 4. 5). Cur igitur mittit? *Ut convertat cor patris ad filium* (Ibid. v. 6). Nam quia futurum est, ut tremendum illud et horrendum adveniat iudicium, ne inexcusabiles ac poenis obnoxios deprehensos aliquos damnet Iudex: ut cum venerit ille, ac prædixerit appropinquare ac pro foribus esse adventam ejus, ad meliorem frugem revocet homines; solent quippe quæ ante multos annos dicta sunt in contemptum venire: nostram igitur memoriam renovans ad nos ille propheta venit. Sed appellari terram eos qui peccant, id vero nunc nobis est demonstrandum.

6. *Peccatores dicti terra*. — Cum ergo dixisset, *Ut convertat cor patris ad filium*, adjecit: *Ne forte veniens percussit terram penitus; percussit autem illos qui peccant*. Vides eos qui peccant terram appellari? Alii rursus de Christo narrans propheta sic aiebat: *Erit iustitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas suas* (Isai. 11. 5): non quod in Deo sit costa vel lumbus; quippe cum incorporeum sit Numen; sed per hæc incorruptum esse Iudicis istius, neque decipi posse iudicium declarat: neque jam amplius ca-

lumnatoribus, neque maledicis, nec corruptioni per peccatis, nec juris inscitias locum fore. Nam in his quidem iudiciis et innocens pleccitur, et reus absolvitur, quis persæpe jus labefactatur: cum vero iustus iudex et qui decipi minime potest advenerit, qui iustitia cinctus est lumbum suum, et veritate involutus costas suas, omnes exactissime jus suum obtinebant. *Et percussit terram verbo oris sui* (Ibid. v. 4). Atque ut cognoscas non de terra, sed de peccatoribus eum loqui, adjunxit, *Et in spiritu per labia interficiet impios*. Vides hic etiam peccatores esse terram appellatos? His ergo cognitis, cum audieris omnem terram labium unum fuisse, humanam rursus naturam intellige: propriam enim vilitatem nobis in memoriam revocat: magnum quippe bonum est cognationem suam cognoscere, ac scire; quibus ex rebus compacti simus. Hæc sufficiens est humilitatis doctrina consideratio naturæ: omnes potest perturbationes sedare et tranquillitatem animo parere. Propterea monebat quidam, *Attende tibi ipsi* (Eccli. 29. 27), recogita naturam et creationem tuam, et sufficiet hoc tibi ut modestus perpetuo sis et humilis. Propterea iustus ille Abraham continuo cogitationem hanc mente versabat, nec umquam de se magnifice sentiebat. Certe cum Deum alloqueretur, ac tanta apud eum gratia valeret, atque ab ipso testimonium suæ virtutis accepisset, dicebat: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Alius rursus hominem arrogantiam inflatum cum vellet reprimere, non longum sermonem instituit, sed animum ejus tantum ad naturæ suæ memoriam revocat, eumque acriter castigat his verbis: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Tu mihi quæ post mortem apparent commemoras? Reprime ipsum viventem. Nunc se terram ac cinerem esse non agnoscit. Videt corporis formam; videt potentiam, assentatorum obsequia, parasitos sectantes. Vestibus pretiosis indutus, magno magistratus apparatu decoratur, illum hæc pompa decipit, et ut naturæ obliviscatur efficit. Scimus terram esse nos ac cinerem: sed nos qui temperantes ac modesti sumus: at ille demonstrationem hanc a fine ductam non expectat, neque ad loculos tumulosque majorum pergit, sed præsentia respicit, neque quidquam cogitat de futuris. Jam ex hoc illum doce terram ac cinerem ipsum esse. Mane tantisper, inquit, neque hoc docebo, sed aliud multo abjectius: ut cum fastu intumuerit, suam ipsius vilitatem agnoscat: ut vivens accipiat medicinam. Cum enim dixisset, *Quid superbit terra et cinis?* adjecit: *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus* (Ibid. v. 10). Quid hoc est, *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus?* Obscurum est fortasse dictum illud. *Intima* dicit intestina, dicit viscera, ventrem stercoribus plenum, ac multis sordibus et foetore: non quod naturam damnet, sed ut ad humilitatem adducat. *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt*¹. Vides quam vilis et fluxa sit nostra substantia? Noli diem obitus expe-

¹ Colb., *Quoniam in vita ejus vilitas naturæ ejus percipitur*.

τι λέγω, εις κατορθώματα; οὐδὲ εἰς τὸ δυναθῆναι συνέλπει τῶν λεγομένων. Ψυχικός, φησὶν, ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Ὡσπερ γὰρ σαρκικὸν καλεῖ τὸν τῆ σαρκὶ δουλεύοντα, οὕτω ψυχικὸν καλεῖ τὸν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ἀνθρωπίνους τὰ πράγματα ἐπιτρέποντα, καὶ μὴ δεχόμενον τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι κατορθοῦντες μὲν [189] πνευματικοὶ λεγόμεθα ὅταν δὲ ἀμάρτωμεν καὶ ὑποτακτικώμεθα καὶ πράξωμεν τι ἀνάξιον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας, ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς ἡμᾶς καλεῖ φύσει, γῆν ἡμᾶς ὀνομάζων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐνταῦθα μέλλει τινῶν κατηγορησέν τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, τῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθάντων, τῶν μερίζονα ἔνοιαν λαβόντων τῆς οικίας ἀξίας, μέλλει δὲ αὐτῶν κατηγορεῖν ἀπόνους, διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς αὐτοῦς ἐκάλεσεν οὐσίας εἰπὼν. *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χειλὸς ἐν.* Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι οὕτω καλεῖ ἡμᾶς, ὅταν ἀμάρτωμεν, τὸν Ἀδάμ μετὰ τῆν ἁμαρτίαν οὕτως ἐκάλεσεν εἰπὼν. *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση* καὶ μὴ οὐκ ἦν γῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθάνατον εἶχε ψυχὴν. Τίνος οὖν ἔνεκεν γῆν αὐτὸν ἐκάλεσεν; Ἐπειδὴ ἥμαρτεν. Ὅτε γοῦν ἐπλάττειν αὐτὸν, οὐκ ἐκάλεσεν αὐτὸν οὕτως· ἀλλὰ τί; *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν κελύων τῆς θαλάσσης,* καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. *Καὶ ἔσται ὁ φόβος αὐτῶν καὶ ὁ τρόμος ἐπὶ πύσιν τῆν γῆν.* Ὅρᾳ οἶα τὰ προέδρια τῆς φύσεως; οἶα αἰ τιμαί; οἶα τὰ ἐγκώμια; Ἄλλὰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας; μετὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν λοιπὸν, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση.* Ἀκουσον δὲ καὶ τοῦ Μαλαχίου τοῦτο ἐπισημαίνον, μέλλον δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου. *Ἰδοὺ γὰρ ἀποστέλλω ἕμιν,* φησὶν, *Ἑλίαν τὸν θεοδίτην.* Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀποστέλλει; *Ὅστε ἐπιστρέψαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν.* Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τὸ δικαστήριον ἐπίστασθαι τὸ φοβερὸν ἐκείνῳ καὶ φρικτῶδες, ἵνα μὴ ἀναπολόγητος λαθῶν ὑπὸ τὰς εὐθύνas ὁ δικαστῆς κατακρίνη τινάς; ἵνα ἔλθων μὲν ἐκείνος καὶ προειπῶν, ὅτι ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ἡ παρουσία, σωφρονεστέρους ποιήσῃ τοὺς ἀνθρώπους; καὶ γὰρ τὰ πρὸ πολλῶν χρόνων εἰρημένα εἰς ὀλιγωρίαν ἐπιπέπειν εἶωθεν ἀνανεῶν τοῖνον τὴν μνημῆν ἡμῶν ἔρχεται ἐκεῖνος ὁ προφήτης. Ἄλλ' ὅτι γῆ καλοῦνται οἱ ἀμαρτάνοντες, τοῦτο ἀποδείξει χρὴ νῦν.

ζ. Εἰπὼν τοῖνον, *Ὅπως ἐπιστρέψῃ καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν,* ἐπήγαγε· *Μὴ ποτε ἔλθῶν κατάξω τὴν γῆν ἄσθην·* κατάσσει δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας. Ὡσπερ τοὺς ἀμαρτάνοντας γῆν καλοῦμένους; Πάλιν ἀλλοχρὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγούμενος ὁ προφήτης, οὕτως ἔλεγεν· *Ἔσται δικαιοσύνη ἀερεθισμένος τὴν ἀσπὴν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα ἐλλυμμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ·* ὅχι ὅτι πλευρὰ καὶ σπῆς περὶ τὸν Θεόν ἀσώματος γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ τὸ ἀδέχατον καὶ ἀπαραιλόγητον τῆς τοῦ δικαστοῦ κρίσεως διὰ τούτων ἡμῖν ἐμφαίνει; καὶ ὅτι οὐδαμῶ συκοφάνται λοιπὸν, οὐδὲ οἱ ἐπιθρεάζοντες, οὐδὲ ἡ διὰ τῶν χρημάτων διαφθορὰ, οὐδὲ ἄγνοια τοῦ δικαίου. Ἐν τούτοις μὲν γὰρ τῶν δικαστηρίους καὶ ἀνεύθυνος κολάζεται, καὶ ὑπευθυνος διαφεύγει; διεφθάρται γὰρ πολλαχρὸν τὸ δικαῖον ἐπειδὴν δὲ ὁ δίκαιος κριτῆς καὶ ἀπαραιλόγητος πρᾶξάντηται, ὁ δικαιοσύνη ἔξωστῆμένος τὴν σπῆν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα περιειλημμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ, τῶν δικαίων μετὰ ἀκριβείας ἀπαντες τρέζονται. Καὶ

πατίζει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ [190] Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ τῆς γῆς λέγει, ἀλλὰ περὶ ἁμαρτωλῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι *καὶ πνεύματι διὰ χειλέων ἀπελεῖ ἀσεβεῖς.* Ὅρᾳ ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐκάλεσε γῆν; Ταῦτ' οὖν εἰδὼς, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι *Ἡ γῆ πᾶσα ἦν χειλὸς ἐν,* τὴν ἀνθρωπίνην πάλιν ἐννοεῖ φύσιν· ἀναμνηστικὴ γὰρ τῆς οικείας εὐτελείας ἡμᾶς; καὶ γὰρ μέγα ἀγαθὸν τὴν οικίαν ἐπισκέπτεσθαι συγγέγειαν, καὶ εἰδὼς πόθεν συνεστήκαμεν. Ἀρκοῦσα αὕτη διδασκαλία ταπεινοφροσύνης, ἡ τῆς φύσεως ἐπίσκεψις· πάντα τὰ πάθη καταστεῖλαι δύναται, καὶ πικῆσαι γαλήνην ἐν διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο παρήγει τις λέγων· *Πρόσσεχε σεαυτῷ ἀναλόγησαι τὴν φύσιν σου καὶ τὴν κατασκευὴν,* καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο πρὸς τὸ κατεστᾶθαι διηνεκῶς. Διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος ἐκεῖνος· Ἀβραὰμ διαπαντὸς τοῦτον εἶχε τὸν λογισμὸν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐδέποτε μέγα ἐφρόνει. Ὁ γοῦν θεῷ διαλεγόμενος, καὶ παρήγιας τοσαύτης ἀπολαύων, καὶ μαρτυρηθεὶς κατ' αὐτοῦ ἐπὶ ἀρετῇ, ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός.* Καὶ ἄλλος βουλόμενος πάλιν τὸν πεφυσιωμένον ἄνθρωπον καταστεῖλαι, οὐ μακροῦς κινεῖ λόγους, ἀλλ' ἀναμνηστικὴ αὐτὸν τῆς φύσεως μόνον, καὶ ἐπιτιμᾶ σφοδρῶς, οὕτως λέγων· *Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός;* Τὰ μετὰ τὸν θάνατον μοι φαινόμενα λέγεις; Κατάστειλον αὐτὸν ζῶντα. Οὐκ οἶδε νῦν, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ὅρᾳ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος, ὅρᾳ τὴν δυναστείαν, τὴν θεραπείαν τῶν κολάκων, τοὺς παρασίτους ἀκολουθοῦντας. Ἰμάτια περιτίθειται πολυτελῆ, ὄγκον ἀρχῆς περιβέβληται μέγαν, ἡ φαντασία αὐτὸν ἀπατᾶ καὶ ἐπιλαθέσθαι ποιεῖ τῆς φύσεως. Οἴδαμεν, ὅτι γῆ ἔσμεν καὶ σποδός· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ σωφρονούμεντες· ἐκεῖνος δὲ οὐκ ἀναμνείναι τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους ἀπόδειξιν, οὐδὲ ἐργετὴ πρὸς τὰς σορούς καὶ τὰς ὄγκας τῶν προγόνων, ἀλλὰ πρὸς τὰ παρὸντα βλέπει, οὐδὲν τῶν μελλόντων ἐννοεῖ. Δίδαξον αὐτὸν ἐντεῦθεν ἡδὴ, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ἀναμνείνῳ με, φησὶ, καὶ οὐ διδάσκω τοῦτο, ἀλλὰ πολλῷ ἄλλο εὐτελέστερον· ἴν', ὅταν φανταζῆται, ἐπιγινώσκῃ τὴν ἑαυτοῦ εὐτέλειαν· ἵνα ζῶν λάβῃ τὸ φάρμακον. Εἰπὼν γὰρ, *Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός;* ἐπήγαγεν· *Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένεται τὰ ἐνδόθια αὐτοῦ.* Τί ἔστιν, Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένεται τὰ ἐνδόθια αὐτοῦ; Τάχα ἀσφαῖς τὸ εἰρημένον. Ἐνδόθια τὰ ἐγκατα λέγει, τὰ σπλάγχνα λέγει, τὴν γαστέρα τὴν γέμουσαν σκυβάλλων καὶ πολλῆς ἀκαθαρσίας καὶ δυσωδίας, οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς ταπεινοφροσύνην ἐνάγειν. Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένεται. Εἶδες ὃ τὸ εὐτελεὶς καὶ ἐπικηρὸν τῆς οὐσίας; Μὴ ἀναμνείης τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς, ἵνα μάθῃς, ἵνα μὴ ἐπιθρεάζωνται εἰς μοι ζῶντα τὸν ἄνθρωπον διαρεύνησον, καὶ εἰς τὰ ἐγκατα αὐτοῦ διάβῃ τῷ λόγῳ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οὐδένοιαν ὄψῃ. Ἄλλὰ μὴ καταπίσης; [191] οὐδὲ γὰρ μισῶν ἡμᾶς, ἀλλὰ φειδόμενος οὕτως ἐποίησεν ὁ Θεός, προφάσεις ἡμῖν ταπεινοφροσύνης παρέχων μεγάλας. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος γῆ ἦν καὶ σποδός, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι *εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι·* εἰ μὴ τὸν τῆς φύσεως χαλινὸν εἶχε, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσε τῇ διανοίᾳ; Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ πεφυσιωμένον,

• Hæc deerant in Morel., καὶ τί λέγω εἰς κατορθώματα. Sed habentur in aliis exemplaribus.
 • Hic vitium suspicatur Savil. Sed locus non male habere videtur.

• Colb. ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως καθορᾶται. Εἶδες.

εἰν αὐχένα ἀνατείνοντα, τὰς ὀφρῦς ἀνασπῶντα, ἐπὶ τοῦ ὀχλήματος φερόμενον, ἀπειλοῦντα, εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλοντα, θανάτῳ παραδιδόντα, ἐπηρεάζοντα, εἰπεὶ πρὸς αὐτόν· *Τι ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωνται τὰ ἐνδόξια αὐτοῦ.* Ταῦτα οὐ περὶ ἀνθρώπου μόνον ἰδιώτου, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ ἔστιν εἰπεῖν. Μὴ γάρ τὴν ὀλουργίδα ἴδης, μηδὲ τὸ διάδημα, μηδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσαῖα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἐρεῦνησον, καὶ οὐδὲν ὕψει πλεόν· ἔχουσαν τῶν πολλῶν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ τὴν ὀλουργίδα, καὶ τὸ διάδημα, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ πᾶσαν περιέλαθε τὴν φαντασίαν ἐκείνην, καὶ τούτων αὐτῶν ὕψει πάλιν τὴν γῆν οὕσαν ὑπόθεσιν. *Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄρθος χόρτου.* Ἰδοὺ καὶ γῆς εὐταλέστερος ἐφάνη ὁ καλλωπισμὸς ἐκεῖνος ἄπας. Ὅραξ πῶς καταστέλλει τὸ φύσημα; πῶς καθαιρεῖ πᾶσαν ἀπόνοιαν ἢ ἔννοια τῆς φύσεως αὐτῆς; Ἀρκεῖ μόνον λογισασθαι τίνες ἐσμεν, καὶ πόθεν συνεστήκαμεν, καὶ πᾶσα οἰχθήσεται λογισμῶν ἀπόνοια. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκ δύο οὐσιῶν κατεσκεύασεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵν' ὅταν μὲν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῆς, καταστειλῇ σε τὸ εὐτελεῖς τῆς σαρκός· ὅταν δὲ ἀνάξιόν τι καὶ ἀγεννές· τῆς δοθείσης σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς ἐννοήσῃς, ἀναγῆσαι σε πρὸς τὸν τῶν οὐρανίων δυνάμεων ζῆλον ἢ τῆς ψυχῆς εὐγένεια.

ζ. Οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ ἀπονοίας μόνον ἐπιτρεδαία ἢ ἐπίσκαψις τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἕτεραί τις ἐπιθυμία διανοητῆ, καὶ ἢ τῶν χρημάτων, καὶ ἢ τῶν σωμάτων, ἢ ἀποπος αὐτῆ καὶ εἰς ἀσέλγειαν ἐκκαλουμένη, ἀπόχη τοῦτο εἰς παραμυθίαν τοῦ πάθους. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα εὐμορφον, λάμποντα ἔχουσαν ὀφθαλμῶν, φαιδρὸν, στίλβουσιν ἀπὸ τῆς παρεΐας, ἀμύχανόν τινα ἔβραν ἐπὶ τῆς ὕψους φέρουσαν, φλεγοῦσάν σου τὸν λογισμῶν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦσαν, ἐννόησον ὅτι γῆ τὴν θαυμαζόμενον, ὅτι σποδὸς τὸ ἐκκαῖον, καὶ παύσεται λυτῶσα ἢ ψυχῆ· ἀνακάλυψον αὐτῆς τὸ δέρμα τῆς ὕψεως, καὶ τότε πᾶσαν αὐτὴν ὕψει τῆς εὐμορφίας τὴν εὐτέλειαν· μὴ στήξῃς μέχρι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ἐνδοτέρω διάθῃθι τῷ λογισμῷ, καὶ οὐδὲν ἕτερον εὐρήσεις, ἀλλ' ἢ ὅσα καὶ νεῦρα καὶ φλέβας. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ ταῦτα; Λόγισαί μου ταύτην ἄλλοιουμένην, γηράσκουσαν, ἀρῆστωσαν, ὕφισάνοντα ὀφθαλμοῦς, καὶ κοιλαινομένας παρεΐας, ἄπαν καταρβόνον τὸ ἄνθος ἐκεῖνο· ἐννόησον τί θαυμάζεις, καὶ αἰσχύνθητί σου τὴν κρίσιν. Πηλὸν θαυμάζεις καὶ σποδὸν, καὶ κόνις ὡς ἐκκαῖαι καὶ τέφρα. Οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως ταῦτα λέγω· μὴ γένοιτο· οὐ κακίζων, οὐδὲ εἰς εὐτέλειαν ἐμβάλλων, ἀλλὰ φάρμακα τοῖς νοσοῦσι κατασκευάζων. [192] Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τοιαύτην αὐτὴν ἐποίησεν, οὕτως εὐτελεῖ, ἵνα καὶ τὴν οἰκίαν τὴν δύναμιν ἐπιδείξῃται, καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν περὶ ἡμᾶς, τῆ τῆς φύσεως μὲν εὐτελείᾳ πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐνάδων, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καταστέλλων, τὴν δὲ σοφίαν δεκτικὴν τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν πληρῷ τοσοῦτον ἰσχυῶν ἐξασκήσῃ καλλός. Ὅστε ὅταν ἐξευτελίω τὴν οὐσίαν, τότε ἐκκαλύπτω τὴν τέχνην τοῦ δημιουργοῦ. Ὅσοι γὰρ ἀνδριανοποιῶν τότε μᾶλλον θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐκ χρυσοῦ καλὸν ἡμῖν δόξῃ τὸν ἀνδριάντα, ἀλλ' ὅταν ἐκ πηλοῦ τῆς ὕλης ὑποκειμένης ἀπρητισμένην καὶ ἀκριβῆ τὴν εἰκόνα ἐργάζῃται· οὕτω καὶ τὸν

ἀριστοτέχνην Θεὸν ἐκπληττόμεθα καὶ δοξάζομεν, ὅτε ἐν σποδῷ καὶ πληρῷ κάλλος ἀμύχανον καὶ σοφίας ἀρβήτου τινὸς ἐπίδειξιν τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἐναπέθετο. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ σώματι μόνον τῷ ἡμετέρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ἐποίησεν. Εὐτελεῖς γὰρ πολλαχοῦ παραγαῶν τὰς οὐσίας, καὶ τῆς οἰκείας τέχνης δεῖγμα σαφὲς ἐγκατέθεκε, καὶ τῆς τῶν οὐσιῶν ἀσθενείας ἐλεγχόν τινα ἐγκατέμειξεν· ἵνα διὰ μὲν τὴν τέχνην καὶ τὸ κάλλος θαυμάζῃς τὸν δημιουργόν, διὰ δὲ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας μὴ προσκυνῆσῃς τὰ γενόμενα. Φαιδρὸς ὁ ἥλιος λάμπων, καὶ πᾶσαν καταυγάζει τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ἐλθοῦσης τῆς νυκτὸς ἐκλείπει. *Τι γὰρ, φησὶ, φωτεινότερον ἡλίου;* Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ἐκλείπει· οὐκ ἐν νυκτὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἥλιος ἐξέλιπεν, ἵνα θαυμάζῃς μὲν διὰ τὴν τέχνην τὸν δημιουργόν, μὴ προσκυνῆσῃς δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν τὸ γενόμενον. Ὅραξ τὸν οὐρανὸν τοῦτον, ἡλίκον ἐστὶ σῶμα; πῶς καλόν; πῶς ἀποστίλθον, καὶ τῶν ἡμετέρων βέλτιον σωμάτων κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν; Ἄλλ' ἀψυχόν ἐστιν. Εἶδες καὶ τῆς τέχνης τὴν ἐπίδειξιν, καὶ τῆς ἀσθενείας τὸν ἐλεγχόν; ὄραξ ἐκατέρωθεν τοὺς τὰ ὀχυρώματα κείμενα; Ἰνα γὰρ μὴ καταγινώσκῃς σου δημιουργοῦ ὡς ἀσθενούς, καὶ ἐποίησεν· ἵνα δὲ μὴ προσκυνῆς τὰ γενόμενα ὡς θεοῦ, ἀσθενῆ ταῦτα ἐκ μέρους εἰργάσατο. Ταῦτα μέμνησθε διηνεκῶς.

Διὰ τοῦτο Γραφὰς ἐρμηνεύομεν, οὐχ ἵνα Γραφὰς μάθητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ κῆθ διορθώσῃτε. Ἄν γὰρ τοῦτο μὴ γένηται, περιττῶς ἀναγινώσκομεν, περιττῶς ἐξηγοῦμεθα. Ὅσοι γὰρ ἀθλητῆς εἰς παλαίστραν εἰσιὼν ἀλειφόμενος καὶ ἀπολαύων τῶν χειρῶν τοῦ παιδοτρίβου, ἂν τοῦ ἀγώνου παραγενομένου ἐλέγῃ ἐκείνην τὴν τέχνην, περιττῶς εἰσῆχθη εἰς τὴν παλαίστραν· οὕτως ἂν ἐνταῦθα παραγινόμενοι, καὶ μανθάνοντες τὰ παλαίσματα πάντα καὶ τὰς λαβὰς τοῦ διαβόλου, τοῦ καιροῦ τῶν ἀγώνων ἐλθόντος ὑποσκελισθῆτε, ἢ εὐμορφον ὄψιν ἰδόντες, ἢ πρὸς ἀπόνοιαν ἐπαρθέντες, ἢ ἕτερον τι πονηρῷ χειρωθέντες λογισμῷ, μάτην ἐνταῦθα εἰσῆλθετε. Μέμνησθε τοίνυν τῶν λόγων, οὐ τῶν κατὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας, ἀλλὰ τῶν κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀκολάστου. Οὐ φύσεως [193] ἐγκλημα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ἐπιθυμίας τὰ λεγόμενα. Ταύτην καταστέλλετε θυμῶν, οὕτω πραῖνατε ἐπιθυμίαν, οὕτω κατασπάτε ἀπόνοιαν. Καὶ ἦν *πίστα ἢ γῆ χεῖλος ἐν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν.* Ἰδοὺ τὸ ζῆτοῦ μόνον ἐστὶ. Οὐ περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ ἀνθρωπῶν φωνὴν εἶχον μίαν. Διὰ τί δὲ χεῖλος ἐπὶ ἐκάλει τὴν φωνήν; Ἔθος τῆ Γραφῆς οὕτω καλεῖν τὰ ῥήματα, γλώσσαν. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι διὰ τοῦς ἀπρετικούς, τοῦς κατηγορούντας τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, τοῦς λέγοντας, ὅτι πονηρὸν τὸ σῶμα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πονηρὰ κινήματα τῆς διανοίας τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος ἢ Γραφῆ καλεῖ· οἶδόν τι λέγω· *Ἡκόνθησαν γλώσσαν αὐτῶν ὡσεὶ ὄφρα.* Ἡ γλώσσα αὐτῶν μάχαίρα ὄφρα· νομίζουσιν οὖν τινεσ, ὅτι περὶ τῆς γλώττης εἴρηται. Οὐκ εἴρηται δὲ περὶ τῆς γλώττης· μὴ γένοιτο· ἔργον γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ περὶ τῶν ῥημάτων τῶν φωνικῶν, τῶν ἀποκτινυόντων ἀνθρώπους, τῶν ἐμυπιπτόντων ζήζους χαλε-

* Savil ἀγενές.

b Hic aliquid vitii suspicatur Joan. Bolsius, et addit κατηγορία post ἐπιθυμία.

care, ut infirmitatem tuam discas : adhuc viventem hominem scrutare, atque in ejus viscera cogitatione descende, tum videbis, quam nihili sit et abjectus. Atamen noli animum despondere : neque enim quod nos odio prosequeretur, sed quod mitius nobiscum xeret, id fecit Deus, magnamque nobis humilitatis occasionem præberet. Nam si homo, cum terra sit et cinis, dicere ausus est, *In cælum ascendam* (*Isai. 14. 13*) : nisi frenum injectum esset naturæ, quo non ejus animus provectus esset? Quando igitur quempianeris superbientem, erecta cervice, sublatis superciliis, curru vectum, minantem, mittentem in carcerem, morti tradentem, injuriam inferentem, dic illi : *Quid superbit terra et cinis? Quoniam et in vita ejus ad nihilum redacta sunt intima ejus.* Hæc non de homine tantum privato, sed etiam de illo ipso, qui in solio sedet regio, dñci possunt. Noli enim purpuram, neque diadema, neque aurea vestimenta respicere, sed in ipsam inquire naturam, neque quidquam illam habere amplius quam unam e vulgo videbis : imo vero, si placet, et purpuram, et diadema, et vestes, et omnem illam percurrere pompam, atque horum ipsorum rursus terram materiam esse cognosces. *Omnia enim gloria hominis ut flos fœni* (*Isai. 40. 6*). Ecce vel ipsa etiam terra vilior totus ille apparuit ornatus. Vides ut fastum reprimat? ut arrogantiam omnem ipsius naturæ recordatio retundat? Sufficit tantum ut cogitemus quinam simus, et quibus ex rebus compacti, tum omnis superbia cogitationum evanesceat. Propterea namque duabus nos ex substantiis compegit Deus, ut si quando in superbiam efferaris, vilitas carnis te deprimat : si quando autem tibi quiddam veniat in mentem indignum, et quod ab honore a Deo collato degeneret, animæ nobilitas ad cælestium virtutum æmulationem te provehat.

7. Neque vero tantum ad tollendam superbiam est idonea consideratio naturæ, sed et si alia quævis cupiditas obturbet, sive pecuniarum, sive corporum ista turpis et quæ ad lasciviam provocat, ad perturbationem sedandam hoc sufficit. Cum ergo formosam mulierem videris, cui micantes oculi sunt et bilares, cui niteates genæ, cujus in vultu eximia quædam appareat pulchritudo, quæ mentem tuam inflammet, et libidinem augeat, cogita terram illud esse quod auraris, cinerem esse quod te accendit, et insanire animam desinet : detege cutem vultus ejus, tum ipsam omnem pulchritudinis vilitatem videbis : ne in superficie consistas, sed interius cogitatione progredere, nec aliud quidquam præter ossa, nervos, ac venas reperies. At non sufficienti ista? Cogita mihi mutatam illam, ænescentem, ægotam, subsidentes oculos, excavatas genas, totum illum florem defluentem : cogita quid admireris, et tui judicii te pudebit. Luctum miraris et cinerem, pulvis te incendit et favilla. Nam hæc eo dico, ut naturam accusem ; absit : nec vituperem, aut tamquam vilem deprimam, sed ut ærotantibus medicamenta componam. Ideo talem naturam Deus condidit, adeo vilem, ut et suam virtutem et curam de nobis ostendat, dum naturæ vili-

tate nos ad humilitatem inducit, omnemque nostram cupiditatem coerces, ac sapientiæ suæ specimen edit, ut qui etiam in luto possit tantam pulchritudinem exhibere. Dum igitur substantiam parvi facio, tum Opificis artem detego. Nam ut statuarium tum magis admiramur, non cum præclaram ex auro statuatam exhibuerit, sed cum ex subjecta luti materia perfectam et eximiam imaginem fuerit fabricatus : ita quoque summum artificem Deum obstupescimus et glorificamus, quod in pulvere ac luto pulchritudinem quandam immensam et ineffabilis cujusdam sapientiæ specimen in nostris corporibus collocavit. Atque hoc non in corpore solum nostro, sed et in omni præstitit creatura. Nam cum vilēs passim produxisset substantias, et artis suæ specimen in illis insigne posuit, et substantiarum infirmitatis indicium quoddam immiscuit : ut cum propter artem ac pulchritudinem laudes Artificem, tum propter infirmitatem vilitatemque naturæ ac substantiæ, quæ creata sunt non adores. Splendidus est sol, dum affulget, totumque terrarum orbem illuminat : sed cum nox advenerit, deficit. *Quid enim, inquit, lucidius sole? Sed et hoc deficit* (*Eccli. 17. 50*) ; neque vero noctu solum, sed et interdiu. Atque idcirco sæpe interdiu solis defectus intervenit, ut Opificem quidem propter artificium laudes, sed propter imbecillitatem quod creatum est non adores. Vides hoc cælum, quale sit corpus? quam pulchrum? quam refulgens? quod, si speciem externam spectes, vel ipsis corporibus nostris est præstantius. At expertus est animæ. Vides et artis specimen, et indicium infirmitatis? vides utrinque tibi parata præsidia? Nam ut Opificem tamquam imbecillum non damnes, pulchras condidit creaturas : ut autem quæ condita sunt tamquam deos non adores, ex parte infirma illa fabricatus est. Hæc perpetuo memoria tenete.

Morum correctio finis Scripturæ. Manichæos redarguit. — Ideo Scripturas interpretamur, non ut Scripturas tantum intelligatis, sed ut mores emendetis. Nisi enim hoc fiat, frustra legimus, frustra exponimus. Nam sicut cum in palæstram ingressus fuerit athleta unctus, et pædotribæ manu curaque instructus, si cum certaminis tempus advenerit, artem illam inutilem esse ostenderit, frustra in palæstram introductus est : ita cum huc conveneritis, et luctas omnes, et in lucta nexus diaboli didiceritis, si cum certaminum tempus inciderit, supplantemini, dum vel formosum vultum videritis, vel in superbiam elati fueritis, vel alia prava quapiam cogitatione subacti, frustra in hunc locum ingressi estis. Mementote igitur sermonum, quos non adversus naturam nostram, sed adversus lasciviam cupiditatem direximus. Non ut naturam criminemur, hæc dicimus, sed ut cupiditatem insectemur. Hoc pacto iram reprimite, sic cupiditatem mitigate, sic arrogantiam retundite. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus* (*Gen. 11. 1*). Ecce adhuc propositam quæstionem. Non de hac est sermo, sed quod omnes homines eandem linguam haberent. Quare vero labium unum linguam

vocavit? Scripturæ mos est ita sermones linguam vocare. Id vero fuerit operæ pretium nosse propter hæreticos, qui Dei opificium accusant, qui corpus malum esse dicunt. Nam quia pravos animi motus per corporis membra Scriptura designat: exempli causa, *Acuerunt linguam suam sicut serpentis; Lingua eorum gladius acutus (Psal. 139. 4. et 56. 5)*: existimant quidam de lingua dictum esse. Non est autem de lingua dictum: absit; est enim lingua Dei opus; sed de verbis homicidarum, quæ homines jugulant, quæ funestius quam ensis invadunt. *Lingua eorum gladius acutus; et rursus: Labia dolosa in corde, et corde loquuta sunt mala (Psal. 11. 3)*: non de membro corporis loquens, sed de subdolis verbis. Ita cum hoc loco dixisset, *Et erat omnis terra labium unum*, non hoc docuit, omnes homines unum labium habuisse, sed labium vocem appellavit. Cum enim dixisset, *Erat omnis terra labium unum*, subjunxit, *Et vox una omnibus*. Ita cum dixit, *Sepulcrum patens est guttur eorum (Psal. 5. 11)*, non guttur accusat, sed mala verba, quæ inde ascendunt, mortua dogmata. Hoc enim sepulcrum est, mortuorum ossium corporumque receptaculum. Talia sunt et illorum ora, qui Creatorem accusant, talia sunt eorum hominum ora, qui turpia verba proferunt, qui conviciantur, qui ex suo guttore fœtida pravaque verba profundunt.

8. Bono illud odore comple, mi homo, non fœtore: thesaurum illud regium, non satanicum sepulcrum effice. Quod si sepulcrum sit, saltem occlude, ne fœtor exeat. Prava tibi sunt cogitationes? Ne verbis illas proferas: sine deorsum jacere, tum cito suffocabuntur. Homines sumus, sæpe multa prava, fœda, turpiaque consilia mente versamus; sed ne cogitationes in verba progredi sinamus, ut deorsum compressæ imbecilliores reddantur et pereant. Nam sicut ubi quis diversi generis ac feroces bestias in lacum immiserit, si forte superne lacum obturaverit, facile illas suffocat: sin autem illis exundi vel respirandi facultatem aliquam concesserit, multum illis præbet solatii, neque sinit interire, sed effertiores multo reddit: ita fit in malis cogitationibus, cum exortæ intus fuerint: si omnem illis viam, ne foras prodeant, intercluserimus, celeriter illas opprimemus: sin autem illas verbis in lucem protulerimus, cum validiores illas reddemus, et quasi per linguam respirandi facultatem illis concedemus, tum ab illa turpium verborum exercitatione in fœdarum actionum barathrum quam celerrime devolvemur. Idcirco non simpliciter Sepulcrum vocavit propheta, sed, *Sepulcrum patens*, istud ipsum quod dixi vitio vertens. Non enim seipsum tantum afficit ignominia, qui turpia verba profert, sed et proximos suos, et eos qui cum ipso versantur, multis sordibus opplet. Et quemadmodum si sepulera reseremus, civitates peste complebinus: ita si turpia licenter aperiantur ora, cunctos, qui cum illis congregentur, gravissimis morbis inficient. Idcirco januam oportet, vectem, ac frenum ori imponere. Unam itaque tum fuisse linguam, satis a nobis per hæc demonstratum est; reliquum est, ut

quam ob causam multæ fuerint invecetæ dicamus. Sed interim sermonem ad mores instruendos pertinentem inferamus: doceamus linguam nostram frenum gerere, nec omnia temere proferre, quæ in mentem venerint, non fratres accusare: non multo nos mordere ac devorare. Peiores sunt illis qui corpora mordent, illi qui verbis id agunt. Illi corpus dentibus mordent, hic animam verbis mordet, existimationem vulnerat, immedicabile vulnus infligit: quapropter tanto gravius supplicio plectetur, quanto graviore morsu invadit. Neque vero tantum idcirco veniam non impetrabit is qui accusat, sed etiam quod neque justum nec injustum possit improbitati suæ pretextum obtendere. Nam alia quidem peccata licet causas habeant a ratione tamen alienas, habent tamen: utpote, scortator libidinem explet, fur paupertatem solvit, homicida iracundiam sedat; maledicus nullam potest occasionem afferre. Quam enim, quæso, pecuniarum copiam acquiri? quam libidinem explet? Nihil aliud est, quam invidiæ materia, cui nulla suppetit justa causa nec injusta. Propterea nulla venia digna censetur. Vis accusare? Utilem tibi materiam præbeo. Vis maledicere? Maledic tuis peccatis. *Dic enim, inquit, tu peccata tua prior, ut justificeris (Isai. 43. 26)*. Vides maledicentiam, quæ coronam, et laudem, et testimonium justitiæ refert? Rursus, *Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. 18. 17)*, non alterius. Si alterius fueris accusator, punieris: si tuiipsius, coronaberis. Atque ut intelligas, quantum sit bonum delictum suum accusare, *Justus in principio sermonis, inquit, accusator est sui*. Verum si justus est, quomodo accusator? si accusator, quomodo justus? Justus accusationi non est obnoxius. Sed ut scias, licet peccator sit aliquis, si accuset peccata sua, justum eum accusatione sua fieri, propterea dixit, *Justus in principio sermonis accusator est sui*. Quid porro est, *In principio sermonis*? Diligenter attende. In judiciis duæ sunt partes, una eorum qui deferunt, altera eorum qui deferuntur; una eorum qui accusant, altera eorum qui accusantur; hi rei sunt, illi non sunt rei: principium sermonis accusatori conceditur, qui reus non est. Hic vero contrarium est agendum. Tu, qui reus es, sermonis initium præripe, ut reus esse desinas: ne accusatorem exspectes. Tametsi es inter reos, prius tamen, quam ab illo tale quidpiam audias, ipse quæ a te peccata sunt defer. Machæra quædam acuta est lingua: verumtamen cæteris vulnera non infligamus, sed ulcera nostra reseceamus. Vis scire morem fuisse justorum, ut aliis non maledicerent, sed sibiipsis? Audi Paulum clamantem: *Gratias ego ei, qui me confortavit, Christo, qui fidelem me existimavit, ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus (1. Tim. 1. 12. 13)*. Vides quo pacto in seipsum maledicta conjiciat? et rursus: *Christus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (Ibid. v. 15)*. Et alibi rursus: *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam: persecutus sum Ecclesiam Dei (1. Cor. 15. 9)*.

9. Vides quo pacto ubique sibi maledicat? Novit

πότερον. Ἡ γλῶσσι αὐτῶν μάχαιρα ὀξείη· καὶ πάλιν. *Κεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησεν κακῶς*· οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τῶν ὑποῦλων ῥημάτων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, οὐ τοῦτο εἰδὼς, ὅτι πάντες ἄνθρωποι εἶχον ἐν χεῖλος, ἀλλὰ χεῖλος τὴν φωνὴν ἐκάλεσεν. Εἰπὼν γάρ, *Ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, ἐπήγαγε, *Καὶ φωνὴ μία πᾶσιν*. Οὕτως ὅταν λέγῃ, *Τάφος ἀνεωγμένους ὁ λάρυγξ αὐτῶν*, οὐ τοῦ λάρυγγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν ῥημάτων τῶν ἀναβαινόντων ἐκείθεν, τῶν νεκρῶν δογματῶν. Τάφος γὰρ τοῦτο ἐστὶ, νεκρῶν δοχεῖον ὁσῶν καὶ σωμάτων. Τοιαῦτα κακέων τὰ στόματα, τῶν κατηγορούντων τοῦ Δημιουργοῦ· τοιαῦτα τὰ στόματα τῶν αἰσχρῶν φθειγμένων ἀνθρώπων, τῶν λοιδορούντων, τῶν δυσώδη καὶ πονηρὰ ῥήματα ἐκ τῆς οἰκείας φάρυγγος ἐκβαλλόντων.

ἡ. Εὐωδίας αὐτὴν ἐμπλήσον, ἄνθρωπε, μὴ δυσωδίας· θησαυρὸν ποιήσον βασιλικὸν, μὴ τάφον σατανικόν. Εἰ δὲ τάφος ἐστὶ, πλὴν ἀπόκλεισον, ἵνα μὴ προδαίνῃ ἡ δυσωδία. Πονηρὰ ἔχεις ἐνθυμήματα· Μὴ προενέγκῃς αὐτὰ διὰ ῥημάτων· ἔασον κάτω κείσθαι, καὶ ταχέως ἀποπνίγονται. Ἄνθρωποι ἔσμεν, πολλὰ πολλάκις πονηρὰ βουλευόμενοι καὶ ἄτοπα καὶ αἰσχρὰ βουλευόμενα· ἀλλὰ μὴ συγχωρῶμεν εἰς ῥήματα τὰ νοήματα ἃ προείθειν, ἵνα πιεζόμενα κάτω ἀσθενέστερα γίνῃται καὶ ἀπολύεται. Καθὰπερ γὰρ θηρία τις παντοδαπὰ καὶ ἀνήμερα εἰς λάκκον ἐμβαλὼν, ἂν μὲν ἐμφράξῃ τὸν λάκκον ἄνωθεν, ἀποπνίγει βραδίως· ἂν δὲ διεξόδον τινα καὶ ἀναπνοὴν παράσῃ μικράν, πολλὴν αὐτοῖς δίδωσι τὴν παραμυθίαν, καὶ οὐκ ἀφίησιν ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἐκθηροῖ μειζῶνως· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λογισμῶν γίνεται τῶν πονηρῶν, ὅταν τεχθῶσιν ἔνδον, ἂν μὲν ἀποκλείσωμεν αὐτὸν τὴν εἰς τὰ ἔξω πρόσδον, ταχέως αὐτοὺς ἀφανίζομεν· ἂν δὲ διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐξενέγκωμεν, κακέωνος ἰσχυροτέρους ἐργασάμεθα, ὄντως ἀναπνεύσαι διὰ τῆς γλῶττης αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἀτόπων πράξεων βάραθρα ταχέως ἀπὸ τῆς [194] τῶν αἰσχρῶν ῥημάτων μελέτης καταπίπτωμεν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης οὐκ ἀπλῶς τάφον ἐκάλεσεν, ἀλλὰ *Τάφος ἀνεωγμένους*, αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλῶν ὅπερ εἶπον. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν αἰσχύνει μόνον ὁ τὰ αἰσχρὰ φθειγόμενος ῥήματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς πησίον, καὶ τοὺς συγγινόμενους αὐτῷ πολλῆς ἀναπίμπλησι τῆς λύμης. Καὶ καθὰπερ εἰ τοὺς τάφους ἀνοίξομεν, λοιμοῦ τὰς πόλεις ἐμπλήσομεν· οὕτω τὰ αἰσχρὰ στόματα εἰ μετὰ ἀδείας ἀνοίγοιτο, τοὺς συγγινόμενους ἅπαντας νόσου χυλεπωτάτης ἐμπλήσει. Διὰ τοῦτο χρὴ οὐραν καὶ μοχλὸν καὶ χαλινὸν ἐπιθεῖναι τῷ στόματι. Ὅτι μὲν οὖν μία φωνὴ ἦν τότε, ἱκανῶς ἐκ τούτων ἡμῖν ἀποδείκνυται· λοιπὸν δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τίνας ἐνεκεν αἱ πολλὰ ἐπειστήθησαν. Ἀλλὰ τῶς τὸν ἑθικώτερον γυμνάσωμεν λόγον· παιδεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γλῶτταν χαλινὸν ἔχειν, καὶ μὴ πάντα ἀπλῶς ἐκφέρειν τὰ ἀπὸ τῆς διανοίας· μὴ κακῶς τοὺς ἀδελφούς, μὴ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατεσθίειν. Τῶν δακνόντων τὰ σώματα χεῖρους εἰσὶν οἱ διὰ λόγων τοῦτο ποιοῦντες.

* Apud Savil. hic textus deficit, jureque ille mendam suspicatus est.

Ἐπεῖνοι τοῖς ὀδοῦσι δάκνουσι τὸ σῶμα, οὗτος τοῖς λόγοις δάκνει τὴν ψυχὴν, τιτρώσκει τὴν ὑπόληψιν, ἀνάτατον ποιεῖ τὸ τρεῦμα. Διὸπερ μείζονα ἐκδέξεται κόλασιν καὶ τιμωρίαν, ὅσον χαλεπώτερον ἐντίθησι τὸ δῆγμα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκπεσεῖται συγγνώμης ὁ κατηγορῶν, ἀλλ' ὅτι οὐτε δικαίαν οὐτε ἄδικον ἔχει· πρόσφασιν εἰπεῖν τῆς πονηρίας τῆς αὐτοῦ. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἀμαρτίαι κἂν ἀλόγους ἔχωσιν αἰτίας, ἀλλ' ὁμως ἔχουσιν· οἷον, ὁ πόρνος ἐπιθυμίαν πληροῖ, ὁ κλέπτης τὴν πενίαν λύει^b, ἀνδροφόνος τὸν θυμὸν παύει· ὁ κατηγορῶν οὐδεμίαν ἔχει πρόσφασιν εἰπεῖν. Ποίαν γὰρ, εἰπέ μοι, χρημάτων περιουσίαν περιβάλλεται; ποίαν ἐπιθυμίαν πληροῖ; Οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ βασκανίας ὑπόθεσις, οὐτε δικαίαν οὐτε ἄδικον ἔχουσα αἰτία. Διὰ τοῦτο ἀπεστέρηται συγγνώμης ἀπάσης. Βούλει κακῶς λέγειν^c; Δίδωμί σοι χρησίμην ὑπόθεσιν. Βούλει κακῶς λέγειν; Εἰπέ τὰς ἀμαρτίας σου κακῶς. Λέγε γὰρ σὺ, φησί, *τὰς ἀμαρτίας σου κακῶς*. *Ἴνα δικαιωθῆς*. Εἶδες; κακῶς ἔχεις πρόσφασιν ἔχουσαν καὶ ἐγκώμιον καὶ δικαιοσύνην; Πάλιν, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*· ἑαυτοῦ, οὐκ ἄλλου. Ἐάν ἄλλου κατήγορος γένη, ἐκολάσθη· ἐάν ἑαυτοῦ, ἐστεφανώθη. Καὶ ἵνα μάθῃς πόσον ἐστὶ καλὸν τὸ κατηγορεῖν τὸ ἑαυτοῦ παράπτωμα, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*, φησί. Καὶ μὴν εἰ δίκαιος, πῶς κατήγορος; εἰ κατήγορος, πῶς δίκαιος; Ὁ δίκαιος οὐκ ἐστὶ κατηγόριος ὑπεύθυνος. Ἄλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι κἂν ἀμαρτωλὸς ἢ τις, κατηγορήσῃ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τῆς κατηγορίας δίκαιος γίνεται, διὰ τοῦτο εἶπε, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν πρωτολογία; Πρόσεχε ἀκριβῶς· Ἐν τοῖς δικαστηρίοις δύο μέρη ἐστὶ, τῶν μὲν ἐναγόντων, τῶν δὲ ἐναγομένων· τῶν μὲν κατηγορούντων, τῶν δὲ κατηγορουμένων· τῶν μὲν ὑπευθύνων, τῶν δὲ ἀνευθύνων· καὶ ἡ πρωτολογία τῷ κατηγῶρι δίδεται, τῷ ἀνευθύνῳ. Ἐνταῦθα δὲ [195] τούναντιον. Σὺ ὁ ὑπεύθυνος ἄρπασον τὴν πρωτολογίαν, ἵνα ἀνεύθυνος γένη· μὴ ἀναμείνης τὸν κατήγορον. Εἰ καὶ τῶν ὑπευθύνων εἶ, ἀλλὰ πρὶν ἢ παρ' ἐκείνου τι τοιοῦτον ἀκούσης, αὐτὸς κατηγόρησον τῶν ἡμαρτημένων. Μάχαιρά ἐστὶν ἡ γλῶσσα ἡκονημένη· ἀλλὰ μὴ ἑτέροις ἐπάγωμεν τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας σηπεδόνας ἀποτέμνωμεν. Βούλει μαθεῖν ὅτι ἔθος ἦν τοῖς δικαίοις μὴ ἄλλους κακῶς λέγειν, ἀλλ' ἑαυτούς; Ἄκουσον τοῦ Παύλου βῶντος· *Χάρις ἔχω ἐνδυναμώσασατί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν ἦν ἡγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον βλάσφημον ὄντα, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν*. Ὁρᾷς πῶς ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Καὶ πάλιν, *Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός ἐμι ἐγώ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, *Οὐκ εἰμι ἱκανός, φησί, καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*.

θ'. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Οἶδες γὰρ τῆς κατηγορίας ταύτης τὸ κέρδος, ὅτι δικαιοσύνην ἐργάζεται. Ὅταν μὲν οὖν αὐτὸν ἑαυτοῦ κατηγορεῖν

^b Sic Colbert. recte. In editis luei deest. Ibid. ὁ κατηγορῶν. Sic etiam legendum supra cum Savil. existimo συγγνώμης ὁ κατηγορῶν. Et forte alibi sæpe in hac homilia κατηγορῶν pro κατηγορῶν positum fuerit.

^c Sic Coll. Alii κατηγορεῖν.

δέη, ἀφειδῶς κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· ὅταν δὲ καὶ ἑτέρους ἴδῃ τοῖς· ἄλλοτριούς· δικάζοντας κακῶς, ὄρα μὲθ' ὄσης αὐτοὺς ἐπιστομίζει· τῆς αὐστηρότητος, οὕτως λέγων· *"Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ εἰ κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Ἐκείνῳ τήρησον τὸ δικαστήριον, τῷ τὰ ἀπόρρητα εἰδοῦτι τῆς διανοίας. Κἂν ἀκριδῶς νομίζῃς εἰδέναι τὰ τοῦ πλησίον, ἐσφαλταί σου ἡ κρίσις. Τίς γὰρ οἶδε, φησί, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Πόσοι τῶν ἀπεβρίμμένων καὶ εὐτελῶν ἡλίω φαίθρονον ἐκλάμπειν ἔχουσι! πόσοι τῶν μεγάλων καὶ περιφανῶν σποδὸς ὄντες καὶ τάφος κεκονιαμένοι· εὐρεθήσονται!"* Ἦκουσας πῶς ὁ Παῦλος ἑαυτὸν κακῶς λέγει, μετὰ σφοδρότητος· καὶ ὑπερβολῆς ἁμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἐμελλεν εὐθύνας ὑπέχειν, συνεχῶς μεμνημένον; Βλάστημος γὰρ καὶ δίκωκτος καὶ ὑβριστὴς πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἦν, ἐκείνα δὲ τὰ ἁμαρτήματα ἔλυσε τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ὅμως αὐτῶν μέμνηται, οὐκ ἐπειδὴ λόγον ἐμελλεν ὑπὲρ αὐτῶν ὑπέχειν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τίνα ὄντα, οἷον κατεσκεύασεν^α, ἀπὸ δίκωκου ποιήσας ἀπόστολον. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν ἀφανισθέντων ἁμαρτημάτων μέμνηται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθαι χρῆ. Τίς γὰρ ἡμῖν ἀπολογία ἔσται, ἢ ποία συγγνώμη, ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῶν ἀνευθύνων μνημονεύῃ συνεχῶς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ ὧν μέλλομεν λόγον ὑπέχειν, μὴδὲ τούτων ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκωμεν, ἀλλ' ἀφέντες τὰ οἰκεία, τὰ ἄλλοτρια περιεργαζώμεθα κακᾶ; [*"Ἄκουσον τὸν Πέτρον λέγοντα· "Ἐξελέθε ἀπ' ἑμοῦ, ὅτι ἀνήρ ἁμαρτωλὸς εἰμι."*] Ἄκουσον πῶς [196] καὶ Μαθθαῖος τῆς προτέρας ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ζωῆς, καὶ τελώνην ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ οὐδὲ αἰσχύνεται τὸν πρότερον ἐκπομπεύων βίον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν εἶχον κατηγορεῖν ἑαυτῶν μετὰ τὸ βάπτισμα, τῶν προτέρων ἐμémνητο, παιδεύοντας ἡμᾶς τῶν μὲν ἄλλοτρίων κακῶν μὴδένα ποιεῖσθαι λόγον, τὰ δὲ οἰκεία μεμινῆναι καὶ συνεχῶς ἀνατρῆφειν.

Ὁ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἕτερον φάρμακον τοιοῦτον πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀναίρεσιν, ὡς ἡ συνεχῆς αὐτῶν ἀνάμνησις, καὶ ἡ διηνεχῆς αὐτῶν κατηγορία. Οὕτως ὁ τελώνης τὰ μυρία ἡδυνήθη κακὰ ἀποδέσθαι, ἵνα εἴπῃ· *"Ὁ Θεός, Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ"*· οὕτως ὁ Φαρισαῖος τῆς δικαιοσύνης ἀπάσης ἐξέπεσεν, ὅτι ἀφείξαι λογίζεσθαι τὰ αὐτῷ πεπλημμελημένα, τὴν οἰκουμένην κατεδίκαζε, λέγων· *"Οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες καὶ πλεονέκτησι, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης"*. Αἰτὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρήγει λέγων· *"Ἐκαστος δὲ δοκιμαζέτω τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον"*. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ πῶς· οἱ δίκαιοι κατηγοροῦσαν ἑαυτῶν; Ἄκουε γὰρ τούτων ἐκεῖνοι· συνωδᾶ φθεγομένων. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ ἔλεγεν· *"Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερήρην τὴν κεφαλὴν μου· ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησάν ἐπ' ἐμέ"*. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ἐβόα· *"Ὀμοῖοι δὲ τάλας ἐγὼ, ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀνάθαρτα χελεὴ ἔχω"*. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ διατρίβοντες, καὶ τὰ σώματα θανάτῳ διὰ τὸν Θεὸν παραδόντες, ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτοὺς ἠρίθμου, *"Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν"*, λέγοντες· καίτοι τί λαμ-

πρότερον ἐκείνων, τί καθαρώτερον ἦν; Καὶ γὰρ εἰ καὶ τινες ἦσαν ἁμαρτίας πεποικηότες, πάσας ἀπέσμηξε τῆς φλογὸς ἐκείνης ἡ φύσις. Ἄλλ' οὐ πρὸς τὰ καταρωτάματα ἔωρον τὰ οἰκεία, ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ἀνελογίζοντο. Οὕτω καὶ Δανιὴλ μετὰ τὸν λάκκον τῶν λεόντων, μετὰ τὰς μυρίας τιμωρίας, ἃς ὑπέμεινε, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, τοῦ δὲ πλησίον οὐδέεις. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν ἑτέρους λέγων κακῶς, παροξύνει τὸν δεσπότην. Ὁ δὲ ἑαυτὸν λέγων κακῶς, ἐξίλασι καὶ καταλλάττει· καὶ τὸν δίκαιον δικαιοτέρον ἀπεργάζεται, καὶ τὸν ἁμαρτωλὸν ἐξαρπάξει τῶν ἐγκλημάτων καὶ συγγνώμης ἄξιον ποιεῖ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τὰ ἄλλοτρια, ἀλλὰ οἰκεία πολυπραγμωνώμεν κακᾶ· ἀναπτύξωμεν ἡμῶν τὸ συνειδὸς, ἀναμνησθῶμεν ἡμῶν τὴν ζωὴν ἄπασαν^β, ἕκαστον τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν περιεργασώμεθα, καὶ μὴ μόνον μὴ λέγωμεν κακῶς ἑτέρους, ἀλλὰ μὴδὲ ἀκούωμεν ἑτέρον λεγόντων κακῶς. Καὶ γὰρ καὶ τούτου ἐγκλημα κεῖται καὶ τιμωρία μεγίστη· Ἄκοιη γὰρ, φησί, *ματαίαν μὴ παραδέξῃ*. Οὐκ εἶπεν, Ἄκοιη ματαία μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, *Μὴδὲ δέξῃ αὐτὴν ἀπόφραξον τὰ ὄντα, ἀποτελεῖσθον τῇ κατηγορίᾳ τῆν εἰσοδον, δεῖξον ὅτι τοῦ κατηγορουμένου οὐκ ἔλαττον αὐτὸς ὁ ἀκούων ἐχθρὸς εἰ καὶ πολέμιος τῷ κακῶς λέγοντι. Μίμησαι τὸν [197] προφητὴν οὕτω λέγοντα· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλισίον αὐτοῦ, τούτον ἐξεδίωκον**. Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐπίστευον, οὐδὲ ὅτι οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπήλαυον, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον.

εἰ. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ ψυχρᾶ παραμυθία ἑαυτοῦς παραμυθοῦνται, οὕτως λέγοντες· Κύριε, μὴ στησίης μοι τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, ὅτι ἀκοῆς λόγον ὄφειλω. Τίς χρεῖα τῆς ἀπολογίας; τίς χρεῖα τῆς συγγνώμης ταύτης; Σίγησον, καὶ ἀπήλλαξαι τῶν ἐγκλημάτων· μὴδὲν εἴπη, καὶ καθαρὸς εἰ τῆς ἀγωνίας. Τί σαυτῷ πρόγματα πλέκεις, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις; Τί ποιεῖς ὑπεύθυνον ἑαυτὸν ἐγκλημάτων; τί τὸ φορτίον βαρύτερον δεσμεῖς; Οὐκ ἀρκεῖ σοι περὶ τῶν οἰκείων κακῶν εὐθύνας ὑποστῆναι, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἁμαρτίας ἐπισυρρεύεις σαυτῷ; Περιττὴ αὕτη ἡ ἀπολογία· οὐκ ἀκοῆς λόγον ὄφειλεις, ἀλλὰ κατηγορίας λόγον χρεωστεις. Ὅταν γὰρ ἀκούσας, οὐ σιγῆσης, οὐ τῆς ἀκοῆς λόγον μόνον ὄφειλεις, ἀλλὰ καὶ κατηγορίας. *Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, φησί, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ*. Ταῦτα οὐκ ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀκούοντων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κακῶς λεγόντων δεδοικώς λέγω καὶ διαμαρτυρομαι. Ὁ μὲν γὰρ κακῶς ἀκούσας, οὐδὲν ἐπηρεάσεται, οὐδὲ ἐβλάθη· ἀλλ' ἂν μὲν ψευδῆ ἢ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, καὶ μισθὸν ἔχει· ἂν δὲ ἀληθῆ, οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐπηρεάσεται παρὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῆς σῆς λοιδορίας οἶσει τότε τὴν ψῆφον αὐτῷ ὁ δικάζων. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ θαυμαστὸν εἶπεν, καὶ τὰ μέγιστα κερδανεῖ γενναίως φέρων τὴν βλασφημίαν, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ κακῶς λέγων, ἂν τε ἀληθῆ κακῶς εἴπῃ τὴν πλησίον, τὰ μέγιστα ἡδίκηται. Καὶ ὅτι μὲν ὁ συκοφαντῶν ἀπολύων, οὐδὲ ἀποδείξωμεν χρεῖα· ὅτι δὲ, κἂν ἀληθῆ λέγῃ, φορτικώτερον ἑαυτῷ ποιεῖ τὸ δικαστήριον, ἐκπομπεύων τὰς τοῦ πλησίον συμφοράς, καὶ σκανδάλων αἴτιος γινόμενος, ἃ κρύπτειν δεῖον, ἐκκαλύπτων ἅπασιν, καὶ κρυπτότων τὰ ἁμαρτήματα

^α Colb. τὶνα ὄντα τίνα κατεσκεύασεν.

^β Colb. τῆς ζωῆς ἀπάσιον.

quippe quæ hujus no'edicentiæ sit utilitas, quod justitiam pariat. Quando igitur ut seipsum accuset opus fuerit, tum copiose accusationem instituit: quando autem viderit de alienis malis judicantes, vide quanta cum severitate os illis ocludat his verbis utens: *Itaque nolite ante tempus quid judicare, quoadusque veniat Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (1. Cor. 4. 5). Illi judicium reserva, qui secreta mentis novit. Quamvis accurate novisse te res proximi arbitris, fallitur judicium tuum. *Quis enim scit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11)? Quam multi ex hominibus abjectis ac vilibus sole clarius refulsuri sunt! quam multi ex magnis et illustribus nihil aliud quam pulvis esse ac sepulcrum dealbatum reperientur! Audisti, qua ratione maledicta in se conjiceret Paulus, qui tam vehementer et copiose peccatorum, quorum rationem nullam redditurus erat, assidue meminisset? Nam ante baptismum blasphemus, et contumeliosus fuit, illa vero peccata delevit baptismus: attamen eorum meminit, non quod eorum rationem sit redditurus, sed ut Dei benignitatem ostendat, et qualis esset, cum ab ea fuit in alium transmigratus et ex persecutore factus apostolus. Quod si peccatorum ille quæ deleta fuerant, meminit, multo magis post baptismum admissorum nos oportet meminisse. Qua enim poterimus excusatione uti, qua digni videri, cum ille assidue meminerit eorum, quæ judicio non sunt obnoxia, nos vero quorum rationem reddituri sumus, ea nec in memoriam nobis revocemus, sed propriis neglectis in aliena mala curiosius inquiramus (Luc. 5. 8)? [Audi Petrum dicentem: *Exi a me, quia vir peccator sum*] (a). Audi quo pacto Matthæus quoque priorem suam vitam accuset, et se publicanum appellet (Matth. 10. 3), neque divulgare priorem suam vitam erubescat. Nam cum post baptismum nullius se vitæ accusare possent, eorum quæ ante patrarant meminerunt, ut nos docerent aliorum malorum nullam habere rationem, sed propria curare, ac semper in animo volutare.

Peccatorum recordatio remedium. — Nullum enim est, nullum aliud tale ad peccata tollenda remedium, atque illorum assidua recordatio, ac perpetua eorumdem accusatio. Ita publicanus innumera potuit abjicere mala, ut diceret, *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13): ita Phariseus omni justitia excidit, quod omittens secum animo reputare quæ peccasset, totum orbem terrarum condemnaret, dicens: *Non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, neque ut hic publicanus* (Ibid. v. 11). Idcirco Paulus admonerat dicens: *Opus autem suum unusquisque probet, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero* (Gal. 6. 4). Vis discere, quo pacto in Veteri quoque Testamento justii seipsos accusarint, audi etiam istos illis consentanea loquentes. Nam David quidem dicebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum; quasi onus grave gravatæ sunt super me*

(a) quæ uncinis clauduntur in Colb. leguntur, sed in editis decaunt.

(Psal. 37. 5). Isaias vero clamat: *Hei mihi, quia homo cum sim, et immunda labia habens* (Isai. 6. 5). Et tres pueri, cum in fornace versarentur, et propter Deum morti corpora tradidissent, inter ultimos peccatores seipsos numerabant dicentes, *Peccavimus, inique egimus* (Dan. 3. 29): tametsi quid illustrius illis, quid mundius fuit? Quamvis enim peccata nonnulla commisissent, omnia tamen absterserat flammæ natura. Verum ad priora recte facta non respiciebant, sed peccata secum reputabant. Sic et Daniel post lacum leonum, post innumera supplicia quæ sustinuerat, ipse quoque seipsum accusabat, proximum vero nemo. Quid ita? Quia nimirum is, qui cæteros maledictis incessit, Dominum offendit: qui vero maledicta conjicit in seipsum, placat illum ac reconciliat sibi; et justiore reddit justum, et peccatorem crimine liberat, ac venia dignum reddit. Quæ cum ita nota sint nobis, ne in aliena, sed in nostra mala curiosius inquiramus, excutiam conscientiam nostram: vitam omnem nostram reminiscendo recognoscamus, quæ a nobis peccata sunt accurate scrutemur, et non modo cæteros maledictis non incessamus, sed neque cæteros maledictis incessentes audiamus. Nam et huic rei crimen ac supplicium maximum est paratum: *Auditionem enim, inquit, vanam non suscipies* (Exod. 23. 1). Non dixit, Auditioni vanæ minime credes, sed, Ne suscipies quidem illam: aures obtura, criminationi aditum omnem interclude, neque minus inimicum et hostem esse te illius qui maledicit, quam sit ipse, qui accusatur, ostende. Imitare prophetam, qui sic inquit: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar* (Psal. 100. 5). Non dixit, Non credebant, neque, Non approbavam quæ dicebantur, sed, Etiam tamquam inimicum et hostem repellebam.

10. Sed sunt nonnulli qui frivola quadam consolatione se consolantur dicentes: Domine, ne statuas mihi hoc peccatum, quia rationem reddere auditionis debeo. Quid hac excusatione, quid hac venia est opus? Tace modo, et omni crimine liberaris: nihil dicas, et ab omni trepidatione immunis eris. Cur tibi et apud Deum et apud homines negotium facessis? cur teipsum criminibus obnoxium reddis? cur sarcinam graviolem imponis? Non sufficit tibi, si de propriis delictis rationem reddas, sed et alia peccata tibi accumulas? Supervacanea est hæc excusatio: non auditionis reddere rationem debes, sed accusationis reddendæ rationi es obnoxius. Cum enim postquam audieras, non silueris, non auditionis solum, sed etiam accusationis reddere rationem debes. *Ex verbis enim tuis justificaberis, inquit, et ex verbis tuis condemnaberis* (Matth. 12. 37). Hæc ego non propterea dico ac denuntio, quod iis timeam, qui male audiunt, sed iis qui maledicunt. Nam qui male audit nullam contumelia, neque damno est affectus; sed si falsa sint, quæ de illo dicuntur, etiam mercedem referet: sin vera, ne sic quidem accusatio tua notam ignominia ullam inussit. Neque enim ex vituperio tuo tum judex in illum sententiam feret. Quid si mirum quid et insolitum dicendum est, maximum

etiam quæstum faciet si convicia patienter ferat, ut fecit publicanus : at is qui maledicit, seu vera sint, seu falsa, quæ in proximum conjicit maledicta, maximo damno afficitur. Et calumniatorem quidem perisse, nulla est opus demonstratione : sibi vero illum gravius iudicium accersere, licet vera dicat, dum miseras proximi divulgat, et scandalorum causam præbet, omnibus ea detegens, quæ occultanda fuerant, et proximi peccata prædicat, omnibus utique manifestum est). Nam si qui unum scandalizaverit, inevitabiles pœnas dabit, is qui innumeris rumore malo sparso scandalizat, quo non supplicio plectetur? Pharisæus enim non mentiebatur, sed vera dicebat, dum publicanum vocabat publicanum, attamen pœnas dedit. Hæc igitur scientes, dilectissimi, maledicentiam fugiamus : neque enim gravius est isto nec facilius peccatum. Quid ita? Quod celerius, quam ullam aliud peccatum feratur, et confestim eum qui non attendit abripiat. Nam alia quidem peccata tempore indigent, et impensa, et dilatione, et adiutoribus, ac sæpe aliqua temporis mora interrumpuntur. Exempli causa : statuit aliquis interficere, statuit aliquis furari, et aliena rapere : multa necesse est moliat, et sæpe, dum differt, iram sedat, a pravo conatu resilit, sceleratam illam sententiam abjicit, neque consilium ad opus perducit : at in maledicendo non ita fit, sed nisi attentis valde simus ac vigiles, facile abripimur : et neque tempore, neque dilatione, neque impensa, neque molitione nobis ulla est opus, ut maledicamus : sed sufficit ut tantum velimus, et statim voluntas in opus exit. Sola quippe lingua est quæ inservit. Quando igitur velox est malum, et facile nos circumstans peccatum, et pœna gravis ac supplicium, nec lucrum ullum, non parvum, non magnum, diligenter hunc morbum fugiamus, et aliena mala legamus, neque

propalemus : admoneamus peccantes, ut dicit Dominus : *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum* (*Matth. 18. 15*). Itaque quanto minus fuerit publica reprehensio, tanto facilius medicinam adhibebis. Ne mordeamus, neque arrodamus aliena vulnera : ne muscas imitemur, sed apes æmulamur. Muscæ vulneribus insident, earque mordent : apes in flores involant. Idecirco istæ favos concinnant, illæ morbos corporibus invehunt, quibus insederint ; atque hæc quidem detestandæ sunt, illæ vero amabiles sunt et nobiles. Et nos igitur faciamus ut in pratium virtutis sanctorum anima nostra involat, et suavem recte factarum odorem ab illis effusum exciteas, proximorum vero vulnera ne vellicemus : quinimo si quos id agentes viderimus, os illis ocludamus, supplicii metum illis objiciamus, et cognationis illis memoriam refricemus, quæ illis cum fratribus intercedit. Quod si nihil horum illos moveat, muscas, illos appellemus, ut hujus saltem appellationis probro a pravo hoc instituto revocentur ; ut ab hoc inutili otio abducti malorum suorum inquisitioni otium omne impendant. Sic enim fiet, ut et qui lapsi sunt resurgant excitati memoria suorum criminum, quæ nequaquam fuerint divulgata, et qui propria mala semper animo secum reputaverint, facile illa deponant, ac peccatorum suorum recordatione ad alia patranda tardiores reddantur, et qui sanctorum virtutem perpetuo fuerint contemplati, majori zelo ad eorum imitationem incenduntur : atque his omnibus efficietur, ut toto Ecclesiæ corpore a nobis feliciter instaurato, cum hoc cœtu in regnum cælorum intrare possimus, quod utinam nobis omnibus assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

[199] Circa interpretationem in Daniele, quæ Chrysostomi nomen circumfert, et ex Bibliotheca Regiæ Scorialensi desumpta est, hæc præfatur Cotelerius, qui illam prior edidit : « Interpretatio in Daniëlem prima fronte plerisque videtur supposititia, qui forsitan ac merito solennes illas doxologias, consuetam perspicuitatem aliasque librorum melliti Patris dotes desiderabunt ac requirent. Incredibile certe memoratu quam pleraque omnia hic aut imperfecta, aut perturbata, magisque tentata quam perorata, epitomes denique ac eclogarum præferentia speciem. Verum tamen, ut id quod res habet dicam, inter centones ardens purpura elucet ; in turbidis rivulis limpidissimi fontis venæ scaturiunt. Quare ita censeo, Chrysostomum, quem in universam Scripturam commentarios scripsisse prodidit antiquitas, hujusce prolis patrem esse : sed illam pie expositam in eas inoidiase manus, quæ in tollenda parum operæ posuerint ; eoque factum quod inficienda parenti soboles appareat. »

Verum certe est, in tam hiulca, tam strigosa, tam compendiosa narratione, qualem hic omnes haud dubie animadversuri sunt, aliquot dictionis Chrysostomi vestigia comparere, verba ipsi familiaria usur-

τῶ πλησίον, παντί που δῆλόν ἐστιν. Εἰ γάρ ἕνα τις σκανδαλίσας, ἀπαραίτητον δώσει τιμωρίαν, ὁ μυρίου σκανδαλίζων διὰ τῆς πονηρᾶς φήμης, πόσην οὐχ ὑποστήσεται κόλασιν; Καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος οὐκ ἐψεύδετο, ἀλλ' ἀληθῆ ἔλεγε, τελώνην κελῶν τὸν τελώνην, ἀλλ' ὅμως δίκην ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, ψεύγωμεν τὸ κατηγορεῖν. Ὅτε γὰρ ταύτης χαλεπωτέρα, οὐτε εὐκολωτέρα ἐστὶν ἁμαρτία. Τίνας ἔνεκεν; Ὅτι πάσης παρανομίας ὀξύτερον δρᾶται, καὶ ταχέως συναρπάζει τὸν μὴ προσέχοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἁμαρτίαι καὶ χρόνου δέονται, καὶ δαπάνης, καὶ μελλήσεως, καὶ συνεργῶν, καὶ πολλάκις ἐν τῇ τοῦ χρόνου διατριβῇ διακόπτονται. Οὐδὲν τι λέγω. Ἐξετέ τις φονεῦσαι, εἰτέ τις ἀρπάσαι καὶ πλεονεκτῆσαι· πολλῆς αὐτῷ δεῖ τῆς πραγματείας, καὶ ἐν τῷ μέλλειν πολλάκις ἐξέλυσε τὸν θυμὸν, [198] ἀπέστη τῆς πονηρᾶς ὁρμῆς, κατέλυσε τὴν διεφθαρμένην γνώμην, οὐ προσέθηκε τὸ ἔργον τῇ βουλῇ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακῶς λέγειν οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἐὰν μὴ σφόδρα ὤμεν νήφοντες, συναρπαζόμεθα βραδίως· καὶ οὐτε χρόνου, οὐτε μελλήσεως, οὐτε δαπάνης, οὐτε πραγματείας ἡμῖν δεῖ τίνας, ὥστε κακῶς εἰπεῖν· ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἐλθεῖν, καὶ εὐθέως εἰς ἔργον ἐξῆλθε τὸ βούλημα. Γλῶσσα γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπηρετουμένη μόνον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀξύβροτον τὸ κακόν, καὶ εὐπερίστατος ἡ ἁμαρτία, καὶ χαλεπὴ ἡ κόλασις καὶ ἡ τιμωρία, καὶ κέρδος οὐδὲν, οὐ μικρόν, οὐ μέγα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀριθείας φεύγωμεν τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἄλλοτρια περιτέλλομεν κακὰ, καὶ μὴ ἐκπομπεύομεν παραινῶμεν τοῖς ἁμαρτάνουσι, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν· *Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἔλεξον αὐτὸν μετὰ σου καὶ αὐτοῦ μόνου.* Ὅστε τὸ ἀδημοσίεον τῶν ἐλέγχων εὐκολωτέραν

ποιήσει τὴν θεραπείαν. Μὴ δάκνωμεν, μηδὲ κατεσθίωμεν τὰ ἄλλοτρια τραύματα· μὴ τὰς μύϊας μιμησώμεθα, ἀλλὰ τὰς μελίττας ζηλώσωμεν. Αἱ μύϊαι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθίζονται, καὶ δάκνουσιν· αἱ μέλιτται τοῖς ἀνθεσιν ἐφίπτανται. Διὰ τοῦτο αὐταὶ μὲν κηρία πηγνύουσιν^b, ἐκαίνοι δὲ νοσήματα ἐπάγουσιν, οἷς ἂν ἐπικαθεσθῶσι σώμασι· καὶ αἱ μὲν εἰς βδελυκτὰ, αἱ δὲ ποθεῖναι καὶ ἐπίδοξοι. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον τῷ λειμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐπιπτήναι τὴν ψυχὴν παρασκευάσωμεν, καὶ συνεχῶς τὴν εὐωδίαν τῶν παρ' ἐκεῖνοις κατορθωμάτων ἀνακινῶμεν, τὰ δὲ τραύματα μὴ δάκνωμεν τῶν πλησίον· ἀλλ' εἰ καὶ τις ἴδωμεν τοῦτο ποιοῦντας, ἐπιστομίζωμεν, τὸν φύγον αὐτοῖς τῆς κολάσεως ἐπιτειχίζοντες, τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀναμιμησάμενοι τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Εἰ δὲ μηδενὶ τούτων εἴκοισιν, μύϊας αὐτοῦ καλῶμεν, ἵνα κἂν τὸ δειδὸς τῆς προστηγορίας ταύτης ἀποστήσῃ τῆς πονηρᾶς μελέτης αὐτοῦ· ἵνα τῆς κακοσχολίας ταύτης ἀπαλλαγέντες, πᾶσαν τὴν σχολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν οἰκείων ἀναλίσκωσι κακῶν. Οὕτω γὰρ οἱ τε πεπτωκότες ἀναστήσονται τῇ μνήμῃ τῶν ἁμαρτημένων αὐτοῖς οὐκ ἐκπομπευομένων, οἱ τε τὰ οἰκεῖα ἀναλογιζόμενοι συνεχῶς κακὰ, βραδίως αὐτὰ ἀποθήσονται, τῇ μνήμῃ τῶν ἁμαρτημένων πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν πρᾶξιν ὀκνηρότεροι γινόμενοι, οἱ τε τὴν ἀρετὴν τῶν ἁγίων ἐπισκοποῦντες συνεχῶς, μέγιστον λήψονται ζῆλον πρὸς τὴν τῶν αὐτῶν μίμησιν· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῖν κατορθωθῆντος, δυνασόμεθα μετὰ τοῦ πληρώματος τούτου εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Colb. κακὰ, καὶ θεραπεύομεν. Παραινῶμεν τοῖς. In-
fra idem ὥστε τῷ ἀδημοσίεῳ τῶν ἐλέγχων, εὐκολωτέραν
ποιῆσαι.

^b Sic unus codex recte. Editi πηγνύσι.

AD COMMENTARIUM, SEU INTERPRETATIONEM IN DANIELEM.

pari. Imo etiam explicandi modum a S. doctoris sententia non discedere, ut cum dicitur abominationis et desolationis positam esse tempore Hadriani Augusti, quæ est ipsissima Chrysostomi opinio, ut diximus in nota. At vitia et intricata series, quæ non paucis in locis deprehenditur, hinc haud dubie procedunt quod unus tantum Codex Ms. hujus operis compareat, qui Codex multis in locis mendosus est. Quod vero tam compendiosæ hic explanationes offerantur, illud Chrysostomi interpretandi modo admodum repugnat, qui uberiorem ubique præfert dicendi copiam. Unde fortasse dubitabunt quidam utrum Chrysostomi sit hic Commentarius, inique fateor non sine aliquo scrupulo hoc opus inter germana illius opera ponere. Verum potuit Chrysostomus hæc notulas primo scripsisse, ut ampliores deinde explanationes aggrediretur, ac cum Tillemontio existimo posse hunc Commentarium inter γνήσια opera connumerari.

Interpretationem Latinam Cotelerii aliquot in locis castigavimus ejusque notas edimus, quibus nos'ras quoque notulas præmisso asterisco adjicimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ ΠΡΟΦΗΤΗΝ.

[200] ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Και εἶπερ ὁ βασιλεὺς Ἀσραφὲς τῷ ἀρχιερατῷ αὐτοῦ εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν Φορθομίν. Φορθομίν ἢ ἔθνος φησὶ, ἢ γένος· μᾶλλον δὲ ἔθνος, βάρβαρον ἴσως. Συγχωρεῖται δὲ τοῦτο, ἵνα ἀπὸ συγκρίσεως ἢ τοῦ Θεοῦ φανῇ δύναμις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας. Ἴνα γὰρ μὴ τις τὴν Περσικὴν σοφίαν αἰτιάται τῶν γινομένων, καὶ ἄλλοι μανθάνουσι μετ' αὐτῶν εἰς ἔλεγχον. Ἀπὸ γὰρ συγκρίσεως μάλιστα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τὰ πράγματα κρίνεται. Διὸ ἀπὸ συγκρίσεως πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός· καὶ ὅταν περὶ ἑαυτοῦ λέγῃ, οὐκ ἀπαξιοῖ τοὺς θεοὺς ἑαυτὸν παραβάλλειν, καὶ συγκρίνειν· καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος, καὶ καλοὺς τῇ ὄψει, καὶ συνιέντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Καὶ τοῦτο κύλυμα πρὸς σωφροσύνην καὶ φιλοσοφίαν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τοιοῦτους ζητεῖ, ὥστε καὶ τῇ τῶν μελῶν εὐεξία, καὶ τῇ τῆς ὄψεως εὐμορφίᾳ πάντας τοὺς ἄλλους νικᾷ· Ἀκούσωμεν. Εἰ βασιλεὺς τοιοῦτους ζητεῖ, βασιλεὺς βάρβαρος, πῶσιν μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους ἑραστής; Εἰ παρεστάναι ἐκείνῳ οὐκ ἂν εἶεν ἄξιοι οἱ μῶμον ἔχοντες ἐν σώματι (Ἐν οἷς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος), πολλῶν μᾶλλον τῷ Θεῷ οὐ προσήκει παρεστάναι τοὺς μῶμον ἔχοντας [201] ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰκότως δὲ καὶ ἰσχυροὺς ζητεῖ, πρὸς τὰς ἔνδον διακονίας φησὶ, ἢ ἰσχυρὸν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, τούτεστι, δυναμένους ἐστάναι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καλοὺς δὲ τὴν ὄψιν τίνος ἔνεκεν ἐπιζητεῖ; Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πρὸς χρεῖαν, ἢ σοφία λέγω,

* Post σοφίας ponendum γένεται. Infra ubi legitur πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός, post ποιεῖ rescribendum ἔλεγχον, et paulo post legendum forsau καὶ αὐτῶν λέγουσιν.

καὶ ἡ σύνεσις τῆς διανοίας τοῦτο δὲ τίνος ἔνεκεν; Ἄτε ὡς ὁ βάρβαρος, καὶ βιωτικὸς ἀνὴρ, ἀπὸ φιλοτιμίας πολλῆς τοῦτο ἐπιζητεῖ· τὴν γὰρ φιλόσοφον τὰ ἀπὸ ψυχῆς ἐπιζητεῖν χρὴ μόνον. Ὡσπερ γὰρ ἱμάτια ζητοῦμεν κατὰ πρὸς οὐδεμίαν χρεῖαν, οὕτω καὶ ὄψεις ἐπιζητεῖ καλὰς, ὥσπερ ἀγάλματα. Ὁ δὲ Θεὸς τίνος ἔνεκεν κάλλος ἐποίησεν; Ἄκουσον ἐτέρου λέγοντος· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Καὶ πολλὰ ἴδοι τις ἂν οὐχὶ πρὸς χρεῖαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄραν ἡμῖν ἐν τῷ σώματι γεγενημένα. Τὰ γὰρ χρώματα, καὶ αἱ εἴδη, τοῦτου χάριν, οὐ χρεῖας μόνης. Δυνατὸν γὰρ ἢ καὶ μέλας εἶναι, καὶ μηδὲν εἰς τὴν χρεῖαν παραβλέπεσθαι. Καὶ τρίχες δὲ ἡμῖν διὰ τοῦτο· οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστίν. Καὶ αὐχὴν δὲ ὄρθιος, καὶ σύμμετρον ἔχων διάστημα· καὶ εἰς τοῦτο εὐπρεπείας ἅπαντα ἡμῖν ἐξηγήνεται, ὡς, ἂν μικρὸν ἐκκόψῃς τῷ παντὶ, λυμῆσθαι κάλλει, τῆς χρεῖας μενούσης. Ὅθεν δὲ ὁ μάλιστα καὶ πρὸς κάλλος ὁ Δημιουργὸς ἡμῖν τὸ ζῶον κατεσκεύασε τοῦτο· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἀλλὰ τοῦ κάλλους τούτου τοῖς μὲν πλεόν, τοῖς δὲ ἑλαττον ἔδωκεν. Πολλοὺς δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι, οὐκ ἔχοντας οἰκοθεῖν, χάριν ἐνέδυσεν. Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ αὐτῆς ὄφει τὸ κάλλος, οἷον τὸ ἐν ὑψηλῷ κεῖσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καθάπερ τὴν ἴριν, καὶ ἔχειν ἔνδον τὸ στρογγύλον ἀποτετορνευμένον. τὴν μίξιν τῶν χρωμάτων, τὴν ἀκρι-

ἢ Ἄτε ὡς. Alterutrum vacat. Βιωτικὸς ἀνὴρ, in maiori parte accipitur: at alibi sæpe non item. Tarasius Epist. ad Joannem, quæ existit in fine Synodi VII: ἀνδράσιν ἐυλαβέσι μοναχοῖς τε καὶ βιωτικοῖς. Ad Joannem nostrum Exposit. in Ps. 6, et Hom. 23 in Epistolam ad Romanos; S. Basilium in Ascetis, et alios veteres ac recentiores.

* Vocem ἀγάλματα eleganter dici de rebus pulchris, sed inutilibus, notatum reperies etiam apud veteres criticos.

ἢ Restit. παραβάλλεσθαι.

ἢ Scr. ὅθεν καὶ.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

INTERPRETATIO

IN DANIELEM PROPHE TAM (a)

CAPUT I.

5. *Et dixit rex Asphanesio (b) principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis filiorum Israel, et de semine regni, et de Phortomnin (c). Phortomnin aut gentem dicit, aut genus: imo potius gentem, eamque fortasse barbaram. Id autem permittitur, ut ex comparatione potestas Dei appareat; et ut quod in vulgo factum erat, etiam in sapientia eveniat. Nam ne quis Persicam (d) sapientiam causam putaret eorum quæ contingebant, alii quoque una cum ipsis edocentur, ut scilicet id confutetur. Ex comparatione enim maxime apud insipientes judicantur res. Ideo Deus ubique arguit a comparatione; et cum de seipso loquitur, non dignatur se cum diis comparare ac conferre. Atque ipsi dicunt: Non est similis tui in diis,*

(a) Ex Interprete supplevimus titulum, qui in Græco desiderabatur. Si nobis licuisset esse tam beatis, ut Codicem antiquum videremus, certius forsitan de isto Commentario iulicium tulissemus supra in Præfatione. Chrysostomi tamen esse opus facile sibi persuadebit, qui hæc rudera ac segmenta propius intuebitur.

(b) In Græco, Ἀσφανεῖς, (leg. Ἀσφανεῖς). Apud Josephum lib. 10 Antiquit. Judaicæ. Ἀσφάνης dicitur, ob similitudinem litterarum Hebraicarum, ut mea fert opinio. Sic qui infra Chrysostomo est Ἀμελασάρ, a LXX vocatur Ἀλσαῶ. Quanto autem incommode interpretibus, ac etiam scriptoribus Hebraicis fuerit ista similitudo, norunt linguæ sanctæ periti. Unum videre est exemplum in voce Gallica ΠΕΔΩΜΜΑ *devestit*, quam usurpat Salomo Lunensis, exponens locum Scripturæ Exodi 28, 41: nam, ut equidem existimo, restituendum est ἵ, *revestit*.

(c) Φορτομμίν (scr. Φορδομμίν). Consulendi de hac voce Hieronymus, Theodoretus, et alii. Theodoretus locus vitio laborat. Φορτομμίν, inquit, τὰς παρθένους ἐκάλεσε τῆ Ἑβραίων φωνῆ. Existimo reponendum esse, τοὺς Παρθούς, *Parthas*. Nec enim probare possum, quod ait Maldonatius, doctissimum interpretum, Græcæ linguæ similitudine deceptum, exposuisse, παρθένους.

(d) *Persicam*, id est, Chaldaicam. soleant auctores sacri et profani, dum de Chaldeis, Babylois, Assyriis, Medis, Persis, Parthis loquuntur, quasi inter eos populos nihil intersit, indiscriminatim uti nominibus. Exempla sui periclitantur criticorum commentarii, atque adeo B. Chrysostomus. Quod autem hic Daniel et tres pueri dicuntur sapientiam Chaldaicam didicisse, id negat S. Isidorus Pelusiota, lib. 3, epistola 139.

Domine (Psal. 85. 8). 4. In quibus nulla esset macula, et pulchros aspectu, et intelligentes in omni sapientia. Pulchritudo quoque impedimentum est ad castitatem et ad sapientiæ studium. Qua vero de causa tales etiam requirit, qui et membrorum bona habitudine et aspectus pulchritudine cæteros omnes antecellant? Audiamus. Si rex tales quærit, atque rex barbarus, quanto magis Deus, qui decoris animi amator est? Si regi adstare non mereantur ii qui maculam habent in corporibus (ait enim, In quibus nulla esset macula), multo magis non decet Deo adstare eos quibus maculosus est animus. Merito autem et robustos requirit, ad domestica scilicet ministeria: aut robur etiam animi significat, hoc est qui valeant stare coram rege. Pulchros vero aspectu cur expetit? Illa enim usui sunt; sapientia nimirum et mentis perspicacitas: at venustas cui bono? Videlicet ut barbarus, et ut vir sæculo deditus, hanc ex immensa honorum cupidine exquirat: nam philosophum bonæ animi tantum desiderare oportet. Sed quemadmodum decoras vestes cupimus, non ad usum tamen: ita iste decoræ facies, velut statuas flagitat. At Deus quam ob causam pulchritudinem fecit? Audi allum dicentem: A magnitudine enim et specie creaturarum Creator per proportionem videtur (Sap. 13. 5). Multa etiam quis videat non modo ad usum, sed et ad decorem quoque corpori nostro indita esse. Colores namque ac coloris pulchritudo ejus rei gratia, non autem ob usum dumtaxat existunt. Fieri siquidem potest ut homo niger sit, nec inde ullo modo lædatur in iis quæ ad usum spectant. Habemus vero et capillos eadem de causa, sicut Paulus ait: Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi (1. Cor. 11. 14). Cervix quoque erecta, quæque congruum habet interstitium; denique reliqua ob eundem decorem nobis sunt concessa, adeo ut si minimum quid a toto detraxeris, pulchritudinem evertas, manente tamen usu. Unde præcipue ad speciem nobis Opifex hoc

animal condidit: nec tantum hoc, sed et reliqua omnia. Verum pulchritudinis hujus aliis quidem plus, aliis vero minus largitus est. Complures autem post ortum quae carebant venustate induit. Porro ex ipso situ quoque decorem perspicio; quemadmodum in oculis, quod in sublimi loco instar iridis positi sint, quod intus tornatam rotunditatem, colorum mixturam, accuratam formam, germanitatem, ingenuitatem et candorem habeant. Sed, inquit aliquis, pulchritudo offendiculum fuit. Non propter pulchritudinis naturam id contigit, sed per ignaviam eorum qui illa capiuntur. Dicit enim Scriptura: *Ne respicias pulchritudinem alienam* (Eccli. 9. 8). Non dixit absolute, *Ne respicias pulchritudinem*: sed addidit, *Alienam*. Quare laudat eos qui propria fruuntur venustate. Cur enim decor Josephum non pessumdedit, nec ignavum effecit, nec replevit insania et fastu? *Cerva*, inquit, *amicitiarum et pullus gratiarum tuarum versetur tecum* (Prov. 5. 19). Pulchritudo etiam vinculum est nuptiarum, ut scilicet homines impotenti corporum desiderio flagarent. Nam cum Deus nobis illius laboriosam ac miseram adornasset, solatium quoque aliquod donavit. Hinc nobis fomes directionis vitae quae omnia complectitur. Multa quippe cura providit Deus ac effecit, ut nuptiarum vinculum firmum ac infractum maneret. At, inquit idem, pulchritudo offensioni ab initio fuit. *Videntes enim filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, acceperunt sibi* (Gen. 6. 2). Offendiculum non fuit species, sed illorum ineoherentia. Filias enim non ideo Deus speciosas fecerat, ut impudentes fierent, sed ut unusquisque suam adamaret. *Et intelligentes*, inquit, *in omni sapientia: id est, studiosos et omnis sapientiae capaces: ut doceret eos literas et linguam Chaldaeorum*. Moyses quidem cum esset unus e vulgo, ut rex enutritus est: hi vero cum ex stirpe regia orti essent, inter servos heriles educabantur. Pulchre provisum est, ut illi discerent literas et linguam Chaldaeorum, ne scilicet quando Daniel de magnis illis rebus cum rege loquuturus esset, aliquis interveniens nonnihil eorum quae dicerentur depravaret. Quanam autem de causa adhuc id sit? Ut intelligas illius philosophiam, et statim a principio videas quo pacto ventre potior sit. Alius quippe dixisset: *Captivus sum; nullo alio ex loco necessaria ad victum mihi suppedantur, omnino ignoscet Deus. At non ita iste: non enim mercedis alienius gratia, aut ex timore tantum, sed etiam ex caritate Deo serviebat. Multa cura educatus est, nec breve tempus in studia insumpsit. Tres annos philosophabantur et tres annos jejanabant. Vides prudentiam? Ubi cautione opus est, valde exactus est, provisus ac circumspectus; nec temere seipsum conjicit, sed supplicat ac precatur: ubi vero nullam detrimentum est, linguam barbaram et ejusmodi sapientiam discere non renuit; non enim crimen erat hanc discere, verum ea uti. Sic praecipue intelligebat sapientiam suam: atque iterum ex comparatione, ut disceret nullam esse sapientiam Hebraeae similem, utque fortior evaderet. Quod si id fuisset iniquum,*

ibi profecto restitisset, atque adeo repugnasset. Vides illius virtutes ab eadem origine profluxisse, ex qua illi qui ventri indulgent, ex qua illi qui alia praefereunt mannae? Inde Daniel cum esset ortus, philosophum se esse ostendit. 6. « Et in his fuerunt de filiis Juda, Daniel, et Ananias, et Azarias, et Mizaël. 7. Et imposuit eis nomina praepositis eunuchorum; Daniell quidem, Baltazar; et Anania: Sedrachus; et Azariae, Absenago; et Misaël, Misachus. » Daniell, inquit, imposuit nomen Baltazar. Ita quoque deus illorum vocabatur: quin potius sic appellabatur filius regis. Aususne est igitur captivum eodem nomine insignire? Prorsus id ausus est; nisi quod non est idem nomen (a) ac decus, sed multa intercedit differentia, sicut in Josepho, adoravit eum pater ipsius. Sed quid magni, nomen illud ei inditum esse? nonne etiam hodie inter plebeios videmus regum nominibus appellari multos? At non in regia, dicit aliquis. Cujus autem rei gratia nominum ista mutatio fit? Aspice res undique disponi. Non videt somnium rex, priusquam tres illi anni completi sint. Vides providentiam Dei? Cur igitur? Ut majori libertate loquendi Daniel fruere-tur. At, dixerit aliquis, manifestius in admiratione ac claritate fuisse Daniel, si ante tres illos annos Nabuchodonosor somnium vidisset. Atqui edictum illud contra praeros prolatum non fuisset: aliter autem nec Daniell creditum esset. Propterea in parvis ac exiguis rebus eunuchus benevolentiae Dei erga illos periculum facit, ut quando de majoribus rebus illum postularaverit, diffidens non respuat, sed ut discant ea lingua optime loqui, ad majorem nimirum fiduciam obtinendam. Nonne vides Davidi id contigisse, cum rex Saül de rebus ex aetate judicans, illi pollicenti quod alienigenam interfectorus esset, fidem non habuit? De caetero advertite Danielelem instituti ac sectae barbaricae causam et rationem intellexisse. Barbarorum quippe disciplinas accurate didicerunt Moses et Daniel. Ne enim ignorantia adducti, putarentur sua alienis praeferre: ea permisit illis, etiam alienae scientiae participes fieri: ut quando videris seu prius audieris Mosem dicentem, *Non est sapientia qualis nostra* (Deut. 4), non propensionis nec amoris ceuses esse sententiam, sed recti iudicii. Nam dici nequit Danielelem odio erga praepceptores resiliisse ab illorum doctrina. Ambo enim, Moses et Daniel, nullo honore ab extraneis afficiuntur, et tamen gentis suae instituta anteponunt. Et hoc est quod cum admiratione de Mose dicebat Paulus: *Non elegit temporali*

(a) Graece, πλὴν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ ὄνομα, etc. Nihil video nisi exscriptoris indiligentia factum esse, ut ad nos manca pervenerint eloquentissimi Patris verba. Scilicet dum ostendere vult longe amplius fuisse famam Baltasarum Judaei fama Baltasarum Babylonii, exemplum Josephi adduxerat eximius doctor. Uterque enim, Josephus ac Daniel, servi cum fuissent, cum honorem consecuti sunt, ut adorari, more eorum gentium, meruerint; hic a rege, Dan. 2. 46; ille a patre, Gen. 37. 9, et 47. 51: at notarius propeus, rem indicare contentus, voces omisit. Haec est nostra suspicio, seu potius divinationo, quam in medio relinquimus. Caeterum de Josephi adoratione abunde Theodoretus Quaest. 19 in Genesim, et noster initio Orationis 26 in Epistolam ad Hebraeos, et Homilia 66 in Genesim.

εἶαν, τὴν γνησιότητα, τὸ λευκὸν εἶναι. Ἀλλὰ πρόσκομμα γέγονε τὸ κάλλος, φησί. Οὐχὶ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν. ἀλλὰ παρὰ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἀλισκομένων. *Μὴ καταμάνθασε γὰρ, φησί, κάλλος ἀλλότριον.* Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Μὴ καταμάνθασε κάλλος*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἀλλότριον*, ὡς τὸ γε οἰκείου ἀπολαύειν εἰνεί. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐξετραχίλισε τὸν Ἰωσήφ, οὐδὲ βλάκα εἰργάσατο, οὐδὲ ἐνέπλησεν ἀπονοίας καὶ τύφου; *Ἐλαφος*, φησί, *φιλλας, καὶ πῶλος σῶν χαρῶν (μιλεῖτο) σοι.* Σύνδεσμός ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ γάμου, ὥστε πρὸς τὰ σώματα ἐπέτῳγοντο οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίπτονόν τινα καὶ μοχθηρὸν ἡμῖν κατεσκεύασε τὸν βίον, ἐχαρίσατό τινα καὶ παραμυθίαν. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀγάπης ἐστὶν ὑπέκκαυμα τῆς τὰ πάντα [202] συνεχούσης. Πολλὰ γὰρ ἐσπούδαζεν ὁ Θεὸς καὶ ἐπραγματεύσατο, ὥστε τὸν τοῦ γάμου σύνδεσμον ἀβραγῆ μείνειν. Καὶ μὴν τοῦτο, φησί, γέγονε πρόσκομμα παρὰ τὴν ἀρχήν. *Ἰδόντες γὰρ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τίς θυγατέρας τῶν Ἑβραίων* * [1. ἀνθρώπων], *ὅτι καὶ αἱ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς.* Οὐχὶ τοῦτο γέγονε πρόσκομμα, ἀλλ' ἡ ἀκρασία ἐκεῖνων. Καλὰς αὐτὰς ἐποίησεν, οὐχ ἵνα ἀναιδεῖς αἱ θυγατέρες γένωνται, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος στέργῃ τὴν ἑαυτοῦ. *Καὶ συνιέντας, φησί, ἐν πάσῃ σοφίᾳ*· τουτέστι, σπουδαίους, δεκτικὸς πρὸς πᾶσαν σοφίαν· *τοῦ διδάξαι αὐτοὺς γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων.* Ὁ μὲν οὖν Μωϋσῆς ἰδιώτης ἦν, ὡς βασιλεὺς ἐτέραφ· οὗτο: δὲ ἐκ γένους Ἰσραὴλ βασιλικῆς, ἐν τάξει δούλων δεσποτικῶν ἀνετρέφοντο. Καλῶς προοικονομεῖται αὐτοὺς μαθεῖν γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων, ἵν' ὅταν μέλλῃ τῷ βασιλεὶ διαλέγεσθαι Δανιὴλ περὶ τῶν μεγάλων ἐκεῖνων, μὴεὶς μεταξὺ παρεμπεισῶν κακουργῆ τι τῶν λεγομένων. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τοῦτο γίνεται; Ἴνα μάθη αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἴδῃς εὐθέως ἐξ ἀρχῆς πῶς κρείττων ἐστὶ γαστρός. Καὶ μὴν ἕτερος εἶπεν ἄν, *Αἰχμάλωτός εἰμι, οὐδαμῶθεν ἔχω τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, συγγνώσεται πάντως ὁ Θεός.* Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὅπως· οὐ γὰρ μισθῷ τινα καὶ φόβῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγάπῃ ἐδούλευε τῷ Θεῷ, πολλῆς ἀπολαύων ἐπιμελείας, καὶ ὁ χρόνος οὐ βραχύς. Ἐτη τρία ἐφιλοσόφουν, τὰ τρία ἔτη ἐνήστευον. Ὅρα δὲ σύνεσιν; Ἐνθα μὲν ἔαυτὸν φυλάσσει, σφόδρα ἀκριβῆς, καὶ προνοητικὸς, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπιβρίπιων ἑαυτὸν, ἀλλ' ἰκετεύων καὶ δεόμενος· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἐβλάπτεν, οὐ παρετήσατο μαθεῖν γλῶτταν βαρβαρικὴν καὶ σοφίαν τσαύτην. Οὐ γὰρ δὴ τὸ μαθεῖν ἔγκλημα ἦν, ἀλλὰ τὸ χρῆσασθαι. Οὕτω μάλιστα ἔμαθεν ἄν τὴν σοφίαν τὴν παρ' ἑαυτῷ· ἀπὸ συγκρίσεως πάλιν, ἵνα μάθῃ ὅτι οὐκ ἐστὶ σοφία ἕτερα οἷα ἡ Ἑβραίων, ἵνα ἰσχυρό-

τερος εἴη. Καὶ μὴν καὶ παράνομον ἦν, καὶ ἐνταῦθα ἔστη ἄν καὶ ἠγωνίσαστο. Εἶδες ὅτι τοῦτου αἱ ἀρεταί, ὅθεν οἱ γαστριμαργοί, ὅθεν οἱ σφόδρα προτιμῶντες τοῦ μάννα; Ἐντεῦθεν ὁ Δανιὴλ ὢν φιλόσοφος ἐφάνη. *Καὶ ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα, Δανιὴλ, καὶ Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαὴλ. Καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὁ ἀρχιερευοῦχος ὀνόματα, τῷ μὲν Δανιὴλ Βαβυλάσαρ, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ Σεδραχ, καὶ τῷ Ἀζαρίᾳ Ἀβδεναγῶν [scr. Ἀβδεναγῶ], καὶ τῷ Μισαὴλ Μισάχ.* Τῷ Δανιὴλ, φησί, Βαβυλάσαρ ἐπέθηκεν ὄνομα. Καὶ ὁ Θεὸς αὐτῶν οὕτως ἐλέγετο, μᾶλλον δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως οὕτως ἐλέγετο. Ἐτόλμησε κἄν οὖν τὸν αἰχμάλωτον οὕτω καλεῖσαι; Μάλιστα [203] μὲν οὖν ἐτόλμησεν ἄν· πλὴν οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορά, ὡς περὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, προσεκύνησεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ τί μέγα τὸ ὄνομα τοῦτο κληθῆναι αὐτόν; οὐχ ὀρώμεν καὶ νῦν τοῖς τῶν βασιλέων ὀνόμασιν ἰδιώτας καλουμένους πολλοὺς; Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς βασιλείοις, φησί. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἡ τῶν ὀνομάτων μεταβολὴ γίνεται; Ὅρα πάντοθεν οἰκονομούμενα τὰ πράγματα. Οὐ πρῶτον ὄρα τὸ ἐνύπνιον, ἕως τοῦ πληρωθῆναι τὰ τρία ἔτη. Ὅρα δὲ ὅτι Θεὸς οἰκονομεῖ; Τίνος οὖν ἕνεκεν; Ἴνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσῃ. Καὶ μὴν σαφέστερον ἐθαυμάσθη ἄν, καὶ ἐφάνη, εἶποι τις ἄν, εἰ πρὸ τῶν τριῶν ἐτῶν εἶδε τὸ ἐνύπνιον. Ἀλλ' οὐκ ἄν ἦθε καὶ κατ' αὐτῶν τὸ δόγμα, ἄλλως δὲ οὐδ' ἐπιστεύθη ὁ Δανιὴλ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μικροῖς καὶ ἑλάττοις λαμβάνει πείραν τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ αὐτοὺς ὁ εὐνοῦχος, ἵν' ὅταν ὑπὲρ τῶν μεζιζόνων ἀξιώσιν αὐτῶν, μὴ διαπιστήσας διαπτήρῃ, καὶ ἵνα μάθωσι καλῶς διαλέγεσθαι, ἵνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσωσιν. Οὐχ ὄρα ἀπὸ ὁ τοῦ Δαυὶδ τοῦτο γενόμενον; πῶς διηπίστησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ἐπαγγελιομένῳ ἀλλόφωλον ἀρήσειν, ἀπὸ τῆς ἡλικίας κρῖνων τὰ πράγματα; Ὅρα λοιπὸν τῆς ἰδοῦ τὴν αἰτίαν τοῦτον μαθόντα. Τῶν βαρβάρων ἔμαθον ἀκριβῶς Μωϋσῆς καὶ Δανιὴλ. Ἴνα γὰρ μὴ ἀγνοίᾳ δοκῶσι προτιμᾶν τὰ οἰκεία τῶν ἀλλοτρῶν, τοῦτου χάριν ἀφίρσιν αὐτοὺς μετέχειν κάκεινων, ἵν' ὅταν ἴδῃς, μᾶλλον δ' ἀκούσῃς Μωϋσεῶς λέγοντος, ὅτι *Οὐκ ἐστὶ σοφία οἷα ἡ ἡμετέρα, μήτε φίλτρον, μήτε ἀγάπης εἶναι νομίσης τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ κρίσεως ὀρθῆς.* Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι διὰ τὸ πρὸς τοὺς διδάξαντας ἄχθος ἀπεπήδησε τῆς ἐκεῖνων παιδεύσεως. Ἀμφοτέροι γὰρ πολλῆς ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς, καὶ προτιμῶσι τὰ οἰκεία. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος θαυμάζων ἔλεγεν· *Οὐχ εἴλετο πρόσκαιρον ἔχειν ἀμυρτίας ἀβλαυσιν, μίζουσι πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν*

* Nondum natus erat Heber. Paulo post forte legend, eis θυγατέρας, non αἱ θυγατέρας.

b Scr. ὑπό. Ib. τῶν βαρβάρων. Praepone τά. Infra pro ἄχθος forte scrib. ἄχθος.

τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἔθετο Δαυιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι ἢ ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, καὶ ἤξιωσε τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῆ. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλσον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Ὅρα τοῦτον ἄρχοντα τῶν ἀγαθῶν. Οὕτως αὐτόθεν ἐνεφαίνεν, ὅτι μέγας τις ἦν καὶ θαυμαστός. Τοῦτον γὰρ τῷ βελτίονι καλεῖ ὀνόματι. Ἐν οἷς δὲ δυνατὸν ἦν, τὸν νόμον ἐφύλαττεν. Τίς ἂν ἕτερος, εἰπέ μοι, μίσημα εἶναι ἐνόμισε τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν; Ὅρα αὐτὸν ἐκ προσιμίων εὐθέως [204] ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ἤξιωσε, φησί, τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῆ. Ὅρα πῶς ἐστὶν ἀφιλότιμος. Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὴν ψυχὴν μου δώσω, ἀλλ' ἤξιωσεν, εἰ δυνατὸν, λαθεῖν. Τίνος ἕνεκεν φιλοτιμούμαι; φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ Ἰωσήφ οὕτως, οὐδὲ Μωϋσῆς. Τί οὖν; ἐκείνων καταγνωσόμεθα; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἤδεσαν ὅ τί ποτε ἦν. Οὕτω γὰρ ἦν κατὰ τὸν νόμον παραίτησις τῶν βρωμάτων. Ὅρα αὐτὸν καὶ ἐλέγχοντα καὶ φιλοσοφοῦντα, καὶ ἐν τοῖς σμικροῖς ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅπερ ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, Ταῦτα ἔδει πρόσω ποιῆσαι, κάκεινα μὴ ἀρνεῖσθαι. Ταῦτα δὲ ἐπραττεν, οὐκ ἐπειδὴ εἰδωλόβουτα ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ κεκωλυμένα ὑπὸ τοῦ νόμου ἦν. Πῶς οὖν ἔπεισεν; Ὅρα πῶς εὐθέως ἔλυσε σοὶ τὴν ἀπορίαν. Ἐδωκε, φησί, ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλσον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν· κάκει ἠλετήθη Ἰωσήφ καὶ χάριν εὔρεν ἐπὶ τοῦ ἀρχιμαγείρου· πλὴν ἀμφοτέροι δούλοι, καὶ ἐν οικείαις [f. οικίαις] βαρβαρικάς. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἱκανὰ ἐκλύσαι ἢ τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως τὰ εἰρημένα. Τί λέγεις; ἐναγῆ τὴν τράπεζαν ὀνομάζεις εἶναι τὴν δεσποτικὴν; καθαριώτερος ἡμῖν αὐτὸς ἀνεφάνης; οὐκ οἶδας, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ γλώτταν καὶ γράμματα μαμαθήκατε Χαλδαῖκα, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν μεταστήτε τάξιν; Πόθεν δ' ὄλωσ αὐτὸν ἠδέσθη ὁ εὐνούχος; Τὸ παιδίον εὐκαταφρόνητον ἦν, αἰχμάλωτον. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμος ἦν, ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὐκ εἶα αἰδέσιμον αὐτὸν φανῆναι. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι Ἐδωκεν αὐτὸν εἰς ἔλσον, λέγει τὰ βήματα τοῦ εὐνούχου καὶ τὸν πάλιν ἑ φόβον. Πῶς; Οὐκ ἦν δυνατὸν, ἀλλὰ κεκωλυμένον, εἰ μὴ ἄνωθεν χάρις πάντα ὤκονόμε. Καὶ εἶπε Δαυιὴλ πρὸς Ἀμελαούρ, ὃν κατέστησεν ὁ ἀρχιευνούχος ἐπὶ Δαυιὴλ, Ἀναρίαν, Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· Πείρασον δὴ τοὺς δούλους σου

ἡμέρας δέκα, καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα⁴, καὶ ὕδωρ πίνομεθα· καὶ ὀφθήτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· καὶ ὡς ἐὰν ἴδῃς, ποιήσον μετὰ τῶν παιδῶν σου. Καὶ εἰσήκουσεν αὐτὸν, καὶ ἐπέρασεν αὐτοὺς ἡμέρας δέκα. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ὠράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ αὐτοὶ ἰσχυροὶ ταῖς σαρξίν ὑπὲρ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθιόντου τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως. Πολλὴ [205] ἡ παρρησία, μεγίστη ἡ προθυμία, πολλὴ ἡ σύνεσις, μεγάλη ἡ πίστις. Πείρασον τοὺς παῖδας σου ἡμέρας δέκα. Εἶτα ἵνα μὴ νομισῇς τῆς φύσεως τῶν σπερμάτων εἶναι τὸ φαιδρὸν τοῦ προσώπου, ὅρα δὴ ὕδωρ τὸ μὴ τρέφον. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εὐπαθεῖς ἐφάνησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπολαυόντων τῆς τραπέζης τῆς βασιλικῆς εὐπαθέστεροι. Ὅτι δὲ κρέα καὶ οἶνος πάντων μᾶλλον τρέφειν εἴωθε, παντὶ δῆλόν ἐστι. Ὅρα ἐκ προσιμίων εὐθέως τὴν ἐπανθούσαν χάριν ἐκ τῆς προαιρέσεως τῶν παιδῶν, [καὶ] ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν γὰρ προαιρέσις ἐκ τοῦ μὴ θελῆσαι, ἡ δὲ χάρις ἐκ τοῦ δυνηθῆναι. Καὶ ὀφθήτωσαν, φησί, ἐνώπιόν σου. Σοὶ τὴν κρίσιν ἐπιτρέπομεν. Κούφη δὲ καὶ εὐμαρῆς ἡ χάρις· διὰ τῶν πραγμάτων πιστώθητι. Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα σαφῶς· καὶ πρὸ τοῦ τέλους οὐκ ἀποφαίνομαι, διὰ σέ. Ὅρα πῶς καὶ τοὺς οἰκέτας ἐπαίδευσεν εὐθέως, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι φιλόθεός τις ἐστίν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς, Μεθ' ἡμῶν, φησί, ποιήσον, ἀλλὰ, Μετὰ τῶν παιδῶν σου· καὶ ἀρχόμενος οὕτως ἔλεγε· Πείρασον τοὺς παῖδάς σου. Οὐ παρητούντο τὰς ἀνθρωπίνους τιμὰς, ἔνθα τὴν εὐσέβειαν οὐδὲν ἔβλαπτεν, ἐπίδειξασθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος αὐτὸ ποιεῖ. Ἀπολογίαις ἀργόμενος, ἐξ ἐγκωμίων τοῦ δικάζοντος ἀρχεται οὕτω λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ· καὶ πολιτικοὶ κέχρηται πράγμασι. Καὶ προφητεύων δὲ ὁ Νάθαν προσκυνεῖ τὸν Δαυῖδ, καὶ ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ, καὶ ὁ Ἀβραάμ τοὺς συνοίκους. Καὶ οὗτος αὐτὸς, Εἰς τὸν αἰῶνα, φησί, ζῆθι. Ὅρα βῆμα κολακείας γέμον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰποιμι τοῦτο κολακείαν, ἀλλὰ σύνεσιν καὶ σοφίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησί· Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδίδασκειν· Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Τί οὖν; τὰ σπέρματα μισὰ οὐκ ἦν; Οὐδαμῶς, οὐδὲ τὸ ὕδωρ. Καὶ τοῦτο διετέλεσαν ἐτη τρία ποιούντες. Καὶ μετὰ τὸ τέλος, φησί, τῶν ἡμερῶν, ὧν εἶπεν ὁ βασιλεὺς, εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς, εἰσηγάγησαν αὐτοὺς ὁ ἀρχιευνούχος πρὸς Ναβουχοδονόσορ. Καὶ οὐχ ἐνρέθησαν ἐκ πάντων αὐτῶν ὅμοιοι Δαυιὴλ, καὶ Ἀναρίᾳ, καὶ Μισαήλ, καὶ

⁴ Hoc verbum interdum videtur deductum ab ἔλις, id est assutum, quae enim suppetunt, despiciuntur, eoque colluere quodammodo existimantur: interdum a voce ἔλες, quae salem et convictum significat. Vide Hesychium ac Suidam. Pari ratione formatur συναλιζέσθαι Act. 1, 4.

⁵ Ἐκλύσαι. Forte nihil est mutandum. Forte legendum Ἐλύσαι, levi ac non inso ita litterarum translatione.

⁶ Lego πολύν. Dan. 1, 10.

⁴ Scrib. φαγόμεθα, et πίνόμεθα. Et εἰσήκουσεν αὐτῶν.

peccati voluptate frui, majores Ægypti thesauris divitiarum esse ratus Christi probrum (Hebr. 11. 25. 26).

8. Et posuit Daniel in corde suo, ne pollueretur in mensa regis, et in vino de potu ejus, et rogavit præpositum eunuchorum ne contaminaretur. 9. Et dedit Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum. Aspice Danielem a bonis operibus incipere. Ita ex eo tempore ostendit magnum se esse, atque admirabilem. Quare Scriptura præstantiori eum nomine (Danielis) appellat. Porro in quibus poterat, legem servabat. Quis alius, quæso, mensam regiam censuisset esse piaculum? Aspice quomodo statim ab exordio suum erga sapientiam amorem demonstrat. Et rogavit, inquit, præpositum eunuchorum, ne contaminaretur. Animadvertite quam non sit ambitiosus. Non dixit, Animam mihi potius adimi patiar: sed rogavit, ut, si fieri posset, lateret. Quam ob causam, inquit, honores ambirem? At non sic Josephus, nec Moyses. Quid igitur? Illosne condemnabimus? Absit. Nescierunt enim quidnam illud esset. Nondum siquidem existerat illa quæ postea a lege est instituta ciborum repudiatio. Vide ipsum et argumentem et philosophantem, et in parvis rebus specimen sapientiæ suæ exhibentem. Atque ille est quod dicebant apostoli (a): *Hæc oportebat prius facere, et illa non omittere* (Luc. 11. 42). Hæc autem Daniel faciebat, non quod idolis sacrificata essent quæ apponebantur, sed quod a lege essent prohibita (b). Quomodo igitur eunuchorum magistro persuasit? Adverte ut statim tibi solvat dubitationem. *Dedit, inquit, Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum.* Illud etiam Josepho accidit: in Ægypto quoque Josephus misericordiam consequutus est, et gratiam invenit apud quorum præfectum: porro utrique servi, et in barbarico solo defebant. Erant sane verba Danielis idonea ad exsolvendam (vel atrahendam) iram regis. Quid ais? domini mensam execrabilem appellas? anne purior nobis tu apparuisti? nonne nosti ideo vos linguam ac literas Chaldæorum discere, ut ad nostrum ordinem transeatis? Unde vero omnino eunuchus illum reveritus est? Puer erat contemptibilis ac captivus. Nam etsi reverendus fuisset, at periculum non sinebat ipsum venerabilem videri. Et propter hoc postquam dixit: *Dedit eum in misericordiam*, subdit verba eunuchi, et multum timorem illius. Quomodo? Id impossibile fuisset atque prohibitum, nisi cælestis gratia omnia dispensasset. 11. Et dixit Daniel ad Amelasarum, quem constituerat magister eu-

nuchorum super Danielem, Ananiam, Azariam, et Misaelem: 12. Tenta, obsecro, servos tuos per dies decem; et dent nobis de seminibus terræ, et comedamus, et aquam bibamus: 13. et appareant coram te vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt e mensa regis: et sicut videris, facito cum pueris tuis. 14. Et examinavit eum, et tentavit eos per dies decem. 15. Et post finem decem dierum visi sunt vultus eorum boni, et ipsi corpore pinguiores, quam pueri qui comedebant de mensa regis. Magna libertas, maxima animi alacritas, multa prudentia, ingens fides. Tenta pueros tuos per dies decem. Deinde ut ne existimes a seminum natura oriri faciei hilaritatem, respice quoque ad aquam, quæ minime nutrit. Et non modo bona corporis habitudine præditi apparuerunt, sed et vegetiores iis qui regia mensa fruebantur. Quod autem carnes et vinum magis nutriant quam cætera alimenta, unicuique est manifestum. Cerne ut statim ab initio gratia ex voluntate, puerorum et ex dono Dei efflorescat. Voluntas siquidem est, quod noluerint: donum vero, quod potuerint. Et appareant, inquit, coram te. Judicium tibi permittimus. Levis autem et facilis est gratia quam petimus: res tibi fidem faciant. Ego quippe eventum perspicue novi: at propter te nihil ante finem affirmo. Cerne quomodo etiam famulos statim erudierit, ac docuerit se esse Dei amantem. Et non simpliciter dicit, Facito nobiscum, sed, *Facito cum pueris tuis*: sicque exorsus aiebat: *Tenta pueros tuos.* Non recusabant humanos honores exhibere, ubi nihil esset quod pietatem læderet: quandoquidem et Paulus idem facit. Nam inchoans defensionem suam, a laudibus judicis incipit, ita loquens: *In multa pace agentes per te* (Act. 24. 2). Idem apostolus rebus civilibus usus est. Nathan quoque prophetans adorat Davidem; Jacobus similiter Pharaonem adorat, et Abrahamus contubernales. Daniel denique, de quo nunc sermo est, regi dicit: *In æternum vive* (a) (Dan. 6. 21). Animadvertite verbum adulationis plenum. At ego non id dixerim adulationem, sed prudentiam et sapientiam. Ita et Paulus ait: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes* (Coloss. 4. 5). Ita etiam Christus docuit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Luc. 10. 25). Quid igitur? semina immunda non erant? Minime: sed nec aqua. Et hoc per tres annos fecerunt. 18. Et completis, inquit, diebus, post quos dixerat rex, ut introduceret ipsos, archieunuchus introduxit eos ad Nabuchodonosorem. 19. Et non inventi sunt ex omni-

(a) In Græco, εἰς τὸν αἰῶνα ζῆσθαι. Grotius interpretatur: *vivas diu*. Malim tamen cum S. Hieronymo exponere de æternitate. Id enim exigebat olim quæ se diis æquam existimabat potestas: *Ea quippe est*, ait B. Severus, *stultitia regum omnium, ut sibi divina vindicent*. Baruchi 1, 11: *Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Balsar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies cæli super terram*. Quo etiam loci mentem Scripturæ non assequutum fuisse Grotium puto. Superbas voces humilitas Christiana paulatim compressit, modestiusque Catholicis Imperatoribus acclamatum in Conciliis: *multos annos. Annos David. Multos annos æternaque memoria*, etc. Iis de rebus lege Concilia generalia passim, Epistolam S. Athanasii de synodis Arimini et seleuciæ, initio, Ammianum Marcellinum initio libri 13, Symmachum Relatione adversus Christianos,

bus illis similes Danieli, et Ananiæ, et Misaeli, et Azariæ. 20. Et steterunt in conspectu regis; et in omni verbo sapientiæ ac scientiæ, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit eos decuplo præstantiores omnibus incantatoribus et magis, qui erant in universo regno ejus. Et post finem dierum, inquit, visi sunt vultus eorum boni: et pulchritudine ac bona corporis habitudine profecerant. Aspice res quæ præter naturam sunt: aspice mundi Opificem quæ efficaciam suam adaperit. Quemadmodum enim fictor maxime videbitur is, qui non modo æs conflare ac conformare valebit, sed et illo non minus is qui jam factam statuum poterit corrigere: idem quoque in Deo et pueris illis agnoverit quispiam. Nam corpora post talem alimoniam pingua præstitisse, non minus facultatis creatricis indicium erat, quam hominem e terra formasse. Unde nitidus color? unde flos ac decor fulgorem emittens? unde robur? Nostis enim aquæ potu et seminum esu destrui corporis vires. Nam ne papam quidem comedere sustinebat. Non est autem parva distantia inter frumentum subactum ac coctum, et frumentum infectum ac non præparatum. Non enim ex solo esu robur oritur, sed etiam ex coctione ciborum qui manducantur; ac semina concoqui præter naturam est. Adverte hæc signa non ex ambitione petentium initium sumere, sed a necessario usu cansam atque occasionem habere. Non enim absolute ac nulla re objecta insiluit in experimentum, sed necessitate illum ad hoc vocante. Itaque procul ab ambitione erat animus puerorum. Quamquam quis tanta præditus fide, et inter barbaros degens, non cupiisset dominis ostentare Dei erga se benevolentiam? At non isti. Respice et ad reprehensionem senum, ut etiam ipsa ex necessitate provenerit.

CAPUT II.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosoris, somniavit Nabuchodonosor somnium, et obstupuit spiritus ejus, et somnus ejus abiit ab eo. At iste annus duodecimus est (a). Nam si tres anni a capta urbe præter-

Hieronymum ad Ezech. 28, 2, Theodoretum ad Isa. 5, 10, et 6, 21, Symeonem Thessalonicensem de sacris ordinationibus cap. 10, denique nostrum hunc infra ad caput secundum.

(a) Plurimum a veritate aberrant quos hic noster auctores habet. Primum enim deportationem Danielis non numerant ab anno tertio desinente, et quarto ineunte Joacimi, seu Nabuchodonosoris primo, ut computatur Dan. 1, 1, Jerem. 23, 1: sed in ea tempora conferunt, quibus iterum capta sunt Hierosolyma, nempe sub Jechouia. Deinde dum urbem anno nono captam esse dicunt, a sacra Scriptura discedunt, quæ id anno Nabuchodonosoris partim septimo, partim octavo contigisse refert Jerem. 52, 28, 4 Reg. 24, 12 (neque enim hæc duo loca, quod existimat Usserius, sejungenda esse arbitror). Horum errorum exempla in Theodoro præfatione in Ezechielem, in Græca temporum Epitome, quam Josephus Scaliger ad Chronica Eusebii atxevit, et in ejusdem Scaligeri animalversionibus. Præterea Hebræos eadem nota designare solitos numerum secundum, et numerum 12, aut fallor, aut verum non est: quamvis fieri poterit ut 2^a mutaretur in 3, deleta aut dekrita littera 7. Denique de exscriptorum errato incredibile mihi sit, cum et textus Hebræicus et omnes versiones consentiant. Nonnisi ergo dubium esse potest Nabuchodonosorem hoc somnium anno secundo regni sui vidisse: non quidem (ut Theodoro placet) secundo illius regni quo cum patre imperavit, nec (ut vetus scholion habet) illius quod post expugnationem civitatis ac templi obtinuerit, sed secundo

lorant, et illa anno nono expugnata fuit: iste annus duodecimus est. Quidam dicunt eadem nota apud Hebræos hunc et illum numerum exarari. Fortassis etiam erratum est exscriptorum: vel secundo revera anno pueri exhibitii sunt. Sed hoc ultimum ratione caret. Cæterum res accidit difficilior. Quænam veru illa est? Nescisse regem quodnam fuerit somnium suum. Et hoc providenter contigit. Nisi enim id evenisset, non apparuisset Danielis sapientia. Videmus enim quod ipse vocatus fuisset, et id quod futurum erat dixisset; dixissent etiam Chaldæi. Verum cum eventus præsens non esset, quis verax, quis mendax creditus fuisset? Et hoc per alia examinare oportet. Ipsum autem somnium in medium producat: dicat Daniel quæ respondit; contraria dicant Chaldæi. Unde manifestum fiet Danielem vel mentiri vel vera dicere? Jam igitur probationem dat. At in Josepho res eo modo peracta non est, sed somnium narravit Phæro: prope enim erat tempus eventus. Admiratione autem dignum est, quomodo in Ægypto fingere aliquid noluerint sapientes Ægyptiorum, cum nullum inde periculum oriri potuisset, sed fassi sint se hæere. Quod si somnia dijudicare nesciant, in qua re alia illis credendum est? Alioquin autem illic non oportebat id fieri: at in prophetia Josephi manifesto factum est, et maxime in eunuchis. Observa autem quod Chaldæi non vocarunt Danielem; sed maluerunt mori, quam illum sermone hominum celebratum intueri. Numquid ideo tantum somnium visum fuerat, ut Daniel suspiceretur? Id equidem non dixerim. Quamquam licet ea duntaxat causa fuisset, magnium certe et admirabile esset facinus, tantam Dei agnitionem contigisse. At non hæc sola ratio fuit. Quænam igitur alia? Ut et Nabuchodonosor modestius de se sentiret, edoctus non semper suum genus dominaturum (si enim etiam post illa quæ ipsi dicta sunt, nihil fastus remisit, nullo magis si ea ipsi dicta non fuissent); præterea ut Deum omnium esse Dominum agnosceret. Quandoquidem enim somniis præcipue studebant, idcirco ista evenerunt. Hinc illos de futuris persuadet: et quonia maxime ob futurorum præscientiam deos venerabantur. Etenim omnes illorum præstigiæ in eo negotio versabantur. 13. Et sententia egressa est, et sapientes interficiebantur (a); et Daniel amicique ejus quærebantur ad necem. 14. Tunc Daniel respondit consilium et sententiam Arioch principi coquorum regis, qui ogressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogabat eum dicens: Princeps regis, quonobrem egressa

monarchiæ in plurimas gentes extincto Nabopolassar parte: quæ multorum sententia est.

(a) Theodoretus: τυραννίδος, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς τὸ ἰσχυρίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπορρογίαι καὶ διαπορεύσεις ἱερῶν ἀλλοτρίαι γὰρ καὶ τύπος προσηλαστικῆς ἐξουσίας, διέθρον μὴ ἀνάσσει τοῖς ἰσχυροῖς Ἰουδαίους. An legendum σπουδαίους cogitemus? Edictum quippe non in Judæos prolatum erat, sed in sapientes Babylonios, inter quos pauci Judæi. Sapientes autem sæculi dictos fuisse σπουδαίους constat etiam ex Origene Homilia sexta et 14 in Genesim. Quidquid sit, locus Theodoretii sic interpretandus est: *Proposuit tyrannicæ, non regiæ potestati adscribendum, equitate eridenter destitutum: vanitas enim et superbia potestatem habentes adjunctam, perniciem moliantur subditis Judæis, aut melius, subditorum sapientibus.*

ἄκρια. Καὶ ἐστῆσαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· καὶ ἐν καρτερίᾳ φήμασι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἐν οἷς ἐξήγησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, εὖρεν αὐτοὺς δεκαπλασίου ἐπὲρ πάντας τοὺς ἐκαιοῦς, καὶ τοὺς μάγους, τοὺς δοντας ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, φησὶ, ἀράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ εἰς κάλλος καὶ εὐεξίαν ἐπέδωκαν. Ὅρα παρὰ φύσιν τὰ πράγματα· ὅρα παρανοίοντα τὸν δημιουργὸν τὴν ἐνεργειαν [206] τὴν αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ πλαστογράφος ἐκείνος ἂν μάλιστα φανείη, ὁ μὴ μόνον ἀναχωνεῦσαι τὸν χαλκὸν δυνάμενος καὶ διαπλάσαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐχ ἤττον ὁ γενόμενος ἤδη τὸν ἀνδριάντα διορθῶσαι δυνάμενος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν παιδῶν ἐκείνων ἴδοι τις ἄν. Τοῦ γὰρ ἀπὸ γῆς ἀνθρώπων ποιῆσαι τὸ μετὰ τοιαύτης τροφῆς εὐπαθῆ δεῖξαι τὰ σώματα οὐχ ἤττον εἰς δημιουργίας λόγον τεκμηρίον ἦν. Πόθεν ἡ εὐχροια; πόθεν τὸ ἄνθος ἀποστῆλον; πόθεν ἡ ἰσχύς; Ἴσως δὲ ὅτι καὶ καθαιρεῖ ἰσχύν ἡ ὑδροποσία, καὶ φάγησις σπερμάτων. Οὐδὲ γὰρ ἄρτον ἠνείχεται φαγεῖν. Οὐκ ὀλίγον δὲ τὸ μέσον τοῦ κατειργασμένου σίτου καὶ ἀνεργάστου. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ φαγεῖν μόνον γίνεται ἡ ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πεφθῆναι τὰ διδόμενα· ταῦτα δὲ πεφθῆναι οὐκ ἦν κατὰ τὴν φύσιν. Ὅρα τὰ σημεῖα ταῦτα οὐκ ἐκ φιλοτιμίας τῶν αἰσούντων λαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπὸ χρείας ἀναγκαίας ἔχοντα τὴν ὑπόθεσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲν προκειμένου ἐπεπήδησε τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ ἀνάγκης αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο καλοῦσης. Οὕτω καὶ πόρρω φιλοτιμίας ἦν τῶν παιδῶν ἡ ψυχὴ. Καίτοι γε τίς τοσαύτην ἔχων πίστιν, καὶ ἐν μέσοις βαρβάρους ὢν, οὐκ ἂν ἠθέλησεν ἐπιδείξασθαι τοῖς κρατοῦσι τὴν εὐνοίαν, ἣν ὁ θεὸς ἔχει παρ' αὐτούς; Ἄλλ' οὐχ οὕτοι. Ὅρα καὶ ἐπὶ τῶν ἐλεγχόμενων ἡ πρεσβυτέρων πάλιν, πῶς ἐξ ἀνάγκης ἔρχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἐν τῷ ἑτεῖ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, ἐνυκτιδίσθη Ναβουχοδονόσορ ἐνώπιον, καὶ ἐξέσθη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ. Καὶ μὴν δωδέκατον τοῦτά ἐστιν ἔτος. Εἰ γὰρ τρία ἔτη μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν πόλιν ἦν, ἐπεὶ ἡ δὲ ἐνὸς ἔτους, δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Τινὲς φασὶν οὖν τῷ ἀνοσφῆσμεν παρ' Ἰβραήλ καὶ ὅσως κάκεινος ὁ ἀριθμὸς γίνεται. Ἦ καὶ σφῆμα γραφικόν ἐστιν, ἢ δευτέρῳ ἑτεῖ παραστήναι τοῦς

παιδας. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον. Πράγμα δὲ συμβαίνει ἀπορώτερον. Ποῶν δὲ τοῦτο; Τὸ μὴ εἶδέναι τί ποτέ ἐστι τὸ ἐνώπιον. Καὶ σαφῶς ὁ τοῦτο γίνεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐφάνη ἡ σοφία τοῦ Δανιήλ. [207] Ὅρωμεν γὰρ ὅτι καὶ ἐκλήθη ἄν, καὶ εἶπε τὸ μέλλον· Ἐλεγον κάκεινοι. Ἐξέσσεως οὐκ οὕσης τίς ἀληθῆς καὶ ὁ ψευδῆς; Καὶ τοῦτο ἐφ' ἑτέρω γυμνάσειν χρή. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἐνώπιον παραγέσθαι εἰς μέσον· λεγέτω ἄπερ ὁ Δανιήλ εἶπε, λεγέτωσαν τάναντια κάκεινοι. Πόθεν δὴλον ὅτι ψεύδεται, ἢ ἀληθεύει; Ἦδη οὖν δίδωσι τὴν δοκιμήν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσήφ οὐχ οὕτω γέγονεν, ἀλλὰ λέγει τὸ ὄναρ ἐκεῖνος· ἔγγυς γὰρ ἦν ὁ καιρός. Ἄξιον δὲ θαυμάσαι, πῶς ἐν Αἰγύπτῳ οὐκ ἠθέλησάν τι πλάσαι οἱ σοφοὶ Αἰγυπτίων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου, ἀλλ' ἔρασαν ἀπορεῖν. Εἰ δὲ ὄνειρους οὐκ ἴσασι διακρίναι, ποῦ ἀλλαχού πιστευτέον αὐτοῖς; Ἄλλως δὲ οὐκ ἔδει ἐκεῖ τοῦτο γενέσθαι· ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τοῦ Ἰωσήφ φανερώς ἐγένετο, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν εὐνοούχων. Ὅρα δὲ τοῦτους μὴ καλοῦντας τὸν Δανιήλ, ἀλλ' αἰρουμένους ἀποθανεῖν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνον ἰδεῖν εὐδοκιμοῦντα. Ἄρα διὰ τοῦτο μόνον ἐφάνη τὸ ὄναρ, ἵνα ὁ Δανιήλ θαυμάσῃ; Οὐκ ἐγώ γε εἶποιμι ἄν. Ἐπεὶ καὶ εἰ τοῦτο ἦν μόνον, μέγα ἦν τὸ κατέρωθεν καὶ θαυμαστόν, ὁμοιωσάτω γενέσθαι τοσαύτην. Πλὴν οὐ τοῦτο μόνον ἐστίν. Ἄλλὰ τί; Ὅστε καὶ τοῦτον σωφρονοσθῆναι μαρτάνοντα, ὅτι οὐ διὰ παντός τὸ γένος αὐτοῦ κρατήσει (εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημένων τῆς ἀλαζονείας οὐ καθυφῆκε, πολλῶν μᾶλλον εἰ μὴ ταῦτα εἴρητε)· ὥστε τὸν θεὸν ἐπιγινῶναι Κύριον ὄντα τοῦ παντός. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ὄνειρους μᾶλλον εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτα γεγέννηται. Ἐνεῦθεν αὐτοῦς πείθει περὶ τῶν μελλόντων, καὶ ἐπειδὴ τοῦτω μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐτίμων, τῷ προεργῶν τὰ μέλλοντα. Καὶ γὰρ πάντα ἡ μαγανεία αὐτοῖς περὶ τοῦτο ἦν. Καὶ τὸ δόγμα ἐξῆλθε, καὶ οἱ σοφοὶ ἀπεκτείνοντο· καὶ ἐξήγησαν τὸν Δανιήλ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἀποκτείνονται. Καὶ τότε Δανιήλ ἀπεκρίθη Βουλιήν καὶ γνάμην τῷ Ἀριώχ τῷ ἀρχιμαγείρῳ τοῦ βασιλέως, ὃς ἐξῆλθε ἀνελεῖν τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνος. Καὶ ἐκυνθάνετο αὐτοῦ λόγον· Ἄρχων τοῦ βασιλέως, περὶ τίνας ἐξῆλθεν ἡ γνάμη ἢ ἀκαυθῆς αὕτη ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως; Εἶδες παρήσαν; εἶδες ἀνδρείαν; πρὸς τὸν ἀνελεῖν κύριον οἶά φησι; Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀλγεῖ. Οὐκ ἔχει λόγον, φησὶ, οὐδὲ πρῶσεν, οὐδὲ χεῖμα ἐπιτεταῖ τῷ προστάγματι·

* Corrige ἐπὶ τὸν ἔλεγον τῶν. Supra pro τὰ διδόμενα. ἐπὶ. 10g. τὰ δόμενα.

ἢ σαφῶς. Lego σοφῶς.

ἀναιδεις γὰρ τούτους καλοῦμεν. Ἐγνώρισε δὲ ὁ Ἄρωχ τῷ Δαυιδ τὸ ῥήμα. Καὶ Δαυιδ ἔξῃθη, καὶ ἤξιωσε τὸν βασιλέα ὅπως χρόνον αὐτῷ δῶ, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυκτιοῦ ἀπαγγέλλῃ τῷ βασιλεῖ. Θαύμασον πῶς ἐπέτρεψεν ἐκεῖνος. [208] Ὅρα πανταχοῦ πάντας πειθόμενους αὐτῷ. Ὅθεν πῶς ὑπόπτεισεν ἀληθῆ λέγειν αὐτόν; πῶς οὐκ εἶπεν, πάντες ἠλέγχθησαν, ὡμολόγησαν μὴ εἶναι ἀνθρωπίνης φύσεως τούτο· καὶ σὺ βάρβαρος ὢν, πόθεν οἶε περιγενέσθαι; Ἄλλ' ὅταν ὁ Θεὸς οἰκονομῇ καὶ προκατασκευάσῃ τὰ πράγματα, μηδὲν ἀπόρει. Ἄλλως δὲ καὶ ἀκίνδυνον ἦν ἐπ' αὐτὸν ὑστερον εἰθεῖν. Τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε; Πρῶτον μὲν ὥστε κατὰ δὴλον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, ὥστε αὐτοὺς ἐν χρεῖα καταστήναι πολλῇ. Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ὅμως ἠγνόησε. Πάλιν οὐκ διὰ δικαίω ἀπολογεῖται, δεικνύς ὅτι ἐκεῖνος σοὶ ἔδωκε μέλλουσι κινδυνεύειν χωρὶς εὐχῆς καρτερικῆς, πολλῶ μᾶλλον σοὶ οὐ δύσει. Διὰ τούτου πανταχοῦ τὰς εὐχὰς αἰτεῖ ὁ Παῦλος, Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, γράψων. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ βίος καθαρὸς, ἐὰν [μὴ] καὶ εὐχὴ προσῆ. Ὅρα πάλιν τὴν πίστιν αὐτοῦ τὴν πολλήν. Δεύτερος οὗτος ἄθλος· καὶ πάλιν ὁ Δαυιδ ἠγείται τοῦ πράγματος, καὶ χρόνον αἰτεῖ παρεσκευασμένον πρὸς πολλὴν καρτερίαν καὶ εὐχὴν. Ὡστε οὐκ ἤξιου εὐθέως ἀκούεσθαι· ἔδωκεν ἐκεῖνος τὴν χάριν, ἀνεκωνώσατο τοῖς φίλοις. Τότε τῷ Δαυιδ μυστήριον ἀπεκαλύφθη ἐν ὄραματι νυκτός. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ Δαυιδ, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἰσχύς αὐτοῦ ἐστι. Καὶ αὐτὸς ἄλλοιοι χρόνους καὶ καιροὺς, καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς, καὶ φρόνησιν τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθθα καὶ ἀπόκρυφα, γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστι. Σολ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, ἐξομολογούμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι, καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Οὐδέπω φανερῶς αὐτῷ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἔτι ἐν ὄραματι· προσημαίνεται γὰρ ὁ προφήτης. Ὅρα δὲ αὐτοῦ τὴν παρῆσιν. Τίς ἡ γνώμη, φησὶ, ἡ ἀναιδὴς αὕτη; Ἐμοιγε δοκεῖ καὶ πρὸ τῆς εὐρήσεως κεκωλυκέναι τὸν ἀρχιμάγειρον τῆς σφαγῆς, τῷ τε κατηγορησά τῆς ἐγγειρήσεως, τῷ τε ὑποχέσθαι λύσιν εὔρειν τοῦ δαινοῦ. Τί οὖν ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιδ; Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀγίοις ὑπεροχὴ διὰ καὶ αὐτὸς προτιμᾶται. Καὶ πῶς εἶδεν; Ἐν ὄραματι, φησὶ, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην σοφίαν. Καὶ καλῶς μυστήριον αὐτὸ καλεῖ, ὃ πᾶσιν ἠγνόητο. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν παντοκράτορά φησι· τουτέστι, τὸν καὶ ἐκεῖ ἐν τῇ βαρδάρων χώρα δυνάμενον. Οὐδαμοῦ θυσία, καὶ ναὸς, καὶ θυσιαστήριον, ἀλλὰ προαίρεσις ἀγαθῆ· καὶ πάντα ἠγύετο. Ὅρα, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν αἴτησιν, οὐ πρότερον ἔδραμεν ἐπὶ τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως, ἕως οὐ τῷ δεδωκᾷ χάριν ὡμολόγησε τὴν μεγίστην· οὐ καθάπερ ἡμεῖς

πολλάκις ὑπὸ τῆς χαρῆς τῶν κατορθουμένων καὶ ἐπιλανθάνομεθα τῆς εὐγνωμοσύνης. Ἄλλ' οὕτως οὐχ οὕτως· ἀλλὰ εὐλόγησε τὸν Θεὸν, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. [209] Ἡμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, πρόσκαιροι καὶ ὀλιγοχρόνιοι, οὐ μὴν ὑπὲρ τοῦ χρόνου τούτου τὴν εὐλογίαν ἀναπέμπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ παντός· οὐχ ὑπὲρ οὐ ζῶμεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτου μὲν, καὶ ὑπὲρ τοῦ πρὸ τούτου, καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Ἄει αὐτὸν εὐλογεῖσθαι χρὴ, καὶ φαίνοντα καὶ μὴ φαίνοντα. Διὰ παντός γὰρ ἡ πρόνοια αὐτοῦ τέταται. Ὅρα πῶς διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐμφαίνει καὶ τὴν γνώσιν τῶν ὀνειράτων. Ὅτι ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ ἰσχύς αὐτοῦ ἐστι· τουτέστι, τὸ εἰδέναι τὰ πάντα, καὶ προγινώσκειν. Ἐνταῦθα γὰρ τοῦτο φησὶ· αὐτὸς οἶδε τὰ πάντα, οὐδὲν ἀγνοεῖ. Τί οὖν; Τούτο μόνον; πρὸ γινωσκῶν εἶναι μόνον; Καὶ οὐκ εἶπεν, ἔχει, ἀλλ', αὐτοῦ ἐστι, τὸ φυσικὸν ἡμῖν ἀγαθὸν παραστήσασθαι βουλόμενος, ὅτι ἐκ φύσεως ταῦτα αὐτῷ πρόσσεσιν. Τί οὖν; πρόβου μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ποιεῖ; Ναί, καὶ ποιεῖ. Ἄλλοιοι καιροὺς καὶ χρόνους. Οὐχὶ τὰς τροπὰς λέγων, ἀλλὰ τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολὰς. Καθιστᾷ βασιλεῖς, καὶ μεθιστᾷ. Ὅτι μεταβολὰς ἐργάζεται. Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον, ὅτι πρόβου καὶ ποιεῖ; οὐχὶ καὶ ἄλλο μέγιστον, ὅτι καὶ ἐτέροις μεταδίδωσι τούτου τοῦ εἰδέναι; Διδούς σοφίαν τοῖς σοφοῖς· οὐχὶ πρὸ τούτου οὐσι σοφοῖς, ἀλλὰ τοῖς λαβεῖν. Εἰ τις σοφὸς μὴ παρ' ἐκείνου τὴν σοφίαν ἔχει, οὐ σοφός. Μὴ νομίσασθε τέχνην εἶναι τῆς Χαλδαϊκῆς. Καὶ φρόνησιν, φησὶ, τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Εἶτα ἴδωμεν πότερον ἐξ ἐπιστήμης αὐτῷ προσγέγονεν, ἢ κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγει· Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθθα καὶ ἀπόκρυφα· οὐκ εἶπεν, εὐρίσκει, ἀλλὰ, Ἀποκαλύπτει ἐτέροις βαθθα ἡμῖν ὄντα καὶ ἀπόκρυφα, τὰ ἐκ μακροῦ τοῦ χρόνου ἀφαστώτα καὶ κεκρυμμένα. Γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει· καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστιν. Ὅρα τί φησὶ. Ὡσπερ ὁ Δαυιδ λέγει· Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Τὸ πολὺ τῆς γνώσεως λέγει, ἦτοι κἂν ἄθλα ἦ, αὐτῷ σκότος οὐκ ἐστιν, ἢ ὅτι φῶς αὐτῶν ἐστι. Πῶς γινώσκει τὰ ἐν τῷ σκότει; Ὡσανεὶ φῶς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἐστιν ἀει. Ἀνθρωπίνως λέγει. Ὡσπερ οὐδὲν ἐστιν ἐν σκότει τῷ λύκον ἄπτοντι, οὕτως οὐδὲ τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ, εἰ τι πλεον, ὥσπερ τῷ τὸ φῶς ἔχοντι ἐν ὀφθαλμοῖς, τῷ ἀεὶ περιφέροντι αὐτὸ φῶς ἔστι. Σολ, ὁ Θεὸς πατέρων μου, φησὶ, ἐξομολογούμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Εὐκαίρως τῶν πατέρων ἐμνήσθη νῦν, δι' ἐκεῖνων αὐτὸν δυσωπῆσαι βουλόμενος, καθάπερ εἰ τίς τινα [210] ἔραστην σφοδρῶν τῶν ἐρωμένων ἀναμνήσειεν. Ἐξομολογούμαι, φησὶ, εὐχαριστῶ, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Τὴν προτέραν φησὶ. Καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Ἴσως εἰκὸς αὐτὸν

^a Scribe λαβοῦσιν.

^b Forte αὐτόφως.

est sententia impudens hæc a facie regis? » Vides libertatem? vides fortitudinem? ad illum qui occidendi potestatem habebat qualia loquitur? Etiam aliorum vicem dolet. Non habet rationem, inquit, nec causam; neque ullus color edicto adjacet: homines enim ejusmodi impudentes solemus appellare. 16. « Indicavit autem Ariochus Danieli verbum. Et Daniel egressus est; et rogavit regem, ut tempus sibi daret, et conjecturam somnii annuntiaret regi. » Admirare permissionem regis. Aspice ut omnes ubique Danieli obtemperant. At unde rex suspicatus est illum vera dicere? quare non dixit: Universi deprehensi sunt ac convicti, fassi sunt rem esse supra naturam humanam; et tu qui barbarus es, unde putas te posse incolumem ac superiorem evadere? Verum ubi Deus res dispensat et præparat, nihil ambigas. Alioquin et citra periculum erat ad regem postea venire. Cur autem non illico Deus Danieli somnium revelavit? Primum quidem ut res manifesta fieret, et ut illi in magna necessitate constituerentur. Nam etsi propheta esset, attamen somnium ignorabat. Rursus tibi se per viros justos excusat, ostendens quod si illis periclitaturis nihil concessit absque prece perseveranti, multo minus tibi dabit. Propter hoc ubique Paulus postulat preces, *Orationi insistentes* (Rom. 12. 12), scribens. Non enim sufficit vita pura, nisi etiam adsit oratio. Aspice iterum multam illius fidem. Secundum certamen hoc est: et adhuc Daniel præest ac negotium ducit, et tempus petit (a) aptum ad multam tolerantiam atque orationem. Propheta non postulabat statim audiri: rex beneficium largitus est, illudque communicavit cum amicis ac sociis Danielis. 19. « Tunc Danieli mysterium revelatum est in visione noctis. Et Daniel benedixit Deum cæli, 20. ac dixit: Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum, quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo. 21. Et ipse mutat tempora et ætates, constituit reges ac aufert, dans sapientiam sapientibus, et prudentiam illis qui petunt intellectum. 22. Ipse revelat profunda et abscondita, cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum ipso est. 23. Tibi, Deus patrum meorum, confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi: et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te. » Nondum manifeste ipsi revelatum erat, sed adhuc in visione: nam præexercetur propheta. Vide autem illius fiduciam, *Quanam est sententia*, inquit, *impudens hæc?* Mibi quidem videtur etiam ante somnium inventam a cæde cohibuisse magistrum coquorum, tum incœptum accusando, tum pollicendo se reperiurum calamitatis solutionem. Cur ergo revelatum est Danieli? Quia enim est etiam inter viros sanctos excellentia, ideo Daniel præfertur. Et quomodo vidit? *In visione*, inquit; non secundum humanam sapientiam. Et pulchre id vocat mysterium,

quod ab omnibus ignorabatur. *Et benedixit Deum cæli.* Omnipotentem intelligit: id est, eum qui etiam illic, in barbarorum videlicet regione, potens erat. Nusquam sacrificium, et templum, et altare, sed sola bona voluntas aderat; et omnia peragebantur. Adverte eum post petitionem acceptam, non prius ad aulam regis cucurrisse, quam beneficii datori maximas egisset gratias: non sicut nos sæpe præ gaudio prosperorum successuum etiam gratiæ referendæ obliviscimur. At non ita iste: verum benedixit Deum, et dixit: *Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum.* Nos siquidem, inquit, temporarii et paucorum annorum sumus; non autem pro tempore hoc tantum sursum mittimus benedictionem, sed pro universo tempore: non pro eo solo quo vivimus, sed etiam pro hoc quidem, et pro illo quod præterit, et pro futuro. Semper Deum benedicere oportet, sive ille appareat, sive non appareat. Ubique enim illius providentia extensa est. Vide ut per gratiarum actionem ostendat quoque Deo competere scientiam somniorum. *Quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo:* hoc est, omnia scire ac præno-scere. Illic enim illud ait: quod scilicet ipse omnia novit, et nihil ignorat. Quid igitur? illud tantum? solamne habet præscientiam? Et non dixit, Habet: sed, *Ipsius est*, exhibere nobis volens ea naturale illius bonum esse: quia ex natura illi hæc insunt. Quid ergo? prævidetne tantum, non autem etiam facit? Sane, et facit. *Mutat ætates et tempora.* Non de annorum conversionibus sermo est, sed de rerum vicissitudinibus. *Constituit reges, et aufert.* Quia hujusmodi mutationum est auctor. An igitur hoc tantum Deus, prævidet nempe ac facit? non et aliud maximum operatur, quod etiam cum aliis communicat eam scientiam? *Dans sapientiam sapientibus:* non iis qui antea sapientes erant, sed iis quibus sapientia datur. Si quis sapiens non ab illo sapientiam habet, sapiens non est. Ne existimetis sapientiam a tem esse Chaldaicæ regionis. *Et prudentiam*, inquit, *illis qui petunt intellectum.* Deinde videamus an ex scientia, an ex natura Danieli id adferit. Etenim etiam hoc dicit: *Ipse revelat profunda et abscondita.* Non dixit, Invenit: sed, *Revelat* aliis quæ profunda nobis sunt et abscondita, quæ longo tempore dissociata, quæque occulta erant. *Cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum eo est.* Vide quid dicat. Quemadmodum ait David: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus* (Psal. 138. 2). Magnitudinem cognitionis significat, seu quia licet obscura sint, illi nullæ sunt tenebræ, seu quia ipse eorum lumen est. Quomodo cognoscit quæ in tenebris sunt? Quasi qui secum lumen habeat. *Cum eo est semper.* Humano modo loquitur. Sicut nihil est tenebrosum illi qui lucernam accensam habet, ita neque Deo; imo vero, si quid amplius dici potest: nempe sicut ei qui lumen habet in oculis, et ei qui illud semper circumfert, ipsa lux est. *Tibi, Deus patrum meorum*, inquit, *confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi.* Opportune patrum hic meminit, per illos Deum flectere, ac veluti pudore afficere cu-

(a) Prudenter Chrysostomus et Theodoretus in ea re, quasi sacer contextus rediit, negotium habere noluerunt. At Josephus tempus definit, unam noctem; Tertullianus triduum Josepho malim accedere.

piens : quemadmodum si quis in memoriam alicujus acris amatoris, amores reduceret. *Confiteor*, inquit, gratias ago, et laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi. Quam antea habebat scilicet. *Et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te*. Verisimile videtur Danielem etiam alia petiisse, adeo ut conjecturam quoque illi Deus indicarit. 23. « Quia, » inquit, « somnium regis manifestasti mihi. 24. Et statim venit Daniel ad Ariochum, quem constituerat, » inquit, « rex ut perderet sapientes Babylonis, et dixit ei : Sapientes Babylonis ne perdas ; introduc autem me in conspectum regis, et annuntiabo regi conjecturam visionis. » Cucurrit ad eum, et ait : *Sapientes Babylonis ne perdas*. Quisnam de illis curam habuisset? Aspice prophetæ humanitatem ac mansuetudinem. Sed auditus non fuisset, nisi et illud addidisset : « Introduc me, » inquit, « et annuntiabo regi conjecturam visionis. 25. Tunc Ariochus, » inquit, « introduxit Danielem in festinatione in conspectum regis et dixit : Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui conjecturam annuntiabit regi. De filiis captivitatis, » inquit, « inveni virum. » Non puduit generis. Ubi enim incumbit necessitas major, nihil horum requiritur ; sed fastus, qui solet comitari prosperitatem, totus comprimitur. Qui enim ægrotat, medici nobilitatem nunquam curiose inquiret ; et alio in periculo existens homo non sataget an nobilis, an vero de plebe sit ille qui eum a periculis sit erepturus, sed unum dumtaxat quæret, nimirum liberationem. Quis non pudore affectus fuisset, quis non erubisset, cernens omnes patriæ suæ sapientes interfici, captivos vero inflari, et de se magnifice sentire? Nequaquam. Horum nihil ipse cogitavit : sed festinus et ille vocavit, et hic interrogavit, non amplius cum eadem arrogantia. Postquam enim rex convictus est per experientiam, se inutiliter ac stulta perquirere, quid ait? 26. *Et respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen Baltasar : Potestne mihi renuntiare somnium quod vidi, et conjecturam ejus?* Majore cum lenitate disserit. Non dixit : Si non potueris, eadem quæ alii palieris. Quid igitur Daniel? 27. « Et respondit Daniel coram rege, et dixit : *Mysterium, quod rex perquirat, non est sapientum, magorum, incantatorum, nec Gazarenorum potestas annuntiare regi : 28. sed est Deus in cælo, qui revelat mysteria : et nota fecit regi Nabuchodonosori quæ oporteat fieri in novissimis diebus. »* Observa prudentiam prophetæ. Non dixit statim, Possum annuntiare tibi : sed quod ante omnia oportebat regem scire, id dicit. *Mysterium, inquit, quod rex interrogat, sapientes, magi, incantatores, Gazareni nequeunt indicare regi : est Deus in cælo qui revelat mysteria*. Apologiam facit pro iis qui injuste occisi fuerant, et ostendit non se esse qui rem explicet. Non ideo, inquit, dixi istud magorum non esse, ut me ipsum illis clariorem facerem ; sed ut discas, quod neque ego id secundum humanam naturam profero. *At est Deus in cælo*. Non illic Deum concludit ; sed tamquam ad barbaram interim loquitur, eumque a terra abducit : non sicut dii vestri qui circa terram volutantur. *Et nota*

fecit regi Nabuchodonosori quæ futura sint in ultimis temporibus. Vide, per ænigmata edisserit ; et totam summam visionis in exordio comprehendit, regisque mentem recreat, dum nihil grave, neque molestum effatur. « Somnium tuum, » inquit, « et visiones capitis tui in cubili tuo : hoc est : 29. Cogitationes tuæ in cubile tuum ascenderunt, quid oporteat fieri post hæc. Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri. » Ex vulgi opinione loquitur, quasi somnia super caput stent (*Homer. Il. B. 20*), seu quod ibi sit ratiocinandi vis, seu per caput designat oculos : ut dicat, Tu præbuiisti causam. Nec simpliciter dixit, Deus tibi manifestavit, sed, *Cogitabas quid futurum esset post hæc*. Quia enim orbem terrarum devioerat, reputabat secum, num ad liberos ipse regnum esset transmissurus, sive an moriturus esset. Nam solet quodammodo magnitudo imperii etiam nos ducere in oblivionem naturæ, et quod mortalis ea sit. Verisimile igitur est illum, cum incidisset in pelagus et infinitam multitudinem fortiter ac præclare a se gestorum, non admodum credidisse moriturum esse se. Idem quoque passus est alius rex (a). Ideoque et quidam ad ipsum dicebat : *Tu vero homo es, non Deus (Ezech. 28. 2)* : ad Tyrium nempe loquens. Et vide quomodo absque vulnere ipsum reprehendit. Non enim dixit, Hoc suspicatus es ac sperasti : sed, *Quid oportet fieri post hæc?* Ista mente agitabas, ac tecum reputabas : quidnam scilicet futurum esset. *In cubili tuo*. Cum nullus esset qui obturbaret, sed animus in quiete versaretur ; quando præcipue cogitationum turba nos invadit, quiete atque otio abutens. Ideo multis mos est tempus illud in oratione consumere : quia scilicet tunc animus otiaitur ; et magnam capimus detrimentum, si tunc inertis nos dederimus. *Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri*. Aspice, iterum jam Dei meministi. Nec id vulgariter. Sed illic quidem ait : « Qui est in cælo ; » hic autem : « Qui revelat mysteria. » 30. Et mihi autem non sapientia, quæ fit in me præ omnibus viventibus, mysterium hoc revelatum est : sed ut conjecturam regi indicem, et ut cognoscas cogitationes cordis tui. » Tantam non dicens : *Origo inventionis non est a me : sed neque in eo ipso quod rem præter alios didicerim, cæteris præferendus sum*. Non enim quia magis sapientem esse agnovit, id Deus fecit. Si enim postquam ista dixisset Daniel, ipsum ut Deum adoravit rex : quid si id proloquutus non fuisset? Sed propter te, inquit. Tu mihi gratias habere non debes, sed ego tibi : ut enim tu intelligeres, ego didici. Certe ut illum conciliet Deo, et ut futurum circa eum miraculum, item amorem vehementem erga eum, per anticipationem Deo assignet. Qui enim edoctus est, quod Deus in honorem ipsius id egit, proculdubio illi conciliatus est. Te magis, inquit, honoravit, quam me. Vides quam ambitiosus non sit juvenis, atque non

(a) Ithobalus nimirum. Memoria habetur Theodoretus, qui ad Dan. 2, 46, Nabuchodonosorem interpretatur. Rectius ad Ezech. 28, 2, principem Tyri agnoscit. Affinis error apud Origenem lib. 4 de Principiis, cap. 2.

καὶ ἄλλα ἐξῶσαι, ὥστε καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῶν γινώσκει. Ὅτι τὸ δράμα τοῦ βασιλέως, φησί, ἐγγνώριστός μοι. Καὶ εὐθέως ἦλθε Δαυιὴλ πρὸς Ἀραῶν, ἔν κατέστησε, φησί, ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνας, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνας μὴ ἀπολέσῃς· εἰσάγαγε δέ με ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαγγεῖλω τῷ βασιλεὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Ἐδραμε πρὸς αὐτὸν καὶ φησί· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνας μὴ ἀπολέσῃς. Τίς ἂν ἐφρόντιζεν ἐκεῖνον; Ὅρα τὸ φιλόφρονον καὶ ἡμερον τοῦ προφήτου. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἠκούσθη, εἰ μὴ κάκεινο προσέθηκεν· Εἰσάγαγέ με, φησί, καὶ ἀπαγγεῖλω τῷ βασιλεὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Τότε Ἀραῶν, φησὶν, εἰσήγαγε τὸν Δαυιὴλ ἐν σπουδῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐθάρκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς ἐπιβασιλείας τῆς Ἰουδαίας, ὅστις ἐδὲ σύγκριμα ἀπαγγεῖλει τῷ βασιλεὶ. Ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, εἴρηκα ἄνδρα. Οὐκ ἤσυχον ἔδ γίνεαι. Ὅταν γὰρ ἀνάγκη ἐπίκειται μείζων, οὐδὲν τούτων ζητεῖται, ἀλλ' ὁ τύφος ὁ ἐν ταῖς εὐμερταῖς ἅπας καταστέλλεται. Καὶ γὰρ ὁ νοστῶν οὐκ ἂν ποτε τοῦ ἱατροῦ τὴν εὐγένειαν περιμερτάσαιο, καὶ ἄλλως κινδυνεύων ἄνθρωπος οὐκ ἂν πολυπραγμονήσαιο, εἴτε εὐπατρίδης, εἴτε ὁ τυχῶν εἴη ὁ μέλλον αὐτὸν ἐξαρπάξαι τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγῆναι. Τίς οὐκ ἂν ἀισχυθῆ, τίς οὐκ ἂν ἐρυθριάσῃ, ὅταν τοὺς μὲν ἐν τῇ πατρίδι πάντας ἀνακουμένους, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους φυσωμένους, καὶ μέγα φρονούντας; Οὐδὲν τούτων, οὐδὲν αὐτὸς ἐνενόησεν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ κάκεινος ἐκάλεσε, καὶ οὕτως ἠρώτησεν, οὐκέτι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπονοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλέγηθη διὰ τῆς πείρας ἀνόνητα [i. ἀνόνητα] ὁ βασιλεὺς ἐπιζητῶν, τί φησι; Καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπεν τῷ Δαυιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ· Εἰ δύνασαι μοι ἀναγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον, ὃ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; Μετὰ πλειονοῦς τῆς ἐπισκευῆς διαλέγεται. Οὐκ εἶπεν· Ἄν μὴ δυνηθῆς, τὰ εὐτὰ κείνη. Τί οὖν ὁ Δαυιὴλ; Καὶ ἀπεκρίθη Δαυιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε· Τὸ μυστήριον, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπιζητεῖ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἑκαοδώων, Γαζιμητῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεὶ· ἀλλ' ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ ἐγγνώρισεν τῷ βασιλεὶ Ναβουχοδονόσορ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅρα σύνειπεν τοῦ προφήτου. Οὐκ εἶπεν οὐθέως· Δύναμαι ἀπαγγεῖλαι σοι· ἀλλ' ὃ πρὸ πάντων ἐδεῖ μαθεῖν τὸν βασιλεῖα, τοῦτο λέγει. Τὸ μυστήριον, φησί, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτῶ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἑκαοδώων, Γαζιμητῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεὶ· ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀναιρεθέντων, δεικνύς οὐκ αὐτὸν βυτὰ τὸν λέγοντα. [211] Οὐ δὲ τούτου, φησί, εἶπον, ὅτι οὐκ ἔστι μάγων τοῦτο, ἵνα ἐμαυτὸν ἐκεῖνον λαμπρότερον δείξω, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ἵτι οὐδὲ ἐγὼ κατὰ ἀνθρωπίνην λέγω φύσιν. Ἄλλ' ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ. Οὐκ ἐκεῖ συγκλείων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πρὸς βάρβαρον τέως διαλεγόμενος, καὶ τῆς γῆς ἀπάγων, οὐκ ὡς οἱ ἡμέτεροι οἱ περὶ γῆν στρεφόμενοι. Καὶ ἐγγνώρισεν τῷ βασιλεὶ Ναβουχοδονόσορ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐκ' ἐσχάτων τῶν χρόνων. Ὅρα, δι' ἐπιγμάτων λέγει, καὶ τὸ πᾶν κεφάλαιον τῆς δ'ψευς

περιλαμβάνει ἐν τοῖς προομιῖαις, καὶ ἀνήσιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐδὲν φορετικόν, οὐδὲ ἐπαχθὲς λέγων. Τὸ ἐνύπνιον σου, φησί, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου· τουτέστιν, οἱ διαλογισμοὶ σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέβησαν, εἰ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγγνώρισέ σοι ἃ δεῖ γενέσθαι. Κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν διαλέγεται, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν ἐνείρων ἰσταμένων, ἢ ὡς ἐκεῖ τοῦ λογιστικοῦ βυτῶς, ἢ τῆς κεφαλῆς, τῶν ἐφθαλμῶν, ἵνα εἴπῃ· Σὺ παρέσχες αἰτίαν. Οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Ὁ θεὸς σοι ἔφησεν, ἀλλὰ, διαλογίζου τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν, ἐλογίζετο ἄρα εἰ εἰς πάντας ἃ αὐτὸς παραπέμψει τὴν βασιλείαν, ἢ τελευτήσῃ. Εἴθε γὰρ πῶς τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως ἡμᾶς εἰς λήθην ἀγειν, ὅτι θνητὸς ἔστι. Εἰκὸς οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πέλαγος ἐμπεσόντα τῶν υἰκέλων κατορθωμάτων, μὴ σφόδρα πιστεύειν ὅτι ἀποθάνειται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος ἔπαθε βασιλεὺς. Αἰδ καὶ τις εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σὺ δὲ ἄνθρωπος εἶ, οὐ θεός, πρὸς τὸν Τύριον λέγων. Καὶ ὅρα πῶς χωρὶς πληγῆς αὐτὸν ἐλέγχει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τοῦτο ὑπώπτευσας, ἀλλὰ, Τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ταῦτα ἐνενοῖς καὶ ἐλογίζου τί ἄρα ἔσται. Ἐπὶ τῆς κοίτης σου. Ὅτε οὐδεὶς ὁ παρενοχλῶν, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ ἦν ἡ ψυχὴ· ὅτι μάλιστα τῶν λογισμῶν ὁ ὄχλος ἡμῖν ἐπιεσέρχεται, τῇ τε ἡσυχίᾳ καὶ τῇ ἀργίᾳ ἀποχρῶμενος. Διὰ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἔθος τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εἰς εὐχὴν ἀναλίσκεν, ἅτε καὶ σχολαζούσης τῆς ψυχῆς, καὶ μεγάλης ὀψης τῆς βλάβης ἐὰν βραθυμῆσωμεν. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγγνώρισέ σοι ἃ δεῖ γενέσθαι. Ὅρα, δεύτερον ἤδη τοῦ θεοῦ μέμνηται, καὶ οὐκ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν φησί· Ὁ ὦν ἐν τῷ οὐρανῷ· ἐνταῦθα δὲ, Ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Καὶ ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὕσῃ ἐν ἐμοὶ παρὰ πάντας τοὺς ζῶντας τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεὶ γινώσκειν, καὶ ἵνα γινῶς τοὺς διαλογισμοὺς τῆς καρδίας σου. Μονονουχὶ λέγων· Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρέσεως οὐ παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο παρ' ἑτέρου μαθεῖν πλέον ἔχων ἢ τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ σοφὸν εἶδεν, τοῦτο ἐποίησεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημίνων παρ' αὐτοῦ, ὡς θεὸν αὐτὸν προσεκύνησε· τί, εἰ μὴ τοῦτο ἦν; Ἀλλὰ διὰ σέ, φησὶν. Οὐ σὺ [212] μοι χάριν ἔχειν ὀφείλεις, ἀλλ' ἐγὼ σοί· ἵνα γὰρ σὺ μάθῃς, ἔμαθον ἐγώ. Ὅρα πῶς αὐτὸν αἰκιοῖ πρὸς τὸν θεόν, καὶ τὸ μέλλον θαῦμα περὶ αὐτὸν ἐσεσθαι, καὶ τὸ φίλτρον προλαβῶν ἀνατίθησι τῷ θεῷ. Ὁ γὰρ μαθὼν ὅτι τιμῶν αὐτὸν ὁ θεὸς τοῦτο ἐποίησεν, εὐδηλον ὅτι ὀκειώθη ἂν αὐτῷ. Σὲ μᾶλλον ἐτίμησε, φησί, ἢ ἐμέ. Εἶδες πῶς ἀφιλότιμος ὁ νέος, πῶς οὐ πρότερον ἄπτεται τῶν ῥημάτων, ἕως ἂν ἀποστήσῃ αὐτὸν τοῦ μεγάλῃν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν; Πῶς οὖν οὕτως ἐθῆρα ὁ δόξαν, ὁ καὶ διδομένην αὐτὴν ἀποκρουόμενος; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ σέβω τὸν θεόν, ἐπειδὴ θεραπεύω αὐτὸν μᾶλλον τῶν ἄλλων, ἀπεκαλύφθη ἐμοί, ἀλλ', Ὑπὲρ τοῦ σέ μαθεῖν ὁ χρησιμώτατον ἦν. Ἐκεῖνο γὰρ καὶ μὴ εἰπόντος, ἠκολούθει τῇ διανοίᾳ ἀκούοντων.

^a Εἰς πάντας. Hand dubie emendandum καὶθας.

^b Forte παρ' ἑτέρου... ἔγω.

^c L. ἰθῆρα. Lego etiam paulo ante τοῦ μεγάλῃν, etc.

Σὺ βασιλεύς ἐδωάρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μία, ἡ εἰκὼν ἐκείνη μεγάλη, καὶ ἡ πρόσφυς αὐτῆς ὑπερφερής ἐστῶσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ δρασις αὐτῆς φοβερά. Εἰκὼν ἦς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ καθαροῦ· αἱ χεῖρες αὐτῆς καὶ τὸ στήθος καὶ αἱ βραχίονες αὐτῆς ἀργυροὶ· ἡ κοιλία αὐτῆς καὶ οἱ μηροὶ χαλκοὶ· αἱ κνήμαι σιδηραὶ· οἱ πόδες μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστράκινον. Ὅρα ποίας ἕψεως ἤξιώθη Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμέλλεν εἰς ἔθνη τὴν κήρυγμα διαδίδοσθαι, προανακρούεται τοῦτο ἀνοθεν τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν· καὶ ἐν ἐθνικῇ τοῦτο ὁράται, τοῦ ναοῦ καταλυθέντος, τῶν νομικῶν ἀνηρημένων. Πλὴν διὰ Ἑβραίων ἐρμηνεύεται. Εἰ γὰρ καὶ εἰς ἐθνικούς ἐμέλλε διαδίδοσθαι, ἀλλὰ διὰ Ἑβραίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποστόλων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε. Προλαμβάνει τὰ ἔθνη, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα πρῶτος εἶδεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δὲ γνῶσιν πρῶτος εἶδε Δανιήλ. Καὶ ἐν εἰδῆς ὅτι καὶ πρῶτος καὶ ὕστερος οἱ Ἰουδαῖοι· πρῶτος τὰ ἀγαθὰ ἔλαβον, ἀλλὰ οὐκ ἤδεισαν ὅπερ ἔλαβον, ἵνα ἴσον γένηται. Οὕτω κακεὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος κατηξιώθησαν Πνεύματος. Οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀβραάμ πρῶτη ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν ἐθνῶν, ὕστερα δὲ ἡ περιτομὴ· ἀλλὰ διὰ περιτομῆς ἡ σωτηρία. Εἶπον ταῦτα μυριάκις ὅς προφηταὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ εἰ μὴ πολλὴ παρ' ὑμῖν ἡ νοθεῖα, κἄν ἐξεκάλυψε, ποῦ καὶ πότε. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσείχον, μεταδάνει εἰς τὰ ἔθνη λοιπόν. Ἀκούοντες ἐκείνοι τοῦτων τῶν ῥημάτων, κατέπτυον· ὁ ἐθνικὸς ἀκούσας προσεκύνησεν. Ὅρα καὶ τὰ ἐπὶ Χριστοῦ διατυπούμενα. Ἡ Χανανίτις προσκυνεῖ· οὗτοι οὐ ποιοῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἐλαύνουσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκείνοι ἔβησαν τὸν Ἰερουσαλήμ, οὗτος προσεκύνησε τὸν Δανιήλ. Πάλιν Ἰουδαῖοι τοὺς ἀποστόλους ἀπελαύνουσιν, οἱ Ἕλληνες λέγουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν γὰρ ἡ κρίσις χωρὶς πάθους γίνηται, ἀδέκαστος ἐστὶ καὶ καθαρά. Ὅρξες τοὺς τύπους λάμποντας; Ἐν Βαβυλῶνι τὰ περὶ Χριστοῦ ἀκούεται, καὶ ἀκροατὴς ὁ βάρβαρος γίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ μόνον ἐθνικοὶ, ἀλλὰ καὶ βάρβαροι ταῦτα ἀκούσονται, ὡς περὶ [213] ὁ Παῦλος φησὶ· Ὁρειεὲς εἰμι εὐαγγελισασθαι Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάρους. Καὶ ἵνα μὴ ἀπογῆς, τὰς ἐπιτάδας ὑποτυποῦται. Τί γὰρ οὐκ ἦν κώλυμα; Ὁ τύφος ὁ βασιλικὸς, ἡ φύσις αὐτῆ ἡ βαρβαρική, τὸ εὐτελὲς τοῦ λέγοντος· αἰχμάλωτος γὰρ ἦν· ἡ ηλικία· νέος γὰρ· τὸ τῆς θρησκείας ἀλλότριον. Οὐκ εἶπεν, Ἐδεισε προῖδεν τὰ σὰ, τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς πόλεως· ἐκεῖνα ἠγνόησας, καὶ ταῦτα προλέγεις; Ἄπερ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· Ἔδει τὸν Χριστὸν ἀναστῆσαι ἑαυτόν. Αὐτὸ τὸ λεγόμενον κατάλυσις τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης συντέλεια. Καὶ ἐπίστευσε Ναβουχοδονόσορ. Οὐ γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐπίστευσεν, ἔθυσσε τῷ Δανιήλ. Πιστεύει Ναβουχοδονόσορ, τινὲς δὲ ἀπιστοῦται τοῦτο. Διὰ τοῦτο πολλὰ προρρήσεις ἐγίνοντο. Εἰ μὴ ἐγένοντο ἐκεῖνα, μὴδὲ ταῦται πίστευε. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον ἀσαφῆ ποιῶ τὸν λόγον, φέρε τοῦτον ὑμῖν ἐρμηνεύσωμεν. Πέντε εἶδεν ὕλας, χρυσὸν, ἀργυρον, χαλκόν, σίδηρον, ὄστρακον. Εἶτα εἰκὼν πᾶσα ὁ χρόνος ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ χρόνου. Καὶ καλῶς εἶπεν, Εἰκὼν. Εἰκόνι γὰρ ἔοικε τὰ ἡμέτερα, εἰκόνι ἀψύχῳ. Καὶ καλῶς

εἰκὼν ἀπὸ χρυσοῦ. Καθάπερ γὰρ ὁ χρυσοῦς, κἄν λαμπρὸς ἦ, ἀπὸ γῆς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα, καὶ τὰ πράγματα. Καὶ ὅρα ὅτι κόνις γίνεται, ὅπερ ἦν πρὸ τούτου. Καίτοι τοῦτο λίθος οὐκ ἂν ἐργάσαιτο. Συντρίβαι μὲν δύναται λίθος, οὐσίαν δὲ μεταβαλεῖν οὐ δύναται. Ἄλλὰ τοῦτο γέγονεν. Εἶδες τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ τῶν σωμάτων ἡμῖν πρότερον στοιχειωθέντων, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθόντων φύσιν, τὴν γῆν λέγω, τότε ἡ φθορὰ ἐπεισέρχεται. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ λίθος ποιεῖ. Ὅστε ὅταν ἴδῃς τὴν εἰκόνα ἐκ διαφόρων συγκειμένην ὕλων, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν αὐτῆς λαμπράν, τὸ δὲ στήθος φαυλότερον, καὶ τὴν γαστέρα ἀτιμωτέραν, καὶ τὰς κνήμας εὐτελεστέρας, τὴν διαφορὰν ταύτην περὶ τὴν ἔψιν νόμιζε. Μιάς γὰρ οὐσίας τὰ πάντα· καὶ μαρτυρεῖ τὸ τέλος, εἰς κόνιν ἅπαντα διαλύον. Οὐ μικρὰ αὕτη φιλοσοφία. Ἐνόησον γὰρ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ κρητούμενος καταγαγὼν τὸν βασιλευσάντα, τὸν ὑπαρχόν, τὸν μετ' ἐκείνου, τὸν χαλκόν, τοὺς μετὰ ταῦτα ὄστρακένους, σιδηροῦς. Ἄλλ' ἐὰν εἰς τὴν σφῆραν ἔλθῃς, κἄν μυριάκις κακεὶ βιάζωνται λάρνακα χρυσὴν κατασκευάζοντες, ἔψαι τὴν φύσιν αὐτήν. Πάλιν νόει μοι τὸν πλούσιον, τὸν δέσμιον, ἐκείνον τὸν πλούσιον, τὸν πέννητα μέχρι τοῦ ὀστράκου, καὶ ἔψαι πάντα κόνιν. Ἄλλ' ὅρα. Οὐ πρότερον ἐφάνη πάντα κόνις ὄντα, ἕως ὁ λίθος κατέπεσεν. Ἐδωάρεις ἕως ἀποσμήθη λίθος ἀπὸ τοῦ θροῦν ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ τοὺς πόδας τοῦ σιδηροῦς καὶ ὀστρακένους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθη εἰς ἅπαξ τὸ ὄστρακον, ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός*, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ [214] κοριοειδὲς ἀπὸ ἄλωνος θροῦνης· καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐκ ἐδρῆθη αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πρότερον ἐφάνη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ἕως ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν, ὅτι ὁ χρυσοῦς οὐ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν, ὅτι ὁ χρυσοῦς οὐ χρυσοῦς. Ὅρα δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τοῦτω οὐ μετὰ τὴν συντριβὴν, ἀλλ' ἔτι ἐστῶτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐκείνου τιμωτέρον ὄν. Ὅρα καὶ τῆ ἔψαι, καὶ τῆ χρόνῳ, καὶ τῆ ποιότητι ταῦτα ἐκείνων βελτίω. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ χρυσὸν ἀπὸ γῆς ἐποίησεν ὁ θεός, ἵνα μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντασθῆς. Τίνος δὲ ἔνεκεν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλεῖ χρυσὴν, τὴν δὲ τῶν Περσῶν ἀργυρᾶν, καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων χαλκῆν, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων σιδηρᾶν καὶ ὀστρακίνην; Ὅρα καταλήλιος τὰς ὕλας. Ὁ γὰρ χρυσοῦς πλοῦτος μὲν ἐστὶ ἐμφαντικόν, ἀσθενὲς δὲ, καὶ πρὸς ἀπάτην καὶ πρὸς κόσμον μᾶλλον καὶ φιλοτιμίαν ἐπιτήδειος. Οὕτω καὶ ἐκείνη ἡ βασιλεία ἡ τοῦ βαρβάρου. Πολὺ παρ' αὐτῷ τὸ χρυσὸν ἦν καὶ τοῖς βαρβάρους, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ λέγονται εἶναι ὕλαι μεταλλικαί. Καὶ γὰρ παρὰ τῶν Σῆρων πολὺς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' ἀχρηστος. Κεφαλὴν δὲ ἐπέχει, ἐπειδὴ πρώτη ἐφάνη. Ἡ δὲ Περσῶν οὐκ οὕτως εὐπορος, ὡς περὶ οὐκ οὐδὲ Μακεδόνων· ἡ δὲ Ῥωμαίων χρησιμωτέρα τε καὶ ἰσχυρότερα, ὕστερα μὲν τοῖς χρόνοις, διὰ καὶ ποδῶν τᾶξιν ἐπέχει. Ἔσει δὲ αὐτῆς τὰ μὲν ἀσθενῆ, τὰ δὲ ἰσχυρότερα. Τοιοῦτο τὸ ἀλλόκοτον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅταν πλῆθυνθῇ, φησὶν, ἡ ἀνομία, ψυγίσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

* Ὁ χαλκός. Addendum ὁ ἀργυρος, ὁ χρυσοῦς.

ante sermonem aggrediatur, quam regem abduxerit a magna quam de ipso habere potuisset opinione? Quomodo igitur gloriam venaretur Daniel, qui etiam datam repellit? Et non dixit: Quoniam Deum veneror, quoniam illi plus quam ceteri servio, mihi revelatio facta est: sed, Ut tu disceres quod utilissimum erat. Illud enim, etiam ipso non dicente, in mentem auditorum veniret. 31. « Tu rex videbas, et ecce imago una, imago illa magna, et aspectus illius sublimis stans ante faciem tuam, et intuitus ejus terribilis. 32. Imago cujus caput ex auro puro; manus ipsius et pectus et brachia ejus argentea; venter illius et femora aerea; 33. tibiae ferreae; pedes, pars quidem quaedam ferrea, pars autem quaedam testacea. » Vide quali visione dignatus fuerit Nabuchodonosor. Quandoquidem enim in gentes evangelii praeconium spargendum erat, visio multo ante gentilem traditionem inhabit; et in terra gentili somnium videtur, templo everso, legalibus sublatis. Verumtamen per Hebraeos explicatur. Etsi enim in gentiles dissecinandum esset evangelium, at per Hebraeos viros, nempe apostolos, id futurum erat. Hoc et in Cornelio contigit. Praecedunt gentes, non autem sequuntur. Ita et hic imaginem primus vidit Nabuchodonosor, notitiam vero primus accepit Daniel. Et ut cognoscas quod et primi et posteriores sunt Judaei: primi quippe bona acceperant, sed nesciebant quid accepissent, ut par utrinque fieret. Ita et illic ante baptismum Spiritu dignati sunt. Sic et in Abrahamo prima fuit illa multitudo gentium, posterior vero circumcisio: sed per circumcisionem salus. Haec millies prophetae Judaeis dixerunt, et nisi multa apud vos esset tarditas, etiam ubi et quando aperuissem. Postquam autem non attenderunt, transit ad gentes deinceps. Haec verba Judaei audientes, despuebant: gentilis cum audisset, adoravit. Adverte ea etiam quae sub Christo contigerunt describi per figuras. Chanaanæa adorant: Judaei contra, Dominum scilicet expellunt. Ita et hic Judaei Jeremiam in vincula conjecerunt: Nabuchodonosor adoravit Danielelem. Rursus Judaei apostolos eieciunt: Graeci autem dicunt: *Dii descenderunt ad nos* (Act. 14. 10). Cum enim judicium sine affectu fertur, incorruptum est, ac sincerum. Vides typos coruscare? In Babylone quae ad Christum spectant audiuntur, et barbarus auditor fit, ut intelligas non modo gentiles, sed et barbaros ista esse audituros, quemadmodum Paulus ait: *Debitor sum ut evangelium praedicem Graecis ac barbaris* (Rom. 1. 14). Et ne desperes, spem delineat ac subjicit. Quod enim aberat impedimentum? Fastus regalis, imoles ipsa barbarica, loquentis vilitas; erat enim captivus; aetas: erat juvenis; religio aliena. Neque rex dixit: Te tua praevidere oportuit, urbis tuae videlicet captivitatem: illa ignorasti, et haec praedicis? Ingrati enim ita loqui solent: Oportebat Christum scriptum suscitasse. Quod dictum fuit eversio erat regni Babylonici, et consummatio totius orbis. Et credit Nabuchodonosor. Neque enim, nisi credidisset, sacrificasset Danieli. Credit Nabuchodonosor (v. 46); quidam autem non credunt. Propter hoc multae praedi-

ctiones fiebant. Si illae eventum non habuerunt, neque his crede. Ne autem diutius sermonem obscurum faciamus, age eum vobis interpretemur. Quinque vidit materias, aurum, argentum, aes, ferrum, testam. Deinde tota imago tempus est et temporis consequentia. Et recte dixit: *Imago*. Imagini siquidem similes sunt res nostrae, imagini inanimatae. Et bene imago ex auro. Sicut enim aurum etiamsi splendidum sit, tamen e terra oritur: sic etiam natura nostra, atque res humana. Et videtur ut pulvis fiat, quod scilicet erat antea. Atqui id lapis numquam fecerit. Conterere quidem potest lapis, substantiam vero convertere non potest. Hoc tamen contigit. Mysterium resurrectionis vides. Cum enim corpora nostra in elementa resolvuntur, et ad antiquam redeunt naturam, terram dico, tunc advenit corruptio. Haec autem omnia lapis efficit. Itaque cum videtis imaginem ex diversis materiis constantem, et illius quidem caput splendidum, pectus vero deterius, et ventrem ignobiliorem, et tibias viliores, diversitatem hanc in solo aspectu sitam esse existima. Unius quippe ejusdemque substantiae omnia sunt; idque testatur finis, qui in pulverem cuncta dissolvit. Non parva est ista philosophia. Animum adverte ad hanc philosophiam, et a rebus quae ante oculos observantur, ab imperante deducens regem, deinde praefectum qui post regem est et aeri respondet, item eos qui sequuntur, quique ut fictiles ac ferrei representantur. Verum, si ad sepulcrum veneris, etiamsi sexcenties ibi quoque vim facere videantur, dum auream urnam adorant, aspicias tamen illorum eandem esse naturam. Iterum mihi considera divitem illum et vincitum (*Paulus*); item illum divitem et ad testam usque pauperem (*Jobus*): atque universa pulverem esse conspicias. Verum observa. Non prius cuncta pulvis esse visa sunt, quam lapis decidisset. 34. « Videbas donec abscissus, est lapis de monte, sine manibus: et percussit imaginem, et pedes ferreos ac testaceos: et comminuit eos in finem. 35. Tunc comminuta sunt omnino testam, ferrum, aes, argentum, aurum: et facta sunt quasi pulvis de area aestiva: et extulit ea multitudo venti, et locus non est inventus illis. » Non enim earum rerum natura cognita fuit, donec sol justitiae est exortus: quia aurum non aurum est. Vide autem et in hac ipsa re non post contitionem, sed stantibus adhuc omnibus, nullam materiam aliam esse praestantioram. Vide, et aspectu, et tempore, et qualitate tantum has illis esse meliores. Ideo enim Deus aurum quoque de terra fecit, ut nihil magnum de illo imaginaret. Quare autem regnum Nabuchodonosoris vocat aureum, Persarum autem argenteum, Macedonum aereum, Romanorum ferreum atque testaceum? Vide dispositas convenienter materias. Nam aurum divitias quidem representat: invalidum est autem, et ad fraudem atque ad ornatum ac magnificentiam magis accommodatum. Sic et regnum Babylonium barbari illius. Multum penes ipsum et apud barbaros erat auri: ibi namque feruntur esse metalla. Etenim a Scribis divitiae magnae portantur, sed inutiles. Caput autem occupat, quia regnum illud fuit primum. Persarum

vero imperium non adeo opulentum fuit : sicut nec Macedonum : at Romanorum utilius ac fortius ; tempore quidem posterius , quare et pedum locum obtinet . Porro subis hujus regni quædam infirma , et quædam robustiora . Talis est hominum monstrosa varietas . *Et enim multiplicata fuerit*, inquit, *iniquitas, ne frigescet caritas mularum (Math. 24. 12)*. Caritate autem frigescente , necesse est inimicitias et bella oriri : eunæque insidiatores ac hostes sint , homines necesse est eodem modo inter se congregari , quo testa cum ferro . Sicut enim hæc natura differant , nec inter se conjungentur unquam : ita et illa . Hoc et prophetae et apostoli asserunt . Quare et consummatio deiiceps . Sicut enim temporibus Noe , postquam malitia invaluit , diluvium contigit : ita et nunc . Et sicut corpus ægrum , cum ad delicias venerit , tunc perit : sic et mundus . Si enim , quando fueris quinque justus in civitate , illi parcitur : multo magis et munda eum in eo sunt justus secundum proportionem . 35. *Et lapis, qui percussit imaginem, factus est in montem magnum, et implevit unioveram terram. Lapis*, inquit, *cecidit de monte*. Vide quando . Non cum quod aureum erat , neque cum quod argentum , neque cum quod æreum : sed cum ferrum apparuit , *Cecidit*, inquit, *de monte*. Altitudinem indicans , *De monte*, dixit . Sed coram rege ostendit de rebus humanis omnium esse . *Lapis autem*, inquit, *cecidit de monte*. Arbitrii libertatem declarat , et quod vi adactus non sit . Neque enim dixit , *Projectus est* ; sed , *Cecidit de monte*. Rem inopinanter ac nemine sciente factam fuisse designat . *Et abscissus est sine manibus*. Generationem secundum carnem innuit . Solet Scriptura montis nomine etiam mulieres donare : quemadmodum cum dixit : *Ex fovea unde effossi estis (Isai. 51. 1)*. Et sæpe Christus lapidis nomen accipit , propter stabilitatem . *Super quem autem ceciderit, comminuet illum*, inquit, *quasi pulverem de area æstiva (Luc. 20. 18)*. Sic declarat regna non posse subsistere . *Et exiit ea vehementia venti, et locus non est inventus illis*. Ita namque evertuntur regna , quasi si numquam fuerint . *Et factus est lapis in montem magnum*. Vide ut apostolorum verba totum orbem terrarum repleverint . Igitur lapis ille aliquando dicitur mons , aliquando autem angularis , aliquando vero fundamentum , ut edoccearis eum omnia implere . Moas ideo , quia omnia continet : angularis ideo , quia unioversa in ipso constituta sunt . Ideo fundamentum , et vitis radix . *Ego enim sum vitis, vos palmites (Joan. 15. 5)*. 36. « Hoc est somnium , » inquit , « et ejus conjecturam dicens coram rege . 37. Tu es rex regum . Tibi Deus cæli regnum forte et validum et honoratum dedit . 38. in omni loco , ubi habitant filii hominum : et bestias agri , et volucres cæli dedit in manu tua ; et constituit te dominum omnium . » Postquam Dei potentiam demonstravit , tunc cum fiducia præconium etiam veritatis ipsi prædicat . Et vide quanta cum assentatione , quantoque cum honore sermonem immitat (a) . « Tu es , » inquit , « rex regum . Tibi Deus cæli

regnum forte et validum et honoratum dedit in omni loco , ubi habitant filii hominum : et bestias agri , et volucres cæli dedit in manu tua . » Non solum hominibus , qui ejusdem tecum generis ac nature sunt , sed etiam deserto , et iis , qui supra caput sunt , imperas . Aspice quomodo ostenderit illud Dei donum , quod in principio factum est : *Et dominum piscibus maris, et volatilibus cæli (Gen. 1. 28)* ; ut discas Deum solitudinis etiam esse conditorem , et ferarum quoque factorem ; non autem mansuetorum animantium demeraxat . *Et in omni loco , ubi habitant filii hominum, tibi regnum dedit Deus cæli*. Non amplius dicit : *Est Deus in cælo*. Vide ut paulatim dogma inducat . Primum dixit : *Illic habitat* ; ne circa terram Deum versari imaginaretur . At postquam illud documentum rex accepit , rursus eum abducit , ostenditque Deum cæli quoque esse opificem , ac Dominum et Dominatorem : non tamen in eo tamquam in focis contineri , sed cælum ipsius esse opus . Nam si cæli Dominus est , terram tibi dare potest . Ipse sibi sumpsit cælum , et tibi terram largitus est . Quod enim illic est , id tu es in terra ; omnibus nempe superior , omnibus imperans , omnium caput . Tibi eorum quæ sunt super terram plus quam cæteris concessit , cum te caput constituerit , et regnum tuum aureum ex auro puro fecerit . « Tu es caput aureum . 39. Et post te exsurget regnum aliud minus tuo , idque argenteum : et regnum tertium , quod est æs , quod dominabitur unioveræ terræ . » Tale enim Macedonum regnum fuit . 40. « Et regnum quartum quod est validum sicuti ferrum . Nam quemadmodum ferrum comminuit ac domat omnia , sic omnia comminuet ac domabit . » *Et quartum*, inquit , *id est, Romanorum*. Nemina autem non profert . Quare apertius non est loquitas ? Ne multi sacros libros abolerint . 41. « Et quia vidisti pedes , et digitos , partem quidem quamdam testaceam , partem vero aliquam ferream , regnum divisum erit , et a radice ferrea erit in eo , quemadmodum vidisti ferrum admistum testæ luteæ . 42. Et digiti pedum , pars quidem aliqua ferrea , pars autem quædam testæ : pars regni erit fortis , et ab ea aliquid erit contritum . 43. Et quia vidisti ferrum admistum testæ luteæ ; commiscebuntur in semine hominum : et non adhærebunt , sicut ferrum non immisceetur cum testa . » Quando id in Romanis contigit ? Vides hæc regna talia fuisse ? Nec in iis omnes

Xerxe : *ustus in epistolis acridere, se esse omnium hominum dominum, ab ortu usque ad occasum solis*. Joannes Tzetzes , Chiliade tertia : *Rex Assyriorum ille Sesostris, aut Sesosis, juxta Diodorum, Assyriorum monarcha, omni terræ imperavit, currui suo reges subjungens, et ab ipsis vectus, eodem modo quo cæteri ab equis vehuntur. A suis cælestis mundi dominus, et deus appellabatur*. Ammianus Marcellinus lib. 43 : *Quo ille Constantinum studio blanditiarum exquisito sibi, immancumque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo sibi, et æternitatem suam a justitia declinavit ita intemperanter, ut æternitatem suam a justitia subsereret ipse dictando, scribendoque proprio aliquoties subsereret ipse dictando, scribendoque proprio manu orbis totius se dominum appellaret*. His et similibus plena sunt veterum scripta . Exstititque patrum memoriam nonnemo , cui vani tituli non displicuerunt . Omitti non debet locus salviani episcopi Massiliensis in lib. 1 ad Ecclesiam Catholicam ; de eodem quippe Nabuchodonosoro loquitur : *Sermo erit cum rege, et quidem cum rege non sanus urbis, sed, ut tunc videbatur, totius orbis*.

(a) Mirum quantum in laudes regum effusa sit antiquitas . 3 Paralip. 36, 23, Judithæ 11, 5, Esth. 10, 1. Eschias de

Ἀγάπης δὲ ψυγομένης, ἀνάγκη ἐχθρας εἶναι καὶ πολέμους· τῶν ἐπιθυμούντων ὅσων καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀνάγκη συνεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλοις, ὡς περ τῷ εὐδῆρῳ τῶν δοτραίων. Καθάπερ μὲν ἐκεῖνα τῇ φύσει διέστυκται, καὶ οὐκ ἂν ἀλλήλοις ὀμλήσειεν· οὕτω καὶ ταῦτα. Τοῦτο καὶ οἱ προφήται καὶ οἱ ἀποστολοὶ λέγουσι. Αὐτὸ καὶ συντέλειαι λοιπῶν. Ἐπεὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Νῦα, τῆς κακίας ἐπιταθείσης, γέγονεν ὁ κατακλυσμὸς· οὕτω καὶ νῦν. Καὶ καθάπερ σῶμα κάμνον, ὅταν πρὸς τρυφήν ἢ ἔλθῃ, τότε ἀπῆλθαι· οὕτω καὶ ὁ κόσμος. Εἰ γὰρ ὅταν ὡς πέντε δίκαιοι ἐν πόλει, φεῖδεται τῆς πόλεως, πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὅταν ὡς καὶ κατὰ ἀναλογίαν. Καὶ ὁ λόθος ὁ κατὰξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη εἰς ἄβυσσόν, καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄβυσσος, φησὶν, ἔκαστος ἐξ ἄβυσσος. Ὅρα ποτε. Οὐχ ἦν ἡμεῖς ἡ χρυσῆ, οὐδὲ ἡ ἀργυρᾶ, οὐδὲ ἡ χαλκῆ, ἀλλὰ ἦμεῖς ὁ σίδηρος ἐφάνη, ἔκαστος ἀπὸ δρους, φησὶ· τὸ ὑψηλὸν ἐκφαίνων, Ἄπὸ δρους, εἶπεν. Ἄλλ' ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἔκειθεν, ὅτι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἔστιν. Ὁ δὲ λόθος ἀπὸ δρους ἔκαστος, φησὶ. Τὸ ἐκποῦσεν δείκνυται, καὶ ὡς οὐκ ἀναγκασθεὶς· οὐ γὰρ εἶπεν, ἔβριση, ἀλλ', ἔκαστος ἀπὸ τοῦ δρους· καὶ τὸ ἀπροσδόκητον, καὶ μηθὲν εἰδότες. Καὶ ἐτμήθη ἄνευ χειρῶν. Τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν [215] αἰνιττεται. Εἶδεν ἄβυσσος λέγειν καὶ γυναικας, ὡς ἔστιν λέγει· Ἐκ τοῦ βοθύνου οὐ ὠρύχθητε. Καὶ πολλοῦ δὲ λίθος λέγεται διὰ τὸ ἐβρατον. Ἐφ' ὃ ὅτι ἄν πείσῃ, λιμῆσει αὐτὸν, φησὶ, ὡς περ κοινωρτὸν ἀπὸ ἄλλωνος θερμῆς· τὸ ἀνυπόστατον ἐνταῦθα δηλών. Καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ ἐπότος οὐχ εὐρέθη αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ λύονται αἱ βασιλεῖαι ὡς μηδὲ γένομενα. Καὶ ἐγένετο ὁ λόθος εἰς ἄβυσσόν. Τὰ ἀποστολικά βήματα τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν ἅπασαν. Ποτὲ μὲν οὖν ἄβυσσος ὁ λίθος, ποτὲ δὲ ἀπρογυναικας, ποτὲ δὲ θεμέλιος, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ πάντα κληροῖ. Διὰ τοῦτο ἄβυσσος, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνῆκεται. Διὰ τοῦτο θεμέλιος, καὶ βίβλα ἀμπέλου. Ἐρῶ γὰρ εἰμὲ ἡ ἀμπέλου, ὁμοίως τὰ κληματα. Τοῦτο ἔστι τὸ ἐνὸπτιον, φησὶ, καὶ τὴν στήθεσιν αὐτοῦ ἐρούμεν ἄνωγον τοῦ βασιλέως. Σὺ βασιλεὺς βασιλέων. Σοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυρὰν καὶ κραταίαν· καὶ ἐνταυτοῖς ἔδωκεν ἐν καρτεῖ τόπων, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου, καὶ κατέστησέν σε κύριον πάντων. Ὅτε ἐπεδειξάτο τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, τότε μετὰ παρρησίας αὐτῷ καὶ τὸ κήρυγμα κηρύττει. Καὶ ἄρα μετὰ καλακείας ὁση; ἢ ἐνῆσι τὸν λόγον, καὶ μετὰ τιμῆς. Σὺ

βασιλεὺς, φησὶ, βασιλέων. Σοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυρὰν καὶ κραταίαν· καὶ ἐνταυτοῖς ἔδωκεν ἐν καρτεῖ τόπων, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου. Ὅθ τῶν συγγενῶν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἔρχεις. Ὅρα πῶς ἐνεδειξάτο τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν ἐκείνην τὴν ἐν ἀρχῇ γενομένην· Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς ἐρήμου δημιουργὸς αὐτός, ὅτι καὶ θηρίων ποιητῆς, οὐχὶ τῶν ἡμερῶν μόνον. Καὶ ἐν παντὶ τόπων, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, σοὶ ἔδωκε τὴν βασιλείαν ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκέτι φησὶ· Ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ. Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν εἰσάγει τὸ δόγμα. Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἐκεῖ οἰκεῖ, ἵνα μὴ περὶ τὴν γῆν αὐτὸν φαντασθῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐδέξατο τὸ δόγμα ἐκεῖνο, πάλιν αὐτὸν ἀφίστησι, καὶ τοῦτο δείκνυς, ὅτι δημιουργὸς ἔστιν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δεσπότης καὶ Κύριος, οὐχὶ τόπον αὐτὸν ἔχων, ἀλλ' ἔργον αὐτοῦ τοῦτο. Εἰ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, δύναται δοῦναι σοὶ τὴν γῆν. [216] Αὐτὸς ἔλαβε τὸν οὐρανὸν, καὶ οὐ τὴν γῆν ἔδωκεν. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ἐκεῖνος ἐκεῖ, τοῦτο οὐ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντων ἀνώτερος, πάντων ἀρχων, πάντων κεφαλῆ. Καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σοὶ πλέον ἔδωκεν, κεφαλὴν σε ποιήσας, καὶ χρυσὴν δειξας σοὶ τὴν βασιλείαν, χρυσοῦ καθαροῦ. Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ. Καὶ ὀπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἕτερα ἡγετων σου, ἡ ἔστιν ἀργυρος· καὶ βασιλεία τρίτη, ἡ ἔστιν ὁ χαλκός, ἡ κυριεύει (ἢ κυριεύσει) πάσης τῆς γῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ Μακεδόνων ἐγένετο. Καὶ βασιλεία τετάρτη, ἡτις ἔστιν ἰσχυρὰ ὡς ὁ σίδηρος. Ὅν τρόπον γὰρ λεπτύνει ὁ σίδηρος καὶ δαμάζει πάντα, οὕτω πάντα λεπτύνει καὶ δαμάσει. Καὶ τετάρτη, φησὶν, ἡ Ῥωμαίων. Οὐ λέγει δὲ τὰ ὀνόματα. Τίνος ἔσκεν; ἢ (ἢ. μῆ) γὰρ ἀν σαφέστερον τὸν λόγον ἐποίησεν, ὡς τε μὴ πολλοὺς ἀφανίσαι τὰ βιβλία. Καὶ ὅτι εἶδες τοὺς σόδας, καὶ τοὺς δακτύλους, μέρος μὲν τι ὀστράκων, μέρος δὲ τι σιδηρῶν, βασιλεία διηρημένη ἔσται, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης τῆς σιδηρᾶς ἔσται ἐν αὐτῇ, ὅν τρόπον εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμιγμένον τῷ δοτρακῷ τῷ πηλίνῳ. Καὶ οἱ δακτύλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι σιδηρῶν, μέρος δὲ τι ὀστράκων, μέρος τῆς βασιλείας ἔσται ἰσχυρὸν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἔσται συντριβόμενον. Καὶ ὅτι εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμιγμένον τῷ δοτρακῷ τῷ πηλίνῳ, συμμειγρῆς ἔσονται ἐν σπέρματι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἔσονται προσωκολλώμενοι, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμιγνύεται μετὰ τοῦ ὀστράκου. Πότε τοῦτο ἐπὶ Ῥωμαίων γέγονε; Ὅρξ καὶ βασιλείας γενομένης τοιαύτας; Οὐχὶ ἀπὸ βασιλικῶν γένους ἅπαντας, ἄλλως δὲ καὶ ἀπίστους (ἢ ἀπίστως) πολλοὺς διαχειμένους. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσει ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἡτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαφὲρ ἔτερψεν οὐχ ὑπολειφθήσεται· λεπτύνει καὶ λιμῆσει πάσης τῆς βασιλείας· καὶ ἐντὶ τῇ ἀνοστήσεται

* Τρωφῆν. Intelligendum arbitror de edacitate. Hesych. c τρωφῆ, γαστρομαργαρία, πολυφαγία, εἰκασοφαγία. Suidas: τρωφῆ, καὶ τρωφῆς, ὁ ἀπὸ τῆς τρωγῆς. Inno apud Chrysostomum saepe τρωφῆ ciborum delicias significat, et τρωφῆ κομιναται.
 ἢ Dischias de Xerxe: ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν, ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἅπαντων ἀνθρώπων ἀπ' ἡλίου ἀνόητος μέχρι θανάτου. Joannes Tzeltes Childe tertia: Ὁ Ἀσσυρίων βασιλεὺς ὁ Σάωστας ἐκεῖνος, κατὰ δὲ τὴν Διόδωρον Σαώσας τὴν κλῆσιν, τῶν Ἀσσυρίων μοναρχῶν, ἤρχε τῆς γῆς ἅπασας, Σαυρῶν ἐν τῷ ἔρματι τούτου τοῦ βασιλείας, καὶ ἐπ' αὐτῶν συρόμενος, ὡς περ ὑπ' Ἰσπαν ἄλλοι, καὶ κοροματῶν καὶ θεὸς ἐκείνη τοῖς τότε. Videtis nolam interpretationi Latinae subjeciam.

εις τούς αἰῶνας. Ἄγε μοι τούς Ἰουδαίους ἐνταῦθα. Τί ἂν εἶποιεν περὶ τῆς προφητείας ταύτης; Οὐ γάρ ἴσθαι περὶ ἀνθρωπίνης ταῦτα θέμις εἶπεν, ὅτι ἀπερὸς ἔσται ἡ βασιλεία, ἀλλ' εἰκὸς εἶναι τινα, περὶ οὗ ταῦτα λέλεκται. Εἰ δὲ λέγοις, περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι, ἀλλ' ἄκουε τί φησι· Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων, τῶν Ῥωμαίων δηλονότι. Ἄλλως δὲ εἰ λέγοιεν, Καὶ πῶς τὸν χρυσὸν συνέτριψε, τὴν Βαβυλωνίων βασιλείαν πάλοι κατασκευασθεῖσαν; πῶς δὲ τὸν ἄργυρον, τὴν Περσῶν; πῶς δὲ τὸν χαλκόν, τὴν Μακεδόνων; ταῦτα γὰρ πάλοι ἐγένετο, καὶ τέλος ἔλαβεν. Ἀλλὰ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος οὐκ ἐτόλμησε φανερώς εἶπεν, ἀλλ', Ἔως οὐδ' ὁ κατέχωρ, φησί, ἐκ μέσου γένηται· πολλῷ μᾶλλον ὁ προφήτης. Τί γὰρ ὕψελος, εἰπέ μοι, ἀπὸ τοῦ φανερώς εἶπεν ἐγένετο; Εἰ δὲ λέγοιεν, Πῶς συνέτριψε τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον; τοῦτο κοινὸν ἔσται τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὁμοίως διαπορήσεται, πῶς τὰς ἤδη σθεσθεῖσας βασιλείας καθαιρεῖ; Ἀλλὰ τὸ καθαιρεῖν ἑτέρας, ἐν αἷς αἰ τοιαῦται εἰσιν, εἰκότως ἐμποιεῖ. Ἄλλως δὲ λανθανόντως τοῦτο εἰργάζετο, καὶ πρὸ τούτου Θεὸς ὢν, καὶ οὐ τότε φανείς, ὥστε εἰκότως ἀμφισθητοῖτε. Εἰ δὲ βούλοίτο τις καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ λαμβάνειν τὴν προφητείαν, οὐκ ἂν ἁμαρτήσεται. Καὶ [217] γὰρ καὶ νῦν συνέτριψε τὰς βασιλείας, τὸν τύπον Μακεδόνων τὸ κύρος β'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς μάρτυρας, ἵνα τὸ πρόσταγμα ἐκείνου πληρωθῇ, τοῦτο ποιοῦντας, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸν θάνατον ὑπομένοντας, ὕψει αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ πῶς τὴν γῆν ἐπέκλεισεν. Εἶδες προφητείας. Εἰ μὴ ἐξέβη τὰ ἐπ' ἐκείνων, μηδὲ τῇ συντελείᾳ πίστευε. Εἶτα ἐπάγει· Ὅν τρόπον εἶδες, ὅτι ἀπὸ δρους ἐτμήθη λίθος ἄνευ χερῶν, καὶ ἐλέγκυνε τὸ δοξαριον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, ὁ Θεὸς ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ ὃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ἀληθινόν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Ὅρα πῶς πιστοῦται τὰ λεχθέντα, ἀπὸ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανῆ, τὸ μονονουχὶ λέγων, εἰπὼν ἑ τὸ ἐνύπνιον, ἐπίστευσε (ἰ. πίστευε) τῇ συγκρίσει. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Τότε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπόν σου (ἰ. αὐτοῦ), καὶ τῷ Δαριῆλ προσεκύνησεν, καὶ μάννα ἄ καὶ εὐωδίαν εἶπεν σπᾶσαι αὐτῷ. Εὐθέως οὕτως ἐπίστευθη. Καὶ εἰκότως εἶπε, μάννα καὶ εὐωδίαν σπᾶσαι αὐτῷ. Εἶδες θαῦμα μέγιστον. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν. Ὅστε δταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλοατραεῖα; μάνθανε τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποιοῦν θεοὺς. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐπιλονεῖκενος παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· Ἔσεσθε ὡς θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὑπερτον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλοεικῶν τὴν πολυθεῖαν εἰσαγαγεῖν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ

βασιλεὺς εἶπεν τῷ Δαριῆλ· Ἐπ' ἀληθείας εἶδα ὅτι ὁ Θεὸς ὁμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς ὢν, καὶ Κύριος τῶν βασιλέων. Ἀπὸ τούτου μόνου οὕτως εὐθέως ἐπίστευσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι μυρία τοιαῦτα ἀκούοντας οὐ προσεῖχον. Ὅρα πῶς σοι δείκνυσιν τῶν ἐθνῶν εὐγνωμοσύνην; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ καιρὸς παρεγένετο λοιπόν, καθ' ὃν εἶδε τὸ κήρυγμα εἰς ἐκείνους ἐξενηχῆται, προλαμβάνων ἀπολογεῖται διὰ τῶν προγόνων αὐτῶν, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ ἀπλῶς ἐκείνους τούτων προτιμᾷ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐτους ὀκτωκαιδεκάτου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσοῦν. Ὑψος αὐτῆς πηχέων ἐξήκορτα, καὶ εὐρος αὐτῆς πηχέων ἐξ· ἔστησεν αὐτὴν ἐν κεδίῳ Δαρηᾷ ἐν χώρᾳ Βαβυλωνος. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπίστευε εἰσαγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγούς, καὶ τοπάρχας, ἠγρομένους καὶ τυράντους, καὶ τοὺς ἐπ' ἐξουσιῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀρχοντας [218] τῶν χωρῶν ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαίτια τῆς εἰκότος, ἧς ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς. Ὅρα τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων λάμπουσιν· καίτοι τίς οὐκ ἂν αἰσχυνθῆ τοῦτο ἀποκαλύψαι; Τί λέγεις; ὁ προσκυνήσας, ὁ μάννα σπείσας, ὁ τὸν Θεὸν οὕτω τιμῶν, καὶ θαυμάσας καὶ ὑπερεκπλαγείς, οὗτος, οὐδὲ μακροῦ παρελθόντος χρόνου, εὐθέως ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέρχεται πλάνην; Καλῶς γε. Οὐ γὰρ αὐτὸν κατεπλήξατο τοῖς σημεῖοις· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησαν, ἀλλ' ἐν μόνον ὀρώσιν, ὅπως γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν παρακατάθωνται. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πόλιν εἶλε (τότε γὰρ αὐτὴν εἶλε, καὶ αὐτῆς ἐκράτει), ἔστησε τὴν εἰκόνα, ἴσως εἰς τύπον ἀρθείς. Τινὲς φασιν, ὅτι τῆς εἰκότος ἐκείνης μνημονεύει τῆς ἐν τοῖς ὄνειροις αὐτῷ δειχθείσης· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἰς Θεοῦ; ἑαυτὸν ἀναγαγεῖν βουλόμενος. Καὶ γὰρ ταύτην εἶχον ἐπιθυμίαν οἱ παλαιοί, ὥστε νομιέσθαι θεοί, καθάπερ ὁ διάβολος. Καὶ δρα τὴν ἐκδοσιν. Ἄφεις ποιῆσαι ἑαυτὸν προσκυνεῖσθαι, τὴν εἰκόνα ἐποίησε προσκυνεῖσθαι, ἐκ πολλοῦ τοῦ πριόντος τοῦτο κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ καταπλήξαι θέλων, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πάλιν. Ἐν τόπῳ Δαρηᾷ, φησί. Ὑπὸν [ἰ. ὑπὸν] ἴσως ἦν τὸ πεδίον. Εἰσὶν ἄνδρες Ἰουδαῖοι, ὅς κατέστησεν ἐπὶ τὰ ἔργα Βαβυλωνος, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδοναγῶ. Οἱ ἄνδρες ἐκείνοι οὐκ ὑπήκουσαν, βασιλεῦ, τῷ δόγματί σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσιν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔστησας οὐ προσκυνήσονται. Τότε Ναβουχοδονόσορ ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ εἶπεν ἀγαγεῖν τὸν Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδοναγῶ. Πῶς ὁ Δαριῆλ ἐνταῦθα οὐ φαίνεται; Ἐμοὶ δοκεῖ, φοβούμενος ὁ ἐκείνους μὴ καταγγεῖλαι αὐτὸν, ἢ τὸν βασιλεῖα ἀιδούμενον μὴ ἀναγκάσαι, ὥστε μὴ ἔχειν κατήγορον φανερόν. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ Βαλτάσαρ ἐκαλεῖτο· τὸ δὲ νομα τοῦτο τοῦ εἰδῶλου τοῦ παρ' αὐτοῖς ἦν. Ὁ Θεὸς οὐ ψωνόμηνε μὴ ἐβληθῆναι εἰς τὴν κάμινον, ὥστε μὴ τῇ προσηγορίᾳ τὴν ἰσχύον ἐπιγράψαι, καὶ διαφυγεῖν. Τί οὖν οἱ τρεῖς παῖδες; Μάλιστα μὲν γὰρ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ διελέγγχειν τὸ πρᾶγμα. Πλὴν ἐπὶ τῆς προρρήσεως πῶς οὐκ ὑπονόμηνε τοῦτο ὁ Θεός; Διέβαλλον αὐτοὺς οἱ Καλδαῖοι· πολλὰ γὰρ ἡ βασκανία ποιεῖ. Οὐκ ἔφερον τοὺς αἰχμαλώτους κρατοῦντας αὐτῶν ὀρώντες. Ἄλλ' ὄρα. Καθ-

^a Verisimilis lectio κατασκευασθεῖσαν.

^b Videtur deesse τῶν Ῥωμαίων.

^c Suspicio legendum εἶπον, μοχ πίστευε. Paulo post pro σου legendum αὐτοῦ.

^d Mellus in vulgata editione μαννά. Atque ita legit Theodoretus, et noster quoque Cohortatione prima ad Theodorum cap. 5. Nihil tamen hic mutandum censo, quia potuit sanctus doctor diversis temporibus diversa habuisse exemplaria. Ut enim colligitur ex S. Hieronymo ad Jerem. 17, et ad Ezech. 45, ac 46, μαννά pro μαννά antiquus est scriptorum error, qui adhuc cernitur Jerem. 17, 26, et 48, 5, Baruchi 1, 20.

^e Ex serie liquet legendum esse φοβούμενος.

originem duxisse ex genere regio; plurimos etiam fuisse infideles. 44. « Et in diebus regum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in sæcula non corrumpetur: et regnum ejus populo alteri non relinquatur: et comminuet et ventilabit universa regna: et ipsum exsurget in sæcula. » Adducito mihi hoc Judæos. Quid de hac prophetia dicturi sunt? Neque enim profecto de humano regno hæc fas est dicere, scilicet regnum infinitum fore: sed oportet aliquem esse, de quo hæc dicta sunt. Quod si dixeris, de Patre probata fuisse, at audi quid dicatur: *In diebus regum illorum*: Romanorum videlicet. Quod si dicant: Quomodo aurum contere potuit, nempe regnum Babyliorum, quod jam olim erat destructum? quomodo etiam argentum, nimirum regnum Persarum? et quomodo æs, scilicet regnum Macedonum? hæc enim quondam fuerant et finem acceperant. Verum ne mireris, carissime. Si enim Paulus ausus non est aperte loqui; sed ait: *Donec qui tenet de medio fiat*: multo magis propheta. Quænam enim, quæso, utilitas ex aperta loquutione orta fuisset? Si autem dixerint, Quo pacto contrivit æs ac ferrum? hæc questio erit communis. Etenim de ipsis perinde quæretur, quomodo jam extincta regna destruat? Quia nimirum destruit alia regna, in quibus hæc continentur. Alioquin autem id latenter operabatur, cum etiam antea Deus esset, sed nondum ideo visus, ut vos jure dubitaretis. Quod si quis voluerit etiam in præsentem tempore accipere prophetiam, nequaquam aberavit. Siquidem nunc quoque contrivit regna, superbiam Macedonum (et Romanorum) potentiam. Cum enim videris martyres ad Dei mandatum implendum id facientes, imo et mortem sustinentes: videbis regnum illius, et quomodo terram repleverit. Nosti prophetias. Si quæ ab illis prædicta fuerant non evenerunt, nec consummationi crede. Deinde adjicit: 45. « Sicut vidisti de monte abscissum esse lapidem sine manibus, qui comminuit testam, ferrum, æs, argentum, aurum, Deus indicavit regi quæ oporteat fieri post hæc. Et verum est somnium, et fidelis conjectura ejus. Vide quomodo fidem adstruat iis quæ dixerat. Ex rebus manifestis obscura probat, quasi diceret: Narravi somnium, interpretationi crede. Quid igitur rex? 46. *Tunc, inquit, rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit: et manna atque bonum odorem dixit ut liberent ei.* Tam cito Danieli creditum est. Ac merito præcepit manna et bonum odorem liberi ei. Vides maximum miraculum. Vides ut mos sit gentilibus ex hominibus deos facere. Itaque quando dixerint: Unde idololatria? principium illius discite. Sic apostolos quoque ex hominibus deos faciebant (Act. 14. 11. et 28. 6). Sic et diabolus ab initio impietatem introducere contendit, dicens: *Eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Et quoniam tunc non valuit, post illa id tentat, ubique obnitens deorum multitudinem introducere. 47. *Et respondens rex dixit Danieli: In veritate novi quod Deus vester ipse est Deus vivens, et Dominus regum.* Hoc solo inductus, statim credidit rex: Judæi vero, cum millia hujus-

modi audirent, non attendebant. Vides qua ratione tibi ostendat gentium gratum animum? Quandoquidem enim aderat deinceps tempus, in quo oportebat ad gentiles prædicationem evangelii exportari, anticipans se excusat per illorum progenitores, ostenditque non frustra nec temere gentiles Judæis a se fuisse præpositos.

CAPUT III.

1. « Anno decimo octavo (a) Nabuchodonosor rex fecit imaginem auream: altitudo ejus cubitorum sexaginta, et latitudo ejus cubitorum sex: et statuit eam in campo Deera in provincia Babylonis. 2. Et Nabuchodonosor misit congregatum omnes summates, et prætores, præsides, duces et tyrannos, et in potestatibus constitutos, et omnes regionum magistratus, ut venirent ad dedicationem imaginis, quam statuerat Nabuchodonosor rex. » Aspice splendorem rerum veritatem: et certe quem non pudisset flagitium regis revelasse? Quid dicis? ille qui adoravit, qui manna libavit, qui Deum adeo honoravit, qui admiratus est, et supra modum obstupuit, illene, nec longo tempore elapso, statim ad priorem revertitur errorem? Pulchre sane. Non enim eum signis obstupescistis: nam nihil horum cogitarunt juvenes; at unum solummodo respexerunt, quomodo veritatem nudam deponerent. Postquam enim ille urbem cepit (tunc quippe Jerosolymam expugnavit, et illa potitus est), erexit imaginem, forte in superbiam elatus. Quidam dicunt, quod imaginis illius recordatus, quæ ipsi in somnis ostensa fuerat: alii autem aiunt, quod seipsum in deos referre volens. Etenim hoc desiderio tenebantur antiqui, ut dii censerentur, sicut diabolus. Et vide exitum. Cum omisisset jubere, ut ipsum adorarent, effecit ut imago sua adoraretur, ex multa rerum abundantia id conficere volens, et magnitudine atque corporis mole cupiens percollere, ac rursus a loco. *In loco Deera*, inquit. Campus erat fortasse acclivis. 12. « Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera Babylonis, Sedrachus, Misachus, Abdenago. Viri illi non obedierunt, rex, decreto tuo, et deos tuos non colunt, et imaginem auream quam statuisti non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore et ira dixit, ut adducerent Sedrachum, Misachum et Abdenagonem. » Quomodo hic non comparet Daniel? Mihi videtur, Chaldaeos metuentes non ipsum denuntiassent, vel regem reverentia adductum illum non coegisse, ne manifestum haberet accusatorem. Quidam vero dicunt, quia vocabatur Baltazar (b): id autem nomen erat idoli quod apud Babylonios colebatur. Deus igitur providit ut in fornacem non mitteretur, ne scilicet virtus, qua periculum vitaturus erat, ei nomini adscriberetur. Quid igitur tres pueri? Maxi-

(a) Anno quo capta est Hierosolyma. Incidit enim expugnatione urbis in Nabuchodonosoris 18, et 19: 4 Reg. 25, 8, Jerem. 52, 12, 29. Neque audiendus Grotius, qui Jerem. 52, 29, corrigendum esse anno 19 suspicatur. Josephus lib. 1 contra Apionem: Γέγραπται γὰρ ἐν αὐταῖς (Scripturis) εἶναι Nabuchoδονόσορος ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς αὐτοῦ βασιλείας εἶναι τὸν παρ' ἡμῶν ἀνὴρ ἡρμῶος, καὶ ἦν ἀρανής ἐπὶ τῆ ἐπὶ (i. ἐβδομήκοντα) δευτέρῳ δὲ τῆς Κύρου βασιλείας, etc.

(b) Ea fuit postea opinio Isidori Pelusiotæ lib. 1, ep. 19.

me equidem ipsi quoque rem confutaturi erant. Cæterum in illa prædictione superiori quomodo Deus idem non disposuit? Criminabantur illos Chaldæi: plurimum enim potest invidia. Ferre non poterant captivos ipsis imoerantes aspicere. Sed vide. Sicut in Daniele, prius didicerunt illius mores ac mansuetudinem, et tunc signa viderunt: ita etiam hic in medium ducuntur pueri, et primum eorum propositum denudavit Deus: et illi ita præparati non in medium insilierunt. Scitis autem hominem, qui præsentis vitæ renuntiavit, quique facile mortem sustinet, non detrectaturum quidlibet audere, etiam eorum quæ temeraria esse videntur. Attamen isti, etsi mortem contemnerent, mansueti erant; nec illos ullatenus læsifortitudo, nec in audaciam adduxit; neque id ambitione faciebant. 23. « Et viri illi tres, Sedrachus, Misachus et Abdenago, ceciderunt in mediam fornacem ignis ardentem, ligati. 24. Et deambulabant in medio flammæ, laudantes Deum, et benedicentes Dominum. Vide nonne mirabilis ac inopinata est hæc res, ambulare simul ac laudare, quasi essent in aquarum lavacro? Quamquam nihil ibi erat, quod impediret: quandoquidem Deus voluerat. Tale quid mihi videtur fuisse et ille ignis, quo combusti sunt hi qui extra fornacem erant: et hic ignis erat, et ille ignis: et hæc corpora, et illa corpora; et tamen hæc attingit, illis vero abstinuit. Vides quantum sit bonum voluntas optima? admiratus es eorum voluntatem? Mirare Domini benevolentiam, et honorem quem in illos exhibuit. *Glorificantes me glorificabo* (1. Reg. 2. 50), inquit. Steterat universum theatrum. Supra naturam loquuti sunt; supra naturam illos honorat. Aspice ut famuli eadem quæ Dominus possint. Quid miraris, si regem derideant, cum illos elementa revereantur ac suspiciant. Caminus factus est Ecclesia (a): ipsi cælo erat similis. Hic jam incorruptionis experimentum ceperunt. Quandoquidem et ab initio corpora nostra passibilia peccatum fecit: cum igitur justa operantur, iterum impassibilia fiunt. *Et deambulabant*, inquit. Sed videamus quid loquantur; audiamus vocem mysticam cum quiete multa. Vidisti vocem inordinatam et confusam sambucæ et psalterii, et musicæ? Audi vocem ab igne emissam. Nonne mirum tibi videbatur vocem Dei ab igne edi? Ecce etiam servis suis hoc donavit. Quis aer percussus vocem eam efficiebat? Nonne id semper eos qui comburendi sunt admonent, ut aperiant ora, quod sic ne paulum quidem possit vis deinceps in corpore permanere? Vide concentum musicum, omnes nimirum quasi ex uno ore Deum laudantes. 25. *Et stans Asarias oravit sic: et aperiens os suum in medio ignis dixit.* Ut non existimes eos de præsentibus rebus gratias agere, ideo de captivitate, et molestiis iis quæ ipsis contigerant, Deum invo-

^a Genus loci in Parzensi prima ad Theodorum Iosum cap. 3, Tomo 1: *Sciunt autem omnes, qui adfuerunt, cum aliqui comburebantur, eos quantum quidem labia habuerint clausa, paulisper saltem sustinere incendium; si vero contingat ut os aperiant, statim animam e corpore avolare.*

(a) Quia Ecclesia est, ubi tres, inquit Tertullianus.

cant. Vide ut iaciant. 26. « *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et glorificatum nomen tuum in sæcula.* 49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem: et excussit flammam ignis de fornace, 50. et fecit medium fornacis, quasi ventum roris sibilantem; et non tetigit eos omnino ignis, et non contristavit eos, et molestiam non intulit. » Ita non fortuito ista fiebant. Et non solum non sunt combusti; sed nec illis molestiam exhibuit ignis, nec vel minimum nocuit, neque calorem senserunt. Et eapropter adeo sese extulerat flamma, ut et ab iis qui foris erant crederetur. Et vero materia immissa sufficiebat ad fidem illis faciendam, et quod ignis non deficeret, et quod diu ardens appareret, et quod res coram omnibus fieret. 91. *Et Nabuchodonosor audivit laudantes eos; et admiratus est, et surrexit prope, et dixit optimatibus suis.* Id ipsum autem ut audiret, unde contigit Nabuchodonosori? At per totum tempus assederat. Ideo Deus non permisit ut statim ille audiret, quo ipsum etiam tempus testimonium perhiberet rei gestæ; quod scilicet per multum tempus in camino commorati, nihil mali passi essent. « Nonne viros tres iniecimus in medium ignis compeditos? Et respondentibus dicunt regi: Vere, o rex. 92. Et dixit rex: Hic ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et species quarti similis filio Dei. » Ab ostio viderat eorum facies. 93. « Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis quæ ardebat, et ait: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite huc. Et egressi sunt Sedrachus, Misachus, Abdenago de medio ignis. » Quare autem non prius egressi sunt, quam vocavit eos? Et potestare prius interrogat primores, ut responsione sua præoccupati, nihil contrarii respondeant, neque occasione abripiantur. Quemadmodum Moysi dicebat Deus: *Quid est hoc in manu tua* (Exod. 4. 2)? sic etiam Nabuchodonosor hos interrogatione anticipat. *Ecce, inquit, video viros quatuor solutos et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et aspectus quarti similis filio Dei.* Plurimam forte pulchritudinem præ se ferebat. Unde, o Nabuchodonosor, nosti filium Dei? Aspice hunc barbarum prophetare ex aspectu solo. *Et accessit, et vocavit eos: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite.* Vide. Non jussit extinguere fornacem: sed quid? Vocavit eos, ut exirent. Vides miraculum magnum et incredibile. Quod maxime noverat eos delimitarum, id illos vocavit. Nihil huic nobilitati par est. Audi enim Deum dicentem: *Moses servus meus mortuus est* (Jos. 1. 2). Et, *Isaac, inquit, servus tuus* (Gen. 24. 14). Hac appellatione exultant angeli, et Cherubini, et Seraphini. Nec sicuti contentiosus aliquis fecisset, in fornace manserunt pueri: sed statim obedierunt: et ad spectandum miraculum omnes convenere.

CAPUT IV.

1. Ego Nabuchodonosor abundans eram in domo

ἄπερ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, πρότερον ἔμαθον αὐτοῦ τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τότε τὰ σημεῖα ἐύρων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἄγονται εἰς μέσον, καὶ πρῶτον αὐτῶν τὴν προαίρεσιν ἀπεγύμνωσεν ὁ Θεός· κάκεινοί τε οὕτω παρεσκευασμένοι οὐκ ἐπεπῆδησαν εἰς τὸ μέσον. Ὅστε θεὸς ἐστὶ ἀνθρώπος τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπειγνωκῶς, καὶ ῥαβδῶς φέρων τὴν τελευτήν, οὐδὲν παρηλείπειται τολμῆσαι, καὶ τῶν σφόδρα δεσπούντων [219] τολμηρῶν εἶναι. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὗτοι θανάτου ὑπερρωῦντες ἐπιείκεις ἦσαν, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας εἰς θρασύτητα παραβλαθέντες, οὐδὲ φιλοτιμίᾳ τοῦτο ποσύντες. *Καὶ οἱ ἄνδρες ἐπεῖνοι οἱ τρεῖς, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεταιγῶ, ἔπεσον εἰς μέσον τῆς καμίνου τοῦ πυρός τῆς καιομένης, πεπεδημένοι. Καὶ περιεπάτουρ ἐν μέσῳ τῆς φλογός, ὑμνοῦντες τὸν θεόν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον.* Ὅρα, οὐ θαυμάσιον τοῦτο καὶ παράδοξον, καὶ περιπατεῖν καὶ ὑμνεῖν, καθάπερ ἐν κολυμβήθρα ὑδάτων. Καίτοι οὐδὲν κωλύον ἦν ἐκεῖ, ἐπίπερ Θεὸς ἠβουλήθη. Τοιοῦτον εἶναι ἐμοὶ δοκεῖ κάκεινο τὸ πῦρ, τὸ τοὺς ζῶ κατακαῦσαν· καὶ τοῦτο πῦρ, κάκεινο τὸ πῦρ· καὶ ταῦτα σώματα, κάκεινα τὰ σώματα· καὶ τῶν μὲν ἤφατο, τῶν δὲ ἀπέσχετο. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν προαίρεσις καλλίστη; ἐθαύμασας αὐτῶν τὴν προαίρεσιν; Θαύμασον τοῦ Δεσπότου τὴν εὐνοίαν, καὶ τὴν τιμὴν, ἣν εἰς αὐτοὺς ἐπέδειξαστο. Τούτῳ δοξάζοντάς με δοξάζω, φησί. Εἰστίκει τὸ θέατρον ἄπαν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐφθέγγαντο, ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοὺς τιμᾶ. Ὅρα τὰ τοῦ Δεσπότου δυναμένους τοὺς εἰκέτας. Τί θαυμάζεις, εἰ βασιλέως καταγελωσῶ, ὅταν αὐτοὺς ἐκ στοιχείᾳ αἰδηται καὶ θαυμάζῃ; Ἐκκλησία γέγονεν ἡ κάμιнос, αὐτῷ ἔρχει τῷ οὐρανῷ. Ἐνταῦθα ἦδη τῆς ἀφθαρσίας πείραν ἔλαθον. Ἐπὶ καὶ παρὰ τῆν ἀρχὴν παθητὰ τὰ σώματα ἡμῶν ἡ ἁμαρτία πεποτήκεν· ὅταν γούν τὰ δίκαια πράττη, πάλιν ἀπαθῆ γίνεται. *Καὶ περιεπάτουρ, φησί. Ἄλλ' ἔβωμεν τί φθέγγονται· τῆς μουσικῆς ἀκούσωμεν φωνῆς μεθ' ἡσυχίας πολλῆς. Εἶδες ἀτακτον φωνὴν καὶ συγκεχυμένην τῆς σαμβύκης, καὶ τοῦ ψαλτηρίου, καὶ τῆς μουσικῆς; Ἀκούσον φωνῆς ἀπὸ πυρός. Οὐ θαυμάσιον ἐδόκει σοὶ τὸ φωνὴν ἀπὸ πυρός φέρεσθαι Θεοῦ; Ἰδοὺ καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ τοῦτο ἔχαρισάτο. Ποῖος ἀήρ πληττόμενος τὴν φωνὴν ἀπετέλει; Οὐχὶ τοῦτο αἰετὰ τοῖς μέλλουσι κατακαίεσθαι παραινῶσι, διαναγείναι τὰ στήματα, ὡς οὐδὲ μικρὸν δυναμένης τῆς δυνάμεως ἐναπομείναι τῷ σώματι λοιπόν; Ὅρα συμφωνίαν μουσικήν, ὡσπερ ἐξ ἐνός στόματος πάντας ὑμνοῦντας. *Καὶ συστάς Ἀκαρίας προσηύδατο οὕτως· καὶ ἀπολέξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ πυρός εἶπεν.* Ἴνα μὴ νομίσης, ὅτι ὑπὲρ τῶν παρόντων εὐχαριστοῦσι μόνον, ὑπὲρ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν δεινῶν ἐκεῖνων τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς παρακαλοῦσι τὸν Θεόν. Ὅρα πῶς ἄρχονται. *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν κατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δοξάζομενον τὸ δρομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου συγκρατήσας τοὺς περὶ τὸν Ἀζυρίαν εἰς τὴν κάμινον, καὶ ἐξείταξε τὴν φλόγα τοῦ πυρός ἐκ τῆς καμ-**

νου, καὶ ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα ὁρόσου διασπυρίζον· καὶ σὺ ἤψατο αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἐλύπησεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ παρηνώχλησεν. Οὕτως οὐκ αὐτομάτως ταῦτα ἐγένετο. Καὶ οὐ μόνον οὐ κατεκαύθησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοὺς τὸ πῦρ, οὐδὲ [220] ἐλύπησεν, εὐδὲ τὸ τυχεῖν εἶσιν, οὐδὲ θέρμην ἤθεσαν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοσοῦταν ἡ φλόξ ἀνήλθεν, ὥστε καὶ τοὺς ἐξῴθεν φαίνεσθαι. Καὶ ἡ ἐμβαλλομένη δὲ ὕλη ἰκανὴ ἦν αὐτοὺς πιστώσασθαι, καὶ τὸ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ ἐπὶ πολὺ φαίνεσθαι καυσμένην, καὶ πάντων ἔμπροσθεν τοῦτο γενέσθαι. *Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἤκουσεν ὑμνοῦντων αὐτῶν, καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐξανάστη ἐν σπουδῇ, καὶ εἶπε τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ.* Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπῆλθε πῶθεν τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀκούσαι; Ἄρα πάντα τὸν χρόνον παρεκάρητο. Διὰ γὰρ τοῦτο εὐθέως οὐκ εἶσεν αὐτὸν ἀκούσαι, ἵνα καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς μαρτυρηθῆ τῷ γενομένῳ, ὅτι καὶ πολὺν διατρέψαντες χρόνον, οὐδὲν ἔπαθον δεινόν. Οὐχὲ ἄνδρας τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς μέσον τοῦ πυρός πεπεδημένους; Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ βασιλεῖ· Ἄληθῶς, βασιλεῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· Ὅδε ἐγὼ ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λευμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός· καὶ διασπορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρασις τοῦ τετάρτου ὅμοια νιφὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τῆς θύρας εἶδεν τὰς ὕψεις. Τότε προσῆλθε Ναβουχοδονόσορ πρὸς τὴν θύραν τῆς καμίνου τοῦ πυρός τῆς καιομένης, καὶ εἶπεν· *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεταιγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλιθετε, καὶ δεῦτε ἴδε.* Καὶ ἐξῆλθεν *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεταιγῶ ἐκ μέσου τοῦ πυρός.* Διὰ τί δ' οὐ πρότερον ἐξῆλθον ἕως ἐκάλεισεν αὐτοὺς; Καὶ καλῶς πρότερον ἐρωτᾷ τοὺς ἀρχοντας, ἵνα τῇ ἀποκρίσει προκατασχεθέντες μὴδὲ ἐναντίον ἀποκρίνωται, μηδὲ ὅπῃ τοῦ καιροῦ συναρπαγῶσιν. Ὅσπερ τῷ Μωϋσῆϊ ἔλεγεν ὁ Θεός· *Τι τοῦτο ἐν τῇ ἑσφί σου;* οὕτω καὶ τοὺτους Ναβουχοδονόσορ προκαταλαμβάνει τῇ ἐρωτῇ. *Ἰδοὺ, φησὶν, ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λευμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός· καὶ διασπορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρασις τοῦ τετάρτου ὅμοια νιφὶ Θεοῦ. Πολὺ κάλλος ἴσω ἐνέφατε. Πῶθεν οἶδας, ὦ Ναβουχοδονόσορ, ὕβν Θεοῦ; Ὅρα τοῦτων προφητεύοντα τῶν βάρβαρον ἀπὸ τῆς ὕψους μόνης. Καὶ προσῆλθε, καὶ ἐκάλεισεν αὐτοὺς· *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀδδεταιγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλιθετε, καὶ δεῦτε.* Ὅρα. Οὐκ ἐκάλεισε σθεσθῆναι τὴν κάμινον, ἀλλὰ τί; Ἐκάλεισεν αὐτοὺς ἐξελθεῖν. Εἶδες θαῦμα μέγα καὶ παράδοξον. Ὁ μάλιστα ἦξει θεραπευσῶν, τοῦτο ἐκάλεισεν. Οὐδὲν ταύτης τῆς εὐγανείας ἴσον. Ἄκουε γὰρ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Μωϋσῆε ὁ θεράπων μου τετελεύτησε. Καὶ Ἰσαὰκ, φησὶ, ὁ δοῦλός σου.* Ταῦτ' οἱ ἀγγελοὶ τῇ προσηγορίᾳ ἀγάλλονται, καὶ τὰ Χερουδιμ, καὶ τὰ Σεραφίμ. Καὶ οὐχ ὡς ἂν τις φιλόδικος πηψίσειεν, ἀναπέμειναν (ἢ ἐναπέμεινον), ἀλλ' εὐθέως ἐπῆρσαν καὶ συνῆλθον ἄπαντες ἰδεῖν τὸ θαῦμα.*

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

* Papien. pp. ad Theod. lxx. cap. 5 : Ἰσασὶ δὲ πάντες εἶσι τοὺς καιομένους παραγόντας, ἕως μὲν ἂν ἔχωσι μεμνημένους ἐκείνων τὰ χαλκῶν, καὶ βραχὺ γὰρ ἀπέχοντες πρὸς τὸν ἁμαρτηρῶν· εἰ δὲ συμβαίῃ διαρῆναι τὸ στόμα αὐτῶν, εὐθέως ἀπέπταται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ.

* Ἐγὼ. Ναβουχοδονόσορ εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ ὄψε μου, καὶ εὐθαλίῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ

πίων ἐν τῷ λαῷ μου. Τίνος ἕνεκεν οὕτω τοῦτο ἐ-
 γραψεν, καὶ οὐχὶ ἔγραψεν· Ναβουχοδονόσορ ἦν εὐθι-
 νῶν, ἀλλ' ὡς ἐκ προσώπου ἐκεῖνου; Ἐμοὶ δοκεῖ ταῦτα
 τὰ [221] ῥήματα αὐτοῦ εἶναι τοῦ Ναβουχοδονόσορ.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήνεγκεν ἀπ' ἐκείνης τῆς πλάνης, ἐν
 δημοσίοις αὐτὰ κατέθετο γράμματα ἰσως. Ἀπὸ οὗν
 σύνταγμα, ὥστε ἀξιόπιστον γενέσθαι, παράγει ὁ Δα-
 νιήλ. Τῆ γὰρ τῶν ἀνθρώπων φύσει αὐτὸς ὁ πεπονηθῶς
 διαλέγεται. Καὶ θία μοι πόση παιδευσὶς γίνεται κατὰ
 τῶν ὑπερηφάνων. Ἀπὸ γὰρ ὑπερηφανίας πέπονθεν
 ἄπερ ἐπαθεν, καὶ δείκνυσι τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφα-
 νίας ἀπὸ τε τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀρχῆς· ἐν μὲν τῷ τέλει
 λέγων, Ὅτι πάντα τοὺς ὑπερηφάνους δύναται
 ταπεινώσει· ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἐκ προοιμίῳν τὴν αἰτίαν
 τῆς ὑπερηφανίας διδάσκων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ὅτι διὰ
 τοῦτο ἐταπεινώθη, ἐδήλωσεν· ἐνταῦθα δὲ πόθεν τοι-
 οὔτο ἐγένετο, ἐκ τοῦ πολλῆς ἀπολαῦσαι εὐπραγίας·
 ὥσπερ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐ-
 τῶν ἡ ὑπερηφανία· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πολλὰς
 τίθησιν εὐπραγίας. Ἐν τῇ ἀρχῇ φησιν· Εὐθιγῶν
 ἤμην ἐν τῷ οὐρανῷ μου, καὶ εὐθαλιῶν ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου μου, καὶ πίων ἐν τῷ λαῷ μου. Οὐ γὰρ ἔστι
 πάντα ἁμοῦ συνδραμεῖν. Ἔνεστι κατὰ μὲν τὴν
 ἀρχὴν εὐπραγεῖν, κατὰ δὲ τὴν οἰκίαν δυσπραγεῖν,
 καθάπερ ὁ Ἡρώδης· καθάπερ ὁ Δαυὶδ· ἔνεστι
 πάλιν τούναντιον ἐν μὲν τῷ λαῷ δυσπραγεῖν, ἀπὸ
 δὲ τῆς οἰκίας μὴδὲν πάσχειν δεῖνον· ἔνεστι ἐν μὲν
 τῇ πόλει εἰρηνεύειν, τὴν δὲ ἀρχὴν ταράττεσθαι. Ἄλλ'
 οὗτος πάντοθεν εὐπραγεῖν εἶχεν· οὐδὲν ἦν αὐτὸν λυ-
 ποῦν. Ὅρξες πόσον κακὸν ἄδεια; Καθάπερ γὰρ ἐπὶ
 τῶν σωματίων, ὅταν μὴ γίνωνται οἱ κατὰ ἀνάγκην
 μόθοι καὶ ἀσχολαίαι, ἐπιτηδευτούς τινας ἐπιχειροῦσι
 ποιεῖν, πρὸς γυμνασίαν τοῦ σώματος· οὕτω καὶ ὁ
 Θεὸς ποιεῖν εἴλωθε, ὥστε τὸ εὐτονον περιελαῖν. Ἐν-
 ὑπνιον εἶδον, καὶ ἐραβέρισέν με, καὶ ἐταράχθη
 ἐπὶ σῆς πύλης μου, καὶ αἱ ὀφθαλμοὶ τῆς κεφαλῆς
 μου συνετάραξαν με. Καὶ παρ' ἐμοῦ ἐξετέθη
 δόγμα, ὥστε εἰσαγαγεῖν ἐνώπιον ἐμοῦ πάντα
 τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, ὅπως τὴν σύγκρισιν
 τοῦ ἐνυπνίου γνωρίσωσί μοι. Ὅρα πῶς αὐτὸν
 καταστειλαὶ βούλεται, οὐχὶ τῇ πείρᾳ τῶν πραγμά-
 των, ἀλλὰ τῇ προρόβῃσι τῶν συμβαινόμενων· καὶ
 ὅπως ἦν φοβερὸν τὸ ἐνύπνιον; Τίνος οὖν ἕνεκεν οὐχὶ
 καὶ νῦν ἀπίστη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ἠγνόησε τὸ
 ἐνύπνιον, καθάπερ καὶ πρότερον; Ὅτι ἰκανὴν πείραν
 δεδωκότος τοῦ Δανιὴλ πρότερον, ἦγουν ἐν τῷ πρὸ
 ποδοῦ ἐνυπνίῳ, οὐδέμια λοιπὸν χρεῖα ἦν δευτέραν
 προσενεχθῆναι δοκιμασίαν. Πάντα γὰρ χρεῖας ἕνεκεν,
 οὐ φιλοτιμίας, ὁ Θεὸς πραγματεύεται. Ἄλλως δὲ καὶ
 πρὸς Διέχον γίνεται τῶν μάγων. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι
 πάλιν· Εἰκάτω ὁ βασιλεὺς τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν

σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελοῦμεν ἡμεῖς· ἐλέγχον-
 ται μὴδὲ τοῦτο αὐτὸ δυνάμενοι, οὐ μόνον ἐκεῖνο. Οὐκ
 εἶχον λέγειν πάλιν· Τὸ ῥῆμα, ὁ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτῶ,
 βαρὺ· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς δυνησεται
 διακρίναι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ θεοί, ὧν οὐκ ἔστιν ἡ
 κατοικία μετὰ πάσης σαρκός. Ἐμάνθανεν ἐκ τού-
 των, ὅτι οὐδὲ τὰ πρότερα ἐκ τῆς σοφίας ταύτης εἶπεν
 ὁ Δανιήλ. Ἐμαθεν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις
 εἰλεγὼν τι ὑγιές, καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἀλλ' ἡ πάν-
 των ἐν ἐρημίᾳ τῶν ἐλεγχόντων ἕνεκεν. [222] Ὅτι δὲ
 ἦλθεν αὐτοῖς ἀπόδειξις ἐξ Ἰουδαίας, ὁ Δανιήλ, οὐκ εἶ-
 πολμῶσιν οὐδὲ πλάττεσθαι. Ὅστε οἰκονομικῶς πάλιν
 καλοῦνται οὗτοι. Καὶ γὰρ ἀξίον θαυμάσαι· τίνος ἕνεκεν
 λαθῶν πείραν τῆς τοῦ Δανιὴλ δυνάμεως ἐν τοσοῦτοις,
 οὐ πρῶτον αὐτὸν ἐκάλεσαν. Ὁ Θεὸς αὐτὸς γὰρ τοῦτο
 κατεσκεύασεν, ὥστε μετὰ τὴν ἐκείνων ἦσαν φανῆναι
 τὴν νίκην. Ἐραβέρισέν με, φησὶ· καὶ οὐδὲ οὕτως
 ἐγένετο βελτίων, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἠθέλησε τὴν πείραν
 εἰλθεῖν. Οὕτως ἀνάτιος ὁ Θεὸς πανταχοῦ. Καὶ εἰς-
 κορησίντο οἱ ἐκασιδοί, μάγοι, Γαζαρηνοί, Χαλ-
 δαῖοι· καὶ τὸ ἐνύπνιον εἶπον ἐνώπιον αὐτῶν· καὶ
 τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ οὐκ ἐγνωρίσαν μοι, ἕως οὗ
 ἕτερος εἰσηῆθε, Δανιήλ, ἐνώπιόν μου, οὗ τὸ δρομὸν
 Βαλτάσαρ κατὰ τὸ δρομὸν τοῦ θεοῦ μου, ὃς πνεῦμα
 θεοῦ ἔχει ἐν ἑαυτῷ· καὶ τὸ ἐνύπνιον ἐνώπιον
 αὐτοῦ εἶπον. Ἐως οὗ ἕτερος, φησὶ, εἰσηῆθεν
 ἐνώπιόν μου. Ὡς ἐπιλαθόμενος οὕτω φησὶ. Καὶ γὰρ
 πολλὰ ἔτη παρετλήθει, καὶ ταχέως τὴν μνήμην
 ἀπέβαλεν, ὅτε ἐν τοσαύταις φροντίσιν ὦν, καὶ τοσαύτη
 συζῶν τροφή (ἰ. τροφή). Τὸ εἰπεῖν ἕτερον, σημεῖον
 ἔστι τοῦ σφόδρα αὐτὸν ἀγνοεῖν. Κατὰ τὸ δρομὸν,
 φησὶ, τοῦ θεοῦ μου. Ἡ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι
 οὕτως ἐτίμησα ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦτο εἶπεν
 (ἴ. εἰπέτω); Καὶ γὰρ ἔθος αὐτοῖς ἐπ' ὀνόματι τῶν θεῶν
 τοὺς παῖδας ἐνομάζειν· ἐπαίδῃ καὶ ἐξ ἀνθρώπων
 ἐποιοῦν θεοὺς. Οὕτως ὁ ὀδός, οὕτω καὶ ὁ Βήλαιος
 ἐκλήθη τις παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον οἱ δαίμονες
 ταύτη τιμωμένους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ θεοὺς καλου-
 μένους, καὶ αὐτοὶ τοῦτο ἐξήλωσαν. Τίνος ἕνεκεν φησὶ,
 Δανιήλ, οὗ τὸ δρομὸν Βαλτάσαρ; Ὅτι Θεοῦ δύναμιν
 εἶχε. Τοῦτο γὰρ παρ' ἐκείνοις μεγίστη τιμὴ. Καὶ
 ἠνεύχετο Δανιήλ δι' ἐκείνους τοῦτο καλεῖσθαι· οὐδα-
 μοῦ δὲ ἐνταῦθα, αὐτοῦ μνημονεύων, Βαλτάσαρ αὐτὸν
 καλεῖ· ἀλλὰ τί; Ἐγὼ Δανιήλ. Ὅσης ἡξιώθη τιμῆς
 ὁ τοῦ βασιλέως υἱός, τοσαύτης καὶ οὗτος, καὶ πρὸ
 τῆς πείρας εἶδον εἶναι θαυμαστός ἀπ' αὐτῆς τῆς
 ὀφθαλμοῦ. Οὐ μὴν τῇ ἐκείνου δυνάμει, φησὶ, εἶπεν,
 ἀλλὰ πνεῦμα θεοῦ ἄγιον εἶχεν ἐν ἑαυτῷ. Πνεῦμα
 οὐχὶ τοῦτο, ὃ λέγομεν ἡμεῖς τὸν Παράκλητον, ἀλλ'
 ὡς ἂν εἴποι τις ἐπίπνοιαν, ἑθούς ἦν. Βαλτάσαρ,
 φησὶν, ὁ ἀρχὸν τῶν ἐκασιδῶν. Πρῶτος αὐτῶν ἦν,

mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo. Cur ita hoc scripsit, et non scripsit : Nabuchodonosor erat abundans : sed quasi ex persona illius? Mihi videntur hæc verba ipsius Nabuchodonosoris esse. Postquam enim a pristino errore collegerat se, in publica acta eas literas retulerat forte. Ipsam igitur constitutionem, ut fide dignus sit, adducit Daniel. Nam hominum naturæ ipse qui passus est loquitur. Et mihi aspice quantum documentum sit adversus superbos. A superbia enim passus est quæcumque passus est : et ostendit causam superbiæ, tum a fine, tum ab initio : in fine quidem dicens, *Quoniam omnes superbos potest humiliare* (v. 34) ; in principio autem et ab exercitiis causam superbiæ docens. Ibi etenim eum ideo fuisse humiliatum declarat : hic vero qua de causa superbus evaserit, nempe ex eo quod multa frueretur felicitate ; sic et David dicit : *Ideo eos tenuit superbia* (Psal. 72. 6) : ita et hic multas ponit prosperitates. In principio ait : *Abundans eram in domo mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo*. Non enim fieri potest ut omnia bona simul concurrant. Contingit in imperio quidem esse felicem, domi vero infelicem, quemadmodum Herodes, quemadmodum David : accidit rursus contra, in populo quidem infelicem esse ; a domo autem nihil grave ac molestum sustinere : fieri etiam potest ut in urbe pax sit ; et regnum tumultibus quatiatur. Verum isti felicem undique esse contigit : nihil erat quod ipsum molestia afficeret. Vides quantum malum sit vacatio ac securitas? Sicut enim in corporibus, cum non ex necessitate ligationes et occupationes suscipiuntur, de industria quasdam aggredimur, ad corporis exercitium : ita et Deus facere solet, ut vires nimias tollat. 2. « Somnium vidi, et perterruit me, et turbatus sum in cubili meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum, ut introducerent in conspectu meo omnes sapientes Babylonis, ut conjecturam somnii indicarent mihi. » Vide quomodo illam comprimere vult, non rerum experimento, sed futurorum prædicatione ; et quomodo terribile erat somnium. Cur igitur nunc quoque non obstupuit spiritus ejus, nec somnii oblitus est, sicut antea? Quia scilicet cum Daniel prius sufficiens experimentum dedisset, videlicet in somnio quod præcesserat, non erat deinceps necesse secundam adhiberi probationem. Omnia quippe Deus necessitatis gratia, non ostentationis, operatur. Alioquin autem et id fit ad redarguendos magos. Nam ne iterum dicant : *Proferat rex somnium, et illius conjecturam renuntiabimus nos* (Dan. 2. 7) : arguuntur non solum illud non posse, sed neque hoc. Nequibant dicere iterum : *Verbum, quod rex interrogat, grave est : et non est humo, qui possit dijudicare illud, nisi dii, quorum non est habitatio cum omni carne* (Ibid. v. 11). Inde dicit neque priora ex illa vulgari sapientia Daniele protulisse. Didicit Chaldæos neque superioribus temporibus quidquam sani dixisse : sicut ipsemet ait : *Nullus erat qui illos reprehenderet. Cum autem ad nos venit ex Judæa demonstratio, Daniel nempe, non*

amplius audent ne quidem fingere. Igitur non sine providentia rursus illi vocatur. Etenim admiratione dignum est, quam ob rem rex cum in tantis rebus experimentum cepisset potestatis, qua pollebat Daniel, non tamen primum eum vocavit. Ipsemet enim Deus id molitus est, ut post magorum cladem victoria appareret. *Perterruit me*, inquit : et neque sic melior evasit ; sed voluit periculum facere. Ita Deus undique insons est (a). 4. « Et ingrediebantur incantatores, magi, Gazareni, Chaldæi : et somnium dixit in conspectu eorum : et conjecturam ejus non indicaverunt mihi, 5. donec alius ingressus est, Daniel, in conspectu meo, cujus nomen Baltasar, secundum nomen dei mei, qui spiritum Dei habet in semetipso : et somnium coram eo dixi. Donec, inquit, alius ingressus est in conspectu meo. Quasi immemor ita loquitur (b). Etenim multi anni præterierant, et cito memoriam amiserat, utpote tot curis obsessus, et cum tantis deliciis vivens. Porro dicere alium, signum est eum valde illius oblitum esse. *Secundum nomen*, inquit, *dei mei*. An hoc dicere vult : Sic eum honoravi ut a deo nomen hoc illi indiderim? Mos enim erat illis, de deorum nomine pueros suos nominare : quandoquidem et ex hominibus deos faciebant. Sic Belus, sic et Belæus (c) quidam apud nos appellatus est. Scilicet postquam dæmones viderunt ea ratione homines honorari ac deos vocari, et ipsi id æmulati sunt. Cujus gratia ait, *Daniel, cujus nomen Baltasar?* Quia Dei virtutem habebat. Id enim apud illos maximo honori erat. Et sustinebat Daniel se ab illis eo nomine insigniri : nusquam autem hic, dum sui mentionem facit, Baltasarem seipsum nominat, sed quid? *Ego Daniel*. Quanto honore dignatus est regis filius, tanto et iste : etiam ante experimentum, ex ipso aspectu visus est admirabilis. Nec vero, inquit, ex illius virtute proferebat ea quæ loquebatur :

(a) Pulcherrima hæc sententia desumpta ex Platone, lib. 10 Repub. in ore est multis ecclesiasticis magistris, Justino Apologia secunda, Clem. Alex. Pædag. lib. 1, cap. 8, et Strom. 1, et 5, Gregorio Naz. Orat. 3, Eusebio tum Præpar. evang. lib. 6, c. 6, tum in fine libri contra Hieroclem.

(b) In Græco, *ἄλλος οὐ ἔπαυσε, ἄλλος, ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων ἰσχυρῶν. ὡς ἐπιπέδων. ἄλλος οὐκ ἔπαυσε. ἔλεγεβαν τὸ θεοδωτόν, ἔπαυσε, ἄλλος, ἄλλος, ἄλλος, ἄλλος. Mirari itaque satis non possum quod hic observat s. Hieronymus, præter LXX translatores, qui hæc omnia præterierant, tres reliquos collegam interpretatos esse. Quid igitur? an codicibus corruptis utebatur doctissimus scripturæ interpres? Id vero affirmare durum fuerit, cum dici queat ideo Daniele a Nabuchodonosoro appellatum collegam, quia alter ipse, ac secundus a rege esset. Atque ita exponi potest vox *ἄλλος*, et s. Hieronymus a censura Drusii vindicari. Quamquam autem de voce, *ἔλεγεβαν*, hic disserere extra rem esse videatur, monebo tamen, illius ignoratione factum esse, ut disertissimus vir Antonius Muretus in Variarum lectionum lib. 1, cap. 1, tertium Isocratem magno errore procerederet. Afferam etiam locum Origenis, Homilia 18 in Numeros : *Relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipso Daniele et tribus amicis ejus. Scripsit Origenes, ἔλεγεβαν, id est, occidis.**

(c) In Græco, *ὄνομα ἐστὶν Βελσάσαρ, ὄνομα τοῦ βασιλέως. Magno expe- rem, inquit Cotelierus, ad huius loci restitutionem mihi dari antiquum Codicem ex quo iste noster descriptus fuit. Aliter enim vix ac ne vix quidem videtur esse sanabile. Conjecturam, et *ἔλεγεβαν*, et *ἄλλος*. Quod postremum vocabulum legitur apud Tertullianum, et in Pseudosibyllinis carminibus.*

sed Spiritum Dei sanctum habebat in semetipso. Non illud Spiritum, quem nos vocamus Paracletum (a), sed velut si quis dixerit inspirationem, erat numino afflatus. 6. *Baltasar*, inquit, princeps incantatorum. Primus ipsorum erat, inquit. Vide quot indicia declarent eum cæteris præstantiorem esse. *Baltasar princeps incantatorum, quem cognovi, quod Spiritus Dei sanctus in te. Qui melior, cæterisque potior es, quem ego cognovi.* Nam ne iterum redigeret eum ad necessitatem dicendi: *Et ego autem non in sapientia quæ fit in me (Dan. 2. 30):* his verbis maxime eum attractum iri speravit, et id ante alia dixit. Nam ne, quoniam te vocavi principem incantatorum, existimes ideo me dixisse, quasi testarer ista per humanam sapientiam enarrari: princeps quidem es incantatorum; novi autem te a divina vi motum, omnia dicere: ex rerum experientia cognovi. *Et omne mysterium, inquit, non est impossibile tibi.* Hujusmodi enim sunt res divinæ. Humanæ quippe res imperfectæ sunt: Dei autem non item. « Audi igitur visionem somnii mei, quod vidi, et conjecturam ejus dic mihi, et visiones capitis mei in cubili meo. » Quid igitur ait: 7. « Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus multa (b). 8. Magnificata est arbor, et invaluit, et altitudo ejus pervenit usque ad cælum, et moles ejus ad terminos universæ terræ, 9. et folia ejus pulchra, et fructus ejus multus, et cibus universorum in ea, et subter eam bestiaæ agrestes degehant, et in ramis ejus habitabant aves cæli: ex ea vescebatur omnis caro. » Quid sibi vult visio? Iterum temporaria rerum humanarum conditio ostenditur. In ea, inquit, volucres et bestiaæ umbra fruebantur, et habitabant; et ipsis esca inde erat. Imperium illius dicit, quod universum terrarum orbem obtinebat. Prius itaque per imaginem, nunc vero per arborem ipsi futura ostenduntur. Cur enim non missus est Daniel, qui hæc diceret? Quia sic fide dignior futurus erat sermo, et terribilior, rebus ante oculos adductis, ut intelligas eum, qui plantis dat incrementum, regnum latenter ac non sentientibus nobis adaugere. 10. « Videbam in visione noctis in cubili meo, et ecce Ir, et sanctus de cælo descendit in fortitudine; et sic dixit: 11. Excidite arborem, evellite ramos ejus, et excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus. Diffugiant bestiaæ quæ sub ea sunt, et aves de ramis ejus. Veruntamen germen radicum ejus in terra sinite: et in vinculo ferreo atque aereo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis pars ejus in herba terræ: 13. cor ejus ab hominibus commutabitur, et cor bestiaæ dabitur ei, et septem tempora mutabuntur super eum. 14. Per conjecturam Ir sermo et verbum sanctorum interrogatio: ut cognoscant viventes, quod Dominus est

alissimus regni, et culcunquo viaum fuerit, dabit illud; et quod pro nibilo habetur ab hominibus, eriget super illud. » Vide: Ir vocat lumen magnam, et splendorem (a). *Et sanctus e cælo descendit, et clamavit in fortitudine, ita ut illum perterruerit. Et sic dixit: Excidite arborem: veruntamen germen radicum ejus in terra sinite.* Sed quoniam plurimum corrumpi solet germen, Sic sinite, inquit, ut in vinculo ferreo et aereo. *Et septem, inquit, tempora super eum mutabuntur, et cum bestiis habitatio ejus.* Quod enim hæc de homine intelligenda sint, declarant quæ sequuntur. *Et cor, inquit, bestiaæ dabitur ei.* Quia per conjecturam Ir sermo: per se non potest illustrari, inquit; sed interprete opus est. *Et verbum, inquit, sanctorum interrogatio: et sancti poterunt illud dicere. Vel hoc dicit, vel istud: quod nempe possint interrogati nem reddere, et causam propter quam ista fiunt, e per responsionem patefactam est. Ut cognoscant, inquit, viventes, quod Dominus est altissimus regni hominum. Hæc est causa. Vides ut Deus provideat hominibus? utque non intra Judæos conclusam eripetius imperium? 15. « Hoc somnium vidi ego re*

(a) In Græco, ἰσχυρὸς, ἡσυχία, ἡσυχία, καὶ ἡσυχία. In hunc locum notam sequentem Cotelarii exscripsimus, quamvis ad tertium Græcum præcipue ordinatam, ut quæ in sum versionis Latinae lectioni incumbentem juvare possit. « Ita Suida ἐξ ἡσυχίας. Quasi in Chaldae scriptum esset, ܘܪܝܢ, non autem ܘܪܝܢܐ. Certe S. Gregorius Nazianz., ut de aliis nihil dicam angelos lumina appellat in Orat. 40, et 45. Ab ܘܪܝܢ Job. 3. 50, legitur ܘܪܝܢ: apud LXX quædam exemplaria habebant, quod de arcu caelesti exponunt Græci, et auctor Commentarii in Jobum apud Origenem, qui et in Dan. 4., et pro Ir, legit, Iris, ab ܘܪܝܢ, unde Iris apud S. Hieronymum hic. Sed et vox de restituenda est in S. Isidoro Pelusio Epistoliarum lib. 2., epist. 177, quod loci interpres admodum suavis est. Porro seniores LXX hic verterant, ἡσυχία, cæleste ἡσυχία, optime. De ἡσυχία omnia nota sunt ex Thren. 14., apud LXX, et ex libro Enoch, Padagogo Clementis Suida, Cedreno, Chronographo anonymo, quem Hæscheli in notis ad Origenis libros contra Celsum citat; et ex sanctorum ordinationibus Syrorum, cum Maronitarum, tum Nestorianorum, quas in lucem edidit vir linguarum orientalium historicarum ecclesiasticarum peritissimus Joannes Morin, ad cujus annotationes lectorem remittimus. Sed et huc et san referendus est miris modis corruptus ac pene concinatus locus in utilissimo Pastoris libro: *Mirra Domini angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est Hegrinus* Quod enim sibi vult mirri similis vox, *Hegrin*? Hæc opinor, angelum, quem bestiis præceperat, vocaverunt ἡσυχία, quod scilicet legisset apud Daniele, ἡσυχία in misterio Nabuchodonosorem ad bestiarum sortem fuit redactum: id autem nominis, cum a calligraphe communi diosa scribendis ratione hunc in modum exaratum esset ἡσυχία, exscriptor alter, vel certe interpres ipse, non iute gram, aut etiam perperam legens, mutavit in *Hegrin*: quæquam in proclivi fuerit, nemo non intelligit. Ita mali quam quod aliquando conjectabam, *Evin*, id est, *bellum* ut interpretatur Origenes Hom. 25 in Numeros. Scrio videlicet aliter in suo Codice habuisse S. Hieronymum, qui in Commentario ad Hæc caput primum ita scribat: *Ex libro ille apocryphi stultitias condemnandas est: in scriptum est, quendam angelum nomine Tyri præesse rebus. Et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis universis præteritis in custodiam angelos a quatos.* Verum hæc lectio forte sanior non est priore. legi possit, ἡσυχία, vel, ἡσυχία, adeo ut id nominis referatur reptilia, non ad angelum, videant docti. Suscipi possit ex Origene Hom. 13 in Ezechielem, et lib. 1 Principii, cap. 5, alludi ad Ezechielis prophetias de Tyro deo obiter annoto: primum est, Origenem Hom. 14 Numeros, 25 in Josuam, et 8 in Jeremiam, respectivè verba Pastoris. Secundum, ab accusatione Hieronymi factam hunc librum Hæc defendere, si tunc id agerentis nisi e diverticulo in viam nobis esset redeundum. »

(a) Theodoretus hic, et Origenes lib. 1 de Principiis, c. 5, de Spiritu sancto expleant. Ita in interpretatione illius, Gen. 1, 2, Spiritus Domini ferebatur super aqua, discrepant sancti Patres.

(b) Non absimilia Antyagis et Xersis somnia refert Hierodotus.

φησί. Ὅρα πόσα τεκμήρια τοῦ [223] βελτίονα αὐτὸν εἶναι. Βαλεδάσαρ ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπαοιδῶν, ὃν ἐγγων, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὁ βελτίων, ὁ πάντων κρείττων, ὃν ἐγὼ ἐγγωκα. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς ἀνάγκην καταστῆσθαι τοῦ εἰπεῖν· Καὶ ἐγὼ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσῇ ἐν ἐμοί· τούτῃ μάλιστα ἐπιστάσασθαι αὐτὸν προσεδόκησεν, καὶ τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων εἶπεν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀρχοντα εἶπον ἐπαοιδῶν, νομίσης διὰ τοῦτό με εἰρηκέναι ὡς μαρτυροῦντα ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ταῦτα λέγεσθαι· ἀρχων μὲν εἰ τῶν ἐπαοιδῶν· οἷδα δὲ ὅτι ὑπὸ θείας δυνάμεως κινούμενος ἔπαντα λέγεις· ἐγγων διὰ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων. Καὶ πᾶν μυστήριον, φησί, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι. Τοιαῦτα μὲν τὰ θεία. Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἀτελή· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐτι. Ἄκουσον οὖν τὴν ὄρασιν τοῦ ἐνυπνίου μου, οὗ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ εἰπέ μοι, καὶ τὰς ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐπὶ τῆς κοίτης μου. Τί οὖν φησιν; Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ δένδρον ἐν μέσῳ τῆς γῆς, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ καλὸν. Ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον καὶ ἰσχυσε, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἔφθασεν ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα πάσης τῆς γῆς, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ ὄραϊα, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολὺς, καὶ τροφή πάντων ἐν αὐτῷ, καὶ ὑποκάτω αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἀγρία, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατόικουν τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ· ἐξ αὐτοῦ ἐτρέφετο πᾶσα σὰρξ. Τί βούλεται ἡ ὕψις; Πάλιν τὸ πρόσκαιρον δείκνυται τῶν πραγμάτων τῶν ἀνθρωπίνων. Τὰ πετεινά, φησί, καὶ τὰ θηρία ἐν αὐτῷ σκιάς ἀπέλαυνον, καὶ ἔκουν· καὶ τροφή αὐτοῖς ἐκείθεν ἦν. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ λέγει, πᾶσαν ἐπισχοῦσαν τὴν οἰκουμένην. Πρότερον μὲν οὖν δι' εἰκόνας, νῦν δὲ διὰ δένδρου δείκνυται αὐτῷ τὰ πράγματα. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐπεμψε τὸν Δανιὴλ ἐροῦντα ταῦτα; Ὅτι οὕτως ἀξιοπιστότερος ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ φοβερώτερος, ὅπ' ἔβην τῶν πραγμάτων ἀγομένων, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αὐξὼν τὰ φυτὰ, οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν λαμβανόντως, καὶ οὐκ εἰδῶν ἡμῶν. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ ἰδοὺ εἶρ, καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη ἐν ἰσχυίᾳ, καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, ἐκλίνατε τοὺς κλάδους αὐτοῦ, καὶ ἐκτινάξατε τὰ φύλλα αὐτοῦ; καὶ διασκορπίσατε τὸν καρπὸν αὐτοῦ. Σαλευσθήτωσαν τὰ θηρία ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρνεα ἀπὸ τῶν κλάδων αὐτοῦ. Πλήν τὴν φωνὴν τῶν βιζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔασατε· καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῇ

ἐξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ μερὶς αὐτοῦ ἐν τῷ χίρῳ τῆς γῆς· ἢ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ἐπὶ καιροὶ ἀλλαγῆσονται ἐπ' αὐτόν. Διὰ συγκρίματος εἶρ ὁ λόγος, καὶ ῥῆμα ἀγίων τὸ ἐπερώτημα, ἵνα γινώσκῃ οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτήν, καὶ ἐξουθένημα ἀνθρώπων ἀναστήσει ἐπ' αὐτήν. Ὅρα· φησὶν Εἶρ φῶς μέγα, καὶ λαμπρόδονα. Καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἐφώνησεν [224] ἐν ἰσχυί, ὥστε τοῦτον ἐκπλήξαι. Καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, πλὴν τὴν φωνὴν τῶν βιζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔασατε. Ἄλλ' ἐπειδὴ φθείρεσθαι εἰσθεν ἡ ψυὴ πολλάκις. οὕτως Ἐάσατε, φησί, ὡς ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ. Καὶ ἐπὶ καιροὶ, φησί, ἐπ' αὐτόν ἀλλαγῆσονται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ κατοίκησις αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ περὶ ἀνθρώπου ταῦτα ἦν, τὰ ὕστερα ἐδήλωσεν. Καὶ καρδία, φησί, θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. Ὅτι διὰ συγκρίματος ἢ εἶρ ὁ λόγος· αὐτόθεν οὐ δυνατός φωτισθῆναι, φησί, ἀλλὰ δεῖ τοῦ ἐρμηνεύοντος. Καὶ ῥῆμα, φησί, ἀγίων τὸ ἐπερώτημα· καὶ ἄγιοι δυνήσονται τοῦτο εἰπεῖν. Ἡ τοῦτο λέγει, ἢ ἐκεῖνο, ὅτι τὴν ἐρώτησιν δοῦναι, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γίνεται, καὶ διὰ ἀποκρίσεως ἐφωτισθῆ. Ἴνα γινώσκῃ, φησί, οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ αἰτία. Ὁρᾷς πῶς προνοεῖ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; πῶς οὐκ εἰς Ἰουδαίους συγκέκλειστο αὐτοῦ ἡ ἀρχή; Τοῦτο τὸ ἐνύπνιον εἶδον ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδοноόσορ, καὶ σὺ Βαλεδάσαρ σύγκριμα εἰπέ, ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύναται τὸ σύγκριμα αὐτοῦ δηλώσαι μοι. Σὺ δὲ δύνασαι, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύναται. Ἥδει τοῦτο πάλιν εὐφραίνον τὸν Δανιὴλ, τὸ πάντας ὁμολογῆσαι ἡττηθῆναι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κηρύττεσθαι πάλιν. Σὺ δὲ δύνασαι, φησί, εἰπέ. Διὰ τί; Ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἐν σοί. Ὅρα ἐντεῦθεν ἀρχόμενον, καὶ ἐντεῦθεν λήξαντα. Τὸ δένδρον, ὃ εἶδες, τὸ μεγαλυνθῆναι καὶ τὸ ἰσχυρόν, οὗ τὸ ὕψος ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ εὐθυλίη, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολὺς, καὶ τροφή πᾶσιν ἐν αὐτῷ· ὑποκάτω αὐτοῦ κατόικει τὰ θηρία

^b Διὰ συγκρίματος. Ex Chaldaeo vertendum erat, per decretum; sed S. Chrysostomus de interpretatione lucum accepit, ut et S. Isidorus in epistola mov laudata.

^a Supp^o κατέβη. καὶ ἐφώνησεν ἐν ἰσχυί, ut habetur infra PATROL. GR. LVI.

τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλίδοις αὐτοῦ κατεσκήνον
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, σὺ εἶ, βασιλεῦ, ὅτι ἐμε-
γαλύνθησιν καὶ ἰσχυρᾶσιν, καὶ ἡ μεγαλωσύνη σου
ἐμεγαλύνθησιν, καὶ ἐφθάσεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ
ἡ κυρία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ὅτι εἶδεν
ὁ βασιλεὺς εἶρ, καὶ ἄγιον καταβαλόντα ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἐκτίλατε τὸ δένδρον καὶ δια-
φθείρατε αὐτὸ, πληρὴ τὴν φύην τῶν ριζῶν αὐτοῦ
ἐν τῇ γῇ ἐάσατε, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ,
καὶ ἐν χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρα-
νοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ
μερίς αὐτοῦ, ἕως ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγῶσιν ἐπ' αὐ-
τόν· [225] τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ,
καὶ σύγκριμα Ἰψίστου ἐστὶν ὃ ἐφθάσεν ἐπὶ τὸν
κύριόν μου τὸν βασιλέα· καὶ σε ἐκδιώξουσιν ἀπὸ
τῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ θηρίων ἔσται ἡ κατοικία
σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε, καὶ ἀπὸ
τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ βυφήσεται τὸ σῶμά
σου, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπὶ σοί, ἕως
οὐ γνῶσιν ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς βασιλείας
τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ δώσει αὐτήν.
Καὶ ὅτι εἶπεν· Ἐάσατε τὴν φύην τῶν ριζῶν τοῦ
δένδρου· ἡ βασιλεία σου σοὶ μετεῖ, ἀφ' ἧς ἂν
γνῶσιν τὴν ἐξουσίαν τὴν οὐράνιον. Τί οὖν φησι;
πῶς ἔσται ἡ λύσις τοῦ δεινοῦ; Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ,
ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου
ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου
ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. Ἴσως ἔσται μακροθυμία
τοῖς παραπτώμασί σου. Τί λέγεις, Ἴσως ἔσται;
καὶ τοῦ φαρμάκου τὴν ἰσχὺν ὑπὸ τινα ἀμφιβολίαν
καθίστας; Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, Ἴσως, οὐκ ἀμφιβάλ-
λων, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν φόβον ἐπιτείνειν
βουλόμενος, ὡς πάσης θεραπείας καὶ πάσης συγγνώ-
μης ἀνώτερα αὐτοῦ ἡμαρτηκότητος. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
τὸ οὕτω λεχθῆναι ἐπέμεινε τῇ μανίᾳ, πολλῶ μᾶλλον
εἰ μὴ μετὰ ἀμφιβολίας ἐβρέθη. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ
τοῦτο βούλεται, διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐὰν ἀπο-
πλύνης ἐν νίτρω, κεκηλιδώσαι ἐναντίον μου,
λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθίοψ τὸ
δέρμα, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλιμα αὐτῆς. Ὡσπερ
οὖν ἐκεῖ ἀποκλείει τὴν μετάνοιαν, οὐχ ἵνα ἀποκλείσῃ,
ἀλλ' ἵνα μᾶλλον φοβῆσθαι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα βουλόμε-
νος δεῖξαι τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημένων, εἶπεν,
Ἴσως. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπε· Ταπεινοφρόνησον,
ἐπίγνωθι τὸν Θεόν; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πάσχει,
καθὼς καὶ αὐτός φησι, τίνος ἔνεκεν ἕτερα παραινεῖς;
εἶπεν, Ἴνα γνῶσιν ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν; Ἴνα ἕτεροι σω-
φρονισθῶσιν, ἐγὼ κολάζομαι; Οὐχί, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ
ὀνειρίῳ, ὅτε μὴ βουλόμενος ἐμφῆνα· τὸ σαφές, εἶπεν,

Ἴνα γνῶσιν οἱ [226] ζῶντες· ὁ δὲ Δανιὴλ φησι·
Ἔως οὐ σὺ γνῶσιν, ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ δώσει
αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐνταῦθα περὶ ταπεινοφροσύνης
διελέχθη; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ ὀνειρίῳ, φησι, τοῦτο τὸ
φάρμακον· ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον λέγω. Καθάπερ ἐπὶ
ἄρχοντος ὀργιζομένου, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἂν εἴποι, τῶν
δὲ οἰκίων τις τῶν ἐκεῖνου προσελθὼν τῷ ὑπευθύνῳ
λέγοι· Τὸ ποίησον, καὶ τὸ· δὸς χρήματα, καὶ πολλά-
κις, δυνάμεθα ἐξαρπάσαι σε τῶν ἐπικειμένων κακῶν.
Ἔτι τοῦ λόγου ἐν στόματι βασιλέως ὄντος, φωνή
ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο· Σοὶ λέγεται, Ναβουχο-
δοδόσορ βασιλεῦ· ἡ βασιλεία σου παρήλθεν
ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκδιώξουσιν σε,
καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ κατοικία σου, καὶ χόρ-
τον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε· καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλα-
γήσονται ἐπὶ σοί, ἕως οὐ γνῶσιν ὅτι κυριεύει ὁ
Ἰψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν
δόξῃ δώσει αὐτήν. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ συνετελέσθη ὁ
λόγος ἐπὶ Ναβουχοδοδόσορ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώ-
πων ἐξεδιώχθη, καὶ χόρτον ὡς βοῦς ἤσθιον, καὶ
ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ
ἐδάφη, ἕως οὐ αἱ τρίχες αὐτοῦ ὡς λέοντων ἐμε-
γαλύνθησαν, καὶ οἱ δρυχεὶς αὐτοῦ ὡς ὄρνέου.
Ἦρα τὴν ἀπόφασιν ἀνωθεν φερομένην πρὸς αὐτὸν
τὸν Ναβουχοδοδόσορ. Καὶ εἰς τέλος ἐξέβη τὰ πράγμα-
τα. Ἠγνόησας, φησί, τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν,
κατέπεσας πρὸς θηρίων ἀτιμίαν. Οὐδὲν ἀτιμότερον
γένει· ἂν τούτου, οὔτε εἰ πένητα, οὔτε εἰ δεσπότην*,
οὔτε εἰ ἄλλο τι τοιοῦτον εἰργάσατο αὐτόν. Οὐδεμῶς
ἂν αὐτὸν τῆς κατὰ τὴν φύσιν εὐγενείας ἐξέβαλεν, οὐ
τὸ σῶμα πρὸς θηρίου φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὁ τῶν
ἀλόγων διέστηκε, τοῦτο πρὸς θηριωδίαν μεταστήσας.
Πῶς οὖν; Ἴνα καὶ οἱ λοιποὶ μάθωσιν ἀπὸ τῆς τρο-
φῆς, ἀπὸ τῆς ὄψεως. Τί δὲ παιδεύομεθα ἐκ τούτων;
Ἵτι τούτων οὐδὲν ἄμεινον διακείμεθα, κἂν μὴ τὰ
αὐτὰ γένηται ἐφ' ἡμῶν, ὅταν εἰς ὑπερηφανίαν ἢ τὸ
θηριῶδες ἐξολισθήσωμεν πάθος. Πῶσοι νῦν κατὰ τὸν
Ναβουχοδοδόσορ ἐκεῖνον θηρίου διάνοιαν ἔχουσι;
Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἰωάννου λέγοντος· Ὁφθαλμοὶ, ἰσχυρή-
ματα ἐχιδνῶν· καὶ πάλιν ἑτέρου προφήτου λέγοντος·
Ἴπποι θηλυμαρεῖς ἐγένοντο· ἕκαστος ἐπὶ τὴν
γυναικα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον· καὶ ἕτερον
πάλιν· Κύνας ἐνεοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν· καὶ
ἀλλαχοῦ ἢ πάλιν ἀλώπεκας καλοῦντος, καὶ ἄλλου
δράκοντας καὶ βασιλίσκους. Πολλῶ δὲ χεῖρον ἐν ταύτῃ
ὄντας τῇ ζωῇ ἐκηριούσθαι, ἢ τὰ τοῦ Ναβουχοδοδό-

* Scribendum fortassis δεσπότην.

b Videitur legendum ἄλλου.

Nabuchodonosor; et tu Baltasar, conjecturam dic, quia omnes sapientes regni mei non possunt conjecturam tuis declarare mihi. Tu autem potes, quia Spiritus Dei sanctus in te habitat. Quia omnes sapientes regni mei non possunt. » Noverat id iterum lætitiæ affecturum daniellem; omnes scilicet confiteri se victos fuisse, non propter gloriam suam, sed ut Dei potestas rursus predicaretur. Tu autem, inquit, potes, dic. Quia de causa? Quia Spiritus Dei in te est. Vide hinc illum incipere, et ibi desinere. 17. « Arbor, quam vidisti, illa magnificata et corroborata, cujus altitudo pervenit in cælum, et moles ejus in universam terram: 18. et folia ejus florentia, et fructus ejus multus, et esca omnibus in ea: subter eam habitabant bestię agrestes, et in ramis ejus degabant volucres cæli, 19. tu es, o rex; quia magnificatus es et invaluisti, et magnitudo tua magnificata est, et pervenit usque in cælum, et dominatio tua in terminos terræ. 20. Et quod vidit rex Ir, et sanetum descendentem e cælo; et dixit: Evollite arborem, et everte illam: verumtamen germen radicem ejus in terra sinite, et in vinculo ferreo et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis agrestibus pars ejus, donec septem tempora mutantur super eum: 21. hoc est conjectura ejus, o rex, et sententia Altissimi est, quæ pervenit super dominum meum regem: 22. et te expellent ab hominibus, et cum bestiis erit habitatio tua; et fœno ut bovem pascent te, et a rore cæli tingetur corpus tuum, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominator Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. 23. Et quia dixit: Sinite germen radicem arboris: regnum tuum tibi manebit, ex quo cognoveris potestatem cælestem. » Quid igitur ait? quo pacto calamitatis solutio continget? 24. « Propter hoc, rex, consilium meum placeat tibi; et peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates tuas in miserationibus pauperum (a). Forsitan erit longanimitas delictis tuis. » Quid ais, Forsitan erit? et medicinæ viam sub dubium quoddam constituis? Non propterea dixi, Forsitan, neque dubitans, absit, sed illi metum incutere volens, ac si supra omnem medelam et omnem veniam peccasset. Nam si etiam postquam hoc illi dicitum fuit, in insaniam tamen permansit: multo magis si absque ambiguitate sermo fuisset. Etenim id quoque alibi vult Deus, cum per prophetam dicit: Si laveris in nitro, maculata es coram me, dicit Dominus (Jer. 2. 22). Et iterum: Si mutabit Æthiops pellem, et pardus varietates suas (Jer. 13. 23). Sicut igitur ibi excludit pœnitentiam, non ut excludat, sed ut magis homines terreat: ita et hic volens ostendere magnitudinem eorum quæ peccaverat, dixit, Forsitan (b).

(a) Memoria labitur Noster Homilia in Psalmum 95, ubi hæc tanquam ad Baltasarem dicta profert. Errorem Joannis Chrysostomi sequutus est Joannes Jejunator Homilia de Pœnitentiâ, Continentiâ et Virginitate, nec non Gabriel Philadelphæ metropolitæ lib. 5 de Sacramentis. Ante omnes idem scripserat Origenes in Math. 23, 6, etc. (Homiliam illam in Psalmum 95 non esse Chrysostomi diximus in Nomo ad eandem.)

(b) Longe aliter de danielis verbis sensit S. Salvianus

Quam autem ob causam non dixit: Humiliter de te senti; Deum agnosce? Nam si propter hoc ista patitur, ut et ipse ait, quare alia adhortaris? Dixit, Ut cognoscant quod dominatur Altissimus in regnum hominum. Quid ergo? ut alii emendentur, ego punior? Nullo modo: sed in somnio quidem, cum non vellet aperte rem ostendere, dixit: Ut cognoscant viventes: Daniel autem ait: Donec tu cognoscas, quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. Vides quomodo hic de humilitate disseruerit? At in somnio quidem, inquit, hoc remedium dicitur: ego autem et aliud assero. Quemadmodum quando iratus est magistratus, pœnitentiam quidem nihil dixerit, familiarium autem illius quidam accedens ad eum dicit: Hoc fac, et hoc; da pecunias, et sæpe, ut possimus eripere te ab impendentibus malis. 28. « Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo facta est: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: regnum tuum transit a te, 29. et ab hominibus expellent te, et cum bestiis erit habitatio tua, et fœno ut bovem cibabunt te: et septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas quia dominatur Altissimus regno hominum, et cui visum fuerit dabit illud.

lib. primo ad Ecclesiam Catholicam: Hoc ipsam quod dicit, Forsitan, spem indicat, non fiduciam pollicetur. Ex quo intelligi potest, quam difficile jam in supremis postis peccatores qualibet munificentia ad perfectam indulgentiam pervenire possint; quando propheta ipse qui suadet propitiationem Dei inquirendam, promittere tamen non ausus est promerendam. Dat consilium de actu, et tamen dubitat de effectu: hortatorem se agendi, non impetrandi auctoritatem facit. Quare ita? Quia omnes scilicet peccatores debent pro se vel in supremis cuncta tentare, etsi non possunt illa præsumere. Si enim regi propheta ille per solam bonorum operum largitatem absolutam indulgentiam non promittit, intelligere peccator non acta errorum pœnitentia potest, quanta ei et quam larga in supremis munificentia opus est, qui vult obtinere a Domino per seram devotionem, quod non potest usurpare per legem. At Chrysostomus in scriptis suis semper ad indulgentiam propensior videtur: ex quo factum est, ut jam olim in calumniis incidere; utque ab obreclatoribus objectum ipsi fuerit, quod peccatoribus licentiam daret, docendo sic: si iterum pecces, iterum pœnitentiam agito; et quoties peccaveris, veni ad me, et ego te curabo. Ita iniqua synodus apud Photium Bibliothecæ c. 59, quibus paria socrates Historiæ ecclesiasticæ lib. 6, cap. 19. Verum si quis divini præsulis doctrinam ac potissimum mores penitus inspicere velit, non dubitabit mecum asserere, illum ut erga vere ac humiliter pœnitentes mitissimum, ita adversus contumaces severissimum fuisse atque constantissimum, eamque adhibuisse economiam, qua usum se fuisse beatissimus martyr Cyrianus testatur in Epist. 55: Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commutationes nostros intra Christi castra et Dei patris domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo studio et toto colligendæ fraternitatis; etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio religionis exanimo; delictis plus quam oportet remittendis pene ipse delinquo; inpector prompta et plena dilectione cum pœnitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici contententes. Si qui autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant, contra tales clausam stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta et fortia, et Domino tuente munia, minis cedere, etc. Ut ut est, negari certe nequit, quia iacilias, quam nonnulla patris aerei verba præferunt, occasionem dederit posterioribus Græcis, multum de poenarum a canonibus impositarum rigore remittendi; ut legere est in eorum pœnitentialibus libris, imprimisque Joannis Jejunatoris. Idem generaliter observari debet de quibusdam veterum patrum dictis, quod eorum mentem non assequuti sint recentiores, etiam Latini; quos inter inventus est qui pœnitentias canonicas (horrendum dictu) carnificinum appellaret.

50. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosorem, et ab hominibus expulsus est, et fœnum ut bos comedit, et a rore cœli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus ut leonum pili creverunt, et unguis ejus instar unguium avis. » Aspice sententiam quæ desuper fertur ad ipsum Nabuchodonosorem. Et ad finem devenere res. Ignorasti, inquit, humanam nobilitatem, in bestiarum ignobilitatem decidisti. Nihil ignominiosius ista re fieri poterat, neque si ad paupertatem, neque si ad vincula, neque si ad servitutem, neque si ad aliud quid ejusmodi illum redegisset. Porro nullo modo eum a naturali nobilitate ejecit : nec corpus illius in bestię naturam mutavit : sed illud quo ab irrationalibus distabat, in feritatem transtulit? Quomodo igitur? Ut et reliqui discant ex illius cibo, et ex illius aspectu. Quid autem per hæc docemur? Nempe quod etsi eadem nobis non eveniant, tamen melius illo non sumus affecti, quando in superbiam aut in belluinam perturbationem delabimur. Quot nunc non secus ac Nabuchodonosor ille, bestię mentem habent! Audi itaque Joannem dicentem : *Serpentes, genimina viperarum* (Matth. 3. 7. et 23. 33); et rursus alium prophetam aientem : *Equi furentes in seminas facti sunt; unusquisque ad uxorem proximi hinniebant* (Jer. 5. 8); et alium adhuc : *Canes muti non valentes latrare* (Isai. 56. 10); et alium rursus vulpes appellentem (Ezech. 13. 4), et alium dracones ac basiliscos (Psal. 90. 13). Multo autem deterius est cum in hac vita sumus, efferari, quam eadem cum Nabuchodonosore pati. Ille siquidem nihil mali in animum admittebat : nos autem dum ita innumera peccata colligimus, quanto pejores sumus jam, sicut dictum est. Qui autem apud ethnicos sapientes habebantur, mutabant homines in bestias. Sed videamus quomodo. Gentilium quidem metamorphoses fabulæ erant; ista autem vera sunt. Qua enim de causa homines illos mutaverunt? Nulla : at Scriptura causam quoque profert : *Ut cognoscant omnes, quia dominatur Altissimus regno hominum.* Vides ut omnia Deo possible sint? etiam ex hominibus bestias facere, et mentem mutare? Cogita quanta res esset eum, qui antea in tanto splendore vixisset, cernere cum bestiis degentem, nudum. Non enim utique formam mutavit; quandoquidem id horrendum non fuisset. Cor autem bestię accepisse non ideo dicit, quod mente fuerit alienatus, sed quod humanum animum habens, cuncta sentiret. Nam si conversus fuisset in bestiam, ea quæ eveniebant non cognovisset. Quid igitur significat, *Cor bestię datum est ei* (a)? Id est, agrestis ac ferus evasit, nec volebat cum hominibus versari; vel etiam, timebat cum hominibus degere; vel, homines ut feras metuebat. Quid fieri possit illo sublimius? quid eodem humilius? *Et expulsus est ab hominibus.* Nusquam illius potentia defendit illum. Non erat carnivora bestia, sed fœnum comedebat, et erat inago bruti. Ut credas, inquit: velut pro consueto pabulo habebis herbam. Quomodo

(a) Hæc in Scriptura non habentur, sed huc traducta sunt ex versu 15.

feræ illum non devorarunt? quomodo corpus illius cibis ejusmodi potuit concoquere? quomodo non perii? Neque enim breve tempus intercessit : circumibat, omnibus factus exemplum humilitatis, in seipso ferens indicia punitiois, quemadmodum servus notis compunctus. At certe præstitisset, dixerit fortasse aliquis, cum hominibus illum versari, atque id pati : sed ut poena ipsi adaugeretur, hoc factum est. Nam castigatio perinde manebat, cum quæ ipsi evenerant, omnes enuntiarent, cumque ipsum æque viderent foris, id autem cernere multo terribilius erat. Nec tempus breve fuit, sed et ipsum sabbaticum. Nam *septem tempora*, inquit, *mutabuntur* : id est, tres anni cum dimidio (a). 31. « Et post finem dierum ego, » inquit, « Nabuchodonosor oculos meos in cælum levavi, et mens mea reversa est ad me, et Altissimum benedixi, et viventem in sæcula laudavi, et glorificavi, quia potestas ejus potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem. 32. Et omnes habitatores terræ, quasi nihilum reputati sunt. Et juxta voluntatem suam facit in virtute cœli, et in habitatione terræ : et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei : Quare fecisti? » *Oculos meos*, inquit, *in cælum levavi.* Hoc est, adiit et precatus est Deum, et inde auxilium quæsivit. Quamquam tempus completum foret, non confidebat tamen. Sicut enim in ipsius potestate erat, ut non sineret res in effectum devenire : ita etiam, si tempore quod definitum fuerat completo, incorrectus mansisset, nihil ipsi profuisset illa temporis definitio. Nam sententia Dei non ad necessitatem, sed ad res nostras exprimitur. Ita et Daniel, quamvis tempus impletum esset, merito orat, ne accedente malitia, adhuc pœnæ ac tempori adjungatur quid (Dan. 9. 4). Nam sicut ex humanitate id contingit, quemadmodum in Ezekia : ita et in punitioe fieri par est, ut et in Jædæis : volebat eos Deus statim in Palestinam redire : illi quadraginta annos sibi adjici per iniquitatem suam meruerunt (4. Reg. 20). Vide autem illum confugere ad Deum. Suspexi, inquit, in cælum, et rursus factus sum homo. *Et forma mea reversa est ad me.*

(a) Imo septem anni. Potior enim sententia Josephi, Tertulliani, Hieronymi, Severi. Valde miror de Theodoro qui cum Dan. 7, 25, et 12, 7, *αιωνος, annos*, interpretetur hic Chrysostomo favet. In Pseudo-Epiphani libro de Irophelis : *τα ιερα ιη, δ αιων εις δαυιδ ιερα αιωνος, εκοιτων γενεων ιερα αιωνος, δεκαετος περι αυτου προς κειρον. Το μυστηριον του ιερα αιωνος ιερα ιερα ιη, οτι δεκαετηριον ιερα αιωνος. Εξ ον ιη και δε μνην υπεκειεν Κυριω εν θεω, και εκμολογητο εν αιωνος αυτου και πασα τι άραση της ανωμιαις αυτου, αντιδωκεν αυτω ο θεος την βασιλειαν. QUAE mendaciorum loquacissimi scriptoris verba eo protuli, ut lo cum, Pelavii iudicio corruptum, emendarem. Sic interpretatur vir ingenio et doctrina præstantissimus : *igitur septem anni, quæ tempora septem a Daniele vocantur, ut i totidem menstrua spatia contraherentur, precibus suis obtinuit. Septem ergo temporum mysterium in illo completum est, quod mediator septem restituit. Ita sex annos totidem quæ menses Deo supplicans, scelus suum confessus est. Deinde concessa delicti venia, in regnum a Deo restitutus est.* Ego legi debere arbitror, *δεκαετηριον ιη ιερα αιωνι* : et postea *ιη ιη και αυτου αιωνος*. Correctionem confirmat Dorotheus i Synopsi. *Daniel igitur, inquit, precando ad Altissimum effecti, ut septem anni quos septem tempora vocaverat mutarentur in septem menses, et mysterium septem temporum in illo consummaretur. Septem namque mensium spatii sibi ipsi restituit, sex annos qui desiderabantur et mense quinque coram Domino prostratus fuit, impietatem suam omnem iniquitatem confessus, etc.**

ορ παθεῖν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐδὲν ἔπασχε δεινὸν εἰς φυγὴν· ἡμεῖς δὲ οὕτω μυρία ἀμαρτήματα συλλέγοντες, πόσῳ χείρους ἐσμὲν ἤδη, καθὰ λέλεκται. Μετέβαλον δὲ οἱ τῶν ἔξωθεν ἂ ἀνθρώπους εἰς θηρία. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς; Ἐκεῖνα μὲν μῦθος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐκείνους μετέβαλον; Δι' οὐδέν· ἢ δὲ Γραφή καὶ τὴν αἰτίαν φησί· [227] *"Ἰνα πᾶσι πάντες, οἱ κυριεῦσι ὁ Ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων.* Ὅραξ πῶς πάντα τῷ Θεῷ ἀνατά; καὶ ἐξ ἀνθρώπων θηρία ποιῆσαι, καὶ διάνοιαν μεταβαλεῖν; Ἐννοεῖ ὅσον ἦν ὄραῖν τὸν ἐν τοσαύτῃ πρὸ τούτου λαμπρότητι μετὰ τῶν θηρίων διατιώμενον, γυμνόν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν μορφήν μετέβαλεν, ἐπεὶ οὐδὲν ἦν φρικτόν. Τὸ δὲ θηρίου καρδίαν λαβεῖν οὐ τοῦτό φησι, ὅτι ἐξεσθήκει τῆς διανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀνθρωπίνην ἔχων ψυχὴν ἠσθάνετο τῶν πραγμάτων. Οὐκ ἂν, εἰ μετεβλήθη εἰς θηρίον, ἔργω τὰ συμβαίνοντα. Τί οὖν ἐστὶ, *Καρδία θηρίου ἐδόθη αὐτῷ;* Ἐξηγησθή τουτέστιν, οὐδὲ ἐδούλετο μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ καὶ ἐδόδοικε μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ τοὺς ἀνθρώπους καθάπερ τὰ θηρία. Τί γένοιτ' ἂν ὑψηλότερον ἐκείνου; τί ταπεινότερον αὐτοῦ; *Καὶ ἐξεδιόχθη ἀπὸ ἀνθρώπων.* Οὐδαμοῦ ἡ δύναμις αὐτοῦ προέστη. Οὐκ ἦν σαρκοφάγον θηρίον, ἀλλὰ χόρτον ἡθιεν, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀλόγου. Ἰνα πιστεύσης, φησί· ὡς ἐπὶ συνήθη τροφήν ἔξεις τὸν χόρτον. Πῶς αὐτὸν οὐ κατέφαγε τὰ θηρία; πῶς ἰσχυσε τὸ σῶμα πέψαι; πῶς οὐ διεφθάρη; Οὐ γὰρ ὀλίγος ὁ χρόνος ἦν περιῆει, πᾶσιν ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης, ἐν αὐτῷ τὰ γυμνάσματα φέρων τῆς κολάσεως, καθάπερ στιγματίας. Καὶ μὴν βέλτιον ἦν, ἴσως εἴποι τις ἂν, μετὰ ἀνθρώπων αὐτὸν εἶναι, καὶ τοῦτο παθεῖν· ἀλλ' ὥστε ἐπιταθῆναι τὰ τῆς τιμωρίας αὐτῷ, τοῦτο γέγονεν. Ὁ γὰρ σωφρονισμὸς ὁμοίως ἔμενε, πάντων ἀπαγγελλόντων τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ ἴσως αὐτῶν θεωμένων ἔξω· τοῦτο δὲ ἰδεῖν πολλῷ φοδερώτερον ἦν. Καὶ οὐδὲ ὁ χρόνος ὀλίγος ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σαββατικός. *Ἐπεὶ γὰρ καιροί, φησί, ἀλλαγῆσονται·* τρία ἡμισυ ἔτη. *Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ἐγώ, φησί, Νουχοδοноσορ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαβον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπεστράφησαν, καὶ τὸν Ὑψίστον ἠύλορησα, καὶ τὸν ζῶντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα καὶ ἐδόξασα, ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ*

οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; Τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, φησί, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαβον. Τουτέστι, προσῆλθε καὶ ἠέξατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐκείθεν τὴν βοήθειαν ἐζήτησε. Καίτοι τοῦ χρόνου πληρωθέντος, ὡς ἐθάβρει. Καθάπερ [228] γὰρ κύριος ἦν μηδὲ ἀφείναι εἰς πείραν τὰ πράγματα ἐλθεῖν, οὕτως εἰ καὶ τοῦ χρόνου τοῦ ὀρισθέντος πληρωθέντος ἔμελλεν ἀδιόρθωτος μένειν, οὐδὲν αὐτὸν ὠφελῆσαι ὁ ὀρισμὸς εἶχεν. Οὐ γὰρ κατὰ ἀνάγκην ἡ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα τυποῦται. Οὕτω καὶ ὁ Δανιήλ, εἰ καὶ ἐπληρώθη ὁ χρόνος, εἰκότως εὐχεται, μήποτε κακίας προσγομένης, προστεθῆ πάλιν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ φιλανθρωπίας γίνεται τοῦτο, οἷον ἐπὶ τοῦ Ἐζεκιου· οὕτω καὶ ἐπὶ τιμωρίας εἰκὸς γίνεσθαι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐδούλετο αὐτοὺς εὐθέως εἰς Παλαιστίνην ἀπελθεῖν· ἐκείνοι τεσσαράκοντα ἔτη προστεθῆναι αὐτοῖς ἐποίησαν διὰ τῆς παρανομίας. Ὅρα δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Θεὸν φεύγοντα. Ἀνέβλεψα, φησί, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ γέγονα πάλιν ἄνθρωπος. *Καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ.* Ὅσπερ ἡ μορφή αὐτοῦ ἐξήλλακτο μὲν τῆς ἀνθρωπείας, οὐ μὴν εἰς θηρίον μετεβλήθη· οὕτω καὶ ἡ διάνοια. Καὶ τί; Ἦνεσα καὶ ἐδόξασα. Τί τεκμήριον; *Τὸν Ὑψίστον, φησί, ἠύλορησα, καὶ τὸν ζῶντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα, καὶ ἐδόξασα.* Οὐδὲν γὰρ οὕτω νομίζουσι Θεοῦ εἶναι ἄξιον, ὡς τὸ διὰ παντὸς εἶναι. *Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησί, ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.* Ἐπειδὴ τοῦτω μάλιστα ἄνθρωπος αὐτοῦ διέστηκεν, καὶ τοῦτο ἦν παρὰ ἀνθρώποις τὸ μακαριστόν. *Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησί, ἐξουσία αἰώνιος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐστὶ.* Χωρὶς τροφῆς, φησί, ἔθρεψε· χωρὶς τῶν ἐνδυμάτων, χωρὶς τῶν ἄλλων ἀπάντων οὐ διεφθάρη μοι τὸ σῶμα. Ἐννόησον ὅτις ἦν ἐπανιών ἀπὸ τῆς ἐρήμου πρὸς τὴν βασιλείαν. *Αὐτῷ γὰρ, φησί, τῷ κωμῷ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν, καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον· καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου, καὶ οἱ μεγιστᾶνες μου ἐζήτησάν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθη, καὶ μετωλοσύνη περισσοτέρα προστέθη μοι. Καὶ ἐζήτησάν με, φησί, οἱ μεγιστᾶνες μου, οἱ κρατοῦντα καὶ βασιλεύοντα διώξαντες.* Ἀλλὰ διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὁ δὲ Διὰ γὰρ τοῦτο χρόνος ὀρίζεται, ἵνα μὴ αὐτομάτως νομίας τι

* Existimo debere vel deleri τῶν, vel addi ποιηταί, καὶ σοφοί, καὶ quid simile. Interpres legisae videtur σοφοί

b Aliquid videtur deesse. Interpres certe habet: *enim iterum redire desiderabant, non propter ejus absentiam, sed propter decretum Dei.*

γενέσθαι. Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γεναὶν καὶ γεναῖν· καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Εἰ γὰρ ὁ πάντων κρατῶν ἐγὼ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθην, πολλῶ μᾶλλον οἱ πάντες. Ὁ γὰρ τὸν οὕτως ἰσχυρὸν ἀποστήσας τῆς βασιλείας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀρχομένους. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Τὸ, Ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, οὐχ ὅτι καταφρονεῖ αὐτῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὅτι ἰσχυρὸς ἐστι, καὶ ὡς βούλεται, αὐτοὺς ἄγει. Τοῦτο γοῦν καὶ τὸ ἐφ' ἐξῆς δηλοῖ· Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Ἐστω μὲν γὰρ, περὶ τῆς γῆς οἶδας· περὶ τοῦ οὐρανοῦ, πόθεν ἐπίστασαι; Ἄπο τοῦ ὀνειράτος. Ἐπέταξε. Πῶς ὑπήκουσαν; Ἄπο τοῦ πυρὸς [229] τῆς καμίνου. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἔρει αὐτῶ· Τί ἐποίησας; Οὐ μόνον, φησὶ, οὐκ ἐναντιώσεται, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι ῥημάτων ἔρει. Πάντων αὐτὸς κρατεῖ, πάντα αἰτίας ἐστιν. Αὐτῶ, φησὶ, τῶ καιρῶ αἱ φρένες μου ἐπεστρέψθησαν ἐπ' ἐμέ. Αὐτῶ· ποίω; Τῶ λεχθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἐπανήγαγον; οἱ γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν καταβαλόντες, πῶς ἀσθενῆ γενόμενον ἐπανήγαγον; Καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον, καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου καὶ οἱ μεγιστᾶνές μου ἐξήτουν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθη, καὶ μεγαλωσύνη περισσοτέρᾳ προστέθη μοι. Ὅρξ πῶς καὶ στήσαι καὶ καθελεῖν δύναται βασιλείαν; Ἐδεῖ μὲν γὰρ διὰ τῶν προτέρων ταῦτα πεισθῆναι· ἐπειδὴ δὲ ἀγνοεῖς, καθέλειν αὐτήν, καὶ πάλιν ἔστησεν. Νῦν οὖν ἐγὼ Ναβουχοδοноσορ αἰνῶ καὶ ὑψῶ καὶ δοξάζω τὸν Βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ χρίσεις, καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινώσαι. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δύναμις μὲν ἔχει, ἄδικον δέ· ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη μεγάλη. Καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινώσαι. Οὐκ εἶπε, ταπεινοῖ, ἵνα σοι καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐνδείξῃται, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρὰ ἀσθένειαν, ἀλλὰ δι' ἐνὸς τοὺς ἄλλους σωφρονίζει. Εἶδες δύναμιν; εἶδες δικαιοσύνην; εἶδες φιλανθρωπίαν; εἶδες ἀπὸ στόματος βαρβαρικοῦ ταῦτα λεγόμενα; Τίς ἂν οὕτως ἐφιλοσόφησεν; Οἱ προφῆταις ἐντρεφόμενοι οὐδὲν τούτων οὕτως ἐφθέγγοντο, ἀλλὰ ἐναντία. Οὐ μὴ ἀγαθοποίησιν Κύριος, φησὶ, οὐδὲ φῶ μὴ κακοποίησιν. Καὶ πάλιν, Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι

ἡμῶν ἐσχομεν κέρατα· Καὶ, Πᾶς ποιῶν ποτηρὸν καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς ἠέδοκῃσεν. Καὶ, Τί ὄφελος ὅτι ἐδουλεύσαμεν αὐτῶ· Εἶδες ἐν Παλαιστίνῃ δόγματα σατανικά; εἶδες ἐπὶ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίαν προφητικὴν; Ταῦτα τύπων ἐθνῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι χάριτος, ὅτι προπηδῆσαι εἶχον οὗτοι ἐκείνων. Εἶτα ὁ Βαλτάσαρ ἐμέθῃ συμποσίου γενομένου κελεύει τὰ σκεύη ἐξενεχθῆναι, ὡσπερ φιλοτιμούμενος ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ πατρὸς, μᾶλλον δὲ ἐμπαροίνων· ἢ ἐπειδὴ θεαταὶ τῶν γενομένων ἦσαν ἐκείνοι, ὥστε καθελεῖν αὐτῶν τὸ θαῦμα, ὃ περὶ τὸν Θεὸν εἶχον. Καὶ τοῦτο ἐξ ὑπερηφανίας εἶχον, ἤγουν ἐγένετο^a καὶ μέθης. Φυλαττώμεθι μέθην, ἀγαπητοί. Πολλὰ γὰρ ἄτοπα γίνεται ὑπὸ ταύτης. Ἀλλὰ καὶ μεγάλων περιγίνεται ἀνδρῶν ἡ μέθῃ ἐν γὰρ τῶ γεύσασθαι τοῦ οἴνου ἐκέλευσε τοῦτο. Ἄπει ὁ πατὴρ ἐκβαλὼν ἐφείσατο, καὶ αὐτὸς τὴν πόλιν ἐλὼν οὐκ ἐτόλμησεν εἰς ἀνθρωπίνην ἐνεγκεῖν διακονίαν ταῦτα, οὗτος οὐχὶ αὐτὸς μόνος^b, ἀλλὰ καὶ μεγιστᾶς καὶ παλλακίσι καὶ παρακοίτοις εἰς γῆρσιν ἐξέδωκεν

[230] ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δαίτην μέγαν τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ χιλλοῖς, καὶ κατέναντι τῶν χιλλῶν ὁ οἶνος. Πιῶν Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς εἶπεν ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου, τοῦ ἐνεγκεῖν τὴν σκεύη τὰ χρυσᾶ, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, ἃ ἐξήνεγκες Ναβουχοδοноσορ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ πῖετῶσαν ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παράκοιτοι^c, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἠνέχθησαν τὰ σκεύη τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐξήνεγκες Ναβουχοδοноσορ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἔπινον ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ καὶ οἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔπινον οἶνον, καὶ ἤρσαν τοὺς θεοὺς τοῖς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλίνοισι, καὶ λίθινοισι. Εἶδες αὐτὰ λαβανόμενα; Ἄλλ' ὄρα αὐτῶν τὴν ἰσχὺν, καὶ μετὰ ἀλῶναι, καὶ τεθῆναι ἐν τῶ εἰδωλείῳ. Ἐστω καὶ γνώμων ἐκεῖνος αὐτοῦ. Διὰ τί καὶ τούτω; Διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐλήφθη ταῦτα· ἔδωκεν δίκην. Τί τὸ πῆρ καὶ μετὰ τὰ σημεῖα; πῶς οὐδὲν ἔπαθον ἐκείνοι, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς μόνος; Οὗτος γὰρ εἶπεν, αὐτὸς αἴτιος ἦ

^a Ἦγουν ἐγένετο vel glossema est, vel varia lectio.

^b F. αὐτῶ μόνω.

^c Melior lectio ai παράκοιτοι, quemadmodum etiam I betur Homilia in Ps. 93. Mox scribe τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ Sic etiam in Theodoro praeterita est vox τοῦ Θεοῦ, quae et ipse contextus indicat. Postea διὰ τί καὶ τούτω; ἰε τοῦτο.

Quemadmodum forma illius multum quidem ab humana erat mutata; non tamen in bestiam conversus fuerat: ita et mens illius. Et quid? Laudavi et glorificavi. Quodnam indicium? *Altissimum, inquit, benedixi, et viventem in sæcula laudavi, ac glorificavi.* Nihil enim ita dignum Deo esse putatur, ut perpetuo existere. *Quia potestas ejus, inquit, potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem.* Quoniam in eo potissimum homo ab illo distinguitur: et hoc erat quod apud homines beatum habebatur. *Quis potestas ejus, inquit, potestas æterna, in omne tempus existit.* Sine cibo, ait, me nutritiv: sine vestimentis, sine aliis omnibus rebus corruptum non est meum corpus. Cogita qualis erat, dum a deserto ad regnum rediit. 33. « Eo enim, » inquit, « tempore mens mea reversa est: et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei, et optimates mei quæsierunt me: et in regnum meum confirmatus sum: et magnitudo amplior addita est mihi. » *Et quæsierunt me, inquit, optimates mei;* qui dominantem ac regnantem expulerant et oderant. Idque ex decreto Dei. Ideo enim tempus definitur, ne existimes quidquam fortuito evenisse. *Et regnum illius in generationem et generationem: et omnes terræ incolæ, quasi nihilum reputati sunt.* Nam si ego qui omnibus imperabam, quasi nihilum reputatus sum, multo magis reliqui. Scilicet qui adeo potentem de regno dejecit, multo magis subjectos. *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ.* Illud, *Quasi nihilum reputati sunt,* non quod contemnat illos, absit, sed quia potens est, et quemadmodum vult, illos agit. Hoc igitur sequentia quoque declarant: *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ.* Esto sane, de terra nosti: at de cælo, unde scis? A somnio. Jussit. Quomodo obedierunt? Ex igne fornacis. *Et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti?* Non tantum, inquit, non adversabitur: sed nec verbis tenus interrogabit. Omnibus ille imperat, omnia ipse est. *Eo, inquit, tempore mens mea reversa est ad me.* Eo: quo? Quo Deus dixerat. Unde illum et in regnum reducerunt? qui enim adeo potentem dejecerant, quomodo infirmum factum revocarunt? « Et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei et optimates mei quærebant me: et in regno meo confirmatus sum, et magnitudo amplior addita est mihi. » Vides ut Deus et statuere et evertere possit regnum? Oportebat siquidem hæc perca, quæ antea contigerant, explorata habere: sed quoniam tu ignorasti ea, regnum Dominus evertit, et illud iterum erexit. 34. « Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et exalto et glorifico Regem cæli, quia omnia opera illius vera, et semitæ ejus judicia, et omnes incedentes in superbia potest humiliare. » Dicit nequit, cum potestatem quidem habere, sed injustam: illius quippe magna est justitia. *Et omnes, qui gradiuntur in superbia, potest humiliare.* Non dixit, humiliat, ut tibi illius etiam æquanimitatem ostendoret, et ut intelligeres, quod non ex infirmitate, sed

quod per unum alios emendat. Vides potentiam? vides justitiam? vides erga homines amorem? vides hæc ab ore barbaro pronuntiari? Quisnam ita philosophatus est? Qui prophetis erant innutriti, nihil simile loquebantur, sed contraria penitent. *Non faciet bene Dominus, aiunt, et non faciet male (Soph. 1. 12).* Et iterum: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua (Amos 6. 14)?* Et: *Omnis qui facit malum, bonum est in conspectu Domini, et in his complacuit ei (Malach. 2. 17).* Et: *Quod emolumentum, quia servimus illi (Ibid. 3. 14)?* Vides in Palæstina dogmata satanica? vides in barbarico solo philosophiam propheticam? Hæc figuræ sunt gratiæ apud gentes futuræ; et quod gentiles debeant antevertere Judæos, ac præsulare. Postea Baltasar (a), cum in illo convivio ebrius esset, jubet vasa educi: quasi in victoria patris glorians, magis vero petulantier insultans: seu, quoniam convivæ eorum quæ contigerant fuerant spectatores; ut tolleret eam quam de Deo habebant admirationem. Et hoc ex superbia et ebrietate faciebant. Caveamus temulentiam, dilecti. Multa enim absurda ab hac fiunt. Sed et magnos viros superat ebrietas. Nam iste cum vinum gustasset, vasa efferrî jussit. Quibus pepercit pater illius, qui ea e templo depromperat: et is cum cepisset Jerosolymam, non ausus est in humanum ministerium illa deducere; iste non sibi solummodo, sed et optimatibus suis et pellicibus et concubinis in usum tradidit.

CAPUT V.

1. « Baltasar rex fecit convivium grande optimatibus suis mille: et e regione ipsorum mille vinum erat. 2. Bibens Baltasar rex præcepit in gustu vini, ut afferrent vasa aurea et argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod in Jerosolymis: et biberent in illis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 3. Et allata sunt vasa argentea et aurea, quæ asportaverat Nabuchodonosor ex templo Dei, quod in Jerosolymis: et bibeant in eis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 4. Et bibeant vinum, et laudaverunt deos aureos, et argenteos, et æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos. » Vides vasa capi? Sed vide eorum virtutem, etiam postquam capta sunt, ac posita in idolorum templo. Est de is illi pro libito statuerit. Qua de causa id? Capta sunt propter Judæorum peccata: illi pœnas dederunt. Quinam finis etiam post ostenta? quo pacto nihil passi sunt magnates, sed solus rex? Quia scilicet ille jusserat, ille cæteris auctor fuerat. *Laudarunt, inquit, deos aureos et argenteos.* Quare hæc apud illos deorum differentia erat? Diabolus cupiens illos omni venia privare, sæpè præcepit ut deos ligneos facerent, ne ab ipsa

(a) Ab his vocibus, *Postea Baltasar,* inchoandum caput quintum putarem (si tamen ita distribuerat sanctus Chrysostomus), nisi quæ sequuntur ad doxologiam magis pertinere viderentur. Sane is a quo hunc Commentarium accepimus, dum vel indiligentius dictata magistrî excerpit, vel perorantem assequi non valet, vel in epitomen cuncta redigit, opus valde imperfectum reliquit.

materia magnum sumptum in excusationem adducerent. Laudibus celebrabant deos. Vide Deum nusquam incipere, sed sequi. Quare pœna subsequuta est velociter, ac eadem hora? Ut quæ ex prioribus miraculis acta fuerant non dissolverentur. Dum Deus in vasis afficitur contumelia, voluit homines contumelia afficere. Et vide quid fiat. Cupiit vasa: et eo ipso tempore punitio adfuit. Cur non mittitur propheta illum reprehensurus, sed articulus manus? Ut major oriretur consternatio. 5. « In eadem hora egressi sunt digiti manus hominis, et scribebant e regione lampadis in tectorio parietis domus regiæ: et rex aspicebat articulos manus scribentis. » Adde et vesperam fuisse. Oportebat tumorem ex temulentia ortum comprimi. Deinde debebant omnes qui aderant odoceri, regem pœnas dare. Cur non Deus fulmen e cælo statim emisit? Ut iterum servus suus gloria afficeretur: ut Baltasar audiret cur ista pateretur. Nam Daniel ingressus non tantum scripturam interpretatur, sed et longos habet sermones, eosque suavios, non tamquam regi profuturus, sed ut alios emendaturus. 13. « Tunc Daniel ingressus est in conspectum regis. Et dixit rex Danieli: Tu es Daniel ex filiis captivitatis Judaicæ, quam deduxit rex pater meus ex Judæa? Veluti territans eum et ad necessitatem redigens, hæc ait. Cum autem dicit: *Quem adduxit rex pater meus ex captivitate Judææ*, hæc contra semetipsum verba loquitur, si nimirum captivorum ubique indigeat. 14. « Audivi de te, quod Spiritus Dei sanctus in te est, et vigilantia, et intelligentia, et sapientia amplior inventa est in te. 15. Et nunc ingressi sunt in conspectu meo sapientes, magi, Gazareni, Chaldæi, ut scripturam hanc legerent, et conjecturam ejus indicarent mihi: nec potuerunt conjecturam sermonis illius renuntiare mihi. 16. Et ego audivi de te, quia potes conjecturas conjicere, et nodos solve- re. Et nunc si poteris scripturam legere, et conjecturam ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torques aurea erit in colo tuo, et tertius in regno meo imperabis (a). » Fatetur suos victos esse, et ait: Dic, atque

(a) Vel tertius post regem, sicut Esth. 10. 3, Mardocheus secundus est ab Assuero, et Gen. 41. 45, Josephus in cur- rum Pharaonis secundum imposuit. Vel tertius, id est, ut exponit S. Isidorus Pelusiota lib. 2, epist. 96, post regem ac reginam. Vel tertiae partis regni administrator, quem- admodum Josephum videtur explicare S. Hieronymus. *Tertiae parti imperans*, ait idem Josephus de Jorani regis duce, 4 Reg. 7. Vel denique unus ex tribus principibus, qui Satrapis præerant, Dan. 6. 2, quique *triarchoi* dicebantur ac *τριάρχοι*, ut patet ex Hieronymo ad Ezech. 23. 23: *Tristatias*, inquit, *principes principum interpretati sumus*, etc. *Tristatias autem nomen est apud Græcos secundæ gradus post regiam dignitatem*, etc.; et ex Theophilo Antiocheno lib. 2 ad Autolycum: τοὶ δὲ τριάρχοι τριῶν ἐπιπέσοι ἀδελφῶν Ἀθίων, ἢ καὶ Ἀθίωνος ἰσχυροὶ, hoc est, *Factus est autem Triar- cha Sennacherim, Adramelech Æthiops, qui Ægypti quo- que rex fuerat*. Suspicio mihi est (ut id obiter notem), Adramelechum esse Æthiopem illum Ægypti regem, qui in Chronicis Eusebii vocatur modo Amerres, modo Merres, modo Ἀμρῆς, modo Ἀμρῆς. Forte etiam (nihil enim ausim affirmare) de isto exponendus est locus 4 Reg. 17, 31: *Hiulem qui erant de Sepharuaim, comburebant filios suos igni, Adramelech et Sennacherim filii Sepharuaim*. Favet Theodoretus Quæst. 48 in quartum Regum. Diodorus quoque Siculus, lib. 3, et Strabo lib. 17, conjecturam non mediocriter firmant, dum referunt ab Æthiopibus reges suos adorari solitos. Adramelechi Æthiops in temporum

ista accipe. Sed considera prophetam, in patre quidem illius quomodo animum despondit; hic autem nihil tale: sed quid ait? 17. « Tunc respondit Daniel, et dixit coram rege: Munus tuum tibi sit, et donum domus tuæ alteri da: ego vero scripturam legam regi, et conjecturam ejus indicabo tibi, o rex. » Quare muna deprecatur? Ut intelligas, eum non propter illa proloqui. Quod enim non iratus simpliciter hæc dixerit, *Ego autem*, inquit, *scripturam legam, et conjecturam ejus renuntiabo regi*. Vides illum pecunia esse superiorem? honore altiorem? nullius ex regis rebus indigentem? Tales esse oportet eos qui loquuntur ea quæ Dei sunt. Ne existimaret rex illum ea via a se esse attractum, vel aliquid ex iis quæ ab eo dicebantur, humanum esse. Quid igitur ait? Omittens scripturam edisserere, illum pluribus verbis admonet, ex ipsis exordiis ea quæ patri acciderant in memoriam ei revocans. 18. « Deus altissimus regnum et magnitudinem, et honorem, et gloriam dedit Nabuchodonosori patri tuo. 19. Et a magnificentia, quam dedit ei, omnes populi, tribus, linguæ tremebant et metuebant a facie ejus. Quos volebat ipse interfecit, et quos volebat ipse percussit, et quos volebat ipse deprimebat. 20. Et quando elevatum est cor ejus, et spiritus ejus obfirmatus est ad superbiendum; depositus est de solio regni sui, et honor ejus ablati est ab eo, 21. et ab hominibus expulsus est, et cor ejus cum bestiis datum est, et cum asinis agrestibus habitatio ejus, et fœno ut bovem cibaverunt eum, et a rore cæli corpus ejus tinctum est, donec cognovit quia dominatur Deus altissimus super regnum hominum; et cui visum fuerit dabit illud. » Nam si ille, inquit, venia indignus fuit, tu qui post ejusmodi exemplum non resipuisti, quam pœnam, quæso, mereris? Neque enim ad ignorantiam potes confugere. Nonne hæc omnia noveras? Quosnam cuiquam præfers? eos qui non audiunt, neque vident? 22. « Et tu filius ejus Baltasar non humiliasti cor tuum coram Deo. Nonne omnia hæc noras? 23. Et super Dominum Deum cæli elevatus es, et domus ejus vasa attulisti coram te: et tu, et optimates tui, et concubini tui, et pellices tuæ bibistis vinum in eis: deosque aureos, et argenteos, et æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos, qui non vident, et non audiunt, et non cognoscunt, laudasti et Deum, cujus in manu est status tuus, et omnes vias tuas, ipsum non glorificasti. 24. Idcirco a facie ejus missus est articulus manus, et hanc scripturam exaravit. 25. Et hæc est exarata scriptura: Mane, Thecel, Phares: 26. et hæc est interpretatio visi: Mane mensus est Deus regnum tuum, et completi sunt illud. 27. Thecel: appensus est in statera, et inventum est deficiens. 28. Phares: divisum est regnum tuum, et

Epitome, quam edidit Scaliger, mentio fit: verum temporum non conveniunt. Existimaverim id nomen Æthiopyum de ac regibus fuisse commune, præsertim cum regem magnam ac potentem significet. Certe quia olim reges ut dii colabantur a plerisque gentibus, eo factum est, ut hæc du nomina Rex et Deus pro eadem re in scripturis usurpari reperiantur. Confer loca Is. 36, 15, et 37, 13; 4 Reg. 17, 31, et 18, 34, et 19, 13; item Judithæ 3, 13, et 5, 29, et 11, 5; atque Seldenum lege Syntagm. 1 de Diis syris, c. 1

ὀλόκληρον. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ Σολομῶντος γέγονεν. Οὐ μόνον τὸ μὴ λαβεῖν τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ διαιρεθῆναι. Ὅρα ἀπολογούμενον αὐτῷ τὸν Θεόν· ὅρα αὐτὸν αἰτιον ὄντα. Οὐδ' ἡ προή σου, φησί, ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο εὐθέως σε ἀνελεῖν; Ἄλλ' ἔμακροθύμησεν. Τίνα οὐκ ἂν ἐφόδησεν ἡ τιμωρία, καὶ ταῦτα ἐγγὺς οὖσα; Εἶδες τὴν ἐφ' ἐκάτερα δύναμιν; πόθεν ἄξιός εἰ, εἰπέ μοι, συγγνώμης; καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁ ἔκγονος, οὐ πάντα ταῦτα ἔγνω; Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου ἢ ἀπόφασις γράφεται, οὗτος ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενα. Πόθεν ἐπῆλθεν αὐτῷ τιμῆσαι τὸν Δαυὶδ; Ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὥστε μὴ καταγνωσθῆναι παρὰ τῶν παρόντων, προσδοκῶν ἴσως εὐρεῖν λύσιν διὰ ταῦτα.

12331 ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ στρατῶναι ἐζήτησαν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δαυὶδ ἐκ τῆς βασιλείας. Καὶ πᾶσαν πρόφασιν καὶ παράπτωμα οὐκ εἶδον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι καὶ εὐνοὺς τῷ βασιλεῖ ἦν. Ἡ, Ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι, ἐθάρρει τῷ Θεῷ, κἀκείνους πάντα ἐκυβέρνα· Θεοῦ δὲ κυβερνῶντος, τίς ἂν γένοιτο βλάβη; Τί οὖν φησι; Εἶπον οἱ τακτικοὶ ἐκεῖνοι, Οὐκ εὐρήσομεν κατὰ Δαυὶδ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲν, φησί, δυνατὸν εὐρεῖν. Διὰ τί; Μὴ οὐκ ἀνθρωπῶς ἐστίν; ἐν πᾶσιν ἀπταιστος γέγονεν; Τὸ μέλλον ἄδηλον, καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων πῶς ἀποφαινεσθε; Καὶ φησι, Πείραν ἐλάβομεν ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Εἰ μὴ ἐν νομίμοις, φησί, Θεοῦ αὐτοῦ, οὐκ εὐρήσομεν πρόφασιν. Καὶ μὴν ἔκει ἄληπτος πολλῶν πλέον. Συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς πρὸς δοκιμὴν. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι τὴν κακίαν ἐκεῖνον; Ἄλλ' ἵνα διὰ τούτου μάθῃς, καὶ τοῦτον θαυμάσῃς, οὐ φθονεῖ τοῦ στεφάνου τοῖς οἰκέτοις αὐτοῦ. Τότε οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ στρατῶναι παρέστησαν τῷ βασιλεῖ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δαρσῖε βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Συνεβουλευσάμενο πάντες οἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας σου στρατηγοὶ καὶ στρατῶναι, ὑπατοὶ καὶ τοπάρχαι, τοῦ στήσαι στάσει βασιλικῇ, καὶ ἐπισχῶσαι ὀρισμὸν, ὅπως ὡς ἂν αἰτήσῃ παρὰ πατρός Θεοῦ ἢ ἀνθρώπου ἢ αἰτημαθῶς ἡμερῶν τριάκοντα, ἀλλ' ἢ παρὰ σοῦ, βασιλεῦ, ἐμβληθήσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.

^a Theodoretus: τὴν γὰρ περὶ τὸν Θεὸν φυλάττων εὐσείβειαν, εὐνοίᾳ πολλῇ καὶ περὶ τοὺς βασιλεῖς ἐκέρητο.

^b Leg. οικείοις ἢ οἰκέταις.

^c Josephus: ὅπως μήτε αὐτῷ τις, μήτε τοῖς θεοῖς δέομαι αὐτῶν καὶ εὐχόμενος εἴη. Forte scripsit ἀνθρώπου, librariis vero fraudi fuit breviata scriptura.

Νῦν οὖν, βασιλεῦ, στήσον τὸν ὀρισμὸν, καὶ ἐκθεσ γραφῆν, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα Μήδων καὶ Περσῶν, ὅπως ἂν μὴ παραγραφῇ κατ' ἐναντίον τούτου. Τότε ὁ βασιλεὺς Δαρσῖος ἐπέταξε γραφῆναι τὸ δόγμα. Ὅρα τί ποιούσι, πῶς ἀλόγιστον δόγμα ἐσπούδαζον στήσαι. Καὶ κατὰ σπουδὴν τοῦτο αἰτοῦσι. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ὅς ἂν αἰτήσῃ παρὰ ἀνθρώπου, λόγον εἶχεν; Ἄλλ' ἐδόκουν σοφίζεσθαι τὸν λόγον τῆς αἰτήσεως τῷ βραχεῖ χρόνῳ. Ποία ὑπόθεσις αὕτη; διὰ τί τοῦτο εἶπες; Ἔδοξε, φησί· πάντες συνελθόντες τοῦτο ἐκυρώσαμεν, ὥστε ἐν τριάκοντα ἡμέραις παρὰ σοῦ μόνου αἰτεῖν. Ὡ βαρβαρικὸν αἰτήμα· Ὡ πολλῆς ἀλογίας γέμουσα χάρις, αὐτὸν τὸν δοκοῦντα τιμᾶσθαι καταισχύνομεν! Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο καλόν, εἶδε διηγεκὲς τοῦτο εἶναι· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ τὰς τριάκοντα ἡμέρας. Πάλιν εἰ καλόν, τί τὸ πλῆθος προβάλλεσθε; Καὶ γὰρ χωρὶς τούτου ἐπινεύουσι δεῖ· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ πάσης τῆς οἰκουμένης κελευούσης ὑπέκειν ἐχρῆν. Οὐ προεῖδε τὸν δόλον ὁ βασιλεὺς· καὶ δῆλον [234] ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ὄρισε γὰρ, καὶ γράμμασιν αὐτὸν [f. αὐτῷ] ἠσφαλλισαντο, ὥστε μηδὲ βουλομένῳ μετὰ ταῦτα γενέσθαι καιρὸν τοῦ ἀνανεῦσαι. Τί οὖν ἀκούσας φησὶν ὁ Δαυὶδ; Οὐκ ἐταράχθη, οὐ προσέθηκεν, οὐκ ἀφείλεν. Ὅρα τὸν ἐνάρετον ὀμαλῶς ἀεὶ ζῶντα, ὥσπερ τινὰ ἀνθη παρατρέχοντα πάντα, ὥσπερ ἐν σκιάῃ καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ θεώμενον. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ οὕτως ἀκατάπληκτος ἔμενε, πολλῶν μᾶλλον νῦν μετὰ τὴν πείραν τῶν ἀγῶνων τοσοῦτους ἀναδησάμενος στεφάνους. Τίνος ἔνεκεν οὐ προσῆλθε; τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐμέμφατο, τοσαύτην παρὰ τῷ βασιλεῖ παρῆσταν ἔχων; Οὐκ ἐβούλετο ῥήμασιν, ἀλλὰ πράγμασι τοῦτο ποιῆσαι. Ἄλλως δὲ πανταχοῦ αὐτὸν εὐρίσκομεν, τῆς χρείας καλούσης, ἐπιπηδῶντα, καὶ παραγινόμενον. Καὶ Δαυὶδ ἠνίκα ἔγνω ὅτι ἐνετάγη τὸ δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ αἱ θυρίδες ἀνεφγμέναι ἐν τοῖς ὑπερφίοις αὐτοῦ κατέναντι Ἱερουσαλήμ· καὶ καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος ἐναντίον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καθὼς ἦν ποιῶν ἔμπροσθεν. Τίνος ἔνεκεν τῶν θυρίδων ἡμᾶς ἀνέμνησεν, ὅτι ἀνεφγμέναι ἦσαν πρὸς Ἱερουσαλήμ; Σφοδρὸν τῆς θέας εἶχεν πόθον. Καθάπερ οὖν τις ποθευμένην ἔχων ἀποῦσαν, καὶ τὰς ὁδοὺς τὰς ἐκεῖ φερούσας φιλεῖ· οὕτω δὴ καὶ οὗτος. Ἐπεθύμουσιν δὲ αὐτῆς ἄλλοι τῶν σωματικῶν ἔνεκεν, οὗτος δὲ οὐχί, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ ὅτι τοῦτο ἐστίν, δῆλον ἐκείθεν· οὐ γὰρ εἴλετο ἀνελεθῆναι, τοῦ σπουδαζομένου πέρασ εἰληφότος αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καθὼς οἱ πατέρες ἡμῖν παρέδωκαν, πρὸς ἀνατολὰς ὀρῶντες εὐχόμεθα, πάλιν καὶ

datum est Medis ac Persis (a). Idcirco, ait, *Deus regnum tuum mensus est, et divisum est*. Et hoc in supplicium fuit, quod divisum est, nec mansit integrum. Quod et in Salomone contigit. Non modo quia Baltasaris filius non excepit regnum, sed et quia divisum est. Vide ut Deus se illi excuset: vide ut rex infortunii sui sit auctor. *In cuius, inquit, manu est factus tuus*. Nonne enim poterat statim te interimere? Sed patiens fuit. Quem non hæc pœna perterrisset, eaque in propinquo? Vides potestatem ad utrumque? unde, quæso, venia dignus es? et tu filius ejus, non habeo dicere nepos (b), nonne omnia hæc noras? Quemadmodum in foro judiciali sententia scribitur, iste ea quæ pronuntiantur interpretatur. Unde regi in mentem venit Danielem honorare? Ut mihi videtur, ne ab iis qui aderant condemnaretur, et forte sperans se per hæc liberationem inventurum.

CAPUT VI.

4. « Et rex constituit eum super omne regnum suum. Et ordinatorum et satrapæ quærebant invenire contra Danielem occasionem, ex regno. Et omnem prætextum ac offensam non invenerunt in illum, quia fidelis erat: id est, regi erat benevolus. Vel, *Quia fidelis erat*: hoc est, confidebat Deo; et ille omnia gubernat: Deo autem gubernante, quod damnum evenire poterit? Quid igitur ait? 5. *Dixerunt ordinatorum ii, Non invenimus contra Danielem occasionem, nisi in legitimis Dei sui*. Nihil, inquit, inveniri potest. Propter quid? Nonne homo est? an in omnibus peccato fuit immunis? Futurum incertum est: et de rebus futuris qua ratione affirmatis? Et aiunt: Experimentum ex ipsis rebus sumpsimus. *Nisi in legitimis, inquit, Dei sui, non invenimus occasionem*. Atqui istic multo magis est irreprehensibilis. Tentationem permittit Deus ad probationem. Nonne enim poterat illorum cohibere malitiam? Verum ut per id disceres, et hunc mirareris, non invidet famulis suis coronam. 6. « Tunc ordinatorum et satrapæ astiterunt regi, et dixerunt ei: Dari rex, in æternum vive. 7. Consilium inierunt omnes qui super regnum tuum duces, et sa-

trapæ, optimates, et toparchæ, statuere statuto regio, et confirmare constitutionem: ut quicumque petierit ab ullo deo vel homine petitionem usque ad dies triginta¹, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc igitur, rex, statue constitutionem, et propone scripturam, ut non immutetur decretum Medorum et Persarum (a), ut ne quid præscribatur adversus illud. 9. Tunc rex Darius præcepit scribi decretum. » Vide quid agant, utque inconsultum edictum statuere studeant. Et cupide hoc petunt. Nam dicere: *Quicumque petierit ab homine*, habuitne causam? Sed videbantur rationem petitionis per brevitatem temporis callide occultare. Qualis est iste prætextus? quare id dixisti? Visum est, inquit; omnes convenientes id firmavimus, ut intra triginta dies a te solo petant. O barbaricam petitionem! o multæ inconsiderantiæ plenum beneficium, cum qui honorari videtur afficiens probro! Nam si res honesta erat, oportebat perpetuam esse: si vero improba, ne quidem ad triginta dies durare. Rursus, si bona, cur multitudinem obtenditis? Etenim sine ea annuere oportuit: si vero mala, nec universo orbe jubente obtemperandum erat. Dolum non prævidit rex: et hoc ex iis quæ postea contigerunt manifestum est. Constituit enim, et constitutionem publicis literis firmarunt, ut neque volenti regi tempus renuendi esset deinceps. Quid itaque ait Daniel, cum ista accepit? Turbatus non est; pristinae consuetudini nihil adjecit, nihil ademit. Aspice virtute præditum æquabiliter semper viventem, omnia velut prætereuntes flores, ac velut in umbris tum commoda tum tristia intuentem. Nam si ab initio adeo imperterritus manebat, multo magis nunc, post certaminum periculum tot coronis redimitus. Cur non accessit? cur questus non est, cum tantam loquendi libertatem apud regem obtineret? Nolebat id agere verbis, sed rebus. Alioquin autem ubique cum invenimus, cum usus vocat, prosilire atque accedere. 10. « Et Daniel quando cognovit scriptum esse decretum, ingressus est in domum suam, et fenestræ apertæ in cænaculo ejus contra Jerosolymam: et tribus temporibus diei flectebat genua, et orabat (b), et confitebatur coram Deo suo, ut antea solitus erat facere. » Quare nos admonuit fenestrarum, quod apertæ essent versus Jerosolymam? Quia Judæi vehementi urbis illius visendæ tenebantur desiderio. Sicut igitur qui amatam habet absentem, etiam itinera eo ducentia diligit: ita sane et iste. Alii vero desiderabant urbem propter res corporales: non autem hic, ad propter gloriam Dei. Quandoquidem: id ita se habere inde manifestum est, quod noluerit

¹ Theodoretus sic habet: *Pietatem enim observans erga Deum multa reges benevolentia complectebatur*.

(a) Non dicit, *Dabitur Medis ac Persis*; nec, *Datum est Nabonaido*; sed, *Datum est Medis ac Persis*, ut de re jam futura; errant igitur viri docti qui hoc vaticinium impletum annis post septemdecim contendunt. Eadem quippe nocte occisus est Baltasar, et Babylon expugnata. Nec obstat locus 1 Reg. 15, 28, quem objicit clarissimus Petavius: *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te*. Intelligentus enim est de inunctione Davidis, quæ non multo post est facta. Sunt et alia non pauca argumenta, quibus fabula Darii Nabonaidi jugulatur; quorum nonnulla nos, si occasio feret, non omitemus.

(b) Una omnium verisimillima sententia est, Baltasarem fuisse filium Evilmerodachi, nepotem vero Nabuchodonosoris, quia Jerem. 27, 7, gentes servitutæ dicuntur Nabuchodonosori, et filio ejus, et filio filii ejus. Omnino tamen rejiciendi non sunt si interpretes, veteres ac recentiores, quibus Nabuchodonosorus est vel proavus Baltasaris, vel pater Evilmerodachi ac Baltasaris fratrum; vel pater unici filii binominis, et qui modo Evilmerodachus, modo Baltasar sit nuncupatus. Quare temerarium heterodoxorum sacræ scripturæ interpretum consilium probari non potest, qui hoc capite in locum patris, avum substituunt.

¹ In Orat. prima de Precatione numerus ternarius pro triceno habetur, errato nimirum scriptoris, seu potius memoriae.

(a) Confer cum Estheræ 1, 19, et intelliges Darium. Medum imperasse Medis ac Persis, non autem Chaldæis solis: proindeque non esse Nabonmidum. Quid enim, quæso, ad Babylonium regem, Medorum ac Persarum leges?

(b) Hinc horæ canonicæ apud Christianos, jam inde ab Apostolicis temporibus. Cujus traditionis rationes produuntur a Clemente Alexandrino Stromaton lib. 7, et a Ss. Basilio ac Hieronymo. Tertullianus de Jejuniis decimo: *Quod etiam suadet Daniælis quoque argumentum ter die orantis; utique per aliquarum horarum exceptionem; non altarum autem*

redire, cum evenit quod expetebat (a). Propter hoc et nos, sicut patres nobis tradiderunt (b), ad orientem aspicientes precamur: civitatem quoque nos ac patriam antiquam requirimus: etenim revera quæsitæ digna res est. Quo pacto, cum Deus ubique sit, eamque propheta dicat: *Et qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi* (Psal. 67. 5), tamen ad ortum vertimur? Nempe ibi voluit medici officina erat olim. At illius non cepisti experimentum? Sed quære. In captivitate et nos habitabamus: verum antequam venisset Christus. Cur autem tribus tantum diei temporibus flectebat genua? Quid enim? nonne hoc mirabile? Homo tot tantisque circumdatus curis, quique ne paulum quidem respirare habebat. Vide autem et impleri illud apostoli: *In omni loco, inquit, levantur puras manus* (1. Tim. 2. 8). Et quod Christus jussit, hoc complebant. *Et claudens, inquit, estium tuum, ora Patrem tuum* (Matth. 6. 6). 13. « Tunc responderunt, et dicunt coram rege: Daniel, qui de filiis captivitatis Judææ, non subdidit se decreto tuo et constitutioni quam statuisti: et tribus diei temporibus petit a Deo suo petitiones. 14. Tunc rex, ut verbum audivit, multum contristatus est super eo: et pro Daniele contendit, ut liberaret eum: et usque ad occasum solis dimicavit, ut erueret eum, et satagebat pro illo. 15. Tunc viri illi observaverunt in regem, et dicunt regi: Scito, rex, quia decretum est Medis et Persis, omnem constitutionem et statutum, quod rex statuerit, abrogare non oportere. 16. Tunc rex jussit: et abduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. » Forsan nonnulli vestrum dicunt: Nonne potuit rex liberare eum? Maxime quidem potuit Deus regem facere potentiorum, sed ad certamen athletam ducit. Noverat finem, non ignorabat exitum. At rex si finem hunc scivisset eventurum, non laborasset utique: sed non potuit. Laudabilis est ob studium, venia dignus ob ignorantiam. Adeo exoptatus ac amabilis erat Daniel: sed invidia ne pulchra quidem intueri sinit: imo intueri quidem permittit, at non sisdem oculis. Non oportet, inquit, adeo languidam esse rerum administrationem, neque leges nostras instabiles esse. Tota gens contumelia afficitur. Immittunt Danielem in fossam: imponunt lapi-

quam insigniorum, exinde apostolicarum, tertiarum, sextarum, nonarum. Magistrum sequitur discipulum libro de Oratione, nisi quod memorie lapsu tres pueros cum Daniele consociat. Nollem Constantino Imperatori, istam historiam oratione ad sanctorum cœtum referenti, tam multa excidissent. Videnda est Catholica apostolorum doctrina in lib. 7, c. 23.

(a) Cum Judæis ad patriam reducendi potestas facta est. Cur autem apud externos manserit Daniel, rationem reddit Theodoretus lib. 10 Commentarii in hunc prophetam, circa initium.

(b) Hanc quoque inter non scriptas traditiones recenset S. Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 27; quam et ab apostolis manasse asserit qui inter opera B. Justini martyris legitur liber ad Orthodoxos de quibusdam questionibus scriptus, Resp. ad quæst. 118, nec non S. Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Rerum ecclesiasticarum contemplatione. Meminerunt etiam antiquissimi Patres Clemens Alexandrinus Strom. 7, Tertullianus Apologet. 18, et Origenes Homilia 5 in Numeros, et inter Origenis Opera Auctor Librorum in Job lib. 1. Ad Clementem Constitutionum lib. 2, cap. 57, et lib. 7, cap. 46, Dionysium Eccles. Hier. cap. 1 et 2, Auctorem Questionum ad Antiochum, quæst. 57, et Symeonem Thessalonicensem de Sacramento Ordinis cap. tertio, sexto, undecimo.

dem « Et dixit rex Danieli: Deus, cui tu servis continue, ipse liberabit te. 17. Et attulerunt lapidem unum, et imposuerunt super os laci: et obsignavit rex annulo suo, et annulo optimatum suorum: ut nihil mutaretur in Daniele. 18. Et abiit rex in domum suam, et cubuit inconvatus, et cibos non apposuerunt ei, et somnus recessit ab eo. » Recordare mihi monumentum Christi, ubi Judæi sigilla imposuerunt. Alioquin enim dixissent rem per fraudem ac præstigiis esse factam. Sed ubique quæ ab inimicis nostris patrantur, pro nobis sunt. Nam ut delatoribus omnis auferatur prætextus, id evenit: et rex ponit signa, ut illis facultas non esset quidquam faciendi, vel illum extrahendi, et leones causandi: illi vero etiam imponunt signa, ut non liceret regi liberare eum, atque sic in tuto decretum esset. Et non coenavit, inquit, rex, neque dormiit. Vide quanta vis sit amoris. Et quid? Primum quidem bene sperare jubet dicens: *Deus, cui tu servis continue*. Iterum causam justam ponit, quæ possit illius animum erigere. Forsan enim Danielem audierat. Deinde accedit hymnum profrens. 23. « Tunc rex multum gavisus est super eo: et præcepit ut Danielem educerent de lacu. Et eductus est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in illo, quia credidit Deo suo. 24. Et dixit rex, et adduxerunt viros qui accusaverant Danielem: et in lacum leonum injecti sunt ipsi, et filii eorum, et uxores eorum: et non pervenerant ad pavimentum laci, cum dominati sunt eorum leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. » Qua de causa filii et uxores pereunt (a)? quid peccaverunt isti? Fortasse illi quoque criminis participes erant. Vides improborum supplicium? vides justorum præmia? Undique erudire, undique ædificare. Vides quod quamvis Deus deserat, ad utilitatem nostram id facit. Superavit ignem; superavit feras. Ne deinceps inquiras, ad quid leones, et pardi, et reliquæ feræ? Sunt enim veluti carnifices quidam ad latera Danielis stantes, tamquam in divino quodam ac horrendo tribunali id agentes: ad hunc modum non ausi sunt perfodere latera justi viri. Non enim acceperant iudicis mandatum. Postquam vero alii in lacum missi sunt, Deo jubente, eos interfecerunt, *Et ossa eorum, inquit, comminuerunt*. Quis frenabat ipsorum ora? quis præcepit apposito cibo abstinere? quis philosophus adeo temperans, ut pressus fame, solutione autem famis præsentis, nolit se ab eo malo liberare? Rursus edicta, rursus divinum præconium, rursus testimonium per res ipsas.

CAPUT VII.

1. « In primo anno Baltasaris regis Chaldæorum Daniel somnium vidit: et visiones capitis ejus in cubili ejus: et somnium scripsit. Principium sermonum ejus. Et respondens dixit: 2. Ego Daniel aspiciebam in mea visione, nocte: et ecce quatuor venti cæli ir-

(a) Vera causa barbarus tyrannorum omnium mos, et etiam plerarumque gentium leges. Exempla passim suppeditabunt historiæ; libri Regum, Judithæ, Estheræ, Jeremia; Herodotus, Q. Curtius, Justinus, Ammianus Marcellinus, etc.

ἡμεῖς καὶ πατρίδα ἀρχαίαν ζητοῦμεν· καὶ γὰρ ὄντως ἄξιον ζητῆσαι. Πῶς, πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος, καὶ λέγοντος τοῦ προφήτου· *Τῷ ἐπιβεβηκόσι ἐπὶ δυσσμών, Κύριος ὄνομα αὐτῷ*· πρὸς ἀνατολάς ἐσμεν τετραμμένοι; Ἐκεῖ ὡσπερ ἱατρῆιον ἦν τὸ ἀρχαῖον. Ἄλλ' οὐκ ἔλαβες αὐτοῦ πείραν; Ἄλλὰ ζήτει. Ἐναίχμα-λωσίᾳ καὶ ἡμεῖς ψυχοῦμεν, ἀλλὰ πρὶν ἔλθειν τὸν Χριστόν. Τίνος δ' ἔνεκεν τρεῖς μόνους καιροὺς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ; Τί γάρ; τοῦτο οὐ θαυμαστόν; Ἄνθρωπος τοσαύταις κυκλούμενος φροντίαι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι ἔχων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο πληρούμενον· *Ἐν παντὶ τόπῳ, φησί, ἐκπαίροντες ὁσίους χεῖρας*. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, τοῦτο ἐπλήρουν. *Καὶ κληῖσας, φησί, τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ [235] Πατρὶ σου. Τότε ἀπεκρίθησαν, καὶ λέγουσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Δαυιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, οὐχ ὑπετάγη τῷ δόγματι σου, καὶ περὶ τοῦ ὀρισμοῦ, οὐ ἔταξας· καὶ καιροὺς τρεῖς ἡμέρας αἰτεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὡς τὸ ῥῆμα ἤκουσε, πολὺ ἐλυπήθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ περὶ τοῦ Δαυιήλ ἠγωνίσαστο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτόν· καὶ ἕως πρὸς δυσμάς ἤλθον ἠγωνισατο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτόν, καὶ ἦν ἀγωνιζόμενος περὶ αὐτοῦ. Τότε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι παρετηρήσαντο· ἐπὶ τὸν βασιλέα, καὶ λέγουσι τῷ βασιλεῖ· Γνώθι, βασιλεῦ, ὅτι τὸ δόγμα τοῖς Μήδοις καὶ Πέρσαις, τοῦ πάντα ὀρισμὸν καὶ στάσιν, ἦν ἄν ὁ βασιλεὺς στήσῃ, οὐ δεῖ ἂ παραγράφαι. Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε, καὶ ἤγαγον τὸν Δαυιήλ, καὶ ἐπέβαλον αὐτόν εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Τάχα τινὲς ὑμῶν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυεν αὐτὸν ἐξελεῖσθαι; Μάλιστα μὲν ἡδύνατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι τὸν βασιλέα δυνατώτερον, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ κάμμα^α ἄγει τὸν ἀθλητήν. Ἦδει τὸ τέλος, οὐκ ἠγνόει τὸ πέρας. Οὐδὲ ὁ βασιλεὺς; εἰ τοῦτο ἦδει τὸ τέλος ἐκδησόμενος, ἠγωνίσαστο ἂν· ἀλλ' οὐκ ἴσχυεν. Ἀπόδεκτος τῆς προθυμίας, συγγνωστὸς τῆς ἀγωνίας. Οὕτω ποθεινὸς ἦν ὁ Δαυιήλ· ἀλλ' ὁ φθόνος οὐδὲ τὰ καλὰ ἀφῆσι βλέπειν, μᾶλλον δὲ βλέπειν μὲν αὐτὰ, οὐ τοῖς αὐτοῖς; δὲ ὀφθαλμοῖς. Οὐ δεῖ, φασίν, οὕτως ἔκλυτα εἶναι τὰ πράγματα, οὐδὲ ἀβεβαίους τοὺς νόμους τοὺς παρ' ἡμῖν. Τὸ ἔθνος ἅλον ὑβρίζεται. Ἐμβάλλουσιν εἰς τὸν λάκκον· ἐπιτιθέασι λίθον. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δαυιήλ· Ὁ Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, αὐτὸς ἐξελεῖται σε. Καὶ ἤνεγκαν λίθον ἕνα, καὶ ἐπέθηκον ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ λάκκου· καὶ ἐσφραγίσαστο ὁ βασιλεὺς τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ, καὶ τῷ δακτυλίῳ τῶν μεριστάνων αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ πρῶτημα ἐν*

τῷ Δαυιήλ. Καὶ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἀδειπνος, καὶ ἐδέσματα οὐκ εἰσῆνεγκαν αὐτῷ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ. Ἀναμνήσθητί μοι τοῦ μνημείου τοῦ Χριστοῦ. Ἐνθα τὰ σήμαντρα ἐπέθηκον οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπαν ἂν, ὅτι κατὰ γοητείαν τὸ πρᾶγμα γέγονεν. Ἄλλὰ πανταχοῦ τὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν γινόμενα, ὑπερ ἡμῶν ἔστιν. Ἴνα γὰρ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνέλη πρόφα-σιν, τοῦτο γίνεται· καὶ ὁ βασιλεὺς τίθησι σημεῖα, ἵνα ἐκείνοις μὴ ἐκγένηται τι ποιῆσαι, ἢ ἐξελεῖν, καὶ τοὺς λέοντας αἰτιάσασθαι· κάκεινοι δὲ τιθέασιν, ἵνα μὴ ἐξῆ τῷ βασιλεῖ ῥύσασθαι αὐτόν, ἀλλ' οὕτως ἀδέκαστον γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ ἐδειπνησε, φησί, ὁ βασι-λεὺς, οὐδὲ ἐκαθεύδησεν. Ὅρα πόσον ποιεῖ φίλτρον. Καὶ τί; Πρῶτον μὲν παρεθάρσεν αὐτόν λέγων· Ὁ Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς. Πάλιν αἰτίαν τι-θησι δικαίαν, δυναμένην αὐτοῦ ἀναστῆσαι τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ ἦν ἴσως ἀκηχώς. Εἶτα παραγίνεται ὕμνον ἀναφέρων. Τότε ὁ βασιλεὺς πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ' αὐτῷ· καὶ τὸν Δαυιήλ εἶπεν ἀνενεγκεῖν ἐκ τοῦ λάκκου. Καὶ ἀνηρέχθη [236] Δαυιήλ ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ πᾶσα διασφορὰ οὐχ εὐρέθη ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐπίστευσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἤγαγον τοὺς ἄνδρας τοὺς διαβάλλοντας τὸν Δαυιήλ· καὶ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων ἐβεβλή-θησαν αὐτοὶ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐφράσαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λάκκου, ἕως οὗ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ λέοντες, καὶ πάντα τὰ ὀστέα αὐτῶν ἐλέπνυραν. Τίνος ἔνεκεν παῖδες καὶ γυναῖκες ἀπόλλυνται; τί ἤμαρτον οὗτοι; Ἴσως καὶ αὐτοὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκοινωνοῦν. Εἶδες τῶν πονηρῶν τὴν τιμωρίαν; εἶδες τῶν δικαίων τὰ ἐπαθλα; Πάντοθεν παιδεύου, πάντοθεν οἰκοδομοῦ. Εἶδες ὅτι κἄν καταλίπη Θεός, ἐπὶ χρησίμῳ τοῦτο ποιεῖ. Περι-εγένετο πυρὸς· περιεγένετο θηρίων. Μηκέτι λοιπὸν ἐξετάσης, διὰ τί λέοντες, καὶ παρδάλεις, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία; Καθάπερ γὰρ δῆμοι τινες παρὰ τὰς πλευράς ἐστώτες τοῦ Δαυιήλ, ὡσπερ ἐν θείῳ τινι καὶ φρικτῷ δικαστηρίῳ τοῦτο ποιοῦντες· οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν διορῦξαι τὰς πλευράς τοῦ δικαίου. Οὐ γὰρ ἤκουσαν ἐπιτάγματος δικαστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἄλλους ἔβα-λον, ἐπιτάξαντος τοῦ Θεοῦ, διέφθειραν, καὶ τὰ ὀστέα αὐτῶν, φησί, ἐλέπνυραν. Τίς ἐχαλίνου αὐτῶν τὰ στόματα; τίς τροφῆς παρακειμένης ἀποσχέσθαι ἐκέ-λευσεν; ποῖος οὕτω φιλόσοφος ἐγκρατῆς, ὡς λιμοῦ κελεύοντος, καὶ τῆς λύσεως τοῦ λιμοῦ παρούσης, μὴ ἂν θελήσῃ λῦσαι τὸ δεινόν; Πάλιν διαγράμματα, πάλιν κήρυγμα θεῖον, πάλιν ἢ διὰ τῶν ἔργων μαρ-τυρία.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ἐν τῷ πρώτῳ εἶτι Βαλτάσαρ, βασιλέως Καλ-δαίων, Δαυιήλ ἐνώπιον εἶδεν· καὶ αἱ ὀράσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν-ώπιον ἔγραψεν. Ἀρχὴ λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἀπο-κριθεὶς εἶπεν· Ἐγὼ Δαυιήλ ἐθώρορον ἐν τῇ ὀράσει μου τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνθρωποι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν με-

^a Restitueendum est hoc verbum in Theodor., ubi par-
τήσαντο corrupte legitur.

^b Rectus in Theodoro δαίν.

^c Scio coronas Olympicorum agonum laureas fuisse: He-
sychium autem scribere, κάμματα, φύλλα δάφνης ἐν οἷς στέ-
πνυται τὰ φαίστά· ὁμοίως καὶ αἱ καμματίαι. Verum hæc ex
Athenæi lib. 4, unde desumpta sunt, sic emendanda cen-
seo: καμματίαι, seu rotius, καμματίδες, φύλλα δάφνης
ἐν οἷς σκαπνοῦσι τὰ φαίστά· ὁμοίως καὶ τὰ κάμματα, φαί-
στὰ. Locus Athenæi obvisus est, nec debuit a Casaubono
sollicitari. Hic itaque scribe σκάμμα, quæ vox Chrysoste-
mo familiaris, ut e: metaphora qua hic utitur.

γάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινεν ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον, ὡσεὶ λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῆς ὡσεὶ ἀετοῦ. Ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξετίλαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη· καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστα, φάγε σάρκα πολλὰς. Ὅπισθι τοῦτου ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον ὡσεὶ πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ, καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Ὅπισθι τοῦτου ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον, φοβερόν, καὶ ἐκθιμβόν, καὶ ἰσχυρὸν περισσῶς· καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ καὶ μεγάλοι· ἐσθίον, καὶ λεπτύρον· καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶ συνεκᾶται· καὶ αὐτὸ διαφέρειν περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ κέρατα αὐτοῦ δέκα. Προσερόντων τοῖς κέρασιν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν ἀνέβαινεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ τρία κέρατα τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεβρίζωθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοί, [237] ὡσεὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα. Τίνος ἔνεκην οὐχὶ γυναῖκας εἶπεν εἶδεν; Ἄλλ' ὅτε μὲν δικην καὶ ἀρὰν ἔδει παραστήσαι, γυναῖκας παρήγαγεν· ὅτε δὲ βασιλείας, θηρία. Πρῶτὰ ἐστὶν ἡ βασιλεία, σωματοποιεῖ οὖν αὐτό. Οὐκ οὖν ἐχρῆν; Καὶ καλῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ποιότητες αὐτῶν μάλιστα ἐν τοῖς θηρίοις εἰσὶ, διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐδεήθη. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ἐν ἀγριότητι ἄβρῶν, καὶ λέαιναν παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ νοθεῖς, καὶ ἄρκον παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ταχὺ καὶ κούφον, καὶ ἐπειδὴ πολέμοις κατέλυσαν ἅπαντες τὰς ἀρχάς· καὶ πάρδαλιν παρήγαγε. Καὶ ὅρα ὅπως καλῶς ἐθεώρησε τὴν θάλασσαν πρῶτον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Τοσαύτης γὰρ γέμει παραχρῆς, καὶ οὕτω φέρεται, ὡς ἰχθύων, οὐχὶ ἀνθρώπων πεπληρωμένη. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς δηλοῖ, ὅτι θάλασσα ὁ παρὼν βίος ἐστίν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σιγήνην βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγοσῆ. Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην. Δηλοῖ ὅτι ἐκείθεν τὰ θηρία, [καὶ] τὸ ταχὺ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ταχυτήτος τοὺς ἀνέμους παράγομεν εἰς μέσον. Ἐνέπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἀνέδου, φησὶ, τὰ θηρία ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν. Οὕτω καὶ τὸν βασιλεῖα λέοντα καλεῖ πολλᾶκις, τὸ βασιλικὸν ὄμου καὶ θηριώδες δεῖξαι βουλόμενος. Ἡ ἐπειδὴ ὁ μὲν ἀνατολικώτερος, ὁ δὲ ἐξ ἄρκτου, ὁ δὲ ἀπὸ νότου. Ὡς ἂν εἴποι τις, Ἀνέτρεψε τὴν θάλασσαν, ἀνετάραξαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον ὡσεὶ λέαινα. Καθάπερ ἐν ἀνείρω· οὐ γὰρ αὕτη τὴν πραγμάτων ἡ φύσις ἦν. Διὰ δύο συμβόλων τὸ βασιλικὸν ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὸν Ἀσσύριον ἐκράτησε, διὰ τοῦτο δύο. Καὶ ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξετίλαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, τουτέστι ἡ ἀρχὴ, καὶ ἤρθη

ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη· καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Γοργὸν τὸ ζῶον. Ἐκατέρωθεν εἶχε τὴν ἰσχὺν ταχυτήτος, ἀνωθεν μὲν ἀπὸ τῶν πτερῶν, κάτωθεν δὲ ἀπὸ τῶν ποδῶν· ἀλλ' ἑκατέρα ἡ ταχυτῆς ἀνῆρθη, ἐκείνων μὲν ἐκταλέντων (ἰ. ἐκτίλ.), καὶ μὴδὲ φανέντων λοιπῶν, τούτων δὲ μεταπεσόντων ἐπὶ τοὺς ἀσθενεστέρους, τοὺς ἀνθρώπους^c. Καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ζῳῳ, τὸ γαῦρον. Ταπεινός, φησὶ, ἡμερος, χειροθήτης ἐγένετο ὁ βασιλεὺς. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκα πολλὰς. Ἐπὶ τῶν Περσῶν ἐγένετο τὴ βραδὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ Μήδων [238] καὶ Περσῶν τρία πλευρὰ, ἦτοι τόπους, ἢ τὰς βασιλείας, ἃς συνεῖλεν. Ἐλεγον αὐτῷ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκα πολλὰς. Οὗτοι γὰρ εἶλον καὶ Βαβυλώνα, καὶ τὰς πολλὰς εἰργάσαντο συμφοράς. Ὅπισθι τοῦτου ἐθεώρουν· καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον, ὡσεὶ πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ· καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα, φησὶ, πάρδαλις· Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, πᾶσαν διαπτάς τὴν οἰκουμένην. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο γοργότερον, οὐδὲ ὀξύτερον γέγονεν, ἀλλὰ σφοδρὸς τις ἦν καὶ ὀξύς, καθάπερ τοῦτο τὸ θηρίον. Τέσσαρα, φησὶ, πτερὰ πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς. Τουτέστιν, ἅπασαν προτέλαβε τὴν ἰσχύν. Πέρσας γὰρ εἰς δέκα τρεῖς βασιλείας διελών^d, ἅπαντας χειρῶσατο. Εἶδες αὐτοῦ τὴν ταχυτῆτα; Καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θηρίου, καὶ ἀπὸ τῶν πτερῶν. Πᾶσαν διέδραμε τὴν οἰκουμένην. Καὶ κεφαλὰι, φησὶ, τέσσαρες τῷ θηρίῳ. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα λέγει ταύτης^e τὴν παρουσίαν, τὴν ποικίλην καὶ παντοδαπῆν, καὶ οὐκ ἔχει εἰκόνα εἰπεῖν· οὕτως ἐξαλλάττον τι τὸ θηρίον ἦν. Πᾶσας γὰρ ἐκείνας ἐνίκησε. Ταῖς μὲν ἄλλαις, ἀπὸ τοῦ τάχους ἦν ἡ ἰσχὺς· τοῦτου δὲ ἀπὸ τῶν ὀδόντων· σιδηροὶ ἦσαν. Καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεκᾶται. Τοὺς πολλοὺς λέγει πολέμους. Τινὲς οἱ δέκα βασιλεῖς; τί τὸ μικρὸν κέρας; Ἐγὼ τὸν Ἀντίχριστόν φημι μεταξὺ τινῶν φαίνεσθαι βασιλεῖον. Καὶ ὀφθαλμοί, ὡς ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα. Τί γὰρ ἐκείνου τοῦ στόματος μείζον γένοιτο ἂν τοῦ λέγοντος, Ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεοῦ ἡ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι; Εἰ δὲ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ τοιαῦτα φθέγγεται. Ἀνθρωπῶς ἐστὶ, φησὶ. Διὰ τί δὲ μικρὸν, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς μέγα φαίνεται; Ἄλλ' ὕστερον αὐξήθησεται, καὶ κρατήσει τινῶν βασιλείων. Τί οὖν; Οὐκέτι βασιλεία διαδέχεται τοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς καταλύει. Ἐθεώρουν, ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιῶν· καὶ ἡ θριξὶς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμοὶ

^a Deesse conjunctio ἀσώματος.

^b Ἄν ἀπάσας?

^c Verisimilis emendatio ἀνθρωπιότης, vel potius ἀνθρώπου. ^d Διελών. Imo dixerunt. Illa enim Persidis in Provincias divisio Alexandro multo est antiquior. Xenophon Historiarum de Institutione Cyri lib. 1 : δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ δειρήνται. Herodotus in Thalia ; ἀρχὰς κατεστήσατο (loquitur de Dario Hystaspis filio) εἴκοσι, τὰς αὐτοῦ καλέουσι σατραπείας.

^e Sequentia ostendunt reponendum esse τετάρτης.

ruebant in mare magnum. 3. Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari, diversae inter se. 4. Prima similis leaenae, et alae ejus velut alae aquilae. Aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus : et sublata est de terra, et in pedibus hominis stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso, et in partem unam stetit, et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei : Surge, comede carnes multas. 6. Post hoc aspiciebam, et ecce alia bestia tamquam pardalis : et ipsi alae quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiae, et potestas data est illi. 7. Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta, terribilis, et stupenda, et fortis nimis : et dentes ejus ferrei et magni ; comedens et comminuens ; et reliqua pedibus suis conculcabat : et ipsa diversa valde praeter omnibus bestiis quae ante eam : et cornua ejus decem. 8. Considerabam cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum ascendebat in medio eorum, et tria cornua ejus, de iis quae antea, eradicata sunt a facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu isto, et os loquens grandia. » Cur non dixit se vidisse mulieres ? At quidem cum poenam et maledictionem oportuit exhibere, mulieres adduxit Scriptura : cum autem regna exprimere, bestias protulit. Incorporea res est regnum : corpus igitur illi tribuit. An non oportebat ? Et recte. Nam quoniam regnorum qualitates praecipue in bestiis istis existunt ; ideo iis opus habuit. Ostendere voluit illam in feritate superbiam atque luxuriam (a), et leaenam produxit. Voluit ostendere velocitatem, et ursum adfluxit. Voluit designare velocitatem et pernicitatem, et quod bellis omnia imperia everterint : atque paralam protulit. Aspice ut prius pulchre viderit mare, quod repraesentat universum orbem terrarum. Totidem enim plenus est tumultibus, et eodem modo agitur, quasi piscibus, non hominibus repletus (b). Et etiam Christus declarat, presentem nempe vitam mare esse, dum dicit : « Simile factum est regnum caelorum sagenae missae in mare, et ex omni genere congreganti. » (Matth. 13. 47.) « Et ecce, » inquit, « quatuor venti caeli irruerant in mare magnum. » Declarat bestias illas inde prodiisse : indicat etiam celeritatem divinae providentiae. Etenim nos, cum de velocitate sermo est, ventos in medium producimus. Irruerunt in mare ; et emerunt, inquit, bestiae e mari. Nam naturae nostrae participes sunt principes nostri. Sic etiam regem leonem saepe vocat, regiam dignitatem et ferinos mores indicare cupiens. Vel quia ventorum ille quidem orientalis est, hic vero ex

(a) In Graeco, ἀέτη. Porro haec vox, teste Suida, *arropantiam* atque *delicias* significat. Quare utrumque in versione junxi, ductus auctoritate S. Hieronymi, qui in Commentario ad hunc locum regno Babylonio crudelitatem, luxuriam et superbiam attribuit. Crudelitatis specimen dabit caput praecedens ; luxuriae liber Judithae, praesertim cap. 12, vers. 21 ; superbiae, ut alia omitam, rex Assyrius Lucifer dicitur Is. 14, 12.

(b) Piscibus se invicem devorantibus improbos homines comparant, post Habacucum prophetam, Athenagoras Legatione pro Christianis, B. Irenaeus lib. 5, cap. 24, et omnium elegantissime S. Basilius Hom. septima in Hexaemeron. Notum est ea de re proverbium.

septentrione, alter vero ab austro. Ut si quis dixerit : Evertit mare ; illud de caelo agitarunt. *Diversae inter se. Prima, quasi leaena.* Quemadmodum in somnio : non enim haec rerum natura erat. Per duo signa majestas regia ostenditur. Quidam vero dicunt, quod quia Assyrium superavit, ideo cum duobus animalibus confertur. *Et aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus*, id est, imperium, *et sublata est de terra ; et in pedibus hominis stetit : et cor hominis datum est ei.* Ferrox animal. Utrique habebat celeritatis vim : superne quidem ab alis, inferne vero a pedibus : sed utraque velocitas ablata est, alis quidem evulsis, nec amplius apparentibus, pedibus vero degenerantibus in debiliores, humanos scilicet. *Et cor hominis datum est ei.* Tanta in illo animali fuerat superbia. Humilis, inquit, mitis et mansuetus factus est rex. *Et ecce bestia alia similis urso : et in partem unam stetit : et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei : Surge, comede carnes multas.* Sub Persis homines fuerunt tria latera : id est, vel loca, vel regna, quae in unum illi contraxerunt. *Dicebant ei : Surge, comede carnes multas.* Hi enim ceperunt et Babylonem, et multas calamitates intulerunt. « Post hoc aspiciebam ; et ecce alia bestia, quasi pardalis : et ipsi alae quatuor volucris super eam, et capita quatuor bestiae : et potestas data est illi. » *Deinde, inquit, pardalis : Alexander Macedonum rex, qui totum orbem pervolavit.* Nihil quippe illo fuit terribilius, nec velocius : at vehemens erat ac celer, sicuti haec bestia. *Quatuor, inquit, alae volucris super eam.* Hoc est, omnem potentiam sibi adjunxit. Persas enim in tredecim regna ab se divisos sibi subiecit universos. Vides illius celeritatem ? Et ex bestiae natura, et ex alis. Universum orbem percurrit. *Et capita, inquit, quatuor bestiae. Et regnum et potestas data est ei.* Dehinc narrat quartae bestiae adventum multiformem et omnigenum, et non potest afferre similitudinem : adeo bestia illa varians erat. Alia quippe omnia devicit regna. Caeteris quidem imperiis a velocitate inerat vis : hujus vero animalis vires in dentibus, qui ferrei erant. *Et reliqua pedibus suis conculcabat.* Multa intelligit bella. Quinam sunt decem reges ? quod parvum cornu ? Ego aio Antichristum inter aliquot reges apparere. *Et oculi, quasi oculi hominis, in cornu isto, et os loquens grandia.* Quid enim illo ore grandius esse potest quod loquitur, *Supra quidquid dicitur Deus, aut numen, adeo ut in templo Dei sedeat (2. Thess. 2. 4) ?* Si autem oculi hominis, ne mireris : etenim talia loquitur. Homo est (2. Thess. 2. 3), inquit. Cur autem cornu parvum, et non ab initio magnum apparet ? At posthac crescet, et quorundam regum dominabitur. Quid igitur ? Nullum regnum excipiet hunc regem : sed illum Deus ipsemet dissolvit ac destruet.

9. « Aspiciebam, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit : et vestimentum ejus candidum sicut nix : et capillus capitis ejus quasi lana munda : thronus ejus flamma ignis : rotae ejus ignis ardens. 10. Fluvius ignis manabat egrediens a conpectu ejus. Mille

millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum. Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Contendamus animo, carissimi. Non enim parvis de rebus agitur. *Throni*, inquit, *positi sunt, et antiquus dierum sedit*. Quis est iste? Sicuti cum audisti ursum, non de urso cogitasti, et cum leonem, non id animal suspicabaris, sed regna; et cum mare, non mare, sed orbem terrarum, in aliis alia cogitans: ita et nunc. Antiquus dierum quid est? Seni cuidam similis erat. Nam ad usus rerum, propter quas apparet, seipsum format; atque hic ostendit senibus judicia esse committenda. Sicut enim cum audis thronum, non cathedram intelligis: verum quis adeo vilem ac vulgarem sensum arriperet, cum et alibi Deus armatus videatur, et alibi cruentatus (*Sap. 5. 18. Isai. 63. 3*)? Hoc itaque indicare vult, tempus iudicii esse. *Vestimentum ejus, quasi nix, candidum*. Quare? Quoniam non modo tempus est iudicii, sed retributionis quoque: quoniam cunctos ipsi ad stare oportet: quoniam *Judicium illius, inquit, quasi lux egrediatur* (*Osee 6. 5*). Deinde *Throni positi sunt*. Nonne throni in quibus *Sedebitis*, inquit, *super duodecim thronos* (*Math. 19. 28*)? *Et capillus capitis ejus quasi lana munda*. Ignis nihil consumebat, quandoquidem lenis erat. Vides faciem et habitum civilem ac popularem? Thronus terreat, quod igne abundaret; et non igne simpliciter, sed igne ardente. Nam ne existimares, per similitudinem factam esse comparisonem, addidit ignis illius efficaciam, non solum ignem dicens, sed ignem ardentem. *Fluvius ignis manabat a conspectu ejus*. Mille millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum (a). *Judicium sedit*. Hoc est, ideo advenit, ut iudicium daretur. *Et libri aperti sunt* (*Dan. 13. 42*). Quid ais? libris Deus indiget, *Qui omnia novit antequam fiant? Qui finxit sigillatim corda eorum* (*Psal. 32. 15*)? Sed juxta consuetudinem magistratum nostrorum loquitur; et sic acta fiunt apud nos. Sicut enim acta non ideo leguntur, ut magistratus solum edoceatur, sed etiam ut appareat justum esse iudicium: ita et tunc evenit. Nam licet Deus sciat se juste judicare, attamen libros aperit. Cujus rei gratia? Quid ais, et quid tibi vis? Cur non præmia quoque dixit? At dixit: *Throni positi sunt*; quandoquidem Deus et illa definiuit: postquam vero nos non audimus, tunc punishmentem et

(a) Numerus certus pro incerto. Quare hæc verba varie ab Ecclesiæ doctoribus allata invenies, s. Irenæo lib. 2, cap. 6, Tertulliano adversus Praxeam cap. 3, Auctore libri ad Novatianum inter Opera S. Cypriani, Eusebio Evang. Præpar. lib. 7, cap. 13, atque etiam B. Chrysostomo Hom. 6 contra Anomæos; nec non in Ordinationibus Maronitarum. At Editiones S. Hieronymi ad hunc locum vitiosæ sunt: *Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt; aliorum qui singulis præsumi cruciatibus*. Nemo non videt scribendum esse, *civitatibus*, ut et postea comperi legere S. Thomam in Expositione in hunc Prophetam. Porro notabilis imprimis discrepantia inter B. Theodoretum et S. Thomam, seu potius S. Dionysium, in assignanda dignitate angelorum, qui ministrant, et qui assistunt. Ab utroque dissentit S. Gregorius Papa; cujus opinioni favet verus Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios; pseudo-Clemens autem in Constitutionibus apostolicis, lib. 8, cap. 12, a Theodoro stat: sed de variis circa angelos sententiis præclare disserit Joannes Morinus ad Ordinationes Syriacas. Lege Origenem ad cap. 3 Epist. ad Rom.

supplicium minatus est. Et nonne nobis hanc primam vocem emisit? *Exinde cepit, inquit, prædicare regnum cælorum* (*Math. 4. 17*). Nihil corporeum suspicaris, dilecte, nec existimes Deum, qui immensus est, solio esse inclusum. Nam si *In manu ejus sunt fines terre* (*Psal. 94. 4*): si *Montes statuit statera*: si *Omnes gentes quasi saliva in conspectu ejus reputatae sunt, et si cuncta sicut pulvis coram eo* (*Isai. 40. 12. 15*), ut ipse ait: quis locus totum simul comprehendere poterit? Sed quid? Res non ita se habet: solio non includitur Deus. Si autem vestimentum habebat, quomodo ignis illud non consumpsit? et qua ratione Antiquus dierum dicitur ille, qui ante omnia sæcula existit? quo pacto autem et antiquus? *Tu enim, inquit, idem ipse es* (*Psal. 101. 28*). Cur igitur antiquus, cum dicatur: *Et anni tui non deficiunt* (*Ibid.*)? Qui vero vestimentum quoque fuerit circa immensum ac corporeum? *Etenim magnitudinis ejus, inquit, non est finis* (*Psal. 144. 3*). Et rursus: *Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades* (*Psal. 131. 8*). Quomodo igitur veste circumscribatur humana, nec illam consumebat? At vero et alia ejusmodi multa videre ac legere poterat propheta. Quomodo autem capilli in igne non absumebantur? Propter hoc siquidem subiecit: *Thronus ejus ignis ardens. Et libri aperti sunt*. Ut ille qui damnatur, suo sibi iudicio condannetur. 11. « Aspicebam tunc a voce sermonum gradium, quos cornu illud loquebatur. Spectabam donec interfecta est bestia illa, et periit, ob magniloquentiam. Quamquam Alexander Deum adoravit. « Et corpus ejus datum est in combustionem ignis. 12. Et reliquarum bestiarum translatus est principatus: et longitudo vitæ data est eis usque ad tempus et tempus. » Quamvis finem habuerint, attamen hoc factum est. *Et combusta est bestia, et corpus illius igne absumptum*. Funditus periisse declarat. 13. *Aspicebam in visione noctis, ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat*. Quis hæc ignorat? quis perspicere poterit? num enim Petrus est qui ista dicit, o Judææ? num Paulus? *Ecce, inquit, quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit*. Ecce et par dignitas utriusque. *Et in conspectu ejus oblatus est illi*. Ut cum videtis ipsi regnum tradi, illud, tradi, humano modo non censeas accipiendum. Nam *A nubibus cæli, inquit, nubes autem pro celo sumere solet Scriptura*. 14. « Et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum et omnes populi, tribus, linguæ ipsi servient. Potestas ejus potestas æterna, quæ non pertransibit, regnum ejus non corrumpetur. » Quid, quæso, hæc verbis manifestius? *Et omnes populi, inquit, tribus linguæ ipsi servient*. Vide ut omnem orbis gente complexus sit. Vide ut et iudicis acceperit tribunal potestatem. Ne enim id esse temporarium existime ait: *Quæ non pertransibit: et regnum illius non corrumpetur*: sed stat ac manet. Quod si fidem non habes, a rebus persuadere. Vides æqualitatem honorum Patre? Nam quia Filius post Patrem apparuit propter hoc ait eum venisse cum nubibus. Quod autem existeret et antea, clarum est ex ipsis nubibus

πυρός ειλκεν εκπορευόμενος εμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ελειτουργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν εμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βιβλοὶ ἀνεψόχθησαν. Συντείνωμεν τὴν διάνοιαν, ἀγαπητοί. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν ὁ λόγος ἐστὶ. Θρόνοι, φησὶν, ἐτέθησαν, καὶ ὁ Παλαιός ἡμερῶν ἐκάθητο. Τίς ἐστιν οὗτος; Ὅσπερ ἀκούσας ἄρκον, οὐκ ἄρκον ἐνόησας, καὶ λέαιναν, οὐ τοῦτο ὑπόπτευες, ἀλλὰ βασιλείας· καὶ θάλασσαν, οὐ θάλασσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην, δι' ἐτέρων ἕτερα· οὕτω καὶ νῦν. Παλαιὸς ἡμερῶν τί ἐστιν; Γεγρακότε τινὲ ἐψέκει. Πρὸς γὰρ τὰς χρεῖας τῶν πραγμάτων, δι' α· φαίνεται, τυποῖ ἑαυτὸν, [239] δεικνύς ὅτι τοῖς τοιοῦτοις πιστεύεσθαι τὰ κριτήρια χρῆ. Ὅσπερ γὰρ θρόνον ἀκούων οὐχὶ καθέδραν νοεῖς· ἀλλὰ πῶς τὸν χυδαῖον^a τις ἐπισπάσαιτο, ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ ὠπλισμένους φαίνεται, καὶ ἐτέρωθεν ἡμαγμένους; Τοῦτο οὖν βούλεται δεῖξαι, ὅτι κρίσεως καιρὸς. Τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ὡσεὶ χιῶν, λευκόν. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι οὐχὶ κρίσεως καιρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναποδόσεως· ὅτι πάντας δεῖ αὐτῷ παραστήναι· ὅτι τὸ κριμα αὐτοῦ, φησὶ, ὡς φῶς ἐξελίσσεται. Εἶτα θρόνοι ἐτέθησαν. Οὐ θρόνοι, ἐν οἷς καθήσεσθε, φησὶ, ἐπὶ δώδεκα θρόνους; Καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν. Τὸ πῦρ οὐδὲν ἀνήλισκεν, ἀπειθὶ γὰρ ἤμερον. Εἶδες ἕβην καὶ σχῆμα πολιτικὸν καὶ δημαγωγικόν; Ὁ θρόνος ἐφόδει, τῷ πολυπυρὸς εἶναι· πῦρ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ φλέγον. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης διὰ τὴν εἰκόνα παραβεβληθῆσαι, προσέθηκεν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἰπὼν οὐκ ἀπλῶς πῦρ, ἀλλὰ, Πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρός ειλκεν εμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ελειτουργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν εμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν. Τουτέστι, διὰ τοῦτο παραγένετο, ὡστε κριτήριον καθίσαι. Καὶ βιβλοὶ ἀνεψόχθησαν. Τί λέγεις; βιβλίων ὁ Θεὸς δεῖται, Ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὁ πλάσας κατὰ νόμον τὰς καρδίας αὐτῶν; Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῶν ἀρχόντων τούτων λέγει, ὡσπερ τὰ ὑπομνήματα πράττεται παρ' ἡμῖν. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῦθα οὐ διὰ τοῦτο ἀναγινώσκειται, ὡστε μαθεῖν τὸν ἄρχοντα μόνον, ἀλλ' ὡστε φαῖναι δικαίαν οὖσαν τὴν κρίσιν· οὕτω καὶ τότε, εἰ καὶ οἶδε δικαίως δικάζων, ἀλλ' ὁμῶς ἀνοίγει τὰς βίβλους. Τίνος ἕνεκεν; Τί λέγεις, καὶ τί θέλεις εἰπεῖν; Τίνος ἕνεκεν οὐ λέγει καὶ τὰς τιμὰς; Εἶπεν· Ἐθρόνοι ἐτέθησαν, ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα ὤρισε· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὐκ ἠκούσαμεν, τότε τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν κόλασιν. Καὶ οὐκ ἡμῖν πρώτην ταύτην ἀφήκε φωνήν; Ἀπὸ τότε ἤρξατο, φησὶ, κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν σωματικὸν ὑπολάβης, ἀγαπητέ, μηδὲ ἐμπεριεπιληθῆαι θρόνῳ ἢ ἀπειρον Θεὸν νομίσης. Εἰ γὰρ Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ κέρατα τῆς γῆς· εἰ τὰ ὄρη ἐστρεψε ζυγῷ· εἰ Πάντα τὰ ἔθνη ὡς στέλας ἐνώπιον αὐτοῦ ἐλογίσθη, καὶ ὡς κοριοτὸς ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ πάντα, ὡς αὐτὸς φησὶ· ποῖος τόπος ὄλων ὁμοῦ περιβαλεῖν δυνήσεται; Ἀλλὰ τί; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐναπειλη-

πται θρόνῳ. Εἰ δὲ ἔνδυμα εἶχε, πῶς οὐκ ἀνήλωσαν αὐτὸ τὸ πῦρ; πῶς εἰ δὲ (f. εἴη) Παλαιὸς ἡμερῶν, ὁ [f. δε] πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπῆρχε; πῶς δὲ καὶ παλαιός; Σὺ γὰρ, φησὶ, [240] ὁ αὐτὸς εἶ. Πῶς οὖν παλαιός; καὶ τὰ ἔτη σου γὰρ, φησὶ, οὐκ ἐκλείψουσιν. Πῶς δὲ καὶ ἔνδυμα γένοιτ' ἂν περὶ τὸν ἀπειρον καὶ ἀσώματον; Οὐδὲ γὰρ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, φησὶ, ἔστι πέρας. Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεί εἰ· ἔὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. Πῶς οὖν ἱματίῳ περιεγράφετο ἀνθρωπίνῳ, καὶ οὕτε τοῦτο ἀνήλισκεν; Ἀλλὰ μὴν καὶ ἕτερα πολλὰ ἠδύνατο ἰδεῖν ὁ προφήτης. Πῶς δὲ τριχῆς ἐν πυρὶ οὐκ ἀνήλισκοντο; Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγεν· Ὁ θρόνος αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ βιβλοὶ ἀνεψόχθησαν. Ὅσπερ αὐτοκατάκριτον γενέσθαι τὸν κρινόμενον. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐλάλει. Θεωρῶν ἤμην, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, ἀπὸ τῆς μεγαλτορίας. Καίτοι Ἀλέξανδρος προσεκύνησε τὸν Θεόν. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστῆθη ἡ ἀρχὴ· καὶ μακρότης^b ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιρῶν καὶ καιροῦ. Εἰ καὶ τέλος ἔσχον, ἀλλ' ὁμῶς τοῦτο ἐγένετο. Καὶ κτεκαύθη τὸ θηρίον, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκαύθη. Τὸ παντελῶς ἀνηρηθῆαι δηλοῖ. Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν. Τίς ταῦτα ἀγνοεῖ; ^c τις διαβλέψαι δυνήσεται; μὴ γὰρ Πέτρος ταῦτα λέγει, ὡς Ἰουδαῖς; μὴ γὰρ Παῦλος; Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν. Ἰδοὺ καὶ τὸ ὁμῆμιον. Ἐνώπιον αὐτοῦ προσηγέθη αὐτῷ. Ἴνα ὅταν ἰδῆς διδομένην αὐτῷ τὴν βασιλείαν, μὴ ἀνθρωπίνως νομίσης εἶναι τὸ δεδδοσθαι. Ἀπὸ γὰρ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φησὶ· τὰς δὲ νεφέλας ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ παραλαμβάνειν εἰσθεν ἡ Γραφή. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τί^d τοῦτου σαφέστερον; εἰπέ μοι. Καὶ πάντες λαοὶ, φησὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ὅρα πῶς ἄπαν τὸ ἔθνος τῆς οἰκουμένης περιέγραψεν. Ὅρα καὶ τὸ κριτήριον αὐτὸν λαβόντα. Ἴνα γὰρ μὴ χρόνου νομίσης εἶναι τοῦτο, φησὶ· Ἦτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται· ἀλλ' ἔστηκε καὶ μένει. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀπὸ πραγμάτων πείθου. Εἶδες ὁμοιμίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Ἐπειδὴ γὰρ ὑστερος ἐφάνη τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο φησὶ, ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν νεφελῶν. Ὅτι δὲ ἦν καὶ πρῶτην, ὅλον ἐκ τῶν νεφελῶν· ἐπὶ τῶν νεφελῶν γὰρ ἔρχεται. Καὶ αὐτῷ προσηγέθη ἡ τιμὴ. Ἦν εἶχε, τουτέστι. Καὶ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν εἶχεν ἄνω, τότε δὲ ἔλαβεν αὐτὴν ἦν εἶχεν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖς τὰς τριχῆς, καὶ τὰ λοιπὰ· οὕτω καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ Ἐδόθη [241], καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀκούων,

^a Si legamus τὸ χυδαῖον, clara erunt omnia. Postea recitabo ἕτερον.

^b In Theodoretō perperam habetur μακροτήτης. Mox mallem cum cæteris legere ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ.

^c Τις διαβλέψαι δυνήσεται. Addeundum forte οὐ, vel μέ.

μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης, μηδὲ ταπεινὸν περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὡσπερ γὰρ γεγραχότα ὄρων, οὐχὶ γέροντα ὑποπτεύεις, οὕτω καὶ τὰ λοιπά. Μὴ γὰρ ζήτει τὴν σαφήνειαν ἐν ταῖς προφητείαις, ἐνθα σκιαὶ καὶ αἰνίγματα · ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς οὐ ζητεῖς διηγεκὲς φῶς, ἀλλὰ ἀρκεῖ φανῆναι μόνον. Ἐξερῖξε τὸ πνεῦμα μου, ἐγὼ Δαυιὴλ ἐν τῇ ἔξει μου · καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με. Εἰκότως ὑπὸ τῆς ὕψους τῶν ὀρωμένων. Πατέρα καὶ Υἱὸν οὕτως καὶ πρῶτος καὶ μόνος ὄρα, ὡς ἐν ὕψει. Τί ἂν ἔχοιεν Ἰουδαῖοι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Μελλούσης γὰρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λοιπὸν ἐγγυτέρω εἶναι, εἰκότως καὶ αἱ ὕψεις θαυμάσαι φαίνονται. Καὶ προσήλθον ἐνὶ τῶν ἐστηκότων, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἐξήτουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν περὶ τούτων πάντων. Καὶ εἰπέ μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν λόγων τὴν σύγκρισιν ἐγνώρισέ μοι. Ἐρωτᾷ τί ποτὲ ἐστι τὰ φαινόμενα · καὶ μανθάνει περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ μανθάνει βασιλείαν τέλος οὐκ ἔχουσαν. Ταῦτα, φησί, τὰ θηρία τὰ μεγάλα, τέσσαρες βασιλείαι ἀναστήσονται. Καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἄγιοι Ὑψίστου, καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως αἰῶνος αἰῶνων. Καὶ ἐξήτουν ἀκριδῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον κατὰ πᾶν θηρίον, καὶ φοβερόν περισσῶς · οἱ ὁδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, οἱ ὀνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ· ἐσθλον καὶ λεπτόνον, καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. Καὶ περὶ τῶν κέρατων αὐτοῦ τῶν δέκα, τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀναβάντος, καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία · καὶ τὸ κέρασ ἐκεῖνο, ᾧ ὀφθαλμοὶ αὐτῷ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὀρυσις αὐτοῦ μεζῶν τῶν λοιπῶν. Ἐθώρουν, καὶ τὸ κέρασ ἐκεῖνο ἐπολεῖ πόλεμον μετὰ τῶν ἀγίων, καὶ ἰσχυρὸς πρὸς αὐτούς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ κρίμα ἔδωκεν ἄγιοις Ὑψίστου · καὶ ὁ καιρὸς ἐφθασε, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἄγιοι. Καὶ εἶπεν οὕτως· Τὸ θηρίον τὸ τετάρτον βασιλεία τετάρτη ἐστὶ ἐν τῇ γῆ, ἥτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπατήσῃ αὐτὴν, καὶ κατακόψῃ αὐτὴν. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλείαι ἀναστήσονται · καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἐμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλείαι ταπεινώσει. Καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσῃ, καὶ τοὺς ἀγίους Ὑψίστου παλαιώσει, καὶ ὀλονοῦσῃ τοῦ ἀλλοιώσαι καιροὺς καὶ νόμον · καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ*. Καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισε · καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ ἀφανίσαι καὶ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω πατρὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις Ὑψίστου · καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος · καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύουσιν καὶ ὑπακούουσιν. Ἐως

ὧδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δαυιὴλ· οἱ διαλογισμοὶ μου ἐπὶ πλείον συνετάρασσόν με, καὶ ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπες, ἄνθρωπε; Ὅτι οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ἦν · ἀλλὰ τούναντιον ἐν μὲν τοῖς ῥήμασι διὰ τῆς ἀσαφείας αὐτὰ συνεκάλυπτεν, ἐν δὲ τῷ προφήτῃ συνετήρησεν ἐν τῇ καρδίᾳ. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει φησὶν· Ἰδοὺ οἱ λόγοι ἐσφραγισμένοι· καὶ βούλεται αὐτοὺς [242] ἀσαφεῖς εἶναι. Τοῦτο ποιεῖ καὶ αὐτὸς διὰ παραβολῶν λέγων. Ὅρα πανταχοῦ πῶς τὴν βασιλείαν ἐπαίρει, ἵνα μὴδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν κατέσχον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ αἰεὶ, οὐδὲ εἰς ἄπειρον αἰῶνα. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι βραχὺν χρόνον λέγει. Τὸ γὰρ, οὐ παρελεύσεται, τί ἐστίν; οὐδὲ ἔθνεϊ ἐτέρῳ δοθήσεται; Καὶ ὄρα τὰ κατὰ Δαρεῖον καὶ Μακεδόνας. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα; Διὰ τοῦ Ἰουδαίου. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀλέξανδρος προσεκύνησε τὸν ναόν, ὡς φασὶ, τὸ βιβλίον τοῦτο ἰδῶν · καὶ Ἕλληνας ἐθαύμασαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῆς προβόρῃσεως. Περὶ τούτων οὐδεὶς εἶπεν, ἀλλ' ἢ οὗτος μόνος.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ ὄρασις ὤφθη πρὸς με, ἐγὼ Δαυιὴλ, μετὰ τὴν ὀφθειᾶν μοι ἐν τῇ ἀρχῇ. Καὶ εἶδον ἐν τῇ ὁράσει · καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, καὶ ἡμῆρ ἐν Σούσοις τῇ βάρει, ἣ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἐλάμ. Καὶ εἶδον ἐν ὁράματι, καὶ ἡμῆρ ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ εἶδον · καὶ ἰδοὺ κριδὸς εἰς ἐσθνηκῶς πρὸ τοῦ Οὐβάλ· καὶ αὐτῷ κέρατα, καὶ τὰ κέρατα ὑψηλά· καὶ τὸ ἐν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου, καὶ τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτων. Καὶ εἶδον τὸν κριδὸν κεραιτίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βοφρᾶν, καὶ νότον, καὶ λίβη· καὶ πάντα τὰ θηρία οὐ στήθονται ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ · καὶ ἐποίησε κατὰ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη. Καὶ ἐγὼ ἡμῆρ συνιών · καὶ ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λίβος ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς · καὶ οὐκ ἦν ἀπτόμενος τῆς γῆς · καὶ τῷ τράγῳ ἐκείνῳ κέρασ θεωρητὸν ἀπὸ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἦλθεν ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, ὃν εἶδον ἐστῶτα ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ· καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὀργῇ ἃ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐπαισε τὸν κριδὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφοτέρω τὰ κέρατα αὐτοῦ · καὶ οὐκ ἦν ἰσχύς τῷ κριῷ τοῦ στήναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ ἐβρίψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριδὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα. Καὶ ἐν τῷ ἰσχύσαι αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρασ αὐτοῦ τὸ μέγα · καὶ ἀνέβη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ

* Omissæ sunt voces sequentes, καὶ καιρῶν, καὶ γε ἡμῖσιν καιροῦ.

* Ita in Hebræo. At nunc in Theodotione ac in Theodoro legitimus ὀργῇ. Frequenter ex istis duobus nominibus unum pro alio scribunt librarii.

siquidem in iis venit. *Et illi delatus est honor. Quem habebat scilicet. Et populi, tribus, linguæ ipsi servient.* Principatum etenim habebat antea, tunc vero illum ipsum quem obtinebat accepit. Nam sicut in Patre intelligis capillos, et reliqua : ita et istud accipiendum. Cum autem audis, *Datum est, et alia id genus, nihil humanum suspiceris, nec humile de Filio.* Sicut enim videns eum qui senuit, non senem arbitraris : ita et cætera. Noli quippe perspicuitatem in prophetiis quærere, ubi umbræ sunt ac ænigmata : quemadmodum in fulgure non exquiris lumen perpetuum, sed sufficit si modo appareat. 15. *Horrui spiritus meus, ego Daniel in habitu meo : et visiones capitis mei turbabant me.* Merito sub aspectu eorum quæ videntur. Patrem et Filium iste et primus et solus, ut in visione, videt. Quid ad hoc respondeant Judæi? Cum enim Domini adventus deinceps propior futurus esset, merito et visiones mirabiles apparent. 16. « Et accessi ad unum assistentium, et veritatem de his omnibus quærebam ab eo discere. Et dixit mihi veritatem, et sermonum interpretationem indicavit mihi. » Interrogat quænam tandem essent quæ apparebant : et edocetur de Antichristo, et discit regnum quod non habet finem. 17. « Hæc, » inquit, « bestię magnæ, quatuor regna consurgunt. 18. Et sancti Altissimi suscipient regnum, et obtinebunt illud usque in sæculum, et usque in sæculum sæculorum. 19. Et quærebam diligenter de bestia quarta, quia erat diversa ab omni bestia, et terribilis valde : dentes ejus ferrei, ungues ejus ænei : comedens et comminuens, et reliqua pedibus suis conculcabat. 20. Et de cornibus ejus decem, quæ in capite illius ; et de alio, quod ascenderat, et excusserat priorum tria : et cornu, cui erant oculi, et os loquens grandia, et aspectus ejus major cæteris. 21. Aspiciebam, et cornu illud faciebat bellum cum sanctis, et prævaluit adversus eos, 22. donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Altissimi : et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. Et dixit sic : 23. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod superabit omnia regna, et devorabit omnem terram, et conculcabit eam, et concidet eam. 24. Et decem cornua ipsius decem reges consurgent ; et post eos consurget alius, qui superabit malis omnes priores, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi inveterabit, et cogitabit mutare tempora et legem ; et tradetur in manu ejus usque ad tempus (a). 26. Et iudicium sedit ; et principatum ejus transferent, ut deleant et disperdant usque in finem. 27. Et regnum, et potestas, et magnitudo regum qui subter omne cælum, data sunt sanctis Altissimi : et regnum ejus, regnum sempiternum : et omnes principatus servient ipsi ac obedient. 28. Huc usque finis verbi. Ego Daniel : cogitationes meæ multum conturbaverunt me, et forma mea mutata est : et verbum in corde meo conservavi. » Et quare verbum illud non dixisti, o homo? Quia ad Judæos nullo modo spectabat : sed e

(a) Incuria exscriptoris factum videtur, ut omisissæ sint voces sequentes, *et tempora et dimidium temporis.*

contrario in verbis quidem ea per obscuritatem occultabat, in propheta autem conservavit in corde. Et enim sub finem ait : *Ecce sermones signati (Dan. 12. 9) ; et vult illos obscuros esse. Id facit etiam ipse (a) (Jesus Christus) per parabolas loquens. Vide quomodo ubique regnum extollat Daniel, ut nihil humani suspiceris. Etsi enim universum orbem obtinuerint homines ; at non semper, neque in infinitum sæculum. Nec mihi quisquam dicat, breve tempus memorari. Quid enim sibi vult illud : Non pertransibit, neque genti alteri tradetur (Dan. 2. 44) ? Et vide quæ inter Darium et Macedonas gesta sunt. Quam ob causam hæc? Propter Judæos. Ideo et Alexander adoravit templum (b), ut aiunt, cum hunc Danielis librum inspexisset : et Græci vim prædictionum ipsius admirati sunt. Porro de istis rebus nemo loquutus est, nisi hic solus.*

CAPUT VIII.

1. « In anno tertio regni Baltasaris visio apparuit mihi (c), ego Daniel, post eam quæ mihi apparuerat in principio. 2. Et vidi in visione : et factum est cum ego viderem, et eram in Susis regia (d), quæ in provincia Elamitide sita est. Et vidi in visione, et eram super Ubal. 3. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce aries unus stans ante Ubal : et ipsi erant cornua, et cornua excelsa : et unum excelsius altero, et excelsius ascendebat in extremis. 4. Et vidi arietem cornu petentem contra mare, et aquilonem, et austrum et africanum : et omnes bestię non stabunt coram eo : et non erat qui erueret de manu ejus : et fecit secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego eram intelligens : et ecce hircus caprarum veniebat ab africo super faciem totius terræ : et non tangebatur terram : et hircus illi cornu spectabile in medio oculorum ejus. 6. Et venit hircus usque ad arietem illum habentem cornua, quem videram stantem coram Ubal : et cucurrit ad eum in ira fortitudinis suæ. 7. Et vidi eum pervenisse usque ad arietem : et efferatus est in eum, percussitque arietem, et contrivit utraque cornua ejus : et non erat robur arieti, ut staret coram eo. Et projecit ipsum in terram, et conculcavit ipsum, et non erat qui liberaret arietem de manu ejus. 8. Et hircus caprarum magnificatus est mirum in modum. Et cum invalesceret ipse, con-

(a) De Christo hic dicitur, *ipse facit* (ποιῶν αὐτός), per ellipsim emphaticam, qua utebantur olim Pythagoræi, de suo doctore dicentes : *Αὐτός ἔφη.*

(b) Supra dixit : *Alexander adoravit Deum* (προσεκύνησε τὸν Θεόν), quomodo hic quoque legi debere nullus dubito : nec enim Macedo templum adoravit, sed Deum, seu nomen tetragrammaton, quod in lamina insculptum pontifex fronte gestabat. Rem narrat Græcus Livius Antiq. Jud. lib. 11, cap. ultimo, ac post illum Eusebius et S. Hieronymus.

(c) Idem Josephus in fine libri decimi refert hoc visum, sed confuse, ac, uti solet, parum accurate. Non extra rem erit Josephi locum legere quoque apud S. Chrysostomum 3 (nunc Tom. 1) adversus Judæos, ut ex collatione, mendis, quod factu perfacile, repergetur.

(d) In Græco, ἐν Σούσις τῆς Βαβυλῆος. Vox, ἵππ, unde μέγας deducatur, significat plurima in scripturis. Hic autem, ut existimo, *regiam* denotat. Josepho ac Theodoretis atque etiam Nostro 3 adversus Judæos, *Metropolis Persarum* dicitur hæc urbs. Videsis 1 Esdræ 6, 2, et 2, 1, 1.

tritum est cornu illius magnum : et ascenderunt quatuor cornua subter illud, in quatuor ventos cæli. 9. Et ex uno eorum egressum est cornu unum forte¹, et factum est grande nimis, ad austrum, et ad orientem, et ad occidentem. 10. Et magnificatum est usque ad virtutem cæli : et dejecit in terram de virtute cæli, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem virtutis magnificatum est (a) : et per ipsum sacrificium turbatum est : et factum est, et prospere successit ei. 12. Et sanctuarium desolabitur : et datum est super sacrificium peccatum, et projecta est humi justitia. Et fecit, et prospere ei fuit. 13. Et audiui unum sanctum loquentem : et dixit unus sanctus Phelmoni loquenti : Usquequo visio stabit, et sacrificium ablatam, et peccatum desolationis datum, et sanctum, et virtus conculcabitur? 14. Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane dies bis mille ac trecenti, et mundabitur sanctuarium. 15. Et factum est dum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam. Et ecce stetit in conspectu meo. Et visio viri inter Ubal. 16. Et vocavit, et dixit : Gabriel, fac istum intelligere visionem. 17. Et venit, et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum, et cado in faciem meam. Et dixit ad me : Intellige, fili hominis; adhuc enim in temporis finem visio. 18. Cumque loqueretur ipse mecum, cado in faciem meam super terram : et tetigit me, et statuit me super pedes meos. 19. Et dixit : Ecce ego indico tibi quæ futura sunt in novissimis iræ : adhuc enim in temporis finem. 20. Aries quem vidisti, qui habebat cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Et hircus caprarum, rex Græcorum. Et cornu magnum, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Et quod contritum est, et surrexerunt quatuor cornua subter ipsum; quatuor reges consurgent de gente ejus, et non in fortitudine illius. 23. Et in extremis regni ipsorum, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie, et intelligens problemata. 24. Et robusta fortitudo ejus, et non in viribus suis : et mirabiliter pervertet, et faciet, et corrumpet fortes, et populum sanctum. 25. Et jugum catenæ ejus dirigitur. Dolus in manu ejus, et in corde suo magnificabitur, et dolo destruet multos, et in perditione multorum stabit, et quasi ova in manu conteret eos. 26. Et visio vespertini ac matutini temporis supradicti vera est. Et tu signa visionem, quia in dies multos erit. » Et dixit, inquit, *Illi visionem manifesta, Gabriel.* Aspice jussa angelorum et archangelorum. Majorne est potestas alia? *Et venit, inquit, et territus sum. Et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum.* Ubinam igitur sunt qui angelos maledictis prosequuntur? Non a seipso quidquam fecit Deus. Vides et illos in ordinem multos, formas, ac descriptiones eas dispositos? In prima

¹ Veritas Hebraica postulare videtur ut legatur, non forte, pro, unum forte (Gr. ἀνίσχυρον, pro, ἐν ισχυρόν).
(a) Hæc (Græce, καὶ ἕως ἀρχοντος τῆς δυναμῆος ἡδυνάστη) non habentur in Editione vulgata Theodotionis; quæ hinc, et ex Theodoretō, magis autem ex Hebræo, videntur adjicienda.

visionem, *Accessi, inquit, et interrogavi (Dan. 7. 16).* Hic non item. *Et audiui unum sanctum loquentem.* Et alius interrogavit : seu ignorans, ut Daniel diceret. *Et respondit, inquit. Et in novissimis regni, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie.* Vide ut Judæis ostendat, ipsos esse auctores istarum calamitatum. Ideo autem non patefecit sermones, ne illi de industria in malitia sua ac ignavia perstarent : si enim, cum nihil horum dictum fuerit, tamen illi permanserunt : multo magis si ea manifestata fuissent; et ut intelligas Spiritum ubique vim habere, et Deum omnia prævidere, et cum sciret Judæos peccatores, tamen eos in patriam reduxisse. Et vide, quia si dixisset annos, modicum tempus visum fuisset, ideo in diebus numerum resolvit, ut multitudine terreat, non dies tantum, sed et noctes numerando. Et immoratur tragicæ calamitati, quæ per Antiochum contigit; ut vel sic terrorem incutiat. *Ut non in viribus suis.* Id est, poterat Deus illum reprimere : sed permisit ob peccata, et non eorum qui simpliciter peccassent, sed postquam completa sunt peccata. Igitur delictorum aliqua mensura est? *Nondum enim, inquit, completa erant peccata Amorrhæorum (Gen. 15. 16).* Et adverte, nondum itaque incendium, sed cædium occisiones. Nam cum quidam futuri essent boni, et patribus præstantiores, supplicia quoque minora fuere. Hæc autem dicuntur, ne victorios, quas sub Zorobabele reportaturi erant, elati, segnes fierent. Et vide ut splendida quædam non ponat hic, post illa quæ ad Antiochum pertinent, sed dumtaxat solutionem a calamitatibus, et tempus quod obtinuit dicat. Quid igitur? hujusne temporis non prædixit captivitatem? Sane prædixit, sed valde obscure. Ideoque Christus ait : *Cum videritis abominationem desolationis, qui legit intelligat (Matth. 24. 15).* Venient, inquit, quasi ipse non vaticinatus fuisset. Et nonnulli quidem dicunt, merito ista non esse prædicta : quoniam hæc captivitas tempus ac finem acceptura non erat. *Dabo enim, inquit, et improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus. Et tu signa visionem hanc, quia in dies multos erit (Isai. 53. 9).* Hoc est, Custodi, conserva, ne diuturnitate temporis corrumpatur. Vide Deum ubique illis parcere. Descenderunt in Ægyptum, improbi evaserunt; non abscessit, duxit eos in desertum. Permanserunt in malitia; non abstulit, introduxit eos in terram promissionis. Rursus illos reduxit sub Antiocho; adhuc iidem manserunt. Tempore Christi adhuc iidem : et neque sic abscessit, sed semper eorum curam gerit. Et quemadmodum naturalia, quæque a natura nobis iasunt, numquam abscesserint, quidquid eveniat : ita nec Deus; imo fieri quidem potest ut illa deficiant : at Dei providentiam ac curam recedere impossibile est. *Nam si, inquit, et oblita fuerit mulier misereri fetuum uteri sui, sed ego non obliviscar tui (Isai. 49. 15).* Sicut enim mater non respicit ad liberorum virtutem, sed naturæ legem implet : ita, et multo magis, Deus semper curam gerit, nec umquam destitit; semper eandem mensuram exhibet. 27. *Et ego Daniel decu-*

οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἐνός αὐτῶν ἐξῆλθε κέρασ ἐν
 ἰσχυρόν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νό-
 τισ, καὶ πρὸς ἀνατολήν, καὶ [243] πρὸς τὴν δύ-
 σιν. Καὶ ἐμεγαλύνθη ὡς τῆς δυνάμεως τοῦ οὐ-
 ρανοῦ· καὶ ἔπεσαν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως
 τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπέ-
 τισαν αὐτούς. Καὶ ὡς ἀρχοῦσ τῆς δυνάμεως
 ἠδύρνηθη· καὶ δι' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη, καὶ
 ἐγεγήθη, καὶ κατενωδῶθη αὐτῷ. Καὶ τὸ ἄγιον
 ἐρημωθήσεται· καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἀμαρ-
 τία, καὶ ἐβίβη χαμαὶ ἢ δικαιοσύνη. Καὶ ἐποίησε,
 καὶ ἐβωδῶθη. Καὶ ἤκουσα ἐνός ἀγίου λαλοῦντος,
 καὶ εἶπεν εἰς ἄγιος τῷ φελλωνιῶ^b τῷ λαλοῦντι·
 "Ἔως πότε ἡδρασις στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρ-
 θείσα, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθείσα,
 καὶ τὸ ἄγιον, καὶ ἡ δύναμις συμπατηθήσεται;
 Καὶ εἶπεν αὐτῷ· "Ἔως ἐσπέρας καὶ πρωὶ ἡμέραι
 διασχίλαι καὶ τριακόσαι, καὶ καθαρισθήσεται τὸ
 ἄγιον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιήλ,
 τὴν ὄρασιν, ζητῶν (ἰ. καὶ ἐζητῶν) σύνεσιν. Καὶ
 ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν μου. Καὶ ὄρασις (ἰ. μου, ὡς ὄρ.)
 ἀνδρὸς ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἐκάλεσε, καὶ
 εἶπεν· Γαβριήλ, συνέτισον ἐκείνους τὴν ὄρασιν.
 Καὶ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενα τὸν (ἰ. ἐχόμενος τῆς)
 στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἐλλοεῖν αὐτὸν, ἐθαμβή-
 θην, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου. Καὶ εἶπε
 πρὸς με· Σύνες, κὶ ἀνθρώπου· ἔτι γὰρ εἰς και-
 ροῦ κέρασ ἡ ὄρασις. Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν μετ'
 ἐμοῦ, πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ
 ἤψατό μου, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου.
 Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ γυφρίζω σοὶ τὰ ἐσόμενα ἐπ'
 ἐσχάτων τῆς ὀργῆς· ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ κέρασ. Ὁ
 κρῖος ὄρ εἶδες, ὁ ἔχων τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μή-
 δων καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ τράγοσ τῶν αἰγῶν, βασι-
 λεὺς Ἑλλήνων. Καὶ τὸ κέρασ τὸ μέγα, ὃ ἦν ἀνὰ
 μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτός ἐστιν ὁ βα-
 σιλεὺς ὁ πρῶτος. Καὶ δεὶ συνετρίβη, καὶ ἀνέστη
 τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, τέσσαρες
 βασιλεὺς ἀναστήσονται ἀπὸ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ,
 καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆς
 βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἀμαρτιῶν
 αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆσ προσώπων,
 καὶ συνιώων προβλήματα. Καὶ κραταῖα ἡ ἰσχύς
 αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ· καὶ θαυμαστά
 διασφθερεῖ, καὶ ποιήσεται, καὶ διασφθερεῖ ἰσχυρούς,
 καὶ λαὸν ἄγιον. Καὶ ὁ ζυγός τοῦ κλειοῦ αὐτοῦ
 κατευθυνεῖ. Δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρ-
 δια αὐτοῦ μεγαλυνηθήσεται, καὶ δόλω διασφθερεῖ
 πολλούς, καὶ ἐπὶ ἀπωλεία πολλῶν στήσεται, καὶ
 ὡς ὡὰ ἐν χειρὶ συντρίψει αὐτούς. Καὶ ἡ ὄρασις
 τῆς ἐσπέρας, καὶ τῆς πρωῆσ τῆς ῥηθείσεσ, ἀλη-
 θῆσ ἔσται. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν ὄρασιν, ὅτι εἰς
 ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Καὶ εἶπε, φησὶ, Ἰγνώρισον
 ἐκείνους τὴν ὄρασιν, Γαβριήλ. Ὅρα ἐπιτάγματα ἀγ-
 γέλων καὶ ἀρχαγγέλων. Μείζων ἰσως δύναμις ἐτέρα;
 Καὶ ἦλθε, φησὶ, καὶ ἐθαμβήθην. Καὶ ἔστη ἐχό-
 μετι τῆς στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἐλλοεῖν αὐτὸν,
 ἐλαμβήθην. Τοῦ (ἰ. ποῦ) τοίνυν οἱ τοὺς ἀγγέλους κα-

κῶσ λέγοντες; Οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τι ἐποίησεν. Ὁρᾶς
 καὶ αὐτούς εἰς τάξεις πολλὰς καὶ διατυπώσεσ τετα-
 γμένους; Ἐν τῇ πρώτῃ, Προσηλθε^c, φησὶ, καὶ
 ἠρώτησα [244]. Ἐνταῦθα οὐκέτι. Καὶ ἤκουσα ἐνός
 ἀγίου λαλοῦντος. Καὶ ἕτερος ἠρώτησεν, ἦτοι
 ἀγνοῶν, ἵνα οὕτως μάθη. Καὶ ἀπεκρίνατο, φησὶ.
 Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆσ βασιλείας, πληρουμένων
 τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς
 ἀναιδῆσ προσώπων. Ὅρα πῶσ δεικνυσιν αὐτοῖς, ὅτι
 αὐτοὶ αἴτιοι. Διὰ τοῦτο οὐ φανεροὶ τοὺς λόγους, ἵνα
 μὴ ἐθειλοκαχῆσαντες μένωσιν· εἰ γὰρ, μηδενός τούτων
 εἰρημένων, ἔμενον, κολλῶ μάλλον, φανερωθέντων·
 καὶ ἵνα μάθησ δεῖ πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα ἰσχύν ἔχει,
 καὶ ὅτι πάντα προοιδεν ὁ Θεοσ, καὶ ὅτι εἰδὼς ἀμαρτή-
 στοντας ἀνήγαγε. Καὶ ὄρα, ἐπειδὴ εἶπεν ἐνιαυτούς,
 ὀλίγοσ χρόνοσ ἐφαίνετο, εἰς ἡμερῶν ἀναλῦει ἀριθμὸν,
 ἵνα τῷ πληθῆει φοβήσῃ, οὐχ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νύκτας
 ἀριθμῶν. Καὶ ἐνδιατρίβει τῇ τραγῳδίᾳ τῇ κατὰ Ἀν-
 τιοχον, ἵνα κἀν οὕτω φοβήσῃ. Καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι
 αὐτοῦ. Τοῦτέστιν, ὅτι ἠδύνατο ὁ Θεοσ κωλύσαι αὐ-
 τόν, ἀλλ' ἐπέτρεψε διὰ τὰσ ἀμαρτίας, καὶ οὐχ ἀπλῶσ
 ἀμαρτόντων, ἀλλ' ἠνίκα ἐπληρώθησαν. Ἄρα μέτρον
 τί ἐστιν; Οὕτω γὰρ ἂν ἐπεπλήρωντο, φησὶ, αἱ
 ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορβῶων. Καὶ ὄρα, οὕτω λοιπὸν
 ἐμπρησμοσ, ἀλλὰ σφαγῶν ἀναίρεσεσ. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐμελλόν τινεσ εἶναι οἱ καλοὶ, καὶ προϊσταμένοσ τῶν
 πατέρων, καὶ τὰ τῆσ τιμωρίας ἐλάττω γέγονε. Ταῦτα
 δὲ λέγεται, ἵνα μὴ ταῖσ νίκαισ ταῖσ ἐπὶ Ζορωδάβελ
 ἐπαρθέντεσ, ῥάθυμοὶ γίνωνται. Καὶ ὄρα πῶσ οὐ τίθησι
 λαμπρά τινα ἐνταῦθα μετὰ τὰ κατὰ Ἀντιοχον, ἀλλὰ
 μόνον λύσιν τῶν δαινῶν λέγει, καὶ τὸν κατασχόντα
 καιρόν. Τί οὖν; ταῦτην οὐ προεῖπε τὴν αἰχμαλωσίαν;
 Να, σφόδρα αἰνιγματώδωσ· διὸ καὶ ὁ Χριστόσ εἶπεν·
 "Ὅταν ἰδῆτε τὸ βδέλυγμα τῆσ ἐρημώσεωσ, ὃ
 ἀγαπνώσκων ροεῖτω. Ἐλεύσονται, φησὶ, οὐχ ὡσ
 προειπόντοσ. Καὶ τινεσ μὲν λέγουσιν, ὅτι εἰκότωσ
 ταῦτα οὐ προεβῆθη· οὐ γὰρ εἶχε χρόνον ἢ αἰχμα-
 λωσία αὕτη λαβεῖν. Δώσω γὰρ, φησὶ, καὶ τοὺσ πο-
 νηροὺσ ἀντὶ τῆσ ταφῆσ αὐτοῦ. Καὶ τὸσ πλου-
 σιουσ ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ σὺ σφράγισαι
 τὴν ὄρασιν ταύτην, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται.
 Τοῦτέστι, φύλαξον, διατήρησον, ἵνα μὴ τῷ μακρῷ
 χρόνῳ διασφραθῆ. Ὅρα πανταχοῦ τὸν Θεὸν φειδόμενον
 αὐτῶν. Κατῆλθον εἰς Αἴγυπτον, ἐγένοντο φαῦλοὶ· οὐκ
 ἀπέστη, ἤγαγεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπέμειναν τῇ κακίᾳ·
 οὐκ ἀπέστη, εἰσῆγαγεν αὐτούς εἰς τὴν γῆν τῆσ ἐπαγ-
 γελίας. Ἀνήγαγε πάλιν αὐτούς ἐπὶ Ἀντιόχου· πάλιν
 οἱ αὐτοὶ ἔμενον. Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν οἱ αὐτοὶ· καὶ
 οὐδὲ οὕτωσ ἀπέστη, ἀλλ' ἀεὶ κῆδετα. Καὶ καθάπερ
 τὰ φυσικά οὐκ ἂν ἀποσταῖη, τὰ φύσεωσ; προσόντα
 ἡμῖν, ὅπερ ἂν γέννηται· οὕτωσ οὐδὲ Θεοσ· μάλλον δὲ
 ἐκείνω δυνατόν ἀποστῆναι, αὐτὸν θεὸσ οὐδαμῶσ προ-
 νοοῦντα, καὶ κηδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιλάθοιτο,
 φησὶ, γυνη τοῦ ἐλεῆσαι τὰ ἔκτρονα τῆσ κοιλίας
 αὐτῆσ, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου. Καθάπερ γὰρ
 ἐκείνη οὐ πρὸς τὴν ἀρετὴν ὀρᾶ τῶν παιδῶν, ἀλλὰ
 φύσεωσ νόμον πληροῖ· οὕτω, καὶ [245] πολλῷ μάλλον,
 ὁ Θεοσ ἀεὶ κῆδετα, οὐδέποτε ἀφίσταται, ἀεὶ τὸ αὐτὸ
 μέτρον ἐπιδείκνυται. Καὶ ἐγὼ Δανιήλ ἐκοιμήθην,
 καὶ ἐμαλακίσθην ἡμέρας· καὶ ἀνέστην, καὶ

^a Hinc, καὶ πρὸς τὴν δύσιν, non habet B. Chrysostomus
 Boemilia jam citata. At paulo post cum Theodoro legit καὶ
 δε' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη παραπομπῶσ.

^b Idem error in nostris codd., ac etiam in Theodoro. *Scripterat enim Theodotio φελλωνί. Auctor Constit. apost.*
 lib. 7. c. 36. φελλωνί.

^c Libentius scripserim προσήλθον, ut supra, Dan. 7. 16.
 Sic lib. 20 de Civitate Dei, cap. 23, habetur, accessit: vi-
 tiouse forsant.

ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως· καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασίαν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. Πόθεν ἐμαλακίσθη; Ὑπὸ τῆς ἀθυμίας ἰσως τῶν ἰσομένων δεινῶν, λογισάμενος πρὸς ἑαυτόν, ὅτι οὐδέπω τὰ παρόντα τέλος ἔχει. Καὶ τοσαῦτα, φησί, πάλιν δεινά. Ἡ πάλιν οὐπω κατήλλαξα αὐτοῖς τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐκπολεμοῦσιν αὐτόν. Καὶ ἀνέστην, καὶ ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως. Τουτέστιν, ὑπηρετοῦν. Καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασίαν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. Μάλιστα τοῦτο φέρει τινὰ δόξαν, ὅτι, ἀνα μηδὲ ἐξενεγκεῖν ἐξῆλθε εἰς τινὰ τὰ λυπηρὰ· ἢ ὅτι, πονηροὶ ἦσαν. Καὶ ἐποιοῦν, φησί, τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως. Τουτέστιν, οὐδὲν παρελίμπανον, ἀλλ' ἐποιοῦν τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἔχει Δαρείου, τοῦ υἱοῦ Ἀσσοῦ-ρου, ἀπὸ τοῦ σπέρματος Μήδων, ὃς ἐβασιλευσεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Χαλδαίων, ἐν ἔτει ἐνὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐγὼ Δαυιδὴν συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, περὶ οὗ ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἰερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἐβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχὴν καὶ δέησιν ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Οὗτος ὁ Μήδης Δαρειός. Πρῶτον δὲ ἔτος οὐκί τῆς βασιλείας αὐτοῦ φησί· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀλλ' Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου, ἐν ἐνὶ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὥστε δυνατόν λέγεσθαι καὶ πρῶτον ἔτος, βασιλεύοντος μὲν αὐτοῦ, τότε δὲ ἀνελθόντος ἰσως τοῦς περὶ Βαλτάσαρ. Ἐγὼ Δαυιδὴν συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν. Τουτέστι, τὴν σφαγὴν. Καὶ ἀνελογισάμην. Ὅρα αὐτὸν πρὸ τῆς προθεσμίας οὐ τολμῶντα προσελθεῖν τῷ Δεσπότῃ. Ἄλλ' οἱ μὲν τρεῖς παῖδες ποιοῦσιν αὐτὸ, ἐν τῇ καμίνῳ· οὗτος δὲ ἐν τῇ λάκκῳ οὐδὲν ἐποίησε. Τί οὖν; ἢ ἐκείνοι κακῶς, ἢ οὗτος; Οὐδέτεροι. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τὴν φιλοστοργίαν, οὗτος δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ καιροῦ παραγενομένου ἰδέσκου. Ἄρ' οὖν συνετῶς ἀνεγίνωσκε τὰ προφητικά; Οἶμαι δ' αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς ἀλώσεως ἀριθμεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἰσως τοῦ Ἰσραήλ. Ἐρήμωσιν γὰρ εἰκότως ἂν τις εἴποι Ἱερουσαλήμ καὶ τοὺς πολέμους. Ὅρα καὶ τὸν ἀριθμὸν σαββατικόν. Ὅσπερ γὰρ τότε τετρακόσια τριάκοντα καὶ διακόσια δεκαπέντε ἐποίησεν, οὕτως οἶμαι καὶ νῦν ἐλάττω εἶναι. [246] Περὶ οὗ ἐγενήθη, φησί, λόγος πρὸς Ἰερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ ἐβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχὴν καὶ δέησιν ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Ὅρα εὐλάβειαν. Καὶ ἔδωκα, φησί, τὸ πρόσωπόν μου. Τουτέστι, κατασχυμμένος ἤμην πρὸ τούτου, πρὸ τῆς ταπεινώσεως· νῦν δὲ ἔδωκα, ἀντὶ τοῦ ἐτόλμισα. Εἰ δὲ ὀφειλόμενον ἀπῆται, οὐκ ἂν ἔλεγε, Ἐδωκα τὸ πρόσωπόν μου,

ὡς ἐπὶ παρακεκινδυνευμένῳ πράγματι. Εἰ ὑπὲρ ἄλλων τοσαύτη χρῆται σπουδῇ, εἰ τοσαύταις ἀπολαύων καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως εὐνοίας, οὐκ ἔχει τινὰ ἀσθησιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἂν ἐν τοῖς δεινοῖς, αὐτῶν τῶν ὄντων μᾶλλον θάκνετο· πῶς ἂν τις αὐτὸν κατ' ἀξίαν θαυμάσειεν; Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας οὐ θαρρόντα προσελθεῖν, ἕως εἶδε τὸν χρόνον πληρωθέντα. Ποῦ τοίνυν κεισόμεθα λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἀθλιοὶ; Τί λέγεις, ὦ Δαυιδῆ; ἐν ἀγαθοῖς εἰ σὺ, τιμῆς ἀπολαύεις παρὰ Θεοῦ, παρὰ ἀνθρώπων· τί σοι μέλλει (ἰ. μέλει) περὶ τῶν ἄλλων; Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἐποίησε. Καὶ τί φησι; Ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ τὰ ὀφειλόμενα ἀπαιτῶν. Τί γὰρ, εἰ ὤφειλετο; Μήποτε καὶ τούτου ἀναξίους ἑαυτοῦς ἐποίησαν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνάγκη παρὰ Θεῷ· ἀνώτερος νόμος ἐστὶ. Τοῦ ζητῆσαι, φησί, προσευχὴν καὶ δέησιν. Πρῶτον τούτου ἐκίχηται. Εἰ ἐπιτρέπει μοι, φησί, εὐφρασθαι ὑπὲρ αὐτῶν· ἐπειδὴ ἤκουσεν Ἰερεμίου τούτου ἀκούοντος, ὅτι· Μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐχῶν (ἰ. add. τὴν) ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων συμμαχίαν, τὴν ἀπὸ τῆς οἰκειας ἀρετῆς, καὶ τοῦ μυρία παθεῖν, οὐδέπω θαρρεῖ, ἀλλὰ τέφραν ὑποστρωσάμενος καὶ σάκκον, οὕτως ἔδειτο. Τί ποιήσομεν ἡμεῖς οἱ ἀνάλγητοι; Τούτων ἡμᾶς ἐχρῆν μιμεῖσθαι. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ πενίαν οἱ λοιποὶ προφηταὶ ταῦτα ἐποιοῦν· ὁ μάλιστα πάντων πρὸς ἀξιωματῶν μέγεθος ἀναχθεῖς, οὗτος μάλιστα πάντων ταπεινοῦται. Καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας ἦν, καὶ τοσοῦτων ἀπέλαυσεν. Οὕτω δὲ πενθεῖν τὰ οἰκεία δεινά, οὕτω τῶν μελῶν φεῖδεσθαι τῶν οἰκείων. Τούτο συμπάθεια τῶν προφητῶν. Ὅρα ταύτη μάλιστα θαυμασιώτερον ὄντα. Μωϋσῆς ἔλεγεν· Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς, ἐπεὶ καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου. Οὗτος ἐν νηστείαις ἦν καὶ δάκρυσι διηνεκῶς. Παῦλος διηνεκῶς ἐν δάκρυσι, καὶ γέννησεν αὐτῆς κατετόλμισεν. Οὐδεὶς αὐτῶν ἔχει τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀσθησιν· ἀλλ' ὡσπερ ἐν σώματι, τοῦ ὀφθαλμοῦ καλοῦ τυγχάνοντος, οὐκ ἂν λάβοι τοῦ κάλλους ἀσθησιν, σεσηπῶτων τῶν ποδῶν καὶ διεφθαρμένων· οὕτω καὶ τότε ἦν. Τίνος ἕνεκεν ἡ σποδός; Ἀνεμίμησεν αὐτὸν τῆς οἰκειας φύσεως. Τίνος ἕνεκεν ὁ σάκκος; Τῆ τραχύτητι ταπεινοῖ. Τίνος ἕνεκεν ἡ νηστεία; Καὶ αὕτη τῶν ἐν παραδείσῳ ἀνεμίμησεν. Τούτο αὐτοῖς ἔθος [247] ἐστὶ, τὰ βασανίζοντα διώκειν. Οὐδὲ τῆς γῆς ἀξιώσ εἰμι, φησίν, οὐδὲ τῶν ἱματίων, οὐδὲ τῶν κατὰ φύσιν πραγμάτων, ἀλλὰ χαλεπωτέρας τιμωρίας, ὁ τὰ Περσικὰ περιδεβλημένος ὑφάσματα, ὁ τῶν Περσικῶν ἐχὼν. Καὶ τί φησι; Ἴδωμεν τὴν ἐξομολόγησιν. Καὶ προσηυξάμην πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου. Ὅρα τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν Δεσπότην. Τὸν Θεόν μου, φησί· ὃν οὐκ ἐτόλμα ἰκετεύειν, τούτον Θεὸν αὐτοῦ καλεῖ. Ἐτι ἔμοῦ

• Vide Suldam, apud quem in verbo ἐκπολεμῶσαι, nihil mutare debuerat H. Steph. Eleganter autem, qui Constit. apost. collegit, ἐκ παρατάξεως ἀμαρτάνειν in hac significatione usurpat, lib. 2, cap. 23.

• Lege τοσαύτης εὐνοίας, ut infra τιμῆς ἀπολαύεις, ut τοσοῦτων ἀπέλαυσεν. Praevitil Sogaar. Animadv. ad Daniel. p. 49.

hui, et ægrotavi dies aliquot: et surrexi, et faciebam opera regis: et admirabar visionem: et non erat qui intelligeret. Unde ægrotavit? Fortassis ex tristitia ob futuras calamitates, secum reputans, nondum finem habere res præsentēs. Et tot, inquit, adhuc supersunt mala. Vel iterum, Nondum Judæis Deum reconciliavi, et ipsi eum ad bellum provocant, ac sibi reddunt inimicum. *Et surrexi, et faciebam opera regis.* Id est, Ministrabam. *Et admirabar visionem; et non erat qui intelligeret.* Maxime id affert dolorem, cum ne quidem licet res tristes efferre in aliquem: an quia improbi erant. *Et faciebam, inquit, opera regis.* Hoc est, Nihil prætermittebam, sed fungebar officio meo.

CAPUT IX.

1. « In primo anno Darii, filii Assueri, de semine Medorum (a), qui regnavit super regnum Chaldæorum, 2. in anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni (Jer. 25. 11). 3. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirere orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Iste est Darius Medus. Primum autem annum non regni ipsius ait: non enim dixit, In primo anno Darii, sed, In primo anno Darii, in uno anno regni ejus: ita ut et dici possit primus annus, quo quidem ille regnabat, tunc vero forte occiderant Baltasarem. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Id est, Baltasaris cædem. Et reputavi. Vide ut ante præfinitum tempus non audeat accedere ad Dominum. At tres quidem pueri id agunt in fornace; iste vero in lacu non fecit. Quid igitur? vel illi male, vel hic? Neutri. Illi siquidem amorem erga patriam ostendebant, hic vero intelligentiam temporis quod advenerat. Nonne ergo intelligenter legebat prophetarum oracula? Existimo autem illum non ab urbe capta numerare, sed forte a captivitate Israelis (b). Jure enim desolationem quis vocaberit Jerosolymæ etiam bella. Vide et numerum sabbaticum. Nam sicut aliquando quadringentos et triginta annos (Exod. 12. 40) in ducentos et quindecim mutavit, ita puto et nunc annos pauciores esse. « De quo factus est, » inquit, « sermo ad

Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirere orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Cerne religionem prophetæ. *Et dedi, inquit, faciem meam.* Hoc est, Rubore suffusus eram antea, nempe ante humiliationem; nunc vero *Dedi*, id est, Ausus sum. Quod si rem debitam postulasset, sane non dixisset, *Dedi faciem meam*, quasi in facto periculose suscepto. Si pro aliis tanto utitur studio, si tanta cum frueretur tam apud Deum, quam apud regem, benevolentia, harum tamen rerum nullum sensum habet, sed quasi ipse in malis versaretur, magis mordet ac moleste fert, quam ii qui ab ea calamitate erant oppressi: quomodo quis eum digne miretur? Vide autem, ut etiam post illas afflictiones, non ausus sit accedere, donec videret tempus esse completum. Ubi ergo desiderabimus deinceps, nos miseri? Quid ais, o Daniel? in prosperis tu es; honorem habes a Deo, et ab hominibus; quid tibi curæ est de cæteris? Sic et Moyses agebat. Et quid ait? *In jejuniis et sacco et cinere*, debita exigens. Quid enim, si debebatur? Ne forte Judæi se hoc quoque indignos fecissent. Apud Deum quippe non est necessitas; superior legibus est. *Ut quærerem, inquit, orationem et deprecationem.* Id primum poscit. Si permittat mihi, inquit, pro illis orare; quoniam audiverat Jeremiam ista verba a Domino retulisse: *Ne ores pro populo isto, et ne postules pro eis* (Jer. 7. 16). Auxiliantur ipsi captivitas, tempora, propria virtus, et quod innumera pro Deo passus sit; et tamen nondum confidit, sed cinerem substernens et saccum, ita precabatur. Quid faciemus nos qui indolentia sumus præditi? Hunc oportuit nobis imitandum proponere. Nam ne quis dicat, reliquos prophetas propter paupertatem ista fecisse: qui maxime omnium evectus fuerat ad dignitatum amplitudinem, ille maxime omnium se deprimit. Et de semine regni, ac de stirpe regia erat, et tot tantaque fuerat consequutus. Ita oportet lugere sua mala, sic propriis membris parcere. Hæc est commiseratio prophetarum. Vide nostram ea parte præcipue esse admirabilem. Moyses dicebat: *Siquidem remittas eis: sin minus, etiam me dele de libro* (Exod. 32. 32). Hic in jejuniis et lacrymis continue debebat. Paulus assidue in lacrymis, et contra gehennam ipsam ausus est. Ipsorum nullus sensu afficitur priorum honorum; sed ut in corpore, oculus licet pulcher sit, non tamen percipiet suæ bonitatis ac pulchritudinis sensum, si pedes putrefacti sint ac corrupti; ita et tunc erat. Cur cinis? Admonebat eum propriæ naturæ. Cur saccus? Asperitate deprimit. Cur jejunium? Et ipsum ea quæ in paradiso gesta sunt, in memoriam revocabat. Hic viris sanctis mos est, ea quæ affligit consecrari. Neque terra dignus sum, inquit, neque vestibus, neque rebus quæ secundum naturam sunt, sed graviori supplicio, qui Persicis amictus sum vestibus, qui tiaram gesto Persicam. Et quid ait? Videamus confessionem. 4. *Et oravi ad Dominum Deum meum.* Cerne amorem erga Dominum. *Deum meum, inquit.* Cui non audebat supplicare, hunc

(a) Quis assentiatur Josepho Scaligero asserenti prognatum Medo genere Medum esse non potuisse? Marochæus igitur non erat Judæus, quia de semine Judæorum? Esth. 6. 13. Quid quod Darius iste dicitur Medus Dan. 5. 31, et 11. 1? Certe non majus pondus habent cæteræ Scaligeri probationes, qui dum sententiam suam de Nabonnido nobis persuadeat, id quibus modis assequatur, minimum curat.

(b) Captivitatem Israelis interpretor, non Israelitarum deportationem a salmanasore primam. Recte igitur septuaginta servitutis annos ordiri videtur ab initio bellorum, et a prima captivitate, seu ab anno quarto Joacimi. Atque ita censent qui inter chronologos familiam ducunt. Quod subdit de annis in pauciores contractis, magis oratorie æstimo dictum, quam vere; quare verisimilius est quod in 3 adversus Judæos, et infra scribit, quodque alibi scripserat, tempus fuisse completum: quæ est etiam opinio Origenis Item. 4 in Ezechielem: quamvis una vera sententia sit, quod septuaginta anni tunc ad finem vergebant. Locum Exodi 12. 40, aliter, ac mea quidem sententia longe communius acceperunt LXX, ac post eos Josephus, Eusebius, Severus, Augustinus.

Deum suum vocat. 20. « Adhuc me loquente, ac orante, et confitente peccata mea, et peccata populi mei Israelis, et prosternente misericordiam meam coram Domino Deo meo, ad montem sanctum Dei mei : 21. et adhuc me loquente in oratione, et ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, volans : et tetigit me circiter horam sacrificii vespertini. 22. Et intelligere fecit me, et loquutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum, ut conciliarem tibi intelligentiam. 23. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es (a). Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Itaque cum dicent nobis Judæi : Cur in Isaia, cum Ozias de bello timeret, et de expeditione duorum regum (b), propheta egressus dedit eis signum (Isai. 7), quod post innumeros annos evenit? dicemus et nos ad illos : Cur cum Daniel precaretur pro reditu, et de iis rebus aliquid audire cuperet, egressus angelus, de his quidem nihil renuntiavit, res autem longo post tempore futuras edocuit? Sed sicut hic ex abundantia questionem solvit; ita et illic. Eadem enim maximam facit urbis erigendæ, quod iterum capienda dicitur. Quid ergo? an quod velit prophetam contristare, id agit? Minime, sed Hebræos cupit timidiore efficere. Et non semel, neque bis, sed sæpe repetit. Quandoquidem enim futura prosperitas sufficiens erat ad eorum mentem infundendam, non solum instaurata civitate, sed et manibus barbaricis ædificata, barbaricis illis quæ eam everterant. Hoc enim etiam Isaia dicit, ostendens omnipotentiam ac divitias Dei, quomodo potens sit omnia et facere et mutare (Isai. 49. 17). Quoniam igitur futurum erat, ut Judæis patria bona redderentur, utque reportarent illustres continuasque victorias, quas et prophetæ magna voce prædicant; ut Ezechiel quidem, quod septem annis comburerentur arma eorum qui capiendi erant (Ezech. 39. 9); alii autem prophetæ eadem assidue dicebant : ne his, inquam, rebus elati deteriores prioribus fierent, metu prædictionis, et quod eadem subinde dicerentur, eos velut ad necessitatem inevitabilem redigit, ut ne volentes quidem perirent. Et propter hoc et tempus incertum faciebat; quoniam quæ utilitas erat ista annuntiari? Et vide quando propheteatur. Sub ipsum reditum, rebus illorum vigentibus ac florentibus. Quemadmodum et Moyses, cum eos introducturus esset in terram promissionis, prope ipsam honorum perceptionem prophetat ipsi mala quæ nunc sustinent, dicens : *Contestor vobis cælum et terram (Deut. 4. 26); indolentiæ, quam felicitas parit,*

(a) *Vir desideriorum*, hoc est, *vir desideratus*, vel *desiderans*, ut exponunt sancti Patres. Isidorum fugit ratio, cum Origenum lib. 7, c. 8, scribit de Daniele : *Desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit*. Ea tamen verba postea nactus sum in S. Augustino Serm. 65 de Tempore : *Daniel, inquit, ideo vir desideriorum appellatus est, quia panem desiderii non comedit, et potum concupiscentiæ non bibit, quia magis Christum quam epulas desiderabat*.

(b) Imo Achaz Is. 7, 1. Contra Origenes initio Homiliæ primæ in librum Judicum Achazum (malo enim ibi legere Achaz, quam Achab) posuit pro Ozia, ut etiam manifestum est ex ejusdem Adamantii initio, Hom. 1 in Isaiam.

æquilibrium ponens punitionem quam minatur; ita et iste continet ipsos in metu. Ideo et Zacharias plurimum in istis rebus moratur, eademque manifestius dicit. Nihil quippe humana natura minus aptam est ad prosperitatem ac laxamentam. *Adhuc me loquente, inquit, in oratione, venit angelus Gabriel, illi familiaris, volans : et tenuit me circiter horam sacrificii vespertini. Vel ne ex visione obstupesceret, vel ut intelligeret quæ dicerentur. Et quia non licebat ea clare propter reliquos proferre, jure tangit eum. « Et docuit me, » inquit, « ac loquutus est mecum, et dixit : Daniel nunc exivi, ut conciliarem tibi intelligentiam. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut renuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es. Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Attende, inquit, ea quæ dicuntur. Cum enim aliquis de aliis quidem rogat, alia vero audit, multa tant indiget attentione. 25. *Et redibit, et ædificabitur platea et murorum ambitus.* Quidam esse dicunt murum, quem Agrippa condidit (a). « Et evacuabuntur tempora. 26. Et post hebdomadas sexaginta duas exterminabitur unctio; et iudicium non est in eo : et civitatem et sanctuarium labefaciet cum duce; et exidit sicut in diluvio, et usque ad finem belli concisi calamitatibus. 27. Et confirmabit testamentum multis hebdomas una. » Vide ut terribiliter mala enarret. « Vel dimidium hebdomadis, cessare faciet thymiam, et sacrificium, et libamen; et super templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummabitur in desolationem. » Vide ut in rebus tristibus sermoni finem imposuerit, et ea quidem quæ bona erant obscure dixerit; hoc enim sibi vult illud : *Confirmabit multis testamentum hebdomas una; tristia vero, frequenter et sæpe. Et abominatio desolationis* : id est, quæ ab Adriano facta est (b). Hæc apertius Zacharias, qui etiam res commodas prædicat propter eos qui remanserant. Fortassis et in Ægypto totidem annos fecit (c); et non labefacti sunt : nunc autem non amplius exspectas ista. Vide et alia. Judæus in*

(a) Adito sis ad Josephum Antiq. Judaic. lib. 19, cap. 7, et lib. 2 de Bello Judaico, cap. 19, quæ duo loca inter se conferre pretium operæ erit. Veriorem expositionem disces ex aliis, atque adeo ex Nostro tertio contra Judæos. Lege Origenem ad Math. 24. 15.

(b) Et hic quoque cum cæteris videndus B. Chrysostomus alia homilia; notandumque multo ante tempora Hadriani coepisse vastitatis abominationem. Sed de his omnibus iuste interpretes, maximeque S. Hieronymus. (*Nota idipsum dicere Chrysostomum Homilia 3 contra Judæos, T. 1 : βέλυσμα δὲ ἐρημώσεως τὸν ἀδριανῆα, ὃν ἔστησεν ὁ τὴν πόλιν καθελὼν ἔνδον ἐν τῷ ναῷ. et paulo post ait, Adrianum fuisse eum qui statuum erexit*).

(c) In Græco, Τετὰ καὶ μετὰ Ἀγρίππου τοσούτων ἔτη ἡσυχία. Locum hic perquam difficilis est. Quod si μετὰ pro post, ut vulgo accipias, nec veritas, nec sensus constabit. Conjectebam μετὰ idem esse ac κατὰ, quemadmodum interdum usurpatur; adeo ut B. Chrysostomus voluerit præsentem calamitatem Judæorum, finem non accepturam, sicut accepit Ægyptiaca (quod argumentum tertio adversus Judæos diligentissime persequitur), respexeritque ad locum Exodi 12, 40 : *Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum et triginta annorum*; qui numerus ad harum hebdomadarum numerum accedit. Ita exponendum hunc locum non male forsitan divinavi. Qui meliora habuerit, candidus impertiatur. Rosset etiam scribit, *fecerunt, id est, manserunt*.

λαλοῦντος, καὶ προσευχομένου, καὶ ἐξαγορευόντος τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ τὰς ἁμιπτίας τοῦ λαοῦ μου Ἰσραὴλ, καὶ βλέπωντος τὸν ἑλεόν μου ἔναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ μου, ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἁγίου τοῦ Θεοῦ μου· καὶ ἐτι ἔμοῦ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριήλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὄρασει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετώμενος· καὶ ἤψατό μου ὡσεὶ ὦραν θυσίας ἐσπεριτῆς. Καὶ συνέτισέ με, καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δανιήλ, νῦν ἐξῆλθον, συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνεες ἐν τῇ ὄπτασι. Ὡστε καὶ ὅταν λέγωσιν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι· Διὰ τί ἐν τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ Ὁσίου περὶ τοῦ πολέμου δεδιότος, καὶ τῆς ἐφόδου τῶν δύο βασιλέων, ὁ προφήτης ἐξεληθὼν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον, μετὰ μυρία ἔτη συμβαίνον; ἐροῦμεν καὶ αἰτοὶ πρὸς αὐτούς· Τίνος ἔνεκεν τοῦ Δανιὴλ ἀξιωσαντος ὑπὲρ τῆς ἀνάδου, καὶ ἐπιθυμοῦντος ἀκοῦσαι τι περὶ τούτων, ἐξεληθὼν ἀγγελος περὶ μὲν τούτων οὐδὲν ἀπήγγειλε, πράγματα δὲ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐδίδεξεν; Ἄλλ' ὡσπερ ἐνταῦθα ἐκ περιουσίας τὸ ζητούμενον λύνει οὕτω κακεῖ. Πίστις γὰρ μεγίστη τοῦ τὴν πόλιν ἀνωστήσεσθαι, τὸ καὶ πάλιν αὐτὴν ἀλώσεσθαι. Τί οὖν; λυπῆσαι τὸν προφήτην βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ; Οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτοὺς φοβερωτέρους ἐργάσασθαι. Καὶ οὐχ ἄκαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μίλλουσα ἔσεσθαι εὐπραγία ἰκανὴ ψυῆσαι τὴν ἐκείνων διάνοιαν, οὐ μόνον ἀνορθουμένης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ χερσὶ βαρβαρικαῖς οἰκοδομουμένης, βαρβαρικαῖς ἐκείναις ταῖς καθελούσαις αὐτήν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἰσραὴλ φησὶ, δεικνύς τὸ παντοδύναμον καὶ εὐπυρον τοῦ Θεοῦ, πῶς ἰκανὸς πάντα καὶ ποιῆσαι καὶ μεταβαλεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν αὐτοῖς τὰ πάτρια ἀποδοθῆσεσθαι, καὶ νίκαι λαμπραὶ καὶ συνεχεῖς, ἃς καὶ οἱ προφῆται ἀναβοῶσιν· οἷον ὁ μὲν Ἰεζεκιήλ, ὅτι μετὰ ὅσην τὰ ὄπλα αὐτῶν κατακαυθήσεται τῶν μελλόντων ἀλώσεσθαι· οἱ δὲ ἄλλοι τὰ αὐτὰ συνεχῶς ἔλεγον· ἵνα μὴ τούτοις ἐπαρθέντες, χεῖρους τῶν προτέρων γένωνται, τῷ φόβῳ τῆς προβόησεως, καὶ τὸ πολλὰς (forte τῷ πολλ.) τὰ αὐτὰ εἰπεῖν, καθάπερ αὐτοῖς εἰς ἀνάγκην ἀφυκτον καθιστῶν τοῦ μηδὲ βουλομένους διαφραθῆναι. [248] Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἔβηλον ἐποίησε· ἐπεὶ τίς χρεια ταῦτα ἀπαγγελλῆναι; Καὶ ὄρα τότε προφητεύεται. Παρ' αὐτὴν τὴν ἑκδοὺν, ἀκμαζόντων αὐτοῖς καὶ ἀνθούτων τῶν πραγμάτων. Ὡστεο καὶ ὁ Μωϋσῆς μέλλων αὐτοὺς εἰσ-

ἀγειν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, παρ' αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν τὴν μετὰληψιν προφητεύει αὐτοῖς παρόντα τὰ δεινὰ, λέγων· Διαμαρτέρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἀντίβροπον τῇ διὰ τὴν εὐπραγίαν ἀπαθεία τὴν ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τιμωρίαν τιθείς· οὕτω καὶ οὗτος κατέχει αὐτοὺς ἐν φόβῳ. Διὰ τοῦτο καὶ Ζαχαρίας τὸ πλεον ἐν τούτοις διατρίβει, καὶ σαφέστερον τὰ αὐτὰ λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἀνθρωπίνῃ φύσει πρὸς εὐπραγίαν καὶ ἀνεσιν ἀχρηστον. Ἐτι ἔμοῦ λαλοῦντος, φησὶ, ἐν τῇ προσευχῇ, ἦλθεν ὁ ἀγγελος Γαβριήλ, ὁ συνήθης αὐτῷ, πετώμενος· καὶ κατέσχε με ὡσεὶ ὦραν θυσίας ἐσπεριτῆς. Ἢ ὥστε μὴ ἐκπληκτον γενέσθαι ἀπὸ τῆς ὕψεως, ἢ ὥστε νοῆσαι τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν αὐτὰ σαφῶς εἰπεῖν διὰ τοὺς λοιπούς, εἰκίτως ἄπτεται. Καὶ συνέτισέ με, φησὶ, καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δανιήλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνεες ἐν τῇ ὄπτασι. Νόησον, φησὶ, τὰ λεγόμενα. Ὅταν γὰρ τις ὑπὲρ ἐτέρων μὲν ἀξιοῖ, ἕτερα δὲ ἀκοῆν, πολλῆς δεῖται τῆς προσευχῆς. Καὶ ἐπιτρέψει^b, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ περίτεχος. Τινὲς τὸ τεῖχος, ὅπερ Ἀγρίππας ἐποίησε, φασίν. Καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί. Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τὰς ἐξήκοντα δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγρουμένῳ· καὶ ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλισμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετετημένου ἀγνισμοῖς. Καὶ δυναμῶσει διαθήκη πολλοῖς ἑβδομάς μία. Ὅρα πῶ; πληκτικῶς τὰ κακὰ (συμφ. διηγείται). Ἢ καὶ ἡμῖς τῆς ἑβδομάδος, καταπαύσει θυμίαμα, καὶ θυσία, καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντελεσθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Ὅρα πῶς ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸν λόγον κατέπαυσε, καὶ τὰ μὲν χρηστὰ ἀσαφῶς εἶπεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· Δυναμῶσει πολλοῖς διαθήκη ἑβδομάς μία· τὰ δὲ λυπηρά, συνεχῶς^c καὶ πολλάκις. Καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. τουτέστι, τὸ Ἀδριανοῦ. Ταῦτα σαφέστερον ὁ Ζαχαρίας λέγει· λέγει δὲ ἐκεῖνος καὶ τὰ χρηστὰ διὰ τοὺς ἐναπομειναντας. Τάχα καὶ μετὰ Αἰγυπτου τσαῦτα ἔτη ἐποίησε, καὶ οὐ διεφθάρησαν· [249] νῦν δὲ οὐκέτι προσδοκᾷ ταῦτα. Ὅρα καὶ τὰ ἄλλα. Οὐκ ἐπιβαίνει Ἰουδαίους (ἰ. Ἰουδαίος), καθάπερ καὶ πρό-

^b I. e. προσσχῆς, et ἐπιστρέψει. Similia errata passim emendant critici.

^c Legendum suspicor συνετῶς, ut respondeat superior ἀσαφῶς.

^a In margine codicis nostri scriptum est, ἰσως ἐπι-
 τι. Quae est emendatio certissima.

τερον τῆς πόλεως. Τίς δὲ ὄλωσεν περὶ ἐπανόδου εἶπεν; Οὐδεὶς.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ βασιλικῶς Περσῶν Κύρου λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιῆλ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος· καὶ δύναμις μεγάλη καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις ἐγὼ Δαυιῆλ ἤμην πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας. Ἄρτον ἐπιθυμῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέα καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ στόμα μου, καὶ ἄλειμμα οὐκ ἠλειψάμην ἕως τριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν. Τίνας ἔνεκεν πάλιν πενθεῖ; Εἰ γὰρ τὸ πρῶτον ἔτος Κύρου ἀνέβη, τίνας ἔνεκεν πενθεῖ; καὶ πάσας ἡμέρας, εἰκὸς μίαν; πάλιν οὐδὲν ἀκούει, ὑπὲρ ὧν εὐχεται. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι εὐχεται ὥστε λυθῆναι τὰ δεινὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὁ Θεός· καὶ λέγει σαφέστερον αὐτό. Μᾶλλον δὲ ὥστε πάντα ἀνελεῖν εὐχεται. Εἰ καὶ μεγάλα τὰ δεινὰ, καὶ ἐβούλετο ἀποβαλεῖν τὴν πατρίδα. Οὕτως δὲ σαφέστερον αὐτὸ λέγει, καὶ ἀκριβέστερον. Ὅρα δὴ πανταχοῦ τὸν Δαυιῆλ οὐχ ἀπλῶς ἐπιτυγχάνοντα τῶν βῦλων, ἀλλὰ μετὰ νηστειῶν. Ὅτε ἔδει τὸ θναρ μαθεῖν, νηστεία προηγήσατο. Ὅτε Γαβριὴλ ἐφάνη, νηστεία πάλιν καὶ σποδὸς καὶ σάκκος. Ὅτε οὗτος φαίνεται, καὶ νηστεία καὶ εὐχή. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ εἰκοστῇ καὶ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐγὼ ἤμην ἐχόμενος τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, οὗτός ἐστι Πίρις. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος βαδμῖ, καὶ ἡ ὄψυς αὐτοῦ περιεζωσμένη χρυσίῳ ὄφασί, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὥσει θάραξις, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὥσει δρασις ἀστραπῆς, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὥσει λιμπάδες πυρός, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡς δρασις χαλκοῦ στέλβοντος, καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὡς φωνὴ βχλου. Καὶ εἶδον ἐγὼ Δαυιῆλ μόνος τὴν ὀπτασίαν, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' ἡ ἔκστασις μεγάλη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ. Καὶ ἐγὼ ἀπελειφθὴν μόνος, καὶ εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ οὐχ ἀπελειφθὴ ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ ἡ δόξα μου μεταστράφη εἰς διαφθοράν, καὶ οὐκ ἐκράτησα ἰσχύος. Καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἀκούσαι με ἤμην καταγεφυγμένος ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἰδοὺ χεῖρ ἀπτομένη μου, καὶ ἤγειρέ με ἐπὶ τὰ γόνατά μου, καὶ ἐπὶ τὰ ἰχνη τῶν ποδῶν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Δαυιῆλ, ἀνὴρ ἐπιθυμῶν, σύνεσις ἐν τοῖς λόγοις, οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ, καὶ στήθι ἐν τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην ἐγὼ πρὸς σέ. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν πρὸς με τὸν λόγον τοῦτον, ἀνέστην ἐντρομος. Καὶ εἶπε [250] πρὸς με· Μὴ φοβοῦ, Δαυιῆλ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης, ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου τοῦ συνείναι καὶ κακωθῆναι ἐναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅρᾳς ὅπερ ἔφην, καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν; Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, φησὶν,

ἀπεστάλην. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἐβράδυνας; Καὶ ὁ ἄρχων βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας μου εἰκοσι καὶ μίαν ἡμέραν. ἤκουσας οὖν ἔθνηκεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ; Καὶ ἕκαστον ἔθνος ἔχει τὸν ἐφεστώτα, καὶ βούλεται αὐτὸς εἶναι δυνατώτερος. Καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Οὐ γὰρ ἤρειε τὰ ῥήματα διδάξει τὰ λεγόμενα. Ὅρᾳς ἐτέρως παιδευομένους τοὺς προφήτας; Καὶ δύναμις μεγάλη τῆς βῦλων. Ὅντως γὰρ μεγάλη, τὸ τοὺς ἡσθενηκότας ἐκείνου τοῦ τοσαῦτα περιγενομένου περιγενέσθαι Ἀντιόχου. Καὶ ἀληθινός ὁ λόγος. Ἐπειδὴ τινες ἔμελλον ἀπιστεῖν. Οὐ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ. Ἀναμιμνήσκει σε τῶν πρώτων, ἵνα ἀξιώπιτος φανῇ. Ἰδοὺ καὶ τὸ πάσχα ἔλυσεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ τὸ πάσχα γίνεται, οὗτος δὲ μέχρι τῆς τετάρτης εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἐνήστευσεν. Ἐμπίπτει δὲ εἰς τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην, ἀπὸ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐπὶ τὴν πρώτην εἰκάδα, καὶ ἑτέρας δύο ἡμέρας. Ὅρα τὰ νόμιμα ἤδη καταλυόμενα. Οὐκ ἐντέτραψέ σε ὁ φόδος, ὡ Δαυιῆλ; Οὐχί, φησὶ. Ὅρα τοῦ τὴν ὀπτασίαν βλέπει· ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καθάπερ καὶ Μωϋσῆς. Αἱ γὰρ πόλεις θορύβων γέμουσαι, καὶ ταραχῆς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ θρους μεταμορφοῦται. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλικῶς Περσῶν. Καὶ ἦλθον συντεῖσαι σε ὅσα ἀπαντήσεται τῷ λαῷ σου ἐν ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ δρασις εἰς ἡμέρας. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ πάντα τοὺς λόγους τούτους, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κατενύγη. Καὶ ἰδοὺ ὡς ὁμοίωμα υἱοῦ ἀνθρώπου ἤψατο τῶν χειλέων μου. Καὶ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, καὶ ἐλάλησα, καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐναντίον μου· Κύριε, ἐν τῇ ὀράσει σου ἐστράφη τὰ ἐντός μου ἐν ἐμοί, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔχω ἰσχύν. Καὶ πῶς δυηθήσεται ὁ παῖς σου, Κύριε, λαλήσαι μετὰ τοῦ Κυρίου μου τούτου; Καὶ ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ στήσεται ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ προηὶ οὐχ ἀπελειφθὴ ἐν ἐμοί. Καὶ προσέθετο, καὶ ἤψατό μου ὡς δρασις ἀνθρώπου, καὶ ἐνίσχυσέ με, καὶ εἶπέ μοι· Μὴ φοβοῦ, ἀνὴρ ἐπιθυμῶν, εἰρήνη σοι, ἀνδρῆζου, καὶ ἰσχυε. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, ἐνίσχυσα, καὶ εἶπον· Παλήτω ὁ Κύριός μου, ὅτι ἐνίσχυσάς με. Καὶ εἶπεν, Εἰ οἶδας τί ἦλθον πρὸς σέ; Καὶ τῶν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἀρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. [251] Ἄλλ' ἡ ἀναγγελῶ σοι τὸ τεταγμένον ἐν γραφῇ ἀληθείας· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ἀντεχόμενος μετ' ἐμοῦ περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ὁ ἀρχων ὅμων. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος στολήν. Ἰσως ἱερατικὴν. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ ἦν πυρός ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Πῶς ἐν ἀστραπῇ ἐκείνοις ἔφαινε; τίνας ἔνεκεν οὕτω φαίνεται ὁ ἄγγελος οὗτος; Ἄρ' ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν ὄμιον; καὶ τί τὸ κέρδος; Ἰνα πείσῃ μηκέτι πενθεῖν τὸ (f. τῷ) πολλὰς ταῦτα λέγεσθαι· μαρτυρῶν μαρτυρεῖ δύναμις τῶν ἐσομένων· ἢ ἵνα πιστώσῃται αὐτόν. Καὶ ἡ φωνὴ μεγάλη. Ὅστε καὶ τούτῳ καταπλήξασθαι. Ἐξίσταται, καὶ πάλιν ὁμιλοῦντος ἐξίσταται, συγχωροῦντος Ἰσως, οὐκ ἀδυνατοῦντος· ἐπεὶ πρότερον εἶπεν· Ἄρ-

^a Theodoretus χειρῶν.

urbem non remigrat, ut antea (a). Quis autem omnino de reditu loquutus est? Nemo.

CAP. X.

1. « In anno tertio Cyri regis Persarum (b) verbum revelatum est Danieli, qui nominatus est Baltasar. Et verum erat verbum; et potentia magna et intelligentia data est ei in visione. 2. In diebus illis ego Daniel in luctu eram tres hebdomadas. 3. Panem desideriorum non comedi, et carnes ac vinum non introierunt in os meum, et unguento non unctus sum usque ad tres hebdomadas dierum » (c). Quare iterum luget? Nam si primus annus Cyri advenerat, cur luget? et omnes dies, cum unum dumtaxat lugere debuisset? Rursus nihil audit de iis rebus, pro quibus orat. Mihi videtur quod pro solutione calamitatum præsentium precatur. At Deus nihil tale, sed idipsum quod supra, atque apertius dicit. Imo ut omnes redeant, orat Daniel. Licet enim magna essent mala, quibus Judæi premebantur, non tamen ideo volebat patriam amittere. Iste autem angelus clarius ac exactius id dicit. Vide autem ubique Danielelem non simpliciter ac sine labore obtinere visiones, sed cum jejuniis. Quando oportuit somnium discere, jejunium præcessit. Cum Gabriel apparuit, jejunium iterum, et cinis, et sæcus: cum iste conspicitur, et jejunium et oratio. Sed vide angelum se propemodum excusare Danieli. 4. « Et in die vigesima quarta mensis primi ego eram juxta fluvium magnum, hic est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir indutus Badim, et lumbus ejus præcinctus auro Ophaz, 6. et corpus ejus, quasi Tharsis, et facies ejus, ut aspectus fulguris, et oculi ejus, velut lampades ignis, et brachia ejus ac crura, sicut visio æris coruscantis, et vox sermonum ejus, quasi vox turbæ. 7. Et vidi ego Daniel solus visionem, et viri qui erant mecum visionem non viderunt, sed terror gravis irrui super eos, et fugerunt in timore. 8. Et ego relictus sum solus, et vidi visionem magnam hanc, et non remansit in me fortitudo, et gloria mea conversa est in corruptionem, et non retinui robur. 9. Et audivi vocem sermonum ejus: et cum ego audirem, eram compunctus super faciem meam, et facies mea super terram. 10. Et ecce manus tetigit me, ac erexit me super genua mea, et super vestigia pedum meorum. 11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige in sermonibus quos ego loquor ad te, et sta in statione tua, quia

nunc ego missus sum ad te. Cumque loqueretur ipse ad me sermonem istum, surroxi tremens. 12. Et dixit ad me: Ne timeas, Daniel, quia a die prima, qua dedisti cor tuum ad intelligendum, et ad alligendum te coram Domino Deo tuo, audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis. » Vides quod dixi, hunc tantum non se excusare Danieli? *A prima die*, inquit, *missus sum*. Quare ergo moratus es? 13. *Et princeps regni Persarum stetit ex adverso mei unum et viginti dies*. Audisti illud, *Posuit terminos gentium secundum numerum angelorum suorum* (Deut. 32. 8)? Et unaquæque gens præfectum habet angelum, qui vult potentior esse reliquis. *Et intelligentia data est ei in visione*. Non enim sufficiebat docuisse ea quæ dicebantur. Cernis aliter institui prophetas? *Et virtus magna visionis*. Vere enim magnæ potestatis fuit, quod homines infirmi vicerint illum Antiochum, qui tot tantaque superaverat. *Et verum verbum*. Quandoquidem nonnulli credituri non erant. *Cujus nomen Baltasar*. Commemorati tibi priora, ut fide dignus habeatur. En et Pascha solvit (a). Nam Pascha in primo celebratur mense; iste vero usque ad quartam et vicesimam mensis jejunavit. Incidit autem in decimam quartam jejunium illius, et a decima quarta ad vicesimam primam, et duos alios dies durat. Vide legalia jam tunc fuisse abrogata. Nonne præ fornicidine in fugam conversus es, o Daniel? Minime, inquit. Adverte quo loci visum videat: in deserto, sicut et Moyses. Urbes namque tumultibus et perturbatione plenæ sunt (b). Sic etiam Christus in monte transfiguratur. 13. « Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi: et me reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. 14. Et veni ut docerem te quæcumque eventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. 15. Et cum loqueretur ipse mecum omnia verba hæc, dedi faciem meam super terram, et compunctus sum. 16. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea. Et aperui os meum, et loquutus sum, et dixi ad eum qui stabat coram me: Domine, in visione tua conversa sunt interiora mea in me, et ecce non habeo fortitudinem. 17. Et quomodo poterit servus tuus, Domine, loqui cum Domino meo isto? Et ex nunc non stabit in me fortitudo, et halitus non est relictus in me. 18. Et addidit, et tetigit me quasi visio hominis, et corroboravit me. 19. Et dixit mihi: Ne timeas, vir desideriorum, pax tibi, viriliter age, ac esto fortis. Et cum loqueretur ipse mecum, corroboratus sum, et dixi: Loquatur Dominus meus, quia corroborasti me. 20. Et dixit: An nosti cur veni ad te? Et nunc revertar, ut prællier cum principe Persarum. Atque egrediebar; princeps vero Græcorum veniebat. 21. Verumtamen annuntiabo

¹ Theodoretus legit, *manuum mearum*, pro, *pedum meorum*.

(a) Interdixerant quippe Romani Judæis, ne Jerosolymam ingrederentur. Testes sunt Justinus, Tertullianus, Eusebius, Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Severus atque Hieronymus.

(b) Hoc igitur tempore in extrema senectute erat Daniel. Et tamen S. Chrysostomus, tertio de incomprehensibili Dei natura, *juvenem* facit. (Nempe T. 1. *At Chrysostomus parvam, et sæpe nullam temporum rationem habet.*)

(c) Theodoretus hic, S. Basilii Homilia prima de Jejunio, et Noster secunda contra Judæos, *cibo penitus et potu abstinentem* per tres hebdomadas mansisse Danielelem opinantur: ut de Mose legitur Exodi 34, 28. Quod cum divino contextui adversari videatur, in sententiam S. Hieronymi discedo libens.

¹ In Hebræo et in Vulgata legitur, *et ego remansi ibi*.

(a) Hujus argumenti interpretatio petenda est ex libris adversus Judæos, in quibus ista omnia fusius tractantur.

(b) Urbium tumultus ac incommoda pereleganter descripta et suis coloribus depicta habes apud suadæ modulam Gregorium Nazianzenum Oratione 28, Christianorum Demosthenem Basilium Homilia de Gordio martyre; aquæ etiam, si profana sacris miscenda sunt, apud Juvenalem Sat. 3.

tibi quod constitutum est in scriptura veritatis : et non est unus, qui a me stet de his , nisi Michael princeps vester. Et ecce vir indutus stolam. » Fortassis sacerdotalem. « Aspectus ejus quasi fulgur erat igneæ flamme ab oculis ejus. » Quomodo infulgure illis apparebat? cur sic apparet iste angelus? an ut populum percellat? et quodnam inde emolumentum? Nempe ut persuadeat non amplius lugere, quod eadem sæpenumero dicta fuerint: et testimonium perhibet futurorum virtuti: an ut illi fidem faciat. *Et vox magna.* Ut etiam ea re perterruerit. Daniel obstupescit, et iterum angelo colloquente obstupescit, idque indulgente illo forsitan, et non impotentem faciente seu impediante (a): quandoquidem prius dixerat: *Viriliter age.* Et stetit. Vides quid sit aspectus angeli? Ne existimes a se esse id quod videtur, nec aurum. Quis enim non ferret earum materiarum aspectum? Cum ubique lumen positum sit. Quoniam igitur missus sum, præsignifico hoc solum, inquit, ne corrumpas gratiam. *Audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis.* Quid enim rogabat, et quid precabatur? Et quidem illi ipsi non dicis, nec quidquam ejusmodi. Forte volebat discere exacte tempus, et quid postea futurum esset. *Et princeps,* inquit, *regni Persarum stetit ex adverso meo.* Anne hominum principem dicit? Minime. Et enim et alibi ait: *Princeps Græcorum exivit.* Mihi videtur iste qui loquitur non esse de principibus, neque ex iis qui præfecti sunt genti alicui, sed ex supernis virtutibus. Deinde quia angeli alii non valebant illi resistere, huic dicitur. Absoluti sunt, inquit, ac liberati Judæi; quid adhuc quæris? « Et ecce Michael, unus principum primorum, venit ad auxiliandum mihi; et me reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. Et veni docere te quæcumque evenient populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. » Quare ante viginti dies non venit Michael? Ut mihi videtur, ostendere vult prophetæ, illum res prohibitas et iniquas atque coactas postulare, ac propemodum angelis vim facere. Propter hoc neque Michael statim ab initio auxiliatur, sed postea, ut discerent indignos reditu esse eos qui postea in patriam reversi sunt. Injuria afficiuntur angeli. *Et me reliquerunt ibi,* ut vel persuaderem, vel inlhaberem (principem regis Persarum). Et quis angelus ejusmodi, qui cum audit Deum præbere gratiam, resistat? Rem, ut arbitror, ita exprimit ac si esset corporea: quemadmodum cum ait: *Quis egredietur et decipiet mihi Achaabum* (2. Paral. 18. 19)? et iterum: *Dimitte me, et delebo eos* (Exod. 32. 10). Non prohibetur Deus, nec vim patitur, detentus a propheta. Ita sane et hic. Rursus vero alibi ait: *Dimitte me, quia ascendit diluculum* (Gen. 32. 26). Et adhuc de angelo et asina: *Nisi faciem tuam apprehendissem* (b), inquit. Id itaque non

ostendit, ipsum Deo obsistere, sed hoc unum tantum injuria angelos affici. Tantum valuit Daniel. *Descendi ut docerem te quæcumque populo tuo sunt eventura.* Vide quomodo, re necessaria dimissa, prophetæ se excuset. Iterum Daniel consternatur: iterum angelus illum erigit, et ait: *Ego proficiacor ut prælier cum principe Persarum. Atque ego egrediebar, princeps vero Græcorum veniebat.* Forte cum uno adversantium ipsi de rebus futuris, quique contra Macedonas pugnaret. Ac nondum persuadetur. Bellumne est inter angelos, et pugna de hominibus? Sane. Maximam quippe eorum curam gerunt. Nondum persuasus est. Quasi si quis diceret: Cogor cum hoc contendere.

CAPUT XI.

1. *Et factum est in anno primo Cyri, ego steti in robore et fortitudine.* 2. *Et nunc annuntiabo tibi veritatem.* Et tunc, ego sum qui servavi. Nam ne aliquis dicat: Cur igitur præliaris? quid ergo, si non viceris? nequaquam, inquit. Et tunc ego illis patrocinatus sum. *Etenim non est,* inquit, *unus qui a me stet de his, nisi Michael princeps ipsorum* (Dan. 10. 21). Hæc dicit ut Danieli persuadeat, se non esse ipsi hostem ac inimicum, et eum res veritas petere. Nec ideo dicit, quod adjutoribus indigeat. Quomodo enim? Ostenditur istum angelum non esse de principibus. Postea omnia refert accurate, et ait unde clades. Deinde salutem populi ipsius, et acceptionem in sequentibus narrat.

CAPUT XII.

7. « Cum completa fuerit dispersio manus populi sanctificati, cognoscent sanctum, et consummabuntur hæc omnia. 8. Et ego audivi, et non intellexi, et dixi: Domine, quid extrema horum? 9. Et dixit: Vade, Daniel, quia et clausi sunt sermones usque ad tempus finis. 10. Quoad eligantur et dealbentur et igne probentur multi: inique autem agent iniqui, neque intelligent omnes impii: at intelligentes intelligent. 11. Et a tempore quo mutatum fuerit iuge sacrificium, et data fuerit abominatio desolationis, erunt dies mille ducenti nonaginta. 12. Beatus qui expectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Et tu vade, ac requiesce: adhuc enim dies in completionem consummationis: et requiesces tempus tuum in consumptionem dierum » (a). Et tu, inquit, sede. Nam post multum tempus hæc erunt. Igitur non de reditu lamentatur, sed post reditum pro iis qui redierant.

CAPUT XIII. (In Vulg. XIV.)

1. « Et rex Astyages appositus est ad patres suos: et accepit Cyrus Persa regium ejus (b). 2. Et erat

mile habetur Jobi 42, 8, existimo S. Chrysostomum eum locum in mente habuisse. Sic enim interdum hallucinantur Ecclesiæ doctores sanctissimi. Posset etiam dici exscriptorem duo loca confudisse in unum.

(a) Consulendi B. Hieronymus ac Theodoretus.

(b) Id primo observo, S. Chrysostomum Græcos Codices sequutum, ista cum superioribus conjunxisse: *librarium*

(a) In Græco, *ὑπεροχῆς ἰσως, οὐκ ἀδυνατοῦτος.* Ut potui interpretatus sum; an feliciter, clam me est. Sane illa verba, *viriliter age*, ab angelo pronuntiata fuere post Danielis stupores; sed, *noli metuere*, idem significat. Lege in Editione Græca Dan. 4, 6.

(b) Non memini me legere ista in sacris scripturis. Forte allusum ad Num. 22, 25, 27, 31, 32. Verum quia quid si-

ὄρθου. Καὶ ἔσται. Εἶδες τί ἐστὶν ἔτις ἀγγέλου; Μὴ ἠμίσησθε χαλκὸν εἶναι τὸ ἐρώμενον, μηδὲ χρυσιόν. Τίς γάρ οὐκ ἂν ἐνέγκωι τούτων τὴν ὄψιν; Πανταχοῦ γάρ ἐ φῶς καίεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεστάλην, προσημαίνω τοῦτο μόνον, φησὶ, μὴ διαφθείρῃς τὴν χάριν. Ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Τί γάρ παρεκάλει, καὶ τί εἶδετο; Καὶ μὴ οὐχὶ ταῦτα αὐτῷ λέγεις, οὐδὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τάχα ἐδούλοτα μαθεῖν ἀκριδῶς τὸν χρόνον, καὶ τὸ μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ ἄρχων τῆς βασιλείας, φησὶ, Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας μου. Ἄρα μὴ τὸν τῶν ἀνθρώπων λέγειον ἄρχοντα; Οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· Ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἐξῆλθεν. Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος οὐκ εἶναι τῶν ἀρχόντων, οὐδὲ τῶν ἐπιτεταγμένων ἔθνος, ἀλλὰ τῶν ἄνω δυνάμεων. Εἶτα ἐπειδὴν οὐκ ἴσχυον οἱ ἄγγελοι ἕλλοι ἀντιστῆναι αὐτῷ, τούτῳ λέγεται. Ἀπαλύθησαν, φησὶ· τί πάλιν ζητεῖς; Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι· καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν. Καὶ ἦλθον συντεῖσαι σε ὅσα ἀπαρτήσεται τῷ λαῷ σου ἐκ ἑσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ ὄρασις εἰς ἡμέρας. Τίνος ἔνεκεν πρὸ τῶν εἴκοσι ἡμερῶν οὐκ ἦλθεν ὁ Μιχαὴλ; Ἐμοὶ δοκεῖ, δεῖξαι βούλεται τῷ προφήτῃ, ὅτι κεκωλυμένα πράγματα αἰτεῖ καὶ παράνομα καὶ κατηναγκασμένα, μονονοχὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις βίαν ποιῶν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Μιχαὴλ εὐθέως ἐν ἀρχῇ βοηθεῖ, ἀλλ' ὕστερον, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐκ ἦσαν ἀξιοὶ ἀνελεῖν οἱ μετὰ ταῦτα. Ἀδικοῦνται οἱ ἄγγελοι. Καὶ αὐτὸν ἀρῆξαν ἐκεῖ, ὥστε ἡ πείσαι, ἡ κωλύσαι. Καὶ τίς ἄγγελος τοιούτος, ὡς ἀκούσας τοῦ Θεοῦ ὄντος τὴν χάριν, ἀντιστῆναι; Σωματοποιεῖ, ὡς οἶμαι, τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἐκεῖ [σ. ἐκεῖ] Ἐλεγε· Τίς ἐξελεῖσεται, καὶ ἀπαρτήσεται μοι τὸν Ἀχαῖδ; Καὶ πάλιν· Ἄφες με, καὶ ἐξαλεῖψω αὐτούς. Οὐ κωλύεται ὁ θεός, οὐδὲ ἐνάγκην πάσχει, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ προφήτου. Οὕτως δὴ καὶ ἐνταῦθα. Καὶ πάλιν ἀλλαγῶ φησὶ· Ἄφες με, ὅτι ἀνέβη ὁ ὄρθρος. [252] Καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ἑνοῦ· Εἰ μὴ πρόσωπόν σου ἔλαβον, φησὶν. Οὐκ ἔρα τοῦτο δεῖκνυσιν αὐτὸν ἀνθιστάμενον τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἐν μόνον, ὅτι ἀδικοῦνται. Ἐσαῦτα ἴσχυον ὁ Δανιὴλ. Κατῆλθον συντεῖσαι σε ὅσα ἀπαρτήσεται τῷ λαῷ σου. Ὅρα πῶς ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἄφεις, ἀπολογεῖται τῷ προφήτῃ. Πάλιν ἐξίσταται· πάλιν αὐτὸν ἀνίστησι, καὶ φησὶ· Ἐγὼ κορεσέομαι τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. Ἦως ἐνδὲς τῶν ἐναντιουμένων καὶ τοῖς ἐσομένοις, ὥστε τοῖς κατὰ Μακεδονίαν πολεμῆσαι. Καὶ οὕτως πείθεται. Πόλεμος ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ, μάχη περὶ ἀνθρώπων; Ναί. Πάνυ γὰρ αὐτῶν γίνονται. Οὕτως ἐπεισθῆ. Ὅσπερ ἂν εἶποι τις· Ἀναγκάζομαι τῷδε φιλονεικῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Καὶ ἐγένετο ἐν ἑταί πρώτῳ Κύρου, ἐγὼ ἔστην εἰς ῥότους καὶ ἰσχνόν. Καὶ νῦν ἀναγγελῶ σοι ἀλήθειαν.

Καὶ τότε, φησὶ, σάσας ἐγὼ εἶμι. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις· Τί οὖν πολεμεῖς; τί οὖν, ἂν μὴ νικήσῃς; Οὐχί, φησὶ. Καὶ τότε ἐγὼ αὐτῶν προσέστην. Καὶ οὐκ ἔσται γάρ, φησὶ, εἰς ἀντεσχόμενός μοι περὶ τούτων, ἀλλ' ἢ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων αὐτῶν. Ταῦτα λέγει ἵνα πείσῃ αὐτὸν, ὅτι οὐ πολέμιός ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐχθρός, καὶ ὅτι πράγματα αἰτεῖ κεκωλυμένα. Οὐχ ὅτι βοηθῶν δέεται. Πῶς γάρ; Αἰσκνυται ὅτι ὄφτος οὐκ ἦν τῶν ἀρχόντων. Εἶτα λέγει πάντα μετὰ ἀκριβείας, καὶ λέγει πῶθεν αἰ ἦτται. Εἶτα λέγει τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξῆ; καὶ τὸ δόκιμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν χειρὸς λαοῦ ἠγιασμένου, γνῶσονται ἅγιον, καὶ συντελεσθήσεται ταῦτα πάντα. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, καὶ οὐ συνῆκα, καὶ εἶπον· Κύριε, τί τὰ ἐσχάτα τούτων; Καὶ εἶπε· Δεῦρο, Δανιὴλ, ὅτι καὶ ἐμπεφραγμένοι οἱ λόγοι ἕως καιροῦ πέρατος. Ἔως ἐκλεψῶσιν, καὶ ἐκλευκανθῶσιν, καὶ πυρωθῶσι πολλοὶ, καὶ ἀνομήσωσιν ἀνομοί, καὶ οὐ συνήσωσι πάντες ἀσεβεῖς, καὶ οἱ τοῖς ἡμετέροις συνήσωσιν. Καὶ ἀπὸ κεντρῷ παραλλάξως τοῦ ἐνδολεχισμού, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα κρημώσεως, ἡμέραι χιλίας διακόσται ἐγγενηκότα. Μακάριος ὁ ὑπομένων καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριακοσσεπέντε. Καὶ σὺ δεῦρο, καὶ ἀναπαύου· ἔτι γὰρ ἡμέραι εἰς ἀναπλήρωσιν συντέλειας· καὶ ἀναπαύσεις τὸν καιρὸν σου εἰς συντέλειαν ἡμερῶν. Καὶ σὺ, φησὶ, κάθισον· μετὰ γὰρ χρόνον πολὺν ταῦτά ἐστιν. Ἄρα οὐ περὶ τῆς ἀνάου θρηνεῖ, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελεῖν παρὶ τῶν ἀναλθόντων.

[253] ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης προστέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ· καὶ παρέλαβεν Κύρος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἦν Δανιὴλ συμβιώτης τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Βῆλ ἡμῖν ἀνέγραψεν ὁ Δανιὴλ. Οὐχ ὄρθς, φησὶ, πόσα ἐσθίει καὶ πίνει; Βαβαί, ἦλθον τεκμήριον θεοῦ, καὶ γνώρισμα, τὸ πολλὰ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Ὁ Δανιὴλ οὐκ εἶπα τοῦτο· Ἐγὼ οὖν θεός, εἶπέ μοι; ἀσθενῆς γὰρ ἦν ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐνίκησεν. Ἐγὼ σοὶ τὸν Θεὸν [τὸν] χτίσαντα τὸν οὐρανὸν λέγω καὶ τῆς γῆς· σὺ δὲ μοι γαστέρα μαινομένην παράγεις εἰς μέσον; Τοῦτο μάλιστα οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ· Θεός γάρ οὐ πεινάσει, οὐ κοπιήσει. Ἄλλ' οὐ βούλεται ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλὰ ἀπὸ πραγμάτων νικᾷ. Καὶ τιμωρίαν ὤρισεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Τίνος ἔνεκεν οὐχὶ παρόντων ἐσθίει, ἀλλ' ἐν νυκτί; Πῶς ἐκεῖνοι τοῦτο οὐ συνείδον, ὅτι ἡμελο-

* Τοῦτο. Vox inutilis, forsitan delenda.

λον διὰ τῆς βοηθείας· ἐλέγχεσθαι; Ὅταν Θεὸς οἰκονομήῃ, μὴδὲν θαυμάσης. Καὶ ἀπέκτισεν αὐτούς, φησί. Τί οὖν πάλιν ἐπὶ τοῦ δράκοντος; θηρίον τις προσκυνεῖ; Καὶ τοῦτον ἀνείλεν. Ὅρξ πῶς ἀνόητοι, πῶς ἄνθρωποι οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν; Ἐκδίδωσι τὸν Δαυὶδ. Τίνας ἐνεκεν, μετὰ τὴν νίκην τὴν οὕτω λαμπράν; Ὁ δὲ Ἀμθιακούμ, φησί, ἀριστον ἤνεγκε τῷ Δαυὶδ. Ὅρα τὸ θαῦμα. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν αὐτῷ ἄλλοθεν

ἐνεχθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Τοῦτο φθὼν ἢ τῷ προφήτῃ, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ποιῆσθαι πάλιν, καθάπερ ἐπὶ τοῦ εὐνούχου, ἵνα μὴ νομίσας ἡλισγησθαι τὴν τράπεζαν, τὴν λιμὸν ἐπιτείνῃ. Πόθεν ἔγνω τὸν Ἀμθιακούμ; Ἀπὸ τῆς συγγενείας τῆς κατὰ τὴν φωνὴν Ἐμελλεν αὐτὸς κήρυξ γίνεσθαι τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν θαύματος μεγίστου. Πῶς οὐκ ἐφοβήθη τὴν θηρία ὁ ἄνθρωπος; Οὗτος μὲν ἤσθιεν, ἐκεῖνα δὲ ἐνήστευον. Ἔστω, τοῦ σώματος ἀπειχέτο τοῦ δικαίου τίνος ἐνεκεν καὶ τῆς τροφῆς; Ὅσπερ κημὸς τις καὶ χαλινὸς κατεῖχεν ἐκεῖνα.

* Quamvis sensus esse possit, Beli sacerdotes revictum tri per auxilium quod Deo suo ferebant, dum cibus illi appositis vescerantur, sine dubio tamen corrigendum γογ-
τείας.

MONITUM

[254] Hanc pulcherrimam homiliam primus e tenebris eruit vir doctissimus Ericus Benzelius, et Upsalæ publicavit anno 1708, ad fidem Ms. cujusdam Anglicani, multis in locis vitiatum. Sed commodum accidit ut hanc eandem homiliam ex Ms. Ottoboniano Romæ descripserimus, cujus Ms. ope hiulca sarsimū vitiatæque emendavimus.

Habendæ homiliæ, seu potius disceptationis (nam tota in genere πολεμικῶν versatur) occasio fuit Anomæorum quædam objectio. Cum enim Chrysostomus in priori hanc præcedente concione, hoc dic evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, ostendisset Filii et Patre æqualitatem, quod etiam, inquit, declarat evangelista his verbis: *Propterea magis persequébant eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*. Ita sermonem clausit. Hæretici autem Anomæi huic argumento ex Joanne evangelista desumpto aliter opposuere Joannis locum, nempe illud Joannis 5, 19: *Nihil potest facere Filius, nisi viderit Patrem facientem*. Cumque talis esset objectio, quæ posset auditores turbare atque percellere, opus erat hæc Anomæorum argutias confutare: quamobrem Flavianus episcopus pauca præfatus, cum sciret populū audiendi ea de re Chrysostomi cupidum, utpote qui posset hujusmodi tela strenue depellere, cito fin dicendi fecit, et Chrysostomo hæreticos confutandū curam demandavit: noverat enim quanto amore ipsa plebs Antiochena prosequeretur; neminemque posse tam fortiter lucifugas illos profligare, quam Joan-

Danieli conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus. Quæ ad Belum spectant descripsit nobis Daniel. 5. *Nonne vides, inquit, quanta comedit et bibit? Papæ, quale argumentum ac iudicium divinitatis, multa edere ac bibere! Daniel non dixit: Hoccine, queso, est Deus? Imbecillas enim erat rex: sed ex abundantia victi. Ego tibi Deum dico, qui creavit cælum et terram; tu vero mihi ventrem avidum producis in medium? Hoc maxime Dei esse non potest: Deus siquidem non esuriet, non fatigabitur. Verum rationibus contendere non vult, sed rebus vincit. Et supplicium ipse rex deflevit. Qua de causa Belus*

vero ex Vulgata apponisse notam capituli: id etiam patet ex eo quod capiti 12 præfixum est in meo Codice, q. 4, hoc est, 12. 14. Secundum quod notatum velim, in ea videri esse sententia nostrum Joannem, ut existimet hunc versiculum pertinere ad historiam Beli, et ad Cyri tempora; non autem ad historiam Susannæ, et ad Danielis juventutem: atqui supra Tom. 2, et Homilia prima in Psalmam 50 Tom. 3, in contraria abit, ac parum verisimiliter scribit Danielem tunc temporis duodecimum ætatis annum egisse, qui est etiam Pseudo-Ignatii error. Nec quemquam movere debet hæc diversitas, in re præcipue adeo obscura.

palam et ante oculos omnium non comedit, sed noctu? Quomodo sacerdotes non perspiciebant se per suam fallaciam convictum iri? Quando Deus dispensat, nihil mireris. 21. *Et occidit illos, inquit. Quid igitur adhuc de dracone? belluam aliquis adorat? Illam Daniel interfecit. Vides quam dementes, quam ignavi sint reges Persarum? 29. Tradidit Danielem. Quam ob rem, post victoriam adeo illustrem? 33. Ambacumus autem, inquit, prandium attulit Danieli. Cerne miraculum. Nonne enim poterat illi aliunde afferri cibus, quam a Judæa? Hoc gratum erat prophetæ, ne eadem iterum ageret, quæ sub eunucho fecerat, neve existimans mensam pollutam esse, famem intenderet. Unde agnovit Ambacumus? Ex affinitate linguæ ac vocis. Futurus erat ille maxime miraculi præco apud eos qui in Judæa habitabant. Qui potuit homo non timere feræ? Hic quidem comedeat, illæ vero jejunabant. Esto, corpore viri justii abstinerint: quare etiam abstinebant cibo? Veluti camus quidam ac frenum illas continebat.*

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

Ille, cujus strenuitatem, acumen ingenii, atque *διαλεκτικῆν* experti sæpe fuerant. Unde mireris Flaviani modestiam, pietatem, animi ingenuitatem, qui se a presbytero suo sibi subdito ita libenter fateretur et doctrina et eloquentia superari. Chrysostomus vero, ut erat moderatus, et a propria laude alienus, initio vehementer queritur sibi delatum munus esse a doctore suo, qui vere fons doctrinæ esset, et hanc provinciam probe suscipere posset. Deinde vero argumentum adversariorum tam strenue, tam clare depellit, ut nescias utram magis mireris, eloquentiam an dialecticæ vim.

Certum igitur est hanc concionem Antiochiæ in magna ecclesia, ut fert titulus, præsentem Flaviano habitam fuisse, cum jam Chrysostomus in magna esset apud Antiochenos existimatione. Hinc est quod illa aha homilia Chrysostomi, quæ hujus habendæ occasio fuit, cujusque notas aliquot in hac Chrysostomus exhibet, ut nos supra diximus, jam non compareat inter illas homilias quas contra Anomæos Antiochiæ pronuntiavit Chrysostomus decem numero: quasque edidimus primo Tomo, additis undecima et duodecima, quæ Constantinopoli, item contra Anomæos, habitæ sunt. Illæ enim decem homiliæ eo anno dictæ sunt quo ipse presbyter factus est, et concionari cœpit, nempe anno 386, et anno sequenti 387. At hæc homilia, ut et ea quæ ipsam præcedebat, post illas habitæ fuit, cum ex assiduo concionandi officio magnum sibi Antiochiæ nomen peperisset Chrysostomus. De anno autem nihil prorsus habemus.

Interpretationem nostram Latinam ad fidem Ottoboniani exemplaris edidimus.

. SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI,

IN MAGNA ECCLESIA, CUM PAUCA PRÆFATUS ESSET EPISCOPUS, IN ILLUD EVANGELII, FILIUS EX SE IPSEO NIHIL FACIT, NISI QUOD VIDERIT PATREM FACIENTEM (*Joan. 5. 19*).

1. O violentiam! o tyrannidem! Doctor noster, qui a te nos præfatus est, plenam cum haberet phialam, summis tantum labris poculum degustandum nobis propinavit: id autem fecit non ob doctrinæ penuriam: nam fontis instar scaturire solet; sed quemadmodum dixi, ut vestræ caritatis tyrannidem palam faceret, quam erga tenuitatem nostram exhibere soletis: ea de causa cito tacuit sermonemque conclusit, ut vestro desiderio gratificaretur; et toti solvendo debito nos obnoxios constituit. Quia igitur et is nobis dicendi loco cessit, et vos nostro ab ore pendere video, necesse tandem est ut ad certamina nos exuamus: vos autem mihi opem ferite, et manum porrigite, precibus nostram excitantes linguam, et attentione animi facilem parantes doctrinæ viam. Quandoquidem propheta non admirabilem modo consiliarium, sed etiam prudentem auditorem postulat (*Isai. 3. 3*). Non enim leve nobis certamen hodie paratum est, sed quod multis egeat precibus, multa auditorum vigilantia, multa concionantis diligentia, ut quæ dicenda sunt et accurate proferantur, et tuto in caritatis vestræ animis inserantur. Cupio namque vos non audire tantum, sed etiam institui; non discere modo, sed etiam docere; non accipere solum, sed etiam in alios transmittere. Sic enim et splendidius nobis theatrum, et major cœtus erit, quando vos per ea quæ audieritis, alios etiam inducere poteritis. In priore itaque concione hoc dicto evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. 5. 17*), cum hinc ostendissem ejus cum Genitore æqualitatem, quod et supra declarat evangelista his verbis, *Propterea magis persequabantur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo* (*Joan. 5. 18*), ita sermonem clausi. Hodie autem opus est ea solve, quæ adversus hæc obijciunt hæretici. Quamvis enim inter amicos certemus, tanta tamen adhibenda diligentia est, ut undique a fraude tuta et invicta sit oratio, etiam in mediis hostibus versetur. Ut enim ante dicebam, non audire tantum vos volo, sed etiam alios instituere. Ideo sollicite studui vos armis spiritualibus circummunire, ut nullum membrum nudum appareat, vel letali vulnere confodiatur. Armorum quippe loco nobis est sermo, qui nostros munit, et hostes ferit; ferit, inquam, non ut dejiciat, sed ut jacentes erigat. Hujusmodi enim pugnæ genus est, quod in salutem contra pugnantium tropæum erigat.

Ut igitur hoc fiat, attento adeste animo, omni ejet in sæculari cura animum excitate, acute cernentem oculum præbete mihi. Dives ne socordia distinet: pauper ne egestatis curis opprimatur; sed missa omni vitæ inæqualitate, quisque se paratum auditorem præbeat: neque enim parvi pretii sunt, quæ nunc tractantur. Ideo hæc frequenter moneo: novi quippe quam profundo in pelago navigemus. Ne turberis profundum audiens: Spiritus namque duce, non sunt aquæ caligini obnoxie, sed facillima erit via, si eam tantummodo, quam jubeo, teneatis. Ne turbemini, neque moveamini. Quæ enim hodie agitantur, auditoreni initio turbant, inque dubitationem conjiciunt: si vero finem expectet, ubi consentaneam solutionem videbit, jucunda fruetur tranquillitate, et in portum nullis agitatum fluctibus animam appellere poterit. Ut ergo hæc ita se habeant, ne turbemini, ne commoveamini, sed cum omni patientia et perseverantia viam sequimini, quam verbi doctrina ostendit.

Anomæorum objectio, quæ fucum facere poterat, refellitur. — Quæ sunt ergo quæ nobis ab illis obijciuntur? *Nihil potest, inquit, facere Filius, nisi viderit Patrem facientem* (*Joan. 5. 19*). Atqui hæc Scriptura dixit. Quorsum ergo hæc nobis obijciunt? Non eo sensu, quo a Scriptura dicta sunt, afferuntur. Quid hinc aiunt, concludere volunt? Vides quomodo Filius Dei, inquit, illam æqualitatis suspicionem auferat? Quia enim Judæi id suspicabantur, nempe eum Deo æqualem se facere, ideo intulit his verbis, *Non potest Filius a seipso facere quidquam*.

2. Nam frustra dicebam, hæc verba vos turbare posse, atque initio auditorem percellere? Verum expectate, et videbitis eos propriis confectos telis. Cum primis enim observandum id, quod dicitur, non fuisse Judæorum suspicionem: quod etiam in præcedenti disputatione cum omni perspicuitate ostendimus; quæ ne iterum agitentur, eo remittimus auditorem, et quod nunc obijciuntur solvere conabimur, ostendereque ipsam non ut everteret eorum suspicionem hæc dixisse, sed ut eam accuratissime firmaret ac stabiliret, nobisque argumentum præberet suæ cum Patre propinquitatis, naturalis conjunctionis, atque concordie. Ita enim huic dicto confido, ut illo maxime dicam demonstrari ejus cum Patre conjunctionem, et substantiæ unitatem. Neque perturbemini ex ratiociniis hæreticorum. Neque enim gladii in muris depicti, neque hastæ, neque spicula hostes turbare possent, torvum et terribi-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, προσηγορῶτος (ἐπισκόπου) ὄμιλα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ, «Οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ ὁ Υἱὸς οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντι *.»

[255] α'. Ὁ τῆς βίας, ὡ τῆς τυραννίδος. Πεπληρωμένην τὴν ψυχὴν ἔχων ὁ διδάσκαλος προσηγορῶτος, ἄκροισ τοῖς χεῖρεσιν γέυσασθαι ἡμᾶς ἐπήγαγε ὡ τὸ πόμα· τοῦτο δὲ πεποίηκεν, οὐ δὲ ἔνδειαν διδασκαλίας· καὶ γὰρ καὶ πηγῆς ὡς ὠκεῖον βρούειν εἴθε· ἀλλ', ὡσπερ ἐφθην εἰπὼν, τῆς ὑμετέρας ἀγάπης φανερῶν τὴν τυραννίδα, ἣν περὶ τὴν ἡμετέραν σμικρότητα ἐπιδεικνύσασθαι μεμελετήκατε· διὰ τοῦτο ταχέως εἰσήγαγε, καὶ τὸν λόγον κατέκλεισε ὡ, τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ὑμετέρᾳ χαρίσασθαι βουλόμενος, καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ὀφλήματος ἡμᾶς ὑπευθύνους καθιστάς. Ἐπει οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν τῷ λόγῳ παρεχώρησεν, καὶ ἡμᾶς ἐκπεραμένους ὁρῶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας, ἀνάγκη λαμπρὰ ἀποδύσασθαι πρὸς τὰ παλαιόματα· ἀλλὰ συνάρασε ἡμῖν, καὶ χεῖρα ὀρέξατε, ταῖς εὐχαῖς διεγειρόντες ἡμῶν τὴν γλώσσαν, καὶ τῇ συνέσει τῆς ἀκροάσεως εὐκωλον ἐργαζόμενοι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπει καὶ ὁ προφήτης οὐ θαυμαστὸν ζητεῖ μόνον σύμβουλον, ἀλλὰ καὶ συνεὶτον ἀκροατὴν. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν ἡμῖν ἀγῶν πρόκειται στήριον, ἀλλὰ πολλὸν δεόμενος εὐχῶν, πολλῆς δὲ ἀγρυπνίας τῆς τῶν ἀκροωμένων, πολλῆς δὲ σπουδῆς τοῦ λέγοντος, ἵνα καὶ λεχθῇ μετὰ ἀκριβείας τὰ λεγόμενα, καὶ φυτευθῇ μετὰ ἀσφαλείας ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Οὐ γὰρ ἀκούσαι βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ παιδεύθηναί· οὐ μαθεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν· οὐκ αἰσῶμαι εἰσεῖναι ὡ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους διαβιβάζειν. Οὐκ γὰρ ἡμῖν λαμπρότερον ἔσται τὸ θέατρον, καὶ κλεινὸν ὁ σύλλογος, ὅταν ὁμῆς δι' ὧν ἀκούετε καὶ ἑτέροις ἐπανάγειν δυνήσησθε. Τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ συνάξει ταύτην εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κατ' ὄψιν ἐργάζομαι, καὶ δεῖξας ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκέναι ἰσότητά, ὅπερ καὶ πρὸ τούτου ἀπεφώνητο ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων, Διὰ τοῦτο μάλλον ἐδίδωκεν αὐτόν, οὐ μόνον ὅτι ἔλυσε ὡ τὸ σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, οὕτως τὸν λόγον κατέκλεισε. Σήμερον δὲ τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν ἡμῖν πρὸς ταῦτα ἀντιπαγόμενα ἀναγκαῖον διαλύσαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐν φιλοῖς ἀγωνιζόμεθα, ἀλλὰ τοσαύτην καὶ κατηρήσασθαι τῇ ἀκριβείᾳ, ὡς πανταχόθεν [256] ἀνεξικέτητον εἶναι τὸν λόγον καὶ ἀχειρωτον, καὶ εἰ ἐν

μέσοις τοῖς ἐχθροῖς γένοιτο! Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ ἀκούειν βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους παιδεύειν. Αἰδοῦ μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης περιθελῆναι ὑμῖν ὄπλα ἰστούδακα τὰ πνευματικά, ὡς τε μηδαμῶ φανθῆναι μέλος γυμνόν, μηδὲ καιρίαν δέξασθαι πληγὴν. Καὶ γὰρ ὄπλων τάξιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐπέχει, φράττων μὲν ὁμοῦ τοῦ, οἰκείους, βάλλων δὲ τοὺς ἐναντίους· βάλλων οὐκ ἵνα κατενέγκῃ, ἀλλὰ κειμένους ἀναστήσῃ. Τοιοῦτον γὰρ τῆς μάχης ταύτης τὸ εἶδος· ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πολεμούντων τρόποιον ἴσῃσιν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν, πᾶσαν ἐκβάλλοντες φροντίδα βιωτικὴν, διαναστήσατε τὴν γνώμην, ὀξυδερεθε παρέχετέ μοι τὸ ὄμμα. Μῆτε ὁ πλοῦσιος ὑπὸ τῆς βραθυμίας χαινούσῃ, μῆτε ὁ πένσιος ὑπὸ τῆς φροντίδος τῆς πενίας πιεζίσθῃ· ἀλλὰ πᾶσαν ταύτην ἐκβάλλοντες τοῦ βίου τὴν ἀνωμαλίαν, ἀκροατὴν παρεσκευασμένον ἕκαστος ἑαυτὸν παρεχέτω· οὐ γὰρ τὰ τυχόντα ἡμῖν τὰ προκαίμενα νῦν. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ταῦτα παραγγέλλω, ἐπειδὴ οἶδα τὸ βάθος ὁ βαδιοῦμεθα. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῆς βάθος ἀκούσας· τοῦ γὰρ Πνεύματος χειραγωγούτου, οὐκ ἔχει ἴσῃον τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὴ ἔσται ἡ εὐκολία· μόνον ἐὰν ταύτην βαδίζητε τὴν ὁδὸν ἣν ἐγὼ κελεύω. Καὶ μὴ θορυβηθῆτε, μηδὲ ταράττησθε. Καὶ γὰρ τὰ κινούμενα σήμερον ἐν ἀρχῇ μὲν ταράττει τὸν ἀκροατὴν τὸν μὴ προσέχοντα, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλει· εἰ δὲ τὸ τέλος ἐκδέξαιτο, τὴν προσήκουσαν ἰδὼν λύσιν, λευκῆς ἀπολαύουτος, οὐκ ἔχει ἴσῃον τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὀρμήσαι δυνήσεται. Ἴν' οὖν ταῦτα γένηται, μὴ θορυβηθῆτε, μηδὲ ταράσσεσθε, ἀλλ' ἐπεσθε τὴν ὁδὸν μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης καὶ καρτερίας, ἣν ἡ τοῦ λόγου διδασκαλία δεικνύσιν.

Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ παρ' αὐτῶν ἡμῖν ἀντιπαγόμενα; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς, φησὶν, ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντα. Καίτοι ταῦτα ἡ Γραφὴ εἰρηκεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' αὐτῶν ὡ ταῦτα ἀντιπαγεται; Οὐκ ὡς εἰρηται παρὰ τῆς Γραφῆς, οὕτως ἐπάγεται. Τί γὰρ ἐκ τούτου, φησὶν, κατασκευάζειν βούλονται; Ὅπως πῶς ἀνέστησε, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην τὴν τῆς ἰσότητος; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, φησὶ, τοῦτο ὑπόπτευσον, ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦτο ἀντεπήγαγε λέγων· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν.

β'. Ἄρα μὴ μάτην εἶπον, ὅτι θορυβεῖν ὁμᾶς ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ ἐκ προοιμίων λεγόμενα διαταράττειν τὸν ἀκροατὴν; Ἄλλ' ἀναιμῆνατε, καὶ ὄψεσθε τοῖς οὐραίοις αὐτοῖς ἀναλισκομένους ὄπλοις. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἦν Ἰουδαίων ὑπόνοια τὸ λεγόμενον ὁ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ

† Sic Otlob., φαίνετο Benz. Vox Otlob. ἀκούειν, Benz. ἀκούσαι.

‡ Sic Otlob.; Benz. τὰ ἀντιπαγόμενα. Hæc porro sunt Anomazorum dicta, quæ depellunt Chrysostomum argumentum.

* Titulus sic plenior est apud Benz. Post προσηγορῶτος nihil habetur in Anglic. codice, sed est sphalma.

† Sic Otlob. cod., Benz. male ὡμᾶς ἀπήγαγε.

‡ Sic Otlob. cod. recte. Anglic. male εἰσήγαγε. Infra παλαιόματα, Benz. σκῆματα, quod idipsum est. Ibid. Benz. ταῖς γούν εὐχαῖς, ad idem Anglic. cod. Sed hæc lectio non quadrat. Ibid. Otlob. τὴν γλώσσαν, Angl. τὴν δέξιαν.

§ Otlob. ὑποδέχεται. Infra Benz. ἑτέροις ἐπιστήγειν. Ibid. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ.

¶ Hæc non prius dixerat, ut innuit Chrysostomus, sed postea dixit Joannes evangelista.

διαλέξει μετὰ πάσης ^a ἀπεδείξαμεν τῆς σαφηνείας· ἄπερ ἵνα μὴ πάλιν ἀνακινῶμεν, ἐκεῖ παραπέμψαντες τὸν ἀκροατὴν, τὸ νῦν ἐπαγόμενον διαλύσαι πειρασόμεθα, δεικνύντες ὅτι οὐκ ἀνατρέπων τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην, ταῦτα λέγει, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἰστών καὶ βεβαίω, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγενηκότα [257] ἐγγύτητος, καὶ πολλῆς γνησιότητος, καὶ συναφείας καὶ ὁμοιότητος ἀπόδειξιν ἡμῖν παρέχων. Οὕτω γὰρ θαρδῶ τῶ εἰρημένῳ, ὅτι ταύτην μάλιστα φημι ^b τὴν ῥῆσιν ἀπόδειξιν εἶναι τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας αὐτοῦ, καὶ τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπαρallάκτου. Μηδὲ ταράττεσθε ὑπὸ τῶν λογισμῶν τῶν αἰρετικῶν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ξίφη τὰ ἐν τοῖς τοχείοις γεγραμμένα, οὐδὲ τὰ δόρατα, οὐδὲ αἱ αἰχμαὶ θορυβεῖν δύνανται ἂν πολεμίους, φοβερὸν καὶ ὄξυ βλέποντας. Ὅπερ γὰρ ἂν ἦ, σκιά τις ἐστὶ καὶ εἰκὼν, οὐ πραγμάτων ἀλήθεια. Τοιοῦτοι τῶν αἰρετικῶν οἱ λογισμοί, οὓς ἵνα διελέγξωμεν, πλῆσιόν ταύτης γενόμεθα τῆς ῥήσεως, συνεχῶς αὐτὴν περιστρέφοντες, καὶ τέως αὐτοὺς ἐριώμεθα, πῶς βούλονται ἐρμηνεύειν τὴν ῥῆσιν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις· Εἰ γὰρ ἤρκει ^c ἡ ἀνάγνωσις, τίνοσ ἔνεκεν ὁ Φίλιππος πρὸς τὸν εὐνούχου ἔλεγε, Ἄρα γὰρ γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; Ὅθεν ἀναγινώσκων ἐκεῖνος, οὐδὲν ἤδει τῶν ἐγκειμένων· διὸ καὶ ἔλεγε· Δόμοι σου, περὶ τίνοσ ὁ προφήτης λέγει, περὶ αὐτοῦ, ἢ περὶ ἐτέρου; Εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, πῶσ οἱ Ἰουδαῖοι τὴν Παλαιάν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν σημείων, καὶ τῶν θαυμάτων, καὶ τόπον, καὶ καιρὸν, καὶ σταυρὸν, καὶ τάφον, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθodon, καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων συνεκδρομήν, καὶ τὴν τῆς συναγωγῆς ἐκβολήν, καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐγένειαν, οὐδέπω καὶ σήμερον ἐπίστευσαν; Οὐκ ἄρα ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῆ καὶ ἡ γνώσις. Ὅσπερ γὰρ ἐὰν τις τρέφεται μὲν, μὴ πέπτῃ δὲ, οὐ ζήσεται ποτε· οὕτως ἐὰν τις ἀναγινώσκη μὲν, οὐ γινώσκη δὲ μηδὲν τῶν ἐγκειμένων, οὐκ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ τοίνυν μοι παρέχετε τὴν βῆσιν τῆν εὐαγγελικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύσατε αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἀπαιτῶ παρ' ἐκείνων, ἵν' ὅταν τὰ σαθρὰ αὐτῶν καταλύσω νοήματα, τότε καταβαλῶ τῆς ἀληθείας τὸν θεμέλιον. Οὕτω καὶ οἰκοδόμοι ποιοῦσιν, οὐ πρότερον τὴν κρηπίδα καταβάλλονται τῶν οἰκημάτων, ἕως ἂν τὰ δ' α' σεσθρωμένα ἀνέλωσιν, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῶσιν. Τοῦτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα.

Εἰπέ οὖν, οὐ δύναται ὁ Ἰῶς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ καθόλου οὐδέν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπους μὲν δύναται ποιεῖν, ἀγγέλους δὲ οὐ δύναται· οὐδὲ ἀγγέλους μὲν δύναται, ἀρχαγγέλους δὲ οὐ δύναται· ἀλλ' εἶπεν, ὅτι οὐδέν. Οὐκοῦν ἀσθενείας τὸ ῥῆμα; εἰ γὰρ μὴ δύναται, κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν σὴν, καὶ βίας καὶ ἀνάγκης ἐπιτεταμένης· εἰ γὰρ ἑαυτοῦ οὐδὲν ποιεῖ, ἀλλ' ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἴδου γὰρ τοῦτο ἀληθὲς, εἰκὴ γένηνα, καὶ κόλασις, καὶ τιμωρία· εἰκὴ στέφανοι, καὶ ἐπαθλα, καὶ ἀγαθὰ. Οὐδὲ γὰρ [258] ἐκεῖνα ὑποστησώμεθα ἀμυρτά-

νοντες, οὐδὲ τοῦτων ἀπολαύσομεν κατορθοῦντες, εἰ γὰρ μηδὲν ἀφ' ἑαυτῶν πράττομεν. Τὰ γὰρ ἐπαθλα οὐ τοῖς πράγμασιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἀπόκειται. Οἶόν τι λέγω ὅταν τις ἀφ' ἑαυτοῦ καλὸν ἐργάζεται, τότε στεφανοῦται καὶ ἀνακηρύττεται, οὐκ ἀπλῶς ὅταν ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ γνώμης καὶ προαιρέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ταῦτα ἐστὶν ἀληθῆ· Εἰσὶν εὐνούχοι, φησὶν, οἵτινες εὐνούχισθησαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνούχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εὐνούχους ἐνταυθὰ φησὶν οὐ τοὺς τὰ μέλη κόψαντας, ἀλλὰ τοὺς τὸν πονηρὸν λογισμὸν καὶ ἀσελείας γέμοντα ἀποτεμόντας, οὐ σιδηρᾶ μαχαίρα, ἀλλὰ λογισμῶ καὶ φιλοσοφίᾳ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ χρησαμένους εἰς τοῦτο. Ἰδοὺ δύο εὐνούχοι, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀποτηθέντες τὰ μέλη, οἱ δὲ εὐλαβείᾳ ἀποκόψαντες τὸν πονηρὸν λογισμὸν. Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ διαφόρως εὐνούχισθησαν, ὁμοίως ἀμφοτέροι γυναικῶν ἀπέχονται μίξεως. Τὸ ὁμοίως ^e δὲ εἶπον, οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν. Οὐδὲ γὰρ εὐνούχος δύναται ἂν συγγενεῖσθαι γυναικί, οὔτε ὁ μοναχὸς ὁ εὐνούχισας ἑαυτόν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔν, τὸ δὲ τέλος, οὐκ ἔν. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνων εἰπὼν ὅτι εὐνούχισθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲν αὐτοῖς διὰ τοῦτο ἔθηκεν ἐπαθλον· φύσεως γὰρ, οὐ γὰρ ἄσκησεως, τὸ πρῶτον ἦν. Τοῦτους δὲ εἰς μέσον ἀγαθόν, τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἐστεφανώσεν, εἰπὼν, Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καίτοι οὔτε οὗτος μίγνυται γυναικί, οὔτε ἐκεῖνος· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης δεδεμένος, ὁ δὲ τῇ προαιρέσει τὸ πρῶτον κατορθώσας, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐργασάμενος καὶ ἀνύσας. Εἴτα οἱ μὲν ἀνθρωπῶν ἀφ' ἑαυτῶν δύναται τοιαῦτα πράττειν, καὶ ποιεῖν, καὶ φιλοσοφεῖν, καὶ φθέγγεσθαι, καὶ μυρία ἕτερα ἐργάζεσθαι· ὁ δὲ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης οὐ δυνάσεται οὐ μικρὸν οἱ μέγα ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ; Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἐν μεγάλῃ οὐκίᾳ οὐ ἐστὶ μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτόν ἐκ τούτων, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν ἡγιασμένον τῷ Δεσπότη.

γ'. Ὅρξ· καὶ τούτους ἀφ' ἑαυτῶν διορθοῦμένους; Τοῦ γὰρ ἐστὶν· Ἐὰν τις ἑαυτὸν ἐκκαθάρῃ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἰ πρὸς οἰκείους μόνον ὁ λόγος ἡμῖν ἔν, ἢ καὶ τὴν λύσιν ἂν ἐπήγαγον· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐχθροῦς καὶ πολεμίους, ἔτι τὰ ἐκείνων καθελεῖν ἀναγκαῖον· καὶ τὴν ῥῆσιν εἰς μέσον ἀγαθόντες, οὕτως ταύτην ποιήσωμεν σαφῆ. Ὅτι ^f μὲν γὰρ ἡμῖν δυνατὸν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν, ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Εἰ γὰρ μὲν τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐστεφανώθημεν κατορθοῦντες. Ἐπιπλέον δὲ πάλιν τὸν αἰρετικόν· τί ἐστὶν, Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα [259] ποιοῦντα, οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν; Ἄπὸ γὰρ τῆς ῥήσεως ταύτης, λέγω, ὅτι τῆς ἐρμηνεύσεως· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διεστραμμένης τῶν αἰρετικῶν ἐρμηνεύσεως, ἀνάγκη διπλῆν τινα ἐπιεισάγεσθαι κτίσιν. Πῶς καὶ τίνι τρόπο; Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ, φησὶ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα, οὐ δύναται ποιεῖν. Οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα εἶναι μὲν ἐρπὸν τοῦ Πατρὸς ἀπρητισμένα, εἶναι δὲ καὶ ἕτερα τοῦ Ἰῶ· ἃ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων κατασκευάσεν καὶ αὐτός. Ἐὰν γὰρ μὴ τι βλέπῃ ποιοῦντα, οὐ ποιεῖ, φησὶν. Ἴνα οἱ

^a Sic Benzel. Ottob. τὸ ὅμοιον. Paulo post οὗτος ὁ μοναχὸς ὁ εὐνούχισας ἑαυτόν. Post hæc verba adjiciendum putat Benzelius βούλοι· ἂν quadraret.

^b Sic Benzel. et Ottob., sed γὰρ hic expungendum videtur.

^c Sic Ottob., Benzel. autem εἰς μέσον ἀγαθὸν δὲ μὲν, omissis interpositis.

^a Sic Benzel. : Ottob. πολλῆς.

^b Sic Ottob. ; Benzel. φησὶ, perperam.

^c Sic Ottob., Benzel. vero ἀρκεῖ.

^d Sic Benzel. In Ottob. autem ἐὰν μὴ τὰ.

lem aspectum preferentes. Quidquid enim huiusmodi est, umbra quædam et imago est, non rerum veritas. Talia sunt hæreticorum ratiocinia: quæ ut refutemus, dictis e vestigio hæreamus, assidue illa versantes: interimque ab illis quæramus, quomodo velint hunc locum interpretari. Neque enim sola lectio sufficit. Nam si lectio sufficeret, cur Philippus eunucho dicebat, *Num intelligis quæ legis (Act. 8. 30)?* Unde liquet eam etsi legeret, nihil ex scriptis intellexisse: ideoque dicebat: *De quo, quæso, loquitur propheta, de seipso, an de alio (Ibid. v. 34)?* Si lectio sufficiebat, quomodo Judæi dum Vetus Testamentum legunt, ea quæ de Christi natalibus, de signis, de miraculis, de loco, de tempore, de cruce, de sepultura, de resurrectione, de assumptione, de sessione a dexteris, de Spiritu sancti descensu, de apostolorum exitu per universam terram, de ejectione synagogæ, de Ecclesiæ nobilitate dicantur, nondum hodie crediderunt? Non ergo sufficit lectio, nisi adsit et cognitio. Quemadmodum enim si quis edat quidem, sed cibum non coquat, is non vivet: sic si quis legat, nihil vero dictorum intelligat, is rei veritatem non percipiet. Ne mihi ergo locum evangelicum proponite tantum, sed illum interpretemini. Hoc autem ab ipsis postulo, ut cum pravas eorum explicationes confutavero, tum veritatis fundamentum jaciam. Sic etiam architecti faciunt, non prius ædificiorum fundamenta jaciunt, quam sordes ejecerint, ut tuto ædificent. Hos et nos quoque imitemur.

Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum.

— Dic ergo, nihilne potest Filius a seipso facere, nihilne prorsus? Neque enim dixit, se quidem posse homines facere, sed angelos non posse; neque angelos posse, sed archangelos non posse; verum omnino nihil. Imbecillitatem ergo hoc dictum testificatur? si quidem secundum opinionem tuam non potest, vi et necessitate cohibitus; si nempe a seipso nihil facit, nisi quæ viderit Patrem facientem. En hac postmodum reperta doctrina, quæ tamen omnia aliena sunt ab intemerata illa, immortalis, inenarrabili, infefabili, et incomprehensibili substantia. Et quid de Christo loquor? Neque enim de meipso infimo, vili, terreno hæc licet effari, non posse me a meipso quidquam facere: nec de hoc dici potest, nec de alio quopiam hominum. Nam si hoc verum est, frustra gebenna et supplicium et pœna; frustra coronæ, præmia, bona. Neque enim illa sustinebimus, si peccemus; neque his fruemur, si recte egerimus, siquidem a nobis ipsis nihil facimus. Præmia enim non operibus proprie, sed voluntati reposita sunt. Exempli causa: cum quis a seipso bonum operatur, tunc coronatur ac celebratur; non cum egerit simpliciter, sed quando cum voluntate et proposito. Atque ut hæc vera esse discatis: *Sunt eunuchi, inquit, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum (Math. 19. 12).* Eunuchos hic vocat non eos qui sibi membra abscederunt, sed qui cogitationem pravam ac libidine plenam reseuerunt, non gladio ferreo, sed ratiocinio et philosophia, et ad

illud Dei auxilio usi sunt. Ecce duo eunuchorum genera, quorum alii ab hominibus exsecti sunt, alii pietate permoti pravam cogitationem amputarunt. Verumtamen etsi diverso modo castrati sunt, ambo tamen similiter a mulierum concubitu abstinent. Similiter dixi, non secundum propositum voluntatis, sed secundum rei naturam. Neque enim eunuchus cum muliere rem habere possit, neque monachus, qui seipsum castravit. Res quidem una eademque est, non item finis. Ideo cum de illis dixisset, quod castrati sint ab hominibus, nullum ob id ipsis addidit præmium: naturæ quippe, non exercitationis illud erat opus. Hos autem in medium adductos regno cælorum coronavit, dicens, *Propter regnum cælorum.* Atqui neque hic, neque ille cum muliere rem habet: sed alter necessitate, alter vero proposito recte agit, et a seipso illud præstat. Hominesne, dic mihi, a seipsis hoc agere possunt, et philosophari, et loqui, sexcentaque alia perficere: angelorum vero Dominus nec parvum nec magnum quid a seipso agere poterit? Et quis hæc ferat? Non audis Paulum dicentem: « In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed etiam lignea et fictilia, quædam in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab ipsis, erit vas in honorem, sanctificatum Domino » (2. Tim. 2. 20. 21).

3. Vides hos etiam se ex seipsis emendare? Illud enim significant hæc: *Si quis seipsum emundaverit.* Quid ergo illud est quod dicitur? Si cum familiaribus tantum et amicis sermo esset, jam solutionem attulisset: quia vero cum inimicis et hostibus res nobis est, eorum quoque argumenta confutanda sunt, adducta denuo in medium clausula, ut eam sic perspicuam reddamus. Quod enim possimus ex nobis ipsis facere et dicere, satis commonstratum est. Nisi enim illud esset, nequaquam pro bonis operibus coronamur. Interrogandus iterum est hæreticus: Quid est, *Nisi quid viderit Patrem facientem, nihil a seipso facere potest?* Ab hoc enim dicto, inquam, non ab ejus interpretatione; imo potius neque a dicto, sed a prava hæreticorum interpretatione, duplex necessario statuenda creatio erit. Quomodo et qua ratione? *Nisi quid viderit, inquit, Patrem facientem, nihil facere potest.* Ergo necesse prorsus erit, esse opera Patris perfecta; et esse alia Filii, quæ ipse ad paterna respiciens creaverit. Nisi quidpiam, inquit, facientem viderit, non facit. Ut ergo videat, necesse est opera esse. Quid ergo? quæso te: unum videmus solem, num duos mihi monstrare potes, ut unum a Patre factum, alium a Filio suspicer? num duas lunas, vel terras, vel duo maria? et sic de cæteris omnibus? Verum hoc numquam dixeris: unus quippe sol est. Quomodo igitur nihil facit, nisi viderit Patrem facientem? Solem cujus opus esse vis? an Patris? Ubi ergo Filii sol? An Filii? Ubi ergo sol Patris, quem videns Filius, alium similem fecerit? Quomodo stabit illud, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1. 3)?* Si enim omnia per ipsum, quod tempus adscribi potest huic divisioni? Viden' ratiocinia? quomodo vos

ipsos implicatis, ac mendacium seipsum coarguit?

Aliud argumentum contra Anomæos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. — Ecce eorum allata interpretatione, quomodo demonstravi, ipsam a seipsa impeti. Sed et illud libens adhuc quærerem: Quis carnem nostram assumpsit, et in virginalem vulvam descendit? Paternæ Filius? dic mihi. Nonne, ut omnibus palam est, unigenitus Dei Filius? Etenim Paulus sic ait: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens » (Philip. 2. 5-7). Et, « Misit Deus Filium suum unigenitum, factum ex muliere, factum sub lege » (Gal. 4. 4). Omnisque Scriptura, tum vetus tum nova, hujusmodi testimoniis plena est, ipsaque opera clamant, Unigenitum incarnatum esse, non Patrem. Utrum igitur Filius, viso Patre incarnato incarnatus et ipse est? (a) [Neque enim incarnatus fuisset], nisi vidisset ipsam incarnatum: siquidem *Non potest a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem.* Quandonam hoc Patrem facientem viderit, dicere non possis. Nec vero putes parvum id esse, quod factum est. Nam caput salutis nostræ incarnatio Unigeniti est, et ejus ad nos usque demissio. Antequam enim homo fieret, malitia tyrannidem exercebat, et profundissima nox omnia occupabat, atque ubique aræ et templa idolorum, nidor, fumus et torrentes sanguinis, non modo ovium hominque, sed etiam hominum. Nam *Sacrificaverunt filios suos et filias suas dæmonii* (Psal. 105. 37): et hæc populus, qui prophetas habebat atque legem, qui Dei visu fruebatur, qui in tot miraculis immutatus erat. Quod si hi tales erant, cogita quomodo reliquæ orbis partes affectæ fuerint, a dæmonibus exagitæ, sub nequitie tyrannidem redactæ, animi morbis omnibus subjectæ, ligna colentes, lapides adorantes, montes, colles, saltus, arbores, lacus, fontes, fluvios. Ecquid cætera commemoremus? Ex Judæorum enim malis quanta essent aliorum facinora videre est. « Equi furentes in feminas erant, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat » (Jer. 5. 8). « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognovit » (Isai. 1. 3). « Canes muti, qui non potuerunt latrare » (Isai. 56. 10). « Facies meretricis facta est tibi, apud omnes impudenter agebas » (Jer. 3. 3). « Non est intelligens aut requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » (Psal. 13. 2. 3). Rursum alius: « Frustra argentarius argentum conflavit: malitiæ eorum non sunt consumptæ » (Jer. 6. 29). Iterum alius: « Exsecratio, et mendacium, et furtum, et cædes, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem in sanguine miscent » (Ossee 4. 2). Rursum alius: « Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus maculas suas, et populus hic poterit iudicium facere, cum didicerit mala » (Jer. 13. 23). Alius iterum:

(a) Unctis inclusa ex conjectura adjiciuntur; his quippe demptis non stat sensus.

« Væ mihi, o anima, quia perit pius de terra, et qui recte faciat in hominibus non est: omnes in sanguinem judicant » (Mich. 7. 2). Deus iterum: « Odio habui, repuli festivitates vestras, et non odorabor hostias in conventibus vestris » (Amos 5. 21). Elias autem: « Altaria tua subverterunt, et prophetas tuos occiderunt; et ego relictus sum solus, et quæruunt animam meam » (3. Reg. 19. 10). Rursum Deus: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus » (Jer. 12. 7). David iterum: « Immolaverunt filios suos et filias suas dæmonii, et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum » (Psal. 106. 37. 38).

4. Vidistin' malitiæ tyrannidem? Canes fuerunt et equi, et asinis stupidiores, bobusque insensibiliore, in ipsamque naturam insanierunt. Sed post incarnationem Christi quid ait Scriptura? *Pater noster, qui es in cælis* (Matth. 6. 9). Antehac dicebat Scriptura: *Vade ad fornicam, piger* (Prov. 6. 6); post hæc vero etiam adoptione dignati sumus, et celo adscripti, cum angelis chorus agimus, et ipsorum cantus participes sumus, ac cum incorporis potestatibus concertamus. Sublati sunt colles, diruta sunt templa. Lapis esse lapis visus est, et lignum esse lignum deprehensum est, arboresque arbores; fontes item fontes. Quia enim Sol justitiæ illuxit (Mal. 4. 2), rerum ostendit naturam, quam prius obtenebrabat nox erroris, et ignorantie profunda caligo, quæ eorum qui decepti erant oculos offuscabat. Sed postquam densam erroris nubem Solis justitiæ radius dissipavit, ubique lux est et dies, imo splendida stabilisque lux meridiana. Persæ etiam, qui matres suas in uxores ducebant, virginitatem nunc exercent. Et qui ante filios suos quasi non agnoscentes mactabant, omnium mansuetissimi et mitissimi sunt. Lupi ovium instar mansueti evaserunt; imo etiam ii qui lupis ipsis inmaniores erant. Lupus omnem naturam non ignorat, sed agnoscit fetum: homines autem etiam illis ferociore erant. Sed post incarnationem Unigeniti ejusque dispensationem, ejecta feritate, ad priorem reversi sunt aobilitatem; imo ad angelicam virtutem erecti sunt. Et antehac urbes quidem erant impietate plene: hodie autem etiam solitudo philesophatur, necnon luxuria monachorum in montibus et saltibus, imitantium ipsam angelorum vitam, postquam præsentem exuerunt. At quid opus est verborum apparatu, cum res ipsæ loquantur, et sole clarius ostendant beneficia, quæ post admirandum illum et spiritalem virginis partum, ac post dispensationem incarnationemque, totum orbem occuparunt? Attamen tantum tamque præclarum opus a seipso fecit, quod et clamat Paulus dicens: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philip. 2. 6. 7). Audis, hæretice, quod seipsum exinaniverit? Ac rursus alibi: « Sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 2). Qui etiam

ἄν, ἀνάγκη εἶναι τὰ ἔργα. Τί οὖν; εἰπέ μοι· Ἐνα ἥλιον ἀνάγκη, μὴ δύο δεῖξαι μοι θυνήσῃ, ἵνα τὸν μὲν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ ὑποπτεύσω; καὶ σελήνας δύο, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν; οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα; Ἄλλ' οὐκ ἀνέχοις εἰπεῖν εἰς γὰρ ἔστιν ὁ ἥλιος. Πῶς οὖν, ἐάν μὴ αὐτὸ ποιῶντα αὐτὸν, οὐ ποιεῖ; Τίνος ἔργον εἶναι βούλει τὸν ἥλιον; τοῦ Πατρὸς; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Υἱοῦ; Ἄλλὰ τοῦ Υἱοῦ; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Πατρὸς, ὃν ἰδὼν οὗτος, ἄλλο τοιοῦτον ἐποίησεν; Πῶς δὲ ἐκείνο στήσεται τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ, ποῖον ἂν ἔχοι καιρὸν αὕτη ἡ διαίρεσις; Ὅρξες τὰ τῶν λογισμῶν; πῶς ἔκτους περιπέρετες, καὶ ἑαυτοῦ ἐλέγχει τὸ ψεῦδος; Ἰδοὺ τῆμα ἔρμηνεύειν αὐτῶν εἰς μέμιν ἄγαθῶν, πῶς Βεῖξα αὐτὴν ὑφ' ἐκτεῆς βαλλομένην. Ἐγὼ δὲ κάκεινο ἤβως ἂν ἐροίμην· τίς ὁ τὴν σάρκα ἀναλαβὼν τὴν ἡμετέραν, καὶ εἰς μήτραν ἐλθὼν παρθενικήν; ὁ Πατήρ ἢ ὁ Υἱός; εἰπέ. Οὐ παντὶ που ἔηλον, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος οὕτως φησὶν· Τοῦτο γροισθῶ ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέλαβεν οὐκ ἀρπαγμῶν ἠήθησάτο τὸ εἶναι Ἰσα Θεοῦ, ἄλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῆν δούλου λαβὼν. Καὶ, Ἐξαιεστέτευεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ἐκ νόμου. Καὶ πᾶσα Γραφή, εἴτε παλαιά, εἴτε καινή, οὕτως ἐμπέλησται τῶν μαρτυριῶν· καὶ τὰ πράγματα βεβῆ, ὅτι ὁ Μονογενὴς Ἰσαρκώθη, οὐκ ὁ Πατήρ. Πότερον οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα σαρκωθέντα ὁ Υἱὸς Ἰσαρκώθη; [Ὁ γὰρ ἂν Ἰσαρκώθη]; εἰ μὴ β' θεασάμενος αὐτόν. Οὐ γὰρ δύναιται ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλάβῃ τὸν Πατέρα κατοῦντα. Πότε ἂν ἰδοίμι τοῦτο ἐργασάμενον τὸν Πατέρα; Οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Καὶ μήτε μικρὸν εἶναι νομίσης τὸ γεγεννημένον. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ σάρκωσις ἔστι τοῦ Μονογενοῦς, ἢ ευκατατάξις αὐτοῦ. Πρὶν ἢ γὰρ γενέσθαι ἄνθρωπον, εἰς τῆς κακίας ἐτυράννει, καὶ βαθυτάτη νύξ πάντα κατεῖχεν, καὶ πανταχοῦ βωμοὶ καὶ ναοὶ ὁ τοῖς εἰδώλοις, καὶ κνίσσαι, καὶ καπνός, καὶ αἱμάτων χειμαρρόοι, οὐκ ἐπὶ προβάτων καὶ βοῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων βίντες. Ἔθυσαν γὰρ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ [260] ταῦτα ὁ ἔθνος ὁ προφήτας ἔχων, ὁ νόμου μετασχὼν, ὁ θεοπτίας ὁ ἐπαλάσας, ὁ τοσοῦτος; ἐντραφεὶς θαύμασιν. Εἰ δὲ οὗτοι τοιοῦτοι, ἐνόησον τὰ λοιπὰ μέρη τῆς οἰκουμένης πῶς ἐκτείνου, ὑπὸ δαιμόνων βακχευόμενοι, ὑπὸ κακίας τυραννισμένοι, τοῖς παθήμασι πᾶσιν ὑποκλιθόμενοι, ἐλθα θεραπεύοντες, λίθους προσκυνοῦντες, ὄρη, καὶ βουνοὺς, καὶ νάπαις, καὶ δένδρα, καὶ λίμνας, καὶ πηγάς, καὶ ποταμούς. Καὶ τί δεῖ ὁ τὰ τῶν ἄλλων λέγειν; Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν Ἰουδαίῳ κακῶν ἐβόμαι τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἐκπαθῆναι. Ἰπποὶ θηλυμαρεῖς ἐγένοντο, ἔπατος ἐπὶ τῆν γυναικα τοῦ πλησίον ἐχρημέτιζον. Ἐγὼ βοῦς ἐν κτησάμενον, καὶ ὄρος τὴν φάτιν τὸ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Κύνες ἐθεοὶ οὐ θυμῶν ὕλακται. Ὅψις πόρνης ἐγένετο σοι, ἐπηροσχητήσας πρὸς πάντα. Οὐκ ἔστιν ὁ συνίων,

⁴ ἢα Otiob. recte. Benz. autem et Angl. καὶ ἑαυτῶν ἐγγεί τὸ ψεῦδος; ἰδοὺ γὰρ τὴν.

⁵ Sic Otiob. Angl. veru cod. male πότε οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς Ἰσαρκώθη, εἰ μὴ. Hæc porro, οὐ γὰρ ἂν Ἰσαρκώθη, ex conjectura adjiciuntur. Infra pro ἰδοίμι, melius, αἰρω.

⁶ Benz. et sic notat Benz.

⁷ Benz. καινοί.

⁸ Sic Otiob. θεοπτίας. Benz. θεοπιστίας.

⁹ Sic Otiob., Angl. veru ὅη.

οὐκ ἔστιν ὁ ἐκλήρων τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιαν, ἅμα ἠχρειώθησαν. Πάλιν ἕτερος· Μήτηρ [ἀργυροκόπος] ἀργυροκοπεῖ· αἱ ποτηρία αὐτῶν οὐκ ἐτάχθησαν. Ἔτερος πάλιν· Ἀρὰ, καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπή, καὶ φόρος, καὶ μοιχεῖα κέχυνται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα ἐφ' αἱμασι μισγονοῦσιν. Ἔτερος πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθιοὺς τὸ δέρμα αὐτοῦ, καὶ κάρδαλις τὰ ποικιλίματα αὐτῆς, καὶ ὁ λαὸς οὗτος θυγήσεται ποιήσας κρῖσιν, μεμαθηκῶς κακά. Ἔτερος πάλιν· Οἱμοί ψυχῆ, ὅτι ἀπέκλιαν εὐλαθεῖς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κωτορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ὑπάρχει· πάντες εἰς αἱματα δικάζουσιν. Ὁ Θεὸς πάλιν· Μεμύσηκα, ἀψομαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ὀφρανωθῶ θυσιὰς ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. Ὁ Ἕλλας· Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψιν, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν· καὶ ὑπελείφθη ἐγὼ μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Πάλιν ὁ Θεός· Ἐγκατέλιπον τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἠρακιμένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ὁ Δαυὶδ πάλιν· Ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων.

δ'. Εἶδες κακίας τυραννίδα; Κύνες ἐγένοντο καὶ ἵπποι, καὶ ὄντων ἀλογώτεροι, καὶ βῶν ἀναισθητότεροι, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐμάνθησαν. Ἄλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ τί φησιν ἡ Γραφή; Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πρὸ μὲν τούτου ἔλεγεν ἡ Γραφή· Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ἀκηρὸν· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ υιοθεσίας ἠξιώθημεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπεγράφημεν, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων χορευόμενοι, καὶ τῆς μελοφιδίας αὐτοῖς κοινωνοῦμεν, καὶ πρὸς ἀσώματους δυνάμεις τὴν ἀμιλλαν ἐθέμεθα. Καὶ ἀνήρηνται βουνοὶ, καὶ κατασκάφησαν ναοί. Καὶ ὁ λίθος ἐφάνη λίθος, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον, καὶ τὰ δένδρα, δένδρα, καὶ αἱ πηγαί, πηγαί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐλαμψεν, ἔδειξε τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἣν πρὶν ἐπεκάλυπτεν ἡ τῆς πλάνης νύξ, καὶ τὸ βαθὺ τῆς ἀγνωσίας σκότος, συγγέον τὴν ἔψιν τῶν ἀπατωμένων. Ἄλλ' ἐπειδὴ διεσκέδασε τὴν πυκνὴν νεφέλην τῆς πλάνης ἡ ἀκτίς ἡ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, [261] πανταχοῦ φῶς καὶ ἡμέρα, λαμπρά καὶ σταθῆρά μεσημβρία. Καὶ οἱ μητέρας γαμοῦντες Πέρσαι παρθενίαν ἀσχοῦσι νῦν. Καὶ οἱ τοὺς υἱοὺς ἀγνωσῶντες τοὺς ἑαυτῶν καὶ σφάττοντες, πάντων γεγῶνασιν ἡμερώτεροι καὶ πτωχότεροι. Οἱ λύκοι πρὸς τὴν τῶν προβάτων μετέστησαν ἡμερότητα· μάλλον δὲ καὶ οἱ λύκων χεῖρες. Λύκος γὰρ οὐκ ἀγνωεῖ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τὸ τεχθέν· ἄνθρωποι δὲ καὶ τούτων ἐγένοντο ἀγρωτέροι. Ἄλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν οικονομίαν, ἐκβαλόντες τὴν θηριωδίαν, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανήλθον εὐγένειαν· μάλλον δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνέθησαν ἀρετήν. Καὶ πρὸ τούτου μὲν αἱ πόλεις ἦσαν ἀσεβείας πεπλησμέναι, σήμερον δὲ καὶ ἡ ἔρημος φιλοσοφεῖ, καὶ καλύβαι μοναχῶν ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις, ἀγγέλων μιμουμένων πολιτείας, καὶ τὸν παρόντα ἀποδυσάμενοι βίον. Τί γὰρ δεῖ τῆς τῶν λόγων κατασκευῆς, τῶν πραγμάτων βούτων, καὶ ἡλίου φανερώτερον δεικνύντων τὰ ἀγαθὰ, ὃ μετὰ τὴν ὄδινα τῆς Παρθένου τὴν θαυμαστήν ἐκείνην, καὶ πνευματικὴν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν σάρκωσιν, τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἄπασι; Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατόρθωμα ἀφ' ἑαυτοῦ πεποίηκεν· καὶ βεβῆ Παῦλος λέγων·

⁴ Angl. τὸ αἷμα αὐτοῦ, male.

Ὅς ἐν μορῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὴν ἠγάπησατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφήν δούλου λαβών. Ἀκούεις, αἰρετικὲ, ὅτι ἐαυτὸν ἐκένωσε; Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας. Ὅς καὶ ἐσταυρώθη ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐσφάγη ἀφ' ἑαυτοῦ διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Οὐδεὶς αἰρεῖ αὐτὴν ἀπ' ἑμοῦ· ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ. Τί λέγεις ἐνταῦθα, ὦ αἰρετικὲ, ὁ παράγων τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Οὐδὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱός; Ἴδου αὐτὸς φησιν· Ἐγὼ αὐτὴν τίθημι ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ μικρὸν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηται, ὅτι θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει. Ὁρᾷ; πῶς εἰσω τῶν δικτύων ἐξέβης; Τί γὰρ πρὸς ταύτην ἔβης τὴν ῥῆσιν; Ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ. Πῶς οὖν ἔβης, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ; Ἄλλ', ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς αἰρετικούς ἡμῖν ὁ λόγος, ἀφίει ἂν αὐτοὺς εἰς ἀπορίαν καὶ δεσμώσεις, οὕτως ἀπεπήδησα, ἀρκούσαν λαβὼν τὴν νίκην καὶ λαμπρὸν τὸ τροπαιόν, καὶ μεγίστην παρασχόμενος τῆς ἀνοίας αὐτῶν ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπιστοιμίσει βούλομαι τοὺς ἐναντίους μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδεῦσαι τοὺς μεθ' ἡμῶν ὄντας, καὶ σοφίαις τὰ μέλη τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἐνταῦθα καταλύσω τὸν λόγον, ἀλλὰ περαιτέρω χωρῆσαι πειράσομαι, ἕτερον πάλιν δεξίας ἔργον τὸ ἐλέγχον αὐτῶν τὴν ἀναίσχυτον ἀντιλογίαν. Τί γὰρ φησιν; Ὁ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πάντας ὁ Υἱός.

ε'. Ἐρωτῶ οὖν τὸν αἰρετικόν, εἰ οὐδένα κρίνει ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς κρίνει, πῶς κρίνει; Εἰ γὰρ μὴδὲν δύναται ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ. [262] ἔάν μὴ τί βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα, ὁ δὲ Πατὴρ οὐ κρίνει, αὐτὸς δὲ πάντας κρίνει, πῶς ὁ μὴ εἶδε δύναται ποιῆσαι; Καὶ μὴδὲ τοῦτο ἀπλῶς παραδράμης· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, ἀλλὰ μεγίστης δυνάμεως. Ἐνόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶ, τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς συντελείας γενομένους Ἕλληνας, Ἰουδαίους, αἰρετικούς, τοὺς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει διαμαρτόντας, πάντας ἀγαγεῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ πάντων τὰ ἀπόβροτα εἰς μέσον ἐξαγαγεῖν τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τοὺς ὄλους, τὰς ἐπιθουλὰς, τὰ ἀπόβροτα τῆς διανοίας, οὐ μαρτυρίων φερομένων, οὐκ ἐλέγχων, οὐκ εἰκότων, οὐκ ἀποδείξεων, οὐκ ἄλλων τῶν τοιοῦτων οὐδενός, ἀλλὰ τῇ δικαίᾳ δυνάμει πρὸς τὸν ἔλεγχον κεκρήμένων. Ἄλλ' ὅμως τοιοῦτον καὶ τηλικούτον κατάρθωμα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ πρότερον τὸν Πατέρα ἰδὼν, καὶ οὕτω μιμησάμενος· ὁ Πατὴρ γὰρ οὐ κρίνει οὐδένα. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἀλλαχοῦ πάντα μετ' ἐξουσίας ἐργαζόμενον, ἐν τε τοῖς θαύμασι καὶ ταῖς νομοθεσίαις, καὶ ταῖς ἄλλοις ἔπαισι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήλθεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ τὴν καινὴν ἔμελλε δίδοναι διαθήκην, φησὶν· Ἐκούσατε ὅτι ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φορεύσεις· ὅς δ' ἂν φορεύσῃ, ἔροχος ἐστὶ ἐπὶ κρίσει· ὅς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἔροχος ἐστὶ ἐν τῇ γέννη τούτου πυρός. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔροχος ἐστὶ ἐπὶ κρίσει. Ἐκούσατε ὅτι ἐρρήθη, Ὁφθαλμῶν ἀντι ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντι ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ

ε' Sic recte Otlob. In Anglicano sic, ἀφίει αὐτούς... ἀναπεπήδηκα.

β' Videtis notam interpretationi Latinæ subjectam.

λέγω, μὴ ἀντιστῆναι τῷ ποιητῷ, ἀλλ' ὅστις σε βασιλείει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλήν. Τί τοῦτο; ὁ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς διορθοῦται, καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἄγει; Ὅταν δὲ εἴπω, διορθοῦται, μὴδὲν βλάσφημον ὑποπτεύσης, ὡς τοῦ Πατρὸς ἀτονωτέρου ὄντος. Εἰ γὰρ καὶ ἡ νομοθεσία ἐλάττων, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ παρὰ τοὺς δεξαμένους τὸν νόμον. Ἄλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἡ Καινὴ τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ, τῇ Παλαιᾷ προστιθείς, ὁ τοσαύτην ἐπιδεικνύμενος ἐξουσίαν; Ἀρὰ τι γένοιτ' ἂν αἰρετικῶν ἀσθενέστερον; Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐξεπλήττοντο, ὅτι ταῦτα ἐδίδασκεν αὐτοὺς Ὅς ἐξουσίαν ἔχω, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· Ἰουδαῖοι ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυροῦσιν· οὗτοι δὲ οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ δύνασθαι μαρτυροῦσι. Καὶ οὐκ εἶπαν, ὡς ἐξουσίαν ἔχω ε, ἀλλ', Ὅς ἐξουσίαν ἔχω. Οὐ γὰρ ὕστερον αὐτὸς ἡ ἐξουσία προσγιγένητο, ἀλλ' ἀπρητισμένη ἡ ἐξουσία ἐγενήθη οὐδενός προσδοκώμενη. Διὸ καὶ ἔλεγε περὶ βασιλείας ἐρωτώμενος· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γενένημαι. Πάλιν προσηνέχθη αὐτῷ παραλυτικῶς, καὶ φησιν, ἐπειδὴ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἴασεν· Ἰνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει αὐτῷ· Ἄρον τὴν κλίνην, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Οἱ ὄχλοι ἔλεγον ὅτι ὡς ἐξουσίαν ἔχω πάντα ποιεῖ· αὐτὸς δὲ, ὅτι Ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν [263] ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Νομοθετεῖ μετὰ ἐξουσίας, ἁμαρτήματα λύει μετὰ ἐξουσίας, θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει, καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ οὐδέν; Ἀρὰ τι γένοιτο τῆς νίκης ταύτης σαφέστερον;

ζ'. Ἄλλ' εἰ βούλεσθε λοιπὸν, τῶν αἰρετικῶν ἀπαλλαγέντες, τὴν λύσιν ἐπάγωμεν ἠ τοῖς εἰρημένοις; πρότερον κείνους ὑμᾶς διδάξαντες, ὅτι τὸ, Οὐ δύναται, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ δυνάμεως ἐστὶν ἀποδείξεις. Εἰ δὲ καινὸν τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως παρεξόμεθα τὴν ἀπόδειξιν σαφῆ. Ἐάν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατόν ἁμαρτῆσαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀσθενείας αὐτοῦ κατηγορῶ, ἀλλὰ μεγίστην αὐτῷ μαρτυρῶ δύναμιν. Ἐάν εἴπω, ὅτι ὁ δυνατόν ψεύσασθαι τὸν Θεόν, καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀποδείκνυμι. Καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ θεομύρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται. Ὁρᾷς τὸ, Οὐ δύναται, δυνάμεως σημεῖον ἐν; Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν ὕλων τούτων τῶν αἰσθητῶν γυμνάζω τὸν λόγον. Ἐάν εἴπω, ὅτι ὁ ἀδάμας οὐ δύναται διασπασθῆναι, ἀρα ἀσθένειαν αὐτῷ διὰ τοῦ, οὐ δύναται, ἢ δυνάμιν αὐτῷ μαρτυρῶ μεγίστην; Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θεὸς ἁμαρτεῖν, οὐδὲ δύναται ψεύσασθαι, οὐδὲ δύναται ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν, μὴ ἀσθένειαν νομίσης ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι λέγεσθαι, ἀλλὰ μεγίστην σφόδρα δύναμιν, ὅτι ἀνεπίδεκτος αὐτοῦ ἡ οὐσία πονηρίας πάσης, ἔδατος, καθαρὰ, ἀνωτέρα. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διεκρίνηται, φέρε δὴ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἀγάγωμεν τοῦ λόγου τὴν γυμνασίαν. Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Ἀφ' ἑαυτοῦ; Ἐάν γὰρ τοῦτο μάθητε μετὰ

ε' Hic legendum omnino videtur ἔχω, non ἔχω, ut habent Anglii. ε' Otlob. Paulo post. Græca in Anglicanæ vitata, ex Otloboniano cod. emendantur.

δ Otlob. ἐπάγωμεν.

a seipso crucifixus et a seipso immolatus est : quamobrem ipse dicebat : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam a me : ego pono eam a meipso » (Joan. 10. 18). Quid hic dicis, hæretice; qui hoc dictum Evangelicum detorques, *Filius a seipso nihil potest*? Ecce ipse ait, *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Neque vero parvi momenti est hoc dictum, sed maximi. De Patre quoque dictum est, ipsum habere potestatem vitæ et mortis. Viden' quomodo in retia incidisti? Quid enim ad hoc dictum respondebis? *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Quia ergo ratione dixisti ipsum nihil facere a seipso? Verum, ut dicebam, si quidem ad hæreticos nobis sermo esset, ipsis in angustias et in retia coniectis, sic resiliissem, satis splendida reportata victoria, et insigni erecto tropæo, maximoque allato eorum insanie argumento; at quia non modo hostibus os occludere volo, sed etiam eos, qui nobiscum sunt, instituere, membraque nostra erudire, non hic finem dicendi faciam, sed ulterius progredi conabor, aliud denuo opus in medium adducens, quod contradicentium impudentiam coarguat. Quid enim sit? *Pater neminem judicat, sed omnes Filius* (Joan. 5. 22).

5. *Aliud contra Anomæos argumentum. Christi potestas.* — Quæro igitur ab hæretico : Si neminem judicat Pater, sed Filius judicat, quomodo judicat? Si enim non potest facere quidquam a seipso, nisi viderit Patrem facientem, et Pater non judicat, sed ipse omnes judicat, quomodo id quod non vidit facere potest? Ne vero hoc leviter prætercurras; neque enim hoc parvum est, sed maximæ virtutis. Cogita quantum sit omnes qui ab Adamo ad consummationem usque sæculi vixerint, gentiles, Judæos, hæreticos, omnes denique, qui ab orthodoxa fide aberrarunt, illa die adducere, omniumque arcana in medium efferre, gesta, dicta, dolos, insidias, secreta mentis; non prolatis testimoniis, non probationibus, non imaginibus, non documentis, non aliis hujusmodi; sed propria uti potestate ad omnes coarguendos. Attamen tantum tamque præclarum opus ipse perficiet, licet Patrem id ante facientem non viderit; nec illum sit imitatus : nam *Pater neminem judicat*. Vide quoque illum alibi omnia cum potestate operantem, in miraculis, in ferendis legibus, aliisque omnibus. Cum enim ascendisset in montem, novum testamentum daturus ait : « Audistis, quia dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit judicio; qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. (a) Ego autem dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, reus erit judicio. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, et dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, præbe illi et alteram » (Matth. 5. 21. 22. 38. 39). Quid hoc est? qui nihil a seipso facit etiam Patris statuta corrigit, et legem in melius provehit? Cum autem dico, corrigit, ne blasphemum quid suspiceris, quasi Pater

infirmior sit. Quamvis enim lex minor sit, id tamen non Deo, sed recipientibus legem adscribendum. Imo etiam Vetus Testamentum Unigeniti est, et Novum Patris. Quomodo igitur, quæso, nihil a seipso facit, qui veteri legi adjecit, qui tantam exhibet potestatem? Verum quid hæreticis imbecillius fuerit? Judæi namque stupebant, quod hæc doceret eos *Quasi potestatem habens, et non sicut scribæ et Pharisei* (Matth. 7. 28) : Judæi potestatem ejus testificantur; hi testificantur ipsum a se nihil posse. Neque dixerunt illi, *Quasi potestatem habiturus, sed, Quasi potestatem habens*. Non enim postea hæc illi potestas accessit, sed perfecta potentia erat nullo egens. Quamobrem de regno interrogatus dicebat : *Ego in hoc natus sum* (Joan. 18. 37). Rursum oblatum est ei paralyticus, atque dixit, postquam peccata ejus curaverat : *Ut autem scilicet, quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata in terra, ait illi : Tolle lectum, et vade in domum tuam* (Matth. 9. 6). Vultus dicebat, ipsum quasi potestatem habentem omnia facere : ipse vero, *Filius hominis potestatem habere dimittendi peccata in terra; et, Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18). Leges fert cum potestate, peccata solvit cum potestate, mortis et vitæ potestatem habet, et quomodo dicit, ipsum a seipso nihil facere? Hac victoria quid manifestus?

6. *Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio.* — Sed si veltis deinceps, ab hæreticis expediti, dictis solutionem asseramus : primumque monemus, illud, *Non potest*, de Deo dictum, non imbecillitatis, sed potentiæ argumentum esse. Hoc licet novum fortasse videatur, at vobis claram rei demonstrationem afferemus. Si dixerō, Deum non posse peccare, non imbecillitatis illum arguo, sed maximam ipsi testificor potestatem. Si dixerō, non posse mentiri Deum, tunc id ipsum demonstrō. Quemadmodum et Paulus dicebat : *Si sustinebimus, et conregnabimus; si non credimus, ille fidelis permanet : nam negare seipsum non potest* (2. Tim. 2. 12. 13). Viden' illud, *Non potest*, potentiæ esse signum? Ecquid loquor de Deo? De sensili enim materia exemplum sumam. Si dixerō, adamantem non posse rumpi, an fragilitatem ejus, an robur ejus maximum deprædico? Cum ergo audieris, non posse Deum peccare, nec posse mentiri, nec posse abnegare seipsum, ne putes hinc imbecillitatem ejus prædicari, sed perquam maximam potentiam; quia ejus substantia nullam nequitiam admittere potest, quod inaccessa sit, pura, et superna. Quia ergo hoc recte discussum fuit, age ad propositum sermonis exercitationem convertamus. *Filius a seipso non potest facere quidquam*. Quid illud est, *A seipso*? Hoc si probe didiceritis, agnoscetis ejus arctam cum Genitore conjunctionem, nullam esse substantiæ distinctionem, ejusdemque eum esse substantiæ cujus Pater. Quid igitur illud est, *Non potest a seipso*? Non potest peculiare quid præter Patrem facere, non potest peregrinum quid et separatim a Patre facere, neque alienum quid facere, vel aliud quid-

(a) Hic textus deficit in Edit. Benzl.

piam quod non faciat Pater : quæ enim hic facit, hæc et ille facit. Illud igitur, *A seipso non potest facere*, nec libertatem, nec potentiam tollit, sed concordiam demonstrat, consensum, et arctam conjunctionem, estque unionis perfectæ signum. Cum enim sabbatum solveret, et prævaricationis illum accusarent, dicentes : Alia Deus præcepit, alia tu facis ; hanc eorum impudentiam comprimens ille ait : Non aliud a me, quam quod a Patre, factum est ; neque ipsi sum contrarius vel hostis. Quod si non ita loquutus est, sed humaniori et crassiori modo sermonem adumbravit, cogites eum cum Judæis sermonem habuisse, qui illum Deo contrarium esse putabant. Ideo, ne quis tale quidpiam suspicaretur, statim addidit : *Opera enim, quæ ille facit, et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Si vero nihil a seipso facit, quomodo similiter facit ? Non enim facere magnum est : illud enim agebant et apostoli, mortuos excitabant, leprosos mundabant ; sed non *Similiter* ut ipse. At quomodo illi ? *Quid nobis attenditis, quasi propria virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12) ? Quomodo autem Jesus ? *Ut sciatis quia potestatem habet Filius hominis dimittendi peccata in terra* (Marc. 2. 10. Luc. 5. 24) ; ac rursum de resurrectione mortuorum : *Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. 5. 21). Licet satis fuisse dixisse, *Ita* ; sed ex abundantia, ut impudentiam illorum retunderet qui contradicere vellent, illud addidit : *Quos vult, nempe cum omni potentia. Idcirco ait : Opera enim, quæ ille facit : non dicit, Similia et Filius facit ; sed, Eadem ipsa Filius facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Vides quomodo eo intendat orationem, ut indicet arctissimam unionem, conjunctionem et consensum, non Similia dicens, sed, *Ea ipsa, et Similiter*, ut Pater ? Idcirco sese attemperans ac demittens, illic etiam cum magna cautela dicto hujusmodi usus est. Non enim dixit, Nisi quidpiam deoatetur a Patre, ne tu illum discentem induceres ; neque dixit, Nisi quid jubeatur, ne in servorum ordine ipsum esse suspicareris ; sed, *Nisi quid videris Patrem facientem*. Et hoc etiam illo modo dictum, magnam indicat cum Patre conjunctionem. Si enim potest Patrem videre operantem, et scire quomodo operetur, ejusdem est substantiæ. Sepe namque ostendimus antea, substantiam Dei neminem posse accurate videre, neque clare cognoscere, nisi ejusdem sit naturæ. Angelum certe nuda substantia præsen-

tem homo, licet magna virtute ornatus, videre non potuit, nempe Daniel. Ideo hanc quasi singularem naturæ suæ prærogativam efferebat, dicens : *Deum nemo vidit unquam ; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* (Joan. 1. 18). Et rursum : *Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo, ille vidit Patrem* (Joan. 6. 46). Etsi multi alii, prophete, patriarchæ, justi et angeli viderint : sed de perfecta cognitione loquitur. Ne itaque dicamus eum tunc facere, cum videt eum : nam qua ratione illud constaret, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3) ? necnon illud, *Opera quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19) ? Nam si similiter facit, quomodo, cum prius viderit illum, tunc facit ? Neceesse enim erit ex hoc tuo dicto etiam Patrem tunc operari cum viderit alium operantem ; id quod extremæ dementiæ insanique fuerit.

7. Sed ne hæc imbecilla et absurda confutantes sermonem longius producamus, hoc addemus : quia cum Judæis sermonem habebat, qui illum Deo contrarium dicebant, et legislatori inimicum, quod ex iis quæ facta fuerant illi colligebant, sic ille sermonem humaniore et crassiore modo concinnavit, prudenti auditori relinquens, de his ita sentire, ut Deo consentaneum erat, et eos qui crassiori modo intellegebant corrigens ; quamobrem dicebat : *Opera enim quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit*. Neque enim expectat, donec viderit Patrem facientem, ut tunc faciat, neque disciplina opus habet : sed videt ejus substantiam, ipsamque clare novit : *Sicut enim novit me Pater, et ego agnosco Patrem* (Joan. 10. 15) ; omnia autem operatur et efficit cum potestate ipsi convenienti, cum intelligentia et sapientia ipsum comitante, cui nihil aut discere aut videre opus sit. Quomodo enim opus fuerit, cum sit perfecta Patris imago, et omnia, quæ ille, similiter faciat et cum eadem potestate ? De potestate enim loquens hæc subjunxit : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Hæc igitur omnia, quæ dicta sunt, scientes et intelligentes, aversemur hæreticorum cœtus, rectæque fidei perpetuo hæreamus, et accuratam paremque doctrinæ vitam instituamus, ut futura bona consequamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Hanc quoque homiliam eruit laudatissimus vir Ericus Benzelius ex Codicibus Anglicanis et Upsaliæ edidit. Est autem, quod spectat ejus partem non minimam, præcedenti non dissimilis. Licet enim de Melchisedeco, ut fert inscriptio, agatur, non minima tamen pars homiliæ contra Anomæos est. Deinde vero contra Melchisedecitas disputatur, qui dicebant Melchisedecum esse Filio majorem ; alii autem putabant esse Spiritum sanctum ; ut docet etiam Epiphanius Hæresi 48, al. 55, quod in notis dicimus infra. Cave autem putes hanc in Melchisedecum homiliam eam esse, quam commemorat Chrysostomus in Homilia

ουσίας, τότε εἴσαθε αὐτοῦ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα τὴν
 πρὸς τὸν γεγεννηκότα, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, τὸ
 ὅτι αὐτὸν εἶναι οὐσίας, οὐσίας καὶ ὁ Πατήρ. Τί οὖν
 εἶπεν, *Ὁδὸ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ*; Ἴδιόν τι παρὰ τὸν
 Πατέρα ποιεῖν, οὐ δύναται ξένον καὶ κεχωρισμένον
 ἀπὸ τὸν Πατέρα ποιεῖν, οὐδὲ ἠλλοτριωμένον τι ποιῆ-
 σαι. οὐδὲ ἄλλο τι παρ' ὁ ποιεῖ ὁ Πατήρ; ἄ γὰρ ἐκεῖνος ποιεῖ,
 καὶ οὗτος ποιεῖ. Τὸ οὖν, *Ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ δύναται*
ποιεῖν, οὐκ ἐλευθερίας ἀναίρεσις, οὐδὲ ἐξουσίας ἀφανί-
σις, ἀλλ' ὁμοιοῦς ἀπόδειξις, καὶ συμφωνίας μαρτυρία,
ἀκριβοῦς ἐγγύτητος, καὶ ἀπαρραλλας σημειον.
ἐπιθεῖ γὰρ τὸ ἀσάβδατον ἔλυσεν, καὶ παρανομίαν αὐτῷ
πέποιθε καὶ λέγοντες. Ἄλλα μὲν ὁ Θεὸς ἐπέταξεν, ἄλλα δὲ
ποιεῖ. ταύτην ἐμφράττων αὐτῶν τὴν ἀναίσχυντιαν
αὐτοῦ. Οὐκ ἔστιν ὅτι ἐμοῦ ἄλλο τι γεγενημένον παρὰ τὸ
ἐγένετο ἐκ τὸν Πατρός. οὐδὲ ἐναντίος αὐτοῦ εἰμι καὶ
ἐμῆς. Εἰ δὲ μὴ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ἀνθρωπινώτερον
ἐπέταξεν τὸν λόγον ἐσχημάτιζεν, ἐνόησον ὅτι πρὸς
ἐναντίον διελέγετο, τοὺς ἀντιθεοὺς αὐτὸν νομίζοντας.
καὶ τοῦτο καὶ ταχέως ἐπήγαγεν, ἵνα μηδεὶς μηδὲν
αὐτὸν ὑποπειθῆσθαι. [264] Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ,
ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Εἰ δὲ μηδὲν ἀφ' ἑαυ-
τοῦ ποιεῖ, πῶς ὁμοίως ποιεῖ; Οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μέγα.
καὶ τὸ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐποίησαν, νεκροὺς ἤγειρον,
ἀποκρίσεις ἐκάθηρον, ἀλλ' οὐκ Ὁμοίως ὡς αὐτός. Ἄλλὰ
ὡς ἐκεῖνος; Τί ἡμῖν προσέχετε, ὡς ἰδία δυνάμει ἢ
ἐξ οὐσίας πεποιθημένοι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Πῶς δὲ
ἐκ οὐσίας; Ἴνα εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ
Πατρὸς ἀκριβῶς ἀγαθῶν ἀμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ πάλιν
ἐκ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως. Ὁσπερ ὁ Πατήρ
ἀνέγει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς
ἀνέγει τὸν κόσμον. Καίτοι ἦρκει τὸ, οὕτως. ἀλλ' ἐκ
ἐξουσίας τὴν ἀναίσχυντιαν τῶν φιλονεικῶν βουλομένων
καταλλάξαι, καὶ τὸ, θέλει, προσέθηκε, ὅτι ὅτι μετ'
ἐξουσίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο φησὶ. Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ
ἐκεῖνος ποιεῖ. οὐκ εἶπα, τοιαῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ,
ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνος ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ
ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ὁρῶς
ὡς συνθεῖ τὸν λόγον εἰς ἀκριβῆ ἢ τινα ἐνόητα καὶ
ἀσάβδατον καὶ ἐγγύτητα, οὐ τοιαῦτα λέγων, ἀλλ', αὐτὰ,
Ὁμοίως, λέγων, ὡς Πατήρ; Διὰ δὲ τούτου καὶ ἐν
ἐκ τῶν συγκαταβάσι τοῦ λόγου σχηματίζων αὐτόν, καὶ
εἰ μετὰ ἀσφαλείας πολλῆς ἐχρήσατο τῇ ῥήσει. Οὐ
ὡς εἶπεν, ἐάν μὴ τι διδάσκηται παρὰ τοῦ Πατρὸς,
καὶ μὴ μαθητεύοντα αὐτόν εἰσαγάγη. οὐδὲ εἶ-
πεν, ἐάν μὴ τι καλεῖται, ἵνα μὴ τῆς τῶν δούλων τάξεως
ἐκπεποιθῆσθαι. ἀλλὰ, Ἄν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποι-
οντα. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πολλῆς πρὸς τὸν Πατέρα
ἐγγύτητος, καὶ οὕτως εἰρημένον. Εἰ γὰρ δύναται τὸν

Πατέρα ὁρῶν ἐργαζόμενον, καὶ εἰδέναι πῶς ἐργάζεται,
 τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας. Πολλάκις γὰρ καὶ ἐμπροσθεν
 ἀπεδείξαμεν, ὅτι οὐσίαν οὐδεὶς ἰδεῖν δύναται ὁ μετὰ
 ἀκριβείας, οὐδὲ γινώσκει σαφῶς, ἐάν μὴ τῆς αὐτῆς φύ-
 σεως ἦ. Ἄγγελος γοῦν γυμνῆ τῇ οὐσίᾳ παραγενομένου
 ἀνθρώπου ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ταῦτα πολλῆ ἀρετῇ
 κεκοσμημένος ὁ Δανιήλ. Διὰ δὲ τοῦτο ὡς ἐξαιρετόν τοῦτο
 ἐν αὐτοῖς τῆς φύσεως ἐτίθει λέγων. *Θεὸν οὐδεὶς εἶδεν*
ὡς ἄρα ποτε. ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ
Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πάλιν. Οὐκ ὅτι τὸν
Πατέρα τις εἶδεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, αὐ-
τὸς εἶδεν τὸν Πατέρα. Καίτοι πολλοὶ εἶδον καὶ ἄλλοι,
προφήται, καὶ πατριάρχαι, καὶ δίκαιοι, καὶ ἄγγελοι.
ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ λέγει γινώσκιν. Οὐ μὴν τοῦτο ἐροῦμεν,
ὅτι βλέπων αὐτόν τότε ποιεῖ. ἐπεὶ τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ
ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, πῶς ἂν
ἔχοι λόγον; καὶ τὸ, Τὰ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα
καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ; Εἰ γὰρ ὁμοίως ποιεῖ, πῶς
βλέπων αὐτόν πρότερον τότε ποιεῖ; Ἀνάγκη γὰρ ἔσται
κατὰ τὸν ὄν λόγον, καὶ τὸν Πατέρα βλέποντα ἕτερον
ἐργαζόμενον οὕτως ποιεῖν. ὅπερ ἐσχάτης μανίας καὶ
ἀνοίας ἐστίν.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τὰ ἀσθενῆ ταῦτα διελέγοντες καὶ ἀποκα-
 μηκύνωμεν τὸν λόγον, ἐκεῖνο ἐροῦμεν. ὅτι ἐπειθεῖ πρὸς
 Ἰουδαίους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, τοὺς ἀντιθεοὺς αὐτόν εἶναι
 λέγοντας καὶ πολέμιον τῷ νομοθέτῃ, καὶ ἀπὸ τῶν γινο-
 μένων τοῦτο συλλέγοντας, διὰ τοῦτο [265] οὕτως ἐσχη-
 μάτισεν τὸν λόγον ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον, τῷ
 συνετῷ ἀκρατῇ καταλιμπάνων εἰδέναι τὴν θεοπερετῇ
 ἔνοιαν, καὶ τοὺς πατέρων τι ἐνοουμένους διορθοῦμενος.
 διὰ τῆς φωνῆς. *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ*
Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ἀναμένει τὸν Πατέρα
ἰδεῖν ἐργαζόμενον, καὶ τότε ποιεῖ, οὐδὲ μαθητείας δεῖται.
ἀλλ' ὁρῶν μὲν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ οἶδεν αὐτὴν σαφῶς.
Καθὰπερ γὰρ γινώσκει με, φησὶν, ὁ Πατήρ, καθὼ γινώ-
σκω τὸν Πατέρα. ἐργάζεται δὲ ἅπαντα καὶ δημιουργ-
γεῖ μετ' ἐξουσίας τῆς αὐτῆς προσήκουσης, μετὰ συν-
έσεως καὶ σοφίας τῆς αὐτῆς συγκαληρωμένης, οὐ θεόμε-
νος μανθάνειν, οὐ δεόμενος ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἀπηκριβίω-
μένη εἰκὼν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ὢν καὶ ὁμοίως πάντα
ἐκείνου ποιῶν, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως; Περὶ γὰρ
δυνάμεως διαλεγόμενος ταῦτα ἐπήγαγε λέγων. Ἐγὼ
καὶ ὁ Πατήρ ἓν ὅσμον. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες καὶ
ἀποσυλλέξαντες τὰ εἰρημένα, ἀποστρεφόμεθα τὸν αἰρη-
τικῶν τοὺς συλλόγους, ἐχώμεθα δὲ διηνεκῶς τῆς ὀρθῆς
πίστεως, καὶ βίον ἀκριβῆ καὶ πολιτεῖαν τοῖς δόγμασιν
ἰσὴν ἐπιδειξόμεθα, ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν
ἀγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, ἕμα τῷ Πατρὶ καὶ
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

• Sic recte Ottob. In Anglic. ὅτι οὐσίαν ὡς ἰδεῖν οὐ δύ-
 νεται.

AD HOMILIAM DE MELCHISEDECO.

in Psalmum 41, quæ inter Expositiones in Psalmos supra suo ordine edita fuit. Nam ut ibi pluribus com-
 monstratur, ea cujus ibi mentio habetur, est septima contra Judæos.

Quo tempore hanc dixerit Chrysostomus, nullo possumus indicio assequi. Nihil enim hic comparet,
 ex quo notam anni eruere possimus. Similiterque incertum videtur Antiochiæne an Constantinopoli
 habita fuerit: credere malim Antiochiæ dictam, quia ibi frequentiores fuere contra Anomæos veli-
 tationes.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Εἰς τὴν Μελησιεδέκ.

α'. Ἀποτολικὴν ὑμῖν σήμερον βουλομαι παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς Παύλου φωνῆς διατεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὄκνῶ καὶ δέδοικα μήποτε τὸν λιμένα ἐξελεθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταντήσαντες τῶν ἀποστολικῶν [266] νοημάτων λιγγιάσωμεν, ὅπερ πάτχουσιν οἱ τῶν πλωτῆρων ἀθήεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀφέντες, ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἴδωσιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ θάλατταν καὶ οὐρανόν, σκοτοδινία κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι αὐτοῖς τὸ πλοῖον κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλούντων οἱ λιγγοὶ γίνονται. Ἔτεροι οὖν ἂ τῶν ναυτῶν γυμνοῖς τοῖς σώμασιν ἐκκυδιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάτχουσι τι τοιοῦτον· ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει καθήμενων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ σῶματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ αἵματι δεχόμενοι τὴν ἄλμην, οὐ δυσχεραίνουσιν. Τοσοῦτόν ἐστι μᾶλλον καὶ τοιοῦτον ἀπειρία κακόν^β. Οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πείθει· ἐκείνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ἰκρίων καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν ἰλιγγιώσιν, οἱ δὲ ἐν μέσοις οὐ θορυβοῦνται τοῖς κύμασιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν, θαλαττίων ἀγριώτερα, οἷον ζᾶλη, θυμὸν^γ κάτωθεν στρέφοντα τὴν καρδίαν, πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ποιοῦντα πολλὴν τῆς διανοίας τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμελέτηςτος, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὀργῆς, εὐθέως θορυβεῖται, ταραττεται, κλονεῖται· ὁρᾷ γινομένην ὑποβρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ μεμελετηκῶς, τὰ τοιαῦτα φέρει γενναίως· καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτως τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν ἐδδιον τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπίπτειν ἀνάγκη, θορυβεῖσθαι, ταραττεσθαι· ἐπειδὴν δὲ^δ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλαγος· οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαγος φοβερὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλεόντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἐστίν, εὐκολον φύσει

^α Ὁν hic pro γὰρ accipiendum, ut sexcenties alibi apud Chrysostomum οὐν εἰ γόν nam vel enim significant.

^β Hæc clausula est haud dubie a tero membro nulli. Po t illud enim τοιοῦτον ἀπειρία κακόν, legebatur τοιοῦτον ἔμπειρία καλόν, vel quid simile.

^γ Legendum videtur ἡμῶν, θυμὸν autem hic nullo modo stare potest: posse etiam fortasse legi οἶον ζᾶλη θυμοῦ.

^δ Δὲ hic expungendum videtur.

λόγον δεῖτα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν ἀκούοντων, Παῦλον ὑμῖν παραστήσομαι μάρτυρα. Εἴ γάρ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν ἑ Μελησιεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστίν οὗτος ὁ Μελησιεδέκ ἐπήγαγεν· *Περὶ οὐ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερῆνευτος*. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; Δυσερῆνευτός σοι πῶ πνευματικὴν ἔχοντι σοφίαν; τῷ τὰ ἀπόρρητα ἀκούσῃ τῷ πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσερῆνευτος, τίμι καταληπτός; Ἐμοὶ δυσερῆνευτος, φησὶν, παρὰ τὴν οἰκειάν μου ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δουλίαν τῶν ἀκούοντων. Εἰπὼν γοῦν, *Δυσερῆνευτε ἐπήγαγεν· Ἐπειδὴ νωθροὶ γιγνόμετε ταῖς ἀκοαῖς*. Ὅ δαι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων δύσκολον τὸ οὐ [267] δύσκολον πεποιήκεν; Ὅ μόνον δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ αὐτὸν βραχύν ἡ αἰτία. Διὸ οὐδὲ δυσερῆνευτον ἐφησεν εἶναι μόνον, ἀ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους καὶ τῆς δυσκολίας ἀναθεῖς αἰτίαν τῇ νωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ ἀρρωσταῶντων οὐκ ἀναγκαῖον σύντομον καὶ ἐσχεδιασθῆναι παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευάσαι σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμνων μὴ βουληθῆ ἕτερον λάβῃ, ἢ κάκειον προσέται, τὲ ἄλλο δέξεται, τοῦτο διακρούσῃται, θατέρου ἐπιλάβηται, καὶ τῇ πάλιν τὴν δυσκολίαν νικῶσμεν, καὶ τῷ πολυτρόπῳ τραπέζῃς τὸ δυσάρεστον θεραπεύσωμεν τῆς γνώμης οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ ἀκροάσεως δεῖ ποιεῖν, ὅταν ἀνεῖς ὦμεν, καὶ πολὺν παρασκευάσαι χρῆ λόγον, ποικιλίας παραβολῆς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κισκευὰς καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα πάντων βρβία γένηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἢ αἰρί Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερῆνευτος, ἀπεστέρησεν αὐτοῦς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελησιεδέκ τὸ μὲν εἰπεῖν, *Πολὺς καὶ δυσερῆνευτος*, ἀναστὰ αὐτῶν τὴν σπουδὴν. ἵνα μὴ βρβυμῆστροι γίνωνται τὴν ἀκρόασιν· τὸ δὲ παρασχέιν τὴν τράπεζαν, χαρμενος αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν.

β'. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Εἰ καὶ πρὸς τὸ πργος καὶ βάθος τῶν νοημάτων ἀδυνατοῦμεν, κατατάσωμεν τῆς θαλάττης, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύνα ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάριν· οὐ διῆμετέραν παρῶσθαι, ἀλλὰ διὰ τὴν ὁμῶν ὠφέλειαν κτολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ ἐν τούτῳ Παῦλον μιμενοί. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοῖς τοῦ λόγου περὶ τῶν Μελησιεδέκ, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γ *Περὶ οὐ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερῆνευτος*, ἐπήγα Οὗτος γὰρ ὁ Μελησιεδέκ *βασιλεὺς δικαιοσύνης*· *ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλλήμ, ὁ ἐστίν, βασι*.
^γ Hæc vitium ac repetitionem quamdam græ se ferunt

EJUSDEM HOMILIA

De Melchisedeco.

1. *Scripturæ sacræ difficultas et obscuritas.*—Apostolicam hodie vobis mensam apponere volo, et ad pelagus vocis illius D. Pauli sermonem extendere paro. Sed quid faciam? Hæreo timeoque ne a portu solventes et ad profundum apostolicarum sententiarum progressi, caligine corripiamur, ut solet accidere vectorum imperitioribus. Illi namque postquam relicta continente, ab utraque navis parte pelagus viderint, nihilque aliud quam pontum et cælum, vertigine corripiuntur, ac navim cum mari in orbem verti putant. Verum non ex maris natura, sed ex navigantium imperitia vertigines oriuntur. Alii enim nautæ, nudis corporibus sese præcipientes dant in undas, nec quidquam hujusmodi patiuntur: sed postquam in ipsum profundum devenerunt, securius degunt, quam ii qui in ipso solo sedent, salsuginemque ore, oculis, totoque corpore excipientes, id non ægre ferunt. Tantum taleque est imperitiæ malum; tantum vicissim peritiæ bonum. Hæc terribilia quæque parvifacere suadet; illa vero, etiam ea, quæ tuta sunt, suspecta habere et formidare. Alii enim in ipsis præaltis tabulatis navis sedentes caligine corripiuntur, alii in mediis etiam fluctibus non perturbantur. Hoc item menti nostræ accidit. Nam illam sæpe affectuum fluctus invadunt, ipsis marinis fluctibus vehementiores, qui, tempestatis instar, animum deprimunt ac deorsum trahunt, spiritus malarum cupiditatum, qui magnam animis perturbationem inferunt. Sed qui imperitus imparatusque est, incipiente iræ tempestate, statim perturbatur, concutitur, agitur. Videt animam affectibus demergi, et naufragium pati; at qui paratus meditatuseque est, hæc strenue sustinet; tamquam naclerus ad gubernaculum sedens, sic mentem supra motus animi constituens, non prius desinit omnia moliri, donec scapham ad tranquillum philosophiæ portum deduxerit. Illud itaque quod in mari accidit, et quod animo contingit, etiam in Scripturarum expositione accidere necesse est, ut nempe commoveamur et perturbemur quando in altum venimus; non quod formidandum sit pelagus, sed quod nos, qui navigamus, imperiti simus. Quod enim accidere possit, ut sermo natura sua facilis, audientium imperitiâ difficilis evadat, Paulum vobis testem afferam. Cum dixisset enim Christum fuisse pontificem secundum ordinem Melchisedec, et disquireret, quis nam esset ille Melchisedec, intulit: *De quo grandis natus est sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11).

Quid dicis, Paule? An explicatu difficilis tibi, qui spirituali sapientia præditus es? qui arcana audivisti? qui ad tertium cælum raptus es? Si tibi explicatu difficilis, cui comprehensibilis erit? Mihi explicatu difficilis, inquit, est, non ob meam imbecillitatem, sed ob imperitiâ auditorum. Cum ergo dixisset, *Explicatu difficilis*, subjunxit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Viden' non naturam sermonis, sed audientium imperitiâ rem quæ per se difficilis non erat, difficilem reddidisse? Eadem porro causa non difficilem modo, sed etiam eum, brevis cum sit, longum reddit. Quapropter non explicatu difficilem modo dixit, sed etiam grandem, et longitudinis et difficultatis causam adjiciens, aurium imbecillitatem. Quemadmodum enim ægrotis non apponenda est mensa facile parabilis, sed variis referta cibis, ut si æger hunc respuat, alterum accipiat, et si hoc non admittat, aliud sumat, si hunc repellat, alterum deligat, ut varietate difficultatem vincamus, ac diversitate lautitiæque mensæ animum fastidio medeamur: ita sæpe in concione faciendum, quando imbecilles sumus, longa apponenda est oratio, variis similitudinibus et exemplis instructa, apparatu etiam ac periodis, aliisque similibus, ut ex omnibus facilis nobis sit utiliorum delectus. Verum etiamsi grandis sermo esset explicatuque difficilis, non tamen privavit eos doctrina de Melchisedeco: cum enim dicit, *Grandis et explicatu difficilis*, eorum studium excitat, ne ad audiendum segniore sint: cum autem mensam apponit, eorum desiderio gratificatur.

2. Hoc et nos faciamus. Etiamsi ad pelagus et profundum sententiarum pertingere non possimus, nos confidenter mari committamus, non nostris freti viribus, sed gratia nobis superne data: non fiducia nostra, sed ob utilitatem vestram mari nos committamus, hac in re Paulum imitantes. Quod enim non privaverit eos sermone de Melchisedeco, audi sequentia. Cum ergo dixisset, « De quo nobis grandis est sermo, et explicatu difficilis » (Hebr. 5. 11), subjunxit: « Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, itemque rex Salem, id est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assumilatus autem Filio, manet sacerdos in perpetuum » (Hebr. 7. 1-4). Nonne aures vestras feriit, dum de homine loquens dixit, *Sine patre, sine matre, sine genealogia?* Ecquid dico, de hominæ? Nam si de Filio diceretur, annon magnam

moveret quæstionem? Nam si sine patre, quomodo Filius? Si sine matre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habeat oportet, alias vero filius non fuerit. Sed sine patre et sine matre est Filius Dei; sine patre, secundum infernam, sine matre, secundum supernam generationem. Nam neque in terra patrem habuit, neque in cælis matrem. *Sine genealogia*. Audiant hi, qui substantiam ejus curiose explorant. Atqui illud, *Sine genealogia*, putant quidam de superna ejus generatione dictum esse.

Contra Anomæos. Christus quomodo sine genealogia. — Hæretici porro neque hoc volunt; nam et illam curiose inquirunt ac scrutantur; moderatores autem ex illis, illa concessa, de hac terrena dici putant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus ergo de utraque generatione hoc dixisse Paulum, de superna nempe, et de terrena. Nam et illa tremenda, et hæc admodum arcana est. Quapropter Isaias ait: *Generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)*? Verum, inquires, de cælesti illa agit propheta. Quid ergo dicemus de Paulo, qui postquam duas generationes commemoraverat, illud subjunxit: *Sine genealogia*? Ut non modo secundum illam generationem, qua sine matre erat, sed etiam secundum hanc terrenam, qua sine patre erat, illum sine genealogia esse crederes: ideo cum ambas posuisset, tunc dixit, *Sine genealogia*. Etenim hæc terrena incomprehensibilis est, ut cælestem illam ne quidem inspicere audeamus. Nam si vestibula templi ita tremenda et inaccessa erant, ad adyta quis ingredi ausus esset? Quod a Patre genitus sit novi, quomodo autem nescio. Quod a virgine natus sit novi, modum autem neque hic capio. Utraque generatio in confesso est, et utriusque modus tacetur. Et sicut hic de virgine, ignorans quomodo ex virgine natus sit, ipsum esse natum consteior, neque rem tollo propter ignorantiam: ita et tu fac de Patre, etsi non noveris quomodo genitus sit ab eo Filius, confitere tamen. Si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? ejus fastum in terram deprime, et dic illi: Descende de cælis, et ostende quomodo natus ex virgine, et tunc ad illa respice. Detine ipsum, et conlude, ne sinas resilire, et in labyrinthum ratiociniorum regredi, sed detine et suffoca, non manu, sed verbo. Ne des illi dilationem ut effugiat quo velit. Hinc enim tumultum excitant inter disputandum, quia nos sequimur illos, neque abducimus eos sub leges divinarum Scripturarum. Murum ipsi undique circumpone, testimonia Scripturarum, ac ne hiscere quidem poterit. Dic, quomodo natus est ex virgine? Non gradum revoco, non recedo. Verum non poterit nobis modum enarrare, etsi sexcenties id contendat. Cum enim Deus occluserit, quis postea aperiat? Hæc sola possunt fide percipi. Si porro nequeas, sed ratiocinia quæras, id tibi dicam, quod Christus Nicodemo: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixerò cælestia credetis (Joan. 3. 12)*? De ortu ex virgine dixi, et non intelligis, nec hiscere audes, et tamen supernam generationem curiose exploras. Atque utinam cælum tantum; sed tu etiam cælorum Dominum curiose rimaris. *Si terrena*

dixi vobis, et non creditis. Non dixit, Non persuademi mihi, sed, *Non creditis*; ostendens nobis, si terrene fide opus habeant, multo magis cælestia. Etsi tu Nicodemo de partu loqueretur longe minore; de baptisimate namque sermo erat, et de regenerationis spiritali: sed palam est ea etiam fide esse comprehensibilia. *Terrena* autem illa vocavit, non quod terrena vere sint, sed quod in terra consummentur, comparatione illius ineffabilis, et omnem mentem asperantis generationis, hæc sint terrena. Si ergo ne potest intelligi, quo pacto ex aquis regeneremur, si sola fide id percipere oporteat, neque modum curiose explorare: quante insanise fuerit de superna generatione unigeniti Filii humana ratiocinia movere, et motu generationis rationes expetere? Quomodo sine patre sine matre Dei Filius, et quomodo sine genealogia si satis demonstratum est.

3. Sed quoniam multi non intelligentes quæ de Melchisedeco scripta sunt, ipsum etiam Christo majorem esse dixerunt, hæresimque constituerunt, et vocantur Melchisedecitæ (a), nobisque contendunt, et pugnant, ipsum esse Christo majorem, illud adducunt, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec (Psal. 109. 4)*: illis quoque occurrere oportet. Dicunt enim: Quomodo non fuerit ille Christo major, secundum cujus imaginem et ordinem Christus sacerdotium exercet? Nos ergo dicimus ipsum hominem esse, perinde atque nos passionibus obnoxium, nec majorem Christo, imo. nec Joanne Baptistâ: *Major enim illo, inquit Christus, inter nati mulierum non surrexit (Math. 11. 11)*. Alii rursus errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum (b); sed hoc non dicimus nos. Nam quæ necessitas fuisse Verbum Dei incarnari, si jam olim Spiritus sanctus homo factus fuisset? Quia vero nec major Christo nec Spiritus sanctus est, dicant nobis illi, cujus loc ipsum esse statuunt: an cælestis? an terrestris? an subterranei? Si ergo dicant Melchisedecum vel e cælestium numero, vel alius cujuscumque loci esse audiant illum genui flectere Christo, qui incarnatus est ex Deipara Maria. At enim Apostolus: *Ipsi omni genui flectatur, etc. (Philipp. 2. 10)*. Si omne genui flectitur, sane Melchisedec Christo minor fuerit, adorandi enim Christum. Si infelices illi ac miseri ea quæ sequuntur considerent; nam subjungit, *Assimilatus Filii Dei (Hebr. 7. 3)*: ita intelligendum est, ipsum nempe perinde atque nos, ad imaginem et similitudinem De factum fuisse. Judæi porro dicunt ipsum ex fornicatione natum esse (c), ideoque sine genealogia esse quibus nos dicemus, quod ipsi perperam loquantur. Etenim Salomonis, qui ex adultera Uriæ uxore natus

(a) De Melchisedecitæ, quos *Μελχισεδεκιται* vocat Epiphanius, vide apud ipsum Hæresi 53, *al. 53*, p. 468 edit. Petav., quæ omnino cum his consonant; de illo etiam Theodoretus, Hæretic. Fabul. l. 11, c. 6, Joan. Damasc. Hæresi 55.

(b) qui dicebat Melchisedecum esse spiritum sanctum erat Hierax, teste Epiphanio in Hæresi Melchisedecianorum p. 472.

(c) Quod mox dicitur, nempe Judæos dixisse Melchisedecum ex fornicatione natum fuisse, refert etiam Epiphanius in Hæresi Melchisedecianorum p. 473.

Φης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε τῆν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς, ἀρρωμιωμέ-
 δε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηγέ-
 ῖσθαι. Ἀρ' οὐ κατέξανεν ὑμῶν τὰς ἀκοάς, περὶ ἀνθρώπου
 ἐγγόμενος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλό-
 γητος; Καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ
 ἑλέγοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὖτως παράσχη
 ἦεν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; Εἰ δὲ ἀμήτωρ, πῶς
 ὀγενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν, ἐπεὶ οὐκ
 ἔστι υἱὸς. Ἄλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 ἀμήτωρ· ἀπάτωρ τὴν κάτω γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν
 ἄνω· οὕτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσχεν πατέρα, οὔτε ἐν οὐρανοῖς
 πατέρα. Ἀγενεαλόγητος. Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν
 τοῦ πολυπραγμονοῦντες. Καίτοι τινὲς νομίζουσιν ὅτι
 ἀγενεαλόγητος τοῦτο, περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰ-
 πέναι.

Ἄλλοι γὰρ αἰρετικοὶ οὕτε τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ
 ἐκείνην πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ
 πικαιώτεροι τούτων ἐκείνην μὲν παραχωροῦσι, περὶ
 αὐτῆς κάτω νομίζουσιν εἰρηθεῖν τὸ, Ἀγενεαλόγη-
 τος. Δείξωμεν οὖν ὅτι περὶ ἑκατέρας τῆς γεννήσεως
 τοῦ Παύλου; εἶπε, καὶ περὶ τῆς [268] ἄνω, καὶ περὶ
 τῆς κάτω. Καὶ γὰρ κάκειν φρικτῆ, καὶ αὕτη μυστι-
 κή. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησὶν· Τὴν γενεάν ἀβ-
 ρὰς ἐξηγήσεται; Ἄλλὰ περὶ ἐκείνης, φησὶν, εἶπεν
 ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ ἀμφοτέρως εἰπόντι
 γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγαγόντι τὸ, Ἀγενεαλόγητος;
 μὴ μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμή-
 τος ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἐστὶ,
 κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύουσιν· διὰ
 τὸ ἀμφοτέρως εἶπε, τότε εἶπεν, Ἀγενεαλόγητος. Καὶ
 καὶ αὕτη ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς ἐκείνην
 ἐπαρακύβηται τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ προαίτια τοῦ
 οὕτως φανερὰ καὶ ἀπόρριτα, πρὸς τὰ ἄδυστα τίς εἰσ-
 ῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι ἐγενήθη παρὰ τοῦ Πατρὸς
 καὶ τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα. Ὅτι ἐτέχθη ὑπὸ τῆς Παρθένου
 φάμαι, τὸν δὲ τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω.
 ἑτέρα γὰρ ἡ γέννησις ὠμολόγηται, καὶ ἑκατέρας ὁ
 πῶς εἰσηγήται. Καὶ ὅπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς Παρθένου,
 εἰδῶς πῶς ἐκ τῆς παρθένου ἐγενήθη, ὁμολογῶ ὅτι
 ἐγένθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρῶγμα διὰ τὴν ἄνοιαν·
 καὶ οὐ ποίησον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶδας
 πῶς καὶ ὁμολόγησον. Κἀν εἴπωσι οὐκ αἰρετικός·
 ἐγενήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; κατὰσπασον αὐτοῦ
 πρῶγμα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐπὶ πρὸς αὐτόν· Κατάδηθι
 τῶν οὐρανῶν, καὶ ἔλθον πῶς ἐγενήθη ἐκ τῆς Παρθέ-
 νου καὶ τότε ἐκεῖνα ὄρα. Κάτασχε αὐτὴν καὶ περιστη-
 μὴ ἀφῆς ἀποπηδήσαι, μὴδὲ ἀναχωρήσαι εἰς τὸν λα-
 οῦ τῶν λογισμῶν, ἀλλὰ κάτασχε καὶ ἀπόπνιξον,
 τῆ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ βήματι. Μὴ δώσης αὐτῷ διαστο-
 μὴ, καὶ διαφύγη ὡς βρούλεται. Ἐκεῖθεν γὰρ θόρυβον
 ἀκούοισι τοὶς διαλεγόμενοις, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοὺς ἀκο-
 οῦμεν, καὶ οὐκ ἀπάγομεν ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν
 ὀν Γραφῶν. Περιθες τοίνυν αὐτῷ πάντοθεν τειχίον
 ἐκ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ οὐδὲ χῆναι δυνη-
 σαι. Εἰπέ, Πῶς ἐγενήθη ἐκ τῆς Παρθένου; Οὐκ ἀφ-
 ῖμαι σου, οὐδὲ ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρέ-
 ῖν εἰπεῖν, κἀν μυρία φιλονεικῆ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς
 κείσῃ, τίς ἀνοίξῃ λοιπόν; Μόνῃ τῇ πίστει· τὰ τοιαῦτα
 ἀπέκλειε. Εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔχοις, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζη-
 ῖν ἐρῶ πρὸς σέ, ὁ πρὸς Νικόδημον ὁ Χριστός φησὶν·
 τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς,

ἐὰν τὰ ἐπουράνια εἶπω, πιστεύετε; Περὶ τῆς ἐκ Παρ-
 θένου γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χῆναι τολμᾶς,
 καὶ τὴν οὐράνιον περιεργάζῃ; Καὶ εἶθι μὲν τὸν οὐρανὸν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν δεσπότην τῶν οὐρανῶν πολυπρα-
 γμονεῖς. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε.
 Οὐκ εἶπεν, οὐ πείθεσθε, ἀλλ' Ὁ πιστεύετε· δεικνύς
 ἡμῖν, ὅτι εἰ καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῷ μάλ-
 λον τὰ οὐράνια. Καίτοι τότε τῷ Νικόδημῳ περὶ τοκετοῦ
 διελέγετο πολὺ ἐλάττονος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ
 λόγος ἦν, καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλὰ
 ἔβηλον ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτά. Ἐπίγεια
 δὲ αὐτὰ ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστὶν, ἀλλ' [269]
 ἐπειδὴ ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεν-
 νήσεως τῆς ἀπορρήτου καὶ πάντα ὑπερβαίνουσης νοῦν,
 ἐπίγεια ταῦτά ἐστιν. Εἰ τοίνυν πῶς ἀναγεννώμεθα ἐκ
 τῶν ὕδατων οὐ δυνατὸν εἰδέναι, ἀλλὰ πίστει μόνῃ παρα-
 δέχασθαι χρὴ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν τρόπον μὴ περιεργά-
 ζεσθαι· πόσης ἂν εἴη μανίας ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως
 τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοῦς ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ
 τρόπον γεννήσεως εὐθύνως ἀπατεῖν; Πῶς ἀπάτωρ καὶ
 ἀμήτωρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδίδεται, καὶ πῶς
 ἀγενεαλόγητος.

γ. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ
 γεγραμμένα, καὶ μείζονα τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν εἶναι εἰρη-
 κασι, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοῖς αἵρεσιν, καὶ λέγονται
 Μελχισεδεκιται, καὶ φιλονεικοῦσιν ἡμῖν, δεῖξαι βουλόμε-
 νοι, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, προφέροντες τὸ, Σὺ
 ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· δεῖ
 καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπαντήσαι. Φασὶ γάρ· Πῶς οὐκ ἂν εἴη
 Χριστοῦ μείζων, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν τάξιν ἱερα-
 τεύει Χριστός; Ἡμεῖς οὖν λέγομεν αὐτὸν ἀνθρωπὸν
 ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ οὐτε μείζονα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὔτε
 Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· Μείζων γὰρ αὐτοῦ, φησὶν ὁ
 Χριστός, ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται. Ἄλ-
 λοι δὲ πάλιν πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲ τοῦτο φαμεν. Ἐπεὶ τίς χρεια
 τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσαι, ἥδη πάλαι τοῦ Πνεύ-
 ματος ἀνθρώπου γεγονότος; Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν μείζων Χρι-
 στοῦ, οὔτε δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰπάτωσαν ἡμῖν
 ἐκεῖνοι, ποίου χωρίου εἶναι αὐτὸν λέγουσιν· ἄρα οὐρα-
 νίου; ἄρα ἐπιγείου; ἢ καταχθονίου; Ἐὰν οὖν εἴπωσιν, ὅτι
 τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ, ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου,
 ἔκουσάτωσαν ὅτι καὶ αὐτὸς γόνου κάμπτεται τῷ Χριστῷ τῷ
 σαρκωθέντι ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Λέγει γὰρ ὁ Ἀπό-
 στολος, ὅτι Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνου, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ οὖν
 πᾶν γόνου κάμπτεται, ὁ Μελχισεδέκ ἐλάττων ἂν εἴη τοῦ Χρι-
 στοῦ· προσκυνεῖ γὰρ τῷ προσκυνουμένῳ Χριστῷ. Εἰ δὲ οἱ
 ἄθλιοι καὶ τάλανες, καὶ τὸ ἐξῆς εἰρημένον σκοπήσωσιν·
 ἐπιφέρει γὰρ λέγων, Ἀρρωμιωμένος τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ·
 οὕτω δεῖ νοεῖν, ὅτι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ
 γεγονάμεν καὶ ὁμοίωσιν, οὕτω καὶ αὐτός. Ἰουδαῖοι μὲν
 γὰρ αὐτὸν λέγουσιν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ
 τοῦτο ἀγενεαλόγητον γενέσθαι· πρὸς οὗς ἐροῦμεν, ὅτι
 Κανὼς φασε. Καὶ γὰρ καὶ Σολομῶν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου
 γεννηθεὶς γυναικὸς μοιχαλίδος γενεαλογεῖται. Ἄλλ' ἐπει-
 δὴ ὁ Μελχισεδέκ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου, καὶ εἰκόνα ἔφερε
 τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ Ἰωνᾶς, διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ
 παρέλιπεν αὐτοῦ τὸν πατέρα, ἵνα ἐν ἐκείνῳ, καθάπερ
 ἐν εἰκόνι τὸν ἀληθῶς ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον Χρι-
 στοῦ ἐνοπερισώμεθα. Ἄνελεγοῦσι δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν οἱ
 Μελχισεδεκιται λέγοντες· Τί οὖν ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐ-
 τὸν ὁ Πατήρ· [270] Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν

τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀληθῶς εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Προφητικῶ τοίνυν πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν προσφορὰν ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν προσκομίζεσθαι νοήσας, ἄρτων καὶ οἴνου τὸν Θεὸν ἐγέραιρε, μιμούμενος τὸν μέλλοντα Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ ἐν τάξει τοῦ Ἄαρὼν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ, οὐκ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ μύσχους καὶ ἀμύους, καὶ θυσίαις δι' αἵματος ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς

τὸν μέλλοντα γενῆσθαι ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ πατήρ εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ οὐκ ἔχοντος ἄρτων, τοῦ ἐν μύσχοις καὶ ἄρνασι λατρεύοντος ἀλλὰ, Σὺ πατήρ εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἄρτων καὶ οἴνου τὴν τῶν προσκομιζόντων προσφορὰν εἰς τὸ διηνεκὲς προσάγων. Δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡμεῖς οὖν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hac homilia, hactenus ignota, nullam in toto Chrysostomi operum decursu præstantiorem esse compertimus; sive elegantiam spectemus, sive nervos et sales, sive alia rerum documenta, quæ ad mores pertinent, ad consuetudines ecclesiasticas, præcipueque ad historiam. Annum enim indicat Chrysostomus habitæ concionis, hebdomadam item, rerum gestarum vicem et dies; ita ut non parva hinc eruatur a vitam sancti doctoris accessio. Rem uti gesta est hic ordine referimus.

Anno 399, postquam unum jam annum in episcopatu Constantinopolitano emensus erat Chrysostomus, ut ipse ait infra, καὶ γὰρ ἐναυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιθάς τῆς ὑμετέρας, ordinatus nempe anno 398 atque, ut ait Socrates, 26 Februarii, feria quarta hebdomadæ sanctæ, quæ feria anno 399 incidebat in Aprilis, tam ingens pluvia decidit, ut metus esset, ne agri devastarentur, messesque omnes in perniciam ruerent. Hinc preces, supplicationes et λιτανεῖαι, seu *processiones*, episcopo duce et toto concurrente populo ad Ecclesiam apostolorum Constantinopoli celeberrimam. Deprecatores adhibiti sunt Petrus, et Andreas, qui Byzantinæ Ecclesiæ fundator habebatur, Paulus item et Timotheus ad placandam Numini iram invocati sunt. Post hæc imbre cessante, necdum sublata formidine, trajecto navibus Bosphoro, ad Ecclesiam SS. Petri et Pauli, in opposita maris ora sitam, cum episcopo totus cætus occurrit. Hoc perfuncti periculo Constantinopolitani plerique, una tantum interposita die, μῆς μεταξύ γενομένη ἡμέρας, quæ dies erat feria V in Cæna Domini, cum in Parasceve ludi equestres agitarentur, transacti periculi immemores, nihil curantes diem illam sacram, in qua pro orbis salute Christus cruci affixus fuit, ad hoc spectaculum accurrerunt, totamque urbem inconditis clamoribus repleverunt, interim in gemiscente domique sedente Chrysostomo. Neque satis habuere illi, quod diem sanctam Parasceves profanis spectaculis dehonestassent; die etiam insequente, quæ erat Sabbatum sanctum, ad theatrales ludos se contulerunt, ubi meretricia erant spectacula, quæ singulatim et egregie depingit Chrysostomus, inquit prævaricatores hujusmodi graviter invehitur, demumque in illos excommunicationis sententiam pronuntiat.

Hæc quærendum incumbit an vere et ex animo sententiam illam protulerit Chrysostomus, an committentis [271] solum more. Si verba spectes, excommunicatio illa re ac vere inducta videatur. Postquam enim dixerat, *Age sectionem inferamus*, etc., ait, ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, *Ejiciantur ergo hæc*

est, genealogia tamen ducitur. Sed quoniam Melchisedec typus erat Domini, et imaginem ferebat Christi, quemadmodum et Jonas, ideo Scriptura ejus patrem habuit, ut in illo, tamquam in imagine, Christum, qui vere sine patre et sine genealogia est, intueamur. Hoc etiam nobis objiciunt Melchisedecitæ: Quid sibi vult ergo id quod dicit ei Pater, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Ps. 109. 4)? Quibus respondemus, Melchisedecum virum fuisse iustum, et vere imaginem tulisse Christi. Ille itaque prophetico spiritu motus, futuram oblationem prophetantibus proferendam intelligens, pane et vino Deum coluit, Christum venturum imitatus. Quoniam igitur

Judæorum synagoga secundum ordinem Aaronis hostiam offerebat Deo, non panem et vinum, sed vitulos et agnos, et cruentis sacrificiis gloriam Deo referebat, Deus ad eum qui ex virgine Maria nasciturus erat, Jesum Christum Filium Dei, clamat et dicit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec; non secundum ordinem Aaronis, qui vitulis et agnis Deo cultum referebat; sed, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, pane et vino afferentium eorum perpetua munera Deo offerens. Per quem Patri gloria cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

hujusmodi homines; ut autem probetur ipsum ex animo et sincere hæc edixisse, paucis interjectis sic ait: Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (video namque omnes ingemiscentes et compunctos), respiciant, et sententia soluta est, μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Quæ verba sententiam vere prolata præ se ferre videntur. At puto hæc tantum comminandi animo ab antistite dicta fuisse, nec nisi parem in culpam denuo lapsos eos, qui ad spectacula accurrerant, excommunicationem subire voluisse.

Aliud explorandum proponitur, quo nempe die hanc concionem habuerit Chrysostomus: res enim difficultate non vacare videtur. In hac concione enim ait, πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπορεύθη, ante tres dies imber ingens. Imber autem ille decidit feria quarta Hebdomadis sanctæ, quinta feria in Coena Domini nihil memoratur incidisse, in Parasceve ludi equestres multos averterunt, Sabbato iidem theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc Homiliam ipso die sancto Paschæ habitam fuisse; inter quem et feriam quartam præcedentem retro numerando, tres intercedebant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si die Paschæ habita concio fuit, cur ne verbum quidem de resurrectione Domini in tota homilia habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illa die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse, an decuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate, ne carptim saltem loqui? Si vero in sequentem diem Homiliam mittamus, alia exsurget difficultas: non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri, intercedent; verum fortasse Chrysostomus tres dixerit dies non supputando, sed circiter tempus assignando, quod apud ipsum non insolitum est. Rem, alioquin non tanti momenti, dubiam relinquimus.

Hanc difficultatem facile expedire licet, modo antea certum sit, hanc homiliam habitam esse die Paschæ. Uti enim Chrysostomus presbyter multoties post episcopum et alios eodem die ac continuo in ecclesia habuit concionem, id quod ex ejus sermonibus apparet: ita hoc etiam die alius post eum episcopum, sive presbyter, sive alius, orationem de Pascha habere potuit, postquam ipse graviter contra spectacula et theatra disputasset. Habeo in hac re consentientem ipsum Montefalconium. Vide tom. V, p. 118, not. b. Hæc Ch. Fr. Matthæi in libro qui inscriptus est: *J. Chrysostomi Homiliæ IV*, vol. 2, p. 77, Misensæ, 1792. Quibus adde Montf. Præf. tom. hujus, § II, eundemque tom. XII, p. 321.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

HOMILIA ^(a)

Adversus eos qui ecclesia relicta ad circenses ludos et ad theatra transfugerunt.

1. Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Vobis enim ipsis iudicibus contra vos uti volo. Sic Deus olim se gessit erga Hebræos, cum ipsis enim exostulans, sic eos alloquebatur: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, vel molestiam tibi attuli? responde mihi (Mich. 6. 3).* Ac rursus: *Quid inveniunt patres tui in me delicti (Jerem. 2. 5)?* Hunc ego quoque imitabor, vosque sic iterum alloquar: Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Post longa sermonum curricula (b), post tantam doctrinam, quidam nobis relictis ad spectaculum concertantium equorum (c) transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint inconditis multumque risum moventibus, ino potius luctum afferentibus. Ego itaque domi sedens et erumpentem vocem audiens, graviora patiebar, quam ille qui tempestate jactantur. Quemadmodum enim illi, fluctibus ad latera navis sese frangentibus, de extremis periclitantes formidant: sic et in me gravius erumpebant illi clamores, inque terram spectabam pudore suffusus: aliis, qui superne positi erant (d), sic turpiter et indecore se gerentibus; aliis vero, qui infra et in medio foro erant (e), aurigas cohortantibus, plaudentibus, et acriore, quam illi, clamore utentibus. Quid porro dicemus? aut quam defensionem parabimus, si quis extraneus

adstans incusaverit dixeritque: Hæcine urbs apostolorum (a)? hæcine quæ talem accepit doctorem hæcine agit populus Christi amans, theatrum fictitium et spirituale? Ne ipsam quidem diem est reveriti, in qua symbola (b) salutis generis non consummata sunt: verum in Parasceve (c), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisi aperiebatur, et latro antiquam reducebatur patriam: maledictio dissevebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebat bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus atque omnia mutabantur: in illa die, in qua jejuna oportebat, glorificare, et gratias precando referre qui tot bona orbi contulit: tunc tu, relicta ecclesia et sacrificio spirituali (d), fratrumque cætu, atque jejunii gravitate, captivus a diabulo ad illud spect

(a) Ex Codice Coisliniano LXXVII, undecimi sæculi, membranaceo, fol. 100. -- Quæ ad hanc homiliam notavimus, ex Chr. Fr. Matthæi Animadversionibus excerpta sunt. Edit.

(b) Integri anni curriculum apud Constantinopolitanos compleverat Chrysostomus, ut ipse infra dicit. A principio ergo ad finem anni multoties eos admonuerat.

(c) In Græco, ἀλλοτρίων ἵππων. Porro ἵππων ἀλλοτρίων dicuntur equi quibus utuntur ad certamina in Circo.

(d) Honestiores atque Imperator ipse in Circo sedebant in loco edito.

(e) His vocibus, qui in medio foro erant, designare videtur circumfusa extra cancellos (circi plebis multitudinem): nam ludi Circenses in Circo, non in foro habebantur. Nisi forte aurigæ antea se in foro congregarint, et ad certamen se pararint.

(a) Constantinopolis urbs apostolorum vocabatur, quoniam in illa erat Ecclesia illa celebris Apostolorum, a Constantino Magno fundata, quam Chrysostomus, in Homilia per reditum ab exilio t. III, col. 440 designat, dicens: *Ideo et ad Ecclesiam Apostolorum convocari.* Ideo etiam urbs apostolorum, quia Byzantium, ut fama erat, s. Andream apostolum habuerat fidei doctorem. Quem etiam hic puto subiudicatum cum ait, *hæcine quæ talem accepit interpretem seu doctorem?* Andreas etiam infra memoratur inter eos, quorum intercessione usi sunt Constantinopolitani ingruntente cæmitate. Montefalconius. Non obloquor eruditissimo viro Notum tamen, Constantinum et Helenam frequenter in nomenclis appellari *apostolis æquales* (ισοαποστόλους). Quibus manus sunt, aut Evangeliarum, aut Præapostoli, ii evoluti mensis Maii diem XXI. Ibi plerumque legitur: (ἡμεῖς) ἑπὶ τὸν βασιλεὺς καὶ ἡμετέρας κυβερνητικὸς καὶ βασιλεὺς, hoc est, (in memoria) sanctorum imperatorum et apostolis æqualium Constantini et Helenæ. Latissime patere vocabulum apostolorum docet etiam Theodoret. ad I Corinth. XII, v. 1 p. 249.

(b) Crucem ipsam nunc appellat *symbolum*, quasi terram salutis, cuius memoria illo die celebratur.

(c) Ex nostro loquendi modo, *Vendredi vinit, Dies Veneris, ante pascha.* In libris ecclesiasticis Græcorum cuius bet septimanae dies Veneris appellatur vel ἡσ', sexta, vel παρασκευή, Parasceve. Ergo dies Veneris ante Pascha appellatur ἡ πρώτη παρασκευή, magna Parasceve.

(d) Sacrificium spirituale nunc appellat vel preces, cætu Domini.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτομολήσαντας πρὸς τὰς ἱκποδρομίας καὶ τὰ θέατρα.

[272] α. Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Ὑμῖν γὰρ αὐτοῖς καθ' ὑμῶν ἐντυχεῖν βούλομαι. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἐποίησε τοῖς Ἑβραίοις· αὐτοῖς γὰρ καθ' αὐτῶν ἐντυχθῆναι Πάτερ· Λαὸς μου, εἰ ἐποίησά σοι, καὶ εἰ ἀλόγησά σε, ἢ εἰ κερνήσῃ σοι; ἀποκρίθητέ μοι. Καὶ πάλιν· Τί εὗροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ κλημνίῃ; Τούτων δὲ καὶ ἐγὼ μιμήσομαι, καὶ ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς πάλιν· Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Μετὰ μακροῦς διαύλους λόγων, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, καταλιπόντες ἡμᾶς τινες, πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀμιλλητηρίων ἱσχυρῶς ἠτομόλησαν, καὶ οὕτως ἐξεδακχυθῆσαν, ὥστε πᾶσαν τὴν πόλιν ἐμπλήσαι βοῆς καὶ κραυγῆς ἀτάκτου, καὶ πολλῶν γέλωτα, μᾶλλον δὲ θρήνον φερούσης. Ἐγὼ οὖν οἶκος καθήμενος, καὶ τῆς φωνῆς ἀκούων ἐρηγνυμένης, τῶν κλυδωνιζομένων χαλεπώτερον ἔπασχον. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, τῶν κυμάτων τοῖς τοίχοις τῆς νῆος προσρηγνυμένων, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντες δεδοίκασιν· οὕτω καὶ ἐμοὶ χαλεπώτεροι αἱ κραυγαὶ προσεβήγγοντο ἐκεῖναι, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔκοπτον καὶ ἐνεκαλυπτόμην· τῶν μὲν ἄνω β τοιαῦτα ἀσχημονούτων, τῶν δὲ κάτω ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ε ἠνθόχους κροσούντων, καὶ χαλεπώτερα ἐκείνων βούωντων. Τί

δὲ ἐροῦμεν; ἢ τί ἀπολογησόμεθα, εἰ ξένος τις ποθεν ἐπιστάς ἐγκαλοῖ καὶ λέγοι· Ταῦτα ἢ πόλις τῶν ἀποστόλων; ταῦτα ἢ τοιοῦτον λαβοῦσα ὑποφήτην δ; ταῦτα ὁ δῆμος ὁ φιλόχριστος, τὸ θέατρον τὸ ἄπλαστον, τὸ πνευματικόν; Οὐδὲ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἠδέσθητε, ἐν ἧ τὰ σύμβολα τῆς σωτηρίας τοῦ γένους ἡμῶν ἐτελεῖτο· ἀλλ' ἐν παρασκευῇ, ὅτε ὁ Δεσπότης [273] σου ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσταυροῦτο, καὶ θυσία τοιαύτη προσεφέρετο, καὶ παράδεισος ἠνθίγετο, καὶ ληστῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήγετο πατέρα, κατὰρα ε ἐλύετο, καὶ ἁμαρτία ἠφανίζετο, καὶ ὁ χρόνιος ἀσχηρὸς πόλεμος, καὶ θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐγένετο, καὶ πάντα μετεβρῦθμιζέτο· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἠνίκα νησταύειν ε καὶ δεξιολογεῖν ε ἴδει, καὶ εὐχαριστήριους εὐχὰς ὑπὲρ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν ἀναπέμπειν ὅτι ταῦτα ποιήσονται· τότε σὺ καταλιπὼν ἐκκλησίαν καὶ θυσίαν πνευματικὴν, καὶ ἀδελφῶν σύλλογον, καὶ νηστείας τὸ σεμνὸν, εἰρημώτατος ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν θεωρίαν ἀπηνέχθης ἐκείνην; Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Οὐ γὰρ παύσομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων, καὶ τὴν ὁδὸν ἑμαυτοῦ ταύτῃ παραμυθούμενος, τὸ [/. τῷ] μὴ πιέζειν αὐτὴν τῇ σιγῇ, ἀλλ' εἰς μέσον ἐκφέρειν,

* Addidimus ἐντυχῆν, e cod. Vaticano. Eort.

β Honestiores atque Imperator ipse in Circo (ἱκποδρομῶν) sedebant in loco edito.

γ Ἀγορᾶν nunc videtur appellare circumfusam extra cancellos Circi plebis multitudinem; nam ludii Circenses in Circo, non in foro habebantur; ἀγορᾶν autem non tantum de loco seu foro, sed etiam de congregato populo dici, notum est.

δ Euseb. ad Homer. p. 1057, l. 62: ὑποφῆται δὲ, ὡς ὑποφητεύοντες προφητεύοντι τῷ ἐπίσταν Δα. Proprie ergo est, ut ita dicam, ὑποφῆτης.

ε Haud dubie scribendum, καὶ κατὰρα. Etenim πολυούνητος est oratio.

ς Jejunium quadragesimale intelligit.

ζ Δεξιολογεῖν dedimus cum Coisl. Mōntf. ὁμολογεῖν. Eort.

καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑμετέρων τιθέναι. Πῶς δυνησόμεθα τὸν Θεὸν λοιπὸν Πλεῖ ποιῆσαι; πῶς καταλλάξαι ὀργιζόμενον; Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία καὶ ὑετὸς κατεβῆγγυτο πάντα παρασύρων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος^a, ὡς εἰπεῖν, τὴν τράπεζαν τῶν γηπόνων ἀφαρπάζων, στάχους κομῶντας κατακλίνων, τὰ ἄλλα ἅπαντα τῇ πλεονεξίᾳ τῆς ὑγρᾶς κατασῆπων οὐσίας· λιτανεῖται καὶ ἰκετηρῖαι, καὶ πᾶσα ἡμῶν ἡ πόλις ὡσπερ χεῖμαθρος ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν ἀποστόλων ἔτρεχε, καὶ συνηγόρους ἐλαμβάνομεν τὸν ἄγιον Πέτρον καὶ τὸν μακάριον Ἀνδρέαν, τὴν ξυωρίδα τῶν ἀποστόλων^b, Παῦλον καὶ Τιμόθεον. Μετ' ἐκεῖνα, τῆς ὀργῆς λυθείσης, καὶ πέλαιος περάσαντες, καὶ κυμάτων κατατομήσαντες, ἐπὶ τοὺς κορυφαίους ἔτρέχομεν, τὸν Πέτρον τὴν κρηπίδα τῆς πίστεως, τὸν Παῦλον τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, πανήγυριν ἐπιτελοῦντες πνευματικῆν, καὶ^c τοὺς ἄλλους αὐτῶν ἀνακηρύττοντες, τὰ τρόπαια καὶ τὰς νίκας τὰς κατὰ τῶν δαιμόνων. Καὶ οὐτε τῷ φόβῳ τῶν γινομένων^d καταπλαγέντες, οὐτε τῷ μεγέθει τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀποστολικῶν^e παιδευθέντες, ἀθρόον οὕτω μίξις μεταξὺ γενομένης ἡμέρας, σκιρτᾶς καὶ βοᾶς, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν αἰχμαλώτων ὑπὸ τῶν παθῶν παρασυρομένην περιορῶν; Εἰ δὲ ἐβούλου δρόμον ἀλόγων ὄρᾶν, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐξευξας τὰ ἄλογα ἐν σοὶ πάθη, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ ἐπέθηκας αὐτοῖς τὸν τῆς φιλοσοφίας ζυγόν, τὸν χρηστὸν καὶ κοῦφον, καὶ ἐπέστηξας αὐτοῖς λογισμὸν ὀρθόν, καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον ἤλασας τῆς ἄνω κλήσεως, οὐκ ἀπὸ μύσους εἰς μύσους, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τρέχων; Τοῦτο γὰρ τῆς ἱπποδρομίας τὸ εἶδος μετὰ τῆς ἡδονῆς πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Ἄλλ' ἀφεις τὰ κατὰ σαυτὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων νίκης ἐκάθου^f, ἡμέραν τοσαύτην εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἐπὶ κακῷ δαπανῶν.

β'. [274] Ἡ οὐκ οἶσθα ὅτι καθάπερ ἡμεῖς ἀργύριον τοῖς οἰκέταις τοῖς ἡμετέροις ἐγχειρίζοντες, εὐθύνας αὐτοὺς καὶ μέχρι ἐνὸς ἀπαιτοῦμεν ὀβολοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἀπαιτῆσαι λόγον ἡμᾶς, πῶς ἐκάστην ἡμέραν ἐδαπανήσαμεν; Τί οὖν ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα, ὅταν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀπαιτώμεθα εὐθύνας; Ἡλιος ἀνέτειλε διὰ σέ, καὶ σελήνη τὴν νύκτα ἐφώτισε, καὶ ποικίλος ἀστέρων ἀνέλαμψε χορὸς· ἐπνευσαν ἀνεμοὶ διὰ σέ, ἔδραμον ποταμοί· σπέρματα ἐβλάστησαν διὰ σέ, καὶ φυτὰ ἀνεδῶθη, καὶ τῆς φύσεως ὁ δρόμος τὴν οἰκίαν ἐτήρησε τάξιν, καὶ ἡμέρα ἐφάνη καὶ

νὺξ παρήλθε^g· καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ σέ· σὺ δὲ τῶν κτισμάτων σοὶ διακονουμένων, τοῦ διαβόλου τὴν ἐπιθυμίαν πληροῖς; Καὶ τοσοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθωσάμενος οἶκον, τὸν κόσμον λέγω τοῦτον, οὐκ ἀπέδωκας τὸν μισθόν. Καὶ οὐκ ἤρκεσε τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν, ὅτε ἀναπαῦσαι μικρὸν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐγγομένης κακίας, ἐπὶ θέατρα πάλιν ἀνέβαινες, ἀπὸ καπνοῦ εἰς πῦρ τρέχων, εἰς ἕτερον βάραθρον καθεῖς ἑαυτὸν χαλεπώτερον. Γέροντες πολιὰς καθήσυχον, καὶ νέοι τὴν νεότητα κατεκρῆμνιζον, καὶ πατέρες παῖδας ἀνηγον, ἐκ προοιμίων τὴν ἀπειρόκακον ἠλικίαν εἰς τὰ πῆς πονηρίας ἐμβιθάζοντες βάραθρα, ὥστε οὐκ ἐν τις ἀμέρτοι παιδοκτόνους ἀντὶ πατέρων τοὺς τοιοῦτους ἀποκαλῶν, καὶ τῇ^h κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἀπολλύντας τῶν τεχνόντων. Καὶ ποῖα κακία; φησί. Διὰ γὰρ τοῦτο ὀδυνῶμαι, ὅτι καὶ νοσῶν, οὐκ οἶδας ὅτι νοσεῖς, ἵνα καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητήσης. Μοιχείας ἐγένου πεπληρωμένος, καὶ ἔρωτᾶς, ποῖα κακία; ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν; Τί οὖν ἐὰν μὴ ἐμβλέψω, φησί, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι; Καὶ πῶς δυνήσῃ με πείσαι; Ὁ γὰρ τοῦ θεωρῆσαι μὴ κρατῶν, ἀλλὰ τοσαύτην σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτουⁱ τιθέμενος, πῶς μετὰ τὸ θεωρῆσαι δυνήσῃ μένειν ἀκλιδωτός; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Σάρκα περικίεσαι, σάρκα ἀνθρωπίνην, ἥτις χόρτου χαλεπώτερον^j ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτειται.

Καὶ τί λέγω τὸ θέατρον; Ἐν ἀγορᾷ πολλάκις ἐὰν ἀπαντήσωμεν γυναῖκα, θορυβούμεθα· σὺ δὲ ἄνω καθήμενος, ὅπου τοσαύτη πρὸς ἀσχημοσύνην παράκλησις, ὀρῶν γυναῖκα πόρνην γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀναισχυντίας εἰσιτοῦσαν, χρυσὰ περιβεβλημένην ἱμάτια, μαλακίζομένην, θρυπτομένην^k, ἄσματα φῶδουσαν πορνικὰ, κατακεκλασμένα μέλη, αἰσχρὰ προτεμένην ῥήματα, ἀσχημονοῦσαν τοιοῦτα, ἅπερ ὁ θεωρῆσας ἂν εἰς ἔνοιαν λάθῃς, κάτω κύπτεις· τομᾶς εἰπεῖν ὡς οὐδὲν πάσχῃς^l ἀνθρώπινον; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Οὐ γὰρ παραιτησομαι πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τῶν μεγάλων καὶ γενναίων ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ ἀπὸ ψιλῆς βίψεως κατηνέχθησαν, [275] φιλοσοφώτερος σὺ εἶ; Οὐκ ἤκουσας τί φησιν ὁ Σολομῶν Περιπατήσῃ τις ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακυύσει; Ἀποθήσῃ τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακαύσει; Οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἄλλοτριαν^m. Εἰ γὰρ καὶ μὴ συνεπλάκῃς τῇ πόρῃ, ἀλλὰ τῇ ἐπιθυμίᾳ

^a Secundum istud proverbium: πολλὰ μεταξὺ κλεῖ καὶ κλικὸς καὶ χεῖλος ἄκρου.

^b Συνωρίς notat primo curram, cui juncti sunt duo equi; secundo par equorum invicem junctorum; tertio quodlibet par, quodlibet conjugium.

^c Καὶ rectius abesset.

^d Imo γενομένων. Intelligit enim inundationem imbrum, quæ jam cessaverat.

^e Κατορθώματα ἀποστολικὰ nunc appellat auxilium, latum ab apostolis, post supplicationes publicas.

^f Ἐκάθου. Supple θεατῆς, vel κοιτῆς, nisi substituere malis ἐκθύου.

^g Παρὰλθεῖν hic non est pertransire, sed prodire. Loquitur enim de creatione.

^h Malim, τοὺς τῆ.

ⁱ Intellige, πρόγματος, id est τοῦ θεωρῆσαι.

^j Sententia postulat ut εὐχλόωτερον legatur, aut, quod lenius est, οὐ post χόρτου addatur.

^k Hesyeh. Ἐθρυπτεται· μαλακίζεται, τρυφᾷ, στρηνιῖ, κλάται.

^l Malim, πάσχῃς nec enim opus est conjunctivo.

^m Septuaginta: πρὸς γυναῖκα ὑπανδρον, quod eodem redit.

culum abductus es? Hæccine ferenda? hæccine toleranda? Neque enim finem faciam hæc sæpe dicendi, doloremque meum sic leniendi, ut ne illum silentio pream, sed in medium afferam, et ob oculos vestros ponam. Quomodo poterimus deinceps Deum propitium reddere? quomodo iratum nobis reconciliare? Ante tres dies (a) irrupente pluvia ingenti, atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanicæ (b) et supplicationes fuere, totaque civitas nostra quasi torrens ad loca apostolorum currebat: advocatosque implorabamus sanctam Petrum et beatum Andream, par illud apostolorum (c), Paulum item et Timotheum. Post hæc vero, cum ira sedata esset, audacter trajectis pelago fluctibusque, ad coryphæos accurrimus (d), Petrum fundamentum fidei, et Paulum vas electionis, festum celebrantes spirituale, eorumque certamina prædicantes, tropæa victoriasque contra dæmonas. At tu neque formidine gestarum rerum deterritus, neque magnitudine apostolicorum gestorum eruditus, ita confestim, uno tantum interposito die, exsilis, clamas, animam tuam pravis affectibus in captivitatem abductam et dejectam contemptam aspicias? Quod si volebas brutorum cursum spectare, quare non junxisti brutos animi tui affectus, iram et concupiscentiam? cur non imposuisti eis philosophiæ jugum suave illud et leve? cur non aurigam rectam

rationem imposuisti eis, nec cucurristi ad bravium supernæ vocationis, non a scelere in scelus (a), sed a terra in cælum cursum dirigens? Nam cursus hujusmodi genus cum voluptate multam conjunctam habet utilitatem. Verum negotiis tuis temerario et fortuito casui relictis, de aliorum victoria sollicitus sedebas, diem tantum frustra et temere, imo in rem malam insumens.

2. An ignoras quemadmodum nos cum argentum domesticis nostris tradimus, rationem ab eis expetimus ad usque unum obolum: ita Deum dierum vitæ nostræ rationem a nobis expetiturum esse, nempo qua ratione unumquemque diem transegimus? Quid ergo dicemus? quam excusationem afferemus, quando diei illius rationes exposcentur? Propter te sol ortus est, luna noctem illuminavit, varius stellarum chorus effulsit; propter te flaverunt venti, et fluvii manarunt; propter te semina germinarunt, plantæ creverunt, naturæ cursus ordinem tenuit suum, dies apparuit, noxque pertransiit: hæcque omnia propter te facta sunt: tu vero rebus creatis tibi ministrantibus, diaboli optatum imple? Et cum tantam a Deo donum, hunc videlicet mundum, mercede conduxeris, mercedem non solvisti. Nec tibi satis fuit priore die (b) id egisse, etiam insequenti, cum a nequitia pristina paulum quiescere oportuisset, ad theatra iterum conscendisti, a fumo currens ad ignem, teque in aliud deterius barathrum conjecisti (c). Senes canos suos dehonebant, adolescentes juventutem suam præcipitabant, patres filios suos eo adducebant, jam a principio ætatem nequitia expertem in improbitatis barathra inducentes, ita ut non aberret quispiam, si illos, non patres, sed filiorum interfectores appellet, qui nequitia sua animam liberorum in exitium impellant. Ecqua nequitia? inquires. Ideo certe lugeo, quia dum morbo laboras, ægrotare te non nosti, ut medicum quæras. Adulterio plenius evasisti, et interrogas, quæ nequitia (d)? Annon audisti Christum dicentem: *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam* (Math. 5. 28)? Quid ergo, inquires, si non respiciam ad concupiscendum? Et quomodo id mihi persuadere poteris? Nam qui ab aspectu non temperat (e); imo qui tanto studio ad id incumbit, quomodo post aspectum poterit a labe purus remanere? An lapis corpus tuum? an ferrum? Carne circumdatus es, carne, inquam, humana, quæ velocius quam fœnum a concupiscentia incenditur.

Scortorum in theatris impudici gestus. — Ecquid theatrum memoro? In foro sæpe si mulieri occur-

(a) Id est, ut mox apparebit, e Circo ad theatrum.

(b) Prior dies est dies Veneris ante Pascha. Eo die fuerant in Circo: die proximo Sabbati ante Pascha adierant theatrum.

(c) In Græco, *uabê*, hoc est propria, *demisisti*. Nox enim docet, theatrum pejus esse Circo. Bene autem dixit, demittere se in barathrum, tanquam in locum profundum.

(d) His prorsus similia habet t. IV, Hom. 3 de Davide et Saule, col. 605, iisdem sæpe verbis. *Montefalconius*.

(e) In Græco, *τὸ θεσπίζον μὴ ἀπειθεῖν*, quæ hunc sensum exhibent, *qui se a spectaculis non potest cohibere*.

(a) Hinc aliquid emergit difficultatis. Vide Monitum supra. *Montefalconius*. Equidem credo hanc homiliam habitam esse Sabbato ante Pascha, quo die theatrum illi frequentabant. Rationes ita ini. Die Veneris ante Pascha in Circo fuerunt; inter hos ludos autem et inter istam inundationem unus dies intercessit: ergo die Mercurii fuit inundatio. Die Sabbati adierunt theatra: hoc ipso die habuit concionem. Ergo quarto die post calamitatem. Vide tamen, quæ supra monui ante hanc homiliam ad *Montefalconii* animadversionem.

(b) *Litanicæ* processiones erant cum supplicationibus, vel ad Deum placandum in adversis casibus, vel ad gratias ipsi agendas pro acceptis beneficiis: *Litania est supplicatio communis ad Deum, sive propter iram nobis illatam, sive ad gratias agendum pro bonis collatis*, inquit symeon Thessalonicensis in Opusc. contra hæreses. Litanicæ quoque apud Latinos mediæ ævi processiones sæpe significant. *Ibid.*, in loca apostolorum, in ecclesiam nempe ss. Apostolorum, de qua modo dicebamus; ubi specialim Petrus, Apostolorum princeps, et Andreas, Byzantinæ Ecclesiæ fundator et frater Petri, itemque Paulus et Timotheus in advocatos compellantur. Hinc Bosporum trajectum Constantinopolitani supplicandi causâ, Chrysostomo episcopo duce, ad ecclesiam ss. Petri et Pauli e regione Constantinopolis trans Bosporum sitam. Hic observes velim, invocationem sanctorum frequentatam, et intercessionem creditam fuisse quarto sæculo, contra quam effluunt hæretici. Id quod passim apud Chrysostomum observatur.

(c) Ita hic appellantur Paulus et Timotheus, quod Timotheus discipulus fere nunquam a latere Pauli præceptoris recessit.

(d) Ex his colligit *Montefalconius*, Constantinopolitanos, comite Chrysostomo, mare trajecisse. Sed in ipsa urbe erat etiam templum Petri et Pauli. Id didici ex Codice, quem in secunda parte meæ N. Testamenti Editionis appellavi a. Ex eodem cognovi, factas esse processiones ad istud templum. Sed iste Codex nunc non erat ad manus. Vide ipsum *Montefalcon.* superius nota (a), col. 264. Jam cum Chrysostomus vehementer amet tropicam dictionem, credo hæc, *audacter trajectis pelago fluctibusque*, accipienda esse de calamitate illa feliciter superata. *Coryphæus* proprie est *dux chori*, deinde omnino *dux, princeps, excellens*. Frequenter autem vel Petrus solus *Coryphæus apostolorum*, vel Petrus et Paulus *Coryphæi apostolorum* appellantur, *principes apostolorum*.

ramus, perturbamur : tu vero superne sedens, ubi tantum est ad turpitudinem incitamentum, vides mulierem (a) nudo capite cum impudentia magna intrantem, aureis indutam vestimentis, delicato mollique gestu utentem, cantica meretricia canentem, carmina lubrica, turpia verba proferentem, tamquam turpiter agentem, quam tu potes qui vides in mente concipere, tu te inclinas ut respicias, et audes dicere te nihil humanum pati? Num corpus tuum lapis, num ferrum est? Neque enim eadem repetere gravabor. Numquid tu majore philosophia instructus es, quam magni illi ac strenui viri, qui per simplicem aspectum prostrati sunt? Annon audisti Salomonem dicentem: *Ambulabit quis super carbonem ignis, et pedes non comburent? Ligabit quis ignem in sinu, et vestimenta non incendet? Sic qui ingreditur ad mulierem alienam (Prov. 6. 28. 27. et 29).* Etsi enim cum meretrice non coivisti, at concupiscentia cum illa copulatus es, et animo peccatum perpetrasti. Neque tantum illo tempore, verum etiam soluto theatro, postquam illa discessit, ejus imago in mente tua insidet, verba, habitus, aspectus, incessus, elegantia (b), membra meretricia (c); ac sexcentis acceptis vulneribus discedis. Annon inde domorum subversiones?annon inde continentiae perniciis?annon inde connubiorum divortia?annon inde lites et jurgia?annon inde molestiae et tædia nulla ratione fulta? Postquam enim illa repletus rediisti captivus, tibi uxor injucundior et deformior videtur, et liberi importuniores, et famuli onerosi, domus fastidio est, solitæque curæ ad domestica necessariaque negotia gerenda molestæ: ac quisquis accedit oneri tibi atque importunus est.

3. In causa autem illud est, quod non solus domum redeas, sed meretricem tecum ducas: non palam, non aperte; id quod sane tolerabilius esset; nam uxor illam cito depelleret: sed in animo, in conscientia insidentem, et BabyloNICAM flammam intus accendentem; imo gravioREM: non enim stupa, naphtha et pix, sed quæ supra diximus, esca illius ignis sunt, et omnia sua deque vertunt. Ac quemadmodum ii qui febrî laborant, etsi nullam eos qui sibi ministrant criminandi causam habeant, ob morbi vim importuni omnibus sunt, alimenta repellunt, medicos male accipiunt (d), familiaribus irascuntur, contra famulos rabie ferunt: sic qui hoc gravi morbo tenentur, inquieti sunt, indignantur, semper illam præ oculis habentes. O res indignissimas! Lupus, leo, cæteræque feræ sagittis impetitæ fugiunt venatorem: homo autem ratione præditus, vulneratus, eam quæ ipsum vulneravit sequitur, ita ut longe gravius telum excipiat, et in vulnere sibi placeat; quod est omnium acerbissimum, morbumque insanabilem efficit. Nam

(a) In Græco, *εἰδυῖα*, hoc est, meretricem. Sic theatrales reginas appellat Chrysostomus. Mox, *nudo capite*; id enim oliu indecorum habebatur.

(b) In Græco, *ὁ ῥυθμὸς, ἡ δὲ διακρίσις*, *rhythmus, elegantia*, sive *rhythmus* intelligatur de cantu, sive de saltatione.

(c) Verba Græca, *μὴν πορνείας*, licet etiam interpretari, meretriciæ cantiones.

(d) In Græco, *κατακρίνας*, quæ vox melius redderetur, *accusant, reprehendunt*.

qui ulcus non odit, neque ab eo liberari cupit, quomodo medicum quærat? Ideo dolore afficior, ideo discrucior, quia tanta accepta pernicio inde disceditis, et propter exiguam voluptatem perpetuum fertis dolorem. Etenim ante gehennam et supplicium hic extremas a vobis pœnas exposcitis. Annon hoc, die mihi, extremum supplicium est, talem concupiscentiam alere, perpetuo uri, et fornacem absurdi amoris ubique circumferre, necnon conscientiae accusationem? Quomodo ad limina illa sacra accedes? quomodo tanges caelestem mensam? Quomodo sermones de continentia auditorus es, ulceribus plenus tantisque vulneribus, animumque habens huic morbo servientem? Ecquid opus est alia dicere? Ex iis quæ nunc apud nos aguntur licet animi dolorem perspiciere. Jam enim video quosdam, qui dum hæc loquor, frontes sibi percutiunt, multamque vobis gratiam habeo, quod populus sitis commiseratione plenus. Puto autem multos fortasse eorum qui nihil peccarunt id agere, dolentes de fratrum vulneribus. Propterea doleo et discrucior, quod talem gregem diabolus pessumdet. Verum si volueritis, cito illi ingressum obstruemus. Quomodo et qua ratione? Si infirmos bona valetudine esse videamus: si doctrinæ retia expandentes circumeamus quæsitum eos qui a feris capti sunt, et ex ipsis leonis faucibus eos abstrahamus. Ne mihi dicas: Pauci sunt ii qui a grege sunt avulsi. Etiam si decem tantum fuerint, non parvum huic detrimentum: etiam si quinque, vel duo, vel unus. Quandoquidem etiam pastor ille, ideo relictis nonaginta novem ovibus, ad unam cucurrit, nec rediit donec illam reduceret, et claudientem centum ovium numerum, per restitutionem ejus, quæ erraverat, complevit (Matth. 18. 12). Ne dicas, unum tantum esse: sed cogita, esse animam, propter quam visibilia omnia facta sunt; propter quam leges, supplicia, statuta sexcentaque miracula patrata, diversæque Dei operationes; propter quam nec Unigenito suo pepercit. Cogita quantum pro uno sit pretium solutum, ac ne parvipendas ejus salutem, sed discedens nobis reduc illum, suade illi ne in paria incidat, et sufficientem habemus defensionem. Sin nec nos consulentes, nec vos hortantes ferat, potestate demum utar ea, quam Deus nobis dedit non ad destructionem, sed ad ædificationem.

4. Ideo prædico, et perspicua voce elamo: Si quis post hanc cohortationem atque doctrinam, ad iniquam theatrorum perniciem defecerit, non illum intra hæc septa (a) recipiam, non administrabo ei mysteria, non permittam ut sacram mensam attingat; sed quemadmodum pastores oves scabiæ plenas a sanis sequestrant, ne cæteris morbum communicent: ita et ego faciam. Nam si quondam leprosus extra castra sedere jubebatur, atque etiam si rex esset, cum diademate ejiciebatur; multo magis nos eum qui ani-

(a) Hoc quid sit, ipse mox explicat: intelligit enim locum in ecclesia septum, vel ubi erant auditores, vel que intrabant sacræ cœnæ causa: *mysteria* enim sacram cœnæ appellat.

συνεγένου, καὶ τῆ γυνώμη τῆν ἀμαρτίαν εἰργάσω. Καὶ οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεάτρου λυθέντος, ἀπελθούσης αὐτῆς, τὸ εἶδωλον ἐκείνης ἐναπόκειται σου τῆ ψυχῇ, τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, τὰ βλέμματα, ἢ βάδιαις, ὁ ῥυθμὸς, ἢ διακρίσις ^a, τὰ μέλη τὰ πορνικά, καὶ μυρία τραύματα λαθῶν ἀναχωρεῖς. Οὐκ ἐντεῦθεν οἰκων ἀνατροπαί; οὐκ ἐντεῦθεν σωφροσύνης ἀπόλεια; οὐκ ἐντεῦθεν γάμων διαίρεσις; οὐκ ἐντεῦθεν πλεμοὶ καὶ μάχαι; οὐκ ἐντεῦθεν ἀγῆλαι λόγον οὐκ ἔχουσαι; Ἐπειδὴν γὰρ ἐμπλησθεὶς ταύτης ^b ἀνέληθης γενόμενος αἰμάλωτος, καὶ ἡ γυνὴ σου ἀηδεστέρα φαίνεται, καὶ τὰ παιδία φορτικώτερα, καὶ οἱ οἰκέται ἐπαχθεῖς, καὶ ἡ οἰκία περιττή, καὶ αἱ συνήθειαι φρονιτέρας ἐνοχλεῖν δοκοῦσι πρὸς εἰν οικονομίαν τῶν δεόντων πραγμάτων, καὶ ἕκαστος προσῶν φορτικὸς καὶ ἐπαχθῆς.

γ. Τὸ δὲ εἶδωλον, οὐκ ἀνέρχῃ μόνος εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν πόρνην ἔχων μετὰ σεαυτοῦ, οὐ φανερώς καὶ δῆλως ^c ἀναῦσαν ὅπερ ἦν κουφότερον ταχέως γὰρ ἂν ἐξήλασεν ἡ γυνὴ· ἀλλὰ τῆ γυνώμη, καὶ τῶ συνειδότη ἐγκαθημένῃ, καὶ ἀνάπτουσαν ἔνδον τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον, μᾶλλον ἐ πολλῶν χαλεπωτέραν· οὐ γὰρ στυπλίον καὶ νάφθα καὶ πίσσα, ἀλλὰ τὰ εἰρημένα ^d τροφῆ τῶ πυρὶ γίνεται, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τοῖς διακονουμένοις, διὰ τὴν τοῦ νοσήματος κακίαν θυσάρεστοι πρὸς πάντας εἰσι, τιτὰ φακροῦμενοι, καὶ ἱατροὺς κακίζοντες, καὶ πρὸς τοὺς οἰκέλους ἀγανακτοῦντες, καὶ κατὰ τῶν διακονούτων λυγῶντες· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὴν χαλεπὴν νόσον ταύτην νοσοῦντες, ἄλλοιοῦσι ^e, δυσχεραίνουσι, πάντοτε ἐκείνην βλέποντες. Ὡ χαλεπῶν πραγμάτων. Λύκος μὲν καὶ λέων, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία τοξεύμενα φεύγει τὸν κυνηγέτην· ἀνθρωπος δὲ ὁ λογικώτατος τρωθεὶς, περιδιώκει τὴν πρῶσασαν, ὥστε πολλῶν χαλεπωτέρον βέλος λαθεῖν, καὶ ἐνηδουπαεῖν τῶ τραύματι· ὅπερ δὴ πάντων ἐστὶ πικρότατον, καὶ τὴν νόσον ἀνίατον ἐργάζεται. Ὁ γὰρ μὴ μισῶν τὸ ἔλκος, μηδὲ ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος, πῶς ὄν ἐπιζητήσει τὸν ἱατρόν; διὰ ταῦτα ὀδυνῶμαι καὶ διακόπτομαι, ὅτι τοσαύτην λύμην λαμβάνοντες, ἐκείθεν κατέρχεσθε, καὶ διὰ μικρὰν ἡδονὴν διηνεκτὴ τὴν ὀδύνην ὑπομένετε. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ τῆς γέννησις καὶ τῆς κολάσεως ^f ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην ἑαυτοῦς ἀπαιτεῖτε δίκην. Ἡ οὐκ ἐσχάτης τιμωρίας, εἰπέ μοι, ἐπιθυμίαν τοιαύτην τρέφειν, καὶ διηνεκῶς ἐμπίπρασθαι, καὶ κάμινον ἔρωτος ἀτόπου πνεύχου περιφέρειν, καὶ συνειδότης κατηγορίαν; Πῶς γὰρ ἐπιθήσῃ τῶν προθύρων ἐκείνων τῶν ἱερῶν; [276] πῶς; ἀψὲ τῆς οὐρανόυ τραπέζης ^g; πῶς δὲ ἀκούσεις τὸν περὶ σωφροσύνης λόγον, ἔλκων γέμων καὶ τραυμά-

^a Forte hic intelligitur ἡ διακρίσις τῶν φθόγγων, *distinctio sonum*.

^b Intellige ex superioribus, τῆς πόρνης.

^c Rarius hoc adverbium occurrit.

^d Intelligit ea, de quibus paulo ante dixerat: τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, κ. τ. λ.

^e Intergree, inquieti sunt. Ergo dāδουσι legerit, quod et mihi probatur, id est, ἀστατοῦσι, δυσφοροῦσιν, ἀγωνιώσι. Nam ἄλλοιων non dicitur ἀμεταβάτως.

^f Forte καὶ τῆς ἐκεί κολάσεως. Mox enim opponitur ἐνταῦθα.

^g De sacra cena loquitur; οὐράνιος autem dixit forlasse ex Jo 6, 51: ὁ ἄρτος—ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς.

των τοσοῦτων, καὶ τὴν διάνοιαν ἔχων τῶ πάθει δουλεύουσαν; Καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν; Ἀπὸ τῶν νῦν παρ' ἡμῶν ἢ γινομένων ἔξεσι τῆς διανοίας ἰδεῖν τὴν ὀδύνην. Νῦν γοῦν ὀρῶ μεταξὺ τῶν λόγων τοῦτων τὰ μέτωπα τύπτοντας, καὶ πολλὴν ὑμῖν ἔχω χάριν, ὅτι δήμος οὕτως ἐστὲ εὐσπλαγγος. Τάχα δὲ οἶμαι ⁱ πολλοὺς τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων ταῦτα ποιεῖν, ἀλγούντας ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν τραυμάτων. διὰ τοῦτο ὀδυνῶμαι καὶ κόπτομαι, ὅτι τοιαύτην ἀγέλην ὁ διάβολος λυμαίνεται. Ἄλλ' εἰ βουληθεῖτε, ταχέως αὐτοῦ τὴν εἰσοδὸν ἀποφράζομεν. Πῶς καὶ τίνοι τρόπων; Εἰ τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας ἴσοιμεν εἰ τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας ἀπλώσαντες περιέλθοιμεν τοὺς θηριαλώτους ζητοῦντες, καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ λέοντος τῆς φάρυγγος αὐτοῦ ἐξαρπάσοιμεν. Μὴ γὰρ μοι λέγε· Ὅλλοι εἰσίν οἱ ἀποδοκιμισθέντες. Κἂν δέκα μόνον ὦσιν, οὐχ ἡ τυχούσα ζημία· κἂν πέντε, κἂν δύο, κἂν εἷς. Ἐπεὶ καὶ ὁ ποιμὴν ἐκείνος τὰ ἐνενηκόντα ἐννέα διὰ τοῦτο καταλιπὼν πρόβατα, ἐπὶ τὸ ἐν ἔσπερε, καὶ οὐκ ἐπανήλθεν ἕως πάλιν αὐτὸ ἐπανήγαγε, καὶ τὸν τῶν ἑκατὸν ἀριθμὸν χωλεῖοντα δι' ἐκείνου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πλανηθέντος ἐπλήρωσε. Μὴ λέγε, ὅτι εἷς ἐστὶν· ἀλλ' ἐνόησον, ὅτι ψυχὴ ἐστὶ, δι' ἣν τὰ ὀρώμενα πάντα γέγονεν· δι' ἣν νόμοι, καὶ τιμωρίαι, καὶ κολάσεις, καὶ τὰ μυρία θαύματα, καὶ αἱ ποικιλίαι τοῦ Θεοῦ πραγματεῖται· δι' ἣν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ἐφείσατο. Ἐνόησον ὅση τιμὴ κατατέθηται καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνός, καὶ μὴ καταφρόνει τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπελθὼν ἡμῖν ἐπανάγαγε, καὶ πείσον μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, καὶ ἀρκοῦσαν ἔχομεν ἀπαλογίαν. Εἰ δὲ μὴ ἀνέχεσθαι, μηδὲ ἡμῶν συμβουλεύοντων, μηδὲ ὑμῶν παραινούτων, τῆ ἐξουσίᾳ χρῆσμαι λοιπὸν, ἢ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἔδωκεν οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν.

δ. διὰ δὲ τοῦτο προλέγω, καὶ λαμπρᾶ βοῶ τῆ φωνῇ, ὅτι εἰ τις μετὰ τὴν παραινέσιν ταύτην καὶ διδασκαλίαν ἐπὶ τὴν παράνομον τῶν θεάτρων αὐτομολήσῃε λύμην, οὐ δέξομαι αὐτὸν εἰσω τουτων τῶν περιδῶλων, οὐ μεταδώσω μυστηρίων, οὐκ ἀφήσω τῆς ἱερᾶς ἀψαθῆς τραπέζης· ἀλλ' ὡς περ οἱ ποιμένες τὰ ψύρας ἐμπεπλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπείργουσι, ὥστε μὴ μεταδύναι τοῖς λοιποῖς τῆς νόσου· οὕτω δὴ ἐργάσομαι καγῶ. Εἰ γὰρ τὸ παλαιὸν ὁ λεπρὸς ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐκαλεύετο καθῆναι, κἂν βασιλεὺς ἦν, ἐξεβάλλετο μετὰ τοῦ διαδήματος, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς τὸν τὴν ψυχὴν λεπρούντα ⁱ ταύτης ἐκβαλοῦμεν τῆς ἱερᾶς παρεμβολῆς. Ὡς περ γὰρ τὴν ἀρχὴν παραινέσει καὶ συμβολῆ ἐχρησάμην, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τοσαύτην παραινέσιν καὶ διδασκαλίαν ἀνάγκη λοιπὸν καὶ τομὴν ἐπαγαγεῖν. Καὶ γὰρ ἐκαστὸν ἔχω· λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιβάς τῆς ὑμετέρας, καὶ οὐ διέλιπον πολλάκις καὶ συνεχῶς ταῦτα ὑμῖν παραινῶν. [277] Ἐπεὶ οὖν ἐναπέμεινάν τινες τῆ σηπεδόνι,

^h Forte, παρ' ὑμῶν. Auditores enim frontes manibus pulsabant. quod est poenitentium; aut, παρ' ἡμῶν, nimirum in ecclesia.

ⁱ Τάχα, ita collocatum, locum habere nequit. Forte legendum ταῦτα δὲ οἶμαι, excluso proximo ταῦτα.

^j Apud I.XX reperitur λεπρῶς εἰ λεπρῶν. Intransitive est Exod. 4, 6, χειρὶ λεπρῶσα. Transitive habet Gregor. Naz. p. 171: οὕτως καὶ Μαρτὶν ἐλέηρωσε.

φέρει λοιπὸν τὴν τομὴν ἐπαγάγωμεν. Εἰ γὰρ μὴ σιδήριον ἔχω, ἀλλ' ἔχω λόγον σιδήρου τομώτερον· εἰ καὶ μὴ πῦρ βαστάζω, ἀλλ' ἔστι μοι διδασκαλία πυρὸς θερμότερα, εὐτονώτερον δυναμένη καίειν.

Μὴ οὖν καταφρόνῃς τῆς ἀποφάσεως τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ εὐτελεῖς ἡμεῖς καὶ σφόδρα οἰκτροὶ^α, ἀλλ' ὁμῶς ἐνεχειρίσθημεν ἀξίαν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν δυναμένην ταῦτα ἐργάζεσθαι. Ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, ἵνα οἱ τε ὑγιαίνοντες ἡμῖν ὑγιεινότεροι γένωνται, οἷτε νοσοῦντες ἀνακτήσωνται ἑαυτοὺς ἐκ τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας. Εἰ δὲ ἐφρίξατε ταύτην ἀκούσαντες τὴν ἀπόφασιν (καὶ γὰρ ὁρῶ πάντα στυγνάζοντας καὶ συνεσταλμένους ὄντας), μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Ὡσπερ γὰρ ἐξουσίαν ἐλάβομεν δεῖσαι, οὕτως καὶ λῦσαι, καὶ πάλιν ἐπαγαγεῖν^β. Οὐ γὰρ τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν ἀποκόψαι βουλούμεθα, ἀλλὰ τὸ δνειδος τῆς Ἐκκλησίας ἀποκρούσασθαι. Νῦν μὲν γὰρ καὶ Ἕλληνες ἡμῶν καταγελάσσονται, καὶ Ἰουδαῖοι κωμωδῆσουσιν, ὅταν ἀμαρτάνοντας ἑαυτοὺς οὕτως περιορῶμεν. Τότε δὲ καὶ ἐκείνοι σφόδρα ἡμᾶς ἐπαινέσουσι, καὶ θαυμάσονται τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν παρ' ἡμῖν αἰδεσθέντες νόμων^γ. Μήδεὶς τοίνυν τῶν ἐπιμενόντων τῇ αὐτῇ πορνείᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιδαινέτω, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧμῶν^δ ἐπιτιμάσθω, καὶ κοινὸς ἔστω πολέμιος. Εἰ τις γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑπακούσῃ^ε τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτορ σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναγαμίγνησθε αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ποιήσατε· μήτε λόγου μετᾶδοτε, μήτε εἰς οἰκίαν δέξησθε, μήτε τραπέζης κοινωνήσητε, μήτε εἰσόδου, μήτε ἐξόδου, μήτε ἀγορᾶς· καὶ οὕτω βραδίως αὐτοὺς ἀνακτησόμεθα. Καὶ καθάπερ οἱ κυνηγοὶ τὰ δυσάλωτα τῶν θηρίων οὐκ ἐξ ἑνὸς μέρους, ἀλλὰ πάντοθεν ἐλαύνοντες, εἰς τὴν σαγήνην ἐμβάλλουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκθρηωθάντας συνελάσωμεν, καὶ ταχέως εἰς τὰ δίκτυα τῆς σωτηρίας ἐμβαλοῦμεν, ἡμεῖς ἐντεῦθεν, ὑμεῖς ἐκεῖθεν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, καὶ ὑμεῖς ἡμῖν συναγανακτήσατε,

μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀλήθευσατε, καὶ μικρὸν ἢ ἀποστρέψατε τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας καὶ παρανομοῦντας πῶν ἀδελφῶν, ἵνα διηνεκῶς αὐτοὺς ἔχητε. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχερὸν ὑμῖν ἔστι κρίμα, εἰ παρήθητε τοσαύτην ἀπόλειαν, ἀλλὰ μάλιστα ἐξέτε τιμωρίαν. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων οἰκίαις ἀν ἀλῶ τισ τῶν οἰκετῶν ἀργύριον ἢ χρυσίον ὑφελομένον, οὐκ αὐτὸς κολάζεται μόνον ὁ ἀλόος, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες καὶ μὴ καταγελιαντες, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρεῖ γὰρ σοὶ τῆνικαῦτα ὁ Θεός· Ὁρῶν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἐμοῦ οὐκ ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦν σκευὸς κλαπέν, ἀλλὰ σωφροσύνην συληθείσαν, καὶ τὸν λαβόντα τὸ πῶμα τὸ τίμιον, καὶ τοιαύτης μετασχόντα θυσίας, ἀπελθόντα εἰς τὸ τοῦ διαβόλου χωρίον^ς, καὶ τοιαῦτα παρανομήσαντα, πῶς ἢ εἰσῆσας; πῶς ἤνεγκας; πῶς οὐκ ἀπήγγεilas τῷ ἱερεῖ; καὶ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀπαιτηθήσῃ εὐθύνας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐγὼ, καίτοι γε μέλλων λυπεῖν, οὐδενὸς φείσομαι τῶν [278] ἐπαχθεστέρων. Πολλῷ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα λυπηθέντας ἡμᾶς ἢ ἐξελεῖσθαι τῆς μελλούσης κρίσεως. ἢ βήμασι χαρισάμενον μεθ' ὧμῶν κολασθῆναι τότε. Οὐδὲ γὰρ ἀσφαλὲς ἡμῖν, οὐδὲ ἀκίνδυνον, σιγῇ τὰ τοιαῦτα φέρειν. Ἰμῶν γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ δώσει τὰς εὐθύνας· ἐγὼ δὲ τῆς ἀπάντων σωτηρίας ὑπεύθυνος. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ παύσομαι πάντα ποιεῖν καὶ λέγων, κἂν λυπησῇ δέη, κἂν ἐπαχθῇ φανῆναι, κἂν φορτικόν, ὥστε δυνηθῆναι παραστῆναι τῷ βήματι ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ, μὴ ἔχων σπῆλον ἢ βυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἁγίων τοὺς τε διαφθαρέντας ἤδη ταχέως ἐπανελθεῖν^ι, τοὺς τε μείναντας ἀσινεῖς ἐπὶ μείζον προκόψαι κοσμίωτητος καὶ σωφροσύνης· ἵνα καὶ ὑμεῖς σώζοισθε, καὶ ἡμεῖς εὐφραινώμεθα, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Sic codex. Sed mallem, καὶ κατὰ μικρὸν ἀποστρέφετα.

^β Circum et theatrum intelligit.

^γ Constructio, ὁρῶν, πῶς;

^δ Hæc non sunt sana. His tamen nititur lectio λυπεῖσθαι. Ita vero ἐξελεῖσθαι non habet, quo referatur. Malim ergo, λυπηθέντας ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι. Ceterum æqualitatem membrorum neglexit in oppositis, λυπηθέντας et χαρισάμενον. Æqualitatem servasset, si dixisset, λυπηθάντα ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι.

^ε Hoc non recte convenit τῷ διαφθαρέντας. Proprie, et ἀποκλανηθέντες ἐπανερχονται. Credo ergo legendum esse ἀποφθαρέντας. Hesych. ἀποφθάρθῃ μου· ἀκαλλήθῃ μοι. ἢ: φθίρειται· πλανᾷται.

^α Duo hæc vocabula εὐτελεῖς et οἰκτρός recentioribus temporibus sibi vindicarunt monachi, hisque utuntur in indicibus scriptorum suorum. Reperitur etiam ἐλάχιστος.

^β Malim hic ἐπάγειν accipere in sensu reducendi ad Ecclesiam.

^γ Αἰδέσθαι accusativo jungitur. Scribendum ergo τοὺς νόμους.

^δ Forte, ὧμ' ὧμῶν.

^ε Lege cum Bibl. ὑπακούει.

MONITUM

Hanc homiliam, Romæ ex Cod. Vaticano 559 a me exscriptam, veram et authenticam esse nemo non fatebitur, nisi sit in Chrysostomi scriptis hospes. Omnes enim styli, dictionis inventionisque notæ concurrunt, nulla desideratur. Ipsam vero habuit cum per multos dies absens, infirmitateque detentus fuisset, ac præ amore populi nondum positus morbi reliquiis ad ecclesiam concionaturus advolavit. Id quod ipse

ma leprosus est ex his sacris castris eliminabimus. Ut enim primo cohortatione et consilio usus sum: sic et nunc post tantam adhortationem et doctrinam necesse est demum sectionem etiam infligere. Et enim annus tandem est elapsus (a) ex quo in vestram civitatem advectus sum, neque cessavi hac de re vos frequenter cohortari. Quia igitur quidam in hac sanie permanserunt, age demum sectionem inferamus. Etsi enim ferrum non habeam, at verbum habeo ferro acutius (b): etsi ignem non feram (c), at doctrina adest mihi igne ferventior, quæ vehementius urere possit.

Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt.— Ne spernas igitur sententiam nostram. Quamvis enim viles admodum ac miserabiles simus, attamen a divina gratia dignitatem accepimus, qua possimus hæc efficere. Ejiciantur ergo hujusmodi homines, ut et qui sani sunt valentiores evadant; et qui morbo laborant, a gravi aegritudine ad sanitatem sese revocare possint. Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (video namque omnes ingenuiscentes et compunctos), respiscant, et sententia soluta est. Quemadmodum enim alligandi potestatem accepimus, sic et solvendi, ac rursus sententiam ferendi. Non enim fratres nostros abscindere volumus, sed opprobrium Ecclesiæ depellere. Nunc quippe nos et gentiles irridebunt, et Judæi traducent, quando nos ipsos peccantes ita despiciamus. Tunc autem et illi admodum nos laudabunt, et mirabuntur Ecclesiam, leges nostras reveriti. Nemo itaque ex iis, qui in eadem permanent fornicatione, in ecclesiam veniat, sed et a vobis corripitur, et communis sit hostis. *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo (2. Thess. 3. 14).* Hoc autem facite: neque colloquamini, neque domi recipiatis, neque mensæ participes admittatis, neque ingressus vel egressus, neque in foro cum illis versemini: et sic facile illos recuperabimus. Ac quem-

(a) Chrysostomus in episcopatum Constantinopolitanum promotus fuerat anno 398, mensis Februarii die 26, ut ait Socrates l. 6, c. 2. *Montefalcon*.

(b) Verba divina intelligit. Expressit enim Hebr. 4. 12.

(c) Nam medici, aut, ut nos loquimur, chirurgi etiam urunt.

admodum venatores feras captu difficiles non ex una parte, sed undique pellentes, in retia conjiciunt: ita et nos eos, qui moribus efferati sunt, una pellamus, et cito in salutis retia conjiciemus, nos ex una parte; vos ex alia. Ut igitur illud eveniat, vos quoque nobiscum indignemini: imo potius pro Dei legibus dolete, et paulatim avertetis eos ex fratribus, qui hoc morbo laborant et in hoc peccatum incidunt, ut perpetuo illos vobiscum servetis. Neque enim parvo crimine rei eritis, si tantam perniciem neglexeritis, sed magno supplicio eritis obnoxii. Nam si in hominum ædibus, cum quis ex famulis argentum vel aurum furatus deprehenditur, non ipse solus qui deprehensus est, sed etiam conscii, et qui non revelaverint, pœna plectuntur, multo magis in Ecclesia. Tunc enim dicit tibi Deus: Cum videres ex domo mea non argenteum vel aureum vas furto abripi, sed continentiam auferri; eumque qui pretiosum corpus accipit, et hujusmodi sacrificii particeps est, in diaboli locum abire, et in tantum peccatum incidere, cur siluisti, cur id tulisti, cur non annuntiasti sacerdoti, ne pœnæ abs te repeterentur non leves? Ideo et ego etiam si id mihi dolori futurum sit (a), ne a gravioribus quidem inferendis pœnis abstinebo. Longe melius quippe est nos hic mœrere affectos, a futuro abripi iudicio, quam verborum gratia lenitateque usos, hunc vobiscum pœnas luere. Neque enim tutum vobis vel sine periculo est, res hujusmodi silentio tegere. Nam quisque vestrum pro se pœnas dabit: ego vero omnium saluti sum obnoxius. Quamobrem non finem faciam omnia agendi et dicendi, etiamsi vos mœrere afficere oporteat, etiamsi molestus videar et onerosus, ut possim adstare ante tribunal illud horrendum, nullam habens maculam aut labem vel quid hujusmodi. Utinam autem, precibus sanctorum, ii qui corrupti sunt citius revertantur; illi vero qui illæsi manserunt, in majorem ornatum continentiamque proficiant: ut et vos salutem consequamini, et nos lætemur, et Deus gloria afficiatur nunc et semper, et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

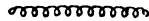
(a) In Græco, καίτοι γε μέλλων λυγρῶν, quas voces sic oportuisset interpretari, *quamvis dolorem sim illaturus*.

AD HOMILIAM SEQUEM.

initio, maximeque in fine homiliæ ait. Cum autem sæpe morbis afflictus fuerit, non ita facile est, in quod tempus hæc incidant deprehendere, neque dicere valemus Antiochiæne an Constantinopoli hæc habitatio concio fuerit. Antiochiæ tamen dictam suadere videtur ipsum principium homiliæ, ubi se ad docendum imperitum proficitur Chrysostomus.

HOMILIA

IN APOSTOLICUM DICTUM : HOC AUTEM SCITOTE, QUOD IN NOVISSIMIS DIEBUS ERUNT TEMPORA GRAVIA (2. Tim. 3. 1).

1. Caritas Chrysostomi erga discipulos. Fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentibus non videbant. Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum.— Infirmus quidem sum (a) et egenus, atque ad docendum imperitus: sed cum vestrum cœtum intueor, infirmitatis obliviscor, paupertatem ignoro, imperitiam non novi: tanta nempe est caritatis vestræ tyrannis. Quapropter alacrius quam li, qui facultatibus abundant, egestatis meæ mensam vobis appono. Magnanimitatis porro hujus vos auctores mihi estis, dum lapsos erigitis, quia ad audiendum proni estis, atque ab ore nostro pendetis. Sic et pulli hirundinum, cum vident advolantem matrem, e nido sese effereutes et pronum obtendentes collum, ita cibum ab illa accipiunt. Eodem modo et vos cum ingenti alacritate concionantem intuentes, ex lingua mea profectam doctrinam excipitis, et antequam verba ex ore exsiliant, ea studio magno omnia abripitis. Quis non et vos et nos super his beatos prædicet, quia nempe loquimur *Ad aures audientium* (Ecc. 23. 12)? Communis labor, communis et corona; commune lucrum, communis etiam et merces. Ideo Christus beatos prædicavit discipulos dicens: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt* (Matth. 13. 16). Concedite mihi ut his etiam verbis vos alloquar, quandoquidem tantam exhibetis alacritatem: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt*. Verum quod aures quidem vestræ audiant palam est: quod oculi vero vestri videant, sicut discipuli tunc videbant, id demonstrare conabor, ut beatitudo vestra non dimidia, sed omnino perfecta sit. Quid ergo tunc videbant discipuli? Mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, pulsos dæmonas, claudos ambulantes, naturæ vitium omne correctum. Hæc et nunc vos videtis, etiamsi non corporis, sed fidei oculis. Hujusmodi namque sunt fidei oculi: quæ non apparent vident, et quæ nondum facta sunt intelligunt. Undenam hoc demonstratur, nempe fidem esse aspectum et argumentum non apparentium? Audi Paulum dicentem: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. 11. 1). Et quod mirabile est, hi carnales oculi quæ sub aspectum cadunt, vident, quæ autem sub aspectum non cadunt, non vident: at fidei oculi omnino contra, quæ sub aspectum cadunt, non vident, quæ vero sub aspectum non cadunt, vident. Quod autem quæ videntur non videant, et quæ non videntur videant, Paulus declaravit his verbis: Nam *Momentaneum et leve tribulationis supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis; non*

(a) Chrysostomus infirmitate corporis laborabat.

considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur (2. Cor. 4. 17). Et quomodo quisquam ea quæ non videntur viderit? Quo alio modo, nisi fidei oculis? Sic et alibi ait: *Fide intelligimus aptata esse sæcula* (Hebr. 11. 3). Quomodo? non enim videmus. *Ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Vultis aliud proferam testimonium, quod fidei oculi ea videant quæ non videntur? Galatias aliquando scribens Paulus dicebat: *Ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est in vobis crucifixus* (Gal. 3. 1).

2. Quid dicis, o beate Paule? in Galatiæ viderunt eum Galatæ crucifixum? nonne confitemur omnes in Palæstina in media Judæa Christum esse passum? Quomodo ergo ipsum Galatæ crucifixum viderunt? Fidei, non carnis, oculis. Vidistis quomodo fidei oculi ea quæ non apparent videant? A tanto enim intervallo et post tantum tempus Christum viderunt crucifixum. Sic et vos videtis mortuos resurgentes: sic hodie cernitis leprosum mundatum: sic paralyticum vidistis erectum, et magis vidistis, quam Judæi, qui tunc aderant. Illi namque præsentibus non admiserunt miraculum, vos autem absentes fidem admisistis. Itaque jure dixi vobis, *Beati vestri oculi, quia vident* (Matth. 13. 16). Quod si aliunde quoque discere volueris, fidei oculos ea, quæ non videntur, videre, et ea, quæ videntur, prætercurrere: neque enim alio modo viderint ea, quæ non videntur, nisi supra dicta despexerint: audi Paulum de Abrahamo disserentem, quod nempe fidei oculis viderit filium suum Isaac nasciturum, et sic accepit promissionem. Quid enim ait? *Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum* (Rom. 4. 19). Magna vis fidei. Quemadmodum enim *Cogitationes hominum timidæ sunt et infirmæ* (Sap. 9. 14); sic fides fortis potensque est. *Non consideravit corpus suum emortuum*. Viden' quomodo visibilia dimiserit? quomodo non respexerit in senectutem? Etiamsi hæc præ oculis erat, sed fidei oculis videbat, non oculis corporis. Ideo non respexit ad senectutem, neque *Ad emortuam vulvam Sarræ* (Rom. 4. 19). Hic sterilitatem nobis subindicat. Duplex enim infirmitas erat; alia a senectute, alia ab infirmitate naturæ. Neque enim tantum corpus ob ætatem ad liberorum procreationem ineptum erat, sed vulva quoque ejus et naturæ officina erat emortua, etiam ante senectutem, nempe ob sterilitatem. Viden' quanta impedimenta? Senectus viri, senectus uxoris: sterilitas major obex, quam senectus: nam illud est maximum ad liberorum procreationem impedimentum. Verumtamen hæc omnia prætercurrit, atque oculis fidei in

ΟΜΙΛΙΑ

τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἔσονται καιροὶ χαλεποί.

Ἰ. Ἀσθενὴς μὲν εἰμι καὶ πτωχός, καὶ διδασκαλικῶν ῥος λόγων· ἀλλ' ὅταν ἴδω τὸν ὑμέτερον σύλλογον, ἀνθάνομαι τῆς ἀσθενείας, ἀγνοῶ τὴν πτωχείαν, οὐκ τὴν ἀπειρίαν· τοιαύτη γὰρ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἡ ἰκνίς. Διὸ καὶ τῶν ἐν εὐπορίᾳ καθεστώτων προθυμῶν ἡμῶν τὴν τῆς πτωχείας παρατίθημι τράπεζαν, τῆς δὲ ὑμεῖς αἰτιοὶ τῆς μεγαλοφυχίας, τῆς προθυμίας ἀκρόασις τοὺς ἀναπεπικωτάτους διεγείροντες, πρὸς ἀκρόασιν κεχηγότες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος ἐκκρεμῆνοι γλώττης. Οὕτω καὶ νεοσσοὶ χελιδάνων, ἐπειδὴν πρὸς προσπιταμένην τὴν μητέρα, τῆς χαλῆς προκύπτει καὶ τοὺς αὐχένας ποιήσαντες ἐκκρεμῆς, οὕτω κταί τὴν παρ' ἐκείνης τροφήν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς μετὰ τῆς τῆς προθυμίας πρὸς τὸν λέγοντα βλέποντες, δέκε τὴν ἀπὸ [279] τῆς γλώττης κομιζομένην ὑμῖν διάνοιαν, καὶ πρὶν ἢ τὰ ῥήματα ἐκπηθῆσαι τοῦ στόματος ὑμῶν, ἤρπασεν ἡ διάνοια τὰ λεγόμενα. Τίς οὖν οὐκ ἂν ὑμῶν καὶ ἡμῶν ἐπὶ τούτοις μακαρίσειεν, ὅτι λέγει· *Ἐἰς ὧσα ἀκούσονται*; Κοινὸς δὲ πόνοσ, κοινὸς καὶ ὁ ῥανος· κοινὸν τὸ χέρος, κοινὸς καὶ ὁ μισθός. Διὸ τοῦτο καὶ Χριστὸς ἐμακάρισε τοὺς μαθητὰς λέγων· *Ἐμῶν μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουντι, καὶ τὰ ὧσα ἴδον, ὅτι ἀκούουσιν*. Δότε μοι ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ ὑμῶν εἰπεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδεικνυσθε θυμίαν· *Ἐμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουντι, καὶ τὰ ὧσα ἴδον, ὅτι ἀκούουσιν*. Ἄλλ' ὅτι ἡμῶν τὰ ὧσα ἀκούει, ὅλον· ὅτι δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ κούσι, καθάπερ ἴδλεπον οἱ μαθηταὶ τότε, τοῦτο βέλξει πειράσομαι, ἵνα μὴ ἐξ ἡμετέρας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμῶν δὲ μακαριότητος ἦ. Τί οὖν ἴδλεπον τότε οἱ μαθηταὶ; Νεκροὺς ἀνισταμένους, τυφλοὺς ἀναβλέποντας, τοὺς καθαριζομένους, δαίμονας ἐλαυνομένους, χυλοὺς ἴκοντας, ἅπαν φύσεως ἀμάρτημα διορθούμενον. Ταῦτ' ἐβλέπετε καὶ ὑμεῖς νῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς. Τοιαῦτα γὰρ αἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ· τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουντι, καὶ τὰ μηδὲν πρᾶξάντα κατανοοῦσι. Πῶθεν τοῦτο ὅλον, ὅτι πίστεως ὀφθαλμοὶ εἰσι τῶν μὴ βλεπομένων καὶ ἐλεγχος; Ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ἰσχυρὰ πρᾶξάντων, ἐλεγχος δὲ βλεπομένων*. Ἰδοὺ δὲ θαυμαστὸν, οὗτοι μὲν οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ ὀρώμενα βλέπουντι, τὰ δὲ μὴ ὀρώμενα οὐκ κούσι· οἱ δὲ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τούναντιον ἅπαν, μὴ ὀρώμενα οὐκ βλέπουντι, τὰ δὲ μὴ ὀρώμενα βλέπουντι. Καὶ ὅτι τὰ βλεπόμενα οὐκ βλέπουντι, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουντι, ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν οὕτως· γὰρ *παρανομοὶ ἐλαττοὶ τῆς ἀλλήσεως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βέρος δόξης ἡμῶν*

κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Καὶ πῶς ἂν τις ἴδοι τὰ μὴ βλεπόμενα; Πῶς ἄλλως, ἀλλ' ἢ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς; Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Ἦλπει νοσοῦμεν κατηρητισθαι τοὺς αἰῶνας*. Πῶς; οὐ γὰρ εἶδομεν. *Ἐἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγενῆσθαι*, φησι. Βούλεσθε καὶ ἑτέραν παράγω μαρτυρίαν, ὅτι τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουντι οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί; Γαλάταις ποτὲ γράφωνδ Παῦλος ἐλεγεν· *Οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος*.

β'. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; ἐν Γαλιατῆ σταυρούμενον αὐτὸν εἶδον Γαλάται; οὐχὶ πάντες ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ἐν μέσῃ Ἰουδαίᾳ τὸ πάθος ἐγένετο; Πῶς οὖν αὐτὸν εἶδον σταυρούμενον Γαλάται; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, οὐ τοῖς τῆς σαρκὸς. Εἶδες πῶς οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουντι; Ἀπὸ τοσούτου γοῦν διαστήματος καὶ μετὰ τοσούτον χρόνον τὸν Χριστὸν εἶδον σταυρούμενον. Οὕτω καὶ ὑμεῖς βλέπετε τοὺς νεκροὺς ἀνισταμένους· οὕτω σήμερον εἶδετε τὸν λεπρὸν καθαιρόμενον· οὕτως εἶδετε τὸν παραλελυμένον ἀναστάντα, [280] καὶ πολλοὺς Ἰουδαίων τῶν παρόντων εἶδετε. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παρόντες οὐ παρεδέξαντο τὸ θαῦμα, ὑμεῖς δὲ ἀπόντες παρεδέξασθε τὴν πίστιν. Ὅστε δικαίως εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ὅτι *Μακάριοι ὑμῖν οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουντι*. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρωθεν βούλει μαθεῖν ὅτι τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουντι οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί, τὰ δὲ βλεπόμενα πρᾶτρεχουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἴδοιεν τὰ μὴ βλεπόμενα, εἰ μὴ καταφρονήσαιεν τῶν εἰρημένων· ἀκουσον τοῦ Παύλου περὶ τοῦ Ἀβραάμ διαλεγόμενον, ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἶδε τὸν υἱὸν τικτόμενον τὸν Ἰσαάκ, καὶ οὕτω κατεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν. Τί γὰρ φησι; *Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῆ πίστεως, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γενεκρωμένον*. Μεγάλῃ τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ὅσπερ γὰρ *λογισμοὶ ἀνθρώπων δειλοὶ καὶ ἀσθενεῖς*, οὕτω πίστις ἰσχυρὰ καὶ δυνατὴ. Οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γενεκρωμένον. Ὅρξεν πῶς ἀφῆκε τὰ ὀρώμενα; πῶς οὐκ εἶδεν εἰς τὸ γῆρας; Καίτοι γε αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείτο· ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἴδωρα, οὐ τοῖς τοῦ σώματος. Διὸ οὐκ εἶδε τὸ γῆρας, οὐδὲ τὴν νέκρωσιν Σάρρας· οὐ κατενόησε τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. Τὴν στείρωσιν ἡμῶν ἐνταῦθα αἰνιττεται. Διπλῆ γὰρ ἡ ἀσθένεια ἦν, ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ἡλικίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀσθενείας φύσεως. Οὐ γὰρ τὸ σῶμα μόνον διὰ τὴν ἡλικίαν ἀχρηστον ἦν πρὸς παιδογονίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μήτρα νεκρωτὸν καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐργαστήριον, καὶ πρὸ τοῦ γῆρατος ἀχρηστον ἦν διὰ τὴν στείρωσιν. Εἶδες ὅσα κωλύματα; Τὸ γῆρας τοῦ

ἀνδρὸς, τὸ γήρας τῆς γυναικὸς ἢ τοῦ γήρωσ ἀχρηστο-
 τερα στερίωσις· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα κώλυμα
 παιδογονίας. Ἄλλ' ὁμοῦ ταῦτα πάντα παρέδραμεν, καὶ
 τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμοὺς εἰς τοὺς οὐρανούς ἀνέστη,
 μεγίστην τῶν ἐπηγγελμένων ἀπόδειξιν ἔχων τὴν δύναμιν
 τοῦ ὑποσχομένου. Διὰ τοῦτο *Εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ*
Θεοῦ οὐ διακρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ
πίστει. Βακτηρία γὰρ τίς ἐστιν ἰσχυρὰ ἢ πίστις, καὶ
 λιμὴν ἀσφαλῆς, τῆς τῶν λογισμῶν ἀπαλλάττουσα πλά-
 νης, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ τὴν ψυχὴν ἀναπαύουσα. Ὑμῶν
 δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι· καὶ γὰρ εἰς
 αὐτὸ πάλιν ἐπανελθεῖν ἀναγκαῖον τὸ ῥῆμα. Καίτοι
 ἐβλεπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τὰ τότε γινόμενα. Ἄλλ' οὐ ταύ-
 την μακαρίζει τὴν ἔψιν τὴν ἐξωθεν· αὕτη γὰρ καθ'
 ἑαυτὴν οὐχ ὀρθὰ τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ ἐκδοκίμη. Ἐκεῖνοι εἶδον
 τυφλὸν καὶ ἔλεγον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὗτος·*
καλέσωμεν αὐτοῦ τοὺς γονεῖς. Ἀκούεις ἀμφιβαλλόν-
 των; ἄραξ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ σώματος ἔψις πρὸς τὴν
 τοῦ θήματος θεωρίαν; οὐκ παρόντες καὶ θεώμενοι ἔλε-
 γον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὗτος*· ἡμεῖς δὲ οἱ μὴ
 παρόντες; οὐ λέγομεν, *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὗτος*·
 ἀλλ' *Αὐτός ἐστιν*. Ἐμαθες ὡς οὐδὲν βλάπτει ἡ ἀπου-
 σία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ ᾖσι, καὶ ὡς οὐδὲν ὠφελεῖ
 ἡ παρουσία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ μὴ ᾖσι; Τί γὰρ
 ἐκείνους ὠνεσε τὸ ἰδεῖν; Οὐδέν. Ἡμεῖς γὰρ ἐκείνων
 σαφέστερον εἶδομεν. Ἐπεὶ οὖν βλέπουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ
 ὑμῶν θεωρίαν, καὶ ἀκούει τὰ ὤτα ἀκράσιον, ἦν ὁ Χρι-
 στοῦς ἐμακάρισε, φέρε ὑμῖν τοὺς μαργαρίτας τῶν Γρα-
 φῶν παραθῶμεν. Ὅσπερ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις [281] οὐκ
 ἐπέλυσε τὰ ζητήματα ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινε τὴν
 ἀσάφειαν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον· οὕτω δὴ καὶ ὑμῖν,
 ἐπειδὴ προσέχετε, τὰ κεκρυμμένα ἄγειν εἰς μέσον χρή-
 καὶ γὰρ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες·
Διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; Ὁ δὲ ἔφη, Ἐπει-
 δὴ βλέποντες οὐ βλέπουσιν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ μὴ ἰδόν-
 τες ὑμεῖς εἶδτε, ἀναγκαῖον μὴ ἐν παραβολῇ εἰπεῖν
 πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἐπειδὴ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν.
 Οὐκοῦν ἐπειδὴ ὑμεῖς μὴ ἀκούσαντες τότε, ἀκούετε νῦν
 οὐκ ἔλαττον, ἢ τότε ἠκούσατε, ἀναγκαῖον ὑμᾶς μὴ
 ἀποστερηθῆαι τῆς τραπέζης ταύτης. Καὶ γὰρ ὁ Χριστός
 τοὺτους οὐχ ἤττον ἐμακάρισε ἢ ἐκείνους· *Εἶδες γὰρ,*
φῆσι, καὶ ἐπίστευσας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ
πιστεῦσαντες. Μὴ τοίνυν ὀκνηροὶ γίνεσθε πρὸς ἀρετὴν,
 ὅτι μὴ καθ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀλλὰ καθ' αὐτὸν
 ἐγένεσθε. Ἄν γὰρ ἐθέλοις, οὐκ ἐζημιώθησ· ὥσπερ οὖν
 πολλοὶ καὶ τῶν τότε γενομένων, ἐπειδὴ μὴ ἤθελον, οὐκ
 ὠφελήθησαν.

γ'. Τί οὖν ἐστὶ τὸ σημεῖον ἀναγνωσθέν; Τοῦτο δὲ γινώ-
 σκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ
 χαλεποί. Τῷ Τιμοθέῳ πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει. Φο-
 βερὰ ἡ ἀπειλή· ἀλλὰ διαναστῶμεν· τούτους γὰρ ἡμῖν
 τοὺς καιροὺς ἀνιέττεται, καὶ τοὺς μετὰ τούτους, καὶ
 τοὺς περὶ τὴν συντέλειαν αὐτῆν. Τοῦτο δὲ γινώσχετε,
 ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλε-
 ποί. Βραχὺ τὸ ῥῆμα, καὶ μεγάλη ἡ δύναμις. Καθάπερ
 γὰρ τὰ ἀρώματα οὐ τῷ πλήθει, ἀλλὰ τῇ φύσει τὴν εὐω-
 διαν ἐνδείκνυσται· οὕτω καὶ αἱ βεβαίαι Γραφαὶ οὐ τῷ πλή-
 θει τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν ἐγκειμένων πᾶ-
 σαν ἡμῖν παρέχουσι τὴν ὠφέλειαν. Οὕτω καὶ θυμιάματος

φύσις καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἐστὶν εὐώδης· ἐπὶ δὲ
 πῦρ αὐτὴν ἐμβάλλης, τότε πᾶσαν ἐπιδείκνυσται τὴν
 αὐτῆς ἡδονήν. Οὕτω καὶ ἡ θεία Γραφή καὶ καθ' ἑαυ-
 τὴν ἐστὶν ἠθίοση· ἐπειδὴ δὲ τῆς ἡμῶν ἐπιλάβηται
 χῆς, καθάπερ εἰς θυμιατήριον ἐμπεσοῦσα, ἅπαντα
 οἶκον τῆς εὐωδίας ἐμπύλησι. Τοῦτο δὲ γινώσχετε,
 ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλε-
 ποί. Περὶ τῆς συντελείας λέγει. Τί οὖν πρὸς σέ, ὦ μακά-
 ρη Παῦλε; τί δὲ πρὸς Τιμοθέον; τί δὲ πρὸς τοὺς ἄ-
 κούοντας; Μικρὸν γὰρ ὑστερον μέλλουσιν ἀποθνήσκει
 ἐξαρπάξασθαι τῶν ἐπιόντων δεινῶν καὶ πονηρῶν ἀνθ-
 ρῶν. Ἄλλ' οὐχὶ τὰ παρόντα βλέπω μόνον, φησὶν, ἀ-
 καὶ τὰ μέλλοντα προοῶ. Οὐχὶ τῆς παρουσίας φείδε-
 ποιμνη, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀγωνιῶ καὶ
 δοικα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν συνόντων ἡμῖν ἀνθρώπων
 μόλις ποιούμεθα πρόνοιαν, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ τῶν μηδὲ
 τεχθέντων πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν. Οὕτω καὶ ἡ
 μὴν ἀριστος οὐχ ὅταν ἴδῃ τοὺς λυκοὺς ἐπιόντας
 ποιμνη καὶ τῶν προβάτων ἐγγὺς γενόμενος, τότε π-
 λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν δυνακὸς μηνύει. Οὐ
 καὶ ὁ Παῦλος, καθάπερ ποιμὴν ἀριστος, ἐφ' ὑψηλοῦ
 ρίου τοῦ τῆς προφητείας ἀξιώματος καθήμενος, ἡ-
 τοῖς [282] προφητικαῖς ὀφθαλμοῖς ἀνωθεν προση-
 κατατρέχοντα τὰ θηρία, ἐπ' αὐτῆς τῆς συντελείας
 μῶντας καὶ ἀποτεινομένους κατὰ τῆς ποιμνης προλέ-
 καὶ προδιαμαρτύρεται, ἵνα καὶ τοὺς μηδέπω γεννη-
 νους παρασκευάσῃ νήφειν, καὶ πᾶσαν τεύχῃ τὴν π-
 μνην τῇ προφητείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ πατὴρ φιλόστοργ-
 οῖκιαν οἰκοδομοῦμενος πολλάκις τοῖς αὐτοῦ παισὶ λα-
 πρὰν καὶ μεγάλην οὕτως οἰκοδομεῖ, οὐχ ὥστε ἐκεῖν-
 χρησίμην γενέσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐγγόνους καὶ τ-
 μετ' ἐκείνους. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πόλει φιλομένην πε-
 θαλῶν τεύχος ἐξωθεν, ἀσφαλῆς τοῦτο ποιεῖ καὶ ἰσχυρὸν
 καὶ διαρκές, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ μόνος ὑπῆ-
 τῆ, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι γένηται χρε-
 μον, οὐ πρὸς τὰς τότε μηχανὰς, ἀλλὰ πρὸς τὰς ὑστέρ-
 γενομένης προσβολῆς ἐπιτήδειον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦ-
 ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ γράμματα ἀποστολικὰ τε
 τῶν Ἐκκλησιῶν ἐστὶν, οὐχὶ τοὺς τότε μόνον δυνακὰς, ἀ-
 καὶ τοὺς ὑστερον ἐσομένους ἀσφαλίζεται δι' αὐτῶν. Ἰ-
 οὕτως ἰσχυρὸν καὶ ἀβραχῆ τὸν περιβόλον τοῦτον κ-
 εσκευάσας, καὶ πάσῃ περιήλασεν αὐτὸν τῇ οἰκουμένην με-
 ἀσφαλείας ἀπάσης, ὥστε καὶ τοὺς τότε, καὶ τοὺς με-
 ἐκείνους, καὶ τοὺς νῦν, καὶ τοὺς αὐθις ἐπομένους με-
 τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἀπάσης ἀπαλλάξαι τῆς
 πολεμίων πολιορκίας. Τοιαῦται τῶν ἀγίων αἱ ψυχ-
 φιλόστοργοι, κηδεμονικαὶ, πατρικὴν εὐνοίαν ἀποκ-
 πτωσαι τῷ φίλτρῳ, καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοστοργ-
 νικῶσαι, καὶ τὰς ὀδύνας ὑπερβαίνουσαι ἐκείνας· Πι-
 ματος γὰρ εἰσι καὶ βεβαίαι χάριτος.

δ. Βούλεσθε καὶ ἐτέρωθεν δεῖξω πάλιν, ὅτι οὐ τὰ
 ἑαυτοὺς μεριμνῶσιν οἱ ἄγιοι, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν παρόν-
 δεδοικασιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσο-
 νων; Προσῆλθον αὐτῷ, φησὶν, οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τοῦ ὄρι-
 καθημένῳ, ἄνθρωποι λοιπὸν γεγηρακότες καὶ μετ' ἐ-
 γον χρόνον μέλλοντες ἀποθνήσκειν ἀπὸ τῆς παρού-
 ζωῆς. Τί οὖν ἐρωτῶσι; τί ἀγωνίζονται; τί δεδοικασιν; ὁ-
 τίνων τὴν πεῦσιν τῷ διδασκάλῳ προσάγουσιν; ἄρα ὁ-
 τῶν κατὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἢ ὑπὲρ τῶν κατὰ τοὺς χρό-
 νους ἐκείνους; Οὐδαμῶς. Ἄλλὰ πάντα ἐκεῖνα παρα-
 μόντες τί λέγουσι; Τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρου-

* Sic mss. Sed mendum suspicor.

cælum usque surrexit, magnum habens promissorum argumentum, ejus nempe qui promiserat potestatem. deo *In promissione Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide* (Rom. 4. 20). Etenim ceu baculus quidam firmus tutusque portus fides est, quæ a rationiorum errore liberat, animumque in tranquillitate magna constituit. *Vestri autem beati oculi, quia vident* (Matth. 13. 16); nam hoc dictum denuo repetendum est. Atqui etiam Judæi tunc eadem ipsa videbant. Verum non hoc externum videndi genus beatum prædicat; hoc quippe per seipsum miracula non videt, sed internum conspicit. Illi cæcum videbant dicebantque, *Hic est, non est hic; vocemus ejus parentes* (Joan. 9. 8. 9. 18). Audis ambigentes? vident non sufficere corporis aspectum ad miraculi spectaculum? Qui præsentem et spectantes erant dicebant: *Hic est, non est hic; nos vero qui præsentem non sumus, non dicimus, Hic est, non est hic; sed, Ipse est.* Didicisti nihil absentiam nocere, cum fidei adsunt oculi; nihilque utilitatis ex præsentia percipi, cum fidei oculi non adsunt? Quid enim illis profuit videre? Nihil. Nos enim clarius quam illi videmus. Quoniam igitur oculi vestri vident eo videndi, et aures vestræ audiunt eo audiendi genere, quod Christus beatum prædicavit, agedum vobis Scripturæ gemmas apponamus. Quemadmodum enim Judæis quæstiones non solvit Christus, imo auxit obscuritatem, quia non attendebant: sic et vobis, quia attento estis animo, occulta in medium adducere par est. Etenim accesserunt discipuli, et mirabantur dicentes: *Cur in parabolis eis loqueris* (Matth. 13. 10. et 13)? Ille vero respondit, *quia videntes non vident.* Quia igitur vos non videntes videtis, par est vobis sine parabola loqui; et quia *Audientes non audiunt.* (a) Quia igitur vos qui tunc non audivistis, nunc non minus auditis, quam tunc audivissetis, consentaneum est vos non hac privare mensa. Etenim Christus hos non minus beatos prædicavit, quam illos: *Vidisti namque, ait, et credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Ne igitur ideo segnes ad virtutem estote, quod illis temporibus non fueritis, sed hoc tempore vivatis. Nam si volueris, nihil hinc detrimenti percipies; quemadmodum multi eorum, qui tunc fuerunt, quia noluerunt, nihil hinc utilitatis perceperunt.

3. *Scripturæ divinæ virtus. Paulus non de præsentem solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta mœnia Ecclesiarum. Apostoli de futuris solliciti. Petrus apostolorum coryphæus, etc. Orbis præfectus, etc.* — Quidnam igitur hodie lectum est? *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). Timotheo rursus scribit Paulus. Terribilis comminatio; sed animum erigamus: hæc quippe tempora nobis subindicat Scriptura, necnon post futura, etiamque ea quæ consummationem spectant. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia.* Breve dictum, et magna virtus. Quemadmodum enim aromata non copia et

(a) hic textus deficere videtur.

mole, sed natura fragrantiam emittunt: sic et divinæ Scripturæ non multitudine verborum, sed inrita virtute, totam nobis præbent utilitatem. Sic incensæ natura per seipsam suavem emittit odorem; si autem injicias in ignem, tunc omnimodam suam exhibet voluptatem. Ita etiam divina Scriptura per seipsam suavissima est; cum autem animam nostram occupaverit, ac si in thuribulum inciderit, totam domum suavi implet odore. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora dura.* De consummatione loquitur. Quid hoc ad te, beate Paule? quid ad Timotheum? quid ad illos qui tunc audiebant? Brevi postea tempore morituri erant, a futuris illis calamitatibus et a pravis hominibus eripiendi. Verum non præsentia tantum respicio, inquit, sed futura prævideo. Non præsens tantum grex mihi sollicitudini est, sed etiam pro futuro grege angor et timeo. Nos vix illis qui nobiscum versantur hominibus prospicimus, ille vero pro iis qui nondum nati sunt, multam gerit sollicitudinem. Sic et pastor optimus non cum viderit lupos irruentes in gregem, jam prope oves accessisse, tunc id prædicat tantum, sed etiam procul adhuc versantes indicat. Ita quoque Paulus, sicut pastor optimus, in excelso loco, in prophetiæ nempe dignitate sedens, ac propheticis oculis sursum positus invasuras feras prævidens, illas in ipsa consummatione in gregem impetum facturas et invasuras esse prædicat et præsignificat, ut eos etiam, qui nondum nati erant, ad vigilandum induceret, et prophetia totum muniret gregem. Etenim pater prolis amans, qui ædes exædificat, sæpe filiis suis illas splendidas et amplas construit, non modo ut illis tantum utiles commodæque sint, sed etiam nepotibus et posteris. Ita quoque rex adamatam urbem mœnibus circummunit, iisque firmis tutisque, quæ non ætate sua modo, sed etiam subsequenter et posteris omnibus sint tutamini, nec adversus machinas tantum illius temporis, sed adversus futuras invasiones et obsidiones stare possint. Sic etiam Paulus fecit. Quoniam apostolica scripta mœnia sunt Ecclesiarum, non præsentem tantum, sed etiam posteros per illa munit. Atque ita firmum et inconcussum septum hujusmodi construxit, et cum tanta cautela illo totum orbem circummunit, ut eos qui tum vivebant, et qui illos exceperunt, et eos qui nunc sunt, et posteros usque ad Christi adventum contra omnem inimicorum obsidionem tutos conservet. Tales sunt sanctorum animæ: fratrum amantes, de illis sollicitæ, amore paternam superantes benevolentiam, et dilectionem materni partus: hic namque Spiritus et divinæ gratiæ est.

4. Vultis ut aliunde etiam vobis demonstrarem, sanctos non quæ ad suum tempus spectant solum curare, neque pro præsentibus solum metuere, sed etiam pro iis qui postea futuri sunt? Accesserunt, inquit, ad eum in monte sedentem discipuli, homines propemodum senes, qui post modicum tempus ex hac vita discessuri erant. Quid ergo quærent? de quo anguntur? quid timent? quibus de causis magistrum percentantur? num de rebus, quæ ipsis viventibus,

aut circa ista tempora eventuræ erant? Minime. Sed iis prætermissis omnibus quid dicunt? *Quod signum adventus tui, et consummationis sæculi (Matth. 24. 3)?* Videt' illos etiam de consummatione sæculi interrogare, et de futuris hominibus esse sollicitos? Non enim sua vident apostoli, sed quæ aliorum sunt, et simul omnes et seorsim singulî. Petrus itaque chori illius coryphæus, os apostolorum omnium, caput illius familiæ, orbis totius præfectus, fundamentum Ecclesiæ, ardens Christi amator; nam *Ait, Petre, diligis me plus his (Joan. 21. 15)*. Ideo ejus laudes profero, ut discatis eum vere Christum dilexisse: certe ejus erga Dominum amoris argumentum maximum erat sollicitudo famulorum ejus. Non ego hæc dico, sed ipso dilectus Dominus: *Si amas me, inquit, pasce oves meas*. Videmus ergo num vero pastoris præfecturam obtineat, num vere oves diligit, num vere gregis amansit, ut discamus eum etiam pastorem dilexisse: illud enim hujus esse argumentum dixit. Hic itaque Petrus, postquam omnia sua abjecerat, rete penne et quæcumque in navicula erant, relictis mari, arte et domo. Ne porro attendamus, hæc pauca fuisse, sed hæc omnia bona sua exstitisse, ejusque alacritatem laudamus. Nam ea quæ duos denarios conjecerat, non magnam pecuniarum molem deposuit, sed ingentes studii sui divitias ostendit, quemadmodum et hic in magna paupertate ingentem alacritatis copiam præbuit. Quod enim alteri erant prædia, servi, aedes, aurum, hoc illi erant retia, mare, ars, navicula. Ne itaque hoc attendamus, an pauca reliquerit, sed an omnia reliquerit. Nam id quod quaeritur est, non an magna an parva deponeret, sed an nihil minus inferret, quam inferre posset. Omnibus itaque relictis, patriæ, domo, amicis, cognatis, imo ipsa securitate: nam hoc modo populum Judaicum sibi inimicum reddidit: *Jam enim, inquit, conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22)*. Unde palam fit, eum nec dubitasse, nec timuisse circa regnum caelorum; sed de illo admodum peransum fuisse, atque ex ipsa rerum demonstratione, imo ante rerum demonstrationem ex Salvadoris voce credidisse, se ipsum omnino possessurum esse. Cum dixisset enim, *Nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid erit nobis?* respondit eis Christus: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 27. 28)*. Hæc porro præmissi, ut cum ipsum pro conservis anxium ostendero, ne dicas ipsum sibi timuisse. Quomodo enim timuisset, postquam is qui ipsum coronaturus erat, sententiam inferat de corona et de præmiis ipsi conferendis? Hic itaque Petrus, qui omnia reliquerat, qui confidebat de regno caelorum, aecedente aliquando divite quodam, ac dicente ipsi Christo, *Quid faciam ut vitam æternam hereditate consequar (Matth. 19. 16)?* cum respondisset ei Christus, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me (Ibid. v. 21)*; deinde ubi, illo tristitia affecto, Christus discipulis dixerat, *Videte quam difficile divites ingrediantur in regnum*

caelorum: amen, amen dico vobis, facilis est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum Dei (Matth. 19. 24): Petrus bonorum possessione vacuus, qui de regno confidebat, qui de sua salute non timebat; certior factus de honore sibi illi reposito, his auditis dicebat, *Quis poterit salvus esse (Ibid. v. 25)?* Quid times, o beate Petre? quid vereris? quid trepidas? Omnia abjecisti, omnia dimisisti; de divitiis est sermo, quod dicitur illorum est accusatio: in vero in paupertate et inopia vitam agis. Verum, inquit ille, non ea quæ ad me spectant attendo, sed aliorum utilitatem quaero. Ideo de suis rebus fiducia plenus, de aliorum salute sciscitabatur, dicens, *Quis potest salvus esse?*

5. *Paulus de posteriorum animabus sollicitus.* — Vidistim' apostolorum sollicitudinem? quomodo unum sint corpus? vidistim' quo pacto et pro presentibus et pro futuris timeret Petrus? Sic etiam Paulus. Quapropter dicebat: *Scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1)*. Idipsum agit et alibi. Quando enim ex Asia discessurus erat, et Romam deportandus, indeque in caelum transferendus: mors quippe sanctorum mors non est, sed translatio a terra in caelum, a deterioribus ad meliora, a conservis ad Dominum, ab hominibus ad angelos: quia igitur abiturus erat ad omnium Dominum Deum, omnia quæ ad ipsum pertinebant probe dispensavit. Et enim quanto tempore cum discipulis fuit, cum omni diligentia doctrinam ipsis impertivit, ac dixit: *Mundus sum a sanguine omnium (Act. 20. 26)*; nihilque prætermissi, inquit, eorum quæ ad salutem administranda erant. Quid igitur? postquam sua in tuto collocaverat, eum accusari a Domino non posse, circa ea quæ ad vitam suam tempus pertinebant, an neglexit animas post futuras? Nequaquam: sed quasi de illis etiam rationem daturus, sic et illa cum omni acerratione dixit eis, et hæc, quæ jam legimus, verbo: *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi (Act. 20. 28)*. Vidistim' quantum illorum sollicitudine devinctus esset? Nam singuli nostrum quæ sua sunt, eurant, iste vero præpositus quæ ad omnes spectant. Quamobrem de doctoribus ait: *Qui vigilant super animas vestras, quasi rationem reddituri (Hebr. 13. 17)*. Formidabile revera iudicium, cum pro tam ingenti populo rationes sunt reddendæ: sed, ut dicebam, ipsis accitis ait: *Attendite vobis ipsis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos (Act. 20. 28)*. Quid factum est? cur hortaris? an quid grave prævides? an quid durum prophecias? an quod periculum imminet, an quæ calamitas, an bellum? Dic, quaeso: nam alior nobis es: nec presentia modo vides, sed etiam futura prævides. Dic igitur cur hæc præcipias et hortaris. Scio, inquit, quod post discessionem meam intrabunt in gregem lupi graves (Ibid. v. 29). Videt' quod dicebam, quomodo non de his solum qui isto tempore erant anxius esset et timeret, sed etiam de his qui post discessionem ipsius futuri erant. *Intrabunt enim lupi, inquit; neque simpliciter, Lupi, sed etiam Lupi graves, non*

τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; Εἶδες κάκεινους ὑπὲρ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐρωτῶντας, καὶ ὑπὲρ τῶν κριμένων ἀνθρώπων φροντίζοντας; Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν ὡσὺν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων καὶ κοινῇ πάντες καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος. Ὁ οὖν Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ πρῶτου, τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, ἡ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προστάτης, ἡμεῖς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς ἐραστὴς τοῦ Χριστοῦ· Πέτρος, γὰρ, φησὶ, φιλεῖς με πλείον τούτων; ἀ τοῦτο λέγω τὰ ἐγκώμια, ἵνα μάθῃτε ὅτι ὅπως φιλεῖ τὸν Χριστόν· τοῦ γὰρ εἰς τὸν δεσπότην φιλετρῶν ἡ κληρονομία τῶν δούλων τεκμηρίον ἐστὶ μέγιστον. Καὶ οὐκ ὡς ταῦτα λέγω, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φιλούμενος δεσπότης· φιλεῖς με, φησὶ, ποιμαίνε τὰ πρόβατά μου. Ἰδὼν οὖν ὅπως εἰ ποιμῆν [283] ἔχει προστασίαν, εἰ τῶς κτηδεμονίαν, εἰ ὅπως φιλεῖ τὰ πρόβατα, εἰ ὅπως ἀλότοργός ἐστι περὶ τὴν ποιμνὴν, ἵνα καταμάθωμεν καὶ τὸν ποιμένα φιλεῖ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου σημεῖον ἦσεν εἶναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος ἅπαντα βίβας ὄσα ἔχει, τὸ δίκτυον, τὰ ἐν τῷ πλοίῳ πάντα, καὶ ἀφεις τὴν ἰστίαν, τὴν τέχνην, τὴν οἰκίαν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι ἄλλα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ ὄντα· καὶ τὴν προθυμίαν ἐπαίνεσωμεν. Καὶ γὰρ ἡ τὰ δύο καταθαλοῦσα ἀγκυρία αὐτὴν πολλὴν ὄγκον κατέθηκε χρημάτων, ἀλλὰ τῶν πλοῦτον ἐπεδείξατο προαιρέσεως, καθάπερ καὶ ὁ πλοῦτος ἐν πολλῇ πενίᾳ μεγάλην εὐπορίαν προθυμίας ἀπέσχετο. Ὅπερ γὰρ ἑτέρῳ χωρίῳ, καὶ ἀνθρώποισι, καὶ οἰκίσματι, καὶ χρυσίον, τοῦτο ἐκείνῳ τὸ δίκτυον, καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἡ τέχνη, καὶ τὸ πλοῖον. Μὴ τοίνυν οὕτω ἴδωμεν, εἰ ὀλίγα ἀφήκεν, ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἀφήκε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταλείπει, ἀλλὰ μὴδὲν ἐλάττω τῆς οἰκίας δυνάμεως εἰσεπιπλεῖν. Πάντα τοίνυν ἀφεις, καὶ πατριδα, καὶ οἰκίαν, καὶ φίλους, καὶ συγγενεῖς, καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ τὸν δῆμον τὸν Ἰουδαϊκὸν ἑαυτῷ τούτῳ τῷ πλοίῳ ἐξεπολέμησεν· Ἔθνη γὰρ, φησὶ, συνέθετο Ἰουδαϊκῶν, ἕκαστος ἐμολογήθη αὐτὸν Χριστόν, ἀποσημαίωσεν γέννηται. Ὅθεν ἔβη, ὅτι οὐκ ἀμφέβαλλεν, οὐδὲν ἐδέδοικε περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ σφόδρα ἐπέκτιστο, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδεικτικῆς, καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ἀπὸ τῆς οὐρανῶν Σωτῆρος φωνῆς, ὅτι κληρονομήσει πάντως αὐτὴν. Ἐπειδὴ γὰρ, ὅτι ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάν σοι, τί ἡμῖν ἔσται; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Χριστός, ὅτι καθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοτε τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα δὲ καταπέφασα, ἵνα ὅταν δεῖξω αὐτὸν ἀγωνιῶντα ὑπὲρ τῶν κληρονόμων, μὴ εἴπῃς τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἰδεοῖται. Ἰκὺς γὰρ ἂν εἶδεισεν, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αὐτὸν στεφανοῦν ἀποκηραμένου ὑπὲρ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν βραβείων; ἔπειδὴ τοίνυν ὁ Πέτρος, ὁ πάντα ἀφεις, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, προσελθόντος ποτὲ πλουσίου ἀποστόλου, καὶ εἰπόντος τῷ Χριστῷ, τί ποιήσω ἵνα κληρονομήσω ζωὴν αἰώνιον; καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποκηραμένου, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον σου τὰ υπάρχοντα, καὶ δός τωχοῖς, καὶ δαύειρό ἀκολούθει μοι· εἶτα πρὸς τῷτο λυπηθέντος ἀκείνου, καὶ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, Ὅρατε πῶς δυσκόλως εἰσέρχονται οἱ πλούσιοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι

εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὁ Πέτρος, ὁ ἀκτῆμων, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ μὴ δεδοικῆς σωτηρίας, ὁ πεπεισμένος σαφῶς, περὶ τῆς ἐκεῖ αὐτῷ ἀποκειμένης τιμῆς, ἀκούσας ταῦτα ἔλεγε· Τίς δύναται σωθῆναι; Τί δέδοικας, ὡ μακάριε Πέτρος; τί ἀγωνιᾷς; τί τρέμεις; Πάντα ἔριψας, πάντα ἀφήκας· περὶ τῶν πλουτηθέντων ὁ λόγος, ἐκείνων κατηγορία τὸ λεγόμενον· σὺ δὲ ἐν πενίᾳ καὶ ἀκτῆμοσύνῃ διατελεῖς ζῶν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρων συμφέρον ζητῶ. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν, ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὴν [284] πῆυσιν προσήγαγε λέγων, Τίς δύναται σωθῆναι; ε'. Εἶδες τῶν ἀποστόλων τὴν κηδεμονίαν; πῶς ἐν σῶμά εἰσιν; εἶδες πῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐδεδοίκε ὁ Πέτρος; Οὕτως καὶ ὁ Παῦλος. Αὐτὸς ἔλεγε· Γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποὶ. Καὶ ἀλλαχῶ δὲ τοῦτο ποιεῖ πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε λοιπὸν ἀφίστασθαι τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀγεσθαι, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀποδημεῖν· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων οὐκ ἐστὶ θάνατος, ἀλλὰ μετástasis ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν, ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων εἰς τὰ βελτίω, ἀπὸ τῶν συνδούλων ἐπὶ τὸν δεσπότην, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἀγγέλους· ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν ἀπιέναι πρὸς τὸν τῶν ἀπάντων δεσπότην Θεόν, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὴν πάντα καλῶς ὠκονόμησε. Καὶ γὰρ τὸν χρόνον, ὃν συνῆν τοῖς μαθηταῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς παρέθετο, καὶ λέγει· Καθὼς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον, φησὶ, τῶν οφειδόντων εἰσενεχθῆναι πρὸς σωτηρίαν. Τί οὖν; ἐπειδὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἠσφαλίσατο, ἐπειδὴ ἐγκαλεῖσθαι οὐκ ἠμελλεν ἀπὸ τοῦ δεσπότη ὑπὲρ τῶν καθ' αὐτὸν χρόνων, ἄρα ἠμέλησε τῶν μετὰ ταῦτα ψυχῶν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὡςπερ μέλλων καὶ ἐκείνων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως κάκεινα μετὰ πάσης αὐτοῖς λέγει τῆς ἀκριβείας, καὶ αὐτὰ ἄ πάλιν ἀναγκάσωμεν τὰ ῥήματα· Προσέχετε, φησὶν, ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ. Εἶδες πῶς ἦν συνδεμένος αὐτῶν τῇ φροντίδι; Ἡμῶν μὲν γὰρ ἕκαστος τὰ καθ' ἑαυτὸν μεριμνᾷ, ὁ δὲ προεστὼς τὰ πάντων. Διὸ φησὶ περὶ τῶν διδασκάλων· Οἵτινες ἀρροπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοιτες. Φοβερόν ὅπως τὸ κρυπτήριον ἔστι ὑπὲρ τοσούτου δήμου τὰς εὐθύνας ὑπέχειν· ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, καλέσας αὐτοὺς φησὶ· Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένους καὶ ἐπισκόπους. Τί γέγονεν; τίνας ἐνεκεν παραινεῖς; μὴ τι προορᾷς θεῖον; μὴ τι προβλέπεις χαλεπὸν; μὴ τις κίνδυνος, μὴ τις συμφορὰ, μὴ τις πόλεμος; Εἰπέ· καὶ γὰρ ὑψηλότερος ἦμῶν ἔστηκας· καὶ οὐ τὰ παρόντα βλέπεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα προορᾷς. Εἰπέ τοίνυν τίνας ἐνεκεν παραγγέλλεις ταῦτα καὶ παραινεῖς. Οἶδα, φησὶν, ὅτι μετὰ τὴν ἀφιξίν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς τὸ ποιμνίον. Εἶδες ὅπερ ἔλεγον, πῶς οὐκ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων ἀγωνιᾷ καὶ δέδοικε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ τὴν ἀφιξίν αὐτοῦ; Εἰσελεύσονται γὰρ λύκοι, φησὶ· καὶ οὐκ ἀπλῶς, λύκοι, ἀλλὰ, λύκοι βαρεῖς, μὴ ρειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Διπλοῦς ὁ πόλεμος· ἀπουσία Παύλου, καὶ ἐφοδος τῶν λύκων· οὐδὲ ὁ διδάσκαλος πάρεστιν, καὶ οἱ διαφθειρόντες ἐπικρίσονται. Καὶ σκόπει κακουργίαν θηρίων, καὶ πονηρῶν

^a Sie ms. Sed haud dubie legendum κριτήριον.

ανθρώπων ἐπίνοιον· τῆν ἀπουσίαν παρετηρήσαντο τοῦ διδασκάλου, καὶ τότε ἐπέβητο τῷ ποιμνίῳ. Τί οὖν; ἀπροστατεύτους ἡμᾶς; ἔξ, καὶ προλέγεις τὰ δεινὰ μόνον, οὐδεμίαν δὲ ἐπινοεῖς παραμυθίαν; Ἄλλὰ ἂν [285] τοῦτο ποιῆς, μᾶλλον ἀβξεις τὴν δειλίαν, καὶ καταβάλλεις τὰ φρονήματα, καὶ ἐκλύεις τὰ νεῦρα, παραλύεις τὰς χεῖρας τῶν ἀκούοντων. Διὰ τοι τοῦτο πρότερον αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησεν· Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ποιμένας καὶ ἐπισκόπους. Κἂν Παῦλος ἀπίη, φησὶν, ἀλλ' ὁ Παράκλητος πάρεστιν. Εἶδες πῶς ἐπέτρωσεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀναμνήσας τοῦ διδασκάλου τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν καὶ αὐτὸς παρῶν ἴσχυε; Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς φόβον ἐνέβαλεν; Ἴνα ἐκβάλῃ πάλιν τὴν βῆθυμιαν. Ἐκότερα γὰρ δεῖ ποιεῖν τὸν συμβουλευόντα, μήτε ἀφιέναι θαρρῆειν τὸν ἀκούοντα, ἵνα μὴ βῆθυμότερος γένηται· μήτε φοβεῖν πάλιν μόνον, ἵνα μὴ εἰς δειλίαν ἐμπίσῃ. Ἀναμνήσας μὲν οὖν τοῦ Πνεύματος, ἐξέβαλε τὴν δειλίαν· εἰπὼν δὲ τοῖς λούκοις, ἐξέβαλε τὴν βῆθυμιαν. *Λύκοι βαρεῖς, μὴ φεύγετε τοῦ ποιμνίου. Προσεχετε ἑαυτοῖς. Οὐδὲν ὑπεστυλάμην*, φησὶ· μνημονεύετε μου. Ἰκανὸν γὰρ ὄντως εἰς τὸ θαρρῆειν τὸ μεμνησθαι Παύλου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει τὴν μνήμην τὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν μνήμην τῶν κατορθωμάτων. Ὅτι γὰρ οὐχ ἀπλῶς λέγει τὴν μνήμην τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μεμνημένοι ζηλώσωσιν, ἀκούσονται ἐπήγαγεν· *Μνημονεύετε μου, ὅτι τριετὴν νύκτι καὶ ἡμέραν οὐ διάλειπον μετὰ δακρύων καὶ τῶν ὀδυρῶν ἐκείνων ἀπάντων, ρουθετῶν ἕνα ἕκαστον ὑμῶν*. Οὐχ ἀπλῶς ὑμᾶς βούλομαι μεμνησθαι μου, ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ρουθεσίας, καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῶν δακρύων, καὶ τῶν ὀδυρῶν ἐκείνων ἀπάντων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων οἱ προσήκοντες, ἐπειδὴν πολλοὺς καὶ μακροὺς ἀποτεινάντες λόγους μὴ πεισθῶσι τὰ τῶν ἀρῶστων προέσθαι οἷα καὶ φάρμακα, δακρύουσι, ὥστε αὐτοὺς ἐπικαίμαται μᾶλλον· οὕτω καὶ Παῦλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐποίησεν· ἦνικα ἂν εἶδεν ἀσθενούντα τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, τὴν θεραπείαν τὴν ἀπὸ τῶν δακρύων εἰσέφερε.

ζ'. Τίς δὲ οὐχ ἂν ἠδέσθῃ Παῦλον δακρύνοντα καὶ ὀδυρόμενον ὄρῳν, εἰ καὶ τῶν λίθων ἀναισθητότερος ἦν; Εἶδες πῶς κάκει προεῖπε τὰ μέλλοντα; Καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. Τίνος δὲ ἔνεκεν Τιμοθέῳ λέγει, καὶ οὐ λέγει· Ἰδέτωσαν δὲ οἱ μετὰ ταῦτα μέλλοντες γίνεσθαι, ὅτι ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί; Ἄλλὰ γίνωσκε σὺ, Ἰα μάθη; ὅτι καὶ ὁ μαθητὴς ὁμοίως τῷ διδασκάλῳ τῶν ἐσομένων κίθεται. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ ἐκῆδετο, παραπλησίως ἐκείνῳ τὴν φροντίδα ἐνέθηκεν ἂν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ γὰρ προσῆλθον οἱ μαθηταί, τὰ περὶ τῆς συντελείας μαθεῖν θέλοντες, φησὶ πρὸς αὐτοῦς· *Μελλήσετε δὲ ἀκούειν κολλήμων*. Καὶ μὴν οὐκ ἐκείνοι ἐμελλον ἀκούειν. Ἐν γὰρ ἔστι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. Καὶ καθάπερ οἱ τότε ὄντες περὶ τῶν ὑστέρων ἀκούουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν τότε γενομένων μανθάνομεν. Ὅπερ γὰρ εἶπον, σῶμα ἔν ἐσμέν ἡμεῖς κάκεινοι, μετὰ ἀκριθείας ἀλλήλοις συνδεδεμένοι, εἰ καὶ τὴν ἐσχάτην τῶν μελῶν ἐπέχομεν τάξιν· καὶ τὸ σῶμα τοῦτο οὐ χρόνος δίστησιν, οὐ τόπος· συνδεδέμεθα γὰρ ἀλλήλοις, οὐ νεύρων περιβολαῖς, ἀλλ' ἀγάπης [286] δεσμοῖς περιβεβλημένοι πάντοθεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκείνοις περὶ ἡμῶν διαλέγεται, καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ἀκούσωμεν. Ἄξιον δὲ ζητήσῃ κάκεινο, τί δήποτε

πανταχοῦ τὰ σκυθρωπὰ πρὸς τὰ τέλη τῆς παρουσίας τοῦ συνωθησθαι φησὶ. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀποστήσονται καιροὶ τῆς πίστεως*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγει· *Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. Καὶ ὁ Χριστὸς σύμφωνοις τούτοις προαναφωνῶν ἔλεγε· *Ἐπὶ γὰρ τῆς συντελείας μελλήσετε ἀκούειν κολλήμων καὶ ἀκοῆς κολλήμων καὶ λιμῶν καὶ λοιμῶν*. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐν τῇ συνουσίᾳ τὸ μέγεθος καὶ ἡ σύνοδος τῶν συμφορῶν; Τινὲς φησὶν, ὅτι κάμνουςα ἡ κτίσις καὶ ἀσθενούσα, καθάπερ σῶμα γενηρακὲς πολλὰ ἐπισπᾶται τὰ νοσήματα, οὕτω καὶ αὐτὴ γηρῶσα πολλὰς ἐπισπᾶται τὰς συμφορὰς. Ἄλλὰ τὸ μὲν σῶμα κατὰ φύσεως ἀσθένειαν καὶ νόμον ἐπὶ τὸ γῆρας ἔρχεται· οἱ δὲ λοιμοὶ καὶ οἱ πόλεμοι καὶ οἱ σεισμοὶ οὐ διὰ τὸ γῆρας τῆς κτίσεώς εἰσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὰ κτίσματα ταῦτα γηρᾶ, διὰ τοῦτο τὰ νοσήματα ταῦτα· *Λιμοὶ γὰρ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ καὶ πόροι*· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γνώμη οὐ φθαιρέσθαι μέλλει· ἀμαρτιῶν γὰρ ἔστιν ἅπαντα ταῦτα καλασθήρια, καὶ νοσημάτων ἀνθρωπίνων φάρμακα. Καὶ γὰρ τὰ νοσήματα τὰ ἀνθρώπινα τότε ἐπιτείνεται. Καὶ τίνος ἔνεκεν τότε ἐπιτείνεται; φησὶν. Ἔμοι δοκεῖ ὅτι ἐπειδὴ χρονίζει τὸ δικαστήριον, καὶ μέλλουσιν αἰεὶ θῆναι, καὶ οὕτω παραγγέγονεν ὁ κριτής, βῆθυμότεροι γίνονται οἱ μέλλοντες λόγον ὑπέχειν. Ὅπερ οὖν καὶ περὶ τοῦ πονηροῦ οἰκίτου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐκείθεν γένηται βῆθυμότερος. Χρονίζει γὰρ ὁ Κύριός μου, φησὶν ὁ οἰκίτης, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς συνδούλους ἔτυπτε, καὶ τὴν ἐσποτικὴν διεδάραττεν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς συνελθούσι καὶ βουλομένοισι μαθεῖν εἰ ἡμέραν τῆς συντελείας, οὐκ ἔλεγε, τῇ ἀδηλίᾳ τῶν μιλόντων ἐναγωνίους ἡμᾶς ποιῶν διηνεκῶς, ἵνα ἕκαστος αἰεὶ προσδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ ἐν ἐλπίσιν ᾖν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, σπουδαιότερος ἦ. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖ λέγων· *Μὴ ἀναβάλλω ἐπιστρέψαι ἐπὶ Κύριον μηδὲ ἀνάμενα ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, μήποτε ὡς μέλλῃ ἐκτεριθῆς*. Ἀδηλός ἐστιν ἡ τελευταῖα, φησὶ, καὶ διὰ τοῦ ἀδηλός, ἵνα αἰεὶ σπουδάξῃς. Διὰ τοῦτο ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, οὕτως ἡ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται· οὐχ ἵνα κλέψῃς ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρας ποιήσῃ. Ὁ γὰρ τὸν κλέπτῃ προορῶν, ἐν ἀγρυπνίᾳ διάγει, καὶ λύχνον ἄψας διὰ πύλινος ἐγγήγορεν. Οὕτως οὖν καὶ ὑμεῖς ἄφαντες διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας, φαυλῆς ἔχετε τὸ λαμπρότερον ἐν ἀγρυπνίᾳ διηνεκῆι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ οἶδα ποτε ὁ νυμφίος ἔρχεται, δεῖ παρασκευασμένους εἶναι διὰ παντός, ἵν' ὅταν ἔλθῃ, νήφοντας εὕρῃ.

ζ'. Ἐβουλόμην ἐκτείνειν τὸν λόγον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα μὴ ἀφήκεν εἰπεῖν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια, δι' ἣν τὸν μακρὸν τοῦτον ὄρῳν διεσπάσθη χρόνον. Μακρὸς γὰρ ὁ χρόνος ἐμοί, οὐ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ καὶ τῇ διαθέσει τῆς ψυχῆς. Τοῖς γὰρ φιλοῦσι καὶ ὁ βραχὺς χρόνος τοῦ χωρισμοῦ πολὺς καὶ ἄφατος φαίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος [287] μικρὸν ἀποστάς Θεσσαλονικέων, ἔλεγε· *Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἀπορροισθέντες ἀπὸ ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώψω, οὐ καρδίᾳ, κεραισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν*. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ πάντων μάλιστα φιλοσοφῆν εἶδως, οὐ φηγεῖν πρὸς καιρὸν ὥρας, πῶς ἡμεῖς τοσαύτας ὁδοὺς ἡμέρας; Ἄλλ' ἐκείνοις μὲν μηκέτι στέγων, τὰ λείπειν τῆς ἀρρώστιας ἔχων, ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς, μέγιστον φάρμακον ἡγούμενος ἐπιθήσειν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης εἰ

parcentes gregi. Duplex bellum : Pauli absentia et incursio luporum : doctor non aderit, et corruptores jaminebunt. Ac perpende ferarum vafritiem, et improborum hominum versutiam : absentiam doctoris observarunt, et tunc gregem invaserunt. Quid igitur? nos sine duce et patrocinio deseris, tantumque calamitates prædicis, neque ullam excogitas consolationem? Verum si hoc facias, timorem auge, et animos dejecis, nervos dissolvit, atque manus audientium. Ideo prius illis Spiritum commemoravit : *In quibus Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos (Act. 20. 28).* Etiam si Paulus abeat, inquit, at Paracletus adest. Viden' quomodo eorum erexit animum, divinum commemorans doctorem, cujus ope et ipse dum præsens esset valebat? Cur ergo timorem injecit? Ut desidiâ eliminaret. Utrumque enim præstare debet is qui dat consilium: nec permittere ut auditor confidat, ne signior evadat; neque perterrefacere tantum, ne in nimium metum incidat. Cum ergo Spiritum commemoravit, timorem ejecit; cum lupos addidit, segnitium depulit. *Lupi graves, non parcentes gregi. Audendite vobis. Nihil subtraxi,* inquit: memores estote mei. Sufficit enim Pauli memoria ad fiduciam intendendam. Non memoriam sui tangit solum, sed etiam memoriam gestorum. Quod enim non simpliciter memoriam sui postulet: sed ut recordati ejus, ipsum imitentur, audituro cuivis subjicit: *Recordamini mei, quoniam per triennium nocte et die non cessavi tam lacrymis et gemitibus illis omnibus monens unumquemque vestrum (Act. 20. 31).* Non solum mei recordari vos cupio; sed etiam temporis, admonitionis, caræ, lacrymarum et gemituum illorum omnium. Quemadmodum enim ægrotorum cognati, cum vident illos dictis suis multisque monitis non cedere nec admittere alimentâ et pharmaca ægris competentia, lacrymantur, ut illos facilius flectant: sic et Paulus erga discipulos se gerebat; cum videbat doctrinæ sermonem ad suadendum infirmum esse, lacrymarum medelam inducebat.

6. Quis autem non reveritus esset, Paulum lacrymantem cernens ac gementem, etiam si sensu magis destitutus fuisset, quam lapides? Vidistis' quomodo piam illic futura prædixerit? Hic etiam idipsum agit dicens: *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1).* Cur autem id Timotheo ait, nec dicit: Sciant ii qui post futuri sunt, fore tempora gravia? sed Scito tu, ut discas discipulum perinde atque magistrum illa etiam quæ futura sunt curare. Si enim non curasset, non parem illi sollicitudinem imposuisset. Ita fecit et Christus: quia enim accesserant discipuli, quod vellet ea quæ ad consummationem spectabant ediscere, ait illis: *Audituri estis prælia (Matth. 24. 6).* Atqui non illi audituri erant. Unum namque est corpus fidelium. Itaque quemadmodum ii qui tunc erant, de postfuturis prædiebant, sic et nos de illis qui tunc fuere discimus. Et enim dixi, unum corpus cum illis sumus, arcte mutuo conjuncti, etiam si extremam membrorum partem occupamus: corpusque hoc nec tempus separât,

nec locus: mutuo enim colligati sumus, non nervorum circuitibus, sed caritatis vinculis undique constricti. Ideo et illos circa nos alloquitur, et nos quæ ad illos spectant audiamus. Operæ pretium est et illud quærere, cur ubique tristitia versus præsentis vitæ finem accessura dicat. Etenim alibi dicit: *In novissimis diebus discedent quidam a fide (1. Tim. 4. 1);* et hic rursum ait: *In novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1).* Christus quoque his consona prænuntians aiebat: Nam *In consummatione audituri estis prælia et opiniones prætorum, et fames et pestes (Matth. 24. 6. 7).* Cur ergo in consummatione tot et tantæ simul calamitates? Quidam dicunt, fatiscentem et infirmantem naturam, sicut corpus quoddam senio confectum multos attrahit morbos, sic eam consenescentem multas attrahere calamitates. At corpus quidem ob corporis infirmitatem secundum legem ad senium venit: pestilentia autem, bella, et terræ motus, non ob naturæ senectutem accidunt. Neque enim ideo accidunt hi morbi, quod creaturæ consenescant: *Fames nempe, pestilentia, et terræ motus per loca:* sed quia hominum animos corrumpi futurum est: hæc quippe omnia sunt ultiones peccatorum, et ægritudinibus humanis remedia. Nam ægritudines humanæ tunc augentur. Et quare tunc augentur? inquit. Quoniam, ut mihi videtur, judicium et pænæ in diuturnum tempus differuntur, ac nondum advenit Judex, qui rationem reddituri sunt, seniores evadunt. Id quod etiam Christus de servu nequam dicit, ipsum ideo negligentiorum fuisse. Moras trahit dominus meus, inquit ille servus, ideoque conservos verberabat, et heriles facultates pessum dabat. Idcirco Christus accedentibus discipulis, et quærentibus ediscere diem consummationis, non indicavit, ut futurorum incertis nos assidue in timore servet, et singuli semper futurum exspectantes, et in spe Christi adventus versantes, diligentiores essent. Ideo admonet quispiam dicens: *Ne differas converti ad Dominum, neque exspectes de die in diem, ne forte dum tardas, conteraris (Eccli. 5. 8. 9).* Incerta mors est, inquit, et ideo incerta, ut semper sollicitus sis. Quapropter sicut fur noctu, sic dies Domini veniet: non ut furetur, sed ut nos cautiore reddat. Nam qui venturum furem prævidet, in vigiliis agit, et accensa lucerna semper vigilat. Sic et vos itaque accensa fidei et recti vitæ instituti luce, splendidas habetote lucernas, in assiduis vigiliis. Quia enim nescimus quandonam sponsus venturus sit, semper paratos esse oportet, ut cum venerit, nos vigilantes inveniat.

7. *Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit.* — Plura dicere vellem: sed hæc proferre infirmitas corporis vix permisit, qua a vobis longo tempore avulsus sum. Longum mihi tempus fuit, non numero dierum, sed secundum mensuram affectus animi. Amantibus enim, etsi breve absenti a tempus, multum tamen ingensque videtur. Ideo Paulus cum a Thessalonicensibus modico tempore abfuisset, dicebat: « Nos, fratres, privati vobis ad tempus horæ, vultu, non corde, abundantius festinavimus

faciem vestram videre. » Si Paulus qui omnium maxime philosophari sciebat, ne ad tempus quidem horæ tulit, quomodo nos tot diebus sustinebimus? Sed ille quidem (a) [ne ad horam quidem tulit; ego vero tot dierum absentiam] non ultra ferens, manentibus adhuc morbi reliquiis, ad vos cucurri, maximum me

(a) Quæ uncinis clauduntur desiderantur in Græco et ex conjectura scripta sunt.

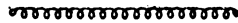
putans remedium adhibere, caritatis vestræ consuetum. Id enim mihi ipsa medicorum opera utilius, omni quod inde mutuari possim solatio commodius est, vestra scilicet frui caritate; qua utinam diutius gaudere liceat, precibus et intercessionibus omnium sanctorum, ad gloriam Domini nostri Jesu Christi per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæculis sæculorum. Amen.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius, p. 815: « Homilia est melioris notæ et Chrysostomo digna quamvis in Catalogo Augustano minime reperitur. Descripsimus eam ex optimo Manuscripto in Bibliotheca Augustana: neque aliud præterea suppetebat exemplar. Porro illud monendum duximus, multum reperiri in Homilia octava in primam ad Thessalonicenses affinia lis, quæ hac in oratione habentur, ta

CHRYSOSTOMI

DE PERFECTA CARITATE, DE MERCEDE OPERUM PRO MERITO TRIBUENDA, DEQUE
COMPUNCTIONE (a).

1. Omne opus bonum caritatis fructus est: ideo multa circa illam dicta circumferuntur, Christo dicente: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. 13. 35); Paulo autem clamante: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8). Illud autem non sine causa dixit, sed ut mutuum esse debitum doceret. Quemadmodum enim corpori alimentum semper debemus, ipsique damus (per totam quippe vitam hoc debitum extenditur): sic circa caritatem agendum docet: imo longe majori studio, eo quod ad vitam deducat æternam, ac cum illis qui ea præditi sunt semper maneat. Nam *Manent*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas; major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Non verbis autem modo, sed etiam operibus illam discimus. Ac primo quidem per modum quo nos propagati sumus. Cum enim Deus unum efformasset hominem, ex illo jussit omnes oriri, ut omnes mutuo quasi unum esse reputemus, et in caritate mutua degere studeamus. Deinde per commercia mutuam dilectionem sapienter curavit: quo autem modo audi. Cum multis orbem compleret bonis, cuilibet regioni propriam fructuum speciem largitus est, ut propter usus necessitatem nos mutuo adentes, et quæ supervacanea sunt utrinque tradentes, ac quæ desunt nobis accipientes, congeneres nostros diligamus. Id ipsum etiam in singulis fecit hominibus. Non enim concessit

ut omnes omnia scirent, sed huic dedit medicinam illi fabrilem artem, alii aliam, ut mutuis egentes officii, nos mutuo diligamus. In spiritualibus quoque id ipsum videre est, ut ait Paulus: « Alii quidem datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii autem prophetia, alii gratia curationum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum » (1. Cor. 12. 8. 10). Verum nihil supra caritatem: quamobrem illa omnibus ipse præfert, his verbis: « Si linguis bonum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tintiens: et si habuero prophetiam, sciamque arcana omnia, et si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum » (1. Cor. 13. 1. 2). Neque hic stetit, imo etiam mortem pro religione nihil lucri habere pronuntiat, nisi adsit caritas. Neque sine causa hæc de caritate dixit: sciens enim, plane sciebat, utpote præceptorum Dei cultu hac firmas radices ponente, omnium honorum fructus emitte. Illud enim, *Non machaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. 13-16), et si qua alia præcepta, in hoc uno, ceu capite comprehenduntur, *Diliges proximum tuum sicut ipsum* (Lev. 19. 18. Gal. 5. 14). Ecquid opus est parva dicere, magna tacere? Propter caritatem ad nos descendit dilectus Dei Filius, qui nobiscum hominibus versatus est et habitavit, ut multiplici deorum errore sublato, veraque annuntiata religio mutuum caritatem homines doceret, quemadmodum

(a) Collata cum Codice Colbertino 970.

συτυχίαν. Ἐμοὶ γὰρ καὶ λατρῶν χειρῶν χρησιμώτερον, καὶ πάσης τῆς ἐκείθεν παραμυθίας λυσιτελέστερον, τὸ τῆς ὑμετέρας ἀπολαύειν ἀγάπης· ἥς γένοιτο διηνεχῶς ἐντρυφᾶν, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις πάντων τῶν ἁγίων, εἰς

δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὄξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE PERFECTA CARITATE.

verbis quam sensu. Neque tamen ἀπάνθισμα esse puto, sed eundem de iisdem rebus eodem pene modo diversis temporibus dixisse. Savilii de hac homilia sententiam libenter amplector. Est enim Chrysostomo digna, ad mores instituendos optima, et sancti doctoris stylum sapit. Cæterum nihil offert, quo possimus internoscere Antiochiæne an Constantinopoli habita fuerit.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Περὶ τελείας ἀγάπης, καὶ τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἀνταποδόσεως, καὶ περὶ κατανύξεως.

Ἄ. Πᾶσα κρᾶξις ἀγαθῆ καρπὸς ἀγάπης ἐστί· διὸ καὶ τέλος περὶ αὐτῆς ὁ λόγος, τοῦ μὲν Χριστοῦ λέγοντος· Ἐν τούτῳ γινώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· τοῦ δὲ Παύλου βοῶντος· Μηδὲν κηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλ' ὡς ὀφειλοντας ἀλλήλους· Ὡς γὰρ τῷ σώματι τὴν τραφῆν· αἰ· μὲν ὀφειλομεν αὐτῷ, αἰ [288] εἰ ἀποδίδομεν (πάση γὰρ ἡμῶν τῇ ζωῇ τὸ τοιοῦτον συνεκτείνεται χρέος)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης διδάσκει ποιεῖν· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλείον, ὅσῳ καὶ πρὸς αἰῶνον ὁδηγεῖ ζῶν, καὶ συμπαραμένει τοῖς ἔχουσιν αὐτήν. Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Οὐ μόνον δὲ διὰ ρημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων διδασκόμεθα ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς. Ἐνα γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς ἄνθρωπον, ἐξ αὐτοῦ πάντας προσέταξε γενέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἑα νομίζωμεν*, καὶ ἐν ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους διάγειν σπουδάζωμεν. Ἐπειτὰ καὶ διὰ τῆς τῶν συναλλαγμάτων ἐπιμείλις σοφῆς ἡμῖν τὸ φιλάλληλον ἐπραγματεύσατο· καὶ πῶς, ἄκουε. Πολλῶν πλήθας ἐνηοικουμένην ἀγαθῶν, ἔδωκεν ἐκάστη χώρα πάλιν ἰδιόζωσαν ἐπιτηδεϊότητα καρπῶν, ἵνα διὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον πρὸς ἀλλήλους φερίζοντες, καὶ τῶν περιτετυσθέντων μεταδίδοντες, καὶ τῶν λειπόντων ἡμῖν ἀνταλαμβάνοντες, ἀγαπῶμεν τὸ ἀμύηλον. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἐκάστου πεποίηκεν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ πάντα πᾶσιν ἔδωκεν εἶδέναι, ἀλλὰ τῷ μὲν λατρίην, τῷ δὲ τεκτονικὴν, καὶ ἄλλῳ ἄλλην, ἵνα χρῆζοντες

ἀλλήλων, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικαῖς δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ γινόμενον ἴδοι τις ἂν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τῷ μὲν δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ χαρισματα· λαμῶτων, ἄλλῳ δὲ γένη· γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν. Ἄλλ' οὐδὲν τῆς ἀγάπης ἀνώτερον· διὸ καὶ πάντων αὐτὴν προέβηκεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐὰν δὲ ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, κέκραυγα χαλκὸς ἤχων, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ ἐὰν ἔχω πίστιν, ὡστε θρῆ μασσαίνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔατη, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον οὐδὲν ἔχειν ἀποφαίνεται κέρδος, μὴ προσούσης ἀγάπης. Οὐ μάλιστα δὲ τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἶρηκεν· ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ἅτε γεωργὸς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅτι, ταύτης ἐφβρίζωμένης ἀσφαλῶς, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων· βλαπτάνει καρπός. Τὸ γὰρ, Ὁὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, καὶ εἰ τις ἐτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Καὶ τί χρὴ τὰ μικρὰ λέγειν, τὰ μεγάλα σωπῶντας; Δι' ἀγάπην κατήλθε πρὸς ἡμᾶς ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμόσκηνος καὶ ὁμόβιαιτος ταῖς ἀνθρώποις γέγονεν, ἵνα τὴν πελύθειον καταλύσας πλάνην, καὶ τὴν ἀληθῆ καταγγείλας θεογνωσίαν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς Ἰωάννης μαρτυρεῖ λέγων· Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογεγῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ὑπὸ ταύτης ἐκκαίωμενος ὁ Παῦλος τὴν οὐράνιον ἀφήκε φωνὴν, Τίς ἡμᾶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγά-

* Colb. ἀλλήλους νομίζομεν. Paulo post Colb. ἐπιμείλις σοφῆς ἡμῖν πραγματεύεται τὸ φιλάλληλον· πολλῶν γὰρ ἐπέλησας.

νης τοῦ Χριστοῦ; λέγων *θλίψις*, ἢ [289] *στενοχωρία*, ἢ *διωγμός*, ἢ *λιμός*, ἢ *γαμότης*, ἢ *κίνδυνος*, ἢ *μάχαιρα*; Καταφρονήσας δὲ τούτων ὡς εὐτελῶν, καὶ τὰ πολλὰ τούτων μειζίονα τέθεικε· φησὶ γάρ, "Ὅτι οὐτὲ θάνατος, οὐτὲ ζῶη, οὐτὲ ἐνεστώτα, οὐτὲ μέλλοντα, οὐτὲ ὕψωμα, οὐτὲ βάθος, οὐτὲ τις κτίσις ἐτέρω θυρήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἰδύνατο^α χωρῖσαι τὸν μακάριον ἐκείνον ὑπὸ τῆς ἀγάπης πυρπολούμενον, οὐκ οὐρανός, οὐ γῆ, οὐ θάλασσα, οὐ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς βασίλεια, οὐ τὰ ἐν ἕδου κολαστήρια· πάντων γὰρ ὑπερέωρα διὰ τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐξετάσαιμεν ἁγίους, πάντας εὐρήσασμεν δι' ἀγάπην εὐαρεστήσαντας.

β'. Ἡ ἀγάπη δεῖκνυσι σοὶ τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν, καὶ χαίρειν σε διδάσκει ἐπὶ τοῖς ἐκείνου καλοῖς, ὡσπερ ἐπὶ τοῖς σοῖς, καὶ φέρειν αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ὡσπερ καὶ τὰ σά. Ἡ ἀγάπη ἐν σῶμα τοὺς πολλοὺς ἀπεργάζεται, καὶ Πνεύματος ἁγίου δοχεῖα τὰς τούτων κατασκευάζει ψυχάς· οὐ γὰρ διηρημένοι; ἀλλήλων, ἠνωμένοι; δὲ κατὰ ψυχὴν τὸ τῆς εἰρήνης ἐπαναπαύσεται Πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη οὐκ ἀπολεῖ πᾶσι τὰ ἐκείνου ὑπάρχοντα, καθὼς φησὶν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων· *Τοῦ δὲ πλῆθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά· καὶ διεδίδοδο ἐκάστῳ, καθότι ἄν τις χρῆσιν εἶχε*. Ποῖον οὕτω τείχος ἀβραγᾶς, ἀρμονία λίθων εὐμεγεθῶν ὠχυρωμένων, ἀπόρρητον γίνεται ταῖς τῶν ἐχθρῶν ἐφόδῳ, ὡς τὸ σύστημα τῶν ἀλλήλους ἀγαπώντων, καὶ ἐν ὁμοφροσύνῃ περιεσφιγμένων; Καὶ αὐτὰς τοῦ διαβόλου προσβολὰς^β ἀποκρούεται· καὶ μάλα εὐκότως. Οἱ γὰρ μετ' ἀλλήλων κατ' ἐκεῖνον παρατασόμενοι, καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνου κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι^γ, ἀήτηται γίνονται τοῖς αὐτοῦ μηχανήμασι, τὰ λαμπρά τῆς ἀγάπης ἐγείροντες πρόπαια. Καὶ καθάπερ αἱ τῆς λύρας νευραὶ, πολλαὶ μὲν οὖσαι, εἰς μίαν δὲ νεύουσαι συμφωνίαν, τερπνότερόν τι μέλος ἤχουσι· οὕτως οἱ πρὸς μίαν συγκεκραμένοι γνώμην, ἐβηγον ἀνακρούοντες τῆς ἀγάπης τὸν φθόγγον. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει ὁ Παῦλος τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ λέγειν, καὶ ἀλλήλους ἠγεῖσθαι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ὥστε μὴ τῇ φιλοτιμίᾳ διαλύεσθαι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν τιμὴν ἀνειπαρχωρῶντας· ἀλλήλοις, ἐν ὁμοσίᾳ διάγειν. Καὶ πάλιν φησὶ· *Δι' ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις*. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐπιλόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ὁ ἀγαπῶν οὐκ ἐπιτάττειν βούλεται μόνον, ἀλλὰ κατέπιτάττεισθαι· καὶ χαίρει· μάλλον ἐπιτατόμενος, ἢ περ ἐπιτάττων. Ὁ ἀγαπῶν χαρίζεσθαι βούλεται μάλλον, ἢ χάριν λαμβάνειν· θέλει γὰρ ὀφειλέτην ἔχειν τὸν φίλον, ἢ περ αὐτὸς ὀφείλειν ἐκεῖνῳ. Ὁ ἀγαπῶν καὶ βούλεται χαρίζεσθαι τῷ ἀγαπώμενῳ, καὶ οὐ βούλεται δοκεῖν χαρίζεσθαι, καὶ ἄρχειν αὐτὸς εὐεργεσίας, καὶ μὴ δοκεῖν ἄρχειν εὐεργεσίας. Τάχα τινὲς ἀγνοοῦσι τὸ λεγθῆν οὐκ οὖν δι' ὑποδείγματος αὐτὸ ποιῆσω σαφές. Ἐμμελλέν οὐ φιλόνηρος^δ [290] δεσποτῆς τὸν Ἰῶν αὐτοῦ χαρίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα μὴ ὀξὴ χαρίζεσθαι,

ἀλλ' ὀφείλῃ ἀποδιδόναι, προτέταξε τῷ Ἀβραάμ δοῦναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν, μὴ ὡς χάριν διδοῦς, ἀλλ' ὡς χρέος ἀποδιδούς· εὐρεθῆ διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Οἶδα ὅτι ξένον φαίνεται τοῖς πολλοῖς τὸ λεγθῆν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι περὶ πράγματος διαλεγόμεναι τὸν οὐρανὸν οἰκοντος τινος. Ὅσπερ γὰρ εἰ ἔλεγον περὶ τίνος φωτοῦ ἐν Ἰνδία τιμητομένου, καὶ οὐ μὴδεὶς πείραν ἔλαβεν, οὐκ ἂν ἴσχυσεν ἰ λόγος παραστῆσαι, κἂν μυρία περὶ αὐτοῦ ἔλεγον· οὕτως καὶ νῦν ὅσα ἂν εἶπω, μάτην ἐρῶ· οὐ γὰρ συνιωσὶ τινες τὰ λεγόμενα. Ἐν οὐρανῷ γὰρ, ὡς ἔφη, τοῦτο περύτενται τὸ φωτόν. Ἄλλ' ἂν θέλωμεν, καὶ παρ' ἡμῖν αὐτὸ φυτευθῆναι δυνατόν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐδιδάχθημεν λέγειν πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ Πατέρα· *Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*.

γ'. Μὴ τοίνυν ἀδύνατον εἶναι νομίσασμεν τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν κτήσασθαι. Δυνατὸν γὰρ, ὅντως δυνατόν, εἰ γε βουλόμεθα νῆφειν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν. Αὐτεξουσίῳ γὰρ προαιρέσει κυβερνώμεθα, καὶ οὐχ εἰμαρμένῃς ἀνάγκῃ, κατὰ τινας, ὑποκειμεθα, ἐν τῷ θέλειν καὶ μὴ θέλειν ὀριζόμενοι καὶ τὰ καλὰ κείσθαι καὶ τὰ κακά. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ βασιλείαν ὑπέσχετο, καὶ τιμωρίαν ἠπειλήσεν. Οὐκ ἂν δὲ τοῖς ἀνάγκῃ δεδεμένοις οὕτως ἐποίησε· τῶν γὰρ ἀπὸ γνώμης γινόμενων ἀντιδόσεις ἔστιν ἐκατέρων. Οὐκ ἂν νόμους ἔθηκεν, οὐκ ἂν παραινέσεις ἔδωκεν, εἰ δεσμοῖς εἰμαρμένῃς κεκρατημένοι ἦμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐλευθερίᾳ ἔσμεν, καὶ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κύριοι, καὶ ἀπὸ μὲν βῆθυσιας γινόμεθα φαῦλοι, ἀπὸ δὲ σπουδῆς χρηστοί, διὰ τοῦτο ταῦτα κατασκευάσατε τὰ φάρμακα, τῷ φθῶπ τῆς κολάσεως καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς βασιλείας διορθούμενοι ἡμᾶς, καὶ φιλοσοφεῖν παιδεύων. Οὐκ ἐκ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς αὐτοὶ ποιοῦμεν, δῆλον ὅτι οὐτε εἰμαρμένη, οὐτε τύχη, οὐτε γένεσις, οὐτε δρόμος ἀστέρων τὰ καθ' ἡμᾶς διοικεῖ. Εἰ γὰρ ἐκεῖθεν ἤρτηται τὰ γινόμενα πάντα, καὶ οὐ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, τίνος ἔνεκεν μαστιγοῖς τὸν οἰκῆτην κεκλωφῶτα; τίνος ἔνεκεν μοιχευθεῖσαν τὴν γυναῖκα εἰς δικαστήριον ἔλκει; τίνος ἔνεκεν αἰσχύνῃ πράττειν τὰ ἄτοπα; τίνος ἔνεκεν οὐδὲ τὰ βήματα φέρεις ὑπεριδόμενος, ἀλλ' ἐάν τις σε καλέσῃ μοιχόν, ἢ πόρνον, ἢ μέθυσον, ἢ τι τοιοῦτον, ὕβριν τὸ πρᾶγμα καλεῖς; Εἰ γὰρ μὴ τῆς σῆς γνώμης τὸ ἀμαρτάνειν, οὐτε ἔγκλημα τὸ γινόμενον, οὐτε ὕβρις τὸ λεγόμενον. Νῦν δὲ καὶ δι' ὧν τοῖς ἀμαρτάνουσιν οὐ συγγνώσκεις, καὶ δι' ὧν αὐτὸς αἰσχύνῃ τι κακὰ πράττων, καὶ λανθάνειν σπουδάσεις, καὶ δι' ὧν τοὺς ταῦτα σοὶ προσφέροντας ὑπεριτάς νομίζεις, διὰ πάντων ὁμολογεῖς, ὅτι οὐκ ἀνάγκῃ δέδεται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ τετιμηται. Τοῖς γοῦν ἀνάγκῃ κατεχομένοις συγγνώσκων οἶδαμεν. Κἂν ὑπὸ δαιμονίας τις ὀχλούμενος, ἢ τὸν χιτῶνα διαβόληξεν τὸν ἡμέτερον, ἢ πληγὰς ἐπενέγκῃ, οὐ μόνον οὐ κολάζομεν αὐτόν, ἀλλὰ [291] καὶ ἔλεοῦμεν καὶ συγγνώσκομεν. Τί δήποτε; ὅτι οὐχ ἡ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ τοῦ δαιμονίου βία ταῦτα εἰργάσατο. Ὅστε εἰ καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς κατὰ τὴν εἰμαρμένην ἐγίνετο, συνένωμεν ἂν· ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν^ε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάγκης, διὰ τοῦτο οὐ συγγνώσκομεν, οὐτε δεσπότης οἰκείται, οὐτε ἄνδρες γυναῖξιν, οὐτε γυναῖκες ἀνδράσιν, οὐτε

^α Colb. ἡμῶν. Καὶ οὐδὲν ἰδύνατο.

^β Colb. τὰς γὰρ τοῦ διαβόλου προσβ.

^γ Hæc, καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνου κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι, desunt in ms. Colb.

^δ Sic Colb. Savil. vero παραχωρῶντας. Infra legendum pulo οὐκ ἐπιτάττειν οὐ βούλεται.

^ε Hæc, ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, desunt in Colb.

Joannes testificatur dicens : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 16). Hac ardens Paulus hanc cælestem emisit vocem : « Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, ac persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius » (Rom. 8. 35)? His porro quasi vilioribus despectis, iis multo majora adjecit : « Quia neque mors, » inquit, « neque vita, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro » (Ibid. v. 33. 39). Hinc nihil separare potuit beatum illum caritate ardentem, non cælum, non terra, non mare, non regnum cælorum, non inferni supplicia : omnia quippe propter Christum despiciebat. Quod si alios quoque sanctos exploremus, omnes deprehendemus ob caritatem placuisse Deo.

2. *Caritas erga proximum quæ.* — Caritas proximum tibi exhibet sicut tenetipsum, teque de illius bonis, perinde atque de tuis gaudere docet, illiusque damna quasi tua ferre. Caritas multos unum corpus efficit, illorumque animas Spiritus sancti habitacula reddit : non enim in divisos, sed in conjunctos animo Spiritus pacis requiescit. Caritas singulorum bona omnibus communia reddit, ut ait liber Actuum : « Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una : nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia : et dividebatur singulis prout cuique opus erat » (Act. 4. 32. 35). Qualis murus ita firmus, ita concinnitate grandium lapidum, hostium conatibus inexpugnabilis est, ut cætus sese mutuo diligentium, et concordie nexu junctorum? Etiam ipsos diaboli impetus coerces; et quidem jure merito. Nam qui concordie animo contra illum aciem instruunt, ita ut nullis a cœtu deficientibus, cum illo stent adversi, ejus machinis sunt invicti, splendidaque caritatis erigunt torpæa. Aut quemadmodum lyre nervi, multi cum sint, si in unum concentum tendant, suavissimam cantilenam edunt : sic qui uno coalescunt animo, jucundum caritatis pulsibus sonum emittunt. Ideo auctor est Paulus, ut fideles idipsum sentiant et dicant, aliosque putent se superiores esse, ne ambitu solvatur caritas, sed honore aliis cedentes, in concordia legant (Philipp. 3. 16. et 2. 3). Rursumque ait : *Per caritatem servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur : Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Gal. 5. 13. 14. Levit. 19. 18). Qui diligit, non modo non imperare, sed etiam imperari vult : gaudetque magis imperatus quam imperans. Qui diligit, gratiam conferre mavult, quam accipere; mavult quippe debitorem amicum habere, quam ipse ei debitor esse. Qui diligit, amico gratiam conferre cupit, nec tamen vult conferre videri : in beneficio præstando primas tenere, nec tamen primas tenere videri. Hoc forte quidam non intelligunt : quamobrem id exemplo conspicuum reddam. Clementissimus Dominus pro nobis Filium suum daturus erat; ut au-

tem non videretur id largiri, sed debitum reddere. præcepit Abrahamo ut filium suum daret, ut cum idipsum ipse faceret, non gratiam præstare videretur, sed debitum reddere, propter supereminentes divitias bonitatis suæ. Scio multis id, quod diximus, novum insolensque videri. In causa autem est quod de re loquar, quæ nunc in cælis versatur. Quemadmodum enim si de planta loquerer in India nascente, quam nemo experientia cognosceret, non possem illam sermone explicare, etiam si sexcenta de illa narrem : sic etiam nunc frustra loquar, cum quidam ea quæ jam dico non intelligant. In cælo namque, ut dixi, hæc planta habetur. Sed si volerimus, in nobis etiam illa inseri potest. Ideo enim instituti sumus ut dicamus Patri illi qui est in cælis : *Fiat voluntas tua in cælo et in terra* (Matth. 6. 10).

3. *Libero arbitrio, non fati necessitate gubernamur.* — Ne ergo putemus non posse nos hujusmodi bonum possidere. Possumus enim, vere possumus, si velimus advigilare; neque hoc tantum, sed etiam omnem exercere virtutem. Libero enim arbitrio gubernamur, neque fati necessitati, ut quidam putant, subjicimur, cum definitum sit ut intra velle et nolle bona malave sita sint. Ideo namque Deus et regnum promisit, et supplicium minatus est. Atqui id numquam egisset erga necessitate vinctos : nam eorum quæ ex voluntate fiunt, alterutra sors datur. Numquam leges posuisset, nec monita dedisset, si nos fati vinculis destineremur. Sed quia liberi sumus, nostrique arbitrii domini, atque ex ignavia pravi, exque studio et conatu boni efficitur, idcirco hæc remedia paravit, nempe metu supplicii ac spe regni nos emendat, et ad philosophandum instituit. Neque hinc tantum, sed etiam ex iis, quæ nos ipsi agimus, liquet, neque factum, neque fortunam, neque genesim, neque cursum astrorum nostra regere. Nam si hinc pendent omnia quæ geruntur, non autem a libero hominum arbitrio, cur flagellas servum furatum? cur adulteram uxorem ad forum trahis? cur te pudet, cum absurda perpetras? qua de causa ne verba quidem vituperantium sustines, sed si quis te mœchum, aut fornicatorem, aut ebriosum, vel quid simile vocet, id contumeliam appellas? Nam si non ex tuo arbitrio peccas, nec crimen erit quod feceris, nec contumelia quod dicatur. Nunc autem et quod peccantibus non parcas, et quod peccans crubescas, et latere cures, et quod contumeliosos putes eos, qui hæc tibi exprobrant : his certe omnibus confiteris, nostra non necessitate vincta esse, sed arbitrii libertate ornari. Iis certe qui necessitate detinentur parcere solemus. Si quis a dæmone agitatus, aut tunicam nostram discerpit, aut plagas inferat, non modo non ulciscimur eum, sed etiam miseramur eique parcimus. Quare? Quia non arbitrii libertas, sed dæmonis violentia hæc operata est. Itaque si alia etiam peccata ex fati necessitate perpetrarentur, ignosceremus utique; quia vero sciimus illa non ex necessitate proficisci, ideo nec heri famulis parcunt, nec viri uxoribus, nec uxores viris, neque patres filiis, neque magistri discipulis, neque

principes subditis, sed acres scelerum exploratores ultoresque sumus, ad tribunalia sistimus, plagis subjicimus, correptionibus utimur, nihilque non agimus, ut illos a malis eripiamus. Filiis vero nostris pædagogos damus, illosque ad magistros mittimus, minas intentamus, verbera infligimus, multaque alia adhibemus, ut prohi evadant. Quid ergo opus laboribus sudoribusve ad virtutem exercendam? Nam si fato constitutum sit, bonum fore quempiam; is sive dormiat aut stertat bonus erit: imo potius bonus ille vocandus non est, qui ex necessitate talis sit. Quid opus laboribus sudoribusve ad nequitiam fugiendam? Nam si fato constitutum sit, malum fore quempiam; is etiamsi sexcentas subeat miserias, malus tamen erit: imo non malum eum par est vocare, qui necessitate ad id impellatur. Ut enim dæmoniacum, si contumelias proferat, si percutiat (hoc enim rursus utor exemplo), non contumeliosum appellamus: non ipsi quippe contumeliam adscribimus, sed dæmonis necessitati: sic nec improbum, si fato ad nequitiam impellatur, vocemus improbum; ut neque probum appellemus probum. Etenim si hoc concedatur, omnia nostra pessam ibunt; nulla erit virtus, nulla nequitia, non artes, non leges, nihilque ejusmodi. Cur porro tantam curam ægroti adhibemus, pecunias expendimus, medicos accersimus, pharmaca apponimus, ventri abstinentiam indicimus, concupiscentiæ frenum injicimus? Nam si ex fato pendent sanitas et morbus, superflue sunt pecuniarum expensæ, superfluus medicorum usus, supervacanea infirmis accurrata illa cibi tenuitas. Nunc autem et ex his et ex aliis ostendimus, nihil eorum esse superfluum. Verum facessat illa fati fabula: nam quæ ad nos pertinent, nulli subjiciuntur necessitati, sed omnia, ut dixi, arbitrii libertate donata sunt.

4. *Moralis exhortatio. Judicium Dei quam timendum.* — Hæc cum sciamus, dilecti, imo his longe plura (multa enim alia dici possent, sed hæc erunt sapientioribus satis), fugiamus nequitiam, diligamus virtutem, ut ex rebus ipsis ostendamus, nos libero uti ad ea quæ placent arbitrio, ne confundamur illo die, quo singulorum opera revelabuntur. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut ait Paulus, ut referat unusquisque, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Tribunal, quæso, illud nobiscum reputemus, quasi jam adesset, Judexque sederet, et omnia revelarentur; in mediumque adducerentur. Non modo enim nos adstare oportet, sed etiam manifestari. Annon erubescitis? annon perhorrescitis? annon sæpe mori potius optamus, quam occultum scelus venerabilibus amicis nostris detegi? Quo tunc sensu afficiemur, cum peccata nostra coram omnibus angelis hominibusque detegentur et ante oculos sistentur? *Arguam te, inquit, et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psal. 49. 21). Quod si re nondum præsentem, sed tantum suppositam, sermoneque descriptam, conscientia urgente obruimus, quid faciemus cum tempus aderit, cum totus orbis præsens erit, cum angeli et archangeli, cum princi-

patas et potestates, eum tubæ frequentes clangent, cum justi rapiuntur in nubibus, et ingens erit peccatorum fletus? Quis tunc terror apprehendet eos qui in terra manebunt? Nam *Una, inquit, rapitur, et una relinquetur: unus assumetur, et unus relinquetur* (Matth. 24. 40). Quo erunt illi animo, quando videbant illos magno cum honore assumi, se vero eum multa turpitudine relinqui? Non potest, non, inquam, potest, credite mihi, verbo declarari doloris magnitudo. Vidistis sæpe eos qui ad mortem adducuntur? Quo illos animo putatis esse dum ad ostium pergunt? Quid non agere, quid non pati optarent, ut a tanta caligine eriperentur? Audivi ego multos eorum qui, postquam abducti fuerant, Imperatorum clementia revocati, dicebant se animo ita perturbato, ita percusso fuisse, ut neque homines quasi homines viderent. Verum quid de abductis loquer? Circumstabat multitudo hominum quorum magna pars abductos non noverat. Si quis singulorum animos explorasset, nullum reperisset tam immanem, tam ferocem, tam strenuum qui, præ terrore et angore, non demisso animo esset. Quod si dum alii, ipsis nullo necessitudinis vinculo juncti, morte mulctantur, ita affecti sunt; quando nos in graviora incidemus, quo erimus animo, a gaudio illo ineffabili eieciti, et in sempiternum missi supplicium? Etenim etiamsi nulla esset gehenna, a tanto splendore ejici, et sine honore recedere, quantum esset supplicium! Nam si hodieque Imperatorum iugredientem multi cernentes, suamque paupertatem considerantes, non tantam percipiunt ex hoc spectaculo voluptatem, quantum mœrorem ex eo, quod nullius horum sint consortes bonorum, neque inter cientes imperantis connumerentur, quid tunc erit? Num parvum esse putatis supplicium in choro illo non accenseri? ineffabili gloria non dignari? ab illo cœtu et inenarrabilibus bonis procul abjici? At cum præter hæc erunt tenebræ, stridor dentium, vincula insolabilia, vermis qui non moritur, ignis qui non extinguitur, animi mœror, angustia, linguæ adustæ, et illa divitiis, cum plorabimus, et nemo erit qui audiat, eam ingemiscemus et frememus ex doloribus, et nemo attendat, undique respiciemus, et nemo aderit qui consoletur: quo in ordine locabimus eos, qui in hujusmodi statu versantur? quid hujusmodi animabus miserabilibus?

5. Si porro in carceres ingressi, dum squalidos illos videmus, qui catenis ferreis vincti sunt, alios vero in tenebris conclusos, frangimur, horrescimus, nihilque non agimus ne in tantam calamitatem incidamus: cum abducemur vincti in gehennæ tormenta, quo erimus animo? quid faciemus? Non enim ex ferro cusa sunt illa vincula, sed ex igne, qui nunquam extinguitur, nec æquales nobis sunt illi, qui nobis præficiuntur, quos sæpe demulcere liceat, sed angeli terribiles et immisericordes, quos ne respicere quidem possimus, quique ob contumeliam in Dominum irrogatam, vehementer sæviunt. Non videre est, ut hic, alios argento, alios cibo, alios suadela, sibi consolationem parare, sed omnia ibi venia ca-

κατέρες παισίν, ὅτε διδασκαλοὶ μαθηταῖς, ὅτε ἀρχόντες ἀρχομένοις, ἀλλὰ πικροὶ τῶν τετολομημένων ἐξέπασται καὶ τιμωροὶ γινόμεθα, καὶ δικαστήρια καταλαμβάνομεν, καὶ πληγαῖς ὑποβάλλομεν, καὶ ἐπιτιμήσεις χρώματα, καὶ πάντα πρόττομεν, ὅπως ἀπαλλάξωμεν αὐτοὺς τῶν κακῶν. Τοῖς δὲ πικροὶ τοῖς ἡμετέροις καὶ παιδαγωγούς ἐφιστώμεν, καὶ εἰς διδασκάλους πέμπομεν, καὶ ἀπειλὰς προστίθεμεν, καὶ μαστίγιας ἐπιτίθεμεν, καὶ πολλὰ ἑτερα βοηθήματα προσάγομεν, ἵνα καλοὶ γίνωνται. Τίς οὖν χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν ἀρετῆν; Εἰ γὰρ εἰμαρταί τινι γενέσθαι καλόν, καὶ καθυθύνῃ ὁ ποιούτος καὶ βέγγων ἔσται καλός· μάλλον δὲ οὐδὲ καλὸν τῶν τοιούτων ἔστιν εἰπεῖν, τῆν ἐξ ἀνάγκης τοῦτα γινόμενον. Τίς χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ φεύγειν κακίαν; Εἰ γὰρ εἰμαρταί τινι γενέσθαι κακόν, καὶ μωρία ταλαιπωρή, κακὸς ἔσται· μάλλον δὲ οὐδὲ κακόν τὸν τοιούτον ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τοῦτο ὄθουμενον. Ὅσπερ γὰρ τὸν δαιμονῶντα, καὶ λαιδορῆ, καὶ τύπη (πέλιν γὰρ τῶν αὐτῶν κέρχηται παραδεγματοί), οὐ προτεροῦμεν ὑβριστήν· οὐ γὰρ αὐτῶ λογίζόμεθα τὴν λαιδορίαν, ἀλλὰ τῆ ἀνάγκη τοῦ ἀειμονεῖν· οὕτω καὶ τὸν κακόν, εἰ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ὄθειται πρὸς τοῦτο, μὴ καλῶμεν αὐτὸν κακόν, ὥσπερ οὐδὲ τὸν καλὸν καλόν. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο δοθεῖ, πάντα συγχυθίσεται τὰ κατ' ἡμᾶς, καὶ ὅτε ἀρετὴ ἔσται τι, ὅτε κακία, οὐ τέχνη, οὐ νόμος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέ. Τίνας δὲ ἕνακην σπουδῆν πολλὴν ποιούμεθα νοσοῦντες, καὶ χρήματα ἀπαιτῶμεν, καὶ ἰατροὺς καλοῦμεν, καὶ φάρμακα ἐπιτίθεμεν, καὶ γαστροὺς κατέχομεν, καὶ ἐπιθυμίαν κολάζομεν; Εἰ γὰρ τῆς εἰμαρμένης ἤρηται καὶ ὕγιαια καὶ νόσος, περὶ τὰ τῶν χρημάτων τὰ ἀναλώματα, περὶ τὰ τῶν ἰατρῶν ἢ εἰσοδος, περὶ τὴν τῶν νοσοῦντων διαίτην ἢ ἀκρίθεια. Νῦν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τούτων δηλοῦμεν, ὅτι οὐδὲν αὐτῶν περιττόν ἐστιν. Ἄλλ' οὐχεται μὲν ὁ τῆς εἰμαρμένης μῦθος· οὐδεμῶ γὰρ ἀνάγκη τὰ κατ' ἡμᾶς ὑποκείται· πάντα δὲ, καθὼς ἐφην, ἐλευθερία τεύχεται προαιρέσεως.

Θ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπῆτοί, καὶ τὰ τούτων κλεισινα (πολλὰ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλα περὶ τούτων εἰπεῖν, ἀλλὰ πῶς συντεωτέροις ἀρκεῖ ταῦτα), φύγωμεν κακίαν, ἐνώμεθα ἀρετὴν, ἵνα δεῖξωμεν διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι αὐτεξούσιον ἔχομεν πρὸς τὰ δοκούντα τὴν γνῶμην, ἵνα μὴ καταισχυθῶμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τῶν ἐργῶν ἀποκαλύψεως. Τοῖς γὰρ πανταῖς ἡμᾶς γανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος πρὸς ἃ [292] ἐπρασεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Λάβωμεν, παρακαλῶ, κατὰ νοῦν ἐκείνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ τὸν κριτὴν καθέζεσθαι. καὶ εἰς πάντα ἀνακαλύπτεσθαι, καὶ εἰς μέτρον ἀγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς παραστήναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι ἡμᾶς. Ἄρα οὐκ ἠρυσθίσατε; ἄρα οὐκ ἐφρίξατε; ἄρα οὐκ αἰρούμεθα πολλάκις ἀποθανεῖν, ἢ ἐπὶ φίλων αἰδεσίμων πταίσμα κρυπτὸν ἡμῶν φανερωθῆναι; Πῶς οὖν τότε διακίσεσθε, ἐπὶ πάντων ἀγγέλων καὶ πάντων ἀνθρώπων φανερούμενον τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἱσταμένων; Ἐλέγησθε γὰρ, φησὶ, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου. Εἰ δὲ μήπω τοῦ πράγματός σου φρόνητος, ἀλλὰ κατ' ὑπόθεσιν δοθέντος, καὶ λόγῳ διαγραφέντος, ἐπαλλόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδέτος, τί ποιήσομεν ὅταν

παραγῆται. ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῆ, ὅταν ἀγγελοὶ καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἀρχαὶ καὶ ἑβρουαὶ, ὅταν σάλπιγγες ἤχουσιν αἱ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι, καὶ ἀραπαὶ τῶν δικαίων ἐπὶ νεφελῶν, καὶ πολλοὶ τῶν ἡμαρτηκῶτων ὁ κλαυθμός; Ποιοὶ ἄρα φόβος ἔξει τότε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποκείμενους; *Μία γὰρ, φησὶν, ἀραπίζεται, καὶ μία ἀφίεται· καὶ εἰς καταλαμβάνεται, καὶ εἰς καταλαμβάνεται.* Τίς ἔσται ἡ ψυχὴ ἐκείνων, ὅταν τοὺς μὲν ὀρώσιν ἀπαγομένους μετὰ τιμῆς μεγάλης, ἑαυτοὺς δὲ ἀφιμένους μετὰ πολλῆς αἰσχύνης; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι, πιστεύσατε, παραστήσαι λόγῳ τὸ πάθος. Εἰδέτε ποτε τοὺς ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον; Ποῖαν αἰετοῖς νομίζετε εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν μέτρι τῆς πύλης ὀδῶν βαδίζουσι; Τί οὐκ ἂν εἴλοντο καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀχλὺς ἐκείνης; Ἐγὼ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων τῶν φιλανθρωπικῆ βασιλικῆ μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν εἰς τοῦπίσω ἀνακληθέντων, ὅτι οὐδὲ ἀνθρώπους ἐώρων τοὺς ἀνθρώπους, τεθορυδημένης τῆς ψυχῆς καὶ ἐκπεπληγμένης. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἀπαγομένων; Ὅχιλο; περιέστηκα τότε, οἱ πλείους οὐκ εἰδότες αὐτούς. Εἰ τις ἐνδὸς τότε ἐκῆστου τὴν ψυχὴν περιεσκόπησεν, οὐδέ τις οὕτως ὠμὸς, οὐδέ τις· οὕτω θρασυεῖ, οὐδέ τις οὕτω γενναῖος, ὃν οὐ καταπεπετωκυῖαν αὐτὴν ἔχοντα εὐροὶ καὶ παρειμένην ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀθυμίας. Εἰ δὲ ἐτέρων ἀναιρουμένων οἱ μηδὲν αὐτοῖς κοινωνοῦντες οὕτω διατίθενται, ὅταν ἡμεῖς αὐτοὶ τοῖς μείζοσι περιπέσωμεν, τίνες ἄρα ἐσόμεθα, τῆς μὲν ἀρβήτου χαρᾶς ἐκείνης ἀποπεμπόμενοι, εἰς αἰωνίαν. δὲ τιμωρίαν παραπεμπόμενοι; Εἰ γὰρ καὶ γένηνα μὴ ἦν, τὸ ἐκ τοσαύτης λαμπρότητος ἀπωσθῆναι, καὶ ἀτιμον ἀνχωρηῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλεύς εἰσελαύνοντος, θεωροῦντες πολλοὶ, καὶ τὴν ἑαυτῶν πενίαν ἐνοσοῦντες, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θέας λαμβάνουσιν ἡδονὴν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα, μηδὲ ἐγγύς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένουσι, τί τότε ἔσται; Ἡ μικρὰν εἶναι νομίζετε κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ; τὸ μὴ καταξιοῦσθαι τῆς ἀπορρήτου δόξης; τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρρω που καὶ μακρὰ ἀπερβῆσθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμοὶ ὀδόντων, καὶ δεσμὰ [293] ἄλυτα, καὶ σκώλης ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἀσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαις τηγανίζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφωρῶμεθα, καὶ μηδὲς ἀκούη, καὶ στένωμεν, καὶ βρῶμεν ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων, καὶ μηδὲς προσέχη, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μηδὲς ὁ παραμυθούμενος ἦ· τοῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις θνας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεεινότερον;

ε'. Εἰ δὲ εἰς δεσμοτήριον αἰσίντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶντας ὀρώντες, ποὺς δὲ σιδηραῖς ἀλύσει δεδεμένους, τοὺς δὲ σκότῳ κατακακλισμένους, κατακλωμεθα, φρίττομεν, πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐμπεισθῆναι εἰς τοιαύτην ἀνάγκη καὶ θλίψιν· ὅταν ἀπαγώμεθα εἰς σῶτα τὰ τῆς γεννητικῆς βασιανιστήρια δεδεμένοι, τίνες ἐσόμεθα; τί δὲ πράξομεν; Οὐ γὰρ ἐκ σιδηροῦ τὰ δεσμὰ ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ πυρός εἰσιν ἀσδέποτε σθεννυμένου, οὐδὲ ὁμοίμοι τινες εἰ ἐφεστώτες ἡμῖν, οὐ; καὶ ἐκμειλίξασθαι πολλάκις ἐν, ἀλλ' ἀγγελοὶ φοβεροὶ καὶ ἀσυμπαθεῖς, οἷς οὐδὲ ἀντιθέσθαι δυνατὸν, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν δεσπότην ὑβρίσαμεν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύ-

* Sic Colbert. In Savil. autem οὐδένα οὕτως ὦμον, οὐδένα, etc., ita ut sententia imperfecta esset.

ριον, τούς δὲ τροφάς, τούς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν, ἀλλὰ πάντα ἐκεί: ἀσύγγνωστα. Κἂν Νῶε ἦ, κἂν Ἰωβ, κἂν Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκειοὺς ἰδῶσι κολαζομένους, οὐ τολμῶσι παραστήναι, καὶ χεῖρα ὀρέξει. Καὶ γὰρ τὴν ἐκ φύσεως συμπάθειαν ἀναιρεῖσθαι ὅτε συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εὐρίσκονται δίκαιοι τέκνον ἁμαρτωλῶν πατέρες, καὶ παῖδες ἀγαθοὶ γονέων πονηρῶν (οὐ γὰρ φύσεως ἐστίν, ἀλλὰ γνώμης τὰ κακὰ), ὥστε καθαρὰν αὐτοῖς εἶναι τὴν εὐφροσύνην, καὶ μὴ τῆς συμπαιδείας ἀνάγκη κατακλᾶσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, καὶ ταύτην σβέννυσθαι τότε ἐστὶ, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγνων. Εἰ γὰρ καὶ νῦν τινες, ὅταν ἰδῶσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι, καὶ τῆς συγγενείας ἀποτέμνουσι, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ κρίσει τοῦτο γενήσεται. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπίζει, χρηστά μὴ ἐργασάμενος, τί χρηστὸν, κἂν μυρίου ἔχη προνόμιον δικαίου. *Ἐκαστος γὰρ κομίζεται*, φησὶ, *τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς δ' ἐπαρξεν, εἰτε ἀγαθόν, εἰτε κακόν*. Ἀκούσωμεν, παρακαλῶ, καὶ σωζωνώμεν. Ἄν πῦρ ἐχῆς ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἐνόησον τῆς κολάσεως ἐκείνης τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο κατασεσθῆν ὀχεται. Ἄν βουληθῆς φθέγγασθαι τι τῶν ἀτόπων, ἐνόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σοι φόβος. Ἄν ἀρπάσαι θελήσῃς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ λέγοντος, *Δήσαστε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ βάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον*, καὶ ταύτην ἐκβαλεῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Ἄν ὠμὸς καὶ ἀνελεήμων ἦς, ἀναμνησθῆτι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἷ, τῶν λαμπάδων αὐτῶν σβεσθειῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔλαιον, τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔση φιλόφθωρος. Ἄν μεθύειν καὶ τρυφᾶν ἐπιθυμῆς, ἀκουσον τοῦ πλουτοῦ λέγοντος, *Πέμψον Λάζυρον*, ἵνα ἀκριβῶ τῷ σακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανίζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος τῆς αἰτήσεως, καὶ ταχέως ἀποστήσῃ τοῦ πάθους [294]. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα τούτῳ κατορθώσεις τῷ τρόπῳ· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν ἐπέταξεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς βραθυμίας τῆς ἡμετέρας. Ὅσπερ γὰρ, ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα βραεῖα κοῦφα ἔσται καὶ ῥάβδια, οὕτως, ἐὰν βραθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ φανέονται δύσκολα ἡμῖν. Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι, μὴ τοὺς τρυφῶντας μακαρίζωμεν, ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῶν ἐνοώμεν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κόπρος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ. Μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα φροντίδες καὶ πόνοι, ἐκεῖ δεσμὰ ἄλυτα καὶ σκότος ἐξώτερον. Μὴ τοὺς δόξης ἐρῶντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα δουλεία καὶ εἰρωνεία, ἐκεῖ ζημία πολλή καὶ τὸ διηνεκές ἐμπυρξέσθαι. Ἄν οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς ἐπάδωμεν ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ κακίαν ἐκφυγώμεν, καὶ ἀρετὴν κατορθώσομεν, καὶ τὸν τῶν παρόντων ἔρωτα σβέσομεν, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάψομεν. Τί γὰρ ἔχει τὰ παρόντα βίβαιον, ἢ τί ξένον καὶ παράδοξον, ὅτι πᾶσαν τὴν σπουδὴν εἰς αὐτὰ ἀναλίσκωμεν; Οὐχὶ τὰ αὐτὰ διαπαντός ὀρώμεν ἀνακυκλοῦμενα, οἷον ἡμέρα καὶ νύξ, νύξ καὶ ἡμέρα, χειμῶν καὶ θέρος, θέρος καὶ χειμῶν, καὶ πλεόν οὐδέν; Ἀνάψωμεν τοίνυν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν πόθον. Μεγάλῃ γὰρ ἀπόκειται δόξα τοῖς δικαίοις, καὶ ἦν οὐκ ἔνι παραστήσαι λόγῳ. Τὰ γὰρ σώματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαθόντες ἀφάρτα, συνδοξάζονται καὶ αὐμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ.

ς'. Τοῦτο δὲ ἥλικον ἐστίν, ἐνευθεν εἰσόμαθα· μᾶλλον σαφῶς μὲν οὐδαμῶθεν εἰσόμαθα· ὥστε δὲ ἀπὸ τῶν παῶν ἡμῶν ἀγαθῶν ἀναχθέντες, μικρὰν γοῦν τινα λάδωμεν ἔνοιαν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, παραστήσαι πειράσομαι τὸ λεχθῆ. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίς σε γεγηρακότα, καὶ ἐν πενία ζῶν ἐπηγγέλλετο ποιήσῃν ἐξαίφνης νέον, καὶ εἰς αὐτὴν ἄξε τῆς ἡλικίας τὴν ἀκμὴν, καὶ σφόδρα ἰσχυρὸν καὶ ὠραῖ ὑπὲρ πάντας κατασκευάσειν, καὶ βασιλείαν δώσειν τῇ γῆ; ἀπάσης ἐπὶ ἔτεσι χιλίαις, βασιλείαν εἰρήνην ἔχουσα βασιλεύσῃ, τί οὐκ ἂν ὑπὲρ ταύτης ἐλοι τοῦ ὑποθέσειν καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν; Ἰδοὺ τοίνυν, ὁ Χριστὸς οὐ ταῦτα, ἀλλὰ πολλῷ μείζονα τούτων ἐπαγγέλλεται. Ἐ γὰρ ὅσον γῆρας καὶ νεότητος τὸ μέσον, τοσοῦτον φθορᾶ καὶ ἀφθαρσίας τὸ διάφορον· οὐδὲ ὅσον βασιλείας καὶ πνίας, τοσοῦτον τῆς δόξης τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλοσις· ἀλλ' ὅσον ὀνειράτων καὶ ἀληθείας. Μᾶλλον δὲ οὐδὲν οὐδέπω εἰρηκα· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λόγος ἰκανὸς παροστήσαι τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς τῶν ἐσομένων πρὸς τὰ παρόντα. Χρόνον δὲ ἔνεκεν, οὐδὲ [295] ἐνοησῆσαι ἔλα ἐστὶ διαφορᾶν. Πῶς γὰρ ἂν τις παραβάλῃ τοῖς παροῦζωτῃν πέρας οὐκ ἔχουσαν; Τῆς δὲ εἰρήνης τοσοῦτο τὸ μέσον, ὅσον εἰρήνης καὶ πολέμου τὸ διάφορον· καὶ τῆ φθορᾶς καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὅσον βάλου πληλῆς ὁ καθαρὸ μαργαρίτης ἀμεινῶν. Μᾶλλον δὲ, ὅσα ἂν εἴπῃ τις, οὐδὲ παραστήσαι δύνησεται. Κἂν γὰρ τῷ τῆς ἀκτίως παραβάμωπὶ τὸ κάλλος τῶν τότε σωμάτων, κἂν ἀστραπῇ τῇ φωνοτάτῃ, οὐδὲν οὐδέπω τῆς λαμπρότητος ἐκείνης ἄξιον ἔρω Ἰπὲρ δὴ τούτων πόσα οὐκ ἄξιον προέσθαι χρήματα καὶ σώματα; μᾶλλον δὲ πόσας οὐκ ἄξιον προέσθαι ψυχὰς; Νῦν δὲ, εἰ μὲν τίς σε εἰς βασιλεία εἰσῆγαγε, καὶ πάντω παρόντων διαλεχθῆναι σοι τὸν βασιλεῖα παρεσκευάσε, καὶ ὁμοεπάρεζον αὐτῷ καὶ ὁμοδαιτον ἐποίησε, πάντων δ' ἔφης σαυτὸν εἶναι μακαριώτερον· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸ μῆλλον ἀναβῆναι, καὶ παρ' αὐτὸν ἐστάναι τὸν βασιλεῖ τῶν ὀλων, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἀντιλάμπειν, καὶ τῆς ἀριτίου δόξης ἀπολαύειν ἐκείνης, ἀμφιβάλλεις εἰ δεοὶ πρὸ ἐσθαι χρήματα, δεόν, εἰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν ἀποδύσει σθαι δεοὶ, σχιρτᾶν καὶ ἀγάλλεσθαι καὶ πτεροῦσθαι ὑπὲρ τῆς ἡδονῆς; Σὺ δὲ, ἵνα μὲν ἀρχὴν λάβῃς τὴν παρέχουσα σοι κλοπῶν ἀφορμὰς (οὐ γὰρ κέρδος τὸ τοιοῦτον ἐγκαλῶ), καὶ τὰ θνατὰ ἐκβάλλεις, καὶ τὰ ἐτέρων δανεισάμενος, εἰ δεοὶ, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ὑποθέσθαι κατοικεῖς, τῆς δὲ βασιλείας τῶν οὐρανῶν προκειμένη τῆς οὐδένα διάδοχον ἐχούσης ἀρχῆς, ὀκνεῖς καὶ ἀναβῆναι καὶ πρὸς χρήματα κέχηνας; καὶ οὐκ ἔνοεις, ὅτι εἰ πρὸς ἡμᾶς τοῦ οὐρανοῦ μέρη οὕτω καλὰ καὶ τερπνὴ ἡλκα τὰ ἀνώτατα, καὶ ὁ τοῦ οὐρανοῦ οὐρανός; Ἄλλ' ἐπειδὴ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ταῦτα ἰδεῖν ἐστίν, ἀνάβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦ στᾶς, ἀνάβλεψον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀνωτέρω τούτου οὐρανὸν εἰς τὸ ὕψος τὸ ἀπειρον, εἰς τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, εἰς τὸ δῆμονος τῶν ἀγγέλων, εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀρχαγγέλων, τὰς ἄλλας θυνάμεις τὰς ἀσωμάτους· καὶ πάλιν ἐπιπέτῃς παρ' ἡμῖν εἰκόνας, καταβάς ἀνωθεν, καὶ ὑπόγραψαι μοι τὰ περὶ τὸν βασιλεῖα τὸν ἐπὶ γῆς, οἷον, ἀνδράς χριστοφοῦντας, καὶ ζευγὸς λευκῶν ἡμιόνων χρυσοῦ καὶ πιζομένων καὶ δχημα λιθοκόλλητον, καὶ πέταλα τοῖς περισιόμενα, καὶ δράκοντας ἐν ἱματίοις σχηματιζομένους σηρικοῖς, καὶ ἀσπίδας χρυσοῦς ἐχούσας ὀφθαλμοῦς, καὶ ἴππους χρυσοφοροῦντας, καὶ χαλινούς χρυσοῦς. Ἄν δταν τὸν βασιλεῖα ἰδῶμεν, οὐδὲν τούτων ὀρώμεν λοιπ

reut. Etiam si Noe fuerit, vel Job, vel Daniel, qui suos viderint supplicio affectos, non audent illis adstare, et manum porrigere. Naturæ quippe commiserationem tunc auferri contingit. Quia enim reperiuntur iusti peccatorum filiorum patres, filiique probi parentum improborum (non enim naturæ, sed arbitrii mala sunt), ut illi puram habeant lætitiã, nec misericordiæ vi frangantur, qui illis fruuntur bonis, illam tunc exstingui contingit, ipsique cum Domino contra propria viscera indignantur. Etenim si nunc, cum vident quidam filios suos improbos, ipsos exheredant et a familia sua absciidunt, id multo magis in iudicio eveniet. Nemo igitur, qui bona non operetur, aliquid boni speret, etiam si sexcentos justos progenitores habeat: *Unusquisque enim referet, inquit, quæ per corpus sunt, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Audiamus, quæso, et respiscamus. Si pravæ concupiscentiæ igne ardeas, cogita illius supplicii ignem, et hic ignis exstinguetur. Si volueris quid absonum loqui, tecum reputa stridor dentium, et metus tibi freni loco erit. Si alienum rapere volueris, audi Iudicem dicentem: *Ligat manus et pedes ejus, et projicite eum in tenebras exteriores* (Matth. 22. 13), et hanc abijcies concupiscentiam. Si crudelis et immisericors fueris, recordare virginum illarum, quæ, extinctis lampadibus suis, cum non haberent oleum, ex sponsi thalamo exclusæ sunt (Matth. 25), ac cito benignus evades. Si ebrietati et comessationibus operam dare cupias, audi divitem dicentem, *Mitte Lazarum* (Luc. 16. 24), qui summo digito refrigeret adustam linguam, neque optatum consequutus est, et statim ab hoc cupiditatis morbo averteris. Cætera quoque omnia virtutis officia sic exsequeris: nihil enim onerosum Deus præcepit. Unde igitur præcepta onerosa esse videntur? Ex segnitie nostra. Quemadmodum enim si studiosè diligenterque agamus, quæ videntur esse gravia, levia faciliæque erunt: sic, si segniter agamus, tolerabiliora quoque difficilia nobis videbuntur. Quæ omnia nobiscum reputantes, ne beatos illos prædicemus qui lauta fruuntur mensa, sed illorum fluem cogitemus. Nam hic stercus et pinguedo, illic vermis et ignis. Ne raptores, sed eorum finem nobiscum reputemus. Nam hic sollicitudines et labores, illic vincula insolubilia et tenebræ exteriores. Ne gloriæ humanæ amatores; sed quis sit eorum exitus, consideremus. Hic servitus et fucus, illic damnum multum et combustio æterna. Si ita apud nos ratiocinemur, atque hæc et similia pravis nostris concupiscentiis assidue occinamus, cito nequitiam effugiemus et virtutem exsequemur, præsentium amorem exstinguemus, et futurorum accendimus. Quid enim firmitatis habent præsentia, quid tam insolitum, quid tam stupendum, ut omnem erga illa curam insumamus? Annon eadem ipsa perpetuo videmus quasi in circulum recurrentia, ut diem et noctem, noctem et diem, hiemem et æstatem, æstatem et hiemem, et nihil ulterius? Accendamus ergo futurorum desiderium bonorum. Magna quippe justis reposita est gloria, et quam verbis exprimere non

possumus. Nam corpora post resurrectionem incorruptibilia accipientes, gloriæ regni que Christi consortes erunt.

6. *Resurrectio futura quantum bonum. Futuram inter et præsentem vitam discrimen.* — Hoc vero quantum sit, hiuc intelligemus; imo potius nunquam clare intelligemus; ut autem exemplo ex bonis præsentibus assumpto, parvam quamdam ejus notitiã attingamus, pro virili mea id quod dictum est declarare curabo. Dic mihi, si quis tibi seni et in penuria degenti polliceretur id præstaturum se, ut repente juvenis esses, et in ipsum ætatis florem reducereris, formaque ac robore corporis cunctis præstares, daturumque tibi totius orbis regnum, idque ad mille annos, regnum, inquam, in profundissima pace transigendum, quid pro tali assequendo promisso non facere, quid non pati velles? En igitur, Christus non hæc, sed his longe majora pollicetur. Non enim quanta senectutem inter et juventutem, tanta solam est inter corruptionem et incorruptionem differentia; neque quantum est inter regnum et paupertatem discrimen, tantum etiam est inter gloriam præsentem et futuram: sed quantum inter somnia et rei veritatem. Imo vero nondum quidpiam dixi: nullus quippe sermo potest differentiam illam exprimere, quæ est inter futura et præsentia. Si ratio autem habeatur temporis, nulla omnino potest cogitari differentia. Quomodo enim conferre quis potest præsentibus, vitam nullum terminum habituram? In pace autem tantum est discrimen, quantum inter pacem et bellum, inter corruptionem vero et incorruptionem, quantum inter luteum frustum et gemmam puram. Imo vero potius quidquid dicas, nihil declarare poteris. Quamvis enim corporum beatorum pulchritudinem radio lucis conferam, quamvis conspicuo fulguri, nihil illo splendore dignum dicam. Pro his certe quot non pecunias, quot non corpora profundere par esset? imo quot non animas? Nunc porro, si quis te in regiam introduceret, omnibusque præsentibus id curaret ut Imperator te alloqueretur, teque et mensæ et ædium consortem admitteret, te omnium beatissimum esse pronuntiares: at cum in cælum sis ascensurus, et cum ipso universorum Imperatore versaturus, cum angelis vicissim micaturus, et inaccessa illa gloria fruiturus, ambigis num pecunias profundere oporteat, cum par esset, etiam si vitam emitte opus esset, exsultare, gaudere et præ voluptate alas assumere? At tu, ut præfecturam adipiscaris, quæ tibi furtorum occasiones præbeat: non enim id lucrum vocarim: et facultates expendis, ab aliisque mutuaris, ac si oporteat etiam uxorem et liberos pignori dare non vereris, regno autem cælorum tibi proposito, imperioque successoris experte, segnis es, refugis, et pecuniis inhias? nec cogitas, si cæli partes illæ, quas conspiciere valemus, ita pulchræ, ita jucundæ sunt, quantæ erunt aliæ his superiores, quantum cælum cæli?

Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatus. — Sed quia corporeis oculis hæc videro

non licet, mente ascende; et supra hoc cælum stans, respice in illud superius cælum, in immensam altitudinem, in lucem inaccessam, in angelorum populos, in archangelorum ordines; et in alias incorporateas virtutes: ac rursus hinc descendens imaginem illam nostram terrenam accipe, ac describe mihi illa quæ terrenum Imperatorem circumstant, puta viros auro decoratos, jugum albarum mularum auro ornatarum, currum lapillis coagmentatum, lammas in illo mobiles et agitatae, dracones in vestimentis sericis depictis, aspides aureis instructas oculis; equos auro ornatos; freina aurea. At quando Imperatorem videmus, nihil eorum ultra respicimus: ille quippe solus nos in se convertit; nempe purpurea vestimenta, diadema, sella, fibula, calcei, vultus splendor. His omnibus simul accurate perpensis, ab his rursus cogitationem transfer ad superna, diemque terribilem cogita, qua Christus adveniet. Non enim jugum mularum tunc videbis, non currus aureos, non dracones et aspides, sed quod horrorem incutiat, et tantum stuporem inficiat, ut caelestes ipsæ virtutes stent attentæ: nam *Virtutes cælorum*, inquit, *commovebuntur* (Matth. 24. 29). Tunc cælum totum aperietur, descendet vero unigenitus Dei Filius, non viginti, non centum satellitibus stipatus, sed millennis et decies millies millenis angelis et archangelis, omniaque erunt timore et terrore plena, discissa terra, omnibusque hominibus ab Adâm usque ad illam diem, ex terra surgentibus et abreptis, ipso cum tanta gloria fulgente, ut solis et lunæ totam lucem occultent, radia illis ipsam superantibus. Sed, heu me, quantus stupor iste, cum talia expectantes bonæ præsentibus inhamus, nec cogitantes diaboli vafritiem, qui per res istas exiguas magnis nos privat bonis, dat lutum, ut abripiat cælum, umbram exhibet, ut expellat veritatem, atque in somniis vanam ostendit pompam (hoc enim sunt præsentis divitiæ), ut, adveniente luce, nos omnium pauperimos exhibeat. Quæ cum sciamus, dilecti, ejus dolum fugiamus, id vitare curemus, ne cum illo damnemur; Ne nobis Judex dicat: *Discedite a me, maledicti; in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41).

7. At benignus est Deus; id non accidet, inquis. Ergone frustra scriptum est? Nequaquam, aies; sed ad comminationem solum, ut respiscamus. Si igitur non respiciamus, sed improbi maneamus, nonne, dic mihi, supplicium inferet? Ergo neque bonis mercedem retribuet? Retribuet, inquis: id enim ipsam decet, etiam supra meritum beneficia conferre. Hæc itaque vera sunt, et prorsus evenient: quæ autem ad supplicia attinent, nequaquam? O multam diaboli vafritiem! o inhumam ejus humanitatem! Ipsius enim est hæc cogitatio, ut gratiam conferat inutilem et segniores reddat. Quia novit enim, supplicii metum, ceu quoddam frenum, id præstare ut animis arigamur et a vitiis retrahamur, nihil non agit et molitur, ut illud radicatus evellat, quo demum sine timore per præcipitia feramur. Quomodo igitur illum superabimus? Quæcumque ex Scripturis proferimus dicent ii, qui

contradidunt, comminationis causa scripta esse. Verum id de futuris forte dicere possint, etsi admodum impie; de præteritis vero, deque iis quæ jam contigerunt, non item. Interrogemus igitur eos: Audistisne de diluvio, deque pernecie illa universali? num etiam illud comminationis causa dictum fuerat? annon exigit, et in exitum deductum est? nonne id testificator Armeniæ montes, ubi arca consedit? annon reliquæ ejus illic hæcenus servantur ad nostram admonitionem (a)? Similia tunc multi dicebant, ac per centum annos dum arca construeretur, ligna aptarentur, justusque clamaret, nemo erat qui crederet: sed quia non crediderunt comminationi verborum, ultionem repente ac reipsa subierunt. Atqui is, qui tantum ipsis supplicium intulit, annon multo majus nobis inferet? non enim minora sunt hæc malis illius temporis. Tunc inefficis coitibus operam dabant: nam *Ingressi sunt, inquit, filii Dei ad filias hominum* (Gen. 6. 2): nunc autem nullum est genus peccati quod retro relinquatur.

Maledictum Sodomorum non temporis spatia delatum. — Verum, si placeat, ad alia supplicii generæ sermonem convertamus, ut ex præteritis futura credantur. Num quis vestram umquam in Palestinam peregrinatus est? Mihi quidem videtur. Vos ergo dictorum veritati testimonium ferte. Nam ultra Ascalonem et Gazam ad ipsum postremum Jordanis fluvii terminum erat quædam regio magna et feracissima, quæ cum paradiso Dei concertare posset: nam *Vidit, inquit, Lot omnem regionem circum Jordanem, quæ irrigabatur quasi paradisus Dei* (Gen. 13. 10). Verum hæc nunc est omnium desertorum desertissima. Stant enim arbores, et fructum habent, at fructus iste iræ divinx monumentum est. Stant maligranata splendida facie spem bonam ignorantibus præbentia; manibus autem accepta et fracta, fructum quidem nullam, sed pulverem cinereinquo multum intus positum exhibent. Talis est terra, tales lapides, talis ipse aer. Omnia incensa sunt, omnia in cinerem redacta, præterquam iræ monumenta, futuri supplicii indicia. Num et hæc sunt verborum comminationes? num et hæc sermonum strepitus? Si quis non credit gehennæ, Sodomam cogitet, Gomorrhiam secum repetet, supplicium videlicet jam sumptum et hæcenus manens. Id quod divina Scriptura entarrans de sapientia sic loquitur: *Hæc sunt, petentibus impis, liberavit fugientem descendentem ignem in Pentapolim* (Sap. 10. 6. 7). Hæc etiam nunc *In testimonium nequitix fumigans stat deserta terra, et incerto tempore fructus arborum emittit.* Necesse autem est et causam dicere ob quam talia passi sunt. Unum erat eorum scelus, grave quidem et exsecrandum; at tamen unum. Insano in pueros amore ferebantur, ideoque ignea pluvia combusti sunt: nunc autem sexcenta parva et graviora perpetratur, neque tale incendium immittitur. Quare? Quia alius ignis præparatus est, nunquam extinguendus. Quomodo enim qui pro uno

(a) Reliquæ arce Noe tempore Chrysostomi in montibus Armeniæ servabantur.

ως γὰρ ἡμᾶς ἐπιστρέφει μόνος, καὶ τὰ πορφυρᾶ
καὶ τὸ διάδημα, καὶ ἡ καθέδρα, καὶ ἡ περιόνη,
τὰ ὑπόδηματά, καὶ ἡ τῆς βψῆως λαμπροτήτων. Ταῦτα
ἅπαντα συναγαγὼν ἀκριβῶς, ἀπὸ τούτων μετέθετο
ἐν ἐπὶ τὰ ἔνω τὸν λογιζομένον, καὶ τὴν ἡμέραν ἐννόη-
σεν φοβεράν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς παραγίνεται. Οὐ
ζεύγος ἡμιόνων ἔχει τότε, οὐδὲ ὄχημα χρυσεῖον,
ἠδὲ ἄρματα καὶ ἀσπίδας, ἀλλ' ὁ πολλῆς γέμει φρί-
δι, καὶ τοσοῦτην ἔμποισεν τὴν ἔκστασιν. ὡς καὶ αὐτὰς
κατὰ τὰς οὐρανίους θυνάμεις. Αἱ γὰρ θυνάμεις
οὐρανῶν, φησὶ, σαλευθήσονται. [296] Τότε ἀνοί-
κει μὲν ἄρκτος ὁ οὐρανός, κάτεται δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ
ἁγίου Πνεύματος, οὐκ εἴκοσι, οὐδὲ ἑκατὸν δορυφοροῦντων αὐ-
τῶν, ἀλλὰ χιλιάδων καὶ μυριάδων ἀγγέλων τε καὶ ἀρχ-
όντων, καὶ πάντα ἔσται φόβου καὶ τρόμου μεστὰ,
γῆς ἀναβήσασθαι, καὶ τῶν πόποτε γενομένων
ῥωπῶν, ἐξ οὗ γέγονεν ὁ Ἀδάμ μέχρι τῆς ἡμέρας
ἔσθης, ἀπὸ γῆς ἀνισταμένων, καὶ ἀρπαζομένων, αὐ-
μετὰ τοσοῦτης φαινομένου ὀδύνης, ὥστε τὸν ἥλιον
τὴν σελήνην ἅπαν κρύψαι τὸ φῶς, ὑπὸ τῆς αὐτῆς
ἔσθης ὑπερέκπεμπομενον. Ἄλλ', οἱμοὶ τῆς πολλῆς ἀναι-
σθησίας, ὅτι, τοιοῦτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν, εἰς πρὸς
παρόντα κατήναμεν, καὶ οὐκ ἐννοοῦμεν τοῦ διαβό-
λου τὴν κακουργίαν, ὅς διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα ἡμᾶς
εἰρεΐται, καὶ δίδωσι πηλὸν, ἵνα ἀρπάσῃ οὐρανόν, καὶ
κλυσι σκιάν, ἵνα ἐκβάλῃ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐν οὐρα-
νῶν φαντάζῃ (τοῦτο γὰρ ὁ παρῶν πλοῦτος), ἵν', ἡμέ-
ρας γενομένης, δείξῃ πάντων πνευσιότους. Ἄπερ μα-
ρτυρεῖται, ἀπαρητητοί, φύγωμεν τὸν ἐκείνου ὄδον, φύγωμεν
μετ' ἐκεῖνον κατάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ
κατὰ τῆς εἰρη. Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταγραμένοι,
καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ
καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

ζ. Ἄλλὰ φιλοφρονῶς ἐστὶν ὁ Θεός· οὐκ ἔσται τοῦτο,
ἴσθιν. Οὐκοῦν εἰς ἡ γέγραπται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ πρὸς
ἐπιπρὸν μόνον, ἵνα σωφρονώμεν. Ἄν οὖν μὴ σωφρονώ-
μεν, ἀλλὰ μένομεν κακοί, οὐκ ἐπάξει τὴν κόλασιν; εἰπέ
κ. Οὐκοῦν οὐδὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀποδώσει τὰς ἀμοιβὰς;
αἱ, φησὶ· τοῦτο γὰρ πρόπον αὐτῷ καὶ ὑπὲρ τὴν ἄξιαν
περγεταίν. Ὡστε ἐκεῖνα ἀληθῆ καὶ πάντως ἔσται, τὰ
τῶν κολάσεων οὐ πάντως; Ὡ τῆς πολλῆς τοῦ διαβό-
λου κακοτεχνίας, ὡ τῆς ἀπανθρώπου ταύτης φιλοφρο-
νίας. Ἐκεῖνου γὰρ ἐστὶν οὗτος ὁ λογισμὸς χάριν ἀνόντη-
ν χαριζόμενος καὶ βεθύμους ποιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ-
ν, ὅτι τῆς κολάσεως ὁ φόβος, καθάπερ τις χαλινός, τὴν
μετέραν ἀγχει ψυχὴν, καὶ τῶν κακῶν ἀναστέλλει,
ἔντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε πρόβριζον ἀνα-
πάσαι τοῦτον, ἵνα λοιπὸν ἀδεῶς κατὰ κρημνῶν φερώ-
σθαι. Πῶς οὖν αὐτοῦ περιγεγῶμεθα; Ὅσα ἂν εἴπωμεν
ἐν τῶν Γραφῶν, ἐροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι ἀπειλῆς
κινεῖ γέγραπται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν μελλόντων ἔχοιεν
ἐν τοῦτο λέγειν, εἰ καὶ λίαν ἀσεβῶς· περὶ δὲ τῶν ἐκ-
ετηκῶτων οὐκ εἶπεν, καὶ τέλος ἐσηκῶτων. Ἐρώμεθα
ἐκείνου αὐτοῦ· Ἰκούσατε περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς
κνωλεθρίας ἐκεῖνης; μὴ κάκεινο ἀπειλῆς ἐνεκεν εἴ-
ρητο; οὐχὶ γέγονε, καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη; οὐχὶ καὶ τὰ

ὄρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἔνθα ἡ κιβωτὸς ἰδρύθη;
οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἕως νῦν ἐκεῖ σώζεται πρὸς
ἡμετέραν ὑπόμνησιν; Τοιαῦτα καὶ τότε πολλοὶ ἔλεγον,
καὶ ἐν ἑκατὸν ἔτεσι τῆς κιβωτοῦ τεκταινομένης, καὶ
τῶν ἔξλων κατασκευαζομένης, καὶ τοῦ δικαίου βουόν-
τος, οὐδεὶς ὁ πιστεύων ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐπίστευσαν
τῇ διὰ τῶν βημάτων ἀπειλῇ, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων
ὑπέστησαν τιμωρῶν ἀθρόον. Εἶτα ὁ τοιαύτην κόλασιν
[297] ἐπαγαγὼν ἐκείνους, ὁ πολλῶν μάλλον ἐπάξει ἡμῖν;
οὐ γὰρ ἐλάττονα τῶν τότε κακῶν τὰ νῦν γινόμενα. Ἦδε
μὲν γὰρ ἐπιμιξίας ἐποιοῦν ἀθέστους· Εἰσηλθὼν γὰρ,
φησὶν, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀν-
θρώπων· νῦν δὲ οὐκ ἐστὶν εἶδος ἀμαρτίας ἀπρακτον, ὁ
καταλιμπάνεται.

Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἕτερα κολάσεως εἶδη τὸν λό-
γον ἀγάγωμεν, ἵνα ἐκ τῶν γενομένων καὶ τὰ μέλλοντα
πιστευθῇ. Ἐπειδή μὲν τις ὁμῶν τῇ Παλαιστίνῃ ποτὲ;
Ἐγὼγε οἶμαι. Οὐκοῦν ὑμεῖς μαρτυρήσατε τῇ ἀληθείᾳ
τῶν λεγομένων. Ἀσκάλωνος γὰρ καὶ Γάζης ἀνώτερον
εἰς αὐτὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ τέλος ἦν τις χώρα
πολλὴ τε καὶ εὐφορος, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἀμι-
λωμένη· Εἶδε γὰρ, φησὶ, Ἄνω πᾶσαν τὴν περιχώρον
τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἦν ποτιζομένη ὡς ὁ παράδεισος
τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ νῦν αὐτὴ πᾶσῶν τῶν ἐρήμων ἐστὶν
ἐρημοτέρα. Ἐστηκε μὲν γὰρ δένδρα, καὶ καρπὸν ἔχει,
ὁ δὲ καρπὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἐσθί-
κασι γὰρ βροαὶ λαμπρῶν μὲν ἔχουσιν τὴν ἐπιφάνειαν,
καὶ χρηστὰς παρέχουσαι τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐλπίδας, εἰς δὲ
χείρας ληφθεῖσαι καὶ διακλασθεῖσαι, καρπὸν μὲν ὀ-
δύνα, κόπον δὲ καὶ τέφραν ἐπιτείνονται· πολλὴν ἔνθα
ἀποκειμένην. Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ γῆ, τοιοῦτοι καὶ οἱ
λίθοι, τοιοῦτος καὶ ὁ ἄηρ αὐτός. Πάντα ἐμπέρησται,
πάντα τετέφρωται, τῆς προλαβούσης ὀργῆς ὑπομνήματα
ὄντα, τῆς μελλούσης κολάσεως προμνηύματα. Μὴ καὶ
ταῦτα ἀπειλαὶ βημάτων; μὴ καὶ ταῦτα φόβοι βημάτων;
Εἰ τις ἀπιστεῖ τῇ γεννῆ, τὰ Σόδομα λογίζεσθω, τὰ Γό-
μορᾶ ἐννοεῖτω, τὴν τιμωρίαν τὴν ἦδη γεγενημένην καὶ
μέχρι νῦν μένουσαν. Ὅπερ καὶ ἡ θεία Γραφή διηγου-
μένη περὶ τῆς σοφίας φησὶν· Ἄσθη δικαιοῦ, ἐξαπο-
λυμένων ἀσεβῶν, ἐρρύσατο φυγόντα καταβάσιον
πῦρ Πενταπόλεως. Αὕτη καὶ νῦν εἶτι εἰς Μαρτύριον
τῆς πορνείας κακνιζομένη καθέστηκε χέρσος, καὶ
ἀτελέσθιν ὥραις καρποφοροῦσα τὰ φυτὰ. Ἀναγκαῖον
δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ταῦτα πεπνύθασιν. Ἐν
ἦν τὸ πταίσμα αὐτῶν, χαλεπὸν μὲν καὶ ἐπάρατον· πλὴν
ἐν. Παισὶν ὁ ἐπεμαίνοντο, καὶ διὰ τοῦτο πυρὶν κα-
εκαύθησαν ὑπερῶ· νῦν δὲ μυρία καὶ ἴσα καὶ χαλεπότερα
γίνεται, καὶ τοιοῦτος ἐμπρησμὸς οὐ γίνεται. Τίνος
ἐνεκεν; Ὅτι πῦρ ἕτερον ἡτοιμασται, μηδέποτε οὐδενὸν
μενον. Πῶς γὰρ ὁ ὑπὲρ ἑνὸς ἀμαρτήματος τοσοῦτην
ὀργὴν ἐπαγαγόν, καὶ μήτε τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἰκετηρίαν
δεξάμενος, μήτε τὸν ἐνοικον δυσωπηθῆς Λύτ, τοσοῦ-

^a Colb. τῶν ἔξλων ὑφαντομένων.

^b Sic recte Colb. In Savil. ἐπάρατον ἐν παισίν.

των κακῶν γινομένων φείσεται ἡμῶν; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν.

ἦ. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων στῶμεν· φέρε, ἑτέρους εἰς μέσον ἀγάγωμεν κολασθέντας, ἵνα διὰ πλειόνων ἀποδείξωμεν πιεσθῆ τὰ λεγόμενα. Τὸν Φαραὼ πάντες ἀκούετε τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων· οὐκοῦν οἴδατε καὶ τὴν δίκην, ἣν ἔδωκεν, ὅπως σὺν ἄρμασι καὶ ἵπποις, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντὸς εἰς τὸ ἐρυθραῖον κατεποντίσθη πάλαιος. Ἴνα δὲ καὶ τὰς Ἰουδαίων μάθητε κολάσεις, ἀκούε Παύλου λέγοντος· *Μηδὲ πορνεύωμεν καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον* [298] *ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες· μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ· μηδὲ πειράζωμεν τὸν Κύριον, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπέειραν, καὶ ὑπὸ τῶν θρωγῶν ἀπώλοντο.* Εἰ δὲ κάκεινοι τοιαῦτα πεπόνθησιν ὑπὲρ ὧν ἡμαρταν, τί οὐ πεισόμεθα ἡμεῖς; Ἄλλὰ νῦν οὐδὲν πεισόμεθα δεῖνόν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα δεδουκέναι χρῆ. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρονα δοῦναι τηροῦμεθα, εἰ μὴ μεταβαλοῦμεθα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐκ ἤβησαν τὴν γέννηαν, καὶ ταῖς ἐνταῦθα παρεδίδοντο τιμωρίας· ἡμεῖς δὲ ὅσα ἂν ἀμάρτωμεν, κἂν μηδὲν ἀνιάρθῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάθωμεν, ἐν τῷ μέλλοντι πάντα πεισόμεθα. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, ἐκείνους μὲν νηπιωδεστέρους ὄντας τοιαῦτα πεπονθέναι, ἡμᾶς δὲ τελειωτέρων ἀπολαύσαντας μαθημάτων, καὶ πολὺ χείρονα πταίαντας ἐκείνων, διαφυγεῖν τὰς τιμωρίας; Βούλεσθε καὶ τὰς λοιπὰς αὐτῶν ἀκούσαι συμφορὰς, ὅσας ἔπαθον ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μακεδόνων; ὅσους ὑπέμειναν λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, αἰχμαλωσίας ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐεσπασιανοῦ; Τὴν Ἰωσήπου βιβλίον ἀνάγνωτε, ἣν ἔγραψε περὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἀλώσεως, καὶ μαθήσεσθε τὴν πικρὰν ἐκείνην τραγῳδίαν. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, εἰς τὸσαύτην λιμοῦ περιέπεσον ὑπερβολὴν, ὡς καὶ τὰς ζώνας αὐτῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ τὰ τούτων ἐσθίειν βδελυρύτερα. Πάντα γὰρ ὑπ' ἰδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καθὼς πούφησιν ὁ προλεχθεὶς συγγραφεύς. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀπεγεύσαντο τέκνων. Πῶς οὖν, ἐκείνων τοιαύτας δεδωκότων δίκας, ἡμεῖς οἱ τὰ χείρονα τούτων πράττοντες διαφευξόμεθα; Εἰ γὰρ

* Savil. quædam omisit, quæ restituuntur ex Colbert.

ἐκεῖνοι ἐκολάσθησαν τότε, διὰ τί ἡμεῖς οὐ κολαζόμεν νῦν; Οὐγί καὶ τυφλῶ δῆλον, ὅτι διὰ τὸ ἀποκείσθαι ἦ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν κόλασιν, καθὼς ἔφη πολλὰκις; Ἄ δὲ λογίζεσθαι πρὸς τοῦτους καὶ τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ τι μενα, καὶ οὐκ ἀπιστῆσομεν τῇ γέννῃ. Εἰ γὰρ δίκα ἔστιν ὁ θεὸς καὶ ἀπροσώπολητος, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστινος ἔνεκεν οἱ μὲν διδάσιν ἐνταῦθα φόνων δίκας δὲ οὐ διδάσιν; οἱ μὲν τῶν μοιχῶν τιμωροῦνται, οἱ τελευτῶσιν ἀτιμώρητοι; πόσοι τυμβωρῆχοι διεφυγὶ πόσοι λησταί; πόσοι πλεονέκται; πόσοι ἀρπαγες; οὐν γένενα μὴ ἦ, τοῦ τιμωρίαν ὑφείκουσιν; Ἄρα πεισόμεν τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι οὐκ ἔστι μῦθος ὁ περὶ τῆς λόγος; Οὕτω γὰρ ἔστιν ἀληθής, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἴσμεν, ἀλλὰ καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ λογοποιοὶ πεισόμεθα τῆς μελλούσης ἀναποδόσεως ἐφιλοσόφησαν, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κολάζεσθαι τοὺς πονηροὺς εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀληθείας, ὡς ἔχει ταῦτα, εἶπεν οὐκ ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ ἀπὸ λογισμῶν κινήθεντες καὶ παρακουσμάτων τῶν πονηρῶν, ἀλλ' ὅμως εἰκόνα τινα κρίσεως ἔλαβον. Κωκυτοῦ γὰρ φασί τινας καὶ Πυριφλεγέθοντα ποταμοῦς, ἔστιν ἡ Στυγὴς ὕδωρ, καὶ Γάρταρον τοσαύτον ἀπέχοντα τῆς γῆς ὅσον αὐτῆ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πολλοὺς ἑτέρους κολάζει τῶν ἄλλων τρόπους· καὶ [299] πάλιν Ἠλύσιον πεδίον, καὶ μακρὰν νήσον, καὶ λειμῶνας εὐανθεῖς, καὶ εὐωδίαν πεδίον, καὶ αὐραν λεπτὴν, καὶ χοροὺς ἐκεί διὰ τρέβοντες καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολήν, καὶ ἄδοντας ὑμνοῦντες, καὶ ὄλωσ καὶ ἀγαθοὶς καὶ πονηροὶς ἀποκείμενοι ἀντίδοσιν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον. Μὴ τοίνυν ἀπιστῶμεν τῇ γέννῃ, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς αὐτὸ ὅ γὰρ ἀπιστῶν, βραθυμότερος γίνεται· ὁ δὲ βραθυμότερος εἰς αὐτὴν ἀπελεύσεται πάντως· ἀλλὰ καὶ πιστεύουσαν ἀνευδοιάστως, καὶ διαλεγόμεθα περὶ αὐτῆς συνεχῆ καὶ οὐ ταχέως ἀμαρτησόμεθα. Τῶν γὰρ τοσούτων ἡμῶν ἢ μνήμη, καθάπερ τι φάρμακον πικρὸν, πᾶσι κακίαν ἀποσμηξίαν δυνήσεται, διαπαντὸς ἡμῶν ἐν νόσῳ τῇ ψυχῇ. Χρησώμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἵνα καθάρθῃτε καλῶς, ἀξιοθώμεν ἰδεῖν τὸν θεόν, ὡς ἀνθρώποις ἰδεῖν δυνατὸν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Antiochizane an Constantinopoli hanc homiliam habuerit Chrysostomus, nulla possumus conjectura assequi. Eam porro dixit ad recens baptizatos et illuminatos; quales sunt etiam duæ catecheses, quas Tomo secundo dedimus. Sperabam autem me illam Græce posse nancisci totam, quando in catalogo quodam Manuscriptorum, ab amplissimo doctissimoque viro Joanni Pottero mihi transmissis, ejus titulum et initium Græce vidi. Rogatus autem a me totam opellam Græce descriptam mitteret, opera ille usus viri

peccato tantam iram intulit, neque Abrahami supplicationem suscepit, neque inhabitantem Lotum reveritus est, tot admissis facinoribus, nobis parcet? Non ita erit, non ita certe.

8. *Peccatores aliquando in hac vita dant pœnas. Qui in hac vita pro admissis peccatis nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur.* — Verum ne hic gradum sistamus, sed age, alios in medium adducamus supplicio affectos, ut pluribus demonstrationibus ea quæ diximus confirmentur. De Pharaone omnes audistis Ægyptiorum rege: nostis certe quas ille dedit pœnas, quomodo cum curribus et equis, omnique pariter exercitu in Rubrum mare demersus sit. Ut autem Judæorum quoque supplicia demersis, audi Paulum dicentem: « Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et perierunt una die viginti tria millia: neque murmuremus, ut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore: neque tentemus Dominum, ut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt » (1. Cor. 10. 8. 10. 9). Quod si et illi talia pro peccatis passi sunt, quid non patiemur nos? At nunc nihil grave patimur, ideoque maxime timere oportet. Non enim ut non pœnas demus servamur; sed ut graviores demus, nisi convertamur. Illi enim non noverant gehennam, et suppliciiis lic traditi sunt: nos autem quodcumque peccamus, si nihil in præsentis vita grave patiamur, in futuro omnia perpetiemur. Nonne cum ratione pugnaret, si illis, qui rudiores et imperitiores erant, talia passis, nos qui perfectioribus fruimur disciplinis, et longe graviora, quam illi, perpetramus, supplicium effugeremus? Vultis reliquas etiam illorum audire calamitates, quas passi sunt in Palestina a Babyloniis, Assyriis et Macedonibus? quoties famem, pestem, bella passi sunt, et captivitates sub Tito et Vespasiano? Josephi librum legite, quem de Jerosolymorum excidio scripsit, et acerbam illam tragœdiam discetis. Cum aliis quippe calamitatibus in tantam famem inderunt, ut balteos etiam suos, et calceos oderent, isque etiam horribiliora: omnia quippe dentibus subigebat necessitas, ut prædictus scriptor ait. Ac neque in his steterunt, quin etiam proprios filios degustarunt. Quomodo ergo, cum illi tales dederint

pœnas, nos, qui graviora his perpetramus, effugimus? Nam si tunc illi plexi sunt, cur nos jam non plectimur? Annon vel cæco manifestum est ideo sic agi, ut sæpe dixi, quod nobis supplicium in futurum reservetur? Ad hæc vero consideranda sunt ea quæ nunc in hoc mundo geruntur, et gehennæ fidem non negabimus. Nam si justus est Deus, nec personas accipit, ut certe verum est, cur hic alii cædium dant pœnas, alii non dant? cur ex mœchis alii puniuntur, alii non plexi moriuntur? quot sepulcrorum effossores pœnam vitarunt! quot fures! quot avari! quot raptores! Si ergo gehenna non esset, ubinam illi pœnam dabunt! Num contradicentibus persuademus, quæ de illa narrantur non esse fabulam? Ita enim vera sunt, ut non nos tantum, sed etiam poætæ, philosophi et fabularum scriptores de futura pro merito sorte philosophati sint, et improbos in inferno cruciari dixerint. Nam etiamsi hæc vere ut sunt enarrare non potuerunt, utpote qui ex ratiocinio tantum exque nostra doctrina male accepta ad id permoti fuerint, attamen illi imaginem quamdam judicii adepti fuerant. Cocytos enim memorant, Pyriphlegethontas fluvios, et Stygis aquam, et Tartarum tantum a terra distantem, quantum ipsa a cælo, multos quoque alios ultionis modos: rursusque Elysium campum, et fortunatorum insulas, prata florida, fragrantiam multam, auram tenuem et choros illic versantes, albo indutos amictu, quasdam modulantes cantilenas, in summa bonis et malis post exitum ex hac vita paratam sortem promeritam. Ne itaque gehennæ fidem negemus, ne in illam incidamus: nam qui non credit, segnior efficitur; qui segnior est, in illam procul dubio ibit: imo credamus sine dubitatione, deque illa frequenter colloquamur, et non facile peccabimus. Ilujusmodi namque sermonum commemoratio, quasi acerbum quoddam remedium, nequitiam omnem abstergere poterit, si nostris perpetuo animis inseat. Hoc itaque remedio utamur, ut probe expurgati, digni simus qui Deum videamus, ut ab hominibus videri potest, et futuris fruamur bonis, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN JOSEPH ET DE CONTINENTIA.

docti et accurati Joseph Boevvlesii, protobibliothecarii Bodleiani, quæ paucissima in Manuscripto supererant exscribi mihi que transmitti curavit. Cætera enim avulsis foliis perierunt, ut monuit ipse laudatus vir Boevvlesius.

Interpretatio Latina, etsi vetus, sat bene concinnata est.

EJUSDEM DE CONTINENTIA.

• Ἀεὶ μὲν ἐμοὶ δοκεῖ
 χρησιμότερος εἶναι καὶ
 πρέπωσιν τοῖς τοῦ Χρι-
 στοῦ δοξαῖα ἢ περὶ σω-
 φροσύνης λόγος· μάλιστα
 δὲ νῦν ἐν καιρῷ τούτῳ
 παρηγορηθῆναι πρὸς ὁμᾶς,
 ὅτε τὸν Χριστὸν ἐνδυσά-
 μνοι τῆς Ἐκκλησίας εἰ
 παύεις, σωφροσύνην μάλ-
 ιστα κεκτήσθαι πρὸς τῶν
 ἄλλων ὑπερβουσι ἀγα-
 θῶν. Ἐπεὶ καὶ ὅστις εἴ-
 δεν ἀθλητᾶς, Ὀλυμπίας,
 νομισθέντας πρέπειν,
 ἀλειψαμένους ἐπὶ τὸ στα-
 διον καταβαίνοντας, εἴτα
 περὶ παλαιωμάτων καὶ
 καρτερίας καὶ νήσης διε-
 λέχθη πρὸς αὐτούς, ἐν
 καιρῷ τούτῳ παρηγορηθῆναι
 δικαίως ἂν περὶ πάντων
 νομίζοντο. Καὶ δὴ καὶ
 ἡμεῖς ἑωρακότες τοῦ τοῦ
 [300] Σωτήρος ἀθλητᾶς,
 δύναμιν λαβόντας παρὰ
 τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν
 θεῶν μυστηρίων, εὐλόγως
 ἂν ὑπὲρ σωφροσύνης δια-
 λεχθῆναι, ἐπὶ τὸν ἀγῶνα
 τὸν πνευματικὸν παρα-
 πέμφωμεν. Ἐν μὲν οὖν
 τοῖς ἀνθρώποις . . .
 nihil indignum Domino
 vel loquamur, vel factu-
 mus. Nam si rex aliquis purpura amictus, corona-
 que caput ornatus, et victus naturæ affectionibus,
 indignum quiddam regia majestate fecerit, mox et in
 regiam stolam aspexerit, emondat se, operamque
 dat ne posthac a sædis vincatur cupiditatibus. Et tu
 quoque indutus Christum, vitata turpi animæ con-
 cupiscentia, ad divinam statim stolam respice, me-
 liorque statim eris, neque maligni artibus offenderis.
 Igitur pulchrum quidem continentiam commendare
 laudibus, pulchrius autem possidere. Et sane non pa-
 rum ad continentiam incitantur, qui multum de ea
 loquuntur et audiunt. Atque eam ob rem virtutes san-
 ctorum celebrari sacris Scripturis voluit Deus, ut
 omnes homines in illorum trahantur imitationem,
 vestigiaque illorum diligenter sequendo persuasi con-
 tinentiam parent. Etenim si in gymnice certamini-
 bus plerique, visis athleticis coronatis, accensi, etiam
 ipsi se exuerunt, et multos sudores laboresque per-
 tulerunt, ut ramis vel oleæ vel lauri coronarentur :
 quanta ergo nos convenit alacritate pro continentia
 sudores ferre, quando alios a Deo coronatos videmus,
 ut caelestibus redimiamur coronis, propter bona
 salutariaque facinora? Quomodo non grave et multa

Mibi quidem semper
 utilissimas videtur, et
 Christi servis dignus ser-
 mo de continentia : ma-
 xime autem tempore hoc,
 quando Christum induiti
 pueri Ecclesie præ aliis
 bonis continentiam pos-
 sidere maxime debent.
 Nemo injuste vel intem-
 pestive de similitudine et
 certamine factum dixerit
 sermonem, cum athlete
 juxta Olympicas leges
 exercentur. Itaque et nos
 nunc athletes Christi quos
 videmus accepisse virtu-
 tem a Spiritu propter di-
 vina sacramenta, ad ago-
 nem spiritualem missuri,
 merito de continentia dis-
 serimus. In mundanis
 enim certaminibus post
 victoriam coronæ; in
 Christi autem stadiis
 ante victoriam coronæ.
 Quare autem coronatos
 in agone mittit nos
 Christus? Ut metum in-
 cutiat adversariis, sen-
 susque nostros erigat :
 ut ad honorem a Deo
 nobis datum spectantes,
 vel loquamur, vel factu-

ira dignum, si athlete allectet solum lauri vel
 olive, et gloria transitoria hujus vite : nos autem
 nihil moveant Christi similes, ut omnem voluptatem
 amoveamus, et timentem Dei præferamus concupi-
 scentia? Porro non in salis hominibus videmus simi-
 lium imitationem, sed et in bonis. Nam et columba
 saepe, visa una arolante, statim sequuntur omnes :
 et pulvis generosus, in eorum armenta expulsi-
 onem, secum rapit omne armentum. Et inter vos, ut in ar-
 mento Christi, bona est pulvis Joseph continentis-
 simus, caelestibus excitationibus ad sui imitationem
 nos concubos vocans. Saltemus igitur cum homo ad
 olescentem spiritualem ebriam, laudantes ipsius con-
 tinentiam, non verbis solum, sed et operum imita-
 tione. Ille igitur, ille erat diligens et perpetuus conti-
 nentia custos, cum posset reginæ ipsi imperare et in
 deliciis atque luxu divitem et voluptariam agere.
 Veruntamen quamvis talium et tantorum dominus
 futura, cum cogitasset quod divitiæ quidem et po-
 tentia ac gloria cum presenti vita transeant, et tem-
 poralium lucrum dumtaxat habeant, solus autem
 virtutis nullus sit finis, idcirco voluptatibus timorem
 Christi, ut frenum quoddam, iniecit. Divitias autem
 et delicias, se promissiones dominæ derisit, mis-
 eriam in carere dulciorem cenam præclaris demici-
 liis, tametsi his qui excellentes formosi sunt, difficili-
 est imperare voluptati. Ille autem tantum specimen
 exhibuit continentia, ut pulchritudine animæ pulchritu-
 dinem corporis occultaret, stultæ euidam pulchritu-
 dine corporis, angelis autem venustate animæ
 conferendus. Nos autem decet admirari, non solum
 a adolescentis continentiam, sed et pericula, quæ pro
 illa sustinet, qui morte gravia ac terribilius judi-
 cavit servire voluptatibus. Admirabitur autem, qui
 virtutem ipsius diligenter cognoverit, et tempora
 expendit in quibus animam parvam servavit. Nam
 priusquam in terra et Dominus et Opifex universæ
 apparuit, libertatem custodivimus mentis. In domo impio-
 rum educabatur, multos habebat ad deteriora
 adherentes, carebat continentia magistro. Omnes
 voluptati serviebant, ventri indulgebant, nihil pium,
 nihil sanctum faciebant : attamen in tantorum talium-
 que impiorum corona, videns dominam intemperan-
 tem jacere, caelestium thesaurorum proditor non est
 factus, sed Spiritus templum indepredabile custo-
 dit, malens mori, quam servire voluptatibus. Non
 audierat Paulum dicentem, corpora nostra membra
 Christi esse (1. Cor. 6. 15) : et priusquam audiret
 vocem divinam, non minor apparuit iis qui caelestibus
 promissionibus honorati sunt, docens nos in Ecclesia
 quam oportet nos certare, et incorruptam servare
 animam. Nam si ego, dicere potest Joseph, qui ante
 natum Christum fui, nec audivi excelsam apostolum
 Paulum clamantem, corpora nostra membra esse Chri-
 sti, putavi Dei servos decere ut imperent voluptati,
 nec inventus sum continentia decoctor, quamvis multa
 pericula parata viderem : quantum vos convenit cum

et tremore vivere in continentia, ut ne appetitis indigni honore, et ne membra Christi sicut membra scorti! Hoc verbum potest omnem animam continentiam trunire, hoc verbum ardentos concupiscentias cito restringit. Neque inber in ignem eadens ita facile flammam deprimat, ut malas concupiscentias marcescere faciat: sermo ille in animam admissus. Eodem ratione nobis loqui et magnus Job potest, qui non dum diligens continentiae fuit exercitator, sed et gem oculis suis posuit, ne in virginis viderent faciem, ne forte mentem illius irradians raperet pulchritudinem (Job 31. 4): quamvis quis non admiraretur et stupesceret, videns virum hunc cum diabolo quidem viriliter certare, et omnes maligni machinas vincere, virginis autem faciem fugere, et a formosae mulieris aspectu oculos subducere? Diabolum quidem dicens accedentem non fugit, sed mansit sicut leo in cubilibus silens: virgine autem visa non stetit, neque oratus in contuenda pulchritudine, sed statim recessit. Censebat nimirum in praelio contra daemones virili et audaci animo opus: in continentiae autem preparatione victoriam concedi, non ex virginum consuetudine, sed recessu. Quisquis igitur promittit virginitatem, accipiat consilia continentissimi omnium omnium, qui et ipse ante Christum incarnatum tam diligens continentiae fuit custos. Neque enim negligenter audiendum, quod ante Christum incarnatum apparuerint iusti tantum continentiae specimen exhibentes. Non enim erat quod tanta vi ad virtutem illam pergeret, neque virginibus crimen erat neglecta continentiae possessio. Quomodo autem hoc? Quia huiusmodi gratia Deus excelsus, universorum Opifex, nostram accepit formam, ut angelorum sanctimoniam in caelo deduceret. Quando igitur homines post tantum honorem voluptatibus se mancipant, dici nequit temeritatis magnitudo, qua membra Christi membra meretricis facientes, Domini misericordiam afficiunt,

et quantum in eis est, vanam reddunt. Audiunt daemones, et timent, quia Deus non convivet ut conjungantur sibi, nos autem sibi adjungat. Et audent fidelium quidam abscondere se a Christo, at jungere meretricibus? Non tantum est malum e caelo in lutum cadere, quantum malum fuerit membrum Christi factum a divino honore excidere, et membrum fieri scorti. Quando igitur concupiscentia mala inflammat animam, statim recordare Christi, cogita ad stare tibi Paulum adhortantem, ac dicentem: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? Gerens membra Christi, faciesne membra scorti.* (1. Cor. 6. 15)? Si illorum verborum fueris recordatus, statim fugientem videbis voluptatem. Nam si ancillas domina casta et pudica turpitudini deditas statim solo aspectu pudicas facit: quid mirum, si titillatam voluptatem Christi memoria statim sopit? Semper crucem habe ante oculos tuos radiantem, et purus a peccatis per id temporis abibis. Nam sicut columna nubis, figura nostrae crucis, Hebraeorum multitudinem protegebat, ne quid mali ab Aegyptiis pateretur (Exod. 13. 21); ita crux ante oculos visa omnem statim abigit malam voluptatem. Haec enim salus est animae, foedarumque concupiscentiarum salubre antidotum. Etenim infirmitates corporis medicorum artes sanant, animam autem aegrotam curant statim eloquia Christi. Eapropter et eos qui peccarunt, et adhuc carnis serviunt voluptatibus, oramus et precamur, ut excitentur ac resipiscant, ne omnino ab affectionibus vincantur, neve impetu ferantur, neve in ananiam servitutem sponte se subjiciant, sed se in acie opponant, et timore Christi mentem corroborent, ac eijciant ex arce gravem dominam: ut abjecta omni macula, et peccantium turba, cum sancta et incorrupta anima possimus accedere ad divina et reverenda sacramenta magni Dei et Salvatoris Jesu Christi: cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA.

Haec opuscula duo in Latina interpretatione, quae sola superest, inventionem tamen et eloquentiam Chrysostomi praeseferunt, omninoque digna sancto doctore sunt. Aliquid tamen suspicionis succurrit, caetera hoc ordine et ritu, quo hic comparant, ab ipso Joanne nostro edita fuisse, sed a quopiam alio, qui variis locis haec ita conscripserit. Ut res est, haec digna plane sunt quae Chrysostomi nomine publicentur. Praemittimus autem Admonitionem fratrum nostrorum: Benedictinorum, qui Editionem Opusculi divi Augustini curaverunt, et sexto Tomo p. 259. et seqq. haec opuscula ediderunt, atque hoc Monitum praemisissent:

Existant sermones isti duo in vetere Corbeiensi Codice ante mille, ut videtur, annos descripto, primus quidem hocce titulo praenotatus: *Incipit sermo sancti Joannis de Consolatione mortis.* Secundus autem primo quam proxime conjunctus absque titulo, nihilque aliud in fine habens nisi, *Explicit de Resurrectione.* Caeteram alter iste sermo tertia parte, qua in ante excusis carebat, auctior nunc primum prodit ex laudato Corbeiensi exemplari: eaque pars recapitulationem eorum quae in primo sermone dicta fuerunt, continet, et aliis non incertis argumentis ad hoc opusculum pertinere cognoscitur. Joannem porro non alium quam Chrysostomum in fronte sermonis primi designatum opinamur. Confer Homiliam ipsius in 1. Cor. 15, et Homiliam 4 in 2. Cor., et Homiliam 64 in Joan., Homiliam denique 7 ad populum antiochenum, etc.:

DE CONSOLATIONE MORTIS.

SERMO PRIMUS.

1. Praebete silentium, fratres, ne vos transeat sermo utilis et in tempore necessarius. Nam tunc vel maxime opus est medicina, quando gravis nascitur aegritudo: et tunc sollicite collyrium adhibendum est,

cum fuerit oculus dolore turbatus. Quicumque ergo non habet hunc dolorem, non obstrepat, sed potius audiat, quia non impedit sanum scire medicinam quae prosit. Qui vero per hunc casum turbatum habet

oculum mentis, et doloribus cruciatur, magis intentus sit ut aperiat oculum ad suscipiendum salutaris verbi collyrium, quo non solum consolationem, sed etiam remedium consequatur. Certum est autem, quia is qui dolet oculum, si eum medico infundenti collyrium aperire noluerit, collyrium quidem foris extra pupillam funditur, oculus vero remanet in dolore: sic et mens dolentis, si propter nimiam tristitiam verbo se clauserit, non recepta salubri admonitione, incipiet plus dolere, et forsitan pati illud quod in Scriptura continetur, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Beatus Paulus apostolus, fidelium doctor, medicus salutaris, duas esse dixit tristitias: unam bonam, et alteram malam; unam utilem, et alteram inutilem; unam quæ salvat, et alteram quæ perdit. Et ne dubium alicui videatur id quod dico, ipsa ejus verba recitabo. Ait enim, *Quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem stabilem operatur* (Ibid.): hæc est illa bona tristitia. Sequitur deinde: *Nam sæculi hujus tristitia mortem operatur*: hæc est illa mala.

2. *Luctus an prosit, necne.* Videamus ergo, fratres, ista tristitia quæ nunc est in manibus, quæ nunc agitur in pectore, et auditur voce, utilis sit an inutilis, prodesse valeat an nocere. Jacet ecce corpus exanime, jacet in tabula homo sine homine, membra utique sine spiritu; clamatur, nec respondet; vocatur, et non audit; jacet facies pallida, forma mutata, per quam mors ipsa cernitur (a); cogitatur præterea ejus perpetuum silentium, cogitatur delectatio, aut quæ fuit, aut quæ futura erat utilitas; cogitantur necessitates, veniunt in mentem verba dulcissima, longa consuetudo requiritur. Hæc sunt sine dubio quæ movent lacrymas, incitant ululatum, et totum animum in profundam tristitiam demergunt. Contra hæc tam valida, tam fortia doloris arma illud primo (b) omnium opponendum est, quia omne, quod nascitur in hoc mundo, necesse est mori. Hæc est enim lex Dei et sententia immutabilis, quam post delictum princeps generis humani accepit, dicente Deo, *Terra es, et in terram ibis* (Gen. 3. 19). Quid ergo novi contigit, si homo ad hoc natus divinæ legi ac sententiæ satisfecit? quid novi accidit, si ex mortalibus natus naturæ propriæ, quia nec poterat excusare, respondit? Non est inusitatum quod antiquum est, non est inauditum quod quotidianum est, non est proprium quod commune est. Si avos et proavos novimus per hanc viam mortis profectos, si ipsos denique patriarchas et prophetas ab Adam protoplasto non sine occasu audivimus migrasse de sæculo, elevemus animum de profundo tristitiæ: quia quod debebat, hoc reddidit. Et utique debitum cum redditur, quam potest habere tristitiam? Hoc est vere debitum, quod nulla potest pecunia redimi: hoc est debitum, quod nec virtus excusat, nec sapientia, nec potestas, nec ipsi denique reges poterunt declinare. Plane hortarer ego ut

(a) Post, *cernitur*, quidam Editi addunt, *et horretur*.

(b) Editi quiam, post, *doloris arma*, ferunt, *spiritualibus debemus armari præsidis. illud ergo, etc.*

augeres tristitiam, si fuisset talis res, quæ cum paucis una substantia redimi, vel differri, negligentia aut parcitate provenisset. Cum vero Dei decretum firmum sit et immutabile, frustra dolemus, et de nobis querimus quare sit mortuus, cum scriptum sit, *Domini Dei sunt exitus mortis* (Psal. 67. 21). Ista ergo communis vitæ conditio si recipiatur in animo, incipiet gravatus cordis oculus, quasi prima infusio relevari.

3. *Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus.* — Sed dicis, scio communem esse hunc luctum; scio quia is, qui mortuus est, debitum solvi sed delectationem cogito, necessitates repelo, consuetudinem requiro. Si propter hæc tristitia afficeris errore duceris, non ratione gubernaris. Scire enim debes, quia Dominus, qui hanc dederat delectationem, dare potest et aliam potiorem, et qui tibi habuit intulit necessitatem, sufficiens est per aliam occasionem supplere. Utilitatem vero, sicut tuam videre debes et ejus qui defunctus est cogitare: quia sic forsitan expediebat, sicut scriptum est: *Raptus a ne malitia mutaret ejus intellectum. Placita enim a Deo anima ejus, ideoque properavit de media iniquitate educere eam* (Sap. 4. 11. 14). De consuetudine autem quid dicam, quam dum tempus sic facit obliviscitur ut nunquam fuisse videatur? Quod ergo tempus præstat et dies, multo magis debet ratio et bene præstare cogitatio. Et vel illud maxime cogitandum est, quod divina per Apostolum sententia diffinit: *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Quod si tam oblectatio, quam utilitas præsens, et consuetudo, res mundi sunt et gaudia sæculi transitoria, propter hæc animum dejicere, et spiritum contristari, vide ne sit vere mortifera valetudo. Iam petens autem iterum atque iterum dicam: *Quia tristitia mundi mortem operatur* (Ibid.). Quare autem mortem operatur? Quia solet nimia tristitia ad dubitationem, aut ad perniciosam perducere blasphemiam.

4. *Luctus iis qui ante Christum licitus. Cur Christus fleverit Lazarum. Lugere mortuos jam non licet.* — dicit aliquis: Prohibes lugere mortuos, cum et patriarchæ plorati sunt, et Moyses ille famulus et multi deinde prophetæ, præsertim cum Job quo justissimus vestem suam supra filiorum conscidit necem (Job. 1. 20)? Non ego prohibeo lugere mortuos, sed gentium illuminator Apostolus, qui sic *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut contristemini, sicut qui spem non habent* (1. Thes. 4. 12). Non potest Evangelii claritas obscurari, si iam ante legem, aut sub legis umbra positi fuerant, iam mortuos flebant. Et merito flebant, quia nondum cælis venerat Christus, qui fontem illum lacrymarum sua resurrectione siccat. Merito flebant, quia

¹ Aliam lectionem habet Editio quædam Augustinæ nempe, *potiorem, et necessitatem sufficit alia occasione plere. Utilitatem, etc.* Sed præferenda videtur altera in qua in margine affertur.

² Forte melius, *quam interdum tempus.*

mortis sententia permanebat. Merito lamentabantur, quia nondum resurrectio prædicabatur. Sperabant quidem sancti quique adventum Domini, sed mortuos interim flebant, quia nondum viderant quem sperabant. Denique Simeon unus de veteribus sanctis, qui prius fuerat de sua morte sollicitus, postquam Jesum Dominum adhuc puerum secundum carnem suscepit in manibus, de suo exitu gratulatur dicens, *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum* (Luc. 2. 29. 30). O beatus ille Simeon! Quia quod sperabat viderat, jam mortem suam pacem et requiem computabat. Sed dices: Ecce in Evangelio legitur, archisynagogi ploratam filiam (Luc. 8. 52), et sorores Lazari Lazarum flevisse (Joan. 11. 51). Sed illi adhuc secundum veterem legem sapiebant, quia necdum a mortuis Christum resurrexisse conspexerant. Flevit plane et ipse Dominus Lazarum jam sepultum, non utique ut flendi mortuos formam daret, sed ut et se per lacrymas suas verum corpus assumpsisse monstraret. Vel certe flevit amore humano¹ Judæos, quia nec tali signo monstrato in eum fuerant credituri. Neque enim mors Lazari causa esse poterat lacrymarum, quem ipse Jesus et dormivisse dixerat, et suscitatum se promiserat, sicut et fecit.

5. Habuerunt ergo veteres suum morem, suamque fragilitatem, Christi adventum præcedentes². Jam vero ex quo Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, ex quo primo Adæ datam sententiam Adam novissimus solvit, ex quo nostram mortem sua morte destruxit, et ab inferis die tertia Dominus resurrexit, jam non est terribilis mors fidelibus: non timetur occasus, quia Oriens venit ex alto. Clamat ipse Dominus qui mentiri nescit: *Ego sum*, inquit, *resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit et credit in me, mortem non videbit in æternum* (Joan. 11. 25. 26). Manifesta est, fratres carissimi, vox divina, quia qui credit Christo, et ejus mandata custodit, si mortuus fuerit, vivet. Hanc vocem beatus Paulus apostolus accipiens, et totis fidei viribus retinens, instruebat: *Nolo, inquit, vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non tristes sitis* (1. Thess. 4. 12). O mira Apostoli pronuntiatio! Uno sermone, antequam doctrinam proferat³, resurrectionem commendat. Dormientes namque appellat illos, qui mortui sunt, ut dum dormire eos dicit, resurrecturos sine dubitatione consignet. *Non, inquit, tristes sitis de dormientibus, sicut et cæteri*. Qui spem non habent, contristentur: nos autem qui spei filii sumus, collætemur. Quæ autem nobis spes sit, ipse commemorat dicens: *Si credimus, quia Christus mortuus est, et resurrexit: ita et Deus eos, qui dormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. Thess. 4. 13). Jesus enim nobis et hic viventibus salus est, et hinc recedentibus vita est. *Mihi, inquit, apostolus, vivere Christus est, et mori lucrum* (Philipp. 1. 21), Lucrum plane, quia angustias et tribulationes,

quas habet longior vita, mors accelerans lucrificat. Jam vero ordinem et habitum spei nostræ describit Apostolus. «Hoc,» inquit, «vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu ejus non præveniemus eos qui dormierunt: quia ipse Dominus in jussu et voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui vivimus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus» (1. Thess. 4. 14–16). Hoc est quod dicit, quia cum venerit Dominus, inveniet multos in corpore Christianos, qui nondum experti sunt mortem: et tamen non ante rapiuntur ad cælum, quam mortui sancti de monumentis resurrexerint, tuba Dei et voce archangeli suscitati. Cum autem fuerint suscitati, juncti pariter cum viventibus rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum ipso regnabunt. Nec sane possit dubitari quod possint corpora, quamvis sint gravia, in aera sublevari: cum jubente Domino Petrus ipsum corpus habens super undas ambulaverit maris (Matth. 14. 29), Elias quoque ad hujus spei confirmationem, per hunc aera curru flammeo sit raptus ad cælum (4. Reg. 2. 11).

6. *Quales futuri simus post resurrectionem.*—Se! quæris forte: Quales erunt qui a mortuis resurrexerint? Audi ipsum dicentem Dominum tuum: *Tunc, inquit, justi fulgebunt, sicut sol in regno Patris sui* (Matth. 13. 43). Quid splendorem commemorem solis? Cum fideles transfigurari necesse est ad ipsius Christi Domini claritatem, ut testatur apostolus Paulus: «Nostra,» inquit, «conversatio in cælis est: unde et ipsum Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ ad conformationem corporis gloriæ suæ» (Philipp. 3. 20. 21): transfigurabitur sine dubio caro ista mortalis ad conformationem Christi claritatis, induet¹ mortale immortalitatem: quia *Quod seminatum fuerat in infirmitate, protinus surget in virtute* (1. Cor. 15. 43). Non timebit caro amplius corruptionem, non patietur famem, non sitim, non ægrotudines, non casus adversos. Pax enim tuta, et firma securitas vitæ est. Alia utique cælestis est gloria, ubi et gaudium sine defecatione præstabitur.

7. *Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda.*—Hæc in sensu et oculis gerens beatus Paulus dicebat, «Optavam dissolvi, et cum Christo esse multo magis melius» (Philipp. 1. 23). Et adhuc aperte docens, «Dum sumus,» inquit, «in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Habemus autem magis,» inquit, «bonam voluntatem peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum» (2. Cor. 5. 6-8). Quid agimus nos parvæ fidei homines, qui anxiamur et deficimus, si aliquis de caris nostris migret ad Dominum? Quid

¹ Ms. Corbeiensis, *more humano*.

² Ms. Corbeiensis, *Christi adventu pendente*.

³ Editi quidam, *uno sermone ut utramque doctrinam pro-*

¹ Mss., *induetur*.

² Sic Ms. Corbeiensis. Editi vero quidam, *multo enim melius*. Infra Ms. Corb., *præsentem esse et adventare Domino*.

agimus, quos peregrinatio in hoc mundo magis delectat, quam representari ad Christi conspectum? Vere, vere peregrinatio est omne quod vivimus: nam sicut peregrini in sæculo, sedes habemus incertas, laboramus, desudamus, vias ambulantes difficiles, periculis plenas: undique insidiæ, a spiritualibus, a corporalibus inimicis¹, undique errorum calliculi sunt præparati. Et cum tantis periculis urgeamur, non solum ipsi non cupimus liberari, sed etiam liberatos tamquam perditos lugemus et plangimus. Quid nobis præstitit Deus per suum Unigenitum, si adhuc mortis timemus casum? Quid nos renatos ex aqua, et Spiritu gloriamur, quos peregrinatio de hoc mundo contristat? Ipse Dominus clamat, *Si quis mihi ministrat, sequatur me: et ubi ego sum, ibi erit et minister meus* (Joan. 12. 26). Putas si rex terrestris ad suum palatium vel convivium aliquem vocet, non cum gratiarum actione properabit? Quanto magis ad caelestem curiendum est regem, qui quos receperit, non solum convivas, sed etiam conregnatores² efficiet, sicut scriptum est: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et coregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Nec hoc ego dico, ut quis manus sibi inferat, aut se interficiat contra voluntatem Dei creatoris, aut animam ut de corporis sui expellat hospitio; sed hoc dico, ut lætus et gaudens, cum aut ipse vocatur et proximus, et ipse vadat, et euntibus gratuletur. Hæc enim est Christianæ fidei summa, vitam veram expectare post mortem, reditum sperare post exitum. Accepta igitur voce Apostoli, cum fiducia jam dicamus gratias Deo, qui nobis contra mortem victoriam dedit, per Christum Dominum nostrum, cui est gloria et potestas nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

1. *Resurrectio unde apud infideles dubia.* — Superiori quidem libello perstrinximus breviter de consolatione mortalitatis³, de spe resurrectionis: nunc plenius et validius de eisdem dicere properamus. Si quidem hæc, quæ loquutus sum, fidelibus quidem certa sunt, infidelibus autem ac dubiis videntur esse fabulosa, ad quos pauca strictius proferamus. Certe quicumque estis increduli, omnem dubitationem de substantia corporis sustinetis. Discreditur enim a quibusdam, carnem conversam in pulverem, iterum posse resurgere, iterum reviviscere. Cæterum de anima nullum posse hominum dubitare: si quidem de animæ immortalitate nec philosophi ipsi, cum sint pagani, dissentiunt. Nam quid est mors, nisi separatio corporis animæque? Recedente enim anima, quæ semper vivit, quæ mori nescit, quia de flatu Dei est⁴, solum corpus emoritur: quia aliud in nobis mortale, aliud immortale est. Sed recedens anima, quæ carnalibus oculis non videtur, ab angelis suscipitur, et

collocatur aut in ipsam Abraham, si fidelis est; aut in carceris inferni custodia, si peccatrix est: dum statutus veniat dies, quo suum recipiat corpus, et apud tribunal Christi iudicis veri reddat suorum operum rationem. Ergo quia de carne tota cunctatio est⁵, hujus est infirmitas defendenda, et resurrectio consignanda.

2. *Mortui quomodo resurgent. Probatur Deum mortuos posse suscitare.* — Quod si quis requirat a me dubius et incredulus, *Quomodo mortui resurgent, quæ autem corpore venient?* respondebo ei ore ac verbis Apostoli, *Insipiens, tu quod æminas, non significatur, nisi prius moriatur: et quod æminas, nudum æminas granum tritici aut alterius alienius seminis* (1. Cor. 15. 35-37), mortuum et aridum sine humore; et cum putrefactum fuerit, secundum surgit, litque vestitum folliculis, aristas armatum. Qui ergo granum tritici suscitatur propter te, ipsum te non poterit suscitare propter se (a)? qui solem quotidie quasi de sepulcro noctis suscitatur, et lunam quasi de interitui reparatur, et tempora recedentia revocat ad utilitatem scilicet nostram: ipsos nos, propter quos omnia reparatur, non requirit, et semel patitur extinguatur, quos suo flatu accendit, quos suo spiritu animavit: et in perpetuum jam non erit homo, qui illum pie et agnovit et coluit? Sed iterum dubitas, quod possit reparari post mortem, restitui post cinerem et ossa consumpta? O homo, dic mihi, quid fuisti ante quam in matris utero concipereris? Nihil utique. Deus ergo qui te creavit ex nihilo, nonne facilius poterit reparare de aliquo? Mihi crede, facilius poterit reficere quod ante jam fuit, qui potuit⁶ creare quod non fuit. Quod te ex gutta informis liquoris in tuæ matris utero in nervos, venas et ossa jussit excrescere, poterit, mihi crede, de utero terræ iterum generare. Sed times a forte ossa tua arida vestiri pristina carne non possint? Noli, noli, secundum tuam impotentiam, Deum æstimare majestatem. Deus ille rerum omnium creator, qui vestit arbores foliis, et præta floribus poterit et tua ossa illico veris tempore⁷ in resurrectione vestire. Dubitaverat aliquando de hoc ipse propheta Ezechiel, et interrogatus a Domino, utrum viverent ossa arida, quæ videbantur sparsa per campum, respondit, *Tu scis, Domine* (Ezech. 37. 3). Se postquam Deo jubente, et seipso prophetante, vidit ossa ad sua loca et juncturas currentia, postquam vidit ossa arida nervis ligari, venis intexti, carne cointegi, cute vestiri, postea prophetavit in spiritu, veniens spiritus uniuscujusque introivit in corpore illa jacentia, et resurrexerunt, et mox steterunt sic confirmatus de resurrectione propheta, scripturam visionem, ut ad posteros tantæ rei cognitio perver-

¹ Editi veteres, *tota contradictio est, quæ lectio non spernenda.*

² Idem, *et cineres patietur extinguatur.*

³ Ms. *secunda manu, quam parat.*

⁴ Mss., *illo certo veri.*

⁵ Hæc, *et mox steterunt*, desunt in Mss.

¹ Ms. Corb., *a spiritualibus inimicis*, tantum, et ibidem, *undique errorum casus sæculi præparati.*

² Ms., *conregnatores.*

³ Editi veteres Augustini, *de consolatione mortuorum*. Corb. Codex, *de consolatione mortalitatis.*

⁴ Editi veteres, *de flatu Dei est inspirata*, et paulo post, *quæ carnalibus oculis videri non potest.*

(a) Hæc, *ipsum te non poterit suscitare propter se*, in multis Editis habentur, et ad marginem rejecta sunt postrema Editione. Sed puto ad seriem quadrare.

ret. Merito ergo clamat Isaias : *Exsurgent mortui, et resurgent qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim, qui abs te est, sanitas est illis (Isai. 26. 19).* Vere enim, sicut rore madefacta semina germinant et exsurgunt, sic rore Spiritus ossa fidelium germinabunt¹.

3. *Aliud argumentum.* — Sed dabitur, quomodo de parvis ossibus totus homo restitui possit? Revera tu ex modica scintilla ignis ingentem suscitasti flammam; Deus non poterit ex modico cineris tui fermento totum corpusculi tui redintegrare conspersam? Nam etsi dicas: Nusquam comparent carnis ipsius reliquæ; forsitan enim aut igne consumptæ sunt, aut a bestiis devoratae: hoc primum scito, quia quidquid consumitur, in terræ visceribus continetur, unde rursus poterit Deo præcipiente produci. Nam et tu, cum non appareat ignis, adhibes lapillum, et modicum ferri, et excutis de visceribus lapilli quantum opus est ignis. Quod ergo per tuam industriam et sapientiam, quam tibi Deus ipse concessit, facis, ut producas quod non apparet², majestas illa divina facere sua virtute non poterit, ut quæ interim non videntur excutiat? Mihi crede, potest omnia Deus.

4. *Christus futuram resurrectionem testificatur. Item apostoli et martyres, et Machabæorum mater.* — Hoc tantum require, utrum promiserit se facere resurrectionem: et cum promissam tantorum didiceris testimoniis, imo cum ipsius Christi Domini certissimam habeas cautionem, confirmatus fide, mortem desine jam timere. Qui enim timet adhuc, discredita: qui discredita, peccatum contrahit insanabile, quia sua incredulitate audet Deum aut impotentem aut certe asseverare mendacem. Sed non ita beati apostoli, non ita sancti martyres probant. Apostoli, propter hanc prædicationem resurrectionis, Christum resurrexisse prædicant, et in ipso mortuos suscitandos annuntiant, nec mortem nec tormenta recusaverunt nec crucis. Si ergo in ore duorum vel trium testium stat omne verbum: resurrectio mortuorum, cui tot et tam idonei testes existunt, cui cum effusione sanguinis testimonium dicunt, quomodo potest in dubiam revocari? Quid autem sancti martyres? habuerunt certam spem resurrectionis, annon? Si non habuissent, non utique per tantos cruciatus et poenas mortem pro lucro maximo suscepissent; non cogitabant supplicia præsentia, sed præmia sequutura. Sciebant dictum, *Quæ videntur, ad tempus sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 18).* Audite, fratres, virtutis exemplum. Mater septem filios hortabatur, et non lugebat, sed potius lætabatur: videbat filios suos unguis radi, ferro concidi, sartagine assari; et non lacrymas fundebat, non ululatus tollebat, sed sollicitè ad tolerantiam filios hortabatur. Non enim erat illa crudelis utique, sed fidelis: amabat filios, non delicate, sed fortiter. Hortabatur

filios ad passionem, quam gaudens ipsa quoque suscepit. Erat enim de sua et suorum filiorum resurrectione secura. Quid loquar viros, quid feminas, quid pueros, quid puellas? quomodo sibi de ista morte luserunt, quomodo summa celeritate ad cælestem militiam transierunt? Poterant utique ad præsens vivere si voluissent, quia in ipsis erat positum, Christum negando viverent, aut confitendo morerentur: sed magis elegerunt vitam projicere temporaneam, et vitam assumere sempiternam, excludi de terra, et incolere cælum.

5. *Formido mortis excluditur.* — Inter hæc, fratres, quis dubitationis est locus? ubi potest adhuc mortis residere formido? Si martyrum sumus filii, si eorum socii volumus inveniri, non contristemur morte, non lugeamus caros, qui nos præcedunt ad Dominum. Nam si plangere voluerimus, ipsi nobis insultabunt beati martyres, et dicent: O fideles! o regnum Dei cupientes! vos qui caros vestros delicate morientes in lectis utique et plumis, cum mœrore plangitis et lugetis, si eos a gentilibus propter nomen Domini cruciari et interfici videretis, quid facturi essetis? Aut non vobis præcessit exemplum? Abraham patriarcha filium unicum offerens sacrificium, gladio obedientiæ jugulavit (*Gen. 22. 10*): nec ei, quem tanto amore dilexit, pepercit³, et Domino obediens probaretur. Sed si dicatis, illum propter Dei hoc fecisse præceptum: et vos habetis præceptum, ut non tristes sitis de dormientibus. Qui ergo minima non servant, majora quando servabunt? An nescitis, quia animus qui in talibus frangitur, ad fortiora reprobis invenitur? Quis timens rivum, mare aliquando ingreditur? Sic qui plangit impatienter amissum, quando poterit ad martyrii pervenire certamen? Nam qui in his constans et magnanimus existit, jam sibi gradum ad potiora substernit.

6. *Egregium Davidis exemplum. Vestes nigrae in lucidibus.* — Sufficiant hæc, fratres, ad mortis contemptam, et ad spei futuræ confirmationem. Superest ut unum de veteribus exemplum proferam, quod omnem consolationem faciat, et quod etiam patientibus cordis auribus vole omnes audire. David rex magnus filium dilectum, quem sicut animam propriam diligebat, infirmitate percussus impatientissime forebat (*2. Reg. 12. 16. seqq.*): et cum humana jam auxilia nihil prodessent, seipsum convertit ad Dominum, deposita regali gloria, sedit in terra, jacuit in cilicio, non manducavit, non bibit, septem diebus continuis orans Deum, si forte sibi filius donaretur. Accesserunt seniores domus ejus, consolantes rogaverunt ut panem sumeret, veriti ne forte, dum filium vellet vivere, ipse ante deficeret. Non potuerunt extorquere, non cogere; amor enim impatiens solet pericula ipsa contemnere. Jacet rex in squalore cilicii ægrotante filio: nec verba faciunt consolationem, nec ipsa escarum necessitas vocat. Mens tristitia

¹ In veteribus Editionibus, sic rore sancti Spiritus ossa fidelium risitata cum suo corpore in æternam gloriam germinabunt.

² Hæc, ut producas quod non apparet, et mox, ut quæ interim non videntur excutiat, desunt in Ms.

³ Ms., nec tanto amor pepercit.

pascitur ¹, pectus dolore reficitur, oculi lacrymas pro potibus fluunt. Inter hæc factum est quod decreverat Deus: moritur puer. Uxor in luctu, tota domus in planctu, servuli pavidi, quid fieret exæstantes: nemo enim audebat domino filium mortuum nuntiare, timentes utique, ne ille qui sic impatienter adhuc vivum lugebat, si audisset mortuum, vitæ faceret finem. Dum strepunt famuli inter se, dum tristes alter ad alterum dicere aut suadet aut vetat, intellexit David, prævenit nuntios, an vitam filius exhalasset interrogat. Negare non possunt, factum fletibus indicant. Fit concursus insolitus ², expectatio grandis et metus, ne quid sibi periculi pius pater inferat. Surgit continuo rex David de cilicio, surgit hilaris, quasi filium suum audisset incolumem: vadit ad balneas, lavat corpusculum, vadit ad templum, adorat Deum, opulatur cum amicis, compressis suspiriis, gemitu omni deposito, vultu jam læto. Mirantur domestici, stupent amici novam et subitam conversionem ³: audent denique interrogare, quid sibi vellet hoc, ut cum vivente filio sic dolerit, mortuo non doleret? Respondit vir ille magnanimitate præcipuus: Necessè fuit cum adhuc viveret filius, et humiliari, et jejuna, et lugere in conspectu Domini; erat enim spes impetrandi comæatus vitæ: at vero postquam voluntas Domini facta est, stultum est et impium, animum lamentatione inutili macerari: sic dicens: *Ego ibo ad illum, ille non revertetur ad me* (2. Reg. 12. 28). Ecce exemplum magnanimitatis atque virtutis. Quod si ille David, adhuc sub lege positus, sub illa, non dico licentia, sed necessitate lamentationis, sic animum a luctu irrationabili separavit ⁴, sic tristitiam suam suorumque compescuit: nos qui jam sub gratia sumus, sub certa spe resurrectionis, quibus omnis tristitia interdicitur, qua fronte mortuos nostros gentiliam more plangimus, ululatus insanos attollimus, veluti alio genere bacchantes, conscissis tunicis pectora nudamus, verba inania et nœnias circa ⁵ corpus et tumulum defuncti cantamus? Postremo etiam qua ratione vestes nigras tingimus, nisi ut nos vere infideles et miseros non tantum fletibus, sed etiam vestibus approbemus? Aliena sunt ista, fratres, extranea sunt, non licent: et si licerent, non decerent. Sed aliquantisper de fratribus et sororibus, licet fides propria et præceptum Domini fortes faciat, parentum tamen et vicinorum opinio debilitat et frangit: ne lapidei et crudeles judicentur, si pepercerint vestimento ⁶, si non insanis luctibus fuerint debacchati. Et hoc quam vanum est, quam ineptum, opinionibus hominum errantium cogitare, et non timere, ne quid minus faciat de fide quam suscepit! Quare non magis discit tolerantiam ille qui talis est? quare non a me

discit fidem ille qui dubius est? Quando etiam si tantus sit dolor ejusmodi pectoris, tacite debeat luctum sensu digerere ¹, et non levitate sui animi publicare.

7. *Ethnici audita filii morte dictum. Plangendi ethnici, Judæi, et catechumeni morientes.* — Unum adhuc volo proponere exemplum ad corrigendos eos qui plangi mortuos arbitrantur. Exemplum autem de paganorum historia est. Fuit quidam princeps paganus (a), qui habebat filium unicum, satisque dilectum. Hic cum in Capitolio idolis suis gentili errore sacrificaret, nuntiatum ei quod filius ille unicus defuisset (b). Non reliquit sacra, quæ gerebat in manibus, non lacrymavit, nec omnino suspiravit: sed quid respondit, audite: Sepeliatur, inquit; memini enim me filium genuisse mortalem. Vide responsum, vide hominis pagani virtutem, ut nec expectari se jussisset, vel ut præsenso se sepultura filius tradere-tur. Quid agimus, fratres, si diabolus hunc in diem iudicii coram Christo contra nos producat et dicat, Hic meus cultor, quem ego præstigiis decipiebam meis, ut serviret cæcis et surdis simulacris, cui ego nec resurrectionem a mortuis, nec paradisum, nec cælorum regna promiseram, hic filii nobilis sapiens unici mortem nec doluit nec ingemuit, nec tali nuntio mea sacra deseruit: tui autem Christiani, tui fideles, pro quibus ideo crucifixus et mortuus es, ut mortem ipsi non timerent, sed essent de resurrectione securi, non solum lugent mortuos et voce et habitu, sed etiam ad ecclesiam procedere confunduntur, aliquanti etiam ipsi clerici tui et pastores ministerium suum intermittunt, vacantes luctui, quasi insultantes tuæ voluntati? Quare? Quia quos voluisti, de sæculi caligine ad te vocasti. Quid ad hæc respondere poterimus, fratres? Nonne confusio nos apprehendet, cum in hac parte inferiores gentibus invenimur? Et utique lugere debet paganus, qui nesciens Deum, mox ut moritur, recto cursu pergit ad pœnam. Plangi debet Judæus, qui Christo non credens, animam suam perditioni deputavit. Dolendam est plane de catechumenis nostris, si aut sua incredulitate, aut negligentia proximorum, sine baptismo salutari recesserint. Cæterum qui sanctificatus gratia, signatus fide, conversatione probatus, vel innocentia securus, de hoc mundo recedit, beatificandus est, non lugendus; desiderandus, non plangendus; sed desiderandus cum moderatione, cum sciamus nos ipsos accedentibus temporibus sequenturos.

8. *Tristitia salutaris quænam.* — Terge igitur lacrymas, intermitte suspiria, compesce gemitus, o fidelis, et pro hac tristitia salutarem illam indue tristitiam, utique quam beatus Apostolus secundum Deum esse memoravit, quæ salutem stabilem solet operari (2 Cor. 7. 10); utique penitentiam facinororum commissorum. Scrutare pectus tuum, propriam interrogans

¹ Filii, necessitas avocavit, tristitiam patitur, et mox, oculi lacrymis perpetuis fluunt. Infra vero, Domino filium mortuum nominare.

² Ms., Fil concursus solutus. Infra, ne quid sibi filii ipsius pater.

³ Alit, conversationem, minus recte, ni fallor.

⁴ Editt, superavit.

⁵ Ms., et vana circa.

⁶ Hæc, si pepercerint vestimento, d'sunt in Ms.

¹ Habent, dirigere, Editt veteres, qui mox verbo, publicare, sermonem claudunt.

(a) Plutarchus in Læconicis Apophthegmatibus p. 23, Titus Livius l. 2.

(b) Forte, defunctus esset [vel defecisset].

conscientiam, et si invenias aliquid poenitendum (invenies autem cum sis homo), trahere suspiria in confessione, funde lacrymas in oratione, esto sollicitus de morte illa vera, de poena animæ, esto sollicitus de peccato, sicut David dicit: *Quoniam iniquitatem meam pronuntio, et sollicitus ero pro peccato meo (Psal. 50. 5)*: et non de corporis hujus solutione terreberis, quod suo tempore in melius, Deo jubente, reparabitur. Vide quemadmodum utrumque sententia divina complexa est, dicens, *Venit hora, cum mortui, qui sunt in monumentis, resurgent (Joan. 5. 28)*. Ecce securitas, ecce contemptus mortis. Sed quid sequitur? *Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui autem mala egerunt, in resurrectionem judicii (Ibid. v. 29)*. Ecce diversitas resurgentium. Omnem quidem necesse est carnem resurgere dumtaxat humanam: sed bonus resurget ad vitam, malus resurget ad poenam, sicut scriptum est: *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 5)*. Ut ergo non in judicium resurgamus, intermissa mortis tristitia illam poenitentiam et tristitiam sumamus, et curam honorum operum ac vitæ melioris habeamus, et ad hoc sit nobis cogitatio hujus foveris et cadaveris, ut nos mortales esse noverimus, et per hanc cogitationem salutem nostram, dum tempus est, dum licet, minime negligamus: scilicet aut fructificantes in melius, aut emendantes, si ignorantes erravimus: ne subito præoccupati die mortis, queramus spatium poenitentiae, et non invenire possimus, queramus eleemosynas erogare et satisfacere pro delictis, nec quod volumus concedatur.

9. *Recapitulatio sermonis utriusque.* — Ostensa igitur, fratres, mortis communis (a), ostensa lacrymarum interdictione, monstrata veterum adhuc fragilitate et non Christianitatis virtute, monstrato Domini sacramento et apostolorum de resurrectione documento, commemoratis apostolorum actibus, et martyrum passionibus, ostenso præterea David exemplo, et gentilis hominis insuper facto, ad ultimum exposita et noxia et utili tristitia, illa quæ nocet, ista quæ per poenitentiam salvat: his omnibus sic ostensis, quid nos facere jam aliud oportet, fratres, quam gratias agentes Deo Patri dicere, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra (Math. 6. 10)*; tu dedisti vitam, tu constituisti mortem; tu inducis in sæculum, tu educis de sæculo, et cum eduxeris, servas; nihil enim deperit tuorum, qui nec capillum capitis eorum perire dixisti: « Auferes enim spiritum eorum, et deficient, et in terram suam revertentur » (Luc. 21. 18); sed « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ » (Psal. 103. 29. 30). Hæc verba, fratres, digna fidelibus, hæc medicina salutaris: hæc spongia consolationis detersus oculus, hoc infusus collyrio rationis, non modo cæcitatem ex desperatione non sentiet, sed nec lippitudines aliquas tristitiæ sustinebit, quin potius oculis cordis lucida cuncta respiciens, dicet secundum patientissimum illum Job, « Dominus dedit, et Dominus abstulit; sicut Domino visum est, ita factum est: sit nomen Domini benedictum » (Job 1. 21) in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Addendum post, *mortis communis*, vel, *sorte*, vel, *conditione*.

DIATRIBA

IN SYNOPSIS SEQUENTEM.

Exstat hæc Synopsis in duobus Codicibus manuscriptis, quorum alter est Bibliothecæ Coislinianæ, olim Seguerianæ, num. 388, alter Bibliothecæ Lugdunæ Batavorum, olim Isaaci Vossii. Prior est omnino recens, et circa typographiæ exordia, sed a perito nec indocto scriba exaratus ad fidem antiquioris; alteram etiam, etsi non licuerit oculis ipsis explorare, recentem quoque puto, fuitque ab imperitiorum amanuense descriptus. Hi porro Codices, ne ambo quidem totam Synopsin complectuntur, qualis ab auctore adornata fuerat; sed in alio alia deficiunt; in utroque autem tota Novi Testamenti Synopsis desideratur. Coislinianus initio exhibet præfationem ab ipso scriptore concinnatam, et optimæ notæ, quam *Protheoriam* inscribit. Hæc autem Protheoria tota abest a Codice Lugdunensi: vicissimque Lugdunensis multa habet, quæ in Coisliniano prorsus desunt; nimirum Synopsis in Leviticum, Epilogum in Synopses librorum Regum; Synopses in Paralipomena, in Esdras, in libros Esther, Tobiae, Judith, Job, in librum Sapientiae, in Proverbia.

Ex hisce duobus Mss. prodit Synopsis isthæc, in qua nonnulla etiam ex Veteri Testamento desideran-

tur; nimirum Synopsis Psalmorum, et quinque Prophetarum minorum. In utroque porro Codice Synopsis Joanni Chrysostomo tribuitur: in titulis enim Coisliniani et Lugdunensis Codicis Chrysostomi esse dicitur, ut mox videbis. Jam vero quaeritur, utrum vere Chrysostomi sit, necne. Isaacus certe Vossius, cujus erat Codex ille Bibliothecæ Lugdunensis Batavicae, non putabat esse Chrysostomi, testificante Guiljelmo Cave in Historia sua literaria Genevæ anno 1705 edita, cujus hæc sunt verba, p. 215: « Exstat Græce Ms. in Bibliotheca Vossiana sub Chrysostomi nomine Synopsis Veteris Testamenti; sed non esse genuinum Chrysostomi factum ipse mihi olim confessus est cl. Vossius. » At opinor Vossium hæc perfunctorie legisse, et ex styli fortasse ratione calculum tulisse: quam styli formam non potuit in tam compendiosa narratione deprehendere. Ad hæc vero Codex ille Vossianus Protheoriam illam in fronte Synopses positam non habet: quæ sane Protheoria sat proluxa et a sagaci viro scripta, quasdam suppeditat notas quæ Chrysostomo Synopsis vindicare videntur. In ipsa etiam Synopsi non pauca occurrunt, quæ pro Chrysostomo pugnant. Non ea porro mente hæc ar-

gumenta proferimus, ut sine ulla prorsus dubitatione Synopsin esse Chrysostomi statuamus: non enim perinde affecti sumus, atque nonnulli scriptores, qui ea quæ ex tenebris eruunt, iis quos tractant auctoribus ita asserere conantur, ut nullam rationem habere videantur eorum quæ possunt contra objici. Etiam si enim hæc quæ proferimus magni esse momenti perspicuum nobis sit: antequam ultimum ea de re iudicium statuamus, argumenta nostra erudito lectori offerre visum est, ut tam illius, quam nostro iudicio quid censendum sit tutius affirmemus.

Primum igitur argumentum mutuatur ex hisce postremis Protheoriæ verbis, ubi scriptor enumerans Novi Testamenti libros, postremas ponit tres Epistolas catholicas, *et tres ex catholicis Epistolis*. Catholicæ autem sunt Epistolæ septem, quarum tres tantum tempore Chrysostomi in Ecclesia Antiochena, cujus ille presbyter erat, recipiebantur. Nam licet Epistola secunda Petri, secunda et tertia Joannis, atque Epistola B. Judæ apostoli inter sacrosanctas et canonicas Scripturas a multis jam sæculis per totam omnino Ecclesiam recipiantur, prioribus tamen Ecclesiæ sæculis istæ quatuor Epistolæ non in omnibus Ecclesiis ut canonicæ admittentur: quædam enim erant, etsi paucæ, quæ illas non admittebant, ut videas apud Sixtum Senensem libro primo in fine sectionis secundæ. Sed a maxima Orientalis Ecclesiæ parte, et a toto pene Occidente inter canonicos libros censebantur; inter libros videlicet divinos, canonicè scriptos, traditos et creditos, inquit magnus ille Ecclesiæ præco Athanasius, qui catholicas Epistolas septem in illorum numero locat. At Ecclesia Antiochena quatuor illas supra memoratas Epistolas Joannis Chrysostomi tempore non admittebat, imo pristini tenax propositi, ne tempore quidem Justiniani Imperatoris illas adhuc adoptaverat; id quod Syrorum proprium erat, ut modo videlicet.

Quod autem Ecclesia Antiochena secundam et tertiam Joannis non reciperet, id liquido comprobatur ex Homilia mox edenda, quam prior publicavit Joannis Chrysostomi nomine Cotelierus, quamque probamus in Monito infra non Chrysostomi esse, sed cujusdam presbyteri Antiocheni illius ævi coram Flaviano episcopo concionantis. In hac igitur Homilia, num. 6, de Joannis evangelistæ Epistola secunda et tertia hæc dicuntur: « Idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur: nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt; primam vero Epistolam Joannis esse omnes consentiunt. » Hinc vides secundam et tertiam Joannis Epistolam inter canonicas Antiochiæ non habitas fuisse. Secundam item Petri, et Epistolam Judæ apostoli, perinde atque secundam et tertiam Joannis, a Syris, atque adeo ab Antiochenis non admissas fuisse diserte docet Cosmas Ægyptius, qui tempore Justiniani Imperatoris scribebat. Hunc scriptorem edidimus anno 1706. Sic autem habet p. 292, multa de catholicis Epistolis et de earum auctoritate ante lo-

quutus: « Apud Syros autem non nisi tres prædictæ reperiuntur; videlicet Jacobi, Petri et Joannis: alia quippe penes illos ne quidem habentur. Perfectum itaque Christianum dubiis inniti non oportet, cum eæ Scripturæ, quæ in canone repositæ, et apud omnes in confesso sunt, omnia satis declarent. » Hinc manifeste vides etiam tempore Justiniani Imperatoris ex catholicis illis Epistolis non nisi tres apud Syros, atque adeo in Ecclesia Antiochena, receptas fuisse.

Hinc igitur palam est hunc Scriptorem, quem jam in publicum emittimus, quique tres tantum Epistolas catholicas sive canonicas admittit, Antiochenum esse; jamque hinc aliquam titulo conciliari fidem, in quo dicitur esse Joannis Chrysostomi. Et vere sanctus hic doctor, qui Scripturæ sacræ libros omnes in Homiliis suis adhibet, quatuor illarum Epistolarum loca nusquam affert; aut saltem hujusmodi loca in ejus scriptis nondum deprehendi: etiamsi vero deprehenderentur, non tamen inde sequeretur eam Scripturæ partem canonicam haberi: nam illis temporibus non pauca erant in quibusdam Ecclesiis, quæ legebantur quidem, sed canonicæ esse non reputabantur. Monendum autem existimo, locum haberi Homilia sexta Joannis Chrysostomi in Genesim, p. 40 Editionis nostræ, ubi sic legitur: *Iti vero qui aliquando se in diaboli retia injiciunt, canibus comparantur a Scriptura divina*: Homo enim, inquit, qui convertitur a peccato suo, et iterum in idipsum redit, similis est cani ad vomitum redeunti. Ibi vero nos in margine locum indicavimus 2 Petri 2, 22: at etsi ibi de cane ad vomitum reverso agatur, certum est hunc locum ad secundam Petri Epistolam non referendum esse, sed ad Proverbiorum librum, cap. 26, v. 11, atque adeo marginalem notam sic restituendam esse, Prov. 26. 11 (a). Ille animadvertas velim, Chrysostomum concionantem hic et sexcenties alibi Scripturæ loca, prout memoris esse offerebant, allegavisse, longeque diverso a Scripturæ textu modo. Locus ergo Scripturæ, quem hic respicit Chrysostomus, est versiculus ille Proverbiorum, quem ille pro more et ad suam scopum concinnavit, ut ad captum plebis esset accommodatior: sic autem habet in LXX interpretibus: *Sicut canis cum reversus est ad vomitum suum, et odiosus est effectus, sic stultus malitia sua reversus ad peccatum suum*. Cum hoc loco prorsus consonat ille supra; ad Epistolæ vero secundæ Petri locum non perinde quatit; sic porro illa habet: *Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum; et, suo loto in volutabro luti*. Certum itaque exploratumque est locum Chrysostomi non hanc secundæ Petri versiculum respicere, sed illum Proverbiorum. Quamquam, ut dixi, etsi secunda Petri Epistola aliquando usus esset Chrysostomus, non inde tamen sequeretur illam vel ab se vel ab Ecclesia An-

(a) In hac nostra Editione, Tom. IV, col. 53, ubi scribitur occurrit locus de quo hic agitur, verba, *Homo... similis est cani*, etc., non ad secundam Petri Epistolam, sed ad Proverb. cap. 26, v. 11, 12. Numerorum errorum declinationes, revocavimus. M.

Eoehena, ut canonicam admissam fuisse. Hinc porro Niquidum est auctorem Synopses esse vel Antiochenum vel saltem Syrum, atque, ut fert titulus, Chrysostomum; quod et aliis probabitur argumentis.

Aliud argumentum inde sumitur, quod inter canonicos Scripturæ libros, quos solos in sine Protheoriae sæcæ auctor noster recenset, Apocalypsis non comparent. Ne vero putetur eam lapsu graphico prætermisam fuisse, vetat scholiastæ cujusdam nota marginalis, quæ sic habet, *Nota ipsum non memorare Apocalypsin*. Apocalypsis enim præcis Ecclesiæ sæcæ non in omnibus Ecclesiis recipiebatur, ut aiunt Eusebius, Hieronymus de Scriptor. Eccles.; Nicephorus vero patriarcha in Catalogo suo, quem edidimus in Bibliotheca Constantiniana, p. 205, illam inter apocrypha recenset, et et alius quæ infra in nota memorabitur: verum patres omnes præcipui, Athanasius, Basilus, Gregorius Nazianzenus, totusque Occidens, ut legitimum Joannis apostoli opus, et ut canonicam Scripturam habuere: demumque per totam Ecclesiam tum Græcam tum Latinam in canone sacrorum divinorumque librorum recepta est.

Attamen in hac Synopsi Apocalypsis non memoratur, et monente scholiasta, id non librarii vitio tribuendum est. Unde arguitur a scriptore ipso, atque ut hinc consequi videtur, ab Ecclesia, ejus ipse erat, nondum receptam fuisse cum hæc scriberentur. Certe Joannes Chrysostomus, qui auctor operis fertur in titulo, nonquam Apocalypsi usus est in Homiliis aliisque libris suis, etsi, ad mores informandos, in quo genere maxime versatur sanctus doctor, in Apocalypsi multa idonea opportunaque reperiuntur, præcipueque in tribus prioribus capitibus. Quantatecumque diligentiam adhibuerim, ut explorarem num quidpiam in tanta operum serie ad Apocalypsin spectans deprehenderetur, nihil hactenus reperi. Et tamen multa erant in libris, verbi gratia, de Sacerdotio, quæ ad rem maxime conferre posse videbantur. Inde autem aliud exsurgit, sive argumentum, sive conjectura, quæ hanc Synopsin Chrysostomo asserere posse videmur. Hæc sunt argumenta quæ mutamur ex Protheoria Synopses.

In ipsa porro Synopsi alia multa sunt, quæ Chrysostomum ejus esse auctorem probent. Exempli causa, paulo post initium Geneseos, ubi Cham verenda patris sui revelasse narratur, ideoque et Cham et filius ejus Chanaan maledicuntur: hæc ibi leguntur: « Postea vero Semo quidem et Japheth benedixit; maledixit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis; imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. » Et hæc est sententia Chrysostomo propria, quam apud ceteros ecclesiasticos Scriptores non memini me legere, nempe maledictionem Chanaani in Gabaonitis impletam fuisse. Ipsissima, inquam, S. doctoris sententia, iisdem ut plurimum verbis expressa. Sic enim habet in Isaiam, cap. 2, v. 1, hujusce Tomi VI col. 28: « Id quod etiam in Chanaan factum est. Neque enim videmus

illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaan ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata. » Et hoc ipsum alio modo dicit infra in Synopsi Josue: « Cum non possent Israelitæ propter data juramenta Gabaonitas oppugnare, servos ipsos constituerunt, lignarios et aquæ bajulos. Hic exitum habet prædictio Noe, quam dixit: *Chanaan puer servus*: ex illo namque hi orti erant. » Hæc sane non parvi momenti erudito lectori videbuntur ad opus Chrysostomo adjudicandum.

Aliud argumentum, nec sane levius, eruitur ex eadem Geneseos Synopsi: *Assumit Thara pater Abraham filios suos Abraham et Nachor et nepotem suum Lot, et venit in Charran*. Hæc certe lectio vitiosa fuit, et Nachor contra fidem textus Hebraici, editionis LXX et vulgatæ, in hunc textum irrepsit. Hanc porro lectionem nusquam alias reperi, nisi apud Chrysostomum, quem certum est ita legisse in exemplari suo: nam Homil. 31 in Genesim, col. 282 Tom. 4 nostræ editionis, sic legitur: *Et accepit Tharra Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Arran filii sui*. Hæc vero lectio sic habetur in omnibus omnino cum Editis tum manuscriptis, et in eadem Homilia infra, col. 285, seq., eadem lectio hic repetitur: ita ut nihil dubii subesse possit, quin hic locus sic expressus fuerit in exemplari quo Chrysostomus utebatur: quo usus est etiam auctor Synopses, sive ipse Chrysostomus, ut ex hoc et ex præcedentibus argumentis probari videtur.

Non minorem præcedentibus probationem eruimus ex Synopsi Deuteronomii, ubi dicitur: *Hic jacet illud*. Maledictus omnis qui pendat in ligno. *Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non observarent legem*, Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro: *de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno*. Hoc ipsum pluribus enuntiatum habes Commentario in Epistolam ad Galatas, capite 3, ubi rem explicat ille, et, quæ hic breviter extulit, multis explanat verbis. Is vero referendis brevitalis causa supersedeo. Sed studiosum lectorem hortor, ut locum ipsum adeat, et meo periculo ibi Chrysostomum ea pluribus narrantem, et eundem Chrysostomum in hac Synopsi epitomen eorum exhibentem comperiet.

Auctor hic noster Chrysostomus passim cum Judæis, quorum magnus Antiochiæ numerus erat, concertat. Illud ipsum in hac Synopsi frequenter observatur, nihil obstante brevitate, quam vel ex ipso suo nomine Synopsi exigit. Aliquando etiam loca indicat, quæ possint contra Judæos usurpari, ut in Synopsi Jeremiæ sic: « Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis. Hæc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe. Cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis causa suere presentium malorum. »

Chrysostomi scopus est multis in locis, et Judæis et Christianis probare, præcepta hujusmodi legalia

non fuisse tanta religione servanda. Quin etiam sanctos viros in Veteri Testamento illa facile transgressos esse, quoniam ea, quæ ad ritum cultumque exteriorum pertinebant, non esse tanti momenti, et facile posse prætermitti putabat. Sic in Isalam supra, col. 19 (a Græcis referendis brevitatis causa supersedeo) legimus: *Holocausta arietum et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo*. In hæc verba Chrysostomus ita loquitur: « Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. » Expositione autem in psalmum 43, Tom. V, col. 167 *sqq.*, totus est ea in re probanda, dicitque præceptum de sabbato solum fuisse, cum populus per septem dies armatus sub Josue fuit; nam septem continui dies necessario sabbatum includunt. Hæc sæpissime decantat Chrysostomus. In Synopsi autem libri Josue infra sic dilucide loquitur: « Tunc Jesus cultris lapideis circumcidit Judæos: quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto: ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant. Pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit: quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit Pascha: et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circuire Jericho cum tubis et arca septem diebus: quo peracto per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc ceptum esse solvi sabbatum: undecumque initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. » Statuit ergo Chrysostomus præcepta illa ad exteriorum cultum pertinentia, non fuisse vel a sanctis viris tanta religione servata, ut circumcisio et sabbatum. In his utique non alium quam Chrysostomum agnoscere possum; quid vero si cum tot aliis argumentis hoc etiam adjungas? Alibi quoque in hac Synopsi loca reperias, ubi scriptor se cum Judæis sæpe manum conserere subindicat.

Præter hæc argumenta, quæ sane validissima esse nemo a præjudicata opinione liber non fateatur, alia forte minora, sed quæ ob frequentiam, et repetitam loquendi probandique similitudinem pro Chrysostomo pugnent, hic congerere animus est. Initio Synopsi Geneseos dicit, filios Dei in Genesi dici eos, qui a Setho orti erant, et hunc locum Psalmi affert, *Ego dixi, dii estis*. Idipsum vero pluribus dicit Homilia 22 in Genesim, allato eodem Psalmi loco. Ex Hebero Hebraicam linguam nomen accepisse dicit hic eodem fere modo, quo in Genesim, Tom. IV, col. 279. Quod ad decimas spectat quas obtulit Abraham Melchisedeco, eadem brevius hic dicit quæ in Commentario in Genesim, col. 327, 328, eodem allato B. Pauli loco. De filiabus Lot idem hic paucioribus dicit, quod pluribus narrat in Genesim, col. 410-412. Item de sacrificio Abraham compendio narrat ea, quæ fuse explicat in

Genesim, col. 431. Allegoriam de Natalibus Phares et Zaræ eodem modo hic explicat atque Commentario in Genesim, col. 534, 535. Id quod circa finem Synopsi Geneseos dicit Sicinam a Symeone et Levi captam fuisse, idipsum narrat pluribus Homil. 59 in Gen., col. 516, 517. Hæc porro lectio capituli 49, 10, quæ in Synopsi sic habet, *donec veniat is cui repositum est*, semper sic effertur a Chrysostomo; alii vero scriptores variant: nam quidam hoc ipso modo legunt; alii vero, *donec veniant quæ illi reposita sunt*. In Exodo, quod dicitur in Synopsi, manus Moysis extensas, quæ victoriam Israelitis pepererunt, figuram crucis fuisse, hoc ipsum refert Chrysostomus, Homil. in illud: *Pater, si possibile est*, Tom. III, col. 36.

Dicit fortasse quispiam: Si hæc Synopsis genuinum sit Chrysostomi opus, cur a nemine, quod quidem sciamus, memorata est? cur tantum de illo opere apud omnes Ecclesiasticos scriptores silentium? Verum non est quod stupeas de tanto silentio, quando ne decimam quidem partem operum Chrysostomi, quæ nunc exstant, a Photio cæterisque scriptoribus memoratam comperimus; de his autem operibus loquor, quæ germana esse apud eruditos omnes in confesso est. Neque est quod miremur hoc opus adeo neglectum fuisse, ut ejus pars maxima exciderit, ex Veteri nempe Testamento quædam et illa omnia quæ ad Novum pertinebant. Hujusmodi quippe generis scripta Græci admodum negligebant, homilias vero tum veras, tum spurias, libentissime scribebant. Nam utrumque Testamentum sic a Chrysostomo in compendium redactum fuisse docet Protheoria illa, quam solus habet Codex Coislinianus. Si Novi Testamenti Synopsis superasset, multa haud dubie deprehenderemus, quæ Joanni Chrysostomo totam Synopsin assererent. Nam quantam putas diligentiam adhibuisse illum in tractandis, atque in compendium redigendis B. Pauli Epistolis? Quam Scripturæ partem et frequentius adhibuit, et quasi præcipuam ubique celebravit; si tamen quid præcipuum dici possit in iis, quæ primum auctorem Spiritum sanctum habent. Illas certe Epistolas adeo in mente, in memoria versabat, ut eas ubique et quavis minima data occasione adhiberet in homiliis in aliisque operibus cujusvis generis. Inde est, ut in Synopsi Pentateuchi sæpe Paulum videas in medium adduci, in iis nimirum Pentateuchi locis, quæ Paulus in Epistolis suis adhibuerat. Quodque singularissimum est, in Protheoria sua, ubi libros Novi Testamenti, quos in Synopsin redegerat, recenset, a quatuordecim Epistolis Pauli exordium ducit, ipsasque præmittit ipsis quatuor Evangeliiis et Apostolorum actibus. Unde fortasse novum quispiam argumentum eruat ad Synopsin Chrysostomi asserendam, qui non semel Paulum se vehementer amare profiteretur, et plus Pauli libris et actibus utitur, quam cæteris Scripturæ sacræ libris (a).

Stylum autem quod spectat, profluentem illam verborum et similitudinum copiam, qua uti solet Chry-

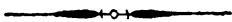
(a) Vid. Tomi Lujus trax § III.

Chrysostomus, in Synopsi et compendio exquirere, illud esset nodum in scirpo querere. Verum dictio Chrysostomi esse deprehenditur, ita pura, clara nitidaque est. Etsi vero res compendio referat, aliquando tamen interpretem agit, res explicat, et alia Scripturæ maximeque Pauli loca affert ad explanationem apta. Nec nimis jejuna Synopsis est, sed in Pentateucho maxime justa pene longitudine historiam texit, ut exemplaris loco hac in parte haberi possit. Verisimile autem est ipsum ad usum suum totam Scripturam sic in Synopsis atque compendium redegisse. Si porro Novi Testamenti Synopsis aliquando ex tenebris emerit, inde nova, ut dixi, prodibunt argumenta, quæ verus totius Synopsos auctor deprehendatur. Ex iis autem quæ supersunt, et ex Manuscriptis eruta sunt, Chrysostomum esse, argumentis in medium allatis, probavi: non ita tamen ut rem perfectam absolutamque existimem. Eruditorum quippe iudicium exspecto: nam res majoris est momenti quam ut possit unius scriptoris iudicio dirimi, et absque controversia esse pronuntiari.

Restat ut de Synopsi Scripturæ illa agamus, quæ inter Athanasii Opera circumfertur, quamque, licet

diligentis scriptoris opus sit, Athanasii non esse probavimus Tom. 2. Illa vero in libris omnibus historicis, in Pentateucho, in libris Regum, et in Prophetis, toto cælo differt ab hac nostra Synopsi, nec est huic comparanda, ut quis statim perspiciat. In libris vero Salomonis, in Sapientia, in Siracide, Esther, Tobia, Judith, eadem ipsa est: augurorque illum Synopses librorum hujusmodi ex nostra Synopsi mutatum esse. Nam illius Synopsos scriptorem, nostræ Synopsos auctore ætate longe inferiorem esse non dubito, nec dubitabit puto quisquam. Cæterum libri Levitici Synopsis, quæ in Coisliniano Codice desideratur, quamque ex Batavico Lugdunensi desumpsimus, cum Synopsi illa Athanasio adscripta, quod ad magnam similitudinem sui partem, consentit, quod qua ratione contigerit, non satis percipio.

Putaverim autem Chrysostomum hoc operis Antiochiæ adornavisse fortasse antequam concionandi operam susciperet, ut hoc satis amplo compendio ad verbi Dei prædicationem uteretur, et ad manum haberet unde concionum argumenta mutuaretur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ

Τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς, ὡς ἐν τάξει ὑπομνηστικοῦ.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Καινή λέγεται ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων, ὅτι πάντα ἀνεκαινίσθη, καὶ πρῶτον ἀνθρώπος, δι' ἐν τὰ πάντα. Ἴνα δὲ μὴ τις λέγῃ· Ὁ οὐρανὸς ὁ αὐτὸς, ἡ γῆ, καὶ τὸ κυριώτατον ἀπάντων ἀνθρώπος· καὶ (I. καινὸς) νόμος ἐδόθη, καιναὶ ἐντολαί, καινὴ ἡ χάρις διὰ τοῦ λουτροῦ, καινὸς ἀνθρώπος, καιναὶ ἐπαγγελίαι. Οὐκέτι γὰρ γῆ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐρανὸς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς. Καινὰ τὰ μυστήρια. Οὐκέτι γὰρ ἐκεῖνα τὰ σωματικὰ, πρῶτα καὶ αἷμα, καὶ κνίσσα, καὶ κόπρος, ἀλλ' ἡ λογικὴ καὶ ἐνάρετος λατρεία, τὰ παραγγέλματα καινὰ, ζῦλον εἰς οὐρανοὺς ἀνάγον καὶ ὑψηλοὺς ἐργαζόμενον. Σκοπὸς δὲ ἐκατέρωθεν τῶν Διαθηκῶν εἰς, τῶν ἀνθρώπων ἡ διόρθωσις. Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν περὶ τῆς Γραφῆς, ὅπου γε καὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἡ χρεία διὰ τοῦτον; Καὶ γὰρ οὐρανὸν μέγαν δι' αὐτὸν ἐποίησε, καὶ γῆν εὐθείαν, καὶ θάλασσαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, ἵνα ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν γενομένων θαυμάσαντες τὸν Δημιουργόν, εἰς θεογνωσίαν ἐλθῶσι. Καὶ ταῦτα οὖν διὰ τοῦτον γέγονεν. Ἐπει οὖν σκοπὸς εἰς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἱστορίας ἀναγράψαι παλαιᾶς· οὐ κατὰ τὴν ἐξῴθεν ἀκολουθίαν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἱστορίας γράφουσιν ἀπλῶς, ὥστε πραγμάτων διηγήσεις ποιῆσθαι, καὶ πολέμους καὶ μάχας εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ καρπώσασθαι δόξαν ἀπὸ τῶν γραμμάτων. Ὁ δὲ νομοθέτης οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντοτε ἱστορίας ἀναγράφει ἀνθρώπων μεγάλων κατωρθωκότων, ὥστε τοῖς μετὰ ταῦτα τῶν ἐκείνους βεβιωμένων τὴν διήγησιν γενέσθαι διδασκαλίαν ἀγαθῆς ὑπόθεσιν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ

μόνον τοὺς κατωρθωκότας εἰς μέσον ἔχει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας, ἵνα τοὺς μὲν ζηλώσωμεν, τοὺς δὲ ἐκφύγωμεν, καὶ ἐκατέρωθεν ὀρθωθῆ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν νομιζέτω τις ξένον εἶναι νομοθέτου τὸ παλαιᾶς ἱστορίας διηγεῖσθαι καὶ νόμους [315] ἀναγράφειν. Ὅπερ γὰρ ἰσχύει νόμος, τοῦτο καὶ ἡ διήγησις τοῦ βίου τῶν ἁγίων. Ἔστι τοίνυν τῆς Παλαιᾶς τὸ μὲν ἱστορικόν, ὡς ἡ Ὀκτάτευχος· ἡ μὲν Γένεσις τὰ περὶ τῆς δημιουργίας διηγουμένη, καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν εὐηρεστηκότων Θεῶν· ἡ δὲ Ἐξοδος τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐξ Αἰγύπτου, τὴν παράδοξον ἐκείνην, καὶ τὴν τῆς ἐρήμου διατριβὴν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δόξιν· τὸ δὲ Λευιτικὸν τὰ περὶ θυσιῶν καὶ ἱερουργίας· ἡ γὰρ τοῦ Λευὶ φυλῆς αὕτη ἦν ἡ τὴν ἱερουσύνην κεκληρωμένη, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς τὴν προσσηγορίαν ἔλαχε τὸ βιβλίον. Μετ' ἐκεῖνο οἱ Ἄριθμοι· μετὰ γὰρ τὸ ἐξελεθεῖν ἐξ Αἰγύπτου, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἵσαν ἐξακόσια χιλιάδες, ἀφ' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀβραάμ γενόμενα. Ἔτα μετ' ἐκεῖνο τὸ Δευτερονόμιον· τὸν γὰρ νόμον ἐκ δευτέρου ἠρμήνευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Ἔτα μετ' ἐκεῖνο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· οὗτος γὰρ μετὰ τὸν Μωϋσέα γενόμενος αὐτῶν δημαγωγός, εἰς τε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσήγαγε, καὶ τὴν γῆν διένειμε κατὰ κλήρους ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Μετ' ἐκείνους οἱ Κριταί· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ τελευτήσαντος, εἰς ἀριστοκρατεῖαν μετέπεσε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων, καὶ αἱ φυλαὶ ἐκράτουν. Ἔτα Ρούθ, βιβλίον βραχὺ, ἱστορίαν ἔχει γυναικὸς ἀλλοφύλου, γαμηθείσης Ἰουδαίου τινός. Μετ

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI

SYNOPSIS

Veteris et novi testamenti, quasi commonitorii more (a).

CONSPECTUS OPERIS.

Quare prius Testamentum appelletur, Vetus. Scopus utriusque Testamenti unus. Divisio Veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam.—Novum Testamentum dicitur et a tempore et a natura rerum quas complectitur, quoniam omnia renovata sunt, primoque homo, propter quem omnia sunt condita. Ne quis autem dicat: Atqui cælum idem est, terra eadem, et homo quoque, res omnium dignissima; nova lex data est, nova præcepta, nova gratia per lavacrum: novus homo, novæ promissiones. Non enim ultra agitur de terra et de terrenis; sed de cælo et de cælestibus. Nova mysteria. Non ultra locum habent illa corporea, ovis, sanguis, nidor, filius; sed rationalis ille virtuteque ornatus cultus: nova præcepta. Lignum nos ad cælum ducit, sublimesque efficit. Scopus autem in utroque Testamento unus est, hominum nempe emendatio. Ecquid mirum de Scriptura, quando natura tota ad ejus usum est condita? Etenim magnum propter illum cælum condidit, terram latam, mare majus, quam necessitas postulare videbatur, ut a magnitudine opificiorum Opificem mirantes, ad Dei

cognitionem venirent. Hæc itaque propter illum facta sunt. Quoniam igitur Veteris et Novi Testamenti scopus unus est, necessarium etiam putavit Moyses historias veteres describere: non secundum externorum morem, qui historias scribunt ea mente tantum, ut rerum narrationes texant, et bella pugnasque in medium agant, atque ex scriptis gloriam sibi parent. At legislator non sic: sed semper historias scribit illustrium virorum qui res præclaras gesserunt; ut vitæ illorum narratio posteris sit optimæ doctrinæ argumentum. Ideoque non modo eos qui se probe gesserunt in medium adducit, sed etiam peccatores: ut illos æmulemur, hos autem fugiamus, et utrinque virtutem diligentiamque majorem adipiscamur. Ne quis ergo existimet extra legislatoris officium esse historias veteres narrare, et leges perscribere. Etenim quam vim habet lex, eandem obtinet sanctorum vitæ narratio. Est itaque in veteri lege aliud historicum, ut Octateuchus (a); nempe Genesis, quæ creationem enarrat, necnon vitam eorum qui Deo accepti fuere; Exodus, quæ Judæos exhibet ex Ægypto mira-

(a) Bene dicitur, *commonitorii*, vel forte, *brevis commentarii more*. Nam hic passim Chrysostomus breves explanationes adjecit, rerumque in Veteri Testamento enarratarum cum Novo consonantiam indicat.

(a) Octateuchus, octo priores Scripturæ libros complectitur, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, Josue, Judices, et Ruth.

libiter eductos et liberatos, atque in deserto diu morantes, legemque latam; Leviticus, in quo de sacrificiis et sacerdotio: nam tribus Levi sacerdotium sortita est: et ex tribus nomine nuncupatus liber est. Deinde Numeri; post egressum enim ex Ægypto jussit Deus numerari populum Judaicum, erantque sexcenties mille, ab uno homine Abrahamo orti. Postea Deuteronomium: legem enim secundo interpretatus est illis Moyses. Deinde Jesus filius Nave: hic enim post Moysen illorum dux constitutus, in terram promissionis introduxit illos, terramque per sortes duodecim tribubus divisit. Post hunc Judices: nam Jesu mortuo, respublica Judæorum in aristocratiam versa est, et tribus imperium moderabantur. Deinde Ruth, liber exiguus, historiam complectens mulieris alienigenæ, quæ Judæo cuidam nupsit. Post hunc Regnorum libri quatuor: in quibus gesta Saulis, Davidis, Salomonis, Eliæ, Elisæi, et reliqua usque ad captivitatem Babyloniam. Post Regnorum libros Esdras. Postquam enim in Babylonem ob peccata sua abducti fuerant, ibique septuaginta annis in servitute manserant, demum Deus placatus, id providit ut Cyrus tunc rex Persarum, Cyrus, inquam, cujus puerilem institutionem descripsit Xenophon, captivos dimitteret. Dimissi vero redierunt ducibus Esdra, Neomia et Zorobabele. Hunc reditum describit Esdras, et quomodo reversi templum denuo construxerint, urbemque readificaverint. Centum deinde annis elapsis, rursus illos bellum, Macedonicum nempe, invasit. Deinde Antiochi Epiphanis gesta sequuntur, quando tribus annis et dimidio obsessi, maleque affecti, a calamitatibus rursus erepti sunt. Post hæc modico elapso tempore (a), Christus advenit, et Vetus Testamentum desinit.

Judæorum genus unde. — Ut autem discatur Judaicæ gentis origo, quædam hic enarranda sunt. Post Adam fuit Seth, deinde Enoch, postea alii usque ad multas generationes; demum Noe, cujus tempore, cum homines essent malitia corrupti, diluvium accidit. Cessante diluvio, egressus ex arca solus cum tribus filiis, terram omnem prole sua replevit, multis successione quadam prognatis. Cum ergo plurimi essent, deliberarunt ædificare turrim, quæ ad cælum usque pertingeret. Eorum consilium improbat Deus, linguas ipsorum confudit, unamque in multas divisit. Quare cum non sese mutuo audirent, simul habitare non potuerunt: quæ causa fuit ut per totum orbem dispergerentur. Dicitur autem in illa confusione linguarum, Heberum Judæorum progenitorem noluisse tentati operis esse participem, solumque mansisse qui linguam servaret (b), hoc optimi consilii præmium adeptum. Ex nepotibus ejus fuit Abraham: ideoque Judæorum lingua, Hebraica vocatur ab Hebero. Abrahæ filius fuit Isaac, hujus Jacob. Hic genuit duodecim patriarchas, Ruben, Symeon, Levi, Judam, Isachar, Zabulon, Nephtholim, Gad, Dan, Aser, Joseph, Ben-

(a) A profanatione templi per Antiochum Epiphanem facta ad ortum Christi anni sunt circiter centum sexaginta.

(b) Homiliis in Genesim Tom. IV, col. 279, ait Chrysostomus Heberum solum primum mundi servasse idioma, quod hic etiam dicit. Sed eadere controversatur. Vide notam illud.

jamin. Undecim horum patriarcharum nomen accipere tribus ab illis ortæ. Unusquisque enim tribum proeminavit, et proles ab eis denominabatur. Veram Josephi non una tribus, sed duæ fuerunt. Noluit enim Josephi pater unam tribum ab eo denominari. Quid ergo factum est? Quia unus erat ille, ut duplex fieret patriarcha, Ephraim et Manasse duos ejus filios, duabus tribubus nomina sua dare jussit. Unde contigit ut tredecim tribus essent; nempe undecim aliorum, et duæ Josephi per ejus filios. Tribus Levi hinc extrahitur, ordinique sacerdotali deputatur: neque enim necessarium erat aliud quidpiam ipsi tradere; sicque manet duodecim tribuum numerus non imminutus. Duodecim ergo tribus alia omnia gerebant: Levi autem tribui uni sacerdotalia munia concedita erant. Ex hac tribu Moyses erat. Hi ergo duodecim patriarchæ in Ægyptum profecti, impleta Dei promissione Abrahamo facta, qua dicebatur, *Faciam semen tuum sicut stellas cæli, sexcentorum millium fuisse progenitores.* Hinc Judæorum genus constitutum est, quod nomen accepit a tribu Juda omnium præcipua et regia, unde reges exorti sunt. Veteris igitur Testamenti aliud quidem historicum est, hoc nempe quod jam recensuimus. Quæ ad consilia moralia pertinent, sunt Proverbia, Sapientia Sirach, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Propheticum vero sunt sexdecim Prophetæ, Ruth (a), et David. Hæc vero species divisæ, etiam permixtim aliæ in aliis reperiuntur. Exempli causa, in historiis prophetiam invenire est: et prophetas historica multa recensere audimus, atque in horum utroque consilia et monita deprehendimus, nempe in prophetia et in historia. Hæc omnia, ut dixi, ad unum respiciunt, nempe ad audientium emendationem, ita ut ex prius gestorum narratione, ex consilio admonitioneque, et ex prophetia ad id quod decorum est nos concinnemus. Prophetiæ vero illud maxime opus erat, ut futura prænuntiaret, seu bona seu mala essent; ut alios attraherent, alios metu a nequitia coercerent. Est et aliud prophetiæ genus, nempe ea quæ ad Christum pertinent vaticinari: ubi accurate tractatur, non de adventu modo, sed et de iis quæ post adventum facturus erat, de partu, de natalibus, de cruce, de miraculis, de discipulorum electione, de Novo Testamento, de cessatione Judaicorum rituum, de destructione gentilitiorum, de nobilitate Ecclesiæ, deque aliis omnibus subsequentibus rebus. Hæc omnia clarissime ante multum tempus prædixerant prophetæ, alia figuris, alia verbis.

Prophetiæ duæ species, per opera et per verba. Prophetiæ est non modo futura, sed etiam præterita aperiri. — Etenim duo sunt prophetiæ genera, et operibus et verbis futura prænuntiari: verbis quidem, ut cum crucem significare volentes, dicunt: *Sicut ovis ad cædem ductus est, et sicut agnus coram se tondebat sine voce (Isai. 53. 7).* Hoc itaque verbis ipsis vaticinari

(a) Ruth inter propheticos libros fortasse ponit, quia unius mulieris privatæ historia non videbatur inter libros sacros accenseri posse, nisi ex ea muliere nasciturus fuisset Christus, id quod tot ante sæculis non nisi prophetus sciri poterat; vel forte Ruth hic mendose irrepsit.

ἐκεῖνο αἱ Βασιλείαι αἱ τέσσαρες, ὅν αἰς τὰ εἰς τὸν Σαούλ, τὰ εἰς τὸν Δαυῖδ, τὰ εἰς Σολομῶντα καὶ τὸν Ἡλίου καὶ τὸν Ἐλισσαίου, καὶ τὰ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλώνα. Μετὰ δὲ τὰς βασιλείας Ἑσδρας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπηνέχθησαν εἰς Βαβυλώνα ἀμαρτόντες, καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη διετέλεσαν αὐτοὶ δουλεύοντες, ὁ Θεὸς ὑπερον ἤνωσ' αὐτοῖς γενόμενος, παρεσκεύασε τὸν Κῦρον τὸν τότε Περσῶν βασιλευόντα, Κῦρον, οὗ τὰς παιδείας ἀνέγραψε Ξενοφῶν, ἀφείναι τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ ἀφέντος, ἐπανήθλον ἠγουμένου τοῦ Ἑσδρα, τοῦ Νεεμίου, τοῦ Ζοροβὰβελ. Καὶ τὴν ἐπάνοδον ταύτην γράφει ὁ Ἑσδρας ὡς ἐπανελθόντες ἐκ δευτέρου τὸν ναδὸν ψυχοδόμησαν, καὶ τὴν πόλιν ἀνέστησαν. Καὶ ἑκατὸν διαγενομένων ἐτῶν, πάλιν πόλεμος αὐτοὺς κατέλαβεν ὁ Μακεδονικός. Εἶτα τὰ ἐπὶ Ἀντιόχου συνέθη τοῦ Ἐπιφανούς, ὅτε καὶ τρία ἔτη πολιορκηθέντες καὶ ἡμισυ, κακῶς παθόντες, πάλιν ἀπῆλλάγησαν τῶν ἐπιγενομένων κακῶν. Καὶ μετ' ἐκεῖνο ὀλίγου διαγενομένου χρόνου, ἔρχεται ὁ Χριστὸς, καὶ τέλος λαμβάνει ἡ Παλαιά.

Ἵστε δὲ μαθεῖν πόθεν συνέστη τὸ Ἰουδαίων γένος, ἀναγκαῖον ὀλίγα εἰπεῖν. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ γέγονεν ὁ Σὴθ, εἶτα Ἐνῶχ, εἶτα ἕτεροι μέχρι πλείων γενεῶν· καὶ τότε ὁ Νῶε, ἐφ' οὗ, τῶν ἀνθρώπων διαφθαρέντων ὑπὸ κακίας, γίνεται ὁ κατακλισμός. Εἶσα τοῦ κατακλισμοῦ πικρῆς, ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς κιδωτοῦ μόνος μετὰ παίδων τριῶν, ἐνέπλησε τὴν γῆν ἐκ τῆς αὐτοῦ γενεᾶς, κατὰ διαδοχὴν πολλῶν ὄντων τῶν τικτομένων. Ὡς οὖν ἐγένοντο πολλοὶ, ἐβουλεύσαντο πύργον οἰκοδομῆσαι, φθάνοντα ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καταγνοὺς δὲ αὐτῶν τὴν γνώμην ὁ Θεός, συνέχευεν αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ τὴν μίαν εἰς πολλὰς διέτεμεν. [316] Ὅθεν ἀνάγκη γέγονεν αὐτοῖς οὐκ ἀκούουσιν ἀλλήλων, μηδὲ συνοικῆσαι ἀλλήλοις· καὶ αὕτη γέγονε πρόφασις τοῦ πανταχοῦ διασπαρῆσαι αὐτοὺς τῆς οἰκουμένης. Λέγεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν ὁ Ἔθερ ὁ τῶν Ἰουδαίων πρόγονος μὴ βουληθῆναι κοινωῆσαι τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῖς, καὶ μόνος μεῖναι διατηρῶν τὴν οἰκίαν γλώσσαν, τῆς καλλίστης γνώμης τοῦτο τιμηθεῖς. Τοῦτου ἕγγονος ἐγένετο, Ἀβραάμ· διδ' καὶ Ἰουδαίων γλώσσα Ἑβραϊκὴ κέκληται, ἀπὸ τοῦ Ἑβερ. Τοῦτου τοῖνον ἐγένετο ἕγγονος [Ἀβραάμ], τοῦ Ἀβραάμ ἁ, Ἰσαάκ, οὗ Ἰακώβ. Οὗτος ἐγέννησε τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Ρουβείμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν, τὸν Ἰσαχάρ, τὸν Ζαβουλὸν, τὸν Νεφθαλείμ, τὸν Γαδ, τὸν Ἀσέρ, τὸν Ἀσθρ, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Βενιαμίν. Τοῦτων τῶν ἑνδεκα πατριαρχῶν ἐπώνυμοι γέγοναν αἱ μετὰ ταῦτα φυλαί. Ἐκαστος γὰρ φυλὴν ἀπεγέννησε, καὶ οἱ τεχθέντες, ἀπ' ἐκεῖνων ἐκαλοῦντο. Ἀντὶ μέντοι τοῦ Ἰωσήφ μία φυλὴ οὐκέτι γίνεται, ἀλλὰ δύο. Οὐ γὰρ ἠβουλήθη ὁ πατὴρ ὁ τοῦ Ἰωσήφ μιᾶ φυλῆ ἐπώνυμον αὐτὸν γενέσθαι. Τί οὖν γίνεται; Ἐπειδὴ εἰς ἦν ὁ αὐτὸς, ἵνα διπλοῦς γένηται πατριάρχης, τὸν Ἑφραῖμ καὶ τὸν Μανασσῆ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τοὺς δύο,

τούτους ἐποίησε δύο φυλῶν γενέσθαι ἐπώνυμους^β, καὶ αἱ δύο φυλαὶ τῷ Ἰωσήφ ἐλογίζοντο. Ἵστε συνέθη ἐκ τοῦτου ἑνδεκα (ἰ. τρισκαίδεκα) εἶναι τὰς φυλάς, ἑνδεκα τὰς τῶν ἄλλων, δύο τὰς τοῦ Ἰωσήφ τὰς διὰ τῶν παίδων. Ὑπεφαίρεται ἡ τοῦ Λευὶ, καὶ ἀφορίζεται τῇ τόξῃ τῆς ἱερωσύνης· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον ἄλλο τι μεταχειρίσαι· καὶ μένει τῶν δώδεκα ὁ ἀριθμὸς μὴ ἀκρωτηριασθείς. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττον· ἡ δὲ τοῦ Λευὶ τὰ ἱερατικὰ ἦν ἐπιτεταγμένη μόνη. Ἐκ ταύτης ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὗτοι τοῖνον οἱ δώδεκα πατριάρχαι ἀπελθόντες εἰς Αἴγυπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ πληρουμένης τῆς λεγομένης, *Ποίησω τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ*, ἐξακοσίων χιλιάδων ἐγένοντο πρόγονοι. Ἐντεῦθεν τὸ τῶν Ἰουδαίων συνέστη γένος ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὀνομασθὲν τῆς βασιλικωτάτης, ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἂν ἐγένοντο. Τῆς οὖν Παλαιᾶς ἐστὶ τὸ μὲν ἱστορικὸν, τοῦτο δὴ ὁ προειρήκαμεν· τὸ δὲ συμβουλευτικὸν, ὡς αἶ τε Παροιμιαί, καὶ ἡ τοῦ Σειράχ Σοφία, καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων· τὸ δὲ προφητικὸν, ὡς οἱ δεκαεὶ λέγω Προφήται, καὶ Ρουθ, καὶ Δαυῖδ. Εὐροὶ δ' ἂν τις τὰ εἶδη ταῦτα διηρημένα ἀδρομερῆ ἐν ἀλλήλῃς ὄντα. Οἶόν τι λέγω, ἐν ταῖς ἱστορίαις εὐροὶ τις ἂν προφητεῖαν· καὶ τῶν προφητῶν ἀκούσιον ἂν πολλὰ ἱστορικὰ διαλεγόμενα. Καὶ τὸ τῆς συμβουλῆς δὲ εἶδος καὶ τὸ τῆς παραινήσεως, ἐν ἑκατέρῳ τούτων, ἐν τε τῇ προφητείᾳ, ἐν τε τῇ ἱστορίᾳ. Πάντα δὲ ταῦτα, ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, εἰς ἕν βλέπει, τὴν τῶν ἀκουόντων διάρθρωσιν, ὡς τε καὶ ἀπὸ τῆς τῶν προτέρων διηγήσεως, καὶ ἀπὸ [317] τῆς συμβουλῆς καὶ τῆς παραινήσεως, καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας ρυθμιζέσθαι πρὸς τὸ δέον. Προφητείας δὲ τοῦτο ἔργον μάλλον ἦν, τὸ τὰ μέλλοντα προαναφανεῖν, εἴτε χρηστὰ, εἴτε λυπηρὰ, ἵνα τοὺς μὲν ἀποσπάσωνται, τοὺς δὲ τῷ φόβῳ τῆς κακίας ἀπέτρεξωσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον προφητείας εἶδος, τὸ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προαναφανεῖται· ἔνθα μετ' ἀκριβείας οὐ περὶ τῆς παρουσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὧν ἐμελλε παραγενόμενος πράττειν, καὶ περὶ τοῦ τόκου, καὶ περὶ τῆς γεννήσεως, καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τῶν θαυμάτων, καὶ περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐκλογῆς, περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, περὶ τῆς παύσεως τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ περὶ τῆς εὐγενείας τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν καθεστῆς ὄντων πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μετὰ σαφηνείας ἀπάσης πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου προαναφώνησαν οἱ προφῆται, τὰ μὲν διὰ τύπων, τὰ δὲ διὰ ῥημάτων.

Καὶ γὰρ δύο προφητείας εἶδη, καὶ διὰ ἔργων καὶ διὰ λόγων προαναφανεῖν τὰ μέλλοντα· διὰ λόγων μὲν, ὡς ὅταν τὸν σταυρὸν βουλόμενοι εἰπεῖν, λέγωσιν· *Ἵς πρόδατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωγός*. Τοῦτο μὲν οὖν

^β Homil. 7 adversus Judæos. tom. I, p. 663 : Μανασσῆς καὶ Ἑφραῖμ δύο φυλαὶ γέγοναν ἐπώνυμοι. Ubi Savil. et aliiqnot mss. δύο φυλῶν habent et fortasse melius : nam cum hac Synopsi consonat hæc postrema lectio.

^γ De hisce duobus prophetiæ generibus idipsam fere dicit Jo. Chrysostomus t. II, Homilia 6 de Paganitatis, p. 328, D.

^α Hic mendum esse videtur. Legendum ni fallor, ἐγένετο ἕγγονος Ἀβραάμ, τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ. Quapropter Ἀβραάμ primum inter uncinos posuimus, ne videretur ex eis descendisse.

διὰ λόγων εἶλον προφητεῦσαι· δι' ἔργων δέ, ὅταν Ἀβραάμ φαίνεται τὸν υἱὸν ἀναφέρων, καὶ τὸν κριδὸν κατασφάττων. Διὰ γὰρ τῶν πραγμάτων προανατυποὶ τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἑσομένην σφαγὴν. Καὶ πολλοὺς ἄν τις εὔροι τοιοῦτους τύπους ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ προφητείας διὰ πραγμάτων. Οὐ μόνον δὲ τὰ μέλλοντα προφητείας ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα, ὅπερ μᾶλλον ἐστὶ παρὰ Μωϋσῆ. Ὅταν γὰρ περὶ οὐρανοῦ καὶ τῆς διαλέγηται, παρελθόντα μὲν λέγει πράγματα καὶ κεκρυμμένα τῷ χρόνῳ, προφητεία δὲ αὐτὰ φθέγγεται. Ὅσπερ γὰρ τὰ μηδέπω γενόμενα, καὶ ἀφανῆ ἐτι τυγχάνοντα, προφητείας ἐστὶν εἰπεῖν, οὕτω τὰ γενόμενα μὲν, κεκρυμμένα δὲ τῷ χρόνῳ, ταῦτα ἀνακαλύψαι καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν τῆς ἰσῆς χάριτός ἐστιν. Ἔστι δὲ καὶ τὰ παρόντα προφητείας εἰπεῖν, ὅταν τι γίνηται μὲν, κρύπτηται δέ, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς Σαπφείρης. Ἐκεῖ γὰρ οὔτε παρελθόν, οὔτε μέλλον ἦν, ἀλλὰ παρὸν μὲν, ἀδηλον δέ. Ὁ τοίνυν Πέτρος προφητεία αὐτὰ ἐκκαλύψας, εἰς μέσον ἀγει. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς, ὡς ἄν τις ἀδρομερῶς εἰποι, ταῦτα. Ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ αἰνιγματωδῶς εἰρημένα, ταῦτα δείκνυται, τὰς προφητείας λέγων τὰς διὰ τῶν ἔργων μαρτυρούμενας, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀπτομένην πολιτείαν, τὰ ἀπόβρητα τῶν μελλόντων ἀγαθὰ, ἡ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Παραλαβούσα γὰρ τὸν ἀνθρώπου διὰ τῆς Παλαιᾶς ἢ Καινῆς, συμμέτρως πως καὶ τῆς κακίας ἡρέμα ἀπαλλαγέντα, πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνάγει πολιτείαν. Ὅστε τῆς μὲν Παλαιᾶς ἔργον ἦν ποιῆσαι ἀνθρώπου, τῆς δὲ Καινῆς τὸν ἀνθρώπου ἐργάσασθαι ἀγγελῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία καὶ τὸ ἀνθρώπου εἶναι ἐποίησεν ἀπολέσαι, εἰς ἀλόγων δυσγένειαν καταγαγούσα, [318] καὶ θηριώδεις ἐργασασμένη· ὁ μὲν νόμος ἐκείνης μὲν ἀπήλλαττε τῆς κακίας· ἡ δὲ χάρις καὶ ταύτην τὴν ἀγγελικὴν προστίθεισιν ἀρετὴν. Ἔστι δὲ καὶ τῆς Καινῆς βιβλία, αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ δεκατέσσαρες Παύλου, τὰ Εὐαγγέλια τὰ τέσσαρα, δύο μὲν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου καὶ Ματθαίου, δύο δὲ Λουκᾶ καὶ Μάρκου· ὧν ὁ μὲν τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ τοῦ Παύλου γεγόνασι μαθηταί. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόπται ἦσαν γεγενημένοι, καὶ συγγενόμενοι τῷ Χριστῷ· οἱ δὲ παρ' ἐκείνων τὰ ἐκείνων διαδεξάμενοι, εἰς ἑτέρους ἐξήνεγκαν· καὶ τὸ τῶν Πράξεων δὲ βιβλίον, καὶ αὐτὸ Λουκᾶ, ἰστορήσαντος τὰ γενόμενα, καὶ τῶν καθολικῶν Ἐπιστολαὶ τρεῖς.

Σύνοψις τῆς Γενέσεως *.

Τὰ κατὰ τὴν κοσμοποιίαν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πλάσιν. Ἐντολὴν λαμβάνει ὁ Ἀδὰμ, καὶ πλάττεται ἡ γυνὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, ἡ ἀπατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ

ὄφρα, ἀπατᾷ τὸν ἄνθρωπον, καὶ γεννημένη μετ' αὐτοῦ ἐπακατάρατος, ἐκβάλλεται τοῦ παραδείσου· καὶ ἄβρυς δέχεται κατάραν ἐπὶ τοῦ στήθους περιπατεῖν. Ἀναίρει τὸν ἀδελφὸν ὁ Κάϊν διὰ τὸ ὑπερευδοκιμηθῆναι ἡ, καὶ δίδωσι δίκην· καὶ μετὰ ταῦτα παιδοποιεῖ. Τίχτει δὲ καὶ Εὐὰ τὸν Σὴθ. Κατάλογος τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Σὴθ, ἕως τοῦ Νῶε, καὶ κτηγορία τῶν ἀνδρῶν διὰ τὰς οὐ προσηκύσας ἐπιγυμνίας καὶ τὰς λοιπὰς ἀνομίας· Ἰούδης δὲ Θεοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς ἀπὸ τοῦ Σὴθ κατέγοντας τὸ γένος· καὶ γὰρ εἰρηται· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ὄντε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ πάντες. Θυγατέρας δὲ ἀνθρώπων τὰς ἀπὸ τοῦ Κάϊν. Προλεγει ὁ Θεὸς τῷ Νῶε τὴν μέλλουσαν τῶν ἀνθρώπων ἀπόλειαν διὰ τοῦ κατακλισμοῦ, καὶ παραινέει ποιῆσαι τὴν κιβωτὸν, τριακοσίων πηχῶν τὸ μήκος, πενήκοντα πηχῶν τὸ πλάτος, τριάκοντα πηχῶν τὸ ὕψος. Ὡς δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κιβωτὸν, ἐφέρετο ὁ κατακλισμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐνεβίδου δὲ τὸ ἕδωρ μετὰ ἐκεῖ τὸν πενήκοντα ἡμέρας. Ὄφθησαν δὲ αἱ κορυφαὶ τῶν ὄρων πρώτη τοῦ δεκάτου μηνός. Καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπέστειλε τὸν κόρακα, καὶ οὐχ ὑπέστρεψε· καὶ μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀπέστειλε τὴν περιστέραν, καὶ ὑπέστρεψε θαλλὸν ἐλαίας κομίζουσα. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ Νῶε ἐξελεῖν ἐκ τῆς κιβωτοῦ· καὶ ἐξελθὼν εἴπυσε τῷ Θεῷ, καὶ εὐλογήθη μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐλαθεν ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε μηκέτι γενέσθαι τοιαύτην ἀπόλειαν ἀνθρώπων διὰ τοῦ κατακλισμοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα εὐλογεῖ [319] μὲν τὸν Σὴθ καὶ τὸν Ἰάφεθ, καταρᾶται δὲ τὸν Χαναάν, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κάμ ἐξείπε τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς. Ἐκβαίνει δὲ ἡ κατάρα ἐπὶ τῶν Γαβαιοτῶν· μᾶλλον δὲ πρόσχημα μὲν κατάρα ἦν, τὸ δὲ ἀληθὲς προφητεία. Οἱ ἀπὸ τοῦ Νῶε ἕως τοῦ Φαλὲκ, ὃς ἀπὸ τοῦ μερισθῆναι ἐπ' αὐτοῦ τὴν γῆν τὴν προσηγορίαν ἔλαβε ταύτην. Τότε γὰρ τὸν κύργον ψυχοδόμησαν, ὅθεν καὶ ἡ πόλις Βαβυλῶν προσηγορεύθη, ἧ ἐστὶ Σύγγυσις, ἐπειδὴ ἐκεῖ συνεχύθησαν αὐτῶν αἱ γλώσσαι. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Φαλὲκ τὸν Ἔβερ λόγος ἔχει μὴ ὁμονοῆσαι τοῖς λοιποῖς εἰς τὴν τοῦ κύργου οἰκοδομήν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῷ τὴν λαλίαν μὴ ἀμειψθῆναι, ἀλλὰ μείναι αὐτὸν ἀκέραιον ἔχοντα τὴν διῶλεκτον, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῆς λαβεῖν. Ἔβερ γὰρ ἐκείνων καλουμένου δ. Ἐβραῖς αὕτη κέκληται, ὃ καὶ σημεῖόν ἐστι μέγιστον τοῦ πασῶν τῶν λαλιῶν πρεσβυτέρων εἶναι τὴν Ἐβραῖα· πρὶν γὰρ συγχυθῆναι τὰς γλώσσας, ταύτη πάντας ἐπέχρηται. Ἔστι δὲ ὁ Ἔβερ οὗτος πρόγονος Ἀβραάμ. Γενεαλογοῦνται δὲ ἀπὸ τοῦ Σὴθ ἕως τοῦ Ἀβραάμ. Λαμβάνει ὁ πατὴρ τοῦ Ἀβραάμ ὁ Θαρᾶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν τε Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν ἔγγονον

ἢ Vossianus codex παραδοκιμασθῆναι. Usqueque lectio admitti potest.

* In Coisl. male τοῦ δευτέρου μηνός.

ἢ De Hebero hoc etiam supra dixit in Προθεσπείρῃ.

* Titulus in Lugdunensi cod. Σύνοψις ἐν ἐπιτόμῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τοῦ Χρυσόστομου. Γένεσις. Βιβλίον α'.

meluerunt; operibus vero, cum Abraham exhibetur
 lium offerens, et arietem jugulans. Hic enim rebus
 pas crucis imaginem præsignificat, atque cædem pro
 rbe futuram. Multas certe invenire est in Veteri Te-
 tamento hujusmodi figuras, prophetiasque per res
 exhibitas. Prophetiæ vero manus est, non modo fu-
 ra dicere, sed etiam præterita, quod maxime apud
 Moysen deprehenditur. Quando enim de cælo et de
 terra loquitur, res quidem dicit præteritas et tempore
 obscuratas, sed prophetia hæc enuntiat. Quemadmo-
 dum enim prophetiæ est, res nondum gestas, quæque
 adhuc occultæ sunt annuntiare, sic et res gestas qui-
 dem, sed ob tempus occultas revelare, et in medium
 adducere, parem gratiam postulat. Ad prophetiam
 quoque pertinet res præsentis annuntiare, quando
 quidpiam efficitur, sed occultum est; ut accidit circa
 Ananiam et Sapphiram. Illic enim neque præteritum,
 neque futurum, sed res præsens, occulta tamen. Pe-
 trus ergo hæc per prophetiam revelans, in medium
 adducit. Sane quæ ad Vetus Testamentum pertinent,
 et quis confertim dicat, ejusmodi sunt. In Novo au-
 tem ea, quæ in Veteri æpigmatische dicta sunt, exhibentur:
 de prophetiis loquor, quibus testimonium
 perhibent ipsa opera, nempe vitæ institutum ad cæ-
 lum usque pertingens, arcana futurorum bona, *Quæ
 nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis
 ascenderunt* (1. Cor. 2. 9). Novum quippe Testamentum
 hominem per Vetus acceptum, moderate et sensim a
 nequitia ad angelorum institutum adducit. Itaque Ve-
 teris quidem Testamenti opus erat hominem facere;
 Novi autem, hominem efficere angelum. Quandoquid-
 em enim nequitia id effecit ut illud perderent quo
 homines erant, ipsosque in brutorum ignobilitatem
 dejecit, ac ferinos reddidit; lex quidem illos a tali
 malitia liberabat; gratia vero ipsis hanc angelicam
 virtutem addit. Sunt autem Novi Testamenti libri,
 Epistolæ quatuordecim Pauli (a), quatuor Evangelia,
 duo discipulorum Christi, Joannis et Matthæi, duo
 autem Lucæ et Marci: quorum alius Petri, alius Pauli
 discipulus fuit. Illi enim ipsis oculis Christum vide-
 rant, ac cum illo versati fuissent; hi vero ea quæ ex
 ipsis acceperant, aliis tradiderant; itemque liber
 ætuum, qui etiam Lucæ est, narrantis ea quæ gesta
 sunt; et ex catholicis tres Epistolæ (b).

(a) Mirum hic videatur Epistolas quatuordecim Pauli ante
 Evangelia poni. Quantum amaret Paulum Chrysostomus,
 quam præ aliis omnibus Scripturæ sacræ libris ejus Episto-
 las semper ore menteque versaret, ignorat nemo qui scri-
 pta ejus vel primoribus labris attigerit. Ordinem ergo li-
 brorum Novi Testamenti hic non ordine recensuit, sed ut se
 primum menti offerrebant descripsit; sic Joannem ante
 omnes Evangelistas, et Lucam ante Marcum posuit. Catho-
 licæ Epistolæ hic tres recenseri videntur secundum Syrorum
 morem necnon Ecclesiæ Antiochenæ, ubi Jacobi una, Petri
 prima, Joannis item prima solus admittebantur. Quæ de re
 pluribus supra in Diatriba verba fecimus.

(b) Nota, inquit Schollastes, ipsum non memorare Apo-
 calypsim. Equidem hæc Scholiastis adnotatio aliquid negotii
 facere potest, quia Apocalypsim, amplum hæc librum, a
 Joanne Chrysostomo usurpatam nondum reperi, nec de-
 ferre, qui de ejus auctoritate in Ecclesia saltem Græca du-
 bitaverint, Nicephorusque patriarcha Constantinopolitanus
 in Canone suo recensuit. Quin et in secundo tomo Gregorii
 Nazianzeni in Catalogo librorum Scripturæ, qui ejus esse
 non putatur, hæc leguntur p. 194: Τὴν δ' Ἀποκάλυψιν

SYNOPSIS GENESIS 1.

Mundi creatio; hominisque formatio. Mandatum
 accipit Adam, et formatur mulier ex costa ejus, quæ
 a serpente decepta, virum decipit, atque una cum illo
 maledicta ejectione ex paradiso. Serpens quoque male-
 dictum accipit, ut super pectus gradiatur. Cain occi-
 dit fratrem, quia laudabilius se gesserat, datque ille
 pœnas: posteaque Hberos anscepit. Eva Sethum parit.
 Catalogus eorum qui ab Adamo et a Setho orti sunt
 usque ad Noe: hominumque criminatio ob iudiciora
 connubia, ac cæteras iniquitates. Filios Dei hic vocat
 eos qui a Setho genus ducebant (Gen. 6. 2); dicitur
 enim: *Ego dixi, Dii estis, et filii Aliissimi omnes* (a)
 (Psal. 81. 6). Filias vero hominum vocat eas quæ a Cai-
 no ortæ erant. Prædicat Deus Noë futuram hominum
 perniciem per diluvium, et jubet arcam construere,
 trecentorum cubitorum longitudine, quinquaginta
 cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine.
 Ut autem ingressus est in arcam, advenit diluvium
 quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Obiit
 aqua centum quinquaginta diebus. Apparuerunt autem
 cæcimina montium primo die decimi mensis. Et post
 quadraginta dies emisit corvum, qui non reversus
 est: et post septem dies emisit columbam, quæ
 reversa est ramum oliivæ gestans. Jubetur a Deo Noë
 egredi ex arca: et egressus Deus sacrificavit, et bene-
 dictus est cum filiis suis. Accepitque promissionem
 a Deo, non ultra futuram hujusmodi perniciem homi-
 num per diluvium. Postea vero Senio quidem et Ja-
 phetho benedixit, maledixit autem Chanaanum, quia
 pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Male-
 dictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis (b);
 imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera
 prophetia. Hinc sequuntur qui ex Noe orti sunt usque
 ad Phalec, qui hoc nomen sortitus est, quia ejus tem-
 pore divisa fuit terra. Tunc enim turrim ædificaverunt,
 unde locus Babylon est appellatus, quod *Confusionem*
 significat, quia illic confusæ sunt linguæ eorum.
 Pater autem Phaleci Heber dicitur non consensisse
 cum cæteris circa ædificationem turris; ideoque ipsi
 loquelam non mutatam fuisse, sed mansisse illum

1 Titulus in Lugdunensi Cod. sic habetur: *Brevis veteris Testamenti synopsis, auctore Chrysostomo. Genesis. Liber primus.*

(a) Hæc pluribus explicantur Tom. IV, Rom. 22 in Gene-
 sim, ubi probatur eos, qui a Setho orti erant, filios Dei vocari,
 et hic ipse locus Psalms 81 affertur: *Ego dixi, Dii estis.*
 Filias autem hominum filias esse Caini dicit paulo
 postea.

(b) Commentario in Isaiam ad cap. 2, versu 1, hæc ipsa
 sic exprimit Chrysostomus: Οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διακα-
 σοῦσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαονιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ
 τοῦ Χάναν γεγενῶτων. Καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ ἀρᾷ προφητεία τὰ
 λεγόμενον ἦν. Quæ ipsissima hic quoque habentur: unde
 probari videntur hoc opus Chrysostomi esse. Hoc ipsum vero
 de Gabaonitis ait etiam infra in Synopsi libri Jesu, sive
 Josue.

τὴν Ἰωάννου πάλιν τινὲς μὴν ἐγερνοῦσιν, οἱ πλείους δὲ γε
 νόθον λέγουσι. Verum hic scriptor non accurate loquitur.
 Nam Patrum Græcorum principes, Athanasius in Canone
 suo p. 962, Basilii, Gregorius Naz., insuperque Hippoly-
 tus atque Methodius auctor Synopses inter Athanasii
 Opera, ad hæc autem to: Latina Ecclesia Apocalypsim
 inter authentica opera admiserunt. Quamobrem jure illa
 inter canonicas Scripturas locum habet. Vide Oecumenii
 opusculum in Biblioth. Coisliniana p. 278.

cum integra sua dialecto, quæ ab illo denominationem sortita sit. Nam cum ille Heber vocaretur, hæc Hebraica appellata est (a) : quod signum est maximum Hebraicam esse omnium linguarum antiquissimam. Antequam enim confunderentur linguæ, hac omnes utebantur. Est autem hic Heber inter majores Abrahamæ. Assumit Thara pater Abrahamæ, filios suos Abraham et Nachor (b), et nepotem suum Lot, et venit in Charran, in animo habens inde proficisci in terram Chanaanæorum. Illoque mortuo in Charran, jubetur a Deo Abraham transigrare ex Charran, et venit in Sychem in terra Chanaan. Et dixit ei Deus, semini ejus se daturum terram illam. Et ædificavit Abraham altare Deo, et fixit tabernaculum suum versus mare. Cum famas autem esset, descendens in Ægyptum præcepit uxori suæ, ut diceret se sororem ejus esse. Cum porro sustulisset eam Pharaon, et Dei ultionem expertus esset, reddidit illam Abrahamæ. Litigantibus invicem pastoribus Abrahamæ et Loti, ipsi habitatione separati sunt. Lot accepit Sodomitarum terram : Abraham vero ad quercum Mambre habitavit, promissionesque rursus a Deo accepit, ejus semen multitudine propagandum esse, et illam terram possessurum. Chodollagomor, quia ab ipso defecerant quinque reges Sodomiticæ terræ, qui ipsi prius servierant, assumptis secum tribus aliis regibus, bellum ipsis intulit, eosque in fugam versos captivos abduxit ; in quibus erat etiam Lot. His auditis Abraham, cum vernaculis suis trecentis octodecim, illos insequutus, eripuit fratris filium cum equitatu et mulieribus ; et Melchisedeco se benedicienti et afferenti panem et vinum, decimas dedit. Ideo ait Paulus (c) in epistola ad Hebræos : *Et Levi qui decimas accepit, decimatus est (Hebr. 7. 9)*. Regi Sodomorum roganti ut equitatum acciperet non annuit : *Ne dicas, inquit, Ego ditavi Abraham. (Gen. 14. 23)*. Tunc Deo ipsi dicente, *Merces tua magna erit (Gen. 15. 1)*, filiorum orbitatem deplorat : rursusque audit, cum qui ex illo egressurus erat, ejus hereditatem accepturum esse, et semen ejus futurum sicut stellas cæli. Hic jacet illud : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam (Gen. 15. 6)*. Sectiones (d) facit, et discit peregrinum futurum esse semen suum, et postea liberandum fore postquam depressum fuerit per quadringentos annos. Sara autem quia sterilis erat, dat Agarem Abrahamo, ut liberos susciperet ex illa. Cum autem hæc uterum gestaret, contra heram suam sese extulit : traditque illam Saræ Abraham, ut contumeliam ulcisceretur. Illa vero ab hera sua male accepta, a domo aufugit, ab angeloque jubetur ad domi-

nam suam redire ; promissionemque accipit semen ipsius multiplicandum esse : pueroque antequam nasceretur nomen imponit angelus, Ismael ipsum appellans. Peperit Agar Ismaelem, et Abraham cum nonaginta novem annorum esset, nomen mutavit. Non enim ultra Abram, sed Abraham vocatus est. Præcipit illi Deus ut circumcidatur cum tota domo : nomenque Saræ mutatur, vocaturque illa Sara. Accipit Abraham promissionem circa Isaacum. Apparet Abraham Filium Dei (a) cum duobus angelis, et ait illi : *Revertar ad te tempore isto ad horas : et habebit filium Sarra uxor tua (Gen. 18. 10)*. Abraham obsecrat Deum pro Sodomis. Duo angeli veniunt ad Lot. Instantes Sodomitæ perquirunt eos, et percutiuntur cæcitate. Abducto autem Loto angeli egrediuntur domo : et ipse quidem cum filiabus salvus confugit in Segor : uxor autem ejus facta est columna salis, quia retro respexit. Ut vero Sodomitarum regio incensa est, et Lot in montem se contulit, conceperunt ex illo duæ filiæ ejus, et major peperit Moab, junior vero Ammon : coitum vero cum patre per ebrietatis fraudem consequutæ sunt, putabant enim genus humanum defecisse. Peregrinatus est in Geraris Abraham, et Abimelech rex Gerarorum Saram accepit : Deo autem minas in ipsum intentante, sese purgabat ille dicens, putasse mulierem illam sororem ejus esse : sic enim ipsa dixerat. Reddidit vero illam Abrahamæ cum donis. Tunc postquam reddita fuerat, peperit Isaacum. Ejecit autem domo ancillam cum filio ejus Ismaele. Abimelech porro pepigit cum Abrahamo foedus, ut nihil injuriæ inter eos intercederet : et accipit ille septem agnas ab Abrahamo, in testimonium putei juramenti, ut palam esset illum Abrahamæ esse. Jubetur Abraham filium offerre in holocaustum, et offert, immolaturque aries pro eo. Hæc porro figura erant æconomix quam pro nobis dispensaturus erat Christus. Moritur Sara, et emptio loco Abraham ab Ephrone Chettæo, illic uxorem sepelit, mittitque servum, ut uxorem ducat Isaaco ex Mesopotamia, præcipiens ne filium suum illo ducat, si noluerit mulier venire. Ut autem venit servus in urbem Nachoris, et signum petiit, quo virginem agnitorus erat : signum autem illud erat, si præberet illa sibi et camelis suis aquam ad bibendum : exit Rebecca filia Bathuelis filii Nachoris : Nachor vero frater erat Abrahamæ. Cum dedisset autem ipsa illi et camelis suis potum, et dixisset cujus esset filia, introducit virum et hospitio accipit. Ubi dixit ille cujus rei causa venisset, et petiisset ut sibi traderetur puella, id virginis arbitrio parentes reliquerunt. Illam annuentem assumens servus abscessit : fuitque illa uxor Isaaci. Sara defuncta, ducit Abraham uxorem Chetturam, et filios, quos ex illa susceperat, separavit ab Isaaco, muneribus affectos : opum vero suarum heredem fecit Isaacum, et mortuus est. Hic recensentur nomina filiorum Ismaelis, qui habitavit ab Evilat usque ad Sur. Cum Rebecca ste-

(a) Hoc ipsum de Hebero, est brevius, dicit Homil. 30 in Genes., Tom. IV, col. 378.

(b) In Hebræo, in Vulgata, et in Editione LXX dicitur Thare secum assumpsisse Abram et Lotum, non autem Nachorem. Sed hæc lectio in exemplari Chrysostomi haud dubie habebatur, ut videas Homil. 31 in Genes., Tom. IV, col. 382, et Dact. Ophiæ ubi dicitur, et ubi Nachor, Et accepit Thara Abram et Nachor, etc., quod ipsum bis infra repetitur. Hinc porro Chrysostomo aasori videtur hæc Synopsis. Multas autem fuisse in exemplaribus LXX varietates Hieronymus et alii passim affirmant. Codex quoque Lugdunensis Nachorem etiam habet.

(c) Vide Homil. 55 in Gen., Tom. IV, col. 328.

(d) Sectiones animalium. Vide Gen. 15, 10.

(a) Filius Dei qui ab Abraham exceptus est, Dominus vocatur Homil. 42 in Genes., Tom. IV, col. 387. De filiabus et infra paucis dicit ea, quæ pluribus enarrata sunt Titul. in Genes. 41, col. 410-412.

αὐτοῦ Λώτ, καὶ ἔρχεται εἰς Χαρρᾶν, προθέμενος εἰς τὴν Χαναανίων ἐλθεῖν, καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐν Χαρρᾶ, προστάττεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ μετοικῆσαι ἀπὸ Χαρρᾶν, καὶ ἦλθεν εἰς Συχὲμ τῆς γῆς Χαναάν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῷ σπέρματι αὐτοῦ δώσειν τὴν γῆν. Καὶ ψυχόδημησεν Ἀβραάμ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ, καὶ ἐπηξεν τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν. Γενομένου δὲ λιμοῦ, κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον παραγγέλλει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἴη. Καὶ λαθὼν αὐτὴν Φαραὼ, καὶ ἔτασθεις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δίδωσι τῷ Ἀβραάμ. Μαχεσθέντων τῶν ποιμένων τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Λώτ πρὸς ἀλλήλους, διειλόντο τὰς οἰκῆσεις. Καὶ ὁ μὲν Λώτ ἔλαβε τὴν Σοδομηνῶν, ὁ δὲ Ἀβραάμ πρὸς τῇ δροῦ τῇ Μαμβρὶ κατώκησεν, ἐπαγγελίας τε ἔλαβε πάλιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι εἰς πλῆθος ἐπιδώσει αὐτοῦ τὸ σπέρμα, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὴν γῆν. Ὁ Χοδολαγομῆρ, ἐπειδὴ ἀπέστησεν αὐτοῦ οἱ πέντε βασιλεῖς οἱ τῆς Σοδομηνῆς, δουλεύουσεν αὐτῷ πρότερον, παράλαβον ἑτέρους βασιλεῖς τρεῖς, ἐπεστράτευσεν αὐτοῖς, καὶ τροπωσάμενος ἔλαβεν αἰχμαλώτους ἕν οἷς ἦν καὶ ὁ Λώτ. Ὁ δὲ Ἀβραάμ ἀκούσας, καὶ σὺν τοῖς οἰκογενέσιν αὐτοῦ τριακοσίοις δεκαοκτὼ καταδιώξας, ἐξέιλετο τὸν ἀδελφιδίου μετὰ τῆς Ἰππου καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῷ μὲν Μελχισεδὲκ εὐλόγησαντι αὐτὸν, ἐξενεγκόντι ἄρτους τε καὶ οἶνον, δεκάτην ἔδωκε. Διόφησιν ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους, ὅτι *Καὶ ὁ [320] Λευὶς ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται*. Ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σοδόμων παρακληθεὶς τὴν Ἰππον λαβεῖν, οὐκ ἐπένευσεν *Ἴνα μὴ εἴπωρ, φησὶν, Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἀβραάμ*. Τότε τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπὶκόντος, ὅτι *Ὁ μισθός σου πολλὸς ἔσται*, ἀποδύρεται τὴν ἀπαίδαν καὶ ἀκούει πάλιν, ὅτι ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐξελευσόμενος κληρονομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Τὰ διχοτομήματα ποιεῖ, καὶ μανθάνει ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγῆσεται, μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι ἔτη τετρακόσια. Σάρρα δὲ ἐπεὶ στεῖρα ἦν, δίδωσι τὴν Ἄγαρ τῷ Ἀβραάμ, ἵνα παιδοποιήσῃται ἐξ αὐτῆς. Ὡς δὲ ἐκύει, ἐπήρθη κατὰ τῆς κυρίας αὐτῆς καὶ δίδωσιν αὐτὴν τῇ Σάρρα ὁ Ἀβραάμ, ὥστε ἀμύναι τῇ ὕβρει τῇ αὐτῆς. Ἡ δὲ κακωθείσα ὑπὸ τῆς δεσποίνης, ἀπέδρα ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ κελεύεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀποστραφῆναι πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς· λαμβάνει τε ἐπαγγελίαν, ὅτι τὸ σπέρμα αὐτῆς ἐπιδώσει εἰς πλῆθος, καὶ ὄνομα τῷ παιδίῳ πρὶν ἢ τεχθῆναι ἐπιτιθῆσιν ὁ ἄγγελος, Ἰσμαῆλ αὐτὸν καλῶν. Ἐτεκεν ἡ Ἄγαρ τὸν Ἰσμαῆλ, καὶ Ἀβραάμ ἐτῶν ἐνενήκοντα ἐννέα μετῴνομάζετο. Οὐκέτι γάρ Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ· ἐκλήθη. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιτμηθῆναι αὐτὸς πανοικεσίῃ. Καὶ τὸ τῆς Σάρας ὄνομα ἀμειβεται, καὶ καλεῖται Σάρρα. Καὶ λαμβάνει περὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίαν ὁ Ἀβραάμ. Ἐπιφαίνεται τῷ Ἀβραάμ ὁ Ὑἱός

τοῦ Θεοῦ μετὰ δύο ἀγγέλων, καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν· *Ἐπανήξω πρὸς σὲ κατὰ τὸν καιρὸν τούτον εἰς ὠρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνὴ σου*. Ἀβραάμ δεῖται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ Σοδόμων. Οἱ δύο ἄγγελοι ἔρχονται πρὸς τὸν Λώτ. Ἐπιστάντες οἱ Σοδομίται ἐπεζητούν αὐτούς, καὶ πλήττονται ἀορασίῃ. Τὸν δὲ Λώτ λαθόντες οἱ ἄγγελοι ἐξῆλθον τῆς οἰκίας· καὶ αὐτὸς μὲν ἅμα ταῖς θυγατράσι διασώζεται εἰς Συγγώρ· ἡ δὲ γυνὴ γέγονε στήλη ἀλός, ἐπειδὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὰ ὄπισω. Ὡς δὲ ἐνεπρήσθη ἡ Σοδομηνή, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Λώτ, καὶ συνέλαβον ἐξ αὐτοῦ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, καὶ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἔτεκε τὸν Μωάβ, ἡ δὲ νεωτέρα τὸν Ἀμμών τὴν δὲ μετὰ τοῦ πατρὸς μίξιν ἐκλεψαν τῇ μέθῃ· φόντο γάρ τὸ ἀνθρώπινον ἐκλειοπέναι γένος. Παρώκησεν ἐν Γεράροις ὁ Ἀβραάμ, καὶ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ ἔλαβε τὴν Σάρραν· ἀπειλήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀπελογεῖτο λέγων, ἀδελφὴν αὐτοῦ νενομικεῖναι τὴν γυναῖκα εἶναι· οὕτω γάρ αὐτὴ εἶπεν. Ἀπέδωκε δὲ αὐτὴν τῷ Ἀβραάμ μετὰ ὄρων. Τότε ἀποδοεῖσα τίκει τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκβάλλει δὲ τὴν παιδίσκην τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ παιδίου Ἰσμαῆλ. Ὁ δὲ Ἀδιμέλεχ τίθεται πρὸς τὸν Ἀβραάμ διαθήκην, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι ἀλλήλους, καὶ λαμβάνει ἐπτά ἀμνάδας παρὰ τοῦ Ἀβραάμ, εἰς μαρτύριον τοῦ φρέατος τοῦ ὀρκισμοῦ, ἵνα ἦ ὀφθαλμὸς ὅτι τοῦ Ἀβραάμ ἐστὶ. Κελεύεται ἀνεγγχεῖν τὸν υἱὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, καὶ ἀναφέρεται, καὶ σφάζεται κρὶς ἀντ' [321] αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ τύποι ἦσαν τῆς μελλούσης οἰκονομίας ὑπὸ Χριστοῦ τελεῖσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀποθήσκει Σάρρα, καὶ ἀγοράσας τόπον ὁ Ἀβραάμ παρὰ Ἐφρών τοῦ Χετταίου, θάπτει ἐκεῖ τὴν γυναῖκα, καὶ πέμπει τὸν παῖδα αὐτοῦ, ὥστε μνηστεύσασθαι τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα ἀπὸ Μεσοποταμίας, παραγγέλλας μὴ ἀποστρέψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκεῖ, εἰ μὴ βούλοιο ἐλθεῖν ἡ γυνὴ. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ παῖς εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ, καὶ τὸ σημεῖον ἤτησε, καθ' ὃ ἡμελλε γνωρίζειν τὴν παρθένον ἦν δὲ τὸ σημεῖον, παρασχεῖν ἐκείνην αὐτῷ τε καὶ ταῖς καμήλοις αὐτοῦ πιεῖν· ἐξέρχεται Ῥεδέκκα ἡ θυγάτηρ Βαθουῆλ τοῦ υἱοῦ Ναχώρ· ὁ δὲ Ναχώρ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἀβραάμ· δούσά τε αὐτῷ πιεῖν καὶ ταῖς καμήλοις, εἰποῦσά τε, τίνος εἴη θυγάτηρ, εἰσάγει τὸν ἄνδρα καὶ ζενίζει. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος, τίνος ἔνεκεν ἦλθε, καὶ ἤγει τὴν παῖδα λαβεῖν, τῇ παρθένῳ τὴν αἴρεσιν ἐπέτρεψαν οἱ γονεῖς. Ὡς δὲ ἐπένευσεν ἐκείνη, λαθὼν αὐτὴν ἀπῆλθε· καὶ ἐγένετο τῷ Ἰσαὰκ γυνὴ. Λαμβάνει ὁ Ἀβραάμ γυναῖκα τὴν Χεττούραν, ἀποθανούσης Σάρρας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους παῖδας ἐξαπέστειλεν ἀπὸ Ἰσαὰκ. δόματα δὸς αὐτοῖς· τῆς δὲ οὐσίας Ἰσαὰκ κληρονόμον ἐποίησε, καὶ ἀπέθανε. Τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσμαῆλ ἔρχεται ἐνταῦθα· κατώκησε δὲ ἀπὸ Εὐλάτ εἰς Σούρ. Τῆς Ῥεδέκκας ἐστερωμένης, εἶδετο Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὥστε κυεῖν αὐτήν· καὶ ἐπειδὴ ἐκύει, φησὶν αὐτῇ ὁ Θεός· *Δύο ἔσθην ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει προλέγων τὰ περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν*. Ὡς δὲ ἐτέχθη τὰ παῖδια καὶ ἠύφθη,

* Μαμβρὴ legitur in Homiliis in Genesisim. Sed quam sacris sit harum vocalium η et i commutatio nemo nescit.

ἢ Hac de sacrificio Abrahæ, quod erat figura crucis, sive œconomix Christi, pluribus explicat Chrysostomus tomo IV, p. 478.

ἀποδίδεται καὶ παπράσκει ἐψήματος φακῆς τὰ πρωτοτόκια ἑαυτοῦ ὁ Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ. Βουλόμενον δὲ τὸν Ἰσαὰκ εἰς Αἴγυπτον καταλθεῖν, ἐπειδὴ λιμὸς κατίσχυς, κωλύει ὁ Θεὸς, παραινῶν ἔνθα ἔκει, ἐκεῖ μένειν, καὶ ὑπισχνούμενος ἔσσεσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογῆσαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ πληθυνεῖν. Μαθῶν δὲ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ, ὅτι ἡ Ῥεδέκκα γυνὴ ἐστὶ τοῦ Ἰσαὰκ (ὠπάπτεισε γὰρ ἀδελφὴν αὐτοῦ εἶναι αὐτήν), θάνατον ὤρισε εἰ τις ἐξυδρίσει εἰς αὐτήν. Τότε ἐσπειρεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εὔρεν ἑκατοστέουσιν κριθήν. Ὡς δὲ ἤλθεν εἰς πλοῦτον μέγαν ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, διεφθονοῦντο αὐτῷ αἱ Φυλιστιεῖμ, καὶ ὁ Ἀδιμέλεχ ἀπήλαυεν αὐτὸν ἐκείθεν. Ὁ δὲ οὐκ ἠμόνατο, ἀλλ' ἀνεχώρησε, καὶ ὠρυξε φρέατα, καὶ ἐμάχοντο περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἀνθίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσσεν, ἕως οὗ ἐπαύσαντο. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ ἐλθὼντα πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀδιμέλεχ ἐδέξατο ἀσμένως καὶ εἰσέτασεν, οὐ μνηστεις ὦν ἡδικήθη. Ἐλαθεν ὁ Ἡσαῦ Χαναναίας γυναίκας, καὶ ἤριζον τῇ Ῥεδέκκῃ. Ἐγήρασε ὁ Ἰσαὰκ καὶ ἠμβλυώπησε, καὶ προστάσσει τῷ υἱῷ Ἡσαῦ θηρεῦσαι καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ἕδωμα, ἵνα εὐλογῆται αὐτόν. Ὁ δὲ Ἰακώβ, συμπραττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς, ἔφθασε τὸν Ἡσαῦ· ἐψήσασα γὰρ ἔριφους δύο, καὶ τὰ [322] δέρματα αὐτῶν περιέδισα αὐτῷ, ἵνα ἐπικρύψῃ τὴν λεϊστῆτα τοῦ παιδὸς, ἕδωκε τὰ ἐδέσματα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ εἰσέπεμφεν. Ὁ δὲ εἰσελθὼν ἔλαβε τὰς εὐλογίας. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἡσαῦ, καὶ μαθὼν τὸ γεγονός, ἀπαῶδυροτο καὶ ἰθρήνει, καὶ ἤγει εὐλογηθῆναι καὶ αὐτὸς, καὶ ἤνυσε τῇ ἐπιμονῇ, οὐδὲν μὲν τοσοῦτον ὅσον ἠλπισεν· ἤνυσε δὲ ὁμοῦ. Μικρὰ τοίνυν εὐλογηθεὶς ἀντὶ μεγάλων, ὠργίζετο πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐμνησικακεί, περιέμενε τοῦ πατρὸς τὴν τελευτήν, ὡς τότε ἀδεέστερον ἐπιβουλεύσων αὐτῷ. Μηνύει τῷ Ἰακώβ ταῦτα ἡ μήτηρ, καὶ παραινεί φυγῆ τὴν σωτηρίαν εὐρηκέναι· εἰποῦσα τε πρὸς τὸν Ἰσαὰκ, ὅτι ἀδίωτος αὐτῇ ἔσται ὁ βίος· ἢ, εἰ καὶ Ἰακώβ ἀπὸ τῶν Χαναναίων λάβοι γυναῖκα, παρασκευάζει τὸν Ἰσαὰκ ἐκπέμψαι τὸν Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτῆς τὸν Λάβαν, καὶ ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γυναῖκα λαβεῖν. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Ἰακώβ, λαμβάνει τὴν θυγατέρα Ἰσμαὴλ ἑαυτῷ γυναῖκα ὁ Ἡσαῦ. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ υἱὸς ἦν τοῦ Ἀδραμ, ἀπὸ τῆς Ἄγαρ γενόμενος αὐτῷ. Βλέπει τὴν κλίμακα ὁ Ἰακώβ, ἱσθησι στήλην, καὶ ἐπαγγέλλεται τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἀποδεκατώσειν τῷ Θεῷ, εἰ ὕγιαίνων ἐπανεέλθοι. Ἐρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἶδε τὴν Ῥαχὴλ, ἐφίλησεν αὐτήν· ἀπελοῦσα ἡ κόρη ἀπήγγειλε τῷ πατρὶ Λάβαν. Ἐλθὼν αὐτὸς ἐπέγνω τὸν Ἰακώβ, εἰσηγάγεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν. Ἐδούλευσεν αὐτῷ ἐπὶ μισθῷ θυγατρὸς· ὁ δὲ τὴν πρεσβυτέραν ἕδωκε· δυσχεραίνοντι δὲ τῷ Ἰακώβ ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ, προτείνει ἐπτά ἔτη ἕτερα δουλεύσαι, εἰ βούλοιο καὶ τὴν νεωτέραν λαβεῖν. Ὁ δὲ καὶ τοῦτο ὑπέμεινε, καὶ λαμβάνει καὶ τὴν νεωτέραν. Ἦν δὲ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἀσθενὴς τοῖς ὀφθαλμοῖς, Λεία· ἡ δὲ νεωτέρα ὠραία, ἡ Ῥαχὴλ. Εἶσι δὲ τύποι αὐταί, ἡ

^a Lugdunensis ὁ δὲ οὐκ ἀφίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσσεν ἕως ἐπαύσαντο.

^b Idipsum, sed alio modo exprimit Chrysostomus tomo IV, p. 526, nempe, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν οἰχεται.

μὲν πρεσβυτέρα τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἡ δὲ νεωτέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Συνελθε Λεία, καὶ ἔτεκε τὸν Ῥουβὲμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Τοῦδαν. Ἡ δὲ Ῥαχὴλ, ἐπεὶ μὴ ἔτικτε, δίδωσι τῷ Ἰακώβ γυναῖκα δευτέραν, τὴν παιδίσκην αὐτῆς Βάλαν, καὶ ἔτεκεν ἑκείνη τὸν Δάν καὶ τὸν Νεφθαλεμ. Ἐδωκε δὲ καὶ ἡ Λεία Ζελφάν τὴν παιδίσκην αὐτῆς τῷ Ἰακώβ γυναῖκα· ἡ δὲ ἔτεκε τὸν Γὰδ καὶ τὸν Ἀσφρ. Ἐτεκε δὲ ἑξῆς Λεία μετὰ ταῦτα τὸν Ἰσάχαρ καὶ τὸν Ζαβουλὼν. Τότε ἔτεκε καὶ ἡ Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ. Ὡς δὲ ἤθελεν ὁ Ἰακώβ ἀπελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, εἰδωσιν αὐτῷ τὸν μισθὸν ὁ Λάβαν, ὃν αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ὤρισε, πᾶν φαῖον ἐν τοῖς ἄρνασι, καὶ πᾶν λευκὸν ἐν ταῖς αἰξίν· ὡς δὲ πολλὰ τὰ ταυταῦτα γέγονεν· εἴθει γὰρ ῥάβδους ἐν τοῖς ποιτιστηρίοις, καὶ ἐνεκίσσα τὰ πρόβατα, καὶ ἔτικτε λευκὰ καὶ ποικίλα, καὶ στοδοεῖδ ῥαντά. Τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν, ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Ἰακώβ. Διεφθονοῦντο αὐτῷ υἱοὶ Λάβαν, καὶ λαβῶν λάθρα τὰς ἑαυτοῦ γυναίκας μετὰ τῶν ὑπαρχόντων ἀπήλθεν. Ὁ δὲ Λάβαν κατεδίωξε, καὶ πρὶν αὐτῷ συμβαλεῖν, ἠπειλήσεν ὁ Θεὸς αὐτῷ, εἰ τραχέως προσενεχθεῖ τῷ Ἰακώβ. Ὁ δὲ ἐλθὼν, τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκάλει, [323] καὶ τὴν αἰτίαν ἐξήτει τῆς λαθραίας ἀναχωρήσεως. Ὡς δὲ εἶπαν ὁ Ἰακώβ, διὰ τὸ πεφθονῆσθαι μήποτε τὰς θυγατέρας αὐτοῦ λάβοι, τοῦτο πεποιτηκέναι, ἐξήτει τοὺς θεοὺς αὐτοῦ Λάβαν, οὓς ἐκλαῖεν ἡ Ῥαχὴλ. Ὡς δὲ οὐκ εὔρεν, ἐπιτίθεται σφοδρῶς ὁ Ἰακώβ ἐγκαλῶν. Καὶ τέλος, φαγόντες καὶ πίνοντες, διεχωρίσθησαν ὀλλήλων, βουνὸν λίθων στήσαντες ἐκεῖ, ὃν καὶ βουνὸν μαρτυρίου ἐκάλεσαν. Τότε συνήτησαν τῷ Ἰακώβ ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀποστέλλει ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν Ἡσαῦ, ἀπαγγέλλων αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ὡς δὲ ἤλθον οἱ ἀποσταλέντες, καὶ εἶπον ἔρχεσθαι τὸν Ἡσαῦ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, περιφοβὸς γενόμενος δεῖται τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸν ἀπαλλάξαι τοῦ ἐπιχειμένου κινδύνου, καὶ πέμπει δῶρα τῷ Ἡσαῦ. Ὡς δὲ εἰσηλθὼς τὸν χειμάρρουν ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογῆθη, καὶ μετωνομάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὄρα τὸν Ἡσαῦ ἐρχόμενον, καὶ διελθὼν τὸ πλῆθος, τὰς μὲν παιδίσκας μετὰ τῶν παιδῶν αὐτῶν πρῶτας ἔταξε, τὴν δὲ Λείαν δευτέραν μετὰ τῶν παιδῶν, καὶ τὴν Ῥαχὴλ μετὰ Ἰωσήφ ἐσχάτην ἔρχεσθαι κελεύσας, αὐτὸς πρῶτος ἀπφει. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ἀσμένως ὁ Ἡσαῦ, καὶ τὰ δῶρα ἔλαβε πρὸς αὐτοῦ, ἤξιου συμπορεύεσθαι αὐτῷ· ὁ δὲ παρητήετο. Καὶ ἐλθὼν κατέλυσεν εἰς πόλιν Σικίμων Σαλήμ, ἔνθα Συγὲμ ὁ υἱὸς Ἐμμῶρ τοῦ βασιλέως, ἐρασθεὶς Δίνας τῆς θυγατρὸς Ἰακώβ, καὶ φθειρας τὴν παρθένον, ἤξιου νόμου γάμου λαβεῖν αὐτὴν γυναῖκα. Εἶπε δὲ Συμεὼν καὶ Λευὶ δάσειν ἐτοιμῶς, εἰ περιετμήθει ἐκείνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Ὡς δὲ περιετμήθησαν, εἶ ἄντας ἐν τῷ πόνῳ ἀνεβλον ἀπόδος Συμεὼν καὶ Λευὶ. Ἐφοβαίτο λοιπὸν ὁ Ἰακώβ, μὴ συνειπθῶντα αὐτῷ οἱ πλησίον Χαναναῖοι· καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντο ἀνήλθεν εἰς Βαιθὴλ. Καὶ ἀπέθανεν ἡ τροφὸς Ῥεδέκκας. Ὡς δὲ ἠλόγησεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἀπάρας ἐκ Βαιθὴλ· κατῴκησεν ἐπέκεινα πύργου Γαδέρ. Τότε ἐδυστόκησεν ἡ Ῥαχὴλ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθῆ

^c In textu Biblico legimus, πᾶν διάλυεν καὶ ῥαντὸν ἐταῖς αἰξίν. Sed qui compendio loquitur, non omnia jam accurate exprimere valet.

rilis esset, obsecrabat Isaac Deum ut illa conciperet : atque ut gestavit uterum, dixit illi Deus : *Dux gentes in utero tuo sunt, populusque populum superabit* (Gen. 25. 23) : prædicens ea quæ Judæos et nos Christianos spectabant. Ut autem pueri nati sunt et creverunt, tradit venditque primogenita sua Jacobo Esaü pro coctione lentis. Cum vellet Isaac in Ægyptum descendere, quia fames prævalebat, cohuiuit illum Deus, hortatus ut illic maneret, ubi tunc erat, pollicitus se cum ipso futurum, ac benedicturum semen ipsius, ipsumque multiplicaturum. Cum didicisset autem Abimelech rex Gerarorum Rebeccam uxorem esse Isaaci (suspiciabatur enim sororem ejus esse), mortem indixit iis qui ipsi contumeliam inferrent. Tunc semina sparsit Isaac, et centies multiplicatum hordeum invenit. Cum autem ex benedictione Dei magnis auctus esset divitiis, invidebant ei Phylistiim, et Abimelech inde eum expulit. Ille vero non obstitit, sed recessit, et puteos fodit, pro quibus lites fuerunt (a). Ille vero non ultus eos, alios fodit puteos, donec illi molestiam inferre desierunt. Et benedixit illum Deus. Isaac autem se adeuntem Abimelechum benigne suscepto convivioque excepit, injuriarum immemor. Duxit Esaü Chananæas mulieres, quæ litigabant cum Rebecca. Senuit Isaacus et caligaverunt oculi ejus, præcepitque Esaü filio suo, ut venaretur et pararet sibi cibaria, ut benediceret eum. Jacob autem, de matris consilio et opera, Esaü fratrem prævenit : nam coctis illa hædis duobus, et pellibus eorum filio circumpositis, ut filii levitatem obtegeret, cibaria ipsi tradidit, et emisit eum. Ille vero ingressus benedictiones accepit. Ubi autem accessit Esaü, et quod gestum erat edidit, lamentabatur, lugebat, petebatque et ipse benedictionem sibi dari : et perseverantia sua aliquid effecit : nihil tamen tantum, quantum sperabat : impetravit tamen. Parva itaque loco majoris benedictione donatus, irascebatur contra fratrem, injuriæ memor, exspectabatque patris mortem, ut tunc sine metu insidias ipsi pararet. Hæc Jacobo indicat mater, hortaturque ut fuga salutem sibi pararet : cumque dixisset Isaaco non vitalem sibi fore vitam, si Jacob etiam ex Chananæis uxorem duceret, illud effecit ut Isaac Jacobum mittat in Mesopotamiam ad fratrem ipsius Labanum, ut ex filiabus ejus uxorem ducat. Post Jacobi profectum duxit Esaü filiam Ismaelis sibi uxorem. Ismael autem filius erat Abraham ex Agare. Videt scalam Jacob, cippum erigit, promittitque se honorum suorum decimas Deo daturum, si incoluntis reverteretur. Venit in Mesopotamiam, vidit Rachelem, ipsam osculatus est ; reversa puella id renuntiavit patri suo Labano. Ille veniens agnovit Jacobum, induxit illum domum. Jacob servivit illi, in mercedem filiam ipsius accepturus : ille vero majorem natu dedit. Ægre ferenti Jacobo ob fallaciam, proponit ut septem alios annos sibi serviat, si velit et juniorem ducere. Ille vero id quoque passus est, et duxit etiam juniorem. Erat autem major natu Lia lipis oculis ; junior autem Rachel formosa. Hæc vero figuræ sunt, nempe major natu synagogæ Judæorum,

(a) Hæc pluribus explicantur Tomo IV, col. 457

junior autem Ecclesiæ Christi. Concepit Lia, et peperit Ruben, Symeonem, Levi et Judam. Rachel autem quia non pariebat, dat Jacobo uxorem secundam, ancillam nempe suam Balam, et peperit illa Dan et Nephthalim. Dedit etiam Lia Zelpham ancillam suam Jacobo uxorem : hæc vero peperit Gad et Aser. Peperit deinde etiam Lia Isachar et Zabulon. Tunc peperit quoque Rachel Josephum. Cum autem vellet Jacob reverti in terram suam, dat ipsi mercedem Laban, quam ipse Jacob determinavit, omne fuscum in agnis, et omne album in capris : illa autem quam plurima oriebantur : ponebat enim Jacob virgas in canalibus ; et concipiebant oves, et pariebant alba et varia, et cineritio colore sparsa. Illud vero totum Dei erat opus, ut ipse Jacob ait. Invidebant ei filii Laban, et ille clam acceptis uxoribus suis cum facultatibus accessit. Laban vero insequutus cum est, ac priusquam cum illo congregaretur, interminatus est illi Deus, si aspere Jacobum adoriretur. Ille vero ut advenit, primo incusabat, et causam quærebat, cur furtim abscessisset. Ut autem Jacob respondit, se id ideo fecisse, quod sibi invideretur, et veritum ne filias suas retineret, deos suos repetebat Laban, quos furata erat Rachel. Cum autem non invenisset, instat vehementer Jacob incusans. Demum, postquam comederant et biberant, in viam quisque suam recesserunt, tumulum illic lapidum statuentes, quem collem testimonii vocarunt. Tunc occurrere Jacobo angeli Dei. Mittit vero Jacob ad Esaü, qui annuntiarent adventum suum. Ut vero redierunt ii qui missi fuerant, et nuntiaverunt veniro Esaü cum quadringentis viris, formidine captus rogat Deum, ut se ab imminente periculo liberet, mittitque dona Esaü fratri. Ut autem ingressus est Jacob in torrentem, benedictionemque accepit, ac mutatum fuit nomen ejus, videt Esaü venientem, ac divisa turma sua, ancillas cum filiis suis primas constituit, Liam secundam cum filiis, et Rachelem cum Joseph postremam venire jussit : ipse vero primus incedebat. Ut autem placide vidit illum Esaü, et dona ab illo accepit, rogabat se viæ comitem acciperet : Jacob autem renuit. Confecto itinere moratus est in Salem Sici-morum urbe, ubi Sychem filius Emmor regis, amore Dinæ filiæ Jacobi captus est, illaque vitata, rogabat illam ducere uxorem sibi liceret. Responderunt Symeon et Levi, se libenter duros, si ipsi circumciderentur cum populo suo. Ut vero se circumciderunt, cum adhuc in dolore versarentur, illos interfecere Symeon et Levi. Metuebat deinceps Jacob ne in se irruerent vicini Chananæi : Deoque jubente ascendit in Bethel. Mortuaque est nutrix Rebecca. Ut autem benedixit Jacobo Deus, profectus ex Bethel habitavit ultra turrim Gader. Tunc infeliciter peperit Rachel et mortua est, sepultaque est in via Ephrâta : hæc est Bethlehem. Qui natus autem est, Benjamin erat. Tunc dormivit Ruben cum Balla concubina patris sui. Illo tempore mortuus est Isaac ; et sepelierunt eum Esaü et Jacob. Genealogia ducitur progeniei Esaü, inter quos Job reperitur (a), qui Jobab hic vocatur. Josepho in-

(a) Jobi originem ab Esaü. deducit Chrysostomus hic et

vident fratres somniorum causa, et quod magis a patre diligeretur. Illumque solum nacti occidere volebant : consulens autem Ruben, ut in lacum injiceretur, volebat illum saltem a morte eripere. Cum injecissent, vendiderunt demum Madianitis, Juda consulente. Tunicam autem ejus sanguine tinctam ostenderunt patri. Ille vero putans illum a fera devoratum, graviter lugebat. Judæ autem nati sunt, Er, Aunan, et Selon. Mortuo autem Er, uxorem ejus Thamarum duxit frater ejus Aunan : qui nolebat semen suscitare fratri suo. Ut vero hic quoque mortuus est, non ultra volebat Judas Seloni tertio filio Thamarum uxorem dare, Thamar vero ornata ut meretrix secus viam sedit. Illam autem vere meretricem putans Judas (nam vultum obtegerat), ingressus est ad eam, pignusque dedit illi, torquem et anulum et virgam. Ut vero renuntiatum postea est Thamarum uterum gestare, jussit socer ejus Judas eam comburi. Illa vero misit dicens, ex illo viro se concepisse, cujus esset annulus. Tunc ait Judas, *Justior est Thamar quam ego* (Gen. 38. 26). Cum autem peperit, emisit manum Zara, et postea retraxit, et egressus est Phares, et postea Zara. Hæc porro sic allegorice explicantur. Protulit, inquit, primus populus, nempe justus qui ante legem fuerunt, manum, id est vitam virtute ornatam et angelicam. Deinde in medium inducta est lex; postea vero revocata rursus est illa prior vita, per Christi institutum ad perfectiorem statum provecta (a). Emit Josephum princeps coquorum Pharaonis Pentephres : ipsique commisit curam omnium quæ in domo sua erant. Non cessit ille hæc ad peccandum hortanti. Calumniam impetitus est, conjectus in carcerem fuit : etiam illic dominium obtinebat ; principi pincernarum et principi pistorum interpretatus est somnia. Event sicut ipse dixerat : ille quippe occisus, hic in pristinum honorem reductus est. Vidit Pharaon somnia boum et spicarum ; quibus significabatur abundantia, et quæ illam subsequuta est fames. Eductus ex carcere est Joseph, ut illa interpretaretur ; nam eum indicaverat princeps pincernarum. Interpretatus ille est, deditque consilium, quo fami remedium adhibebatur. Statuitur post Pharaonem primus, et multo collecto in septem annis ubertatis frumento ; quando fames institit, volentibus vendebat. Venerunt etiam fratres ejus ad emendum. Ubi autem non cum illis vidit Benjaminum, metuens ne illum quoque perdidissent, inecat eos ut exploratores terræ, nec criminis aliam fore solutionem dicit, nisi fratrem juniorem Benjaminum in Ægyptum adducentes, ostendere possent. Arrepto autem et vincito Symeone, cæteros dimisit, et frumento et argento dato. Ubi autem viderunt argentum, cum aperirent saccos, de re tam inopinata turbati sunt, et Benjaminum a patre postulabant, cui omnia quæ gesta erant enarrarunt. Ille vero renuebat puerum emittere. alibi, ut in Homil. 7 de Pœnitentia. Et hæc est veterum recentiorumque multorum opinio, illum Jobab qui inter Esau nepotes fertur esse Jobum.

(a) Hanc allegoriam eodem prorsus sensu explicat Chrysostomus Hom. 63 in Genes. Tom. IV, col. 534, 536. Sed hic quædam adjicit, quæ Chrysostomi inventionem præ se ferunt.

Ut autem fames invaluit, cum instaret Judas Benjaminum volens abducere, se sanum et incolumem reducturum pollicitus, dedit Jacob duplicatum argentum, jubens alia quoque dona afferri. Ut autem ad Josephum pervenerunt, ab eo perhumaniter excepti sunt ; de patre ille interrogavit, et lauto illos convivio excepit. Cum porro de reditu ageretur, jussit poculum aureum injici in saccum Benjaminum, illis ignorantibus. Ut autem injectum fuit poculum, dum illi abirent, jubet Joseph præpositum domus suæ viros insequi. Insequutus ille incusabat quod beneficium malis remunerarent. Illis vero turbatis, et morte dignum definentibus eum qui in furto deprehensus foret, seque servituti obnoxios, inventum fuit poculum in Benjaminum sacco. Tunc ingressus Judas, longoque habito sermone de patre, de Josepho, et de Benjaminum ; cum se ille pro puero ad servitutem offerret, in tantam commiserationem Josephum injecti, in tota illa scena proderetur. Omnibus enim exclusis, ut sibi cum libertate flere liceret, sese fratribus cognoscendum exhibuit, misitque ad patrem cum donis et plaustris : id quod etiam Pharaoni placitum erat. Ut audivit Jacob ea quæ ad Josephum spectabant, gaudio perfusus est, et jubente Deo descendit in Ægyptum. Videt Josephum pater : hæc renuntiantur Pharaoni, qui habitare eos jussit in Ramesse. Ut autem exhaustum fuit argentum terræ, jumenta dantes illi homines, frumentum accipiebant : his quoque deficientibus, nec fame desinente, seipsos cum terra dederunt : ac servi Pharaonis constituti seminabant, et quintam partem ipsi referebant, quatuor sibi partes reservantes. Morti proximus Jacob, juramentum exigit a Josepho, ne se in Ægypto sepeliret, sed in sepulcro patrum suorum. Filiosque Josephi Ephraim et Manassem non in nepotum, sed in filiorum ordinem accenset. Caligabatque oculis Jacob : ut autem osculatus est eos, cum benedicturus illos caset, Joseph a sinistris Jacobi posuit Ephraim, et Manassem a dextris. Jacob autem dexteram manum imposuit super juniorem qui a sinistris stabat, sinistram vero super eum qui a dextris, et benedixit. Putantem Josephum id patrem per ignorantiam facere, et monentem, non tulit Jacob, seque gnarum, non ignorantem id facere dixit. Tunc dedit Josepho Jacob Sicimam jure præcipuo, quam Symeon et Levi ceperant. Et benedixit filios suos. Hic de Christo vaticinatur : *Non deficiet, inquit, princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat is cui repositum est* (Gen. 49. 10). Ut autem mortuus est Jacob, luxit eum Joseph, et efferens sepelivit in spelunca Abraxæ. Dixerunt itaque fratres ejus : *Ne forte injuriæ memoriam retineat, et referat nobis mala, quæ intulimus ei* (Gen. 50. 15), et rogabant eum dicentes : *Ecce nos servi tui sumus* (Gen. 50. 18). Flevitque Joseph, et dixit eis : *Ne timeatis : nam Dei sum ego. Vos mala consilia cepistis, Deus autem bona retribuit mihi. Ego nutriam vos et domos vestras* (Ibid. v. 19. 21). Vixit ergo Joseph centum annos (a), et vidit

(a) Omnia exemplaria Bibliorum centum et decem annos

αὐτὴ ἐστὶ Βηθλεὲμ. Ὁ δὲ τεχθεὶς ἦν Βενιαμὴν. Τότε ἐπακηθῆναι Ῥουθιμ μετὰ Βάλλας τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τότε ἀπέθανεν Ἰσαάκ· καὶ ἔθαψαν αὐτὸν Ἡσαΐ καὶ Ἰακώβ. Γενεαλογοῦνται οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐ, ἐνθα εὐρίσκεται Ἰωὴδ ἀπὸ τούτων ὧν, Ἰωδὰδ δὲ ἐνταῦθα καλεῖται. Διαφθοροῦνται τῷ Ἰωσηφ οἱ ἀδελφοὶ τῶν ἐνουπνίων ἕνεκα, καὶ ὅτι μᾶλλον αὐτὸν ὁ πατὴρ ἐφιλει. Καὶ λαθόντες μόνον ἐβούλοντο ἀνελεῖν· συμβουλευσάντος δὲ τοῦ Ῥουθιμ εἰς λάκκον ἐμβαλεῖν (ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν τῶς ἐξελέσθαι τοῦ θανάτου), ἐπεὶ ἐνέβαλον, ἀπέδοντο ὑστερον τοῖς Μαδιαναίοις, τοῦ Ἰούδα τοῦτο εἰσηγησαμένου. Τὸν δὲ χιτῶνα αὐτοῦ βράβαντες ἀματι, ἐπεδείκνυον τῷ πατρί. Ὁ δὲ νομίσας θηριώλυτον γεγενῆσθαι, ἐθρήνηε χαλεπῶς. Τῷ δὲ Ἰούδα ἐτέχθησαν Ἡρ, Αὐνᾶν, καὶ Σηλῶν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἡρ, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν Θάμαρ ἔλαβεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αὐνᾶν· καὶ οὐκ ἐβούλετο ἀναστήσασθαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ οὗτος ἀπέθανεν, οὐκ εἴη ἤθελε τῷ ἐρίτῳ Σηλῶν δοῦναι γυναῖκα τὴν Θάμαρ ὁ Ἰούδας [324]. Ἡ δὲ Θάμαρ κοσμησαμένη ἐκάθισεν ὡς πόρνη παρὰ τὴν ὁδόν. Καὶ νομίσας αὐτὴν ἀληθῶς πόρνην εἶναι Ἰούδας (ἐκεκάλυπτο γὰρ τὸ πρόσωπον), εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ ἀβραβῶνα, ὀρμίσκον καὶ δακτύλιον καὶ βράβδον. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη μετὰ ταῦτα, ὅτι κύει Θάμαρ, ἐκέλευσεν αὐτὴν κατακαυθῆναι ὁ πενθερὸς Ἰούδας. Ἡ δὲ ἀπέστειλε λέγουσα, ἐκ τοῦ ἀνδρὸς συνειληφῆναι, οὗ ὁ δάκτυλος· ἐστὶ. Τότε φησὶν Ἰούδας· Δεδικαίωται Θάμαρ ἢ ἐγώ. Ὡς δὲ ἔτικτε, προσέφηγε τὴν χεῖρα τῆ Ζαρά, εἶτα συνέστειλε, καὶ ἐξῆλθεν ὁ Φαρὰς, καὶ τότε ὁ Ζαρά. Ταῦτα δὲ οὕτως ἀλληγορεῖται. Προεξήνεγκε, φησὶν, ὁ πρῶτος λαὸς, οἱ πρὸ τοῦ νόμου δίκαιοι, τὴν χεῖρα, τουτέστι, τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ἀγγελικὴν. Εἶτα ἐν μέσῳ παρενδλήθη νόμος· μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἀνεκλήθη ἐκείνος ὁ πρότερος βίος, διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας ἐπὶ τὸ τελειότερον παραχθείς. Ἠγόρασε τὸν Ἰωσηφ ὁ ἀρχιμάγειρος Φαραὼ ὁ Πεντεφρῆς· ἐνεχείρισε τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν. Οὐκ εἴξε τῇ θεοποίῃ παρανομίαν κελουσοῦ ἐκείνος. Ἐσυκοφαντήθη, ἐνοβλήθη εἰς τὸ θεσμοκλήριον· ἦν ἀρχων κάκει, διεκρίνε τῷ ἀρχινοχῶρ καὶ τῷ ἀρχιστοιτοῦ τὰ ἐνούπνια. Ἐξέθη καθὼς εἶπε· καὶ ὁ μὲν ἀνηρέθη, ὁ δὲ εἰς τὴν προτέραν ἐπανῆλθε τιμὴν. Εἶδε Φαραὼ τὰ ἐνούπνια τῶν βούων, τῶν σταχύων· δι' ὧν ἔδηλοῦτο ἡ εὐθηνία, καὶ ὁ διαδεξάμενος αὐτὴν λιμὸς. Ἐξηνέχθη Ἰωσηφ τοῦ δεσμοτηρίου, ἵνα ἐπιλύσῃ· ἐμήνυσε γὰρ ὁ ἀρχινοχῶρ. Ἐπέλυσε, ἔδωκε καὶ γνώμην τὴν τὸν λιμὸν παραμυθησομένην. Γίνεται μετὰ τὸν Φαραὼ, καὶ συναγαγὼν σίτον πολὺν ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσι τῆς εὐθηνίας, ὅτε ὁ λιμὸς ἐπέστη, ἐπώλει τοῖς βουλομένοις. Ἦλθον καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν. Ὡς δὲ οὐκ εἶδε μετ' αὐτῶν τὸν Βενιαμὴν, δεδιωκὼς μὴ καὶ αὐτὸν ἀπώλεσαν, αἰτιᾶται ὡς κατασκόπους τῆς γῆς, καὶ τοῦ ἐγκλήματος οὐκ εἶναι ἑτέραν λύσιν, πλην εἰ μὴ τὸν ἀδελφὸν τὸν νεώτερον τὸν Βενιαμὴν καταγαγόντες εἰς Αἴγυπτον ἐπιδείξαι δυνήθειν. Λαβὼν δὲ τὸν Συμεὼν

* Legendam haud dubie οὗ τὸ δακτύλιον. In Lugdunensi codice legitur οὗ τὸ δακτύλιον.

† Πεντεφρῆς hic Πετεφρῆς vocatur in Bibliis; sed hæc nomina variant. Πετεφρῆς etiam vocatur supra Expositione in Psalmum 48, p. 219, tom. V. Πεντεφρῆς etiam legitur in codice Lugduni Batavorum.

ἀπ' αὐτῶν καὶ δῆσας, τοὺς λοιποὺς ἐξέπεμψε, τὸν τε σίτον δοῦς καὶ τὸ ἀργύριον. Ὡς δὲ εἶδον τὸ ἀργύριον ἐν τῷ κενοῦν τοὺς μαρσίππους, ἐταράχθησαν τῷ παρὰδῶξ, καὶ τὸν Βενιαμὴν ἤτουν παρὰ τοῦ πατρὸς λαβεῖν, τὰ γεγονότα ἀπαγγέλλοντες ἅπαντα. Ὁ δὲ ἀνείχετο τοῦ παιδίου. Ὡς δὲ ἐπακράτησεν ὁ λιμὸς, καὶ Ἰούδας ἐπέκαιτο βουλόμενος λαβεῖν τὸν Βενιαμὴν, ὑγιῆ καὶ πῶον ἐπαγγειλάμενος ἐπανήξειν, ἔδωκεν ὁ Ἰακώβ τὸ τὸ ἀργύριον διπλοῦν, κελύσσας ἐπιφέρεισθαι καὶ δῶρα ἔτερα. Ὡς δὲ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωσηφ, ἐδέξατο αὐτοὺς εὐμενῶς, καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ἠρώτησε, καὶ εἰσέτασε λαμπρῶς. Ἦνικα δὲ ἔδει ἀπείναι, τὸ ποτήριον τὸ ἀργυροῦν κελύει [325] ἐμβληθῆναι τῷ μαρσίπῳ τοῦ Βενιαμὴν, οὐκ εἰδῶτων ἐκείνων. Ὡς δὲ ἐνεβλήθη καὶ λαθόντες ἀπῆλθον, προστάσσει τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Ἰωσηφ καταδιῶσαι τοὺς ἀνδρας. Ὁ δὲ καταδιῶσας ἐνεκάλει, ὅτι κακοὶ τὸν εὐεργέτην ἡμεψάντο. Ταρattoμένων δὲ αὐτῶν, καὶ τῷ μὲν ἀλόντι ἐπὶ τῇ κλοπῇ, εἰ εὐρεθείη, θάνατον ὀρίζοντες, ἐαυτοῖς δὲ δουλείαν, εὐρίσκεται παρὰ τῷ Βενιαμὴν. Τότε εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ μακρὸν ἀποστεινας λόγον περὶ τοῦ πατρὸς καὶ περὶ τοῦ Ἰωσηφ καὶ τοῦ Βενιαμὴν, ὃς ἦν ἐλόμενος ἀντι τοῦ μισρακίου δουλεύειν αὐτῷ, εἰς τοσοῦτον ἐνέβαλεν οἶκτον τὸν Ἰωσηφ, ὡς ἐλεγχθῆναι ὁ τὴν σκηνὴν ἔπασαν. Πάντας γὰρ ἐκβαλὼν, ἵνα αὐτῷ μετ' ἐξουσίας δακρῦειν ἐξῆλθῃ γυροῖς τε αὐτὸν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀποστέλλει ἐπὶ τὸν πατέρα μετὰ θύρων καὶ ἀμαξῶν· ἦν δὲ καὶ τῷ Φαραὼ τοῦτο συνευδοκοῦν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἰακώβ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσηφ, περιχαρῆς τε ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ κελύσσαντος κατέβη εἰς Αἴγυπτον. Ὁρᾷ τὸν Ἰωσηφ ὁ πατὴρ, ἀπηγγέλθη ταῦτα τῷ Φαραὼ, καὶ κατέκρηεν ἐν Ῥαμεσσή. Ὡς δὲ ἀνάλωτο τὸ ἀργύριον τῆς γῆς, κτήνη διδόντες οἱ ἀνθρωποι, ἐλάμβανον σίτον· ἐπειθὴ δὲ καὶ ταῦτα ἐπέλιπε, καὶ ὁ λιμὸς οὐκ ἐπαύετο, ἐαυτοὺς ἔδωκεν μετὰ τῆς γῆς· καὶ γενόμενος τῷ Φαραὼ δοῦλοι, ἔσπειρον, καὶ τὸ πέμπτον μέρος ἐδίδοσαν αὐτῷ, τὰ τέσσαρα αὐτοὶ καρπούμενοι. Μέλλων δὲ τελευτᾶν ὁ Ἰακώβ, ὅρον ἀπαιτεῖ τὸν Ἰωσηφ, ὥστε μὴ θάψαι αὐτὸν ἐν Αἴγυπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσηφ, τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσῆ, οὐκ εἰς ἐγγύων, ἀλλ' εἰς υἱὸν καταλέγει τάξιν. Καὶ ἡμεδύωπει Ἰακώβ· ὡς δὲ κατεφίλησεν αὐτούς, καὶ ἔδει εὐλογεῖν, ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Ἰακώβ ἔστησε τὸν Ἐφραῖμ ὁ Ἰωσηφ, τὸν δὲ Μανασσῆ ἐκ δεξιῶν. Ὁ δὲ Ἰακώβ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀριστερῶν ἐστῶτα τὸν νεώτερον, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπὶ τὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ εὐλόγησε, τοῦ δὲ Ἰωσηφ οἰομένου κατὰ ἀγνοίαν τοῦτο ποιεῖν τὸν πατέρα, καὶ διορθουμένου, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Ἰακώβ· εἰδὼς γὰρ ἔφη τοῦτο ποιεῖν, οὐκ ἄγνων. Τότε δίδωσι τῷ Ἰωσηφ ὁ Ἰακώβ τὴν Σικιμαν ἐξαίρετον, ἦν ὁ Συμεὼν καὶ Λευὶ εἶλον. Καὶ εὐλογεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεύει. Οὐκ ἐκλείψει ἀρχων, φησὶν, ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ὅς ἐν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ὁ Ἰακώβ, ἐπένησεν αὐτὸν ὁ Ἰωσηφ, καὶ ἀναγαγὼν ἔθαψεν ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀβραάμ. Εἶπον οὖν

* Ἐλέγω vox Chrysostomi familiaris hoc usu.

† In vulgatis exemplaribus legitur, ἕως ἐν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ· sed in quibusdam ecclesiasticis scripturis ἔξ ἀποκείται legitur, et sic habebat Chrysostomi exemplar: nam sic ille legit in Genesim p. 638, et alibi.

οὐ δέσφοι αὐτοῦ· *Μηποτε μνησικακήση, καὶ ἀποδοῦσιν ἡμῖν κακὰ, ἃ ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες· Ἰδοὺ ἡμεῖς οἰκέται σου. Καὶ ἔκλαυσεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· *Μη φοβεῖσθε τοῦ γὰρ Θεοῦ ἐμὶ ἐγώ. Ὑμεῖς ἐδουλεύσασθε πονηρὰ, ὁ δὲ Θεὸς ἀνταπέδωκε μοι ἀγαθὰ. Ἐγὼ διατρέψω ὑμᾶς καὶ τοὺς οἴκους ὑμῶν.*" Ἐξήσαν οὖν [326] Ἰωσήφ ἔτη ἑκατὸν, καὶ εἶδεν Ἐφραῖμ παιδίαν τῶς τρίτης γενεᾶς. Λέγει οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· *Ἐπισκοπή ἐπισκέψεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ εἰσάξει ὑμῶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσιν ἡμῶν δοῦναι αὐτοῖς. Καὶ συνανοίσετε τὰ ὀσᾶ μου μεθ' ὑμῶν. Καὶ τελευτήσας ἐτῶν ἑκατὸν, ἐτάφη ἐν τῇ σοφῇ ἐν Αἰγύπτῳ.**

Σύνοψις τῆς Ἐξέδου.

Ἀναστὰς βασιλεὺς ἐν Αἰγύπτῳ, δεσπότης τὸν Ἰωσήφ, ἐκάκου τοὺς Ἰσραηλίτας τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλυνθείᾳ. Ἐκέλευσε δὲ καὶ ταῖς μαλαίαι ἀναιρεῖν τὰ ἄρβυρα τῶν Ἰσραηλιτῶν· ὡς δὲ οὐκ εἶχαν, τῷ λαῷ τὸ δόλμημα ἐπέτρεψε. Τότε εἰκτεταὶ Μωδοῦς ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ ἐξέθηκαν αὐτὸν οἱ γονεῖς· ἐν θύβῃ. Κατελθοῦσα δὲ ἡ θυγάτηρ Φαραῶ, καὶ ἀνελομένη τὸ παιδίον, ἔδωκε τρέφουσαι. Μίγας οὖν γενόμενος Μωδοῦσης, ἐξήλωε πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Κατανοήσας δὲ τὸν πόνον, ὄρᾳ Αἰγύπτιον τύποντά τινα Ἐβραῖον. Περιθελψάμενος· δὲ ὦδε καὶ ὦδε, οὐχ ὄρᾳ οὐδένα· πατάξας δὲ τὸν Αἰγύπτιον, ἐκρυψεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀμμῷ. Ἐξελθὼν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ δευτέρᾳ, ὄρᾳ δύο Ἐβραῖους διαπληκτιζομένους, καὶ λέγει τῷ ἐνὶ· *Διὰ τί τύπτεις τὸν πλησίον;* Ὁ δὲ εἶπε· *Τίς σε κατέσθησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς· μή ἀνελεῖν με θέλεις ὡς χθὲς Αἰγύπτιον;* Ἐφοβήθη οὖν Μωδοῦς· ἤκουσε δὲ Φαραῶ τὸ ῥῆμα, καὶ ἐζήτησε ἀνελεῖν Μωδοῦσιν. Φοβηθεὶς δὲ Μωδοῦς, ἀνεχώρησεν εἰς Μαδιάμ· ἐδοθήσθη ταῖς θυγατράσιν Ἰοθὴρ πρὸς τὸ ποτίσαι. Αἱ δὲ ἀνήγγειλαν τῷ πατρὶ τὸ γεγονός, καὶ εἰσῆγγαγον πρὸς αὐτὸν τὸν Μωδοῦσιν. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ γυναῖκα· καὶ ἔτεκε τῷ Μωδοῦσῃ τὸν Γεσοῦμ καὶ τὸν Ἐλιέζερ. Ποιμαίνοντι δὲ αὐτῷ λαλεῖ ὁ Θεός· ὅτε ἦλθεν, εἶδε τὸ ἐπὶ τῆς βάρου θαύμα, ὅτε ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο. Καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν εἰς Αἰγύπτου λέγων· *Εἰπέ, Ἐγὼ ἐμὶ ὁ ὢν.* Κελεύεται δὲ συναγαγεῖν τὴν γερούσιαν, καὶ οὕτως εἰσελθεῖν πρὸς Φαραῶ, καὶ παραγγεῖλαι τῷ λαῷ, ἥτινα ἀποτρέχουσι ἢ χρῆσασθαι σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ χρυσοῦ παρὰ τῶν γειτόνων. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ σημεῖα τοιαῦτα πρὸς τὸ πιστευσθῆναι, τὴν ῥάβδον, ἣ γέγονεν ὄφις, τὴν ἀλλοίωσιν τῆς χειρὸς αὐτοῦ· γέγονε γὰρ ὡς χεὶρ, καὶ πάλιν ἀποκατεστάθη εἰς τὴν οἰκίαν χροῖαν, τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. *Ἐκχεσὶν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ, φησὶν, ἐπὶ τὴν ξηρὰν, καὶ ἔσται αἷμα.* Ὁ δὲ Μωδοῦς παρηγεῖτο· τότε ὀργισθεὶς ὁ Θεός, συνέχευεν αὐτῷ τὸν Ἀαρών. Ἀπήγγειλε Μωδοῦς τῷ πενθερῷ αὐτοῦ τῷ Ἰοθὴρ, ὅτι μέλλει εἰς Αἰγύπτου ἀπιέναι. Καὶ τελευτήσαντος τοῦ βασιλεῦς τοῦ ζητούντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι *Ἐισέλθε εἰς Αἰγύπτου.* Ὁ δὲ τὰ παιδία καὶ τὴν γυναῖκα λαβὼν, οὕτως εἰσῆει. Διὸ [327] καὶ ἄγγελος φαίνεται φοβῶν

αὐτόν. Οὐ γὰρ διὰ τὴν περιτομὴν (εἰ γὰρ τῆς περιτομῆς ἔνεκεν, ἐχρῆν μὴ πρότερον ἀναστῆναι τὸν ἄγγελον, ἕως οὐ καὶ τὸν ἕτερον περιέτεμεν ἡ μήτηρ), ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν γυναῖκα λαβεῖν εἰς Αἰγύπτου. Οὐ γὰρ οἰκήσαι ἐκεῖ ἐπέμπετο, ἀλλ' ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραὴλ· ὅπερ καὶ αὐτὸς συνιδὼν, ἀφήσει τὴν γυναῖκα. Καὶ πόθεν ἔβλεπεν ὅτι ἀφήξεν; Ἀπελθόντι αὐτῷ ἐξ Αἰγύπτου ἀπαντᾶ μετὰ τῆς γυναίκας ὁ πενθερός Ἰοθὴρ. Ἐρχεται Ἀαρών πρὸς Μωδοῦσιν, καὶ ἀμφότεροι συνήγαγον τὴν γερούσιαν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ ἐχάρησαν. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τὸν Φαραῶ εἰσῆλθον, καὶ ἐκέλευον ἐξαποστῆλθαι τὸν λαόν, οὐ μόνον οὐκ εἶξεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐκάκωσε τοὺς Ἰσραηλίτας, κελεύσας μὴ δίδουσαι αὐτοῖς ἄχυρον, ἀλλ' αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν πορίζειν. Ὡς δὲ ἐμαστίχθησαν οἱ γραμματεῖς διὰ τὸ μὴ πληροῦσθαι τὸ ἔργον, ἐνέτυχον τῷ Φαραῶ, καὶ οὐδὲν ὤνησαν. Κατεβδών λοιπὸν τὸν Μωδοῦσιν· καὶ πάλιν ἀποστῆλθαι πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, εὐαγγελιζόμενος αὐτῶν τὴν ἐξοδόν. Οἱ δὲ οὐκ ἤκουσαν Μωδοῦσιν ἀπὸ τῆς ὀλιγοφυχίας αὐτῶν. Ἐνταῦθα γενεαλογεῖται Μωδοῦς, καὶ φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός· *Δέδωκα σε θεὸν τῷ Φαραῶ· καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν πρὸς Φαραῶ, κελεύσας ἐπιδειξάν σημεῖον, εἰ αἰτήσειεν ὁ βασιλεὺς, τὸ τῆς ῥάβδου τῆς εἰς ἕριν στραφείσης.* Ὡς δὲ ἐγένετο ἡ ῥάβδος ὄφις, καὶ οὐκ εἶξε, τρέπεται τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα, πληροῦται ἡ γῆ βατράχων· εἶτα σκνίπτες ἐπῆλθον, εἶτα ἡ κυνόμυια, εἶτα ὁ θάνατος τῶν κτηνῶν, εἶτα αἱ φλυκτίδες, εἶτα ἡ χάλαια καὶ τὸ πῦρ, εἶτα ἡ ἀκρίς, καὶ τὸ σκότος τὸ ψηλαφητόν. Ὡς δὲ ἤμελλεν ὁ τῶν πρωτότοκων ἐπάγεσθαι θάνατος, κελεύονται θύσαι πρόδοτον ἄρσεν, ἀμωμον, καὶ χρῖσαι τὰς φλιάς τῷ αἵματι· οὐ γὰρ ἀπολεῖσθαι τοὺς θύτας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ἧ ἂν τὸ αἷμα ἦν [1. ἧ] τοῦ ἄμνου. Τότε καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ἀζύμων αὐτοῖς νομοθετεῖ· κὰν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, φυλάττειν κελεύει τὴν λατρείαν. *Κὰν ἐρωτήσωσιν ὑμᾶς υἱοὶ ὑμῶν, φησὶν, ἄραίτε· θυσία τὸ πάσχου τοῦτο Κυρίῳ.* Ὡς δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἀπόλωτο τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἀπέθλασαν τοὺς Ἰσραηλίτας τῆς Αἰγύπτου. Οἱ δὲ ἐξῆλθον, λαβόντες τὰ σκευὴ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσοῦ, καὶ πολλὸν λαὸν μετ' αὐτῶν ἐπίμικτον, καὶ πρόβατα, καὶ βόας, καὶ κτήνη. Ἡ δὲ κατοικήσις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἦν κατῆρησαν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν γῇ Χαναάν, ἔτη τετρακόσια τριάκοντα. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἀνάθεος καὶ ἀγιασόν μοι κἄν πρωτότοκον ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτηνῶν, ὅτι ἀπέκτεινε τὰ πρωτότοκα Αἰγυπτίων.* Οὐκ ἤγγαγε δὲ αὐτοὺς διὰ Φυλιστιεῖμ, ἵνα μὴ μετανοήσωσιν [328] ἰδόντες πόλεμον, καὶ ἀποστρέψωσιν εἰς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Πέμπτη δὲ γενεᾶ ἀνέβησαν υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· καὶ ἔλαβε Μωδοῦς τὰ ὀσᾶ Ἰωσήφ. Ὁδῆγει δὲ ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ στόλῳ πυρὸς τὴν νύκτα, καὶ στόλῳ μεταφῆλης τὴν ἡμέραν. Ὡς δὲ κατεδίωξεν ὁ Φαραῶ μεταμηθηθεὶς, ἐπάταξε τὴν θάλασσαν Μωδοῦς τῇ ῥάβδῳ, καὶ διηρέθη· παρελθόντων δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν, συνῆλθε κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ κατεπόντισεν αὐτοὺς. Καὶ ἦσε Μωδοῦς τὴν ψῆν, ἦσε δὲ καὶ Μαριάμ μετὰ τῶν γυναικῶν. Ἦλθον εἰς Μαβρᾶς, ἐνθα πικρὸν ἦν τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλύκανεν αὐτὸ Μωδοῦς διὰ τοῦ ξύλου. Ἦλθον ἐνθά διώδεκα πηγάμῃ καὶ φοινίκας οἱ ἐβδομηκόνητα· ὁ δὲ τόπος Ἐλεῖμ ἐλέγειτο. Ἦλθον ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐρημον ἀνά μέσον Ἐλεῖμ καὶ Σινά. Τότε ἐγόγγυ-

^a Codex Lugdunensis sic desinit: ἐπανέρχονται ἐξ Αἰγύπτου ἀνεγκυμῖν αὐτοῦ τὰ ὀσᾶ. Ὁ δὲ ἀπέθανε. Ἐθῆκαν αὐτῶν καιὸς (sic) ἐν τῇ σοφῇ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ. *Hic aliquid erratum vultamque est.*

^b *Hic omnino legendum καὶ παραγγεῖλαι τῷ λαῷ, ἥτινα ἀποτρέχουσι, et sic habet Lugdunensis codex. Coislinianus vero καὶ παρήγγειλε.*

filios Ephraim usque ad tertiam generationem. Dixit porro fratribus suis : *Visitatione visitabit vos Deus, et inducet vos in terram promissionis, quam juravit patribus nostris se daturum eis. Et simul vobiscum feretis ossa mea (Gen. 50. 24)*. Cum vixisset centum annis, sepultus est in loco in Ægypto.

SYNOPSIS EXODI.

Exurgens in Ægypto rex qui Josephum non venerat, Israelitas afflixit in luto et latere. Præcepit etiam obstetricibus, ut occiderent masculos Israelitarum; ut autem illæ non paruerunt, illud facinus populo commisit. Tunc nascitur Moyses ex tribu Levi, et exposuerunt eum parentes in arcula. Descendens vero filia Pharaonis, eductum infantem nutriendum tradidit. Cum in virum crevisset Moyses, egressus est ad filios Israel. Ut autem laborem eorum considerabat, vidit Ægyptium, qui Hebræum verberabat, cumque hinc inde respexisset, neminem vidit; percussoque Ægyptio, abscondit illum in arena. Egressus die sequenti, vidit Hebræos duos sese mutuo verberantes, alterique dixit : *Cur verberas proximum?* Infit ille : *Quis te constituit principem et iudicem nostrum? an occidere me vis, ut heri Ægyptium (Exod. 2. 13. 14)?* Timuit ergo Moyses, Pharaoque rem gestam audivit, ac quærebat interficere Moysem. Metuens Moyses recessit in Madiam : juvitque Jothoris filias ad aquandam. Illæ rem gestam patri nuntiaverunt, ad eumque adduxere Moysem. Jothor dedit illi filiam suam in uxorem : et peperit illa Moysi Gersem et Elieser. Ipsi greges pascenti loquitur Deus; cum accessit, vidit in rubo miraculum illud, cum ureretur et non combureretur. Et mittit illum Deus in Ægyptum dicens : *Dic [de me], Ego sum qui sum (Exod. 3. 14)*. Jubetur congregare seniorum cœtum, et sic intrare ad Pharaonem, præcipereque populo, ut cum aufugerent, vasa argentea et aurea mutarentur a vicinis. Datque illi talia signa ut fides ei haberetur, virgam quæ versa est in serpentem, mutationem manus suæ; facta quippe est alba sicut nix (ex lepra), et rursus restituta est in pristinum colorem; aquam item fluminis, *Effundes enim, inquit, ex ea in aridam, et sanguis erit (Exod. 4. 9)*. Reluctante Moysse, iratus Deus adjuvit ipsi Aaronem. Annuntiavit Moyses Jothori socero suo, se in Ægyptum esse profecturum. Mortuoque rege, qui ipsum interficere quærebat, ait illi Deus : *Ingrederi in Ægyptum (Ibid. 1. 19)*. Ille vero assumptis filiis cum uxore, sic profectus est. Ideo angelus ipsi apparet, exterrens eum (a). Non enim propter circumcisionem (si enim circumcisionis causa, oportebat non ante discedere angelum, quam alterum mater circumcidisset), sed ideo apparuit, ut non uxorem duceret in Ægyptum. Non enim eo mittebatur, ut illic habitaret, sed ut educeret Israelem : quod et ille intelligens, remisit uxorem. At unde palam est quod remisit? Post discessum thæ Josep, ho tribuunt : sed lapsu, ut videtur, graphico decem anni hic et infra omisi sunt.

(a) Hæc dicitur fuisse sententia Rabbi Abrahami, angelum non ideo Moyssem occidere voluisse, quod filios non circumcidisset, sed quod uxorem et filios simul secum adduceret : et probabilis certe ea ratio est, quæ hic affertur.

ex Ægypto occurrit illi cum uxore ipsius Jothor socer ejus. Venit Aaron ad Moysem, et ambo congregarunt seniores Israelis, et ipsis renuntiarunt Dei mandata : illi autem gavisus sunt. Ubi vero ad Pharaonem accesserunt, jusseruntque cum dimittere populum, non modo non annuit rex, sed etiam Israelitas vehementius afflixit, jubens ne daretur eis palea, sed ut ipsi eam sibi reperirent. Cum autem scribæ verberarentur, quod opus non impleteretur, Pharaonem adierunt, nihilque impetrarunt. Tunc exclamarunt contra Moysem : rursusque mittitur ille ad Israelitas, exitum illis annuntians. Illi vero ne audierunt quidem Moysem, tam dejecto erant animo. Hic scribitur Moysis genealogia, et ait illi Deus : *Dedi te deum Pharaoni (Exod. 7. 1)* : mittitque illum ad Pharaonem, jubens ostendere signum, si rex peteret, virgæ in serpentem conversæ. Ut autem virga in serpentem mutata est, nec tamen rex cessit, vertitur aqua fluminis in sanguinem, impletur terra ranis : deinde sciniphes exierunt, nox cynomyia, postea mors jumentorum, postea pustulæ, hinc grando et ignis, postea locustæ, et tenebræ palpabiles. Cum autem inducenda esset mors primogenitorum, jubentur immolare agnum immaculatum, et intungere postes sanguine : neque enim morituros esse eos qui essent in ea domo, in qua sanguis agni esset. Tunc illis lege statuit septem dies azymorum : et si ingressi fuerint in terram promissionis, jubet hunc servare cultum. *Et si interrogaverint vos, inquit, filii vestri, dicetis, Sacrificium pascha hoc est Domino (Exod. 12. 27)*. Cum autem media nocte periissent omnia primogenita Ægyptiorum, abegerunt Israelitas ex Ægypto. Illi vero egressi sunt, cum accepissent vasa argentea et aurea, multumque populum secum promiscuum, et oves, et boves, et jumenta. Habitatio autem filiorum Israel, qua habitaverunt ipsi et patres eorum in terra Ægypti et in terra Chanaan, fuit annorum quadringentorum et triginta (a). Et ait Deus : *Consecre et sanctifica mihi omne primogenitum ab homine usque ad pecus (Exod. 13. 2)*, quia occidit primogenita Ægyptiorum. Non duxit autem eos per Phylistiim, ne pœniteret eos bellum videntes, neu revertentur in Ægyptum, sed per mare Rubrum. Quinta autem generatione ascenderunt filii Israel ex Ægypto : et accepit Moyses ossa Josephi. Ducebat autem Deus Israelem ductu ignis per noctem, et ductu nubis per diem. Ut autem insequutus est Pharaon mutata sententia, virga percussit Moyses mare, et divisum est : cum autem pertransiissent Israelitæ, mare conjunctum est contra Ægyptios, et demersit eos. Et cecinit Moyses canticum, cecinit et Maria cum mulieribus. Venerunt in

(a) Cum his consonant quæ dixit in Homilia 37 in Genesim, Tom. IV, col. 346, annos nempe quadringentos servitutis, quos semini Abrahamæ prædixit Deus Genes. 15, 13, incipiendos a tempore, quo Abrahamæ imperatum est, ut ex Charran egrediretur. Quadringentos annos eo loco dicit, quia quadringenti tantum feruntur in textu Genesios. Hic vero quadringentos triginta statuit cum B. Paulo Epist. ad Galatas, ubi ait, a promissione Abrahamæ facta ad usque tempore datæ legis, annos esse quadringentos triginta. Quo autem pacto numerandi sint anni illi, diximus ibidem in nota, T. IV, col. 346.

Marrhas, ubi amara erat aqua, et dulcem reddidit illam Moyses per lignum. Venerunt in locum ubi erant duodecim fontes, et septuaginta palmarum: locus autem vocabatur Elim. Inde venerunt in desertum inter Elim et Sina. Tunc murmuraverunt in deserto Israelitarum, carnes postulantes. Tunc pluit illis manna. Deinde intulit coturnicem. Ille circa manna, quod cum multum erat, non redundabat, cum parvum, non deficiebat, jussit nihil relinqui in crastinum. Illi vero non paruerunt, et quod residuum fuit vermibus scatebat. Dixit, Ne egrediamini ad colligendum sabbato: illi vero neque in hoc obsequuti sunt, et cum egressi essent, nihil invenerunt. Jubet Moyses in vase aureo reponi ex manna in futuras generationes. Manna vero comederunt quadraginta annis. Tunc murmuraverunt ob sitim. Et percussit Moyses petram, exiitque aqua. Venit Amalec bellatum contra Israel: et in fugam illum vertit Jesus filius Nave: ac quamdiu erant manus Moysis erectae, superabat Israel; quando autem demittebat eas, superabatur. Illud vero signum erat crucis. Stabant quippe Aaron et Or qui sustinebant manus Moysi. Dixit autem Dominus ad Moysen: *Scribe hoc in monumentum in libro* (Exod. 17. 14). Accedit Jothor socer Moysis cum uxore ejus (generum autem illum praeter usum vocat Scriptura) et Moysi et populo (a). Enarrat mirabilia Moyses socero: ille vero miratus est. Ut autem vidit totum populum Moysi adstantem, illum vero non posse erga omnes iudicium exercere, auctor est illi socer, ut deligat viros potentes, religiosos, justos, odientes superbiam, et constituat eos millenarios, centenarios, quinquagenarios, decuriones (Exod. 18. 21). Obtemperavit ei Moyses, et ascendit in montem. Praecipitque ei Deus ut populo diceret, eos futuros Dei regale sacerdotium, gentem sanctam, si obedierint. Illi vero dixerunt: *Omnia quaecumque dixit Deus, faciemus et audiemus* (Exod. 19. 8). Tunc praecipit populo, ut purificetur usque ad tertium diem, et lavet vestimenta sua. Ille dictum est illud quod habetur apud Apostolum in Epistola ad Hebraeos: *Si tetigerit montem, lapidabitur* (Hebr. 12. 20). Tunc mons fumigabat, voces tubarum sonabant. Tunc praecipit Moyses, nempe decalogum, et reliqua jura. Illud autem, *Diis non maledices* (Exod. 22. 28), non de idolis dictum est, sed de principibus: subdit enim: *Principi populi tui non maledices*. Pollicetur multa ipsis bona, si obedierint: quod gentes sint superaturi, terram possessuri; pollicetur item aquam eorum benedictum iri, et panem, omni morbo liberandos illos esse, non futuram steridem esse in illis, neque orbem, neque immaturam mortem, terminos eorum se positurum esse a mari Rubro usque ad Phylistinorum terram, a deserto usque ad Euphratem. Tunc immolavit Moyses, et dimidium sanguinis effudit ad altare: accipiensque sanguinem aspersit populum. Horum meminit Paulus in Epistola ad Hebraeos dicens: *Neque primum Testamentum sine sanguine renovatum est*

(a) Haec, et Moysi et populo, videntur mendose irrisae.

(Hebr. 9. 18). Jubetur Moyses ascendere et accipere tabulas. Et erat ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Audivit autem dispositionem tabernaculi, et eorum quae in ipso continebantur, et sacerdotalis amictus, et unctionis sacerdotum, et redemptionum. Haec vero erant ut singuli dimidiam didrachmi partem darent, id est, obolos decem. Et de compositione olei praecipit, et de observatione sabbati. Conveniunt Israelitae contra Aaronem et in idololatiam incidunt. Tunc ait Deus Moysi: *Sine me, et delebo eos, et faciam te in gentem magnam* (Exod. 32. 10). Ut autem descendens Moyses vidit vitulum et populum ludentem, projecit et contrivit tabulas, increpavit Aaronem, praecipit filiis Levi venientibus; dixit: *Si quis ad Dominum, veniat ad me, ut occidat unusquisque fratrem suum et proximum suum: et ceciderunt tres mille viri* (Exod. 32. 26 — 28). Tunc ascendens Moyses dixit Deo: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte: sin minus, dele me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Tunc flevit populus, et jussus est deponere ornatum suum. Ille dictum fuit: *Et loquutus est Dominus ad Moysen, quasi si quis loquatur ad amicum suum* (Exod. 33. 11). Jesus autem filius Nave non egrediebatur ex tabernaculo. Tunc rogat Moyses Deum, ut non derelinquat populum, et dolatis duabus tabulis, accepit decalogum, transactis rursus quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Praecipitur autem ipsi iterum de pascha, de sabbato, de exterminandis gentium diis, de primogenitis ipsi sanctificandis. Ille legitur, Moysen cum velo loquutum populo esse; quod ad Corinthios secunda ait Paulus (2. Cor. 3. 15). Tunc illis praecipit est de sabbato, de materia ad tabernaculi constructionem adhibenda, hoc est, de auro, de aere, de capillis, deque reliqua materia. Et illi quidem cum magna afferebant alacritate, ita ut redundaret; operatus autem est Beseleel de tribu Juda, et Eliab de tribu Dan omnia ad apparatus necessaria; et tabernaculum stetit, nubesque operuit illud. Quod autem impensum fuit ad opera, auri quidem viginti novem talenta et sicli septingenti, argenti talenta centum, sicli 772, auri talenta septuaginta, et bis mille quingenti sicli.

LEVITICUS, LIBER TERTIUS (a).

Leviticus vocatur hic liber, quia proprie et peculiariter totam Levitici ministerii formam continet, et quo pacto Aaron et filii ejus ex tribu Levi in sacerdotes electi utique fuerint, et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes, et qualis sit universus sacrorum cultus, sacerdotaleque ministerium. Deinde cujusque sacrificii legem exponit; tum ejus quod pro salute, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo sive involuntario, et quo pacto singula dividenda sint et referenda. Enarratur etiam in hoc libro summi sacerdotis, aliorumque sacerdotum unctio: ad haec,

(a) Haec tota Levitici Synopsis desideratur in Codice Constantiano, sed habetur in Lugdunensi Batavico. Maxima vero pars ejus eadem ipsa est, quae in Synopsi Athanasii nomine a nobis edita est Tomo II Operum Athanasii. Ea de re agitur in Diatriba autem Synopsin posita.

σαν οἱ Ἰσραηλίται ἐν τῇ ἐρήμῳ, κρέα ζητούντες. Τότε ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα. Ἐἶτα ἠνεγκε τὴν ὀρυγομήτραν. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ μάννα, ὃ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὃ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησε, παρήγγειλε μὴ ὑπολείπεσθαι εἰς τὴν αὔριον. Οἱ δὲ παρήκουσαν, καὶ γέγονε τὸ καταλειφθῆν σκολήκων πλήρες. Εἶπε· Μὴ ἐξέλιπτε συλλέξαι τὴν σαββάτῳ· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρήκουσαν, καὶ ἐξεληθόντες οὐκ εὔρον. Καλεῖται Μωϋσῆς ἐν στάμνῳ χρυσῇ ἀποθέσθαι ἀπὸ τοῦ μάννα εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Τὸ δὲ μάννα ἔφαγον τεσσαράκοντα ἔτη. Τότε ἐγόγγυζον διὰ τὸ ὕδωρ. Καὶ ἐπάταξε Μωϋσῆς τὴν πέτραν, καὶ ἐξῆλθεν τὸ ὕδωρ. Ἔρχεται Ἀμαλὴκ πολεμῶσαι τὸν Ἰσραὴλ· καὶ ἐτρέψατο αὐτὸν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ ἕως ἦσαν αἱ χεῖρες Μωϋσῆ μετέωροι, ἰσχυσεν ὁ Ἰσραὴλ, ὅτε δὲ καθῆκεν αὐτὰς, ἠτῶντο. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ σταυροῦ*. Εἰστέθεισαν γὰρ Ἀαρῶν καὶ Ὠρ, στηρίζοντες τὰς χεῖρας Μωϋσῆ. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Κατάγραψον τοῦτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ. Ἀπαντᾷ Ἰοθὴρ ὁ πενθερὸς Μωϋσῆ μετὰ τῆς γυναικὸς (γαμβρόν δὲ αὐτὸν καλεῖ καταχρηστικῶς ἢ Γραφή) τῷ τε Μωϋσῆ καὶ τῷ λαῷ^b. Διηγείται τὰ θαυμασία Μωϋσῆ, τῷ πενθερῷ^c ὃ δὲ ἐθαύμασεν. Ὡς δὲ εἶδε πάντα τὸν λαὸν παρεστηκότα Μωϋσῆ, τὸν δὲ οὐκ ἀρκούντα πᾶσι κρίνειν, φησὶν αὐτῷ ὁ πενθερός· Ἐπίλεξι ἀνδρας δυνατοὺς, θεοσεβεῖς, δικαίους, μισοῦντας ὑπερηφανίαν, καὶ κατὰστησον αὐτοὺς χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, πεντηκοντάρχους, δεκάρχους^e. Ἐποίησε Μωϋσῆς οὕτως, καὶ ἀγγέθεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ προσέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰπεῖν τῷ λαῷ, ὅτι ἔσονται τοῦ Θεοῦ βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, ἐν ὑπακούσσει. Οἱ δὲ εἶπον· Ἀπαντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα. Τότε προστάσσει τῷ λαῷ ἁγισθῆναι ἕως τρίτης ἡμέρας, πλῆναι τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐνταῦθα εἰρηται καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· *Κἄν θίγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται*. [329] Τότε ἐκαπνίζετο τὸ ὄρος, φωναὶ σαλπύγων ἤχουν. Τότε τὰς ἐντολάς τοῦ νόμου λαμβάνει Μωϋσῆς, τὴν δεκάλογον, καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα. Τὸ δὲ, *Θεοὺς οὐ κακολογήσεις*, οὐ περὶ εἰδώλων εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρχόντων· ἐπάγει γὰρ, *Ἀρχοντε τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς*. Ἐπαγγέλλεται, εἰ ὑπακούσειαν, πολλὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ· κρατήσιν τῶν ἐθνῶν, τῆς γῆς κληρονομίαν, τὸ ὕδωρ αὐτῶν εὐλόγησιν καὶ τὸν ἄρτον, πάσης μαλακίας αὐτοὺς ἀπαλλάξιν, μὴ ἔσεσθαι στεῖραν ἐν αὐτοῖς, μὴδὲ ἄγονον, μὴδὲ θάνατον ἄωρον, τὰ ὄρια αὐτῶν θῆσιν ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἕως τῆς Φυλιστιελμ, ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἕως τοῦ Εὐφράτου. Τότε θύει Μωϋσῆς, καὶ τὸ ἡμῖσι τοῦ αἵματος προσέχει πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ λαβὼν τὸ αἶμα κατασκέδασε τοῦ λαοῦ. Μένεται τούτων ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγων, *ὅτι Οὐδὲ ἡ πρώτη διαθήκη χωρὶς αἵματος ἐγ-*

κακαίνισται. Καλεῖται Μωϋσῆς ἀνελθὼν λαβεῖν τὰ πυξία. Καὶ ἦν ἐκεῖ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἦκουσε δὲ τὴν διάταξιν τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τῆς χρίσεως τῶν ἱερέων, καὶ τῶν λύτρων. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ ἡμῖσι τοῦ διδράχμου ἕκαστον δίδόναι, τούτέστιν, ὀβολοὺς δέκα. Καὶ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἐλαίου παραινέει, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τοῦ σαββάτου. Ἐκκλησιάζουσιν οἱ Ἰσραηλίται κατὰ Ἀαρῶν καὶ εἰδωλολατροῦσι. Τότε φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆ· *Ἔασόν με, καὶ ἐξάλειψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα*. Ὡς δὲ κατελθὼν ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν μόσχον καὶ τὸν λαὸν παίζοντα, ἔρριψε τὰς πλάκας, καὶ συνέτριψεν, ἐπειμήθησε τῷ Ἀαρῶν, ἐκέλευσε τοῖς υἱοῖς Λευὶ ἐλθοῦσιν, εἶπε· *Εἰ τις πρὸς Κύριον^d, ἴτω πρὸς με, σφάξιν ἕκαστον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ. Καὶ ἐπεσον τρισχίλιοι ἄνδρες*. Τότε δὲ ἀνελθὼν Μωϋσῆς λέγει τῷ Θεῷ· *Εἰ μὲν ἀπίεις^e αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφες· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βιβλίου, ἧς ἔγραψας*. Τότε ἐπένησεν ὁ λαὸς, καὶ ἐκελεύσθη περιελθῆν τὸν κόσμον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εἰρηται· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ὡς εἰ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον*. Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἐξεπορεύετο τῆς σκηνῆς. Τότε παρακαλεῖ Μωϋσῆς τὸν Θεὸν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν τὸν λαόν· καὶ λαξέσας δύο πλάκας, λαμβάνει τὴν δεκάλογον, ποιήσας πάλιν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐντέλλεται δὲ αὐτῷ πάλιν περὶ τοῦ πάσα, περὶ τοῦ σαββάτου, περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, ὑπὲρ τοῦ ἁγιάσαι αὐτῷ τὰ πρωτότοκα. Ἐνταῦθα κείται, ὅτι μετὰ καλύμματος ἐλάλει Μωϋσῆς τῷ λαῷ· ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους φησὶν ὁ Παῦλος. Τότε αὐτοῖς παραγγέλλεται περὶ τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ὕλης τῆς ὀφειλοῦσης προχωρησαι εἰς τὴν τῆς σκηνῆς ἐργασίαν, τούτέστι, περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν τριχῶν, καὶ τῆς λοιπῆς ὕλης. Καὶ οἱ μὲν ἔφερον πολλῇ τῇ προθυμίᾳ, ὡς καὶ περισεύειν· ἐργάσεται [330] δὲ Βεσελεθ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ Ἐλιάβ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν ἅπαντα τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν, καὶ ἔσθη ἡ σκηνή, καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν ἡ νεφέλη. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα χρυσοῦ μὲν τάλαντα κθ' καὶ σίκλοι ψ', ἀργυρίου δὲ τάλαντα ρ', σίκλοι φοβ', καὶ χαλκοῦ τάλαντα σ', καὶ σίκλοι, βψ'.

Λευιτικόν, βιβλίον γ'.

Λευιτικὸν καλεῖται τοῦτο τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς τε Λευιτικῆς λειτουργίας τῆς διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς Ἀαρῶν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας, πᾶσάν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσῶν· καὶ τὴν ποιότητα πᾶσαν τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας. Διηγείται καὶ τὸν νόμον ἐκάστης θυσίας, περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἔκυστου καὶ ἀκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἐκάστη τῶν προσφερομένων διαίρεισθαι καὶ ἀναφέρεσθαι ὀφείλει διηγείται. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἡ χρίσις καὶ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ ἡ γνώσις τῶν σημείων, περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων καὶ τοῦ οἴκου οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ καθαρῖσμου αὐτῶν.

^d In Bibliis legitur τίς πρὸς Κύριον.

^e In Bibliis Graecis legitur εἰ μὲν ἀπίεις.

* Sic Homilia in illud, *Pater, si possibile est*: καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλὴκ περιεγένετο, ἐπειδὴ τύπον ἐπέδεικνυτο τοῦ σταυροῦ. *Mox quod dicit Chrysostomus, Jolihorem dicit in Scriptura γαμβρόν καταχρηστικῶς, sed improprie pro πανθέρῳ, generum, in omnibus τῶν O' exemplaribus hodieque observatur, ubi γαμβρόν legitur. Lugdunensis codex hic habet γαμβρόν δὲ αὐτὸν καλεῖ χρηστικῶς (sic) ἢ Γραφή.*

^b Hæc, τῷ τε Μωϋσῆ καὶ τῷ λαῷ, mendose forsan kereperint.

^c In Bibliis legitur δεκαδάρχους.

Νόμος τε καὶ διαστολή περὶ νομικῶν γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι. Καὶ πάλιν διαστολή καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἔρπετων, καὶ τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὀφείλουσιν Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι προσετάχθησαν. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπύγγων τῇ νεομηνίᾳ τῇ ἐβδόμῃ μηνὸς δηλοῖ· τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας, ἔν' ἐν αὐτῷ τῷ ἐβδόμῃ μηνὶ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ποιῶσι ταύτην, ἦντινα Σάββατα σαββάτων καὶ ἄφεσιν ἁμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν σκηνοπηγίαν τῇ εἰ' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεισθαι. Καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρῶν ἀποκοπῆς, καὶ περὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς κατὰ ζ' ἔτη ὀφειλοῦσης γίνεσθαι. Ἐξηγεῖται πάλιν τὴν ὑπόμνησιν νομίμων καὶ προσταγμάτων καὶ μαρτυριῶν. Περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὴν, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινοτάτας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτως ποιεῖται. Καὶ τὰ μὲν ἀπὸ κτηνῶν καθαρὰ τὰ τοιαῦτα λέγει, τὰ διχηλαῦντα ὀπλήν καὶ ὄνουχοι-ρας, ὄνουχίζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα μηρυχι-σμόν· οἷά ἐστι μόσχος, πρόβατον, αἶξ, ἔλαφος, βού-βαλος, δορκὰς, ἔρουξ, κίγαργος, τραγέλατος, καμηλο-πάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τίνα ἀπὸ τούτων ἐνέλιπε, ἀκάθαρτόν ἐστιν· οἷά ἐστιν ὁ κάμηλος καὶ ὁ δασύπους καὶ ὁ χοιρόφυλλος· ταῦτα γὰρ μηρυκάται μὲν, οὐ διχηλεῖ δὲ ὀπλήν· καὶ ὁ ὄς· καὶ οὗτος διχη-λεῖ μὲν καὶ ὄνουχίζει, οὐ μηρυκάται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν, [331] δὲ κελεύει· μὴ ἐσθίειν, ταῦτά ἐστιν· τὸν ἀστὸν, τὸν γρύπα, τὸν ἀλιέα [ἰ. ἀλιαίετον], τὸν γύπα, τὸν ἰκτιῖνον, τὸν κόρακα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ ἰέρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ τὸν νυκτικόρακα, καὶ καταράκτην, καὶ ἴβιν, καὶ πορφυρίωνα, καὶ πελε-κῆνα, καὶ κύκνον, καὶ ἐρωδιὸν, καὶ χαράδριον, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα. Τῶν δὲ ἔρπε-των πετεινῶν ἀκάθαρτα ἅπαντα εἶναι λέγει, τὰ πο-ρευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἔχοντα δὲ ἀνωτέρω τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς περῆν ἀπὸ τῆς γῆς, οἷά ἐστιν ὁ βροῦχος, ὁ πίττακος, ὁ ἀτταγός, καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὄφιουχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τε τῇ θαλάσῃ καὶ τοῖς ποταμοῖς καὶ χειμάρροις γινόμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρά, ὅσα ἔχει περύγια καὶ λεπίδας, οἷά ἐστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπό-μενα ἐν τῇ τούτων, ἀκάθαρτα καὶ οὐ βρωτέα, οἷόν ἐστι σπηῖα· περύγια μὲν γὰρ ἔχει, λεπίδας δὲ οὐ. Τῶν δὲ ἔρπετων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει εἶναι, τὴν γαλῆν, τὸν μῦν, τὸν χερσαῖον κρο-κόδειλον, τὴν μυγαλῆν, καὶ τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαβώτην, τὴν σκῦραν καὶ ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ ὕφους καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ περιττὸν ἐν αὐτῷ μνημονεῦσαι· φανερὸν μὲν γὰρ ἦν πᾶσι ταῦτα βλε-λυκτὰ εἶναι καὶ μισητά. Ὅμοίως δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ. Ἐτι δὲ περιέχει περὶ τῶν θνησιμαίων ὡς ἀπηγορευμένων, καὶ τοῦ αἵματος ὁμοίως, καὶ περὶ γυναικῶν τικτουςῶν. Καὶ εἰ σπερτικὸς [ἰ. σπερματικὸς] ἦ, ἀκάθαρτος ἐστὶ ἐπὶ τὰς ἡμέρας. Καὶ [περὶ] τῆς ὀκτομημέρου περιτομῆς τοῦ βρέφους. Καὶ περὶ τῆς ἀφόδρου, καὶ περὶ δια-φορᾶς τικτουςῶν ἄρβεν ἢ ἡθλου καθαρισμοῦ. Καὶ νόμος περὶ λέπρα· καὶ καθαρισμοῦ αὐτῆς, καὶ περὶ

γονορρέων [ἰ. γονορρῦεων] καὶ σπερμογονείας. Περὶ τε εὐλαβείας, καὶ περὶ ἀποπομπαίου καὶ περὶ νη-στείας· καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀτάκτους ποιεῖσθαι συζυγίας, καὶ περὶ γάμων νομίμων καὶ ἀθέσμων, καὶ ὅτι οὐ χρὴ χήραν ἢ ἐκβεβημένην τὸν ἱερέα λαμ-βάνειν, ἀλλὰ παρόνον καὶ ἐκ πάντων ἀκολήτων (sic; fort. ἀκλήιδωτον). Καὶ περὶ ἐκπορευούσης θυγατρὸς ἱερέως. Καὶ περὶ τοῦ ἄμωμον εἶναι τὸν ἱερέα. Καὶ περὶ τῶν προσφερομένων δώρων. Περὶ τε σαββάτων, καὶ ἑορτῶν, καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, καὶ τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ τῶν σαλπύγγων. Καὶ περὶ τοῦ ἐλαίου, τοῦ φωτός, καὶ τῶν ἔργων τῆς προέ-σεως, καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀφέσεως. Εἶτα περὶ δούλων Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν. Καὶ περὶ ἀπαγορευ-σεως εἰδῶλων οὕτω διαλαμβάνων· Ἐγὼ γάρ ὁ θεὸς ὑμῶν· οὐ ποιήσετε ὑμῖν αὐτοῖς χειροποίητα, οὐδὲ γλυπτὰ, οὐ στήλην ἀναστήσετε ὑμῖν, οὐδὲ λίθον σκοπὸν θήσετε ἐν τῇ γῆ ὑμῶν προσκυνῆ-σασα αὐτῷ. Πρὸς τούτοις ἀπειλὰς τῶν παραβαίνόντων οὕτως· Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὑμᾶς, ὄρων ὑμῶν δούλων, καὶ συντέτριψεν τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ὑμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παρήσιας. Ἐὰν δὲ μὴ ὑπα-κούσητέ μου, μηδὲ ποιήσητε τὰ προσταγμάτα μου ταῦτα, ἀλλ' ἀπειθήσητε αὐτοῖς, καὶ τοῖς κρίμασι μου προσοχθίσῃ ἡ ψυχὴ ὑμῶν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ποιεῖν πάσας τὰς ἐντολάς μου, ὥστε διασκεδάσαι τὴν διαθήκην μου, καὶ ἐγὼ ποιήσω οὕτως ὑμῖν, καὶ ἐπιστήσω ἐν' ὑμᾶς τὴν ἀπορίαν, τὴν τε ψῆραν, [332] καὶ τὸν ἰκτερον σφαιρολιζοτα τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· καὶ σπερεῖτε διακενῆς τὰ σπέρματα ὑμῶν, καὶ ἔδονται ταῦτα οἱ ὑπεραντίοι ὑμῶν. Καὶ οὕτω περιέχον τὸ βιβλίον ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν προσταγμάτων καὶ ἐντολῶν τελειοῦται ἐν τού-τοις.

Σύνοψις τῶν Ἀριθμῶν.

α Κελεύεται Μωϋσῆς ἀριθμηθῆαι τὸν λαὸν ἀπὸ εικο-σαίετους καὶ ἐπάνω, καὶ ἦσαν ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ τρισχίλιοι, καὶ ἑξακόσιοι καὶ πεντήκοντα χωρὶς τῶν Λευιτῶν. Γενεαλογοῦνται οἱ Λευῖται, καὶ ἀριθμοῦν-ται, καὶ ἦσαν εἴκοσι δύο χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρωτότοκοι Ἰσραὴλ εἰκοσιδύο χιλιάδες ἦσαν καὶ τρεῖς καὶ διακόσιοι καὶ ἐβδόμηκον-τα, ἀντὶ τῶν περιστάσεων ἔλαβε λύτρα Μωϋσῆς, καὶ δίδωσιν Ἀαρῶν. Τὰ δὲ λύτρα ἦν χίλιοι τριακόσιοι ἐξήκοντα πέντε σίκλοι κατὰ κεφαλὴν. Διατάσσει τίνα λειτουργεῖν δεῖ, τίνες Λευῖται ὀφείλουσιν εἶναι· οὐ γὰρ πάντες τῆς αὐτῆς ἡξίωοντο τιμῆς. Ἄλλοι μὲν τὰ τιμιώτερα τῶν σκευῶν τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ τὰ ἐλάττω ἐνεχειρίζοντο. Ἐγενήθησαν δὲ οἱ Λευῖται οἱ ἀπ' εικο-σαίετους καὶ ἐπάνω, οἱ καὶ ἐλειτούργουν, ἕως πεντη-κονταέτους, ὀκτακισχίλιοι πεντακόσιοι ὀγδοήκοντα τρεῖς. Τότε κελεύει πάντα ἀκάθαρτον ἐξαποστεῖλαι τῆς παρεμβολῆς, καὶ περὶ θυσίας τῆς ὑπὲρ πλημμε-λείας διαλέγεται, καὶ τὸν τῆς ζηλοτυπίας διατάττει νόμον, ὥστε μὴ συκοφαντεῖσθαι γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ,

α Initium libri Numerum in Lugdunensi codice sic habet: Ἀριθμοὶ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἐκάστη φυλὴ ἐκ προσταγμάτων Κυρίου μετρεῖται· καὶ ὁ ἀριθμὸς παντός τοῦ λαοῦ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ δηλοῦται. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν, τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς· καὶ Ἀαρῶν καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἄρχων. Καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ ἀπὸ εικο-σαίετους καὶ ἀνω ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ ρ' καὶ ν' χωρὶς τῶν λοιπῶν. Τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καὶ' ἑαυτοῦς ἠρίθησαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνου Μωϋσῆς· καὶ Ἀαρῶν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω

judicia et cognitio indiciorum, quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit, et qui sit eorum expiandorum ritus. Præterea quæ sit lex et distinctio connectorum legitimorum, et quænam pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animalia, interque volucres et pisces ac reptilia cujusvis generis, et quibusnam vesci, a quibusnam abstinere dedeant Hebræi. Declarat etiam qui sit Tubarum dies in neomenia mensis septimi : magni quoque jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam sabbata sabbatorum et peccati remissionem vocat. Festum etiam Tabernaculorum decima quinta ejusdem mensis celebrari jubet. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit. Item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venditi sunt, et de debitorum remissione : de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus præceptis ac testimoniis admonet. Porro servantibus illa, bona pollicetur ; transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos autem mundos et immundos distinctionem hujusmodi ponit. In brutis animantibus hæc munda dicit esse, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminationem regerunt ; qualia sunt vitulus, ovis, capra, cervus, bubalus, caprea, oryx, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et similia. Si vero quidpiam eorum defuerit, pro immundo habebitur, ut sunt camelus, lepus, chærogryllus : hæc enim ruminant quidem, sed ungulam non findunt ; et sus quoque : nam hic ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero quæ edi videntur, hæc sunt : aquila, gryphes, baliaëtus, vultur, milvus, corvus, et his similia, accipiter et similia, nycticorax et similia, cataractes, ibis, porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius, charadrius, et his similia, upupa et vespertilio. Rapentia volatilia, omnia dicit esse immunda, quæ quatuor pedibus gradiuntur quæque crura pedibus sublimiora habent, ita ut in illis a terra saliant, qualia sunt bruchus, pittacus, attagus, locusta et similia, et lacerta. Quæ vero in aquis, sive in mari, sive in fluminibus ac torrentibus nata, hæc dicit esse munda, illa videlicet quæ pinnas et squamas habent ; ut sunt trigla, scarus, glaucus, cestreus, et quæ his sunt similia. Quæ autem aliquo eorum carent, immunda nec edenda ; videlicet sepiæ, quæ pinnas habet, squamis autem caret. Ex illis autem quæ supra terram repunt, hæc immunda esse dicit, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamæleontem, stellionem, sauram et talpam. De serpente autem, et quæ ipsi sunt similia, superfluum esset admo-vere : hoc namque animantium genus liquet omnibus esse abominandum ac detestandum. Similiterque in Deuteronomio horum meminit. Item agit de morticinis ut prohibitis, de sanguine similiter, de mulieribus parientibus. Si quis semen miserit, immundus erit diebus septem. De circumcissione puori octavo die facienda. De muliere menstruata, et de differentia purgationis earum quæ vel masculum vel feminam pe-

pererint. Lex de lepra et de ejus purgatione, de seminifluis, et de menstruis. De reverentia, de capro emissario et de jejunio. De cohibendo illegitimo exitu : de connubiis legitimis et illegitimis, et quod non debeat sacerdos viduam aut repudiatam ducere, sed virginem. De filia sacerdotis fornicante. Quod sacerdos inculpatus esse debeat. De donis oblati. De sabbatis, de festis, et de festo Paschatis, de Scenopogia, deque festo Tubarum. De oleo, de lumine, de panibus propositionis et de anno remissionis. Deinceps de servis Judæis et gentilibus. De repudiatione idolorum sic loquitur : « Ego enim sum Deus vester ; non facietis vobis ipsis simulacra, nec statuas erigetis vobis, neque lapidem in scopum ponetis in terra ut adoretis illum » (Levit. 26. 1.). Ad hæc minas effert in prævaricatores his verbis : « Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti cum essetis servi, et contrivi vinculum jugi vestri, ac duxi vos cum fiducia. Si autem non audieritis me, neque feceritis præcepta mea hæc, sed ipsi repugnaveritis, et si judiciis meis adversetur anima vestra, ita ut non faciatis omnia præcepta mea, ut dissipetis testamentum meum ; inducam in vos angustiam, scabiem, et ardorem consumentem oculos vestros : et seminabitis frustra semcutem vestram, et hanc comedent hostes vestri » (Ibid. v. 15-16). Ista continet hic liber, cum aliis mandatis et præceptis, in hisque terminatur.

SYNOPSIS NUMERORUM (a).

Jubetur Moyses numerare populum a vigesimo anno et supra, erantque sexcenta tria millia hominum, et sexcenti quinquaginta, præter Levitas. Genealogia Levitarum, qui numerantur, erantque viginti duo mille trecenti a natis uno mense et supra. Quia vero primogeniti Israelis erant viginti duo mille ducenti septuaginta tres, pro iis qui numerum excedebant redemptiones accepit Moyses deditque Aaroni. Redemptiones autem erant mille trecenti sexaginta quinque sicut pro quolibet. Præcipit quisnam rem sacram obire debeat, quosnam esse oporteat Levitas : non enim omnes eodem honore dignabantur. Aliis pretiosiora vasa tabernaculi, aliis minora concedebantur. Fuerunt autem Levitæ a vigesimo anno et supra, qui ministrabant, usque ad quinquagesimum annum, octo mille quingenti octoginta tres. Tunc jubet omnem immundum emittere ex castris, et de sacrificio pro delicto loquitur, legemque zelotypiæ statuit ; ut neque calumnia impeteretur mulier circa adulterium, neque adultera latere posset. De precatione sanctificationis statuitur, et quomodo oporteat sacerdotem benedicere filios Israel. Ubi autem stetit tabernaculum, attulerunt principes dona multa magnaque. Jubetur Moyses

(a) Initium libri Numerorum in Lugdunensi Codice sic habet : *Hic liber vocatur « Numerorum », quia singulæ tribus, juxta præceptum Domini, quantæ essent mensuratum est, et quia totius populi numerus in hoc libro declaratur. Dinumerabant autem populum Moyses et Aaron, et cum eis cujusque tribus princeps. Et numerus bellatorum a vigesimo anno et supra inventus est sexcenta millia et centum et quinquaginta, præter alios. Tribum autem Levi separatim dinumeraverunt secundum verbum Domini, Moyses et Aaron soli, a mense uno et supra.*

sanctificare Levitas, auxilique a vigesimo anno et supra oportere ipsos ministrare, a quinquagesimo autem anno a ministerio cessare. Præcepit ipsis Deus per Moysen ut pascha faciant. *Dic, inquit, et faciant filii Israel pascha (Num. 9. 2).* Erat enim primus mensis secundi anni. Accesserunt attem immundi ad Moysen, et obtulit pro illis Deo. Præcepitque Deus, eum qui non posset in primo mense immolare pascha, vel quod immundus esset, vel quod in longo itinere, in secundo mense facere, decima tertia die. Si quis vero, mandus cum sit, nec in longo itinere, nolit pascha facere in primo mense, sub peccato erit. Lex, inquit, una sit advenæ et indigenæ. Cum ascenderet nubes, castra movebant Israelitæ, et ubi nubes stabat, illic castra metabantur. Jubetur Moyses facere tubas argenteas, ita ut per illas significaretur populo, quandoam proficisci oporteret, quando congregare populum in bellis, in sacrificiis, utendumque esse dicitur his tubis in festis, in neomeniis, in holocaustis. Ut autem profecti sunt filii Israel, rogabat Moyses Jobab filium Raguel, qui et Jothor dicebatur, ut sibi et viæ et promissorum honorum consors esset; et cum arca eveheretur, dixit Moyses: *Exsurge, Domine, dissipentur inimici tui, fugiant omnes qui te oderunt (Num. 10. 35).* Et murmuravit populus, et combusta est pars castrorum; et vocatus est locus Incendium. Precatusque est Moyses, et cessavit ultio. Petebantque carnes, et dicebant: « Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto, cucumerum et peponum, et porrorum et ceparum et alliorum. Nunc autem anima nostra arida; nihil præter manna respiciunt oculi nostri » (Num. 11. 5. 6). Ut autem seditionem eorum graviter ferebat, et Deo supplicabat, addidit ei septuaginta seniores, qui partem vituperii cum illo ferrent. Tunc Jesu filio Nave dicente, Prohibe filium Eldad et Modad ne prophetent, ait Moses: *Num æmularis tu pro me? Et quis dedit ut totus populus Domini prophetæ sint (Num. 11. 29)?* Tunc ascendit coturnix a Domino, et comederunt. Et carnes erant in dentibus eorum, priusquam deflcerent. Hoc in Psalmo etiam dictum est: *Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos: et occidit in pluribus eorum (Psal. 77. 30. 31)*². Voratus autem est autem hic locus Sepulcra concupiscentiæ. Tunc loquuta est contra Moysen Maria dicens: *Num ipsi soli loquutus est Deus (Num. 12. 2)?* Cum dixisset vero Deus, se ipsi soli prophetarum ita loquutum esse, immisit lepram in Mariam, Moyseseque rogante pro illa, non tulit eam prius mundari, quam septem dies extra castra mansisset. Mittit ergo quosdam ex

populo exploratum terram Chananzæorum. Quæ explorata, uvam inde gestarunt, terramque admodum laudabant. Sed timebant populum, quod bellatores illic viri essent. Chaleb autem filius Jephone, et Jesus filius Nave, qui et ipsi ex numero exploratorum erant, populo animos addebant: illi autem venerunt lapidatum eos. Rursusque Deum irritaverunt. Tum dixit Deus, non ascensuros esse eos qui murmuraverunt in terram promissionis, nisi tantum filios eorum, et Chaleb filium Jephone, et Jesum. Quadraginta autem annis, inquit, erunt in deserto, donec filii creverint, secundum numerum dierum, quibus visita verunt terram. Tunc exploratores omnes mortui sunt, exceptis Chaleb et Jesu filio Nave: flevitque populus. Ascenderunt contra Amalec præter Dei placitum, et arca mansit in castris cum Moysese. Exivitque Amalec et percussit eos. Præcipitur de holocaustis, de primitiis, de sacrificiis pro delicto. Deprehensus est quispiam ligna colligens in sabbato, et lapidatus est. Præcipiuntur simbrias in oris facere. De Core, Dathan et Abiron: tumultus eorum, et pænæ quas dederunt. His peractis, reliqui de populo non ad mefforem se frugem receperunt, sed rursus insurrexerunt contra Moysen, moriunturque quatuordecim mille septingenti. Tunc floruit virga Aaronis. Dicit et statuit quid accipere debeant Levitæ et sacerdos magnus, et legem dat de cinere vitulæ, ex qua aspersionis aqua fiebat. Hanc porro vitulam visum est quibusdam esse figuram passionis Domini nostri Jesu Christi. Per cinerem autem vitulæ mundabatur is qui immundus erat a mortuo. Venit autem populus in Cades, ibique mortua sepultaque est Maria. Deficiente aqua rursus murmurant Judæi: Moyses vero et Aaron jubentur aquam de petra educere. Percussit illam Moyses dicens: *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam (Num. 20. 10)?* Et egressa est aqua. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, ideo non introducetis vos hunc cætum in terram, quam dedi eis (Ibid. v. 12).* Per legatos agit Moyses cum rege Edom, ut eos transire sineret: ille vero non permisit: et declinaverunt ab eo filii Israel. Ut autem pervenerunt in montem Or, jussu Dei assumptis Moyses Aaron et Eleazaro filio ejus, adduxit eos in montem: et induit Eleazarum vestibus ejus. Aaron autem mortuus est in monte. Flevitque populus triginta diebus. Chananzæum vicerunt, et anathemate ferierunt. Profecti autem ad mare Rubrum, circumierunt terram Edom, et animo defecerunt, murmuraveruntque contra Moysen: immisitque in eos Deus serpentes qui illos occiderent. Precatusque est Moyses, et jubente Deo fecit serpentem æneum: qui vero mordebatur, cum respiceret in serpentem, vivebat. De hoc serpente dictum est in Evangelio: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis (Joan. 3. 14).* Legatos mittit Moyses ad Seou regem Amorrhæorum. Hic autem Seou cum bellum ante movisset contra regem Moab, cepit terram ejus. Ut vero etiam contra Israelitas prælium commisit, pro-

¹ In Bibliis Græcis, Μη ζηλοῖς ἐμῆ. Καὶ τίς ὁπῶ πάντι τῷ λαῷ Κυρίου κοροφῆται;

² In Bibliis Græcis Edit. Rom., ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, in pinguis eorum. Vulgata, pingues eorum, et sic alii quoque interpretes veteres secundum lectionem Hebraicam, עֲשֵׂיִם. Sed in vetustissimis exemplaribus Græcis multis legebatur, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, in pluribus eorum. Quæ de re vide Hieronymum Epist. ad Suidam et Frelell. et Augustinum in Psalinos hoc loco. Theodoretus etiam ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, ubi Interpres vertit, pinguis eorum, non accurate sane. Interpretatione autem in Psal. 77, quam inter spuria ablegavimus, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν legitur.

μήτε μοιχευθεῖσαν δύνασθαι λαθεῖν. Περὶ τῆς εὐχῆς τοῦ ἁγιασμοῦ διατάσσεται, καὶ πῶς δεῖ τὸν ἱερέα εὐλογεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἔσται ἡ σκηνή, περιήγουν οἱ ἄρχοντες δῶρα πολλὰ τε καὶ μεγάλα. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀγίνεσθαι τοὺς Λευίτας, καὶ ἀκούει ὅτι ἀπὸ εἰκοσαέτους δεῖ αὐτοὺς λειτουργεῖν καὶ ἐπάνω, ἐπὶ δὲ πεντηκονταέτους ἀφίστασθαι τῆς λειτουργίας. Κελεύει αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως ποιῆσαι τὸ πάσχα. Εἶπε γάρ, φησὶ, καὶ ποιείτωσαν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πάσχα. Ἦν γὰρ πρῶτος μῆν τοῦ δευτέρου ἔτους. Προσήλθον δὲ οἱ ἀκάθαρτοι Μωϋσεῖ, καὶ ἀνήνεγκε περὶ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς τὸν μὴ ἐνδύμενον ἐν τῷ πρῶτῳ μηνὶ θύειν τὸ πάσχα, ἢ διὰ τὸ ἀκάθαρτον εἶναι, ἢ διὰ τὸ ἐν ὀδῷ μακρᾷ τυγχάνειν, τῷ δευτέρῳ μηνὶ ποιεῖν, τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ. Εἰ δὲ τις καὶ καθαρὸς ὢν, καὶ οὐκ ὢν ἐν μακρᾷ ὀδῷ, μὴ βούλοιο ποιεῖν τὸ πάσχα ἐν τῷ πρῶτῳ μηνί, ὑπὸ ἁμαρτίαν ἔσται. Νόμος, φησὶν, εἰς ἔστω τῷ προσηλύτῳ καὶ τῷ αὐτόχθονι. Ἦνίκα ἀνέβαινε ἡ νεφέλη, ἀπῆρον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἂν ἔσται, ἔκει παρενέβαλλον. Κελεύεται Μωϋσῆς ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς, ὥστε δι' αὐτῶν σημαίνειν τῷ λαῷ, ἡνίκα ἀπάροιθε δέοι, ἡνίκα συναγαγεῖν τὸν λαὸν ἐν πολεμοῖς, ἐν θυσίαις, ἡρῆσθαι ταῖς σάλπιγγι ταύταις ἐν ὁρταῖς, [333] ἐν νεομηνίαις, ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Ὡς δὲ ἔζηραν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παρεκάλει τὸν Ἰωθάρ * Μωϋσῆς υἱὸν Παγουὴ τὸν καὶ Ἰοθάρ, ὥστε αὐτῷ καὶ τῆς ὁδοῦ κοινηθῆσαι, καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς· καὶ ἐν τῷ ἐξελθεῖν τὴν κιβωτὸν, εἶπε Μωϋσῆς· Ἐξεγέρθητι, Κύριε, διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ σου, συγκρέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντές σε. Καὶ ἐγόγγυζεν ὁ λαὸς, καὶ κατεκάθη μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐμπυρισμός. Καὶ ἤρξατο Μωϋσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ ἐξήτουν κρέα, καὶ ἔλεγον· Ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθῦς, οὗς ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ, τοὺς σικύλους, καὶ τοὺς πέποιτας, τὰ κρίνα, τὰ κρίμμυα, τὰ σκόροδα ὁ. Νῦν δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατὰξηρος· οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Ὡς δὲ ἐδαρύνετο τὴν ἀντιστασίαν αὐτῶν, καὶ ἐνετύγχανε τῷ Θεῷ, προσέειπεν αὐτῷ ἔδδομηκοντα πρεσβυτέρους, ὥστε συλλαμβάνεσθαι αὐτῷ ἐν τῇ ἀρχῇ. Τότε τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰπόντος· Κώλυσον τὸν υἱὸν Ἑλδὰδ καὶ Μωδὰδ τοῦ προφητεύειν, φησὶν ὁ Μωϋσῆς· Ζηλοῖς σύ μοι; Καὶ τίς δὴ ἀπαντα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας; Τότε ἀνέβη ὀρυγομήτρα παρὰ Κυρίου, καὶ ἔφαγον. Καὶ τὰ κρέα ἦν ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἐκλιπεῖν. Τοῦτο τὸ ἐν ψαλμῷ εἰρημένον· Ἐτι τῆς βρώσεως οὕσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς κλεισίωσιν αὐτῶν. Ἐκλήθη δὲ ὁ τόπος οὗτος μνήματα ἐπιθυμίας. Τότε κατελάλησε τῷ Μωϋσεῖ Μαρία, λέγουσα· Μὴ αὐτῷ μόνῳ ἐλάλησεν ὁ Θεός; Εἰπὼν δὲ ὁ Θεός, ὅτι αὐτῷ μόνῳ προφητῶν ἐλάλησεν οὕτως, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν Μαριάμ λέπραν, καὶ Μωϋσέως δεηθέντος ὑπὲρ αὐτῆς, οὐ πρότερον αὐτῇ ἀφήκε καθαρισθῆναι, ἕως ἐποίησεν ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἕξω τῆς παρεμβολῆς. Πέμπει γοῦν τινὰς ἐκ τοῦ λαοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν Χαναάν. Καὶ κατασκέψάμενοι, βέτρυν ἤνεγκαν ἐκεῖθεν, καὶ τὴν

γῆν ἰθαύμαζον^e. Ἐφοβούντο γάρ τὸν λαὸν, ὡς μαχίμων ἔντων τῶν ἐκεῖ ἀνδρῶν. Καλλὸ δὲ ὁ τοῦ Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν κατασκόπων ὄντες, παρεθάρβουντο τὸν λαόν. Οἱ δὲ ἦλθον λιθοβολῆσαι αὐτούς· ὁ δὲ Θεὸς ὀργισθεὶς εἶπε μὴ ἀνελεῖν ἃ τοὺς γογγύσαντας εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Καλλὸ υἱὸν Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦν. Τεσσαράκοντα δὲ ἔτη, φησὶν, ἔσονται ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἕως ἂν αὐξηθῇ τὰ παιδία, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, ὧν ἐπεσκέψαντο τὴν γῆν. Τότε οἱ κατασκοποὶ πάντες ἀπέθανον, πλὴν Καλλὸ καὶ Ἰησοῦ καὶ Ναυῆ, καὶ ἐπένησεν ὁ λαός. Ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν Ἀμαλῆκ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ κιβωτὸς ἀνέμενεν ἐν τῇ παρεμβολῇ μετὰ Μωϋσέως. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀμαλῆκ, καὶ κατέκοψεν αὐτούς. Ἐντέλλεται περὶ [334] ὀλοκαυτωμάτων, περὶ ἀπαργῶν, περὶ θυσιῶν, τῶν ὑπὲρ πλημμελείας. Ἐάλω τις ζύλα συλλέξας ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐλιθοβολήθη. Προστάσσονται κράσπεδα ἐπὶ τὰ πτερύγια ποιῆσαι. Τὰ περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀθηρών· ἢ ἐπανάστασις αὐτῶν, ἢ τιμωρία ἣν ἔδοσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ λαοῦ, τούτων γενομένων, οὐκ ἐσωφρονίσθησαν, ἀλλὰ πάλιν ἐπανέστησαν τῷ Μωϋσῇ, καὶ ἀποθνήσκουσι τεσσαρεσκαίδεκα χιλιάδες καὶ ἑπτακόσιοι. Τότε ἤνθησεν ἡ ράβδος Ἀαρών. Λέγει καὶ διατάσσεται ὁ λαμβάνειν δεῖ τοὺς Λευίτας καὶ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν. Καὶ νομοθετεῖ περὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ τοῦ ραντισμοῦ ἐγίνετο. Τὴν δὲ δάμαλιν αὐτὴν ἔδοξέ τισι τύπον εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως ἐκαθαίρετο ὁ ὢν ἐπὶ νεκροῦ ἀκάθαρτος. Ἦλθε δὲ ὁ λαὸς εἰς Καδῆς, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε Μαρία, καὶ ἐτάφη. Οὐκ ὄντος ὕδατος πάλιν γογγύζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρών κελεύονται ἐκ τῆς πέτρας ἐξαγαγεῖν ὕδωρ. Ἐπάταξεν αὐτὴν ὁ Μωϋσῆς λέγων· Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξέλθομεν ὕδωρ ὅμιν; Καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρών· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγαῖσαι με ἔναντιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσέδετε ὁμίεις τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἐδὼμ, ἵνα ἀφῇ αὐτούς· ὁ δὲ οὐ συνέχωρησε· καὶ ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἦλθον εἰς Ὀρτὸν ὄρος, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ, λαθὼν Μωϋσῆς τὸν Ἀαρών καὶ Ἐλεάζαρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀνήγαγεν εἰς τὸ ὄρος· καὶ ἐνέδυσσε τὸν Ἐλεάζαρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀαρών ἀπέθανεν ἐν τῷ ὄρει. Καὶ ἔκλαυσεν ὁ λαὸς τριὰκοντα ἡμέρας. Εἶλον τὸν Χανααῖον, καὶ ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Ἐλθόντες δὲ ἐπὶ θάλασσαν Ἐρυθράν, ἐκύκλουν τὴν γῆν Ἐδὼμ, καὶ ὀλιγοψύχουν, καὶ κατεγόγγυζον Μωϋσῇ· καὶ ἀπέστειλεν ὁ Θεός ἐπ' αὐτούς θρεῖς θανατοῦντας. Καὶ ἤρξατο Μωϋσῆς· καὶ ἐποίησε χαλκὸν ὄφιν, προσταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ δακνόμενος, ἡνίκα ἀνέβλεπεν εἰς τὸν ὄφιν, ἐξῆ. Περὶ τούτου τοῦ ὄφινος εἰρηται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Καθὼς ἴδωσθε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων τὸν Σηώμ. Οὗτος δὲ ὁ Σηώμ πολέ-

* In Bibliis Græcis legitur Ὁδὰδ, et in Hebræo. Lugdunensis quoque codex Ἰωθάδ habet.

ἃ In Bibliis Græcis legitur καὶ τὰ κρίμμυα καὶ τὰ σκόροδα. Libro tertio ad Stagirium l. I, p. 208, legitur etiam σκόροδα, ut hic.

^e In Onomastico Athanasiano ad vocem θαυμάζω diximus hanc vocem sæpe significare, cum admiratione celebrare, laudare. Hoc sensu prorsus hic explicari debet ἰθαύμαζον.

^δ Coislin. καὶ πάλιν ὀργαζόμενον τὸν Θεόν. Τότε εἶπεν ὁ Θεός μὴ ἀνελεῖν, quæ sunt ἀσύστατα.

^e Ἢνα ἀφῇ αὐτούς, supple παρέργασθαι.

μησας πρότερον τὸν βασιλέα Μωῦθ, ελαβε τὴν γῆν αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις συνέμιξεν εἰς πόλεμον, ἠτήθη κατὰ κράτος, καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ελαβον οἱ Ἰσραηλίται. Συμβαλόντες δὲ καὶ τῷ Ὁγ βασιλεὶ τῆς Βασάν, τοῖς αὐτοῖς περιέβαλον αὐτὸν κακοῖς, οἷς καὶ τὸν Σηὼν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ελαβον. Πέμπει βασιλεὺς Βαλάκ πρὸς Βαλαάμ τὸν μάντιν, ἵνα ἀράσῃται τὸν λαόν. Ὁ δὲ θεὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυσεν. Ὡς δὲ ἐνέκειτο τῷ μάντει, συνεχώρησεν ἀπελθεῖν μὲν, οὐ μὴν ἀράσασθαι ἀλλ' ἔρεψε τὰς κατάρας εἰς εὐλογίας. Οὐκ [335] ἐπειδὴ ἰσχυρὸν τι αἰ ἀραὶ τοῦ μάντεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ταλαίπωρος ἦν ὁ λαός, ἤμελλον αὐτοῦ πιστεῦεν ταῖς κατάραις, καὶ κατακρίνεσθαι ἐκεῖ διὰ τὴν ἴδιαν ἀσθένειαν. Οὕτως προφητεύει περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων· *Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ*. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐγενήθη ἐπὶ τῷ μάντει. Ὡς δὲ ἀπήλθεν ὁ Βαλαάμ, ἐκπορεύουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς τὰς θυγατέρας Μωῦθ, καὶ τελούσιν αὐτὸν τῷ Βεελζεβὺρ. Τότε κελύει Μωῦσῃ ἕκαστον, ἀποκτείνει τὸν ἀδελφὸν εἰδωλολατρήσαντα. Τότε καὶ Φινεὺς υἱὸς Ἐλεάζαρ ἐξεκέντησε τὸν Ζαμβρὶν τὸν Ἰσραηλίτην, καὶ τὴν Χασδι τὴν Μαδιαντίν μετ' αὐτοῦ· *καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Τότε ἀριθμοῦνται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἑπάνω, καὶ εὐρέθησαν ἑξακόσιαι χιλιάδες, καὶ τρισχίλιοι ἄνδρες καὶ τριάκοντα· οἱ δὲ Λευῖται τρεῖς καὶ εἰκοσι χιλιάδες ἀπὸ μνησίου καὶ ἑπάνω. Αὕτη ἡ ἐπίσκεψις ἐν Ἀραβῶθ Μωῦθ ἐγένετο, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἐξ ὧν ἐπισκέψατο Μωῦσῃ πρότερον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ, πλὴν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Χαλὲθ ὁ τοῦ Ἰεφοεῖ. Προσέρχονται τινες θυγατέρες Σαλπαὰδ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἀξιούσαι, ἐπειδὴ ἀπαις ἀρρένων παίδων ἀπέθανεν ὁ πατήρ αὐτῶν, εἰς αὐτὰς ἔλθειν τὴν κληρονομίαν, καὶ τὴν κατάσχεσιν. Προσέταξεν ὁ θεὸς λαβεῖν αὐτάς. Κἄν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων υἶδν, ἡ θυγάτηρ κληρονομήτω· θυγατρὸς δὲ οὐκ οὖσης, ἀδελφός· ἀδελφοῦ δὲ οὐκ ὄντος, ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς. Δείκνυσιν ὁ θεὸς Μωῦσῇ ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ναυῆ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ χειροτονεῖται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν αὐτοῦ τάξιν. Τότε ἐντέλλεται τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ ὀλοκαυτωμάτων, θοσιῶν τῶν καθ' ἡμέραν, τῶν ἐν σαββάτοις, τῶν ἐν νεομηνίαις, τῶν ἐν τῷ πάσχα, τῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἑβδομάδων, τῶν ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνί. Διατάσσει καὶ περὶ εὐχῶν, ρουτέστιν, ὧν ἂν τις τάξῃται. Τότε ἐξοπλίζονται δώδεκα χιλιάδες ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ Μαδιαντιῶν, καὶ Φινεὺς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀναιροῦσιν αὐτούς, καὶ πέντε βασιλεῖς Μαδιάμ, καὶ τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν. Καὶ ἀπήρξαντο τῷ Θεῷ τῶν οὐκύνων, καὶ τὰ λοιπὰ διένειμαν ἑαυτοῖς. Προσελθόντες ἡ φυλὴ Ῥουβὶμ καὶ Γὰδ, καὶ τὸ ἤμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἦσαν παρὰ Μωῦσέως τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν. Ὁ δὲ ἔδωκε, πρότερον συνομολογησάντων ἐκείνων συμμαχήσειν τοῖς λοιποῖς Ἰσραηλίταις, καὶ διαθήσασθαι τὸν Ἰορδάνην μεθ' ὅπλων, ὥστε πολεμήσαι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα διηγείται Μωῦσῃ ἀπὸ Αἰγύπτου ἕως ἦλθον ἀντικεῖ Ἰεριχὺ. Ἐντέλλεται αὐτοῖς ὥστε ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν. Λέγει αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ὀρίων τῆς γῆς, πόθεν ἄρχονται, καὶ ποῦ πληροῦνται. Παραγγέλλει δὲ καὶ περὶ τῆς γῆς, ἧς εἶδει τοὺς Λευῖτας λαβεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐξ πόλεων τῶν φυγαδευτηρίων, ὥστε τὸν ἀκουσίως ἀνελόντα ἐκεῖ

καταφεύγειν, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι κινδύνου, μένοντες ἐκεῖ, ἕως ἂν ἀποθάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἔξω τῶν ὄρων τῆς [336] πόλεως, καὶ φωνήσῃ αὐτὸν ὁ συγγενὴς τοῦ κεφονευμένου, οὐ δώσει δικήν. Καὶ διαλέγεται βραχέα περὶ τῶν ὄρων τῶν περὶ φόνου κειμένων. Προσέρχονται οἱ ἄρχοντες τῆς φυλῆς Μανασσῆ λέγοντες τῷ Μωῦσῃ· Ἐπειδὴ ἔδοξε τὰς θυγατέρας Σαλπαὰδ λαβεῖν κλῆρον, εἰ συμβαῖη αὐτάς γαμηθῆναι ἀνδρὶ ἐξ ἑτέρας φυλῆς, τί ἵνα γίνηται; ἀπελευσεται γὰρ ὁ κλῆρος τῆς ἡμετέρας φυλῆς εἰς ἐκείνην τὴν φυλὴν. Τότε προσέταξε Μωῦσῃς, ἐκ τῆς ἰδίας φυλῆς γυναικα λαμβάνειν ἄνδρα, ἵνα μὴ μεταφέρωνται αἰ κληρονομίαι ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν.

Σύνοψις τοῦ Δευτερονομίου.

Ὡς ἐν κεφαλῇ διηγείται πάντα τὰ πρῶτα Μωῦσῃς, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῦς ἔχων τῆς τε τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας. Περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρεῖν παραίνεσις. Ἐνταῦθα κεῖται καὶ τὸ, *Μὴ προσκυνήσῃς τοῖς ἀστροῖς, ἃ ἀπέκειμεν Κεῖριος ὁ θεὸς σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἀπέκειμεν, οὐχ ὅτι αὐτὸς προσέταξεν ἄπαγε· ἀλλὰ καθὼς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος Παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, οὐχ ὅτι παρέδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἰομένους αὐτοῦς καὶ ἄπιστοτρόφως ἔχοντας ἀφῆκεν*. Οὕτως ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπέκειμεν αὐτοῖς*, τουτέστιν, ἰομένους τὴν πλάνην, καὶ μὴ βουλομένους ἐπιστρέψαι, ἀφῆκεν. Ἐνταῦθα μικρὸν προελθὼν λέγει· *Διαμαρτύρομαι ὁμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀπωλεῖτε ἀπολείσθε, ἐὰν ἀποστήτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Εἶτα δείκνυσιν ὅτι οὐδενὶ ταῦτα παρέσχεν ὁ θεὸς ἕπερ ἐκεῖνοις. Καὶ ἀφορίζει τρεῖς πόλεις τοῦ Ἰορδάνου εἰς φυγαδευτήριον. Ἐπι τῶν προτέρων αὐτοῖς ὑπομιμνήσκει, καὶ, *Ἐφαθήκει αὐτὰ ἐπὶ τῶν χερῶν σου, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν φλιῶν σου γράψεις, καὶ διδάξεις τὸν υἱόν σου*. Εἰπὼν δὲ ἃ συμβήσεται κακὰ ἐὰν παρακούσωσι, παραθάρβυνει πρὸς τὸ μὴ δεδοικέναι τοὺς πολεμίους. Πάλιν ἀναμιμνήσκει τῶν προτέρων. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Πρόσεχε σεαυτῷ, ὃ πολλὰκις αὐτοῖς καὶ προῖων ἐπιλέγει, καὶ παραινεῖ τὰς νίκας μὴ τῇ οικείᾳ δυνάμει ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι*. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι *Ὁ θεὸς κύριος καταναλίσκων ἐστὶν ὅπερ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἔθηκε*. Παραινεῖ δὲ ἐν ταῦτῳ Μωῦσῃς μὴ ἐπαίρεσθαι αὐτοῦς. Οὐ γὰρ διὰ τῆς δικαιοσύνης σου, φησὶν, Ἰσραὴλ, ἐξολοθρευθήσεται τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν. Ὑπομιμνήσκει δὲ αὐτοῦς καὶ τῆς μισοποιοίας. Ἐνταῦθα δὲ κεῖται· *Περιτέμνεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὁμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὁμῶν οὐ σκληρυνεῖτε*. Ἐγκωμιάζει τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐνταῦθα κεῖται· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἐμπληθεύσει πρόσσεχε σεαυτῷ* καὶ προλέγει τὰ κακὰ παρακούουσι, καὶ τὰ ἀγαθὰ εἰ ὑπακούουσι. Καὶ κελύει ἐπ' ὄρος Γαριζὶν δοῦναι τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν κατάραν ἐπ' ὄρος Γεδὰλ· ἀπολέσαι τὰ εἰδωλα καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν. Κελύει μὴ πανταχοῦ ὕψις ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὅν ἂν ἐκλέξεται. Περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν τὰ ἔθνη, μηδέ τινα πείθεσθαι συμβουλεύουσι εἰδωλολατρεῖν, [337] κἂν σημεῖα ποιῇ, μήτε φιλῶ, μήτε ἄλλω τινι, ἀλλὰ λιθοβολεῖν τὸν παραινούντα, κἂν ἀδελφὸς ἦ, κἂν πόλις εἰδωλολατρεῖση, πανώλεθρον αὐτὴν ποιεῖν. Τίνα δεῖ ἐσθίειν, καὶ τίνα παραιεῖσθαι παραινεῖ. Περὶ ἀφέσεως χρεῶν νομοθετεῖ, περὶ ἀφέσεως καὶ

digatus ab illis est: urbesque ejus ceperunt Israëli-
tæ. Congressi etiam cum Og rege Basan, iisdem
ipsum malis affecerunt, quos Seon affecerant, ac
terram urbesque ejus omnes ceperunt. Mittit rex Bala-
am ad Balaam vatem, ut malediceret populū. Deus
autem initio quidem prohibebat. Ut autem instabat
ille apud vatem, concessit quidem ut iret, sed non ut
malediceret: sed convertit maledictiones in benedi-
ctionem (a). Non quod quidpiam possent maledictiones
vatis, sed quia miseriis affectus erat populus,
crediturus erat illius maledictionibus, illicque propter
infirmitatem suam damnandus erat. Hic de Christo
vaticinatur dicens: *Orietur stella ex Jacob, et surget
homo ex Israel (Num. 24. 17)*. Spiritus enim Dei fuit
in vate. Ut vero abiit Balaam, fornicantur filii Israel
cum filiabus Moab, et initiantur Beelphegor. Tunc
præcipit Moyses, ut unusquisque fratrem suum idolis
servientem interficiat. Tunc Phinees filius Eleazari
confodit Zambrin Israelitam, et Chasbi Madianitidem
cum illo: *Et reputatum est illi ad justitiam (Psal. 105.
31)*. Tunc numerantur filii Israel a vigesimo anno et
supra, et inventi sunt sexcenti et tres mille et triginta
viri. Levitæ autem tres et viginti mille a mense et
supra. Hic census in Araboth Moab factus est trans
Jordanem. Neque in illis erat quispiam ex iis quos
enumeraverat prius Moyses in deserto Sina, exceptis
Jesu filio Nave, et Chalebo filio Jephone. Accedunt
quædam filia Salpaad ex tribu Manasse rogantes,
cum pater eorum filiis masculis orbis mortuus esset,
ut ad se hereditas veniret atque possessio. Præcipit
Deus ut illæ acciperent. Et si quis sine filio obiret,
mandavit ut filia esset heres; si nec filiam haberet,
frater; si fratrem non haberet, patris frater. Ostendit
Deus Moysi ex monte Navo (b) terram promissionis, et
in ejus locum dux constituitur Jesus filius Nave. Tunc
præcipitur filiis Israel de holocaustis, de sacrificiis quo-
tidianis, de illis quæ in sabbato, de illis quæ in neome-
niis, de iis quæ in pascha, de iis quæ in die hebdoma-
darum, de iis quæ septimo mense. Præcipit etiam
de votis; id est, de iis quæ quispiam offerenda con-
stituerit. Tunc armantur duodecim mille viri ex Israe-
litis contra Madianitas, et Phinees cum illis, interfici-
untque eos et quinque reges Madiam, et Balaam va-
tem. Et primitias obtulerunt Deo de spoliis, cætera-
que inter se diviserunt. Accedentes tribus Ruben et
Gad, et dimidia tribus Manasse, petebant a Moysse
regionem, quæ est trans Jordanem. Ille vero dedit,
cum prius illi promisissent se cum reliquis Israelitis
pugnuros esse, Jordanemque cum armis transitu-
ros, ut bellarent pro fratribus suis. Hic narrationem
textit Moyses itineris ab Ægypto, donec venerunt e
regione Jericho. Jubentur illi exterminare omnia
idola gentium. Loquitur etiam illis de terminis terræ,
ubi incipiant et ubi desinant. Præcipit etiam circa
terram, quam Levitas accipere oportebat, et de sex

urbibus refugii, ha ut is qui præter voluntatem occi-
dissot, illuc confugeret, et sine periculo esset ibi ma-
nens, donec moreretur sacerdos magnus. Si autem
extra terminos urbis caperetur, et occideret enim co-
guatus occisi, hic non daret penas. Et pauca loquitur
de legibus circa cædes. Accedunt principes tribus
Manasse dicentes Moysi: Quoniam visum est ut filie
Salpaad acciperent hereditatem, si contigerit eas nu-
bere viro ex altera tribu, quid fiet? sors enim a tribus
nostræ exhibit in illam tribum. Tunc præcepit Moy-
ses, ut vir quisque ex sua tribu uxorem acciperet,
ne transferrentur hereditates a tribu in tribum.

SYNOPSIS DEUTERONOMII

Quasi summatim priora omnia narrat Moyses, ut
illis in memoriam revocet et Dei beneficia, et nequi-
tiam ipsorum. Adhortatio ne idola colant. Illic jacet
illud: *Non adorabis stellas, quas dispensavit Domi-
nus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub celo sunt
(Deut. 4. 19)* (a). Illud vero, *Dispensavit*, intellige,
non quod ipse jusserit: absit; sed quemadmodum ait
beatus Paulus: *Tradidit illos Deus in reprobum sen-
sum (Rom. 1. 28)*, non quod traxerit, sed quod
illos, qui ita vellent et sine spe conversionis essent,
dimiserit. Sic et hoc loco, *Dispensavit illis*, id est,
cum errorem delegissent, respicere nolentes, dimisit.
Hic paululum progressus ait: *Testor vobis celum et
terram, vos perituros esse, si abcesseritis a Deo (Deut.
4. 26)* (b). Deinde ostendit Deum nulli tanta præsti-
tisse bona quanta illis. Et determinat tres urbes ad
Jordanem pro refugio. Adhuc eos de pristinis admo-
net, atque: *Liga ea in manibus tuis, et in postibus
scribes, et docebis filium tuum (Deut. 6. 8. 9)*. Ubi
dixit autem quæ mala iis eventura sint, si non obse-
quantur, ipsis fiduciam indit, ne hostes metuant.
Rursus priora in memoriam revocat. Illic jacet illud:
Attende tibi (Ibid. v. 13), quod ipsis frequenter in
sequentibus repetit: monetque ne victorias propriæ
virtuti adscribat, sed Dei gratiæ. Illic jacet illud:
Deus ignis consumens est (Deut. 4. 24; Hebr. 12. 29),
quod Paulus in Epistola ad Hebræos posuit. Hortatur
autem in hoc ipso loco Moyses ne se extollant.
*Non enim propter justitiam tuam, inquit, Israel, exter-
minabuntur gentes, sed propter ipsorum impietatem
(Deut. 9. 5)*. In memoriam autem ipsis revocat con-
flatum vitulum. Illic legitur illud: *Circumcidite auri-
tiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induraveritis
(Deut. 10. 16)*. Laudat terram promissionis. Illic
jacet illud: *Cum comederis et biberis et saturatus fue-
ris, attende tibi (Deut. 6. 12. 13)*: prædiciteque mala
non obsequentibus, et bona si obedierint. Præcipit
ut in monte Garizin detur benedictio, et in monte
Geba maledictio. Jubet destrui idola et eorum loca.
Præcipit ne ubique sacrificia Deo offerant, sed in
loco quem ipse elegerit. Ne æmulentur gentes, nec
cupiam obtemperent suadenti ut idola colant, etiamsi

(a) Hæc recidit illud quod ait ipse sermone nono in
Genesis Tomo IV, col. 528, τὸν Βαλαὰμ ἠνάγκασέ ποτε
τὰ μέλλοντα εἰπεῖν.

(b) In vulgata, *Abarim*, secundum Hebraicam verita-
tem. Vide in fine Synopsis Deuteronomii.

(a) Hæc non ad verbum referuntur ut habentur in Deu-
teronomio.

(b) Hæc non ad litteram sic habentur in Editione LXX,
sed compendio referuntur.

signa fecerit, non amico, non alii cuiquam, sed ut lapidibus obruant hortantem, sive frater fuerit, sive etiam urbs idola coluerit, eam internecione deleant. Monet quæ comedenda, quæ respuenda sint. Legem dat de remissione debitorum, de remissione et libertate servorum, de primogenitis, de paschate. Hic jacet illud: « Non poteris pascha facere in nlla civitate, quam Dominus Deus tuus dat tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus » (Deut. 16. 5). De hebdomadibus, de scenopegiis, de iudiciis, de regibus, si quando vellent sibi regem aliquem constituere. De Levitis, deque iis quæ accipere debent. Quod non oporteat illis uti, qui catharistæ, seu mundatores vocantur (a), non incantatoribus, non divinationibus, non ominibus, aut similibus. Hic jacet illud: *Prophetam vobis suscitabit Deus, ut ego sum* (Deut. 18. 15). Deque urbibus refugii præcipitur. Hic legitur illud: *In ore duorum testimonium vel trium statuatur omne verbum* (Joan. 1. 45; Deut. 19. 15). Et de falsis testibus, quid illi pati debeant. Instante bello dicit quem emittere oporteat, nec ferre ut cum ipsis pugnet. Hortatur ne interficiat hostes in eorum manus cadentes, exceptis septem gentibus. Et urbes quidem omnes, inquit, cum cæperitis, diripite, masculosque tantum occidite. Ex his vero, quorum terram possidetis, neminem vivere concedite. Fructiferas arbores ne cædite, inquit, ad figendum vallum in obsidione. Si quis occisus reperiatur, nec appareat is qui interfecit, quid faciendum sit lege statuit. Si quis duas habens uxores, aliam oderit, aliam dilexerit, contigeritque ut perosæ filius sit primogenitus: ne illi præferatur is qui ex dilecta natus est. De filio inobsequente. Hic jacet illud: *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non servarent legem, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro* (b) (Gal. 3. 13; Deut. 27. 26); de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno. Quod non oporteat etiam inimici jumenta despiciere. Alia quoque constituit, et de nuptialibus legibus edisserit, pœnasque constituit contra violatores virginum. Quos prohibeat ab ingressu in ecclesiam; de aliis quoque leges fert, deque non accipiendo fœnore. Non cunctandum esse ad reddenda vota; sed quod quis voverit, statim solvat. De muliere quæ accepit libellum repudii, de pignoribus, de

(a) In Deuteronomio legitur c. 18, v. 10: *Nec inveniatur in te qui lustrat filium suum, aut filiam, ducens per ignem.*

(b) Hæc et explicatio subsequens habentur Commentario Chrysostomi in Epist. ad Galatas Tom. V Editionis postremæ, sed pluribus enuntiata iisdem sæpe verbis. Quorum sensus hic est: Christus nos redemit a maledicto legis, a maledicto scilicet illo Deut. 27, 26, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro*: quia ipse a lege servanda nos exemit; et quo pacto exemit? Suspensus in ligno, et sic aliud maledictum ille subiit, illud nempe, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; qui tamen illud non meruerat: nam legem impleverat; cum autem nos ejus jussis parentes legem non impleamus, maledictum illud legis, quod in nos cadere debuerat, alio maledicto ipse compensavit, suspensus in ligno, atque ita maledictionem maledictione commutavit.

furto, de mercede mercenarii, de pupillo, de vidua de relinquendis spicis et uvis pro pauperibus. Hic jacet, quod non debeat pro iniquitate aliqua plus quam quadraginta plagas quis accipere. De non ali-gundo ore bovis triturantis, de suscitando semini fratri qui defunctus, ab eo qui superstes est: et qui passurus sit qui noluerit suscitare. De ponderibus, de mensuris. De exterminando Amaleco. De primitiis de humanitate erga viduas et pupillos. Hinc demum incipiunt maledictiones et benedictiones; illæ inobedientibus, hæc obtemperantibus. Longumque textu sermonem de malis ipsos invasuris. Hoc contigit sæ Assyriis et Babyloniis. Illud autem, quod filii quoque sint comedendi, in obsidionibus contigit. De ips quoque Christo hic meminit. *Erit, inquit, vita tua pendens ante oculos tuos* (Deut. 28. 66). Hic jacet illud: *Ne qua radix amaritudinis* (Ibid. 29. 18), quo Paulus commemorat in Epistola ad Hebræos (Heb. 12. 15). Hic legitur illud: « Occulta Domino Deo manifesta vero vobis et filiis vestris, Quia mandatum ejus, inquit, non erit subline. Non in cælo, ut dicitur: Quis ascendet in cælum? neque ultra mare, sed prope verbum est, in ore tuo » (Deut. 29. 29. 30. 11. 12 Rom. 10. 6). Hæc de legali mandato dicta, ad fidem in Christum traxit Paulus. *Testes voco vobis, inquit cælum et terram, ut diligatis Deum* (Deut. 30. 19). Tunc vocat Jesum filium Nave, et jubet ducere populum, nec hostes formidare, cum Deum habeant auxiliatorem. Præcipitque ut in scenopegiis toti populus legatur. Prædicat Moysi Deus, post ejus mortem populum idolis servitutum et puniendum fore. Est inquit, hoc canticum, quod contra ipsos testimonium ferat. Non enim umquam ejus obliviscetur. Et scripsit Moyses canticum, et prædixit eis quod iniqui sint acturi. Hic legitur: « Ipsi me ad æmulationem provocaverunt in non Deo, et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente » (Deut. 32. 21). Juliarum Moyses ascendere in montem Abarim, qui etiam Nabus vocabatur, et videre terram promissionis: « postquam singulas tribus benedixisset, mortuus est nemoque novit sepulcrum ejus ad hanc usque diem » Huc desinunt quinque libri Moysis, quos solos acceperunt admiseruntque Samaritæ.

SYNOPSIS LIBRI JESU FILII NAVE.

Jubetur Jesus præcipere populo, ut legi Dei attendat. Mittit exploratores, qui intrant in Jericho. Cum id audisset rex urbis, misit qui viros requirerent a Raceretrice, quæ ipsos susceperat. Illa vero exploratores occultavit. Proque illa gratia petiit pro domo sua salutem, cum urbs capta foret. Illi annuerunt. Et cum discessissent, quæ gesta erant renuntiarunt. Præcipit populo ut Jordanem transeat, et sicco pedtransierunt, lapidesque duodecim in castris statuerunt. Hoc audito reges Amorrhæorum qui trans Jordanem

¹ In Coisliniano, Deuteronomium ita desinit: *Κελεύσει Μωϋσής ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἄουρειμ, ὃ καὶ Ναβὺ εἶπε γὰρ, καὶ εἶδε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εὐλογεῖ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ τελευτᾷ Μωϋσὴς καὶ θάπτεται.*

ἐλευθερίας τῶν δουλεύοντων, περὶ πρωτοτόκων, περὶ τοῦ πάσχα. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Οὐ δινηθήσεται τὸ πάσχα ποιεῖν ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων ὧν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου.* Περὶ τῆς τῶν ἑβδομάδων, περὶ τῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, περὶ κριτῶν, περὶ βασιλέων, εἰ ποτε ἔλθοιεν εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλευσάαι τ.να. Περὶ Λευιτῶν, καὶ ὧν ὀφείλουσι λαμβάνειν. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τοῖς λεγομένοις καθαρισταῖς, ^b κεχρησθαι, ἢ ἐπαποδοῖς, ἢ μαντείας ἢ κληδόσιν, ἢ τοῖς τοιούτοις. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὁ Θεὸς ὡς ἐμέ.* Καὶ περὶ τῶν φυγαδευτηρίων πόλεων διατάσσεται. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσειται πᾶρ ῥήμα.* Καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτυρούντων, τί δεῖ πάσχειν αὐτούς. Ἐπιστάντος πολέμου, λέγει τίνα δεῖ ἐκπέμπειν, καὶ μὴ ἀφιέναι συμπολεμεῖν αὐτοῖς. Παραίνει μὴ ἀναιρεῖσθαι τοὺς πολεμίους ὑποπίπτοντας, πλὴν τῶν ἐπὶ τὰ ἔθνη. Καὶ τὰς μὲν πόλεις ἀπάσας, ἐπειδὴν ἔλητε, φησὶ, σκυλεύετε, τὰ ἄρρηνα μόνον ἀναιροῦντες. Ἐκ δὲ τούτων, ὧν τὴν γῆν κληρονομεῖτε, μηδένα ζωγρησάτω ἐμπνέοντα. Καρποφορὰ ξύλα μὴ τέμνετε, φησὶν, εἰς τὸ πῆξαι χάρακα ἐν πολιορκίᾳ. Εἴ τις εὐρεθῆ πεφονευμένος, ὃ δὲ φονεύσας μὴ φαίνεται, νομοθετεῖ τί δεῖ γίνεσθαι. Ἐὰν δὲ τις δύο ἔχων γυναῖκας, τὴν μὲν μισήσῃ, ἀγαπήσῃ δὲ τὴν ἑτέραν, καὶ συμβῆ τὸν τῆς μισουμένης εἶναι πρωτότοκον, μὴ προτιμεσθῆ αὐτοῦ ὃ τῆς ἡγαπημένης. Περὶ υἱοῦ ἀπειθοῦς. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.* Ἐπεὶ οὖν ἔκειτο κατάρα τοῖς μὴ φυλάσσουσι τὸν νόμον, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* περὶ τοῦ νόμου λέγων Μωϋσῆς, καὶ τὴν κατάραν ἐκείνην οὐκ ἐνῆν λαβεῖν τὸν Χριστόν· ἐπλήρωσε γὰρ τὸν νόμον, κατάραν κατάρας ἀντηλλάξατο κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ ἄλογα παρορᾶν, καὶ ἕτερα νομοθετεῖ, καὶ περὶ γαμικῶν διαλέγεται νόμοι, καὶ τιμωρίας τίθησι κατὰ τῶν ὑβριζόντων εἰς παρθένους. Τίνας κωλύει μὴ εἰσιέναι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ περὶ ἐτέρων νομοθετεῖ, καὶ περὶ τοῦ μὴ λαβεῖν τόκον. Περὶ τοῦ μὴ χρονίζειν ἐν ταῖς τῶν εὐχῶν ἀποδόσει, ἀλλ' ὅπερ ἂν τις ἐβήτην, εὐθὺς ἀποτελεῖν. Περὶ τῆς γυναικὸς τῆς λαμβανούσης βιβλίον ἀπιστασίας, περὶ ἐνεχύρων, περὶ κλοπῆς, περὶ μισθοῦ μισθωτοῦ, περὶ ὄρφανου, περὶ χήρας, περὶ τοῦ καταλιμπάνειν σταχυολογεῖν καὶ βαγολογεῖν τοῖς πένησιν. Ἐνταῦθα κεῖται περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλέον [338] τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν ἐγκαλούμενον περὶ ἀδικίας τινός. Καὶ περὶ τοῦ μὴ φμιοῦν βοῦν ἀλοῶντα, καὶ περὶ τοῦ ἐγείρειν σπέρμα τῷ θενωτῷ ἀδελφῷ τὸν ὑπολειπόμενον, καὶ τί πείσεται εἰ μὴ βούλοιο ἐγείραι. Περὶ σταθμῶν, περὶ μέτρων. Περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τὸν Ἀμαλῆκ. Περὶ ἀπαρχῶν, περὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς

χήρας καὶ ὄρφανούς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ κατάραι καὶ εὐλογίαι, αἱ μὲν παρακούουσιν, αἱ δὲ πειθομένους. Καὶ μακρὸν ἀποτελεῖ λόγον περὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακῶν. Τοῦτο συνέθη ἐπὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων. Τὸ δὲ τοὺς υἱοὺς φαγεῖν, ἐν πολιορκίαις ἐξέθη. Καὶ αὐτοῦ μὲνηται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ. *Ἔσται, φησὶν, ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη πρὸ ὀφθαλμῶν σου.* Ἐνταῦθα κεῖται, *Μή τις ῥίξαι πικρίας, οὐ καὶ ὁ Παῦλος ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἐνταῦθα κεῖται, Ἐὰν κρυπτά Κυρίῳ τῷ Θεῷ, τὰ δὲ φανερά ὑμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ὑπέρογκος. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ, Ἰνα εἰπῃς, Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐγγὺς σοι τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματι σου.* Ταῦτα περὶ τῆς νομικῆς ἐντολῆς εἰρημένα εἰκασουσιν εἰς τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν ὁ Παῦλος· *Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, φησὶ, τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν, ὥστε ἀγαπᾶν τὸν Θεόν.* Τότε καλεῖ τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναυῆ, καὶ ἐντέλλεται ἡγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πολεμίους, Θεὸν ἔχοντας βοηθόν. Καὶ παραίνει, ὥστε ἐν ταῖς σκηνοπηγίαις παντὶ τῷ λαῷ τὸν νόμον ἀναγιώσκεισθαι. Προλέγει τῷ Μωϋσῆ ὁ Θεός, ὅτι μετὰ θάνατον αὐτοῦ ὁ λαὸς εἰδωλοατρῆσει, καὶ κολασθήσεται. Ἔστω οὖν, φησὶν, ἡ ψὴ αὕτη καταμαρτυροῦσα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ποτε λήσονται αὐτῆς. Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὴν ψὴν, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς, ὅτι ἀνομήσουσιν. Ἐνταῦθα κεῖται· *Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, κατὰ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη.* Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαριμ, ὃ καὶ Ναβαὶ ἐλέγετο, καὶ ἰδεῖν τὴν γῆν ἐπαγγελίας· καὶ εὐλογήσας ἐκάστην φυλὴν, ἐτελεύτησε· καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐνταῦθα ἐτελειώθησαν τὰ πέντε βιβλία Μωϋσέως, ἃ μόνον ἐδέξαντο οἱ Σαμαριταῖται.

Σύνοψις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς διατάττειν τῷ λαῷ, τῷ τε νόμῳ τοῦ Θεοῦ προσέχειν. Πέμπει κατασκόπους· εἰσηλθόν εἰς τὴν Ἰεριχώ. Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως, ἔπεμψε, ζητῶν τοὺς ἀνδράς παρὰ Ῥαῦβ τῆ πόρνη τῆ ὑποδεξαμένην. Ἡ δὲ ἐκρυψε τοὺς κατασκόπους. Καὶ ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος ἤτησε τὴν σωτηρίαν τῆς οἰκίας αὐτῆς, ὅταν ἡ πόλις ληφθῆ· οἱ δὲ ἐπένευσαν. Καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τὰ γενόμενα. Παραγγέλλει τῷ λαῷ, ὥστε διαθῆναι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διέθησαν ἐπὶ ξηρᾶς, καὶ λίθους ἔστησαν ἐν τῇ στρατοπεδείᾳ δώδεκα. Ἀκούσαντες οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων [339] οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Φοινίκης, ὅτι διὰ ξηρᾶς διέθησαν τὸν Ἰορδάνην, κατετάκησαν, καὶ κατεπλάγησαν. Τότε Ἰησοῦς προσταχθεὶς μαχαίραις πετρίναις περιτέμνει τοὺς Ἰουδαίους. Ἐπεὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀνέστραπτο Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι

^a In Bibliis legitur οὐ δινηθήσεται τὸ πάσχα.

^b Hæc quæ in Deuteronomio habentur c. 18, v. 10, οὐκ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, una voce exprimit καθαριστῆς.

^c Hæc adduntur ex cap. 30, v. 11.

^d Liber Josue in Lugdunensi sic incipit : Ἰησοῦς καλεῖται τὸ βιβλίον. Κελεύεται.

ἦσαν αὐτῶν οἱ πλείστοι τῶν μαχίμων, οἱ καὶ ἀπώλωτον· ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς ὁ Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους ἐν τῇ ὁδῷ. Τότε ἐποίησε τὸ πάσχα. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἔφαγον ἄζυμα ἀπὸ τοῦ αἵτου τῆς γῆς ἐκείνης, ἐξέλιπε τὸ μάννα. Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς λύσαι τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ κυκλῶσαι τὴν Ἰεριχὼ μετὰ σαλπίγγων καὶ τῆς κιθάρου ἡμέρας ἑπτὰ. Οὗ γενομένου αὐτόματα ἔπεσον τὰ τεῖχη. Ἄηλον οὖν ὅτι ἔκτοτε ἀρχὴν ἔλαβε λύεσθαι τὸ σάββατον· ὅθεν γὰρ ἂν ἄρξηται τις, ἀνάγκη τὸ σάββατον ἐμπεσεῖν ἐν ταῖς εἴς ἡμέραις. Τότε σώζεται μὲν ἡ Ραὰθ μετὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἐμπιπρᾶται δὲ ἡ πόλις καὶ ἀναθεματίζεται, καὶ κατηράσατο Ἰησοῦς τῷ οικοδομοῦντι αὐτήν. Ἐκλεψεν ἐκ τοῦ ἀναθέματος Ἄγαρ, καὶ ἠτάτα ὁ λαὸς προσθαλῶν ἐτέρῃ πόλει. Δεῖται τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς, κελεύει ὁ Θεὸς ἐξαρθῆναι τὸ ἀνάθεμα. Ἀνεδείχθη ὁ Ἄγαρ, ἠλέγχθη τὸ κλέμμα, ἐλιθοβολήθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων ὁ Ἄγαρ. Ἀνεμαχέσατο Ἰησοῦς τὴν μάχην, καὶ εἶλε τὴν Γάζαν, καὶ ἐνεπύρισε· καὶ ἔπεσον ἐν αὐτῇ δώδεκα χιλιᾶδες· καὶ τὸν βασιλέα τῆς πόλεως ἐπρέμασαν ἐπὶ ξύλου. Συνέρχονται πολεμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων καὶ Χανααίων, καὶ οἱ λοιποὶ. Οἰκοδομεῖ Ἰησοῦς θυσιαστήριον ἐκ λίθων ὀλοκλήρων καὶ γράφει τὸ δευτερονόμιον ἐκεῖ. Καὶ οἱ ἡμίσεις Ἰστανται πλησίον τοῦ θρους Γεδάλ, καὶ οἱ ἡμίσεις πλησίον τοῦ θρους Γαριζίν. Ἐνευθεν τὰ κατὰ τοὺς Γαδαωνίτας. Οὗτοι γὰρ ἀκούσαντες περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ φοβηθέντες αὐτοὺς ἐξ ὧν ἤδη κατώρθωσαν ἐν τοῖς πολεμοῖς, ἔρχονται πρὸς αὐτοὺς, παλαιὰ περιθήμενοι ἱμάτια, ἄρτους ἐπιφερόμενοι ξηρῶς, σανδάλια πεπαλαιωμένα, καὶ φασὶ πρὸς τὸν λαόν, ὅτι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκουσι, καὶ σημεῖον τοῦ πόρρω οἰκεῖν, τὰ ἱμάτια, καὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ σανδάλια ἐπιποιῶντο. Ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ αὐτὰ πεπαλαιῶσθαι ἔλεγον· ἤκειν δὲ ἐπὶ τῷ συνθήκας ποιήσασθαι πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης. Οἱ δὲ μὴ ἐρόμενοι τὸν Θεόν, ἐποίησαντο συνθήκας. Ὡς δὲ ἔργωσαν ἠπατημένοι, καὶ ὅτι οὐ πόρρω, ἀλλὰ πλησίον οἰκοῦσι, μὴ θυνάμενοι αὐτοὺς καταπολεμῆσαι διὰ τοὺς θρους, δοῦλους ἐποίησαντο ζυλοκόπους τε καὶ ὕδροφορῶς. Ἐνταῦθα ἐκβαίνει ἡ πρόρρησις τοῦ Νῶε, ἣν εἶπε· *Χαναάν παῖς οἰκῆτης*· ἐξ ἐκείνου γὰρ εἰσιν οὗτοι. Ἦκουσεν Ἀδωνιθεζέκ βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, [340] ὅτι ἔαλον Ἰεριχὼ καὶ Γάζα, καὶ ὅτι ἠτύομολησαν οἱ Γαδαωνῖται, καὶ ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτοὺς μετὰ καὶ ἐτέρων βασιλείων. Οἱ δὲ ἐκάλουν εἰς συμμαχίαν τὸν Ἰησοῦν. Ἦλθε δὲ καὶ συνέβαλε, καὶ ἐτρέψατο αὐτούς· καὶ ἀνωθεν ἐπ' αὐτοὺς χάλαζα κατηνέχθη· καὶ πλείους ἀνείλεν ἢ χάλαζα, ἣ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν μαχαίρᾳ. Τότε ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ Γαθαῶν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλώμ· καὶ πάντα τῶν ἐχθρῶν τὸν λαὸν ἀπέκτεινεν Ἰησοῦς, καὶ πέντε βασιλεῖς, Εἶλε δὲ καὶ τὴν Μακχά, καὶ τὴν Λοθνὰ, καὶ τὴν Λαχίς, καὶ τὴν Ὀβολάν, καὶ τὴν Χεδρών, καὶ τὴν Δαθήρ, καὶ τὴν ὀρεινήν, καὶ τὴν πεδινήν. Συνῆλθον ἕτεροι βασιλεῖς πολλοὶ μετὰ στρατοπέδων μεγάλων, καὶ τούτους εἶλεν Ἰησοῦς. Ἐγχεῖται δὲ αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ τὰ ὀνόματα καὶ αἱ πόλεις, καὶ ὁ

ἀριθμὸς. Προστάσεται δὲ Ἰησοῦς διαδοῦναι τὴν γῆν τοῖς Ἰσραηλίταις. Καὶ διαγράφει τις φυλὴ τίνες κληρούς ἔλαβε, καὶ τοὺς Λευῖταις τί δοθῆ. Ἐκπέμπεται Ἰησοῦς τὴν φυλὴν Ρουβὶμ καὶ τὴν Γὰδ καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ εἰς τοὺς κληρούς αὐτῶν, οὓς ἔλαβον ἐτι ζῶντος Μωϋσῆως. Οἱ δὲ ἀπελθόντες, παρὰ τὸν Ἰορδάνην ψυχοδόμησαν βωμόν. Ἐτάραξε τοῦτο τὰς ἄλλας φυλάς. Ἦοντο γὰρ ἀποστασίας ἔνεκεν τοῦτο πεποιχέναι αὐτοῦς. Πέμπουσι πρὸς αὐτοὺς ἐγγαλοῦντες· οἱ δὲ ἀπελογοῦντο λέγοντες, οὐκ ἀποστασίας ἔνεκεν οἰκοδομῆσαι τὸν βωμόν· ἀλλ' ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ μεθ' ὑμᾶς γενόμενοι τοὺς ἡμετέρους υἱοὺς ὡς ἄλλοτρῖους τῆς ἐαυτῶν συγγενείας, διὰ τὸ τὸν Ἰορδάνην μέσον ἑκατέρωθεν βεῖν· ἀλλ' ἵνα ἢ ὁ βωμὸς εἰς μαρτύριον, καὶ μὴ ἔχωσι λέγειν τὰ τέκνα ὑμῶν τοὺς ἐγγόνους ἡμῶν, οὐκ ἔστιν ὑμῖν μερὶς Κυρίου. Ἐπέισθησαν μηκέτι πολεμῆσαι αὐτοὺς αἱ λοιπαὶ φυλαί. Τότε συγκαλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτας Ἰησοῦς, καὶ ὑπομιμνήσκει αὐτοὺς τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ παραινεῖ φυλάττειν τὸν νόμον, καὶ προλέγει τὰ διαδεξόμενα αὐτοὺς κακὰ, εἰ μὴ φυλάξουσιν, καὶ τελευτᾷ. Τελευτᾷ δὲ καὶ Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱεράτευσε Φινεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Καὶ εἰδωλολάτρησαν ἡ οἱ Ἰσραηλίται, καὶ παρεδόθησαν τῷ Αἰγύπτῳ βασιλεῖ Μωᾶθ, καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν ἑτη δεκαοκτώ.

Σύνοψις τῶν Κριτῶν.

Ἐνταῦθα κεῖται ποίας μὲν πόλεις εἶλον, ποίας δὲ ἀφήκαν φόρου ἐπιτελεῖς αὐτοῖς εἶναι οἱ Ἰσραηλίται. Καταμαλακισθέντες γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ πολέμου πόνους, παρέβησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, κελεύσαν πάντας παντελῶς ἄρην ἀφανισθῆναι. Ἦλθεν ἀγγελὸς παρὰ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ἠλεγξεν αὐτῶν τὴν παρανομίαν. Δέον ἦν ὁ φησί, πάντας ἀφανισθῆναι, ὑμεῖς δὲ καὶ συνθήκας ἔθεσθε πρὸς αὐτούς· διὰ τοῦτο οὐκ ἐξολοθρεύσει ὁ Θεὸς τὰ ὑπολειπόμενα ἔθνη. Ταῦτα ἀκούσαντες ἐκλαυσαν ὀμοθυμαδόν, καὶ Κλαυθμὸς ὁ τόπος ἐκλήθη. Καὶ παρηγόμουν καὶ εἰδωλολάτρουν συνεχῶς, καὶ παρεῖδοντο τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς δουλείας, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμενον κακοῖς. Παρεδόθησαν Χουστάρ Σαθὼν βασιλεῖ Συρίας ἑτη ἦ, καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς Κύριος διὰ [341] Γοθονοῆλ τοῦ κριτοῦ. Καὶ παρεδόθησαν τῷ Ἐγλώμ βασιλεῖ Μωᾶθ, καὶ ἔκραζαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἤγειρεν αὐτοῖς Ἀῶθ, ὅστις δόλω ἀνείλε τὸν Ἐγλώμ καὶ τὸν Μωᾶθ. Μετὰ τούτου ἔκρινε Σομεγάρ, Δεβώρα ε, γυνὴ προφῆτις. Δουλεύοντων δὲ τῷ βασιλεῖ Χαναάν τῶν Ἰσραηλιτῶν, κελεύει τῷ Βαράκ ἡ Δεβώρα στρατηγῆσαι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ οὐκ ἠνείχετο, εἰ μὴ καὶ αὐτὴ συνεξέλθοι αὐτῷ· καὶ συνεξήλθεν ἡ γυνὴ. Γενομένου δὲ τοῦ πολέμου, φεύγουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰαθὶς Σισάρα ἐλθὼν πρὸς

^a In Lugdunensi legitur καὶ εἰδωλολατρουσιν. Ibidem pro Αἰγύπτῳ legitur Ἐγλώμ.

^b In editione Romana legitur Χουσαρσαθαμ, in Vulgata secundum Hebraicam veritatem *Chusan Rasathaim*. Lugdunensem sequimur. Coislinianus vero habet Χουσαθ Σομφ βασιλεῖ Συρίας. Καὶ ἔσωσεν.

^c In manuscripto Coislin. hic Δεββώρα legitur, et paulo post Δεβώρα.

erant, et reges Phœnices, eos sicco pede transivisse Jordanem, exterriti, percussique sunt. Tunc Jesus jussus cultris lapideis circumcidit Judæos. Quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto, ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant (a); pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit, quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit pascha. Et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circumire Jericho cum tubis et arca septem diebus. Quo peracto, per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc ceptum esse solvi sabbatum: undecumque enim initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. Tunc servatur quidem Raab cum cognatione sua, et habitat in Israel, incenditur autem urbs, et anathemate percutitur: maledixitque Jesus ei qui illam reedificaret. Furatus est ex anathemate Achar, et vincitur populus aggressus aliam urbem. Deum precatur Jesus: jubet Deus tolli anathema. Deprehensus est Achar, furtum detectum, lapidatur Achar cum filiis et filiabus. Pugnavit Jesus certamine et cepit Gazam, incenditque: ac ceciderunt in illa duodecim milia; regemque urbis suspenderunt in ligno. Conveniunt ad debellandum Israelæ reges Amorrahæorum et Chanaanæorum ac reliqui. Ædificat Jesus altare ex lapidibus integris, illic Deuteronomium scribit: dimidiaque pars populi stat prope montem Gebal, dimidia autem prope montem Garizin. Debine quæ gesta sunt circa Gabaonitas. Hi enim ex Israelitarum fama perterrefacti, auditis iis quæ jam in bellis præclare gesserant, ipsos adeunt vetustis induti vestimentis, panes aridos ferentes, sandaliaque vetera; populoque dicunt se ex terra longinqua venire, signumque procul remotarum sedium esse vestimenta, panes et sandalia: nam in longa via hæc detrita fuisse dicebant: venire autem se ad pacta pacemque cum ipsis ineunda. Illi autem Deo non consulto, fœdera iniierunt. Ut vero cognoverunt se deceptos fuisse, illosque non procul, sed prope habitare, cum non possent illos oppugnare contra juramenta, servos ipsos constituerunt lignarios, et aquæ bajulos. Hic exitum habet prædictio Noë (Gen. 9. 25), quam dixit: *Chanaan puer servus* (b): ex illo namque hi orti fuere. Audivit Adonibezec rex Jerusalem captam fuisse Jericho et Gazam, Gabaonitasque transfugisse, ac bellum ipsis intulit aliis sibi adjunctis regibus. Illi vero ad auxilium sibi ferendum Jesam vocarunt. Ve-

(a) Jo. Chrysostomus, qui sæpe cum Judæis concertabat, maxime vero Antiochia, legalia non tanta religione a veteribus illis observata esse, quanta dicebant Judæi sui temporis, sæpe indicat; hic autem ait incircumcisos obisse illos, qui in deserto mortui fuerant, et mox probat sabbatum non observatum fuisse, quando septem diebus cum arca muros Jericho circumibant; necesse quippe fuisse in illis septem diebus incidere sabbatum. Sic supra Commentario in Isaiam de sacrificiis arguit, et Comment. in Psalmos de hac ipsa re loquens, hæc habet: *Septem autem dierum muneris jam ante nobis solvit sabbatum. Non enim ejusmodi legis præcepta principaliter data sunt.* Quæ hic longe clarior explicantur: *jam tunc*, inquit, *ceptum esse solvi sabbatum.*

(b) Vide quæ diximus supra in Synopsi in Genesim circa maledictionem Chanaanii in Gabaonitis completam.

nit autem ille, prælioque commisso in fugam illos vertit: ac de cælo in illos grando decedit: pluresque grando occidit, quam filii Israel gladio. Tunc stetit sol contra Gabaon et luna contra convallem Elom; totumque inimicorum populum interfecit Jesus, necnon quinque reges. Cepit autem Macelam et Lobnam, Lachis, Odolam, Chebronem et Dabir, et montes et planitiem. Convenerunt alii reges multi cum exercitibus magnis: et hos quoque occidit Jesus. Horum hic nomina recensentur, et urbes, numerusque. Jubetur Jesus terram tradere Israelitis: ac describitur quæ tribus sortes acceperint, et quid Levitis datum fuerit. Remittit Jesus tribum Ruben et Gad dimidiamque tribum Manasse in sortes suas, quas acceperant adhuc vivente Moyse. Qui autem abierunt, aram ad Jordanem ædificarunt. Hoc alias tribus perturbavit. Putabant enim illos hoc defectionis causa fecisse. Miserunt qui ipsos reprehenderent: illi vero sese purgantes dixerunt, se non defectionis causa aram ædificasse; sed ne posterii vestri, inquit, filios nostros alienos habeant a sua cognatione, eo quod Jordanis intermedium eorum fluat; sed ut sit ara in testimonium, nec possint dicere filii vestri nepotibus nostris, Non est vobis portio Domini; sicque persuaserunt reliquis tribubus ne sibi bellum inferrent. Tunc convocat Israelitas Jesus, ipsisque in memoriam revocat Dei beneficia, hortatur ut legem observent, prædiciteque mala quæ illos exceptura sunt, nisi illam custodierint, et mortuus est. Moritur et Eleazar sacerdos, et in locum ejus sacerdotium obtinet Phinees filius ejus. Et filii Israel idola coluerunt, traditque sunt in manus Æglom regis Moab (a), qui in illos imperium obtulit annis octodecim.

SYNOPSIS JUDICUM.

Hic narratur quas urbes ceperint, quasque sibi tributarias fecerint Israelitæ. Nam circa belli labores emolliti, transgressi sunt mandatum Dei, quo jubebantur omnes internecone delere. Venit angelus a Domino ad Israelitas, qui illorum prævaricationem redarguit. Cum enim oportuisset illos delere, inquit, vos fœdera cum ipsis iniistis: ideo non exterminabit Deus reliquas gentes. His auditis illi flevit unanimitè, locusque vocatus est Fletus. Et prævaricati sunt, ac tradebantur hostibus, et a servitute liberabantur, rursusque iisdem in malis perseverabant. Traditi sunt Chusab Sathon regi Syriæ annis octo, et eripuit eos Dominus regi Moab, et clamaverunt ad Dominum, et suscitavit illis Aod, qui dolo occidit Eglom et Moabitæ. Post hunc populi judex fuit Somegar, et postea Debora mulier prophetissa. Cum autem regi Chanaan servirent Israelitæ, Baracum jubet Debora se ducem belli præbere. Ille noluit, nisi et illa cum ipso exiret: exivitque mulier. Commisso prælio, fugerunt hostes: duxque Jabisi Sisara accedens ad quamdam mulie-

(a) Hæc quæ de Æglom hic leguntur, ex capite sequenti hic transumpta sunt in textu LXX, nec habentur in Hebræo: quæ porro de Æglom hic paucis verbis dicuntur in eadem Editione, pluribus narrantur in libro Judicum ..

rem Jaëlem dictam, petebat ab illa potum : illa pro aqua lac illi dedit. Ut autem post potum obdormivit, arreptum vectem mulier per tempora ejus transfixit. Sic mortuus est Sisara : ingressusque Barac vidit illum mortuum. Tunc canticum triumphale cecinit Debora. Rursus traduntur Israelitæ in manus Madiam; nam frequenter Deum irritabant. Tunc Gedeoni visus est angelus, qui illum ad bellum concitavit. Dehinc præcipit illi Dominus ut immolaret vitulum saginatum patris sui, et afferret holocaustum, Baalisque aram destrueret. Paruit ille, et obtulit holocaustum Deo. Signumque petit Gedeon qui et Jerobaal vocatus est, in vellere editum. Jubeturque totum dimittere exercitum, trecentosque tantum retinere. Id quod ille fecit, et congressus cum lampadibus et tubis, hostes profugavit. Tunc occisi sunt Oreb et Zeb principes Madiam, et Zebee et Salmána reges. Gedeon moriens reliquit filios septuaginta, et ex concubina unum Abimelecum. Hic occisis septuaginta fratribus, regnum obtinuit : nec multo elapso tempore fratricidii pœnas dedit. Cum enim in prælio accessisset ad quamdam urbem, fragmento molæ caput ejus a muliere confractum est, illeque vitam amisit. Post Abimelec judicavit Thola, post Tholam Jair. Et irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus Ammon. Tunc Jephthæ meretricis filium et a domo paterna per fratres ejectum, ducem belli contra filios Ammon esse rogant principes populi, ipsique imperium tradunt. Ille obtemperavit, ac legatis ad regem filiorum Ammon missis, cum nihil suasisset, vovet se Deo immolaturum eum qui primus ipsi occurreret, si rediret ex bello : commisso prælio cum vicisset hostes, filiam suam immolat : ipsa enim prior occurrit illi. Rursus irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus alienigenarum. Tunc nascitur Sampson, et visa muliere in Thamnatha, ejus amore captus est, ipsamque uxorem ducere volebat. Parentes autem primo impediabant, quod illa alienigena esset : ut autem viderunt ipsum instantem, non ultra prohibuerunt. Cum abiret autem de illa colloquuturus, occurrit illi leo quem manibus suis occidit. Cum autem nuptiæ celebrandæ essent, rursus profectus, videt favum mellis in ore leonis, quem occiderat, et acceptum comedit, deditque parentibus et concivibus suis : atque ænigma proposuit ipsis dicens : *Ex ore comedentis egressus est cibus*, id est, ex ore leonis; *et ex austero pro amaritudine dulcedo* (*Jud. 14. 14*). Promisitque se daturum ei qui id interpretaretur triginta sindonas, et triginta stolas; sin non possent, sibi tantumdem darent. Ut autem illi hærebant, et explicationem non reperiebant, uxori ejus comminati sunt mortem, nisi ab illo explicationem ænigmatis edisceret; cum didicisset illa, ipsis annuntiavit : et cum illam explicationem dixissent, pignora acceperunt. Indignatus est Sampson. Pater autem sponsæ metuens, illam proubo suo dedit : id quod magis Sampsonem contristavit, et arre-

ptis vulpibus trecentis, lampadibusque a tergo eorum accensis, emisit in campos alienigenarum : ut autem campestris eorum messes incendit, illi sponsæ domum cum ipsa sponsa et patre ejus combusserunt. Neque hoc facto sedavit iram Sampson, sed adhuc oppugnabat eos. Illi vero instructa contra Israelæm acie, Sampsonem petebant; illum vero vinculum hostibus tradiderunt Israelitæ. Fractis ille vinculis, cum invenisset maxillam asini, mille cum illa viros occidit. Cumque siti affligeretur, precatus est Deum, et exivit aqua ex maxilla, et bibit. Inde venit ad meretricem mulierem in Gazam, ipsumque hostes circumdederunt : ille vero media nocte eductas urbis portas imponens humeris suis, abiit. Adamavit post hæc mulierem quamdam Samson Dalidam nomine (a), et accepit eam in uxorem. Huic promiserunt satrapæ alienigenarum mille et centum argenteos, si ab ipso edisceret, quo pacto expugnatus facilis foret. Cum autem illa id ediscere conaretur, primo quidem illam decipiebat : demum, cum importune illa insisteret, veritatem ipsi enuntiavit, nempe se, si quis sibi capillos auferret, infirmum evasurum. Illa evocatis satrapis, cum illum ad somnum inductum tonderi curasset, infirmum reddidit. Ipsum vero captum alienigenæ excæcarunt, et iniecerunt in carcerem. Illi vero lætabantur, et eduxerunt eum ex carcere, ut ipsi illuderent. Sampson autem acerbe ingemiscens, cum Dominum rogasset ut sibi vires inderet, arreptis columnis domus iisque concussis, domum decussit in satrapas, in seipsum et in alium populum multum, pluresque tunc mortui sunt quam ipse vivens occiderat. Deinde bellum movent qui ex tribu Dan erant, Laisamque capiunt, et ipsi nomen indiderunt : statueruntque ibi sculptile colendum. Vir Levita, cum concubina ejus irata accessisset in domum patris sui, profectus est ut illam secum reduceret; cum accepta illa rediret, iterque ageret, divertit in Gabaa Benjamin, apud senem quemdam. Qui in Gabaa erant circumdantes domum, petebant hospitem, ut contumeliam ipsi inferrent. Senex paratus erat ipsis tradere filiam suam virginem. Illi accepta concubina, illuserunt ei per totam noctem. Appetente luce, illa dimissa abierunt. Illa vero ex inducta sibi molestia, cum ad domum, quo diverterat vir ejus, pervenisset, exspiravit. Ille egressus, cum mortuam invenisset, cadaver in duodecim partes divisit, misitque duodecim tribubus. Factum indigne tulerunt Israelitæ, et armati petebant eos qui mulieri contumeliam fecerant. Ut autem Benjamitæ illos tradere renuerunt, bellum moverunt. Et primo victi sunt, secundo similiter : in tertio autem congressu totam tribum Benjamin percusserunt, præter sexcentos, qui aufugerant. Cum autem periculum esset ne tota tribus periret (neque ipse pro συνεταίρω, scilicet ex numero triginta illorum, qui sponsalibus interfuerant, συμπαγωγόν appellaverit.

¹ Septuaginta, ἐν τῶν φθῶν αὐτοῦ. Alius, ejus nomen tacetur in Hexaplis nostris 15, 2, ἐν τῶν συνεταίρων αὐτοῦ. Incertum an Chrysostomus in exemplari suo συμπαγωγόν habuerit, ex aliquo interprete desumptum, num vero

(a) In textu Græco Coisliniani Cod. legitur, γυνικὴ τῆς Δαδάλινης ὁ Σαμψὼν Δαλιδὰς. Nescio quid hæc vocabuli sit; videtur hic patriæ nomen apponi. Verum samson Dalidam, sive Dalilam amabat, quæ in Alsorech, vel, ut Vulgata habet, in valle Sorech habitabat; nullaque hic observatur nominum affinitas.

τινα γυναίκα Ἰαήλ λεγομένην, ἦτει πιεῖν ἡ δὲ γάλα ἔδωκεν αὐτῷ ἀντὶ ὕδατος. Ὡς δὲ ἔκοιμήθη πῶν, πάσσαλον λαβοῦσα ἡ γυνή, διήλασεν διὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἀπέθανε Σισάρα· καὶ ἐπειθὼν Βαρκὰ εἶδεν αὐτὸν τεθηνηκότα. Τότε ἦσεν ὦδὴν Δεδώρα ἐπινίκιον. Πάλιν παραδίδονται εἰς χεῖρας Μαδιὰμ οἱ Ἰσραηλίται· συνεχῶς γὰρ παρῳργίζον τὸν Θεόν. Τότε τῷ Γεδεὼν ὠφθη ἄγγελος, καὶ παρῳργησεν εἰς πόλεμον. Εἶτα ὁ Κύριος κελεύει αὐτὸν θῆσαι τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἀνευχεῖν ὀλοκαύτωμα, καὶ τὸ θυσιαστήριον κατασκάψει τοῦ Βάβλ. Ἐποίησεν οὕτως, καὶ ἀνήνεγκεν ὀλοκαύτωμα τῷ Θεῷ. Καὶ αἰτεῖ σημεῖον ὁ Γεδεὼν ὁ καὶ Ἰεροβαὰλ τὸ ἐπὶ τοῦ πόκου γενόμενον. Καὶ κελεύεται ἅπαν ἀποπέμψαι τὸ στρατόπεδον, τριακοσίους δὲ μόνον κατασχεῖν. Καὶ ἐποίησεν οὕτω, καὶ συμβαλὼν μετὰ λαμπάδων καὶ σαλπείγων, εἶλε τοὺς πολεμίους. Τότε ἀνηρήθησαν Ὀρηθ οἱ ἄρχοντες Μαδιὰμ, καὶ Ζεβὲλ καὶ Σαλιμὰν οἱ βασιλεῖς. Ἀποθανῶν Γεδεὼν κατέλιπεν υἱοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπὸ παλλακίδος ἕνα τὸν Ἀδιμέλεκ. Οὗτος τοὺς ἑβδομήκοντα ἀνελὼν, ἐκράτησε τὴν βασιλείαν· καὶ μετ' οὐ πολὺ δίκην ἔδωκε τῆς ἀδελφοκτονίας. Προσελθὼν γὰρ ἐν πολέμῳ τινὴ πόλει, κλάσματος μύλου ἐθάλασθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ γυναικὸς, καὶ ἀπέθανε. Μετὰ τὸν Ἀδιμέλεκ ἔκρινε Θωλὰ, μετὰ τὸν Θωλὰ Ἰαεῖρ. Καὶ παρῳργισαν τὸν Θεὸν υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας Ἀμμων. Τότε τὸν Ἰεφθάε, υἱὸν θυγατρὸς πόρνῆς, καὶ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἀπελαθῆντα τῆς πατέρων οἰκίας, οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ ἀξιοῦσι στρατηγῆσαι τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμων, καὶ διδάσιν αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ πεισθεὶς, καὶ πρῶτον προσβου-σάμενος πρὸς τὸν βασιλέα υἱῶν Ἀμμων, ὡς οὐκ ἐπειθεν, εὐξάμενος τῷ Θεῷ θῆσειν τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα αὐτῷ, εἰ ἐπανέλθοι ἐκ τοῦ πολέμου, συμβαλὼν τοῖς ἐχθροῖς καὶ νικήσας, θύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ· πρώτη γὰρ αὐτῷ ἀπήνησεν αὐτή. Πάλιν παρῳργισαν τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλίται, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. Τότε τίκτεται ὁ Σαμφών, καὶ ἰδὼν γυναίκα ἐν Θαμναθὰ, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ λαβεῖν ἠθέλησεν νόμψ γάμου. Οἱ δὲ γονεῖς τὸ μὲν πρῶτον διεκώλων διὰ τὸ ἀλλόφυλον εἶναι· ὡς δὲ εἶδον ἐπικείμενον, οὐκ ἠναντιώθησαν. Ἦνίκα δὲ ἀπφει ἀναλεχθῆναι περὶ αὐτῆς, συνηντησεν αὐτῷ λέων, καὶ ἀνελεχθῆναι [342] αὐτὸν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἔδει γενέσθαι τοὺς γάμους, πάλιν ἀπιὼν, ὄρᾳ κηρίον μέλιτος ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος τοῦ ἀνηρημένου ὑπ' αὐτοῦ, καὶ λαβὼν ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ· καὶ προέτεινε αὐτοῖς πρόβλημα λέγων· Ἐκ στόματος ἑσθλοῦτος ἐξῆλθε βρῶσις^a, τούτέστιν, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λέοντος, καὶ ἐκ σκληροῦ ἀντὶ τοῦ πικροῦ γλυκύ. Καὶ ὑπέσχετο, εἰ ἐπιλύσειε, δώσειν αὐτοῖς τριάκοντα σινδόνας, καὶ τριάκοντα σολὰς· εἰ δὲ μὴ δυνηθεῖεν, ἀπαιτήσιν αὐτοὺς τοσαῦτα. Ὡς δὲ διηπόρουν, καὶ οὐκ εὕρισκον, ἠπειλησαν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ θάνατον, εἰ μὴ μάθοι παρ' αὐτοῦ τὸ ἀνίγμα· ἡ δὲ μαθοῦσα, ἀπήγγειλεν

αὐτοῖς, καὶ εἰπόντες ἔλαβον. Ὁργίσθη δὲ ὁ Σαμφών. Ὁ δὲ πατὴρ τῆς νύμφης δεῖσας, λαβὼν αὐτὴν ἔδωκε τῷ νυμφαγωγῷ αὐτοῦ· τοῦτο δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐλύπησεν, καὶ λαβὼν τριακοσίους ἀλώπεκας, καὶ λαμπάδας ἐπισθεν αὐτὸν ἐξάψας, ἀφῆκεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἀλλοφύλων· ὡς δὲ ἐνεπύρισε αὐτῶν τὰ σταχυοφόρα πεδία, ἐνέπηρσαν ἐκεῖνοι τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐδὲ τούτου γενομένου ἐχάλασε τὴν ὄργην ὁ Σαμφών, ἀλλ' ἔτι ἐπολέμει αὐτοῖς. Οἱ δὲ παραταξάμενοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Σαμφών ἐζήτουν· δῆσαντες αὐτὸν οἱ Ἰσραηλίται παρεδῶκαν τοῖς ἐχθροῖς. Ὁ δὲ τὰ δεσμὰ διαβρήσας, καὶ εὐρῶν σιαγόνα βου, χιλιούς ἀπέκτεινε ἐν αὐτῇ. Καὶ διψήσας ἠύξαστο τῷ Θεῷ, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ ἐκ τῆς σιαγόνος, καὶ ἔπιεν. Ἦλθεν ἐκεῖθεν εἰς γυναίκα πόρνην εἰς Γάζαν, καὶ περιεκύκλωσαν αὐτὸν οἱ ἐχθροί· ὁ δὲ κατὰ τὸ μεσονύκτιον λαβὼν τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ θεὸς ἐπὶ τῶν ὤμων ἐξῆλθεν. Ἠράσθη μετὰ ταῦτα γυναικὸς τινος ὁ Σαμφών ὀνόματι Δαλιδάς, καὶ ἔλαθεν αὐτὴν εἰς γυναίκα. Ταύτη δὲ ὑπέσχετο οἱ σατράπαι τῶν ἀλλοφύλων χιλιούς καὶ ἑκατὸν ἀργυρίους, εἰ μάθοι παρ' αὐτοῦ, πῶς ἂν εὐκαταγώνιστος γένοιτο. Ὡς δὲ ἐπειράτο μαθεῖν, τὸ μὲν πρῶτον αὐτὴν ἠπάτα· τέλος δὲ, ὡς κατειργάσαστο αὐτὸν, εἶπεν αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐάν τι αὐτοῦ περιέλοι τοὺς βοστρυχοὺς, ἀσθενήσει. Ἡ δὲ καλέσασα τοὺς σατράπας, καὶ κοιμήσασα αὐτὸν, ἐποίησε ξυρσοθῆναι, καὶ ἠσθένησε. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι, ἐτύφλωσαν καὶ ἐνέβαλον εἰς τὸ δεσμοκτήριον. Οἱ δὲ ὑψοφραίνοντο, καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν ἐκ τοῦ δεσμοκτηρίου, εἰς τὸ ἐμπαίζειν αὐτῷ· ὁ δὲ πικρὸν στενάξας, καὶ τοῦ Κυρίου δεσθεὶς ὥστε ἐνισχύσαι αὐτὸν, τῶν κίωνων λαβόμενος τοῦ οἴκου, καὶ διασαλεύσας, κατήνεγκε τὸν οἶκον ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἑαυτὸν καὶ ἔτερον λαὸν πολὺν, καὶ ἀπέθανον πλείους, ἢ ὅσοι ἀπέθανον ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. [345] Μετὰ ταῦτα ἐπιστρατεύουσιν οἱ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, καὶ ἔλαβον τὴν Λαϊσάν, καὶ ἐπωνόμασαν αὐτὴν, καὶ ἔστησαν ἐκεῖ γλυπτὸν λατρεῖον. Ἀνὴρ Δευτῆς, ὀργισθεὶς αὐτῷ τῆς παλλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπελοῦσας εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀπφει καταλέξων αὐτὴν ἑαυτῷ· καὶ λαβὼν αὐτὴν ἐπανῆλθεν· ἐν δὲ τῇ ὁδῷ κατέλυσεν εἰς Γαβαὰ τὴν Βενιαμὴν παρὰ τινι πρεσβύτῳ. Οἱ δὲ ἐν τῇ Γαβαὰ περιστάντες τὴν οἰκίαν ἐκείνην, ἐζήτουν τὸν ξένον, ἵνα ἐξυβρίσωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ πρεσβύτερος ἐτοιμος ἦν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν παρθένον. Οἱ δὲ λαβόντες τὴν παλλακὴν, ἐνέπαιξαν αὐτῇ ὄλην τὴν νύκτα. Ὡς δὲ πρωὶ γέγονεν, ἀφέντες αὐτὴν ἀπήλθον. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιπρείας, ἐλθοῦσα παρὰ τὸν οἶκον, ἔνθα κατήγετο ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐξέψυξεν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκείνος, καὶ εὐρῶν αὐτὴν νεκράν, διεῖλεν εἰς δεκαδύο μέρη, καὶ ἐπέμψε ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Καλεπῶς δὲ ἤνεγκαν τὸ γεγονός, καὶ ἐξοπλισάμενοι ἦττον τοὺς ἐνυβρίσαντας τὸ γύναιον. Ὡς δὲ οὐκ ἐδίδουσαν ἐκεῖνοι, συνεκρότησαν πόλεμον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἠττήθησαν, καὶ δεύτερον, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ συμβολῇ πᾶσαν τὴν φυλὴν Βενιαμὴν κατέκοψαν, πλὴν ἑξακοσίων τῶν διαφυγόντων. Ὡς δὲ ἐκινδύνευσεν ἡ φυλὴ τελέως ἀπολέσθαι (οὕτε γὰρ εἶχον οὕτοι γυναῖκας, καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὤμοσαν ἐξ αὐτῶν μὴ δώσειν αὐτοῖς), ἐλόντες τοὺς μὴ συστρατεύσαντας αὐτοῖς κατὰ τῶν Βενιαμιντῶν, τὰς ἐκείνων παρθένας ἔδωκαν αὐτοῖς τετρακοσίας· ὡς δὲ ἐνέλιπον ἔτι, ἑορτῆς τελομένης, συν-

^a Aliis jacet verbis ænigma in editione τῶν O'. Deinde etiam ἐκ σκληροῦ, in editione τῶν O' et in Theodotione ἐκ ἰσχυροῦ et ἀπὸ ἰσχυροῦ legitur, ex forti. In Hebraico autem legitur נַחֲשׁוֹן, quod idem significat. Symmachus tamen Isaiæ 19, 4. נַחֲשׁוֹן convertit, ut etiam eo loco LXX: quamobrem suspicor hanc lectionem esse Symmachii, et in editionem τῶν O' eam scilicet, qua Chysostomus utebatur, irrepisse.

ἠχώρησαν αὐτοῖς ἐξελευθῆναι ἀφαρπάσαι παρθένους, οὐκ εἰδόντων τῶν γονέων.

Σύνοψις τῆς Ῥούθ.

Ἡ Νοεμῆν, ἀποθανόντος αὐτῆ τοῦ ἀνδρός, καὶ τῶν υἱῶν, καὶ τοῦ λιμοῦ παυθέντος, δι' ὃν καὶ εἰς τὴν Μωαβίτιν κατώκησεν, ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἡ μὲν μία αὐτῆς νύμφη ἐπέισθη μείναι ἐν τῇ Μωαβίτιδι· ἡ δὲ ἄλλη, ἡ ὄνομα Ῥούθ, πολλὰ παρακαλοῦσα, ὥστε μείναι, οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ συνηκολούθησε. Καὶ γαμεῖται τῷ Βοώζ, ἀγγιστεύοντι τὴν Νοεμῆν, καὶ τίττει τὸν Ὀβήδ, ὁ δὲ Ὀβήδ τὸν Ἰεσσαί, ὁ δὲ Ἰεσσαί Δαυὶδ τὸν βασιλεῖα.

Σύνοψις τοῦ Τετραδουασιλείου.

Ἐλκανᾶ γυναίκας ἔχων δύο, ἀπὸ τῆς μῆδος οὐκ εἶχε παῖδας. Ὡς δὲ ἀνήλθε θύσαι ἐν Σηλῶν, προσεύχεται ἡ γυνή, καὶ τίττει τὸν Σαμουὴλ, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου διηνεκῶς, καθὼς ηὔξατο πρὶν ἢ συλλαβεῖν αὐτόν. Ἦν δὲ ἱερεὺς τότε ὁ Ἡλεί. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἡλεί Ὀφνὴ καὶ Φινεὲς, λοιμοὶ καὶ μοχθηροὶ νέοι, μεταλαμβάνοντες ἐκ τῶν θυσιῶν, πρὶν ἢ προσενεχθῆναι Θεῷ. Ὁ δὲ Ἡλεί εὐλόγησε τὴν Ἄνναν, καὶ ἔσχεν ἑπὶ τρεῖς υἱούς, καὶ δύο θυγατέρας, καὶ Σαμουὴλ ἐπέδιδου πρὸς ἀρετὴν. Ὁ δὲ Ἡλεί ἀκούσας τῶν παιδῶν τὰ τολμήματα (καὶ γὰρ καὶ ἐμοιχῶντο), [544] ἐπέτιμψε λόγῳ· οἱ δὲ οὐκ εἶξαν. Προφητεύεται τῷ Ἡλεί ὁ ὄλεθρος τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῶν νέων. Δηλοῦται δὲ καὶ τῷ Σαμουὴλ ἡ ἀπαραίτητος ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαγγέλλει καὶ αὐτὸς τῷ Ἡλεί. Συμβάλλουσιν οἱ ἀλλόφυλοι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τρέπουσιν αὐτὸν εἰς φυγὴν μετὰ τοῦ πατρός. Ὡς δὲ καὶ τὴν κιδωτὸν ἐξήγαγον υἱοὶ Ἡλεί, οὗτοι μὲν πίπτουσιν ἐν τῷ πολέμῳ μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν, τὴν δὲ κιδωτὸν λαμβάνουσιν οἱ πολέμιοι. Ἡθλὲ τις ταῦτα ἀπαγγέλλων τῷ Ἡλεί· ὁ δὲ καταπεσὼν ἐκ τοῦ δίφρου αὐτοῦ συνετριβή καὶ ἀπέθανεν· ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ τοῦτου νύμφη, ἥνικα ταῦτα ἤκουσεν. Εἰσήνεγκαν οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιδωτὸν εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ· ὁ δὲ κατέπεσε δεύτερον, καὶ συνετριβή. Ἐπατάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνδρες εἰς τὰς ἕδρας αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀζῶτιοι οὗτοι, καὶ μῦς ἀνέδωκεν ἡ χώρα αὐτῶν. Ἀποστέλλουσιν τὴν κιδωτὸν εἰς Γεθ· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπλήγησαν. Πέμπουσιν αὐτὴν εἰς Ἀσκαλῶνα^a, κάκει γέγονε θάνατος. Συμβουλευθέντες δὲ ὑπὸ τῶν μάντεων αὐτῶν, ποιοῦσιν ἕδρας χρυσᾶς, καὶ μῦς χρυσοῦς, καὶ ἐπιθέντες αὐτοὺς ἀμάξῃ μετὰ τῆς κιδωτοῦ ὑπέστρεψαν βόας, ὧν τὰ τέκνα ἀπέκλεισαν εἰς οἰκίσκον. Αἱ δὲ ὀρθὴν ἐπορεύθησαν εἰς Βεθσαμῦς. Δέχονται αὐτὴν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, καὶ θύουσι τῷ Θεῷ, ὀρώντων τῶν σατραπῶν τῶν ἀλλοφύλων. Ὡς δὲ οὐκ ἤσμένισαν^b, τουτέστιν, οὐ συνεχάρησαν οἱ υἱοὶ Ἰεχονίου, γίνεται πληγὴ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ· καὶ φοβηθέντες οἱ ἀπὸ Βεθσαμῦς, ἀποστέλλουσιν ἐξ αὐτῶν τὴν κιδωτὸν εἰς τὸν οἶκον Ἀμιναδάβ. Τότε ἐπέστρεψαν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ ἐπολέμησαν αὐτοὺς οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἠττήθησαν, τοῦ Σαμουὴλ εὐχαμένου ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὰς πόλεις, ἃς

ἔχον αὐτῶν. Ὡς δὲ ἐγήρασε Σαμουὴλ, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ οὐκ ἐπορεύοντο ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, συναχθέντες οἱ Ἰουδαῖοι αἰτούσαι βασιλεῖα. Ἦλγησεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Σαμουὴλ, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Οὐ σὲ ἐξουδενηκασιν, ἀλλ' ἐμέ. Τοῦτο οὖν διαμαρτύρομαι αὐτοῖς, τὸ δίκαιωμα τοῦ βασιλεύω· τουτέστιν, ὅσης ὀφείλει παρ' αὐτῶν τυγχάνειν θεραπείας διεμαρτύρατο ὁ Σαμουὴλ· οἱ δὲ ἐπέκειντο αἰτούντες.* Ἀπώλοντο^c αἱ ὄνοι Κεῖς τοῦ πατρὸς Σαοὺλ· ἔπεμψεν αὐτὸν ὁ πατήρ ἐπιζητήσοντα ταύτας. Ὡς δὲ οὐκ εὗρισκε, τοῦ ἀκολουθοῦ αὐτῷ συμβουλευσάντος, εἰσέρχεται πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἐρωτήσων περὶ αὐτοῦ. Γνωρίζει αὐτὸν ὁ Θεὸς τῷ Σαμουὴλ λέγων, ὅτι τοῦτον χριστὸν βασιλεῖα. Προσῆλθεν ὁ Σαοὺλ ἐρωτῶν τὸν Σαμουὴλ, ποῦ εἶη ὁ βλέπων· οὗτω γὰρ ἐκάλουν τοὺς προφήτας. Ὁ δὲ ἔφη, αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν εἰς Βαμᾶ (θυσία γὰρ ἦν τῷ λαῷ), καὶ ἐστιάσας, ὑπὸ τὴν ἑὼν κατελθὼν μετ' αὐτοῦ κατέχευεν αὐτοῦ τὸν φακὸν τοῦ ἐλαίου, καὶ καταφιλήσας αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Ἄρξεις τοῦ λαοῦ, καὶ σημεῖά τινα δοῦς ἐξέπεμψεν αὐτὸν, καὶ προεφῆτευσεν ὁ Σαοὺλ. [345] Ἐρωτᾷ τὸν Σαοὺλ ὁ οἰκεὶς αὐτοῦ, ποῦ ἀπῆλθεν· ὁ δὲ εἶπεν· Εἰς ἐπιζητήσιν τῶν ὄνων. Συνάγεται ὁ λαὸς εἰς Μασσηφᾶ χειροτονεῖται Σαοὺλ. Ἐπανίσταται ὁ Ἀμμωνιτῶν βασιλεὺς τοῖς Γαλααδίταις· προσβέουσαι πρὸς τὸν Σαοὺλ· ἐλθὼν συνεμάχησεν αὐτοῖς, καὶ ἔλετο τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος. Εὐωχούται ἐν Γαλγάλοις. Καὶ δημηγορεῖ πρὸς τὸν λαὸν ὁ Σαμουὴλ. Τότε λέγει· *Μόσχον τινὸς εἰληφα, ἢ ὄνον τινὸς εἰληφα; Παραγγελιας δὲ αὐτοῖς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, εὐχεται, καὶ ὑετὸς ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ γίνεται.* Ἐφοδῆθη ὁ λαὸς, καὶ ὠμολόγησαν ἡμαρτηκῆναι αἰτήσαντες βασιλεῖα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πάλιν παραινεί, ὥστε ἀκολουθεῖν τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασιν. Κόπτει τοὺς ἀλλοφύλους ὁ Σαοὺλ. Οἱ δὲ παροξυνθέντες ἐπιστρατεύουσι μετὰ πλειόνους δυνάμεις. Φεύγουσιν οἱ Ἰσραηλῖται, καταλιμπάνεται μόνως ὁ Σαοὺλ. Ἀναφέρει ὀλοκαύτωσιν τῷ Θεῷ, μὴ περιμείνας τὸν Σαμουὴλ, περιμείναι δὲ αὐτῷ παρηγάλλει. Ἐρχεται ὁ Σαμουὴλ, δυσχεραίνει πρὸς τὸ γεγονός, ἀπειλεῖ αὐτῷ κατὰ λυσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἕτερον αὐτὴν μετατίθεσθαι· τὸν Δαυὶδ ἔφη. Καθημένου τοῦ Σαοὺλ ἐν τῷ βουνῷ, καὶ ἐξακοσίω μετ' αὐτοῦ, λάθρα Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐπελθὼν τοῖς ἐχθροῖς, ἀναιρεῖ τινάς. Ἰδὼν δὲ ἀντικρῶ ὁ Σαοὺλ, καὶ τεταραγμένος ἐπιπεσὼν, νικᾷ κατὰ κράτος, καὶ ὤρκισε μηδένα τινὸς γεύσασθαι ἕως ἁσπερας. Ὁ Ἰωνάθαν οὐκ ἐπακούσας ἐγεύσατο μέλιτος. Προσέρχεται ὁ Σαοὺλ ἐρωτῆσαι τὸν Θεὸν, εἰ δέοι ἐπιδιώξει ἀπίσω τῶν ἐχθρῶν. Οὐκ ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Θεός. Συνῆκεν ἁμάρτημα γεγενησθαι ἐν τῷ λαῷ. Ὡς δὲ ἀνεδείχθη Ἰωνάθαν, ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ὁ δὲ λαὸς ἐξέλιετο αὐτὸν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Παραγγέλλει ὁ Σαμουὴλ τῷ Σαοὺλ, ὥστε καταπολεμῆσαι τὸν Ἀμαλῆκ, καὶ ἀναθεματίσαι πάντα, καὶ μηδενὸς φείσασθαι. Ὁ δὲ παρήκουσε, καὶ περιεποιήσατο τὸν Ἀγάγ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν, καὶ ποιμνία, καὶ βουκόλια. Ἐλθὼν εἶδεν ὁ Σαμουὴλ, ὠργίσθη, καὶ φησιν· *Οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτώσει καὶ θυσίας, ὡς τὸ ἀκούσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ.*

^a In Coisl. Βαβυλῶνα hic lapsu graphico positum fuit pro Ἀσκαλῶνα.

^b Illa voce utuntur LXX interpretes, quam probe explicat Chrysostomus per συνεχάρησαν, congratulati sunt, vel una letati sunt.

^c Ἀπώλοντο, sic in textu τῶν Ο', id est, aberrabant, deperditae erant.

eum illi mulieres habebant, filiique Israel juraverant se filias suas non ipsis in uxores daturus esse), occisis illis qui cum ipsis bellum non gesserant contra Benjamitas, illorum filias virgines quadringentas ipsis dederunt: cum autem residui essent qui non haberent uxores, dum festum celebraretur, permiserunt eis ut virgines raperent, insciis parentibus.

SYNOPSIS LIBRI RUTH.

Noemmin, viro suo filiiisque mortuis, cessante fame, ob quam in Moabitidem transmigraverat, venit in Judæam, ejusque altera nurus, ipsa suadente, mansit in Moabitudine; altera vero, cui nomen Ruth, ipsi multis hortanti ut maneret, non obtemperavit, sed sequuta est illum. Nupsitque Boozo, qui affinis erat Noemmin, et peperit Obed, Obed autem Jessæ, Jessæ David regem.

SYNOPSIS QUATUOR LIBRORUM REGNORUM.

Elcana uxores habens duas, ex altera non suscepit liberos. Ut autem ascendit sacrificatum in Selo, precatur illa mulier, et parit Samuelem, ipsumque dedit ad domum Domini perpetuo, ut voverat antequam illum conciperet. Tunc autem sacerdos erat Eli. Filii autem Eli, Ophni et Phinees, scelerati et improbi juvenes erant, qui de victimis partes sumebant antequam offerrentur Deo. Eli autem benedixit Annam, quæ tres adhuc filios habuit, et duas filias, Samuelque in virtute proficiebat. Eli porro auditis filiorum facinoribus (mœchabantur enim), increpavit eos verbo; illi vero non obtemperarunt. Prædicitur Eli perniciem domus suæ et filiorum ob peccatum juvenum. Samueli quoque denuntiatur inexpressibilis ira Dei; id ipsi Samuel denuntiat. Pugnans alienigenæ cum Israele, quem cæsum in fugam vertunt. Ut autem arcam eduxerunt filii Eli, ipsi cadunt in bello cum aliis multis, arcam vero capiunt hostes. Venit quispiam qui hæc renuntiaret Eli; ille vero ex sella delapsus attritus est et obiit: mortua quoque est ejus nurus cum hæc audivit. Intulerunt alienigenæ arcam in domum Dagonis, qui delapsus est bis et confractus fait. Percussi sunt etiam viri in podicibus. Ii porro erant Azotii, et mures protulit illorum ager. Mittunt arcam in Geth; hi quoque plagis affecti sunt. Mittunt quoque illam Ascalonem: et illic quoque mors grassatur. Consulentiibus autem illorum vitibus, podices aureos, muresque aureos conflat, et plaustro impositos cum arca, vacas jugant, quarum vitulos in domum concludunt. Illæ vero recta via processerunt in Bethsamys. Excipiunt illam viri illius loci, et Deo sacrificant, videntibus alienigenarum satrapis. Cum vero non placide exciperent, id est, non una lætarentur filii Jechoniæ, plaga magna populum invadit (a): ac metuentes ii, qui Bethsamyn incolabant, mittunt arcam in domum Aminadab. Tunc conversi sunt ad Deum Israelitæ, et alienigenas sibi bellum inferentes profligant, Samuele pro ipsis orante, et ceperunt ur-

bes, quas sibi abstulerant. Cum vero consenuisset Samuel, filiique ejus non ambularent in via ipsius, congregati Judæi regem petunt. Dolore hac de re affectus est Samuel, aitque illi Deus: *Non te contempserunt, sed me. Hoc itaque testificor ipsis, jus regis* (1. Reg. 8. 7. 9): id est, quantum ab ipsis ministerium accipere rex debeat. Samuel testificatus est: illi vero petentes instabant. Deperditæ erant asinæ Kis patris Saül: misit illum pater, qui illas perquireret. Cum autem non inveniret, consulente famulo suo adit Samuelem, sciscitaturus de re illa. Ipsum indicat Deus Samueli dicens: *Hunc inunge regem. Accessit Saül Samuelem interrogans, ubi esset videns; sic enim prophetas vocabant. Ille vero respondit, se ipsum esse, et adductum illum in Bama, ubi sacrificium apud populum erat, convivio excepit, et illucescente aurora, quando cum illo descendebat, effudit in illum lenticulam olei, ipsumque osculans sic effatus est: Imperabis populo, et signis quibusdam datis, emisit illum, et prophetavit Saül. Interrogat Saulem ejus propinquus¹, quonam abiisset; qui respondit, Ad perquisitionem asinarum. Congregatur populus in Massepha: rex constituitur Saül. Bellum movet rex Ammanitarum contra Galaaditas: illi legatos mittunt ad Saül: qui motis castris prælium cum illis commisit, et hostes omnino profligavit. Coquvium celebrant in Galgalis. Concionatur populo Samuel. Tunc dixit: *An vitulum cujuspiam, an asinum cujuspiam accepi* (1. Reg. 12. 3)? Hortatus illos ut Deo obsequerentur, precatur, et pluvia in die messis delabitur. Timuit populus, confessusque est se peccasse petendo regem. Samuel autem rursus hortatur, ut Dei præcepta sequantur. Alienigenas cædit Saül. Illi autem indignati, bellum redintegrant cum majoribus copiis. Fugunt Israelitæ, solus relinquitur Saül. Offerit holocaustum Deo non expectato Samuele, qui ut se exspectaret præceperat. Venit Samuel, indigne fert id quod gestum erat, minatur ipsi regni dissolutionem; in alterum quippe transferendum esse; Davidem dicebat. Cum sederet Saül in colle cum sexcentis viris, clam Jonathan filius ejus cum famulo suo irruens in hostes, quosdam occidit. Id cum videret Saül, jam turbatos adortus vincit, et cum juramento edixit ne quispiam usque ad vesperam aliquid gustaret. Jonathan cum id non audisset, de melle gustavit. Accedit Saül interrogaturus Deum num oporteret hostes insequi. Non respondet ipsi Deus. Intellexitque ille peccatum in populo factum esse. Ut autem deprehensus est Jonathan, paratus erat ad occidendum illum. Sed populus exemit eum de manibus ejus. Præcipit Samuel Saüli, ut debellet Amalecitas, omnia perdat, et nemini parcat. Ille vero non paruit, servavitque Agag regem eorum, et greges, et armenta. Veniens Samuel vidit, iratus est, et ait: *Non tam vult Deus holocausta et sacrificia, quam ut audiat vox ejus: ecce enim obedientia melior est quam victima* (1. Reg. 15. 22).*

(a) Quæ dicuntur de filiis Jechoniæ, non sunt in Hebraico textu; sed hæc plaga Bethsamitas spectat, qui sacrificia quidem et victimas obtulerunt; sed percussi tamen sunt, eo quod vidissent arcam Domini.

¹ Vox Hebraica est מִן, quam Aquila μεταπέλας vertit, id est, patruus, ut habet etiam Vulgata. Josephus habet, πατήρ, patruus, aut avunculus.

Minatur etiam tunc auferendum ab illo esse regnum. Saül autem vim inferebat ipsi ut secum veniret. Ille vero noluit. Demum vi coactus ascendit. Posteaque ipse Samuel, cum jussisset adduci ad ipsum Agag, suis manibus ipsum occidit. Ex illo autem tempore non vidit Saülem usque ad diem mortis ejus, sed legebat ipsum. Deinde mittitur Samuel a Deo, ut inungeret Davidem, et cum venisset, inunxit. Tunc corripuit Saülem spiritus malus, et adducunt ei Davidem, qui psalleret, et sedaret spiritum malum. Ut autem bellum intulit Goliath, cum omnes metu percursi essent, mittitur David visitatum fratres suos: utque venit ad castra, percontatur quid muneris futurum sit ei qui occidisset hunc alienigenam. Illi vere dicebant, Filia regis dabitur ei in uxorem. Adiit ille Saülem, se interfecturum illum pollicitus est. Ille vero non credebat. Demum dinisit armis nudatum, eo quod non posset arma gestare. David emisso lapide in frontem ejus, prostravit ipsum, et ipsius gladio caput ejus amputans, splendidus ex prælio rediit. Illo conspecto Jonathan animo ipsi colligatus est: admodumque illum diligebat, donaque ipsi obtulit. Saül vero inuidebat ei, eo quod choreas agitanter puellæ dixissent: *Percussit Saül in millibus, et David in decem millibus* (1. Reg. 18. 7). Extulit Saül hastam contra Davidem ut occideret eum (a): ille vero aufugit. Cum autem David clarus omnibusque probatus esset, magis mordebatur Saül; cumque ipsum perdere vellet, pollicitus est ei filiam suam, si ex hostibus centum occideret: cum autem occidisset, gener regis efficitur (b). Alioque instante bello, rursus præclare se gessit: Saül vero multo magis exasperabatur in illum, dicitque filio suo Jonathan, se illum interficere velle. Ille vero Davidi rem aperuit, præcepitque ut lateret. Ubi vero patrem placaverat, Davidem ad ipsum adducit. Bello autem rursus instante, strenue se gessit David, rursusque a Saüle aufugit volente eum lancea confodere. Uxor is consilio illinc aufugit. Mittit Saül qui illum comprehenderent; respondet illa argrotum esse. Saül illum aufugisse gnarus, filiam redarguit: atque cum comperisset ubinam esset David, mittit qui illum captum adducerent. Cum autem ii qui missi fuerant non redirent, sed manentes prophetarent, ipse quoque abiit. Ad Jonathan adiit David, et renuntiat ei Saülem suam machinari necem. Quod si velis, inquit, in crastina die ediscere, tempore prandii abero. Si pater tuus absentix causam petat, dic me, cum sacrificium esset in urbe, abeundi licentiam petiisse. Id si ille placide tulerit, nihil mali suspicor: sin ægre tulerit, planum est mihi ultionem et insidias parari. Hoc facit Jonathan; Saül autem usque adeo iratus est, ut conatus sit flinum suum occidere. Ille vero de mensa resiliens, in campum exivit, et sa-

gittas emisit; erat enim hoc constitutum signum: et accurrens post servum suum, dum David eo in loco latebat, ait: Cito propera, ne cuncteris, quia sagitta illic est procul a te. Intellexit David quid hæc significarent, et cum servus recessisset, ruit in amplexum Jonathan et flevit: ille vero fugere jussit et pactorum recordari. Hæc porro erant ne umquam misericordiam amoveret ex domo Jonathan, sive viventis, sive mortui. Venit David ad Abimelec sacerdotem. Tunc panes propositionis comedit: accepit quoque gladium Goliathi, dicens se a rege aliquo missum cum diligentia. Et venit inde ad Anchus, deinde in Odolam¹, et commendat regi Moab domum suam. Cum autem Saül conquerebatur apud servos suos, quod nemo ejus vicem doleret, nec Davidem sibi traderet, Doec Idumæus, qui præsens erat quando David ad sacerdotem venit, annuntiavit illi quod factum erat. Ille accitis sacerdotibus, cum ii qui præsentibus erant nolent illos occidere, Doëcum id jubet, qui occidit trecentos quinquaginta viros portantes Ephud, et Noba eorum urbem delevit. Hæc Davidi renuntiavit unus ex filiis sacerdotis, qui carnificinam evaserat. Ille vero dolens, superstitem illum apud se servavit, et Cilam oppugnatam liberavit. Cum audisset autem Saülem ad se venire, exiit inde in desertum Ziph. Quod cum audiisset Saül, ad illum perrexit. Dum autem illum insequeretur, audito hostium incurso, recedit. Deinde cum ex hostibus rediisset, illum denuo perquirebat, et ingressus est in speluncam, in qua David sedebat, et cum illo viri interius positi. Cumque omnes hortarentur eum ut occideret Saülem, non obtemperavit, neque volentibus id concessit. Ut autem exivit ille ex spelunca, hic etiam sequutus est, et clamans ad illum, ipsius nequitiam et justitiam suam Saülem docuit. Ille vero lacrymatum est. Tunc mortuus est Samuel. Mittit qui a Nabale dona peterent pro custodia qua servaverat greges ipsius. Ille vero non modo non dedit, sed etiam contumelia ipsum affecit per legatos suos. Ille armatus incedebat ut perderet eum. Hæc didicit Abigaia uxor illius, et acceptis muneribus occurrit Davidi, multaque precata, impetum ejus cohibuit. Mortuoque Nabale, Abigaia ejus uxor efficitur. Cum audiisset Saül, quo in loco esset David, venit rursus ad eum. Dormiente autem Saüle cum toto exercitu suo, advenit David cum Abessa: cumque hic juberet confodere inimicum, non cessit ille, sed accepto scypho qui ad caput ejus erat, et hasta, longius processit, et clamans excitavit ejus ducem, et de socordia incusabat, quod non custodiret regem. Ostenditque hastam et scyphum, et incusat Saülem, quod eum qui se nihil læserat insequeretur. Tunc fugit David ad regem Anchus: neque enim tutum esse putabat versari prope Saülem. Accipit David ab Anchus Secelac: et incursum faciebat in hostes, accipiebatque pecunias et oves multas. Tunc congregantur alienigenæ contra Israelem, et Saül interrogat engastrimytham. Rever-

(a) Hæc de hasta in Davidem a Saüle immissa non habentur hoc loco in Editione LXX vulgata; sed haud dubie in exemplari Chrysostomi ex Editione LXX hexaplari adjuncta fuerant, ut alia multa.

(b) Hæc, atque instante bello, præclare se gessit (καὶ πολέμου συστάτος ἐτέρου, πάλιν εὐδοκίμει), omnia sunt in Ed. LXX vulg., sed in hexaplari legebantur.

¹ Alii, Odallam.

ἰδοὺ γὰρ ἀκοή ἀγαθὸν ὑπὲρ θυσίαν *. Ἀπειλεῖ καὶ τότε αὐτῷ τὴν ἐξάρισιν τῆς βασιλείας. Ὁ δὲ Σαοὺλ παρεδίεζε τὸν αὐτὸν συναπελθεῖν αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐθέλησεν. Ὑστερον δὲ βιασθεὶς ἀνήλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ κελεύσας προσνευχθῆναι αὐτῷ τὸν Ἄγα*, ἀνέλεν αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ. Καὶ ἔκτοτε οὐκ εἶδε τὸν Σαοὺλ ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπέθηκεν αὐτόν. Εἶτα ἀποστέλλεται Σαμουὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ ἐλθὼν ἔχρισε. Τότε συνέσχε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Σαοὺλ, καὶ εἰσαγάγουσιν αὐτῷ τὸν Δαυὶδ, ὥστε ψάλλειν, καὶ καταπαύειν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν. Ὡς δὲ ἐπεστράτευσεν ὁ Γολιάθ, καὶ πάντες ἐξέστησαν, πέμπεται Δαυὶδ ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔρωτᾷ τι ἔσται τῷ ἀποκτείνοντι τὸν ἀλλόφυλον τοῦτον. Οἱ δὲ εἶπον· Ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως δοθήσεται αὐτῷ γυνή. Εἰσῆλθε πρὸς τὸν Σαοὺλ, [346] ὑπέσχετο ἀναιρῆσιν. Ὁ δὲ διηπίσται. Τέλος ἐξέπεμψε γυμνὸν ὄπλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι βυζτάξεν τὰ ἐπλά. Ὁ δὲ λίθων ἀκοντίσας κατὰ τὸ μετώπου, κατήνεγκεν αὐτόν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἄπειματὸν τῆ ἐκείνου ῥομφαίᾳ, ἐπανήλθε λαμπρῶς ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἰδὼν δὲ αὐτόν ὁ Ἰωνάθαν, συνεδέθη τῆ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ λίαν αὐτὸν ἠγάπησε, καὶ δῶρα ἔδωκεν. Ὁ δὲ Σαοὺλ διεφθονεῖτο αὐτῷ, ἐπειδὴ αἱ γορζοῦσαι εἶπον· Ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν χιλιᾶσι, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν. Ἐπῆρε τὸ δόρυ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ, ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἐξέφυγεν. Ὡς δὲ ἠδοκίμει παρὰ πᾶσιν ὁ Δαυὶδ, μᾶλλον ἐδάκρυε ὁ Σαοὺλ· καὶ βουλόμενος αὐτὸν ἀπολέσαι, ὑπισχεῖτο τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δώσειν αὐτῷ, εἰ ἀνέλοι ἄνδρας ἐκ τῶν τῶν ἐθρῶν· ὡς δὲ ἀνέλε, γίνεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Καὶ πολέμου συστάντος ἐτέρου, πάλιν εὐδοκίμει· ὁ δὲ μᾶλλον ἠγχιαινετο κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκλαλεῖ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωνάθαν, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν βούλοιο. Ὁ δὲ ἀπήγγειλε τῷ Δαυὶδ, καὶ κελεύει κρυπτεσθαι. Ὡς δὲ ἐξημενήσαστο τὸν πατέρα, εἰσάγει τὸν Δαυὶδ πρὸς αὐτόν. Πολέμου τε πάλιν ἐπιστάντος, ἀρ:στειύει ὁ Δαυὶδ, καὶ πάλιν ἐκφεύγει τὸν Σαοὺλ βουλόμενον αὐτὸν πατάξαι τῷ δόρατι. Συμβουλευσάσης αὐτῷ τῆς γυναίκος, ἀπέδρα ἐκείθεν. Πέμπει ὁ Σαοὺλ λαθεῖν αὐτόν, ἣ δὲ ἔφη αὐτὸν ἀβῆρωσθαι. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Σαοὺλ ὅτι ἔφυγεν, ἐγκαλέσας τῇ θυγατρὶ, καὶ μαθὼν ὅπου ἦν ὁ Δαυὶδ, ἀποστέλλει ληψόμενος αὐτὸν ἐκείθεν. Ὡς δὲ οἱ πεμπόμενοι οὐχ ὑπέστρεφον, ἀλλὰ μένοντες προσητέυον, ἀπῆλθεν αὐτός. Ἐρχεται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν ὁ Δαυὶδ· ἀπαγγέλλει αὐτῷ, ὅτι φονεῖ β κατ' αὐτοῦ ὁ Σαοὺλ. Καὶ εἰ βούλει σαφέστερον αὐριον μαθεῖν, κατὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν ἀπολειφθήσομαι. Εἶτα ἐὰν ἔρηται ὁ πατὴρ σου τὴν αἰτίαν, εἰπέ, ὅτι θυσίας οὕτως ἐν τῇ πόλει, ἤτησεν ἀπελθεῖν. Ἐὰν μὲν οὖν πρῶως ἐνέγκῃ, οὐδὲν ὑποπτεύω δεῖν· ἐὰν δὲ δυσχεράνη, πρόδηλος ἡ κατ' ἐμοῦ δίκη καὶ ἐπιβολή. Ποιεῖ ταῦτα ὁ Ἰωνάθαν· ὁ δὲ Σαοὺλ οὕτως ὠργίσθη, ὥστε καὶ ἐπιχειρήσας τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνελεῖν. Ὁ δὲ ἀναπηδήσας ἐκ τῆς τραπέζης, ἐξῆλθε εἰς τὸ πεδῖον, καὶ ρίπτει τὰς σχίζας· ἦν γὰρ καὶ τοῦτο

σύνθημα· καὶ ἐπιδραμὼν ὀπισθεν τῷ παιδί αὐτοῦ, κρυπτομένου ἐκεῖ που τοῦ Δαυὶδ, ψησί· Ταχύνας πορεύου, καὶ μὴ στήξ, ὅτι ἐκεῖ ἡ σχίζα ἀπὸ σοῦ καὶ ἐπέκεινα. Συνῆκεν ὁ Δαυὶδ τὴ ἐβούλετο τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ τοῦ παιδὸς ἀναχωρήσαντος, ἐπιπίπτει τῷ Ἰωνάθαν καὶ κλαίει· ὁ δὲ κελεύει φυγεῖν καὶ μεμνησθαι τῶν συνθηκῶν. Αὐταὶ δὲ ἦσαν, μηδέποτε ἐξάραι ἔλεον ἐκ τοῦ οἴκου Ἰωνάθαν, μήτε ζῶντος, μήτε θανόντος αὐτοῦ. Ἐρχεται πρὸς τὸν ἱερέα τὸν Ἀβιμέλεκ ὁ Δαυὶδ. Τότε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε· ἔλαβε δὲ καὶ τὴν ῥομφαίαν Γολιάθ, φήσας ὑπὸ τῷ βασιλέω; ἀπεστάλαξε που κατὰ σπουδῆν. Καὶ ἔρχεται ἐκεῖθεν πρὸς Ἀγχούς, [347] εἶτα εἰς Ὀδολάμ, καὶ παρατίθεται τῷ βασιλεῖ Μωῶθ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἐδυσχεραίνεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τοὺς αὐτοῦ παῖδας, ὅτι μηδεὶς αὐτῷ συμπονεῖ, μηδὲ παραδίδωσι τὸν Δαυὶδ, Δαὴκ Ἰδομαῖος (ἔτυχε γὰρ τότε ἐκεῖ, ὅτε Δαυὶδ πρὸς τὸν ἱερέα ἦλθεν), ἀπήγγειλεν αὐτῷ τὸ γεγονός. Ὁ δὲ μεταπεμφόμενος τοὺς ἱερεῖς, καὶ τῶν παρεστῆκόντων ὁ βουλομένων αὐτοῦ ἀνελεῖν, κελεύει τῷ Δαὴκ. Ὁ δὲ ἀνέλε τριακασίους παντήκοντα ἄνδρας αἰρόντας ἐφοῦδ, καὶ τὴν Νοβὰ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐξωλόθρευσε. Ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυὶδ εἰς τῶν τοῦ ἱερέως υἱῶν διασωθεῖς. Ὁ δὲ ἀλόγησας εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν διασωθέντα, καὶ τὴν Κίθα πολεμουμένην ἔδωκεν. Ἀκούσας τε, ὅτι ὁ Σαοὺλ ἔρχεται ἐπ' αὐτόν, ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Σαοὺλ, ἔρχεται ἐπ' αὐτόν. Ἀπαγγεθείσης δὲ ἐφοδοῦ πολεμίων μεταξὺ διώκειν αὐτόν, ἀναχωρεῖ. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐκ τῶν πολεμίων, πάλιν αὐτὸν ἐπεζήτησε, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ σπήλαιον, ἐνθα Δαυὶδ ἐκάθητο, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄνδρες ἐσώτεροι. Καὶ πάντων παρακελευομένων ἀνελεῖν τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐπέστη, οὔτε τοῖς βουλομένοις συνεχώρησεν. Ὡς δὲ ἐξῆλθεν ἐκεῖνος ἐκ τοῦ σπηλαίου, ἐπηκολούθησε καὶ οὗτος, καὶ βοήσας πρὸς αὐτόν, τῆν τε ἐκείνου κακίαν καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐδίδασκε τὸν Σαοὺλ. Ὁ δὲ ἐδάκρυσε. Τότε ἀπέθανε Σαμουὴλ. Πέμπει, δῶρα τὸν Νάβαλ αἰτῶν, ἀντὶ τῆς φυλακῆς ἣς ἐφύλαξεν αὐτοῦ τὰ ποιμνία. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὕβρισεν αὐτόν διὰ τῶν ἀπεσταλμένων. Ἐξοπλισάμενος δὲ ἀνῆει ὥστε ἀπολέσαι αὐτόν. Ἐμαθε ταῦτα ἡ Ἀδигаία ἡ τοῦτου γυνή, καὶ λαβοῦσα δῶρα ἀπήνησε τῷ Δαυὶδ, καὶ πολλὰ δεηθεῖσα, ἔπεισεν αὐτὸν τῆς ὁρμῆς. Καὶ ἀποθανόντος τοῦ Νάβαλ, γίνεται αὐτῷ γυνή. Ἀκούσας ὁ Σαοὺλ, ἐνθα ἦν ὁ Δαυὶδ, ἔρχεται πάλιν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ καὶ ἐκαθεύδησε μετὰ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, ἐπίσταται ὁ Δαυὶδ μετὰ Ἀβεσσαῶ καὶ κελεύοντος ἐκείνου παῖσιν τὸν ἐχθρὸν, οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ τὸν πρὸς κεφαλῆς κείμενον φακὸν λαβὼν καὶ δόρυ, ἀπῆλθεν ἕως πορρωτάτω, καὶ βοήσας διηγεῖρε τε αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν, καὶ ἐνεκάλει ῥαθυμίαν, ὅτι μὴ φυλάττει τὸν βασιλέα. Ἐπιδεικνύει τὸ τε δόρυ καὶ τὸν φακὸν, καὶ ἐγκαλεῖ τῷ Σαοὺλ, ὅτι τὸν οὐδὲν ἠδίκηκότα καταδιώκει. Τότε φεύγει πρὸς Ἀγχούς ὁ Δαυὶδ· οὐ γὰρ ἀσφαλὲς ἦγετο εἶναι πλησίον διατρίβειν τοῦ Σαοὺλ. Λαμβάνει ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῦ Ἀγχούς τὴν Σεκελάχ· καὶ ἐπετίθετο τοῖς πολεμοῖς, καὶ ἐλάμβανε χρήματα καὶ πρόβατα πολλὰ. Τότε συναθροίζονται οἱ ἀλλόφυλοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Σαοὺλ ἔρωτᾷ τὴν ἐγγαστρίμυθον. Ἀποστραφεὶς ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου (οὐ γὰρ εἴσασαν αὐτόν οἱ σατράπαι τῶν ἄλλο-

* Ἀγαθὸν ὑπὲρ θυσίαν, *domum p̄ius quam sacrificium, fortasse melius, quam in edit. Romana, ubi legitur ἰδοὺ ἀκοή ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθὴν, Ecce obedientia supra hostiam domus, aut supra sacrificium domum.*

ἡ Φωνᾶ ἐστ' αἰκίγιμος mortem machinari.

φύλλον συνεξεληθῆν, ὑποπτεύοντες αὐτὸν προδιδόναι τὸ στρατόπεδον), εὗρίσκει τὴν Σεκελάκ ἐμπερησμένην, καὶ τὰς γυναίκας οὐδαμοῦ· ἀπήχθησαν γὰρ αἰχμηάλωτοι. Ἐρόμενος δὲ τὸν Θεὸν, εἰ δέοι καταδιώξαι, εἰπόντος ὅτι δέοι, κατεδίωξε. Καὶ μαθὼν παρὰ παιδίου Αἰγυπτίου, ποῦ στρατοπεδεύονται, [348] ἐπιπεσὼν ῥαθυμοῦσιν, ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ τὰ σῦλα ἔλαβε, καὶ διένειμεν ἐξ Ἰσης τοῖς τε πολεμήσασιν καὶ τοῖς ἀπομείνασιν ἐπὶ τῶν σκευῶν. Ὡς δὲ ὁ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ γέγονε πῆλμος τῶν ἀλλοφύλων, πίπτει Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, καὶ οἱ δύο ἄλλοι υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ λαθόντες αὐτὸν οἱ πολέμιοι, προσέτηξαν τῷ τείχει Βιθσάν, ἣ ἐστὶ Σκυθόπολις. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀπὸ Ἰάβης^α, ἔλαβόν τε αὐτὸν καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ ἔθαψαν.

Βασιλειῶν β'.

Ἐρχεται τις ἀπαγγέλλων τῷ Δαυῖδ, ὅτι ἀνείλεν αὐτὸς τὸν Σαοὺλ· καὶ ἀνείλεν αὐτὸν ὁ Δαυῖδ· καὶ ἔθρηνησε τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ χρίουσιν αὐτὸν εἰς βασιλεῖα. Καὶ ἀποστέλλει πρὸς τοὺς Ἰαβῆς Γαλαὰδ, ἐπαίνων αὐτοὺς ὅτι ἔθαψαν τὸν Σαοὺλ. Καὶ Ἀδεννήρ ὁ στρατηγὸς τοῦ Σαοὺλ ἔδρασε^β τοῦ Ἰσραὴλ υἱὸν Σαοὺλ τὸν Μεμφισοθέ. Τοῦ δὲ Ἰούδα ἔδρασε Δαυῖδ. Ὡς δὲ συνέτυχον ἀλλήλοισ Ἰωάβ ὁ τοῦ Δαυῖδ, καὶ Ἀδεννήρ ὁ τοῦ Σαοὺλ, καὶ συνεκροτήθη πόλεμος ἀπὸ παιδίας, κατεδίωκεν Ἀσαὴλ ὁ ἀδελφὸς Ἰωάβ τὸν Ἀδεννήρ· καὶ πολλὰκις καλεύοντος ἀναχωρεῖν, οὐκ ἠνέσχετο. Τότε ἀναίρει αὐτὸν Ἀδεννήρ, καὶ καλέσας τὸν Ἰωάβ παραινεί καταπαῦσαι τὸν πόλεμον. Καὶ ἦν πόλεμος ἀναμέσον τοῦ οἴκου Σαοὺλ καὶ τοῦ οἴκου Δαυῖδ· καὶ ὁ μὲν ἠσθένει, ὁ δὲ ἐκραταιοῦτο. Λαμβάνει τὴν παλλακὴν τοῦ Σαοὺλ ὁ Ἀδεννήρ· ἐνεκάλεσεν ὁ Μεμφισοθέ. Θυμωθεὶς ὁ Ἀδεννήρ πέμπει πρὸς τὸν Δαυῖδ, ἐπαγγελλόμενος ἅπαντα τὸν λαὸν αὐτῷ παραδώσει. Καὶ ἐλθόντα αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, εἰστίασεν ὁ Δαυῖδ. Ὡς δὲ ἤκουσεν πόθεν ἐκ πολέμου ἐπανῆλθεν ὁ Ἰωάβ, μεταπεμφόμενος τὸν Ἀδεννήρ ἐδολοφόνησεν, ἐκδικῶν τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αἷμα. Μαθὼν ὁ Δαυῖδ καταρᾶται τὸν Ἰωάβ, καὶ θρηνεῖ τὸν Ἀδεννήρ, καὶ μετὰ πολλῆς θάππει τῆς τιμῆς. Ριχάν καὶ Βανέας^γ λάβρα τὸν Μεμφισοθέ ἀνελάοντες ἦλθον πρὸς τὸν Δαυῖδ, ὡς εὐδοκίμησαντες διὰ τὸν φόνον. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἀνείλε. Τότε γίνεται παντὸς τοῦ λαοῦ βασιλεὺς ὁ Δαυῖδ, καὶ ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν Ἰεβουσαῖον, καὶ κωλύουσιν αὐτὸν οἱ χωλοὶ εἰσελθεῖν, καὶ λαμβάνει τὴν ἄκραν, καὶ ψκοδόμησεν ἑαυτῷ οἶκον. Συνέπραξε δὲ αὐτῷ καὶ Χυράμ ὁ βασιλεὺς Τύρου. Ἐπανέστησαν οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἐξελθὼν κατέκοψαν αὐτοὺς ὁ Δαυῖδ. Ὡς δὲ πάλιν ἐπέθεντο, κωλύεται παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀνελθεῖν. Ἄλλ' Ἐν τῷ ἀκουσῆσαι σε, φησὶν ὁ [349] Θεὸς, τὴν φωνὴν τοῦ σεισμοῦ τοῦ κλαυθμῶτος, τότε πολέμει. Τότε γὰρ παραδίδονται σοι. Ἀνάγει τὴν κιβωτὸν ὁ Δαυῖδ, καὶ ἀποθνήσκει Ὁζᾶ, ὅτι ἐξέστεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς τὴν κιβωτὸν. Ὡς δὲ ἀνήγετο ἡ κιβωτὸς, ὠρχεῖτο ὁ Δαυῖδ, καὶ ἐξουθένησεν ἡ Μελχὼλ. Τότε βουλόμενος ὁ Δαυῖδ οἰκοδομήσασιν ναὸν,

^α Ἰάβης. Infra Ἰαβῆς.

^β Nota verbum βασιλεύειν active sumptum, pro. regem facere

^γ In edit. Rom. Βανιά, et Ῥηγάβ. Coislin. Ἰχαὰβ καὶ Βανέας. Lugdun. Ριχάν καὶ Βενέας.

κωλύεται ὑπὸ τοῦ Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ εὐχεται εὐχαριστῶν πρὸς τὸν Θεὸν, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἤκουσεν. Ἐπάταξε Δαυῖδ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ τὸν Μωάβ καὶ τοὺς Σύρους, καὶ τὰ ὄπλα τὰ χρυσοῦ, ἃ ἔλαβεν, ἤνεγκεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἄπερ ὕστερον ἔλαβε Σουσακαὶμ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ πολλὰ ἀναθήματα ἀνέθηκεν ὁ Δαυῖδ. Ἀξιοὶ τὸν Μεμφισοθᾶ υἱὸν Ἰωνάθαν τραπέζης βασιλικῆς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Σαοὺλ δίδωσιν αὐτῷ. Καὶ κελεύει τῷ Σίβᾳ, ὃς ἦν αὐτῷ δούλος πατρικὸς, δουλεύειν τῷ Μεμφισοθᾶ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Πέμπει δὲ καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα υἱῶν Ἀμμὼν παρακαλέσων, ἐπειδὴ θεθνήκει αὐτοῦ ὁ πατήρ. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀναπεισθεὶς, ἀτιμάζει τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Δαυῖδ εἰς παράκλησιν. Ἐντεῦθεν γίνεται πόλεμος· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε τὸν Ἰωάβ, εἶτα ἤλθεν αὐτὸς ὁ Δαυῖδ, καὶ τρέπεται τὸς ἐχθρούς. Τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἐντεῦθεν καὶ τὴν Βηρσαβῆ, καὶ τὸ παιδίον τὸ τελευτήσαν. Μεθ' ὃ τίκεται Σολομῶν. Πολεμεῖ ὁ Ἰωάβ τὴν Παυάθ^δ, καὶ μετὰ τὴν κρατῆσαι τῆς πόλεως, πέμπει ἐπὶ τὸν Δαυῖδ, βουλόμενος τὴν νίκην εἰκείνῳ ἐπιγραφῆναι. Ἐρᾶ ὁ υἱὸς Δαυῖδ Ἀμμῶν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῆς Θάμαρ, καὶ προσποιθεὶς νόσον, ἐλθοῦσαν αὐτὴν εἰς ἐπίσκεψιν ἐξύβρισεν. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀβессαλώμ, καλεῖ μετὰ ταῦτα τὸν βασιλεῖα εἰς ἐστίασιν· ὡς δὲ οὐκ ἤλθεν ἐκεῖνος, ἤξιστο τοὺς γοῦν ἀδελφοὺς ἔλθειν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον, παρήγγειλε τοῖς ἑαυτοῦ παισίν, καὶ ἀνείλου ἐν αὐτῷ τῷ ἀρίστῳ τὸν Ἀμμῶν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Δαυῖδ, ἐπένησεν ἱκανῶς, καὶ ὠρχίζετο τῷ Ἀβессαλώμ. Ὁ δὲ ἀπέδρα· καὶ μετὰ ἑτη τρία, ὅτε καθυφῆκε τῆς ὀργῆς ὁ βασιλεὺς, σοφίζεται Ἰωάβ διὰ γυναϊκὸς Θεκωϊτίδος, καὶ πείθει ἐπαναγαγεῖν τὸν Ἀβессαλώμ. Ἐπανελθόντα δὲ οὐκ ἠθέλησεν εὐθέως ἰδεῖν ὁ πατήρ, ἀλλ' ἦν δύο ἑτη ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐξ ὕψεως τοῦ βασιλέως. Τότε καλεῖ τὸν Ἰωάβ· ὁ δὲ οὐκ ὑπήκουσεν. Εἶτα ἐνέπηρσεν αὐτοῦ τὸν ἀγρὸν, καὶ οὕτως ἀναγκασθεὶς ἦλθε πρὸς τὸν Ἀβессαλώμ, καὶ ἀποσταλεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλεῖα, κατήλλαξεν αὐτὸν, καὶ εἰσῆγαγε τὸν Ἀβессαλώμ. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ ἄρματα καὶ ἵππους Ἀβессαλώμ, καὶ τοὺς ἐρχομένους χρίνεσθαι μετὰ πολλῆς ἀποδεχόμενος τιμῆς, ἐπήνε μὲν ὡς δίκαια λέγειν ἔχοντας, ἔλεει δὲ ὡς οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἀμύνην δυναμένου, καὶ ἔλεγε· Τίς καταστήσει με κριτὴν ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ οὕτως ψκειοῦτο τὸν λαόν, Ἐπανίσταται δὲ Ἀβессαλώμ τῷ Δαυῖδ· ὁ δὲ ἀκούσας ἐφυγεν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀφείλε τὰς παλλακὰς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει. Βουλομένου τοῦ Ἐθι συμπορεύεσθαι αὐτῷ, [350] τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυσε, ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἐπικείμενον, εἶπεν. Ὡς δὲ διέβησαν τὸν χειμάρρουν, προσέταξε τοῖς ἱερεῦσιν ἀποστρέψαι τὴν κιβωτὸν εἰς τὴν πόλιν. Αὐτὸς δὲ περιμένειν αὐτοὺς ἐφη πρὸς τῇ ἐλαίᾳ, εἰ τι ἔχοιεν τῶν τοῦ βασιλέως ἀπορρήτων ἐξεῖπειν. Ἀπαντᾷ τῷ Δαυῖδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτὸν τῷ Ἀχιτόφελ ἐναντιωθῆσόμενον, ὃς ἦν σύμβουλος τῷ Ἀβессαλώμ. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν αὐτὸς, ἔρχεται ὁ Σιβᾶ, καὶ κατηγορήσας τοῦ δεσπότητος αὐτοῦ Μεμφισοθᾶ, ὡς βουλομένου αὐτοῦ βασιλεύσαι, λαμβάνει

^δ Ροσάθ, in edit. Rom. Ραββάθ. Coislin. Ραυάθ.

sus David ab exercitu (non enim sinebant ipsum satrapæ alienigenarum secum in prælium procedere, suspicantes ne exercitum suum proderet), invenit Secelæ incensam, sublataque mulieres: captivæ namque abductæ fuerant. Interrogato autem Deo, an insequi deberet, illoque respondente, debere, insequutus illos est. Et cum didicisset a puero Ægyptio, ubinam castrametarentur, segniter agentes invadens percussit illos, et spolia accepit, et æquali sorte divisit illis qui pugnaverant, et illis qui in vasis manserant. Cum commissum autem prælium fuisset inter Israellem et alienigenas, cecidere Saül et Jonathan, et duo alii filii ejus: et captum ipsum hostes suspenderunt in muro Bethsan, quæ est Scythopolis. Venientes autem viri de Jabes, acceperunt eum et Jonathan, et sepelierunt.

REGNORUM LIBER II.

Venit quispiam annuntians Davidi, se Saülem occidisse: et interfecit illum David; luxitque Saülem et Jonathan, et inunctus est in regem. Mittit ad habitatores Jabes Galaad, laudans illos quod sepeliissent Saülem. Et Abenner dux Saülis regem Israelis constituit Memphibosthe (a) filium Saülis. David vero regnavit in Judam. Ut autem occurrerunt sibi Joab Davidis, et Abenner Saülis duces, et commissum est prælium a juventute, persequutus est Asaël frater Joab Abenner: quo sæpe jubente ut recederet, noluit ille. Tunc occidit eum Abenner, et vocato Joabo hortatur ut præliandi finem faciat. Bellumque erat inter domum Saülis et domum David. Et ille quidem deficiebat, hic vero confirmabatur. Concubinam Saülis sibi sumit Abenner: objurgavit Memphibosthe. Iratus Abenner mittit ad Davidem, promittens se totum illi populum daturum. Venientem ad se convivio excepit David. Ut autem id audivit cum e bello reversus est Joab, evocatum Abennerum dolo occidit, ut sanguinem fratris sui ulcisceretur. Re comperta David maledicit Joabo, et luget Abennerum, ac cum honore multo sepelit. Ichaab et Banaas clam occiso Memphibosthe venerunt ad David, ac si cedem hanc præclare gessissent. Ille vero hos interfecit. Tunc totius populi rex efficitur David, et venit Jerusalem ad Jebusæum, impediuntque illum claudi ne intraret, et cepit arcem, et ædificavit sibi domum. Cum illo quoque fœdus habebat Chyram rex Tyri. Bellum moverunt alienigenæ, et egressus fudit eos David. Ut autem rursus invaserunt, a Deo prohibetur, ne in occursum illorum eat. Sed *Cum audieris*, inquit Deus,

(a) In Vulgata, *Isboset*. Hic vero *Memphibosthe* non lapsu graphico positum fuisse videtur: nam eodem modo scriptum his postea occurrit. Verum exemplar Chrysostomi multum variabat, eratque illo tempore mira exemplarium diversitas. Multa lectionum discrimina proferre in promptu esset, maxime vero in nominibus propriis. Hæc porro lectio, *Memphibosthe*, non insolens fuisse videtur, quandoquidem Theodoretus etiam eodem modo legit Quæstione octava in secundum librum Regum, et Quæstione decima quarta in eundem librum. Unde etiam inferatur eam lectionem in ejus exemplari fuisse. Verum autem ejus nomen erat *בשית אבנר*, *Isboseth*, ut habet Vulgata; librarium autem lapsu scriptum fuit, *Memphibosthe*, quod erat nomen filii Jonathæ.

vocem tremoris fletus, tunc prælium committe (2. Reg. 5. 24). Tunc enim tradentur tibi. Amovet arcem David, et moritur Oza, quia extendit manum suam ad arcem. Cum autem duceretur arca, saltabat David, et despexit eum Melchol. Tunc cum vellet David ædificare templum, prohibetur a Nathan propheta, et precatur gratias agens Deo, gratias, inquam, de promissionibus quas audivit. Percussit David alienigenas et Moabum et Syros, et arma aurea quæ accepit, attulit Jerosolymam, quæ demum abstulit Susacim rex Ægypti. Multaque anathemata consecravit David. Memphibaalum filium Jonathæ dignatur mensa regia, et omnia quæ ad Saülem pertinebant dat ipsi. Jubeique Sibam, qui erat servus paternus, Memphibaali (a) servire cum filiis suis. Mittit autem ad regem filiorum Ammon, qui consolarentur eum, quia mortuus erat pater ejus. Ille vero suadentibus optimatibus ejus, dedecore afficit eos qui a Davide missi erant ad illum consolandum. Hinc oritur bellum: et primo quidem mittit Joabum: deinde venit ipse David, et inimicos fugat. Hinc ea quæ ad Uriam et ad Bersabec pertinent, et ad infantem qui mortuus est. Posteaque nascitur Salomon. Oppugnat Joab Ravath, et postquam urbem occupavit, mittit ad David, volens victoriam ipsi adscribi. Amat filius David Amnon sororem suam Thamar, et simulato morbo, venientem illam ad se visitandum contumelia afficit. Qua re audita frater ejus Abessalom, invitat postea regem ad convivium: cumque rex non veniret, rogat fratres ut veniant. Cum autem venissent, illo jubente servi ipsius interprandem occiderunt Amnonem. Ut vero rex audivit, multum luxit, et iratus fuit in Abessalom. Ille autem aufugit; et post tres annos, cum sedata esset ira regis, astute providet Joab per mulierem Thecoitidem, suadetque regi ut Abessalom revocet. Redeuntem noluit pater statim videre; sed duobus annis manebat in Jerusalem extra conspectum regis. Tunc vocat Joabum; ille vero non obtemperavit. Deinde illius agrum incendit, et sic coactus venit ad Abessalom: et ab illo missus ad regem, ipsum cum patre reconciliavit, et ad illum adduxit. Fecit autem Abessalom sibi currus et equites, et eos qui ad judicium accedebant cum multo excipiebat honore, et laudabat quasi qui justa dicere possent, miserabatur autem, quasi nemo esset qui posset illos defendere, ac di-

¹ Hic longe variant interpretes: Hebraeus habet *קול רעידה וצרחת* *vocem inebrius in capitibus morientium*. Aquila et Symmachus, *ὄρον διαβήματος ἐν κεφαλῇ τῶν θρονησάντων*, *strepitum transitus in capitibus presidio: uni*. Vulgata, *sonitum gradientis in cucurbitine pyrorum*. LXX Int., *τῆς φωνῆς τοῦ συγλαυμοῦ ἐκ τοῦ ἄλλοτος τοῦ κλαυθροῦ* *vocem conclusionis a luto fletus*. Sed alius, ut notavimus in Hexaplis, hoc loco *πρό*, *συγλαυμοῦ*, habet, *συστομοῦ*. Chrysostomus vero, *τῶ σισμοῦ*. Hæc vero lectiones, *συστομοῦ*, et *σισμοῦ*, *tremoris*, vel *convulsionis*, magis accedunt ad significationem vocis *ἰτῦς*, quam *συγλαυμοῦ*, *conclusionis*.

(a) Sic quoque legit Theodoretus, Quæstione trigesima prima in librum secundum Regum. Illud autem nomen, *Memphibaal*, factum est partim ex ejus nomine, ut habebatur apud LXX interpretes in libro secundo Regum, nempe *Memphibosthe*, partim ex ejusdem altero nomine quod habetur primo libro Paralipomenon cap. 9, v. 40, *Meribaal*. Error autem ideo perseveraverit, quia primum nomen, *Memphibosthe*, lapsu graphico ad *Isbosethum* transierat.

cebat : *Quis me constituet judicem super terram* (2. Reg. 15. 4)? et sic populum sibi conciliavit. Insurgit Abessalom contra Davidem; qua re comperta ille fugit ex Jerusalem, dimissis in urbe concubinis suis. Ethi volentem secum abire primo cohibet, deinde ubi instantem vidit, id permisit. Ubi autem torrentem trajecerunt, imperat sacerdotibus ut reducant arcam in urbem. Ipse vero se expectaturum eos dicit in loco Olivarum (a), si quid habeant arcanorum regis dicendum. Occurrit Davidi Chusi. Ille vero misit eum ut Achitopheli obsisteret, qui erat ipsi Abessalom a consiliis. Ut autem abscessit ille, venit Siba, qui accusato hero suo Memphibaal (b), quasi regnare vellet, totum accipit a Davide. Tunc Semei maledixit Davidi; David autem Abessam volentem illum occidere cohibuit. Venit Chusi ad Abessalom, persuadetque illi se benevolum ipsi accedere. Cunque consilium ageretur de rebus gerendis, hortatur Abessalom Achitophel, ut cum concubinis patris sui cocat. Id ille fecit in solario domus, ut omnes viderent. Addit aliud consilium; ut sibi liceat cum mille viris Davidem aggredi et necare. Ut autem vocatus est Chusi, ut consilium et ipse daret, is Achitophelis sententiam evertit, suadens ut interim supersederet, sed postea cum magno apparatu Davidem adoriretur. Illaque sententia magis placuit, Deo scilicet ita dispensante. Tunc misit Chusi, et per filios sacerdotum hæc Davidi nuntiavit. Achitophel autem, cujus sententia despecta fuerat, sese strangulavit. Feruntur Davidi multa dona. Instructum autem exercitum, emisit dicens : *Parcite puerulo meo Abessalom* (2. Reg. 18. 5). Ipsum enim in bellum exire non permittebant. Prælium committitur, multisque cadentibus occiditur etiam Abessalom, a coma arbori cuidam alligatus. Illo occiso cessat bellum. Mittit Chusi Joab qui Davidi victoriam nuntiet. Quo ille audito lugebat propter filium, donec ingressus Joab illum mutavit, ipsique suavis, ut læto hilarique vultu exercitum exciperet. Fugientem Israelem rex advocabat; Abessa autem illos, jam id in proposito habentes, eo adduxit ut se Davidi subicerent. Cum pertransiret Jordanem, venit Semei, suum confitens peccatum. Volebat autem Abessa illum interficere, id prohibuit David. Venit etiam Memphibaal squalidus, sordidis indutus vestibus, densum habens mystacem, unguis ostendens longos¹, quæ omnia doloris signa erant, ob bellum contra Davidem molui. Interrogabat rex cur non venisset secum. Respondit ille se rogasse Sibam famulum suum, ut se jumento imponeret, claudus quippe erat Memphibaal : illum vero noluisse. Tunc jubet rex illum cum Siba agrum dividere. Berzelli porro, qui belli tempore multa ipsi ministraverat, secum adducere volebat. Ille vero recusavit ob senectutem : et secum accepit rex filium ipsius loco. Tunc scinditur exercitus, parsque Sabee se dedit. Mittitque David

¹ In Editione Romana legitur, *neque unguis subsecuit, neque curavit mystacem.*

(a) Hæc non videntur consonare cum textu LXX.

(b) In exemplaribus aliis LXX et in Editione Romana legitur, *Memphibosthe*, sed alia exemplaria *Memphibaal* habuerunt.

Amessam qui debellet eum : Joab vero Amessam dicit occidit, urbemque in quam confugerat Sabee obtulit. Qui in civitate erant, suadente muliere, abscissum caput Sabee Joabo ex muro projecerunt : atque in bello liberati sunt. Fames in terra advenit ; ad quam profligandam necesse erat quospiam ex Saülis progenie tradi Gabaonitis. Tunc Memphibaalum conserva David, ob juramentum Jonathano præstitum. Tradidit autem Saülis filios et nepotes, sepelivitque Saulem et Jonathanum in sepulcro Cis. Bella moventur. Davidem cohibent sui ne exeat, ne forte periclitetur. Tunc dicit decimum septimum Psalmum. Recensentur fortia præclaraque gesta ducum Davidis. Jubetur Joab populum enumerare, enumeratque : erant Israelis nongenta millia, et Judæ quadringenta millia hominum, omnium bellatorum. Tunc venit Gad propheta optionem illi dans ex tribus ultionibus quam subire mallet, an tres annos famis, an trium dierum fugam instantibus hostibus, an tres dies mortiferi morbi. Ille vero tres dies mortiferi morbi præoptavit, mortuique sunt a matutino usque ad prandii tempus septuaginta mille homines. Tunc David dixit : *Ecce ego peccavi, et ego pastor iniqui egi : hi qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua in me et in domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Cessavit punitio, et jubetur David aram erigere in area Ornix, et ibi sacrificare, id quod ille fecit (a). Ornia filius David convivio excipit Joabum et Abiatharem, quasi regnaturus. Ingreditur Bersabee, secundum consilium Nathan prophetæ, et id annuntiat Davidi ; loquente illa ingressus est Nathan ; id moliebantur scilicet ut Salomon regnaret. Egressi sunt imposito supra regiam mulam Salomone. Tunc Nathan propheta et Sadduc sacerdos abierunt in Gion, unxeruntque illum ac dixerunt : *Vivat rex* (3. Reg. 1. 39). Venit Jonathan filius Abiatharis, et epulanti Ornix hæc nuntiavit. Et alii quidem fugerunt, Ornia vero confugit ad aram, metuens Salomonem. Tunc educit illum inde, et veniens Ornia adoravit regem. Moriturus David, hortatur Salomonem, ut custodiat legem Dei : sic enim illum promissiones esse consequaturum. Præcipit etiam circa Joab et Semei, ut illos ulciscat.

(a) Huc desinit Codex Lugdunensis, qui libri tertii initium sic ducit : *Adonias filius David convivio excipiens Joabum, etc. Mox, Ornia filius David, sic Coislin. Antiquissima lectio est, Ornia. Hebraice אֲרִיָא. LXX Editionis Romanæ, Adonia, sed lectio, Ornia, in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus. Procopius ait, binominem fuisse Adoniam. Verum ex similitudine literarum ו ו factum, ut modo Adonias, modo Ornia dicatur, quod alibi sæpe observatur. Nam quod spectat ad commutationem vocalium A, et O, ea pro nihilo hic habenda est, ut alibi pluribus est commonstratum. In exemplari Chrysostomi, ut liquet, hæc quæ Adonia sive Ornia convivium spectant, necnon totum caput primum libri tertii Regum et pars secundi capituli, secundo libro adjuncta fuerant, quod in multis exemplaribus tunc observatur, et nominatim in exemplari Diodori Tarsensis, qui Chrysostomi nostri præceptor fuit ; ut videtur est in nota cujusdam Codicis Regii, et in altera Codicis Coisliniani, quas in Hexaplis edidimus. Postrema, quæ plenior est, sic habet : *In Hexaplo et in accuratioribus exemplaribus, secundus Regnorum liber desinit in narrationem de plaga populi, et in emptionem aræ Ornæ. Tertius autem Regnorum liber init ab historia de Abisug Sunamitide, et de Adonia ejusque tyrannide. Diodorus autem secundo Regnorum libro hæc etiam conjungit usque ad mortem Davidis, similiterque Theodoretus.**

πῶν παρὰ τοῦ Δαυὶδ. Τότε Σεμεὶ κατηράσατο τὸν Δαυὶδ· ὁ δὲ Δαυὶδ βουλόμενον αὐτὸν ἀνελεῖν τὸν Ἄβεσσά διεκώλυσεν. Ἐρχεται ὁ Χουσί πρὸς τὸν Ἄβεσσαλῶμ, καὶ πείθει αὐτὸν ὡς εὐνοικῶς διακείμενος αὐτῷ προσέχειν. Καὶ προκειμένης βουλῆς τίνα λέοι πράττειν, συγγενέσθαι ταῖς παλλακαῖς τοῦ πατρὸς παραινεῖ τὸν Ἄβεσσαλῶμ Ἀχιτόφελ. Καὶ ἐποίησε οὗτο ἐπὶ τοῦ δώματος, ὥστε πάντας ὄρῶν. Καὶ προσέθησιν ἐτέραν γνώμην, ὥστε λαβεῖν χιλοὺς μεθ' ἐαυτοῦ, καὶ ἐπιθέσθαι τῷ Δαυὶδ, καὶ ἀνελεῖν αὐτόν. Ὡς δὲ ἐκλήθη καὶ ὁ Χουσί πρὸς τὸ εἰσηγήσασθαι συμβουλήν, ἀνατρέπει τὴν τοῦ Ἀχιτόφελ γνώμην, τῶς μὲν υπερθέσθαι παραινῶν, ὕστερον δὲ μετὰ παρασκευῆς ἐπιθέσθαι τῷ Δαυὶδ. Καὶ ἤρесе μᾶλλον αὐτῆ ἡ γνώμη· Θεοῦ γὰρ ἦν ἡ οἰκονομία. Τότε πέμπει διὰ τῶν υἱῶν τῶν ἱερέων, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυὶδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ Ἀχιτόφελ διαμαρτῶν τῆς γνώμης, ἀπήγγαστο. Φέρεται πολλὰ δῶρα τῷ Δαυὶδ. Διατάξας δὲ τὸ στρατόπεδον, ἐξέπεμψε λέγων· *Φείσασθέ μου τοῦ παιδαρίου Ἄβεσσαλῶμ*. Αὐτὸν γὰρ οὐ συνεχώρησαν ἐξελεῖν. Γίνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν πεσόντων ἀναιρεῖται καὶ ὁ Ἄβεσσαλῶμ, προσδεθείς τινι δένδρῳ ἀπὸ τῆς κόμης. Ἀναιρεθέντος δὲ, ἐπαύσατο ὁ πόλεμος. Πέμπει τὸν Χουσί ὁ Ἰωάβ ἀπαγγέλλειν τῷ Δαυὶδ τὴν νίκην. Ὁ δὲ ἀκούσας ἐθήρησε διὰ τὸν υἱόν· ἕως οὗ εἰσελθὼν ὁ Ἰωάβ μετέβαλε τε αὐτόν, καὶ ἔπεισε δέξασθαι τὸ στρατόπεδον φειδῶν τῷ προσώπῳ. Φυγόντα τὸν Ἰσραὴλ ὁ τε βασιλεὺς προσεκαλεῖτο, ὃ τε Ἄβεσσά προσηρημένους αὐτοὺς ἤδη ἔπεισον ὑποταγῆναι τῷ Δαυὶδ. Ὡς διέβαινε τὸν Ἰορδάνην ἤλθεν ὁ Σεμεὶ, ὁμολογῶν αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν. Ἐβούλετο δὲ αὐτὸν θανατώσαι ὁ Ἄβεσσά, καὶ διεκώλυσεν ὁ Δαυὶδ. Ἦλθε δὲ καὶ ὁ Μεμφιδαὰ ἀγμῶν, ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, κομῶν τὸν μύστακα, θυγας μεγάλους ἐπιδεικνύς α, πάντα ἄπερ ἦν λύπης σημεῖα τῆς γενομένης αὐτῷ διὰ τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ Δαυὶδ. Εἶτα ὁ μὲν ἠρώτα, διὰ τί μὴ ἐπορεύθῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔφη ἠξιώκεναι τὸν Σιδά τὸν οἰκίτην αὐτοῦ ὥστε ἐπιθιδάσαι αὐτὸν ὑποζυγίῳ (καὶ γὰρ ἦν χωλὸς ὁ Μεμφιδαὰ), μὴ ἀνασχέσθαι δὲ ἐκείνον. Τότε κελεύει αὐτὸν καὶ τὸν Σιδά διελέσθαι τὸν ἀγρόν. Καὶ τὸν Βερζελλί, ὃς ἐχορήγησεν αὐτῷ πολλὰ τοῦ πολέμου συνεστῶτος, ὃν ἔβουλετο μεθ' ἐαυτοῦ λαβεῖν. Ὁ δὲ παρητήσατο διὰ τὸ γῆρας. Καὶ λαμβάνει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Τότε σχίζεται τὸ στρατόπεδον, καὶ προστίθενται τῷ Σαβεὲ. Καὶ ἐκπέμπει Δαυὶδ τὸν Ἄμεσσά πολεμῆσαι [351] αὐτῷ· ὁ δὲ Ἰωάβ ἀναιρεῖ μὲν τὸν Ἄμεσσά ὅλῳ, πολιορκεῖ δὲ τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Σαβεὲ. Οἱ δὲ ἐν τῇ

πόλει, γυναικὸς συμβουλευσάσης, ἀποτεμόντες τοῦ Σαβεὲ τὴν κεφαλὴν, ἔρριψαν ἀπὸ τοῦ τείχους τῷ Ἰωάβ, καὶ οὕτως ἀπῆλλάγησαν τοῦ πολέμου. Λιμὸς καταλαμβάνει τὴν γῆν· λύσεις δὲ ἦν τοῦ λιμοῦ τὸ τινὰς τῶν τοῦ Σαοὺλ ἐκδοθῆναι τοῖς Γαβαωνίταις. Καὶ τὸν Μεμφιδαὰ περιποιεῖται ὁ Δαυὶδ, διὰ τοῦ ὄρκου τοῦ πρὸς Ἰωνάθαν. Ἐκδίδωσι δὲ τοὺς τοῦ Σαοὺλ υἱοὺς καὶ ἐκγόνους, καὶ θάπτει τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἐν τῷ τάφῳ Κεῖς. Γίνονται ἐνταῦθα πόλεμοι. Καὶ κωλύουσι τὸν Δαυὶδ ἐξελεῖν, μήποτε κινδυνεύσῃ. Τότε λέγει τὸν ἐπτακαίδεκατον ψαλμόν. Καταλέγει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Δαυὶδ. Κελεύεται Ἰωάβ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, καὶ ἀριθμεῖ· καὶ ἦν Ἰσραὴλ ἑννακόσαιο χιλιάδες, καὶ Ἰούδα τετρακόσαιο χιλιάδες, πάντες πολεμισταί. Τότε ἔρχεται Γὰδ ὁ προφήτης, αἰρεσιν αὐτῷ διδοὺς τριῶν τιμωριῶν, ἣν βούλοιο ὑποστῆναι, ἢ τρία ἔτη λιμῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας φυγεῖν ἐπικειμένων ἐχθρῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας θάνατον. Ὁ δὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ θανάτου εἴλετο, καὶ ἀπέθανον ἀπὸ πρῶτῃ ἕως ἀρίστου ἑβδομηκοντα χιλιάδες. Τότε λέγει Δαυὶδ· *Ἰδοὺ ἐγὼ ἤμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἑκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου*. Ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ κελεύεται ὁ Δαυὶδ θῆσαι [1. στήσαι] θυσιαστήριον ἐν τῇ ἄλφ Ὀρνία^c, καὶ θῆσαι· καὶ ἐποίησεν οὕτως. Ὀρνίας υἱὸς Δαυὶδ ἐστὶ^d τοὺς περὶ Ἰωάβ καὶ Ἀδιάθαρ, ὡς βασιλεύσων. Εἰσέρχεται ἡ Βηρσαβαὶ κατὰ συμβουλήν Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ ἀπαγγέλλει τῷ Δαυὶδ· μεταξύ δὲ λαλοῦσης ἐκείνης εἰσῆλθε καὶ ὁ Νάθαν, κατασκευάσαντες^d ὥστε βασιλεῦσαι τὸν Σολομῶνα. Ἐξῆλθον ἐπιθιδάσαντες τὸν Σολομῶνα τῇ ἡμίονῳ τῇ βασιλικῇ. Τότε ὁ προφήτης Νάθαν καὶ ὁ ἱερεὺς Σαδδοὺκ ἀπῆλθον εἰς τὴν Γιών, καὶ ἔχρισαν αὐτὸν καὶ εἶπον· *Ζήτω ὁ βασιλεὺς*. Ἐλθὼν ὁ υἱὸς Ἰωνάθαν ἀπήγγειλε τῷ Ὀρνί^a ταῦτα ἐστιωμένῳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἔφυγον, ὁ δὲ Ὀρνίας κατέφυγεν εἰς τὸ θυσιαστήριον, δεδοικὺς τὸν Σολομῶνα. Τότε ἐξάγει αὐτὸν ἐκείθεν, καὶ ἐλθὼν προσεκύνησε τῷ βασιλεῖ. Μέλλων τελευτᾶν ὁ Δαυὶδ, παραινεῖ τῷ Σολομῶντι, ὥστε φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τὸν νόμον· οὕτω γὰρ τεύξεσθαι αὐτῷ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν ἐπηγγελμένων αὐτῷ. Παραγγέλλει τε περὶ Ἰωάβ καὶ Σεμεὲ, ὥστε τιμωρηθῆναι [352] αὐτούς, καὶ περὶ τῶν υἱῶν Βερζελλί, ὥστε αὐτοὺς τιμῆς τυγχάνειν,

^c Ὀρνά legitur in edit. Romana. Ibidem καὶ θῆσαι, καὶ ἐποίησεν οὕτως. Huc porro desinit codex Lugdunensis, in quo liber tertius incipit: Ἀδωνίας υἱὸς Δαυὶδ ἐστιῶν τοὺς περὶ Ἰωάβ, etc. Mox Ὀρνίας υἱὸς Δαυὶδ, sic Cotslin. Antiquissima lectio est Ὀρνίας. Hebraice וְיִזְבֵּן. LXX editionis Romanæ Ἀδωνίας, sed lectio Ὀρνίας in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus.

^d Sic Lugdun. codex, Coislinius vero κατασκοτάσαντες. Hic locus non vacat suspitione mendii. Ipsa vox κατασκοτάσαντες lexicis ignota est, sed multas hujusmodi habet Chrysostomus.

^a In editioe Romana legitur οὐδὲ ὄνυχισατο, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα αὐτοῦ.

^b Ὁν hic supervacaneum est.

καὶ τῆς τραπέζης ἀπολαύειν τῆς βασιλικῆς. Καὶ ἀποθνῆσκει τεσσαράκοντα ἔτη βασιλεύσας.

Βασιλείων γ'.

Ἄναιρει τὸν Ὀρνίαν ὁ Σολομῶν, ὅτι τὴν Ἀβισάκ ἤτησε, καὶ τὸν Ἀδιάθαρ ἐξέβαλε τῆς Ἰερουσλήνης. Καὶ ἐπληρώθη ἡ κατὰ τοῦ Ἥλει ἀπειλή· ἐξ ἐκείνου γὰρ κατήγε τὸ γένος. Ἀνεῖλε δὲ καὶ τὸν Ἰωάβ· τὸν δὲ Σαδδούκ τὸν ἱερέα ἀντὶ τοῦ Ἀδιάθαρ κατέστησεν ἱερέα. Δίδωσι δὲ ὁ Σολομῶν πρόσταγμα τῷ Σεμεεὶ, ὥστε ἐν τῇ πόλει μένειν διόλου· εἰ δὲ ποτε ἐξέλθοι, οὐκ ἀτιμωρητὶ τοῦτο ποιήσῃεν, ἀλλὰ θανάτου ὑποστήσεσθαι ζημίαν. Ἀπόλωνο αὐτῷ δοῦλοι· ὁ δὲ ἐπιλαθόμενος τοῦ προσητάματος, ἐξήγησε ζητήσῃεν, καὶ μαθὼν ὁ Σολομῶν ἀνεῖλεν αὐτόν. Περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος διηγήσῃς, περὶ τῆς εἰρήνης τῆς ἐπ' αὐτοῦ, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τοῦ ἀρίστου, καὶ περὶ ἀρμάτων, περὶ τῶν Ἰσπανῶν, περὶ παντὸς τοῦ πλοῦτου. Αἰτεῖ Σολομῶν σοφίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τότε κρίνει ταῖς γυναῖξί ταῖς ὑπὲρ τοῦ παιδίου προσελθούσας αὐτῷ. Πάλιν περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος λόγος, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ τίνες ἐλετούργουν ταύτην αὐτῷ τὴν λειτουργίαν.

Ἀποστέλλει πρὸς Χειράμ τὸν βασιλέα Τύρου, τοὺς δρυοτόμους αἰτῶν ἐπὶ μισθῷ· ὁ δὲ παρέσχεν. Ἐνταῦθα ἐγκρατεῖται τῶν ἐργαζομένων ὁ ἀριθμὸς, καὶ τῆς ἐτοιμασθείσης εἰς τὸν ναὸν ὕλης τὸ πλῆθος. Εἶτα ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ. Εὐχεται ὁ Σολομῶν ἐν τῷ ναῷ, καὶ θύει, καὶ ἐγκαινίζει τὸν οἶκον. Ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐὰν φυλάξῃ τὰ προσητάματα αὐτοῦ, καὶ ἀπειλεῖ τάναντία, ἐὰν παραβῇ. Ἦν δὲ αὐτῷ ναὺς χρυσοῖν φέρουσα. Τὰ κατὰ τὴν βασιλίαν Νότου, τὴν ἔλθουσιν ἀκούσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ τὸν μέγαν, τὰ περὶ τῶν ὀπλων τῶν χρυσοῦν ὧν ἐποίησε, τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πόθεν καὶ μέχρι ποῦ παρέτεινεν. Ἐντεῦθεν περὶ τῆς εἰδωλολατρίας αὐτοῦ, καὶ τῆς προσκρούσεως ἧς προσέκρουσε τῷ Θεῷ. Ἐντεῦθεν ἀπειλή πρὸς αὐτὸν, καὶ τῆς βασιλείας παράλυσις, εἰρήνης ἀφανισμὸς. Ἐπανίσταται γὰρ αὐτῷ Ἀδερ ὁ Ἰδουμαίος, καὶ ὁ Ἐσδράμ. Ἐπανίσταται αὐτῷ καὶ ὁ δοῦλος αὐτοῦ Ἰεροβοάμ. Ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ Ἀχιά ὁ προφήτης, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διαβρῆξαι ἱμάτιον τελαμῶνας· δέκα, προμηνύων αὐτῷ, ὅτι καθέξει τὰ δέκα σκῆπτρα. Ὡς δὲ ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν ὁ Σολομῶν, ἐφυγεν εἰς Αἴγυπτον. Ἐπανῆλθεν ἀπ' Αἴγυπτου Ἰεροβοάμ, ἀποθάνοντος Σολομῶντος. Ὁ δὲ λαὸς προσελθὼν τῷ Ῥοβοάμ υἱῷ Σολομῶντος, ἤξιον ἐλαφροτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Σολομῶντος. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν συντρόφων αὐτοῦ νέων τινῶν ἀναπεισθεὶς, ἠπειλήσεν καὶ βαρυτέραν αὐτοῖς ποιήσῃεν. Ἐνθεν ἀπεσχίσθησαν αἱ δέκα φυλαί, καὶ ἐδασίλευσαν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Ἰεροβοάμ. Καὶ βολόμενον ἐπιστρατεύσαι αὐτῷ τὸν Ῥοβοάμ ἐκόλυσεν ὁ Θεός. Ὡς δὲ [355] ἠρρώσθησε τὸ παιδίον Ἰεροβοάμ, πέμπει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ πρὸς Ἀχιά τὸν προφήτην πεισομένην περὶ τῆς νόσου. Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι ἀποθάνειται, καὶ ἀπέθανεν. Ἰσθησι δαμάλεις χρυσᾶς ὁ Ἰεροβοάμ, μίαν ἐν Βαιθήλ, καὶ μίαν ἐν Δάν, ἵνα μὴ ἀναβαίνουσιν εἰς Ἰερουσαλήμ ὁ λαός. Θύοντο· δὲ αὐ-

• Coislinianus codex ἱμάτιον τελαμῶνος mendose. Lugdunensis τελαμῶνας δέκα, in fascias, in laciniis decem. חֲסִיִּים רְבָעִים, laciniis, sic et O'. Puto autem hoc in exemplari Chrysostomi fuisse: nam ut modo dicebam, mira erat exemplariorum Bibliorum varietas.

τοῦ ἐκεῖ, ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἔλθων, προφητεῖ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσῖαν. Καὶ ἐξηράνθη ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐβράβη τὸ θυσιαστήριον. Δεηθέντος δὲ τῷ προφήτῳ τοῦ Θεοῦ, ὕψιανεν ὁ βασιλεὺς. Καὶ παρ' ἐκάλει τὸν προφήτην ἐστιαθῆναι παρ' αὐτῷ. Ὁ οὐκ ἠνέσχετο, πρόσταγμα φυλάττων τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὕστερον παραβὰς, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ λέοντος. Ὁ Ἰεροβοάμ ἐτι ἐπέμενε τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὁ Ῥοβοάμ εἰδωλολάτρησεν ἐτη πάντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐλθὼν Σουσακαίμ· ἔλαβε τοὺς θησαυρούς. Μετὰ τὸν βασιλεὺς Ἀδιὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὸν υἱὸς τοῦ Ἀδιὰ ὁ Ἀσά. Μετὰ δὲ τὸν Ἰεροβοάμ βασιλεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀδάβ· ὃν ἀνελὼν Βασά ἐδασίλευσε, καὶ ἐπολέμησεν τὸν Ἀσά. Ὁ δὲ τῇ συμμαχίᾳ τοῦ Σύρου Ἀδερ χρησάμενος, ἐπικρατέστερος γέγονεν. Ὡς δὲ πονηρὸς ἦν ὁ Βασά, ἀπειλεῖ αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ μεγάλα. Ἀποθάνοντος δὲ αὐτοῦ ἐδασίλευσεν Ἐλά υἱὸς αὐτοῦ, ὃν ἀνελὼν Ζαμβρί εἰς τὸν ἀρχόντων ἐδασίλευσε, καὶ ὠλόθρευσε τὴν οἶκον Βασά. Ὡς δὲ καὶ Ζαμβρί ἀπέθανεν ἑαυτὸν ἐμπρήσας, βασιλεὺς Ἀμβρί. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, βασιλεὺς Ἀχαά ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Βασιλεὺς ὁ υἱὸς Ἀσά Ἰωσαφάτ. Ἀπειλεῖ Ἥλιος ὁ προφήτης τῷ Ἀχαά τὴν γενομένην ἀνομοβρίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἕξ. Τότε διατρέφεται διὰ τῶν κοράκιων ὁ προφήτης. Ἐνταῦθα κατατὴν χήραν τὴν ἐν Σαρέφθοις, τὰ κατὰ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου, καὶ τὴν ὄβριαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν θάνατον τοῦ παιδίου, καὶ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἔγερσιν. Ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Ἀχαά ὁ Ἥλιος, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν, καὶ καταφέρει τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλίσκει αὐτήν. Τότε λαθὼν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βαάλ ἀπέσφαξε. Τότε εὐαγγελίζεται τῷ Ἀχαά τὸν ὄντον. Καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸν Κάρμηλον ἠξία Ἥλιος, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν ἰδοὺ ὕετος. Ἀπειλεῖ τῷ Ἥλιῳ θάνατον Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀχαά, ὁ δὲ ἔρχεται εἰς τὴν Ἐρημον, καὶ κοιμηθεὶς, καὶ διεγερθεὶς ὑπὸ ἀγγέλου Θεοῦ, εὗρεν ἐγκρυφίαν ὀλυρῖτην, καὶ φαγὼν αὐτὸν, ἐνίσχυσεν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ βρώσει τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦλθεν εἰς Χωρῆβ. Τότε λέγει· Κύριε, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσφαξαν. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀφείλες ὁ Ἐλισσαῖος ἀκολουθεῖ τῷ Ἥλιῳ. Ἐντεῦθεν τὸ διήγημα τὸ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Ναβουθαί καὶ ἡ ἀπειλή κατὰ Ἰεζάβελ καὶ Ἀχαά, καὶ ἡ κατὰ νυξίς τοῦ Ἀχαά. Ἐπῆλθε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Σύρος Ἀδερ μετὰ τριακοσάδου βασιλέων· ὁ δὲ ἐχειρώσαστο αὐτούς. Καὶ δεύτερον ἐπιστρατεύσας περιέπεισεν πληγῇ μεγάλῃ. Ὡς δὲ ἔώρα ἑαυτὸν ἐν κινδύνῳ, σῆμα περιθόμενος ἐλεινὸν, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἀχαά δούλον [354] ἑαυτὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπητῶς ἔχων σωτηρίας τυχεῖν. Ὁ δὲ ἀνεδίδασέ τε αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄσπρημα, καὶ τιμῆς ἀξιώσας, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν οἰκείαν γῆν. Ἔρχεται ὁ προφήτης ἐγκαλῶν ὑπὲρ τούτων τὴν βασιλεῖ, καὶ θάνατον ἀπειλῶν. Βουλευέται ὁ Ἀχαά εἰ δεῖ ἐπιστρατεύσαι τοὺς Σύρους· καὶ συμβουλευόμενος τοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, μετὰ πεμπτο γίνεται Μιχαίας ὁ προφήτης, καὶ ἐρωτηθεὶς προλέγει συμφοράς, εἰ πολέμησῃεν. Ὀργίζεται ὁ Ἀχαά· τούτῳ περὶ τὸν Μιχαῖαν Σεδακίας ὁ ψευδοπροφήτης. Κελεύεται Ἀχαά τρηθεῖσθαι Μιχαῖαν τὸν ψευδοπροφήτην. Ἔως ἂν ὁ πόλεμος λάβῃ τέλος. Ἐξῆλθε μαχεσόμενος καὶ φησι τῷ Ἰωσαφάτ· Ἀμείψωμεν τὸ σῆμα καὶ τὸν ἱματισμόν· λαθὼν ἐγὼ τὸν σὸν, ἀντιδιδώμει σοὶ τὸν

• Hic desunt pauca verba in utroque codice.

• I. XX in interpretes Σουσακίμ habent, et sic etiam Lugdunensis: interpres. Coislinianus vero Σουσακίμ.

nr. et circa filios Berzellî, ut illos in honore habeat, et mensæ regis consortes faciat. Moriturque postquam annos quadraginta regnaverat.

REGNORUM LIBER III.

Occidit Orniam Salomon, quia Abisacam petierat, et Abiatharem ejecit ex sacerdotio. Impletaque est naminatio contra Eli data; ex illo namque genus lucebat Abiathar. Occidit autem Joabum; Sadducem constituit sacerdotem pro Abiathare. Præceptum dat Semei Salomon, ut semper in urbe maneat: si autem exeat unquam, id non impune futurum, sed morte mulctandum esse. Cum servos perdidisset ille, mandati oblitus, egressus est ut quæreret: quo comperto Salomon interfecit eum. De sapientia Salomonis enarratio, de pace quæ ejus tempore fuit, de magnificentia prandii, de curribus, de equis, de omni genere divitiarum. Petit Salomon sapientiam a Deo. Tunc judicat de duabus mulieribus quæ illum circa infantem adierant. Rursus de sapientia Salomonis sequitur; de laetitia mensæ ejus, et quinam hujusmodi officio fungerentur. Mittit ad Chiram regem Tyri, lignarios petens conductitios: ille vero præbuit. Sic agitur de operarum numero, et de materiæ copia ad exstructionem templi parata: sequitur deinde templi constructio. Precatur Salomon in templo, et immolat, domumque dedicat. Promittit illi bona Deus, si custodierit mandata ipsius, et contrarium minatur, si prævaricatus fuerit. Erat autem illi navis quæ aurum vehebat. Historia reginæ Austri, quæ venit, ut audiret sapientiam ejus. De ingentibus ejus divitiis, de armis aureis quæ ipse fecit; de regni ejus limitibus. Hinc de idololatria ejus et de offensione, qua Deum offendit. Hinc minæ adversus illum intentatæ, regniq; ejus solutio, paxque sublata. Rebellat enim contra illum Ader Idumæus, et Esdrom. Rebellat etiam contra illum Jeroboam servus ejus. Venit ad Jeroboam Achia propheta, datque illi scindendum vestimentum in laciniis decem, præsignificans illi quod decem sceptrâ habiturus esset. Cum porro vellet Salomon illum occidere, fugit in Ægyptum. Redit ab Ægypto Jeroboam, mortuo Salomone. Populus autem adiens Roboam filium Salomonis, rogabat leviore frui imperio, quam sub Salomone; ille vero ex consilio juvenum quorundam, qui cum ipso educati fuerant, minatus est se graviore usum imperio. Inde divisæ sunt decem tribus, et regem sibi constituerunt Jeroboam. Roboam vero volentem contra illum movere bellum Deus cohibuit. Cum autem ægroaret filius Jeroboam, mittit uxorem suam ad Achiam prophetam, de morbo sciscitaturam: ille vero dixit esse moriturum, et mortuus est (a). Statuit Jeroboam vitulas aureas, alteram in Bæthel, alteram in Dan, ne populus ascenderet in Jerusalem. Cum autem immoraretur illi, ecce homo Dei veniens prophetat de Josia

rege. Et exaruit regis manus, et rupta est ara. Propheta autem Deum precante, rex sanus factus est. Et rogabat prophetam ut epularetur apud se. Ille vero nolebat, Dei præceptum servans, quod cum postea transgressus esset, occisus est a leone. Jeroboam autem adhuc manebat in impietate sua, et Roboam idola coluit omnibus vitæ suæ annis. Veniens Susacim accepit thesauros. Post hunc regnat Abias filius ejus, et post hunc Asa filius Abia. Post Jeroboam regnat filius ejus Adab (a): quem cum occidisset Basa, regnavit et bellabat contra Asa. Hic auxilio usus Ader Syri superior fuit. Quia vero improbus erat Basa, minatur ipsi Deus mala ingentia. Illo mortuo regnavit Ela filius ejus, quem cum occidisset Zambri unus principum, regnavit ipse, et delevit domum Basæ. Ut autem Zambri quoque mortuus est, cum seipsum incendisset, regnat Ambri. Cum autem hic etiam mortuus esset, regnat Achaab filius ejus. Regnat Josaphat filius Asæ. Minatur Elias propheta Achaabo sinceritatem, quæ per tres annos et sex menses duravit. Tunc per corvos alitur propheta. Sic sunt ea quæ pertinent ad viduam Sarephthanam, quæ ad lecythum olei, et quæ ad hydriam farinæ, ad mortem pueri, et ad suscitationem ex morte. Mittitur ad Achaab Elias, et hostiam offert, demittit ignem de caelo, et consumit illam. Tunc arreptos sacerdotes Baalis jugulavit. Achaabo pluviam prænuntiat. Et consensu Carmelo precatus est Elias, et sacrificium offert: ecce pluvia. Minatur Eliæ mortem Jezabel uxor Achaabi. Ille autem venit in desertum, et cum dormivisset excitationeque esset ab angelo Dei, invenit subemeritum panem ex olyra, quem cum comidisset roboratus est: cum illo cibo quadraginta diebus venit in Choreb. Tunc ait: Domine, aras tuas suffoderunt. Jugis boni dimissis Elisæus sequitur Eliam. Hinc historia vineæ Nabuthæ: et minæ contra Jezabelem et Achaabum: compunctio Achaabi. Irruptionem fecit in Israel Syrus Ader cum triginta duobus regibus: Achaab vero devicit eos. Cum secundo Ader bellum intulisset, cæsus admodumque profligatus est. Ut autem se vidit in periculo versari, miserabili indutus veste Achaabum adiit, servum se vocans, et salutem consequi peroptans. Ille vero eum in curru suo conscendere jussit, et honore affectum in terram suam remisit. Venit propheta regem super his objurgans, necemque minitans. Consultat Achaab, an debeat Syris bellum inferre: et ex consilio Josaphat regis Judæ, accersitur Michæas propheta, qui interrogatus calamitates prædicit, si bellum inferatur. Irascitur Achaab: Michæam perculit Sedecias pseudopropheta. Jubet Achaab servari Michæam pseudoprophetam, donec belli finis esset. Exit ad pugnam, et Josaphato dixit: Mutemus habitum et vestimenta; accipiam ego tua, et mea tibi trado. His peractis, cum præcepisset rex Syriæ militibus suis, ut missis omnibus unum

(a) hæc quæ de ægritudine filii Jeroboami dicuntur pertinent ad caput XIV libri tertii Regum, et post vitularum aurearum cultum habentur in Hebræo, in Vulgatis, atque in hexaplati Editione. Sed in aliis Græcis Editionibus inversa sunt.

(a) In LXX Interpretum editione legitur, Ναβυθ. Hæc quoque nomina multum variabant in exemplaribus Græcis. Verum nomen est Nadab secundum Hebraicam veritatem נָדָב. Sic et infra 134 rex Syriæ est Benadad.

regem Israelis in bello adorirentur, illi videntes Josaphat regem Juda, et putantes esse regem Israel (nam vestis ipsos decepit), circumstabant illum, ut occiderent. Ille vero clamans a periculo eximitur. Alius autem sagittarius ferit Achabum, et sanguis manabat, quem abluerunt in fonte, et meretrices se abluerunt in sanguine ejus, canesque linxerunt eum. Regnavit post Achabum Ochozias filius ejus. Quia autem Josaphat amicus ejus fuit, poenas dedit; ita ut opera ejus interpellerentur (a).

REGNORUM IV.

Ægrotans Ochozias misit consultum Baalem, utrum surrecturus esset: et nuntiis occurrens Elias propheta, jussit regressos nuntiare ipsum non surrecturum esse. Cum didicisset autem Ochozias esse Eliam, misit quinquagenarium primo et secundo; cum autem uterque cum quinquaginta suis igne consumptus fuisset, cum tertio jubetur Elias descendere, et regem adiens dixit illum esse moriturum. Post hunc regnat frater ejus Joram: non enim erat illi filius. Hinc assumptio Eliæ in cælum. Videntes filii prophetarum Elissæum sicco pede Jordanem prætereuntem, dixerunt quiescisse spiritum Eliæ super ipsum, rogantque mitti qui Eliam perquirerent: ille prohibebat, demumque annuit: sed qui missi fuerant non invenerunt. Aquas in Jericho sanas reddit Elissæus; cum veniret in Bethel, puerulos se irridentes maledixit, illique ab ursis interficiuntur. Rex Moab solitum pendere tributum abuit. Bellum ipsi infert Joram rex Juda assumpto secum Ochozia rege Israel, et rege Edom (b). Cum autem non invenirent aquam in deserto, et de vita periclitarentur, consulente Ochozia veniunt ad Elissæum. Ille vero irascitur contra regem Israel, nec se illum respicere velle dixit, nisi in gratiam regis Judæ. Neque tantum aquarum copiam prædicit, sed etiam victoriam contra Moabitidem, id quod etiam evenit: in tantamque deductus est calamitatem rex Moabitarum, ut etiam filium mactaret supra murum. Hic agitur de muliere, cujus oleum superabundavit, et de Sunamitide, cui filium salvum reddidit Elissæus, et mortuum suscitavit. Fame superveniente amaritudinem abstulit a lebete, et in nomine Dei centum viros enutrivit ex viginti panibus hordeaceis. Lepra affectus est Neeman dux regis Syriæ, qui accedens ad regem Israel medelam petebat; ille vero anxius scidit vestimenta sua. Ipsum

(a) In Græco, ἵδωνας Ἰσραήλ, τὸ διακομήσαι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Forte melius hæc verba quadrarent, præmissa particula negandi, οὐκ ἵδωνας Ἰσραήλ, τὸ διακομήσαι τὰ ἔργα αὐτοῦ, non dedit poenas, quod opera ejus illud impediunt, quod consonaret cum verbis illis Paralip. 19. 2: *Et idcirco iram quidem Domini merebaris: sed bona opera inventa sunt in te.*

(b) Hæc non quadrant nisi cum Cod. Coisl. in quo evidenter mendum est. Nam qui bellum intulere Moabitarum regi, erant Joram rex Israel, a quo decesserat rex Moabitarum, Josaphat rex Juda, et rex Edom. Fortassis etiam id ex varietate exemplarium ortum: nam quanta illa esset, videtur in Hexaplis ad caput XIV libri tertii Regum. Sed melius credatur id lapsu graphico accidisse. Librarius enim quispiam primo Joramum regem Juda pro rege Israel posuerit. Deinde alius Ochoziam regem Israel pro Josaphato rege Juda substituerit.

accersit Elissæus, jubetque immergi in Jordanem septies. Ille vero primo quidem neglexit, nec medelam inde speravit. Demum servis suis hortantibus, immergitur et curatur: donaque offerebat Elissæo, qui illa respuit. Abscedentem illum insequutus Giesi servus Elissæi, quasi ab Elissæo missus, a Neeman accipit duo talenta argentea, et duo vestimenta. Ad Elissæum vero reversus, gestum occultare tentabat. Ille autem servum redarguit, et in poenam immisit lepram. Veniunt filii prophetarum cæsum ligna ad ædificandum: ut vero ferrum unius ex capulo excidit, exsectum lignum immisit Elissæus, et ferrum supra aquam solatum est. Rex Syriæ bellum movebat in Israel, ut prædixerat Elissæus. Re comperta, hostis militum turmam militum in Elissæum. Deum rogante propheta, cæcitate percutiuntur ii qui venerunt, et inducunt eos in medios inimicos, regemque ipsos perimere volentem cohibet Elissæus, sed jubet alimentis datis remitti. Tanta superveniente fame, ut caput asini quinquaginta siclis, et quarta pars cabi stercoreis colubarum quinque siclis venderetur, accedit ad regem mulier alteram mulierem incasans, quod cum filium suum secum comedisset, promississetque se etiam filium suum in cibum præbituram esse, promissis non stetisset. Tunc scidit rex vestimenta sua, misitque virum qui caput Elissæi amputaret. Prædicit propheta ei qui se convenerat, die crastina fore solutionem famis: cum autem ille non crederet, vaticinatur ei mortem. Leprosi quatuor ob famem in desperationem adducti, sese hostibus dedere decernunt, et ad castra venientes, illa quidem hominibus vacua, tentoria vero divitiis plena invenerunt. Ac cum diripiissent quanta gestare poterant, id regi nuntiatum venerunt. Et primo quidem rex dolum subesse suspicabatur: missis autem equitibus, cum rem certo comperisset, emisit populum ad diripienda castra: cessavitque fames. Qui vero non crediderat Elissæo, a turba populi conculcatus interiit. Prædicit Elissæus mulieri, cujus filium a morte suscitaverat, septem annorum famem, hortaturque illam ut a regione transmigret. Postquam autem transmigraverat, famisque cessavit, reversa est regemque adiens rogavit ut prædia sua sibi restituerentur. Rex Syriæ mittit ad Elissæum, rogatum an e morbo surrecturus esset. Ille autem nuntio dixit, non surrecturum esse, ipsique etiam prædixit Israelitarum perniciem. Cum autem ille obiisset, regnavit in ejus locum Azaël. Mortuo item Joram rege Juda, illi succedit filius ejus Ochozias. Missus Elissæus unum ex filiis prophetarum, jubet ungere Jehu, qui cum regnum occupasset, Joramum occidit, et projicit eum in vineam Nabuthæ, quam usurpaverat pater Jorami. Cum occidisset etiam Ochoziam, intravit in civitatem Israel. Jezabel autem ornata respiciebat e turri. Rex eunuchis præcepit ut illam præcipitent. Dejecta illa mortua est. Occidit etiam Jehu septuaginta filios Achabii, itemque fratres Ochoziæ, sacerdotes quoque Baalis, et Baalem contrivit. Tunc Azaël concidit

ἰμὸν. Ὡς δὲ γέγονε τοῦτο, καὶ οἱ στρατιῶται ἐντολήν ἐλάφεισαν παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ ἑαυτῶν, πάντας ἀφέντες, μόνῳ τῷ βασιλεὶ τοῦ Ἰσραὴλ συνάπτειν εἰς πόλεμον, ἰδόντες τὸν Ἰωσαφάτ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα, καὶ νομιῶσαντες αὐτὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι (τὸ γὰρ σῆμα αὐτοῦς ἠπάτησεν), ἐκύκλουν αὐτὸν, ἀνελεῖν ἃ ἐβλάντες. Ὁ δὲ ἀναβοήσας, ἀπηλλάγη τοῦ κινδύνου. Ἐτερος δὲ τις τοξότης ἔβαλε τὸν Ἀχαάθ, καὶ κατέρβηκε τὸ αἷμα. Ὅπερ ἀπέπλυναν ἐν τῇ κυρήνῃ (ἢ κρήνῃ), καὶ αἱ πόρνοι ἐλούσαντο ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ οἱ κύνες ἔλειξαν αὐτό. Ἐβάσιλευσε μετὰ τὸν Ἀχαάθ Ὀχοζίας β' οὐδ' αὐτοῦ. Ὡς δὲ φίλος αὐτοῦ γέγονεν Ἰωσαφάτ, ἔδωκε δίκην, τὸ διακοπῆναι τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Βασιλειῶν δ'.

Ἀρρώστησας Ὀχοζίας ἐπέμψεν ἐρωτῆσαι ἐν τῷ Βάαλ, εἰ ἀναστήσεται, καὶ ἀπαντήσας Ἥλιας ὁ προφήτης τοῖς ἀποσταλεῖσι, ἐκέλευσεν ἀπελθόντας εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀναστήσεται. Μαθὼν δὲ Ὀχοζίας, ὅτι Ἥλιας ἐστίν, ἐπέμψε τὸν πεντηκόνταρχον πρῶτον καὶ δευτέρον ὡς δὲ ἀνηλώθησαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἕκαστος μετὰ τῶν πεντήκοντα, μετὰ τοῦ τρίτου κελεύεται καταλθεῖν ὁ Ἥλιας, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὴν βασιλέα εἶπεν, ὅτι ἀποθάνειται. Μετὰ τοῦτον βασιλεὺς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωράμ· οὐ γάρ ἦν αὐτῷ υἱός. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἥλιου εἰς τὸν οὐρανόν. Ἰδόντες υἱοὶ τῶν προφητῶν τὸν Ἐλισσαῖον διὰ ξηρᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαδίσαντα, εἶπον· Ἐπαναπέπνυται τὸ πνεῦμα Ἥλιου ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἀξιοῦσιν ὥστε ἐπιπέμψαι εἰς ἐπιζήτησιν τοῦ Ἥλιου· ὁ δὲ διεκώλυσεν ὕστερον δὲ συνεχώρησεν οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐχ εὐρον. Ἰάται τὰ ἐν Ἰεριχὺ ὕδατα· ἀπερχόμενος εἰς Βαιθήλ, τὰ διασύροντα αὐτὸν παιδία καταρᾶται, καὶ ἀναιρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρκτων. Ὁ Μιυὰθ βασιλεὺς ἀπέστη τοῦ τελειν τὸν εἰωθότα φόρον. Ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτὸν Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, προσλαβὼν καὶ τὸν Ἰωσαφάτ βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν Ἐδώμ βασιλέα. Ὡς δὲ οὐχ εὐρισκόν ὕδωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐκινδύνυσον [355] διαφθαρῆναι, συμβουλευσάντος Ὀχοζίου ἐρχονται πρὸς Ἐλισσαῖον. Ὁ δὲ ὀργίζεται πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ οὐδ' ἂν ἰδεῖν αὐτὸν ἔφη, εἰ μὴ διὰ τὸν βασιλέα Ἰούδα. Οὐ μόνον δὲ ὕδατος ἀφθονίαν προεῖπεν αὐτοῖς ἤξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν κράτησιν τῆς Μωαβιτιδος, ὥσπερ καὶ γέγονε· καὶ εἰς τοσαύτην συμφορὰν ἦλθεν ὁ Μωαβιτῶν βασιλεὺς, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφάζει ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ τείχους. Ἐνταῦθα ἡ γυνὴ, ἥ τὸ ἔλαιον ἐπερίσσευσε, καὶ ἡ Σουμανίτις, ἥ τὸν υἱὸν ἐχαρίσατο εὐξάμενος, καὶ ἀποθάνοντα ἀνέστησε. Λιμοῦ γενομένου τὴν τε πικρίαν ἀφείλε τὴν ἐν τῷ λέβητι γενομένην, καὶ ἐκάρτην ἀνδρας ἐθρεψεν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπὸ κριθίνων ἀρτων εἰκοσιν. Ἐλεπρώθη Νεεμὰν ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Σύρων· καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ ἐζήτησε θεραπείαν· ὁ δὲ διηπόρει, καὶ διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Μεταπέμπεται αὐτὸν ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ κελεύει βαπτισθῆναι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἔσδομον. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὠκνησε, καὶ ἠπίσται θεραπευθῆναι· ὕστερον δὲ ὑπὸ τῶν παίδων αὐτοῦ παρακληθεὶς, βαπτίζεται καὶ θεραπεύεται, καὶ ἐδίδου δῶρα τῷ Ἐλισσαίῳ. Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἀνὴρ ὡς, κατα-

διώξας ὁ Γιεζὶ ὁ παῖς τοῦ Ἐλισσαίου, ὡς παρὰ τοῦ Ἐλισσαίου πεμφθεὶς, λαμβάνει παρὰ τοῦ Νεεμὰν διτάλαντον ἀργυρίου, καὶ δύο στολάς. Ἐλθὼν δὲ πρὸς Ἐλισσαῖον ἐπειράτω κρύπτειν. Ὁ δὲ διηλέγηεν αὐτὸν, καὶ τιμωρίαν ἔλαβε τὴν λέπραν. Ἐρχονται οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν κόψαι ξύλα πρὸς οἰκοδομίην. Ὡς δὲ ἐξέπεσεν ἐνδὸς τὸ σιδήριον ἐκ τοῦ στελεοῦ, ῥίπτει ξύλον ἀποκλάσας ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐμετεωρίζετο τὸ σιδήριον ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Βασιλεὺς Συρίας ἐπολέμει τὸν Ἰσραὴλ, προλέγοντος αὐτῷ τοῦ Ἐλισσαίου. Μαθὼν ὁ πολέμιος, πέμπει στράτευμα ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον. Εὐξάμενος δὲ τοῦ προφήτου, πλήττονται Ἀρασία οἱ ἐλθόντες, καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς μέσους τοὺς ἐχθρούς αὐτῶν, καὶ βουλόμενον τὸν βασιλέα ἀνελεῖν αὐτούς, διεκώλυσεν ὁ Ἐλισσαῖος· ἐστίασαντας δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἐκπέμψαι. Λιμοῦ καταλαβόντος ἰσχυροῦ, ὡς κεφαλὴν ὄνου πεντήκοντα σίκλων, καὶ τέταρτον κάβου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων εἶναι, προσέρχεται γυνὴ τῷ βασιλεὶ ἐγκαλοῦσα ἑτέρα γυνὴ, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτῆς καταφαγοῦσα μετ' αὐτῆς, καὶ τὸν ἴδιον ὑποσχομένη παρέξειν, ἠγνωμόνησε περὶ τὴν ἀντιδοσιν. Τότε διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμπει ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον ἀφελεῖν αὐτὴν τὴν κεφαλὴν. Λέγει ὁ προφήτης τῷ ἐλθόντι ἐπ' αὐτὸν, ὅτι ἀφίρον ἔσται τοῦ λιμοῦ ἡ λύσις. Ὡς δὲ διηπόρει, προλέγει αὐτῷ θάνατον. Λεπρὸι τέσσαρες ἀπειρηκότες τῷ λιμῷ, βουλεύονται παραδοῦναι ἑαυτοὺς τοῖς πολεμίοις, κοί ἐλθόντες εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀνθρώπων μὲν κενὸν τὸ χυρίον εὐρον, τὰς δὲ σκηνὰς αὐτῶν πλήρεις πλούτου πολλοῦ. Καὶ διαρπάσαντες ἄπερ ἤθύνοντο φέρουν, ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ βασιλεὶ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δόλον ὑπώπτυσεν εἶναι τὸ πρᾶγμα ὁ βασιλεὺς· ἀποστείλας δὲ ἰππεῖς καὶ μαθὼν τὸ σαφές, ἐπαφῆκε τὸν λαὸν τῆς παρεμβολῆς διαρπαγῆ· καὶ ἐλύθη ὁ λιμός. Καὶ ὁ διαπιστήσας τῷ Ἐλισσαίῳ ὑπὸ τοῦ δχλου συμπατηθεὶς ἀπέθανε. Προλέγει τῇ γυναικὶ ὁ Ἐλισσαῖος, [356] ἥς ἐζωοποίησε τὸν υἱὸν, ἐπταετὴ λιμὸν, καὶ παραινεῖ μετοικίζεσθαι ἐκ τῆς χώρας ἐκεῖνην. Ὡς δὲ μετώκησε, καὶ ἐπαύσατο ὁ λιμός, πάλιν ἐπανῆλθε, καὶ προσελθούσα τῷ βασιλεὶ τὴν τῶν κτημάτων ἤξει δεσποτεῖαν. Ὁ βασιλεὺς Συρίας ἀποστέλλει πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον πεισομένους εἰ φεύξειται τὴν νόσον, ἐν ἣ κατέγητο. Ὁ δὲ τῷ ἐλθόντι εἶπεν, ὅτι οὐ διαφεύξεται, καὶ προεφήτευσεν αὐτῷ καὶ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπώλειαν. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ἐκεῖνος, ἐβάσιλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ἀζαήλ. Ὡς δὲ καὶ Ἰωράμ ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, διαδέχεται αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοᰓ Ὀχοζίας. Πέμψας ὁ Ἐλισσαῖος ἕνα τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν, ἐκέλευσε χρίσαι Ἰού, καὶ βασιλεύσας ὁ Ἰού ἀναίρει τὸν Ἰωράμ, καὶ ῥίπτει αὐτὸν εἰς τὸν ἀμπελῶνα Ναβουθαί, ὃν ἤρπασεν ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωράμ. Ὡς δὲ ἀνείλε καὶ τὸν Ὀχοζίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ Ἰεζάβελ κοσμηθεῖσα περὶέκλυπεν ἄνωθεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπε τοῖς εὐνούχοις ῥίψαι αὐτὴν, καὶ ῥιψαῖσα ἀπέθανεν. Ἀπέκτεινε δὲ ὁ Ἰού καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα υἱοὺς Ἀχαάθ, εἶλε καὶ τοὺς ἀδελφούς Ὀχοζίου, ἀνείλε δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ, καὶ τὸν Βάαλ συνέτριψε. Τότε ὁ Ἀζαήλ συνέκοπτε τὸν Ἰεζαραήλ. Ἀποθάνωντος δὲ τοῦ Ἰού, βασιλεὺς Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάχ τὸν βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν ἱερέα Ἰωδαὲ, καὶ τὴν Γοθόλιν. Παρεδόθη τοῖς ἐχθροῖς Ἰσραὴλ, καὶ πάλιν ὁ Θεὸς ὠκτείρησεν αὐτούς. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἰωάχαζ, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον ἐκλαίεν. Ὁ δὲ προσέταξεν αὐτῷ, πέντε βέλη

^a Coisl. ἀνελεῖν.

^b Coisl. Ὀζίας. Mendum est. Legendum Ὀχοζίας, ut habet Lagrinn., et ut infra legitur.

^c Sic Lugdun., Coisl. vero Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, προσλαβὼν δὲ καὶ τὸν Ὀχοζίαν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἐδώμ. *Videsis quae ad interpretationem Latinam notata sunt.* Edm.

λαβόντι, τοξέυσαι ἐπὶ τὴν γῆν. Ὡς δὲ τρία τοξέυσας ἔστη, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Τρίτον πατάξεις τὴν Συρίαν· εἰ γὰρ τὰ πέντε τόξευσας, ἕως συντελείας αὐτὴν ἐπάταξες ἄν. Ἀποθανῶν Ἐλισσαῖος θάπτεται, καὶ ριφεί τις νεκρὸς πρὸς τῷ τάφῳ αὐτοῦ ἀνάσσει. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἀζαήλ, ἐβασίλευσεν υἱὸς Ἄδερ ἄντ' αὐτοῦ.

Ἐπάταξε τρις τοὺς Σύρους Ἰωὰς, καὶ ἀπέθανε, καὶ βασιλεύει Ἰεροβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Ἰωὰς βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ἀμεσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· καὶ πατάξας τὸν Ἐδὼμ, συνέβαλε καὶ τῷ Ἰωὰς βασιλεὶ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ ἐνίκησεν αὐτὸν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰεροβοὰμ, ἐβασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ Ζαχαρίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ Ἀμεσίου βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ἀζαρίας, ὁ καὶ Ὀζίας. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο Ὡσηὲς προφητεῦειν. Τὸν δὲ Ζαχαρίαν ἀνελὼν ὁ Σελῦς, ἐβασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ. Οὗτος ἐχρήσατο τῇ συμμαχίᾳ Φουὰ βασιλέως Ἀσσυρίων, χίλια τάλαντα δούς αὐτῷ. Τελευτήσαντος αὐτοῦ, Μανασὴ ἐβασίλευσεν ἄντ' αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Ὀζίαν ἐβασίλευσε τοῦ Ἰούδα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωθάμ· καὶ τοῦτου τελευτήσαντος ἐβασίλευσεν Ἀχαζ υἱὸς Ἰωθάμ. Ἐφ' οὗ Ῥαασὴν ὁ Σύρος ἀνῆλθε καὶ Φακὲς υἱὸς Ῥωμελίου. Ὁ δὲ Ἀχαζ ἀπέστειλε πρὸς Θεγλαφαλάρ τὸν Ἀσσύριον, εἰς συμμαχίαν [357] καλῶν. Ὁ δὲ ἐλθὼν ἔλαβε τὴν Δαμασκὸν, καὶ τὸν Ῥαασὴν ἐθανάτωσε. Ἀνέβη δὲ καὶ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ Ὡσηὲν τὸν υἱὸν Ἐλᾶ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ δοῦλος. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος, ὅτι ἀποστήναι βούλεται, καὶ γὰρ ἐπρεσβεύσατο πρὸς τὸν Αἰθίοπα, ἐπολιόρχησεν αὐτὸν, καὶ ἔδησεν αὐτὸν, καὶ τὴν Σαμαρείαν λαβὼν καὶ ἑτέρας πόλεις, μετῴκισεν εἰς Ἀσσυρίους. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ ἐνταῦθα καὶ τοῦ Ἰούδα. Οἱ ἀπὸ Βαβυλώνας ἀχθέντες καὶ κατοικισθέντες ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐπειδὴ μὴ ἐφοβοῦντο τὸν Θεόν, διεφθέρωντο ὑπὸ τῶν λεόντων. Τότε πέμπεται ἱερεὺς ἐκεῖθεν, καὶ φωτίζει αὐτοὺς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Κύριον ἐφοβοῦντο, καὶ τοὺς εἰδῶλους ἐλάτρευον. Τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκίαν καὶ τὸν Ἀσσύριον, ἃ καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ κεῖται. Τὰ κατὰ τὸν Μανασσῆ καὶ τὴν ἀσέθειαν αὐτοῦ, καὶ τὰς μαιφονίας. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμὼν. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀμὼν, ἐβασίλευσεν Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· περὶ οὗ ἐπροφητεύθη τῷ Ἰεροβοὰμ δούλῳ τοῦ Σολομῶντος, ὅτε καὶ ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως ἐξηράνθη. Οὗτος ἐκαθῆρε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντα τέθρον, ἀνασκάψας σόπους· τῶν ἱερῶν τῶν εἰδῶλων, συντρίψας τὰ εἰδῶλα. Περὶ αὐτοῦ εἶρηται, ὅτι ὁμοιος αὐτῷ οὐ γέγονεν ἐμπροσθεν βασιλεὺς, ὃς ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο προφητεῦειν Ἰερεμίας· ἐπὶ τούτου ἦν Ἰδοὺδᾶ προφήτης. Ὡς δὲ ἀνέβη αὐτὸν Φαραὼ Νεχαῶ,

βασιλεύει ὁ Ἰωαχὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄντ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Φαραὼ καὶ τοῦτον καταλύσας, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀγαθῶν, ἐθα καὶ ἀπέθανε, κατέστησεν υἱὸν Ἰωσίου Ἐλιακεῖμ τὸν καὶ Ἰωακεῖμ, καὶ ἐφορολόγει τὴν γῆν· Ὁς πρῶτος γενόμενος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἐβρίβη ἐξω τῶν τειχῶν. Περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ Ἰερεμίας· Ἔσται τὸ θνησιμαῖον αὐτοῦ ἐβρίμμενον τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πύθῳ τῆς νυκτός· καὶ τότε, Ταφῶν του ταφῆσεται. Μετὰ γὰρ τὸ διαλυθῆναι, τότε ἐπάφη. Ἀποθανόντος δὲ Ἐλιακεῖμ τοῦ καὶ Ἰωακεῖμ υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλεύει Ἰωακεῖμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐκγονοῦ Ἰωσίου· ὁ δὲ Ἰωακεῖμ οὗτος καὶ Ἰεχονίας ἐκαλεῖτο· οὐκέτι λοιπὸν βασιλεὺς Αἴγυπτου ἐξῆε τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ πολιορκήσας τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὁ Ἰωακεῖμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, καὶ ἀπώκισεν αὐτὸν εἰς Βαβυλώνα, καὶ κατεστήσατο τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, υἱὸν δὲ Ἰωσίου βασιλέα ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὗτος δὲ ἦν Μαθανίας ὁ καὶ Σεδεκίας. Ὡς δὲ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεὶ Βαβυλῶνος, ἐλθὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐλθὼν αὐτὴν καὶ ἐπύρρησας, τὸν μὲν Σεδεκίαν πηρώσας ἔδησε καὶ ἀπήγαγεν εἰς Βαβυλώνα· τὸν δὲ Γοδολίαν κατέστησεν ἐπὶ τῶν καταλειφθέντων ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὡς δὲ ἀπέκτενον αὐτὸν ὁ Ἰσμαήλ, ἀναστάντες οἱ ὑπολειφθέντες εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Ἰωακεῖμ ἐν Βαβυλῶνι πολλῆς ἡξίως τιμῆς Εὐδὼλδ Μαρωδὰχ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν οὖν βασιλεία τῆς Σαμαρείας, ὡς ἔδη εἶρηται, πέπταται ἐπὶ Ὡσηὲν υἱὸν Ἰωλῶ (ἰ. Ἠλᾶ) τοσφάξαντος τὸν Φακὲν υἱὸν Ῥωμελίου. Ἡ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπταται ἐπὶ Σεδεκίου. [358] Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπαχθὲς εἰς Βαβυλώνα, καὶ ἀφαιρεθὲντος αὐτῷ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς λάκκον ἐβλήθη ἔτη κς'... Ὁ μετὰ ταῦτα ὑψώσας ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ἔδωκε αὐτῷ θρόνον ἐπάνω τῶν ἐκεῖσε βασιλείων, καὶ συνήθησεν αὐτῷ καὶ συνέπινεν αὐτῷ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλούσης.

Ἔστι δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὅσοιον τῆς ἐκάστου πράξεως· τὸ τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος αὐτῶν ἐβασίλευσε, ὡς ἐν ἐπιτόμῳ διαλαθεῖν (ἐστὶ) ἀπὸ τῶν προκειμένων βιβλίων, οὕτως.

Μετὰ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαουλ βασιλεύσαντα ἔτη μὴ βασιλεύει Δαυὶδ ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδα ἐτη μ' οὕτως· ἐν μὲν Κεθρῶν ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ τῷ Ἰσραὴλ καὶ τῷ Ἰούδα ἔτη λγ'. Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ναθὰν καὶ Γάδ. Σολομῶν ὁ υἱὸς Δαυὶδ ἐβασίλευσε ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτὸς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθὰν καὶ Γάδ. Ῥοβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἱερουσαλήμ φυλάξας δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλάξας λαὸν δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχίλῆς ὁ Σιλωνίτης, καὶ Ἀδδὺ. Ἀθία ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσε ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ὡς Δαυὶδ, ἀλλ'

^a Hic forte mendam habetur.

^b Editio Romana Eὐαλαρωδῆς.

^a Lugdun. habet Ἀζαρίαν. Mox in aliis exemplaribus legitur Συλλοῦμ.

^b Ἰωαθάμ legitur in τοῖς Ο'. Infra Ῥαασὴν ὁ Σύρος. In edit. Rom. legitur Ῥαασῶν. Sed Isaia c. 7, v. 1, legitur Ῥασὴν, et apud Chrysost. in Isaiam eodem cap. Ῥασῆμ et Ῥασὴν. Mss. nostri variant. Coisl. Infr. Ὀζίαν habet, Lugdun. vero Ἀζαρίαν. Mox autem Lugdun. Ἰωθάμ, Coisl. autem Ἰωνάθαν.

^c In edit. τῶν Ο' legitur Θεγλαφελασάρ βασιλέα Ἀσσυρίων. Coisl. Θεγλαφασάρ τὸν Σύρον. Mendum erit pro Θεγλαφελασάρ τὸν Ἀσσύριον infra enim legitur ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος. Lugdun. Θεγλαφελασάρ.

^d Coisl. in marg. τάρφος recte.

Jerusalem. Mortuo Jehu regnat Joachas filius ejus. Historia eorum quæ spectant ad Joasum regem Juda, ad sacerdotem Jodaë, et ad Gotholiam. Israel hostibus traditor, rursumque Deus misertus est eorum. Mortuo autem Joachazo, regnavit in Israel Joas filius ejus, qui veniens ad Elisæum flebat. Ille præcepit ei, ut arreptis quinque sagittis jacularetur in terram. Cum autem tribus emissis cessaret, dixit ei: Ter percuties Syriam: si quinquies jaculatus esses, usque ad consummationem percussisses eam. Mortuus Elisæus sepelitur, et projectus mortuus quispiam in sepulcrum ejus, surrexit. Mortuo Azaële, regnavit filius Ader in ejus locum. Joas ter Syros percussit, et mortuus est, regnatque Jeroboam filius ejus. Mortuo item Joaso rege Juda, regnavit Amesias filius ejus: qui cum percussisset Edom, congressus est cum Joaso rege Israelis. Hic autem vicit eum, et ingressus est Jerosolymam. Mortuo Jeroboamo, regnavit in Israel Zacharias filius ejus. Defuncto item Amesia rege Juda, regnavit Azarias, qui est Ozias. Hoc regnante prophetare coepit Osee. Zacharia occiso, Selus (a) regnavit in Israel. Hic usus est commilitio Phuzæ regis Assyriorum mille talentis ipsi datis. Illo mortuo, Manasem regnavit in ejus locum. Post Oziam regnavit in Judam Jotham filius ejus. Quo mortuo regnavit Achaz filius Jotham. Illo regnante Raasin Syrus et Phaces filius Romeliæ ascenderunt. Achaz autem misit ad Theglaphassar Assyrium, ad commilitium evocans. Ille autem veniens, cepit Damascum, et Raasin occidit. Ascendit autem et Salmanassar Assyrius ad Osee filium Ela, qui fuit illi servus. Ut novit autem Assyrius illum defectivum cogitare; miserat quippe legatos ad Æthiopem, obsedit eum et vinxit eum, captaque Samaria aliisque urbibus, populos transtulit in Assyrios. Hic accusatio habetur Israelis et Judæ. Qui adducti fuerant ex Babylone in Samariam, ut habitarent ibi, quia non timebant Deum, interficiebantur a leonibus. Tunc mittitur sacerdos inde, qui docet illos legem Dei: et illi Deum timebant, idolaque colebant. Historia Ezechie et Assyriorum, quæ etiam in Isaia habentur. Historia Manassis et impietatis cædiumque ejus. Ut autem mortuus est, regnavit filius ejus Amon. Quo mortuo, regnavit Josias filius ejus: de quo propheta prædixit Jeroboamo servo Salomonis, quando manus regis arida facta est. Hic expurgavit Jerusalem, locaque omnia, effudit loca sepulcrorum in quibus sacerdotes idolorum, contrivit idola. De illo dictum est, similem ei non fuisse antea regem, qui conversus fuerit ad Dominum in toto corde suo, et in tota anima sua. Hoc regnante prophetare coepit Jeremias: hujusque tempore erat Olda prophetissa. Cum autem occidisset eum Pharaë Nechao, regnavit Joachas filius ejus pro eo. Pharaë autem hoc dejecto, et in Ægyptum abducto, ubi etiam mortuus est,

(a) Lugdun. habet, *Azarta*, pro, *Zacharia*. In aliis exemplaribus legitur, *Sulson*, pro, *Selius*. Non hic autem, sed ejus successor unus est auxilio Phuzæ, sive Phul, regis Assyriorum. sed erat in exemplaribus Græcis librorum Regum mira lectionum varietas.

constituit regem Josiæ filium Eliacim, qui et Joachim, et terræ tributum imposuit. Joachim primus in potestatem Nabuchodonosoris redactus, extra muros dejectus est. De illo ait Jeremias: *Erit mortuum ejus projectum in ætulum diei, et in frigus noctis: et tunc Sepultura asini sepelietur (Jer. 36. 30. 22. 19)*. Nam postquam dissolutus et corruptus erat, tunc sepultus est. Mortuo Eliacim sive Joachim filio Josiæ, regnat Joachim filius ejus, nepos Josiæ. Hæ porro Joachim, etiam Jechonias appellabatur. Neque ultra rex Ægypti exivit de terra sua. Cum venisset autem Nabuchodonosor et obsideret urbem, quia venit ad eum cum matre sua Joachim qui et Jechonias, abduxit eum in Babylonem, et constituit fratrem patris ejus filium Josiæ regem in Jerusalem. Hic autem erat Mathanias, qui et Sedecias. Ut autem ille prævaricatus est contra regem Babylonis, venit Nabuchodonosor, et obsedit Jerusalem: qua capta et incensa, Sedeciam excaecatam et vinctum abduxit in Babylonem. Godoliam vero constituit super eos qui relicti fuerant in Jerusalem. Postquam autem illum occidit Ismael, profecti illi residui ingressi sunt in Ægyptum. Postea vero Joachimum in Babylone multo dignatus est honore Evilad Marodac¹ rex Babylonis.

Regnum itaque Samariæ, ut jam dictum est, desiit in Oseam filium Ela, qui occiderat Phaceam filium Romeliæ. Jerosolymæ vero regnum desiit in Sedeciam: qui abductus in Babylonem, oculis orhatus, in vinculis fuit per annos viginti septem. Joachimum vero postea extulit rex Babylonis, dedit ipsi thronum supra reges qui istic erant, et comedeat potabatque cum illo omnibus diebus vitæ suæ. Huc autem desinit liber, cum scilicet capta urbe populus in captivitatem abductus est.

Jam vero restat ut nomina regum Judææ et Israel, quæ singulorum fuerint gesta, qui finis, quot annis regnaverint ex hisce libris recenseamus, hoc pacto.

(a) Post perniciem Saülis qui regnaverat annis quadraginta, regnat David in omnem Israel et Judam annis quadraginta; scilicet in Chebron annis septem, in toto autem Israele et Juda annis triginta tribus. Et fecit rectum in perfecto corde. Sub hoc erant prophætæ Nathan et Gad. Salomon filius David regnavit supra omnem populum et ipse annis quadraginta: et fecit malum. Sub hoc etiam erant prophætæ Nathan et Gad. Roboam filius ejus regnavit annis septemdecim, et fecit malum. Sub hoc discissum est regnum, et manserunt cum eo in Jerusalem duæ tribus, Juda et Benjamin. In Samaria autem tribus decem. Sub hoc erant prophætæ Achias Silonites et Adæ. Abia filius ejus regnavit annis tribus. Neque erat cor ejus ut David, sed ambulavit in peccato patris sui. Sub hoc etiam erat Addo propheta. Asa filius ejus annis quadraginta uno, et fecit rectum: sed adhuc erant excelsa. Sub hoc erant

¹ Vera lectio est, *Evilmerodac*.

(a) Quæ sequuntur habentur in Synopsi, quæ Athanasii nomine circumfertur, Tomo 2, p. 143. Vide ea quæ diximus in Diatriba initio hujus Synopses.

Azarias filius Oded, et Anami, prophetæ. Josaphat filius ejus annos viginti quinque, et fecit rectum; sed excelsa adhuc erant. Postea vero in reprehensionem iniquitatis incurrit, quia amicus erat Ochoziæ regis Israel, et in negotiis plurimum cum illo communicabat. Sub hoc erant prophetæ Elias, Elissæus, Michæas et Jehu filius Anemi, et Oziel filius Zachariæ, et Eliadad filius Adixæ ex Marissa. Joram filius ejus annis octo, et fecit malum. Habuit enim uxorem filiam Achaab. Sub hoc erant Elias et Elissæus. Ochozias filius ejus anno uno, et fecit malum. Post eum mater ejus Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziæ annos quadraginta. Hic occidit Zachariam, et fecit rectum in toto corde suo, donec Jodæ vir prudens viveret, et institueret ipsum. Hunc occiderunt servi ipsius in domo Maëloth. Sub hoc prophetavit Zacharias filius Jodæ. Amasias filius ejus annis novemdecim, et fecit rectum in principio; sed non sicut David. Adhuc enim populus immolabat in excelsis, et lucos non abstulit. Sub hoc etiam prophetaverunt prophetæ, quorum nomina scripta non sunt. Posteaquam vero eos, qui in Seir habitabant, percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duos, et initio quod rectum erat fecit, sicut pater ejus: cæterum excelsa non abstulit. Cum prospere rem ageret, elatus est animo, et voluit ipse adolere in templo, quod solis sacerdotibus licet. Ideo lepra percussus est, postquam audisset, *Non tuum est, Ozia, adolere Domino, id quod solis sacerdotibus licet* (2. Paral. 26. 18). Sub hoc erat Isaias propheta. Jotham filius ejus annos sedecim regnavit, et fecit rectum sicut pater ipsius: cæterum excelsa non abstulit. Sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus annos sedecim, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Oded prophetæ. Ezekias filius ejus regnavit annis viginti novem, et fecit quod rectum erat sicut David perfecte. Illic abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses. Sub hoc Senacherib et Rapsaces Assyrii, quod blasphemassent, percussi sunt, posteaque una nocte egressus angelus centum octoginta quinque millia hominum occidit. Moriturus Ezechias ad prostrationem vitæ annos quindecim accepit. Manasses filius ejus annos quinquaginta quinque, fecitque malum. Quæcumque demolitus fuerat Ezechias, ipse restituit, et factus est Judæ alter Jeroboam; ita ut ejus causa idem passa sit Jerusalem, quod Samaria. De illo dictum est, *Qui peccare fecit Judam* (4. Reg. 21. 16). Ideo captivus abductus est in Babylonem. Sed in captivitate, ut in Paralipomenis scriptum est, pœnitentem reduxit Deus in Jerusalem, regnumque recuperavit. Pœnitentiam itaque agens, populumque ut Deo serviret docens, obiit. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Oza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum sicut pater ejus Manasses, et occiderunt ipsum servi ejus, sepultusque est in horto Oza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annis

triginta uno. Hunc populus regem creavit, cum esset annorum octo, fecitque rectum, et ambulavit in omnia via David, nec declinavit ad dexteram vel ad sinistram. Etenim et lucos succidit, et omnia simulacra sustulit. Cum annorum esset sedecim, legem quæsit, et cum ante neglectam invenisset, legi jussit: ac pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharao Nechao ad Euphratem, cum contentio inter illos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias et Sophonias, et Oda prophetissa uxor Selle. Joachaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit malum, et transtulit eum Pharao Nechao. Sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annis undecim, et fecit quod malum erat. Joakim qui et Jechonias, filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Matthan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, et mutato nomine Sedeciam appellavit, regnavitque annis duodecim, et fecit malum. Sub hoc quoque erat Jeremias. Huusque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ. Urbs namque capta est, et universi in Babylonem captivi cum vasis abducti sunt. Suntque reges viginti unus, non annumerata Gotholia.

Nomina regum qui fuerunt in Samaria, et quæ gesta, qui finis cujusque fuerit, et quot annis singuli regnaverint his accipe. Jeroboam filius Nabath annis 24. Hic discisso regno ascendens ex Ægypto, primus regnavit in Samaria, et fecit malum, ita ut nullum similem habuerit. Veritus ne regnum ipsi eriperetur, aureas buculas duas fecit, et populum seduxit dicens: *Hi sunt dii, qui eduxerunt nos ex terra Ægypti* (1. Reg. 12. 28). Instituit enim festa et sacerdotes: *Et hic peccare fecit Israel* (2. Reg. 14. 8). Ipsum namque omnes postea reges imitati sunt. Hujus tempore prophetæ erant Achias Silonites, et qui contra ipsum super altare vociferatus est. Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum, neque alius ex genere ejus regnavit. Zambri alterius generis annos 12. Baasa regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Sub hoc prophetæ erant Elias, Elissæus, Michæas, et qui Achaabo de Syria et de filio Ader prophetavit, et qui proprio jussu vulneratus, Achaabum redarguit: ac præterea seorsum multi prophetarum filii. Ochozias filius ejus annis duobus, et fecit quod malum erat. Sub hoc erant Elias et Elissæus: nam ejus quinquagenarios igne percussit Elias in verbo Domini. Joram filius Achaab annis duodecim: et fecit malum, neque ultra alius ex genere ipsius regnavit. Sub hoc Elias assumptus est: Elissæus vero mansit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Sub hoc erant filii prophetarum. Jehu de alia stirpe, filius Namesse, annis 22. Hic sustulit genus Achaabi, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, habuit promissionem, quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum. Joachaz filius ejus annos septemdecim, fecitque quod malum erat. Jerusa-

ἐπορεύθη ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδὼδ ὁ προφήτης. Ἀσὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἀζαρίας υἱὸς Ὠδῆδ, καὶ Ἀναμι, οἱ προφῆται. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κε', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἐτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμφιν ἔσχηεν ἀνομίαις, ὅτι ἐφιλάσσε τῷ Ὀχοζία βασιλεῖ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκοινωνήσεν αὐτῷ εἰς πλεῖον πραγματείας. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἥλιας, Ἐλισαίη, Μιχαίας, καὶ τοῦ ὁ τοῦ Ἀνεμι, καὶ Ὀζιὰ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιάδαδ ὁ τοῦ Ἀδὰ ἀπὸ Μαρσισης. Ἰωράμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐίχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάδ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἥλιας καὶ Ἐλισσαίος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔτη ἑπτὰ. Ἰωῖδ υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσε τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἕως Ἰωακὶμ ὁ συντετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τούτον ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν οἴκῳ Μαελώδ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ζαχαρίας υἱὸς Ἰωακὶμ. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' οὐκ ὡς Δαυὶδ. Ἐτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἅλση οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται, ἀλλ' οὐκ ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι Ἀμεσίας πατάξας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσε τοῖς εἰδώλοις [359] τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας ἔτη ιγ', καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθές, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρεν. Εὐδοκίμους δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἐαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστι. Διὸ καὶ ἐλεπρώθη ἀκούσας· Ὁ σοὶ, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ὁ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν. Ἐπὶ τούτου προφήτης Ἡσαίας. Ἰωθάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Ὠδῆδ προφῆται. Ἐζεκιὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ὡς Δαυὶδ πειλιώσας. Οὗτος καθέλειεν ὄφιν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Ἐπὶ τούτου Σαναχρηὶμ καὶ Παψάκης οἱ Ἀσσύριοι βλασφημοῦντες ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοὶ, μετὰ ταῦτα ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιάδας ρπε' ἐξελεθῶν ἄγγελος ἀνείλε. Μέλλων δὲ Ἐζεκιὰς ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ὅσα δὲ κατέσκαψεν Ἐζεκιὰς, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε, καὶ γέγονεν ἄλλος ἱεροδοκίμ τῷ Ἰούδα, ὥστε δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέχθη, Ὅς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδα. Διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν τῷ Παραλειπομένοις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν μετέστρεψεν ὁ θεὸς εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας. Μετανοῶν δὲ καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ θεῷ, ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαυὶδ, ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, κήπῳ Ὀζὰ. Ἀμώς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς, καὶ ἀνείλον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ Ὀζὰ, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τούτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ὄντα ἐτῶν η', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές ἐν πάσῃ

ὁδῷ Δαυὶδ, καὶ οὐκ ἀπίστη δεξιᾷ, οὐδὲ ἀριστερᾷ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔλση ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδῶλα πάντα καθεῖλε. Γενόμενος δὲ ἐτῶν ις', τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρῶν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε, καὶ τὴν πύσχα ἐποίησε, καὶ ἐκῆρυξεν, ὡς γέγραπται. Τούτον δὲ ἀνείλε Φαραὼ Νεχαὼ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου φιλονεικῆσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας καὶ Σοφονίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὀλδὰ ἡ προφήτις γυνὴ Σαλλῆ. Ἰωάχας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαὼ· καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερεμίας. Ἐλιακίμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς μετωνομάσθη Ἰωακίμ, ἔτη ια', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακίμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μῆνας γ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ματθάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Τούτον Ναβουχοδενόσορ ἐποίησε βασιλέα, [360] καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα, καὶ κατελύθη, ὡσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας. Καὶ γὰρ ἡ πόλις ἐάλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ σκευῶν. Εἰσὶ δὲ βασιλεῖς κα', ἐκτὸς Γοθολίας.

Ὄνόματα τῶν βασιλέων τῶν γενομένων ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ ποῖον τῆς ἐκάστου πράξεως γέγονε τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος ἐβασίλευσεν, οὕτως. Ἱεροδοκίμ υἱὸς Ναβὰθ ἔτη κδ'. Οὗτος σχισθείσης τῆς βασιλείας ἀνελεθῶν ἀπ' Αἰγύπτου πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταληφθῆ, ἐποίησε δαμάλει χρυσᾶς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· Οὗτοι εἰσὶ ὁ θεοί, οἱ ἀναγαρόντες ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἐπὶλάσσο καὶ εορτὰς καὶ ἱεράς· Καὶ οὕτως ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχίας ὁ Σιλωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ. Ναβὰθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἔτι τις ἐκ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρι ἕτερου γένους ἔτη ιβ'. Βασαδ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου προφῆται ἦσαν Ἥλιας, καὶ Ἐλισσαίος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάδ περὶ τῆς Συρίας· καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάδ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἥλιας καὶ Ἐλισσαίος· αὐτοῦ γὰρ τοὺς πεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἥλιας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωράμ υἱὸς Ἀχαάδ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκέτι τις τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἥλιας ἀνελήφθη ἐπὶ τούτου· ὁ δὲ Ἐλισσαίος διέμεινεν ἕως Ἱεροδοκίμου, υἱὸν Ἰωῖδ βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἦσαν δὲ καὶ ἐπὶ τούτου οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοῦ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ναμμοσῆ, ἔτη κβ'. Οὗτος ἀνείλε τὸ γένος Ἀχαάδ καὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Βάαλ ἐν τῷ περνερισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτοις ποιήσας τὸ εὐθές, ἔσχε ἐπαγγελίαν, ὅτι Ἰδοὶ τέταρτοι καθίσονται σοὶ ἐπὶ θρόνον. Ἰοαχὰς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἱεροδοκίμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ς', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου γεγόνασι τοῦ γένους τοῦ υἱοῦ τέταρτοι. Σελλοῦμ ἑτέρου γένους, υἱὸς

Ἰακώβ, ἡμέρας λ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μανασὴμ ἄλλου γένους, υἱὸς Γαδθῆ, ἔτη κ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαΐας καὶ Ὡσηὲ ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὶ ἄλλου γένους, υἱὸς Ρωμελίου ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακειαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαΐας καὶ Ὡσηὲ οἱ προφῆται. Ὡσηὲ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεά, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ. (Ἵστερος) Ὡσηὲ γέγονε βασιλεὺς Σαμαρείας. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ πέπαυται, καὶ ἀπέλωτο ἡ Σαμαρεία. [361] καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατέκρησαν ἐν αὐτῇ. Ἐξ ὧν αἰρετικῶς Σαμαρείται γεγόνασι, καλούμενοι Σαδουκαῖοι. Ἐν τούτοις οὖν καὶ τελευταῖα ὁ πᾶς σικωπὸς τῶν βιβλίων τῶν Βασιλείων.

Παραλειπόμενα βιβλίου α'.

Παραλειπόμενα καλεῖται, ἐπειδὴ πᾶσι ἐν ταῖς Βασιλείαις παραλειφθέντα περιέχεται ἐν τούτοις τοῖς βιβλίοις. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ πρώτῳ γενεαλογία πασῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῶν βασιλείων κατὰ φυλὰς καὶ κατὰ δήμους καὶ κατὰ πατριὰς καὶ κατ' οἶκον. Τίνας τε ἐταξε τῶν Λευιτῶν Δαυὶδ ἐν αὐλοῖς καὶ κιβύραις ἄδειν τῷ Θεῷ, καὶ τίνας ἐταξεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ναοῦ. Πρότερος γὰρ αὐτὸς τὸν ναὸν κτίζειν ἤρξατο. Καὶ ἑτέρα τινα λεπτομερῶς βασιλείων καὶ τῶν γενεῶν διέρχεται. Οἷς συναπτεόν καὶ ταῦτα, ὅτι γίνεται ὁμοῦ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τὰ πάντα ἔτη υοδ'. Οἱ δὲ βασιλεῖς πάντες γεγόνασιν ἐξ ἐνὸς γένους τοῦ Δαυὶδ, καὶ οἱ μὲν ἐποίησαντο τὸ εὐθὲς, εἰσὶ θ'· οἱ δὲ τὸ πονηρὸν ἐποίησαντο, ἴβ', χωρὶς μὲντοι Γοβολίας. Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευσάντων γίνονται ὁμοῦ τὰ πάντα ἔτη σξθ' καὶ ἡμέραι λ'· βασιλεῖς μὲν ἴβ' ἐκ διαφόρων ὀκτωῦ γενεῶν γεγόνασιν· οἱ δὲ πάντες ἐποίησαντο τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἀμφοτέρωθεν Ἱεροδοάμ.

Παραλειπόμενα βιβλίου β'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων παραγόνται πράξεις βασιλείων. Εἰσὶ δὲ οἱ ταύτας ἀναγράφαντες οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφῆται. Ὑπὲρ δὲ τοῦ γινώσκεν ἐκ μέρους τοὺς συγγράψαντας, σημειωτέον οὗτος (ἰ. ὅτι) μὲν πράξεις ἔγκεινται ἐνταῦθα πάντων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· ἦτοι αἱ παραλειφθεῖσαι τῆς ἱστορίας τῶν βασιλείων. Οἱ δὲ τὰς ἀπάσας αὐτῶν πράξεις ἱστορήσαντες, εἰσὶν οὗτοι· τὰ περὶ τοῦ Δαυὶδ Ἐγραφε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν καὶ Γαδ οἱ προφῆται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχίας προφῆται· τὰ περὶ Ἱεροδοάμ, Σαμέας καὶ Ἀδδὺ προφῆται· τὰ περὶ Ἀθιά, Ἀδδὺ ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἀζά, ἐν τῷ βιβλίῳ λόγων περὶ τῶν βασιλείων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, τοῦ ὁ προφήτης, τοῦ Ἀναμή, ὃς κατέγραψε βιβλίον λόγων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἰωάκ, ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν βασιλείων. Τὰ περὶ Ἀμεσία, ἐπὶ βιβλίον βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ὀζίου, Ἰεσίας (sic) ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἰωθάμ, ἐπὶ βιβλίον βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἀχαζ, ἐπὶ βιβλίον βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἐζεκιῦ, Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Μανασσῆ, ἐπὶ λόγων τῶν ὀρώντων. Τὰ περὶ Ἰωσίου, ἐπὶ βιβλίον βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ

περὶ Ἰωακείμ, ἐπὶ βιβλίον βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Ταῦτα ἔστιν εὐρεῖν οὕτως τεταγμένα ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῶν βασιλείων.

[362] Ἔσδρας βιβλίου α'.

Ἔσδρας καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ αὐτὸς Ἔσδρας ἱερεὺς ὧν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται καὶ συγγράφει τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενομένην. Γέγονε δὲ ἡ ἐπάνοδος προτέρως μὲν ἐκ τοῦ προστάγματος, ἔπειτα δὲ κελεύσαντος Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλείων ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰουσεδῆκ, καὶ Ἔσδρα καὶ Ζοροβάβελ, οἱ ἦρισαν προβλήμασι, τεθείσης ἐπαγγελίας, αἰτῆσαι τὸν νικῶντα ὅπερ ἐὰν θελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως*. Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικᾶν τὸν οἶνον, καὶ τοῦ ἑτέρου εἰπόντος νικᾶν τὴν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ εἶπεν νικᾶν τὰς γυναῖκας, ὅπερ δὲ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσε αἰτήσασθαι ὁ βούλεται, ἤξιωσε αὐτὸς φεθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἤξιωσε, καὶ ἀφίθη ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ὄ' ἔτη¹ τῆς ὀργῆς. Εἰσὶ τοίνυν οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Λευῖται, τὸν ἀρθρῶν μυριάδες θ' καὶ δισχιλιοί, ἴπποι τλ', ἡμίονοι σμε', κάμηλοι υλε', πτεῖδες αὐτῶν καὶ κτιδίσκοι ζτλδ', οἱ ἄδοντες σ', θνοί, ςψκ'. καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰουσεδῆκ, καὶ Νεσμίας. Ὁ δὲ Ἔσδρας εὐφυὲς ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προσεκόμισε τὸν νόμον, καὶ ἀνέγνω, καὶ διέτυπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς Λευίτας. Αὐτὸς ἔδειξε τὸν νόμον, καὶ πεποίηκε ἐκβληθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας τοὺς λαβόντας ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ ἐξέβαλον πάντες, καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν, καὶ οὕτως τελειοῦται τὸ πρῶτον βιβλίον Ἔσδρα.

Ἔσδρας βιβλίου β'.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τὰ αὐτὰ μὲν τῷ πρώτῳ λέγει ὁ Ἔσδρας περὶ τῆς ἐπάνοδος, χωρὶς τῶν προβληθέντων. Καὶ τὰ πλεῖω δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεσμίου τοῦ εὐνοῦχου· ὅτι αὐτὸς ἤξιωσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ· καὶ ὅτι μὲν Ἔσδρας ἀνεγίνωσκε, Ἰησοῦς δὲ καὶ Βανέας καὶ Σαραβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἔσδρας ἀναγινώσκων διέστειλεν ἐν ἐπιστήμῃ Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκε ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα, καὶ ἐν τῷ ἑβδομῷ μηνὶ ἐποίησε τὴν νηστείαν καὶ τὴν σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἔσδρας δὲ ἑωρακῶς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀζωτίους τοῖς Ἑβραίοις, ἐπεισε πάντας ἐπαγγελίαισιν φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας, ὡς παράνομον γόμον, καὶ ὡμοσαν φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἀγιασθέντες, καὶ [363] καθαρισθέντες εὐφράνθησαν, καὶ ἀπλήθως ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἰστορεῖται δὲ καὶ τούτω περὶ τοῦ Ἔσδρα, ὅτι ἀπολλυμένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τοῦ λαοῦ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν,

* Hæc tantillum variant in Synopsi altera.
b Altera Synopsis ἐτίχοντα ἔτη habet, male.

regnum expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus annis 41, fecitque malum. Zacharias filius ejus annis sex, fecitque malum. Hactenus genus Jchu usque ad quartam generationem duravit. Sellum ex alia stirpe, filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere, filius Gaddæ, annos viginti, et fecit quod malum erat. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phacee de alia stirpe, filius Romehæ, annos viginti. Hic occidit Phakeiam, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Osee prophetae. Osee ex alia stirpe, filius Elas, annos novem. Hic occidit regem Phacee, et fecit malum: verum non sicut decessores ejus. Osee ultimus fuit rex Samariæ. In illum enim desierunt reges, et periiit Samaria, quam deinceps inhabitantur Assyrii. Ex quibus orti sunt hæretici Samaritæ, qui et Saducæi vocantur. In hæc desinit totus scopus librorum Regum.

PARALIPOMENA, LIBER PRIMUS (a).

Paralipomena vocantur, quia multa in libris Regnorum prætermissa in hisce libris continentur. Habetur autem in primo hoc libro omnium tribuum genealogia ab Adama usque ad reges secundum tribus et populos et familias et domos. Quos ex Levitis instituerit David ad canendum Deo, et quos instituerit ad templi opera. Ipse namque prior templum fundare incepit. Alia quoque minutatim de regibus et generationibus edisserit. Quibus hoc subjungendum est, annos omnes eorum qui in Jerusalem regnarunt a Davide, esse quadringentos septuaginta quatuor. Reges autem omnes fuerunt ex una stirpe Davidis: et qui quod rectum erat fecerunt novem sunt: qui vero malum, duodecim, excepta Gotholia. Eorum autem, qui in Samaria regnarunt, omnes anni sunt ducenti sexaginta novem et triginta dies: duodecimque reges ex nove diversis stirpibus fuerunt; omnes autem fecerunt malum, secundum peccatum Jeroboami.

PARALIPOMENA, LIBER SECUNDUS.

In secundo libro Paralipomenon recensentur gesta regum. Qui autem illa descriperunt, prophetae illi fuerunt qui diversis fuere temporibus. Ut autem singulatim sciatur quinam hæc scripserint, observandum est hic gesta haberi omnium regum Israel et Juda; ea scilicet quæ prætermissa sunt in historia regum. Qui porro omnia ipsorum gesta descriperunt hi sunt: Davidis gesta scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophetae: Salomonis, Nathan et Achias prophetae: Jeroboami, Semens et Addo prophetae: Abiæ, Addo propheta. Aæ gesta habentur in libro sermone de regibus Juda: Josaphati, Jehu propheta, filius Ananie, qui scripsit librum sermonum regum Israel. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum. Quæ Amasias, in librum regum Juda et Israel. Quæ Ozias, scripsit Isaias propheta. Quæ Joatham, in libro regum Juda et Israel. Quæ Achaz, in

(a) Quæ sequuntur, de libro primo Paralipomenon dicta, fere habentur in Synopsi illa, quæ Athanasii nomine comparat, sed brevis recensita.

libro regum Juda et Israel. Quæ Ezechias, Isaias filius Amos propheta. Quæ Manasses, in libro videntium. Quæ Josias, in libro regum Juda et Israel. Quæ Joachim, in libro regum Juda et Israel. Hæc sic disposita inveniuntur in Paralipomenis regum.

ESDRAS, LIBER PRIMUS (a).

Esdras vocatur hic liber, quia ipse Esdras sacerdos cum esset et lector, enarrat ac describit reditum filiorum Israel ex Perside in Jerusalem. Fuit autem reditus primo quidem ex jussu Cyri et Darii regum in manu Jesu filii Josedec et Esdræ atque Zorobabelis, qui circa questionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret a rege quicquid vellet peteret. Cum unus ergo dixisset fortius esse viuum; alter fortiozem esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia loquutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit factum est, dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant septuaginta iræ anai¹. Sunt itaque illi qui de captivitate ascenderunt de Juda et Benjamin, ac Levitæ, numero quadraginta duo millia, equi trecenti triginta, muli ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, servi eorum et ancillæ septem millia trecenti triginta quatuor, cantores ducenti, asini sex mille septuaginti et viginti. Qui ædificabant autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero cum esset in lege peritus, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum et ad Levitas pertinentia. Ipse legem ostendit; curavit alienigenas uxores abjici ab iis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt autem omnes, et muniti sunt, et celebravit pascha, secundum legem, ut scriptum est, necnon jejuniâ, et sic absolvitur primus Esdras liber.

SECUNDUS LIBER ESDRÆ.

In hoc libro eadem ipsa quæ in primo dicit Esdras de reditu, his exceptis, quæ problematum more dicta fuerant. Plura vero de Neemia eunucho narrat, quod ipse templi ædificationem petierit; et quomodo Esdras quidem legeret, Jesus vero et Baneas et Sarabias populum erudirent. Et Esdras quidem legens distinctioem, et celebravit pascha, et septimo mense fecit jejuniû et scenopogiam, ut scriptum est: *Non fecerunt ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave (2. Esdr. 8. 17)*. Esdras vero cum vidisset Azotias mulieres Hebræis conjugio junctas, omnibus persuasit ut promitterent se legem Dei servaturos. Et eiecit illas mulieres, tanquam illegitimas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et muniti, lætati sunt, et abierunt singuli in domum suam.

¹ Altera synopsis, *sexaginta iræ anni*; male. (a) Huius synopsis primi libri Esdræ similis est synopsis ejusdem libri, quæ inter opera Athanasii reperitur. Qui vero primus Esdræ liber hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi et diuturnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius et lector, apud se omnia custodierit, ac protulerit, ac rursus ediderit, atque sic libros servaverit.

LIBER ESTHER.

Hic liber Esther vocatur, quia per Estheram Deus mox funditus perituros Judæos servavit, Aman vero, qui insidias machinabatur, percussit. Artaxerxes enim rex Persarum, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, sibi quæsit uxorem; et inventa est Esther, natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardocheus ex captivitate quæ sub Sedecia facta fuerat in eadem regione. Rex itaque cum extulisset suorum quemdam, Amanum nomine, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardocheus religione erga Deum motus, hominem non adoraret, rem indigne tulit Aman, cumque didicisset ipsum esse Judæum, regi Artaxerxi persuadet ut scripto jubeat universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus et funditus deleri. Re comperta Mardocheus, luxit et jejunavit, atque Estheræ misit rogans opem ferret. Esther itaque præmissis jejunio et precationibus ad Deum, muliebri se mundo ornavit: nec vocata (neque enim erat licitum non vocatis adire regem), attamen intravit ad regem, non exspectata temporis opportunitate, sperans precationem opportunitatis loco futuram. Cum autem rex insolentiam facti miraretur, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem mutavit, ita ut surgens prostratam illam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quicquid vellet. Illa ut rex cum Amano ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari, adhuc amplius adversus Mardocheum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardocheum. Rex vero bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardocheo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat et convicerat. Hic rex ob Mardochei officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad eum ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse, de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui secundus rex vocaretur. Rex igitur Mardocheum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem naeta pro Judæis oravit. Deinde cum rex mœrore affectus propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Amanum iratus esset, ipse Aman, rege absente, Estheræ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex, cum ingressus

videret Amanum genua reginæ contingere, suspiratus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardocheo paraverat, suspendi; scripsit autem ut Judæi quidem omnes incolumitate fruerebantur, hostes vero eorum ab illis interimerentur. Numerus autem eorum qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis dies fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Adar. Vocatur autem illa dies ipsorum lingua Phura. Quapropter illa die Judæi Amanum comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem. In hisque terminatur liber.

LIBER TOBIT.

Tobit vocatur hic liber, quia ipsius Tobit historiam continet. Erat autem Tobit de tribu Nephtholim, fuitque in captivitatem adductus, et debebat in civitate Ninive, misericors ac religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemasarum, et deposuit in Media decem talenta apud Gabaelem. Isti porro Tobit studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus rei gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consuluit. Regressusque e fuga, cum mortuorum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, passeribus superne in oculos ejus stercus emittentibus, albuginem contraxit, neque ultra videbat. Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius Sarra nomine. Hanc dæmon Asmodæus non permittebat ut quisquam uxorem duceret: jam enim septem occiderat, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit; misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelem archangelum. Tobit igitur, cum filio suo Tobie præciperet ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua duceret, dat illi chirographum decem talentorum, præcipitque ut abeat et repetat illa. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaellem, qui hominis formam foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque est illum archangelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illum lavandi gratia descendere, et mox piscis ingens insiluit in puerum. Angelus vero præcepit, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, atque illius hepar, cor et bilem desumeret, et servaret. Rogante postea puero, in quem usum illa forent, respondit: Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt: bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Sarram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tamquam hominem in Mediam misit: cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Re-

αὐτὸς Ἐσθῆρ, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφύης, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πάλιν ἐκδέδωκε· καὶ οὕτω διασώζεται τὰ βιβλία.

* Ἐσθῆρ βιβλίον.

Ἐσθῆρ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ διὰ τῆς Ἐσθῆρ ὁ θεὸς μέλλοντας ἀπολέσθαι παγγενή τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἄμάν ἐπιβουλεύσαι θελήσαντα ἐπάταξεν. Ἀρταξέρξης γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν ἐκβαλὼν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλίστην οὖσαν καὶ ὠραιότεραν λαθεῖν ταυτῆς γυναῖκα· καὶ εὐρέθη Ἐσθῆρ τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαίος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς μέγαν ποιήσας τὸν λεγόμενον Ἄμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου τῇ πρὸς θεὸν λατρεῖα μὴ προσκυνούτος τὸν ἀνθρώπον, ὠργίσθη ὁ Ἄμάν, καὶ μαθὼν ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοῦν τοὺς ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῶν δωδεκάτῳ μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαίος, ἐπέθηκε, καὶ νηστεύων, προὔπεμψε τὴν Ἐσθῆρ ἀξίωμ· περὶ αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἐσθῆρ νηστεύουσα, καὶ εὐξαμένη τῷ θεῷ, ἐκοσμησεν ἑαυτὴν τῷ γυναικείῳ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν μὴ κληθεῖσαν εἰσελθεῖν), ὅμως εἰσῆλθε παρά τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ τῇ εὐχῇ θαρρούσα. Εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπασεν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πραότητα· καὶ ἀναστὰς ἐδάσασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλεσε αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἤξιωσεν αὐτὴν αἰτεῖσθαι, εἰ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δειπνῶν ἤξιωσεν ἔλθειν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἄμάν, οὐκ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἄμάν διαχρύθει καὶ γανωθεῖς, ὡς ὑπὸ τῆς βασιλίδος ἀξιωθεῖς κληθῆναι, ἐτι μᾶλλον ἐπήρητο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ἐποίησε ξύλον κοπήναι μέγα, βουλόμενος τὸν Μαρδοχαίον τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ ἐν αὐτῷ κρεμάσαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν, ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνοῦσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεισθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Ἀναγινωσκομένων δὲ αὐτῶν, εὗρε πρῶτον ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δὸς γὰρ εὐνοῦχος μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ κατήνεγκεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ καὶ ἤλετξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐξῆτι τιμὴν ἀξίαν τῷ τοιοῦτῳ παρασχεῖν. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρῶτὸ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἄμάν, ἐπυθίνετο [364] ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποιός καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίός ἐστιν ὁ τὸν βασιλέα εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἄμάν νομιζὼν περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν ἀξίον εἶναι τὸν τοιοῦτον δεύτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καλεῖται τὸν Μαρδοχαίον τῆς τοιαύτης ἀξιωθῆναι τιμῆς, καὶ τὸν Ἄμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἐσθῆρ πρόφασιν εἰρούσα, ἤξιωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἄμάν, αὐτὸς ὁ Ἄμάν παρεκάλεσε τὴν Ἐσθῆρ, ἀπόντος τοῦ

βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν ἐξ γόνυ αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἐωρακίως τὸν Ἄμάν ἀπέμνον τῶν ἰχνῶν τῆς βασιλίσσης, ὑπονοήσας αἰαχρῶς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὸν μὲν τὸν Ἄμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἀνσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἔχθρους αὐτῶν ἀναιρεθῆναι περὶ αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες εἰσὶ μύριοι πετακισχλίοι. Γέγονε δὲ ἑορτὴ τῇ ἰδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνί τῷ δωδεκάτῳ, ὅστις καλεῖται Ἄδαρ. Καλεῖται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φουρά. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καίουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἄμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Τωθιτ βιβλίον.

Τωθιτ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωθιτ ἱστορίαν περιέχει. Ἔστι δὲ ὁ Τωθιτ ἀπὸ μὲν φυλῆς Ναφθαλεὶμ, γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευί ἐλεήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἤσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἑαυτὸν συνετήρησε. Ἦν δὲ καὶ ἀγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμασάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδείᾳ Γαβαθὴλ τάλαντα ἑ'. Οὗτος οὖν ὁ Τωθιτ σπουδῆν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀχειρῆλ, ἐφυγε. Καὶ ἐπανελθὼν, καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ ὡς εἰωθε κοιμώμενος, ἀνεψυγμένους εἶχε τοὺς ὀφθαλμούς, στρουθίων δὲ ἀφροδυσάντων ἀνωθην εἰς τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκέτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκδατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ῥαγουήλ συγγενοῦς αὐτοῦ Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων Ἀσμοδαῖος· ἐπὶ γοῦν ἐξῆς λαθόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· [καὶ πάνυ λυπηθεῖσα· ἐπὶ γὰρ λαθόντας ἐξῆς αὐτὴν ἀπέκτεινε]. Καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς ἠύξατο· καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοήθην ὁ θεὸς τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωθιτ παραγγεῖλαι· τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωθιτ μὴ λαθεῖν ἀλλαχόθεν γυναῖκα, εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα τάλαντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτηθῆσαι. Ἄγνων δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν [365] καὶ τὸν ἀνθρώπον, ἐξέρχεται ζητήσας συνοδοιπόρον. Κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν εὕρισκε τὸν Ῥαφαήλ, ὡς ἀνθρώπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. [Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος ὡς ἀνθρώπον λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν.] Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἀρχάγγελος Ῥαφαήλ ὡς ἀνθρώπος λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγρην ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθύς ἐπεπήδησε τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἰχθύος καὶ τεμῆν αὐτὸν καὶ λαθεῖν τὸ τε ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυνθανόμενου τοῦ παιδὸς, εἰς τι χρήσιμα ταῦτα, ἐκείνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία θυμώμενα διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ γολή καθαρίσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς συμβουλία καὶ συνεργία τοῦ ἀγγέλου λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουήλ θυγατέρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαι-

b Sic fere altera Synopsis.

* Quæ uncinis inclusimus omnino efficienda videntur. In.

* Idipsum habetur in altera Synopsi.

μονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τοβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἄζαριαν, ὡς ἀνθρώπων ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαίτησας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα ὑπέστρεψε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐγχείρει τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἀνέβλεψε. Ὅτε μὲν ἐτυφλώθη ὁ Τοβίτ, ἦν ἐτῶν νη', ὅτε δὲ ἀνέβλεψε, ἦν ἐτῶν ξς'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἀνθρώπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστῆλθη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρα. Γηράσας δὲ ὁ Τοβίτ, παρηγγεῖλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τοβία, ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευὶ κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, καὶ ἐκλιπῶν ἀπέθανε ἐτῶν ὦν ρνε'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τοβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς Νινευὶ, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ρς' ἐτῶν ὦν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον.

Βιβλίον Ἰουδιθ.

Ἰουδιθ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ πολεμουμένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἰουδιθ τοὺς μὲν λαοὺς ἔσωσε, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρφαξάδ βασιλεῖα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδωκότων δὲ αὐτῶν, ἀλλ' ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρφαξάδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδωκότων πόλεμον. Καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμειος πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν συνέτριψεν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσαλίσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοδῆθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰωακείμ ἔγραψε τοῖς ἐν Βετυλοῦα φράσαι τὴν [366] ὁδὸν Ὀλοφέρνηου, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδὸς, καὶ ἔφραξαν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσετο εἰς πόλεμον. Ἀχίωρ δὲ ὁ ἠγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμων συνέβουλευσε τῷ Ὀλοφέρνην μὴ πολεμεῖν τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων διὰ τὸ ὑπερασπίειν αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς Ὀλοφέρνης ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Βετουλαῖ, ἀπειλήσας ἀναιρεῖν αὐτὸν εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχίωρ ἦν Βετουλαῖ, ἀναπαυόμενος. Ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, Ἰουδιθ ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρείας ἰμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἀνδρα, καὶ δι' ὅλου νηστεύουσα ἦν), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην, καὶ πολλὰ παρακάλεσασα, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἀχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν [τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ], ἀγνοούντων στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τεύχους οἱ πάλται ἀράψαντες τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνηου, τῆς αὐτοῦ στρατηγὸς ὑπέβριξαν. Ἐντεῦθεν οἱ γὰρ *

Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες κατέκαψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Σωθέντες δὲ καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδούκασι τῇ Ἰουδιθ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Αὕτη δὲ Ἰουδιθ ἀπελθούσα εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὕτην εἶχε ἀσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὕτην ἰσχύοντος πείσαι πρὸς γάμον ἕλθειν. Ἀπέθανε δὲ ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ αὐτῆς ἐτῶν ρε'. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἰὼβ βιβλίον.

Ἰὼβ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νικῆσας αὐτὸν ἐν τῷ ὑπομείναι εὐσεβῶς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ πληγὰς· καὶ διπλᾶ πάντα ἀπέλαβε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὦν σ', ἐπέζησε δὲ μετὰ τὰς πληγὰς ἔτη ρο', ὡς εἶναι τὰ πάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη σμ'. Γέγονε δὲ Ἰὼβ πρὸ Μωϋσείως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραὰμ πέμπτος ἦν, ἔγγονος Ἡσαῦ. Διὰ δὲ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον πρὸς αὐτὸν φίλοι παρακαλεῖν αὐτὸν, καὶ τοσοῦτον φιλονεικῶς καὶ ἀνηλεῶς πρὸς αὐτὸν διετέθησαν τοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἀμαρτίαν αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰὼβ παρεκάλεσε τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τῷ Ἰὼβ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἧ' τοῦ Ἐλιφάζ πρὸς αὐτὸν τρεῖς· τοῦ Σωφάρ πρὸς αὐτὸν δύο· καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἐτι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιούζ τοῦ Βαρχιηλ τοῦ Βουζίτου. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰὼβ διὰ λαλαπος καὶ νεφέλης. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰὼβ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δύο. Καὶ τοῦτο τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἅπας πρὸς ὑπομονὴν ἐκκαλούμενος [367] τοὺς ἐν πειρασμοῖς περιπίπτοντας, κἀν πάνυ ἐπ' εὐσεβείᾳ μαμαρτύρηται, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι, ἀλλ' ἐπιρροῦναι· Ὁ Κύριος ἔδωκε, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ θῆνεται· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· Ἐτι καὶ τὸ, Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητέρος μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν μανθάνειν πόση τῆς ὑπομονῆς ἡ ὠφέλεια· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν κἀκεῖ τὴν μισθαποδοσίαν λήψονται ὡς Ἰὼβ. Ἐτι δὲ καὶ ἀναδείξῃ ὁ Θεὸς ἀπείραστος κἀκῶν, πειράζει δὲ οὐδένα· παραχωροῦντος δὲ τοῦ Θεοῦ πειρασμοὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δαιμόνων ἐπέρχονται, διὰ τὴν ἐκάστου δοκιμὴν καὶ τελειώσιν. Φασὶ δὲ Σαλομώντα συνεταγῆναι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, εἰ μὴ ἄρα Μωϋσείως ἔστι σύγγραμμα. Ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τούτου ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακαφαλαίως ἐστὶν ἐν τούτοις. Ἐν προοίμιος μὲν, ὡς ἦν Ἰὼβ εἰκῶν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστίτιδι· εἶτα μαρτυρία τῆς Γραφῆς περὶ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ πολιτείας· καὶ ὅτι ἦσαν οἱ υἱοὶ αὐτῷ ζ', καὶ θυγατέρες ς'· καὶ περὶ ἀριθμοῦ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅτι πορευόμενοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, ἐποίησαν πότον καθ' ἐκάστην ἡμέραν σὺν ταῖς τριῶν ἀδελφαῖς αὐτῶν. Καὶ ἐπέστειλε Ἰὼβ καὶ ἐκαθάριζε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, προσφέρων περὶ αὐτῶν θυσίαν τῷ Κυρίῳ. Πρώτη μαρτυρία τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ Ἰὼβ πρὸς τὸν διάβολον, πρώτη φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰὼβ πρὸς τὸν Κύριον. Ἐδωκεν ἔξου-

* Γτο γὰρ leg. μὲν.

versus vero oculos patris felle piscis oblitit, et decidunt squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum exæccatus est annorum erat 58, cum autem visum recepit annorum 66. Tum demum cum Tobit videret, angelus sese manifestavit, quod homo non esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Sarræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, præcepit filio suo Tobit, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbuni Jonæ prophetæ subverteretur, et deficiens mortuus est annorum 155. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultus socero et socru, et de Ninivæ excidio percepta fama mortuus est annorum 107. Et in hæc desinit liber.

LIBER JUDITH (a).

Hic liber Judith vocatur, quia filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, Deus ejus opera liberavit; Holophernemque percussit. Historia autem hoc se habet modo. Nabuchodonosor rex Assyriorum, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus usque ad Ægyptiam auxilia petierat. Cum autem nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam vicisset et Arphaxadam bello superasset, bellum intulit iis qui nihil auxilii miserant: misitque Holophernem adversus eos cum magno exercitu. Hic alias quidem omnes gentes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ autem sese communiarunt, nec Holopherni obsequuti, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Betyluæ, ut viam Holopherni obstruerent; isthac enim iter facturus erat; et obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior autem princeps Ammonitarum auctor erat Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, eo quod illi a Deo protegerentur. Indignatus Holophernes misit eum Betulam, interitum illi comminatus si quando Hebræos vinceret. Achior itaque in Betula quiescebat. Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam affligeretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem ad usque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decepisset, tertia die, ignorantibus ejus militibus, ipsum capite truncavit. Et sic demum cives, suspensio Holophernis capite, ipsum ejus tribunis ostenderunt. Hinc Assyrii fugerunt; Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Liberati itaque, direptisque hostium castris, quæ ad Holophernem pertinerant omnia Judithæ dederunt. Ipsa vero Judith Jerosolymam profecta, omnia Domino obtulit, domumque reversa, in eodem pietatis exercitio perseveravit, ac vidua ad mortem usque mansit, nemoque illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, annos emensa centum et quinque. Et in hæc desinit liber.

(a) Iisdem fere verbis constat altera synopsis.

LIBER JOB.

(a) Job inscriptus est hic liber, quia ejus historiam complectitur, nempe quæ perpessus sit tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, illatasque plagas pie toleraverit, demumque omnia duplicia receperit, illustriorque, quam antea, factus sit. Passus autem est, cum esset annorum septuaginta, vixit vero post plagas annis centum et septuaginta, ita ut omnes vitæ ejus anni sint ducenti quadraginta. Fuit autem Job ante Moysem; erat enim quintus ab Abrahamo ex posteris Esaü. Ob plagarum calamitatem venerunt ad illum consolandi gratia amici. Atque ita contentiose et sine commiseratione cum illo verbis egerunt, ut illud in peccatum ipsis reputatum fuerit. Job vero Deum pro illis precatus est, et remissum ipsis est peccatum. Sunt dialogi Job, quos cum amicis habuit, octo: Eli-phaz vero ad Job tres, Sophar duo, Baldad tres. Et Eliuz quoque filii Barachiel Buziat unus est dialogus. Denique Dominus Jobum alloquitur per turbinem et nubem. Respondet vero Domino, et bis ipsum alloquitur. Sicque terminatur liber.

Scopus autem ejus totus est ad patientiam hortari eos qui in calamitates incidunt, etiamsi magnum pietatis testimonium præ se ferant; ut hoc ipsum illis offendiculo non sit; sed hæc proferant: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum (Job 1. 21)*; insuperque illud: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illic (Ibidem)*; atque hinc demum ediscant quanta sit patientiæ utilitas: etenim inde mercedem accepturi sunt sicut Job. Ut etiam ostendat Deum intentatorem malorum esse, neminemque tentare; sed Deo permitte tentationes hominibus per dæmonas excitari, ad singulorum probationem perfectionemque. Narratur Salomonem hunc adornavisse librum, nisi forte ipsius Moysis sit opus. Hæc continentur in hoc libro, cujus capita sic resumi possunt. In exordio narratur, quod Job habitaret in terra Ausitide: deinde sequitur testimonium Scripturæ de proba ejus vitæ instituto; quod filios haberet septem, filiasque sex; de numero pecorum ejus. Quod filii ejus una convenientes, convivium quotidie celebrarent cum tribus sororibus suis: et quod mitteret Job et mundaret filios suos, offerens pro illis sacrificium Domino. Primum testimonium Domini diabolum alloquentis circa Jobum: primum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Dedit Dominus potestatem diabolo in omnia quæ ad Jobum pertinerent, ipso Jobo tantum excepto. Primo nuntiari curat diabolus Jobo, equos et asinos ejus captos, servosque percussos fuisse. De secundo nuntio, qui Jobo dixit: *igne consumptæ sunt oves tuæ cum pastoribus*. De tertio nuntio, qui narravit Jobo captos camelos, et cæcos custodes fuisse. Quartus nuntius Jobum adit, narratque corruisse domum, et oppressos omnes filios ejus fuisse. In omnibus hisce

(a) Quæ sequuntur usque ad verba, *terminatur liber*, hinc habentur in altera synopsis; cætera vero omnia ab illa Synopsi absunt.

calamitatibus non peccavit Job erga Dominum. Secundum testimonium Domini diabolus alloquentis, quo Jobi virtus celebratur; et secundum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Et quomodo tradiderit Dominus Jobum, una tantum servata anima seu vita. Egressus diabolus Jobum percutit a pedibus usque ad caput; sedensque Job in stercore radebat saniem. Suadet Jobo uxor ejus, ut loquatur contra Dominum, et moriatur: illamque Job reprehendit. Audierunt tres amici Jobi, Eliphaz Thæmanitarum rex, Baldad Sacheonum tyrannus, et Sophar Menæorum rex, cuncta quæ ipsi acciderant. Et accesserunt ad illum singuli ex regione sua, ut viderent illum: illoque conspecto sciderunt singuli vestem suam ob tantam calamitatem. Post plagam autem Job primus aperuit os suum, et maledixit diei ac nocti in qua natus erat. Hinc illud: *Sicut servus qui timet dominum, sic data est lux iis qui in amaritudine versantur, qui desiderant mortem, nec obtinent. Mors enim viro requies* (Job 3. 19. 20. 21. 25). Excipiens illum primus Eliphaz Thæmanites dicit Jobo: « In memoriam revoca, quis mundus perierit, aut quandonam veraces funditus perditii sint. Ferocia draconum exstincta est: myrmecoleon autem periiit, eo quod non haberet escam: catuli leonum sese invicem separarunt. Sic non est mortalis mundus in conspectu Domini, neque ex operibus suis inculpatus vir » (Job 4. 7. 10. 11. 17). « Stulti, » inquit, « licet radicem ponant, statim devorabitur victus eorum; quoniam quod illi congregarunt, justi comedent » (Cap. 5. v. 3. 5). « Homo, » inquit, « nascitur ad laborem, pulli autem vulturum alte volant. Comprehendit autem Dominus sapientes in prudentia eorum, consilium autem versipellium dissipat. Innocentem ex necessitatibus eripiet Dominus, et in septimo non tanget eum malum. Tu vero tecum reputa, an quid perpetraveris » (Ibid. v. 7. 13. 19. 27).

Prima Jobi ad Eliphaz responsio: « Si vero quis appendens appenderet iram meam, et dolores meos tolleret in statera pariter, utique arena maris gravior erit » (Cap. 6. v. 2. 3). Item illud: « Num frustra clamabit onager, nisi escas requirens? Numquid et erumpet in vocem bos, cum habeat in præsepe cibos? Numquid fortitudo lapidum fortitudo mea, aut carnes meæ sunt æneæ » (Ibid. v. 5. 12). « Quasi tentatio est vita hominis super terram, aut sicut quotidiani mercenarii vita ejus. Si ego peccavi, quid potero facere? Qui scis mentem hominum, quare posuisti me ut loquerer adversum te » (Cap. 7. v. 1. 20)?

Post Eliphaz secundus excipiens Baldad Saucheotes Jobum sic alloquitur: « Usquequo loqueris? Spiritus multiloquus in ore tuo. Numquid Dominus injuste aget judicans? aut qui omnia facit, non exhibebit id quod justum est » (Cap. 8. v. 2. 3)? Item illud: « Sicut non viret papyrus sine aqua, nec crescit prati herba sine potu; nam adhuc in sua radice consistit, nec demetetur, et antequam cadat herba siccabitur: sic erunt novissima omnia eorum, qui obliviscuntur Dei » (Ibid. v. 11 - 13).

Prima responsio Jobi ad Baldadam: « Vere scio

quod ita sit: quomodo enim erit justus homo apud Dominum » (Cap. 9. v. 2)? Etiamque illud, « Qui extendit cælum solus, et ambulat super mare tamquam super pavementum, qui fecit Pleiada et Hesperum » (Ibid. 9. v. 8. 9). « Quis judicio Dei resisiet? Quod si etiam fuero justus, os meum impia loquetur: etiamsi fuero sine crimine, pravus evadam » (Ibid. v. 19. 20). Circa illud, « Vita mea levior est cursore. Numquid navibus est vestigium vie, aut aquilæ volantis, quærentis escam » (Ibid. v. 25. 26)? Memento quod lutum inexisti me, et in terram me iterum convertes. Nonne sicut lac mulsisti me? etc. Essem tamquam non fuisset. Cur de utero in monumentum non sum translatus » (Cap. 10. v. 9. 10. 19)?

Post Eliphaz Baldad, et post Baldad Sophar Menæus, secundum sibi proprium ordinem; ita ut unusquisque eorum speraret se meliora dicturum Jobo. « Qui multa dicit, vicissim audiet. » Item illud: « Fulgebit facies tua tamquam aqua pura. Exues autem sordem, et non timebis, et laborem oblivisceris tamquam fluctum qui præterit. Oratio enim tua tamquam Lucifer erit » (Cap. 11. v. 2. 15-17).

Prima Jobi ad Sopharem responsio: « Vos ergo soli estis homines; aut vobiscum morietur sapientia? Et mihi quidem cor juxta vos erit » (Cap. 12. 2. 5). Circa illud: « Quis non cognovit in omnibus his, quod manus Domini fecit hæc? Quia in manu ejus est anima omnium viventium, et spiritus omnis hominis. Si prohibuerit aquam, siccabit terram, et si dimiserit, perdidit evertens eam » (Ibid. v. 9. 10. 15). Circa illud: « Quis erit mundus a sorde? At nemo, etsi unus dies sit vita ejus super terram. Est arbori spes. Si enim excisa fuerit, adhuc pullulabit, et germen ejus non deficiet. Vir vero cum mortuus fuerit, abiit: et mortalis cum ceciderit, non ultra est » (Cap. 14. v. 4. 5. 7. 10). Initium secundum. Eliphaz Jobum alloquitur: « Numquid sapiens responsonem dabit scientiæ spiritus? Arguat te os tuum, et non ego. » Illud item, « Quis enim cum sit homo, erit inculpatus? an erit justus natus de muliere » (Cap. 15. v. 2. 6. 14)?

Secunda responsio Jobi ad Eliphaz: « Audi vi talia multa: consolatores malorum omnes. Ecce in cælis est testis meus, et conscius meus in excelsis. Sit autem redargutio viro coram Domino » (Cap. 16. v. 2. 20. 22). Illud item, « Noctem posuit in diem. Nam si sustinero, infernus erit mihi domus. Mortem appellavi patrem, matrem autem meam et sororem tabem » (Cap. 17. v. 12-14).

Secundo rursus excipiens Baldad ait ad Jobum: « Quousque non cessabis? Quid enim, si tu mortuus fueris, inhabitabilis erit ea quæ sub cælo est » (Cap. 18. v. 2. 4)? Respondet secundo Job Baldado: « Usquequo molestiam facietis animæ meæ, occidetis me ratiociniis? loquimini contra me sine pudore » (Cap. 19. v. 2. 3)? Hic illud, « Gloriam meam a me abstulit, coronam sustulit de capite meo, et excidit tamquam arborem spem meam. » Item illud: « A me fratres mei recesserunt, alienos agnoverunt magis quam me: amici vero mei immisericordes facti sunt. Servum meum vocavi, et non respondit: et rogabam

εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ, πάντα· ὅσα ἦν τῷ Ἰῶδ, ἐκτὸς αὐτοῦ μόνου. Πρῶτον εὐαγγελίζεται ὁ διάβολος τῷ Ἰῶδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰσραϊν καὶ τῶν θυγατρῶν, καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰῶδ· Ἐμπαύρισταί σου τὰ πρόβατα, καὶ οἱ ποιμαίνοντες αὐτά. Περὶ τοῦ τρίτου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰῶδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν καμηλῶν καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Τέταρτος ἀγγελος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, ὅτι Συνεπτύθη ἡ οἰκία, καὶ θανατώθησαν πάντες οἱ υἱοὶ σου. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐδὲ ἡμερτε Ἰῶδ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ δευτέρα μαρτυρία τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον, ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἰῶδ, καὶ δευτέρα φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰῶδ πρὸς τὸν Κύριον. Καὶ ὡς ἀπέδοτο Κύριος τὸν Ἰῶδ, φυλαττομένης τῆς ψυχῆς. Ἐξελθὼν δὲ ὁ διάβολος ἔπαισε τὸν Ἰῶδ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Καὶ καθίσας Ἰῶδ ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔξεε τὸν ἰχῶρα. Ἐντέλλεται τῷ Ἰῶδ ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰπεῖν εἰς Κύριον, καὶ τελευτήσαι· καὶ ἐπιτεμᾶ αὐτῇ. Ἦκουσαν οἱ τρεῖς φθιοὶ τοῦ Ἰῶδ, Ἐλιφάξ ὁ θαιμανιτῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχέων τύραννος, Σωφάρ ὁ Μηναίων βασιλεὺς πάντα τὰ ἐπαλθόντα αὐτῷ. Καὶ παρεγγίνοντο πρὸς αὐτὸν ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας χώρας, τοῦ ἐπισκέψασθαι αὐτὸν, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν, διῆρξεν ἕκαστος τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πάθει. Μετὰ δὲ τὴν πληγὴν πρῶτον ἦνοιξεν Ἰῶδ τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἐν ἧ ἔγεννηθη. Περὶ τοῦ, Ὅσπερ θεράπων δεδοικὼς τὸν κύριον, οὕτω δέδοται τοῖς ἐν κυρίῳ φῶς, ὡς ἡμερται τοῦ θανάτου, καὶ οὐ τυγχάνουσι. [368] Θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαισις. Ὑπολαβὼν πρῶτος Ἐλιφάξ ὁ θαιμανιτῆς λέγει πρὸς Ἰῶδ· Μνησθητι τίς καθαρὸς ὢν ἀπώλετο, ἢ ποτε ἀληθινὸν ὀλόβριζοι ἀπώλετο. Ὅτι γανυλαμα δρακόντων ἐσδεδθη· μυρμηκολέων δὲ ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορᾶν· σκύμοι λεόντων ἔλιπον ἀλλήλους. Ὅς οὐκ ἔστι βροτὸς καθαρὸς ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀμειπτος ἀνήρ. Οἱ ἄφρονες, φησὶ, κἂν ρίξας βάλωσιν, εὐθέως βρωθήσεται ἡ θλαίτα αὐτῶν, διὰ ὃ ἐκείνῳ συνήργηγορ, δικαιῶ ἔδοται. Ἀνθρώπος, φησὶ, γεννᾶται κῶσῳ, καὶ νεοσσοὶ γυνῶν ὑψηλὰ πέτονται. Καταλαμβάνει δὲ Κύριος τοὺς σοφοὺς ἐν φρονήσει αὐτῶν, καὶ τὰς βουλὰς τῶν κολυκλόκων ἐξιστῆ. Τὸν ἄθῳνον ἐξ ἀναγκῶν ἐξελλείται Κύριος, καὶ ἐν τῷ ἐθδδῳμῳ οὐ μὴ ἄψεται αὐτοῦ κακόν. Σὺ δὲ γυνῶθι σεστυόν, εἰ τι ἐπραξας.

Πρῶτῃ πρὸς Ἐλιφάξ τοῦ Ἰῶδ ἀντιλεξίς· περὶ τοῦ, Εἰ γὰρ τις ἰσθῶν στήσαι μου τὴν ὄρηγν, τὰς δὲ ὀδύνας μου θραὶ ἐν ζυγῷ ὀμοθυμαδόν, καὶ δὴ ἄμμου παραλίας βαρύτερα ἔσται. Περὶ τοῦ, Μὴ γὰρ διακενῆς κερράξεται θνος ἀγριος, ἀλλ' ἢ τὰ σιτία ζιτων; Εἰ δὲ καὶ ρήξει φωνῆν (βοῦς) ἐπὶ φάτρησ ἔχων τὰ βρώματα; Μὴ ἰσχύς λίθων καὶ ἰσχύς μου; αὶ σάφους μού εἶσι χάλκται; Ὅτι, Ὅσπερ περιετρατήριον ἔστιν ὁ βλος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡσπερ μισθίου αὐθημερινοῦ ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ὅτι, Εἰ ἐγῷ ἡμαρτον, τί θυγήσομαι πρᾶξαι; Ὅτι, Ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, διατὶ ἔθου με κατερευκετήρ;

Μετὰ δὲ Ἐλιφάξ δευτέρος ὑπολαβὼν Βαλδὰδ ὁ Σαυχεύτης λέγει πρὸς Ἰῶδ· Μέχρι τίνας λαλήσεις;

Πνεῦμα πολυρήμων ἐν τῷ στόματι σου. Μὴ ὁ Κέρριος ἀδικήσαι κρινῶν; ἢ ὁ τὰ πάντα ποιήσας οὐ πορέξει τὸ δίκαιον; Περὶ τοῦ, Ὅσπερ οὐ θάλλει κάκυρος ἀνευ ὕδατος, ἡ ὑφούται βούτομος ἀνευ πότου· ἔτι γὰρ ὢν ἐπὶ ρίζαν, οὐ μὴ θερισθῆ. Πρὸ τοῦ γὰρ πεσοῖν κᾶσαν βοτάνην ξηρανθήσεται· οὕτως ἔσται τὰ ἔσχυτα πάντα τῶν ἐπιλασθανομένων τοῦ Θεοῦ.

Πρῶτῃ τοῦ Ἰῶδ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι οὕτως ἐστὶ· πῶς γὰρ ἔσται δίκαιος [βροτὸς] παρὰ Κυρίῳ; Περὶ τοῦ, Ὅτανός τις τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους, ποιῶν Πλευσίδα καὶ Ἔσπερον. Τίς κριματος Θεοῦ ἀντιστήσεται; Ἐάν τε γὰρ ὁ δίκαιος, τὸ στόμα μου ἀσεθήσει· κἂν τε ὁ ἄμειπτος, σκολιδὸς ἀποθήσομαι. Περὶ τοῦ· Ὁ βλος μου ἐστὶν ἐλαφρότερος δρομέως. Εἰ καὶ ἐστὶ γανυρὶ Ἰχθου ὀδοῦ, ἢ δευτὸ πετομένοιο ζητούντος βορᾶν; Μνησθητι, ὅτι πηλόν με ἐπλασας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέψεις. Ἡ οὐχ ὡσπερ γάλλυ με ἡμελξας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσπερ ἐγατόρημν οὐκ ὢν. Διατὶ ἐκ γεστρος εἰς μνήμα οὐκ ἀπηλλῆλην; ὅτι [sic].

Μετὰ Ἐλιφάξ Βαλδὰδ, μετὰ Βαλδὰδ Σωφάρ ὁ Μηναίος κατὰ τὴν οἰκίαν τάξει, ὥσθ' ἕκαστον αὐτῶν περιμένειν τὰ κρείττονα λέγειν πρὸς τὸν Ἰῶδ. Ὅ τὰ πολλὰ λέγων, καὶ ἀντακούσεται. Περὶ τοῦ· ὅτι Ἄγαλάψει σου τὸ πρόσωπον ὡσπερ ὕδωρ καθαρόν. Ἐκδύση δὲ ρύπον, καὶ οὐ φοθηθήση, καὶ τὸν κόπον ἐπιλήση ὡσπερ κῆμα παρελθόν. Ἡ γὰρ εὐχή σου ὡς [369] ἔωσφορός.

Πρῶτῃ τοῦ Ἰῶδ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ὑμεῖς μόνου ἐστέ ἀνθρώποι, ἢ μεθ' ὑμῶν τελευτήσαι σοφία; Κάμοι μὲν καρδία καθ' ὑμᾶς ἔσται. Περὶ τοῦ, Τίς οὐκ ἐγνώ ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα; Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ψυχὴ πάντων τῶν ζώντων, καὶ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου. Ἐάν, φησὶ, τὸ ὕδωρ κωλύση, ξηρανεὶ τὴν γῆν· ἔάν δὲ ἐπαθῆ, ἀπώλεσεν αὐτὴν καταστρέψας. Περὶ τοῦ, Τίς καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἄλλ' οὐθεῖς, ἐάν κἂν μία ἡμέρα ὁ βλος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ, Δένδρω ἐστὶν ἐλεξίς· ἐάν μὲν ἐκκοπή, καὶ πάλιν ἀρθῆσει, καὶ ὁ ῥάδαμος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλήπῃ. Ἄνθρ δὲ τελευτήσας φέχτο· πεσῶν δὲ βροτὸς, οὐκέτι ἐν.

Δευτέρα ἀρχὴ πάλιν. Ἐλιφάξ πρὸς Ἰῶδ· ὅτι, Πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν δώσει συνέσεως πνεῦμα; Ἐλέγηαι σε γὰρ τὸ στόμα σου, καὶ μὴ ἐγῷ. Περὶ τοῦ, Τίς γὰρ ὢν βροτὸς, ἔσται ἀμειπτος; ἢ ἔσται δίκαιος γεννητὸς γυναικός;

Δευτέρα ἀντιλεξίς Ἰῶδ πρὸς Ἐλιφάξ. Ἀκήκοα γὰρ τοιαῦτα πολλὰ. Παρακλήτορες γὰρ κακῶν πάντες. Ἰδοὺ ἐν οὐρανοῖς ὁ μάργος μου· ὃ δὲ σινιρίστωρ μου ἐν ὑψίστοις. Εἰη δὲ ἐλεγχος ἀνδρὶ ἐναντίον Κυρίου. Περὶ τοῦ, Τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν τέθεικας. Ἐάν γὰρ ὑπομείνω, ᾄδης μου ὁ οἶκος. Θάνατον γὰρ ἐπεκάλεσα πατέρα μου εἶναι, μητέρα δὲ καὶ ἀδελφῆν μου σαπρίαν.

Δευτέρος δὲ πάλιν ὑπολαβὼν Βαλδὰδ, λέγει πρὸς Ἰῶδ· Μέχρι τίνας οὐκ οὐκ αὐθῆσῃ; Τί γὰρ, ἐάν σὺ ἀποθίνῃς, ἀοίκητος ἢ ὑπ' οὐρανόν; Δευτέρα Ἰῶδ πρὸς Βαλδὰδ· Ἐως τίνας ἐγχοποιήσετε τὴν ψυχὴν μου, καὶ καθαιρεῖτέ με λογισμοῖς; καταλαλεῖτέ μου οὐκ αἰσχυνέμενοι; Περὶ τοῦ, Τὴν δόξαν μου ἐξ ἐμοῦ ἐξείλε, ἀφέλε δὲ στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς

μου, ἐξέκοψε δὲ ὡσπερ δένδρον τὴν ἐκπίδα μου. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἄπ' ἐμοῦ ἀδελφοί μου ἀπέστησαν, ἔγνων αὐτοὺς ἄλλοτερον ἢ ἐμὲ· φίλοι δὲ μου ἀνελεῖσθαι γέγονασιν. Θεράποντά μου ἐπέλασα, καὶ οὐκ ὑπήκουσε· καὶ ἔκτενον τὴν γυναικά μου, καὶ οὐ προσέσχε· προσεκλυομένη δὲ υἱοὺς καλλικλιδων μου, εἰς τὸν αἰῶνα δὲ ἀπποιήσαντό με. Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατε, ὦ φίλοι. Διὰτι με διώκατε, ὡσπερ ὁ Κύριος; Τίς γὰρ ἂν δοίη γραφήναι τὰ ρήματα μου; Παρὰ Κυρίου ταυτά μοι συνετέλεσθη. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς μου ἑώρακε καὶ οὐκ ἄλλος. Ῥίζαν λόγου εὐρήσομεν ἐν αὐτῷ. Εὐλαβήθητε καὶ ὑμεῖς ἀπὸ ἐπικαλύμματός.

Δεύτερον πάλιν ὑπολαβὼν Σωφᾶρ λέγει πρὸς Ἰωβ· Οὐκ οὕτως ὑπελάμβανον ἀντρεῖσθαι σε ταῦτα. Περὶ τοῦ, Εὐφροσύνη ἀσεβῶν πτώμα ἐξάλειψον· χαρμονὴ δὲ παρανόμων ἀπόλειψαι. Ὅτε δὲ δοκεῖ ἤδη ἐστηρίχθαι, τότε εἰς τέλος ἀπολείπεται. Περὶ τοῦ, Ὅστω αὐτοῦ ἀνεπλήσθησαν νεότητος αὐτοῦ. Καὶ ὅτι, Ἄν γλυκανθῆ ἔν τῷ στόματι αὐτοῦ κακία, κρύψει αὐτήν ὑπὸ τὴν γλώσσαν αὐτοῦ. Ὅσπερ χολὴ ἀσπίδος ἐν γαστρὶ αὐτῆς, οὕτω πλοῦτος ἐξ ἀδίκων συναγόμενος ἐξεμωθήσεται. Ὅτι, Εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοπίασε, συνάγων πλοῦτον ἐξ οὐ οὐ γέυσεται. Ὅτι, Πολλῶν ἀδυνάτων οἴκους ἔβλασε. Τρώσαι αὐτόν, φησί, τόξον χάλκειον, καὶ διεξέλθοι διὰ στόματος αὐτοῦ βέλος. Ἄστρα [370] δὲ ἐν διαίταις αὐτοῦ περιπατήσουσιν. Αὐτὴ γὰρ ἡ μερὶς ἀνθρώπου ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου.

Δευτέρα τοῦ Ἰωβ πρὸς Σωφᾶρ ἀντιλεῖξις· Ἀκούσατε, ἀκούσατέ μου τῶν λόγων, ἴνα ἢ μὴ παρ' ὑμῶν κυράκησιν. Τί γάρ; μὴ ἀνθρώπων μου ἢ ἑλεγχῆς; Διὰ τί γὰρ ἀσεβεῖς ζῶσι, πεκαλιώνονται δὲ καὶ ἐν πλοῦτι καὶ εὐθυρίᾳ; Διεσώθη δὲ αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Ὅπου λέγει ὁ ἀσεβὴς τῷ Κυρίῳ· Ἀπόστηθι ἀπ' ἐμοῦ, ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τί ἰκανὸς ἐστι δουλεύσομαι αὐτῷ; Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Αὐτὸς δὲ πόνους διακρίνει. Ὅστε οἶδα ὑμᾶς, ὅτι τόλμη ἔγκρισθέ μοι. Καὶ περὶ τοῦ, Πού ἐστιν οἴκος ἀρχόντων; Εἰς ἡμέραν ἀπωλείας κουφίζεται ὁ ποτηρὸς· καὶ ὄπισω αὐτοῦ πᾶς ἀνθρώπος ἀπελεύσεται.

Τρίτος πάλιν ὑπολαβὼν Ἐλιφάξ λέγει· Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Τί γὰρ μέλει τῷ Κυρίῳ, ἐὰν σὺ ἦσθα τοῖς ἔργοις ἀμειπτός; Ἐνταῦθα λέγει Ἐλιφάξ πρὸς Ἰωβ, ὅτι Χίρας ἐξαπέστειλες κενὰς, ὄργανους δὲ ἐκάκωσας. Καὶ εἶπας, Τί ἔγνων ὁ ἰσχυρός; Οἱ λέγοντες, Τί ποιήσει ἡμῖν Κύριος; καὶ τί ἐπάξεται ἡμῖν ὁ πάντων κρατῶν; Περὶ τοῦ, Καθαρὸν ἀποδώσει σε Κύριος ὡσπερ ἄργυρον πεπυρωμένον. Ἀνάδελφον εἰς τὸν οὐρανὸν Ἰλαρῶς. Εὐχαμένοιο δὲ σου πρὸς αὐτόν, εἰσακουσέσεται σου, καὶ διασωθήσῃ ἐν καθαραῖς χειρὶ σου.

Τρίτη τοῦ Ἰωβ ἀντιλεῖξις πρὸς Ἐλιφάξ. Καὶ δὴ οἶδα, ὅτι χειρὸς μου ἢ ἐλεημοσύνη μου ἐστίν, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεία γέγονε ἐπ' ἐμῷ στεναγμῷ. Εἰ ἐν πολλῇ ἰσχύϊ ἐπελεύσεται μοι σκότος. Ἀσεβεῖς ὄρον ὑπερέβησαν, καὶ γυμνοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἀνεῖματιον. Ἀναφανείη τὰ ζῦγὰ αὐτῶν ἀπὸ γῆς ξηρᾶ· ἀγκυλίδα γὰρ ὄργανῶν ἤρασαν.

Τρίτος ὑπολαβὼν Βαλδάδ λέγει· Ὁ ποιῶν τὴν σύμψασαν ἐν ψύλλῳ. Μὴ γάρ τις ὑπολάβοι, ὅτι

ἐστὶ περιέλκυσιν σπείραντι (ἰ. πειραταῖς). Πῶς δὲ δίκαιος βροτὸς ἐναντὶ Κυρίου; Ἐὰν δὲ ἀνθρώπος σαπρία, καὶ εἰ υἱὸς ἀνθρώπου σκώληξ;

Τρίτη τοῦ Ἰωβ πρὸς Βαλδάδ ἀντιλεῖξις· Τίτι μέλει βουθεῖν; ἢ τίτι ἐπακολουθήσεις; Οὐκ ᾧ μετρίστη δύναμις; Γυμνός γάρ ὁ ἄδης ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ κρεμῶν γῆν ἐπ' οὐδερόν, δεσμεύων ὕδωρ ἐν νεφέλαις αὐτοῦ. Προστάγματι δὲ ἐθανάτωσε δράκοντα ἀποστάτην.

Μηκέτι προσθέντος καὶ τοῦ Σωφᾶρ τρίτως, ἀλλ' ὑποσιωπησάντων καὶ τῶν μειζόνων δύο, ὡς οὐκέτι λόγον ἔχόντων ἐν στόματι, διὰ τὸ θέσθαι δίκαιον τὸν Ἰωβ, ἐπισυνάπτει τὸ περὶ αὐτοῦ προοίμιον δεύτερον Ἰωβ· κάκεινοι σιωπήσαντες ἀκούουσι ὠφελούμενοι. Ζῆ, φησί, Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ μου, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μὴ ἐστὶ τῆς προῆς ἐνούσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περίοιο μοι ἐν βίῳ, μὴ λαλήσεις μου τὰ χεῖλη ἀνομιαν. Ἄναγγελοῦ ὑμῖν, τί ἐστὶν ἐν χειρὶ Κυρίου. Ἰδοῦ δὴ πάντες οἴδατε, ὅτι κενὰ κενοῖς ἐπιβουλεύετε. Αὐτὴ ἡ μερὶς ἀνθρώπου [371] ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου. Ὅτι ἐὰν πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἐξ σφαγῆν ἔσονται· χήρις δὲ αὐτῶν οὐδεὶς ἐλεήσει. Ἐὰν συνάγῃ ὁ ἀσεβὴς ἴσα γῆ ἀργύριον· τόκος ἔσθαι γίνεται; τόκος δὲ χρυσίου ὅσον διηθείται; Σίδηρος μὲν ἐκ γῆς τρίνεται, χαλκὸς δὲ ἴσα λίθῳ λατομεῖται. Πᾶν τίμιον, φησὶν, εἶδέ μου ὁ ὀφθαλμὸς. Ἐ δὲ σοφία αὐτοῦ πόθεν εὐρέθη; Ἄβυσσος εἶπε, Οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί· καὶ θάλασσα εἶπε, Οὐκ ἐστὶ μετ' ἐμοῦ. Ἐλκυσον σοφίαν ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Οὐκ ἐμωθήσεται αὐτῇ τοκάριον Αἰθιοπίας, καὶ χρυσίῳ καθαρῷ οὐ συμβασταχθήσεται. Ὁ Κύριος εὐ συνέστησε αὐτῆς τὴν ὁδόν· αὐτὸς γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν ἐφορᾷ, εἰδὼς τὰ ἐν τῇ γῆ πάντα, ἀτέμων σταθμῶν, ὑδάτων μέτρα. Εἶπεν ἀνθρώπων· Ἰδοῦ ἡ θεοσέβειά ἐστὶ σοφία.

Ἀποσιωπησάντων δὲ τῶν τριῶν, προσθεὶς Ἰωβ ἐν τῷ προοίμῳ λέγει· Τίς ἄρ με θέλη κατὰ μήνα ἐμπροσθεν ἡμέρων, ὧν με ὁ θεὸς ἐψύλαξεν; Ὅτε ἡθῆσι ὁ λύχνος αὐτοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς μου, ἐξεκρευσθήσῃ ὄρθριος ἐν πόλει, ἐν δὲ πλατεῖαις ἐτίθετό μου ὁ δίφρος. Διέσωσα γὰρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνατῶν. Εὐλογία ἀπολλυμένων ἐπ' ἐμὲ ἐπέλθοι. Ὁφθαλμοί, φησὶν, ἤμην τυφλῶν, ποῦς δὲ χυλῶν, πατήρ δὲ ἀδυνάτων. Συνέτριψα δὲ μύλας ἀδίκων, ἐκ δὲ μέσου τῶν ὁδοῦντων αὐτῶν ἀρπαγμα ἐξέσπασα. Ὅσπερ γῆ διεψῶσα προσδεχομένη τὸν θετόν, οὕτως οὕτοι τὴν ἐμὴν λαλήσαν. Κατασκήνουν ὡς βασιλεὺς ἐν μονοκίνοις. Ἀφρότων υἱοί, καὶ ἀτιμοὶ ὄνομα· νυνὶ δὲ κίθαρα ἐγὼ εἰμ αὐτῶν, καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν. Ἄπὸ δὲ προσώπου μου οὐκ ἐφείσαντο πύελον. Ἠγήσασθε με ἴσα πηλῷ, ἐν γῇ καὶ σποδῷ μου ἡ μερὶς. Χεὶρ δὲ κραταιῷ με ἐμαστήρωσας. Ἀδελφός, φησὶ, γέγονα Σειρηθῶν, ἕταιρος δὲ στερουθῶν. Εἰ ἐξηκολούθησες ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρός ἐτέρον, ἀρέσαι ἄρα καὶ ἡ γυνὴ μου ἐτέρος. Θυμὸς γὰρ ἀνδρὸς ἀκατέσχετος τοῦ μᾶται ἀντοῖς γυναικά. Εἰ ὑπερείδον γυμνὸν ἀπολλύμενον, καὶ οὐκ ἠμψίασα, ἀπὸ δὲ κουράς ἀμῶν μου οὐκ ἐθερμάνθησαν οἱ ὦμοί αὐτῶν, ἀποσταίη ἄρα ὁ ὦμός μου ἀπὸ τῆς κλειδός μου. Εἰ γὰρ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτώματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπες ἡ καρδία μου, Εὐγὼ, ἀκούσαι ἄρα τὸ οὖς μου τὴν κατάραν μου· Εἰ μὴ ῥήξας ἀπέτη

uxorem meam, et non attendit: invocabam autem filios concubinarum mearum, illi vero me in sæculum averſati sunt. Misereſmini mei, misereſmini, o amici. Quare me perſequimini, ſicut Dominus? Quis enim det ut ſcribantur verba mea? A Domino mihi hæc conſummata ſunt. Oculus enim meus vidit, et non alius. Radicem ſermonis inveniemus in eo: cavete etiam vos a tegmine » (Cap. 19. v. 9. 10. 13. 14. 16-18. 21-23. 26-29).

Secundo rursus excipiens Sophar Jobo dicit: « Non ſie putabam te contra reſponſurum. » Hinc illud: « Læſtia impiorum ruina inſignis: gaudium vero iſtaquorum eſt perditio. Cum autem viſus fuerit jam firmatus eſſe, tunc in anem peribit. » Illud etiam: « Oſſa ejus impleta ſunt juventate ejus. Si dulcuerit in ore ejus malignitas, abſcondet eam ſub lingua ſua. Sicut fel aſpidis in ventre ejus, ſic divitiæ inique congregatæ avomentur. In vanum et fruſtra laboravit, colligeas divitiis ex quibus non guſtabit. Multorum enim impotentium gaudium contrivit. Vulneret enim arcus aëres, et pertranſeat per corpus ejus jaculum. Aſtra autem in tabernaculis ejus ambulabunt. Hæc enim eſt portio viri impii a Domino » (Cap. 20. v. 2. 5. 7. 11. 12. 14. 15. 18. 19. 24. 25. 29).

Secunda reſponſio Jobi ad Sophar: « Audite, audite verba mea, ut ſit mihi conſolatio non a vobis. Quid enim? Numquid cum homine eſt redargutio mea? Quare impii vivunt, ſenueruntque in divitiis et proſperitate? Salva evaſit prægnans apud illos. » Ubi eſt dicit impius a Domino: Recede a me, vias tuas ſcire nolo. Quis eſt ille potens, quia ſerviemus ei? Anſon Dominus eſt, qui docet intellectum et ſcientiam? Ipſe vero labores dijudicat. Itaque ſcio vos auctacter mihi inſiſtere. » Item illud, « Ubi eſt domus principum? In diem perditionis ſublevatur malignus: et poſt illum omnis homo alibit » (Cap. 21. v. 2. 4. 7. 10. 14. 15. 22. 27. 28. 30. 33).

Tertio iterum excipiens Eliphaz ait: « Nonne Dominus eſt, qui docet intellectum et ſcientiam? Quid enim curat Dominus ſi tu fuiſti in operibus inculpatis? » Hic Jobo dicit Eliphaz: « Viduas dimiſiſti vacuas, pupillos autem affixiſti. Et dixiſti: Quid novit fortis? Qui dicunt, Quid faciet nobis Dominus? et quid inducet nobis Omnipotens? » Item illud: « Purum te reddet Dominus ſicut argentum igne probatum. Reſpice in cælum hilariter. Cum precatus autem fueris eum, exaudiet te, et ſervaberis in munditia manuum tuarum » (Cap. 22. v. 2. 3. 9. 13. 17. 25-27. 30).

Tertia Jobi ad Eliphaz reſponſio: « Et quidem ſcio, quia eleemoſyna de manu mea eſt: et manus ejus gravis facta eſt ſuper gemitum meum. Si in multa virtute ſuperveniant mihi tenebræ » (Cap. 23. v. 2. 6. 17)! « Impii terminum tranſgreſſi ſunt, et nudos dormire fecerunt ſine veſtimentis. Appareant plantæ eorum de terra aridæ: fasciculum enim pupillorum rapuerunt » (Cap. 24. v. 2. 7-9).

Tertio excipiens Baldad dicit: « Qui facit univerſitatem in aliſſimo. Ne quis ſuſpicetur eſſe moram piratis. Quomodo enim erit juſtus homo coram Do-

mino? Si vero homo patredo, et filius hominis vermis » (Cap. 25. v. 2-4. 6)?

Tertia Jobi ad Baldad reſponſio: « Quem adjuvatus eſt et quem ſequeris? Nonne eum cui maxima potestas? Nudus enim eſt infernus coram eo. Qui ſuſpendit terram in nihilum, ligans aquam in nubibus ſuis. Præcepto autem peremit draconem deſertorem » (Cap. 26. v. 2. 3. 6-8. 13).

Cum Sophar tertio loqui non aggrederetur, imo et alii duo priores tacerent, utpote qui non haberent quid amplius dicerent, eo quod Job ſe juſtum eſſe poneret, ſubnectit ſecundo Job eadem de re præcœmum: illi vero eum ſilentio ipſum audiunt, nec ſine utilitate. « Vivit, » inquit, « Dominus qui ſic me judicavit, et Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam: cum adhuc halitus meus immanet, ſpiritusque divinus ſuper eſt in naribus meis, labia mea non loquentur iniqua. Annuntiabo vobis quid ſit in manu Domini. Ecce omnes noſtis, quia vana vana inſidioſe adjicitis. Hæc portio eſt hominis impii a Domino. Quod ſi multi fuerint illi ejus, in occiſionem erunt: viduis autem eorum nemo miſerebitur » (Cap. 27. v. 2-4. 11-13. 14. 15). « Si collegerit impius ut terram argentum: locus unde ſit, quis eſt? quis locus auri, unde percolatur? Ferrum quidem de terra ſit, æs autem ut lapis caditur. Omne pretioſum, » inquit, « vidit oculus meus. Sapientia autem ejus unde inventa eſt? Abſyſus dixit, Non eſt in me; et maredixit, Non eſt mecum. Attrahe ſapientiam ſuper ea quæ maxime intima ſunt. Non æquabitur ei topazium Æthiopiæ, et auro puro non conferetur. Dominus bene conſtituit viam ejus. Ipſe enim omne quod ſub cælo eſt perſpicit, nota habens omnia quæ in terra, ventorum libramentum, aquarum menſuras. Dixit homini: Ecce cultus Dei eſt ſapientia » (Cap. 27. v. 16. et Cap. 28. v. 1. 2. 10. 12. 14. 18. 19. 23-25. 28).

Illis autem tribus tacentibus adjiciens Job in præcœmum dicit: « Quis me ponat in menſe priorum dierum, quibus me Deus cuſtodiebat? Cum ſplendebat lucerna ejus ſuper caput meum, exibam matutinus in civitate, in plateis autem ponebatur mihi ſella. Servavi enim pauperem de manu potentium. Benedictio pereuntium ſuper me veniat. Oculus fui cæcorum, et pes claudorum, pater autem impotentium. Confregi molas iſtaquorum: de medio dentium eorum rapinam eripui. Sicut terra ſitiens ſuſcipiens pluviam, ſic hi meum ſermonem. Habitabam quaſi rex in accinctis » (Cap. 29. v. 2. 3. 7. 12. 13. 15-17. 22. 25). « Stultorum filii, nonneque ignobiles: nunc autem cithara illorum ego ſum, et me fabulam habent. Nec in faciem meam pepercerunt ſpuere. Reputaſti autem me ſicut lutum: in terra et cinere portio mea. Manu autem potenti me flagellaſti. Frater, inquit, fui Sirenium, ſociusque ſtruthionum » (Cap. 30. 8-10. 19. 21. 29). « Si ſequitum eſt cor meum uxorem viri alterius, placeat quoque uxor mea alteri. Furor enim viri indomitus, commaculare illis uxorem. Si deſpexi nudum pereuntem, et non operui eum, et de tonsura agnorum

meorum non calefacti sunt humeri eorum, discedat humerus meus a junctura. Quod si gavisus sum de ruina inimicorum meorum, et dixit cor meum, Euge, audiat auris mea maledictionem meam. Et, si non scindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore, si super me umquam terra gemuit, pro frumento germinet mihi artica » (Cap. 31. v. 9-11. 19. 20. 22. 29. 37. 58. 40).

De Eliuzo filio Barachiel Buzita : quomodo iratus fuerit in Jobum, quod se diceret justum coram Domino. « Excipiens Eliuz filius Barachiel Buzites, dixit : Junior quidem sum ætate : quare quievi timens annuntiare vobis scientiam meam. » (Cap. 32. v. 2. 6). Exurgens Eliuz impudenter contra Jobum loquitur, tribus illis tacentibus : « Rursus loquar ; plenus enim sum verbis » (Ib. v. 17. 18). Dixit Eliuz ad Job : « Spiritus divinus est qui me fecit : spiratio autem Omnipotentis quæ me docet. Si poteris, da mihi responsionem. Avertat hominem ab iniquitate. Pepercit autem animæ ejus a morte, et ne cadat ille in bello. Coarguit autem illum in languore super cubili. Renovabit autem ejus corpus, sicut tectorium in pariete, et ossa ejus implebit medulla. Tunc, » inquit, « accusabit homo seipsum dicens : Qualia efficiebam ? non dignam peccatis meis castigationem intulit. » Adhuc loquutus est Eliuz ad Jobum : « Auribus percipe, Job, et audi me : obtumesce, et loquar. Si est tibi sermo, responde mihi : volo enim examinari a te justitiam sermonis mei » (Cap. 33. v. 4. 5. 17-19. 24. 27. 31. 32). Adhuc adjiciens Eliuz tertio dicit : « Audite me, sapientes, bonum est ut qui scientiam habent, auribus percipiant : quia auris scientiam probat. » Adhuc dixit Eliuz : « Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam ? qui neque peccavit, neque impie egit ? [Absit a me] coram Omnipotente turbare justitiam. Sed reddit homini cuique secundum opera ejus. Impius est qui dicit regi : Inique agis. » Et, « Qui non est veritus faciem in conspectu meo. Dominus omnia inspicit, qui comprehendit non vestigabilia, gloriosa, et magnifica, quorum non est numerus. Vir sapiens audivit verbum meum : Job autem non prudenter loquutus est » (Cap. 34. v. 2. 3. 7. 8. 10. 11. 18. 19. 24. 34. 35). Quarto adjiciens Eliuz dicit ad Jobum : « Quare hoc existimasti in judicio ? Tu quis es, quia dixisti, Justus sum in conspectu Domini ? » (Cap. 35. v. 2) Quintum adjicit Eliuz orationi suæ, et neque Job neque tres amici accusant eum ut atheum. Manifestum ergo hinc est, tres illos respuisse. Dicitque ad Job : « Sustine me paululum adhuc, ut te doceam ; adhuc enim est in me vis loquendi » (Cap. 36. v. 2). Ait Eliuz : « Auribus hæc percipe, Job. Sta, discce virtutem Domini. Numquid liber aut scriba adstitit tibi ; aut ab aquilone nubes coloris aurei » (Cap. 37. v. 14. 20. 22)?

Deus sese exhibens Jobum justum declarat, docensque mysterium Christi, ait ad Jobum : « Quis est hic, qui celat me consilium, continetque sermones in corde ? » Dialogus Domini : « Sepivi mare portis. Dixi autem illi, Hucusque venies, et non præteribis : sed in teipso comminuentur fluctus tui. » Sermo Do-

mini : « An tu sumens lutum formasti animam ? Aperiantur tibi metu portæ mortis ? aut ostiarii inferni videntes te timuerunt ? Num venisti ad thesauros nivis, aut thesauros grandinis vidisti ? Unde autem procedit pruina ? Quis præparavit fluxum pluvie vehementi ? » Insuperque, « Quis est pluvie pater ? Ex cujus utero procedit glacies ? Pruinam in cælo et glebas roris quis peperit ? Vocabis autem nubem voce, et tremore aquæ validæ obediet tibi ? Mittes fulmina et ibunt ? Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam ? Quis præparavit corvo escam ? Pulli enim ejus clamaverunt ad Dominum errantes, cibaria quærentes » (Cap. 38. v. 2. 8. 11. 14. 17. 22. 24. 25. 28. 29. 34. 41). « Penna volans procedet, si conceperit asida et nessa. Relinquet in terra ova sua. Cum tacere fecit ei Deus sapientiam, irridebit equum. Ex scientia tua stetit accipiter, vultur autem super nidum suum sedens moratur » (Cap. 39. v. 13. 14. 17. 18. 26. 27).

Adhuc loquutus est Dominus Jobo : « Num judicium cum Omnipotente judicabis ? et qui arguit Dominum, respondebit ipsi ? » Loquutus est Job Domino : « Ego judicor commouitus, et arguens Dominum, cum audio talia » (Ib. v. 32. 34). Loquutus est Dominus ad Job de nube secundo apprensus ei : « Accinge sicut vir lumbum tuum. Interrogabo autem te, tu vero mihi responde. » Sermo Domini : « Confitebor quod possit dextera tua salvare. Verum utique bestię apud te sænum sicut boves comedunt. Virtus autem ejus super umbilico ventris. Erexit caudam sicut cupressum. Costæ ejus, costæ æneæ : spina autem ejus ferrum fusile. Sub omni genere arborum dormit. Duces autem, » inquit, « leonem hamo, et circumpones capistrum circa nasum ejus. Omne autem navigans conveniens non ferent pellem unam caudæ ejus » (Cap. 40. v. 2. 9-13. 16. 20. 21. 26). Putat quidem ferrum paleas, æs autem sicut lignum putridum. Non vulnerabit eum arcus æneus » (Cap. 41. v. 18. 19).

His cessavit loqui Job : « Novi quod omnia potes, et nihil tibi impossibile est. Quis enim est qui te celat consilium ? Putavi autem me terram et cinerem » (Cap. 42. v. 2. 3. 6). Coarguit Dominus Eliphaz Thæmanitem, quia peccavit ipse et duo amici ejus, quia non loquutus est coram Deo verum. Hic expiatio fit trium amicorum per Job sacerdotem Dei. Quod auxerit Dominus Jobum, et precante illo pro amicis suis, Dominus condonaverit eis peccatum. Ut audierant omnes, qui ex genere Jobi erant, accesserunt ad eum, et comederunt ac biberunt apud eum, illumque admirati dederunt ei singuli agnum unum, et tetradrachmum aureum. Scriptum est eum resurrecturum esse cum iis quos resuscitabit Dominus. In his continetur vis omnis libri Job.

SAPIENTIA SALOMONIS.

Sapientia Salomonis vocatur hic liber : nam etiam hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem doctrinam justitiæ, et quia ratione cognoscendi sint tunc improbi, tunc probi viri : ad hæc prophetiam de Christo. Docet etiam multo esse opus labore

ἀπέδωκα • οὐθὲν λαβὼν ἀπὸ χρεωφειλέτου, εἰ ἐπι-
 μοίῃ ἢ γῆ ἐστὲναξέ, ἀντι πυροῦ ἐξέλιθοι μοι κνίδη.

Τὰ περὶ Ἐλιούζ τοῦ Βαραχιήλ τοῦ Βουζίτου • ὡς
 ὠργίσθη τῷ Ἰώβ, ὅτι ἀπέφηνεν ἑαυτὸν δίκαιον ἐναν-
 τίων Κυρίου. Ὑπολαβὼν Ἐλιούζ ὁ τοῦ Βαραχιήλ ὁ
 Βουζίτης, εἶπε • Νεώτερός εἰμι τῷ χρόνῳ • διὸ ἡσύ-
 χασα, φοβηθεὶς τοῦ ὑμῖν ἀναγγεῖλαι τὴν ἐμὴν
 ἐπιωτήμην. Ἐξαναστάς Ἐλιούζ ἐν ἀναιδείᾳ καταλέ-
 χει τοῦ Ἰώβ, τῶν τριῶν ἀποσιωπησάντων • Πάλιν
 λαλήσω • πλὴρης γάρ εἰμι ρήματος. Εἶπε δὲ Ἐλιούζ
 πρὸς Ἰώβ • Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, προῆθ δὲ
 Παντοκράτορος ἢ διδάσκουσά με. Ἐὰν θύνη, δός
 μοι ἀπόκρισιν. Ἀποστρέψαι ἀνθρώπον ἐξ ἀδικίας.
 Ἐφείσατο δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀπὸ θανάτου, καὶ
 μὴ πεσεῖν αὐτὸν ἐν πολέμῳ. Ἠλεγξε δὲ αὐτὸν ἐν
 μαλακίᾳ ἐπὶ κοίτης. Ἀναρῶσαι δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα,
 ὡς περ ἀλοιφῆν [572] ἐπὶ τοίχου, τὰ δὲ ὀστέα αὐ-
 τοῦ ἐμπλήσει μυαλοῦ. Τότε, φησὶν, ἀπομέμψεται
 αὐτὸς ἑαυτῷ λέγων • Οἶα συντέλειον; Οὐκ ἄξια
 ἦτασέ με ὡν ἡμυρον. Ἐτι ἐλάλησεν Ἐλιούζ πρὸς
 Ἰώβ • Ἐρωτίζου, [Ἰώβ], καὶ ἀκούε μου • κώφευσον
 καὶ λαλήσω. Εἰ ἔστι σοι λόγος, ἀποκριθῆτι μοι •
 θέλω γάρ δικαιολογηθῆναι σοι. Ἐτι προσθεὶς
 Ἐλιούζ τρίτον λέγει • Ακουσατέ μου, σοφοί, οἱ
 ἐπιστάμενοι ἐνωτίσασθαι καλόν • ὅτι οὗς λόγους
 δοκιμάζει. Ἐτι εἶπεν Ἐλιούζ • Τίς ἀνὴρ ὡς περ
 Ἰώβ, πίτων μυκτηρισμὸν ὡς περ ὕδωρ; οὐχ ἁμαρ-
 τῶν, οὐδὲ ἀσεβήτων; [Μή μοι εἶη] καὶ ἔναντι Παν-
 τοκράτορος ταραξάι τὸ δίκαιον. Ἄλλ' ἀποδιδοὶ
 ἀνθρώπῳ καθὼ ποιεῖ ἔκυστος αἰτῶν. Ἀσθεὴς ὁ
 λέγων βασιλεῖ, Παρανομεῖς παρανομῶν. Καὶ, Ὅς
 εἶπα ἐπακωγυρθῆ πρόσωπον ἔναντίον μου. Ὅτι
 Κύριος πάντα ἐφορᾷ, καταλαμβάνων ἀνεξιχνία-
 ςτα, ἐρδοξάτε καὶ ἐξάλια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.
 Ἀνὴρ σοφὸς ἀκίχκοέ μου τὸ ρῆμα • Ἰώβ δὲ οὐκ
 ἐν συνείσει ἐλάλησε. Τέταρτον προσθεὶς Ἐλιούζ
 λέγει πρὸς Ἰώβ • Τί τοῦτο ἠγήσω ἐν κρίσει; Σὺ τίς
 εἶ, ὅτι εἶπας, Δίκαιός εἰμι ἔναντιον Κυρίου; Τὸ
 πέμπτον προσθεὶς Ἐλιούζ τῷ λόγῳ, καὶ οὕτε Ἰώβ,
 οὕτε οἱ τρεῖς φίλοι προσποιοῦνται αὐτὸν ὡς ἄθεον.
 Δῆλον οὖν ἐκ τούτου, ὅτι μετενόησαν οἱ τρεῖς. Καὶ λέ-
 γει πρὸς Ἰώβ • Μείνρον με μικρόν ἐτι, ἵνα διδάξω
 σε • ἔτι γάρ ἐν ἐμοί ἐστι λέγειν. Εἶπεν Ἐλιούζ •
 Ἐρωτίζου ταῦτα, Ἰώβ. Στήθι, ρουθετοῦ δύναμιν
 Κυρίου • Μὴ βιβλος ἢ γραμματεύσας σοι παρέ-
 ςτηκε; ἢ ἀπὸ βοφῶν ῥέψη χρυσαυγίζοντα;

Ἐμφανισθεὶς ὁ Θεὸς δικαιοὶ τὸν Ἰώβ, καὶ διδάσκων
 τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπε πρὸς Ἰώβ • Τίς οὗτος
 ὁ κρύπτων μου βουλήν, συνέχων δὲ ρήματα ἐν
 καρδίᾳ; Διάλογος Κυρίου, ὅτι Ἐφρυξά θάλασσαν
 πύλαις. Εἶπα δὲ αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ
 οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ διατριβήσονται
 σου τὰ κύματα. Λόγος Κυρίου, ὅτι Σὺ λαβὼν πη-
 λῶν, ἐκλασας ζῶον; Ἀνοίγονται σοι φρέσιν πύλαι
 θανάτου; πυλωροὶ δὲ ἄδω ἰδόντες σε ἐπήσαν;
 Ἐτι, Πίθες ἐπὶ θησαυροῦς χιόνος, θησαυροῦς
 δὲ χαλάζης ἐώρακας; Πόθεν δὲ ἐκπορεύεται πά-
 χρη; τίς δὲ ἠτοίμασε ὑετῷ λάβρω ῥύσιν; Ἐτι,
 Τίς ἐστιν ὑετοῦ κατῆ; Ἐκ γαστρὸς δὲ τίνος
 ἐκπορεύεται κρύσταλλος; Πάχηρη δὲ ἐν οὐρανῷ
 καὶ βάλους ὄρουσιν τίς τέτυκε; Καλλεῖεις δὲ ῥέζοι
 ρωνῆ, καὶ τρώμψ ὕδατος λάβρου ἐπακούσεται

σου; Ἀποσταλαῖς κεραυνούς καὶ πορεύσονται;
 Τίς δέδωκε γυναιξὶν ὑφάσματα σοφίαν; Ἐτι,
 Τίς ἠτοίμασε κόρακι βοᾶν; Νεοσσοὶ γάρ αὐτοῦ
 πρὸς Κύριον κεκράγασι • κλανώμενοι, τὰ σῖτα ζη-
 τοῦντες. Ὅτι, Πτέρυξ πετομένη ἐλάσει, ἐὰν συλ-
 λάβῃ ἄσιθα καὶ γῆσσι. Ἀφήσει εἰς γῆν τὰ ὠνά
 αὐτῆς. Ὅτε κατεσιώπησε αὐτῇ ὁ Θεὸς σοφίαν,
 καὶ καταγέλασται ἱππου. Καὶ, Ἐκ τῆς ἐπιστήμης
 ἐστῆκεν ἰέρως, γυνὴ δὲ ἐπὶ ροσσιᾶς αὐτοῦ καθε-
 σθεὶς αὐλίττειται.

Ἐτι ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἰώβ • Μὴ κρινῶν μετὰ
 ἱκανοῦ κρίνης; ἐλέγχων δὲ Θεὸν ἀποκριθήσεται
 αὐτῇ; Ἐλάλησε Ἰώβ τῷ Κυρίῳ, ὅτι, Ἐγὼ κρινομαι
 ρουθετούμενος, καὶ ἐλέγχων Κύριον, ἀκούων.
 Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰώβ ἐκ τοῦ νέφους δευτέρου
 ἐμφανισθεὶς [573] αὐτῷ • Ζῶσαι ὡς περ ἀνὴρ τὴν
 ὀσφύρ σου. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀπόκρισαι.
 Λόγος Κυρίου • Ὁμολογήσω ἄρα ὅτι δύναται ἡ δε-
 ξιά σου [σώσαι]. Ἀλλὰ δὴ ἰδοὺ θηρία παρὰ σοὶ
 χόρτον ἰσα θουσίην ἐσθλοῦσιν. Ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν
 ἐπὶ ὀφθαλοῦ γαστρὸς. Ἐστῆκεν ὀφθαλμὸς κηπά-
 ρισσον. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, πλευραὶ γάλλικαι • ἡ
 δὲ ῥάχις αὐτοῦ σιδήρου χυτὸς. Ἰγὼ δὲ πάντα τὰ
 δένδρα κοιμᾶται. Ἀξεις δὲ, φησὶ, λέοντα ἐν ἀγκί-
 στρῷ • περιθήσεις δὲ φορδαίαν περὶ τὴν ρίνα αὐ-
 τοῦ. Πᾶν δὲ πλιότερ συνελθόν οὐ μὴ ἐνέγκωσι
 βύρσαν μίαν οὐρᾶς αὐτοῦ. Ἡγαῖται μὲν σίδηρον
 ἀχυρα, χαλκὸν δὲ ὡς περ ἐῦλον σαθρόν. Οὐ μὴ
 τρώσῃ αὐτὸν τόξον γάλλικον.

Ἐως ὧδε, καὶ ἐπαύσατο λέγειν Ἰώβ • Οἶδα πάντα
 δύνασαι, ἀδυνατεῖ δὲ σοι οὐθέν. Τίς γάρ ἐστιν ὁ
 κρύπτων σε βουλήν; Ἠγήμαι δὲ ἑμαυτὸν γῆν
 καὶ σποδόν. Ἠλεγξε Κύριος Ἐλιφᾶζ τὸν Θαιμανί-
 την, ὅτι ἤμαρτε αὐτὸς καὶ οἱ δύο φίλοι αὐτοῦ, ὅτι
 οὐκ ἐλάλησεν ἐνώπιον Κυρίου ἀληθῆς, οὐδὲ ὡς περ
 θεράπων αὐτοῦ Ἰώβ. Ἐνταῦθα ἱλασμὸς τῶν τριῶν
 φίλων διὰ Ἰώβ τοῦ ἱερέως τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἠῤῥησε Κύ-
 ριος τὸν Ἰώβ • εὐξαιμένους δὲ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φί-
 λων αὐτοῦ, ἀφῆκεν αὐτοῖς Κύριος ἁμαρτίαν. Ὡς
 ἤκουσαν πάντες ἐκ τοῦ γένους Ἰώβ, καὶ ἤλθον πρὸς
 αὐτὸν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπινον παρ' αὐτῷ, καὶ θαυμά-
 σαντες αὐτὸν ἔδωκαν αὐτῷ ἕκατος ἀμνάδα μίαν,
 καὶ τετράδραχμον χρυσοῦν. Ὡς γέγραπται αὐτὸν
 ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν. Ἐν οἷς
 καὶ ἡ δύναμις ἅπασα τοῦ βιβλίου Ἰώβ.

Σοφία Σολομώντος.

Σοφία Σολομώντος καλεῖται τὸ βιβλίον • καὶ γάρ
 καὶ τοῦτο, φασι, Σολομῶν ἐστιν ὁ γράψας. Ἐστι δὲ
 ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν
 τοὺς τε φαύλους ἀνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ
 προφητεία περὶ Χριστοῦ. Καὶ ὅτι πολλῶν πόνῳ καὶ
 πόθῳ κατορθοῦται σοφία. Ἐτι δὲ καὶ φυσιολογία με-
 ρικῆ • καὶ κατὰ εἰδῶλων καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων,
 καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλιπίζόντων, καὶ λατρευόντων • καὶ
 ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγεννημένων τοῖς
 Ἰσραηλίταις θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν,
 παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τού-
 του ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσις ἐστὶν ἐν
 τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς
 θεοσέβειαν, καὶ ἐλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημοῦ. Μὴ ζη-

• K. Bibliis supple τὴν συγγραφὴν.

λου γάρ, φησί, τοὺς ἀπειρημένους, οἵτινές εἰσι θάνατος. Πῶθεν οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ τῷ σταυρῶσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἦλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες. Ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν. Ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενούντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινὲς οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ.

Ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεδούντων εἰς Χριστὸν φέισται ὁ Θεός. Ἐνδὸς γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κἂν νέος ἀποθάνῃ. *Γῆρας γὰρ εἶμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον*. Εἰ καὶ ἀσεβῆς ἐξουθενώσων, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων, ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι ὁ πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέλλεται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεδούντων εἰς Χριστόν. Προτροπαί τοις ἄρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεῦειν Χριστῷ· μάλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἄρχουσι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἄρχειν δεῖ, ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι γὰρ ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν ὢν ἄνθρωπος ἐκ κελεύσεως Θεοῦ πεπαίδευμαι. Περὶ Χριστοῦ· τῆ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἄνθρώπου ἦλθε. *Μία γὰρ οὐσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει*. Τὴν σοφίαν, φησὶν, ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον σαρκικὰ καὶ πνευματικὰ. Ὅτι τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐργακῶς ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς. Καὶ ἐπέμφθη, ἵνα συγκαταστήσῃ μοι. *Δογμασμοὶ γὰρ θνητῶν δεῖλοί*. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει. Οἶον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Λάμ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐξέβρύσατο διὰ Μωσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ᾧ ἔθνεσιν ἀπέστειλε σφηκας, μακροθυμίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόνητον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σφηκῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σκνιφῶν, ὄφειων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδώλων κατεσκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμείως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθιστῶν ζώων, ὄφειων, αἰλουρῶν, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρτυγομήτραν. Ὅτι καὶ ἐπὶ δῆγματος ὄφειων σωτηρία τοῦ λαοῦ σου δι' ὄφειων χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθρούς αὐτῶν δι' ὄφειων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλων τροφήν ἐψώμισεν τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἴδοντὴν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρμονίαν γεύσιν. Ὅτι χάλασεν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπεμφε πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαμφε ψηλαφῆτον σκότος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κακά·

τοὺς δὲ ὁμοίους αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρὸς· καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ, τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· [375] ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἐξέλάσαστο, Κυρίῳ προσευξάμενος καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, ἀνελεῖμων θυμὸς τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοπορία. Ὅτι διὰ μισοφενίας ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θεῖᾳ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται ρυθιμίζεσθαι, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ κιθαρίζοντι. Ἐν οἷς πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομῶντος τῆς λεγομένης Παναρέτου.

Παροιμίαι Σολομῶντος.

Παροιμία Σολομῶντος τὸ βιβλίον καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα Σολομῶν ἐστὶν ὁ λαλήσας καὶ γράψας. Οὗτος δὲ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἠδῆσεν τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμωσαν ἐχθρῶν. Λαβὼν οὖν, καὶ γεόμενος ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησε καὶ ἐλάλησε, τρισχιλίαις μὲν παραβολαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὕδασι ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φουμένων, καὶ περὶ πάντων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ, ὡς μὲν τινὲς φασί, τρία μόνον βιβλία. Τοῦτό τε, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων· ὡς δὲ τινες, καὶ τὴν Σοφίαν τὴν ἀπογεγραμμένην καὶ λεγομένην Παναρέτον· γνησίαν γὰρ αὐτοῦ καὶ ταύτην λέγουσιν εἶναι. Καὶ τοῦτον μὲν Παροιμίαι ἐπέγραψεν. Εἰσὶ δὲ παροιμίαι λόγοι σοφοί, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν αὐτόθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἐπαγγέλλονται. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσὶν αἱ παροιμίαι. Ὑβὺν γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε τοῦ Κυρίου πολλὰ εἰρηκότος, πρότερον ἐγκεκρυμμένη διανοίᾳ, ὑστερὸν φασὶν αὐτῷ· *Ἴδε τὴν παρρησίαν λαλεῖς, καὶ παροιμίας οὐδεμίαν λέγεις*· ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλείστοι λόγοι τοιούτοί εἰσι, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἔγραψε (ἢ ἐπέγραψε) τῷ βιβλίῳ. Ἄνομασθη δὲ παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ πάσης ὁδοῦ ἐγράφησαν οἱ τοιούτοι λόγοι, πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου· ἵνα κἂν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διαρροῦσιν τὰ ἐγγραμμένα, καὶ οὕτως παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰ οὕτως, ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνδὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβάνομενον. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φρονήσεως, στροφαὶ λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατευθύνειν, [376] καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινέσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσὶ γνῶσεις σοφίας καὶ παιδείας. Ἐπειδὴ γὰρ Ἕλληνας μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδείαν ἔχειν διὰ τοῦτο οὕτως τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν δεδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν ἐμπίπτῃς. Καὶ γὰρ Ἕλληνας μὲν οἰόμενοι τινες εἶναι, καὶ

et desiderio ad comparandam sapientiam. Ad hæc de quibusdam naturæ partibus disputatur, itemque contra idola, et illorum sculptores, et contra eos qui spem in illis ponunt, ipsaque colunt. Præterea hymnus cum confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Hæc itaque complectitur hic liber. Recapitulatio autem sic habet. In precemiis adhortatio iusti ad pietatem, et reprehensio impii blasphemii. Nam, *Ne æmuleris*, inquit, *antichristos*, *qui sunt ipsa mors*. Unde factum sit, quod impij eo devenerint, ut Dominum gloria crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent. Quod etiam ipsi apostolos persecuti sint et occiderint. Quod futuri sint quidam qui legem Domini contemnant, quidam vero alii sint illi obtemperaturi.

Quod Deus multitudini eorum, qui in Christum impie agunt, non sit parciturus. Unius enim iusti Christo credentis cura est Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. *Senectus enim venerabilis est non diuturna* (Cap. 4. 8). Etsi impius mortem ejus qui Christo credit contemnit, at illi eliguntur in Christo. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et magno judicio ac condemnationi subdiciuntur, qui Christi servos persecuntur, videntes gloriam ejus et ipsorum, sequæ ad supplicium rapi. Quod divitiæ cum arrogantia nobis accedant. Quæ sit ira Dei in eos qui impie egerunt in Christum. Adhortatio, imo potius denuntiatio principibus Israel, ut Christo credant; imo potius denuntiatio principibus Catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei. Et quomodo Verbum caro factum sit, inque nobis habitaverit. Quia ego, inquit, eadem quæ vos passus sum, homo cum sim, ex jussu Dei disciplinæ subditus. De Christo: *Ex sapientia Dei*, inquit, *omnium cognitionem habeo: In manu enim illius, et nos sumus, et sermones nostri* (Cap. 7. 16). Quæ sit sapientia, et quomodo in homines venerit. *Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in seipsa maneat, omnia tamen innovat* (Ibid. v. 27). Sapientiam, inquit, a juventute amavi, et omnia bona ex illa accepi, carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret. Et missus est, ut mecum laboraret. *Cogitationes namque mortalium timidæ sunt* (Cap. 9. 14). De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodierit, ex quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre est in Noe, Abraham, Lot, Jacob, Joseph, et in Israelitis, quos ex manu Ægyptiorum eripuit per Moysen, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit, et lenitate misericordique usus, illis postea per illa populum erudiens, ut benignus esset et humanus. Contra adoratores elementorum, ranarum, scinipsum, murium, locustarum, vesparum, serpentum. Contra adoratores idolorum ex auro, argento, ligno, lapidibus. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum. De on-

PATROL. GR. LVI.

nibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum, et similibum. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnicem mittens. Quod contra morsum serpentum per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit; inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi sint. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcumque voluptatem habente, et ad quemcumque gustum accommodato. Quod grandinæ cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios miserit, et quæ in ea re inerant mala: sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine: et quod propter occidi jussos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et ipsos Ægyptios submersio sustulerit: ut pro morte primogenitorum salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte iustorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit: pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa divino Christi judicio subsint, ad illius imperium parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur vis omnis Sapientiæ Salomonis quæ Panaretos vocatur.

PARCÆMIÆ SEU PROVERBIA SALOMONIS.

Parcæmiæ seu Proverbia Salomonis vocatur hic liber, quia illa Salomon et dixit, et scripsit. Hic vero cum regnum David patris suscepisset, precatus est Deum ut sapientiam acciperet potius, quam divitias et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia paraboliarum, et quinque millia cantica proloquutus est: disputavitque de omnibus, tam de iis quæ ex terra proveniunt, quam de omni generis animantibus. Scripsit autem, ut quidam aiunt, tres tantum libros, hunc videlicet, Ecclesiasten, et Canticum Canticorum; ut autem quidam dicunt etiam Sapientiam, quæ sic inscribitur, et Panaretos dicitur: nam hoc etiam germanum ejus esse opus dicitant. Hunc porro Parcæmiæ seu Proverbia inscripsit. Sunt autem parcæmiæ verba sapientiæ, velut ænigmata, quæ ex se quidem aliud exhibent, aliud vero per suspensionem indicant. Horum autem species sunt proverbialia. Sic enim discipuli Domini loquuntur in Evangelio Joannis, quando, Domino multa obscure dicente, tandem dicunt ei: *Eccæ nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis* (Joan. 16. 29), ut intelligas proverbialia, non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Parcæmiæ seu Proverbia inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta parcæmia, quod per vias tales sententiæ conscribi

23

solitæ essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, quia non omnes veritatis sermones capiebant : ut vel in transeundo et talia conspiciendo, quæ scripta essent exquirere, atque ita erudirentur homines. Quidam autem parcemias ad hunc modum definiunt : Dictum parodium, seu in via positum, ab uno quodam ad multa translatum. Est igitur in hoc libro notitia sapientiæ et disciplinæ, intellectus sermonum prudentiæ, strophæ verborum, justitiæ veræ intellectus, ad dirigendum judicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt notitiæ sapientiæ et disciplinæ. Cum enim et Græci sapientiam habere polliceantur, et hæretici habere se disciplinam arbitrentur ; ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet ; ne ex similitudine nominis sapientiæ, in sophismata Græcorum et hæreticorum quis incidat. Græci enim putant se hac in re præstare, ac *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt* (Rom. 1. 22). Hæretici vero eruditos esse se rati, aversi sunt et peccant, proprio iudicio condemnati. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec fallacia quadam allectus fuerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus, statim etiam cognitionem Dei accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonem vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimilarunt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei hæc enarrat : quod quidem ineffabilis sit : « Gloria Dei abscondit verbum ; » de providentia vero ejus sic loquitur : « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos » (Prov. 25. 2. et 15. 3). Et iterum : « Dives et pauper alter alteri occurrerunt : utrosque vero fecit Dominus » (Cap. 22. 2). Et, « Dum conveniunt fenerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus » (Cap. 29. 13). Et, « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes orbitas ejus speculatur » (C. 5. 21). Judicium quoque ejus commemorat, dicens : « Sacrificia impiorum abominatioes sunt Domini : vota autem recte ambulantium accepta sunt apud eum » (Cap. 15. 8). Et iterum : « Domos conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduæ » (Cap. 15. 25). Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum ac sapientiam suam cuncta faciat ; qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur : « Sapientia Deus fundavit terram » (Cap. 3. 19). Et iterum : « Deus fecit regiones et deserta et summities habitatas ejus, quæ sub cælo est. Quando præparabat cælum, aderam ipsi, et separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar in conspectu illius » (Cap. 8. 26 - 30). Strophæ verborum sunt in isto libro : nam si quis ea mente verset, re-

serabit et inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens ; corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus » (Cap. 10. 6). Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetas, et fœnum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum » (Cap. 27. 25. 26). Et rursus : « Si conviva sederis ad cenam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi » (Cap. 23. 1) : et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt ; aliis dicentibus justitiam esse, ut reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones accuratæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, penas de illo sumam pro injuria qua me affectit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cumprimis honora Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da de tuis justitiæ fructibus » (Cap. 3. 9). Deinde honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero quod æquum est. Et hic quidem unus est typus. Alter vero, ut animam suam quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut in inæquabilitatem non declinet, sed rationi obtemperet, *Ne malo consilio, quo juventutis doctrina repudiatur, capiaris* (Cap. 2. 16. 17) : sed eum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint iudicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : *Omne quippe justorum desiderium bonum est* (Cap. 11. 23) ; et, *Concupiscentia justi accepta est* (Cap. 10. 24). Quod autem iracundiam spectat, *Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohabitares* (Cap. 22. 24). *Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit* (Cap. 29. 11). Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitus est justitiam. Judicia vero dirigere est imprimis justo secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sano de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica » (Cap. 31. 8. 9). « Qui namque dicit de impio, Justus est, execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in iudicio revereri bonum non est » (Cap. 24. 24. 25). Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod iudicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii, dicens : *Quousque piger, jaces* (Cap. 6. 9) ? Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum iudicium proferre dicet, nec audiet ab alio : *Qui alium doces, teipsum non doces ? qui ais, Non mæchaberis, mæcharis* (Rom. 2. 21. 22) ? Quemadmodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit : sic qui recta profert iudicia, justus agnoscetur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum

Φύσικοντες εἶναι σοφοί, ἐμωρῆθησαν. Αἰρετικοὶ δὲ παιδεύεσθαι νομίζοντες ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θείων λόγων ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπὶ τε τῆ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγωρήσας, μηδὲ ἐλκυσθεὶς ἀπάτη, υἱὸς σοφός γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος ταχέως καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ γνῶσιν ἐξέεται. Ταύτη γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἢ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ ὄντος Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον, οἱ δὲ εἰδώλους αὐτὸν ὁμοίως ἐλάτρευσαν. Αἰρετικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέφραστον αὐτοῦ λέγων, Δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον· τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· Ἐν καρτὶ τόπω ὀφθαλμῶν Κυρίου σκοπεύουσι κακοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς. Καὶ πάλιν, Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήτησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος. Καὶ, Δασιστοῦ καὶ χρωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπῆν ποιῶναι ἀμφοτέρων ὁ Κύριος. Καὶ, Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τῶ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὅσοι ἄνθρωποι· εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησιν· Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλλυγμα Κυρίου· εὐχαὶ δὲ κατεθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῷ. Καὶ πάλιν· Οἴκους ὑδριστῶν κατασπῆ Κύριος, ἔσθησε δὲ ὄμιον χήρας (legebatur in Ms. χώρας). Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔτι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου καὶ τῆς σοφίας πάντα ποιεῖ· ὃ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὅτι Υἱοῦ Πατρὸς ἔστι. Λέγει γοῦν· Ὁ Θεὸς τῆ σοφία ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Καὶ πάλιν, Ὁ Θεὸς ἐποίησεν χώρας καὶ διοικήτους, καὶ ἄλλα οἰκοῦμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἡρῖκα ἠετοίμαζεν τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριξε τὸν αὐτοῦ ὄρον ἐπ' ἀνέμων, ἠρῖκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσωπῷ αὐτοῦ. Στροφαὶ λόγων εἰρηναίαι, ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῆ διανοῆς, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον νοῦν. Οἷά εἰσι· Διεσώθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς ροσῆμων· ἀπεμόρθορος γίνεται ἐν ἀμῆτῳ υἱὸς παρόνομος. Καὶ πάλιν, Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ καρεὶς πᾶσαν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὄρειον, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν. Καὶ πάλιν, Ἐὰν καθίσσης δεικνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, ροητὸς νόμι τὰ παρατιθέμενά σοι· καὶ τὰ ὁμοια τοῦτοις. Δικαιοσύνης ἀληθοῦς [377] νόησις εἰρηται, ἐπειδὴ τινες ἐξελιθήσασιν τὸ δίκαιον· τῶν μὲν λεγόντων, Δικαίον ἔστι, τὸ ἀποδίδοναι ἅπερ ἔλαβέ τις φυλάξει· τῶν δὲ, τὸ δίδοναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεὶς εἶναι τοὺς τοιοῦτους ὄρους. Μὴ ἐπιγῆς γὰρ, Ὅν τρόπον ἐχρήσατό μοι, χρῆσομαι αὐτῷ, εἰσομαι δὲ αὐτὸν ἃ με ἤδίκησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει τοῦτοις· τὸ ἀληθὲς δίκαιον, τὸ ἀποδίδοναι ἐκάστῳ τὸ ἴδιον. Προηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ ὧν δικαίων πόρων, καὶ ἀπόρχου αὐτῷ ἀπὸ ὧν καρπῶν δικαιοσύνης. Ἐπειτα τίμα βασιλέα, καὶ τοὺς μὲν γονεῖσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος. Δεύτερος δὲ, δικαιοῦν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἰσότητα φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισό-

τητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ, Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακῆ, ἢ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθῇ· Ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθῆ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτῆ. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν, Μὴ ἴσθι ἐταῖρος ἀνδρὶ θυμῷδε, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναυλίζου. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν ἐκφέρει αὐτοῦ ἄφρων· ὃ δὲ σοφὸς ταμιεύεται κατὰ μέρος. Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμιζὼν ἄνθρωπος, τὴν ἴδιαν ἕκαστου μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὕγιη καὶ ἀσινῆ φυλάττων, ἔσται γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἔστι, προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησιν· Ἄνοιγε σὸν στόμα λόφῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάτας ὕγιως. Διάκρισις δὲ πένητα καὶ ἀσθενή. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσθεῆ, δικαίος ἔστιν, ἐπικατάρτατος τοῖς λαοῖς καὶ μισητός εἰς ἔθνη. Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ρητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἑτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάσῃ, ἐπιτιμῶν μὲν ἑαυτῷ, ἐὰν πλεονεκτήῃ ὁ θυμὸς· ἐπέγκων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἡ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀφυγκοῦ τὸ λογιστικόν, λέγων· Ἔως πόσε, ὀκνηρὸς, κατακείσασιν; Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἄγων, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἑτέρου· Ὁ διδάσκων ἕτερον, σθεαυτὸν οὐ διδάσκει; ὃ λέγων, Μὴ μοιχεύσης, μοιχεύεις; Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν φθάνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα, δικαίως γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὥστερ εἰκόνας τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὲ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησὶ· Τίτι ὁμοίωσεν τῆν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμαι αὐτήν; ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὕσης. Καὶ γὰρ λέγων, Ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὑστερον ἐπέφερε, Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. Εἰσὶν [378] οὖν τοιαῦται αἱ παραβολαὶ· Ὅσπερ ἔξοδος χιόντος ἐν ἀμῆτῳ κατάκλιμα ὄψελει, οὕτως ἀγγελος πιστὸς τοῦ ἀποστολελλαντας αὐτόν. Καὶ πάλιν· Ὅσπερ ἄνεμοι, καὶ νέφη, καὶ ὕετοι, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ ὀδοῖσι ψευθεῖ· καὶ τὰ ὁμοια τοῦτοις. Ῥήσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατώντες, ἀλλ' ἡκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι· οἷοι εἰσι· Καρδίας εὐφρανομένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὕσης, σκυθρωπάξει. Καὶ, Καρδία ὀρθὴ ζητεῖ αἰσθησιν· στόμα δὲ ἀπαιδευτῶν γινώσεται κακὰ. Καὶ, Μῖσος ἐγείρει ρείκος· πᾶντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικούντας καλύπτει φιλία. Καὶ, Ὅς καταφρονεῖ πρόγραμματος, καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ· ὃ δὲ φοβούμενος ἐπτολήν, οὗτος ὑπαινεῖ. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλείστον ἀμφίβολοι τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἷοι εἰσιν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσιν, καὶ πανταχόθεν ἡκριβώνται, ὥστε μηδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι· ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα· οἷον ἔστιν, ἔτι ὁ ἄδικος φαῦλός ἔστι, καὶ ὁ μοιχὸς οὐ καλός· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ δήλον ἂν εἴη. Οἱ δὲ σοφοὶ

τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσιν, ἵν' ἕκαστος γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν φυλάττηται, καὶ ὡσπερ σύμβολον τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων παραγγέλλουσιν, οἷά ἐστι τὰ προειρημένα· *Μῖσος ἐγείρει ρείκος, πάντα δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει ψιλλὰ*. Ὁ γὰρ φιλερις ἀπὸ μίπουσ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικοῦντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ μὴ φιλονεικῶν, γνώρισμα ἀγάπης ἔχει. Καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι φιλόνεικον τὸν ἀγαπῶντα· ὡς πάλιν τὸ, *Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός· καὶ πᾶς δέξυθμος κρᾶσσει μετὰ δουλείας*. Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβυθίσθαι, καὶ τὸν δέξυθμον μηδεμίαν ἔχοντα βουλήν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅλων οὗτοι τὰ ἠθικὰ μάλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως, ὅθεν συνίστανται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μῖσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη, καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῆ· τοῦ δὲ δέξυθμου προηγείται δουλεία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ἡγέας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ πτοεῖσθαι τινα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοῦσ ἀκούοντας καὶ μαυθάνοντας τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀνίψιν τὸν ἐντυγχάνοντα τὸ μηδὲν ἐμφαίνειν, μηδέ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἐρευνώμενοι δὲ ὅμως δεικνύουσι τὴν ἐν αὐτοῖς· νοῦν. Οἷοί εἰσι· *Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν, ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταί· καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν, Ἰκαρόν*. Ἄδης, καὶ ἔρωσ γυναικός, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμενῃ [379] ὕδατος, καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἰπωσιν, Ἀρχεῖ. Καὶ πάλιν· *Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἰχθὺ ἀετοῦ πετομένου, καὶ ὁδοῦσ δρωεωσ ἐπὶ πέτρασ, καὶ τρίβουσ τῆσ ποταποροσῆσ, καὶ ὁδοῦσ ἀνδρῶσ ἐν νεότητι*· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστὶν αἰνίγματα· ἕτερα γὰρ τινα δηλοῖ, καὶ ἐτέρων ἐνοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφῆ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν. Καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

Ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσις ἐν τούτοις· Ἐν προομιόσ περὶ αὐτῶν τῶν παροιμιῶν *Σολομῶντος υἱοῦ Δαυιδ, δὲ ἐδασίλευσος ἐν Ἰερουσαλήμ, τῶν γῶνται σοφίαν καὶ παιδείαν*. Καὶ ὅτι Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Περὶ τοῦ ἀκούειν νόμους πατρὸσ, καὶ μὴ ἀπίσασθαι θεσμοῦσ μητρὸσ. Περὶ τοῦ μὴ πλανηθῆναι, μηδὲ συμπορεύεσθαι ὁδοῦσ μετὰ τῶν συντελούντων ἄνομα· κοινὸν γὰρ βαλάντιον κέκτηνται. Ὅτι σοφία ἐν ἐξῆδοισ ὕμνεῖται, ἀσεβεῖσ δὲ ἐμίσησαν αἰσθησιν. Ἐπειδὴ ἐκάλλου, καὶ οὐχ ὑπήκουσάν μου, διὰ τοῦτο, ὅταν καλέσωνται με, οὐχ ὑπακούσονται αὐτῶν. Περὶ τοῦ, *Δέχου ῥήσεισ ἐντολῶν, καὶ εἰσακούσεται σοφίασ τὸ οὖσ σου, ἵνα συνήσεισ δικαιοσύνην καὶ κρίμα*. Ὡοὶ καταλιπόντεσ ὁδοῦσ εὐθείασ, καὶ χαίροντεσ ἐπὶ διαστροφῇ κακῇ. Περὶ τοῦ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακῇ, ἵνα εὖρησ τρίβουσ δικαιοσύνησ λείασ*. Περὶ

τοῦ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι σε τῆρησιν νόμου, ἵνα μακροβιώσεισ ἐν εἰρήνῃ. Περὶ τοῦ εἶναι σε παπειθῶτα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐπὶ Θεῶ, καὶ μὴ εἶναι φρόνιμον παρ' ἑαυτῶ, ἀλλὰ τιμᾶν τὸν Κύριον ἀπὸ τῶν δικαίων πόνων. Περὶ τοῦ μὴ ὀλιγωρεῖν παιδείασ Κυρίου· *Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει*. Καὶ, *Μακάριοσ ἀνθρώποσ δὲ εὖρη σοφίαν*. Περὶ τοῦ μὴ παραρρῦεσθαι σε, ἀλλὰ τηρεῖν βουλήν καὶ ἐνοιαν, ἵνα ἔσται ἴσασ τῆσ σαρκὶ σου. Περὶ τοῦ μὴ ἀποσχέσθαι εὐ ποιεῖν ἐνδεῆ, ἠνίκα ἂν ἔχη ἡ χεῖρ σου βοθηεῖν. Καὶ, *Μὴ τέκταινε ἐπὶ σῶ ψιλῶ κακῷ, ὅτι ἀκάθαρτοσ ἐνώπιον Κυρίου πᾶσ παρᾶνομοσ*. Ὅτι, *Κύριοσ ὑπερηφᾶνοῖσ ἀντιτάσσειται, ταπεινοῖσ δὲ μετιδίδουσι χάριν*. Περὶ τοῦ ἀκούειν παιδείασ πατρός. Περὶ τοῦ, *Γιέ, ἐμῆ ῥήσει πρόσεισ, καὶ πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν, καὶ Κύριοσ ὀρθᾶσ ποιήσει τὰσ τροχιάσ σου*. Περὶ τοῦ μὴ προσέχειν φαῦλῃ γυναικὶ· *Ὅδοῦσ γὰρ ζωῆσ οὐ μετέρχεται, μακρὰν ποίησον ἀπ' αὐτῆσ σύνοδοσ*. Περὶ τοῦ, *Πίνε ὕδατ ἀπὸ τῶν ἀγγείων· καὶ Ἡ πηγῆ τοῦ ὕδατοσ σου ἔστω σοι ἡδέια*. Ἐν γὰρ τῇ ταύτῃ σοφίᾳ συμπεριφερόμενοσ, πολλοστέσ ἔση. *Ἰθὶ πρόσ τὸν μύρμικα, ὃ σκηρῆ νεανία, καὶ γίνου σοφώτεροσ· ὅτι πολλὴν ἐν τῷ ἀμνητῶ ποιεῖται τὴν παράχυσιν* b. Περὶ τοῦ πορεύοντοσ πρόσ τὴν μέλισσαν, *Καὶ μάθε ὡσ ἐργάτισ ἐστὶ*. Περὶ τοῦ, *Ἐωσ πότε, σκηρῆ, κατάνεισαι*; Ὅλιγον μὲν ὑπνοῖσ, ὀλιγον δὲ κάθησαι. Διὰ τοῦτο ἐξαπίνεσ ἔρχεται ἡ ἀπώλειά σου. Περὶ φυλακῆσ νόμων πατρός· Ὅτι *λύχοσ ἐντολῶν καὶ φῶσ ἐστὶ καὶ ζωῆσ ὁδοσ*. Περὶ τοῦ, *Ἀποθέσει τὶσ πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἰμάτια αὐτοῦ οὐ κατακαύσει; ἡ περιπατήσει ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸσ, τοῦσ δὲ πόδασ οὐ κατακαύσει οὗτοσ*; Ὁ εἰσελθῶν [380] εἰσ γυναικα ὑπαρδρον οὐκ ἀθωωθήσεται. Περὶ τοῦ, *Οὐ θανατοστὸν ἐὰν κλέπτω ἀλῶ τὶσ· κλέπτει γὰρ ἵνα ἐμπλήση τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχοσ δι' ἐνδειων φερων ἀπολεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*. Περὶ τοῦ, *Τίμα τὸν Θεόν, καὶ ἰαχῶσεισ, καὶ φύλασοσ ἐμάσ ἐντολάσ, καὶ ἐπίγραφον αὐτάσ ἐπὶ τὸ πλάτοσ τῆσ καρδίασ σου, ἵνα τηρήσωσί σε ἀπὸ γυναικοσ ἀλλοτριόσ καὶ πόρνησ*. Περὶ τοῦ κηρῦξαι σε σοφίαν, ὅτι ἐπ' ἄκρων τῶν ὑψηλῶν ἐστὶν, ὅτι τιμωτέρα ἐστὶν ἀργυρίου, καὶ γνησιωτέρα ὑπὲρ χρυσοσ δοδοκιμασμένον, καὶ ὅτι, Φόβοσ Κυρίου μισεῖ ἀδικίαν. Περὶ τοῦ, *Κύριοσ ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰσ ἔργα αὐτοῦ*. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἡ σοφία φκοδόμησε ἐαυτῇ οἶκον. Περὶ τοῦ, Ἐλεγγε σοφόν, καὶ ἀγαπήσει σε. Ἐὰν σοφοσ γένη, σεαυτῷ ἔση, καὶ τοῖσ πλιθισιον σου· ἐὰν δὲ κακοσ ἀποθῆσ, μόνροσ ἀντ.λήσει τὰ κακά. Ὅτι γυνῆ ἄφρων καὶ θρασειά, ἐνδεῆσ ψωμοῦ γίνεται. Περὶ ἀνδρα ταπεινοῖ· *νιόσ δὲ πεπαιδευμένοσ σοφοσ ἐσται*. *Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμιῶν*. Ὅσ πορεύεται ἀπλῶσ, πορεύεται πεποιωθῶσ. Ὅσ ἐκ χειλέων προφέρει σοφίαν, ῥάβδῳ τύπτει ἀνδρα ἀκάρδιον. Ὅδοσ ζωῆσ φυλάσσει παιδεία· καλύπτουσι δὲ ἔχθραν χελεῖ ἀκαία. Ἄφρων πρόσεισ κακά· στόμα δὲ δικαίου ἀποστά-

b Bibl. παράθεσιν. Mox legendum videtur περὶ τοῦ, Πορεύητι. cum Bibl.

c Scrib. ἀποθήσει. Bibl. ἀποθήσει et ἀποδίσει. Supra versus 28 capituli sexti aliter legitur in Bibliis.

a Supple e Bibl. οὐκ ἐνεπίπλασάν αὐτήν.

quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem quod dicitur intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dicit: *Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud (Marc. 4. 30)?* utpote cum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim: *Simile est regnum Dei*, deinde intulit, *Ideo in parabolis loquor illis (Matth. 13. 31. 33 et 13)*. Hujusmodi itaque sunt parabole: « Sicut emissio nivis in messe allevat æstam, sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum » (*Prov. 25. 13*). Et rursus: « Sicut venti, et nubes et pluvie, sic qui gloriantur in dono mendaci » (*Ibid. v. 14*), et his similia. Dicta porro sapientum sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitalis specie decipientes, sed veri et accurati: non quasi jussione cujusdam habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolata. Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus; cum autem in tristitia est, deprimitur » (*Prov. 15. 13*). Et « Cor rectum quærit sensum; os autem indisciplinatorum cognoscet mala » (*Ibid. v. 14*). Et, « Odium excitat contentionem: omnes autem eos, qui contentiosi non sunt, contegit amicitia » (*Prov. 10. 12*). Et, « Qui negotium contemnit contemnetur ab ipso: qui vero mandatum veretur, ille sanus est » (*Cap. 13. 13*). Aliorum namque hominum sermones ut plurimum ambigui sunt: sapientum vero, quales sunt isti, veri sunt, et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant; ejusmodi est illud: Iniquus res est mala; et mœchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt, et quasi symbola animi motum prænuntiant, ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta: *Odium suscitatur contentionem, omnes autem, qui non contendunt, contegit amicitia*. Contentiosus enim ex odio malitiæ hujus principium habet, nec quisquam dixerit contentiosum se diligere. Contra qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet. Nee contentiosum quisquam dixerit eum qui diligit, et rursus dicitur: *In concupiscentiis est omnis otiosus (Prov. 13. 4)*; et, *Iracundus absque consilio agit (Prov. 14. 17)*. Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam, et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Hi itaque plane mores declarant, et actionis principium, unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas: caritatem esse principium et causam, qua vitantur contentiones: otio præire pravam vel luptatam; iracundo præire consilii inopiam: et causam quare quis despiciatur, esse contemptum legis: quod sanitatem præcedat timor Dei: item quod principium perniciæ animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint honorum malorumque principia edoceri, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut eum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant nullumque sensum subindicent: attamen dum accu-

rate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt: « Sauguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ; et hæc tres et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, aqua et ignis numquam dicunt, Satis est » (*Prov. 30. 15. 16*). Et iterum: « Tria sunt quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco: vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias viri in adolescentia » (*Ibid. v. 18. 19*); et quæcumque ejusmodi sunt ænigmata: alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent: et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent. Et compendium quidem libri Proverbiorum ad hunc se habet modum.

Recapitulatio autem ejus his comprehenditur. In proœmiis agitur de ipsis Proverbiis Salomonis filii David, qui regnavit in Jerusalem, ad sciendam sapientiam et disciplinam (*Cap. 1. 1. 2*). Quod principium sapientiæ sit timor Domini (*Ibid. v. 7*). De audiendis legibus patris, et de non respicienda disciplina matris. De non errando, et quod non sit via capessenda cum iis qui operantur iniqua: commune namque marsupium illi possident. Sapientia in exitibus prædicatur; impii autem oderunt sensum. Quoniam me vocante, non audierunt, ideo cum vocabunt me, non audiam eos (*Ibid. v. 24. 28*). Item illud: *Accipe dicta mandatorum, et audiet sapientiam auris tua, ut intelligas justitiam et judicium (Cap. 2. 1. 2. 9)*. *Væ qui derelinquunt vias rectas, et delectantur in subversione mala (Ibid. v. 13. 14)*. Illud etiam, *Ne te apprehendat consilium malum, ut invenias semitas justitiæ planas (Ibid. v. 19. 20)*. Item, *Ne obliviscaris legis custodiam, ut longævus sis in pace*. Quod toto corde debeas in Domino confidere, nec esse prudens in temetipso, sed honorare Dominum ex justis laboribus. Quod non negligenda sit disciplina Domini; *Nam quem diligit Dominus castigat (Cap. 3. 12)*. Et, *Beatus homo qui invenit sapientiam*. Quod non debeas emolliri ac diffuere, sed servare consilium et intelligentiam; ut sit medela carni tuæ. Quod non debeas desistere a beneficio indigentem præstando, cum habuerit manus tua unde ipsi opem ferat, neque machinari mala adversus anicum tuum, quia immundus coram Domino omnis iniquus erit. Quia *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Ibid. v. 34)*. De audienda disciplina patris. Item illud, *Fili, dictis meis attende, et omni custodia serva cor tuum, et Dominus rectas faciet orbitas tuas (Cap. 4. 20. 23. 27)*. Quod non attendendum pravæ mulieri; *Vias enim vitæ non ingreditur; ab ejus consortio te procul remove (Cap. 5. 6. 8)*. Item illud: *Bibe aquas ex vasis tuis; et, Fons aquæ tuæ sit tibi suavis (Ibid. v. 15. 18)*. *In ejus enim sapientia versans, diurne ages (Ibid. v. 19)*. *Vade a formicam, o piger adolescens, et esto sapientior: quia multum in messe parat cervum*. De eo qui vadit ad apem, *Et discite quomodo operatrix sit (Cap. 6. 6. 8)*. Illud etiam: *Usquequo, piger, jaces (Ibid. v. 9)? Paululum dormis, paululum vero sedes. Ideo repente*

veniet pernicies tua (Cap. 6. 10. 15). De custodia legum patris : Quod lucerna mandatorum sint et lux et via vitæ (Ibid. v. 23). Illud etiam : Deponet quis ignem in sinu, vestimenta autem sua non comburet? aut ambulabit super carbones ignis, pedes autem suos non incendet (Ibid. v. 27. 28)? Qui ingreditur ad mulierem conjugatam, non innocens erit (Ibid. v. 29). Item, Non mirum si quis furtum faciens deprehendatur; furatur enim ut impleat animam suam esurientem: mæchus autem ob inopiam mentis perdet animam suam (Ibid. v. 30. 32). Item, Cole Dominum, et potens eris, et custodi mandata mea, et describe illa in latitudine cordis tui, ut custodiant te a muliere aliena et meretrice (Cap. 7. 2. 3. 5). Quod debeas prædicare sapientiam, quæ in excelsis verticibus est, quia pretiosior est argento, et generosior auro probato: et quod timor Domini odio habeat injustitiam (Cap. 8. 1. 2. 11. 15). Illud item, Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua (Ibid. v. 22). Item illud: Sapientia ædificavit sibi domum (Cap. 9. 1). Item, Argue sapientem et te diligit. Si sapiens fueris, tibi metipsum eris et proximis tuis; si autem improbus evaseris, solus hauries mala. Mulier stulta et audax cibo indigebit (Ibid. v. 8. 12. 13). Paupertas virum humiliat: filius autem disciplinæ educatus sapiens erit. Memoria justi cum laudibus. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Qui ex labiis profert sapientiam, virga percussit virum corde destitutum. Vias vitæ custodit disciplina; tegunt autem inimicitiam labia justa. Stultus perpetrat mala; os autem justi stillat sapientiam (Cap. 10. 4. 7. 9. 10. 13. 17. 18. 23. 31). Contra idololatrias, qui ex auro, et argento, aut lapidibus aut lignis, idola faciunt. Quod per lignum salus sit credentibus. Circa eos qui idola constant, et eum qui idola pingit. De malis omnibus per idololatriam partis. De impio cultu, et quanta in eo mala. De figulo, et de idolis figlinis. De idolis omnibus quæ coluerunt gentiles. De infestissimis animalibus, serpentibus, felibus, et similibus. Quod Deus beneficus Israeli pro ranis ipsi coturnicem dederit.

Multa, ut puto, desiderantur.

SYNOPSIS SIRACI.

De timore Dei, quod irasci non oporteat, quod sine hypocrisi accedendum sit ad Deum: de tentationibus et de patientia: de parentibus honorandis, de æquitate: quod non oporteat querere profundiora iis, quæ iussa sunt, de eleemosyna et pupillorum patrocinio. De sapientia, de pudore noxio et utili: multa hic de noxio edisserit. Quod non oporteat desiderio pecuniarum se dedere, neque putare nos impune peccare, etiamsi non statim pœnas demus: patiens enim est Deus, oportetque illum placare. De verborum futilitate, de superbia, de probandis amicis, de disciplina, de rebus utilibus audiendis. De non peccando, de non mentiendo, de futilibus non dicendis, de non iterando sermone in precatione; id est, quæ promiseris Deo, ne differas. De muliere, de famulis, peccan-

ribus, de filiis, de patre, de pietate erga Deum, de honore sacerdotibus exhibendo, de visitandis afflictis, De non litigando, de non exprobrando, de non despiciendis narrationibus senum sapientium. De temperantia, de amicitia, de non æmulando peccatores. De iudice prudente et stulto, de superbia, de æquitate, de non vituperando sine iudicio, et sine examine. De vitandis iniquis. De divitum cultu, qui a multis exhibetur, et de quorundam inter illos avaritia. De parcis, quos ὀπίπας appellant (a), qui aliis non impertiunt. De possessione sapientiæ, de libero arbitrio. Melius esse liberis carere, quam improbos habere. Nihil latere Deum. De creaturis, de hominis formatione, de honore quo exornatus est. De lege data, de eleemosyna et penitentia, de luxu et lascivia non amplectenda. De custodia mysteriorum seu arcanorum, de stulti pudore noxio. Quod de peccatis penitentia sit agenda, de ambitione et avaritia fugiendis, de sapiente et stulto, de filia petulantii, de inconsiderantia stulti, de mente firma, de non loquendo sine cautela. De compunctione pro peccatis habenda, de non jurando, de sapientia. De muliere mala et bona, de negotiatoribus, de iis qui revelant arcana. De illo qui in faciem laudat, retro irridet. De condonandis proximis delictis. De lingua dolosa, de mutuo dando proximis sine usura, sed egentibus commodando. De educandis accurate liberis, de famulis, de brutis, de somniis. De timentibus Deum, de sacrificiis ex iniquitate partis, de oblationibus ex iustitia. De amore pecuniæ, de crapula, de ebrietate. Quod hominibus una naturæ constitutio; voluntatis vero propositum diversum, alios benedici, alios maledici procuret. De medicina, quod non oporteat nimia tristitia teneri. Quod oporteat a lege et a legibus Dei cohiberi. De operibus Dei, de suppliciis, de humana natura, quod ea multis repleta sit cædibus et sollicitudinibus. De operibus Dei.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB ISAIA PROPHETA DICTA SUNT.

Accusatio Israelis ejusque calamitas; ac reprobatio sacrificiorum, adhortatioque ad meliorem vitam. Prophetia de Ecclesia, et de futura pace. Accusatio Israelis, et futura obsidio. Accusatio deliciarum eorum et superbiæ. Reprobatio Israelis per vineæ similitudinem. Criminatur principes Israelis ob avaritiam et ebrietatem, ipsis desolationem vaticinatur. Minatur iis qui pseudoprophetas prophetis præferunt. Ascensus hostium illorum. Visionem admovet, in qua ejus labia purgata fuere. Exercitum admovet Syrorum rex cum Israelitis contra Jerusalem, et vaticinatur Isaias de Christo, et vastitate Jerusalem, deque ascensu Nabuchodonosoris. Prophetia de iis qui in Christum credituri sunt. De fortitudine, superbia et pernicie Assy-

(a) Hunc locum respicit 14, 3: *Viro parco non bonæ sunt divitiæ.* Parcōs autem ὀπίπας vocabant. Est vero ὀπίπας genus verniculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcōs et avarus ὀπίπας vocarunt.

ζει σοφίαν. Κατὰ εἰδωλοπατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδώλων (l. εἰδωλα) κατασκευασταμένον. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστευούσι. Τὰ περὶ εἰδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντος εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλοπατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμείως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφρων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βλαβῶν ὀρτυγομήτραν.

Σύνοψις τοῦ Σιράχ.

Περὶ φόβου Θεοῦ, περὶ τοῦ μὴ θυμοῦσθαι, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσίνασι Θεῷ, περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς, περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς, περὶ ἐπιεικείας, περὶ τοῦ μὴ δεῖν ζητεῖν βαθύτερα τῶν προστεταγμένων, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ ὄφρων πρὸς τὰς ἀσθενείας. Περὶ σοφίας, περὶ αἰσχύνῃς βλαβεραῖς καὶ ἐπιφελούς· πολλὰ δὲ περὶ τῆς βλαβεραῖς ἐνταῦθα λέγει. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδῶσθαι τῷ πόθῳ τῶν χρημάτων, μὴδὲ οἰεσθαι ἀτιμωρητὴ ἀμαρτάνειν, καὶ παραυτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν δὲ ἐξιλιάσασθαι ἅς αὐτόν. Περὶ φιλαργίας, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ φιλονδοκίμασίας, περὶ παιδείας, περὶ ἀκροάσεως ἐπιφελούς. Περὶ τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν, μὴ ψεῦδεσθαι, μὴ φλυαρεῖν, μὴ δευτεροῦν λόγον ἐν προσευχῇ· τουτέστιν, ἐν οἷς ἂν ὑπόσχῃ Θεῷ, μὴ ὑπέροχη. Περὶ γυναικῶν, περὶ οἰκετῶν, [581] περὶ κτηνῶν, περὶ τέκνων, περὶ πατρὸς, περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαβείας, περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερεῖς τιμῆς, περὶ τῆς εἰς τοὺς κακουμένους ἐπισκέψεως. Περὶ τοῦ μὴ μάχεσθαι, μὴ ὀνειδίξειν, μὴ παρορᾶν διηγημάτων σοφῶν γερόντων. Περὶ σωφροσύνης, περὶ φιλίας, περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν ἀμαρτωλοῦς. Περὶ κριτοῦ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ ἐπιεικειῆς, περὶ τοῦ μὴ ἀκριτως καὶ ἀνεξετάτως μέμφεσθαι. Περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροὺς. Περὶ τῆς τῶν πλουσίων θεραπείας, ἧς παρὰ πολλῶν τυγχάνουσι, καὶ περὶ τῆς ἐνίων αὐτῶν πλεονεξίας. Περὶ μικρολόγων, οὗς θρίπας καλοῦσι, τοὺς μὴ μεταδιδόντας ἐτέροις. Περὶ κτήσεως σοφίας, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Περὶ τοῦ ἀπαιδα εἶναι, ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λανθάνει τὸν Θεόν. Περὶ τῶν κτισμάτων, περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, καὶ τιμῆς ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας, περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, περὶ ἀφρονος αἰσχύνῃς βλαβεραῖς. Περὶ τοῦ μετανοεῖν ἐπὶ ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ πλεονεκτεῖν, περὶ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ θυγατρὸς θυσίας, περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, περὶ διανοίας στεβρῶς, περὶ τοῦ μὴ ἀπαρφυλάκτως φθέγγεσθαι. Περὶ τὸ κατανοῦντα τοὺς ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ ὀμνύναι, περὶ σοφίας. Περὶ γυναικῶν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν, περὶ ἐμπόρων, περὶ ἐκλαλούντων μυστηρίων. Περὶ τοῦ εἰς πρόσωπον ἐπαινουντος, ὕστερον δὲ χλευάζοντος. Περὶ τοῦ ἀφιέναι τῷ πλη-

σίῳ τὰ εἰς αὐτὸν πλημμυλούμενα. Περὶ γλώσσης, δόλλας, περὶ τοῦ δανεῖζειν τῷ πλησίῳ, οὐχὶ τόκους λαβεῖν, ἀλλὰ κτηρᾶν τῷ δεομένῳ. Περὶ τοῦ ἐπιστροφῶς παιδεῦν τέκνα, περὶ οἰκετῶν, περὶ ἀλόγων, περὶ ἐνυπνίων. Περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Θεόν, περὶ τῶν ἐξ ἀδικίας θυσιῶν, περὶ προσφορῶν τῶν ἐκ δικαιοσύνης. Περὶ φιλαργυρίας, περὶ λαιμαργίας, περὶ μέθης. Ὅτι ἡ μὲν κατασκευή τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ καταραθῆναι ἐποίησε. Περὶ ἱατρείας, περὶ τοῦ μὴ ἄγαν κρατεῖσθαι λύπη. Περὶ τοῦ δεῖν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κρατεῖσθαι. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων, περὶ τῶν τιμωρῶν, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι πολλῶν ἐμπέληται φόνων καὶ φροντιδῶν. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἰσαΐα εἰρημέτρων.

Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ συμφορὰ, καὶ παραίτησις θυσιῶν, καὶ παραίνεσις βελτιοῦς βίου. Προφητεία περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐσομένης εἰρήνης. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πολιορκία ἐσομένη. Κατηγορία τῆς τρυφῆς αὐτῶν καὶ τῆς ὑπερηφανίας. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀμπελῶνος. Διαβάλλει τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πλεονεξίαν καὶ εἰς μέθην, καὶ προλέγει αὐτοῖς ἐρήμωσιν. Καὶ ἀπειλεῖ τοῖς προτιμῶσι τοὺς ψευδοπροφήτας [582] τῶν προφητῶν. Ἄνοδος τῶν πολεμίων αὐτῶν. Ὁρᾶ τὴν ὀπτασίαν, ἐν ἣ ἐκαθάρθη αὐτοῦ τὰ χεῖλη. Ἐπιστρατεύει ὁ Σύρων βασιλεὺς μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ προφητεύει ὁ Ἰσαΐας περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀνόδου Ναβουχοδονόσορ. Πρινοφτεία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ τῆς ἰσχύος καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπωλείας τοῦ Ἀσσυρίου. Περὶ τῶν πιστευόντων Χριστῷ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ· περὶ τῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἐπιεικειῆς. Ἀπώλεια Βαβυλώνης καὶ τῶν ἀλλοφύλων προφητεύει. Ἀπώλεια Μωαβιτῶν. Περὶ Χριστοῦ προφητεία. Ἀπώλεια Δαμασκοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ συμφορὰ καὶ σωτηρία. Ἀπώλεια Αἰγύπτου. Ἀλληγορεῖ κάκωσιν εἰς τὰ ἔθνη τὰ μὴ πιστεύσαντα τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Κελεύεται Ἰσαΐας γυμνῶς περιπατῆσαι. Ἐπιστρατεία Μήδων καὶ Βαβυλωνίων γενομένη κατὰ Ἰδομαίας καὶ Ἀραβίας. Πολιορκία Ἱερουσαλήμ ἡ ἐσχάτη ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ. Πρόβρῃσις τῷ Σωμνᾷ τῷ ταμίᾳ περὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ ταμίαι, τουτέστιν, οἱ φύλακες τῶν ἐν τῷ ἱερῷ χρημάτων, ἀπὸ τῶν ἱερέων ἦσαν. Ἀπώλεια Τύρου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα σωτηρία, καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλληγορικῶς. Ἀπώλεια Βαβυλώνης ὑπὸ Μήδων, καὶ ἐπ' αὐτῇ εὐχαριστία τῷ Θεῷ.

^c Hunc locum respicit, 14, 5 : ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος· *virò parco non bonæ sunt divitiæ*. Parcòs autem θρίπας vocabant. Est vero θρίψ genus vermiculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcòs et avaròs θρίπας vocarunt. Hesychiùs : θρίψ, γλίσχρος, φειδωλός.

^d Legendum θρασείας, ut in Synopsi quæ Athanasio ascribitur, quæ Synopsis in Ecclesiasticum sive Siracidem longior hæc, pauca habet ad verbum his similia. Cæterorum vero librorum Synopses toto cælo differunt. In Siracide legitur, 22, 5, κατέρρα καὶ ἀνδρα καταισχύνει ἡ θρασεία.

^e Forte πεπλημμελημένα.

^a Sic fere Synopsis Athanasio tributa.

^b Coisl. ἐξιλιάσασθαι.

ὅπῃ τοῦ προφήτου. Καὶ περὶ τῶν Χριστῶ πιστευόντων προφητεία, περὶ τῆς τοῦ διαβόλου ἀπωλείας τῆς ὑπὸ Χριστοῦ γενομένης· περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα παρουσίας· περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἐγκαλεῖται ὁ Ἰσραὴλ, ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ Θεοῦ ἀποστήσας, ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους αὐτὴν μετέγαγε· καὶ προαγορεύεται αὐτῷ κακὰ, καὶ εὐθηνία μετὰ ταῦτα. Προφητεύεται δὲ ἐν τῷ αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἔθνων τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἰερουσαλήμ. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, ὡς μὲν κατὰ τὴν πρόχειρον εἰς τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, κατ' ἀναγωγὴν δὲ εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰς τὴν εὐπραγίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τὰ κατὰ τὸν Σααχαρείμ. Προφητεία περὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, καὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως Ἰνδείξις, καὶ κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἰδωλοατρούντος, καὶ τῶν εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσιῶν ὑπόμνησις. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, καὶ εἰδώλων ἀσθενείας. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Ὀνειδίζει τῷ Ἰσραὴλ ἁμαρτιῶν ἕνεκεν. Λέγει διὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν ἐπενεχθῆναι αὐτοῖς τὰς συμφοράς. Περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτι καὶ μὴ θύοντα εἶπεν τὸν λαόν, καὶ οὐκ ἀπῆτει τὴν διὰ θυσιῶν λατρείαν. Καὶ περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προφητεία. Ἐλεγχος τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας, καὶ Ἰνδείξις τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Ἀπώλεια Βαβυλῶνος, καὶ τῆς σκληροκαρδίας Ἰουδαίων ἔλεγχος, καὶ χρηστῶν πραγμάτων προφητεία. Περὶ Χριστοῦ προφητεία καὶ παράκλησις Ἰερουσαλήμ. Περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ Χριστοῦ προφητεία. Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα γενήσεως, καὶ περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ πληθους τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Περὶ τοῦ Χριστοῦ ἔμα καὶ περὶ [383] τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ ἱστορίαν, κατὰ ἀναγωγὴν περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Κατηγορία Ἰουδαίων εἰδωλοατρείας ἕνεκεν, καὶ τῆς νηστείας αὐτῶν παραίτησις, καὶ ἐτέρας νηστείας βελτιονος ὑπόδειξις. Ἐἴτα κατηγορία τῶν δουλοφρονῶν αὐτῶν ἔργων καὶ βουλευμάτων, καὶ προφητεία περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ περὶ τῶν ἰάσεων τῶν εἰς ψυχὴν καὶ εἰς σῶμα γενομένων ὑπ' αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν πιστευόντων αὐτῷ. Περὶ τοῦ πάθους. Καὶ παρὰ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις, καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔλεγχος ἐκείνῳ ἀπειθείας, καὶ πρόσληψις τῶν πιστευόντων αὐτῷ, καὶ κατηγορία τῆς Ἰουδαίων εἰδωλοατρείας. Περὶ τῶν πιστευόντων ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Κατηγορία τῶν ἀπειθησάντων περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἰερεμῖα εἰρημένων.

Προαγόρευσις τῶν ἐσομένων κακῶν τῷ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐλεγχος τῆς εἰδωλοατρείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὑπόμνησις τῆς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας εἰς αὐτοὺς, καὶ τῶν κακῶν, ἃ ἐκ τοῦ πεποιθῆναι Αἰγυπτίοις ὑπέμειναν. Τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας ἔλεγχος, καὶ τῆς αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνθρωποθυσίας κατηγορία. Τοῦ Ἰσραὴλ κατηγορία, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς αὐτὸν ἀβήρησις τῶν τοῦ Ἰούδα τολμημάτων· καὶ προαγόρευσις χρηστῶν τῷ Ἰσραὴλ,

εἰ ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις. Ἡ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ προφήτου θρήνος ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐρημώσει, καὶ αὐτῆς τῆς ἐρημώσεως ὑπογραφή. Κατηγορία τοῦ λαοῦ, ὅτι οὐδένα ἔσχεν οὕτω δίκαιον, ὥστε στήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν, καὶ τῆς πονηρίας αὐτῶν ἔλεγχος. Ὅτι οὐ μέχρις ἡμελίων ἔχει καταστραφῆναι Ἰερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Καὶ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ κατηγορία τῆς ἀπειθείας τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἠγάχοντο ἀκούσαι τοῦ προφήτου. Κατηγορία τῶν ψευδοπροφητῶν παραλογισζομένων τὸν λαόν· τοῦ γὰρ Ἰερεμίου λέγοντος, ὅτι Πόλεμος ἔσται, αὐτὸς ἔλεγεν, οὐχί, ἀλλὰ εἰρήνη ἔσται. Παραίτησις θυσιῶν, καὶ ἀνοδος τοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τῆς ἀνεπιστοφροῦ διανοίας Ἰουδαίων ἔλεγχος. Παραινεὶ τῷ Ἰούδα πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς βελτιονας, καὶ ἀπειλεῖ, εἰ μὴ γένοιντο, τὰ αὐτὰ πείσεσθαι αὐτοὺς τῷ Ἰσραὴλ· καὶ κωλύει τὸν Ἰερεμίαν δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Παραίτησις θυσιῶν, κατηγορία τῆς ἀπροσεξίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας. ἦν ἐποιούντο τοῖς δαίμοσι. Καὶ προαγόρευσις τοῦ τάφου ἔσεσθαι τὸν τόπον τοῦ εἰδώλου αὐτῶν, καὶ τοῦ μηδὲ τάφοις τινὰς τῶν ἀναιρουμένων παραδίδοσθαι. Ἐπεὶ περὶ τῆς ἀνοδος τῶν πολεμίων, καὶ θρήνος Ἰερεμίου ἐπὶ ταῖς χακίας αὐτῶν. Κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεριτμήτων τῆ καρδία, καὶ παραινέσις πρὸς τὸ μὴ εἰδωλοατρεῖν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ θρήνος ἐπὶ τοῖς μέλλουσι κακοῖς, καὶ κατηγορία παρὰ τοῦ Θεοῦ. Παραινέσις τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὸ ὑπακούειν Θεῷ, καὶ κατηγορία τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ αὐτῶν κακὰ ἐσόμενα. [384] Καὶ κωλύεται πάλιν Ἰερεμίας προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ἐπιβουλεύομενος ὑπὸ Ἰουδαίων ἐν Ἀναθὼθ, καὶ προλέγει διὰ τοῦτο ἐπόμενον αὐτοῖς θάνατον. Τὸ περίζωμα κελύεται κρύψαι Ἰερεμίας, καὶ προλέγει πληρωθῆσθαι αὐτοὺς, καὶ μεθυσθῆσθαι ἀπὸ κακῶν. Περὶ τῆς ἀβροχίας· καὶ κωλύεται προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ προφήτης, καὶ παραιτεῖται ὁ Θεὸς τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ τὰς νηστείας, καὶ ἀπειλεῖ τοὺς ψευδοπροφήταις κακὰ, ἐπειδὴ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔσονται συμφοραὶ τῷ λαῷ. Ἰκετεύει τὸν Θεόν· ὁ δὲ φησιν, οὐκ εἰσακούσεσθαι, οὐδὲ ἐὰν Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ πρεσβεύωσιν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ δώσειν αὐτοὺς εἰς μάχαιραν καὶ θάνατον, καὶ λιμὸν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ εἰς διασπασμὸν κακῶν. Καὶ Ἰερεμίας εὐχεται τιμωρηθῆναι τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτόν· ὁ δὲ Θεὸς φησιν αὐτῷ· Ἐὰν ἐξάγῃς τίμιον ἀπὸ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔφη. Κελεύεται μὴ γῆμαι ὁ Ἰερεμίας, μηδὲ θρηνεῖν, μηδὲ τοῦ γινομένου τοῖς ἀποθνήσκουσι κοινωνεῖν τοῖς Ἰσραηλιταῖς. Περὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ Χριστοῦ προφητεία· τοὺς λόγους τῶν ἀπιστούντων αὐτῷ ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν. Καὶ παραινεὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε τὸ σάββατον τηρεῖν. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως πέμπεται ὁ προφήτης. Πέρας λαλήσω, φησὶν ὁ Θεός, ἐπὶ βασιλείας, ὥστε ἀναρῆναι αὐτήν· καὶ ἐὰν ἐπιστρέψωσιν, οὐ μὴ ἀνέλω. Καὶ πέρας λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ἔθνος ἢ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομῆσθαι. Καὶ ἐὰν ποιήσωσι τὸ πονηρὸν, οὐ ποιήσω καγὼ περὶ τῶν ἀγαθῶν ἡμῶν ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ χρῆσιμον πρὸς Ἰουδαίους τὸ κεφάλαιον, ὅταν λέγομεν ὅτι ἐπηγγείλατο αὐτοῖς ἀγαθὰ ὁ Κύριος. Ἀπειθησάντες γὰρ τῷ

rii. De iis qui in Christum credituri sunt, de generatione Christi secundum carnem: de mansuetudine credentium in eum. Perniciem Babylonis et alienigenarum vaticinatur. Pernicies Moabitaram. De Christo prophetia. Pernicies Damasci, et Israelis calamitas atque salus. Pernicies Ægypti. Per allegoriam prædicit ærumnas gentibus quæ Domino non crediderint, et de impietate eorum profliganda. Jubetur Isaias nudus ambulare. Bellum Medorum et Babyloniorum contra Idumæam et Arabiam. Postrema obsidio Jerosolymæ a Nabuchodonosore. Prædictio Somnæ pœnario de pernicie ejus. Pœnarii autem, id est, custodes pecuniarum in templo, ex sacerdotum numero erant. Pernicies Tyri, et salus postea, deque Ecclesiis allegorice. Pernicies Babylonis a Medis, et pro illa gratiarum actio Deo per prophetam. Prophetia de credentibus in Christum, de diaboli pernicie per Christum parta: de Christi secundum carnem adventu: de fide in Christum. Accusatur Israel, quod spem suam a Deo avellens, illam in Ægyptios transtulerit: ipsique mala prænuntiantur, ac postea res secundæ. Eodem loco prophetia habetur de Christi Ecclesia, de conversione gentium ad Christum, et de vastitate Jerosolymorum. De Ecclesiæ historia, quæ primo conspectu Idumæam et Jerusalem respicit, sed per anagogen sive reductionem, desolationem Judæorum et prosperitatem Ecclesiæ Christi. Historia de Senacherim. Prophetia de Joanne Præcursore, et de iis qui in Christum credituri erant. Dei potentæ demonstratio, et accusatio Israelis, ut idola colentis, commemoratio beneficiorum populo collatorum. De ecclesiastica constitutione, deque idolorum infirmitate. De Christo prophetia, deque iis qui in ipsum credituri erant. Israeli exprobrat peccatorum causa. Ait ob eorum inobsequentiam calamitates ipsis illatas fuisse. De fide in Christum. Quod populum non sacrificare permiserit, et quod cultum illum per sacrificia non exigit. Item prophetia de iis qui in Christum credituri erant. Demonstratio imbecillitatis idolorum, et Dei potentæ probatio. Pernicies Babylonis, et de duritia cordis Judæorum demonstratio, ac de bonis rebus prophetia. De Christo prophetia et consolatio Jerosolymæ. De apostolis et de Christo prophetia. De Christi secundum carnem ortu, de passione, resurrectione, et de multitudine credentium in ipsam. De Christo simul et de Israele secundum historiam, secundum anagogen vero de credentibus in Christum. Accusatio Judæorum idolatriæ causa, jejuniique eorum reprobatio, aliusque jejunii melioris declaratio. Deinde accusatio dosolorum operum, et consiliorum eorundem, ac prophetia de credentibus in Christum. Prophetia de Christo, et de curationibus animarum et corporum ab ipso peractis, deque apostolis et de reliquis in ipsum credentibus. De passione. Et confessio prophetæ, quasi ex persona populi; confutatio a Domino ipsorum incredulitatis, assumptioque credentium in illum, et accusatio idolatriæ Judæorum. De credentibus ex Judæis in Dominum nostrum Jesum Christum. Accusatio eorum qui futuræ vitæ non crediderunt.

SYNOPSIS EORUM, QUÆ IN JEREMIA PROPHETA DICUNTUR.

Prædictio malorum quæ per Nabuchodonosorem Israeli eventura sunt. Redargutio idolatriæ Israelis, et commemoratio beneficiorum Dei erga illos, et malorum, quæ passi sunt quod Ægyptiis fidem habuerint. Idolorum infirmitatis demonstratio, et reprehensio Israelitarum ob humanas victimas. Israelis accusatio, et ex comparatione eum illo Judæ scelerum exsuperantia prædictioque bonorum Israeli, si conversus fuerit ad Deum: item confessio prophetæ, quasi ex persona populi. Ascensus Babyloniorum, et prophetæ lamentatio de futura vastatione, ipsiusque vastitatis descriptio. Accusatio populi, quod nullum habuerit ita justum, ut iram Dei placaret, et nequitæ illorum demonstratio. Quod Jerusalem non debeat per Nabuchodonosorem a fundamentis subverti. Ascensus Babyloniorum, et accusatio inobsequentæ Israelis, quod non sustinuerint audire prophetam. Accusatio pseudoprophetarum qui populum decipiebant: Jeremia namque dicente, bellum fore, ipsi dicebant fore pacem. Reprobatio sacrificiorum, et ascensus Babylonii, animique rebellis Judæorum confutatio. Hortatur Judam ut ad meliorem se frugem revocet; id nisi faciant, paria passuros illos comminatur iis quæ Israel passus est: cohibetque Deus Jeremiam ne precetur pro illis. Reprobatio sacrificiorum, et accusatio inconsiderantiæ eorum, et humanarum victimarum, quas demonibus offerebant. Prædictio fore ut locus idoli ipsorum sepulcrum fiat, et ut aliqui occisorum sepulture non tradantur. Iterum de ascensu hostium, et lamentatio Jeremiæ de nequitis eorum. Accusatio Judæorum, ut corde incircumcisorum, et admonitio ne idolatriæ dent operam, ac quasi ex persona populi lamentatio de futuris malis, et accusatio a Deo facta. Hortatio ad Israelæm ut Deo obediant, et accusatio patrum eorum, et quæ mala ipsis obventura sint. Cohibetur rursus Jeremias, ne precetur pro illis. Lamentatur propheta, quod insidiis appetatur a Judæis in Anathoth, prædicit ideo futurum ipsis esse interitum. Perizonia abscondere jubetur Jeremias, ac prædicit ipsos satiandos malisque inebriandos esse. De pluriæ defectu: cohibeturque propheta ne precetur pro ipsis: recusat Deus illorum holocausta, et jejunia, minaturque mala pseudoprophetis, quia dicebant non obventuras populo calamitates. Supplicat Deo: ille vero ait se non exauditurum esse, etiamsi Moyses et Samuel intercederent pro ipsis: sed daturum se illos in gladium et mortem, famem, captivitatem, et malorum descriptionem. Precatur Jeremias ut ultio sumatur de exprobrantibus sibi; Deus autem ait illi: *Si eduxeris pretiosum a vili, quasi os meum eris (Jer. 15. 19)*. Jubetur Jeremias uxorem non ducere, neque lamentari, neque eorum quæ circa mortuos fiebant participem esse cum Israelitis. De apostolis, de Christo prophetia: verba eorum, qui in ipsum credituri non erant, propheta prænuntiat, et contra illos precatur. Præcipitque Judæis, ut sabbatum servent. In domum figuli mittitur

propheta. *Finem, inquit Deus, loquar de regno, ut illud auferam; et si conversi fuerint, non auferam. Et finem loquar, inquit, in gentem aut regnum, ut reedificetur.* Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis (*Cap. 18. 7-10*). Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe; cum enim non crederint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis in causa fuere præsentium malorum. Insidias sibi a Judæis parandas propheta prædicit, et contra illos precatur, quoniam mala pro bonis retribuunt. Jubetur Jeremias, accepta laguncula figlina, mala populi testificatus, lagunculam contere ante oculos eorum, et dicere: Sic conteretur Jerusalem. Et conjectus a Paschore in nervum, prophetat Paschori mala quæ ipsum exceptura erant. Deinde ægre fert eos qui ipsum traducunt, precaturque adversus illos, maledicitque diei suæ. Mittit Sedecias rex, ut discat a Jeremia num abscessurus a se sit Nabuchodonosor. Ille vero respondet, Deum bellaturum esse contra Judæos et contra regem Sedeciam. Si autem voluerit populus libens transire ad Nabuchodonosorem, ipsum salutem consequuturum, regemque non periturum esse, si a sua discedens nequitia, Dei præceptis attendere voluerit. Contra Joachim et Jechoniam et contra pastores prophetia ad Dominum, ac pseudoprophetarum accusatio. Bona Judæ prophetat: relicto autem populo in Jerusalem cum Sedecia per exemplum sicuum ascensum Nabuchodonosoris vaticinatur, omniumque gentium perniciem per hoc poculum significat. Jerosolymæ excidium prædicit. Comprehenditurque Jeremias occidendus a sacerdotibus, hocque periculum evadit. Jubetur propheta se vinculis circumdare, et legatis alienigenarum edicere, ut annuntient regibus suis subijci eos oportere Nabuchodonosori; minarique Deum mortem iis qui se ipsi non subjiciant. Eamdem exhortationem adhibet erga Sedeciam, et populum, et sacerdotes. Ananias vero pseudopropheta obsistebat Jeremiæ prophetæ dicens, vasa sacra reditura esse, necnon Jechoniam, qui erat filius Joachim fratris Sedeciae. Et contrivit catenas prophetæ. Mittitur ergo Jeremias ut mortem ipsi prædicat, in eo ipso anno futuram, quod etiam evenit. Vaticinatur mala pseudoprophetae Babylone versantibus, populoque longum captivitatis tempus, sed tamen reditum esse futurum. De his indignabatur Sameas, qui increpat sacerdotem, quod non impedierit quominus Jeremias talia vaticinaretur. Ideo minatur Deus se illum esse perditurum. Deinde sermo consolatorius Israeli. Tempus declaratum futurum est ut revertantur ex Babylone. Illud vero erat tempus Phasec, seu pascha, ut in Esdra reperire est, ipsos nempe in festo Azymorum reversos esse. Itaque manifeste Judæi mendacii convincuntur. Nam bona hic de ipsis descripta adhuc expectant, quæ jam venerunt. De infantibus ab Herode occisis. De Novo Testamento prophetia. Etiamque descriptam hoc loco urbis reedificationem adhuc expectant Judæi. At illa finem accepit, facta scilicet quando ex Babylone redierunt. Jubetur Jeremias emere agrum

patru sui, et cum emisset, ait: Urbs tradita est, et jubes emere agrum. Deus autem ait illi, præsentia quidem mala propter peccata populi evenire: tempusque fore, cum rursus urbs inhabitabitur. Prædicit Sedecia, ipsum captum iri, et incusat eos quod servos quos libertate donaverant, rursus servire cogerent: minaturque magnam fore calamitatem. Ideo præcipit filiis Jonadab, ut domum construant. Illi autem recusant. Jubetur Jeremias ea scribere omnia, quæ vaticinatus erat super Israel, ut vel sic formidarent, rursus audientes ea, quæ ipsos invasura erant mala: illi vero præcipit Barucho, ut hoc faciat, illeque fecit. Et cum scripsisset, Judæis legit. Ut id audire principes, annuntiaverunt regi Joachim. Ille autem acceptum librum combussit. Jubeturque Jeremias alium scribere librum similem. Regique prophetat calamitates ob tale facinus. Vaticinatur excidium Jerusalem et comprehenditur, injiciturque in carcerem Jeremias, indeque evocatus a Sedecia, dicit ei, capiendum ipsum fore, rogatque ne remittatur in carcerem. Arreptumque illum principes injiciunt in lacum cæni. Et eduxit eum inde Abdamelec. Ac rursus accersitus a rege, salutem ipsi prænuntiat, si velit sponte ad hostes exire; sin nolit, perniciem urbi toti, et ipsi ingentia mala. Cum autem non persuasisset illi ut exiret, ascendit barbarus, et capta est urbs cum Sedecia. Jeremiam vero benigne exceperunt principes Nabuchodonosoris. Abdemeleco salutem prædicit. Cum autem princeps coquorum penes ipsos reliquisset, ut quo vellet irent, venit ad Godoliam, quem constituerat principem eorum qui relicti fuerant in Judæa. Convenerunt ad Godoliam qui per agros dispersi erant Judæi. Ismael occidit Godoliam et quosdam alios, et accipiens populum Godoliæ, abiit in regionem Ammonitarum. Ut autem vidit eum Joannan, unus de principibus, bene affectus erga Godoliam, aufugit Ismael cum octo viris tantum, populumque accepit Joannan. Qui precatus est Jeremiam, ut pro ipsis Deum rogaret; cum consuleret ipsis Jeremias ne in Ægyptum ingrederentur; mortem enim minari Deum si eo commigrarent: id eis non persuasit. Cum autem venissent in Taphnas, cohortatus est eos ne idola colerent. Contradicientibus illis prænuntiavit perniciem magnam, et regi Ægyptiorum perniciem Ægypti prædicit, necnon alienigenarum, item Moabitarum, Ammanitarum, Idumæorum, Damasci, et Elam, etiamque Babylonis, reditumque inde Judæorum prænuntiat. Quomodo excisa sit Jerusalem narrat, necnon quomodo ex dejecto statu in honorem provectus fuerit Joachim, qui sponte se eum matre sua dederat Nabuchodonosori.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB EZECHIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Videt propheta visionem Cherabinorum, jubeturque a Deo Israelitis loqui. Deportatur a Spiritu in captivitatem: excitaturque a Deo, ut cum fiducia et impigre tum iniquis tum justis viam ad vitam deccantem annuntiet, et Dei mandata declaret. Jubetur sese

υρέψι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοὶ ἑαυτοῖς αἴτιοι γίνονται τῶν παρόντων κακῶν. Τὴν κατ' αὐτοῦ γινομένην ἐπιβουλὴν ὑπὸ Ἰουδαίων ὁ προφήτης προλέγει, καὶ καταύχεται αὐτῶν, ὅτι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποιδύκασαι. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας βικῶν ὀστράκινον κβῶν, καὶ διαμαρτυράμενος τὰ κακὰ τοῦ λαοῦ, συνῆψαι τὸν βικῶν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ εἰπεῖν ὕψω συντριβήσεται Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐμβληθεὶς πδ τοῦ Πασχώρ εἰς τὴν καταράκην, προφητεύει τῷ Ἰακώβ τὰ ἐκδεξόμενα αὐτῷ κακὰ. Εἶτα ἀσχάλλει πλ τοῖς διασύρουσιν αὐτὸν, καὶ καταύχεται αὐτῶν, καὶ καταράται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑαυτοῦ. Πέμπει Σεδεκίαν ὁ βασιλεὺς μαθεῖν παρὰ Ἱερεμίου, εἰ ἀπελεύσει ἀπ' αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ὁ δὲ φησιν, ὅτι ὁ κβς πολεμήσει τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸν βασιλέα Σεδεκίαν. Εἰ δὲ βούλοιο ὁ λαὸς ἐκὼν προσχωρήσει τῷ Ἰαβουχοδονόσορ, σωθήσεται αὐτὸν, καὶ τὸν βασιλέα ἐ σὺκ ἀπολείθειαι, εἰ τῆς οικείας ἀποστάς κακίας, ὡς τοῦ Θεοῦ προστάσεις προσέχεν ἐθέλοι. Κατὰ αὐτὸ Ἰωακεὶμ καὶ τῷ Ἰεχονίαν, καὶ κατὰ τῶν ποιμένων εἰς τὸν Κύριον προφητεία, καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν κατηγορία. Χρηστὰ τῷ Ἰουδαῖ προφητεύει. Τῷ ἐ ὑπολειφθέντι λαῷ ἐν Ἱερουσαλήμ μετὰ Σεδεκίου καὶ τοῦ ὑποδείγματος τῶν συκῶν προφητεύει τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἄνοδον, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τὴν ἰπώλειαν διὰ τοῦ ποτηρίου τούτου δηλῶν. Προαγορεύει [385] ἀπώλειαν τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ συλλαμβάνεται ἐπὶ θανάτῳ Ἱερεμίας ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ ἰκφεύγει τὸν κίνδυνον. Κελεύεται ὁ προφήτης περιλείπειν ἑαυτῷ δεσμούς, καὶ τοῖς πρέσβεισι τῶν ἀλλοφύλων εἰπεῖν, ὥστε ἀπαγγεῖλαι τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ὑποταγῆναι τῷ Ναβουχοδονόσορ ὅτι ἀπειλεῖν γὰρ τὸν Θεὸν θάνατον τοῖς μὴ ὑποτασσομένοις αὐτῷ. Παραίνει δὲ ταύτην τὴν παραίνεσιν καὶ τῷ Σεδεκίᾳ, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν. Ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανίας ἀνθίστατο Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ, λέγων, τὰ σκεῦη τὰ ἱερὰ ἐπανήξουν, καὶ τὸν Ἰεχονίαν, ὃς ἦν υἱὸς Ἰωακεὶμ ἀδελφοῦ Σεδεκίου. Καὶ συνέτριψε καὶ τοὺς κλοιούς τοῦ προφήτου. Πέμπεται τοῖσιν ὁ Ἱερεμίας θάνατον αὐτῷ προλέγων ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ ἑνιαυτῷ, ὡς καὶ συνέβη. Τὰ κακὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ὁ ψευδοπροφήταις προλέγει, καὶ τῷ λαῷ μακρὸν τὸν τῆς αἰχμαλωσίας χρόνον, ἀλλ' ὅμως ἔσεσθαι ἐπάνοδον. Ἐπὶ τούτοις ἠγανάκτησε Σαμείας, καὶ ἐπιτιμᾷ τῷ ἱερεῖ, ὅτι οὐκ ἐκώλυσε τὸν Ἱερεμίαν τοιαύτα προφητεύσαι. Διὰ τούτου ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς ἀπολέσειν αὐτόν. Εἶτα λόγος παρακλητικὸς τῷ Ἰσραήλ. Δηλοῖ τὸν καιρὸν, καὶ ὅτι ἐμελλόν ἐπανέρχεται ἐκ Βαβυλῶνος. Οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ φασέκ, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἑσδρα ἔστιν εὐρεῖν, ὅτι τῇ ἑορτῇ τῶν ἀζύμων ἐπανήλθον. Ὅστε φανερώς ἐλέγχονται ψευδόμενοι Ἰουδαῖοι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ γεγραμμένα περὶ αὐτῶν ἀγαθὰ ἔτι προσδοκῶσιν, ἅπερ ἦλθον. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδῶν ὑπὸ Ἠρῶδου. Περὶ τῆς Νέας Διαθήκης προφητεία. Καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ δὲ τούτῳ οἰκοδομηγῆν γεγραμμένην τῆς πόλεως ἔτι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ αὕτη δὲ τέλος ἔσχεν, ὅτε ἀνήλθον ἐκ Βαβυλῶνος γενομένη. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας ἀγοράσαι τὸν ἀγρὸν τοῦ πατραδέλφου αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσας λέγει, ὅτι ἡ πόλις παρεδόθη, καὶ

κελεύειν ὁ ἀγοράσαι ἀγρὸν. Ὁ δὲ Θεὸς φησὶ πρὸς αὐτόν. Τὰ μὲν παρόντα κακὰ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔσται καιρὸς, ὅτε πάλιν κατοικηθήσεται ἡ πόλις. Προλέγει τῷ Σεδεκίᾳ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἐγκαλεῖ τοὺς δούλους, οὓς ἠλευθέρωσαν, πάλιν καταδουλωσάμενοι, καὶ ἀπειλεῖ μεγάλην ἔσεσθαι συμφορὰν. Διὰ τούτου κελεύει τοὺς υἱοὺς Ἰωναδὰβ ποιεῖν οἶκον. Οἱ δὲ παραιτοῦνται. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας γράψαι, ὅσα προεφήτευσεν ἐπὶ Ἰσραήλ, ἵνα οὕτω γούν φρονηθῶσιν, ἀκούσαντες πάλιν τὰ μέλλοντα αὐτοῖς διαδέχεσθαι κακὰ. Ὁ δὲ προστάσει τῷ Βαρούχ, τοῦ ποιῆσαι, καὶ ἐποίησε. Καὶ γράψας ἀνέγνω τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς δὲ ἤκουσαν οἱ ἄρχοντες, ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ Ἰωακεὶμ. Ὁ δὲ λαβὼν τὸ βιβλίον κατέκαυσε. Καὶ κελεύεται Ἱερεμίας ἕτερον γράψαι βιβλίον τοιοῦτον. Καὶ προφητεύει τῷ βασιλεῖ συμφορὰς διὰ τὸ τὸλμημα τούτου. Προφητεύει τὴν ἀλωσιν Ἱερουσαλήμ. καὶ συλλαμβάνεται καὶ ἐμβάλλεται εἰς δεσμοτήριον ὁ Ἱερεμίας, καὶ μεταπεμφθεὶς ἐκείθεν ὑπὸ Σεδεκίου, λέγει αὐτῷ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἀξίως ὥστε μὴ παραπεμφθῆναι εἰς τὸ δεσμοτήριον. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἄρχοντες ἐνέβαλον εἰς τὸν λάκκον τοῦ βορβοῦρου. Καὶ [386] ἀνήγαγεν αὐτόν ἐκεῖθεν ὁ Ἀδδαμελέκ. Καὶ μεταπεμφθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προαγορεύει αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ βουληθεὶ ἐκὼν ἐξελθεῖν πρὸς τοὺς πολεμίους ὅτι εἰ δὲ μὴ βουληθεὶ, δλεθρον πάση τῇ πόλει, καὶ αὐτῷ μεγάλα κακὰ ἔσεσθαι. Ὡς δὲ οὐκ ἔπεισεν ἐξελθεῖν, ἀνήλθεν ὁ βάρβαρος, καὶ ἐάλω ἡ πόλις μετὰ Σεδεκίου. Καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ εὐ ἐχρήσαντο οἱ ἄρχοντες τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Τῷ Ἀδδαμελέκ προαγορεύει σωτηρίαν. Αὐτοὺς δὲ λαβόντας αἴρσειν παρὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου, ὥστε ἀπελθεῖν ὅπου βούλοιο, ἔρχεται πρὸς Γοδολίαν, ὃν κατέστησεν ἄρχοντα τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Συνήχθησαν πρὸς Γοδολίαν οἱ διεσπαρμένοι ἐν τοῖς ἀγροῖς Ἰουδαῖοι. Ἰσραὴλ ἀναίρει τὸν Γοδολίαν, καὶ ἑτέρους τινὰς, καὶ λαβὼν τὸν λαὸν τοῦ Γοδολίου, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀμμωνίτιν χώραν ὁ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτόν ὁ Ἰωάνναν, εἰς τις τῶν ἀρχόντων, εὐνοϊκῶς διαχειόμενος πρὸς Γοδολίαν, ἔφυγε μετὰ τῶν ὀκτώ μόνων ἀνδρῶν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν λαὸν ἔλαβεν ὁ Ἰωάνναν. Ὅσα δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτῶν δεηθεῖς, καὶ συμβουλεύσας αὐτοῖς μὴ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον (θάνατον γὰρ ἀπειλεῖν τὸν Θεὸν, εἰ μετοικήσασιν ἐκεῖ), οὐκ ἔπεισεν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον εἰς Τάφνας, παραινέει αὐτοῖς μὴ εἰδωλολατρεῖν. Ὡς δὲ ἀντέλεγον, προαγορεύει αὐτοῖς ἄλθερον μέγαν, καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀπώλειαν Αἰγύπτου προλέγει, καὶ τῶν ἀλλοφύλων, τὴν ἀπώλειαν Μωαβιτῶν λέγει, καὶ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, τὴν ἀπώλειαν Δαμασκού καὶ Ἐλάμ προλέγει, καὶ τὴν ἀπώλειαν Βαβυλῶνος, καὶ τὴν ἄνοδον τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐκείθεν. Πῶς ἐάλω Ἱερουσαλήμ προλέγει, καὶ ἀπὸ ἀτιμίας εἰς τιμὴν ἦλθε Ἰωακεὶμ, ὁ ἐκὼν προσχωρήσας τῷ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἱερεμίου εἰρημῶν.

Ὁρᾷ τὴν ὄψασιν τῶν Χερουβιμ ὁ προφήτης, καὶ κελεύεται λαλῆσαι τοῖς Ἰσραηλιταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ.

* Melius legereetur τὰ ἐκδεξόμενα αὐτὸν κακὰ.

† Ms. Coisl. male κατὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι, εἰς.

† Forte κελεύεις, quanquam κελεύειν ferri potest et legitur in Coisl.

† Coisl. μετοικήσειεν.

φέρεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ παρορμαῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ μετὰ παρρησίας καὶ ἀόκνως τοῖς τε ἀνόμοις καὶ τοῖς δικαίοις τὴν εἰς τὴν ζωὴν φέρουσαν διαγγέλλειν, καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ προμηνύειν ἐντολάς. Κελεύεται ἐγκλιεῖσαι ἑαυτὸν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν προμηνῦσαι διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῆς πλίνθου καὶ τοῦ τηγάνου. Κελεύεται δὲ καὶ ἐπὶ ἐν πλευρῶν κοιμηθῆναι ἡμερῶν ἀριθμὸν, φανερῶν τὴν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐσομένην τῷ λαῷ θλίψιν. Προλέγει διὰ τῶν ἄρτων, οὓς ἐπὶ βολβίτων ποιεῖ, καὶ διὰ τοῦ μερισμοῦ τῶν τριγῶν τὸν θάνατον αὐτῶν καὶ τὴν διασποράν· καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως καὶ τῶν εἰδώλων προσθήσιν. Ὁρᾷ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. Μετὰ ταῦτα τοὺς ἕως ὀλέθρου τῆς πόλεως ἐλθόντας. Ὁρᾷ δὲ πάλιν τὰ Χριστὸν πιστευόντων. Προμηνύει τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῖς τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Σεδεκίου, καὶ τὴν αὐτοῦ Σεδεκίου τύφλωσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γενομένην. Προλέγει, μὴ εἰς μακρὸν χρόνον ἐκθῆσθαι τὰ κακὰ, ἀλλ' ἐγγὺς εἶναι. Ἀπειλεῖ τοὺς ψευδοπροφήτας, [58i] καὶ ἀπαραίτητα αὐτῶν φησὶ τὰ κακὰ εἶναι, ἅπερ ὑποστήσονται· ὡς μὴδὲ Ἰωβ, ἢ Δανιὴλ, ἢ Νῶε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν δύνασθαι ῥύσασθαι· καὶ τὴν εἰς τέλος ἐρήμωσιν αὐτῶν διὰ τῆς κληματίδος τῆς ἀμπέλου δηλοῖ. Δηγεῖται τὴν ἀσχημούνην τοῦ λαοῦ τὴν ἐξ ἀρχῆς, πρὶν ἢ προσλαβέσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν, καὶ τὴν εὐπρέπειαν τὴν μετὰ τὸ προσλαβέσθαι· καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν διὰ ταύτην αὐτοῦ διαδεξαμένην ἄλωσιν, καὶ μεγάλας δεικνυσιν αὐτῆς τὰς ἀνομίας ἀπὸ συγκρίσεως Σοδόμων καὶ Σαμαρείας, οὐσας καὶ καθ' ἑαυτὰς μεγάλας. Δύναται δὲ τὰ χρηστὰ, ἃ προλέγει, τὸ, Ἄναστῆσω τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ, περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων λέγεσθαι. Τὴν ἄνοιαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ προλέγει. Πρὸς τοὺς λέγοντας· *Οἱ πατέρες ἔφαγον τὸν ὄψακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδίασαν.* Περὶ τῆς μητρὸς τῶν περὶ Σεδεκίαν τὸν βασιλέα. Διαμαρτύρεται τοῖς πρεσβυτέροις τὰς ἀνομίας τῶν πατέρων αὐτῶν. Τὸ δὲ, *Διότι ἐπὶ τοῦ θρους μου τοῦ ἀγίου, ἐπ' ἄνω ὑψηλοῦ Ἰσραὴλ λέγει· Ἀδωνάι, Κύριε, ἐκαὶ δουλεύουσίν μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος,* εἰς τοὺς πιστευόντας τῷ Χριστῷ δύνασθαι ἢ λαμβάνεσθαι. Ἐπὶ Θεμάν, καὶ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ υἱοὺς Ἀμμών. Καὶ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας λέγει τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ψευδοπροφητῶν. *Καὶ ἐξήτουν, φησὶν, ἄνδρα ἀναστρεφόμενον ἔρῳ, καὶ ἐστῶτι ἐν δεικοπῇ φραγμοῦ πρὸ προσώπου μου ἐν καιρῷ τῆς γῆς, τοῦ μὴ εἰς τέλος ἐξαλεῖψαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὔρον.* Περὶ τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα, καὶ τῶν συμφορῶν. Καὶ ἐστὶ οὕτε πένθος ποιῆσαι συγχωρηθήσονται ἐπὶ τοῖς συμβαινουσι χαλεποῖς. Κατὰ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, καὶ ἄλλοφύλων, καὶ τῆς Σῶρ, ἢν Τύρον λέγουσιν εἶναι. Προλέγει συμφορὰς μεγάλας, κατὰ τοῦ ἀρχοντος, Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ Αἰγύπτου, καὶ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως. Ἀπειλεῖ τῷ σκοπῷ τοῦ λαοῦ, εἰ μὴ προῖποι τῷ λαῷ, οὐ τέλειται σκοπὸς πρὸς εἰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιφερομένης συμφορὰς. Καὶ

* Forte δύναται

λέγει, ὡς μὴτε ἀνομον ἀπόλλυσθαι διὰ τὰς προτέρας ἀνομίας, ἐὰν ἐπιτρέψῃ τοῦ ποιῆσαι τὰ ἀρεστὰ Θεῷ· μὴτε δίκαιον σώζεσθαι, διὰ τὰς προτέρας καισύνας, ἐὰν μεταβληθεὶς γένηται ἀνομος καὶ ἄκος. Ἥλθὲ τις πρὸς τὸν προφήτην ἀπαγγέλλων, ἔλω Ἱερουσαλὴμ· λέγει δὲ καὶ περὶ τούτου ἐγκαλῶντι ὅτι μὴ προσέχωσι τοῖς προφητευομένοις. Προφητεῖ δὲ καὶ κατὰ τῶν ποιμένων τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπὶ γέλλεται δώσειν αὐτοῖς ἕνα ποιμένα· ὅπερ ἐπὶ τῷ Ζοροβάβελ γέγονεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀναισχυνοῦντι Ἰουδαῖοι οὐπω γεγενῆσθαι φασὶ· γέγονε δὲ, ὡς ἐστὶ ἐπὶ Ζοροβάβελ. Προφητεύει κατὰ Ἰδουμαίων καὶ τῶν Ἰσραηλιταῖς χρηστὰ, ἅπερ φησὶν ὁ Θεὸς ποιῆσαι Ἰουδαίοις, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοί εἰσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βεθλωθῇ. Ἄγεται ὁ προφήτης εἰς τὸ [58] πεδίον, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὰ ὄσα τὰ ξηρὰ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅτι εἰς ἀρχὸν ἐστὶ Ἰουδαίων· δύναται δὲ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λαμβάνεσθαι. Προφητεύει καὶ περὶ Γῶν καὶ Μαγῶν ἐπελθόντων τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνω τὴν ἐκ Βαβυλώνας, καὶ ἡττηθέντων. Τινὲς δὲ ἄλλοι γορικῶς λαμβάνουσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸν διάβολον, καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ἐπενεχθεῖσας ὑπὸ ἀσεβῶν βασιλέων. Προφητεύει δὲ τοῦ ναὶ τῆν οἰκοδομῆν, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νομικῆς λατρίας· ἅπερ καὶ αὐτὰ προσδοκῶσι μὲν ἐστὶ Ἰουδαῖοι· ἐξέβη δὲ ἐπὶ Ἐσθρα καὶ Ζοροβάβελ. Τὴν οἰκοδομὴν τῆς πόλεως, ἣν προλέγει, καὶ τὸ ὕδωρ κατὰ μικρὸν ἐκπορευόμενον καὶ αὐξανόμενον, δύναται ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐπὶ τὸν Χριστὸν λαμβάνεσθαι, νεκροὺς ὄντας πρὶν ἢ πιστεῦσαι, μετὰ δὲ ἢ πιστεῦσαι ζωοποιούμενους.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰρημμένων.

Ἐκλέγονται οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ, καὶ παραδίδονται τῷ ἀρχιενουχῷ, καὶ σιτοῦνται σπέρματα· καὶ πικραίνονται τῷ βασιλεῖ, πάντων ἀνεδείχθησαν σοφώτεροι· Ὁρᾷ τὸ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ, καὶ τοὺς μάγους ἀπορήσαντας γνωρίσαι καὶ ἐπιλύσαι αὐτὸ κελεῖν σφαγῆναι. Κινδυνεύσαντας δὲ καὶ τὸν περὶ Δανιὴλ ἔσωσεν ὁ Θεός, ἀποκαλύψας αὐτῷ τῷ Δανιὴλ τὴν εἴδησιν τοῦ ἐνυπνίου. Ὁ Δανιὴλ εἰσαχθεὶς λέγει τὸ ἐνύπνιον τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λόγος ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν ὁ Χριστὸς ἐστὶ· τὸ δὲ ἄνευ χειρῶν, τὸ χωρὶς συνουσίας ἐκ τῆς Παρθένου αὐτὸν τεχθῆναι. Στήσας τὴν εἰκόνα Ναβουχοδονόσορ, κελεῖν προσκυνεῖν πάντας, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλλει μὴ προσκυνήσαντος. Ὡς δὲ οἱ περὶ τὴν κάμινον ἀνηρέθησαν, καὶ ὕμνον οἱ παῖδες τῷ Θεῷ, καλέσας αὐτοὺς, καὶ ἰδίων σώους, τὸν τε Θεὸν ἐξεπλάγη, καὶ αὐτοὺς ἀρχῇ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπέμψε, καὶ δόγμα ἔθηκε, τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸν Θεὸν ἀπόλλυσθαι. Ὁρᾷ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ· καὶ τῶν σοφῶν Βαβυλώνας πάλιν διαπορησάντων, ἐπιλύει αὐτὸ ὁ Δανιὴλ, συμβουλεύει τε τῷ βασιλεῖ, τὰς ἀνομίας αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις λυτρώσασθαι. Καὶ ὁ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξέβη τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἤκουσεν τὸν Θεὸν ὁ Ναβουχοδονόσορ. Τῶν σκευῶν τῶν ἱεραικῶν ἐξενεχθέντων κατὰ πρόσταξιν τοῦ βασιλέως υἱοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῶν ἐστιωμένων εἰς αὐτὸν πινόντων, ἐξῆλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἔγραψεν ἐν τῷ τοίχῳ γραφῆν, ἣν καὶ αὐτὴν τῶν σοφῶν Βαβυ-

ludere, et Jerosolymæ obsidionem prænuntiare per exemplum lateris et sartaginis. Jubetur item in unum ut dormire certo dierum numero, declarans calamitatem populo futuram in captivitate. Prædicat per nos, quos ex stercore boum facit, et per divisionem pillorum mortem eorum ac dispersionem; urbis item que idolorum devastationem adjicit. Videt iniquitatem populi, et idololatriam. Deinde eos qui usque exitium urbis devenerunt. Videt rursum Cherubim, et mala urbi prænuntiat. De iis qui in Christum mitti erant. Prædicat rursum captivitatem populi, et sub Sedecia accidit, et Sedeciam excæcatum iri Nabuchodonosore. Prædicat mala non post diuturnum tempus eventura, sed prope esse. Minatur pseudopphetis, ipsisque indeprecabilia esse que passuri mala denuntiat: ita ut nec Job nec Daniel nec ipsorum filios possint eruere: et extremam illorum vastitatem per lignum vitis declarat. Enarrat poli turpitudinem ab initio, antequam Deum amplexus esset, et decorem postquam amplexus est: idololatriamque eius, et excidium quod propter eam invasit ipso; magnas ostendit ejus iniquitates ex comparatione domorum et Samarizæ, que etiam per seipsas erant gentes. Possunt autem bona, que prædicat, nempe, *scitabo testamentum meum tecum* (Ezech. 16. 62), credentibus in Christum intelligi. Ascensum Nabuchodonosoris prænuntiat. Adversus eos qui dicunt: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes firum obstupuerunt* (Ezech. 18. 2). De matre Sedecie regis. Testificatur senioribus iniquitates patrum eorum. Illud autem, *Quia super montem sanctum meum, de monte excelso Israel dicit: Adonai, Domine, et servient mihi omnis domus Israel in finem* (Ezech. 40. in Græc.), de credentibus in Christum test accipi. De Theman, de Israel, et de filiis Aimm. Iniquitates et peccata Israel recenset, sacerdotum, principum et pseudopphetarum. *Et quarene, inquit, virum recte versantem et stantem in fractura maceriz (a) ante faciem meam in tempore terræ, ne in finem deletem eum: et non inteni* (Ezech. 22.). De idololatria populi Israel in Ægypto et postea, de calamitatibus. Atque insuper neque luctum esse permittentur super contingentibus malis. Contra Ammanitas et Idumæos, et alienigenas, et Soram dicunt esse Tyrum. Prædicat calamitates magnas contra principem Tyri et Sidonis, et Ægyptum, Ægyptiorumque regem. Minatur speculatori populi, si prædixerit populo, cujus constitutus est speculator ad calamitates a Deo illatas. Ac dicit, neque inquam perire ob priores iniquitates, si conversus fuerat ad faciendum ea que Deo sunt placita; neque ju-

stum salutem consequi ob priorem justitiam, si mutatus, iniquus injustusque evaserit. Venit quispiam ad prophetam, nuntians captam fuisse Jerusalem: dicit autem hac de re incusans, quod non attendant iis que a prophetis prædicantur. Vaticinatur porro contra pastores Israelis: promittitque dandum esse pastorem unum; id quod sub Zorobabele factum est, id quod etiam Judæi impudenter dicunt nondum evenisse; evenit tamen, ut dixi, sub Zorobabele. Vaticinatur contra Idumæos, et Israelitis bona prædicat, que Deus ideo se Judæis collaturum dicit, non quod illi digni sint, sed ne nomen ejus profanetur. Ducitur propheta in campum, et prophetat super ossa arida. Prophetat item de Zorobabele, quod futurus sit unus Judæorum princeps: potest autem de Domino nostro Jesu Christo accipi. Vaticinatur etiam de Gog et Magog, qui Judæos invasuri erant post reditum ex Babylone, quique victi fuerunt. Quidam autem id allegorice accipiunt de Ecclesiis, et de diabolo, deque persecutionibus que vario tempore illatz sunt ab impiis Imperatoribus. Vaticinatur item templi constructionem, et restitutionem legalis cultus: que etiam exspectant Judæi; sed ea evenerunt tempore Esdræ et Zorobabelis. Constructio autem templi, quam prædicat, et aqua que paulatim egrediebatur et augebatur, potest accipi de iis qui ad Christum conversi sunt, qui mortui erant antequam crederent, viventes autem facti sunt postquam crediderunt.

SYNOPSIS EORUM QUÆ A DANIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Eliguntur Daniel et socii, et traduntur archicuncho, atque leguminibus vescuntur: et adstantes regi omnium sapientissimi deprehensi sunt. Videt somnium Nabuchodonosor, et magos, qui non poterant somnium indicare et interpretari, jubet occidi. Periclitantes quoque Daniele et socios servavit Deus, cum Danieli somnii notitiam per revelationem dedit. Introductus Daniel somnium regi dixit ejusque interpretationem. Lapis autem sine manibus excisus Christus est; sine manibus vero, quia sine concubitu ex virgine natus est. Erectam a se statuam Nabuchodonosor jubet omnes adorare, et tres pueros qui adorare notebant in fornacem injicit. Ut autem illi qui circa fornacem erant interfecti sunt, et pueri Deum canticis celebrarent, ubi ipso evocavit rex et incolmes vidit, de Dei potentia stupore percussus, ipsos principatu Judæorum honoravit, decretumque dedit, ut quisquis in Deum blasphemaret, morte plecteretur. Videt somnium Nabuchodonosor: et cum sapientes Babylonis rursum lærerent, ipsum solvit Daniel, regique auctor est, ut iniquitates suas eleemosynis redimat. Nec diu postea somnii exitus evenit; laudavitque Nabuchodonosor Deum. Sacris templi vasis jussu Baltasaris regis filii Nabuchodonosoris eductis, cum in illis potarent convivæ, exiit articulus manus, qui exaravit in muro scripturam, quam etiam cum non possent sapientes Babylonis explicare, Daniel legit et interpretatus est: indutusque est purpura, circumposueruntque ei tor-

(a) Illud, פְּרִי, in fractura maceriz (ἐν διακοπή γροῦ), non est in exemplaribus hodiernis, sed exigenis Hexaplis adjunctum fuerat, ut nos in Hexaplis didimus. Totus locus in Editionibus hodiernis LXX habetur: Καὶ ἐξήτουν ἐξ αὐτῶν ἄνδρα ἀναστρεφόμενον ὡς, καὶ ἐστῶτα πρὸ προσώπου μου ὀλοσχερῶς ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς ὀργῆς. Melius exemplar Chrysostomi, ἐν τ. x. γῆς. In Hebræo autem legitur, פְּרִי הָאֶרֶץ, pro terra. puagata vero legerant פְּרִי, in tempore.

quem aureum, prædicaveruntque eum esse tertium principem in regno. Cum regnaret Darius Medus, Daniele principe constituto, cogitur a tribunis et satrapis decretum promulgare, ut quicumque intra triginta dies aliquid vel ab homine quopiam vel a deo peteret, præterquam a rege, in lacum leonum injiceretur. Quo facto, cum observassent Danielem precari Deum, ipsum calumniantur, coguntque regem ad injiciendum illum in lacum. Cum injecisset autem, ubi postea accessit et salvum reperit, illum eduxit e lacu: illos autem qui ipsum in lacum injici curaverant cum uxoribus perdidit, leonibus objectos. Decretumque promulgavit, ut omnes Deum timerent. Videt ferarum visionem, per lænam, regnum Assyriorum, per ursum, Medorum et Persarum, per pardum, Macedonum, per quartam feram, Romanorum. Vaticinatur etiam de Christo, et de Antiocho impio. Illic enim est cornu parvum, quod excussit tria priora. Vaticinatur quomodo Alexander Macedo regnum Persarum solvit; arietem dicens regem Persarum, hircum Alexandrum Macedonem. Ultima visio hic de regina austri dicitur in libro Machabæorum reperiri. Belum decutit et draconem occidit; in lacum projicitur et servatur, et qui in causa erant, quod conjectus fuisset, injiciuntur et devorantur a leonibus.

OSEE.

Jubetur accipere uxorem meretricem, et nascentes infantes vocare *Jezeael*, *Non misericordiam consequutam*, et *Non populus meus* (Osee 1. 4. 6. 9). Et accusat populum de fornicatione, prædicatque illi perniciem, et opes quasdam post perniciem. Illud autem, *Disponam testamentum cum bestiis agri, et desponsabo in fide* (Osee 2. 18), potest accipi de credentibus in Christum. Jubetur accipere uxorem fornicariam, Judæorum desolationem declarans, ipsosque accusat de multis magnisque peccatis, tam populum, quam sacerdotes. Criminatur quoque eorum ebrietatem, fornicationem, et iracundiam. Incusat quod spem a Deo transferentes, in Assyrios contulerint, et Ægyptiis confisi sint. Vaticinaturque eis ultionem. Dicit Ephraimum cum per auxilia sibi præstita fortis evasisset, rebus secundis citra decorum usum esse. Ostendit Deus suam circa Israelitas sollicitudinem, illorumque erga se ingratum animum: et calamitates ipsiis prædicat.

JOEL.

Corruptionem fructuum terræ narrat, et hortatur ut Deum sibi propitium reddant. Vaticinatur ascensum Assyrii: postea vero bona quædam prænuntiat. Quod apostolis accidit circa varias linguas prædicat. Vaticinatur etiam gentium perniciem, quæ post reditum ex Babylone sub Zorobabele contigit. Hic porro locus allegoriam continet.

AMOS.

Prædicat iniquitates Damasci, Gazæ, Tyri, Idumæorum, Ammanitarum, Moabitarum, Judæ et Israe-

lis, et poenas quæ illos excepturæ sunt. Numerat beneficia a Deo in Judæos collata, illorumque neggentia et contemptus, atque ærumnæ quæ illi exspectant. Prædicat circa mulieres Samariæ, illi ebrietatis et rapinæ accusans. Vaticinatur famem dissolutionem eo quod non converterentur, et quod multis affecti plagis non meliores evaderent. Incus Israeliam, quod eos qui se redarguebant molester ferrent: et hortatur ut convertantur ad Deum. In credulis comminatur futura mala. De illis porro ait *Væ qui desiderant diem Domini* (Amos 5. 18). Alii vero id retulerunt ad futurum judicium: ut quidam incredulorum nunc dicunt: Non erit judicium; quod si futurum est, veniat. Reprobatio festorum illorum sacrificialium et psalteriorum. Stellam dei Raphael Saturnum dicit: quoniam gentiles dei sui Saturni stellam esse dicunt in cælo, quam etiam Saturnum vocant. Dicit autem, *Num victimas et sacrificia oblatiis mihi annis quadraginta* (Amos 5. 25)? Neque enim populus obtulit, sed soli principes, cum steterat tabernaculum. Hic de toto populo loquitur. Accusat etiam illos de immoderato cibo, et calamitates ipsi prædicat. Per locustas, et testamentum, et adamanteum, eorum necem vaticinatur: cumque hæc Amos regi significasset, hic prophetam vi repulit et abegit. Ille vero ipsi et populo mala prædicat. Et videt vaticinaturque per hoc autem ipsos capiendos esse indicat iniquitates et violentias eorum enumerat, et ma ipsos invasura. Illud autem: *Occidet sol meridie* (Amos 8. 9), de tempore passionis Christi vaticinatur. Prædicat etiam de credentibus in Christum.

ABDIAS.

Ultionem de Idumæis sumendam prædicat, quæ subiere, quia cum reliquis hostibus invaserunt Israelitas. De Ecclesia.

JONAS.

Jonas propheta narrat fugam in Tharsis, tempore deglutitum se a cælo, et ejectum, poenitentiam Ninivitarum, servatam cucurbitam, crescentem perirentem complectitur.

MICHÆAS.

Futuram desolationem Samariæ et Jerusalem prædicat, causamque adjicit. Subjungit etiam eorum reditum ex Babylone, crimina et accusationes principum populi et sacerdotum, atque pseudopphetarum. De Ecclesia credente in Dominum nostrum, de Novo Testamento: nam prior lex præteritura erat et de pace. Mala rursus Judæis prædicantur. In Christi secundum carnem generatione, et de iis qui in ipsum credituri sunt. *Et erit residuum Jacob* (Michæas 5. 7): quod ait Paulus apostolus, *Quod relictum est salvabitur* (Rom. 9. 27). Judicium Domino adversus populum suum, et beneficiorum ejus enumeratio.

¹ In Edit. Rom., *Raphan*, legitur. In Hebræo exprimitur. Hieronymus vero *CHION*. Abenezra quoque dicit esse Saturnum, ut Chrysostomus. In Act. Apostolorum legitur, 7, 43, *Sidus dei vestri Remphan*.

ἄνους ἀπορούτων ἐπιγῶναι, ὁ Δανιὴλ ἐπέγνων, καὶ πᾶσι, καὶ ἐνεδύθη πορφύραν, καὶ περιέθηκον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτοῦ χρυσοῦν, καὶ ἐκέρυξαν αὐτὸν τρίτον ἴσχυρῶς εἶναι ἐν τῇ βασιλείᾳ. Βασιλεύσας Δαρείος ὁ ἡβραῖος, καὶ καταστήσας ἄρχοντα τὸν Δανιὴλ, ἀναγίσκεται ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ σατραπῶν δόγμα κυβῶσαι, ὥστε τὸν αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ ἰσχυρὰ, πλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶσω τριάκοντα ἡμερῶν, ἐμβληθῆναι εἰς τὸν [389] λάκκον τῶν λεόντων. Καὶ τούτου γενομένου, παρατηρήσαντες τὸν Δανιὴλ εὐχόμενον τῷ Θεῷ, διαβάλλουσι, καὶ καταναγκάζουσι τὸν βασιλέα ἐμβαλεῖν αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον. Ἐμβαλῶν δὲ, καὶ προσελθὼν, καὶ σῶν εὐρύων, ὃν μὲν ἀνήγαγε τοῦ λάκκου, τοὺς δὲ βάλλοντας αὐτὸν μετὰ τῶν γυναικῶν ἀπόλωσε τοῖς λέουσι παρούσας. Καὶ δόγμα ἔθηκε, πάντας φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ὁρᾷ τὴν ὄρασιν τῶν θηρίων, διὰ μὲν τῆς λεαινῆς τῆν Ἄσσυριον βασιλείαν, διὰ δὲ τῆς ἄρκτου, τῶν Μηδῶν καὶ Περσῶν, διὰ δὲ τῆς παραδάκτου, τῶν Μακεδόνων, διὰ δὲ τοῦ τετάρτου θηρίου, τῶν Ῥωμαίων. Προφητεῖαι δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ Ἀνθρώπου τοῦ ἀσβεστοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι τὸ κέρασ τὸ μικρὸν, τὸ ἐκτινάξαν τρία τῶν ἔμπροσθεν. Προφητεῖται πῶς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατέλυσε τὴν βασιλείαν ἑσπερίων · τὸν μὲν κρινὸν τὴν βασιλείαν Περσῶν λέγων, ὃν δὲ τράγον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ ὄρασις ἐνταῦθα, περὶ τῆς βασιλείας οὗτου ἡσίου ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μακκαβαίων εὐρίσκεισθαι. Ἰὼν Βῆλ κατασπᾶ, καὶ τὸν δράκοντα ἀναίρει · εἰς ὃν λάκκον ἐμβάλλεται καὶ διασώζεται, καὶ οἱ αἰγιοὶ οὗ ἐμβληθῆναι αὐτὸν ἐμβάλλονται καὶ ἀναίσχυνται ὑπὸ τῶν λεόντων.

Ἰωσή.

Κελεύεται λαβεῖν γυναίκα πόρνην, καὶ τὰ τιχόμενα παιδία ὀνομάσαι Ἰσραὴλ, Οὐκ ἠλεημένην, καὶ Οὐ Λαός μου. Καὶ ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ πορνείαν · καὶ προλέγει αὐτῷ ἀπόλειαν, καὶ χρήματά τινα μετὰ τὴν ἀπόλειαν. Τὸ δὲ, *Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μνηστεύσομαι ἐν πίπτει*, δύναται λαμβάνεσθαι εἰς τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ. Προστάσεται λαβεῖν γυναίκα μοιχαλίδα, μνησίων τὴν ἐρήμωσιν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγκαλεῖ ἰσχυρὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἁμαρτήματα, τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἱερεῦσι. Διαβάλλει τε αὐτοὺς καὶ εἰς μέθην, καὶ εἰς μοιχείαν, καὶ εἰς θυμόν. Ἐγκαλεῖ ὅτι τὴν ἀπίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μεταγαγόντες, ἐπὶ Ἀσσυρίους ἄρξον, καὶ Αἰγυπτίους ἐθάρξον. Καὶ προλέγει ἰσχυρὰ τιμωρίας. Λέγει ὅτι διὰ τὸ βοηθεῖσθαι γενόμενος σχυρὸς ὁ Ἐφραΐμ, οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ εὐπραξίᾳ. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς τὴν τε ἑαυτοῦ περὶ τοὺς Ἰσραήλ κηδεμονίαν, καὶ τὴν ἐκείνων περὶ αὐτὸν ἠρωμοσύνην · καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς.

Ἰωήλ.

Διαφορὰν λέγει τῶν τῆς γῆς καρπῶν, καὶ παραιτεῖ ἐξίλεωσασθαι τὸν Θεόν. Τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀσσυρίου προλέγει · προφητεῖαι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα χρηστά ἵνα. Τὸ συμβᾶν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τὸ τῶν γλωσσῶν προλέγει. Προφητεῖαι δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπόλειαν ἢν γενομένην μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος πρὸς Ζοροβάβελ. Ἔχει δὲ καὶ ἀλληγορίαν τὸ χωρίον οὗτο.

Ἄμώς.

[390] Τὰς ἀνομίας Δαμασκῶ, Γάζης, Τύρου, Ἰδομαίων, Ἀμμωνιτῶν, Μωαβιτῶν, Ἰουδα καὶ Ἰσραὴλ προλέγει, καὶ τὰς διαδεχομένας αὐτοὺς τιμωρίας. Τὰς ἐνεργείας τὰς εἰς τοὺς Ἰουδαίους γενομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπειρῶνται, καὶ τὴν αὐτῶν ὀλιγοψύχην καὶ καταφρόνησιν, καὶ τὰ περιμένοντα αὐτοὺς χαλεπὰ. Πρὸς τὰς γυναίκας τῆς Σαμαρείας εἰς μέθην, εἰς ἀρπαγὴν διαβάλλων προλέγει. Προλέγει λιμὸν καὶ διάλυσιν διὰ τὸ ἀνεπίστροφον, καὶ ὅτι πολλὰ πληγέντες, οὐκ ἐγένοντο βελτίους. Ἐγκαλεῖ τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς ἐδυσχέραινον, καὶ παραινεῖ ἐπιστρέφειν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι ἤξει τὰ κακά. Περὶ αὐτῶν γὰρ φησιν · *Ὁβαὶ οἱ ἐπιτιμούντες τὴν ἡμέραν Κυρίου*. Τινὲς δὲ αὐτὸ ἐξέλαβον εἰς τὴν μέλλουσαν χριστιανίαν · καὶ ἡ νῦν τῶν ἀπίστων λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔσται χριστιανία · εἰ δὲ ἔστιν, ἐλθέτω. Παραίτησις τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ τῶν θυσιῶν καὶ ψαλτηρίων. Ἄστρον Θεοῦ Ῥαφᾶν τὸν Κρόνον λέγει · ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνας τῷ θεῷ αὐτῶν Κρόνον καὶ ἄστρον εἶναι φασιν ἐν οὐρανῷ, καὶ αὐτὸ Κρόνον καλοῦσι. Λέγει δὲ, *Μὴ σφάγια καὶ θυσίαι προσηγάκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα*; Οὐδὲ γὰρ προσήνεγκεν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄρχοντες, ὅτε ἔστη ἡ σκηνή. Ἐνταῦθα τὰ περὶ παντὸς τοῦ λαοῦ λέγει. Διαβάλλει δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἀμετρον τροφήν, καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς. Διὰ τῶν ἀκρίδων, καὶ τῆς διαθήκης, καὶ τοῦ ἀδάμαντος, τὴν σφαγὴν αὐτῶν προφητεῖται, καὶ δηλώσας Ἄμωσι τῷ βασιλεῖ ταῦτα, βιάζεται τὸν προφήτην καὶ ἀπελάνει. Ὁ δὲ καὶ αὐτῷ προλέγει κακά καὶ τῷ λαῷ. Καὶ ὅρᾳ ἄγγος ἴξουτοῦ, καὶ διὰ τούτου τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Τὰς ἀδικίας αὐτῶν καὶ τὰς βίας ἀπειρῶνται, καὶ τὰ μέλλοντα διαδέξεσθαι αὐτοὺς κακά. Τὸ δὲ, *Ἄύσεται ἡλιος μεσημβρίας*, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ προλέγει. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προλέγει.

Ἀβδίου.

Τὴν τιμωρίαν τῶν Ἰουδαίων προλέγει, ἣν ὑπέστησαν διὰ τὸ συνεπιθέσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν πολεμίων. Περὶ Ἐκκλησίας.

Ἰωνᾶς.

Ἰωνᾶς ὁ προφήτης τὴν εἰς Θαρσείας φυγὴν, τὸν κλύδωνα, τὴν ὑπὸ τοῦ κήτους κατάποσιν, καὶ τὴν ἐκβολὴν, τὴν μετόνοιν τῶν Νινευιτῶν, τὴν σωτηρίαν τῆς κολοκύνθης, τὴν ἀνάδοσιν, καὶ τὴν ἀπόλειαν περιέχει.

Μιχαίας.

Τὴν ἐσομένην ἐρήμωσιν Σαμαρείας καὶ Ἰερουσαλήμ προλέγει, καὶ τὴν αἰτίαν προσέτιθη. [391] Συνάπτει δὲ καὶ τὴν ἄνοδον αὐτῶν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος, ἐγκλήματα, κατηγορίας τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ψευδοπροφητῶν. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πιστεuούσης εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ περὶ τῆς Νέας Διαθήκης. Ὁ γὰρ πρότερος νόμος ἐκεῖνα ἐξῆλθε · καὶ περὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ κακὰ πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται. Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ περὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμά τοῦ Ἰακώβ · ὃ λέγει Παῦλος ὁ

^a In mss. perperam Μιχαίας.

^b His prorsus similia habes supra Comment. in Isaiam cap. 5, v. 29.

^c In mss. hic Ἰωήλ pro Ἀβδίου ponitur male.

^d Hic in mss. perperam Ἀβδίου ponitur pro Μιχαία.

^e Illud, ἐκεῖνα ἐξῆλθε, corruptum omnino est, nec video quomodo possit locus restaurari.

* In mss. male Ἄμωσ.

ἀπόστολος, τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ἀπαριθμησις, καὶ παραίτησις θυσιῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ὡς τῶν δικαίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκλειπόντων. Καὶ πρὸς τῷ τέλει μετὰ τὸ ἐγκαλέσαι καὶ ἀπειλῆσαι συμφορὰς μεγάλας, χρηστὰ προμηνύει τῷ Ἰσραήλ.

Ναοῦμ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως διαλέγεται· περὶ τῶν ἀποστόλων προλέγει. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὴν ἀνομιαν Βαβυλωνίων κατὰ Νινευιτῶν κατακράτος αἰχμαλωσιῶν. Λέγει δὲ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν εἶχε πρὶν αἰχμαλωτευθῆναι.

Ἔως ὅδε εἶχε τὸ ἀντίγραφον.

MONITUM

inter spuria Athanasii opera Homilia dedimus, p. 410, cujus initium est Græce, Μυστήριον ξένον βλέπω, hoc est, *Mysterium novum video*, cum titulo, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, hoc est, *In generationem Christi*. Initium porro illud idipsum est quod hujus, quæ Chrysostomi nomine circumfertur, homilia: nec initium modo, sed etiam alia non pauca hinc et inde ex hac homilia decerpit is, qui illam Athanasii nomine consarcinavit. Hæc autem de qua nunc agimus homilia ævo certissime Chrysostomi emissæ fuit: nam Cyrillus libro ad Reginas, qui inter Ephesinæ Synodi Acta cusus etiam reperitur, et hac homilia quædam Chrysostomi nomine profert testimonia, quorum primum his verbis effertur: « Joannis episcopi Constantinopolitani de divina generatione. » Loquitur autem de sancta Virgine: « Loco solis, inquit, justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Ac ne quæras quomodo; ubi enim vult Deus, ibi naturæ ordo vincitur. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est gignitur, et qui est, fit id quod non erat; nam cum Deus esset, fit homo; ad ea tamen, quam habebat, deitatis non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque per profectum ex homine factus est Deus: sed Deus existens propter impassibilitatem, caro factus est.

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος^α.

Μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον βλέπω· ποιμένες μου περιηχοῦσι τὰ ὄρα, οὐκ ἔρημον (sic) συρίζοντες μέλος, ἀλλ' οὐράνιον ἔδοντες ὕμνον. Ἄγγελοι ἔδουσι, ἀρχάγγελοι μέλπουσι, ὕμνει τὰ Χερουθὶμ, δοξολογεῖ τὰ Σεραφὶμ, πάντες ἑορτάζουσι Θεὸν ἐπὶ γῆς ἔρωντες, καὶ ἄνθρωπον ἐν οὐρανοῖς· τὸν ἄνω κάτω δι' οἰκονομίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω διὰ φιλανθρωπίαν^β. Σήμερον Βηθλεὲμ τὸν οὐρανὸν ἐμιμήσατο· ἀντὶ μὲν ἀστέρων ἀγγέλους ὕμνουσιντας δεξιμένη, ἀντὶ δὲ ἡλίου τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσασα. Καὶ μὴ ζῆτει πῶς· ὅπου γὰρ βούλεται Θεός, νικᾶται φύσεως τάξις. Ἐβουλήθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατήλθεν, ἔσωσε· σύνδρομα τὰ πάντα τῷ Θεῷ. Σήμερον ὁ ὢν

τίκτεται, καὶ ὁ ὢν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκστὰς τοῦ εἶναι Θεός. Οὐδὲ γὰρ κατ' ἔκστασιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος οὐδὲ πάλιν κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὢν, διὰ τὸ ἀπαθὲς σὰρξ ἐγένετο, ἀμετὰ βλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Ἄλλ' ὅτε μὲν ἐτέλεθον Ἰουδαῖοι ἠρνοῦντο τὸν ξένον τόκον, καὶ Φαρισαῖοι παρηρμήνευον τὰς θείας Βίβλους, καὶ γραμματεῖς ὑπεναντία τοῦ νόμου ἐλάλουν. Ἡρώδης τὸν τεχθέντα ἐζήτηι, οὐχ ἵνα αὐτὸν τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀπαλέσῃ. Σήμερον γὰρ^γ πάντα ὑπεναντία εἶδον. Οὐκ ἐκράθη γὰρ, κατὰ τὸν ψαλμῶδον, [393] ἀπὸ τῶν ἐκείνων αὐτῶν εἰς γὰρ ἐτέραν. Βασιλεῖς μὲν γὰρ ἦλθον τὸν ἐπουράνιον βασιλεία θαυμάζοντας, ὅτι πῶς ἦλθεν τῆς ἡλθεν οὐκ ἀγγέλους ἔχων, οὐκ ἀρχαγγέλους,

^α Cod. Reg. 1832, sic titulum habet, Λόγος εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος.

^β Hæc sic invertuntur in Reg. τὸν ἄνω κάτω διὰ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω δι' οἰκονομίαν.

^γ Savil. δέ.

obatioque sacrificiorum. Luget propheta quasi iuris et bonis viris deficientibus. Et in fine post accusationem et comminationem magnarum calamitatum, una prænuntiat Israeli.

NAMUM.

De potentia Dei disserit : de apostolis prædicit.

Adjicit autem invasionem Babyloniorum contra Ninitas, horum captivitatem. Enarrat ejus potentiam et divitias, quas habuit antequam caperetur.

Hactenus exemplar habebat (a).

(a) Hæc est librarii Codicis Coisliniani nota qua significatur opus imperfectum esse, et exemplar suum illo desiderare.

AD HOMILIAM IN NATALEM CHRISTI DIEM.

mutata manente natura. His porro subjungit alia quædam, quæ num. 2 leguntur : *Qui in solio throni præcelsoque considet, is in præsepio ponitur : impalpabilis, simplex, incorporeus, humanis manibus intrectatur : qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis constringitur.*

His conspectis testimoniis atque locis, quis non credat rem esse confectam, homillamque Chrysostomo incunctanter fuisse adjudicatam? Verum secus res cessit. Nam Savilius eam inter *dubia* locavit. Tanto Ducæus inter spuria edidit. Tillemontius vero putat laudatam a Cyrillo Chrysostomi nomine homiliam, Chrysostomi esse oportere : sed arbitratur hanc, quam nunc habemus, homiliam esse cœnæ, ubi is qui illam variis ex locis consarcinavit, ut facilius fucum faceret, dno illa loca a Cyrillo data inseruerit. Quodque observatu dignum est, ait Cyrillus in loco superius allato, *justitiæ solæ circumscripte complexa fuit*, dici de sancta Virgine, hic autem de Bethlehem dicuntur; quod sane ætonem esse suadeat, modo Athanasio, modo Chrysostomo tributum.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI NATIVITATEM ORATIO (a).

(b) *Mysterium novum et admirabile video : pastorum vocibus aures meæ circumsonant, qui non leni cantu sibant, sed caelestem hymnum concinunt. Angeli canunt, archangeli modulantur, Cherubim hymnum dicant, Seraphim glorificant, omnes festum celebrant, dum in terris Deum, et hominem in caelis cernunt : eum qui sursum est, propter dispensationem deorsum versari ; eum qui deorsum erat, propter benignitatem sursum nunc versari¹. Hodie Bethlehem caelum imitata est : hæc stellarum quidem loco angelos canentes excepit, hæc autem loco justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Neque hic quæsieris, quomodo hoc factum*

sit : ubi enim Deus vult, ibi naturæ ordo cedit. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit ; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est, gignitur, et rursus qui est, fit id quod non erat ; nam cum Deus esset, fit homo ; ab ea tamen, quam habeat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque rursus per succedentia incrementa ex homine factus est Deus ; sed Verbum existens, natura propria est sui impatibilitatem manente immutata, factum est caro. Quando autem natus est, Judæi quidem inusitatum partum negabant, Pharisei vero perperam sacros libros interpretabantur, et scribæ quæ legi erant contraria loquebantur ; Herodes eum qui natus erat, querebat, non ut eum honore afficeret, sed ut eum interficeret. Hodie namque contraria cuncta cornabant. Non enim occultata sunt, ut eum Psalmorum auctore loquar, a filiis eorum in generationem alteram (Psalm. 77. 4). Siquidem reges venerunt, et caelestem Regem

¹ Hæc sic invertuntur in Reg., *eum qui sursum est, propter benignitatem deorsum versari ; eum qui deorsum erat, propter dispensationem sursum nunc versari.*

(a) Collata cum Codice Reg. 1832, qui sic titulum habet, *Oratio in nativitatem Domini et Dei et Salvatoris.*

(b) Citatur hic locus in Concilio Ephesino.

θρόνους, οὐ κυριότητας, οὐ δυνάμεις, οὐκ ἐξουσίας, ἀλλὰ ξένην καὶ ἀτριβὴν βασιίαν ὄδῳ, ἐξ ἀγεωργήτου προήλαθε γαστήρς, οὔτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστασίας αὐτοῦ καταλιπών, οὔτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει τῆς οικίας θεότητος ἰκιστάς· ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἰπουράνιον βασιλεῖα τῆς δόξης ἦλθον προσκυνήσοντας, στρατιῶται δὲ τὸν ἄριστράτηγον τῆς δυνάμεως θεραπεύσοντας· αἱ γυναῖκες τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα, ἵνα τὰς λύπας τῆς γυναικὸς εἰς χαρὰν μεταβάλλῃ· αἱ παρθένοι τὸ τῆς παρθένου παιδίον, ὅτι πῶς ὁ γάλακτος καὶ μαζῶν δημιουργὸς τὰς πηγὰς μαζῶν αὐτόματα βεῖθρα φέρεσθαι ποίων, παρὰ μητρὸς παρθένου παιδίου ἄτροφῆν ἔλαβε· τὰ νήπια τὸν νήπιον γενόμενον, ἵνα ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσῃ αἶνον· οἱ παῖδες τὸν παῖδα μάρτυρας διὰ τὴν Ἡρώδου μανίαν εἰργασάμενον· οἱ ἄνδρες τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τῶν δούλων θεραπεύσαντα κακὰ· οἱ ποιμένες τὸν ποιμένα τὸν καλὴν, τὸν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· οἱ ἱερεῖς τὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ ἀρχιερέα γενόμενον· οἱ δούλοι τὸν μορφήν δούλου λαβόντα, ἵνα ἡμῶν τὴν δουλείαν ἐλευθερίῃ τιμήσῃ· οἱ ἀλιεῖς τὸν ἀπὸ ἀλιῶν θηρευτὰς ἀνθρώπων ἐργαζόμενον· οἱ τελῶναι τὸν ἀπὸ τελωνῶν εὐαγγελιστὴν ἀναδείξαντα· αἱ πόρνοι τὸν τοῖς πορνικοῖς δάκρυσι τοὺς πόδας προτίμενον· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ ἦλθον ἰδεῖν τὸν ἀμὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφροντα τὴν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, μάγοι δορυφοροῦντες ^b, ποιμένες εὐλογοῦντες, τελῶναι εὐαγγελιζόμενοι, πόρνοι μωροποροῦσαι, Σμαρτεῖτις πηγὴν διψῶσα ζωῆς, Χαναανία πίστιν ἀνενδοίαστον ἔχουσα. Πάντων οὖν σκιρτώντων, σκιρτήσαι θέλω καγῶ, χορευσαὶ βούλομαι, πανηγυρῖσαι θέλω· χορευθῶ δὲ, οὐ κιθάραν πλῆττων, οὐ θυρῶν κινῶν, οὐκ αὐλοῦς ἔχων, οὐ δᾶδας ἄπτων, ἀλλ' ἀντὶ μουσικῶν ὀργάνων τὰ τοῦ Χριστοῦ σπάργανα φέρων. Αὐτὰ γάρ μοι· ἔλιπς, αὐτὰ μοι ζωῆ, αὐτὰ μοι σωτηρία, αὐτὰ μοι αὐλὸς, αὐτὰ μοι κιθάρα. Διὸ καὶ αὐτὰ ἐρχομαι φέρων, ἵνα τῇ αὐτῶν θύναμαι ἰσχύιν λόγων λαθῶν μετ' ἀγγέλων εἴπω·

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ· μετὰ δὲ ποιμένων, Καὶ ἐπὶ τῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Σήμερον ὁ γεννηθεὶς ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, ἐκ παρθένου τίκτεται, ἀφράστως δὲ ἑμέ. Ἀλλὰ τότε μὲν κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων ἐγεννήθη, ὡς ὁ γεννήσας οἶδς· σήμερον δὲ πάλιν παρὰ φύσιν ἐτέχθη, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἰσταται χάρις. [394] Καὶ ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἀληθῆς, καὶ ἡ κάτω γέννησις ἀψευδῆς, καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη, καὶ ἀληθῶς ἀνθρώπος ὁ αὐτὸς ἐκ παρθένου ἐτέχθη. Ἄνω μόνος ἐκ μόνου Μονογενῆς, κάτω μόνος ἐκ παρθένου μόνης Μονογενῆς ὁ αὐτός. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως ἀσεβῆς· ἐνοησαὶ μητέρα· οὕτω βλάσφημόν ἐστιν ὑπολαβεῖν καὶ ἐπὶ τῆς κάτω γεννήσεως πατέρα. Ὁ Πατήρ ἀρβύεως ἐγέννησε, καὶ ἡ παρθένος ἀφθόρως ἔτεκεν· οὔτε γὰρ ὁ Θεὸς ρεῦσιν ὑπέμεινε γεννήσας· θεοπραπῶς γὰρ ἐγέννησεν· οὔτε ἡ παρθένος φθορὰν ὑπέμεινε τεκούσα· πνευματικῶς γὰρ ἔτεκεν. Ὅθεν οὔτε ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἐξήγησιν ἔχει, οὔτε ἡ ἐν

ὑστεραὶς καιροῖς πρόδος, καλυπραγμονεῖσθαι ἀνέχεται. Ὅτι μὲν ^d γὰρ ἔτεκεν ἡ παρθένος, σήμερον οἶδα, καὶ ὅτι ἐγέννησεν ὁ Θεὸς ἀχρόνως, πιστεύω· τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως σιωπῇ τιμᾶν μεμάθηκα, καὶ οὐ διὰ λόγων πολυπραγμονεῖν παρέλαθον. Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ οὐ δεῖ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων προσέχειν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνεργούντος πιστεύειν. Φύσεως γὰρ ἐστὶ νόμος, ὅταν γυνὴ προσεμίλησασα γάμοις τέκῃ· ὅταν δὲ παρθένος ἀπειρόγαμος τεκούσα πάλιν παρθένος φανεῖται, ὑπὲρ φύσιν τὸ πρᾶγμα. Τὸ οὖν κατὰ φύσιν ζητεῖσθω, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν σιωπῇ τιμάσθω, οὐχ ὡς φευκτὸν, ἀλλ' ὡς ἀπὸρρήτον, καὶ σιωπῇ τιμάσθαι ἄξιον. Ἄλλ' ἀπονείματέ μοι συγγνώμην, παρακαλῶ, ἐν προομιόις καταπαῦσαι τὸν λόγον βουλομένη. Δειλὸς γὰρ ὢν πρὸς τὴν τῶν κρειτόνων ἔρευναν, πῶς ἡ κοῦ τρέψω τῶν λόγων τὰ πεδάλια οὐχ ἔχω. Τί γὰρ εἴπω, ἢ τί λαλήσω; Τὴν τεκούσαν ὄρω, τὸν τεχθέντα βλέπω, τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως οὐ συνορῶ· νικᾶται γὰρ φύσις, νικᾶται καὶ τάξεως ὄρος, ὅπου Θεὸς βούλεται. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν γέγονε τὸ πρᾶγμα· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν τὸ θαῦμα· ἤρρησε γὰρ ἡ φύσις, καὶ ἐνήργησε τοῦ Δεσπότη τοῦ βούλημα. Ὁ χάριτος ἀφράστου! Ὁ πρὸ αἰώνων Μονογενῆς, ὁ ἀναφῆς, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσωματος, ὑπειστήλαθέ μοι τὸ φθαρτὸν καὶ ὀρατὸν σῶμα ^f. Διὰ τί; Ἴνα βλεπόμενος διδάξῃ, διδάξας δὲ πρὸς τὸ μὴ βλεπόμενον χειραγωγῆσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀκοῆς πιστότερον ποιοῦσιν, ὃ δὲ μὴ βλέπουσιν ἀμφιβάλλουσι, διὰ τοῦτο ἠνεύχτο καὶ ὀφθαλμοῖς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν διὰ τοῦ σώματος παρατεχεῖν, ἵνα λύσῃ τὴν ἀμφισβήτησιν. Καὶ τίκτεται ἐκ παρθένου ἀγνωοῦσης· τὸ πρᾶγμα· οὔτε γὰρ συνήρρησε πρὸς τὸ γινόμενον, οὔτε συνεβάλλετο πρὸς τὸ πραττόμενον, ἀλλ' ἦν ψιλὸν ὄργανον τῆς ἀπορρήτου αὐτοῦ δυνάμεως, μόνον εἰδυία, ὃ παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἐρομένη ἔμαθεν, ὅτι *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρω οὐ γινώσκω;* Καὶ φησι· *Τοῦτο βούλει μαθεῖν;* [395] *Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί.* Καὶ πῶς ἦν μετ' αὐτῆς, καὶ μικρὸν ὕστερον ἐξ αὐτῆς; Ὡσπερ τεχνίτης εὐρῶν ὕλην χρησιμωτάτην, κάλλιστον ἀπεργάζεται σκεῦος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εὐρῶν τῆς παρθένου ἄγιον καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Ἐμψυχον ἑαυτῷ κατεκόσμησε ^e γὰρ, ὃν ἐβουλήθη τρόπον πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ παρθένῳ, καὶ ἐνδυσάμενος αὐτὸν, σήμερον προήλθεν, οὐκ αἰδεσθεὶς τὸ δυσαιδέες ^h τῆς φύσεως. Οὐδὲ γὰρ ὕβριν ἔφεραν αὐτῷ, φορέσαι· τὸ ἴδιον ἔργον· καὶ τὸ πλάσμα δὲ μεγίστην ἑκαρποῦτο δόξαν, ἔνδυμα τοῦ τεχνίτου γινόμενον. Ὡσπερ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην πλάσιν ἀδύνατον ἦν συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον, πρὶν ἢ τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐλθεῖν· οὕτω καὶ τὸ φθαρὲν σκεῦος ἀδύνατον μεταποιηθῆναι ⁱ, εἰ μὴ γέγονεν ἔνδυμα τοῦ ποιήσαντος.

^a Reg. κούδιον.
^b Hæc, μάγοι δορυφοροῦντες, etc., usque ad πάντων οὖν, desunt in Reg.
^c Ita Reg., mollius quam editi, qui omittunt πανηγυρῖσαι ἔλωσα.

^d Reg. πρόδος καθητὴ γέγονεν· ὅτι μὲν. Μοx σήμερον abest a Reg.
^e Reg. γὰρ ἐστὶ πυρὸς, ὅταν γυνὴ ἀρβένκοις ἐμίλησασα θεομοῖς τέκῃ.
^f Reg. φθαρτὸν καὶ θνητὸν σῶμα.
^g Reg. κατεσκευάσας.
^h Reg. τὸ δυσαιδέες.
ⁱ Reg. παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀδύνατον συστήναι τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἢ τὸν Θεὸν τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτοῦ λαβεῖν. Οὕτω καὶ τὸ διασφαρὲν ἀδύνατον ἦν μεταποιηθῆναι.

Ἄλλὰ τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἐκπλήττει γάρ με τὸ θαῦμα. Ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν παῖδιον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνῳ ἄψηλῳ καὶ ἐπιθρημῶσι καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται, ὁ ἀναφής, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσύνητος, καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἐλλίσσεται, ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν ἄ δεσμὰ σπαργάνοις ἐμπλέκεται, ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Θέλει γάρ τὴν ἀτιμίαν ποιῆσαι τιμῆν, τὴν ἀδοξίαν ἐνδύσαι· δόξαν, τὸν τῆς ὑβρεως δρον, ἀρετῆς δεῖξαι τρόπον. Ὅθεν ὑπέργεται τὸ ἐμὸν σῶμα, ἵνα ἐγὼ χωρήσω τὸν αὐτοῦ λόγον· καὶ λαβὼν τὴν ἐμὴν σάρκα, δίδωσί μοι τὸ ἐαυτοῦ Πνεῦμα, ἵνα διδοῦς καὶ λαμβάνων θησαυρὸν μοι ζωῆς ἐμπορεύσεται. Λαμβάνει μου τὴν σάρκα, ἵνα με ἀγιάσῃ· δίδωσί μοι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἵνα με διασώσῃ. Ἄλλὰ τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω; Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Οὐκ ἐτί λέγεται ὡς γεννησόμενος, ἀλλὰ θαυμάζεται ὡς πεπραγμένον. Παρὰ Ἰουδαίους ἐπέπρακτο, παρ' οἷς καὶ ἐλέγετο, ὅφ' ἡμῶν δὲ πιστεύεται, παρ' οἷς οὐδὲ ὠνομάζετο. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Τὸ μὲν γράμμα τῆς συναγωγῆς, τὸ δὲ κτήμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖν τὸ δίπτυον εὔρεν, αὕτη τὸν μαργαρίτην ἐπεῦρεν· ἐκεῖνη τὸ ἔριον ἔθαψεν, αὕτη τὴν ἀλουρογίδα ἐνεδύσατο. Ἡ Ἰουδαία γὰρ αὐτὸν ἔτεκε, καὶ ἡ οἰκουμένη αὐτὸν ὑπέδεξάτο. Ἡ συναγωγή αὐτὸν ἔθρεψε, καὶ ἐτιθηγήσατο, καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέσχε καὶ ἐκαρπώσατο. Παρ' ἐκεῖνη τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου, καὶ παρ' ἐμοὶ ὁ βότρυς τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνη τὸν βότρυον ἐτρέγγυσε, καὶ τὰ ἔθνη τὸ μυστικῶν πίνει πόμα. Ἐκεῖνη τὸν κόκκον τοῦ σίτου ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔσπειρε, καὶ τὰ ἔθνη τῇ δρεπάνῃ τῆς πίστεως τὸν ἀσταχὺν ἐθέρισε. Τὰ ἔθνη τὴν ῥόδον εὐσεβῶς ἀπέκτερε, καὶ Ἰουδαίους ἡ ἀκανθα τῆς ἀπιστίας ἀπέμεινε· ὁ νεοτὸς ἀπέπτη, καὶ παρακλήθηται οἱ ἄφρονες τῇ καλιᾷ· τὴν φυλλάδα τοῦ γράμματος οἱ Ἰουδαῖοι ἐρμηνεύουσι, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη δρέπονται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται. Εἰπέ μοι, ὦ Ἰουδαίε, εἰπέ μοι λοιπὸν, τίνα ἔτεκε; Θάρρησόν μοι, κἀν ὡς τῷ Ἡρώδῃ. Ἄλλ' οὐ [396] θαρρήεις. Οἶδα διὰ τί· διὰ τὴν ἐπιβουλὴν. Ἐκεῖν γὰρ εἶπα; ἵνα αὐτὸν ἀνέλῃ· ἐμοὶ δὲ οὐ λέγεις, ἵνα μὴ αὐτὸν προσκυνήσω. Τίνα δὲ ἔτεκε; Τίνα; Τὸν δεσπότην τῆς φύσεως. Κἀν γὰρ σὺ σιωπᾷς, ἢ φύσις βοᾷ· ἔτεκε γὰρ, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπετρέπετο, ἀλλ' ὡς δεσπότης τῆς φύσεως· ἔξον τῆς γεννήσεως εἰσῆγαγε τρόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ἀνθρώπος γενόμενος οὐχ ὡς ἀνθρώπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Ἐκ παρθένου οὖν ἡμερον προήλαθε νικησάσης φύσιν, ὑπερβάσσης γάμον. Ἐπρεπε γὰρ τῷ τῆς ἀγιότητος πρυτάνει· ἐκ καθαρῶν καὶ ἁγίων προελθεῖν τόκων. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ πάλαι ἐκ παρθένου γῆς τὸν Ἀδὰμ πλάσας, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναῖκα μορφώσας. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναῖκα ἠγεγκεν, οὕτω καὶ ὁ ἡμερον ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν. Ἀνθρώπος γάρ ἐστι, φησί, καὶ τίς γινώσεται αὐτόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐχρεώσεται τὸ γυναικειὸν γένος τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν, ὡς τοῦ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσαντος, διὰ

^a Reg. διαβήτας. Infra idem τῆς ὕβρεως λόγον.

^b Reg. καὶ παρὰ Ἰουδαίους... ἔμεινε.

^c Reg. καὶ τὸν ἀκρέμονα τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη βαστάζουσι.

^d Reg. ἄλλ' οὐ θαρρήεις ἐκεῖν. Infra μὴ ante αὐτὸν in edit. Mor. deest; sed est in Reg. [et in Sav.], et sic legend.

^e Reg. νικησας φύσιν, ὑπερβάς γάμον, non male. Paulo post idem προελθεῖν παστάδων.

τοῦτο σημερον ἔτεκεν ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς, ὑπὲρ τῆς Εὐας ἐκτινύουσα τοῖς ἀνδράσι τὸ χρέος. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονήσῃ ὁ Ἀδὰμ, ἄνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσας· ἵ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τοῦ θαύματος τὸ ὀμνιμον δείξῃ τῆς φύσεως. Ὅσπερ γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πλευρὰν ἀπέλασε, καὶ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἐμείψεν οὐδὲν· οὕτω καὶ ἐν τῇ παρθένῳ καὶ τὸν ἐμφυον ἐπλασε ναὸν α, καὶ τὴν παρθένοιαν οὐκ ἔλυσεν. Σῶος ἔμεινε ὁ Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλευρᾶς· ἀφθորος ἔμεινε καὶ ἡ παρθένος μετὰ τὴν πρόδον τοῦ βρέφους. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀλλαχθῆν ἐαυτῷ ναὸν κατεσκευάσατο, οὐδὲ ἄλλο σῶμα πλάσας ἐνεδύσατο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐνυδρίζειν φάραμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπατηθεὶς ὁ ἀνθρώπος ἔργατον γέγονε τοῦ διαβόλου, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ὑποσκελισθέντα ἐμφυον ἀνελάμβανε ναὸν, ἵνα διὰ τὴν πρὸς τὸν πεποιηκότα συνάφειαν ἡ ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἀποστήσῃ συνηθείας. Ὅμως καὶ ἀνθρώπος γινόμενος οὐχ ὡς ἀνθρώπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Εἰ γὰρ οἱ κοινῶν γάμων προήλθεν, ὡσπερ ἐγὼ, ψεῦδος τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο· νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἐκ παρθένου τίκεται, τιχτόμενος δὲ καὶ τὴν μήτραν ἀναλλοίωτον τηρεῖ, καὶ τὴν παρθένοιαν ἀζήμιον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ἔξον τῆς κούσεως τρόπος πίστεως μὴ μεγάλης πρόξενος γένηται. Ὅθεν κἀν Ἑλλῆν με. κἀν Ἰουδαίος ἐρωτᾷ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεὸς ὦν κατὰ φύσιν, ἀνθρώπος γέγονε παρὰ φύσιν, ἐρῶ, Ναί, μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθένας σφραγίδα καλῶν· οὕτω γὰρ ἐστὶ Θεὸς νικῶν τὴν τῆς φύσεως τάξιν· οὕτω γαστρός ἐστὶ κεραμεὺς, καὶ παρθένας· εὐρετής, ὅτι καὶ ἀμύλοντος ἔσχε ἰ τῆς γεννήσεως [397] τὸν τρόπον, καὶ ἐαυτῷ ἀφράστως ὑποκόμισται ναὸν, ὅν ἠβουλήθη τρόπον. Εἰπέ μοι οὖν, ὦ Ἰουδαίε, ἔτεκεν ἡ παρθένος, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ ἔτεκεν, ὁμολόγησον τὸν ἔξον τόκον· εἰ δὲ οὐκ ἔτεκε, διὰ τί τὸν Ἡρώδῃ ἠπάτησας; Σὺ γὰρ αὐτῷ πυνθανομένῳ, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εἶπας, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Μὴ οὖν ἐγὼ ἤδειν τὴν κώμην, ἢ τὸν τόκον; μὴ ἐγὼ τὸ γεννημένο τὴν ἀξίαν ἐγίνωσκον; οὐχ ὁ Ἡσαίας Θεοῦ αὐτοῦ ἐμνημόνευσε; Τέξεται γὰρ, φησὶν, υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐρμανουὴλ. Οὐχ ὑμεῖς ἀγνώμονες ἐχθροὶ τὴν ἀληθεῖαν εἰσηγήσασθε; οὐχ ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι οἱ ἀκριβεῖς τοῦ νόμου φύλακες πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἡμᾶς ἐδίδαξατε; μὴ τὴν τὸν Ἑβραίων γλῶσσαν εἶδομεν; οὐχ ὑμεῖς τὰς Γραφὰς ἠρμηνεύσατε; Μετὰ τὸ τεκεῖν τὴν παρθένον, καὶ πρὸ τοῦ τεκεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ πρὸς χάριν τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύεσθαι τὸ λεγόμενον, οὐχ ὑμεῖς ἐρωτώμενοι παρ' Ἡρώδου, μάρτυρα παρηγάγετε Μιχαῖαν τὸν προφήτην, ἵνα ὑμῶν τὸν λόγον κυρώσῃται; Καὶ σὺ γάρ, φησὶ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἑσραθᾶ οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελύσεται ἡσούμενος, ἐστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ. Καλῶς εἶπεν ὁ προφήτης, Ἐκ σοῦ. Ἐξ ὑμῶν γὰρ ἐξῆλθε, καὶ εἰς τὴν οἰκουμένην ἦλθεν. Ὁ γὰρ ὧν, προέρχεται· ὁ δὲ μὴ ὧν, κτίζεται, ἢ γίνεται. Αὐτὸς δὲ καὶ ἦν, καὶ πρῶν, καὶ ἀεί ἦν· ἀλλ' ἦν μὲν ἀεί ὡς Θεός, δέκτων

^f Reg. γυναῖκα πλάσας. Mox idem θαύματος, δείξῃ τὸ καινὸν τῆς φύσεως.

^g Ἐπλασεν ἀνθρώπων Reg.

^h Reg. διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοκεῖν ὄργανον, ἐμφυον ἀνελάσας ναὸν, ἵνα διὰ τῆς συναφείας.

ⁱ Reg. παρθένας ἐρμηνεῖται, ὅτι καὶ ἀνύμφευτος ἔσχε, εἰς. Hic perpetue sunt varietates; precipuas solum notabimus.

2. (a) Sed quid dicam, aut quid loquar? Miraculum enim in admirationem me traducit. Antiquus dierum factus est infans, et qui in solio sublimi præcelsoque considet, in præsepio ponitur; et qui impalpabilis et simplex, et incompositus, atque incorporeus est, humanis manibus contrectatur: qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis, quia vult, stringitur. Statuit enim ignominiam vertere in honorem, infamiam induere gloria, et contumeliæ fines modum virtutis ostendere. Idcirco meum corpus subit, ut ejus Verbi ego capax sim; et meam carnem suscipiens, Spiritum mihi suum largiens, ut largiens et accipiens vitæ mihi thesaurum comparet. Carnem meam suscipit, ut me sanctificet: Spiritum mihi suum largitur, ut salvum me faciat. Sed quid dicam, aut quid loquar? *Ecce virgo concipiet* (Isai. 7. 14). Non jam dicitur, ut futurum, sed suspicatur ut jam factum. Atque apud Judæos quidem factum est, apud quos dicebatur: a nobis autem creditur, apud quos ne nominabatur quidem. *Ecce virgo concipiet*. Litera quidem synagogæ est, possessio vero Ecclesie. Illa tabellas invenit, hæc margaritam inveniet: illa lanam tinxit, hæc veste purpurea est induta. Siquidem Judæa ipsum peperit, at orbis terrarum ipsum excepit. Synagoga ipsum aluit et educavit: Ecclesiam ipsum tenuit, eoque potita est. Apud illam palme vitis, et apud me racemus veritatis. Illa racemum vindemiavit, et gentes mysticam potionem bibunt. Illa grannum frumenti in Judæa sominavit; et gentes fidei falce segetem messuerunt. Gentes rosam pie decerpserunt, et apud Judæos spina incredulitatis remansit: pallus volavit, et assident nido stulti: folia literæ interpretantur Judæi, et fructum Spiritus gentes decerpunt. *Ecce virgo in utero concipiet*. Dic mihi, Judæe, dic mihi porro, quem peperit? Fido mihi, saltem ut Herodi. Sed non fidis. Scio quam ob causam: propter insidias. Illi enim dixisti, ut eum interficeret: mihi vero non dicis, ut ne eum adorem. Quemnam vero peperit? Quemnam? Naturæ Dominum. Licet enim tu sileas, clamat natura: peperit enim, ut voluit partu edi, qui partu est editus. Non enim id a natura permittebatur, sed ut naturæ Dominus iusitatum nativitatis modum invexit, ut ostendat se hominem factum, non ut hominem partu edi, sed ut Deum nasci. Ex Virgine igitur hodie prodiit, quæ naturam vicit, et nuptias superavit¹. Etenim sanctitatis Dispensatori conveniebat, ut puro et sancto partu in lucem ederetur. Ipse namque est, qui e terra virgine quondam formavit Adamum, ex Adamo vero sine muliere mulierem efformavit. Sicut enim sine muliere protulit mulierem Adamus, sic etiam Virgo sine viro hominem hodie peperit. Homo enim est, inquit, et quis cognoscet eum? Nam quoniam hominibus genus muliebri beneficium debebat, utpote quod Adam sine muliere mulierem produxerat: propterea virgo sine viro hodie peperit, ac pro Eva

debitum viri persolvit. Ut enim non superbiret Adamus, quod sine muliere mulierem protulisset, idcirco et mulier sine viro peperit virum, ut miraculi communionem naturæ æqualitatem ostenderet. Nam quemadmodum ab Adamo costam abstulit, et Adamum nihil inominuit: sic et in Virgine animatum templum effluxit, et virginitatem minime solvit. Salvus et incolis remansit etiam post costæ privationem Adamus: incorrupta etiam virgo permansit, postquam infans ex ea prodiit. Idcirco autem non aliunde sibi templum exstruxit, neque aliud corpus formatum induit, ne massam Adami contumelia afflicere videretur. Nam quoniam deceptus homo, diaboli instrumentum factus erat, propterea ipsum qui supplantatus fuerat¹ tamquam animatum templum assumit, ut propter hanc cum suo Goudiore conjunctionem ipsum a diaboli consuetudine ac familiaritate divelleret. Verumtamen dum sit homo, non ut homo partu editur, sed ut Deus nascitur. Si enim ex communi conjugio prodiisset ut ego, signentum a vulgo existimatus esset: jam vero idcirco ex Virgine nascitur, nascentem autem, et uterum illibatam conservat, et intemeratam virginitatem custodit, ut inusitatus pariendi modus magnæ mihi fidei conciliator existat. Unde sive me gentilis sive Judæus interroget, num Christus cum secundum naturam Deus esset, homo præter naturam sit factus, dicam, Sic est: et testem inviolatum virginitatis sigillum citabo: ita namque Deus est, qui naturæ ordinem vincat: ita ventris est sictor, et virginitatis inventor, qui et immaculatam habuerit nativitatis modum, et ineffabiliter templum sibi, quo voluerit modo, construxerit. Dic mihi ergo, Judæe, peperitne virgo, annon? Si enim peperit, inusitatum partum confitere: quod si non peperit, cur Herodem fefellicisti? Tu enim ipsi sciscitanti, ubi Christus nasceretur, dixisti, In Bethleem Judææ. Num igitur ego pagum noveram aut locum (Matth. 2. 5)? num ego dignitatem ejus qui natus erat perspectam habebam? nonne Isaias ipsius tamquam Dei mentionem fecit? *Pariet enim, inquit, filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel* (Isai. 7. 14). Nonne vos improbi inimici veritatem introduxistis? nonne vos scribæ et Pharisei diligentes legis observatores omnes res ejus nos docuistis (Matth. 1. 23)? numquid Hebraicam linguam nos callemus? nonne vos Scripturas interpretati estis? Postquam virgo peperit, et antequam pareret, ne videretur locus ille in gratiam Domini exponi, nonne vos interrogati ab Herode testem Michæam prophetam protulistis, ut sermonem vestrum confirmaret? *Et tu enim, inquit, Bethleem domus Ephrata, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiit dux, qui reget populum meum Israel* (Mich. 5. 2; Matth. 2. 6). Recte dixit propheta, *Ex te*. Ex vobis exiit, et in orbem terrarum venit. Qui enim est, progreditur; qui vero non est, creatur, aut fit. At ipse et erat, et ante erat, et semper erat: sed erat quidem semper ut Deus, mundum gubernans: hodie vero

¹ Reg., ... prodiit, naturam vincens, nuptias superans.

(a) Quæ sequuntur de Incarnatione Christi concinnata citantur a S. Cyrillo Alexandrino, in libro ad Reginas.

¹ In Reg. legitur, propter idipsum quod instrumentum esse videtur.

prodiit : ut homo populum regit , ut Deus autem orbem terrarum salvum fecit. O benignos hostes ! o modestos ac mites accusatores , qui natum in Bethleem Deum esse imprudentes indicarunt : qui latentem in præsepio Dominum notum fecerunt , qui jacentem in spelunca inviti indicarunt , et beneficio molentes sua sponte nos affecerunt , revelarunt , cum occultare conarentur ! Videte imperitos magistros ? Quæ docent ipsi nesciunt : fame confecti nutriunt , sitientes potum præbent , egestate pressi ditant. Venite igitur , festum agamus , venite , solemnitate celebremus. Inusitatus enim est festivitatis modus , quandoquidem et incredibilis est sermo nativitatis. Hodie namque vetus solutum est vinculum , diabolus confusus est , daemones aufugerunt , destructa mors est , paradiscus reseratus , maledictio deleta est , peccatum e medio sublatum est , ablegatus est error , veritas rediit , et pietatis sermo undequaque disseminatus est , et cucurrit : conversatio cælitum in terris plantata est : angeli cum hominibus communicant , homines cum angelis intrepide colloquuntur. Quid ita ? Quoniam Deus in terram venit , et homo in cælum , omnia passim commixta sunt. Venit enim in terra , cum totus in cælo sit : cumque totus in cælo sit , totus est in terra. Cum esset Deus , factus est homo , non negans se Deum esse : cum esset Verbum impatibile , factus est caro : ut habitaret in nobis caro factus est. Deus enim factus non est , sed erat. Propterea caro factus est , ut quem cælum non capiebat , hodie præsepium susciperet. Propterea ponitur in præsepio , ut is a quo nutriuntur omnia pueruli alimentum a virgine matre accipiat. Propterea futurorum sæculorum Pater tamquam ab ubere pendens infans virgineas minime refugit ulnas , ut magis accessu facilis fiat. Si quidem et hodie magi advenerunt , et tyrannum abnegandi initium fecerunt , et cælum gloriatur , dum per stellam Dominum suum indicat , et super nubem levem corporis sui sedens Dominus currit in Ægyptum : et fugere quidem Herodis videtur insidias , re autem vera quod ab Isaia dictum fuerat adimplet : « Erit enim , » inquit , « in die illa Israel tertius in Assyriis , et in Ægyptiis benedictus erit populus meus in terra , quam benedixit Dominus Sabaoth , dicens : Benedictus erit populus meus qui in Ægypto et qui in Assyriis et qui in Israel » (*Isai. 49. 24. 25*). Quid ais , Judæe ? qui primus eras , tertius factus es ? Ægyptii et Assyrii tibi antelati sunt , et primogenitus Israel numero posterior est ? Ita est : merito Assyrii primi erunt : quandoquidem et ipsi primi per magos eum adoraverunt : Ægyptii vero post Assyrios , quandoquidem ipsum Herodis insidias fugientem exceperunt ; postremo vero loco numeratur Israel , quandoquidem post ascensum ejus ex Jordane tum demum per apostolos eum agnoverunt. Ingressus est autem Ægyptum , concutiens Ægypti manufacta , non quoquo modo , sed postquam Ægypti vestibula conclusit interitu primogenitorum (*Isai. 49. 1*). Propterea tanquam primogenitus hodie ingressus est ut antiquæ mæstitiæ lactum solveret. Primogenitum vero dici

Christum testatur hodie Lucas evangelista cum dicit : *Et peperit filium suum primogenitum , et pannis involvit eum , et reclinavit eum in præsepio , quia non erat eis locus in diversorio (Luc. 2. 7)*. Ingressus est igitur Ægyptum ut antiquæ mæstitiæ lactum solveret : et plagiarum loco gaudium invenit , et loco noctis atque tenebrarum lumen salutis largitus est. Contaminata tunc fuit aqua fluminis immaturæ ætatis infantium cæde. Ingressus est igitur in Ægyptum is qui aquam rubram reddiderat , et fluminis fluentis vim gignendi salutem indidit , eorumque impuritatem ac sordes Spiritus virtute purgavit¹. Afflicti fuerunt Ægyptii , et ferore correpti Deum abuegarunt. Ingressus est igitur in Ægyptum , religiosas animas cognitione Dei complens , effecit ut flumen secundoiores specieis martyres aleret. Sed propter angustias temporis hoc loco statui finem facere dicendi , quod reliquum est negotii vobis in diem sequentem reservaturus : hic autem orationi finem imponam , ubi hoc explevero , quo pacto nimirum , cum impatibile Verbum esset , caro factum sit immutata manente natura. Quid dicam , aut quid loquar ? Fabrum et præsepe video et infantem , et cuarum fascias , et virginis partum rebus necessariis destitutum , omnia egestate pressa , omnia plena paupertatis. Vidisti divitias in multa paupertate ? quo modo cum dives esset , egenus est nostra causa factus ? quo modo neque lectum , neque stragulum habuit , sed in nudo præsepi erat projectus ? O paupertatem , divitiarum fontem ! o divitias immensas , paupertatis speciem præ se ferentes ! In præsepi jacet , et orbem terrarum concutit ; fasciis cunarum involvitur , et peccati vincula dirumpit ; nondum in vocem articulatam erupit , et magos edocuit , et ad conversionem commovit. Quid dicam , aut quid loquar ? Ecce infans fasciis involvitur , et in præsepi jacet : adest autem et Maria quæ virgo et mater est : aderat autem et Joseph , qui pater appellatur. Hic vir dicitur , illa uxor vocatur : legitima sunt nomina copulatione destituta. Verborum tenus hæc mihi intellige , non rerum tenuis. Hic solum desponsavit , et Spiritus sanctus obumbravit ei : unde dubitans Joseph , quid appellaret infantem nesciebat. Ex adulterio natum dicere ipsum non audebat , probrosi in virginem jacere sermonem non poterat , filium ipsum dicere suum refugiebat : probe namque sciebat sibi ignotum esse , quo pacto , vel unde infans natus esset : quam ob causam illi de re dubitanti , de cælo oraculum angeli voce delatum est : *Noli timere , Joseph : quod enim ex ea genitum est , de Spiritu sancto est (Matth. 1. 20)*. Spiritus enim sanctus virgini obumbravit. Quare vero ex virginæ nascitur , et virginitatem illibatam servat ? Quia quondam virginem Evam decepit diabolus , idcirco ad Mariam , quæ virgo erat , felicem nuntium Gabriel detulit. Sed decepta quidem Eva peperit verbum , quod mortem intulit : at felicem nuntium accipiens Maria Verbum in carne genuit , quod vitam nobis æternam conciliat. Verbum Evæ lignum indicavit , per quod lignum e

¹ Reg. , unxit , pro , purgavit.

ν κόσμον· σήμερον δὲ προήλθεν, ὡς ἄνθρωπος μὲν
 ἐν λαὸν ποιμαίνων, ὡς Θεὸς δὲ τὴν οἰκουμένην
 ἀσώζων. Ἡ πολέμιον χρηστῶν ἢ κατηγορῶν φιλονεικῶν
 ὡσανεὶ οἱ τὸν ἐν Βηθλεὲμ ταχθέντα λαοθάνατος ἢ
 ἔδωκεν, οἱ τὸν ἐν φάτῃ κρυπτόμενον Δεσπότην
 ἐγκύριον, οἱ τὸν ἐν σπηλαίῳ καθήμενον ἐμψύχισαν
 ἀκοντες, καὶ εὐηργέτησαν μὴ θλιόντες, ἀπεδύσαν
 καλύψαι βουλόμενοι. Εἶδες ἀμαθεῖς διδασκάλους;
 Ἄ διδάσκουσιν, οὐ γινώσκουσι, πεινώτες ἄφρονες
 ἀφρονες, δεικνύοντες ποτιζουσι, κενόμενοι πλουτί-
 ζουσι. Δεῦτε οὖν, ἐορτάσωμεν, δεῦτε πανηγυρίσωμεν.
 ἕνος γὰρ ὁ τῆς ἐορτῆς τρόπος; ἐπειδὴ καὶ παράδο-
 ξος ὁ τῆς γεννήσεως λόγος. Σήμερον γὰρ ὁ χρόνιος
 ἰσθμὸς Θεοῦ, ὁ διάβολος ἠσυχνύθη, οἱ δαιμονες ἐδρα-
 ἔτευσαν, ὁ θάνατος ἢ ἐλύθη, παράδεισος ἠνεψύθη,
 κατὰρ ἠφανίσθη, ἡ ἀμαρτία ἐκποδῶν γέγονεν, ἡ
 λάτρη ἀπηλλάθη, ἡ ἀλήθεια ἐπανήθη, καὶ τῆς εὐσε-
 είας ὁ λόγος πανταχοῦ διεσπάρη καὶ ἔδραμεν· ἡ
 ὡν ἄνω πολιτεία ἐν τῇ γῆ ἐφύτευθη, ἀγγελοὶ μετὰ
 ἀνθρώπων κοινωνοῦσι, καὶ ἄνθρωποι μετὰ ἀγγέλων
 δεῦς διαλέγονται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ Θεὸς ἐπὶ γῆς
 ἔγενε. Ἦλθε γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁλος ὢν ἐν οὐρανῶ·
 ὁλος δὲ ὢν ἐν οὐρανῶ, ὁλος ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς. Θεὸς
 ἦν, γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀρνησάμενος τὸ εἶναι
 ἑαυτοῦ λόγος ὢν ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, διὰ τὸ ἰνοι-
 ῆσαι ἡμῖν σὰρξ ἐγένετο. Θεὸς γὰρ οὐκ ἐγένετο,
 ἀλλὰ ἦν. Διὰ τοῦτο σὰρξ ἐγένετο, ἵνα ὃν οὐκ ἐχώρει
 ὑμᾶν, δέξηται φάτῃ. Διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη,
 ὅς ὁ τρέφων τὰ σύμπαντα παιδίον τροφήν παρὰ
 ἠγέρου παρθένου λάβῃ. Διὰ τοῦτο ὁ πῶν μελλόντων
 κώνων Πατὴρ ὡς ὑπομάζιον βρέφος παρθενικῶν
 κέκεται ἀγκαλῶν, ἵνα καὶ μάγοις εὐπρόσιτος γένηται.
 Σήμερον γὰρ καὶ μάγοι προσήλθον, ἀρχὴν
 ἀδόντες ἀρεῖσθαι τὸν τύραννον, καὶ ὁ οὐρανὸς καυ-
 ἀται ἀστῆρι τὸν ἴδιον Δεσπότην μηνύων, καὶ ὁ Κύ-
 ριος ἐπὶ νεφέλης κούφης τοῦ σώματος καθέζόμενος
 ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τρέχει, τῶ μὲν δοκαίην φεύγων τὴν
 Ἡρώδου ἐπιβουλήν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἀποκληρῶν τὸ
 τὰρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημὸν· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυ-
 ρίοις, καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλογημέτος ἐσται
 ἰσραὴλ μου ἐν τῇ γῆ, ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαβαὼθ
 λέγων· Εὐλογημέτος ἐσται ὁ λαὸς μου ὁ ἐν Αἰγύ-
 πτω καὶ ὁ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ ὁ ἐν Ἰσραὴλ.
 Ἴ λέγεις, ὡ Ἰουδαίε; ὁ πρῶτος τρίτος γέγονας;
 ἰγύπτουσι καὶ Ἀσσυρίοι προετάχθησαν, καὶ ὁ πρῶτος
 ὁ Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται; Ναί· εἰκότως· Ἀσσύ-
 ριοὶ πρῶτοι ἐσονται ὃ, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ αὐτὸν πρῶ-
 τοὶ διὰ τῶν μάγων προσεκίνησαν· Αἰγύπτιοι δὲ μετὰ
 οὓς Ἀσσυρίους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ φεύγοντα αὐτὸν
 ἦν Ἡρώδου ἐπιβουλήν ἐδέξαντο· τελευταῖος δὲ
 Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνοδὸν τὴν
 αὐτοῦ Ἰορδάνου διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἔγνωσαν ὁ.
 Ἰσθμὸς δὲ εἰς Αἴγυπτον, σείων τὰ χειροποίητα τῆς
 Αἰγύπτου οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέκλεισε τῆς
 Αἰγύπτου τὰ πρῶτα τῇ τῶν πρωτοτόκων ἀπουσίᾳ·
 καὶ τοῦτο σήμερον εἰσῆλθεν ὡς πρωτότοκος, ἵνα τῆς

παλαιᾶς συγγέντητος διαλύσῃ τὸ πένθος. Καὶ ὅτι
 πρωτότοκος λέγεται ὁ Χριστὸς, μαρτυρεῖ σήμερον ὁ
 Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής, λέγων· Καὶ ἔτεκε τότε υἱὸν
 αὐτῆς τὸν πρωτότοκον; καὶ ἀπαργάζωσαν αὐτὸν,
 καὶ ἀπέκλιον ἐν τῇ φάτῃ, δίδει οὐκ ἦν αὐτοῖς
 τόκος ἐν τῷ καταλύματι. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὴν
 Αἴγυπτον, ἵνα τῆς παλαιᾶς συγγέντητος διαλύσῃ τὸ
 πένθος, ἀντὶ μαστιγῶν χαρὰν ἐπιβάλων, ἀντὶ νυκτὸς
 καὶ σκότους σωτηρίας; φέγγος χαρισάμενος. Βέβηλον
 ἦν τότε τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ τῆ τῶν ἁνθρώπων
 σφαγῆ. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ πάλας τὸ
 ὕδωρ φοινίκας, καὶ ἐποίησε τὰ βεῖθρα τοῦ ποταμοῦ
 σωτηρίας γεννητικὰ, τὸ ἐναγῆς αὐτῶν καὶ βέβηλον
 δυνάμει καθαρίας τοῦ Πνεύματος. Ἐκακώθησαν
 οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μανέντες ἠρνούοντο τὸν Θεόν. Εἰσῆλ-
 θεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ γινώσκεις Θεοῦ ψυχᾶς
 θεοφιλεῖς ἐπλήρωσε· τῷ ποταμῷ δὲ παρέσχε μάστιγας·
 τρέφειν σταχῶν εὐφροτέρους. Ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν
 τοῦ καιροῦ ἐναυθα βούλομαι καταπαῦσαι τὸν λόγον·
 ὧδε ἢ δὲ καταπαύσω, τὸν λόγον πληρώσας, ὅτι πῶς
 Λόγος ὢν [399] ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου
 οὐσίας τῆς φύσεως. Τί δὲ εἶπω, ἢ τί λαλήσω;
 Τέκνονα καὶ φάτῃν ὄρω, καὶ βρέφος, καὶ σπάργανον,
 λοχὸν παρθένου τῶν χειρῶν ἐρημον, ὅλα πτωχείας
 ἐχόμενα, ὅλα πενίας γέμοντα. Εἶδες πλοῦτον ἐκ πενίας
 πολλῆ; πῶς πλοῦσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπὶ ὤχευσε; πῶς
 οὔτε κλίνην, οὔτε στρωμνὴν εἶχεν, ἀλλ' ἐπὶ ξηρᾶς
 ἐρρίπτο φάτῃς; Ὡς πένια πλοῦτου πηγὴ! Ὡς πλοῦτος
 ἀμετρος, πενίας πρόσχημα φέρων! Ἐν φάτῃ κέεται,
 καὶ τὴν οἰκουμένην σαλεύει· ἐν σπαργάνοις ἐμπλέ-
 κεται, καὶ τὰ τῆς ἀμαρτίας διαβρῆσσει δεσμὰ· οὐκ
 ἐναρθρον ἐβρῆξε φωνὴν, καὶ τοὺς μάγους ἐδίδαξε, καὶ
 ἐκίνησε πρὸς ἐπιστροφὴν. Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω;
 Ἴδου βρέφος σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ ἐν φάτῃ
 κέεται· πάρεστι δὲ καὶ Μαρία παρθένος οὕσα καὶ
 μήτηρ· παρῆν δὲ καὶ Ἰωσήφ ὀνομαζόμενος πατήρ.
 Οὗτος ἀνήρ λέγεται, ἐκείνη γυνὴ προσαγορεύεται·
 ὀνόματα ἐνομομα συζυγίας ἔρημα. Μέχρι βημάτων
 νόησαι μοι, ἀλλ' οὐ μέχρι πραγμάτων ὃ. Μόνον οὗτος
 ἐμνηστεύσατο, καὶ Πνεῦμα ἅγιον αὐτῇ ἐπεσκίασεν.
 Ὅθεν ἀπορῶν ὁ Ἰωσήφ οὐκ ἤβει τί καλέσει τὸ βρέφος.
 Ἐκ μοιχείας αὐτὸς εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμα, κατὰ τῆς παρ-
 θένου βλάβημον καταχεῖν λόγον, οὐκ ἠδύνατο,
 τέκνον αὐτὸ εἰπεῖν ἴδιον οὐκ ἠελίκετο· ἤβει γὰρ κα-
 λῶς, ὅτι οὐκ ἔγνω πῶς ἢ πόθεν ἐτέχθη τὸ βρέφος·
 ὅθεν ἀποροῦντι αὐτῷ πρὸς τὸ πρᾶγμα χρησμὸς οὐρα-
 νόθεν διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς ἐπεφέρετο, ὅτι
 Μη φοβοῦ, Ἰωσήφ· τὸ γὰρ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς
 ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον
 ἐπεσκίασεν τῇ παρθένῳ. Διὰ τί δὲ ἐκ παρθένου τίκε-
 ται, καὶ τὴν παρθενίαν ἀζήμιον τηρεῖ; Ὅτι πάλας
 παρθένον οὕσαν τὴν εὖσαν ἠπάτησεν ὁ διάβολος, διὰ
 τοῦτο παρθένον οὕσαν τὴν Μαρίαν ὁ Γαβριὴλ εὐηγ-
 γέλισατο. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα μὲν ἡ Εὐα ῥήμα ἔτεκε
 θανάτου αἰτίον· εὐαγγελισθεῖσα δὲ ἡ Μαρία Λόγον
 ἐν σαρκὶ ἐγέννησε, ζωῆς αἰωνίου ἡμῖν πρόξενον. Τὸ
 ῥῆμα τῆς Εὐας ξύλον ἔδειξε, δι' οὗ τὸν Ἀδάμ ἐκ τῆ

^a Sav. conj. λαμβάνοντα.

^b Reg. θάνατος, sine articulo, moxque similiter κατὰρα.

^c Reg. Ἀσσυρίοι προτάσσονται.

^d Ita Reg. διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἔγνωσαν. In edito
 forel. hæc corrupta erant: Ἰορδάνου, οὐδὲ τότε ἐκ τῶν
 ἀποστόλων ἐγκύριον (Savil. l., o. r. διὰ τ. & αὐτὸν ἐ-
 γινώσκων) nec quadrabant ad interpretationem Frontonis.
 vira non pauca desunt in ms.

^e Reg. χριστός.

^f Reg. ἐναυθα καταπαύσω τὸν λόγον, τὸ λοιπὸν τῆς πρᾶ-
 γματικῆς, τῇ ἐτῆς ὑμῖν ταμευσόμενος. Ὡς: quæ lectio non
 spernenda.

^g Reg. μέχρι λόγων ὁ γόμος· ἀλλ' οὐ μ. π. Deinde Savil.
 pro οὗτος ἐ var. lect. in marg. ὁ ἄγγελος.

παραδείσου ἐξέωσαν * ὁ Λόγος δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τὸν σταυρὸν ἔδειξε, δι' οὗ τὸν ληστήν εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐπίστευον Ἕλληνες, οὐκ Ἰουδαῖοι, οὐχ αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ὁ Θεὸς ἀρβύστως καὶ ἀπαθῶς ἐγέννησε, διὰ τοῦτο σήμερον ἐκ παθητοῦ σώματος προελθὼν, ἀπαθὴς τὸ παθητὸν διετήρησε σῶμα. Ἰνα δείξῃ, ὅτι ὡσπερ ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς τὴν παρθέναν οὐκ ἔλυσεν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀρβύστου καὶ

* Reg. παραδείσου ἐξέβαλεν. Vox ἐξέωσαν in usu SS. Patribus.

ἀναλλοιώτου μενούσης τῆς ἀγίας οὐσίας, ὡς Θεὸς ἑαυτὸν θεοπροπῶς ἐγέννησεν. Ἐπειδὴ γὰρ καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπόμορφα ἐγλυφθήσαν, οἷς καὶ ἐλάτρευον ἐφ' ὕβρει τοῦ χρισιανούς, διὰ τοῦτο σήμερον [400] ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Θεὸς ὢν, ἐμορφῇ ἀνθρώπου ἐφθῆ, ἵνα καὶ τὸ ψεῦδος λύσῃ, καὶ λαυθανόντως εἰς ἑαυτὸν τὴν λατρείαν ἀπενέγκῃται. Τοῦτ' οὖν τῷ ἐξ ἀπόρων πόρον ἐργασαμένῳ Χριστῷ δόξαν ἀναπέψωμεν σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem damus ex Editione Romana, castigatam ex aliquot pagellis ex Ms. Cæsareo auctam : quæ sane, absque Photio esset, inter ἀμφιβαλλόμενα, quamvis ex veteribus alicujus fuisse videatur, locari debuisset. Neque vero tanti est apud me auctoritas Photii, qui alia quædam non optima notæ recepit, ut inter γνήσια ἀναμφιβόλως annumerandam censeam. Nam primo, stylus est a Chrysostomi caractere alienus. Secundo, tota scatet allegoriis, quas Noster fere, nisi veniam præfatus, non solet admiscere. Tertio, quod Ignatius nominatim citatur, quod huic Nostro in solens. Postremo, tota intentionis ratio et saltus potius quam transitus ab una re in aliam, nostrum χροσὸρήμονα non sapiunt. Et certe in decem his homiliis (loquitur Savilius de decem homiliis, quas cum hac Tomo 6 una serie posuit) « a viris doctis Romæ editis, vix duæ sunt, summum tres γνήσια. Paul tamen illi felicius, quam alii fecerunt, iique viri doctissimi, qui nobis ex decem vel duodecim vix una dederunt γνήσιαν. Hoc idem tamen de unico legislatore argumentum in germanis ejus scriptis sæpè egregie γυμνασθὲν reperitur, hic certe vix, idque frigide attingitur. Scripta videtur hæc oratio, ut ex epiloگو potest, difficillimis reipublicæ temporibus, et imminentibus exitio Orientalis Imperii barbaris nationibus, quod in tempora Chrysostomi vix quadrare videtur. » De hac porro homilia inquit alius, quæ Chrysostomi nomen præferunt, illiusque γνήσια non sunt, hæc habet Fronto Ducæus, quæ præemii loco præmittuntur Notis ad sextum Tomum, qui Spuria omnia continet.

IN SERMONES S. JOAN. CHRYSOSTOMI

de diversis utriusque Testamenti locis Notæ Frontonis Ducæi Soc. Jesu theologi.

« Quod ab aliis operum sanctorum Patrum editoribus facilitatum est, ut dum eorum libros e Græcæ verterent, vel Latinos emendarent, quos ut legitimis eorum sætus agnoscebant, suum quoque judicium proferrent de iis quos ob styli dissimilitudinem, vel doctrinæ diversitatem, eorum dignitatem, ac famam non sustinere censerent, quorum nomina præ se ferebant : id mihi S. Joannis Chrysostomi lucubrationes in lucem edenti concedendum nullus opinor justus rerum æstimator negabit. Nam et antea Justinii Martyris libros vidimus a Joachimo Periono et Sigismundo Gelenio, et Athanasii a Petro Nannio versos in duas classes distinctos : et Hieronymi atque Augustini opera a Mariano Victorio et Lovaniensibus theologis emendata, ut simul censuram suam adjungerent, qua lectorem de iis quæ genuina erant, quæque sibi illis inscripta, seorsim monerent. Quinetiam de hoc ipso Chrysostomo non dubitavit idem præstare Photius in Bibliotheca sua, cum de ejus Homilia in decollationem S. Joannis Baptistæ ita scripsit pag. 852 ἐπιγράφεται μὲν τοῦ Χρυσοστόμου· οὐκ ἐμοὶ δοκεῖ δέ. Τοῖς γὰρ ἐνθυμήμασι καὶ περὶ τῆς γραφῆς πολλοὶ ἐνδοξοὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ λόγων διαφέρεται : Hæc oratio Chrysostomi nomine inscribitur; non tamen nisi ejus esse videtur. Argumentis enim modoque scribendi multum a reliquis ejus orationibus distinguitur. Idem et de tertia ejusdem argumenti fert judicium. Exstat præterea in Augustana Bibliotheca Græcus Catalogus operum Joannis Chrysostomi in Codice manuscripto exaratus, quem olim nobis communicavit v. c. Marcus Velserus Duunvir, antequam in Angliâ typis excuderetur, hæc præfixo titulo, οἱ ἄλλῳς τοῦ Χρυσοστόμου γνήσιοι λόγοι· οἱ δὲ τούτων ἐξωθεν ψευδεῖς. Quæ verò sunt Chrysostomi genuinæ orationes; quæ vero eum istas repeririuntur, falsæ sunt. Sed non de integris tamen Commentariis, vel de tractatibus amplioribus sententiam tulit auctor hujus Catalogi, quales sunt in Matthæum, et Joannem, vel de Sacerdotio et contra Judæos libri, verum de Sermonibus sive Homiliis singularibus, quæ unum aut alterum Scripturæ locum exponant. Horum exemplum sequutus vir doctissimus Sixtus Senensis libro 4 Bibliothecæ sacræ de catalogis texiit, quorum unus opera complexus est, quæ sine ulla controversia Chrysostomi esse creduntur; alter, eorum quæ perperam eidem putantur inscripta. Ut autem utrumque tueretur, legitimis solere dixit auctorem tres in partes concionem suam dividere, in parasceven, exegeticam, et ethicam. In parasceve seu præparatoria parte nunc argumentum quod tractaturus est, commendans nunc auditorum frequentiam et alacritatem collaudans, et repetens quæ prius dixerat, auditorum animam ad reliquam dictionem jucundis exordiis disponit. In secunda, quæ expositoria est, in explicato Scripturæ versatur juxta historiam, sive literalem intelligentiam, quam pro fundamento substernit, eam que dilucidis paraphrasis illustrat, nec ad remotas quasdam allegorias detorqueit, sed in vera litera sententia persistit, exemplo Eusebii Emisani et Diodori Tarsensis. In tertia parte, quæ moralis est, digreditur in locos communes de contemptu divitiarum, de vitis fugiendis, atque exspatiatur nonnumquam in selectis moralis institutionis paradoxis sibi uni propriis, ut, Neminem lædi nisi a seipso; Melius esse injuriam pati, quam inferre. Solet etiam similibus, dissimilibus, collationibus, et metaphoris abundanter admirabili artificio coacinnatis. In altero vero catalogo sermones recensentur, qui licet eruditi sint ipsi et digni qui legantur, ex multis tamen conjecturis apparet, eos non esse Chrysostomi, sed auctorum, quibus neque candor, neque illa perpetua facilitas inest, quam in Chrysostomo miramur, sed sermo comicus, et concisus, atque affectione duriusculus, comparationibus destitutus et abundans similiter desinatibus sententiis, ac vocum argutiis aut etymologiis, a quibus abhorret Chrysostomus, ac sæpe relicto sensu historico, ad allegoricos et anagogicos auctor revolvitur. Assentitur huic Sixti censuræ illustris Cardinalis Bellarminus in Catalogo Scriptorum Ecclesiast., ejusque judicium probat de XIV in Marcus sermonibus, quorum auctor monachus fuit sub episcopi potestate constitutus, et ad monachos edidit

paradiso Adamum expulit : Verbum autem quod ex Virgine prodiit, crucem exhibuit, per quod latronem vice Adami in paradisum introduxit. Nam quoniam neque gentiles, neque Judæi, neque hæretici credebant Deum sine passione ac defluxu genuisse, propterea hodie ex patibili corpore progressus, impatibile conservavit corpus patibile, ut ostenderet, quemadmodum ex virgine natus virginitatem non solvit, ita Deum quoque, non defluxa nec mutata manente sacra substantia, tamquam Deum, prout Deo conveniebat,

Deum genuisse. Postquam enim homines eo derelicto statuas sibi humana præditas forma sculpserrant, quibus in Creatoris contumeliam cultum deferebant, propterea Dei Verbum, cum Deus esset, hodie in hominis forma apparuit, ut mendacium dissolveret, et occulte in seipsum cultum omnem transferret. Huic igitur, qui res impeditas ita reddidit expeditas, Christo Domino gloriam offeramus et una Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE LEGISLATORE.

explanationes suas frequentibus allegoriis intermixtas et interdum violentis. Horum itaque doctorum virorum vestigiis insistentes nos quoque, cum in aliis quinque Tomis Lutetiæ vulgaris eos exhibuissemus libros atque sermones qui nobis legitimi fœtus auctoris nostri videbantur, paucis exceptis in Psalmos, quos in calcem Tomi rejecimus, qui conciones in Psalmos et Isaïam prophetam complectitur, in hunc demum sextum Tomum conjecimus eos, qui non integros Scripturæ libros, sed singularia quædam loca explicant, et stylo conscripti sunt ab aliis Chrysostomi operibus diverso, cum tota dramatica sit oratio, et ex prosopopeis confata, sæpe comitica et concisa, atque ad allegorias tractata; collationibus carens aliisque leporibus, qui Chrysostomo sunt familiares : auctorum tamen sunt vel Chrysostomo coævorum, vel ex erudita illa antiquitate, quæ ab ejus ætate non multum abfuit.

Neque vero mirum quosdam ab illis in antiquis etiam Synodis sub nomine Chrysostomi citari, cum jam in usu essent in Ecclesiis, neque soleant Concilia dum testimonia proferunt, in auctores inquirere aut alias quæstiones excutere ab ea diversas quam præ manibus habent, sed quæ passim offeruntur usurpare, et quacumque ratione receptos scriptores hæreticorum commentis opponere, quemadmodum et apostoli, ac reliqui patres apocryphos libros, ut Hermæ Pastoris, et Evangelium Hebræorum ac Nazaræorum citarunt : licet jam ab illorum temporibus mos ille inolevisset, ut patribus supposititios fœtus attribuerent, quemadmodum et ipsi apostolis *περίδους* Pauli et Theclæ, et Acta Petri atque Apocalypsim adscripserunt.

Hæc prima classis eos sermones continet, qui falso Chrysostomo tribuuntur, a prima pagina usque ad 608 : altera vero illos exhibet qui licet ipsius sint, non tamen censendi sunt ab illo habiti, ut scripti occurrunt, sed *ἀναθήματα* potius et flores ex hortis ejus collecti sunt, in eorum usum qui ex moralibus digressionibus eos decerpebant, quales sunt illæ LIV conciones, vel potius centones ex diversis concionum laciis concinnati, et Homiliis XXI ad populum Antiochenum subjuncti; quorum fontes indicavimus, et suis eos natalibus restitimus. Non enim parvi refert intelligere lectorem, nequaquam ita dispositos ab auctore fuisse sermones illos, ne forte falsam existimet Sixti Senensis doctrinam, illos in tres partes dividendis, et allegoricas explanationes ab illis sejungentis : aut idcirco licere putet statim ab ipso ordio vel affectus movere, vel cohortationem moralem adhibere, ut in illis sit centonibus, quos numquam Chrysostomus vir facundissimus ex variis ita fragmentis coagmentasset. Verumtamen hoc nostrum judicium ita non proponimus, ut soli de illius operibus arbitri sedere velimus, sed optimi et eruditi lectoris censuræ illud subijcimus, ut videat num multo satius sit quæ vera sunt et genuina distinguere a supposititiis, et suo momento scripta quæque ponderare, quam spuria pro germanis venditare, atque in disputationibus cum adversariis Ecclesiæ, Patroclum sub armis Achillis latentem in aciem mittere, majori cum ignominia cædendum, quam si suis tectis armis prodiisset.

Hactenus Fronto Ducæus de spuriis Chrysostomi operibus, quæ in sexto Tomo posuit, in quibus agmen ducit hæc de legislatore homilia : Tomumque illam absolvunt *ἀπυθίσματα* seu Florilegia, quæ in fine hujusce Tomi edentur. Ut spuriam arbitremur suadent illa omnia quæ Savilius supra notavit; styli diversitas tanta, ut sola possit nos ad calculum contra ferendum deducere; allegoriarum usus frequens, contra morem Chrysostomi; Ignatius Martyr allatus; quod nusquam apud Chrysostomum videre est. Et vero insolens est apud Chrysostomum SS. patres, qui præcesserunt, in medium nominatim allatos videre. Series intricata, contra Chrysostomi morem; qui quasi amnis sine salebris semper manat. Hæc argumenta confutare frustra conatur Pearsonus de Ignatio Edit. Cantabrigiensi Tom. 1, pag. 132 et seqq. Felicius refellit illud aliud quod adjicit Savilius, nempe hanc orationem factam esse imminente exitio imperii Constantinopolitani, et difficillimis reipublicæ temporibus. Nam fateamur necesse est hæc esse obscuritatis plena, vixque hinc posse notam vel *γνησιότητος*, vel *νοθείας* erui. Sed alia quæ præmisimus satis superque sunt ad homiliam Chrysostomo abjudicandam. Nam quod Photius eam pro genuina habuerit, id non magnum negotium facessit, quandoquidem ille non pauca alia spuria pro veris habuit. Alio item non spernendo argumento ejus *γνησιότητος* impugniatur, quod nimirum paulo ante finem dicatur, *Εγομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν θεοτόκον τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρτὴν : Habemus Dominam nostram Deiparam sanctam semper virginem Mariam*, quæ etiam repetuntur. Licet enim B. virgo Maria semper in Ecclesia cum honoris significatione commemorata fuerit, non solebant sancti PP., præsertimque Chrysostomus, hæc sic conglobati, afferre, quod nemo qui SS. PP. primorum quinque sæculorum legerit inficias ibit. Aliud adfertur argumentum ex sequentibus verbis desumptum : *Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare*. Hinc arguitur, inquit, eum qui hæc concionabatur, in Macedonia fuisse. Verum nescio an quidpiam inde erui possit; libenter enim credam hic Macedoniam poni, quia in Scriptura habetur; sed mentem scriptoris esse, in quavis regione sic precandum esse. Certe non Macedoniam solum, sed totum Imperium tunc periclitatum esse hic scriptor innuit. Sub iudice lis esto.

Ex his vero quæ diximus liquet hanc concionem post quintum sæculum habitam fuisse. Tempus assignare quidam sunt conati. Cotelierus putat hunc scriptorem Chrysostomo ætate parum, quod non crediderim. In decursu forte quidpiam ad ætatem consignandam deprehendemus. Interim Usserio in ætatem Justiniani concionem referenti ad stipulari malim.

Interpretationem Jacobi Beureri multis in locis emendavimus.

[403] *Εἰς τὸ δτι παλαιῦς καὶ καινῆς Διαθήκης εἰς ὁ νομοθέτης· καὶ εἰς τὸ ἐνθυμι τοῦ ἱερέως· καὶ περὶ μετανοίας.*

α'. Τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττουσι προφήται, ἐρμηνεύουσι δὲ οἱ τῆς νέας χάριτος ὑπηρεταί, δέχονται δὲ οἱ τοῦ Θεοῦ λόγου ἀκροαταὶ καὶ ἔρασταὶ καὶ ἐπαινέται. Οὐκ ἔστιν ἐντροφυῆσαι τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, μὴ διψῶντα τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἔστι μὴ διψῶντα καὶ πεινῶντα ἡδέως ἀπολαύσαι τροφῆς, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐντροφυῆσαι λόγῳ ἀληθείας, μὴ διψῶντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. Διὸ φησιν ὁ Σωτὴρ· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.* Ἡ ἀληθὴς τῶν ψυχῶν τροφή, ἡ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν τροφή, ὁ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν πλοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγων· ποτὲ μὲν γὰρ ὡς πλουτῶν ἐναδρύνεται, ποτὲ δὲ ὡς τρυφῶν, καὶ λέγει· *Ὡς γλυκεία τῷ ἄρτυγι μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου.* Ἐνταῦθα τοῦ τρυφῶντος ἀφῆκε φωνήν. Τρυφή γὰρ ἦν αὐτῷ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· περὶ οὗ πολλάκις ἔλεγε· *Κατατροφήσον τοῦ Κυρίου, καὶ δόξῃ σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἀλλαχοῦ δὲ οὐχ ὡς τρυφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πλουτῶν ἐγκαλλωπίζεται τῷ πλουτῷ τοῦ νόμου, λέγων· *Ἄγαθόν μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιῶν χρυσίου καὶ ἀργυρίου.* Εἶδες τρυφήν εὐσεβείας, καὶ πλουτῶν ἐν δικαιοσύνῃ; Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς διψᾶν τὰ θεῖα, καὶ πεινᾶν τὰ οὐράνια, καὶ ἔχειν ἀφθονοῦσιν τὴν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Χριστοῦ τροφῆς, ἀντέχεσθαι δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, οὐ νῦν ἀρξάμενοι, ἀλλὰ ἐν τοῖς προφήταις θεμελιωθέντος, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οἰκοδομηθέντος. Οὐ γὰρ ἀφ' οὗ ἐφάνη Χριστὸς, τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο· ἀλλ' ἐβρίζωθη μὲν ἐν ταῖς βίβλοις τῶν προφητῶν, ἐβλάστησε δὲ ἐν τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον οὐκ ἀπὸ τῆς οικονομίας ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προφητῶν ἤλαμψε, διὰ τῆς οικονομίας αὐτὸ διαγορεύει· *Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγέλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Θεοῦ κατὰ σάρκα.*

^a Unus Reg. ὑποφῆται.

^b Omnes mss. γὰρ ἦν αὐτῷ. Editi γὰρ οὐκ αὐτῷ. Ibidem omnes mss. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, Mor. ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος καὶ λόγος. Mss. duo mss. κατατροφήσον τῷ Κυρίῳ, et sic in Bibliis legitur. Morel. τοῦ Κυρίου.

^c Sic duo mss. recte. Morel. et Savil. ἀρξάμενοι... θεμελιωθέντες... οἰκοδομηθέντες.

^d Unus οικονομίας, οὕτως πως διαγορεύει.

Οἶδε Παῦλος ἀδίαίρετον τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν αὐτὴν καλεῖ Καινὴν Διαθήκην, ἵνα δεῖξῃ πῶς ἀνεκαινίσθη τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (οἶδα τοῦτον πρώην γυμνάσας τὸν λόγον· [404] ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω πρὸς ὑπόμνησιν)· καλεῖ τοίνυν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς γεγηρακυίας· κρείττονα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλάττονος, αἰώνιον πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς προσκαιροῦ. Καλεῖ αὐτὴν καὶ δευτέραν Διαθήκην. Διὰ τί δευτέραν; ἵνα τῇ γνώμῃ συνάψῃ. Τὸ γὰρ ἀπασχοινισμένον τινὸς δευτέρον οὐ λέγεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἐλάλησε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ὁ αὐτὸς καλεῖ πρώτην καὶ δευτέραν, τῷ ἀριθμῷ τὴν συμφωνίαν ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀδίαίρετον κηρύττων βασιλείαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ποτὲ μὲν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ἰ, ποτὲ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· *Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.* Ἄλλ' ἵνα μὴ τις ἀκούσας, Εὐαγγέλιον Θεοῦ, νομίσῃ τὸν Υἱὸν μὴ ἔχειν αὐθεντίαν εἰς τὸ κήρυγμα, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ μικρὸν ὑποβάς λέγει· *Μάρτυς γὰρ μοι ἐστὶν ὁ Θεός, ὃ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδες τὸ θαῦμα τοῦ κήρυκος, καὶ τὴν ἀπηρετισμένην διάνοιαν; ἵνα μὴ νομισθῇ ἐν μὲν τῷ νόμῳ ἄλλῃ Θεῷ δουλεύειν, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ πρὸς ἄλλον χωρεῖν, λέγει· *Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃ λατρεύω ἀπὸ προτόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.* Οὐ γὰρ ἀπ' ἄλλου, φησὶ, πρὸς ἄλλον ἔδραμον, ἀλλ' ὅν εἶχον ἐν ἀγνοίᾳ, προσέλαβον ἐν γνώσει. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὰ ῥήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Νέας ἐνός ἐστί στόματος, καὶ ἐνὸς Δεσπότητος, μίαν μαρτυρίαν ἀπὸ Γραφῆς παρήγαγε, συμπλέξας τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ τὴν Παλαιὰν, καὶ λέγει· *Γέγραπται· Οὐ φημίσεις βουὴν ἀλοῶντα· καὶ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τὸ μὲν γὰρ, *Οὐ φημίσεις, Μωϋσῆς εἶπε·* τὸ δὲ, *Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ,* ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ἄλλ' ἵνα δεῖξῃ ὅτι ἐν στόμα κάκεινα καὶ ταῦτα ἐλάλησε, τὰ τοῖς χρόνοις διηρημένα συνῆψε τῇ συμφωνίᾳ τῆς ἀληθείας, εἰπὼν· *Γέγραπται· Οὐ φημίσεις βουὴν ἀλοῶντα· καὶ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τοῦτου τοῦ Εὐαγγε-

^e Idem post διαθήκην addit ποτὲ ἐξ νέαν. Infra τοῖνα post καλεῖ ex duobus mss. adjicitur.

^f Unus Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

NUM ET EUNDEM ESSE LEGISLATOREM ET VETERIS ET NOVI TESTAMENTI; ITEM DE VESTE SACERDOTALI : NECNON DE POENITENTIA (a).

1. Regni Christi evangelium prophetæ prædicant, ministri vero novæ gratiæ illud ipsum interpretantur, divinæ autem doctrinæ auditores, amatores, etque laudatores, id ipsum amplectuntur. Neque enim veri potest ut quis sermone veritatis oblectetur, qui doctrinæ sermonem non avidissime expetat. Quemadmodum enim, si quis neque sitiit neque esuriat, nullam ex cibo potuque voluptatem capit : sic veritatis verbo nemo delectatur, qui Spiritus sancti doctrinam non sitiit. Itaque Servator ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi satiabuntur* (Matth. 5. 6). Verus animarum cibus, veræ piorum deliciæ, veræ piotum divitiæ, sermo Dei est, qui per Davidica oracula sequitur : interdum, velut dives, gloriatur, interdum delectatur ; et ait : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Hæc quidem ejus, qui deliciis fruatur, vox est. Nam Dei verbum ipsi deliciæ erant. Qua de re alibi sæpe : *Delectare in Domino, et det tibi petitiones cordis tui* (Psal. 86. 4). Aliis vero in locis non ut qui deliciis fruatur tantum, sed ut prædives, divitiis legis ostentat, dicens, *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti* (Psal. 118. 72). Videntur deliciis pietatis, et divitiis justitiæ? Ergo et nos par est, siti et fame rerum livinarum teneri, et deliciis, e regia Christi mensa, liberrime exsatiari, evangeliumque salutis amplecti quod non nunc primum cœpit : sed in prophetis fundatum atque a SS. apostolis exædificatum est. Neque enim ab eo tempore, quo Christus in carne apparuit, evangelium incepit : sed multo ante in prophetis libris radices egit, tandemque apostolorum prædicatione effloruit. Ideo Paulus, cum propositum haberet demonstrare, evangelium non ab incarnatione incepisse, sed per prophetas eluxisse, per incarnationem dipsum loquitur : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. 1. 1-3).

Novum Testamentum cur sic appelletur.—Non ignorabat

(a) Collata cum Codicibus regis 1963. 1974 et 2343.

Paulus, Vetus et Novum Testamentum individuum esse : eamque ob causam illud interdum Testamentum Novum appellat, ut demonstret, quomodo fines orbis terrarum sint renovati (non ignoro hæc alibi a nobis fuisse explicata ; sed tamen hic, ut memoriam vestram reficem, repeto) ; vocat etiam Testamentum Novum ad distinctionem inveterati indicandam : præstantius scilicet, ad distinctionem inferioris : æternum, comparatione facta ad temporale. Sed et secundum Testamentum ipsum vocat. Quid ita secundum ? Ut mutua sententiarum connexionem unum efficiat. Nam quod abscissum ab aliquo est, secundum non appellatur. Quoniam vero Deus oracula sua edidit et in primo, et in secundo, idem ille Paulus primum et secundum vocat, atque numero convenientiam utriusque et consensum declarat. Idcirco Paulus, qui indivisum Patris, et Filii, et Spiritus sancti regnum prædicat, modo evangelium Dei Patris, modo Filii appellat : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. 1. 1). Verum ne quis, cum audiat illud *Evangelium Dei*, arbitretur Filium nullam ad prædicandum auctoritatem obtinere, in eadem Epistola, paulo post ait : *Testis enim mihi Deus, cui inservio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus* (Rom. 1. 9). Videntur præconis hujus mirum ingenium, et sententiam perfectam ? Ne existimaretur in lege quidem alii Deo servire, in Evangelio vero ad alium Deum successivum facere, inquit : *Benedictus Deus, cui servio a majoribus in conscientia pura* (2. Tim. 1. 3). Non enim, inquit, ab alio ad alium secessi ; sed quem inscius colebam, ejus cognitione imbutus, complexus sum. Et alibi cum docere vellet, oracula Testamenti Veteris et Novi ab eodem ore eodemque Domino profecta esse, unum testimonium petit a Testamento Veteri, cui evangelicam sententiam annexit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti ; et, Dignus est operarius mercede sua* (1. Tim. 5. 18). Quorum illud, *Non obturabis*, Mosis est : hoc, *Dignus est operarius mercede sua* (Deut. 25. 4 ; Luc. 10. 7), Christus in Evangelii effatus est. At ille, ut planum faceret, ab uno et eodem ore hæc et illa edita esse

oracula, ideo, quæ distinctis temporibus pronuntiata fuerant, ob veritatis consensionem copulavit, cum ait : *Scriptum est, Non obturbabis os bovi trituranti; et, Dignus est operarius mercede sua.* Hujus evangelicæ harmoniæ imaginem retia illa Petri, quæ hodie in conspectu vestro laxata sunt, exhibent. Neque enim semel Petrus tantum retia laxavit : sed si historiam spectes, semel tantum; sed vi et efficacia sæpe. Quoties enim evangelium prædicatur, nihil ego aliud intueor, quam Petrum, et Andream, et totum illum chorum apostolicum, evangelicum illud rete laxantem.

2. Et erat sane novum spectaculum Servatorem in mari conspiceret, et auditores in littore consistentes : mira res : pisces in terra, piscator in mari versabatur. Inmisso illius retis imago erat doctrinæ evangelicæ. *Reperit, inquit, piscatores lavantes retia (Luc. 5. 2)*, ut qui omnem capturæ spem abjecissent. Piscator enim nisi desperet se aliquid piscium posse capere, rete non lavat. Itaque reperit ipsos Servator retia lavantes, ut qui nullos sese pisces capere posse confiderent, et Dominus piscationis adstat, et quid facit? Primum quidem doctrinam veritatis illis proponit : hinc jubet rete laxari. Cum enim verba sine operibus demonstratione carerent, oportebat doctrinam factis confirmare : nam Deo jubente, quæ nusquam reperiuntur invenies : et quæ non sunt, capies. *Laxate, ait, retia vestra (Luc. 5. 4. 5)*. Cui Petrus : *Magister, per totam noctem laborantes, nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo rete.* Admiror Petri fidem : qui prima desperata haberet, et nova crederet : *In verbo tuo laxabo rete. Cur, In verbo tuo, ait?* Quoniam verbe ejus cæli firmati sunt, et terra fundata est, mare separatum est (*Psal. 32. 6. et 161. 26*) : homo propriis suis floribus coronatus est, et omnia verbo tuo constiterunt, ut ait Paulus : *Qui portat omnia verbo potentie suæ (Hebr. 1. 3)*. *In verbo tuo laxabo rete.* Et verbum illud quidem rete antecessit : nec pisces adsunt. Nam licet adfuisset, ob tumultum eorum qui piscabantur, fuisset dilapsi. Sed descendit verbum ejus, *Qui vocat ea quæ non sunt, ac si essent (Rom. 4. 17)* : potentia ejus qui jubebat, prius quam rete mare subit : et magna vis piscium coacta est. Imago hæc fuit universalis Ecclesiæ. Rumpebatur rete : annuerunt sociis, qui in alia navicula erant, ut venirent, et sibi auxiliarentur (*Luc. 5. 6. 7*). Oportebat enim naves duas concurrere ad illam piscationem. Nisi enim prophetarum chorus apostolicæ manui adsit, et optuletur : et nisi oraculis prophetarum apostolorum eventus respondeat, non capimus quæ veniamur. Itaque cum Servator demonstrare vellet, hanc piscationem imaginem esse Ecclesiæ, ut Petrum erudiret ; hoc exemplo acuit et incitavit ad fortitudinem, ac dicit ipsi, *Ne metuas, ab hoc tempore, homines eris capiens (Luc. 5. 10)*. Ab hoc tempore, quo potentia mea coram vobis periculum factum : idque vobis cognitum et plane perspectum est, etiam bruta verbo meo obedire, omniâque nutum meum sequi. Hoc idoneo exemplo ob oculos posito, deinceps capiendis hominibus operam dato, Neque enim dicit, homines

piscaberis, sed *Homines vivos capiens eris*. Siquidem pisces vivi ad mortem solent capi ; homines vero capiuntur, ut a morte ad vitam transeant : itaque ait, *Ab hoc tempore homines eris capiens*. Sed cur ait illi, *Ne metuas?* Esto, promissum splendidum fuerit ; cur ait : *Ne metuas?* Quia illi in mentem venit priorum peccatorum, Dominus ait : *Ne metuas te ipsum, tamquam peccatorem : sed deinceps teipsum consideres ut apostolum, qui dominico imperio orbem quasi sagena complecti juberis.* Hanc vocem, *Ne metuas*, quisque ex Christo audiat ; *Ne metuas* : modo ab hoc tempore poenitentiam agat. Ergo rete illud, ut ordinem rerum explicandarum prius institutum prosequamur, imago fuit evangelicæ Servatoris doctrinæ. Hoc autem evangelium modo Paulus evangelium justitiæ, modo evangelium pacis, aliquando evangelium potentie appellat. Quia enim prædicationis illa gratia poterat bella auferre, seditionesque hominum circa pietatem non consentientium dissipare, quia omnes ad salutem invitat, evangelium justitiæ dicitur : quia vero demonum bella sedat, evangelium pacis appellatur : ac quia Dei cognitionem verbis vilibus promulgat, evangelium potentie dicitur. Audi Paulum dicentem : *Non erubescio evangelium : virtus enim Dei est ad salutem omnium credenti (Rom. 1. 16)*. Potentia siquidem tam deum vere elucescit, cum is qui prædicat, non humana rationum serie usus, terminos orbis obliet ; ut Servator Paulo dicit : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. Neque enim magnum quidpiam hoc fuisset, si Christus nuda sua divinitate orbem illustrasset : sed hoc mirum, quod corpore suo impassibilem et incorpoream ostenderit gloriam. Neque illud admirabile, si vivas et vivifica gloria resplendens, orbi vitam restituisset : sed potentia Verbi est quod morte mortem tollat, et per contumelias immortalis gloria resurget. Alibi etiam Paulus evangelium pacis appellat : *Preparati, ait, pedes vestros in preparatione evangelii pacis (Ephes. 6. 15)*. Alibi evangelium justitiæ nominat, cum ait : *Non enim erubescio evangelium : justitia enim Dei in ipso revelatur (Rom. 1. 16. 17)*. Quid est *Justitia Dei?* Posteaquam lex prima solis Judæis fuit data, Evangelium vero omnibus, evangelium justitiæ appellat. Siquidem Deus justus qui omnes peræque procreavit, omnes peræque illustravit : illudque justitiæ erat, non hos quidem servare, illos vero minime : et hos vocare, illos secus. In Veteri quidem Testamento, vocatio justa non fuit : sed œconomica, quæ justitiæ viam præmunivit. Neque tamen hæc quidem justam, illam vero injustam dixerit : sed illam aditam ad hæc patefuisse, et ad hæc apparatus quemdam fuisse. Legem Israeli dedit. Hinc De-

¹ Quæ hæc verba, in ipso revelatur, sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849 : *Quomodo igitur justitia Dei in ipso revelatur? Quomodo? Cum prima lex Judæis solis data sit, hæc alii homines ejusdem essent naturæ et originis, evangelium vero omnibus æquabiliter gentibus, merito in illo justitia Dei revelatur, et justitia evangelium vocatur. In Veteri igitur Test. sic notavit Deo cæsus.*

του εικών τὰ δίκτυα Πέτρου, τὰ σήμερον ἐπ' ἔβρισεν μετέραις καὶ ἀκοαῖς χαλασθέντα. Οὐ γὰρ ἀπαξ Πέτρος ἐγάλασεν τὰ δίκτυα, ἀλλὰ τῇ μὲν ἱστορίᾳ ἀπαξ, δὲ δυνάμει πολλάκις. Ὅσαίς γὰρ ἐάν κηρυχθῆ Ἐυαγγελίον, οὐδὲν ἕτερον ὀρώ, ἢ Πέτρον, καὶ Ἄνδρον, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, τὸ δίκτυον βλουύσας τὸ εὐαγγελικόν.

β'. Καὶ ἦν ξένον θέαμα τὴν Σωτῆρα ἰδεῖν ἐν θαλάττῃ, καὶ τοὺς διδασκομένους παρὰ τὸν αἰγιαλὸν οὕτως. Ξένον πρᾶγμα, οἱ ἰχθύες ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἰαλίους ἐν θαλάττῃ. Ἡ κάθεις ἐκεῖνου τοῦ δικτύου ἔων ἦν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Ἐῖρε, φησί, τούς κλιεῖς ἀποκλύοντες [405] τὰ δίκτυα, ὡς ἀπειπόντες; τῆς ἄγρας. Ἄλιους γὰρ ἐάν μὴ ἀπαγορεύσῃ τῆς ἡρας, οὐ κλύουσιν τὸ δίκτυον. Εὖρεν οὖν αὐτοὺς ὁ Σωτῆρ ἀπειπόντας; τῆς ἄγρας, καὶ ἐφίσταται ὁ τῆς ἡρας Δεσπότης, καὶ τί πικεῖ; Πρῶτον διδάσκει τὸν ἴσον τῆς ἀληθείας· εἶτα κελεύει χαλασθῆναι τὸ δίκτυον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ῥήματα ἦν ἀναπόδεικτα ἀνευ πῶν ἔργων, ἐχρῆν ἀκολουθῆσαι τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν· ὅτι Θεοῦ κελεύσαντος, καὶ τὰ μὴ ῥησικόμμενα θηράται, καὶ τὰ μὴ ἔντα λαμβάνεται, ἐκλάσεται, φησί, τὸ δίκτυον ὑμῶν. Ὁ δὲ Πέτρος λέγει· Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς τυκτός κοπίσασθε οὐδὲν ἐλάδομεν, ἐπὶ δὲ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Θαυμάζω Πέτρον τὴν πίστιν, τὰ πρῶτα ἐπογωνώσκοντος, καὶ τὰ νέα πιστεύοντος. Ἐπὶ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Διὰ τί εἶπεν, Ἐπὶ τῷ σῶ ῥήματι; Ἐπειδὴ ἐπὶ τῷ ῥήματι αὐτοῦ καὶ ὁ οὐρανὸς ἐστερεώθη, καὶ ἡ γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ θάλασσα ἀφωρίσθη, καὶ ἄνθρωπος οἰκειὸς ἄνθρωπιν ἐστεφανώθη, καὶ πάντα τῷ σῶ ῥήματι συνέστηκεν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος· Φέρον τε εἰς πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Προκατέθη τοῦ δικτύου τὸ ῥήμα· οὐ πάρεισιν οἱ ἰχθύες. Καὶ γὰρ εἰ παρήσαν, διὰ τὴν ἐχλησιν τῶν ἀγρευόντων διέφευγον. Ἀλλὰ κατῆλθε τὸ ῥῆμα ἐκεῖνου τοῦ Καλοῦτος εἰς μὴ ἔντα, ὡς ἔντα· προκατῆλθε τοῦ δικτύου ἢ δύναμις τοῦ κελεύσαντος· συνήχθη κλήθος ἰχθύων. Εἰκῶν ἦν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας. Διεβρήγγυτο τὸ δίκτυον· ἔνευσαν τῷ κλοῖψ τῷ συμμετόχῳ ἔλθειν, καὶ συναρᾶσθαι αὐτοῖς β'. Ἐδεῖ γὰρ δύο σκάφῃ συνδραμεῖν εἰς τὴν ἄγραν. Ἐάν γὰρ μὴ παρῆ χορὸς προσφτηῶν βοηθῶν τῇ ἀποστολικῇ χειρὶ, καὶ τῇ προφητικῇ προβήσει μὴ ἀκολουθῆσῃ τῶν ἀποστόλων ἢ ἔκδοσις, οὐ θηράται τὰ θηράμενα. Βουληθεὶς τοίνυν ὁ Σωτῆρ βεβῆαι, ὅτι ἡ τῶν ἰχθύων ἄγρα εἰκῶν ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ βουληθεὶς παιδεῦσαι Πέτρον ἔτι, τῷ ὑποδείγματι τούτῳ ἤλειψεν αὐτὸν εἰς ἀνδρείαν καὶ λέγει αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' οὗ, φησὶν, ἐπιειράσθης τῆς δυνάμεως, καὶ ἔμαθες ὅτι καὶ τὰ ἄλογα ἵπακροῦσι λόγῳ, καὶ πάντα ἵπεται τῷ ἐμῷ νεύματι. Λαθὼν ἀρκούν τὸ ὑπόδειγμα, βρῆσαι λοιπὸν τῆ θήρῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀνθρώπους ἔσῃ ἀλιεύων, ἀλλὰ, Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ἐπειδὴ οἱ ἰχθύες ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἀλιεύονται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ θανά-

του εἰς ζωὴν ἀγρευόνται· Ἀπὸ τοῦ νῦν, φησὶν, ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Διὰ τί οὖν ἠ λέγει αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ; Ἐστὼ, ἡ ἐπαγγελία καλὴν εἶχεν ἔσθιν· διὰ τί οὖν, Μὴ φοβοῦ; Ἐπειδὴ προσέπεσε τῇ μνήμῃ τῶν πρώτων ἀμαρτημάτων, Μὴ φοβοῦ, φησί, σαυτὸν, ὡς ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ λοιπὸν νόμι σαυτὸν ὡς ἀπόστολον, ῥήματι δεσποτικῷ κελευόμενον τὴν οἰκουμένην σαγηνεῦσαι. Μὴ φοβοῦ, πᾶς ἀμαρτωλὸς [406] παρὰ Χριστοῦ ἀκουέτω· Μὴ φοβοῦ· μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν μετανοεῖτω. Τὸ τοίνυν δίκτυον, ἵνα εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἔλθω ἀκολουθίαν, εἰκῶν ἐστὶ τῆς εὐαγγελικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ποτὸ καλεῖ Παῦλος ἐπὶ μὲν Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης, κατὰ δὲ Εὐαγγέλιον εἰρήνης, κατὰ δὲ Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὴ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος καὶ πολέμους ἀφανίσει*, καὶ στάσεις ἀνθρώπων μὴ συμφωνούντων πρὸς εὐσέβειαν σκορπίσει, καὶ διὰ μὲν τὸ πάντα καλεῖσαι πρὸς σωτηρίαν λέγεται Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης· διὰ δὲ τὸ καταστᾶναι τὸν πόλεμον τῶν δαιμόνων λέγεται Εὐαγγέλιον εἰρήνης· διὰ δὲ τὸ εὐτελεῖν ῥήματα κηρύττειν Θεοῦ γνῶσιν καλεῖται Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ὁ γὰρ ἐπισχυνοῦμαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Τὸ δυνατὸν γὰρ τότε φαίνεται δυνατὸν, ὅτι μὴ τοῖς ἀκολουθοῦσι κεχρημένον λογισμοῖς, κρατήσῃ τῶν περάτων τῆς γῆς· ὡς λέγει ὁ Σωτῆρ τῷ Παύλῳ· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Οὐδὲν ἦν μέγα, εἰ γυμνῇ τῇ θεότητι τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ἀλλ' ὅτι διὰ σώματος τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον ἔδειξε δόξαν. Οὐδὲν ἦν θαυμαστόν, εἰ ὁ ζῶν ζωοποιὸν ἀπαστρέψας δόξαν, τὴν οἰκουμένην ἐξωποποίησεν· ἀλλὰ τὸ δυνατὸν τοῦ Λόγου, ὅτι θανάτῳ τὸν θάνατον ἀφανίζει, καὶ διὰ τῶν ὕδρων τὴν ἀθάνατον ἀπαστρέπτει δόξαν. Ἀλλαχοῦ λέγει, Εὐαγγέλιον εἰρήνης· Τούτους γὰρ πόδας ὑμῶν, φησὶ, παρασκευάσατε ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἀλλαχοῦ καλεῖ δικαιοσύνης, ὡς φησιν· Ὁ γὰρ ἐπισχυνοῦμαι τὸ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται†. Τί ἐστὶ, Δικαιοσύνη Θεοῦ; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίους ἐδόθη μόνους, κατὰ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσι, καλεῖ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, ὁμοίως πάντας ποιήσας, ὁμοίως πάντας ἐφώτισε. Καὶ τοῦτο ἦν δίκαιον, τὸ μὴ τοὺς μὲν σῶσαι, τοὺς δὲ μὴ σῶσαι· τὸ μὴ τοὺς μὲν καλέσαι, τοὺς δὲ μὴ καλέσαι. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κλήσις δικαία, ἀλλ' οἰκονομική, προκατασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ λέγω ταύτην δικαίαν, κἀκείνην ἀδικον, ἀλλ' ἐκείνην ὁδὸν ταύτης, καὶ προκατασκευὴν ταύτης. Ἔδωκε νόμον τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ λέγει ὁ Δευτῆρ· Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαιοῦματα καὶ κρι-

d Omnes mss. διὰ τὸν οὖν. (Omittitur ὁ οὖν in editis.) In ἴα προσέπεσε duo, recte. (Edebatur προσέπεσον.)

e Ita recte Regius unus. Antea edebatur ἡφάνισεν, et mox ἐσκόρπισεν. Jure suspicatus errorem erat Savil.

f Quae sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849: Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; πῶς; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίους ἐδέδοτο, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοίως τοῖς ὁμορῆσιν, εἰκότως ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται, καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον ἐν τούτῳ τῇ Παλαιᾷ.

a Unus ἡ κάθεις γάρ.

b Unus καὶ συλλαβεσθαι αὐτοῖς.

c Sic duo mss., melius quam ex hti ἡλιούοντο.

ματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματι αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς

γ'. Ἐπεὶ οὖν ἐκαίην ἔθνη ἀπεκάλυψεν, ἐναυθα δὲ ζυγοστατήσας τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν αὐτὸν ἐξ Ἰσοῦ ἐκέρασε. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ πάντα ὁμοίως σῶσαι, καὶ μὴ εἶναι διαφορὰν [407] δούλου καὶ ἐλευθέρου, βαρβάρου ἢ Ἑλλήνου, γυναικὸς ἢ ἀνδρός· ἀλλ' ὁ λέγει Παῦλος, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκῦθης, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ· ἐκ γὰρ τοῦ ἑνὸς τὰ δύο ἐπήγαγε. Δουλείαν οὐ φύσις ἐγέννησεν, ἀλλὰ προαίρεσις ἔτεκε. Γίνεται δὲ καὶ δουλεία ἡναγκασμένη ἢ ἐν συμφορᾷ λιμοῦ, ἢ αἰχμαλωσίας ἀνάγκη. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα δουλεία αὐθαίρετος, ἢ δι' ἐπιγαμίαν θεραπεινῶν τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν πιπράσκουσα, καὶ ὑπὸ ζυγὴν δουλείας ἐρχομένη. Ἡ δὲ πρώτη δουλεία ἀπὸ κακῆς συνέστη γνώμης. Καὶ πόθεν εὐρίσκεται ἡ βίβλα τῆς δουλείας, ἄκουε· Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὁ Νῶε πίων οἶνον, καὶ μὴ κεράσας αὐτὸν τῇ κραιπούσῃ κράσει, δι' ἀπειρίαν ἐμεθύσθη, οὐ γνώμης νόσον ἐνδείξάμενος, ἀλλ' ἀγνοίας· καὶ ἐμεθύσθη, καὶ μεθυθεὶς ἐγυμνώθη. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶνον αὐτοῦ, εἶδε τὴν τοῦ πατρὸς γύμνωσιν, καὶ ἐγέλασε. Τί οὖν ὁ πατὴρ ἐκνήψας λέγει; Ἐπικατάρτατος Χαναν^a, καὶ οὐκ οὐκ ἐστὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ὁρᾷς πῶς τὴν δουλείαν ἐγέννησεν ἡ ἀμαρτία; Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, δοῦλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ συνεχώρησε τὴν ἀμαρτίαν, μᾶλλον δὲ ἤρεν (ἐκτεμῶν γὰρ τὴν βίβλαν, συνεξέτεμε καὶ τοὺς καρπούς), καλεῖ δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον διὰ τὸ πάντα ὁμοίως φωτίζειν. Ὑπελάμβανον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κηρυττόμενον δι' αὐτοῦ αὐτοῖς δίδοται μόνοις. Ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία. Διὸ φησὶν ὁ Δαυὶδ· Ὑπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ δρομὸν σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ Ἰνα δεῖξῃ, ὅτι τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς, δικαιοσύνη ἐστίν, ἐπήγαγε· Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. Ὅταν^b βαθύ τι καὶ προφητικὸν ἀνακῦψη ζήτημα, σύνδραμε τῷ λόγῳ, μὴ κροτῶν, ἀλλὰ νοῶν, μὴ ἀπλῶς δεχόμενος τὸν κρότον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἐννοίαν βασανίζων τῶν νοημάτων. Ἐάν γὰρ βῶς τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀληθείας, καὶ μάλιστα τὴν φωνὴν ταύτην, ἦν ὁ Δαυὶδ εἶπεν· Ὑπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ δρομὸν σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου· εὐρίσκη καὶ βῶν τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληροῦ-

μενος Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ γνησίως ψάλλῃ ἀνακαινιζόμενος τὴν ψυχὴν, ἀποτελεῖται ναὸς ἁγίου Πνεύματος. Μὴ γὰρ μικρὸν νομίση ψαλμῶ εἶναι. Δοκεῖ μὲν γὰρ τὴν ἀκοὴν θέλειν, τῇ δὲ ἂν θεῖς τὴν [408] ψυχὴν ἐγείρειν. Οὕτω καὶ ὁ μακρὸς Ἑλισσαῖος ὁ προφήτης παρακαλούμενος παρὰ τὴν βασιλείων προφητεύσαι τὰ μέλλοντα, λέγει· Δότε ἄνδρα εἰδότα ψάλλειν· ἦλθεν ὁ τῆς μουσικῆς ἱεραὸς, καὶ ἐν τῷ ψάλλειν, φησὶν, ἐκαίην, ἦλθε Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ Ἑλισσαῖον. Τί οὖν; ἄρα Πνεῦμα τὸ ἅγιον φωναί; θέλεται, καὶ ἐπιρραῖς καὶ ἔλκεται, εἰ τῇ ψυχῇ ἐπανεπαύετο τῇ προφητικῇ Ἡρκαὶ ἡ καθαρότης τοῦ προφήτου προσκαλέσασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τί οὖν λέγει, Δότε ἄνδρα εἰδότα ψάλλειν; Οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα τερψῆθῃ τῆς ψαλμωδίας, ἀλλ' ἵνα, ἐκείνου ψάλλοντος, ὁ ναὸς τοῦ προφήτου ἀνακαινισθεῖς, ἀξίως γένηται τῆς αἰῆς ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα καλεῖ, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι οὐ τῇ ψαλμωδίᾳ ἐθέληθη, ἀλλ' τῇ ψυχῇ τῇ ὑπὸ τῆς ψαλμωδίας διεγερθείσῃ. Οὐ ἦλθεν ἐπὶ τὸν ψάλλοντα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀκούοντα. Διὰ μὲν οὖν καθόλου τὰς δυνάμεις τῶν ψαλμῶν ἐρευνῆ ἔξαιρέτως δὲ τοῦ σήμερον ἡμῖν ῥηθέντος ἁγίου ψαλμοῦ· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγγαλιόσω γῆ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Τὸ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, πῶς ὑπολαμβάνεις; ἄρα ὡς πρόσφατα λαβόντα τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν Ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίον αὐτοῦ ἡρμήνευσε ἀξίαν· νῦν δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Εἴρηται καὶ πρῶτη ἡμῖν, καὶ νῦν λεχθήσεται. Πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἐβασίλευετο ἡμῶν ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ὑπὸ τοῦ θανάτου. Πόθεν τοιαῦτα; Λέγει Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐβασίλευσεν ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσει διὰ Χριστοῦ. Ἴδου ἡ τῆς ἀμαρτίας βασιλεία. Ποῦ ἡ τοῦ διαβόλου; Ἄκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθῆσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Ἴδου ἡ τοῦ διαβόλου βασιλεία. Ποῦ ἡ τοῦ θανάτου; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας. Ἐπεὶ οὖν ἐκράτη ἡ διαβολικὴ τριάς ἡ κατὰ τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντης Τριάδος τυραννήσασα, τουτέστιν, ὁ διάβολος, ἡ ἀμαρτία, ὁ θάνατος· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἡπάτα, ἡ δὲ ἀμαρτία ἐσφαζεν, ὁ δὲ θάνατος ἐθαπτεν· εὐαγγελίζετο τοὺς τυραννουμένους ὁ Δαυὶδ, καὶ λέγει, ὥστε ἐξελεῖθαι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ δέξασθαι τοῦ Χριστοῦ τὴν δεσποτείαν κηρυττομένην· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε. Πέπαυται τοῦ θανάτου ἡ βασιλεία, πέπαυται τῆς ἀμαρτίας τὸ κράτος, πέπαυται τοῦ διαβόλου ἡ ἐξουσία. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιόσω ἡ γῆ. Ἀγαλλιάω γὰρ ὀφείλει ἡ ποτὲ δεδουλωμένη, καὶ νῦν ἐλευθερωθεῖσα· ἡ ποτὲ πεπλανημένη, καὶ νῦν δεδοξασμένη· ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, καὶ νῦν ἐν θρό-

^a Sic omnes, atque ita legitur in Bibliis; unus codex Χαμ.

^b Unus όταν μὲν οὖν. Alius όταν οὖν.

^c Unus post ψαλμοῦ habet ποίου τούτου; Paulo post idem πρόσφατον λαβόντος, et infra ἡρμήνευσε βασιλείαν· εἰ δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, νεωτέραν τινὰ κυριότητα καὶ δεσποτείαν ὁ προφητικὸς λόγος αἰνιττεσθαι βούλεται. Εἴρηται τοῖνυν ἡμῖν καὶ πρῶτη, καὶ νῦν δὲ λεχθήσεται.

vid : *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis (Psal. 147. 8. 9. 19. 30).*

5. *Justitiæ evangelium ; servitutis species diversæ.* — Quia ergo uni genti patefecit, hic vero doctrina veritatis tamquam ad stateram appensa, omnibus eam ex æquo communicavit. Adverte, queso. Justitia est, omnes ex æquo salvos velle : nec differentiam facere servi aut liberi, barbari aut Græci, mulieris vel viri : sed quod Paulus dicit : *In Christo Jesu non barbarus, non Scythæ : non mas, non femina : nec servus, nec liber (Coloss. 3. 11).* Videsne æqualitatem? Quia enim natura æquales sumus, licet sententiis dissidiamus, naturam nostram pristinæ illi pulchritudini restituit. Cum enim Adamus e terra formatus fuit, non alienigena, non Scythæ, nec barbarus, nec Græcus, non servus, non liber, non mas, nec femina erat : ex uno siquidem duo illa procreavit. Servitutem non natura genuit, sed liberum arbitrium peperit. Sed et alia species servitutis est, ad quam necessitate famis aut captivitatis adigimur. Præter hanc quoque alia est, quam sponte subimus : ut ancillis in uxores ductis, libertatem vendimus, et nos servitutis jugo subjicimus. Ac prima quidem illa animi quadam pravitate constituta est. Tu vero, unde hæc servitus originem duxerit, attende. Post diluvium Noë cum vinum bibisset, nec ut par erat illud temperasset, imperitia quadam inebriatus est : neque voluntatis, sed inscitia morbum admisit ; et quidem ebrius seipsum denudavit : atque unus e filiis ingressus, patrem nudum conspectum irrisit. Quid igitur pater jam sobrius ad illum? *Maledictus Chanaan, servus erit fratribus suis (Gen. 9. 25).* Vides peccatum servitutem introduxisse? Hinc Servator : *Omnis qui peccatum facit, servus est peccati (Joan. 8. 34).* Postquam ergo Liberator humani generis advenit, veniam peccatis concessit, imo vero sustulit (siquidem radice excisa, fructus simul excidit), vocat evangelium justitiæ, quod omnes ex æquo homines illustret. Judæi enim arbitrabantur, evangelium, quod per ipsum promulgabatur, ad se solos pertinere. Verum hæc ipsorum expectatio inopinatum eventum sortita est. Hinc igitur Davidicum illud : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ (Psal. 47. 10. 11).* Et ut demonstraret, quod misericordiam suam declarare in fines orbis terræ, sit illa justitia, subjecit : *Justitia plena est dextera tua (Ibid.).* Quotiescumque profundior aliqua et prophetica sese obtulerit quæstio, eam amplectere : non quidem applausu, sed intelligentia : ne simpliciter verborum sonitum admirare, sed sententiam et vim explora. Si enim vere et ex animo divinas laudes celebraveris, maximeque Davidicum illud oraculum cantaveris : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua :* simul et divinas laudes celebrans, et sancto Spiritu repletus deprehenderis. Qui enim inge-

nue et ex animo psallit, animo renovatus, templum Spiritus sancti efficitur. Neque enim parvum quidpiam psalmodum modulationem existimaveris. Videtur illa quidem aures tantum demulcere, atque ipsa animam quoque excitat. Sic etiam beatus Elisæus propheta, cum a regibus quibusdam, ut futura prædiceret, rogaretur, ait : *Date mihi virum, qui sciat psallere (4. Reg. 3. 15) :* qui cum venisset, et psalleret, inquit, Spiritus sanctus super Elisæum cecidit. Quid igitur? ergone Spiritus sanctus vocibus modulantium oblectatur, et velut incantationibus allicitur, siquidem in prophetæ animo acquievit? Sufficiebat certe prophetæ puritas, ut Spiritum sanctum advocaret. Cur ergo dicit : *Date mihi virum, qui psallendi sit sciens?* Non sane ut Spiritus sanctus psalmodum modulatione oblectaretur, sed ut, illo cantante, propheta, mente renovata, Spiritus sancti adventu dignus efficeretur. Ideoque Spiritum invocavit, ut planum faceret, non psalmodia allici, sed animo per modulationem excitato. Neque ille ad psallentem pervenit, sed ad audientem. Oportet itaque psalmodum vim perscrutari : præcipue vero ejus, qui nobis hodie est recitatus¹ : *Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ (Psal. 96. 1).* Quomodo ergo illud, *Dominus regnavit,* accipis? num quasi recens ad fastigium illud regniæ dignitatis pervenerit? Si enim dixisset, *Dominus regnat :* sempiternam illius regniæ dignitatem notasset. Jam vero dicit, *Dominus regnavit.* Dictum est nuper et jam iterum dicetur. Ante Christi adventum, ante Evangelii promulgationem, in naturam nostram imperium obtinebat diabolus, peccatum, mors. Undenam hoc? Paulus explicat : « Quomodo enim regnavit peccatum in mortali nostro corpore, sic etiam gratia regnavit per Christum » (Rom. 6. 12). Ecce peccati regnum. Ubinam diaboli? Audi Servatorem dicentem : *Si satanas satanam expellit, adversus seipsum divisus est : quomodo ergo stabit regnum illius (Matth. 12. 26)?* Ecce diaboli regnum. Ubinam mortis? Audi Paulum disserentem : *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, super eos, qui non peccaverant (Rom. 5. 14).* Cum igitur diabolica trias in sanctam et impollutam Trinitatem tyrannidem suam exercuisset, scilicet, diabolus, peccatum, mors : et diabolus quidem deciperet, peccatum interficeret, mors vero sepeliret : David, hac triplici tyrannide oppressis lætum nuntium affert, monetque, ut sese ex servitutis jugo subducant, et dominatum Christi, quod prædicabatur, amplectantur : *Dominus regnavit.* Regnum mortis abolitum est, et peccati potentia destructa est, et diaboli potestas fracta est. *Dominus regnavit, exsultet terra.* Et merito sane exsultare debuit, quæ quondam in servituti redacta, jam liberata est : quæ olim erravit, jam gloria respendet :

¹ Unus post has voces, *hodie est recitatus,* habet : *Qualis Psalmus? Infra... dignitatem notasset; si autem dicit, « Dominus regnavit, » mentem nostram ad ducere vult sermo propheticus ad novam quamdam dominationem, novum imperium. Quod igitur nuper vobis dictum est, nunc iterum dicetur.* Hæc porro retulit Photius, sed non verbum de verbo, atque excerpti more.

quæ quondam in sepulcris condita delitescerat, nunc in solio collocata est : quæ quondam ignominia oppressa jacebat, nunc honore afficitur. *Dominus regnavit*. Sic etiam alio in loco dicitur (oportet enim sententias consentaneas inter se in iædium adire) : *Dominus regnavit, decorem indutus est* (*Psal.* 92. 1). Nos veste induimur, ut quidquid naturæ nostræ minus decorum est, occultetur. Quare igitur Deus naturam suam, quæ et corpore vacat, et plena lucis est, imo quæ plus quam lux coruscat, contegit? Sed vocat ille corpus Christi vestem suam : *Dominus regnavit, decorem indutus est*. Decorem vocat, carnem Christi. Erat enim illa sane decora, nec ulla peccati turpitudine fœda. Neque enim peccatum fecit unquam, nec inventus est dolus in ore ejus (*Isai.* 53. 9). *Indutus est Dominus virtutem, et præcinxit se* (*Psal.* 92. 4). Quoniam zona regem exornat, zona autem est iudicium regis et iudicis : inducit ipsum et regem et iudicem; ait enim Isaias : « Egre dietur virga de radice Jesse, et flos eius ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei; et erit iustitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus » (*Isai.* 11. 1. 2. 5).

4. *Vestis pontificis figura Christi. Virtus perfecto ornamentum.* — Hujus ipsius vestis Servatoris, in carne dico, latentem figuram præ se tulit pontifex in lege. Et vero diligenter advertite, quomodo umbræ illæ veritatem nobis subindicarent, quomodo item evangelicæ figuræ præluxerint. Leniter loquor, et pro virili me simplicium et imperitorum captui accommodo, ne illi huc vel illac circumducantur. Pontifex igitur ingrediens in sancta sanctorum, induerat vestem talarem, scilicet vestem a capite usque ad pedes demissam, superhumerales, zonam, femoralia, laminam auream, tiaram, hoc est corybantium (a), et rationale in pectore, et quæ scriptura ibidem explicat, videre quæ est. Aliæ figuræ, alii sensus. Neque enim Deus omnino hyacintho et purpura, item cocco et

(a) Omnes Mss. habent, κορυβάντιον. In hanc vero lectionem hæc erudite notat Fronto Ducerus : « Romana Editio, Anglicana et Regius Medicæ constanti retinent lectionem a nonnullis repudiatam, nempe κορυβάντιον, cui et ingenio substituerant κυρβάσιον, cyrbasiam, et ex Polluce l. 7, c. 13, καὶ κυρβάσιον, ἢ σὺβαντιον καὶ πύλον καλοῦσι. Legitur in Lexico Stephani : Κορυβάντιον περίθερα κεφαλῆς ἑγκόσμιον καλόν. Item : Σίδαρις, κορυβάντιον ἢ πύλος, ἔστιν αἶδος καμυλαυτίου, ὃ καὶ τιάρα νοεῖται. Hieronymus Epist. 128 : *Rotundum pileolum, quod Græci et nostri tiaram, nonnulli galerum vocant.* Origenes Hom. 6 in Levit. : *Et quia ipse caput est omnium, ideo et ornatus iste super omnia capiti superponitur. Si mitra tibi et lamina aurea, plenitudo scientiæ Dei caput coronet, scito te, etiamsi apud homines lætes et ignoreres, apud Deum tantam agere pontificatum intra conscientie tuæ templum.* Chrysostomus Persis tiaram tribuit, ut propriam, Homil. 17 in Acta : *καθέκειν αὐτῶν τὴν κόρυμνον, καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὴν ἑσθίαν καὶ τὴν ἀλγύνην τὴν ἐπὶ τοῖς ὤμοις ἐπιθέσει, καὶ περιβραχίον καὶ περιστερὸν τὸ ἐπὶ τοῦ κεφαλῆς. Sic ut Petrus tiara sublata et gladius pectoribus et calcamentis barbaricis dimissis, alieno habitu et nostræ regionis usitato induuntur, et corpore ad cultum tonso, habitu bellum occultant.* Lucianus interpretis gladios esse Persicos putavit; sed Danielis 3, 21, ubi dicuntur tres pueri in fornacem missi, scriptura est, ἐσθίοντες ἐν τοῖς σαρβάρις, Symmachus, ἀσπίδος, Hieronymus, cum bracciis. Pro bracciis, quas Symmachus ἀσπίδας interpretatus est, Aquila et Theodotus Saraballa dixerunt. Tertullianus et Græco vertens dixit libro de carne Christi, cum bracciis suis. » Cum ergo tres Codices nostri κορυβάντιον habeant, sic restituere visum est. Ibidem et infra quædam hinc excerpti Photus, sed aliis demptis, aliis mutatis, uti solet.

byssu recreatur : Deus enim animarum puritatem postulat : sed in corporeis illis floribus virtutum ille imagines describit. Si enim Deus revera vestitu illo longe ornatissimo delectabatur, cur non Mosem ante Aaronem hoc modo induit? Sed Moses quidem ea veste carebat, eadem tamen sacerdotes induebat. Moses aqua non fuit lotus, et tamen lavabat : non oleo inunctus fuit, et tamen ungebat : nullam vestem sacerdotalem gestabat, sed sacerdotes induebat : ut inde perspicias, viro perfecto virtutem ad ornamentum sufficere. A capite igitur sacerdotem contemplare. Namque ipsum vocabulum vestimenti ambiguum est, et de eo controvertitur : Græco vero sermone translatum est. Initium ergo fac a capite. Quidnam igitur erat primum? tiarame, vel quid primo nominat? quid post tiaram illam, quasi conciliatricem? Loco tiaræ igitur est habitus totius illius vestis. Quandoquidem pontifex caput erat populi, par erat eum, qui caput esset omnium, in capite ejus rei symbolum exhibere. Absoluta siquidem et remissa auctoritas ferri nequit : quæ vero sui imperii symbolum impositum gerit, legi subicitur et paret. Itaque jubet caput minime esse nudum, sed coopertum, ut discat populi caput, se caput habere. Idcirco etiam in Ecclesia, cum ordinantur sacerdotes, Evangelium Christi capiti imponitur, ut discat is, qui ordinatur, veram se recipere Evangelii tiaram; atque ut discat, quamvis sit omnium caput, se tamen legibus istis subjici : et eum qui omnibus imperat, legis imperio subesse; eumque qui omnibus dat mandata, a legibus mandatum accipere. Propterea nobilis vir quidam ex veteribus, cui nomen Ignatius, quique sacerdotio simul et martyrio decoratus fuit, ad sacerdotem quemdam scribens dicebat : Nihil sine tua voluntate geratur, neque item tu quicquam absque Dei facias voluntate. Quod igitur impositum haberet Evangelium pontifex, signum est eum esse sub potestate constitutum. Propterea dicit Paulus de muliere quæ velamen habebat, Mulier debet habere velamen super caput, quod erat imago potestatis (*1. Cor.* 11. 10). Erat igitur tiara figura potestatis : erat aurea lamina, in qua erat exarata scriptura, quæ Dei nomen exprimebat, ac primum indicat potestatem esse Dei nomen Dei. Post tiaram et laminam duo lapides supra humeros erant smaragdini, quorum alter hinc sex tribus, totidem alter ex altera parte continebat. Signum porro hoc est sacerdotalis aspectus : attribuit autem sacerdoti smaragdum, cui duplex inest pulchritudo : habet enim et decoram virilitatem et puritatem instar speculi radiantem. Quoniam igitur sacerdotem pia exercitatione sobrium esse oportet, et vitam suam vulgo tamquam speculum exhibere, sacerdotem vult in humeris virtutis imaginem gestare. Quare vero in humeris? Quia nomen Dei supra caput erat, articulus super articulum. Cur autem in humeris? Quoniam actionum est signum. Actionis enim potentia ab humeris dependet. Vult igitur veritatis pulchritudinem in actionibus enitere. Propterea sic alloquitur aliquando Jerusalem Dominus : *Pone cor tuum super humeros tuos, filia despecta,*

νοῖς ἢ ποτὲ [409] ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ νῦν ἐν τιμῇ. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Ὁβτω καὶ ἀλλαγῆς λέγεται (δεῖ γὰρ τὰ συγγενῆ τῶν νοημάτων παραίνειν). Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Ἡμεῖς ἐνδύμεθα ἐξυθεν ἱμάτιον; ἵνα τὸ ἀπρεπὲς τῆς φύσεως καλύψωμεν. Ὁ δὲ Θεός, ἵνα τί καλόφη τὴν ἀσώματον φύσιν, τὴν φωτὸς γέμουσαν, μᾶλλον δὲ φωτὸς ἀπαστράπτουσαν; Ἄλλὰ καλεῖ ἐνδυμα αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Εὐπρέπειαν καλεῖ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ. Εὐπρέπης γὰρ ἦν, οὐκ ἔχουσα αἰσχος ἀμαρτίας. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε πώποτε, οὐδὲ ἠρέθη δόλος ἐν τῷ στήματι αὐτοῦ. Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Ἐπειδὴ τὸν βασιλεῖα ζῶνι κοσμεῖ, ἐστὶ δὲ ἡ ζῶνι βασιλείως γνῶρισμα, καὶ κριτοῦ· εἰσάγει αὐτὸν καὶ βασιλεύοντα, καὶ κρίνοντα· λέγει γὰρ Ἡσαίας· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς βίβης Ἰεσοῦ, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐκ' αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ· καὶ ἐστὶν δικαιοσύνη ἐξωσμέτος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία εἰλημέτος τὰς πλευράς αὐτοῦ.

8. Τοῦτο τὸ ἐνδυμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ τῆς σαρκὸς λέγω, κρυφαίως καὶ ἐν εἰκόνι εἶχεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τῷ νόμῳ. Καὶ πρόσεχε ἀκριδῶς, πῶς αἱ σκιά τὴν ἀλήθειαν ἠρμήνευσαν, πῶς οἱ τύποι τοῦ Εὐαγγελίου προέλαμπον. Λέγω δὲ ἡρέμα, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συγκαταβαίνων τῇ ἀκοῇ τῶν ἀκραίων καὶ τῶν ἀπίρων, ἵνα μὴ ὦδε λάκτισε περιάγωνται. Ἐνεδύετο ἢ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσιῶν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ποδήρη, τούτέστιν, ἱμάτιον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀπλωρημένον, ἐπωμίδα, ζώνην, περισκελῆ, πέταλον χρυσοῦν, τιάραν, τούτέστι κορυβάντιον, τὸ λόγιον ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ὅσα διαγορεύει ἡ Γραφή, καὶ ἐστὶν ἰδεῖν. Ἄλλα μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα. Οὐ γὰρ πάντως Θεὸς ἀναπαύεται ὑακίνθιν, καὶ πορφύρα, καὶ κόκκινον, καὶ βύσσηνον· Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα· ἀλλ' ἐν τοῖς σωματικοῖς ἄνεσι διαγράφει τῶν ἀρετῶν τὴν εἰκόνα. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ταῖς στολαῖς ἐκείναις ταῖς ἐνδόξοις ἀναπαύετο, διὰ τί πρὸ τοῦ Ἀαρὼν τὸν Μωϋσῆν οὐκ ἐνέδυσεν; Ἄλλ' ἦν Μωϋσῆς καὶ γεγυμνωμένος τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, καὶ ἐνδύων αὐτὴν τοὺς ἱερεῖς. Μωϋσῆς οὐκ ἐλούθη ὕδατι, καὶ ἔλουεν· οὐκ ἐχρίσθη ἔλαιον, καὶ ἐχριεν· οὐκ ἐφόρησεν ἱμάτιον ἱερατικόν, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐνέδυσεν· ἵνα μάθῃς ὅτι τῷ τελείῳ ἀρκαί ἡ ἀρετὴ πρὸς κόσμον. [410] Λάβε δὲ ἄνωθεν τὸν ἱερέα. Ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἐνδύματος ὄνομα ἀμφίβολον καὶ ζητούμενον, τῇ δὲ Ἑλληνικῇ γλῶσση μεταποιούμενον. Λάβε οὖν

ἀρχὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Πρῶτον τί ἦν; ἡ τιάρα, ἡ τί ὀνομάζει; τί μετὰ τὸ πρόξενον, τιάρα; Ἄνει τοῦ, τιάρα ἐστὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιερεὺς κεφαλὴ ἦν τοῦ λαοῦ, ἔδει δὲ τὸν πάντων κεφαλὴν γινόμενον ἔχειν κατὰ κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν· ἀποκλυμένη γὰρ αὐθεντία ἀφόρητος ἐστίν· ἔχουσα δὲ ἐπιλείμενον τὸ σύνθεμα τῆς δεσποτείας, ὑπὸ νόμον ἀγεται· κελεύει οὖν τὴν κεφαλὴν μὴ εἶναι γυμνὴν, ἀλλὰ κεκαλυμμένην, ἵνα μάθῃ ἡ κεφαλὴ τοῦ λαοῦ, ὅτι κεφαλὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἱερέων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ Εὐαγγελίου τιάραν λαμβάνει· καὶ ἵνα μάθῃ, ὅτι εἰ καὶ πάντων ἐστὶ κεφαλὴ, ἀλλ' ὅπῃ τοῦτους πράττει τοὺς νόμους, πάντων κρατῶν, καὶ τῷ νόμῳ κρατούμενος, πάντα λογοθετῶν, καὶ ὅπῃ τοῦ λόγου νομοθετούμενος. Διὰ τοῦτο γενναίως τις τῶν ἀρχαίων, Ἰγνάτιος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῶν, οὕτως ἱερωσύνη καὶ μαρτυρίῳ διακρέβας, ἐπιστελλῶν τινα ἱερεῖ εἶπε· Μηδὲν ἀνευ γνώμης σου γενέσθαι, μηδὲ σὺ ἀνευ γνώμης Θεοῦ τι πράττει. Τὸ τοίνυν ἔχειν τὸν ἀρχιερέα τὸ Εὐαγγέλιον, σημεῖόν ἐστι τὸ ἐπ' ἐξουσίαν εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος περὶ γυναικὸς ἔχουσης κάλυμμα· Ἡ γυνὴ ὀφείλει ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ κάλυμμα, ὃ ἦν εἰκὼν ἐξουσίας. Ἦν οὖν ἡ τιάρα τὸ σχῆμα τῆς ἐξουσίας. Ἦν τὸ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ᾧ ἐπεγέγραπτο τὸ γεγραμμένον, ἐν ᾧ ἐκτετύπωτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ πρῶτον δεικνυσιν, ὅτι ἐξουσία Θεοῦ ὄνομα Θεοῦ. Μετὰ τὴν τιάραν καὶ τὸ πέταλον δύο λίθοι ἐπὶ τῶν ὤμων σμαράγδινοι, ἔχοντες τὰς ἐξφυλάς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἐξ ἐντεῦθεν. Σημεῖον τοῦτο τῆς ἱερατικῆς ὕψους. Ἀπονέμει δὲ τῷ ἱερεῖ τὸν σμαράγθον δύο ἔχοντα κάλλη· καὶ γὰρ ὠχρότητα ἔχει εὐπρεπῆ, καὶ καθαρὸς ὢν κατόπτερον δύναμιν ἐπέχει. Ἐπειδὴ οὖν τὸν ἱερέα δεῖ καὶ ἀσκήσει νῆφειν, καὶ τὸν βίον κατόπτερον ἔχειν τοῖς πολλοῖς, βούλεται τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα φέρειν τὸν ἱερέα ἐπὶ τῶν ὤμων. Διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἄρθρον ἐπὶ τοῦ ἄρθρου. Καὶ διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ γὰρ πράξῶς ἐστὶ σημεῖον· ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις ἐν τοῖς ὤμοις ἤρτηται· βούλεται οὖν τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν πράξεων εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ποτε· Θέες τῆς καρδίας σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγάτηρ ἠτιμωμένη, ὅτι Κύριος ἐκτίσῃ σωτηρίαν. Τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις λαμβάνει ἡ Γραφή, ὡς ὅταν λέγῃ [411] περὶ τοῦ

^a Sic editi, recte, ut videtur. Tres mss. μᾶλλον δὲ φῶς ἀπαστράπτουσαν.

^b Duo mss. ἐνδύετο, unus addit τοίνυν.

^c Duo καὶ κοκκίνον.

^d Sic omnes, uno excepto, qui habet τί μετὰ τὸ πρόξενον.

^e Fronto Ducæus et Savil. legendam putant νομοθετῶν. Ibid. omnes mss. καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου. Ed. νόμου. Mox Ignatii locus est ex Epistola ad Polycarpum.

^f Legendum videtur τοῦ. Mox unus ὡς ἐξουσίαν. Alii ἐπ' ἐξουσίαν. Ibid. quædam deerant in Morel. et Savil. quæ ex mss. prodeunt.

Διὰ τῶν *καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς*. Καὶ ἡ σύνεσις ἄρα ἐν ταῖς χειρῶν ἐστίν; Ἄλλ' ἐν ταῖς συνέσεσι λέγει αὐτῶν τῶν πράξεων. Καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς τὸ λογιεῖν τοὺς δώδεκα λίθους ἐγκεκολλημένους, τουτέστιν, σάρδιον, σπάξιον, τὸπάξιον, σμάραγδον, ἀνθρακίον, σάπφειρον, ἱασπιν, ὑάκινθον, ἀχάτην, ἀμέθυσσον, χρυσολίθον, βηρύλλιον, ὄνυχιον. Ἐν τοῖς δώδεκα λίθοις τούτοις ἐμερίζοντο αἱ δώδεκα φυλαὶ βαρὺ τὸ ῥῆμα. Ἄνω ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν ἡ τῶν λίθων φύσις ἐν ὄνομα ἔχουσα, τὸν σμάραγδον· ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους κάτω διάφοροι οἱ λίθοι. Τί βούλεται τούτο; Ἐπειδὴ μία φύσις ἡμᾶς ἐγέννησε, διάφοροι δὲ γινώμει ἡμᾶς ἐμέρισαν, τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει. Ἦν τοίνυν Θεοῦ ὄνομα ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, ἡ διὰ λόγου καὶ ἀληθείας συνεστῶσα. Καὶ ὑπὸ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱερέως τὸ λεγόμενον λῶμα, ἄνθη, ῥωὰ, καὶ ῥοσκοὶ ^a χρυσοί, καὶ κώδωνες. Τί ἐβούλετο ταῦτα ἐν τῇ ἱερῇ; Ἄρα Θεὸς ἀνεπαύετο τούτους τοὺς ἀνθεῖν; Ἄρα ἐβούλετο γῆνα ἄνθη εἶναι περὶ τὸν ἱερέα; Ἄλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐξεικονίζει τὰς ἀρετάς. Ἄνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὄνομα Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ λογιεῖν ^b, τὰ κάτω ἄνθη καὶ καρποὶ, τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἅτινά ἐστιν ἐλεημοσύνη, δικαιοσύνη, φιλανθρωπία.

ε'. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἀνοήντα κάλλη καὶ τὰ πεπληρωμένα. Ἄνθη δὲ εἰσὶν ἱερέως, συντυχία, ἐμείλια, ἦθος ἀγαθόν, λόγος χρηστὸς, πίστις, δόξα, ἀλήθεια, δικαιοσύνη· καὶ μεταξὺ τούτων οἱ κώδωνες, ἡ συμφωνία τῶν καλῶν ἔργων. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ ἔχον ἀποτελεῖ. Διὰ λέγει Παῦλος· Ἄφ' ὧν ἡμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὲ ἤρξατο ὁ ἦχος; Καὶ περιῆει, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς διδάσκων πᾶσαν πόλιν, καὶ πᾶσαν κώμην, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ ἐξῆλθεν ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Πρόσεχε ἀκριθῶς· Εἶδες τῶν ἀρετῶν τὸν κόσμον; Ἐκείνος ὁ ἱερεὺς Χριστοῦ ἦν τύπος. Οὐκ ἀλληγοροῦμεν ἐνταῦθα, εἰ μὴ ἀφορμὰς ἐλάβομεν παρὰ Παύλου. Εἰ μὴ Παῦλος ἠρμήνευσε τὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης, ἡμεῖς ταῦτα μαθεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα. Διὰ τούτου ποιεῖ Παῦλος τὸν ἱερέα ἐκείνον τύπον τοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει· *Ὁ γὰρ εἰς χειροποιήτα ἄνω εισηλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν*. Στάσις οὖν ἦν ἐν τοῖς τότε Ἰουδαίοις, καὶ ζήτημα ξένον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἐκῆρυττον τὸν Σωτῆρα, καὶ βασιλέα, καὶ ἱερέα, καὶ προφήτην, ἐμάχοντο οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον τὰ κατὰ νόμον. Ἄλλη, φησὶ, φυλὴ βασιλείας, καὶ ἄλλη ἱερωσύνης. Ἡ Λευϊτικὴ φυλὴ, ἱερωσύνης, ἡ δὲ Ἰούδα, βασιλείας, φησὶν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς βασιλεὺς ἐστίν, οὐκ ἔτι [412] ἱερεὺς· εἰ δὲ ἱερεὺς, οὐκέτι βασιλεὺς. Παῦλος μαχόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν

ἀρμύζων τὸν λόγον, φησὶ· Μὴ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν τῆς ὑμετέρας ἱερωσύνης ἀνέστη Χριστὸς; Παρ' ὧν διήρηται βασιλεία καὶ ἱερωσύνη· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ συνῆται. Σὺ γὰρ ἱερεὺς, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδέκ*. Διὰ τοῦτο συλλογίζεται, καὶ λέγει· εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἱερωσύνη ἦν ἀμεμπτος, τίς χρεῖα λεχθῆναι κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδέκ* ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν; *Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται*. Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὁ Σωτῆρ ἡμῶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς θεότητος λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς σαρκὸς τύπον· ἄνω σύνθρονος Θεοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδέκ*. Περὶ οὐ πολὺς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Ἦν ἐν τῷ νόμῳ ὀλοκαυτώματα, θυσία περὶ ἁμαρτίας, προσφορά· ἐλθὼν ὁ Σωτῆρ παύει τὰς τυπικὰς προσφοράς, καὶ ποιεῖ τὸ αἷμα τῶ ἴδιον ἀντὶ πάσης θυσίας. Λέγει Παῦλος περὶ τοῦ Σωτῆρος· *Διὸ εἰσπερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει· Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ*. Εἶπὸν τὴν προφητείαν Παῦλος, καὶ εἰρηκῶς, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἤκω, ἀναρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεῦτερον στήσῃ. Καὶ ποῦ ἡ θυσία καὶ ἡ προσφορὰ εὐρίσκειται ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ; Καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· *Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, περιποιεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ, εἰς ὁμῆν εὐωδίας*. Διὰ σὲ ἀρχιερεὺς, δι' ἑαυτὸν Θεός. Μὴ μετὰ βαλλε ῥήματα Θεοῦ ζῶντος. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθης· τί ἀναίρεῖς τὰ ὄνομα τὰ ζῶντα, καὶ εἰσάγεις ὄνομα, λογισμῶν γεννηματα, λέγων, Ἀγέννητος καὶ γεννητός, κτιστός καὶ ἀκτιστός, ὦν ἀεὶ καὶ μὴ ὦν ἀεὶ; Τούτων ἀνεχεται Θεὸς τῶν ματαίων ῥημάτων; Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταβάλλῃ προφήτης ποτὲ, ἐκινδύνευσεν ἀπολέσθαι· καὶ βλέπε ῥήματος μικροῦ ἀκριβολογίαν· Τὰ ῥήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν ὑπὸ ἀπειρίας, λῆμμα Κυρίου λέγει ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου· *Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαός, ἡ ὁ ἱερεὺς, ἡ ὁ προφήτης, καὶ εἴπῃ σοι, Τί τὸ λῆμμα; εἰπέ αὐτοῖς, ὅτι τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ*. Ἀλήψομαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς, ἵνα μὴ λέγητε λῆμμα. Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταποιηθῆ, ἀπειλεῖ ὁ Θεός· καὶ οὐ δόλοκληρον δογματῶν [413] ἀκριβείαν διαστρέφεις, Πατὴρ ὄνομα παραγραφόμενος, Υἱοῦ ἀξίαν ἀρνούμενος, Πνεύματος ἀγίου δόξαν ἀθετῶν; Ἄρα διαφεύξῃ τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας; Βαρὺ καὶ φοβερὸν διαστρέψαι λόγον Θεοῦ ζῶντος, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Λόγων διαστρεφόμενων ἀγανακτεῖ Θεός· δογματῶν διαστρεφόμενων οὐκ ἀγανακτεῖ; Μὴ σοφώτερος εἰ τοῦ Σωτῆρος; μὴ ἀκριβέστερος εἰ τοῦ Εὐαγγελίου; Φοβήθητι κρίμα

^a Duo ἀνθ' ῥοιᾶς, καὶ ῥοσκοὶ.

^b Tres mss. στήθους λόγος. Sed locus in editis bene habere videtur.

^c Tres mss. οὐκ ἐζήτησας.

quoniam creavit Dominus salutem (Jer. 31. 21). Manus et humeros pro actionibus accipit Scriptura, ut cum de Davide dicit, *Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos* (Ps. 77. 72). Numquid in manibus est intellectus? Sed in intellectibus dicit ipsarum actionum. Et in pectore accipiebat sacerdos oraculum, in quo duodecim erant lapides insculpti, hoc est, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, hyacinthus, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onychinus. In duodecim lapidibus duodecim tribus dividebantur: grave dictum. Supra quidem in humeris una lapidum erat natura uno designata nomine, smaragdus; in pectore autem infra lapides diversi. Quid hoc sibi vult? quandoquidem una nos natura procreavit, diversa vero nos consilia et opiniones dividerunt, hoc quidem opinioni tribuit, illud vero naturæ. Erat igitur Dei nomen virtus in actione posita, quæ per rationem ac veritatem subsistit. Et in flimbria sacerdotis, quæ dicitur ora, flores mali punici, mala punica aurea, et tintinnabula. Quid hæc in sacerdotibus sibi volebat? numquid Deus his floribus delectabatur? num terrenis floribus cinctum esse sacerdotem volebat? Sed in vestitu sacerdotis virtutes effligit. Supra quidem in capite nomen Dei; in pectore præcolum: infra vero flores et fructus, virtutum rote facta, quæ sunt eleemosyna, justitia, benignitas.

5. *Flores spirituales sacerdotis. Christus sacerdos et pontifex.* — Nos igitur habere oportet et florentes pulchritudines et completas atque maturas. Flores porro sunt sacerdotis, congressus, colloquium, boni mores, nitis sermo, fides, fama, veritas, justitia; et his inerecta tintinnabula, consensus nimirum bonorum operum. Omnis enim virtus sonum quemdam edit. Unde Paulus ait: *A vobis enim sermo Dei personavit* (1. Thess. 1. 8). At undenam incepit sonus? *Circuibat Iesus, ait, docens omnem civitatem et omnem vicum, et curans omnem morbum, et omnem infirmitatem in populo* (Matth. 9. 35): et exivit sonus de eo in omnem terram. Attende diligenter. Virtutum ornatum vilisti? Ille ipse sacerdos Christi figura erat. Hic quidem nihil velut per allegoriam explicarem, nisi Paulus nobis ansam præberet: et nisi Paulus viam illam justitiæ nobis explicasset, nos sane hæc nunquam assequi potuissemus. Hanc ob rem Paulus hunc sacerdotem Christi figuram proponit, et ait: « Non enim in sancta manufacta introivit Christus, excelsaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat tunc vultui Dei pro nobis » (Hebr. 9. 24). Atque hæc quidem res seditioni inter Judæos occasionem præbebat, ita ut de inusitata inter se quæstione contenderent. Cum enim apostoli servatorem, et regem, et sacerdotem, et prophetam prædicarent, Judæi inter se contendebant, allatis in medium iis, quæ in lege ipsorum scripta erant. Alia, dicebant, tribus regni, et alia sacerdotii. Levitica quidem, sacerdotii: tribus vero Juda, regni. Si igitur Christus rex, ergo non sacerdos: si vero sacerdos, ergo non rex. Adversus quos Paulus agens, omni oratione ad evendendam hanc opinionem comparata, ait: Num igitur

Christus secundum sacerdotii vestri ordinem surrexit? Apud vos quidem regnum et sacerdotium distincta sunt: in Christo utrumque conjunctum est. Tu enim, ait, sacerdos es in æternum, secundum ordinem Melchisedec (Psal. 109. 4). Itaque ratiocinatur Paulus, et ait: Si enim primum illud sacerdotium erat irreprehensibile, quid oportebat dicere, secundum ordinem Melchisedec sacerdotem surrecturum: et non secundum ordinem Aaron? *Etenim translatio sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Ergo Servator noster summus est pontifex: non ratione divinitatis suæ, sed ob figuram carnis: in supernis ad dexteram Dei considens propter nos, et summus pontifex, secundum ordinem Melchisedec (Ibid. 5. 11). De quo multa dici possent, sed non sunt hujus loci. Animum adhibe, quæso. Erant in lege veteri holocaustomata, erat sacrificium pro peccato, erat oblatio: Servator autem ubi in hunc mundum advenit, sacrificiis illis figuras referentibus, finem imponit, proprio suo corpore pro omni sacrificio substituto. De quo Paulus: « Et ingressus in mundum, dicit: Sacrificium et oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata et pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio, in capite libri scriptum est de me » (Hebr. 10. 5.-7; Psal. 39. 7. 8). Paulus ergo cum de prophetico munere dixisset, nec non illud quoque, Cum sacrificium et oblationem et pro peccato repudiasses, tunc dixi, Ecce venio: tollit primum, ut secundum stabiliat. At ubinam sacrificium et oblatio in corpore Christi invenitur? Quemadmodum apostolus Paulus testatur: « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei ut tamquam filii dilecti ambuletis in caritate: quemadmodum et Christus dilexit nos, et semetipsum pro nobis dedit sacrificium et oblationem Deo, in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 1. 2). Propter te Christus summus est pontifex: propter seipsum Deus. Noli mutare verba Dei vivi. In Patrem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es: cur sublatis nominibus viventibus, inducis nomina excogitata dicens, ingenitus et genitus, creatus et increatus, qui semper est et qui semper non est? Hæccine Deus inania verba tolerat? Unicum vocabulum cum aliquando propheta immutaret, etiam de vita periclitatus est: attende unius vocolæ accurationem. Quidam prophetarum verba imperitia quadam appellabant sumptionem, λαμβανω, Domini. At Deus per Jeremiam: « Si interrogabit te populus, vel sacerdos, aut propheta, et dixerit tibi: Quænam sumptio, λαμβανω? dic ipsis: Vos estis sumptio Domini. Rapiam enim vos rapinam, et rumpam vos, ne deinceps dicatis sumptionem » (Jer. 23. 33). Si itaque unum verbum immutetur, Deus comminatur: tu vero integerrimorum dogmatum accurationem pervertis? Patris nomen circumscribis: Filii dignitatem inficaris, sancti Spiritus gloriam abrogas? num manus Dei effugies? Grave est et horribile, verbum Dei vivi, Domini Dei nostri, pervertere. Si verba aliqua pervertantur, Deus indignatur: et dogmatibus subversis non irascetur? Tunc Servatore sapientior? teum Evan-

gestio accuratio? Pertimesce iudicium Dei: illud tremendum nomen reformida, malitiam avertere, poenitentiam tibi propone, et fides salutem tibi spondet. Poenitentia enim salutem parit, et ille, qui in haeresi versantur, quique adeo in aliis peccatis volutantur.

6. *Poenitentiae laudes. Martyres et angeli orant pro nobis.* — Poenitentia radix pietatis est. Respiciamus ergo, Deumque per poenitentiam exoremus, ut bella auferat, barbaros exstinguat, hostium incursiones ad nihilum redigat: et nobis omnibus bonis libere frui concedat. Cum quis ex animo poenitens ad Deum sese contulerit, poenitentia Deum admodum placat. Exempli gratia: peccavit aliquando populus, poenituit, flevit, inquit Deus: « Audiens audivi gemitum Ephraim lamentantis et dicentis: Castigasti me, Domine, et non emendatus sum, sed factus sum velut vitulus potulans: converte me, et convertar » (Jer. 31. 18). Et quid Deus ad ipsum? *Eo quod sermones mei in ipso sunt, nequaquam recordabor ejus, et ipsius miserebor* (Ibid. v. 20). Ne quis te conterreat, non fama, non cunei barbarorum, et densa nebula: etiamsi hostes nostri innumerabiles sint multitudine, defensor noster longe fortior est. Si de multitudine suspicans, timeas, Elizeus propheta tibi dicit, *Ne metuas, plures nobiscum sunt, quam cum illis* (4. Reg. 6. 16). Illie quidem barbarorum multitudo, hic angelorum phalanx est. Nam pro piis hominibus et angelicus exercitus pugnat, et prophetarum chorus, et apostolorum potestas, et martyrum preces. Noli enim existimare, martyres tantum pro nobis orare: quin et angeli, rebus nostris adversis, pro nobis deprecantur; neque solum deprecantur, sed et responsum a beneficio Domino accipiunt. Zacharias propheta ait: « Et respondit angelus, qui loquitur in me, et dixit ad Dominum » (Zach. 1. 9. et 12): *Hæc autem angeli fuit precatio.* « Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quas despexisti? Iste jam septuagesimus annus est. » Quid igitur? repudiavitne Deus orationem angeli? Minime id quidem. Quid igitur responsi dedit? *Respondit, inquit, Dominus ad angelum loquentem in me verba consolatoria, et sermones consolatorios* (Ibid. v. 13). Obsecremus ergo et nos Dominum angelorum, et legabit unum ex angelis qui totam phalangem hostium dissipabit. Ego vero et picturam ex cera factam adamavi, pietate referam. In imagine vidi angelum, barbarorum illam nubem profligantem (a), vidi barbaras gentes conculcari, et Davidem vere exclamare: *Domine, in civitate tua inu-*

(a) hic locus habetur in synodo secunda Nicæna Act. 4, his verbis: *Ego et cera perfusum dilexi picturam pietate plenam: vidi enim angelum in imagine pellenem barbarorum cuneos.* Pergit Fronto Duceus: « Altera interpretatio vulgata sic habuit, *Ego et ex cera fusilem picturam*, quod rectius quam: quod apud Joan. Damascenum Orat. 5 de imaginibus, *synceram scripturam*, aut apud Hadrianum I, *Ego et cera infusum dilexi imaginem*; aut hoc loco Beuronus, *Scripturam cere impressam.* Græcis enim *επιγραφία* pictura est, quæ fit ex ceris. Solebant enim ex ceris pingere, ac scripturam inturere, ut docet Plinius l. 35, c. 11: *Ceris pingere ac scripturam inturere, quis primus excogitaverit, non constat: quidam Aristidis inventum putant: et lib. 11, cap. 14, scribit ceram varios in colores pigmentis trahi ad reddendas similitudines, unde *επιγραφία* est *ceram**

ginem ipsorum ad militem rediges (Psal. 78. 20). Sed et nunc beatus David de nobis dicat: *Plus vis ipsorum tremore et lapous, et angelus Domini persequatur ipso* (Psal. 34. 6). Deus varias occasiones, ut hostes pessimi eant, procurare novit. Acies illa Sennacherib, regis Assyriorum, ingens erat, et unus angelus legatus centum octoginta quinque milia hostium prostravit (4. Reg. 19). Nos homines humanis rationibus omnia eventa metimur, nobiscumque dicimus: *Quid, si in nostris partibus nullus miles inveniat? quid, si priusquam exercitus dux veniat, omnes nos devastent? quid faciemus? Num igitur quia tu prævenis, prævenietur Deus? num quia tu non ubique es, Deus non ubique est? num igitur Deus hoc quidem potest, illud vero non potest? Mare inanimatum ei obtemperavit, et demersit: bruti pisces sese capiendos Petro obtulere, et angelus, si Deus imperet, omnes veritatis hostes non funditus delebit? Nos tantum sobrie et modeste vivamus: tantum Deum regemus eique supplicemus. Imperavit apud veteres dux præstantissimus, quem ego communi nomine designo, ut omnibus innotescat: fuit, inquam, dux alienigenarum Sisara (Jud. 4): cujus etiam David mentionem facit: *Fas ipsis sicut Madian et Sinear, sicut Jabim in torrente Cisson* (Psal. 82. 10). Jabim quidem rex erit alienigenarum: Sisara vero dux exercitus. Erant autem ipsi currus ferrei octingenti, et manus infinita. Populus itaque Judæorum extimuit, conspexit ingentes illas copias, et exhorruit. Quid igitur amantissimum hominum Deus per prophetissam Deborah defensori pietatis indicat? *Ne metuas, ait: ecce tradit tibi ipsum Dominus in manus tuas* (Judic. 4. 14), nec erit facinus illud manus tuæ, sed manus muliebris. Adverte, quomodo Dens arrogantiam coercuit. Viri non sustinuerant, et mulier exercitum duxit. Ingressus est Sisara ad mulierem, quæ Jael dicebatur, et cum ætate laboraret, aquam ab ipsa petit: illa vero lac ei porrexit. Vide sapientiam mulieris. Cum enim lac refrigerandi vim obtineat, et somnum conciliet, ideo lac ipsi offert, ut Scriptura vere pronuntiat, quæ ait: *Aquam ab ipsa petiit, et illa lac obtulit* (Ibid. v. 19), ut simul et sitim restingeret, et consopiret. Deinde dormiente alienigena, arripuit illa mulier clavum et malleum, et ad hostem accurrit. Vide sapientiam mulieris. Cur illa non potius gladium aut machæram, sed paxillum arripuit? Metuebat, scilicet, ut mulier, ne ille experrectus deprehenderet illam, gladium manu tenentem. Ilanc ob causam illa nullum virile telum arripuit, sed institutum muliebri assumpsit. Solent enim mulieres succinctæ paxillum in parietem pungere, et sic suum opus suscipere et aggredi. Rem igitur alia via instituit, ut extra omnem suspicionem esset. Cum vero Deus auxiliaretur, Dei quoque erat, oraculum illud ad exitum deducere: neque enim mulieris hoc stratagemata erat, sed Dei oraculum: *In manu mulieris erit mors tua* (Judic. 4. 9). Deus ergo cum*

fundere et liquare. » Ut autem hujus Ducei notæ ratio intelligatur, operæ pretium est notare sic in textu Græci legi: *ἔπεσεν αὐτὴν ἐν τῷ ποταμῷ καὶ ἐκείνη ἐκείνην*

κεῖ, φοβήθητι ἐκείνο τὸ φοβερὸν ὄνομα, καὶ ἀπόδου-
αι τὴν κακίαν, καὶ ἀνάλαβε τὴν μετάνοιαν, καὶ
γγυῖται σου ἡ πίστις τὴν σωτηρίαν. Μετάνοια γὰρ
σωτηρίαν ποιεῖ, καὶ τῶν ἐν αἰρέσει, καὶ τῶν ἐν κακαῖς
πράξεσι τυγχάνοντων.

5. Μετάνοια βίβα θεοσεβείας. Μετανοήσωμεν οὖν
καὶ δυσωπήσωμεν τὸν Θεὸν τῇ μετανοίᾳ, ἵνα καὶ
κόλѐμους ἀφανίσῃ, καὶ βαρβάρους εβείσῃ, καὶ τῶν
χρῶν τὰς ἐπαναστάσεις θραύσῃ, καὶ ὀφὴ ἡμῖν
κάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Πολλοὶ Θεὸν ἐξ-
λεοῦται μετάνοια, ὅταν τις γνησίως προσδράμῃ τῇ
μετανοίᾳ. Οἶδεν τι λέγω· Ἡμαρτέ ποτε ὁ λαὸς, με-
νόησε καὶ ἐδάκρυσε, λέγει ὁ Θεός· Ἀκούω ἤκουσα
οὐ στεναγμοῦ Ἐφραῖμ, ὀδυρομένου καὶ λέγον-
τος· Ἐπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ ἐπαίδεύθη, καὶ
ἐγενόμην ὡς μόσχος ἀδίδακτος· ἐπιστρεψόν
ε, καὶ ἐπιστραφῆσομαι. Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός;
Ἄνθ' ὧν οἱ λόγοι μου εἰσὶν ἐν αὐτῷ, οὐ μὴ ἀνα-
ιτησθήσομαι αὐτοῦ, καὶ ἐλέησω αὐτόν. Μηδεὶς
ε πτωεῖται, μὴ φήμῃ, μὴ βαρβάρων γνός, μὴ
μίχλη πολλή· κἂν ἀναριθμητοὶ ὦσιν οἱ πολέμιοι τῷ
ἀλήθει, ὁ ἡμέτερος ὑπέρμαχος ἰσχυρότερος. Ἐὰν
επιλάσῃς τὸ πλῆθος ὑφορούμενος, λέγει πρὸς σὲ
Ἐπιστάτης ὁ προφήτης· Μὴ φοβοῦ· πλείους εἰσὶν ἡ
μῶν ἡμῶν, ἢ οἱ μετ' αὐτῶν. Ἐκεῖ βρβάρων
ἄλλοι, ὡς ἀγγέλων φάλαγγ. Τῶν εὐσεβῶν ὑπερ-
ιαχεῖ ἀγγελικὸς ὁ στρατὸς, προφητῶν χορὸς, ἀπο-
τίλων δύναμις, μαρτύρων πρεσβεῖται. Μὴ νομίσης,
τι μάρτυρες μόνον πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλὰ
καὶ ἀγγελοὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἱκετεύουσιν τὸν Θεόν· καὶ
ὁ μόνον ἱκετεύουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόκρισιν δέχονται
παρὰ τοῦ Ἐυεργέτου. Λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης·
Ἰαὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἔμοι, καὶ
ἴκε πρὸς Κύριον. Ἀυτὴ ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγγέλου· Κύριε
παντοκράτωρ, ἔως πότε οὐ μὴ ἐλεήσης τὴν Ἰε-
ρωσαλήμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἀς ὑπερεῖδες;
τοῦτο ἐβδομηκοστὸν ἔτος. Τί οὖν; ἀπεπέμψατο ὁ
θεὸς τὴν πρεσβειαν τοῦ ἀγγέλου; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ
ἰ; Ἀπεκρίθη, φησὶ, Κύριος πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν
λαλοῦντα ἐν ἔμοι ῥήματα παρακλητικά, καὶ λό-
γους παρακλητικούς. Παρακαλέσωμεν τὸν τῶν ἀγ-
γῶν Δεσπότην, καὶ ἕνα ἄγγελον ἀποστελεῖ, καὶ πᾶ-
σαν τῶν ἐναντίων τὴν φάλαγγα σκορπίσει. Ἐγὼ καὶ
ἦν κηρόχυτον γραφὴν ἠγάπησα εὐσεβείας [414] πα-
ληρωμένην. Εἶδον ἐν εἰκόνι ἄγγελον ἐλαύνοντα νέφη
αρβάρων, εἶδον πατούμενα βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν
αὐτὸ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰ-
δόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. Λεγέτω καὶ νῦν περὶ
μῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Γεννηθῆτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν
κότος καὶ ὀλίστημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου κατα-

διώκων αὐτούς. Οἶδεν ὁ Θεὸς διαφόρους ἀφορμὰς
παρασχεῖν πρὸς τὴν τῶν πολεμίων καθαίρεσιν. Πολλὴ
ἦν ἡ παράταξις τοῦ Σενναχηρίμ βασιλέως τῶν Ἀσ-
συρίων, καὶ εἰς ἄγγελος ἀποσταλεῖς ἕκατὸν ἑξοχῶ-
κοντα πέντε χιλιάδας ἔστρωσεν. Ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι
ἀνθρωπίνους λογισμοὺς μετροῦμεν τὰ συμβαίνοντα,
καὶ λέγομεν καθ' ἑαυτούς· Τί γίνεται, ἐὰν μὴ εὐρεθῇ
στρατιώτης ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις; ἐὰν πρὶν ἡ φθάσῃ
ὁ στρατηγός, πάντας πορθήσῃ, τί ποιούμεν; Μὴ
γὰρ ἐπειθὴ σὺ προλαμβάνῃ, καὶ Θεὸς προλαμβάνε-
ται; μὴ γὰρ ἐπειθὴ σὺ οὐκ εἶ πανταχοῦ, Θεὸς οὐκ
ἔστι πανταχοῦ; μὴ γὰρ τὸ μὲν δύναται Θεός, τὸ δὲ
οὐ δύναται; Ἡ ἀψυχὸς θάλασσα ὑπήκουσε, καὶ ἐβύ-
θισεν· οἱ ἄλογοι ἰχθύες ὑπήκουσαν τῇ ἀγγελίᾳ Πέτρου·
καὶ ἄγγελος, ἐὰν κλεισθῇ, ὅλους οὐκ ἀφανίσει τοὺς
ἐχθρούς τῆς ἀληθείας; Μόνον νῆψωμεν, μόνον παρα-
καλέσωμεν, μόνον ἱκετεύσωμεν. Ἐνόμισέ τις ἐν τοῖς
ἀρχαίοις στρατηλάτης ἄριστος· λέγω δὲ κοινῶ ὄνο-
ματι, ἵνα πᾶσι κατάδηλος γένηται· ἐνόμισέ τις στρα-
τηγὸς τῶν ἀλλοφύλων ὁ Σισάρα· μέμνηται δὲ αὐτοῦ
καὶ Δαυὶδ λέγων· Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιὰμ,
καὶ τῷ Σισάρα, ὡς τῷ Ἰουδαίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ
Κισσῶν. Ὁ Ἰαβὴμ βασιλεὺς ἦν τῶν ἀλλοφύλων, ὁ
Σισάρα ἀρχιστρατήγος. Ἦν αὐτῷ ἄρματα σιδηρὰ
ὀκτακόσια, καὶ πλῆθος ἄπειρον. Ἐφοβήθη ὁ λαὸς τῶν
Ἰουδαίων, εἶδε τὸ νέφος, καὶ ἐφριξε. Τί οὖν ὁ φι-
λάνθρωπος Θεὸς λέγει διὰ τῆς προφητεῖδος Δεδώρας
τῷ ὑπερμάχῳ τῆς εὐσεβείας; Μὴ φοβηθῆς· Ἰδοὺ
παρὰδίδωσί σοι αὐτόν Κύριος εἰς τὰς χεῖράς σου,
καὶ ἔσται τὸ κατόρθωμα οὐ τῆς χειρὸς σου, ἀλλ' εἰς
χεῖρας γυναικός. Βλέπε πῶς ὁ Θεὸς τὴν ἀλαζονείαν
ἐκόλασεν. Ἄνδρες οὐκ ὑπέστησαν, καὶ γυνὴ ἐστρα-
τήγησεν. Εἰσηλθεν ὁ Σισάρα φεύγων πρὸς τὴν γυ-
ναῖκα Ἰαήλ λεγομένην, καὶ καῦσιν κατελιημένος,^ε
αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὕδωρ· ἡ δὲ ποτίζει αὐτὸν γάλα.
Ἔθρα σοφίαν γυναικός. Ἐπειθὴ γὰρ ἦν καταφυκτικὸν
τὸ γάλα, καὶ εἰς ὑπνον προκαλούμενον, ποτίζει αὐτόν
γάλα, ἵνα ἀληθεύσῃ ἡ Γραφὴ ἡ λέγουσα, Ἔθρα αὐ-
τὴν ἤτησε, καὶ γάλα ἔδωκεν, ἵνα καὶ ποτίσῃ, καὶ
κοιμήσῃ. Εἶτα κοιμηθέντος τοῦ ἀλλοφύλου, ἔλαβε,
φησὶν, ἡ γυνὴ ἐκεῖνη πᾶσαλον καὶ σφύραν, καὶ ἐπ-
έβραμε τῷ πολεμίῳ. Καὶ ἔθρα σοφίαν γυναικός. Διὰ τί
οὐκ ἔλαβε ξίφος ἢ μάχαιραν, ἀλλὰ πᾶσαλον; Ἐφο-
βήθη, ὡς γυνὴ, μὴ ἐξυπνος γενόμενος καταλάβῃ [415]
αὐτὴν κατέχουσαν ξίφος. Διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνει ὄπιον
ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐπιτήδευμα γυναικῶν. Ἔθος γὰρ ταῖς
διεζωσμέναις^δ γυναῖξι πᾶσαλον κατακρούειν ἐν τῷ
τοίχῳ, καὶ οὕτω μετεῖναι τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Κατα-
σκευάζει οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνυπόπτου ὀδὸν δευτέραν. Ἐπει-
θὴ δὲ ὁ Θεὸς συνήργησε, καὶ Θεοῦ ἦν ἔργον πληρῶ-
σαι τὰ τῆς προφητείας· οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖνης τὸ στρα-
τήγημα, ἀλλὰ Θεοῦ τὸ ἀπόφθεγμα· Ἐν χειρὶ γὰρ
γυναικός ἐσται ὁ θάνατός σου. Συνήργησε Θεός,
ὑπὸν δῆσας τὸν ἀλάστορα, καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ τὸν

^a Sic restituumus ex tribus mss.

^b Sic unus recte, et sic legit interpretes. Alii εὐαγγ-
λικός.

^c Unus κατελιημένος, recte. Alius ἐκαλιημένος. Morel.
et Savil. ἀπειλημένος.

^d Duo mss. διεζωσμέναις.

πάσαλον καὶ τὴν σφῦραν, διήλασε κατὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ οὕτως ἰσχυρῶς, ὡς καὶ τῆς γῆς ἀψασθαί· καὶ οὕτω μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς γυναικὸς ἀπέθανε.

ζ'. Μὴ λείπει τῷ Θεῷ πρόφασις, καὶ ὅτε βούλεται, οὐκ ἐμποδίζει ἐν μὴ παρῆναι συμμάχια· Θεοῦ ὄπλον, Θεοῦ στρατιωτῆς, Θεοῦ δύναμις, νεῦμα μόνον Θεοῦ. Τῷ Χριστῷ τοῦτο εἶπωμεν· Εἰπέ λόγῳ, καὶ σκορπισθήσονται οἱ ἐχθροὶ σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ ἐλεήσεις τὴν πόλιν σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ σκετιρήσεις τὸν κόσμον σου. Εἶπωμεν αὐτῷ· Ἴδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἦσαν κεφαλήν. Θέλις μαθεῖν καὶ ἄλλης γυναικὸς στρατηγῆμα, ἐπειδὴ τοῦτο ἠθέλησεν ὁ Θεός· "Ἄλλος τις ἦν, Ἄβιμαλχ ὄνομα, ἀνελὼν ἑαυτοῦ ἀδελφοῦς· ἐβδομήκοντα, καὶ κρατήσας ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀδελφοκτονίας, πάντα τὸν λαὸν ἔχων ὑποχείριον, συνεπάχαισέ τινη πόλει τειχομαχῶν, καὶ πάντων ναρκησάντων πρὸς τὴν θῆαν τοῦ πολέμου, πάλιν ὁ Θεὸς γυναικὸς χεῖρα νευρώσας, ποιεῖ τινα γυναῖκα φανῆναι ἐκ τοῦ τείχους, ἥτις κλάσμα μύλου λαβοῦσα, ἐπέρριψε τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου, καὶ συνέτριψεν αὐτοῦ τὸ κρανίον. Καὶ ὄρα τοῦ ὑπερηφάνου τὴν ἀμετρον κακίαν συναποθανοῦσαν. Λέγει τῷ παρεστῶτι δορυφόρῳ· *Σπάσαι τὴν μάχιράν σου, καὶ πλῆξθόν με, ἵνα μὴ εἰπωσι· Γυνὴ αὐτὸν ἀπέκτεινε*. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπέθνησκε, καὶ ἡ ὑπερηφάνια ἔμενε· ἀπετίθετο τὴν ζωὴν, καὶ οὐκ ἀπετίθετο τὴν κενοδοξίαν. Καὶ νῦν οὐ λείπει τῷ Θεῷ Δεσπέρα, οὐ λείπει τῷ Θεῷ Ἰαήλ. Ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν προσευξοῦσαν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἡ τυχοῦσα γυνὴ ἐνίκησε, πόσω μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ μήτηρ καταισχύνει τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας· Πανοπίαν ἐνδύομενος β' ὁ Ἐχθρὸς ἐνόμισε γυναῖκα εἶναι χλευαζομένην, καὶ εὖρε

στρατηγὸν ἀγωνιζόμενον. Οὐκ ἐνόμισε μνήματι ἀπεσθαι, καὶ εὐρέθη αὐτῷ τάφος· νεκρὸν ἐνόμισε, καὶ ἐνεκρώθη ὑπ' αὐτῆς. Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον· ἀλλὰ χρεῖα καὶ ἀποστόλων. Εἶπωμεν Παύλῳ, καθὼς εἶπον οἱ τότε· *Διαδός εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν*. Ἔχομεν ἀποστόλους, μὴ ναρκήσωμεν. [416] Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν Θεοτόκον, τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν, μὴ δακνῶμεν. Ἔχομεν τὸν χορὸν τῶν Μαρτύρων, μὴ βραθυμῶμεν. Μὴ μόνον ἱκετεύσωμεν, ἀλλ' εἰ δοκῇ, καὶ νηστεύσωμεν. Βέλτιον νηστεῦσαι νηστείας πόθου, καὶ μὴ νηστείαν λιμοῦ· βέλτιον νηστεῦσαι νηστείαν ἀγάπης, καὶ μὴ νηστείαν ἀνάγκης. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν δαιμόνων· *Τὸ γένος τοῦτο οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ*. Διμοναζ' φυγαδεύει εὐχὴ καὶ νηστεία, καὶ βαρβάρους οὐκ ἐλαύνει; Καὶ ἦδη εἶπον, καὶ πάλιν λέγω· Παρακαλέσωμεν τὴν ἁγίαν ἑνδοξὸν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους καὶ ἐνόδους ἀποστόλους· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους μάρτυρας. Ἐάν τις ἐν ἀνάγκῃ καταστάς προσδράμη τινὶ τῶν δυνατῶν, οὐ προσέχει αὐτῷ γνησίως. Πρὸ ἀνάγκης, φησὶν, οὐκ ἤβεις με τιμῆσαι ἢ θεραπεῦσαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνάγκῃ. Ἀνύποπτος τιμὴ ἡ ἔξω ἀνάγκης. Ἐάν πρὸ ἀνάγκης θεραπεύσῃς τὸν δικαστὴν, ἐν τῇ ἀνάγκῃ εὐρήσεις σύμμαχον. Οἶδε γὰρ, ὅτι οὐκ ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁ πόθος σε ἤγαγε. Γενώμεθα οὖν τῶν μαρτύρων μὴ ἐν τῇ ἀνάγκῃ φίλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ. Πρὸ χειμῶνος, ὡς ἐν χειμῶνι, λυπηθῶμεν, ἵνα ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸ ἔαρ εὐρωμεν. Ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀθροιστικῶς, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· οὐ νομοθετοῦντες, ἀλλὰ δυσωποῦντες· ἱκετεύομεν πάντας νῆψαι. Ἰκανὸς δὲ ὁ Θεὸς ὑπὲρ πάντων πιστῶν, ὑπὲρ πάντων λόγων, καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταισχύνει, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλεῆσαι, καὶ τοὺς βασιλεῖς τιμῆσαι, καὶ τὴν βασιλείαν στήσαι, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν φαειρῶναι, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* Unus ὑπὲρ ἡμῶν ἀδελφαίπτως.

b Unus ἐνδεδυμένος, forte melius. Infra idem μνήματος ἀπέσθαι.

MONITUM

Hanc homiliam ex Cod. Regio 2447 exscriptam prior edidit Cotelerius Tomo 3 Monument. Eccl. p. 121-157, illamque Chrysostomo asserere conatur in notis, p. 558, his verbis : « Orationem hanc, genuinam, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perorantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolatam malit. » Quia vero non parum momenti conferre posse videtur ad explorandum et locum et tempus quo habita concio fuit, id quod numero 6 de duabus posterioribus Joannis Epistolis dicitur, hic notam Cotelerii in locum illum adicere visum est. « Τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων. Nota diligenter insigne testimonium; ut quæretur an et quo modo in variis Joan. Chrysostomi operibus citentur Epistolæ posteriores Joannis, quas ab antiquis in canone Scripturarum positas non fuisse, nec Joanni apostolo tributas, testis est locuples Eusebius l. 3, cap. 25, ac post eum Hieronymus in Catalogo, et OEcumenius in Commentariis. Quinetiam viguisse eam controversiam circa tempora Joannis nostri significatur per Amphiblochium in Iambis ad Seleucum, perque Topographiam Christianam, quam citat Allatius Dissert. 1 de libris ecclesiasticis Græcorum. »

Tres Epistolæ tantum catholice commemorantur supra in Synopsi Chrysostomi, nempe Jacobi, Petri

administer illius facinoris esset, somno hostem illum levavit : et mulier, paxillo arrepto et malleo, adegit per tempora ictu tam forti, ut etiam terram penetraret : et sic quidem ille intra pedes mulieris mortuus est.

7. Non desunt Deo occasiones, et cum ipse vult, nihil refert nos etiam sociorum auxiliis destitui : Dei arma, Dei miles, Dei virtus, solus nutus Dei omnia possunt. Hoc Christo dicamus : Dic verbum, et hostes tui dissipabuntur : dic verbum, et misericordia civitatem tuam afflicies : dic verbum, et mundi tui misereberis. Dicamus illi, *Ecce hostes tui sonuerunt, et qui te oderunt, sustulerunt caput (Psal. 82. 3)*. Visne alterius ediscere mulieris stratagemam, quod et ipsum divina voluntate perpetratum est? Erat alius quispiam, nomine Abimelech, qui interfectis septuaginta fratribus, totoque populo per hoc fratricidium in suam potestatem redacto, oppidum, admotis copiis, oppugnare cepit (*Judic. 9*) : et omnibus ad belli faciem attonitis et stupefactis, Deus iterum mulieris manum roboravit, eamque e mœnibus conspici curavit, quæ ubi frustum de lapide molari arripuisset, in caput tyranni projecit, caputque contrivit. Sed observa ingentem superbi illius nequitiam cum ipso commorientem. Dicit satelliti adstanti, *Stringe gladium tuum, et me percutite, ne dicant, Mulier ipsum occidit (Ibid. v. 4)*. Corpus moriebatur, superbia manebat : vitam ille quidem cum morte commutabat, vanæ gloriæ studium non commutabat. Et quidem hæc etate non deest Deo Debora, non deest Deo Jael. Habemus et nos sanctam Virginem ac Dei genitricem Mariam, quæ pro nobis intercedit. Si enim quævis e vulgo mulier victoriam obtinuit, quanto magis Christi mater hostes veritatis confundit? Hostis ille omni armorum genere instructus, putavit mulierem esse risu dignam, et invenit ducem certantem. Non putavit se prope sepulcrum esse, et inventum est illi se-

pulcrum : mortuam illam existimabat, et ab ipsa interfectus est. Habemus Dominam nostram sanctam Mariam Deiparam : sed et apostolorum precibus opus est. Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : *Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare (Act. 16. 9)*. Habemus apostolos, ne torpescamus. Habemus, inquam, dominam nostram sanctam Deiparam, et semper Virginem Mariam, ne pigremur. Habemus chorum martyrum, ne desides simus. Neque vero tantum precemur, sed, si videtur, etiam jejuniemus. Satius est jejūnare jejunium desiderii, quam famis : satius, jejunium dilectionis, quam necessitatis. Servator de dæmonibus ait : *Genus hoc non ejicitur nisi in oratione et jejunio (Matth. 17. 20)*. Oratio et jejunium dæmones profligat : et barbaros non profligabit? Quod ante dixi rursus dico : rogemus sanctam gloriosam Virginem et Deiparam Mariam : rogemus sanctos et præclaros apostolos : rogemus sanctos martyres. Si quis necessitate quadam adactus, subito ad aliquem potentiorum confugiat, is non libenter ipsam excipit. Ante necessitatem, inquit, nesciebas mihi honorem et cultum præstare, sed necessitate compulsus id agis. Extra necessitatem honor ille suspectus non est. Si ante necessitatem judicem colas, in necessitate adiutorem reperies. Novit enim te non necessitate, sed amore agi. Simus itaque martyr amicum, non ex necessitate, sed ex dilectione : ante tempestatem, ut tempestatibus afflictis doleamus, ut in tempestate ver inveniamus. Hæc dicimus, non imperantes, sed hortantes ; non legem ferentes, sed obsecrantes : precamur ut omnes sobrie vivant. Potest autem Deus, præter fidem, præter rationem hostes ignominia afficere, orbis misereri, Imperatores honore afficere, imperium firmare, suamque gloriam illustrare in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

prima, et Joannis item prima, quæ erat opinio Syrorum et Ecclesiæ Antiochenæ, id quod ibidem pluribus commonstravimus. Inde vero assertitur hanc homiliam, si non Chrysostomi, cujus nomen præfert, alicujus certe ex presbyteris, ipsius sodalibus, esse ; id etiam inde probatur, quod admirandum patrem, id est episcopum Flavianum, quasi præsentem concionator commemoret et contra Anoinceos pugnet, qui tum frequentes erant Antiochiæ. Chrysostomi certe non esse arguit omnimoda styli diversitas, tanta scilicet quantam vix alibi umquam deprehendas. Innuit Tillemontius, posse Severiani esse, qui coram Chrysostomo archiepiscopo Constantinopolitano, tunc episcopus, concionaretur ; sed non animadvertit Tillemontius hæc in Ecclesia quadam dicta fuisse, ubi Joannis secunda et tertia Epistola inter canonicos libros non admittebantur, id quod de Antiochena Ecclesia verum, certum exploratumque est, ut jam vidimus in Diatriba in Synopsis supra ; de Constantinopolitana vero Ecclesia nemo, quod sciam, dixit. Hinc vero certum videtur hanc homiliam Antiochiæ Flaviano episcopo præsentem pronuntiatam fuisse. Sub inem homiliæ hic quisquis sit concionator sese purgat a quibusdam sibi objectis. Cum enim aliqua concionando dixisset ab auditoribus male excepta, hinc exorto rumore, in sequenti concione objecta sibi lepulit, et se omnia accurate secundum Catholicam fidem dixisse comprobavit.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI ^(a)
 IN DICTUM ILLUD,

In qua potestate hæc facis (Matth. 21. 23) ?

1. Humanæ salutis principium est, timor Dei ¹, omniumque honorum nostrorum radix est lex Dei : neque vero lex Dei sine timore, neque timor sine lege esse possit. Nam lex mandatorum ministrum habet timorem : timor autem præceptorum judicem habet legem. Qui ergo cum timore accedit ad legem, et ad Deum legis datorem, is inter sanctos versatur, et justis adscribitur; contra qui timorem Dei audacter aggreditur, et cum arrogantia ad divinam legem accedit, is gratia non dignatur, imo et a pietate expellitur. Ideo qui cum timore et desiderio ad divinam legem accedunt, hi recte omnino docentur et illuminantur, et ab ipsa veritate ad veram religionem instituuntur : incidunt enim in ipsum veritatis fontem dicentes, *Benedictus es, Domine; doce me justificationes tuas (Psal. 118. 12)*. Verum sancti, qui ita pii, ita religiosi sunt, sic veritatem ab ipsa veritate ediscunt; at veritatis inimici, imo potius vitæ suæ hostes, arrogantiam et fastum simplicitati præferentes, tyrannico habitu veritatis doctorem adeunt. Quod sane fecerunt Judæi, ut ex evangelicis dictis modo audistis. Etenim Dominum nostrum Jesum, Regem sanctorum, in templo versantem, in ipso templo adeunt, non cum eo, quem decebat, timore, non ut famuli herum, non

ut homines Deum; sed neque ut discipuli magistrum. Inimici veritatis, et nequitiae indagatores, suam ostendentes malignitatem, humanis ratiociniis supernam sapientiam circumvenire conabantur. Nam ait : *Accesserunt in templo ad Jesum sacerdotes et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem (Matth. 21. 23)?* O cor timore destitutum! qualia audet, qualia loquitur! quantum arrogantia extollitur! O improborum insipientiam! O Servatoris clementiam! Hæc loquitur lutum, et id sigulus patitur : erigitur contra Opificem opificiam, et id tolerat Beneficus nemini obnoxius : rationem et verbum repetunt a Dei Verbo, et potestatem ejus curiose perquirunt, quæ est auctoritatis culmen. Opportune dicamus hæc sapientis verba : O homo, *Quis superbit terra et cinis (Eccle. 10. 9)?* Deum interrogas, et requiris ab illo rationem eorum quæ operatur, audeque supernam illam potestatem sic affari : *In qua potestate hæc facis?* Cur illum interrogas, neque ipsam rerum virtutem exploras? Scrutare ipse diligenter in occulto animæ senatu, explorata rerum natura, num quæ sunt humani consilii sint, an divinæ auctoritatis, præclara nempe illa Domini gesta. Interroga naturæ leges, potestatis terminos, seriemque ratiociniorum : qua potestate suscitare mortuos potest : hominum, an Dei? Quis potest leprosos mundare, morbos pellere, omnemque animæ corporisque morbum solo verbo tollere? Deinde, quis potest ex luto oculos formare, Deus an homo? Cur non ipsam rerum naturam interrogas, sed audacter Opificem exploras dicens, *In qua potestate hæc facis?* Iterum enim verba repetitorum, qui omnia facile audent, qui a Verbo Dei rationem repetunt, et ratiociniis circumscribere tentant eum, qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1. Cor. 3. 19). O dementiam! Deo Verbo experien-

¹ Juxta Cyrill. Alex. edit. adv. Anthropomorphitas cap. 11 : νόμος Κυρίου ἄγνος, τούτέστιν, ἀρχαιοποιός. Rectius Cod. Reg. 1026 : φόβος Κυρίου. Quo in codice liber iste titulo hoc donatur : ἐπιλόσεις δογματικῶν ζητημάτων Κυρίλλου τοῦ ἀγιοτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιζητηθέντων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῆς ἀδελφότητος, αὐτ. : τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐπιλόσεις τῶν προσενηχθειῶν παύσεων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτ. : Κυρίλλου πρὸς Τιβερίον. Coteler.

(a) Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiam illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore pererantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolatam malit. Coteler.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟ ΛΕΓΟΝ,

Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς;

α'. Ἀρχὴ σωτηρίας ἀνθρώπων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, καὶ ρίζα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οὔτε δὲ Θεοῦ νόμος ἄνευ φόβου, οὔτε φόβος ἄνευ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος τῶν ἐπιταγμάτων ὑπηρέτην ἔχει τὸν φόβον· ὁ δὲ φόβος τῶν προστεταγμένων δικαστὴν ἔχει τὸν νόμον. Ὁ μὲν οὖν φόβῳ τῷ νόμῳ προσερχόμενος, καὶ τῷ τὸν νόμον δόντι Θεῷ, ἀγίοις ἐμπολιτεύεται, καὶ ὁσίοις ἀναγράφεται· ὁ δὲ κατατολμῶν τοῦ θείου φόβου, καὶ μετὰ ἀλαζονείας προσέρχεται τῷ θείῳ νόμῳ, οὔτε τῆς χάριτος ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκβάλλεται. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν φόβῳ καὶ πόθῳ προσιόντες τῷ θείῳ νόμῳ, μετὰ πάσης εὐθύτητος διδάσκονται καὶ φωτίζονται, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αὐτὴν παιδεύονται τὴν εὐσέβειαν· ὑποπίπτουσι γὰρ αὐτῇ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας, λέγοντες· *Ἐύλογητός εἶ, Κύριε· διδάξόν με τὰ δικαιοματὰ σου.* Ἄλλ' οἱ μὲν ἅγιοι οὕτως εὐλαβεῖς, οὕτω φιλόθεοι, οὕτω παρ' αὐτῆς αὐτὴν μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς πολέμιοι ἀλαζονίαν καὶ τυφον τῆς ἀπλότητος προτιμήσαντες, τυραννικῶ σχήματι προσέρχονται τῷ τῆς εὐσεβείας διδασκάλῳ. Ὁ δὲ πεποιήκασι καὶ Ἰουδαίων παῖδες, ὡς ἀρτίως ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκηκόατε. Τῷ γὰρ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ, τῷ βασιλεῖ τῶν ἁγίων, ἐνδιατρίβοντι ἐν τῷ ναῷ, προσέρχονται ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, οὐ μετὰ τοῦ πρέποντος φόβου, οὐχ [418] ὡς οἰκέται δεσπότῃ, οὐχ ὡς ἄνθρωποι Θεῷ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ. Ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ θηραταὶ κακίας, τὴν ἑαυτῶν ἐνδεικνύμενοι πονηρίαν, λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐπειρῶντο περιγράφειν τὴν σοφίαν τὴν ὑπερκόσμιον. Προσηλθόν γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἰησοῦ οἱ

ἱερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ἡ τῆς ἀφόβου καρδίας! ὅσα τολμᾷ! ὅσα φθέγγεται! ὅσα πρὸς ἀλαζονείαν αἵρεται! Ἡ τῆς τῶν πονηρῶν ἀνοίας! Ὡς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίας! Φθέγγεται τοιαῦτα πηλὸς, καὶ ἀνέχεται ὁ πλάστης· ἐπαίρεται κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ πλάσμα, καὶ ἀνεξικακῆ! ὁ εὐεργέτης ὁ ἀνεύθυνος· ἀπαιτοῦσι λόγον παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονοῦσι, τὴν κορυφὴν τῆς ἀθθεντίας. Εἰπωμεν εὐκαίρως καὶ ἡμεῖς τὰ τοῦ σοφοῦ· Ἡ ἀνθρωπε, τί ἀλαζονεύει γῆ καὶ σποδός; Θεὸν ἐρωτᾷς, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ τολμᾷς λέγειν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον ἐξουσίαν· Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; Διατί δὲ ὄλω; αὐτὸν ἐρωτᾷς, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πραγμάτων δύναμιν ἐρευνᾷς; Ἐξέτασον αὐτὸς ἀκριβῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισκεψάμενος, εἰ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας τὰ γινόμενα, ἢ θείας ἀθθεντίας τὰ τῷ Κυρίῳ κατορθούμενα. Ἐρώτησον καὶ φύσεως νόμους, καὶ ἐξουσίας ὄρους, καὶ λογισμῶν ἀκολουθίαν, ποία ἐξουσία δύναται νεκροὺς ἐγείρειν, ἀνθρώπων ἢ Θεοῦ; Τίς δύναται λεπρούς καθαίρειν, καὶ νόσους ἀπελαύνειν, καὶ πᾶσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀρρώστιαν λόγῳ μόνῳ διώκειν; Εἶτα, τίς δύναται ἀπὸ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς διαπλάσαι, Θεὸς ἢ ἄνθρωπος; Διατί μὴ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐρωτᾷς, ἀλλὰ μετὰ θρασύτητος τὸν ἐργάτην πολυπραγμονεῖς λέγων, Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; Ἐπαναλαμβάνω γὰρ τὰ ῥήματα πάλιν τὸν τὰ πάντα ῥαδίως τολμῶντων, τῶν ἀπαιτούντων λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ περιγράφειν λογισμοῖς ἐπι-

χειρώντων τὸν δρασεόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Ὡς τῆς ἀνοίας! Θεῷ Λόγῳ προσάγουσι πείραν λόγων, ᾧ πᾶσα τέχνη λόγων εὐδάσους, καὶ πᾶσα λογισμῶν μεμελετημένη πλοκή. Τί γὰρ ἀνθρώπινο; ἰσχύει λόγος πρὸς Θεὸν Λόγον; τί δὲ σεοφισμένη κακία πρὸς ὑπερκόσμιον σοφίαν;

Ἐν κοίᾳ ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; Ἐρώτησον τὸν παραλυτικόν, διὰ ποίας ἐξουσίας εἰς ῥώσιν ἀνακλίνεται· ἐρώτησον θαύματα, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖ τοῦ θαυματοποιοῦ τὴν ἐξουσίαν. Οὐκ ἀποκρίνεται ἡμῖν ἡ θεία χάρις, ἀναξίτους ἀποκρίσεως κρίνουσα τοὺς κακῶς ἐρωτῶντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν σχολιὰν καὶ διεστραμμένην, ἀποσείεται αὐτὴν ὡς ἀναξίαν τῆς χάριτος, καὶ πολλὰ πολλάκις σπουδάζων μανθάνειν, ἀλήθειαν οὐ τυγχάνει παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἐρωτῶσιν Ἰουδαῖοι πολλάκις, καὶ οὐδὲ ἀπαξ μανθάνουσιν, ἐπειδὴ κακῶς ἐρωτῶσιν. Εἰς τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐβασάνιζεν εἰς ὀδύνην ἡ τοῦ Σωτῆρος σιωπῆ, ὡς εἶπεν τότε τὸ πονηρὸν ἐκείνο συνέδριον· Ἐως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν [419] αἰρεῖς; Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησίᾳ. Ἄλλ' οὐδὲ μετὰ ταῦτην αὐτοὺς τὴν φωνὴν ἀποκρίνεται· ἀνάξιον γὰρ ἦσαν ἀποκρίσεως οἱ κακῶς ἐρωτῶντας. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ; Εἶπον ἡμῖν, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί κάλιν θέλετε ἀκοῦειν; Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Ὁρᾷ· ὅτι βούλεται τὰ ἔργα ἐρωτᾶσθαι, καὶ μὴ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονεῖσθαι; Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησίᾳ· ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; καὶ οὐ δίδωσι τῇ ἀμφοβολίᾳ λύσιν· ἠρώτων γὰρ οὐχ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα κατηγορήσωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Καϊάφας, ὁ τῆς συναγωγῆς ἐκείνης ἀξίος, εἰς τοσοῦτον ἤλθε μαρτυρίας, ὡς εἶπεν· Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητου. Ὁ δὲ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τοὺς λόγους μετ' εὐλαβείας δέχεσθαι, πρὸς μὲν τὸν ἔρκον ἀποκρίνεται, πρὸς δὲ τὸ ἀμφιβαλλόμενον λύσιν οὐκ ἔδωκεν. Εἰπέ, φησὶν, ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητου. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Σὺ εἶπας· καὶ τὸν ἔρκον ἐτίμησεν ὀμολογήσας, καὶ τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησε, βδελυξάμενος τὴν πανουργίαν. Ἐζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι κακῶς, καὶ ἀποκρίσεως οὐκ ἔτυχον· καὶ μάλα γε εἰκότως· σχολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ. Οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῖς κακῶς τὴν σοφίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦσιν. Εἰς κακέτεχνον γὰρ ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία.

β'. Καὶ οἱ μὲν πολλάκις ζητήσαντες, οὐχ εἶρον τὸ ζητούμενον· γυνὴ δὲ τις ἀδόλως καὶ γνησίᾳ πίστει προσελθοῦσα, οὐ πειράσασα τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπλότῃ τῷ Κυρίῳ προσελθοῦσα, καὶ ψιλλῇ μὲν τῇ λέξει, γνησίᾳ δὲ τῇ πίστει φήσασα πρὸς αὐτόν· Οἶδαμεν ὅτι ὅταν ἔλθῃ Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός, αὐτὸς ἡμῖν ἅπαντα ἀναγγελεῖ· εὐθέως ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγαπήντος ἀπλότῃτα· Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. Οὐδέπω ἠρώτησε, καὶ εὐθέως ἔμαθεν· οὐδέπω τὸν τῆς πίστεως ἔσπαιρε λόγον, καὶ εὐθέως τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας ἐθέρισεν. Ἅγιος γὰρ ὁ Θεός, ἀπλοὺς καὶ ἀγίους ἅπανα παυόμενος, ὅταν ἀπλότῃτα ἴδῃ τοῦ προσερχομένου, ἀπλοὶ καὶ αὐτὸς τῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν εὐεργεσίαν· ὅταν ἴδῃ διεστραμ-

μένην κακίᾳ ψυχὴν, κωλύει τὴν εὐεργεσίαν, καὶ οὐ προσέεται τὴν διδασκαλίαν. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος κατὰ Μεσσοῦσα· Ἐάν ὑμεῖς πορευθῆτε πρὸς με ὀρθοί, κἀγὼ πρὸς ὑμῖν ὀρθός· ἐάν δὲ ὑμεῖς πλάγιοι, κἀγὼ χρήσομαι ὑμῖν θυμῷ πλαγίῳ· οὐχ ὅτι τὴν εὐαγγελίᾳ εὐθύτητα πλαγιάζει ἡ θεία φύσις, ἀλλ' ὅτι τοῖς πονηροῖς κατ' εὐθείαν τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐργάζεται. Ἐν κοίᾳ ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; ἢ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ δὲ Σωτὴρ αὐτοῖς· Ἐνταῦθα πρόσεχε, πῶς ἄν ἡμῖν καὶ κανόνα διδασκαλίας ὑποτίθεται ὁ πάντων Κύριος. Τίς δὲ οὗτος ἔστι; Βούλεται ἡμᾶς ὥστε τοῖς πονηροῖς αἰρετικοῖς, Ἰουδαίαις ἢ Ἑλλήσιν, ἢ ἑτέροις τισὶν ἀπεσχισμένοις τῆς εὐσεβείας, μὴ ἀποκρίνεσθαι πάντα πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἐρωτήσαι ἀποκρίσεως οὐκ ἀξία· καὶ οὐ [420] πάντως πρὸς τὰς φαύλους ταύτας τῶν ἐπερωτήσεων ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λέγειν. Διὰ τοῦτο φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον, ὃν ἂν εἰπῆτέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι. Τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, φησὶ, πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ὅρα μοι τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῇ ἐπερωτήσῃ τὸ ψεῦδος ἐλέγχουσαν· ὅρα μοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον συλλογισμέου; τὴν κακίαν ἀνατρέποντα· σκόπησον δὲ καὶ τὴν κακίαν, πῶς τοῖς ἰδίῳ ἀναλίσκεται βέλεια, καὶ ταῖς οικείαις συγκατασπᾶται κακοτεχνίαις. Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἐκεῖνοι παρ' αὐτοῖς ἐβασάνιζον τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν, καὶ φασὶν· Ἐάν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν, διατί οὐκ ἠπιστεύσατε; Οἶδεν ἡ κακία τὸν ἐαυτῆς δλισθόν· οἶδεν ὅτι οἷς προτείνει, τούτοις ἀρνήζεται. Ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν Ἰωάννου, ἐφοβοῦντο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἵνα μὴ παραπόδας ἀκολουθήσῃ ὁ ἔλεγχος. Ἐάν δὲ εἰπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν δόλον, μὴ λιθισθώμεν. Καὶ γὰρ ἡ περὶ τὸν δικαίον πρόληψις ἀπαραίτητον καθ' ἡμῶν οἶσει τὴν δίκην. Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς εἶχε τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Οὐκ ἠθούλοντο οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ· ἀπεσείσαντο γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ψεῦδος εἶπεν οὐκ ἐτόλμων· τῆς γὰρ ἀνασχυντίας δικαστῆς εἶχον τὸν φόβον, καὶ τοῦτον οὐ θεῖον, ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· πολλοὶ πολλάκις Θεοῦ φόβον οὐκ ἔχοντες, ἀνθρωπίνῳ φόβῳ δουλεύουσιν. Ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. Ἐθε τὸν Θεόν, καὶ μὴ τὸν λαόν· τὸ μὲν γὰρ εὐσεβεῖν, τὸ δὲ ἀσεβεῖν. Λέγουσιν αὐτῷ, Οὐκ οἶδαμεν. Ὅρα πῶς ἡ κακία τοῖς πονηροῖς ἐμφωλεύει· ὅρα πῶς ἐαυτῆς τὴν ἀτοπίαν ἢ ἀσέβεια κηρύττει. Ὄσπερ γὰρ ἔχῃς, ἢ τι τῶν πονηροτάτων θηρίων, τοῖς ὑπονόμων· ἐμφωλεύον, ἡρέμα προκύπτει τῆς καταδύσεως, καὶ τέλεον προσελθεῖν οὐκ ἐθέλει· οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, τῷ φωλεῷ τῆς κακίας συζῶντες, εἰς φῶς τὴν ἐαυτῶν οὐ προσφέρουσι γνώμην. Διὰ καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν. Ὅρα πῶς ἡ σιωπῆ τὴν ἀτοπίαν ἐρώτησιν ἐκόλασεν· ὅρα πῶς τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησεν, ἀλλ' ἀπέστησεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῶν συλλογισμῶν. Καὶ ὅπερ ἐπαθεῖ ποτε ἡ ὄνος τοῦ Βαλαάμ, μὴ δυνήθεα ἐκκλίνειαι δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, διὰ τὸν ἀγγελὸν τὸν ἀντιστήσαντα ταύτῃ· οὕτως ἐπαθεν ἡ Ἰουδαϊκὴ

* Ὑπονόμων, vox, ut videtur, corrupta. Cotelerius legendum existimat ὑπονόμος.

tiam verborum offerunt, a quo et omne verborum artificium, et omnis preparatas ratiociniorum complexus facile percipitur. Quid enim potest humanum verbum contra Verbum Deum? quid sophismatibus instructa sapientia, contra caelestem sapientiam?

Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. — *In qua potestate hæc facis?* Interroga paralyticum, per quam potestatem sanus recumbat: interroga miracula, et mirabilem Patris potestatem curiose ne perquiras. Non respondet vobis divina gratia, responsione indignos iudicans eos qui perperam interrogant. Ita solet Dei Verbum: cum videt animam obliquam et perversam, expellit eam, ut gratia indignam, et cum multa sæpe discere conetur, veritatem non impetrat a veritate. Interrogant Judæi sæpe, ac ne semel quidem discunt, quia male interrogant. Usque adeo illorum animos cruciabat Servatoris silentium, ut tunc diceret malus ille consessus: *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Sed neque post hanc vocem illis respondet, quia responsione digni non erant, qui male interrogaverunt. Quid itaque eis Servator? *Dici vobis, et non audistis; quid iterum vultis audire* (Ibid. 9. 27)? *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me* (Ibid. 10. 25). Vides velle eum ut opera interrogentur, non ut de potestate inquiratur? Interrogant Judæi: *Si tu es Christus, dic nobis palam; quousque animam nostram tollis* (Joan. 10. 24)? nec quæstioni dat solutionem: interrogabant enim non discendi, sed accusandi causa. Caiphas autem princeps sacerdotum, synagoga illa dignus, in tantam amentiam devenerat, ut diceret: *Adjuro te per Deum vivum, dic nobis, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 63). At Servator docens nos sermones cum pietate accipere, adjuranti quidem respondet, neque tamen dubium solvit. *Dic nobis, inquit, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 64). Ait illi Dominus: *Tu dixisti*; ac juramentum per confessionem honoravit, neque malitiam certioreni fecit, astutiam abominatus. Male quæsierant Judæi, nec responsum illis est: idque jure merito; nam obliquæ cogitationes a Deo separant. Non emisit sapientiam suam iis qui male illam scrutantur. *In malevolam enim animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4).

2. Atque illi post frequentes quæstiones id quod quærebant non invenerunt: mulier vero quædam, quæ sine dolo et cum sincera fide accesserat, non ut tentaret illam incomprehensibilem virtutem, sed cum simplicitate Dominum adiens, dictione tenui, sed pura fide dicens: *Scimus quod cum venerit Messias, qui dicitur Christus, ipse nobis annuntiabit omnia* (Joan. 4. 25): statim audivit ab amatore simplicitatis: *Ego sum qui loquor tecum* (Ibid. v. 26). Nondum interrogaverat, et statim didicit; nondum fidei verbum seminaverat, et statim fructum pietatis decerpit. Sanctus quippe Deus in simplicibus et sanctis requiescit, cum accedentis simplicitatem viderit; explicat etiam ipse sapientiæ suæ beneficentiam: cum viderit autem animam nequitia perversam, beneficium cohibet, nec

doctrinam amittit. Audi quid ipse dicat per Moysen: *Si vos ambulaveritis erga me recti, et ego erga vos rectus* (a) (Levit. 26. 23. 24); si autem vos obliqui, et ego utar vobis furore obliquo; non quod divina natura a recto declinet; sed quod improbis, ea quæ ex veritate profiscuntur, non recta procedant. *In qua potestate hæc facis? aut quis tibi dedit hanc potestatem?* Tum Servator eis. Hic attende, quam nobis doctrinæ normam et regulam proponat universorum Dominus. Quænam hæc est? Vult nos improbis hæreticis, Judæis, gentilibus, vel aliis qui a pia religione desciverint, non respondere semper interrogatos. Contingit enim, contingit sæpe, interrogationem non esse responsione dignam: atque par est omnino hujusmodi interrogationibus justas interrogationes opponere. Ideo ait illis Dominus: *Interrogabo vos et ego sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis respondebo. Joannis baptismus, inquit, unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Matth. 21. 24. 25)? Vide mihi fontem sapientiæ, ut interrogatione mendacium arguat; vide mihi Verbum Dei, quod syllogismis nequitiam evertit: vide quoque malitiam, quomodo suis telis confodiatur, ac suis pravis artibus avellatur. *Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus?* Illi quoque apud se sermonis viam explorabant, et aiunt: *Si dixerimus, Ex cælo, dicet nobis, Cur ergo non credidistis* (Ibid. v. 26)? Novit improbitas exitium suum; novit se per quæ protendit, per ea destrui. Quia Joanni non obtemperaverant, verebantur dicere ipsum ex Deo esse, ne e vestigio sequeretur reprehensio. *Si autem dixerimus, Ex hominibus, timeamus turbam, ne lapidemur* (Luc. 20. 6). Nam præoccupata de justo opinio inexorabilem adversum nos feret ultionem. *Omnis enim populus habebat Joannem sicut prophetam* (Matth. 21. 26). Noluerunt ergo vera dicere, nempe quod ex Deo esset: Dei namque veritatem abjecerunt, ac mendacium dicere non ausi sunt; imprudentiæ enim judicem habebant timorem, huncque non divinum, sed humanum. Nam ita se res habet; multi sæpe Dei timore non præditi, humano serviunt timori. Timebant plebem. Utinam Deum, non plebem! illud namque pietatis est, hoc impietatis. *Dicunt ei, Ne scimus* (Marc. 11. 33). Vide quomodo nequitia in improbis latet: vide quomodo absurditatem suam impietas prædicat. Nam sicut vipera, aut immanissima, quæque fera, in latibulis degens, sensim e specu prodit, nec omnino vult prodire: sic et Judæi in antro pravitatis versantes, sententiam suam in lucem non proferunt. Quamobrem Dominus ait illis: *Nec ego dico vobis* (Matth. 21. 27). Vide quomodo silentium absurdam interrogationem castigaverit: vide quomodo nequitia non fecerit satis, sed averterit eos in medio ratiociniorum. Et quod olim contigit asinæ Balaami, ut nec ad dexteram, nec ad sinistram posset declinare, propter angelum, qui obvius stabat (Num. 22. 26): id accidit Judaicæ improbitati, quæ nec ad dexteram veritatis ausa est respicere, ob Servato-

(a) Hæc non ad verbum ex scriptura desumpta sunt.

rem ubi cogitatum, neque ad sinistram mendacii, metaplebis.

Hæreticis quomodo respondendum. Contra Anomæos agitur. — Oportet igitur nos quoque, fratres, hac regala a Domino accepta, non omnia hæreticis interrogantibus dicere. Cum male interrogaverit hæreticus, altera justa interrogatione absurdam ejus questionem solve. Sæpe percontatur hæreticus : Nosti Deum, an non nosti? Si dixeris, Novi, statim reponit : Ergo nosti quod colis? Sane, inquit pius. Quis enim sustineat dicere, se id colere quod non novit? Instat ille : Nosti ergo Dei substantiam? Si te scire negaveris, statim objicit : Ergo non nosti id quod colis. Vide mihi detorta verba; vide malignorum serpentium versutias. Vides : verum turbari non oportet. Illud enim, fratres, sciendum est, multos esse sciendi modos. Potest quis scire Deum esse, nec tamen scire quomodo sit. Quandoquidem etiam apud nos homines multæ sunt cognitionis viæ. Novi hunc hominem in ista urbe manere, nec tamen novi quam artem exercent : novi alium talem exercentem artem, nec novi unde genus ducat. Partim nempe cognosco, partim ignoro. In summa, particularis cognitio non inducit perfectam scientiam, neque non omnia cognoscere, particularem tollit cognitionem. Quid ergo? Novi esse Deum, illumque bonum, immortalem, incorruptibilem, quem cogitatione capere non possimus, incomprehensibilem, incorporeum, immutabilem. Hæc omnia novi, et cognosceus adoro. Quomodo autem sit non novi, neque edoctus sum exquirere quomodo sit, sed quod sit. Apostolo enim majorem neminem invenio doctorem, qui possit majorem mihi pietatem suppeditare : qui clara voce usus ad hunc modum docet : *Credere enim oportet accedente ad Deum, quia est* (Hebr. 11. 6) : non quomodo est, sed *quia est, et inquirentibus se remunerator est.* Itaque quod novi colo. Non didici Dei substantiam explorare. Credere didici, fratres; credere, non scrutari. Lege confessionem tuam, hæretice, in arcano et tremendo mysterio prolatam. Quando ad baptismum accessisti, quid dixisti? an quærens, an curiose explorans, vel credens? Alia conditione venisti, et cum alio pacto (a) dignatus es illa gratia. Ac si hæc sentiens gratia donatus es, fidem et pacta violasti, et in tremendis quidem horrendisque mysteriis fidem obtulisti, extra mysteria vero constitutus, fidem circumscriptis, et quæstionem moves.

3. *Anomæorum objectio. Opera Dei non capimus, quanto minus Deum.* — At vide quid dicat inimicus veritatis. Num frustra Deus ratiocinia nobis indidit? Num frustra accepimus iudicii facultatem? Oportet rationibus investigare fidem, nec sine examine religionem esse. Recte. Verum examinis normam esse oportet divina eloquia, regulasque pietatis a Deo nobis traditas. Tu vero regulas transgressus, non

inhaberes divinis Scripturis, sed divina scrutaris, et vim inferas veritati; et ubique affectas rationum magis sequi malebras, quam fidei servire, quasi aliorum peritiam haberes, aut aliorum, nempe quæcernuntur, experientiam. Renuntia mihi ratiociniorum serie fultus, quomodo cælum stetit, in tanta altitudine, in tam immensa concavitate, et nullum in tanto ambitu fulcrum habens? Quomodo stetit, a quo gestatur, quæ fundamenta sunt quibus nititur? qua ratione per tantum tempus non solvitur pulchritudo, non perit concentus ejus? Ostende columnas quæ fulciant, ostende basim tantæ moli subjectam. Eoquid de cælo loquor, non de terra quam calco? Primum explica mihi terræ constitutionem. Quod enim super aquas fundata sit (Psal. 23. 2), hoc et ego accepi, et tu confiteris. At quomodo super aquas firmata sit, expone. Ne simpliciter sermonem excipias, sed quæstorum rationem redde : quomodo tot tantique montes, colles, valles super aquas ferantur. Dic quomodo mare separatim sit; dic quo pacto tot fluctibus agitatam, et in immensam surgens altitudinem, cum arenam attingit solvatur, et legislatoris terminum reverteatur. Interpretare, frater, quomodo cum una sit terra, una mater, diversæ plantæ sint, unde radices amaræ, unde dulces, unde fructuum varietates. Una terra germinans est, unus imber alit : unde differentia? Explica unde prodierunt fontes, et ex quibus abyssis : qua ratione hæc possint comprehendi. Verum quando de his dubitaverimus, unam habemus veram et piam quæstionum solutionem. Atque beatus David cecinit his verbis : *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide* (Psal. 32. 4). Opera sine fide comprehendi nequeunt, et Deus sine fide inveniri poterit? Opera non sine fide, et Filius demonstratione? *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide.* Verum nos, relicta veritatis hostibus, ad sanam tutamque fidem redeamus, piæque religionis regulam ostendamus, ipsa veritate effulgentem. Inter veteres Moyse nemo fide dignior : in recentioribus nemo Paulo sapientior. Quæro veterem statum, et neminem Moyse majorem reperies : nam *Novi te, et invenisti gratiam præ omnibus* (Exod. 33. 12). In novo Testamento nemo Paulo perfectior : *Vas enim electionis est* (Act. 9. 15), Christumque habet in seipso loquentem. Ne prætergrediaris terminos Moysis et Pauli. Quid invenit Moyses, comprehensionem substantiæ, an gloriam Dei? Moyses, fratres, venit in concupiscentiam Dei, ut homo religiosus, et ignoravit se rei impossibilis desiderio teneri : attamen per ea, quæ petiit a Deo, quid desideraret ostendit. Quid enim ait? *Obsecro, Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, manifeste videam te, ostende te mihi* (Exod. 33. 13). Frater erat is Philippi dicentis : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8). Domine, tu dixisti, *Invenisti gratiam in conspectu meo : ostende mihi temetipsum, ut manifeste videam te.* Vidit quidem eum

(a) Emendandus per occasionem est Leidradus de Baptismo cap. 6, ut in eo sic legatur : *Has pactiones fideles in curiam proferunt angelicam : nomina profitentium in libro excipiuntur viæ, non a quolibet homine, sed a superiore cælitus potestate.* Veterum Analectorum Tom. 3. Coteler.

¹ Cassarii Quæst. 176 : πρὸς πάντας (ἢ κατὰ πάντας) ἀνθρώπους ἔγνω σε, καὶ εὐρὴς χάριν ἐνώπιόν μου.

κακία, οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἀληθείας πολήσασα ἰδεῖν, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀρνησιν, οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τὸν τοῦ λαοῦ φόβον.

Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τοῦτον τὸν κανόνα παρὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνοντας, μὴ πάντα ταῖς ἐρωτήσεσι τῶν αἰρετικῶν διδόναι. Ὅταν κακῶς ἐρωτήσῃ αἰρετικὸς, ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λύσον αὐτῷ τὴν ἀτοπον παῦσιν. Πυνθάνεται· *πολλάκις αἰρετικὸς*· Οἶδας τὸν Θεὸν, ἢ οὐκ οἶδας; Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι Οἶδα, εὐθέως ἐπάγει· Οἶδας οὖν ὃ εὐσεβείας; Ναί, φησὶν ὁ εὐσεβής. Τίς γὰρ ὅπως ὑπομένει λέγων, ὅτι Ὁ μὴ οἶδα σέβω; Πάλιν ἐπάγει· Οἶδας οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ οἶδα, εὐθέως ἀντιτίθῃσιν· Οὐκοῦν οὐκ οἶδας τί σέβεις; Ὅρα μοι [421] τὰ σκολιὰ βήματα· ὄρα μοι τῶν πονηρῶν ὅρων τὰς ποικιλίας. Ὁρᾷς; ἀλλ' οὐ δεῖ ταράττεσθαι. Ἐκεῖνο γάρ, ἀδελφοί, εἰδέναι χρῆ, ὅτι τοῦ εἰδέναι πολλοὶ τρόποι. Δύναται τις εἰδέναι ὅτι ἔστι Θεός, οὐ τὸ πῶς ἐστὶ. Ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῆς γνώσεως ὁδοί. Οἶδα τόνδε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇδε τῇ πόλει διάγοντα, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόλιν μετέρχεται ἐργασίαν· οἶδα ἕτερον τῆνδε μετιόντα τὴν ἐργασίαν, οὐ μὴν οἶδα καὶ πῶθεν φέροι τὸ γένος. Καὶ μέρει γὰρ γινώσκω, μέρει δὲ ἀγνώσκω. Καὶ πάντως, οὔτε ἡ μερικὴ γνῶσις ἐλόκληρον εἰσάγει γνῶσιν, οὔτε τὸ μὴ κατὰ πάντα γινώσκειν, τὴν μερικὴν ἀναίρει γνῶσιν. Τί οὖν; Οἶδα τὸν Θεὸν ὅτι ἔστιν, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ὅτι ἀθάνατός ἐστιν, ὅτι ἀφθαρτός ἐστιν, ὅτι ἀπερινόητός ἐστιν, ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν, ἀσώματός ἐστιν, ἀναλλοιώτός ἐστι. Ταῦτα πάντα οἶδα, καὶ εἰδὼς προσκυνῶ. Τὸ δὲ πῶς ἐστὶν οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐδιδάχθην πολυπραγμαίνειν τὸ πῶς ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι ἔστιν. Ταῦ γὰρ Ἀποστόλου οὐδένα εὐρίσκω μείζονα διδάσκαλον, δυνάμενον μοι κρείττονα τὴν εὐσεβείαν ὑποτίθεσθαι· ὅς λαμπρᾷ χρησάμενος τῇ φωνῇ ὡδὲ πη διδάσκει λέγων· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, ὅτι ἔστιν· οὐ τὸ πῶς ἐστὶν, ἀλλ' Ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Ὡστε ὃ οἶδα σέβω. Οὐκ ἔμαθον οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμαίνειν· πιστεύειν ἔμαθον, ἀδελφοί· πιστεύειν, οὐ πολυπραγμαίνειν. Ἀνάγνωθί σου τὴν ὁμολογίαν, αἰρετικὸς, τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ φοβερῷ μυστηρίῳ συμφωνηθεῖσαν. Ὅτε προσῆλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπας; ζητῶν, πολυπραγμανεῖαν ἐρευνῶν^a, ἢ πιστεύων; Ἄλλως ἦλθες, καὶ μετὰ ἄλλων συνθηκῶν κατηξιώθης τῆς χάριτος ἐκείνης. Εἰ γε κατηξιώσῃς τοιαῦτα φρονῶν, καὶ παρεσπόνθησας τὰς συνθήκας, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, ἔξω δὲ τῶν μυστηρίων γενόμενος, περιγράψεις τὴν πίστιν, καὶ προσφέρεις ζήτησιν.

γ'. Ἄλλ' ὄρα τί φησιν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἀπλῶς εἰλήφαμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνᾶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσεβείαν. Καλῶς. Ἄλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὅρον

εἶναι [δεῖ] τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. Σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγμανεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάζεις τὴν ἀληθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνωμαλίᾳ μᾶλλον ἀκολουθῆσαι, ἢ πίστει δουλεύσαι, ὥσπερ τῶν ἄλλων κατελιηφῶς τὴν πείραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γενόμενος τῶν ὀρωμένων. Ἀπάγγειλόν μοι, λογισμῶν ἀκολουθίᾳ χρησάμενος, πῶς ἔστηκεν ὁ οὐρανὸς, εἰς τοσοῦτον ὕψος κοιλαινόμενος ἀπειρον, καὶ μὴδὲν ἐν τοσαύτῃ περιγραφῇ τὸ ὑπερεῖδον ἔχων, πῶς ἔστηκεν, τίνας βασιάζεται, τίνας αἰ κρηπίδες ἐφ' ὧν ἐστήρικται; πῶς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐ λύεται τὸ κάλλος, οὐκ ἀφανίζεται ἡ ἁρμονία; Δεῖξον τοὺς βασιάζοντας κίονας, [422] δεῖξον τὴν ὑποβάθραν τὴν τοσοῦτοις ὀγκοῖς ὑποκαμμένην. Τί δὲ ἐρῶ περὶ οὐρανοῦ, καὶ οὐ περὶ γῆς ἦν πατῶ; Πρῶτον ἐρμήνευσόν μοι τῆς γῆς τὴν κατάστασιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ ὑδάτων θεθεμελιώται, τοῦτο καγὼ παρέλαβον, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς. Πῶς δὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐστήρικται, ἐρμήνευσον. Μὴ ἀπλῶς ἀκολουθήσῃς τῷ λόγῳ, ἀλλὰ λογισμὸν ἀπόδος τῶν ζητούμενων· πῶς ὄρη τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ βουοὶ καὶ πεδιάδες ἐπὶ ὑδάτων φέρονται; Εἰπέ πῶς ἡ θάλασσα ἀφώρισται· εἰπέ πῶς ἡ τοσοῦτοις μαινομένη κύμασι καὶ εἰς ὕψος ἀπειρον κορυφουμένη, ἐπειδὴν πλησίον τῇ ψάμμῳ, λύεται, αἰδεῖται τὸν ὅρον τοῦ νομοθέτου. Ἐρμήνευσον, ἀδελφὲ, πῶς μίᾳ γῆς οὐσης, μίᾳ μητρὸς, διάφορα τὰ βλαστήματα, πόθεν αἱ πικραὶ βίζαι, πόθεν αἱ γλυκαίαι, πόθεν τῶν καρπῶν αἱ διαφοραί. Μία γῆ βλαστάνουσα, εἰς ἑμβρός ὁ τρέφων, πόθεν ἡ διαφορά; Ἐρμήνευσον πόθεν προΐεσαν αἱ πηγαί, καὶ ἐκ ποίων ἀδύσων, πῶς ταῦτα δυνατόν καταλαβεῖν. Ἄλλ' ὅταν περὶ ταῦτα ἀπορήσωμεν, ἔχομεν μίαν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν. Καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐμελέθησεν ὡδὲ πη λέγων· Ὅτι εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τὰ ἔργα ἀνευ πίστεως οὐκ ἔστι καταλαβεῖν, καὶ Θεὸν ἀνευ πίστεως εὐρεῖν δυνατόν; Τὰ ἔργα ἀνευ πίστεως, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀποδείξει; Ὅτι εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἄλλὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἀφέντες ἡμεῖς, ἐπὶ τὴν ὀγιῆ καὶ ἀσφαλῆ τῆς πίστεως (sic) ἐπανέλθωμεν, καὶ δεῖξωμεν τὸν κανόνα τῆς εὐσεβείας, δι' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐκλάμποντα. Οὐδέεις Μωυσῆς ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀξιοπιστότερος, οὐδέεις Παῦλος ἐν τοῖς νέοις σοφώτερος. Ἐρεῦνησον τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καὶ Μωυσῆος οὐδένα μείζονα εὐρήσεις· Ἐγνω γὰρ σε, καὶ εὐδρας χάριν παρὰ πάντας. Οὐδέεις Παῦλος ἐν τῇ Νέᾳ τελευταίος· Σκευός γὰρ ἐστὶν ἐκλογῆς, καὶ λαλοῦσα ἔχων ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν. Μὴ ὑπερβῆς τοὺς τοῦ Μωυσῆος ὄρους καὶ τοῦ Παύλου. Τί εὐρε Μωυσῆς, κατάληψιν οὐσίας, ἢ δόξαν Θεοῦ; Μωυσῆς, ἀδελφοί, ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν Θεοῦ, ὡς ἀνθρωπος φιλόθεος, καὶ ἠγνόησε μὲν, ὅτι ἀδύνατον ἐπεσθῆμι· ὁμως δὲ δι' ὧν ἤτησεν τὸν Θεόν, εἰδείξεν. Τί γὰρ φησι; *Δέομαι, Κύριε, εἰ εὐρησῶ χάριν ἐνώπιόν σου, γνωστῶς ἴδω σε, ἐμφάνισόν μοι σαυτὸν.*

^a Forte πολυπραγμονῶν, ἐρευνῶν. COTELER.

Ἄδελφός ἦν οὗτος τοῦ Φιλίππου τοῦ λέγοντος· Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι *Εὐρες χάριον ἐνώπιόν μου, ἐμφάνισόν μοι σθευεόν, ὡς γρῶστώς ἴδω σε*. Εἶδε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς βάρου, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ δρους Σινᾶ, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιφανέντα τόπων, καὶ διαφόρως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδείξάμενον· ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μωϋσῆς αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει τῆς φύσεως τὸν χαρακτήρα· ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώπινα περὶ τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐφαντάζετο. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν μὲν [423] πόθον τοῦ πιστοῦ θεράποντος ἐδέξατο· κέθει τὴν ἀνθρωπίνην βρεξίν τῶν ἀδυνάτων ἐπιθυμοῦσαν. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτόν; *Οὐδεὶς δύσεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται*. Οὐ χωρεῖ ποθοῦμενον ἢ τῶν ποθούτων δύναμις, οὐ φέρει θνητὴ ὕψος τὴν ἀθάνατον φύσιν. Τί οὖν, ὦ Δέσποτα, καταλιμπάνεις τὸν πόθον ἀπαραμύθητον, καὶ οὐδὲ σκιάν παρέχεις τῆς ἐπιθυμίας τῷ φανταζομένῳ τοσοῦτον πόθον; Ὅθεν φησὶ· *Τίθηνμί σε εἰς τὴν πέτραν, καὶ σκεπάζω τῇ χειρὶ μου· καὶ ἐν τῷ παρέρχεσθαι τὴν δόξαν μου ὄψη τὰ ὀπίσθια, τὰ δὲ ἐμπρόσθια οὐκ ὄψη*. Ἐν τῷ παρέρχεσθαι, οὐκ εἶπεν, Ἐμὲ, ἀλλὰ, *Τὴν δόξαν μου*· οὐ γὰρ ἐστίν, ὑπερβάντα τὴν δόξαν, οὐσίαν εὐρεῖν. Μωϋσῆς οὐδὲν εὐρε πλῆρον δόξης, καὶ ταύτην οὐκ εἶδεν εἰς ὀλόκληρον, ἀλλὰ τὰ νῦτα· οὐκ ἐπειδὴ κώτοις καὶ στήθεσι διατέγγραται ἡ θεία φύσις· ἀπλῆ γὰρ ἐστὶ καὶ ἀσύνθετος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν οὕτω γνωρίζει, οὐ κατὰ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δυνάμιν τῶν μελλόντων ἀπολαύειν τῆς ὕψους. Μωϋσῆς δόξαν ἐφθασε, καὶ τὴν δόξαν οὐκ ὑπερέβη. Καὶ σὺ, αἰρετικῆ, τὴν δόξαν ὑπερέβας, οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖς; Ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Παῦλον. Παῦλος ἐν τῇ Νέῃ Καταστάσει, ἐγκύψας μερικαῖς τισιν οἰκονομίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ ἰλιγγιάσας τὰ βάθη τῆς ἔννοιας, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ἐκπλήξεως γέμουσαν ἀνεβόησε φωνὴν, ὡδὲ πη λέγων· *Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ εἰς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ὅρξας ὅτι εἰς τὴν δόξαν ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ, τὸν δρον οὐκ ὑπερέβη; Καὶ τί περὶ ἀνθρώπων λέγω; Ἀνάβηθι πρὸς τὰ ὑπερκόσμια τῇ ἐννοίᾳ· ἐρώτησον τοὺς οὐρανοὺς καὶ εἰπέ· Τί μοι περὶ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύνασθε; οὐρανοί, διηγήσασθε μοι ποσαπὸς ὁ Θεός· ἀπαγγεῖλατέ μοι τί ἐστὶν οὐσία ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ ἀποκρίνονται οἱ οὐρανοί, περὶ τῶν ἀδυνάτων ἐρωτώμενοι. Ἄλλὰ κἂν ταυτὰ τολμηρῶς ἐπερωτήσης, ἀποκριθήσεται διὰ τοῦ θαυμασίου Ἱερεμίου τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον· Ἐφριξεν οὐρανός ἐπὶ τοῦτο. Φρίττει γὰρ

οὐρανός ἀληθῶς, ὅταν ἔβῃ τὴν θείαν πολυπραγμονομένην φύσιν. Ἀντικρούσει δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ, τὴν ἀμετρον πολυπραγμοσύνην κολάζων, καὶ ἐρεῖ, *Οὐκ ἤκουσας, ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται φύσιν Θεοῦ, ἀλλὰ, Δέξαν Θεοῦ*. Οὐκ αὐτός σοι διὰ τῆς ἀγίας κιθάρας ἀνεβόησεν, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, οὐ φύσιν Θεοῦ; Οὐκ οὐσίαν ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ δόξαν Θεοῦ ἀναγγέλλουσιν*. Ἄλλὰ μὴ νομίζης τὰς ὑπερκοσμίου δυνάμεις εἶδέναι τι πλεον. Ἐρώτησον ἀγγέλους, ἐρώτησον λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἐπιτέτραπται [424] σοι προσομιλεῖν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Γραφῆς ἔχεις τὰ φάρμακα, καὶ τὰ ἐπιστομίζοντά σου τὴν θρασύτητα. Ἐρώτησον τοὺς ἀγγέλους· ἐρώτησον ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς χορεύοντας ἢ ἀνυμνοῦντας. Εἰπέ αὐτοῖς· Τί καινὸν διδάσκετε; τί ξένον ἀπαγγέλλετε; καὶ εὐθὺς ὁ θεὸς χορὸς ἀπακριθήσεται σοι διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων· *Δόξα ἔσθι στοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εὐφήση, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. Ἦλθον ἐπὶ γῆς ἄγγελοι, καὶ τῆς δόξης τοὺς δρους οὐκ ὑπερέβησαν· καὶ αἰρετικοὶ τούτους ὑπερβαίνειν οὐκ ὤκησαν. Ἄλλὰ μὴ τι αἰ ἀνωτάτω δυνάμεις, αἱ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους; λέγω δὴ αἱ τῶν ἀρχαγγέλων. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖναι φύσεις διακεκριμένα. Ἐρώτησον τὰ Χερουθιμ, τὸν βασιλικὸν θρόνον· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουθιμ, ἐμφάνηθι. Ἐρώτησον τὰ Χερουθιμ ὡς θρόνον σαπφειρινόν, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενον ὡς ὁμοίωμα Ἰησοῦ ἀνθρώπου. Καὶ φωνὴ ἐγένετο τῶν Χερουθιμ, ὡς ὑδάτων πολλῶν βούσα· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*.

δ. Ὅρξας καὶ τῶν Χερουθιμ τὴν εὐλάβειαν; Ἐφθασεν εἰς δόξαν, καὶ οὐκ ὑπερέβη τὸν δρον. *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ πῶς; Ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς· ἵνα δεῖξῃ σοι, ὅτι καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τόποις αὐλίζεται, καὶ πολὺ ὑψηλοτέρων τῶν οὐρανοῦ δυνάμεων καὶ ἀοράτων ὑπέρκειται τὴν ἀξίαν. Οὐ φθέργονται ὡς πλησιάζοντες, ἀλλ' ὡς πόρρω ἀφεστηκότες τῆς θείας ἀξίας· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*. Οὐχ ὅτι τόπον ἔχει· πάντα γὰρ περιγράφει τόπον· ἀλλὰ τόπον Θεοῦ καλεῖ τὴν περὶ αὐτὴν ἀξίαν. Εἶδες τῶν Χερουθιμ καὶ φωνὴν; *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ οὐδὲν πλῆρον ἀνήγγειλε. Δεῖ γὰρ σε κύκλω παρεστῶτα, εἰδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ καταγγεῖλια. Τὰ γὰρ *Σεραφίμ εἰστέθει* κύκλω αὐτοῦ. Τί τοῖσιν μαθεῖν ἔστι παρ' ὑμῶν; Μὴ κωλύσῃτε. Ἄλλ' ἐρεῖ κἀκεῖνα, ὅτι κἂν ὑπερέχωμεν τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπιγνώσκομεν ἡμῶν τῆς φύσεως τοὺς δρους, καὶ οὐκ ὑπερηδῶμεν τὰ μέτρα τῆς γνώσεως· οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἡμῶν τὸν κτίσαντα, οὐ περιεργαζόμεθα τὸν τιμήσαντα. Οἴδαμεν τὴν ἀκατάληπτον φύσιν, ὅτι οὐκ ὑποβάλλεται ζητήσει^α, οὐ δουλεύει λογισμῶν ἀκαλοθίας· ὑπερέχει πᾶσαν ὁμοῦ καὶ ἀγγελικὴν κατάστασιν καὶ ὑπερκόσμιο ἐννοίαν καὶ πᾶσαν ὑπερουράνιον δύναμιν ἡ δόξα τοῦ προσκυνουμένου. Διὰ τοῦτο καὶ

^α Cod. ζήτησιν. Cotel. conj. ζητήσασιν.

in rubo, vidit eum ex monte Sina, vidit eum diversis in locis apparentem, et variis modis presentiam suam indicantem, at beatus ille Moyses ipsam videre cupiebat naturae formam. Nam homo cum esset, humana de superna illa virtute imaginabatur. Deus autem desiderium fidelis famuli approbavit, flexitque humanum affectum impossibilia cupientem. Quid enim ait illi? *Nemo videbit faciem meam et viveat* (Exod. 33. 20). Desideratum non capit virtus desiderantium: non fert mortalis oculus immortalem naturam. Quid ergo, Domine? relinquis sine solatio amorem, ac ne umbram quidem praebes desiderii, ei qui tantum amorem animo concepit? Quamobrem ait: *Pono in petra, et protego manu mea: et cum transibit gloria mea, videbis posteriora: anteriora vero non videbis* (Exod. 33. 22. 23). Non dixit, Cum pertransibo, sed, *Cum transibit gloria mea*. Non enim licet, praetergrediendo gloriam, essentiam reperire. Moyses nihil plus quam gloriam invenit, neque illam totam vidit, sed dorsum: non quod dorso et pectore delineata sit divina natura: simplex enim est et incomposita; sed quia Deus sic se cognoscendum praebet, non secundum sibi congruentem dignitatem, sed secundum facultatem eorum, qui ipsum visuri sunt. Moyses ad gloriam pertigit, et gloriam non supergressus est: at tu, haereticus, gloriam transgressus, substantiam Dei curiose scrutaris? Veniamus et ad beatum Paulum. Paulus in Novo Testamento, cum consideraret particulares quasdam Dei dispensationes, quasi vertigine captus in profundo cogitationis, stupore plenam vocem emisit his verbis: « O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei » (Rom. 11. 33-36)? Finis quoque sermonis: « Quoniam ex ipso per ipsum et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in saecula. » Viden' eum cum ad gloriam Dei venisset, terminum non excessisse? Equid de hominibus dico? Cogitatione ascendo ad caelestia; interroga caelos et dic: Quid mihi de Deo narrare potestis? caeli, narrate mihi qualis sit Deus, renuntiate mihi quae sit essentia Dei. Verum non respondent caeli, de iis quae eorum facultatem superant interrogati. Sed si haec audacter quaesieris, respondebit per admirabilem Jeremiam, divinum illud proferens eloquium: *Inhorruit caelum super hoc* (Jer. 2. 12). Inhorrescit enim vere caelum, ubi viderit naturam divinam indagari. Ex opposito canet beatus David, temerariam curiositatem plectens, et dicet: Non audisti illud, *Caeli enarrant*, non naturam Dei, sed *gloriam Dei*. Nonne ipse tibi per sanctam citharam clamavit, *Caeli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 4). Non naturam Dei, non substantiam declarant, sed gloriam Dei annuntiant. Caeterum ne putes caelestes virtutes quid ultra cognoscere. Interroga angelos, interroga, inquam, non quod tibi concessum sit cum supernis virtutibus congruere, sed quia ex Scriptura remedia habes, quaeque audaciam tuam reprimant. Interroga angelos: interroga eos cum videris in

terra choreas agentes, aut hymnos canentes. Dic illis, Quid novi docetis? quid insoliti annuntiat? statimque divinus chorus per sancta evangelia respondebit tibi: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (Luc. 2. 14). Venerunt in terram angeli, et gloriae terminos non praetergressi sunt; haeretici vero hos transgredi non dubitaverunt. Sed num forte supernae virtutes, quae super angelos sunt? Archangelos dico: sunt autem illae naturae distinctae. Interroga Cherubim, regium solium: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Interroga Cherubim, thronum sapphirinum, et in throno sedentem, velut similitudinem Filii hominis (Ezech. 10. 1. et 1. 26. 24). Et vox facta est Cherubinorum, quasi aquarum multarum, clamans: *Benedicta gloria Domini de loco suo* (Ibid. 3. 12).

4. Vides Cherubinorum reverentiam? Pervenerunt ad gloriam, et intra terminum manserunt: *Benedicta gloria Domini*. Quomodo? *De loco suo*: ut ostenderetur tibi, eam in caelestibus locis commorari, et longe altiolem esse dignitate ipsi caelestibus et invisibilibus virtutibus. Non loquuntur quasi prope stantes, sed ut longe a divina dignitate distantes: *Benedicta gloria Domini de loco suo*. Non quod locum habeat; omnem enim circumscrit locum; sed locum Dei vocat eum quae circa eum est dignitatem. Vidisti Cherubinorum vocem? *Benedicta gloria Domini*. Et nihil amplius annuntiaverunt. Oportet enim te circum adstantem, nosse ea quae a Deo nuntiantur. Nam *Seraphim stabant in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid ergo a vobis discemus? Nolite prohibere. Verum illa quoque dicent: Quamvis dignitate praecellamus, novimus tamen naturae nostrae fines, nec cognitionis mensuram praetergredimur: non curiose scrutamur Creatorem nostrum, non exploramus eum qui nos honore affecit. Novimus incomprehensibilem naturam non subijci quaestionibus, nec obnoxiam esse ratiociniorum seriei; superat omnem angelicum statum omnemque vim caelestem gloria ejus qui adoratur. Ideo et nos non transcendimus terminos. Non praeterierunt Cherubim (a), sed cum omni reverentia caelestem

(a) Totus ordo orationis postulat *Seraphim*, quamvis in loco Isaiæ, et Cherubinos pro Seraphinis posuerit Philastrius Haereticus ult., ac Paulinus Natali 9, p. 805, ipseque Chrysostomus in illud, *Pater, si possibile est*, etc., et Cherubinos Seraphinis jungat Epiphanius Ancorati cap. 10, 26, cum Severiano Orat. 2 de mundi creatione, et Philastrius Haereticus extrema et penultima, pariterque hymnus Cherubitus appellari solet, qui Seraphicus est. Sicut vice versa in locum Cherubinorum Exodi et Paralipom. Seraphini substituantur Actioe 5 synodi VII, seu in disputatione illic prolata Judaei et Christiani (ubi tamen Cod. Reg. 1028, f. 266, *Cherubim* habet, ut et alter interpretum) et ab Andrea Cretensi Oratione 3 in dormitionem Delparae: necnon thronus Seraphicus instar Cherubici in eodem Andrea legitur Orat. in ramos palmarum, atque in Theophane Cerameo Hom. 53, ac 60. *Αὐτὸν δὲ θεὸν οὐκ ἔμελλεν Ἰησοῦς ἑξαστῆσαι καὶ ἑξαπλά, hoc est, dixit Deus Moysi: Fac Cherubim et Seraphim*. Epist. 1 Gregorii II ad Leonem Isaacum. Accedit huc, quod notavi ad Constit. Apost., Cherubim et Seraphim confundi apud Cyrillum Hierosolymitanum Catechesei mystagogica 5, cui nunc addas velim tam cognominem Alexandrinum lib. 9 et 10 de Adoratione in spiritu et veritate, ubi etiam nomini Seraphim dat interpretationem nominis Cherubim, cum rectius interpretetur ad Isaiam caput 6, et ad Joannis 12, 41, tum narrationes de inventione S. crucis, apud Gretserum c. 1697, 1706, 1707, 1714, tum Anastasium Sinaitam 12 in

Illud hymnum modulantur : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus (Isai. 6. 3)*. Non pudore te afficiet Paulus et Moyses, qui gloriam non prætergressi sunt? Pudore te afficiet cælum, gloriam enarrans. Sed nec persuadet tibi cælum? Pudorem inferent angeli. At angelos despicias? Reverere Cherubinos. Verum illos etiam audacter prætergrederis? Te Seraphim eo reducant ut sapias. At nec cælestibus nec terrenis documentis morem geris? Extra sacrum chorum mane, sponte exsula a divinis atriis. Non potes enim Deum curiose scrutari, et inter fideles numerari. Ecquid de Deo dico? Nescis formidandum esse Dei naturam audacter scrutari? Imo ne ipsa quidem opera Dei si volueris accuratius rimari, dignum te putabit Deus familiaritate sua, sed longe repellet, ut qui impossibilia aggrediaris. Moyses talis tantusque vir, tot miraculorum patrator, qui mediator Dei et hominum fuit, cui mare divisum est, qui manna de cælis deduxit : hic ubi unum ex Dei jussis ausus est humana ratione metiri, nec divinæ concessit potentiæ, inexorabilem pœnam incurrit. Ut enim pervenit ad petram, dixit ad populum : *Popule dure et incredule, num de petra hac potero vobis dare aquam (Num. 20. 10)?* Et quid illi Deus : *Pro eo quod non glorificasti me coram synagoga, non ingredieris in terram, quam juravi (Ibid. v. 12)*. Hic mihi mentem diligenter adhibe. *Pro eo quod non glorificasti me. Quid erat glorificare? Dicere, Omnia potest Deus. Peccatum enim est contra Deum rationibus gesta ejus examinare, nec divinæ virtuti permittere, quæ super omnia operatur quæ sua sunt. Defensionem instituit David pro Moyse lapsa, non mente, sed lingua (Psal. 105. 33)*. Nam justorum delicta in lingua sunt, impiorum crimina in mente. Ac sicut impius mente quidem a Deo sejungitur, videturque tamen ratione laborum aliquantum ad eum accedere; nam *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus longe est a me (Isai. 29. 13)*: sic et pius firmo corde præditus, sæpe lingua labitur. Ideo David Moysis defensionem suscipit, propheta prophetam purgat : *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos (Psal. 105. 32)*; non propter se. Quid autem sibi vult illud, *Propter eos?* Non ex proprio animo incredulitatem exhibuit, sed conturbatus ex contradictione populi, non amplius mentem habuit puram, utpote conturba-

Hexameron; tam denique Theodorum Prodromum, in eodem Græco c. 236. Quod autem hoc in loco Chrysostomus seraphinos ponat supra Cherubinos, Oratione vero tercia de incomprehensibili contra faciat, quam rationem dabinus? scilicet in re arbitraria et incerta, variationis opinionis locum esse. Porro ex Oratione Nicetæ Paphlagois in laudem Bartholomæi apostoli, Novissimi Auctarii Combessani p. 307, 308, ubi ordines angelici gradatim enumerantur, excidisse videntur vitio antiquarii, *virtutes*; et Oratione in Thomam p. 370, *throni*; quemadmodum hquet per consimilem enumerationem Nicetæ Orat. in Petrum et Paulum p. 334, et Orat. in Judam Thaddeum p. 421. Consulere adhuc potes *Notas ad Apostolorum Opera* c. 312, insuperque S. Irenæum lib. 1, cap. 1, p. 21, et in Epiphano Hær. 51, n. 17, p. 184, C. D. Ac demum ad Isa. Philastrii cap. postremo, *Nam Cherubim plenitudo scientiæ dicitur, et virtus ignea peragrans appellatur, me vide; audacter enim iudex, et Seraphim virtus ignea flagrans appellatur. Co-*

tam. Hæc loquutus sum ab officina iniquitatis prolata. Ubi audisti genitum et ingenitum? ubi audisti novas illas, insanas fastusque plenas dictiones? Circumscripita sunt illa, quæ Spiritus sunt, et inducitur vicissim ea quæ sunt diaboli. Si hæc queris, Paulum quare tibi vindicas doctorem? si hæc curiose exploras, Petrum te habere quid gloriaris? Fidem nega, et profer quæsitivam. Sed a Scriptura, inquit, non recedo, abist. Inimicus et *** (a) discipulus et ratiocinatorum magister? Explica mihi qui ratiocinia sectaris, quomodo Christus januis clausis ingressus sit. Quid opus est alia tractare? Nam sæpe et dicentibus et audientibus detrimento sunt. Non dico tibi, invisibilem naturam expone : quomodo genuit Pater, quo divina generationis modus; dispensationis (b) modum requiro.

5. Die quomodo januis clausis ingressus sit Servator, quomodo ingressum fuerit corpus (Jona. 20. 26). Negat natura corporis *** evangelia. Si fidem sequar, veritas est certissima. Quomodo januis clausis ingressus est? Non erat enim incorporea natura, quæ corpora omnia penetrat; sed erat cum incorporata corpus; idque erat incorporea naturæ organum. Hoc quippe corpus humanum Servator habuit. Certe discipuli ad novum miraculum respicientes, existimarent spiritum esse, quia illud naturam corporis superabat. *** dabantibus ait : *Palpate me, et videte, quia spiritus carnis, et ossa non habet, sicut me videte habere (Luc. 24. 39)*. Quomodo ingressus est? nam asseres instar aeris soluti sunt? an forte corpus extenuatum est, sicque permeavit ligni crassitudinem? At neque tu dicere potes, neque ego explanare valeo: nihil horum mihi Scriptura tradidit, rem non curiose perquirō : ea quæ prædicavit sequor, etiam si nollem. Ingressum esse credo : quomodo autem non exploro. Ne putes *** clausis januis ingressus est. Non dixit, Rarefacta aut soluta janua ingressus est, sed *Januis clausis*. Quod factum est narravit; quis rei modus fuerit non declaravit. Exiit Petrus e carcere; sed aperta sunt ei januæ, idque Scriptura significavit his verbis : *Porta ferrea ultro aperta est eis (Act. 12. 10)*. Non dixit, Ultro suscepit Petrum transcantem : humanum quippe corpus erat, et ex humana natura. Corpus verò Christi humanum quidem erat, ob cognationem quam nobiscum habet; divinum autem ob unionem Verbo, et ob admirabilem Virginis partum (c). Quomodo januis clausis ingressus est? quomodo cælis clausis ascendit? O temeritatem talia au-

(a) Hic et tribus in locis sequentibus, qui asteriscis notantur, testificatur Cotelerius desiderari quinque lines ad singulos.

(b) Per dispensationem (Græc. *ἀνεργία*) intelligas incarnationem Christi, seu potius totam seriem natalium, operum, et mortis Christi, quæ in redemptionem humani generis cedunt.

(c) Juxta hanc locum corrigi velim Pasticum, quando notat ad Synodum Chalcedonensem : *Melior interpretatio: eo quod Deus Verbum incarnatione et inhumanatus sit et conceptione univærsi templum; ita ut scribatur, melior interpretatio sit, eo quod Deus Verbum incarnatus et inhumanatus sit, et ex conceptione univærsi templum.* Tum. I recentibus præclarisque Collectionibus Baluzianis col. 1020. Coteler.

ἡμεῖς οὐκ ὑπερβαίνομεν τοὺς ὄρους. Οὐκ ὑπερέβη τὰ Χερουβίμ, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐλαθείας τὸν οὐράνιον ἐκείνον ὕμνον ἀναμέλπει· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος [425] *Sabaōth*, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὐ δυσωπεῖ σε Παῦλος καὶ Μωϋσῆς, δόξαν μὴ ὑπερβαίνοντες; Δυσωπήσει σε ὁ οὐρανός, δόξαν ἀπαγγέλλων. Ἄλλ' οὐ πείθει σε ὁ οὐρανός; Δυσωπήσουσιν ἄγγελοι. Ἄλλ' ἀγγέλων καταφρονεῖς; Φοβήθητι τὰ Χερουβίμ. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα ὑπερβαίνεις τῇ τόλμῃ; Σωφρονιζέτω σε τὰ Σεραφίμ. Ἄλλ' οὔτε ὑπερκοσμίοις, οὔτε ὑποδείγμασιν ἐπιγίαις πείθῃ; Ἐκτὸς γενοῦ τῶν ἱερῶν χορῶν, ἐξόρισον σεαυτὸν τῶν θείων αὐλῶν. Οὐ δύνη γὰρ Θεὸν πολυπραγμαίνειν, καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἀριθμεῖσθαι. Καὶ τί λέγωι περὶ Θεοῦ; Οὐκ οἶδας, ὅτι φοβερὸν τὸ κατατολμᾶν καὶ ἐρευνᾶν Θεοῦ φύσιν; Οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἂν θέλης πολυπραγμαῖσθαι, ἄξιόν σε ὁ Θεὸς ἡγεῖται τῆς ἑαυτοῦ οικειότητος, ἀλλ' ἐκβάλλει μακρὰν, ὡς τῶν ἀδυνάτων κατατολμῶντα. Μωϋσῆς ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνήρ, ὁ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων ἐργάτης, ὁ γενόμενος μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ᾧ διηρέθη θάλασσα, ὅς τὸ μάνα ἐξ οὐρανῶν ἐπήγαγεν· οὗτος, ἴν' ἐν τι τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευσθέντων τολμήσας ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ μετρήσαι, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρήσαι, ἀπαραίτητον ἔσχεν τὴν δίχην. Ὡς γὰρ ἔφρασεν ἐπὶ τὴν πέτραν, λέγει πρὸς τὸν λαόν· Ὁ λαὸς σκληρὸς καὶ ἀπειθής, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης δυνησόμεαι ὑμῖν δοῦναι ὕδωρ; Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἄρθ' ὦν οὐκ ἐδόξασάς με ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς, οὐκ εἰσελεύσῃ εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσα. Ἐνταῦθά μοι πρόσεχε τὸν νοῦν ἀκριβῶς· Ἄρθ' ὦν οὐκ ἐδόξασάς με. Τί γὰρ ἦν τὸ δοξάσαι; Τὸ εἰπεῖν· Πάντα δύναται ὁ Θεός. Ἄμαρτία γὰρ ἐστὶν εἰς Θεὸν ἐδολογισμοὶς ἐξετάζειν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρεῖν, ὑπὲρ πάντα τὰ ἑαυτοῦ ἐργαζομένη. Ἀπολογεῖται Δαυὶδ ὑπὲρ Μωϋσεως σφαλέντος, οὐ διανοίᾳ, ἀλλὰ γλώττῃ. Τῶν γὰρ δικαίων ἀμαρτήματα περὶ τὰ χεῖλη· τῶν δὲ ἀσεβῶν τὰ ἀδικήματα περὶ τὴν διάνοιαν. Καὶ ὡσπερ ὁ ἀσεβὴς ἀπειχοῖνται μὲν τῇ διανοίᾳ, δοκεῖ δὲ πως πλησιάζειν τῷ Θεῷ περὶ τὰ χεῖλη· Ὁ λαὸς γὰρ οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· οὕτως ὁ εὐσεβὴς ἐβρωμένην ἔχων τὴν καρδίαν, ὀλισθαίνει πολλάκις περὶ τὴν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ἀπολογεῖται ὑπὲρ Μωϋσεως, προφήτης ὑπὲρ προφήτου· Καὶ παρώρισαν αὐτὸν ἐφ' ὕδατος ἀντιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς· οὐ δὲ ἑαυτόν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, δι' αὐτούς; Οὐδὲν παρὰ τὴν ἴδιαν γνώμην τὴν ἀπιστίαν εἰδείξεν, ἀλλὰ θολωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀντιλογίας τοῦ λαοῦ, οὐκέτι εὔρε τὸν λογισμὸν καθαρὸν, ὡς ἐν συγγύσει. Ταῦτα ἐλάλησα τὰ ὑπὸ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἀδικίας προσφερόμενα. Ποῦ ἤκουσας ἀγέννητον καὶ γεννητόν; ποῦ ἤκουσας ἐκεί-

PATROL. GR. LVI.

νας τῆς πολυμανοῦς καὶ πολυφανατάτους διαλέκτους*; Περὶ ἐπιγραφῆς τὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀντισηχθῆ [426] τὰ τοῦ διαβόλου. Εἰ ταῦτα ζητεῖς, Παῦλον διὰ τί ἐπιγράφεις διδάσκαλον; Εἰ ταῦτα πολυπραγμονεῖς, Πέτρον τί σεμνύνει ἔχειν; Ἄρνησαι τὴν πίστιν, καὶ προσένεγκε ζήτησιν. Ἄλλ' οὐκ ἀναχωρῶ, φησὶ, τῆς Γραφῆς, μὴ γένοιτο. Ἐχθρὸς καὶ ... μαθητῆς καὶ λογισμῶν εἰσηγητῆς; Ἐρμήνευσόν μοι λογισμῷ δουλεύσας, πῶς ὁ Σωτὴρ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσηγήθη; Τίς χρεῖα περὶ τὰ ἄλλα ἀσχολεῖσθαι; πολλάκις γὰρ ζημίαν καὶ τοῖς λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσι φέρει. Οὐ λέγω· Περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως ἐρμήνευσον· πῶς ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, τίς ὁ τῆς θείας γεννήσεως τρόπος· τὸ τῆς οἰκονομίας ἀπαιτῶ.

ε'. Εἰπέ, πῶς θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ, πῶς εἰσῆλθε τὸ σῶμα. Ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀρνεῖται ... τὰ εὐαγγέλια. Ἐάν τῇ πίστει ἀκολουθήσω, ἀψευδὴς ἡ ἀλήθεια. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἀσώματος φύσις, ἡ πάντων τὰ σώματα τέμνουσα· ἀλλ' ἦν μετὰ τῆς ἀσωμάτου τὸ σῶμα· καὶ τοῦτο ἦν τῆς ἀσωμάτου φύσεως ὄργανον. Τοῦτο γὰρ εἶχε τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον ὁ Σωτὴρ. Ἀμέλει γοῦν οἱ μὲν μαθηταὶ πρὸς τὸ ξένον τοῦ θαύματος ἀποβλέποντες, ἐνόμισαν [ἔτι] πνευμά ἐστιν· ἐπειδὴ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐνίκα τὸ προκείμενον. Ὁ ... μαι, λέγει πρὸς ἀμφιβάλλοντας· *Ψηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*. Πῶς εἰσῆλθεν; Ἄρα αἱ σανίδες δίχην ἀέρος διεκλύθησαν; ἀλλ' ἄρα τὸ σῶμα ἰλεπτύθη, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὴν τοῦ ξύλου παχύτητα; Ἄλλ' οὕτε αὐτὸν δύνη εἰπεῖν, οὔτε ἐγὼ ἐρμηνεύσαι ἰσχύω· οὐδὲν μοι τούτων παρεδωκεν ἡ Γραφή· οὐ πολυπραγμονῶ· οἷς ἐκέρυξεν ἀκολουθῶ, κἂν μὴ θέλω. Ὅτι εἰσῆλθε πιστεύω, τὸ δὲ πῶς οὐ πολυπραγμονῶ. Μὴ νομίσης ... τῶν θυρῶν εἰσῆλθεν. Οὐκ εἶπεν, Ἀραιωθεῖσθε ἢ διαλυθεῖσθε τῆς θύρας εἰσῆλθεν, ἀλλὰ, *Κεκλεισμένων*. Τὸ γεγονός ἐκέρυξε· τίς ὁ τρόπος τοῦ γεγονότος οὐκ εἰδείξεν. Ἐξῆλθε Πέτρος ἀπὸ φυλακῆς· ἀλλ' ἠνοήθησεν αὐτῷ· αἱ πύλαι, καὶ ἡ Γραφή ἐπισημήνατο λέγουσα, ὅτι Ἡ σιδηρᾶ πύλη αὐτομάτῃ ἠνοήθη αὐτοῖς· οὐκ εἶπεν, Αὐτομάτῃ εἰδέξατο Πέτρον διερχόμενον· ἀνθρώπινον γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐξ ἀνθρώπινου φεράματος. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον μὲν, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς συγγένειαν· θεῖον δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἕνωσιν, καὶ διὰ τὴν ξένην ὠδὴν τῆς παρθένου. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; πῶς ἀπῆλθε κεκλεισμένων τῶν οὐρανῶν; Ἡ τῆς ἀτοπίας τῶν ταῦτα

* Sic Ms. perperam. Legendum forte, τὰς πολυμανεῖς καὶ πολυφανατάτους διαλέκτους. COTTELEA.

τολμούντων *! ὡ τῆς εὐσεβείας τῶν πάντα πιστευόντων! Ἄλλὰ τί φησιν ὁ ἀντιλέγων; Οὐχ εὐρίσκομεν τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχοῦ· εὐραμεν καὶ διολισθαίνουσαν· οὐ δεῖ πιστεύειν ἀνεξετάτως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Πολλὰ δὲ συντρέχουσιν αὐτοῖς τῶν ἔξω. Ἄδελφά γὰρ τὰ φρονήματα καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· κάκεινα τῶν δαιμόνων εὐρέσεις, καὶ ταῦτα τῶν δαιμόνων διδασκαλαίαι. [427] Λέγουσιν οὖν τινες τῶν ἀντιπιπτόντων τῇ πίστει, ὅτι τὸ ἀλόγιστον αὐτῆς βλαβερόν· κἂν μὴ ἐξητασμένος λογισμὸς συνημμένος ἢ τῇ πίστει, οὐδαμοῦ κέρδος φέρει τῷ πιστεύοντι. Πῶθεν γὰρ, φησὶν, ἐξετάσαι βούλη τῆς πίστεως τὴν φύσιν; θέλεις ἀνωθεν ἐξ αὐτῆς, φησὶ, τῆς δημιουργίας; Ζήτησον ὅν λέγετε πρωτόπλαστον. Εὐρίσχω ἀπὸ πίστεως πεδόντα. Βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὰ ῥήματα, τοῦ πάντα τολμῶντος ῥαδίως ἐπιχειρεῖν, οἷα τολμᾷ, οἷα φθέγγεται, οἷα προτείνει. Ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, ὅτι ὁ ὄφις εἶπεν αὐτῷ· *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγησθε, ἐσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν*. Ἐπίστευσε τῷ ὄφει, πιστεύσας ἀπώλετο. Ἀρχὴ οὖν τῶν κακῶν πίστεις. Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· ἐκεῖνοι οἱ τῆς ἀληθείας ἔχθροί, οἱ τῆς εὐσεβείας πολέμιοι. Ἄλλ' ἠγνόησαν οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως ὄρον, οὐκ οἶδασιν ὃ προτείνουσι. Μὴ γὰρ ἡμεῖ; λέγομεν, ὅτι πᾶς ὁ παντὶ πιστεύων, ἐκεῖνος πίστιν ἔχει, καὶ πιστὸς ἀναγορεύεται; οὐχ ὅτι ὁ πιστεύων τῷ τυχόντι, πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων ἀληθινῶς. Μὴ γὰρ ἐδειξας, ὅτι Θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; Διαβόλῳ πιστεύσας ἔπεσε, Θεῷ ἀπιστήσας ὠλίσθησε. Τί διαστρέφεις τὰ ῥήματα; Ἄκουε Ἱερεμίου λέγοντος· *Ἀκούσατέ μου, οἱ μισοῦντες κρίσιν, οἱ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες*. Καὶ μὴν ἔχρησεν εἰπεῖν· *Ἀρχὴ τῶν κακῶν ἀπιστία*. Εἰ γὰρ ἐπίστευσε Θεῷ λέγοντι, *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, οὐκ ἂν ὠλίσθησεν, ἀλλ' εἶχεν ἂν τὴν πίστιν, πίστιν ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν. Ποτὲ μὴ διάβαλε τὸ νομα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ παντὶ πιστεύων πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων, οὗτος μόνος καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Κατάλειπε ζητήσεις, καὶ ἄσπασαι πίστιν. Πίστις πάντα φωτίζει, πίστις πάντα ἀγιάζει, πίστις Πνεύματος ἁγίου καταξιοῖ. *Στέφανος γὰρ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως*. Εἰ μὴ προέλαμπεν ἡ πίστις, δύναμις οὐκ ἠκολούθει τῷ ἁγίῳ. Ὅπου πίστις, ἐκεῖ καὶ δύναμις· ὅπου ἀπιστία, ἐκεῖ καὶ ἀσθένεια. Ἀρχὴ τῶν ἀγαθῶν πίστεις· πηγὴ τῶν ἀγαθῶν πίστεις. Λάθωμεν τὸ ὄπιον τῆς σωτηρίας. Τί λέξεσι δουλεύεις, καὶ τὴν ἀληθειαν φεύγεις; διατὶ προσφέρεις ἃ μὴ τολμᾷ μήτε τῶν ἀγγέλων φύσις ἐρευνησαι; Τί λέγω ἢ τῶν ἀγγέλων φύσις; ἃ μήτε δαίμονες τολμῶσιν. Οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Πέτρῳ; οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Παύλῳ; οὐ τοῖς ἀγγέλοις; οὐ τοῖς Χε-

ρουβίμ; οὐ τοῖς Σαραφίμ; Γενοῦ κἂν μισητῆς τῶν δαιμόνων. Εἶδον οἱ δαίμονες τὸν Σωτῆρα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· *Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὸ τοῦ Θεοῦ; Οἱ δαίμονες Υἱὸν ὁμολογοῦσι, καὶ σὺ, αἰρετικῆ, βλασφημείς; δαίμονες ἴσον ποιοῦσι, καὶ σὺ τὴν ἀνισότηα κατασκευάζεις; Καὶ τί ποιήσω, φησὶν ὁ αἰρετικὸς, τῷ Κυρίῳ λέγοντι· *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν; Μόνον εἶπε, μόνον ἐκήρυξε τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα*. Στοιχῶ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ παρὰ Θεοῦ κατηγγελημένη. Τῇ φωνῇ τοῦ μόνου [428] ἀκολουθεῖς, καὶ τῇ λέξει δουλεύεις; Τῆρει μοι τοὺς ὄρους ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· *Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἕτερος πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι*. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρέξ ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐπιστράφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε ἀπὸ ἐσχάτων τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνῶ. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν ἐμοῦ*. Βλέπετε πῶς δεικνύει μεμονωμένη φύσιν, μηδὲν ἔχουσαν κοινὴν πρὸς ἕτεραν ἀπεσοχιομένην φύσιν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Θεός· *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· ὁ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*. Πρόσεχε σὺ εἰς τὸ, *Μόνος*, ἐπειδὴ προφέρεις *τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ, *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· κατ' ἐμαντοῦ ὀμνῶ. Πρόσεχε καὶ τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος· ὅτι εἶπεν, *Ὅτι ἔστιν ἄλλος*· καὶ τὸ, *Μόνος εἰμι*, καὶ τοῦτο, *Κατ' ἐμαντοῦ ὤμοσα*· καὶ μηνύει μὴ εἶναι τινα μεζῶνα αὐτοῦ λαλοῦντος. Ὅστε καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶν· *Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μεζῶνος ὀδοῦσαι, κατ' ἐμαντοῦ ὤμοσεν*. Οὐκ ἔχει οὖν μεζῶνα ὁ λέγων· *Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνῶ*, εἰ μὴν ἐξελευσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. Καὶ τί ὀμνύεις; *Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ ἢ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν*. Τίς ὁ ταῦτα λέγων, αἰρετικῆ; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; Παρ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ, καὶ παντὶ εὐσεβεῖ, τῷ Πατρὸς ἢ ἀξία, καὶ Υἱοῦ ἢ αὐθεντία. Ἐκεῖνο γὰρ ἔχει παρατηρημένον, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων παρ' ἡμῖν ἀγωνιστικῶς κηρύττεται, οὐ δογματικῶς. Ἐμοὶ ἔστηχεν ἐβρωμένον τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, καὶ παντὶ πιστῷ, ὅτι ὅπου μόνος διαλέγεται Πατὴρ, συμπαρέληπται καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπου Υἱὸς διαλέγεται, Πατὴρ αὐθεντία· ὅπου Πατὴρ αὐθεντεῖ, Υἱοῦ ἐξουσία· ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεργεῖ, τοῦ Πατρὸς ἢ ἐνέργεια. Οὐ τέμνεται τῆς ἀγίας Τριάδος ἢ ὄψα, ἐπειδὴ οὐ τέμνεται τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. Μὴ ὁμολογεῖ μίαν βασιλείαν.*

b In Operibus Athanasi sic legitur hic locus: Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνῶ, ἢ (vel ἢ) μὴ ἐξελευσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. COTLEER.

* Sic fere ubique pro tolmōntōn.

dentium! o plebem cuncta credentium! Sed quid ait adversarius? Non invenimus fidem ubique tutam; reperimus eam collapsam: non oportet sine examine credere, sed cum diligenti perquisitione. Multa porro externa iis concurrunt. Sunt enim affinia hæreticorum et gentilium sensa: illa dæmonum inventa, hæc dæmonum doctrina sunt. Dicunt ergo quidam adversariorum fidei, noxium in illa esse id quod ratiociniis non subjiciatur: et nisi fidei adjungatur rationis examen, nullum credenti lucrum afferre. Unde enim vis, inquit, naturam fidei examinare? visne, inquit, a principio, ab ipsa mundi creatione? Inquire de eo, quem vocatis protoplastum. Invenio illum a fide cecidisse. Considera maligni dæmonis verba, qui omnia facile audet aggredi, qualia audeat, quænam loquatur, quænam obtendat. Vos dicitis, inquit, serpentem illi dixisse¹: *Quocumque die comederitis, inquit, eritis sicut dii scientes bonum et malum (Gen. 3. 5)*. Creditit serpenti, quod credidisset perit. Principium ergo malorum est fides. Hæc ad nos illi veritatis inimici, piæ religionis hostes. Sed ignorant impii veram fidei definitionem, nesciunt quid objiciant. Non enim dicimus, quemlibet qui omnibus credat, fidem habere, ac fidelem prædicari; neque eum qui obvio cuivis credit, esse fidelem; sed eum qui vere Deo credit. Num ostendisti Adamum quod Deo credidisset perisse? Quod diabolo crediderit, lapsus est; quod Deo non crediderit, cecidit. Cur dicta pervertis? Audi Jeremiam dicentem: *Audite me, qui odio habetis judicium, qui omnia recta pervertitis (Imo Mich. 3. 9)*. Atqui dicere oportuit. Principium malorum incredulitas. Nam si credidisset Deo dicenti, *Quocumque die comederitis, morte moriemini (Gen. 2. 17)*, non lapsus fuisset, sed habuisset fidem, fidem, inquam, tutam ad salutem. Noli umquam fidei nomen calumniari. Non enim ille qui cuilibet credit, fidelis est; sed qui Deo credit, is fidelis est et dicitur. Abstine a questionibus, et amplectere fidem. Fides omnia illuminat, fides omnia sanctificat, fides Spiritu sancto dignatur. Nam *Stephanus plenus gratia et fortitudine (Act. 6. 8)*. Nisi præluxisset fides, fortitudo in sancto viro non sequuta fuisset. Ubi fides, illic et virtus seu fortitudo; ubi incredulitas, illic infirmitas. Principium bonorum, fides; fons bonorum, fides. Sumamus arma salutis. Cur dictionibus servis, et veritatem fugis? cur profers ea, quæ ne angelorum quidem natura investigare audet? Quid dico angelorum natura? Quæ ne dæmones quidem audent. Non vis sequi Petrum? non vis sequi Paulum? non angelos? non Cherubim? non Seraphim? Esto saltem dæmonum discipulus. Viderunt dæmones Servatorem, et aiebant illi: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei (Matth. 8. 29)*? Dæmones Filium confitentur, et tu, hæretice, blasphemæ? dæ-

mones æqualem faciunt, et tu inæqualitatem adseruis. Ecquid faciam, ait hæreticus, cum Dominus dicat: *Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. 17. 3)*? Solum dixit, solum prædicavit verum Deum Patrem. Veritatem sector per Deum annuntiatam. Vocem solius sectaris, et literæ servis? Serva terminos in rerum disquisitione. Dicit Deus per prophetam: *Ego sum primus, et ego postea, et alius præter me non est. Justus et salvator præter me non est. Et convertimini ad me, et salvi eritis ab extremis terræ. Ego sum Deus et non est alius. Per memetipsum juro. Ego primus, et ego post hæc: atque intulit, Et non est alius præter me (Isai. 44. 6. et 45. 21. 22. 23)*. Videte quomodo ostendat solitariam naturam, quæ nihil commune habeat cum alia natura separata. Hæc porro Deus ait: *Ego sum, et non est alius*; qui per prophetam ait: *Extendi cælum solus (Isai. 44. 24)*. Attende tu voci *Solus*, quandoquidem profers *Solum verum Deum. Extendi cælum solus*. Similiter quoque hic, *Ego sum et non est alius: per memetipsum juro*. Animum adhibe pariter auctoritati et potentæ loquentis, quod dixerit, *Non est alius*; et, *Solum sum*, et hoc, *Per memetipsum juravi*; significatque neminem se loquente majorem esse. Unde ait etiam Apostolus: *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum (Hebr. 6. 13)*. Non habet ergo majorem qui dicit: *Per memetipsum juro, si quidem egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur (Isai. 45. 23)*. Et quid juras? *Quia mihi curvabitur omne genu (a), et omnis lingua confitebitur Deum verum (Isai. 45. 24)*. Quis hæc dicit, hæretice? Pater an Filius? Apud me fidelem, cunctosque pios, Patris est dignitas, et Filii auctoritas. Hoc enim observes velim, multa eorum quæ dicimus, pugnantiam, non docentium more prædicari. Mibi firmum stat dogma pietatis, et cuilibet fideli, nempe ubi solus loquitur Pater, ibi comprehendi etiam Filium et Spiritum sanctum. Ubi Filius loquitur, ibi Patris adest auctoritas; ubi Pater auctoritatem exercet, ibi Filii est potestas; ubi Spiritus sanctus operatur, Patris operatio est. Non scinditur sanctæ Trinitatis gloria (b),

(a) Illum textum hoc pacto citatum invenies in Operibus Athanasii, Dialogo 3 de Trinitate, T. 2, p. 215; seu Maximi T. 2, p. 439: *Per memetipsum juro, amen egredietur de ore meo justitia; non exitu fraudabuntur sermones mei, qui mihi curvabitur omne genu. Coter.*

(b) Non ita pridem edita fuerunt cura et studio Stephani Baluzii, hominis ad editionum labores nati, lib. 4 miscellaneorum, duo Theodoretii fragmenta ad Trinitatem pertinentia. Ea gestit animus cursim hic meliora facere. Unde conjecturas solummodo proponam, conferendas vero et examinandas diligentibus relinquam. Lego igitur initio prioris fragmenti: *Salus autem est scientia existentis; existentis vero scientia, est Dei; Deus autem est Trinitus*. Sub initium autem posterioris: *Ut autem clare intelligatur, exemplo quodam tenui (vel tene) istius patefaciamus sensum. Ait enim Trinitatem personarum subsistentium esse Nomen Petrus, in baptismo vero Andreas, et in natiuita Thomas*. Et p. 5, lin. 1, in marg. *Deuter. 6. 4*. Post per titulum, *adversus Arrium impium*, atque a linea: *Sed necessarium quidem est, ut tres subsistentias confitendo, malam sectam Arrii fugiamus. Contrariam enim Sabellio judicantem pergens viam, et fugiens monarchiam, in multorum deorum paganam inruat opinionem subsistentias sanctæ Trinitatis in unam deitatis substantiam non intendens, sed naturas et substantias extraneas subiectus alterutris, Deum*

¹ Post hæc verba, *illi dixisse*, sequentia leguntur apud Lupum, De tribus questionibus, sub initium: *Adjecto eo, scire Deum (nihil muto), quod si cœdissent unde prohibiti essent, mox aperirentur oculi eorum, similesque diis existentes, scilicet ut numerositate deorum saltem eorum fidem corrumpere, si ad inobedientiam tentati gulæ vitio non cessissent. Coter.*

quia non scinditur doctrinae veritas. Ne confitearis unum regnum.

6. Haec a me dicta sunt, quia hostem exerceo, ne forte quidam sycophantae dicant: Vide quomodo dixerit, omnia esse Filii, et Filium loqui, et ostendit quidem alienam esse prophetiam Patris, propriam vero Filii. Stat mihi inconcussa Filii meta. Certamen est haec exercitatio. Hic ostendo Filium loquentem, et eum tibi persuasero, mihi etiam persuasero, Patrem loqui, Filium praedicare, Spiritum sanctum oracula fundere, « Ego primum, ego et post hoc, et praeter me Deus non est. Per memetipsum juro. » Quis est qui dicit, « Ego sum et non est alius? » et, « De ore meo egredietur justitia; » et, « Sermones mei non avertentur: quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum? » Quomodo ponis dictum? in quem assumis nomen? Sed tu ne dicas ea quae ignoras; neque ego quod non novi effero. Sequamur magistrum spirituales, qui nos deducere valeat ad pietatem. Ne igitur ex me audias, sed audi mecum. Ego ecclesiasticorum dogmatum Paulum novi doctorem. Cum Paulum dico, Christum praedico; ipse enim erat qui in Paulo loquebatur, secundum illud dictum: « An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christi? » (2. Cor. 13. 3) Hanc igitur praemissam Isaiae prophetiam: « Ego sum et non est alius; » et, « Per memetipsum juro, quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum, » Paulus de Christo accipit. Et ubi hanc invenis demonstrationem? Ad Romanos scribens ait: « Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? cur invicem judicatis? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum » (Rom. 14. 10. 13. 14). Ille est qui ait, « Ego sum, et non est alius; per memetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu. » Si ergo Paulus prophetiam Christo refert: qui autem apud prophetam loquitur est Christus;

magnam definiens et parvum et minimum; et infra, allegavit; p. vero 5: aut enim cantiloquus (Ps. 38, 7). Etiam in imagine ambulat homo, non ut consistat usque in hoc, sed jaceat mente a sensibilibus ad intelligibilia. P. 6: Christianismus autem vere est scientia inenarrabilis sanctae Trinitatis: per hanc sanctam scientiam ab ignorantia liberatur homo, gratia filius Dei vocatur: et multis interjectis, de homine: Non alienus autem a Dei cognitione est, licet ex non existentibus, donante Creatore. Intellectus autem, et iste secundum interiorum hominem non extra rationem agentibus: namque est intellectus rationis. Sed neque extra spiritum: est enim intellectus intelligens, et ratio ratiocinatrix, et spiritus palam faciens, et contemplator; et unum substantia, tria proprietatibus. Mens enim seu intellectus, Pater Verbi, habet enim verbum, etc. Vide Theodoretum quaest. 20 in Genesim. At p. 7: Quia vere Pater est Verbum. Ibi enim vere est unitas Trinitatis, et Trinitas vere est unitas. Propterea enim Pater existens subsistentia, etc., et post multa, selectissimam scientiae profunditatem; p. denique ultima, Secundum quid unum tria, et secundum quid tria unum; secundum quod immutabiliter habet ad semetipsum Trinitas una natura existens, propter hoc unum: Trinitas porro secundum quod non una persona, sed tres. Trinitas vere est unitas, etc. Invenitur, etc. Sap. 1, 2. Atque brevem hanc digressionem anori erga Theodoretum meo postulo condonari; cujus ergo culpam de recari unum, si culpa est, quam culpa vacare. Cotelier.

dicit vero Christus, *Ego sum solus, et non est alius*: ergo Patrem ejicit divinitate? Atqui non ejicit; revera namque non ejicit; individua enim est gloria. Ergo clare demonstratum est, quemadmodum Filius cum dicit, *Ego sum solus*, non ejicit Patrem; ita neque cum de Patre dicit, *Ut cognoscant te solum verum Deum*, seipsum sejungere a veritate. Neque hoc solum salubriter docetur; sed etiam Christum esse verum Deum ex ipso testimonio infertur. Subjungit enim, *Et omnis lingua confitebitur Deum verum*. Proinde qui dicit, *Ego solus, et ego verus*, Filius est. Cur ergo contendit de verbis, ubi consentit veritas? Cur itaque dixerit, *Te solum verum Deum*, edisce, et ne concerta. Servator praceptor est mundi, corrector orbis, qui lapsa erigit, errantia reducit et inveterata renovat. Quia noverat sermonem suum processurum, et per totum orbem propagandum ad corrigendum gentilitium errorem, et ad coarguendam Judaicam incredulitatem, utrinque acuto usus est sermone; ut dum dicit, *Verum et solum Deum*, plures falsosque deos traduceret, cumque subdit, *Et quem misisti Christum*, illos qui incarnationem negaverant confutaret. Praedicaat solum verum Deum; non separando se, sed instrumenta erroris destruendo. Atque ut discas, frater, ipsum esse et verum Deum, et veri Dei Filium, Joannes evangelista in quo haec scripta sunt: nam in Evangelio secundum Joannem habetur: *Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. 17. 3)*; idem ille praeco, qui haec praedicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quae in Ecclesia recipiantur, non inter apocrypha recensetur (a): nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt. Primam vero Epistolam Joannis esse, omnes consentiunt. Quid igitur ille sanctus per epistolam de Deo loquens praedicaat animadvertere necesse est. « Scimus, » inquit, « quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus illum qui verus est, et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus, et vita aeterna » (1. Joan. 5. 20). Iste, frater, et illa dixit, et haec praedicavit. Adhuc, si placet, de voce *Solus* philosophemur et disputemus. Adversus infidelem multae sagittae mittantur, non ut corpora vulnerent, sed ut sententias corrigant. Emittantur verba ad fideles, sagittae vero ad infideles. Nam *Sagittae potentis acutae, populi sub te cadent (b)*, in corde inimicorum (Psal. 44. 6). Ait ergo beatus Jeremias, sive potius Baruch, qui discipulus illius fuit, sicut Eliseus Eliae: « Qui praeparavit terram in aeternum tempus, replevit eam jumentis et quadrupedibus: emisit lumen, et vadit; vocavit illud, et obedit illi in tremore. Stellae autem fulserunt in custodiis suis, et laetatae sunt; vocavit ipsas stellas, » inquit, « et dixerunt, Adsumus: et fulserunt in laetitia ei qui fecit illas »

(a) Vide supra in Monito.

(b) In mendo est locus Cyrilli Alexandrini Comment. ad Zachariam n. 60, in exquisitione hujus textus: *Sagittae ejus, Mystayoi, eos qui errant veram Dei naturam ignorantes, percussit, illis non mortem afferentes sed charitatem quae est in Christo, ut sub ipso feriantur Quinimo, cadant, sicut et caeco patet. Cotelier.*

ς'. Ἐπειδὴ τὸν ἐχθρὸν γυμνάζω, ταῦτά μοι εἰρη-
ται, ἵνα μὴδέ τινες τῶν διαβάλλειν φιλοῦντων εἰποι-
σιν· Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι πάντα τοῦ Υἱοῦ ἐστί, καί, Ὁ
Υἱὸς φθέγγεται, καὶ ἀπέδειξεν μὲν ἄλλοτριαν τὴν προ-
φητεῖαν τοῦ Πατρὸς, [429] ἴδιαν δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἔσθηκέ
μοι ἀσάλευτος ὁ ὄρος τῆς πίστεως. Ἄγών ἐστί τὸ
γυμναζόμενον. Δείκνυμι ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν φεγγόμε-
νον, καὶ ὅταν σε πείσω, τότε ἔμαυτὸν πείθω, Πατέρα
λαλοῦντα, Υἱὸν κηρύττοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θε-
σπίζον. Ἐγὼ πρῶτον, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ
πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν. Κατ' ἐμοῦ ὁμνῶ. Τίς
ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος;
καὶ ὅτι Ἐκ στόματός μου ἐξελεύσεται δικαιοσύνη;
καὶ, Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφή-
σονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται Θεὸν τὸν ἀληθινόν; Πῶς
τίθης τὸ ῥῆμα; εἰς τίνα ἐκλαμβάνεις τὸ νομα; Ἄλλα
μῆτε σὺ φράζε ἃ μὴ οἶδας, μῆτε ἐγὼ ἐπαγγέλλομαι
ἢ μὴ ἐπισταμαι. Ἀκολουθήσωμεν διδασκάλῳ πνευ-
ματικῷ, δυναμένῳ ἡμᾶς στοιχῆσαι πρὸς εὐσέβειαν.
Μὴ τοίνυν ἄκουε παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἄκουε μετ' ἐμοῦ.
Ἐγὼ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τὸν Παῦλον
οἶδα διδάσκαλον. Ὅταν Παῦλον εἶπω, Χριστὸν κη-
ρύττω· αὐτὸς γάρ ἦν ὁ ἐν Παύλῳ φεγγόμενος, κατὰ
τὸ εἰρημένον· *Εἰ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ*; Ταύτην τοίνυν τὴν προφητεῖαν
Ἦσατο τὴν πρᾶξημένην, τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἐστὶν ἄλλος· καί, Κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ
κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, Παῦλος εἰς Χριστὸν
ἀναλαμβάνει. Καὶ ποῦ ταύτην εὐρίσκεις τὴν ἀπόδει-
ξιν; Ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις φησί· *Σὺ δὲ τί κρίνεις
τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καί· σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν
ἀδελφόν σου; τί ἀλλήλους κρίνετε; Πάντες γὰρ
παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέ-
γραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμ-
ψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν.* Ἐκεῖνος ὁ λέγων· Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ,
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος εἰς
Χριστὸν ἀναφέρει τὴν προφητεῖαν· ὃ δὲ ἐν τῷ προ-
φήτῃ φεγγόμενος Χριστὸς ἐστί, λέγει δὲ ὁ Χριστός·
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· οὐκοῦν ἐκ-
βάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεότητος; Ἄλλ' οὐκ ἐκβάλλει.
ὡσπερ οὖν οὐκ ἐκβάλλει· ἀμέριστος γὰρ ἡ δόξα. Οὐκ-
οῦν ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅτι ὡσπερ ὁ Υἱὸς ὅταν λέγει,
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα· οὕτως,
εὐδὲ ὅταν περὶ Πατρὸς λέγει, *Ἴνα γινώσκωσί σε
τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν*, ἑαυτὸν ἀφορίζει τῆς
ἀληθείας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἴσται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ
εἶναι ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Χριστὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς μαρ-
τυρίας προφέρεται· ἐπάγει γάρ· *Καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν*. Οὐκοῦν ὁ
λέγων, Ἐγὼ ὁ μόνος, καὶ ἐγὼ ἀληθινός, ὁ Υἱὸς ἐστί.
Τί τοίνυν διαφέρει περὶ τὰ ῥήματα, συμφωνούσης τῆς
ἀληθείας; Διατί οὖν εἶπε, *Σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν
Θεόν*, παιδεύου, καὶ μὴ μάχου. Ὁ Σωτὴρ παιδευτής
ἐστὶ τοῦ κόσμου, διορθωτῆς τῆς οἰκουμένης, ὃ τὰ

πεπτωκότα ἐγείρων, ὃ τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέ-
φω, καὶ τὰ πεπαλαιωμένα ἀνακαινίζω. Ἐπειδὴ
ἦβει τὸν ἑαυτοῦ λόγον προῖοντα καὶ ἰσχύσαντα εἰς
πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, εἰς διόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς
πλάνης, καὶ εἰς ἔλεγχον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας,
διστομον προφέρει τὸν λόγον· ἵνα δι' ἐμὲ τὸν ἀλη-
θινόν^a καὶ μόνον εἰπεῖν τὸν Θεόν, τοὺς πολλοὺς
καὶ ψευδωνύμους στηλιτεύσῃ· διὰ δὲ τὸ ἐπαγαγεῖν,
Καὶ ὀραπέστειλας Χριστόν, τοὺς ἠρνημένους τὴν οἰ-
κονομίαν ἐλέγξῃ. Κηρύττει μόνον ἀληθινόν [430] Θεόν·
οὐχ ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀλλὰ καὶ ὄργανα τῆς πλάνης
ἀφανίζων. Καὶ ἵνα μάθης, ἀδελφὲ, ὅτι αὐτός ἐστι καὶ
ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἀληθινὸς Θεὸς Υἱὸς, Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστής, ἐν ᾧ ταῦτα γέγραπται (ἐν γὰρ τῷ
Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ἰωάννην κεῖται: *Ἴνα γινώσκωσί
σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν*), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κήρυξ,
ὃ ταῦτα κηρύξας, αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἑαυτοῦ
γράφων· τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων, οὐ τῶν ἀποκρύφω-
ν μὲν ἢ πρώτη Ἐπιστολῇ τὴν γὰρ δευτέραν καὶ τρίτην·
οἱ Πατέρες ἀποκαλονίζουσι. Τὴν μέντοι πρώτην Ἐπι-
στολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννου συμφώνως ἀπεφῆναντο.
Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἅγιος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς κηρύττει
θεολογῶν, προσέχειν ἀναγκαῖον. *Οἶδαμεν*, φησὶν, ὅτι
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν,
*ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμεν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ*. Οὗτος
ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτος,
ἀδελφοί, κάκεινα εἶπε, καὶ ταῦτα ἐκήρυξεν. Ἐπι-
πλεῖον εἰ δοκεῖ εἰς τὸ, *μόνος*, φιλοσοφῶμεν, καὶ
ἀγωνισώμεθα. Πρὸς τὸν ἀπιστον πολλὰ τὰ βέλη πεμ-
πέσθω· βέλη, οὐχ ἵνα τρώσῃ τὰ σώματα, ἀλλ' ἵνα
διορθώσῃ τὰ φρονήματα. Πεμπέσθω ῥήματα μὲν
πρὸς τοὺς πιστοὺς, βέλη δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους.
*Τὰ βέλη^b γὰρ τοῦ δυνατοῦ ἠκορημένα, λαοὶ
ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν*.
Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἱερεμίας, μᾶλλον δὲ
Βαρούχ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τοῦ
Ἠλίου, Ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον, ἐτέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τε καὶ τετρα-
πόδων· ἀπέστειλε τὸ φῶς, καὶ πορεύεται· ἐκά-
λεσεν αὐτὸ, καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμφ. Οἱ δὲ
ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ
εὐφράνθησαν. Ἐκάλεσεν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας,
φησὶ, καὶ εἶπαν, Πάρεσμεν· καὶ ἔλαμψαν ἐν εὐ-
φροσύνῃ τῷ ποιήσαντι αὐτούς. Καὶ τσαῦτα θεο-
λογήσας, φησὶν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθή-
σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Πρότεχε ἀκριβῶς, πῶς
ἀποκλείει τῷ ἐτέρῳ. Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς
αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδω-
κεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ
τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς

^a Coteler. conj. διὰ μὲν τὸ τ. ἀλ.

^b Cyrill. Alex., in exquisitione hujus textus: Βέλη αὐτοῦ οἱ μισταγωγοί· τοὺς δὲ γε πεπλανημένους, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεὸν οὐκ εἰδότες, πλῆττουσιν. οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφέροντες τὴν ἐν Χριστῷ, ἵνα καὶ ὑποκάτω τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ubi rescribendum esso. πίπτουιν, vel cæco patet. COTELER.

ᾠψθη, και τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη *. Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ὃν Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, ἐπὶ τῆς γῆς ᾠψθη, και τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη μετὰ ταῦτα. Ὁρᾷς τὴν ἀλήθειαν ἠσφαλισμένην; Ὅρα πῶς οὐ δίδωσι παρῆσθυσιν τῇ πλάνῃ, ἵνα μὴ Ἰουδαίος συκοφαντήσῃ τὴν ἀλήθειαν, και εἴπη, ὅτι ὁ Θεὸς ᾠψθη τῷ Μωϋσῆ· ᾠψθη γὰρ Θεὸς ἐν βρει. Παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἄλλος· και οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεϊκῆς ἀξίας. Πατὴρ ἐὰν κληθῆ μόνος, ἐξορίζεται τὸν Υἱὸν τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι κοινωνίας; Ὅταν λέγῃ ὁ Θεὸς, αὐτὸν εἶναι και μόνον ἕνα, ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς, οὐ τὴν ἴδιαν ἀρνεῖται τῆς φύσεως οικειότητα. [431] Οὐχ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει, οὐχ ὁ Υἱὸς ἀθετεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅταν τὰ τοιαῦτα λέγῃται, πρὸς τὴν πλάνην τὴν τῶν εἰδώλων ὁ λόγος. Τί κατὰ τὸν Μονογενοῦς βλασφημίαν κατασκευάζεις; Εἰδῶλοις οὐ δίδωσιν ὁ Θεὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἢ οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι δίδωσι; Καὶ δίδωσιν ^b, οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ και κατὰ τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ πῶθεν ἢ ἀπόδειξις ὅτι λαμβάνει δόξαν Πατὴρ ὁ Χριστός; Εἶπε γὰρ· Ἐτέρῳ τὴν δόξαν μου οὐ δώσω. ζ'. Ἄκουε πῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαλεγόμενος τοῖς Ἀποστόλοις φησὶ· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐκείνου προειρηκότος, ὅτι· Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. Ἐρευνήσον τὸ ῥήμα, και εὐρήσεις τὸ νόημα. Τὴν δόξαν μου, οὐκ εἶπε, τῷ Υἱῷ μου οὐ δώσω, ἀλλ', Ἐτέρῳ οὐ δώσω. Τὸ δὲ ἕτερον ἔστι τὸ τῆς οικειότητος ἀλλότριον, και τῆς φύσεως ἀπεσοχισμένον· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστιν ἕτερος· Ἐγὼ γὰρ και ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· Ἀποδέδειχται τοίνυν σαφῶς, τὸ, Ἴνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, οὐκ ἀναιρεῖν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινόν. Μὴ συνεκβάλῃς τὸν λόγον εἰς διαβολήν, ὡς τὸ νόημα τῆς μετέωρου καταλειφθέντος· ὅπερ πεπόνθασι τινες τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ ποτηρίου. Ὡς γὰρ λύσιν μὴ λαβόντος τοῦ νοήματος, οὕτως ἐπήγαγον τὰ ἐγκλήματα. Ἐκκερμῆ γὰρ, φησὶ, και μετέωρον κατέλιπε τὴν ἐξέτασιν. Τί δὲ ἦν, ἀδελφοί, πλέον εἶπεν; τί πρὸς ἀπόδειξιν ἔδει τοῖς προειρημένοις; Πρῶτον μὲν γὰρ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· και πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς λέξεως ὑποβαλλόμενον (δοκεῖ γὰρ πως ἢ λέξει ὑφ' ἑτέραν ἐξουσίαν τάττειν τὸν ἵκετεύοντα) παρεθέμεθα τὴν φωνὴν ἐκείνην τὴν τοῦ Κυρίου, πάσης ὡς ἀληθῶς θεϊκῆς αὐθεντίας γέμουσαν, και τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν παριστώσαν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, και ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· και ὅτι τὸ μὲν, *Ἐχω*, τῆς θεότητος ἴδιον, τὸ δὲ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον* οὗτο, ἐκ προσωποῦ τῆς σαρκὸς ἐλέγετο, και οὐκ ἐκ προσωποῦ τῆς θεότητος· και ἐπὶ τούτων αὐτὴν πάλιν τὴν δεσποτικὴν ἐστήσαμεν μαρτυρίαν ἐπισφραγίζουσαν· διὸ ἔλεγε, *Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής*· και ἐπεσημνάμεθα, ζεὶ δη τῶν ἀποκωπιάτων ἔστιν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς ἐπιγράφοντος, ἡμᾶς; τῆ αὐθεντίας τῆς θεότητος ἐπιρρίπτειν τοῦ ῥήματος τὴν εὐτέλειαν. Ἄλλ' ὥστε και τὸν σκοπὸν τοῦ Κυρίου παραστήσωμεν, τίνος

* Intolerandum mendum, συνανατρεφόμενος, in *Catena Marti*, ad cap. 2, vers. 10. Apud Cyrillum lib. 8 contra Julianum p. 286, συναστράφη pro συναεστράφη, et Giaphyrorum in Exodum lib. 2, p. 296. COSELER.

^b Legendum videtur *Nai*, δίδωσιν.

ἕνεκεν ἔλεγε, *Παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· ὡς οὐ φεύγων τοῦ σταυροῦ τὴν οικονομίαν παρητεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὸ τοὺς ἀπίστους τῆ οικονομίας μέλλειν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλίζεσθαι, ταύτην κέρχεται τῇ φωνῇ. Καὶ πάλιν ἠκολούθησε ταύτῃ τῇ ἐνοίᾳ ἢ μαρτυρία. *Προσέυχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν*. Ἐτεροι δὲ ἐσυκοφάντησαν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· εἰ ἐνδέχεται ἕτέρῳ τρόπῳ θανάτου τὴν οικονομίαν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὐτε εἰρηται, οὐτε λεχθήσεται. Οὐκ εἶπον, ἕτέρῳ θανάτῳ· ἀλλ' εἶπον, ἕτέρῳ τρόπῳ τὴν οικονομίαν πληρωθῆναι· τούτεστιν, ἐκτὸς θανάτου. Τὸ γὰρ ποτήριον ἠρμήνευσα· τὸ δὲ ἕτέρως, ὡς τὸ ἐκτὸς θανάτου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ὡς ἀληθῶς παραιτούμενου τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ κόσμου, [432] ἀλλὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν πιστούμενου, ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθῶς τὸ δειλιῶν, τὸ παραττόμενον. Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Τῇ σαρκὶ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθενείας ἐπέγραψεν, οὐ τῆς θεότητος τὴν αὐθεντίαν ἔτροσε. Τί διαβάλλεις ἢ μὴ λέγω; τί συκοφαντεῖς ἢ μὴ κηρύττω; ἕτερον τρόπον εἶπον· οὐ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομίας. Οὐ γὰρ εἰρηται· Εἰ δυνατόν, ἀμειψθήτω τὸ ποτήριον τοῦτο. Τῆς σαρκὸς ἢ ἀσθένεια, τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πάθος. Φθέγγεται τὰ τῆς ἀσθενείας ῥήματα, ἵνα δείξῃ ὅτι ταύτην ἐνδεδυται τὴν φύσιν, τὴν δειλιῶσαν τὸν θάνατον. Ἴνα δὲ μὴ πάλιν τῇ λέξει δουλεύσῃς, ἐκ περιουσίας κάκεινο παρήγαγον, ὅτι ποῖος λόγος, τοὺς μὲν ἀποστόλους γενναίως τὸν θάνατον καταπατεῖν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων Κύριον δεδιέναι και τρέμειν τὴν τοῦ θανάτου πείραν; Ἐρῶ δὲ και ταῦτα νῦν, ἀδελφοί. Παῦλος οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ και ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ νεανιεύεται, και ὁ Παύλου Κύριος παραιτεῖται τὸν θάνατον; Καὶ Παύλου μὲν οὐ συνθρύπτεται ἡ καρδιά, ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ ταραττεται; Νῦν γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τετάρραται. Ταῦτα πάντα ὑπὸ μάρτυσιν ὁμῖν ἐφθεγγάμην. Ἄλλ' οὐ κείθει σε ταῦτα; ἀλλὰ τὸ, *Εἰ δυνατόν*, ἐτι σκανδαλίζει σε; *Nai*, φησὶ. Συνέλθωμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλονεικῶν, φιλονεικῆσωμεν τῇ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἐγεῖραι τοὺς πεσόντας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀπιστίας. Εἰ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν εἶπε τὸ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω*. Οὐκοῦν και τὸν Θεὸν αἰτίασαι, διὰ τοῦ νόμου κεχρημένον τινὶ λέξει, πολὺ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας κεχωρισμένη. Λέγει γὰρ πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅτε ἐλάλει ἐκ τοῦ θροῦ Σινᾶ, διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης και φοβερᾶς ἐπιφανείας· ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἔτρεμεν, ἀκούων φωνὴν Θεοῦ ζῶντος· ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, και πάντα διετίπων τοῖς πᾶσι, λέγει τῷ Μωϋσῆ, ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα διδοῦς· *Τίς δώσει οὕτως εἶναι τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς*, ὥστε φοβεῖσθαι με και φυλάξασθαι πάσας τὰς ἡμέρας, ἵνα εὐ ἢ αὐτοῖς και τοῖς τέκνοις αὐτῶν; Λέγει ὁ Θεός· *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*; Καὶ τίς, ὦ Δέσποτα, ὑπὲρ σὲ στερεός, ἵνα δῶ; οὐ σὺ εἶ ὁ διδοὺς πάντα, και μάλιστα τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα; Εἰ μὴ σὺ ἦσθα ὁ διδοὺς καρδίαν ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσι σε, εἰ μὴ σὺ εἶ ὁ διδοὺς, πῶς σοι Δαυὶδ προσέυχεται, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*; Καρδίαν καθαρὰν παρὰ σοῦ αἰτοῦσιν οἱ προφῆται, και τὰ ἄλλα δῶρα τὰ ἀγαθὰ, και τῆς

(Baruch. 3. 32.-35). Et post tantam theologiam ait : « Illic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum » (Ibid. v. 36.-38). Animadvertite diligenter, quo pacto alterum excludat. « Non æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (a). Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. » Hic Deus noster ad quem non æstimabitur alius, in terra visus est et cum hominibus conversatus est postea. Vides veritatem confirmatam? Vide ut errori aditum intercludat, ne Judæus veritatem calumniatur et dicat, Deus visus est a Moyse; apparuit enim Deus in monte. Præter eum non est alius: nec eiecit Patrem a divina dignitate. Pater si solus nominatus fuerit, exterminabitne Filium a communi dignitate? Quando dicit Deus, sive Pater, sive Filius, se solum unum esse, non negat naturæ suæ consortium. Pater Filium non eiecit, Filius non negat Patrem; sed cum similia dicuntur, contra idolorum errorem sermo habetur. Cur contra Unigenitum blasphemiam apparatus? Idolis Deus non dat gloriam suam; an neque ei dat quem genuit? Dat certe non secundum gratiam, sed secundum naturæ consortium. Unde vero demonstratur Christum gloriam Patris accipere? Ait enim: *Gloriam meam alteri non dabo* (Isai. 42. 8).

7. Audi quid ipse Servator cum apostolis disserens dicat: *Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui* (Marc. 8. 38); postquam ille prius dixisset, *Gloriam meam alteri non dabo*. Scrutare dictum, et invenies sensum. *Gloriam meam*, non dixit, Filio meo non dabo, sed, *Alteri non dabo*. Alterum autem est id quod est alienum a consortio, et a natura separatum; Filius autem non est alter: Nam *Ego et Pater unum sumus*. Clare ergo demonstratum est, illud, *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 10. 30), non auferre a Filio, esse verum Deum. Ne repudies sermonem cum calumnia, quasi sensus suspectus relictus sit: id quod passi sunt quidam e fratribus circa calicem. Ac si enim sententia solutionem non accepisset, sic accusationem intulerunt. Nam dixerunt: Suspensam et sublimem reliquit disquisitionem. Quid autem, fratres, amplius diceadum suppetebat? quid prius dictis deerat ad demonstrationem? Primo quidem, *Si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39): et ad id quod per illam dictionem suggeritur (videtur enim dictio supplicentem sub aliam potestatem redigere), attulimus vocem illam Domini, quæ omni certe divina auctoritate plena est, dicentisque dignitatem exhibet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18), diximusque illud, *Habeo*, divinitatis proprium esse; illud vero: *Si possibile est, transeat a me calix iste*, ratione carnis dictum esse, non ratione divinitatis, atque insuper Domini testimonium adduximus in confirmationem; quamobrem dixit: *Spiritus prom-*

(a) In Græco, ἀποκαλύπτω. Itaque *electo* apud Augustinum lib. 1 contra Faustum Manichæum, cap. 43, et in Vigilio Tapensensi lib. 1 contra Arrium, Sabellium et Photinum n. 15, et lib. 1 contra Varimadum, cap. 2, manifesta corruptio est. *colater*.

plus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41): et annotavimus rem esse absurdissimam, cum ipse Dominus carni adscribat, nos in divinam majestatem dicti vitalitatem conjicere. Sed ut Domini scopum declinemus, cur nempè dixerit, *Transeat a me calix*: non quod refugeret crucis dispensationem, mortem recusabat; sed quia imperiti circa dispensationem illam, in cruce scandalum passuri erant, hac usus est voce. Iterumque hanc sententiam sequutum est hoc testimonium: *Orate, ut non intretis in tentationem* (Ibid.). Alii vero calumniati sunt, ac si dixissemus: Si fieri posset ut alio mortis genere œconomiam impleret. Hoc porro nec dictum fuit, nec dicitur umquam. Non dixi, alia morte, sed alio modo œconomiam impleri; hoc est, citra mortem. Nam calicem interpretatus sum: illud autem aliter, tamquam, citra mortem. Atque hoc factum est, non quod vere Dominus recusaverit mori pro mundo; sed quod fidem facere voluerit infirmitati carnis, atque ostendere carnem vere fuisse id quod timebat, et turbabatur: nam *Spiritus promptus est, caro autem infirma*. Carni verba infirmitatis adscribit, divinitatis majestatem non læsit. Cur criininaris quæ non dico? cur calumniaris quæ non prædico? Alium modum dixi; non mortis, sed œconomix. Neque enim dictum est, Si possibile est, mutetur calix iste. Carnis est infirmitas, incarnationis est passio. Profert infirmitatis verba, ut ostendat se hac indutum esse natura, quæ mortem formidat. Ut ne autem rursus dictioni servias, ex abundanti illud quoque adduxi: quæ est ratio, apostolos fortiter mortem conculcare, apostolorum vero Dominum timuisse et horruisse mortis accessum? Hæc et nunc dicam, fratres. Paulus non solum alligari, sed etiam mori propter nomen Christi paratum se strenue pronuntiat, Pauli vero Dominus mori recusat (Act. 21. 13)? Et Pauli quidem cor non moreret, anima vero Christi turbatur? Nam ait: *Nunc anima mea turbata est* (Joan. 12. 27). Hæc omnia vobis testibus loquutus sum. Verum his non obtemperas? sed illud, *Si possibile est, adhuc offendicula est tibi?* Sane quidem, ait. Congrediamur, fratres, cum contentioso, simulque nitamur vi veritatis illos erigere qui incredulitatis infirmitate lapsi sunt. Si potestatem habuisset Christus, non dixisset, *Si possibile est, transeat*. Accusa ergo etiam Deum, qui in Jese iis verbis usus est, quæ ab ejus potestate longe distent. Ait enim Moysi Deus, cum loqueretur in monte Sina, per magnum illud terribileque ostentum: cum omnis tremere populus, audiens vocem Dei viventis: qui omnium potestatem habet, et omnia omnibus dispensat, ait Moysi Deus omnium largitor: *Quis dabit esse cor eorum in eis, ut timeant me, et custodiant omnibus diebus, ut bene sit eis, et filiis eorum* (Deut. 5. 29)? Dicit Deus, *Quis dabit populo huic cor?* Et quis, Domine, te validior, ut det? nonne tu es qui cuncta das, præsertim quæ ad pietatem spectant? Nisi tu es qui cor bonum das diligentibus te, nisi tu es qui largiris, quare David hoc a te petit, *Cor mundum crea in me, Deus* (Psal. 50. 12)? Cor mundum a te postulant propheta; alia-

que bona munera, atque cordis puritatem : et humana utens voce dicis, *Quis dabit populo huic cor ? Et quis plus dat quam tu ?* Verumtamen licet tu præbonitate sic loquutus sis, at beatus Moyses non adhæsit sermoni tuo, sed publicavit majestatem tuam, ostendit auctoritatem, patefecit potentiam. Dicit populo in Deuteronomio : *Dedit vobis Dominus Deus cor ad sciendum, et oculos ad videndum, et aures ad audiendum usque in diem hanc (Deut. 29. 4).*

8. Vides illum dare cor, oculos, aures et omnia ? Qui ergo is qui omnia dat dicebat, *Quis dabit populo huic cor tale ?* quo pacto rursus, nisi ipse cor daret, diceret per Ezechielem : *Et extraham ex eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, et scribam legem meam in cordibus eorum (Ezech. 11. 19; Jer. 31. 33) ?* Sicut ergo illic ipse Deus, qui dare potest cor bonum, dicit, *Quis dabit ?* ita et Unigenitus Patris, qui potestate sua replet orbem terrarum, dicitque cum auctoritate : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam (Joan. 10. 18) ;* adhuc responde et ex humana forma et ratione carnalis infirmitatis, his verbis : *Si possibile est, transeat a me calix (Matth. 26. 39) .* Ne igitur calumniemini circa ea quæ dicta non fuerunt, sed inhærete iis, quæ prædicata sunt : ne criminemini doctrinam, qui sensum non percipitis. Scio unde in calumniam prorumpas : scio unde sic affectus sis. Humanus est affectus, invidiæ morbus. Nam ut oculus si purus sit, cuncta recte videt ac discernit ; si fumus invaserit, et pulchritudinem visus labefactarit, aut si pulvis inciderit, obtundit visum ; neque recte videt ut ante : ita nunc quoque auditores singuli, donec purum habent fidei oculum, puram caritatis palpebram, recte pureque vident ; at si fumus blasphemiæ dicta invaserit, aut invidiæ pulvis animum subierit, turbat intuitum, mentisque puritatem tollit ; ac quæ non audivit, audivisse putat, quæque audivit, non probe intellexit. Quapropter cum prævideret divina Scriptura offendicula eorum qui in sacris literis cogitatione oberraturi erant, quidam ex prophetis clamavit post impletam divinam prædicationem : *Quis sapiens, et intelliget hæc ? et vir prudens, et cognoscet hæc ? Quia rectæ viæ Domini, justi ambulabunt in eis (Osee 14. 10).* Ne itaque, frater, verba convertas in offendicula. Nudus sermo, nuda veritas. Non unus, non duo, non decem, non centum audierunt, multitudo est immensa et innumera. Pelagus pietatis est Ecclesia, non fluctibus agitatum, sed fide plenum. Apud nos non patitur naufragium scapha doctrinæ, non pellitur, non turbatur, non tempestatibus agitatur ; sed ut ad tran-

quillum portam in animas diligentium Deum appellit. Atque hæc hactenus. Cæterum illud considerare oportet, sanctos Dei in calumnias incidere. Quid mirum si nos viles, humiles, qui nihil sumus, ut ita dicam, calumniis impetimur ? Annon audisti Davidis verba, *Eripe me a calumniis hominum (a) (Psal. 118. 134) ?* Calumniam passi sunt etiam sancti Servatoris apostoli, ut ait et beatus Paulus : *Et non sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut veniant bona (Rom. 3. 8) .* Non mœreo, cum sanctis calumnia affectus ; etsi indignus sim sanctorum consortio. Judices vos omnes habeo, atque ante vos omnes communem Patrem nostrum, qui non ex præjudicata opinione, sed re cognita judicat. Novit cogitationes nostras, cognoscit et verba, quod ab ipso hæc edocti fuerimus. Postulamur a vobis num reprehenderit dicta, eaque correxerit : verum nihil suspicatus est. Certe si emendasset, non odio, sed caritate motus id fecisset. Quem enim diligit pater, arguit ; quem vero non corrigit, aversatur (Prov. 3. 12). Admirandus autem hic pater et recte dicta comprobatur, et errores emendat. Hoc enim patris proprium est, recte dicta ac cum fide prædicata laudibus celebrare. Sufficit ergo omnium instar ejus suffragium, atque in primis sanctissimi Dei. Cæterum pie adhæreamus religioni, servemus fidem intemeratam. Credite veritati, ne contradicite veritati. Ne fidem adulteres, divinam naturam ne curiose explores, ne mortalibus ratiociniis immortalæ dignitatem subjicias. Periculosa est ratiocinationum via ; tuta et firma intelligentia confessionis fidei. Vera sapientia est fides. Audi quid dicat divinum oraculum : *Nam etsi quis erit perfectus inter filios hominum, si ab illo abfuerit ea quæ a te est sapientia, ad nihilum reputabitur (Sap. 9. 6).* Fuge quæstiones, neque verba fidei præferas. Paulum habe magistrum, Petrum tibi adscribe præceptorem : illorum fidem sectare. Audi Petrum dicentem : *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Matth. 16. 6) .* Sequere Paulum aperte Filium Dei celebrantem, ac modo quidem dicentem : *Loquutus est nobis Deus in Filio, per quem fecit et sæcula : qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ, portansque omnia verbo virtutis suæ (Hebr. 1. 2. 3) : modo iterum prædicantem, ubi de Judæis agit : Quorum patres nostri, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen (Rom. 9. 5).*

(a) Ita quoque Nilus. De diversis malignis cogitationibus, cap. ultimo. Cotelet.

καρδίας καθαρότητα· και λέγεις ἀνθρωπίνῃ κεχηρ-
 μένης φωνῇ, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν;*
 και τίς ὁ πλείον σου διδούς; Πλὴν εἰ και σὺ ὡς ἀγα-
 θος οὕτως ἐφθέγγω, ἀλλ' ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐκ
 ἠκολούθησέ σου τῇ λέξει, ἀλλ' ἐκήρυξέ σου τὴν ἀξίαν,
 δεῖξε τὴν αὐθεντίαν, ἐγνώρισέ σου τὴν δυναστείαν.
 λέγει τῷ λαῷ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Ἔδωκεν ὁμῖν*
Κύριος ὁ Θεὸς καρδίαν εἰδέναι, και ὀφθαλμοὺς
ἰδέσθαι, και ὦτα ἀκοῦειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

η'. Ὁρᾷς ὅτι καρδίαν, και ὀφθαλμούς, και ὦτα,
 και τὰ πάντα ὁ αὐτὸς δίδωσι; Πῶς οὖν ὁ τὰ πάντα
 δίδους ἔλεγε, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*
ταύτην; [433] Πῶς δὲ πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ δι-
 δούς καρδίαν, ἔλεγε διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Και ἐκώσῃσω*
ἔξ αὐτῶν τὴν καρδίαν τὴν λίθινην, και δώσω
ἐν ταῖς καρδίαις σαρκίνης, και γράψω τὸν νόμον
μου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν; Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ αὐ-
 τὸς ὁ Θεὸς, ὁ δυνάμενος δοῦναι καρδίαν ἀγαθὴν, λέ-
 γει· *Τίς δώσει;* οὕτως και ὁ Μονογενὴς τοῦ Πατρὸς,
 ἐν ἔξουσίᾳ πληρῶν τὴν οἰκουμένην, και λέγων μετὰ
 εὐθεντίας, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου,*
και ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν, ἀποκρίνεται πά-
 λιν τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι, ἐκ προσώπου τῆς κατὰ
 σάρκα ἀσθενείας λέγων· *Εἰ θνητῶν, παρελθόντων*
ἔξ ἑμοῦ τὸ ποτήριον. Μὴ τοίνυν συκοφαντεῖτε τὰ
 μὴ λεγόμενα, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς κηρυττομένοις·
 μὴ διαβάλλετε τὴν διδασκαλίαν, μὴ καταλαμβάνοντες
 τὴν ἔννοιαν. Οἶδα πῶθεν εἰς διαβολὴν ἐξολοισθαίνεις·
 ἴδα ταῦτα πῶθεν πάσχεις. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος,
 βασκανία ἢ νόσος. Ὡσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, ἐάν ᾖ
 καθαρὸς, πάντα ὀρθὰ βλέπει και διακρίνει, ἐάν δὲ
 κηλιδωθῇ, ἀλλὰ λυμῆνεται τὰ κάλλη τῆς ὕψεως,
 ἢ κοινορτὸς ἐμπέσι, ἀμβλύωνται τὴν ὄψιν, και οὐ βλέ-
 πει καλῶς, ὡς πρὸ τούτου ἐβλεπεν ὀρθῶς· οὕτως και
 νῦν τῶν ἀκρασιῶν ἕκαστος, ἕως καθαρὸν ἔχει πί-
 στεως ὄμμα, καθαρὸν ἀγάπης βλέφαρον, ὀρθῶς και
 καθαρῶς ὀρᾷ· ἐάν δὲ κηλιδωθῇ ἀπεισεύθη τὸ
 τὸς λεγόμενοις, ἢ κοινορτὸς βασκανίας τὴν ψυχὴν
 ὑποδράμη, θολοὶ τὴν ὄψιν, και ἀφανίζεις τὸ καθαρὸν
 τῆς διανοίας, και ἄ μὴ ἤκουσεν, ἤκουσεν, και ἄ
 ἤκουσεν, οὐ καλῶς ἐνόησεν. Ὅθεν προσιδύτα ἡ θεία
 Γραφὴ τὰ προσκόμματα τῶν μελλόντων τῇ διανοίᾳ
 προσκόπτειν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, και πού τις τῶν
 προφητῶν ἐβόα, μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ θεῖον κήρυγμα·
Τίς σοφός, και συνήσει ταῦτα; και ἀρτὴν φρόνη-
μος, και γνώσεται ταῦτα; Ὅτι εὐθεῖα οἱ ὁδοὶ Κυ-
 ρίου, δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς. Μὴ τοίνυν,
 ἀδελφε, μεθάρπαζε ῥήματα εἰς προσκόμματα. Γυ-
 μνὸς ὁ λόγος, γυμνὴ ἡ ἀλήθεια. Οὐχ εἰς, οὐ δεύτερος,
 οὐ δέκατος, οὐχ ἑκατοστὸς ὁ ἀκούσας, πληθὸς ἐστὶν
 ἀπειρον ^α, πληθὸς ἀναριθμητόν. Πέλαγός ἐστιν εὐσε-
 βείας ἢ Ἐκκλησία, οὐ κυμάτων πεπληρωμένον, ἀλλὰ

πίστεως γέμον. Οὐ ναυαγεῖ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς διδα-
 σκαλίας σκάφος, οὐ τύπτεται, οὐ ταράττεται, οὐ χει-
 μάζεται· ἀλλ' ὡς εὐδίων λιμένα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
 τὸν Κύριον ἀγαπῶντων ὀρμίζεται. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν
 εἰς τοσοῦτον. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ σκοπεῖν, ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ
 Θεοῦ ὑποπίπτουσι συκοφανταίς. Τί τὸ θαυμαστόν, εἰ
 ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς, και ταπεινοί, και τὸ μῆδεν, ὡς εἰ-
 πείν, ὄντες, συκοφαντούμεθα; Ἡ οὐκ ἤκουσας πῶς
 ὁ Δαυὶδ φησι· *Ῥῦσαι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀν-*
θρώπων; Ἐσυκοφαντήθησαν και οἱ ἅγιοι τοῦ Σωτή-
 ρος ἀπόστολοι, ὡς ἔλεγε και ὁ μακάριος Παῦλος· *Και*
μὴ, καθὼς βλασφημούμεθα, και καθὼς φασὶ τινες
ἡμῶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ ἐπὶ
ἀγαθά. Οὐ λυποῖμαι μετὰ τῶν ἁγίων συκοφαντούμε-
 νος, εἰ και ἀνάξιος εἰμι τῶν ἁγίων. Ἐχω πάντας
 ὑμᾶς κριτὰς, και πρὸ πάντων ὑμῶν τὸν κοινὸν ἡμῶν
 Πατέρα, [434] οὐ προλήψει κρινόντα, ἀλλ' ἐννοία δι-
 κάζοντα. Οἶδεν ἡμῶν τὰ νοήματα, γνωρίζει και τὰ
 ῥήματα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπαυδεύθησαν ταῦτα. Ἀντι-
 βάλλομεν πρὸς ὑμᾶς, εἰ ἐπέλειπτο ^β τῶν εἰρημῶν,
 διορθῶσαι τὰ εἰρημῶνα· ἀλλ' οὐχ ὑπελάθετο. Εἰ γὰρ
 οὖν διορθώσατο, οὐ μισῶν, ἀλλὰ ἀγαπῶν· ὃν γὰρ
 ἀγαπᾷ Πατήρ, ἰδέσκει· ὃν δὲ οὐ διορθοῦται, ἀπο-
 στρέφεται. Ὁ δὲ θαυμάσιος οὗτος Πατήρ και τὰ κα-
 λῶς λεγόμενα ἀποδέχεται, και τοῖς ἐσφαλμένοις ἐπι-
 ἀγει τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο γὰρ Πατὴρ ἴδιον, βραβεύειν
 τοῖς καλῶς λεγομένοις, και μετὰ πίστεως κηρυττο-
 μένοις. Ἀρκεῖ τοίνυν ἀντι πάντων ἡ ψήφος αὐτοῦ,
 και πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ τοῦ παναγίου Θεοῦ. Ἐχώ-
 μεθα δὲ τῆς εὐσεβείας, φυλάξωμεν τὴν πίστιν ἀσά-
 λευτον. Πιστεῦτε τῇ ἀληθείᾳ, και μὴ ἀντιλέγετε τῇ
 ἀλθθείᾳ. Μὴ παραγράφου τὴν πίστιν, μὴ πολυπρα-
 γμονεῖ τὴν θεῖαν φύσιν, μὴ ὑποβάλλης λογισμοῖς θνη-
 τοῖς τὴν ἀθάνατον ἀξίαν. Ἐπισφαλῆς ἡ τῶν λογισμῶν
 ὁδός· ἀσφαλῆς και βεβαία ἡ ἔννοια τῆς κατὰ τὴν
 πίστιν ὁμολογίας. Ἡ ἀληθὴς σοφία ἡ πίστις ἐστίν.
 Ἄκουε τί φησι τὸ θεῖον λόγιον· *Κἄν γάρ ἤ τις τέ-*
λειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς παρὰ σοῦ σοφίας
ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθῆσεται. Φεῦγε τὰ ζητή-
 ματα, και μὴ πρότιμα τῆς πίστεως τὰ ῥήματα. Παῦ-
 λον ἔχε διδάσκαλον, Πέτρον ἐπιγράφου καθηγητήν·
 τῇ πίστει ἐκεῖνων ἐξακολούθησον. Ἄκουε Πέτρον λέ-
 γοντος· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ*
ζῶντος. Ἀκολουθεῖ τῷ Παύλῳ, σαφῶς τὸν τοῦ Θεοῦ
 Υἱὸν ἀνυμνοῦντι, και πῆ μὲν λέγοντι, ὅτι *Ἐλάλησεν*
ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Υἱῷ, δι' οὗ και τοὺς αἰῶνας ἐποίησε·
ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, και χαρακτὴρ τῆς
ὑποστάσεως, φέρων τε τὰ πάντα ἐν λόφῳ τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ· πῆ δὲ πάλιν κηρύττοντι, ἐν τῷ περὶ
Ἰουδαίων· Ὁρὸν οὐκ ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Hunc ad sacras conciones concursum auditorum ὀμι-
 λῶν, ὀλίφιν, στενοχωρίαν, sæpe memorant Patres, præcipue
 Nestor; eoque de more cum Christiano Lupo accipio verba
 Nestorii: *Pareo enim, quoniam et ego valde sum fatigatus*
et vos omnino constructi; seu ex alia versione, *constipatione*
laboratis, græce procul dubio σφιγγόμενοι. In Homilia Pauli

Emiseni: *Στενοχωρία τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἔξωσεν ἡμᾶς*
 τῶν σκαμμάτων· cui adsonat Gregorius Nyssenus *Oratio-*
nibus in 40 martyres. Consuli quoque velim Sozomenum
 lib. 8, cap. 5, et Vitam Chrysostomi per Anonymum, n. 88.
 COTELEB.
^b CoteleB. conj. ἐπειληπτο.

MONITUM

[435] In Vaticano Codice num. 1500, inque aliis Codicibus hæc conciones Joannis Chrysostomi nomine conparent; id curantibus librariis, ut quæstus causa quanto plura possent Chrysostomi nomine inscriberentur. At esse Severiani episcopi Gabalorum constat: idque luculenter declarat Cosmas Ægyptius in *Topographiæ sua Christiana* a nobis edita anno 1706, ubi p. 320, postquam Theophili Alexandrini aliquot loca *Epistolis festalibus* attulerat, ad Severianum Gabalorum transit, quem Theophili *συμμύστην* vocat: *παιδευμάτων δὲ παραδραμόντες, ἐπὶ τὸν κατ' ἐκείνο καιροῦ συμμύστην τὸν τῆς Γαβάλων ἐπίσκοπον Σευηριανὸν τέταρτον, μετέλωμεν. Verum hoc dimisso (Theophilo) ad alium ipsi æqualem et symmystam, Gabalorum scilicet episcopum Severianum, quartum numero, transeamus.* Hinc multa longaque fragmenta hujus operi ad verbum refert, quæ nos suis locis contulimus cum textu nostro. Itaque orationes Severiani sine dubio sunt. De his audiendus Savilius in notis p. 871, ubi de quibusdam orationibus ab se cum Chrysostom operibus editis agens sic ait: «*Hasce novem orationes sequentes ideo adjeci, quia in bibliothecis passim reperiuntur sub nomine Chrysostomi, cum tamen ipsius non sint; et in aliis correctioribus libris aliorum auctoribus, idque vere, adscribantur. De his sex orationibus alia etiam ratio fuit, quod non abs re putarem existare publice monumentum eloquentiæ ferreæ illius ætatis, quæ tamen cum nostro aureo flumine judicii aurium ævis sæculi comparanda videretur. Nota enim Joannis nostri et Severiani rivalitas ex historiæ ecclesiasticæ, nota Imperatricis Eudoxiæ pro Severiano contra Joannem studia.* »

IN MUNDI CREATIONEM.

ORATIO PRIMA.

Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας α.
 α'. [436] Πᾶσα εὐσεβείας ὑπόθεσις τῶν ψυχῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων διάρθρωσις. Πρὸς ταύτην γὰρ τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν ὄρεται πάντα τὰ τῆς εὐσεβείας παιδεύματα. Ταύτην γοῦν καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ πραγματεύεται λόγος, ταύτην ὁ Μωϋσέως ὑποτίθεται νόμος, ταύτην κηρύττουσιν αἱ νοεραὶ τῶν προφητῶν γλώσσαι, ὑπὲρ ταύτης ἀσιγητοῖς στόμασι βοῶσιν οἱ ἀπόστολοι. Πάντα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς διάρθρωσιν δραμόντα τὰ ἡμέτερα τῆς εὐσεβείας καταξιωθῆ. Πᾶσα μὲν οὖν βιβλος ἀγία ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡς ἔφθην εἰπών. Αὕτη δὲ ἡ τῆς δημιουργίας βιβλος, ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ δύναμις ἐστὶ πάντων τῶν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις. Καὶ ὡσπερ οἰκον οὐχ οἶόν τε στήναι, θεμελίῳ μὴ ὑποκειμένῳ, οὕτως οὐδὲ τὰ τῆς δημιουργίας κάλλη λάμψαι, μὴ τῆς δημιουργίας τὴν ἀρχὴν ἀπολαβούσης. Οἶδα μὲν οὖν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων καθήκαν εἰς τὸν

τῆς δημιουργίας λόγον, πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ἔνδοξα εἰρηκότες, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιμέτρητος χάρις. Καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν προειρημένων, οὐδὲν κωλύει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν βεβαιῆσαι, ὡς ἂν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγησὴ χάρις. Ὡσπερ γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἐνεποδίσθησαν ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Καὶ γὰρ κακίνοισ καὶ ἡμῶν καὶ τοῦ πρὸ ἐκείνων μία ἐστὶν ἡ χάρις ἡ χορηγοῦσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δύναμιν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαμοῖν ἰδίᾳ ἐκάστῃ καθὼς βούλεται. Οὐ τοίνυν τὰ παρὰ τῶν Πατέρων ἐκβάλλεται, ἀλλὰ τὰ παρ' ἡμῶν παρατίθεται. Κἂν ἢ μεγάλα τὰ παρ' αὐτῶν, μικρὰ δὲ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ συνοικοδομεῖται ἐκείνοις. Ὡσπερ γὰρ λίθον μέγαν κίβου τάξιν φέροντα, ἐν οἰκοδομῇ παγέντα, καὶ ἥριμα σαλευόμενον, μικρὸς ὑποβληθεὶς λίθος στηρίζει οὕτω καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων εἰρημένα, μικρὸς προσθήκας δεχόμενα, μερίζονα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεργάζεται. Παρακαλῶ δὲ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ταῖς ἐννοιαῖς τῶν λεγομένων προσέγειν μὴ εἰ ξένοι εἶσιν ἀλλ' εἰ ἀληθεῖς ὑπάρχουσιν. Οὕτε γὰρ

^a In cod. Vatic. num. 560: τοῦ αὐτοῦ (supple Χρυσόστομου) εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας. Savilius totum titulum sic concinnavit: *Σεβηριανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων εἰς τὴν κοσμοποιάν λόγος ἐξ Ἐχρηστοστόμου* δὲ ἐν τισὶν ἀντιγράφῳ ἐπιγραφόμενος.

AD SEX HOMILIAS SEVERIANI DE MUNDI CREATIONE.

Quam vocat Savilius eloquentiam ferream, ego certe *φλωρίαν* dixerim, et loquacitatem; nam ubi facundiam vult exhibere, ibi futilia loquitur: rerum naturalium perquisitionem plerumque aggreditur, et ad nauseam usque explorat, suoque more, nimirum inepte, edisserit: auditores autem ea de causa conquestos objurgat acriter; ita de mundo, quem rotundum esse negat, de igne, de aqua, plus quam satis esset agit. In rebus seriis aliquando nugatur, ut cum inde probat Adamum habuisse spiritum prophetiæ quod dixerit, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, etc. Nam quomodo, inquit, scire poterat se ossa habere, qui ossa sua nunquam viderat, nisi spiritum prophetiæ habuisset? Hæc in oratione quinta. Tolerabilius fortasse est, etsi parvi pretii, id quod in eadem oratione ait: ideo *ΑΑΑΜ* nomen impositum esse primo homini, quia hoc nomine quatuor climata per primas literas designantur: α, ἀνατολή, δ, δύσις, α ἄρκτος, ρ, ῥοσημβρία, *oriens, occidens, septentrio, meridies*, non advertens hoc nomen Hebraice vel Chaldaice impositum Adamo fuisse, quibus linguis ista climatum significatio per primas literas non indicatur, atque adeo casu, non consilio, factum ut in Græco nomine quatuor climatum primæ literæ deprehenderentur.

Habita sunt hæ orationes in Quadragesima, ut non semel in prima innuit Severianus. Harum interpretationem Latinam novam paravimus.

SEVERIANI,

GABALORUM EPISCOPI ^(a),

IN MUNDI CREATIONEM,

ORATIO PRIMA.

In primum diem creationis mundi.

1. *Scripturæ sacræ dignitas utilitasque. Exordium modestiam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster.* — Quodvis pietatis argumentum, animarum nostrarum emendatio est. Ad hanc enim animarum salutem omnia pietatis instituta respiciunt. Hanc et Dei sermo operatur, hanc et Moysis lex insinuat, hanc prædicant spirituales illæ prophetarum linguæ: incessabili voce pro hac clamant apostoli. Omnia siquidem pro nobis, et propter nos: ut dum nostra ad emendationem properant, pietatem nos assequamur. Omnis itaque sanctus liber salutis nostræ causa scriptus est, ut modo dicebam. Hic porro creationis liber, origo, fons et virtus est eorum omnium, quæ

(a) In Codice Vaticano num. 580: ejusdem (supple Chrysostomi: nam Chrysostomi sunt ea quæ præcedunt). Infra Savilius totum titulum sic concinnavit: *Severiani, Episcopi Gabalorum, in mundi creationem sermones sex, qui, in quibusdam exemplaribus, Chrysostomo adscribuntur*. Combefisius, qui uno Savilio est usus (repetens typis sermones hos sex in *Bibliothecæ Græcorum patrum auctario novissimo*. Rouen. 1. p. 211, sqq., Paris. 1672, fol.), hæc postrema de Chrysostomo tacuit.

in lege et in prophetis scripta sunt. Ac quemadmodum non potest domus sine fundamento stare, sic nec varia creaturarum pulchritudo splendescere, nisi creatio ipsa initium habuerit. Scio multos ex sanctis patribus de creatione verba fecisse, multaque et egregia dixisse, ut Spiritus gratiæ mensura ipsis collata tulit. Licet autem multa, eximia et mirabilia dicta fuerint, nihil vetat quominus et nostra dicamus, prout Spiritus gratia ministraverit. Quemadmodum enim eos qui ante nos fuere non cohibuere veterum scripta, sic nec illi qui nos præcesserunt, nos arcebunt ab instituto. Si quidem et illis et nobis et antiquioribus una est gratia quæ Spiritus sancti virtutem suppeditet. *Omnia enim, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Non ergo ea quæ a patribus dicta sunt eliminantur, sed nostra illis apponuntur. Quamvis magna sunt eorum dicta, nostra autem exigua, hæc tamen in eadem structuram aptantur. Ut enim lapidem magnum in cubi formam aptatum, in structuram admotum, et paulum nutantem, subjectus firmat exiguus

lapis : sic ea quæ a Patribus dicta sunt, exiguis accessioneibus majus Ecclesiæ ædificium constituunt. Procor autem caritatem vestram, ut dictorum sententiis attendatis ; non au novæ sint, sed an veræ. Non enim quod usu tritum est, semper verum ; neque quod novum, ideo falsum : sed semper exploratur an ea quæ dicuntur vera sint, an falsa. Rogo autem ne quis, ut amicus ad gratiam sine examine sermonem excipiat, neve ut inimicus illa quasi peregrina respuat, sed videat ubique num veritas dictis palmam tribuat.

2. *Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus. Cur invisibilium creationem tacuit.* — *In principio*, inquit, *fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1). Hæc historia Moysis legislatoris opus est, et Spiritus sancti revelatio. Continet autem creationem Dei virtute factam, per propheticam vero gratiam Moysi revelatam. Non enim hæc Moyses ut historiographus dixit, sed ut propheta. Illa quippe dixit quæ non viderat, et illa narravit quorum spectator non fuerat. Ut enim pridem tria esse prophetiæ genera esse diximus, primum verbo, secundum opere, tertium opere et sermone : sic et tres jam prophetiæ partes constituimus : prophetiam de præsentibus, prophetiam de futuris, et prophetiam de præteritis. Exempli causa non aderat Isaias propheta iis quæ sub Moyse gesta sunt : sed quia spiritus Moysis erat in illo, qui ea ipsi revelaret, id prophetia erat. Est item prophetia etiam de præsentibus ; ut si quis coram propheta aliquid in animo versans, occultum ei esse velit, et propheta ipsum arguat, ut Elisæus erga Giezi fecit, futura prænuntiâns et occulta revelans. Moyses quæ præterita erant aperuit : alii quæ futura. Ita igitur est huic historiæ attendendum, non ut narrationi, sed ut historiæ veræ, quæ per Spiritum sanctum prolata sit. Quis porro est prophetae scopus ? Duo Moyses in proposito habet, et doctrinam edere, et leges sancire. Legislator enim cum sit, non tamen a legibus inceptit, sed a creatione. Cur autem primo voluit Deum ostendere Creatorem et Dominum universi ? Ut Deus esse demonstraretur, qui non alienis, sed suis legem poneret. Nisi enim prius ostendisset eum mundi Conditorum, non fide dignus habitus fuisset mundi Legislator. Nam alienis legem dare, violentum ; suos autem instituere, consentaneum est. Quemadmodum Joannes evangelista non prius leges a Christo latus posuit, quam ejus dominatum dixisset his verbis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. In propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1. 1. 3. 4. 11). Cum dixisset eum Opificem et Creatorem, tunc inducit illum doctorem et Legislatorem universi. Rursum alius Moysis scopus. Cur beatus Moyses cælum memoravit, terram, mare, aquas et ea quæ ex illis sunt, angelorum autem, archangelorum, Seraphim et Cherubim nullam mentionem fecit ? Quia nimirum legislationem ad temporis illius conditionem aptabat. Noverat enim quibuscum loqueretur, cum iis

nempe qui ex *Ægypto* egressi erant, qui *Ægyptiacum* errorem, solem, lunam, stellas, fluvios, fontes, aquas didicerant. Invisibilium ergo creatione relicta, de visibilibus verba facit, ut persuaderet eis qui hæc adorabant, ut ne illa deos esse putarent, sed opera Dei. Non necesse namque erat, ut illis angelorum et archangelorum notitiam daret, ne rursus illorum ægritudinem aleret. Nam si, etiamsi non viderent, angelos tamen esse dixerunt, multo magis, si audissent angelos aut archangelos, putassent illos esse deos. Sed cælum memorat, terram, montes, aquas, et omnia quæ ex illis sunt ; ut visibilibus invisibilem interpretetur, et ex operibus Opificem prodât. Sic ergo etiam tres pueri Babylone fecerunt. Quia enim apud gentem illam versabantur Deo inimicam : nec erat Dei cognitio, sed idola cotebantur, in fornace cum essent, dicebant : *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57). Cur non dicebant, *Angeli, caeli, terra, ignis, aqua, frigus, æstus, et similia, sed creationem sigillatim enumerant ?* Ut creaturam omnem abluerent, et totum opificium mundarent, nullamque relinquerent impietatis scintillam. Quemadmodum etiam hoc loco Moyses ut omnem *Ægyptiacum* errorem a Judæis eliminaret, cælum et terram ut creatam memorat, ut hæc facta esse ostenderet, et Opificem declararet. *In principio creavit Deus cælum et terram.*

3. *Verba Moysis, in principio erat, cum verbis Joannis, in principio fecit, comparantur. Arianos et Anomæos redarguit. Duo Testamenta uno Patre orta.* — Hic mihi animum adhibe. Ego miror quomodo Joannes et Moyses idem principium habeant. Nam hic dicit : *In principio creavit* ; ille vero ait : *In principio erat.* Verum et ille utiliter, et hic proprie. Ubi namque creatio erat, dixit Moyses, *Fecit* ; ubi vero Creator, posuit evangelista, *Erat.* Multum autem est discriminis et intervalli inter illud, *Fecit* ; et illud, *Erat* : illud enim cum ante non esset, factum est : hic vero semper erat. *In principio fecit*, et, *In principio erat.* Dei est esse, creaturam vero fieri, ut et evangelista distinguit. Nam de Servatore ait : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Sexies dixit, *Erat*, ut explicaret ejus existentiam. De famulo autem, postquam prædicavit eum qui erat, et venit ad servum Joannem, dixit : *Factus est homo. Deus erat, homo autem factus est.* Quod si de Servatore dicere audeant : Servator etiam factus est, nihil differret a terra. Animum adhibe, quæso : si dicat hæreticus : Christus factus erat, non erat antequam fieret, quid ergo plus habebit, quam terra ? Nam de terra quoque ait Moyses : *Terra autem erat.* Si igitur illud : *In principio erat*, de creatione intelligunt, non de æterna natura ; nihil plus habet, quam terra. Et Deus Verbum erat, et terra erat : sed ille quidem in principio erat, non factus semper existens : terra vero facta erat. Non enim prius dixit legislator, *Terra erat*, donec diceret : *In principio fecit Deus cælum et terram* ; primum dixit, *Fecit*, postea vero, *Erat.* Scimus certe, fratres, has subtiles questiones

πὸν συνθηθεὶ πάντως ἀληθῆς, οὐτε τὸ ξένον ψευδέ-
 ἢ ἀλλὰ πανταχοῦ ζηεῖται εἰ ἀλήθεια ἢ ψεῦδος τὰ λε-
 γόμενα. Ἄξιον δὲ μῆτε ὡς φίλον τινὰ χαρίσασθαι
 ἀνεξετάστως δεχόμενον τοὺς λόγους· μῆτε ὡς ἐχθρὸν
 ξενίζοντα ἐκβάλλειν τὸν λόγον· ἀλλ' ὄραν πανταχοῦ
 [437] εἰ ἀλήθεια ἐστὶν ἢ τοῖς λεγομένοις βραβεύουσα.

β'. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρα-
 νὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐστὶ μὲν Μωϋσέως
 τοῦ νομοθέτου σύγγραμμα, καὶ Πνεύματος ἁγίου
 ἀποκάλυψις· περιέχει δὲ δημιουργίαν δυνάμει μὲν
 Θεοῦ γεναμένην, προφητικῇ δὲ χάριτι Μωϋσῆι ἀπα-
 καλυφθεῖσαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ταῦτα Μωϋσῆς ὡς ἱστο-
 ριογράφος, ἀλλ' ὡς προφήτης. Εἶπε γὰρ ἂ μὴ εἶδε,
 καὶ διηγήσατο ὡν θεατῆς οὐκ ἐγένετο. Ὅσπερ γὰρ
 τρία εἶδη προφητείας εἰρήκαμεν πάλα, ὅτι πρῶτον
 μὲν εἶδος προφητείας τὸ εἰπεῖν, δεύτερον δὲ τὸ δι'
 ἔργου, τρίτον τὸ δι' ἔργου καὶ λόγου· οὕτω καὶ ἐναυθ-
 α τρία μέρη προφητείας· προφητεία περὶ τῶν ἐν-
 εσταύτων, προφητεία περὶ τῶν μελλόντων, προφητεία
 περὶ τῶν παρελθόντων. Οἶον, οὐ παρῆν προφήτης,
 φέρε εἰπεῖν Ἥσας, τοῖς ἐπὶ Μωϋσέως γενομένοις·
 ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα Μωϋσέως ἦν ἐν αὐτῷ, ἀποκα-
 λύπτων αὐτῷ τὰ γινόμενα, προφητεία ἦν. Ἔστι δὲ
 αὐθις προφητεία καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων· ὡς ἐάν τις
 καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου ἐστὼς θέλῃ κρῖσαι τι ἐν τῇ
 διανοίᾳ, καὶ ὁ προφήτης ἐλέγχῃ αὐτὸν, ὡς ὁ Ἐλισ-
 σαιος τὸν Γιεζι, τὰ μέλλοντα προσημαίνων καὶ τὰ
 κεκρυμμένα δεικνύων. Μωϋσῆς εἶπε τὰ προγεγονότα,
 ἄλλοι τὰ μέλλοντα. Οὕτως οὖν δεῖ προσέγειν τῇ
 ἱστορίᾳ ταύτῃ, οὐχ ὡς διηγήματι, ἀλλ' ὡς προφητεία
 ἀληθινῇ ἐκ Πνεύματος ἁγίου λελαλημένην. Τίς δὲ ὁ
 σκοπὸς τῷ προφήτῃ; Δύο πρόκεινται· Μωϋσεῖ ποιεῖται,
 καὶ διδασκαλίαν ἐκθέσθαι, καὶ νομοθεσίαν ὑποτυπώ-
 σαι. Νομοθέτης γὰρ ὡν, οὐ πρῶτον ἤρξατο τῆς νομο-
 θεσίας, ἀλλὰ τῆς δημιουργίας. Διὰ τὴν δὲ πρῶτον ἠθέ-
 λησε δεῖξαι τὸν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντός καὶ δε-
 σπότην; Ἴνα δειχθῆ θεός· οὐκ ἀλλοτρίοις νομοθετῶν,
 ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον εἰδείξεν αὐτὸν
 δημιουργὸν τοῦ κόσμου, οὐκ ἂν ἀξιοπίστο; ἐδειχθῆ
 νομοθέτης τοῦ κόσμου. Τὸ γὰρ ἀλλοτρίοις νομοθετεῖν,
 βίας· τὸ δὲ τοὺς ἰδίους παιδεύειν, ἀκολουθίας. Καὶ
 ὡσπερ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐ πρῶτον ἔταξε τοῦ
 Χριστοῦ τὴν νομοθεσίαν, ἕως εἶπεν αὐτοῦ τὴν δεσπα-
 τείαν, εἶπεν Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος
 ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι'
 αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν,
 ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς
 τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐ-
 τὸν οὐ παρέλαβον. Ὅτε εἶπεν αὐτὸν Ποιητὴν καὶ
 Δημιουργόν, τότε εἰσάγει αὐτὸν διδασκαλὸν καὶ νομο-
 θέτην τοῦ παντός. Πάλιν ἄλλος σκοπὸς Μωϋσέως·
 Διὰ τὴν ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐρανοῦ μὲν ἐμνημόνευσε,
 καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν,
 ἀγγέλων δὲ ἢ ἀρχαγγέλων, ἢ Σεραφεῖμ, ἢ Χερουβεὶμ
 οὐκ ἐμνημόνευσεν; Ἐπειδὴ καὶ τὴν νομοθεσίαν πρὸς
 τοὺς τότε καιροὺς ἤρμαζεν. Ἦδει γὰρ οἷς διελέγετο,
 τοῖς ἐξελευσμένοις ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τοῖς τὴν Αἰγυπτια-
 κήν πλάνην μαθοῦσιν, ἦλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα,
 ποταμούς καὶ πηγὰς καὶ ὕδατα. Κατέλειπεν οὖν τὴν
 τῶν ἀοράτων δημιουργίαν, καὶ νεοὶ τὸν λόγον ἐπὶ τὰ
 [438] ὄρῳμενα, ἵνα πεῖσῃ τοὺς τούτοις προσκυνούν-
 τας μὴ νομίζειν αὐτὰ θεοὺς, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ. Καὶ γὰρ
 οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τότε δεῖξαι ἐκείνοις περὶ ἀγγέλων
 καὶ ἀρχαγγέλων, ἵνα μὴ πάλιν θρόβῃ αὐτῶν τὴν νό-

σον. Εἰ γὰρ μὴ βλέποντες ἀγγέλους εἶπαν α, πολλῶν
 μᾶλλον, εἰ ἤκουσαν ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἐνόμι-
 σαν ἐκείνους θεοὺς εἶναι. Ἀλλὰ μνημονοῦσι οὐρανοῦ
 καὶ γῆς, ὀρέων καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πάντων,
 ἵνα ἀπὸ τῶν ὀρωμένων ἐρμηνεύσῃ τὸν ἀόρατον, καὶ
 ἀπὸ τῶν ἔργων δείξῃ τὸν τεχνίτην. Οὕτως οὖν καὶ οἱ
 τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι ἐποίησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν
 τῷ ἔθνει ἦσαν ἐκείνῳ τῷ θεομάχῳ, καὶ οὐκ ἦν Θεοῦ
 γνώσις, ἀλλ' εἰδῶλα προσεκυνεῖτο, ἐν τῇ καμίνῳ δυ-
 τεος λέγουσιν· *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν
 Κύριον*. Διὰ τὴν οὐκ εἶπον, Ἄγγελοι, οὐρανοῦ, γῆ,
 πῦρ, ὕδωρ, ψῦχος, καῦμα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλὰ
 τὴν δημιουργίαν ἀριθμοῦσι κατὰ μέρος; Ἴνα ὄλην
 πλύνωσι τὴν κτίσιν, καὶ ὄλην καθαρῶσι τὴν δη-
 μιουργίαν, καὶ μηδὲνα καταλέϊπωσι σπιθίθρα τῆς
 ἀσεβείας. Ὅσπερ καὶ ἐναυθα Μωϋσῆς θελήσας τῶν
 Ἰουδαίων τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀπελάσαι πλάνην, μνη-
 μονοῦει καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὡς γενομένων, ἵνα δείξῃ
 τὰ πεποιημένα, καὶ μνημονεύσῃ τὸν πεποιηκότα·
 Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 γῆν.

γ'. Ὁδὲ μοι τὸν νοῦν. Ἐγὼ θαυμάζω πῶς Ἰωάννης
 καὶ Μωϋσῆς τὸ αὐτὸ προοίμιον ἔσχον. Καὶ γὰρ οὗτος
 λέγει· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· κακείνος λέγει· Ἐν ἀρχῇ
 ἦν. Ἀλλὰ κακείνως χρησίμως, καὶ οὗτος κυρίως.
 Ὅπου μὲν γὰρ δημιουργία, ἔταξε Μωϋσῆς τὸ,
 Ἐποίησεν· ὅπου δὲ δημιουργός, ἔταξε τὸ, Ἦν, ὁ
 εὐαγγελιστῆς. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τοῦ, Ἐποίησε, καὶ
 τοῦ, Ἦν· τὸ μὲν γὰρ ἐγένετο, μὴ ὄν, ὁ δὲ ἦν ἀεί ὄν.
 Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἦν. Θεοῦ τὸ εἶ-
 ναι, κτισμάτων δὲ τὸ γίνεσθαι, ὡσπερ καὶ ὁ εὐαγγε-
 λιστῆς μερίζει. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγει· Ἐν
 ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
 καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ὁδτος ἦν ἐν ἀρχῇ. Ἐν αὐ-
 τῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.
 Ἐξάκις^b λέγει τὸ, Ἦν, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ἓν. Περὶ
 δὲ τοῦ οἰκέτου, ὅτε ἐκίρρυξε τὸν ὄντα, καὶ ἦλθεν ἐς τὸν
 δοῦλον τὸν Ἰωάννην, λέγει· Ἐγένετο ἀνθρώπος.
 Θεὸς ἦν, ἀνθρώπος δὲ ἐγένετο. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Σω-
 τῆρος τολμῶσι λέγειν, ὅτι καὶ ὁ Σωτῆρ γενόμενος ἦν,
 οὐδὲν διαφέρει τῆς γῆς. Πρόσχε, παρακαλῶ· Ἐάν
 εἴπῃ ὁ αἰρετικὸς, ὅτι Χριστὸς γενόμενος ἦν, πρὶν ἐ-
 γίνεσθαι οὐκ ἦν, εἰ πλέον ἔχει τῆς γῆς; Καὶ γὰρ περὶ
 τῆς γῆς εἶπε Μωϋσῆς· Ἡ δὲ γῆ ἦν. Εἰ οὖν τὸ, Ἐν
 ἀρχῇ ἦν, εἰς ποίησιν λαμβάνουσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν
 αἰδίαν φύσιν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῆς γῆς. Καὶ ὁ Θεὸς
 Λόγος ἦν, καὶ ἡ γῆ ἦν· ἀλλ' ἐκεῖ^c μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴ
 γενόμενος, ἀεὶ ὡν· ἡ δὲ γῆ γενομένη ἦν. Οὐ γὰρ εἶπε
 πρῶτον ὁ νομοθέτης, Ἡ δὲ γῆ ἦν, ἕως ὅτε εἶπεν, [439]
 Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
 γῆν· πρῶτον τὸ, Ἐποίησε, καὶ τότε τὸ, Ἦν. Οἰ-
 διμεν οὖν, ἀδελφοί, ὅτι τὰ λεπτά ταῦτα ζητήματα
 δυσχερῆ φαίνεται ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις. Ἀλλὰ
 δεῖ ἐν ἡμέρᾳ νηστείας νηφούσαις μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς
 περὶ τῶν βαθυτέρων νοημάτων διαλέγεσθαι. Ἐν ἀρ-
 χῇ ἦν· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· διὰ τοῦτο τὸ προοί-
 μιον ἴσον εἶπον^d, Ἐν ἀρχῇ, καὶ Ἐν ἀρχῇ, ἵνα δειχθῆ

^a Sic Vaticanus. In Savil. εἶπαν deest, quod hic tamen necessarium, ut ipse subodoratus est. Infra pro ὀρέων Combesis. legit ἄραρον. Et duabus ante γ' insens idem pro μνημονοῦση habet ἐμνημόνευσε.

^b Illud ἐξάκις deest. in Savil. et in Combesis. Sed in Vaticano legitur recte; nam ἦν series in primis quatuor Joannis versibus legitur.

^c Combesis. ἐκεῖνος.

^d Vatic. ἴσον εἶπεν. Savil. ἴσον εἶπον, melius, ut videtur

μία ρίζα τῆς εὐσεβείας, ἡ κακείνων παιδεύσασα τὸν νομοθέτην, καὶ τοῦτον φωτίσασα τὸν θεολόγον. Ἄδελφοί γὰρ αἱ δύο Διαθῆκαι, ἐξ ἑνὸς Πατρὸς τεθεῖσαι· διὰ τοῦτο καὶ συμφώνως τὸν λόγον προφέρουσι· σχεδὸν γὰρ ἡ αὐτὴ εἰκὼν καὶ ὁμοίότης ὑπάρχει. Καὶ ὡς περ ἐν ἀδελφαῖς ἐξ ἑνὸς πατρὸς γεγεννημέναις, πρόσθεσι τῆς ὁμοιότητος τὰ ἰδιώματα, οὕτως ἐπειδὴ αἱ δύο Διαθῆκαι ἐξ ἑνὸς Πατρὸς ἐγεννήθησαν, πολλὴν ἔχουσι τὴν ἐμφέρειαν. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθῆκῃ προηγείται νόμος, καὶ ἀκολουθοῦσι προφῆται, καὶ ἐν τῇ νέᾳ χάριτι προηγείται τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπόστολοι. Ἐκεῖ δώδεκα προφῆται, ἕκαστος α τῶν δώδεκα· δώδεκα οἱ περὶ Ὡσή· τέσσαρες, Ἥσαϊας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιὴλ, Δανιήλ. Ἐν τῇ Νέᾳ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ τέσσαρες εὐαγγελισταί. Ἐκεῖ πάλιν πρώτη κλήσις Θεοῦ ἀπὸ ἀδελφῶν ἤρξατο· ἔλαβε γὰρ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν πρώτους κήρυκας· καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πρώτην κλήσιν ποιεῖται Πέτρον καὶ Ἀνδρέου. Κάκει μὲν ἀπλῆ χάρις, ὧδε δὲ διπλάσιον. Ἐκεῖ γὰρ δύο ἀδελφοὶ ἐκλήθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν· ἐνταῦθα δὲ διπλῆ διὰ ἀδελφῶν, Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. Ἐπειδὴ ἠθέλησεν ὁ Σωτὴρ τὴν κατὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀγάπην ἐντυπῶσαι ἡμῖν, καὶ ἀδελφούς ποιῆσαι τῇ διαθήσει· καὶ τῷ πνεύματι, ἔλαβε θεμέλιον τὴν φύσιν, καὶ προσέπηξε τὰ τῆς φύσεως σπλάγγνα, καὶ ἐν ἐκείνῃ ἐποικοδομῆσεν τὸν θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ ποταμὸς εἰς αἴμα μεταβαλλόμενος· πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Καινῇ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦ παρόντος καιροῦ πᾶσαν εἰπεῖν ἐφεξῆς τὴν ὁμοίτητα· εἰς δὲ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐν ἐξ ἡμέρας ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα. Ἄλλ' ἡ πρώτη ἡμέρα διαφέρει τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτήν. Τῇ μὲν γὰρ πρώτη ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων· ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἡμέρας οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ὣν ἐποίησε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μετέβαλεν ὡς ἠθέλησε. Σὺ δὲ ὁ σκεψάμενος καὶ ἐρευνησας, εἰ μὲν εὐρίσκεις ἀλήθειαν, συμφώνησον· εἰ δὲ οὐχ εὐρίσκεις ἀλήθειαν, κατηγορεῖ, καὶ δέχομαι τὴν κατηγορίαν· φέρε γὰρ μοι πολλὴν ἀπολογίαν.

δ. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων· ταῖς δὲ ἄλλαις ἡμέραις τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν κτισμάτων. Οἶόν τι λέγω· Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, οὐ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ὑπεράνω· οὕτως γὰρ τῇ δευτέρᾳ ἐγένετο. [440] Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. Ὑπερῶν δὲ ἔστι τοῦτο. Καὶ ὡς περ ἐν οἴκῳ διωρόφῳ μεσολαβεῖ στέγη μέση^b, οὕτως ὡς ἕνα οἶκον κτίσας ὁ Κύριος τὸν ἄσμον, μέσην στέγην ἐπέθηκε τὸν οὐρανὸν τοῦτον, καὶ ὑπεράνω τὰ ὕδατα. Διὰ τοῦτο λέγει Δαυὶδ· Ὁ στεγάζων ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, τὴν γῆν μὴ οὖσαν, τὰς ἀβύσσους μὴ οὖσας, ἀνέμους, ἀέρας, πῦρ, ὕδωρ. Πάντων τῶν γενομένων τὴν ὕλην τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν. Ἄλλὰ πάντως ἐρεῖ τις, Γ' ἔγραπται μὲν ὅτι ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, περὶ δὲ ὕδατος καὶ

πυρὸς καὶ ἀέρος οὐ ἔγραπται. Πρῶτον μὲν οὖν, ἀδελφοί, ἀφ' οὗ εἶπε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν γεγενῆσθαι, ἐκ τῶν περιεχόντων ἠρμήνευε^c τὰ περιεχόμενα. Ὡς γὰρ ὅτε εἶπεν, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, χροῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, εἶπε μὲν τὸ πλάσμα, οὐκ ἠρίθμησε δὲ τὰ μέλη, οὐδὲ εἶπεν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς ὀφθαλμούς, καὶ ὦτα, καὶ ῥίνα· ἀλλὰ τῷ εἰπεῖν τὸν ἀνθρώπον ὅλα συμπεριέλαβε τὰ μέλη· οὕτως εἶπεν, Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, συμπεριέλαβε πάντα, καὶ συνεισήγαγε καὶ τὸ σκότος· καὶ τὰς ἀβύσσους γεγενημένας· Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἀβύσσος δὲ καλεῖται τὸ πλῆθος τῶν ὕδατων. Ὅτι δὲ καὶ ἀβύσσοι ἐγένοντο, μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα· Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους κοιῆσαι, πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι. Ὅστε καὶ ἀβύσσοι ἐγένοντο. Εἶτα καὶ ὁ ἀὴρ πότε ἐγένετο, ἔκκει· Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὕδατων. Πνεῦμα δὲ οὐ τὸ ἅγιον λέγει ἐνταῦθα· οὐ γὰρ τῇ κτίσει συναριθμεῖται τὸ ἄκτιστον· ἀλλὰ πνεῦμα καλεῖται τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ Ἠλίῳ γέγραπται τῷ προφῆτῃ· Καὶ ὁ οὐρανὸς συντασκούσασεν ἐν νεφέλῃ καὶ πνεύματι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πνεῦμα τὴν τοῦ ἀέρος λέγει φύσιν. Λοιπὸν λείπεται δεῖξαι, τοῦ τὸ πῦρ ἐγένετο. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω πῦρ, καὶ ἐγένετο ἡ τοῦ πυρὸς φύσις· οὐ γὰρ μόνον τοῦτο τὸ πῦρ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις πῦρ εἰσι, καὶ συγγενές ἐστι τὸ ἄνω πῦρ τοῦτου τοῦ παρ' ἡμῖν. Ζητεῖτε δὲ, ὅτι τὸ μὲν σθένεται, τὸ δὲ οὐ σθένεται. Ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν ὁ Θεὸς πνεύματα, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πνεύματα, ἀλλὰ τίς μὲν ψυχὰς ἡμῶν ἐν σώμασι, τοὺς δὲ ἀγγέλους ἐκτὸς σωμάτων. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἔστιν ἰδεῖν. Τὸ πῦρ τὸ ἄνω ἄνευ ὕλης, τὸ πῦρ τὸ κάτω μετὰ ὕλης· τὸ γὰρ ἄνω πῦρ συγγενές τούτων ἔστιν, ὡς περ καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν συγγενὴς ἀγγέλων· καθὼ κακείνοι πνεύματα, καὶ αὐταὶ πνεύματα, ὡς καὶ οἱ τρεῖς παῖδες λέγουσι· Ἐὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι δικαίων· καὶ πάλι· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα. Ὅτε οὖν ψυχὴ ἄνευ σώματος φαίνεται, οὕτω πῦρ ἄνευ στυπταίου, ἢ κληματίδος, ἢ ἑτέρας ὕλης ἔστιν ἰδεῖν. Ἰνα δὲ δειχθῆ ὅτι τὸ πῦρ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀλλότριον, ἢ κτίσις διδάσκει. Πολλοὶ γὰρ πολλάκις παρὰ τὸ ἡλίῳ δανελίζονται πῦρ, καὶ ἄπτουσι· εἰ δὲ ἦν ἀλλότριον, πῶς τὸ ἀλλότριον ἐξ αὐτοῦ ἐλαμβάνετο; Ἄλλως [441] δὲ οὕτως ἐν τῷ οὐρανῷ πῦρ ἔστιν ἄυλον μέγα, ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πῦρ φανῆναι, ὅπερ^d οὐ ξύλων ὑποκειμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ αὐλοῦ πυρὸς ἤγαγεν ὁ Θεὸς εἰς θάνατον· καὶ ὡς ἂν εἴποι τις εἶναι τοῦτο μικρὸν τὸ πῦρ παρ' ἐκεῖνο τὸ μέγα, οὕτως οὖν λέγει καὶ Μωϋσῆς· Ἐξ οὐρανοῦ ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀκουστὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὸ πῦρ αὐτοῦ τὸ μέγα· Ἰνα δεῖξῃ τοῦτο μικρὸν. Πάντα οὖν πῦρ ἔστι, καὶ ἀστραπή, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πῦρ συγγενές ἔστι. Καὶ βλέπε πῶς συγγένειαν ἔχει ἡ ἀστραπή πρὸς τοὺς ἀστέρας ἐκ τοῦ ὀνόματος· ἀστραπή καὶ ἀστρᾶ.

^a Ἐκαστος deest in Savil., claudicatque sententia.

^b Cosinas καὶ ὑπεράνω δὲ ἔστι τούτου, καὶ ὡς ἐν οἴκῳ διορόφῳ μεσολαβεῖται τῆς γῆς μέσον.

^c Vatic. et Cosmas ἠρμήνευσεν, Sav. indeque Combeffa ἠμήνευσεν.

^d Ὅπερ additum e Savil.

ultorum animis molestas videri. Verum oportet in e jejunii, cum vigilantiores animæ sunt, de altioris verba facere. *In principio erat, et, In principio cit*; ideo exordium par esse dixi, *In principio, et, principio*; ut demonstretur, unam esse pietatis dicem, quæ et illum, nempe legislatorem, instituit, hunc, theologum scilicet, illuminavit. Germana nippe sunt duo Testamenta, uno Patre orta: ideo in armonie consentiunt: fere enim eadem imago, eadem similitudo est. Ac quemadmodum in germanis, in patre ortis, similes sunt proprietates: sic quia in Testamenta uno Patre orta sunt, multam habent similitudinem. Sane et in Veteri Testamento præcedit lex, et sequuntur prophetæ, et in nova gratia præcedit Evangelium, et sequuntur apostoli. Illic duodecim prophetæ, et singuli sunt ex numero duodeno: undecim sunt Osee et reliqui: quatuor, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. In Novo Testamento duodecim apostoli, et quatuor evangelistæ. Illic rursus prima vocatio Dei a fratribus cœpit: accepit enim Moysen et Aaronem primos præcones: in Evangelio quoque primam vocationem facit Petri et Andreae. Et illic quidem simplex gratia, hic autem duplo auctior. Illic enim duo fratres vocati sunt, Moyses et Aaron; hic autem bis duo fratres, Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes. Quia voluit Servator eam quæ secundum Spiritum sanctum est caritatem nobis insinuare, et fratres affectu simul et spiritu facere, fundamentum sumpsit naturam, inseruitque naturæ viscera, et illa superædificavit fundamentum Ecclesiæ. Primum signum in Veteri fuit mutatus in sanguinem Moyses; primum signum in Novo fuit mutatio aquæ in vinum. Verum non est præsentis temporis totam similitudinem deinceps persequi: sed ad institutum revertamur. *In principio fecit Deus cælum et terram.* ex dierum spatio fecit Deus omnia. Sed prima dies differt a sequentibus. Nam prima die fecit Deus ex non exstantibus: a secundo autem die nihil fecit Deus ex non exstantibus; sed ex iis quæ prima die creata mutavit ut voluit. Tu vero his consideratis et deploratis, si veritatem deprehendis, assensum præbere; sin non deprehendis, incusa, et accusationem admitto: id enim multam defensionis ansam mihi præbet.

4. *Cælorum formatio (a).*—Primo itaque die creaturam materiam fecit Deus; reliquis vero diebus formam et ornatum creaturarum. Exempli causa, fecit cælum, quod ante non erat; non hoc cælum, sed quod superius est: hoc quippe cælum secundo die factum est. Fecit Deus cælum superius, de quo David: *Cælum cæli Domini (Psal. 113. 16)*. Illud vero quasi supremum tabulatum est. Ac quemadmodum in domo duarum contignationum intercedit tabulatum medium: sic et Dominus mundum creans ceu domum, medium tabulatum posuit inter cælum, et supra illum aquas. Ideo ait David: *Qui super aquas superiora ejus (Psal. 103. 3)*. Fecit igitur cælum quod ante non erat, terram quæ ante non erat, abyssos quæ ante non erant, ventos, aerem, ignem, aquam.

Omnium quæ facta sunt materiam prima die fecit. Sed haud dubie dicit aliquis: Scriptum est ipsum factum cælum et terram, de aqua, igne et aere non scriptum est. Primo itaque, fratres, ex quo dixit cælum et terram facta esse, ex iis quæ continent ea quæ continentur indicavit. Sicut enim cum dixit, *Fecit Deus hominem pulverem accipiens de terra (Gen. 2. 7)*, opificium dixit, non membra enumeravit: neque dixit: *Fecit Deus oculos, et aures, et nares, sed hominem* dicens, omnia simul membra comprehendit: sic cum dicit, *Deum fecisse cælum et terram, cuncta complexus est, et una tenebras et abyssos factas induxit: nam Tenebræ, inquit, erant super faciem abyssi (Gen. 1. 2)*. Abyssus vero vocatur aquarum gurgis. Quod autem etiam abyssi factæ sint, testificatur Scriptura dicens: *Antequam abyssos constitueret, antequam terram crearet (Prov. 8. 24. 26)*. Itaque factæ erant abyssi. Deinde aer quoque quondam factus sit audi: *Et spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. 1. 2)*. Hic non Spiritum sanctum dicit; non enim cum creaturis annumeratur id quod increatum est: sed spiritum vocat aeris motum. Ac quemadmodum in Elia propheta scriptum est: *Et cælum contenebravit in nube et spiritu (3. Reg. 18. 45)*: sic et hoc loco spiritum vocat aeris naturam. Demum superest ut ostendamus, ubinam ignis factus sit. *Dixit Deus, Fiat lux (Gen. 1. 2)*, et facta est ignis natura: non solum enim hic ignis existit, sed etiam supernæ potestates ignis sunt, affinisque est supernus ille, huic nostro igni. Quæritur autem, cur hic exstinguatur, ille vero secus. Quia angelos fecit Deus spiritus, animasque nostras item spiritus, sed animas nostras in corpore, angelos autem extra corpora. Quemadmodum igitur in animabus et in angelis, sic et in igne rem se habere cernitur. Ignis supernus sine materia, ignis infernus cum materia: cælestis enim ignis his est affinis, sicut et anima nostra affinis est angelis: ut illi spiritus sunt, sic et hæ sunt spiritus, ut etiam tres pueri dicunt: *Benedicite, spiritus et animas justorum (Dan. 3. 86)*; ac rursus, *Qui facit angelos suos spiritus (Psal. 103. 4)*. Neque igitur anima sine corpore apparet, neque ignem sine stупpa, vel sarmento, vel alia materia videre est. Ut autem ostendatur hunc ignem non esse alienum, id docet ipsa natura. Multi namque sæpe ex sole ignem mutuuntur, et accendunt: si autem alienus esset, quomodo alienum ex ipso acciperetur? Alioquin tam ingens in cælo ignis est sine materia, ut in monte Sina ignis appareret, quem absque lignis subjectis, sed ex ipso materiae experte igne ad spectaculum eduxit Deus, ut quispiam dixerit parvum esse hunc ignem cum illo ingenti comparatum. Sic itaque ait Moyses: *De cælo auditam fecit Dominus vocem suam, et ostendit Deus ignem suum magnum (Deut. 4. 36)*; ut demonstraret hunc esse parvum. Omnia itaque ignis sunt, et fulgur, et stellæ, et sol et luna, illisque noster ignis affinis est. Et vide quam affinitatem habeant ἀστραπή et ἀστέρης, fulgur et stellæ, vel ex ipso nomine; ἀστραπή et ἀστρα, ful-

(a) Quæ sequuntur affert Cosmas Ægyptius in Colle-
one nostra T. 2, p. 320.

gur et stellæ. Servator autem, ut ostenderet ignem et fulgur similia esse, ait in Evangelio: *Lucerna corporis est oculus. Si oculus tuus fuerit lucidus, totum corpus tuum lucidum erit* (Matth. 6. 22). Hæc Servator. Deinde subjungit: *Ut cum lucerna fulgure illuminat te* (Luc. 11. 36); lucernæ fulgur vocans lucernæ fulgorem.

5. Omnia igitur facta sunt: ignis factus est, abyssus factæ sunt, venti, quatuor elementa, terra, ignis, aqua, aer. Nam quæ omiserat quasi hic resumit Moyses dicens: *Sex diebus fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt* (Exod. 20. 11). Quemadmodum autem corporis non omnia membra dixit, sic ea quæ ad creationem spectant non enumeravit, etiamsi omnia cum mundo sint condita. Si porro non esset ignis in terra, non hodie ignem ex petra educerent, non ex ligno; collisum quippe lignum ignem emittit. Animum ergo diligenter adhibe. *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Ergone, inquires, Deus tenebras fecit? Scimus altam esse sententiam: sed quia in cœtu sæpe sumus eorum, quorum pars amico audiunt animo, pars vero reprehendere satagunt; necesse est verbum non sine examine relinquere, ne post magna promissa, exigua præstemus. Undenam ergo tenebræ? Nam Deus, inquirunt, has non fecit: Deus enim, aiunt, neque tenebrarum neque caliginis opifex est. Quid igitur sunt tenebræ? Multi dixerunt esse cæli umbram. Nam, aiunt, cum cælum superius conditum est, cum superna lumina nondum essent, nudata erat terra, et factæ sunt tenebræ. At cælum supernum lucidum est, non tenebrosum; atque etiamsi non haberet solem, lunam et stellas, ipsam naturam per se splendentem haberet. Si ergo cælum imminebat, terraque expansa erat, illudque superne lucebat, et hæc lucem excipiebat, undenam tenebræ? Mihi certe videtur, quoniam aqua terræ superficiem tegebat, nebulaque et caligo circa aquas consistebat, quod etiam nunc evenire solet in fluminibus, obscuritate illam caliginem excitasse: nubesque fecisse, ac nubes obumbrantes tenebras induxisse. Quod autem nubes tenebras excitet, id dicit Scriptura: *Et cælum obtenebratum est in nubibus* (3. Reg. 18. 45). Hæreticorum autem allegoriæ non ignorandæ sunt. Quidam hæretici dicere ausi sunt, tenebras esse diabolium (a), abyssum vero dæmonas: quando autem dixit Deus: *Fiat lux*; id est Filius, aiunt: Non modo ergo illi honore par est diabolus, sed etiam illo senior. Verum hanc impietatem ne commemorare quidem par est: sed ideo protulimus, ne ea quæ dicta sunt ignoraretis. Tenebræ ergo tunc illæ ex nubibus erant. Sic enim in Ægypto quoque tenebræ erant, non quod nox esset, sed quod caligo esset inducta (Exod. 10. 22 sqq.) Sic et in monte Sina factum est; tenebræ erant non ex nocte, sed

¹ Hæc in savillio additamento aucta leguntur in hunc modum: *Quando autem dixit Deus: « Fiat lux, » sic imperavit ut Filius fieret; et non erubescunt diabolium dicere seniores Filio. Si enim dæmon sit abyssus, et diabolus tenebræ, et si cum jam abyssus et tenebræ existerent, Deus dixerit: « Fiat lux, » et lux sit Filius; non modo ergo, etc.*
(a) hoc contendeat Origenes.

nube obumbrante (Deut. 4. 11). Sic etiam in cruce Christi tenebræ factæ sunt, non adveniente nocte sed umbra et obstructione facta. Ita non oportet divina eloquia tenere aggredi. *Et spiritus Dei superferbatur super aquam* (Gen. 1. 2). Spiritum vocat ventum, ut alibi dicit: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis* (Psal. 47. 8): spiritum vocans aeris motum. Ne potes enim aliud esse aerem, et aliud ventum ipse quippe aer concitatus ventum facit, ut experimento comprobatur. Sæpe igitur flabello aut sindone tranquillum aerem commovemus, et ex aeris motu ventum facimus. Ut ergo ex ipso spiritu demonstratur ventum esse aeris motum, hac de causa dixit: *Superferbatur*. Proprium enim vento est ut superferatur creationi. *Dixit Deus, Fiat lux*. Cur non dixit Moyses, *Dixit Deus, Fiat cælum, fiat mare*, sed quidem, *Fecit*, hic vero, *Dixit*, quandoquidem apud nos sermo præcedit opus: nam primo dicimus, deinde facimus? Ostendere volens Deum primo facere ut omni sermone velociorem creationem esse demonstraret; quando materiam virtute sua creat, dicit illi: *Fecit*; quando autem omnia Deus ornaturus erat, et natus autem huiusmodi principium lux erat, tunc ducit concinnum sermonem. Et quia rursus primus Dei opus lux, postremum vero homo fuit: primus Deus lucem operatur verbo, postremo hominem operatur a luce in lucem desinens.

6. *Homo quomodo lux*. — Quomodo autem homo lux sit, audi. Lux res ostendit: lux mundi homo est ingressus ostendit tibi lucem artis, lucem scientiæ. Lux ostendit frumentum, intelligentia panem fecit, lux ostendit vineæ uvam; lux intelligentiæ exhibuit vinum, quod in uva continetur; lux monstravit vestem, lux hominis exhibuit vestem: lux ostendit montem, lux intelligentiæ exhibuit lapicidinam. Et Servator lucem vocat apostolos his verbis: *Vos estis lux mundi* (Matth. 5. 14). Cur illos lucem vocat? Non ut illos afficiat honore tantum, sed etiam ut sperere resurrectionis ostendat. Quemadmodum enim lux sperere occidens non perit, sed absconditur, et postquam occulta fuit, rursus apparet: sic et homo in occasum quemdam in sepulcrum demissus resurrectionis rursus ortui servatur. *Fiat lux*. De factam esse; quo autem modo, non declaravit, sed que etiam didicit. Nam quod lux facta sit, inquit, bene novi: quomodo autem facta sit non capio. Ideo Servator apostolis dicebat: *Non vestrum est nosse tempora vel momenta, quæ Pater possit in sua potentia* (Act. 1. 7). Atqui non est nostrum nosse tempora vel momenta, et Dominum temporum Opificem sæculorum poterunt humana ratiocinia comprehendere? *Dixit Deus, Fiat lux: et facta est lux* (Gen. 3). O sanctam illam magnamque potentiam! o intelligentia miracula! *Facta est lux: et vocat Deus lucem diem, et tenebras noctem* (Gen. 1. 5). Cur porro deus lucem vocat? Quoniam quidquid lætum et hilarum sive dulce dicitur. Ideo etiam benignitatem lucis vocamus, et cicures animantes lucem vocamus. *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit*

αι ὁ Σωτήρ δὲ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ καὶ ἡ ἀστραπή υγιενές ἐστι, λέγει ἐν τῷ Ἐθαγγελίῳ· Ὁ λῦχνος οὐ σώμιτός ἐστιν ὁ θφθαλιμός· Ἐὰν οὖν ὁ θφθαλιμός σου φωτεινός ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἴσται. Ταῦτα ὁ Σωτήρ. Εἶτα ἐπάγει· Ὡς ὅταν ὁ ἕχνος τῆ ἀστραπῆ φωτίζῃ σε· λῦχνου ἀστραπῆ ἵπαιν τὴν αὐτὴν τὸ λῦχνον.

ε'. Πάντα οὖν ἐγένετο· πῦρ ἐγένετο, ἄβυσσοι ἐγένοντο, ἄνεμοι, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ἤρ. Καὶ γὰρ ἄπερ παρέλειψεν ὡς ἐν παραδόξῳ^α νακεφαλοιούται Μωϋσῆς λέγων· Ἐν ἕξ ἡμέραις ποιήσεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἅρτα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τοῦ σώματος οὐκ ἴπε πάντα τὰ μέλη, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἔρηριθήσατο, εἰ καὶ πάντα συγκατασκευάσθη τῷ ὅσμῳ. Εἰ δὲ μή ᾖν ἐν τῇ γῆ πῦρ, οὐκ ἂν σήμερον πὸ πέτρας πῦρ ἐξέβάλον, ἢ ἀπὸ ξύλου· παρατριβόμενον γὰρ τὸ ξύλον πῦρ γενᾶ. Πρόσεχε οὖν ἀκριδῶς· ἰκότος ᾖν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀδύσσου.* Ἀρα οὖν κότος, φησὶν, ὁ Θεός ἐποίησεν; Οἴδαμεν οὖν ὅτι βαθὺ ἢ νόημα· ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξύ ἔομεν πολλάκις καὶ ὦν ἀγαπητῶς ἀκουόντων, καὶ τῶν ἐπιλαμβάνεσθαι ἰλοούντων, ἀνάγκη· μὴ παραλείπειν ἀνεξέταστον τὸν ὅγον, ἵνα μὴ μεγάλη μὲν ἐπαγγελία ᾖ, μικρὸν δὲ τὸ πέτελέσθαι. Πῶθεν οὖν τὸ σκότος; Ὁ γὰρ Θεός αὐτό, ἠσὶν, οὐκ ἐποίησε· Θεός γὰρ, φησὶν, οὕτε σκότος, ὕτε γνόφους ἐστὶν ἐργάτης. Τί ποτε οὖν ἐστὶ σκότος; Ἰολλοὶ ἠθέλησαν εἰπεῖν, ἀποσκίασμα εἶναι τοῦ οὐραοῦ. Ὡς γὰρ ἐγένετο, φησὶν, ὁ οὐρανός ὁ ἄνω, καὶ λείψθη τὰ φῶτα τὰ ἄνω, ἐγυμνώθη ἡ γῆ καὶ ἐγένετο κότος. Ἄλλ' ὁ οὐρανός ἄνω φωτεινός ἐστὶν, οὐ σκοτεινός, κᾶν μὴ εἶχε τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην, ἢ ἄστρα, ἕτῃν εἶχε τὴν φύσιν λάμπουσαν. Εἰ οὖν ὁ οὐρανός πᾶκειτο, ἢ δὲ γῆ ἠελώτο, ὁ λάμπων ἄνωθεν, τὸ πᾶσιζόμενον κάτωθεν, πῶθεν τὸ σκότος; Ἐμοὶ οὖν κοεῖ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαξε τὸ ὕδωρ τῇ γῆ, ἀχλὺς δὲ καὶ νόφος περὶ τὰ ὕδατα συνειστήκει, ὁ καὶ γίνεται νῦν πὶ τοῖς ποταμοῖς, ἢ ἀχλὺς γνόφον ἐγείρουσα ἐποίησε ἐφέλας, [442] αἰ νεφέλαι ἐπισκιάζουσαι σκότος ἐποίησαν. Ὅτι δὲ ἐγείρει νεφέλη σκότος, λέγει ἡ Γραφή· Καὶ ὁ οὐρανός συνεσκίασεν ἐν νεφέλαις. Δεῖ δὲ μὴ ἴγνωσῖν καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰς ἀλληγορίας. Αἰρετικοὶ τινες ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι σκότος ὁ διάβολός ἐστιν, ἢ δὲ ἄβυσσος· οἱ δαίμονες· ὅτε δὲ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· τουτέστιν, ὁ Ἰῶς β· οὐ μόνον αὐτοῦ ἴσιν ἰστίμιος, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτερος. Ἀλλὰ ταύτης ἐν τῆς ἀσεβείας οὐδὲ μνημονεῦσαι δεῖ· ὕπερ δὲ τοῦ ἰη ἀγνοεῖν ὕμᾶς τὰ λεγόμενα παρηγάγομεν. Σκότος ἴσιν ᾖν τότε τὸ ἐκ τῶν νεφελῶν. Οὕτω γὰρ ᾖν καὶ ἂν Αἰγύπτῳ σκότος, ὡς νυκτὸς οὐσης, ἀλλ' ἀχλὺς ἐναμένης. Οὕτως ᾖν καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ· σκότος ᾖν ὡς νυκτὸς γενναμένης, ἀλλὰ νεφέλης σκιαζούσης. Οὕτως ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ σκό-

τος, οὐ νυκτὸς ἐπελθούσης, ἀλλὰ σκιάσματος καὶ ἀντιφράξεως γενναμένης. Οὕτως οὐ δεῖ ἀπλῶς ἐπιχειρεῖν τοῖς Θεοῖς; λογιόις. Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πνεῦμα καλεῖ τὸν ἄνεμον, ὡς λέγει ἀλλαχοῦ· Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντριψέις πλοῖα θαρσεῖς· πνεῦμα κλιῶν τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Μὴ γὰρ νομίση; ἄλλο εἶναι ἀέρα, καὶ ἄλλο ἄνεμόν· αὐτὸς γὰρ ὁ ἄηρ κινούμενος ποιεῖ ἄνεμον, ὡς μαρτυρεῖ τούτοις ἡ πεῖρα. Πολλάκις οὖν ἢ ριπιδῶ ἢ σινδόνι ἡσυχάζοντα τὸν ἀέρα κινούμεν, καὶ ποιούμεν ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος ἄνεμον. Ἴνα οὖν δειχθῇ ἐκ τοῦ πνεύματος, ὅτι ὁ ἄνεμος ἀέρος ἐστὶ κίνησις, διὰ τοῦτο εἶπεν, Ἐπεφέρετο ἴδιον γὰρ ἀνέμου τὸ ἐπιφέρεσθαι τῇ δημιουργίᾳ. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς. Διὰ τὴν μὴ εἶπε Μωϋσῆς, ὅτι Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω οὐρανός, γεννηθήτω θάλασσα, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, Ἐποίησεν, ὡδε δὲ, Εἶπεν, ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν προηγείται λόγος τοῦ ἔργου· πρῶτον γὰρ λέγομεν, εἶτα ἐργαζόμεθα; Βουλόμενος δειξάι τὸν Θεὸν πρῶτον ἐργαζόμενον, ἵνα παντὸς λόγου ὀξυτέρην πρᾶσθη τὴν δημιουργίαν· ὅτε μὲν τὰς ὕλας ἐργάζεται δυνάμει, λέγει τὸ, Ἐποίησεν· ὅτε δὲ ἐμελλε κοσμεῖν τὰ πάντα, ἀρχὴ δὲ τοῦ κόσμου τὸ φῶς ᾖν, εἰσάγει λόγον ἀρμύλοσκα. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν πρῶτον ἔργον Θεοῦ φῶς, τελευταῖον δὲ ἔργον Θεοῦ ἄνθρωπος ᾖν· πρῶτον ἐργάζεται Θεός λόγῳ τὸ φῶς, ὕστερον δὲ τὸν ἄνθρωπον ἔργῳ, ἀπὸ φωτὸς εἰς φῶς συμπληρῶν.

ς'. Καὶ πῶς φῶς καὶ ἄνθρωπος, ἀκουε. Τὸ φῶς δεῖκνυσι τὰ ὄντα· τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος· εἰσελθὼν ἔδειξέ σοι φῶς τέχνης, φῶς ἐπιστήμης. Τὸ φῶς ἔδειξε σῆτον, ἢ συνέσις ἐποίησεν ἄρτον· τὸ φῶς· ἔδειξε τὸν βότρυ τῆς ἀμπέλου, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἔδειξε τὸν οἶνον τὸν ἐν τῷ βότρυ· τὸ φῶς ἔδειξε τὸ ἔριον, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπου ἔδειξεν ἰμάτιον· τὸ φῶς ἔδειξεν ὄρος, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἔδειξε λατομίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτήρ φῶς καλεῖ τοὺς ἀποστόλους, λέγων· Ἵμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Διὰ τὴν καλεῖ αὐτοὺς φῶς; Οὐχ ἵνα αὐτοὺς τιμήσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν [443] ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δείξῃ. Ὡσπερ γὰρ τὸ φῶς ἐσπέρας δύνον, οὐκ ἀπόλλυται, ἀλλὰ κρύπτεται, καὶ κρυθόμενον πάλιν φαίνεται· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς εἰς δύσιν τινὰ τῷ τάφῳ παραπεμφθεις, πάλιν τῇ ἀνατολῇ τῆς ἀναστάσεως τετήρηται. Γενηθήτω φῶς. Εἶπε τὸ γενόμενον, τὸν δὲ τρόπον οὐχ ἐμήνυσεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔμαθεν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο φῶς, οἶδα, φησὶν· τὸ δὲ πῶς ἐγένετο, οὐ καταλαμβάνω. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτήρ ἔλεγε τοῖς ἀποστόλοις· Οὐχ ὕμῶν ἐστι γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὐς ὁ Πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Εἶτα χρόνους ἢ καιροὺς οὐκ ἐστὶν ἡμῶν γινῶναι, καὶ τὸν δεσπότην τῶν χρόνων καὶ τὸν ποιητὴν τῶν αἰῶνων ἐστὶ λογισμοῖς καταλαβεῖν ἀνθρωπίνους; Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ὡς τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ μεγάλης δυνάμεως! Ὡς μεγάλων θαυμάτων! Ἐγένετο φῶς, καὶ καλεῖ ὁ Θεός τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος νύκτα. Διὰ τὴν ἡμέραν καλεῖ; Ἐπειδὴ πᾶν φαῖδρον καὶ ἱλαρὸν, ἡμερον λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἡμερότητα καλούμεν, καὶ τὰ θηρία τὰ χειροῖθῃ ἡμερα καλούμεν. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεός τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Νύκτα διὰ τὴν; Ὅτι νυκτὶ τὸν ἄνθρωπον καθεῦ-

^a Ὡς ἐν παραδόξῳ, sic Vaticanus; sic etiam Savilius, hic tamen exemplari usus. Sed conjicit ἐν παράδοξῳ. Licet utem ἐν παράδοξῳ hic melius habere videatur, nolimus extum mutare, cum alioquin Severianus non raro in solis verborum rationes sectetur.

^b Addit Savil. τουτέστιν, ὁ Ἰῶς ἵνα γένηται εἶπε· καὶ οὐκ ἰσχύοντα τὸν διάβολον πρεσβύτερον λέγοντας τοῦ Ἰοῦ. Εἰ ἂν δαίμων ἐστὶν ἄβυσσος, ὁ δὲ διάβολος σκότος, μετὰ ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω τὸ φῶς, τουτέστιν, ὁ Ἰῶς, εἰς· ἅλο post istem οὐδὲ ὄλος μν. ἔδει.

δοντα εἰς ὑπόμνησιν θανάτου φέρει, μονονουχί λέγων· Μάθε, ἄνθρωπε, τίς εἶ. Θνητὸς εἶ, ὑπὸ δουλεύεις· διατί τὰ ὑπὲρ σέ φαντάζῃ; Ἡ γὰρ νῦν κατανογῆ ἐστίν· ὄθεν καὶ Δαυὶδ φησιν· Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν καταπόνητε. Ἀμέλει κείται ἄνθρωπος ἐν νυκτὶ, οὕτε νεκρὸς, οὕτε ζῶν. Ἐρώτησον αἰρετικόν· Τί ἐστὶ; ζῶν ἢ νεκρὸς; Καὶ ἐὰν μὲν εἴπῃ, Ζῶν, εἰπέ· Διατί οὖν οὐκ αἰσθάνεται τῶν λαλούντων ἢ περιπατούντων; Ἐὰν δὲ εἴπῃ, ὅτι Νεκρὸς, εἰπέ· Πῶς οὖν ἀναπνεῖ; τὸ γὰρ ἐμπνέον οὐκ ἐστὶ νεκρόν· τὸ μὴ αἰσθανόμενον οὐκ ἐστὶ ζῶν· σαυτὸν οὐ βλέπεις, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ σέ φαντάζῃ. Ἀλλὰ ταῦτα ἀρκούντως εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν εἰρήσῃ. Κατέλαβε γὰρ ἡ ἐσπέρα, ὡσπερ κάκει τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας, καὶ κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ βαθέα ἦν τὰ νοήματα, ὅμως ἐξεθέμεθα. Τῶν δὲ πιστῶν ἐστὶν ἐρευνησαὶ τὰ λεχθέντα, καὶ ζητῆσαι τὴν ἱστορίαν.

ζ'. Ἡμεῖς δὲ νηστείας ὄντες ἁγίας θρέμματα, καὶ ἐν ἀτροφίᾳ σωμάτων τρωφῆσαντες τὰ οὐράνια, σπουδάσωμεν τὴν νηστείαν ἁγίαν φυλάξαι· Ἀγιάσατε γὰρ, φησὶ, νηστείαν. Ἡμεῖς αὐτὴν ἀγιάζομεν, ἢ ὑπ' αὐτῆς ἀγιάζομεθα; Ἀλλὰ ἀντὶ τοῦ ἁγίαν αὐτὴν φυλάξαι, τοῦτο εἰρηχεν ὁ προφήτης. Ὅσπερ γὰρ ὅτε εὐχόμεθα, Ἀγιάσθητω τὸ πνομά σου, οὐχὶ ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εὐχόμεθα (τὸ γὰρ ὄνομα αὐτοῦ ἀγιάζει πάντα), ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἡμῖν (Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ καλούμεθα), λέγει· Τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμῖν ἀγιάσθητω. Παρὰ γὰρ τῷ ἁγίῳ πάντα ἅγια· καὶ γὰρ οὐδὲν πλησιάζει Θεῷ μὴ ὃν ἅγιον· ἅγιος γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἁγίοις ἀναπαύομενος. Καὶ ὁ οὐρανὸς δὲ αὐτοῦ ἅγιος· Ἐπακουσθεὶ γὰρ αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ. Οἱ ἄγγελοι ἅγιοι· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἡ γῆ ἔχουσα τὴν λατρείαν [444] ἁγία· Καὶ θελήσει, φησὶ, διαστρέψαι διαθήκην ἐπὶ γῆν ἁγίαν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δαυὶδ, ἡ αὐτῆς ἁγία· Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἀλήθῃ ἀληθῶν αὐτοῦ. Ὁ Ἡσαίας, ὁ ναὸς ἅγιος· Ἄγιος γὰρ ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. Τὰ πρόβατα τὰ ἄλογα δὲ τότε θυόμενα ὄγια ἐλέγετο· Ὡς πρόβατα, φησὶν, ὄγια ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἡ διαθήκη ἁγία· Καὶ δυναμώσει μετὰ πολλῶν διαθήκων ἁγίαν αὐτοῦ. Αὐτὴ ἡ πόλις ἁγία ἐλέγετο· Καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλήμ. Οὐδὲν γὰρ προσέρχεται Θεῷ μὴ ὃν ἅγιον. Αἰὶδ λέγει Παῦλος· Καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄχεται Θεόν. Ἐνηστεύσαμεν ἀπὸ ἄρτου νηστεύσωμεν καὶ ἀπὸ ἀδικίας. Οὐκ ἐσθίεις ἄρτον; μὴ φάγῃς σάρκα σπενήτων, ἵνα μὴ εἴπῃ καὶ περὶ σοῦ ὁ Θεός· Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν σου ἐν βρώσει ἄρτου. Οὐ πίνεις οἶνον; μὴ μεθύσῃ σε θυμὸς, ἵνα μὴ ἀκουσῇ[ς] παρὰ τοῦ νομοθέτου· Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφρα· καὶ πάλιν, Θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν. Ὅταν γὰρ θλιφῆς πένητα, καὶ στενάξῃ, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εὐρέθῃ = ἐσθίων ἄρτον δακρύων. Διὰ τοῦτο λέγει καὶ ὁ Θεός· Ἐκαλύπτετε ἐν δάκρυσιν τὸ θυσιαστήριόν μου. Ἐγκαλεῖ οὖν ὁ Θεὸς τοὺς κλαίουσιν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου λέγων· Ἱερεῖς, εἰσέλθετε, κλαύσατε. Ἄλλ' ἐγκαλεῖ, οὐχ

ὅτι ἔκλαιον αὐτοί, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀδικούμενοι ἐκεῖ ἐνετύγχανον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὄρφανοί τε καὶ χῆραι. Καὶ ἵνα δεῖξῃ, ὅτι περὶ ἐκείνων λέγει, ἐπήγαγε· Κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ, καὶ κόπῳ. Ἐτε ἄξιον ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰς θυσίας ἡμῶν. Πρόκειται οὖν τράπεζα ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Σῶμα νηστεῶν ἀγιάζεται, ψυχὴ μὴ τρεφομένη φθείρεται. Γένοιτο δὲ τὸ μὲν σῶμα νηστεύειν ἀπὸ ἀμαρτημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν ἐντροφᾶν τοῖς θεοῖς δόγμασιν. Οὐ δύνη δὲ ἐσθίειν ἄρτον Χριστοῦ καὶ ἄρτον δακρύων, ὡς λέγει Παῦλος· Οὐ δύνασθε τραπέζης Χριστοῦ μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. Δεῖ τοίνυν τὸν νηστεύοντα ἀπέχεσθαι ἀπὸ βρωμάτων, καὶ πρώτων γε ἀπὸ ἀμαρτημάτων. Καὶ γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄγγελοι σημειούνται, τίς προέβητο ἀπέχεσθαι ἀπὸ πλεονεξίας, ἢ πορνείας, ἢ ἀδικίας ^b. Ταύτας γὰρ τὰς νηστείας καὶ ἄγγελοι ἀναγράφονται, καὶ Θεὸς ταμειύεται. Ὅσπερ γὰρ, ἀδελφοί, ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν ^c οἱ ἄρχοντες τῷ βασιλεῖ πάντα μηνύουσιν, οὕτως καὶ οἱ ἄγγελοι τῷ Θεῷ πάντα τὰ γινόμενα, οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες. Ἐγὼ ἐμακάρισα ἀν μηρίακὸν τὸν ἐσθίοντα, ἢ τὸν νηστεύοντα καὶ ἀδικούντα. Ταῦτα λέγω, οὐ νηστεῖαν λύων, ἀλλ' εὐσέβειαν κηρύττων. Οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν πονηρόν, καθὼς λέγει ὁ Θεὸς περὶ τινος δικαίου· Ὁ πατήρ σου οὐκ ἔφαγε, καὶ τὸ θέλημα μου ἐποίησεν. Οὕτω δὴ καὶ ἀλλαχοῦ· Νηστεία ἡ τετρας, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, [445] καὶ νηστεία ἡ δεκάτη, ἐστὶν ὑμῖν εἰς χαρὰν καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἔορτας ἀγαθὰς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀγαπήσατε. Ἄλλ' ἐπέλαμψε τὸ αἰσθητὸν φῶς, ἵνα κηρυχθῇ ὁ τοῦ φωτὸς ἐργάτης. Κατέλαβεν ἡ ἐσπέρα σφραγίζουσα τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον. Καλὴ ἡ ἀρχὴ, προστεθῆτω τὸ τέλος. Μὴ ἀπίθῃ κακῶς, ἀλλ' ἄκουε τοῦ Δαυὶδ· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ φωτὸς τούτου πάντας ὑμᾶς φωτίσει λόγῳ, νόμῳ, πίστει, δικαιοσύνῃ, σφροσύνῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ· Οὐκ ἔδει ἡμῖς τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν ἐπὶ τοῦ ἀγαπηματοῦ· Κύριος Σαβαώθ.

α'. Ψυχῆς πόθον ἐγείρει Θεοῦ λόγος, καὶ ὡσπερ τινὰ λαμπάδα περιτθίσιν αὐτῇ τὴν χαρὰν, ἵνα καὶ τὸν λογισμόν λαμπρύνῃται, καὶ τὴν διάνοιαν φαιδρύνῃται, καὶ τὰ ἀμαρτηματα καθαρῆται, καὶ τὰ νοήματα φωτίζῃται. Τοιοῦτός ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἀκόνη σιδήρῳ, τοῦτο Θεοῦ λόγος τῆ ψυχῆ. Ἡ ἀκόνη οὐχ ἐν τι χαρίζεται τῷ σιδήρῳ, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν παρασκευάζει ἀποπτύσαι τὸν ἴον· εἴτε παχὺν ὄντα λεπτύνει, ἀμβλὸν ὄντα δέξναι, σκοτεινὸν ὄντα λαμπρύνει, σμῆχει, φαιδρύνει, δέξναι. Ὅσως οὖν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ποιῶν τὴν ψυχὴν ἀποπτύσαι τὸν ἴον τῆς ἀμαρτίας, ἀμβλείαν οὔσαν δέξναι, παχέαν οὔσαν λεπτύνων, σκοτεινὴν οὔσαν λαμ-

^b Addit Sav. ἢ καὶ ἐτέρας ἀμαρτίας.

^c Ἀναφορὰ, relatio ad principem. Vide Canning in Glossario Graeco. Οἱ ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν, qui libellos imperatori offerrebat.

^a Sic Vatic. melius, ni fallor, quam Savil. ἐπὶ τὸν Θεόν, εὐρέθης.

noctem. Noctem quare? Quia noctu dormientem hominem in mortis memoriam revocat propemodum dicens: Disce, homo, quid sis. Mortalis es, somni virtuti addictus: cur ea quæ supra te sunt imaginaris? Nox enim compunctio est: quamobrem ait David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini (Psal. 4. 5).* Vere jacet homo noctu, neque mortuus, neque vivus. Interroga hæreticum: Quid est? vivusne an mortuus? Si dixerit, Vivus, repone illi: Cur ergo nec loquentes nec ambulantes sentit? Si dixerit, Mortuus, tu dicito: Quomodo ergo respirat? quod enim respirat, non est mortuum; quod non sentit, non est vivum: teipsum non vides, sed quæ supra te sunt imaginaris. Verum hæc satis circa primam diem dicta sint. Venit quippe vespera, ut etiam illic quæ ad primam diem spectant desinunt, et pro facultate, etsi profundos sensus, explicavimus tamen. Porro fidelium est dicta explorare, et historiam disquirere.

7. *Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis.* — Nos autem sacri jejunii alumni, et in abstinentia corporea deliciis fruentes cælestibus, sanctum jejunium servare conemur: *Sanctificate*, inquit, *jejunium (Joel. 1. 14).* Nosne illud sanctificamus, an ab illo sanctificamur? Verum id dicit propheta, ut illud sanctum custodiamus. Quemadmodum enim cum precando dicimus, *Sanctificetur nomen tuum (Matth. 6. 9. 14),* non pro nomine ejus precamur (nomen quippe ejus omnia sanctificat), sed quia nomen ejus invocatum est super nos (Christiani enim a Christo dicimur), ait, *Nomen tuum in nobis sanctificetur.* Apud sanctam enim omnia sancta sunt: ad Deum quippe nihil non sanctum accedit: sanctus enim Deus est, in sanctis quiescens. Quin etiam cælum ejus sanctum est: nam *Exaudiet illum de cælo sancto suo (Psal. 19. 7).* Angeli quoque sancti: *Cum venerit Filius hominis in gloria sua cum sanctis angelis suis (Marc. 8. 38).* Terra in qua Dei cultus sancta: *Et volet*, inquit, *evertere testamentum super terram sanctam ejus.* Et Davidi aula sancta est: *Adorate Dominum in aula sancta ejus (Psal. 95. 9).* Idem quoque templum sanctum dicit: nam *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate (Ps. 64. 5. 6).* Oves quoque rationis expertes, quæ tunc immolabantur, sanctæ erant: *Ut oves*, inquit, *sanctæ in Jerusalem (Ezech. 36. 38).* Testamentum quoque sanctum: *Et confirmabit cum nullis testamentum sanctum suum (Dan. 9. 27).* Urbs ipsa quoque sancta dicebatur: *Et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem (Ibid. v. 24).* Nihil quippe non sanctum accedit ad Deum. Ideo ait Paulus: *Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum (Hebr. 12. 14).* Jejunavimus a pane; jejunemus et ab iniquitate. Non comedis panem? Ne comedas carnes pauperum, ne de te quoque dicat Deus: *Qui devorant plebem meam in cibo panis (Psal. 13. 4).* Non bibis vinum? Ne furor inebriet te, ne audias a legislatore: *Furor illis secundum similitudinem serpentis (Psal. 57. 5);* ac rursum, *Furor draconum vinorum (Deut. 32. 35).* Cum enim pauperem afflixeris

ita ut ingemiscat, is apud Deum inventus est comedens panem lacrymarum. Ideoque ait Deus: *Operiebatis lacrymis altare meum (Malach. 2. 13).* Reprehenditne ergo Deus eos qui plorarent ad altare, qui dicit, *Sacerdotes, intrate, et plorate (Joel. 1. 13)?* Verum reprehendit eos, non quod flerent, sed quod ii qui injuriam passi essent, pupilli et viduæ, illic ad altare supplicarent. Utque ostendat se de illis sermonem habere, subjunxit: *In fletu, et planctu, et dolore (Joel. 2. 12).* Insuper æquum est ut ad hostias nostras animam adhibeamus. Proponitur ergo mensa animæ, nempe Dei verbum. Corpus jejunio sanctificatur, anima cibo expers corrumpitur. Utinam corpus jejunet a peccatis, anima vero in divinis documentis convivetur! Non potes comedere panem Christi, et panem lacrymarum, ut ait Paulus: *Non potestis participes esse mensæ Christi, et mensæ demoniorum (1. Cor. 10. 21).* Debet ergo is qui jejunat abstinere a cibo, sed præcipue a peccatis. Etenim angeli quotidie notant, quis proposuerit abstinere ab avaritia, aut a fornicatione, aut ab iniquitate. Hæc quippe jejunia et angeli perscribunt, et Deus in thesauro recondit. Quemadmodum enim, fratres, illi viri primarii qui a libellis supplicibus sunt Imperatori cuncta declarant: sic et angeli ea quæ fiunt omnia Deo significant, non ignorantem docentes, sed ministrandi ordinem creaturæ implentes. Ego sexcentis beatiorem prædicaverim comedentem, quam jejunantem et iniique agentem. Hæc dico, non jejunium solvens, sed pietatem prædicans. Non enim comedere malum, sed peccare pravum est, quemadmodum dicit Deus de justo quodam: *Pater tuus nonne comedit, et voluntatem meam fecit (Zach. 8. 19)?* Sic et alibi: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium decimum, erit vobis in gaudium et in lætitiâ et in solemnitates bonas, et veritatem diligite.* Sed illuxit lux sensibilis, ut lucis Opifex prædicaretur. Advenit vespera diei cursum obsignans. Bonum principium, finis addatur. Ne male repellas, sed audi Davidem: *In finem, ne corrumpas (Psal. 74. titulus).* Deus autem lucis hujus vos omnes illuminet, verbo, lege, fide, justitia, castitate, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et quicum Patri gloria, simul cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in secundum diem creationis, et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere, Deus Sabaoth.

1. *Efficacia verbi divini. Abstinentia mater piæ mentis.* — Animi desiderium excitat divinus sermo, et quasi lucernam quamdam ipsi gaudium circumponit, ut et ratiocinia illustret, et mentem exhilaret, et peccata abstergat, et sensa illuminet. Hujusmodi est Dei sermo. Nam quod cos ferro, id animæ Dei sermo. Cos non unam solum rem ferro confert: nam primo ipsum præparat, ut rubiginem respuat: deinde crassum extenuat, obtusum acuit, obscurum reddit lucidum, abstersum, nitidum, acutum. Sic se habet Dei sermo: efficit ut anima rubiginem peccati respuat, obtusam illam acuit, crassam subtilem reddit,

obscuram splendore afficit. Vult autem Dei sermo nos splendidos esse secundum Apostoli affectum¹ dicentis : *Ut sitis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Ecce splendorem ! Vult nos esse non obtusos, sed acutos : nam : *Vivus*, inquit, *est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Vult nos non crassos esse, sed cogitationibus mentem subtilem reddere. Ubi enim crassities, ibi aliena a Dei verbo mens est : ubi autem subtilis est, apta legi divinæ efficitur. Ideo de crassioribus dicit Scriptura : *Et comedit Jacob, et saturatus est, et impinguatus, incrassatus, dilatatus est : dereliquit Deum factorem suum* (Deut. 32. 15). Age ergo, nostram quoque Dei sermo illustret mentem, maxime proposita jejunio, quod extenuat corpora, et mentem exacuit. Est enim abstinentia jejunii omnis sanctificationis nutrix, et mater piæ mentis. Non queritur quomodo jejunemus tantum, sed quam pie jejunemus. Multi ob publica rerum negotia jejunant ; sed non reputatur eis in jejunium. Scopus enim judicatur, non necessitas coronatur. In hoc sancto statu beatus Moyses in monte et legem docebatur et creationem. Diximus ergo hesternam die Deum, cum legem per Moysen daturus esset, primo se Creatorem ostendisse, ac deinde Legislatorem. Quomodo poterant Judæi credere, Deum fecisse cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, nisi prius miracula edidisset in Ægypto, quæ ipsum esse orbis Creatorem comprobarent ? Docemus nos ut suadeamus : Deus suadet, ut doceat. Quia Moyses expositurus dicturusque erat, Deum fecisse cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, nisi prius miracula patrasset in Ægypto, et demonstrasset ipsum esse omnium rerum creatarum Opificem, non crediturus erat populus Deum fecisse cælum et terram. Extendit prius Moyses manus suas in cælum, et demisit grandinem et ignem, didicitque populus per fidelem servum, illam mortalem dexteram verbo Dei motam, cælum turbavisse, et creaturam commiscuisse : multoque potiori ratione Dei judicantis dexteram firmavisse cælum et fundasse terram. Nemo enim creaturam movet qui non auctor ejus sit. Ostendendum ergo erat Deum fecisse terram : extendit Moyses manum in terram, et exierunt sciniphes. Demonstrandum denuo erat Deum fecisse ignem : accepit Moyses favillam de fornace, et sparsit, et Ægyptiorum corpora replevit ulceribus flammæ instar ferventibus. Ostendendum erat Deum fecisse aquam : mutata est aqua in sanguinem. Demonstrandum erat fecisse mare : mare ut petra stetit (a), et transivit populus. Primo itaque per opera ostendit eum esse Dominum, deindeque verbis edocuit esse Opificem.

2. *Christus ante prædicationem docuit se mundi Opificem esse. Miracula fides sequitur.* — Sic etiam Serva-

¹ Juxta Combefisium, legendum est, *præceptum*, pro, *affectum*.

(a) In Græco, *ἡ πέτρα ἡ βάλανος*. Combefisius vertit, *divisum est mare*, quasi ab *ἡ τερπόμενα*, *perforo*. At puto *ἡ τερπόμενα* a *ἡ πέτρα* deducendum esse, *in petra naturam mota*. Nam ait Scriptura, mare quasi murum fuisse ; certe si de divisione maris ageretur, aliud querendum verbum erat, quam *ἡ τερπόμενα*.

toris Evangelio non ante docuit quam miracula patrasset. Primum signum, mutavit aquam in vinum, nec ante illud apparet eum docuisse : oportebat enim præcedere opus, et verbum sequi. Ideoque et scriptor ille ait : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Quomodo docuisset Servator se Opificem esse mundi ? Nisi enim oculos cæci illuminasset, nulla fides ei habita esset dicenti : *Ego sum lux mundi* (Joan. 9. 5). Nisi Lazarum suscitasset, non credidissent auditores dicenti : *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25). Nisi spuens in terram lutum fecisset, ac cæcam livivisset, non creditum fuisset ipsum esse, qui accepto de terra pulvere Adamum formaverat. Nisi ambulasset super mare, non visus esset Dominus maris. Nisi increpasset ventum, non demonstratus esset Dominus ventorum. Quamobrem homo quidem videbatur, per miracula autem ut Deus notus et inclytus erat. Servator itaque discipulos obstupescit, et dicebant : *Qualis est hic, quia venti et mare obedunt ei* (Matth. 8. 27) ? Ostendit primo elementa sibi obsequi, et postea verbis docuit, omnia per ipsum facta esse. Ostendit primo illa sibi obsequi. Nisi prius creaturam ipsi obsequi ostensum fuisset, non fides habita esset Joanni evangelistæ dicenti : *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Quomodo creditum fuisset apostolis, rudi lingua loquentibus, cum de Deo Verbo affirmarent, Creatore, Servatore, sapientissimo, doctore ? Verum apostolorum lingua erant miracula ; os apostolorum erat mortuus suscitatus, claudus ambulans. Quod autem miracula sequatur fides, testificatur Scriptura dicens : *Per manus enim apostolorum fiebant signa magna et prodigia in plebe. Stupebant autem omnes, magisque augebatur quotidie virorum et mulierum multitudo* (Act. 5. 12. 14. et 2. 7). Prælucebant miracula, et sequebantur dogmata. Sic et in lege, præbiant miracula in Ægypto, quæ probarent Deum esse Creatorem. Deus autem, bonus eum esset, noluit ipse solus honorari, sed cum Moysæ gloriam partius est. Quia enim Deus ex operibus suis apparuit, Moysæ quoque cum gloria ipsi collata visus est (Exod. 34. 29). Cum enim descenderet legem tenens, ne ipsam tamquam simplicem hominem respicerent, Deus ejus vultum gloriæ replet, ut quod ex infirmitate naturæ deficiebat, per gratiæ plenitudinem impleretur. Cogitabant enim vultum gloriæ affectum non esse a Deo alienum. Ita quoque Servator vultum Stephani primi martyris splendere curavit. Cur vultum Stephani splendere curavit ? Quia ut blasphemus lapidandus erat, cum diceret, *Video caelos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei* (Act. 7. 55) ; antevertens Deus angelica forma faciem ejus coronavit ; ut ingratia monstraret, non gloria afficiendum fore, si blasphemus esset. Hæc ergo diximus Deum primo die ea non exstantibus fecisse omnia. Quodque mirum est, opera non modo creationem Dei ostendunt, sed etiam hæreticorum impietatem coarquant. Quæro namque, quomodo facta sunt ea quæ non erant, quia ipsi de

πρῶτων. Βούλεται δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος λαμπροῦς μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διάθεσιν· τὴν λέγουσαν· *Ἰνα ἦτε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες*. Ἰδοὺ ἡ λαμπρότης. Βούλεται ἡμᾶς εἶναι μὴ ἀμβλεῖς, ἀλλ' ὀξεῖς· *ὼν γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον*. Βούλεται ἡμᾶς παχεῖς μὴ εἶναι, ἀλλὰ λεπύνειν τὴν διάνοιαν τοῖς νοήμασι. Ὅπου γὰρ παχύτης, ἀλλοτρία Θεοῦ λόγου· ὅπου δὲ λεπτομερῆς διάνοια, οἰκία Θεοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν παχύτερων λέγει ἡ Γραφή· *Καὶ ἔγραψεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, ἐλιπᾶνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη· ἐγκατέλιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν*. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς λόγος καταλαμπέτω τὴν διάνοιαν, καὶ μάλιστα τῆς ἁγίας ταύτης προκειμένης νηστείας, ἢ λεπύνει τὰ σώματα καὶ δύνει τὰ φρονηματα. Ἔστι γὰρ καὶ νηστεία παντὸς ἁγιασμοῦ τροφός, καὶ μήτηρ εὐσεβοῦς διανοίας. (Ὁ ζῆτεῖται πῶς νηστεύσωμεν μόνον, ἀλλὰ πῶς εὐσεβῶς νηστεύσωμεν. Πολλοὶ καὶ διὰ δημοσίας χρεῖας πραγμάτων νηστεύουσιν, ἀλλ' οὐ λογίζεται αὐτοῖς εἰς νηστεῖαν. Ὁ γὰρ σκοπὸς κρίνεται, οὐχ ἡ ἀνάγκη στεφανοῦται. Μετὰ ταύτης τῆς ἁγιοπρεποῦς καταστάσεως ὁ μακάριος Μωϋσῆς εἰν νόμον ἐκαιδεύετο ἐν τῷ ὄρει, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐιδίδασκετο. Εἰρηται τοίνυν ἡμῖν τῆ χθὲς ἡμέρα, ὅτι ὁ Θεὸς μέλλων δίδοιαι τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως, πρότερον εἰδείξεν αὐτὸν δημιουργόν, καὶ τότε νομοθέτην. [446] Πόθεν ἠδύναντο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, δεικνύντα αὐτὸν δημιουργὸν τῆς οἰκουμένης; Ἡμεῖς διδάσκωμεν ἵνα πείσωμεν· ὁ Θεὸς πείθει ἵνα διδάξῃ. Ἐπειδὴ ἔμελλε Μωϋσῆς ἐκτιθεσθαι καὶ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ εἰδείξεν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, οὐκ ἂν ἐπίστευσεν ὁ λαός, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Εἰ μὴ ἐξέτενε πρῶτον Μωϋσῆς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ κατήνεγκε χάλαζαν καὶ πῦρ, καὶ ἔραβον οἰκίσαντα τὰ τοῦ ποταμοῦ θεράποντος, ὅτι ἀβήτη ἡ θνητὴ κερία λόγῳ Θεοῦ κινηθεῖσα, τὸν οὐρανὸν ἐτάραξε καὶ τὴν δημιουργίαν ἐθόλωσε· πολλὰ μάλλον ἢ τὰ Θεοῦ μελεύσαντος δεξιὰ ἤβρασε τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Οὐδεὶς γὰρ κινεῖ δημιουργίαν. ἦν οὐκ ἐποίησεν. Ἔδει τοίνυν δευχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν γῆν· ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὴν χεῖρα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐξῆλθον σκνίπες. Ἔδει πάλιν δευχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸ πῦρ· ἔλαβε Μωϋσῆς αἰθάλην καμινάλας, καὶ ἔπασε (sic), καὶ ἐπλήρωσε τὰ σώματα τῶν Αἰγυπτίων ἐκλύων φλογὸς δίκην ζεόντων. Ἔδει δευχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ὕδωρ ἐποίησε· μετεδλήθη τὸ ὕδωρ εἰς αἶμα. Ἔδει δευχθῆναι, ὅτι ἐποίησε τὴν θάλασσαν· πετρώθη ἢ θάλασσα, καὶ παρήλθεν ὁ λαός. Πρῶτον ὂν εἰδείξε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι Δεσπότης, καὶ τότε ἱρηένευσε διὰ τῶν λόγων, ὅτι Παιητής.

β'. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐ πρότερον εἰδείξεν, ἕως ἑθαυματοργησέ. Πρῶτον σημειῶν, μετ-

έβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, καὶ οὐ φαίνεται πρὸ τοῦ σημείου τούτου διδάξας· ἔδει γὰρ προλαβεῖν τὸ ἔργον καὶ ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς λέγει· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαντην περὶ πάντων, ὃ θεοφύλις, ὃν ἠρέσατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν*. Πῶς ἔμελλε διδάσκειν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τοῦ κόσμου; Εἰ μὴ γὰρ ἐ· εἰώτισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, οὐκ ἂν ἐπίστευθῆ λέγων· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Εἰ μὴ ἤγειρε Λάζαρον, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν οἱ ἀκούοντες λέγοντι· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις*. Εἰ μὴ πτύσας εἰς τὴν γῆν ἐποίησε πηλὸν, καὶ ἔχρισε τὸν τυφλόν, οὐκ ἂν ἐπίστευθῆ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ λαβὸν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσας τὸν Ἀδάμ. Εἰ μὴ περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, οὐκ ἂν ἐφάνη Δεσπότης τῆς θαλάσσης. Εἰ μὴ ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, οὐκ ἂν εἰδείχθη Δεσπότης τῶν ἀνέμων. Διὰ τοῦτο ἀνθρωπος μὲν ἦν φαινόμενος, διὰ δὲ τῶν θαυμάτων ὡς Θεὸς γνωριζόμενος καὶ δοξάζομενος. Ὁ Σωτὴρ τοῦν ἐξέπληγτε τοὺς μαθητάς, καὶ ἔλεγον· *Ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι οἱ ἀνεμοὶ καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ*; Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα τὰ στοιχεῖα, καὶ τότε ἠρημένευσε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα. Εἰ μὴ πρῶτον εἰδείχθη ἡ κτίσις ὑπακούουσα, [447] οὐκ ἂν ἐπίστευθῆ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγων· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Πῶς ἠδύναντο οἱ ἀπόστολοι πιστεῦσθαι, ἰδιωτικῆν ἔχοντες γλώσσαν, συνιστάμενοι περὶ Θεοῦ Λόγου, δημιουργοῦ, Σωτῆρος, πανσόφου, διδασκάλου; Ἀλλὰ ἡ γλώσσα τῶν ἀποστόλων τὰ θαύματα ἦν· τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν νεκρὸς ἐγειρόμενος, χολὸς περιπατῶν. Ὅτι δὲ τοῖς θαύμασι ἀκολουθεῖ ἡ πίστις, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· *Διὰ γὰρ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ μᾶλλον προσετίθοντο καθ' ἡμέραν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πλήθη*. Προέλαμπε τὰ θαύματα, καὶ ἠκολούθουν τὰ δόγματα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ, προηγήσατο τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα, δεικνύοντα τὸν Θεὸν δημιουργόν. Ὁ δὲ Θεὸς, ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἠθέλησεν αὐτὸν μόνον σεμνῦναι, ἀλλὰ μερίζεται μετὰ Μωϋσέως τὴν δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς ἐφάνη ἐξ ὧν ἐποίησε, φαίνεται καὶ Μωϋσῆς ἐξ ὧν ἐδοξάσθη. Ὡς γὰρ κατῆλθε κατέχων τὸν νόμον, ἵνα μὴ ὡς ψιλῶ ἀνθρώπῳ προσέχωσι, πληροῖ αὐτοῦ ὁ Θεὸς δόξης τὸ πρόσωπον, ἵνα τὸ λείπον τῆ ἀσθενείας τῆς φύσεως πληρώσῃ τὸ περιττὸν τῆς χάριτος. Ἐνενοῦν γὰρ ὅτι ψῆς δεδοξασμένη οὐκ ἐστὶν ἀλλοτρία Θεοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον. Διατὶ δὲ ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον Στεφάνου; Ἐπειδὴ ἔμελλεν ὡς βλάσφημος λιθάζεσθαι, εἰπὼν, *θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεργημένους, καὶ τὸν γλῶσσον τοῦ ἀνθρώπου δεσπῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, προλαβὼν ὁ Θεὸς ἐστεφάνωσεν αὐτοῦ τὴν ὄψιν ἀγγελικῆ μορφῆ, ἵνα πείσῃ τοὺς ἀγνώμονας, ὅτι εἰ βλάσφημός ἐστι, διατὶ δοξάζεται; Χθὲς μὲν οὖν εἰρήται ἡμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ ὄντα τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὐ μόνον τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ δεικνυσι τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχουσιν. Ἐρωτῶ γὰρ· Τὰ μὴ ὄντα πῶς ἐγένετο, ἐπειδὴ περὶ τοῦ ὄντος ἐρωτῶσι, πῶς ἐγενήθη; Εἰ μὴ ἦν, εἴπωσι, τὰ μὴ ὄντα*

• Additum γὰρ e Sav.

^a Combef. legendum putat διάταξιν.

^b Ἐπειρώθη ἢ θάλασσα. Combef. vertit, *divisum est mare*, quasi ab ἐπιτερώσῳ, *perforo*. At puio ἐπειρώθη a *perro* deducendum esse, in *perro* naturam *muio*. Nam ἡ Scriptura, mare quasi murum fuisse; certe si de divisione maris ageretur, aliud quaerendum verbum erat, quam ἐπιτερώσῳ.

πῶς ἐγένετο, εἰ μὴ ἦν. Τὸ μὴ ὄν οὐ γίνεται^a, ὅσον κατὰ λογισμὸν ἀνθρώπινον, οὐ κατὰ θεϊὰν δύναμιν. Ἐνίοτε λέγει ὁ αἰρετικός· Εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. Ἄλλὰ νῦν τὸ πρᾶγμα εἶπες, οὐ τὸν τρόπον. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· ἐγένετο τὸ μὴ ὄν. Ὁ λόγος μετεβλήθη εἰς πρᾶγμα, ὅσον αὐτὴ ἡ φωνὴ ἐξεληθεύσα ἐγένετο φῶς. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ ὄντος. Τίς γὰρ τολμᾷ εἰπεῖν τὸν Λόγον μὴ ὄντα; Οὐκοῦν οὐδὲν ἐποίησεν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ· καὶ εὐρίσκεται τὰ κτίσματα ὁμοούσια αὐτῷ, καὶ ὁ φεύγων ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀρμόζουσιν ἐπὶ τῶν κτισμάτων. Ἄλλα πάλιν στενοῦμενοι λέγουσιν· Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ τὰ μὴ ὄντα ἀπέτελεσεν· εἶτα· Ἡ γὰρ βούλησις τὸ μὴ ὄν ποιεῖ· ἡ δὲ φύσις τὸ ὄν οὐ γεννᾷ. Καὶ ἐστὶ θαυμαστόν· Ὡς ἐν εἰκόνι λέγω· Ὑπόθου μοι πηγὴν καὶ πέτραν· τί ευχλωτέρον, τὴν πηγὴν ὕδωρ γεννηθῆσαι, ἢ τὴν πέτραν; Ἡ πηγὴ ἐὰν γεννήσῃ, ἐξ ὧν ἔχει προφέρει· ἡ δὲ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ ἔχει. Εἶτα τὸ μὴ ὄν ἐγέννησεν ἡ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ εἶχε, καὶ ἡ πηγὴ οὐκ [448] ἐγέννησεν ἢν εἶχεν ἐν ἑαυτῇ πηγὴν; Καὶ πῶς ἐγένετο τὰ μὴ ὄντα; μὴ αὐτοματισμὸς ἦν; τὸ μὴ ὄν νομιᾶ ἐστὶ, οὐκ ἔστι δέ τι; Μὴ ἐπειδὴ λέγω ἐκ μὴ ὄντων, νομισθῆσαι εἶναι τι μὴ ὄν. Εἶτα τὸ ὄν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ οἶδας εἰπεῖν πῶς ἐγένετο, καὶ τὸν ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος τελεμήσεις πολυπραγμονεῖν πῶς ἐγενήθη; Πάντα τὰ κτίσματα οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ γέγονεν· ὁ μονογενὴς Λόγος καὶ Κτίστης τοῦ κόσμου οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ἦν. Ταῦτα οὐκ ἦν, καὶ ἐγένετο· ὁ δὲ ἦν ἐν ἀρχῇ μὴ γενόμενος, ταῦτα δὲ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μὴ ὄντα.

γ. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, φησί. Τί ἐστίν, Ἀόρατος; Οὐδα πολλοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰρηκότας· Ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἐπειδὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύπτετο. Πολλὰ τῶν νοημάτων ἐστὶ μὴ εὐσεβῆ, οὐκ ἀληθῆ δέ. Οἷον οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰωβ, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν πειρασμῷ, κατέκριναν τὸν ἅγιον ὡς δικαίως πάσχοντα, καὶ ἔλεγον· Εἰ μὴ χήρας ἐλύπησας, εἰ μὴ ὄρφανούς ἐπλεονέκτησας, οὐκ ἂν σοὶ ὁ Θεός ἐπῆγαγε ταῦτα. Καὶ ὁμοῦς ἐπειδὴ ἠγγύουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, εἴλαντο μάλλον κατακρίναι τοῦτον ὡς δικαίως πάσχοντα, ἢ καταψηφισασθαι τὸν Θεοῦ ὡς ἀδικίως ἐπαγαγόντος. Ὑπὲρ Θεοῦ ἐπαίησαν, καὶ ἐλέγχει αὐτούς ὁ Θεός· *Διατί οὐκ ἐλαλήσατε ὀρθὰ κατὰ τοῦ θεράποντός μου*; Ἔστιν οὖν νόημα εὐσεβῆς μὲν, οὐκ ἀληθῆς δέ. Τί οὖν ἐστίν, *Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκτιστοκεύαστος*; Οἱ ἑρμηνευταὶ ἠρμήνευσαν σαφῶς. Λέγει γὰρ ὁ Ἀκύλας· *Ἡ δὲ γῆ ἦν κένωμα καὶ οὐδὲν*. Ἀόρατος δὲ λέγεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἐφαίνετο, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις ἀκόσμητος. Οὐδέπω ἦν παιδρυνομένη τοῖς φυτοῖς, οὐδέπω καρποῖς ἐστεφανωμένη, οὐδέπω ποταμοῖς καὶ πηγαῖς διεχυσμένη, οὐδέπω τῇ ἄλλῃ εὐκοσμίζῃ πεποικιμένη, καὶ ἦν ἀόρατος, μηδέπω κατασκευασθεῖσα πρὸς ἐπιτηδεύματα τοῦ γεννᾶν. Λέγει ἡ Γραφή περὶ τίνος ἀνδρὸς καὶ εὐμόρφου· *Οὐχ οὗτος, φησί, ἐπάταξεν τὸν ἄνδρα τὸν Αἰγύπτιον ὀρατόν*^b; Ἔστιν οὖν ἀνήρ ἀάρατος; Ἄλλ' ἄξιος, φησί, τοῦ ἠρᾶσθαι. Ὡς ὡς οὖν τὸν Αἰγύπτιον εἶπεν ἄνδρα ὀρατόν, ὡς ἄξιον τοῦ ἠρᾶσθαι, οὕτως τὴν γῆν τὴν ἀμορφον ἀόρατον ἐκάλεσεν. Τῇ δ' δευτέρᾳ ἡμέρᾳ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω*

διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν τοῦτον, οὐ τὸν ἐπάνω, ἀλλὰ τὸν ὀριζόμενον ἐξ ὕδατος· πῆξας ὡς κρύσταλλον. Βούλομαι σοὶ παραστήσαι πρᾶγμα· πολλὰ γὰρ τῇ βίᾳ μάλλον ἡμῶν ἢ τῷ λόγῳ παραδίδοται. Τοῦτο τὸ ὕδωρ ὑπερεῖχε, φέρε εἰπεῖν, τῆς γῆς πῆχεις τρίκοντα^d. Εἶτα εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος*· καὶ λοιπὸν ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων ἐπάγη πῆγμα κρυσταλλώδες, καὶ ἐκούφισε τὸ ἥμισυ τοῦ ὕδατος ἄνω, κατέλιπε τὸ ἥμισυ κάτω, καθὼς γέγραπται· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος*, [449] *καὶ ἔσται διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος*. Διατί δὲ αὐτὸ καλεῖ στερέωμα; Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀραιῶν ὑδάτων καὶ διαλελυμένων αἰθῆ ἐστερέωσε. Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ φησὶν· *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ*. Καὶ ἵνα ἐτίρη χρήσασθαι ὑποδείγματι· ὥσπερ καπνὸς, ἐκείναι ἀπὸ ξύλων καὶ πυρὸς ἀναδοθῆ, ἡραιωμένους ἐστὶ καὶ κεχαυνωμένους· ἐπειδὴ δὲ δράμη εἰς ὕψος, εἰς νεζίλης καχύτητα μεταρρυθμίζεται· οὕτω τῶν ὑδάτων τῶν ἡραιωμένων ὁ Θεός τὴν φύσιν ὑψώσας ἐπέστη ἄνω. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ ὑπόδειγμα^e, μαρτυρεῖ Ἰσαΐας λέγων, ὅτι *Ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη*. Παγεῖς τοίνυν ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων ὁ οὐρανὸς, ἐκούφισε τὰ ἡμισεῖρα τῶν ὑδάτων ἄνω. Διατί ἔδωκε ὕδατα; πρὸς ποταμὸν χρῆσιν; ἵνα τις πίη; ἵνα τις πλεύσῃ; Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν ὕδατα ἄνω, μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· *Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν*. Πρόσχετε λοιπὸν τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ· Κρυσταλλώδης ἦν ὁ οὐρανὸς ἀπὸ ὑδάτων παγεῖς· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε δεχέσθαι ἡλίου φλόγα καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν ἀπειρα πλήθη, καὶ εἶναι ὅλος πυρὸς περιπληρωμένος, ἵνα μὴ ὑπὸ τῆς θερμότητος λυθῆ ἢ ἐπιχθῆ, ἐπέστρωσε τοῖς νώτοις τοῦ οὐρανοῦ τὰ πάλαι ἐκείνα τῶν ὑδάτων, ἵνα λιπαρῆ καὶ ἀπαλειψῆ αὐτὰ τὰ νῦτα, καὶ οὕτως ἀντέχη πρὸς τὴν φλόγα, καὶ μὴ φρυγῆται. Ἔχεις δὲ καὶ ὑπόδειγμα· ὥσπερ σήμερον ἐὰν ἐπιθῆς λέβητα ἐπάνω πυρὸς, ἐὰν μὲν ὕδωρ ἐκάνωθεν ἦ, ἀντέχει πρὸς τὸ πῦρ· ἐὰν δὲ μὴ ἔχη, διαλέλυται· οὕτως ὁ Θεός ἀντέθηκεν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ, ἵνα ἔχη ἀρκοῦσαν τὴν διαμονὴν ἐκ τῆς ἀνωθεν ἀπαλειφόντων αὐτὸν ὑδάτων. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν· τοιοῦτον περισσεύει τῷ οὐρανῷ σώματι ὕδρον, ὑπὸ τοσούτου πυρὸς πολεμούμενον, ὅτι καὶ τῇ γῆ δανείζει. Ἐπεὶ πόθεν ἡ δρόσος; Νεφέλη οὐδαμῶς· ὁ ἀήρ ὕδωρ οὐκ ἔχει· δηλονότι ὁ οὐρανὸς ἐκ τῆς περισσεύουσαν αὐτῷ ἀποστράζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πρὸς τὴν πόλιν Ἰσαὶκ εὐλογῶν τὸν Ἰακώβ εἶπεν· *Δόξα σοὶ ὁ Θεός ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς γῆς*.

δ. Λέγεται δὲ, ἀδελφοί, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κτίσεως ὑποχωρεῖ τὸ ὕδωρ τὸ ἄνω, καὶ ὁ οὐρανὸς λύεται μὴ ἔχων τῶν ὑδάτων τὴν σύστασιν, καὶ ἀστρα πέπει μὴ ἔχοντα ἰδὸν ἢ βᾶσιν. Ταῦτα οὖν οὐ λέγομαι ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ Γραφή διδάσκει· *Εἰλιγῆσται γὰρ οὐρανὸς ὡς βιβλίον* (ἀντὶ τοῦ, φρυγόμενος· τὸ γὰρ φρυγόμενον εἰλεῖται), καὶ τὰ ἀστρα πεσεῖται ἐν

^a Combef. distinguit εἰ μὴ ἦν, τὸ μὴ ὄν οὐ γ., vertilique: nisi erat, non ens non fit.

^b Ὁρατόν hoc loco est dignum spectaculo, ut vertit Vulgatus interpres.

^c Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur, p. 521 et seq.

^d Cosmas πῆχεις κέντε.

^e Cosmas παραδείγματι.

^f Cosmas καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ εἶγμα.

eo qui erat quærun, quomodo genitus sit. Si non erant illa non exstantia, dicant, quomodo facta sint. Quod non est, non efficitur secundum humanum ratiocinium, non item secundum divinam virtutem. Aliquando dicit hæreticus; Dixit Deus, et facta sunt. Sed nunc rem dixisti, non modum. *Dixit Deus, Fiat lux: factum est id quod non erat.* Sermo in rem mutatus est; puta, ipsa vox egressa facta est lux. Ergo non est ex non exstantibus, sed ex existente. Quis enim ausit dicere Verbum non exstare? Ergo nihil fecit ex non exstantibus, sed ex illo: sicque reperiuntur creaturæ ipsi consubstantiales, et quod de Filio dicere refugiunt, id creaturis adscribant. Verum rursus arctati dicunt: Voluntas Dei ea quæ non erant effecit; atqui voluntas id quod non erat producit; natura autem id quod erat non gignit. Ac mirabile utique est. Exempli causa loquor: suppone mihi fontem et petram: quid facilius aquam gignere potest, an fons, an petra? Fons si genuerit, ex iis quæ habet, profert, petra vero ex iis quæ non habet. Ergo id quod non erat petra genuit ex iis quæ non habebat: et fons quem in se fontem habebat non genuit. Et quomodo facta sunt quæ non erant? num id casu et per se accidit? id quod non erat, nomen est, nihilque aliud? Quia dico, ex non exstantibus, ne ideo existimes id quod non exstat aliquid esse. Ergo cum non possis dicere quomodo id quod non erat, ex non exstante seu ex nihilo factum sit, audebisne curiosius inquirere quomodo is qui erat ex eo qui erat genitus sit? Omnes creaturæ non erant ab initio, et factæ sunt: unigenitum Verbum et Creator mundi non factus est ab initio, sed erat. Hæc non erant et facta sunt: hic erat in principio non factus, hæc vero factæ sunt in principio, cum non essent.

3. *Terra quomodo invisibilis erat in principio; Firmamenti et cæli ratio secundum Severiani mentem.* — *Terra autem, inquit, erat invisibilis.* Quid est, *Invisibilis*? Novi multos sanctorum Patrum dixisse: *Invisibilis erat terra, quoniam aqua occultabatur (Gen. 1. 2).* Multæ sunt sententiæ piæ quidem, sed non veræ. Exempli causa, tres amici Jobi, cum illum in ærumnis viderent, sanctum virum damnarunt, quasi justa patientem, dicebantque: *Nisi viduas afflixisses, nisi pupillos oppressisses, numquam tibi Deus hæc inflixisset.* Et tamen quia Dei propositum ignorabant, maluerunt hunc damnare quasi justa patientem, quam Deum, ut injuste mala inferentem. Dei causam agebant, et tamen Deus illos coarguit: *Quare non loquuti estis recta adversus servum meum (Job 42. 7).* Est igitur sententia pia quidem, sed non vera. Quid est igitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*? Interpretes clare exposuerunt. Ait enim Aquila: *Terra autem erat inanitas et nihil.* Invisibilis autem dicitur, non quod non appareret, sed, ut quis dixerit, inornata. Nondum erat læta plantis, nondum fructibus coronata, nondum fluviiis et fontibus cincta, nondum aliis variisque ornamentis decora, eratque invisibilis nondum instructa gignendi facultate. Ait Scriptura de quodam viro forti et formoso: *Nonne hic percussit virum Ægyptium visibilem (2. Reg. 23. 21)*? Num

est ergo vir invisibilis? Sed dignus est, inquit, qui suspiciatur. Quemadmodum igitur Ægyptium dixit virum visibilem, ceu dignum spectaculo: sic terram informem invisibilem dixit. Secundo die dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam (Gen. 1. 6).* Fecit igitur hoc cælum, non vero cælum superius, sed illud quod videtur, ex aquis nempe crystalli instar concretis. Velim rem tibi in conspectum dare: multa enim ex visu nostro melius quam verbo traduntur. Hæc aqua supra terram eminebat, verbi causa, cubitis triginta. Tunc dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquæ: demumque in medio aquarum concretio in crystalli morem fuit, levavitque mediam partem aqua sursum, mediam vero inferius reliquit, sicut scriptum est: Fiat firmamentum in medio aquæ, et erit dividens inter aquam et aquam.* Cur autem illud firmamentum vocat? Quia nimirum ex rariore et dissoluta aquarum substantia illud firmavit. Ideo David quoque ait: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus (Psal. 150. 4).* Et ut alio utar exemplo: quemadmodum fumus, cum ex lignis et igne emerit, rarior est atque mollior; cum autem in sublime ascenderit, in nubis densitatem mutatur: sic aquarum illarum rariorem naturam in sublime ductam Deus fixit et consolidavit. Rem autem esse veram testificatur Isaias dicens: *Cælum ut fumus firmatus est (Isai. 51. 6).* Cælum itaque in medio aquarum concretum, dividiam aquarum partem in sublime levavit. Cur autem aquæ illæ supernæ, et cui usui? an ut quis bibat, an ut quis naviget? Nam aquas superne positas esse testificatur David dicens: *Et aqua quæ super cælos est (Psal. 148. 4).* Animadvertite jam Creatoris sapientiam. Crystallinum erat cælum ex aquis concretum: quia enim solis flammam suscepturum erat atque lunæ, necnon infinitam stellarum multitudinem, futurumque erat ut totum igne repleretur, ne ex calore nimio solveretur aut ureretur, dorso cæli constravit illa aquarum maria, ut ejus dorsa emolliret atque liniret, et sic posset resistere flammæ, nec torreretur. Exemplum in manu habes: si hodie lebetem igni imposueris, si aquam habeat, igni resistit; sin non habeat, dissolvitur: sic Deus igni adversariam posuit aquam, ut perdurare posset, ex aquis sursum illud linientibus. Ac vide rem miram: tantum abundat humida substantia cælesti corpori imposita, tanto licet adversante igne, ut etiam terræ commodet. Nam unde ros? Nubes nusquam est, aer aquam non habet; nempe cælum ex superabundanti aqua distillat. Ideo Isaac patriarcha cum Jacobo benediceret, dicebat: *Det tibi Deus de rore cæli et de pinguedine terræ (Gen. 27. 28).*

4. Aiunt vero, fratres, in die iudicii, recessuram aquam illam supernam, cælumque solutum iri, cum non ultra habiturum sit illam aquarum molem, et fore ut stellæ cadant, cum nec viam nec stationem ultra habituræ sint. Hæc porro non temere dicimus; sed Scriptura docet: *Cælum enim convolvitur ut liber (Isai. 34. 4);* nempe adustum: quod enim aduritur convolvitur: *et stellæ cadent sicut folia vitis.* Attende,

quæso, et alium usum. Aquæ illæ, quæ super cælos sunt, non modo cælum conservant, sed etiam flammam solis et lunæ emittunt. Si enim pellucidum esset cælum, omnis ejus splendor sursum curreret, ignis quippe cum sursum tendat, terram desertam relinqueret. Idcirco igitur totum cælum superius immensis aquis addensavit, ut splendor coactus infra descenderet. Vide Artificis sapientiam. Itabes autem in teipso sapientiæ Artificis imaginem; fecit quippe Deus etiam in te quatuor elementorum effigiem. Animadvertite, quæso: cogita mihi caput hoc esse cælum superius; quæ supra linguam sunt, cælum alterum, id est firmamentum: indeque est quod *ὀψαπλωτος*, sive parvum cælum vocetur. Superius in locis abditis cerebrum, quod non videtur, inferius lingua, quæ sub aspectum cadit. Quemadmodum igitur cælum superius in invisibilibus est, mundus vero in locis de quibus loquimur: ac quemadmodum in elementis terram comperis esse gravem, aquam vero terra leviolem, igne graviorem; rursumque ærem aquis leviolem, igne graviorem: sic et in nobis sensus, gustus, odoratus, auditus, visus nec omnes similes sunt. Rem comproba: si velis aliquid gustare, nisi linguæ admoveas, nullo gustus sensu afficeris. Crassior quippe sensus est, nec potest procul percipere. Olfactus vero procul percipit; exempli causa, per domum transis, odoris fragrantiam percipis, quam non vides. Rursus visus olfactu celerior est: videt enim ex monte latam planitiem. Visu rursus mens acutior: cælum cogitat, terram, mare, et ubique invenitur.

Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, Dominus sabaoth... — Ideo imago Dei mens est. Mens cogitat, moxque in se fora creat, turbam sibi depingit, et populum. Erubescant hæretici. Mens talia operatur, et mentis Artifex, omni olfactu subtilior, non celeriolem habet operationem, non promptam creandi vim, non incomprehensibilem naturam? Volo autem, fratres, rem vobis dicere insolentem quidem quantum ad impietatem, sed fidei consonam, quantum ad examen; ut discatis quanta et quam nova moveat diabolus, quanta reperiat, quanta suggerat hæreticis, vel hi potius diabolo. Hodie quispiam hæreticus, præsentibus sanctis viris et patribus, nos conveniens dicebat: hæc dico autem, ne res aliter audita, aliter feriat: Pater, aiebat, et Filius et Spiritus sanctus una divinitas, una virtus, unum regnum. Oportet autem, inquit, auferre ab animo¹, non enim ab altari dico, ne in sanctificatione dicatur, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth*. Nisi illud, inquit, abstuleritis, Christiani non estis. Vidistin' tantam audaciam, tantamque diaboli insaniam? vidistin' radicem adversantis Deo impietatis? vidistin' magnitudinem blasphemix? Pietatis caput voluit amputare, enervare mysterium, fidem abolere, ejus fundamenta eruere. Et vide diaboli astutiam. Persuasit ei ut diceret: Pa-

¹ Savil. legendum putat, *ab oratione*, pro, *ab animo*. Sed stare potest lectio Codicum omnium.

ter et Filius et Spiritus sanctus, una fides (α), una virtus, unum regnum. Venonum melle temperavit. Semper enim modicium, cum vult sibi fidem haberi, nisi fundamentum posuerit apparentis veritatis, ut falsum rejicitur: et qua ratione, audi: nihil quidem simile, dicam tamen. Rahab meretrix cum excepit exploratores, interrogata: *Ingressi sunt ad te viri (Joa. 2. 4. 5)?* respondet, *Etiam*; hoc primum verum est: *Sed exierunt*, inquit; hoc secundum falsum. Si dixisset, Non egressi sunt, domum perserutati essent. Dixit verum, ut fidem conciliaret: falsum addidit, ut deciperet. Ita et iste: nobis interrogantibus, Cur sanctificationem detruncabimus? dicitis, inquit, *Dominus Sabaoth*: atqui non est nomen Dei, non est Christi, neque Patris. Vidiatin' os vile et impurum? Ignoravit, nempe ob incertiam, Sabaoth non esse nomen Dei, sed nomen exercituum; id est, Dominus virtutum. Causam autem dico: sed ante finem quid fausti evenerit annuntio: pœnituit, prociçit, anathemata dixit, peccatus est, receptus est.

5. Attendere igitur: quia sermo incidit, operæ pretium est nos causam dicere, ob quam beatus Isaias hanc sanctificationem Deo emissam audivit. Isaias erat vir mirabilis, zelo plenus, vir audax, audax non præcaecitate, sed zelo. Ilis temporibus fuit rex, Ozias nomine: is cum regia majestate, sacerdotium etiam invadere tentavit. Sacerdotes quid inde sequeretur noverant; regi tamen plurimum reluctari noluerunt; dignitatem reveriti, solum honore prosequuti sunt, exercitus timuerunt. Ipse quoque Isaias tacuit, non obstitit regi. Ut vidit Deus sacerdotes formidolosos, nutantem prophetam, regem audaciter aggressum, immisit ei lepram in vultum, utpote qui sancta attingere ausus esset: atque expulsus demum ille est non modo a sacerdotio, sed etiam a regno, et Ioprosus mansit. Deus porro quod suum erat præstitit, indignatus autem est in sacerdotes, maximeque in prophetam, quod præsens cum esset, pietatem prodidisset. Deus itaque erga prophetam silentium servabat; nec verba cum eo fecit, donec iniquus ille moreretur. Cum autem obliisset impius ille, tum Deus posita indignatione, propheta conciliatur. Ait itaque Isaias: *Et factum est in anno, in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1)*. Cur vero Deus apparuit super solium excelsum et elevatum? Quia invisibilis est Deus, rex autem visus metum incussit; propheta cælestem gloriam exhibuit; ut ostenderet ei, quo solio despecto, quod solium honorassent: quod satellitium, nempe cæleste et angelicum, non honorantes, neque cogitantes, humanum satellitium metuissent. *Et erat, inquit, domus plena gloria ejus: et Seraphim stabant in circuitu ejus (Ibid. v. 2)*. Cherubim solium, Seraphim satellitium sunt: Cherubim namque nihil aliud significant, quam sapientiam plenam. Quemadmodum autem hoc solium sive aliud quodvis quietem præbet sedenti,

(α) Vaticanus, Savilius ejusque Codd., *μία πίστις*. Combelsius vero, suo Marte, nulliusque Manuscripti auctoritate, substituit *μία θεότης*. Non video cur textus hic sit nulla auctoritate mutandus.

φύλλα ἀμπέλου. Πρόσχε δὲ, παρακαλῶ, καὶ ἑτέραν χρεῖαν· τὰ ὕδατα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, οὐ μόνον συντηρεῖ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καταπέμπει· ὅτι γὰρ ἦν διαφανὴς ὁ οὐρανὸς, ὅλη ἡ αὐτὴ ἄνω ἔτρεχε· τὸ γὰρ πῦρ ἀνωφερὲς ἔν, ἔρημον τὴν γῆν κατελίμπανε. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπίλησε τὸν οὐρανὸν ἔκωθεν ἀπείροις ὕδασι, ἵνα ἡ αὐτὴ στενομένη κάτω πέμπηται. Ὅρα τοῦ τεχνίτου τὴν σοφίαν. Ἐχει δὲ καὶ ἐν ἑαυτῷ τοῦ τεχνίτου τῆς σοφίας τὴν εἰκόνα· ἐποίησεν ὁ Θεὸς [430] καὶ ἐν σοι τῶν τεσσάρων στοιχείων τὴν εἰκόνα. Καὶ πρόσχε, παρακαλῶ· νόησόν μοι τὴν κεφαλὴν ταύτην τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, τὰ ἐπάνω τῆς γλώσσης, τὸν ἄλλον οὐρανὸν, τοὔτεσι τὸ στερέωμα· ὅθεν καὶ οὐρανίσκος καλεῖται. Ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις ἐγκέφαλος μὴ φαινόμενος, ἐν τῷ κάτω γλώσσα φαινόμενη. Ὅσπερ οὖν ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις, ὁ δὲ κόσμος ἐν τοῖς λαλουμένοις· καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς στοιχείοις εὐρίσκεις τὴν μὲν γῆν βαρεῖαν, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς μὲν γῆς κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· πάλιν τοῦ αἴρα τὸν ὑδάτων κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν αἱ αἰσθήσεις, γεῦσις, ὄσφρησις, ἀκοή, ὄψις, καὶ οὐ πᾶσαι ἴσαι. Ἀδθε τὴν ἀπόδειξιν· Ἐὰν θέλῃς τινὸς γεύσασθαι, ἐὰν μὴ πλησιάσῃς τῇ γλώσσει, τοῦ γενομένου οὐ λαμβάνεις αἴσθησιν. Παρεῖα γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται πόρρωθεν οἶσα ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἡ ὄσφρησις δὲ μακρῶθεν ἀντιλαμβάνεται· οἶον, περὲρρη δι' οἰκίας, ὄσφραϊνη θυμιάματος, ὃ μὴ ὄρα. Πάλιν ἡ ὄψις τῆς ὄσφρησεως ταχύτερα· βλέπει γὰρ ἀπὸ δρους πλάτη μεγάλη. Τῆς ὄψεως πάλιν ὀξύτερος ὁ νοῦς· ἔννοεῖ οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντη εὐρίσκαται.

Διὰ τοῦτο καὶ εἰκὼν Θεοῦ ὁ νοῦς. Ἐννοεῖ ὁ νοῦς, καὶ εὐθέως κτίζει παρ' ἑαυτῷ ἀγοράς, ἀναζωγραφεῖ ὄχλον, δῆμον. Αἰδεσθῶσιν αἰρετικοί. Νοῦς τοιαῦτα ἐργάζεται, καὶ ὁ τοῦ νοῦ τεχνίτης, ὁ πάσης ὄσφρησεως ὀξύτερος, οὐ ταχύτεραν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὐ σύντομον τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἀκατάληπτον τὴν φύσιν· θούλομαι δὲ, ἀδελφοί, εἰπεῖν εἰς ὑμᾶς τὸ ξένον μὲν, ὅσον εἰς ἀσέβειαν, σύντροπον δὲ τῆς πίστεως, ὅσον εἰς ἐξέτασιν, ἵνα μάθῃτε πόσα καινοτομεῖ ὁ διάβολος, πόσα εὐρίσκει, πόσα ὑποβάλλει τοῖς αἰρετικοῖς, μᾶλλον δὲ ἐκείνῳ οἱ αἰρετικοί· Σήμερον τις ἐπὶ ἁγίων ἀνδρῶν καὶ Πατέρων ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς αἰρετικὸς ἔλεγε (λέγω δὲ ἵνα μήποτε ὁ λόγος ἄλλως ἀκουσθεῖς, ἄλλως πλήξῃ)· Πατὴρ γάρ, φησὶ, καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα μία θεότης, μία δύναμις, μία βασιλεία. Δεῖ δὲ, φησὶν, ἐξαίρεθῆναι ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἃ (οὐ γὰρ λέγω ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου), τὸ λέγειν ἐν ἁγιασμῷ· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαδωὺθ. Ἐὰν τοῦτο, φησὶ, μὴ περιέλῃτε, Χριστιανοὶ οὐκ ἐστέ. Εἶδες τοσαύτην τόλμαν καὶ μανίαν τοῦ διαβόλου; εἶδες εἰζαν θεομαχίας; εἶδες ὑπερβολὴν βλασφημίας; Ἄποκεφαλίσαι ἠθέλησε τὴν εὐσέβειαν, ἐκνευρῶσαι τὸ μυστήριον, ἀφανίσαι τὴν πίστιν, ἐκτριζῶσαι τὰ θεμελιωθέντα. Καὶ ὅρα τὸ δεινὸν τοῦ διαβόλου· Προσέπηγεν αὐτῷ εἰπεῖν· Πατὴρ καὶ Υἱὸς· καὶ ἅγιον Πνεῦ-

μα, μία πίστις, μία δύναμις, μία βασιλεία. Ἐκέρασε τὸ δηλητήριον μέλιτι. Ἄει γὰρ τὸ ψεῦδος, ὅταν θέλῃ πιστευσθῆναι, ἐὰν μὴ πῆξῃ θεμέλιον δοκοδοσῆς ἀληθείας, οὐ πιστεύεται· καὶ ὅπως, ἄκουε· οὐδὲν μὲν ὁμοιον, λέγω δέ· Παθεῖ ἡ πόρνη ὅτε ἐδέξατο τοὺς κατασκοπούς, ἠρωτήθη· [451] *Εἰσή·θρον πρὸς σὲ οἱ ἄνδρες*; λέγει, *Ναί*· τὸ πρῶτον ἀληθές· Ἄλλ' ἐξῆλθον, φησὶ· τὸ δεύτερον ψεῦδος. Εἰ εἶπεν, Οὐκ ἐξῆλθον, ἠρουνάτο ἡ οικία. Εἶπε τὸ ἀληθές, ἵνα ἐντρέψῃ· ἐπήγαγε τὸ ψεῦδος, ἵνα ἀπατήσῃ. Οὕτω καὶ οὗτος· ἐρωτῶντων ἡμῶν, Διατί ἐξέλωμεν τὸν ἁγιασμόν; λέγετε ε, Κύριος Σαδωὺθ· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ Θεοῦ ὄνομα, οὐκ ἐστὶν οὔτε τοῦ Χριστοῦ, οὔτε τοῦ Πατρὸς. Εἶδες τὸ ἐξουθενημένον καὶ μιαρὸν στόμα; Ἡγνόησε δὲ ἀπὸ ἰδιωτείας, ὅτι τὸ Σαδωὺθ οὐκ ἐστὶν ὄνομα Θεοῦ, ἀλλ' ὄνομα στρατιῶν· τοὔτεσι, Κύριος τῶν δυνάμεων. λέγω δὲ καὶ τὴν αἰτίαν· ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους εὐαγγελίζομαι ὑμᾶς· μετανόησε, προσέπεισεν, ἀνεθεμάτισεν, ἠξίατο, ἐδέχθη.

ε'. Πρόσχε τοῖνυν· ἐπειδὴ παρενέπεισεν ὁ λόγος, δεῖ ἡμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν καθ' ἣν ὁ μακάριος Ἡσαίας τὸν ἁγιασμόν τοῦτον ἤκουσε τῷ Θεῷ ἀναπεμπόμενον Ἡσαίας ἐγένετο ἀνὴρ θαυμαστός, ζήλου πεπληρωμένος, ἀνὴρ τολμηρὸς, τολμηρὸς δὲ οὐκ ἀπὸ θρασυτήτος, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένετο βασιλεὺς Ὀκίας ὀνόματι· εἰς μετὰ τῆς ἄλλης τῆς βασιλικῆς δόξης ἠθέλησε καὶ ἱερωσύνην ἐκδύσασθαι. Οἱ ἱερεῖς μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἤθεσαν βασιλεῖ δὲ ἐπὶ πλείστον ἀντεπιπῶν οὐκ ἠθέλησαν ἠδέσθῃσαν τὸ ἀξίωμα, ἐτίμησαν τὸν θρόνον, ἐδυσωπήθησαν τὰ στρατεύματα. Ἡσαίας καὶ αὐτὸς ἐσωπήσεν, οὐκ ἀνέστη τῷ βασιλεῖ. Ὡς εἶδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἱερεῖς φοθηθέντας, τὸν προφήτην ἠκλάσαντα, καὶ τὸν βασιλέα τολμήσαντα, ἐπέβαλεν αὐτῷ λέπραν ἐν τῷ προσώπῳ, ὡς τολμήσαντι ἄψασθαι τῶν ἁγίων· καὶ ἐξεδιήθη λοιπὸν οὐ μόνον τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας, καὶ διέμενε λεπρός. Ὁ δὲ Θεὸς ἐποίησε μὲν τὸ ἴδιον, ἡγανάκτει δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ μάλιστα τῷ προφῆτῃ, ὅτι παρὼν προέδωκε τὴν εὐσέβειαν. Ἦν οὖν ὁ Θεὸς ἐν παρασιωπήσει πρὸς τὸν προφήτην, καὶ οὐ μετέδωκε λόγους, ἕως ἐτελεύτησεν ὁ παράνομος. Ὅτε λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ ἀσεδής, τότε ὁ Θεὸς ἀποθέμενος τὴν ἡγανάκτησιν, διαλλάσσεται τῷ προφῆτῃ. λέγει τοῖνυν Ἡσαίας· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, ᾧ ἀπέθανεν Ὀκίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Καὶ διατί Θεὸς ἐπεφάνη ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου; Ἐπειδὴ ἀράτος ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὃ δὲ βασιλεὺς ὀρώμενος φόβον ἔσχε, δεικνυσι τῷ προφῆτῃ τὴν οὐράνιον δόξαν, ἵνα πείσῃ αὐτὸν ποιοῦ θρόνου καταφρονήσαντες, ποῖον θρόνον ἐτίμησαν· ποῖαν δουροφρίαν, οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν, μὴ τιμήσαντες, μηδὲ ἐννοήσαντες, δουροφρίαν ἀνθρωπικὴν ἐδυσωπήθησαν. Καὶ ἦν, φησὶν, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τὰ Σαραβείμ ἐστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Τὰ Χερουβείμ θρόνος ἐστὶ, τὰ Σαραβείμ δουροφρία· τὰ Χερουβείμ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐρμηνεύεται, ἢ σοφία πε-

* Sic Vaticanus recte : Savil. et Combefis. Δεῖν, ὅτι ἄλλου ἐστὶ Θεοῦ ὄνομα· οὐκ ἐστὶν οὔτε, etc. Vox ἐπιγενετοῖσι perturbat sententiam.

† His adivitia dicit Chrysostomus supra Commentario in Isaiam.

* Cosmos κάτω πέμπει. Infra idem διὰ τοῦτο οὖν συνεπίλησε.

† Sav. conj. ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ.

πληρωμένη. Ὡσπερ δὲ οὗτος ὁ θρόνος ἢ ἕτερος ἀναπαύει τὸν καθήμενον, καὶ ἐστὶ τιμὴ καὶ ἀνάπαυσις, οὕτω καὶ Θεοῦ θρόνος σοφία, ἐφ' ἣ ἑπαναπαύεται Θεός. Διὰ [452] τοῦτο ὁ Δαυὶδ φησὶν· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ, ἀντὶ τοῦ, Ὁ ἐπὶ τῆς πεπληρωμένης σοφίας ἑπαναπαυόμενος. Διὰ τοῦτο τὰ Χερουβείμ πλήρη ὀφθαλμῶν, τὰ νῶτα, τὴν κεφαλὴν, τὰς πτέρυγας, τοὺς πόδας, τὰ στήθη, καὶ πάντα ὀφθαλμῶν ἐπεπλήρωτο, ἐπειδὴ ἡ σοφία πανταχόθεν βλέπει, πανταχόθεν ἠνεπιγμένον ἔχει τὸ ὄμμα. Ἐξ, φησὶ, πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ δὲ πτέρυγες τῶ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέτοττο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, τουτέστι, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ δὲ πτέρυγες τῶ ἐνὶ. Ὅκτῳ ἠσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες βοῶσι. Τί οὖν διδάσκει ἡμᾶς ἡ Γραφή; Μὴ πάντα κινεῖν λογισμὸν περὶ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ μὲν σιωπῇ κηρύττειν, τὰ δὲ πιστεῖ δοξάζειν καὶ θεολογεῖν. Διαιτὶ δὲ σκεπάζουσι τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν; Ἐπειδὴ οὕτε ἀρχὴ εὐρίσκεται, οὕτε τέλος. Ταῖς δὲ δυσὶ καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν, ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας, δηλονότι ταῖς μέσαις πτέρυξι πέτονται, οὐ ταῖς ἄνω, οὐ ταῖς κάτω. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς περὶ Θεοῦ λαλοῦντας τὰ μέσα λαλεῖν· ὅτι Θεός, ὅτι Δημιουργός, ὅτι Δεσπότης, ὅτι εὐεργέτης. Ταῦτα πάντα μέσα. Ἐὰν εἴπῃς, Πῶς ἐγέννησε; τὴν κεφαλὴν ἐγύμνωσας, ἦν σκέπει τὰ Χερουβείμ. Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Πῶς τὸ τέλος τοῦ Θεοῦ; τοὺς πόδας γυμνοῖς, οὐς σκέπει τὰ Χερουβείμ. Σκέπει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, οὐχ ἵνα κρύψῃ, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀνεξερεύνητα, ὅτι ἀκατάληπτα. Λάβε καὶ τὸν τύπον. Ἦσαν ἕξ καὶ ἕξ, δώδεκα πτέρυγες· ὁκτῶ ἠσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες κινούνται. Τύπος τῶν ἀποστόλων. Δώδεκα ἀπόστολοι, ἀλλὰ τέσσαρες βοῶσιν εὐαγγελισταί. Καὶ τί βοῶσιν; Ἦν ἐσπούδασεν ὁ Σατανᾶ; ἀνατρέψαι φωνήν. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Οὐχ ἀπλῶς ἔλεγον, ὡς ἡμεῖς· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος· ἀλλὰ εἰς τῶ ἐνὶ ἀντιέβαλλ[λ]ον, ὡς γέγραπται· Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἄγιος, φησὶν, ἅπαξ ὀφειλομένον εἰπεῖν. Ὁ ἄλλος λέγει· Ἄγιος· εἴτα ὁ ἕτερος, πρόσθετος τὸ τρίτον, Ἄγιος. Ἐπεὶ οὖν τρία ἠριθμησάμεν, μὴ νομίσκειν εἶναι τρεῖς θεοὺς. Τί οὖν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος; Εἰς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἕν βάπτισμα. Καὶ ὡσπερ ἐν ταῖς ψαλμῶδαίς ἀντιπέμψουσιν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οὕτως αἱ ἄνω δυνάμεις ἀντιχορεύουσιν ἀλλήλαις, καὶ ὡσπερ ἐξ ἀντιφώνου μελωδίας ἀναπέμψουσιν τὴν δοξολογίαν. Εἶτα, Πλήρης, φησὶν, ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς κραυγῆς ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ.

ς'. Σέβον πρᾶγμα! Ἀπὸ τῆς δοξολογίας, δέον προστεθῆναι δόξαν, καὶ ἡ οὐσα ἀπόλετο, καὶ καπνός εἰσηλθε. Καπνός δὲ ἐρημία ἐστὶν εἰκὼν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Προῆδει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, ἤρμουςται τῶ κόσμῳ, τῶ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐ δέχεται αὐτὸ ὁ ναὸς τῶν Ἰουδαίων. Λέγει οὖν, ὅτι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐρημίας καὶ καπνοῦ πληροῦται ἡ συναγωγὴ. Ἐπήρθη δὲ οὐχ ἡ θύρα, ἀλλὰ τὸ ὑπέρθυρον. Πρὸς-

⁴ Sav. καὶ ταῖς μὲν δυσὶ... ταῖς δὲ δυσὶ.

εχε· Πᾶσα θύρα οὐδὸν ὑποκείμενον ἔχει, καὶ ὑπέρθυρον [453] ἐπιχειμένον ταῖς παραστάσι· καὶ οὕτως στηναὶ δύνανται παραστάδες μὴ ἔχουσαι οὐδὲν, οὐδὲ στηριχθῆναι ἀσάλευτοι δύνανται μὴ λαβοῦσαι τὸ ὑπέρθυρον. Ἐπήρθη οὖν τῆς συναγωγῆς τὸ ἄνω στήμα· οὐχ ὅλη μὲν ἡ συναγωγὴ, θύρας μὲν ἔχουσα, ὑπέρθυρον δὲ οὐκ ἔχουσα. Τὸ ὑπέρθυρόν ἐστιν ἡ ἄνω κρατοῦσα δύναμις. Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον, ἐγυμνώθη τῆς χάριτος. Ἄφ' οὗ δὲ τὸ ὑπέρθυρον ἐπήρθη, ἀνάγκη τὰς παραστάδας καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης χειρὸς σαλευέσθαι. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκὰ. Καὶ διὰ τοῦτο προφήτης τις ἔλεγε· Καὶ θήσω τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς πρόθυρα σαλευόμενα. Καὶ ὁ οἶκος, φησὶν, ἐπληρώθη καπνοῦ. Καὶ τοῦ ἡ δόξα ἀπῆλθε; Πρόσεχε, παρακαλῶ· Λέγει Ἡσαίας· Καὶ πλήρης τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ· εἶτα λέγει, ὅτι Ἐπλήσθη καπνοῦ. Εἰσελθόντος τοίνυν τοῦ καπνοῦ, ἀνάγκη ἡ δόξα μετετέθη. Καὶ ποῦ μετετέθη; Οὐκ ἐν ἐνὶ οἴκῳ, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὰς Ἐκκλησίας ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἵνα δείξῃ τὰ Χερουβείμ ποῦ ἀπῆλθεν ἡ δόξα ἡ ἐν τῶ ναῷ, λέγει· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐγυμνώθη ἐν ἔθνος, καὶ ἐφωτίσθη τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀγίαν φωνὴν Κυρίου, τὴν βασιλικὴν δοξολογίαν, ταύτην τὴν ἔνθεον μουσταγωγίαν, ἔλεγε διαβολικὸν στόμα, περιέει ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅτι δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ χωρεῖ ἡ βλασφημία, δὴλη ἡ μαρτυρία. Τίνα εἶδεν Ἡσαίας ἐν τῷ θρόνῳ; Λέγει γάρ· Ἦκουσα φωνὴν Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τούτον; Κατηλλάγη μὲν τῶ δούλῳ, ἀκμὴν δὲ ἔφερον ἀγανακτήσεως. Ὡσπερ ἡμεῖς ἐὰν διαλλαγῶμεν οἰκέτη, οὐκ εὐθέως αὐτῷ τὸ ὄλον ὄμμα χαριζόμεθα, ἀλλὰ ἥρεμα ὑποκλιπόμεν τὴν ὄψιν· οὕτως ὁ Θεός μὴ θέλων δείξαι ὄλον τὸ πρόσωπον, ἐστώτος αὐτοῦ, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Ὡσπερ ἐὰν ὡς δούλοι ἐστώτες ἐπὶ δεσπότη, καὶ θέλῃ αὐτῶν μείψασθαι τὴν βραθυμίαν, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Εἰς τὴνδὲ τὴν χρεῖαν οὐκ ἔχω ἀνθρωπων· οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὡς σπουδαῖον μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· Τίνα ἀποστείλω ἀντὶ τούτου; τὸν σιωπήσαντα, τὸν πολεμοῦντα τὴν ἱερωσύνην; Τί οὖν Ἡσαίας; Ὡς οἰκέτης ἐν προσκρούσει γενόμενος, καὶ δηχθεὶς, καὶ σπεύδων ὑπὲρ τῶν πρώτων ἀπολογήσασθαι· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀποστείλῳ με. Πόθεν οὖν δεξιῶμεν, ὅτι Χριστῷ ἦν ἡ δόξα; Λέγει Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής· Τοιαῦτα δὲ σημεῖα πεποιηκότος τοῦ Ἰησοῦ, οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ ἱουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ Ἡσαίου· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ὅτε εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Εἶδες τὸ κεφάλαιον ἡμῶν τῆς σωτηρίας τὸν ἁγιασμόν; Ἄγιασμός ἐὰν μὴ γένηται, οὐδὲ τὸ μυστήριον τελεῖται. Ἐχεις τὴν εἰκόνα. Μόνον εἶπε τὰ Χερουβείμ· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος· ἡμᾶς τὴν θυσία. [454] Καὶ ἀπεστάλη, φησὶ, πρὸς με ἐν τῶν Χερουβείμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχε ἀνθρώπου, ὃν εἶπεν λαβὴν ἐλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Μὴ ἔλαβεν, ἕως οὗ ἡγιασθῇ. Ἦψάτω, φησὶ,

^h Sic omnes mss. Sav. legendum putat, ἀντὶ τοῦ, τοῦτον τὸν σιωπ. Et hanc lectionem sine auctoritate, nihil moneans, in textum inexit Combef. Sed puto seriem optime, ut est, stare posse, cum maxime Severianus non tantis scrupulo verba haec vel alia adhibuerit.

estque honori simul et quieti: ita et Dei solium sapientia in qua Deus requiescit. Ideo David ait: *Qui sedes super Cherubim (Psal. 79. 3. et 98. 1)*; ac si diceret, qui in plena sapientia quiescis. Ideo Cherubim plena sunt oculis, in dorso, in capite, in pennis, in pedibus, in pectore, et tota oculis plena erant, quoniam sapientia undique conspicit, et undique apertis est oculis. «Sex alæ,» inquit, «uni, et sex alæ uni. Et duabus quidem tegebant vultum, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth» (*Isai. 6. 2. 3*): hoc est, Dominus exercituum. *Sex alæ uni, et sex alæ uni.* Octo silentium tenent, et quatuor clamant. Quid ergo docet nos Scriptura? Ne omne ratiocinium moveamus circa Deum; sed alia silentio prædicemus, alia fide glorificemus et divina dicamus. Cur autem pedes obtegunt et caput? Quia nec principium nec finis reperitur. Duabus tegunt caput et duabus pedes, nempe duabus mediis pennis volant, non superioribus, nec inferioribus. Nos enim de Deo loquentes, media declarare oportet: quod nempe sit Deus, quod Creator, quod Dominus, quod beneficus. Hæc omnia media sunt. Si dicas, Quomodo genuit? caput detexisti, quod Cherubim tegunt. Si porro dixeris, Ubi est Dei finis? pedes nudasti, quos tegunt Cherubim. Tegunt autem caput et pedes, non ut abscondant, sed ut doceant hæc esse inscrutabilia, incomprehensibilia. Accipe figuram. Erant sex et sex, duodecim pennæ: octo quiescunt, et quatuor moventur. Hæc figura sunt apostolorum. Duodecim sunt apostoli, sed quatuor evangelistæ clamant. Et quid clamant? Eam vocem quam evertere satanas conatus est. Animadvertite, quæso. Non simpliciter dicebant, ut nos, *Sanctus, sanctus, sanctus*, sed alter ad alterum vicissim emittebant, ut scriptum est: *Et clamabant alter ad alterum.* Sanctus, inquit, semel dicendum nobis est. Alius dicit Sanctus: deinde alius, adde tertio, Sanctus. Quia ergo tres numeravimus, ne putes tres esse deos. Cur ergo: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus?* Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma. Ac quemadmodum in psalmodiis alii aliis versus transmittunt, sic supernæ potestates mutuos choros agunt, ac veluti ex melodia vicissim habita, glorificationem emittunt, Deinde. *Plena erat, inquit, domus gloria ejus. Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo (Isai. 3. 4).*

6. Rem stupendam! Cum post glorificationem gloria addenda videretur, etiam ea quæ erat perit, et fumus intravit. Fumus autem desolationis est imago. Quid igitur hoc est? Prævidebat Spiritus sanctus, illud, *Sanctus, sanctus, sanctus*, mundo esse concinatum, prædicationi apostolorum, et templum Judæorum non illud accipere. Dicit ergo post prædicationem Evangelii desolatione et fumo replendam esse synagogam. Elevatum est non ostium, sed superliminare. Animum adhibe. Omnis janua solum substratum habet, et superliminare impositum parastatis: neque possunt parastatæ stare, nisi solum habeant; neque firmari immotæque esse possunt, nisi accipiant super-

liminare. Elevata est ergo synagogæ superior forma: non tota quidem synagoga, quæ portas quidem habet, superliminare autem nullum. Superliminare porro est virtus superne continens. Elevatum est superliminare, nudatum est gratia. Ex quo autem superliminare elevatum est, necessarium fuit parastatas vel a debili manu commoveri. Ideo quævis manus Judaica commovet: idcirco propheta quidam dicebat: *Et ponam Jerusalem ut vestibula quæ moventur. Et domus repleta est fumo (Zach. 12. 2).* Et quonam abiit gloria? Attende, quæso. Dicit Isaias, *Et plena erat domus gloria ejus*; deinde dicit: *Repleta est fumo.* Ingresso itaque fumo, necesse fuit ut gloria transferretur. Et quonam translata est? Non in unam domum, sed implevit Ecclesias per totum orbem. Et ut ostendant Cherubim quonam abierit gloria quæ in templo erat, dicunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Nudata est gens una, et illuminati sunt termini terræ. Hanc sanctam vocem Domini, regiam glorificationem, hanc divinam mysticam institutionem, dicebat os diabolicum, aufer ab altari. Quod autem hæc blasphemia Christum impetat, manifestum testimonium adest. Quemnam vidit in solio Isaias? Ait enim, *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit ad populum hunc (Isai. 6. 3)?* Reconciliatus est servo, speciem tamen præferebat indignationis. Ut nos quando servo pepercimus, non statim illi totum vultum gratiosum exhibemus, sed aspectum tantisper subducimus: ita Deus cum non vellet totum ostendere vultum, stante illo dicebat: *Quem mittam? Quemadmodum si servi starent coram hero, et vellet ipse eorum ignaviam incusare, diceret: Quem mittam? Ad hoc negotium hominem non habeo; non quod non habeat, sed quod strenuum non habeat.* Sic Deus: *Quem mittam hujus loco? an eum qui tacuit, videns eum qui sacerdotium impugnabat? Quid ergo Isaias? Quasi famulus in offensa deprehensus, ac compunctus, quique studeat priora abstergere: Ecce ego, mitte me.* Unde ergo ostendemus eam fuisse Christi gloriam? Ait Joannes evangelista: «Cum tanta signa fecisset Jesus, non crediderunt ei Judæi, ut impleretur quod dictum est per Isaiam: Auditus audietis, et non intelletis. Hæc autem dixit quando vidit gloriam ejus, et loquutus est de eo» (*Joan. 12. 37.-41*). Vidistin' caput salutis nostræ, sanctificationem? Sanctificatio si non fuerit, neque mysterium consummatur. Habes imaginem. Solum dixero Cherubim: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus*: sanctificata est hostia. *Et missus est, inquit, ad me unus de Cherubim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari (Isai. 6. 6).* Non tulit, donec sanctificatus est. *Tetigit, inquit, labia mea (Ibid. v. 7).* Cur labia? Mysteriorum vestibula. Quid dicimus fideles? Hoc mysterium peccata dimittit. Dicunt etiam Cherubim: *Ecce abstuli peccata tua.* Vidisti figuram? vidisti splendenter veritatem? Ipsum igitur, qui sedet super solium excelsum et elevatum, sanctificare ne cessemus; gratias vero agamus pro anima quæ seducta fuerat, quam lupo rapuit, quam avulsit pastor, quam rapuit diabolus, sed abstulit ille

clemens ac benignus; ut os omne hæreticum, et lingua blasphema furens, laudet Patrem et Filium et Spiritum sanctum in sæcula. Amen (a).

Ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione.

4. Mundi Artifex sole, luna, stellis cælum ornavit, terramque floribus et plantis coronavit, atque omnem creaturam variis decoravit ornatibus: nos vero par est, resumpto de creatione sermone, opificia quidem mirari, Opificem autem adorare. Neque enim hæc scripta sunt solum, ut discamus illa facta esse, sed ut Opificem admiremur. Dictum est illum primo die creaturarum materiam produxisse: secundo die, quomodo ex rariore mollioreque aquarum materia firmamentum constituerit, ideoque firmamentum vocatum fuerit. Idcirco etiam Christus totum orbem terrarum extenuatam et emollitam, diversoque pluriam deorum errore cæu materia dissipatam, collegit, et unam fidem fecit, quam firmamentum vocat Apostolus his verbis: *Secundum firmamentum fidei in Christum (Col. 2. 5)*. Divisa est igitur abyssus; eratque aqua illa quæ infra manebat abyssus, atque etiam illa quæ sursum et sublimis erat abyssus. Unde hoc? Ait David: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum (Psal. 41. 8)*. Divisa est itaque abyssus, et factum est firmamentum: deinceps terra operta erat aqua. *Et dixit Deus, inquit, Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida (Gen. 1. 9)*.

Contra Anomæos. — Quandoquidem omnia intelligere volunt nisi illi hæretici, et incomprehensibilis naturæ modum scrutantur, dicant quomodo congregata sit aqua, aut congregata quonam recesserit. Num enim, secundum vos, nullo examinae vocibus hærendum est, sed res sunt querendæ. *Dixit Deus: Congregatur aqua.* Quonam congregata fuit? In mare. An mare tunc plenum non erat? Terra plena erat, utique saue et mare. Quonam igitur congregata est? Qui illa quæ in pedibus habent, quæque videntur non possunt capere, inscrutabilem altitudinem curiose perquirunt, et incomprehensibilem divinitatis abyssum, neque mare, quod est incomprehensibile, detinet eos ab explorando Artifice. Ideo hæreticis dicat propheta: *Erubescant hæretici, dixit mare; quemadmodum dixit: Erubescet, Sidon, dixit mare¹ (Isai. 23. 4)*. Quonam igitur loca congregatæ sunt aquæ? Audi. Quando terram fecit Deus, nondum erant concava montium; sed simul atque dixit, *Congregetur aqua*, terra disrupta est, ac sinus fecit. Quæ res commonstratur, nempe quod terra disrupta fuerit, ex insulis et montibus hinc inde positis. Ideoque reliquit Deus insulas et montes, ut discas ea a principio conjuncta fuisse: Dei autem verbum hæc segregavit. *Congregetur aqua*, nudata est terra. Sciendum autem, terram, quæ sic hodie appellatur, a Deo nec terram esse factam, neque hoc nomine vocatam: sed a principio creationis nomen ejus fuisse, arida, ut ait David: *Quoniam ipsius*

¹ Hæc, quemadmodum dixit.... dixit mare, neque in savil. neque in Combesis. leguntur.

(a) Sic desinit Vaticanus.

est mare, et ipse fecit illud, et aridam formaverunt manus ejus (Psal. 94. 5). Arida facta est, cognominata autem fuit terra: quemadmodum hoc firmamentum conditum est, et vocatum est cælum. Facto igitur aquarum divortio, prodiit arida, speciem habens inebriatæ terræ: aquæ enim nuperrime recesserant. Ubi ergo detecta fuit terra, jubet Creator: *« Germinet terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum, cujus semen in ipso sit, secundum genus et secundum similitudinem » (Gen. 1. 11)*: Neque hoc pudore afficit hæreticos. Herba et ligna et fœrum generant secundum similitudinem, et Deus dissimilem sibi genuit? Et cum quadrupedes rursus, reptilia et aves facta sunt, dicit Deus: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum genus (Gen. 1. 20)*. Fœra, reptilia, volatilia, natatilia, herba, fœnum, ligna, secundum genus et secundum similitudinem generant: solusque Deus dissimilem genuit? Cumque nos creavit Deus, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26)*: opus est secundum similitudinem, et artifex dissimilis?

2. Sed rem miram vide: sæpe namque hæretica nequitia latibulum reperit. Si, inquit, ita dixeris Filium secundum similitudinem, ut et nos, id admittimus. Enimvero aliud est naturæ similitudo, aliud gratiæ. Nos secundum similitudinem, ille similitudo est: nam *Qui vidit me, vidit Patrem (Joan. 14. 9)*; nos secundum similitudinem. Servos autem Dei oportet dictionum discrimina querere. Dixit Deus: *Germinet terra herbam fœni, et lignum fructiferum faciens fructum.* Deinde dicit: *Educet terra quadrupedes et bestias.* Cur ibi, *Germinet*, hic, *Educet*, dicit? Germina et ligna fructusque quotannis germinant. Quia igitur semina in terra mansura erant, et ex illa proditura, ideo ait, *Germinet*. Et circa animalia, *Educet*, quia cum semel ex terra orta essent, non ultra a terra, sed per successionem gignantur. *Factum est ita.* Verbum in opus decurrit; ornata fuit terra; oportebat demum ornari cælum.

Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. — Cur prius terram exornat, quam cælum? Propter errorem multiplicem deorum, qui exoriturus erat, quo solem, lunam, stellas coluerunt. *Dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli (Genes. 1. 14)*. Cur solem et lunam non primo die fecerit? Quia nondum factum fuerat firmamentum, in quo illa ponenda erant. Neque ob hanc tantum causam; sed quia nondum erant fructus, qui ab illis loverentur. Tertio namque die fructus germinarent. Ac ne putaretur illos ex solis natura germinasse, post absolutam creationem, tunc Deus fecit solem, lunam et stellas. Undenam Deus illa fecit? Dictum est enim ipsum primo die ex non exstantibus cuncta fecisse, reliquis autem diebus ex exstantibus. Unde ergo sol? Ex luce quæ primo die facta fuerat, quam mutavit ut voluit Artifex, in variasque species convertit: illic lucis materiam, hic stellas: quemadmodum si quis præmitteret auri mas-

τῶν χειλέων μου. Διὰ τῶν χειλέων; Τὰ πρόθυρα τῶν μυστηρίων. Τί λέγομεν οἱ πιστοί; Τοῦτο τὸ μυστήριον ἀφίησιν ἀμαρτίας. Λέγει καὶ τὰ Χερουβεὶμ· *Ἴδου ἀφήρηκα τὰς ἀμαρτίας σου*. Εἶδες τὸν τύπον; εἶδες τὴν ἀλήθειαν λάμπουσαν; Αὐτὸν τοῖνον τὸν ἐπὶ θρόνου ὕψιλου καὶ ἐπηρμένον μὴ διαλείπων ἀγιάζοντες· εὐχαριστήσωμεν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῆς θαλασσοθείας, ἣν ἤρπασεν ὁ λύκος, καὶ ἀπέσπασεν ὁ ποιμὴν, καὶ ἤρπασεν ὁ διάβολος, καὶ ἀφείλατο ὁ φιλόανθρωπος· ἵνα πᾶν στόμα αἰρετικῶν, καὶ πᾶσα γλῶσσα μαινομένη βλασφημίαν, ὑμνήσῃ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ περὶ ἀναστάσεως.

α'. Ὁ μὲν τοῦ κόσμου τεχνίτης ἤλιψ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισε, καὶ τὴν γῆν ἀνθεσι καὶ φυτοῖς ἐστεφάνωσε, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν διαφόρους ἐποίησεν· ἡμᾶς δὲ δεῖ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναλαβόντας θαυμάζειν μὴ τὰ γεγεννημένα, προσκυνεῖν δὲ τὸν τεχνίτην. Οὐ γὰρ ἐγράφθη ἡμῶν μάθωμεν ὅτι γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμάσωμεν τὸν ποιήσαντα. Εἴρηται ὅτι τῇ πρώτῃ τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων παρήγαγε· τῇ δευτέρᾳ πῶς τὸ στερέωμα ἐξ ἡραιωμένης φύσεως τῶν ὑδάτων συνεστήσατο, καὶ διὰ τοῦτο στερέωμα ἐκλήθη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐξηραιωμένην, καὶ κεχαυωμένην, διαφόροις πολυθέου πλάνης ὕλαις ἐσκορπισμένην, συνήγαγε, καὶ μίαν ἐποίησε πίστιν, καὶ καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος στερέωμα, λέγων· *Κατὰ τὸ στερέωμα τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως*. Ἐμερίσθη τοῖνον ἡ ἄβυσσος, καὶ ἦν τὸ μείναν κάτω ὕδωρ ἄβυσσος, καὶ τὸ ὑψωθὲν ἄνω ἄβυσσος. Πῶθεν τοῦτο; Λέγει Δαυὶδ· *Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπιμαλεῖται εἰς φωτὴν τῶν καταρακτῶν σου*. Ἐμερίσθη τοῖνον ἡ ἄβυσσος, καὶ ἐγένετο στερέωμα· λοιπὸν ἡ γῆ ἐκεκάλυπτο ὕδατι. *Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐσθήτω ἡ ξηρὰ.*

Ἐπειδὴ πάντα βούλονται οἱ ἄθλιοι τῶν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ τρόπον ἐρευνῶσιν ἀκατάληπτου φύσεως, εἴπωσι πῶς συνήχθη τὸ ὕδωρ, καὶ ποῦ συνήχθη, ἢ συναχθὲν ποῦ ἐχώρησεν. Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖν δεῖ, καθ' ἡμᾶς, ἀπλῶς ταῖς φωναῖς, ἀλλὰ ζητεῖν τὰ πράγματα. *Εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ*. Ποῦ συνήχθη; Εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ γὰρ ἦν τότε πεπληρωμένη ἡ θάλασσα; Ἡ γῆ ἐπεπλήρωτο, πάντως καὶ ἡ θάλασσα. Ποῦ οὖν συνήχθη; Οἱ τὰ ἐν ποσὶ καὶ ὀρώμενα μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν, πολυπραγμονοῦσι βυθὸν ἀνεξιχνίαστον, καὶ ἄβυσσον θεότητος ἀκατάληπτον, καὶ οὐκ ἐντρέπει αὐτοὺς ἡ θάλασσα ἀκατάληπτος οὕσα ἐρευνᾶν περὶ τοῦ τεχνίτου. Διὰ [455] τοῦτο καὶ πρὸς αἰρετικούς λεγέτω ὁ προφήτης· Αἰσχυρότητα αἰρετικοί, εἶπεν ἡ θάλασσα· ὡσαυτὲρ εἶπεν· *Αἰσχυρότητι Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα*. Ποῦ οὖν συνήχθη τὰ ἵδατα; Ἄκουε· Ὅτε τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐδέπω ἦν τὰ κοιλώματα τῶν ὀρέων· ἀλλ' ἅμα εἶπε, *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ ἐρράγη ἡ γῆ, καὶ κόλπους*

ἐποίησε. Μαρτυρεῖ τῷ πράγματι, ὅτι γῆ ἔστιν ἡ σφισθεῖσα, αἱ νῆσοι, τὰ ὄρη μεταξύ. Καὶ διὰ τοῦτο κατέλιπεν ὁ Θεὸς τὰς νήσους καὶ τὰ ὄρη, ἵνα μάθῃς ὅτι ἀπ' ἀρχῆς συνῆπτο· Θεοῦ δὲ λόγος αὐτὰ ἐβρῆξεν. *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, ἐγυμνώθη ἡ γῆ*. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν σήμερον οὕτω καλουμένην, οὕτε γῆν ἐποίησεν, οὕτε ὄνομα αὐτῇ τοιοῦτον ἔδωκεν· ἀλλ' ἦν τὸ ὄνομα τῆς κοσμοποιίας ἀπ' ἀρχῆς, ἡ ξηρὰ, ὡς λέγει Δαυὶδ· *Ὅτι αὐτοῦ ἔστιν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν*. Ξηρὰ ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ γῆ· ὡσαυτὸν τοῦτο τὸ στερέωμα ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ οὐρανός. Χωρισθέντων τοῖνον τῶν ὑδάτων, προήλθεν ἡ ξηρὰ, ὅψιν ἔχουσα γῆς μεμεθυμένης· νεωστὶ γὰρ ὑπεχώρησαν τὰ ὕδατα. Ὡς οὖν ἐγυμνώθη ἡ γῆ, κελεύει ὁ δημιουργός· *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίτητα, καὶ ξύλον κάρπιμον, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίτητα*. Οὐδὲ τοῦτο αἰσχύνει τοὺς αἰρετικούς. Βοτάνη καὶ ξύλα καὶ χόρτος γεννᾷ καθ' ὁμοίτητα, καὶ ὁ Θεὸς ἀνόμιον ἐγέννησε; Καὶ ὅτε ἂν τετράποδα πάλιν καὶ τὰ ἔρπετα καὶ πετεινὰ ἐγένετο, λέγει ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετα ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος*. Τὰ θηρία, τὰ ἔρπετα, τὰ πετεινὰ, τὰ νηκτά, ἡ βοτάνη, ὁ χόρτος, τὰ ξύλα, κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίτητα γεννᾷ· καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἀνόμιον ἐγέννησεν; Καὶ ἡμᾶς μὲν δημιουργῶν ὁ Θεὸς εἶπε· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμῶν καὶ ὁμοίωσιν*· τὸ ἔργον καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ὁ τεχνίτης ἀνόμιος;

β'. Ἄλλ' ὄρα τὸ θαυμαστόν· πολλάκις γὰρ ἡ αἰρετικὴ κακία εὐρίσκει φωλεὸν· Ἐάν οὕτω, φησὶν, εἴπῃς τὸν Υἱὸν καθ' ὁμοίωσιν, ὡς καὶ ἡμᾶς, δεχόμεθα. Ἄλλο γὰρ φύσεως ὁμοιότης, ἄλλο χάριτος. Ἡμεῖς καθ' ὁμοίωσιν, ἐκεῖνος ὁμοίωσις· Ὁ γὰρ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἡμεῖς δὲ καθ' ὁμοίωσιν. Δεῖ δὲ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἐρωτᾶν τὰς διαφορὰς τῶν λέξεων. Λέγει ὁ Θεός· *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιούν καρπόν*. Εἶτα λέγει· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ θηρία*. Διὰ τὴν ἐκεί, *Βλαστησάτω*, καὶ ὧδε, *Ἐξαγαγέτω*; Τὰ βλαστήματα καὶ τὰ ξύλα καὶ οἱ καρποὶ κατ' ἐνιαυτὸν βλαστάνουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τὰ ὕδατα παραμένειν τῇ γῆ, καὶ πάντως ἐξ αὐτῆς προέρχεσθαι, [456] διὰ τοῦτο, *Βλαστησάτω*· τὰ μέντοι ζῶα διὰ τοῦτο, *Ἐξαγαγέτω*, ἐπειδὴ ἄπαξ ἀπὸ γῆς ἐγεννηθέντα, οὐκέτι πάλιν ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διαδοχῶν τίκονται. *Ἐγένετο οὕτως*. Ἐδραμεν εἰς ἔργον ὁ λόγος, ἐκοσμήθη ἡ γῆ· ἔδει λοιπὸν κοσμηθῆναι καὶ τὸν οὐρανόν.

Διὰ τί δὲ προγενετέραν ποιεῖ τὴν διακόσμησιν τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ; Διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνακύπτειν πολυθέου πλάνην, περὶ ἧλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρον. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωματι τοῦ οὐρανοῦ*. Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ διὰ τὴν οὐκ ἐποίησεν ἧλιον καὶ σελήνην; Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν τὸ στερέωμα γενόμενον, ἐν ᾧ ἐμελλε πεπῆχθαι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω ἦσαν καρποὶ

^a Hic desiderari videtur vocem aut eidevav.

^b Sav. ἐνετράπη.

^c Haec verba, ὡσαυτὲρ... θάλασσα, desunt in Sav. et Combeis.

^d Sic omnes mss. Estque lectio haud dubie vitiosa. Putat Combeisius imperitiam τὰ σπέρματα, καὶ τὰ φυτὰ. Melius fortasse ταῦτα, unde oritur libentius τὰ ὄνομα factum sit.

οὐ ὕφελοντες θάλασσαι. ^a Τῆ γὰρ τρίτῃ ἐδλάστησαν οἱ καρποί. Καὶ ἴνα μὴ νομισθῆ πάλιν, ὅτι τῆ φύσει τοῦ ἡλίου ἐδλάστησαν, ὅτε ἀπηρτίσθη ἡ δημιουργία, τότε λοιπὸν ποιεῖ ὁ Θεὸς ἥλιον, σελήνην, ἄστρα. Πόθεν τὰ αὐτὰ ἐποίησεν; Εἴρηται γὰρ, ὅτι τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ πάντα, ταῖς δὲ ἄλλαις ἐξ ὄντων. Πόθεν οὖν ὁ ἥλιος; Ἐκ τοῦ γενομένου φωτὸς τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ὃ μετέβαλεν ὡς ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης, καὶ εἰς διαφόρους μετεσκεύασεν ἴφεις, ἐκεῖ τὴν ὕλην τοῦ φωτὸς, ὧδε τοὺς ἀστέρας· ὡς εἰ τις προδάλουτο μᾶζαν χρυσοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα νομίσματα κατακόψας, οὕτω διαθεῖται τοῦ φωτὸς τὴν διακόσμησιν. Ὡς περ γὰρ τὴν ἄδυσσον τότε ἐν ὕδωρ ὑπάρχουσαν ἐμέρισεν εἰς τὰς θαλάσσας, εἰς ποταμούς, εἰς πηγὰς, εἰς λίμνας, εἰς φρέατα· οὕτω καὶ τὸ φῶς, ἐν ὑπάρχον, μονοειδὲς, καταταμῶν ὁ τεχνίτης, ἐμέρισεν εἰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα. Θέλω δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας· φαίνεται γὰρ ποιήσας αὐτοὺς ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε πῆξας ἄνω. Ὡς περ τεχνίτης, ἐπειδὴν ἀπαρτίσθη εἰκόνα, τότε πηγυσιῖν αὐτὴν ἐν τῷ ἕλῳ· οὕτως ὁ Θεὸς πρῶτον ἐποίησε τοὺς φωστῆρας ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε ἐπῆξεν ἄνω, ὡς περ τεχνίτης, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπῆξεν; Ἄρα μὴ ὁμοῦ ἦσαν οἱ δύο πεπηγμένοι; Οὐκ ἔχει λόγον. Ἄλλὰ τί; Κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ πῆξις. Ἔθετο, φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός.* Ὅτε ὁ ἥλιος ἐπάγη εἰς ἀνατολὴν, ἐπάγη ἡ σελήνη εἰς δύσιν· ἐπειδὴ ἐκείνη μὲν ἀρχεῖν τῆς νυκτὸς ἐκελεύσθη, ὁ δὲ τῆς ἡμέρας. Ἐγένετο οὖν ἡ σελήνη, καὶ γεννᾶται τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ πανσέληνος. Οὐ γὰρ ἔδει ἠκρωτηριασθαι τὸ ἔργον εὐθέως, ἀλλ' ἔδει δειχθῆναι τὸν φωστῆρα οἷος ἐγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα τῆ ἀλλοιώσει ἔδειξε χρόνους καὶ καιροὺς καὶ διαφορὰς ἡμερῶν. Ποιεῖ οὖν αὐτὴν ὁ Θεὸς ὡς πεντεκαίδεκαταίαν πεπληρωμένην. Ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ἄνω· ὅτε γὰρ ἐπάγη ἡ σελήνη ἐν τῷ ὄρθρῳ, ἐφαίνετο πρὸς δύσιν. Ὡς οὖν ἔτρεχεν ὁ ἥλιος τὸν ἴδιον δρόμον πρὸς δύσιν, ἡ σελήνη ἤρχετο εὐθέως τοῦ ἀνατέλλειν, ἵνα πληρωθῆ τὸ, *Ἀρχέτωσαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.*

Λοιπὸν ζήτημα ^b· Διὰ τί [457] ὁ Θεὸς πεπληρωμένην ἐποίησε τὴν σελήνην; Πρόσχε· τὸ γὰρ νόημα βαθύ· Ἐχρῆν αὐτὴν τῆ τετάρτῃ ἡμέρᾳ γεναμένην, ὡς τεταρταίαν φαίνεσθαι. Ἄλλὰ πάλιν εἰ ἦν τεταρταία, τὸ ἄκρον τῆς δύσεως οὐκ ἀντεῖχεν. Εὐρέθη οὖν πλεονεκτοῦσα ἕνδεκα ἡμέρας· τεταρταία ἐγένετο, καὶ ἐφαίνετο ὡς πεντεκαίδεκαταία· ἕνδεκα ἡμέρας ἐπλεονέκτει λοιπὸν ἡ σελήνη τὸν ἥλιον, οὐ τῆ ποιήσει, ἀλλὰ τῆ φάσει. Διὰ τοῦτο ἄς τότε ἐπλεονέκτεσεν ἡ σελήνη, ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ γὰρ κατὰ σελήνην καὶ καθ' ἕκαστον μῆνα ἀπὸ εἴκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν ἀριθμὸς γιγνόμενος, ποιεῖ ἐν τοῖς δεκαδύο μῆσι τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέρας τριακοσίας πεντήκοντα τέσσαρας. Ἐὰν γὰρ οὕτω ψηφίσῃ τὸν μῆνα ἀπὸ εἴκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν, γίγνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέραι τριακοσῆσαι πεντήκοντα τέσσαρες, ἵνα ἄς ἐπλεονέκτεσε τότε ἡμέρας ἡ σελήνη κατ' ἐνιαυτὸν ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ ψηφιστὴς ψηφίζεται.

γ'. *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι*

^a Haec apud Cosmam Aegyptium habentur p. 525, ubi ad secundum sermonem pertinere male dicuntur in titulo.

^b Haec habes apud Cosmam p. 525.

τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ φύσις τοῦ πυρὸς ἀνδρομομος ἦν, χαλινὸν ἐπιτίθησιν ὁ Θεὸς τῆ φύσει, ὥστε μὴ ἄνω πέμψειν τὴν αὐγὴν, ἀλλὰ κάτω. Πῦρ γὰρ οὐκ ἀνέχεται προσέχειν κάτω, ἀλλ' ἄνω. Ἐὰν ἔχῃς δῶδα, στρέψον αὐτὴν κάτω, καὶ ὄραξ ὅτι κἂν τὸ ὄργανον στρέψῃς, τὸ πῦρ ἄνω τρέχει. Ἐπειδὴ οὖν ἦδει αὐτοῦ τοιαύτην εἶναι τὴν φύσιν, ἐπέθηκεν αὐτὴν, ἵνα μὴ κατὰ τὴν φύσιν λάμπῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσταγμα. Εἰ τις ὑμῶν παρατηρησάτω (sic) ἔλαιον ἀπὸ λύχνου. πῶς συγκατασπάζεται τῷ ἐλαίῳ τὸ πῦρ, καὶ ἡ μὲν βία τοῦ ἐλαίου κάτω ἔλκει, ἡ δὲ φύσις τοῦ πυρὸς ἄνω τρέχει, καὶ ὡς περ βίαν ὑφιστάμενον καταβοᾷ· εἰ ποτε γὰρ ἀναγκάζεται πῦρ τρέχειν παρὰ τὴν ἀκολουθίαν, φωνὴν ἀφήσιν ὡς βίαν πάσχον, ὡς παρὰ φύσιν ὀδεῖον. Ὅταν γὰρ τι παρὰ φύσιν ἐν τῷ στοιχείῳ γένηται, βοᾷ. Διατί; Ὅταν ἐπιβληθῆ ἔλαιον τῷ πυρὶ, φωνὴν οὐκ ἀφήσιν· ἐὰν ἔξ ὕδωρ ἐπιβληθῆ, τρίζει. Καὶ τοῦτο ὑγρὸν, κάκειν ὑγρὸν. Ἄλλ' ἐπειδὴ κάκειν ἀπὸ ξύλου ὄφον, καὶ ἡ ἐλαία τρέφουσα, φιλον δὲ ἀεὶ τῷ ξύλῳ τὸ πῦρ, λέγεται ἠδέως τὰ ἀπὸ τοῦ συγγενοῦς. Ἐὰν δὲ ὕδωρ πυρὶ ἐπιβληθῆ, τρίζει· τῷ γὰρ ἐναντίῳ μάχεται. Τὸ πῦρ ἴδιον ἐστὶ τοῦ ἀέρος· συγγενὲς γάρ. Φυσᾷς εἰς λύχνον, καὶ καπνίζει ὁ ἀήρ τὸ πῦρ, καὶ οὐδαμῶς εὐρίσκειται· τὸ γὰρ συγγενὲς ἕδραμε. Βλέπε τοῦ Τεχνίτου τὴν σοφίαν, βλέπε τὴν δύναμιν. Ἔθηκε τοὺς φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. *Καὶ ἔτισσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς.*

Τὶ ἐστὶν, *Εἰς σημεῖα*; Οἱ μὲν ματαιολόγοι περὶ ἀστρολογίας ἐαυτῶν ἐκέλευσαν τὰς ἐλπίδας, σημειωμένοι πράγματα ἀνυπόστατα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐστὶ τι σημειωσάσθαι περὶ ζωῆς ἀνθρώπων ἀπὸ ἀστρον, μαρτυρεῖ Ἡσαίας λέγων· *Ἀναστήτωσαν οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ βλέποντες τὰ σημεῖα, καὶ ἐπιτάωσάν σοι τί μέλλει γίνεσθαι.* Περὶ μὲν οὖν ζωῆς ἀνθρώπων οὐδὲν σημεῖον δίδωσιν οὐρανός. Θέλεις δὲ μαθεῖν αὐτοῦ τὰ σημεῖα; Σημαίνει μιβροῦς, ἀνέμους, χειμῶνα, εὐδίας. Τὰ ἄστρα ταῦτα σημαίνει, καὶ τοῦτο διὰ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἵνα ὁ ναυτίλος ἴδῃ τὸ σημεῖον, καὶ φύγῃ τὸν κίνδυνον· ἵνα ὁ γεωργὸς ἴδῃ ὁσμὴν^d χειμῶνος, καὶ προλαθῶν ἀροστιάσῃ γῆν. [458] Γίνεται σημεῖον καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἔθεβαλυσεν, ὅτινα εἰσιν ἀπλᾶ καὶ ἀπερίεργα. Λέγει γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις· *Υποκριταί, ἐὰν ἴδῃτε νεφέλην ἀπὸ δυσμῶν ἀνατέλλουσαν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται καὶ γίνεται οὕτως. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ πυρρᾶζοντα τὸν οὐρανόν, λέγετε, Εὐδία, καὶ γίνεται εὐδία. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ τυγνᾶζοντα τὸν οὐρανόν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται.* Καὶ ἐπάγει εἶτα· *Τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον οὐκ οἴδατε*; Ταῦτά ἐστὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀκίνδυνα παρατηρησάσθαι, θεροῦ, χειμῶνα, ὑετὸν, εὐδίας. Ταῦτα καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀλλότρια, καὶ τοῦ Θεοῦ ἴδια. Ἦν δὲ περὶ ἀστρολογίας πᾶσιν ἀποτεῖναι λόγον· ἀλλὰ χρεῖαν ἔχει καὶ τετονωμένης φωνῆς, καὶ ὄργανου μὴ ὀκλάζοντος· συμβαδίζει γὰρ τῷ λόγῳ ἡ διάνοια, καὶ συνασθενεῖ τῆ γλώττῃ ὁ λογισμὸς. Ἐπὶ οὖν τὰ ἀπλούστερα χωρήσω-

^c Sav. conj. παρατήρησῃ τό. Combefis. dedit παρατηρησάτω ἔλ. Fort. leg. παρατηρήσατο τό ἔλ.

^d Savil. conj. ὀσμῆν.

sam, indeque postea aureos cuderet; sic disposuit lucis ornatum. Quemadmodum enim abyssum, quæ tunc una erat aqua, divisit in maria, flumina, fontes, lacus, puteos: sic et lucem, quæ una uniusque speciei erat, dissecans Artifex divisit in solem, lunam et stellas. Porro libet inquirere, quomodo fecerit Deus luminaria: videtur enim ea extra cælum condidisse, ac tum superius fixisse. Quemadmodum artifex, cum perfecit imaginem, tunc in pariete insigit illam: sic Deus primo fecit stellas extra cælum, tuncque fixit eas sursum, sicut artifex, ut testificatur Scriptura: *Et fecit Deus duo luminaria, et posuit illa in cælo (Genes. 1. 16. 17)*. Quomodo autem illa infixit? num ambo simul ante compacta erant? Id rationi est absurdum. Sed quid? Secundum Dei vocem ipsa infixio fuit. Posuit, inquit, *Deus luminaria, luminare majus in principatus diei, et luminare minus in principatus noctis*. Cum sol fixus est in oriente, luna fixa est in occidente: quoniam huic quidem jussum fuerat præesse nocti, illi vero diei. Facta igitur est luna, et primo die plena gignitur. Non enim par erat statim mutilum opus apparere; sed oportebat luminare ostendi quale factum est. Postea vero ex mutatione ostendit tempora et tempestates et dierum vicissitudines. Illam igitur condidit Deus quasi decimam quintam plenam. Sol ortus est mane: quando enim infixa fuit luna in matutinis horis, apparuit in occidente. Ubi igitur sol cursum suum ad occidentem conficiebat, luna statim ad ortum veniebat, ut impleretur illud: *Dominentur diei et nocti (Ibidem. v. 18)*.

Deus cur lunam plenam primo fecerit.—Aliud demum quæritur: cur Deus lunam plenam fecit? Animum adhibe: alta enim est sententia. Oportebat illam quarta die factam, quartam lucere. At si quarta fuisset, summum occidentis non occupasset. Inventa igitur est excedens undecim dies: quarta facta est, et apparebat ut quintadecima: undecim ergo diebus luna solem præcedebat, non secundum creationem, sed secundum lucis splendorem. Quamobrem quibus tunc luna excedebat diebus, eos soli restituit. Luna enim ac mensis cujusque numerus, a viginti novem et dimidio diebus, in duodecim anni mensibus, dies habet trecentos quinquaginta quatuor. Nam si ita calculum posueris, ut mensis sit dierum viginti novem et dimidii, anni dies sunt trecenti quinquaginta quatuor, ut quos luna tunc rapuit plures dies, per annum soli reddat. Supputet qui ejus artis peritus est.

3. *Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram (Gen. 1. 14. 15)*. Quoniam ignis natura sursum tendebat, frenum naturæ Deus imposuit, ut radios non sursum emitteret, sed deorsum. Ignis enim non solet deorsum tendere, sed sursum. Si facem habes, verte deorsum, et videbis etiamsi instrumentum illud deorsum vertas, ignem tamen sursum tendere. Cum sciret ergo eam esse illius naturam, cohibuit illam, ne secundum naturam luceret, sed secundum præceptum. Si quis vestrum observavit oleum in lucerna, qua scilicet ratione cum oleo avellatur,

et vis olei infra trahat, natura vero ignis sursum tendat, ac quasi vim patiat, clamat: si quando enim ignis cogatur currere, contra morem suum, vocem emittit, ac si vim pateretur, ac si contra naturam tenderet. Si quid enim elemento præter naturam accidat, ipsum clamat. Quære? Oleum cum injectum fuerit in ignem, vocem non emittit; aqua, si injecta fuerit, stridet. Atqui et hoc et illud est humidum. Sed quia oleum ex ligno opsonium nascitur, et olea nutrit ipsum, ignisque semper est ligno amicus, libenter accipit quod ex affini natura est. Sin autem aqua in ignem immittatur, stridet, quod cum contrario pugnet. Ignis aeri amicus est; affinis enim est ei. Insufflas in lucernam, et aer ignem in fumum vertit, ac nusquam comparet: nam quod affine erat abscessit. Vide Artificis sapientiam, vide potestatem. Posuit luminaria in cælo, ut lucerent super terram: *Et sint, inquit, in signa, et in dies, et in annos*.

Astrologia vana quæ. Discrimen inter χρῶνος et καιρός. Filius non factus est.—Quid est, *In signa*? Qui astrologiam vane tractant, spem suam evacuarunt, res significantes quæ nusquam existunt. Quod enim stellæ nihil significant circa vitam hominum testificatur Isaias dicens: *Surgant astrologi cæli, et qui signa vident; et dicant tibi quid futurum sit (Isai. 47. 13)*. De vita ergo hominum nullum signum dat cælum. Vis ejus signa discere? Significat pluvias, ventos, hiemes ac tempestates, tranquillum aerem. Hæc significant stellæ, idque per Dei benignitatem, ut nauticus signum videat, et periculum effugiat; ut agricola hiemis sensum habeat, et antevertens terram aratro sulcet. Est et belli et pacis signum. Hæc Servator affirmavit, quæ utique sunt simplicia, et explorata facilia. Ait quippe Judæis: «*Hypocritæ, si videritis nubem ab occasu orientem, dicitis, Venit tempestas (Matth. 16. 2-4)*: et ita fit. Et si videritis vespere rubicundum cælum, dicitis: Serenum; et venit serenum. Et si videritis sero triste cælum, dicitis, Tempestas venit » (*Luc. 12. 54-56*). Deindeque subjungit: «*Faciem cæli et terræ probare scitis, illud autem tempus nescitis?* » Hæc sunt signa quæ sine periculo observantur, æstas, hiems, pluvia, serenus aer. Hæc non sunt a pietate aliena, sed Dei propria. Multa potuissemus de astrologia dicere; sed opus fuisset et contentiore voce, et organo non fatiscente: nam cum sermone mens pari gressu procedit, et ratiocinium una cum lingua infirmatur. Ad ea ergo quæ sunt simpliciora procedamus. *Sint in signa et tempora*. Aliud enim est χρῶνος tempus, et aliud καιρός opportunitas. Χρῶνος diuturnitas est, et καιρός opportunitas. Nec est qui dicat, χρῶνος est vindemiæ; nemo dicit, χρῶνος est virginem locandi: sed, καιρός est virginem locandi, καιρός sementis et καιρός messis. Salomonque ait: καιρός pariendi, et καιρός moriendi, et καιρός edificandi, et καιρός destruendi (*Eccle. 3. 2*): Καιρός dicit opportunitatem. Hæc vero stellæ significant; puta, pleiadum ortum initium esse messis; pleiadum occasum, initium sementis. Hæc ab imple-

tate aliena, pietatique propria sunt. Καίροι sive tempora festa quoque vocantur. Ait Deus: *Tria anni tempora celebrabitis mihi, festum Azymorum, festum Pentecostes, et festum Scenopegiorum* (Deut. 16. 16). Tria tempora. Ecce signa, et tempora. Dies rursus in sabbato et menses facit luna. Sol annorum conversiones observat, vernam, æquinocctialem¹, æstivam, autumnalem. Stant leges immotæ. Dixit, et fixa sunt; mandavit, et fundata sunt. Hic demum animum advertite. Quis horum artifex? quis hæc fecit? Pater? Nemo inficiatur. Filius? Etiam hæretici fatentur, etsi non recte: dicunt enim, Pater Filium fecit, Filius autem omnia. Admittamne impietatem? Quia insolubilia vincula hæreticorum mentem constringunt, interrogemus prophetas: num is, qui omnia fecit, quempiam habeat majorem, an omnibus sit superior: sua enim ipsi propositione cadunt.

4. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Propitius nobis sit pro blasphemia: plane enim horror est impiorum verba iterare; attamen medicos imitemur, immittentes in vulnera manus, ut ulcera curemus: coactus etiam fuit Apostolus res turpissimas commemorare, non ut linguam fœdaret, sed ut peccata ablueret. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Interrogabo prophetas, quis et quantus sit is qui cælum fecit. Ait Isaias propheta: « Hæc dicit Dominus, qui fecit cælum, et fixit illud: qui fundavit terram, et quæ in illa sunt: qui dat spirationem populo qui in illa est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus » (Isai. 42. 5. 6). « Ante me Deus non est, et post me Deus non est. Ego sum, et non est alius » (Isai. 43. 10. 11). Hæc dicit qui fecit cælum et terram Unigenitus, qui secundum hæreticos factus est, et postea creavit. Verum in sermonibus laborum suorum *Comprehensus est peccator* (Psal. 9. 17). Ait beatus Jeremias: *Sic dicite*. Quibusnam? Gentilibus; *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant de terra* (Jer. 10. 11). Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse Deus vivus et verus. Si verus est Deus ille qui fecit cælum, ipsi vero hæretici contententur Filium esse eum qui fecit cælum et terram, quæ pugna cum dicit Christus, *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Cum Servator aut per prophetas, aut per se hæc dicebat, non ad comparisonem cum Patre hæc dicebat, *Ut cognoscant te solum Deum*; sed ad differentiam eorum, qui falso dii appellantur, significandam. Quamobrem Paulus quoque dicit: *Conversi estis ab idolis, servire Deo vivo et vero* (1. Thess. 1. 9). Verum vocat, ut falsos confutet; vivum, ut mortua idola traducat. Ego vero puto, imo potius credo, mortuos adversum nos irasci, si audiant nos idola appellare mortua. Injuriam, aiunt, irrogatis nostro ordini. Nos mortui vocamur, qui aliquando vivimus: qui numquam vivere, cur mortui appellantur? *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant* (Jer. 10. 11).

¹ Sic Vatic., Savil. et omnes Mss. Combefistius vero ex conjectura, æquinocctialem, in, hyberniam, mutavit: nec de certa mutatione lectorem monuit.

Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse vivus Deus et verus. Quis est vivus? Qui fecit cælum. Num stant hæreticorum definitiones? annon cadit eorum impietas? annon redarguitur eorum religio? annon dissolvitur pravitas? Conditoris opera comprehendere non potes, et Artificem curiose inquiris et exploras? Quid clamat David? *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti* (Psal. 103. 24). Prophetæ opera magnificant, hæretici Opificem mintunt. Magnus ille consilio et potens operibus, qui cælum fornavit et fixit ex aquis; non enim a miraculo abscedo. Ex aquis concretum est, et aquam gestat: ex aquis concretum est, et abyssum gestat; omnino autem exemplo hæret, novum, inquam, hoc miraculum. Vidistin' tabulas ab aqua gestatas, et desuper nivem gestare? Hicnis id fecit, et Deus non faciet? Fecit cælum, non ut sphaeram (a), ut philosophantur nugaces illi. Non enim sphaeram fecit quæ volvatur. Verum, ut ait propheta, *sol quomodo currit? Qui statuit cælum sicut fornix, et extendit illud velut tabernaculum* (Isai. 40. 22). Nemo nostrum ita impius est ut nugacibus illis fidem habeat. Prophetæ dicunt cælum inanium et finem habere. Ideo sol non ascendit, sed procedit. Dicit Scriptura: *Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est in Segor* (Gen. 19. 23). Palam ergo est ex Scriptura solem egressum esse, non ascendisse: æ rursus, *A summo cælo egressio ejus* (Psal. 18. 7), inquit, non ascensus. Si sphaera est, summum non habet. Quod enim undique rotandum est, ubinam summum habet? Num ergo solus David dicit, an etiam Servator? Audi ipsum dicentem: « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a summo cælo usque ad summum cælum » (Math. 24. 31).

5. *Futilis Severiani sphaericam orbis formam negantis opinio*. — Querimus autem ubi sol occidat, et ubi nocta currat. Secundum exteros sub terra; secundum nos autem, qui cælum tabernaculum esse dicimus, quidnam? Animum adhibe, queso, num sit falsa sententia: sed si habeas signaculum veritatis testimonio firmatum, concurrat cum phrasi et locus. Cogita superpositam fornix (b). Oriens hic est, ut figura exprimitur: septentrio vero illic, ex opposito meridies, illic occidens. Sol oriens cum in occasum vergit, non sub terra occidit, sed egressus ad cæli fines, partes boreales percurrit, quasi mero quodam occultatus, aquis non sinentibus ut ejus cursus appareat, curritque per partes boreales, et ad orientem venit. Undenam hoc palam est? Ait beatus Salomon in Ecclesiaste, quæ est scriptura certæ fidei, non adulterata: *Oritur, inquit, sol, et occidit sol. Oriens pergit ad austrum, et circuit ad boream: circuit circummeando, et in loco suo oritur* (Eccle. 1. 5).

(a) Vide Cosmam Ægyptium p. 323.

(b) De opinione quorundam veterum circa mundum la fornixis morem structum vide quæ diximus in monito ad Cosmam. Sed hæc pluribus agitantur a Cosma Ægyptio in Topographia sua, quam edidimus anno 1706.

μεν. Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς. Ἄλλο γὰρ χρόνος· καὶ ἄλλο καιρὸς. Χρόνος μῆκος ἐστὶ, καιρὸς εὐκαιρία. Καὶ οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τοῦ τραγησαι· οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τὴν παρθένον γῆμαι· ἀλλὰ, Καιρὸς τὴν παρθένον γῆμαι, καιρὸς σπόρου, καὶ καιρὸς θερισμοῦ. Καὶ Σολομών λέγει· Καιρὸς τοῦ τεκεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ οικοδομηῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ καταλῦσαι. Καίρῳ τὴν εὐκαιρίαν λέγει. Σημαίνει δὲ τὰ ἄστρα τοῦτο· οἷον, ἀνατολὴ πλειάδων, ἀρχὴ θερισμοῦ· δύσις πλειάδων, ἀρχὴ σπόρου. Ταῦτα ἀλλότρια μὲν τῆς ἀσθεΐας, ἴσα δὲ τῆς εὐσεβείας. Καιροὶ λέγονται καὶ ἔσονται τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ Θεός· Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐροράστέ μοι· τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων, τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, τὴν ἑορτὴν τῶν Σκηνοπηγίῳν. Τρεῖς καιροί. Ἴδου σημεῖα, καὶ καιροί. Ἡμέρας πάλιν ἐπὶ τοῦ σαββάτου καὶ μῆνας ἢ σεληνὴ ἐργάζεται. Ὁ ἥλιος ἐνιαυτὸν τὰς τροπικὰς φυλάττει, ἐαρινὴν, Ἰσημερινὰν, θερινὴν, μετοπωρινὴν. Ἐστὴ καὶ ἐν νόμοι· ἀσάλευτοι. Εἶπε, καὶ ἐπάγησαν· ἐκέλευσε, καὶ ἐθέμελώθησαν. Αἰτιῶν ὡς τὸν νοῦν· τίς ὁ τοῦτων τεχνίτης; τίς ταῦτα ἐποίησεν; ὁ Πατήρ; Οὐδεὶς ἀντιλέγει. Ὁ Υἱός; Καὶ αἰρετικοὶ συντίθενται μὲν, ὡς καλῶς δε· λέγουσι γὰρ, ὅτι τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ ἐποίησεν, ὁ δὲ Υἱὸς τὰ πάντα. Λέγομαι τὴν ἀσθεΐαν; Ἐπειδὴ δεσμοῖς ἄλλοις σφίγγει τῶν αἰρετικῶν τὸν λογισμόν, ἐρωτήσωμεν τοὺς προφήτας· Ἡ β' ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἔχει τινὰ μείζω, ἢ πάντων ἐστὶν ἀνώτερος; τῆ γὰρ προτάσει τῆ ἰδίᾳ πίπτουσι.

δ'. Λέγουσι, ὅτι πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Πῶς ἡμῖν γένηται ἐπὶ τῆ βλασφημίᾳ· ἐπ' ἀληθείας γὰρ φρικτὴ ἐστὶ δευτερώσαι τῶν ἀσθεῶν τὰ βήματα· ὅμως δὲ τοὺς ἱατροὺς μιμούμενοι, ἐμβάλλοντες ὁ τὰς χεῖρας εἰς τὰ τραύματα, ἵνα καθάρωμεν τὰ ἔλκη· ἠναγκάσθη καὶ Ἀπόστολος μνημονεύει ἀλοχρῶν πραγμάτων, οὐχ ἅνα τὴν γλώτταν μάλυνῃ, ἀλλ' ἵνα τὰ ἁμαρτήματα γαθῆραι. Λέγουσιν, ὅτι [459] πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἐρωτήσω τοὺς προφήτας, τίς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ ποταπὸς ἐστὶ. Λέγει ὁ προφήτης Ἡσαίας· Τάδε λέγει Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτόν· ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· ὁ διδοὺς πνοὴν ἐφ' λαῶν ἐφ' ἀπὸ αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς κινεοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύριος. Ἐμπροσθέν μου Θεός οὐκ ἐστὶ, καὶ μετ' ἐμὲ Θεός οὐκ ἐστίν. Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ταῦτα λέγει ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μονογενής, ὁ κατὰ τοὺς αἰρετικῶς γενόμενος, καὶ τότε κτίσας. Ἀλλ' ἐν τοῖς λόγοις τῶν χειλέων αὐτοῦ Συνεληθήθη ὁ ἁμαρτωλός. Λέγει ὁ μακάριος Ἰερემίας· Οὕτως εἶπατε. Τίσι; Τοῖς Ἑλλησι· Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθησαν ἐκ τῆς γῆς. Κύριος, ὅς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει, αὐτὸς Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός. Εἰ ἀληθινός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, ὁμολογῶσι δὲ καὶ οἱ αἰρετικοί, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ποία μὲν ἄρα ὅταν λέγῃ ὁ Χριστός· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἐπεμύσας Ἰησοῦν Χριστόν; Ὅτε ὁ Σωτὴρ ἢ διὰ τῶν προφητῶν, ἢ δι' αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν, οὐ πρὸς ἀν-

τιπαράθεσιν· αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον Θεόν· ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν φευδωνύμων. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος φησὶν· Ἐπιστρέψατε ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ. Ἀληθινὸν καλεῖ, ἵνα τοὺς φευδωνύμους ἐλέγῃ· ζῶντα, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδωλα στηλιτεύσῃ. Ἐγὼ μὲν νομίζω, μάλλον δὲ πιστεύω, ὅτι ἀναχαιτούσι καθ' ἡμῶν οἱ νεκροί, ἐὰν ἀκούσωσιν ὅτι τὰ εἰδωλα νεκρὰ καλοῦμεν. Ὑβρίζετε γὰρ ἡμῶν τὴν τάξιν, φησίν. Ἡμεῖς νεκροὶ καλούμεθα οἱ ποτὲ ζήσαντες· οἱ μὲν ποτὲ ζήσαντες διατι νεκροὶ καλοῦνται; Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθησαν. Κύριος, ὅς ἐποίησεν τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, αὐτὸς ζῶν Θεὸς καὶ ἀληθινός. Τίς ὁ ζῶν; Ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Μὴ ἐστῆκασι τῶν αἰρετικῶν οἱ ὄφιοι; οὐ πίπτει αὐτῶν ἡ ἀσθεΐα; οὐκ ἐλέγχεται ἡ θεοσέβεια; ὡ διαλύεται ἡ σκαυωρία; Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ καταλαθεῖν οὐκ ἰσχύεις, καὶ ἐν τεχνίτην περιργάζῃ καὶ ἐξιχνεύεις; Τί βοᾷ Δαυὶδ; Ὁς ἔμεγαλύθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Προφήται τὰ ἔργα μεγαλύνουσιν· αἰρετικοὶ τὸν τεχνίτην σμικρύνουσιν. Ὁ μέγας τῆ βουλή καὶ δυνατός τοῖς ἔργοις, ὁ τὸν οὐρανὸν πῆξας ἐξ ὑδάτων· οὐ γὰρ ἀφίσταται τοῦ θαύματος. Ἐξ ὑδάτων πέπτται, καὶ ὕδωρ φέρει· ἀπὸ ὑδάτων ἐπάγη, καὶ ἄβυσσον βαστάζει· ὄλιος δὲ ἔγειται ὑπερβύματος, τὸ κακὸν τοῦτο θαῦμα λέγω. Εἶδες πλάκας ἀπὸ ὑδατος βασταζόμενας, καὶ ἠνωθεν χιόνα φερούσας; Χειμῶν εἰργέσατο Θεὸς οὐκ ἐργάζεται; Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν οὐχ ὡς σφαῖραν, ὡς φιλοσοφοῦσιν οἱ ματαιολόγοι· ἢ γὰρ ἐποίησε σφαῖραν κυλιομένην, ἀλλ' ὥς φησὶν ὁ προφήτης, ὁ ἥλιος πῶς τρέχει; Ὁ στεργάσας τὸν οὐρανὸν ὡς χαμάραν, καὶ διατείνας αὐτόν ὡς σκηνὴν. Οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἀσθεῖς ὥστε πεισθῆναι τοῖς ματαιολόγοις. Οἱ προφῆται λέγουσιν, ὅτι ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος ὁ οὐρανός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλ' ἔργεται. Λέγει [460] ἡ Γραφὴ· Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄρα εἰσῆλθεν εἰς Ἕγγυρόν. Ὅστε ὅλῳ ὅτι ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ οὐκ ἀνῆλθεν. Καὶ πάλιν, Ἄσ' ἄκρον, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος οὐροῦ, οὐκ ἀνοδος. Εἰ σφαῖρά ἐστιν, ἄκρον οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιφερές, πῶς ἔχει τὸ ἄκρον; Ἀρα οὖν ὁ Δαυὶδ ὁ μόνος λέγει, ἢ καὶ ὁ Σωτὴρ; Ἄκουσ αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτι· Ἐλθὲ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀποστειλῆ τοὺς ἀγγέλους αὐκοῦ μετὰ σάλλιγγος καὶ βωβῆς μεγάλης, καὶ συναΐξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἄκρον σου οὐρανοῦ.

ε'. Ζητοῦμεν δὲ πῶς ὄνομα ὁ ἥλιος, καὶ πῶς τρέχει τὴν νύκτα. Κατὰ τοὺς ἔξω, ὑπὸ τὴν γῆν· καθ' ἡμέρας δὲ τοὺς σκητῆν αὐτόν ὡς λέγοντας, τί; Ἐρόσασθε. παρακαλῶ, εἰ μὴ διαψεύδεται τὸ βῆμα· ἀλλ' εἰ ἔχεις ὁ σφραγίδα μεμαρτυρημένην ἐπὶ τοῦ πῆξαι ἀληθείας, συντρέχει τῆ φράσει καὶ ὁ τόπος ἰ. Νόμισσον εἶναι χαμάραν ἐπικειμένην. Ἡ ἀνατολὴ ἔχει ἔστι κατὰ τὸν τύπον ἄρκτος ὡς, μεσημβρία ἐκεῖ, δύσις ἐκεῖ. Ἥλιος ἀνατέλλων καὶ μέλλων δύσκειν, οὐχ ὅπως γῆν δύσει, ἀλλ' ἐξελθὼν τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, τρέχει εἰς τὰ βορρηνὰ ὡς μέρη, ὡς περὶ ὑπὸ τινος τοίχου κρυπτόμενος, μὴ συγχωροῦντων τῶν ὑδάτων φανθῆναι αὐτοῦ τὸν δρόμον, ὁ Savil. conj. αὐτοῦ. Combells. dedit ἑρμηνεύων τὸν οὐρανόν, quod Monf. interpretatus est. Epit.

a Combells. Ἰσημερινὴν in χειμαρινὴν mutavit.
 b Sav. εἰ.
 c Sav. ἐμβάλλοντες, et in marg. conj. ἐμβάλλωμεν.

καὶ τρέχει κατὰ βορρῖνὰ μέρη, καὶ καταλαμβάνει τὴν ἀνατολὴν. Καὶ πόθεν τοῦτο ἔβλεπεν; Λέγει ὁ μακάριος Σολομών ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ· γράφη δὲ ἐστὶ μεμαρτυρημένη, οὐ παραγραφομένη· Ἀνατέλλει, φησὶν, ὁ ἥλιος, καὶ δύσει ὁ ἥλιος. Ἀνατέλλει πορεύεται εἰς δύσιν, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν· κυκλοῖ κυκλῶν, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἀνατέλλει. Κατὰ μεσημβρίαν τρέχοντα, καὶ τὸν βορρᾶν κυκλοῦντα λοιπὸν μάθε ἐν τῇ τοῦ χειμῶνος καταστάσει· ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ μέσης τῆς ἀνατολῆς ἀνατέλλει, ἀλλὰ περὶ τὸ κλίμα τῆς μεσημβρίας πλαγιάζει, καὶ ὀλίγον τεμὼν διάστημα, ποιεῖ μικρὰν ἡμέραν· ὕσας δὲ καὶ πάλιν κύκλον τρέχων, ποιεῖ μακρὰν νύκτα. Ἰσμεν, ἀδελφοί, ὅτι ὁ ἥλιος οὐ πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρον προέρχεται. Πῶς οὖν γίνονται μικρὰ αἱ ἡμέραι; Πλησιάζει αὐτοῦ ἡ ἀνατολὴ τῷ κλίματι τῆς μεσημβρίας· εἶτα οὖν τὴν ὑψηλὴν ἑλθὼν, ἀλλὰ τὴν πλαγιαν συντεμὼν, τὰς ἡμέρας ποιεῖ μικράς. Ὑσας δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὕστεως, ἀνάγκην ἔχει κυκλεῦσαι διὰ τῆς νυκτὸς δύσιν ὄλην καὶ ἄκρον ὄλην, καὶ ἀνατολὴν ὄλην, καὶ φθάσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρίας· καὶ ἀνάγκη μεγάλην γενέσθαι τὴν νύκτα. Ὅταν μόντοι ἐξισοῦται τῷ μήκει, καὶ ἰσον βῆμα ἔχῃ, ἰσημερίαν ποιεῖ. Πάλιν κλίνα; κατὰ τὸν βορρᾶ[ν], ὥσπερ χειμῶνος εἰς μεσημβρίαν, καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βορρᾶ ἀναβαίνων, ὑψοῦται καὶ μεγάλην ποιεῖ τὴν ἡμέραν· ὀλίγον δὲ μικρὸν ἔχων τὸν κύκλον, μικρὰν ποιεῖ τὴν νύκτα. Οὐ παιδὸς Ἑλλήνων ἐδίδαξαν ἡμᾶς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ τοῦτο βούλονται· ἀλλ' ὑπὸ τὴν γῆν φασὶ τρέχειν τὰ ἄστρα καὶ τὸν ἥλιον. Ἡ Γραφή δὲ ἤμων, ἡ θεία διδάσκαλος, ἡ Γραφὴ ἡμᾶς παιδεύει, φωτίζει. Εἶτα ἐποίησε τὸν ἥλιον, ἀδιάλειπτον φωστῆρα, τὴν σελήνην, καὶ ἀποδομένην τὸ [461] κάλλος, καὶ ἀμφοτερομένην πάλιν. Δείκνυσι δὲ τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Ἀνεκλιπῆς ὁ τεχνίτης, ἀτίδων τὸ ἔργον. Οὐ γὰρ ἀναλίσκεται τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἀλλὰ κρύπτεται. Γίνεται δὲ καὶ εἰκὼν ἡμῶν τὸν θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐνόησον πόσους αἰῶνας ἔχει ἀνατέλλουσα. Καὶ ἐάν ἡ πρώτη, λέγομεν· Σήμερον γεννᾶται ἡ σελήνη. Διαιεῖ; Ἐπειδὴ εἰκὼν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων. Γεννᾶται, αὖξαι, πληροῦται, ἑλαττοῦται, μειοῦται, δύσει· ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεννώμεθα, γιγνώσκωμεν, πληροῦμεθα, παρακμάζομεν, λήγομεν, ἀγρώμεν, ἀποθνήσκομεν, δύνομεν. Ἄλλὰ πάλιν γεννᾶται, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ μένει ἡμᾶς γέννησις ἄλλη. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὡς ἐγεννήθημεν ὡδε, πάλιν γεννώμεθα, λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καιλιγγουσίᾳ. Ἐγγυδαί ἡ σελήνη τὴν ἀνάστασιν. Ἐμὲ, φησὶ, βλέπετε κρυπτομένην, καὶ πάλιν φαινομένην, καὶ ἀπαγορευτέα ὁμῶν τὰς ἐλπίδας; Ὁ ἥλιος οὐ δι' ἡμᾶς ἐγένετο; ἡ σελήνη οὐ δι' ἡμᾶς; τὰ γενόμενα πάντα; Τί γὰρ οὐκ ἐγγυδαί ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν; Ἡ νύξ οὐκ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θανάτου; Ἐξήρπται τὰ σῶματα ὑπὸ τῷ σκότει, μορφᾶς οὐ διακρίνεις; Πολλάκις τῇ χειρὶ ψηλαφᾶς τὰ πρόσωπα τῶν κοιμωμένων, καὶ οὐκ οἶδας ποῖον τοῦτου πρόσωπον, ποῖον ἐκείνου, ἀλλ' ἐρωτᾶς, ἵνα ἡ φωνὴ κήρυξ γένηται τῶν ἐν σκότει κρυπτομένων. Ὅσπερ οὖν ἡ νύξ καλύπτει ἡμῶν τὰς μορφάς, κἄν πάντες ὦμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὐδεὶς τὸν ἕτερον γνωρίζει· οὕτως ἔρχεται θάνατος καὶ λύει τὰς μορφάς, ὡς οὐδεὶς οὐδένα γνωρίζει. Παρέρχῃ μηνυεῖτα. Ἐάν ἴδῃς πολλὰ κρᾶνια ἐν τάφῳ, οἶδας τοῦτο τίνος; Ἄλλ' ὁ σκευάσας οἶδεν ὁ λύσας ἐπίσταται πόθεν προήλθον αὗται αἱ μορφᾶι. Οὐ θαυμάζεις Θεοῦ δημιουργίαν; Τοσοῦτον

μορφῶν ἐν τοσαύταις μυριάδι οὐδεμίαν ὁμοιωθεὶς ἰκῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης θράμης, οὐδένα ὁμοιον εὐρίσκεις· ἀλλὰ καλεῖ εὐρῆς, παρὰ βίνα ἢ παρ' ὀφθαλμῶν, ἵνα φαῖν' ὅτι ξένον. Διδύμοι ἐξέρχονται ἐκ μιᾶς κοιλίας, καὶ τέμνεται ἡ ὁμοιωθεὶς.

Γ'. Εἶτα ὅς μὴ ὕσας τοσαύτας μορφὰς παρήγαγε, λύσας ἀνανεῶσαι οὐ δύναται; Μὴ ὡς ταλαίπωρος ἀνθρώπος μέτραι τοῖς σοῖς λογισμοῖς Θεοῦ δύναμιν. Μὴ νόμιζε, ὅτι τοσαῦτα δύναται ὁ Θεός, ὅσα σὺ δύνασαι λογίσασθαι. Εἰ δὲ τοσαῦτα δύναται, ὅσα ἐγὼ νοῶ, τολμῶ εἰπεῖν, πολλῶν μικρὸς ὁ Θεός· ἐμέτρῃσι γὰρ αὐτὸν ἡ ἐμὴ διάνοια. Εἰ δὲ ὑπερβαίνει διάνοιαν καὶ νικᾷ λογισμὸν, ἀνεξιχνίαστος ὁ ποιήσας, καὶ ἀκατάληπτα τὰ ἔργα. Ἐρωτάσθησαν αἰρετικοὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα μάθωσιν ἑαυτῶν τὴν ἀπορίαν. Ἐπειδὴ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα· καὶ εὐθέως ὁ λόγος ἐιργάσατο, κατέλιπεν ἡμῖν ἐνέχουρον τοῦτο, ὅτι αὐτὸς ἐποίησεν. Σήμερον καταλιμπάνομεν τὸν οὐρανὸν γυμνὸν ἀπὸ ἐσπέρας, καὶ ἀθρόον ἐγεροθέντες, εὐρίσκομεν ἄλλο στερέωμα ἀπὸ τῶν νεφελῶν παγέν. Μερικὰ [462] ἐνέχυρά ἐστι τῶν πρώτων, ὅταν ἴδῃς τὸν οὐρανὸν ἐσκοτασμένον, καὶ ἄλλο στερέωμα ἐκ τῶν νεφελῶν α. Ὅν οὐ συντόμως ποῖον νεφέλας, δείκνυσι πῶς τὸ ἐνὸν συντόμως τὸν οὐρανὸν ἐπαιέται. Καὶ τί ποιεῖ; πῶς αἱ νεφέλαι βρέχουσι; Ἐπειδὴ τὰς νεφέλας ὡς ἀσκούς, καὶ ἀντλεῖ δι' αὐτῶν τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἀλμυρὰ ὄντα, καὶ πληροῖ τὰς νεφέλας, καὶ μεταβάλλει τὸ ὕδωρ, καὶ ποτίζει τὴν γῆν. Εἰπάτωσαν πῶς ἀναφέρεται τὸ βάρος εἰς ὕψος, πῶς ἀντλεῖται, πῶς αἱ νεφέλαι ἀντλούνται. Οὐκ εὐθέως ἀντλεῖται, ἀλλὰ τρέχουσι ἐπιπολῶν, ὅπου ἀν κελύσῃ ὁ Δεσπότης, καὶ ἐστὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὡσπερ δεσμὸς ἐπικείμενος ταῖς νεφέλαις, καὶ μὴ συγχωρῶν βρέχειν, ἕως ἀν νεύσῃ. Ὅτι δὲ ἀσκοί εἰσι, μαρτυρεῖ Δαυὶδ· Ὁ συνάτων, φησὶν, ὥσει ἀσκὸν ὕδατος θαλάσσης. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστὸν· Συνάγει τὰ ὕδατα, ἐπικεῖται ἡ χεὶρ ἡ ἀθάνατος, ἡ ἀράτουρος, μὴ συγχωροῦσα ὁμοῦ κενωθῆναι, ἀλλὰ κατὰ μέρος. Ὅσπερ στήμονα λεπτὸν γυνὴ διανήσασα, τέμνει τὸ ἔριον εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ὑφεις· οὕτω τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς σταγόνας ὡσπερ σχήματι β κατατέμνω, οὕτω πέμπει τῇ γῆ. Ἄλλὰ τὸ θαυμαστὸν, εἰ λέλυται, πῶς οὐ συντόμως κενούται; εἰ δέδεσται, διαιεῖ βίαι; Ἐγχει ὑπόδειγμα ἀσθενὲς μὲν, δυνάμενον δὲ σε πείσαι. Εἶδες ἀρπαγῆα ὕδατων; εἶδες πῶς κατατέτρηται κάτωθεν; Ἐπικείμενος ἔχει τὴν φορὰν, καὶ φράττεται κάτω διὰ τὸ δουθεῖν ἐπικείμενον. Ὑπὸ τῶν ἀθάνατος δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ἐκίκεται ταῖς νεφέλαις, καὶ χαλᾷ ὅσον βούλεται, καὶ τηρεῖ ὅσον βούλεται, ἵνα κατὰ πάσης τῆς γῆς παραπέμψῃ τὴν δωρεάν. Καὶ μάλιστα τοῦτο ποιεῖ ἐν τοῖς ὀψίμοις ἡμέραις, ὅτε πᾶσαν μεθύσκει τὴν γῆν· ὅτε ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἄλλο κλίμα ποτίζει. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης· Καὶ βρέξει ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξει. Μερικὰ μία βραχίσηται, καὶ μερικὰ, ἐφ' ἣν οὐ βρέξει, ἔξηρανθησεται. Ἐπίκειται δὲ ὁ δάκτυλος Θεοῦ, ἀλλὰ στολή ε. Ἐσχημάτισα δὲ τὸν λόγον εἰς τύπον ἡμέτερον. Ἐντέλλεται, καὶ οὐ βρέχουσι. Καὶ τοῦτο λέγει ἡ Γραφή· Ταῖς νεφέλαις,

^a Haec, merica usque ad νεφελῶν, desunt in Sav.

^b Sic mss. Sav. in marg. conj. νημά τι. Combef. γῆρά τι posuit. Si mutandum sit, malo Savil. sequi. Infra ἀρπαγῆα, forte ἀρπαγα. Sav. in marg. γρ. ἀρπάγια.

^c Omnes mss. στολή, Sav. in marg. ἵσως ἐντολή, Combef. ἐντολή. Sed στολή stare potest. Infra post ἐμμεγῶνθη Sav. γάρ.

Currentem ad meridiem, ut boream circumeuntem jam disce in hiemis tempestate : quia non a medio oriente oritur, sed circa austri latus oblique pergit, exiguumque intervallum secans, brevem diem facit ; cum occidit autem et rursus circulum decurrit, longam noctem facit. Scimus, fratres, solem non omnino ab eodem puncto progredi. Quomodo ergo breves fiunt dies ? Accedit ejus ortus ad latus meridiei : deinde non altam tenens, sed obliquam brevi secans viam, breves efficit noctes. Occidens autem in summo occidentis, necessario circuit per noctem totum occidentem et totum boream, totumque orientem, atque ad meridiei summum venit ; ac necesse est magnam esse noctem. Quando autem æqualem longitudinem et æqualem cursum habet, tunc æquinoctium facit. Rursus ad boream declinans velut hieme ad meridiem, et ad boreæ summa ascendens exaltatur, et longum efficit diem : brevem autem circulum decurrendum habens, brevem efficit noctem. Non hæc Græci nos docuerunt : neque enim hoc volunt ; sed sub terra dicunt astra currere atque solem. Scriptura vero nostra, divina magistra Scriptura, nos erudit, illuminatque. Deinde fecit solem, non deficiens luminare ; lunam, quæ decorem exiit et rursum induit. Prodit Artificem opus. Numquam deficit Artifex ; æternum est opus. Neque lunæ lux absconditur, sed occultatur : estque nostrum mortalium hominum imago. Cogita quo sæculorum spatio orta sit. Et si prima sit, dicimus : Luna hodie nascitur. Quare ? Quia imago est nostrorum corporum. Nascitur, crescit, impletur, decrescit, minuitur, occidit : et nos perinde nascimur, crescimus, ad plenitudinem venimus, marcescimus, declinamus, consenesimus, morimur, occidimus. Verum illa rursus nascitur : et nos perinde resurrecturi sumus, nosque manet alia generatio. Ideo Servator ait ostendat nos, quemadmodum hic nati sumus, rursus nascituros esse, ait : *Cum venerit Filius hominis in regeneratione (Math. 19. 28)*. Pollicetur luna resurrectionem. Me, inquit, videtis occultari, et rursum apparere, et spem omnem abjicitis ? Nonne sol in nostri gratiam factus est ? nonne luna nonne creaturæ omnes ? Quid enim nobis non pollicetur resurrectionem ? Nonne mortis imago nox est ? Projecta sub tenebris corpora, formas non discernis ? Sæpe manu contrectas vultum dormientium, nec nosti quænam hæc facies sit, quæ illa ; sed interrogas, ut vox præco sit eorum, qui in tenebris occultantur. Quemadmodum igitur nox formas abscondit nostras, etiamsi omnes simul simus, nemoque alterum cognoscit : sic venit nox, et solvit formas, ut nemo alterum noverit. Monumenta pervadis ; si multas videas calvarias in sepulcro, nostine ejusnam hæc sit ? At novit ille qui struxit : qui solvit, novit unde formæ istæ processerunt. Annon miraris Dei opificium, quod in tot millibus formarum nulla intersit similitudo ? vel si ad fines orbis properes, neminem alteri similem reperies ; sed etiamsi repereris, aliquid erit vel in naso vel in oculo discriminis, ut res stupenda appareat. Gemelli

ex uno exeunt utero, et similitudine disgregantur.

6. Ergone qui tot formas, cum non essent, produxit, cum solverit renovare non poterit ? Ne ut ærumnosus homo Dei potentiam tuis ratiociniis metiaris. Ne putes Deum tanta (solum) posse, quanta tu cogitare vales. Quod si tanta solum possit, quanta ego cogito, ausim dicere, Longe minor est Deus ; metitur enim illum cogitatio mea. Quod si mentem superat, et ratiocinium vincit, inscrutabilis est Conditor, et incomprehensibilia opera. Interrogatur hæretici ex iis quæ conspicua sunt, ut discant ea de quibus quæstiones movent. Quia dixit Deus, *Fiat firmamentum*, et statim verbum illud effecit, reliquit nobis hoc pignus quod ipse fecerit. Hodie cælum relinquimus nudum a vespera, ac repente surgentes, invenimus aliud firmamentum in nubibus concretum. (a) [Hæc aliæ pignorum partes sunt post primas, cum videris cælum caliginosum, aliudque firmamentum ex nubibus.] Qui nunc brevi intervallo nubes creat, ostendit quomodo tunc uno momento cælum condiderit. Et quid facit ? quomodo nubes pluvias emittunt ? Fecit nubes sicut utres, perque illas haurit aquas maris, quæ salis sunt, impletque nubes : mutat aquam, et rigat terram. Dicant quomodo efferratur in sublime id quod grave est ; quomodo hauriatur ; quomodo nubes hauriant. Non statim evacuantur, sed longe currunt, quo jusserit Dominus, estque mandatum Dei quasi vinculum impositum nubibus, quod non sinit eas pluere, donec ipse annuerit. Quod autem utres sint testificatur David : *Congregans, inquit, sicut utrem aquas maris (Psal. 32. 7)*. Et vide rem miram. Congregat aquas, incumbit manus immortalis, invisibilis, non sinens statim evacuari, sed per partes. Ut mulier subtile stamen nens, lanam dispertit in multa diversaque fila : sic immensam maris altitudinem in stillas quasi fila dividens, ita in terram emittit. Verum quod est admirabile, si soluta est, quomodo non statim evacuat ; si ligata, cur fluit ? Habes exemplum, debile quidem, sed quod id tibi suadere valeat. Vidisti aquarum raptorem ? vidisti quomodo ab imo perforatus sit ? Incumbens continet aquarum copiam, obturatur autem inferius per illud quod superius urget. Sic immortalis Dei digitus imminet nubibus, laxatque quantum vult, et quantum vult servat, ut per universam terram donum emittat. Atque maxime facit in serotinis imbribus, quando totam inebriat terram : quando modo illud, modo aliud clima rigat. Ideo ait propheta : *Et pluet super civitatem unam, et super civitatem unam non pluet. Pars una compluetur, et pars, super quam non pluet, exarescet (Anos 4. 7)*. Incumbit autem non Dei digitus, sed missio (b). Sub figura autem sermonem usui nostro accommodavi. Jubet, et non pluunt. Atque hoc dicit Scriptura : *Nubibus, inquit, mandabo ne pluant imbrem (Isai. 5. 6)*. *Quam magni-*

(a) Phrasid inter uncinos posita deest in Savil.

(b) Omnes Mss., *missio*. Savil. in marg. posuit, « forte, *mandatum*. » Combesius nulla auctoritate, nulla apposita nota, *mandatum* posuit. sed *missio* stare potest.

ισίν, ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ὑστέρ. Ὡς ἐμ-
 ἰλύθη γὰρ τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σο-
 φῇ ἐποίησας. Εἶδες Θεοῦ δημιουργίαν; εἶδες πῶς
 ἱσφάττει τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, τῶν τὴν κρίσιν
 νοούτων, καὶ τὸν κτίστην πολυπραγμανοῦντων,
 ἵνα κριθῆται Θεοῦ νόμῳ. Ὁ οὐρανὸς ἔσθηκεν, οὐκ
 ἴσθ δύναμι βασταζόμενος, ἀλλὰ θεῖον νόμῳ στερεοῦ-
 νος. Ὅταν γὰρ ἀπαρῆσω, πῶς ἐξ ὑδάτων ὁ οὐρα-
 νὸς πέπηται, λύει μου τὴν ἀπορίαν ὁ μακάριος
 ἐνδὲ λέγων· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστε-
 ρώθησαν. Διατι γὰρ ἐστερεώθησαν; Ἐπειδὴ ἀπὸ
 ἕτων. Οὐδέποτε γὰρ τὸ στερεὸν λέγεται, ὅτι ἐστε-
 ώθη· οὐδὲ τις δύναται εἰπεῖν· Ἡ πέτρα ἐστερεώθη.
 Ἄλλο στερεώθη, ἄλλο εἶναι στερεόν. Στερεωθὲν
 γεται [465], ὅταν τὸ ἡραιωμένον καὶ κεχαυνωμένον
 ἰγῆ. διὰ τοῦτο ὁ Ἡέτρος, ὅτε τὴν παραλελυμένον
 ἱερε, λέγει· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε
 ἐν τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀνερίζετε, ὡς ἡμῶν τῆ ἰδίᾳ
 νόμῳ καὶ εὐσεβεῖα πεποιηκώτων τοῦ περιπα-
 ῖν αἰσῶν; Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς
 Δραὺμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐδόξασε τὸν παῖδα
 ἵτου Ἰησοῦν καὶ ἐπὶ τῆ πίστει τοῦ ὄνόματος
 ἵτου τούτου, ὃν θεωρεῖτε καὶ αἰδате, ἕστερεώσε
 ἵ ἔστωμα αὐτοῦ· τὸν παραλελυμένον ἐστερέωσεν.
 ἵ τοῦτο Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώ-
 ῆσαν. Ἐκ τῶν ἀρκῶν καὶ διαλελυμένων ὑδάτων
 ῖ λόγῳ Κυρίου αἱ νεφέλαι εἰς ὑψος ἀφρῶνται. Βλέπε,
 ἀρακαλῶ· Τὸ ὕδωρ τὸ πικρὸν μεταβάλλεται· ἀπὸ
 ἐλάσσης ἀντλοῦσιν αἱ νεφέλαι, καὶ τὸ ἐκ βάρους ἀν-
 ἱθῆν πικρὸν, γλυκὺ καὶ πότιμον ποιοῦσιν. Ἀπὸ
 ἕτων ἡμᾶς ἤγειρε Χριστὸς, καὶ τὴν πικρίαν ἡμῶν
 ἵ ἀποτιθέμεθα.

ἵς ἔστιν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;
 ἕγὼ λέγω, ὅτι ὁ Χριστὸς. Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι
 ἵ μὴ ἦν Δεσπότης τῶν ἀπάντων, οὐκ ἂν ἐν τῷ
 ἕαγγελίῳ ἀπολεῖ τὰ θαύματα δι' ὅλων τῶν κτισμάτων.
 ἕποίησε γὰρ δι' ὅλων στοιχείων, διὰ γῆς, διὰ θαλάσ-
 ῆς, δι' αἴρος, διὰ πυρὸς, ἵνα φανῆ πάντων τῶν
 τισμάτων Δεσπότης. Ἐπεισῆθε τῷ τῆς ἡμέρας
 πρὸ τῆς ἑσπέρας. Ἡλιος λάμπει, καὶ λύχνος
 ἀποχρεῖ· ἡμέρας τέλος, καὶ νυκτὸς προοίμιον. Ἀλλὰ
 ἕ, ὅταν ἔδῃ· λύχνον καὶ ἥλιον, εἰπέ· Σῆ ἔστιν ἡ
 μέρα, καὶ σῆ ἔστιν ἡ νύξ· σὺ κατηρτίσω φαῦ-
 ῖν καὶ ἥλιον. Ἀλλ' οὐ διακόπτει τὸν λόγον ἡ δα-
 σουχία. Δεῖ γὰρ τὸν ἥλιον δραμεῖν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ
 ἕλευσιν (Ὁ ἥλιος γὰρ ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ),
 κα δειχθῆ, ὅτι Χριστὸς πάντων τῶν δημιουργημάτων
 ἕσπότης ἐστὶ. Κηρῦττει μὲν Ἰωάννης τοῦτο, ὅτι
 ἵάντα ἐγένετο δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ
 ῖ γέγονεν ὁ γέγονεν. Ἀλλ' ἔδει μὴ μόνον τῷ λόγῳ
 ἁμφαί, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Λέγει τῆ θαλάττῃ· Σιώπα,
 κερῖμοσ· καὶ ἐφιμώθη, καὶ ἔγνω τὸ ἔργον τὸν
 χυτίτημ. Εἶπε γὰρ τῆ θαλάττῃ, καὶ ἐσιώπησεν·
 ἵπε τῷ ἀνέμῳ, καὶ ἐφιμώθη. Εἶ μὴ ὑπέκουσε, οὐκ
 ἵ ἐποίησεν αὐτόν· εἶ μὴ ἦν ἕδατος Δεσπότης, οὐκ
 ἵ ἐμετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· εἶ μὴ ἦν οὐρανοῦ
 ἕσπότης, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀσπῆρ ἐξ οὐρανοῦ ἐκέρυττει·
 ἵ μὴ ἦν ἥλιου Δεσπότης, οὐκ ἂν σκοτὸς ἐνεβόσατο
 ἵ τῷ σταυρῷ. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ὁ ἥλιος
 σκασίθη. Ὡ τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ἡ κτίσις ἤνεγκε
 ἵν ὕβριν τοῦ Δεσπότη. Ἐσκοτίθη ὁ ἥλιος, ἵνα
 ἐλθῆς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἥλιου Δεσπότην.
 ἕκρίθη ἡ γῆ, ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ

εἶπεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν
 τρέμειν. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι, ἵνα μάθῃς περὶ
 τίνος εἶπεν ὁ προφήτης· Ὁ θυμὸς αὐτοῦ πήκει
 ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι ἐθρόβησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἦνοίγη
 τὰ μνήματα, ἵνα φανῆ ἡ ἀνάστασις, καὶ ὁ ἐγειρῶν
 Θεὸς διὰ τῶν πάντων λάμψῃ.

ἕ. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς καὶ ἥθικόν κινήσαι λόγον. Ὁ
 λύχνος ἡμᾶς καλεῖ ἐπὶ τὸ εἰπεῖν· Ἀύχνος τοῖς ποσί
 μου ὁ λόγος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Κα-
 ἕλαβεν ἑσπέρα ἵνα λέγωμεν· Κατενθνηθήτω ἡ προσ-
 ευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἕπαρσις τῶν
 χερῶν μου θυσία ἕσπερινῆ. [464] Καὶ διατι μὴ ἕω-
 θινή; Ὡδὲ τὸν νοῦν ἕ γὰρ ψάλλομεν, ὄρελιμον ἐλ-
 δέναι, λέγει Δαυὶδ· Ψάλλετε συνετῶς. ἕπαρσις τῶν
 χερῶν μου θυσία ἕσπερινῆ. Δύο θυσίας ἐκέλευσε
 Μωσῆς γίνεσθαι, μᾶλλον δὲ Θεὸς· μίαν ἕωθινήν,
 μίαν ἕσπερινήν. Ἡ ὀρθρινὴ εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 νυκτός. Ὁ γὰρ διασωθεις τὴν νύκτα, εὐχαριστεῖ ἐν
 τῆ ἡμέρᾳ. Ἡ ἕσπερινὴ θυσία εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 ἡμέρας. Ἐπειδὴ διετήρησάς με, φησίν, ἐν τῆ ἡμέρᾳ,
 εὐχαριστῶ σοι ὑπὲρ ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἕωθινὴ
 θυσία οὐ δέχεται τὸν ἀμαρτησαντα ἐν νυκτὶ. Διὰ
 τοῦτο λέγει· ἕπαρσις τῶν χερῶν μου θυσία
 ἕσπερινῆ. Εἰσέρχη ἕσπεραν, ἀπλοῖς τὰς χεῖρας· εἶ
 ἕχουσι παρῆσιαν ἀπλούσθωσαν· εἶ μὴ ἕγραψαν ἀδι-
 κίαν, εἶ μὴ ἕρπασαν πένητας, εἶ μὴ ἕπλεονέκτησαν
 ὄρφανούς, ὡς πρόσωπον ἕχουσαι ὕφούσθωσαν. ἕπαρ-
 σις τῶν χερῶν μου· ἀντὶ τοῦ, Βλέπε, Κύριε, καθα-
 ραὶ αἱ χεῖρες. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἀμαρτήσας, πρόσωπον
 ἕπαρῖ οὐ δύναται, ἀλλ' ὑπὸ συνεδίσθησε κάμπτεται,
 οὕτω χεῖρ μεμολυσμένη οὐδὲ τομᾶξ ἀντιπρόσωπος
 γενέσθαι Θεῷ. Βλέπε· εἶ καθαραὶ αἱ χεῖρες ἀπὸ ἀδι-
 κίας, ἀπλούσθωσαν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Ἄβραὰμ
 παρητήσατο λαβεῖν ἀπὸ εἰσχοικερδεῖας χέρθη, ὅτε
 ἕλεγεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Σοδὸμων· Ἄδθε πάντα· μό-
 ρον τὰς γυναῖκας ἀπόλυσον. ἵνα οὖν παρῆσιαν
 ἕχη, οὐδὲν ἕλαβεν· καθαράς δὲ ἕχων τὰς χεῖρας ἕλε-
 γεν· ἕκτενῷ τὰς χεῖρας μου πρὸς τὸν Θεόν, ὅς
 ἐποίησε τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν. Καὶ ἕξτετεινεν,
 ἐπειδὴ οὐκ ἕσαν μεμολυσμένα οὐδὲ τομᾶξ ἀδικίᾳ. ἕπαρ-
 σις τῶν χερῶν μου. ἕρμηνεύει τὸ, ἕπαρσις τῶν
 χερῶν μου, Παῦλος· Βούλομαι οὖν τοὺς ἄνδρας
 προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἕπαίροντας ὄσιους
 χεῖρας χωρὶς ἐργῆς καὶ διαλογισμῶν. Ἡ ἕσπέρα
 ἀπαιτεῖ ἡμᾶς τὰ τῆς ἑσπέρας ἕργα. Ἄπλοῖς τὰς
 χεῖρας· ἐρευνᾶ ὁ τεχνίτης. ἕργεται ὁ ἕωθινὸς καιρὸς,
 καὶ ἕαν μὴ ἕχη καθαράν τὴν χεῖρα ἦ τὴν διάνοιαν,
 ἕωθινὸν καιρὸν οὐτε ἕδειν τομᾶξ· ἦ πεῖρα διδάσκαλος.
 ἕννόησον ὅταν τις καθαρός διαμεῖνῃ, πῶς εἰσέρχεται
 διὰ παρῆσιαν, ὡς ἕδιαν αὐλήν πατῶν. Παρῆσιαν
 γὰρ αὐτῷ δίδωσιν ἐν τῷ ἕωθινῷ καιρῷ ἦ ἐν νυκτὶ
 σμωφροσύνη. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ λέγει· Εἶ ἐμνημόνευόν
 σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμᾶλλέ-
 των εἰς σέ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· μέμνημαι, ὅτι
 κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνώρθωσε
 λόγος, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ὄρων, ἀλλὰ πρὸς
 τὸν ὕμετερον πόθον. Εὐξώμεθα τὸνοῦν ἐν ἀληθείᾳ
 καρδίας, καὶ εἰρήνην ἕχειν, καὶ ἐν ὄρθροις παρῆρ-
 σιάζεσθαι, καὶ αἰρετικὴν μανίαν φεύγειν, καὶ ὄρθό-
 δοξον πίστιν μεταδιώκειν, καὶ δόξαν ἀναπέμπειν τῷ
 Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
 ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ficata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24). Vidistin' Dei creationem? vidistin' quomodo obstruat hæreticorum ora, qui creationem ignorant, et Creatorem curiose explorant? Omnia Dei legi obsequuntur. Stat cælum, non sua manu gestatum, sed divinâ lege firmatum. Cum enim dubitavero, quomodo ex aquis cælum concretum sit, dubitationem meam solvit beatus David dicens: Verbo Domini cæli firmati sunt (Psal. 32. 6). Cur enim firmati sunt? Quoniam ex aquis erant. Numquam de solido et firmo dicitur, Firmatum est. Neque potest quispiam dicere, petram firmatam esse. Aliud est firmatum esse, aliud esse firmum. Firmatum dicitur, quod cum rarum et molle esset, concretum fuit. Ideo Petrus, quando paralyticum sanavit, dixit: « Viri Israëlitz, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare? Deus patrum nostrorum, Deus Abraham et Isaac et Jacob, glorificavit filium suum Jesum: et in fide nominis ejus hunc quem videtis et nostis, confirmavit nomen ejus (Act. 3. 12. 13. 16); nempe paralyticum confirmavit. Ideo Verbo Domini cæli firmati sunt (Psal. 32. 6); ex raris et dissolutis aquis verbo Domini nubes in sublime tolluntur. Vide, quæso. Aqua quæ amara erat, mutatur. Ex mari hauriunt nubes, et eam quæ ex profundo hauritur amara, dulcem et potabilem efficiunt. De profundis nos abyssis excitavit Christus, et amaritudinem nostram non deponimus.

Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. — Quis est is qui fecit cælum et terram? Ego dico Christum esse. Et unde hoc? Quia si non esset Dominus omnium, in evangelio non miracula patrasset in omnibus creaturis. Per omnia enim elementa mirabilia fecit; per terram, per mare, per aerem, per ignem; ut conspicuum sit ipsum esse omnium creaturarum Dominum. Diei luci supervenit vespere lux. Sol lucet, et lucerna facem præfert: diei finis, ac noctis exordium. Sed tu, cum videris lucernam et solem, dicitio: Tuus est dies, et tua est nox; tu fabricatus es fubar et solem (Psal. 73. 16). Verum fax illa, quæ præfertur, sermonem non interpellat. Oportet enim solem currere ad ejus jussu (nam Sol cognovit occurrere suum [Psal. 103. 18]), et ostendatur Christum omnium creaturarum Dominum esse. Et Joannes prædicat, Omnia per ipsam facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est (Joan. 1. 3). Verum oportebat ipsum non sermone tantum lucere, sed etiam opere. Dixit mari, Tace, obmutasce (Marc. 4. 38); et obmutuit, agnovitque opus Opificem. Dixit enim mari, et tacuit; dixit vento, et refrenatus est. Si non obtemperasset, ejus Conditor non fuisse proderetur; nisi Dominus esset aquæ, non illam intasset in vinum; nisi esset cæli Dominus, non eam stella de cælo prædicasset; nisi esset solis Dominus, non tenebris se obvelasset in cruce. Christus in cruce, et sol obtenebratus est. O miraculum! Creatura non tulit contumeliam Domini. Obtenebratus est sol, ut in ipsa cruce solis Dominum noveris. Commota est

terra, ut discas de ipso Davidem dixisse: Qui respicit terram et facit eam tremere (Psal. 103. 32). Scissæ sunt petrae, ut discas de quonam dixerit propheta: Furor ejus tabescere facit principatus, et petrae perforatae sunt ab eo (Nahum. 1. 6). Monumenta aperta sunt, ut apparet resurrectio, et qui suscitavit Deus per cuncta splenderet.

7. *Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid* — Operæ pretium vero est ut moralem moveamus sermonem. Lucerna vocat nos, ut dicamus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen seminis meis (Psal. 118. 105)*. Advenit vespera ut dicamus: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Ibid. 140. 2)*. Cur non matutinum? Illic animum adhibete: nam quæ psallimus, scire debemus. Dicit David: *Psallite sapienter. Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Ibid. 46. 8)*. Duo sacrificia jussit fieri Moyses, imo Deus, unum matutinum, et unum vespertinum. Matutina gratiarum actio pro nocte erat. Nam qui in nocte servatus est, in die gratias agit. Vespertinum sacrificium pro die erat. Quia, inquit, in die me servasti, pro toto die gratias ago tibi. Matutinum sacrificium non eum recipit, qui in nocte peccavit. Ideo dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. Ingredieris vesperam, expandis manus; si fiduciam habent, expandantur: si non scripserunt iniquitatem, si pauperes non spoliaverunt, si pupillos non oppresserunt, ut quæ personam habent extollantur. *Elevatio manuum mearum; et si diceret, Vide, Domine, mundæ sunt manus. Quemadmodum enim is qui peccavit vultum extollere non potest, sed a conscientia inconvalescit: sic manus polluta, ne audeat quidem coram Deo consistere. Vide: si manus sint mundæ ab iniquitate, expandantur. Ideo patriarcha Abraham turpe hierum recusavit, cum diceret ei rex Sodomorum: Accipe omnia, mulieres tantum dimitte (Gen. 14. 21. 22). Ut itaque fiduciam haberet, nihil accepit; sed cum puris manibus esset, dicebat: Extendam manus meas ad Deum, qui fecit cælum et terram: et extendit, quia non erant pollutæ injusto lucro. Elevatio manuum mearum. Illud, Elevatio manuum mearum, interpretatur Paulus: Volo igitur viros orare in omni loco levantes sanctas manus sine ira et discipulationibus (1. Tim. 2. 8). Vespera a nobis exigat vespere opera. Expandis manus, scrutatur Artifex. Advenit matutinum tempus, et si puram non habes et manum et mentem, matutinum tempus ne respicere quidem aures: experientia magistra est. Cogita cum quanta fiducia ingrediatur is qui purus maneat, quasi in propria domo ambulet. Fiduciam dat illi matutinis horis nox in continentia exacta. Ideo David dicit: Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7). Gratias ago Deo: recordor fatiscentem vocem a Dei verbo reparatam esse non pro nostris meritis, sed pro vestro desiderio. Precemur ergo in veritate cordis, ut pace fruamur, et in matutinis fiduciam habeamus, hæreticorum furorem devitemus, fidem orthodoxam sequamur,*

νησιν, ἐνταλοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ὑστέρ. Ὡς ἐμα-
 λύθη γὰρ τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σο-
 ριᾷ ἐποίησας. Εἶδες Θεοῦ δημιουργίαν; εἶδες πῶς
 μφράττει τῶν αἰρετικῶν τὰ σόματα, τῶν τὴν κρίσιν
 ἠγνοούντων, καὶ τὸν κτίστην πολυπραγμονούντων;
 Ἰάντα κείθεται Θεοῦ νόμῳ. Ὁ οὐρανὸς ἔσθηκεν, οὐκ
 διὰ δυνάμει βασταζόμενος, ἀλλὰ θείῳ νόμῳ στερεού-
 ενος. Ὅταν γὰρ ἀπορήσω, πῶς ἐξ ὑδάτων ὁ οὐρα-
 νὸς πέπηται, λύει μου τὴν ἀπορίαν ὁ μακάριος
 καιτὸ λέγων· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστα-
 ἐρώθησαν. Διὰ γὰρ ἐστερεώθησαν; Ἐπειδὴ ἀπὸ
 δάτων. Οὐδέποτε γὰρ τὸ στερεὸν λέγεται, ὅτι ἐστε-
 εώθη· οὐδέ τις δύναται εἰπεῖν Ἡ πέτρα ἐστερεώθη.
 Ἄλλο στερεωθῆναι, ἄλλο εἶναι στερεόν. Στερεωθὲν
 ἔγεται [463], ὅταν τὸ θραιωμένον καὶ κεχαυνομένον
 ιαγῆ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡέρος, ὅτε τὴν παραλελυμένον
 ρεψε, λέγει· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε
 πλ τοῦτο, ἢ ἡμῖν τί ἀπειλεῖτε, ὡς ἡμῶν τῇ ἰδίᾳ
 ἰνδύσει καὶ εὐσεβείᾳ πεποιηκότων τοῦ περιπα-
 εῖν αὐτόν; Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς
 Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐδόξασε τὸν παῖδα
 ἰτοῦ Ἰησοῦν καὶ ἐπὶ τῇ κρίσει τοῦ ὄνόματος
 ἰτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἐστερέωσθε
 ὁ ὄνομα αὐτοῦ· τὴν παραλελυμένον ἐστερέωσεν.
 καὶ τούτω Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώ-
 ἠσαν. Ἐκ τῶν ἀραιῶν καὶ διαλελυμένων ὑδάτων
 ῶ λόγῳ Κυρίου αἱ νεφέλαι εἰς ὕψος ἀφαντα. Βλέπε,
 παρακαλῶ· Τὸ ὕδωρ τὸ πικρὸν μεταβάλλεται· ἀπὸ
 αλάσσης ἀνταλασθῖν αἱ νεφέλαι, καὶ τὸ ἐκ βάθους ἀν-
 ληθὲν πικρὸν, γλυκὺ καὶ σάτιμον ποιοῦσιν. Ἀπὸ
 ὠθῶν ἡμᾶς ἤγειρε Χριστὸς, καὶ τὴν πικρίαν ἡμῶν
 ὠ ἀποετέθμεθα.

Τίς ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;
 Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Χριστὸς. Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι
 ἰ μὴ ἦν Δεσπότης τῶν ἀπάντων, οὐκ ἂν ἐν τῷ
 ὕδαγγελλῷ ἔποιε τὰ θαύματα δι' ὧν τῶν κτισμάτων.
 Ἐποίησε γὰρ δι' ὧν στοιχείων, διὰ γῆς, διὰ θαλάσ-
 σης, δι' ἀέρος, διὰ πυρὸς, ἵνα φανῆ πάντων τῶν
 κτισμάτων Δεσπότης. Ἐπεισῆλθε τῷ τῆς ἡμέρας
 ρωτὴ τὸ τῆς ἐσπέρας. Ἥλιος λάμπει, καὶ λύχνος
 ἰδουχεῖ· ἡμέρας τέλος, καὶ νυκτὸς προοίμιον. Ἀλλὰ
 ῶ, ὅταν ἰδῆς λύχνον καὶ ἥλιον, εἰπέ· Σὴ ἐστὶν ἡ
 ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ· σὺ κατηρτίσω φαῦ-
 ριν καὶ ἥλιον. Ἄλλ' οὐ διακόπτει τὸν λόγον ἡ σα-
 ρουχία. Δεῖ γὰρ τὸν ἥλιον δραμεῖν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ
 ἔλευσιν (Ὁ ἥλιος γὰρ ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ),
 να δεῖχθῆ, ὅτι Χριστὸς πάντων τῶν δημιουργημάτων
 Δεσπότης ἐστί. Κηρύττει μὲν Ἰωάννης τοῦτο, ὅτι
 Πάντα ἐγένετο δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ
 ἑν γέγονεν ὁ γέγονεν. Ἄλλ' ἔδει μὴ μόνον τῷ λόγῳ
 λάμψαι, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Λέγει τῇ θαλάττῃ· Σιώπα,
 κερύμοσε· καὶ ἐφιμώθη, καὶ ἔγνω τὸ ἔργον τὸν
 σιγήναι. Εἶπε γὰρ τῇ θαλάττῃ, καὶ ἐσιώπησεν·
 ἵκε τῷ ἀπέμψ, καὶ ἐφιμώθη. Εἰ μὴ ὑπέκουσε, οὐκ
 ἐν ἐποίησεν αὐτόν· εἰ μὴ ἦν ὕδατος Δεσπότης, οὐκ
 ἐν μετέθελε τὸ ὕδωρ εἰς ὄνον· εἰ μὴ ἦν οὐρανοῦ
 Δεσπότης, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀστήρ ἐξ οὐρανοῦ ἐκάρυττεν·
 ἰ μὴ ἦν ἡλίου Δεσπότης, οὐκ ἂν σκότος ἐνεδύσατο
 τῷ σταυρῷ. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ὁ ἥλιος
 σκοτίσθη. Ὡ τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ἡ κτίσις ἠνεγε-
 ἦν ὕβριν τοῦ Δεσπότη. Ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, ἵνα
 λάθῃ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἡλίου Δεσπότην.
 Ἐκείσθη ἡ γῆ, ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ

εἶπεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποῖων αὐτὴν
 τρέμειν. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι, ἵνα μάθῃς περὶ
 τίνος εἶπεν ὁ προφήτης· Ὁ θυμὸς αὐτοῦ στήκει
 ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι ἐθρύβησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἦνοίγη
 τὰ μνήματα, ἵνα φανῆ ἡ ἀνάστασις, καὶ ὁ ἐγείρων
 Θεὸς διὰ τῶν πάντων λάμψῃ.

Ζ'. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς καὶ ἠθικὸν κινήσαι λόγον. Ὁ
 λύχνος ἡμᾶς καλεῖ ἐπὶ τὸ εἰπεῖν· Λύχνος τοῖς ποσὶ
 μου ὁ λόγος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου. Κατέ-
 ἔλαθεν ἐσπέρα ἵνα λέγωμεν Κατενθνηθήτω ἡ προσ-
 ευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν
 χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. [464] Καὶ διατὶ μὴ ἐω-
 θινή; Ὡδα τὸν ναῦν· ἢ γὰρ ψάλλομεν, ὀφειλομεν εἰ-
 δέναι. Λέγει Δαυὶδ· Ψάλλετε συνεχῶς. Ἐπαρσις τῶν
 χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Αὐὸ θυσίας ἐκέλευσε
 Μωυσῆς γίνεσθαι, μᾶλλον δὲ Θεός· μίαν ἑωθινήν,
 μίαν ἐσπερινήν. Ἡ ὀρθρινὴ εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 νυκτός. Ὁ γὰρ διασωθεὶς τὴν νύκτα, εὐχαριστεῖ ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ ἐσπερινὴ θυσία εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 ἡμέρας. Ἐπειδὴ διετήρησάς με, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ.
 εὐχαριστῶ σοι ὑπὲρ ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἑωθινὴ
 θυσία οὐ δέχεται τὸν ἁμαρτήσαντα ἐν νυκτί. Διὰ
 τοῦτο λέγει· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία
 ἐσπερινή. Εἰσέρχη ἐσπέραν, ἀπλοῖς τὰς χεῖρας· εἰ
 ἔχουσι παρῆρσιαν ἀπλούσθωσαν· εἰ μὴ ἔγραψαν ἀδι-
 κίαν, εἰ μὴ ἤρπασαν πένητας, εἰ μὴ ἐπλεονέκτησαν
 ὀρφανούς, ὡς πρόσωπον ἔχουσαι ὑφούσθωσαν. Ἐπαρ-
 σις τῶν χειρῶν μου· ἀντὶ τοῦ, Βλέπε, Κύριε, καθα-
 ραὶ αἱ χεῖρες. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἁμαρτήσαντα, πρόσωπον
 ἐπάραι οὐ δύναται, ἀλλ' ὑπὸ συνεπίθεως κάμπτεται,
 οὕτω χεῖρ μεμολυσμένη οὐδὲ τολμᾷ ἀντιπρόσωπος
 γενέσθαι Θεῷ. Βλέπε· εἰ, καθαραὶ αἱ χεῖρες ἀπὸ ἀδι-
 κίας, ἀπλούσθωσαν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ
 παρητήσατο λαβεῖν ἀπὸ αἰσχροκερδείας κέρδη, ὅτε
 ἔλεγεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Σοδὸμων· Δάθε πάντα μό-
 ρον τὰς γυναῖκας ἀπόλιυσον. Ἴνα οὖν παρῆρσιαν
 ἔχη, οὐδὲν ἔλαθεν· καθαρὸς δὲ ἔχων τὰς χεῖρας ἔλε-
 γεν· Ἐκτενῶ τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, ὅς
 ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐξέτεινεν,
 ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν μεμολυσμένοι κέρδει ἀδίκῳ. Ἐπαρ-
 σις τῶν χειρῶν μου. Ἐρμηνεύει τὸ, Ἐπαρσις τῶν
 χειρῶν μου, Παῦλος· Βούλομαι οὖν τοὺς ἄνδρας
 προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόσῳ, ἐπαίροντας ὁσίους
 χεῖρας χωρὶς ἐργῆς καὶ διαλογισμῶν. Ἡ ἐσπέρα
 ἀπατεῖ ἡμᾶς τὰ τῆς ἐσπέρας ἔργα. Ἀπλοῖς τὰς
 χεῖρας· ἐρευαὶ ὁ τεχνίτης. Ἐρχεται ὁ ἑωθινὸς καιρὸς,
 καὶ ἐὰν μὴ ἔχη καθαράν τὴν χεῖρα ἢ τὴν διάνοιαν,
 ἑωθινὸν καιρὸν οὐτε ἰδεῖν τολμᾷ· ἢ πείρα διδάσκαλος.
 Ἐννόησον ὅταν τις καθαρὸς διαμεινῇ, πῶς εἰσέρχεται
 διὰ παρῆρσιαν, ὡς ἰδίαν αὐλὴν πατῶν. Παρῆρσιαν
 γὰρ αὐτῷ δίδωσιν ἐν τῷ ἑωθινῷ καιρῷ ἢ ἐν νυκτὶ
 σμφοσύνη. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ λέγει· Εἰ ἐμνημόνευσόν
 σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμαλέ-
 των εἰς σέ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· μέμνημαι, ὅτι
 κάμνουσαι ἡμῖν τὴν φωνὴν ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνώρθωσας
 λόγος, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ὄρων, ἀλλὰ πρὸς
 τὸν ὑμέτερον πόθον. Εὐζόμεθα τοῖνον ἐν ἀληθείᾳ
 καρδίας, καὶ εἰρήνην ἔχειν, καὶ ἐν ὄρθροις παρῆρ-
 σιάζεσθαι, καὶ αἰρετικὴν μανίαν φεύγειν, καὶ ὀρθό-
 δοξον πίστιν μεταδιώκειν, καὶ δόξαν ἀναπέμπειν τῷ
 Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
 ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[465] *Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.*

α'. Κάκνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν τῆ προτεραία ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς καὶ τὸν ὑμέτερον πόθον ἑστερέωσεν. Αὐτῇ τοίνυν χρῆσάμενος τῇ πείρᾳ διδασκάλῳ, ὅσον ἰσχύει πόθος καὶ ζῆλος φιλοθείας, ἐπὶ τὴν αὐτὴν παράκλησιν ἦκω, πάλιν ὑμῶν διεόμενος τὴν αὐτὴν ὑπὲρ ὑμῶν αἰτήσασθαι χάριν. Εἰ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, ὁ Πνεύματι ἁγίῳ κυβερνοῦμενος, τὴν παρὰ τῶν ἀκρατῶν ἡβραίωνίζετο προσευχὴν λέγων· Ἄδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοιχθεί τοῦ στόματός μου· πόσι μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰπεῖν, ὄντες αἰτοῦμεν τὴν παρ' ὑμῶν πρεσβειάν, ἵνα λυθῇ μὲν ὁ δεσμός τῆς γλώττης, ἀνοιγῆ δὲ τῆς παρβύβουλιος ὁ λόγος· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ θεία χάρις καὶ τὸ δοξασιον ἀνεμπόδιστον φυλάξῃ, καὶ τῶν νοημάτων τὴν χορηγίαν ἀφθόνησθ· οὐχ ἵνα ὁ λέγων τὰ θεία κερδάνῃ μόνος, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑμῶν τὸν οὐράνιον πλοῦτον ἀντλήσῃ. Φέρε τοίνυν, τῆς ἀκολουθίας ἀψώμεθα. Πρέπει γὰρ, οἶμαι, ὡσπερ αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἡκούσῃς ἀκολουθία καὶ τάξει τὸν τῆς δημιουργίας συνεπέριον λόγον, οὕτως καὶ ἡμᾶς τοῖς πρώτοις τὰ δευτέρα, καὶ τοῖς δευτέροις τὰ τρίτα συνάπτοντας εὐκρίναι, καὶ ἀσύγχυτον ὑμῖν παραδοῦναι τοῦ λόγου τὴν εἰσηγήσιν· Πέπηκτο ὁ οὐρανός, ἤδραστο τὸ στερέωμα, ἀφώριστο ἡ θάλασσα, γεγύμνωτο ἡ γῆ, πεποικιλτο καρποῖς, φυτοῖς, δένδροις, πηγαῖς, καὶ πᾶσιν ἀπαπλάσις οἷς ἐχρῆν κεκαλλώπιστο. Οὕτε γὰρ ἀπλή τις ἦν ἢ ἐκ ταύτης ἀνάδοσις γενναμένη, ἀλλὰ διάφορος καὶ ποικιλία. Τὰ μὲν γὰρ αὐτὴν ἐκόσμηε τὴν γῆν, τὰ δὲ εἰ; διατροφὴν τοῖς ἀνθρώποις ἢ τοῖς ἀλόγοις ἐγένετο, τὰ δὲ ἕτερα παρεῖχε τὴν χρῆσιν τοῖς προλεχθεῖσιν ἀνθρώποις. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ, τῶν διαφόρων ἢ τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων ἐπεξίεναι, ὑπὲρ τοῦ μη τῷ μηκει τοῦ λόγου τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς ἀποκνεῖν. Ἀπειλήφει καὶ ὁ οὐρανός τὸν ἴδιον κόσμον. Χωρεῖ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ὕδατα, καὶ ποιεῖ ταῦτα προσενέγκαι ψυχὴν ζωσαν, ὁ μέγας καὶ πάνσοφος Δημιουργός, ὁ νεύματι ἀδιάσπῳ καὶ Λόγῳ τῷ ἁγίῳ τὰ πάντα ἐργασάμενος, ὡς ἐξ αὐτῆς τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας τὴν πραγματῶν τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωτε, ὅτε ἡκούετο αὐτοῦ λέγοντος· *Συναρτίητε τὰ ὕδατα· καὶ εὐθέως ἠκολούθει τὸ ἔργον τῷ λόγῳ· καὶ πάλιν· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ· καὶ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα· καὶ, Γενηθήτωσαν φωστῆρες.* Καὶ πολὺς ἂν εἴη νῦν ὁ τοῦ παρόντος καιρὸς ἢ, πᾶσι τοῖς Λόγῳ γενναμένοις ἐπεξίεναι. Ἴνα γὰρ τὰ κατὰ τὴν παλαιὰν δημιουργίαν καταλείψωμεν, ἐλθωμεν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Νεῇ Διαθήκῃ παρ' αὐτοῦ Λόγῳ μόνον γεννάμενα. Οὕτως γὰρ ἐστὶν ὁ τὰ παλαιὰ δημιουργήσας, καὶ τὰ νέα ποιήσας, κατὰ Ἰωάννην τὸν λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.* Ποιὸς ἄρα ἐξηγήσασθαι ταῦτα κατ' ἀκριβείαν δυνησεται λόγος; Ἄλλὰ τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Οὕτως τοίνυν ὁ πάνσοφος Δημιουργός, καθὼς [466] φθάσαντες εἴπαμεν, ὁ πρῶτος ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐκόσμησε· οὗτος καὶ τῷ δευτέρῳ γενομένῳ, δευτέρῳ καὶ τὸν κόσμον ἀπέδωκεν· ὁμοίως καὶ ἰψ' τρίτῳ, καὶ τῷ

τετάρτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐφεξῆς ἅπασι κατὰ τὴν τάξιν δημιουργίας καὶ τὴν εὐκοσμίαν παρέσχεν. Τί δὲ διὰ τούτου πραγματευόμενος; ἢ τάχα καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἡμᾶς διδάξαι βουλόμενος ὅρους τι τιμᾶν, καὶ τάξιν ἐπιγινώσκαι; Πρῶτον τοίνυν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπάνω, δεύτερον τὴν γῆν, τρίτον τὸ στερέωμα, τέταρτον ἀφώρισεν τὰ ὕδατα. Ὁ πρῶτος ἐποίησε, τοῦτο πρῶτον ἐκόσμησε. Πῶς οὖν, πάντως; ἐρεῖ τις τῶν ἀκριβεστέρων, δευτέραν οὖσαν τὴν γῆν πρῶτην ἐκόσμησε, καὶ ὡς μαχομένον ἑαυτῷ τοῦ λόγου μου βουλήσεται ἐπιλαμβάνεσθαι. Πρὸς δὲ λεκτέον, ὡς οὐδὲν ἐναντίον παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ πάντα ἑαυτῷ ἀριθμῶν ὁ λόγος τυγχάνει. Πρὸ γὰρ τοῦ στερώματος τούτου, τῷ μετὰ τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω γενομένου, ἐκοσμήθη, τῷ καὶ ἐν τῇ δευτέρῳ ἡμέρᾳ τὴν σύστασιν ἐσχηκότος. Ἔδει γὰρ τὰ πρεσβεῖα ὁ φυλαχθῆναι τῇ ἀκαλουθίᾳ. Ὅτε τὴν γῆν ἐκόσμησε φυτοῖς καὶ καρποῖς, ὅτε τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισεν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἄστρων χορῷ, ἦλθεν ἐπὶ τὰ ὕδατα. Καὶ τί ἐἰς ἱστοριογράφος; Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἕρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Βλέπε Θεοῦ λόγον ἔργα τοῦ ρήματος ἐπαγότος^α, καὶ τὰ ρήματα ἀποτελοῦντα πράγματα. Ὅρα Θεοῦ συλλαβὰς καὶ ρήματα μικρὰ θείας πληρωμένα δυνάμεως. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα· ἢ λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ κόπος. Ἐγὼ νομίζω, ὅτι προσέλαβαν τὰ ἔργα τὸν λόγον· δευτέρα γὰρ ἦν τῶν λέξεων ἡ δύναμις. Οὐδέπω εἰρητὸν ὁ λόγος, καὶ τὸ ἔργον τῆ ἰδίας εὐκοσμίας ἐλάμβανεν· καὶ τὸ θαυμαστόν, ἐκαστῶν τῶν στοιχείων τούτων ὁ Θεὸς διπλὴν εὐκοσμίαν παρέσχεν. Ἔδωκε τῷ στερέωματι φωστῆρας καὶ ὄροσιν. Ἄλλὰ καὶ τούτων πάλιν τῶν φωστῆρων ἢ χρῆσις διάφορος, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδηλον τῆς Γραφῆς τῶν ρημάτων καθέστηκε, περὶ ὧν κατὰ δυνάμιν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν διελάδομεν πρώην, ὅτε ὑμῖν τὸν περὶ τούτων ἐξετιθέμεθα λόγον, περὶ ὧν πάλιν λαλεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ χρῆσιμον.

β'. Τῇ γῇ σπαρτὰ καὶ φυτὰ, τοῖς ὕδασι ὁ νεκρὰ καὶ πετεινὰ. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἕρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα. Ἐρπετὰ καλεῖ τοὺς ἰχθύας, ἐπειδὴ μᾶλλον ἔρπει, ἢ περιπατεῖ. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀκολουθῶν τῷ νομοθέτῃ λέγει· *Ἄδθη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἕρπετά ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Ξένον πρᾶγμα, ξένη διάταξις, ξένον τοῦ λόγου τὸ ἐπάγγελμα! Διατί; Ὅτι πάντων ποιητῆς· οὕτως ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τε προλαβόντα, καὶ τὰ ἐνεστῶτα, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς οὕτε ἡμεῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλε τὴν ζωὴν πρῶτην διὰ τῶν ὑδάτων χορηγεῖν τῷ κόσμῳ, πρώτως ἐπιτρέπει τοῖς ὕδασι ζωογόνον προενέγκαι φύσιν· ἵνα μάθῃς πόθεν ἢ βίβια τῆς ζωῆς. Ἐγὼ δὲ εἶπον ἰδὼ τοὺς φανταζομένους ἐξερχομένους ἐκ τῶν ἁγίων ὑδάτων, εἰσελθόντας μὲν εἰς τὸ βάπτισμα μετὰ πάλιν κακῶν ὧν ἕρπετά, ἐξερχομένους δὲ μετὰ ζωῆς αἰώνιου, ὁρῶν τὸν νομοθέτην λέγοντα· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα τὰ ποτὰ ἕρπετά, νῦν ψυχὴν ζωσαν. Πόθεν τοῦτο ἔδηλον ἡμῖν γίνηται; Ὅτι οἱ προσερχόμενοι τῷ λουτρῷ διὰ τὰς προτέρας ἁμαρτίας, τὴν τῶν ἕρπετῶν λαμβάνουσι κλήσιν. Ἐξήλθον ἐπὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πολλοὶ· λέγει τοῖς ἐλθοῦσιν· Ὁρῶτε,*

^α Savil. conj. τὰς διαφορὰς, quod recepit Combe! s. Mox Savil. in textu et Combefis. ἐπιξίεναι, in marg. e var. lect. ὑπέξ.

^β Sav. conj. καιροῦ λόγος. Combefis. omisso νῦν post γενομένους καθὼς ἐξέμενος.

^α Sav. τὰ παραπρέσβια. Valic. τὰ πρεσβεῖα.

^δ Combefis. ἐπάγοντα.

^ε Post ὕδασι Sav. e conj. supplet ἰδὼτε.

gloriamque referamus Patri, Filio et Spiritui sancto nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in quartam diem creationis mundi.

4. Labantem vocem nostram pridie per orationes vestras perque vestrum desiderium Dei gratia firmavit. Ipsa igitur magistra usus experientia, quantum amor divinæque pietatis studium potest, ad eandem obsecrationem accedo, rursus rogans ut eandem pro nobis gratiam petatis. Nam si vas electionis Paulus, qui Christum in seipso loquentem habebat, quia a Spiritu sancto regebatur, auditorum precationem mutabatur dicens : *Frates, orate pro me, ut mihi detur verbum in apertione oris mei (Ephes. 6. 19)* : quanto magis nos viles, et qui, ut ita dicam, nihil sumus, intercessionem vestram petemus, ut linguæ vinculum solvatur, aperiat veritatis sermo; ipsaque divina gratia expeditum organum custodiat, sententiarumque copiam suppeditet; non ut solus orator divina lucretur, sed ut vobiscum cælestem hauriat thesaurum. Age ergo, prius dictorum serie hæreamus. Par est enim, arbitror, ut quemadmodum ipse legislator Moyses serie atque ordine creationis sermonem absolvit, sic et nos primis secunda, secundis tertia copulemus et distinguamus, vobisque non præposteram sermonis enarrationem tradamus. Compactum erat cælum, solide structum firmamentum, segregatum mare, detecta terra, fructibus, plantis, arboribus, fontibus varie ornata, et ut summam dicam, omnibus sibi congruentibus decorata erat. Neque enim simplex quædam feracitas fuit, sed distincta et varia. Nam alia ipsam ornabant terram; alia in escam hominibus et brutis animantibus producta sunt, cætera hominibus usum præbebant. Neque enim præsentis est temporis, diversa illa quæ ex terra producta sunt recensere, ne sermonis longitudo auribus vestris molesta sit. Acceperat etiam cælum proprium sibi ornatum. Proccedit jam Deus ad aquas, efficitque ut illæ animam viventem producant, magnus sapientissimusque Creator, qui libero suo nutu et Verbo sancto suo omnia fecit, ut ex ipsa Verbi veritate rerum veritatem nostis, cum audivistis eum dicentem : *Congregentur aquæ*; et statim opus sequutum est; ac rursus, *Educat terra*; et, *Educant aquæ*; et, *Fiant luminaria*. Multique fuerit temporis, omnia quæ Verbo facta sunt nunc sermone prosequi. Ut enim antiquam illam creationem mittamus, jam veniamus ad ea quæ in Novo Testamento solo Verbo ab eo sunt facta. Hic namque est qui vetera creavit, et nova fecit secundum Joannem dicentem : *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil (Joan. 1. 3)*. Quæ igitur oratio hæc accurate prosequi possit? Sed serici insistamus. Hic igitur sapientissimus Creator, ut jam diximus, quod primum fecerat, hoc et ornavit; hic etiam id, quod secundum factum fuerat, ordine secundum exornavit; itemque tertium, quartum et reliqua deinceps omnia secundum ordinem creationis ornatu suo decoravit. Quo autem animo id fecit? num fortasse volens docere nos, ut elementorum terminos celamus, ordinemque agnoscamus? Primo igitur fe-

cit cælum superius; secundo terram; tertio firmamentum; quarto segregavit aquas. Quod primum fecit, primum ornavit. Quomodo ergo, dicit quispiam ex studiosioribus, cum secunda esset terra, primam illam ornavit? ac quasi secum pugnante narratione, coarguere volet. Ipsi respondendum, nihil secum pugnant a nobis in præsentem dictum fuisse, sed orationem sibi omnino esse consentientem. Nam ante hoc firmamentum, quod post cælum superius factum est, atque secunda die constitutum, ornata terra fuit. Oportebat enim ordinis seriem servari. Cum terram plantis et fructibus ornasset, cum cælum sole, luna, ac reliquo stellarum choro decorasset, ad aquas processit. Et quid historiæ scriptor? *Et dixit Deus*, inquit, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et aves volantes super terram, secundum firmamentum cæli (Gen. 1. 20)*. Vide Dei sermonem, opera dietis addentem, et verba in opera vertentem. Vide Dei syllabas verbaque brevia, divina virtute plena. *Educant aquæ*: sermo labor et opus Dei est. Arbitror ego opera sermonem antevertisse: velocior enim dictis potentia. Nondum prolatus sermo fuerat, et opus proprium accipiebat ornatum: quodque mirum est, singulis hisce elementis Deus duplicem præbebat ornatum. Dedit firmamento luminaria et rorem. Innotiam horum luminarium diversus erat usus; ut ex ipsis Scripturæ dictis constat, de quibus pro virili, etsi non pro dignitate, nuper verba fecimus, cum vobis horum rationem exponebamus: de quibus iterum in præsentem sermonem habere inutile foret.

2. *Deus præterita, præsentia et futura videt. Baptismus emundat a peccatis omnibus. Baptismi figura et vis.* — Terræ semina dedit et plantas; aquis, natatilia et volatilia. *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia*. Reptilia pisces vocat, quia potius repunt, quam ambulant. Quamobrem beatus David legislatorem sequens ait: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus (Psal. 103. 25)*. Rem stupendam! stupendum ordinem! stupendi verbi promissionem! Qnare? Quis omnium Opifex est; sic præ oculis habet præterita, præsentia et futura, ut neque nos ea ipsa quæ præ oculis sunt. Quia igitur per aquas primo vitam mundo daturus erat, primo aquis præcipit, ut viviparam naturam producant: ut discas unde radix vitæ sit. Ego cum video eos qui illuminati fuerunt ex sanctis aquis exire, qui in baptismum cum multis malis quasi reptilia ingressi sunt, et cum vita æterna sunt egressi, video Legislatorem dicentem: *Educant aquæ ea, quæ tunc reptilia erant, nunc anima vivens sunt*. Undenam hoc nobis palam erit? Quia ii qui accedunt ad lavacrum in priora peccata, reptilium nomen accipiunt. Exierunt multi ad baptismum Joannis: accedentibus dicit: *Serpentes, gemina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira (Matth. 3. 7)*? Cum anima, quæ multis annis in nequitia vixit, in baptismum intrat, et improbitate deposita egreditur, vide annon operibus resplendet illa vox dominica, quæ ait, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia vo-*

lania? Duplicem namque gratiam accipit is qui salutem consequitur, nempe et vivificatur anima, et volatilis efficitur, et ad caelorum fornices attingit, cum angelis versatur, et cum caelesti ordine locum habet. *Et volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli. Super terram*, corpore, in caelis, vite instituto. Haec non per allegoriam inducimus, sed in historia conspicimus. Aliud est allegoriam in historiam vi inducere; aliud historia servata allegoriam excogitare. Atque ut ostendat se reptilia dicere volatilia pennata, quæ sunt in mari, subdit; « *Et fecit Deus cete grandia, et omnem animam viventem reptilium, quæ eduxit aqua; et volatile pennatum* » (Gen. 1. 21). Estne ergo volatile non pennatum? quid opus erat dicere, *Volatile pennatum*? Volare hic dicitur id quod est expandere manus. Potest etiam quis manus *παρθου*, ut ait propheta: *Tota die intravit, expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem* (Isai. 65. 2): non quod manus pennas habeant, sed quia *παρθου* expandere significat. Quod repit ergo volatile dici potest, quod *ροπα*, sequè expandat: unde et David ait; *Serpentes et volatilia pennata. Fecit ergo Deus cete grandia* (Ps. 148. 10); id est, dracones magnos in mari. Reliqui enim interpretes dicunt: *Fecit Deus dracones magnos* (a). Non dixerunt, *Cete*, sed, *Dracones*. Nihil in mari factum est inter viventia prius quam draco. Ideo ait David: « *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi* » (Ps. 148. 7); et alibi: « *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus: animalia pusilla cuma muguis: illic naves pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei* » (Ps. 105. 25. 26). Et alibi ut ostendat non unum, sed multos ibi dracones esse, ait: *Tu contrivisti capita draconum in aqua* (Ps. 75. 13). *Fecit igitur cete grandia. Et vidit Deus, quia omnia bona*. Quare dixit, *Bona*? numquid bona propter multitudinem? Atqui quando stellas fecit et solem et lunam, multa licet essent quæ facta fuerant dicit: *Vidit Deus quod esset bonum* (Gen. 1. 10). Multæ sunt stellæ, earumque millia innumera: neque tamen dixit: *Vidit Deus quod bona essent; sed Quod bonum esset*. Quare? Quia etsi multa luminaria, ex una tamen luce sunt, et ad eundem omnia usum: nam ad illuminandum posita sunt. Hic vero quia ingens est reptilium differentia, et volatilium, natatiliumque (alia quippe ratio est natatilium, alia volatilium, alia reptilium), et in singulis generibus multa diversaque sunt, dicit: *Vidit Deus quod essent bona*. Pro varietate operum laus sequitur. *Et benedixit ea Deus dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas, et volatilia multiplicentur* (Gen. 1. 22).

3. *Stellis cur non benedixerit Deus*. — Cur cum stellas fecit, non benedixit? cur cum herbas et ligna fecit, non benedixit? Alia benedixit, alia non benedixit. Quæ causa virtutis hujus creaturæ fuit? Attende. Stellæ quot factæ sunt ab initio, tot manent, ac neque numero, neque magnitudine possunt augeri; nempe cum in identi-

(a) Hæc reliquorum interpretum lectio non notatur in hexaplis nostris.

tate naturæ permansura essent, benedictione quæ ipsas multiplicaret non egebant. Quæ vero ex successione augentur, nec alio possunt augeri modo, benedictionem necessario accipiebant. Idem rursus dico, ut dictum magis insigatur menti. Neque enim, fratres, planta, quæ temere et perfunctorie in terræ scissuras inducitur, firmam habet sedem; sed quæ in profundum ejus cum omni diligentia immittitur. Stellæ benedictione opus non habebant: neque enim hæc illis multiplicandi vim tribuebat. Volatilia autem et natatilia atque homo hanc benedictionem desiderabant, successionis causa. Atque ubi aliter multiplicatio fieri nequit, ibi locum habet benedictio: ubi nempe pauca multiplicantur, et parva augmentum admittunt. Quia igitur causam agnovimus cur hæc benedictione dignata fuerint, operæ pretium fuerit ad alias demum Scripturarum dictiones nos conferre. *Crescite*, quia parva; *Multiplicamini*, quia pauca; *Implete aquas*, quia in parte. Necessè autem est, ut alio tempore queramus, cur pisces et volatilia et hominem dumtaxat benedictione dignatus sit; cæteris vero non eam impertierit. Interim autem, ut polliciti sumus, seriei hæreamus. *Et dixit Deus: Educat terra animam viventem* (Gen. 1. 24). Terram Deus duplici afficit honore. Primo enim illa semina gignit et plantas, et postea animalia; nec sine causa, sed quia hominis domicilium futura erat: neque id tantum; sed quia ex illa ipsa homo alimentum accepturus erat, illam ut nutricem et matrem magui hujus animalis, honore afficit. Hic vide qua ordinis serie sit usus. Primo alimenta parat; secundo inducit ea quæ alimentis fruuntur, ut erga hominem fecit. Primo domum perfecit, et sic patremfamilias introduxit. *Educat terra animam viventem*. Inanima terra quomodo gignit animam viventem? unde proliit leo rugiens, aut equus currens, aut bos laboriosus, aut sarcinis aptus asinus? unde animalium differentia? unde ex inanima tot animæ? Nec pudet hæreticos (a), quod inanima terra quam non habet animam proferat; Deum vero si genuisse audiant ex propria substantia, statim ratiociniorum tricas moveant, et inferant: Ergo divinus est, ergo dissectus, ergo passus est, et similia quæ dicere solent. Neque enim præsentis est temporis omnia quæ contra Unigenitum, imo contra sancti salutem dicunt, consulari. Deus enim nec si laudatur, aliquid lucri percipit, nec si maledictis impetatur, aliquid damni: nisi fortasse dixeris, salutem nostram lucrum esse Dei. Ipse namque plenus est omni bono, nullaque re eget: qui omnes ditet, nulloque opus habeat. Enimvero quis dederit quidpiam ei, qui omnium est fons bonorum, ex cujus unius benignitate omnia pendeant? Quemadmodum ait David: *Omnia ad te expectant, Aperis tu manum tuam, et implem omne animal benedictione* (Ps. 105. 27. et 144. 16). Sed quem aggressi sumus sermonem ad finem ducamus. Hoc enim et nobis gratum est, et ordo postulat. Id quod non habet terra profert, jubentis imperio obsequens; et id quod habet divina et intemerata natura non gignit? Verum ne quis rursus vocem habere humano

(a) Arianos intelligit.

ἐν ἡμέραις ἐξοφῶν, τίς θάλασσαν ὄμιον φησὶν
 καὶ τῆς μελλούσης ὄρητος; Ὅταν εἰς τὸ βάπτισμα
 ἰσάθῃ ψυχὴ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη κακῆ συζήσεως, καὶ
 ξέλαθῃ ταύτην ἀποθεμένην, ὅρα εἰ μὴ δι' αὐτῶν λάμπει
 ὡν ἔργων ἢ Δεσποτικῆ φωνῆ ἢ λέγουσα· Ἐξαγα-
 ἔτω τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζώων, καὶ πε-
 τεῖνὰ πετρωμένα. Διαπλῆν γὰρ λαμβάνει τὴν χάριν θ
 ὡς ὄμιον, καὶ ζωοποιεῖται τὴν ψυχὴν, καὶ πετεῖνὸν
 ἵνεται λοιπὸν, ἀφίδια σὺρανῶν καταλαμβάνων, καὶ
 ἰετὰ ἀγγέλων πολιτευόμενος, καὶ μετὰ τῆς ὄμι
 ἀξίως ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἀκολουθίαν. Καὶ πετεῖνὰ
 ἰετὸμνα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερῶμα τοῦ ὄ-
 κητοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸ σῶμα· ἐν οὐρανῶν,
 καὶ τὸ πολιτεῖμα. Ταῦτα οὖν ἀλληγοροῦντες εἰ-
 γγάγομεν, ἀλλ' ὄθεωρήσαμεν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄλλο τὸ
 κεδάσθαι εἰς ἀλληγορίαν τὴν ἱστορίαν, ἄλλο δὲ καὶ
 τὴν ἱστορίαν φυλάξει καὶ θεωρίαν ἐπινοήσῃ. Καὶ ἵνα
 κείῃ, ὅτι ἔρπετὰ τὰ πετεῖνὰ πετρωτὰ λέγει τὰ ἐν τῇ
 θαλάσῃ, ἐπιγάγε· Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ κῆτη τὰ
 μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζώσαν ἔρπετων, ἃ ἐξ-
 ἤγαγε τὰ ὕδατα, καὶ πετεῖνὸν πετρωτῶν. Ἐνὶ γὰρ
 πετεῖνὸν μὴ ἐν πετρωτόν; τίς χρεια ἦν εἶπαι, πᾶν
 πετεῖνὸν πετρωτόν; Τὸ πετᾶσθαι παρὰ τὸ ἀπλοῦσθαι
 τὰς χεῖρας λέγεται. Ἔστι δὲ πετᾶσθαι καὶ χεῖρας, κα-
 θὼς φησὶν ὁ προφήτης· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξέπῃ-
 τασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀν-
 τιλέγοντα· οὐχ ὅτι πετᾶ ἔχουσι χεῖρας, ἀλλ' ἐπειδὴ
 τὸ πετᾶσθαι ἐστὶ τὸ ἀπλοῦσθαι. Καὶ τὸ ἔρπον τοῖνον
 πετεῖνὸν ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ἔρπεσθαι καὶ ἀπλοῦσθαι· ὅθεν
 καὶ Δαυὶδ φησὶν· Ἐρπετὰ καὶ πετεῖνὰ πετρωτὰ.
 Ἐποίησε τοῖνον ὁ θεὸς τὰ κῆτη τὰ μεγάλα· τού-
 ἐστι, τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους, τοὺς ἐν τῇ θα-
 λάσῃ. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἐρμηνευεῖται λέγουσιν· Ἐποίη-
 σεν ὁ θεὸς τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους. Οὐκ
 εἶπον ἂ, Τὰ κῆτη, ἀλλὰ, Τοὺς δράκοντας. Πρῶτον
 οὐδὲν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τοῖς ἐρμῆχοις ἐγένετο, ἢ θρά-
 κων. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ λέγει· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον
 ἐκ τῆς γῆς, δράκοντας καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι· καὶ
 ἀλλαγῶ· Ἀυτὴ ἡ θάλασσα ἢ μεγάλη καὶ εὐρύ-
 χωρος, ἐπεὶ ἔρπετὰ ὡν οὐκ ἔστιν ἀριθμῶς· ζῶα
 μικρὰ μετὰ μεγάλων, ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται.
 δράκων ὄδιος, ὃν ἐπλάσας ἐμπαιζειν αὐτῶ. Καὶ
 ἀλλαγῶ βουλόμενος δεῖξαι ὅτι οὐκ εἰς, ἀλλὰ πολλοὶ
 δράκοντες εἰσι, λέγει· Ἐν σπητέρημας τὰς περὶ τὰς
 τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἐποίησε τοῖνον
 τὰ κῆτη τὰ μεγάλα. Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς, ὅτι πάντα
 καλά. Διατὶ εἶπε, Καλά; οὐχὶ καλὸν ἢ διὰ τὸ πλῆ-
 θος; Ἄλλ' ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀστέρας καὶ ἥλιον καὶ
 σελήνην, πολλῶν ὄντων τῶν γενομένων, λέγει· Εἶδεν
 ὁ θεὸς ὅτι καλόν. Πολλοὶ ἀστέρες, καὶ ἀναρίθμητοι
 τούτων αἱ μυριάδες· καὶ οὐκ εἶπεν, Εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι
 καλά, ἀλλ', Ὅτι καλόν. [468] Διατὶ; Ὅτι εἰ καὶ
 πολλοὶ φωστῆρες, ἀλλ' ἐξ ἐνὸς φωτός, καὶ τῆς αὐτῆς
 ἕκπαντες χρεῖας· φωτίζεν γὰρ ἐτάχθησαν. Ἐνταῦθα
 δὲ ἐπειδὴ πολλὴ τῶν ἔρπετων ἢ διαφορὰ, καὶ τῶν
 πετεῖνῶν καὶ τῶν νηκτῶν (ἄλλος γὰρ λόγος νηκτῶν,
 ἄλλος πετεῖνῶν, ἄλλος ἔρπετων), καὶ ἐν ἐκάστῳ γένει
 πολλὰ καὶ διάφορα, λέγει· Εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλὰ.
 Πρὸς τὴν ποιικίαν τῶν ἔργων καὶ ὁ ἔπαινος. Καὶ ἠ-
 λόγησεν αὐτὰ ὁ θεὸς λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πλη-
 θύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα, καὶ τὰ πετεῖνὰ
 πληθυνέσθωσαν.

γ'. Διατὶ ὅτε τοὺς ἀστέρας ἐποίησεν, οὐκ ἠλόγησεν;

ἂ Οὐκ εἶπον rescriptum e Savil. Monif. Οὐκ εἶπε. Edit.
 ἢ Combefis. καλά.

διατὶ βράνας καὶ ξύλα ποιήσας, οὐκ ἠλόγησεν; Τὴ
 μὲν εὐλογεῖ, τὰ δὲ οὐκ εὐλογεῖ. Τί τὸ αἴτιον τῇ τούτου
 ἀρετῇ καθέστηκεν; Πρόσεχε· Οἱ ἀστέρες ὅσοι ἐγένοντο
 ἀπ' ἀρχῆς, τοσοῦτοι καὶ διαμενώσιν, καὶ οὐτε τῶ ἀριθμῶ
 αὐτῶν, οὐτε τῶ μεγεθεῖ δυνατόν προστεθῆναι· ὅλον
 ἐν τῇ αὐτότητι τῆς φύσεως μέλλοντες παραμένειν,
 τῆς πληθυνούσης αὐτοὺς οὐκ ἐχρηζον εὐλογίας. Τὰ
 δὲ πληθυνόμενα ταῖς διαδοχαῖς, καὶ οὐκ ἑτέρως λαμ-
 θάνοντα προσθήκην, ἀναγκαίως καὶ τὴν εὐλογίαν
 ἐδέχοντο. Πάλιν αὐτὸ λέγω, ὅπερ τοῦ μᾶλλον αὐτὸ τὸ
 λεχθὲν ἐμπταγῆναι τῇ διανοίᾳ. Οὕτε γὰρ τὸ φωτὸν τὸ
 ἀπλῶς καὶ ἐξ ἐπιβολῆς ταῖς τῆς γῆς λαγεί παρατι-
 θέμενον, ἀδελφοί, βεβαίαν ἔχει τὴν στάσιν, ἀλλὰ τῶ
 βᾶθει ταύτης μετὰ πάσης παρατεθὲν τῆς ἀσφαλείας.
 Οἱ ἀστέρες εὐλογίας οὐκ ἐχρηζον· οὕτε γὰρ αὐτοὺς
 αὐτῇ τὸν πληθυσμὸν ἐχαρίζετο. Πετεινὰ δὲ καὶ νηκτᾶ
 καὶ ἀνθρωπος τῆς εὐλογίας ταύτης ἐφίετο διὰ τὰς
 διαδοχάς. Καὶ ὅπου ἑτέρως πληθυνθῆναι οὐ δύναται,
 ἐκεῖ χώραν ἔχει τὰ τῆς εὐλογίας· ὅπου τὰ ὀλίγα πλη-
 θύνεται, καὶ τὰ μικρὰ ἀύξῃσιν ἐπιπέχεται. Ἐπειδὴ
 τοῖνον ἐγνωμεν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα τῆς εὐλογίας
 ἤξῃσιν, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ ταῖς ἑτέρας ἑαυτοῦς
 τῶν Γραφῶν λέξασιν ἐπιδοῦναι. Αὐξάνεσθε, ἐπειδὴ
 μικρὰ· Πληθύνεσθε, ἐπειδὴ ὀλίγα· Πληρώσατε τὰ
 ὕδατα, ἐπειδὴ ἐν μέρει. Ἀναγκαῖον δὲ ἐν ἑτέρῳ
 καιρῶ πάλιν ζητῆσαι, διατὶ τοὺς ἰχθύας καὶ τὰ πε-
 τεῖνὰ καὶ τὸν ἀνθρωπον μόνον τῆς εὐλογίας κατε-
 ἤξῃσιν, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐ μετέδωκε ταύτης. Τέως δὲ
 καθὼς ἐπηγγελάμεθα τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Καὶ
 εἶπεν ὁ θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώσαν.
 Τὴν γῆν ὁ θεὸς διπλῆ περιβάλλει τιμῇ. Πρῶτον γὰρ
 αὐτῇ γεννᾷ τὰ σπέρματα καὶ φυτὰ, καὶ μετὰ ταῦτα
 τὰ ζῶα, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκητήριον ἀν-
 θρώπου ἕμελλε γίνεσθαι· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ'
 ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁ αὐτὸς ἀνθρωπος ἕμελλε
 τρέφεσθαι, ὡς τροφὸν αὐτὴν καὶ μητέρα τοῦτο τοῦ
 μεγάλου ζώου τιμᾶ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα, πῶς τῇ
 ἀκολουθίᾳ ἐχρήσατο. Πρῶτον γὰρ παρασκευάζει τὰς
 τροφάς· εἶθ' οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς τροφῆς ἀπολαύ-
 σοντα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐποίησεν.
 Πρῶτον τὸν οἶκον ἀπήρτισε, καὶ οὕτω τὸν οἰκοδεσπό-
 τῆν εἰσήγαγεν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώσαν.
 Ἡ ἀψυχος γῆ πόθεν γεννᾷ ψυχὴν ζώσαν; πόθεν
 προῆλθε λέων βρυχώμενος, ἢ ἵππος τρέχων, ἢ βοὺς
 ἐργάτης, ἢ ἀχθοφόρος ὄνος; πόθεν αἱ διαφοραὶ τῶν
 ζώων; πόθεν ἐκ τῆς ἀψύχου τοσαῦτα ψυχαί; Καὶ
 οὐκ αἰσχύνονται αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ἡ μὲν ἀψυχος
 γῆ ἦν οὐκ [469] ἔχει προφέροι ψυχὴν· Θεὸν δὲ ἐάν
 ἀκούσωσιν, ὅτι ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, εὐθέως
 τῶν λογισμῶν τὰς πλοκάς κινῶσι, καὶ ἐπεισάγουσιν·
 Οὐκοῦν ἐτμήθη, οὐκοῦν διηρέθη, οὐκοῦν ἐπάθε, καὶ
 τοιαῦτα ὅσα ἔθος αὐτοῖς λέγειν. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος
 ἐστὶ καιρὸς πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῶν λαγομένοις κατὰ
 τὸν Μονογενοῦς ἐπεξίεσαι, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἑαυ-
 τῶν σωτηρίας. Οὕτε γὰρ εὐφημούμενος κερδαίνει
 θεός, οὐτε βλασφημούμενος βλάπτεται πάντως· εἰ
 μὴ ἂν τις τάχα κέρδος λέγοι Θεοῦ τὴν ἡμετέραν σωτη-
 ρίαν. Αὐτὸς γὰρ πλήρης ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀνευ-
 δεῆς ὑπάρχων ἐν ἄπασιν· αὐτὸς ἕμεν πάντα πλου-
 τίζων, μηδεὸς δὲ προσδοκόμενος. Ὅμως τί γὰρ ἂν τις
 καὶ δολὴ τῶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τηγῆ καθεστῶτι, οὐ
 μόνον πάντα τῆς φιλανθρωπίας ἐξήρηται; Καθὼς
 φησὶν ὁ Δαυὶδ· Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν.
 Ἄνοιγεις οὐκ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπικίλεις πᾶν
 ζῶον εὐδοκίας. Ἄλλὰ τὸν λόγον τὸν ἐν χερσὶν εἰς

πέραις ἀγάγωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμῖν φίλον καὶ τῇ τάξει καθέστηκεν. Ὁ οὐκ ἔχει ἢ γῆ προφέρει, τῷ προστάγματι πειθόμενη· ὃ ἔχει ἢ θεία καὶ ἀχραντος οὐκ ἀπογεννᾷ φύσις; Ἀλλὰ πάλιν μή τις τὸ ἔχειν ἀνθρωπινώτερον λαμβανέτω λέγων· Ὁρᾷς πῶς καὶ αὐτὸς τὸ διδάσκαλος ἔδωκε προγενέστερον ὑπάρχειν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα; ἀλλὰ μᾶλλον συγγνώμην ἀπώνεται τῷ λόγῳ, ἀνθρώποις οὐσι καὶ πηλίγην κεκτημένοις γλώσσαν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ποιουμένοις λόγον περὶ θείας καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσας φύσεως. Ἀνθρωποι γὰρ ὄντες, ὡς ἄνθρωποι λαλεῖν ἐδιδάχθημεν. Μὴ γὰρ Ἰσαιοσι οἱ ἄθλιοι, ὅτι περὶ Θεοῦ διαλέγονται, προφέροντες λόγους τοὺς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ἀρμόζοντας λέγεσθαι. Καὶ ὄρα κακουργίαν. Ὅτε τὰ ζητήματα προτείνουσιν, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν λαλοῦσιν· οἶον· Πᾶν, φησί, τὸ γεννώμενον ἄρχην ἔχει τοῦ εἶναι. Καὶ πόθεν; Τοῦτο εὐθέως λέγουσι· Σὺ γεννηθεὶς οὐκ ἀρχὴν ἔσῃς; ὁ πατήρ σου, ὁ πάππος σου; Ἐὰν παραστήσης αὐτῷ ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν λογισμὸν ἕτερον διαλύσαι αὐτοῦ τὴν μανίαν δυνάμενον, εὐθέως σοφίζεται· Περὶ Θεοῦ λόγος, καὶ ἀνθρωπίνους μοι λογισμοὺς παρεισάγεις; καὶ τὴν μὲν ῥίζαν τῶν κακῶν ἀπὸ κοινῶν προφέρουσι λογισμῶν· τὴν δὲ διάλυσιν τῶν κακῶν οὐ βούλονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν δέχεσθαι λογισμῶν.

δ'. Λέγει πολλάκις· Δύναται τις εἶναι καὶ γεννᾶσθαι; Ἐὰν οὖν, δεῖξω τὴν Γραφὴν ὅτι οὐκ ἐπὶ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων εἰσήγαγε τὸ τοιοῦτον, τί ποιεῖς; Τοῦς τοῦ μακαρίου Ἀβραάμ παῖδας οὐχ ὡς μὴ ὄντας ἡ Γραφή λέγει γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὡς πρὸντας. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ· ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακώβ τὸν Λεὺι, ἐξ οὗ ἡ Ἰσραηλτικὴ φυλὴ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῷ Μελχισηδέκ ἀπήντησεν οὐτως, λέγω δὴ Ἀβραάμ, Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐρμηνεύων τὴν ποτὲ Ἰσραὴλ εἰς θεολογίαν λέγει· *Συνήνησε δὲ ὁ Μελχισηδέκ τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἠλόγησεν αὐτόν.* Καὶ ἐπάγει εὐθέως· Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν [470], δι' Ἀβραάμ καὶ Λεὺι ὁ δεκάτης λαμβάνων δεδεκάτωται· *ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὄσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν Ἀβραάμ.* Καὶ ὁ θνητὸς πρὶν γεννηθῆναι ἦν. Ἐπειδὴ ὄλωσ' ἡ ῥίζα ἔξη, τὸν καρπὸν μετὰ τῆς ζωῆς ῥίζης εἰσήγαγε. Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου οὐ πάθος, οὐ διαδοχῆς τρόπος, οὐ κυοφορία, οὐκ ἀνθρωπίνων παθῶν ἀκολουθία, οὐ θάλας εἰπεῖν ὄντα ἐξ ὄντος γεννηθέντα, μένοντα δὲ αἰδίως. Ἀλλ' εἰ ἐγεννήθη, φησί, πῶς αἰετὴν ἦν; Πᾶς γὰρ ὁ γεννώμενος ἀρχὴν λαμβάνει. Τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς παρ' ἡμῶν διὰ πολλῶν ἔρχεται περιόδων. Οἶον· ὑπόθεον νεανίσκον ἐπιθυμοῦντα γάμου. Πρῶτον γίνεται μνηστήρ, εἶτα νυμφίος, εἶτα ἀνὴρ· κἂν τέκη, τότε λέγεται πατήρ· κἂν μὴ τὸ γεννώμενον αὐτῷ τὸ ὄνομα χαρίσθαι, μυρία ἔτη μετὰ τῆς γυναικὸς ἐὰν ποιήσῃ, οὐ καλεῖται πατήρ. Ὁμοίως ἡ μήτηρ, πρῶτον παρθένος, εἶτα μνηστῆ, εἶτα νύμφη, εἶτα γυνὴ· κυοφορεῖ, βαστάζει τὸν καρπὸν· κἂν μὴ οὕτω προέλθῃ, μήτηρ οὐ λέγεται. Κἂν βαστάσῃ ἡ ῥίζα τὸν καρπὸν, ἐὰν μὴ προελθῶν ὁ παῖς χαρίσθαι αὐτῇ ἀμοιβὴν τῶν πόνων τὴν προσηγορίαν, οὐ λέγεται μήτηρ. Καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὡς σοφὸς ὁ Θεός, ἵνα μὴ οἱ πατέρες κατὰ τῶν παιδῶν καυχῶνται· ἵνα μὴ λέγῃ ὁ πατήρ τῷ παιδί, Ἐγὼ σοὶ τὸ ζῆν ἐχαρισάμην· δι' ἐμὲ ἐγεννήθης· δι' ἐμοῦ εἰς τὸ εἶναι παρ- ἡχθῆς· ἀλλ' ἵνα κἂν εἴπη ταῦτα, εὐθέως ἀκούσῃ· Ἐγὼ διὰ σὲ ἐγεννήθη, δι' ἐμὲ καὶ σὺ πατήρ. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς μητρὸς· Ἐχαρίσω μοι τὸ εἶναι υἱός, ἔχα-

ρισάμην σοὶ τὸ εἶναι μήτηρ. Ἐφ' ἡμῶν λαμβάνε ταῦτα χάριν τινὰ καὶ ἀντίδοσιν. Ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς οὐκ εὐθέως υἱός, ἀλλὰ πρῶτον σπέρμα, εἶτα ἐμβρυον καὶ ὅτε γεννηθῇ, τότε υἱός. Ταῦτα χρόνων ἀνάγκαι δουλεύει· ταῦτα πάθει· ὑποκίπτει· ταῦτα ὡμα τικτῆς ἔστι καταστάσεως. Ὅπου δὲ ἀσώματος ἢ φύσις ἡ γεννώσα, ὅπου ἀσώματος ὁ καρπὸς ὁ γεννώμενος, ποῖον ἐπιδέχεται λόγον, ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ὑστερον ἐγεννήθη; Καὶ φαμεν οὕτως· Ἐἰ αἰετὸς ἔχει Θεός, εἰ μηδὲν προσκτάται ποτε, αἰετὸς καὶ Πατήρ. Εἰ δὲ αἰετὸς Πατήρ, αἰετὸς ἔσται τὸν Υἱόν· συναίτιος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Υἱὸν λέγομεν γεννηθέντα μὲν ἀπαθῶς, τὸν δὲ τῆς γεννήσεως τρόπον ἐρμηνεύειν οὐκ ἐπιστάμεθα. Ἡ ἀληθὴς γνώσις αὕτη ἐστίν, τὸ τὰ ὑπερβαίνοντα τὴν φύσιν ἡμῶν ὁμολογεῖν μὴ εἰδέναι. Τὸ μὲν οὖν γέννημα προσκυνοῦμεν, τὴν δὲ φύσιν οὐ πολυπραγμονοῦμεν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἄνθρωπος ὁ γεννήσας, ἀνθρωπίνην ἐποίησε καὶ τὴν γεννησιν. Εἰ σῶμα εἶχεν, ἐγέννησεν ὡς σῶμα. Εἰ δὲ ἀσώματος ἀπήλλακται, μὴ περιπατε σώματος πάθῃ τῷ ἀσώματῳ. Ἀλλ' ἐγέννησε, φησὶν, ἐκ τῆς ἰδίας, κατὰ πάθος ἐγέννησε, κατὰ τομὴν, κατὰ βεῦσιν. Πείσω ἐπὶ τῶν γητῶν. Γεννᾷ ἡ ἀμπελος, γεννᾷ ἡ ἔλαφα, γεννᾷ καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν. [471] Πᾶσα γυνή, ἐπειδὴν παρὰ Θεοῦ λάθῃ τὸ γενέσθαι μήτηρ, κυοφοροῦσα μὲν ὄγκωται· ἀποθεμένη δὲ τὸν καρπὸν συστέλλεται. Ἐπὶ δὲ τῶν δένδρων τὰ ἐναντία ἐστὶν εὐρεῖν. Πρὶν γεννηθῆ οὐκ ὄγκωται· ὅταν γεννήσῃ, τότε παχύνεται, ὁ καρπὸς αὔξεται, καὶ ἡ ῥίζα πληθύνεται, καὶ οὕτε μειοσις τῆς γεννώσης ῥίζης, οὕτε ἐλάττωσις τῆς γεννᾶντι προσγιγνεται. Ἡ ἀμπελος γεννᾷ οὐ καθ' ἡμᾶς· θεὸς ἐὰν ἀκούσῃς ὅτι ἐγέννησεν, ἀνθρώπινα πάθη καμᾶπτεσις τῷ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντι φύσιν;

ε'. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ φυτὴν ζωσαν κατὰ γένος, τετράποδα, ἔρπετά, θηρία. Τὰ τετράποδα κτήνη ἐστὶν· ἔρπετά, θηρία, ὄφεις, δράκων· οὐ γὰρ μόνον τὰ θηρία τὰ ὑποκίπτοντα κτήνη λέγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀχθοφόρα. Πᾶν χορτοφάγον, εἶτε βούς, εἶτε πρόβατον, κτήνος καλεῖται, κτήνος παρὰ τὸ κτήμα εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ κτήνη καλεῖται καὶ πρόβατα καὶ βόες, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή· Καὶ ἐγένοντο αὐτῷ κτήνη προβάτων καὶ κτήνη βοῶν. Ἐπληρώθη ἡ γῆ, ἐκόσμη τοὺς καρποὺς, κρέωνεγε τὰ ζῶα· εἵλιπε λοιπὸν ὁ οἰκοδεσπότης· ὁ εἰρηνὸς ἐκεκαλλώπιστο, ἡ γῆ ἐπεποικιλτο, ἡ θάλασσα ἐπεπληρώθη, ὁ ἀήρ ὀρνίθων ἐκεκόσμητο κίθβη. Πάντα ἦν ἑτοιμα, καὶ εἵλιπε ὁ ἀνθρώπος. Οὐχ ὑβρίζεται δὲ τῷ εἶναι τελευταῖος, ἀλλὰ τιμᾶται· παρασκευάζεται γὰρ ὁ οἶκος, καὶ εἰσάγεται ὁ οἰκοδεσπότης. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεός οὔτε ἀκαίρως, οὔτε ἀμέτρως ποιεῖ, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν χρείαν. Καὶ βλέπε τὴν τάξιν. Πρῶτον ἐποίησεν ὁ Θεός βοτάνην καὶ χόρτον, καὶ τότε τὰ θηρία τρέφοντα. Καὶ εἰ οὐκ ἦν τὰ τρέφοντα, ἄκαίρος ἦν ἡ δημιουργία τῶν ζῴων, ζῆμνομένη τῶν καρπῶν τὴν ἐνδειαν. Ἐποίησε τὰ τρέφοντα, καὶ τότε τὰ τρέφοντα προπαρασκευάζει· πρῶτον τὰς χρείας, καὶ οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς χρείας μετέξοντα. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν ἐποίησε. Προέλαβον τὸν Χριστὸν αἱ Γραφαὶ πρῶτον κηρύττουσαι, καὶ τότε ἤλθεν ὁ μαρτυρούμενος. Προέλαβον αἱ μαρτυρίαι, ἵνα πι-

* Hic quaedam desunt in Vaticano. (Fort. verba καὶ φε-
μεν... τῷ Πατρὶ, quae Sav. uncinis inclusit.)

accipiat more dicens : Viden' quomodo ipse doctor concesserit Patrem Filio priorem esse? sed potius armoni veniam tribuas, cum homines simus, iuteaque lingua utamur, atque hominibus verba faciamus de divina omnemque rationem superante natura. Homines enim cum simus, ut homines loqui didicimus. Non nimis sciunt miseri, se de Deo disserere, verba profertentes, quæ de Deo dicere non consentaneum est. Et vide eorum vafriliem. Cum quæstiones proponunt, ex humanis loquuntur ratiociniis; exempli causa : Omne quod gignitur, inquit, existendi principium habet. Undenam vero? Statim reponunt : Tu qui natus es, annon principium habuisti : num pater tuus? num avus tuus? Si proferas illi ex ipso eorum ratiocinio rationem aliam, quæ insanum illius commentum possit obruere, statim captiose dicit : De Deo agitur, et humana nihil ratiocinia inducis? et illi quidem radicem malorum ex communibus ratiociniis proferunt : malorum vero solutionem nolunt ex iisdem ratiociniis admittere.

4. Ait sarpe hæreticus : An potest aliquis esse et nasci? Si igitur monstravero, Scripturam non de Deo tantum, sed etiam de hominibus simile quidpiam inducere, quid ages? Beati Abraham filios, non quasi non sint, sed quasi præexistant, Scriptura nasci dicit. Nam Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob Levi, ex quo tribus sacerdotalis. Quia igitur hic, nempe Abraham, Melchisedeco obviam venit, Paulus apostolus id quod tunc gestum fuit theologico more interpretans ait : « Obviam venit autem Melchisedec Abraham, et benedixit ei; » et statim subiungit : « Et ut ita dictum sit, per Abraham etiam Levi, qui decimas accipit, decimatus est : adhuc enim in lumbis erat Abraham » (*Hebr. 7. 1. 9. 10*). Atque adeo mortalis homo antequam nasceretur erat. Quandoquidem radix vivebat, fructum cum vivente radix induxit. Illic vero, ubi nulla passio, nullus successioneis modus, nulla uteri gestatio, nulla humanarum passionum series, non vult dicere eum qui erat ab existente gigni, et in æternum manere. At si genitus fuit, inquit, quomodo semper erat? Quisquis enim gignitur, principium accipit. Patris nomen apud nos per multos circuitus decurrit. Verbi gratia, suppose juvenem uxorem ducere cupientem. Primum fit procus, deinde sponsus, postea maritus; si gignat, dicitur pater; sin proles hoc illi nomen non tribuerit, etiamsi sexcentos annos cum uxore vixerit, non pater vocabitur. Similiterque mater, primo virgo hinc postulata, postea desponsata, demum uxor; uterum gestat, fructum portat; sed si non prodeat, mater non vocatur. Etiamsi radix fructum ferat, nisi progressa proles laborum mercedem, hanc scilicet denominationem, retulerit, mater non appellatur. Idipsum Deus, utpote sapiens fecit, ne adversus filios gloriarentur patres, neve diceret pater filio, Ego tibi vitam largitus sum, propter me natus es, mea opera in rerum naturam productus es : sed etiamsi hæc diceret, statim audiret : Ego propter te natus sum, ut etiam propter me pater es. Idipsum et matri : Tribuisti mihi ut essem filius, et ego tribui tibi

ut esses mater. Hæc apud nos gratiam quamdam vicemque retributionis præ se ferunt. Similiterque filius, non statim filius, sed primo semen, deinde fetus, et cum natus est, tunc est filius. Hæc temporum necessitatibus obnoxia sunt : hæc passionibus subjecta : hæc corporeæ sunt constitutionis. Ubi autem incorporea est natura quæ gignit, ubi incorporeus est fructus qui gignitur, quæ ratione dicatur illud : Erat quando non erat, et postea genitus est? At nos dicimus : Si Deus ita semper se habet, si nihil unquam acquirat, semper etiam est Pater. Quod si semper est Pater, semper Filium recipit : ergo coæternus est Patri Filius. Filium dicimus sine passione natum, generationis vero modum explicare non possumus. Vera hæc est scientia, ut fateamur nos ea non nosse, quæ naturam nostram superant. Prolem itaque adoramus naturam vero non curiose scrutamur. Si homo esset is qui genuit, humanam certe generationem habuisset. Si corpus habuisset, genuisset ut corpus. Sin vero immunis sit a corpore, ne corporis affectiones incorporeo adscribas. At genuit, inquit, ex propria natura, cum passione genuit, per sectionem, per effluxum. Ex terrenis contrarium probo. Gignit vitis, gignit olea, gignit etiam aqua, non secundum naturam nostram, sed secundum proprium ordinem. Quævis mulier quando id a Deo consequuta est, ut sit mater, uterum gestat, intumescit : emisso autem fructu, tumorem ponit. In arboribus secus accidit. Priusquam genuerit arbor non intumescit : cum genuerit tum crassior efficitur, fructus augetur, et radix multiplicatur, neque imminutio est gignenti radici, neque nato fructui. Gignit vitis non more nostro : Deumque si audieris genuisse, humanas passiones adscribis naturam omnem humanam superanti?

5. Et dixit Deus : *Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia, bestias* (*Gen. 1. 24*). Quadrupedes jumenta sunt; reptiles, bestię, serpens et draco; neque enim bestię solum subjugaes, sed etiam quæ oneribus ferendis, jumenta dicuntur. Quidquid sceno vescitur, sive bos, sive ovis, pecus vocatur : κτηνο; sive pecus dicitur, quia est κτημα; sive possessio hominis. Quod autem oves et boves pecora vocentur testificatur Scriptura : *Et fuerunt illi pecora ovium et pecora bouum* (*Gen. 26. 14*). Repleta est terra, vernabat fructibus, protulit animalia; desiderabatur demum pater familias; cælum ornatum fuerat, terra vario decore splendebat, repletum erat mare, aer avium multitudine ornatum erat. Omnia parata erant, et desiderabatur homo. Non illi contumelia est, quod sit postremus, sed hoc illi cedit honori : præparatur enim domus, et inducitur pater familias. Nihil quippe Deus intempestive et sine modo facit, sed cuncta ad certam usum. Ac vide ordinem. Primo fecit Deus herbam et fœnum, et postea animalia quæ his nutriuntur. Nisi enim essent alimenta, intempestiva fuisset animalium creatio, quæ penuria fructuum laboraret. Fecit alimenta, et post ea quæ his alerentur condidit; primo ad usum necessaria, deinde inducit ea quæ illis uterentur.

Endem modo se in Scripturis gessit. Antecesserunt Christum Scripturæ ipsum prædicantes, et tunc venit is quem prædicabant. Præcesserunt testimonia, ut crederetur ei, de quo testimonium ferebatur. Præcessit lex, ut prædicaret legislatorem. Præcesserunt prophetæ, ut illum declararent, de quo vaticinabatur.

Scripturæ cur Judæis relicte. — Ac vide sapientiam Dei. Scripturas prophetarum non sivit in Ecclesia solum esse, sed et apud Judæos: ut illi coarguerentur, reliquit eas apud Judæos indignos, Dei hostes, Christi inimicos. Cur ergo id fecit, nec ab illis Scripturas abstulit? Evidens causa est, nec multa probatione opus habet. Ut prædicatio mea non suspecta esset. Si solus prophetas haberem, posset incredulus contradicere. Ausus essem ego dicere, Dixit Moyses, dixit Isaias, aut dixit reliquis prophetarum ordo, de Christo, et de iis quæ tempore adventus ejus eventura erant? Poterat quis respondere: Undenam scimus Moysem fuisse prophetam, et hæc dixisse, aut prædicasse, quemadmodum vobis Christianis ad confirmationem doctrinæ vestræ blaterare visum est, prophetas nempe fingere, et nomina fabulose comminisci? nosne debemus hanc auctoritatem admittere? Nunc vero contradicenti, etiamsi magnis munitis sit ratiociniis, omnis sublata occasio est, eo quod illa testimonia apud ipsos deposita sint, quæ nos ad dogmatum nostrorum defensionem afferimus. Unde enim coargui non possit eorum levitas? Ne igitur hæc dicantur, permisit ut libri Scripturarum apud illos essent, ut si mihi fides negetur, quasi ad priorum dogmatum gratiam illa conduxerim, illis fides habeatur, qui ab illis dogmatibus abhorrent. Si Judæum interrogas, non dico quemdam de plebe ac de turba, sed qui et verbo polleat et legem teneat, Estne Christus? et non dicat non esse, sed esse quidem, et non esse hunc, quem vos dicitis, sed alium: hæc enim ille rem non evertit, sed personam in dubium vocavit. Aliud porro est rem negare, aliud vero personam. Ut si quis a me debitum reposcat, aliud est dicere, Non debet, et aliud dicere, Non tibi, sed alii debeo. Interim debitum in confesso est. Quod igitur Christus sit, id illi consentitur, dubitant autem an hic sit, qui a nobis prædicatur, et eum qui non existit admittunt, quia eum qui vere est negarunt. Et advertas velim, ipsum legislatorem Moysem ipsa hominis formatione Filium inducere, ejusque cognitionem. Dixit, *Fiat firmamentum*; dixit, *Germinet terra*; dixit, *Educant aquæ*. Cum autem venit ad hominem ait: *Et dixit Deus, Faciamus hominem*. Interrogo Judæum: Si solus est, nec est cum eo Filius, quem prædicamus, si non est Spiritus sanctus, quem adoramus, cuiam dixit, *Faciamus hominem*? Cælum jussu solo facit, terram et reliqua similiter: cum hominem creat, divinitatem Filii demum volens quasi per fenestras conspiciendam præbere, dicit, *Faciamus hominem*; ut ostendat illum in prioribus etiam creandis sibi socium fuisse. Aiunt itaque Judæi in angustum redacti, nec valentes ita apertam dictionem mutare, ipsum id angelis dixisse: quoniam

dictiois naturam aperte negare non possunt, alio modo negationem illam insinuant. Cuiam igitur dixit, *Faciamus*? Angelis, inquiunt. Quæro, Utri majores sunt, angeli, an homines? Sane angeli. Nam quando etiam admodum in virtute profecimus, ne tunc quidem illos superamus, sed pares eis sumus. Nunc vero iis natura longe inferiores sumus, incorporeisque angelis sumus minores,

6. Audi Davidem hac de re testificantem: *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis (Psal. 8. 5. 6)*. Certe minores angelis sumus: nos inferiores, angeli majores. Si cum hominem illum minorem faceret, opus habuit angelis consiliariis et adiutoribus, cum majores faceret, non unum nempe angelum, sed illa millia millium innumerabilium; quemadmodum enim luminaria simul omnia fecit, sic et angelos et archangelos simul; et tot sunt ut omnem superent numerum, clamatque Daniel: *Decies millies dena millia ministrabant ei, et millia millium adstabant ei (Dan. 7. 10)*. Dena millia denorum millium angelorum fecit, milliaque millium archangelorum, nec opus habuit consiliario aut adiutore, et cum unum faceret luteum hominem, consilio utitur, sermonem confert, consilium init? *Quis est homo? nonne terra et de terra? nonne cinis et favilla? Clamatque Abraham sciam prædicans vilitatem: Ego autem sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*. Quid sunt angeli? nonne spiritus? nonne ignis? Audi Davidem clamantem: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (Psal. 103. 4)*. Cum ignis naturam conderet, intelligentes et incorporeos spiritus, non opus habuit consiliario, non socio, non alio quopiam in opere adiutore: et cum eum qui de terra est condidit, miserum illum, vilem, qui brevi postea tempore non futurus est, qui in sepulcro dissolvetur, qui tempore consumetur, consilium init, consultat? Etiam, inquiet, decet Dominum ob summam suam bonitatem, dicere famulis præsentibus, Quid fieri oportet? quid faciemus? Hoc quoque concedo, ac post tantum certamen, admitto, illud, *Faciamus*, ad angelos dictum fuisse. Illud, *Faciamus*, audisti; illud vero, *Secundum imaginem et similitudinem* non vidisti? Hoc enim verbo Judæorum et hæreticorum ora obstruam. Neque enim Judæus, neque rursus hæreticus, ipse quoque vere Judæus; imo pejor: illi namque corpus visibile cruciixerunt; hi vero divinitatem invisibilem impugnant; imo vero ipsorum salutem. Verum et illi impossibilia aggredi demonstrati sunt. Quapropter partim pœnas hujus facinoris in præsentem dederunt, genus suum videntes per totum orbem dispersum. Denique autem illis extrema ultio est infligenda, quando extremum omnium judicium reddendum erit. Atque ab ipsis suo tempore promeritæ repetentur pœnæ. Quid causæ igitur est, cur hos omnes sermones vobis proposerim? Volo enim rursum seriem repetere. Non audet hæreticus, nec audet Judæus dicere, unam esse Dei et angelorum imaginem. Num angeli, qui facti sunt, adiutores Dei fuerint? Ministri solum erant,

στραυθῆ ὁ μαρτυρούμενος. Προέλαβεν ὁ Νόμος, ἵνα κηρύξη τὸν Νομοθέτην. Προέλαβον προφήται, ἵνα ἐρμηνεύσωσι τὸν προφητευόμενον.

Καὶ ὄρα τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Τὰς Γραφὰς τῶν προφητῶν οὐ συνεχώρησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἕνα ἐλέγχωνται, εἵτασεν αὐτάς καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοὺς ἀναξίους, τοὺς θεομάχους, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ. Διατί οὖν τοῦτο ἔποιηκε, καὶ μὴ ἔλαβεν αὐτάς παρ' αὐτῶν; Φανερὰ ἡ αἰτία, καὶ οὐ πολλῆς κατασκευῆς δεομένη. Ἴνα ἀνύποπτον ἦ τὸ ἐμὸν κήρυγμα. Εἰ μόνος εἶχον τοὺς προφήτας, ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ ἀπιστοῦντι. Ἐτόλμησα εἰπεῖν ἐγὼ, ὅτι εἶπε Μωϋσῆς, ἢ εἶπεν Ἥσαϊας, ἢ εἶπε τὸ λοιπὸν τῶν προφητῶν τάγμα, περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν κατὰ τὴν καιρὸν τῆς παρουσίας αὐτοῦ γενησομένων; Ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ βουλομένῳ καὶ φάσκειν. Πόθεν τοῦτο, ὅτι Μωϋσῆς ἐγένετο τις προφήτης, καὶ εἶπε ταῦτα, ἢ ἐκήρυξεν, ὡς ἠβλήσατε ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν δογμάτων καὶ προφήτας πλάσαι, [472] καὶ δνόματα μυθεῖσαι; ἡμεῖς ἐκ τούτου πρόκριμα θροειλομεν ὑπομένειν; Νῦν δὲ πᾶσα τῷ ἀντιλέγειν βουλομένῳ, καὶ μακρὰν ἔχοντι δικαιολογίαν, περιήρηται πρόφασις, διὰ τὸ ταύτας τὰς μαρτυρίας παρ' αὐτοῖς τυγχάνειν, ὡς ἡμεῖς πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν φέρομεν δογμάτων. Πόθεν γὰρ μὴ δυνατὸν ἐλέγχειν τὴν τούτων βραβουρίαν; Ἴνα τοίνυν μὴ ταῦτα λέγηται, συνεχώρησε παρ' ἡμῶν τὰ τῶν Γραφῶν τυγχάνειν βιβλία, ἵνα καὶ ἐγὼ ἀπιστηθῶ ὡς πρὸς χάριν τῶν οικειῶν δογμάτων πλαττόμενος διὰ τὴν οικειότητα, ἐκεῖνοι πιστευθῶσι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα. Ἐὰν ἐρωτήσης Ἰουδαῖον, οὐ λέγω τὸν худαῖον καὶ δημῶδη ὄχλον, ἀλλὰ τὸν ἐντὸς λόγου καὶ νόμου, Ἐστὶ Χριστός; καὶ οὐ λέγει ἔστι Οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι Ἐστὶ μὲν, οὐκ οὗτος δὲ ἄν ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ἄλλος· τῶς τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀνέτρεψε, περὶ δὲ τὸ πρόσωπον ἐδίστασεν. Ἄλλο δὲ ἔστιν ἀρνήσασθαι πρᾶγμα, ἄλλο δὲ πρόσωπον. Οἷον ἐάν τις ἐνάγγῃ μοι περὶ χρέους, ἄλλο ἔστιν εἰπεῖν, Οὐ χρεωστῶ, καὶ ἄλλο ἦν εἰπεῖν, Οὐ σοὶ χρεωστῶ, ἀλλ' ἄλλῳ. Τῶς τὸ χρέος ὠμολόγηται. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Χριστός, ὁμολογοῦσιν, ἀμφιβάλλουσι δὲ εἰ οὗτος ἔστιν ὁ παρ' ἡμῶν κηρυττόμενος, καὶ τὸν μὴ ὄντα ἐκδέχονται, ἐπειδὴ τὸν ὄντα ἠρῆσαντο. Καὶ πρόσθε αὐτὸν τὸν νομοθέτην Μωϋσέα αὐτῇ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ εἰσαγαγόντα τὸν Υἱὸν καὶ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. Εἶπε, *Γενήθητω στερέωμα*· εἶπε, *Βλαστησάτω ἡ γῆ*· εἶπε, *Ἐξαρραγέτω τὰ ὕδατα*. Ὅτε ἦλθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, λέγει· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἐρωτῶ Ἰουδαῖον· Εἰ μόνος ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι μετ' αὐτοῦ Υἱὸς ὃν κηρύτταμεν, εἰ οὐκ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον ὃ προσκυνοῦμεν, τί εἶπε, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Τὸν οὐρανὸν ποιεῖ προτάγματι μόνῳ, τὴν γῆν ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ· ὅτε τὸν ἀνθρώπον δημιουργεῖ, τὴν θεογονίαν λοιπὸν τοῦ Υἱοῦ ὡς διὰ θυρίδων παρακῦψαι βουλομένος, λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, ἵνα δεῖξῃ καὶ τῶν πρώτων αὐτῷ ἁ συνεργῶν. Λέγουσι τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι στενοῦμενοι, μὴ δυνάμενοι τὸ προφανές μετατιθεῖναι τῆς λέξεως, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις εἶπεν· ἐπειδὴ φανερώς ἀρνεῖσθαι οὐ δύνανται τῆς λέξεως τὴν φύσιν, ἑτέρῳ τρόπῳ πως ταύτην τὴν ἀρῆσιν ἐπεισάγουσιν. Τίνι τοίνυν εἶπε, *Ποιήσωμεν*; Ἀγγέλοις, φησὶν. Ἐρωτῶ, τίνας με-

ζους, οἱ ἄγγελοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι; Πάντας οἱ ἄγγελοι. Ὅταν γὰρ πᾶν φθάσωμεν εἰς ἀρετῆς μέτρον, τότε ἐκείνους οὐκ ὑπερβαίνομεν, ἀλλ' ἐκεῖνοις ἰσοῦμεθα. Νῦν δὲ πολὺ τὴν ἐκείνων ὑποβεβήκαμεν φύσιν, καὶ ἐλάττους τῆς ἀσωμάτου τῶν ἀγγέλων τυγχάνομεν καταστάσεως.

5. Ἄκουε περὶ τούτου Δαυὶδ μαρτυρούντος· *Τί ἐστιν ἄνθρωπος, οὗ μὴ μιμήσκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, οὗ ἐπισκέπη αὐτόν; Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους*. Τῶς ἠλαττωμένοι ἐσμεν παρ' ἀγγέλους· ἡμεῖς ἐλάττους, οἱ ἄγγελοι μείζους. Εἰ τὸν ἀνθρώπον τὸν ἐλάττονα ποιῶν, χρεῖαν ἔσχε συμβούλων τῶν ἀγγέλων ἢ συνεργῶν, ἢ ὅτε τοὺς μείζους ἐποίησε, οὐκ ἕνα ἄγγελον, ἀλλ' ὄμοι τὰς μυριάδας ἐκείνας τὰς ἀναριθμήτους· [473] ὡςπερ γὰρ τοὺς φωστῆρας ὄμοι πάντας ἐποίησεν, οὕτω ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους ὄμοι· καὶ τοσοῦτοί εἰσι ὅτι τὴν τῶν ἀριθμῶν ὑπερβεβήκασι φύσιν, καὶ βῶθ Δανιὴλ· *Μύρια μυριάδες ἐλείτουρουν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες παρσιτόκησαν αὐτῷ*. Μυρίας μυριάδας ἐποίησεν ἀγγέλων, καὶ χιλίας χιλιάδας ἀρχαγγέλων, καὶ οὐ χρεῖα συμβούλου ἢ συνεργῶν, καὶ ἕνα ποιῶν πῆλινον ἀνθρώπον βουλή κέχρηται, λόγον εἰσάγει, συμβουλήν λαμβάνει; *Τί ἐστιν ἄνθρωπος*; οὐ γῆ καὶ ἀπὸ γῆς; οὐ κόνις μόνον καὶ τέφρα; Καὶ βῶθ Ἀβραάμ τὴν ἑαυτοῦ κηρύττων εὐτέλειαν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Τί εἰσιν ἄγγελοι; οὐ πνεῦμα; οὐ πῦρ; Καὶ ἔκουε τοῦ Δαυὶδ βοῶντος· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλόγον*. Τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ἐργαζόμενος, τὰ νοερά καὶ ἀνώματα πνεύματα, οὐ χρεῖαν ἔσχε συμβούλου, οὐ συνεργῶν, οὐκ ἑτέρου τιῶς πρὸς συμμαχίαν τῶν γενομένων· καὶ τὸν ἀπὸ γῆς ποιῶν, τὸν οἰκτρὸν, τὸν εὐτελῆ, τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενον, τὸν τάφῳ διαλυόμενον, τὸν καιροῖς δαπανώμενον, βουλήν εἰσάγει, σκέψιν ποιεῖται; Ναί, φησὶν, ἐνδέχεται Δεσπότην διὰ πολλὴν ἀγαθότητα εἰπεῖν δούλους παρεστῶσι· Τί δεῖ γενέσθαι; τί ποιῶμεν; Συγχωρῶ καὶ τοῦτο, καὶ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀγῶνα, δίδωμι τὸ, *Ποιήσωμεν*, πρὸς ἀγγέλους εἰρησθαι. Τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἤκουσας· τὸ, *Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν*, οὐκ εἶδες; Τοῦτω γὰρ ὁφείλω τῷ λόγῳ καὶ Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν ἀποτρόβαια τόματα. Οὔτε γὰρ Ἰουδαῖος, οὔτε πάλιν αἰρετικὸς ὁ αὐτός; κατ' ἀλήθειαν Ἰουδαῖος, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρον· οἱ μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἐσταύρωσαν τὸ ὀρώμενον, οἱ δὲ τὴν θεότητα τὴν ἀόρατον πολεμοῦσι· μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Ἀλλὰ κάκεινοι ἠλέγχθησαν ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσαντες πράγμασιν. Διὸ καὶ δίκην μερικὴν ταύτης τῆς τὸλμῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος δεδώκασι, ἀναπᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ ἑαυτῶν διεσπαρμένον θεοσάμενοι γένος. Ὑστερον γὰρ αὐτοὶς τὴν τελεία ἐπαχθήσεται δίκη, ὅτε τὸ πάνδημον μέλλει συγχροτεῖσθαι κριτήριον. Καὶ αὐτοὶ δὲ τῷ δέοντι καιρῷ τὰς ἀξίας παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπαιτηθήσονται δίκας. Τοῦτο τί οὖν ἔστι, διὸ πάντας ὑμῖν τούτους παρεθέμην λόγους; Βούλομαι γὰρ πάλιν τῆς ἀκολουθίας γενέσθαι. Οὐ τολμᾷ οὔτε αἰρετικὸς, οὔτε Ἰουδαῖος εἰπεῖν ὅτι μία εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις Θεοῦ καὶ ἀγγέλων. Ἐ μὴ γὰρ ἄγγελοι, οἱ γενόμενοι, συνεργοὶ ἦσαν τοῦ Θεοῦ; Λειτουργοὶ μόνον, ὑμνοῦντες, εὐχαριστοῦντες, εἰδότες

^b Sav. in marg. supplendum conjicit πολλῶ μᾶλλον, vel πῶσω μᾶλλον. Sed intercepta series orationis infra coniti nualit.

^c Hac apud Cosmam Ægyptium habentur p. 525.

^a Sav. αὐτόν. Combells. αὐτῶ.

ἔτι ἐγένοντο, ὅτι πρὸ τούτου οὐκ ἦσαν, καὶ πνεύματι ἀγαθότητος ἐγένοντο^a· καὶ ἐστήκασι θεωροί, βλέποντες τὰ γινόμενα μετ' αὐτούς. Ἐβλεπον οὐρανὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γινόμενον, καὶ ἐξεπλήττοντο· θάλασσαν ἀφοριζομένην, καὶ ἐθαύμαζον· ἐθειώρουν γῆν κοσμουμένην, καὶ ἐφριττον. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν ἀγγελιοὶ συνεργοί, ἀλλὰ θαυμασταί, λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἰώδ· Ὅτε ἐποίησα ἀστρα, ἤνεσάν με πάντες ἀγγελοὶ καὶ ὑμησαν.

[474] *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.* Τὸ ῥῆμα δηλοῖ τὸν λόγον καὶ τὸν ἀκούοντα. Ὅρα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὴν ἀκτίνα λάμπουσαν ἀεὶ· καὶ ἥλιος φαίνων τὴν ἑαυτοῦ ἀκτίνα συνῆψεν. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν.* Ἐφύλαξε καὶ τῶν ὑποστάσεων τὴν τάξιν, καὶ τῆς οὐσίας τὸ μονοειδές. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Οὐ κατ' εἰκόνας· οὐκ ἄλλη γὰρ εἰκὼν Πατρός, καὶ ἄλλη Υἱοῦ. *Ποιήσωμεν·* ἵνα τὸ πληθυντικὸν τῶν ὑποστάσεων δειξῆ· *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν·* ἵνα τὸ ὁμοῦσιον ἐρμηνεύσῃ. Τίς ἐστὶ τούτου τοῦ μεγάλου λόγου καὶ τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας κοινωνός; Ἰουδαῖοι ἀντιλέγουσι, καὶ ἐπιστομιζόμενοι· ἐπαισχυντούσιν· αἰρετικοὶ μαίνονται, ἢ ἀλήθεια πολεμεῖται, ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος ἀήτητον ἔχει τὴν ὁμολογίαν.

ζ. Πόθεν οὖν παραστήσωμεν τίνι εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; ἢ τίς ἐστὶν αὐτοῦ σύμβουλος; Τὸ γὰρ, *Ποιήσωμεν*, ὅψιν ἀπαιτεῖ συμβούλου. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δι' ἡμᾶς σχήματι τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδημήσαντος, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ νεανίσκος ἐδόθη.* Τὸ μὴ ὄν παιδίον ἐγεννήθη· ὁ δὲ ὢν Υἱὸς ἐδόθη. *καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἀγγελος,* τοῦ παιδίου, Υἱοῦ μὲν διὰ τὴν θεότητα, παιδίου δὲ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. *Μεγάλῃς βουλῆς ἀγγελος, θαυμαστός σύμβουλος.* Εἰ δὲ τὸν σύμβουλον, ἦ εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν,* μεγάλῃς βουλῆς ἀγγελον καλεῖς, οὐδέπω, προφήτα, ἐμῆνυσας τὸ ἀξίωμα τοῦ παρὰ σοῦ κληρονομήσαντος συμβούλου. Ἐγένετο γὰρ καὶ Μωϋσῆς σύμβουλος· ἐδόκει γὰρ συμβουλεύειν λέγων· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη· διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτούς τεκνῶσαι, ἀπέκτεινεν αὐτούς.* Ἀλλὰ μὴ στήσης τὸ θαῦμα μέχρι τοῦ συμβούλου· μὴ κοινοποιήσης τὸ ὄνομα. Εἰ καὶ πολλοὶ σύμβουλοι, μὴ ὀβριζέσθω ὁ μόνος. Ἀλλ' οὐδέπω ἐνόησας, φησί, τὸ ἀξίωμα τοῦ κληρονομήσαντος. Ἄκουε περὶ τοῦ θαυμαστοῦ συμβούλου· ἐρμηνεύει γὰρ ὁ Ἡσαίας ἀπὸ τοῦ προεξελεθόντος τὸ ἐπίσημον. *Θαυμαστός, φησί, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός.* Καλῶς προσέθηκε τῷ Θεῷ τὸ ἰσχυρόν. *Διατί;* Ὅσπερ γὰρ ἐγένοντο πολλοὶ σύμβουλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἔδει τρωθῆναι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνὸς συμβούλου· οὕτως ἐπειδὴ πολλοὶ ἐγένοντο θεοὶ (Ἐγὼ γὰρ εἶπα, *θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες*· καὶ πάλιν εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆϊ, *Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς θεὸν τῷ Φαραῷ*), οὕτως ὁ κληρονομήσαντος οὐκ ὤφειλεν ὑβρισθῆναι. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι θεός, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἦ ὡς οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε, *Θεὸς ἰσχυρός.* Μωϋσῆς θεός, οὐκ ἰσχυρός, ἀλλ' ἐνισχυόμενος. Ἄλλο ἐστὶν ἐνισχυόμενος, ἄλλο ἰσχυρός.

Ἄλλο δαίνειζον χάριν, ἄλλο λαμβάνων. Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεός ἐνισχυόμενος, κἂν μεγάλων ἢ θαυμάτων ἐργάτης, ἀλλὰ λαμβάνει τὴν χάριν. Ἐπεξούσιοι οἱ ἀπόστολοι, ἐξουσιαστές ὁ Σωτήρ, καὶ δίδωσι. Θεὸς ἰσχυρός. Οὐκ ἠρκέστη δὲ οὐδὲ τούτῳ, ἀλλ' ἐπάγει, Ὁ ἐξουσιαστής, ἵνα παιδεύσῃ καὶ ἡμᾶς καὶ αἰρετικούς, μὴ ὑπεξούσιον λέγειν τὸν τῆς ἐξουσίας ἄρχοντα. Ἄλλο ὑπεξούσιος, ἄλλο ἐξουσιαστής. [475] Θέλει μαθεῖν αὐτεξουσίου καὶ ὑπεξουσίου διαφοράν; Οἱ ἀπόστολοι ὑπεξούσιοι, ὁ Σωτήρ ἐξουσιαστής. Παῦλος εἶδεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ παιδίσκην ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, καὶ λέγουσαν ἐπὶ πάντων· *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν.* Διαπορηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, εἶπε τῷ πνεύματι, οὐ τῇ ἐνεργουμένῃ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργούντι, *Παραγγέλλω σοι ἐν ὄνόματι Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεθῆν ἀπ' αὐτῆς.* Καλεῖ Κύριον, ἵνα δεῖξῃ αὐτὸν δούλον. Ἐπειδὴ τὸ θαῦμα ἦν ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸ δαίμονας ὑπακούειν ἀνθρώποις, ἵνα μὴ ἔψις ἀρπάσῃ τὴν φωτὴν, καὶ νομισθῶσι θεοὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ὑπηρέται, *Παραγγέλλω σοι,* φησί, *ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου.* Δούλος τὸ παραγγέλλειν, Δεσπότης τὸ ἐξουσιάζειν. Εἶδος οἰκίτην παραγγέλλοντα, βλέπει Δεσπότην ἐπιτάσσοντα. Προσηνέθη τις τῷ Δεσπότηι δαιμονίων, κωφὸς καὶ ἀλαλός. Οὐκ εἶπεν ὁ Δεσπότης, *Παραγγέλλω σοι, τὸ ἀλαλὸν καὶ κωφὸν δαιμόνιον· ἀλλ',* Ἐγὼ σοὶ ἐπιτάσσω. Τὸ παράγγελμα Παύλου, τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ ἐπιτάσσειν. Ἐγὼ σοὶ ἐπιτάσσω, *ἔξελε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς.* Ἰσηκούσεν ὁ δαίμων, ἐπάγῃ γὰρ τὴν ἐξουσίαν. Λεγέτω ὁ μακάριος Ἰσραήλ πρὸς τὴν αἰρετικὴν συναγωγὴν· *Ὁ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ἐδικαιώθη ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα ὑπὲρ σέ. Καὶ τί ἐστὶν ὁ λέγει; Ἐὰν γὰρ μὴ μάθῃς ὁ λέγει, οὐ δύνῃ ἐφοδιασθῆναι πρὸς τὴν τῆς θεωρίας κατάληψιν. Οἱ Σοδομίται ἀπειρημένοι ἢ τυγχάνοντες, παρανομίᾳ γὰρ συνέζων· διὸ καὶ θεηλάτῳ κατηναλώθησαν πυρὶ. Καὶ ἦν Ἰερουσαλήμ μετὰ τὴν ἐκείνων ἀναίρεσιν, καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν τὴν πυρπόλησιν, μετὰ πολλὰς γενεὰς, ἀνορθοῦσα μὲν τῇ ὄψει, τῇ δὲ κακίᾳ μεζῶνα ποιοῦσα. Ὅτε τοίνυν τὴν τῶν Σοδόμων ὑπερέβησαν οὗτοι κακίαν, ἔμυσιν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰσραήλ λέγων οὕτως· Ὁ ἐγὼ Ἄδωναι, λέγει Κύριος, εἰπέ πρὸς τὴν ἀσύνητον τὴν θυγατέρα Ἰερουσαλήμ· Ὁδὴ ἡμαρτεν ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα κατὰ τὰ ἡμίσεια τῶν ἁμαρτιῶν σου, καὶ ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ· ἀντὶ τοῦ, Πρὸς σύγκρισιν σὴν Σόδομα δικαία ἐστὶν ὁσον εἰ τις ἔλεγεν αἰρετικός· Ἐδικαιώθησαν καὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῆς κατὰ τοὺς αἰρετικούς μανίας· ἐδικαιώθησαν δαίμονες, ὅτι οἱ μὲν Ἰθὲν λέγουσιν, οἱ δὲ ποίημα. Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ζητῶ δὲ ἐν παρόψῃ τὴν αἰτίαν δι' ἣν οἱ τὰ Σοδομίταιν πράξαντες, οὐκ ἀπόλοντο ὡς Σοδομίται· μᾶλλον δὲ, εἰ ἐδικτασίας τὰ ἁμαρτήματα, διατί μὴ ἐρημώθησαν ὡς ἐκεῖνοι;*

η'. Ὁ Θεὸς οὖν οὐ μόνον ἔβλεπε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀκμάζουσαν ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πιστῶν εὐσέβειαν· προφῆει ὅτι ἐμελλε προΐεναι ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἡ ἀγία θεοτόκος Παρθένος· προεώρα τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, προέβλεπε τὰ τάγματα τῶν ὁμολογητῶν, τὰς μυριάδας τῶν Ἰουδαίων τῶν

^a Hæc, ὅτι πρὸ τ.... ἐγένοντο, desunt in Savil. Montf. νεύματι legisse videtur Edrit.

^b Savil. addit καὶ ἀπηγορευμένοι, conjicitque ἐτόγγων, quod Combefis. recepit.

udantes, gratias agentes, gnari se factos esse, ¹ [et itea non fuisse, ac nota voluntatis illius creatos esse] : stabantque contemplantes, videntesque eas post ipsos facta fuerant. Videbant cælum ex nihilo factum, et stupebant; mare segregatum, et mirabantur; contemplabantur terram ornatam, et exorrescebant. Quod autem angeli non adjuutores fuerant, sed admiratores, ait Deus Jobum alloquens: *quando feci stellas, laudaverunt me omnes angeli et cebraverunt* (Job. 38. 7).

Illud, Faciamus, Trinitatem et unitatem subindicat. — Faciamus hominem. Dictum illud et loquentem significat et audientem. Vide orthodoxæ fidei rati-um semper splendens: et sol lucens radium suum adjunxit. *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram.* Personarum ordinem servavit, et substantiæ unitatem. *Faciamus hominem secundum imaginem.* Non secundum imagines: neque enim alia est imago Patris, alia Filii. *Faciamus*: ut personarum pluralitatem ostendat; *Secundum imaginem nostram*: ut consubstantialitatem declaret. Quisnam vero est magni hujus sermonis et admirandæ creationis socius? Judæi contradicunt, ac vel conatati impudenter se gerant; hæretici insaniant, veritas impugnatur, pietatis doctrina invictam præ se fert confessionem.

7. Unde igitur ostendemus cui dixerit, *Faciamus hominem?* aut quis est ejus consiliarius? Illud enim, *Faciamus*, præsentiam consiliarii exigit. Ait itaque beatus Isaias de unigenito Filio Dei, qui propter nos humana venit forma: *Puer natus est nobis, filius et juvenis datus est* (Isai. 9. 6). Qui non erat puer natus est; qui erat Filius, datus est. *Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus*, nempè pueri, qui Filius erat propter divinitatem, puer autem propter humanitatem. *Magni consilii angelus, admirabilis consiliarius.* Si porro consiliarium cui dixit, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*, magni consilii Angelum vocas, nondum, o propheta, dignitatem ejus qui a te consiliarius vocatur declarasti. Fuit enim et Moyses consiliarius: videbatur enim consilium dare cum diceret: *Ne occidas eos, ne forte dicant gentes: Eo quod non posset illos prole rugere, occidit eos.* Verum ne miraculum ad consiliarium usque statueris: ne commune nomen feceris, nisi multi consilarii sint, ne contumelia afficiatur is qui solus est. At nondum, inquit, ejus qui prædicatur dignitatem nosti. Audi de admirabili consiliario; Isaias enim id quod sequitur ab eo, quod præcedit, interpretatur: *Admirabilis, inquit, consiliarius, Deus fortis.* Recte Deo fortitudinem adjunxit. Quare? Quemadmodum enim multi fuere consilarii, neque tamen ideo unius consilarii dignitas lædi debuit, sic quia multi fuere dii (nam ait: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes* [Psal. 81. 6]); ac rursus ait Deus Moysi, *Ecce posui te in deum Pharaonis* [Exod. 7. 1]), hic qui prædicatur non debuit contumelia af-

fici. Ac ne putes eum ita deum esse, ut erat Moyses, ut erant apostoli, addidit, *Deus fortis.* Moyses Deus erat, non fortis, sed fortitudine donatus. Aliud est fortitudine donatus, et aliud fortis. Aliud gratiam commodans, aliud accipiens. *Deus fortis.* Moyses deus erat fortitudine donatus, etiamsi grandium miraculorum patror; verum gratiam accipit. Sub potestate erant apostoli, potens est Servator, et tribuit. *Deus fortis.* Neque hoc tantum satis habuit, sed adjicit, *potens*, ut et nos et hæreticos doceret, ne sub potestate diceremus eum qui ipsi potestati imperat. Aliud est sub potestate constitutus, aliud potens. Vis nosse discrimen inter eum qui ex se potens sit, et eum qui sub potestate sit? Apostoli sub potestate, Servator vero potens erat. Paulus vidit in Macedonia puellam spiritum Pythonis habentem, omnibusque dicentem: *Hi homines servi Dei altissimi sunt. Egredere autem serens Paulus, conversus dixit spiritui* (Act. 16. 17. 18); non autem puellæ, sed puellam occupanti, *Denuntio tibi in nomine Domini Jesu Christi, ut exees ab illa.* Vocat Dominum, ut ostendat se servum. Quia supra hominem hoc miraculum erat, quod dæmones obedirent hominibus, ne visus vocem raperet, neve il, qui Dei ministri erant, dii esse putarentur, *Denuntio, inquit, tibi in nomine Domini.* Servi est denuntiare, Dei cum potestate agere. Vidisti famulum denuntiantem, vide Dominum Imperantem. Oblatus est Domino quidam dæmoniacus, surdus et mutus. Non dixit Dominus, *Denuntio tibi surdo et muto dæmonio; sed, Ego tibi præcipio.* Denuntiatio est Pauli, potentis autem est imperare. *Ego tibi præcipio, eai ab eo, nec amplius intraveris* (Marc. 9. 24). Obedivit dæmon, novit enim potentiam. Dicit beatus Ezechiel ad synagogam hæreticam: *Vivo ego, dicit Dominus, justificata est soror tua Sodoma supra te* (Ezech. 16. 52). Quid est illud quod dicit? Nisi enim illud didiceris, non poteris deduci ad spiritalis sensus intelligentiam. Sodomitæ desperati erant; in scelere enim vitam transigebant: ideoque divinitus immisso consumpti sunt igne. Eratque Jerusalem post eorum exitium, urbisque eorum incendium, multis generationibus, specie quidem florens, majora tamen scelera perpetrans. Cum igitur hi Sodomitarum nequitiam superarent, jurat Deus per Ezechielem his verbis: *« Vivo ego Adonai, dicit Dominus, dic incompositæ filiæ Jerusalem: Non peccavit soror tua Sodoma vel dimidium peccatorum tuorum, et justificata est Sodoma ex te »* (Ezech. 16. 48. 52), ac si diceret, Sodoma comparatione tui justa est; ac si quis hæreticus diceret: *Justificati sunt et Judæi ex ingenti hæreticorum furore; justificati sunt dæmones, quia hi Filium ipsum vocant, illi vero officium. Justificata est Sodoma ex te.* Illic autem obiter quæro causam cur ii qui Sodomitarum scelera perpetrarunt, non perierint ut Sodomitæ; imo etiam, si duplo majora peccaverunt, cur non devastati sunt ut illi?

8. Deus itaque non modo videbat ingentem Judæorum impietatem, sed etiam eam, quæ post futura

¹ Phrasid articulus qui uncinis clauditur deest in Savil.

erat, fidelem pietatem; praevidebat proditorem ex Judæa esse sanctam Deiparam virginem: praevidebat choram apostolorum, necnon ordines confessorum, et multa millia Judæorum qui credituri erant. Quando enim ascendit Paulus in Jerusalem, dicant ei coepostoli: *Vides, Paule frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt* (Act. 21. 20). Prævidens igitur eos qui credituri erant, pepercit incredulis; non ipsorum gratia, sed propter fructum, qui ex illis nasciturus erat. Id testificatur Isaias: «Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisssemus, et quasi Gomorpha similes facti essemus» (Isai. 1. 9). Verum forte nos dicto vim intuemus, et de aliis re loquitur Isaias? At Paulum audi, prophetarum fratrem et interpretem dicentem: «Fratres, non reliquie secundum electionem gratiæ factæ sunt: ut reliquie salvæ essent. Et sicut dixit Isaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus» (Rom. 11. 5. et 9. 29). Omnia siquidem praevidebat Deus, et non perinde atque nos, qui tempore docemur, sic Deus per experientiam discit. Rursus dica, ut saepe dixi, ascensorum fines videbat: Adamam vidit peccantem, praevidebat etiam eos qui ex illo futuri essent justi, videbat eum ejiciendum ex paradiso: verum praevidebat regnum ei esse paratum. Quodque admirabile est, ante paradisum regnum paratum fuit. Miraris quod Adam ejectus fuerit ex paradiso? Mirare, quod ante paradisum paratum ipsi fuerit regnum caelorum. Ait Servator: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (Matth. 25. 34).

Contra Arianos. Primogeniti et unigeniti differentia. — Erubescant hæretici, cum audiant ea quæ sanctis parata sunt, ante constitutionem mundi, et dicunt, Erat aliquando cum Filius non esset. Specio tantum Unigenitum confitentur, quia Scripturam delere non possunt; vocem largiantur, et rem subtrahunt. Si dixerimus unigenitum Filium, statim dicunt: Scriptam est etiam, *Primogenitus totius orbis terrarum* (Col. 1. 15). Ergo secundum hæreticos hæc duo inter se pugnant. Nam si primogenitus, non unigenitus est: primogenitus enim, cum fratres haberit, primogenitus dicitur: unigenitus vero, si fratres habeat, jam unigenitus non dicitur: unigenitus quippe est is qui unus ex aliquo natus est; quem admodum et Scriptura testificatur Abrahamum obloquens: *Tolle filium tuum unigenitum* (Gen. 22. 2). Primogenitus dicitur is, qui fratres habet; ideo enim primus est, quod prior natus sit. Unigenitus vero, ideo dicitur unigenitus, quod fratres non habeat. Alius quoque unigenitus est, qui solus ex aliquo natus est, non qui solus factus est, ut nugantur hæretici. Unigenitus, quia solus talis factus est. Ergo et Elias unigenitus, quia solus talis; quod sane cum ratione pugnat. At in more Scripturæ est, ut unigenitum dicat enim, qui solus ab aliquo genitus est, secundum prius demonstratam vocis significationem. Attende, quæso. Primogenitus, si fratres non habeat, unigenitus est. Ego non unum, non duos, non tres,

aut plures reperio primogenitos. Rem novam: Primogeniti quomodo plures? Unum enim esse oportet. Sermonem produxi, ob illas voces, primogenitus et unigenitus: difficultatem vero solvamus. Eum, qui primus credat in sua ætate, Deus primogenitum vocat, non quod sit primus inter alios fideles, sed quod in suis temporibus prius apparuerit; veri gratia, in Ægypto erat populus, dicit Deus per Moysen: *Filius primogenitus meus Israel. Dixi: dimitte mihi populum meum* (Exod. 4. 22. 23). Ecce populum primogenitum: quia illo tempore prior erat populus, qui Deum noverat. Emergit postea David, post legem, post multas ætates, ne pollicetur ei Deus, ex semine ejus Christum oriturum esse, et sic ait: *Inveni David servum meum, oleo sancto unxi eum. Ipse invocabit me, pater meus es. Et ego primogenitum ponam illum* (Psal. 88. 21. 27. 28). Quod si primogenitus sit David, primogenitus quoque populus est. Adam primogenitus in generatione sua, Noe, Sem primogeniti, Abraham primogenitus in generatione sua, Moyses, Isaias, quia suis temporibus pietati se dederunt. Ex his multis primogenitis congregata est Ecclesia magna, quæ est in caelo. Testificatur Paulus: «Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem, et ad multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis» (Hebr. 12. 22). Primogenitorum illorum unus est secundum carnem Christus, secundum divinitatem Unigenitus. Quia enim eos qui per singulas ætates profecerunt assumit, cum omnibus et ipse primogenitus dicitur. Ideo ait Paulus: *Primogenitus in multis fratribus* (Rom. 8. 29). Verum de homine multa dici poterant: servatur autem enarratio in diem sextam sequentem, in qua formalus est, ut, cooperante divina gratia, clarior, pro virili nostra, oratio evadat; non ex his quæ cogitatio nostra suppeditabit, sed ex his quæ didicimus. Communis quippe sensus est; communia omnia proposita dona, si modo nos velimus cum omni alacritate studium adhibere. Sermonem autem verteramus ad morum institutionem.

9. Heri ostendimus quomodo esse debeat elevatio manuum pietati fidentium. Qui dat pauperibus, dicat: *Elevatio manuum mearum* (Psal. 140. 2). Qui lapsum erigit, dicat, *Elevatio manuum mearum*. Queramus Psalms proemium, quandoquidem par est ea nos scire quæ psallimus. Cur dicimus, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*? Non enim incensum omne non dirigitur: Deus quippe unguentorum fragrantia non delectatur. Quid igitur est illud, *Dirigatur oratio mea*? Articulus deest, ita ut sensus dicti sit talis: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Quale incensum? Duo erant¹ altaria in taberna-

¹ Illud membrum phraasis, *articulus deest*,... sic talis, non legitur in savi. nec in Combesio, qui habent: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: quale incensum? Duo erant, etc.* Sensus est, ut fallor, articulum autem deesse, ut indicetur incensum quoddam peculiare, quod ipse postea indicat. Verum etiam sic sensus claudicat, articulus enim potius peculiare quiddam indicaret. Rem non majori perquisitione dignam mittimus.

μελλόντων πιστεύειν. Οὐ γὰρ ἀνήλθεν ὁ Παῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, λέγουσιν οἱ συναπόστολοι· *Θεωρεῖς, ἀδελφε Παῦλε, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων.* Προϊὼν οὖν τοὺς πιστεύοντας, ἐφείσατο τῶν ἀπιστησάντων· οὐ δὲ ἐκείνους, ἀλλὰ διὰ [476] τὸν ἐξ αὐτῶν μέλλοντα τίκτεσθαι καρπὸν. Καὶ μαρτυρεῖ Ἡσαΐας· *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμωιώθημεν.* Ἄλλ' ἄρα μὴ ἡμεῖς ἐβιασάμεθα τὸ ῥῆμα, καὶ περὶ ἄλλου εἶπεν Ἡσαΐας· Ἄλλ' ἀκουε ταῦτα Παύλου τὸν πρῶτον ἀδελφοῦ καὶ ἐρμηνεύς λέγοντος· *Ἀδελφοί, νῦν λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἵνα σωθῆ τὸ κατάλειμμα. Καὶ καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν.* Ἄπαντα γὰρ προεῖδεν ὁ Θεός, καὶ οὐχ ὡς ἡμεῖς χρόνῳ διδασκόμεθα τὰ πράγματα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς διὰ τῆς πείρας μανθάνει. Πάλιν, ὡς πολλὰκις εἶπον, τὰ τέλη τῶν αἰώνων ἔβλεπεν· τὸν Ἀδὰμ εἶδεν ἀμαρτάνοντα, προεώρα καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μέλλοντας δικαίους, ἔβλεπεν· αὐτὸν ἐκβαλλόμενον τοῦ παραδείσου· ἀλλὰ προεώρα, ὅτι ἠτείμασται αὐτῷ βασιλείαν. Τὸ δὲ θαυμαστόν, πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία ἐγένετο· θαυμάζεις ὅτι Ἀδὰμ ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου; Θαύμασον ὅτι πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν αὐτῷ ἠτοιμάσται. Λέγει ὁ Σωτὴρ· *Δεῦτε, οἱ ἐυλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.*

Αἰσχυνθήτωσαν αἰρετικοί, τὰ ἠτοιμασμένα ἂ τοῖς ἀγίοις πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Σχῆματι ὁμολογοῦσι Μονογενῆ, ἐπειδὴ ἀπαιλεῖται τὸ γράμμα οὐ δύνανται· τὸ ῥῆμα χαρίζονται, καὶ τὸ πρῶγμα κλέπτουσιν. Ἐὰν εἴπωμεν μονογενῆ Υἱὸν, εὐθέως λέγουσι· Γέγραπται καὶ, *Πρωτότοκος κάσως τῆς οἰκουμένης.* Οὐκοῦν κατὰ τοὺς αἰρετικούς τὰ δύο μάχεται. Εἰ γὰρ πρωτότοκος, οὐ μονογενής· ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὅταν ἀδελφούς ἔχη, πρωτότοκος λέγεται· ὁ δὲ μονογενής, ἔαν ἀδελφούς ἔχη, μονογενής οὐ λέγεται· μονογενής γὰρ ἐστὶν ὁ μόνος ἐκ τινος γεννηθείς· καθὼς καὶ ἡ Γραφή μαρτυρεῖ πρὸς τὸν Ἀβραάμ λέγουσα· *Δάδε τὸν υἱόν σου τὸν μονογενῆ.* Πρωτότοκος λέγεται ὁ ἀδελφούς ἔχων· πρωτεύει γὰρ τῷ γενέσθαι πρῶτος. Ὁ δὲ μονογενής τῷ μὴ ἔχειν ἀδελφούς λέγεται μονογενής. Καὶ ἐτέρως δὲ μονογενής ἐστίν, ὁ μόνος ἐκ τινος γεννηθείς, οὐχ ὁ μόνος γενόμενος, ὡς ραδιουργοῦσιν αἰρετικοί. Μονογενής, ὅτι μόνος ἐγένετο τοιοῦτος. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰλιάς μονογενής, ὅτι μόνος τοιοῦτος· ὅπερ οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ μονογενῆ ἔθος λέγειν τῇ Γραφῇ τὸν μόνον ἐκ τινος γεννηθέντα, κατὰ τὴν προπαρατεθεισάν ἀπόδειξιν τῷ ῥήματι. Πρόσσεχε. Ὁ πρωτότοκος, ἔαν ἀδελφούς μὴ ἔχη, μονογενής ἐστίν. Ἐγὼ οὐχ ἕνα, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ πολλοὺς πρωτότοκους εὐρίσκω. Ἔνουν πρῶγμα. Πρωτότοκοι πῶς πολλοί; Εἰς γὰρ ὀφείλει εἶναι. Ἐξέτινα τὸν λόγον διὰ τὸν πρωτότοκον καὶ τὸν μονογενῆ· λῶμεν δὲ τὸ ἄπορον. Τὸν

πρῶτον πιστεύοντα Θεὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ πρωτότοκον καλεῖ, οὐχ ὡς πρῶτον ἄλλων πιστῶν, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἰσίοις χρόνοις πρῶτον φανέντα· οἷον, ἐν [477] Αἰγύπτῳ ἦν ὁ λαὸς, λέγει ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως· *Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ. Εἶπα· Ἐξαπόστειλόν μοι τὸν λαόν μου.* Ἰδοὺ λαὸς πρωτότοκος· ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρῶτος ἦν λαὸς ἐπαγκωκῶς τὸν Θεόν. Ἀνέκυψε μετὰ ταῦτα Δαυὶδ, μετὰ τὸν νόμον, μετὰ πολλὰς γενεάς, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων ὁ Θεός, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ λέγει οὕτως· *Εὐρὸν Δαυὶδ τὸν δουλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ ἐχρῖσα αὐτόν. Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, Πατὴρ μου εἰ σὺ. Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν.* Εἰ δὲ πρωτότοκος ὁ Δαυὶδ, πρωτότοκος καὶ ὁ λαός. Ὁ Ἀδὰμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Νῶε, Σὴμ πρωτότοκοι, Ἀβραάμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Μωϋσῆς, Ἡσαΐας, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς αὐτῶν χρόνους πρόβλεψαν εἰς εὐσέβειαν. Ἐκ τούτων πολλῶν πρωτότοκων συνήχθη μεγάλη Ἐκκλησία, καὶ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ. Μαρτυρεῖ Παῦλος· *Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶτος Ἱερουσαλήμ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύροι, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτότοκων ἀκοινογραφούντων ἐν οὐρανοῖς.* Ἐκείνων τῶν πρωτότοκων εἰς ἐστὶ κατὰ σάρκα Χριστός, κατὰ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ προκόπτοντας προσλαμβάνεται, μετὰ πάντων καὶ αὐτὸς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος· *Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.* Ἄλλ' ἐνὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ εἰπεῖν· τηρεῖται δὲ τὸ διήγημα τῇ ἐξῆς ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ, ἐν ἧ καὶ ἐπάλασθη, ἵνα, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συνεργούσης, ἐντελέστερον σαφηνισθῆ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν ὁ λόγος· οὐκ ἐξ ὧν λογιζόμεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν παιδευόμεθα. Κοινῆ γὰρ ἡ πηγὴ, κοινὰ πάντα τὰ προκείμενα δῶρα, ἔαν μόνον θέλωμεν ἡμεῖς μετὰ πάσης προθυμίας σπουδάζειν. Τρέψωμεν δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπιμέλειαν.

Θ. Χθὲς ἐδειχθὲ πῶς δεῖ εἶναι ἑπαρσιν χειρῶν παρῆρσιασμένων ἐν εὐσεβείᾳ. Ὁ διδοὺς πέννησι λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου.* Ὁ ἐγγείων τὸν πεσόντα λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου.* Ζητήσωμεν δὲ τὸ προῖμιον τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ ἂ φάλλομεν πάντως εἰδέναι χρῆ. *Διατί λέγομαι, Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου; Πᾶν γὰρ θυμίαμα κατευθύνεται· οὐ γὰρ Θεὸς εὐωδίᾳ τέρπεται μύρων. Τί οὖν ἐστὶ, Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου; Τὸ ἄρρον λείπει, ἵνα ἦ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου.* Ποῖον θυμίαμα; Δύο ἦν θυσιαστήρια ἐν τῇ σκηνῇ· ἐν ἐν τῇ ἀλλῇ ἔξω ἐν ὑπαίθρῳ· ἕτερον δὲ εἰς τὰ ἅγια ὑπὸ στέγῃ. Τὸ ἔσω θυσιαστήριον θυμιαμάτων ἦν μόνον, οὐχ αἰμάτων χύσεως· τὸ δὲ ἔξω θυσιαστήριον τῶν θυομένων ζώων καὶ ἄρτων προσφορᾶς καὶ τιμῶν ἄλλων. Καὶ τὸν μὲν ἔξω βωμὸν κελυεῖ ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεὶ ἐκ [478] λίθων ἀπελεκτήτων ποιῆσαι· τὸν δὲ ἔνδον ἐν

^a Τοὺς ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγοῦντας, ἔβλεπεν.

^b Hic locus non vacat suspitione mendii. Sav. post ἠτοιμασμένα, supplet ἀκούοντας ἀγαθὰ, s. βασιλείαν, post καί, ὁμοῦς λέγοντας.

^c Savil. putat legendum πῶς γὰρ θυμίαμα. Forte melius legatur πᾶν γὰρ θυμίαμα οὐ κατευθύνεται. Illud porro, τὸ ἄρρον λείπει... τοιοῦτον desit in Sav. et Combefis, quæ habent κατ. ἡ κρ. μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου; ποῖον θυμ.; δύο ἦν etc. — Cf. notam interpretationi Latina subjunctam.

τῆ σκηνῇ, ἐκ χρυσοῦ τετορνευμένοι. Τί ἀνίττεται ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τούτων, ἀναγκαῖον ζητῆσαι. Δύο λαοὺς ὑπηρετουμένους τῆ τοῦ Θεοῦ δόξῃ, καὶ τὸν μὲν ἀπαίδευτον λαόν, τὸν δὲ πεπαιδευμένον. Ὁ περὶ λέξιν σολοικίζων ἢ βαρβαρίζων, τοὺς λόγους ἔχει λίθους ἀπελεκήτους· ἀλλ' ὅμως εἰς θυσιαστήριον προχωροῦνται. Πάλιν τετορνευμένος χρυσὸς ὁ ἔντιμος λέγεται λίθος· καὶ οὔτε οὗτος ὑπεραίρεται, οὔτε οὗτος ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ Θεοῦ θυσιαστήριον, καὶ ἐνταῦθα Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἦν δὲ ἐκ τεσσάρων εἰδῶν συγκεῖμενον τὸ μύρον, στάκτης, θυνοχός, χαλδάνης, λιθάνου. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ μύρον ἐκ διαφόρων σύγκειται, καὶ ἡ ἀρετὴ δὲ ἐκ διαφόρων, φησί, *Κατεσθνήθητι ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*· ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ πολλῶν συγκεῖμενον, καὶ εἰς μίαν εὐωδίαν ἀποτελούμενον. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς εὐχῆς εἰσέρχεται τις νηστείαν ἔχων, ἐλεημοσύνην, πίστιν, ἀπεικασθήτω, φησί, ἢ τετραπλῆ ἀρετὴ ἐκείνω τῷ θυμιάματι τῷ ἐνώπιόν σου κατεσθνήθουσι. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀλλαχού, *Ἴδοῦ, φησί, τί καλόν, ἢ τί τερατόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Ἰακώβ.* Ἀπεικάζει τὴν ἀγάπην μύρω ἱερατικῷ, τὴν εὐχὴν θυμιάματι ἱερατικῷ.

Ἐχεις τὴν σωφροσύνην; Ἀδελφός εἶ τοῦ ἱερέως. Ἰερωσύνην (φέρει εἰπεῖν) οὐκ ἔχω, σωφροσύνην ἔχω. Ἀδελφὴ ἐστὶν ἡ ἐμὴ σωφροσύνη τῆς σῆς ἱερωσύνης. Πόθεν τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐκείνου ἀγγὸν δεῖ εἶναι τὸν ἱερουργούντα, καὶ ἐμὲ ἀγγὸν τὸν λατρεύοντα. Ἐν ἔχω σωφροσύνην, λαμβάνω ἱερωσύνην. Πόθεν τοῦτο; Δαυὶδ φεύγων τὸν Σαουλ ἤλθε πρὸς Ἀβιάθαρ τὸν ἀρχιερεῖα, καὶ λέγει αὐτῷ· *Δός μοι ἄρτους*· ἐπειδὴ ἐξαιφνης ἀπεστάλην παρὰ βασιλείως καὶ ἐφόδια οὐκ ἔχω. Λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ὁ τῶν νόμων ἔμπειρος· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἄρτος ἄλλος, ἀλλ' ἢ ἄριος, ὃν οὐκ ἐξὸν ἄλλω φαγεῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ἱερεῖ.* Ἐπεὶ οὖν ἐβλεπε τὴν ἀνάγκην, ἐφοβεῖτο δὲ τοὺς τῆς προθέσεως ἄρτους προδοῦναι, ζητεῖ παρὰ τῶν μὴ οὐκ ὄντων ἱερέων καθαρότητα, καὶ λέγει· *Εἰ ἐστὶ τὰ παιδάρια τὰ μετὰ σοῦ κατὰρὰ ἀπὸ γυναικῶν, λάβε.* Τὴν γὰρ σωφροσύνην, ἀδελφὴν τῆς ἱερωσύνης ἠγεῖτο. Καὶ ἵνα μὴ τις εἰς διαβολὴν τοῦ ἱερέως ἐκλάβοι τὸ δοθῆναι τοὺς ἄρτους τοῖς μὴ οὖσιν ἱερεῦσιν, ἄκουε πῶς ὁ Σωτὴρ ὡς καλῶς αὐτοῦ γεγονότος μνημονεύει. Ἐνεκάλου τοὺς ἀποστόλους ποτὲ Ἰουδαῖοι, ὅτι στάχνας τίλλουσι, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν ἐσθίουσι· λέγει αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ ὅτε ἐπέλασε, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὐκ οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν, οὔτε αὐτόν, οὔτε τοὺς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνον;* Εἶδες ἀδελφὴν ἱερωσύνης σωφροσύνην; εἶδες πῶς ὁ Θεὸς οὐ προσώπα βλέπει, ἀλλ' ἀλήθειαν δοκιμάζει;

Ἦ. Παρασκευασώμεθα τοῖνον πρὸς εὐποίαν, πρὸς δικαιοσύνην, ἵνα ἡ νηστεία λάβῃ τεπερά. Ὡσπερ γὰρ πετεινὸν, ἐν μὴ ἔχη τὴν τῶν πτερυγῶν συνέργειαν, [479] ἵπτασθαι οὐ δύναται· οὕτως καὶ ἡ νηστεία δύο πτερά ἔχει, προσευχὴν καὶ ἐλεημοσύνην, ὧν ἄνευ ἄνω τρέχειν οὐ δύναται. Βλέπε τὸν Κορνήλιον μετὰ τῆς νηστείας καὶ ταῦτα τὰ πτερά κεκτημένον. Διὰ καὶ φωνῆς αὐτῷ γενομένης ἤκουσεν οὐρανθεν· *Κερ-*

νήλιε, αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀρέθισαν πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπόθου ζῶον εἶναι τὴν νηστείαν, ἀγαπητέ· πτερά δὲ πάλιν αὐτῆς ἐλεημοσύνην καὶ προσευχὴν καθεστάναι, ὧν ἄνευ ταύτην ἄνω μὴ δύνασθαι τρέχειν. Ὁ τοιοῦτος, κἄν μὴ λαλῆ, γλώττη μεγάλη τὸ δίκαιον βοᾷ. Μεγάλη γὰρ δικαιοσύνης συνήγορος ἀρετῆ. Διὰ λέγει· *Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου.* Πρῶτον μὲν οὖν καὶ μέγιστον ἀγαθὸν προσευχὴ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοπραγία· τὸ δὲ ἀσφαλές καὶ ἀσάλευτον καὶ βίβλα πάντων ἢ περὶ τὸν Θεὸν γνώσις, ἢ τοῦ Μονογενοῦς προσκύνσις, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογία, μὴ πίστις, ἀδίαίρετος, ἀσφαλής, ἀσχιτος, ἀμέριστος. Ἐρηται δὲ μέλλω λέγειν, ἀλλ' ὅμως πάλιν λέγω. Ὁ Θεὸς σοφὸς ὧν συνεχώρησεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐξάρχων τὰς αἰρέσεις ἔχειν τὰς ἐπωνυμίας τῶν ἰδίων δογμάτων, ἵνα φανῆ ὅτι οὐ Θεοῦ δόγμα, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶν εὐρεμα τὰ παρ' αὐτῶν δοξαζόμενα· οἷον, Μακεδονιανοὶ ἀπὸ Μακεδονίου, Ἀρειανοὶ ἀπὸ Ἀρείου, Εὐνομιανοὶ ἀπὸ Εὐνομίου. Ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ αἰρέσεις. Τὴν μέντοι πίστιν τῶν ἀποστόλων ἄρρωτον βέλων φυλάξει, οὐ συνεχώρησεν αὐτοῖς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι. Κἄν γὰρ καλῶσι ὀνομασιστάς, οὐκ ἀνθρώπων ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ τὴν πίστιν κηρύττουσιν. Ὅτι γὰρ τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι οὐκ ἐστὶ πιστῶν, ἀλλ' αἰρετικῶν, λέγει Παῦλος Κορινθίοις μεμφόμενος· *Ἀκούω ἐν ὑμῖν σχίσματα εἶναι· ὁ μὲν τῷ λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.* Ὅραξ ὅτι τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι σχισμάτων ἐστίν; Οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερος Μακεδονίου Πέτρος; Τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλων φεύγει παραχωροῦντα τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ σὺ κατεμένεις τὴν πίστιν, τὴν ἀδίαίρετον βασιλείαν, τὴν ἀμέριστον δόξαν; Ἀλλὰ μέχρι τούτου· ἔχομεν γὰρ τὸν λύχνον καὶ τὸ φῶς· *Λύχνος γὰρ τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβίσις μου.* Διατὶ λύχνος; διατὶ φῶς; Λύχνος γὰρ τοῖς κατηχομένους, φῶς τοῖς τελειουμένοις.

Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἀχραντὸν ὑμῶν τὴν νηστείαν φυλάξει, ἀμόλυντον ἀπὸ ἀδικίας, καθαρὰν ἀπὸ πλεονεξίας. Βλέπε ματαιότητα τῶν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων σχολάζοντων, καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ἀμαρτημάτων μὴ φροντιζόντων. Οὐ πίνω, φησί, οἶνον, οὐκ ἐσθίω ἔλαιον, οὐ τρώγω κρέα. Καλῶς ἀληθῶς διὰ Θεοῦ· καλὰ καὶ ταῦτα· ἀλλὰ ζητῶσωμεν τὸ πρᾶγμα. Ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, κρέα, ἔλαιον, πάντα ταῦτα Θεοῦ δημιουργήματα· πλεονεξία δὲ καὶ ἀδικία καὶ ἀσέβεια τοῦ διαβόλου ἔργα. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν· τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐκ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν; Ἄρτος, καὶ οἶνος, καὶ ἔλαιον, καὶ ὅσα ἄλλα, Θεοῦ εἰσιν ἔργα, ὅλα καλὰ καὶ καλὰ λίαν. Λέγει Παῦλος· *Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον*· [480] *μετ' εὐχαριστίας λαμβάνωμεν*^b· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. Εἰ οὖν εὐλογεῖται, εἰ οὖν ἀγιάζεται, διατὶ ἀπεχόμεθα; Ἀδικίαι δὲ καὶ πλεονεξίαι καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου ἔργα εἰσὶ. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν, καὶ

^a Sav. et Comheffs. distinguunt καλῶς ἀλ. δ. Θεὸν καλὰ καὶ ταῦτα.

^b Sav. et Bibl. λαμβάνομεν.

culo; unum in atrio exteriori sub dio; aliud intra sancta sub tecto. Interius altare ad incensum solum erat, non ad effusionem sanguinis. Exterior autem altare ad animalia quæ immolabantur, ad panes propositionis, et ad cætera quædam. Exteriores aram jussit Dominus Moysi ex impolitis lapidibus struere; interiores vero in tabernaculo, ex auro polito. Quid divina gratia per hæc subindicet, operæ pretium fuerit explorare. Duos nempe populos Dei gloriæ ministrantes, quorum unus ineruditus, alter probe institutus sit. Qui in dictionibus solœcissat et barbarus est, sermones profert ut lapides impolitos; altamenii ad altaris structuram conferunt. Rursus aurum expolitur pretiosus dicitur lapis; at neque hic extollitur, neque ille ejicitur. Nam et illic altare Dei, et hic altare Dei. Eratque ex quatuor speciebus unguentum compositum, ex stacte, ex onyce, ex galbano et thure. Quia igitur unguentum variis ex rebus componitur, virtusque item ex variis constat, ideo dicit, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*: quemadmodum illud ex multis compositum, et unam fragrantiam emittens. Quia cum oratione ingreditur quis jejunio oruatus, eleemosyna, fide, Similis esto, inquit, quadrupla virtus incenso illi, quod in conspectu tuo dirigitur. Sic et beatus David alibi ait: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum, sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron (Psal. 132. 1. 2)*! Similem dicit caritatem unguento sacerdotali, orationem incenso sacerdotali.

Continentia sacerdotii soror est. — Continentia præditus es? Frater es sacerdotis. Sacerdotium forte non habeo, continentiam habeo. Soror est continentia mea sacerdotii tui. Unde hoc? Etenim illum esse castum oportet, qui sacerdotio fungitur, et me, qui Deum colam. Si castitatem habeam, sacerdotium accipio. Undenam hoc? David fugiens a Saule venit ad Abiatharum (a) summum sacerdotem, aitque illi: *Da mihi panes (1. Reg. 21. 3. 4)*, quia repente missus sum a rege, et viatica non habeo. Respondet summus sacerdos legum peritus: *Non est nobis panis alius, nisi panis sanctus, quem non licet alii, quam sacerdoti, comedere.* Quia igitur necessitatem videbat, timebat vero panes propositionis tradere, quærit ab iis qui sacerdotes non erant, an puri essent, dicitque: *Si mandati sunt pueri qui tecum sunt ab uxoribus, sume.* Continentiam enim putabat esse sacerdotii sororem. Ac ne quis in calumniam sacerdotis trahat illud, quod panes dederit iis, qui sacerdotes non erant, audi quomodo Servator id quasi probe factum commemoret. Incusabant aliquando apostolos Judæi, quod spicas vellerent, et manibus confricantes comederent; quibus ait Servator: *Non legis quid fecerit David cum esuriret? panes propositionis comedit, quos non licebat ei comedere, nec iis qui cum illo erant, sed solis sacerdotibus (Luc. 6. 3. 4).* Vidistin' sororem esse sa-

cerdotii castitatem? vidistin' quomodo Deus personas non recipiat, sed veritatem exploret?

10. Præparemus nos ergo ad beneficentiam, et ad justitiam, ut jejunium alas accipiat. Quemadmodum enim avis non nisi alarum ope volare potest: sic et jejunium duas habet alas, orationem et eleemosynam, quibus destitutum sursum currere nequit. Vide Cornelium cum jejunio his quoque alis instructum; quapropter et vocem audivit de cælo: *Corneli, orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt ad Deum (Act. 10. 4)*. Finge animal esse jejunium, carissime, ejusque alas esse eleemosynam et orationem; sine quibus sursum ferri non possit. Qui talis est, etsi non loquatur, justitiam magna voce clamat. Magna quippe justitiæ patrona virtus est. Ideo dicit: *Exaudi, Domine, justitiam meam.* Primum itaque maximumque bonum est oratio, eleemosyna et justitia; quod autem tutum est et inconcussum omniumque radix, Dei cognitio, Unigeniti adoratio, Spiritus sancti confessio, una fides indivisa, segura, tuta, nullis partibus scissa. Jam dictum est quod diciturus sum, atamen rursus dicam. Deus sapiens cum sit, permisit ut hæreses a suis auctoribus dogmatibusque nomen haberent, ut hinc liqueret non Dei doctrinam, sed hominum inventum esse illorum opiniones; exempli causa, Macedoniani a Macedonio, Ariani ab Ario, Eunomiani ab Eunomio. Similiter et reliquæ hæreses. Apostolorum vero fidem cum intemeratam servare vellet, non permisit ut ab homine nomen haberet: etiamsi enim nos vocent Homoniasias, non viri tamen nomen proferrunt, sed fidem prædicant. Quod enim ab hominibus nomen habere, non sit fidelium, sed hæreticorum, ait Paulus Corinthios redarguens: *Audite in vobis schismata esse, nam alius quidem dicit: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ (1. Cor. 1. 11. 12)*. Viden' ab hominibus nuncupari schismatum esse proprium? Annon fide dignior Petrus, Macedonio? Apostolorum nomina fugiunt quæ gloriæ Christi cedant; tu vero scindis fidem, indivisum regnum, inseparabilem gloriam? Verum hactenus: habemus enim lucernam et lumen: nam *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis (Psal. 118. 105)*. Cur lucerna? cur lux? Lucerna quippe catechumenis, lux iis qui initiati mysteriis sunt.

Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. — Rogo caritatem vestram, ut intemeratum jejunium vestrum servetis, impollutum ab injustitia, purum ab avaritia. Vide stultitiam eorum, qui abstinentiam a cibis sectantur, nec curant a peccatis abstinere. Non bibo, inquit, vinum, non comedo oleum, non edo carnes. Bene sane hæc propter Deum servantur: hæc bona sunt; sed rem queramus. Panis, aqua, vinum, carnes, oleum, hæc omnia Dei opera sunt: avaritia vero, injustitia et impietas opus sunt diaboli. A Dei operibus abstinere propter jejunium, et a diaboli operibus non abstinere propter jejunium? Panis, vinum, oleum, et si qua alia, Dei sunt opera, cuncta bona et admodum bona. Ait Paulus: *Omnis*

(a) Memoria habetur Severianus. Hic enim non Abiathar, sed Achimelec ejus pater erat.

creatura Dei bona, et nihil rejciendum, quod cum gratiarum actione percipiamus: sanctificatur enim per verbum Dei et orationem (1. Tim. 4. 4. 5). Si ergo benedicitur, si ergo sanctificatur, cur abstinemus? Injustitia autem, avaritia, et si qua alia, diaboli sunt opera. Ab operibus Dei abstines propter jejunium, et ab operibus diaboli non abstines propter pietatem? Atqui, fratres, adversus eum qui non jejunit, non prolata sententia est, adversus eum autem, qui inique agit, poenam interminatur. Ab iis quæ innoxia sunt cavemus, nec cavemus ab iis, quæ sunt culpæ obnoxia. Bona res est eleemosyna, quæ specie quidem dispergit, re autem congregat. Quemadmodum enim agricola terræ foeneratur, ex qua semina exspectat: sic eleemosyna dum aliis dari videtur, vere danti recondit. Nam ait David: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (Psal. 111. 9). Sic jejunemus, sic adoremus, sic credamus, Patrem glorificantes, Filium hymnis celebrantes, Spiritum sanctum adorantes, quia ipsi gloria in sæcula. Amen.

Ejusdem in quintam diem creationis.

1. Multa quidem magnaue a benignissimo Deo hominibus concessa munera sunt; primum autem ejus maximumque donum est Scripturarum doctrina. Sol enim et luna, omnisque stellarum chorus, flumina item, fontes, et lacus, ad corporum usum facta sunt; sacræ vero Scripturæ, ad animarum emendationem sunt datæ. Quanto autem anima corpore superior est, tanto superius aliis est divinarum Scripturarum donum. Ideo ait Servator: *Scrutamini Scripturas, in quibus videmini vitam æternam habere* (Joan. 5. 39). Scrutemur ergo thesauros Scripturarum, et quæ polliciti sumus aggrediamur, hominisque creationem pro virili nostra ordiamur. Nemo vero rursus reprehendat ea quæ accuratius exploramus: hoc enim illorum proprium est qui nugari student, ea carpere quæ a Deo statuta sunt, et ea quæ accurate dicuntur reprehendere. Audivi sic incusantes: Quæ necessitas erat de igne et aqua hæc dicere: stridet ignis, cum aqua in eum injicitur? Nos, aiebant, non rerum naturalium disquisitionem quærimus, sed divinarum. Scias autem oportet, hæc verba ignororum et inertium esse hominum. Post theologiam enim rerum naturalium enarratio pietati fundamentum præbet: quod si naturalium rerum commemorationem eliminant, accusent prophetas, apostolos arguant. Apostolus res naturales tractat: « Non omnis caro eadem caro; sed alia caro hominum, alia jumentorum, alia piscium, alia avium; et corpora cælestia, et corpora terrena » (1. Cor. 15. 39. 40). Cur naturalia edisserit Paulus, et ex musicis instrumentis accusationem instituit, et ait: « Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in mundo, et nihil sine voce est? Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad prælium? sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo cognoscetur id quod tibia aut quod cithara canitur » (1. Cor. 14. 10. 8. 7)? Quid Pauli lingua commune habebat cum tibia et ci-

thara? Sed philosophatur ex iis quæ sub aspectum cadunt, ut ea declaret quæ intellectu perspiciantur. Quid necesse erat in libro Job, de tot tantisque naturalibus rebus tractari? « Leonis fortitudo, leonæ vox, superbia draconum extincta est. Myrmecoleon periit, eo quod non haberet escam. Pulli autem vulturum alte volant » (Job. 4. 10. 11). Cur alius propheta dicebat, « Quomodo si summo et rapiat, atque rugiat super prædam, et repleantur montes voce ejus » (Isai. 31. 4)? Ipseque Servator de naturalibus rebus sermocinatur: « Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod minimum est omnibus seminibus, cum autem creverit, majus est omnibus oleribus » (Math. 13. 31. 32): ac rursus: « Simile est regnum cælorum, quemadmodum si homo jaciatur sementem suam, et germinet, et crescat, dum nescit ille: ultro enim terra germinat, primo herbam, deinde spicam: deinde triticum implet in spica » (Marc. 4. 26-28). Naturaliter etiam de cælo tractat Servator: « Si cælum, inquit, vespere rubrum fuerit, dicitis, Serenum erit, rubet enim cælum: et sub dituculum, Hodie imber erit: rubet enim triste cælum » (Math. 16. 2. 3). Quid his opus erat? Hæc dico propter eos qui inscite reprehendere aggrediuntur. De Deo movetur sermo, et accuratam doctrinæ enarrationem audire renuis? Quando igitur propositum est per divinam gratiam de hominis creatione sermonem habere, non pro rei dignitate, sed pro facultate nostra operæ pretium est ad argumentum procedere.

2. Ornatum suum acceperat cælum, terra fructibus coronata erat, aquæ maris segregatæ fuerant, stirpes germinaverant, brutæ animantes productæ fuerant, repleta erat terra, ornata erat domus, desiderabatur omnium quæ facta fuerant herus et paterfamilias. *Dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Demonstratum est pridie, quæ sit illius vocis vis, *Faciamus*, et quis cui loquatur: quis consiliarius, et cujus sit communis deliberatio. Verum quia ex Scripturis ostendimus, consiliarium antiqui illius consilli Filium esse, ac Spiritus sancti gloriam tacuimus; ne ex nobis qui sani sumus, ii qui agrotant occasionem captent, scire oportet, unam esse gloriam, unam sententiam, unum operantem sermonem Patris, et Filii et Spiritus sancti. Appellatus est hic consiliarius Filius: alibi dictum est, Dei scientiam neminem habere, nisi Spiritum sanctum. Ait Paulus: *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Si spiritus, qui est in te, a tua substantia alienus est, etiam qui in Deo est Spiritus alienus est a Dei substantia.

Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. — Vult aliquid Pater? Eadem voluntas et Filii et Spiritus sancti est. Vult aliquid Filius? Eadem voluntas et Patris et Spiritus est. Vult aliquid Spiritus? Eadem voluntas et Patris et Filii. Suscitatur Pater mortuos? Suscitatur et Filius. Ait quippe Servator, *Sicut enim Pater suscitatur mortuos et vivificat, sic et Filius quos*

τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐ χωρίζῃ δι' εὐσέβειαν; Καὶ μὴν, ἀδελφοί, κατὰ τοῦ μὴ νηστεύοντος κρίσις οὐχ ὤριστα· κατὰ δὲ τοῦ ἀδικούντος τιμωρίαν ἠψίλησεν. Τὰ ἀνεύθυνα φεύγομεν, καὶ τὰ ὑπόδικα οὐ φεύγομεν; Ἀγαθὸν ἡ ἐλεημοσύνη· τῇ μὲν γὰρ εἶπει σκορπιζομένη, τῇ δὲ ἀληθείᾳ συνάγει. Ὅσπερ γὰρ γεωργὸς τῇ γῆ θανίζει, ἀφ' ἧς ἐκδέχεται τὰ σπέρματα· οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη δοκῇ μὲν ἄλλοις δίδοσθαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ δωκῶτι ταμιεύεται. Ἐσκορπίσσε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἔδωκε τοῖς πένθησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω νηστεύομεν, οὕτω προσκυνῶμεν, οὕτω πιστεύομεν, τὸν Πατέρα δοξάζοντες, τὸν Υἱὸν ὀνομαζόντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσκυνῶντες, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα τὰ παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένα· πρώτη δὲ αὐτοῦ καὶ μέγιστη πασῶν δωρεῶν ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία. Ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἰστρῶν χορδῶν, καὶ ποταμοὶ καὶ πηγάεῖς καὶ λίμναι ἑρπύζει τὴν τῶν σωμάτων θεραπείαν γεγέννηται· αἱ δὲ ἄλλαι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν διόρθωσιν ἐδόθησαν· οὕτω δὲ σωμάτων ἀνωτέρα ψυχῇ, τοσοῦτω τῶν ἄλλων δωρεῶν ἀνωτέρα ἡ τῶν θείων Γραφῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· *Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ἐν αἷς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν*. Ἐρευνήσωμεν τοίνυν τοὺς θησαυροὺς τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἐπαγγελίας κληρώμεθα, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν δημιουργίαν κατὰ δύναμιν ἐξειπέειν ἐπιχειρήσωμεν. Μηδεὶς δὲ πάλιν ἐμψέσθω τοῖς μετὰ ἀκριθείας ζητουμένοις· Ἴδιον γὰρ ὧν ὠλαρεῖν ἐπιχειρούντων τὸ μέμφεσθαι ταῖς τοῦ Θεοῦ διατάξεσι καὶ ἐγκαλεῖν τοῖς μετὰ ἀκριθείας ἐγομμένοις. Ἦκουσά τινων ἐγκαλούντων, ὅτι τις χρεῖαν ἔνι εἰπέειν περὶ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὅτι τρίζει τὸ πῦρ ὕδατος ἐπιβαλλομένου; Ἦμεῖς, φησὶ, φυσιολογῶν αὐτέλομεν μανθάνειν, ἀλλὰ θεολογῶν. Δαί ὅτι εἰδέναι, τι ταῦτα τὰ ῥήματα ἀργῶν ἐστί καὶ ῥαθύμων. Μετὰ τὴν θεολογίαν ἡ φυσιολογία κρηπίδα παρέχει τῇ εὐσεβείᾳ· εἰ δὲ ἐκβάλλουσι φυσιολογίαν, ἐγκαλεῖσθωσαν τοῖς προφήταις, μεμψέσθωσαν τοῖς ἀποστόλοις. Ὁ Ἀπόστολος φυσιολογεῖ· *Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ ἀρξέ· ἀλλ' ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πετεινῶν· καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια*. Διὰ τὴν φυσιολογίαν Παῦλος, καὶ ἀπὸ μουσικῶν ὄργάνων ἐγκαλεῖ, καὶ λέγει· *Τοσαῦτα εἰ τύχοι, γένη φωνῶν στίρι ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφωνόν ἐστι; Καὶ γὰρ ἄρ ἀδελφον φωνὴν σάλπιγγε δῶ, τίς [481] παρακινᾶσθαι εἰς πόλεμον; Εἶτε αὐλός, εἶτε κithάρα, ἄρ διαστολῆν τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; Τί οἰκόν εἶχεν ἡ Παύλου γλῶσσαι πρὸς αὐλὸν καὶ κithάραν; Ἀλλὰ φυσιολογεῖ ἀπὸ ζῶν φαινομένων, ἵνα παρατήρησιν τὰ νοούμενα. Τίς ἦν χρεῖα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ ἰσῶδ φυσιολογηθῆναι τοσαῦτα; *Σθένος λέοντος, κωνὴ λαλῆρης, γαυρίαιμι δρακόντων ἐσθεσθη*.*

Μυρμηκολέων ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορᾶν. Νεοσσοὶ δὲ γυπῶν τὰ ὑψηλὰ πέτονται. Διὰ τὴν ἄλλοις προφήτης ἔλεγε· *Ὅν τρόπον ἐὰν λάβῃ λέων καὶ ἀρπάσῃ, καὶ βοήσῃ ἐπὶ τῇ θήρᾳ, καὶ πλησθῇ τὰ δρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φυσιολογεῖ· Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σιτήρας, ὁ μικρότερον μὲν ἐστί τῶν ἄλλων σπερμάτων, ἀύξηθὲν δὲ, μείζον πάντων γίνεσθαι τῶν λαχάνων· καὶ πάλιν· Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλλῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ βλαστάνῃ καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτὸς· αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ βλαστάνει, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα σίτον πληροῖ ἐν τῷ στάχυϊ. Φυσιολογεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Σωτὴρ· Ἐὰν γένηται, φησὶν, ὁ οὐρανὸς οὐσίας πυρρῶς, λέγετε, εὐδία, πυρρᾶζει γὰρ ὁ οὐρανός· καὶ ἐπὶ τὸν ὄρθρον, Σήμερον χειμῶν, πυρρᾶζει γὰρ στυγνάων ὁ οὐρανός. Τίς οὖν χρεῖα τούτων; Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς ἀπαιδευτῶς ἐγκαλεῖν ἐπιχειροῦντας. Περὶ Θεοῦ κινεῖται λόγος, καὶ φεύγεις τὴν ἀκριθῆ τῶν δογμάτων ἀκράσιν; Ἐπεὶ τοίνυν πρόκειται Θεοῦ χάριτι εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν εἰπεῖν, οὐ κατ' ἐξίαν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἀναγκαίως· εἰς τὴν ὑπόθεσιν καθήξωμεν.*

β'. Ἐκεκόςμητο ὁ οὐρανός, ἐσπεφάνωτο τοῖς καρποῖς ἡ γῆ, διώριστο τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἐβλάστησε βλαστήματα, προήλθε τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπεπλήρωτο ἡ οἰκουμένη, ἐκεκόςμητο ὁ οἶκος. Εἰλεπεν ὁ οἰκοδοσότης πάντων τῶν γενομένων. *Εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν*. Ἐβελήθη τῇ προτεραία τίς ἡ δύναμις τοῦ, *Ποιήσωμεν*, τίνος ὁ λόγος, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος· τίς ὁ σύμβουλος, καὶ τίνος ἡ κοινή σκέψις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρεστήσαμεν σύμβουλον τῆς ἀρχαίας βουλής τὸν Υἱὸν, ἐσιωπήσαμεν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δόξαν, ἵνα μὴ ἀφορμὰς δέχωνται παρ' ἡμῶν ὑπαικόντων οἱ νοσοῦντες, ἀναγκαίον εἰδέναι, ὅτι μία δόξα, μία γνώμη, εἰς λόγος ἐνεργῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἴρηται ἐνταῦθα σύμβουλος ὁ Υἱός· ἀλλαχοῦ εἴρηται, ὅτι τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λέγει Παῦλος, ὅτι *Οὐδεὶς οἶδεν τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. Εἰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς σῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας.

Βούλεται τι Πατὴρ; Ἡ αὐτὴ βουλή καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Βούλεται τι Υἱός; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Βούλεται τι [482] Πνεῦμα; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἐγείρει ὁ Πατὴρ τοὺς νεκρούς; Ἐγείρει καὶ ὁ Υἱός. Λέγει ὁ Σωτὴρ· *Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός οὐς θέλει ζωοποιεῖ*. Ἴδου ἡ βουλή συνηγμένη. Ποῦ οὖν ἡ βουλή τοῦ Πνεύματος; Ἄκουε. *Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσιν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βού-*

λαται. Μία βασιλεία Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος. Μέμφεται δὲ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἀνευ γνώμης Θεοῦ πειρωμένοις τι ποιεῖν. Λέγει διὰ τοῦ προφήτου· *Ὅτιαι, τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βοσλήν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου.* Τρανῶς παριστῶν τὴν ἁγίαν Τριάδα ἔλεγε Ζαχαρίας ὁ προφήτης· *Ἰσχυέτωσαν αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ ἰσχυέτωσαν αἱ χεῖρες Ἰωσαφὰκ τοῦ ἱερέως, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ λαοῦ, διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ ὁ Λόγος μου ὁ ἀγαθός· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν.* Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν μαρτυρεῖ τῇ δημιουργίᾳ. Εἰ μὴ ἐκoinώνησε Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἂν ἐκoinώνησεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν. Πῶς βαπτίζομεθα; *Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος.* Ποία μελίζων ἡ γέννησις, ἢ τῆς δημιουργίας, ἢ τῆς μυσταγωγίας; Ἐκεῖ ἀρχὴ ζωῆς εἰς θάνατον, ὧδε ἀρχὴ θανάτου εἰς ζωὴν. Πῶς τοίνυν ἐνδέχεται ἐπὶ μὲν τοῦ μελίζοντος κοινῶν εἶναι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ δὲ τῆς σωματικῆς δημιουργίας ἀποσχονίζεσθαι τῆς κοινῆς ἀξίας; Οὐκ ἂν ἐκτίσθημεν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐμορφώθημεν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει κοινῶν ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κοινῶν καὶ συνεργῶν. Πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει οὐχ οἶόν τε ἡμᾶς ἄλλως ἀναστήναι, εἰ μὴ Πατὴρ ὁ θέλων, καὶ Υἱὸς συνεργοῦντος, καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐνδυναμοῦντος. Ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· καλῶς εἶπον τοῦ Κυρίου· εἰ γὰρ καὶ Παύλου ἐστὶ φωνὴ, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἐστὶ φωνή· αὐτοῦ γὰρ ἐστιν ἀκούσαι· *Εἰ δοκιμῆν ζητεῖτε λαβεῖν τὸν ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.* Λέγει τοίνυν ὁ ἐν Παύλῳ λαλῶν· *Ἔμεις δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι· εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἑλείρατος τὸν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐλείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν.* Ἐκτός Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀγίου οὐχ ἡ πρώτη κτίσις, οὐχ ἡ δευτέρα γέννησις, οὐχ ἡ τελευταία ἀνάστασις. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.*

Ἦ· Ἐνταῦθα λοιπὸν προσηφασάμην τοὺς μεμφομένους. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορία τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ ἐρμηνεύεται. Πρόσεχε, παρακαλῶ ὁ μὲν γενεσίως ἀκούων, ὡς φίλος καὶ σύντροφος ὢν τῆς ἀληθείας, σφίζεται· ὁ δὲ ἐχθρῶς ἔχων τὰς ἀκοὰς, οὐ ζητεῖ τί ὠφελήθη, ἀλλὰ τίνας ἐπιλάβεται· οὐ ζητεῖ τί κερδήνη, [483] ἀλλὰ τί μέμψεται. Ὁ ἀνθρώπος τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ πῦρ λέγεται. Τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐδόθη τῷ Ἀδάμ ἀργῶς· ἀλλὰ τέσσαρά ἐστι στοιχεῖα ἐν τῷ κόσμῳ (πάλιν φυσιολογῶ, κἂν μὴ θέλω κεν)· γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ. Τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον ὡς ἐστὶ μένει· οἷον, ἐάν λάθῃς βῶλον γῆς, προσδεῖναι αὐτῷ ἀπὸ τοῦ κατεχομένου οὐ δύνη· ἂν οὖν λάθῃς βῶλον γῆς, ὃ ἐστὶ μένει. Ἵδωρ πάλιν ἐάν λάθῃς μετρωμὴν τινὴν, μένει τὸ αὐτὸ ὕδωρ, προσθήκην οὐ λαμβάνει. Ἄερος ἐάν πληρώσῃς ἀσκόν, ἄλλον ἀσκόν πληρώσῃς οὐ δύνασαι ἀπ' ἐκείνου. Τὸ δὲ πῦρ οὐ μένει

οἷον ἐστὶ. Μικρὸς ἀπτεται λύχνος, καὶ μυρία εἰς αὐτὸ ἀνάπτεις λαμπάδας, κάμινον δλην, φλόγα πάλην, καὶ οὐ μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ φησι, ἀλλ' ὅσον ἀνέλκει τὴν ὕλην, πλεονάζει τὸ πῦρ. Ἐπεὶ οὖν προφθεῖ θεῶς, ὅτι ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρωπείου σώματος πληροῦται τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (εἷς λύχνος τοσαύτας ἐξήκει λαμπάδας, καὶ δύσις, καὶ ἀνατολή, καὶ ἄρκτος, καὶ μεσημέρια), ἔθηκεν ὄνομα ἄξιον τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἀδάμ τὸ ὄνομα ἄρβαδὴν τῆς οἰκουμένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὰ τέσσαρα κείμενα ἐξ αὐτοῦ πληροῦσθαι, τίθησι τὸ ὄνομα πῦρ Ἀδάμ· ἄλφα ἀνατολή, δέλτα δύσις, ἄλφα ἄρκτος, μὴ μεσημέρια. Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ γράμματα μαρτυρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ μέλλοντι πληρῶν τὴν οἰκουμένην. Καλεῖται τοίνυν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ. Ἐπεὶ τοίνυν πῦρ ἔχει τὴν προσηγορίαν, οὐκ ὀκνεῖ ἡ Γραφὴ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀνθρώπους καλεῖν. Ὅτε γὰρ ἔλθονε περὶ Μαρίαν εἰς τὸ μνημα, λέγει· *Ἰδοὺ παρῆσθεσθε αὐταῖς δύο ἄνδρες.* Ἦσαν δὲ ἀγγελοι. Καὶ ἀγγέλους καλοῦνται πῦρ· *Ὁ ποιῶν γὰρ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ αἶψα φλέγον.* Καλεῖ αὐτοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ κοινὴν ἔχουσιν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τί θαυμάζεις; Αἰεὶς ὁ Θεὸς καλεῖται πῦρ, καλεῖται ἀνθρώπος. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἰδίου Πατρὸς· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἀνοδοσπότης, ὃς ἐφύτευσεν ἄμπελον. Καὶ ἀπέσπειρε τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ἀπεκένθησαν αὐτοῦ δούλοι. Καὶ ἔνα συντέμει· καὶ εἶπερ ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος· Ἐτι ἔνα εἶδν ἔχω ἀποστελῶ αὐτόν, μήποτε ἐντραπήσῃ. Τί βούλεται ἄνθρωπος; περὶ τὸ ὄνομα τὸ θεῖον; Οὐ γὰρ εἶπε παραβολὴν· οὐκ εἶπε· Ὁμοία ἐστὶν· ἀλλ', Ἀνθρώπος τις ἦν. Διὰ τὴν Μαριαίνην· Ὁ Θεὸς ἦμῶν πῦρ κατακαλλιστον. Καὶ Σωτὴρ ἐλθὼν λέγει· Ἦμῶν ἦλλον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Λαμβάνει τοίνυν ὄνομα ἄξιον τοῦ πράγματος. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἀπὸ μικροῦ μέγχι γίνεται, καὶ ἀνθρώπος ἀπὸ ὀλίγου τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν, ἐκλήθη ὁ ἀνθρώπος πῦρ· τοῦτο διὰ τὴν ποιήσωμεν τὸν ἀνθρώπον· τῇ γὰρ Ἑβραϊκῇ· *Ποιήσωμεν πῦρ.**

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρας. Πολλοὶ ἐνόμισαν τῶν εὐθῆτων καὶ τῶν τὰς ψυχὰς ἀπαιδεύτων, ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἀνθρώπος. ἐκ τοῦ Θεοῦ ῥίνας ἔχοντος, ἢ ὀφθαλμούς τοιοῦτους, ἢ ἐπιτοιαυτὰ, ἢ στόμα τοιούτων· ἐσφαλμένη δὲ καὶ ἀποκατὰ τὴν ἡμετέραν, [484] Καὶ ἐστὶν αἰρέσις ἕως σήμερον ἀνθρωπόμορον λέγουσα τὸ θεῖον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔκτισαν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, καὶ, τὰ ὄματα Κυρίου, καὶ, Ὁ σφραγίσθη Κύριος, καὶ, τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν, καὶ, Ἡ χεὶρ Κυρίου ἐποίησεν, καὶ, Οἱ πόδες τοῦ Θεοῦ ἐστησαν,* ἐμελογράφησαν τὴν ἀσώματον ἀγνοοῦντες τὴν ἔστωσαν ἐνοιαν. Λέγει ὁ Θεός, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐδεμίαν ἐμφέρειαν ἀνθρώπος ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, ὅσον πρὸς τὴν σωματικὴν ἔβην. Οὐ γὰρ τῇ φωνῇ ἀναιρῶ τὴν λέγουσαν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Ἀλλὰ δεῖκνυται ὡς κατ' εἰκόνα λέγει ὁ Θεός. *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ κτίρησεν, λέγει Κύριος.* Πάλιν ὁ αὐτός· *Ὀὐρανὸς μου ὁρῶντες ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.* Ἀκολουθήσωμεν τῇ λέξει· δουλεύσωμεν τῷ ῥήματι· Ἀλλ' ἡ ἀκολουθία με ἐλέγγει. Πῶς νοήσω τὸν οὐρανὸν ὁρῶντες; Ὁ θρόνος περιλαμβάνει τὸν καθήμενον· Θεός ἐστι

^a Hic omnes mss. ἡ ἀναγέννησις habent, sed haud dubie kegenidium ἢ γέννησις.

^b Sav. conj. δεικνυμι. Combells. δεικνυμαι dedid, τετα que οὐ γὰρ.. ὁ Θεὸς parenthesis inclusit.

vult significat (Joan. 5. 21). Ecce conjuncta voluntas. Ubi ergo voluntas Spiritus? Audi. *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Unum regnum Patris et Filii et Spiritus sancti. Coarguit autem Deus eos, qui sine voluntate Dei aliquid agere conantur. Ait per prophetam: *Væ filii desertores, dicit Dominus. Fecistis consilium, non per me, et fœdera, non per Spiritum meum* (Isai. 30. 1). Clare sanctam Trinitatem commonstrans dicebat Zacharias propheta (a): *Confortentur manus Zorobabel, dicit Dominus, et confortentur manus Josedec sacerdotis, et manus populi, quia ego vobiscum sum, dicit Dominus, et Verbum meum bonum; et Spiritus meus in medio vestrum* (Agg. 2. 5. 6). Præterea vero, fratres, regeneratio nostra creationis testimonium est. Nisi Spiritus Patri et Filio consors fuisset in creatione, neque fuerit in regeneratione. Quemodo baptizamus? *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19). Quæ major generatio, an creationis, an initiationis? Illic principium vitæ in mortem, hic principium mortis in vitam. Qui ergo fieri potest, ut Spiritus sanctus in eo quod majus est consors sit Patris et Filii; in corporali autem creatione a communi dignitate removeatur? Numquam conditi fuissimus, nisi a Spiritu sancto formati essemus. Et quia in prima creatione socius est Patris et Filii, similiter et in baptisate socius est et adjuter. Rursus in resurrectione fieri nequit ut nos alio modo resurgamus, quam Patre volente, Filio cooperante, et Spiritu sancto virtutem præstante. Audi Dominum dicentem; recte dixi *Dominum*: etiamsi enim Pauli vox sit, Domini tamen est: licet enim ex ipso audire: *An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? Ait igitur in Paulo loquens: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Dei non habeat, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita propter justitiam. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Christum habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis* (Rom. 8. 9-11). Extra Patrem et Filium et Spiritum sanctum nec prima creatio est, nec secunda generatio, nec postrema resurrectio. *Faciamus hominem.*

3. Illic jam eos qui reprehendunt præmonuimus. *Hominis appellatio Hebraica lingua ignem significat* (b). Hic animum adhibe, quæso: qui sincere audit, utpote veritatis amicus et alumnus, salutem consequitur: qui vero iniquis est auribus, non quærit in quo utilitatem accipiat, sed in quo criminetur. Homo Hebraica dialecto ignis dicitur. Hoc nomen non sine causa inditum est Adamo: sed quatuor sunt elementa in mundo (rursus de rebus ago naturalibus, velint no-

liti): terra, aqua, aer, ignis. Cætera elementa ut sunt manent; exempli causa, si terræ glebam sumpseris, non potes ex ea quam tenes glebam apponere: ergo si glebam sumpseris, id manet quod est. Aquam rursus si mensura quadam sumpseris, manet eadem aqua, augmentum non accipit. Aere si utrem repleveris, alium utrem ex illo implere non potes. Ignis vero non manet qualis est. Parva accenditur lucerna, innumerasque ex illa faces accendis, integram formam, flammam ingentem, nec manet ignis eadem forma, sed quantumlibet materiam corripuerit, exsuperantius augetur. Cum præsciret ergo Deus, ex uno corpore humano replendus esse orbis terminos (lucerna quippe una tot accendit faces, eratque oriens, occidens, septentrio et meridies), nomen indidit rei consentaneum. Idcirco ipsum Adami nomen pignus erat orbis terrarum. Quia enim futurum erat ut quatuor climata ex ipso implerentur, imponit ei nomen Adam: *ἄλφα ἀνατολή*, oriens, *δέλτα δύσις*, occidens, *ἔλφα ἔρατος*, septentrio, *μῦ μεσημβρία*, meridies. Et nomen et literæ testificantur, hominem repleturum esse orbem terrarum. Vocatur ergo Hebraica lingua ignis. Quia igitur ignis appellationem habet, non dubitat Scriptura etiam angelos homines vocare. Quando enim venerunt Maria et sociæ mulieres ad monumentum, dicit: *Ecce adstiterunt illis duo viri* (Luc. 24. 4). Erant autem angeli. Ipsi vero angeli quoque ignis vocantur: nam, *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Psal. 105. 4). Viros vocat illos, quia communem habent cum homine notionem. Ecquid mirum? Ipse Deus vocatur ignis, vocatur et homo. Ait Servator de Patre suo: *Homo quidam erat pater familias, qui plantavit vineam. Et misit servos suos, et occisi sunt servi* (Matth. 21. 33. sqq.). Utque compendio dicam: *Et dixit homo ille, Adhuc unum filium habeo; mittam illum, si forte revereantur.* Quid tibi vult nomen homo pro nomine divino? Non enim dixit parabolam: non dixit, *Simile est; sed, Homo quidam erat.* Idcirco Moyses: *Deus noster ignis consumens* (Deut. 4. 24). Salvator quoque postquam venerat dicit: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Adhibet itaque nomen rei consentaneum. Quandoquidem ignis, ut jam dixi, ex parvo magnus evadit, et homo a parvo orbem terrarum implevit, vocatus est homo ignis, per illud, *Faciamus hominem*: nam Hebraice est: *Faciamus ignem.*

Contra Anthropomorphitas: Deus non circumscribitur. — Faciamus hominem ad imaginem nostram. Multi stultorum et imperitorum putarunt, hominem ad imaginem Dei esse, quod Deus nares habeat, aut oculos, vel aures, vel os, ut nos habemus: at falsa absurdaque est hæc opinio. Estque hactenus hæresis formæ dicit Numen divinum hominis formam habere. Quia enim audierunt, *Oculi Domini, aures Domini* (Psal. 35. 16), et, *Odoratus est Dominus* (Gen. 8. 21), et, *Os Domini loquutum est* (Isai. 1. 20), et, *Manus Dei fecit* (Job. 12. 9), et, *Pedes Dei steterunt* (Psal. 131. 7), incorporeum cum membris depinxerunt, sententiæ absurditatem non percipientes. Dicit Deus, ut discas.

(a) Locus citatus est Aggæi, ut Biblia adeunti patebit.
(b) Viri appellatio Hebraica accedit ad ignis nomen: *אֵשׁ אִישׁ* Hebraice dicitur; *ἄνθρωπος* ignis. Sed si ipsum nomen *אֵשׁ* Adam vult ad ignis nomen accedere, longe errat Severianus.

nullam hominis cum Deo esse similitudinem, quantum scilicet ad corporalem speciem. Non enim hanc vocem tollo, *Faciamus hominem ad imaginem*. Verum demonstratum est, quomodo *ad imaginem* dicat Deus. *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus (Jer. 23. 24)*. Rursus idem: *Cælum mihi solium; terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 66. 4)*. Vocesne sequemur? seruiemusne literæ? Sed quæ hinc consequuntur me redarguent. Quomodo cogitabo cælum solium esse? Solium complectitur sedentem; Deus vero non circumscribitur. Nihil est circa Deum; sed ipse ambit omnia et circumcingit. Si ergo cælum habeat solium, quomodo cælum palmo metietur? quomodo sedet in cælo? *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 40. 12)*. Ubinam sedet? in cælo quod cernimus? Stellæ sunt sub firmamento; aquæ super illud positæ sunt. Si supra sedet, non super cælos, sed in superiore cælo. Si sedet omnino, etiam pedes usque ad terram pendent. Talemne figuram adscribis ei, qui sine figura est? Annon impium est illud ita cogitare? Demum, si ejus pedes terram calcant, quomodo serimus? quomodo metimus? quomodo pertransimus, nec in pedes ejus impingimus? Quomodo cælum palmo mensus est? quam magnos habuit digitos proportionem divinitatis? et quomodo talibus digitis exiguas tabulas scripsit, neque illis pluribus? Nos tribus digitis scribimus, reliquis operam conferentibus; Deus uno digito tabulas scripsit. Vidistin' aliquem uno digito scribentem? Sunt hæc magis sententiæ, quam verba.

4. *Imago Dei sumus, quomodo.* — *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Vult Deus ut quantum ad virtutem similes ipsi simus. Quid est, *Ad imaginem*? Deus sanctus est; si sancti fuerimus, ad imaginem Dei sumus. Nam, *Estote sancti, quia ego sanctus sum (Levit. 19. 2)*. Deus justus est; si justitiam sectemur, imago Dei sumus. Nam *Justus Dominus, et justitiam dilexit (Psal. 10. 8)*. Si misericordes simus, imago sumus Dei. Ait enim Servator: *Esto misericors, sicut Pater vester misericors est (Luc. 6. 36)*. Vides qua in parte sit imago? Ostendit et Paulus imaginem; ait enim: *Exiite vos veterem hominem et induite novum, qui secundum Deum creatus est in agnitione veritatis, secundum imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 9. 10)*. Vides virtutibus tribui, quod Scriptura dicit, *Ad imaginem nostram*? In quo est ratio imaginis? In potestate item: *Imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et reptilibus, et jumentis, et universæ terræ (Gen. 1. 26)*. O Dei consequentem ordinem! o verborum accuratam rationem! Cur dixit prius, *Præsent piscibus maris*? Secundum ordinem creationis est ordo dominationis. Quia primi ex mari facti sunt pisces et volatilia, postea vero ex terra quadrupedes et reliqua pecora, inducit prius ea quæ priora facta sunt. *Præsent piscibus, et volatilibus, et bestiis, et reptilibus, et jumentis*. Quamobrem tres pueri benedicentes in fornace ordinem servant: «Benedicite, maria et flumina, Domino. Benedicite, cete et omnia quæ moventur in

aquis, Domino. Benedicite, omnes volucres cæli, Domino. Benedicite, bestię et pecora. Benedicite, filii hominum» (*Dan. 2. 78.-82*). Alia supererant consideranda; sed ad propositum revertamur. *Et formavit Deus hominem (Gen. 2. 7)*. Non simpliciter dixit, *Fecit*; sed, *Formavit*. Formatio dicitur de decore et ornatu; ut quando aliquis videns formosum vultum, quia pulchre efformatum est, dicit, *Nihil fecit Deus in corpore præter decorum*, sed et decore et usui prospexit. Exempli causa, oculus duo habet, usum et decorem: nam et videt, et venustum reddit vultum, faciemque ornat, omniaque conspicit. Auris usum habet, aspectuque jucunda est: quod enim circumpositum est cymbalum animal exornat. Similiterque nasus olfactu necessario præditus est; sed, secus quam in cæteris animalibus, velut medium parietem efficit ad decorem complendum: id enim uni homini competit: cætera quippe animalia nasum non habent, sed unam tantum narium positionem. Hoc vero eam ob rem formavit Deus. Ideo David, *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non consideret (Psal. 93. 9)?* Sic terram fecit ad ornatum et ad usum. Ac ne plura tibi decora recenseam, postquam unum dixerem prætergrediar. Dedit Deus homini, viro scilicet, cum aliis etiam uberem concinnitatem. Viro cur ubera? Decoris causa. Nam esto mulieri concesserit ubera ob naturæ necessitatem, ad lactis submirationem; viro cur ubera? Ad decorum, ad ornatum. Quemadmodum enim in ædificiis alia fiunt ob necessitatem, alia ob decorum: sic Deus et hominem ornavit, et ipsi ad usum necessaria contulit. Formavit eum accepto pulvere de terra. Beatæ Christianorum spes, si intellexerimus ea quæ audimus. Cur non dixit, *Accipit glebam de terra*? Tantum corpus efformavit: ac ne gleba quidem opus habuit, sed pulverem accepit? Deus prævidit futura ac si præsentia essent. Quia prævidebat hoc animal esse moriturum, et in pulverem transmutandum, jam olim in creatione spem resurrectionis ostendit. Accipit pulverem de terra, ut cum videris in sepulcro pulverem, noveris eum, qui illud efformavit, hoc quoque suscitaturum esse. *Formavit hominem sumpto de terra pulvere, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ (Gen. 2. 7)*. Vide discrimen inter homines et bruta. Cætera omnia cum faceret Deus, simul omnia produxit, cum corpore animam. Animadvertite, quæso. Fecit natalia, simul animam et corpus. *Educat terra animalia*, prodit simul cum corpore anima. Hominis primo corpus facit, deinde animam. Cujus spei causa? Quævis formatio, talis solutio. Ideo animantes spem resurrectionis non habent, quia quo modo factæ sunt, eodem modo moriuntur. Simul corpus et anima abolerentur. Corpus hominis de terra accepit, animam ipse tribuit creando, non ex sua substantia producendo: ut cum mortuum fuerit corpus, sive homo, ne desperemus de anima. Quid enim, quod in sepulcro depositum sit corpus? Ne putaveris ibi esse animam. Non enim de terra sumpta est, nec in terram revertetur. Spem ergo statuit. Ideo etiam in Ezechiel re-

περιγράφεται. Οὐδέν ἐστι περὶ τὸν Θεόν· πάντα δὲ κυκλοῖ καὶ τειγίζει ὁ Θεός. Εἰ οὖν οὐρανὸν ἔχει θρόνον, πῶς μετρήσει τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; Πῶς δὲ καὶ κἀθήται ἐπὶ τὸν οὐρανόν; Ὁ οὐρανὸς ἐμοὶ θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῦ κἀθήται; ἐπὶ τὸν φαινόμενον; Ἀστέρες ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, ὕδωρ ἐπάνω. Εἰ ἐπάνω κἀθήται, οὐκ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώτερον οὐρανόν. Εἰ κἀθήται πάντως, καὶ οἱ πόδες κρέμονται ἕως τῆς γῆς. Τοιοῦτον σχῆμα περιτίθῃ τῷ ἀσχηματιστῷ; Οὐκ ἔστιν ἀσεβὴς καὶ τοῦτο οὕτω νοῆσαι; Εἰς αὐλοπτόν, εἰ οἱ πόδες αὐτοῦ πατοῦσι τὴν γῆν, Πῶς σπείρομεν; πῶς θερρίζομεν; πῶς διερχόμεθα μὴ συγκρούμετες αὐτοῦ τοῖς ποσίν; Πῶς δὲ ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; πῶς δακτύλους εἶχε μεγάλους ἀναλόγους τῇ θεότητι; καὶ πῶς ἐν ἐκείνοις τοῖς δακτύλοις ἔγραψε πλάκας; μικρὰς δακτύλους τοιούτους, καὶ οὐδὲ πολλοῖς; Ἡμεῖς τρεῖς δακτύλους γράφομεν, τῶν ἄλλων συνεργῶντων· Θεὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὰς πλάκας ἔγραψεν. Εἰδὲς τινα ἐνὶ δακτύλῳ γράφοντα; Νοήματά ἐστι ταῦτα μᾶλλον ἢ ῥήματα.

δ. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς μιμητάς αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρετήν. Τί ἐστι, Κατ' εἰκόνα; Θεὸς ἅγιος· ἐὰν γενώμεθα ἅγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμεν Θεοῦ. *Γίνεσθε γὰρ ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.* Θεὸς δίκαιος· ἐὰν δικαιοσύνην μετέλωμεν, εἰκὼν ἐσμεν Θεοῦ. *Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν.* Ἐὰν ὤμεν φιλόφρονες κ.τ.ε. ἐλεήμονες, εἰκὼν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· *Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν οἰκτερεῖ.* Εἶδες ποῦ ἡ εἰκὼν; Δείκνυσι καὶ Παῦλος τὴν εἰκόνα· λέγει γάρ· *Ἀποδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα εἰς ἐπιγνώσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.* Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τὸ, *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Ἐν τίνι ἡ εἰκὼν; Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πάλιν· *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἔρπετων, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς.* Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκολουθίας· ὡς τῆς τῶν βημάτων ἀκριβείας. Διατί πρῶτον ἐμνημόνευσεν, *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας [485] ἢ τῆς τῆς δεσποτείας. Ἐπειδὴ πρῶτοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἰχθύες, καὶ πετεινά, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ γῆς τὰ τετράποδα καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη, εἰσάγει οὖν τὰ πρῶτα γενόμενα. *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἔρπετων, καὶ τῶν κτηνῶν.* Ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες εὐλογοῦντες ἐν τῇ καμίνῳ φυλάττουσι τὴν τάξιν· *Εὐλογεῖτε, θάλασσαί καὶ ποταμοί, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, κήτη καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν ὕδασι, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ τὰ ρηκτά (ἰ. κτήνη). Εὐλογεῖτε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Ἦν μὲν οὖν καὶ ἕτερα ἐπιθεωρησάτω· ἀλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανέλθωμεν. *Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐποίησεν, ἀλλ' *ἐπλασεν*. Πλάσις

λέγεται ἐπὶ τῆς εὐπρέπειας· ὡς ὅταν τις θεασόμενος πρόσωπον εὐμορφον, ἐπειδὴ καλὸν πλάσμα, λέγῃ. Οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ σώματι ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν. Οἶον, ὁ ὀφθαλμὸς δύο ἔχει, καὶ χρῆσιν καὶ εὐπρέπειαν· καὶ γὰρ βλέπει, καὶ φαεινώνει τὸ πρόσωπον, καὶ κοσμεῖ τὴν ὄψιν, καὶ ὁρᾷ πάντα. Ἡ ἀκοή ἔχει τὴν χρῆσιν, ἔχει τὴν ὄψιν· τὸ γὰρ περικείμενον κύμβαλον κοσμεῖ τὸ ζῶον. Ὁμοίως ἡ βίς ἔχει τὴν ὄψιν ἀναγκαίαν· ἀλλ' ἔχει, παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα, ὥσπερ μεστόιχον, καὶ πληροῦν τὴν εὐπρέπειαν· τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα μυκτῆρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μίαν καθόλου τὴν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τοῦτο ἐπλασεν ὁ Θεός. Διὰ καὶ Δαυὶδ· *Ὁ φυτεύσας τὸ εὖς, οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν, οὐχὶ κατανοεῖ;* Οὕτω καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, πρὸς εὐπρέπειαν, πρὸς χρῆσιν. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξω σοὶ πολλὰ εὐπρεπῆ, ἐν εἰπῶν ὑπερβήσομαι. Ἐδῶκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ τῷ ἀνδρὶ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μαστῶν ἀρμονίαν. Ἄνδρι μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν. Ἔστω γὰρ γυναικὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως, διὰ τὴν χορηγίαν τοῦ γάλακτος· ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν, διὰ τὴν εὐκοσμίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς οἰκοδομημασι τινὰ μὲν γίνεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τινὰ δὲ διὰ τὴν εὐπρέπειαν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ἐκόσμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπῆρτισεν. Ἐπλασεν αὐτὸν χοῦν λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Μακάριαι αἱ Χριστιανῶν ἐλπίδες, ἐὰν ἐπιγνώμεν ἃ ἀκούομεν. Διατί οὐκ εἶπε· Ἐλαβε βῆλον ἀπὸ τῆς γῆς; Τοσοῦτον σῶμα ἐπλασε· καὶ οὐ χρεῖαν ἔσχεν οὐδὲ βῆλον, ἀλλὰ χοῦν λαμβάνει; Ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ μέλλοντα ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ προῆδεν, ὅτι μέλλει τελευτᾶν τὸ ζῶον, καὶ εἰς χοῦν μεταβάλλεσθαι, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἔδειξε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἐν τάφῳ χοῦν, γνῶς ὅτι ὁ ἐκεῖνον πλάσας καὶ τοῦτο ἀνίστησιν. Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Βλέπε διαφορὰν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Τὰ ἄλλα πάντα ποῖν ὁ Θεός, ὁμοῦ πάντα ἐπήγαγε, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Ἐποίησε τὰ ρηκτά, ὁμοῦ σῶμα [486] καὶ ψυχὴν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ζῶα· προῆλθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν σωματίων καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ τῷ σώματι πρῶτον, εἶτα τῇ ψυχῇ. Διὰ ποῖαν ἐλπίδα; Οἷα ἡ πλάσις, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις· τὰ ζῶα διὰ τοῦτο ἀνάστασιν οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ ὡς ἐγένετο, οὕτω καὶ ἀποθνήσκει· ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔλαθεν ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτὸς δίδωσι κτίσας, δημιουργήσας, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐκβαλὼν, ἵν' ὅταν ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἢ ὁ ἄνθρωπος, μὴ ἀπογνῶμεν τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ, ὅτι ἐτάφη ἐν τάφῳ τὸ σῶμα; Μὴ προσδοκῆσης ἐκεῖ εἶναι τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς ἐλήφθη, οὐδὲ εἰς γῆν ἀπέρχεται. Ἔστησεν οὖν τὴν ἐλπίδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ προφητεύει τὴν ἀνάστασιν οὕτω λέγων·

* Combefis. legendum putat ἔχειν τὴν τέρφιν. Sed lectio ut est ferri potest.

Τοῖς νεκροῖς ὁστέοις ἐγένετο σῶμα. Εἰτά φησιν, Ἐκ τεσσάρων ἀνέμων ἐλάβετε τὸ πνεῦμα, καὶ εἰσ-ελάθετε εἰς τὸν νεκρὸν τούτους, καὶ ἱσθάτωσαν. Οὕτω καὶ Δαυὶδ βοᾷ· Ἄνταρταλεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξασοιστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Εἶδες δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα; εἶδες συνεργὸν Θεοῦ;

ε'. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐνεφύσησεν. Διὰ τοῦ, Ἐνεφύσησεν, τὸ ἀπλοῦν τῆς ψυχῆς εἶδειξε· διὸ οὕτε πολυαρμόνιος. Πρόσεχε λοιπόν. Ἐπειδὴ ἐπαλαιώθη ἡ δημιουργία, ἀνακαινίζει αὐτὴν ὁ Χριστὸς ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἐπλάσθη Ἀδὰμ ἀπὸ γῆς· ἐπλάσεν ὁ Χριστὸς τὸν τυφλοῦ τὸς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα σὺ μάθῃς τὸν λαβόντα χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσαντα. Ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ πνοὴν ζωῆς· ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγει· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ὁ ἀπώλεσεν ἐμφύσημα Ἀδὰμ, ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς ἀπέδωκε, καὶ ἐγένετο πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν. Πρόσεχε· ἐνταῦθα ἡ ἰσκολοῦθια α. Εἰ γὰρ καὶ κάμνει τῆς φωνῆς τὸ ὄργανον, ἀλλὰ τῆ συνήθει ἐλπίδι προτρέχων καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν ἰκεσίας ὑποτέμνων, πιστεῖω δοθῆναι μοι λόγον, οὐ διὰ τὴν ἀξίαν ἐμὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων προθυμίαν. Εἰ καὶ ἀνάξιοι τῶν ἁγίων ἐσμεν, ἀλλ' ἔπαθον κακένοι ταῦτα, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας ἐνεποδίζοντο. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Ἐκοπίασα κρᾶζω, ἐδραγγίλασεν ὁ λάρυγξ μου. Βέλτιον δὲ βραγχιῶντα λέγειν τὰ ὀρθά, ἢ ὀρθὴν ἔχοντα τὴν φωνὴν, διεστραμμένην ἔχειν τὴν ψυχὴν. Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Τί ἐστὶν Ἐδέμ; Ἐδέμ ἐρμηνεύεται τρυφή, ὡς ἂν εἴποι τις· Ἐφύτευσε παράδεισον ἐν τρυφῇ· ἀντὶ τοῦ ἂν τόπω τρυφερῶ, ἐν τόπω καλῶ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει λέγει· Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατώμισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Διὰ τί μὴ εἰς ἄλλο κλίμα, ἀλλὰ κατ' ἀνατολὰς ὁ παράδεισος; Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου τῶν φωστῆρων, ἐκεῖθεν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Προμηνύει ὁ Θεὸς τὸ μέλλον κατ' ἀνατολὰς ἐν τῷ παραδείσῳ τίθῃσι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὡσπερ οὗτοι οἱ φωστῆρες ἀνατέλλοντες [487] τρέχουσιν εἰς δύσιν, καὶ δύνουσιν· οὕτω καὶ τούτον δεῖ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον δραμεῖν καὶ δῦσαι κατὰ τὸν τύπον τῶν φωστῆρων, καὶ ἄλλην ἀνατολὴν πάλιν λαβεῖν ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐδραμεν ὁ Ἀδὰμ εἰς δύσιν, ἔδυσεν εἰς τάφον· ἠκολούθησεν αὐτῷ τὰ πράγματα τῆς γῆς, καὶ συνετάφη τῷ δύσαντι. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐποίησεν ἀνατεῖλαι τὸν δύσαντα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ· Ἰδοὺ ἄνθρωπος, Ἀνατολὴ θροῦνι αὐτῷ, καὶ ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ἀνατέλλει· τουτέστιν, ἐκ τῶν τάφων. Ἐν τῷ Ἀδὰμ ἔδυσεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ ἀνέτειλεν. Μαρτυρεῖ Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιθήσονται. Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰσῆγεν αὐτὸν εἰς ἑτοιμον οἶκον. Ὅσπερ ὁ καλῶν τινα εἰς ἐστίασιν, πρῶτον παρασκευάζει τὸν οἶκον, καὶ τότε εἰσάγει τὸν κεκλημένον οὐδ' ἴσως καὶ ἐνταῦθα παρασκευάσεν αὐτῷ ἐνδ' αἵτημα

* Sav. et Combefis. πρόσχε ἐντ. τῆ ἀκολουθία.

ἀξιοπρεπῆς τὸν παράδεισον, καὶ οὕτως εἰσήγαγε τὸν κεκλημένον. Πού ἐπλάσθη; Ἐν τῇ γῇ, ἔξω τοῦ παραδείσου. Ὅσπερ γὰρ φωστῆρες ἀλλαχοῦ ἐγένοντα, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτως ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη, ἔξω εἰς ἄλλην γῆν, καὶ τότε εἰσηγήθη εἰς τὸν παράδεισον. Πόθεν τοῦτο; Λέγει ἡ Γραφή ἐπὶ τέλει, ὅτι ἐξέβάλλετο ὁ Ἀδὰμ· Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη. Ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὸν παράδεισον. Ἐργάζεσθαι. Τί γὰρ εἰλείπεν ἐν τῷ παραδείσῳ; εἰ δὲ καὶ χρεῖα ἦν ἐργάτου, πόθεν ἄροτρον; πόθεν τὰ ἄλλα τῆς γεωργίας ὄργανα; Ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστεῦσαι τῇ ἐντολῇ, τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν. Λέγει ὁ Σωτήρ· Τοῦτό ἐστιν ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεῖσθε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Ὅσπερ οὖν τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ ἔργον ἐστὶν, οὕτω τὸ πιστεῦσαι τῇ ἐντολῇ, ὅτι ἐὰν ἀψῆται, ἀποθνήσκει· ἐὰν δὲ μὴ ἀψῆται, ζῆ. Ἐργον ἦν τὸν πνευματικῶν λόγων ἡ τήρησις. Παῦλος ἔργον ποῖον; μὴ γεωργός ἦν ὁ Παῦλος; μὴ ἐτέραν ἔσχεν ἐργασίαν; οὐ τὸ πᾶν αὐτῷ ἔργον λόγος ἦν; οὐ κήρυγμα ἦν; Καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. Ἐργάζεσθαι, φησιν, αὐτὸν καὶ φυλάττειν. Ἀπὸ τίνος; Ἀηστῆς οὐκ ἦν, ὁ παροδίτης οὐκ ἦν, ὁ ἐπιβουλεύων οὐκ ἦν· ἀπὸ τίνος φυλάττειν; Ἴνα φυλάξῃ αὐτὸν ἐκυτῶ; Ἴνα μὴ παραβῆται ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ' ἵνα τὴν ἐντολὴν φυλάττων φυλάξῃ ἑαυτῷ τὸν παράδεισον. Συγκάμνει τῇ φωνῇ καὶ ἡ διάνοια· ἀλλὰ τῶν νοσημάτων γενώμεθα. Ἔθηκεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν σκιογραφεῖ ἡ Γραφή τὰ μέλλοντα διὰ τῶν προλαβόντων. Ποταμοὶ δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτιζεῖν τὸν παράδεισον. Ἀπὸ τούτου μάθε, ὅτι οὐκ κηπούριον (sic) ἦν ὁ παράδεισος, μικρὸν ἔχων μέτρον. Ποταμὸς τοσοῦτος ἀρδεύει, ὥστε ἀπὸ τοῦ περιτεύματος αὐτοῦ τέσσαρας εἶναι ποταμούς. Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτιζεῖν τὸν παράδεισον. Ἐκεῖθεν μετὰ τὸ ποτίσαι μερίζεται [488] εἰς τέσσαρας ἀρχάς· εἰς τὸν Τίγγριν, εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς τὸν Εὐφράτην, εἰς τὸν ἐν τῇ Γραφῇ λεγόμενον Φεισῶν, ὃν νῦν λέγουσι Δανουθῖν.

ς'. Βλέπε μέγεθος ποταμοῦ μεριζομένου εἰς τέσσαρας· καὶ ὁ τοιοῦτος μόνος ἀρδεύει τὸν παράδεισον. Διὰ τί τοιοῦτος; μόνος ἦν Ἀδὰμ· τίς χρεῖα ἦν τοσοῦτου; Ἄλλ' οὐκ ἐνὶ μόνῳ ἐγένετο· ἀλλὰ τοῖς πέρασι τῆς οἰκουμένης. Ἱστομάζετο πατριάρχαις, προφῆταις, ἀποστόλοις, εὐαγγελισταῖς, μάρτυσιν, ὁμοιωγηταῖς, ἁγίοις, πιστοῖς, ὀρθοδόξοις, εὐσεβῶς ποιητευμένοις, πᾶσι τοῖς δικαίοις. Εἰ γὰρ τῷ ληστῇ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ὁμολογήσαντι τὸν παράδεισον ὁ Σωτήρ ἐπιγγεῖλατο λέγων· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· ὁ κοπιᾶσας ἐκ νέας ἡλικίας Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, οἱ ἐκ τούτου πατριάρχαι· ὁ καὶ πρὸ τούτων πάντων κληρονομεῖ ὁ ληστῆς τὸν παράδεισον. Ποιεῖ οὖν ὁ Θεὸς τὰ ἔργα, οὐ πρὸς τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ προσδοκώμενον. Διὰ τί τοσοῦτον πλάτος γῆς ἐποίησεν; διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἢ διὰ τοῦς νῦν κατοικοῦντας; Ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς· οὐκ εἶπεν, εἰς τέσσαρα ἀπλόματα, ἀλλὰ ἀρχάς, τουτέστι, πηγάς. Ὄνομα τῷ ἐνὶ Φεισῶν, ὃν

* Savil. et Combefis. κηπούρις. Savil. conj. κῆπος. Fort. leg. κηπούριον, unde hodiernorum κηπούρι. Infra Savil. περισσεύματος.

ḅ Hic textus delictore videtur.

surrectionem vaticinatur his verbis : *Mortuis ossibus corpus factum est (Ezech. 37. 9)*. Deinde ait : *Ex quatuor ventis veniat spiritus, et ingreditur in mortuos hos, et vivant*. Sic et David clamat : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ (Psal. 103. 29. 30)*. Vidisti Spiritum creatorem ? vidisti cum Deo operantem ?

5. Sed ad propositum revertamur. *Insufflavit*. Per illud, *Insufflavit*, animæ simplicitatem ostendit : ideo nec multis concinnatur. Attende jam. Quia creatura inaveteraverat, illam Christus in dispensatione (a) instaurat. Formatus est Adam de terra : formavit Christus cæci oculos ex luto, ut hinc noveris eum, qui accepit pulverem de terra, et formavit. *Insufflavit* Deus in faciem Adam spiracula vitæ ; *insufflavit* Christus in faciem apostolorum, et dixit : *Accipite Spiritum sanctum (Joan. 20. 22)*. Eam quæ perierat Adami insufflationem, Christus restituit, et factus est rursus homo in animam viventem. Hic seriei animum adhibe. Etiam si enim vocis organum deficit, consueta tamen spe præcurrans, fratrumque vota accelerans, credo dandum mihi esse verbum, non meriti mei causa, sed alacritatis auditorum gratia. Etiam si sanctis non simus comparandi ; at illi quoque talia sunt passi, corporisque infirmitatibus impediabantur. Id testificatur David dicens : *Laboravi clamans, rauca factæ sunt fauces meæ (Psal. 68. 4)*. Melius porro est rauca voce recta dicere, quam, recta voce, animo perversum esse. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem (Gen. 2. 8)*. Quid est Edem ? Edem significat delicias ; ac si quis diceret, Plantavit paradysum in deliciis, sive in delicioso loco, in pulchro loco. Ideoque in fine dicit : *Et ejecit Adam, et collocavit eum ex adverso paradysi voluptatis. Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem (Gen. 3. 24)*. Cur non in alio climate, sed ad orientem paradysus ? Unde initium cursus luminarium, inde principium vitæ hominum. Præsignificat Deus futurum : ad orientem in paradiso ponit hominem, ut ostendat, quemadmodum luminaria illa orientia currunt ad occidentem, et occidunt : ita et hunc oportere a vita in mortem currere et occidere, quemadmodum luminaria, aliumque rursus orientem sumere ex resurrectione mortuorum. Cucurrit Adam ad occidentem, occidit in sepulcrum : sequutæ sunt illum res terræ, et cum illo occidente sepultæ sunt. Venit Christus, et eum qui occiderat oriri curavit. Ideo dicit de illo propheta : *Ecce vir, Oriens nomen ejus, et sub illo orietur (Zach. 6. 12)* ; nempe ex sepulcris. In Adamo occidit homo, in Christo ortus est : id testificatur Paulus : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur » (1. Cor. 15. 22). « Et accepit Deus hominem, quem fecerat, et posuit illum in paradiso » (Gen. 2. 15). Intulit illum in paratam domum. Quemadmodum is, qui aliquem invitat ad convivium, primo apparat ædes, et tunc inducit eum

quem invitavit : sic et hic quoque : paravit illi ædes magnificas, paradysum, et sic invitatum induxit. Ubinam formatus est ? In terra, extra paradysum. Quemadmodum enim luminaria, alibi facta sunt, et posita sunt in cælo : sic et Adam extra formatus est in alia terræ parte, et tunc inductus est in paradysum. Undenam hoc ? Ait Scriptura in fine, quando ejectus est Adam : « Et emisit Deus Adam de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est. Posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum » (Gen. 2. 23). Ut operaretur. Quid in paradiso desiderabatur ? sin operario opus erat, undenam aratrum ? unde alia agriculturæ instrumenta ? Operari et custodire præceptum Dei, illique credere, Dei opus erat. Ait Servator : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille (Joan. 6. 29)*. Quemadmodum igitur Christo credere opus est, sic etiam credere præcepto, moriturum esse, si tetigerit ; victurum, si non tetigerit. Opus erat spirituum verborum observatio. Pauli opus quodnam ? num agricola Paulus erat ? num aliam habuit vocationem ? nonne totum ejus opus erat, verbum, nonne prædicatio ? Dicit tamen discipulis, *Opus meum vos estis in Domino (1. Cor. 9. 1)*. *Ut operaretur, inquit, et custodiret illum*. A quonam ? Fur non erat, viator nullus, insidiator nullus : a quo custodiret ? Ut custodiret illum sibi ; ne prævaricatus amitteret ; sed ut mandatum custodiens servaret sibi paradysum. Una cum voce mens deficit : verum sententiis insistamus. *Posuit illum in paradiso*. Deinceps Scriptura ex iis quæ præcesserunt subindicat futura. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, irrigans paradysum (Gen. 2. 10)*. Hinc disce non hortulum fuisse paradysum, angustis terminis circumscriptum. Fluvius tantus irrigabat, ut ex ejus redundantiâ quatuor fluvii orientur. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, ut irrigaret paradysum*. Deinde postquam irrigaverat, dividebatur in quatuor capita ; in Tigrim, in Nilum, in Euphratem, et in Phisonem, sic in Scriptura dictum, quem nunc vocant Danubium.

6. *Cur tam late pateret paradysus, cum Adam solus inhabitaret. Fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis*. — Vide magnitudinem fluvii divisi in quatuor flumina : hincque solus irrigat paradysum. Quorsum talis ? solus erat Adam ; quæ necessitas tanti fluvii ? Sed non uni tantum paradysus paratus erat, verum finibus terræ. Præparatus erat patriarchis, prophetis, apostolis, evangelistis, martyribus, confessoribus sanctis, fidelibus, pie viventibus, omnibus justis. Si enim latroni una hora contenti paradysum Servator promisit dicens : *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)* ; qui a juventute laborarunt, Abraham, Isaac, Jacob, hujus filii patriarchæ, (a) [illum utique sunt consequuti.] At ante hos omnes latro paradysum consequitur. Opera ergo Deus edit, non ejus causa quod apparet, sed ejus quod exspectatur. Cur tantam terræ latitudinem fecit ? an propter Adamum, an propter eos qui illam nunc inhabitabant ?

(a) Quæ uicinis clauduntur, desunt in Græco.

(a) Scilicet, in incarnatione sua. Mos est Ecclesiasticis scriptoribus per dispensationem, incarnationem intelligere.

Inde dividitur in quatuor principia. Non dixit, In quatuor expansa fluminà, sed in quatuor principia, id est, fontes. Nomen uni Phison, quem modo dicebamus; deinde Gehon, hic est Nilus. Gehon vetus nomen ejus est: id testificatur Jeremias dicens: *Quid tibi et viæ Ægypti, ut bibas aquam Gehon (Jer. 2. 18)?* Illic animam adhibe. Cogita hunc esse paradisum. Hæc enim melius aspectu quam verbo traduntur. Prodit ingens fluvius, copioso præditus alveo, et rigat paradisum. Inde in subterraneum quendam hiatum fertur, immensaque sub terra penetrat viam, ut novit is qui viam stravit Dominus: fluxusque diu latet, atque in diversa loca dividitur, inveniturque alius in Æthiopia, alius in occidente, alius in oriente, Deo sic per subterraneum alveum trahente, primoque fluvio extraneos fontes curante. Cur ita? Ne fluviorum vestigia sequentes, paradisum invenirent, ne posset hominibus pervius esse. Nam si eo iter esse posset, nemo ante divites paradisum inveniret: verum Deus occlusit tam pauperibus, quam divitibus, ut sola virtute viam invenirent. Quantum laboris susceperet patriarchæ, prophetæ, sancti, quærentes paradisum, nec invenerunt. Latro, qui in illa via non inceserat, sed credit, vere viam invenit, eum nempe qui dixit, *Ego sum via.* Invenit paradisum, quem inobsequentia primo homini occlusit (*Joan. 14. 6*). Causam autem quæro cur historiographus, commemorato primo fluvio, dixerit: *Ibi est aurum bonum, carbunculus et lapis prasinus (Gen. 2. 12).* Si prorsus terrarum orbem describeret, oporteret sane in qualibet regione dicere quæ illuc bona orientur, smaragdos, hyacinthos, ubi topazium, ubi diversæ illæ materiæ; sed aurum tantum ac duos lapides assumit, sacerdotii primitias, quia sacerdos auream laminam gestabat, in qua Dei nomen erat inscriptum. Erant duodecim lapides supra sacerdotis pectus, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, ligurius, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onyx (*Exod. 28. 17-20*). Ex his duodecim lapidibus prasinus segregatus est tribui sacerdotali, et carbunculus regiæ. Quid ita? Quia ignis proprium est urere et illuminare: regisque proprium benefacere et punire. Ponit Ruben primam tribum in sardio, Symeonem in topazio, Levi in lapide prasino, Judam, ex quo Christus, in carbunculo rubicundo. Certe Isaias post multa elapsa tempora dicit Jerosolymæ: *In manibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. Ecce præparo carbunculum lapidem tuum (Isai. 49. 16. et 54. 11),* Servatorem significans. *Ecce enim, inquit, ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum: et qui credet in eum, non confundetur (Isai. 28. 16).* Carbunculus ergo segregatus est regiæ tribui; prasinus sacerdotali: nam sacerdotii est recte *πράσιον*, agere. A fluvio illo dirimuntur quatuor fontes fluviorum. Cur ergo aqua eorum non æqualis est? Quæruunt enim studiosi, si ab uno fluvio, aut ab uno fonte, cur non una omnium qualitas? Quid ergo rei est? Afficiuntur secundum terram, et qualitates locorum, per quæ transeunt. Quemadmodum ipsa aqua unam habet

naturam et qualitatem, sed si absinthium, si anethum, si ruta infundatur, aliam acquirit qualitatem; ac natura quidem una, sed materiæ transmutant. Sic etiam in fluviiis, quia per extraneæ loca manant; alius per terram, quæ diversam habet qualitatem, alius per aliam, a locis inficiuntur.

7. Ubi a positione locorum flumina qualitatibus affecerat, demum in paradiso facit *Omne lignum pulchrum visu, et ad escam suave (Gen. 2. 9).* Prius transgressoris excusationem abstulit. Quia enim de muliere dixit, *Vidit mulier lignum, quod pulchrum visusset, et ad vescendum suave (Gen. 3. 6):* ne quis putaret, inter alia ligna hoc solum decurum fuisse, hanc præstantiam omnibus inesse testificatus est, et visu elegantia, et valde bona, ut discas eum non ex penuria transgressum esse, sed in affluentia cum esset prostratum fuisse. *Et lignum vitæ, inquit, in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali (Gen. 2. 9).* Tria lignorum discrimina: alia illi data sunt, ut viveret; alia, ut bene viveret; alia, ut semper viveret. Erat unde bene viveret, ex quibus edere licebat; erat unde bene viveret, ex prohibitis. Poterat enim bene vivere, si tetigisset non prohibita, et non tetigisset prohibita. Illud erat bene vivere, Deo obsequi. Positum erat lignum vitæ in medio, quasi præmium; lignum scientiæ, ut palaestra, ut gymnasium. Si mandatum servas circa lignum hoc, accipis præmium. Ac vide miraculum. Paradisi ligna omnia, ubique in circuitu vernantia, ubique fructifera: duo tantum in medio erant, ad gymnasium et stadium. Quæ in circuitu alimentum præbebant. Verum transgressionis et ligni sermo aliud in tempus reservetur; propositam autem hoc jam est: adducit Deus animalia omnia ad Adamum. Audiant hæretici: nec mireris si ad singula dicta, ad singulas voces contra hæreticos agatur; per omnem enim occasionem reprehenduntur ii qui contra gloriosum regnum insurgunt. *Lapis ex muro clamat (Habac. 2. 11);* non dico, verbum ex Scriptura, *Iota unum, aut unus apex (Math. 5. 18),* hæreticos inculpatos non sinunt; ab omnibus accensantur qui negant omnium Dominum. Animadvertite igitur. Videre erat rem stupendam, Adamum stantem, et Deum quasi ministrum ad Adamum adducentem. *Adducit enim Deus animalia.* Hic attende, non dicta, sed sententiam. Cogita Deum stantem, et Adamum explorantem. Adduxit Deus omnia, Adamo dixit verbi gratia: Quo nomine hic tibi videtur vocandus esse? Isque ait: Vocetur leo. Hoc Deus sanxit. Hic vero quo nomine? Taurus vocetur. Recte statuisi. Similiterque singulorum nomina Deus obsignavit. Ait enim Scriptura: *Adduxit ea ad Adam, ut videret, quid recaret ea. Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus.* Vide. Quia ad imaginem ipsum creaverat, voluit et honorem in conspectum proferre, et ostendere vere ipsum imaginem sapientiæ ferre. Ac rem miram vide. Deus sibi nomina ante desinierat, volebatque per imaginem suam ostendere, Adami decreta cum Dei voluntate consentire. Certe cum vellet ostendere Scriptura, hæc quæ Adamus imposuit nomina, Deus

ἀρτίως εἰρηκαμέν· εἶτα ὁ Γῶν· εὐτός ἐστιν ὁ Νεῖ-
 λος. Γῶν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα. Μαρτυρεῖ Ἱερε-
 μίας λέγων· *Τί σοι καὶ τῆ ὁδῶ Αἰγύπτου, τοῦ*
πειεῖν ὕδωρ Γῶν; Ἐνταῦθα πρόσεχε. Νόμισον
 τοῦτον εἶναι τὸν παράδεισον. Ἄ γὰρ ὕβρι μᾶλλον
 ἢ λόγῳ παραδίδεται. Προέρχεται ποταμὸς πολὺς,
 πλοῖσιον νᾶμα ἔχων, καὶ ἀρδεύει τὸν παράδεισον.
 Ἐκεῖθεν φέρεται εἰς ὑπόνομόν τι χάος, καὶ δύνει
 ὑπὸ γῆν ἔπειρον, ὡς οἶδεν ὁ τὴν ὁδὸν στρώσας Δε-
 σπότης· καὶ λαυθάνει ἐπὶ πολὺ τὸ ρεῦμα, καὶ εἰς
 διαφόρους τόπους ἀναδίδεται, καὶ εὐρίσκειται ὁ μὲν
 εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὁ δὲ εἰς δύσιν, ὁ δὲ εἰς ἀνατολήν,
 τοῦ Θεοῦ οὕτω δι' ὑπόνομον ἔλκοντος τὸ ρεῦμα, καὶ
 ποιοῦντος ξένας πηγὰς τῷ πρώτῳ ποταμῷ. Διατί δὲ
 τοῦτο; Ἴνα μὴ τοὺς ἴχθεις τῶν ποταμῶν ἀκολουθοῦν-
 τες εὕρωσι τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ ἦ τοῖς ἀνθρώποις
 καταληπτὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὀδεύσαι, οὐδεὶς ἂν εὔρε πρὸ
 τῶν πλουσιῶν τὸν παράδεισον· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέκλεισε
 καὶ πένησι καὶ πλουσίοις, ἵνα ἀρετῇ μόνον εὕρωσι
 τὴν ὁδόν. Πόσα ἔκαμον πατριάρχει, προφήται, ἄγιοι,
 ζητοῦντες τὸν παράδεισον, καὶ οὐχ εὔρον; Ὁ ληστής
 τὴν ὁδὸν οὐχ ὀδεύσας, ἀλλὰ πιστεύσας, ἀληθῶς εὔρε
 τῆν ὁδόν, τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός.* Εὔρε τὸν
 παράδεισον, ὃν ἀπέκλεισεν ἡ παρακοὴ τῷ πρώτῳ
 ἀνθρώπῳ. Ζητῶ δὲ τὴν αἰτίαν διὰ τί ὁ ἱστοριογράφος
 μνημονεύσας τοῦ πρώτου ποταμοῦ εἶπεν, ὅτι *Ἐκεῖ*
γίνεται τὸ χρυσοῖον τὸ καλόν, καὶ ὁ ἀνθραξ, καὶ
ὁ λίθος ὁ πράσινος. Εἰ ὅλως ἐχωρογράφη τὴν οἰ-
 κουμένην, ἐχρῆν εἰπεῖν τὰ ἐν ἐκάστῃ χώρᾳ γινώ-
 μενα καλὰ, τοὺς σμαράγδους, τοὺς ὑακίνθους, τοὺ
 τοπάξιον, τοῦ αἰ διάφοροι τῶν ὕλων ὕλαι ἂ·
 ἀλλ' ἐπιλέγεται χρυσοῦν καὶ δύο λίθους, τὰς ἀπαρχὰς
 τῆς ἱερωσύνης, ἐπειδὴ ὁ ἱερὸς ἐφόρος πέταλον χρυ-
 σοῦν, [489] ᾧ ἐπαγγέλλεται τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Δώ-
 δεκα λίθοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἱερέως· σάρδιον,
 τοπάξιον, σμαράγδος, ἀνθραξ, σάκφειρος, ἰάσπις,
 λιγύριος, ἀχάτης, ἀμέθυστος, χρυσόλιθος, βήρυλλ-
 ος, ὄνυχιον. Ἐκ τῶν δώδεκα λίθων τούτων ὁ πρά-
 σινος ἀφώριστα τῇ ἱερατικῇ φυλῇ, ὁ ἀνθραξ τῇ βα-
 σιλικῇ. Διατί; Ἐπειδὴ πυρὸς ἴδιον τὸ καλεῖν καὶ φω-
 τίζειν· καὶ βασιλεύς ἴδιον εὐεργετῆν καὶ κολάζειν.
 Τίθησι τὸν Ρουβὴμ τὴν πρώτην φυλὴν ἐν τῷ σαρ-
 δίῳ, τὸν Συμεὼν ἐν τῷ τοπαξίῳ, τὸν Λεὺλ ἐν τῷ
 πρασίῳ λίθῳ· τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς, ἐν τῷ
 ἀνθρακί τῷ πυρρῷ^α. Ἀμέλει Ἡσαίας μετὰ πολλοῦς
 χρόνους λέγει τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἐπὶ τῶν χειρῶν*
μου ἐζωγράφηκά σου τὰ εἰσιχ, καὶ ἐνώπιόν μου
εἶ διὰ παντός. Ἰδοὺ ἐτοιμάζω ἀνθρώπα τὸν λίθον
 σου, τὸν Σωτῆρα λέγων. Ἰδοὺ γὰρ· φησί, *τίθημι*
ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεπτὸν, ἔντιμον,
καὶ ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυνοθῆ.
 Ὁ τοῖνον ἀνθραξ ἀφώριστα τῇ βασιλικῇ φυλῇ· ὁ
 πράσινος τῇ ἱερατικῇ· τὸ γὰρ πράττειν καλῶς τῆς
 ἱερωσύνης. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἀφορίζονται
 τέσσαρες πηγαὶ ποταμῶν. Διατί οὖν τὸ ὕδωρ αὐτῶν
 οὐκ ἴσον; Ζητοῦσι γὰρ οἱ φιλομαθεῖς, εἰ ἀπὸ ἐνὸς
 ποταμοῦ, ἢ μιᾶς πηγῆς, διατί μὴ μία ποιότης πάν-
 των; Τί οὖν ἐστὶ; Μεταλαμβάνουσι τῆς γῆς, καὶ τῆς
 ποιότητος τῶν τόπων, δι' ὧν παρέρχονται. Ὅσπερ καὶ
 αὐτὸ τὸ ὕδωρ μίαν μὲν ἔχει φύσιν καὶ ποιότητα, ἀλλ'

ἐὰν συμβραχῆ ἀψιθίῳ, ἄλλην ποιότητα ποιεῖ· ἐὰν
 ἀνήθῳ, ἄλλην· ἐὰν πηγάνῳ, ἄλλην· καὶ ἡ μὲν φύ-
 σις μία, αἱ δὲ ὕλαι μεταποιούσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν
 ποταμῶν. ἐπειδὴ διὰ ξένων ὀδεύουσι τόπων, ὁ μὲν
 διὰ γῆς ἐτέραν ἐχούσης ποιότητα, ὁ δὲ δι' ἐτέρας.
 ποιούνται τοῖς τόποις.

ζ'. Ἐπεὶ δὲ τῇ θέσει τῶν τόπων ἐποίησε τοὺς ποτα-
 μούς, λοιπὸν ποιεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ *Ἡν δένδρον*
καλὸν εἰς ὄρασιν, καὶ ὠραῖον εἰς βρώσιν. Προ-
 ανελε τοῦ παραδάτου ὄνομα ἀπολογίαν. Ἐπειδὴ γὰρ
 περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι *Εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ ξύ-
 λον, ὅτι καλὸν εἰς ὄρασιν, καὶ ὠραῖον εἰς βρώ-
 σιν*· ἵνα μὴ τις νομίση, ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα ξύλα
 ἐκεῖνον μόνον ἦν εὐπρεπὲς, ταύτην τὴν ἀρετὴν ἐμαρ-
 τῆρσε πᾶσιν, ὅτι ὠραία τῇ ὕβρι καὶ καλῇ σφόδρα.
 ἵνα μάθῃ; ὅτι οὐ δι' ἔνδειαν παρέθε, ἀλλ' ἀφθονίαν
 ἔχων ἐξετράπη. *Καὶ τὸ ξύλον, φησί, τῆς ζωῆς ἐν*
*μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώ-
 σκειν καλὸν καὶ πορηρόν.* Τρεῖς διαφοραὶ ξύλων·
 τὰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ, ἵνα ζῆ· τὰ δὲ, ἵνα εὖ ζῆ· τὰ
 δὲ, ἵνα ἀεὶ ζῆ. Εἶχεν οὖν τὸ ζῆν, ἐξ ὧν ἐπέτρωςεν·
 εἶχε τὸ εὖ ζῆν, ἐξ ὧν ἐκώλυσε. Ἦν γὰρ εὖ ζῆσαι.
 ἀπτόμενον μὲν ὡν οὐκ ἐκώλυσε, μὴ ἀπτόμενον δὲ
 ὧν ἐκώλυσε. Τοῦτο ἦν εὖ ζῆσαι, τῷ Θεῷ πεισθῆναι.
 Ἐκεῖτο τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ, ὡσπερ βρα-
 δεῖον· τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ὡς πάλαισμα, ὡς
 γυμνάσιον. Φυλάξας τὴν ἐντολὴν ἐπὶ τούτῳ τῷ ξύλῳ,
 λαμβάνεις τὸ βραβεῖον. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὅλα
 τὰ ξύλα τοῦ παραδείσου κύκλῳ πανταχοῦ κομῶντα,
 [490] πανταχοῦ βρῶντα· τὰ δύο μόνον ἐν μέσῳ γυ-
 μνάσιον ἦν καὶ στάδιον. Τὰ κύκλῳ τροφὴ ἦν. Ἄλλ'
 ὁ τῆς παραδάσεως καὶ τοῦ δένδρου καιρὸς ἄ· ἐτέρῳ
 ταμιεύεσθαι καιρῷ· τὸ δὲ προκειμένον· ἀγεὶ ὁ Θεὸς
 τὰ ζῶα ὅλα πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰρε-
 τικοὶ· καὶ μὴ θαυμάσας, εἰ δι' ἐκάστης λέξεως καὶ
 δι' ἐκάστης φωνῆς ὁ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀποτείνε-
 ται ὁ λόγος· διὰ πάσης γὰρ προσφάσεως κατηγοροῦν-
 ται οἱ κατὰ τῆς βασιλείας τῆς δεδοξαμένης ἐπιαιρό-
 μενοι. *Λίθος ἐκ τοίχου βοᾷ*· οὐ λέγω, λόγος ἀπὸ
 Γραφῆς, *Ἦτα ἐν, ἡ μία κεφαλαὶ οὐ παραλιμπάνει*
τοὺς αἰρετικούς ἀμέμπτους· διὰ πάντων κατηγοροῦν-
 ται οἱ τὸν πάντων Δεσπότην ἀρνούμενοι. Πρόσεχε
 τοῖνον. Ἦν ἰδεῖν ξένον, τὸν Ἀδὰμ ἐστῶτα, καὶ τὸν
 Θεὸν ὡς ὑπηρετὴν προσάγοντα τῷ Ἀδὰμ. *Ἦγαγε*
γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα. Ὅδε πρόσεχε, μὴ τῇ λέξει,
 ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ. Ἐνόησον τὸν ἐστῶτα Θεόν, καὶ τὸν
 Ἀδὰμ δοκιμάζοντα. Παρηγάγεν ὁ Θεὸς ὅλα, λέγει τῷ
 Ἀδὰμ· φέρε εἰπέιν· Τί σοι δοκεῖ κληθῆναι τούτον;
 Καλεῖσθαι λέων. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐτύπωσεν. Εἶτα,
 οὗτος τί; Ταῦρος καλεῖσθαι. Καλῶς ἔταξας. Ὁμοίως
 τῶν καλουμένων ἕκαστον ὁ Θεὸς ἐσφράγισεν. Λέγει
 γὰρ ἡ Γραφή· *Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ,*
ἰδεῖν τί καλέσει αὐτὰ. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ,
τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. Βλέπε. Ἐπειδὴ ἐποίησεν
 αὐτὸν κατ' εἰκόνα, θῆλῃσεν εἰς ὅσιν προσενέγκαι
 καὶ τὴν τιμὴν, καὶ δεῖξαι ἀληθῶς ὅτι φέρεται τὴν εἰκόνα
 τῆς σοφίας. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς προ-
 ετύπωσεν ἑαυτῷ τὰ ὀνόματα· ἐβούλετο δὲ δειχθῆναι
 διὰ τῆς εἰκόνας, ὅτι συμφωνεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὰ δόγματα
 τοῖς τοῦ Θεοῦ βουλήμασιν. Ἀμέλει βουλομένη ἡ
 Γραφή δεῖξαι, ὅτι ταῦτα, ἃ ἔθηκε, ὁ Θεὸς προώρτισε,

^a Sev. in marg. γρ. τινέ.

^b Fortasse legendum ai διαφοραὶ τῶν ὕλων ὅλαι. Savil. conij. τῶν ξύλων ὅλαι.

^c Vaticanus habet τῷ πυρρῷ, scilicet πυρρῷ rubicundo. Savil. τῷ πυρρῷ.

^d Palat Combelli. legendum λόγος, recte quidem: sed καὶως forte ferri potest in tam inaccurato scriptore.

φησί· *Και πᾶν ὃ ἐκάλεσεν αὐτὰ ὁ Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ· ἀντὶ τοῦ, Πρωῶριστο τοῦτο, ὁ Θεὸς ἐδόξασεν.*

Ἄλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανελέθωμεν. Στήκει ^a ὁ Ἀδάμ, καὶ ὁ Θεὸς προήγαγεν αὐτῷ τὰ ζῶα, καὶ οὐχ ὑβρίζεται προσάγων τῷ δούλῳ ὁ Δεσπότης. Καὶ ἐὰν ἀκούσωσιν αἰρετικοί, ὅτι Χριστὸς ἡμᾶς προσάγει τῷ Πατρὶ, εὐθέως λέγουσιν· Ὁρᾷς ὅτι δούλος ἔστιν; *Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ.* Εἰστήκει ὁ δούλος κρίνων, καὶ ὁ Δεσπότης προσάγων. Καὶ ὁ Θεὸς μὲν τῷ Ἀδάμ προσάγων οὐχ ὑβρίζετο· Χριστὸν δὲ ἐὰν ἀκούσωσι προσάγοντα τῷ Πατρὶ, εἰς ὑπηρετοῦ τάξιν ἔλκουσιν. Ἐὰν εἴπῃ ὁ Σωτὴρ· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ·* εὐθέως οἱ αἰρετικοὶ ὀρθὰ τὰ ὡτα ^b, μάλλον δὲ στερεβλά. Τῷ Ἀδάμ προσάγων ὁ Θεὸς τὰ ζῶα, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὑπηρετῆς· ἄνθρωπον Θεὸς Θεῷ ἐὰν προσαγάγῃ, ὑπηρετοῦ τάξιν ἔχει; Ἴνα δὲ μὴ θρέψῃ σου τὴν νόσον ἢ ἀγνοία τῶν λόγων· ἐγὼ οἶδα καὶ γῖον προσάγοντα τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα τῷ γίῳ. Καὶ γὰρ εἰπῶν· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ·* ὁ αὐτὸς πάλιν· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ σὸφάντιος ἐκλήσῃ αὐτόν.* Ἄλλ', ὅπερ ἔφθην εἰπῶν, οἶδα προειρηκώς, ἀλλὰ συγγενὲς τῇ ὑποθέσει εὖ ρῆμα· συμβαίνει δὲ τότε μὴ ἀκηκοάναι· καὶ νῦν λέγω. Ἐνόησον πόσα ἐστὶ τὰ [491] τετράποδα· ἀλλ' ἐνόησον τὰ ἡμερα, τὰ ἀγρία, τὰ ἐν ὄρει, τὰ ἐν πεδίοις, τὰ ἐν Γαλλίαις, τὰ ἐν Ἰνδία, τὰ ἐν ὄλοις τοῖς κλίμασι τῆς οἰκουμένης· πάλιν ἕρπετά, τὰ γένη, τὰ εἶδη, τὰ πετεινά ὅλα, τὰ νηκτά· ὅλα τὰ ἐν θαλάσῃ, τὰ ἐν λίμναις, τὰ ἐν ποταμοῖς· ὅλα ταῦτα παραγγάγετο, καὶ ἐκάστῳ ὄνομα ἐτίθει ὁ Ἀδάμ· καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀντείπεν, ἀλλ' ἐνέμιενεν. Μυριάδες ὀνομάτων, καὶ στοιχεῖ ^c ὁ Θεός· ἐν ὀνομα λέγει ὁ Θεὸς μαρτυρῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου,* καὶ παραγράφονται οἱ αἰρετικοὶ τὴν φωνὴν ἐνὶ ὀνοματι μαρτυροῦσαν· ἐκείνην τὴν ἁγίαν φωνὴν, τὴν μυρία ὀνόματα δεξαμένην καὶ μὴ παραχαράζασαν. Προσνήχθη τὰ ζῶα καὶ ὀνομάσθη. Λοιπὸν εἰστήκει ὡς βασιλεὺς.

ἢ· Ὅσπερ ἐὰν στρατευθῶσι, σφραγιδὶ βασιλικῇ σημειοῦνται· οὕτως ἐπειδὴ ἐμελλεν αὐτῷ τὴν δεσποτεῖαν παραδιδόναι, ποιεῖ ὀνόματα θεῖνα ὡς δεσπότην, ὀνόματα γὰρ οὐ τίθησιν, ἢ δεσπότης ὄνομα καὶ Πατήρ. Πρόσχε. Τῶν ὀνομάτων δὲ μὲν ἔθηκεν ὁ Θεός, δὲ δὲ ὁ Ἀδάμ. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς ἐκάλεσεν οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, στερέωμα, ἡμέραν, φῶς, νύκτα, καρπὸν, βοτάνην, χόρτον, ξύλα· τὰ κτήνη δὲ καὶ τὰ πετεινά ὁ Ἀδάμ εἶπεν· ταῦνα, ἀετὸν, μόσχον, πρόβατον· οὗτος τὰ εἶδη, ἐκείνος τὰ γένη, ἵνα μὴ ψεύσῃται τὸ ρῆμα τοῦ εἰπόντος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν.* Ὁ Θεὸς ὀνόματα τίθησι τοῖς φωστῆρσι· τὴν ἄρκτον, τὸν ὠρίωνα, τὴν πλειάδα, τὸν ἔσπερον, τὸν φωσφόρον. Ταῦτα πάντα ὁ Θεὸς ὀνόμασεν. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· *Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ὄστρον, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν.* Θεὸς ὀνοματοποιεῖ τὰ ἄνω, Ἀδάμ τὰ ἐπὶ γῆς· καλεῖ ὁ Θεὸς οὐρανὸν, γῆν, πάντα τὰ ἄλλα· καλεῖ τὸν Ἀδάμ, πῦρ, ἄνθρωπον. Ὁ Ἀδάμ τί καλεῖ; Ὄνομα τοῖς κτήνεσι, τοῖς πετεινοῖς, τοῖς ἕρπετοῖς, τοῖς θηρίοις. Καλεῖ ὄνομα ξένον ὁ Ἀδάμ, ὄστον τάρκα, περὶ

τῆς γυναικὸς λέγων· *Τοῦτο νῦν ὄστον ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου.* Ὁ γὰρ Θεὸς ὅτε αὐτὸν ἐπλασεν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐξ ὀστέων αὐτὸν ἐπλασε καὶ σὰρξ. Πάλιν ὁ Θεὸς λέγει, ἄρβεν· οὗτος λέγει, ἀνήρ· ὁ Θεὸς λέγει, θῆλυ· οὗτος λέγει, γυνή. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐπειδὴ Πνεύματος ἁγίου ἐπεπλήρωτο, καὶ οὐδέπω ἦν παραβάς ὁ ἄθλιος, ἀλλ' ἔγεμε χάριτος, ἢ προφητεία, ἦν διεῖλον πρὸς ἡμερῶν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ὅλη ἦν ἐν αὐτῷ. Ἦδει γὰρ τὰ προλαβόντα, ἦδει τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα. Πῶς τὰ παρόντα ἦδει; Ἐν σώματι ἐξῶθεν ὄστέον οὐ φαίνεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εἶχε, λέγει· *Τοῦτο νῦν ὄστον ἐκ τῶν ὀστέων μου.* Πόθεν ἦδει, εἰ μὴ Πνεῦμα ἔγγον ἐπεκάλυψεν; Διατί ὡν πρῶτον ὄστον, καὶ τότε σὰρξ; Ἐπειδὴ πρῶτον πλευρὰν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ. Ἀυτῇ, φησί, *κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὐτῇ.* Προφητεῖται τὰ προλαβόντα, εἶπε τὰ παρόντα· λέγει τὰ μέλλοντα· Ἀντί [492] τοῦτον καταλείψει ἀνθρώπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα. Οὐδέπω γάμος, καὶ πόθεν πατήρ καὶ μήτηρ; πάλιν ἀκούεωσαν αἰρετικοί. Ἡθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι τῷ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα. *Ἐπέβαλεν ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὑπνώσεν.* Πᾶν ρῆμα Θεοῦ ἀρχαῖον καὶ ὄνομα ἐγένετο τῆς φύσεως. Ἐπαίδευσεν ἀπὸ τοῦ πρῶτου, πῶς δεῖ ἀπομερίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πλάσμα. *Ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀδάμ ὑπνον.* Θαυμαστὸν πρᾶγμα. Τὸν καιρὸν λέγει, καθ' ὃν ὁ γάμος. Ὑπνος ἔκστασις λέγεται, ἐπειδὴ ὡσπερ ἐξω ἑαυτοῦ στήκει ὁ ἄνθρωπος. Ἔσω ἢ ψυχῇ, καὶ οὐκ ἔσω ἐστίν. Οὐκ αἰσθάνεται, οὐ νοεῖ, ἀκούουσα οὐκ ἀκούει. Ὅσπερ σήμερον λέγομεν· Ἐκστάσει ἐχρήσατο, ἐξω τῶν πραγμάτων γενόμενος· οὕτως ἡ ψυχῇ, ὅταν ἐξω γέννηται τῶν αἰσθήσεων, ἐν ἐκστάσει ἐστὶ. *Καὶ ὑπνώσεν,* φησί, *καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ.* Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ταῦτα· πῶς ἔλαβεν ὁ Θεός; πῶς οὐκ ἤλγησεν ὁ Ἀδάμ; πῶς οὐκ ἄδυνήθη; Μία θριεξ ἀποσπάται ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ὀδυνώμεθα· κἂν ὀπῶν τις ἢ εἰς τὰ βάθη, ὑπὸ τῆς ὀδύνης ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων· τοσοῦτον μέλος ἐπαίρεται, τοσαύτη πλευρὰ σπαράττεται, καὶ οὐκ ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων; Οὐκ ἀπέσπασεν αὐτὴν βίβ. ἵνα ἐξυπνισθῇ, οὐκ ἀπέσπαρασεν· ἀλλὰ θέλουσα ἡ Γραφή τὸ σύντομον δεῖξαι τοῦ τεχνίτου, λέγει, *Ἐλαβεν.* Ἐλύθησαν οἱ ἄρμοι, καὶ οὐκ ἦσθετο;

θ· Ἐλαβε τὴν πλευρὰν, ὡσπερ ἔλαβε τὸν χοῦν. Εἰ ἦν ἄλλος ὁ ἀρμός, καὶ ἄλλος ὁ λύσας, μάχη ἦν· εἰ δὲ ὁ θήσας ἔλυσεν, ἠδέως πως ἔλυσεν. *Ἐλαβε τὴν πλευρὰν, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀπ' αὐτῆς.* Πόθεν ἀνεπλήρωσεν; ἐκ τοῦ ἄλλου σώματος ἐλλυκεν; Ἄλλὰ πᾶν σῶμα ἐκόμενον, λεπτότερον γίνεταί. Πῶς ἀνεπλήρωσεν; Καὶ περὶ σώματος λαλοῦμεν, καὶ οὐ νοοῦμεν· περὶ Θεοῦ λαλοῦμεν, καὶ πολυπραγμονοῦμεν; *Καὶ ἠκοδόμησεν ὁ Κύριος τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα.* Πόθεν ὀφθαλμοὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐπάγησαν; πόθεν καρδία λογιζομένη; πόθεν γλῶττα φεγγομένη; πῶς διετάθη ἀπὸ πλευρᾶς ἔντερον; πῶς ἐγένετο ἀπὸ πλευρᾶς ἰσχυρὸν; Ταῦτα πῶς ἐγένετο οὐκ ἰσχυρεῖς καταλαβεῖν, καὶ τὸν τεχνίτην πολυπραγμονεῖς; Ἄλλὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ βλέπε πανταχοῦ. Οὐ πρότερον ἔλαβεν ὁ Θεός ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ τὴν πλευρὰν, ἔως ὅτε ὑπνον αὐτῷ ἐπέβαλεν. Διατί; Ἀπὸ πλευρᾶς ἡ ἁμαρτία ἐμελλε γίνεσθαι, ἢ διὰ τῆς γυναικὸς εἰσελθοῦσα. Ἦλθεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ πλευρᾶς φέρων ὕδωρ καὶ αἷμα, ὕδωρ ἀποπλύνον τὰ

^a Sav. εἰστήκει.

^b Sav. ἰσ. λέπει ἐγροσι.

^c Sic Combeffs. Savil. in textu στοιχεῖα, in margine στοιχεῖα.

æfinisse, ait : *Et omne quod vocavit Adam, hoc est men ejus*; ac si dicat, Præfinitum erat, hoc Deus creverat.

Contra Arianos. — Verum ad propositum revertatur. Stat Adam, et Deus adducit illi animalia, nec decori est Domino, quod adducat ad servum. Et si audiant hæretici, Christum nos adducere ad Patrem, statim dicunt : Viden' illum esse servum? *Adduxit ad Adam.* Stabat servus judicans, et Dominus adducens. Ac Deus quidem Adamo adducens non injuria licebatur; Christum vero si audiant hæretici ad Patrem adducere, statim in ministri et famuli ordinem abunt. Si dicat Servator, *Nemo venit ad Patrem, si per me* (Joan. 14. 6) : statim hæretici arreptis, in perversis stant auribus. Adducens ad Adamum animalia Deus, non est ejus minister; hominem si eius Deo offerat, ministri habet ordinem? Ne autem orbem tuum alat verborum ignorantia; ego scio et illum offerre Patri, et Patrem Filio. Cum dixisset : *nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. 6. 44); idem rursus ait : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus cæcis traxerit eum.* Sed quod jam ante me dixisse scio; nunc hoc ad rem jam quadrat : contingit autem sæpe non audiatur, et nunc etiam dico. Cogita quot sunt quadrupes; sed tecum reputa quæ sint mansueta, quæ fera, quæ in montibus, quæ in planitie, quæ in aliis, quæ in India, quæ in omnibus orbis climatis : rursus reptilia; eorum genera et species, volatilia omnia, natatilia; quæcumque sunt in mari, quæ stagnis, quæ in fluviis : hæc omnia adducebantur, singulis nomina imponebat Adam, Deusque non contradicebat, sed acquiescebat. Innumera nomina sunt, hisque acquiescit Deus : unum nomen dicit Deus cælo testificans : *Hic est Filius meus* (Matth. 3. 17) : et hanc vocem prave detorquent hæretici, quæ non tantum nomini testimonium præbet : illam sanctam vocem, quæ innumera suscepit nomina nullumque delevit. Adducta sunt animalia, et nomina acceperunt. Jam ille stabat ut rex.

8. Quemadmodum cum milites conscribuntur, regio præculo notantur : sic quia debebat illi dominium habere, id efficit ut nomina imponat ut dominus : nomina quippe non nisi Dominus imponit et Pater. Attende. Nomina alia imposuit Deus, alia Adam. Deus cavavit cælum, terram, mare, firmamentum, diem, noctem, fructum, herbam, scænum, ligna; per Adam autem et volatilia Adam vocavit, pavonem, aquilam, vitulum, ovem : hic species, illic genera, ne falli deprehenderetur hoc dictum : *Faciamus hominem imaginem nostram* (Gen. 1. 26). Deus nomina imminit luminaribus, Ursam, Orionem, Pleiadem, Vesperum, Luciferum. Hæc omnia Deus nominavit. Testis est David dicens : *Qui numerat multitudinem stellarum et omnibus eis nomina vocat* (Psal. 146. 4). Deus nomen indit supernis, Adam terrenis. Nominat Deus cælum, terram, cuncta alia, Adam, ignem, hominem. Adamus vero quid nominat? Imponit nomen mentis, reptilibus, bestiis.

Adam prophetiæ donum acceperat. — Novum nomen

Adamus vocat, os, carnem, de muliere dicens; *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Gen. 2. 23). Deus enim cum ipsum formavit, formasse illum ex ossibus et carne. Rursus dicit Deus, Masculus; hic dicit, Vir : Deus dicit, Femina; hic dicit, Mulier. Quodque mirum est, quia Spiritu sancto plenus erat, nondumque miser transgressus fuerat; sed gratia repletus erat, prophetia, quam paucis ante diebus apud vestram caritatem distinguebam, tota in ipso erat. Sciebat enim præterita, sciebat præsentia et futura. Quomodo præsentia sciebat? In corpore os extra non apparet; sed quia Spiritum habebat, dicit : *Hoc nunc os ex ossibus meis.* Quomodo sciebat, nisi Spiritus sanctus ipsi revelasset? Cur ergo primum os et tum carnem nominat? Quia primo costam ejus accepit. *Hæc, inquit, vocabitur mulier, quia de viro suo sumpta est hæc.* Vaticinatur præterita, dixit præsentia; dicit jam futura. *Quomobrem relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 24). Nondum erat matrimonium, et unde pater et mater? Rursum audiant hæretici. Voluit Deus Adamo uxorem efformare : *Immisit ecclasi in Adam, et obdormivit* (Ibid. 2. 21). Omne Dei verbum antiquum regula naturæ fuit. Docuit primi exemplo, quomodo suscepta proles ab homine dividi debeat. *Immisit Deus somnum in Adam.* Rem miram! Tempus dicit, quo matrimonium initur. Somnus ecstasis vocatur, quia homo quasi extra seipsum tunc est. Intus anima est, et non est intus. Non sentit, non intelligit, audiens non audit. Velut hodie dicimus, Ecstasi usus est, quod extra negotia fuerit : sic anima, cum extra sensus fuerit, in ecstasi est. *Et obdormivit, inquit, et tulit Deus unam de costis ejus.* De his interrogentur hæretici : Quomodo tulit Deus? quomodo Adam dolorem non sensit? quomodo non cruciatus est? Si vel pilus a corpore vellatur, dolemus; quamvis alto quis sopore dormiat, doloris vi expergiscitur qui dormit; tantum tollitur membrum, tanta evellitur costa, nec dormiens a somno excitatur? Non vi avulsit, ut expergisceret, non discerpit; verum Scriptura, ut Artificis celeritatem ostendat, *Tulit, inquit, inquit.* Solutæ sunt compages, et non sensit?

9. Tulit costam, ut tulerat pulverem. Si alius esset qui compegerat, alius qui solvit, pugna esset; sin autem qui ligaverat solvit, is certe placide solvit. *Tulit costam, et replevit pro ea carnem.* Unde replevit? num ex reliquo traxit corpore? Atqui omne corpus, quod trahitur et distenditur, subtilius efficitur. Quomodo replevit? De corpore loquimur, et non intelligimus; de Deo loquimur, et curiosius exploramus? *Et edificavit Dominus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem* (Gen. 2. 22). Quomodo oculi ex costa formati sunt? unde cor cogitans? unde lingua loquens? quomodo distensum est ex costa intestinum? quomodo ex costa jecur factum est? Hæc quomodo facta sint capere non potes, et Artificem curiose scrutaris! Verum vide imaginem Christi ubique. Non prius tulit Deus costam de Adamo, quam ipsi somnum immitteret. Quare? Ex costa peccatum oriturum erat; quod nempe per mulierem intravit. Venit Servator e costa

aquam ferens et sanguinem; aquam quæ peccata ablueret, sanguinem qui mysterium nobis traderet. Vide figuram. Dormiente Adamo, costa tollebat: somno corpori Christi superveniente, costa aperiebatur, ut veterem tragœdiam solveret per novam historiam: de somno loquor quo in cruce correptus est. *Ædificavit costam in mulierem, adduxit eam ad Adam.* O benignitatem Domini! Quanta facit, format, quot muneribus afficit? Adducit animalia, sponsam tradit. Quia enim Adam quasi pupillus erat, et Eva virgo, sine patre et matre, qui officium præstarent: Deus patris matrisque functionem obit. Ac vide legem: omnis quippe vox Dei primæva naturæ norma est. *Adduxit Deus mulierem ad Adam:* et lex illa mansit ad hunc usque diem, ut uxor virum adeat, non virum ad uxorem in sponsum adducat. *Erant nudi, et non erubescerant* (Gen. 2. 25). Manet regula, lex clamat. Omnes vir erubescit, præter propriam uxorem, omnes uxor erubescit præter proprium virum. Itaque hoc quidem dixi secundum legem: causa autem, cur nudi non erubescerent, erat quod immortalitate essent induti, gloria amicti. Non sinebat gloria, ut nuda viderentur: ipsa enim nuditatem obtegebat. Ubi poteris nudum videre virum non erubescerentem? In Christo ipsum invenis. Venit Petrus et Joannes et Jacobus in monumentum, quærentes corpus, et non invenerunt, sed invenerunt vestimenta involuta, ut ostenderetur, post resurrectionem Christi, in ipso servari veterem Adami formam, esseque sine vestimentis, non nudum tamen, sed vestitum. Surrexit Christus, exiitque vestimenta quæ Adamus induerat, cratque nudus, nec nudus cernebatur. Post resurrectionem mulieres vestimenta projecta vident. Martha et Maria vident eum, agnoscunt, procumbunt, et nudum non vident. Unde vestes induit? Amiserat enim eos in monumento. Priora vestimenta diviserant milites. Undenam induitur? unde qui nudus, non nudus? Aliud quæro: cur vestimenta et sindonem in una parte viderunt, sudarium vero, quo caput Servatoris vinctum fuerat, in alia parte? Ut divina gratia ostenderetur, quodque sine tumultu resurrectio fuisset. Et quia rumorem Judæi sparsuri erant, discipulos ipsum furatos esse, relinquit vestimenta sua in monumento. Nam qui mortuum furatur, ipsum cum vestimentis furatur. Videreque erat Servatorem egredientem ex sepulchro, sicut Josephum ex domo Ægyptiæ. Et vide mihi differentiam: post resurrectionem visus est Christus nudus, et Petrus nudus: verum ille quidem immortalitate præditus erat, hic autem mortalis adhuc erat. Jesus stabat in littore, gloria indutus, dicens: *Filii, num quid opsonii habetis* (Joan. 21. 5)? Non, inquit, non habemus: non enim noverant eum. Deinde dicit: *Mittite in dexteram navigii partem* (Ibid. v. 6). Miserrunt, ac ingentem piscium multitudinem ceperunt. Agnoscit Joannes, et dicit Petro, *Dominus est* (Ibid. v. 7). O miraculum! Non agnoverunt ex voce, sed ex operibus. *Et sumpsit*, inquit, *Petrus tunicam: erat enim nudus.* Mortale corpus erubescit, immortale non erubescit. Verum ei qui nos gloria induit, et qui orbem induit

immortalitate, huic proclamamus, huic supplicemus, ut nos induat fide, spe salutis, gloria in Christo: quoniam Patri gloria, cum unigenito Filio et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentelem, et in lignum scientiæ, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. Oratio sexta (a).

1. Age rursus, quod polliciti sumus aggrediamur, et argumentum de paradiso ad finem usque deducamus. Etsi enim intolerabile malum illud fuerit, quod Adamus ejectus sit de paradiso, longe majus erit malum, si nos a paradisi memoria eliminemur. Rem autem attingamus, non communibus rationibus eam tractantes, sed ex ipsa sacra Scriptura dubiorum solutionem mutuati. Qui enim pro libito sentit et cogitat, seipsam decipit: qui vero ex Scriptura quæstionum solutionem mutuatur, ipsam habet veritatem magistram. Quia vero fidelium multi legentes dubitant, et infidelium plurimi ignorantes blasphemant, ut et sanctis animam certiore reddamus, et infideles confutemus, pro virili rem aggrediamur, Deum vobiscum obsecrantes, ut veritatis nobis copiam subministret. Qua ratione homo conditus fuerit, qua corpore formatus, qua item a Deo creata anima illius indita corpori fuerit, quomodo paradisi domicilium habuerit, etsi non pro rei dignitate, pro facultate certe nostra, satis supra dictum est. Jam ad propositum orationem convertamus. Data quidem Adamo est universa terra, præcipuum vero illius habitaculum paradisi erat. Licebat etiam ei extra paradisi ire; verum quæ extra paradisi erant hominis habitationi deputata non fuerant, sed brutis, pecoribus, quadrupedibus, feris, reptilibus. Regia vero et herillis habitatio ipsi erat paradisi. Ideo Deus adduxit animalia ad Adam, veluti ab eo separata. Non enim semper mancipia heri adstant, sed cum illis opus habuerit. Indita animalibus sunt nomina, et statim ejecta sunt: mansit autem Adam in paradiso. Hic vero Scripturæ diligentiam animadvertite.

Animantium tria genera. — Jussa erant animalia Adamum adire, se illi inclinare, ipsique ablandiri: exempli causa, quemadmodum erant tria lignorum genera, nempe ligna quæ illum alerent, ut viveret, ligna quæ illum probarent, ut bene viveret, et lignum quod ipsum custodiret, ut semper viveret; sic et brutorum animantium tria ipsi concessa sunt genera: unum ad escam, alterum ad obsequium, tertium ad recreandum animum: nimirum ad escam ea quæ nunc mactantur; ad ministerium, equi, cameli, asini, boves, aliaque similia ipsi ministrantia; ad recreandum animum animalia ad imitationem idonea, lætæ voces aeriarum avium, quæ etiam aures oblectant. Quemadmodum enim corpus post labores, nisi defatigationem expulerit, non potest alios adire labores, sic et animi virtutis laboribus perfuncta, nisi jucundis aspectibus recreetur, ad perseverandum in virtute non sufficit.

(a) Hæc sexta homilia non habetur in Vaticano Codice, sed eam Savilius edidit.

μαρτήματα, αἷμα παρέχον ἡμῖν τὸ μυστήριον. Ὅρα ἄν τύπον. Ἰπκώσαντος τοῦ Ἀδάμ, πλευρὰ ἐλαμβά-
 κτο· ὑπνοῦ γενομένου τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἡ
 πλευρὰ ἠνοήγετο, ἵνα λύση τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν,
 ἢ νέα ἱστορία· ὑπὸν δὲ λέγει τῷ ἐν σταυρῷ. *Ἄκο-
 λόμησε τὴν πλευρὰν εἰς γυναῖκα, ἤγαγεν αὐτὴν
 πρὸς τὸν Ἀδάμ.* Ὡς τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη.
 ἴσα ποιεῖ, πλάττει, εὐεργετῆι; Παράγει τὰ ζῶα,
 νμφαγωγεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ ὡς ὄρφανός
 ἦν, καὶ ἡ Ἐβα παρθένος ὡσαύτως οὐ ἔχουσα πατέρα
 ἢ μητέρα [493] πληροῦντας τὴν τάξιν· ὁ Θεὸς πληροῖ
 πατρὸς καὶ μητρὸς τάξιν. Καὶ ὄρα τὸν νόμον· πᾶσα
 γὰρ φωνὴ Θεοῦ ἀρχαία κανὼν ἐστὶ τῆς φύσεως.
ἤγαγεν ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν Ἀδάμ· καὶ
 ἵμεινε τοῦτο νόμος ἕως τῆς σήμερον, τὴν γυναῖκα
 γενέσθαι τῷ ἀνδρὶ· οὐ τὸν ἀνδρα πρὸς τὴν γυναῖκα
 νμφοστολεῖ. *Ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἤσχύνοντο.*
 Κανὼν μένει, ὁ νόμος βοᾷ. Πάντας αἰσχύνεται ἀνθρ,
 ἐκτὸς τῆς ἰδίας γυναικὸς· πάντας αἰδεῖται ἡ γυνή,
 ἐκτὸς τοῦ ἰδίου ἀνδρός. Καὶ τοῦτο μὲν εἶπον κατὰ
 τὸν νόμον· τὸ δὲ αἴσιον τοῦ μὴ αἰσχύνεσθαι τῷ γυ-
 κνῷ, ἀθανασίαν ἦσαν ἐνδεδυμένοι, δόξαν ἐστολισμέ-
 νου. Οὐ συνεχῶρι ἡ δόξα βλέπεσθαι τὰ γυμνά, αὐτὴ
 γὰρ ἔσκαπε τὴν γυμνότητα. Ποῦ δύνῃ πάλιν ἰδεῖν
 ἄνθρωπον γυμνὸν καὶ μὴ αἰσχυνόμενον; Ἐν τῷ Χρι-
 τῷ αὐτὸν εὐρίσκεις. Ἦλθε Πέτρος καὶ Ἰωάννης καὶ
 Ἰάκωβος εἰς τὸ μνημεῖον, ζητοῦντες τὸ σῶμα, καὶ
 οὐ εὔρον· ἀλλ' εὔρον ἱμάτια ἐντετυλιγμένα, ἵνα
 κειθῆ, ὅτι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ἀπο-
 πόκειται ἐν αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ
 γίνεται ἐκτὸς ἱματίων, οὐ γυμνός, ἀλλ' ἠμφιεσμέ-
 νος. Ἠγέρθη Χριστὸς, καὶ ἀποδύεται τὰ ἱμάτια ἢ
 ἱενδύσατο ὁ Ἀδάμ, καὶ ἦν γυμνός, καὶ γυμνός οὐκ
 ἰδέσκειτο. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν γυναικες τὰ ἱμάτια
 βλέπουσιν ἐφθιμένα. Μάρθα καὶ Μαρία ὁρῶσιν αὐ-
 τὸν, γυμνίζουσι, προσπίπτουσι, καὶ γυμνὸν οὐ βλέ-
 πουσιν. Πόθεν ἐνδεδύεται τὰ ἱμάτια; Ἐθρίψε γὰρ ἐν
 τῷ τάφῳ. Τὰ πρῶτα ἱμάτια ἐμερίσαντο στρατιῶται.
 Πόθεν οὕτως ἐνδεδύεται; πῶθεν ὁ γυμνός οὐ γυμνός;
 Καὶ τὸ ἄλλο ζητῷ. Διατί εἶδον τὰ ἱμάτια καὶ τὴν
 σινδὸνα εἰς ἓν μέρος, καὶ τὸ σουδάριον παρὰ μέρος α,
 ἢ ἡ κεφαλὴ ἐδέδετο ἡ σωτήριος; Ἰνα δευθῆ ἡ ἀγία
 χάρις, ὅτι οὐ μετὰ θορύβου ἡ ἀνάστασις. Καὶ ἐπειδὴ
 ἔμελλον φημιζεῖν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐκλάπη ὑπὸ τῶν
 μαθητῶν, καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ.
 Ὁ γὰρ κλέπτων νεκρὸν, μετὰ τῶν ἱματίων κλέπτει.
 Ἦν δὲ ἰδεῖν τὸν Σωτῆρα ἐξεθλόνητα ἐκ τοῦ τάφου, ὡς
 τὸν Ἰωσήφ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Αἰγυπτίας. Καὶ βλέπε
 τὴν διαφορὰν· μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡφθη Χριστὸς
 γυμνός, καὶ Πέτρος γυμνός· ἀλλ' ὁ μὲν εἶχε τὴν
 ἀθανασίαν, ὁ δὲ ἦν ἐτι θνητός. Ἰησοῦς εἰστήκει παρὰ
 τὸν αἰγιαλόν, καὶ δόξαν ἠμφιεσμένος, λέγων· *Παιδία,
 μή τι προσφάμιον ἔχετε;* Οὐ, λέγουσιν, οὐκ ἔχομεν·
 οὐ γὰρ ἐγκώριον αὐτόν. Εἶτα λέγει· *Βάλετε εἰς τὰ
 δεξιὰ μέρος τοῦ πλοῦ.* Ἐβαλον, καὶ ἐθήρασαν πολὺ
 κλήθος. Γνωρίζει Ἰωάννης, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· *Ὁ
 Κύριός ἐστιν.* Ὡς τοῦ θαύματος! Ἀπὸ τῆς φωνῆς οὐκ
 ἐγκώρισαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ ἔλαβε, φησίν,
 ὁ Πέτρος τὸν ἀπερὸντιν· ἦν γὰρ γυμνός. Τὸ θνητὸν
 σῶμα αἰσχύνεται, τὸ ἀθάνατον οὐκ αἰσχύνεται. Ἀλλὰ
 τῷ ἐνδύσαντι ἡμᾶς δόξαν, τῷ ἐνδύσαντι τὴν οἰκου-
 μένην ἀθανασίαν, τοῦτο προσπέσωμεν, τοῦτον καθ-
 ικετεύσωμεν, ἵνα ἐνδύση ἡμᾶς πίστιν, ἐλπίδα σωτη-

ρίας, δόξαν τὴν ἐν Χριστῷ· οὐ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα,
 σὺν τῷ μονογενεῖ Ἰῶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν
 καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[494] *Εἰς τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ
 εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, καὶ εἰς τὸν ὄβιν, καὶ
 εἰς τὸ ξύλον τῆς γνῶσεως, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ
 παραδείσῳ διατριβὴν καὶ προσομιλίαν τοῦ Θεοῦ
 μετὰ τοῦ Ἀδάμ. Λόγος ε'.*

α'. Φέρε πάλιν τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τὴν
 κατὰ τὸν παράδεισον ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἐξανύσωμεν.
 Εἰ γὰρ καὶ ἀφόρητον ἐγένετο κακὸν τὸ τὸν Ἀδάμ
 ἐκδηθῆναι τοῦ παραδείσου, πολλῷ μᾶλλον ἔσται κα-
 κὸν τὸ καὶ ἡμᾶς ἐκδηθῆσθαι τῆς μνήμης τοῦ παρα-
 δείσου. Ἀψώμεθα δὲ τῆς ὑποθέσεως, μὴ κοινῶς λόγους
 τὴν ἐξέτασιν ἐπιτρέψαντες, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας
 Γραφῆς τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν λαμβάνοντες. Ὁ
 γὰρ νοῶν καὶ φρονῶν ὡς βούλεται, ἑαυτὸν ἀπατᾷ· ὁ
 δὲ παρὰ τῆς Γραφῆς μανθάνων τῶν ἀπορουμένων
 τὴν λύσιν, αὐτὴν ἔχει τὴν ἀληθειαν ἑαυτῆς διδάσκα-
 λον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλοὶ καὶ τῶν πιστῶν ἀναγινώ-
 σκοντες ἀποροῦσι, καὶ τῶν ἀπίστων ἀγνοοῦντες βλα-
 σφημοῦσιν, ἵνα καὶ τοῖς ἀπίστοις δώμεν τὴν πληροφο-
 ρίαν, καὶ τοῖς ἀπίστοις τὸν ἔλεγγον, ἀψώμεθα κατὰ
 δύναμιν τὴν ἡμετέραν, παρακαλέσαντες τὸν Θεὸν
 μεθ' ὑμῶν χορηγήσαι τῆς ἀληθείας τὴν ἀφθονίαν.
 Ὅπως μὲν οὖν ὁ ἀνθρώπος κατεσκευάσθη, ὅπως σώ-
 ματι διεπλάσθη, ὅπως ψυχῇ ὑπὸ Θεοῦ δημιουργη-
 θεῖσα, ἐνεβλήθη αὐτοῦ τῷ σώματι, ὅπως τὸν παρά-
 δεισον ἔσχε κατοικητήριον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν,
 ἀλλ' οὖν γε ὅσον κατὰ δύναμιν ἡμετέραν, ἱκανῶς
 προείρηται. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον
 τρέψωμεν^b. Ἐδόθη μὲν τῷ Ἀδάμ πᾶσα ἡ γῆ· ἦν δὲ
 ἐξαιρετὸν αὐτοῦ οἰκητήριον ὁ παράδεισος. Ἐξῆν δὲ
 αὐτῷ καὶ ἔξω τοῦ παραδείσου βαδίζειν· ἀλλὰ τὰ ἔξω
 τοῦ παραδείσου οὐ τῆς οἰκῆσι τοῦ ἀνθρώπου ἀφέ-
 ριστο, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις. τοῖς κτήνεσι, τοῖς τετρά-
 ποσι, τοῖς θηρίοις, τοῖς ἔρπετοις. Ἦν δὲ αὐτῷ βασι-
 λικὸν καὶ δεσποτικὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος. Διὰ
 τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἤγαγε πρὸς τὸν Ἀδάμ τὰ ζῶα, ὡς
 κευρωσιμένα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πάντοτε παρίστανται τὰ
 δοῦλα τῷ δεσπότη, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν ἡ χρεία. Ἄνο-
 μασθη τὰ ζῶα, καὶ εὐθὺς ἐξεβλήθη· ἵμεινε δὲ ὁ
 Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ
 κατανόησιν μάθωμεν ε'.

Ἐπετρέπετο τοῖς ἀλόγοις καὶ προσιέναι τῷ
 Ἀδάμ, καὶ ὑποκλίνεσθαι, καὶ ὑποσαίνειν αὐτῷ·
 οἶόν τι λέγω· ὡσπερ ἦσαν τρεῖς ξύλων διαφοραὶ·
 ἦν γὰρ ξύλα τὰ τρέφοντα αὐτὸν εἰς τὸ ζῆν, ἦν ξύλα
 τὰ δοκιμάζοντα αὐτὸν εἰς τὸ εὖ ζῆν, καὶ ἦν ξύλων
 τὸ φυλᾶσθαι αὐτὸν εἰς τὸ αἰεὶ ζῆν· οὕτω καὶ τῶν
 ζώων τῶν ἀλόγων τρεῖς ἐδόθησαν αὐτῷ διαφο-
 ραὶ· μία εἰς βρώσιν· οὐκ αὐτῷ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ
 κοινῷ ἀφώριστο γένει· μία εἰς βρώσιν, ἀλλή εἰς
 ὑπηρεσίαν, ἄλλη εἰς ψυχαγωγίαν· οἶον, εἰς βρώσιν
 τὰ νῦν θύομενα· εἰς ὑπηρεσίαν ἔππου, κάμηλοι, ὄνοι,
 βόες, τὰ ἄλλα τὰ ὑποκρούοντα· εἰς ψυχαγωγίαν τὰ
 μιμητὰ ζῶα, αἱ φωναὶ τῶν ὀρνίθων τῶν ἀερίων αἱ
 φαιδραὶ, αἱ καὶ τὰς ἀκοὰς θέλγουσιν. Ὡσπερ γὰρ
 σῶμα μετὰ [495] τὸν κάματον, ἔαν μὴ ἀποδύσθαι
 τοὺς πόνοους, οὐκ ἀντέχει πρὸς ἐτέρους πόνοους· οὕτω

^b Hic notat Savil. in marg. γρ. ὁ λόγος χωρεῖται.

^c Hic notat Savil. in marg. γρ. τὴν ἀκριβῆσιν κατανόησιν.
 Ibid. γρ. ἐπετρέπετο. Moz γρ. ὑποκλίθηναι, et ibidem γρ.
 αὐτόν.

^a Sav. conij. παρ' ἄλλο μέρος.

καὶ ψυχὴ τοὺς τῆς ἀρετῆς πονοὺς ὑπομένουσα, ἐὰν μὴ ταῖς ἡδαιαῖς ὄψει ψυχαγωγηθῆ, οὐκ ἄρχει πρὸς τὸν τόνον τῆς ἀρετῆς. Ὅταν ἰδῆ ὁ Θεὸς κάμνουσαν ψυχὴν, ψυχαγωγεῖ αὐτὴν διὰ τῶν ἡδέων· οἷον γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῶν. Πολλάκις γὰρ ἐξ ἀγορᾶς ἐπανελευθῶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ μυρίαὶ λύπαις περιαντηθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ συντυχῶν ὄψει πολλάκις βαρεῖαις, καὶ ἀφορήτοις περιπέτοις συμφοραῖς καὶ ζημίαις^a, ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν εὗρσκει παιδίον ψυχαγωγίαν, καὶ τὸ σκληρὸν τῶν πόνων ἀλείφει τὸ ἀπαλὸν τῆς διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτῷ ἀθυμοῦντι οὐ γυνὴ προσέρχεται παραμυθουμένη, ὡς ἀκαιρον ἔχουσα τὴν παραμυθίαν, οὐκ οἰκίετης τομᾶ παραμυθίσασθαι, εἰσάγει ὁ Θεὸς τὴν ἀπλαστον φύσιν τὴν συγγνώμης ἀξιουμένην ἐξ ἡν οὐκ οἶδε, καὶ δι' αὐτῆς ἀλείφει τὴν ἐκ τῶν πόνων καμνηκυῖαν ψυχὴν. Οἰκίετης ἐὰν προσελάσῃ, νομίζεται ἐπιγελάει τῆ ὄψει τοῦ δεσπότου· ἡ γυνὴ ἐὰν γελάσῃ, νομίζεται ὀνεισηθεῖν περὶ τὴν συμφορὰν· τὸ παιδίον ἀνούποτον ἔχει τὴν κολακίαν διὰ τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀκρασιότητα· καὶ πολλάκις ἂ μὴ ἴσχυσαι φίλοι συμβουλεύοντες, σοφοὶ νοθεύοντες, ἴσχυσαι παῖδον γελάσαν μόνον, λύσαι τὴν πᾶσαν συμφορὰν. Καὶ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς λύπης, ὁρᾷ μὲν τὸ παιδίον, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀνανεύει, καὶ ἀπωθεῖται τὴν ἀκαιρον ψυχαγωγίαν· ἔλκεται δὲ τῇ παραμονῇ, καὶ ὅταν πολλάκις ἐπικλήνῃ τὸ ὄμμα, ἀρπάσσεται τὴν διάνοιαν· εἶτα ἀναλαβὼν τὸν παῖδα, ἀποτίθεται τὴν λύπην, καὶ φησὶ· Τοῦτόν μοι χαρίσεται ὁ Θεὸς μόνον, καὶ οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ἄλλων.

Ἰδὲ πῶς καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐγείρει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τὴν παραμυθίαν· Ἐπεὶ οὖν μόνος ἦν ὁ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐ φίλον ἔχων, οὐ γείτονα, οὐ συγγενῆ, εἰσῆγγαγεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα εἰς ψυχαγωγίαν αὐτοῦ· οἷον, ὥσπερ ἐστὶ τήμερον τὰ ζῶα τὰ μιμηλά, τὰ μὲν μιμούμενα σχήματα, τὰ δὲ φωνῆν· οἷον, μιμείται τὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων πίθηκος, καὶ ὄσα φοιτᾷτα· φωνῆν ψιττακοῦ καὶ ἑτεροῦ στρουθοῦ. Ἐἶχεν οὖν ψυχαγωγίαν τὴν παρὰ τῶν ἀλόγων, τῶν μὲν κελαδούωντων, τῶν δὲ ἄλλων ὑποσαίνοντων. Πολλῶν τοίνυν ὄντων τῶν πληρόντων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ὁ ὄφρις φρονιμώτατος ἦν ὑπὲρ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή· *Ὁ δὲ ὄφρις ἦν φρονιμώτατος πάντων ἑὸν θηρίων, ὡν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός.*

β'. Ἦν οὖν καὶ τῶν μιμητῶν μιμητότερος, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων ἐγγύτερος. Μὴ πρόσχηξ τῇ νῦν ὄψει, ὅτι καὶ φαύλομεν, καὶ βδελυττόμεθα· οὐκ ἦν οὕτως ἀπ' ἀρχῆς. Φίλος ἦν ὁ ὄφρις, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων τὸν ἀνθρώπον ἐγγύτερος. Τίς οὖν αὐτὸν ἐχθρὸν ἐποίησεν; Ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπόφασις· *Ἐπικατάρκως γὰρ σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων. Ἐχθρον θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός.* Ἐκεῖνη ἡ ἐχθρα τὴν φίλιαν ἔλυσε. Φίλιαν λέγει, οὐ τὴν λογικὴν, ἀλλὰ τὴν ἄλογον γινώσκιν· ὥσπερ ἄσμερον ἐνδείκνυται κύνων [496] φιλίας σχῆμα, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ φυσικῇ κινήσει· οὕτω καὶ ὁ ὄφρις ὑπέσαινε τὸν ἀνθρώπον. Ὡς οὖν ἔχων πολλὴν οἰκειότητα, ὠφθη τῷ διαδόλῳ ὡς ἐπιτήδειον ὄργανον. Ἰδὼν οὖν Ἀδάμ χαίροντα ἐπὶ τῷ ὄφρι, κάκεινον ὑποσαίνοντα, καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, ἐνενόησεν ὁ τῆς κακίας τεχνίτης ὅπερ ὁ δόλους πλέκοντες, διὰ τῶν ἰδίων νοθεύοντες ποιοῦσιν· οὐδεὶς γὰρ περιγίνεται διὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἐὰν μὴ διὰ τῶν οἰκειῶν· καθὼς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· *Ἐχθροὶ τῷ ἀνθρώπῳ οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. Λαλεῖ τοι-*

^a Hic notat Sav. γρ. καὶ ἀθυμίαις.

^b Sav. ἰσ. χαρίσεται.

νυν δια τοῦ ὄφριος ἐμφασίον παρασχὼν ἐπ' Ἀδάμ Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, μὴ παρήργη προσέχειν^c τοῖς λεγομένοις. Οὐκ ἐστὶ τὸ τυχόν ζῆν τῆμα· πολλοὶ γὰρ ζητοῦσι, πῶς ἐλάλησεν ὁ ὄφρις· ἀρα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, ἢ συρισμῷ ὄφριος, καὶ ἐνενόησεν ἡ Εὐα. Ὁ Ἀδάμ πρὸ τῆς παραδόσεως ἐπιπύρωτο σοφίας καὶ συνέσεως καὶ προφητείας. Ἐνόησεν ὅσην εἶχε σοφίαν, ὅτι ἐπήρκεσεν ἀνθρώπος εἰς διδάσκαλον μὴ λαβῶν, παρὰ μεθενδὸς ἀνθρώπου διαχθεις, θεῖναι ὀνόματα ὄφριος πετεινοῖς, καὶ τοῖς ζώοις καὶ τοῖς ἐρπετοῖς θηρίοις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς. Ἀναζωγράφησεν ἐν τῇ διανοίᾳ σου τὰ εἶδη, τὰ γένη· ἴσθαι δὲ συντόμως εἶπω, τσαυτὰ ἐβήκεν ὀνόματα, ὅσα σήμερον ἡμεῖς μετὰ τὴν πείραν δευτερώσαιο οὐ δύναμεθα. Ὅτε οὖν προσήνικεν ὁ Θεὸς τὰ ζῶα τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς σοφὸς καὶ ἔχων Θεοῦ πνεῦμα, τὴν ἐκείνου ἰδιότητα ἐβλεπε. Προσεῖχεν οὖν τῷ ὄφρι ὡς φρονιμώτερον, ὡς ἀσθητὴν ἔχοντι, ὡς νοοῦντι ἀπὸ νεμάτων τὰ κινήματα. Οὕτως ἔχοντος τοῦ Ἀδάμ, ἐνόησεν ὁ διάβολος καὶ τοῦ ὄφριος τὸ φρόνιμον, καὶ τοῦ Ἀδάμ τὴν πρῶτην· εἶχε γὰρ περὶ τῶν ὄφριος ὡς συνετοῦ. Λαλεῖ οὖν δι' αὐτοῦ, ἵνα ὑπονοήσῃ ὁ Ἀδάμ, ὅτι φρόνιμος ὡν ὁ ὄφρις κατώρθωσε καὶ τὸ μίμησάσθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνὴν. Προσέρχεται τοίνυν ὁ ὄφρις· Οὐδαμοῦ δὲ ἡ Γραφή εἶπε τοῦτο, ὅτι ὁ διάβολος ἐν τῷ ὄφρι ἐλάλησεν, ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς ἀπλῶς παρήγγειλε τὴν ἱστορίαν. Πρόσχει, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας Παῦλος δεύτερος ὡν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδ' αὐτὸς ἔλυσε τὴν λέξιν, ἀλλὰ λέγει· *Ἐμνηστευσάμεν ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγήνην παραστήσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ, μήπως ὡς ὁ ὄφρις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ διάβολος. Πιστὸς ἦν τῶν Γραφῶν φύλαξ, ὑπὲρ τῆς Γραφῶν, παιδευτῆς Γραφῶν, ἐμνηστευτῆς Γραφῶν· οὐκ ἐθέλησε λύσαι τὴν λέξιν, ἵνα μὴ λύση τῶν Γραφῶν τὴν τάξιν, ἀλλὰ τῇ ἐνόησεν τὴν ἀπορίαν εἶσαι. Φοβοῦμαι, φησὶ, μήπως ὡς ὁ ὄφρις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν. Οὕτω· πῶς; μὴ γὰρ ἐφοβεῖτο Παῦλος μὴ πάλιν ὁ ὄφρις ἐβῆ, καὶ ἀπατήσῃ τινάς; Ἀλλ' οὐκ ἔφησεν, ὅτι ὁ μὲν ὄφρις οὐ φαίνεται ἐκεῖνος, ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσας φαίνεται. Ἀλλ' ὁ μὲν Παῦλος, ὡς πιστὸς ὑπὲρ τῆς, καὶ τῶν ἀγίων Γραφῶν φύλαξ, ὁ [497] παρήργησε τὴν λέξιν, ἀλλ' ἐνόησεν τὴν ἐνοίαν αὐτῶν δὲ ὁ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων καὶ τῶν μιλόντων Δεσπότης ἐσαφήνησε τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ πᾶσι ἐπὶ τὸν ὄφριν ἀνεγένη τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἐνεργήσαντα. Λέγει οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι εἶπον αὐτῷ, Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· Εἰ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἔργα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἄρ· τὴν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔστε τοῦ διαδόλου. Εἶπε τὸν διάβολον, καὶ εὐθέως εἰσάγει τὴν ἱστορίαν· Ἐκεῖνος, φησὶν, ἀνθρώποκοτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ ὁ μὲν οἰκίετης ὡς οἰκίετης ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Δεσπότης ὡς Δεσπότης ἐδίδαξεν· Ἰδεῖτε τὸν φρονεῦσαντα τὸν Ἀδάμ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, φονεὺς ἦν, ἀλλ' ἀνθρώποκοτόνος. Οὐ γὰρ ἔνα ἀνεῖλεν, ἀλλὰ ἅ ἐκείνου πάντα ἀνθρώπων. Καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐχ ἔστηκεν, ὅτι ψεύστης ἐστὶ.*

γ'. Βλέπε πῶς ἠρμήνευσε, καὶ ὅτι διάβολος ἐστὶ· καὶ ψεύστης ἐστὶ. Καὶ πῶς εὐφύσαστο; *Εἶπεν ὁ ὄφρις τῇ*

^c Savil. in marg. γρ. ἀπλῶς προσέχειν. Paulo post idem γρ. συρισμῷ.

^d Sic Savil. in textu, in margine autem ἰσ. ἐπιπύρωτο, ex conjectura nempe. Hanc vero lectionem suo Maff. in textu posuit Combesisius.

Non viderit Deus fatiscentem animam, rebus jucundis recreat illam : id quod etiam apud nos fieri solet. Neque enim ex foro quis revertens, animo infinitis mœroribus oppresso rerum invisarum aspectu, intereandis calamitatibus et damnis cruciatus, domum ingressus, infantis solatium invenit, molestiamque laborum tener animus emollit. Quia enim mœrentem non adit uxor ad solatium, ejus enim consolatio tum importuna esset, famulus vero consolari non audet, inducit Deus simplicem indolem, inculcata ignorantia præditam, per ipsamque laboribus oppressum animum lenit et solatur. Famulus si ardeat, heri injuriis insultare videtur; uxor si rideat, videtur nullo calamitatis sensu affici : infans ob innocentiam, non suspensis blandimentis emollit animum : ac sæpe quod nec amicis consiliis, nec sapientes monitis efficere poterunt, id ille ridendo potuit, neque omnem calamitatis sensum sedare. Jamque animus in ipsa vi mœroris, ridet infantem, initio respuit, depellitque importunam consolationem, ex assiduitate tamen cedit, et repetitis spectibus animus attrahitur; demum accepto infante, mœritiam deponit, atque : Hunc mihi solum Deus argitur, nullaque mihi ratio reliquorum.

Animalia ad recreandum hominem apta. — Viden' quomodo ex levissimis Deus animo consolationem dandam? Quia igitur solus erat Adam in paradiso, non inimicum habens, non vicinum, non cognatum, ad illum recreandum induxit illi Deus animalia; puta, ut sunt hodieque animalia ad imitandum apta, quorum alia gestus, alia vocem imitantur; verbi causa, imitatur simia gestus hominum; et id genus alia: vocem psittacæ aliaque aves. Habuit ergo solatium ex brutis vivimantibus, aliis cantillantibus, aliis blandientibus. Cum multa igitur animalia essent, quæ ipsum solari possent, serpens callidissimus erat inter omnes bestias terræ, ut ait Scriptura : *Serpens autem erat callidior cunctis bestiis, quas fecerat Dominus Deus (Gen. 3. 1).*

2. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus sit. — Erat igitur et imitandi et blandiendi arte cæteris superior. Ne attendas præsentis aspectui, quod nempe ipsum fugiamus et horreamus : ab initio sic non erat. Amicus erat serpens et blanditiis propinquus. Quis ergo illum inimicum fecit? Dei sententia : *Maledictus enim tu præ omnibus bestiis. Inimicitiam ponam inter te et mulierem (Gen. 3. 14. 15).* Inimicitia illa amicitiam solvit. Amicitiam dico, non quæ ratione ducatur, sed quæ brutæ animantis cognitione; ut hodieque ostendit canis amicitia speciem, non ratione, sed naturali motu : sic et serpens blandiebatur homini. Ut ergo qui multam familiaritatem haberet, visus est diabolo esse idoneum instrumentum. Videns igitur Adamum serpente delectari, serpentem illi ablandiri, multaque ex humanis imitari, excogitavit mali artifex, ut illi qui dolos neunt, quique per propria cujusque adrepunt; nemo enim per extranea, sed per propria res tales conficit; ut ait Servator : *Inimici hominis domestici ejus (Math. 10. 36).* Loquitur ergo per serpentem fucum faciens Adamo. Rogo vestram caritatem, ne perfunctorie attendatis.

Non levis est quæstio, quomodo serpens loquutus sit, an humana voce, an serpentis sibilo, intellexitque Eva. Adam ante transgressionem plenus erat sapientia, intelligentia, ac prophetia. Cogita quanta præditus esset sapientia, qui posset unus nullo homine doctore, nomina imponere volatilibus, reptilibus, feris, uno verbo omnibus. In mente tua depinge species, genera; utque compendio dicam, tot imposuit, quot hodie nos post experientiam non possumus recolorere. Quando igitur Deus obtulit animalia homini, ille ut sapiens ac Dei spiritum habens, singulorum proprietatem videbat. Animadvertit vero serpentem solertiore esse, sensu pollere, ex nutibus motus animi percipere. Cum sic Adam se haberet, perpendit diabolus et serpentis astutiam, et Adam opinionem : putabat enim serpentem solertem esse. Per illum ergo loquitur, ut suspicaretur Adam serpentem cum sagax esset, hoc præstitisse ut et humanam vocem imitaretur. Accedit ergo serpens. Nusquam vero hoc Scriptura dixit, diabolum nempe in serpente loquutum esse, sed et Moyses simpliciter rem gestam enarravit. Diligenter, quæso, animadvertite. Paulus qui secundus in paradiso fuit, nec ipsi dictum explicavit, sed ait : *Despondi vos uni viro virginem castam, exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua (2. Cor. 11. 2. 3) :* nec dixit, id diabolum fecisse. Fidelis Scripturarum custos erat, Scripturarum minister, Scripturarum doctor, Scripturarum interpres. Noluit dictum solvere, ne Scripturarum ordinem solveret; sed sententia solvit quæstionem : *Timeo, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri. Sic ;* quomodo? num metuebat Paulus, ne rursus serpens veniret, ac quosdam seduceret? At, Novi, inquit, illum serpentem non apparere, sed apparet is qui in illo operatus est. Cæterum Paulus, ut fidelis minister, et sacrarum Scripturarum custos, dictum non invertit, sed sententiam indicavit : ipse vero veterum, novorum, futurorumque Dominus, quæstionem liquido solvit, ne quis peccatum in serpentem referat, sed in eum qui in ipso operatus est. Ait itaque Christus Judæis cum dicerent ei, *Nox ex Deo sumus : Si ex Deo essetis, Dei utique opera ac voluntatem ejus faceretis. Nunc vero ex patre vestro diabolo estis.* Dixit diabolus, et statim historiam inducit : *Ille, inquit, homicida erat ab initio.* Servus ut servus interpretatus est; Dominus autem ut Dominus docuit : ostendit eum qui Adamum occiderat. Non dixit tantum interfectorem, sed homicidam. Non enim unum tantum occidit, sed per illum omnes homines. *Et in veritate, inquit, non stetit : quia mendax est (Joan. 8. 41. 42. 44).*

3. Serpens mulierem alloquens mentitus est. — Vide quomodo interpretatus est et quod sit diabolus, et quod sit mendax. Quomodo mentitus est? *Dixit serpens mulieri : Cur præcepit vobis Deus, ut non comederitis de omni ligno (Gen. 3. 1)?* Vidisti mendacem? Dixerat Deus : De omni ligno comedite, de uno autem ne comedatis; mendax ille ait : Cur dixit vobis Deus, ut de omni ligno ne comedatis? Non mentitur

Christi vox: *Ille mendax est*. Mentitus est autem, et quidem graviter. Cum quis enim dolose aliquid molitur, aut necessitatem simulat, aut ignorantiam, ut non suspectam inducat pravitatem; ac si diceret, Non novi, nullæ sunt insidiæ: simplici animo veni, nihil scio. Nonne multorum talium fecistis periculum? an ignoramus dolo utentium opera? nonne talia consunt, et ignorantiam prætexunt? Sic et diabolus. Cur, inquit, dixit vobis Deus? Male et perverse audivi, ut non comederetis de omni ligno. Existimans mulier id ignorantiam esse, sermonem corrigit. Non ita, inquit, loquutus est: non dixit Deus, ut non comederemus de omni ligno; sed de omni permisit, ab uno interdixit; dixit enim nobis: Ne comedatis, ut non moriamini. Visus est dicere quod nesciebat: jam suspicio non erat, quod insidiaretur; atque illi: *Nequaquam morte moriemini* (Gen. 3. 4). En aliud mendacium. Deo namque dicente, *In quacumque die comederitis, morte moriemini*, ait diabolus: *Nequaquam moriemini*; iterum mentitus est. *Sciebat enim Deus, quia qua die comederitis, eritis sicut dii*. En tertium mendacium. Vide dolosam diaboli nequitiam. Jam præmeditatur errorem mundo disseminare. Et quia molitur, ut dixi, plures deos in orbe excitare, antevertens quadam narrationis specie, plurium deorum opinionem in auribus mulieris inseruit. Sic certe mali artifex plurium deorum cogitationem prius innoxit: Deus vero præscientia sua id curavit, ut futurus error non humano ore proferretur, ne prima loquelæ humanæ vox deos commemoraret, sed vox prima serpentis, ut os omne de idolis loquens illi simile esset. Scio vos huic voci parcere, et sanctam Scripturarum mentem arripere. Nemo igitur vocis pompam attendat; sed sententiarum virtutem.

Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. — *Sciebat enim Deus, inquit, quod quacumque die comederitis, eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* Aiunt multi, præcipueque ii, qui deo inimicum Porphyrium sequuntur, qui adversus Christianos scripsit, multosque a divina fide abduxit; aiunt, inquam: Cur Deus scientiam boni et mali prohibuit? Esto, malum prohibuerit; cur etiam bonum? Cum ait enim: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedatis*, prohibet, aiunt, ne sciat malum: cur etiam bonum? Semper malitia contra seipsam machinatur, inque seipsam occasiones præbet. Non prohibuit Deus scientiam boni: illam quippe habuit Adam, etiam antequam comederet. Nisi enim illam ante habuisset, quomodo cognovisset uxorem? quomodo de ejus natura dixisset, *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*? quomodo futura vaticinatus esset, *Hæc vocabitur mulier, quia de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 23. 24), etc.? tanta sciebat, et bonum non noverat? Deum noverat, quæ sunt Dei servabat, scientiam habebat, tot nomina imposuit; quomodo scientiam boni non habuerit? Quid ergo illud est? Non prohibet Deus scientiam boni, sed vult cum boni scientia non esse scientiam mali. Impietatis sophisma solvo ex Scri-

pturis. Ait Paulus: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum* (1. Cor. 10. 21). Non ambo prohibuit, sed eum qui sanctus esset sanctificavit, et impurum atque profanum abjecit. Ita quoque Serrator: *Non potestis Deo servire et mamonæ* (Matth. 6. 24); nempe eodem tempore Deo et dæmoni servire impossibile est. Sic Deus mali cognitionem assumi venit, ne cum boni scientia mali cognitio admisceretur.

4. *Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est* — Hic jam animum adhibeamus. Cur tandem lignum scientiæ boni et mali appellatum est? Non talem naturam habuit, sed tale argumentum tulit. Scripturarum proprietatem dico. Exempli causa: fons quispian in deserto vocatus est aqua contradictionis: *Probavi te apud aquam contradictionis* (Psal. 80. 8). Ergone hujusmodi natura aquæ erat, ut populum ad contradictionem excitaret? cur ergo Moyses illa potatus, Deo non contradixit? Certe vocata est aqua contradictionis, non quod talem haberet naturam, sed occasione rei quæ in illa accidit. Quia enim illic contradixit populus, ideo vocata est aqua contradictionis. Rursus vidit Jacob Deum, ut homo poterat videre, et vocavit nomen loci *Species Dei* (Gen. 32. 30). Locus speciem aut formam Dei non habebat; sed quia visio ibi contigit ipsi, ex re locum appellavit. Alius locus vocatus est *Pax Dei*. Quando Gedeoni apparuit angelus Dei, ac metu percussus ille dixit: *Hæc me, moriar: vidi enim angelum Dei*. Ait illi angelus: *Pax tibi, ne timeas. Et ædificavit,* inquit, *et Gedeo altare, et vocavit ipsum Pax Dei* (Judic. 6. 22-24). Quemadmodum ergo ara, sive altare pacem non habuit, sed initiæ et datæ pacis symbolum erat; quemadmodum aqua contradictionem non habuit, sed ex eo, quod ibi evenerat, sic appellata est: ita et lignum non scientiam habuit, sed quia quisquis peccat, in notitiam peccati venit. Id quod iterum exemplo confirmo: interdum per loca latrocinii infesta transimus; in moreque est dicere: *Hæc loca tremenda sunt. An locus ipse formidinem habet?* non potius hæc dicuntur latronum ibi versantium causa! Sic arbor illa non mortiferam scientiam habuit, sed ob habitam illic circa Adamum tragœdiam, hoc consequuta nomen est. Rem autem solvo: neque enim divina Scriptura in dubio versatur. Hodie habemus altare, cujus participes sunt fideles. Num ergo domum ipsum naturalem fert salutem, an propter majestatem, quæ invocatur, pignus habes ex præsentibus, ne dubites de iis quæ præcesserunt? Illic escam h. t. h. hic cibum vivificans. Si hoc natura servat, non gratia illud etiam natura occidit, non transgressionem. Ostedam tibi extra paradisum cibum alium mortiferum idololatricam nempe. Cur recusarunt martyres carne comedere? cur edere metuebant? an mortui essent si comedissent? Nequaquam: sed quia idolorum mentio erat, non escam fugiebant, sed execrandorum invocationem. Sic nota erat arbor scientiæ boni et mali, non scientiam præbens, sed eam ex transgressionem docens. Semper enim experientia insipienter docet malam rem esse transgressionem. Rursus ad

ἠναϊ· *Τί, ὅτι εἶπεν ὁ Θεός μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου*; Εἶδες τὸν ψεύστην; Ὁ Θεός εἶπεν· ἀπὸ παντὸς ξύλου φάγεσθε, ἀπὸ δ' ἐνὸς μὴ φάγητε· ψεύστης λέγει· Διὰ τί εἶπεν ὁ Θεός, ἀπὸ παντὸς ξύλου μὴ φαγεῖν ὑμᾶς; Μὴ ψεύδεται ἡ τοῦ Χριστοῦ κωνή· Ἐκείνος ψεύδεται ἔστιν· Ἐψεύσατο δὲ, καὶ οὗτο δεινῶς. Ὅταν γὰρ τις θέλῃ κακοηθεύσασθαι φάγμα, εἰς χρεῖαν· προσποιεῖται ἀγνοίαν, ἵνα ἀνποπτον εισαγάγῃ τὴν σκαιωρίαν, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ οἶδα, ἦσιν, οὐκ ἔστι κατασκευὴ· ἀπλοῦς ἤλθον, οὐδὲν ἴδα. Οὐκ ἐπειράθητε τοιοῦτων πολλῶν; οὐκ οἶδαμεν ὡν δολῶν τὰ ἔργα; τοιαῦτα οὐ βῆπτουσι πράγματα, ἀλλὰ προσποιῦνται ἀγνοίαν; Οὕτω καὶ ὁ διάβολος· *Τί τι εἶπε*, φησὶν, ὁ Θεός; ἀντὶ τοῦ, Παρήκουσα, ἡ καλῶς ἤκουσα, μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου. Ἡ γυνὴ νομίσασα ἀγνοίαν εἶναι, διορθοῦται τὴν λέξιν. Ἢ οὕτω, φησὶν, εἶπεν· οὐκ εἶπεν ὁ Θεός; μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς μὴ ξύλου πέτρεψεν, ἀπὸ δὲ ἐνὸς ἐκώλυσεν· εἶπε γὰρ ἡμῖν· ἢ φάγητε, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ἐδοξε μανθάνειν δ' ὅτι ἦδει· λοιπὸν οὐχ ὑπωπτεύετο ὡς ἐγκατάσκευος, ἀλλὰ λέγει αὐτῇ· *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Ἴδε ἄλλο εἶδος. Τοῦτο γὰρ Θεοῦ εἰπόντος, ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, λέγει ὁ διάβολος, *Οὐκ ἀποθανεῖσθε*· τοῦτο δευτέρον ἐψεύσατο. Ἢ δει γὰρ Θεός, φησὶν, ὅτι ἦ ἂν ἡμέρα φάγητε, ἐσσεσθε ὡς σοί. Ἴδε τρίτον ψεύδος. Ὅρα τὴν ἐγκατάσκευον ακίαν τοῦ διαβόλου. Ἠδὴ προμελετᾷ κατασπεῖραι τὴν κόσμῳ τὴν πλάνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐμελέτησεν, ὡς προείπον, πολυθειαν εἶναι τῷ κόσμῳ, προλαβὼν ἵς ἐν διηγῆματι, κατέσπειρεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς υναϊκῆς ἔμφρασιν τοῦ εἶναι πολλοὺς θεοὺς. Ἄλλ' ὁ ἐν τῆς κακίας τεχνίτης οὕτω προκατέσπειρε τὴν νοίαν τῶν θεῶν· ὁ δὲ Θεός προειδὼς ψυχοκόμησε, ἦν πλάστην τὴν μέλλουσαν μὴ λαληθῆναι ἀνθρωπίνῳ τῷματι, [498] ἵνα μὴ πρώτη λογικῆ φωνῆ περὶ θεῶν θέγγηται, ἀλλὰ πρῶτον στόμα ὑφραῖ, ἵνα πᾶν στόμα αλοῦν περὶ εἰδῶτων τῶν στόματι ἐκείνου ἀπεικάγηι. Οἶδα ὅτι καὶ τῇ φωνῇ συγγινώσκετε, καὶ τὰς νοίας τὰς ἀγίας τῶν Γραφῶν ἀρπάξετε. Μηδεὶς οὖν ἐπὶ τὸν κόμπον τῆς φωνῆς ἀσχολεῖσθω, ἀλλὰ περὶ ἦν τῶν νοημάτων δύναμιν.

Ἢ δει γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι ἦ ἂν ἡμέρα φάγητε, ἐσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Λέγουσι πολλοὶ, καὶ μάλαστα οἱ τῶν θεοστυγεῖ ὀρφυρίῳ ἀκολουθήσαντες τῷ κατὰ Χριστιανῶν συγράψαντι καὶ τοῦ θεοῦ δόγματος πολλοὺς ἀποστήντι· λέγουσι τοῖνον· Διὰ τί ὁ Θεός ἀπηγόρευσε ἦν γινώσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Ἔστω, τὸ πονηρὸν ἀπηγόρευσε· διὰ τί καὶ τὸ καλόν; Εἶπὼν γὰρ, ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ πονηρὸν ἢ φάγητε, κωλύει, φησὶν, αὐτὸν τοῦ εἰδέναι τὸ καλόν· διὰ τί καὶ τὸ ἀγαθόν; Ἀεὶ ἡ κακία καθ' ἑαυτῆς τεχνάζεται, καὶ τὰς λαθὰς καθ' ἑαυτῆς διδῶσιν. Ἢ τὴν γινώσιν ἐκώλυσεν ὁ Θεός τοῦ καλοῦ· εἶχε γὰρ ἰσὴν ὁ Ἄδάμ, καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν. Εἶ γὰρ μὴ εἶχε κώσιν, πῶς γνωρίζει τὴν γυναικα; πῶς φυσιολογεῖ, *ἵστωῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*; πῶς δὲ καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα, *Ἀυτῇ ἰηθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήθη*. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πα-

τέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ λοιπὰ; τοσαῦτα οἶδε, καὶ οὐκ ἦδει τὸ καλόν; Τὸν Θεὸν ἦδει, τὰ τοῦ Θεοῦ ἐτήρει, γινώσιν εἶχεν, ὀνόματα ἐπέθηκε τοσαῦτα· πῶς οὐκ εἶχε γινώσιν καλοῦ; Τί ὄν ἔστιν; Οὐ τὴν γινώσιν κωλύει ὁ Θεός τοῦ καλοῦ, ἐκλήθελε μὴ εἶναι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν γινώσιν τοῦ κακοῦ. Αὐὸ δὲ τὸ σόφισμα τῆς ἀσεβείας ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Λέγει Παῦλος· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων*. Οὐ τὰ δύο ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἤγιασε μὲν τὸ ἅγιον, ἀπέβριψε δὲ τὸ ἐναγὲς; καὶ βέβηλον. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ· *Οὐ δύνασθε θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ*· κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ θεῶ δουλεύειν καὶ δαίμονι ἀδύνατον. Οὕτως ὁ Θεός ἐκώλυσε λαβεῖν γινώσιν τοῦ πονηροῦ, ἵνα μὴ μιγῆται μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ γινώσιν τοῦ κακοῦ.

δ. Λοιπὸν ἐναυθὰ προσέχωμεν. Διὰ τί δὲ διωξ ἐκλήθη ξύλου γινώσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Οὐ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ἀλλὰ τοιαύτην ἠνεγκεν ὑπόθεσιν, τὸ ἰδίωμα τῶν Γραφῶν λέγω. Ὅλον τι λέγω· ἐκλήθη ἐν τῇ ἐραμῇ μία πηγὴ ὑδατος ὑδωρ ἀντιλογίας· *Ἐδοξίμασθε ἐπὶ ὑδατος ἀντιλογίας*. Ἄρα τὸ ὑδωρ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ὡς εἰς ἀντιλογίαν φέρειν τὸν λαόν; διὰ τί οὖν Μωυσῆς πίων οὐκ ἀντέπει τῷ θεῷ; Ὄσπερ οὖν ἐκλήθη τὸ ὑδωρ ἀντιλογίας ὑδωρ, οὐ φύσιν ἔχον τοιαύτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ ἀντέπειν ὁ λαός, διὰ τοῦτο ἐκλήθη ὑδωρ ἀντιλογίας. Πάλιν εἶδεν Ἰακώβ τὸν Θεόν, ὡς εἶδεν ἀνθρώπῳ δυνατὸν, καὶ καλεῖ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου *Εἶδος Θεοῦ*. Ὁ τόπος οὐκ εἶχεν εἶδος Θεοῦ, ἢ μορφὴν Θεοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ αὐτῷ ἡ ὄπτασια ἐγένετο, ἐκάλεσε τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ἄλλος τόπος ἐκλήθη *Εἰρήνη Θεοῦ*. Ὅτε τῷ Γεδεῶν ἐφάνη ἀγγελος, ἐφοδῆθη, καὶ λέγει· *Οἰμοί, οἰμοί, ἀποθανοῦμαι*· [499] εἶδον γὰρ ἀγγελον Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἀγγελος· *Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ. Καὶ ἠκούσθητε, φησὶ, Γεδεῶν θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ Εἰρήνη Θεοῦ*. Ὄσπερ οὖν ὁ βρωμὸς, ἢ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ αὐτὸ εἰρήνην εἶχεν, ἀλλὰ τῆς γενομένης καὶ δοθείσης εἰρήνης ἦν σύμβολον· καὶ ὡσπερ τὸ ὑδωρ οὐκ εἶχεν ἀντιλογίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν οὕτως ἐκλήθη· οὕτω καὶ τὸ ξύλον οὐ γινώσιν εἶχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἁμαρτάνων εἰς γινώσιν ἐρχεται ὡν ἁμαρτάνει. Οἶόν τι λέγω, πάλιν ἐν ὑποδείγματι· ἐνίστε παρερχόμεθα οὐδένοντες διὰ τόπων ληστειομένων, καὶ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, Οἱ τόποι δὴ οὗτοι φοβεροὶ εἰσιν. Ἄρα ὁ τόπος ἔχει φόβον; ἢ διὰ τοὺς ληστὰς λέγουσι, τοὺς σχολάζοντας ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ; Οὕτω καὶ τὸ δένδρον ἐκεῖνο οὐ φύσιν εἶχε θανατοποιοῦ γινώσεως ἐργαστικὴν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸ γενομένης τῷ Ἄδᾶμ τραγῳδίας ἔλαβε τὸ ὄνομα. Αὐὸ δὲ τὸ πρᾶγμα συντόμως· οὐ γὰρ ἀπορεῖ ἡ θεία Γραφή. Σήμερον ἔχομεν θυσιαστήριον, οὐ μετέχουσι οἱ πιστοί. Ἄρα αὐτὸ τὸ δῶρον φυσικὴν ἔχει σωτηρίαν, ἢ διὰ τὴν ἐπικαλουμένην δόξαν ἔχει ἐνέχυρον ἀπὸ τῶν παρόντων, μὴ ἀμφιβάλλης περὶ τῶν προλαβόντων; Ἐκεῖ βρωμα θανατοποιῶν, ὡδὲ βρωμα ζωοποιῶν. Εἰ τοῦτο τὸ βρωμα σώζει φύσει, καὶ οὐ χάριτι· κάκεινο τῇ φύσει ἀναίρει, καὶ οὐ παραβάσει. Δείξω σοι ἄλλο βρωμα ἐξω τοῦ παραδείσου θανατοποιῶν, τὴν εἰδωλολατρίαν λέγω. Διὰ τί γὰρ παρητήσαντο οἱ μάρτυρες φαγεῖν κρέα; διὰ τί ἐφοδῶντο φαγεῖν; ἄρα, εἰ ἔφαγον, ἀπέθνησκον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπανόμαστο τῶν εἰδῶλων ἡ μνήμη, ἐφυγον, οὐ τὴν βρωσιν, ἀλλὰ τὴν τῶν μιᾶρων ἐπίκλησιν. Οὕτω γινώσιν τὸν κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ δένδρον, οὐ γινώσιν πᾶσα

• Nota in marg. Savil. legendum esse, ἢ χρεῖαν προσεῖται, ἢ ἀγνοίαν, quam lectionem in textum invenit mbeffs. Nos in Græcis nihil mutant, illam tamen lectionem in versione Latina sequimur.

ἔχον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παραβάσεως διδάσκον αὐτόν ὅτι.
 Ἄει γὰρ ἡ πείρα διδάσκει τὸν ἀνόητον, ὅτι κακὸν τὸ
 παραβῆναι. Πάλιν ἐτέρῳ ὁδῷ λυθησεται τὸ ζητούμε-
 νον, οὐχ ὡς τῶν πρώτων ἀτανούντων, ἀλλ' ὡς τῆς
 χάριτος τοῦ Θεοῦ πλουσίας οὐσης. Μὴ γὰρ τις νομι-
 ζέτω τὴν ἐπαγωγὴν τῶν πολλῶν νοημάτων δι' ἀσθένειαν
 γίνεσθαι τῶν προλαβόντων ἢ τοῦ Θεοῦ γὰρ
 χάρις πλουσία οὐσα, ἐκ τῶν ἐαυτῆς θησαυρῶν παρ-
 ἔχει ἡμῖν, ἐὰν ὤμεν ἀξιοί. Πρόσεχε τοίνυν. Οἱ μάρ-
 τυρες παρητήσαντο βρώσιν εἰδωλοθύτων, ὄντως φέ-
 ροντες φαγεῖν, ὡς εἰ ἐφυγεν Ἀδάμ τὸ δένδρον, ἐσώθη
 ἄν. Ὅτι δὲ οὐ τὸ εἰδέναί ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τοῦτο
 μισητὸν, ἢ ἀλήθεια λάμπει. Ἐρωτῶν γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ
 μὴ πράττων, οἶδεν αὐτὸ, ἢ οὐ; Τίς τολμᾷ εἰπεῖν ὅτι
 οὐκ οἶδεν; Θὺ γὰρ ἔστιν ἡ γνώσις, πρᾶξις. Ἄρα Παῦ-
 λος ὁ λέγων, *Φεύγετε τὴν πορνείαν*, οὐκ ἤδει τί ἦν
 ἡ πορνεία; ὁ φεύγων μοιχείαν, οὐκ ἤδει τί ἦν ἡ μοι-
 χεία; Ἄλλ' οὐ κατέκρινεν αὐτὸν ἡ γνώσις. Αὐτὸς δὲ ὁ
 Θεὸς οἶδεν ἡμῶν καρδίας τὰς πράξεις, ἀριθμῶν καὶ
 λέγων· *Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πορ-
 νηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, ἐπιπορναίαι, ἀσελγειαί, φθό-
 ροι, πλεονεξίαι. Ταῦτα ἐστὶ τὰ κοινοῦντα τὸν ἄν-
 θρωπον*. Ταῦτα [500] ἀγνοῶν λέγει, ἢ εἰδὼς ὁ Θεὸς
 καὶ ὁ Ἀπόστολος; Οὐχ ὕβριζει οὐκ ἡ γνώσις τὸν Ἀδάμ.
 Ἐδωκεν οὐκ ἡ γνώσις, ἀλλ' ἡ παράβασις. Θέλω δὲ
 ἐρωτῆσαι αὐτόν, ποῖον ἔμαθε παρὰ τοῦ ξύλου καλὸν,
 ἢ κακόν; Μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνω τί ἐστὶ φόνος; Οὐδέ-
 πω οὐδέπω ἦν ὁ κολάζων· οὐ μοιχεία ἐγινώσκετο·
 οὐδέπω γὰρ ἦσαν γάμοι· οὐ πορνείαι, οὐκ ἀρπαγὴ ἦν·
 οὐδέπω γὰρ ἦν πλοῦσιος καὶ πένης· οὐ συκοφανταίαι
 καὶ ψευδομαρτυρίαι. Ποῖον οὖν ἔγνω κακόν, ἢ τοῦτο
 μόνον, ὅτι καλὸν ἦν τὸ ὑπακοῦσαι Θεῷ, κακὸν δὲ τὸ
 παρακοῦσαι Θεοῦ; Λέγω δὲ κοινὸν καὶ περιφερόμε-
 νον ῥῆμα, καὶ μὴ τις αὐτοῦ ὡς τολμηροῦ καταγνῶν.
 Εἰδῶθαμεν λέγειν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἀπειλοῦντες αὐ-
 τοῖς ἐπιστροφῆν· Ποιῶ σε μαθεῖν ἐπιστροφῆν. Ἄρα
 γνώσιν λέγει τὴν μάθησιν; Τὸ οὖν γνωστὸν ἀπὸ τῆς
 πείρας τῶν συμφορῶν. Ἐπαίθυσεν αὐτὸν γινῶναι,
 πόσοις κακοῖς συνεζέχυθη παραβάς.

ε'. Πρόσεχε τοίνυν μετὰ ἀκριβείας. Εἰ γὰρ καὶ εἰρη-
 ται πρῶτην, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἔλκει τὸν λόγον. Ὁ δεδωκὼς
 τὰ πάντα Θεὸς ἄρατος ἦν ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 τὰ πάντα ὁρώμενος ἦν. Ὁ λαβὼν ἐφαίνετο, ὁ δεδω-
 κὼς οὐκ ἐφαίνετο. Μόνος ἦν ὁ ἄνθρωπος· τὰ ἄλογα
 περὶ αὐτόν. Κατὰ κεφαλῆς οὐδένα εἶχεν. Ἐθηκεν
 αὐτῷ ὁ Θεὸς νόμον, τὸ δένδρον εἰς ὑπόμνησιν ἐν μέ-
 σω, ἵνα μὴ λάθῃ λαβὼν τὴν δεσποτείαν. Οἶον, περιήξει
 τρυγῶν τοὺς καρπούς μετὰ τῆς γυναικός. Ἐπλησίαζε
 τῷ δένδρῳ· ἔλεγε, Μὴ ἀφώμεθα τοῦ δένδρου τούτου·
 περὶ γὰρ αὐτοῦ παρήγγειλεν ὁ Θεός. Καὶ ἦν τὸ ὁρώ-
 μενον ὑπόμνησις τοῦ ὁρατοῦ· ὅσα γίνεται καὶ νῦν.
 Ἐνώθησαν πόσοι εἰσὶν ἄρχοντες ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν.
 Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς πᾶσιν οὐ πάρεστι, δεῖ παραστή-
 ναίον τὸν χαρακτηῖρα τοῦ βασιλέως ἐν δικαστηρίοις, ἐν
 ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις, ἐν θεάτροις. Ἐν παντὶ οὖν
 τόπῳ, ἐν ᾧ πράττει ἄρχων, δεῖ παρῆναι, ἵνα βεβαιῶ-
 ται τὰ γινόμενα. Ὁ βασιλεὺς μὲν οὖν παρῆναι παν-
 ταχοῦ, ὡς ἄνθρωπος, οὐ δύναται· Θεὸν δὲ πάλιν φαί-
 νεσθαι, ὡς Θεὸν, ἀνθρώποις, ἀδύνατον. Δέδωκε τὸ
 δένδρον χαρακτηῖρα τῆς βασιλείας, ὑπόμνησιν φέρον

ὁ Sev. codj. αὐτήν, quod recepit Combedes.

τῷ Ἀδάμ, ὅτι πάντων ἔλαβε τὴν δεσποτείαν. Γνωσ-
 τὸν δεδωκῶτα τὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἵνα μάθῃς πῶς ὅσα
 μίμησεν ἀποτοῦς τὸ δένδρον· ὅτε ὁ ἔφις ἠθέλησεν
 ἀπατήσασιν τὴν γυναῖκα, εἶπεν αὐτῇ· *Διὰ τί εἶπεν ὁ
 Θεὸς μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντός ξύλου;* Ἡ γυνὴ
 οὐκ ἐπελανθάνετο τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διορθῶσα
 τὴν ἄγνοϊαν, καὶ φησιν· Οὐκ εἶπεν ὁ Θεὸς οὕτως
 ἀλλ' ἀπὸ παντός ξύλου φαγώμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου
 τούτου, εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲ
 ἔψησθε αὐτοῦ. Βλέπε τὴν ἀκριβείαν. Ὁ Θεὸς οὐκ
 εἶπε· Μὴ ἔψησθε. Οὐδὲ γὰρ ἔφερε κίνδυνον τὸ ἔψη-
 σθαι· ἀλλ' ἐκαίνοι σύνεσιν ἔχοντες θεῖα, τῶν λοιπῶν
 ἀπολαύοντες, ὤρισαν παρ' ἑαυτοῖς· [501] Εἶπεν ὁ
 Θεός, Μὴ γεύσησθε τοῦ δένδρου· ἡμεῖς δὲ μηδὲ
 ἀψόμεθα. Τοσοῦτον ἔμελε τῇ γυναικὶ τηρῆσαι τὴν
 Θεοῦ τὴν ἐντολήν. Ἦν οὖν τὸ δένδρον ἐν μέσῳ
 κείμενον, εἰς ὃ ἠπάτησεν αὐτοῦς. Σέβον ἅπαντα
 πράγμα. Ἐχρησάτο ὄργανον πρὸς τὴν ἀπάτην, πρὸς
 γὰρ ματι ἐμπεφυτευμένῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ γὰρ θεὸς
 πλάττων τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τῆς ἄλλης γνώσεως
 ἐνέθηκεν αὐτῷ καὶ πόθον Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐν
 αὐτοῖς τὸν πυρὸν τοῦ πόθου, λέγει· *Γενήσεσθε ἅ
 θεοί*. Νῦν, ὡς ἄνθρωποι, οὐ δύνασθε εἶναι πάντες
 μετὰ Θεοῦ. Ἐὰν γένησθε ὡς θεοὶ, πάντοτε μέλλει
 εἶναι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐὰν φάγητε,
 γίνεσθε πολέμιοι τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθυμία οὖν τῆς ἰσ-
 θείας ἀπατᾷ τὴν γυναῖκα, κάκιστήν τὸν ἄνδρα εἰς
 ἀπατᾷ, ἀλλὰ πείθει. Καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων·
 Ἀδάμ οὐκ ἠπατήθη. Καὶ διὰ τί κατεκρίθη; Ὅρα
 τὸ δεινόν. Ἡ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἔφαγε· πείθει μετὰ
 τὸ φαγεῖν καὶ τὸν ἄνδρα, ἵνα μὴ μόνῃ διατραπῆ· καὶ
 ἐπεισεν, οὐκ ἠπάτησεν· οἷον γίνεται καὶ νῦν πολλί-
 κος. Οἶδεν ἄνθρωπος τὴν πίστιν, ἀγαπᾷ τὸν νόμον,
 ζηλοῖ τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ πείθεται τῇ γυναικὶ, μὴ
 δεῖξαι τὸν ζῆλον, οὐκ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ
 πειθόμενος τῇ συμδίῳ. Πολλοὶ γὰρ ἐνόμισαν, ὅτι ὁ
 ἄγνων ὁ Ἀδάμ ἔλαβε παρὰ τῆς γυναικός, οὐκ εἴδως
 πόθεν ἤγαγε τὸν καρπὸν. Ἄλλ' οὐκ ἔχει ἀπολογία·
 ὁ γὰρ Θεὸς ἐλέγχει, λέγων αὐτῷ· *Ὅτι ἤκουσας τῆς
 φωνῆς τῆς γυναικός σου*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπίσ-
 τευσε παρὰ τῆς γυναικός σου· καὶ μὴν ἠδύναται
 εἰπεῖν, Ἦγνούον, οὐκ ἤδειν πόθεν ἤνεγκε τὸν καρπὸν.
 Τὸ ἔγκλημα τοῦ ἀνδρός, οὐχ ὅτι ἠπατήθη, ἀλλ' ὅτι
 ἐδωλεσθη. Ἐλθωμεν λοιπὸν ἐπὶ τὸ δικαστήριον· ἴσ-
 μεν τὰ ὑπομνήματα τὰ πρῶτα τὰ ἐπὶ τῆς ἀγίας ἐκεί-
 νης καὶ ἀδελκότου δικῆς καὶ φιλανθρώπου γινόμενα.
 τὰ γραφέντα γράμμασιν ἀθανάτοις, ὧν τὴν μνήμην
 καὶ τὴν ἔψιν καὶ τὴν φαιδρότητα οὐδὲ πᾶς ὁ αἰὼν
 λύσαι δύναται. Πρόσεχε λοιπόν. *Ἦκουσε*, φησιν, ὁ
 Ἀδάμ τῆς φωνῆς Κυρίου περιπατοῦντος τὸ δει-
 λινόν ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἀπὸ τοῦ ψόφου ἤσθετο,
 καὶ ἀπὸ τῆς συνηθείας. Καὶ ἀπὸ τοῦ κτύπου εἶχε βίαι
 φαίνεσθαι; Ἐφαίνετο οὐχ ὡς ἦν, ἀλλ' ὡς ἠθελοῦσα.
 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων, ὅτι τὸ δειλιῶν τότε τὸν
 Ἀδάμ ἐπεσκέφατο, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸ δει-
 λινόν. Καὶ γὰρ κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας ὑπέκειντο ὁ
 Σωτὴρ τὸ πάθος, καθ' ἃς διετέλεσεν ὁ Ἀδάμ ἀπὸ τοῦ
 φαγεῖν εἰς τῆς παραβάσεως ἢ καὶ τῆς κρῆσεως, ἀπὸ
 ἕκτης ὥρας ἕως ἐνάτης. Ἐκτῆ ὥρᾳ ἔφαγε· κακὸν
 γὰρ φύσεως· μετὰ τὴν ἕκτην ἀπεκρύβη. Τὸ δειλιῶν

ἢ Sic exemplaria: verum hæc lectio ferri nequit. Combedesius ex conjectura substituit ἕως τῆς παρακρύψεως. Sic sensus quadragit. At vox παράκρυψις insolens omnino est, neque placet.

ha quaestio solvetur, non quod prima non satis sint, sed quod Dei gratia dives sit. Ne quis enim putet rationum additamenta ob priorum imbecillitatem afferri: am Dei gratia, dives cum sit, ex thesauris suis nobis dona profert, si tamen digni simus. Attende igitur. Martyres recusarunt idolis immolatorum cibum: modo cibum huiusmodi fugientes, quo si effugisset Adam lignum, salutem consequitur erat. Quod utem scire bonum et malum, non odio dignum sit, vere liquidum est. Deus enim interrogans, et non sciens, an rem novit, necne? Quis ausit dicere eum non nosse? Non enim cognitio, ipsa actio est. Num Saulus, qui dicebat, *Fugite fornicationem* (1. Cor. 6. 8), ignorabat quid esset fornicatio? cavendo adulterium, nesciebat quid esset adulterium? Verum non deo reus, quod nosset. Quin ipse Deus novit actus omnes nostros, ipsos enumerans ac dicens: *De corde exeunt cogitationes malae, caedes, adulteria, perjurya, impudicitiae, invidiae, rapinae. Haec sunt quae coinquinant hominem* (Math. 15. 19. 20). Haecine ignorans aut scias dicit Deus, dicit Apostolus? Non ergo scientia Adamo dedecori est. Nocuit illi, non cognitio, sed transgressio. Velim autem ab illo quaerere, quid ex igno didicerit, bonumne an malum. An post esum novit quid esset homicidium? Nemo hactenus erat qui puniret; adulterium nesciebatur, cum nondum essent iurtae: non fornicatio, non rapina erat; nondum enim erant dives vel pauper: non sycophantiae, non falsa testimonia. Quod igitur aliud malum sciebat, nisi hoc solum, bonum nempe esse Deo obsequi, malum ipsi non obedire? Rem dico quae vulgi ore circumfertur, ne quis me audaciae incuset. Solemus dicere peccantibus, comminantes ut convertantur: Faciam ut discas resipiscantiam. Ergone qui sic loquitur, hanc disciplinam dicit esse scientiam? Scientia igitur ex calamitatum experientia procedit. Docuit eum ut disceret, quot malis se per transgressionem implicuisset.

5. Animum igitur diligenter adhibe. Quamquam enim prius diximus, argumenti ratio eo orationem deducit. Omnium largitor Deus invisibilis erat; qui a Deo omnia acceperat, sub aspectum cadebat. Qui acceperat, oculis patebat; qui dederat, non apparebat. Solus erat homo: bruta animantia circa illum erant. Neminem habebat oppositum. Imposuit Deus legem, arborem in medio, quae commonefaceret, ne sub dominatu se positum esse oblivisceretur. Verbi gratia, circumibat fructus decerpens cum uxore. Accedebat ad arborem: dicebat, Ne hanc arborem tangamus; de illa namque praecipit dedit Deus. Eratque id quod videbatur, ejus qui invisibilis erat monumentum; id quod etiam nunc accidit. Cogita quam multi per universum orbem praefecti sint. Quia autem Imperator non omnibus adest, necesse est Imperatoris effigiem in tribunalibus, in foris, in caetibus, in theatris exhiberi. In omni ergo loco, in quo negotia tractat praefectus effigiem esse oportet, ut quae sunt auctoritatem habeant. Imperator quidem, ut pote homo, ubique praesens esse non potest: Deus

vero rursus, ut Deus est, nullo modo potest ab hominibus videri. Dedit arborem imperii characterem, qui Adamum commonefaceret, accepisse se omnium dominatum. Agnosce eum qui tibi potestatem dedit. Et ut discas quomodo arbor ipsos commonefaceret, cum serpens mulierem decipere voluit, dixit illi: *Cur dixit vobis Deus ne comederetis ex omni ligno* (Gen. 3. 2)? Mulier non oblita erat legis, imo etiam ignorantiam corrigit, et ait: Non ita dixit Deus, sed ex omni ligno comedimus; de hoc autem ligno dixit Deus, ne comederitis ex illo, neque tangatis ipsum. Vide accurationem. Deus non dixit: Ne tangatis. Nullum quippe erat in tactu periculum: sed illi, qui divina praediti prudentia erant, reliquis fruentes, id apud se statuerunt: Dixit Deus ne de arbore gustemus; nos ne tangamus quidem. Tanta mulieri cura, erat servandi Dei praecipitum. Erat igitur arbor in medio posita, qua serpens seduxit eos. Rem audi stupendam. Usus instrumento est ad fraudem, rem nempe homini insita. Deus enim hominem formans, cum reliqua scientia, etiam desiderium Dei indiderat. Cum igitur in illis desiderii flammam videret, ait: *Eritis sicut dii*. Nunc, homines, non potestis semper cum Deo esse. Si fueritis sicut dii, semper cum illo futuri estis. Neque enim dixit illis: Si comederitis, Dei hostes eritis. Desiderium ergo a qualitate cum Deo mulierem decipit: illaque virum non decipit, sed illi suadet. Id testificatur Paulus dicens: *Adam seductus non est* (1. Tim. 2. 14). Cur autem damnatus est? Vide mali gravitatem. Mulier seducta comedit; postquam comederat, viro suadet, ne sola perverteretur: suavit, non decipit; ut jam saepe fieri solet. Novit vir fidem, amat legem, studio plenus est orthodoxae religionis, moremque gerit uxori, ne studium ostendat, non ignorans veritatem, sed conjugii obtemperans. Multi namque paraverunt, ignorantem Adamum accepisse ab uxore, cum nesciret unde fructum tulisset. At nulla ipsi excusatio superest: Deus enim conarguit, cum ait: *Quia audisti vocem uxoris tuae* (Gen. 3. 17). Non dixit, Quia accepisti ab uxore tua: nam potuisset dicere, Ignorabam, nesciebam unde afferret. Viri crimen est, non quod deceptus, sed quod inescatus sit. Jam ad iudicium veniamus: videamus instrumenta prius, quae in saeculo illo, incorrupto et clementi foro allata sunt, descripta literis immortalibus, quarum memoriam, conspectum, conspicuitatem nullum aevum delere poterit. Jam animum adverto. *Audivi*, inquit, *Adam vocem Domini deambulantis ad vespeream in paradiso* (Gen. 3. 8). A strepitu sensit, et a consuetudine. Ergone a strepitu potuit Deus apparere? Apparebat non ut erat, sed ut volebat. Benedictus sanctorum Deus, quod ad vespeream tunc Adamum visitaverit, et nunc in cruce ad vespeream. Illis quippe horis Christus passionem sustinuit, quas egit Adam, ex quo comederat, donec latebras quaereret, ac iudicium subiret, a sexta usque ad nonam horam. Sexta hora comedit: haec enim naturae regula est; post sextam abscondit se. Ad vespeream Deus ad ipsum venit. Desideravit Adamus fieri deus; rem impossi-

bilem desideravit: ejus Christus desiderium implevit. Desiderasti id esse, quod non potuisti: desidero ego fieri homo, et possum: ejus errori vicem contrariam Deus retulit. Desiderasti quæ supra te erant, assumo ego quæ infra me sunt. Æqualitatem cum Deo concupivisti: æqualis homini fio. Ideo ait Paulus: *Et habitu inventus ut homo* (Philipp. 2. 7). Desiderasti esse Deus, neque ideo indignatus sum: volo enim te æqualitatem cum Deo concupiscere; sed ideo indignatus sum, quod præter Domini sententiam eam dignitatem rapere volueris. Voluisti deus fieri, nec potuisti; homo fio, et quod impossibile erat, possibile reddo. Quod autem ex desiderio ad hoc accederet, ipse testificatur his verbis: cum ipse pascha ederet, ipse alens cum iis qui alebantur, cum mensa apposta illi esset, qui alit universum orbem, inquit apostolis: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15). Num illam cum Deo æqualitatem invidi tibi? Tu mea usurpare voluisti, cum non posses; ego tua assumo, quod sane possum. Animum adhibe. Descendit ad vesperam, et dicit: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)?

6. Hæc affinia sunt: unius enim Dei sunt et hæc et illa. Numquid enim alius ad passionem venit, alius descendit in paradysum? Abscondit se, sensit, postquam comederat. *Aperiti sunt enim eorum oculi, et cognoverunt se nudos esse* (Gen. 3. 7). Quia diabolus dixerat, *Qua die comederitis, aperientur oculi vestri*: ecce, inquit, vera dixit satanas. Paulo convenit dicere: *Non enim ejus consilia ignoramus* (2. Cor. 2. 11). Norunt sancti diaboli machinas. Vide malitiam. Unde norat diabolus, fore ut, postquam comedissent, aperirentur eorum oculi? num cæci erant? Dicit Scriptura, antequam illi comederent de arbore: *Vidit mulier arborem. Non ergo cæca erat. Vidit, inquit, mulier arborem, quod aspectu pulchra esset* (Gen. 3. 6). Primo vidit, deinde comedit. Quomodo igitur aperti sunt eorum oculi? Attende, quæso; hic enim quæstio sita est. Diabolus de numero eorum erat, qui lapsi seu transgressi fuerant; noveratque quid passus esset post transgressionem, quidque alii transgressores paterentur. Communis autem omnibus est hæc passio. Nam hodieque cum peccamus, velut cæci peccamus: post peccatum tunc videmus quid fecerimus. Verbi causa, si quis accusetur, Cur hoc fecisti? is necessitatem prætendit: Vere non videbam quid facerem; non quod cæcus esset, sed quod inter peccandum ratio obtenebretur, dum totus actui incumberet, in ipso autem opere exæcatur. Postea vero in conscientia videt quid fecerit. Exempli causa: ingreditur quis domum ut furetur, at cæcus intrat; non cogitat de illo, qui obviam futurus est, de eo qui apprehendet, non de judicium metu, de impendente periculo: a morbo namque animi exæcatus est. Cum ingressus fuerit, cum abripuerit, cum furatus egressus fuerit, nemine præsentem, metu repletur, sentit quid fecerit, anxiusque cogitat, si perquisitio futura sit, deprehensuros esse quis facinus perpetrarit. Quæ inter agendum non secum reputabat, post rem gestam cogitat.

Verbi gratia, qui mœchatur, in alienumque *ovium* se injicit, intrat, nec cogitat esse leges, tribunalia, accusatores, gladios acutos: at re peracta, timet, respectos habet servum, ancillam, vicinum, cognatum, quæque inter agendum non cogitabat, advertit postea. Rursus admonet quis alium ut abstineat a malis, si morem non gesserit, solet ei dicere: *Sæpius dixi ei, et non audit; non quod non audierit, sed quod non obtemperarit. Tum infligendo plagas ait: Doceo te ut audias; non quod auditum illi tribuat, sed quod plagæ emendat præoccupatum animum, et ad meliorem frugem reducat. Sic et propheta: Disciplina Domini aperit mihi aures* (Isai. 50. 5). Quia ergo diabolus exciderat (non enim argumenti oblitus sum), noverat ubi erat, postquam excidit, tuncque in sensum facinoris sui venit. Didicerat ergo ex iis quorum periculum fecerat, atque, *Si comederitis, aperientur oculi vestri*; nempe, ut mei aperti sunt: ex quo peccavi, novi quid passus sim, novi quid amiserim. *Deinde comederunt, et aperti sunt oculi eorum, et viderunt quod nudi essent.* Ante enim nudj erant et non erubescabant. Exuerant immortalitatem, sublata erat stola gloriæ, nudatum corpus fuerat, et lutum deinceps erat. Statim scaturit inventum artium. Ars prima Adami sartoria fuit. Ante omnem artem sumpsit ficulneæ folia, et consuit. Quis docuit? quis monstravit? Semel a Deo solertiam acceperat, imago erat Dei, et de scientia dubitas? Cum tecum reputaveris, unde primum homo aratrum fecerit, quis lignum aptare, et in medio ferrum inserere et adstringere docuerit, jugum bobus imponere; unde mulier texendæ tela artem invenerit, sumendi vellus, lavandi, pectendi, nendi, copulata tenuandi, rursusque nectendi: unde hoc? Quis phrygioniam phrygiones docuit? Stat textorium instrumentum, unum est quod mittitur: non manus efficit, sed ratio operatur, ratio formas absolvit. Artifex manus non injicit, artisque ratio vestimentum format, et in figuris, quæ oculis percipiuntur, excitatur artificis voluntas. Jam phrygio non movet manus, et formas excitat. Si autem audieris, Deum operari, putasne ipsum movere manum ut operetur? et si omnem artem omneque inventum exquisieris, dixerisque, Quomodo hoc et illud invenerunt? recordatus primæ vocis qua dictum fuit, *Facimus hominem ad imaginem nostram*, habes quæstionis solutionem. Dei imago est, et non intelligit? Dei imago est, et non imitatur Dominum? *Consuit folia ficus.*

7. *Contra eos qui dicebant paradysum in cælo esse.* — Erubescant qui allegorice interpretantes dicunt, paradysum in cælo et spiritualem esse. In cælo quid facit ficus? Verum sit in cælo paradysus: flumina unde exeunt? nonne ex terra? Si paradysus sursum est, laud dubie flumina de supernis fluunt. Num dicit Scriptura: Fluvius descendit ex Edem? At vide sophisma. Irrident nos illi allegoriarum auctores. *Induit eos, inquit, Deus tunicas pelliceas* (Gen. 3. 21). Num boves et oves mactavit, aperuitque coriarii officinam, ac coriarii artem egit? Respondemus nos. totum animal produxit nullo congressu, nulla copu-

ἤλαθε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπεθύμησεν Ἀδάμ γενέσθαι Θεός - ἀδυνάτων δὲ ἐπαθύμησεν · Ἐλυσεν αὐτοῦ ὁ Χριστός τὴν ἐπιθυμίαν. [502] Ἐπεθύμησας οὐ γενέσθαι, δ' οὐκ ἠδύνα· ἐπιθυμῶ ἐγὼ γενέσθαι ἄνθρωπος, δ' δύναμαι· ἀντεσῆκωσε γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεός τῇ ἀπάτη· Ἐπεθύμησας τῶν ὑπὲρ σε, λαμβάνω τὰ ὑπ' ἐμέ. Ἰσοθείας ἐπεθύμησας· ἰσάνθρωπος γίνομαι. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· Καὶ σχήματι εὐθεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἠγανάκτησα διὰ τοῦτο· θέλω γὰρ σε ἰσοθεῖαν ποθεῖν· ἀλλ' ἢ ἀγανάκτησις, ὅτι παρὰ γνώμην τοῦ Δεσπότη ἠθέλησας ἀρπάσαι τὸ ἀξίωμα. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἠδυνήθης· γίνομαι ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἀδύνατον δυνατὸν ποιῶ. Ὅτι δὲ ἐπιθυμῶν ἤλαθε πρὸς τοῦτο, μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων· ὅτι τὸ πάτχα ἦσθιεν ὁ τρέφων μετὰ τῶν τρεφομένων, καὶ τράπεζα προέκειτο τῷ τρέφοντι πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, λέγει τοῖς ἀποστόλοις· *Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ πάτχα τοῦτο μεθ' ὑμῶν*. Μὴ γὰρ ἐδάσκαλα σου τῇ ἰσοθείᾳ; Σὺ τὰ ἐμὰ ἠθέλησας ἀρπάσαι, μὴ δυνάμενος· ἐγὼ τὰ σὰ λαμβάνω, δυνάμενος. Πρόσεχε. Κατήλαθε τὸ δεξιόν, καὶ λέγει· Ἀδάμ, ποῦ εἶ,

ζ'. Ἀδελφὰ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα· ἐνὸς γὰρ Θεοῦ κἀκεῖνα καὶ ταῦτα. Μὴ γὰρ ἄλλος ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος, ἀλλ' ὁ κατελθὼν ἐν τῷ παραδείσῳ; Ἐκρούθη, ἦσθετο μετὰ τὸ φαγεῖν. *Διηροίχθησαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί*, φησί, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν, *Ἢ ἂν ἡμέρα φαγητε, διανοιχθῆσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*. Ἰδε, φησὶν, ἠλήθευσεν ὁ Σατανᾶς. Παῦλος πρέπει λέγει· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὸ νοήματα ἀγνοοῦμεν*. Ὑβδαίνω οἱ ἅγιοι τὰς μηχανὰς τοῦ διαβόλου. Ὅρα κακίαν. Πόθεν ἦδει ὁ διάβολος, ὅτι μετὰ τὸ φαγεῖν ἀνοίγονται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; μὴ γὰρ τυφλοὶ ἦσαν; Λέγει ἡ Γραφή, πρὶν φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δένδρου, *Εἶδε*, φησὶν, ἡ γυνὴ τὸ δένδρον. Οὐκοῦν οὐκ ἦν τυφλὴ. Εἶδε, φησὶν, ἡ γυνὴ τὸ δένδρον, ὅτι ὠραῖον εἰς ὄρασιν. Πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἔφαγε. Πῶς οὖν ἦν ἐχθροὶ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; Πρόσεχε, παρακλῶ· ἐνταῦθά ἐστι τὸ ζητούμενον. Ὁ διάβολος ἀπὸ ἐκπτώσεως ἦν, τουτέστι, ἀπὸ παραβάσεως· καὶ ἦδει τί ἐπαθεν ὁ παραβάς, καὶ τί πάσχουσιν οἱ παραβαίνοντες. Κοινὸν δὲ ἐστὶ τὸ πάθος πάντων. Καὶ γὰρ ἀήμερον, ὅταν ἀμαρτάνομεν, ὡς τυφλοὶ ἀμαρτάνομεν· καὶ ὅταν ἀμαρτήσωμεν, τότε ὀρώμεν τί ἐποίησαμεν. Οἶον, ὡσπερ εἰ τις ἐγκαλεῖται, Διὰ τί τότε ἐποίησας, προφασίζεταί ἀνάγκην· Ἀληθῶς οὐκ ἔβλεπον τί ἐποιοῦν οὐχ ὡς τυφλὸς ὢν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ὁ λογισμὸς πηροῦται, ὁλος γίνόμενος τοῦ πρᾶξι, καὶ τυφλοῦται ἐν τῷ πράττειν. Βλέπει μετὰ ταῦτα τῇ συνειδήσει τί πεποίηκε. Λέγω δὲ ὡς ἐν ὑποθέσει· εἰσέρχεται τις ληστεύσαι ἐπὶ οἰκίας, καὶ εἰσέρχεται ὡς τυφλός· οὐ λογίζεται τὸν ἀπαντῶντα, τὸν κρατοῦντα, τὸν φόβον τῶν δικαστῶν, τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον· τετυφλωταὶ γὰρ ὑπὸ τῆς νόσου. Ὅταν εἰσέλθῃ, ὅταν λάβῃ, ὅταν κλέψας ἐξέλθῃ, μὴ θενὸς παρόντος, φόβου πληροῦται, αἰσθάνεται τί ἐποίησε, καὶ λογίζεται ὅτι, ἐὰν ζητηθῇ, νοῦσι τὸ πρᾶγμα τίνας ἐστὶν ἔργον. [503] Καὶ ἂ μὴ ἐλογίσαστο πράττων, λογίζεται μετὰ τὸ πρᾶξι. Οἶον, ὁ μοιχεύων, καὶ ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν ἀλλοτριῶ πυρὶ, εἰσέρχεται, καὶ οὐ λογίζεται ὅτι νόμος εἶσι, δικαστήρια, κατηγορία, ξίφη ἠκονημένα· ἀλλ' ὅταν πρᾶξῃ, δεξιᾷ, ὑποκαταίει παῖδα, παιδίσκην, γέιτονα, συγγενῆ· καὶ ἂ μὴ ἔβλεπεν ἐν τῷ πράττειν,

βλέπει μετὰ τὸ πρᾶξι. Πάλιν παραινεὶ τις τιλ ἀπεχεσθαι κακῶν· κἂν ἀπειθῆς ἦ, ἢ συνήθεια τούτῳ λέγει· Πολλάκις αὐτῷ εἶπον, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν α'. Ἐπειτα ἐπαγαγὼν αὐτῷ πληγὰς, λέγει· Διδάσκω σε ἀκούειν· οὐχ ὅτι ἀκοὴν αὐτῷ δίδωσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ πληγὴ διορθοῦται τὴν πρόληψιν, καὶ εἰς σύνεσιν αὐτὸν φέρει. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης· *Ἢ παιδεύει Κυρίον ἀνοίγει μου τὰ ὦτα*. Ἐπεὶ οὖν ἐξέπεσεν ὁ διάβολος (οὐ γὰρ ἐπιλέλησμαι τῆς ὑποθέσεως), ἦδει ποῦ ἦν μετὰ τὸ ἐκπεσεῖν, καὶ τότε εἰς αἰσθησὶν ἦλθεν ὢν ἐποίησεν. Ἐμαθεν οὖν ἐξ ὧν ἐπαθε, καὶ λέγει, *Ἐὰν φαγητε, ἀνοίγονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*· τουτέστιν, ὡς καὶ οἱ ἐμοί· οἶδα, ἀφ' οὗ παρέσθην, τί ἐπαθον· ἔγνων τί ἐπαθον, ἔγνων τίνος ἀπέτυχον. *Εἶτα ἔφαγον, καὶ διηροίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἶδον ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Πρὸ γὰρ τούτου ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Ἀπεδύσαντο τὴν ἀθανασίαν, περιηρέθη ἡ στολὴ τῆς δόξης, ἐγυμνώθη τὸ σῶμα, καὶ ἦν πηλὸς λοιπόν. Εὐθέως βρῦει ἡ ἐπίνοια τῶν τεχνῶν. Πρῶτὴ τέχνη τοῦ Ἀδάμ βαπτιστικῆ. Πρὸ πάσης τέχνης ἔλαβε τὰ φύλλα τῆς συκῆς, καὶ ἔβραψε. Τί; ὁ διδάξας; τίς ὁ παιδεύσας; Ἐλαβεν ἅπας παρὰ Θεοῦ σύνεσιν, εἰκὼν ἦν Θεοῦ, καὶ ἀμφιβάλλεις περὶ τὴν γνώσιν; Ὅταν ἐνοήσης κατὰ σεαυτὸν, πόθεν ἄνθρωπος ἄρτρον πρῶτον ἐποίησε, τίς ὑπέδειξε ποιῆσαι ζύλον, καὶ μεσολαβήσας σίδηρον, καὶ σφιγξαι, καὶ ζεύγλον ἐπιθειναὶ τοῖς βουσί· πόθεν γυνὴ εὗρε τέχνην ἰστοουργίας, λαβεῖν πόκον, πλῦναι, ξᾶναι, νῆσαι, τὸ συνημμένον λεπτύναι, καὶ πάλιν σχισθῆν συνάψαι· πόθεν τοῦτο; Τίς ἐδίδαξε τοὺς ποικιλτάς τὴν ποικιλτικὴν; Ἔστηκεν ἰσότης, ἐν τὸ παραπεμπόμενον, οὐ χεῖρ ἐργαζομένη, ἀλλ' ὁ λόγος ἐργάζεται, λόγος μορφὰς ἀποτελεῖ. Οὐκ ἐπιβάλλει χεῖρας ὁ τεχνίτης, καὶ ὁ λόγος τῆς τέχνης μορφοῖ τὸ ἰμάτιον, καὶ ἐν ὀρωμένους σχήμασιν ἐγείρεται τὸ βούλημα τοῦ τεχνίτου. Εἶτα ὁ ποικιλτῆς οὐ κίνει χεῖρα, καὶ ἐγείρει μορφάς. Καὶ ἐὰν ἀκούσης, ὅτι Θεὸς ἐργάζεται, νομίζεις ὅτι χεῖρα κινῶν ἐργάζεται; Καὶ ἐὰν ζητήσης πᾶσαν τέχνην, καὶ πᾶσαν ἐπίνοιαν, καὶ εἴπηρ, πῶς ἐνόησαν τότε ἡ τότε; μνημονεύσας τῆς πρώτης φωνῆς τῆς λεγούσης, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*, ἔσχερ τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν. Εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ νοεῖ; εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ μιμεῖται τὸν Δεσπότην; Ἐβραψε φύλλα συκῆς.

ζ'. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ ἀλληγοροῦντες, ὅτι ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ ἐστὶ, καὶ πνευματικός ἐστίν. Ἐκ οὐρανῷ συλῆ τί ποιεῖ; Ἄλλ' ἐστὼ ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ· [504] οἱ ποταμοὶ πόθεν ἐξέρχονται; οὐκ ἀπὸ γῆς; Εἰ ὁ παράδεισος ἄνω, ὅλην ὅτι καὶ οἱ ποταμοὶ ἀνωθεν βέουσι. Μὴ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· Ποταμὸς κατέρχεται ἐξ Ἐδέμ; Ἀλλὰ τὸ σόφισμα^b. Γεῶσιον ἡμᾶς οἱ ἀλληγορηταί. Ἐνάδυσσε γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεός, φησὶ, *χιτώνας δερματίτους*. Ἄρα μὴ βόας ἢ πρόβατα ἔθυσσε, καὶ βυρασίον ἦνοιξε, καὶ τέχνην βυρασίως ἀπέτελλε; Λέγομεν ἡμεῖς, ὅλον τὸ ζῶον παρήγαγεν ἄνω συμπλοκῆς, ἄνευ συζυγίας. Τὸ μὴ δὲ ἐποίησε, καὶ μέρος τοῦ βντος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο; Λοιπὸν φιλοτιμῶνται· ἀλλ' οὐδέποτε Θεὸς ποιεῖ μέρος ζώου, οὐδὲν ἀτελὲς ποιεῖ ὁ Θεός. Ἀκούει δὲρμα, καὶ ζητεῖ πόθεν. Οὐκοῦν ἀκούω κἀγὼ αἵμα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζητῶ πόθεν

^a Hic, post οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν, desideratur haec dubie. ἀλλ' ὅτι οὐκ ἠκήκουσεν, vel quid simile.

^b Combes. sed et alia idē τὸ σόφισμα.

μετέβαλε τὸν Νεβλον εἰς αἷμα, ποῖα ἔθυσε ζῶα. Ὁ ποταμὸς γέγονεν αἷμα, καὶ οὐδὲν ἐτύθη ζῶων· δέρματα δύο γέγονε, καὶ ζῆται ἀπὸ ποίων ζῶων γένητο. Ἄλλὰ κάκει ἐκτός ζῶου δέρμα. Πρόσεχε τῇ ἀκολουσίᾳ, εἰ καὶ ἡ φωνὴ ἔκαμε, καὶ ἡμεῖς. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀκρωτηριασθῆ ὁ λόγος. ὀλίγα ἡρέμα εἰρηκῶς καταπάσω τὸν λόγον. Ἐβράβησε φύλλα συκῆς. Εἶθε ταύτην τὴν τέχνην ἔμαθον αἰρετικοί! Ἄδὰμ παραβάς βράπτειν ἔμαθεν· αἰρετικοὶ ἐκτραπέντες σίχζουσι ἔμαθον. Ἄδὰμ παραβάς ἔβραβησεν, ἵνα σκεπάσῃ τὸ ἀσχημον· αἰρετικοὶ πιστεύσαντες [ἴ. ἀπιστήσαντες] σίχζουσιν, ἵνα γυμνώσωσι τὰ ἄγια. Πολλάκις ἀκούομεν τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ θαυμάζομεν ὅτι στρατιῶται ἔλαβον τοῦ Χριστοῦ τὰ ἱμάτια, καὶ ἐμερίσαντο, καὶ εὐθέως ἡμῶν ἡ διάνοια λέγει· Πολλὴ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, μὴ κατελεῖν κεραυδῶν, μὴ κατελεῖν ρομφαίαν. Ἄλλ' ὑβρίζετο ὁ Ἄγιος, καὶ αἱ βέβηλοι χεῖρες οὐκ ἐκόπησαν; Θαυμάζεις ὅτι ἐτόλμησαν ἐκεῖνοι οἱ στρατιῶται μερίσασθαι τὰ ἱμάτια; Θαύμασον ὅτι οὗτοι διέβησαν τὸ ἱμάτιον τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ στρατιῶται εἶδον τὸν χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ ἄβραφον, ἐκ τῶν ἄνω ὑφαντῶν δι' ὅλου, καὶ ἐφείσαντο τοῦ ἱματίου· αἰρετικοὶ δὲ τὴν ἐσθήτα τοῦ Χριστοῦ, τὴν στολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐσχισαν, ἐμερίσαντο, κατέτεμον. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐβράβησε φύλλα συκῆς. Ἠκούσαν τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος, ὡς ἐνὶ ἀκούσῃ· ἤκουσαν, καὶ ἐκρύβησαν. Εὐγνώμων ἡ φύσις· κὰν μυριακίς ὤμεν ἀμαρτωλοὶ, συνειδητοὶ ἡμῶν ἐλευθερέεσται. Ἐνίπτε τὸ πρόσωπον ἀναίσχυνται· καὶ ἡ συνειδησις ἐλέγχει. Ἐνίστε ἡ γλῶττα· τί γὰρ ἤμαρτον; καὶ συνειδησις ἐλέγχει· ἔσωθεν. Ἀπλοῦστατοι ἦσαν καὶ ἀκέραιοι οἱ περὶ τὸν Ἄδὰμ, ὡμολόγουν μετὰ ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς φησὶ· Ποῦ εἶ; Πολλοὶ εὐσεβῶς ἐθεώρησαν· διὰ δὲ προσέχειν τῇ ἀκριβείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων δέχομαι, ἐπειδὴ εὐσεβῆ· καὶ ταῦτα λέγω, ἐπειδὴ ἀληθῆ. Ἄδὰμ, ποῦ εἶ; Πόθεν; ποῦ κατέβη; ἀπὸ ποίας δόξης ἐξέπεσες; Ἀληθῶς δέχομαι τὴν ἔνοιαν ἡ εὐσεβῆ. Ἐχει γὰρ καὶ τὸ εὐπρόσωπον, καὶ τὸ συμπαθές. Ἄλλὰ ζητῶ τὴν ἀκολουθίαν. Ἄδὰμ, ποῦ εἶ; ἐρωτᾷ ὁ Θεός. Ἦδει, ὡς πλάστης, τοῦ πλάσματος τὴν φύσιν, ὅτι πᾶς ὁ ἀμαρτήσας, ἀπαβήρσιοςτος, καὶ ὅτι τοῖς ἀμαρτάνουσι βράπτεται τὰ στόματα. Προσέσχε, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν παβήρσιαν ἔφυγε. Δούλος τότε μάλιστα ἀγωνιᾷ, ὅταν αἰσθῆται ὅτι ἔμαθεν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸ γενόμενον· ἔως δὲ ἀγνοεῖ ὁ [505] δεσπότης, ἑαυτὸν παραμυθεῖται ὡς δυνάμενος λαβεῖν. Ὁ Ἄδὰμ ἔφυγεν ὡς γνωσθεῖς· ὁ Θεὸς προσπειλοῦτο ἀγνοῖαν, ἵνα τὸν φόβον αὐτοῦ καταλύσῃ· ὡς λέγομεν ἡμεῖς περὶ φίλου· Ἐποίησα ἑμαυτὸν εἰς τὸν μὴ εἰδῶτα, ἵνα μὴ λυπήσω αὐτόν. Πολλάκις γὰρ γίνεται παρ' ἡμῶν ταῦτα. Εἰ δὲ παρ' ἡμῶν τοιαῦτα γίνεται, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῷ τῷ φιλανθρώπῳ. Ἄδὰμ, ποῦ εἶ; ἀντὶ τοῦ, οὐκ οἶδα. Εἶτα τοῦ Θεοῦ προσποιούμενον ἀγνοῖαν, ἡ εὐγνώμων καὶ ἐλευθερά ψυχὴ οὐκ ἔκρυψε· Τῆς φωνῆς σου ἤκουσα, καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην. Διὰ τί ἐφοβήθης; διὰ τί ἐκρύβης; Ἐφοβήθην διὰ τὴν παράδοσιν· ἐκρύβην διὰ τὴν γύμνωσιν. Ἀληθῶς ἐστὶ κλαῦσαι ἐπὶ τῇ φωνῇ τοῦ παραδάντος. Τῆς φωνῆς σου ἤκουσα, ἐκείνης τῆς ποθομένης, ἐκείνης τῆς πάντα μοι χαρισσαμένης, ἐκείνης τῆς ἀγαθῆ μοι χαρισσαμένης καὶ πραγματευσαμένης. Ἦκουσα τῆς φωνῆς σου. Ἐνένοισα ποίας φωνῆς

κατέπτυσσα, ποίας φωνῆς κατεφρόνησα· καὶ ἐφοβήθην, τοιοῦτου δεσπότη τοῦ ἐντολῆν παραβάς· καὶ ἐκρύβην. Ὅτι γυμνός εἰμι. Εἶτα ὁ Θεὸς ἐπιμένει τῇ προτροπῇ· Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ζῆλου, οὐ ἐνετείλαμην σοι τούτου μόνου μὴ σεγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; ἀντὶ τοῦ. Εἰ μὴ πάντως ἐκεῖνο ἐποίησας, ὁ ἐκώλυσα. Ὅρα πῶς ἐρωτᾷ ὡς ἀγνοῶν· Εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦ δένδρου, οὐ ἐνετείλαμην σοι μὴ φαγεῖν, ἔφαγες. Καὶ βλέπε τοῦ Θεοῦ τὴν φιλάνθρωπον. Τίς σοι εἶπε; Διὰ τοῦτο μακρόναι τῆν ὀμίλιαν, ἵνα λύσῃ τὸν φόβον, καὶ ἐγειρῇ παβήρσιαν. Ἐνενοεῖ γὰρ ὁ Ἄδὰμ πῶς οὐδὲν σκληρόν, οὐδὲν ἀπότομον, οὐχ ὑβρις, οὐ πληγαί. Ἐχεις διδάσκαλον τὴν συνήθειαν. Δούλος ἀμαρτήσας ἐὰν προσέλθῃ τῷ δεσπότη, ἀπὸ τῆς πρώτης φωνῆς ἡ θάρσος, ἡ φόβον λαμβάνει. Ἐὰν ἀρξῆται ἀγανακτεῖν, καὶ κλέπτῃ καὶ δόλιον ὀνομάζειν καὶ μυρίων θανάτων ἔξω, παραλύεται· ἐὰν ἀκούσῃ αὐτοῦ ὀνειδίζοντος, Ἄθλιε, τί ἐγένετό σοι τοῦτο; διὰ τί ἤμαρτες; εὐθέως ἐροδιάζεται, καὶ θαρρεί τῶς· οὐ γὰρ ὡς δεσπότης κολάζει, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος νοθετεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ζῆλου οὐ ἐνετείλαμην σοι μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; Μὴ γὰρ πολλὰ ἐκώλυσα; Ἐν μόνον ἐκώλυσα, καὶ τοῦτο οὐ μισῶν, ἀλλὰ προνοῶν. Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ; Οὐδὲν ἀναίσχυντον εἶπεν, οὐκ ἦδειν· ἀλλὰ τί; Ἦ γυνή, ἣν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον· ἀντὶ τοῦ, Ἦ δοθεῖσά μοι πρὸς βοήθειαν. Ἠκούσα γὰρ ὅτε ἐπλάσθη ἐγὼ, ἐκείνη δὲ οὐδέπω, λέγοντος· Ποιήσωμεν αὐτῷ βοήθῃν κατ' αὐτόν. Ἦν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκεν. Οὐκ εἶπεν, Ἠπάτησεν, οὐκ, Ἐψεύσατο· Αἴτη μοι ἔδωκε καὶ ἔφαγον.

ἡ. Εἶτα φησὶ ὁ Θεός· Καὶ ἐχρῆν σε γυναικὶ πιστεῦσαι, καὶ μὴ ἐμοί; καὶ αξιοπιστοτέρα ἡ γυνὴ ὑπὲρ ἐμέ; Ἐγὼ τὰ ἀγαθὰ δέδωκα, πράγμασι σε ἐτίμησα· ἐκείνη ῥήμασιν ἐδέλεεσας. Καὶ βλέπε· ὡς περ δασυκτῆς ἐὰν δέξῃται ἀπολογίαν τοῦ διακαζόμενου, καὶ μηκέτι ἐξετάσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μεταβῇ ἐπὶ τὸν ἄλλον, εὐθέως θαρρεί, καὶ λέγει· Τῶς ἐγὼ ἐξετάσθη· οὕτω καὶ ὁ Θεός· μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἄδὰμ, ἵνα λύσῃ αὐτῷ τὸν [506] φόβον, καὶ λέγει τῇ γυναικὶ· Τί σοὺτο ἐποίησας; Λέγει ἐκείνη· Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον. Ἐπειδὴ ὄλιως ἀληθῆ εἶπεν, οὐχ ὑβρίζῃ τῆς ἀληθείας τὴν ἀπολογίαν, ἀλλὰ καταλιμπάνει αὐτὴν ἀνεξέταστον. Οὐκ εἶπε· Καὶ ἐπιστεύθη ἐκείνῳ, ἤγουν ὁ ὄφις, ὑπὲρ ἐμέ; Ἐπηγγεῖλατο ἰσοθεῖαν, καὶ προσέξενε θάνατον. Ἄλλ' οὐ κρῖνει εὐθέως, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀσθενεστέρου σκευούς ἐφείσατο, καὶ χωρεῖ ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἵνα πείσῃ κάκεινον κάκεινην, ὅτι ἐπὶ τὸν αἴτιον χωρεῖ, καὶ φησὶ· Ὅτι τοῦτο ἐποίησας. Εἶδες θαυμαστὸν κριτήν; Τοῦς ἀπατηθέντας ἐρωτᾷ, τὸν ἀπατήσαντα οὐκ ἐρωτᾷ. Οὐ λέγει αὐτῷ. Τί ἐποίησας; ἀλλ'· Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Κατὰ ταύτην τὴν εἰκόνα Δαυὶδ λέγει, Οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει· οὐχ ὅτι οὐκ ἐγείρονται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξετάζονται. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Ἦ πρὸς τὸν ὄφιν ἀπειλὴ ἐκούφισε τὰς πληγὰς τῶν ἀπατηθέντων. Εἰ μὴ, φησὶν, ἐκείνῳ ὁ Θεός ἐπέγραψεν ὄλεθρον, οὐκ ἂν ἀνεξετάστως αὐτόν ἐκρινεν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας, ἐκικατέρησας σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς. Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κε-

la. Quod non erat fecit, annon partem ejus facere poterit? Instant: at numquam Deus partem animalis facit, nihil imperfectum facit Deus. Audit pellem, et querit unde. Audio et ego sanguinem in Ægypti, et quero, unde mutavit Nilum in sanguinem, quæ animalia mactavit. Fluvius in sanguinem mutatur, et nultum mactatum est animal; pelles duæ fuerunt, et querit ex quibus animalibus detractæ pelles fuerint. Verum illic sine animali pellis. Attende seriem, quamquam vox laborat, et nos ipsi. At ne mutila sit oratio, paucis lenius prolatis, finem dicendi faciam. *Consuit folia ficus.* Utinam hæretici hanc artem didicissent! Adam prævaricatus consuere didicit: hæretici perversi scindere didicerunt. Adam transgressus consuit, ut verenda tegetet; hæretici fidem negantes scindunt, ut sancta nudent. Sæpe audimus quæ in cruce contigerunt, miramurque sumpsisse milites vestimenta Christi, et divisisse, statimque mente dicimus: Magna Dei patientia, quod non immiserit fulmen, quod non strinxerit gladium. Sed contumeliis afficiebatur Sanctus, et profanæ manus non abscindebantur? Miraris quod milites ausi sint vestimenta dividere? Mirare quod hi vestimentum Ecclesiæ disciderint. Certe milites visa Christi tunica inconsultili, a summo contexta per totum (Joan. 19. 23), vesti pepercerant; hæretici vero Christi vestem, Ecclesiæ indumentum sciderunt, diviserunt, dissecarunt. Sed ad propositum revertamur. *Consuit folia ficus. Audierunt Deum ambulantiem*, nempe ut audire licet, et se absconderunt (Gen. 3. 7.8). Proba est natura: etsi sexcentis peccatis sinus obnoxii, conscientia nostra libera est. Interdum frons impudens est, et conscientia arguit. Interdum lingua ait: Quid enim peccavi? et conscientia intus reprehendit. Simplicissimus et sincerus erat Adam: libere constebatur. Deus ait: *Ubi es?* Multi pie locum intellexerunt: oportet tamen accurate inspicere. Illorum sensa admitto utpote pia; et hæc dico quod vera sint. *Adam, ubi es?* Unde? quo descendisti? ex qua gloria excidisti? Admitto hanc expositionem ut piam. Habet enim et veri speciem, et miserantis effectum. At seriem quero. *Adam, ubi es?* Interrogat Deus. Noverat, ut opifex, opificii naturam quod quisquis peccaverit, fiduciam amittat, quodque consuatur peccantium ora. Animadvertibat ideo fugisse, quod fiducia careret. Servus tum maxime anxius est, cum senserit herum peractæ rei gnarum esse: quamdiu ignorat herus, seipsum consolatur, ut qui latere possit. Adam fugiebat ut deprehensus: Deus ignorantiam simulabat, ut metum ejus solveret; ut nos dicimus de amico: Ignorare me simulavi, ne illi molestiam crearem. Hæc enim sæpe apud nos contingunt. Quod si apud nos hæc accidunt, multo magis apud Deum clementissimum. *Adam, ubi es?* ac si diceret, Nescio. Tum Deo se nescire simulante, probus liberque animus non celavit: *Vocem tuam audivi et timui, eo quod nudus essem, et me abscondi* (Gen. 3. 10). Cur timuisti? cur te abscondisti? Timui ob transgressionem: me abscondi ob nuditatem. Vere transgresso-

ris vox lacrymas movet. *Vocem tuam audivi*, illam desiderabilem, illam quæ mihi omnia largita est, illam quæ mihi bona contulit et operata est. *Audivi vocem tuam.* Cogitavi qualem vocem respui, quam vocem desepi: et timui, talis Domini mandatum transgressus, et me abscondi, eo quod nudus sim. Exinde Deus monere pergit: *Quis indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (Gen. 3. 11)? hoc est, Nisi plane hoc fecisses, quod prohibueram? Vide quomodo sciscitatur ac si nesciret: Nisi quod ex illa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, comedisti? At vide Dei benignitatem. *Quis indicavit tibi?* Ideo colloquium producit, ut metum solvat, et fiduciam excitet. Cogitabat enim Adam nihil ibi durum, nihil asperum esse, non contumeliam, non plagas. Habes magistram consuetudinem. Servus qui peccavit, si herum adeat, a prima voce aut fiduciam aut metum assumit. Si ille indignari cœperit, furemque illum, frauduletam, milleque mortibus dignum appellarit, animo deficit; sin illum exprobrantem audiat, Miser, cur hoc fecisti? cur peccasti? statim resumpto animo confidit: neque enim ut herus punit, sed ut magister monet. Sic Deus: *Quis dixit tibi quod nudus esses, nisi quod de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?* Num multa prohibui? Unum prohibui, idque non tui odio, sed quod tibi prospicerein. *Quis tibi indicavit, quod nudus esses?* Nihil impudenter respondit: non dixit, Nesciebam. Quid ergo? *Mulier, quam dedisti mihi, hæc dedit mihi, et comedi* (Gen. 3. 12): ac si diceret, Quæ data mihi erat, ut adjuvaret. Audivi enim cum formatus essem, et illa nondum esset, dicentem: *Faciamus illi adiutorem similem ei* (Gen. 2. 13). *Hæc quam dedisti mihi, dedit mihi.* Non dixit, Decepit, non, Mentita est: *Hæc mihi dedit, et comedi.*

8. Tum Deus: Oportebat te uxori credere, non mihi? num fide dignior me mulier? Ego bona tribui, ego te rebus ipsis honoravi: illa verbis inescavit. Et vide: ut judex accepta excusatione rei, si non ultra examinaverit illum, sed transierit ad alium, statim reus cum fiducia dicit, Interim ego examen subii: sic et Deus ab Adam transit, ut ejus metum solvat, et mulieri dicit, *Cur hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens seduxit me, et comedi* (Gen. 3. 13). Quia vera dixit, veram Deus defensionem non vituperat, sed sine ulteriori examine relinquit eam. Non dixit: Ergone ille, scilicet serpens, me fide dignior habitus est? Promisit æqualitatem cum Deo, et mortem procuravit. Verum non statim judicat, sed ei ut infirmiori vasi magis pepercit; serpentemque adivit, ut et viro et mulieri persuaderet, se auctorem aditurum esse; atque, *Quia hoc fecisti.* Viden' mirum judicem? Deceptos interrogat, deceptorem secus. Non ei dicit, Quid fecisti? sed, *Quia hoc fecisti.* Eodem modo David dicit, *Non resurgent impii in judicio* (Psal. 1. 5); non quia non resurgent, sed quia non examinabuntur. *Quia hoc fecisti.* Inflicta serpenti poena, eorum quos seduxerat poenas leviores effecit. Nisi, ip-

quit, Deus omnia illi adscriptisset, non sine examine contentiam tulisset. *Quia hoc fecisti, maledictus es super omnes bestias terræ. Super pectus tuum et ventrem gradiaris (Gen. 3. 14). Quia hoc fecisti : quia corde cepisti, ac ventri ut cibum gustaret suasisti, Super pectus et ventrem gradiaris.* Non quod autē pedibus sit usus, decernit Deus ut super ventrem gradiatur, sed quia erectus mulierem alloquutus erat. Non enim poterat alio modo cum Eva colloquium miscere. Alloquendi formam, qua Evam seduxerat, gradiendi super pectus pœna castigat, et a constituto incedendi modo ejicit. Etsi enim sine pedibus a principio formatus erat, at agilibus quibusdam convolutionibus erectus, extenso pectore quasi equitabat. Unde etiam nunc serpens iratus sæpe seipsum erigit, et in circumloquutus currit : progressus autem quantum satis est, ut antiqui gressus refricet memoriam, rursum ex sententiæ lege prosternitur. *Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem (Gen. 3. 15). Quid sibi vult, Terram comedes? Id quod Adamum fore procurasti, hoc ipsum comede. Auditurus enim ille est : Terra es, et in terram reverteris. Inimicitias ponam inter te et mulierem (Gen. 3. 19). Quia simulata amicitia seduxisti, tamquam inimicus ejiceris. Sermo iste in legem transiit. Attende igitur : Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Vide : non dicit serpenti, Terra tibi cibum erit : non enim serpentes terram semper comedunt, sed carnibus etiam aluntur et fructibus, semina mandunt, et herbas captant. Hoc autem dicit : Absumes terram, in illa reptans.*

Si diabolus decepit, cur serpenti maledicitur. — Verum aiunt quidam : Si diabolus decepit, cur serpens maledictionem excipit? Invisibilem dæmonem invisibili plaga afficit; visibile instrumentum visibili supplicio subjicit. Quare? Sicut Deus invisibilis cum sit, visibile monumentum dedit arborem : sic diabolus, invisibilis cum sit, homines per serpentem alloquitur. Subjicit ergo Deus serpentem maledictioni, ut si cui diabolus mali quidpiam fecerit, serpentem quem videt repentem, recordetur olim creatum fuisse, cogitetque, si nequitiae minister sic plectitur, ejus auctor quanta patiatur? Animadvertite igitur. Huic rei affinitas in Evangelio deprehenditis. Quemadmodum enim in visibili serpente loquentem una cum eo qui videbatur condemnavit, sic et in Evangelio cum dæmones Christum rogarent, ne mitterentur in abyssum, dicerentque, *Permitte nobis in porcos ingredi (Luc. 8. 31. 32)* : permisit ingredi, ut invisibiles illos cum visibilibus corporibus submergeret. *Terram comedes. Inimicitias ponam inter te et mulierem.* Amicitiam in odium mutavit, et sermo in legem versus est. Alias quippe bestias student homines cicures reddere : serpentem vero si quis viderit, statim concitatur. Manet quippe decretum : *Inimicitias ponam inter te.* Etiam si domi viderit, necare cupit. Si in via viderit, furorē ad occidendum fertur. Stimulat eum vetus sententia. Si sexcentas plagas serpenti intulerit, videatque caput non vulneratum, statim movet : Caput ser-

pentis non percussisti, caput feri; quoniam Deus dicit : *Ipsē observabit caput tuum, et tu observabis ejus calcaneum.* Quid hoc sibi vult? Non dicit, *Faciā et homo a cæteris tuis membris feriendis absteineat, solumque caput cædat.* Utitur enim homo plagis in omnia serpentis membra, ut ubicumque percussit, totum ulciscatur. Id porro quod a Domitio serpeudictum est, *Tu observabis calcaneum ejus, non significat, ipsi concessum esse ut calcaneum adoratur : invadit enim quandoque serpens dormientes, ventrem non raro occupat, immittit venenum, manibus ac reliquis membris morsus insigit, atque in quodvis membrum incidat, illud damno afficit; verum sententiæ mens talis est : Non ultra, inquit, serpens libere homini insidiabitur; sed intus manens tanto hominum terrore afficeris, ut in cavernis latitans, vix ex foraminibus formidolosus respiciens, hominum transitus tantum observes, ut citra periculum exeat.* Homo autem, inquit, libere ambulabit, caput tuum in foraminibus observans, tamquam inimici latitantis, non amici specie loquentis.

9. Sed quia tempus urget, orationem compleamus. Interrogavit eam quæ decepta fuerat : transit ad deceptorem. Sententia a radice orsa est, nempe a seductore. Deinde ad deceptam venit et minas intentat. Prima vox ad serpentem dicta fuit, *Maledictus. Et dixit Deus mulieri : Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitus tuos (Gen. 3. 16).* Non maledicit, ne pariat, quia jam prius benedixerat : nam cum formavit eos, ait : *Et benedixit eos Deus dicens, Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1. 28).* Dicit vero Paulus, *Sine penitentia sunt dona Dei (Rom. 11. 29).* Non ergo maledicit quos benedixerat : sed quid? Stupendum remedium vulneri adhibet, dolores et gemitum. Genus sententiæ est, quæ percussit, sed delicti solutionem promittit. *Multiplicans, inquit, multiplicabo dolores tuos, et gemitum tuum.* Penitentia remedia. Animum adhibe. Quemadmodum medici eodem remedio mordent et leniunt; itaque ferrum eadem sectione eodemque dolore salutem præstat : sic Deus peccanti mulieri duo dat penitentiae viatica, dolorem et gemitum. Quid juvat dolor et tristitia? Audi Paulum dicentem : *Quæ secundum Deum est tristitia penitentiam in salutem stabilem operatur (2. Cor. 7. 10).* Et quid operatur gemitus? Audi Isaiam : *Cum aversus ingemueris, tunc salvus eris (Isai. 30. 15).* *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum* Tristitia exteriorem vultum deformat ac tristem reddit. *Corde lætante floret vultus; cum vero in tristitiis versatur, mæstus est (Prov. 15. 31).* Quia oculus arborem viderat, æqualitatemque cum Deo mente cogitaverat, dat Deus cordi gemitum, vultuique tristitiam, ut per ea quæ peccaverat puniatur, utque supplicium, imo salus ipsa, mulieri suadeat, Deum non irritam fecisse priorem benedictionem. Nam cum dixisset, *Replete terram, ait, In dolore paries filios.* Partum non tollo : semel enim benedixi; sed paries in laboribus, in perturbationibus. Gravissima hæc tristitia. Id testatur Servator : *Mulier, cum parit, tristitiam habet*

ρεύση. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπείσας βρώματος ἄφασθαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύση. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπείσας βρώματος ἄφασθαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύση. Οὐχ ὡς ποσὶ κεκρημένον τὸ πρότερον, νῦν ἀποφαίνεται ὁ θεὸς τὸν ἐπὶ τῆς κοιλάς περιπατον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὀρθῶς ἐστῆκως τῇ γυναικὶ διελέγετο. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως αὐτὸν τὴν πρὸς τὴν Εὐαν ποιεῖσθαι διάλεξιν. Αὐτὸ τὸ τῆς διαλέξεως σχῆμα, μεθ' οὗ Εὐαν ἠπάτησε, τῷ κατὰ [1. ἐπὶ] τῷ στήθει περιπάτω κολάζει, καὶ τῆς ἀνατεταγμένης ἐκβάλλει βαδίσεως. Εἰ γὰρ καὶ ἄπους ἐξ ἀρχῆς διεπέπλαστο, ἀλλὰ κύκλιος γοργῶν τινων κἀπωθεν ἐλιγμῶν ἀνορθούμενος, τεταμένους τοὺς στήθεσιν Ἰππαυς. Διὸ καὶ νῦν ὁ ὄφρις πολλακίς θυμούμενος ἀνίστησιν ἑαυτὸν, καὶ κυκλικῶς ἐλισσόμενος τρέχει· πρόσθε δὲ ὅσον δεῖξαι τοῦ παλαιοῦ βαδίσματος τὴν μνήμην, πάλιν τῷ τῆς ἀποφάσεως καταβάλλεται νόμῳ. Καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τί ἐστὶ τὸ, Γῆν φαγῆ; Ὁ προεξένησας γενέσθαι τῷ Ἀδὰμ, τοῦτο ἐστὶς. Μέλλει γὰρ οὗτος ἀκούειν· Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Ἐπὶ ὡς φίλον ἠπάτησας, ὡς ἐχθρὸς ἐκβάλλει. Ἐκεινος ὁ λόγος νόμος ἐγένετο. Πρόσχε τοῖνον· Γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ὅρα· οὐ τοῦτο περὶ τοῦ ὄφριος λέγει, ὅτι· Ἔσται σοι σιτίον ἡ γῆ· οὐδὲ γὰρ αἰετὸς τοῖς ὄφριος τὸ ἐσθίμενον γῆ, ἀλλὰ καὶ κρέασι κρέσσονται, καὶ καρποὺς ἐβωχούνται, καὶ σπερμάτων ἐφάπτονται, καὶ βοτάνας θηρῶσιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Γῆν φαγῆ, τοῦτο λέγει· Ἀπανησίσει[ς], φησὶ, τὴν γῆν, ἐπ' αὐτὴν ἐντριβόμενος.

Ἀλλὰ λέγουσιν τινες· Εἰ ὁ διάβολος ἠπάτησε, διὰ τί ὁ ὄφρις τὴν κατάραν ἐδέξατο; Τὸν ἄρατον δαίμονα ἀόρατῳ μαστίζει πληγῇ· τὸ ὀρώμενον ὄργανον ὀρωμένη ὑποβάλλει τιμωρίᾳ. Διὰ τί; Ὅσπερ ἀόρατος ὢν ὁ θεός, ἔδωκεν ὀρώμενον ὑπόμνημα τὸ δένδρον· οὕτως ἀόρατος· ὢν ὁ διάβολος, ἀνθρώποις λέγει διὰ τοῦ ὄφριος. Ὑποβάλλει τοῖνον ὁ θεός τὸν ὄφριν κατάρα, ἵνα κἀν τὸν διάβολόν· τίς τι ἐπαθε, τὸν [507] ὄφριν αἰετὸς βλέπων σὺρόμενον τὸν ποτε διανεικτότα, εἰς ὑπόμνησιν λάβῃ, ὅτι εἰ ὁ ὑποργὸς τῆς κακίας οὕτω κολάζεται, ὁ αὐτοργὸς πόσον; Πρόσχε τοῖνον. Τοῦτου ἀσολφὰ εὐρίσκεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ ὀρωμένῳ ὄφρι τὸν λαλοῦντα κατέκρινε μετὰ τοῦ ὀρωμένου, οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτε οἱ δαίμονες ἤξιον τὸν Χριστὸν μὴ πεμψῆσαι εἰς τὴν ἄβυσσον, ἔλεγον· Ἐπίτρεψον ἡμῖν εἰσελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους· ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν, ἵνα τοὺς ἀόρατους σὺν τοῖς ὀρωμένοις αἰμασι καταποντίσῃ. Γῆν φαγῆ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τὴν φίλαν εἰς ἐχθραν μετέστησε, καὶ νόμος ἐγένετο ὁ λόγος. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα θηρία σπεύδουσιν οἱ ἀνθρώποι ἡμερώσας· ὄφριν δὲ ἐάν τις ἴδῃ, σφαδάζει. Μένει γὰρ ὁ ὄφρις· Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου. Κἀν ἐν οἰκίᾳ ἴδῃ, φονεῦσαι θέλει· κἀν ἐν ὁδοῦ ἴδῃ, μαίνεται φονεῦσαι. Νύσσει γὰρ αὐτὸν ὁ ἀρχαῖος λόγος· Μυρίας ἐάν διψῇ πληγὰς τῷ ὄφρι, ἐάν ἴδῃ τὴν κεφαλὴν μὴ τρωθείσαν, εὐθέως παρεγγυάται τῷ ἐφ' ἐστῶτι· τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐπληξας τοῦ ὄφριος, κατὰ

τῆς κεφαλῆς κροῦσον· ἐπειδὴ ὁ θεός εἶπεν, Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Τί δὲ τοῦτ' ἐστίν; Οὐ λέγει, ὅτι ποιήσω τὸν ἀνθρώπον κατὰ τῶν ἄλλων τοῦ σώματος σου μελῶν μὴ κατακρηθῆναι πληγῇ, μόνον δὲ κολάζειν τὴν κεφαλὴν. Κέκρηται γὰρ ὁ ἀνθρώπος καὶ ταῖς κατὰ πάντων τῶν μελῶν ἐπὶ τὸν ὄφριν πληγὰς, ὡς ὅθεν ἀν' ἀπὸ τῆς, τὸ πᾶν τιμωρούμενος. Καὶ τὸ πρὸς τὸν ὄφριν δὲ παρὰ τοῦ δεσπότου βῆθεν, ὅτι Σὺ αὐτοῦ τηρήσεις πτέρναν, οὐ τοῦτο κηρύττει τὸ κατὰ τῆς πτέρνης δεδῶσθαι τοῖς ὄφριος ἐφοδόν· ἐπέρχεται γὰρ ἐσθ' ὅτε καὶ καθεδούσιν, ἐπιλαμβάνεται γαστρός πολλακίς, ἐνίησιν ἰδὼν, καὶ χερσὶ προσάγει καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δῆγματα· καὶ ὅλως οὐδὲν αὐτῶν τῶν ἀνθρωπίνων μελῶν ἐμπέσον ἀχείρωτον μένει· ἀλλ' ἡ τῆς ἀποφάσεως διάνοια τοιαύτη· Οὐχ ἔτι, φησὶ, πρὸς ἐπιβουλήν ἀνθρώπου ὁ ὄφρις παρῆρησιάζεται, ἀλλ' ἐσω μένων, τοσοῦτον ἐξείς τῶν ἀνθρώπων τὸν ὄφριος, ὥστε φωλεὶς ἐγκυκακρῦπτειν αὐτὸν, καὶ μόλις ἐξ ὀπῶν μετὰ φόβου προκύπτει, τὰς τῶν ἀνθρώπων παρόδους μόνον τηροῦντα πρὸς ἀκίνδυνον πρόδον. Ὁ δὲ ἀνθρώπος, φησὶν, ἐν ἀδείᾳ περιπατήσει, τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς ἐν φωλεὶς τηρουμένης, ὡς ἐχθροῦ κρυπτομένου, οὐ φεγγομένης πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς φίλον.

θ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς ἐπέγει, πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον. Ἠρώτησε τὴν ἀπατηθείσαν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸν ἀπατήσαντα. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἀπὸ τῆς βίβλου ἤρξατο τοῦ ἀπατήσαντος. Εἶτα ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἀπατηθείσαν, καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ πρώτη φωνὴ πρὸς τὸν ὄφριν, Ἐπικατάρατος. Καὶ εἶπεν ὁ θεός τῇ γυναικὶ· Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τοὺς στεναγμούς σου. Οὐ καταρᾶται, ἵνα μὴ τίκτη, ἐπειδὴ προφθάσε εὐλόγησεν· ὅτε γὰρ ἐπλασεν αὐτοὺς, λέγει· Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεός λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Λέγει δὲ Παῦλος, Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ θεοῦ. Οὐ καταρᾶται οὖν οὐς εὐλόγησεν· ἀλλὰ τί; Ἐόνον φάρμακον [508] προσάγει τῷ τραύματι, λύπας καὶ στεναγμόν. Σχημά ἐστὶν ἀποφάσεως πληττούσης, λύσιν δὲ τοῦ πταισματος ἐπαγγελλόμενον. Πληθύνων, φησὶ, πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Φάρμακα μετανοίας. Πρόσχε· ὡσπερ οἱ ἰατροὶ ἐν τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ καὶ στύφουσι καὶ θεραπεύουσι, ἡ αὐτὴ τομὴ καὶ τὸ αὐτὸ σιδήριον καὶ ἡ αὐτὴ ὀδύνη μετὰ τῆς τομῆς σωτηρίαν γεννᾷ· οὕτως ὁ θεός διδωσὶ δύο ἐφόδια μετανοίας τῇ ἀμαρτησάσῃ, λύπην καὶ στεναγμόν. Τί ὄφελος τῆς λύπης; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Καὶ τί ἐργάζεται στεναγμός; Ἄκουε Ἡσαίου· Ὅταν ἀποστραφῆς στενάδης, τότε σωθήσῃ. Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Ἡ λύπη ἀμορφὸς τὸ ἐξω πρόσωπον καὶ συγγνὸν ποιεῖ. Κυρδίας εὐφρανομένης θάλλει πρόσωπον, ἐν δὲ λύπαις οὐσίας σκυθρωπάει. Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ ὄφθαλμὸς τὸ δένδρον, καὶ ἐλογίσατο τῇ διανοίᾳ ἰσοθεῖαν, δίδωσιν ὁ θεός στεναγμόν τῇ καρδίᾳ, καὶ λύπην τῷ προσώπῳ, ἵνα δι' ὧν ἡμαρτε κολασθῆ, καὶ ἵνα πείσῃ αὐτὴ ἡ τιμωρία, μᾶλλον δὲ σωτηρία, τὴν γυναῖκα, ὅτι οὐκ ἐψεύσατο τὴν ἀρχαίαν εὐλογίαν. Εἰπὼν γὰρ αὐτοῖς, Πληρώσατε τὴν γῆν, λέγει, Ἐρ λύπαις τέξῃ τέκνα. Τὸ μὲν τίκτην οὐκ ἀναίρῳ· ἀπαξ γὰρ εὐλόγησα· ἀλλὰ ὀδυνήσεις ἐν πόνοις, ἐν ταραχαῖς. Ἐκεινη ἡ

* Fort. διὰ τὸν δ.

λύπη βαρυτάτη. Καὶ μαρτυρεῖ ὁ **Σωτήρ**· Ἡ γυνή, *εἶτα τίκτη, λύπην ἔχει.* Λυπείται τίκτουσα, μεριμνᾷ τρέφουσα· ἐάν ἢ ὁ παῖς ἐν ηλικίᾳ, μεριμνᾷ μὴ ἀνόητος ἢ· ἐάν ἀποδημῆ, μὴ ἀποθάνῃ, μὴ νοσήσῃ, μὴ ὀδυνᾷται. Τοῦτο ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔχει· κἀν γὰρ μεριμνήσῃ ὁ πατήρ, οὐχ οὕτως ὡς ἡ μήτηρ, ἀλλὰ παραμυθεῖται ἑαυτὸν, λέγων· Ἄνθρωπός ἐστιν, οἶδεν ἑαυτοῦ προστήναι· καὶ οὐ μεριμνᾷ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἤκουσεν αὐτός· *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα.* Ἐόντος εἶδος δίκτης· ἡ πείρα μάρτυς. Ὅταν ὠδίνει λάδωσι γυναῖκα, οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς πόνοις ἀπαγορεύει τὸν ἄνδρα. Οὐ λέγει· Εἴθε μὴ ἦν γάμος, εἴθε μὴ ἦν τεκνογονία! Οὐ συγχωρεῖ αὐτῆ ὁ Θεὸς οὔτε μετὰ τὴν πείραν μισῆσαι τὸν ἄνδρα· ἀλλ' οἶδε καὶ τί ἔπαθε, καὶ τί ὑπέστη, καὶ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο, *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοργή σου, καὶ αὐτός σου κυρευούσει.* Ἐπειδὴ ἄρει κακῶς ἐκυρεύεσας, καὶ ἐγένετο δούλος τῆς σῆς αἰρέσεως, λύω τὴν ἀκολουθίαν· αὐτὸς δεσποζέτω ὁ μὴ ἀπατηθείς. Διὰ τοῦτο Παῦλος λέγει· *Γυναικὶ δὲ διδάσκων οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ ἀυθεντεῖν ἀνδρός.* Κακῶς γὰρ πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν παραδείσῳ. Οὐδὲ ἀυθεντεῖν ἀνδρός. Κακῶς γὰρ ηὐθύντησεν. Ἄρα οὖν κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν παραειὶ ὁ Παῦλος μὴ διδάσκων γυναῖκα, διὰ τὰ ἐν παραδείσῳ γινόμενα. Μὴ ἡμεῖς σοφίζώμεθα, ἀκουε αὐτοῦ· *Γυναικὶ δὲ διδάσκων οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ ἀυθεντεῖν ἀνδρός.* Καὶ ἵνα δεῖξῃ ὅτι διὰ τὰ πρῶτα, ἐπάγει· *Ἀδὰμ γὰρ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν πυράδασει γέγονε.*

ν. Τί οὖν; ὑποβέβληται τῇ καταδίχῃ τὸ τῶν γυναικῶν γένος, καὶ μένει ἐν λύπαις, καὶ οὐ λύεται ὁ δεσμός; Ἦλθεν ὁ Χριστὸς ὁ λύων τὸν δεσμόν· ἀπήνησεν ἡ Κυριοτόκος ὑπὲρ τοῦ γένους ἀπολογουμένη, ἡ [509] ἅγια Παρθένος ἀντὶ τῆς παρθένου· παρθένος γὰρ ἦν καὶ ἡ Εὐα ὅτε ἤμαρτεν· ἔλυσε τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τῆς καταδικασμένης. Ὅσπερ γὰρ ἐάν τις κληθῆ εἰς τὰ βασίλεια, σπουδάζει τοὺς ἰβίους τιμῆσαι, κἀν ὡσιν ἐν ἀνάγκῃ, ἀπολύσαι· οὕτω κληθεῖσα ἡ ἅγια Παρθένος εἰς τὰ βασίλεια ὑπηρετήσασθαι τῇ θεῇ γεννήσει, ἔλθοῦσα εἰς ξένας ὠδίνας ταύτην πρῶτην αἰτεῖ χάριν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει. Ἐπειδὴ οὐκ ἔπρεπε τὴν κατάδικον γυναῖκα γεννήσαι τὸν ἀνεύθυνον, ἔρχεται ὁ λύων πρῶτον τῆς Εὐας τὴν λύπην διὰ χαρᾶς. Ἐρχεται ὁ ἄγγελος λέγων τῇ Παρθένῳ· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη.* Ἐἶτα διὰ τοῦ *Χαῖρε* λύει τὸν δεσμόν τῆς λύπης. *Χαῖρε*· ἦλθεν ὁ λύων τὴν λύπην. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ἐπειδὴ ἔως νῦν κεκατηραμένη. Ὅτε πρόσεχε τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἐπειδὴ μετ' ἐκείνης ὁ ὄφις ἐν λύπῃ, *χαῖρε*, ἐπειδὴ μετὰ σοῦ ὁ Θεός. Καὶ βλέπε τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου, πῶς ἔλην ἑρμηνεύει τοῦ Χριστοῦ τὴν οἰκονομίαν. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη.* Ἐπειδὴ ἐκείνη διπλῶν ἔλαβε κατάραν, τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐπὶ τῶν ὠδίνων, εἰσάγει τὸν τοκετὸν τὸν λύοντα ἐκεῖνον τὸν τόκον. *Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ δρομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.* Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν *λαόν* αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τὰς ἁμαρτίας τῶν σῶν πατέρων λύει ὁ ἐκ σοῦ βλαστάνων καρπός. Λοιπὸν μετεδίθητὸ τὸ πρᾶγμα. Τὴν Εὐάν ἔως σήμερον οἱ ἀκούοντες ταλανίζουσιν· Οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, οἷας δόξης ἐξέπεσεν! οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, τί ἔπαθεν! Ἡ Μαρία καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀκούει παρά πάντων μακαρία, ἀμέλει πληθεῖσα Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ αὕτη ἡ Παρθένος λοιπὸν προφητεύσασα ἀκουσον εἰ λέγει· *Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπισκέψατο τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἀπὸ γὰρ τοῦ νῦν μακαριοῦσι με πᾶσαι αἱ γενεαί.* Ἰνα δείξῃ ὅτι τὰ πρόσωπον τῆς Εὐας φέρει, Ἔως νῦν, φησὶν, ὑβρίζομένην, ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσι με πᾶσαι αἱ γενεαί. Καὶ τί, φησὶν, ἀκρελεῖται μὴ ἀκούουσα; Μάλιστα μὲν οὖν ἀκούει, ἐκ τοῦ ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν χώρᾳ ζώντων εἶναι, ἡ μήτηρ τῆς σωτηρίας, ἡ πηγὴ τοῦ αἰσθητοῦ φωτός· αἰσθητοῦ διὰ τὴν σάρκα, νοητοῦ διὰ τὴν θεότητα. Οὕτως οὖν δι' οἴων μακαρίζεται. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἔτι ἐξῆ ἐν σαρκὶ, ἐμακαρίζετο· ἤκουσε γὰρ τοῦ μακαρισμοῦ ἔτι ἐν σαρκὶ οὔσα. Ἐκείνη πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἐγεύσατο τοῦ δένδρου· αὕτη πρῶτον εἶπε, καὶ τότε ἤκουσε τοῦ μακαρισμοῦ. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκεν, Ἐπῆρε γυνή τις φωνὴν ἐκ τοῦ δχλου, καὶ λέγει αὐτῷ, πάντα ἀκούοντων *Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μιστοὶ, οὐκ ἐθήλασας.* Ἄλλ' ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐπλήρωσεν ὁ Θεὸς τὴν ἀπόφασιν, μᾶλλον δὲ τὴν ἴσιν τῆς μετανοίας, καὶ λέγει· *Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετείλαμην σοὶ μὴ φαγεῖν, ἐκκατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Πάλιν ὁ εὐλόγημένος οὐ λαμβάνει τὴν κατάραν, ἀλλ' ἡ γῆ. Ἄλλος ἤμαρτε, καὶ ἄλλη τύπτεται. Ὅσπερ ἡ [510] τῆς Εὐας κατάρα· μᾶλλον δὲ ἡ ἐκτίμησις (οὐ γὰρ ἦν κατάρα, ἀλλὰ διόρθωσις)· ὡσπερ ἡ ἐκτίμησις τῆς Εὐας, Ἐν λύπαις τέξῃ (καὶ γὰρ πᾶσα γυνὴ ἐν λύπαις τίκτει), ἔμεινεν ἔως ἄρτι· οὕτω καὶ τῷ Ἀδὰμ· *Ἐκκατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Ἡμῶν παράνομα τὰ ἔργα, καὶ ἡ γῆ μαστιζέται. Ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν, καὶ ἡ γῆ δέχεται τὴν κατάραν. Φειδεται ὁ Θεὸς τοῦ πλάσματος, ὡς εὐγενοῦς παιδός, καὶ τύπτει τὴν γῆν ὡς παιδαγωγόν. *Ἐκκατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Μὴ τῇ φύσει πρόσεχε, ἀλλ' τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Οὐκ εἶπεν, *Ἐκκατάρατος ἡ γῆ*· ἐπεὶ ἔμεινε κεκατηραμένη, καὶ καρπὸν οὐκ ἔφερον· ὡσπερ εἶπε τῇ συκῇ, *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς ἐξέλθῃ, καὶ ἐξηρανθή*· οὕτως εἶχε γενέσθαι καὶ ἡ γῆ· ἀλλὰ λέγει· *Ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Ὅταν ἁμαρτώ, τύπτεται ἡ γῆ· ὅτε εὐδοῦμαι, εὐλογεῖ αὐτήν. Καὶ βλέπει τὸ θαυμαστόν. Ὅτε ἐκτίσεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ πετεινά, τὰ ἐρπετὰ, τὰ θηρία, τὸν ἄνθρωπον, πάντα εὐλόγησε· τοὺς καρποὺς οὐκ εὐλόγησεν, ἐπειδὴ ᾔδει ὅτι φυλάττεται τῇ γῇ αὕτη ἡ τιμωρία, ἵνα ἁμαρτανόντων τῶν ἀνθρώπων δέξηται ἀφορίαν, καὶ δικαιοπραγούντων δέξηται εὐφορίαν. Οὐκ εὐλόγησε τοὺς καρποὺς· ἀμεταμέλητον γὰρ ἦν τὸ χάρισμα· Ἀπέβηθαι καὶ τριβόλους ἀνατείλει σοι. Κατεφρόνησας, φησὶ, τῶν μεγάλων· τύπτου ὑπὸ τῶν μικρῶν. Βλέπε πῶς καὶ αἱ παιδεῖαι σύμμετροι. Ἀκανθα ἀναίρειν οὐ δύναται· αἰμάξαι β δύναται. Καὶ φάγεται τὴν γῆν ἐν λύπαις. Ἐκείνη τίκτει ἐν λύπαις· οὐ φάγε ἐν λύπαις. Ἡ γὰρ ἀρχαία ἀπόφασις μένει ἔως ἄρτι. Καὶ βλέπει μοι πλοῦσιον, πένθητα, ἀρχοντα, μνησιν, εἰ ἔστιν αὐτῶν τὸν βίον ἄλυπον εὐρεῖν, ἡ ἀμέριμνον. Διὰ τί; Διὰ τῆ. Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου. Οὐκ ἠθέλησας μετὰ ἀνέσεως· ἐν ἰδρωτί φάγε. Οὐ κολάζει αὐτὸν λιμῶν, ἀλλ' ὑποβάλλει τιμωρίαν· καὶ πόνου. Λοιπὸν σὺ, ὁ πιστός, ἐκεῖνο λόγισαι· *Εἰ ὁ Ἀδὰμ*

^a Conj. Sav. τῇ γῇ.

^b In mss. . . εἰ legebatur prioribus abhasis litteris. Sensus autem postulat aut στίξαι, aut αἰμάξαι, vel quid simile.

^c Pro τιμωρία putat Savilius legendum ταλαπωρία. Recepit Combefis.

(Joan. 16. 21). Tristatur cum parit, anxia est dum nutrit; ubi puer grandior est, veretur ne socors sit; si peregrinetur, metuit ne moriatur, ne in morbo vel in ærumna versetur. His vir non est obnoxius; etsi enim pater sit sollicitus, non perinde tamen atque mater; sed seipsum consolatur dicens: Homo est, scit sibi prospicere; neque anxius est. Quare? Quia non audivit ille: *In doloribus paries filios*. Insolitum pœnæ genus: experientia testis est. Cum dolores partus mulierem invadunt, ne in ipsis quidem laboribus virum despiciunt. Non dicit, Utinam nuptiæ non essent, utinam non esset liberorum procreatio. Non sinit Deus illam post talem experientiam odisse virum: at licet novit quid passa, quid experta sit, virum tamen diligit. Ideo, *In doloribus paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui* (Gen. 3. 16). Quia jam male imperasti, et voluntatis tuæ servus affectus est, ordinem solvo: ipse dominus sit, qui non est deceptus. Ideo Paulus ait: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12). Nam male primum docuit in paradiso. *Neque dominari in virum*: male enim dominata est. Hoc ergo sensu jubet Paulus mulierem non docere, ob ea quæ in paradiso evenerant: nec nos sophismate utimur. Audi eum: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum*. Et ut ostendat se, ideo id statuere, subdit: *Adam enim non est seductus, mulier vero seducta est in pravaricatione* (Ibid. v. 14).

10. *Maria virgo pro virgine Eva intercedit. Maria quotidie beata dicitur*. — Quid igitur? damnationi obnoxius est mulieris sexus, manetque in doloribus, nec vinculum solvitur? Venit Christus qui vinculum solvit: occurrit ea quæ Dominum peperit, sexui patrocinans, sancta. Virgo pro virgine; nam virgo erat Eva cum peccavit; damnatæ dolorem solvit, atque gemitum. Sicut enim si quis in regiam vocetur, suos honoribus augere studet, ac, si in angustia fuerint, liberare: sic sancta Virgo in regiam vocata, ut divinæ generationi ministraret, insolito donata partu, hanc primam gratiam petit, imo accipit. Quia non decebat culpæ obnoxiam feminam innoxium gignere, venit is qui primo Evæ tristitiam per gaudium solvit. Venit angelus Virgini dicens: *Ave, gratia plena* (Luc. 1. 28). Tum per *Ave*, seu *Gaude* illud, tristitiæ vinculum solvit. *Ave*; venit is qui solvit tristitiam. *Ave, gratia plena*, quia hactenus maledicto obnoxia. Hic Dei gratiam animadvertit. *Ave, gratia plena, Dominus tecum*. Quia cum illa serpens in tristitia, gaude, quia tecum est Deus. Ac vide angeli vocem, quomodo totam Christi dispensationem explicat. *Ave, gratia plena*. Quia illa duplicem maledictionem accepit, tristitiam et gemitum partus, inducit partum, qui solvat priorem illum partum. *Eccce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Ibid. v. 31). *Ipsæ enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* (Matth. 1. 21). Patrum tuorum peccata solvit qui ex te fructus oritur. Jam mutata res est. Hactenus qui Evam audiebant, miseram prædicabant: Væ miseræ: quantum gloriam amisit! væ miseræ: quanta passa est!

Maria ~~causam~~ ~~omnium~~ voce audit, Beata: sane plena ~~spiritu~~ ~~sancto~~. Ac demum vaticinans Virgo audi quid dicat: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 68. et 48). Ut ostendat se personam Evæ gestare, Me ad hoc usque tempus, inquit, contumeliæ habitam, ex tum beatam dicent omnes generationes. Et quid, inquit, illi prodest, cum non audiat? At revera audit, quod sit in splendido loco, in regione vivorum, mater salutis, fons lucis, quæ et sensu et mente percipitur; sensu propter carnem, mente propter divinitatem. Sic itaque prorsus beata prædicatur. Imo etiam dum viveret in carne, beata prædicabatur: audivit enim beatitudinem illam cum adhuc in carne esset. Illa primo vidit, ac deinde ex arbore gustavit; hæc primo dixit, et tunc beatitudinem audivit. Cum enim Salvator doceret, *Extollens vocem quædam mulier de turba* (Luc. 11. 27), cunctis audientibus, dicit illi: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ susisti*. Cæterum in Adamo implevit Deus sententiam, imo vero penitentiam medelam, atque: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Rursus qui benedictus fuerat, maledictionem non suscipit, sed terra. Alius peccavit, alia cæditur. Ut Evæ maledictio: imo potius emendatio; non enim maledictio erat, sed emendatio: quemadmodum Evæ correctio, *In doloribus paries* (etenim omnis mulier in doloribus parit), hactenus mansit: sic et Adami: *Maledicta terra in operibus tuis*. Nostrum opera iniqua, et terra plectitur. Nos peccamus, et terra maledictionem accipit. Parcit Deus opificio, ut ingenue filio, terram ut pedagogum plectit. *Maledicta terra in operibus tuis*. Ne consideres naturam, sed Dei gratiam. Non absolute dixit, *Maledicta terra*: nam maledicta mansisset, et fructus non tulisset; quemadmodum dixit sicui: *Non ultra ex te exeat fructus, et exaruit* (Matth. 21. 19): sic et in terra futurum erat; sed ait, *In operibus tuis*. Quando pecco, percutitur terra; quando recte incedo, illam benedicit. At vide rem miram. Quando creavit Deus terram, mare, volatilia, reptilia, bestias, hominem, omnia benedixit: fructus vero non benedixit, quod nempe sciret hanc terram servatam esse poenam, ut peccantibus hominibus sterilitate plecteretur, et probe agentibus, fertilitatem acciperet. Non benedixit fructibus: donum enim erat sine penitentia. *Spinæ et tribulos producet tibi*. Magna, inquit, despexisti; minoribus plectaris. Vide quam moderate sint castigationes. Spina occidere nequit; cruentare potest. Et comedet terram in doloribus. Illa parit in doloribus; tu comede in doloribus. Nam vetus illa sententia hactenus manet. Et vide mihi divitem, pauperem, principem, magnum, non vita ejus possit sine dolore et cura inveniri. Quare? Quoniam *In sudore vultus tui vesceris panem tuo* (Gen. 3. 19). Noluit tranquille; in sudore comede. Non punit illum fame, sed miseræ atque labori subjicit. Jam tu, fidelis, illud cogita. Si Adam sine sudore panem non cou-

edit, nos quomodo sine laboribus sudoribusque regum cælorum consequamur? *Donec*, inquit, *revertaris in terram, de qua sumptus es*. O sententiam! o clementiam motu plenam! o sententiam consolatione plenam! Nondum expulerat, et revocavit! nondum ejecerat, et resumavit! *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*. Non dixit, *Donec delearis, donec dissolvaris*; sed, *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*: ut tibi spem resurrectionis substituas. Illo te mitto, unde te accepi; ut te tunc accepi, te rursus possum accipere, *Quia terra es, et in terram*

ibis. Non, *Deleberis*, sed, *Ibis*. Illud, *Ibis*, quidam interpretati sunt, *Reverteris*. Quantum igitur per facilitatem licuit, per gratiam sancti Spiritus, vobiscum paradisum percurramus, regia monumenta legimus, vidimus reos libertate donatos, Judicis clementiam: qua utinam a Christo salutem consequamur, ut cælestibus illis et sempiternis fruamur bonis, in Christo Jesu Domino nostro: quoniam ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Jacobus Sirmondus ad Ennodium T. 4 postremæ Editionis, p. 1842, de hac homilia sic loquitur: « Severianus Gabalorum episcopus a serpente illo, quia symbolum erat crucis Christi, salutem, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπικαταράτου εὐλογίαν fluxisse ait in Orat. II e decem quas Chrysostomi nomine in lucem dedit Card. Sirletus. Sed Severiano hanc asserunt, quam dixi, Damascenus et Hadrianus papa, cum Synodo Parisiensi. » Nihil itaque dubiū relinquatur hanc homiliam esse Severiani, hominis certe non elinguis, sed

ORATIO DE SERPENTE, QUEM MOYSES IN CRUCE SUSPENDIT IN DESERTO, DEQUE DIVINA TRINITATE (a).

1. Heri sermonem institimus contra hæreticos, et pro gloria Unigeniti concertavimus, non ut arcana quedam in lucem proferremus, sed ut gratiam ex animo profiteremur. Non enim ex verbis nostris Christi gloria augetur, sed præclaris ab eò ornati muneribus, grato animo beneficium prædicamus. Absurdissimum enim easet, nos beneficiis ornatos, silentio munerum vicem persolvere: maxime vero cum David, ut modo audistis, ita jubeat: *Omni terra adoret te, et psallat tibi (Psal. 65. 4)*. Deam laudamus, non quod ipsi honorem afferamus, sed nobis ipsis honorem conciliemus. Gloriam Deo referimus, non quam ipsi largiamur, sed quam nobis immortalē conferamus: nam *Eos, qui me glorificant, glorificabo; et qui contemnunt me, contemnuntur (1. Reg. 2. 30)*. Pro virili nostra docuimus, non licere terminos gloriæ Dei transilire, non hominibus, qui in terra degunt, non angelis qui in cælis, non archangelis, non principatibus, non Cherubinibus, non Seraphinis. At meministis, ut bene novi, quotquot estis discendi cupidī auditores, qua ratione his de rebus instituta oratio ad exitum deducta sit. Sed quia hodie, fratres, ipse Rex gloriæ crucem suam prænuntiavit, et Apostolus, regiam sequens Servatoris vocem, de cruce philosophatus est (nam Dominus discipulis dicebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manus inimi-*

corum [Matth. 20. 18]; Paulus vero Galatas objurgans scripsit: *Quis vos fascinavit, quibus ante oculos Christus præscriptus est in vobis crucifixus? [Gal. 3. 1]*, quoniam igitur et regia Domini vox, et fidelis veri doctrina, regis insistent vestigiis, operæ pretium existimo, nos etiam pro virili de dominica cruce consentanea loqui, non ut dignitatem illam attingamus, sed ut pro virili nostra debitum persolvamus. Quis igitur ait Servator? *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Prædicat passionem victor mortis; crucem prænuntiat, qui cruce mortem dissolvit: certamen prænuntiat, ut victoriam prædicet. Licet rursus ad intelligendam Domini vocem animum convertite. Vide quanta cum auctoritate dicat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Qui hæc prædicat, in ipso certamine jam constitutus dignitatem auctoritatis mutat, negatque dignitatem divinitatis suæ dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste (Matth. 26. 39)*. Annon repugnantiam animadvertitis? Incarnationem cogita. Sed ad propositum redeamus. Discipulis ait: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Vide quam caute loquatur. Cum passionem prædicat, humanam ostendit naturam, *Filius hominis tradetur*. Etenim corpus visibile patitur; divinitatis vero dignitas, quæ intelligendo percipitur, vitam affert. Et figuræ quidem corporis, fratres, morte solvitur; virtutem inhabitantis id quod solutum erat excitat. Ipse

(a) Collata cum Codice Reg. 1688.

ἐνε ἰδρωτός ἄρτον οὐκ ἐσθίει, ἡμεῖς ἀνευ καμάτων καὶ ἰδρωμάτων πῶς βασιλείαν οὐρανῶν λάθομεν; Ἔως, ῥησὶ, τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Ὁ ἀποφάσεως! ὦ φόβου γέμοντος φιλανθρωπίας! ὦ ἰσχύος γέμουσα ἀνακλήσεως! Οὐδέπω ἐξήυρισε, καὶ ἰνεκαλέσατο· οὐδέπω ἐξέβαλε, καὶ προσελάβετο. Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Οὐκ εἶπεν, Ἔως ἂν ἀφανισθῆς, ἔως ἂν λυθῆς, ἀλλ', Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ἵνα ὑποθῆς σεαυτῷ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Πέμπω σε ἐκεῖ, ὅθεν σε ἔλαβον· ὡς ἐλάβόν τε τότε, δύναμαι καὶ πάλιν σε λαβεῖν. Ὅτι γῆ εἰ,

καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Οὐκ ἀφανισθήσῃ, ἀλλ' ἀπελεύση. Τὸ Ἄπελεύση, Ἐπαναλεύση τινὲς ἠρημνευσαν. Ὅσον οὖν ἤκεν εἰς δύναμιν ἡμετέραν, τῇ χορηγίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διήλθομεν τὸν παράδεισον μεθ' ὑμῶν, ἀνέγνωμεν τὰ ὑπομήματα τὰ βασιλικὰ, εἶδομεν τῶν ὑπευθύνων τὴν ἐλευθερίαν, τοῦ δικαστοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, δι' ἧς δεξώμεθα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ [511] σωτηρίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνων καὶ αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE SERPENTE.

ejus eloquentia, ut loquitur Savilius, ferrea dici possit. Inventione certe non caret ille : sed persæpe incidit, et futilia inveniat et expromat. Dictio autem elegans non est; ut uno verbo dicam, stylus in jusse longissimæ homiliæ sex homiliarum præcedentium stylo ita affinis est, ut non sit ovum ovo similius.

Interpretationem Latinam novam adornavimus.

Λόγος περὶ τοῦ κατὰ Μωυσέως ὄφεως, ὃν ἐσταύρωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ περὶ τῆς θείας Τριῆδος.

α'. Χθές ἡμῖν ὁ λόγος πρὸς τε τὴν αἰρετικὴν πάλιν, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἀγῶνας ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν, οὐχ ἵνα τὰ κεκρυμμένα γνωρίσῃ, ἀλλ' ἵνα τὴν χάριν εὐγνωμόνως ὁμολογήσῃ. Οὐ γὰρ ἐξ ὧν φθειρόμεθα Χριστὸς μεγαλύνεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἡμεγαλύνθημεν, εὐγνωμόνως τὴν εὐεργεσίαν κηρύττομεν. Καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, ἔργοις εὐπαθοῦντας, ἀφωνία τὴν εὐεργεσίαν ἀμείψασθαι· καὶ μάλιστα τοῦ προφήτου Δαυὶδ παρακλειουμένου, καὶ λέγοντος, ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσάν σοι. Ὑμνοῦμεν ἂν Θεὸν, οὐ τιμῆν αὐτῷ περιτιθέντες, ἀλλὰ τιμῆν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι. Δοξάζομεν τὸν Θεόν, οὐκ ἐκείνῳ δόξαν χαριζόμενοι, ἀλλ' ἐκυτοῦς τὴν ἀθάνατον ἔξεν ἐνδύοντες· Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησὶ, δοξάσω· καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἐξουθενωθήσονται. Ἐδίδασκεν ὁ λόγος δι' ὧν ἠγωνίσαστο κατὰ δύναμιν, ὅτι τοὺς ὄρους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνειν οὐκ ἐξίστιν, οὐκ ἀνθρώποις τοῖς ἐπὶ γῆς, οὐκ ἀγγέλοις τοῖς ἐν οὐρανοῖς, οὐκ ἀρχαγγέλοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐ τοῖς Κερουβιμ, οὐ τοῖς Σεραφίμ. Καὶ μέμνησθε, εὐοῦσθε, ὅτι, εἰ φιλόμαθεῖς τῶν ἀκρατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηγήσθη λόγος. Ἄλλ' ἐπειδὴ σήμερον, ἀδελφοί, πρῶτος τε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἀναπαύσθη, καὶ ὁ ἄποστολος τῆ βασιλικῆς φωνῆ τοῦ Σωτῆρος ἀκολουθήσας, τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον ἐφιλοσόφησεν· (ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας

ἐχθρῶν· ὁ δὲ Παῦλος Γαλάταις ἐπιτιμῶν ἔγραφε· Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν, οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς ποιεῖ ἔν τῷ ὑμῖν ἐσταυρωμένος;) ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Κυρίου φωνή, καὶ ἡ τοῦ πιστοῦ θεράποντος διδασκαλία τοῖς βασιλικῶς ἔχουσιν ἠκολούθησεν· ἀναγκαῖον οἶμαι τὴν σωτήριον ἃ καὶ ἡμᾶς κατὰ δύναμιν περὶ τοῦ Κυριακοῦ σταυροῦ τὰ εἰκότα φθέγγασθαι, οὐχ ἵνα τῆς ἀξίας ἐφικώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν ἀποτίσωμεν. Τί οὖν φησὶν ὁ Σωτῆρ; Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ πάθος· ὁ νικητῆς τοῦ θανάτου· προαναφωνεῖ τὸν σταυρὸν ὁ σταυρῶ τὸν θάνατον διαλύων· προαναφωνεῖ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃ τὴν νίκην. Ἐνταῦθα πάλιν σαυτὸν ἐνθεὶς εἰς κατανόησιν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς· Ὅρα μεθ' ὅσης αὐθεντίας φησὶν· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ὅ ταῦτα προαναφωνῶν, ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ ἀγῶνι μεταβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς αὐθεντίας, καὶ ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ, λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Οὐχ ὄρας τὴν διαφωνίαν; Ἐννοεῖ τὴν οἰκονομίαν. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Ὅρα πῶς ἡσφαλισμένη κέχρηται τῇ φωνῇ. Ὅπου πάθος κηρύττει, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνδείκνυται

* Locus imperfectus etiam in mss. Forte addendum ἀκόταντας φωνῆν, vel quid simile.

φύσιν. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Πάσχει γὰρ τὸ φαινόμενον σῶμα, ζωοποιεῖ δὲ τὸ νοούμενον τῆς θεότητος ἀξίωμα. Καὶ λῦεται μὲν, ἀδελφοί, θανάτῳ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος· ἐγείρει δὲ τὸ λυομενον ἢ τοῦ ἐνοικοῦντος δύναμις. Αὐτὸς ἦν ὁ λυόμενος κατὰ τὸ σῶμα, αὐτὸς ἐγείρων τὸ λυόμενον κατὰ τὸ Πνεῦμα. Λύσατε γὰρ, φησί, τὸν τανὼν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἴδου ἀναβαίνωμεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Χριστῷ ἀκολουθώντας οὐκ ἔστιν οὐδαμῶν παρελθεῖν, ἀλλ' ἀνιέναι διὰ παντός. Ἄλλως τε καὶ αἰσθητῶς ἡ ὁδὸς ἀπὸ Ἱεριχώ εἰς Ἱεροσόλυμα ἄνοδον εἶχε, καὶ νοητῶς τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἄνοδον τῆς ἀναστάσεως ἔφερεν. Ἄδαμ γὰρ τὴν εἰς ἄδου πεσόντα εἰς οὐρανὸν ἀνεκαλεῖτο, καὶ τὴν χαμαὶ κειμένην εἰκόνα εἰς ὕψος ἀνήγαγεν. Ἀναβαίνωμεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅπου θεός, ἐκεῖ ἀρετῆς ἀνάβασις· ὅπου κακία, ἐκεῖ παρανομία κατὰβασις. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῶν κατ' ἀρετὴν πολιτευομένων φησὶν ὁ Δαυὶδ· Μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀνέσουςί σε. Μακάριος ἄνθρωπος, οὗ ἔστιν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ· αἱ ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Αἱ ἀναβάσεις σου, τουτέστιν, οἱ εὐσεβεῖς καὶ ἀνηγγέλιοι λογισμοί, οἱ εἰς ὕψος ἀνάγοντες τοὺς καλῶς περὶ Θεοῦ διανοουμένους. Ἔστιν οὖν ὁδὸς [513] σωφροσύνης εἰς ὕψος ἀνάγουσα, ὁδὸς δικαιοσύνης εἰς ὕψος φέρουσα· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν, ὁδὸς εὐσεβείας εἰς τὸ ὕψος ἐκείνο χειραγωγεῖ τὸν φιλόθεον, περὶ οὗ ἔλεγον οἱ ἀπὸ ἐθνῶν· Δεῦτε, πορευθῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ὅπου μὲν εὐσεβείας λόγος, ἐκεῖ καὶ ἄνοδος· ὅπου δὲ κακία, κατὰβασις ὁμολογουμένη. Καὶ μαρτυρεῖ Δαυὶδ ὁ προφήτης λέγων· Ῥῦσαι με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· καὶ πάλιν, Ὁ ὑψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Ὅστε οὐδὲ τὸ, Ἀναβαίνωμεν, περιττόν. Ἴδου ἀναβαίνωμεν. Καίτοι μόνος αὐτὸς ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται. Διὰ τί οὖν κοινῶς, Ἀναβαίνωμεν; Ὅτι τὸ μὲν πάθος ἐμὸν, κοινὴ δὲ πάντων ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, διὰ τοῦτο ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ θαύματος μεστὴν ἐξῆρξε φωνὴν ὡς ἀρτίως ἀκηκάσα· Τῷ Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ἄλλως τε, βουλῆθεῖς ἐνδειξασθαι καὶ τὸν καρπὸν τοῦ σταυροῦ, ἐπήγαγεν εὐθέως διὰ τῶν ἐφεξῆς· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κἀτάρα· γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου.

β'. Ἐνταῦθά μοι πρόσχε ἀκριδῶς τὸν νοῦν, μὴ σε διαφύγη τῆς ἀληθείας τὸ θῆραμα. Ἀντιλέγουσι γὰρ εὐθέως Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν φησὶν ὁ Παῦλος, Οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, καὶ ἐροῦσιν ἐσθ' ὅτε πρὸς τοὺς ἀκραιολούς· Εἰ επικατάρατος ὁ κρεμᾶμενος, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογίαν σοι δοθήσεται; πῶς δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου ὁ πεσοσμένος ζωὴν ἀναμείνει; Τὸ φαινόμενον, ὡς καὶ αὐτός· φησὶν ἢ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Παῦλος, ὁμολόγησε, κἀτάρα ἐστὶ· Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Εἰ τοίνυν γέγραπται καὶ μεμαρτυρήται, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογία δίδεται τοῖς τὸν σταυρὸν περιέπουσι; Ταῦτα ἀεὶ καὶ προτείνει καὶ λέγει Ἰουδαῖος, ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἐάν εἴπῃ πρὸς σέ, Πῶς ὁ επικατάρατος εὐλογίαν δίδωσιν; εἰπέ αὐτῷ, Πῶς ἐν τῇ ἐρήμῳ

οἱ ὄφεις ἐδακνόν σου τοὺς προγόνους, εἰκόνα δε θρεψαυ χαλκῆν ποιήσας Μωϋσῆς ἀνεσταύρωσε, καὶ εἶπε, Πᾶς ὁ δηχθεὶς ὑπὸ τοῦ θρεψαυ προσεχέτω τῷ θρεψαυ καὶ σωθήσεται; Καὶ τί, φησί, τοῦτο πρὸς τὸ πρᾶξιμον; Ἄλλὰ καὶ σφόδρα οἰκειότατος. Ἥ ὡς ἤκουσας τοῦ Θεοῦ λέγοντος, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τῷ επικαταράτου ζωὴν ἤνεγκε τοῖς ὑμετέροις προγόνους; Ἄναλαμβάνω τὸ ῥῆμα, ἵνα στήσω τὸ ῥῆμα. Εἰ ἀπαρὸν σοι νομίζεται τοῦ επικαταράτου ὁ εὐλογίαν ἐπιγάσαι (Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς ὁ κρεμαμμένος ἐπὶ ξύλου), πῶς ἡ εἰκὼν τοῦ θρεψαυ τοῦ επικαταράτου, δε ἤκουσεν, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων, ἤνεγκε τῷ λαῷ ἐν συμφορᾷ κειμένῳ τὴν σωτηρίαν; Ἄρα οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερον εἰπεῖν, Ἐάν τις ὡμῶν δηχθῆ, ἀναβλέψῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἕνω ἐπὶ τῷ Θεῷ, καὶ σωθήσεται; ἵνα δὲ καὶ τὸ προσέχειν οὐρανὸν παραλ[ε]ίπῃ, [514] οὐκ ἠθέλων εἰπεῖν, Ἐάν τις δηχθῆ, ἀποβλέψῃ εἰς τὴν λυχίαν τοῦ φωτός, καὶ σωθήσεται; ἢ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς προθέσεως τῶν ἁγίων ἄρτων, καὶ σωθήσεται; ἢ εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἢ εἰς τὸ καταπέτασμα, ἢ εἰς τὴν κιβωτὸν, ἢ εἰς τὴν εἰκόνα τῶν Χερουβιμ, ἢ εἰς τὸ ἱλαστήριον; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων εἰσηγάγεν ὁ νομοθέτης ὁ μέγας· ἀλλὰ μόνον ἐπήγε τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ ταύτην δὲ τοῦ επικαταράτου θρεψαυ. Διὰ τί οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, ταῦτα ποιεῖ Μωϋσῆς; διὰ τί χωνεύει ἄνθρωπος ὁ λέγων διὰ τὸ νόμον, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνεύει; Ἄλλ' εἰ ταῦτα πρὸς τὸν ἀγνωμόνα φθέγγονται; Αὐτὸν ἐρωτῶ τὸν νομοθέτην· Εἰπέ μοι, ὦ πιστότατε τοῦ Θεοῦ θεράπων, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, παρασκευάζεις; ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οἰεῖ χωνεύειν, σὺ χωνεύεις καὶ γλύφεις ἄνθρωπος; Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐνομοθέτησα, φησὶν, ἵνα τὰς ὕλας ἐκκόψῃ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν τούτον ἀπαγάγῃ κάποι, εἰς ὠλοκατερεῖας· νυνὶ δὲ χωνεύει τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πρὸς πῶσιν τὴν εἰκόνα τῆς τοῦ σταυροῦ οικονομίας· πρὸς οὐκ ὀμολογῶν τὸν δρόμον τοῖς ἀποστόλοις· προσημαζῶ τὴν μέγα καὶ ξένον ἐκεῖνο τὸ τοῦ σταυροῦ σῶμα. Ὅτι δὲ οὐ βεβιασμένος ὁ λόγος, ἀκουε τοῦ Κυρίου τὴν εἰκόνα τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην βεβαιούντος, καὶ εἰς ἐμὸν τὸ ἀναλαμβάνοντος. Νικοδήμου γάρ τι νε Ἰουδαῖον ἀρχόντου διαλεγόμενος, ὡς διδασκάλῳ τοῦ λαοῦ καὶ συνιέναι δυναμένῳ τῆς οικονομίας τὴν θεωρίαν, φησὶ· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν θρεψαυ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψοῦσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Εἰπέ οὖν, ὦ ἀναίσθητε Ἰουδαῖε, οὐ χλιδῶς ἐκέλετο ἦν; Νεκρὰ ὕλη νικήσει θάνατον Ἰησοῦς ὁ τύπον ἔχουσα σταυροῦ· καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια τοῦ σταυροῦ οὐ πιστεύεται; καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τῆς οἰκουμένης, μετὰ τὴν λάμψασαν ἐν παντί τῷ κόσμῳ τῆς εὐσεβείας κατάστασιν, μετὰ τὴν πίστιν τῶν ἐθνῶν, μετὰ τὴν ἔγερσιν τῶν Ἑκκλησιῶν, μετὰ τοσοῦτον ἀγωνισμῶν, μετὰ τοσαύτην ἀσκησιν, μετὰ τοσαύτην ἀγγελικὴν πολιτείαν ἐπίδοσιν; Ἄλλ' ἀποδείκνυται σαφῶς, ὅπως ἀποκλείεται τοῖς ἐχθροῖς τοῦ σταυροῦ τὸ ἀνειδέσθαι ἡμῖν τὸ σχῆμα τοῦ επικαταράτου. Καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους ταῦτα· ἡμεῖς δὲ οἱ πιστοὶ παρ' ἑαυτοῖς ἐξετάσωμεν, καὶ βασανίσωμεν τῶν βημάτων τὴν ἀκριθείαν. Τί δήποτε ὁ Κύριος τὴν εἰκόνα τῆς οικονομίας ἐκείνης; οὐ δεῖ ἑτέρου τινός, ἀλλὰ δεῖ θρεψαυ ἐποίησε; Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίων ἱκανὸν τὸ ὑπὸ

* Reg. ὅπου μὲν ἀληθείας λόγος, ἐκεῖ καὶ εὐσεβείας ἄνοδος. ἢ Αὐτὸ φησὶν, αὐτὸ ὁμολόγησε delendum.

* Legendum putat Fronto cum Savillo ἀπὸ τοῦ ἐκκετ. Sed lectio, ut est, ferri posse videtur. ἢ Sav. Ισχυος.

erat qui corpore solvatur, et qui secundum Spiritum quod solum erat excitabat. Nam ait, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). *Ecce ascendimus Jerosolymam*. Christum sequentium non est unquam descendere, sed ascendere perpetuo. Alioquin vero via Jerichunte Jerosolymam acclivis erat, modo sensibili loquendo, et intelligendi modo passio ad ascensum resurrectionis ducebat. Adamum enim in infernum delapsam in caelum revocabat, et humi jacentem imaginem in sublime efferebat. *Ascendimus Jerosolymam*. Ubi Deus, ibi et virtutis ascensus; ubi malitia, ibi iniquitatis descensus. Ideo David de iis qui secundum virtutem vivunt ait: « Beati omnes, qui habitant in domo tua: in saecula saeculorum laudabunt te. Beatus vir cujus est auxilium abs te: ascensiones tuae in corde ejus » (Psal. 83. 5. 6). *Ascensiones tuae*, hoc est, pie illae et in altum eventae ratiocinationes, quae in sublime agunt eos, qui recte de Deo cogitant. Est ergo temperantiae via in sublime erigens, via justitiae in altum ducens: omnique, ut ita dicam, pietatis via Dei amantem in altum adducit, de quo dicebant gentiles: *Venite, proficiscamur ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (Mich. 4. 2). Ubi pietatis doctrina, ibi ascensus est: ubi vero malitia, ibi plane descensus. Id testificatur David propheta dicens: *Libera me a descendantibus in lacum* (Psal. 29. 4); et rursus, *Qui exaltas me de portis mortis* (Psal. 9. 15). Itaque illud, *Ascendimus*, non frustra dictum est. *Ecce ascendimus*. Atqui solus ad passionem venit. Cur ergo in communi ait, *Ascendimus*? Quia passio quidem mea, salus vero omnium hominum communis est. Ideo divinus apostolus in generosam illam et miraculi plenam erupit vocem, ut modo audistis: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2. 19. 20). Alioquin, cum vellet fructum crucis ostendere, subjecit statim in sequentibus: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): *scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23).

2. Hic mihi diligenter animadvertite, ne abs te veritatis perceptio elabatur. Contradident enim statim Judaei, de quibus ait Paulus, *Inimici crucis Christi, quorum finis interitus* (Philipp. 3. 18. 19), et statim simplicibus objicient: Si maledictus qui pendet, quomodo a maledicto tibi benedictionem impertiri expectas? quomodo ab eo, qui in mortem cecidit, vitam speras? Id quod apparet, ut ipse doctor noster Paulus confitetur, maledictum est: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. 3. 13. Deut. 21. 23). Si itaque scriptum est et testimonio firmatum, quomodo benedictio a maledicto datur crucis cultoribus? Haec semper dicit et objicit Judaeus, inimicus crucis Christi. Si itaque Judaeus tibi dixerit, Quomodo maledictus dat benedictionem? dic illi, Quomodo in deserto serpentes mordebant progenitores tuos; Moyses autem imagine serpentis facta, et in cruce suspensa, dicit, *Quicumque a serpente morsus fuerit, serpentem*

respiciat, et salvus erit (Num. 21. 8)? Sed ait, quid hoc ad rem? Sane multum ad rem pertinet. Annon audisti Deum dicentem, *Maledictus tu praeter omnibus bestiis terrae* (Gen. 3. 14)? Quomodo igitur maledicti imago vitam attulit progenitoribus vestris? Dictum repeto, ut sententiam firmiter statuam. Si quidem difficile tibi videatur ex maledicto benedictionem emanare (*Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*), quomodo imago serpentis maledicti, qui audivit, *Maledictus tu praeter omnibus bestiis*, populo in calamitate constituto benedictionem attulit? Annon fide dignius fuisset dicere, Si quis ex vobis morsus fuerit, respiciat in caelum ad Deum, et sanabitur? vel dimisso caeli aspectu, annon poterat dicere, Si quis morsus fuerit, respiciat in candelabrum luminis, et salvus erit? aut respiciat in mensam propositionis sanctorum panum, et salvus erit? aut in altare, aut in velum, aut in arcam, sive in imaginem Cherubinatorum, vel in propitiatorium? At nihil eorum adduxit legislator magnus; verum unam crucis imaginem erexit, et hanc per maledictum serpentem. Cur ergo, Judae, Moyses haec facit? cur serpentem conflat, qui per legem dixerat, *Non facies sculptile, neque fusile* (Levit. 26. 1)? Sed cur haec ingrato loquor? Ipsum legislatorem interrogo: Dic mihi, fidelissime Dei famule, an id facis quod prohibes? an quod reprobas, id operaris? qui dicis, *Non facies sculptile, neque fusile*, fundis et sculpis serpentem? Verum dicit: Illas tui leges, ut omnem impietatis materiam exscinderem, et hunc populum a quovis idolorum cultu averterem; nunc autem serpentem conflat, ut imaginem dispensationis crucis praefiguram, viam per quam apostoli decurrant complanans, signum illius crucis magnum inauditumque longe antea adhibeo. Quod autem haec explicatio non detorta sit, audi Dominum, qui veterem illam imaginem confirmat ac de seipso interpretatur. Nicodemum enim alloquens ut populi doctorem, virum apud Judaeos praecipuum, qui posset oeconomiam intelligere, ait: « Et sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam aeternam » (Joan. 3. 14. 15). Dic igitur, o stupide Judae, an non aes erat illud? Mortua materies mortem vincere possit, signum crucis habens, et ipsa crucis veritas non creditur? et haec post conversionem orbis terrae, post constitutam in toto orbe pietatem, postquam gentiles crediderunt, post excitatas Ecclesias, post tanta certamina, post tantam virtutum exercitationem, post tantam angelici instituti accessionem? Sane luculenter demonstratum est, omnem adversariis crucis aditum praeclusum esse, ad exprobandam nobis figuram maledicti. Et adversus illos quidem haec satis sint: nos autem fideles nobiscum expendamus, et exploremus verborum accurationem. Cur Dominus imaginem illius oeconomiae non per alium, sed per serpentem praesignificat? Ad certamina cum adversariis suscipienda exemplar illius maledicti serpentis satis est: verum jam persuadendum iis, qui filii pietatis sunt, quo pacto figura illius maledicti serpentis imago fue-

¹ Reg., *Ubi veritatis doctrina, ibi etiam pietatis est progressus.*

rit Christi, qui adoratur. Quocirca id nos accurate explicare, et vos studiose audire par est.

3. Figura serpentis, fratres, imago erat œconomix crucis. Quod autem ad modum attinet, sicut illa serpentis figura imaginem quidem et speciem serpentis præ se ferebat, venenum autem nequitiæque serpentis non habebat: sic et Servator, secundum divinum apostolum, in similitudine carnis peccati apparens, extra omne peccatum fuit; sicut et beatus Isaias, cum beato Paulo (a) consonans, ait: *Qui peccatum non fecit; nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9; 1. Pct. 2. 22)*. Secundum Isaiam imaginem unam habes: ad alteram accede. Contuere veritatem per figuras splendentem. Serpentes mordebant filios Israel, quando populus in perniciem ruit. Petit Moyses a Deo ut medicinam salutarem præberet. Deus famulo medicinam beneficam commonstrat, et ait: *Fac serpentem æneum, illumque erige ante tabernaculum testimonii (Num. 21. 8)*. Quid sibi vult hoc signum? Alii sunt mordentes serpentes, et alius pro illis crucifigitur. Quid significat ænigma? quid præ se fert umbra illa mysterii? Quemadmodum illic in figura aliis mordentibus serpentibus, alius qui non momorderat cruci affixus est: sic alii peccantibus hominibus pro omnibus passurus est innocens Jesus. Pro serpentibus, qui mordebant, serpens innoxius crucifigitur; pro nobis, qui morti subjicimur, is, qui morti non subjectus fuit, crucifigitur. Quod præclare cum aliis Isaias prædixit in hunc modum: *Pro peccatis populi venit in mortem; et, Dominus tradidit seipsum pro peccatis nostris (Isai. 53. 12. 6)*. Testimonio confirmanda iterum est mysterii ratio. Quemadmodum illic alii serpentes erant, qui mordebant, alius qui suffligebatur: ita et hic omnes peccaverant, et unus pro omnibus crucifigitur. Habes secundam; sed et tertiam imaginem considera. *In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum (Deut. 19. 15)*. Quare crucifigitur serpens æneus? Ut aboleantur morsus serpentium. Aliud ergo est quod in crucem tollitur, et alia quæ abolentur. Annon significationem veritatis animadvertis? annon quasi sub involuero Scripturæ vim œconomix perspicis? Sublatus in crucem est, inquit, æneus serpens, ut abolerentur morsus draconum; crucifixus est Christus, ut dæmonum operationes cessarent. Alius est serpens ille qui erigitur, alii qui comprimuntur dracones; alius qui cruci affixus est Christus, et alii qui abolentur dæmones. Et quemadmodum illic imago serpentis, qui apparebat, morsus serpentium abolevit, ita et hic mors Christi mortem sustulit, et dæmonas profligavit. Merito itaque Servator imaginem sibi adaptans dixit: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam (Joan. 3. 14. 15)*. Habes, mi frater, beatum Moysen alia figura crucem subindicantem; quo autem pacto, audi. Eos enim, qui de cruce loquuntur, multas mysterii contemplationes in medium afferre oportet. Israelitis in deserto

(a) Juxta Savil. legendum est, Petro, et reipsa, apud petrum verba laudata leguntur.

bellum intulere alienigenæ quidam, Amalecitas dicitur. Moyses autem Jesum Nave, populi ducem, et successorem suum, armatum proficisci jubet, ipso interea in monte manibus expansis manente. Nam ait Scriptura: « Moyses ascendit in montem, et expandit manus suas. Et factum est, cum extenderet manus, vincebat Israel; et cum dimitteret a corporea gravitate victus, vincebat Amalec » (*Exod. 17. 11*). Quid sibi vult hæc figura? Judæus statim metuens, ne per imaginem gloria crucis Christi effulgeat, ait, Nihil hæc figura pertinet ad ea, quæ tu fabularis. Precationis figura erat illa forma, non imaginis, prout tu opinaris. Quod si ita est, si vere victoria illa fructus precationis fuit, cur Scriptura non precationi victoriam adscripsit (non enim ait Scriptura: Cum precaretur Moyses: illud enim vere significat, victoriam non fuisse precationis fructum), sed adscribit imagini figuræque manuum? Cum enim manus demitteret Moyses, superabatur Israel; cum expanderet, profligabatur Amalec. Nam si id precationi adscribendum erat, dicere oportuisset: Et cum precabatur Moyses, vincebat. Sed, ut dixi, precatione omissa, non quidem ut inotili, sed ut quæ imagini crucis cedere deberet, figuræ et signo victoriam adscribit. Quando enim Moyses expandebat manus, vincebat Israel. Quid sibi vult expansa manus? Depinge tibi manus expansas, et splendentem adorandæ Crucis imaginem videas. Verum defatigatus est, inquit Scriptura, Moyses; neque enim manus corporea gravitate victæ illam imaginem sustinere poterant. Quid ergo? Ne, soluta imagine, victoria quoque amitteretur, sustinent Aaron et Or, allevantque manus ejus, ne, evanescente imagine, victoria quoque elaberetur. Cur omnino Aaron et Or manus suffulciunt? Aaron, fratres, sacerdotali munere fungebatur; Or vero regis tribus cognationem habebat. Itaque imaginem crucis sacerdotium et regnum instarsatellitum stipant. Ac quemadmodum cum transfiguraretur Dominus in monte, visi sunt Moyses et Elias a dextris et a sinistris, ut regiam Christi imaginem quasi satellites stiparent: sic etiam hic Aaron sacerdotii ordinem obtinens cruci adstat, et similiter Or primum regis dignitatis florem habens crucem stipat. Hæc a me dicta sunt, ut ostendam, quomodo priscis illis patribus pietatis imago fuerit proposita, necnon quam honorata ab illis fuerit œconomix figura. Si autem illi qui prænuuntiabant, tanta cum laude illam prædicarunt, et cum tanto honore præsignificarunt: quo ore nos Domini crucem divinitusque illam œconomiam convenit celebrare? Non ignoro vos magno desiderio teneri talium orationum, quibus sacra theologiæ dogmata explicantur: at quæ nunc dicta sunt illis sunt affinia. Ejusdem enim animi est eternam prædicare, et unigenitum Deum Verbum laudibus extollere. Quamobrem sive divinitatem Unigeniti celebres, sive ejus œconomiam honores, una eademque est pietatis demonstratio.

4. Cæterum quando crucem, quando corporis œconomiam audis, mentem erige ad sublimitatem potestatis Unigeniti. Ne illa figura, quæ hic tui causa hæ-

δειγμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄψεως· πρὸς δὲ τὸ πείσαι τοὺς υἱοὺς τῆς εὐσεβείας, τί δήποτε τὸ σχῆμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄψεως εἰκὼν ἐγένετο τοῦ προσκυνουμένου Χριστοῦ. Δεῖ δὲ καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὑμᾶς ἀκούσαι μετὰ προθυμίας.

γ'. Εἰκὼν ἦν, ἀδελφοί, τῆς τοῦ σταυροῦ οικονομίας ὁ τύπος τοῦ ὄψεως. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον, ὡς περ ἐκείνος ὁ τύπος τοῦ ὄψεως εἰκόνα μὲν καὶ ἔβην, εἶχεν ὄψεως, ἴδν δὲ καὶ πονηρίαν οὐκ εἶχεν ὄψεως· οὕτω καὶ ὁ Σωτήρ, [515] κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἐπιφανείς, ἔξω γέγονε πάσης ἁμαρτίας· καθὼς καὶ ὁ μακάριος· Ἡσαίας συνυδᾶ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ φεγγόμενός φησιν· Ὅς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Ἡσαίαν ἔχεις μίαν εἰκόνα· ἔλλέ μοι καὶ ἐφ' ἐτέραν εἰκόνα. Βλέπε διὰ τῶν τύπων λάμπουσαν τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ἔχεις ἔδακνον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ὅτε λαὸς ὀλέθρου περιέπεσε. Φάρμακον εἰς σωτηρίαν Μωϋσῆς ἱκετεύει δοῦναι τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ὑποδείκνυσι τῷ θεράποντι φάρμακον εὐεργεσίας, καὶ φησιν· Ποίησον ὄφιν χαλκοῦν, καὶ πήξον αὐτὸν πρὸ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου. Τί βούλεται τὸ ὑπόδειγμα; Ἄλλοι οἱ δάκνοντες ὄφεις, καὶ ἄλλος ὑπὲρ αὐτῶν σταυρούμενος. Τί βούλεται τὸ αἰνίγμα; τί ἐπαγγέλλεται ἡ σκία τοῦ μυστηρίου; Ὡς περ ἐκεῖ, φησὶν, ὁ τύπος, ἄλλων δακνόντων ὄφειν, ὁ μὴ δάκνων μὲν πλῆξας προσήλωται τῷ ἔξῳ· οὕτω καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἁμαρτανόντων, ὑπὲρ πάντων μέλλει πάσχειν ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναμάρτητος. Ὑπὲρ τῶν δακνόντων ὄφειν ὄφιν ἀναμάρτητος· σταυρούται· ὑπὲρ ἑμῶν τῶν ὑποκειμένων θανάτῳ ὁ ἁμαρτία μὴ ὑποκείμενος προσήλωται. Ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων καλῶς προαναφώνησεν ὡδὲ πως Ἡσαίας λέγων· Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ ἦλθεν εἰς θάνατον· καὶ ὁ Κύριος καμέδων ἐαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Ἀναμάρτητος ἤρη πάλιν τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Ὡς περ ἐκεῖ ἄλλοι οἱ δάκνοντες, καὶ ἄλλος ὁ πηγνύμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντες οἱ ἁμαρτήσαντες, καὶ εἰς ὁ ὑπὲρ πάντων σταυρούμενος. Ἐχεις δευτέραν εἰκόνα· ἀκόπισόν μοι καὶ ἐτέραν εἰκόνα τρίτην· Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθίσεται πᾶν ῥήμα. Διὰ τὴν σταυροῦται χαλκοῦς ὄφιν; Ἦνε καταργηθῆ τὰ δῆγματα τῶν ὄφειν. Ἄλλο οὖν τὸ σταυρούμενον, καὶ ἄλλα τὰ καταργούμενα. Οὐχ ὄφιν τὴν ἔμφασιν τῆς ἀληθείας; οὐ βλέπεις ὡς ἐν κρυπτῷ γράμματι τὴν δύναμιν τῆς οικονομίας; Ἐσταυρώθη, φησὶν, ὄφιν, ἵνα καταργηθῆ τῶν δρακόντων τὰ δῆγματα· ἔσταυρώθη Χριστός, ἵνα καταργηθῶσι τῶν δαιμόνων αἱ ἐνέργειαι. Ἄλλος ὁ ὄφιν ὁ πηγνύμενος, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δράκοντες· ἄλλος ὁ ἐπὶ σταυροῦ Χριστός, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δαίμονες. Καὶ ὡς περ ἐκεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ ὄφειν τοῦ φαινομένου κατήργησε τὰ δῆγματα τῶν ὄφειν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ Χριστοῦ νέκρωσις τοῦ θανάτου γέγονε νέκρωσις, καὶ τῶν δαιμόνων καθάρσις. Εἰκότως οὖν ὁ Σωτήρ τὴν εἰκόνα πρὸς ἐαυτὸν ἀρμόδιον ἔλεγε· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ἐχεις, ἀδελφὲ, μακάριον Μωϋσῆν καὶ ἐν ἐτέρῳ σχήματι τὸν σταυρὸν ὑπογράφοντα· καὶ ὡς, ἀκουε. Δεῖ γὰρ περὶ σταυροῦ λέγοντας πολλὰς παραστῆσαι τοῦ μυστηρίου τὰς θεωρίας. Ἐπέθεντό ποτε τοῖς

Ἰσραηλίταις ἀλλόφυλοι, κατὰ τὴν ἔρημον· Ἀμαλῆξ δὲ νομα τοῖς ἀλλοφύλοις. Ἀποπέλλει Μωϋσῆς Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, στρατηγῆσοντα τοῖς ὁμοφύλοις. καὶ ὀπίσκει μὲν τὸν διάδοχον ἐαυτοῦ, μένει δὲ [516] αὐτὸς ἐν τῷ ὄρει τὰς χεῖρας ἐκτεινών. Μωϋσῆς γάρ, φησὶν, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἠπλώσε τὰς χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἂν ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ· καὶ ἡνίκα ἂν κατετίθη τὰς χεῖρας ὑπὸ τοῦ σωματικοῦ βάρους νικώμενος, ἐνίκα ὁ Ἀμαλῆξ. Τί βούλεται τὸ σχῆμα; Ὁ Ἰουδαῖος εὐθέως φοβούμενος, μὴ λάμψη διὰ τῆς εἰκόνης ἡ δόξα τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν, φησὶν, ὁ τύπος ἔχει τῶν παρὰ σοὶ μυθευμένων. Προσευχῆς ἦν ἐκεῖνο τὸ σχῆμα τύπος, οὐκ εἰκόνας, ὡς σὺ ὑπονοεῖς. Καὶ τί δήποτε, εἴπερ ἀληθῶς ὅτι καρπὸς ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη, οὐ τῆ προσευχῆ τὴν νίκην ὑπέγραφεν ὁ λόγος (οὐ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή; Ἦνίκα ἠύχετο Μωϋσῆς· τοῦτο γὰρ ἦν γνωρίζοντος ἀληθῶς, ὅτι καρπὸς οὐκ ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη), ἀλλ' ἡ τῆ εἰκόνας καὶ τῷ σχήματι τῶν χειρῶν; Ἦνίκα γὰρ καθῆκε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἠτάτο ὁ Ἰσραὴλ· ἡνίκα ἐκ ἠπλου, ἠτάτο ὁ Ἀμαλῆξ. Εἰ γὰρ τῆς προσευχῆς ἦν τὸ ἔργον, ἐχρῆν εἰπεῖν· Καὶ ἡνίκα ἠύχετο Μωϋσῆς, ἐνίκα. Ἄλλ', ὡς ἔβη ἐκ τῶν προσκυνητῶν παρενθέμενος, οὐκ ὡς ἀχρηστον, ἀλλ' ὡς ὀφείλουσαν παραχωρῆσαι τῇ εἰκόνας τοῦ σταυροῦ, τῷ τύπῳ καὶ τῷ σημειῷ τὴν νίκην ὑπογράφει. Ἦνίκα γὰρ ἠπλώσε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ. Τί βούλεται ἀπλουμένη χεῖρ; Ἀναχωρᾶν πρὸς ἐαυτῷ χεῖρας ἠπλωμένας, ἵνα ἴδῃ τοῦ προσκυνητοῦ σταυροῦ λάμπουσαν τὴν εἰκόνα. Ἄλλ' ἔκαμε, φησὶ, Μωϋσῆς· οὐ γὰρ ὑπόβρυχεν αἱ χεῖρες πρὸς τὴν εἰκόνα τῷ σωματικῷ βάρει νικώμενας. Τί οὖν; Ἢνα μὴ λυθείσης τῆς εἰκόνας, λυθῆ καὶ ἡ νίκη, ἴσταται Ἀαρών καὶ Ὀρ, καὶ ἐκούφιζον αὐτοῦ τὰς χεῖρας, ἵνα μὴ ἡ εἰκόνας τοῦ σταυροῦ παρελθοῦσα καὶ παυσάμενη σθέσῃ τὴν νίκην. Διὰ τί δὲ ὄφιν Ἀαρών καὶ Ὀρ τὰς χεῖρας ὑποστηρίζουσιν; Ἀαρών, ἀδελφοί, τὴν ἱερατικὴν ἐπέσχεν ἄξίαν· ὁ δὲ Ὀρ τῆς βασιλικῆς φυλῆς εἶχε τὴν συγγένειαν. Δορυφορεῖ τοῖνον τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ἱερωσύνη καὶ βασιλεία. Καὶ ὡς περ μεταμορφωθέντος τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ὄρει, ὤφθη Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἵνα δορυφορήσῃσι τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἀαρών, τῆς ἱερατείας τάξιν ἐπέχων, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν, καὶ Ὀρ ὁμοίως τῆς βασιλικῆς ἔχων τὸν πρώτον ἀνθος, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν. Ταῦτά μοι εἰρηται, ἵνα δείξω, ὅπως τοῖς πατράσι τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις τῆς εὐσεβείας εἰσηγήτο ἡ εἰκόνας, καὶ ἐτιμήθη καὶ ὁ τύπος τῆς οικονομίας. Εἰ δὲ οἱ προαναφώνοντες οὕτως ἐκφύξαν ἐνδόξως. οὕτω προετίπωσαν ἐντίμως, ποῖσις καὶ πόσοις ὡς ἡμεῖς καὶ πηλίκαις στόμασι τοῦ Κυρίου τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἔνθεον οἰκονομίαν κηρύξωμεν; Οἶδα δε: πολὺς ὑμᾶς ἔχει πόθος· τὸν δογματικῶν λόγων, καὶ τῶν τῆς θεολογίας κηρυγμάτων· ἀλλ' ἐστὶν ἐκείνων ἀδελφὰ καὶ τὰ νῦν εἰρημένα. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἐνοίας καὶ σταυρὸν κηρύξαι, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν λόγον ὑψῶσαι. Τοιγαροῦν κἄν τὴν [517] θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ὑμνήσῃς, κἄν τὴν οἰκονομίαν τιμήσῃς, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἀπόδειξιν τῆς εὐσεβείας.

δ'. Πλὴν ὅταν ἀκούσης σταυρὸν, ὅταν ἀκούσης σώμα-

ἂ Post πόσοις Sav. in marg. addit σημείοις, et pro κηρύξωμεν affert var. lect. δοξάσωμεν.

* Reg. τοῦ μαρτυρίου.

τος οικονομίαν, ἀνάγαγέ σου τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ ὕψος τῆς του Μονογενοῦς ἔξουσίας. Μὴ τὸ σχῆμα τὸ διὰ σὲ γενόμενον ταπεινούτω σου τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία τοῦ σώσαντος ἀναγαγέτω σου τὴν διάνοιαν. Σταυρὸς μὲν γὰρ διὰ σὲ, ἀξία δὲ Θεοῦ δι' ἐαυτὸν. Ἀξία δὲ Θεοῦ οὐχ ὑψοῦται λόγοις, οὐ καθαιρεῖται λόγοις· ἀλλ' οἱ καθαιρούντες, ἐαυτῶν ἐργάζονται τὴν καθάρσειν· οἱ δὲ ὑψοῦντες, ἐαυτῶν τὴν εὐτέλειαν εἰς ὕψος ἀνάγουσιν. Ὡςπερ οὖν ἐφθημεν εἰπόντες, ὅτι καὶ ὁ τὴν οικονομίαν, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν ἀνυμνήσας, τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς χθὲς ἡμῖν γεγυμνασμένοις ἔλειπέ τι πρὸς τὸ, Ἵνα γινώσκωσὶ σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· καὶ πρὸς μὲν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἀπεδείχθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῷ Γίῳ, ὅτι καὶ μόνος ἀληθινὸς· ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι κάκεινὴν ἐξετάσαι τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν. Καίτοι φησὶν ὁ αἰρετικός· Τί δὴ πάλιν ἔχεις καὶ πρὸς τὸ ἀπεσταλμένον εἰπεῖν; Ῥητῶς γὰρ ἀναγέγραπται· Καὶ ἐν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Μὴ ὁ ἀποστείλας τὸ ἀποσταλῆντι ὁμοτίμον ἔχει τὴν ἀξίαν; Ταῦτα ἐὰν μὲν τῇ λέξει δουλεύον ἀναγινώσκῃς, πολλάκις, ὡς προειρήκαμεν, πολλὴν εὐρήσει· ὡς ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς ἐναντιότητα, καὶ οὐ συμφωνοῦντα τοῖς αὐτοῖς· λογισμοῖς τὰ καλῶς μὲν γεγραμμένα, κακῶς δὲ νενοημένα· ἐὰν δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀληθεῖαν ἀναλάβῃς τὴν ἔνοιαν, οὐδαμῶς σοι πρὸς ἐναντιότητα περιτραπήσεται τὸ τῆς διανοίας ἄμμα, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὁδηγούμενον πρὸς ἀκριθεῖα κατανοήσιν. Τὸ γὰρ, Ἀπεστάλη, καὶ Ἀπέστειλεν, ἀνθρώπινα μὲν φέρεי βήματα, θεῖα δὲ κηρύττει νοήματα. Οὕτε γὰρ ὁ ἀποστείλας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἀπέστειλεν, οὔτε ὁ ἀποσταλὴς ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἦλθεν. Ἀλλ' ἀπέστειλες, φησὶν, ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ παρόντα τῷ κόσμῳ, πρὸς δὲ ἐπέμπευεν. Πῶς ἡ Γραφὴ φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο; Πῶς οὖν ἦλθεν ὁ παρὼν, ἐφάνη ὁ λανθάνων; εἰ δὲ ἀληθῶς, ὡς ἀκούεις, κοῖς τὸ, Ἀπέστειλες, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν ἀποσταλῆντα τοῦτοις εἰστέθῃαι τοῖς τόποις, οἷς μὴδέπω παρῆν, καὶ τὸν ἀποσταλῆντα ἔχει πέμπειν, ὅπου μὴ πάρεστι. Πῶς οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο; Εἰ τοῖνον ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, πῶς ἀποστέλλεται ἐν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; Τί οὖν βούλεται τὸ Ἀπεστάλη; Ἀντὶ τοῦ, Ὤφθη, ἀντὶ τοῦ, Διὰ σαρκὸς ἔλαμψεν. Ἡ γὰρ ἀποστολὴ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέδασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰς ἐμφανῆ παρουσίαν. Οὕτε γὰρ ἐπιδημήσας τῇ γῆ κατὰ τὴν ἀνθρώπινην οικονομίαν, τοὺς οὐρανούς [518] ἐκένωσε τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, οὔτε οὖν ἀναληφθεὶς κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, τὴν γῆν ἐρημον κατέλιπε τῆς ἰδίας ἐπιστασίας. Πάλιν ἐτέρως τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Εἰ κατὰ τὴν λέξιν, ἀδελφοί, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, δηλὸν ὅτι ὁ ἀποστείλας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν στάσιν. Εἰ μὲν γὰρ σὺν αὐτῷ ἔσται, περικτὸν τὸ, Ἀπέστειλεν· εἰ δὲ ἀπέστειλεν, ἀνάγκη κεχωρισθαι, κατὰ τὴν τῆς λέξεως ἔμφασιν. Ἀλλ' οὐ δεῖ τῇ λέξει δουλεύειν, ἀλλὰ τῇ πίστει στοιχεῖν. Καὶ τίς ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς φανεῖς ἐν οὐρανοῖς ἦν; τίς δὲ μαρτυρήσει λόγος, ὅτι παρὰ Πατρός ἀπεσταλμένος

οὐκ ἐχωρίσθη τοῦ Πατρός; Εἰ ἀπεστάλη εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν λέξιν, εἰ ὁ πέμψας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται, πῶς ἔλεγεν, Ἐγὼ ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; πῶς δὲ πάλιν ἔλεγε, Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἔσται; Ὅρας ὅτι ἡ φύσις οὐ χωρίζεται· ἡ δὲ οικονομία τὸ σχῆμα τῆς ἀποστολῆς ἐνδείκνυται. Τί οὖν βούλεται τὸ, Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου; Εἰ γὰρ σὺν αὐτῷ ὁ Πατὴρ, διὰ τί ἀναβαίνει; Ἡ ἀνάβασις τὴν οικονομίαν ἐρημνεύει, τοῦ σώματος τὴν ἀνάληψιν, οὐ τῆς θεότητος τὴν διάστασιν. Θέλεις ἐμαθεῖν, ὅτι ὡςπερ ἐπιδημήσας τῇ γῆ, τοὺς οὐρανούς οὐ κατέλιπεν, οὔτε τοῦ Πατρός ἐχωρίσθη, οὔτω καὶ εἰς οὐρανούς ἀναληφθεὶς, τὴν γῆν οὐ κατέλιπεν ἐρημον; Ὁ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, Καὶ Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι, ἀλλὰ ἀνέρχομαι, ὅθεν κατῆλθον, πρὸς τὸν Πατέρα μου· ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς ἐκείνους λέγει· Καὶ Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Τὸ οὖν, Ἵνα γινώσκωσὶ σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἐν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, διπλὴν ἔνοιαν ἔχει, καὶ μάχαιραν διπλῆν· τὴν μὲν κατὰ τῆς εἰδωλοατρείας ὀπλιζομένην, τὴν δὲ κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας παρατατομένην. Μόνον μὲν γὰρ ἀληθινὸν Θεὸν λέγει, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδωλα στηλιτεύσῃ· ἀποσταλμένον δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα τοὺς τὴν οικονομίαν ἀρνούμενους ἐπιστομίσῃ· ἐκλάμβανε τοῖνον τὰ ρήματα πρὸς τὴν ἔνοιαν, καὶ μὴ ὕβριζε τὴν ἀξίαν ἐὰ τὴν λέξιν.

ε'. Ἵνα δὲ μάθῃς ἀκριθεῶς, ὅτι τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν τὴν φανέρωσιν· περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ἀπὸ γῆς δντος, καὶ ἐπὶ γῆς φανερωθέντος· Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ. Ἄρα ἀπ' οὐρανῶν ἀπεστάλη Ἰωάννης; ἄρα ἀνωθεν ἐλήλυθε; Πῶς οὖν ἐλήλυθεν; Εἶτα ἄνθρωπος μὲν ἀποστελλόμενος οὐκ ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστη, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν ἐνεχειρίσθη· ὁ δὲ Θεὸς Ἄδρος, ὁ πάντα πληρῶν, ἐν ἐπιθῆ αὐτὸν ἀπεσταλμένον, τὴν φύσιν ὕβρισε, καὶ οὐ τὴν οικονομίαν ἐμήνυσε; Ὅρα αὐτὸν, ἀδελφεῖ, καὶ πληροῦντα τῆς σαρκὸς τὴν οικονομίαν, καὶ μὴ καθιροῦντα τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν ἀξίαν. Καὶ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω αὐτόν, καὶ Παράκλητον πέμψῃ ἐμὴν [519] τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Εἰ ἀναβαίνεις ἄνω, καὶ παρακαλεῖς, καὶ παρακαλῶν δυνάμει, καὶ μετὰ τὴν παράκλησιν ἀποστέλλεις τὸ Πνεῦμα (παρακαλῶ γὰρ, ἐφη, καὶ πέμπω), τίνος ἔνεκεν πρὸς τῆς ἀναβάσεως λύεις τὴν τοῦ Πατρός αὐθεντίαν; Εἰ μὴ αὐθεντεῖς κατὰ τὴν θεῖαν ἀξίαν, ἀλλ' ἀναμένεις ἀνελεθεῖν πρὸς εὐδὸν Πατέρα εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ παράκλησιν καὶ ἰκεσίαν προσάγειν, καὶ οὕτω λαβεῖν τοῦ Πνεύματος; τὴν χάριν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκπέμψαι τὴν οἰκουμένην, τίνος ἔνεκεν πρὶν ἀναβῆ, πρὶν παρακαλέσῃς, οἰκειᾶν ἐνδείκνυται τὴν αὐθεντίαν; διὰ τί πρὸς τῆς ἀναλήψεως, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγεις, Ἀδελφε Πνεῦμα ἄγιον; Ὅ αἰτεῖς παρὰ Πατρός, πρὶν ἰκετεύσῃς Πατέρα, δίδω. Οὐκεὶν εἰρωνεύθῃ τὴν αἴτησιν; Οὐκ εἰρωνεύσομαι, φησὶν· οὐκ ἔστι γὰρ εἰρωνεία παρὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἡρμυσταί τῇ ἀξίᾳ, τὸ δὲ πρέπει τῇ οικονομίᾳ. Διὰ τί οὖν ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων; Ἔδει με, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, τὴν ἀπαρχὴν τῆς ζωῆς τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι. Ἐπειδὴ

cta est, sensus tuos deprimat, sed benignitas illa Christi, qui te servavit, mentem tuam extollat. Crux quidem propter te, majestas vero Dei propter ipsum. Majestas divina nulla oratione amplificari, nulla etiam dejici potest: sed qui dejicere student, seipsos dejiciunt; qui vero Deum laudibus evehunt, se licet indignos in altum extollunt. Quamobrem, ut prius dicebamus, qui incarnationem, qui theologiam laudat, in hac sententia versatur: quoniam vero aliquid deerat iis, quæ heri tractavimus, circa illud quidem, *Ut cognoscant te solum verum Deum et Dominum Jesum Christum* (Joan. 17. 3); ac circa illud quidem, *Solum verum Deum*, prolatae sunt prophetiæ et testimonia quod Filius solus verus Deus sit; necessarium existimo illius dicti vim explorare. Atqui, ait hæreticus, quid potes de missione illa dicere? Diserte enim scriptum est, *Et quem misisti Jesum Christum*. An qui misit parem eum misso sortitur honorem? Ilæc si ita legas, ut literæ servias, ut supra diximus, sæpe dissidabis a nobis, neque rationi congruentia deprehendes ea, quæ bene quidem scripta, sed male intellecta sunt; si vero sententiam secundum rei veritatem accipias, nusquam tibi in contrarium vertetur mentis oculus ad accuratam intelligentiam a Spiritu sancto directus. Verba enim hæc, *Missus est*, et, *Misit*, humana quidem sunt, at divinos quosdam sensus declarant. Neque enim et qui misit, ex locis in loca misit, neque is qui missus est, ex locis in loca venit. Atqui, ait hæreticus, Pater Filium misit in mundum, quasi qui in mundo præsens non esset, ad quem mittebatur. Quomodo Scriptura de ipso Domino ait, *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 10)? Quomodo ergo venit qui aderat, apparuit qui latebat? Quod si vere illud, *Misit*, ita intelligis ut audis, necesse omnino est, eum qui missus fuit, in iis constitui locis, in quibus nondum præsens erat, et mittentem eo mittere, ubi non aderat. Quomodo igitur evangelista dicebat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil? In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 3). Si itaque in mundo erat, quomodo mittitur in mundum? Non audisti eum dicentem, *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus* (Jer. 23. 24)? Quid ergo sibi vult illud, *Missus est*? Id est, visus est; per carnem illuxit. Missio enim nullam de loco in locum profectionem indicat; sed ex invisibili divinitate in conspicuam præsentiam. Neque enim cum in terram secundum humanam naturam et per œconomiam venit, cælos sua majestate vacuos reliquit, neque nunc post carnis assumptionem, terram reliquit sua administratione vacuam. Iterum rem alio modo excutiamus. Si secundum literam, fratres, Pater misit Filium in mundum, palam est mittentem a misso secundum propriam stationem separatim esse. Nam si cum ipso est, supervacaneum est illud, *Misit*: sin vero misit, necesse est separatim esse, si quidem verbi vim respicias. At nequaquam serviliter oportet verbis hære, sed cum fide procedere. Et quis nobis testificabitur, eum, qui in terra apparuit, etiam in cælis fuisse? quis sermo testificabitur, eum a Patre missum a

Patre separatim non fuisse? Si missus est in mundum, ut scriptum est, si qui misit a misso separatur, quomodo dicebat, *Ego in Patre, et Pater in me*? ac rursus quomodo dicebat, *Et qui misit me Pater, mecum est* (Joan. 14. 11. et 8. 16)? Vides naturam non separari: œconomia autem sive incarnatio missionis speciem ostendit. Quid ergo sibi vult illud, *Ascendo ad Patrem meum* (Joan. 20. 17)? Si cum ipso Pater est, cur ascendit? Ascensio illa humanam Christi œconomiam interpretatur, corporis assumptionem, non separationem a divinitate. Visne discere, eum sicut cum in terram venit, cælos non reliquit, neque a Patre separatus est, sic etiam, cum in cælos assumptus est, terram non reliquisset? Qui dixit discipulis suis, *Et ecce ego vobiscum sum, sed, ascendo, unde descendi, ad Patrem meum*: idem ipse ait illis, *Unde ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Math. 28. 20). Illud igitur, *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*, sensum habet duplicem, duplicemque gladium: aliud contra idololatriam armatum, aliud contra Judaicam incredulitatem comparatum. Solum enim verum Deum dicit, ut mortua idola traducat; missum autem Jesum Christum, ut iis qui incarnationem negant, os obstruat. Verba igitur secundum sensum accipe, ac ne propter literam majestati contumeliam inferas.

5. Ut autem accurate discas, missionem a Deo non mutationem a loco in locum significare, sed incarnationem declarare: de Joanne Baptista, qui de terra erat et in terra apparuerat, ait Evangelium: *Fuit homo missus a Deo* (Joan. 1. 6). Num Joannes de cælo missus est? num de supernis venit? Quomodo ergo venit? Atqui homo missus, non a loco in locum translatus est, sed illi aliquid administrandum commissum fuit; et Deus Verbum, qui omnia implet, si dicat se missum esse, naturam suam contumelia afficiet, neque ita incarnationem suam sive œconomiam indicabit? Vide illum, frater, et carnis œconomiam impletem, et divinx potestatis dignitatem non tollentem de medio. Et sacerdotale munus sic declaratur, *Ascendo ad Patrem meum, et rogabo eum, et Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis* (Joan. 20. 17. et 14. 16. 17). Si ascendis sursum, et rogas, et rogans impetras, ac post rogationem mittis Spiritum (nam rogo, ais, et mitto), cur ante ascensionem Patris auctoritatem tollis? Si non cum auctoritate secundum divinam dignitatem agis, sed expectas donec ascenderis ad Patrem in cælum, ut preces supplicationesque offeras, et sic acceptam Spiritus gratiam in totum orbem mittas, cur antequam ascenderes, antequam rogares, propriam ostendisti auctoritatem? cur ante ascensionem, cum resurrexisses ex mortuis, insufflasti in facies apostolorum, et dixisti, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22)? Quod petis a Patre, id das, antequam ab eo petas. Ergo simulas, dum petis: Non simulo, inquit; nulla enim apud veritatem simulatio; sed aliud dignitati convenit, aliud incarnatum decet. Cur ergo insufflasti in facies apostolorum? Me oportebat, inquit Servator, postquam ex mortuis resurrexeram, primi-

tias vitæ mundo largiri. Quia enim Adam formatus acceperat spiraculum vitæ (*Inspiravit enim Deus in faciem Adami, et factus est in animam viventem* [Gen. 2. 7]), id quod ille acceptum perdidit, hoc ego præsens revoco. Lapsus erigo, corruptum renovo, mortuum vivifico. Testis est incarnationis propheta ille qui meam insufflationem prædicavit. Et quis propheta exclamando hanc sanctam insufflationem prænuntiat? Audi, inquit, prophetam ex illis duodecim cui nomen Nahum, dicentem: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem* (Nahum. 1. 15). Prima illa *Consummata sunt*, inquit; *Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Novam ille gratiam annuntiat, quia vetera desierunt: nova florent. *Celebra festa tua. Cur dicit, Celebra?* Quia in festo Paschæ resurrectio futura erat. *Celebra*, inquit, *Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem; consummata sunt, sublata sunt*, id est, prima finem habent. Cur prima finem habent? *Ascendit enim de terra qui insufflavit in faciem tuam, et ex omni afflictione liberavit* (Nah. 2. 1). Sed ad rem iterum redeamus, *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Quænam festa? Illa enim vetera novorum imaginem ferebant. Prima dies Azymorum, quæ accurate explorantibus imago passionis est. Post hanc dies Pentecostes, quæ imago et ipsa fuit adventus sancti et adorandi Spiritus. Festum Tabernaculorum, quod imago tabernaculorum cælestium erat. Hinc Dominus demonstrare volens, quandoquidem illa tabernacula temporanea sunt, esse illa figuram futurorum tabernaculorum, dicebat divitibus hujus mundi: *Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Temporanea igitur tabernacula æternorum figura tabernaculorum erant. Quoniam ergo Christi œconomia seu incarnatio veteres figuras implebat, novamque illam gratiam florentem reddebat, probe propheta prænuntiat dicens: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua*; id significat illud, *Non amplius adjicient ut veniant ad vetustatem*. Renovata sunt enim vetera per gratiam, *Consummata sunt, sublata sunt. Ascendit enim ex terra qui insufflavit in faciem tuam, et qui te ex ærumnis eripit*. At Nahum propheta Dominum gratiam inspirantem tibi nude exhibuit; Isaias autem alio modo eum qui ex mortuis surrexit et Spiritum sanctum suis elargitur, prænuntiat his verbis: *Recordatus est dierum æternorum qui eduxit de terra pastorem ovium. Et loco illius, Insufflavit in faciem eorum*, statim subjunxit: *Qui posuit in eis Spiritum sanctum* (Isai. 63. 41). Divina dignitas, divina nuncupatio, regia majestas, intemerata gloria, incomprehensibilis virtus, qui cum Patre conglorificatur, cum Filio regnat, qui operatur omnia, et divina munera singulis dividit, prout vult. Hæc bene novi Ecclesiæ domesticos robore, mordereque ac dirumpere inimicos ejus, maximeque piæ religionis hostes, qui cum Patre et Filio conglorificare Spiritum sanctum recusant. O miseriam! Ne ea quidem quæ sortiti sunt ipsi, volunt tri-

buere Spiritui sancto. Apostolus autem de se, deque sui similibus dicebat, *Si compatimur, etiam conglorificabimur* (Rom. 8. 17). Paulus conglorificatur cum Deo, et Spiritus non conglorificatur? Mortalis natura in tantam sublimitatem evehitur, ut cum Christo glorificetur, et adorandus Spiritus, nec iisdem nobiscum muneribus fruatur? De iisdem hominibus ait idem apostolus, *Si compatimur, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 12); et Spiritus sanctus non regnabit cum Christo? O ingratum animum! o insaniam intolerandam! o sententiam impiam, et ingentem blasphemiam, plagamque incurabilem! Nos expectamus conregnaturus nos esse; et Spiritum sanctum in servi ordinem redigemus?

6. Hæc porro dicimus, fratres, non quod Spiritus sanctus ita debeat cum Christo conglorificari, ut nos conglorificamur, sed ut impietatem eorum confutemus, qui nec tantum quidem ipsi tribuere dignantur. Propitius sis nobis, Domine, circa ea quæ diximus. Licet enim impiorum dicta simpliciter et verborum tenus tantum repetamus, attamen nemo, fratres, potest hinc contumeliam Spiritui sancto inferri, quod eorum contumeliis repetantur. Illas enim in medium proferimus, non ut impietati assentiamur, sed ut errorem traducamus, et pietatis alumnos a prava illa doctrina avertamus. Etenim apostoli, qui Dominum amabant, et ejus majestatem viderant, Judæorum contumelias in sacris Evangeliiis referre non dubitarunt. Itaque scripta ibi sunt quæcumque ausi sunt illi de Christo dicere, quod peccator esset, quod ex Iho non esset, quodque coram eo ausi sint dicere, *Samaritanus es tu, et dæmonium habes* (Joan. 8. 48). Verum Scriptura non scriptores accusat, sed blasphemos. Audi Spiritus vim et efficaciam, audi apostolorum laudes, eorum sequere doctrinam, sectare patrum vestigia; ne ex profanorum vestigiis in errorem deducaris: Trinitatem adora, Trinitatem glorifica, Trinitatem prædica. Ita sentiunt prophætæ, ita prædicant apostoli, ita credunt martyres. Audi Paulum Trinitatem prædicantem: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (1. Cor. 12. 4-6). Cur non incipit a Patre? cur non primo illum prædicat, deinde Filium, demum Spiritum sanctum? Invertisne ordinem, Paule? mutasne seriem? Dum Servator ita tradiderit, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19), tunc solvis theologiæ legem? Verum absit ne quid tale umquam de Paulo cogitemus. Sanctus enim ille et admirabilis præco, hoc probe noverat, se etiamsi Spiritus primo meminisset, nihilominus theologiam illam servare, neque inconfusam naturam contumelia afficere neque dividere indivisibilem dignitatem. Spiritum primo memorat, ut ostendat, Spiritum, etsi postremus scribatur, non hinc ultimum et postremum effici. Quia enim illi prave interpretantur non connumerantes, sed posteriori ordine numerantes post Patrem Filium, post Filium Spiritum sanctum (primus enim, aiunt, Pater, secundus Filius, tertius Spi-

γράφει Ἀδὴμ πλασθεὶς ἑλαβεν ἐμφύσημα ζωῆς (Ἐνεψύθησεν γάρ ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἔθηκεν αὐτῷ ψυχὴν ζωῆς), ὁ λαβὼν ἐκεῖνος ἀπέλασεν, τοῦτο παρῶν ἀνακαλοῦμαι. Ἐγείρω τὸν πεσόντα, ἐκκαταλείψω τὸν φθαρέντα, ζωοποιῶ τὸν νεκρωθέντα. Μαρτυρεῖ μου τῆ οικονομίᾳ καὶ ὁ προφήτης βοήσας μου τὴν ἐμφύσησιν. Καὶ τίς ὁ ἀναβοῶν προφήτης προαναφώνει τὴν ἁγίαν ταύτην ἐμφύσησιν; Ἄκουε, ῤησί, τοῦ προφήτου λέγοντος ἐν τοῖς δυοκαίδεκα Ἐλισσίου δὲ τούτῳ ὄνομα· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχάς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν εἰς καλαῖωσιν· συντετέλεισται τὰ πρῶτα, φησὶν· οὐκέτι οὐ μὴ προσθῶσιν εἰς καλαῖωσιν· Ἐόρταζε τὰς ἑορτάς σου. Διὰ τί, Ἐόρτασον, ὀνομαζεῖ; Ἐπιβῆ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα ἀναστὰς ἡμελλεν ἀνθῆσαι. Ἐόρταζε, φησὶν, Ἰούδα, τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχάς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν εἰς καλαῖωσιν· συντετέλεισται, ἐξήρται· τούτεστι, τὰ πρῶτα τέλος ἔχει. Καὶ διὰ τί τέλος ἔχει τὰ πρῶτα; Ἀνάθη γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἔμφρων εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἄλλα πάλιν ἐπαναλάβωμιν. Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχάς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν εἰς καλαῖωσιν. Τίνες αἱ ἑορταί; Ἦσαν γὰρ ἔχειν αἱ παλαιαὶ τῶν νέων φέρουσαι τὴν εἰκόνα. Πρῶτη τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, εἰκὼν οὖσα τοῦ πάθους τοῖς ἀκριδῶς ἐξετάζουσι. Μετὰ ταύτην ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, εἰκὼν οὖσα καὶ αὐτὴ τῆς τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Ἡ δὲ τῶν Σκηνοσηγιῶν εἰκὼν καὶ αὐτὴ ἦν τῶν σκηνῶν τῶν οὐρανίων. Τούτοις * καὶ ὁ Κύριος ἐνδοικνύμενος, ἐπιβήκειν ἐκείναι ἦσαν πρόσκαιροι, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι αἱ σκηναὶ ἐκείναι τύποι; εἰσὶ τῶν μελλουσῶν σκηνῶν, [520] ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ πλουτοῦντας· Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας· Ἴσ' ὅταν ἐκλεί[ε]πητε, δέξονται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Αἱ οὖν πρόσκαιροι σκηναὶ τύπος ἦσαν τῶν αἰωνίων σκηνῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ τοῦ Χριστοῦ οικονομία τοὺς μὲν παλαιούς τύπους ἐπλήρωσεν, τὴν δὲ νέαν χάριν ἐξήνευεν, καλῶς ὁ προφήτης προαναφώνει λέγων· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἑορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχάς σου· σημαίνει ὁ τὸ, Οὐκέτι γὰρ μὴ προσθῶσιν εἰς καλαῖωσιν. Ἀνακαταλείπεται γὰρ τὰ παλαιὰ διὰ τῆς χάριτος; Συντετέλεισται, ἐξήρται. Ἀνάθη γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἔμφρων εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἄλλ' ὁ μὲν προφήτης Ναοὺμ γυμνῶς σοι παρέστησε τὸν τὴν ἁγίαν χάριν ἐμπνεύσαντα Κύριον· Ἠσαΐας δὲ καὶ αὐτὸς ἐτέρῳ τρόπῳ ὅσον ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ Πνεῦμα ἅγιον τῆς ἑμετοῦ χαρίζόμενον προαναφώνει λέγων· Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων ὁ ἀναβιβάσας ἐκ γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων. Καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἐνεψύθησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγεν· Ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ θεϊκὴ ἀξία, ἡ θεϊκὴ προσσηγορίαι, τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἡ ἀρχαντος δόξα, καὶ ἡ ἀκατάληπτος δύναμις τὸ τῷ Πατρὶ συνδοξαζόμενον, καὶ Ἰῶν συμβασιλεύον, καὶ ἐνεργοῦν τὰ πάντα, καὶ δαιτροῦν τὰ θεῖα χαρίσματα ἐκάστω, καθὼς βού-

λεται. Ταῦτα εἰδὼς ὅτι στηρίζει μὲν τοὺς ἴδιους τῆς Ἐκκλησίας, δάκνει δὲ τοὺς ἐχθρούς καὶ διαβήγγουσι, μάλιστα τοὺς ἐχθρούς τῆς εὐσεβείας, τοὺς παραιτομένους Πατρὶ καὶ Ἰῶν συνδοξάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς τῆς ἀθλιότητος! Οὐδὲ ὧν ἔτυχον, καταξίωσιν ἐθέλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ ἐκυτοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔλεγεν, *Εἰ συμπάροχοι, καὶ συνδοξασθησόμεθα*. Παῦλος συνδοξάζεται Θεῷ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ συνδοξάζεται; Ἡ θνητὴ φύσις τοσοῦτον ἀνάγεται, ὡς Χριστῷ συνδοξάζεσθαι, καὶ τὴ προσκυνητὸν Πνεῦμα οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἡμῖν κοινωμένης πλεονεκτημάτων; Καὶ περὶ μὲν ἀνθρώπων φησὶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· *Εἰ ὑπομέτρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν*· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συμβασιλεύει Χριστῷ; Ὡς τῆς πολλῆς ἀγνωμοσύνης! Ὡς τῆς πολλῆς καὶ ἀφορήτου μανίας! Ὡς γνώμης ἀθέου, καὶ βλασφημίας ἀμέτρου, καὶ πληγῆς ἀνιάτου! Ἡμεῖς προσδοκῶμεν συμβασιλεύσαι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν δούλου τάξει κατατάττομεν;

ς'. Ταῦτα δὲ φάμεν, ἀδελφοί, οὐχ ὡς παραπλησίως ἡμῖν ὀφείλοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ Χριστῷ συνδοξάζεσθαι, ἀλλὰ τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχοντες τὴν μηδὲ τοσοῦτον ἀπονέμειν ἀνεχομένους. Ἰλασθε δὲ ἡμῖν, Κύριε, ἐπὶ τοῖς λαλοῦμένοις ἐφς. Ὅτι κἀν μὲν ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιπολαίου λέξεως δευτεροῦμεν τὰ τῶν ἀσέβων ῥήματα, ἀλλ' ὁμῶς μηδεὶς, ἀδελφοί, νομισάτω ὕβριν εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ δευτεροῦσθαι τὰς παρ' ἐκείνων ὑβρεῖς. Ἄγομεν γὰρ αὐτάς εἰς μέσον, καὶ λέγομεν, οὐ συνδιατιθέμενο: τῇ ἀσέβειᾳ, ἀλλὰ τῇ πλάγι [521] στηλιτευόντες, καὶ τοὺς συντρόφους τῆς εὐσεβείας τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀποτειγίζοντες. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, καὶ ἰδόντες αὐτοῦ τὴν ἀξίαν, οὐκ ὠκνησαν ἐντάξει τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις τὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὑβρεῖς. Γέγραπται γοῦν ὅσα εἰπεῖν ἐτόλμησεν περὶ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἄμαρτωλὸς ἦσεν, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦσεν. Καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὐκ ὠκνησαν· *Σημαρτίης εἰ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις*. Ἄλλὰ τὸ γράμμα οὐ τῶν γραφάντων κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν βλασφημούντων. Ἄκουε τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, ἀκουε τῶν ἀποστόλων τὴν δοξολογίαν· στοιχεῖ ταῖς ἐκείνων διδασκαλίαις, ἔπου τοὺς βήμασι τῶν ἁγίων· μὴ πλάνη σαυτὸν τοῖς ἔχεισι τῶν βεβήλων· Τριάδα προσκύνει, Τριάδα δόξαζε. Τριάδα κήρυττε. Οὕτω φρονοῦσι προσφῆται, οὕτω κηρύττουσιν ἀπόστολοι, οὕτω πιστεύουσι μάρτυρες. Ἄκουε Παύλου τὴν Τριάδα κηρύττοντος· *Διαίρεσεις χαρισμάτων, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· διαίρεσεις διακονιῶν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· διαίρεσεις ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀπὸ Πατρὸς ἀρχεται; οὐ πρῶτον ἐκεῖνον κηρύττει, καὶ τότε τὴν Ἰῶν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Μεταβάλλεις τὴν τάξιν, ὦ Παῦλε; μεταρρυθμίζεις τὴν ἀκολουθίαν; Τοῦ Σωτῆρος παραδεδικώτος, *Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Ἰοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος*, σὺ λύεις τὸν θεσμὸν τῆς θεολογίας; Ἄλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμᾶς ποτε ταῦτα περὶ Παύλου νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ θαυμαστός κήρυξ εἶδεν ἀκριδῶς, ὅτι κἀν Πνεύματος πρῶτον μνησθῆ, ἄφρωντων φυλάττει τὴν θεολογίαν, καὶ οὐχ ὑβρίζει τὴν ἀσύγχυτον φύσιν, οὐκ ἐμμερίζει τὴν ἀμέριστον ἀξίαν. Πνεῦματος μέμνηται πρῶτον, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ τελευταῖον γράφεσθαι τὸ Πνεῦμα, οὐ τελευταῖον αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἔσχατον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνος περιρμηγεύουσι κακῶς, οὐ συναριθμοῦντες, ἀλλ' ὑπαριθμοῦντες τῷ Πατρὶ τὸν Ἰῶν, καὶ τῷ Ἰῶ τὸ Πνεῦμα

* Hæc vitiosa videntur.
 ὅταν. conj. σημαίνει.
 * Ita Reg. optime. Edlit. vero ἐν ἐτέρῳ τόπῳ.

ὡδ' ἅγιον (Πρῶτος γὰρ, φησιν, ὁ Πατήρ, δεύτερος ὁ Υἱός, τρίτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τὴν εὐτακτον τῆς γνώσεως ἀκολουθίαν νοούντες τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ἀλλὰ ψυχῇ διαστρέφω ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντες τὴν τῆς θεολογίας καθαρότητα), εἰκότως ὁ Παῦλος ἀντιστρέφει τῶν ὀνομάτων τὴν τάξιν. Ἴνα δεῖξη τῆς ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ λύση τῶν πονηρῶν τὴν ὑπόταξιν. Ἄλλ' οἶδα, φησιν, ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιπολαίως ἐμνημόνευσεν, ἐπὶ δὲ τὸν Πατέρα ἐλθῶν, εἰς ὑφός τὴν θεολογίαν ἤγαγεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, *Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*· εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἐλθῶν, εἶπεν· *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τί οὖν; αὐτῷ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐνεργεῖν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, αὐθεντικῶν μηνυεῖ; Ναί, φησί. Καὶ ὑπεροχῆν ὑπεβάλλουσαν κηρύττει; Ναί, φησί. Δέχομαι σου τὰς ὁμολογίας, εἰς ἐμμένης ταῖς συνθήκαις. Ἴδωμεν τοίνυν τί σαφέστερον τὸ σκεῦός τῆς ἐκλογῆς, ὁ Πνεύματι κυβερνούμενος ἅγιος, περὶ αὐτῆς ὑποτίθεται τῆς ζητήσεως. *Ἐκάστῳ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς* [522] *τὸ συμφέρον. Τῷ μὲν γὰρ δίδοται λόγος σοφίας κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἑτέρῳ δὲ *λόγος γνώσεως ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι*· ἑτέρῳ δὲ *χαρίσματα λαμβάνων κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἑτέρῳ *προφητεία*· ἄλλῳ δὲ *ἐρμηνεία γλωσσῶν*· ἄλλῳ *πίστις*· ἄλλῳ *χαρίσματα*. Ταῦτα δὲ πάντα πρόσεχε ἀκριβῶς, βλέπε λέξεως συμφωνίαν καὶ δύναμιν. Ὁ διὰ τῶν πρώτων εἰρηκῶς, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, ἐλθὼν εἰς τὸ Πνεῦμα ταύτην ἐπιμαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι τὴν δύναμιν· Ταῦτα δὲ πάντα, φησιν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Οὕτως οὐ λυεταί ἡ ἁρμονία τῆς δοξολογίας. ὅταν τι τῶν ὀνομάτων τῆς ἁγίας Τριάδος, ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον τίθηται. Τὸ γὰρ πρῶτον, καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, οὐ φύσεως ἐμφαίνει διαφορᾶν, ἀλλὰ θεολογίας ὁδὸν ἀσύγχυτον. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἵνα δεῖξη πανταχοῦ ἀδιαφόρως ἑαυτὸν κληρούμενον ταῖς τῶν ὀνομάτων τάξεσιν, εὐτάκτως δὲ καὶ ἀσφαλῶς προσείντα τῷ θεῷ κηρύγματι, λέγει Θεσσαλονικεῖσι γράφων· *Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν*. Πρῶτον, Παῦλε, τὸν Υἱόν, καὶ τότε τὸν Πατέρα κηρύττει; Τὸ γὰρ πρῶτον, φησιν, εἰς τᾶξιν ἐξέβαλες· ἐγὼ πρῶτον καὶ δεύτερον ἐάν εἶπω, τὴν φύσιν ἀμέριστον ὑπολαμβάνω· μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπολαμβάνω, ἀλλ' ἀσφαλῶς κηρύττω. Μὴ τοίνυν ὑβρίζε τὰ θεῖα λόγια, μηδὲ συκοφάντε τὰ οὐράνια δόγματα. Εὐρίσκεις εἰκόνα τοιαύτην καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Ὄσπερ γὰρ ἐνταῦθα Παῦλος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἤλθεν εἰς τὸν Υἱόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ τρίτον τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων ἵποίησε πρῶτον, οὐ τὴν τοῦ κηρύγματος τάξιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν ἀδιάφορον τῆς θεολογίας γνώσιν ἐμφαίνων· ὅστω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν αὐτὸν τύπον εὐρήσεις, ὡσπερ ἐν εἰκόني, προλαμβάνοντα. Τί; οὐκ οἶδιν ἡμῶν, ἀδελφοί, ὅτι τὸν Ἀβραάμ πρῶτον τάττει ἡ Γραφή, δεύτερον δὲ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τρίτον τὸν Ἰακώβ; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ εἰκότως ἡ Γραφὴ κηρύττει πρῶτον τὸν γεννησαντα, εἶτα τὸν γεννηθέντα, ἔπειτα τὸν ἐξ ἐκείνου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φύσις ἦν ἀμέριστος, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις διετέμεντο διὰ τὴν ἀκολουθίαν, οὐκ ὠκνησεν ὁ Θεὸς μεταβαλεῖν τὴν τάξιν, ἵνα τὴν ὁμολογίαν ἀναδείξῃ. Λέγει γὰρ ἐν τῷ Δευτερικῷ (λέγω γὰρ καὶ τὸν

τόπον, ἵνα μὴ συκοφαντησῆς τὰ λεγόμενα)· *Ἐὰν ἐν ἀμαρτωσίωσι οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παραδῶσω αὐτοὺς εἰς ἔθνος ἀλλότριον, καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοὺς ἑτέροις*. Προμηνύων τὴν εἰς Βαβυλῶνα ἀιχμαλωσίαν φησὶ· *Καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοὺς ἑτέροις*. *Τότε αἰσχυνθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος*· καὶ μετὰ βραχίαι· *Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*.

ζ'. Ἐπαναλήψομαι τὸ ῥῆμα· ὁ γὰρ κρότος ἐκάλωκε τὴν ὑπόδειξιν. Ἄκριε, φησιν, αἰσχυνθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος, καὶ ἐπιστρέψονται πρὸς με, καὶ ἰάσομαι αὐτούς. Οὐδέπω ἀπειλή, καὶ τὴν καταλλαγὴν ἐπαγγέλλεται· [523] *Καὶ ἀνάξω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*. Ὁρᾶς πῶς μεταβάλλει τὴν τάξιν, ἵνα δεῖξη τὴν ὁμομιμίαν; Οὐ γὰρ πρῶτον ἵποίησε τὸν Ἰακώβ τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφορίᾳ κατεκλήσατο, ἵνα δεῖξη τὴν ὁμομιμίαν. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν πατριαρχῶν χρόνος μερίζει τοὺς καρποὺς ἀπὸ τῆς ρίζης· ὕντη γὰρ ἡ φύσις καὶ τῶν φύτων καὶ τῶν γεγεννηκότων· τῆς δὲ ἁγίας καὶ ἀθανάτου προκυνητῆς Τριάδος τὴν φύσιν οὐ τέμνει λόγος, οὐ μερίζει χρόνος, οὐ διαστῶσιν αἰῶνες· οὐδὲν γὰρ μεταξύ Πατρὸς; καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ποιητῆς τῶν αἰῶνων ὁ Μονογενῆς· Ἄκουε τοῦ θεοῦ καὶ γενναίου κήρυκος ὧδέ τι περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκῶτος· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως κάλυψεν ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἑσχατῶν τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ἐν ᾧ εὐδοκῶ κληρονόμεον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*. Οὐδὲν τοίνυν μεταξύ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς χρόνος ἢ διάστημα χρόνων. Πρὸ τῶν αἰώνων Πατήρ, πρὸ τῶν αἰώνων Υἱός· εἰ τὸς γὰρ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· πρὸ τῶν αἰώνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐδαμῶ σχιζεται ἡ φύσις, οὐδαμῶ μερίζεται ἡ δύναμις. Πρόσεχε ἀκριβῶς· βασιλεύει ὁ Πατήρ, βασιλεύει ὁ Υἱός, βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἶδα ταύτην χρησάμενος τῇ ἀποδείξει· ἀλλὰ εἰ αὐτὰ λέγειν, Ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρῶν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλῶς. Βασιλεύει Πατήρ, κατὰ τὸ, Ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεύει εἰς τὸν αἰῶνα. Βασιλεύει Υἱός· Ἄδωσι γὰρ αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ μὲν γὰρ Ἰσαίας εἶπε· *Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ εἶπε πρὸς με· *Πορευθεὶς εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ προφήτου θεολογίαν· Ἐκαίνοιο εἰρηκῶς, Εἶδον τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ, καὶ εἶπέ μοι, Πορεύθητι, καὶ εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ, ὁ Παῦλος βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνων, ἐν τῇ Πρώμῃ τοῖς Ἰουδαίοις διαλεγόμενός φησι· *Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου λέγον· Πορευθεὶς, εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἰσαίας ἐλεγε, *Τὸν βασιλέα Σαβαώθ εἶδον*, καὶ εἶπε πρὸς με· *Εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ*· καὶ ὁ Παῦλος λέγων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀνέβηκε τὴν αὐθεντικῶν. Οὐκ οὖν βασιλεύει καὶ Κύριος Σαβαώθ τὸ Πνεῦμα*

is sanctus, accuratam illam adorandæ Trinitatis iem ignorantes, sed mente perversa theologiæ putem contumelia afficere conantes), jure Paulus unum ordinem invertit, ut veritatis vim ostendat, improborum opinionem confutet. At scio, ait hæreticus, eum Filii quidem et Spiritus sancti obiterationem fecisse, sed cum ad Patrem venisset, subliorem theologiam adhibuisse. De Spiritu enim dixit, *in vero Spiritus*; de Filio, *Idem vero Dominus*: sed non ad Patrem venisset, adjecit: *Qui operatur omnia omnibus*. Quid ergo? illudne verbum, operari omnia omnibus, auctoritatem indicat? Etiam, inquit. Et preminentem excellentiam prædicat? Sane, inquit. ego quoque tuam confessionem recipio, si in conjunctionibus permanes. Videamus ergo quid vas illud actionis, ille inquam a Spiritu sancto ductus, circa ne quæstionem suggerat. *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alii sermo scientiæ in eodem Spiritu; alii gratia sanctorum in eodem Spiritu; alii prophetia; alii interpretatio linguarum; alii fides; alii dona* (1. Cor. 12. 7-10). Hæc porro omnia: attende diligenter, vide dictionis et potestatis consonantiam. Qui prius dixerat, *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*, ubi ad Spiritum venit, eundem ipsi vim inesse testificatur: *Hæc autem omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (Ibid. v. 11). Sic non labefactatur orationis ordo seriesque, quando aliquid nomen sancta Trinitate, aut primum, aut secundum, aut tertium ponitur. Illud enim, primus, secundus, tertius, non indicat naturæ differentiam, sed theologiæ am nulli confusioni obnoxiam. Rursus idem apollo, ut ostendat se nominum ordine ubique indiscriminatum uti, utpote qui recto ordine et caute divinam prædicationem adiret, Thessalonicensibus scribens ait: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster* (2. Thess. 2. 15). An primum, Paule, Filium, posteaque Patrem prædicat? Tu primum, inquit, quasi ordine et dignitate exprimis: ego cum primum et secundum dico, naturam indivisibilem opinor; imo vero non opinor, sed constanter prædico. Ne igitur divinis eloquiis contumeliam inferas, ne celestia dogmata calumnieris. Par exemplum in Veteri Testamento reperis. Quemadmodum enim hic Paulus a Spiritu orsus, venit ad Filium, et a Filio orsus ad Patrem, et quod nominum ordine tertium erat, primum effecit, non mutans prædicationis ordinem, sed indifferentem theologiæ cognitionem ostendens: sic in Veteri Testamento eandem figuram invenies, quasi in imagine, prælucentem. Quis nostrum ignorat, fratres, Scripturam primo Abraham ponere, secundo Isaac, tertio Jacob? Nam, *Ego Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Et jure Scriptura primo parentem, secundo filium, postea nepotem colloeat. Verum quia natura indivisibilis erat, licet tempore et serie distingueretur, non dubitavit Deus ordinem mutare ut confessionem ostenderet. Ait enim in Levitico (locum enim indico, ne dicta

calumnieris): *Si vero peccarint filii Israel, tradam eos in gentem alienam, et illic proficiantur, et servient diis alienis. Prænuntians captivitatem Babylonicam ait, Et illic proficiantur, et servient diis alienis. Tunc confundetur cor eorum incircumcisionem. Et paulo post, Et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham* (Levit. 26. 40-42).

7. Dictum repetam: plausus enim argumentum obscuravit. Illic, inquit, pudore suffundetur cor eorum incircumcisum, et revertentur ad me, et sanabo eos. Nondum comminatus, reconciliationem promittit: *Et reducam eos in terram patrum suorum, et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham*. Vides quomodo mutet ordinem; ut æqualitatem honoris ostendat? Neque enim Jacobum tempore primum fecit, sed indiscriminatum loquutus est, ut paritatem honoris ostenderet. Verum apud patriarchas tempus distinguit fructum a radice; mortalis quippe natura est et parentum et natorum: sanctæ vero immortalis et adorandæ Trinitatis naturam sermo non dividit, non distinguit tempus, non sæcula separant: nihil enim intercedit inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Conditor sæculorum est Unigenitus. Audi divinum illum generis unque præconem de Patre sic loquentem: *Multifariam multisque modis olim Deus loquutus patribus in prophetis, novissime diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula* (Hebr. 1. 1. 2). Nihil ergo inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum; nullum tempus aut intervallum temporis. Ante sæcula Pater, ante sæcula Filius; ipse enim sæcula fecit; ante sæcula Spiritus sanctus. Nusquam scinditur natura, nusquam separatur potestas. Animadvertite diligenter. Regnat Pater, regnat Filius, regnat Spiritus sanctus. Scio me jam hac usum esse demonstratione; verum eadem ipsa dicere *Mihi quidem onerosum non est, vobis autem tutum* (Philip. 3. 4). Regnat Pater, secundum illud, *Deus rex noster in sæculum* (Psal. 75. 12). Regnat Filius: nam, *Dabit illi Dominus solium David patris ejus, et regnabit super domum Jacob in æternum* (Luc. 1. 32). Regnat Spiritus sanctus: Isaias enim dixit, *Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis sedentem in solio excelso et elevato. Et dixit ad me: Vade et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis, etc.* (Isai. 6. 1. 9); Apostolus vero de Spiritu sancto prophetæ theologiam explicat. Illo dicente, *Vidi regem Dominum Sabaoth, et dixit mihi, Vade, et dic populo huic*, Paulus per regem Dominum Sabaoth Spiritum sanctum accipiens, cum Romæ contra Judæos disputaret, ait, *Bene Spiritus sanctus dixit ad patres nostros per Isaiam prophetam: Vade, dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis* (Act. 28. 25), etc. Isaias dixit, *Regem Sabaoth vidi et dixit mihi, Dic populo huic*; Paulusque disserens Spiritui sancto hanc auctoritatem adscripsit. Ergo Spiritus sanctus rex est et Dominus Sabaoth, qui dixit Isaiæ: *Vade, et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis, etc.* Et,

Audite vocem Domini dicentis, Vade, dic populo huic ; Dominus Pater, Dominus Filius ; nam Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1). Dominus Spiritus sanctus : nam Dominus Spiritus est : ubi vero Spiritus Domini, ibi libertas (2. Cor. 3. 17). Ne quis vero putet majus esse primum nomen, Deus, secundum vero, Dominus. Nam in natura immortalis et Dominus et Deus, licet dictum illud non eandem vim habeat, eandem tamen dignitatem prædicat. Quid enim? Si nomen, Deus, primum esset, si secundum, Dominus, sane Moyses non secundo ut primo usus esset dicens, Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. 6. 4) ; oportuisset enim, si de primo mentionem facere voluisset, primum dicere sic, Deus tuus Dominus unus est : sed ut ostenderet nominum indifferentiam, Dominus primo dixit, postea Deus. Sed ad propositum redeamus. Dominus autem est Spiritus. Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Verum Paulus dicit, Unus Dominus. Si unus Dominus, quomodo Dominus et Dominus? Videlicet una dominatio. Eadem ratione et unus Deus, ait Paulus : Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6). Ergo, ait hæreticus, Patrem Deum dixit, Filium vero Dominum. Videamus ergo, videamus, fratres, videamus, quæso, num illud, Dominus, secundum sit nomen divinæ dignitatis, et annon vere primum ipsique congruens, atque Scripturæ sacræ testimonio fultum. Necessè enim est ut et nos accurate loquamur, et vos studiose audiat, illique ex veritate instituantur. Quis ergo nobis sermo testificabitur, illud, Dominus, nomen esse primum et magnificentissimæ gloriæ proprium. Audi prophetam Davidem : Confundantur et conturbentur in sæculum sæculi ; et recereantur, et pereant. Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus (Psal. 82. 18. 19). Solet adversarius dicere de Servatore Verbo : Nomen Christi Dominus, nomen Patris Deus. Rursus definitionem eorum, quæ proposita sunt, postulo. Hæreticorum verbis inhæres? permanesne in conditionibus propositis? Inconstantiam enim tuam metuo. Quando confutatus es ex hac demonstrata veritate, ad aliud commentum confugis, si illic convincaris, declinas ad aliud improbitatis clementum, cum oporteret splendens et illuminantem veritatem non effugere : non fugat enim cum illustrat : verum, Fugit impius nemine persequente (Prov. 28. 1).

8. *Divinitas Christo vindicatur. Pneumatomachi redarguuntur. — Nos autem ad propositum revertamur. Cognoscant, quia nomen tibi Dominus. Si Patrem memoret, discere nomen Patris esse illud, Dominus. Et si Patris nomen est Dominus, ait Paulus, Unus Dominus Jesus Christus. Sed Dominus Pater, Dominus Filius. Ergo ut consors est nominis, consors est et dignitatis. Verum Judæus abnuat confiteri, id de Patre dictum fuisse, ut illud, Dominus, Filio adscribens, illud, Deus, Patri servet : definitionem probo, conditiones accipio. Non distinguo nominum adorandæ Trinitatis dignitatem, ut sæpe dixi, quia Ecclesia indistinctam habet gloriam : sed ad miseriam tuam me demitto,*

ac dico, Detur hoc, Cognoscant, quia nomen tibi Dominus ; quid igitur fiat de illo verbo quod sequitur. I solus Altissimus super omnem terram? Ergo secundum impietatem doctrinamque tuam, non amplius Patris erit Altissimus, quia solus Filius est Altissimus. Et fratres, non fluctus maris sunt, ut quis prælocutus sed caritatis fluctus qui sanctificent. Attamen cum Christus loquatur et prædicetur, quietem agat hæc religiosa navicula. Absurdum enim est mare ipsa vestigia Domini conspicuum, hæc audiens, Tace, et mutesce (Marc. 4. 59), auctoritatem reveritum esse Ecclesiam vero non obtemperare Domino verba vitæ loquenti, ac divinam vere gratiam in labiis habentem nam Diffusa est gratia in labiis tuis (Psal. 44. 3). Sed ad propositum redeamus. Cognoscant, quia nomen tibi Dominus. Utrum vis elige, non quasi res in tua potestate sit posita : neque enim cum Jesus Nave ad populum diceret : Eligite vobis hodie cui serviat, an deum quos coluerunt patres vestri, an Domino Deo nostro (Joan. 24. 15), ideo potestatem eligendi hominibus concelebat, sed ut ostenderet, pietatem sequi arbitrium divini gentium Deum. Item alibi : Vos testes estis contra eos quod vos Dominum elegeritis, ad serviendum illi (Ibid. v. 22). Quemadmodum enim ibi optio Dei dignitatem non contumelia affecit, sed liberum arbitrium piorum ostendit : sic etiam nunc, si libero arbitrio optionem dederò, non dignitatem contumelia afficio, sed arbitrium exploro. Illud, Cognoscant quia nomen tibi Dominus, de Patre, an de Filio dictum est? Nam si de Patre, et si nomen Patris sit Dominus, nomen quoque Filii Dominus : Unus enim Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6) ; ergo quemadmodum dignitas, ita et nomen commune est. Verum Filii nomen Dominus est : ergo solus Filius est Dominus : nam Tu solus Altissimus super omnem terram. Ergo cum unus et solus Dominus sit Filius, Pater alienus a dominatione est? Absit. Neque enim cum Pater solus prædicatur Deus, ideo Filius a divinitate privatur : nam In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1. 1). Ergo neque hoc, Deus Pater, Filium excludit a divinitate : nam Deus erat Verbum ; neque cum Filius dicitur, Unus Dominus, alienus ostenditur Pater a dominatione : nam Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1). Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus : Dominus enim Spiritus est (2. Cor. 3. 17). Sed rursus hæreticus exasperatur excitaturque, ac Dominum audiens Spiritum sanctum, disrumpitur. Quomodo, inquit, Spiritus est Dominus, qui per prophetam Davidem loquens, Filium celebrat his verbis, Dixit Dominus Domino meo? Viden', inquit, Spiritum sanctum per prophetam loquentem Dominum confiteri suum et Patrem et Filium? Quid igitur, fratres? Ne proposita dictio apud auditores in dubio versetur, in ipsam vocis disquisitionem veniam, totum vobis dictionis sensum explicabo.

9. *Servator aliquando, cum in Judæorum synagoga disputaret exploraretque quam de se opi-*

ἰδιον τὸ εἰρηκὸς τῶ Ἡσαΐ· *Πορευθεὶς εἰπὸν τῶ πῶ τούτῳ, Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ τὰ ἴης.* Καὶ, *Ἦκουσα γὰρ φωνῆς Κυρίου λέγοντος· ὀρευθεὶς εἰπὸν τῶ λαῷ τούτῳ. Κύριος ὁ Πατήρ, ὕριος ὁ Υἱός· Ἔλεε γὰρ Κύριος τῶ Κυρίῳ μου· ἄθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἵ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὅπου δὲ τὸ Πνεῦμα [24] Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Μὴ τις νομιζῆ, ὅτι εἰζόν ἐστιν ὄνομα τὸ πρῶτος ^a, Θεὸς, δεῦτερον δὲ ὄνομα τὸ, Κύριος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀθανάτου φύσεως καὶ ὕριος καὶ Θεός, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχη ἡ ξίς, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κηρύττει. Τί γὰρ; ὁ εὖς ὄνομα πρῶτον; εἰ δεῦτερον δὲ τὸ, Κύριος, οὐκ ἰ τῶ δευτέρῳ ὡς πρῶτῳ ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο, λέον· *Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστιν·* ἐχρῆν ἱρ, εἰ ἄρα, τοῦ πρῶτου πρῶτον ἐπιμνησθέντα εἶπεν· *Ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἐστι·* ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ τὸ κάφορον τῶν ὀνομάτων, Κύριος εἶπε πρῶτον, εἶτα εὖς. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. Ὁ δὲ ὕριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Κύριος τοίνυν ὁ Πατήρ, ὁ ἴς Κύριος, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' ὁ πῶλος λέγει, *Εἰς Κύριος.* [E1] εἰς Κύριος, πῶς Κύριος καὶ Κύριος; Δηλοῦντι μία ἡ κυριότης. Οὕτω καὶ ὁ Θεός, φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡμῖν δε εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς υἱοῦς υἱοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα.* Ἄρα οὖν, φησὶ, τὸν μὲν πτέρα Θεὸν εἶπε, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον. Ἰδῶμεν οὖν, ὡμεν, ἀδελφοί, ἰδῶμεν, παρακαλῶ, εἰ τὸ, Κύριος, ὕτερον ὄνομα ἐστὶ τῆς θεϊκῆς ἀξίας, καὶ οὐκ ἀληθῆς καὶ πρῶτον καὶ ἀρμόζον ἐστὶ, καὶ ὕπὸ τῆς ἀγίας βαφῆς μεμαρτυρημένον. Ἄναγκαλον γὰρ ὄνομα καὶ εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὡμας ἀκοῦσαι μετὰ ὀθυμίας, καὶ ἐκείνους παιδευθῆναι μετὰ ἀληθείας. ἵς οὖν ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι τὸ, Κύριος, ὄνομα εἰ πρῶτόν ἐστι, καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης ἴδιον; ἵκους τὸ προφήτου Δαυὶδ· *Αἰσχυνθήτωσαν, καὶ ἱραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐνκατήτωσαν ^b, καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, καὶ ὄνομα σοὶ Κύριος.* Ἐνδέχεται τὸν ἐχθρὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Λόγου· ὄνομα γὰρ τοῦ Χριστοῦ ὕριος, ὄνομα τοῦ Πατρὸς Θεός. Πάλιν ὄρον ἀπαιτῶ ὄν προκείμενον. Τῶν αἱρετικῶν στοιχεῖς τῶ λόγῳ; ἰμένεις τῆς συνθήκαις; Φοδοῦμαι γὰρ σου τὸ παλιμ-ἵνλον. Ὅταν ἐλεγχθῆς, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀληθείας ὀσφύγῃς ἐτέρῃ θεωρίᾳ, καὶ ἐκεῖ συλληφθῆς, φεύ-ἵς εἰς ἕτερον ἀγνωμοσύνης στοιχεῖον, δέον μὴ φεύ-ἵν ἀληθεῖαν λάμπουσαν, φωτίζουσαν· οὐκ ἐλαύνει ἱρ φωτίζουσα· ἀλλὰ γὰρ Φεύγει ὁ ἀσεβῆς μηδεὶς ὄνοματος.*

ἡ. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. *Γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοὶ Κύριος.* Εἰ τοῦ Πατρὸς μέμνη-ἵ, οὐκοῦν μάθε ὅτι ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος. Καὶ τοῦ Πατρὸς ὄνομα Κύριός ἐστι, φησὶν ὁ Παῦλος, ἵς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλὰ Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός. Οὐκοῦν ὡς κοινῶς τὸ ὄνομα-ἵς, κοινῶς καὶ τῆς ἀξίας. Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος παρα-ἵται εἰπεῖν, ὅτι οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, ἵνα τὸ, ὕριος, τῶ Υἱῷ ἀρμόσας, τηρήσῃ τῶ Πατρὶ τὸ, εὖς. Δέγομαι τὸν ὄρον καὶ τὴν συνθήκην. Οὐ μερίζω ἵν ἀξίαν τῶν ὀνομάτων, ὡς πολλάκις ἔφησθαι εἰπῶν,

τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀμέρι-ἵστον ἔχει τὴν δόξαν· [525] τῆ δὲ σῆ ταλαιπωρία συ-ἵκαταβαίνω, καὶ λέγω· *Δεδόσθω, Γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοὶ Κύριος·* τί οὖν ποιεῖς τῶ ἐπαγομένῳ ῆ-ἵματι, Σὺ μόνος Ἰψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, Ἄρα κατὰ τὴν σῆν ἀσέβειαν, καὶ κατὰ τὴν διδασκα-ἵλιαν, οὐκ ἐστὶ Πατήρ ὁ Ἰψιστος, διότι μόνος; Ἰψιστος ὁ Υἱός. Ἐνταῦθα, ἀδελφοί, οὐ κύματα θαλάσσης ἐστὶν, ἵνα συμπίξῃ, ἀλλ' ἀγάπης κύματα, ἵνα ἀγίασῃ. Πλὴν Χριστοῦ φεγγομένου καὶ κηρυττομέ-ἵνου, ἵσυχια τὸ σκάφος τοῦτο τὸ θεοφιλὲς ἀγέτω. Ἄτοπον γὰρ τὴν μὲν θάλασσα θεασαμένην τὴ ἵκην τοῦ δεσπότου, καὶ ἀκούσασαν, Σιώπα, περὶ μωσο, αἰδεδῆσθαι τὴν αὐθεντίαν, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν μὴ κει-ἵσθῆναι τῶ ἑαυτῆς νυμφίῳ τὰ ῆματα τῆς ζωῆς φεγγο-ἵμένου, καὶ θεῖαν ὡς ἀληθῶς χάριν ἐπὶ τῶν χειλέων ἔχοντι· *Ἐξεχύθη γὰρ χάρις ἐν χεῖλεσί σου.* Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. *Γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοὶ Κύριος.* Ὁ θέλεις, ἐπιλέξαι, οὐκ ὡς ἐν τῆ σῆ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς κειμένης· οὐδὲ γὰρ ὅτε Ἰη-ἵσοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἶπε πρὸς τὸν λαόν, *Ἐκλέξασθε ὡμῖν πρὸς τὴν σῆμερον τινὶ λατρεύσητε, ἡ τοῖς θεοῖς, οἱς ἐλάτρευον οἱ πατέρες ὡμῶν, ἡ Κύριος τῶ Θεῶν-ἵμῶν, οὐ πάντως ἐν τῆ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώ-ἵπων ἔδωκε τὴν ἐκλογὴν, ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ, ὅτι τῆ προ-ἵαιρέσει τῶν ἀγαπῶντων τὸν Θεὸν ἀκολουθεῖ ἡ εὐσέ-ἵθεια. Καὶ ἀλλαχῶ ὁ αὐτός· *Μάρτυρες ὡμεῖς καθ' ἑαυτῶν, ὅτι ὡμεῖς ἐξελέξασθε τὸν Κύριον, λα-ἵτρεύειν αὐτῶ.* Ὅσπερ ἐκεῖ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοῦ τῆ ἀξίαν οὐκ ὕβρισεν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν εὐσε-ἵβούντων ἔδειξεν· οὕτω καὶ νῦν, ἐάν δῶ τῆ προαίρεσει τὴν ἐκλογὴν, οὐ τὴν ἀξίαν ὕβριζω, ἀλλὰ τὴν προαί-ἵρεσιν δοκιμάζω. Τὸ, *Γνώτωσαν, ὅτι ὄνομα σοὶ Κύριος,* ἄρα περὶ Πατρὸς εἰρηται, ἡ περὶ Υἱοῦ; Εἰ μὲν γὰρ περὶ Πατρὸς, καὶ ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος, ὄνομα καὶ τοῦ Υἱοῦ Κύριος· *Εἰς γὰρ Κύριος Ἰη-ἵσοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα.* ἄρα τὸ ἀξίωμα ὡσπερ κοινόν, καὶ τὸ ὄνομα ^c. Ἄλλὰ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα τὸ, Κύριος· αὐτὸς οὖν μόνος Κύριος ὁ Υἱός· Σὺ γὰρ εἰ μόνος Ἰψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄρα οὖν ὅτε εἰς καὶ μόνος Κύριος ὁ Υἱός, ἀλλότριος τῆς κυ-ἵριότητος ὁ Πατήρ; Μὴ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ ὅτε κηρύττεται μόνος εἰς ὁ Θεός, ἐκβάλλεται ὁ Υἱός τῆς θεότητος· *Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος.* Οὕτε οὖν τὸ, Θεός ὁ Πατήρ, ἀφορίζει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος· καὶ γὰρ Θεός ὁ Λόγος· οὕτε μὴν ὁ Υἱός, ὅταν λέγη-ἵται, *Εἰς Κύριος,* ἀλλότριον δείκνυσι τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· *Ἔλεε γὰρ ὁ Κύριος τῶ Κυρίῳ μου· Κά-ἵθου ἐκ δεξιῶν μου.* Κύριος οὖν ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἄλλὰ πάλιν ὁ αἱρετικὸς παροξύνεται ἀνακύψας, καὶ Κύριον ἀκούσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διαρῆγγυται. Καὶ πῶς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα Κύριος, ὀπότε διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ φεγγόμενον ἀνομνεῖ τὸν Υἱὸν, λέγον, *Ἐλεε ὁ Κύριος τῶ Κυρίῳ μου;* Ὅρᾶς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν διὰ τοῦ προφήτου ὀμολογεῖν Κύριον ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Τί οὖν, ἀδελφοί; ἵνα μὴ [526] πλεῖον ἡ λέξις προσενεχθεῖσα ἀμφίβολος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, ἐπ' αὐτὴν ἡξῶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ λόγου, πᾶσαν ὡμῖν ἀνα-ἵπτύξω τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν.*

ἴ. Ὁ Σωτῆρ ποτε τῆ Ἰουδαίων συναγωγῆ προσδιαλε-ἵγόμενος, καὶ δοκιμάζων ἵν ἔχουσι περὶ αὐτοῦ δόξαν

^c Sav. in marg. conj. ἀξίωμα κοινόν, ὡσπερ x. τ. δ.

^a Sav. in marg. πρῶτον.

^b Verba καὶ ἐντραπήτωσαν e Bibl. et Sav. accesserunt. ne Sav. in marg. scribit ἀπολέσθωσαν pro var. lect. vo-
s γνώτωσαν. Edit.

καὶ ὑπόληψιν οἱ πολλοὶ, λέγει πρὸς αὐτούς· *Τίνα λέγετε εἶναι τὸν Χριστόν; τίνας ἐστὶν ὁ υἱός;* Ἀβρουσιν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· *Τοῦ Δαυὶδ.* Εἶτα Κύριος ἀντιθεὶς αὐτὸν τῇ ὑπονοίᾳ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ πῶς Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;*^a· Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.* Τὸ δὲ, *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ,* προσέθηκεν, οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἀποδείξῃ τοῦ κηρυττομένου Χριστοῦ, ἀλλ' ἵνα σαφῶς παραστήσῃ, ὅτι ὁ προφήτης ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τὰ μέλλοντα προορών, ὃ ἡμελλεν, υἱὸν κατὰ σάρκα. Κύριον ὁμολογεῖ κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος προέκειτο τῷ Κυρίῳ ἐξεταζομένῳ^b, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ· Δαυὶδ υἱὸν ἔχει τὸν Κύριον, ἢ δεσπότην; Ἀμέλει γοῦν αὐτὸς ὁ Κύριος προαναϊρῶν τὴν τῶν αἱρετικῶν συκοφαντίαν, καὶ φυλάττων ἀκέραιον τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸ ἀξίωμα, τῇ ἐπαγωγῇ λύει τὴν ἀμφισβήτησιν. Τί οὖν φησιν; *Εἰ οὖν Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον,* πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; Οὐκ εἶπεν, *Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖ αὐτὸν Κύριον, ἀλλ', Εἰ ὁ Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον.* Διὰ τί οὖν προσέθηκε τὸ, *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἐπειδὴ τὸ εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας οὐκ ἦν σώματος βλέποντος, ἀλλὰ Πνεύματος; ἀγίου προδεικνύοντος. Οὐδὲ γὰρ ἂ ἔβλεπε Δαυὶδ, ἐκφύττειν· ἀλλ' ἂ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέβαλλε, ταῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς ἐκρούετο λύρας. Διὰ τοῦτο τὸ, *Κύριος,* προσέθηκε· *Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἴνα δὲ μὴ τὴν βλασφημίαν ὁ αἱρετικὸς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐλύσῃ, ἐπήγαγε πάλιν, ὡς ἐφθηνεν εἰπόντες· *Εἰ οὖν Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν;* Οὐκοῦν ὁ Δαυὶδ αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ τὸν Χριστὸν Κύριον. Ἐκεῖνο δὲ προηγουμένως σκοπήσωμεν, ὅτι πᾶς προφήτης ἐκ Πνεύματος; ἀγίου λαλεῖ τὰ εἰκότα. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ λέγων· *Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ προφήτου.* Καὶ πάλιν καθολικῶς ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Καὶ Μωϋσῆς· *Τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν προφήτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;* Ἐνταῦθα προσέχωμεν ἀκριδῶς, πῶς ἡ θεότης δεικνύεται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου, οὐχ ὅφ' ἡμῶν ὑφουμένη, ἀλλ' ὑπὸ τῆς οικείας ἀξίας κηρυττομένη. Καὶ μοι μικρὸν ἐπιτρέψατε διὰ πείσεως καὶ ἀποκρίσεως σχηματίσαι τὸ προκείμενον· ταῖς γὰρ τοιαύταις ἀντιθέσεσιν εὐμαρέστερα καθίσταται τῶν ἀπορουμένων ἡ λύσις. Ἐρωτήσωμεν τρίτον· Ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε [527] διὰ τῶν προφητῶν, ἢ ἀπειθούσιν ἔτι καὶ ἀμφιβάλλουσιν; Εἰ μὲν ἀμφιβάλλουσιν, τὸ προειρημένον ὑπομνήσωμεν, πῶς αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνεργεῖν τὴν προφητικὴν δύναμιν. Ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν, ὁ θαυμάσιος, βουδόμενος δεῖξαι, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἀγίου προφητεία συνίσταται, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ θαυμασίαν ἔρρηξε φωνήν· *Καὶ τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν Κύριον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;* Εἰ δὲ ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς, ὥσπερ καὶ

^a E. Bibl. si. pp. λέγων.

^b Sav. in notis pro ἐξεταζομένῳ conj. ἐξέτασις.

ἐστὶν ἀληθῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν ἐν τοῖς προφήταις, ἄκουε ὡς ὁ μακάριος καὶ θαυμάσιος Ζαχαρίας, ὁ τοῦ προδρόμου πατῆρ, Θεὸν λέγει· *Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσας· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκσεσέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ.* Ἐτοῖνον ὁ λαλήσας διὰ στόματος τῶν προφητῶν Θεὸς ἐλάλησεν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις ὡς φησὶν ὁ Δαυὶδ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν· *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐλάλησεν ἐν ἐμοί·* Θεὸς ὅρα καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν φερέξάμενον. Λάβε δέ μοι σαφῆ τῶν λεγομένων ἀποδείξει· Ὁ θεὸς Ἀπόστολος βουδόμενος τῇ προφητικῇ φωνῇ δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· *Ἐάν πάντες προζητεύητε, εἰσέλθῃ δέ τις ἰδιώτης, ἢ ἀπιστος, ἐλέγχεται ἐκ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· καὶ οὕτω αἰσθῆται πρὸς ὅσων υἱοῦ προσηκνύσει, ἀπαγγέλλων, ἐπὶ δικῶν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστίν.* Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἐν τοῖς προζητεύουσι Πνεῦμα Θεὸν διαρρήδην ἀνηρέψεν ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος;

ι'. Τί τοῖνον σκανδαλίῃ περὶ τὴν εὐσέθειαν, αἱρετικὴ; τί συκοφαντεῖς τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν; τί παραβαίνεις τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν; Ἀνάγκη σου τὰς συνθήκας; ἐπὶ τῶν μυστηρίων, πῶς εἶπεν Πνεῦμα τοῦ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ ἐπίστευσας, ἀνεσκεύασας; ὁ ὠμολόγησας, ἀνέτριψας; ὁ καθαρῶς διεσάφηςας, τοῦτο πάλιν ἀσέβως ἐθόλωσας; πολεμεῖς τῇ εἰρήνῃ; μάχη σου ταῖς σπηλαιῖαι; ἀπηρνήσω τὴν πίστιν; καὶ εἰσάγεις ζητήσεις; Πιστεύοντι, ὁμολογοῦντι σοι παρεδόθη τὸ ἔργον, καὶ μετὰ τὸ δῶρον ἐξορίζεται πίστις, καὶ εἰσάγεται διάλεξις; Μὴ ὕβριζε τὴν ἀξίαν τῆς χάριτος; μὴ παραχάρατε τὰς συνθήκας τῆς φοβερᾶς ἐκείνης; καὶ φρικώδους μυσταγωγίας. Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος ὠμολόγησας πιστεύων, ἔβαπτίσθη; ὁμοίως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἡ εὐλογία ὁμοίως ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος. Ἡμῖν τὰ δῶρα κατὰ τῆς χάριτος· καὶ παρ' ὁμῶν ἡ βλασφημία τῇ χάριτι; Παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐλευθερία; καὶ παρ' ὁμῶν δουλεία τῷ Πνεύματι; Ὁ τῆς ἀπονοίας ἢ τῆς ἀγνωμοσύνης! Ἡ τὴν νέαν ἀπάρεσιν [528] χάριν, ἢ τὴν Παλαιάν αἰδέσθητι Διαθήκην, ἢ πανταχοῦ παρίστα τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ὁμοτιμίαν, ὡς πολλάκις διὰ πολλῶν ἡμῖν ἐγγράφων μαρτυρῶν ἀπεδείξαμεν· αἱ καὶ ἐτέραν βούλομαι προσθεῖναι πάλιν ἀποδείξιν. Προαναπεφώνηται γὰρ, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπὼν, ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ νέα. Τί οὖν; Προσάττει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, λέγων· *Ἀάλησον τῷ Ἄαρῳ καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· Οὕτως εὐλογησάτω τὸν υἱὸς Ἰσραὴλ.* Πρόσχε ἀκριδῶς. Ἴνα μὴ περὶ ἀπλῶς ὑπολαβῶν νομίξῃ καλῶς ἔχειν, προσέταξεν τὸ, *Οὕτως,* ἵνα μηδεὶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τῆς εὐλογίας φέρῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Γραφῆς τὰ πάντα ποιῇ. Λέγει, *Οὕτως,* φησὶν, *εὐλογησάτω.* Οὕτω, πῶς; *Εὐλογησάτω σε Κύριος, καὶ φυλάξῃ σε.* Καὶ πρόσχε, πῶς πανταχοῦ τὴν Τριάδα μυστικῶς εἰσάγει, δι' ἧς καὶ εὐλογία τριπλασιάζεται. *Εὐλογησάτω σε Κύριος, καὶ φυλάξῃ σε. Ἐκπερ νεὶ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ εὐλο-*

tionem pars major haberet, ait illis: *Quem dicitis esse Christum? cuius filius est (Matth. 22. 42)?* Respondent scribæ et Pharisæi, *David*. Hinc Dominus orum contradicens opinioni, rursus infert: « *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum licens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* » (*Ibid. v. 43. 44*)? Illud porro, *In Spiritu sancto*, adjecit, non ut Spiritum servum declararet Christi, qui prædicabatur, sed ut palam ostenderet, prophetam in Spiritu sancto futura prævidentem, filium suum secundum carnem Dominum confiteri secundum rei veritatem. Neque enim de Spiritu sancto, qui etiam Dominus est, quæstio erat, sed de ipso: an scilicet David filium haberet Dominum, an herum? Hæc Dominus hæreticorum sycophantiam diu ante confutans, Spiritusque sancti dignitatem illæsam conservans, objectione controversiam solvit. Quid ergo ait: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Non dixit, Si ergo Spiritus sanctus vocat eum Dominum, sed, *Si David vocat eum Dominum*. Cur ergo addidit illud, *In Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Quoniam de Christo ante adventum Christi dicere non erat corporis intuentis, sed Spiritus sancti præ-significantis. Neque enim quæ videbat David, prædicabat; sed quæ Spiritus sanctus suggerbat, hæc per spiritualem lyram pulsabat. Ideo illud adjecit, *Dominus*, *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Ne vero hæreticus blasphemiam adversus Spiritum sanctum trahat, adjecit rursus, ut diximus, *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Igitur David Christum in Spiritu sancto vocat Dominum. Illud vero potissimum consideremus omnem prophetam ex Spiritu sancto, quæ convenient equi. Omnes enim confitemur, prophetas in Spiritu sancto loquutos esse, idque Apostolus testificatur dicens, « *Bene Spiritus sanctus loquutus est ad patres vestros per prophetam* » (*Act. 28. 25.*) Et iterum generatim Deus ait: « *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt* » (*Joel. 2. 28.*). Et Moyses, « *Quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum suum super ipsos* » (*Num. 11. 29.*)? Hic attendamus diligenter, quomodo Spiritus sancti divinitas demonstratur, non a nobis exaltata, sed a propria dignitate celebrata. Mihi que concedite ut interrogatione et responsione rem propositam tractem: hujusmodi enim quæstionibus facilius evadit dubiorum solutio. Interrogemus ergo: Fatentur Spiritum sanctum loquutum esse per prophetas, an negant, vel dubitant? Si dubitant, quæ ante dicta sunt in memoriam revocemus, quomodo ipse Deus estificatur dicens, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt?* Spiritus enim propheticam virtutem excitat. Sic et ille admirabilis Moyses, ut ostendat prophetiam ex Spiritu sancto proficisci et constitui, in hanc magnam mirabilemque eripuit vocem: « *Et quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum sanctum suum super eos?* » Si autem vere confiteantur id quod verissimum est, nempe Spiritum sanctum

loquutum esse in prophetis, audi ut beatus ille admirandusque Zacharias, Præcursoris pater, Deum dicat Spiritum sanctum, qui per prophetas loquutus est: « *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ; et crexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui: sicut loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus* » (*Luc. 1. 68-70.*). Si ergo Deus est, ille, qui per os prophetarum loquutus est, et Spiritus sanctus in prophetis loquutus est, ut ait David in libro Regum: *Spiritus enim Dominus loquutus est in me* (*2. Reg. 23. 2.*); ergo et Deus et Dominus est Spiritus sanctus qui per prophetas loquutus est. Verum claræ hujus rei demonstrationem accipe. Divinus apostolus per propheticam vocem volens Spiritum sanctum ostendere, in epistola ad Corinthios ait: « *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel Æliota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta cordis ejus manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit* » (*1. Cor. 14. 24. 25.*). Vides pietatis doctorem clare indicare, Spiritum in prophetantibus loquentem Deum esse?

10. Cur ergo, hæretice, scandalizaris circa piam fidem? cur calumniaris Spiritus sancti dignitatem? cur fidei confessionem transgredieris? Lege pacta tua in mysteriis emissa, quomodo dixeris, *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum*. An quod credidisti, eliminasti? quod confessus es, avertisti? quod palam declarasti, hoc impie labefactasti? bellumne cum pace geris? abnegastine fidem? et quæstiones moves? Credenti, confidenti tibi traditum est donum, et post donum fides eliminatur, et inducitur disputatio? Ne contumelia afficias dignitatem gratiæ: ne violes pacta tremendæ illius et horrendæ initiationis, cum confessus es te credere, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatus es similiter in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; benedictio similiter in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nobis dona gratiæ, a vobis blasphemia in gratiam? Nobis libertas a Spiritu sancto; a vobis servitus Spiritui sancto adscribitur? O stultitiam! o ingratum animum! Aut novam nega gratiam, aut Vetus Testamentum reverere, vel ubique statue Trinitatis æqualitatem honoris, quam sæpe vobis ex multis Scripturæ testimoniis probavimus: quibus aliam demonstrationem adjungere placet. Nova, ut sæpe dixi, sæpe in Veteri Testamento prænuntiata sunt. Quid igitur? Imperat Deus Moysi dicens: *Loquere Aaron et filiis ejus, Sic benedicite filios Israel* (*Num. 6. 25.*). Adverte diligenter. Ne quis simplicius accipiens putaret rem quomodolibet bene se habere, adjecit illud, *Sic*, ne quis propria auctoritate benedictiones institueret, sed secundum Scripturæ regulam omnia facere jubet. *Sic*, inquit, *benedicite*. *Sic*, quomodo? *Benedicet tibi Dominus, et custodiet te* (*Ibid. v. 24.*). Attende, quomodo Trinitatem ubique mystice proponat, per quam benedictiones triplicantur. « *Benedicet te Dominus, et custodiet te. Ostendet Dominus vultum super te, et*

benedicit te. Attollet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem » (Num. 6. 25. 26). Vide sanctam Trinitatem diserte celebratam. Et quænam gratia a Spiritu sancto non proficiscitur? et quod donum non ab illo datur? quod bonum sine ipso? quod cæleste bonum sine Spiritu sancti opera hominibus contingere possit? Scrutamini Scripturas, et videte. Itaque Scriptura sacra cum voluerit quidpiam, quod supra naturam factum sit, indicare aut ostendere, Spiritus auctoritati omnia adscribit. Verbi gratia, Samsonem, egregium illum bellatorem, cum egregia illa ac stupenda fortiter gesta Scriptura describit, Spiritus sancti ductu id fecisse præmittit. Venerunt, inquit, Alienigenæ multi et innumeri in Samsonem; solusque ille erat, neque id tantum, sed etiam ligatus. Quæ igitur spes libertatis vincito? quæ salutis captivi? quomodo unus multis superior erit? Spiritus Domini descendit in Samsonem, et irruit in Alienigenas, repertaque asini maxilla, mille viros interfecit. Ac vide divinæ Scripturæ sapientiam. Cum inexpertis incredibile videretur, vincitum solutos vicisse, et solum multos superasse, ideo apposite præmisit: *Et Spiritus Domini advenit in Samsonem et accepta maxilla asini, mille viros occidit* (Judic. 15. 14. 15): ut cum secundam humanam naturam id incredibile videretur, per Spiritus potentiam crederetur. Itaque probe Moyses dixit: *Quomodo persequatur unus mille, et duo fugabunt decem millia, nisi quia Dominus tradidit eos, et Deus vendidit illos* (Deut. 52. 30)? Lege Scripturas et in singulis facinoribus Spiritus sancti virtutem antepositam animadvertes. Venerunt Alienigenæ, et Spiritus Domini advenit in Samsonem (Judic. 14. 6). Insiit leo et discorsit leonem ut hædum. Vincit est ferreis catenis, et uxor ejus ad eum, *Alienigenæ in Samsonem*. Sed iterum Scriptura: *Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et soluta sunt vincula, ut si stuppa sentiat ignem* (Jud. 16. 9). Nullum ejus præclaram facinus inducit, non præmissa Spiritus efficacia. Deinde cum omni virtute nudatus esset, attente animo, quid dicat Scriptura, quæ ubique dixerat, cum aliquod facinus aggrediretur, et vinceret, *Spiritus sanctus venit in Samsonem*. Postquam caput ejus detonsum est, prodito gratiæ pignore, statim scripsit, *Et Dominus discessit a Samsonem* (Jud. 16. 20). Cum Alienigenæ venerunt, *Spiritus Domini descendit in*

ipsum: cum autem recessit, ait, *Et Dominus discessit ab illo*. Et jure quidem: nam *Dominus Spiritus est* (2. Cor. 3. 17). Nec solum in Veteri Testamento id animadvertes, sed etiam in apostolis. Quando magnam quamdam et præcellentem virtutem divinæ Litteræ prædicant, ubique Spiritus auctoritatem præmittit. Inducit rursus Paulum in Cypro exsecrandum illum Elymam magum verbo punientem, quod contra veritatem pugnaret; et quia rem stupendam narraturus erat, oculos nempe verbo extinctos, ait: *Ecce manus Domini in te, et eris cæcus, non videns solem* (Act. 13. 11). Illud autem et Pauli et omnium mortalium naturam superabat, nempe oculos hominibus verbo extinguere. Verbum enim hominis non mutat naturam, nec oculos excæcat. Ne quis ergo humana verba respiciens, de re obstupesceret, et commentitium quiddam dici putaret, præmittit iterum Scriptura Spiritus sancti auctoritatem. *Tunc, inquit, Paulus Spiritu sancto repletus ait illi* (Ibid. v. 9). Habes et aliam circa Spiritum sanctum demonstrationem: si quis homo rudis melius, quam facultas ferat, loquatur: verum hanc rursus operationem Scriptura Spiritui adscribit. Exempli gratia, Petrus et Joannes in Judæorum frequentia concionantur: *Et tunc, ait, Petrus plenus Spiritu sancto dixit ad populum: An justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, vos judicare* (Act. 4. 8. et 19). Cur ergo dicitur, *Plenus Spiritu sancto*? Quia indoctum excedebat hæc loquendi fiducia, ne quis piscatorem respiciens, orationi illi sanctæ cum libertate habitæ fidem non haberet, præmisit Spiritus sancti sapientiam, ne mireris abundantiam. Quod si videtur, alium consideremus, ut magis et magis dicta confirmetur. Sanctis cælum aperitur, sed sine Spiritu sancto non aperitur; neque enim oculis corporis cælum apertum videtur, sed Spiritus sancti operatione. Vidit Stephanus cælos apertos; verum, ut ait Scriptura, cum esset plenus Spiritu sancto (Act. 6. 5), vidit. Nusquam igitur, fratres, cælum licet apertum videre, sine Spiritu, neque docendi auctoritatem sumere, nec miraculorum virtutem exhibere sine sancto et adorando Spiritu. *Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (1. Cor. 12. 11): cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἦσει σε. Ἐπαρει Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς σέ, καὶ ὄψῃ σοι εἰρήνην. Ὅρα τὴν ἁγίαν Τριάδα ἰαβήθησαν ἀνυμνουμένην. Ποία χάρις οὐκ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; ποῖον δῶρον οὐκ ἐξ ἐκείνου; ποῖον γὰρ ἀνευ ἐκείνου; τί δύναται καὶ ὑπερκόσμιον πφανῆναι τοῖς ἀνθρώποις ἀνευ Πνεύματος ἁγίου; Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, καὶ σκοπήσατε, ὡς, ὅταν ἡ ῥαφή θέλῃ μηνῦσαι τί ἡ δειξάι τῶν ὑπὲρ φύσιν ποτελουμένων, τῇ τοῦ Πνεύματος αὐθεντία τὸ πᾶν πιγράφει. Οἶον, Σαμφῶν τὸν γεναῖον ἐκείνον ἀριτέα, ὅτε τὰ μεγάλα ἐκείνα καὶ παράδοξα τῆς ἀνρείας ἐνεδεικνυτο στρατηγήματα, ἡ Γραφή παντασὺ δεικνουσα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶν στρατηγηάτων προέτασεν. Ἦλθον, φησίν, Ἀλλόφυλοι ἐπὶ τὸν ἀμφῶν πολλοὶ, καὶ ἀναριθμητοὶ· καὶ μόνος ἦν κείνος· καὶ οὐ τοῦτε μόνον, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος. Τίς ἦν λύσις τῷ δεδεμένῳ; τίς σωτηρία τῷ ἀπειλημένῳ; πῶς εἰς περιγίνεται τῶν πολλῶν; Πνεῦμα ἰσχυρὸν κατῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἐφήλατο ἐπὶ τοῦς Ἀλλοφύλους, καὶ εὐρὺν θῆν σιαγόνα, χιλλοὺς ἀνρας διεχειρίσατο. Καὶ ὄρα τῆς θείας Γραφῆς τὸ σον. Ἐπειδὴ τοῖς ἀπίστοις τοῦ ἀνδρὸς ἀπιστον ἦν τὸ ἦμα, ὅτι ὁ δεδεμένος ἐνίκησεν τοῦς λελυμένους, καὶ μόνος τῶν πολλῶν περιεγένετο, διδ προέταξε καὶ ὅς· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἐπήλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἔλαβε σιαγόνα θρον, καὶ ἀνείλε χιλλοὺς· Ἰν' ἦν ἀπιστηθῆ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πιστευθῆ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν. Οὐκοῦν καλῶς ἔλεγε κωδῶς· Πῶς διώξεται εἰς χιλλοὺς, καὶ δύο μετασῆσουσι μυριάδας, εἰ μὴ ὅτι Κύριος παρέδωκεν ὑτοῦς, καὶ ὁ Θεὸς ἀπέδοτο αὐτοῦς;* Ἀνάγνωθι ἀς Γραφάς, καὶ εὐρήσει ἐφ' ἐκάστον στρατηγηάτος προτεταγμένην τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. Ἦλθον οἱ Ἀλλόφυλοι, καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν πρὸς Σαμφῶν. Ἐπήδα λέων, καὶ διεσπάραξε τὸν ἶοντα ὡς Ἐριφον. Ἐδέθη σιδηραῖς ἀλύσεσι, καὶ ἡ νηὶ πρὸς αὐτόν· *Ἀλλόφυλοι ἐπὶ Σαμφῶν.* Ἀλλὰ ἄλιν ἡ Γραφή· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ ἀμφῶν, καὶ διελύθη τὰ δεσμά, ὡς ὅταν στυπῶν ὄσφραση πυρός.* Οὐδαμοῦ οὐδεμίαν εἰσηγεν 529] ἀριστείαν, μὴ προτάξας τοῦ Πνεύματος τὴν ἰργεταν. Εἶτα ἐπει λοιπὸν ἐγυμνωθῆ τῆς δυνάμεως, ῥόσχε ἀκριδῶς, εἰ παραδέδωκεν ἡ θεία Γραφή, ἀνασχοῦ λέγουσα, ὅτε ἐστρατήγει, καὶ ἐνίκα, ὅτι *πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμφῶν.* Ὅτε ἐξυρᾶτο ἦν κεφαλὴν, προβιδούς τῆς χάριτος τὸ ἐνέχυρον, ἰθὺς ἔγραφε· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπὸ Σαμφῶν.* καὶ οἱ Ἀλλόφυλοι, *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν*

ἐπ' αὐτόν· ὅτε ἀνεχώρει, λέγει· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ.* Καὶ εἰκότως· ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην εὐρήσεις τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις. Ὅταν τινὰ μεγάλην καὶ ὑπερβάλλουσαν δύναμιν κηρύττει τὰ θεία λόγια, πανταχοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν προτάττει. Εἰσάγει τὸν Παῦλον ἐν τῇ Κύπρῳ λόγῳ τιμωρούμενον τὸν ἐπάρατον ἐκείνον Ἐλύμαν τὸν μάγον, τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας στρατευόμενον, καὶ ἐπειδὴ ἐμελλε πράγμα διηγεῖσθαι ξένον, ὄρα ὀφθαλμοὺς λόγῳ σβεννυμένους· *Ἰδοὺ γὰρ, φησί, χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔση τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον.* Τοῦτο δὲ ὑπερέβαινε τὴν Παῦλου καὶ πάντων ἀνθρώπων φύσιν, λέγω δὴ τὸ ἀφανίσαι ὀφθαλμοὺς λόγῳ ἀνθρώπου. Λόγος οὖν ἀνθρώπου οὐ μεταβάλλει φύσιν, οὔτε τυφλοὶ τὴν ὄψιν. Ἰνα οὖν μὴ τις ἀπολέσας εἰς τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα, ξενισθῆ περὶ τὰ πράγματα, καὶ νομίσας πεπλανημένον εἶναι τὸ ῥῆμα, προτάττει πάλιν ἡ Γραφή τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. *Τότε δὴ, φησίν, ὁ Παῦλος Πνεύματος ἁγίου πλησθεὶς εἶπε πρὸς αὐτόν.* Ἐχεις καὶ ἐτέραν ἀπόδειξιν Πνεύματος· ἐάν ὑπὲρ δύναμιν ἰδιώτης λαλήσῃ· ἀλλὰ πάλιν ἡ Γραφή τῷ Πνεύματι τὴν ἐνέργειαν ἐπιγράφει. Οἶον, δημηγορεῖ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐν τῷ κληθεῖ τῶν Ἰουδαίων· *Καὶ τότε, φησίν, ὁ Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς τὸν λαόν· Εἰ δικαίον ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κρινατε.* Διὰ τί οὖν, *Πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου;* Ἐπειδὴ ἰδιώτῃ ὑπερέβαινε ἡ παρῆρσία, ἵνα μὴ τις εἰς τὸν ἀλία ἀποδέσας, ἀπιστήσῃ τῇ παρῆρσίᾳ τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου, προέταξε τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν σοφίαν, ἵνα μὴ θαυμάσῃς τὴν χορηγίαν. Σκοπήσωμεν, εἰ ἔοκει, καὶ ἔτερον, ἵνα ἐπὶ πλείον ἡ βεβαιώσις ἐπιλάμψῃ τοῖς εἰρημένους. Ἀνοίγεται οὐρανὸς ἅγιος, ἀλλὰ ἀνευ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐκ ἀνοίγεται· οὐ γὰρ ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁράται οὐρανὸς ἀνοιγόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Εἶδε Στέφανος τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψυμένους, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφή φησιν, ὑπάρχων πλήρης Πνεύματος ἁγίου, εἶδεν. Οὐδαμοῦ τοῖνον, ἀδελφοί. οὐρανὸν ἐστιν ἰδεῖν ἀνευ Πνεύματος ἀνοιγόμενον, οὔτε αὐθεντίαν διδασκαλίας ἐνδύσασθαι, οὐ δύναμιν θαυμάτων ἐνδείξασθαι ἀνευ τοῦ ἁγίου καὶ προσκνητοῦ Πνεύματος. *Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ ἀπὸ Πνεύμα, διακρῶν ἰδία ἐκάστω, καθὼς βούλεται· ὃ ἡ ὄξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.* Ἀμήν.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM AD THEODORUM MOPSUESTENUM,

Cujus antiqua versio Latina hic profertur.

[530] Hujus epistolæ, quam Græce et Latine dedimus Tomo tertio, p. 655, interpretatio vetus Latina habetur in Manuscripto quodam Bibliothecæ nostræ Sangermanensis; et in catalogo Manuscriptorum enuntiatur; sed Manuscripti numerus perperam positus non parum negotii laborisque attulit; notatur enim Codex 727, in quo hujus epistolæ ne vestigium quidem occurrit; demum autem illa post multam perquisitionem in Codice 326 reperta fuit.

Illam autem hic edere visum est, quia circa illam epistolam duæ difficultates exortæ fuerant, ut nemo in notis ad eandem, quibus solvendis difficultatibus magnum affert momentum hæc vetus interpretatio Latina. Prior autem difficultas hinc oritur quod hujus epistolæ, quæ CXII numeratur, titulus in omnibus Mss. atque Editis sic habeat: Θεόδωρῳ ἐπισκόπῳ, *Theodoro episcopo*; cuius autem civitatis episcopus esset non enuntiatur. Pene tamen concors eruditorum opinio erat, hunc Theodorum esse Mopsuestenum. At in Concilio V, Tomo V Labbæi, p. 490, negatur, eum cui hæc mittitur epistola esse Theodorum Mopsuestenum. In Manuscripto autem nostro titulus est: *Joannis Constantinopolitani et Theodorum Mopsuestenum episcopum*. Hinc videas jam prisca illis temporibus Theodorum illum episcopum pro Mopsuesteno habitum fuisse, id quod etiam confirmatur ex annotatione sequente.

Secunda difficultas ex epistolæ fine exurgit, ubi sic legitur in Editio nostro: οὐ γὰρ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἐν ἔρημῳ καθήμενοι, καρπούμεθα τὴν παράκλησιν, ὅταν τοσοῦτον ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν καὶ πλοῦτον ἀποκείμενον ἔχωμεν τῆς ἐγρηγορίας καὶ γενναίας σου ψυχῆς τὴν ἀγάπην: i. e. *Neque enim, in hac solitudine positi, vulgarem consolationem capimus, cum tantum in corde thesaurum tantasque opes reconditis habemus, hos est, vigilantis ac generosi animi tui caritatem.*

Hunc porro locum ad Frontonis Ducæi et Savillii Editionum fidem edidimus. Ex quatuor autem Manuscriptis, quæ usi sumus, duobus nempe Vaticanis, uno Regio et uno Coislino, Regius et Vaticanus unus habent, ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν, ut supra; alii autem duo, ἐν Κιλικίᾳ θησαυρὸν. Quam lectionem confirmat Codex noster Sangermanensis in quo legitur, *talem in Cilicia thesaurum*. Huic lectioni favet etiam Facundus Hermianensis lib. 7, cap. 7, p. 633, Edit. Sirmondi, fol.; qui Facundus quoque ἐν Κιλικίᾳ legerat. Itaque hanc lectionem ἐν Κιλικίᾳ, quam ibidem in nota germanam esse suspicabamur jam veram esse pronuntiamus, sicque prorsus legendum esse censemus. Si porro Theodorus hic in Cilicia episcopus fuerit, haud dubie Mopsuestenus erit, quod etiam in titulo fertur in Manuscripto Sangermanensi, *ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*, cum alioquin nullum alium in Cilicia episcopum Chrysostomi amicum fuisse sciamus, præterquam Theodorum Mopsuestenum.

Hæc itaque lectio pro asserta jam et indubitata haberi debet. Neque tamen omittendum est, id quod observat Tillemontius, etiamsi ἐν καρδίᾳ legeretur, hunc tamen Theodorum esse Mopsuestenum omnino oportere: nam duos solum Theodoros novimus, ad quos hæc epistola missa fuisse potuerit, Mopsuestenum nempe in Cilicia, et Tyaneo in Cappadocia. Tyaneo autem nulla fuisse consuetudine junctus videtur Chrysostomus; Theodori autem Mopsuesteni a puero amicus fuerat.

Ex codice MS. num. 326 Bibliothecæ sancti Germani a Pratis, qui nono sæculo descriptus fuit.

Incipit Johannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum Episcopum.

Si esset quidem venire possibile, tuamque reverentiam caritatemque complecti, in ipsa jucundari, cum multa hoc velocitate et studio faceremus: quoniam autem hoc nobis non adjacet, nunc literis hoc implemus. Si enim ad ipsos fines mundi ducamur, tuæ dilectionis integritatem et fervorem, et sine dolo sinceritatem oblivisci non possumus, quæ est antiqua et a principio, quamque nunc monstrasti. Neque enim nos latuit quanta pro nobis et dicere et facere festinasti, meus (sic) honoratissime atque sanctissime. Sed

etsi nihil amplius factum est, Deum tamen habes pro tuo studio et alacritate debitorem, integramque mecedem. Nos autem non quiescimus, scientes tuam gratiam sanctitatis, et tuam reverentiam omnibus predicantes, atque poscentes eandem dilectionem reverentem per omnia conservari. Non enim in desertis sedentes fortuitæ intercessionis fructus habemus quando talem in Cilicia thesaurum et reconditis divitiis possidemus: hæc est enim fortis et vigilans animæ tuæ dilectio. Explicite.

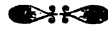
SPURIA.

MONITUM

IN DUAS HOMILIAS SEQUENTES.

[532] Hasce homilias ejusdem auctoris esse non est quod dubitemus, ita stylo et dictione similes sunt : et alioquin in secunda argumentum primæ ab initio prosequitur. Non esse autem Chrysostomi, quivis emunctæ naris statim percipiat. Sed libentius credam esse cujuspiam ex presbyteris Antiochenis, qui Chrysostomi tempore alternis vicibus coram Flaviano episcopo Antiochiæ concionabantur. Hinc est quod in finem primæ homiliæ, τοῦ κοινῆ πατρός, *communis patris*, mentio habetur, tanquam præsentis. Quod forte judicium ferendum est de aliis plurimis orationibus, in quibus ille communis pater præsens commemoratur. Hanc autem, ut et innumeras alias Chrysostomo adscriptas reperimus, sive librariis quæstus causa illas tam celebri nomine insignientibus, id quod sæpissime accidit, sive aliis scriptoribus temerario ausu factus suos tanto doctori adscribentibus, ut melioribus auspiciis in publicum prodirent. Interpretatio utriusque sermonis est Frontonis Ducæi.

SERMO IN ILLUD, VIDIT DEUS CUNCTA QUÆ FECERAT, ET ECCE VALDE BONA (Gen. 1. 31); ET DE EO, QUOD DIVINA ELOQUIA JUCUNDIS QUIBUSQUE REBUS ANTECELLUNT.

1. Pulchra sane sunt pietatis prata, quæ non temporariis coloribus nitent, sed cælestibus floribus redundant. Flores autem pietatis sunt, divinitus inspiratæ conversationis fructus. Virtutes enim ad admirabilem illam et primigeniam pulchritudinem nos reducunt, quæ ad imaginem et similitudinem Dei creata erat. Hæc itaque secundum virtutem similitudo, equum pro homine dici non sinit. Hanc utique si sectemur, non jam lupus, draco vel serpens appellamur, ad brutorum naturam dejecti, sed imago Dei stupenda atque veneranda, quæ primigeniam illam pulchritudinem formæ retinet, et sumus, et dicimur, atque adeo credimur. Factus es dominus bestiarum; noli servorum mores imitari: non quod mala sint bruta animalia: nihil enim mali a bono creatum est. Neque enim existimet quisquam in vitii loco reponendas esse bestias, quod tamquam imagines quædam vitiorum in medium proferantur, quæ in iis regnant, qui non ex præscripto virtutis vitam degunt. Nam si ita esset, cur dixisset Scriptura, *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona* (Gen. 1. 31), neque simpliciter Bona, sed, *Valde bona*? Quando igitur res creatæ in similitudinem malitiæ adducuntur (nam et leo tyranni imago est, et serpens versuti hominis, quique moribus sit nequissimis, et scorpionis percussoris, et lupus rapacis), quomodo res creatæ bonæ dicentur, inquit, quæ tam aperte tamquam similitudines vitiorum proferuntur? Verum operæ pretium est intelligant discendi cupidæ hæc, si spectetur propria eorum natura, mala neque esse, neque dici, sed eam potius conditionem et statum, qui rationis expertibus convenit animantibus: postquam autem ratione præditam naturam invaserint, speciem ejus contumelia afflicere, et rationalem ingenitatem obtusorem reddere. Accepisti, o homo, dignitatem heri; noli ignominiosam et servis congruam bestiarum conditionem sectari: te ipsum enim probro afficis, dum bestiarum immanitatem imitaris: non quasi malæ sint, aut dicantur bestiæ, sed quod ignominiosam et servilis imago liberis non conveniat. Quemadmodum enim si vir quispiam illustris et nobilis servili toga sit indutus aut anictus, probro afficitur et ignominia notatur, non quod vestis illa sit vilis aut sordida, sed quod servum quidem deceat, libero vero non conveniat: ita si scorpionis lupique mores induas, non brutorum accusatur natura, sed conditio tua probro afficitur, quæ domini sortem cum nacta sit, ea quæ sunt servilia sectatur. Hæc a me necessario fuerunt in medium allata, ne quis ea forte quæ dicta sunt, ad ignominiam Creatoris traducat, quasi malum aliud fecerit Deus: vere enim bona sunt omnia, et valde bona, si propriam conditionem conservent, et suam legem sectentur. Atque ut intelligas, carissime, nihil a Deo mali creatum esse, si naturam spectes, docuit nos Deus et belluarum similitudinem usurpare. Admonuit enim ut quasdam dotes prærogativasque brutorum animantium imitaremur, ne tamquam mala damnemus et calumniemur quæ creata sunt, non generatim eorum naturam, sed quæcumque rationalem conditioni potuerint convenire. Annon hodie Proverbiorum auctorem audisti dicentem, *Vade ad formicam, piger, et amulare vias ejus* (Prov. 6. 6)? Non animadvertis quo pacto proposita formicæ diligentia nos ad impigrum quoddam studium erudierit? Nonne te diserte docuimus a formica diligentiam, ab ape vero artificii amorem? Licet enim nobis, licet, ut ante dixi, a bestiarum prærogativas et commoda quæ conditioni nostræ conveniunt, ad imitandum decerpere: verumtamen ista ad pudorem nobis inculcandum prohibentur dicuntur. Quando enim Deum imitari voluisti, imitare formicam. Numquamne patrem

vidisti qui dilectum filium objurgaret, et post multam instructionem ad imitationem famulorum eum traduceret, atque hæc palam diceret: Imitare saltem famulum, dignitate quidem inferiorem, at scientia tamen præstantiorem? Quamobrem benignissimus Deus ad coarguendum stuporem nostrum, formicam profert in medium a qua negligentia nostra convincitur, et apem quæ pigritiam nostram condemnat. Atque hinc salis constat, nihil a Deo malum conditum esse, qui tibi sensum ac mentem indidit, cujus vi possis ista discernere, ut belluarum quidem mores devites, potiores autem earum dotes et commoda consecreris. Potest enim et leo virtutis imago esse, cum non tamquam tyrannidis, sed quasi fortitudinis indicem similitudinem illam accipis: aliud quippe est tyrannus, et aliud fortitudo. Ideo Scriptura ipsa Salvatorem annuntians exoriturum ex Juda, *Catulus leonis*, inquit, *Juda: ex germine, filii mei, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo, et quasi catulus leonis* (Gen. 49. 9). Vide cujusmodi similitudinem ex iis quæ belluis insunt potiora; duxerit sermo divinus. Licet igitur leonem sapienter imitari: licet et serpentem quoque, non quidem in veneno fundendo, sed in solertia comparanda: sicut et apostolis Servator ait, *Estote prudentes sicut serpens*. Quamobrem, si mala esset creatura, imaginem suam ad ejus imitationem non cohortaretur, dicens, *Estote prudentes sicut serpens* (Math. 10. 16): imitare serpentis non venenum, non iram, sed prudentiam. Nam si venenum imiteris, clamat in te David, accusans et dicens: *Furor illis secundum similitudinem serpentis* (Psal. 57. 5): si autem prudentiam ejus imiteris, factus es Christi discipulus, qui dixit, *Estote prudentes sicut serpens*. Quia enim serpens omnibus animantibus est prudentior, ut paulo ante lectum est, prudentiam opposuit prudentiæ, non ut dolium nectere discas, sed ut dolium discas declinare.

2. Quomodo differant calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda. — Vult enim benignus Deus nos esse non malignos, sed callidos: aliud autem est calliditas, aliud malignitas. Callidus itaque est non ad excogitandam malitiam, sed ad malitiam evitandam: et uti solet calliditate non ut in alios consuat dolos, sed ut ea quæ a cæteris in ipsius perniciem contexta sunt effugiat: malignus autem est sicutius, deceptor, qui aliis mala machinatur. Talis prudens Jacob, prudens ut serpens, non venenum spargens ut serpens. Nam cum in occursum congressumque cum fratre Esaù venturus esset, homine sceleribus et parricidiis cooperto, Deum orabat dicens, *Domine, erue me de manu fratris mei Esaù, quia valde eum timeo* (Gen. 32. 11): Deumque sic precabatur, ut adversus malum orationem opponeret. Quando vero fratri occurrit, humanitate, cultu et observantia furorem ejus mansuefecit, et malitiam restinxit. Quid enim ait ad Esaù? *Sic vidi faciem tuam, ut si quis videret vultum Dei* (Gen. 33. 10). Ac si hæc quidem dixit Jacob, ut ea fraude vinceret fratrem, male loquebatur: sin autem dixit, ut terrorem effugeret, calliditate recte usus est. *Estote ergo prudentes ut serpens* (Math. 10. 16); non iracundi, non venenum ejaculantes, sed prudentes, et simplices sicut columbæ. Potest autem columba et ad vitium et ad virtutem significandam accipi: qua vero ratione, audi. Si sis inconsideratus minimeque discretus, et solius malitiæ peritus, accusat te Scriptura ut imprudentem. *Ephraim enim, inquit, quasi columba insipientis, quæ cor non habet* (Osee 7. 11). Si ergo insipientiam

¹ Reg. sic habet, non quidem in veneno fundendo, neque in malitia, neque in plenitudine acerbitatis, sed in solertia, etc.

όρος εις τὸ, «Εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν·» καὶ ὅτι τὰ θεῖα λόγια τιμιάτερα πάντων ἡδῶν α.

α. Καλοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ λεγόμενοι, οὐ προσκαλοῖς
 κιαῖς κομῶντες, ἀλλ' οὐρανόις ἀνθεσι βρούντες. Ἄνθη
 εἰσι τῆς εὐσεβείας, οἱ καρποὶ τῆς ἐνθους πολιτείας.
 ἡ γὰρ ἀρετὰ ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θαυμαστὸν καὶ
 κατόπτον ἐκείνο κάλλος τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενή-
 ῖον καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἀδτη τοίνυν ἡ κατ' ἀρετὴν
 ἰωύσις ἵππον ἀντὶ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ λέγεσθαι. Ταύτην
 ν δτα) μεταδιώκωμεν, οὐκ εἰ: λύκος καὶ δράκων καὶ
 κς καὶ σκορπίος ὀνομαζόμεθα, πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων
 ἵριν καταφερόμενοι· ἀλλ' εἰκὼν Θεοῦ θαυμαστὴ καὶ
 μία, τὸ πρωτότυπον κάλλος τοῦ χαρακτήρου; σῴζουσα,
 ἡ ἐσμεν, καὶ λεγόμεθα, καὶ πιστευόμεθα. Δεσπότης
 ἐνου τῶν ἀλόγων· μὴ μιμου τῶν οἰκετῶν τὰ ἦθη·
 κ ἐπειδὴ φαῦλα τὰ ἄλογα· οὐδὲν γὰρ παρά τοῦ ἀγαθοῦ
 πᾶν ἐκτίσθη. Μὴ γάρ τις νομιζέτω ἐν χώρᾳ κακίας τὰ
 ἰσα τάττεσθαι, διὰ τὸ εἰκόνα κακίας παρῆχθαι τῶν μη-
 ετ' ἀρετῆν βιούντων. Εἰ γὰρ τοῦτο, πῶς εἶπεν ἡ Γραφή,
 αὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλά,
 ἡ οὐκ ἀπλῶς καλά, ἀλλὰ καὶ καλὰ λίαν; Ὅποτε οὖν
 ἡ γεγονότα εἰς εἰκόνα κακίας παρῆχθησαν (ὁ γὰρ λέων
 κίων τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ὄφις τοῦ σχολιοῦ καὶ τοῦ προ-
 πτότου τῶν τρώπων, καὶ ὁ σκορπίος τοῦ πλάκτου, καὶ
 λύκος τοῦ ἀρπακτικῶ), ποῦ ἂν εἴη καλά τὰ γινόμενα,
 ἴναι, ὅτων προφανῶς εἰς εἰκόνα κακίας παραλαμβα-
 μνα; Δεῖ δὲ εἰδέναι τοὺς φιλομαθεῖς, ὅτι ταῦτα τῆ
 κεία φύσει κακὰ οὐτ' ἐστίν, ὅπως λέγεται, ἀλλὰ τοῖς
 ὄγοι; πρόπευσα κατάστασις. [530-535] ἐπειδὴ δὲ ἐλθῆ
 τὴν λογικὴν φύσιν, ὄβριζει τὴν θῆαν, καὶ ἀμδύσει
 ν λογικὴν ἐλευθερίαν. Ἐλαβας, ἀνδρῶστε, τὴν δεσπο-
 ἦν ἀξίαν· μὴ τὴν ἄτιμον καὶ δουλοκρατη τὴν ἀλό-
 ἦν μεταδιώκε τάξιν· ὄβριζεις γὰρ σαυτὸν, μιμούμενος
 ἦν ἀλόγων τὴν θηρωδίαν· οὐκ ὡς τῶν ἀλόγων κακίω-
 των, ἡ λεγομένων, ἀλλ' ὡς τῆς ἀτίμου καὶ δουλοκρα-
 τῆς εἰκόνας οὐ κρηστοσύνης τοῖς ἐλευθεροῖς. Ὅσπερ γὰρ
 ἂν ἡρ ἐπίσημος καὶ ἐπίδοξος, ἐὰν ἐνδύσῃται ἡ περι-
 ἴται δούλου σφαλιν, ὄβριζεται, καὶ κατασιγύνεται,
 ἡ ὡς τῆς ἐσθῆτος ὄσησ φαύλης καὶ ρυπαρᾶς, ἀλλ' ὡς
 ὄλων μὲν πρεπούσης, ἐλευθέρω δὲ μὴ ἀρμοστουσης·
 τῶς ἐὰν ἦθος σκορπίου καὶ λύκου ἀναλάβῃς, οὐκ ἡ
 ἰσις τῶν ἀλόγων διαβάλλεται, ἀλλ' ἡ σὴ κατάστασις
 ἴρζεται ἡ δεσποσίαν λαχοῦσα ^b, καὶ τὰ δούλου μετα-
 ὠκουσα. Ταῦτα δὲ μοι ἀναγκαίως περὶχεται, ἵνα μη-
 εἰς ὄβριν τῆς δημουργίας ἐκλάβῃ τὰ εἰρημῆνα, ὡς
 ὄ Θεοῦ φαῦλὸν τι πεπατηκότος· πάντα γὰρ ἀληθῶς
 ἴλα, καὶ καλὰ λίαν, ἐὰν τὴν οἰκείαν φυλάττη τάξιν, καὶ
 ν οἰκεῖον μεταδιώκῃ νόμον. Ἴνα δὲ μάθης, ἀγαπητὲ,
 ἡ οὐδὲν φαῦλον τὴν γεγέννηται παρά τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν,
 ἴδαξεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀλόγων τούτων εἰκόνα
 ἴβάνειν. Ἰπέθηκα γὰρ τινα μιμείσθαι τῶν ἀλόγων
 ἰσνεκτῆματα, ἵνα μὴ διαβάλλωμεν εἰς κακίαν τὰ γε-
 νότα; οὐ καλόδοκον τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅσα ἀρμόζει λογικῆ
 παστάσει. Ἡ οὐκ ἤκουσας σήμερον τοῦ Παρρημιστοῦ
 γοντος, Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὁκνηρὲ, καὶ
 ἴλασον τὰς θόδους αὐτοῦ; Ὁ συνήκας πῶς τὴν τοῦ
 ἴρημκος φιλοπονίαν ὑποθέμενος, εἰς ἄκον ἡμῶν
 ἀβυθίαν ἐπαιδαγώγησεν; Οὐκ ἐδιδάχμεν σε ρητῶς
 τὸ μὲν τοῦ μύρμηκος τὸ ἄκον, ἀπὸ δὲ τῆς μελίσσης
 φίλτεχνον; Ἔστι γὰρ, ἐστίν, ὡς ἐφθην εἰπῶν, ἀπαν-
 ἴασθαι τινα καὶ τῶν ἀλόγων πλεονεκτῆματα ἀρμόζοντα
 ἡκῆ καταστάσει· πλὴν γε ταῦτα πρὸς ἡμέτεράν
 ἴναται αἰσχύνῃ καὶ δνειδος. Ἐπειδὴ γὰρ Θεὸς οὐκ ἐμι-
 ἴσω, μιμήσαι, φησί, τὸν μύρμηκα. Οὐκ εἶδες ποτε
 ἴετρα γνήσιον ἐπιτιμῶντα τὰ τέκνα, καὶ μετὰ πολλὴν
 ἴδειαν εἰς μίμησιν αὐτὰ οἰκετῶν ἀνάγοντα, καὶ ταῦτα
 ἴφανως λέγοντα· Μιμήσαι κἂν τὸν οἰκετῆν, ὑποδείστε-
 ν μὲν τῆ ἀξία, ὑπερέχοντα δὲ τῆ ἐπιστήμῃ; Ὅθεν ὁ

φιλόθρωπος Θεὸς εἰς ἐνδειξίν τῆς ἡμετέρας ἀγνωμοσύ-
 νης προσφέρει τὸν μύρμηκα ἐλέγγοντα ἡμῶν τὸν ἄκον,
 καὶ τὴν μελιττὴν ἐλέγγουσαν ἡμῶν τὴν βαθυμίαν. Καὶ
 δῆλον ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲν κακὸν ἐγένετο παρά τοῦ Θεοῦ,
 ἀλλ' ἐδωκέ σοι αἰσθῆσιν καὶ νῶν διακριτικῶν, φεύγειν
 μὲν τῶν ἀλόγων τὰ ἦθη, ἀρπάζειν δὲ αὐτῶν τὰ πλεον-
 εκτῆματα. Δύναται γὰρ καὶ ὁ λέων εἰκὼν εἶναι ἀρετῆς,
 ὅταν μὴ εἰς τυραννίδα τὴν εἰκόνα, ἀλλ' εἰς ἀνδρείαν
 ἐκλάβῃς· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τυραννίς, καὶ ἕτερον ἀνδρεία.
 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ τὸν ἐκ τοῦ Ἰουδα μέλλοντα
 ἀνατέλλειν εὐάγγελισμένη Σωτῆρα, φησί· Σκύμνος
 λέοντος Ἰουδα· ἐκ βλαστῶν, υἱὸς μου, ἀρέθης ἀνα-
 πεσῶν ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος. Ὅρα
 πηλίκην ὁ θεὸς λόγος ὁμοιότητα κατασκευάζει ἐκ τῶν
 τοῖς ἀλόγοις προστόνων πλεονεκτῆμάτων. Ἔστι τοίνυν
 μιμείσθαι λέοντα μετὰ συνέσεως· ἐστὶ δὲ μιμείσθαι καὶ
 ἄβριν, οὐκ ἐν τῷ ἰσθλοεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ σύνεσιν ἀναλαμβάν-
 νειν· καθὼς καὶ ὁ Σωτῆρ τοῖς ἀποστόλοις φησί· Γίνεσθε
 φρόνιμοι, ὡς ὁ ὄφις. Ὅθεν, εἰ φαῦλον ἦν τὸ κτίσμα,
 οὐκ ἂν εἰς μίμησιν τοῦ φαύλου προσεκαλεῖτο τὴν ἐαυτοῦ
 εἰκόνα, Γίνεσθε, λέγων, φρόνιμοι ὡς ὄφις· μιμήσαι
 τοῦ ὄφεις μὴ τὸν ἰδν, μὴ τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὴν σύνεσιν.
 Ἐὰν γὰρ τὸν ἰδν μιμήσῃ, καταβῶ σου Δαυὶδ κατηγοροῦν
 καὶ λέγων· Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ
 ὄφεις· ἐὰν δὲ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ μιμήσῃ, μαθητὴς γίνῃ
 Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις.
 Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ὄφις φρονιμωτέρως ἐστὶ πάντων τῶν θη-
 ρίων, ὡς ἀρτίως ὕπανεγνώσθη, ἀντέθηκε τῆ φρονήσει
 φρόνησιν, οὐκ ἵνα μάθη; ὄδλον ποιεῖν, ἀλλ' ἵνα μάθης
 ὄδλον ἐκκλίνειν.

β. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ φιλόθρωπος Θεὸς οὐκ ἰκαροῦ-
 γους [534] εἶναι, ἀλλὰ πανούργους· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ
 πανούργον, καὶ ἕτερον τὸ κακούργον. Πανούργος τοίνυν
 ἐστὶν οὐκ εἰς τὸ μελετᾶν κακίαν, ἀλλ' εἰς τὸ φε-
 γειν κακίαν· καὶ κέρηται τῆ πανουργίᾳ οὐκ εἰς τὸ μα-
 νορραφεῖν καθ' ἑτέρον, ἀλλ' εἰς τὸ τὰ ὑφ' ἐτέρον πλε-
 χόμενα διαφεύγειν· κακούργος δὲ ἐστὶν ὁ φονεὺς, ὁ ὄδ-
 λος, ὁ ἐτέροις κακὰ τεκταινόμενος. Τοιοῦτος φρόνιμος ὁ
 Ἰακώβ, φρόνιμος ὡς ὁ ὄφις, οὐκ ἰσθλοὺς ὡς ὁ ὄφις. Ὅτε
 γὰρ ἐμελλε συμβάλλειν τὴ ἀδελφῶ αὐτοῦ Ἰσαὶ κακίας
 γέμοντι καὶ φονοκτονίαις, παρεκάλε τὸν Θεὸν λέγων,
 Κύριε, ῥῦσαι με ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰσαὶ, δεῖ
 φροῦμαι αὐτὸν πᾶν· καὶ ἴκτετευ τὸν Θεόν, ὡς κατὰ
 πονηροῦ τὴν εὐχὴν τιθέμενος. Ὅτε δὲ συνήγησε τῷ
 ἀδελφῶ, ἠθικότητι καὶ κολακεῖα τὸν θυμὸν ἡμέρωσε,
 καὶ τὴν πονηρίαν ἐσθεσε. Τί γὰρ φησι πρὸς τὸν Ἰσαὶ;
 Εἶδόν σου τὸ πρόσωπον, ὡς εἰ τις ἴδοι πρόσωπον
 Θεοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ Ἰακώβ ταῦτα, ἵνα διὰ τῆς
 ἀπάτης νικήσῃ τὸν ἀδελφόν, κακῶς ἐλάλει· εἰ δὲ εἶπεν,
 ἵνα τὸν φέβον ἐκφύγῃ, καλῶς ἐχρήσατο τῆ πανουργίᾳ.
 Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις· μὴ θυμώδετε, μὴ
 ἰσθλοὶ, ἀλλὰ φρόνιμοι, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί.
 Ἔστι δὲ τὴν περιστέραν αἱ εἰς κακίαν καὶ εἰς ἀρετὴν
 ἐκλαβεῖν· καὶ ὅπως, ἀκουε· Ἐὰν ἦς ἀλόγιμος καὶ ἀδικ-
 κριτος, καὶ κακίας ἐμπεριος μόνον, διαβάλλει σε ἡ Γραφὴ
 ὡς ἄσυνετον. Ἐγραψί γὰρ, φησί, ὡς περιστέρα ἄκον,
 οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Ἐὰν οὖν τὸ ἄκον φυγῶν, τὸ
 ἀκέραιον κατορθώσῃς, ἔχεις τὴν σύνεσιν τελείαν, οὐ
 συμμιγῦς αὐτῇ [i. αὐτῇ] τῆ κακία· καὶ ἀκούεις παρά
 τοῦ Κυρίου, Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις, καὶ ἀκέραιοι
 ὡς αἱ περιστέραί. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς, ἀδελφὲ, τὰς Γρα-
 φὰς ἀναγίνωσκε, καὶ τὰς εἰκόνας εἰς κακίας ἐκλάμβανε
 παρ' αὐτῆς, μερίζουσα [i. μερίζουσης] τούτῃ μὲν τοῦτο,
 τούτῳ δὲ ἕτερον. Θέλεις οὖν μαθεῖν· πρόσχε ἀκριδῶ τοῖς

a Collatus cum cod. Reg. 2342.

b Reg. ἡ δεσποτικὸν λαχοῦσα.

c Reg. ἰσθλοεῖν, οὐδ' ἐν τῇ πικρότητι, οὔτε μὲν ἐν τῷ πικρίας γέμειν· ἀλλ' ἐν.

λεγομένοις· Καλεῖ λέοντα ἡ Γραφή· Σκύμνος γάρ, φησί, λέοντος Ἰουδα· ἐκ βλαστού, υἱέ μου, ἀνάθης· ἀναπιστῶν ἐκουμηθῆς· καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τὴν αὐτὴν τίθησιν εἰκόνα· Δίκαιος γάρ, φησὶν, ὡς λέων κέκοιθεν· Ἄνδρες τοίνυν ὁ δίκαιος, οὐκ ἐν τῷ δρᾶν κάπως, ἀλλ' ἐν τῷ διαπίπτειν τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν ἐπι-αγόμενα. Καλεῖ καὶ τὸν Σωτῆρα λέοντα, διὰ τὸ ἐκ βασιλικῆς εἶναι φυλῆς. Ὅσπερ γὰρ τῶν τετραπόδων ὑπάρχει βασιλεὺς ὁ λέων, οὕτως καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν ἡ Ἰουδα φυλὴ, ἐξ ἧς ὁ Σωτῆρ ἀνέτειλε. Καὶ μὴ νομίσης, ἀγαπητῆ, ἀνάξιον εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ εἰκόνη λέοντος ἀπεικάζεσθαι· σχηματίζει γὰρ ἡ Γραφή τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Θεότητος. Ἄκουε γοῦν ὅσα ὁ προφήτης φησὶ· *Λέων ἐρεύξεται, καὶ τις οὐ φοβηθήσεται· Κύριος ὁ Θεὸς ἐλάλησεν, καὶ τις οὐ προσηύχεται· Κατὰ τὸ δυνατόν τοῖνυν, καὶ τὸ φοβερόν, καὶ τὸ βασιλικόν, λέοντι ἀπεικάζεται ὁ Χριστός. Καλεῖται δὲ καὶ ὁ διάβολος λέων, οὐχ ὡς δυνατός, οὐδ' ὡς φοβερός, ἀλλ' ὡς πλήκτης, ὡς τύραννος, ὡς ἀφανιστικός. Λέγει δὲ περὶ τοῦτοῦ ὁ μακάριος Πέτρος ὁ ἀπόστολος· Ἰδοὺ ὁ ἐχθρὸς ὑμῶν διάβολος περιέρχεται, ὡς λέων, ζητῶν καταπιεῖν ψυχὴν. Μέρεις τοίνυν τῶν ἀναγνωσμάτων τὰς θεωρίας, μήποτε ἐναντία δοκούντα τῇ λέξει συγγῆ σου τὴν διάνοιαν. Εἶπεν ἡ Γραφή λέοντα καὶ λέοντα· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ τὸ βασιλικόν καὶ δυνατόν, τὸν δὲ κατὰ τὸ ἀφανιστικόν καὶ δηλητηρίον. Οὕτω καὶ τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ διὰ μιᾶς εἰκόνης σχηματίζει ἡ Γραφή· Δίκαιος, φησὶν, ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιδάβῳ κληθῆνθήσεται. Ἐποίησε πρότερον τὴν εἰκόνα τοῦ δικαίου, εἶθ' οὕτως καὶ τοῦ ἀσεβοῦς. Εἶδον γάρ, φησὶ, τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιδάβου. Ὅρα τοίνυν πῶς τὴν μὲν αὐτὴν εἰκόνα παρήγαγε, ταῖς δὲ λέξει τὰς ἐνωίας ἐμέρισεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀσεβοῦς λέγει· Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους· ἐπὶ δὲ τοῦ δικαίου οὐκ εἶπεν, Ὅσει κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιδάβῳ ἐπανθήσεται, ἀλλὰ, Πληθυνθήσεται. Οὕτως οὖν καὶ τὴν μέλιτταν μίμησαι, ὡ ἄνθρωπε, ἦν καὶ ἡ Γραφή διδάσκει μιμεῖσθαι πρὸς φιλοπολίαν. Παρῆυθι πρὸς τὴν μέλιτταν, καὶ [535] μῦθος ὡς ἐργάτις ἐστὶ. Μὴ μάθῃς ὅτι κέντρον ἔχει, ἀλλ' ὅτι μέλι ἐργάζεται. Ἐὰν γὰρ μίμησις τῆς μέλιττος τὸ κέντρον, κατηγορεῖ σου Δαυὶδ, λέγων· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσαν με, ὡσεὶ μέλιωσαι κηρίον, καὶ τῷ ὄνοματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτοῦς. Ὅρῃς πῶς τοὺς πλήττοντας ἀπεικάζει μέλιττι πληττούσῃ, τοὺς δὲ δικαίους ἀπεικάζει τῇ τῷ μέλι ἀποστάσει· *Χεὶλή γάρ, φησὶν, ἀνθρώπων δικαίων ἀποστάζουσι σοφίαν*· καὶ, *Κηρίον μέλιτες λόγιοι καλοὶ· γλύκασμα δὲ αὐτῶν τὰς ψυχῆς*. Τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοί, τὸ γλύκασμα τῶν ψυχῶν λέγω, ποθησόμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ τὸ κηρίον ἐργασώμεθα τὸ νερόν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ἐργαστηρίῳ, καὶ τὰ θεὰ λόγια λάβωμεν ὑπερ μέλι καὶ κηρίον. Μέλι γὰρ πολλὰ ἐπιθύμενον πολλάκις μεταβάλλει τὸ γλύκασμα εἰς πικρίαν, καὶ διαστρέφει τοῦ στομάχου τὴν βρεξίν, καὶ πάσαν ἀνασκευάζει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατάστασιν· λόγος δὲ Θεοῦ λαμβανόμενος πῶς οὐ θολοὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ θεραπεύει· *Γλύκασμα γὰρ αὐτοῦ τοῖς ψυχῆς*. Διὰ τοῦτο βουλόμενος ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀντιθεῖναι διαφορὰν μέλιτος καὶ λόγου, φησὶν· *Ἐσθίεν μέλι καὶ οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρὴ λόγους ἐνδόξους*. Ἐχόμεν οὖν, ἀγαπητοί, τὸ κηρίον τὸ ποικίλον, τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ λόγια, διὰ παντός· καὶ ὡσπερ τὸ κηρίον ἐκεῖνο ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων σχημάτων ἀπαρτίζεται, ἐν δὲ ἔχει καλόν· οὕτω καὶ ἡμῖν ἔστω κηρίον ἡ θεία Γραφή, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων συγκειμένη προφητῶν, ἐν δὲ μέλι διδασκαλίας ἀποστάζουσα. Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τῶν Πατέρων κηρίον, ἐκ διαφόρων μὲν ἡλικίων συνηρμοσμένον, μίαν δὲ χάριν καὶ μίαν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀποστάζον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς εὐχαῖς καὶ προσβελίαις τοῦ κοινοῦ Πατρὸς, τῇ φιλοπονίᾳ τὸν λόγον αὐξήσας, τὸν θεῖον ἀπεργάζεσθαι νόμον ἐν τῇ διανοίᾳ πάντοτε, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημόνον, τὸ ἔχειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ πάντοτε ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἡμῶν, ἧγουν τὰ θεῖα νοήματα, ὥστε νομίζειν φύσεως ὅρους ἐπιγινώσκειν, τιμᾶν τε τὴν*

ἀλήθειαν, καταφρονεῖν κόσμου, καὶ Θεῷ δόξαν ἀνεπέμπει, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

Ἀπόδειξις, ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν θεογενομένην ἐφρίψεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τὴν παρακοῆν, διὰ δὲ τοῦ νέου Ἀδάμ πάλιν αὐτὴ ἀπέλαθεν.

α'. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ θεία Γραφή παραδέδεικε, καὶ ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος ἡρέμα πῶς τοῖς φιλομαθεῖν ὑπέδειξε καὶ μὲνησθε πάντως, οἳ γε φιλόπονοι τῶν ἀκραστῶν ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηγουσθῆ λόγος, ὅτι τὸ, *καὶ εἰκόνα, προηγουμένως εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δεσποσίαν* καὶ εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν ὑπαγορεύεται· ἡ δὲ ὁμοίωσις ταύτης τῆς εἰκόνης εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν τελειώσιν ἐκλαθάνεται. Ἀναγκαῖον δὲ δεῖξαι, ἀδελφοί, καὶ σαφῶς παραστήσαι, πῶς ὁ παρὰ πάντα τὰ ποιήματα τοῦ θεομειζύνως τιμηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ τιμίου καὶ πρᾶσι τοῦτοῦ καλλοῦς τοῦ θείου χαρακτῆρος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν καὶ ὁμοίωσιν κατηνέχθη. Εἰκόνη γὰρ ὁ Θεοῦ τὸν φιλανθρώπου, ἑαυτὸν ἡμισύωσε ταῖς κακίαις καὶ ταῖς παρανομίαις ἡμεβλυσε, καὶ ἀληθῶς Παραστὰς ἐβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆσά τοῖς. Ὅπως ἀνοήτοις κτήνεσι παρωμοιωθῆ ὁ ἄνθρωπος ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν τῶν ἔργων, οὐχ ἵνα τὰ προλαβόντα μεμψόμεθα, ἀλλὰ ἵνα τὰ παρόντα διορθώσωμεθα. Καὶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Ἄδᾶμ ἀναγινώσκονται, καὶ πάσα ἡ τῶν προλαβόντων ἱστορία, οὐχ ἵνα τοῖς [536] προλαβόντας ἐπαινώσωμεν, ἢ μεμψόμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀρετὴν μιμησώμεθα, καὶ τὴν κακίαν ἐκκλινωμεν ταῖς δὲ, φησὶν ὁ θαυμασιὸς Παῦλος, *ἐγγράφη πρὸς τὸν θεὸν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε*. Τῆ εἰκόνα τοίνυν τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐφρίψεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ κατὰ μὲν ἐποίησε δαιμόνιον, καὶ ταῖς τῶν ἀλόγων ὁμοιωσας ὑβρίους· καὶ τὸν μὲν διὰ τὸ ὄμναι καὶ τυραννικῶν τῶν τρόπων λέοντα μάλλον ἢ ἀνθρώπον ἐποίησε, τὸν δὲ ὑπὲρ διὰ τὸ ἀρπακτικῶν ἐργάσατο. Καὶ μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα οὕτως· *Οἱ ἀρχοντες ὑμῶν ὡς λέοντες ἐφρίψαντο, καὶ οἳ κτεταὶ ὄμων ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας*· λέοντας κατέσασα τοὺς ὄμους καὶ τυραννικοῦς, λύκοι δὲ τοὺς ἀρπακτικοῦς καὶ πρὸς κλονεξίαν βλέποντες· Ὅρῃς πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενος ἄνθρωπος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τάξιν κατηνέχθη· Ὅταν οὖν τυραννὴς ὁ ἄνθρωπος, προσαγορεύεται λέων· ὅταν ἀρπάξῃ, δέχηται τὸ λύκου τὴν προσγορίαν· ὅταν ταῖς ἀκόλαστοις ἐπιθυμίαις ἐμψύρηται, καὶ δίκην ἀλόγων ἐπὶ τὰς παρανομίας πράξει ἐκφέρηται, ἐυρίσκεται πάλιν ἵππος ὁ ἄνθρωπος· *Ἴπποι γάρ, φησὶ, θηλυμανεῖς ἐγεθήθησαν· εἰσὶται ἐπὶ τὴν γυναικίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρημίσθη*. Ἄλλως πάλιν ἡ κακία ἀπὸ ἀνθρώπων κύνως ἐποίησε· *Κύνως, διὰ τὴν· διὰ τὸ ὑλακτικόν, διὰ τὸ πάντοτε βορῆος καὶ ταραχῆς χαίρειν*· περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος βοᾷ διὰ τῆς προφητείας· *Περικύνλωσαν με κύνας*. Καὶ τίνες οἱ κύνες; *Συναγαγῆ ποτηρευομένων περιέσχον με*. Ἄλλως πάλιν ἡ Γραφή καλεῖ χόρτων· τοὺς ἐν βόθρῳ τῶν ἀνομιῶν πράξεων ἐμψυρομένους· περὶ ὧν φησὶν ὁ Κύριος διὰ τῆς εὐαγγελιστοῦ· *Μὴ βλέπετε τὰ ἄγια τοῦς κυσί, καὶ τοὺς μαργαρίτας ἐμψυροθεν τῶν χοίρων*. Ὅρῃς πῶς περικλὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς ἡ εἰκόνη ἐκεῖνη ἡ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένη κατηνέχθη πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὁμοίωσιν, οὐκ ἄλλου τινὸς βιασασμένου, ἀλλὰ τὸ ἄνθρώπου ἑαυτὸν ρίψαντος· Ἡ γὰρ Γραφή οὐ τῇ ἀνάγκῃ τὴν παραβάσιν ἐπέγραψεν, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει κατηνέχθη, καὶ τὴν τιμὴν ἀγνοήσας· *Ἄνθρωπος γὰρ, φησὶν, ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνήκει*. Φέρε πάλιν, εἰ δοκεῖ, σκοπήσωμεν ὡς αὐθις ἐτέρους τινὰς ἡ Γραφή διὰ τὸ ποικίλον καὶ πανουργικόν καὶ ὑποκρίσεως γῆρ τῆς γυνώμης· ἐπάγγελμα ἀλώπακος ὀνομάζει. Διὰ τοῦτο γοῦν τὸν Ἠρώδην ποικίλον ὄντα ταῖς γνώμας καὶ πανουργῶν ταῖς ἐνθυμήσας, καὶ ἀσεβεία συνήκοντα εὐσεβεία συσχηματιζόμενον, ὁ Σωτῆρ ἀλώπακα προσγορεῖται. Ἐβλόντων γάρ τινων, καὶ ἀπαγγελλόντων αὐτῷ, ὅτι· Βούλεται σε ἰδεῖν Ἠρώδης, ἡ ἁγία καὶ μὴ

gens, simplicitatem cum laude præ te tuleris, hæc prudentiam perfectam, si eam cum malitia non misceas; et audis a Domino, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*. Ne igitur alio delectu utcumque Scripturam lege, ni frater, et similitudines ad vitia malamque in partem accitas ab ea prolatas, dum distribuit huic quidem illud, si vero aliud. Visne hoc intelligere planius? Attendit diligenter iis quæ dicuntur. Vocat leonem Scriptura: *Catulus enim leonis, inquit, Juda: ex germine, si mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo* (Gen. 9. 9). Hic, *Ut leo*, fortitudinem significat; nam et iusto eandem proponit similitudinem: *Iustus enim, quasi leo confidit* (Prov. 28. 1). Fortis itaque et iustus, non in male agendo, sed in iis repellendis, et a sceleratis inferentur. Appellat et Salvatorem unum, eo quod esset ex tribu regia. Ut enim quærupedum rex est leo, sic inter Judæos tribus Juda regnabat, ex qua Salvator progenitus est. Neque vero istimes, carissime, Christo indignum leonis imago comparari: nam et eandem ipsi tribuit Divinitati criptura. Audi ergo quid dicat propheta: *Leo rugiet, nis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non rophetabit* (Amos 3. 8)? Ergo ratione potentia, et tenens terribilis est, ac regia majestate pollens, comparatur leoni Christus. Appellatur et leo diabolus, non ut potens, vel ut tremendus, sed ut percussor, ut frangens, ut exterminator. De hac re dicit et beatus Petrus apostolus: *Ecce inimicus vester diabolus circumit inquam leo, quærens ut animam devoret* (1. Petr. 5. 8). Ivide itaque eorum quæ leguntur notiones et intelligentias, ne forte quæ in verbis apparent contraria iam mentem perturbent. Commemoravit Scriptura lionem et leonem; sed hunc quidem secundum reiam dignitatem ac potentiam, illum autem ob vim erudendi atque delendii. Itaque iustum simul et iniuriam una similitudine Scriptura exprimit: *Iustus, inquit, ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano st, multiplicabitur* (Psal. 91. 13). Prior loco proponit imaginem iusti, deinde pariter impii. Vidi enim, inquit, *impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros abani* (Psal. 36. 35). Vide ergo quo pacto eandem similitudinem in medium attulerit, sed dictionibus otiones diviserit. Nam de impio dicit, *Vidi impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros*; de iusto autem non dixit, *Ut cedrus, quæ in Libano est, effloret, sed, Multiplicabitur*. Sic igitur apem imitare, ni omio, quam et Scriptura, ut imiteris in diligentia, te met. *Vade ad apem, et discere quam sit operatrix* (Prov. 6). Noni discernere quo pacto stimulum habeat, sed vo pacto mel conficiat: nam si apis stimulum fueris vitatus, reprehendet te David, dicens: *Omnes gentes circumdederunt me, sicut apes favum et in nomine Domini ultus sum eos* (Psal. 117. 15). Vides ut percutientes se comparet api pungenti, iustos autem assimilet i, quæ mel stillat? *Labra enim, inquit, iustorum stillem sapientium. Et, Favus mellis sermones honesti: ulcedo vero eorum sanitas animæ* (Prov. 10. 52. et 16. 4). Hanc itaque dulcedinem, dilectissimi, animarum, quam, desideremus ex tota anima, favumque spiralem in occulta animæ officina conficiamus, et eloquia divina pluris quam mel et favum faciamus. Sæpe unero lit ut si multum mellis comederat, dulcedinem autet in amaritudinem, et stomachi vitiet appetitum, memque hominis statim evertat: sermo vero divinus etsi multus accipiatur, animam non perturbat, ed potius sanat: *Dulcedo enim ejus sanitas animæ*. Itapropter Sapiens cum vellet mellis et sermonis iter se discrimen opponere, *Mel multum, ait, comedere non est bonum, honorare autem oportet sermones gloriosos* (Prov. 25. 27). Semper itaque, dilectissimi, inquam favum quemdam varium, sacra eloquia recæamus: et quemadmodum favus ille diversis quem conficitur ex generibus, unum autem bonum habet: sic et nobis esto favus Scriptura divina, ex multis midem ac diversis constans prophetis, unum vero octrinæ mel stillans. Talis et nobis patrum favus ex

multis quidem etatibus concervatus, unam vero gratiam unanque spiritalem doctrinam distillans. Verum hæc quidem hactenus: nobis vero precibus et patrocinis communis patris contingat, ut diligentia nostra sermonem augentes, divinam legem amplectamur in mente nostra quovis tempore, idque faciamus, quod a Davide dictum est, ut Dei legem in medio ventris nostri semper habeamus (Psal. 39. 9), sive divinas sententias ut naturæ terminos statuanus agnoscere, ac veritatem colere, mundum contemnere, Deoque gloriam offerre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem demonstratio, primum hominem per inobedientiam abiecit imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse.

1. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei editum in lucem et procreatum esse cum ipsa Scriptura divina tradidit (Gen. 1. 27), tum doctrinæ sermo sensim quodammodo discendi cupidus subindicavit. Ac meministis omnino qui inter auditores utique diligentiores estis, quo pacto de hoc argumento verba fecerimus, et qua ratione in primis illud, *Ad imaginem*, ad hominis dominatum et in omnes res creatas imperium referendum sit: similitudo vero imaginis hujus de perfectione virtutum intelligatur. Necessarium vero nunc est, fratres, ut doceamus, ac dilucide exponamus, quo tandem modo is qui cæteris omnibus Dei creaturis honore fuerat antelatus homo a propria primigeniaque divinæ formæ pulchritudine in brutarum animantium naturam et similitudinem fuerit devolutus. Nam cum benigni Dei imago esset, vitium, semetipsum deformavit, et sceleribus labefecit, verèque *Jumentis insipientibus comparatus est, et similia factus est illis* (Psal. 48. 19). Quo vero pacto jumentis etiam insipientibus assimilatus fuerit homo, et ipsis operibus intelligamus oportet, non ut quæ præcesserunt vituperemus, sed ut presentia corrigamus. Nam et quæ ad Adamum pertinent, omnisque eorum qui præcesserunt historia, non ut eos qui præcesserunt laudemus, aut vituperemus, lecta sunt, sed ut virtutem imitemur, et vitium declinemus. *Hæc autem, inquit admirabilis Paulus, scripta sunt ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt*. (1. Cor. 10. 11). Imaginem itaque ad similitudinem Dei factam primus homo per inobedientiam abiecit, eamque demonibus proterendam permisit, et brutarum animantium similitudine varia deturpavit: atque hunc quidem ob crudelitatem ac tyrannidem morum, lionem potius quam hominem reddidit; illum autem lupum ob rapacitatem effecit. Testatur hoc Scriptura, quæ sic ait: *Principes vestri quasi leones rugientes, et iudices vestri quasi lupi Arabiæ* (Sophon. 3. 3): leones appellans crudeles et tyrannidem exercentes, lupos autem rapaces ad avaritiam et prædæ imminentes. Vides ut ad imaginem Dei factus homo in belluarum ordinem sit redactus? Quando ergo tyranni more se gerit homo, leo appellatur: quando rapax est, lupi cognomen invenit: cum impuris libidimbus se coinquinat, et bestiarum in morem ad improba facinora præceps ruit, rursus equus invenitur homo: *Equi enim, inquit, amatores et emissarii facti sunt: unus, quisque ad uxorem proximi sui hinciebat* (Jer. 5. 8). Alios porro vitium ex hominibus canes fecit. Canes, curram? Propter allatrandi consuetudinem, quodque tumultibus ac rixis valde delectentur, de quibus et beatus David ex persona Salvatoris clamat per prophetiam: *Circumdederunt me canes*. Quinam vero canes? *Concilium malignantium obedit me* (Psal. 21. 17). Alios rursus porcos appellat Scriptura, qui in fovea pravitarum actionum inquinantur, de quibus per evangelistam ait Dominus: *Ne mittatis sancta canibus, neque margaritas ante porcos* (Math. 7. 6). Vides quomodo varius sit homo, et quo pacto imago illa, quæ ad similitudinem Dei facta erat, ad belluarum similitudinem devoluta sit, non altero quopiam vicio afferente, sed homine seipsum præcipiteu agente: h.

Scriptura enim non necessitati transgressionem adscriptam, sed libero arbitrio ejus, qui honore affectus fuerat, et honorem non agnovit: *Homo quippe, inquit, cum in honore esset, non intellexit (Psal. 48. 13)*. Age vero, rursus, si ita videtur, consideremus quomodo alios etiam quosdam propter varietatem et calliditatem, multaque simulationis plenam animi professionem, vulpes Scriptura nominet. Ea propter Herodem utique varium in consiliis, et in cogitationibus astutum, in impietate viventem, ac pietatis velo personatum, Salvator vulpem appellat. Cum enim advenissent nonnulli, atque ipsi renuntiassent Herodem ipsum videre velle, tum sancta illa et magna vox respondens ait: *Dicite vulpi isti, Hodie et cras signa facio, et tertia die consumitur (Luc. 13. 32)*. *Dicite vulpi isti, quasi dicat, animæ ad omnem calliditatem factæ, plenæ dolo, et omni malitia et fallacia. Animadvertit, frater, quo pacto callidos Scriptura vulpes appellet? Quotiescumque igitur cum psalmista dixeris, Introibunt in inferiora terræ, partes vulpium erunt (Psal. 62. 10. 11)*, intellige ænigma, neque existimes ænigma, haud aliter quam per intelligentiam accipi. Et rursus alibi dicit, Partes hypocritarum erunt. Qui enim veritatem ignorant, non cum fidelibus, sed cum hypocritis partem accipiunt. Unde et Salvator hæc sententiam obsignans ait de eo qui male dispensatoris munere functus erat: *Intrabit dominus servi illius, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis (Math. 24. 51)*. Itaque hypocritas appellavit Scriptura vulpes. In tam multas ergo, fratres, dejecta est indecoras figuras et similitudines imago Dei, sic ut non ulis nominibus omnem terrarum orbem appellet Scriptura, priusquam ista cognitio pietatis illucesceret, quam brutorum, jumentorum, et reptilium atque immanium bestiarum. Enimvero ipsum coryphæum apostolorum Petrum, cum benignissimus Deus admonere vellet, ut ex alienigenis omnes admitteret, qui se offerrent, admirabilem illam et inusitatam sardonem commonstravit illi, quæ de cælo quatuor initiis submittebatur, in qua erant omnia quadrupedia terræ, et volatilia cæli, et bestia et reptilia: et ait ad eum, *Surge, Petre, occide et manduca. Ait autem apostolus: Absit, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum (Act. 10. 13. 14)*. Ignorans enim ænigma similitudinis Petrus, putansque sensilia esse quæ ridebat, manducaturum se negat, consuetudinem servans Judaicam, et ait, *Absit, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum*. Dominus autem ad eum dixit, *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris (Ibid. v. 15)*. Hæc itaque Salvator cum apostolo disserat de quadrupedibus apparentibus et bestiis ac volatilibus; Christi vero apostolus Petrus intellexit postea, Salvatorem non volatilia et belluas significasse per linteam, sed gentes omnes, atque Cornelio, cum illo colloquens: *Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo conjugi alicui alienigenæ: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem (Act. 10. 28)*.

In ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. — Dedicisti, mi frater, quomodo varie belluarum appellationibus fuerimus ignominiose notati? Rursus cum legeris in propheta Isaiâ, *Tunc lupus simul cum agno pascetur, et pardalis cum hædo accubabit, et leo et bos simul pascentur, et simul comedent puleas (Isai. 11. 6. 7. et 65. 25)*: intellige ænigma, et clare percipe ejus intelligentiam, quod non brutorum animalium conventum significat, sed hominum potius congregationem, planeque pietatis communionem interpretatur, et salutem per gratiam omnibus mortalibus affluentem. Cum enim in ecclesia pauperem videris cum divite adstantem, cum magistratu privatum, tenuem cum illustri, eumque qui exterius potestatem veretur, considera quid sibi velit illud; *Lupus cum agno pascetur*. Lupum nimirum appellat divitem, agnum vero pauperem. Unde autem id constat? Quoniam communabit lupus cum agno, quo modo dives cum pau-

pere. Atque attende diligenter. Adstitit plerumque dives et pauper in ecclesia: comprehendit te hora mysteriorum: expellitur dives, ut minime initiatus mysteriis, permanet autem intra cælestia tabernacula adstante pauper: neque tamen indignatur dives, quippe qui moverit se a divinis mysticis alienum. Quinetiam, o divinum beneficium, non modo æqualitas honoris est in ecclesia, quæ a Deo est gratia, sed et cum uterque substituit, plerumque pauper pietate divitem antecellit: neque quidquam diviti contulerunt ad pietatem opes, neque paupertas fideli fraudavit, sed eum cum fiducia coram sancto statuit alari.

2. Hæc autem, dilectissimi, de catechumenis a me dicuntur, non de quibusvis opulentis. Adverte, queso, animum, mi frater, ac vide quo pacto sæpe dominus excedat ex ecclesia, et servus fidelis sacris assistat mysteriis: egrediatur domina, et maneat ancilla: *Non enim accipit hominis faciem Deus (Gal. 2. 6)*. Non est ergo in Ecclesia servus et liber, sed illum novit Scriptura servum, qui servituti peccati addictus est. *Qui enim, inquit, fecit peccatum, servus est peccati (Joan. 8. 34)*. Illum etiam liberum agnoscit, qui a divina gratia in libertatem assertus est. Nam *Lex, inquit, spiritus vitæ in Jesu Christo liberavit me a lege peccati (Rom. 8. 2)*. Cum igitur hæc imago variis modis, ut ante diximus, lahefacta et dissoluta esset, venit Salvator, et propriam imaginem restauravit; et quam diabolus dissiparat, eam ipsam tulit Optifex homo factus amator hominum, non ut dignitatem suam dedecore afficeret, sed suam erga nos benignitatem demonstraret. Unde hoc divinum et admirabile instrumentum beatus David prænuntians dixit: *Dominus regnavit, decorem indutus est (Psal. 92. 4)*. Neque vero divinitati principio carenti et incorporeæ datur indumentum (nihil enim est ornatus Deo magisque decorum, quam ut ipse decorem induat), cum hoc humane naturæ convenit. Etenim nos homines membrorum deformitatem vestimentorum decore contegimus: verum cum Deus simplex sit, et sine figura, solus habens immortalitatem, lucem habens inaccessibilem (1. Tim. 6. 16), quo decore eget, aut quo indumento ornatur? Unde perspicuum est prophetam appellavisse decorem, corporis assumptionem. Quinetiam vocat decentiam, propriam carnem, non ob corporis naturam, sed ob virtutum perfectionem. Idcirco decorum corpus Domini, non quod corpus fuerit solum, sed *quod peccatum non fecerit, neque dolus inventus sit in ore ejus. Dominus regnavit, decorem indutus est (Isai. 53. 9)*. Sic etiam ait Isaias, quod omnes homines induot, et circumdabit quasi ornamento sponsæ: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se; et, Accingere gladio tuo super femur tuum, potens (Psal. 92. 1. et 44. 4)*, et quæ sequuntur. Atque hæc tamquam armatum quempiam regem Christum demonstrant, arma quedam terreæ corporis indutum: et merito terreni. Non enim similiter atque homines armatur, et audi, quomodo. Nos homines cum plerumque armamur, quod infirmum est utamur eo quod forte est? sed Deus qui fortis est, et validus, et potens, terrenum et invalidum corpus induit, non dedecoras dignitatem suam, verum potestatis suæ præstantiam per infirmum ostendens: sicut dixit Paulus, quia supplicabat ipsi: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. Unde cum nobilis hic apostolus præclare percepisset ea quæ sibi dicta erant, ad Corinthios scribens ait, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Indutus est Dominus fortitudinem (1. Cor. 1. 25)*: hoc est, dispensationem elucetentem per carnem. Quid enim illa pretiosa et sancta carne potens? quid porro fortius? Etenim per corpus corporis expertes et malignis demonibus debellavit; et per crucem de adversariis potestatibus triumphavit. Attende diligenter. Indutum et circumamictum esse significat circumscriptum esse. Cum igitur sancta et incurvumscripta natura videretur in corpore circumscripti, non circumscripta quidem secundum propriam naturam,

φωνῇ ἀποκριθεὶς αὐτὸν· *Εἶπατε τῇ ἀλώπεκι ἡ Σήμερον καὶ αὐριον ποῶ σσημεῖα, καὶ τῇ τελειοῦμαι. Εἶπατε τῇ ἀλώπεκι ταῦτη, ἀντὶ τῆ πεπαινουργουμένη ψυχῇ, τῇ γεμούσῃ δόξῃ πάσης πονηρίας καὶ βλαδιουργίας.* Ἔργως, γὰρ, πῶς καλεῖ τοὺς πανουρούργους ἡ Γραφή ἀλώπεκα; Ὅταν τοίνυν λέγῃς μετὰ τοῦ Ψαλμωδοῦ, *Εἰσελεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, μερίδες ἀλωπέκων ται*, νόησον τὸ αἰνίγμα, καὶ μὴ υπολάθῃς τὸ αἰνίγμα ἢ εἰς θεωρίαν ἐκλαμβάνεσθαι. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Μερίδες ὑποκριτῶν ἔσονται.* Οἱ γὰρ τὴν ἀλήθειαν πῶντες, οὐ μετὰ τῶν πιστῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑποκριτῶ μέρος λαμβάνουσιν. Ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν ἐν ταύτῃ ἐπισηραγίζων φησὶ περὶ τοῦ κακῶς οἰκοδομου, *καὶ διχοτομησὶ αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ ἐ τῶν ὑποκριτῶν θήσει.* Τοὺς τοίνυν ὑποκριτῶς κεκασ ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Εἰς τοσαύτας οὖν, ἀδελφοί, ἐπεὶ κατηγέθη μορφῆς καὶ ὁμοιώσεως ἡ εἰκὼν τοῦ ἰ, ὥστε οὐδὲν ἕτερον ὀνομάζει ἡ Γραφή τὴν οἰκουμένην, πρὶν ἐπιλάμψῃ αὐτῇ ἡ γνώσις τῆς εὐσεύς, ἡ ἀλογα, καὶ κτήνη, καὶ ἐρπετῶ, καὶ θῆρασις. Ἀμέλει γοῦν καὶ τὸν κορυφαίων τῶν ἀποστόλων ῶν βουλήθεις ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς δυσωπῆσαι, ὥστε τὰς δέξεσθαι τοὺς ἐκ τῶν ἀλλοφύλων προσώπων, τὴν μασίαν ἐκείνην καὶ ξένην ἔδειξε σινδῶνα καθιεμένην οὐ οὐρανοῦ ἐν τέταρσιν ἀρχαῖς, ἐν ἣ ὑπῆρχε πάντα ἰ] τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρακαὶ τὰ θηρία καὶ ἐρπετῶ καὶ φησι πρὸς αὐτὸν· *Ἄνα, Πέτρο, ἴθυσον καὶ φάγε.* Ὁ δὲ ἀπόστολος ἐφη· *λαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε γὰρ ἔφαγον πᾶν κοινόν, ἀκάθαρτον.* Ἀγνοήσας γὰρ τῆς εἰκόνας τὸ αἰνίγμα ἔτρος, καὶ νομίσας αἰσθητὰ εἶναι τὰ ὀρώμενα, ἀπρεύει τὴν βρῶσιν, τὴν Ἰουδαϊκὴν φυλάττων συναν, καὶ φησι, *Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε γὰρ ἔφα πᾶν κοινόν, ἢ ἀκάθαρτον.* Ὁ δὲ Κύριος ἐφη πρὸς τὸν· *Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνω.* Ταῦτα τοῖ διελέγετο ὁ Σωτὴρ τῷ ἀποστόλῳ περὶ τῶν τετραπόδων φαινομένων, καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν ὁ δὲ σολος τοῦ Χριστοῦ Πέτρος ἐνόησε μετὰ ταῦτα, ὅτι τὰ πετεινὰ καὶ τὰ θηρία ἠνέξαστο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς γῆς, ἀλλὰ τὰ ἔθνη πάντα, καὶ φησι τῷ Κορινθίῳ, εγόμενος αὐτῷ· *Ἦμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀθέμυδὸν ἢ ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι τι ἐκ ἀλλοφύλων ὁ ἔθνος ἔδειξέ μοι μηδενὰ κοινόν ἢ ἀκάθαρτον λέ ἀνθρωπων.*

Ἐμαθες, ἀδελφοί, ὅπως διαφόρως ταῖς τῶν ἀλόγων τηγορίαις ὑβρίσθημεν; Ὅταν πάλιν ἀναγνῶς ἐν τῷ φητῇ· *Ἡσὶ, τότε συμβοσκηθῆσεται λύκος μετὰ οὐ, καὶ κάρδαλις συναμαύσεται ἐρίφῳ, καὶ ῶ καὶ βουὸς ἄμα βοσκηθῆσονται, καὶ ἄμα ἄγρια σονται· νόησον τὸ αἰνίγμα, καὶ ἐκλαβε σαφῶς τὴν ῶσαν, ὅτι οὐ τῶν ἀλόγων θηρίων σύνοδον μνηνεῖ, τὴν τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν, καὶ ἐρμηνεύει σατῆς εὐσεβείας; τὴν κοινωνίαν, καὶ τὴν διὰ τῆς χάρι- ἐπιλάμψασαν σωτηρίαν πᾶσιν ἀνθρώποις. Ὅταν γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ πένθησις συμπαρστώτα, ἰδιῶ- ἄρχοντι, εὐτελῆ τῷ ὑπερέχοντι, τὸν ἐξω τρέμοντα δυναστείαν, νόησον τί ἐστὶ τὸ, *Συμβοσκηθῆσεται ος μετὰ ἄρτου.* Λύκων τοίνυν καλεῖ τὸν πλούσιον, οὐ δὲ τὸν πτωχόν. Καὶ πῶθεν τοῦτο; Ὅτι κοινωνή- ἔχος ἄρνιῳ, ὃν τρόπον πλούσιος μετὰ πτωχοῦ. Καί γε ἀκριβῶς· ἔστηκε πολλάκις πλούσιος καὶ πένθης ἐκκλησίᾳ· κατέλαβέ σε ὥρα τῶν μυστηρίων· ἐξωθεῖ- ὁ πλούσιος ὡς ἀμύητος, ἴσταται δὲ ὁ πένθης ἐντὸς οὐρανῶν σκηνῶν· καὶ οὐκ ἀναγκαστὸς ὁ πλούσιος· γὰρ ἐαυτὸν ἀλλότριον τῶν θείων μυστηρίων. Ἄλλ, ῆς θείας χάριτος! οὐ μόνον ὁμομιμία ὑπάρχει ἐν τῇ ησίξ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἀλλὰ καὶ ἠνέξα ἴσαν- πολλάκις ὁ πένθης τὸν πλούσιον πρωτεύει ἐν τῇ εὐ- ῆ· καὶ οὐδὲν ὁ πλούσιος ὠνησας τὸν ἔχοντα ἐκ τῆς ῆσας, οὐδὲ πενία τὸν πιστὸν ἐζημίωσας, παριστώσα ῆ μετὰ θάρσους τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ.*

β. Ταῦτα δὲ λέγω, ἀγαπητοί, περὶ τῶν κατηγουμένων, καὶ οὐ περὶ τῶν ἀπίως πλουσίων. Ἐνόησον, ἀδελφε, πῶς ὑποχωρεῖ τῆς ἐκκλησίας πολλάκις δεσπότης, καὶ προσεδρεύει τοῖς μυστηρίοις πιστῶς οἰκείῃ· ἀναχωρεῖ ἡ δέσποινα, καὶ μένει ἡ θεράπινα· *Πρόσωπον γὰρ ἀν- θρώπου Θεὸς οὐ λαμβάνει.* Οὐκ ἐστὶ τὸνυν ἐν τῇ Ἐκ- κλησίᾳ δούλος καὶ ἐλεύθερος, ἀλλ' ἐκεῖνον οἶδεν ἡ Γραφή δούλον, τὸν τὴν ἀμαρτίαν δεδουλωμένον. Ὁ γὰρ πῶν, φησὶ, *τὴν ἀμαρτίαν, δούλῳ ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας.* Καὶ ἐκεῖνον οἶδεν ἐλεύθερον, τὸν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἡλευ- θερωμένον. Ὁ γὰρ νόμος, φησὶ, *τοῦ πνεύματος τῆς ῆσῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡλευθέρωσέ με ἀπὸ τῶ- μου τῆς ἀμαρτίας.* Ἐπεὶ οὖν ἡ εἰκὼν αὐτῆ διαφόρως, ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες, ἐφθαρτο καὶ διελέλυτο, ἦλθεν ὁ Σωτὴρ, καὶ τὴν ἰδίαν εἰκὼνα πάλιν ἀνέστησε, καὶ ἦν κατέσπασεν ὁ διάβολος, ταύτην ἐφόρσεν ὁ Δημιουργὸς, ἀνθρωπος γενόμενος, ὁ φιλόανθρωπος, οὐ τὴν ἄξίαν ὑβρίζων, ἀλλὰ τὴν φιλοανθρωπίαν ὀρίζων. Ὅθεν τοῦτο τὸ ἔθρον καὶ ξένον ἐνδύμα ὁ μακάριος Δαυτὶ προαναφωνῶν ἔλεγεν· Ὁ Κύριος ἐβυσίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐρεδύ- σαστο. Οὐ τῇ ἀνάρχῳ καὶ ἀσωμάτῳ Θεοῦ τῆς ἐνδύμα δι- δοται (οὐδὲν γὰρ εὐπρεπέτερον Θεοῦ, ἵνα Θεὸς εὐπρέ- πειαν ἐνδύσῃται), ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Ἦμεῖς γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὰ ἀσχημόνα τῶν μελῶν τῇ εὐπρέπειᾳ τῶν ἐνδύματων καλύπτομεν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπίως, καὶ ἀσχη- μάτιστος, καὶ μόνος ἔχων ἀθανάσιον, [558] πῶς οἰκῶν ἀπόσιτον, ποῖας εὐπρεπείας δέσται, ἢ ποῖον ἐνδύμα περιβάλλεται; Ἦ δὴλον ὅτι τὸ σῶματὸς ἀνάληψιν ὁ προφήτης ὀνόμασεν εὐπρέπειαν. Καλεῖ δὲ καὶ τὴν οἰ- κείαν σάρκα εὐπρέπειαν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σῶματος φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀρετῶν κατορθῶσιν. Διὰ τοῦτο εὐπρέ- πῆς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, οὐκ ἐπειδὴ σῶμα ἦν μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὁ Κύριος ἐβυσίλευ- σεν, εὐπρέπειαν ἐρεδύσαστο. Οὕτω καὶ Ἡσαῖας φησὶν, ὅτι Πάντας ἀνθρώπους ἐνδύσει, καὶ περιθήσει ὡς κόσμον νύμφης. *Ἐρεδύσαστο Κύριος δύναμιν, καὶ περιζώ- σαστο· καὶ, Ἡερίζωσαι τὴν ῶμψαυρ σου ἐπὶ τὸν μη- ρὸν σου, δυνατέ, καὶ τὰ ἐξῆς.* Καὶ ταῦτα ὡςπερ ὀπλί- τῶν τινὰ δεῖκνυσι τὸν βασιλέα Χριστόν, ὅπλα τινὰ τοῦ γῆνιου σῶματος ἐνδύόμενον· καὶ εἰκότως γῆνιου. Οὐ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις ὀπλίζεται· καὶ ὅπως, ἔκουε. Ἦμεῖς ἄνθρωποι ὅτε πολάκις ὀπλιζόμεθα, τὸ ἀσθενῆς φυλάττομεν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ· ὁ Θεὸς ὦν ἰσχυρός, καὶ κραταῖός, καὶ δυνατός, τὸ γῆνιον καὶ ἀσθενῆς περιβά- λεται σῶμα, οὐχ ὑβρίζων τὴν ἄξίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀσθε- νοῦς τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυναμῆως ἐνδεικνύμενος· ὡς ἔλεγεν, ἱκετεύοντος αὐτὸν τοῦ Παύλου· *Ἀρκεῖ σοι ἡ χά- ρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Ὅθεν καὶ ὁ γενναῖος οὗτος Ἀπόστολος καλῶς νοήσας τὰ πρὸς αὐτὸν εἰρημένα, φησὶ πού Κορινθίοις ἐπιστέλλων, ὅτι *τὸ ἀσθενῆς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.* Ἐρεδύσαστο Κύριος δύναμιν· τούτῳ, διὰ τῆς σαρκὸς ἀναλάμψασαν οἰκονομίαν. Τί γὰρ ἐκείνης τῆς τι- μάς καὶ ἁγίας σαρκὸς δυνατώτερον; τί δὲ ἰσχυρότερον; Διὰ γὰρ σῶματος τοὺς ἀσωμάτους καὶ πονηροὺς δαίμον- νας κατηγωνίσαστο, καὶ διὰ σταυροῦ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐθριάμβευσσε. Πρόσχε ἀκριβῶς· τὸ περιζώ- σθῆναι, περιγραφῆναι σημαίνει. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἁγία καὶ ἀπερίγραπτος φύσις ἔδοξεν ἐν τῷ σῶματι περιγραφῆσθαι, οὐ περιγραφεῖται μὲν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, περιεγρά- φθαι δὲ νομισθεῖσα κατὰ τὴν φαινομένην ἕξιν, εἰκότως ἔλεγεν· *Ἐρεδύσαστο Κύριος δύναμιν, καὶ περιζώσα- το.* Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον; Καὶ γὰρ ἔστερῶσε τὴν οἰ- κουμενικήν, ἠτις οὐ σαλευθῆσεται. Ἐπεὶ οὖν τὰ πρῶτα ἐσάλευσε τὴν οἰκουμένην ἡ ἀμαρτία, ἔλθων ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὴν τὸν σταυρὸν, καὶ ἔστερῶσε τὴν οἰκουμένην. *Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταῦτη τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλιαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.* Καὶ ὁ Παῦλος· Ὁ μέγιστος στερεὸς θεμέλιος ἔστηκεν ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην. Δύο οὖν ῥήματα ἐξῆμεγκεν ὁ Δεσπότης· *Ἐπὶ ταῦτη τῇ πέτρᾳ οἰκοδο- μήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλιαι ἄδου οὐ κατισ- χύσουσιν αὐτῆς.* Οὐκ ἐχρήσατο πολλὴ περιβῶν λό- γων οὐκ εἶπε· Στερεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οὐτε βασι- λεῖς, οὐτε ἄρχοντες, οὐτε τύραννοι, οὐτε δῆμιοι, οὐτε σοφοί, οὐτε ἄγριοι, οὐτε βῆτορες περιγενήσονται τῆς

Ἐκκλησίας· ἄμαχος γὰρ καὶ ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλεία Χριστοῦ· ἀλλὰ τῷ ῥήματι τὴν δύναμιν ἐσήμανε, καὶ ψιλῆ λέξει τὴν ἐπαγγελίαν ὑπόρυσεν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Δύο ῥήματα, οὐ ψιλὰ ῥήματα, ἀλλὰ Θεοῦ ῥήματα. Ὁ γὰρ ῥήματι τὸν οὐρανὸν στερεώσας, καὶ τὴν γῆν θεμελιώσας ῥήματι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἠικοδόμησε· καὶ ἐτείχισε, καὶ ἐστερέωσε οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Προσπέσωμεν τοίνυν,

ἀγαπητοί, τῷ τὴν οἰκουμένην στερεώσαντι, καὶ κτισώμεν, καὶ ἐκδυσωπήσωμεν, ἵνα διὰ τῆς αὐτοῦ φανθρωπίας καὶ ἀφάτου δυνάμεως ἐδραῖοι καὶ ἀμεικνῆτοι ἐπὶ τὸν ἄσιστον καὶ ἀββραγῆ θεμέλιον πάντες, αὐτῷ τὴν δόξαν ἀναπέμπωμεν καὶ τὴν χάριστιαν πάντοτε, ὅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

MONITUM

Aeternis dignum tenebris opus in lucem edere ne cogitassetis quidem, nisi jam Savilius publicum fecisset. Miror autem eum, qui alia multa opuscula infimæ notæ, in situ et pulvere, optimo consilio, reliquerat, hanc insulsam orationem non parvis fecisse conditionis. Cujus hanc ille censuram in notis suis edidit : « Oratio plena ineptiarum, plena solœcismis et vulueribus, quæ omnia sanasse non est meum, ne operæ quidem pretium fortasse : conati sumus tamen in non paucis aliquid ; quam dextro successu,

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ εἰς ἐξορίαν τοῦ Ἀδάμ, καὶ περὶ πορνικῶν γυναικῶν.

α'. Προκειται ἡμῖν, ἀγαπητοί, πνευματικὴ τράπεζα, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν πληρουμένη· πλήρης ἀγαθῶν, οὐκ ἐδεσμάτων ἀπολλυμένων· ἀλλὰ τρυφῆ προχέουσα τῆς ἀληθείας διδάγματα· οὐκ ἄρτον φέρουσα πρόσκαιρον, ἀλλὰ νοσημάτων ἄλλων πανδαισία τὰς ψυχὰς ἐκτρέφουσα· οὐκ οἶνον μέθην ἐργαζόμενον, ἀλλὰ ζέσει Πνεύματος τὴν καρδίαν ἀναφλέγουσα· οὐ κρεῖων ἀπολλυμένων, ἀλλὰ χαρὰς στάζουσα· ἡδονὴν ἐπουράνιον· οὐ κιθάρας ἢ αὐλοῦς ἀναπέμπουσα, ἀλλὰ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους θεοτερπεῖς μελωδουσα· οὐ πορνικὸς ὄρχημασι τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν θεωρίαν ἐκλύουσα, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας πρὸς πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν διεγείρουσα· οὐ μίμων καὶ κακοθητῶν ἀνδρῶν ἀγει θόρυβον, ἀλλὰ προφητικὰς σάλπιγγας, τὰ ὦτα τῆς διανοίας ἡμῶν πρὸς διδασκαλίαν ψυχωπελῆ χειραγωγουσα· οὐ τὸν ἔξω ἄνθρωπον εἰς μετεωρισμὸς καὶ γέλωτας καὶ εἰς βάραθρα ἀκολασίας ἐμβάλλουσα, ἀλλὰ τὸν ἔνδον πρὸς θεογνωσίας ἀνάπτουσα ἔρωτα, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπάντων ἀπαρνούμενη τὴν συνθεσίν τε καὶ σύγγρασιν, πρὸς μόνην τὴν τῆς βασιλείας ἀείζων ἀναδιδάξει ὁδόν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς αἰσθητῆς τραπέζης κἂν βρωμάτων περισσώτερον μεταλάβῃ τις, τὴν κοιλίαν ἀλγεῖ, καὶ τῶν ἐντοσίλων εἰλισσομένων βλάβῃν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐργάζεται· ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς τραπέζης τούναντιον· ἐὰν αὐτὴν ἀπλήστως ἐντρυφήσῃ, δυήσῃ καὶ βίον κατορθώσασθαι καὶ πρᾶξιν θεάρεστον ἐπιτηδεύσαι· καὶ ὅσον πλεονα τρυφᾷ, τοσούτον πρὸς πλεονα πόθον διεγείρει σαυτόν. Πάλιν οὖν ἐπὶ τῆς πρώτης τραπέζης ἐὰν οἶνον εἰς κόρον μεταλάβῃς, καὶ τῶν ποδῶν τὸ βάδισμα κωλύεις, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ μὴ προσήκοντα θεωρεῖς, καὶ τῇ γλώσσῃ τὰ μὴ βουλόμενα λαλεῖς, καὶ συχνῶς ἔρευγμους ἐκ κατωτάτου στήθους ἀναφέρεις, καὶ τοῖς φίλοις καταγέλαστος δεικνύσσαι, καὶ τοῖς δούλοις εὐκαταφρόνητος, ὡς ἐν οἴνῳ τὰς φρένας ἀπολέσας. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τραπέζης,

ἐὰν ἀπλήστως ἀντήσῃ αὐτῆς τὰ νοήματα, ὁρῶς τῆς τριβῆς πορεύσῃ πρὸς τὰς ἐντολάς, ἃς ἔλαβες παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ τοῖς [539-540] ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὰ εἰς κατωπέσεις, καὶ ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας σου λόγια ἀγαθοῦ ἐρεῖξῃ, κατὰ τὸν προφήτην οὖν λέγοντα, Ἐξ ηρεύξαιτο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ τοῖς φιλίᾳ κατακεκοσμημένος ὀφθῆσῃ, καὶ τοῖς οἰκέταις εὐχρηστῶς καὶ προσηνῆς καὶ πρᾶς ἀναδειχθῆσῃ. Ἴδωμεν οὖν τῆς πνευματικῆς τραπέζης τὰ κέρδη· ἀναπτύξωμεν αὐτῆς τῶν νοσημάτων τὴν εὐπρέπειαν· καρκευώσωμεν αὐτῆς εἰς κόρον τὸ γλεύκος τὸ ἀθόλωτον, τὸ ἀποστάζον ἐξ αὐτῆς. Ἀκούσωμεν αὐτῆς τῶν ὕμνων καὶ τῶν ψῆδων, ἃς ὕμνος δαίμονας τρέπει καὶ αἱ ψῆδαι τὸν ἀρχοντα τοῦ σκότους ἀποστρέφουσι. *Σαλπίζωμεν ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἡμῶν* ^b. Νηστεία παρῆχθη ἢ τῶν ἀποστόλων φίλη, νηστεία παρῆχθη ἢ τῶν μαρτύρων καλλονὴ· νηστεία παρῆχθη ἢ τῶν μοναζόντων σύντροφος· νηστεία παρῆχθη, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐσαρκί περιῶν (sic) ἐφύλαξεν αὐτῆς τοὺς δρους. Καὶ εὐθέεις, ἀγαπητὲ, ἀκουε αὐτῆς τὰς ἀριστείας. Νηστεία Ἀδάμ μὴ φυλάξας, ἐξόριστος γέγονε τοῦ παραδείσου καὶ γῆν ἀκανθηφόρον ἐργάζεσθαι ἐκελεύσθη. Νηστεία μὴ φυλάξαντες οἱ ἐπὶ τοῦ Νῦε ἄνθρωποι, τῆς θεϊκῆς ἀγανακτικῆς ἐν πείρᾳ γεγόνασι, καὶ κατακλυσμοῦ παγκοσμίου δίκην ὑπέστησαν. Νηστείαν Νῦε πρὸς εἰργον καταλειπίως, θριαμβὸς καὶ γυμνὸς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ προέκειτο. Νηστείαν μὴ φυλάξας Ἡσαΐ τῶν πρῶτων τακίων τὴν τιμὴν ἀπώλεσε, καὶ τῆς πατριτικῆς εὐχῆς ἀλλότριος ἐγένετο. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τῆς ἐπουρανίου τρυφῆς καὶ τῆς χάριτος τῆς θεϊκῆς ἐξέπεσον. Ἐμαθες τοὺς μὴ τιμῆσαντας αὐτὴν οὐ ἐπαθον· γνῶρισον καὶ τοὺς φυλάξαντας αὐτὴν, οἷας τε

^a Sic Sav. et unus Reg. Alius χορτάζουσα.

^b Savil. hic post verba, ἑορτῆς ἡμῶν, addit : νηστεία παρῆχθη ἢ σύντροφος τῶν ἀγγέλων, νηστεία παρῆχθη ἢ τῶν προσφῶν μήτηρ. Moix, post καλλονὴ, addit νηστεία παρῆχθη ἢ τῶν ὁσίων καυχῆσις. Paulo post idem ἦν καὶ αὐ. ὁ K. (αἰκιδίον μαργ. ἀσπαράγος) ἐν σ. περιῶν ἐφύλαξεν. Αὐτῆς. Εἰς τὴν

ad ejusmodi existimata ex visione apparente; merito dixit: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. Et quid est quod mox inducitur? Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur (Psal. 92. 1).* Quoniam ergo peccatum concusserat primum orbem terrarum, cum venisset Servator fixit crucem, et orbem erræ firmavit. *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Et Paulus: *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc 2. Tim. 2. 19).* Duo itaque verba pronuntiavit Dominus: *Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Non sus est magno verborum ambitu; non dixit: Firmabo Ecclesiam, et nec reges, nec principes, neque tyranni, neque carnifices, neque sapientes, neque rustici, neque oratores superabunt Ecclesiam: nam in-

victum et Inexpugnabile est regnum Christi; verum uno verbo vim et potentiam declaravit, ac simplici dictione promissionem munit: *Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Duo verba, non nuda et tenuia verba, sed Dei verba. Nam qui verbo cælum firmavit, et terram fundavit verbo, etiam Ecclesiam edificavit, et muro cinxit, et firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. Procidamus itaque, dilectissimi, illi qui orbem terræ stabilivit, et ploreemus, et ad misericordiam inducamus, ut per ipsius benignitatem et ineffabilem potentiam stabiles et incommutabiles in incusso et infracto fundamento permanentes, ipsi jugiter gloriam offeramus, et gratiarum actionem, simul cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUEM HOMILIAM.

escio. Porro hujus orationis tres sunt partes: prima, encomium jejunii; secunda, interpretatio brevis tria priora capita Geneseos; tertia, invectiva satis frigida, conviciis e trivio petitis, contra improbas mulieres. Duorum Manuscriptorum ope orationem utcumque sarcire conati sumus. Quorum unus multa inde additamenta præferbat; nimirum librarius, his conspectis nugis, alias subinde nugas adjecit. Quamvis insulsum opus Latine convertimus.

IN PRINCIPIUM JEJUNII, IN EKSILIUM ADAMI, ET DE IMPROBIS MULIERIBUS CONCIO (a).

4. Apponitur nobis, dilecti, mensa spiritalis, divinis Scripturis referta; plena bonis, non cibus fluxis; dæ delicie sunt quæ veritatis dogmata effundunt; ena quæ non temporaneum panem offert, sed quæ into insensilium cogitationum apparatu animas nutrit: vinum quod offert non ebrietatem procurat, sed virtus æstu cor incendit: non carnes corruptioni noxias offert, sed gaudium voluptatemque caelestem stillat; non citharæ et tibiarum sonum emittit; sed almos et hyrnos Deum oblectantes concinit: non eretriciis tripodibus oculorum sensilium visum hebet, sed oculos cordis ad desiderium regni cælorum citat: non mimorum et pravorum hominum tumulum exhibet, sed prophetis tubis aures mentis nostræ ad doctrinam utilem deducit; non exteriorem minem in jactantiam, in risum et in adulationis rathra conjicit, sed interiorem ad divinæ cognitionis amorem accendit, ac sæcularium omnium immixtionemque abnegat, atque ad solam perennis gni viam ducit. Porro in sensili mensa, si quis coisore cibo sese repleat, ventre dolet, convolutisque scribis damnus sibi non leve parit; contra vero spiritali mensa; si te affatim ingurgites, poteris vitam dirigere, et opus Deo placitum perficere: et tanto magis deliciaris, ad tanto majorem te amorem citas. Rursus in priore mensa si vinum usque ad apulam hauseris, et pedibus incedendi facultatem illis, et oculis non congruentia vides, et ea quæ no- lingua profers: crebros ructus ex imo pectore nititis, amicis risum paras, servis despiciabilis evas, utpote qui vino mentem labefactaveris. At in hac

secundo dicta mensa, si inexplibili haustu ejus sensa traxeris, recta via perges ad mandata, quæ a Domino accepisti; mentis oculis ea, quæ materiæ sunt expertia, contemplaberis; ex intimo cordis tui bona verba eructabis, secundum prophetæ dictum: *Eruclavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2)*; amicis ornatu decenti aderis, domesticisque utilis, mitis et mansuetus evades. Videamus ergo quæ spiritalis mensæ lucra; ejus decora sensa explicemus; mustum ex illa manans ad satietatem usque hauriamus. Audiamus ejus hymnos et cantica: hujus hymnus dæmonas profligat, hujus cantica principem tenebrarum in fugam vertunt. *Buccinemus in neomenia tuba, in insigni die solemnitate nostræ (Psal. 80. 4)*. Jejunium prodiit apostolis amabile, jejunium prodiit martyrum decor, jejunium prodiit monachorum socium¹, jejunium prodiit, cujus Dominus in carne obambulans leges servavit. Si vis, dilecte, ejus præclara gesta audi. Quod jejunium cum non servasset Adam, ex paradiso pulsus, terram spinis obsitam colere jussus est. Quod jejunium cum non servasset ii, qui Noe tempore vixerunt, divinam indignationem experti sunt, diluviique universalis vindictam subierunt. Quod jejunium cum tantillo tempore neglexisset Noe, quasi in triumpho ductus filiis suis nudus expositus est. Quod jejunium cum violasset Esau, primogenituræ honorem amisit, atque a paterna oratione benedictioneque alienus fuit. Jejunio neglecto Israelitæ, a caelestibus deliciis et a gratia divina exciderunt. Jam didicisti quid passi sint ii, qui jejunium non colerunt; jam discere quantum honoris, quantum gratiæ consequuti sint ii, qui jejunium servarunt. Jejunii custodito fructu Moyses legem ac-

(a) Collata cum Codd. Regiis 1828, et 2421, qui mirum quantum variant. Insulsi operis eas solum lectiones notamus quæ majoris pretii videbantur esse. Savilii textus est modum vitiat.

¹ Apud Savilium post verba, *solemnitatis nostræ*, hic locus sic habetur: *Jejunium prodiit angelorum socium; jejunium prodiit prophetarum mater; jejunium prodiit martyrum decor; jejunium prodiit justorum gloriatio; jejunium prodiit monachorum socium; et cætera ut in textu.*

cepit, dignusque Israelis dux declaratus est. Jejunio custodito Helias curru igneo in caelum est translatus, per quem ovina pellis regia purpura pretiosior evasit. Cum jejunium in lacu Daniel coleret, immanium ferarum ora obturavit, et ab his illæsus exiit. Jejunium amplexati tres pueri, septulio magis accensam fornacem exstinxerunt, et ignem effecerunt quasi spiritum roris sibilantem. Jejunium amplexus Joannes, major in prophetis declaratus est, et Dominum gloriæ in Jordane baptizare meruit. Ecquid prophetas et justos in medium profero? Jejunium Christus ipse amplexus, hostem dejecit, et nos ejus contemptores esse dignatus est. Quapropter jejunium suscipiamus, donum pretiosum, sanctum cinerium, veritatis simulacrum, pietatis caput, spiritualis doctrinæ advocatum, animi agriitudinum exitium, peccati destructionem, nequitia adversarium, virginitati gloria æquale, dæmonum excidium, diaboli increpationem, idolorum destructionem, Ecclesiarum decorem, Imperatorum robur, sacerdotum ornamentum, virorum prudentiam, mulierum temperantiam, infantium institutionem, servorum liberationem, pauperum consolationem. Quis jejunium amplexus non gloriam adeptus est? quis ipso servato non magnus evasit? quis ejus legibus addictus non beatus dictus fuit? quis illud amplexus tentationes non superavit? quis ejus auditis promissionibus non modo apud homines honoratus, sed etiam a Dei ira indignationeque ereptus est? Nonne Achab illo armatus a divinitus immissa ira ereptus est? Ille, inquam, qui avibus et feris in escam datus est, et *In cujus sanguine meretrices lavabuntur* (3. Reg. 22. 38), per jejunium tunc a mortis periculo ereptus est, quod sane jejunium tum ipso propheta validius apparuit. Nonne hoc servato Ninivitar, tam homines quam jumenta, a tridui comminatione erepti sunt, ac Jonæ prophetæ verbum opere vacuum evasit? Nonne hoc servato prophetæ Dei omnipotentis contemplationibus et visionibus digni habiti fuere, atque futura, velut præsentia, præviderunt atque vaticinati sunt? Nonne apostolis illo armatis, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Psal. 18. 4)? Nonne et martyres illo muniti, templa, aras, nidorem idolorum dejecerunt, et tyrannorum furorem nihili fecerunt? Nonne sancti ejus amore ducti, mundum et mundana omnia reliquerunt, et in desertis, montibus, speluncis et cavernis terræ secundum apostolum Paulum habitantes, diabolum et ejus exercitus coram positos proffigarunt (Hebr. 11. 38)? Hanc et nos servemus animarum tranquillitatem, corporum medicinam, cogitationum pacem, concupiscentiarum extinctionem, quæ ab alienis divitiis rapiendis avertit, quæ orphanos lædi non patitur, quæ viduis luctum obdama non affert, quæ nos sæcularibus curis distineri non sinit, quæ mortalibus angelorum convictum procurat, quæ legem Domini die ac nocte meditari jubet. De illo quippe ait Zacharias propheta, et ejus gloriam clarius revelans alta voce clamat: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Jejunium quartum, jejunium quintum et jejunium septimum erunt domui Juda in gaudium et in lætitiâ et in festa bona* (Zuch. 8. 19). Vidistis omnes quomodo festorum argumentum jejunium aperiat? Didicistis quomodo clarius ejus virtutem et gloriam annuntiet? Cognoscite quo pacto se suscipientes ad amorem spirituales erigat. Vultisne ejus hypothesin manifestis ediscere? Aperite aures mentis vestrae, et cogitationibus vestris suscipite spiritualia caustica, perennia fluenta, ex immortalitatis fonte manantia. Quid dicis, propheta? *Quem Israel inducis? carnalemne, an mentem Deum videntem? pollutumne per illicita sacrificia, an eum qui per apostolorum doctrinam inductus est? eumne qui per sanguinem hircorum et taurorum sacrificat, an eum qui incruente sacrificat, illum, qui tollit peccatum mundi? eumne qui sculptilibus ut Deo sacrificavit, an eum qui ex aris et simulacris ereptus, et in adoptionem spiritualem vocatus est? Palam certe est*

novum et per baptismum peculiarem factum populum dici, qui in aqua et igne purgatur. Et enim per Isaiam prophetam manifeste clamat: *Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, jejunium et otium et festa vestra odit anima mea* (Isai. 1. 13. 14). Considerate, quod novum populum per prophetam evocet ad jejunii munus exsequendum: non quod Deus eorum jejunium, obsecrationem, neomenias et sabbata respuat, sed quod illis sit plenus. Illi vero per profana opera Deum dereliquerunt, et electum populum, qui adventum unigeniti Filii ejus præparabat, inique occiderunt, alium serra lignea, alium in lutu lacum deductum. Et cur de prophetis loquar? Ipsi namque Dominum suum quasi reum crucifixerunt et occiderunt dicentes: *Hic est hères: venite, occidamus eum* (Math. 21. 38). Vides quo pacto se per indigna opera alienos fecerint? Non Dominus itaque illos repluit; sed illi se a majorum suorum fiducia extraneos fecerunt. Hæc filii Israel meditati sunt: sic electus Domini populus fremuit, secundum verba Davidis Christi patris: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania, etc.* (Psal. 2. 4)? Videtis, fideles, jejunii gratiam? respicitisne præmia quæ ipsum firma mente servantibus procurat? an consideratis quam dura et aspera pariat iis, qui ipsum despiciunt? Framea destructa est, stans in limine regni Dei, ac perterrefaciens eos qui illud cum æquitate et mansuetudine non recipiunt; rursumque placide terga vertit iis qui cum pura conscientia ipsum admittunt, atque ad vitam perennem, lætitiâ puram, voluptatem dolore carentem deducit, et infinita bona suppeditat. Ac si vis ut ex multis pauca colligamus, quis jejunium observans sæcularibus umquam curis addictus fuit? quis ipsum complexus non recte vias Domini peregit? quis ipsum custodiens non recte navigationem terrenam einensus est? quis illud colens pupillum aut viduam læsit? quis ipsum docens voluptatem aeris non tranquille subiit? quis ipsum amplexus non visionibus et contemplationibus Domini dignatus est? quis ejus dulci fructu gaudens die ac nocte legem Domini meditari cessavit? Videtisne ejus fiduciam? videtis honorem quo circumdatur? quomodo a mundi exordio piis dominetur? quomodo mensuram ejus a constitutione mundi servaverit? quomodo sui cultores gloria, contemptores vero ignominia afficiat? Quemadmodum supra dictum est, primum hominem, quod jejunium non servasset, in ærumnis et in extrema mendicitate, et procul a paradiso constitutum ob ejus contemptum fuisse novimus.

2. Audiamus igitur a principio historiam illam quam Dei inspector Moyses futuris generationibus enarravit, imo potius Moysis Dominus, ut benignus pater, nobis revelavit. At animum, quæso, dictis adhibete: nam paucis volo rem persolvere. *In principio fecit Deus cælum et terram: terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ supra abyssum: et spiritus Dei ferebatur super aquam. Et dixit Deus: Fiat lux; et facta est lux: et vidit Deus lucem, quod esset bona* (Gen. 1. 1-4). Vidisti, dilecte, quam claram nobis explanationem Scriptura præbeat? *Et vidit Deus, quod esset bona.* Antequam enim lux veniret in mundum, naturam ejus bonam esse noverat; sed hoc dicit ut mentem nostram concitet ad potentiam Conditoris contemplandam. Nisi enim bona esset, non illam condidisset, neque tenebras ab illa separasset: nisi amabilis esset, non illam lucem vocasset, nec tenebras noctem, ut in lumine ejus semper ambularem, et studia operaque ejus meditemur. Poterat enim Deus uno verbo, simpliciter nutu, et in ictu oculi, quod sex diebus fecit producere. At locum non dedit post futuris hominibus, Græcis nempe et iis sapientibus, qui in sapientia sua statim facti sunt: legem namque ejus non observarunt; quamobrem sa-

¹ In Savil. sic legitur, *Sed quod illi expleti operibus suis malis Deum dereliquerunt.*

καὶ χάριτος ἐγένοντο ἄξιοι. Νηστειαν καρπωσάμε-
 Μωυσῆς νόμον ἐδέξατο, καὶ δημαγωγὸς τῶν Ἰσραὴλ
 ἀνεδείχθη. Νηστειαν καρπωσάμενος Ἡλίου δι-
 κτος πυρῆου εἰς οὐρανὸν ἀνήγαυ, δι' οὗ καὶ ἡ πάν-
 ῃ μηλοτὴ ὑπὲρ βασιλικὴν πορφυρίδα τιμιώτερα ἀν-
 ἔθη. Νηστειαν ἐν λάκκῳ δαυὴλ κτησάμενος, τὰ
 α θραύα φιμώσας, ἀλώδης τῆς τούτων βορᾶς γέ-
 Νηστειαν οἱ τρεῖς παῖδες ἀγκαλιζόμενοι, τὴν κἀ-
 νὴν ἐξαφθελοῦσαν ἔπαυκλασίν; κατέσθεσαν, καὶ τὸ
 ἐποίησαν ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον. Νηστειαν
 ιάμενος Ἰωάννης, μείζων ἐν προφήταις ἀνηγορευ-
 τὸν Κύριον τῆς δόξης κατηξιώθη βαπτίσαι ἐν τῷ
 ἰάνῃ. Καὶ τί προφήτας καὶ δικαίους εἰς μέσον παρ-
 ῶν; Νηστειαν καὶ ὁ Χριστὸς ἀσπασάμενος, τὸν ἐν
 κατέβαλε, καὶ ἡμᾶς θεωρητάς αὐτοῦ γενέσθαι
 ἴμωσα. Διὸ ταύτην ὑποδεξάμεθα, τὸ τιμιὸν δῶρον,
 ριον καμῆλιον, τὸ τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, τῆς εὐσε-
 τὸ κεφάλαιον, τὸν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας
 γορον, τὸν καθὼν τὴν νέκρωσιν, τῆς ἀμαρτίας τὴν
 ρεσιν, τῆς κακίας τὸν ἀντίπαλον, τῆς παρθενίας τὴν
 ὀσον, τὸν δαιμόνων τὴν ἀφανίστριαν, τοῦ διαδόλου
 ἀποκίμων, τὸν εἰδῶλον τὴν καθάρσειν, τὸν Ἐκ-
 κῶν τὴν εὐπρέπειαν, τὸν βασιλεὺς τὸ κράτος, τὸν
 τὸ ἐγκαλλώπισμα, τὸν ἀνδρῶν τὴν φρόνησιν, τὸν
 ἰκῶν τὴν σωφροσύνην, τὸν νηστειαν τὴν παιδαγωγίαν,
 δούλων τὴν ἀνάβυσσον. ἃ, τὸν πτωχὸν τὴν παραμυ-
 . Τίς νηστειαν ἀσπασάμενος οὐκ ἐδοξάσθη; τίς ταύ-
 φυλάξας οὐκ ἐμεγαλύνθη; τίς τοὺς θεομῶς αὐτῆς
 ἠρήσας οὐκ ἐμακαρίσθη; τίς κτησάμενος ταύτην οὐκ
 ἴσε πειρασμούς; τίς ἀκούσας ταύτης τὰς ὑποσχέ-
 οὐχὶ παρὰ ἀνθρώπου ἐτιμήθη μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς
 θεοῦ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως ἐξηράσθη; Οὐχὶ
 ἰὰδ ταύτην ὀπλισάμενος θετλάτου ὀργῆς ἐβρόσθη,
 ἰ τοῖς ὀρνείας εἰς βρῶσιν θοεῖς καὶ τοῖς θηρίοις, καὶ
 ἰ τῷ αἵματι, φησὶν, *αὶ πόρνας λούσονται*. δι' αὐ-
 ἰ ἀπληθείᾳ τοῦ θανατικοῦ κινδύνου, καὶ ὅταν προ-
 ἰ δυνατωτέρα εἰδείχθη; Οὐχὶ ταύτην οἱ Νινευῖται
 ἰξαντες, ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη, τῆς τριημέρου
 ἰ καὶ ἀνηπάγησαν, καὶ τὸ προφήτου ἰωὴλ τὸ ῥήμα
 ἰ γον ἐγένετο; Οὐχὶ ταύτην τηρήσαντες οἱ Προφῆται,
 ἰκῶν καὶ ὀπτασίων Θεοῦ παντοκράτορος μέτοχοι γε-
 ἰσι, καὶ τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστώτα προσεβόησαν καὶ
 ἰσαν; Οὐχὶ καὶ οἱ Ἀπόστολοι [541] ταύτην ὀπλι-
 ἰ, *Πανταχοῦ κύκλω τῆς γῆς διέδραμον ὁ φθόγγος*
 ἰν; καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὸ ῥήματα
 ἰν; Οὐχὶ καὶ οἱ Μάρτυρες ταύτης ἐνοτηριζάμενοι,
 ἰς καὶ βίμωους καὶ κνίσσας τὸν εἰδῶλον κατέβαλον,
 ἰν θυμὸν τὸν τυράννον εἰς οὐδὲν ἐλογίσαντο; Οὐχὶ
 ἰστοῖσι ταύτην ποθήσαντες, τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν
 ἰ κατέλιπον ἅπαντα, καὶ ἐν ἔρημαῖς καὶ ἡρεσι
 ἰπταλοῖς, καὶ ταῖς ὀπταῖς τῆς γῆς κατὰ τὸν ἀπόστο-
 ἰ Παῦλον οἰκῆσαντες, αὐτοπροσώπως τὸν διάβολον
 ἰβλον, καὶ τούτου τὰ στρατεύματα; Ταύτην καὶ
 ἰ φυλάξωμεν τὸν ψυχῶν τὴν γαλήνην, τὸν σωμα-
 ἰ τὸ λατρεῖον, τὸν λογισμὸν τὴν εἰρήνην, τὸν ἐπιθυ-
 ἰ τὴν νέκρωσιν, τὴν κωλύσαν ἀρπάξαι τὸν ἀλλό-
 ἰ πλοῦτον, τὴν μὴ καταδεχομένην ὀρφανούς ἀδι-
 ἰ τὴν μὴ ἐπάγουσαν χήρας πένθος ζήμιας, τὴν
 ἰωτικαῖς μερίματις ἀσχοληθῆναι ἡμᾶς συγχωροῦ-
 ἰ τὴν ἀγγέλοις ὀμοδιαιτοῦς τοὺς βροτοὺς ἐργαζομέ-
 ἰ τὸν Κυρίου τὸν νόμον ἡμέρας καὶ νυκτὸς με-
 ἰ διακελευομένην. Φησὶ γὰρ ὁ προφήτης Ζαχαρίας
 ἰ ταύτης, καὶ τρανώτερον τὴν δόξαν αὐτῆς ἀνάκα-
 ἰ διαπρυσίως βοᾷ. *Τὰδε λέγει Κύριος παντο-
 ἰ. Νηστεια ἡ τετάρτη, καὶ νηστεια ἡ πέμπτη,
 ἰστεια ἡ ἕβδομη εἰσονται ἐπὶ οἰκῷ Ἰουδα εἰς
 ἰ καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἔορτας ἀγαθὰς.*
 ἰ ε πάντες πῶς ἀνοίγει τὸν θορτὸν τὴν ὑπόθεσιν ἡ
 ἰ α; Ἐμάθετε πῶς τρανώτερον αὐτῆς καταγγέλλει
 ἰ ριστείας καὶ τὰ κλέη; Γνωρίζετε πῶς ὕψι αὐτῆ
 ἰ τὸν πόθον τὸν πνευματικὸν τοὺς εἰσδεχομένους, αὐ-
 ἰ Βούλεσθε σαφεστέρως αὐτῆς τὴν ὑπόθεσιν μαθεῖν;
 ἰ ζατε τὰ ὠτα ἴμῶν τῆς διανοίας, καὶ δεξασθε τοῖς
 ἰ μοῖς ἴμῶν τὰ πνευματικὰ ἄσματα, βρῶντα ἐκ τῆς
 ἰ τῆς ἀθανασίας ἀεὶβρῦτα νάματα. Τί λέγετε, Προ-
 ἰ Ποῖον Ἰσραὴλ παρεσιάγετε; τὸν σαρκικόν, ἢ τὸν
 ἰ ζῶντα Θεόν; τὸν ἐδεδελυμένον διὰ τὰς ἀκαθέκτους

θυσίας, ἢ τὸν ἐπεισαχθέντα διὰ τῆς τῶν Ἀποστόλων δι-
 δασκαλίας; τὸν ὀίμασι κριῶν καὶ ταύρων θυσιάζοντα, ἢ
 τὸν ἀναιμάκτως θύοντα, τὸν αἰφροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ
 κόσμου; τὸν θύσαντα ἀντὶ Θεοῦ τοῖς γλυπτοῖς, ἢ τὸν
 ἀπὸ τῶν βιωμῶν καὶ τῶν ἐξομένων ἐξαργαγένητα, καὶ εἰς
 υιοθεσίαν πνευματικὴν ἀνακραθέντα; Ἄθλον ὄναι τὸν
 νέον, τὸν περιουσίον διὰ τοῦ βαπτίσματος λαὸν, τὸν ἐν
 ὕδατι καὶ πυρὶ ἀνακαθαίρομενον. Καὶ γὰρ διὰ Ἡσαίου
 τὸν προφήτου ἀναφανέν βοᾷ. *Τὰς νηστειὰς ἴμῶν
 καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέρας μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι,
 νηστειαν καὶ ὀργιαν καὶ τὰς ἐορτάς ἴμῶν μοσεῖ ἡ
 ψυχὴ μου.* Προσέχετε, ὅτι τὸν ἀρτιφανῆ λαὸν προσκα-
 λείται διὰ τοῦ Προφήτου τῆς νηστειᾶς τὸ δῶρον κατορ-
 θώσασθαι· οὐ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀποβαλλομένου αὐτῶν τὴν
 νηστειαν καὶ τὴν δέσπην καὶ τὰς νεομηνίας καὶ τὰ σάβ-
 βατα, ἀλλ' ὅτι πλήρης αὐτῶν. Διὰ δὲ τὸν πράξων αὐτοῖ
 τῶν βεβήλων κατέλιπον ἃ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐλεεκτὸν λαὸν
 τὸν τὴν παρουσίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ προκαταγ-
 γελαντα αὐτοὶ ἀδικῶς ἀνεῖλον, ὃν μὲν ἐν ζυλίῳ πλοικί,
 ὃν δὲ ἐν λάκκῳ βορδῶρου κατήγαγον. Καὶ τί προφήτας
 λέγω; Αὐτοὶ γὰρ τὸν ταῦτων Δεσπότην ὡς κατὰδικον
 ἐσταυρώσαν καὶ ἀνεῖλον λέγοντες. *Οὗτός ἐστιν ὁ κλη-
 ρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν.* Βλέπει τὴν
 ἄλλοτρώσειν, ἢ ἡλλοτρώσειν ἑαυτοῦς διὰ τῶν ἔργων
 τὸν ἀτόπων; Ὁ Κύριος οὖν αὐτοὺς οὐκ ἀπώσατο, ἀλλ'
 αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐξένους τῆς προγονικῆς παρήσιας ἀπαρ-
 γάσαντο. Ταῦτα οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμελέτησαν· οὕτως ὁ
 ἐλεεκτὸς λαὸς τοῦ Κυρίου ἐφρῶσάτο, κατὰ τὸν θεο-
 πῶστα Δαυὶδ λέγοντα. *Ἦνα τί ἐφρῶμῶν ἐθῆν, καὶ
 λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;* καὶ τὰ ἐξῆς. *Ὅρατε, πιστοὶ,
 τῆς νηστειᾶς τὴν χάριν; βλέπετε αὐτῆς τὰ βραβεῖα ἃ
 προσέχει τοῖς ἀτρέπτῃ γνώμῃ αὐτὴν μεκτιμένοις; κα-
 τανοεῖτε τοὺς περιφρονοῦντας αὐτῆς τὴν νομοθεσίαν,
 οἷα σκληρὰ καὶ τραχεῖα δαίνυνται; Πομφαία ἐστὶ λυο-
 μένη, ἐν προθύροις τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἰσταμένη,
 καὶ ἐθαμβοῦσα τοὺς μὴ μετὰ ἐπιεικείας καὶ πρόσητος
 αὐτὴν εἰσδεχομένους· πάλιν δὲ νῦνα διδώσι προσηνῶς
 πᾶσι τοῖς μετὰ καθαροῦ συνειδότος αὐτὴν προσλαμβά-
 νουσι, καὶ πρὸς δέλητον βίον, καὶ χαρὰν ἀμοχθῶν, [542]
 καὶ τρυφὴν ἀνώδυνον χειραγωγούσα, καὶ μυρίων ἀγα-
 θῶν ἀντίδοσιν χορηγοῦσα. Καὶ εἰ θέλεις, ἐκ τῶν πολ-
 λῶν ὀλίγα συλλέξαντες εἰπωμεν, τίς νηστειαν κτηζάμε-
 νος, μεριμνῶν βιωτικῶν ἐσχόλας ποτε, τίς αὐτὴν
 ἀγκαλιζάμενος οὐκ ὀρθῶς τὰς ὁδοὺς Κυρίου διδύσευ,
 τίς ταύτην φυλάξας, οὐ πράως τὸν πλοῦτον τὸν γήϊνον
 ἐπέρασεν, τίς αὐτὴν ἐσχηκῶς, ὀρφανὸν ἢ χήραν ἴδελαι,
 τίς αὐτὴν μαθητεύσας, τίς ἴδονάς τοῦ ἀέρος οὐχ ὕπληθε
 γαλήνης, τίς ταύτην ἀσπασάμενος οὐκ ὀπτασίως καὶ
 θεωριῶν Κυρίου κατηξιώθη, τίς αὐτῆ γλυκανθῆς ἐὶκατε
 μελετῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου. Ὅρατε
 αὐτῆς τὴν παρήρησιαν; ὀρατε καὶ τὴν τιμὴν ἢ περι-
 βέβηται; πῶς ἐξ ἄρχῆς κόσμου δεσπόζει τῶν εὐσεβῶν;
 πῶς τὰ μέτρα αὐτῆς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου τε-
 τρηται; πῶς δοξάζει τοὺς τιμῶντας αὐτὴν, καὶ τοὺς
 μὴ φυλάττοντας ἐξουθενεῖ; Καθὼς ἀνωτέρω τοῦ λόγου
 εἰρηται, τὸν πρῶτον ἄνθρωπον μὴ φυλάξαντα τὴν νη-
 στειαν, ἐν ἐπιτιμίοις καὶ ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστῶτα,
 καὶ πόρρω τοῦ παραδείσου γεγονῶτα διὰ τὴν ταύτης
 καταφρόνησιν ἐγγυμεν.*

ἰ Forte ἀνακληθέντα.
 ἰ Savil. κλήρεις αὐτοὶ διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν τὸν ποτηρῶν
 κατέλιπον.
 ἰ Sav. πρὸς ἀλκον βίον, καὶ χαρὰν δληκτον καὶ ἀμοχθῶν, κ.
 τρ. ἄν. χ., μυρίων ἀγαθῶν ἀντιχορηγοῦσα.

ἰε of infra Sav. κολπωσάμενος.
 ἰν. δέσπην, αἰλις ἄκωνιν.

ην καλόν, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐποίησε, καὶ τὸ σκότος ἀπ' αὐτοῦ διεχώρισεν· εἰ μὴ ποθεινὸν ἦν, οὐκ ἂν ἐκάλεσεν αὐτὸ φῶς, καὶ τὸ σκότος νύκτα, ἵνα ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ παρενώμεθα διακεντῶς, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ ἀδολασχόμεν. Ἦδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς ἐνὶ λόγῳ καὶ μιᾷ ῥοπῇ πάντα ἃ ἐποίησεν ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις ὡς ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ παραστήσει. Ἄλλ' οὐκ ἴδιως χώραν τοῖς μετέπειτα γινομένοις· Ἐλλήσι λέγει καὶ τοῖς σοφοῖς, οἱ ἐμωρᾶνθησαν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῶν· τὸν γὰρ νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξαν, διὸ καὶ ἡ σοφία αὐτῶν εἰς ἀσυνεσίαν κατεγενώσθη. Τὰ γὰρ ἐν ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντα οὐκ ἔκνησαν οἱ τὴν κτίσιν μυθολογούντες εἰπεῖν αὐτομάτως γενέσθαι, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὰ ὀρώμενα. Εἰ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ταῦτα ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐποίησε, τίνα οὐκ ἂν πρόφασιν ἀναισχυντίας προβάλλεσθαι εἶχον; Ἄλλ' αὐτὸς ὡς προνοητὴς ἐκάλυψεν αὐτῶν τὰς ἀδικους γλώσσας καὶ λοβόλους, τὰς κατὰ τὸ ποιητὸν ἐπαιρομένας, καὶ παρὰ τὸν κτίσαντα τῇ κτίσει λατρευσάσας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμενὸν ἐπανέλθωμεν, τὸν εἶρμὸν τῆς διηγήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω φέρουτες. *Ἐίπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεός τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσεν νύκτα· καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μίσι. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερεώμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀρὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερεώμα οὐρανόν.* Εἶδες ἔργον ἐκπληκτικὸν διανοίας βροτῶν, ὅτι ἄνευ στυλῶν καὶ ἀνευ μοχλῶν τὸ δημιουργημὰ τοῦτο συντέθηκε μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; Ὡς θαυμαστά τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τὴς ἱκανῆς ἐξιγιῆσαι αὐτά; *Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα δευτέρα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μιαν, καὶ ὀρθήθη ἡ γῆρᾶ· καὶ συνηχθῆτὶ τὸ ὕδωρ [543] τὸ ὑποκαίτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὠρθῆ ἡ γῆρᾶ· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεός τὴν γῆρᾶν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσεν θάλασσας. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστήσαστω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ξύλον κάρπιμον κίουιν καρπῶν.* Ταῦτα τῷ ῥήματι τοῦ προστάσαντος ἄρθῃ παρίσταντο· οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον, οὐδὲν τὸ παρεμποδίζον. *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα τρίτη.* Ὁρᾷ τὴν Γραφὴν διανοήσασιν ἡμῶν τὰς διανοίας πρὸς τὰ τελειότερα; Πού εἰσιν οἱ λέγοντες, Οὗτος ὁ καρπὸς πικρὸς, αὕτη ἡ βοτάνη δηλητηριώδης ἐπάγει, τοῦτο τὸ θρῆνον σαρκόβόρον τί ἡμῶν καλὸν προξενεῖ; Ἄλλο κράξαν θάνατον ἀπειλεῖ· ἕτερον φωνῆσαν χειμῶνα σημαίνει· Ἄλλο πετᾶσαν συμφορὰν ἡμῶν παρεισάγει. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα ταῦτα φιλονεικούντων καὶ ληρωδούντων. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο παραγραφή Χριστιανῶν; Ἄ γὰρ ἰδὼν ὁ Θεός εἶπε καλὰ λίαν, σὺ αὐτὰ μὴ ἐνύβριζε. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φωστῆρας τῆς ἡμέρας καὶ εἰς δαδουχίαν τῆς νυκτός. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἥλιον, καὶ τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσον εἰς ἀρχὴς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἡμέρας αἰώνων. Τί πρῶτον θαυμάσομεν οἱ ἄνθρωποι; τοῦ ἥλιου τὸ ὑψὸς τὸ ἀνεύκαστον, τὸ μέγεθος, τὴν σφοδρότητα, τοῦ φωτὸς τὸ ἀμέτρητον, ἡ τῆς θερμότητος τὸ ἀκατάσχετον; Πῶς ἐκ μιᾶς θρυαλλίδος, καὶ ἐκ μιᾶς; οὐσίας ταῦτα πάντα καταγλάσσειται, δρόμον ἀνούτος αὐτοῦ, νόον καὶ ἐνοσίαν καταπλήττοντα, ὡς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπὸ ἀνατολῆς φαινόμενος καὶ πρὸς δύσιν ἐρχόμενος; τόπος οὐδὲν ἀποκρυβήσεται τῆς θερμότητος αὐτοῦ; Πού τῶν Ἰερῶν τὰ τέκνα, οἱ θρησκυόντες αὐτῶν ὡς θεῶν, καὶ τὸν κτίστην καταλιπόντες, τῷ κτίσματι αὐτοῦ τὴν τιμὴν προσάγουσιν; Οὐχὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος ἀενάως καθ' ἡμέραν τὸν αὐτὸ ὄφρον διατελεῖ μετὰ φόβου μεγίστου καὶ εὐταξίας, καὶ ποτὲ μὲν νέφεισι καλυπτόμενος, ποτὲ δὲ νότου πνεύσαντος; τὰς ἀκτίνας σμικρύνωντος; Οὗτος ὁμῶν ὁ ἥλιος, εἰς δὴν ὁμείεις πεπειθότες τὴν λατρείαν προσάγετε. Πάντα καλὰ λίαν τοῦ Κυρίου τὰ ἔργα, καὶ φοβερὰ καὶ ἐξαισία· ἀλλὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἡμῶν καθεστῶσιν, οὐχὶ δεσποτεῖαν. Πῶς δὲ καὶ ἡ σελήνη εἰς δαδουχίαν τῆς νυκτὸς τῷ προστάγματι τοῦ ποιητοῦ παρήχθη, καὶ ποτὲ μὲν αὐξήσιν δέχεται, ποτὲ δὲ μειώσιν ὑπομένει, καὶ ποτὲ μὲν λάμπουσα μαρμα-*

ρυγὰς φωτὸς ἐπαφίησι, ποτὲ δὲ λήγουσα αὐτὴς μέτρα ἀπαρασάλευτα διαφυλάττει μετὰ τῶν ἀσπίων τῶν πολυαυριμῶντων χορῶν; Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀκλινομίαν τοῦ λόγου ἤξωμεν. *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα τετάρτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαθῆτὶ τὰ ὕδατα ἐρηκτὰ ψυχῶν ζώων κατὰ γένος, ἵσπεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερεώμα τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ κτῆνη τὰ μεγάλια. Κατὰ μᾶκρυνος τὸ ῥῆμα τοῦ Παντοκράτορος· Πόσα γένη ἰχθῶν τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ παρίστωσι, καὶ πόσον δῆμον πῶν ἐν τῷ ἀέρι παρεσκύασι, τὰ μικρὰ, τὰ μέγιστα καὶ θαύμασον τῆς σοφίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, πᾶσι λόγῳ τὰ πάντα παρήχθη. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα πέμπτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαθῆτω ἡ γῆ ψυχῶν ζώων κατὰ γένος, τὰ ποδα, ἐρηκτὰ καὶ θηρία, καὶ πᾶν κτῆνος κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ὡς τῆς μεγίστης σοφίας! Ὡς ἀνεκδιήγητου ἀγαθότητος. Πάντα τὰ κτῆνη καὶ τὰ θῆνη ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐποίησε, λέοντα, ἄρπον, δράκοντα, βῆρον, καὶ ἵππον, καὶ ἕσα τοῖς ἀνθρώποις πρὸς ὑπηρεσίαν παρεσπούδαστα καὶ ἀγώγιμα. Ὁρᾷ τοῦ Ἀριστοῦ τοῦ τὴν σύνεσιν; Πάντα ἐποίησεν ἐν ἐξ ἡμέραις, ἐπὶ οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, ἥλιον, σελήνην, ἄστρα, ἐρ θρωπῶν καὶ παιδιᾶς, θηρία, κτῆνη, ἰχθύας, κτῆνη, ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἐν τῇ χέρσῃ. Ὅθεν τιμιωτέραν βουλὴν καὶ ἔργον μεγίστον ὀλέων καταργήσασθαι ὁ Πατήρ τι φώτων, ὁ ὢν καὶ ὁ (sic) ἦν, ὁ νοῦς ὁ ἀναρχος, ὁ ἐπιπρὸς πρὸς τὸν Μονογενῆ· ὁ γεννήσας πρὸς τὸν γεννθέντα ἐξ αὐτοῦ ἀρρέυστας τὸν Ἰῶν, τὸν Ἀδρον, ἡ σοφίαν, τὴν ἀκατάληπτον, θεωρητικὴν καὶ μουσικὴν [5] βουλήν ἐπεισάγει λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον ἐκ κόνιας ἡμετέρας, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρτυρωσιν τὸν ἰχθύνον τῆς θαλάσσης, καὶ τὸν κτείνον τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν κτηνόν, καὶ πᾶσι τῆς γῆ καὶ πάντων τῶν ἐρηκτῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον, κτῆνος λαβὼν ἐκ τῆς γῆς. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅμιτρον τῆς δημιουργίας, Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώων.* Εἶδες ἐξαιρέτων πλάσμα τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας; εἶδες βασιλεῖα τῆς κτίσεως καθεστῶτα τὸν Ἀδᾶμ; εἶδες τιμὴν ὑπερβάλλουσαν τὸν ἐν τῇ χειρὶ δημιουργηθέντα; Μάθε αὐτοῦ καὶ τὰ χαρίσματα, ἃ παρίστανται αὐτῷ ὁ Θεὸς μετὰ τῆς πλάσεως. *Καὶ ἐφύσησεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἐκεῖ ἐκεί τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλασε· καὶ ἐξάρτε· λέγει ἐκ τῆς ξύλου ὠραίου ἐκ ὄρων, καὶ καλὸν εἰς βροτὸν καὶ ἐξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι καλόν καὶ πορνόν.* Βλὴ τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς γενεμένης! Βαβαί! φιλανθρωπίας, ἢ ἐπαδείχθη τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βαβαί τῶν ἀρρήτων ἀγαθῶν, ὧν μετέσχευεν ὁ Ἀδᾶμ. Οὐ γὰρ ἠρξάσθη ἡ ἀρατος αὐτοῦ κηδεμονία, ἐκ τοῦ ὄντος αὐτὸν ἐποίησεν, ἐκ χόδς βασιλεῖα τῆς κτίσεως ἐπετρούνησεν· ἀπὸ τῆς ὑπερίτερον ἀγγέλους ἀνέειξεν ἐκ τῆς ἀψύχου ἐμψυχον ἰσθαλίαν ἐπεισάγαγε. Ποῖαν αὐτὴν ἐπέδειξε τὸ Ἀδᾶμ, οὐ τοιαύτην ἀμοιβὴν αὐτὸν ἐχάριστο; ποῖους ἀγῶνας αὐτὸν ἰβῶντας ὑπέμεινε; τοιοῦτων στεφάνων ἐπέτυγε; ποῖαν δοξολογίαν ἤνεγκε; ποῖα ἔργα ἐπέσπαστο; ποῖαν δουλείαν θεάρεστον κατεπύρατο, οὐ τοιαύτης ἀπῆλαυσε δωρεᾶς; Ἄλλ' ὁμοῦς ὁ φῶν ἀνθρώπων τοιοῦτος ἐκόσμησε χαρίσματα τὸ πλεῖστον ὄθεν καὶ πρὸς περισσοτέρων χαρᾶν, καὶ ἀγαλλίαντων, ἢ ἄλλην ἐργασίαν ἐπέδειξετο. *Ἐπέβαλε γὰρ, φησὶν, τὸν Ἀδᾶμ ὁ Θεός ἐκστασιν, καὶ ὄντως, καὶ ἔλε μίαν τὴν πλευρᾶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέλασε γυνᾶν.* Ὅντως θαυμαστά τὰ ἔργα Κυρίου! ὄντως ἀνεξίγηται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! ὄντως ἀνεκδιήγητος ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἠρξάσθη τῷ Ἀδᾶμ ἀπὸ χόδς γενέσθαι ἄνθρωπον ἐν παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἀπολαύειν κελύσεις, ἢ καὶ βοηθῶν αὐτῷ ἐποίησε. Πόσην χαρὰν τότε ἦν εἰληθὸς ὁ Ἀδᾶμ, δὲ θεάσατο ἀπὸ τοῦ ὄντου παρακαθεῖσθαι αὐτῷ τὴν γυναῖκα; πόση εὐφροσύνη αὐτοῦ ἡ ἐνεπιμπλατο κοινῶν θεωρῶν τὴν γυναῖκα, καὶ ὁμοῦς πον καὶ ὁμόδοξον αὐτὴν καθεστῶσαν; πόση θυμικὴ καὶ προφητείας ἡξιώθη, ἐν τῷ θεάσασθαι Ἀδᾶμ ἐκ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ μορφήν ἴδιαν καὶ κτῆρα ἀντικρυς παρισταμένην; Ὅθεν ἐν ἀγαλλί-*

gentia eorum insipientia deprehensa est. Quæ enim ex diebus creata fuerant, non dubitarunt si qui abulas de conditu mundi commenti sunt, ea dicere ex se et sponte sua facta esse, cælum nempe, terram, solem, lunam et omnia quæ sub aspectum cadunt, si una hora sapientia Dei hæc fecisset, quem non impudentiæ obtinere opponere potuissent? Verum pœ, utpote qui hæc præciseret, iniquas veneratasque orum linguas prohibuit, quæ contra Opificem erigantur, et creaturam pro Creatore colebant. Verum d propositum revertamur, seriemque narrationis iterius producamus. « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux : et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem : et facta est vespera, et factum est mane, dies prima. Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio quæ, et sit dividens inter aquam et aquam. Et vocavit Deus firmamentum cælum » (Gen. 1. 3-7). Vidistin' opus quod mortalium mentes percellit, quod bsque columnis, absque vectibus hoc opificium constituit usque ad consummationem sæculi? Quam mirabilia sunt opera Domini, et quis possit investigare illa? « Et vidit Deus, quod esset bonum. Et factum est vespera, et factum est mane, dies secundus. Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida : et congregata est aqua quæ sub cælis est in congregationes suas, et apparuit arida : et vocavit Deus aridam, terram, et congregationes aquarum vocavit maria. Et dixit Deus : Germinet terra herbam sæni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum » (Gen. 1. 8-11). Hæc verbo jubentis statim exhibita sunt, sine obice, sine impedimento. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies tertius* (Gen. 1. 13). Viden' Scripturam nostram sperire mentem ad perfectiora? Ubina sunt si qui dicunt, hic fructus amarus, hæc herba exitium patit, hæc avis carnivora quid nobis boni affert? Alia tanans mortem comminatur; alia vociferans hycem significat; alia volans calamitatem inducit. Mulos enim audi vi talia causantes et effutientes. Annon illud est apud Christianos pravus Scripturæ usus? « Tenim quæ Deus cum vidit, bona esse dixit, tu ne contumelia afficias. » Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli in illuminationem diei, et in faciem noctis. Et fecit Deus luminare magnum », nempe solem, « ad dominatum diei, et luminare minus ad dominatum noctis, et stellas. Et sint in signa et in tempora, et in dies et in annos » (Gen. 1. 14-16). Quid miramur nos homines? solisne altitudinem mensam, an magnitudinem, an vehementiam? lunæne ejus sine termino extensam, an æstum insuperabilem? Quomodo ex una lucerna et ex una substantia hæc omnia splendida fiunt; dum ipse cursum conleat, tantum, ut mentem omnem obstupesciat; ut mo die ab ortu ad occasum pervenient, nullum reinquat locum, qui se abscondat a calore ipsius? Ubina sunt Persæ qui colunt illum ut deum, et Opifice elicto, opificio ejus honorem deferunt? Nonne sol pœ perennem quotidianumque cursum suum conficit cum timore et concilio ordine, et modo nubibus svelatur, modo spirante noto radii ejus minuuntur? Sic est sol ille vester, cui vos sidentes cultum exhibetis. Omnia Dei opera admodum bona, terribilia et stupenda; sed ad ministerium nostrum sunt constituta, non ad dominatum. Quomodo etiam luna in faciem noctis jussa Opificis producta est, et modo incrementum, modo imminutionem patitur, et aliquando splens radios lucis emittit, modo senescens mensuram sine ulla mutatione servat, cum stellarum innumerarum chorus? Verum sermonis seriem repetamus. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quartus. Et dixit Deus : Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia in firmamento cæli. Et fecit Deus cete grandia » (Gen. 1. 19-21). Animadvertite diligenter dictum Omnipotentis. Quot genera piscium in mari exhibuit, et quantum volatiliam, tum exiguorum, tum magnorum, populum

in aere paravit; ac mirare sapientie ejus magnitudinem, quomodo omnia uno verbo producta sint. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quintus. Et dixit Deus : Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia et feras, et omne jumentum secundum genus, et secundum similitudinem » (Gen. 1. 23-25). O magnam sapientiam! o inenarrabilem bonitatem! Omnia jumenta et feras in ictu oculi fecit, leonem, ursum, draconem, bovem, equum, et quotquot ad ministerium hominum desiderabilia utiliaque sunt. Viden' Creatoris prudentiam? Omnia fecit sex diebus, lucem, cælum, terram, mare, solem, lunam, stellas, montes, colles, planities, feras, jumenta, pisces, cete; quæ in mari, quæ in arida. Quare insignis consilium iniens, cum vellet opus maximum perficere Pater ille luminum, qui est et qui erat, mens sine principio, qui ingenitus est ad Unigenitum : qui genuit ad Filium qui ex ipso sine fluxu genitus est, Verbum nempe, sapientiam incomprehensibilem, Deo dignum et mysticum consilium inducit his verbis : « Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem : et imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et jumentis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptantibus super terram. Et fecit Deus hominem, pulverem accipiens de terra » (Gen. 1. 26. 27). Et ut ostenderet Spiritum sanctum non alienum a creatione, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem* (Gen. 2. 7). Vidistin' exitium opificium creationis Dei? vidistin' eum constituentem Adamum in creaturam regem? vidistin' honorem exsuperantem eum qui ejus manu creatus fuerat? Disce etiam dona quæ ipsi Deus post creationem largitus est. « Et plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem, et posuit ibi hominem, quem formavit : et produxit ex terra omne lignum pulchrum aspectu, et bonum ad comedendum, et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali » (Gen. 2. 8. 9). Papæ, quantum Deus nobis honorem tribuit! papæ, quantum clementiam generi hominum exhibuit! papæ, quam ineffabilem bonorum consors fuit Adam! Non enim satis fuit ineffabili ejus providentiæ, quod illum ex nihilo produxerit : ex pulvere regem naturæ constituit; ex terra illum angelis honorabiliorem exhibuit; ex inanimato animatum simulacrum induxit. Quam virtutem exhibuerat Adam, ut tanto præmio ab eo donaretur? quæ certamina, quos sudores subierat, ut hujusmodi coronas sit consequutus? quam gloriam Opifice restitit, ut illi in medio paradisi habitaculum constitueret? quod gloriosum opus perfecit, ut vitam sine labore sibi procuraret? Quam Deo placitam servitutem exhibuerat, quod tale sit donum consequutus? Attamen ille hominum amans opificium suum tot donis exornavit, unde ad majus gaudium exultationemque aliud quoque opus exhibuit. *Iniecit, inquit, in Adamum Deus mentis excessum, et dormivit, et accepit unam de costis ejus, et formavit mulierem* (Gen. 2. 21). Vere mirabilia opera Domini; vere impervestigabiles viæ ejus; vere inenarrabilis bonitas ejus. Non enim satis fuit ipsi Adamum de pulvere factum, et paradiso voluptatis frui jussum esse, ipsi quoque adiutorium fecit. Quantum gaudium fuit Adamo, cum post somnum vidit sibi assidentem mulierem! quanta lætitia ejus animus plenus fuit, cum sibi consortem mulierem vidit, et moribus et sententia sibi consonantem! quanta consolatione, quanto prophetiæ munere dignatus est Adam, cum oculis corporis videret Evam sua forma et figura præditam sibi adstantem! Eapropter animo exultans palam vereque prophetavit his verbis : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea. Hæc vocabitur mulier, quia ex proprio viro sumpta est » (Gen. 2. 25). Vidistin' prophetam clarissime prædicentem ea quæ post futura erant? vidistin' Adam Spiritus sancti participem, qua gratia dignatum? vidistin' exitium dictum, post multas generationes et usque in finem confirmatum?

3. Verum non tulit tortuosissimus ille draconem huiusmodi fiduciam et Spiritus donum. Non potuit oculis perspicere honorem gratiamque officii, quam ab Opifice acceperat: sed quæ meditata fuerat, hæc perfecit. Nam reperto varietate nequitiaque suæ instrumentum serpente, ipsum malitiæ suæ adiutorem effecit: nec ausus est Adamum aggredi, sed infirmiore debilioreque tum sensu tum opere adortus est. At nemo Dei creationem arguat. Quemadmodum enim Adamum fecit Deus, ita et Evam ex eadem commixtione, ex eadem massa, eodemque ordine. Sed adversarii consilium et corpus et mentem Evæ prava effecit. Nam qui ex terra terrenus factus immortalis, cum gratiam accepisset ut manu Omnipotentis formaretur, et divina dignatione humanum nomen sortitus esset, ubi audivit appellationem, qua dignus non erat, ejus ore assumpto, ad divinitatis dignitatem mente advolvit, et contra Opificem calcaneum miser sustulit: quomodo autem audi. *Accedens callidus serpens quid ait mulieri? Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de fructu scientiæ boni et mali? Quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. 3. 1. 5). Vides, auditor, inimici mentem? vides seductoris officinam? Vides quam versipellis sit, quibus verbis Evam inescarit? *Quacumque die comederitis de ligno velito, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* O malum seductoris consilium! o infamiam, quam dolosis verbis mulieri conciliavit! o insidias, quibus in profundum inferni dejecit eum, qui per Dei clementiam in sublime deductus fuerat! Non nudus adit Evam dolosus ille, sed serpentis habitu mulierem alloquitur, ut inescat eam, et dictis suis obsequentem pareat; nam si sua accessisset forma, Eva statim resiliisset, et ad virum suum aufugisset. Verum indutus serpentis forma versipellis ille, huiusmodi verbis illam affatus est: *Accedens ad contingendum lignum, quod vobis comedere vetuit Deus, illud inspicere; speciosum oculis tuis offertur, et ad comedendum ori tuo gratum erit. Jam formidabilis es feris et volatilibus, formidabilior ipsis post degustatum fructum videberis: hactenus te forma humana circumdatam conspiciunt, jam vero post degustatum fructum divina forma indueris, et cognoscens bonum et malum. Nihil erit oculis occultum vestris, nihil auditui vestro absconditum; sed omnia visibilia et invisibilia vobis erunt manifesta et conspicua. Illaqueatur ergo seductoris verbis mulier: primoque serpentis promissa in pectore describit, et contra Conditorum suum calcaneum extollit. Deinde virum adit, eumque his verbis felle amarioribus alloquitur: *Cur nobis præcepit Deus ne comederemus de hoc ligno? Quacumque die comederimus, aperientur oculi nostri, et cognoscemus bonum et malum. O pessimum consilium! o verba felle amariora! Non vidit oculis suis lumen veritatis, non excepit auribus ipsis vitæ sermonem, non gustavit ore dulcedinem clementis Domini, non contigit manibus suis lucis januam. Ante copulam virum suum Deo alienum fecit; ante cohabitationem regem effecit pauperem; ante susceptam prolem filiiis maledictionem procuravit; antequam filios filiasque pareret, exsilium nepotibus adduxit; antequam cum viro habitaret, ex paradiso illum deturbavit. O nequitiam! o insipientiam! o fallaciam! Verbis suis id vero suadet, illi decernit fructum offert, eumque in profundum inferni dejecit, qui feris et volatilibus sublimis videbatur: dejecit mentem omnium quæ sub cælo sunt sincerissimam; exstinguit lumen oculorum Deum quotidie contemplantium: pavorem injicit in eum qui frequenter Deum alloquebatur: dissolvit manus illas, quæ benedixerant avibus cæli et bestiis terræ, atque illis nomina indiderant. Rex efficitur pauper, dives, egenus; qui amica consuetudine Deum alloquebatur, quasi fur sub arbore occultatur; princeps, famulus, purus corde, totus sordidus, animo splendidus, tenebrosus constituitur. Videre erat eum, qui ut sol splen-**

debat, in caligine repente positum; qui demones tremendus erat, in ludibrium positum; qui liber servatus erat, ut servum absconditum; qui gloriosus et honorabilis erat, ut inglorius sordidumque jacerent. Quapropter, auditores benevoli, hanc historiam repetentes, videamus Scripturæ abyssum, narrationis seriem exhibentes. « Et vidit mulier quod bonum esset lignum ad comedendum, et quod oculis placidum, et speciosum ad intelligendum. Et accipias mulier de fructu, comedit, et dedit viro suo » (Gen. 3. 6). Viden' voluptatem, quæ mortem procurat? viden' voluptatem quæ in infernum dejecit? viden' gustationem, quæ gustantem a paradiso alienum facit? Nemo cordatus lignum in culpam vocet, sed comedentem. Quemadmodum enim si quis rex illi præcipiat, ne quem principum intra regium cubiculum ingredi sinat, aut arcantum ipsi revelans, vellet ne quis alius ediscat: ille vero egressus id renuntiet aliis pro lubito; dic mihi, an non poenas dabit ille, quod regium spreverit imperium? Idipsum in Adamo factum. Omnia ipsi Deus dederat in cibum et voluptatem, arbores, fructus, aquas, paradisi jucunditatem, solem, lunam et stellæ: unius vero ligni fructum servandum tradidit, domini argumentum et imaginem præbens, præceptumque dans ad obsequentiam officii sui. Ille vero nondum intra hæc gratiæ dona consistens, nec dignitatis magnitudinem in pretio habens, neque imperii sui libertatem custodiens, iniquum illum et inimicum veritatis audivit, et inobsequentiæ se dedit, factusque est ex immortalis mortalis; princeps paradisi ejus habitatione privatus; qui veritatis seminus terebat, demonum ludibrium effectus; qui plenus Spiritu sancto erat, spiritibus malignis repletus; qui prophetiæ dono fulgebat, ne sui quidem ipsius gians. Completa denique illa mortifera inobsequentia, cum advertissent Adam et Eva se nudos esse ob prævaricationem: quando enim divino immortalitatis vestimento ornataque amicti erant, nuditatem suam non videbant, cum autem accessit prævaricatio, et inobsequentiæ opus perfectum est, tunc turpitudinem suam viderunt. Deinde *Audierunt, inquit, vocem Domini ambulantis in paradiso circa meridiem, et se occultant Adam et uxor ejus a facie Domini Dei* (Gen. 3. 8). Fiduciæ causa præcisæ est: venit prævaricatio, et sese occultant ab Omnipotente. Tales sunt ii, qui peccatis sunt onasti et obruti. Cum enim quicquid scortatus mechatusve fuerit, egressusque ex meretricis janua, invenerit virum mulieremve, qui occursum huiusmodi narrent, is qui peccatum admisit existimat colloquium circa ipsum versari, tunc pudore ruboreque afficitur, argente peccati conscientia. Idipsum passi sunt et Adam et Eva. Nam sæpe Deo in paradiso ambulante, nunquam pudefacti ad ejus occursum fuerant: sed post peccatum et inobsequentiam sese abscondunt a facie Dei cuncta perspicentis, hinc se lucri quidam reportaturos sperantes: sed frustra cessit ipsorum prudentia. Quapropter quasi nullam haberent defensionis ansam aut fiduciam erga occultorum cognitorem, ipse cordis et renum scrutator dicit Adamo: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)? defensionis ansam ipsum præbens: *Ubi es? Jam de ligno comediti, nec optatum es assequutus: jam in prævaricationem lapsus es, et a divinitate excidisti. Adam, ubi es? Ille vero: Vocem tuam audivi ambulantis in paradiso, et timui, quia nudus sum, et me occultavi* (Ibid. v. 10). Viden' pudorem peccati? viden' peccati turpitudinem? viden' tribunal intra Adamum positum, ipsum incusatum, quod a Deo se abalienaverit? Dixitque Deus: *Quis tibi indicavit, quod nudus esses, nisi quia ex ligno, ex quo solo præceperam tibi ne comederes, ex illo comediti* (Ibid. v. 11)? Dimisisti me Conditorum, et ad inimicum defecisti: reliquisti me Creatorem, et cum seductore consensisti. Ego tibi præceperam ut ne ex hoc solo comederes, et tu cum diabolo consilium inisti! Respondit Adam: *Mulier, quam dedisti mihi, ipsa mihi dedit de ligno, et comedi* (Gen. 3. 12). O obtentum ratione vacuum! o defensionem loquenti ad nihil uti-

ἥς προφήτευσαν ἀναφανδὸν τὴν ἀλήθειαν· φησὶ
 · *Τούτο νῦν ἐστὶν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σάρξ
 τῆς σαρκὸς μου. Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ
 τοῦ ἰδίου ἀνδρός ἐλήφθη.* Εἶδες προφήτην τηλαυγά-
 τα προλέγοντα τὰ μετέπειτα γενησόμενα· εἶδες
 ὕματος ἀγίου κοινωνίας μετέχοντα τὸν Ἀδάμ, καὶ
 ἰος, ἥ· τίξεται· εἶδες ἐξάριτον λόγον τὸν μετὰ
 τὰς γενεάς ζω· ἐσάτων βεβαιούμενον·
 · *Ἄλλ' οὐκ ἤνεγκε τὴν μεγίστην παρῆρσιαν καὶ τοῦ
 ὕματος τὴν χορηγίαν ὁ σκολιώτατος δράκων.* Οὐκ
 ἄπερ ἐμελέτησε, ταῦτα καὶ κατεργάσατο. Εὐρὺν
 ἔργων τῆς ἐαυτοῦ σκαυρίας καὶ κακοθυλίας
 ἔβρι, συνεργὸν ποιεῖται τῆς κακίας αὐτοῦ· καὶ οὐκ
 ἴμισε πρὸς τὸν Ἀδάμ εἰσελθεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ
 ῥότερον καὶ ἀπαλύτερον, καὶ τῷ φρονήματι καὶ τῇ
 ἔξει. Καὶ μηδεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν μὲμφωσιτο.
 περ γὰρ τὸν Ἀδάμ ἐποίησεν ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὴν
 ἠφροσύνησ, τοῦ αὐτοῦ κράματος, τοῦ αὐτοῦ φρα-
 γος, τῆς αὐτῆς τάξεως. Ἄλλ' ἡ βουλὴ τοῦ ἀντικει-
 ω ἐποίησε σαθρὸν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φρένα τῆς
 ς. Ὁ γὰρ ἐκ γῆς γοιχὸς γενόμενος ἀθάνατος, καὶ
 ἄξιαν τῆς διαπλάσεως εὐλογίας χειρὶ τοῦ Παντοκρά-
 τος, καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπίνης [545] ἐπωνυμίας διὰ
 πικτικῆς ἀξίας προσλαθὼν τὸ ὄνομα, καὶ ἥ· οὐκ ἦν
 ὁ προσηγορίας ἀκούσας, ταύτης καὶ τὴν πρᾶξιν
 φῶς, εἰς θεότητος ἄξιαν τὸν νοῦν ἐαυτοῦ ἀνεπτέ-
 ζει, καὶ κατὰ τοῦ πλάστου αὐτοῦ πτέρναν ὁ ἄθλιος
 ρι· καὶ ὅπως ἄκουε. Ὁ γὰρ κακοθύλος ὄφρι προσ-
 ρει, τί φησι εἰ γυναικί· *Τί ὅτι ἐνετείλατο ὑμῖν ὁ
 ς ἐκ τοῦ καρποῦ τῆ γῆς ἵνα φάγητε καλὸν καὶ πο-
 ὶν μὴ φαγεῖν· Ἡ δ' ἀρ ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ,
 τοιχοῖσται ὡμὸν ὁ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσεσθε ὡς
 β, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν.* Βλέπεις,
 σατά, τοῦ ἐγθροῦ τὴν ἐπίνοιαν· βλέπεις τοῦ πλάνου
 πάνθας· ὄφρις οἷος πολυπόλοχος ὢν, διὰ τοῖων ῥη-
 νων ἰδελέασαι τὴν ἔβαν· *Ἡ δ' ἀρ ἡμέρα φάγητε
 τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου, διανοχθήσεται
 ἡ ὁ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες
 ὄν καὶ πονηρὸν.* Ὡς τῆς κακοθυλίας τοῦ πλάνου ἢ
 ἥς ἀτιμίας ἥς προήγαγε διὰ ὀλλίων ῥημάτων τῇ
 κηί ὡ τῆς ἐνέδρας, δι' ἥς καταβάλλει εἰς ἔδου
 μένα τὸν εἰς ὕψος ἀναχθέντα τῇ τοῦ Θεοῦ φιλιανθρῶ-
 ἰ. Καὶ οὐ γυμνὸς προσέρχεται τῇ ἔβαν ὁ ὀλλιος, ὡς
 ἴστω ἡ ἄξια, ἀλλ' ἐν ἐνδύματι τοῦ ὄφριος προσομιλεῖ
 γυναικί πρὸς τὸ δελιάσαι αὐτήν, καὶ ἀκουσιθεῖναι
 νος τοῖς ῥήμασιν οὐπίειθός. Εἰ γὰρ ἦλθεν ὡς τὸν
 ὀφρῶμενος, εὐθέως ἡ ἔβαν ἀπεπῆδα, καὶ πρὸς τὸν
 ἄνδρα ἀπέτριχεν. Ἄλλὰ τὴν τοῦ ὄφριος μορφήν
 ὀφρῶμενος ὁ πανούργος, τοιοῦτους λόγους πρὸς αὐτὴν
 ἴστω· Προσελθούσα ἀνά τοῦ ξύλου, οὐ ὑμῖν ἐνετεί-
 ἰ ὁ Θεός μη φαγεῖν· πρόσχευς εἰς αὐτὸ, ὡραῖον εἰς
 κν τοὺς ὀφθαλμοῖς σου πρόκειται, καὶ καλὸν εἰς βρῶ-
 ἰς στόματι σου γενήσεται. Ἰδοὺ νῦν φοβερὰ τοῖς
 ἴος καὶ τοῖς πετεινοῖς καθέστηκες, φοβερωτέρα
 κ τὴν γαῖσιν αὐτοῖς ὄφθησῃ· ἄρτίως μορφήν ἀνθρώ-
 νων περιειμένην σε θεωροῦσιν, νυνὶ δὲ γευσάμενη τοῦ
 κ, θεότητος μόρφωσιν περιβαλήσῃ, καὶ γινώσκουσα
 ἴση καλὸν καὶ πονηρὸν. Οὐδὲν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν
 ἠ ἀποκρυβήσεται, οὐδὲ ἐκ τῆς ἀκοῆς ὡμῶν τὴ λήθη
 ὀφρῶμη, ἀλλὰ πάντα τὰ ὀρατά καὶ τὰ ἀόρατα ἐν
 ἡ γενήσεται εὐδῆλα καὶ φανερά. Δελεάζεται τοῖσιν
 κλάνον τοῖς λόγοις ἡ γυνή· ἀρχεται τὴν ἐπαγγελίαν
 ὄφριος ἐν τοῖς στέρονος ἐγγράφειν, καὶ κατὰ τοῦ
 τὸν ἐπαίρει πτέρναν. Εἰτα πρόσσεισι τῷ ἀνδρὶ
 ὡτα ἀπαγγέλλουσα τὰ πικρότερα χολῆς ῥήματα, καὶ
 ἰ· *Τί ὅτι ἡμῖν ἐνετείλατο ὁ Θεός τοῦ μη φαγεῖν τοῦ
 κ τοῦτοῦ· Ἡ δ' ἀρ ἡμέρα φαγώμεθα, διανοχθήσων-
 ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσόμεθα γινώσκοντες καλὸν
 πονηρὸν.* Ὡς συμβούλιος κακίτητος! Ὡς λόγων πικρο-
 ἡν χολῆς! Οὐχ ἔβρακε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς τὸ φῶς
 ἀληθείας· οὐχ ὕψηκουσε τοῖς ὠτῖν αὐτῆς τῆς ζωῆς
 ἀκράσιον· οὐκ ἔγευσαστο τῷ στόματι τὴν γλυκύτητα
 ριλιανθρῶσιν· οὐκ ἐψήλαφσε τὰς χερσὶν αὐτῆς τοῦ
 ἴς τὴν πύλιν. Πρὸ τῆς συναρξίας ἔξενον τὸν ἄνδρα
 θεοῦ ἐποίησε· πρὸ τῆς ἐνοικήσεως πένητα τὸν βα-
 ζα καθίσταται· πρὸ τῆς τεκνογονίας τοῖς τέκνοις τὴν
 ἱραν ἐτεκτήνητο· πρὸ τοῦ τεκεῖν υἱούς καὶ θυγατέρας·
 ἴαν τοῖς ἐγγόνος ἐπειθήγαγε· πρὸ τῆς θυμιδώσεως

τοῦ ἀνδρός, ἔξενον αὐτὸν τοῦ παραδείσου ἐποίησεν. Ὡς τῆς
 κακίας! Ὡς τῆς ἀφροσύνης! Ὡς τῆς ἀπάτης! Πείθει τὸν
 ἄνδρα τοῖς λόγοις αὐτῆς, καὶ λαβούσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ,
 φέρει πρὸς τὸν ἀπατηθέντα, καὶ κατὰγει εἰς ἄδου
 τυθμένα τὸν ὑψηλὸν τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς φαίνω-
 μενον· καταβάλλει τὴν φρένα τὴν παντός τοῦ ὑπὸ τὸν
 οὐρανὸν ἀκαριστέραν σθενούν· τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν
 τῶν καθ' ἑκάστην Θεὸν καθορούντων· ἐμβάλλει δειλίαν
 τὰς φρεσὶ τοῦ συνεχῶς Θεῷ ἐντυγγάνοντος· παραλύει
 τὰς χεῖρας τὰς εὐλογησάσας τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ
 τὰ θήρια τῆς γῆς, καὶ τοῦτους τὰς ἐπωνυμίας ἐπιθη-
 σάσας. Γίνεται ὁ βασιλεὺς πένης, ὁ πλούσιος προσδέης,
 ὁ φιλικῇ συντυχίᾳ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος ὡς κλέπτης
 ὑπὸ δένδρον κρυπτόμενος· ὁ ἄρχων οἰκίτης, ὁ καθαρὸς
 τῇ καρδίᾳ βερτυπόμενος ὄλλος, ὁ τῇ ψυχῇ ὑπερλαμπρὸς,
 σκοτεινὸς καθεστῶς. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν ὡς ἦλιον λάμποντα
 ἐσοφωμένον ἀφῆνης· τὸν φοβερὸν τοῖς δαίμονσι, ὡς
 παγγίνιον προκείμενον· τὸν ἐλεύθερον πλασθέντα, ὡς
 δούλον κρυπτόμενον· τὸν ἐνδοξον καὶ ἐντιμον, ὡς [546]
 ἄδοξον καὶ ῥυποσιδῆ κατακείμενον. Διδ, φιλακροῦσες,
 ἀνακεφαλαίωσαντες τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἰδῶμεν τῆς
 Ἰραφῆς τὴν ἄβυσσον, τὸν εἰρμὸν τῆς διηγήσεως ἐμφαι-
 νοντες. *Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς
 βρῶσιν, καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ
 ὡραῖόν ἐστι τοῦ καυνοῖσθαι. Καὶ λαβούσα ἡ γυνὴ
 τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ἔβρα· καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ
 αὐτῆς. Ὁρᾶς τρυφήν θάνατον προσενούσαν· ὄφρις
 τρυφήν εἰς ἄδην ἐκπέμπουσαν· ὄφρις γεῦσιν παραδείσου
 ποῦσαν ἔξενον τὸν μεταλαμβάνοντα· Καὶ μηδεὶς τῶν
 ἐχόντων ἀκαριστέρον νοῦν τῷ ξύλῳ τὴν μεψίν προσ-
 γάγοιτο, ἀλλὰ τῷ μεταλαβόντι. Ὡς π γὰρ τις βασιλεὺς
 στρατιωτῆ αὐτοῦ παραγγέλλας μὴ εἰσελθεῖν τινα τῶν
 ἀρχόντων ἐνδοθεν τοῦ βασιλικοῦ κοιτύνου, εἰ μὴ αὐτὸς
 προστάξει τοῦτο, ἡ μυστήριον αὐτοῦ ἀναγγέλλας μηδένα
 τῶν ἔξωθεν καταμαθεῖν πλην αὐτοῦ μόνου, ἐκείνος δὲ
 ἐξελθὼν κατὰδῆλον ποιῆσῃ τὴν λόγον οἷς ἂν θέλῃ καὶ
 βουλῆται, εἰπέ μοι, οὐκ ὑποστῆσεται δίκην ὁ τοιοῦτος,
 ὅτι βασιλικὸν κατεργήσας κράτους· Τοιοῦτον καὶ ἐπὶ
 τὸν Ἀδάμ ἐκαίνουρηθη. Πάντα δίδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός
 εἰς βρῶσιν καὶ ἀπόλαυσιν, τὰ φυτὰ, τοὺς καρπούς, τὰ
 ὕδατα, τοῦ παραδείσου τὴν τερπνότητα, τὸν ἦλιον, τὴν
 σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας· ἐνὸς δὲ μόνου ξύλου δίδωκεν
 αὐτῷ φυλάσσειν, ὑπόδειγμα δεσποτικῶν εἰκονίζων καὶ
 ἐντολὴν πρὸς ὑπακοήν τοῦ πλάστου. Αὐτὸς δὲ μήτε
 τῶν τῶν χαρισμάτων ἐντὸς γενόμενος, μήτε τῆς ἀξίας
 τὴν ὑπερβολὴν τιμήσας, μήτε τοῦ κράτους αὐτοῦ τὴν
 ἐλευθερίαν φυλάξας, τῷ παρανόμῳ καὶ ἐγθρῷ τῆς ἀλη-
 θείας ἐπικράσαστο, καὶ ἦψατο τῆς παρακοῆς, καὶ γέγονεν
 ὁ ἀθάνατος θνητὸς, ὁ ἄρχων τοῦ παραδείσου γυμνός τῆς
 τοῦτο οἰκῆσεως, ὁ τριβῶν τῆς ἀληθείας ὀδεύων, τῶν
 δαιμόνων ἐπίχαρμα γενόμενος, ὁ Πνεύματος ἀγίου
 ἐμπεπληρωμένος, πνευμάτων πονηρῶν πεπληρωμένος, ὁ
 προφητεῖα ἠγαλιόμενος, μηδὲ ἐαυτὸν γνωρίζων ὁποῖος
 ἦν. Ἀπαρτίθεισος τῆς παρακοῆς λοιπὸν τῆς θανατη-
 φόρου, θεασάμενος Ἀδάμ καὶ ἔβαν, ὅτι γυμνὸς ὤπρηγον
 διὰ τῆς παραβάσεως αὐτῶν· ὅτε γὰρ θεοκόσμητον σο-
 λὴν τῆς ἀθανασίας ἦσαν περιβεβλημένοι, τὴν ἐαυτῶν
 γυμνωσιν οὐκ ἔωρων· ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ παράδοσις, καὶ
 ἀπηρτίσθη τὸ ἔργον τῆς παρακοῆς, τότε ἐθέσαστο τὴν
 ἀσχημοσύνην αὐτῶν. Εἰτα Ἰκκουσαν, φησὶ, τῆς φωτῆς
 τοῦ Κυρίου περιπατοῦντες ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ
 δειλινὸν, καὶ ἐβρόχσαν ὅτε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ
 ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Περιεκόπη τῆς παρ-
 ῆρσιος ἡ πρόφασις· ἦλθεν ἡ παράδοσις, καὶ κρύπτεται
 ἀπὸ τοῦ Παντοκράτορος. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἐν ἀμαρτίας
 περιβεβλημένοι. Ὅταν γὰρ τις πονρευσῇ ἡ μισγέσῃ,
 καὶ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς θύρας τῆς πόρνης, καὶ ἀπαντῆσῃ κἂν
 ἄνδρα κἂν γυναῖκα, συντυχίαν ἰδίως ἐαυτῶν διηγουμέ-
 νος· ὁ ποιῆσῃ τὴν ἀμαρτίαν νομίζει ὅτι ἡ συντυχία δι'
 αὐτὸν καθίσταται, καὶ ἐρῶβριᾷ καὶ ἐντρέπεται, τῆς
 ἀμαρτίας αὐτὸν ἐνδοθεν διαλεγκτός. Τοῦτο πέπνονεν
 ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ ἔβαν. Πολύκις γὰρ τοῦ Θεοῦ περιπα-
 τούντος ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέποτε αὐτὸν ἠδέσθησαν ἢ
 ἐνεπῆρθησαν· ἀλλ' ὅτε ἀπετελείσθη τὸ ἔργον τῆς ἀμαρ-
 τίας καὶ τῆς παρακοῆς, τότε κρύπτονται ἀπὸ προσώπων
 τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα ἐφορῶντος, κερδᾶναι τὴ προσδοκῶν-
 τες· ἀλλὰ μάτην αὐτοῖς καθέστηκε ἡ φρόνησις αὐτῆ.
 Διδ ὡς μὴ ἔχοντες ἀπολογία ἡ παρῆρσιαν πρὸς τὸν
 κρυφωγνώστην, αὐτὸς ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς
 φησι πρὸς τὸν Ἀδάμ· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; πρόφρασι ἀπο-*

λογίας αὐτοῖς χαριζόμενος· Πού εἶ; Ἴδου καὶ τῷ ξύλου
 φραγες, καὶ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἐπέτυχες· Ἴδου καὶ τὴν
 παράβασιν ἐποίησας, καὶ τῆς θεώσεως ἐξέπεσες. Ἀδὰμ,
 πού εἶ; Ὁ δὲ, Τῆς φωνῆς σου ἤκουσα περιπατοῦ-
 ρος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐφοδίσθη, ὅτι γυμνός εἰμι,
 καὶ ἐκρύβην. Ὅρας τῆς ἀμαρτίας τὴν ἐντροπὴν; ὄρας
 τῆς παραβάσεως τὴν ἀσχημοσύνην; ὄρας τὸ δικαστήριον
 τοῦ ἔνδοθεν γεγεννημένου ἐν Ἀδὰμ, καὶ κατηγοροῦν τὴν
 αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσιν; Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Τίς
 ἀνῆγγειλέ σοι, ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου,
 οὐ ἐνετείλαμην σοι, τούτου μόνου [547] μὴ φαγεῖν,
 ἀπ' αὐτοῦ φραγες; Ἀφῆκας ἐμὲ τὸν πλάσαντα, καὶ τῷ
 ἐχθρῷ προσῆλθες; εἰσας ἐμὲ τὸν δημιουργήσαντα, καὶ τῷ
 μόνου μὴ φαγεῖν; καὶ σὺ τῷ διαδόλῳ συμβούλος γέγονας;
 Εἶπεν ὁ Ἀδὰμ· Ἡ γυνὴ, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη
 μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον. Ὁ πρόφασις
 εὐλογον μὴ ἔγουσα! ὁ ἀπολογία μὴ ὠφελοῦσα τὸν λα-
 λούντα! ὦ λέξις πικρά, μὴ διασώζουσα τὸν λέγοντα!
 Ἰὴν γυναῖκά σοι δέδωκα βοηθόν, οὐκ αὐθεντούσαν·
 συνήγορον, οὐ δέσποιναν· ὁμογενήμονα, οὐκ διδάκτριαν·
 σύζυγον, οὐκ ἀρχουσαν· ὑποχείριον, οὐχ ὑψηλοτέραν·
 συγκύπτουσάν σοι, οὐ κατακρατούσάν σου. Ὅθεν ὡς τῷ
 ἐχθρῷ ἀκροασάμενος, κάμου παρακοῦσας, δέχου τελείαν
 τὴν ἐπιτίμησιν, ἣν οὐ παρασελεύσουσι μακροὶ αἰῶνες, ἣν
 οὐδεὶς ὑπερβήσεται τούτου τοῖς ἡμέραις, ἣν ὁ σῶμα ^a φο-
 ρῶν καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, οὐ περάσει τούτο τὸ
 πέλαγος. Ὅρα, Ἀδὰμ, Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς
 γυναικὸς σου, καὶ φραγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνε-
 τείλαμην σοι, τούτου μόνου μὴ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ,
 ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις
 σά; ἢ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀκάν-
 θιας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φάγη τὸν
 κόπον τοῦ ἄγρου. Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου
 σάγη τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν
 γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.
 Ὁ τῆς κατάρτας ταύτης, ἥτις τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα
 τρέμειν ἐποίησεν! ὦ τῆς λέξεως, ἣν οἱ ἀπειροὶ αἰῶνες
 οὐ παρασάλευσαν! ὦ τῆς ἐπιτίμησεως, δι' ἧς ὁ πολυ-
 χρόνιος κόσμος αὐτὴν οὐκ ἐπαλαύσεν! ὦ τοῦ ῥήματος,
 ὁ βασιλεὺς καὶ ἀρχοντας, πλούσιοι καὶ πᾶντες φριττοῦσι
 καὶ δεδοίκασι! Καὶ ἐξέβαλε Κύριος τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν
 γυναῖκα αὐτοῦ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐρ-
 γάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη· καὶ προσέταξε
 Κύριος τὰ Χερουθὶμ καὶ τὴν φοροῖνην ρομφαίαν
 φυλάσσειν τὸν Ἐδὲμ παράδεισον, καὶ ἀδιάβατον τη-
 ρεῖν τὴν εἰσοδὸν, ἵνα μὴ τις τῶν σάρκα φορούντων καὶ
 τὴν παχύτητα τοῦ σώματος περιεικμένον διέλθῃ ταύτης
 τὴν πύλιν. Τὸ δὲ δεσποτικὸν ῥῆμα ἔργον γέγονε αἰῶ-
 νιον, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰση-
 γαγε· καὶ βασιλεῖς ταύτην τὴν φωνὴν δεδοίκασι, καὶ ἀρ-
 χοντες τρέμουσι τὸ ῥῆμα τούτου, πλούσιοι εἰς τὴν ἀπό-
 φασιν ταύτην ἔγκεινται, καὶ πτωχοὶ ὡς χρέος τούτο ἐκ-
 δέχονται, καὶ πάντες βροτοὶ τῆς φύσεως μέτοχοι τὸν
 θάνατον ἀναμένουσι. Τί γὰρ ἔπραττεν ὁ Ἀδὰμ ἔξω τοῦ
 παραδείσου καθήμενος; Ἦν σκατῆν, μετὰ κλαυθμοῦ
 ἐργαζόμενος, μετὰ στεναγμοῦ, ἰδρωτὶ περιβρέμενος,
 ἀχθοφορῶν, τοῦ ἥλου τὸν καύσωνα μὴ φέρων, πηγνύ-
 μενος τῷ τῆς νυκτὸς παγετῷ, καὶ κλαίων οὐκ ἐπαύετο
 ἐννοῦν ὅλας τρυφῆς ἐστέρηθῃ, στεναγμοῖς ἐκέχρητο ἐκ
 κατωτάτου στήθους, λόγους ὀδυνητοῦς ἐξηρεῖτο τὸ
 στόμα αὐτοῦ· καὶ πρὸς τὴν γῆν Ἐδὲμ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνα-
 πετάξων, τὴν κάραν τε κινῶν ἐνθεν κἀκεῖθεν, γαστροῦ
 ἀπυθύροτο, καὶ ἐν κλαυθμῷ ἀπαραιμυθῆτω ἐκραύγαζε
 ὡνῆθι μεγάλη! ὦ πόσων ἀγαθῶν τὸν σὺν ἄλλοτριώματι,
 πανόβλιος παράδεισε! ὦ πόσος εὐφροσύνης ἐνεπίμπλατο
 μοι ἡ ψυχὴ θεωρῶντος τὸ σὸν κάλλος! ὦ πόσος ἀγαλ-
 λιάσεως! ἀπῆλθον ἔνδοθεν σου καθήμενος. Πῶς εὐφραι-
 νόμην ἐκ τῆς ὀσμῆς τῶν ἀνθέων σου! ὦ πόσος πρόκειτό μοι
 ἡ ἀμοχθος τράπεζα! πῶς ἀνέβλυξέ μοι ἡ κρατῆρ ὁ αἰ-
 ζῶος! πῶς ἐνήδυνέ μου τὸ πνεῦμα ἡ τῶν ἀγγέλων πο-
 λιτεῖα! πῶς περιελάμπε μου τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ φῶς
 τὸ ὑπεράμπερον. Πάντα τὰ ποιήματα ὡς βασιλεὺς τὴν
 τιμὴν μοι προσέφερον! Πᾶσι τοῖς θηρίοις φοβερός καθ-
 ιστάμην· πᾶσι τοῖς πετεινοῖς ὡς ἤθελον προσέταττον·
 πᾶσα ἡ κτίσις ὡς δεσπότη μοι προσέβλεπεν. Ἀπηλλο-

τριώμαι τούτων ὡς παρθέτης· ἐξωρίσθη τῆς τρυ-
 φῆς ἀνδράποδον· εἰδυῶσθην τῆς χαρᾶς σου ὡς παρ-
 νομος· ἀπῆλθον τῆς κατοικίας σου ὡς δραπέτης·
 κλαῖου πρῶτον, τί δεύτερον; τὴν στέρσειν τοῦ κάλλ-
 ος σου; τὴν χαρὰν τὴν ἀληθινὴν τὴν ἀμέριμον ζωὴν; τὴν
 ἀκήρατον δόξαν; τὴν ἀγγέλων τὴν ἀλλοτριώσιν; τὴν
 τῶν ἀρχαγγέλων στέρσειν; τῆς βασιλείας τὸ κλέος; τὴν
 δένδρον τὴν τερπνότητα; τοῦ φωτός σου τὴν λαμπ-
 ροῦσαν; τὴν μαρμαρυγὴν τὴν ἀκήρατον; τὴν γύμνω-
 σὴν περιχειμαι; τῆς ἀσχημοσύνης τὰ λείψανα; τὸν ὄν-
 τιστὸν τῶν ἀγγέλων; τὸν θηρίων τὸ ἀνυπόστακτον; τὴν
 κτηνῶν τὸ ἀκαμπτὸν; τοῦ Θεοῦ τὴν φίλαν; τοῦ Πνε-
 ματος τὴν ἀλλοτριώσιν; τὸν μακαρισμὸν τὸν ἀθά-
 νατον κοπετὸν [548] κέφομαι; ποῖον κλαυθμὸν θρηνη-
 ποῖαν ταπεινώσιν ἀσπάσομαι; ποῖαν τραγωδίαν ἀρσῶμαι
 ποῖον στεναγμὸν ἀναπέμψω; ποῖαν ὀδύνην καταπαύ-
 σαι τὴν ἀρτίως παρεστῶσαν; τὴν μετὰ ταῦτα; τὴν ἐν τῷ
 καταχθονίῳ, τὴν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου; τῶν ἀκαθῶ-
 τῶν τὴν βλάστησιν; τῆς γῆς τὴν ἐπιτίμησιν; Οὐ φέρω τὴν
 λύπην τὰ λείψανα, οὐ φέρω τὸν στεναγμὸν, οὐ φέρω τὴν
 ἔναντι τῆς τρυφῆς σου καθήμενος βλέπειν σε. Σέως γέ-
 γονα τῆς τῆς διατριβῆς, Σέως τῆς τῆς κατοικίας, ἀλλ-
 τριος τῆς αἰδίου ἀπολαύσεως, ἔξεν ἑμαυτὸν κατέστη
 τοῦ Θεοῦ οἰκία μου βουλή. Σέως ἀπάρτι γενήσομαι τῷ
 σῆς θεωρίας καὶ ὁράσεως. Οὐκέτι σου τῆς τρυφῆς ἀ-
 λαῖουσα, οὐκέτι τῆς μακαριότητός σου ἰδυνθῶ, οὐκέτι σε
 τῆς θέας ἀπολαύσω, οὐκέτι σου τῆς μαρμαρυγῆς ἢ
 λαμφοῦ, οὐκέτι ἐν σοὶ κατοικήσω. Πάντα κενά μοι ἔ-
 γονε· πάντα παρήλθον ὡς σκιά· πάντα διέβη ὡς ἄνεμος
 πάντα ἠφανίσθησαν ὡς ἀνύπαρκτα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶ-
 μου. Εἰ δύνασαι, κἀν σὺ παρακάλεσαι τὸν πλάσ-
 τῆς ὀψις μὴ χωρισθῶ τῆς συναυλίας σου. Κατάκαμψον
 δένδρα σου, καὶ πρόσδεσον τῷ εὐσπλαγγῆ, καὶ τῷ ἐν
 τῶν φύλλων σου ἀνάκρασον ἐν ἰσχυί. Πανόβλιος γένη-
 κελύσματι τοῦ Δεσπότου, καὶ παρῆρσιαν ἔχεις ἐκ
 τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀρον ὡσπερ ὀφθαλμοῦ τῶν καρπῶ-
 ν σου τὰ εἶδη, καὶ ὡσπερ τόμα εὐλαλον τὴν τῶν φωνῶ-
 ν εὐνοίαν, ἵνα μετῆς ἀνεωγμένους τῷ σε ἀγαπήσει
 Ἴδου νῦν τὸ στόμα μου κράξις ἐκπολάσε· Ἴδου καὶ ὁ
 γλῶσσά μου λαλεῖν ἀπεπαύσατο· Ἴδου καὶ ὁ λάρυξ μου
 σιγῆ κατέδεδεται. Ὡς παρόβουλος κατακέκριμαι, ὡς
 ἄβλιος γεγυμνωμαι, ὡς ἄνομος ἐκδέβλημαι, ὡς γῆ
 τῆ γῆ παρεδόθη, ὅθεν ἐξήλθον· ὅθεν ἐπλάσθη, ἀναί-
 κλι καὶ οὐκέτι σου θεωρῶ τοῦ κάλλους τὴν ὠραιότητα. Ἐ-
 στραφῆς πρὸς τὴν γυναῖκα, ὀνειδίμοις ἐκέχρητο, καὶ
 ἐν πικρίᾳ ψυχῆς ἔλεγε· Τί μοι τὴν ἀθανασίαν ἐθέλει-
 γύναι; τί τὸν ὑψηλὸν ἐποίησας ταπεινόν; τί τὸν πα-
 ἄρην κατέστησας προσαιτήν; τί τὸν βασιλεῖα τῆς τῆς
 σεως δούλου ἀνέδειξας; τί μου τοῦ φτωχοῦ εὐτυχί-
 σας ὀφθαλμοῦς; τί με τὴν στολὴν ἐξέδυσας, ἣν οὐκ ἔ-
 ὕφανα; τί τὴν τιμὴν μου ἐφθόνησας; τί τὸ ἀρχέλευ-
 μου κάλλος ἡμαύρωσας; τί τὴν ζωὴν προσαγορευθεῖσα, ὕ-
 πος μοι γέγονας; τί με τῶν ἀγγέλων ἀλλοτριώσαται, τὰ
 δαιμόσι συγκατασχήμενος; τί με τῆς βασιλείας στερ-
 σασα εἶς ἄκραν πτωχεῖαν κατήγαγες; τί τὰ ὤτα μου τῆς
 φωνῆς τοῦ Θεοῦ διηγεκῶς ἀκούονα ἀπέφραξας, ὡς ἀπ-
 βύουσα ἥτις οὐκ εἰσακούεται φωνῆς ἐπάδοντος; Οὐ τῆ
 τὴν ἐπιτίμησιν, πρὸ τῆς συναφῆς τὴν λύσιν ἐπιτίμη-
 σιν τῆς κατασκευῆσεως τὴν ἀναχώρησιν μελετῶ; ἢ
 τῆς συμποκῆς τὸν χωρισμὸν μεριμνῶ· πρὸ τοῦ σῶ-
 χθῆναι ἀποστῆναι ἀπὸ σοῦ δυσωπῶ. Ἄπιθι ἀπ' ἐμ-
 γύναι. Πότε τὴν γῆν ἐργάσομαι; πότε τριβόλους ἀ-
 σπάσω; πότε σίτον ὠριμον θερίσω; πότε ποιῶν
 διαυρον, ἄρτον κατασκευάσω; πότε καθίσεις ἀμέριμ-
 τούτων ἐστίασομαι; πότε ἀνωδύνας ὑπνώσω; πότε
 φύλλα ἐκδύσομαι τῆς συχῆς; πότε τὴν ἀσχημοσύ-
 νης σαρκὸς μου σκεπάσω; πότε ὑποδύσομαι τοῖς σπ-
 πρὸς τὸ μὴ κατακεντάσθαι ὑπὸ τῆς θεῆθεν ἀνα-
 λίσσης μοι ἀκάνθους; πότε σκέπασμα ποιήσω πρὸ
 τὸ σπογγίσαι τὸν τοῦ προσώπου μου ἰδρωτά, ὃν μοι πρ-
 εβένησας, γύναι, ἐξ ἀφροσύνης; Σὺ ἀέργως μένευσα
 ὄρας τὴν συμφορὰν ὅτε δὲ τέξεις τέκνον, τότε τῆς ἀ-
 φάσεως ἡ διχὴ ἐπὶ σοὶ ἀνατελεῖ. Ὅτε τὸ ἔκγονόν σου
 τῆς κοιλίας σου μέλλει ἐξέργεσθαι, τότε μνησθήσεται
 ῥημάτων μου· ὅτε ἐν ὀδύνη τοῦ πόνου ὀνομαζέται, π-
 τῆς ἀποφάσεως ὁ καιρὸς σοὶ ἐξανθήσει· ὅτε σε κατα-
 βούσιν αἱ ὄδιες, τότε τοῦ Θεοῦ τῆς κατάρτας μνησθή-
 σε. Ταῦτα καὶ τὰ τούτους ὅμοια ὁ Ἀδὰμ πρὸς τὸν
 ὀμβρῶνον ἐν πικρίᾳ ψυχῆς προσέφωνε· τούτους τοῖς
 γοῖς καταπλήττων τὴν ἑῴαν καὶ ἔκατῃ τῆς

^a Sav. τσ ἡς οὐδεὶς ὑπερβ. τούτους τοὺς ἡμέρας ἡς ὁ σῶμα.
^b Cod. unus πᾶς ἐνήδυνέ μου τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων
 μελωδίας.

o dictum amarum dicenti non salutare ! Uxorem tibi adiutricem, non heram ; consortem, non domnam ; ut consentiret, non ut doceret ; conjugem, imperantem ; subditam, non sublimiorem ; tibi obuentem, non te subjicientem. Quamobrem utpote inimicum audieris, mihi que non obtemperaveris, tibi correptionem, quam diuturna sæcula non mutant, cuius terminos nemo transgredietur, quod agus non trajiciet quisquis assumpto corpore vult in mundum. Vide, Adam, « Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno de quo solo præceptum tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis : in doloribus comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi, et comedes panem agri. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, nec revertaris in terram, de qua sumptus es : quia ra es, et in terram abibis » (*Gen. 3. 17-19*). O ledictionem, quæ visibilibus et invisibilibus tremorem incutit ! o dictum, quod infinita sæcula non tabunt ! o corruptionem, quam mundi diuturnitas antiquavit ! o dictum quod reges et principes, ites et pauperes horrescunt et timent ! « Et ejecit minus Adam et uxorem ejus ex paradiso voluptatis, operaretur terram, de qua sumptus est ; et præcepit Dominus Cherubim et flammeum gladium, ut eudirent paradisu Edem » (*Gen. 3. 24*), et ejus tum inaccessum servarent, ne quis carne indutus, corporis mole circumdatus, per ejus ostium transiret. Dominicum vero dictum æternum habuit effectum, eque sententia mortem in mundum induxit : reges et ipsi hanc vocem formidant, ac principes tremunt ; ites in hac inclusi sunt sententia, pauperes hoc ceu bitum expectant : expectant utique obitum mores omnes, utpote natura consortes. Quid enim fecit tam extra paradisu constitutus ? Terram fodiebat, in fletu operabatur, cum genuit, sudore perfusus, era bajulans, æstu solis intolerabili, noctisque gelu goretur cruciatus, fendi finem non faciebat ; mente volvens cuiusmodi voluptate privatus esset, imo peiore gemitus emittebat, oreque verba dolore plena : « eris versus Edem oculis, caput hinc et inde motus, miserabiliter ejulabat, luctuque non consolabili, et voce magna clamabat : Heu quantis bonis tuis cidi, felicissime paradisi ? heu quanto gaudio meus plebatur animus, cum pulchritudinem tuam respirem ! o quanta fruebar exultatione intra te constitutus ! Quam letabar ex odore florum tuorum ! quo eto mihi mensa sine labore parabatur ! quo pacto tibi crater perenni liquore manabat ! quomodo animum recreabat angelorum consortium ! quomodo oculos illuminabat lux splendidissima ! Opificia omnia inquam regem me in honore habebant. Omnibus rris tremendum eram : cunctis volucris pro lubito operabam : creatura omnis me tamquam dominum speciebat. His bonis excidi per prævaricationem ; e ductate dejectus sum quasi mancipium ; a gaudio o deturbatus quasi improbus ; e domicilio tuo deusus quasi fugitivus. Quid primum lugeam, quid secundum ? num pulchritudinis tuæ privationem ? an auditum perenne, vitam curis vacuum, gloriam non certam ? angelorumque consortium amissum ? an arangelorum sublatum colloquium ? regni decorem, florum amantiam, luminis tui splendorem, fulgonem perennem ? nuditatem meam, turpitudinis reliquias, exprobrationem angelorum ? ferarum rebellionem, jumentorum inobsequentiam ? Dei amicitiam perditam, Spiritus recessum ? beatitudinem perpetuam ? Quo luctu, quo fletu hæc prosequar ? quam amittationem amplector ? quam tragœdiam inciam ? quem ejulatum emittam ? quem dolorem sentio, an præsentem, an sequentem, an eum qui inderis ? an sudorem vultus, spinarum germina, terræ erepationem ? Non fero doloris reliquias, non fero amittum, non fero voluptatis tuæ conspectum, co-

ram te constitutus. Extraneus tibi domicilioque tuo factus sum, alienusque a perenni usu tui, propria voluntate me alienum a Deo constitui. Alienus dehinc ero a tuo conspectu et contemplatione. Non ultra fruar voluptate tua ; non ultra beatitudine tua potiar ; non ultra fruar aspectu tuo ; non ultra radiis tuis illustrabor ; non ultra in te habitabo. Omnia mihi frustra cessere ; omnia ut umbra transierunt, omnia velut somnium præterierunt, omnia ab oculis meis abscesserunt, quasi nunquam exstitissent. Num potes etiam tu Opificem rogare, ut ne ab habitaculo tuo detrudar ? Flecte arbores tuas, et procumbe ante miseratorem illum, sonitu foliorum tuorum fortiter clama. Felicissimus factus es jussu Domini, ac fiduciam habes, utpote domus Dei nostri. Attolle quasi oculos fructuum tuorum speciem et quasi os eloquens plantarum tuarum odorem, ut apertus maneat ananti te. Ecce jam os meum clamando defatigatum est ; ecce lingua mea loquendi finem fecit ; ecce fauces meæ silentio colligantur. Ut pravi consilii damnatus, ut miser nudatus, ut impius ejectus sum, ut terrenus terre sum traditus, ex qua exivi ; in eam ex qua formatus sum redeo, nec ultra contemplor decoris tui speciem. Deinde conversus ad mulierem, probris est usus, et in amaritudine animæ dixit : Cur mihi immortalitatem decerpisti ? cur omnium dominum effectisti mendicum ? cur regem mundi servum exhibuisti ? cur oculos meos lumine fruentis excæcasti ? cur me vestitum exuisti, quem non texueras ? cur honori meo invidisti ? cur archetypum decorem meum obscurasti ? cur vitæ nomine donata, mors mihi fuisti ? cur me angelis alienum faciens cum demonibus habitare coegisti ? cur me regno privatum in summam paupertatem redegisti ? cur aures meas frequenter Dei vocem audientes obturasti, sicut apes surda, que non exaudiet voces incantantis (*Psal. 57. 5*) ? Non fero increpationem, ante copulam solutionem requiro ; antequam habitaculum statuam, secessum meditator ; ante copulam separationem molior ; ante conjunctionem abs te discedere impudet. Abscede a me, mulier. Quandonam terram operabor ? quando tribulos eveham ? quandonam frumentum mature demetam ? quandonam illo in farinam reducto, panem coquam ? quandonam sine curis sedens illum comedam ? quandonam sine dolore somnum capiam ? quandonam ex foliis ficis vestiari ? quandonam turpitudinem carnis meæ velabo ? quandonam calceis pedes obtegam, ut ne pungar spina divinitus pullulante ? quandonam velum consuam, ut abstergam sudorem, quem mihi, mulier, ex insipientia procurasti ? Tu sine labore degens calamitatem non perspicias : ubi vero infantem paries, tunc sententiæ damnatio tibi exorietur. Cum proles ex utero tuo egredietur, tunc verborum meorum recordaberis ; cum dolore cruciaberis, tunc sententiæ late tempus orietur ; cum te dolores partus apprehendent, tunc Dei maledictionis recordaberis. His et similibus uxorem in amaritudine animæ Adam alloquebatur : his verbis Evam quotidie increpans nulla mixtam consolatione cantilenam tragice emittebat ; in hujusmodi ærumnarum pelago primus homo divinitus immisam iram cum multo labore excipiebat. Audistis, o filii, Adami formationem : nostis dignitatem ipsi collatam ; didicistis dona a Deo ipsi collata ; vidistis ejus transgressionis exitum ; ejus non consolabilem tragœdiam dellevistis ; vidistis eum e regione paradisi moestum ac demissum. Finemne orandi faciemus, an narrabimus odiosissimam illam hereditatem, quam Eva futuris reliquit generationibus ? Necessè est sermone ultra progredi, ut omnibus enarremus illam maledictionis plagam divinitus immisam : quomodo nobis damnatio conspiciat evaserit, terminosque suos usque in sæculum conservet, et quam veraci ore Deus protulerit illud : *Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitum tuum* (*Gen. 3. 16*) : cuius dicti firmitatem his generationibus declarat. Quemadmodum enim matris formam filia refert, sive per oculos, sive per faciem, sive per staturam : ita et nunc usque in sæculum universalis

1. Cæd. n. us, quomodo oblectabatur animus angelorum gloria !

illa damnatio procedit, et mensura ejus usque in sæculum non commovebitur.

4. Verum aperta mente ad narrationis examen accedite, et animo perceptis veritatis eloquiis, his placide aures adhibete. Non enim de temperantibus et frugi mulieribus verbi theatrum purum exhibebimus, sed de improbis, lascivis et profanis agemus. Quem earum ordinem oratio prosequitur? Virginnine, quæ viros non sunt expertæ? an earum quæ in nuptiali toro liberis operam dantes matres sunt effectæ? an earum, quæ in viduitate relictæ, Dei timore non sunt ornatae? Verum operæ pretium est prius de prima ætate disserere, et ad cæteros deinde gradus pertransire. Agedum, juvenularum ordinem in medium producamus, quæ virgines esse videntur, et de castitate sua gloriantur, deque iis verba faciamus. Quid earum commemorem? Habitus, mores, solertiam, quomodo juvenes illecebris suis capiant (a), in eorum sæpe cubricula se ingerentes, et ex alio in alium locum discurrentes, incessu strepitum, risu tumultum edentes, sique in illorum aures sese insinuant, atque ex fenestra in fenestram procedentes manisque expandentes, usque ad pectus illas impudenter protendunt; satanicis nutibus ceu telis lascivorum oculos impetunt: auro pectus exornant, annulis manus, aures inauribus gemmarum et hyacinthorum; naturali vultus pulchritudini fucum addunt, cerusa et vermiculo genas liniunt, et collo fulgentes velut statua inanimata, singulis horis, singulis diebus cincinnos plectunt et crispant, usque ad frontem nitent, supercilia nigro colore perungunt; mala: certe consuetudinis opus. An non improbi istiusmodi mores sunt? an non hæc absurda opera sunt, resque inutiles? nonne spes earum insana? Quosque palam non possunt inescare, in hos clam arcus et tela intendunt: queniadmodum Eva Adamum clam inescavit. Audivi quippe earum multas per tabule foramen dispicere, et eos qui per plateas ambulant explorare, parvos et magnos; et hujus quidem viam irridere, illius staturam parvi facere, illius capillitium vel vestitui illudere, ac sese mimos præstare non frugi mulieribus; dies festos dominicasque in otio transigere, neque a torpedine umquam surgere, vel ad cibum, vel ad potum, vel ad somnium sibi conciliandum; sed quotidianum laborem et curam unius diei limitibus circumscribere: nulla apud patrem et matrem reverentia, nullo apud fratres pudore, nulla apud servos et ancillas verecundia uti; sed omnibus ludos facere, et ad omnia navi fluctibus agitata: similes esse. Respicite sepulcrum, filia: Sion, et sacræ piscinæ proles, et contemplantini imaginem illam, quam exornatis, necnon inanem intempestivumque vestrum cultum et habitum, quomodo omnia pulvis sint, quomodo omnia per mortem amarissimam marcescant, quomodo omnia cinis, quomodo omnia fœtore plena. At ne mihi mulierum cœtus dicam impingat, ac si ipsas vituperem. Jam enim ante monui, me non de prudentibus et frugi mulieribus verba facero, sed de pravis, imprudentibus et vesanis. Nam multas novi mulieres temperantes et probas, quarum meminit Apostolus in libro vitæ. Sed age aliorum ordinum turbam exploremus. Tres quippe ordines me vestræ magnificentiæ exhibiturum pollicitus sum, virginum nempe, connubio juncturarum, et viduarum. Quia vero jam de multis pauca circa virgines vestræ caritati recensui, jam de mulieribus quæ de conjugio gloriantur agamus; quæ sane viris suis instar aspidis sunt. Quot enim mulieres vidi quæ suis conjugibus repentinam mortem procurarunt? quot novi, quæ cum viris inferre mortem non possent, eos per nequitiam suam in genuit et tremore degere cogunt, neque tantum ipsis honoris exhibent, quantum bruta animalia? Sane si sit dives, suas nocte dieque jactans divitias, conjugem in pace vivere non

sinit. Si sit inops, ex loco in locum, ex domo in æquum pervadens, lites excitat et jurgia, turbasque quotidie movet; non patitur virum suum vel cum vicino vel cum noto pacem habere; sed omnes contumelia afficit, cum omnibus litigat, in omnes insit, omnes conturbat; ad magistratus se sponte confert impudenter, ad tribunalia ut læsa comparet, in talibus verba profundit, in ecclesiis colloquia miscet importuna, et hæc sutilia fatatur: Ego vitæ fortunisque meis accessionem facio, ego famulis prædagogi locum sum, quæ ad victum spectant curo: frustra conjungens primas tenet, nullum ille negotium curat; nec quid domi agam; unum novit panem, quem e mensa comedit; ne vinum quidem novit, quod ebibat. Omnia festam impudentiam! Jure clamant sapientia: *Ne attendas improbe mulieri: mel enim profuit ex labio ejus, quod ad tempus dulce erit gutturi tuo, postea vero felle amarius reperies, et acutius gladio ancipiti* (Prov. 5. 2. 4). Quod si literis imbuta fuerit, jam duplex morbi et improbitatis genus est. Nam quot mulieres per literas viros suos occiderunt, dum arcana, quæ ambo soli noverant, per epistolæ ejus in notitiam venerunt, et inde rei eventus accidit. Quot novi mulieres, quæ sigillatas chartas ad nequissimos viros et mœchos suos miserunt, ac prælongis manibus conjuges suos interfecerunt? Hos per pharmacam, alio modo ambulantes, mullos in agrum concedentes, sive gladio, sive lapide, sive fuste, cum quis vel tempora, vel caput, vel dorsum cadens, repentinum exitum attulit. Impudenter ille ecclesiis adeunt quasi orandi causa, et jurant per corpus intemeratum et sanguinem Filii Dei, vel per Matrem ejus, vel per aliquem sanctorum; multa etiam per vivifi-cum lignum, se nefaria sua acta non violaturas, sed pacta sua firmaservaturas esse. O miserissima! tunc tremendum Domini nomen in adulterii tui adjutorium usurpas! Stulta et insana, Virginem et Deiparam Mariam intemeratam, adjutricem pravi consilii tui statuis? O fera immanis, et corve carnes comedens, innoxiasne sanctorum domos, furis latibulum sanguine cruentatum efficis? At templum Domini sanctum et purum non sedatur, tu vero in tempore opportuno insanias: hæc fructum reportabis, secundum apostolum Paulum clamantem: *Si quis violaverit templum Dei, disperdat illum Deus; templum enim Domini sanctum est* (1. Cor. 3. 17). Vultis et alia dicamus adversus illarum consilia? Hæc si vicinas habeat probas, quotidie illas observat, in eas invehitur, et si quos ex notis et consanguineis viderit in earum domos introire, ipsis suavitæ exprobat, scorta et manadas appellans, et illæ sint liberali et corpore et animo. Si liberos habeat, quasi feras illos respicit; si famulos vel ancillas, nulla ulla mansuetudine, sed servitutis nomine illas interdu verberat, per noctem vero operandi molestiam infert. *Non est timor Dei ante oculos ejus* (Psalm. 35. 1). Cum autem juxta virum in lecto recumbit, non ipsi facultatem dormiendi relinquit, sed incitat adversus domesticos, incendit ad lites vicinis movendas. Illic servus me despicit, hæc ancilla mihi illudit, hic vicinus mihi perpetuo conviciatur in ecclesiis, apud amicos, in foro: me ulciscere; alioquin non sededo ultra tecum ad mensam, non comedam coram te panem, non dormiam tecum: quia nullam mei rationem habent hic et illa, sed ut lutum despiciant. Quod si putas id me conjectando dicere, respice matrem Ægyptiam, quæ in Josephum laqueos tendit, et virum suum furore iraque incendit: justumque demum occidere meditabatur, nisi insomnis ille oculus eam prævertisset, ipsumque servasset. Respice Herodiam, quæ Joannem interfecit. Dicebat enim Proculus viro Herodi: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* (Philippi (Marc. 6. 18)); illa vero vincit eum, intemerosam mulierum majorem, in convivio recumbentium amicorum, caput ejus abscidit (a): et quod non potuit Herodias vivente viro facere, ea inique post ejus obitum

(a) multa hic adduntur apud Savil. quæ in Ms. nostro non extant, quæque consulto mittimus, ne tot nugæ multiplicentur.

(a) Hæc Evangelio adversantur.

Ipsam ex nomine vocat dicens: *Accipe unigenitulum tuum Isaac, quem diligis, et offer illum in sacrificium per te ipsum, in uno montium, quem ego tibi dicam (Gen. 22. 2).* Cum autem dixit ei, Abraham, Abraham (*Ibid.* v. 1), alacriter audivit, præstantiorem expectans gratiæ accessionem. Omnino sperans aut nuptias facturum, aut thalamum se paratum esse, ut benedictio circa futurum semen multamque prolem impleteret, quemadmodum promiserat. Sed additamentum sermone ediscamus: *Accipe primogenitulum dilectum tuum.* Videtur sermonis stimulus? quomodo patrem pungit, et flammam naturæ succendit? quomodo excitat amorem patris erga filium, unigenitum simul vocans et dilectum, ut per hujusmodi vocabula amor erga illum fervens probaret animum? *Et offer illum in holocaustum mihi super unum montium, quem monstravero tibi.* Quid ergo patimini hæc audientes? quomodo non caligine replemini dum hæc narrantur, quotquot patres estis et naturæ erga filios amorem clare edocui estis? Nostis enim, nostis quomodo patris aures excipiant cædem unigeniti filii. Quis non obstupisset ad talem vocem? quis non statim faciem avertisset? quis non ad tale præceptum mori maluisset, quam sermonem excipere? aut quis non disceptavisset adversus eum, naturam sibi causæ patronam sic evocans: Cur hæc præcepisti, Domine? cur stupendam illam emisisti vocem? Ideone me patrem facere voluisti, ut filii interfectorem statim efficeres? idcone tam dulce donum degustare me voluisti, ut me toti mundo fabulam ostenderes? propriis manibus filium jugulabo? scdatane proprio sanguine dextera filii interfectorem efficiat? Hæccine præcipis, et talibus gaudes sacrificiis? jubes interficere dilectissimum filium, a quo me sperabam cum Sara sepulturæ mandandum esse? talemne ipsi, dic mihi, thalamum parabo? tale nuptiis gaudium procurabo? accendam ipsi non faciem nuptialem, non lucem gaudii, sed ignem funebrem? num coronabo? an lectum nuptialem ponam? an choreas ad eam rem evocabo? an pater ero, ut dixisti, gentium, qui ne uno quidem filio sum dignatus? At nihil eorum obstitendo dixit vir justus: sed obtemperans, igne ferventiorem accendit caritatem, acutiorem gladio exhibuit amorem: illo enim succidit vincula naturæ, naturalis affectus sarcinam relinquens et abiciens; se ipsum alacriter obtulit, et filii occidendi mandatum suscepit. Neque uxori quidpiam ea de re dixit, neque rem ipsi communicavit; idque admodum prudenter, putans mulierem ad id negotii nec sat firmam, nec sat utilem ad consilium dandum fore. Neque eum utile fuit, imo nocuit Adæ consilium Evæ. Ne igitur quidpiam muliebri pateretur Sara, neve, utpote mater, ferventem suum sincerumque erga Deum amorem frangeret, rem ipsi latere curavit. Quibus enim lamentis non usa esset Sara tum erga filium, tum erga patrem? quid non factura erat videns filium suum ad necem violenter abduci? quomodo non ipsum ulnis complexa ad se illum attraxisset? quibus alloquuta esset verbis Abrahamum, et lamentabili voce clamasset? Parce, parce naturæ, parce filio, Abraham, parce. Ne sis hominum generi fabula. Unigenitus est partus, ipse primus est, primus et ultimus quem parturiam Isaac: ne recesses uvam illam unam, quam tulimus, quando demum nulla in monte vitis amplius est: ne falce decerpas spicam unam, quam tulimus, que ex nobis prodit, cum senio pene emortui essemus: ne conteras baculum, quo fulcimus: ne frangas virgam nostram in qua requiescimus: ne excæces oculum quem ambo possidemus, ne tollas memoriale nostrum ex orbe: ne agnum quem habemus mactes ut ovem: ne tollas gaudium nostrum, nec nos luctu repleas. Quem in mensa post hunc videbimus? quis nominabit matrem? quis senectuti serviet? quis circumornabit mortuos? quis in sepulcro corpus deponet? quis orborum monumenta postea servabit? Vides speciem et formam adolescentis, florem juventutis, quem si in inimico videres, misericordia pror-

sus movereris, hæccine mihi diuturnæ precatiois fructus datur? Hæccine successio ramus relinquatur? hæc reliquiæ generis? hæccine senectutis baculus? hæccine sola spes quibus non alia spes superest? Si gladium in dilectissimi jugulum impulsurus es, ne priorem confodias: maximam mihi tribues gratiam: communis sit tumulus, commune sepulcrum, communis pulvis amborum corpora operiat: communis mors sit sterilis, et prolis illius: communis cippus amborum calamitatem enarret. Ne videat Saræ oculus Abrahamum filii interfectorem, neque Isaacum matris patris mactatum. Hæc et similia fecisset Sara, si dilectissimum mactatum iri scivisset. Ideo vixit horum Abraham ipsi nuntiavit, ne peragendi operis obex foret. Imposuit filio fasciculum lignorum, quia Servator crucem portavit. Perreclurum Isaacum ad cædem, sequebantur asinus et pueri; et perreclurum Christus ad passionem, pullum asinæ conscendit, significans gentium vocationem: sequebantur autem eum discipuli, præmia certaminis tenentes, et Hosanna clamantes. Gestans Isaac ligna ascendebat in montem, ut ceu agnus innocens ibi immolaretur; gestans quoque Servator crucem exhibat, ut in Calvaria quasi agnus pro nobis immolaretur. Gladium cernens, cogita lanceam; aram considerans, cogita Calvariam; crux ligna videns, cogita crucem; ignem videns, amorem tecum reputa. Respice arietem hærentem duobus cornibus arbusto, quod vocabatur Sabec; vide mihi et Christum, agnum Dei, duabus in cruce manibus detentum. Lignum illud Sabec, remissionem interpretamur; senis enim filium remisit et redemit a mactatione, crucem præsignificans, quæ mundo peccati remisit, vitamque præbuit. Aries in ligno Sabec pendens Isaacum solum mystice liberavit; Agnus vero Dei suspensus in cruce, servavit mundum ex morte et inferno. Avulsus est Isaac a filii suis¹, venturus in montem ad mortem subeundam; avulsus est Christus a discipulis suis, venturus ad necem pro nobis tolerandam. Reliquit pueros suos justus Abraham, ne quis ex ipsis impedimentum sacrificio afferret, et secum assumpto Isaaco, solus solum adducit, ignem, gladium et ligna simul ferens. Sed quid Isaac? Delicissima voce compellat et ait: Dic, pater, *Ecce ignem et ligna, ubi est ovis ad holocaustum (Gen. 22. 7)*. Rursus vox pueri patris viscera exagitat; iterum alia tentatio terribilis invasit eum; iterum alius cruciatus justum occupavit, non minor nec levior priore. Et quomodo non in lacrymas prorupit Abraham, qui non ultra sperabat se patrem vocatum iri? Nihil luctuosum, nihil miserabile dixit; sed imperterrito animo et inflexibili mente suavissimum filii vocem excepit, ipsique respondit, ac sic eum affatur: *Deus providebit, fili, ovem ad sacrificium (Ibid. v. 8)*. Id ait Abraham sive filio addens fiduciam, sive id quod futurum erat prædicans. Ubi autem ad locum sibi mandatum pervenit, aram construit, et altare parat, gladium adornat, paterque filio ignem et ligna adinovel. Aggreditur postea filium pater, nihilque olicis natura affert. Sese Isaac patri obtulit, ut pro lubito suo secum ageret. Quem primum mirabor, aut de quo stupore percellar? quomodo laudum coronam nectam? an eum qui ex amore et affectu erga Deum manus immittit in dilectissimum, an eum qui usque ad mortem patri obsequitur, et cælestem mactationem ab eo accipit? Ille enim sese supra naturam extulit, Dei præceptum naturæ antefrens; hic vero usque ad mortem patri obedit, morte deterius esse existimans si dolorem inferret patri. Hinc Abraham filium vincitum arripiens, non obtorpnit inanu, non mente excessit. Quoties vidi hujusce pueri imagines, nunquam potui temperare a lacrymis, arte mihi oboculis ponente hujus historiae claram representationem. Prope altare jacebat Isaac, ante patrem in genua pronus, manibus a tergo reductis, Abrahamo pone genu-

¹ Pro, filiis suis, quod absurdum est, fortasse legendum, servis suis.

flexum filium stante. Deinde altera manu comam pueri ad se reducta respicit eum, videtque faciem Isaaci se miserabiliter intuentis, et ictum expectantis: armatam gladio dexteram habens, ad necem se comparat, corpus contingit; jam gladii acies jugulum petit, contra propria viscera ensem impulsurus erat, tunc a deo vox emittitur, animum cohibens, opus impediens: *Abraham, Abraham*, inquit, *ne injicias manum tuam in Isaacum*, neque mali quidpiam facias filio tuo. *Nunc enim vere cognovi quod timeas Deum, et non peperisti propter me dilecto tuo* (Gen. 22.12). Ecce aries alligatus est virgulto Sabec: accipe et offer illum pro Isaaco, ut certior fias me acceptum habuisse sacrificium tuum, fervensque propositum. Mirati sunt angeli. principatus, potestates, throni, dominationes et omnes exercitus; obstupere cæli, sol, luna, stellarum choræ: in tam mirabili spectaculo: Deo autem satis fuit voluntas vere fidelissimi et sancti Abrahamæ, aitque illi: *Benedicens benedicam, et multiplicans multiplicabo semen tuum super terram sicut stellas cæli, quia obediisti alacriter voci meæ* (Ibid. v. 17. 18), et festinasti implere præceptum meum. Deditque Deus arietem de petra pro puero ad perlicendum sacrificium. Non enim delectatur Deus in mortua victima per nidorem et fumum ipsi oblata; sed hostiam viventem, sanctam, beneplacentemque, rationabilem cultum expetit a nobis, quemadmodum Apostolus præcipit omnibus, probe sciens hoc Deo placere (Rom. 12. 1). Non enim quod vellet Deus Abrahamum filii interfectorem reddere, præcipit ei ut filium offer-

ret; sed ut omnibus per orbem ostenderet, quam ferventer Deum amaret Abraham, cum propter eum non pepercerit Isaaco, etiamsi unigenitus puer ejus esset. Quamobrem Deus Abrahamo ut amico mysterium exhibuit magnum et mirabile. Per sacrificium enim sacerdos factus est, in figura autem prophetam illum effecit; dicitque illum Deus altissimus datum se quoque esse unigenitum Filium suum pro mundo, ut Deus incarnatus ab errore genus hominum servaret. Illud enim significavit, cum pro Isaaco dedit ovem ex Sabec ad sacrificium. Quia enim futurum erat ut increduli homines sanctæ Virginis partui non crederent, quomodo videlicet potuisset sine concubitu viri filium parere, quasi res fieri non potuisset, ideo de petra produxit arietem, ut per hoc rei incredibili fidem faceret, nempe voluntate ejus divinitatis omne mandatum statim impleri. Quemadmodum ergo ibi Verbum arietem protulit, sic in Virgine Verbum caro factum est. Ac quemadmodum aries in virgulto alligatus erat, sic Unigenitus in cruce affixus fuit. Ideo clamat Isaias dicens: *Sicut ovis ductus est ad occisionem sine voce* (Isai. 53. 7). Rursumque Dominus Judæis dicebat, *Abraham desiderabat videre diem meum, et vidit, et gavisus est* (Joan. 8. 56), nempe diem passionis in figura Isaaci, in monte sancto. Benedictus Deus, qui præfiguravit nobis omnia ad salutem in Scripturis sanctis, et cum venisset implevit prophetarum sermones, et ascendit in gloria ad Patrem suum, ut in omni loco adoremus Patrem et Filium et Spiritum, in sæcula. Amen.

MONITUM

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

Circa hanc sive homiliam, sive orationem, hæc notat Savilius: « Orationis hujus præfationem Chrysostomi esse res ipsa dicit. Est enim sumpta tota ad verbum ex Oratione tertia in Davidem et Saül, quam vide p. 89 (Tomo 4 hujus Editionis, col. 695). Ipsa vero oratio Chrysostomi non est, quamvis per omnes pene bibliothecas sub ejus nomine descripta reperitur. Nec enim stylus tumidum quiddam et inflatum sonans, nec inventionis ratio, frigida satis et inepta, Chrysostomum omnino refert. Longissimus in periodis, audacissimus in metaphoris (quæ debent esse ve-

recundæ) est, quisquis eum habuit: et humano capiti cervicem pene equinam junxit, quicumque procerum hoc operi suo præposuit. Itaque poterat rectius inter dubia rejici, aut etiam ad spuria detrudi. Ille per errorem locum inter genuina occupavit, » etc.

Nugacis sane Græculi commentum hoc in tenebris reliquissem, nisi prior edidisset Savilius. Hic enim scriptor, etiamsi aliquam eloquentiæ et inventionis speciem utcumque saltem præ se ferat, puerilia multa admiscet: ne quid tamen prætermisisse videar, eam Latine translata inter Spuria ablegavi.

QUOD NON SIT ACCEDENDUM AD THEATRA, QUODQUE ID PLANE ADULTEROS REDDERE SOLCAT
SPECTATORES, SITQUE DISSENSIUM AC LITIUM CAUSA; ET DE ABRAHAMO.

1. Multos puto eorum, qui nos nuper deseruerunt et ad illa iniquitatis plena theatra accesserunt, hodie adesse. Optaremque illos clare nosse, ut a sacris liminibus expellerem, non ut semper extra manerent, sed ut emendati rursus intrarent. Quandoquidem patres lapsos filios sæpe e domo exigunt, et a mensa arcent, non ut sic perpetuo his priventur, sed ut hac castigatione ad meliorem frugem redacti, cum pari decore honoreque ad paternam hereditatem revertantur. Hoc et pastores faciunt: scabie plenas oves a sanis sequestrant, ut deposito morbo, rursus ad illas reducantur, ne morbo laborantes totum gregem inficiant. Idcirco nos vellemus illos nosse: sed etiamsi illos corporeis oculis discernere non valeamus, sermo illos utique dignoscet, et eorum tacta conscientia suadebit illis ut egrediantur, docens illum solum intus esse, qui dignum hoc loco gerit animum; illum vero qui corruptis moribus in hoc cœtu versatur, etiamsi corpus introduxerit, tamen expellitur et magis eliminatur, quam ii qui exclusi

sunt, ac nondum potuerunt sacræ mensæ consortes esse. Illi enim qui secundum divinas leges expulsi sunt et extra manent, interim tamen bona spe sunt: si enim velint peccata corrigere, per Ecclesiam, a qua exciderunt, potuerunt cum pura conscientia rursus redire. Qui autem semel ipsos deturparunt, jusque sunt non prius accedere, quam sordes ex peccatis contractas deposuerint: deinde impudenter agentes, gravius vulnus, majusque ulcus efficiunt. Non enim ita peccare grave est, ut post peccatum impudenter agere, nec obtemperare sacerdotibus hujusmodi præcepta dantibus. Et quod tantum peccatum admiserunt, inquit, ut a sacris hisce septis ejiciantur? Eequod quæras aliud peccatum gravius, quam, cum se plane adulteros fecerint, impudenter tanquam rabidos canes ad sacram mensam insilire? Ac si vis discernere adulterii modum, non meum proferam sermonem, sed ejus qui nos de tota vita judicaturus est. *Qui respexerit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam moxchatus est eam in corde suo*

(*Matth. 5. 28*). Quod si mulier quæ forte in foro occurrit, quoquoque modo sit vestita, se curiosius intuentem sæpe solo conspectu cepit: qui non simpliciter, nec fortuito casu, sed tanto studio, ut ipsam Ecclesiam despiciant, ideo illos ascendunt, ibidemque diu manent, et infamibus illis mulieribus defixi sunt oculis, quomodo poterunt dicere se non ad concupiscentiam vidisse, ubi verba lasciva et cantica meretricia, et vox multæ plena voluptatis, et oculorum pigmenta, et miniatæ genæ, vestis accurate composita, habitusque lenocinio plenus, aliæque multæ illecebræ ad fallendum demulcendumque spectatores compositæ: Ignaviaque animi intuentibus, multaque effusio, atque vel ipsius loci, nec non eorum quæ prius, quæ postea recitantur ad lasciviam suscitatio, cantus demulcens fistularum, tiliarum et similium, qui animi robur frangit, sedentiumque corda meretricum insidiis invadenda apparatus, captuque facilia reddit, earumque opera a Christo separata? Si enim hic, ubi psalmi, et orationes, divinorumque eloquiorum conciones, Dei timor et pietas multa, sæpe quasi quispiam fur callidus, concupiscentiam clam ingreditur: quomodo ii, qui in theatro sedent, qui nihil sani vident vel audiunt, sed multa turpitudine, multa lascivia pleni, ac per omnia obsessi, per aures, per oculos, possint malam concupiscentiam superare? cum non possint autem, quomodo poterunt ab adulterii crimine innoxii esse? qui vero ab adulterii crimine liberi non sunt, quomodo poterunt sine penitentia hæc sancta linina ingredi, et hujus præclari cœtus consortes esse? Ideoque admotheo et precor, ut postquam confessione et penitentia aliisque omnibus peccatum hujusmodi spectaculo contractum abluerint, sic divina eloquia audiant. Non enim leve peccatum admisistis: id quod exemplis clare ostenditur. Si quis enim servus in arcam, ubi heri vestimenta pretiosa et aurea jacebant, servilem vestem sorde pediculisque plenam depoweret, an, quæso, contumeliam hanc æquo animo ferret? Quid vero, si quis in vas aureum, quod unguenta perpetuo habere solet, stercuris et lutum infunderet, nonne eum qui id perpetrasset pœnis oneraret? Ergone arcularum, vasorum, vestium, unguentorum tantam curam habebimus, animam vero nostram illis omnibus viliores esse censebimus? et ubi spirituale unguentum infusum est, diabolicas pompas immittentem, satanica colloquia, et cantica fornicatione referta? Et quomodo Deus hæc ferat, dic mihi? Quamquam non tantum sibi intervallum unguentum inter et lutum, vestimenta que herilia et servilia, quantum inter spirituale gratiam et hanc malam operationem. Non times, o homo, dum iisdem oculis lectum in orchestra vides, ubi execranda adulterii spectacula repræsentantur, et hanc sacram mensam, ubi horrenda mysteria consumuntur? dum iisdem auribus meretricem audis turpia loquentem, et prophetam Apostolum que te mysteria docentem: dum eodem corde letifera pharimaca et tremendum sacrificium excipis? Annon hinc familiarum eversiones, coniubiorum corruptiones, bella, lites in domibus? Cum enim ex illo spectaculo emollitus fueris, atque remissior factus, lascivior omnisque continentia inimicus, reversusque videris uxorem tuam, ingratus plane illam videbis, quæcumque tandem fuerit. Incensus enim concupiscentia ejus, quam in theatris vidisti, et externi illius spectaculi illecebris captus, pudicam, ornatum, totiusque vitæ consortem despicias, contumelia afflicis. mille probris oneras, cum nihil prorsus coarguendum habeas, sed pudeat te et morbum fateri, et vulnus ostendere, quod inde reversus atulisti, alias necis causas, occasiones odii quærens absurdas, et omnia quæ domi sunt contemniens: ad illam hanc unam impuram concupiscentiam, qua vulneratus es, animam adjicias, mentemque circumfers sonitum vocis, habitum, aspectum, motus, omniaque meretricia simulacra, nihil domi cum voluptate vides. **Hæc** cur dicam uxorem et ædes? Ipsam quoque eccle-

siam injucundius respicies, invitoque animo audis verba de castitate. Neque enim hæc tibi doctrina, sed accusatio erunt, atque in desperationem postula detractio, te demum totum ab hac doctrina abscedes. Idcirco rogo vos omnes, ut fugiatis prava illa theatrorum spectacula, et eos qui his vacant abstrahatis. Neque enim recreatio sunt illa, sed exitium, supplicium, pernicies. Quid prolest illa temporaria voluptas, quando perpetuus hinc dolor paritur: a die noctuque stimulatus, a concupiscentia omnibus molestus et durus evadis? Te ipsum ergo examina, qualis nempè sis, cum ab ecclesia recedis, qualis cum a theatris: atque utriusque dies mutuo confer, nihilque opus habebis sermone nostro. Satis enim erit utriusque comparatio, ut ostendatur quid magni, quid utilitatis hinc accedat, et quantum inde detrimenti. Hæc jam vestra caritati dixi, et nunquam finem dicendi faciam. Sic enim agrotantium morbo medebimur, eos autem qui sanitate gaudent confirmabimus. Utrisque enim hujusmodi sermo utilis est: illis, ut abscedant, his, ne labantur. Verum quia oportet eos qui increpant, id moderate facere: hic admonitionem finiemus, et quæ supererant ex præcedenti argumento reddemus, atque ad patriarcham nostrum Abraham redibimus. Etenim pictoribus mos, cum accuratam volunt depingere imaginem; uno, duobus tribusve diebus, eos quos depingere volunt coram se sedentes constituere, ut ex frequenti aspectu accurtissimam formam expriment. Quia igitur nobis jam propositum est, non corporeæ formæ modum depingere, sed animæ pulchritudinem, intelligibilem formam, florentem justitiam, ejus mansuetudinem, animi magnitudinem, ejusque cæteras omnes virtutes: hæc diutius par est immorari, ut per frequentem sermonis conspectum ab archetypi similitudine non aberremus. Si enim corporeæ imagines aliquid solatii videntibus afferunt, multo magis animæ imagines. Illas porro non ubique conspiciere possumus; necesse quippe est ut uno in loco constituentur; hanc vero quocumque volueris circumferre potes. Nam si illam in meum pentario recondas, ubicumque fueris, frequenter respicere poteris, et magnam hinc referre utilitatem. Ac quemadmodum ii, qui oculis laborant, si spongiae et cærulei coloris pannos teneant, et frequenter in illa respiciant, aliquid solatii ex hujusmodi colore percipiunt: ita et tu si patriarchæ Abraham imaginem ob oculos habueris, ac frequenter in eam respexeris, etiamsi sexcenties ira, sive alius quivis pravus affectus mentis oculum agitarit aut turbaverit, illud iactans virtutis exemplar, perfectam accipies sanitatem, puramque philosophiam. Demum, si placet, ad propositum sermonem reducamus.

2. **Beatus** Moyses, dilectè, qui per pia opera Deo familiaris fuit, qui præ omnibus prophetis, qui post illum fuerunt, peculiaribus dignatus est Creatoris colloquiis, utpote cum Deo ipsum os ad os alloquutus sit in specie, non per ænigmata, qui divino igne, illuminandi solum, non urendi vim habente, ad Dei contemplationem institutus est, qui divino consilio deus Pharaonis appellatus est, et venerandæ appellationis consortio, præ iis omnibus qui tunc erant, ornatus est, qui divinitus immisarrua Egyptiis plagarum minister terribilissimus constitutus est et operatricis Dei virtutis velocissimus famulus visus est, qui Spiritus sancti lucerna illustratus est, secundum spirituale mentis oculum, et antiquorum omnipotentis artificis operum enarrator sero licet fuit, hic vir beatus post enarratam pulchram illam et bene ordinalam mundi creationem, ad priscorum illorum hominum historiam venit, partim proborum, partim improborum, et bonorum quidem felicissimum exitum, malorum vero execrandum finem descripsit, ut ex mundi creatione circa Dei cultum erudiamur, ex priscorum vero vita, nequitiam averrari, virtutemque colere doceamur, sicque facili religiosam et beatam vitam ducamus. Multa cer-

τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ
 λαροῦ τοῦ συνειδότος πάλιν ἐπανελεθεῖν. Οἱ δὲ μολύναν-
 ἑαυτοὺς, καὶ κελευσθέντες μὴ πρότερον ἐπιθῆναι, ἢ
 ἀνοκαθάραται τὴν κληίδα τὴν ἐκ τῶν ἀμαρ-
 ματίων, εἶτα ἀναισχυνομένους, χαλιπώτερον τὸ τραῦμα
 ἄζονται καὶ μείζον τὸ ἔλκος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἀμαρ-
 ταιεῖν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀναισχυ-
 ναι, καὶ τὸ μὴ πειθεσθαι τοῖς ἱερεῦσι τὰ τοιαῦτα
 εἴουσι. Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτυται τοῦτοί, φησὶν,
 τε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιβάλλων; Καί
 ἂν ἑτέραν αὐτῆς ζητεῖς μέλινον ἀμαρτίαν, ὅταν
 γούς ἑαυτοὺς ἀπρητισμένους ποιήσαντες, ἀναιδῶς,
 λάπερ κύνες λυτῶντες, ἐπιπηδῶσι τῇ ἰερᾷ τραπέζῃ;
 ἢ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ
 ἔνδρον ἐρεῦ σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν
 ἄξοντα τὴν ζωὴν ἄπασαν. Ὁ γὰρ ἐμβλέψας, φησι,
ταῖα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἢ δὴ ἐμοίχευσε
τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἡ ἀπὸ ταυτομάτου
 εἰς τὴν ἀγορὰν ἐντυχούσα γυνή, καὶ ὡς ἔτυχεν ἐσταλ-
 μη, τὸν περιέργως ἰδόντα εἶλε πολλάκις τῇ τῆς δέω-
 υρίαι, οἱ μὴ ἄπλως, μηδὲ ἀπὸ ταυτομάτου, ἀλλ' ἀπὸ
 κούης τοσαύτης. ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριδόν-
 τες διὰ τοῦτο ἀναβάντες ἐκεῖ καὶ διημερεύσαντες, καὶ
 ὡς ἔβασε ἴτιμωμένον γυναικῶν ἐκείνων προσηλωμέ-
 νω, πῶς δυνήσονται λέγειν, ὅτι οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἶδον,
 οὐ καὶ ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄγρια πορνικὰ,
 φωνὴ πολλὴν ἠδονὴν ἔχουσα, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογρα-
 ρὴ, καὶ ἐπιτρίματα παρειᾶς, καὶ στολὴ περιέργως
 κραιμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον, καὶ ἕτεραί
 ἰαὶ μαγγανείαι πρὸς ἀπάτην καὶ δέλεαρ τῶν ὀρῶν-
 ν κατεσκευασμέναι, καὶ ῥαθυμία ψυχῆς τὴν θεωμέ-
 νη, καὶ πολλὰ ἢ διάχυσις, καὶ ἡ παρὰ τοῦ τόπου πρὸς
 ἕλειαν παρακλήσις, καὶ ἡ τῶν φθασάντων καὶ ἡ τῶν
 ἐκ ταῦτα ἀκουσμάτων, ἢ διὰ τῶν συρίγγων, ἢ διὰ
 τὸν αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελωδία
 καροτεούσα, καὶ τὸ στερρόν τῆς διανοίας καταμαλά-
 τισα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν [558] ἐπιβουλαῖς προσυτρε-
 ροῦσα τὰς τῶν καθήμενων ψυχὰς, καὶ εὐάλωτους
 οἶσα, δι' αὐτῶν διαοτήσασα τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ
 πῦθα, ὅπου ψαλμοί, καὶ εὐχαί, καὶ θεῶν λογίων
 ῥάσις, καὶ θεοῦ φόβος, καὶ εὐλάβεια πολλή, πολλαίαι,
 περὶ τις ληστῆς κακοῦργος, λαθούσα ἐπεισῆλθεν ἐπι-
 μία· πῶς οἱ ἐν θεάτρῳ καθήμενοι, καὶ μὴδὲν μήτε
 ὄντες, μήτε ἀκούοντες οὐγίτες, ἀλλὰ πολλὰς γέμοντες
 ληστικῆς, πολλὰς τῆς βλακειας, καὶ διὰ πάντων
 ἰσορροποῦνται, καὶ δι' ὕτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύναιεν
 ἄνωτεροι γενέσθαι τῆς πορνῆς ἐκείνης ἐπιθυμίας;
 δυνάμενοι δὲ, πῶς δυνήσονται τῶν τῆς μοιχείας
 κλημάτων ἀππλάγχθαι; οἱ δὲ τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλη-
 τῶν οὐκ ἀππλλαγμένοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μετα-
 στῶν τῶν ἁγίων τούτων ἐπιθῆναι προθύρων, καὶ τοῦ
 λοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου; Διὸ δὴ παραινῶ καί
 μοι, πρότερον ἐξομολογῆσαι καὶ μετανοεῖν καὶ τοῖς
 λοιπῶν ἀποσημασμένους τὴν ἐκ τῆς ἐκεῖ θεωρίας
 ἀρτίαν, οὕτω τῶν θεῶν ἀκροδοῦσαι λογίων. Οὐ γὰρ
 τυχόν ἡμῶν πεπλημμελῆται; καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παρα-
 γμῶν ἰδοί τις ἀν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκίτης εἰς
 κωτιον, ἔνθα τὰ δεσποτικὰ ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελεῖ
 ἢ διάχρυσα, ἱμάτιον δουλικὸν ῥύπον γέμον καὶ πολλῶν
 ν φθειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα ἀν πράως ἠνεγκας τὴν
 ριν, εἰπέ μοι; Τί δὲ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον χρυσοῦν μύρα
 ἠνεγκῶς ἔχειν εἰωθῶς, κῶπρον καὶ βόρβορον ἐνέγειν,
 ἢ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθεκας τῷ πλημμελῆσαντι τοῦτο;
 καὶ καθωτιὸν μὲν, καὶ σκευῶν, καὶ ἱματίων, καὶ μύρων
 ταύτην ποιησόμεθα πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν
 ἑτέραν πάντων τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομιοῦμεν;
 ἢ ἔνθα τὸ μύρο τὸ πνευματικὸν εἰσεχούθη, διαβολικὰς
 μπάς ἐπεμβαλοῦμεν, καὶ ἀκουσμάτα σατανικὰ, καὶ
 ματα πορνείας γέμοντα; Καὶ πῶς ταῦτα ὁ θεὸς οἶσει,
 εἰ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρο καὶ βορ-
 ρου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ
 πον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πορνῆς;
 ἢ γίγεται; Οὐ δέδοικας, ἀνθρώπε, τοῖς ἀνδράσι; ὀφθαλμοί;
 ἢ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βέλειον, ἔνθα τὰ
 σαρά τειλεῖται τῆς μοιχείας ὄραματα, καὶ τὴν τράπεζαν
 ἕστη τὴν ἱερῶν, ἔνθα τὰ φρικτὰ τσλειται μυστήρια;
 ἢ αὐταῖς ἀκαθῆς πόρον ἀκούων αἰσχρολογούσης, καὶ
 κωφῆτου καὶ Ἀποστόλου σε μυσταγωγούντος; τῇ αὐτῇ
 ροῖ καὶ τὴν ἀληθινήν δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν ὕσταν
 ἠφρικτῆν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαί βίων, καὶ διαθε-

ραι γάμων, καὶ πόλεμοι, καὶ μάχαι ἐν ταῖς οἰκίαις;
 Ὄταν γὰρ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ θεωρίας διαχυθῆς, καὶ χαυνό-
 τερος γενόμενος καὶ ἀσελγέτερος καὶ σωφροσύνης
 ἀπάσης ἐχθρὸς, ἐπανελεθῶν ἴδῃ τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν,
 ἀηδέστερον βλεῖ πάντως, οἶα ἂν ἦ. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἐν
 τοῖς θεάτροις ἐμψηφθεῖς ἰδῆς ἰδῆς, καὶ ὑπὸ τῆς ἐκείνης
 ἐκείνης θεωρίας ἀλούς τῆς γεγοητευμένης, τὴν σωφρονα
 καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντὸς κοινωνῶν ἀτιμάρχεις,
 ὑβρίζεις, μυρλοῖς περιβάλλεις ὀνειδίσεις, οὐδὲν ἔχων ὄλω-
 ἐγκαλέσαι, ἀλλ' αἰσχυνομένος τὸ πάθος εἰπεῖν καὶ τὸ
 τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ ἐκείθεν λαβῶν ἐπανήλθες, ἑτέρας
 πλέκεις προφάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθείας ἀλόγως,
 καὶ τῶν μὲν οἴκοι πάντων ὑπερορῶν, πρὸς δὲ τὴν μιανὰν
 καὶ ἀκάθαρτον κεχηνὸς ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ' ἣς τὸ
 τραῦμα ἐδέξω· καὶ τὴν ἠχὴν τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθη-
 μένην τῇ ψυχῇ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ βλέμμα,
 καὶ τὰ κινήματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἰδωλα,
 οὐδὲν μεθ' ἠδονῆς ὄρας τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω
 τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; Καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ
 αὐτὴν ἀηδέστερον βλεῖ, καὶ ῥημάτων ἀπεχθῶς ἀκούση
 τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκέτι
 γὰρ ἔσται σοι διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα,
 καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλειον ἑαυ-
 τὸν ἀπορῆξεις τῆς κοινωνικῆς ταύτης διδασκαλίας.
 Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φερέν-
 τας πονηρῶς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβᾶς, καὶ τοὺς ἐσχο-
 λακότας τούτοις ἐκείθεν ἀφέλειεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ συγαγω-
 γία, ἀλλ' ὀλεθρὸς, καὶ τιμωρία, καὶ κόλασις. τὰ ἐκεῖ γινώ-
 μενα ἄπαντα. [559] Τί γὰρ ὄρατος τῆς προσκαίρου ταύ-
 τῆς ἠδονῆς, ὅταν διηνεκῆς ἐντεῦθεν ἔδῳνη τίκτηται, καὶ
 ἡμέρα, καὶ ἐν νυκτὶ κεντούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας
 πᾶσιν ἢς δυσχερῆς καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασον γού
 σαυτὸν, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ
 ἀπὸ θεάτρων; καὶ ἑκατέρας δὲ παράβαλε τὰς ἡμέρας,
 καὶ οὐδὲν δεήσει τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρκείει γὰρ
 ἑκατέρας ἢ σύγκρισις τῆς ἡμέρας δεῖξαι τὸ μῆγεθος καὶ
 τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας, καὶ τῆς ἐκείθεν βλάβης. Ταῦτα
 καὶ ἡδὴ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἶπον, καὶ οὐδέποτε
 παύσομαι λέγων. Τοῦς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα
 νοσήματα παραμυθησόμεθα, τοὺς τε ὑγιαίνοντας ἀσφα-
 λετέρους ποιήσομεν. Ἐκατέρους γὰρ ὁ περὶ τούτων
 χρησίμος ὁ λόγος· τοῖς μὲν, ἵνα ἀποστῶσι, τοῖς δὲ, ἵνα
 μὴ ἐμπέσωσιν. Ἄλλ' ἐπειθὲ γρη καὶ τοὺς ἐπιτιμῶντας
 τοῦτο συμμέτρως ποιεῖν, μέχρι τούτου ταύτην στήσαντες
 τὴν παραίνεσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας
 ὑπόθεσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν πατέρα ἡμῶν
 Ἀβραὰμ ἐπανελεθόντες πάλιν. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφοις
 ἔθος, ἐπειδὴν μέλλουσιν ἐμπερῆ τῆς ἐργάζεσθαι εἰκόνα,
 καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφουσαι
 μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοῖς, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς
 θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς διασιωσῶνται τὴν
 ἀκρίθειαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῶσαι πρόκειται
 νῦν, οὐχὶ τύπον μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος,
 καὶ νοητὴν εὐμορφίαν, καὶ πολιτείαν ἀκμάουσαν τοῦ
 δικαίου, καὶ τὸ πρῶτον, καὶ ἡμερον, καὶ μεγαλόφρονον, καὶ
 τὴν ἄλλην ἄπασαν αὐτοῦ ἀρετὴν, δέον πλείονα τὴν δια-
 τριβὴν πρὸς τοῦτον ποιήσασθαι, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς τοῦ
 λόγου διοπτρίσεως τῆς τοῦ ἀρχετύπου ὁμοιότητος μὴ
 διαμάρτωμεν. Εἰ γὰρ σώματος εἰκόνας φερούσι τῆς
 παραμυθίας τοῖς ὀρώσι, πολλῶ μᾶλλον αὶ τῆς ψυχῆς
 εἰκόνας. Κάκεινας μὲν οὐ δυνατόν πανταχοῦ ὄραν, ἀλλ'
 ἀνάγκη διηνεκῶς ἐφ' ἑνὸς ἰδρῶσθαι τόπου· ταύτην δὲ
 ὅπουπερ ἂν θέλῃς περιεργασθῆναι, οὐδὲν τὸ κωλύον. Ἐνα-
 ποθέμενος γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμείοις, ὅπουπερ
 ἂν ἦς, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὄραν ἠδὴν διηνηση, καὶ πολλὴν
 παρ' αὐτῆς καρποσύνην τὴν ὠφέλιαν. Καὶ καθάπερ οἱ
 τοῦ ὀφθαλμοῦ νοσοῦντες, σπογγεῖαι, καὶ ἱματίων ῥάχη
 κτανιόντων κατέχοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλέπον-
 τες, καρποῦνται τὶνα τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ
 τοῦ χρώματος ἐκείνου, οὕτω καὶ σὺ, ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ
 πατριάρχου Ἀβραὰμ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ,
 καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὸν ἀνετίχῃς, κἂν μυριάκις θυμῶς, ἢ
 ἑτερόν τι τῶν ἀτόπων ἐνολήῃ καὶ συγχέῃ τὸν ὀφθαλμὸν
 τῆς διανοίας, ὀρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρε-
 τῆς, ὠλόκληρον δέξῃ τὴν ὑγίειαν, καὶ καθαρὰν τὴν φιλο-
 σοφίαν. Λοιπὸν, εἰ ὁκεῖ, ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον
 χειραγωγῆσωμεν.

β'. Ὑμακάριος Μωδοῆς, ἀγαπητὲ, ὁ τοῖς κατ' εὐθείαιαν
 ἔργοις οἰκωθῆς; τῷ θεῷ, ὁ παρὰ πάντας τοὺς μετ' αὐ-
 τὸν προφήτας ἰδικωτέρας ἀξιωθῆς τῆς τοῦ κτίσαντος

ὁμιλία· ὡς καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλήσαντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἐν εἰδεί, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ὁ βελῆ πυρὶ φωτίζειν μόνον, οὐ καίειν εἰδότες, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μυσταγωγηθεὶς θεωρίαν, ἡ δὲ βουλὴ θεοῦ εἶνα· Φαραὼ χρηματίσας, καὶ μετοχῇ σεβασμοῦ προσηγορίας παρὰ πάντας ἐξαιρετικῶς τότε κοσμοῦμενος, ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων θεηλάτων πληγῶν διάκονος προχειρισθεὶς φοβερώτατος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δραστηρίου δυνάμεως φανεῖς ὑπηρετῆς ἐξυτάτος, ὁ δαδουλία Πνεύματος ἁγίου τὸν νοητὸν τῆς ψυχῆς φωτισθεὶς ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν ἀρχαίων τοῦ Παντοκράτορος ἔργων ἐξηγητῆς γενόμενος ὄμιμος, οὗτος ὁ μακάριος μετὰ τὴν εὐτακτον καὶ καλὴν τῆς κοσμοποιίας διήγησιν, ἐπὶ τὴν τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἱστορίαν ἠχώρησεν, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν πονηρῶν, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν τριμακαρίων δυντῶς τὸ τέλος, τῶν δὲ ἐναντίων τοῦτοις ἐπάρατον ἀνεγράφατο, ἴνα ἔχοντες ἐκ μὲν τῆς κοσμοποιίας τὰ περὶ τῆς θεοσεβείας παιδεύεσθαι δόγματα, ἐκ δὲ τῶν προλαθόντων τοῦ βίου καὶ μισίην πορίαν, καὶ τιμὰν ἀρετῆν, *βαθίως* τὸν θεοφιλή καὶ μακάριον διανύωμεν βίον. Πολλὰ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ καλοκάγαθίας παλαιῶν ἀνδρῶν ἀνεγράφατο κατορθώματα, προθεὶς ὡς περὶ ὑπογραμμὸν τηλευγῇ ταῦτα τοῖς ὀφειλόμενοις πρὸς μίμῃσιν. Παιδεύει τοιγαροῦν ἡμᾶς Ἄβελ τῶν ἀφθόνων [560] παρὰ Θεοῦ δωρεῶν πρὸ τῆς χρήσεως ἀπαρχεσθαὶ τῷ Θεῷ, καὶ μὴ προκρίνειν Θεοῦ τιμῆς ἀλογοῦ πάθος· γαστρός. Τῷ γὰρ πρεσβυτάτῳ τῶν δυντῶν ὁ μακάριος οὗτος Ἄβελ τῶν προβάτων εἶνε τὰ πρωτότοκα, οὐδὲν μὲν τῶν ὑστάτων εἰς τὴν τοῦ πρώτου προσφέρων λατρείαν, ταῖς δὲ τῶν γενομένων ἀπαρχαῖς τὸν πρώτον δοξάζων γεννήτορα. Μετ' ἐκείνον παιδεύει πρὸς δικαιοσύνην ὁ θαυμάσιος· Νῦν· παντὶ παρανομοῦντι κόσμῳ μόνος αὐτὸς ἀκλήντη φιλαλέας ἐν πράξεσιν ἀγαθοῖς τῆς δικαιοσύνης τὴν πλάστιγγα. Μίγα σωφροσύνης τοῖς νέοις πρόκειται παιδεύμα Ἰωσήφ ὁ μακάριος, ἐν νέμῳ σώματι λευκῆν ἀνελας ἀνθῆσας πολίαν, καὶ σχήματι δουλίᾳ σαρκὸς ἠθονῶν δεσπότης γενναίως φανεῖς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μακάριοι μερικαὶ τινες ἴσως ἀγαθῶν ἔργων εἰκόνας εἰσὶν· ἐνδὲ δὲ πεποίηται μνήμην ἀνδρός, Ἄβραμ τοῦ προπάτορος, ἐν εὐ μόνον προσωπῷ παντὶ τῷ κόσμῳ στήλην ὑψώσας πανάρετον πρὸς μίμῃσιν. Τοιγαροῦν πάντες δικαιοί, πάντες ὅσοι τὸν πιστὸν Ἄβραμ αἰχνοῦσι πατέρα, καὶ κλέος περίεσμον τίθενται τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκιστότητα. Πιστοί, μὲν γὰρ διὰ τοῦτον ὁ ζῆλος ὑπάρχει τῆς πίστωσης· φιλοξενίους οὗτος φιλοξενίας καθηγῆτης, ἔργοις, οὐ λόγοις τὸ πρακτικόν δεικνύς· οἱ θεοσεβίαις ἀβλαστὰς στεφανφοροῦσι, τὴν ἀνδρείαν τὴν τοῦτον ζηλώσαντες· τοῦ ἀρχετύπου τοῦτου ἐμπερεῖς εἰκόνας πάντες οἱ μεγαλόψυχοι· ἢ πρὸς τοῦτον ἀμίλλα τῶν τοσούτων δικαίων πληθὸς ἠνεγκον· ἐκ ταύτης τῆς φιλοθῶν βίης πάντες ἐβλάστησαν οἱ φιλόχοιστοι. Καὶ τί τὸ κατὰ εἶδος ἐπαριθμοῦμαι; Πάντες γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὡν λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πιστῆς τοῦ προπάτορος λαμπρόδος ἀνήφθησαν· τοσούτους αὐτῷ παῖδας ἀγαθοῦς ὁ κριτὴς εὐσεβείαν τρόπον ἐφόρῃσεν. Ἄψευδης γὰρ ὁ αἰπῶν, οὗ Πατέρα πολλῶν ἔθων θεθετικά σέ. Ὁ μακαρία ψυχῆ, τοσούτον κλήθος κατορθωμάτων ὡς ἐν χωρησάσαί Σὺ πάμφορος ἀληθῶς χώρα, σὺ πεδῖον πάγκαρπον τῶν κατ' εὐσεβείαν ἔργων, σὺ λειμῶν εὐανθῆς παντοίως δικαιοσύνης· ἀνθεὶς βρύων, σὺ καὶ στέφανος ἐμπρηστῆς, μέσον ἔχων τῆς πιστῆς μαργαρίτην προλάμποντα. Προστάτην ὁ θεός· *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*· σὺ δὲ οὐκ ἠμέλησας, ἀλλ' εἶχον τῆς ὁδοῦ, πρὶν τελεσθῆναι τὸ πρόσταγμα. Προσέθειθε τῷ, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*, τὸ, *καὶ ἐκ συγγενείας σου*· σὺ δὲ οὐκ ἐθελῶντο τῇ πρὸς τὸ γένος στοργῇ, τοῦ γένους γενεοσυρῶν προτιμῶν. Εἶπεν ὁ θεός, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου*, καὶ τὸ τούτων βαρυτέρων. *καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*· ἀλλ' οὐδὲν ἠγγίω βαρῶν, ὡν προστάσει θεός. Οὐκ ἐπέθεγε σου τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν οὐ τιμῆ πατρός, οὐ πόθος μητρὸς, οὐ στοργῆ συγγενῶν. Οὐκ ἐνενοήσας οἷα ἐπὶ σοὶ ὑργήσει μήτηρ γηραλέα, οἷα ἐπὶ σοὶ κλαύσεται πρεσβύτης πατήρ. Οὐ γὰρ ἠήθησ' δεῖν εἶναι φιλανθρωπότερος τοῦ τὴν κλήσιν ἐπάγοντος. Ἦν σοι πατήρ αἰδίσιμος, ἀλλ' οὐχ ὡς πάντων Πατήρ· ἐπόθει μητέρα, ἀλλὰ θεοσεβείαν μάλλον. Οἴκου κατεφρόνησας πατριχοῦ, καὶ πλοῦτος προγονικοῦ. Μόνον γὰρ ἠδεις τῆ ψυχῆ πρέποντα τὸν δὲ πίστῆως πλοῦτον, τὸ ἀνάπαυον κτήμα, τὸν ἀδύλον ὀθσαυρίν. Ὁ οἶος, ἀσ-ηρ, ἐωσφόρου φαυλότερος, ἐξ ἀνατολῶν εἰς Πολαιστίνην ἐξέλαμψας, ἐν ἀφ' ἑαυτοῦ πολυθεῖας βίβ

φαυδρὸς ἐκλάμψας θεοσεβείας ἀκτίνας! Σὺ θεός ἀγαθὸς θεοσεβείας γύλασμο τῇ πατρὶ καὶ Χαναταῖον ἐνέειρα πολιτεία. Σὺ, καθάπερ ἄλας φιλανθρωπίας· γέγονε πονηρῶ βίου παράρτυμα. Σὺ γαλήνης πέφηντας φύσεως λιμὴν ἐν μέσῳ κλυδωνίου τῆς τῶν ἀλλοφύλων μεταθροπία.

Υ· Πῶς σου, μακάριε, τὴν φιλανθρωπὸν διαγράψω τῆ νη; πῶς οὐ θαυμάσῃς τὴν ὄρον τὴν καλουμένην Μαρθῆ, ἢ σὺ τοῖς ἀγαθοῖς τρόποις ἡμέρωσας; Κοινήν ἢ σκητὴν τοῖς ὀδούουσιν οἰκητήρην, μία πάντων ἐξ ἀφθονος ἐστία, πάσης τῆς οἰκουμένης πανδοχεῖον ἐκ σθον, οὐκ ἐν παραδύστῳ κειμένη, ἵνα λάβῃ τὸ κέρμα τῆς ἀναπαύσεως, ἀλλ' ἐν ἐρήμῳ, ἐν ὁδῷ δὲ μετὰ καὶ κοινῷ σχεδόν πάσης τῆς Παλαιστίνης ἀρετῆρῆς Μύλλῆσος δὲ σὺ πανημέριος ὑπὸ τῆς [561] ὄρου, ἀπὸ τῶν ὀδούουσιν προφανόμενος ἀναπαύσεως ἀγγέλων· Ὁφθ σοι Χριστὸς, ὁ θαυμάσιος, ὑπ' ἀγγέλων ὡροῦμενος δύο, καὶ γέγονας διὰ φιλοξενίας καὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλου ἐμὸς σκητῆρ. Ὁ μακαρία σκητῆρ, ἡ Θεὸν μετὰ ἀγγέλων δι' οἰκονομίαν χωρήσασα! Ὁφθ σοι· Κατὰ ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ σωτηρίας ἐπιδημίας παραφαῖνον σοὶ τὰ μυστήρια· ὅμως οὐκ ἐπέσε τοῦ παρόντος ἡ δόξα διὰ τὸ δουλικόν σχῆμα. Ἐξ γὰρ ὀφθαλμοῦς ἄλλους, οἷς δεσπότης γνωρίζεται. Ἐγγὺς τοιγαροῦν μεσίτην Θεοῦ, τὸν ἐν μέσῳ δύο ὄρων γνωρίζεσθαι μέλλοντα Ἰῶν. Θαυμάσιος μὲν σου, μακάριε τὴν περὶ τῶν φανέντων σπουδῆν· ἐξὸν γὰρ ἐπιπεθεράπονται καὶ πληρῶσαι τὴν χρεῖαν προστάγματι, ἐκ μὲς σοὶ εἰς τὴν βίαν πρεσβύτης, ἀκμάζοντι πόθῳ παιδείας στυριζῶν. Ἐκοινωνεῖ δὲ σοὶ προθύμως τὸν ἔργον ἢ σύζυγος, καὶ πληθεῖ ἀζύμων ἔργων ἐστεφανῶν τὸν τράπεζαν· οὐ γὰρ ἀνέμεινε τὴν ζύμωσιν ἢ τῆς φύσεως σπουδῆς. Πάντα δὲ ἦν ὀδοῦ καὶ σεβάσματος ἐπραττόμενα, οὐχ ὡς ἀνδρας ἐξελίζοντος, ἀλλ' ὡς θεοῦ βουλίαν προσφέροντος. Καλὸς σου, μακάριε, διὰ τῆς τῆς φιλοξενίας ὁ καρπός, καλὴ καὶ τῆς φιλοθείας ἀμοιβή. Λύεται γὰρ παρὰ πάσας ἐλπίδας μήτρας ἐπιρωμένης δεσμᾶ, καὶ νεκρὰ πρεσβύτου μέλη πρὸς τὴν γνησίου σπόρον ἀνθεῖ, καὶ δέχη παρὰ μονογενεῖς καὶ πατρὶ μονογενεῖς υἱοῦ εὐαγγελία. *Κατὰ τὸν καιρὸν τῆς φρεσι, τούτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρα* τῆς Πῶς σου κατ' ἔξην ἐπιανεῖσθαι τὴν πίστιν, πανθόλη; ἢ γὰρ διεκρίθης πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ περὶ ἐπαγγελίαν ἐχώλωνας, οὐδὲ κατενόησας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκροῦ ὄντων, ἐκατονταετῆς σου ὑπάρχων, οὐδὲ ἀπέθελεις τῇ πίστει, εἰδὼς ὅτι ὁ ἐπιγγέλαται ὁ θεός, δυνατός ἐστι καὶ πληρῶσαι. Οὐ γὰρ δουλεύεις φύσεως πάθειν ὁ φῶς ὁ δῆμιος, ὅτι οὐκ ὑπόκειται φύσεως ἀνίτη θεός ἐν οἷς ἐργάζεται, πάσης φύσεως ὑπάρχων δριμυτῆ γός· ἀκολουθεῖ δὲ πρὸς πᾶν εἶδος μεταβολῆς ἢ φύσις ἐλευθέρῳ τῷ προσηκόντος θελήματι. Τοιγαροῦν ἐψευθεῖς τῶν ἐλπίδων, μακάριε, ἀλλ' ὄνομάτῃ πατρὶ προσεσμίξῃ βῆτῃ, ἐν ἠλικίᾳ νεκρᾶ. Καὶ πρῶτον βλέπε ἐκ Σάρρας καρπὸν, καὶ θαυμάσιος πῶς ἐπιβρέουσι καὶ ἐλπίδας τῆ γηραυλίας τοῦ γάλακτος αἱ πηγάς, αἱ μετ' ὀλίγον προσεφελίσεις τῷ τόκῳ, καλεῖν πατέρα δὲ σκῶν τὸ γένημα, ταύτην αἰτῶν παρὰ τοῦ τέκνου ἢ κλήσιν, ἦν προλαθούσα δι' ἐπαγγελίας ἢ χάρις ἐκέρπει Πῶς τὰ μετὰ ταῦτα σου διηγῆσθαι κατορθώματα θαυμάσιος; πῶς ὑψηλὴν σου καὶ περιδότητον ἀπαιτήσιν; Ὑπερ πιστῆν ἢ πίστις σου, ὑπερ ἀσκήν τῆς πρὸς Θεόν σου καθοσίωσις. Τίς γὰρ πιστεύσει πᾶσι ὅτι πατὴρ οἰκείου τέκνον θυσίαν προσήνεγκε γνησίως Θεῷ; Τάχα μόνον πιστεύομεν οἱ μὴ γεγονότες πατρί οἱ τέκνον στοργῆν μὴ δεδιδάγμενοι παρὰ τῆς φύσεως· Ἡκέτω δὲ τῶν εἰρημένων μάρτυς καὶ θεῖα Γραφή, καὶ ἀπερ κήρυξ ὑψηλός, ἐκδοῦσα τοῦ μακαρίου τὴν φύσιν γυνώμην. Μετὰ ταῦτα, φησὶν, *ἐπέταξεν ὁ θεός ὅτι Ἄβραμ*. Ἐπέταξε δὲ, οὐχ ἵνα μάθη διὰ πείρας ἄγνωστοῦ μάρτυρος τῆς γυνώμης τοῦ ἀνδρός τοῖς ἐπιτελέσασιν χρωμένους· ἠγγόνος γὰρ οὐδὲν οὐδέπω ἐκ αὐτοῦ τῆ ἑαυτοῦ θεωρεῖ πάντοτε πρὸς τὴν πάντων γῆν ἀρχοῦμενος ἀλλ' ὅπως δὲ σαφῶς προεγίνωσκε, τῶν διὰ πείρας μαθόντες οἱ ἀνθρώποι, καλὸν ἔχουσι πρὸς ἐμαρτυρίαν θεοσεβείας ὑπογραμμῶν. Τίνα δὲ καὶ τὸ ἐμαρτυρῶν ἴσασιν; Ἄβραμ, φέρει σκοπῆσθαι. Ἄβραμ, φησὶν, *Ἄβραμ*. Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰδοὺ ἐγὼ. Ἐση αὐτῷ· *Ἄβραμ* καὶ περὶ οὗτοι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀπὸ τῆς

priscorum gesta, virtute probitateque plena scri-
 bā tradidit : ipsaque ut exemplar conspicuum poste-
 ad imitandum proposuit. Docet nos utique Abel,
 piosorum Dei muerum, antequam eis utamur,
 imitias esse Deo offerendas, neque brutam ven-
 voracitatem esse Dei honori auteferendam.
 an ei, qui antiquissimus omnium erat, beatus hic
 vel ovium primogenita immolabat, nihil postremo
 ad cultum primi proferens, sed fructuum primi-
 s primum genitorem glorificans. Post illum ad
 stitiam instituit admirandus Noe, qui toto iuque
 ente mundo, solus iustitiæ lancem in bonis iustitiæ
 eribus non declinantem servavit. Magnum castita-
 exemplar juvenibus proponitur beatus Joseph,
 i in juvenili corpore castitatis canitie floruit, et in
 rivil habitu strenuus carnis voluptatum dominus
 paruit. Verum hi beati viri peculiare forte quædam
 nt bonorum imagines; sed unius viri mentioem
 it Abrahæ progenitoris, in una persona toti orbi
 pum erigens, omnis virtutis speciem, ad imita-
 nem. Sane iusti omnes, sancti omnes, fidelem
 rraham patrem se habere gloriantur, et hanc
 gnationem honori sibi ducunt. Per hunc enim fide-
 us zelus fidei inest; hospitalibus ipse hospitalitatis
 etor est, idque operibus, non verbis; religionis
 letæ coronantur, ejus fortitudinem imitantes; hu-
 s archetypi imagines sunt omnes magnanimi; ejus
 itandi studium tantam iustorum multitudinem per-
 it; ex hac Dei amante radice, omnes pullularunt
 i amantes. Et cur singula persequor? Omnes enim,
 ita dicam, quorum lux fulget coram hominibus,
 i fidei progenitoris lucerna accensi fuerunt, tan-
 que ei probos filios pii mores pepererunt. Mentiri
 um non potest is qui dicit, *Patrem multarum gen-
 um posui te (Gen. 17. 5)*. O beata anima, quæ tan-
 u præclarorum operum copiam in unum collegit!
 u feracissimus vere ager, tu planities fructuosissima
 orum operum, tu pratium floridum omnigenis iustitiæ
 ribus vernans; tu corona speciosa, mediam continens
 imque fulgentem fidei margaritam. Præcepit Deus:
gredere de terra tua (Gen. 12. 1): tu vero non ne-
 existi, sed iter capessivisti, antequam mandatum
 mpleretur. Addidit dicto, *Egredere de terra tua,
 lud, Et de cognatione tua*: tu vero non emollitus es
 amore generis tui, generi ejus auctorem antefo-
 ns. Dixit Deus, *Egredere de terra tua et de cogna-
 one tua*, quodque his gravius est, *Et de domo patris
 i*: sed ex iis, quæ Deus præcepit, nihil durum exi-
 imasti. Non cohibuit animi tui alacritatem honor
 tri-, non amor nutris, non affectus erga cognatos.
 u cogitasti quot lacrymas vetula mater ob te fun-
 et, non quot te flebilis senex pater prosequiturus
 t. Non enim putasti humaniorem illo esse debere,
 ut te vocavit. Erat tibi pater venerandus, sed non
 uantum omnium Pater: amabas matrem, sed ma-
 is Dei cultum. Paternam domum, et divitias proge-
 itoris sprevisi. Sciebas enim solas fidei divitias ani-
 æ competere; immortalem possessionem, thesau-
 um nunquam exilandum. O qualis stella, Lucifero
 plendidiore, ex oriente in Palestinam effulsisti! In
 ebroso multorum deorum sæculo, lætos emisisti
 iæ religionis radios. Te Deus bonum pietatis fereum
 in acerbam Chananeorum gentem immisit. Tu
 umquam sal benignitatis, improbæ vitæ condimen-
 tum fuisisti. Tu tranquillus apparuisti hospitalitatis
 ortus in medio tempestatis, in media alienigenarum
 umanitate.

3. Quomodo, o vir beate, benignum tuum descri-
 am tabernaculum? quomodo non mirabor quercum
 lambre (*Gen. 18. 1*) quam tu bonis moribus tuis
 item effecisti? Hoc tabernaculum communi erat
 atoribus domicilium, unum hospitibus omnibus lau-
 um convivium: totius orbis pandocheum sine mer-
 ede: non in remoto loco situm, ut requie lucrum
 teret, sed in deserto quidem, sed media in via, et
 rope communi totius Palestinæ diversorio. Tu sub

quercu totam diem transigebas bonus viatoribus re-
 quæci capiendæ nuntius. Visus est tibi Christus, o vir
 admirande, a duobus angelis stipatus, et propter ho-
 spitalitatem factus es et Dei et angelorum contuber-
 nalis. O beatum tabernaculum, quod Deum cum an-
 gelis per œconomiam excepit! Visus est tibi Christus
 hominis forma divini sui et salutaris adventus myste-
 ria enuntians: attamen præsentis gloriæ nequaquam
 te ob servilem formam latuit. Habebas enim alios
 oculos quibus Dominus cognoscitur. Noveras igitur
 mediatorem Dei Filium, qui in medio duorum anima-
 lium appariturus erat. Miror certe tuam, o vir beate,
 erga eos qui tibi adsisterunt diligentiam: poteras
 enim jubere famulo, et jussu officium præstare; cu-
 curristi tu senex ad boves, ardenti desiderio senile
 corpus fulciens. Operum consors alacris erat uxor,
 et panum azymorum copia mensam coronabat: ne-
 que enim fermentationem exspectavit hospitalitatis
 studium. Omnia porro agebantur cum timore et ve-
 neratione, non quasi viros excepisset hospitio, sed
 quasi Deo sacrificium obtulisset. Ideo præclarus est,
 o vir beate, tuæ hospitalitatis fructus, præclara amor-
 is erga Deum merces. Solvuntur enim præter omnem
 spem sterilis vulvæ vincula, emortuæque senis mem-
 bra ad germani filii semen florent, et hoc unigenito
 Deo unigeniti filii nuntium accipis. *Circa hoc tempus
 inquit, veniam, et erit Saræ filius (Gen. 18. 10)*. Quo-
 modo tuam pro merito laudabo fidem, o beatissime?
 Neque enim circa promissionem disseruisti, neque
 circa pollicitationem claudicasti, neque cogitasti cor-
 pus tuum emortuum, cum centenarius prope esses:
 neque respexisti in sterilitatem vulvæ Saræ; sed
 corroboratus es fide, sciens Deum quæ promisit im-
 plere posse. Neque enim naturæ affectionibus servit
 naturæ Creator, quia naturæ necessitati non subjacet.
 Deus in operibus suis, cum omnis natura sit Opifex:
 sequitur autem natura ad omnem mutationis speciem
 liberam Opificis voluntatem. Itaque non a spe lapsus
 es, o vir beate, sed pater in constituto tempore, et in
 emortua senectute vocaris. Ac primus viles ex Sara
 fructum, ac miraris quomodo vetula præter spem
 lactis fontes emanent: pauloque postea cum prole
 balbutis, filiumque doces te vocare patrem, hanc pos-
 sulans a filio appellationem, quam prius gratia per
 promissionem firmaverat. Quomodo ea quæ subse-
 quuta sunt gesta narabo, vir admirande? quomodo
 excelsam tuam et celebratam fidem annuntiabo? Su-
 pra fidem est fides tua, supra auditum omnem sancta
 illa tua erga Deum obsequentia. Quis enim credit
 unquam, quod pater filium suum in hostiam credere
 Deo obtulerit? Forte nos soli credimus, qui patres
 non fuimus, qui prolis amorem a natura non didici-
 mus. Accedat hujus dicti testis divina Scriptura,
 quasi præco excelsus, religio-sum beati animum ex-
 clamans. *Post hæc, inquit, tentavit Deus Abraham
 (Gen. 22. 1)*. Tentavit autem non ut per tentationem
 edisceret id quod ignoraret, teste usus obsequentia
 ad animum viri explorandum: nihil enim unquam
 ignoravit Deus, sed ipse sibi sufficit ut per sui con-
 templationem omnia cognoscat: sed ut eum quem
 clare prænoscebat per tentationem edisceret homi-
 nes, præclarumque haberent ad imitationem pietatis
 exemplar. Quænam porro sint tentationis verba, age
 consideremus. *Abraham, inquit, Abraham. Ille inquit,
 Ecce ego. Ait illi: Accipe filium tuum dilectum, quem
 diligis, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer mihi
 illum in holocaustum (Ibid. v. 2)*. O quantum Deus per
 hæc verba fidei progenitoris fecit experimentum? Satis
 erat dixisse, Accipe Isaac, et offer mihi illum in
 holocaustum, non memorato filio, nec per dilecti me-
 moriam commotis paternis visceribus. Verum quia
 iis, qui bonis affluunt, repentinus malorum incursus
 graviorem parit dolorem, ideo ait, *Accipe filium tuum,*
 et addit, *Dilectum, ac rursus, Quem diligis, ut liscæ
 bonis appellationibus, in bonarum promissionum
 spem senem prolis amantem erigeret, inductoque*

confertim filii interficiendi præcepto, jussis illis inexpectatis viscera parentis gravius confoderet, non quod justum odio haberet, sed quod ejus fidem clarius mundo notam effici optaret. Itaque priusquam diceret, *Offer illum in holocaustum*, ex primis verbis illis bona prænuntiantibus, multa fausta curat a justo viro cogitari. Ut audivit enim Deum se vocantem, ac dicentem, *Abraham, Abraham*, statim vir religiosus de appellatione illa gavisus est, in lætitiæ effusus est ad illam vocem, hæc secum reputans, ut par erat: An me rursum Deus mirabili illo colloquio dignum censet? an me vult iterum divinis verbis sanctificare? an rursum transferre in meliorem regionem? an malos Chananæos vult perdere, ut Sodomitas, et servum suum, ut circa Sodomam contigit, non vult ignorare decretum judicii sui? an mihi secundi post Isaacum filii lætum nuntium optat afferre, duorum oculis filiorum senectutem meam luce conspicua donare volens? Ut autem audivit, *Accipe*, priusquam audiret, *Filium*, cogitabat Deum se alloquutum esse de sacrificiis, petiturum ab se pro dato filio benedictionum honorem. Ut audivit autem, *Filium tuum*, interium de Ismaele cogitabat, putans solutam esse Saræ zelotypiam, ideoque illum a benigno Deo in paternam domum reducendum esse. Cum autem clare audisset, *Dilectum, quem diligis, Isaac*, statim efferebat corde, lætans est animo, existimans se de filii sponsalitiæ præceptum a Deo accepturum esse, curante, ut ad propagationem generis fecunda uxor juveni daretur. Ipsum autem Deus evocat ad terram excelsum. Quare? Plane ut ex edito sublimique loco totam, ut promissionis heredi, terram ipsi ostenderet, vel sane vult illum, inquit, me superstitute in patriarcham inungere, aut præsens præsentem alloqui, et viva voce leges ipsi tradere religiosæ vitæ, in qua incensens Creatori placetur est.

4. Hæc itaque et similia se auditurum a Deo esse sperabat beatus ille: Deus autem quid? *Offer*, inquit, *illum in holocaustum*. Onerosum mandatum vel cuius homini, nedum patri, ipsique proli amanti. Verum, o fidem incomparabilem! o religiosam animam! Nondum Deus finem dicendi et vocandi fecerat, et ad obsequentiam Abraham paratus erat, mandati finem itineris capessendi initium reddens. Quis ex aliis patribus talem vocem tulisset, nec derepente in terram decidisset, membris morore solutis? aut forte non ad tale præceptum interiisset, paterno incensus affectu? Audi enim quam consolatione omni vacuum sit mandatum. Non ad cædem tantum juvenem petivit Deus; ut seni cadaver superesset, quod ad solationem doloris in sepulcro deponeret; sed in holocaustum, in incendium, in consumptionem omnimodam, ne effundere animi dolorem posset lacrymis ad corpus suus. Attamen etsi mandatum intolerabile esset, quod vel sono verbi percellere posset, virum utique a divino sensu non removit: existimabat enim quodcumque Deus præcipit utile bonumque esse. Itaque mandatum alacriter tulit, et ineffabili voluptate sacrificium offert, hæc, ut credere est, secum reputans: Jam liberis orbatus, filius Dei per obedientiam evado: heredem amitto, sed futura in hereditatem accipio; non video filium, sed videbo Deum; non senem me nutriet filius, sed senem alet Deus; a stultis reprehendar, sed Sapientissimo illi probatus ero; morore afficiam Saram, sed placebo Creatori; multa fruor consolatione; dolore ne afficit mors ejus, sed Altissimi sacerdotem efficit; liberis orbem constituit, sed patrem primi martyris. Num perit Isaac? Purgatur igitur corpus, liberatur a carnis voluptatibus, migrabit a vita, sed commigrabit ad Dominum. Talibus ratiociniis naturæ affectus confirmans, ad sacrificium properat, asinum stravit, gladium acuit, ligna et ignem paravit, filium ut agnum abducens, neminique divinam annuntiavit vocem: non communicavit cum amicis, neque ipsi conjugi simul parenti: non quod conjugem odio haberet, sed quod serpentem timeret, ac amoris erga prolem obtentu, pietatis studium re-

mitteret. O summam fidem! o sapientiam incomparabilem! Secum reputavit patriarcha quanta eventura essent mala, si divinum mandatum notum fieret, quantus luctus foret, quantus fletus, quantæ lacrymæ. Ideo tacet, magnam lamentorum flammam silentio exstinguens. Quid enim putas facturam Saram fuisse, si de nece filii audisset? annon complexa statim Isaacum esset, rursum in utero, si potuisset, in chusura, Peris, filii carissime, iniquens, sacrificiis obidemur? Citius, puto, amisisset propriam animam quam filium tradidisset; et alterutrum necesse fuisse, ut aut sacrificium non fieret, aut mater cum filio immolaretur. Atque cum Abrahamo hoc fortasse sermones contulisset. Ad mentem recti, o vir, ad mentem redi, interpres clementis Dei. Nihil contra hominem vox divina præcipit; felici pro te invidet malignus dæmon, divini quoque gratiam vel evertere, pietatis specie cædis filiorum maledictum inducens. An non nosti mirabilem illum Melchisedecum sacerdotem Dei altissimi? Leges sacrificiorum ab illo disce. Disce quibusnam Deus victimis delectetur: etiamsi jam olim te ad sacerdotium instituit, cum redires a cæde quinque regum. Annon panis et vinum, sanctæ oblationes et incrementa puraque sacrificia ipsi erant? an vitulus? an ovis? an filius? Non enim putabat omnino Deum sanguine delectari. Numquid manducabit Deus carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabit? *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua (Psal. 49. 13. 14)*. Si autem vere Deus est is qui tibi apparuit, intellige, mi vir, ejus consilium. Probare vult Deus tuum erga filium affectum, nosse te vult, quo affectu sis erga filium: an filium ames, si paterno sis affectu, an a naturæ visceribus vincaris, si mori pro filio malis. Vult te circa proli amorem bonum exemplar esse Chananæis, nec ut obsequaris optat, imo potius ut obstitas filii neci, vult te videre canos avellentem, acerbas fundentem lacrymas, et his amorem erga filium comprobantem. Vereor ne cordis filii reprehensionem incurras apud clementem Deum, vel ob solum consensum. Mi vir, mihi obtempera, *Ne sis nimium justus (Eccl. 7. 17)*. Hanc tuam inobsequentiam laudabit Deus. Quod si vere vult Deus immolari Isaacum, acerbè ingenuisse, supplicia, procumbe, lacrymas misce precationi. Bonus est is, qui sacrificium petit, patre longe clementior; mutabit sententiam, mutabit judicium. Numquam diluvio perisset genus hominum, si iniqui illi scelera lacrymis abluissent. Adhuc staret Sodoma, si gemitu cordis iudicem placassent. Si ergo iniquus miseratur, multo magis te justum. Servasti pridem Lotum ab igne divinitus immisso, iudicem precatus; serva nunc filium ab igne propitiationis, precibus oblati Deo. Pro Sodomitis supplicasti, hominibus iniquis, qui sæpe extremam perniciem meruerunt, et pro filio inculpato non precaberis? Utere rursum fiducia tua: dic, *Nequaquam: qui iudicas omnem terram, non facies iudicium (Gen. 18. 25)*? Non perdes justum cum impio. Recordare quanto proli amore tenereris, cum non haberes filium. Priusquam enim Isaacum susciperes, hæc tibi factæ a Domino erant splendide promissiones: terre optimæ possessio, pecuniarum et facultatum copia multa, augmentumque generis tantum, ut iis naturalibus rebus que sunt immutabiles comparatur areæ maris, et stellis cæli; attamen tanta cum sint promissa bona, ludum putasti illa esse, et cum fiducia clamasti, filiorum orbitem lugens ac dicens: *Quid mihi dabis, Domine? ego autem sine filiis morior (Gen. 16. 2)*. Hæc emissa voce, accepisti filium. Esto pater, hanc nunc emitte, ut serves filium. Dic iterum: *Quid mihi dabis, Domine, si occidas heredem meum? Væ mihi. Tunc forte proli amans eras, cum nondum pater esces.*

5. Hæc dicente Sara, quid facturum erat Abraham? Scilicet internisso Dei mandato, circa pietatem erga Deum sermonem habere, et Saræ suadere, si hunc tollet Deus, eum meliorem ipso daturum esse. Et

οι αὐτῶν εἰς δολοκάρπωσιν. Ὁ πόσην ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἰδῶν εἰρημένον ἠμαρτάνων τήσπεως τὸν προπάτορος Ἰργάσατο βάσανον; Ἦρα καὶ μὴ γὰρ μόνον εἶπεν, Ἄβελ τὴν Ἰσαὰκ, καὶ ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς δολοκάρπωσιν, μήτε υἱὸν εἶναι, μήτε τῆ τοῦ ἀγαπητοῦ μνημῆτος πατρὸς σπλάγγνα κησάνα. Ἄλλ' ἐπιθῆ τοῖς ἔνδον τὸν ἀγαθὸν διακεχυμένους ἡ τῶν κακῶν αἰφνίδως φορὰ βαρυτέραν ἐπέγει τὴν ἀληθῶνα, [562] διὰ τοῦτο φησι, Ἄβελ τὸν υἱὸν σου, καὶ προστίθει, Ἦν ἀγαπητὸν, καὶ πάλιν, Ὁν ἠγάπησας, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ταῖταις ἐπινυμιαῖς εἰς χριστῶν ὑποσχέτων ἔλπίδας μεταωρίσας τὸν φιλοπαῖδα γέροντα, ἀδρῶν ἕως ἐπαγαγῶν τοῦ ἀγαπημένου τὴν ἀναίρεσιν, τοῖς παρ' ἔλπίδα προστάγμασι πλήρη τὰ σπλάγγνα τοῦ γεγεννημένου βαρύτερον, οὐ μισῶν τὸν δικαίον, φανῆναι δὲ λαμπρύτερον τῶ κόσμῳ τῆν τούτου πῶστιν βουλόμενος. Τοιποῦν πρὶν εἶπει, Ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς δολοκάρπωσιν, κ' τῶν πρώτων ἠμαρτάνων εὐφῆμων πολλὰ ποιηρησά τῶ δικαίῳ φαντάζεσθαι. Ἀκούσας γὰρ καλοῦντος αὐ Θεοῦ καὶ λέγοντος, Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, εὐθὺς ἐγήθηεν ὁ φιλῶδης πρὸς τὴν κλήσιν, διεχύθη πρὸς τὴν φωνὴν, ἀθυμώμενος, ὡς εἰκόσ: Ἀρὰ με ὁ Θεὸς ἄξιον πάλιν γαίται τῆς θαυμαστῆς πρὸς; αὐτὸν ὁμιλιας; ἀρὰ με τοῖς ἑμοῖς αὐτοῦ καθαρῶσαι θέλει ῥήμασιν; ἢ μεταστῆσαι ἄλιν εἰς γαῖραν βούλεται κρεῖσσον; ἢ τοῖς πονηροῦς πολέσας θέλει Χαναανούς, ὡς Σοδομίτας, καὶ τὸν οἰσίνον θούλον, ὡς ἐπὶ Σοδόμων, ἀγνοεῖν ὁ θέλει τὸ τῆς ρίσσεως βούλημα; ἀρὰ με δευτέρου τέκνου μετὰ τὸν Ἰσαὰκ χρῆστὰ φιλοτιμαίται παρασχεῖν εὐαγγέλια, ὀφθαλμοῖς δύο τέκνων τὸ ἔμῳν θέλων ὁμιλιώσασαι γῆρας; ὣς ἡ χηουσε, Ἄβελ, πρὶν ἀκούσει, Ἦν υἱὸν, εἰθῆ περιζύων αὐτῶ τὸν Θεὸν διαλέξεσθαι, αἰτούσας παρ' αὐοῦ μην εὐλογῶν ἀντι τῆς ὀσσεως τοῦ παιδός. Ἀκούσας δὲ, Ἦν υἱὸν σου, τέως τὸν Ἰσμαὴλ ἐνεθεῖ, οἰόμενος ἀλεύσασαι τὴν Ἰηλοσυλιαν τῆς Σάρρας, καὶ διὰ τούτου πρὸς αὐ φιλανθρωπῶτου ἀποκαθίστασθαι πάλιν εἰς τὴν πατρῶν γαίαν. Ἐπειθῆ δὲ σαφῶς ἤκουσε, Ἦν ἀγαπητὸν ὄν ἀγάπησας τὸν Ἰσαὰκ, ἔξεσεν εὐθὺς τῆ καρδίᾳ, ἡγαλάσαστο τῆ ψυχῆ, νομίσας ὅτι περι μνηστῆσας; αὐτῶ διαλέξεται, ἀρμόζων ὡς Θεὸς εἰς ἐπίδοσιν τοῦ γένους γυλιὰ τῶ νέμ εὐφορον εἰς τέκνου φυῆν. Εἰς δὲ τὴν γῆν βδὸν ὁ Θεὸς καλεῖ τὴν ἡψηλήν. Διὰ τί; Ἦ πάντως ἴνα; ἀπόπτου καὶ μετεώρου τόπου πᾶσαν ὡς κληρονόμῳ ἢ ἐπαγγελίας ἀποδείξει τὴν γῆν, ἢ πάντως αὐτὸν εἰς ἀστράγγην θέλει χρίσαι, ζῶντος, ἐμοῦ, ἢ ἐνάσπας ἀνωῖρ διαλεγεῖν, καὶ φωνῆ ζωῆς παραδοῦναι νόμουσ; ἰοριλεύ; βλου, οἱς ὀδύων εὐαρστίσει τῶ κτίσαντι.

δ'. Ταῦτα μὲν οὐ καὶ τοιαῦτα ἀκούσεσθαι παρὰ Θεοῦ προσδέσαν ὁ μακάριος ὁ δὲ Θεὸς; τί; Ἀνένεγκε, ἦσιν, αὐτὸν εἰς δολοκάρπωσιν. Φορτικὸν τὸ ἐπίταγμα ἐὶ τῶ ευχῶντι ἀνδρῶ, μήτεγε πατρὶ, καὶ ταῦτα φιλοπαῖδι. Ἄλλ', ὡ τῆς ἀνυπερβλήτου πίστεως ἢ τῆς φιλοδουῦσας ἡσῆ; Οὐδέπω Θεὸς ἐπάσαστο καλῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑπακὴν Ἀβραάμ ὑπῆρχεν εὐτρεπῆς, τὸ τέλος τὸν προστῆματος ἀρχῆν ἦδη τῆ ὀδοιπορίας ποιούμενος. Τίς οὖν ἐν ἄλλων πατέρων ἠγεγεχν ἐν τὴν τοιαυτῆν φωνῆν, ἐὶ οὐ παραρῆμα κατέπεσεν εἰς γῆν, ἀθυμία τὰ μέλη ἄσας; ἢ τάχα παρ' αὐτῶ διεφθέρη τῶ προστάγματι, ὁ πατρικῆς διαθέσεως πυρλοόμενος; Ἦ γὰρ τὸν προστάγματος ἀπαρμυθῆτον ἄκουσε. Οὐκ εἰς σφαγῆν κῆως ἦησε τὸν νέον ὁ Θεὸς, ἴνα ἔχοι τὸ λείψανον ἰβρῶν παραμυθίαν τοῦ κάθους τῶ τάφῳ παρακαλιθῆμενος; ἄ εἰ; δολοκάρπωσιν, εἰς ἐμπρησμὸν, εἰς ἀφανισμόν ἐντελή, ὅπως μὴδε προγέειν ἐχη τῆς καρδίας τὴν ἀλήθῶνα ἐπιδακρυῶν τῶ σώματι. Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ ἀσφῆσον ἦν τὸ προστάγμα, καὶ μόνον τῶ ῥῆθῆναι πλήθῆς ἵκόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξέσθησε τὸν ἀνδρα τοῦ θείου φραμματος; πᾶν γὰρ ἠπιστάστο συμφέρον εἶναι καὶ ἀγαθόν, προστάσας Θεός. Τοιγαροῦν προθύμως ὑπομῆνει τὸ προστάγμα, καὶ μεθ' ἠδονῆς ἀφάρστω τὴν θυσίαν ἐργάται, ταῦτα λογισάμενος, ὡς εἰκόσ ἀτεκνός ἀπὸ τοῦ ἴν, ἀλλ' ἐγὼ τέκνον Θεοῦ δὲ ὑπακοῆς γίνομαι ἄπολων, τὸν κληρονόμον, ἀλλὰ κληρονόμῳ τὰ μέλλοντα ὀκὸσμαι τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἐφομαι τὸν Θεόν ὀ γηροδοσκήσει; κας, ἀλλὰ γηροτροφῆσει Θεός; μεμφοθήσεται παρὰ τὸν σῆ τῆν, ἀλλ' ἀποδεχθήσεται παρὰ τὸν Πανοσόφου Ἰσηψῆ τὴν Σάρραν, ἀλλ' εὐαρστίσῃ τῶ κτίσαντι ἔχω πολλὴν παραμυθίαν ἡυπαί με θανόν, ἀλλ' ἱερεῖα τοῦ Ἰψῆσου ποιεῖ ἄπειρα καθίστηον, ἀλλὰ πατέρα πρωτοκάρτῶσ. Μὴ γὰρ ἀπόλλυται Ἰσαὰκ; Καθαίρεται τῶ κυρτὸ ῥῆμα, [563] λυεῖται τῶν τῆς σαρκός ἡδονῶν, ἐκδημησει τοῦ

βλου, ἀλλ' ἐνδημησει πρὸς Κύριον. Τοιούτοις λογισμοῖς τὰ τῆς φύσεως νευρώσας συμπτώματα, ἐπὶ τὴν θυσίαν ἐπιφεται, ἐπιστάσας τὴν θνόν, ὄφασ τὴν μάχιαν, τὰ ζύλα, τὸ πῦρ εὐτρεπίας, τὸν υἱὸν ὡς ἄμῳν ἐπαγόμενος, καὶ οὐδὲν τὴν θελαν ἐξέπει φωνῆν, οὐκ ἀνεκονοῖσαστο φίλους, οὐδὲ αὐτῆ κοινωνῶ τῆς γονθῆς, οὐ μισῶν τὴν σύζυγον, ἀλλὰ τὸν ὄνιν φοβούμενος, μὴ προσφάσει φιλοτεκνίας ἀμδύλην θεσοσεβίας σπουδῆν. Ὁ πίστεως ἀκρας ἰὸ σαφλας ἀνυπερβλήτου Ἐνεσῆσεν ὁ πατριάρχης; πῶσα συμδῆσεται κακὰ, ἐκπύστω γινόμενον τοῦ θείου προστάγματος, πῶσος ἐκπαίθρησος, πῶσος κλαυθμὸς, πῶσα δάκρυα. Διὰ τούτ' ἐγεμυθεῖ, σιωπῆ σθενῶντων μεγάλην ὀδρμῶν φλόγα. Τί γὰρ οἶεἰ ὄρασαι τὴν Σάρραν ἀκούσασαν περι τῆς ἀναίρεσεως τοῦ τέκνου; οὐ περιεπλάχη ἂν εὐδῶς τῶ Ἰσαὰκ, ἔνδον αὐτὸν πάλιν, εἰ οἶόν τε ἦν, τῆ γαστρὶ κατακρύψαι μηχανωμένην, τέκνον φιλτακὸν ἀπόλλυται, λέγρῶσας, ἐν θυσιαῖς ποιοκροῦμεθα; ὄσθεν ἂν ἀσφῆσον, οἶμαι, τὴν ἰδίαν ψυχῆν, ἢ τὸν παῖδα προέδωκε καὶ ἦν ἀνάγκη θυοῖν θάτερον, ἢ μὴ γενέσθαι τὴν θυσίαν, ἢ τὴν μητέρα συγκαρμυθῆναι τῶ τέκνῳ. Εἶπε δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ τοιούτους τινὰς λόγους; Σωφρόνησῶν, ὡ ἀνερ, σωφρόνησον, ὑπορῆσασ φιλανθρωπῶτου Θεοῦ. Οὐδὲν κατὰ ἀνθρώπου προστάσας; θεία φωνῆ βασιανεῖσι σοῖ τῆς ἀνταϊδίας πονηρὸς δαίμων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀνατρέψαι βούλεται, ἐν εὐσεβείας προσήματι παιδοκτονίας προσάγων ἀρᾶν. Οὐκ οἶσθα τὸν θαυμάσιον Μελοχισεδῆκ τὸν ἱερεῖα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου; Μᾶθε παρ' αὐτοῦ θυσίων νόμου, μᾶθε ποίας Θεὸς ἐπαγγέλλεται θυσιαῖς, καίτοι πάλαι σε πρὸς ἱερῶσῶν ἐμυσταγωγῆσεν ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν πέντε βασιλέων ἐπανόθῶν. Οὐκ ἄστρο οὖν ἦσαν αὐτῶ καὶ οἶνος, εὐαγεῖς προσροπαῖ, ἀναίμακτοι καὶ καθαροὶ θυσιαῖ; μὴ μόσχος; μὴ πρόβητον; μὴ τέκνον; Ἄμῳται γὰρ Θεὸν θλίωσ οὐκ ὄστο τέρπεσθαι. Μὴ φάγεται Θεὸς κρέα θανῶν, ἢ αἶμα τρώων πλεῖται; ὄσων τῶ Θεῶ θυσίαν ἀινέσεως, καὶ ἀπόδός τῶ Ἰψῆστω τὰς στήλας σου. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἐστιν ἀληθῶς ὁ φανερός, σῶνας, ἀνερ, τῶ φανέντος τὸ βούλημα. Ἀποπειράσαι σοῖ ὁ Θεὸς τῆς περι τὸν παῖδα διαθέσεως, γνωσθῆναι σε θέλει, πῶς ἔχεις περι γέννημα ὀ εἰ φιλεῖ; τὸν υἱὸν, εἰ διακείσαι πατρικῶς, εἰ τοῖς σπλάγγνῳ τῆς φύσεως ἦηησαι, εἰ θανεῖν ἀντι τοῦ τέκνου προήρησαι. Θέλει σε καὶ φιλοτεκνίας καλὸν γενέσθαι τοῖς Χαναανῶσι παρῶδειγμα, τοιγαροῦν οὐκ ὑπακοῦσαι, ἀντειπεῖν σε μάλλον περι τῆς σφαγῆς τοῦ τέκνου, ἰδεῖν πολιδῆς τιλομένας, πικρὰ βέοντα δάκρυα, φανῆναι διὰ τούτων φιλόπαιδα. Δέδοικα μὴ τεκνοκτονίας μέμψεις ὑποτῆς παρὰ τῶ φιλανθρωπῶτι διὰ μόνῃ τῆν συγκαλιθέσων. Ἄνερ, πέσειθαι μοι, Μὴ γίνου δικαίος πολῶ. Ταῦτην σου τὴν παρακοτῆν Θεὸς ἐπαινέσεται. Εἰ δὲ καὶ Θεὸς ἀληθῶς θέλει καρπωθῆναι τὸν Ἰσαὰκ, στενάσων πικρῶς, ἰκέτουςσων, πρόσπεσον, ἐπιδάκρυσον τῆς ικετηρία; τοῖς ῥῆμασιν. Ἀγαθός ἐστιν ὁ τὴν θυσίαν αἰτῶν. πολὺ Πατὴρς φιλανθρωπώτερος; ἀλλάξει τὴν ψῆρον, ἀλλάξει τὴν κρίσιν. Οὐκ ἂν ἀπώλετο κατακλυσμοῦ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ποτῆ, εἰ δάκρυσιν ικετηρίας οἱ παρανομούντες ἐλούσαντο. Ἦν ἂν ἐτι τὰ Σόδομα, εἰ στεναγμῶ καρδίας τὸν κριτῆν ἐξιλιάσαντο. Εἰ οὖν ἔλεει παρανόμους, πολλῶ πλέον τὸν δικαίον σέ. Ἐσοῦσας ποτε τὸν ἄωτ τοῦ θεηλάτου πυρὸς, εὐξάμενος τῶ κριτῆ ὀσων καὶ νῦν τὸν παῖδα τοῦ ἱλαστηρίου πυρὸς, δεηθεῖς τοῦ Θεοῦ. Ὑπερ Σοδομιτῶν ἰκέτουςσας, ἀνδρῶν ἀδικῶν, καὶ πολλῶς ἀπολλόμενας μελλόντων δικαίους, καὶ ὑπερ παιδῶσ οὐκ ἴσπευσεῖς ἀμῶμου; Χρῆσαι πάλιν τῆ παρῆρησῆσ; εἶπε, Μηδωμῶσ; ὀ κρῶνῶν πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ κοίτησει κρῶσιν; Οὐκ ἀπολέσεις δικαίον μετὰ ἀσεβῶσ. Ὑπομηθήητι τῆς καλαῖας φιλοτεκνίας, ἦς εἰχες, ὄσε οὐκ εἰχες τέκνον. Πρὶν γὰρ λάθῃς τὸν Ἰσαὰκ, ὑποσχεθεῖς αὐταῖ σου τοῦ δεσπῶτου λαμπραῖ γῆς κατάσχεσις γυλκείας, χρημάτων καὶ κτημάτων περιουσία πολλῆ, ἀβήτης τοῦ γένους σοσαυτῆ, [564] ὡς καὶ ταῖς ἀναριθμητοῖς αὐτὸ συναριθμεσθαι φύσεισιν, ἀμῶν παρῆλα, καὶ ἀστρεῖς οὐρανῶσ; ἀλλ' ὄμως τοσοῦτων θντων τῶν ἐν ἐπαγγελίαις χρῆστων, χλεῦνη ἡγοῦ τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ παρῆρησῆσ; ἐβῶσ; τὴν ἀπαιθῶν ὀδοφῶρῶμενος καὶ λέγων; Ἦ μοι δῶσεσις, Κύριε; ἐγὼ δὲ ἀπόλλυμαι ἀτεκνῶσ. Ταῦτῆ ἀφελ; τῆν φωνῆν, ἐλαβες τέκνον. Γενοῦ πατρῆ. ταῦτην ἀφες νῦν, ἴνα σῶσῃς τὸ τέκνον. Εἶπε πάλιν, Ἦ μοι δῶσεσις, δέσποτα, ἀναίρων μου τὸν κληρονόμον; Οἶμοι, τάχα τότε φιλότεκνος ἦς, ὄσε οὐκ ἦς ποτῆρ.

Ταῦτα λογοῦσῃς τῆς Σάρρας. τί ποιεῖ; εἶσε; τῶν

'Αβραάμ; Ἀηλονότι ἀφόμενον τοῦ Θεοῦ προσταγματος, τοὺς περὶ θεοσεβείας ποιεῖσθαι λόγους, καὶ πείθειν τὴν Σάρραν, ὅτι, τοῦτον ἂν λάβῃ Θεός, δίδωσι σοι κρείσσονα. Καὶ πῶς ἂν ἔπεισε γυναῖκα τῆ πάθει μεθύουσαν; Ἀλλὰ δὴ πέπεισε. Θεοσεβῆς γὰρ ἡ γυνὴ, καὶ ἀνόδρος πισοτάτου σύνοικος· πάντως γοῦν ἀκόλουθον πεισθεῖσαν αὐτὴν προπέμψαι τὸν υἱὸν ἐπὶ τὴν θυσιαν ὀδεύοντα, στέγειν μὲν ἴσως τὸν πόνον βιαζομένην διὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ὑπὸ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς ἁθροῦν ἀβουλήτως ἐξαγομένην. Πόσοι θεράποντες ἐκεῖ τῷ πόθῳ τοῦ νέου δακνόμενοι; πόσοι θεράπαινοι τῇ δεσποίνῃ συμπάσχουσαι; Χαναανοὶ πόσοι, συνθήεις καὶ γείτονες, οἱ ἐπὶ τοῖς τοῦτῳ συμβεβηκόσι θαυμάζοντες; Θόρυβος ἐκ τούτων πολλός, καὶ οἰμωγὴ, καὶ ῥῆγος, καὶ δάκρυα, ὡς ἐπὶ προπεμπομένῳ νεκρῷ. Εἶπε δ' ἂν ἡ μήτηρ ἀνακακῶσασα μέγα· Δός μοι, τέκνον, τελευταίας περιπλοκάς. Ἐγὼ μὲν ἤλπιζον ὑπὸ σοῦ προπεμφθῆναι, τέκνον, καὶ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῖς σοῖς κοσμηθῆναι δακρυόις· ἐπεὶ δὲ φῆσος τοῦ κτείσαντος εἰς ἐμὰς ἐλπίδας νενίκηκε, καὶ ῥηγὸν τοῦτον, ὑφ' οὗ ῥηρηνηθῆναι προσεδόκησα, τοῦτό γε μόνον αἰτῶ, ἐπιβαίῳν τῷ τῆς θυσίας πυρὶ, πρέσβευσον πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀπελθεὶν με τοῦ βίου πρὶν ἐπαναλθεῖν τῆς θυσίας τὸν ἱερέα. Δεξιὰν γὰρ πατρὸς αἵματι παιδὸς ἰδεῖν ἡμαγμένην οὐ δύναμαι. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τοσαῦτα. Τίς δ' ἂν ἤνεγκε τὰ παρὰ τῶν Χαναανῶν ὀνειδῆ, πῶν ἐπὶ τῇ θεᾷ τότε συνδεδραμηκότων; Ὁ μὲν γὰρ εἶπεν ἂν· Ὁ, ἐφ' οἷον θάλαμον τὸν υἱὸν ὁ καλὸς ἄγει πατῆρ! Ὁ δὲ, Ἐκ ποίας ἔρα ποίμνης αὐτῆ τὸ ἱερῶν; Ὁ δὲ, Καλὸς αὐτῶ ὁ Θεός πληθυναὶ θέλει τὸ γένος, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλος, Ὁ πόσοι γέροντες ὡς υἱὸν ἠρηνοῦσι τὸν ἄλιον, οὗτος δὲ ἡλιθίος γέρον οὐδὲ δακρυὸς τὸ ἴδιον τέκνον! Ταῦτα μὲν οἱ Χαναανοὶ· τῶν δὲ θεραπόντων ὁ μὲν ἀνομιώζεις εἶπεν· Ὁ παιδίον ἄλιον, καὶ γενόμενον ἔθιμον, καὶ ἀπολλύμενον ἄωρον! Σοὺ καὶ παράδοξος ἡ γέννησις, καὶ παράδοξος ἡ τελευτή. Μόνος ἐκ πάντων ἐξ ἀγνόου μήτρας, μόνος ἐκ πάντων ἀκούων τὸν ἐπὶ τῇ ταφῇ σου ῥῆγον. Ὁ, οἶζον ὁ ἐσπότης αὐτοῦ εἰκόνα ἐξαιλεῖται τοῦ βίου! Ταῦτα μὲν οὖν οἱ καθ' ἕναστον· ὁμοῦ δὲ πάντες ὑποστρέψαντες *ὄκλας*, ὡς ἀφ' ἐνὸς στόματος εἶπον ἂν· Ὁδεὺε λοιπὸν, ὦ πρεσβύτε, τοῦτο μόνον ἐνθυμούμενος, ὅτι τοῦτον ἂν θύσης, ἄλιον υἱὸν ἀπὸ Σάρρας οὐχ ἔξεις. Ταῦτα λογιζομῶσι σωφρονι προειδόμενος· Ἀβραάμ, ταῦτα σκοπήσας ὁ μακάριος, ἐμδύθιον ἔκρυψε τὸ πρόσταγμα, οὕτω διατεθείς, ὡς ἀκούσας ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὶν ἀνθρώπῳ λαλεῖσαι. Ὁ θησαυρὸς κρυφίως δεσποτικῶν ἐντολῶν! ὦ ταμῖον ἀπόρρητων, ταμῖον ἱερῶν Θεοῦ λόγων! Ταῦτα σε τὰ μυστήρια καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνεκήρυξεν. Ὁδεὺε δὲ ταῦτα σιγῇ μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατὴρ, δύο μόνους θεράποντας ἐπαγόμενος, καὶ τούτους οὐκ εἰδότες τῆς θυσίας τὸν τρόπον· ὀδεὺε δὲ τριῶν ἡμερῶν ὄδον. Σοὺ δὲ μάνθανε τὴν δοκιμασίαν τῆς γνώμης τοῦ προπάτορος, καὶ τοῦτ' ἐκ τοῦ διαστήματος τῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἔγγυς αὐτῷ Θεὸς δεῖκνυσι τὸ θυσιαστήριον, ἵνα μὴ τῇ θερμότητι τῆς πίστεως κλαπῆ φύσεως τὴν στοργὴν· ἀλλ' ὅπως μακρὰν βαδίζων ὄδον, καὶ τὸν υἱὸν εἰς πλεῖστον θεωμένους χρόνον συνθήεις προσπαίζοντα, ταῖς ἀγκάλαις προστρέχοντα, τῇ ἑννοίᾳ τοῦ πρακτεῖου, καθάπερ χρυσοῦς ἐν πυρὶ, τῷ πόθῳ πολλῷ χρόνῳ δοκιμασθεὶς, λαμπροτέρων τῆς ὑπακοῆς ἐπιδειξῆται τὴν προαίρεσιν. Ὁ, τρεῖσιν ἐν τῷ τριημέρῳ τοῦτῳ διαστήματι καθ' ἑαυτὸν ὁ πατὴρ ἀνετυπώσατο τοῦ υἱοῦ τὴν σφαγὴν! [565] ποσάκις ἐπέθρεγε τῇ πυρῇ τοῦ τέκνου τὸ λείψανον, τοσαυτάκις τὴν καρδίαν πληγείς, ὁσάκις ἂν τὴν θυσιαν ἀνελογίζετο! Τὸ μὲν γὰρ πεπραγμένον κακὸν εὐθὺς πρὸς λήθην ὄρᾳ, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσι λυπεῖ τοσαυτάκις, ὁσάκις ἂν ἐπιποθῆ. Ὁρᾷ λοιπὸν ὁ μακάριος πόθῳθεν τῆς λειτουργίας τὸν τόπον, ἀρόρητον φωινῆς προσδεξιᾶσης αὐτῷ, καὶ μόνον παραλαμβάνει τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ἀπολιπὼν μετὰ τῆς ἵνου τοῦς δούλους· μόνος ὀδεὺε λοιπὸν μετὰ μόνου τοῦ Ἰσαὰκ, οὐχ ὡς πατὴρ μετὰ τέκνου, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς μετὰ θύματος. Ἐπιτίθησι δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ τῆς θυσίας τὰ ξύλα, αὐτὸς φέρων τὴν μάκαιραν καὶ τὸ πῦρ. Βαρύνει τὸ φορτίον τὸν νέον, ἵνα ἐπιδρώσας ὁ παῖς τῷ καμᾶτῳ, καὶ τοῖς τῆς φύσεως λουτροῖς καθηράμενος, εὐαγεστερά γένηται τῷ Θεῷ προσφορά. Ἐνταῦθα δὲ γενομένου τοῦ λόγου, τὸν τύπον ἰδὼν, ἀνεμνησθῆναι τῆς ἀληθείας. Ἰδὼν γὰρ πῶς Ἰσαὰκ αὐτῷ βαστάζει τῆς θυσίας τὰ ξύλα, δοξάζω τὸν Χριστὸν τὸν διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν βαστάσαι θε-

λήξαντα. Ὅλης γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας τῆ σκιάν ἐνταῦθα προλαβοῦσαν ὄρω. Ὁς πρόβατον ἐκ σφαγῆς ἤχη ὁ Χριστός· τοῦτου τύπος Ἰσαὰκ εἰς θυσίαν ἀγόμενος. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡ σφαγῆ, καὶ οὐκ ἀπαθεῖ τῷ γεννηθῆναι Ἰσαὰκ· τύπος γὰρ ἦν Χριστοῦ, ὃ ὑπήκουσε Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἰσαὰκ καὶ τέκνον ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ θύμα. Ὅμοιος καὶ ὁ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀμυδρὸς ὁ αἵμων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὐ φείδεται τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατὴρ, οὐδὲ Θεὸς τοῦ Χριστοῦ. Ὁς (sic) γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκε αὐτόν. Τριήμερον μετὰ τὴν θυσιαν ἡ μήτηρ ὄρᾳ ζῶσα τὸν Ἰσαὰκ· τριήμερον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐκθαρσεν ἐπὶ τὸν Σωτήρα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τύπων, ὡς ἐν παρῳ. Ἄβραάμ δὲ ἐφύσθηεν ἤθη τῷ τόπῳ τῆς λειτουργίας, εἰσω λοιπὸν τοῦ ἀγώνος γενόμενος, ἐν ᾧ φύσις μὲν καὶ προαίρεσις μάχεται, στεφανοῦται δὲ γνώμη κατὰ τὴ φύσεως, καὶ φέρει φιλοθεῖα δικαίως κατὰ φιλοσεκνίας· νικητήρια. Ἦλθεν ὁ πατὴρ μετὰ τοῦ τέκνου· μόνος ἱερεὺς μετὰ μόνου τοῦ θύματος. Πάντα δὲ ἦν ὁ παῖς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργὸς πρὸς ὑπηρεσίαν, καὶ θύμα τῷ ἱερωργίαν.

5. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ νέου θαυμάζω τὴν σύνεσιν, ἐπὶ αἰδεσίμῳ προσέρχεται τῷ πατρὶ, καὶ φησι· Πάτερ, ἰδὼν τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα· τὸ πρόβατον σου; Οὐ κα ταυελᾷ τῆς λήθης τοῦ πατρὸς· εἶδος γὰρ Χαναανῶν δουλεύοντα διὰ γέλυτα Χάμ· ἀλλ' ἔρωτά, Που; σῆματι πεύσεως λήθης διορθούμενος σφάλμα. Πάτερ, τί σιν, ἰδὼν τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· τὸ πρόβατον σου; Πῶς ἀρκεῖαι λόγος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ ἀνδρὸς μετὰ λοφυλίας; Οὐκ ἐχάλασεν αὐτὸν πρὸς δάκρυα τὸ παιδὸς ἡ ψυχὴ, οὐκ ὠλοφύρατο τὴν ἡλικίαν τοῦ νέου ἀναίτη τίσιν τῆς οικείας σφαγῆς, ἀλλ' ἔμεινε διαπαντὸς ἔκρητος καὶ ἀδαμάντινος, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἐκλαβόμενος. Φθῖνον οὖν πρὸς αὐτὸν εὐσταθῶς· Ὁ Θεὸς ὄρατε ἑαυτῷ πρόβατον, τέκνον. Οὐ προπαγγέλλει τὸ πῦρ τὸ ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ βούλημα, ἵνα μὴ ἀπαλῆ δεκτὴ ἑαυτῷ ἐπιβρηθήσας ὁ νέος, δάκρυσι σπλώσῃ τὸ πῦρ. Πῶς ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀδακρυτὴ τὰ μετὰ ταῦτα διηγήσεται; Ἐπενοῦθα τὶ πρὸς τὴν τῶν ἔργων διήγησιν, ὡς ἐ τῆρ. Μόνος γὰρ ἦν τῆς τοῦ Ἀβραάμ γλώττης· ἡ οἰμία, ἀδακρυτὴ τὰ γινόμενα διηγήσασθαι, καὶ τοιαῦτα εἰδείαι ἐπὶ τῶν λόγων μεγαλοφυλίαν, οἷαν ἐκείνος ἐ τῶν ἔργων εἰδείεις τὴν στερερότητα. Τὸ γὰρ εἰς θαμνοτὸν καὶ τίμιον τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ ἐκεῖνος εὐσταθῶς εἰργάσατο, τοῦτο ἡμεῖς οὐδὲ τοῖς λόγοις εἰπεῖν ἀπέβη ὑπομείνομενος. Ἄλλ' ὁμως πειρατέον, κἄν μὴ λίαν ἐπιπῆς τῆς τοῦ προπάτορος ἀρετῆς ἐφικώμεθα, φιλοθεῖας νῆρ τὰ πάθη νικησαντας κοινωνῆσαι αὐτῷ τῆς θυσίας, ἡ μέρει τῆς διηγήσεως. Ἀνακαύσας τοῖνον λαμπρὸν ἐ τῷ βρωμῇ τὸ πῦρ, σχηματίζει πρὸς τὴν θυσιαν, ἱερὸν νόμον, τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, τὸν ἀγαπητὸν, τὸν μονογενῆ καὶ θεὸς ὡς εἰς προσκύνῃσιν ἐπὶ τὰ γόνατα, ἐπίσθε κειτὸν νέον περιελαίει, τὸ ἐναντίον σχῆμα πατριθεῖας· παιδὶ· εἶτα τοῖς οικείοις ἀντιστηρίξας γόνασιν ἐπίσθε καὶ τὴν κόμην πρὸς ἑαυτὸν ἀνανακαλάσας, ἀναείπῃ τὴν δεξιάν, τοιμὰ φέρον ἀφ' ὀψηλοῦ κατὰ τοῦ λαμπρὸν τὴν σφαγῆν. Ὁ νόμος φιλοθεῖας! Ὁ ψυχῆς ἀντίκρυτος· ὁ δρεῖα! Ἔδρασε πρὸς σφαγῆν τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐλύθηται τῆς φύσεως οἱ ἄρμου. Τὸ ξίφος ἐν χειρὶ, καὶ οὐκ ἐναγκῆσεν ἡ δεξιᾶ. [566] Τίς ἂν ἤνεγκε παρεστῶς τοῖς γυνόμενοις; τίς οὐκ ἀνεστράφη; τίς οὐκ ἔφυγε τοῦ πατὸρ γενόμενος συμπαθέστερος; Διὰ τοῦτο τοὺς δούλους ὁ σφὸς γέροντος ὁ παραλαμβάνει μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ μακαρὶ περιμένειν κελεύει, ἵνα μὴ συμπάθσαντες τῇ σφαγῇ τοῦ δεσπότου, φιλοθεῖα γνώμης πρᾶξιν κωλύσωσι. Τί γὰρ οἱ ἐ παρόντας τοῦς παῖδας λαβεῖν ἑννοίαν περὶ τοῦ δεσπότου, βλέποντας αὐτὸν ἀπλῶς οὕτως ὁρμῶντα ἐπὶ τὴν τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς σφαγῆν; τίνας ἂν πρὸς ἐπι τοῦς λόγους εἰπέιν; Ὁ τῆς δεῖνης ταύτης καὶ ἀπευταῖας συμφοράς! Ὁ δεσπότης ἡμῶν τάχα μαίνεται, καὶ ἐγνωρίζει τὸν περιπόθητον υἱὸν, ἀλλ' ἐν τῷ τῶν εἰς θυσιαν κατέχων φαντάζεται, μόνον ἡ πρόβατον. Πρὸς ἄθλωμεν τοῖνον τὸ τάχος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀναμῖνει· ἐπῆγμα βραδυτῆτα· κρατήσωμεν τῶς τὸ ξίφος, ἐπὶ σγῶμεν τὴν δεξιάν, μὴ φθάσῃ τὴν παραίνεσιν ἡ πλεῖστῃ. Μὴ γὰρ ἀκίνδυνον τὸ προσελθεῖν; πῶς φείσεται δούλων ὁ υἱοῦ μὴ γειδόμενος· φιλάτου; Παρακινδυνώσωμεν ἡμῶς. Εὐκλεῆς ἡμῶν ὁ θάνατος, ἂν τύχῃ· ὑπὲρ τὰ νέου ἔσται δεσπότου. Φθεγξώμεθα τι παρὰ τὸ προσηκου

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimæ viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoreinque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Hinc tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, filii, extremum amplexum. Ego sperabam, filii, me a te effe-
 rendam esse, et mortem meam tuis ornandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruenta-
 tam, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellæ cæli. Alius, O quot senes hanc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et imature discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes dum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a S. ra non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauræ abscondite divinorum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Hæc tibi mysteria per totum orbem prædicavit. Ideo tacitus incedit pater cum Isaaco, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris intervallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut anrum in igne, in amore sepe exercitatus atque probatus, splendidus obedientiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viæ intervallo pater in seipso eadem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in mentem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivionem venit, quod autem expectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt denum procul beatus ille sacrificii locum, infatigabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictiis cum asino servis: solus demum cum solo Isaaco progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablatus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocavi. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomia umbram hic præoccupantem videt. *Sicut ovis ad occisionem ductus est* (Isai. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obediit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parciit Isaac pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Salvatorem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine demum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificium ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubinam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet immemorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami servituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* interrogantis specie lapsus memoria corrigens. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo sufficiens ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescentem proximam sibi eadem non sentientem, sed inansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providabit tibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enarrabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mirabile et existimatione dignum est, id quod ille fortiter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad illius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut possumus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victimæ more ad sacrificium adaptat filium pater, dilectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum constituens puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versus se reducta, dexteram extendit, adque superne gladium ad jugulum admovere. O vim divini amoris! o immotam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solæ sunt naturæ compages. Gladius in manibus est, nec obtortuit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fugisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non secum assumpsit, sed procul expectare jussit, ne commiseratione affecti erga heri filium jugulandum, divini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad eadem dilecti filii properantem? quos putas sermones habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agnoscit dilectum filium, sed aliquam se victimam tenere putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripianus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc horratum plaga præoccupet. An sine periculo accedamus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parciit? Attamen periclitetur. Gloriosa mora nobis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpamus furentem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum caput; reverentia item, sed non si necem molitur. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Hæc dicentes statim accurrissent, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiissent; deinde sermonibus usi fuissent, tum qui ipsum ad resipiscentiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsos potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum vatale festum celebrasti, et salutare Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut baculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cujus obnixè precabar is non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Illic est, here, non hostia, sed pro quo plurimæ hostiæ, plurimæ preces ad Deum, ut ad viri ætatem perveniat, et talem ducat vitæ consortem, qualis secundum virtutem est hujus mater, præter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturus videre fructus, et de iis latari rursum, ut de lactente Isaaco delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram victus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quæ natura conjunxerat. Hoc circa filios ne Chananæi quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus incoluntate? Annon arietes et hircos mactabas, bruta animalia, cum rationalium et irrationalium Dominum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis matra hostia proficiscitur. Tales non accipit Deus hostias; clemens enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendus vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? cædem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeat. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus! Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam tantem ad sacerdotii munia; nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet victus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, ovesque simplicior solam videt dexteram, quam sæpe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio munitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa boum armenta; iis sacrificium imple, quæ sunt in victimas deputata, non iis, quæ nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset hujusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim precantes patimur, quæ in bello ne videamus, precamur; et hæc in sacrificiis sustinemus, quæ ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam ætatemque miseratus, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananæorum habitaturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananæo-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, filii interfectorem, ne in cædis hujusmodi exemplum sit patribus nostris. Exscinde tu quoque hospitem illum quercum, benignum illud tabernaculum, incende illud ut filium incendisti. Nullus enim viator te adire audebit, utpote suspectum, qui ne filio quidem te peperceris. Quomodo ergo misera Sara, hera nostra, conjux tua, Eujus mater, te respiciet, quæ filium ex sacrificio sanctiorem venturum expectabat? Quid putas passuram illam esse, cum orbem filio patrem conspiciet? Annon in terram decidet mærore soluta? annon statim delapsa periclitabitur? annon perles cum filio uxorem? Quomodo alium Isaacum seres, here noster, cum superveniente obitu terra in petram versa erit? Utinam Sara sterilitas nunquam soluta esset, ut tu neque pater, neque filii interfectore voceris. Quod ævum ita longum erit, ut possit tale facinus oblivione delere? Non potuit præteritum tempus fratricidii odium delere; sed etiam nunc vituperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusque genus per diluvium funditus perit, fratricidii vero memoria ne tantarum quidem aquarum copia deleta fuit. Longe autem deterior fratricida est filii interfectore, et tantum quantum pater fratre conjunctior. Cur ergo, here, religiose et mirabili vix infamiam affers immortalæ, quæ nec tempore, nec aquarum exundantia deleri possit? Age denique, audis nos, et filii vincula solve, abjice gladium, extinguamus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigium quidem in terra relinquas incredibilis facinoris. Quod si post tantam monitionem non obtemperas, et maligno dæmoni ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interficere, libenter necem patimur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam interfectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igitur servis talia inano more loquentibus et agentibus, progenitor Domini præceptum exæquutus fuisset? quomodo in toto mundo præclarum divini amoris opus effulsisset? quomodo sublimis fidei columna erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicisset mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosiores esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unigenitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicisti, carissimi, per ea quæ dicta sunt progenitoris amorem erga Deum; discite per ea quæ sequuntur Dei ineffabilem clementiam; discite quomodo ii qui præsentia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporaneis non excedant. Jacobat itaque Isaac compeditus, ad præbens patri jugulum ad necem, manus autem sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam, statimque de cælo deferitur vox misericordiæ, quem admodum manus, quæ manum cohiberet, et velocissimo jussu sacerdotis alacritatem relineret. *Ne injicias, inquit, manum tuam in puerum (Gen. 32. 12).* Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Nobilem jugulari filium tuum, sed volebam fidem tuam in toto mundo declarari. Quia enim *Non pepercis filio tuo dilecto propter me, sed quantum in te fuit, perit Isaac, Sara filio orbata est, tuque pater non ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga me amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga me jam peractum est, qui affectum animi respicio. Mercedem tibi horum tribuam, o famule, congruenti scilicet munere fructuosaque appellatione te ornabo, quisvis sanctus te patrem vocabit. Hoc opus multis tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentium pater vocaberis; ego tibi per prærogativam ex lapidibus filios excitabo. Unum filium depexisti, innumeros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et hæc quidem Deus: nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo usi, nullum ex temporaneis bonis fide in Deum pretiosius esse existimamus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus: et*

κτιμιζόμενοι ὡς μαγειρομένοι, εἰ δὲ καὶ αἰσθοίτο. Τιμῆς ἵξις ὁ δεσπότης. ἀλλ' ἐν σωτηρίᾳ αἰδοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ θάνατον. Ὑβρισθεὶς ἐν μανίᾳ, χάριν εἰσεται σωφροήσας, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀμειψεται, ὡς σωτήρας τοῦ ἔθνους. Ταῦτα λέγοντες προσέδοξαμεν ἂν εὐθὺς, καὶ ῥᾶθυ μὲν τῆς θεοῦ χειρὸς ἐξείλοντο τὸ ξίφος, καὶ οὐ θανάτου τὸν Ἰσαάκ· ἔπειτα καὶ λόγοις ἂν ἐχρήσαντο, τοῖς μὲν πρὸς νῆψιν ἀγοῦσι, τοῖς δὲ πρὸς ἐαυτοὺς μάλλον τὴν ὁρμὴν τοῦ δεσπότητος μεταγοῦσι, λέγοντες· Ἐπίστησον, δέσποτα, τῆ διανοίᾳ τὸν υἱὸν ἐν κερτὶ ἔχεις, τὸν ἀγαπητὸν, τὸν τῆς στείρας κόκον, τὸν πατὸρ Θεοῦ ἄξιμον ὄρων, τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, τὸν ντὶ μόνου μόσων, δι' ὃν μόνον γενεθλοῦς ἐτέλεσας οὐσίαν, καὶ σωτηρίας τῆ Ὑψίστου θυσίας προσήμενας, ν ἐπίσταν ἀνέλεπας ὡς βακτηρίαν τοῦ γήρους, δι' ὃν ζῆς ἡδέως, οὐ ὑπερηύχως μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἀλλὰ κληκώμενον ἀπολιπεῖν καὶ δεσπότην ἡμέτερον· τοῦτον ἐν κερτὶ ἔχεις. Τὸ ἐκ τοῦ παιδὸς τὴν μορφήν, δέσποτα, τὴν ἦν γνωρίσωσιν εἰκόνα. Τοιαῦτος γὰρ ἦς καὶ οὐ ποτε, θεκς νέος. Ἰσαάκ, φθέγγεται καὶ σὺ πρὸς τὸν πατέρα, πῶς διὰ τῆς φωνῆς γνωρίσῃ τὸ γέννημα. Οὗτός ἐστι, ἔσποτα, οὐκ ἦ θυσία· ἀλλ' ὑπὲρ οὐ πολλὰ θυσία, ὑπὲρ ἡ πολλὰ θεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἀνδρῶν ἠλικίαν λθεῖν, καὶ τοιαύτην ἀγαγέσθαι κοινῶν τοῦ βίου, οὐκ ἀτὰ ἀρετῆν ἢ τοῦτου τυχεῖται μήτηρ, δίχα μέντοι τῆς τερωσάνας. Ἐπὶ τῆς γὰρ αὐτοῦ καὶ πρωίμους ἰδέσθαι ἀρπούς, καὶ τοῦτοις τέρπεσθαι πάλιν, ὡς ἐπὶ θηλάζοντι ἢ Ἰσαάκ. ἀλλ' ὁ τῶν ἀπνευκαίων συμφορῶν, εἰς οἷα ὑτὸν ἡγαγες ἡμέρας! Ἀντὶ στεφάνου δεσμῆ, ἀντὶ νουακῶς μάχαιρα. Φαινέσι δὲ καὶ πῦρ, οὐκ ἦ γῆμη τις, ἀλλ' ἦ θάπτεται. Παρίσταται δὲ καὶ ὁ νέος, οὐ παστοῖς στεφανομένου, ἀλλὰ βωμῶν δεδεμένους, καὶ φορῶν οὐκ ἰδῆτα γαμήλιον, ἀλλὰ σχῆμα θανάσιμον. Οὐ παρέστη ἐκθεσθῆς γάμου, συνάπτων τὰ διωρισμένα τῷ γένει, ἡλὰ παρέστη πατήρ, σφαγῆ χωρίζων τὰ ἡνωμένα ἐπὶ ὕδατι. Ὑστὴν περὶ τέκνων μηδὲ Χαναανιαν πατέρες βουεῦσαιτο. Τοιαῦτα μέχρι νῦν τῆ Ὑψίστου προσέφερες ὕματα· τοιαῦτα προσηγες ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ τένοῦ χριστιανῆρα· Οὐκὶ κριούς καὶ τράγους εἰδοχοίμετες, λογα ζῶα, τὸν τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων δεσπότην ασκόμενος· τὸ δὲ νῦν σφάγιον ὁποιον; Ὡ τῶν ἀνυποτῶν κακῶν! Ὅμοιον τῷ Ιερεὶ τὸ Ιερεῖον, συγγενὲς τῶν ασκόμενῶν τῷ λαμῶ· οὐκ ἐκ ποίμνης, ἀλλ' ἐκ φύσεως ὕτης τοῦ Ιερεῖως τὸ θυμῶ. Τοιαύτας ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει ἰστας· φιλόανθρωπος γάρ ὢν, ἀνθρωποὺς εἰς θυσίαν οὐ ἵεται. Τί σε καλέσωμεν ἀπὸ τοῦ νῦν, ὠ δέσποτα· Ιερεῖα ἀ τὴν θυσίαν, ἢ τεκνοτόνον διὰ τὸ τέκνον; Ἔνος τις ἵκος ἀλτρώως ὁ τῆς θυσίας τρόπος, καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητός. Ἄσαι γὰρ ἀ θυσία ὑπὲρ σωτηρίας τελοῦνται, ὁ δὲ σὸς ἑξὶς διὰ θυσίας ἀπώλλυται. Τί δὲ καὶ καλέσωμεν τὸν πράττομενον· νόνον, ἢ θυσίαν; ἀρὰν, ἢ προσφορὰν; ἰσηρίων, ἢ ὀλοκάρπωσον; [567] Ὑστὴν γὰρ ἔκδοσον, ἰαὺς ἔκνομον ἔστιν, δεῖ οὐδὲ προσηγόμενος ἔχει προσορᾶς τὸ γινόμενον. Ὡ, οἷα ἰδεῖν ἠλιπίσαμεν, καὶ οἷα ἰν θεώμεθα! Ἠλιπίσαμεν αὐτὸν ὑποαργουτά σοι πρὸς εἰς θυσίας, λειτουργοῦντα πρὸς τὰς λειτουργίας· νῦν δὲ, τῶν ἀνυποτίτων κακῶν! οὐ παρέστηκε τὸν Ιερεὶ θυμῶ κακῶν, ἀλλ' αὐτὸς κείται δεδεμένος ἀντὶ θυμάτος· οὐδὲ νηθ ἀφίσταν, ὡς ἄμνος, ἀλλ' ἄφωμος κείται καὶ ἄλας, καὶ ἀφελέστερος καὶ προσότου πρὸς μόνην βλέπειν δεξιάκ, ἦν πολλακίς ὡς φιλοστόργου πατρός κατεφίλος, τάχα δὲ καὶ νῦν, μετὰ τοῦ ξίφους ἰχομῆν αὐτὴν ὦν, καταφιλάσαι θέλει. Πολλὰ σοι ποιμαίναι προσάτων, σποτα, βῶν ἀγέλαι πολλαί· ἐκ τουτων πλῆρωτον τὴν σίαν τῶν θυσίων, τῶν νενομισμένων, οὐ τῶν ἀθῶτων ἢ ἀθροῦτων. Πάσας εἰς ἔν ὀλοκάρπωσον, εἰ βούλει, εἰ ἀγέλας· οὐκ ἀντιλέγομεν· Ἐνομος γὰρ τῆς θυσίας ὕτης ἢ φιλοτιμία· τὸ δὲ νῦν πράττομενον πόλεμος ἄλον ἢ θυσία, πολιορκία τις, οὐ προσφορὰ. Ταῦτα γὰρ κρόμενοι ὀπόμεθα, ἄπερ εὐχόμεθα μὴ ἰδεῖν πολέομενοι· καὶ τοιαῦτα πάσομεν ἐν θυσίαις, οἷα ἵνα μὴ θεωμεν εὐχόμεθα. Τὸ νῦν ἔργον ὀλεθριώτερον καὶ ποιοῦ. Τάχα γὰρ ἂν ἐφείσαστο καὶ πολέμιος, τοῦ νέου ν μορφήν, τὴν ἠλικίαν αὐτοῦ καταλέσας. Πῶς οἰκῆς ἐτε τῶν Χαναανίων τὴν χώραν, νικήσας οὔτω καὶ ρίαν ὠμότητα; Τάχα πάντες ἐπιστήσονται αἰ τῶν ναναίων οἱ παῖδες, ἀνέλωμεν λέγοντες, τὸν τεκνοκτό-

νον, μὴ πονηρὸν γέννηται παιδοκτονία· παράδειγμα τοῖς ἡμετέροις πατράσιν. Ἐκπονον δὲ καὶ σὺ τὴν φιλοξενίαν ῥῶν, τὴν φιλόανθρωπον σπινθῆν, ἐμπρησον αὐτὴν, ὡς τὸν παῖδα. Οὐδεὶς γὰρ ἐτι πλησιάζει σοι τῶν ὀδευόντων τολμήσει, ὑποπτος αὐτοῖς ὑπάρχων, ὁ υἱὸς μὴ φεισάμενος. Πῶς οὖν ἡ ἀθλία σε Σάρρα, ἢ ἡμετέρα δεσποῖνα, ἢ τῆ μὲν σύνοικος, ἢ τοῦτου δὲ μήτηρ, ἔβεται, ἀγιώτερον ἐκ τῆς θυσίας τὸν παῖδα προσδοχομένη; Τί γὰρ νομίζεις παθεῖν αὐτὴν ἔρσημον τοῦ τέκνου τὸν πατέρα θεασαμένην; Οὐκὶ πεσείται εἰς γῆν ἀθυμῆ λυθείσα; οὐ παραχρημά κινδυνεύσει πασούσα; οὐκ ἀπολέσει μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν σύνοικον; Πῶς οὖν ἄλλον Ἰσαάκ γεωργήσεις, δέσποτα, πετρωθείσης τῷ θανάτῳ τῆς χώρας; Ὡς εἶθε μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλύθη τῆς Σαρρᾶς ἢ στερώσις, ἵνα σὺ μήτε πατήρ, μήτε παιδοκτόνος ἐκλήθης. Ποῖος αἰὼν οὔτω μακρὸς λήθη καλύψαι θυνησεται τὸν πράττομενον; Οὐκ ἴσχυεν ὁ παρελθὼν χρόνος τὸ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀπαλείψαι μίσος, ἀλλ' ἐτι καὶ νῦν φέγεται Κάιν ὡς μὴ γνωρίσας τὴν φύσιν, καὶ πρὸς τὸν υἱὸν ἔπαν αὐτοῦ διὰ κατακλισμοῦ τὸ γένος ἀπώλων, ἢ δὲ μνήμη τῆς ἀδελφοκτονίας οὐδὲ πλήθει τοσοῦτων ὕδάτων ἐκπέπυται. Παρὰ πολὺ δὲ τεκνοκτόνος ἀδελφοκτόνος βριώτερον, καὶ τοσοῦτον ὄσον ἀδελφοῦ πατῆρ οικειότερος. Τί τοῖνον, δέσποτα, θεοσεδεῖ καὶ θαυμαστῶ βίῳ ἀισχύνην ἐπάγεις ἀθάνατον, οὐ χρόνῳ δυναμένην ἐξαιλεῖσθῆναι, οὐκ ὕδασι. Δεῖρον δὲ, λοιπὸν ἄκουσον ἡμῶν, καὶ τῶν δεσμών τὸν υἱὸν ἀφες ἐλεύθερον, εἴψον τὸ ξίφος, σδέσωμεν τὸ πῦρ, αὐτὸν τὸν βωμὸν κατασκάψωμεν· μηδὲν δίως ἵκνος ἔσσης ἀπίστου τολμήματος ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ ἀπειθεῖς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν, καὶ πονηρῶ φιλονεικίης διακομήσασθαι δαίμονι, τοῦτο μόνον ἐξόμεθα, πρώτους ἀποκτεῖνον ἡμᾶς, καὶ ἡδέως δεχόμεθα τὴν σφαγὴν. Ἀμεινον γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα πεσεῖν, ἢ δοῦλους κληθῆναι παιδοκτόνου δεσπότητος. Πῶς οὖν, τοιαῦτα καὶ λεγόντων καὶ πράττόντων ἐξ ἀνοίας τῶν δούλων, ὁ προπάτωρ καθυσωθῆ τῷ τοῦ δεσπότητος προστάγματι; πῶς ἂν οὕτως ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ ἀγαθῆ φιλοθείας ἐλαμψε πράξις; πῶς ἂν ὕψηλῆ πίστεως ἀνωρθῆ στήλη; πῶς ἂν ἔργους ἐμαθε κόσμος, ὅτι φόβος Θεοῦ πόθου παιδὸς τιμωτέρος; Διὰ τοῦτο μόνος ἐπὶ τὴν θυσίαν παραγίνεται, μόνος τὸν μονογενῆ διὰ μονογενούς τῷ μόνῳ προσφῆρυν θιῶ. Ἐμάθετε, ἀγαπηταί, διὰ τῶν ἱερήμων τοῦ προπάτορος τὴν φλοβείαν· μάθετε διὰ τῶν ἔξῃ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφασον φιλοανθρωπίαν· μάθετε πῶς οἱ διὰ τὸν Θεὸν τῶν παρόντων καταρροήσαστες καὶ προσκοπουσιν εἰς ἀρετὴν, καὶ τῶν προκαίρων οὐκ ἀμαρτανῶσαι. Ἐκτεῖνο τοῖνον [568] συμπεποδισμένος ὁ Ἰσαάκ, καὶ γυμνὸν τῷ πατρὶ παρεῖνον τὸν λαμῶν εἰς σφαγὴν, ἢ δὲ χεῖρ τοῦ Ιερεῖως ὕψηλῆ τὴν πλετήρην ἐπισπεύδουσα, καὶ παραρηψία φέρεται οὐρανὸν ἐλευσ φωνῆ, καθάπερ χεῖρ τὴν χεῖρα κλωδουσα, καὶ ταχυτάτῳ προστάγματι τὴν προθυμίαν τοῦ Ιερεῖως ἐπέχουσα. Μῆ γὰρ, φησὶν, ἐκιδάλλῃς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τοῦ παιδοκτοῖνον. Ἀρχοῦμαι τῆ προθυμῆ, κὰν ἡ πράξις ἀπειθῆ. Οὐκ ἤθελον σφαγῆται ἔν παιδῶ σου, ἀλλ' ἤθελον φανῆσαι τὴν πίστιν σου ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ. Ἐθέλη γὰρ οὐκ ἐφείλω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀνακτοῦ ἐτι ἔμε, ἀλλὰ, τὸ σὸν μένος, ἀπώλων Ἰσαάκ, ὄσον ἐπὶ σοι, ἡτέκνωται Σάρρα, καὶ ὅτε σὺ ὀνομάξῃ πατήρ, ἀπὸ τοῦ νῦν διὰ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς ἐμὲ σῶν ἀπολάμβαναι σου τὸν υἱὸν, μακροβιόν τε καὶ πολυχρόνιον. Τὸ γὰρ ἔργον ἐμοὶ πέπρακται τῷ τᾶς διαθέσεως τῶν ἐνοτιῶν βλέποντι. Ἀμειψόμεν δὲ σε πρὸς τοῦτοις, θέρων, πάντῃ καταλλήλῃ δουρᾶ, καὶ προσφόρῳ προσηγερία τιμῶ σε, πᾶς ὁσῶς σε καλέσει πατέρα. Ἦ πράξις αὐτῆ πολλοὺς σοι δικαίως ἀπογεννήσει παῖδας, σὺ πάντων τῶν εἰς ἐμὲ πιστευόντων κληθήσῃ πατήρ· ἐγὼ σοι κατ' ἐξείρετον ἐκ λίθων ἐγερω τέκνα. Ἐνὸς υἱοῦ καταεφρόνησας, ἐξεῖς ἀπειρούς ἀπὸ τοῦ νῦν· πατέρα γὰρ πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Καὶ τὰ μὲν παρὰ Θεοῦ τοιαῦτα ἡμεῖς δὲ ἄπαντες, ἀγαπητοί, ὑπογραμμῶ φιλοθείας τῷ προπάτορι Ἄβραμᾶ χρῶμενοι, μηδὲν τι τῶν προκαίρων ἀγαθῶν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἠγώμεθα τιμωτέρον, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ πλοῦτον, μὴ δόξαν, μὴ τέκνον ἀγαπητὸν, κὰν μόνον τυγχάνῃ γενόμενον ὅπως ὁμοίωτητι πίστεως τέκνα γενόμενοι τοῦ προπάτορος Ἄβραμᾶ, εἰς τοὺς φωτεινοὺς αὐτοῦ κλῆπους μετὰ Ἰσαάκ

ἀναπαυσόμεθα, χάριτι καὶ φιανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ

ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Circa hanc homiliam hoc iudicium affert Savilius : « Stylus concisus, spinosa disputatio liberum illud Chrysostomianæ eloquutionis flumen non sapiunt. Utcumque certe eruditum est opus, et antiquitates sapit. » Dupinius opinatur esse Severiani Gabalorum episcopi : si quid vero id suadere posset, frequenter sunt illæ contra Anomæos et Arianos velitationes. Sed cum sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, disputationes illæ tum ferrent, tam potuit alius, quam Severianus, hasce disputationes aggredi. Supra vid-

Εἰς τὸ ῥηθὲν τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θεὸς τὴν χεῖρά [569] σου ὑπὸ τῶν μηρῶν μου » καὶ εἰς διωχρὰ μάρτυρας.

α. Ἐθαύμασα μεθ' ὁμῶν, ἔ φιλόδοξοι, τὰ νέα εὐαγγελικῆς χάριτος διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κηρυττόμενα· ἐφωτίστην μεθ' ὁμῶν τὴν διονόειαν, θεασάμενος τὸν ἀποστολικὸν χαρακτήρα ἐν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἐκλάμποντα. Ὁμολογῶ τὸ κέρδος, ἵνα δέξωμαι τὸν μισθόν. Εἶδον ξένα μυστήρια τῆς Παλαιᾶς κηρυττόμενα· τὸν Ἀβραάμ ὀρκουῖντα κατὰ τοῦ μηροῦ, καὶ μηρὸν μὲν προβαλλόμενον, τὸν δὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμαρτυροῦμενον τῷ λόγῳ. Θεὸς γὰρ, φησὶ, τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τῶν μηρῶν μου, καὶ ὁμοσῶν μοι τὸν Θεὸν τὸν ποιῆσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀνακύπτει γὰρ ζήτημα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σπέρμα εἰρηται τὸ μέλλον ἐκ τῶν μηρῶν Ἰακώβ ἀνθεῖν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐκλείψει ὀρχῶν ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἠηούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, πῶς οὖν κατὰ τοῦ Σωτῆρος εὐρεθῆσεται ὁ ὄρκος; Ἐπειδὴ ὁ Ἰσαὰκ τεχθεὶς ἦν ἥδη, καὶ τὸ σπέρμα προεληλύθει, καὶ ὅτε ὁ ὄρκος γένετο, οὐκ ἦν ἔλπις τοῦ σπέρματος ἐν τῷ μηρῷ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ γὰρ εἶχεν ἐν αὐτῷ τὸ σπέρμα τὸ σωτήριον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Εἰρηται τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ γράμμα καὶ ἐρμηνεύων φησὶν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· Οὐκ εἰρηται, τοῖς σπέρμασι σου, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλὰ ὡς ἐπ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶ Χριστός. Ἀποδέδεικται τοίνυν ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ὁ Χριστός κατὰ σάρκα· καὶ εἰκότως ὄρκος γένετο κατὰ τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, πῶς ὤμυσε κατὰ τοῦ μηροῦ, ὡς ἦδη τοῦ σωτήριου ἄνθους προσελθόντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἅπασι αὐτὸ τὸ μέλος ὄργανον γένετο, καὶ ὡκησέ ποτε ἐκεῖ τὸ θεῖον σπέρμα, ὡς ἐν ναφ' ὀμνύει. Ὁ δὲ κατὰ τοῦ ναφ' ὀμνύων, κατὰ τὸ ἐνοικήσαντος ὀμνύει. Τίς ὁ τοῦτ' ὄργανον τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ὅτι λέγετε, Ἐάν τις ὀμῶση ἐν τῷ ναφ', οὐδὲν ἐστίν· ἐάν δὲ τις ὀμῶση εἰς τὸν χρυσὸν τοῦ ναοῦ, ῥέξει. Καὶ τὶ εὐδώς; Μωροὶ καὶ τυφλοὶ· τίς γὰρ μείζων, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναός ὁ ἀγαθῶν τῶν χρυσῶν; Διὸ λέγω ὑμῖν· ὁ ὀμῶσας ἐν τῷ ναφ', ὀμνύει ἐν τῷ οὐρανῷ ἐν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ οἶκος βασιλικός, ἐπειδὴν ἅπασι δέξεται βασιλεῖα, κἀν δεύτερον, κἀν τρίτον, κἀν ἀποστῆ ὁ βασιλεὺς τῶν οἰκουμένων, ὁ τόπος ἅπασι ἀφίερται τῷ δέξασθαι ποτε βασιλεῖα· οὕτω καὶ τὰ μέλη τοῦ πατριάρχου, τῷ ἅπασιν ὄργανα γενέσθαι τῆς μελλούσης οἰκουμίας, ναός ἦν τῆς ἐπηγγελμένης εὐσεβείας. Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ ὄρκος, ἀλλὰ ἀληθινή ἡ μαρτυρία. Ὅμνυσι τῶν κατὰ τοῦ σπέρματος, καὶ ἐρμηνεύει τὶ

τὸ σπέρμα· Θεὸς γὰρ τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τῶν μηρῶν μου, καὶ ὀρκουῖς Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ζαχαρία τῷ προφήτῃ, ὅτε διαβὰ ἀπεστάλησαν ὄπτασιαι καὶ ὤφθησαν τῷ ἁγίῳ, εἶπε ἐν τι τοῦτο εἰς ὄπτασίας μέρος· Καὶ ἀνέβλεψα, ἦν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ λυχνία ἦν σὴ δλη, καὶ ἐπὶ τῶν λυχνῶν ἐπάνω τῆς λυχνίας, ἐπὶ τὰς ἐπαρυστρίδας τῶν λυχνῶν, καὶ ἐπὶ τὰς λαμπὰς καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας, καὶ ἐξ ἐσωτέρων καὶ κλάδοι ἐλαίων. Καὶ εἶπον τῷ ἁγγέλῳ τῷ λαλοῦντι μοι· Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπειδὴ ἔβρισ ἦν, ἀλλὰ ἐκνύουσα, καὶ ἄλλα εἰς ἐρμηνείαν παρά τουσα, καὶ αὐτὰ ἦν τὰ φαινόμενα αὐτῶν σημαντικὰ, ἀλλ' ἐπὶ ὑποδεικτικὰ, ἐρωτᾷ ὁ Προφήτης, Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Εἰ τὸ φαινόμενον ἥρωτα, κακῶς ἥρωτα. Οὐκ ὄρα λυχνία, καὶ τί ἐλαία; Ἀλλὰ ζητεῖ ὁ Προφήτης οὐ τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τὰ θεωρούμενα. Τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπὶ ἁγγελοῦ, Οὐκ ἐπιγινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁχι, κύριε. Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ τὴν ἀμάθειαν, καὶ παιδείαν [570] παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἀδελφός καὶ οὗτος τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀκούοντος παρὰ Φιλίππου· Ἄρα γινώσκεις ἀναγιγνωσκεις; Ὁ δὲ εὐγνωμόνως, Πῶς γὰρ, ἐάν, τίς ὀδηγήσῃ με; Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁ φησιν, Ὁχι, κύριε. Τίνες εἰσὶν οἱ δύο κλάδοι ἐλαίων, οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐσωτέρων τοῦ λαμπρῶν ὕψοι εἰσι, λέγει, τὰς ἐλαίας ἐρμηνεύων· ἐρμηνεύει τὰς ἐλαίας καὶ τὴν λυχνίαν τί ἐστὶ. Πρόσθετε ἀκριβῶς· Ἡ λυχνία ἐσθήκει, οἱ κλάδοι παρεσθησαν· τὴν λυχνίαν ὁ δὲ ἄγγελος ἐρμηνεύων οὐ δεικνύει τὰς ἐλαίας λυχνίας παρεστώσας, ἀλλὰ Θεῷ, ὡς εἶναι τὴν λυχνίαν τῆς Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἐνορίας αὐτοῦ οἰκουμίας. Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁχι, κύριε. Λέγει· Οὗτοι οἱ κλάδοι οἱ δύο εἰσὶν οἱ δύο υἱοὶ τῆς πίστεως, οἱ παρεσθησαν τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν γῆν· οὐ τῆς λυχνίας, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τῆς Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Ἐπτάφωντον εἰσάγει λυχνίαν τὴν τοῦ Κυρίου ἐνοσάρχου οἰκουμίας. Λυχνία γὰρ ἀληθῆς ἡ σὰρξ ἡ δεσποτική, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλάμψεις ἐπαταπασίονι χάριτι δείξασα. Ἐξελίσσεται γὰρ ῥάβδος, φησὶν Ἠσαίας, ἐκ τῆς ῥίζης Ἰερουσαλὴμ· ἀνθὸς ἐξ αὐτῆς ἀνθήσεται, καὶ ἐκφυλάσσει αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ. Ποῖον; Τὸ πολυμερές ταῖς ἐκ γείαις, καὶ πολὺ τῆ φύσει. Ἐκφυλάσσειται Πνεῦμα Θεοῦ. Ἐνταῦθα τὴν οὐσίαν ἐρμηνεύει, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα

similitudine fidei illi progenitoris Abraham effecti, in splendido ejus sinu cum Isaaco requiescamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi,

quicum Patri gloria, cum sancto Spritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

mus Antiochenum presbyterum, alium a Chrysostomo, contra Anomæos in homilia sua concertantem. Alioquin vero Severianus, qui fusiore stylo res prosequitur, futilia admiscere solet, id quod hic non observo. Ut ut res est, antiquum est opus, et Chrysostomi tempora sapit.

Interpretationem Joannis Jacobi Beureri utpotè non satis accuratam et salebrosam, rejecimus, novaque paravimus.

IN ILLUD ABRAHÆ DICTUM, PONE MANUM TUAM SUB FEMUR MEUM. (Gen. 24. 2); ET IN DIVERSOS MARTYRES (a).

1. Miratus sum vobiscum, o viri Christi amantes, nova evangelicæ gratiæ mysteria per Vetus Testamentum prædicari: mente vobiscum illustratus sum, in propheticis vocibus apostolicas notas contemplatus effulgentes. Lucrum fateor, ut mercedem accipiam. Vidi stupenda Veteris Testamenti mysteria prædicari: Abraham jurantem per femur, femur, inquam, proponentem, ac cæli terræque Conditorum dictum illud testimonio suo comprobantem. Nam ait: *Pone manum tuam sub femur meum, et jura mihi per Deum, qui fecit cælum et terram (Gen. 24. 2)*. Hinc exurgit quaestio. Si enim dicitur, per semen exoriturum ex femoribus Jacobi, secundum illud, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus (Gen. 49. 10)*, quomodo de Servatore hoc jusjurandum intelligitur? Nam Isaac jam natus erat, et semen exierat, et cum juramentum factum est, nulla spes seminis erat in femore Abraham. Abraham enim in seipso semen salutare habebat, de quo Paulus, *Dictum est Abraham, et semini ejus: et hunc locum expendens interpretansque ait in epistola ad Galatas: Non dictum est: Seminibus tuis, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus (Gal. 3. 16)*. Demonstratum est ergo Christum secundum carnem semen Abraham esse: ac merito juramentum factum est per semen. Sed quaeritur quomodo juravit per femur, ac si jam flos salutaris prodidisset. Verum quia membrum illud instrumentum erat, ibique aliquando habitavit divinum semen, quasi per templum jurat. Qui vero per templum jurat, per inhabitantem in templo jurat. Quis hoc testificatur? Ipse Servator noster Pharisæis dicit: *Væ vobis, Pharisæi stulti et cæci, quia dicitis, Si quis juraverit per templum, nihil est; si quis vero juraverit per aurum templi, debitor est. Et quid statim? Stulti ac cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Propterea dico vobis, quicumque juraverit per templum, jurat per eum qui habitat in eo (Matth. 23. 16. 17. 21)*. Quemadmodum enim domus regia postquam regem exceperit semel, secundo et tertio, si rex discedat ab ædibus, locus tamen sanctificatur eo quod regem exceperit: sic et patriarchæ membra, quod semel instrumenta fuissent futuræ incarnationis, templum erant promissi beneficii. Neque iniquum fuit juramentum, sed testimonium verum erat. Jurat igitur per semen, et interpretatur quid sit semen: *Pone*

manum tuam sub femur meum, et jura per Dominum Deum cæli et terræ. Ergo Servator noster est Deus cæli et terræ. Ideo et in Zacharia propheta, cum diversæ sancto viro immissæ sunt visiones, fuit etiam hæc pars quædam visionis: Et respexi, inquit, oculis meis, et vidi: et ecce candelabrum, aureum totum, et septem lucernæ supra candelabrum, et septem infusoria lucernarum, et septem lampades, et a dextris candelabri et sinistris duo rami olivarum. Et dixi angelo qui loquebatur mihi: Domine, quid hæc sunt (Zuch. 4. 2-4)? Quia visio erat, quæ alia exhiberet, alia ad interpretandum proponeret, nec ea quæ apparebant, seipsa significabant, sed alia subindicabant, interrogat propheta: Domine, quid hæc sunt? Si de eo quod apparet interrogat, male interrogat. An ignoras quid sit candelabrum, quid oliva? Sed quaerit propheta non ea quæ apparent, sed ea quæ speculatione attinguntur. Quid hæc sunt? Cui angelus, Non nosti quæ sint hæc? Non, domine (Ibid. v. 4. 5). Proba fatetur ignorantiam, et a veritate eruditur. Frater hic est eunuchi, qui a Philippo audivit: Num intelligis quæ legis? Ille grato animo, Quomodo, nisi quis me ducat (Act. 9. 30. 31)? Non nosti quid hæc sint? Nequaquam, domine. Quinam sunt duo rami olivarum, qui sunt a dextris et a sinistris lucernæ? Hi sunt, inquit, olivas interpretans: simulque cum olivis lucernam quoque interpretatur. Attende diligenter. Lucerna stabat, rami lucernæ adstantes: angelus vero interpretans non ostendit lucernæ adstantes olivas, sed Deo, ita ut lucerna figura Dei esset; imò potius Servatoris, et ejus in carne dispensationis. Non nosti quid hæc sint? Non, domine. Ait: Hi duo rami sunt duo filii pinguedinis, qui adstant Domino universæ terræ (Zuch. 4. 13. 14): non autem candelabro, ut apparebat; sed Domino universæ terræ. Septem luminum candelabrum inducit propter carnalem Domini dispensationem. Candelabrum enim vere erat caro dominica, quæ Spiritus sancti illuminationes septemplex gratia ostendebat. Nam ait Isaias: Egre dietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei (Isai. 11. 1. 2). Quisnam? Ille multiplex operationibus, et natura magnus. Requiescet Spiritus Dei. Hic substantiam intelligit, ipsum Spiritum sanctum; quod autem subjungitur, operationes Spiritus declarat: Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Dei (Ibid. v. 3): septem gratias Spiritus san-

(a) Collata cum Codicibus Regg. 1074, 2543.

eti, septem illas quæ in dominico corpore requieverunt: illa per figuram septem lucernarum exprimit.

2. Cur septem lucernæ? Propter splendorem operationis sancti Spiritus. Unde sub hæc dicit: *Hi sunt septem oculi Domini, qui universam terram respiciunt* (Zach. 4. 10). Videtur ipsam veritatem seipsam declarare, nec egere humanis ratiociniis? Sed ipsi *Advocant Dominum universæ terræ*. Zacharias Dominum vocat Servatorem universæ terræ secundum carnalem dispensationem. Petrus apostolorum caput cum Cornelio disserens ait: *Nos scimus verbum quod factum est in Judæa, Jesum de Nazaret, quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. 10. 38). Et rursus idem: *Verbum, quod in tota Judæa factum est*; et, *Verbum, quod misit Deus, annuntians pacem filiis Israel: hic est omnium Dominus* (Ibid. v. 37. 38). Propheta Dominum terræ, evangelista, Petrus Dominum omnium dicit: *Hic est omnium Dominus*, omnium quæ in cælo, et in terra, et sub terra, visibilium et invisibilium; *Hic est omnium Dominus*. Unde his consona loquitur Joannes dicens: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 3. 31). Operæ pretium autem est diligenter expendere, solvereque hæreticorum objectionem: quoniam apostolicum dictum perperam sequentes, nequie intelligentes et perperam explicant, hæretici, inquam, illi, putant eum crucis præmium accepisse, quod supra omnes fuerit, et quod passus sit, et quod crucem sustinuerit, idcirco a Deo superexaltatum fuisse. Verbum apostoli consecratur, dictum sequuti sunt, mentem non explorantes. Res autem ita habet: *Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis: propterea Deus exaltavit illum* (Philip. 2. 8); ob cruciatum nempe, mercedem ipsi supplicii tribuens exaltationem. Ita plane dicitis, hæretice: « Et dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum » (Ibid. v. 9. 10). Viden', inquit, post crucem exaltatus est? viden', inquit, post passionem mercedem accepit, nempe exaltationem? Si ergo post crucem exaltatus est, ut vos dicitis, cur Joannes Baptista ante passionem, ante crucem dixit: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 1. 31), non fit? Idcirco Judæos alloquens Jesus dicebat: *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* (Joan. 8. 58). Est enim ille semper, et erat, et erit; et finem non habebit. Oportet autem, fratres, debitum reddere, nec occasione digressionum promissa negare. Prædicetur Christi gloria, Patrisque celsitudo: prædicetur Spiritus sanctus, exaltatur Unigenitus, glorificatur Pater. Nemo putet dignitatem everti, si primo Spiritum commemoremus, deinde Filium, postea Patrem: vel primo Filium, deinde Patrem. Hæc quippe dignitas ordinem non habet, non ut inordinata, sed ut ordinem superans. Ut enim Deus figuram non habet, non quod sit informis, sed quod per figuram exprimi non possit; et sicut Deus formam non habet, non ut informis, sed ut incorporeus: sic divina natura ordinem non habet, non quod sit inordinata, sed quod ordinem superet. Patrem dico primum, non ordine primum, sed intelligendi modo, quia genitor est Unigeniti, quia radix sancti fructus, quia æternum lumen æterni luminis soboles est. Ergo, mi frater, si quis ætate nostra auderet hodie in Ecclesia, in populo orthodoxo, in populo vera scientia imbuto, Filium ante Patrem ponere, non male audiret apud orthodoxos? Ergo si quis auderet in Ecclesia dicere, Christus vobis benedicit et Pater ejus, non ordinem pervertere putaretur, quod radicem non prius quam fructum poneret? Ergo si quis diceret, Filius nos servabit et Pater, non confusionem inducere existimaretur, neque ordinem prætergredi? Verum hæc apud iniquos rerum æstimatores ita videntur: sed veritate iudice, et apostolica sententia superante, nihil interest, si Filius ante Patrem et Spiritum commemoretur. Audi Paulum magnum præconem Thessalonicensibus scribentem his verbis: *Ipsæ vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster sanctificabit*

vos (1. Thess. 3. 23). Primo Filius, et sancta luce impleta anima. Neque enim in divina illa natura est ordo: sed quod primum poneris, æqualis esse honoris intelligitur; quod secundum, non inde minus; quod tertium, non contumelia afficitur: Paulus indiscriminatim nomina profert, quia novit naturam indivisibilem, et regnum inseparabile. Interrogemus vero Paulum, undenam occasione accepit sic de Deo loquendi, aut sic glorificandi, aut ponendi Filium ante Patrem, non ordine vel potestate, sed veritate tantum. Cur Filium primo commemoravit, deinde Patrem? Ipse Paulus loquitur in sui defensionem, et in Ecclesiæ institutionem: Nihil ex meipso loquor, Christus per me hæc dogmata dicit: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 3)? Christus per me loquitur, ne accusas dominicam vocem, ne reprehendas. At non potes forte intelligere Christum per me loquentem? Audi illum simpliciter de seipso loquentem. Si enim nomina sanctæ Trinitatis ordini subjecta essent, et si quod primum profertur, primum esset virtute, secundum vero secundum ordine, tertium inferiori loco, Servator qui ipsa veritas est, veritatis ordinem non miscuisset. Et ubinam Servator seipsum primum commemoravit, deindeque Patrem? Si quis, inquit, *mandata mea servaverit, ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. 14. 23). Quandoquidem Pater ordine antecellit, ut aiunt hæretici, Filiumque quæ præfectum quendam regium apud Patrem esse voluit, hoc quæramus ab ipsis, num præfectus aliquis de rege dicere audeat: Ego et rex decerno.

3. Ex iis quæ apud nos geruntur ea, quæ supra nos sunt, intellige. An creata natura increate seipsam prætulit? Creata natura, ut vos dicitis, ausa est dicere, incomparabili excellentiæ sese annumerans: *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus*? Per illud enim, *Ego et Pater*, nominum differentiam ostendit; per illud autem, *Veniemus, et mansionem faciemus*, æqualitatem operationis demonstravit. Sic et alio in loco, cum Philippus apostolus diceret, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8), respondet Servator: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe* (Ibid. v. 9. 10)? Contraria est responsio interrogationi. An de te interrogavi? Dixi, *Ostende nobis Patrem*; ille vero ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Si dissimilis est, quomodo per dissimilem dignoscitur? quomodo per parvum major conspicitur? quomodo per minorem is qui dignitate supereminet? quomodo per ministrum Creator? *Tanto tempore vobiscum sum*. Non dixit, *Vobiscum est Pater, sed, Sum*. Me enim existente, Pater est. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Pulchre illud, *Non cognovisti me*? Ille dicit, *Ostende*; Servator autem, *Non cognovisti me*? ut doceret Deum non visu, sed cognitione apprehendi. *Non credis quia ego in Patre*? Rursus, *Ego, et postea Pater: Ego in Patre, et Pater in me*. Quomodo ergo tu dicitis, *Ostende nobis Patrem*? ac si diceret, Cur quasi alium te visurum sperasti? *Ego in Patre, et Pater in me*. Cognosciturque Filius per Patrem, et Pater per Filium. *Quomodo tu dicitis, Ostende nobis*, quasi alium a me Patrem videre quæras? *Ego in Patre, et Pater in me*; non quasi natura sit confusa, neque quasi phiala in phiala reposita. *Ego in Patre, et Pater in me*. Non corporum conjunctionem dicit, sed sensorum animi contemplationem. *Ego in Patre*; Pater enim sine Filio non cognoscitur. *Et Pater in me*; Filius enim sine Patre non apparet: quemadmodum mens in sermone, et sermo in mente consideratur. Undenam mentem tuam scire possunt, nisi per sermonem tuum? Sermo tuus mentem tuam declarat; mensque tua vicissim sermonis tui interpret est. Fieri potest ut quis sermonem percipiat, neque sententiam intelligat, neque sensum percipiat, nisi sermo explicet. Id evo evangelista ait, *In principio erat Verbum* (Joan. 1. 1), ut generationis impassibilitatem ostenderet. Quod est verbum erga mentem, illud est unigenitus Deus Ver-

ρον· ἐδὲ ἐπαγγέλλομαι τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος· λέγει· Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλήs καὶ λόγους, Πνεῦμα γνώσεως εὐσεβείας, Πνεῦμα φόβου Θεοῦ· καὶ ἐπὶ χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ἐπὶ ἀναπαυσάμενας τῷ αὐτῷ θεσποτικῷ, ἐκείνα σχηματίζει ἐν τύπῳ ἐπὶ τῶν.

· Διὰ τί δὲ ἐπὶ λόγους; Διὰ τὸ φανταῖν τῆς ἐνεργείας ἁγίου Πνεύματος. Ἐνετύθεν ὑποβάs φησιν· Οὐδεὶς ἔστι ἐπὶ ὀφθαλμοῖς Κυρίου, οἱ ἐκβλέποντες ἃ ἐπὶ ἄρ τὴν γῆν. Ὅρξs αὐτὴν καθ' αὐτὴν σαφηνίζου· τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐ θεωμένην λογισμῶν ἀνθρωπίν· Ἄλλ' αὐτοῦ Παρυστήσαντι τῷ Κυρίῳ πόσιος τῆs· Ὁ Ζαχαρίας Κύριον καλεῖ τὸν Σωτῆρα πάσιος τῆs κατὰ τὴν ἐνοσχον οἰκονομίαν. Πέτροs διαλεγόμενος πηλίῳ, ἡ κορυφῇ τῶν ἀποστόλων, λέγει· Ἥμεις μισοῦμεν τὸ ρῆμα τὸ γενόμενον ἐπὶ τῆs Ἰουδαίας, τὸν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, δὲ ἐχρισεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα ἁγίῳ. Καὶ πάλιν οὗτος· Τὸ ρῆμα τὸ γενόμενον ἴλη τῇ Ἰουδαίῳ, καὶ τὸν Ἀδὸν, δὲ ἀπέστειλεν ἐς, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· ὅς ἐστι πάντων Κύριος. Ὁ προφήτης Κύριον τῆs· ὁ εὐαγγελιστῆς Πάτροs Κύριον λέγει τὸν πάντων· ὅς ἐστι πάντων Κύριος, πάντων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆs γῆs, καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ὁρατῶν, καὶ τῶν ἀοράτων· Οὐδεὶς ἐστι πάντων ἦος. Ὅθεν καὶ συνψάσθαι φέγγεται Ἰωάννης λέγων· Ἐνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν. Ἄνεγιν δὲ ζητῆσαι ἀκριβῶs καὶ λύσαι τὴν αἰρετικὴν ζυγομίαν· ἐπειδὴ τῇ λέξει τῆ ἀποστολικῆs κακῶs ἄκολουθάντες, οὐ νοσησάντες εὐσεβῶs, ἀλλὰ παραγραφάμενοι σεβῶs αἰρετικῶν παῖδες οἰοῦνται, οἱ μισθὸν τοῦ σταυλάου τὸ γενέσθαι ὑπεράνω πάντων, καὶ διὰ τὸ καὶ, καὶ διὰ τὸ ὑπομείναι σταυρὸν, ὁ Θεὸs αὐτὸν ὑπερῖσεν. Ἀκολουθοῦσι τῇ φωνῇ τοῦ Ἀποστόλου, μὴ νοήτες τὴν δύναμιν· καὶ ἠκολούθησαν μὲν τῇ λέξει, τὴν ῥίαν μὴ βασιλεύσαντες. Ἐχει δὲ οὕτως· Ἐταπεινώσθησαν ἕως ἐπιπολαίου θανάτου, διὰ τοῦ πάθος, ὡς μισθὸν πάθος δεικνῶs αὐτῶ τὴν ὕψισον. Πάντως λέγει,· τικεῖ· Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ἕνωσιν πάντων ἡμῶν, ἐν τῷ ὀνόματι· Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουραν, καὶ ἐπιτάσῃ, καὶ καταχθονίῳ. Ὅρξs, φησὶ, ἀ τὸν σταυρὸν ὑψώθη; ὀρξs, φησὶ, μετὰ τὸ πάθος ὅν ἐλαβε τὴν ὕψιστον; Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν σταυρὸν ἴση, ὡs ἡμεῖs φησὶ, διὰ τί ὁ βαπτιστῆs Ἰωάννης πρὸ πάθος, πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶπεν· Ὁ ἄνωθεν ἔρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν, οὐχ ἵγιεται; Αὐτὸ καὶ οὐκ εὐσεβὴς ὁ Ἰησοῦs εἶπεν· [571] Ἀμήν, ἦν λέγω ἡμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἶμι. τί γάρ εἰ, καὶ ἦν, καὶ ἐστὶν, καὶ πέρασ ὡχ εἶσι. δὲ ἡμεῖs, ἀδελφοί, τὴν ἀπειλήν ἀποδοῦναι, καὶ μὴ πράσαι τῶν παρεχόμενων ἀρνεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις· ρυτέσθω Χριστοῦ ὄνομα, καὶ Πατρός ὕψος· κληρονόμῳ Πνεύμα ἁγίου· ὑψώσθω Μονογενῆs, δοξαζέσθω ὁ τῆρ. Μηδεὶs ἀνατετράφθαι τὴν ἀξίαν νομιζέτω, εἰ ὕψιστος πρώτου μνημονεύομεν, εἰτα Ἰησοῦ, εἰτα Πατρός· ἡ Υἱοῦ πρώτου, εἰτα Πατρός. Οὐ γὰρ ἔχει τάξιν, ὡs ἀτακτος, ἀλλ' ὡs τάξιν ὑπερβαίνουσα. Ὅσπερ οὐκ ἐστι σχῆμα ὁ Θεός, οὐχ ὡs ἀσχῆμων, ἀλλ' ὡs ἡμοειπτος· καὶ ὡσπερ οὐκ ἔχει μορφήν Θεός, οὐχ ἁμορφῶs, ἀλλ' ὡs ἀσώματος· οὐτως οὐκ ἔχει τάξιν ἢ σφύσεις, οὐχ ὡs ἀτακτος, ἀλλ' ὡs τάξιν ὑπερβαίνουσα. τῶ Πατέρα πρώτου, οὐ τῇ τάξει πρώτου, ἀλλὰ τῇ τάξιν, ἐπειδὴ γεννήτωρ τοῦ Μονογενοῦs, ἐπειδὴ ἡ βίβας ἁγίου καρποῦ, ἐπειδὴ φῶs ἄιδιον φωτὸs γεννημακα, ἀδελφέ μου, εἰ τις τῶν καθ' ἡμῶs ἐπεχειρήσῃ μερον ἐν Ἐκκλησίῳ, ἐν λαῷ ὁρθοδόξῳ, ἐν λαῷ πεπλημένῳ πάσιος ὀρθῆs γνώσεως προτάξι, τὸν Ἰδὸν τῶν ἐργῶν, οὐκ ἐβλασφημέτο πρὸ αὐτῶν τῶν ὁρθοδόξων; καὶ εἰ τις ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐν Ἐκκλησίῳ, ὁ Χριστὸs ἐs; εὐλογῆσαι καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, οὐκ ὡs ἀτακτος ἐνοετο, οὔτι μὴ προέταξε τὴν βίβαν, καὶ τότε ἐπήγαγε καρποῦ; Ἄρα εἰ τις εἶπεν, ὁ Ἰησοῦs ἡμῶs σώσει καὶ αὐτῆρ, οὐ σύγγχυσιν ἐνομιζέτω ἐργάζεσθαι καὶ παρανεῖν τὴν τάξιν; Ἄλλὰ ταῦτα οὕτως ἐνομισθῆ παρακώμοσι χριταῖs;· παρὰ δὲ ἀληθείῳ δικαζούσῃ, καὶ

ἀποστολικῇ ψήφῳ τὴν νίκην φέρουσῃ; ἀδιάφορον καὶ υἱὸν πρώτου μνησθῆναι καὶ Πατρός καὶ Πνεύματος. Ἄκουε Παῦλον τοῦ μεγάλου κήρυκος Θεσσαλονικεῶs γράφοντος, ὅs λέγει· Ὁ ἅγιος δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦs ὁ Χριστὸs, καὶ ὁ Θεὸs ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἀγάσσει ὕμᾱs. Πρώτον Ἰησοῦ, καὶ λαμπρότερος ἁγίας παπληρωμένη ψυχῇ. Ὅτι οὐκ ἐνὶ τάξι ἐν τῇ ἀγία φύσει· ἀλλ' ὅσπερ ἀν πρώτον ὁῦs, ὁμοῖτον νοεταῖ· καὶ τὸ δεῦτερον οὐκ ἐλαττοῦται· καὶ τὸ τρίτον οὐχ ὁβριζέται ἀδιαφόρῳσ προφῆρει τὰ ὀνόματα, ἐπειδὴ οἶδε τὴν φύσιν ἀμείριστον, καὶ τὴν βασιλείαν ἀμῆστον. Ἐρωτήσαμεν δὲ τὸν ἅγιον Παῦλον, πόθεν εἴλασε τὰs ἀφορμάs τοῦ οὐραυ θολογείν, ἡ οὐτω δοξολογεῖν, ἡ προτάσσειν τὸν Ἰδὸν τοῦ Πατρός, οὐ τάξι, οὐ δύναμει, ἀλλὰ τῇ λέξει. Διὰ τί πρώτον Ἰησοῦ ἐμνήσθη, καὶ οὐτω Πατρός; λέγει τῷ Παῦλο; ἑαυτῶ συνηγορῶν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύων, οὐδὲν ἐξ ἐμαυτοῦ φέγγομαι, Χριστὸs δὲ ἐμοῦ τὰ δόγματῶs ἐπαγορεύει, λέγων· Εἰ δοκιμήν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοῖ λαλοῦντος Χριστοῦ; Ὁ Χριστὸs λαλεῖ δὲ ἐμοῦ, μὴ καταγράφει τῆs φωνῆs τῆs δεσποτικῆs, μὴ ἐπιλαμβάνου. ἀλλ' οὐ δύνη νοσηῖ Χριστὸν δὲ ἐμοῦ λαλοῦντα; Ἄκουε αὐτοῦ γυμνῶs δὲ ἑαυτοῦ φεγγόμενου. Εἰ γὰρ τάξι ὑπέκατο τὰ ὀνόματα τῆs ἀγίας Τριάδος, καὶ τὴ μὲν πρώτων λεγόμενον πρώτου ἦν τῆ δύναμει, τὸ δὲ δεῦτερον δεῦτερον τῇ τάξει, καὶ τὸ τρίτον τρίτον τῇ ἐλαττώσει, οὐκ ἀν ὁ Σωτῆρ αὐτῶs ἀλήθεια ἀν συνέχεs τὸν τῆs ἀληθείας λόγον. Καὶ ποῦ ὁ Σωτῆρ ἐαυτὸν πρῶτον ἐμνήμωσας, καὶ εἰτα Πατρός (sic); Ἐάν τις, φησὶ, τὰs ἐπιτάξι μου τηρῇ, ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μνησθησὶ κατ' ἀπὸφ ποιησόμεθα. Ἐπειδὴ τάξι ὑπερέβη, λέγουσιν αἰρετικῶν παιδῶs, καὶ ὡσπερ ἐπαρχὸν τινα βασιλεύs βούλονται εἶναι τὸν Ἰδὸν τῶ Πατρὶ, ἐρωτάσθωσαν, εἰ ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐπαρχὸs περὶ βασιλείωs, οἱ ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεύs διατάσσομαι.

γ'. Ἐκ τῶν καθ' ἡμῶs νόει τὰ ὑπὲρ ἡμῶs. Ἄρα κτιστῆ φύσιν ἑαυτὴν προέτασε τῆs ἀπειστοῦ; Κτιστῆ φύσιν, ὡs ἡμεῖs λέγετε, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, συναριθμοῦσα ἑαυτὴν τῇ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μνησθησὶ κατ' ἀπὸφ ποιησόμεθα; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τὸ διάφορον τῶν ὀνομάτων εἶδε· διὰ δὲ τοῦ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μνησθησὶ ποιησόμεθα, τὸ ὁμοῖτον τῆs ἐνεργείας εἶδε. Ὅστω καὶ ἐν ἐτέρῳ χωρίῳ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν [572] τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ἀποκρίνεται ὁ Σωτῆρ· Τοσοῦτον γρόνον μεθ' ὕμων εἶμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάs με, Φίλιππε; Ἐναντία ἡ ἀπόκρισις τῇ ἐρωτῇσιν. Μὴ γὰρ περὶ σοῦ ἠρώησας; Εἶπον, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα ὁ δὲ λέγει, Τοσοῦτον γρόνον μεθ' ὕμων εἶμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάs με; Εἰ ἀνόμοιος, δὲ ἀνομοῖον πῶs ἰσχυνται; πῶs διὰ τοῦ μικροῦ ὁ μέγας ὁράται; πῶs διὰ τοῦ ἡλαττομένου ὁ τῇ ἀξίῳ ὑπερέχων; πῶs διὰ τοῦ ὑπουροῦ ὁ δημιουργὸs; Τοσοῦτον γρόνον μεθ' ὕμων εἶμι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μεθ' ὕμων ἐστὶν ὁ Πατὴρ· ἀλλ', Εἶμι. Ἐμοῦ γὰρ ὄντος, ὁ Πατὴρ ἐστίν. Τοσοῦτον γρόνον μεθ' ὕμων εἶμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάs με; Καλὸν τὸ, οὐκ ἔγνωκάs με; Ἐκαίνοs λέγει, δεῖξον ὁ δὲ Σωτῆρ, οὐκ ἔγνωκάs με; βουλόμενος δεῖξει, οἱ Θεὸν οὐκ ὄψεs, ἀλλὰ γνώσεs παραστῆσιν. Οὐ πιστεύεις οἱ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ; Πάλιν τὸ, Ἐγὼ, καὶ τότε ὁ Πατὴρ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοῖ. Πῶs οὖν σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; ἀπὸ τοῦ, Πῶs ὁ ἕτερον ἰδεῖν προσεδόκησας; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοῖ. Καὶ γνωρίζεται Ἰησοῦs διὰ Πατρός, καὶ Πατῆρ διὰ Ἰησοῦ. Πῶs σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν, ὡs ἄλλον παρ' ἐμῶ ζήτησιν ἰδεῖν τὸν Πατέρα; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοῖ· οὐχ ὡs τῆs φύσεωs συγχχυμένοιs, οὐδὲ ὡs φιάλης ἐν φιάλῃ ἀποκειμένηs. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοῖ. Οὐ σώματων λέγει συνθήκη, ἀλλὰ νοημάτων θεωρία. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· Πατὴρ γὰρ ἀνευ Ἰησοῦ οὐ γνωρίζεται. Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοῖ· Ἰησοῦs γὰρ ἀνευ Πατρός οὐ φαίνεται· ὡσπερ ὁ νοῦs ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ νῷ θεωρεῖται. Πόθεν δύναμει τῆs ἐνοσίαν σου εἰδέναι, ἡ δὲ ἠν φθέγγῃ; Παριστά σοῦ ὁ Ἰησοῦs τὸν νοῦν· ὁ νοῦs ὁ οὐκ ἐστὶν ἐρημνεῖται σου τὸν λόγον. Ἐστὶν ἰδεῖν λόγον, μὴ τὴν ἐνοσίαν, καταμαθόντα, οὔτε τὴν ἐνοσίαν καταλαβεῖν, μὴ τοῦ λόγου ἐρημνευθέντο. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐὐαν-

c Omnes mss. πρώτων ὅs, sed ὅs Editio mss. quadrat ad serm.

d Tres mss. εἰ ἀνόμοιος, τὸ ἀνόμοιον πῶs.

γαλιότης. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. Ἰνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως δέιξη. Ὅπερ ἐστίν ὁ λόγος πρὸς τὸν, τούτο ὁ μονογενὴς Θεὸς λόγος πρὸς τὸν Πατέρα · καὶ τὸ θαυμαστόν (ἵπαναλήθωμαι γὰρ τινὰ τῶν προσηρημένων), πρῶτην ἡμῖν ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπερῆμας μαθήσεις εἰπαίν. Ὁ λόγος ὁ ἡμέτερος ἔσω μετὰ τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν ἐστὶ νοῦ. Μὴ ὁρατός ἐστὶ μετὰ ὁρατοῦ· Ἀθάτος ἐστὶ μετὰ ἀοράτου, νοητός μετὰ νοητοῦ, ἀσώματος· μετὰ ἀσωμάτου. Ὅταν δὲ μέλλῃ προερχεσθαι ὁ λόγος, χωρεῖ ἐπὶ τὸ στόμα, κάκειθεν αὐτῷ ἐνδύεται φωνήν, οὐχ ἑτέρας αὐτῷ φύσεως τὴν φωνὴν παραχούσης, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου αὐταῦ τὴν λέξιν υφαίνωντος. Καὶ ἀόρατος τὴν φύσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ὄν, τοῦ νοῦ λέγει, τὴν φωνὴν ἐνδυσάμενος προέρχεται, καὶ γίνεται πᾶσι δῆλος ὁ πρὸ τούτου ἀθλος. Εἶτα προσελθὼν καὶ πάντα πληροῖ, καὶ τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν νοῦ οὐκ ἀφίσταται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἐπειδὴν λαλήσῃ λόγον καὶ ἀλλόως διδάξῃ, ἐαυτὸν κενοί τοῦ λόγου; Ἀρα ἐὰν τι ἐρηγῶμαι, καὶ προέλθῃ εἰς ἄλλω ἀκοάς, τὸν ἐμὸν νοῦν ἐρημον κατέλιπον^α· ἄρα οὐ προήλθεν ἐξω ὁ λόγος, καὶ ἔμεινεν ἔσω· οὐ μυρίας ἀκοάς ἐπλήρωσε, καὶ τοῦ γεννήσαντος νοῦ οὐκ ἀνεχώρησεν· Εἶτα ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος· παρὰ τοῦ γεννήσαντος νοῦ ἀποσταλλόμενος, καὶ ἐξω προέρχεται, καὶ τὸν γεννήσαντα οὐ καταλιμπάνει· ὁ δὲ Θεὸς Ἄλογος, ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἐξάνει εἰς τὸν κόσμον, τοὺς πατρώους κόλπους ἐρήμους κατέλειπε· Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμαστόν, μυριάδες ἀκούουσιν ἑνὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ εἰς τεσσούτους χωρῶν οὐ μερίζεται, ἀλλ' ὅλος ἐστὶ μεθ' ἐκάστου ἡμῶν τῶν ἀκούοντων, ὅλος μετὰ πάντων. Καὶ εἰ ὁ Πατὴρ ἐγέννησε κατὰ ρεῦσιν καὶ τμησιν, καὶ ἐμερίσθη καὶ διηρέθη, ὡς λέγουσι, λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτῆρ· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς. Ἐρευνᾶτε, μὴ παραφθίρετε. Ἐρευνᾶτε, μὴ ἀπίως ἀναγινώσκοντες, ἀλλὰ τὰ βῆθη ὀ τῶν νοημάτων ἐξιχνιάζοντες. Ὁ Θεὸς τὰς Γραφὰς ἔδωκε, τὰς δὲ θεωρίας οὐκ ἐγύμνωσεν, ἀλλὰ κατέλιπε τῷ δρόμῳ τῷ σῶ, ἵνα οὖ τὴν εὐγνωμοσύνην περᾶται, καὶ τὴν σπουδὴν ἴδῃ, ἵνα ἴδῃ σε, εἰ δουλεύεις Γραφαῖς, ἢ βιάσῃ Γραφάς. Ὅσπερ γὰρ τὴν φύσιν τῶν [573] πραγμάτων προσέθηκεν ὁ Θεός, τὰς δὲ τέχναις ἔκρυψε· καὶ πάντα μὲν προεβλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τέχνη δὲ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐννοίας ἀπετέχθη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν. Ἄλλ' ἵνα σαφηνίσαι, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους φύσιν, οὐκ οἰκοδομην ἑτοιμον· ἔδωκε σίτον, οὐκ ἄρτον· ἔδωκε βότρυ, οὐκ οἶνον· ἔδωκε τὴν τῶν ἐρίων φύσιν, οὐχ ἰμάτιον· ἔδωκε γῆν γεωργούσαν χρυσόν, ἀλλ' οὐ χρυσόν. Ἐπειδὴ ἔν εἰκόνη Θεοῦ ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον, μερίζεται τὴν δημιουργίαν· αὐτὸς κτίζει, κάκεινον τῇ τέχνῃ ρυθμίζει τὴν δημιουργίαν. Ἐπειδὴ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον, μερίζεται πρὸς αὐτὸν τὸν γενομένον τὴν εὐγένειαν^δ. Αὐτὸς ἐργάζεται ὡς δημιουργὸς καὶ ὡς Θεός, ἐκ μὴ ὄντων εἰς, τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών· αὐτὸς ἐπάγει τὴν φύσιν τὴν μὴ οὖσαν· παραχωρεῖ δὲ τῇ εἰκόνι κοσμεῖν τὰ γεγενημένα. Ἐννόησον τίς ἦν ὁ ἀνθρώπος ὁ πρῶτον ἄρτονον πεηζόμενος, πῶς ἐνενόησε τεμεῖν ἕξλον, παρεμβάλειν μέσον σίδηρον, τῇ ἁρμονίᾳ σφίγγει, ζυγόν ἐπινοήσαι, ῥυθμὸν εὑθύναι, βόας συναγαγεῖν. Ἐύλον ἦν, σιδήρον ἦν, ἀλλ' ἡ τέχνη οὐ παρῆν. Τίς σοὶ εἶπεν. ἀνθρώπε, ὅτι ἄρτονον οὕτω πήγνυται· τίς ὑπέβαλέ σοι τὴν ἀδάμαστον φύσιν τοῦ σιδήρου πυρὶ μαλάττειν· τίς ὑπέειξέ σοι ἐκ τοσαύτης παχύτητος ραφίδα μικρὰν ἐργασασθαι· τίς ἐπένοησεν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐκ λίθου κατασκευάσαι θυρῶν κατασκευὴν· ὁρόφων ἐπίνοιαν πόθεν ἐμαθεῖς, εἰπέ μοι, ἀνθρώπε· Πολλὸν, φησίν, ὡς ἄπτερος, ξενίζῃ. Εἰκόνα Θεοῦ ὄραξ, καὶ ἑρωτάς μανθάνειν· Διὰ τοῦτο, ἀδελφε, πανταχοῦ ἡ ἀνθρωπίνη φύσιν τὸν ἐαυτῆς Δεσπότην μιμουμένην, τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν κοσμεῖ. Ἄλλ' ἕως μὲν τῷ μέτρῳ μετρεῖται, καλὴ ἐκβαίνουσα δὲ τὰ μέτρα, ἐκ τῆς ἀμετρίας ὑβρίζεται. Ὅταν, ἐπένοησε πῶς ὑποτάξει βῆον καὶ ἵππον καὶ κάμηλον, καὶ ὅσα τῶν ἀλόγων εἰς ὑπηρεσίαν ἐδόθη· ἀπὸ δὲ πλεονεξίας ἐπένοησε μῖξαι τὰ παρὰ φύσιν. Ἐμῖξεν βῆον ἵππῳ, τοῦ Θεοῦ τούτο μὴ θελήσαντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότος· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ ἐρπετὰ κατὰ γένος. Ἡ πλεονεξία ἐμίξε τὰ παρὰ φύσιν. Ὁ Θεὸς κολάζων τὴν ἀμετρίαν, ἄρτονον ἐποίησε τὴν ἐπι-

νοίαν. Ὅταν ἡμίονος οὐ τίκτει, διότι οὐκ ἔστιν ἐξ ἑνῶν τῶν ὅσοι γενομένων, τῶν ἀκούσαντων, Ἄδελφαι καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ὅμοιος καὶ πρὶν ποίησθαι, χωρεῖ τῇ εἰκόνι δὲ βούλεται, ἵνα τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐξ καὶ τὴν ἀμετρίαν αὐτῆς κολάσῃ.
 δ. Πάλιν ἡ ἀμετρία τῆς ἐπιθυμίας ἐπαβέλατο κατὰ ἀνθρώπου μορφήν, μιμουμένη, φησὶ. Θεὸν ἐργάζομαι καὶ ποιεῖ ἑωυμάτος εἰκόνα, καὶ βιάζεται τῇ τέχνῃ τῆς φύσιν, καὶ ἐπιείθῃ ἡκούσεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ γῆς ἐποίησεν τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἐπλασεν, ἀπορούσα ἡ τέχνη μιμῆσθαι τὸν ἐαυτῆς Δεσπότην κατὰ τὴν ἀλήθειαν, τὰς ἐπιθυμίας πορίζεται τὸ ἀμύχανον, καὶ συνάγει βίβλας· κιενὰ τὰ χρώματα, καὶ μεμείτα ἐσθλαμὴν βλάστησιν καὶ μὴ βλάστησιν, ἀνεωγγέμον, αὐθὴν ἀναπαυκαμένην ἀλλ' οὐκ ἀκούσαν, ἵνας ἐπ' εἰβελίας ἐπιτεταμέναι ἀλλὰ πνοὴν ἔλκειν μὴ δύναμει, στόμα διατετατωμένη ἀλλὰ τῆς φωνῆς ἐστερημένην, πόδας καλῶς ἐβρυθμισμένους, ἀλλὰ πρὸς ὄρομον οὐκ ἔχοντας ἐπιτηδεύουσα· ἡ δὲ ἐξῆ, δ, τὶ συνεχώρησε τῇ εἰκόνι, ἵνα δευχθῇ ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια. Πάντων δὲ ἀψασθαι οὐ συνεχώρησεν, ἵνα ἐπελάουσα εἰς ἀλαζονείαν, ἐαυτῆς ἀπογῶν καὶ τῆς τοῦ γῆς σπηρτίας. Ὅμοιος συνεχώρησεν ἀπὸ τῆς γῆς τῆς γράφους ποιεῖν, ἵνα ἐντρεψῆ τοὺς ἀρνούμενους, ὅτι ἐπὶ γῆς ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἀνθρώπον. Ἄλλ' ἡ τέχνη ἀμετρία τὸν δημιουργόν. Εἶδε σῶμα κατατρεχθέν σιδήρῳ· οὐκ ἀπέκοιτῃ τῷ σιδήρῳ μέρος τι τῆς σαρκὸς· δεῖ ἀνακίρωθῆναι τὸ καυλῶθέν, δεῖ οἰκοδομηθῆναι τὴν βρωθεία σάρκα· δημιουργὸς οὐκ ἔστιν, ἵνα σάρκα κλάσῃ. οὖν· Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνας τὴν φύσιν τοῦ Δεσπότην μιμουμένη, ἔδραμεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα, καὶ σκευάζει φάρμακα, ποιεῖ τὰς ἐμπλάστρους, καὶ τὰς καθάραι, ἢ δὲ οἰκοδομῆ. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὁ θεὸς ἀθήσεται ὡσπερ πατὴρ καὶ παιδεύτης, ὄρα τὸ ἐν εἰκόνας [574] τὰ ἔργα. Καὶ ὡσπερ πατὴρ ἐρωτᾷ τὸ υἱόν, τὸ δὲ τὸ νόημα τὸ βούλεται· οὐχ ἵνα μάθῃ. ἀλλ' ἡ δοκιμάσῃ· οὕτως αὐτῇ ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐπέμει εἰκόνα παιδεύουσα, προσάγει αὐτῇ ζητήματα. Πρῶ ἡγαγε τῷ Ἀδὰμ τὰ ζῶα τὰ ἀλογα, τὰ πετεινά, ἀλλ' ἠὲ καλεῖ αὐτά, οὐχ ἵνα μάθῃ ὁ πάντα προΐδων, ἀλλ' ἡ δοκιμάσῃ τὴν εἰκόνα, εἰ ἐπιτηδεύει πρὸς κατανοήσιν Εἰσήλθεν οἰκοδομικὴ, ἦλθε τεκτονικὴ, ναυτικὴ, χερσικὴ ἢ οὐκ, κατανοήσας ἄστρον, οὐχ ἡ περιεργός, ἀλλ' ἡ κάθηται ὡσπερ πατὴρ καὶ παιδεύτης, ὄρα τὸ ἐκαστοῦ ροιμένη ἄστρον ἀνατολάς, καὶ τὸν καιρὸν τῆς εὐκλειῆς γωνορῶσα, οὐχ ἡ γένεσιν πλάττουσα, καὶ εἰμαρτηνὴ μυθολογούσα, ἀλλ' ἡ ἀκούουσα τῆς φωνῆς τοῦ Δεσπότην Μοιτοῦσιν φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὄρα τὸς εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς καιροὺς. Προΐδῃ ἡ εἰκόνα, καὶ ἐξιχνιάζει τὴν φύσιν· ζητεῖ βοτάνας, ἐπέσκει· ζητεῖ βίβλας, καταλαμβάνει· πάντων εὐρίσκει τεχνίτης, καὶ πάντων ἐπινοητής. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἰεμῆσθαι αὐτῇ εὖρεν ἐξ ἐαυτῆς, καὶ οὐ παρὰ τὴν δύναμιν· ἐκθένοσθός τῆς φύσιν τὴν δύναμιν, δεῖ ἐνὸς λόγου δεῖνασθαι ὅτι πάντων τούτων διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας φύσεως Θεός. Προήλθεν ὁ μακάριος Σολομὼν λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι δέδωκε τῶν ὄντων τὴν γνώσιν ἀψευδῆ, εἰπέ σοι σύστασιν κόσμον, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ μεσότης χρόνων, ἐκαστοῦ κύκλου καὶ ἀστερῶν θέσεις, φύσεις ζῶων καὶ θυμῶος θηρίων διαφοράς φωτῶν καὶ δυνάμεις μίσθων, ὅσα ἐκ ἐκαστοῦ ἀφανῆ καὶ ἐμφανῆ, ἐγγων ἐγὼ ὁ ἀνθρώπος. Ἡ εἰπέ πῶς ἔγνω· Ὁ γὰρ πάντων τεχνίτης ἐδίδαξέ με σοφίαν. Ἐδίδαξέ σε τὰ μέτρα, οὐ τὰ ἀμετρα. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς πολλὰς ἀμετρίας ἐξεύχθη ἡ τέχνη ἡ ἀνθρωπίνῃ καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἐνενόησε πῶς τὸ τῆς φύσεως ὄργανον ἀποδίδεται, καὶ κατανοοῦσα τὴν φύσιν, μιμῆσθαι τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν. Ἐπινοεῖ τὴν τοῦ ὄργάνου φύσιν, τοῦτο τοῦ πολυδόνακος ὄργάνου, τοῦ ἐκ ποίων καλάμων ὑφασμένου. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ, πῶς ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν ἐαυτῆν ἠχρήβασεν. Ἐπενόησεν ἀσπίδος οὐκ ἐξ ἐαυτῶν προφέροντας τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀναπτύσσόμενους καὶ δαναειζόμενους πνεῦμα ἀλλότριον. Εἰτα ἐπὶ τῶν δύο ἀσπίων εἰς σωληνοδοχείον τοῦ πνεύματος, καὶ πάντας τοὺς καλάμους παραπέμπων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπ' ἐνόησε καὶ τὸ πνεῦμα βεῖν, καὶ φωνὴν μὴ εἶναι· ἦν ἂν ὁ δάκτυλος σχηματίσθαι τὸν φθόγον. Καὶ πῶθεν οὕτως ἀνθρώπου· πῶθεν κατασκευάσας ὄργανον, καὶ ὅρα τὸ πνεύματος· διὰ τί βέον τὸ πνεῦμα ἦχον οὐκ ἀποτῆ

^a Savil. conj. αἴψ.
^b Duo κατέλειπε.
^c Sic duo recte. In editis τῷ βῆθη.
^d Sic unus recte. Editi εὑμένασιν.

^e Post γαλκωτικῆ duo addunt βαπτικῆ.

in erga Patrem : quodque mirum est (quædam enim præmissa repetam), nuper dicebamus, ex his quæ nos spectant, ea quæ supra nos sunt ediscere et non possumus. Sermo noster intus est cum mente, et ipsum generavit. Num visibilis est cum visibili? invisibilis est cum invisibili, intelligibilis cum intelligibili, incorporeus cum incorporeo. Cum præteritus est sermo, in os venit, ibique voce induitur; non alia natura vocem ipsi suppeditante, sed et sermo sibi dictionem textit. Et invisibilis natura in patre, cum mente dico, indutas voce exit, et visibilis sit notus qui ante ignotus erat. Deinde cum exiit, et omnia implet, et a mente quæ ipsum genuit separatur. Quis enim hominum, cum loquutus esset verbum, aliosque docuerit, seipsum sermone eorum reddidit? An si quid loquar quod in aliorum res perveniat, mentem meam deseram reliqui? an sermo exiit et intus mansit? annon sexcentas aures plevit, et a generante mente non abcessit? Jam vero humanus sermo a generante mente emissus, et res prodit, et generantem non relinquit? Deus autem Verbum, quia propter nos in mundo apparuit, ternos sinus vacuos reliquerit? nequaquam: sed quod admirabile est, innumeri unum ipsum Deum verbum audiunt, et cum ipsum ad tot tantosque perdat, non tamen dividitur, sed est totum in singulis eorum audientium, totum cum omnibus, et si Pater ipse quodam et sectione genuit, ac divise secutusque est, ut aiunt, dicat illis Servator: *Scrutamini Scripturas (Joan. 5. 39). Scrutamini, ne corruptatis. Scrutamini, non simpliciter legentes, sed profundum mentiarum investigantes. Deus Scripturas dedit, et aliam earum mentem non patefecit, verum meditationis tuæ cursui reliquit, ut probitatem tuam exploret, et diligentiam perspiceret, videretque an Scribris inservias, an vim ipsis inferas. Quemadmodum iam naturas rerum proposuit Deus, artes vero occultavit: et omnia a Deo in medio posita sunt, ars vero ab humana mente originem duxit: sic et in Scribris evenit. Rem planius declaro. Dedit Deus lapidis, dedit Deus lapidum naturam, non ædificia parata: dedit frumentum, non panem; dedit uvam, non vinum; dedit lanæ naturam, non vestimentum; dedit aurum, non aurum secundum, non aurum. Quare? Quia ad imaginem Dei fecit hominem, creationis opus participat: ipse creat, et illius arte creaturam concinnat et ornatur. Quoniam ad imaginem suam fecit hominem, filiorum nobilitatem cum ipso communicat. Ipse paratur ut Creator et Deus, ex non existentibus omnia producat; ille naturam educit, quæ non existebat: imagini vero suæ id concedit, ut officia exornet. Cogita quis prius homo aratrum compegit, quomodo excogitaverit lignum secare, ferrum medium emittere, concinæ constringere, jugum adinvenire, arationem dirigere, boves jungere. Lignum jam erat, aratrum erat, sed ars non aderat. Quis tibi dixit, o homo, aratrum hoc modo confici? quis suggestit tibi domitam ferri naturam igne emolliiri? quis monstravit tibi ex tanta crassitudine exiguum acum fabricari? quis excogitavit ex lapidibus januarum apparatus construere? dic mihi, homo, tectorum inventum unde didicisti? Multum stupes, inquit, utpote imperitus. Imaginem Dei vides, et sciscitaris? Ideo, frater, natura humana Dominum imitatur suum, et arte naturam exornat. Verum quamdiu modum servat, pulchra est, ubi autem modum excedit, immoderatus usus causa contumeliæ est obnoxia. Exempli causa, excogitavit quomodo subjiceret bovem, equum, camelum, et quæcumque alia animalia ad ministerium data sunt: ex avaritia autem excogitavit illa miscere quæ natura diversa erant. Miscuit asinum equo præter Dei voluntatem, qui ab initio dixerat: *Educat terra quadrupedes et reptilia secundum genus (Gen. 1. 24)*. Avaritia miscuit ea quæ natura diversa erant. Deus autem immoderatam illam concupiscentiam castigans, commentum insecundum reddidit. Ideo mula non parit, quia non est ex numero eorum quæ tunc facta sunt, et audie-*

runt, *Crescite et replite terram (Gen. 1. 28)*. Attamen prius quam faciat, imagini concedit ut ea faciat quæ velit, ut ejus potentiam ostendat, et immoderatum usum castiget.

4. Rursus immoderata cupiditas suggestit homini ut formam effingeret hominis, Deum, ut ait, operantem imitans imaginem corporis efficit, et arte sua vim naturæ infert. Et quia audivit Deum et terra fecisse formasseque hominem, cum non possit ars illa secundum rei veritatem Dominum suum imitari, solertia sua rem, quæ fieri nequeat, quodammodo exprimit: radices colligit, colores miscet, imitaturque oculum videntem, et non videntem, licet apertum, aures apertas, et non audientes: nares rectas, sed quæ respirare non possint, os efformatum, sed voce privatum, pedes recte concinnatos, sed ad cursum inhabiles: ut demonstret quid ille imagini concesserit, et hinc divina vis ostendatur. Non permisit autem, ut omnia aggredieretur, ne in arrogantiam elata de se suæque salute postea desperaret. Attamen permisit ut pictores de terra id exprimerent, ut pudore afficeret eos qui negarent Deum de terra hominem efformasse. Attamen ars imitata est Creatorem. Vidit corpus ferro sectum; exempli causa, amputata ferro fuit carnis aliqua pars: oportet impleri excavatam illud, oportet ædificari consumptam carnem: Creator non adest, qui carnes efformet. Quid igitur? Imaginis ars Domini naturam imitata, ad terram cucurrit, ex qua corpus, medicamenta parat, emplastra conficit: et illa quidem expurgat, hæc autem ædificat. Et vide rem mirabilem. Deus sedet quasi pater et magister, imaginis suæ opera videns. Ac quemadmodum pater interrogat filium, Quid tibi vult hæc cogitatio? non ut discat, sed ut exploret: ita quoque semper fons ille bonorum, imaginem suam instituens, quæstiones ipsi proponit. Adduxit ad Adamum bruta animalia et volatilia, ut videret quid vocaret ea (*Gen. 2. 19*), non ut ediceret is qui omnia prospicit, sed ut probaret imaginem num apta esset ad excogitandum. Ingressa est ars ædificandi domos, ingressa est architectonica, nautica, æraria¹, scientia astrorum, non illa curiosa, sed quæ eorum positionem explorat, quæ navigantibus utilis est, quæ observat stellarum ortus, et tempus navigationis indicat, non quæ genesim fingit: et fatum fabulatur, sed quæ sequitur vocem Domini, *Faciamus luminaria in celo, et sint in signa et in dies et in tempora (Gen. 1. 14)*. Prodiit imago illa, et naturam investigat: quærit herbas, invenit: quærit radices, deprehendit, omnium artifex atque inventor deprehenditur. Verum ne putet se ex seipsis invenisse, non autem virtute ejus qui naturæ virtutem indiderat, uno verbo demonstrat naturæ nostræ unum doctorem fuisse Deum. Prodiit beatus Salomon dicens: *Ipse enim dedit mihi rerum cognitionem certam, ad sciendum constitutionem mundi, et elementorum efficaciam, fines, principia et media temporum, anni circulos, et stellarum positiones, naturas animalium, et furores ferarum, differentias plantarum et virtutes radicum, quæ sunt aperta et occulta, novi ego homo (Sap. 7. 17-21)*. Imago quomodo cognovit? Omnium enim *Opifex docuit me sapientiam*. Docuit te quæ secundum mensuram erant, non quæ secus. Attende enim in quanta modum excedentia effudit se ars humana, quæ erat imago Dei. Excogitavit quomodo vocis organum datum sit, et intellecta natura arte naturam imitatur. Excogitavit organi naturam, organi, inquam, multis tibiis, multis fistulis instructi. Et vide mihi quid faciat, quomodo ars ad naturam exprimendam sese comparet. Invenit utres, qui non ex seipsis spiritum et solum ederent, sed qui explicati externum accipiant flatum. Deinde ex duobus utribus in flatus canalem, in quo omnes calamos flatum emittens, excogitavit ut flatum etiam prodente nulla vox esset, donec digitus sonum efformaret. Et unde hoc, mi homo? unde concinnasti organum et receptaculum spiritus? cur effluens flatus

¹ Post, æraria, duo addunt, *ars suændi*.

sonum non emittit apertis tibiis? Mestum inquit, obstupescis, quia imperitus es. Paulo ante dicebam : lauge sum, naturam meam perspexi, et imitatus sum meipsum. Quomodo teipsum imitatus es? Vili etiam in meipso statum illum, quem mutuo accipi : scpe namque thorax expansus et compressus aeris statum accipit. Video arterias dum statum emittentes, per os quasi per canalem. Video statum prodiro, neque verbum proferri, nisi lingua sonum conformaverit. Meipsum, inquam, vidi, et emulatus sum, ex meipso artem Domini deprehendi, ut ait David : *Mirabilis acta est scientia tua ex me (Psal. 138. 6)*. Meipsum vidi, et Artileem laudavi : imitatus sum Dominum meum : arte naturam expressi. Neque enim organum turpe est, nisi cum turpium cantilenarum instrumentum efficitur : quemadmodum divina olim emittebantur ; non erant profana, nisi cum postea talia adinventu sunt ad voluptatem ; atquam si sacra fuissent, ut ab initio, profana non essent. Quamobrem David, *Laudate eam in psalterio et cithara, in chordis et organo, in cymbalis bene sonantibus, in cymbalis jubilationis, in tympano et choro (Psal. 150. 3. 4)*. Utinam ergo inventum illud non in voluptatem et lasciviam versum esset, neque in idolorum cultum ! Sed si eorum, quæ exegitaverat homo, fructum Deo obtulisset, non reprehensa fuisset artis solertia, si ad Domini notitiam usurpata fuisset. Non reprehensa fuisset cithara, si Deus per citharam prædicatus fuisset. Ideo beatus David, cum citharam conpegisset, nec per citharam turpes hymnos caneret, sed sacros cantus modularetur, id consequutus est et ejus cithara Deo consecrata, dæmonas fugaret. Cum enim Sathæa regem dæmon exagitaret, cederet, prosterneret, quando, inquit, beatus David citharam pulsabat, bene se habebat Sathæa, et atterebatur (1. Reg. 16. 23). Viden' artem omnem, si ad Dei placitum concinnetur, nihil habere mali, imo sic omnia nobis secundum lubitum processura fuisse ?

5. Sed quo consilio ex theologia in artem et imaginis imitationem progressus sum? Ut dominicam vocem contra hæreticos (contra Anomæos) usurpemus. Quamnam? *Hypocrite, faciem cæli et terra noscis judicare (Luc. 12. 58)*: artes invenistis, inventa multa protulistis, et omnium Dominum Opificemque contumelia afflicistis? Tu per artem tuam imitatus es Dominum, et similis ipsi renuntiatus es secundum imaginem et similitudinem, et me Creatorem dissimilem Genitori prædicas? Ego vos peccato subjectos liberavi, et me omnium Dominum in subjectionem vocatis? Etiam, inquit, scriptum est, quod *Filius subjicietur (1. Cor. 15. 28)*. Dictum quidem est, sed secundum Dei potestatem. Neque nostra illa dicta, sed a Deo prædicata sunt. Jam vero, ut dictum illud sequar, concedo iis qui audierunt, ut illud ipsum intelligant. Ut itaque dictum illud sequar, nun in futura illa creatione, in resurrectione subjicietur? At tunc tu angelis eris æqualis. Nam ait Servator, *In resurrectione neque nubunt, neque nubuntur, sed sunt ut angeli Dei (Math. 12. 25)*. Tu ex ordine tuo in altiore es erigendus, et Filius ex dominatu in subjectionem veniet? Non audisti Paulum dicentem : *Vanitati enim creatura subjecta est, quia et ipsa creatura simul ingemiscit et parturit usque nunc (Rom. 8. 20. 22)*. Creatura, cælum, terra et cætera omnia. *Vanitati enim creatura subjecta est, non volens. Cui vanitati? Humanæ. Cur ipsum vocat vanitatem? Quia ex illa imagine in similitudinem brutorum degeneravit. Nam Vanitas vanitatum, omnia vanitas (Eccl. 1. 2)*. Et David : *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens (Psal. 38. 6)*. Huic ergo vanitati, homini corrupto creatura subjecta est. Quomodo subjecta? Oritur sol indignis, scaturient fontes ingratis, terra fructus suos profert improbis. Subjecta ergo est creatura vanitati non volens. Si enim ex ejus arbitrio, non libens subiceretur indignis ; sed propter eum qui se subjecti subicitur. Quo scopo? Spe. Qua spe? *Quia, teste Paulo, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (Rom.*

8. 21). Creatura tunc liberatur, et Filius in servitute redigitur? *Scrutamini Scripturas (Joan. 5. 39)* ne calumniemini ; scrutamini ne curiositas perquirat ; scrutamini credentes, non contradicentes. Unde hæc dicere didicisti, Qui erat genitus est, an qui non erat? unde dicere didicisti, Gignere et creare apud Deum idipsum est? num Petrus hæc te docuit? an Petrus suggestit? At Servator, inquit, hæc non tradidit. Lege Scripturam, et legem revere. Creaturam neque in dictis suis sibi constat. Cum enim interrogat, Cum esset, genitus est, an cum non esset natus? Nam id quod non constat examinat. Primum constare, quod genitus sit, et tunc interrogat, Qui erat, an qui non erat? Rem negas, et verba exploras? Quem non confiteris genitum esse, cur de illa questione non moves? Qui erat, genitus est, an qui non erat? Primum pone genitum esse, et tunc quære. Naturam negas, et verba exploras? Creare et gignere idipsum est? Undenam Filius? dicat aliquis eorum. Nisi prius duorum ordo constitutus palam sit, mensque consonet, non possum dicere, quod creare et videre unum sit : unum namque dixi. Si autem dixeris, audire et videre unum esse, tunc videor disparata dicere, quantum ad visum, consentanea vero, quantum ad auditum : quoniam apud Deum idipsum est. Unde nosci creare et gignere idipsum esse? Si enim genuit et creavit, probe dicis idipsum esse. Si vero secundum te nunquam genuit, sed creavit, quomodo gignere et creare idipsum sit? Verba futilia, verba vana, rerum veritas constat. Cur circa illud gignere et creare arguantur? Deus, inquit, simplex est, et non sicut nos, qui per partem aliam gignimus, per aliam condimus; verbi gratia, genitalibus membris gignimus, manu condimus. Sed non in Deus : simplex enim est et figuræ expertus : et quomodo gignit, eodem condit. Cum de invisibilibus edisseras, importuna illa et vana philosophia indutus, vel una ex rebus quæ sub aspectum cadunt, re tibi persuadeat : nempe eodem plane modo, non patrum fore, si quæ facta sunt eandem habent virtutem. Accipe manum meam quæ sub aspectum cadit, ut ex visibilibus ad invisibilia argumentum datur. Manus hæc cum per seipsum una sit, et diversum operetur, non potest ea quæ perficitur sub uno cogitandi genere exhibere. Exempli causa, eadem manus efflicere et destruere; ergone quia ejusdem manus est efflicere et destruere, utrumque idipsum est? Atqui non idipsum est. Quandoquidem dicunt illi, nos sic modo gignere, alio operari : dicam et ego, eodem modo, eadem manu condo, eadem destruo, et verbero, et curo. Erime igitur verberare et curare idipsum? Eadem manu statem impello, et lapsam erigo, eadem manu calculum pono, eadem resolvo. Erime ergo calculum ponere et resolvere idem? Annon hæc omnem insaniam superant? annon hæc fabulæ et ineptiæ? Annon Pauli animus ingemiscit? annon Petrus indignatur, cum tot verbis contra divinam doctrinam debacchantur? Christum repudiasti, et aliorum doctrinam amplexus es. Annon audisti Christum dicentem, *Qui me eruberit et sermones meos (Marc. 8. 38)*? Multi sepe Christum confitentur, quos tamen post doctrinæ ejus. Constatetur Christum hæreticum, sermonem autem movet de Patre et Filio, et pudet illum dicti, atque : Num genuit, qui passionis est expertus? Ergo per effluxum, ergo per operationem.

6. Viden' quam ipsum verbi pudeat? O stultitiam! Verba occupantur, et virtutem non accurate examinant : ancipia quippe labefactavit vanitas. Quod vero sepe dixi, hæreticorum hæc principia, hi fontes manifesti sunt. Hanc hæreticam doctrinam Ecclesia habet, inquit, Dic, quis existimaverit genitum esse. Quis hujusc, quam tu putas hæresin esse, doctus est? A principio apostoli prædicarunt ; post apostolos Nicæna synodus confirmavit. Ut autem palam esset hanc totius orbis esse fidem, ex tot congregatis septem tantum dissenserunt, qui etiam abdicati sunt. Totus orbis consensit, quia ex massa apostolica erat.

αὐλῶν ἠνεωγμένων; Πολύ, φησὶ. ἐξήλθη, ὡς ἀπει-
 Εἶπον προλέγων· εἰκὼν εἰμι, τὴν ἑμαυτοῦ φύσιν
 ν, καὶ ἐν ἑμαυτῷ τὸ πνεῦμα τοῦτο δεδανεισμένον·
 ἰχῶς γὰρ ὁ θώραξ ἀναπτυσσόμενος καὶ συμπτυσσό-
 ρος δέχεται τὴν εἰσροὴν τοῦ πνεύματος. Βλέπω δύο
 ἡρίας πεμπτούσας τὸ πνεῦμα παραχωρεῖν ὡς ἐν ὡ-
 τῷ στόματι. Ὁρῶ δὲ τὸ πνεῦμα προχωρεῖ, καὶ
 γος οὐ γίνεται, ἰάν μὴ ἡ γλῶσσα τὸν φθόγγον σχη-
 ἴση. Εἶδον ἑμαυτὸν, καὶ ἐξήλωσα ἑμαυτὸν, ἐξ ἑμοῦ
 Ἰαβὼν τὴν τέχνην τοῦ Δεσπότου, ὡς λέγει Δαυὶδ·
τυμαστῶθῃ ἡ γλῶσσός σου ἐξ ἑμοῦ. Ἐμαυτὸν εἶδον,
 τὸν τεχνίτην ἐπήνεσα· ἐμιμησάμην τὸν ἑμαυτοῦ
 κότερην· τῆ τέχνη τὴν φύσιν παρέστησα. Οὐδὲ γὰρ
 λον τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἐπειδὴν αἰσχροῦν ἁμαρτάν
 γται ὄργανον· ὡσαύτῃ ἔλεγτο ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ
 ἰέθηλα, εἰ καὶ τῆ ἀμετρίας ἐπενοήθη εἰς τρυφήν.
 ὁμοίως ἡ καθιέρωσις, ὡσπερ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν
 λα. Διὰ καὶ ὁ Δαυὶδ. *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτῇ,
 καὶ κινθάρῳ, ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ, ἐν κυμ-
 ρῶ καὶ χορῷ.* Ἐθε δὲν ἡ ἐπινοία μὴ πρὸς τρυφήν
 ασίας ἐστράτη, μὴ εἰς προακύνειν εἰδώλων. Ἄλλ'
 ἰν ἐπενόησας. τούτων τοὺς καρπούς εἰ ἀπεδίδον τῷ
 οὐκ ἂν ἐμέμφθη ἡ ἐπινοία τῆς τέχνης, εἰ τὴν Δε-
 πτην ἐγνωρίσεν. Οὐκ ἂν ἐμέμφθη ἡ κιθάρα, εἰ Θεὸς
 ἦς κιθάρα; ἐκηρύττετο. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Δαυὶδ,
 ἵ] ἐπειδὴν κιθάραν ἐπέζητο, διὰ δὲ τῆς κιθάρας οὐκ
 ροὺς ὕμνους ἦσεν, ἀλλ' ἱεροὺς ἐμελεψε λόγους, ἐγέ-
 ἡ κιθάρα καὶ Θεῷ καθωσιωμένη, καὶ δαιμόνων
 ἰδευτήριον. Ὅτε γὰρ τὸν Σαοὺλ τὸν βασιλεῖα δαίμων
 ἰχρους, καὶ ἐρράπιον καὶ καταστρώνουεν, ἦνίκα,
 ν, ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀνέκρουε τὴν κιθάραν, καλῶς
 ἰτο τῷ Σαοὺλ, καὶ ἔκουφιζετο. Ὅρα; ὅτι πᾶσα τέχνη,
 ρος; ἀρεσκίαν ἠρμολοῖται Θεοῦ, οὐδὲν ἂν ἦν φαῦλον,
 πάντα κατὰ γνώμην ἂν ἡμῖν ἀπήνησεν;
 Ἄλλὰ τι βουλόμενος ἦλθον ἀπὸ θεολογίας εἰς τέχνην
 μίμησιν εἰκόνας; Ἰνα τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν κατὰ
 ἀρετικῶν ἀποδώσωμεν. Ποῖαν; Ὑποκριταί, τὸ
*τωπον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς γῆς οἰδοῖς δοκιμα-
 τέχνας ἐβρατε, ἐπινοίας πολλὰς ἐπενόησατε, καὶ
 πάντων Δεσπότην καὶ τεχνίτην ὑδρίσετε;* Σὺ τῆ
 ἡ ἐμιμήσω τὸν Δεσπότην, καὶ ὁμοίως ἀπηγγέλλης
 εἰκόνας καὶ ἠμοῖωσιν, καὶ μὴ τὸν δημιουργὸν ἂν
 ἰτων τῷ γεννηθέντι κηρύττεις; Ἐγὼ ὑμᾶς ὑποτα-
 ροὺς τῆ ἁμαρτίας ἠλευθέρωσα, καὶ μὴ τὸν ἀπάντων
 ἰστην εἰς ὑποταγὴν καλεῖτε; Ναί, φησὶ, γέγρα-
 ἰ, ὅτι *Καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται.* Ἐφίηται μὲν, κατὰ
 μιν Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ
 ἰτὰ κηρυττόμενα. Εἶτα ἵνα τῆ λέξει ἀκολουθήσω,
 ἰρῶ τοὺς ἀκούσασιν εἰδὴν τὰ λεγόμενα. Ἰν' οὐκ
 ἰξέει ἀκολουθήσει, ἐν τῇ μελλούσῃ δημιουργίᾳ, ἂν
 ἰναστασῆ ὑποταγήσεται τότε; Σὺ δὲ γίνῃ τότε ἰ-
 ἰλος. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν, λέγει ὁ
 ἰρ, *οὐτε γαρμῶσιν, οὐτε γαρμῶσιν, ἀλλ' ἐστὶν
 ἰγγελοι Θεοῦ.* Σὺ ἀπὸ τῆς σεαντοῦ τάξεως ἀνάγῃ,
 ὁ Υἱὸς ἀπὸ δεσποτίας εἰς ὑποταγὴν ἔρχεται; Οὐκ
 ἰσας Παύλου λέγοντος, *τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτί-
 ἰς ὑπετάθη, ὅτι καὶ αὐτῇ ἡ κτίσις συστενάσει καὶ
 ἰδίνει ἀχρι τοῦ νῦν;* Ἡ κτίσις, οὐρανός, γῆ, καὶ
 ἰλα πάντα. Τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάθη,
 ἰκούσα. Ποῖα ματαιότης; Τῆ ἀνθρωπίνῃ. Ματαιό-
 ἰ αὐτὸν διὰ τί καλεῖ; Ἐκτραπέντα τῆς εἰκόνας εἰς
 ἰπτητα ἀλόγων. Ματαιότης γὰρ ματαιότης, καὶ
 ἰτι ματαιότης. Καὶ ὁ Δαυὶδ· *Πλὴν τὰ σύμματα
 ἰότης, καὶς ἀνθρώπος ὢν.* Τῆ οὖν ματαιότητι
 ἰ, τῷ ἀνθρώπῳ τῷ παραφραζέει ὑπετάθη ἡ κτίσις.
 ἰπετάθη; Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος τοῖς ἀναήσις, βρῦου-
 ἰ πηγαί τοὺς ἀγαπίους, φέρει ἡ γῆ τοὺς καρπούς
 ἰ ἀγνώμοσιν. Ὑπετάθη οὖν ἡ κτίσις τῇ Ματαιότητι,
 ἰκούσα. Εἰ γὰρ κατὰ γνώμην, οὐκ ἂν ὑπετάθη τοῖς
 ἰοῖς ἰκούσα· ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα καὶ ὑποτά-
 ἰσι. Ποῦ σκοπῶ; Ἐλπίδι. Ποῖα ἐλπίδι; Ὅτι καὶ
 ἰτῆ κτίσις (ταῦτ' αὖ φησὶ Παῦλος) ἐλευθερωθήσεται
 ἰτῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν
 ἰδοξεί τῶν τέκτων τοῦ Θεοῦ. Ἡ κτίσις τότε
 ἰθεροῦται, καὶ ὁ Υἱὸς καταδουλοῦται; Ἐρευνᾶτε τὰς
 ἰζας, μὴ συκοφαντεῖτε· ἐρευνᾶτε, μὴ πολυπραγμο-

νεῖτε· ἐρευνᾶτε πιστεύοντες, μὴ ἀντιλέγοντες. Πόθεν
 ἰμαθες λέγειν, ὡν ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ὡν; πόθεν ἰμαθες
 λέγειν, τὸ γεννησάσθαι καὶ τὸ κτίσθαι παρὰ Θεοῦ ταῦτον
 ἰστι; Πέτρος σε ταῦτα εἰδὼς; Παῦλος ὑπέθετο; Ἄλλ'
 ὁ Σωτὴρ ταῦτα ἡμῖν παρέδωκεν. Ἀνάγνωθι τὴν Γραφήν,
 καὶ δυσωποῦ τὸν νόμον. Πλὴν οὐδὲ οἷς λέγει ἐμμένει.
 Ὅταν γὰρ ἐρωτήσῃ, ὡν ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ὡν; φεῦδεται.
 Ὅ γὰρ μὴ ὁμολογεῖ, ἐξετάσει. Πρώτον ὁμολογήσων, ὅτι
 ἐγεννήθη, καὶ τότε ἐρώτα, ὡν, ἢ μὴ ὡν. Τὸ πρᾶγμα
 ἰρνή, τὸ ῥῆμα βασανίζει; Ὅν μὴ εἰδὼς γεγεννησθαι,
 τούτου τὴν ἐρευναν τί ζητεῖς. ὡν ἐγεννήθη ἢ μὴ ὡν;
 ἰδὸς ὅτι ἐγεννήθη· πρῶτον στήσων ὅτι ἐγεννήθη, καὶ
 τότε ζητεῖ. Ἄρνή τὴν φύσιν, καὶ τὴν λέξιν ἐξετάσεις;
 Τὸ κτίσθαι καὶ τὸ γεννησάσθαι ταῦτον; Πόθεν ὁ Υἱὸς; λε-
 γέτω τις αὐτῶν. Ἐάν μὴ ἡ πρῶτον φανερὰ ἡ τάξις τῶν
 ἰδῶ, καὶ τότε ἡ διάνοια συμφωνῇ, οὐ δύναμαι εἰπεῖν τὸ
 ἰδεῖν καὶ τὸ βλέπειν ταῦτον· ἐν γὰρ εἶπον. Ἐάν δὲ
 ἰεπω, τὸ ἀκούσαι καὶ ἰδεῖν ταῦτον ἰστι, τότε δοκῶ καὶ
 ἰαφέροντα, οὐ μὴν καὶ τῆ ὄψει, συμφωνοῦντα δὲ τῇ
 ἰακῇ λέγειν, ὅτι ταῦτον ἰστι παρὰ Θεῷ. Πόθεν οἶδας ὅτι
 τὸ κτίσθαι [576] καὶ τὸ γεννησάσθαι ταῦτον; Εἰ μὲν γὰρ
 ἰγέννησας καὶ ἔκτισας, καλῶς λέγεις ταῦτον. Εἰ δὲ μηδέ-
 ἰποτε ἐγέννησας, κατὰ δὲ, ἀλλ' ἔκτισας, πού τὸ γεννησάσθαι
 καὶ κτίσθαι ταῦτον; Ῥημάτων κενοδοξία, ῥήματα κενὰ,
 ἰπραγμάτων ἀλήθεια. Διὰ τί δὲ τὸ γεννησάσθαι καὶ τὸ κτί-
 ἰσθαι σοφίζονται; Ὁ Θεός, φησὶν, ἄπλους ἰστι, καὶ οὐκ
 ἰσπερ ἡμεῖς; μέρει μὲν γεννόμενος, μέρει δὲ κτίζομε-
 ἰοῖον, τοῖς μὲν γεννητικοῖς γεννόμενος, τῆ δὲ χειρὶ κτίζο-
 ἰμενος. Οὐκ οὕτω δὲ ὁ Θεός, φησὶν· ἄπλους γὰρ καὶ ἀση-
 ἰμάτιστος· ἀλλ' ὡς τρόπον γεννᾷ, τούτω καὶ κτίζει.
 Ἐπειδὴ περὶ ἀοράτων ἐπαγγέλλῃ, πεφουσιωμένος ὑπὸ
 τῆς ἀκαίρου ταύτης καὶ καταλάς φιλοσοφίας, ἐν τῶν
 ἰρωμένων σε πεισάτω, ὅτι τῷ αὐτῷ τρόπῳ τὰ γενόμενα
 ἰτὴ καλὸν τὴν αὐτὴν ἔχων δύναμις. Λάβε χεῖρα τὴν
 ἰμῆν τῆν φαινομένην, ἵνα ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἐλεγχος
 ἰοράμῃ τῶν ἀοράτων. Ἡ χεῖρ αὐτῆ μία οὐσα καθ' ἑαυ-
 ἰτῆν, καὶ ἐργαζομένη διάφορα, οὐ δύναται τὰ ἀποτελοῦ-
 ἰμενα εἰς μίαν θεωρίαν δεῖξαι. Οἶον, τῆ αὐτῆ χειρὶ κτίξω
 καὶ καταστρέφω· οὐκοῦν, ἐπειδὴ τῆ αὐτῆ ἰστι τὸ κτίσθαι
 καὶ τὸ καταστρέφαι, ταῦτον ἄρα; Ἄλλ' οὐ ταῦτον.
 Ἐπειδὴ λέγουσιν, ὅτι ἡμεῖς ἄλλως γεννώμενος, καὶ ἄλ-
 ἰως κτίζομενος· λέγω καὶ, τῷ αὐτῷ τρόπῳ κτίξω, τῆ
 αὐτῆ χειρὶ, καὶ καθαιρῶ τῆ αὐτῆ χειρὶ, καὶ τύπτω καὶ
 ἰθεραπεύω. Ἐσται οὖν τὸ τύψαι καὶ τὸ θεραπεῦσαι ταῦ-
 ἰτόν; Τῆ αὐτῆ χειρὶ καὶ ὡθῶ τὸν στήχοντα, καὶ ἔγειρω τὸν
 ἰπεσόντα· τῆ αὐτῆ χειρὶ καὶ ψηφίξω, καὶ λύω τὴν ψῆ-
 ἰφον. Ἐσται οὖν καὶ τὸ ψηφίσαι καὶ τὸ λύσαι τὴν ψῆφον
 ταῦτον; Ταῦτα οὖν οὐκ ἰστι μωρολογίας ἐπέκαιας; ταῦτα
 οὐ μῦθοι, καὶ ἀκαίρια; Ἄρα οὐ στένει ἡ ψυχὴ
 Παύλου; οὐκ ἀγανακτεῖ Πέτρος, τοιούτων ῥημάτων
 ἰκμαζόντων κατὰ τῆς θείας διδασκαλίας; Ἀπέγνω-
 ἰτων Χριστὸν ἰ, καὶ ἰμαθες τὸ ἰτέρων. Οὐκ ἰηουσας τοῦ
 Κυρίου λέγοντος; Ὅς ἂν αἰσχυρῶ ἡμε, καὶ τοὺς ἰμοὺς
 ἰλόγους. Πολλοὶ πολλάκις Χριστὸν ὁμολογοῦσι, τοὺς δὲ
 ἰλόγους αὐτοῦ αἰσχυροῦνται. Ὅμολογεῖ Χριστὸν αἰρετικὸς,
 ἰρχεται δὲ εἰς τὸν λόγον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ αἰσχυρό-
 ἰται τὸ ῥῆμα, καὶ λέγει· Ἐγέννησας γὰρ ὁ ἀπαθής; Οὐκ-
 ἰοῦν κατὰ θεοῖον, οὐκοῦν κατὰ ποίησιν.
 ς. Ὅρα; ὅτι αἰσχυρὸν τὸ ῥῆμα; Ὡς τῆς ἀνοίας! Ἐγένον-
 ἰτο λέξων θηραταί, καὶ οὐ τῆς δυνάμεως ἀκριβεῖς ἐξετα-
 ἰσται· πάντα γὰρ ἐφθεῖρον ἡ ματαιότης. Ὁ δὲ πολλάκις
 ἰεῖπον, τῶν αἰρετικῶν ἰ ἀρχαί αὐταί καὶ ἰ πηγαί ὄη-
 ἰλαι. Ἡ Ἐκκλησία αἰρετικὴν ἰχει διδασκαλίαν. Ἐἰπέ
 ἰτὸν ἰηησάμενος γεγεννησθαι τοῦ προεστρέφοντος. Τίς
 ἰστιν ὁ ταύτην καθ' ἡμᾶς, ἦν οὐ καλεῖς αἰρεσιν, γεννη-
 ἰσας; Ἀπ' ἀρχῆς οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν· μετὰ τοὺς
 ἰἀποστόλους ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐθεθεῖαισε. Καὶ ἵνα
 ἰδειχθῆ, ὅτι οἰκουμένης ἦν ἡ πίστις, τοσοῦτων συναχθέν-
 ἰτων, ἐπέτ' ἰμόνοι διεφώνησαν, οἱ καὶ ἀπεκηρύχθησαν.
 ἰπᾶσα ἡ οἰκουμένη συμφωνήσεν, ἐπειδὴ τοῦ φωράματος
 ἦν τοῦ ἀποστόλου. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· καὶ ἐμιμη-
 ἰσαστο ἡ Νέα εἰς οἰκονομίαν τὴν Παλαιάν· Ὅτε οἱ βασιλεῖς
 ἰἄσσυριον ἐπῆλθον ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης, ἐξῆλ-
 ἰθεν ἄδραμ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, κατὰ πέντε βασιλείων
 ἰἐξῆλθε μόνο; ὁ πιστός. Καὶ πόσους στρατεύει κατ' αὐ-
 ἰτων; Δούλους τριακοσίων οἰκογενεῖς καὶ δεκαοκτώ.

b Dno mss. ἀπέγνωσεν τὰ τοῦ Χριστοῦ.
 c Hæc omnino corrupta esse videntur: et tamen omnes
 mss. sic habent.

Unus ὡς ἐν σωλῆνι

Ὅσους ἐστράτευσεν Ἀβραάμ· κατὰ ἀλλοφύλων, ἐστράτευσε Χριστὸς κατὰ τῶν αἰρέσεων· ὅσους ἐστράτευσεν Ἀβραάμ κατὰ ἀλλοφύλων, μᾶλλον δὲ ὅσους ἑαυτῷ συνεστράτευσε, τοσοῦτους ὁ Χριστὸς μεθ' ἑαυτοῦ ὤπλισε κατὰ τῶν αἰρέσεων. Τριακῆσίοι δακαοκτὼ ἐπίσκοποι ἐν Νικαίᾳ· κακεῖ τριακῆσίοι δακαοκτὼ οἰκῆται τοῦ Ἀβραάμ οἰκονομεῖς. Διὰ τί οἰκονομεῖς εἶπεν; Εἶχε γὰρ καὶ ἀργυρωνήτους· ἀλλὰ τὸ γνήσιον ἔδειξε τῆς οἰκίας. Καὶ νῦν Χριστὸς ἐστράτευσεν οὐχ ἀπλῶς πάντας, ἀλλὰ τοὺς οἰκονομεῖς, τοὺς κηρύττοντας τὸν θ̄νον τὸν ἐξ ὄνου, τὸν ζῶντα τὸν ἐκ ζῶντος, τὸ φῶς τὸ ἐκ φωτός. Τί λέγεις φῶς καὶ φῶς; ποία διαφορά ζῶη καὶ ζῶη; ποῖον τὸ διάφορον; Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὁ Πατὴρ φῶς ἐλέχθη, ὁ δὲ Υἱὸς μετὰ προσθήκης. Λέγει Ἰωάννης· Ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ὁ Πατὴρ ἀπολειλυμένος ἐκλήθη φῶς. [577] Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος οὐ ταχέως στρατεύονταί αἰρετικά τὸλμα. εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ Χριστοῦ τοιμῶμενα εἰς Πατέρα ἀναφέρει τὴν ὕβριν, ἀλλ' ὁμιος τὸ ὠμολογημένον ἀπλῶ κατασκευάζει λόγῳ ἢ Γραφῇ, τὸ ἀμφιβαλλόμενον ὀχυρῶ τῇ ἀληθείᾳ. Φῶς ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ μετὰ προσθήκης· ἀρκεῖ γὰρ κηρυχθεὶς γνωρισθῆναι. Φῶς ὁ Υἱός. Ἰνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι φῶς μὴ νοερὸν ἐκεῖνον, τὸ δὲ ἔπειρον νόον, Φῶς ἀληθινόν. Πάλιν ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὡσερ φῶς· ὁ ἥλιος, καὶ φῶς ἡ σελήνη, ἀλλὰ τὸ μὲν μέγα φῶς, τὸ δὲ μικρὸν φῶς· οὗτοι καὶ ὁ Πατὴρ φῶς, ἀλλὰ μέγα· οὗτοι καὶ Υἱὸς φῶς, ἀλλὰ μικρὸν· ἴνα μὴ ταῦτα λέγῃ, Ἥσας; προλαμβάνει· Ἢ Ζαβουλῶν, καὶ γῆ Νεθθαλεμ, ὁδὸς Θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τὴν ἐθῶν. ὁ λαός, ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ, φῶς εἶδε μέγα. Εἰ ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, καὶ φῶς μέγα, ὁ Θεὸς μέγας. Εἰ ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, ὡς γέγραπται παρὰ Ἰωάννου, ἔτι Ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν· εἰ ὁ Θεὸς τὸ φῶς μέγα, Θεὸς μέγας. Μέγα; γὰρ ὁ γεννητός, καὶ μέγας ὁ γεννηθεὶς· μεγάλη ἡ ρίζα, μέγας ὁ καρπός· μέγα τὸ φῶς, μέγα τὸ ἀπαύασμα. Οὐκ οἶδα μικρὸν καὶ μέγα, ἀλλὰ μέγα οἶδα ἴνα Θεὸν, Τριάδα. Μέγας ὁ Θεός· Ὁ Θεὸς μέγας, ὁ αἰώνιος, ψῆσιν Ἥσας· ὁ δὲ Παῦλος, Ἀπεκδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μέγας ὁ Θεὸς, μέγας Κύριος, ὡς ψοσι Δαυὶδ· Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἰσχύς καὶ δύναμις ταῦτων (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις), Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν· ὡ·εἰ· ἔλεγε· Μέγας ὁ Πατὴρ, μεγάλη ἡ δύναμις αὐτοῦ. Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ. Μεγάλη ἰσχύς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ μεγάλη δύναμις καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ψοσι ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις· Καθίστατε εἰς Ἰερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύσηθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἄλλ' ὅρα τί σοφίζονται τὴν δύναμιν. Ἐστίν, ψῆσι, ἡ δύναμις, ὡς πλοῦτον ἔχουσα ἐπαγγελίαν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐκ εἴρηται, ψῆσι, Θεός, ἀλλὰ ἀρραβὼν Θεοῦ· καὶ πᾶς ἄκουε· Ὁ ἀρραβὼν μέρος ἐστὶ δώρου, οὐδὲ ὀλέκλιρον δῶρον, ἀλλὰ μέρος τοῦ ὅλου. Γέγραπται γάρ, ψῆσι, περὶ τῶν ἀποστόλων· Συγγρηθέντες ἐν Πνεύματι τῆς ἀσσηγείας τῷ ἁγίῳ, ὃ ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. Ὅρα, ψῆσιν, ὅτι δῶρόν ἐστι Θεοῦ, καὶ οὐ Θεός. Ὅστε οὖν δῶρον καὶ ἀρραβὼν μέρος ἐκ τοῦ ὅλου. Ἐὰν οὖν ἴδῃς καὶ τὸν Θεὸν μέρος λεγόμενον, καὶ οὐχ ὄλον· καὶ δῶρον, καὶ οὐχ ὄλον· τί λέγει γάρ; Ὁ δὲ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας. Τίς ὁ ἀρραβὼν; τίς ἡ κληρονομία; τίς ὁ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας; Ἡ κληρονομία δῶρόν ἐστι τοῦ τὴν κληρονομίαν δεδικωτός, οὐκ αὐτὸς ὁ κληρονομούμενος. Λέγει τοῖνον· Ὁ ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν τὸ Πνεῦμα. Εἰ τὸ κληθῆναι τὸ Πνεῦμα ἀρραβὼνα σκανδαλίζει σου τὴν ψυχὴν, ἐὰν ἴδῃς καὶ τὸν Θεὸν κληρονομιαν λεγόμενον, τί ποιεῖς; Πρόσεχε ἀκριβῶς, πᾶς οὐ μόνον κληρονομούμενον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν κληρονομιαν λεγόμενον. Ἄκουε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου. Ὁ Θεὸς μερὶς κληρονομίας τὸ Πνεῦμα ἀρραβὼν κληρονομίας. Εἰ ποιεῖ ἐλάττωνα τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα τὸ λέγεσθαι μερῖβα κληρονομίας, ἐλάττω καὶ τὸ Πνεύματος τὴν ἀξίαν τὸ κλειεῖσθαι ἀρραβὼν κληρονομίας. Λέγει Δαυὶδ ἀλλαχού· Κύριος μερὶς μου ἐν τῷ ζῶντι. Μερὶς μου, τίνος μερῖσαντι; Εἰ γάρ εἰς, οὐχ ὄλος. Εἰ λέξω ἐν ἰθρατῆς, καὶ οὐ νοημάτων ἐξεταστῆς, οὐδὲν κωλύει σε καὶ τὸν Πατέρα Θεὸν βλασφημῆσαι, ὃν δοκεῖ· σέβασθαι. Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου· καὶ, Μερὶς μου εἰ ἐν

γῆ ζῶντων. Διὰ τί δὲ λέγεται ἡ αὐτογενὴς δύναμις καὶ κληρονομία; Ἐπειδὴ τὸν Θεὸν αἰρέσει αὐ δεχόμεθα, καὶ ἕκαστος, ὁ μὲν τὴν πλάνην αἰρεῖται, τὸν Θεὸν δέχεται, καὶ γίνεται μερὶς τοῦ πιστοῦ εἰς θεὸς Θεός. Οἶόν τι λέγω· Γέγραπται τοῖς Αἰουταῖς· ἔσται σοι μερὶς ἐπὶ τῆς γῆς· Κύριος γὰρ μερὶς ἐπ' εἰ ὁ Θεὸς λεγόμενος μερὶς οὐ σκανδαλίζει σε, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρραβὼν λεγόμενον διὰ τί σκανδαλίζει σε; ζ. Περιέλιωμεν πᾶσαν σύγχυσιν ἀπιστίας, καὶ δεῖξτε τὴν ἀσύγχυστον πίστιν. Ἐως πότε βαρυνεῖς σου τὴν διάν, αἰρετικῆ, ὡς Φαραῶ; ἕως πότε οὐ [578] ζῆγτεῖς τὰ θεῖα ῥήματα; Ἐχεις λογισμὸν ζυγῶν ἐν ἱεζυγοσάται τὰ ῥήματα τοῦ Σωτῆρος· νόει ποία ἐπερὶ σαρκός, ποία τὰ περὶ θεότητος· νόει τὰ περὶ ἀξίας, νόει τὰ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἵνα μὴ λεγῆς περὶ σοῦ τὰ ἐν τῇ προφήτῃ περὶ τοῦ Χαναάν λεγόμενου· ἐν χειρὶ αὐτοῦ κυρὸς ἀδικίας, ἡγὰρ καταδυναστεύεις. Καὶ Δαυὶδ, Πλῆρ μῆτιμοι εἰ τῶν ἀνθρώπων· τῶν αἰρετικῶν ἐν ζυγῷ τοῦ δικαίου Κατέχεις ζυγῶν, καὶ φθειρεῖς τὸ δίκαιον; Βλέπε τὸν γόν τοῦ Σωτῆρος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔρ ἐσμῖν· τὸ ἀνισον; Βλέπε τὰς πλάστιγγας τοῦ θεοῦ λόγῳ ἐωρακῶς ἐμῆ, ἐώρακε τὸν Πατέρα μου. Πού τὸ ἀγον, ποῦ τὸ ἀνάγον; Βλέπε τὸν Πατέρα ἐλευθερωτῶν καὶ τὸν Υἱὸν ἐλευθεροῦντα, ὡς αὐτὸς λέγει· Ἐὰν ἢ Υἱὸς ὑμῶν ἐλευθερώσῃ, δοῦλοὶ ἐστε· καὶ Πατέρα γοντος; Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χρῆτῷ Ἰησοῦ ἡλευθέρωσέ με. Εἰ Πατὴρ ἐλευθερῶν εἰ ἐλευθεροί, εἰ τὸ Πνεῦμα ἐλευθεροί, ποῦ τὸ δοῦλον; Ἰ γοντοὶ ἡμᾶς; πάντα ζυγῶν ἀμαρτίας καὶ ζυγῶν ἀπει ἀποσυζῶμεν. ἔχειν τὴν πίστιν ἀκρίβην. Μὴ ἀνοεῖται δὲ αἰρετικοὶ τὰ λεγόμενα. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα λεγόντων· δι· διὰ τί μὴ τὰ ἤδικα ἡμῖν διαλέγεται; διὰ τί μὴ τρώπων καὶ κοσμῆτητος; Οὐ τοῦτο δὲ ποδοῦντες εἶσιν, ἀλλὰ τὸν ἔλεγγον φυοῦντες. Ἀληθῆ διδωσκοντες; Ἠκούσας πολλαίς τις μεγάλης διδασκαλῆς ἤκουσας περὶ ἡθῶν· διωρῶσά σου τὸ ἡθός· ἔπε περὶ τρώπων· ἐρῶσῶμιά σου τὸν τρώπων· ἀλλὰ τὸ ἐμὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Ἠλθεν Ἰωάννης, μὴ ἐπὶ μήτε πίνων· λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἡλθεν ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ δοθῆναι καὶ πίνων· λέγουσιν. Ἀπὸκος φάτος καὶ οἰνοπότης· οὐδὲν ἀρέσκει τῇ πῆ· Ἐὰν εἴπῃς περὶ ἡθῶν, λέγει, Ἐγὼ περὶ πίστεως ἔρ σε· ἐὰν εἴπῃς περὶ τῆς πίστεως, λέγει, Ἐγὼ ἢ περὶ τρώπων ἀκούσαι. Διὰ τοῦτο τὸ παιδιώδες, τίς κίας βαπτίζων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ἠδύλωσαμεν ὄμν, οὐκ ὠρῆσασθε· ἐδῶρησασμεν, καὶ οὐκ ἐπέρο· Ἠδύλωσαμεν· λόγῳ ἁγίῳ, λόγῳ φωταίνῃ τὴν πῆνῇ κατὰστασιν ἤκούσατε· Ἐδῶρησασμεν· λόγῳ ἐπιδῶνόμενῳ, θρηνοῦντι ὕμνον τὴν ἀπιστίαν· καὶ ἤκούσατε, οὐτὰ τὰ περὶ ὁμῶν ἀκούσαντες, ὠρῆσασθε οὐτὰ τὰ καθ' αἰρέσεων ἀκούσαντες, ἐπανθήσατε. Ἡ ὁ Βαπτιστής· λέγουσι· Δαιμόνιον ἔχει· καὶ οὐκ ἐπὶ κτεῖ ὁ Βαπτιστής, ἀλλὰ τοῦ ἔργου ἔχετι. Ὅρξ γὰρ τὸν καὶ τὰ αὐτὰ πάσχοντα τῷ Σωτῆρι. Περὶ τοῦ ἔργου ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαῖνε τί αὐτοῦ ἀκούετε; Οὐχὶ μακάριός ἐστίν ὁ Χρῆστῆς ἐκεῖνος, ὁ τῇ ἰσῆ ὕβρι ὑποπίπτων τῇ Δεσποτικῇ; Ἰλος κηρύττει ἀλήθειαν, καὶ λέγει αὐτῷ Φητος· Με Παῦλε, τὰ πολλὰ σε γράμματα εἰς μαῖναι καπαι. Μαῖνα γὰρ φαίνεται τοῖς μὴ καθεστηκῶσι ἐπὶ φρονα. Ὁ δὲ, Οὐ μαῖνομαι, ψῆσι, κρεῖιστε Φη· ἀλλὰ ῥήματα σωρροσύνης καὶ δικαιοσύνης φέμαι. Ὅρξ τὴν ἔνθεον κληρονομίαν, τὴν μαῖναι μὲν σθεῖσιν, σωρροσύνης δὲ λαμπροτέραν; Ἄκουε· καὶ ὁ Βαπτιστής, ὅτι δαιμόνιον ἔχει, ὡς ἤκουσαν οἱ ἐρὶ προφῆται δαιμονιωνῆτες. Ἀπὸσταίε ποτε ἔλπισα προφῆτης βιον μαθητὴν προφῆτην, καὶ λέγει εἰ Ἀπαθε καὶ εδῆρσεις Ἰησοῦ τὸν ἀρχοντα· λέξε τὸν ἰδῶ, καὶ εἰπέ αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ Ἰσραὴλ· Ἰδοὺ πῆρικῶ σε εἰς βασιλέα· καὶ εἰ ἐπ' αὐτόν τὸ λέξας τὸ ἐλαλοῦ, καὶ χρισὸν αἰτῆ βασιλέα. Ἀποσταίε προφῆτης μαθητὴν κρεῖιστε λαμβάνει τὸν ἀρχοντα τότε γὰρ οὐκ ἦν βασιλεὺς ἢ ἀλλ' ἄργον τὸ βασιλευμένον· λέγει αὐτῷ· Ἐβὲ εἰ καὶ λαβὼν αὐτὸν ἰδῶ, καὶ τὰ ῥήματα λέγει, καὶ τῷ ρατι· χρεῖν· καὶ ὡς ἔχρισεν, ἐφωγεν, ἀνεχώρησε. Δῖσιν οἱ συνάρχοντες τῷ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν· Τί ἡλθετος πρὸς σέ ὁ ἐπ' ἡλητος; ἀπὶ τὸ, Ὁ δαιμόνιῳ

Ac vide rem mirabilem. Divina dispensatione factum est, ut Novum Testamentum Vetus imitaretur. Cum reges Assyriorum in Palaestinam irruerunt, exiit Abraham contra alienigenas, contra quinque reges; exiit solus fidelis. Quot adversus eos educit? Servos recentos et octodecim, ipsosque vernas. Quot Abraham educit contra alienigenas, tot educit Christus contra hæreses: quot contra allophylos produxit, mo secum educit Abraham, tot Christus secum arripavit contra hæreses. Trecenti decem et octo episcopi Nicææ erant, et illie trecenti decem et octo famuli vernaculi Abraham. Cur vernas vocavit? Habuerit enim etiam emptitios: sed fidem familiæ ostendere voluit. Nunc quoque Christus in bellum educit non omnes, sed vernas, qui prædicabant eum qui est ex eo qui est, viventem ex vivente, lumen de lumine. Quid ais, lumen de lumine? quæ differentia vitam inter et vitam? quod discrimen? Quodque mirum est, Pater lumen dictus est, Filius vero cum addito. Ait Joannes, *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); de Filio autem, *Erat lux vera* (Joan. 1. 9). Pater absolute lumen vocatur. Quia enim hæretici contra Patris divinitatem non facile pignant, etsi ea quæ contra Christum moventur, in Patris maxime contumeliam vergant, tamen Scriptura quod in confesso est simpliciter oratione construit, quod autem controversitur, veritate communit. Lumen est Pater, sine ullo additamento: nam si cognoscatur, sufficit ut prædicetur. Lumen est Filius. Ne quis dicat lumen illud intelligibile esse, hoc autem adulterinum: *Lux vera*. Rursum ne quis dicat, quemadmodum sol lux est, et luna quoque lux, sed alia magna, alia exigua: ita et Pater lumen, sed magnum; ita et Filius lumen, sed parvum; ne id dicatur, præoccupat Isaïas: « Terra Zabulon et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa genium, populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam (Isai. 9. 1. 2). Si Deus lux est, et lux magna, Deus magnus est. Si Deus lux est, ut scriptum est a Joanne: *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); si Deus lux est magna, Deus magnus est. Magnus quippe est generator, magnus et genitus: magna radix, magnus fructus: magna lux, magnus splendor. Non novi parvum et magnum, sed magnum novi unum Deum, Trinitatem. Magnus Deus: *Deus magnus æternus* (Isai. 26. 4), ait Isaïas; Paulus vero: *Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Magnus Deus, magnus dominus, ut ait David: *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (Psal. 146. 5). Verum quoniam fortitudo et virtus idem est (Christus enim Dei virtus), *Magnus Dominus noster*; ac si diceret, Magnus Pater, et magna virtus ejus. *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (1. Cor. 1. 24). Magna fortitudo Filius, quoniam magna virtus Spiritus sanctus, ut ait Servator apostolis: *Sedete Jerosolymis, donec induamini virtute ex alio* (Luc. 24. 49). Sed vide quomodo le illa virtute argutentur. Est, inquit, virtus ut pote quæ divitiarum promissionem obtineat. Spiritus enim, aiunt, non est appellatus Deus, sed pignus Dei: idque quomodo; accipe. Pignus pars est doni, neque totum donum, sed pars totius. Scriptum est enim de apostolis: *Obsignati in Spiritu promissionis uncto, qui est pignus hereditatis nostræ* (Ephes. 1. 13. 14). Vide, inquit hæreticus, donum esse Dei, non Deum. Itaque donum et pignus pars est totius. Quid ergo si videris Deum quoque partem vocari, et non totum, ac donum, et non totum? Quid enim ait? *Et pignus hereditatis*. Quod pignus? quæ hereditas? quod pignus hereditatis? Hereditas donum est ejus qui hereditatem dedit, non ille ipse in hereditatem accipitur. Ait igitur, *Pignus hereditatis nostræ Spiritus*. Si quod Spiritus vocetur pignus, id animæ tuæ offencilulo est, si videris Deum hereditatem appellatum, quid facies? Attende diligenter, quomodo non tantum hereditate acceptus, sed etiam ipsa hereditas appelletur. Audi Davidem dicentem, *Dominus pars hereditatis meæ* (Psal. 15. 5). Deus pars hereditatis: Spiritus

ignus hereditatis. Si id Filium aut Patrem minorem facit, quod dicatur pars hereditatis, id Spiritus dignitatem minuit, quod vocetur pignus hereditatis. Ait David alibi: *Dominus portio mea in terra viventium*. Portio mea, quo partiente? Si enim unius, non totus. Si voces auceparis, nec sensum exploras, nihil obstat, quominus etiam in Deum Patrem blasphemiam utaris, quem colere videris. *Dominus pars hereditatis meæ*; et, *Portio mea es in terra viventium* (Psal. 141. 6). Cur vero illa ex se genita virtus portio et hereditas vocatur? Quia Deum arbitrio nostro accipimus, et ex singulis alius errorem deligit, alius Deum accipit, efficiturque Deus sic electus fidelis hominis portio. Exempli causa: præscriptum fuit Levitis, *Non erit tibi portio super terram* (Num. 18. 20): Dominus enim portio illorum erat. Si absque offensione audis Deum vocari portionem, cur offenderis audiendo Spiritum sanctum vocari pignus?

7. Auleramus itaque omnem incredulitatis confusione, et sinceram fidem amplectamur. Quousque cor tuum aggravas, hæretice, ut Pharaô? quousque divina dicta non ponderas? Rationem in te habes ut libram; expende verba Servatoris; intellige quæ de carne dicantur, quæ de divinitate, quæ de dignitate, quæ de dispensatione, ne de te dicatur id quod in propheta de Chanaan dicitur: *In manu Chanaan statera iniquitatis, dilexit dominatam ad opprimendum* (Osee 12. 7). Et David, *Verumtamen vani filii hominum* (Psal. 61. 10). Hæreticorum est in statera fraudare. Tenes stateram, et justitiam opprimis? Vide libram Servatoris: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Ubinam inæqualitas? Vide lancës divini Verbi: *Qui vidit me, ridit et Patrem meum* (Joan. 14. 9). Ubinam hic descendens, ubi ascendens? Vide Patrem liberantem, et Filium liberantem, ut ipse ait: *Nisi Filius vos liberaverit, servi estis* (Joan. 8. 36); et Paulum dicentem, *Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me* (Rom. 8. 2). Si Pater liberat, si Filius liberat, si Spiritus liberat, ubi servus in illis? Verum utinam omnes jugum peccati, jugum hæresis effugientes, fidem habeamus firmam. Ne ignorent porro hæretici ea quæ dicta sunt. Multos audivi dicentes, Cur non de morum institutione nos alloquitur? cur non de decoro et honestate? Illud porro dicunt non ex harum rerum studio, sed quod se redargui formident. Veram emendationem expetis? Audisti sepe magnam doctrinam, de moribus audisti; emendavi mores tuos; audisti de moribus; vitam tuam concinnavi; sed ut ait Dominus: *Venit Joannes non manducans, neque bibens; dicunt, Dæmonium habet; venit Filius hominis manducans et bibens; dicunt, Homo vorax et vini potor* (Matth. 11. 18. 19). Nequitia nihil placet. Si de moribus loquaris, ait: Ego de fide te interrogo; si de fide dicas, ait: Volebam de moribus audire. Ideo hæc puerilia nequitia dicta exagitans Servator dicebat: *Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non luxistis* (Matth. 11. 17). Tibia cecinimus: concione sancta, concione conspicua morum institutionem audistis, *Lamentati sumus* laboriosa oratione, dolore plena, lugente vestram incredulitatem; et non audistis, neque ea, quæ ad vos spectabant, audientes saltastis, neque ea, quæ adversus hæreses dicta sunt audientes, luxistis. Venit Baptista; dicunt, *Dæmonium habet*; neque indignatur Baptista, sed in suscepto munere pergit. Vides enim eandem illi accidisse, quæ Servatori. De Servatore dicebant Judæi, *Dæmonium habet, et insanus est; cur illum auditis* (Joan. 10. 20)? Annon beatus est ille Christianus, qui iisdem atque Dominus contumelias afficitur? Paulus veritatem predicat, et ait illi Festus: *Insanis, Paule, multæ te literæ ad insaniam reducunt* (Act. 26. 24); insania quippe videntur esse iis, qui inconsiderate agunt, illa quæ sunt sagacitatis plena. Ille vero, *Non insanio*, inquit, *optime Feste, sed temperantiæ justitiæque verba profero* (Ibid. v. 25). Vides divinam loquendi libertatem, quæ insania reputabatur, sapientia splendidiorem esse? Audit Joannes Baptista, quod dæmonium ha-

beat, quemadmodum prisci illi prophetae dæmoniaci sunt appellati. Misit aliquando Eliseus propheta discipulum suum prophetam, his verbis: *Vade, et invenies Jehu principem: abduc eum seorsim, et dic illi: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce unxi te in regem; et effunde super illum cornu olei, et unge eum in regem* (4. Reg. 9. 2. 5). Mittit propheta discipulum prophetam; principem adit. Tunc enim rex non erat Jehu, sed sub rege princeps. At illi: Veni seorsum, et abductum his alloquutus est, et ex cornu unxit: postquam unxerat, aufugit, secessit. Dicunt ad Jehu ceteri principes: *Qua de causa lymphatus ille te adiiit* (Ibid. v. 11)? ac si dixissent, Cur venit hic dæmoniacus? *Cur te lymphatus ille adiiit?* Sic ab initio prophetae contumelias affliciebantur, sic et apostoli. *Cur ad te venit ille lymphatus?* Ille metuens ne de regno verba facienti sibi periculum esset (rege enim solum occupante, non sine periculo regnum in alium transferretur), respondit: *Vos scitis ejus garrulitatem et nugacitatem* (Ibid.). Assentiebatur ille non sententiae, sed voci. Nostis ejus garrulitatem. Deinde illi intelligentes, veritatem nunquam irrideri, qui irriserant,

veritatem ediscere satagunt: *Non æquam est id nobiscum non communicari.* Injuria et amicos, arcanum illud perperam celas. Si lymphatus est, cur quaeris lymphati dicta? Inique agis. Je nisi nobis id ronunties. Malitia virtutem despicit et anxie persequitur illam. Ut dæmoniacum damnaverant, ita dicta ejus ut vera explorabant. Quid indicavit, dicit. Abduxit me seorsum, et effudit me cornu olei. Veritatis vim adverte, quomodo propheta, quæ prius irridebatur, ad sui adorationem transiit: quomodo propheta ille lymphatus ipsis habu- fortior fuerit. Dicit, Abduxit me seorsum, et effudit super me cornu olei: altaque voce principes dixerunt, Vivat rex, Viden' quomodo illi simul prophetiam irriserunt, et admirati sint: damnaverunt crediderint? Dæmoniacum vocabas, et a dæmoniacum unctum regem appellas? Sic neque nos, neque posteros nostros, neque posteros obstupescere par est, si contumeliosum ab hæreticis audire contingat. Quam nos pro Christo glorificemur, ut cum Christo glorificemur, cui gloria et imperium in sæcula Amen.

MONITUM

« Hisce quatuor in Jobum orationibus perineptis, inquit Savilius, quæ tamen per omnes fere biblicæ thecas reperiuntur, Lælius Tifernas interpres quintam addit, quæ nihil aliud est quam ἀπάθεισμα καὶ ὀμοφωνίης, suo denum loco representandum. » Ineptas jure dicit Savilius, nec est quod plurimus dæmoniacus

IN JUSTUM ET BEATUM JOB, SERMO PRIMUS (a).

1. Annus nobis hodie venit orbis athleta, venit nobis stropendus ille angelisque par certator, qui multas a diabolo plagas, multa a Deo testimonia accepit, multaque præmiis a spectatoribus angelis donatus est, qui multis vulneribus affectus ab inimico, magnifice coronatus a Deo in orbe ostensus est. Ita enim ipsam alloquitur: *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus apparerem* (Job 40. 8)? Quis ergo bellatorum hujusmodi pro merito laudare possit? quis paria gestis ejus bravia neclere audeat? quis tentabit immensum laudum pelagus ingredi? Quemadmodum enim nemo sanæ mentis tentaverit pelagus gressibus humanis trajicere, sic nemo sapiens etiam inter doctores ausit unquam tentare promeritis generose beatissimæque illius animæ laudes auditoribus efferre. Illius enim gesta humanam omnem exsuperant sapientiam: illius certamina omnes coronas superant. Angelica ergo egemus lingua, quo summis, ut ita dicam, digitis vas unguentarium illud tangentes, totam simul ecclesiam repleamus. Nam si vas illud Jobi vel tangere aggrediamur, vel paulisper moveamus, statim ex unguento odoris fragrantia impletur ecclesia. Audiamus igitur historiam de illo dicentem: *In omnibus his quæ ipsi acciderunt nihil peccavit Job labiis contra Dominum* (Job. 1. 22). Vidistin' testimonium angelorum laudes excitans? vidistin' testimonium diabolum eam comatibus ejus confundens? *In omnibus his quæ ipsi contigerunt nihil peccavit.* Hoc Dei testimonium per omnem ecclesiam, quasi unguentum pretiosum, auditores lætificat. O vas pretiosum in uno Arabia loco reconditum, ac per totum orbem bonum unguenti odorem emittens! o vas sexcentis lapidibus, et plagis et telis a diabolo impetitum, non effuso unguento!

Plurimus fuit diabolo labor, ut vas illud contra unguentumque pietatis periret: curavit nempe tetrum ulcerum odorem unguenti fragrantiam odorare. Nam et illius corpus ex sanie vulnerum telis emittebat odorem; sed mansit vas vulneratum, et amisit unguentum, ut et nos opportune illi dicamus *Unguentum effusum nomen tuum* (Cant. 1. 2). Optretium ergo est nudum atletam, ut certavit, ostendere, ut in admirabilem illam imaginem respiciamus ex ipsa rerum natura intelligamus, Deum, ut ostendat se in terra homines justos habere, qui non propter adulationem sicut Adam seducerentur, sed propter nobile cruciatum et verbera coronarentur, hoc spectaculum permisisse. Apostata, inquit, altam sapiens Adamum deceptum, et mulierem blanditiis seductam ex paradiso ejecisti: ecce hominem, qui sine scripturæ mandatis vixit, et non scriptam naturæ legem ex animi vi servavit. Adhibe mille blandimenta, adulationes mille, tormenta totidem, non poteris optinere hanc animam dimovere. Ecce primum hominem eicisti ex paradiso. Vide nunc, tenta si potes, restitit sterquilino atletam supplantare. Sed paulo altius si placet, repetamus historiam. *Vir quidam erat in regionibus Ausitide, nomine Job. Et erat vir ille irreprehensibilis, justus, pius, verax, abstinentis ab omni re mala* (Job 1. 1). Talis erat Adam antequam mulierem temptaret. Ideo hic uxori non morem gessit, ne parem incidat casum. Ille indutus erat incorruptio et noverat is qui formavit illum, et quia uxori morem gessit, nudus, et damnatus fuit. Hic nudus erat, non credidit uxori, et quia uxori non credidit, angelicis coronis vestibusque indutus est. Ille qui uxori morem gessit, ex paradisi deliciis excidit, terramque nas parientem effecit, mortemque in hereditatem accepit; hic quia uxori non obtemperavit, et a sterquilino et a plagis liberatus est, regnumque celorum

(a) Hic sermo et tres sequentes collati sunt cum Codicibus Rogius 1819, 1963, 1964, Colbertio 974.

ως τί ἦλθε; *Τι ἦλθε πρὸς σὲ ὁ ἐπίληπτος οὖτος;* ἢ ἀπ' ἀρχῆς ὑβρίζοντο οἱ προφῆται, οὕτως οἱ ἀπόδοι. *Τι ἦλθεν ὁ ἐπίληπτος ἐκεῖνος πρὸς σὲ;* Φοιμένος μὴ ἐξάκουστον ποιῆση τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, ἢ κινδυνεύση (βασιλεὺς γὰρ βασιλευόντος ἐπικινδύνουν εἰς ἕτερον μετενεχθῆναι [579] τὴν ἀρχήν), λέγει· *μεις οἴδατε τὴν ἀδόλοσχιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φωναίαν αὐτοῦ.* Συνέθετο οὐ τῇ γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ φωνῇ. Οἶε αὐτοῦ τὴν ἀδόλοσχιαν. Εἶτα ἐκεῖνοι συνιέντες, ὅτι ἴσως ἡ ἀλήθεια γελᾶται, αὐτοὶ οἱ καταγελάσαντες οὐδάζουσι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν· *Ἄδικόν ἐστιν, Ἰηοῦ, ἢ μὴ ἀπαγγεῖλῃς ἡμῖν.* Ἄδικαίς τὰ τῶν φιλῶν· καὶ οἰκουμένην ἀναδειχθεῖς. Οὕτω γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαδόμενος εἶπεν· *Οἷε δὲ με ἄλλως σοὶ κεχρηματικῶς, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος;* Τίς οὖν τὸν τοιοῦτον ἀριστία κατ' ἀξίαν εὐφημησάι δύναται; τίς ἀντάξια ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξαι κατατολήθη; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἀπειρον πάλαιος ἐγκυμίων ἰδῆναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἂν τις τῶν νῦν ἐχόντων καταμῆσειε ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαγος βήμασιν ἀνυπνίους διαπεράσαι, οὕτως οὐδέ τις τῶν σοφῶν καὶ ν διδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτὲ τοὺς κατ' ἀξίαν ἐπαίσεις τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισολοβίου ψυχῆς τοῦ [D] ἀκροσταῖς διηγήσασθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ἰσχύα ἐπιπέσει κατὰ τὸν τοιοῦτον κατατολήματα· πᾶσαν ἰσχύα ἐπιπέσει κατὰ τὸν τοιοῦτον κατατολήματα. Οὐκ ἀγγελικῆς ἐπιπέσει γλώσσης, ἵνα ἄκροις, ὡς εἶναι, τοῖς δακτύλοις ἐφαπόμενοι τῆς μωροῦτικῆς ἐκείνης, τὰν ὁμοίαν τὴν ἐκκλησίαν πληρωσωμεν. Μόνον γὰρ ἐάν χειρῆσιν ἀψάσθαι τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰώβ, καὶ μὴ αὐτὸν διασταλεύσωμεν, εὐθύς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου κληθῆσθαι πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας ἀπὸ αὐτοῦ λεγούσης· *Ἐν πᾶσι τοῦτοις τοῖς συμβεβόησιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρ ἐν Ἰώβ τοῖς χεῖλεσιν ἰσχυρῶν Κυρίου.* Εἶδες μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἑλῶν διεγείρουσαν; εἶδες μαρτυρίαν τὸν διάβολον ἀπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ καταισχύουσαν; *Ἐν σὶ τοῦτοις τοῖς συμβεβόησιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρ.* Αὐτὴ τῆ τοῦ θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν. Μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὁ γέου πολυτίμου εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν κειμένον, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου ἢ ἀγγέλου μυρίας λίβας καὶ πληγαῖς; καὶ βέλεις παρὰ τοῦ διαδόλου τυφθέν, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐχθάνοντος! Πολὺς ἐγένετο τῷ δικ-

ῶς ἀληθεύοντος τὰς λέξεις ἐδαπάνισαν. *Τι ἀπήγγειλέ σοι, λέγει.* Ἐλαβὲ με ἰδίᾳ. Βλέπε ἰσὺν τῆς ἀληθείας, πῶς ἡ γελασθεῖσα προσεκυρήθη δόξα, πῶς ὁ προφήτης ὁ ἐπίληπτος, καὶ νόμων ἰσχυρότερος ἐγένετο. Λέγει· *Ἐλαβὲ με ἰδίᾳ, καὶ ἐπέχεέ μοι τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου· καὶ ἐπήραν φωνὴν οἱ ἄρχοντες, λέγοντες· Ζήτη ὁ βασιλεὺς.* Ὁρᾷ πῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐγέλασαν τὴν προφητείαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ κατεψηφίσαντο καὶ ἐπίστευσαν; *Δαιμονιώντα ἐλεγε, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δαιμονιώντος γαιροτονηθέντα βασιλέα καλεῖς;* Οὕτως οὐ δεῖ ξενίζεσθαι οὐδὲ ἡμᾶς, οὐδὲ τοὺς ἡμῶν πατέρας, οὐδὲ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, ἐάν παρ' αἰρετικῆς γλώσσης ἀκούσωμεν τι τῶν εἰς ὕβριν συντεινόντων. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ Χριστοῦ δοξάζεσθαι, ἵνα ἐν Χριστῷ δοξασθῶμεν, ὡς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοῦ; αἰῶνα. Ἀμήν.

AD QUATUOR HOMILIAS IN JOBUM.

stremus esse illas spurias, et Joanne nostro indignas. Interpretationem tamen Latinam Lælii Tifernatis, quod ea intricata esset, rejecimus, novamque paravimus.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰάβ, Ἀΐχος α΄.

ἦεν ἡμῖν ἐνιαύσιος σήμερον ὁ τῆς οἰκουμένης ἡγεῖς· ἦεν ἡμῖν ὁ ξένος καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμοίμος ἰσχυρῆς, ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαδόλου τυπτόμενος, καὶ ἰλὰ παρὰ τοῦ θεοῦ μαρτυρούμενος· ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ δόλου πληττόμενος, καὶ πολλὰ βραβεῖα παρὰ τῶν ἰσὺν ἀγγέλων ὑποδεχόμενος· ὁ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ σιζόμενος, καὶ μέγας στεφανίτης ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς οἰκουμένην ἀναδειχθεῖς. Οὕτω γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαδόμενος εἶπεν· *Οἷε δὲ με ἄλλως σοὶ κεχρηματικῶς, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος;* Τίς οὖν τὸν τοιοῦτον ἀριστία κατ' ἀξίαν εὐφημησάι δύναται; τίς ἀντάξια ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξαι κατατολήθη; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἀπειρον πάλαιος ἐγκυμίων ἰδῆναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἂν τις τῶν νῦν ἐχόντων καταμῆσειε ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαγος βήμασιν ἀνυπνίους διαπεράσαι, οὕτως οὐδέ τις τῶν σοφῶν καὶ ν διδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτὲ τοὺς κατ' ἀξίαν ἐπαίσεις τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισολοβίου ψυχῆς τοῦ [D] ἀκροσταῖς διηγήσασθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ἰσχύα ἐπιπέσει κατὰ τὸν τοιοῦτον κατατολήματα· πᾶσαν ἰσχύα ἐπιπέσει κατὰ τὸν τοιοῦτον κατατολήματα. Οὐκ ἀγγελικῆς ἐπιπέσει γλώσσης, ἵνα ἄκροις, ὡς εἶναι, τοῖς δακτύλοις ἐφαπόμενοι τῆς μωροῦτικῆς ἐκείνης, τὰν ὁμοίαν τὴν ἐκκλησίαν πληρωσωμεν. Μόνον γὰρ ἐάν χειρῆσιν ἀψάσθαι τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰώβ, καὶ μὴ αὐτὸν διασταλεύσωμεν, εὐθύς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου κληθῆσθαι πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας ἀπὸ αὐτοῦ λεγούσης· *Ἐν πᾶσι τοῦτοις τοῖς συμβεβόησιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρ ἐν Ἰώβ τοῖς χεῖλεσιν ἰσχυρῶν Κυρίου.* Εἶδες μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἑλῶν διεγείρουσαν; εἶδες μαρτυρίαν τὸν διάβολον ἀπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ καταισχύουσαν; *Ἐν σὶ τοῦτοις τοῖς συμβεβόησιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρ.* Αὐτὴ τῆ τοῦ θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν. Μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὁ γέου πολυτίμου εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν κειμένον, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου ἢ ἀγγέλου μυρίας λίβας καὶ πληγαῖς; καὶ βέλεις παρὰ τοῦ διαδόλου τυφθέν, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐχθάνοντος! Πολὺς ἐγένετο τῷ δικ-

δόλου κάματος, ἵνα τὸ ἀγγεῖον συντερίψῃ, καὶ τὸ μύρον τῆς εὐσεβείας ἀφανίσῃ· καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῆς δυσωδίας τῶν τραυμάτων ἀμαυρῶσαι τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπώζεσεν ἀπὸ τῆς ἐλκώσεως τῶν τραυμάτων· ἀλλ' ἔμεινε καὶ τὸ ἀγγεῖον τραυματιζόμενον, καὶ τὸ μύρον μὴ ἀπολλύμενον, ἵνα καὶ ἡμεῖς προσφέρω; εἴπωμεν αὐτῷ· *Μύρον ἐκκενωθῆν δρομᾶ σοι.* Δέον οὖν αὐτὸν γυμνῶν, ὡς ἐπάλαϊον, ἀναστήσαι τὸν ἀθλητὴν, ἵνα εἰς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τὴν θαυμασίαν ὀρῶντες, πληροφορηθῶμεν διὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ θεὸς δεῖξαι βουλόμενος τῷ διαδόλῳ, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπου δίκαιος ἔχει, οὐκίτι διὰ κολακείας κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπατωμένους, ἀλλὰ διὰ μυρίων βασάνων καὶ μαστίγων στεφανομένους, ταύτην συνεχώρησε γενέσθαι τὴν δρματουρίαν. Ἀποστάτα, φησὶ, μεγαλοφρονεῖς, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἀπατήσας, καὶ τὴν γυναῖκα κολακεύσας, ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου· ἰδοὺ ἀνθρώπος εἶχα προσταγμάτων Γραφῆς βιώσας, καὶ τὸν ἀγραφον τῆς φύσεως νόμον διανοίξαι κατορθώσας; Προσάγαγε μυρίας θωπέας, μυρίας κολακείας, μυρίας βασάνους, εἰ δύνασαι τὴν ἀρίστην ταύτην παρασάλευσαι ψυχῇν. Ἰδοὺ, τὸν πρῶτον ἀνθρώπων ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου. Βλέπε νῦν, ἐπιχειρήσον, εἰ δύνασαι, κἂν ἀπὸ κοπρίας τὸν ἀθλητὴν ὑποπτεῖσαι. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, ἀκῶθεν ὀλίγον εἰ; αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Ἀβιθιτι, ὃ ἔνομα Ἰώβ. Καὶ ἦν ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος ἀμειπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κορητοῦ πράγματος.* Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τῇ γυναίκα. Διὰ τοῦτον οὗτος οὐκ ἐπιβηται τῇ γυναίκα, ἵνα μὴ γένηται κατ' ἐκείνον. Ἐκεῖνος ἐνδεδυμένος ἦν ἀφθαρτίαν, ὡς οἶδαν ὁ πλάσας αὐτόν, καὶ ἵνα πεισθῇ τῇ γυναίκα, γυμνὸς ἐγένετο, καὶ κατεκρίθη. Οὗτος γυμνὸς ἦν, καὶ οὐκ ἐπίσθη τῇ γυναίκα, καὶ ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναίκα, τὴν τῶν ἀγγέλων στεφανηφορίαν ἐνεδύσατο. Ἐκεῖνος ἵνα πεισθῇ τῇ γυναίκα, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε, καὶ τὴν γῆν μητῆραν ἀκανθῶν ἐποίησας, καὶ θάνατον ἐκληρονόμησεν· οὗτος ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναίκα, καὶ τῆς τῆς κοπρίας καὶ τῶν πληγῶν τὴν ἐλευθερίαν ἔλαβε, καὶ τῶν τῶν οὐρανῶν ἐκληρονόμησε βασιλείαν. Ἐκεῖνος ἀπολογούμενος

τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ἦ γινῆθι, ἦν ἐδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον. Ὁ ἀπολογίας συγγνώμην οὐκ ἔχουσιν! Ἐκεῖνη εἶπε, Φάγε· ἐγὼ εἶπον, Μὴ φάγε. Διὰ τί οὖν τῆς γυναικὸς ἤκουσας, καὶ τοῦ Θεοῦ παρήκουσας; Ἄλλ' οὐχ οὕτως; ἦν ὁ μακάριος Ἰώβ. Ἄλλὰ πῶς; Μετ' ἐπιπλήξεως ἔλεγεν· Ὅσπερ ἰώβ τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας. Ἀνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστίτιδι, ὃ ὄνομα Ἰώβ. Διὰ τί δὲ τῶν ὕψων ὠνόμασε; Διὰ σέ, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ἡ συνουσία τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν δικαίον οὐνάται ποιῆσαι ἀμαρτῆσαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν εὐσεβούντων ὀφείλει στάσιμον καὶ βεβαίαν ἔχειν τὴν γνῶμην. Αὕτη γὰρ ἡ χώρα τῆς [581] Ἀραβίας ἐστὶ μοχθηρῶν καὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων οἰκτῆριον. Πάντες ἦσαν παράνομοι, πάντες θεοστυγεῖς, πάντες βέβηλοι, πάντες ὑπερήφανοι, καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόγονοι, καὶ ταῖς ἀμαρτίαις κομῶντες· ἀλλὰ τοσοῦτον πέλαιος τῆς ἀπειθείας οὐκ ἔδυνήθη κατασβεῖσαι τὴν λαμπτήρα τῆς εὐσεβείας· ἡ τοσαύτη χώρα τῶν κακῶν οὐκ ἔδυνήθη τὸ ὕψαιον ἀποπνίξει ἢ τῆς καρτερίας. Ὅθεν τοῦτο προσπελάται ὁ διάβολος; ἐπεξηγήσατο. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἦν ἐβλεπεν αὐτὸν ταῖς ἐλεημοσύναις μᾶλλον ἢ τοῖς χρήμασι· πλουτοῦντα. Ἄκουσον γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ἀψευδῶς· Ὁσθαλμὸς ἤμην τῶν τυφλῶν, πύριξ δὲ χαλῶν· καὶ αὐτῆς, Ἐγὼ ἐπὶ ἀδυστάτῃ ἐκλαυσα, ἐστένεαξά μὲ ἰδῶν ἄνδρα ἐν ἀνάγκῃ. Καὶ οὐ μόνον τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων ὑπερπελοῦται, θησαυρὸς ὅλος· εὐπορίας τοῖς δεομένοις εὐρισκόμενος. Τί γὰρ φησὶν ἀλλαχοῦ; Οὐκ ἐξήλθεν ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐπιδεόμενος κόλλω κειφ'· στόμα γήρας ἐνλόγησέ με· ἀπὸ δὲ κορυφῶν τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὠμοὶ πενήτων. Ὅτε ἐτίθων, ὅτι διὰ πάντων ἐπιλούσει θησαυρὸς ὅλος, καὶ διὰ τῶν λόγων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ διὰ τῆς προστασίας τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν δεομένων. Ἄλλ' ὅρα τί ποιεῖ ὁ διάβολος; Αφαρπάξει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ πρότερον, καὶ τελευταῖον τὰ τέκνα λαμβάνει. Ἐλαβε πρῶτον τὰς ἀγέλας τῶν καμήλων, ἔλαβε τὰ ποίμνια τῶν προβάτων, τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν ὄνων, τὴν μεγίστην ἀγέλην τῶν βῶν· πάντα ἀφῆλετο, καὶ τὸ τελευταῖον τὰ τέκνα. Διὰ τί; Πρόσθεε λοιπὸν μετὰ πάσης ἀκριβείας· πρῶτον ἔλαβεν αὐτοῦ πάντα τὰ ὑπάρχοντα, ἔπειτα τὰ τέκνα· ἔλαβε τὰ κληρονομία πράγματα, ἔπειτα τοὺς κληρονόμους ἠφάνισεν, ἵνα παντοίως αὐτὸν καὶ διὰ τῶν τέκνων πλήξῃ. Πρῶτον ἤρξατο τὴν ὑπαρξίν ἀφανίζειν, πρῶτον ἤρξατο τὰ κληρονομία πράγματα ζώντων τῶν κληρονόμων ἀρπάξαι, ἵνα τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων ἐστηκότων, διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων καιρῶν λάθῃ ὁ εὐχαιος τῆς ἀθυμίας πληγῆν. Ἐνενοεῖ γὰρ ὁ πονηρὸς αἰμίμων, μήποτε, τῶν τέκνων προαπολλυμένων, μηδὲ εἰς ἀέθριον ἔλθῃ τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων, Ἄλλ' ὁ ὄντως ἀδάμας καὶ γενναῖος ἀθλητῆς, ὁ πολλὰ τυπτόμενος, καὶ διὰ πάντων στεφανώμενος, ὁ πολλὰ βέλη δεχόμενος, καὶ δι' αὐτῶν τῶν βελῶν τὸν διάβολον κατακοντίζων, ὁ διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν καθοπλιζόμενος, οὐκ ἐπόνησεν, οὐκ ἐδάκρυσεν, οὐκ ἐσαλεύθη, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων ἐκάμπετο, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον τῶν τέκνων τὴν εὐσέβειαν ἐσυλάτο, ἀλλ' ἔμενον ὡς περὶ πύργου ἀτίνακτος, κάτωθεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐβρίχόμενος καὶ θεθεμλιωμένος, καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν οὐρανῶν ἀψίδων ἠσφαλισμένος. Ἦλθε πρῶτος ἀγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰώβ· Τὰ ζεύγη τῶν βῶων ἠροτρία, καὶ ἐλθόντες οἱ αἰχμηλάωτες οὐσεν, ἡ κμάλωτες οὐσεν αὐτὰ, καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις. Ἐτι τοῦτο λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰώβ· Πῆρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέκρινε τὰ πρόβατά σου, καὶ τοὺς ποιμένας κατέφαγεν ὄμοιος.

β'. Βλέπε τί ποιεῖ ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν πληγὴν γενναίως ἐστηκότα, καὶ μηδ' ὄλωσ' ἐκ τῶν βλάστων αὐτοῦ διαταλευθέντα, πολιοῦμενον, καὶ μὴ τιτρωσκόμενον, μηχανάται τι τοσοῦτον ποιῆσαι· Ἐπιβάλλει πῦρ ἐξ ἀέρος, ἵνα δόξῃ τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταπέμπεσθαι, καὶ ἵνα νομίσας, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανῶν αὐτὸν πολεμεῖ, βλασφημῆσῃ τὸν Θεόν, τὴν οὕτω ὄλα τιμὴς ἀμαρτήματος; ἀδικῶς αὐτὸν πολεμῶντα· Πῦρ, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κατέφαγε τὰ πρόβατά σου καὶ τοὺς ποιμένας. Ἐτι τοῦτο λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος, καὶ εἶπεν τῷ Ἰώβ·

* Unus τὸ ὕψαιον ἀνθρὸς ἀποπ.

Οἱ ἰπταῖς ἐποίησαν ἡμῖν κεφαλὰς τρεῖς, καὶ ἡ κλωσαν τὰς καμήλους, καὶ ἡ κμάλωτες οὐσεν αὐτὰ καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν μαχαίραις. Ἄλλ' καὶ πᾶσι τοῖσις ἔμενον ὁ μακάριος; Ἰώβ, ὡς περὶ πύργου ἀτίνακτος, ὡς περὶ πύργου ἀσπίστο, ὡς περὶ ἀγωνιστῆς ἀτήτητος, ἀκαμπτῆς, ἀνένδοτος, βάλλων μᾶλλον, ἢ βῆμενος. Ὅταν γὰρ [582] τις ἀνόνητα κάμηνη, πολλὰ πῦρ, καὶ μὴδὲ ὠφέλιον, πολλάκις μαχόμενος, καὶ πολλὰς περιγινομένους, αὐτὸς μᾶλλον ἐστὶν ὁ τὰς μισθὰς κατὰ τῶν ματαίων αὐτοῦ πόνων ὑποδεχόμενος. Ἐτι τοῦ λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος. Συνεχῆς ἐβλήθη, ἀλλὰ μάταιος τῷ κἀμόντι· πυκνότερα τὰ βέλη ἀλλὰ φαειρότερα τὰ βραβεία. Οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν ὕψαιον ἀναπνεῦσαι, ἵνα μὴ τι κατὰ τὴν ἐμπροσθεν εὐσέβειαν τοῦ παλαίστου σοφὸν τὸ λογίσται. Ἐπεὶ μὲν ὄλα τὰ βέλη, καὶ οὐκ ἐνίκησε τὸν ἀθλητὴν· ἐκίμων αὐτοῦ τὴν φαρέτραν, καὶ οὐκ ἐκενώθη τῆς ἀληθείας· Αἰσχυρῶν ἦσαν οἱ ἀνομιοῦντες διὰ κερτῆς. Ἐπειὸς κἀκείνους ἀπεστράφη τεταπεινωμένους, κατησχόμησε ὁ πολλὰ παλαίσας, καὶ διὰ πάντων ἠττήθει. Ἐπειὸς γὰρ κατὰ ποιμένον, κατὰ βουκολίον, κατὰ τῶν τρώων, κατὰ τῶν καμήλων, κατὰ τῶν υἱῶν, κατὰ τῶν γατέρων, κατὰ τῆς οἰκίας, κατὰ τὸ σῶμα, κατὰ τὸν φίλων, διὰ τῶν οἰκετῶν, διὰ τῶν σκολήκων, διὰ τὸν τραυματῶν, διὰ τῶν ἰχθύων. Πάντα ἐξεκένωσε, καὶ εὐσέβειαν οὐκ ἔλασε. Τὸν τοῖχον διώρυξε, καὶ τὸν ἑσαυρὸν οὐκ ἐξεκένωσε. Ὅσας εἶχεν ὁ τῆς οἰκουμένης τύραννος βομφαῖας ἐκίνησε, καὶ πυρὸς, καὶ ἐξήρπασεν ἡ χλωμάτος, δι' αἰχμηλωσίας, δι' αἰμάτων. Πάντα δέπαιε καὶ τὸν ἀθλητὴν μᾶλλον ἀνδρειότερον ἐποίησε. Διὰ τί καὶ ὁ προφήτης ἀνεβόα λέγων· Τοῦ Ἐχθροῦ ἐξέλιαι βομφαῖαι εἰς τέλος. Τάχα δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ Σαλιηρῶν σοὶ πρὸς κέντρα λακίσειν. Ἐλαβε πάντα χρήματα, τὰ κτήματα, τὴν ὑπαρξίν. Καὶ τί ὁ τελευτῶν ἀγγελος; Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων οὐκ ἐσθιόντων καὶ πινόντων εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξαίφνης ἦλθε πνεῦμα τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τὸν τεσσαρῶν γωνίων τὸ οἶκον, καὶ κατέπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία καὶ καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀγαπῆτε, ὅτι οὐκ ἀνθρωπος ὁ ταῦτα διαγορευόμενος τῷ Ἰώβ, ἀλλ' αὐτὸς ἦν διάβολος ἐσχηματισμένος· ἐν ἀνθρώπῳ μορφή, μετὰ πάσης ἀκριβείας· Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφοῦ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐξαίφνης ἦλθε πνεῦμα ἐπὶ τὸν ἐρήμῳ, καὶ ἦψατο τῶν τεσσαρῶν γωνίων τῆς οἰκίας καὶ ἔπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἀπέθανον Ἰὸβεν οἶδας, εἰπέ μοι, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τῶν τεσσαρῶν γωνίων τῆς οἰκίας; Ἀνθρώπος; καὶ πῶς εἶδες τὸ πνεῦμα; ποῖος; ὀφθαλμοῖς ἔθεάσω ἐκ πῦρ δὲ καὶ ἦψατο τῶν τεσσαρῶν γωνίων τῆς οἰκίας; Ἄνθρωπος; εἶ, καὶ ἐνόησ' ἦς ἐν τῇ οἰκίᾳ, πάντως ἐπὶ σέ περιελάμβανεν ἡ οἰκία· εἰ δὲ ἔξω ἦς, πῶς ἔβλεπες; ἔσω γιγνώμενα; Εἰ δὲ πνεῦμα εἶ, δεῖξόν ὅστις εἶ; σηματοῦσόν εἰς ἀνθρώπου μορφήν. Τῶν υἱῶν σου, καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ. Βλέπε πῶς παρ' ἐμὲ συνέσει; καὶ σοφίας πεπληρωμένος ἦν ὁ μακάριος; ἵνα καὶ πῶς ἠσφαλίξῃτο τὴν φιλιαν τῶν τέκνων. Ἐποίησ' γὰρ, εἶ, Κάιν καὶ Ἄβελ δύο ἦσαν ἀδελφοί, ἴμοι ἐν τῇ οἰκουμένῃ τυγχάνοντες, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀφορμὴν πολέμου· πάσα γὰρ ἡ γῆ κοινὰς ἀμφοτέροις ἐπὶ ἐπίστα; προέειπε· καὶ οὕτω διὰ τὴν τιμὴν τοῦ Ἄβελ φθῆναι; ὁ Κάιν, ἀναστὰς ἐφόνησε τὸν ἀδελφόν. Διὰ τὸ ὁ μακάριος Ἰώβ περὶ μὲν τῶν ἀδελφῶν θυσίαν καθ' ἑαυτὸν ἐποίησεν προσέφερεν τῷ Θεῷ, ἀνιστάμενος τὸ πῦρ καὶ λέγων· Μῆποτε κατὰ ἐνεσθῆσαν οἱ υἱοὶ μου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν· περὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῦ, ἡ εἰς λόγον, ἡ εἰς φιλονεικίαν, ἐποίησ' αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐσθίειν, ἐθνομόρφον, ὅτι κἂν τινα πρὸς ἀλλήλους ἔχωσι μικροφροσύνην, τράπεζα καὶ ἡ διὰθεσις τῶν ἄρτων ποιεῖ αὐτοὺς εἰς ἐφίλιαν μεταποιηθῆναι, καὶ τὴν καλίαν τὴν προσέσει ἐξοριῶσι, εἰδὸς οὐ διὰ τῆς τραπέζης τῆς συνεχῆς; καὶ λυβεται αὐτοῖς τὰ προσπεσόντα μοχθηρὰ. Ἄλλ' ὁ μὴ κάλο; διάβολος ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ παρετῆται ἀπώλειαν τῆς μὴδὲν ἡμαρτηκότα παιδείας· ἐν καιρῷ τῆς μεσημέριος.

† Sic tres miss. recte. Morel. ἐπεὶ γὰρ κἀκείνος. Sicut καὶ γὰρ οὖν.

in hereditatem consequatus est. Ille apud Deum sese porgans dicebat, *Mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit, et comedi* (Gen. 3. 12). O defensionem veniam non habentem! Illa dixit: Comede; ego dixi, Ne comedas. Cur miferem audisti, Deumque despexisti? Sed non talis fuit beatus Job. Qualis ergo? Cum increpatione dixit: *Quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es. Vir erat in terra Ausitide, nomine Job* (Job 2. 10). Cur etiam regionem nominavit? Propter te, ut discas, ne peccatorum quidem contubernium justum posse ad peccatum deducere, sed piorum propositum firmum stabilemque animum postulare. Est enim hæc Arabia regio plena incolis improbis et corruptis. Omnes iniqui erant, omnes Dei hostes, omnes profani, omnes superbi, ab Esau orti, peccatis scatentes; sed tantum impietatis pelagus pietatis faciem non potuit extinguere: regio improborum non potuit perseverantiam dæmonem suffocare. Ideo ad hunc accedere diabolus tentavit. Quare? Quia videbat eum eleemosynis magis quam divitiis abundare. Audi enim eum sine mendacio dicentem: *Oculus sui cæcorum, et pes claudorum* (Job 29. 15); et iterum: *Ego super impotente fieri, ingenui autem virum videns in necessitatibus* (Job 30. 25). Nec modo verbis, sed etiam operibus dicebat, thesaurus beneficentiæ deprehensus erga egenos. Quid enim alibi ait? *Non exiit de domo mea egenus sinu vacuo: os viduae benedixit mihi: de vellere autem ovium mearum calafecit sunt humeri pauperum* (Ibid. 31. 34. et 29. 13. et 31. 20). Manifestum itaque est ipsum omnino divitem fuisse, thesaurum totum, verbis, operibus, eleemosyna, patrocinio pauperum, auxilio egenorum. Sed vide quid faciat diabolus. Primo omnes illius facultates abripit, ac demum liberos aufert. Camelorum greges primo sustulit, secundo greges ovium, asinos magno numero, boum maximum armentum; omnia abstulit, demumque liberos. Quare? Diligenter attende. Primo abstulit ei omnes facultates, postmodum liberos; hereditaria bona, et postea heredes ipsos sustulit, ut omni ratione ipsum etiamque per filios affligeret. Primo facultates abstulit, primo hereditaria bona hereditibus viventibus abripuit; ut filiis filiiisque superstitibus, per possessionum jacturam, letale acciperet justus mœstitiæ vulnus. Cogitabat enim malignus dæmon, ne, si liberi periissent antea, de jactura facultatum nullum sensum haberet. Sed ille vere adamas et generosus athleta, qui multum cursus, in omnibus coronatus est, qui multa accepit in se tela, et per eadem ipsa tela diabolus confodit, qui armis justitiæ a dextris et a sinistris instructus, non doluit, non lacrymas fudit, non commotus est; sed neque de honorum pernicie fractus est, neque in liberorum morte pietatis jacturam fecit, sed mansit quasi turris firma, altis nixa fundamentis, atque ad ipsos firmiter attingens cælestes fornices. Venit prior nuntius et dixit Jobo: *Juga buum arabant, et venerunt prædones, et tulerunt ea, et pueros interfecerunt gladio. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dicit ei: Ignis cecidit de caelo, et oves tuas pastoresque consumpsit* (Job 1. 14-16).

2. Vide quid faciat diabolus. Ut enim vidit eum ad primam et secundam plagam fortiter stantem, neque omnino cruciatibus dimotum; oppugnatum, nec vulneratum: tale quid machinatur. Ignem ex aere jacit, ut opinetur is ignem de caelo mitti, et putans Deum se de caelo impugnare, in ipsum blasphemaret, qui se sine ullo peccato suo sic injuste oppugnaret. *Ignis, inquit, de caelo cecidit, et oves tuas pastoresque consumpsit. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit Jobo: Equites fecerunt tres turmas, et circumdederunt: camelos, ceperuntque illos, et pueros occiderunt gladiis* (Job 1. 17). Sed in his etiam omnibus persistit beatus Job quasi columna immobilis, quasi turris firma, quasi athleta invictus, immotus, firmus, magis percutiens, quam percussus. Cum quis enim incertiter laborat, sæpe pugans nullo fructu, sæpe dimicans, nunquam superans, ipse est qui flagella magis contra irritos conatus suos excipit. *Adhuc eo loquente venit*

alio nuntius. Assiduam bellum, sed vanum inferentem; frequentiora tela, sed splendidiora præmia. Non sinit eum vel usque ad horam respirare, ne quid pro in-ita pietate luctator sapienter excoget. Inmisit omnia tela, neque athletam vicit: evacuavit pharetram suam, nec ipse dolore evacuatus est. Confundantur iniqua agentes supervacue (Psal. 24. 4). Quandoquidem ille aversus est, humiliatus, pudefactus, qui multum dimicavit, et in omnibus victus est. Misit enim adversus pastores, adversus bucolia, adversus oves, adversus camelos, adversus filios, adversus filias, adversus domum, adversus corpus; per amicos, per famulos, per vermes, per ulcera, per saniem. Omnia evacuavit, nec tamen pietatem læsit. Murum perfodit, nec thesaurum abstulit. Quotquot habuit mundi tyrannus jacula emisit, per ignem, per gladios, per ruinam, per captivitatem, per sanguinem. Omnia tetendit, et pugilem fortiore reddidit. Quamobrem propheta exclamat dicens: *Inimici defecerunt frumæ in finem* (Psal. 9. 6). Fortassis et ad ipsum dicitur: *Durum tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 5). Diripuit omnes pecunias et facultates, substantiamque. Et quid ultimum nuntius? *Filiis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo fratris sui senioris, repente ventus venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt* (Job 1. 18. 19). Et ut discas, dilecte, hominem non fuisse eum, qui hæc Jobo narrabat, sed ipsum diabolum in hominis speciem transformatum, diligenter adverte quod dicitur. *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore, repente venit ventus ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt*. Unde nosti, die mihi, ventum venisse ex deserto, et concussisse quatuor angulos domus? Homo es, et quomodo vidisti ventum? quibus oculis percepisti? quomodo quatuor angulos concussit ventus? Si homo es, et intra domum eras, omnino te domus cum aliis oppressisset: quod si foris eras, quomodo ea quæ intus sunt, gesta vidisti? Si autem spiritus es, quisnam sis iudica, neque hominis formam præ te feras. *Filiis, inquit, et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore*. Vide quomodo omni sapientia intelligentiæque repletus erat beatus Job, et quo pacto filiorum amicitiam stabiliebat. Cogitabat enim Cainum et Abelem duos fuisse fratres, solos in orbe existentes, nullas habentes belli causas: omnis enim terra communiter in utriusque potestate erat: et tamen honori Abelis Cain invidens, interfecit fratrem. Idcirco beatus Job pro oculis filiorum Deo sacrificium quotidie offerbat, mane surgens ac dicens: *Ne forte cogitaverint mala filii mei adversus Deum in cordibus suis* (Job 1. 5); pro iis vero, quæ vel contentione verborum vel rixa contingerent, quotidie simul epulari curabat, existimans, si quid simultatis enatum esset, fore ut mensæ ciborumque consortium inter illos amicitiam conciliaret, dissidiæque eliminaret, quarum frequentii mensæ consortio similitates deponi. Verum boni osor diabolus in hujusmodi tempore pueros nulli peccato obnoxios perdere moliebatur: tempore scilicet meridiano, cum omnes simul congregati erant, quando pace mutua fruebantur, tunc implacabile contra eos bellum excitat. Illi amicitiam, hic gladium aciebat: illi caritatem edificabant, hic domum subvertebat. Facta est eadem hora domus sepulcrum, mensa calamitatis cymba, et pastoralis caula naufragium, ovesque cunctæ a feris capte sunt. Quid ergo strenuus ille? Non confusus est, non cecidit. Quod ejus farinus laudabo? qualis sermo sufficiet, qualis sufficiet ad hæc recensenda conatus? O querosam et beatam animam! o patientiam ingentem! Vere, dilecti, confundor spiritu, conscientia turbor, coronatum videns Jobum. Sed magis confundor eum videns coronatum, quam tunc ille cum filiorum casum videns respiceret: confundor anima; puto autem et vos istud affectos esse. Quomodo ergo talem tantanque

tragediam explicem non novi, etiamsi laudum culmen in ore feram. Parentes secundum carnem, cum filium habent extremum halitum emittentem, ipsi assident, ultima verba excipiunt, manus complectuntur, constitutiones de rebus inexpectatis concinnant, os deosculantur ultimo parentum osculo. Exinde cum filius animam efflaverit, jussu ejus qui dederat, parentes illum componunt, manus extendunt, oculos claudunt, caput concinnant, pedes extendunt, lavant, dignis funeralibus amiciunt, atque propriam calamitatem solantur. Sed quid simile generoso huic athlete? Abiit ad domum quæ ipsis una eademque hora domus et sepulcrum, convivium et tumulus, festum et fletus facta est. Circumfodit et quæsit liberorum membra, et invenit vinum et sanguinem, panem et manum, oculum et pulverem. Et excepit, modo manum, modo pedem, nox caput cum ruderibus, lapidibus et lignis: modo ventris, mox intestinorum partem, viscera cum macerie confusa. Sedebat autem athleta, virtute ad caelum usque assurgens, dispersa liberorum membra videns. Sedebat coaptans membra membris, manum brachio, caput pectori, genu femori. Neque enim vulgaris erat calamitas, sed diabolica operatione et tyrannide omnem sermonem excedens vicissitudo. Sedebat ergo beatus Job, vere fortis adamas, discernens liberorum suorum membra, cavens ne masculinis membris femineæ conjungeret, ne formam virilem femineis membris coaptaret. O generosam animam angelorum laudes superantem! Quare? Quia in omnibus sibi accidentibus nihil peccavit Job in conspectu Domini. Sed pro his omnibus perfectam gratiarum actionem sacrificii loco obtulit Deo dicens: *Sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21)*, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo secundus.

1. Res magnæ magnis opus habent narrationibus, splendideque justorum historiæ splendidam linguam mentemque postulant; mentem divinas Scripturas sincere contemplantem, linguam divina interpretantem, idque potissimum in præsentis sermone de beati Jobi laboribus, quorum fama universum orbem peragravit, et exemplum patientiæ splendidum effert. Caeterum tametsi argumentum nostram vincit infirmitatem, bene novi Dei gratiam verbum nobis præbituram esse, non ob dicentis dignitatem, sed ob patrum intercessionem. Verum ad rei narrationem veniamus. *Vir erat in regione Ausitide (Job 1. 4)*. Opera pretium est primo explorare quæ sit vis hujus exordii, et cur historiæ scriptor ab hoc dicto sit orsus, *Vir quidam erat*. Quia vitam virtute insignitam narraturus erat, quæ nostrum vite institutum longe antecelleret, ne quis ad certaminum sublimitatem respiciens, putaret insolitam quamdam esse naturam, non humanam, primo naturam declarat, ut admireris propositum, quod nempe homo cum esset, institutum homines excedens suscepit, ac communis omnium natura instructus, universo mundo superiorem animam effecerit. *Vir erat in regione Ausitide*. Prædicat eum a natura, prædicat et a regione, ut, quemadmodum hominem ipsum audiens, miraris quod supra hominem vixerit, sic et si discas regionem unde talis fructus exortus est, reipsa admireris qualis rosa in medio spinarum pullulaverit. Animum diligenter adhibe. Ausitis regio Esaû erat: nam ab Esaû Ausitis. Nominat autem profani et improbi Esaû regionem, ut ait Apostolus, *Ne quis fornicator aut profanus ut Esaû (Hebr. 12. 16)*, ut mireris ex quibus nequitiae ludis qualis veritatis fructus effluerit. Sed non modo ipsum tulit Esaû regio, verum etiam ejus radix erat Esaû: abnepos enim erat illius infamati hominis. Narrat enim Scriptura Jobum esse quintum ab Abrahamo. Quo autem pacto, audi. Abraham genuit Isaacum, Isaac Esaû, Esaû Raguelem, Raguelem Zaram, Zaram Jobum (*Gen. 36. 35*). Successionem ergo ab Abrahamo habuit per Esaû, ex quo originem duxit. Ostendit itaque radicem, ut fructum mireris. Quis autem erat Esaû? Fornicator et profanus.

Quis erat Job? Ex fornicatore, hic ipse tamen temperans et admirandus, cujus gesta suscepimus enarranda; qui ait: *Si sequutus est oculus meus alienam mulierem, placebit alieno viro uxor mea (Job 31. 1-4)*. Esaû cum multis commixtus est mulieribus, insatiabili æstuans luxuria: Job mores pro lege vixit habuit, tantumque abfuit ut alienam formam curiose inquireret; atque a fornicatione et adulterio tantum abhorruit, ut neque feminas nondum desponsatas inspiceret, nempe innuptas virgines, ut clariore dictione. Tantum abfuit ut alienis toris insidias pararet, ut ne innuptam quidem virginem, in qua niderat periculi, oculis ad libidinem intueretur. Ecquæ hæc testificatur? Ipse Job, *Pepigi, inquit, fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine (Job 31. 1)*. Vide ad quam usque disciplinæ severitatem pietatis studium duxerit. Oculum ad pietatem instituit, membra ad justitiam componit, et cum a fornicatore ducat originem, maxima pudicitia clarat. Esaû fratricida, quantum ad propositum fuit: etiamsi enim actus non prodierit, at propositum accusat. Nam ait: *Dixit Esaû in corde suo: Appropinquavit dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum (Gen. 27. 41)*. Radix itaque fratricida fuit: qui vixit ex radice floruit, justitiæ victor pugil. Ille bellum gessit adversus naturam, et fratrem suum alienum ducebat: hic alienos etiam fratres suos existimat, et dixit: *Eram orphanus quasi pater, et loco viri matris eorum. Judicium, quod non noveram, exquisivi et in quos compecui (Job 29. 12. 16)*. Omniaque aliena ut sibi propria reputat hic qui originem ducit ab Esaû, qui aliena sua faciebat. Esaû Jacobum occidere animæ cogitabat; Job autem sacrificia offerebat pro filiis, cogitans num quid mente peccassent. Quia enim de necem animo machinabatur, metuens hic magnas strenuusque athleta, ne hi quoque peccati virus animas perciperent, sacrificium offerebat et vitulum unum pro peccatis. Dicebat enim Job: *Ne forte filii mei mala cogitaverint adversus Deum (Job 1. 5)*. Cogita quantum ille studium venerit instituendorum morum. Ecquid agit? Quia majores sui mutuo rixati sunt, nempe Esaû et Jacob, non quod Jacob nequitiae causa fuerit, sed quod Esaû malitiam primus adierit, maxime discordiam mensæ consortio solvi, curatque ut filii sui quotidie una conviverent, ut assuetæ mentes resolvat malitiæ virus. Sese mutuo adhibant filii Job, ad concordiam a primæva ætate instituti, pacem certantes, ad consensum mutuum comparati, unaque omnes edebant et bibebant. *Accersebant autem, ait, tres sorores suas in partem convivi et computationis (Job 1. 4)*. Ecquid hinc utilitatis auditori? et cur adiecit sororum convivium? Ut ostenderetur cum quana pudicitia conviverentur: neque ibi locum habuisse risum effusum vel cachinnos, vel immodestiam quæ mensæ dedecori esset. Ideo virgines inducit convivantes, ut mensæ modum ostendat, non ebrietate dehonestata, sed concordia coronata. *Vir quidam erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*; columba in medio accipitrum, ovis in medio luporum, stella in medio nubium, lilium in medio spinarum, germen justitiæ in vico iniquitatis. *Et erat vir ille irreprehensibilis.*

2. Attende diligenter. Externi sic hominem definire consueverunt: Quid est homo? Homo est, inquit, animal rationale, mortale. Sic placet philosophis definire: Scriptura autem non tales dat definitiones: sed quid? *Homo irreprehensibilis, justus, verax*. Si quis te interroget, definitionemque postulet: quid est homo? dic illi, *Irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala*: ita ut qui de hujusmodi officii testimonium non habet, vere homo non sit. Esi enim naturæ formam præferat, si illam propositi nequitia dehonestet, a propheta audit: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumento insipientibus, et similis factus est illis (Psal. 48. 15)*. *Et erat vir ille irreprehensibilis*. Non parva laus hujusmodi. Dictum explora, et propositum miraberis. Aliter est accusatio, aliud reprehensio: accusatio enim de

ε πάντες ἦσαν συγκεκολλημένοι, ὅτε πρὸς εἰρήνην
 εἰνοι συνήπτοντο. τότε τὸν ἄσπονδον πόλεμον κατ' αὐ-
 τὸν ἠφείε· [583] Ἐκείνοι φίλιον, οὗτος μάχαιραν ἠκόνει·
 εἰνοι ἀγάπην ὑποκόδμου, καὶ οὗτος τὸν οἶκον κατε-
 πρεφε. Καὶ ἐγένετο κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ὁ οἶκος τάφος,
 εἰ ἢ τράπεζα συμφορᾶς σκάφος, καὶ ναυαγίων μάνδρα
 οὐμνικῆ, καὶ πάντα θηριόλωτα. Τί οὖν ὁ γενναῖος ἐκεῖ-
 ρς; Οὐ συνεύθη, οὐ κατέπεσε. Τί αὐτοῦ ἐπαινέσαι; ποῖος
 ταρξέσει λόγος; ποῖος ἐξαρκέσει πόνος· ἀ πρὸς τὴν
 αὐτὴν διήγησιν; Ὡ γενναῖος καὶ μακαρίας ψυχῆς! ὡ
 ἐγάλης ὑπομονῆς ὑπερβολὴν οὐκ ἐχούσης! Ὀντως, ἀγα-
 γητοί, συγχέουμαι τὴν ψυχὴν, διαταράττωμαι τὸ συνε-
 ρεῖν, καί γε στεφανούμενον βλέπων τὸν Ἰώβ. Ἀλλὰ συγ-
 χέουμαι τῇ ψυχῇ νῦν μᾶλλον ἐγὼ, τὸν στεφανίτην ὄρων,
 περ ἐκεῖνος τότε τὴν συμφορὰν τῶν τέκνων ἐπ' ὄψει
 αὐτῶν συγχέουμαι τῇ ψυχῇ· νομίζω δὲ καὶ ὁμᾶς ὡς τὸν
 ἀκεῖσθαι. Πῶς οὖν ἐξεῖται τὴν τσσαύτην τραγῳδίαν, οὐκ
 εἶσταμαι, καί γε τὴν κορωνίδα τῶν ἐγκωμίων ἐπὶ γλώσ-
 σῃ φέρων. Οἱ κατὰ σάρκα γονεῖς, ὅταν ἔχωσιν ἰδὼν ταῖς
 χήταις ἀναποθέσει συνεχόμενον, περικαθίζονται, καὶ
 λευταίων ἀκροῦνται, χεῖρας αὐτοῦ περιπτύσσονται,
 νταγὰς περὶ τῶν ἀδοκῆτων συνάπτουσι, στόμα φιλοῦσι,
 ἰ τελευταία τῶν πατέρων φιλήματα. Εἶτα ἀποδέδωκε
 ἰν ψυχῇν ὁ παῖς, ὡς ὁ δεδωκὼς ἐκέλευσε, οἱ γονεῖς
 ἡματιζοῦσι, χεῖρας ἀποτεινόνουσιν, ὀφθαλμοὺς ἀπο-
 εἶουσι, τὴν κεφαλὴν διορθοῦσι, τοὺς πόδας ἀποτεινόνουσιν,
 τολοῦσιν, τοὺς ἀξίους ἀμφιβάλλουσιν ἐνταφίους, καὶ τὴν
 ἰαν συμφορὰν παραμυθοῦνται. Ἄλλὰ τί πρὸς τὸν γεν-
 ἰον τούτον ἀλλήτην; Ἀπίθλει ἐς τὸν οἶκον τὸν κατὰ
 ἰδὸ καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν οἶκον καὶ τάφον,
 ἰμπίσιον καὶ χῶμα, ἰορτὴν καὶ πένθος γενόμενον.
 εἰρισόκαπτα καὶ ἐζητεῖ τῶν τέκνων τὰ μέλη, καὶ ἠύρι-
 εν οἶκον καὶ αἶμα, ἄρον καὶ χεῖρα, ὀφθαλμὸν καὶ
 ἰνιν. Καὶ ἐλάμβανεν ποτὲ μὲν χεῖρα, ποτὲ δὲ πόδα, ἄ-
 ἰτε κεφαλὴν ἀνέσπα μετὰ τοῦ χῶματος, καὶ τὸν λίθων,
 εἰ τῶν ἔϋλων, καὶ ποτὲ μὲν μέρος κοιλίας, ἄλλοτε τῶν
 ἰτέρων τὰ πλάγγωα μετὰ τῶν χρωμάτων ἀναφυρόμενα.
 ἰκαθέζετο δὲ ὁ οὐρανομήκης ἐκεῖνος ἄγωνιστῆς, δι-
 ἰπαγαγμένα βλέπων τὰ μέλη τῶν τέκνων. Ἐκαθέζετο
 ἰντιθεῖς μέλη πρὸς μέλη, χεῖρα πρὸς βραχίονα· ἀνα-
 ἰκίτων κεφαλὴν πρὸς στήθος, γόνατα πρὸς τοὺς μη-
 ἰς. Οὐ γὰρ ἦν μία τῶν συμβάντων ἡ συμφορὰ, ἀλλ'
 ἰ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ τυραννίδος ἡ πάντα λόγον
 ἰερβαίνουσα καταστροφή. Ἐκαθέζετο Ἰώβ τοῖνον, ὁ
 ἰηθῶς καρτερικὸς ἀδάμιας, ὁ μακάριος, διακρίνων τῶν
 ἰκων αὐτοῦ τὰ μέλη, μήπου τῶν θηλείων τὰ μέλη κατὰ
 ἰν ἀρσενικῶν διαπλάση μελῶν, μήπου τὸ ἀρσενικὸν
 ἰῆμα εἰς τὰ τῆς θηλείας μέλη συναρμυοσθῆ. Ὡ γενναῖος
 ἰχῆς, τὴν τῶν ἀγγέλων ἐψήφισαν ὑπερβαίνουσης! Ἄτα;
 ἰ Ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν
 ἰαρτεν Ἰώβ ἐναντίον Κυρίου, ἀλλ' ἀντι τούτων ἀπάν-
 ἰν ὀλόκληρον εὐχαριστίαν ἀντι θυσίας ἦνεγκε τῷ Θεῷ,
 ἰγων Ἐἴη τὸ δρομα Κυρίου ἐπιλογημέρον, νῦν καὶ
 ἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δικαίον καὶ μακάριον Ἰώβ, λόγος β'.
 α'. Τὰ μεγάλα τῶν πραγμάτων μεγάλων δεῖται διηγή-
 ἰων, καὶ αἱ λαμπραὶ τῶν δικαίων ἱστορίαι λαμπράς
 ἰονται καὶ γλώττης καὶ διανοίας· διανοίας μὲν εἰλικρι-
 ἰως τὰς θείας Γραφάς θεωρούσης, γλώττης δὲ τρανῶς
 ἰθεῖα ἐρμηνηύσης, καὶ μέλιστα ἐπὶ τῆς προκειμέ-
 ἰς ὑποθέσεως, λέγω δὲ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰώβ πεπο-
 ἰμένων, ἄ διὰ πάσης φοιτώτα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, τὸν
 ἰς ὑπομονῆς ἀπατερππέει λόγον. Πλὴν εἰ καὶ νικᾷ
 ἰς ἡμετέραν ἀσθένειαν ὁ τῆς ὑποθέσεως λόγος, ἀλλ'
 ἰ οἶδα, οἱ παρέχει ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις λόγον, οὐ διὰ
 ἰν τοῦ λέγοντος ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν Πατέρων
 ἰσθεῖαν. Ἄλλ' ἐπ' αὐτὴν ἔλωμεν τὴν διήγησιν· Ἀν-
 ἰκωπὸς τις ἦν ἐν χώρα τῇ Αὐστειδί. Ἀναγκαῖον ἐστὶ
 ἰωτον σκοπίαι τὸ προοίμιον ποτὶς ἔχει [584] δύναμιν,
 ἰ εἰ τίνος ἐνεκεν ἀπὸ ταύτης τῆς λέξεως τὸ προοίμιον
 ἰποῖται ὁ ἱστοριογράφος, Ἀνθρωπὸς τις ἦν. Ἐπειδὴ
 ἰελλε βίον ἐνάρετον διηγήσασθαι, καὶ πολὺ τὴν ἡμετέραν
 ἰτάστασιν νικῶντα, ἴνα μὴ τις εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῶν
 ἰώνων ἀποβλέψας, νομίσῃ ξένην εἶναι φύσιν, καὶ οὐκ
 ἰθρωπίνην, προλαβὼν ἐδείξει τὴν φύσιν, ἴνα θαυμάσης
 ἰν πρῶθισιν, οἱ ἀνθρωπος ὡς ὑπὲρ ἀνθρωπων ἐπολιτεύ-
 ἰτο, καὶ μὲν κοινής φύσεως ἄπαισι κοινωνήσας, ἀνυπέ-
 ἰν δὲ τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν ἀναγαγών. Ἀνθρωπὸς τις
 ἰ ἐν χώρα τῇ Αὐστειδί. Κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς
 ἰ Sic unus codex. Alius ποῖος ἐξ. λόγος. Editi male φέδο,

φύσεως· κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς χώρας· ἴν', ὡς περ
 ἀκούσας αὐτὸν ἀνθρώπων, θαυμάζει ὅτι ὑπὲρ ἀνθρῶ-
 πον ἐπολιτεύσατο, οὕτως ἐὰν μάθης καὶ τὴν χώραν, ἐξ
 ἰς ὁ τοσοῦτος καρπὸς ἦνθησε, θαυμάσης ἀληθῶς ὅποιον
 ἰδόν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν ἐβλάστησεν. Πρόσεχε ἀκρι-
 ἰδῶς. Ἡ χώρα τοῖνον ἡ τῆς Αὐστειδος, χώρα ἦν τοῦ Ἡσαῦ.
 ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἡσαῦ ἡ Αὐστεις. Ὀνομάζει δὲ τοῦ βεβή-
 ἰλου καὶ ποιητοῦ Ἡσαῦ τὴν χώραν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπό-
 ἰστολος· Μὴ τις πόρνος ἡ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ· ἴνα
 θαυμάσης ἐκ ποίων παιδευτηρίων κακίας οἷος καρπὸς
 ἰληθείας ἦνθησεν. Ἀλλὰ οὐ μόνον αὐτὸν ἡ χώρα τοῦ
 Ἡσαῦ ἦνεγκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ρίζα τοῦ Ἡσαῦ· ἀπό-
 ἰγονος γὰρ ἦν τοῦ διαβαλλομένου. Λέγει γὰρ τὸν Ἰώβ ἡ
 ἰραφῆ πέμπτου εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀδραάμ. Καὶ δῖως πέμ-
 ἰπτος, ἀκούει· Ἀδραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ τὸν
 Ἡσαῦ, Ἡσαῦ τὸν Ραγουήλ, Ραγουήλ τὸν Ζαρά, Ζαρά
 ἰ δὲ τὸν Ἰώβ. Ἐἶχεν οὖν τὴν διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀδραάμ
 ἰδιὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς αὐτὸν κατεργημένην. Δεικνυσθὶν οὖν
 τὴν ρίζαν, ἴνα τὸν καρπὸν θαυμάσης. Τίς δὲ ἦν Ἡσαῦ;
 ἰόρνος καὶ βέβηλος. Τίς δὲ ἦν καὶ Ἰώβ; Ὁ ἀπὸ τοῦ
 πόρνου, οὗτος αὐτὸς ὁ σεμνὸς καὶ θαυμάσιος ἀνὴρ, ὁ νῦν
 ἰροκειόμενος ἦμῖν εἰς διήγησιν· ὁ λέγων· Ἐι ἐπικολο-
 ἰούθησεν ὁ ὀφθαλμὸς μου γυναικὶ ἄλλοτριᾷ, ἀρῆσει
 καὶ ἡ γυνὴ μου ἄλλοτριῷ ἀνδρὶ. Ἡσαῦ περὶ πολλὰς
 ἰσεχε μέγιστ' ἰναικάς, ἀπλυστος ὢν εἰς ἀσεβείαν· ὁ δὲ
 ἰώβ τὸν τρόπον ἴμου εἶχε τὸν βίον, καὶ τοσοῦτον ἀπέ-
 ἰσεχε, ὥστε ἀλλότρια κἀλλὴ μὴ περιεργάζεσθαι· καὶ
 ἰορνείας καὶ μοιχείας τοσοῦτον ἀπέχεν, ὡς μηδὲ ταῖς
 ἰμυδέπω κατεγγυωμένας γυναικὶ προσέχεν, τούτεστι,
 ἰταῖς ἀμνηστευτοῖς παρθένοις· δεῖ γὰρ τῇ τρανοτέρᾳ λέξει
 ἰχρησασθαι· Τοσοῦτον ἀπέχεν ἄλλοτριούς γάμοις ἐπιβου-
 ἰλεύειν, οἱ οὐδὲ τῇ ἀμνηστευτῷ παρθένῳ, ἐφ' ἣ οὐδεὶς
 ἰν κίνδυνος, ἀπέτεινε τὸ ὄμμα πρὸς ἀκολασίαν. Καὶ τίς
 ὁ ταῦτα μαρτυρῶν; Αὐτὸς ὁ Ἰώβ· Διαθήκην, φησί,
 ἰθεθήμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνήκα ἐπὶ
 ἰαρθένῳ. Βλέπε μέτροις τίνος παιδαγωγίας ἤμαστιν αὐτῷ
 ἰτῆς εὐσεβείας. Παιδαγωγεῖ τὸν ὀφθαλμὸν εἰς εὐσεβεί-
 ἰαν, παιδαγωγεῖ καὶ τὰ μέλη εἰς δικαιοσύνην, καὶ ἀπὸ
 τοῦ πόρνου τὴν διαδοχὴν φέρων, μεγίστην σωφροσύνην
 ἰελαμψεν. Ἡσαῦ καὶ ἀδελφοκτόνος ὑπῆρχεν, ὅσον εἰς
 ἰπρόθεσιν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐξέβη ἡ πράξις, ἀλλὰ κατη-
 ἰγορεῖται ἡ πρόθεσις. Εἶπε γὰρ, φησὶν, Ἡσαῦ ἐν τῇ
 ἰκαρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐγγιστάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους
 τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἀνελῶ Ἰακώβ τὸν ἀδελφόν μου.
 Ἡ τοῖνον ρίζα, ἀδελφοκτόνος· ὁ δὲ ἐκ τῆς ρίζης ἀνήθη-
 ἰσας, δικαιοσύνης βραβεύτης. Ἐκείνος τῇ φύσει ἐπολι-
 ἰμης, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀλλότριον ἠγγεῖτο· οὗτος καὶ τοὺς
 ἰλλοτρίους ἀδελφοὺς ἐνόμιζεν, ὁ λέγων· Ἐγενόμην
 ὀρφανὸς ὡς πατήρ, καὶ ἀντι ἀνδρός τῇ μητρὶ αὐτῶν.
 Δικὴν ἦν οὐκ ἤδειν, ἐξήλιθιασά, καὶ κατέπαυσα
 ἰδίκους. Καὶ πάντα τὰ ἄλλοτρια ἰδιοποιεῖται ὁ ἀπὸ τοῦ
 Ἡσαῦ φέρων τὴν διαδοχὴν, τοῦ τὰ ἄλλοτρια ἴδια τιθε-
 ἰμένου. Ἡσαῦ ἐν τῇ διαδοχᾷ ἐλογίζετο ἀνελεῖν τὸν Ἰακώβ·
 ἰώβ δὲ προσέφερε θυσίας ὑπὲρ τῶν υἱῶν, ἐνοσῶν, Μὴ τι
 κατὰ δίκαιον ἤμαρτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος κατὰ δίκαιον
 ἐμελέτῃσε τὸν φόνον, φοβηθεὶς οὗτος ὁ μέγας καὶ
 ἰγενναῖος ἀθλητῆς, μὴ καὶ οὗτος ἐν τῇ δίκαιᾳ παραδέ-
 ἰξωνται τὴν ἰὸν τῆς ἁμαρτίας, προσέφερε θυσίαν καὶ
 ἰμόζον ἕνα περὶ ἁμαρτίαν. Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἰώβ· Μήποτε
 ὁ υἱὸς μου κινῶ ἐνεσθήσων πρὸς τὸν Θεόν· Ἐνοήσων
 εἰς δσην ἀκρίβειαν αὐτῷ ἐψάξεν ἡ παιδιχαγία τοῦ τρό-
 ἰπου. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ ὁ πρόγονος
 ἰξεπολεμώθησαν [585] πρὸς ἀλλήλους, οὗ τοῦ Ἰακώβ εἰς
 κακίαν συμφωνήσαντος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς κακίαν
 ἰβραντος, τὴν διαφωνίαν τῶν προγόνων διαλύει τῇ
 ἰετίσσει, καὶ ποιεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καθ' ἡμέραν μετ'
 ἰλλήλων ἐστιάζουσι, ἴνα ἡ συνήθης τράπεζα διάσῃ τὴν
 κακίαν τὸν ἰόν. Παρ' ἀλλήλους· ἐφοίτων οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰώβ,
 ὁμόνοιαν παιδευόμενοι ἐκ νέας ἡλικίας, εἰρήνην ἀσκού-
 ἰμενοι, συμφωνίαν παιδευόμενοι, καὶ μετ' ἀλλήλων ἦθιον,
 καὶ ἰπιον. Παρελάμβανον δὲ, φησὶ, καὶ τὰς τρῆσις
 ἰδελφούς ἐσθλίων καὶ πνεῖν μετ' αὐτῶν. Ἐνόησων
 εἰς ἰούτο
 ἰεῖς ὡφέλειαν τῷ ἀκροατῇ; καὶ διὰ τὴν προσέθηκε τῶν
 ἀδελφῶν τὴν συνεστασίαν; ἴνα δευθῆ, εἰς ὅσον σωφρο-
 ἰσύνης ἠνέχθη αὐτῶν τὸ συμπόσιον, καὶ οἱ οὐκ ἦν γέλως
 ἰακτος καὶ ἐκκεχυμένους, καὶ ἀκολασίαν τὴν τράπεζαν
 ἰυβρίζουσα, διὰ τοῦτο παραισάγει καὶ τὰς παρθένους εὐ-
 ἰγουμένας, ἴνα δείξῃ τὸ πρόσχημα τοῦ συμπόσιου οὐ
 ἰμῆθι ὑβρίζόμενον, ἀλλὰ συμφωνίαν στεφανούμενον. Ἀν-
 ἰ Μίτιν deest in uno cod.

θρωπός τις ἦν ἐν χώρα τῇ Ἀδσίτιδι· περιστερὰ ἐν μέσῳ ἰεράκων, πρόβατον ἐν μέσῳ λύκων, ἀστὴρ ἐν μέσῳ τῶν νεφελῶν, κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, τὸ βλάστημα τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ κώμῃ τῆς ἀδικίας. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἄμεμπτος.

β. Πρόσπεχε ἀκριβῶς· Οἱ ἔξωθεν ἔδρον ἔθεντο ἀνθρώπου· τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Ἄνθρωπος ἐστὶ, φησὶ, ζῶν λογικὸν ὄντων. Ταῦτα βούλονται τῶν φιλοσόφων οἱ ὄροι· ἢ δὲ Γραφῆ οὐ τοιούτους ὄρους δίδωσιν· ἀλλὰ τῆ· Ἄνθρωπος ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός. Ἐάν τις σε ἐρωτήσῃ, καὶ ὄρον ἀπατήσῃ, τί ἄνθρωπος; εἰπέ πρὸς αὐτόν, Ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος· ὡς ὃ γὰρ τοῖς τοιούτοις κατορθώμασι μὴ μεμαρτυρημένος, οὐδὲ ἄνθρωπος ὑπάρχει. Ἐάν γὰρ ἔχη μὲν τὸν χαρακτήρα τῆς φύσεως, ὑβρίσῃ δὲ αὐτὸν τῇ κακίᾳ τῆς προαιρέσεως, ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου· Ἀνθρωπος ἐν τιμῇ ὄν οὐ συνήκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὤμοισεν αὐτοῖς. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἄμεμπτος. Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκώμιον. Βασάνισον τὴν λέξιν, ἵνα θαυμάσῃς τὴν πρόθεσιν. Ἄλλο ἐστὶν ἐγκλήμα, καὶ ἄλλο μέμψις· ἐγκλήμα μὲν γὰρ ταῖς βουράταις ἐπάγεται τῶν ἁμαρτιῶν· ἢ δὲ μέμψις ἐπὶ τῶν κουφοτάτων γίνεται παισιμάτων. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι ὁ συγγραφεύς, ὅτι οὐ μόνον ἐγκλήματων μακρὰν ἦν ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μέμψων. Οὐδέ τις αὐτῷ ἐνεκάλεσον ὡς μεγάλη δόξαντι, ὅπουγε οὐδὲ ἐμμέμψατο ὡς μικρὰ πράξαντι. Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον, οὐ μέσον ὁ βίος, ἀνέγκλητος. Ἡ γὰρ μὴ ἔχη περὶ μοιχείας ἑγκαλεῖν, ἢ περὶ φόνων, ὁ τοιούτος ἀνέγκλητος· ὃ δὲ μέμψεις προσάγεις ὕβρεως, διαβολῆς, ἢ λοιδωρίας, ἢ μέθης, ὁ τοιούτος ἐγκλημάτων μὲν ἐκτός, ὑπὸ μέμψιν δὲ πρέχει. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων παισιμάτων μακρὰν ἦν, καὶ φησὶν· Ἦν ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ πρῶτον κατ' ἀρετὴν τὸ ἄμεμπτόν ἐστι, λέγει αὐτῷ· Σὺ δὲ εὐαρέσκει ἐνώπιόν μου, καὶ γίνου ἄμεμπτος. Τὸ ἄμεμπτος, εἰς ἀκρότητα ὁρίων ἐκλαμβάνεται. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος, ἐπειδὴ πρὸς τὰ ἔθνη εἶχε τοὺς ἀπὸ πολυθείας ἀπεσπασμένους, τοὺς ἀπὸ κακίας συνειλεγμένους, τοὺς ἀπὸ πορείας καὶ μοιχείας συνηροισμένους, οὐ προσέθηκε τὸ ἀκρον τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ὡς ἤλθεν εἰς τὴν οἰκουμένην πεπληρωμένην πορνείας καὶ μοιχείας, ἠθέλησε καὶ ποιμένας καταστήσαι τῆς οἰκουμένης, ἐπειδὴ τότε ἐσπάνιζε τὰ κατὰ τῆς ἀρετῆς, καθίστων ἐπισκόπους, τίτω λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατεξάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος. Τῆ ἄμεμπτος, οὐκ εἶχε τότε χωρὰν, ἐπειδὴ, ὡς προείπον, ἐσπάνιζεν ἀκμὴν τὰ τῆς εὐσεβείας. Μέγα τὸ ἄμεμπτον, μέσον δὲ τὸ ἀνέγκλητον· μέγα δὲ ἐν κακοῖς καὶ τὸ μικρὸν ἀγαθόν.

Διὰ τοῦτο εἶπε· Μίας γυναικὸς ἄνδρα. Οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο νῦν φυλάττεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· δεῖ γὰρ παντελεῖ [586] ἄγνεια καὶ ἀγνισὺν ἑστέφθαι τὸν ἰερέα· ἀλλ' ἐπειδὴ τότε πρὸς τοὺς ἐν πορνείᾳ μέγα ἦν, λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατεξάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μίᾳς γυναικὸς ἀνὴρ· οὐκ ἐπειδὴ νόμον ἔθηκε τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴ πλάνη συνέγνω. Ἥδει γὰρ ὅτι ἀνοῦντος τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, εὐθαίρετον αὐτῇ ἢ φύσις ἔξει τὸ ἀγαθόν, καὶ ἢ ἐκλογῇ γενήσεται τὸν κρείττονον. Ἄμεμπτος, δίκαιος. Οὐ πρότερον ὄν ἐστι γενέσθαι δίκαιον, ἄμεμπτον μὴ γενόμενον. Ἀληθινός· Ὁ ἀληθινός τί βούλεται; Ὁ μὴ ἐσχηματισμένος τὴν θῆν, καὶ ἄλλην ἔχων τὴν κατάστασιν· ὁ μὴ σωφροσύνην σχηματίζόμενος, ἀκολασίαν δὲ ἔνδεδυμένος· ὁ μὴ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ σχήματι δεικνύων, τὴν δὲ ἀδικίαν ἐν τῇ καρδίᾳ φέρων. Ὅμοιος ἀληθινός, καὶ εὐθέως θεοσεβής. Ὅταν γὰρ ἢ τὸ ἄμεμπτον. Ἐταν τὸ δίκαιον, ὅταν τὸ ἀληθινόν, τότε ἢ ἀλήθως ἀπαρίττειται θεοσεβεία. Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπέχονται ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων, πάντων δὲ οὐκ ἀπέχονται, τὸ ἀκρον πάλιν τῆς ἀρετῆς βουλόμενος ὑποθέσθαι, φησὶν· Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ ὁ Δαυὶδ φησὶν· Οἱ ἀγαπῶντες Κύριον, μιστεῖτε πονηρὰ. Οὐ γὰρ οἶόν τε καὶ θεοσεβεῖν καὶ πονηρεῦσθαι. Ἐκτίθεται δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπαρξίν, ὅτι εἶχε πρόβατα ἑπτακισχίλια, καμήλους τρισχίλιας, ζεύγῃ βῶν πεντακόσια, βουvs νομάδας πεντακόσιαι. Διὰ τὰ ταῦτα ἐκτίθεται; Οὐ τὸν πλούτην θαυμάζων τοῦ Ἰωβ,

ἀλλὰ σὺ τῷ ἀκροτῇ καταλιμπάνων τὸ πλῆθος τῆς ἑλλάδας, ἴν' ὅταν αὐτὸν ἴδῃ; μετὰ ταῦτα γεγυμνωμένον καὶ ὑπαρχόντων, καὶ μὴ στένοντα, θαυμάσῃς, ὅτι τῶν στερούμενος ἀγαθῶν, οὐκ ἀθετεῖ τὸν εὐεργετήν. οὐ γὰρ ζῆσει τὸν Δημιουργόν. Ταῦτα τοῖνον ἐγράφη, οὐκ ἴνα τὸ πλῆθος θαυμάσῃ, ἀλλὰ ἵνα τὴν καρτέριαν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπαίνεσθαι τοῦ δικαίου, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔσῃ πάντοτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀκολουθία τὴν καρτέριαν εἰς ἕτερον καιρὸν ταμιεύεται. Ὁ γὰρ διάβολος ἀδελφοί, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν πλουτοῦντα τούτῳ τῷ καιρῷ τῷ προσκαιρῷ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ πλούτου τοῦ προσκαιροῦ τὸν αἰώνιον πλοῦτον ταμιεύμενον, ἐνενόησε, ὅθ' ὡς περὶ πλουτοῦντι αὐτῷ συνεπλοῦτησεν ἡ δικαιοσύνη, οὕτω καὶ πτωχεύοντι συμπτωχεύσει καὶ ἀρετῇ. Πειρᾶται οὖν αὐτὸν γυμνῶσαι τὴν χρημάτων. ἵνα γυμνωσθῇ τῶν πλεονεκτημάτων. Ἐνεύθεθα δὲ προσεχόμεσαν παρὰ τοὺς οἱ λέγοντες· Μὴ ὁ Ἰωβ οὐκ ἦν πλούσιος; μὴ Ἰβραῖμ οὐκ ἦν πλούσιος; διὰ τί οὖν ὑποτίθῃς τὰ ἀκρηματοσύνην; Ἐρῶ καὶ πρὸς σέ· Γενοῦ κατὰ τὸν ἰσὺ πλούσιος, καὶ ἐπευχόμενοι σοι πλεονα κτήσασθαι· γινώσκῃ κατὰ τὸν Ἀβραῖμ, καὶ πᾶσα ἡ γῆ συνεύξεταί σοι καὶ πλουτοῦ. Εἰπέ καὶ σὺ, ὡς Ἰωβ, Ἡ θύρα μου ἀνέωκεται παρὶ θλιβομένων· εἶπε· Ὅμοιος κρημάτων ἑδέρρηθησαν ὡμοῖοι κρημάτων· εἶπε, Κατὰ στόμα χιτῶνα ἐλόγησέ με· καὶ πλούτει πλούτων ὁ θελεῖς. Ἐδέρρηθη γὰρ οὐ σαυτῷ πλουτῶν, ἀλλὰ τοῖς πέννησιν οἰκονομῶν. Ἡ θύρα μου γὰρ, φησὶν, ἀνέωκεται παρὶ θλιβομένων. Μίμησαι τὴν ἀκρότητα ταύτης τῆς φιλοπρωτίας· ἐνόησε τὸν ἕλγον τῆς ὑπομονῆς· ἀνδρεία κατὰ τὸν ἐναντιωτὰ ἵσα φρόνησον. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γέννη δὲ ἡμᾶς τὸν ἕλγον καὶ τὴν ὑπομονὴν ἔχοντας ἐναντίον, ἔχειν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τὸν λειπομένων, καὶ ὅμως πρὸ ἡμῶν ἀπαιτεῖν τὰ λειπόμενα, καὶ ἡμᾶς ὑμῖν τινίσαι τῶν θεωρημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Καὶ γέννητο ἡμῶν γνησίως καὶ τὴν εὐρῆν ἐπελευθεῖσαι, καὶ τοῖς πατήμασι τῶν ἁγίων κοινωνήσαντας, κοινωνῆσαι καὶ τῷ πᾶσι ἁπλοῦς. Ἀληθῶς γὰρ, ἀδελφοί, δικαίως προέλαμψε τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη τῶν ἁγίων. Προέλαμψε γὰρ, ὡς περὶ ἀστροπαλ, τὰ πάθη τῶν δικαίων. Ἴνα μετὰ ταῦτα φανῇ ὁ Χριστὸς, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὁ πᾶσι σωπάζων, καὶ πᾶσι συνδοξάζόμενος. Εὐχαίς οὖν καὶ προσεβείας τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ τοῖς ἐιρημνιστοῖς στοιχήσαντες, καὶ τὰ λειπόμενα προσδοκῆσαντες, ὅπως ἀναπέμψωμεν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Ἡνεύσῃ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰωβ, Ἄλογος γ'.

α' [587] Φέρε, καὶ ἡμεῖς ἀνώμεθα τῆς ὑπεθέσεως καὶ ὅμως τῆς ἀκροάσεως· καὶ πάντες γινώμεθα τῆς ἐσπερινῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωβ, καὶ μετὰ πίστει τῆς λόγῳ τῆς ὑπομονῆς ἑαυτοῦ παραστήσωμεν. Ἄσπερ γὰρ τὸν μὲν Ἰωβ ἐπὶ κορυφῆς καθήμενον μὴ ναρῆσθαι πρὸς τὴν εὐσεβείαν, ἡμᾶς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ χορευόντας, ὀκνεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ τὸν μὲν μυριοὺς ὑδρομῶν περιγυμνοῦμενον τῆς ἑαυτοῦ συμφορᾶς, μὴ κατακλιθῆναι τὴν ψυχὴν· ἡμᾶς δὲ ὕμνοις καὶ ὕδασι πνευματικαῖς καὶ βίαις Γραφαῖς περιδουμένους προδιδόναι ῥαθυμῶν τὴν προθυμίαν. Ἰωβ ὑπὸ σκληρῶν δεισθιόμενος ὁ σῶμα, ἀτρωντο διεψύλαττε τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσεβείαν· ἐκείνον σκλιώχης οὐκ ἐνίκησαν, καὶ ἡμᾶς ἰδόντες καταπαλάσοι; Γενώμεθα καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, ἄνθρωποι κατὰ τὸν ὄρον τὸν προαποδοδευμένων. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον χαρακτηρίζει τὸ ἄμεμπτον, τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθινόν, ἢ θεοσεβές. Καὶ ὡς περὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς συνθηθείας ἐπὶ αὐτὸν τὸν ἑαυτοῦ οὐκ ἐτίθη ἢ τὸν ἰδὼν ἐπὶ πράξει τινα ἀπεστέλλη, παρακλεῖσεται, λέγων· Ὅς ἄνθρωπος ἀγαθὸς τὸς τῆς ἀρετῆς, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα ἴδιον ποιεῖται θαύμα, οὕτω καὶ πάντες λέγωνται ἄνθρωποι, καὶ μὴ ἀεικνός ἀληθῆς ἄνθρωπος, ὁ τὴν εἰκόνα σώζων, καὶ τὸ πρωτότυπον κάλλος μὴ ἀφανίζων. Εἶπεν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως τῆς πρόθεσιν ἐπιπέσει πλεονεκτήματα. Εἶπεν αὐτοῦ τὸν πλούτον, οὐκ ἵνα τὴν περιουσίαν ἐπαίνεσθαι, ἀλλ' ἵνα γεγυμνωμένον αὐτὸν θαυμάσῃς. Πάντων γὰρ ἀπεδύθη, καὶ τὴν εὐσεβείαν εἰς ἀπέδυστο, ἀλλ' ἦν ὡς περὶ τις πόλις πολιορκουμένη, ἐπὶ τῶν μὲν τῶν ἔξωθεν γεγυμνωμένη, μόνῳ δὲ τῷ ἐπιμ

gravissimis peccatis intentatur : reprehensio autem late levissimis delictis. Voluit ergo scriptor ostendere, non modo procul ab accusationibus justum fuisse, sed etiam a reprehensionibus. Nemo illum accusavit quod magna flagitia admisisset, quandoquidem ne de minimis quidem delictis reprehendebat. Hoc autem magnum est probitatis ejus argumentum, cujus vita sine crimine est. Queni enim nec de adulterio, nec de cædibus accusare potes, hic sine crimine est; is vero quem reprehendis de contumelia, de calumnia, de convicio vel de ebrietate, si crimine quidem vacuus est, sed in reprehensionem incurrit. Voluit ergo ostendere ipsum a minimis etiam delictis procul fuisse, atque : *Erat irreprehensibilis, justus, verax, Deum colens, abstinens ab omni re mala* (Gen. 17. 1). Unde etiam Deus Abrahamo volens ostendere, id in virtute primum esse, si quis sit irreprehensibilis, ait illi : *Tu vero acceptus sis in conspectu meo, et esto irreprehensibilis*. Illud *Irreprehensibilis*, pro summa morum perfectione accipitur. Apostolus vero Paulus, quia cum gentilibus versabatur, quorum alii a multiplicium deorum errore abstracti fuerant, alii ex malitia collecti, alii ex fornicatione et adulterio coacti erant, non adjecit virtutis culmen, sed ut venit in mundum plenum fornicatione et adulterio, cum vellet pastores orbis terræ constituere, quia tunc egregia illa virtus parva erat, circa episcoporum ordinationem hæc Titus dicit : *Constituatur episcopus, sicut ego tibi disposui, si quis est sine crimine* (Tit. 1. 5. 6). Illud, *Irreprehensibilis*, tunc locum non habebat, quia, ut ante dixi, pietas illa admodum rara erat. Magnum est, irreprehensibile esse; medium autem sine crimine esse : magnum quidpiam in malis est parvum bonum.

Sacerdos calebas esse debet. — Ideo ait, *Unius uxoris virum*. Non quod hoc jam in Ecclesia observetur; oportet enim sacerdotem omni castitate et sanctimonia coronari; sed quia tunc id magnum erat iis qui in fornicatione vixerant, ait : *Constituatur episcopus, ut ego tibi disposui, si quis est sine crimine, unius uxoris vir* : non quod eam legem poneret, sed quod errori parceret. Sciebat enim fore ut florente pietatis lege, natura sua sponte snoque arbitrio bonum aditura esset, et meliorem electionem faceret. *Irreprehensibilis, justus*. Non potest ergo fieri ut sit justus, qui non ante sit irreprehensibilis. *Verax*. Quid sibi vult illud, *Verax*? Qui non specie tantum, sed re talis sit; qui non castitatem simulet, dum incontinentiæ dat operam; qui non justitiam præ se ferat, et iniquitatem in corde foveat. Hic verax atque adeo Deum colens. Cum enim irreprehensibilis quispiam est, cum justus, cum verax, tunc verus Dei cultus perficitur. *Abstinens ab omni re mala*. Quia multi a plurimis peccatis abstinunt, sed non ab omnibus abstinunt; virtutis culmen volens ostendere ait : *Abstinens ab omni re mala*. Quamobrem et David ait : *Qui diligitis Dominum, odite malum* (Ps. 96. 10). Non enim possumus Deum diligere et malum operari. Ejus porro substantiam recenset, septem millia ovium, tres mille camelos, juga boum quintaginta, asinas pauciales quingentas. Cur hæc recenset? Non ut Jobi divitias mirabiles prædicet, sed ut tibi auditeri facultatum copiam ostendat, ut, cum ipsum postea facultatibus nudatum videris, nec ingementem, admireris, quod tantis privatus bonis beneficium non coærguat, Creatorem non contumelia affliciat. Hæc itaque scripta sunt, non ut divitias mireris, sed ut justis patientiam perseverantiamque laudes, timoremque Dei præ oculis semper habeas. Ordinis porro seriem alio tempore considerandam amandat. Etenim diabolus, fratres, quia illum temporalibus divitiis opulentum vidit, ex hisce temporalibus divitiis æternas divitias recondere putavit, quemadmodum descendi illi, justitiæ simul divitiarum inerant, sic et eo ad paupertatem redacto, inopiam pariter virtutis ipsam comitaturam esse. Tentavit ergo ipsum divitiis nudare, ut nudaret meritis. Hic attendant diligenter ii qui dicunt : Annon Job dives erat? annon Abraham dives erat? cur ergo paupertatem nobis proponit? Reponam

et ego tibi : Esto dives ut Job fuit, et ego plures etiam divitias apprecabor; esto dives ut Abraham, et totus orbis tibi divitias apprecabitur. Dic tu quemadmodum Job, *Janua mea aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32. 20); dic : *Numeros pauperum calefeci*; dic : *Ex vellere ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum*; dic : *Et os viduarum benedixit mihi* (Job 29. 13); et divitias posside quantum volueris; deprenderis enim non tibi ipsi dives, sed pauperibus erogans. *Janua mea*, inquit, *aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32). Imitare hunc summum pauperum amorem : indue te patientiæ studio, viriliter age contra adversarios : pari animo esto. Verum de his hæc tunc. Contingat autem nobis ut zelo patientiæ instructi, ea quæ restant persequamur, et ut vos ea quæ supersunt explananda postuletis, nosque vobis explicationum seriem persolvamus. Contingat etiam nos festum digne celebrare, ut postquam passionibus sanctorum communicavimus, passiones etiam Christi participemus. Vere enim, fratres, ante Christi passionem jure merito fulserunt sanctorum passiones. Præfulserunt enim quasi fulgura passiones justorum, ut post hæc appareret Christus, ut ait Paulus, qui omnibus compatitur, et omnibus conglorificatur (Rom. 8. 17). Orationibus igitur et intercessionibus sanctorum Patrum, et jam dicta sequentes, et dicenda expectantes, gloriam referamus Patri, et Filio, et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

De justo et beato Job, sermo tertius.

4. Age, et nos argumento hæreamus, et vos audire pergitte : nosque omnes perpetuæ seriei gestorum Jobi hæreamus, siveque instructi sermoni de patientia nos sistamus. Absurdum enim esset Jobum in sterquilinio sedentem non segnem esse ad pietatis exercitium, nosque in ecclesia choros agentes, segnes esse ad veritatem audiendam : illumque mille calamitatis sæ lætationis circumseptum non frangi animo; nos vero, hymnis, canticis spiritualibus, divinisque Scripturis circumsonantibus, ignaviæ alacritatem prodere. Job dum corpus a veribus corroditur, illasam circa pietatem servat animam. Illum vermes non vicerunt, nosque sudores prosternent? Sinus et nos homines; homines nempe secundum datam paulo ante definitionem. Hominem quippe designat, quod sit irreprehensibilis, quod justus, quod verax, quod Deum colens. At quemadmodum usu frequenti si quis aut famulum aut filium ad quodpiam opus miserit, jubet his verbis : Ut hominem decet, hoc opus aggredere, communeque nomen ut mirabile quodpiam profert : sic etiamsi omnes homines dicantur, solus ille vere homo, qui imaginem servat, et primigeniam pulchritudinem non delet. Eum dixit hominem, ut a communi natura propositum laudes. Dixit eum ex regione Ausitide esse, ut ex regione impietate referta, talem fructum celebraret. Ejus possessiones enarravit, ut mireris virtutis excellentiam. Divitias exposuit, non ut opulentiam laudaret, sed ut eum nudatum obstupesceres. Omnibus enim nudatus est, et pietatem non abiecit, sed erat quasi urbs obsessa, externis omnibus rebus privata, soloque muro cincta. Nudatus liberis, pietatis fructus non amisit. Pro filiis enim habuit pios mores : filias habuit virtutes. Tres ipsi filiarum erant secundum carnem, tresque virtutes secundum spiritum, ut ait Paulus : *Manent autem tria hæc, fides, spes, caritas ; major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Nudatus est omnibus, et naturæ Creatorem non negavit : sciebat enim liberos solatium esse successioneis, Deum vero radicis esse agricolam. Non ægre forebat fructus videns dejectos : sciebat enim radicis Agricola in æternum manere. Nudatus est ovibus, et ipse ovis erat sub Dei tutela; nudatus est bobus, et juga boum auferebantur, jugum autem animæ et corporis non discindebatur, sed caro cum anima consentiens aratrum trahebat ad pietatem. Patientiæ autem mores accipiebat ut fructum virtutis, ut fructus patientiæ

longe majores proferret. Erant igitur illi camelorum tria millia, asinæ pascuales quingentæ. Ego autem existimo eum, quæcumque possederit, pauca tamen possedisse. Si enim singulis pauperibus dabat, quemadmodum ipse ait, *Oculus eram cæcorum, pes claudorum* (Job 29. 15), modicæ facultates erant ad tantum propositum: major erat hospitalitatis sumptus, quam proventuum ubertias. Pauper erat Job, neque tantæ alacritati sufficere poterat: divesque erat possessione, pauper autem quantum ad vim propositi. *Erant autem ei, inquit, et opera magna super terram* (Job 1. 3). Quænam hæc? Amor pauperum, hospitalitas, summa humilitas, incomparabilis eleemosyna, et quæcumque ad virtutem conducunt. Sed ille quidem sic florebat, non divitiis temporaneis tantum, quantum pietate. Verum aliquis forte sapiens, communi more dictum amplexus, opera magna existimat esse, vineas, oliveta, sata jugera, et similia. Vere opera magna ipsi erant super terram, dum floreret cælestibus divitiis. Diabolus autem, ut hesternæ die dixi, scelestus ille, suspicatus ipsum, sicut cum opibus floreret, dives erat virtute, ita cum ad paupertatem redactus foret, virtute pauperem futurum esse, ipsum nudat facultatibus, ut nudaret virtutum præstantia, petitque a Deo, ut ipsum tentare liceret, ut hinc tu fiduciam habeas, sciasque diabolum nullam habere potestatem contra Christianum, neque contra hominem Deum timentem, nisi id ipsi de cælo permittatur, vel ad castigationem, vel propter concessionem veniat. Deus enim cum correctionem infert, aut peccatorum pœnas exigit, aut virtutem exercet ad divina exsequenda opera. Non potuit ergo diabolus impugnare Jobum, donec id ipsi a Deo permissum est. Nec mireris, dilecte, si contra Jobum non habuerit potestatem donec licentiam accepisset. Neque enim contra porcos potestatem habet. Audi quomodo Legio rogabat eum, dicens: *Si ejicis nos, permittite nos abire in porcos* (Math. 8. 31. Marc. 5. 12). Si contra porcos nihil potuit sine permissu, quomodo non jussus potestatem habeat contra eos qui ad imaginem Dei facti sunt? *Factum est, inquit, ut eodem die angeli Dei venirent, ut adstarent Domino: et diabolus stetit in medio eorum* (Job 1. 6). Ergone cum angelico ministerio adstaret etiam diabolus, et in medio sanctorum spirituum immundus spiritus adest? Verum neque sancti angeli Deo corporaliter adstiterunt, neque item satanas corporaliter: sed omne ministerium pro statione dicitur. Quemadmodum enim Elias in terra versans Deo adstare dicebatur, ut ille ait: *Vivit Dominus, in cujus conspectu hodie adsto* (3. Reg. 17. 1), non quod in cælum ascendens adstiterit: sed quod Dei præcepto ministraret: sic diabolus stetit, non in cælesti loco, neque cum supernis virtutibus, sed ut creatura Dei jubetur congruentia sibi facere: quo autem pacto, audi. Neque enim meum dictum excipiens dicas: An Deus ministro usus est diabolo? Sicut in militaribus copiis manifesti milites qui ad honores ministrant, suntque etiam vere milites, qui ad supplicia segregati sunt: sic etiam ad ministeria bona, et ad hominum dispensationem, angeli sancti mittuntur; ad supplicia vero de iniquis hominibus sumenda dæmones mittuntur: quomodo autem, audi. Cum sanctos angelos memorat Paulus, ait: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, ad ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis* (Hebr. 1. 14)? Quamobrem palam est sanctos angelos ad hominum salutem ministrare; acerbos autem dæmones ad supplicia de peccatoribus sumenda. *Misit enim, inquit David, in Ægyptum indignationem et iram et tribulationem, inmissionem per angelos malos* (Psal. 77. 49).

2. Maligni ergo et impuri dæmones, etsi proposito defecerunt, jugo tamen servitutis subjacent, jubenturque ut carnifices jussa complere. Neque mireris, si Deus dæmonibus præcipiat. Apostoli diabolo utuntur ut carnifices. Ait Paulus: *Quoniam quidam circa fidem exciderunt, hos tradidi satanæ, ut discant non*

blasphemare (1. Tim. 1. 19. 20). Ac rursum de quodam qui fornicatus, pœnæque ohnoxius erat, quid ipse Paulus? *Congregatis vobis et spiritu meo, cum virtute Domini Jesu judicavi eum, qui hoc sic operatus tradere satanæ in interitum carnis, ut spiritus sceleris sit in die Domini* (1. Cor. 5. 4. 5). Ne putentur dæmones, se contra divinam auctoritatem tyrannidem exercere, jubentur vel invitati mandata sibi exsequi non res quidem faustas et lætas, sed res quæ ad supplicia spectant. Nonne principes apud nos videmus, quando quosdam cum honore accersi jubent, quomodo mittant cursores, ita Latine vocant; cum autem alios cum infamia accersunt, alios emittunt accersiturosque milites? Sic quoque Deus sanctis ministrans angelos mittit ad salutem; cum autem ad supplicium sumere, dæmonibus imperat. Ideo Deus cum sententiam proferret adversus Achaab, dicebat: *Quis ibit, et decipiet Achaab, et cadet* (3. Reg. 22. 28). Et respondit spiritus malus: *Ecce ego. Sciebat enim diabolus, se ad id deputatum esse. Dæmones ergo (ignoscite mihi, quæso; nam de rebus invisibilibus, non sensibilibus loquor: sed ne ab initio quidem de hujusmodi rebus dicere aggressus essem, nisi ex sacra Scriptura occasionem accepissem: neque enim humanæ mentis est invisibilia a sensibilibus separare: sed quia iis quæ Deus dixit refragari non licet, ea quæ scripta sunt sectemur, velimus, nolimus); pessimi itaque dæmones mittuntur proprie ad exigendas et imponiendas pœnas: mittuntur etiam ad justos, non ut puniant, sed ut tentent. Quia enim sanctus angelus tentationi ministrare non jubetur (neque enim Deus angelo mandat quid illo indignum), idcirco dæmonibus hæc tentatio permittitur. Nec mireris si ad justos mittantur dæmones: nam ductus est aliquando universorum Dominus a Jordane in desertum, ut tentaretur a diabolo. Si igitur Dominum et Servatorem omnium diabolus tentavit, quid miraris, si contra justum ad patientiæ exercitium dæmon mittitur? Mittitur porro, non jubente, sed permittente Deo. Concinnat autem Scriptura sermonem quasi in prosopopœia. Neque enim vox a Deo ad malum dæmonem procedit, neque ea dignatur prævaricatrix illa presumptio. Natura quippe bona est, propositum vero malum: nec est diabolus impolluta illa voce dignus. Quod si reponas illud, *Dixit Dominus diabolo* (Job 1. 7): dicam tibi illud Davidis, *Peccatorum autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas* (Psal. 49. 16). Num in voce: erupit peccatorum emissam? Nequaquam: sed dum loquitur, per res ipsas indignis loquitur. *Præcepit Dominus celo* (Jon. 2. 1). An vocem emisit, an præceptum quoddam extulit? *Mandavit Deus verno matutino* (Jon. 4. 7). Ita si per figuram quamdam dicatur, Deum alloquutum esse diabolum, ne hoc inhonoratum propositum diaboli quasi honore pariter adducas in conspectum Domini. Sed stant angeli secundum deputatum sibi ordinem; venit autem diabolus, et stetit in medio angelorum, ut discas eum angeli naturam accepisse, proditoris autem propositum ostendisse. Diabolus enim, fratres, non naturæ nomen est, sed propositi. Quare diabolus? Neque enim diabolus factus est ab initio, sed angelus creatus est; diabolus porro sive calumniator vocatus est, quia calumniatur Deum apud homines, et hominem apud Deum; et utpote qui committat Dominum adversus servum, et servum adversus Dominum. Cum enim suggerit nobis diabolus et ait: *Quot mala in mundo? ubinam Deus? cur non res moderatur? calumniatur apud nos Creatorem: nam hoc negotium ejus fuit ab initio. Calumniatur Deum apud Adamum, dicens: Sciebat Deus, quod quacumque die comederitis ex ligno, eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Invidens, inquit, velut Deus ne manducaretis. Ibi Deum calumniatur apud Adamum; hic Jobum apud Deum: *Num gratis colit Job Deum* (Job 1. 9)? Id est, Spe mercedis hoc facit, non ex virtute; mercedem tibi beneficii rependit: aufer ei pecuniam, ejusque propositum denudatur.*

quia igitur vidit Deus justum hac illius suspitione injuria affectum, auferit facultates, ut suspicionem illam tolleret, nudamque pietatem ostenderet. Et vide maligni demonis propositum. *Dixit, inquit, Dominus diabolo, Unde venis (Job 1. 7)?* Deinde superbus ille et arrogans, qui ne ordinem quidem suum noverat, eque interrogantis dignitatem, dicit: *Postquam circumvivi terram, et perambulavi orbem, adsum (Ibidem);* quasi clamaret ac vellet ostendere, se omnibus quae sub caelo sunt imperare, omnia terrena ab se calcari, eque omnes homines sub pedibus habere. *Postquam circumvivi, inquit, terram, et perambulavi orbem, adsum.* Rescindiuntur diaboli superbia. Quia enim putavit se magini Dei imperare, ejecit ex terra, ut non jam hanc perambulet; eliminatque illum omnium Dominus. Ipse enim est qui promisit: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus (Levit. 26. 12).*

3. Antea perambulabat diabolus. Quando enim idolatria diffusa erat, cum impietas obtinebat, quando avaritia ad nequitiam spectantia florebat, diabolus perambulabat; cum autem sanctimonia est et justitia et veritas apud eos qui custodiunt veritatem, tunc Deus inhabitat et inambulatur. *Attendistine, inquit, mente tua, servum meum Job, quod non ei similis sit super terram, irreprehensibilis, justus, verax, abstinentes ab omni re mala (Job 1. 8)?* Quia dicebat, *Totum circumvivi orbem, et arrogantem agebat, quasi omnibus immeraret, arrogantiam ejus solvens veritatis verbum, ut ad illum: Vidistin' hominem a te minime calcatum, pia omnibus, ut ait, imperas? vidistin' hominem qui etiam malitiam tuam vicerit? vidistin' qui te calcavit, qui calcas omnes? vidistin' qui tuam solvat tyrannidem, et injustitiam justitiam, impietatem pietate eliminat? Hic autem Deo contradicit, et ait: Non gratis estit te.* Proponit possessiones, ut et ejus mores et virtutem vituperet, ut suspicionibus spuriam ostendat virtutem. Tu dedisti, inquit, illi abundantiam; aufer abundantiam, et nudatur hypocrisis. Dicit ei Deus: *Pange universa quae habet (Job 1. 11).* Sciebat enim Deus ipsum insatiabilem propositum circa avaritiam habere, atque: *Ecce omnium do tibi potestatem, autem eum ne tangas.* Terminis circumscribit malitiam diaboli. Vide deinceps qualem tendat arcum adversus justum, quae vibret tela. Exiit, et primo ipse malorum artifex in variis se figuris transformat, ipse esse malorum nuntium praebet, ipse percussit iumenta, ipse plagam nuntiat. *Dixit, inquit, diabolus Jobo: Jaga boum tuorum arabant, et asinae pascebantur, et venerunt qui ea abducerent, et occiderunt pueros tuos, et elictus sum ego solus, et vni tibi nuntiaturus (Ibid. v. 14. 15).* Prima diaboli tentatio, primum telum contra strenuum athletam. Sed opposuit Job ex adverso fidei clypeum, qui posset igitur omnia maligni tela restringere. Jaga boum periere, et minima dissecta non est. Asinae perierunt, pullusque hie nobilis frenum pietatis non negavit. Vidit nuntium acerbum perditarum possessionum, mansitque ut turis firma et inexpugnabilis. Diabolus nequitia acerbum amarumque animo poenituit sic nuntiasset. Animadvertite, queso, diligenter, ne te fugiat maligni consilium, quod cum recte prospiceret Apostolus ait: *Vox enim ejus consilia ignoramus (2. Cor. 2. 11).* Ubi ergo nuntiavit illi: *Jaga boum arabant, et asinae pascebantur, et venerunt qui abducerent, viditque Jobum tremens animo nuntium ferentem, poenituit eum quod male nuntiasset, et in seipso haec propemodum dixit diabolus: Male nuntiavi, quando dixi homines ipsum impugnare: potest ille cogitare: Si homines impugnaverunt et injuste laeserunt, quid hoc ad Deum? Male, inquit, jaculatus sum, non scopum attigi, sagittas frustra emisi, aberrarunt tela. Dixi homines abduxisse: potest hic dicere: Cur hominum iniquitatem Deo adscribam? Alii sunt qui laeserunt, et a ius erit qui blasphemabitur? Ut itaque ejus animum et iram ab omnibus ad Deum transferret, et ostenderet illi non homines sed Deum ipsi d. ma intulisse, ait illi: *Ignis cecidit de caelo (Job 1. 16).* Num poteris dicere ini-*

micos illum superne immisissae? Contumeliam infer ei qui te laesit, blasphemia in eum qui te oppugnat. *Ignis cecidit de caelo.* Cur te laedentem colis? cur adoras enim qui tibi facultates abstulit? *Ignis cecidit de caelo.* Avidit Job, et rursus fortiter tulit. Patientia enim illius vere patientia erat, ad finem usque perjurans, de qua Servator ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Math. 10. 22).* *Ignis cecidit de caelo.* Quotidie laborabat offerens sacrificia pro filiis: quae quotidie laborans offerabat, ea Deus conferunt in sacrificium accepit. *Ignis cecidit de caelo.* Si ego solus indutus essem, jure dolerem; si autem pauperes induerantur, an poterit Dominus pauperes negligere? Novi cum, illorum quae in sacrificium accepit, centuplum redditorum. Num ex iniquitate partae sunt opes? num per avaritiam oves acquisivi? *Ex vellerebus ovium nearum calefacti sunt humeri pauperum, et os viduae benedixit mihi (Job 31. 20. et 29. 13).* Scit quid faciat Deus. Nunc accepit mesam substantiam, ut sacrificium: eandem mihi multiplicabit per virtutis augmentum. Non me movent exteriora tela, interius munium; imo vero me magis interius confirmant Dei sagittae: nam *Sagittae potentis acutae (Psal. 119. 4);* de quibus ait David: *Sagittae tuae infixae sunt mihi (Psal. 37. 5).* Sagittae quae? Sagitta pietatis, sagitta justitiae, sagitta amoris Dei, sagitta studii erga virtutem: his divinis sagittis anima vulneratur. Cum ergo diabolus experimentum omne sumpsisset, et facultatibus nudatum, virtute non nudasset, naturam demum aggreditur, in naturam culturam violentiam infert, ramos avellit a radice, optimi athletae filios opprimit: auferit fructum, ut genitorem dolore afficeret. Et quid facit? Vide maligni nuntiationem, quam sit plena ironia: et prestigii proxima, quae possit struere viri animum frangere. Ait igitur illi: *Filiis tuis et filibus tuis comedentibus et bibentibus in domo primogeniti tui, venit ventus vehemens ex deserto, et concussit domum, quae corruens oppressit pueros tuos, et mortui sunt (Job 1. 18. 19).* Verbum diminutivum, quod possit luctum excitare. Non dixit, super filios tuos, sed, *Super pueros,* ut pueros audiens, misericordia commotus esset. *Venit ventus vehemens ex deserto.* Iterum judicem calumniatur; ventus enim non hominibus, sed Deo obsequitur. *Cecidit super pueros tuos, et mortui sunt. Tunc Job surrexit (Job 1. 20):* sic enim scriptum est. Bonum verbum, *Surrexit,* non enim ex plaga concidit; sed surrexit vi pietatis: *Surrexit, et adoravit.* Merces calamitatum, adoratio. Percussus benedixit, calamitatibus impetitus gratias egit. *Et comam totondit.* Nunc inter nos lugentes multi comam nutriunt, ille autem abstulit. Quare? Id nimirum curat is, quem luctus opprimit, ut in contrariam formam cultum mutet. Nam ubi coma colitur, signum luctus tonsio est. Semper enim lugentes contrarium quaerunt habitum. *Et scidit vestimenta:* figura quidem ad dolorem tractus, re autem ad virtutem expeditus. Exiit vestimentum, ut nudus luctator adversarium circumplectatur, et ex conspicua lucta justitiam in praemium accipiat. Exiit vestimentum qui induerat justitiam: atque magna illa pietatis lucerna: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in saecula (Ibid. v. 21).* O strenuam animam! haec vox telum fuit contra diabolum: haec vox tela emisit in demones, fregit hostium phalagas. *Nudus egressus sum ex utero matris meae, et nudus revertar (Ibid.).* Apostolica vox ante apostolica tempora, eaque virilis: *Nudus egressus sum ex utero matris, et nudus revertar: quemadmodum Apostolus: Nihil inultum in hunc mundum, manifestum quod nihil possumus efferre. Dominus dedit, Dominus abstulit (1. Tim. 6. 7).*

4. Omnibus, ut paucis dicam, privatus est, solaque uxor relicta est, antiquum illud diaboli instrumentum. Uxor relicta est, non parcente diabolo, sed telum sibi reservante. Quia enim sciebat, se per mulierem primum hominem expugnassisse, mulierem reservat, et eisdem utatur armis ad insidias. Sed illic invenit Ada-

num; hic Adamum non reperit. Illic Adamum et Evam invenit; hic Evam invenit, sed non Adamum. Ait illi uxor: *Quousque sustinebis (Job 2. 9)?* Verba vere diabolica. Illud enim, *Quousque*, vox erat ejus qui torqueretur. Ego torquor, et tu dicis. *Quousque?* Ego verberor, et tu ad plagas verberati obtorpescis. Quousque sedes expectans de die in diem salutem? Invitus diabolus virtutem justi celebrat: prædicat ejus patientiam, quoniam cum spe decertabat. *Quousque?* Illic vide scriptoris sapientiam. *Et prospiciens in eam*, inquit, *Job dixit (Ibid. v. 10)*. Non dixit, Attendens ipsam, sed, *Prospiciens*. *Prospiciens*, quare? ignorabatne uxorem? nonne cum ea vixerat? nonne ex ea liberos susceperat? quare ergo prospexit? Illud, *Prospexit*, declarat eum non illam vilis esse, sed eum qui in illa erat. Respiciebat diabolus Job; noverat eum qui in serpente loquutus fuerat, et qui nunc in muliere loquebatur, et ait: *Ut una ex insipientibus loquuta es*. Cur non dixit, *Ut una ex impiis*, ut una ex atheis? Sciebat illam non impiam esse, sed insipientiam abreptam. Alioquin vero, fratres, ei, qui Deum abnegaverit, insipientis nomen datur. Nam, *Dixit insipientis in corde, Non est Deus (Psal. 13. 4)*. *Quasi una ex insipientibus*: ac si quis diceret, Sicut Eva loquuta es. *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* O strenuam animam! Illic mihi ejus animum explora. Nesciebat Job se pro virtute certare: nesciebat se pro patientia coronari: sed solum existimabat calamitatem esse a Deo immissam: mala esse putabat, neque ideo quasi de immissis malis blasphemabat. Si autem cum mala existimaret esse ita certavit, si novisset coronam, annon multo magis certasset? Sed cur Deus non ante monuit illum dicens, *Vide quid facturus sis*. Futurum est ut diabolus aciem contra te instruat, adversumque te arma sumat: decerta, strenue age, ne mentem tuam evertat, ne tuos diripiat cogitatus, ne animam tuam obsideat: confortare, neque alienum Deo putes certamen athletæ nuntiare. Petro namque dicit Dominus: *Petre, ecce satanas expellit vos, ut cribretur tanquam triticum (Luc. 22. 31)*. Apostolis tentationes præannuntiat; Jobo autem non prædicat tentationes et certamina. *Nam injustitia apud Deum est? Assit (Rom. 9. 14)*. Nam his animum addit, hos vero relinquit. Cur non ei prædicat, ut apostolis? Sciebat Deus diaboli vafritiem, sciebat invidiam, sciebat calliditatem qua posset virtutem obtundere. Si dixisset ei Deus, Attende tibi, et decerta; si usque in finem sustinueris, duplicatas tibi facultates restituitur, regnum cælorum hereditate consequeris, coronas immortalitatis accipies, orbis totus plenus erit laudibus tuis: si hæc dixisset, concertasset utique justus; sed diabolus hinc occasionem arripisset: ac, si ita decertans vicisset, dixisset Deo, Num gratis decertavit? Promisisti ei immortalitatem, promisisti regnum, promisisti coronas. Si itaque cum temporalium fructum accepisset, in suspensionem vocatus est non quasi justus, sed quasi mercenarius: si aeternorum bonorum promissionem accepisset, annon multo magis hinc diabolus occasionem arripisset? Sed occultat coronas, ut certamina patefaciat: occultat bravium, ut athletam ostendat. Cur ergo, dices, etiam apostolis non occultavit? si enim ea de causa Jobo non prædixit, cur non eodem modo apostolis præmium tacuit? Job solus decertabat, pro semetipso laborabat, pro semetipso pugnabat: apostoli vero præcones terræ erant et doctores orbis. Ipsi certe occultare poterat, sed mundo res detrimento finisset. Poterat Paulus sine coronarum promissione certare; poterat Petrus sine promissione viriliter agere; poterant apostoli non accepta bonorum promissione pro virtute pugnare: sed non ubique Paulus, non ubique Petrus; multorum animæ imbecillæ sunt, multorum mentes vacillant. Si enim hodie, postquam regnum promissum est, futurorumque bonorum possessio, atque angelorum consortium, et paradisi voluptas, multi promissa contemnunt, præsentibus inhiantes: si omnino silentium de iis fuisset, quis ad pietatem accurreret? Jure ergo, fratres, Jobo non

ostendit futura, ut firmius illius propositum exhibere apostolis vero futura promittit, ut auditorum animos excitet, ut orbis terrarum mentem confirmet. Muli nunc regnum audiunt, et contemnunt; multi Christiani expectant, et malitiam induunt; multi a nequitia non recedunt; multi hodie jejunia honorant, et dicunt: *Hodie adversario meo nihil dico: transeat passio Christi dies, et item agam, ulciscar injurias, multa faciam*. Ergo frater es illius Esau qui his cogites: hæc profers quæ dixit Esau. Etenim Esau fratrem occidere voluit, sed patrem reverebatur. *Et quid dixit? Appropinquant dies luctus patris mei, et tunc occidam fratrem meum (Gen. 27. 41)*: præterea mors patris mei, et tunc occidam. Et tu quid dicis? *Transeat Christi passio, et tunc contra hostem meum litigabo*. Vide ne frater Esau sis. Audi quid dicat Paulus: *Ne quis fornicator, nec profanus, ut Esau: ne per eum multi contaminentur (Hebr. 12. 16. 15)*. Hæc a me dicta sunt, non ad iram concitandam, sed ad open et salutem fratribus ferendam. Contingat autem nobis et verbo instructis, et historiarum exemplo instauratis, sanctorum Patrum et prophetarum certamine roboratis, gloriam semper Deo referre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo quartus.

1. Ubique et in omnibus fere divinis narrationibus inferiora rebus sunt verba, et materia inferiores dictiones; præcipue vero in præclaris beati Jobi gestis. Nemo unquam potest huic argumento tenuitatis hæc sermonem æquare. Etiam si enim sexcenta de illo quis dicat, a dignitate rei longe retro relinquuntur. Quoniam igitur pro virili, etsi mediocriter, diximus, nihil velat quominus hodie eadem argumento hæreamus. Neque arbitretur rem tractatam injuria affici, si narrationem præscindamus. Neque enim Job incensus dolet: nam si inciso corpore non dolebat, an incisa narratione dolebit? Novimus ex præmissis narrationibus, ipsum omnia amisisse, imo potius omnia invenisse. Cum enim laeta omnia amisisset, lætitiæ radicem non amisit. Perdidit lyram, sed mansit artifex; perdidit ubertatis fructus, sed mansit agricola abundantiae æctor: nudatus est omnibus facultatibus, sed non nudatus est virtute. Abiecit diabolo opes, abiecit vitæ commodis, quemadmodum Joseph pallium impeditæ mulieri. Patiendi non patiebatur. Oportet enim et naturæ passionem fateri, et animi virtutem celebrare. Exhibita sunt naturæ iudicia, et virtutis magnitudo apparuit. Audivit filiorum calamitatem, et acie restituta, ut naturæ ostenderet commiserationem. Nam enim passus esset, non ut virtutis cultor admirationi habitus fuisset, sed velut insensilis damnatus fuisset. Sed passus est ut homo, et ut Dei amans sustinuit, naturaque infirmitatem vicit, piisque mores non prodidit. Discidit vestimenta, sed adoravit. Igitur diabolus non tam percussit, quam percussus est; non tam vulneravit, quam vulneratus est. Sed postquam in primo agone bene certavit Job, rursus illi aliam agonem offert Deus, ut splendidiorem ipsi necat patientiæ coronam. Rursum enim adstant angeli, et diabolus in medio interrogatur ab eo qui omnia noverat, *Unde venis (Job 2. 2)?* Vide sapientiam Dei, vide vafritiem diaboli. Deus quidem sciebat unde veniret, quodque superatus a justo veniret: vult autem Deus videre, num ingenue se victum fateatur. *Unde venis?* Diabolus vero se victum esse non confitens, pudore enim arcebat, eadem usus est, quo prius, voce: *Postquam circumivi terram et perambulavi orbem, adsum*. Num ea de causa exivisti? an hoc postulasti? nonne tu dixisti: *Da mihi ea quæ Job possidet? cur certamen taces, ut victoris coronam asseras?* Dic certamen, maledicte, narra luctum, ut prædes victoriam. Sed quod per invidiam diabolus occultavit, id in honorem eximitæ philosophiæ celebrat omnium Dominus. *Animo intentus fuisti contra famulum meum (Ibid. v. 3)?* Quod tu celas, ego palam tace. Sæpe namque Deus interrogat, non ut discat, sed a eorum qui interrogantur propositum explorat, non in-

ἢ τῆς εὐσεβείας· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφεί-
 ο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἰ
 ὄνομα Κυρίου εὐλογημένων ἐς τοὺς αἰῶνας.
 γενναίας ψυχῆς! Αὐτῆς ἡ φωνὴ βέλος ἐγένετο κατὰ
 διαβόλου, αὐτῆς ἡ φωνὴ βέλη κατὰ τῶν δαιμόνων
 ἵστασαν, ἐβρῆξε τὴν φάλαγγα τῶν ἐναντίων. *Γυμνός
 ᾤδον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπαλεύ-
 ῃαι.* Ἀποστολικὴ ἡ φωνὴ πρὸ τῶν ἀποστολικῶν χρό-
 νῶν ἀνδριζομένη· *Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς,
 κνός καὶ ἀπαλεύσομαι·* ὡς ὁ Ἀπόστολος· *Οὐδὲν
 ἠνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον·* ὅληρον, ὅτι οὐδὲ ἐξ-
 ἤκειρ τι δυνάμεθα. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος
 εἴλετο.

γ. Πάντων περιηρέθη, ἵνα συντέμω, καὶ ἡ γυνὴ μόνη
 ἐλέλειπτο, τὸ ἀρχαῖον ὄργανον τοῦ διαβόλου. Ἡ γυνὴ
 ἐλέλειπτο, οὐ φεισαμένου τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ἑαυτὴν τὸ
 ἴον τήρησαντος. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει, ὅτι διὰ γυναικὸς
 πρῶτον ἀνθρώπων κατηγωνίσαστο, φυλάττει τὴν γυ-
 ναίκα, ἵνα τῷ ὄμοιω ὄπλῳ χρῆσται πρὸς τὴν ἐπιβου-
 λήν. Ἄλλ' ἔκει μὲν εὖρε τὸν Ἀδάμ, ὡς δὲ τὸν Ἀδάμ
 εὐρίσκει· Ἐκεῖ τὸν Ἀδάμ εὖρε καὶ τὴν Εὐάν· ὡς
 τὴν μὲν Εὐάν εὖρε, τὸν δὲ Ἀδάμ οὐκ εὖρε. Λέγει
 πῶς ἡ γυνὴ· *Ἔως τίνος καρτερήσεις;* Τὰ ῥήματα
 ἴθως τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ, *Ἔως τίνος, βασιανιζομέ-
 ῃς ἡ γυνὴ.* Ἐγὼ βασιανίζομαι, καὶ σὺ λέγεις, *Ἔως
 τίνος;* Ἐγὼ τυπτομαι, καὶ οὐ ναρκῶς πρὸς τὰς πηχῆας
 βασιανίζομαι; *Ἔως τίνος [592] ἀθήσαι περιμένον*
ἔραν ἐξ ἡμέρας τὴν σωτηρίαν; Ἄνω ὁ διάβολος τὴν
 πτῆν τοῦ δικαίου ἀνυμνεῖ, κρυπτεῖ αὐτοῦ τὴν ὑπο-
 πτῆν, ὅτι ἐλπιδί ἠγωνίζετο. *Ἔως τίνος;* εἶτα βλεπ-
 σσόν τοὺς συγγραφῆς. *Καὶ ἐμβλέψας αὐτῆ, φησὶν,
 ὅ εἶπεν.* Οὐκ εἶπε, προσχῶν αὐτῆ, ἀλλ', *ἐμβλέψας·
 ἐμβλέψας, διὰ τί;* ἠγγύοι γὰρ τὴν ἑαυτοῦ γυναικῆ·
 αὐτῆ συνέζησεν; οὐκ ἐξ αὐτῆς ἐτεκνώσατο; διὰ τί
 ἐνέβλεψε; Τὸ *Ἐμβλέψας* δεικνυσὶν, ὅτι οὐκ αὐτὴν
 κει, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῆ. Ἐνέβλεψε τῷ διαβόλῳ ὁ Ἰώβ·
 τὸν ἐν τῷ ὄρει λαθίσαντα, καὶ νῦν ἐν τῇ γυναικὶ
 οὐσαν. Καὶ λέγει· *Ὅς μία τῶν ἀφρόνων ἐλάλησεν·*
*τί οὐκ εἶπεν, Ὅς μία τῶν ἀσέβων; ὡς μία τῶν
 κνών;* Ἥθει αὐτὴν οὐκ ἄθεον ὄσαν, ἀλλ' ὑπ' ἀφρο-
 νίας συναρπασθεῖσαν. Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, κυρίως τῷ
 Θεῷ ἀρνούμενῳ ἡ τοῦ ἀφρονος δίδοται φωνὴ. *Εἶπε
 ο, φησὶν, ἀφρον ἐν τῇ καρδίᾳ· Οὐκ ἔστι θεός.* Ὅς
ἡ τῶν ἀφρόνων· ὡς εἶτις ἔλεγεν· Ὅς ἡ Εὐα ἐλάλη-
 σεν· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ
 κακά οὐκ ὑποίσομεν;* Ὁ γενναίας ψυχῆς! Ἐνταῦθά μοι
 ἴμασον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἦδει Ἰώβ, ὅτι ὑπὲρ
 ἑαυτῆς ἠγωνίζετο· οὐκ ἦδει ὅτι ὑπὲρ ὑπομονῆς στέ-
 λει· ἀλλ' ἐνόμιζεν ἀπλῶς συμφορὰν εἶναι θεηλατόν·
 ἐὰ εἶναι ἐνόμισε, καὶ κακὰ νομίσει, οὐχ ὡς ὑπὲρ
 τῶν ἐδλασπῆμῶν. Εἰ δὲ κακὰ νομίσει οὕτως ἠγώ-
 ατο, εἰ ἦδει τὸν στεφάνον, οὐ πολλῶ μάλλον ἠγωνί-
 ο; Ἀλλὰ διὰ τί οὐ προλαβὼν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ὅρα
 ποιεῖς; Ὁ διάβολος μέλλει παρατάττεσθαι σοι, μέλλει
 εἰ σοὶ σπᾶλλεσθαι· ἀγωνίζου, ἴσχυε, ἵνα μὴ σου πα-
 ρέβῃ τὴν δianoian, ἵνα μὴ σου συλῆσῃ τοὺς λογι-
 σμούς, ἵνα μὴ σου ποιορῆσῃ τὴν ψυχὴν· ἴσχυε, καὶ μὴ
 ἴσχυε, ὅτι ἀνοίκοιεν Θεῷ τὸ παραγγέλλαι τῷ ἀλλήτῃ
 ἡ πάλιν. Τῷ γὰρ Πέτρῳ λέγει ὁ Κύριος· *Πέτρε,
 ὅ οὐ σατανᾶς ἐξητήσῃτο ὑμᾶς, τοὺς σιναίους ὡς
 σίτων.* Τοῖς ἀποστόλοις προλέγει τοὺς πειρασμούς·
 δὲ Ἰώβ οὐ προλέγει τοὺς πειρασμούς, οὐδὲ τὴν ἀθη-
 ο· *Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.* Τοῖς μὲν
 ραθαρσύνει, τοῖς δὲ καταλιμπάνει. Διὰ τί μὴ λέγει
 τῷ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις; Ἥθει ὁ Θεός τοῦ διαβόλου τὴν
 δουρίαν, ἦδει τὸν φθόνον, ἦδει τὴν ὑπόνοιαν δυνα-
 σην ἀμύλλυαι τὴν ἀρετὴν. Εἰ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός,
 ὅσχε σεαυτῷ, καὶ ἀγωνίσει· ἐάν ὑπομείνῃς εἰς τέλος,
 ὑπάροχτά σοι εἰς τὸ διπλάσιον ἀποδώμι, βασιλείαν
 κνῶν κληρονομήσεις, στεφάνους ἀθανασίας δέξῃ,
 εἰ τὴν ἐγκωμίων τῶν σῶν καλῶν ἐπαίνων ἡ οἰκου-
 μῆ πάσα γενήσεται· εἰ ταῦτα εἶπεν, ἠγωνίζετο μὲν ἀν-
 ἱκαίος· ὁ δὲ διάβολος πάλιν ἀφορμὴν ἐλάμβανε· καὶ
 ἀν ἀγωνισάμενος οὕτως ἐνίκησεν, ἔλεγε τῷ Θεῷ· *Μὴ
 οὐ δωρεὰν ἠγωνίσαστο;* Ἐπηγγείλω αὐτῷ ἀθανασίαν,
 ἡγγείλω βασιλείαν, ἐπηγγείλω στεφάνους. Εἰ τοίνυν
 προσκαίρων λαβὼν τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπενοήθη οὐχ ὡς
 αἰσός, ἀλλ' ὡς ὑπομισθός· εἰ ἔλαβε τῶν αἰώνων τὴν
 ἡσθεσιν, οὐ πολλῶ μάλλον ὁ διάβολος ἀφορμὴν ἐλάμ-
 βεν; Ἀλλὰ κρύπτει τοὺς στεφάνους, ἵνα γυμνώσῃ τοὺς

ἀθλους· κρύπτει τὸ βραβεῖον, ἵνα δείξῃ τὸν ἀθλητὴν.
 Διὰ τί οὖν, φησὶ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις οὐκ ἐκρυβέν; εἰ
 γὰρ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε τῷ Ἰώβ, διὰ τί μὴ τῷ αὐτῷ
 τρόπῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων εἰώπησεν τὸν ἄθλον; Ἰώβ
 μόνος ἠγωνίζετο, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔκαμει, ὑπὲρ ἑαυτοῦ
 ἠγωνίζετο· οἱ δὲ ἀπόστολοι, κήρυκες ἦσαν τῆς γῆς καὶ
 διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης. Αὐτοῖς μὲν οὐ κρούφαι ἦδύ-
 νατο, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ζημία τὸ πρᾶγμα ἐγένετο. Ἠδύ-
 νατο Παῦλος ἀνευ στεφάνου ἐπαγγελίας ἀγωνισασθαι·
 ἦδύνατο Πέτρος ἀνευ ἐπαγγελίας ἀνδρῖσασθαι, ἦδύνατο
 οἱ ἀπόστολοι μὴ δεξάμενοι ἐπαγγελίαν ἀγαθῶν ὑπὲρ
 ἀρετῆς ἀγωνισασθαι· ἀλλ' οὐ πανταχοῦ Παῦλος, οὐ παν-
 ταχοῦ Πέτρος· πολλῶν ἀσθενοῦσιν αἱ ψυχαί, πολλῶν
 ὀκλάζουσιν αἱ διάνοιαι. Εἰ γὰρ σήμερον βασιλείας κη-
 ρυττομένης, μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, συνδιαίτη-
 σεως ἀγγελικῆς, τῆς ἐν παραδείσῳ εὐφροσύνης, καταφο-
 ροῦσιν τῶν ἐπιγγελλέντων πολλοί, προσετηχότες πρὸς
 τὰ παρόντα· εἰ πάντως ἐσιωπήθῃ, τίς ἂν προσέδραμε
 τῆ εὐσεβείᾳ; Εἰκότως οὖν, ἀδελφοί, τῷ μὲν Ἰώβ [593]
 οὐ δεικνυσι τὰ μέλλοντα, ἵνα στερεώτερον δείξῃ τὴν πρό-
 θεσιν· τοῖς δὲ ἀποστόλοις ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἵνα
 τῶν ἀκροατῶν διεγερῇ τὰς ψυχὰς, ἵνα τῆς οἰκουμένης
 νεωρῶσθ τὴν δianoian. Πολλοὶ νῦν ἀκούουσι περὶ βασι-
 λείας, καὶ καταφεροῦσιν· πολλοὶ Χριστὸν ἐκδέχονται,
 καὶ πονηρίαν ἐνδύονται· πολλοὶ κακίας οὐκ ἀναχωροῦσι·
 ἡμῶσι πολλοὶ σήμερον τὰς νηστείας, καὶ λέγουσι· Σήμε-
 ρον οὐδὲν λέγω τῷ ἀντιθέτῳ μου· παρελλοι ἡ ἡμέρα τοῦ
 πάθους τοῦ Χριστοῦ, καὶ γυμνάσω τὴν δίχην, ἐκδικῶ τὴν
 ὕβριν, ποιῶ πολλά. Οὐκὼν ἀδελφός εἰ τοῦ Ἡσαῦ, ταῦτα
 ἐνθυμούμενος ταῦτα λέγει; ἀεὶ πέν Ἡσαῦ. Καὶ γὰρ Ἡσαῦ
 ἠθέλησε φονεῦσαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τὸν πατέρα ἤδεϊτο.
 Καὶ τί εἶπεν; *Ἐργισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους
 τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε φονεύσω τὸν ἀδελφόν μου·
 παρέλθῃ ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε ἀναίρω.
 Καὶ σὺ τί λέγεις; Παρέλθῃ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 τότε στρατεύσομαι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μου. Βλέπε μὴ ἀδελ-
 φός εἰ τοῦ Ἡσαῦ.* Ἄκουσον τί λέγει ὁ Παῦλος· *Μὴ εἰς
 κῆρος, μὴ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ· ἵνα μὴ δι' αὐτοῦ
 μιανθῶσιν οἱ πολλοί.* Ταῦτα εἰρητᾶ μοι, οὐκ εἰς παρ-
 οξυσμὸν, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν τῶν ἀδελφῶν καὶ σωτηρίαν.
 Γένοιτο δὲ ἡμᾶς καὶ λόγῳ παιδευόμενος, καὶ ἱστορίας
 παιδαγωγούμενος, ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ προφητῶν
 ἀθήησει κατορθούνας, δόξαν πάντοτε τῷ Θεῷ ἀναπέ-
 πειν, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰώβ, λόγος δ'.

α'. Πανταχοῦ μὲν καὶ ἐπὶ πάντων, ὡς εἶπεν, τῶν θείων
 διηγημάτων κατώτεροι τῶν πραγμάτων εἰ λόγος, καὶ
 ἀσθενέστεροι αἱ λέξεις τῶν ὑποθέσεων· ἐξαιρέτως δὲ ἐπὶ
 τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰώβ κατορθωμένων. Οὐδὲς οὐδέπι-
 ποτε δύναται τῷ λόγῳ τῆς ὑποθέσεως παρισώσει τὸν λό-
 γον τῆς ἑαυτοῦ εὐτελείας. Κᾶν γὰρ μυρία περὶ αὐτοῦ
 λέγηται, τῆς κατ' ἀξίαν δυνάμεως ὁ λόγος ἀπολιμπάνει-
 ται. Ἐπεὶ οὖν εἰρητᾶ ἡμῖν τὰ κατὰ δύναμιν μετρίως,
 οὐδὲν κωλύει καὶ σήμερον τῶν αὐτῶν ἀψασθαι οἰηγημά-
 των. Καὶ μηδεὶς νομιζέτω ὑβρίζεσθαι τὴν ὑπόθεσιν, εἰ
 κατατέμνωμεν τὸ διήγημα. Οὐ γὰρ ἀλγεῖ Ἰώβ τεμνωμέ-
 νος· εἰ γὰρ τὸ σῶμα τεμνωμένος οὐκ ἤλεγε, τῷ διηγή-
 ματι τεμνωμένος ἀλγήσει· Ἐγνωνεν ἀπὸ τῶν προσηρη-
 μένων διηγημάτων, ὡς ἀπώλεσεν ἅπαντα, μάλλον δὲ
 εὗρεν ἅπαντα. Πάντα γὰρ τὰ φαῖδρά ἀπολέσας, τὴν βί-
 ραν τῆς φαῖδρότητος οὐκ ἀπώλεσεν. Ἀπώλεσε τὴν ῥύ-
 ραν, ἀλλ' ἔμεινε ὁ τεχνίτης· ἀπώλεσε τοὺς καρπούς τῆς
 εὐθηνίας, ἀλλ' ἔμεινε ὁ γεωργὸς τῆς εὐπραγίας· ἐγυ-
 μνωθὴ πάντων τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνωθὴ τῆς
 ἀρετῆς. Προῖρρυε τῷ διαβόλῳ τὰ κτήματα, ἀπορρυψά-
 μενος τὸν βίον, ὡσπερ ὁ Ἰωσῆφ τὸ ἱμάτιον τῆ ἀτίμης.
 Ἐν τῷ πάσχειν οὐκ ἔπαυσε. Δεῖ γὰρ καὶ τῆς φύσεως
 ἐμολογεῖν τὸ πάθος, καὶ τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖν τὴν ἀν-
 δρείαν. Ἐδείχθη τῆς φύσεως τὰ γνωρίσματα, εἰδείχθη καὶ
 τῆς ἀρετῆς τὰ πλεονεκτήματα. Ἦκουσε τῶν παίδων τὴν
 συμφορὰν, καὶ διέβρῆξε τὰ ἱμάτια, ἵνα τῆς φύσεως
 δείξῃ τὴν συμπάθειαν. Εἰ μὴ γὰρ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἰδαυ-
 μάζετο ὡς φιλάρετος, ἀλλὰ καταγινώσκετο ὡς ἀναίσθη-
 τος. Ἀλλ' ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φι-
 λόθεος· καὶ τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἤλεγχε, καὶ τῆς
 εὐσεβείας τὸν τρόπον οὐ προέδωκε. Διέβρῆξε τὰ ἱμάτια,
 ἀλλὰ προσεκύνησεν. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐπαῖξεν ὁ διάβολος,
 ὅσον ἐπλάγη· οὐ τοσοῦτον ἔτριψεν, ὅσον ἐτρίβη. Ἀλλὰ
 τὸν πρῶτον ἀγῶνα καλῶς διαβλήσαντα τὸν Ἰώβ πάλιν
 εἰς ἕτερον ἀγῶνα δίδωσιν ὁ Θεός, ἵνα λαμπρότερον αὐτῷ

πλέξη τῆς ὑπομονῆς τὸν στέφανον. Πάλιν γὰρ ἐκ δευτέρου παρίστανται οἱ ἄγγελοι, καὶ ὁ διάβολος εἰς τὸ μέσον ἐρωτᾶται παρὰ τοῦ πάντα εἰδότες. *Πόθεν σὺ κρῖν;* Βλέπε τὸ θεοῦ τὴν σφραγῖδα· βλέπε τὸν διαβόλου τὴν πονουργίαν. Ὁ μὲν θεὸς ἔδει πῶθεν ἦλθεν, ὅτι ἠττηθεὶς παρὰ τοῦ δικαίου ἦλθε· βούλεται δὲ ὁ θεὸς ἰδεῖν, εἰ εὐγνωμόνας ὁμολογεῖ τὴν ἥτταν. *Πόθεν σὺ παραγέτορας;* Ὁ διάβολος κρύψας τὴν ἥτταν, ἠσχύνετο γὰρ, τῇ αὐτῇ κἀκρίθαι φωνῇ τῇ πρώτῃ. *Περὶ ἐλθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπερικατήσας* [594] *τὴν ὑπ' οὐρανὸν, κέρειμι.* Εἰς τοῦτο γὰρ ἐξῆλθες; τοῦτο ἤτησας; οὐ σὺ εἶπας, Ἐξὸς μοι τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Ἰωβ; διὰ τί κρύπτεις τὸν ἄγωνα, ἵνα ἀφανίσῃς τὸν στέφανον τῆς νίκης; Εἶπε δὲ τὸν ἄγωνα, κατηραμένη, εἰπέ καὶ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃς τὴν νίκην. Ἄλλ' ἢ ἐκρυψε φθονῶν ὁ διάβολος. ἀνυμναί τῇ ἐναρέτῳ φιλοσοφία ὁ πάντων Δεσπότης. *Προσέσχεος τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου;* Ὁ κρύπτεις, ἐγὼ γνωρίζω. Ἐρωτᾷ γὰρ ὁ θεὸς πολλάκις, οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τῶν ἐρωτωμένων γυμνάσῃ τὴν πρόθεσιν, εἰ εὐγνωμόνας ὁμολογοῦσιν. Οὕτως ἤρωτες τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* Ἐβουλήθη αὐτὸν τὸν τὸ κακὸν δράσαντα κἄν κατήγορον ἐξυτοῦ στήναι, ἵνα ἡ αὐτοῦ κατηγορία ἀμύληθαι τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος. Πᾶ; γὰρ ἐαυτοῦ κατηγορῶν παύσει τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀγανάκτησιν. Ὅσπερ οὖν τότε ἠρώτα τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* ὁ δὲ νομίσας τὴν ἐρώτησιν ἀπὸ ἀγνοίας εἶναι, λέγει. *Οὐκ οἶδα· μή φύλαξ τοῦ ἀδελφου μου εἰμι;* καὶ ὅτε ἐδοκίμασε τὴν πρόθεσιν, τότε ἤλεγξε τὴν ἀνοσιουργίαν λέγων· *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με ἐκ τῆς γῆς;* οὕτως ἔάν ἐρωτήσας ἴθι ἀγνωμονοῦντα, ἐλέγχει κακουργούντα. Καὶ νῦν ἐπειδὴ ἐρωτῶν τὸν διάβολον οὐ μανθάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἥτταν, ἦν ὑπέστη, αὐτὸς; στηλιτεύει αὐτοῦ τὴν ἥτταν, καὶ ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου τὴν νίκην. *Προσέσχεος τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστιν κατ' αὐτὸν ἄνακος ἐπὶ τῆς γῆς;* Ἐναύθα πρόσχεε ἀκριβῶς, παρακαλῶ, καὶ μὴ παρέχου τὰ ῥήματα τῶν θλιυμένων Γραφῶν. Ἐν τῇ πρώτῃ μαρτυρία οὐδαμοῦ ἐλέγχθη τὸ, Ἄνακος, ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ θεός· *Προσέσχεος τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἄνακος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνθρώπος ἀμειψτός, δικαίος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ πυνθῆος πονηροῦ πράγματος;* Τὸ, Ἄνακος, ἐκεῖ οὐ προσέθηκα· μετὰ δὲ τὴν νίκην καὶ τὸν ἄγωνα προστίθηται αὐτῷ ὥσπερ στέφανον τὴν εὐφημίαν συνάδουσαν αὐτοῦ τοῖς ἀγωνισμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ μυρία πάσχων, ἀκάκως ἤνεγκε τὴν συμφορὰν, μὴ φλασφημήσας κατὰ τὸ Δεσπότην, ἀλλ' ἀγαθότης κρῖνας τὰ πάντα, καὶ ἐρηκώς· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑπόλοιπον;* ἐπειδὴ ἀνακίαι; ἦν τὸ ῥῆμα, ἀνακίαι αὐτοῦ πλέκει τὸν στέφανον, ὅτι *Οὐκ ἔστι τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων ἀνακος.* Σὺ δὲ διὰ τί εἶπας ἀπολέσαι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς; ἀντὶ τοῦ, Μάτην αὐτοῦ τῇ περιουσίᾳ ἐφθόνησας; Εἶπε; προφάσει τῶν χρημάτων εὐσεβῶν τὸν ἄνδρα· ἐγυμνώθη τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀληθείας. Σὺ οὖν, διάβολε, εἶπες ἀπολέσαι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς. Οὐκ ἀπορεῖ ἡ κακία τῆς ἐαυτοῦ πονηρίας. Εὐρίσκει πάλιν ὑπόνοιαν ἄλληλιν δυναμένην σθέσαι τοῦ ἐναρέτου τὴν ἀνδρείαν. Λέγει οὖν τῷ Θεῷ· *Δέρμα ὑπὲρ δέρματος, καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ἀνθρώπος, ὄψει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.* Οὐδὲν, φησὶ, μέγα, εἰ ἀπίστευσε κτημάτων ἡδῶς πάντων κατεφρόνισεν, ἵνα ἐαυτὸν σώσῃ. Ἄλλ' εἰ βούλει δοκιμάσαι αὐτὸν, *Τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἀψύμῃ ἢ μὴ ἐκ πρόσωπόν σε εὐλογήσει.* Τὸ, Εὐλογήσει, ἀντὶ τοῦ, Καταράσεται. Ἡ γὰρ Γραφή τῇ εὐφημίᾳ τὴν θεσφημίαν ἐκάλυψε.

β. Καὶ διὰ τί ταῦτα γέγραπται; Ἴνα σὺ ὁ πιστὸς μάθῃς, ὅτε τῶν ἄλλοτριῶν κακῶν δεηθῇ τὰ αἰσχρά, καλύπτειν αὐτὰ τῇ σεμνότητι τῶν λέξεων. Μὴ σεμνύνθαι αἰσχρὰ πράττων, ἀλλὰ σεμνύνου ὅταν τῶν αἰσχρῶν διαφύγῃς τὴν ὁμίαν. Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ Ἀπόστολος· *Πᾶν ῥῆμα αἰσχρὸν μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν.* Εἶτα ὁ θεὸς παραοίδιον εἰς δευτέραν πειραν τὸν ἀγωνιστὴν, οὐκ αὐτὸς; ἐκ τῆς πειρας μανθάνωσις ἦν ὁ ἀγωνιστῆς, ἀλλὰ τὸν διάβολον κατασχύνων θεὸς τῆς πείρας. Θεὸς γὰρ πρὸ τῶν ἀπάντων οἶδα τὰ πάντα. Ἐξῆλθε δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἔλασε τὸν Ἰωβ· *ἔλασε πορηφὸν ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς.* Ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐν τραῦμα ἐποίησεν, ἵνα

μῶλωπα. Ἐδεῖ γὰρ ὄλον δι' ὄλου στεφανοῦσθαι ἀπὸ ἀγωνιστῆν. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς τὸ τραῦμα τὸ ἐτήριον, τὸ ἔλκος τὸ ἐπινοῦν, ἔλκος κατὰ μὲν τὸ μὴ νόμον ἰγῶρας ῥέον, κατὰ δὲ τὸ νοούμενον εὐρημῶ γέμον. Οἱ ἰγῶρας τοῦ ἔλκους ἐν ὀλίγοις χρόνοις ἐπινοῦντο, αἱ δὲ εὐρημαί, [595] ἄς ἀπέτεκεν ἡ θύρα; εἰς πάντα τὸν αἰῶνα οὐκ ἀναίσχονται. *Ἐλασε τὸν Ἰωβ ἐλασε πορηφὸν ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς,* ἵνα μὴ δι' ὄλου τῶν μελῶν στεφανίτης ἀναδειχθῇ. Εἶτα ἐπὶ τὸν οὖτω δυσπραγήσαντα τῷ σώματι τόπος ἐνεργεῖ οὐκ ἐδέχετο, ἀλλὰ πᾶσα ἡ οἰκία ἐξωθεῖτο τοῦτον, ἐκ λωθημένον (οὐ γὰρ ἦν τι ἕτερον τὸ τραῦμα τοῦ Ἰωβ εἰ μὴ λύθησις), ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως ὁ τοῦ κῆρ ἀλλότριος· ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἐκάθητο ἐκ κοπρίας· ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως, οὐ κοσμηκὸν ἦν τὸν ἄγωνα, ἀλλ' ὑπερβαίνοντα τὴν παρούσαν καταπίον. Τὸ γὰρ ἔξω τῆς πόλεως εἶναι καὶ τοῦ τῆρ εἰκὼν ἦν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Πῶλος λέγει· *Ὁρ δὲ εἰσφέρεται ζῶων τὸ αἷμα εἰς τὰ ἅγια τοῦτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἵνα ἀνίστη τὸν λαόν, ἐκ πύλης ἐπαθε. Χριστὸς ἔξω τῆς πύλης· Ἰωβ ἔξω τῆς πόλεως ἐκάθησεν ἐπὶ κοπρίας· ὁ τῆς εὐσεβείας σῶμα ὁ σπέρους τῆς ὑπομονῆς, ἐπὶ τῶν θλίψεων κοπρίαισιν ἐκάθησεν ἐπὶ κοπρίας, ἀναμῶν τὸν γείροντα ἀπὸ τῆς πτωχῶν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνίσταντα τὸν πένιτα. Ἐβίπεν, ἀδελφοί, τὸ σῶμα διαρρήον, τὴν δὲ ψυχὴν γέμνην· ἔβλεπε τὸ σῶμα σκώληκας φέρον, ἐπὶ τῆς ψυχῆν εὐσεβείαν ἀποτίκτουσαν· ἔβλεπε τὸ γῆνον σὰν εὐφραίνεμον, καὶ ἐμέμνητο πρὸ τοῦ Παύλου τῶν τῆ Παύλου ῥημάτων· ἔβλεπε γὰρ αὐτὸ λέγειν· *Ὅστι ἐξωθεν ἡμῶν ἀνθρώπων διασθίρεται, τοσούτοις ἔσωθεν ἀνακατακαίεται ἡμέραν καθ' ἡμέραν.* Ἐὰν ὄστρακον, ἵνα τὸν ἰγῶρα ξέση, τῷ ὄστράκῳ τὸν ἰγῶρα ἀποξέων. τῇ ὑπομονῇ τὸν ἀναγωνιστὴν ἐκλύων. Ἐπει καὶ αὐτὸ λέγειν κατέχοντα τὸ ὄστρακον· *Κυροῦ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὄστρακῳ σκευῆ.* Ἐκείν' ἐπὶ κοπρίας ὁ πολλὸς ἀπὸ κοπρίας ἐγείρα; Ἐβίπεν ὄστρακον, ἵνα τὸν ἰγῶρα ξέση· τῷ νεκρῷ τῷ τὸν ζῶντα πηλὸν ἔβλεπεν. Ἥλλον οἱ τρεῖς φίλοι· κῆρ γὰρ αἱ συμφοραὶ τοὺς φίλους εἰς παραμυθίαν τῆς Ἐυφράς, Ἰσοφάρ, καὶ Βαλδῆδ, τρεῖς βασιλεῖς πρὸς τὴν βασιλεῖα. Βασιλεῦς γὰρ ἦν πρὸ τουτοῦ ὁ λέγων· *Ἦσ δὲ ἐν αὐτοῖς ὡς βασιλεῖς ἐν μονοκλίον.* Καὶ ἐπὶ ὄστρακον, φησὶν, *ἐνατίον τοῦ Ἰωβ ἐπὶ ἡμέρας ἑπτὰ νύκτας, καὶ οὐδεὶς ἐλάλησεν.* Αἱ μὲν γὰρ τρεῖς συμφορῶν δέχονται παραμυθίαν· τὰ δὲ μετὰ τῶν συμφορῶν τῇ σιωπῇ τιμᾶται. Ἐτεῖ γὰρ, ἀπὸς ὅτε νικᾷ παραμυθίαν τὸ πάθος· καὶ ὥσπερ τὰ νεματα ἐν ἀκρῇ πᾶσαν θεραπείαν ἀποπέμπεται, οὕτως τὰ πάθη ἐν τῇ ἀκρῇ τῶν συμφορῶν πᾶσαν νεματὴ ἐκβάλλει. Ἐσιώπησαν, τῇ σιωπῇ κοινωνούντες τῷ Θεῷ. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ ἐκείνου; ἐνέκησεν ἡ συμφορὰ, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε ῥῆσαι φωνὴν παρεμυθίαν; πρῶτος ἀρεταί τῶν λόγων· Ἰωβ· ἀνοίγει θύραν τῆς πᾶσχουσι ὁ πάσχων. Ἴσμεν γὰρ, ἀδελφοί, ὅτι ταῖς συμφοραῖς, ἢ ἐν τοῖς πένθεσιν, ἢ ἐν αἰῶνι τῆς κατηφείας πράγματι, ἕκαστος ἀδέχεται πρῶτος τῆς φωνῆς, ἵνα μὴ δόξῃ ἀκαίριος τις εἶναι ἀρετῆς ἢ τῆς εἰσηγητῆς· ἔάν δὲ ἔθι ἄλλον ἀρξάμενον ἀποκρίσθαι ἀκινδύνως. Τοῦτο, ἀδελφοί, καὶ ἡ πείρα διδάσκει, καὶ τὰ πράγματα ὑποτίθει. Ὡς οὖν εἶδεν ἀποκρίσθαι πᾶθος τὴν παραμυθίαν τῶν φίλων, ἀνοίγει θύραν ἐκ τῶν σῶμα, καὶ ἀρεταί εὐθέως ἐτραγωδεῖν τὴν συμφορὰν πανταχοῦ βλασφημίας φεύγων τὴν ὑπόνοιαν παρὰ φωνῇ τοῦ Ἰωβ· *Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἐγενήθη, καὶ ἡ νύξ ἐκείνη εἰς σκότος.* Οὐκ ἐπέτα ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πάσχων. Καὶ βλέπει τί ποιεῖ; Ἰωβ ἐπειδὴ τις δεινῷ ἀποστήματι περιεχόμενος τῆρ σιδήρῳ παρὰ τοῦ ἱατροῦ, οὐκ ἔχων πῶς ἀνοίξῃ τὸ τέμνον, τὸν περιεστῶτων ἀπέεται, καὶ ὀκνεῖ τὴν παροστώτας, ἐκείνου μὲν ἐγκαλεῖν οὐδὲν ἔχων, φησὶ ἱατροῦν ἐκτείνει τὴν χεῖρα οὐκ ἰσχύων· οὕτω καὶ ἐκ τοῦ φοβούμενος τῆς βλασφημίας τὸ μέγεθος, ὄρεται τὸ ἀψύχω, καὶ πληροῦ τὸν πάθος τὴν πληροσοφίαν, ἐκ τοῦ Θεοῦ κατατολμων, ἀλλ' ἔλευστο καὶ τῆς ἡμέρας καταπίων· καταράται γὰρ, οὐ τὴν κτεῖται, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ ἡμέραν. Ἐξῆυσαν γὰρ ἔχου, φησὶ, τῆς ἐμῆς ἡμέρας οὐ καταροῦμαι τὴν ἡμεροσοφίαν, τὴν ἐμῆς τῆς καταροῦμαι. Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἐγενήθη

genue fateantur. Sic Cainum interrogavit, *Ubi est Abel frater tuus* (Gen. 4. 9)? Volebat eum qui scelus perpetraverat sui accusatorem constituere, ut sui accusatione criminis magnitudinem minueret. Quisquis enim semetipsum accusat, iudicis iram mitigat. Quemadmodum igitur tunc interrogabat Cainum, *Ubi est Abel frater tuus?* Ille vero putans interrogationem ex ignorantia proficisci, respondit, *Nescio: num custos fratris mei sum ego?* et cum animi propositum exploravit, tunc facinus redarguit dicens: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra* (Ibid. v. 10): ita si, postquam interrogavit, videat non fatentem, tunc facinorosum redarguit. Nunc quoque ubi diabolum sciscitatus, non discit ab eo ipsum esse victum, cladem ejus ipse traducit celebratque justis victoriam. *Attendisti mente tua super servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, innocensque ut ipse?* Hic, quaso, animum diligenter adhibe, neque prætercurras verba divinarum Scripturarum. In primo testimonio non dicitur *Innocens*: sed in secundo dicitur. In primo dicebat Deus: *Numquid considerasti mente tua servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, vir irreprehensibilis, iustus, verax, abstinens ab omni re mala* (Job 1. 8). Illud, *Innocens*, non addidit, post victoriam autem utque certamen adjicit ei quasi coronam, laudem scilicet ejus certaminibus consonam. Quia enim sexcenta vassus mala, innocenter calamitatem tulit, nec blasphemum quid contra Dominum dixit, sed bono animo omnia iudicavit et dixit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus* (Job 2. 10)? quia id innocentiae verbum erat, innocentiae ipsi coronam necit, quod tempore non esset vir innocens ut ipse. *Tu autem cur dixisti ut perderem facultates ejus frustra* (Ibid. v. 5)? Ac si liceret, frustra ejus substantiæ invidisti? Dixisti, virum pecuniarum causa pie vivere; nudatus est facultatibus, nec nudatus est veritate. Tu vero, diabole, frustra dixisti ut perderem facultates ejus. Non destituitur malitia via pravitate. Invenit rursus alium modum, quo aritrabatur se posse viri virtutem extinguere: dicit taque Deo: *Pellem pro pelle, et cuncta, quæ habet hono- r, dabit pro anima sua* (Ibid. v. 4). Nihil, inquit, magnum, si possessiones perdidit: libenter omnia previt, ut seipsum servaret. Sed si vis ipsum pro- vare, *Curnes ejus tange: certe in faciem benedicet tibi*. Illud, *Benedicet*, hic significat, maledicet. Nam Scriptura benedictione maledictionem adumbravit.

2. Et cur hæc scripta sunt? Ut tu fidelis discas, cum alieni mali turpia narraveris, eadem verborum honestate velare. Ne glorieris dum turpia perpetras, sed dum turpium colloquia fugis. Ideo ait Apostolus: *Domne verbum turpe ne exeat ore vestro* (Ephes. 4. 19). Hinc Deus athletam secundæ tentationi tradidit, non ut ipse experientia disceret qualis certator esset, sed ut diabolum experientia pudelaceret. Deus enim ante omnes omnia novit. *Egressus est porro diabolus a facie Domini, et percussit Job ulcere pessimo a pedibus usque ad caput* (Job 2. 7). Totum ejus corpus tum ulcus effecit, unum livorem. Operlebat enim stum oratione coronari luctatorem. A pedibus usque ad caput ulcus salutare, ulcus triumphale, ulcus, ut iudicem videbatur, saniem emittens, ut intelligebatur vitam, benedictione plenum. Sanies ulceris parvo tempore fluebat, laudes, quas certamen peperit, per mune sæculum non deficient. *Percussit eum ulcere pessimo a pedibus usque ad caput, ut lotus per omnia membra coronatus ostenderetur*. Deinde quia hominem corpore tam male habentem nullus locus muro intactus capiebat, sed quævis domus eum depellebat, in tabe affectum (nihil enim aliud erat ulcus Jobi quam tabes), egressus est extra civitatem, qui a mundo alienos erat; egressus est extra civitatem, is qui non mundanum suscipiebat certamen, sed quod prærentem statum excederet. Nam quod extra civitatem a muro; esset, imago erat crucis Christi. Ideo Paulus dicit: *Quorum autem animalium sanguis infertur in*

sancta, horum corpora cremantur extra castra (Hebr. 13. 11). Ideo Jesus, ut sanctificaret populum, extra portam passus est. Christus extra portam; Job extra urbem sedebat in sterquilinio. Pietatis semen, patientiæ semen in ærumnis limo conditum sedebat in sterquilinio, manens eum qui suscitavit de terra pauperem, et de stercore erigit inopem (Psal. 112. 7). Videbat, fratres, corpus deluens, animam vero stabilitam; videbat corpus vermibus scatens, animam vero pietatis parentem; videbat vas figlinum corruptum, et ante Paulum recordatus est verborum Pauli: par erat enim ut ille diceret: *Quantum externus noster homo corrumpitur, tantum internus renovatur de die in diem* (2. Cor. 4. 16). Accepit testam, ut saniem abraderet: testa saniem abraidebat, patientia vero hostem proffigebat. Par erat ut ipse testam tenens diceret: *Habentis autem thesaurum hunc in vase fictili* (Ibid. v. 7). Sedebat in stercore qui multos de stercore erexerat: accepit testam, qua saniem abraide- ret: mortuo luto vivens lutum abraidebat. Venerunt tres amici; calamitates enim amicos ad consolationem trahunt: venerunt Eliphaz, Sophar, et Baldad, tres reges ad unum regem. Rex enim antea erat qui dicit: *Eram autem in eis sicut rex in accinctis* (Job 29. 25). *Et sederunt, inquit, in conspectu Job septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur* (Job 2. 13). Mediocres enim calamitates consolationem accipiunt: ingentes vero calamitates silentio honorantur. Accidit enim, fratres, ut ærumnia consolationem vincat: ac quemadmodum morbi in suo vigore omnem medicinam repunt, sic etiam dolores in vi calamitalum omnem admonitionem eiciunt. Siquierunt, silentio suo doloris participes. Ecquid facit? Quia illos vicit calamitas, nemoque ausus est in vocem consolationis erumpere; primus Job sermonem ordiit; januam aperit patiens non patientibus. Scimus enim, fratres, in calamitatibus, aut in luctibus, aut in alio quopiam tristi negotio, singulos vereri sermonem primos emittete, ne videantur virtutis aut consilii importuni esse magistri; si quis vero viderit alium exorsum esse, sine periculo sequetur. Hoc, fratres, et experientia docet, et res ipsæ suggerunt. Ut ergo vidit ærumniæ magnitudinem amicorum consolationem excludere, qui patiebatur fores aperit, et statim incipit calamitatem tragice describere, ubique blasphemix suspicionem fugiens. Prima vox Jobi: *Maledicta dies, in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ* (Job 3. 3). Hæc non impie dicit, sed præ dolore. Et vide quid faciat. Quemadmodum si quis diro apostemate detentus, ferro scindatur a medico, non valens scindentem abigere, circumstantes aggreditur, mordetque præsen- tes, non habens causam illos incusandi, sed non valens in medicum extendere manum: ita et Job magnitudinem blasphemix metuens, inanimata officii contumelia, atque ita dolore explet, non contra Deum audens, sed se et diem natalem accusans: maledicet enim non creaturæ, sed diei suæ. Dies, inquit, mea, in potestate mea sita est, sed non maledico creaturæ, diei meæ maledico. *Maledicta dies in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ*. Hæc dicit etiam Jeremias: *Væ mihi, o mater, ut quid me talem genuisti virum judicatum et damnatum? Maledicta dies in qua natus sum* (Jer. 15. 10. et 20. 14). Hæc porro omnia tragico more efferunt sancti, ut tu postea discas, eos non in deliciis vitam duxisse, sed sexcenta mala passos certamina persolvisse. Luxit ergo etiam Jeremias dicens: *Væ mihi, o mater, ut quid me genuisti?* et passus quidem est ut homo, ut autem Dei amator sustinuit. Moyses similiter, magnus ille et divinus Dei legislator, qui tabulas sacras accepit, qui primus magister fuit in iis quæ ad vitam instituendum spectant, calamita- tum multitudine oppressus dicit Deo: *Domine, tu dixisti: Invenisti gratiam apud me, et novi te super omnes. Et si inveni gratiam in conspectu tuo, aufer animam meam a me: non enim possum ferre onus populi hu- jus* (Exod. 35. 12. 15). *Breri lapidabunt me* (Ibid. 17. 4).

Num ego illos parturivi? num ego illos peperivi, quia dicitis mihi, Gesta eos, quemadmodum nutrix gestat puerum? Non possum ferre populi defectus (Num. 11. 12. 14). Tamen ingemiscens et flens ut homo, non blasphemavit ut impius, sed naturæ affectus ostendebat, ab ipsis affectibus permotus. Similiter ex prophetis quisque ingemiscit, atque Habacuc: Ut quid mihi labores ostendisti et dolores, ut inspicerem miseras hominum (Hab. 1. 3)? Videbat enim propheticus chorus iniquitatem, nec ferebat, sed clamabat Habacuc dicens: Ut quid ostendisti mihi labores et dolores? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex accipit, et ideo egreditur iudicium perversum (Ibid. v. 4). Princeps postulat (Mich. 7. 3), et iudex accipit, et contemnitur lex.

3. Sic patiebantur omnes justii, et indigne ferebant mundi difficultates. Verum hæc ne ad arbitrii tui commodum trahas; neque dicas, Num ego melior sum Jeremia contra mundum clamante? ne medelæ verba vulnera tibi flant. Hæc autem scripta sunt, ut ediscas quantum certamen certaverint, quantis periculis plenam vitam duxerint. Vis discere qualis esse debeas? Disce ea quæ post gratiam fuere. Passi sunt prophetae, passi sunt apostoli: sed illi dum paterentur dolebant, hi contra gloriabantur. Venit Paulus in medium; patiens, sed non ingemiscens; verberatus, sed non dolens; tortus, sed glorians. Quid vero dicit? *Non solum autem, sed gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientiam autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit (Rom. 5. 3-5).* Ac rursus verberati apostoli *libant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habitii sunt pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41).* Ne itaque illa quæ ante gratiam fuere, in serio gratiæ accipias. Hæc quippe nobis dicta sunt ut ex laboribus spem ediscas. Ita et Job maledicit diei, et animo patitur, neque animum torquet impietate, sed vulnera tolerat, nec animam blasphemia vulnerat. Deinde, quia compendioso dicendum est, breviter argumentum repetemus. In certamine Jobi omnes, præter Deum, certaminis scopum ignorabant. Job ignorabat quæ de causa certaret: ignorabat certamina sibi ad exercitationem esse proposita. Amici scopum Dei nesciebant, diabolus futurum ignorabat. Si enim scivisset fore ut vinceretur, non rem tentasset. Job nesciebat quid ex certamine eventurum esset. Quod enim id ex Dei permissione accideret, sciebat Job, non præsciens, sed a Deo eductus. Diabolus autem ignorabat qui futurus esset certaminis finis. Si enim scivisset, utique non tentavisset, ne majorem inde sibi turpitudinem pertraheret: sed id quod in martyribus, id ipsum in Jobo passus est. Occidit martyres, ut exstingeret Ecclesiam, nesciens futurum, ut post martyres floreret Ecclesia. Omnes itaque rem ignorabant præter Deum. Amici scopum Dei ignorantes, ignorantes et Jobi probationem, malebant comparatione per ignorantiam facta damnare Deum, ut injuste iudicantem. Diligenter attende. Malebant damnare hominem, ut qui peccato promerita pateretur, quam dicere Deum injuste iudicasse. Et secundum unam partem recte agebant Deum injustitia vacuum dicentes; secundum alteram autem aberrabant, innocentem damnantes. Ignorantia porro ignorantes excusat, quia ignoranter philosophantur, neque contra Dei justitiam calculum ferunt. Jobi justitiam reprobant, Dei justitiam deprædicant. Hinc Job ab amicis reprehenditur, qui dicunt ei: *Quandonam veraces radicibus perierunt (Job 4. 7)? quandonam vidisti justos funditus pereuntes? Nisi peccasses, iniqui, et digna supplicio fecisses, non te injuste læsisset qui justus est. Multa sunt peccata tua. Si vero non peccasti, unde hoc, nisi filii tui peccaverint? Sepe viduam læsisti, pupillos oppressisti. Si autem hæc facta sint, iuste Deus hanc in te sententiam tulit. Job sibi conscius erat se nihil huiusmodi umquam fecisse, sciebat Deum non injuste iudicare. Quia igitur vidit Job se ab hominibus da-*

mnari, a sua vero conscientia se minime damnari, Deumque etiam se non damnare, quia non poterat illi persuadere hominibus, sermonem transfert ad Iudicem, animæque oculum ad superna dirigit, non blasphemans, sed deprecans, aitque illi: *Qui nosti mentem hominum, cur me posuisti ut loquerer adversum te (Job 7. 19)? Tu me fecisti contra justitiam tuam loqui; nosti cor meum. Hic magnum quid loquor, non ex malitia, sed ex innocentia, et ut pauca multa complectar (multa enim materia est sermo de justitia), ait: Quis dabit mihi iudicem inter me et te (a) (Job 10. 2), ut cognoscat quanta sunt peccata mea, quia sic me iudicasti? Horrendum dictum, sed ex innocentia. Prins enim dixerat Deus: *Nulla est sicut illa sine malitia (Job 2. 3):* ei autem qui sine malitia est, nemo verbum in malitiam reputabit. Semper enim nos homines, fratres, quanto magis Deus, non de rebus, sed de operantium proposito iudicamus. Injuria afficit filius patrem? Res intoleranda est et patienti, et audienti: ipseque parricida vocatur, et matricida, scelestus et iniquus, quod patri contrariam in vocem eruperit, quod ausus sit radicem suam vituperare. Hoc autem patitur et damnatur, qui jam per ætatem sapere potest. Infans vero sine malitia, licet patrem vel matrem percusserit, vel in eos contumeliam dixerit, omni lætitia desiderabilior est. Sæpe matres filios provocant ad injuriam, non de injuria, sed de innocentia et simplicitate eorum delectata. Sic et Deus sciens cum non ex malitia, sed ex innocentia loqui (id enim testificatur de illo dicens, *Adhuc heret innocentia (Job 2. 3)*), ea quæ a Jobo dicuntur, accipit, ad iudicium ab illo vocatur. Horrendum verbum, Dominum a servo in iudicium vocari, Deum ab homine, Opificem ab opificio, sigulum a luto: at tamen, ut dixi, innocentia dictum illud est, non malitia. Ceterum, fratres, innocentia illa non sine intelligentia erat, sed cum omni sapientia. Visne illud accuratius scire? Nihil petiit Job quod non fecerat. Sciebat se Dei famulum esse, sciebat Deum esse Dominum suum. Sed quia ipse sæpe cum servis litigans, parem illis sui juris defendendi licentiam dederat, atque si quando cum ipso servus discreparet, non illi ut servo os obtinebat, sed defensionem ejus admittebat: id quod ipse fecerat postulabat, bene dicto obtemperans: *Qua mensura mensi fueritis, remittetur vobis (Math. 7. 2).* Et ait: *Quis dabit iudicem? Et quandonam servo pari jure tecum disputandi potestatem fecisti? Audi cum quando virtutes dimmerat, idque non gloriandi causa, sed ex innocentia: Non respui iudicium cum servo meo et cum ancilla mea, cum disceptarent adversum me. Dabo responsum Deo. Annon sicut ego formatus est (Job 31. 13-15).* Hæc cogitans, communi naturæ parem tribuit litigandi potestatem.*

4. Nos autem, fratres, non tales sumus. Miramur justum? Te ipsum damnas. Quoniam sæpe cum quis accusat, non dico servum, sed se paulo inferiorem, si respondeat justa, quasi impudentem et audacem, quod pari jure loqui audeat, silere jubet. Hanc, inquit, pari jure loqui audes? justum repetis? Accipit par jus litigandi. Accusat superbus, neque jus defensionis admittit, neque silentium reveretur. Si tamen is qui accusatur, Damnatus est, inquit, labra necesse aperire; si loquatur, Ausus est, inquit, contra dominum vocem emittere. Deinde alius superbia plenus, si pro justo, pro nobili viro suadetur rogatus rationem reddere ad alium, pacem conciliare, malitiamque per caritatem sedare, statim superbia elatus dicit: *Egone ad hunc descendam? O superbiam! Quo loco stas, et descendas? Egone ad hunc descendam? Ita loquitur ac si calum et nubes calcaret. Eandem terram calcas, ex eadem ipsa nutriris, in eandem revertens, ipsa tumularis; et quo descendis? non revereris, non erubescis passionem Domini? non te pudet equali tuo dicere, Egone in hoc descendam? non te pudet*

(a) Hæc, *Quis dabit iudicem inter me et te*, in libro Jobi non reperitur.

καὶ ἡ τὴν ἐξ ἀκαίῃ εἰς σκότος. [596] Ταῦτα λέγει ὁ Ἱερεμίας· Οἶμοι, ὦ μητέρα, ὡς τίνα με ἔτεκες ἢ κρηόμενον καὶ δικαιοῦμενον; Ἐπικατάρατος ἡμέρα ἐν ἣ ἐγενήθησθην. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτραγυνοῦσιν οἱ ἄγιοι, ἵνα οὐ μετὰ ταῦτα μάθῃς, ὅτι οὐ τραυματίζονται τὸν βίον, ἀλλὰ μῦρια κακὰ ὑπομεινάντες, ὡς ἀγίως διεξήλθον. Ἀπεκλαύσατο οὖν καὶ Ἱερεμίας ὡν· Οἶμοι, ὦ μητέρα, ὡς τίνα με ἔτεκες; καὶ ἔπαθε ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος. Μῦθος δὲ ὁ μέγας καὶ θεός τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ πλάκας τὰς ἱερὰς δεξάμενος, ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς συμπεριόντων τῷ βίῳ, καὶ αὐτὸς φησὶ τῷ Θεῷ βαρύνοντι τὴν πληθεῖ των συμφορῶν· Κύριε, σὺ εἶπας, Ἐύρηκα χάριν παρ' ἐμοί, καὶ οὐδὲ σε παρὰ τῆς· καὶ εἰ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, ἄφελε τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· οὐ δύναμαι γὰρ φέρειν βάρος τοῦ λαοῦ τούτου. Μικρὸν, καὶ λιθοβολήσονται με. Μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ὠδίνῃσα; μὴ ἐγὼ αὐτοὺς κόν' ὅτι λέγει μοι· Βάστασον αὐτοὺς ἐν τρόπον στάζει τὴν τιθηνοῦσα τὸν παῖδα; Οὐ δύναμαι φέρειν τοῦ λαοῦ τὰ ἐλαττώματα. Ὅμως καὶ ἀποδύρομαι καὶ πενθῶν ὡς ἄνθρωπος, οὐκ ἐβλασφήμησα ὡς ὅς, ἀλλ' ἔδεικνυς τὰ πάθη τῆς φύσεως, ὅπ' αὐτῶν παθῶν ἐλεγχόμενος. Οὕτω δὲ ὁμοίως τῶν προφητῶν ἵστος ἀποδύρεται, καὶ ὁ Ἀρθακοῦμ φησὶν· Ἰνα τί ἔδειξας κόπους καὶ σόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ λαίκαριος ἀνθρώπων; Ἐβλεπα γὰρ τὴν ἀδικίαν ὁ κρητικός χορδῶν, καὶ οὐκ ἔπερεν, ἀλλ' ἔβδα Ἀρθακοῦμ λέγων· Ἰνα τί μοι εἰδείξας κόπους καὶ πόνους; ὡπάρθ μου γέροντα κρητός, καὶ ὁ κρητός λαμβάνει, διὰ τοῦτο ἐξέρχεται τὸ κρίμα διστραμμένον, ἄρχων αἰτέ, καὶ ὁ κρητός λαμβάνει, καὶ ἐξουδαίει ὁ νόμος.

Οὕτω πάντες ἔπασχον οἱ δίκαιοι, καὶ ἀπεδυσπέτουσιν τὴν δυσκολίαν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα λαβῶν ἄσθης ἐν συμφορῶν τῆς σῆς προαιρέσεως· μὴ εἰς· Μὴ βελτίων ἐγὼ εἶμι τοῦ Ἱερεμίου τοῦ καταβοήτος τοῦ κόσμου; μὴ τὰ ῥήματα τῆς ἰσάσεως γίνονται τραύματα. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα μάθῃς ὅσον ὡνα διήθλησαν, ὅσον κινδύνων μεσῶν τὸν βίον διήλθον. Θέλεις μαθεῖν οἷος ὄφελεις εἶναι; Μάθε τὰ τὰ τὴν χάριν· Ἐπάθον προφήται, ἐπάθον δὲ καὶ οἱ ἱστικοὶ· ἀλλ' οἱ μὲν πάσχοντες ἤλθον, οἱ δὲ πάσχοντες ἐκαυχῶντο. Ἦλθε Παῦλος εἰς μέσον, πάσχων μὲν, κλαίων δὲ· τυπτόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀποδύρομενος βαρυνόμενος, ἀλλὰ καυχόμενος. Καὶ εἰ φησὶν; Οὐ μὴ δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰς τὸς δὲ τὴν θλίψιν ὑπομονὴν κτερογράφεται. Ἡ δὲ ὁμοιότης δοκιμῆς, ἣ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἣ δὲ ἐλπίς κατασφύγγεται. Καὶ πάλιν, τυπτηθέντες οἱ ἀπόστολοι, Ἐκπερνούοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνήλου, ὅτι κατηξέωθησαν ὑπὲρ τοῦ ὄνόματος τοῦ ἱστοῦ ἀνιμασθήσαν. Μὴ τοῖνον τὰ πρὸ τῆς χάριτος ἄσθης εἰς ἀκολουθίαν τῆς χάριτος. Εἰρηται γὰρ ἡμῖν ἴτα, ἵνα μάθῃς ἐκ τῶν πόνων τὴν ἐλπίδα. Οὕτω καὶ Ἰὼβ καταρτίζεται τὴν ἡμέραν, καὶ πάσχει τὴν ψυχὴν, οὐ βασανίζει τὴν ψυχὴν τῆ ἀσπίδος, ἀλλ' ἀνεγείρεται τὸν τραυμάτων, καὶ οὐ τραυματίζει τὴν ψυχὴν τῆ βασιλείας. Ἔστα, ἐπειθεὶ δὲ συντεμεῖν, συντόμως ὅμην κερφαλοῦσσαν τὴν ὑπόθεσιν· Ἐν τῷ ἀγίῳ τῷ κατὰ Ἰὼβ, κλήν τοῦ Θεοῦ, πάντες ἠγνόουν τὸν σκοπὸν ἀγίως. Ἰὼβ οὐκ ἦδει ἐπὶ τὴν ἠγωνίζετο, οὐκ ἦδει εἰς γυμνασίαν αὐτῷ προβέλλεται τὰ παλαιάματα. Φίλοι ἠγνόουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ διάβολος ἠγνόει μῆλλον. Εἰ γὰρ ἦδει ὅτι ἐνίκαστο, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν. Ἰὼβ οὐκ ἦδει τὸ ἀποθιόμενον ἐκ τοῦ ἀγίως. Ὁ δὲ θεὸς κατὰ συγγρησὶν ἐκδέδεται, ἦδει ὁ Ἰὼβ, οὐ γινώσκων, ἀλλὰ μαθῶν παρὰ Θεοῦ. Ὁ δὲ διάβολος ἦδει εἰς πόλον τέλος ἀπαντήσει τὰ παλαιάματα. Εἰ ἦδει, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν, ἵνα μὴ χεῖρα τὴν εἰληνὴν ἐφαλέωσθαι· ἀλλ' ὁ ἔπαθεν ἐπὶ τῶν μαρτυρῶν, το ἔπαθε καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ. Ἀνεῖλε μαρτυρῶν, ἵνα σῆ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ εἰδὸς, ὅτι μετὰ τοῖς μαρτυρῶν; ἀνθήσει ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οὖν ἠγνόουν, κλήν Θεοῦ. Οἱ φίλοι ἀγνοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, κοῦντες καὶ τοῦ Ἰὼβ τὴν δοκιμασίαν, εἰλοντο ὡς ἐν κρητός ἀγνοίας μῆλλον καταδικάζει τὸν Ἰὼβ ὡς ἄσια γχοντα, ἢ καταγίνονται τοῦ Θεοῦ ὡς ἀναξίως δικάσαν. Πρόσπευ ἀκριβῶς; [597] Εἰλοντο κατακρίναι ἄνθρωπος ὡς ἄσια πάσχοντα τῆς; ταυτοῦ ἀμαρτίας, ἢ εἰπαῖν

κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀναξίως εἰδικασε. Καὶ ἐν μὲν μέρει κατὰ σκοποῦ ἐφέροντο, τὸν Θεὸν ἀδικίας ἐκτὸς λέγοντες· ἐπὶ δὲ μέρει διεμάτανον, κατακρίνοντας τὸν ἀθῶον. Ἡ δὲ ἔγνοια ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγνοούντων, καὶ ἀπέδεικτο, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ φιλοσοφῶσι, καὶ οὐ κατακρίνονται, ἐπὶ βέβαιον τὴν Θεοῦ δικαιοσύνην. Τὴν μὲν τοῦ Ἰὼβ δικαιοσύνην παραγράφονται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ ἀνυμνοῦσιν. Ἔστα Ἰὼβ ἀρχεται παρὰ τῶν φίλων ἐλέγχεσθαι· καὶ φασὶ πρὸς αὐτὸν ἐκείνοι· Πότε ἀληθῆνοι προφῆται ἀπόλωτο; πότε εἶδες δίκαιους ἐλορρίζους ἀπολλυμένους; Εἰ μὴ ἡμαρτες, φησὶ, καὶ ἄσια ἀμαρτίας ἐποίησας, οὐκ ἂν ἀδίκως ἠδίκησέ σε ὁ δίκαιος. Πολλοὶ σοὺ εἰσιν ἀμαρτίας. Εἰ δὲ σὺ οὐκ ἡμαρτες, πότεν τοῦτο, εἰ μὴ οἱ υἱοὶ σου ἡμαρτον; Πολλάκις δὲ χήραν ἠδίκησας, ὄρφανους ἐβλάψας. Εἰ δὲ ταῦτα γέροντα, καὶ ὁ Θεὸς δίκαιως ταῦτην τὴν ψῆφον ἐπήγαγεν. Ὁ Ἰὼβ συνήδει μὲν ἐαυτῷ μῆδεν τοιοῦτον πεποιθῶναι, συνήδει δὲ καὶ τῷ Θεῷ μὴ ἀδίκως κρῖνοντι. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ Ἰὼβ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μὲν κατακρίκεται, ἢ δὲ συνεβόησας αὐτὸν οὐ κατακρίνει, καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῦ οὐ καταγίνωσκει, ἐπειθεὶ οὐκ εἶχε παθεῖν ἀνθρώπων, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν κρητόν, καὶ στρέφει τὸ ῥῆμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω ὡς βλασφημῶν, ἀλλὰ θυσιάζων, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· Ὁ ἐπιστάμενος τὸν τοῦν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα τί με ἔθου καταστρατην σου; Ἐὶ ἐποίησάς με κατεντυγχάνειν τῆς σῆς δικαιοσύνης; οὐδὲς μου τὴν καρδίαν. Εἶτα μέγα τι φέγγεται Ἰὼβ, οὐκ ἀποκακίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας· καὶ, ἵνα τὰ πολλὰ εἰς οὐρανὸν συντέμω (πολλὴ γὰρ ἡ ὕλη τῆς δικαιολογίας), λέγει· Τίς ὄψει κρητόν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σου· ἵνα γνῶ τὸ πόσοι εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι μου, ὅτι ὅστω με ἔκρινας; Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας. Προκαθῶν γὰρ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Οὐκ ἔσται κατ' αὐτὸν ἀκακία· τῷ δὲ ἀκάκῳ οὐδεὶς τὸ ῥῆμα εἰς πονηρίαν λογίζεται. Ἀπὸ γὰρ ἀδελφοί, πάντες ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, μῆτι γε Θεός, οὐ τοῖς πράγμασι δικάζομεν, ἀλλὰ τῇ προθέσει τῶν ποιούντων. Ἰθρῖζει υἱὸς πατέρα· καὶ τὸ πρῶτον ἀφῆρητον. καὶ τῷ πάσχοντι, καὶ τῷ ἀκούοντι· καὶ πατραλοῖας ὁ τοιοῦτος καλεῖται, καὶ μητραλοῖας, καὶ ἀνώσας καὶ παρὰ νόμος, ὅτι φωνὴν ἐναντίαν ἐρῆξε πατρί, ὅτι ἐτέλλετο δυσφημῆσαι τὴν ἐαυτοῦ βίαν. Ταῦτα δὲ πάσχει καὶ κατακρίνεται ὁ ἐπὶ τῶν τελείων ὡν λογισμῶν· κληθὸν δὲ ἀκακῶν, κἂν τύπη τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, ἢ καὶ ὑβρίση, πάσης εὐφροσύνης πολεινότερον. Πολλάκις μητέρες ἐρεθίζουσι τὰ τέκνα εἰς ὕβριν φέρονται, οὐ τῆ ὕβρις, ἀλλὰ τῆ ἀκακίας καὶ τῷ ἀκακίῳ καὶ ἐπειθεὶ τὸν ἦθους ἐπαγαλλόμεναι. Οὕτω καὶ ὁ Θεός εἰδὸς, ὅτι οὐκ ἐκ κακίας, ἀλλ' ἐκ ἀκακίας φέγγεται (μαρτυρεῖται γὰρ αὐτῷ λέγων, Ἐεὶ δὲ ἔχεται ἀκακίας), δέχεται τὰ παρὰ τοῦ Ἰὼβ, εἰς κρητόν καλούμενος παρ' αὐτοῦ. Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, οἰκίτην δεσπότην καλεῖν εἰς κρητόν· ἄνθρωπον, Θεόν τὸ πλάσμα, τὸν πλάσαντα τὸν κληθὸν, τὸν κατασκευάσαντα· ἀλλ' ὁμως, ὡς ἐρηθῶν εἰπόν, ἀκακίας τὸ ῥῆμα, οὐ πονηρίας. Πλὴν ὁμως, ἀδελφοί, ἢ ἀκακία οὐκ ἦν ἐκτὸς συνείσεως, ἀλλ' ἐντὸς πάσης σοφίας. Θέλεις γὰρ τὸ ἀκριβέστερον μαθεῖν; Οὐδὲν ἦρξαν ὁ Ἰὼβ ὡς μὴ ἐπαίσηεν, Ἦδει αὐτὸν οἰκίτην τοῦ Θεοῦ, ἦδει τὸν Θεὸν ταυτοῦ δεσπότην. Ἄλλ' ἐπειθεὶ καὶ αὐτὸς πολλὰκις κρηόμενος πρὸς τοῦ ἐαυτοῦ δούλου, εἰδων αὐτέως ἰσηγορίας ἄξιαν, καὶ εἰ τοῖς ἰδοκίμαζοτο πρὸς αὐτῷ δούλος, οὐκ ὡς δούλον ἐπιστόμιζεν, ἀλλὰ τὴν δικαιολογίαν ἐλάμβανον· ὁ ἐποίησεν, ἦρξας, κληθόμενος τῷ λόγῳ, ὅτι Ὁ μέγας μετρίσει, ἀντιμετροῦσθαι ὅμην. Καὶ φησὶ· Τίς ὄψει κρητόν; Καὶ πότε δούλω ἐφύλαξας ἰσηγορίας; Ἄκουσ αὐτοῦ ὅτι τὰς ἀρετὰς ἀπαριθμεῖται, καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ φιλοτιμίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας, λέγοντος· Ὅσα ἀρετὰς ἐπέλαβον κρητόν θεοῦ κρητόν μου, καὶ ἀρετὰς κρητόν μου, κρητόν μου αὐτῶν πρὸς με. Ἄκουσ ἀπεκρίσθη τῷ Θεῷ. Μὴ οὐκ ἔγω ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ; Ταῦτα ἐννοῦν, τῷ κρητῷ τῆς φύσεως; παρεῖχε τὸ κοινὸν τῆς ἰσηγορίας.

δ' Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐ τοιοῦτο. Θαυμάζεις τὴν [598] δίκαιον; Σαυτοῦ καταγίνωσκει. Ὅτι πολλάκις ἐάν τις ἐγκαλῆ, οὐ λέγω δούλω, ἀλλ' ἄλιγον ὑποβιβηκότι, ἐάν ἀποκρίνηται τὰ δίκαια, ὡς ἀνασινοντοῦντα καὶ τολμῶντα ἐξ ἰσοτιμίας φθέγγασθαι; ἐπιστομίζει. Ὅλος, φησὶ, καὶ τολμῶς ἐξ ἰσοτιμίας φθέγγασθαι; ἀπαντεῖς τὸ δίκαιον; Δέχου τὴν δικαίαν ἰσηγορίαν. Ἐγκαλεῖ ὁ ὑπερ-
a Sententia hæc, et c. ὄψει κρητόν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σου, in Jobi libro nou lectur.

ήφανος, και οβτε δικαιολογίαν λέγεται, οβτε σιωπήν δισωπειται. Εάν σιωπήση ὁ ἐγκαλούμενος, κατεγνώσθη, φησίν, οὐκ ἴδτε διδάρα τά χεῖλη· ἐάν λαλήσῃ, ἐτόλμισε, φησί, πρὸς τὸν δεσπότην ῥήξει φωνήν. Ἐἴτα ἄλλος ὑπερηφανίας μεστός, ἐάν ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ εὐγενοῦς ἀνδρὸς πεθῆται, παρακαλούμενος θειναί λόγον πρὸς τὸν ἕτερον, και συμβῆναι εἰς εἰρήνην, και τήν κακίαν καταπαύσαι τῇ ἀγάπῃ, εὐθέως τῇ ὑπερηφανίᾳ φερόμενος λέγει· Ἐγὼ εἰς τούτων κατέρχομαι; Ὡ τῆς ὑπερηφανίας! Πού γάρ ἐστηκας, ἵνα κατέλθῃς; Ἐγὼ εἰς τούτων κατέρχομαι; Ὡς τὸν οὐρανὸν πατῶν και τὰς νεφέλας, οὕτω φεγγέται. Τήν αὐτὴν γῆν πατεῖς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς πρέφῃ, εἰς αὐτὴν ὑποστρέφεις, ἐν αὐτῇ θάπτῃ· και πού κατέρχῃ; οὐκ αἰδεῖσαι, οὐ δισωπεισαι τὸ πάθος τοῦ Κυρίου; οὐκ αἰδεῖσαι λέγων πρὸς τὸν ἑμῶν τιμον· Ἐγὼ εἰς τούτου κατέρχομαι; οὐκ αἰδεῖσαι ταῦτα λέγειν, ἐνωῶν ὅτι Ἰησοῦς διὰ σὲ κατήλθῃς; Πρὸς τὰς τοιαύτας γνώμας και τὰς τοιαύτας ὑπερηφανίας πρέπει σὺν τῷ Ἡσαῖα πάντοτε βοᾶν· *Τὶ ἀλαλοῦνέται γῆ και σποδός*; Ὅμως δὲ εἰς τὸ προκαίμενον ἐπανέλωμεν· Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ και σοῦ; Ἐπιφαινεται ἐπὶ τέλει ὁ δίκαιος κριτῆς, και φαίνεται αὐτῷ ἀπὸ λαίλαπτος και νεφῶν. Φαίνεται Ἰωβ ἀπὸ νεφῶν, ὁ τὸν ἑμῶν τῆς εὐλογίας μέλλων χεῖν. Φαίνεται αὐτῷ ἐκ νεφῶν, ὁ μέλλων τὸν σπόρον τὸν κοπιζόμενον ἀρδεύειν, και διεγείρει τὸν Ἰωβ, και νεύει μόνον, και διασκορπίζει τὰ πάθη· νεύει μόνον, και ἐγείρει τὸν πεπτωκότα· και λέγει αὐτῷ· *Ἀνάστηθι, και ὤσαί ὡσπερ ἀνήρ τὴν ὄσφυν σου*. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Ἐπειδὴ εἰς κρίσιν με ἐκάλεσας, και εἶπας, Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ και σοῦ; ἀνάστηθι, ὁ γενναῖος, ἀγωνιστῆς, ὁ μὴ πεσὼν ἐπὶ πληγῇ τῆς συμφορᾶς, ἀνάστηθι. Ἐάν γάρ τις παιδευθῆ, γενναίως ἐνέγκῃ τὴν συμφορὰν και τὴν παιδείαν, ἀκούει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ, *Ἀνάστηθι*· ὡς ὅταν λέγῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἀνάστηθι, Ἱερουσαλὴμ, ἡ κιοῦσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ μου*. Περὶ ὧσα ὡς ἀνήρ τὴν ὄσφυν σου. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Οὐκ εἶπε· Χρινὼ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Οὐ γάρ ἐκάλεσάς με, φησίν, εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς με εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι. Δικαστὴν ἤτησας μεταξὺ ἐμοῦ και σοῦ· σὺ γενοῦ δικαστῆς. *Οἶε ἄλλως σοι κερηματοικέναι με, ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Νομίζεις, φησὶ β, δι' ἄλλοι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγον ταύτην, ἢ ἵνα δίκαιόν σε ἀναφανῶ; *Και θλέπε τῇ ἀκριβείᾳ τῶν τοιούτων ῥημάτων προσέγων*. Οὐκ εἶπεν· *Οἶε με ἄλλως σοι κερηματοικέναι, ἢ ἵνα γένῃ δίκαιος*; Οὐ γάρ ἡ συμφορὰ αὐτὸν δίκαιον ἐποίησεν, ἀλλὰ δίκαιον ἐγνωρίσεν. *Οἶε με ἄλλως σοι κερηματοικέναι, ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Ἐμοῖ μὲν γάρ, φησὶ, και πρὸ τῶν ἀγῶνων ἤσθα γνωρίμος· τῷ δὲ κόσμῳ διὰ τῆς συμφορᾶς γνωρίζη, τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πάλης κηρύττῃ. Διὰ τούτο σοι ἐρημάτισα, οὐχ ἵνα βλάψω, ἀλλ' ἵνα στέψω οὐχ ἵνα καταισχύσω, ἀλλ' ἵνα λαμπρύνω. Πλὴν ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀκακίαν ἐξήλθες τῶν μέτρων τῆς φύσεως, συνέγων σου τῇ ἀκραιότητι. Κἂν γάρ τις ἀπὸ ἀκακίας ἀμάρτη, ὁ Θεὸς διορθοῦται τὰ ἀπὸ ἀκακίας γινόμενα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκάλεσας Θεὸν εἰς κρίσιν, εἶπέ μοι, ποίαν ἔχων πρὸς ἐμὲ ὁμοιμίαν ἐκάλεσάς με; *Πού ἦς ἐν τῷ θεμελιῶνι με τὴν γῆν*; σύγχρονος ἐγένετο τοῦ ποιητοῦ, ἵνα καλέσῃς αὐτὸν εἰς κρίσιν; Ὡ μὲν πρὸ τῶν αἰώνων, σὺ δὲ μετὰ πολλοῦς αἰώνας. Ὅτε ἐπλάττον τὴν γῆν, οὐ παρῆς· ὅτε τὴν θάλατταν, οὐ παρῆς· ἢ ὅσα τοιαῦτα, οὐ παρῆς. Πᾶσα ἡ κτίσις ἐγένετο, και σὺ οὐδαμῶ ἤσθα. Τὸν οὖν ἀρχαιότερον τῶν αἰώνων, τὸν κτίστην τῆς δημιουργίας εἰς κρίσιν ἐκάλεσας; Ὅτε ἔπειτα σπαρτίον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε τοὺς στύλους αὐτῆς ἤρῃσας, ὅτε μετῆγαγον ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτῆς, ὅτε ἐτίκτετο ἡ θάλασσα, πού ἦς; ὅτε αὐτὴν ἐσκέπασα νεφέλῃ, ὀμίχλῃ δὲ αὐτὴν περιέβαλον, πού ἦς; [599] Καθάπτεται αὐτοῦ ὡς ἀναξίως φθεγγαμένου,

* Sic mss. recte. Editio Morel. οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησίν, εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι, intermediis omissis δι' ὁμοσιτέλετον. Savil. in textu οὐ γὰρ ἐκάλεσά σε εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσά σε εἰς τὸ σ. σ. In marg. nostram lectionem e cod. affert.

b Sav. addendum conj. δι.

ἀπὸ ἀκακίας μὲν, κλῆν ἀπ' ἀγνοίας. Καὶ τί ποιεῖ; Ὡ ἐπὶ πάντων αὐτὸν ἐλέγχει, ἀλλ' ὡς φίλον ἴδιον διορθοῦται. Ὡς οὖν εἶπε ταῦτα, και τὰ τούτους παραπαῖται (οὐ γὰρ καιρὸς ἐστὶ κατὰ μέρος πᾶσαν λέξιν ἐρμηνεύσαι), και ὁ Ἰωβ ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γενόμενος (ὁ γὰρ ἰσχυρὸς ἐκ πρώτου ἐλέγχου διορθοῦται· τὸ σφάλμα, εἴ γει· Κύριε, ἀκοῇ μὲν ὡς ἡκούσθ σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς μου εἶδός σε, και ἐξουδένωσα ἑμαυτὸν· ἤμηναι δὲ ἑμαυτὸν γῆν και σποδόν κ. κ.) Ἀπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσθαι. Πλῆτε πῶς ἀνακαλεῖται τὸ σφάλμα ὁ καλῶς ἐμὲ μὲν δεξάμενος. Ἀπαξ ἐλάλησα, και τούτο ἐπὶ ἀκακίας, οὐκ ἀπὸ πονηρίας· ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ ἢ προσθήσω. Τίς γάρ εἰμι ἐγὼ κρινόμενος ἐναντίον Κυρίου; Ἄ μὴ πρόέγωμ ὁ Ἰωβ δι' ἀκακίαν, μαυθαῖς μετὰ τὸν ἐλεγγον. Ἐἴτα τί ὁ Θεός; Οὐ συγχωρεῖ αὐτῷ παραιτησθαι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ φησιν· *Οὐχί, ἀλλὰ ὡσπερ ἀνήρ τὴν ὄσφυν σου*. Στήθι, φησίν, ὡς ἄνθρωπος ὡσπερ ἀνήρ τὴν ὄσφυν σου κατέπληξα τῇ δυναστείᾳ φεύγων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ διορθώσαμην τὸν τὴν ἀκακίαν. Τὴν μέντοι κρίσιν οὐ παραιτούμαι· κρινὼ με δίκαιος, και ἀπατεῖ λόγον τῶν γινομένων. Ἐκρίθη ἵνα σταθῇ· ἐκρίθη ἵνα ἀγαθῆς ἐν πάσῃ τῇ ὕπ' οὐρανῶν. Πρὸ τῶ πάθους μία σε γυνία ἐγνωρίξῃ· μετὰ τὸ πάθος τί γνωρίσεις ἢ ὕπ' οὐρανῶν. Ἡ κοπρία σου παντὸς βασιλείου διαδήματος λαμπρότερα γίνεται. Οἱ τὸ διδόντες ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν σου και τὸν ἀγῶνα και τὸν τῶν τῶν ἀθλημάτων. Παράδεισόν σου ἐποίησας τὴν κοπρίαν, ἐγέωργησας πρὸς εὐσθείαν, φυτὸν ἐποσούσθ ἀνέδειξα. Ἐλαβες τὰ ἐπουράνια, δέχου και τὰ ἐπίγεια· λάμβδανε τὰ πάντα εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐνταῦθα μετὰ πᾶς Χριστιανῶς, τὴν σὴν ἐλπίδα, τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐπιπαγγελίας. Τῷ Ἰωβ μὲν γὰρ διπλάσιον ἐπαγγελία, και διπλάσια δίδωσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖ φησιν· *Ὅς ἀφῆκε πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφὰς ἑκεῖ ἐμοῦ, ἕκατονταπλασίονα λήψεται, και ὡς αἰώνιον κληρονομίᾳσι*. Ἄλλ' ἐκεῖνο πρόσχε ἀκριβῶς ὅπως τὸν μὲν φίλον ἴδιον διορθοῦται, τοὺς δὲ φίλους π. Ἰωβ ἐλέγχει παρήσθαι. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Θεός· *Ἰσθ· οὐκ ἐλάλησατε ὀρθὰ κατὰ τὸν θεράποντόν μου Ἰωβ*. Ἄλλ', ὁ δικαιοκρίτα, ὑπὲρ σοῦ τὸν λόγον ἐθέμεθα, τὴν σου δικαιοσύνην ἐκηρύξαμεν, κατεψηφισάμεθα ἀθῶν σου, τὴν δὲ σὴν δικαιοσύνην ἀθῶν ἐδείξαμεν. Ἐνταῦθα οὖν πρόσχε τῇ δικαιοκρίσι τῷ Θεοῦ. Εἰ γάρ τὸν ἴδιον αὐτοῦ λέγοντα κατὰ τὸ δικαίον οὐ δέχεται, τοὺς και τὸ δικαίον λέγοντας παρὰ τὸ δικαίον δέχεται; Ἐλέγε οὖν τοὺς φίλους αὐτοῦ, και λέγει· *Και νῦν, εἰ μὴ ἴδιόν σου δοῦλόν μου Ἰωβ, ἀπάλεσα ἂν ὑμᾶς*. Ὅσοι δὲ και ἐλέγχει, και διασώζει. Σώζει μὲν διὰ τὸ μὴ ἐκτενηρὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν· ἐλέγχει δὲ τὸν δικαίον, τὸ ἀκραιότητα ἐπανορθούμενος· και τιμᾶ μὲν τοὺς φίλους δι' ἐκείνον· τιμᾶ δὲ τὸν δικαίον διὰ τὴν ἀθλήσιν, και δίδωσιν αὐτῷ διπλάσιον, και ἀπὸ σκότους αὐτοῦ τὸ φῶς ἐλαμψε και τότε και νῦν. Ἐν δ' ἐτι εἰρηκότες, δεῖξμα τὴν ὑπεροχὴν. Ἐλαβε τὰ πρόβατα εἰς τὸ διπλάσιον, βόας, καμήλους, ὄνους εἰς τὸ διπλάσιον· τὰ δὲ τέκνα ἰσολέσας δέκα, εἰκοσιν οὐκ ἐλαβεν. Ἐνταῦθα ζητήσθαι πῶς τὰ κτήνη μὲν εἰς τὸ διπλάσιον, τὰ δὲ τέκνα εἰς τὸ ἄπλοῦν. Ἐπειδὴ τὰ κτήνη μὲν και τὰ κτήματα ἀπώλετα τέλειον ἀπώλοντο, ἀνθρώπος δὲ ἀποθανὼν εἰς τὴν διαφανέτταται, και εἰς ἀνάστασιν ἐγείρεται. Οὐ θέλει αὐτῷ εἰς τὸ διπλάσιον τὰ τέκνα, ἵνα μὴ ἐκκόψῃ τὴν ἐπίδα τῶν ἀπελθόντων, ἀλλὰ ἵνα δεῖξῃ αὐτῷ, ὅτι κἀκεῖ εἰ και προσηπάγησας, ἀλλὰ ζῶσι. Κἀκεῖνοι μὲν πάντες χορηγοῦνται αὐτῷ· οὐ δίδωσι δὲ αὐτῷ πλὴν δέκα, ἵνα εὐρεθῇ Ἰωβ οὐκ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀπ' αἰῶνος εἰς οἶκον μεταβαίνων. Δέκα γάρ αὐτὸν τέλειον τὸ βίον μέχρι τάφου προέπεμψαν· δέκα πάλιν αὐτὸν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ ἀπὸ τοῦ τάφου εἰς βασιλείαν παραδέχονται, και τῶν ἀποβήτων ἐκείνων και αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν ὁμοθυμαδόν· ὡν γένοικτο πάντες ἡμᾶς καταξέωθῆναι, ὡς τὴν και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ ἡ δόξα και τὸ κράτος, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

hæc dicere, cum scias Jesum pro te descendisse? Contra hujusmodi animum, talemque superbiam, decet cum Isaia semper clamare : *Quid superbit terra et cinis (Eccli. 10. 9)?* Verum ad propositum revertamur. Quis dabit judicem inter me et te? Apparet in fine justus Iudex, apparetque illi de turbine et nubibus. Apparet Jobo de nubibus, inbrem benedictionis infusus. Apparet ipsi ex nubibus, qui semen fino opertum irrigaturus est, excitatque Jobum, nutuque solo cruciatus dissipat, nutu solo lapsum excitat, atque illi : *Surge, accinge quasi vir lumbos tuos. Interrogabo autem te : tu vero mihi responde (Job 40. 2).* Quantumquid me ad iudicium vocasti, et dixisti, Quis dabit iudicem inter me et te? surge, strenue athleta, qui ex calamitatis plaga non lapsus es, surge. Si quis enim castigatus strenue ferat calamitatem et castigationem, a Deo audit illud, *Surge, ut quando ad Jerusalem dicit : Exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem iræ meæ. Accinge sicut vir lumbos tuos. Interrogabo autem te, tu vero responde mihi (Isai. 51. 17).* Non dixit, Judicabo te, tu vero responde mihi. Non enim vocasti me, inquit, ad iudicium, sed vocasti me, ut tecum iudicaretur (a). Iudicem petisti inter me et te : tu esto iudex. *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut appares justus (Job 40. 3)?* Existimas ne hæc tibi inmisisse calamitatem, nisi ut justum te stendam? Et satage ut horum verborum accusationi diligenter attendas. Non dixit, Putasne me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus fieres? Neque enim calamitas ipsum justum effecit, sed justum demonstravit. *Putasne me aliter tibi responsum dixisse, quam ut justus appares?* Mihi enim, inquit, etiam me certamina notus eras : mundo autem per calamitatem notus evadis, in mundo ob luctum prædicaberis. Propterea te visitavi, non ut nocerem, sed ut coronarem; non ut delirparem, sed ut illustrarem. Verum quia ex innocentia naturæ mensuram egressus es, tuæ sinceritati peperci. Nam etsi quis ex simplicitate peccaverit, Deus corrigit ea quæ per sinceritatem admissa sunt. Quia vero Deum in iudicium vocasti, sic mihi qualem apud me habens honoris paritatem vocasti me? *Ubi eras cum ponebam fundamenta terræ (Job 38. 4)?* an coætaneus eras Opifici, ut illum vocares id iudicium? Ille ante sæcula, tu post multa sæcula. Num fornamrem terram, non aderas; cum mare, non aderas; cum alia hujusmodi, non aderas. Omnis creatura acta est, et tu nusquam eras. Antiquiorem ergo sæculis, Creatorem universi ad iudicium vocasti? Cum extendentem funiculum super terram, cum columnas ejus fundarem, cum eduxi de ventre matris ejus, cum pariebar mare, ubi eras? cum ipsum nube operirem, et caligine circumdarem, ubi eras? Reprehendit quasi indigne loquutus sit, ex simplicitate quidem, verum ex ignorantia. Et quid facit? Non coram omnibus Num increpat, sed ut amicum privatum corrigit. Postquam igitur hæc et his similia dixit (non enim recitat omnia dicta minutatim interpretari), et Job in sui cognitionem veniens (nam justus post primam redargutionem lapsum corrigit), ait : « Domine, auditu auris audivi te prius, nunc autem oculus meus vidit te, et exinanivi meipsum; puto me terram et

cinerem » (Job 42. 5. 6). « Semel loquutus sum, et secundo non addam » (Job 40. 5). Vide quomodo peccatum revocat, qui reprehensionem recte suscepit. *Semel loquutus sum*, idque ex simplicitate, non ex malitia; *secundo non addam*. Quis enim sum ego in iudicium veniens in conspectu Domini? Quæ prius non noverat Job ob simplicitatem, post correptionem discit. Hinc quid Deus? Non concedit ei recusare iudicium, sed ait : *Non; sed accinge sicut vir lumbos tuos*. Sia, inquit, ut vir. Ne putes me ideo te perterruisse potentia mea, ut justitiam fugerem, sed simplicitatem tuam correxisti. Iudicium non recuso : iudica me juste, rationemque gestorum exposula. Iudicatus es ut coroneris, iudicatus es ut sis admirationi per totum orbem. Ante calamitatem unus te angulus noverat, post calamitatem te totus orbis cognoscet. Sterquilinium tuum omnem regio diademate illustrius erit. Qui diademata gestant, cupiunt videre agonem tuum, et laborem certaminum. Sterquilinium tuum paradisi effeci, ad pietatem excolui, plantam cælestem exhibui. Accepisti cælestia, accipe terrena, accipe omnia duplicata. His discite, quisquis Christianus es, spem tuam, excellentiam promissionis tuæ. Job duplicata promittit, et duplica tribuit (Job 42. 10); Servator autem discipulis suis ait : *Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. 19. 29).* Sed illud diligenter attende, quomodo amicum privatim corrigit, amicos vero Jobi publice arguat. Dixitque illis Deus : *Ut quid non estis recta loquuti adversus servum meum Job (Job 42. 8)?* Sed, o juste iudex, pro te sermonem fecimus, justitiam tuam prædicavimus, hominem condemnavimus, tuam vero justitiam innoxiam ostendimus. Hic ergo justum Dei iudicium attende. Nam si pro se contra justum loquentem non recipit, num eos qui contra justum præter justitiam loquuntur, recipiet? Redarguit igitur ejus amicos, et ait : *Et nunc nisi propter servum tuum Job, vos forte perdidissem (Ibid.).* Simul ergo redarguit et servat. Servat quidem, quod nihil mali contra Deum dixissent; redarguit vero justum, simplicitatem ejus corrigens : honoratque propter illum amicos ejus, justum quoque honorat propter certamen, duplicemque dat ei, atque ex tenebris ei lux resplendit et tunc et nunc. Uno autem superaddito, rei excellentiam ostendimus. Accepit oves in duplum, boves, camelos et asinos in duplum; sed cum filios decem amisisset, non accepit vicenos (Ibid. v. 12. 13). Hic querendum, cur jumenta in duplum, filios non item. Quia jumenta et facultates quidem funditus perierunt, homo autem etiam mortuus in vitam servatur, et ad resurrectionem suscitatur. Non dat illi filios in duplum, ne eorum qui decesserant spem tolleret, sed ut ostenderet ei, etiam illos, et-i prærepti fuissent, vivere tamen. Et illi quidem omnes ipsi dantur : non dat autem illi plus quam decem, ut inveniretur Job non a vita ad mortem, sed a domo in domum transiens. Decem namque cum vitam finivit, ad usque sepulcrum illum extulerunt : decem iterum in die resurrectionis, a sepulcro in regnum accipiant, atque simul omnes ineffabilibus illis et æternis bonis fruuntur : quibus nos omnes dignos fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper et in sæcula. Amen.

(a) Sic Mss. recte. Editio Morel., non enim vocasti me, ut tecum iudicaretur, intermediis omissis.

MONITUM

IN SEQUEM HOMILIAM.

Severiani esse hæc homiliam putat Dupinius. Verum etsi nugacem quandoque Severianum deprehenderimus, nescio an technas illas, quæ usum Deum erga Eliam pluribus demonstrare conatur hic quis-

quis sit orator, Severiano adscribere liceat. Ineptum esse quempiam Græculum libentius credam. Interpretationem Latinam novam adornavi.

IN ELIAM PROPHETAM SERMO.

4. Judæorum olim populus prophetarum possessione ornabatur, eratque ille prophetica agricultura; nunc autem per Ecclesiam hæc ipsa gloria privatus est. Ecce namque apud nos prophetarum corpora sunt. Infructuoso enim populo non competeant prophetici agricolæ, eis nempe non competeat prophetas possidere, qui eum, qui per eos prophetaverat, crucifixerunt, in gratiam scilicet mortuorum, quos apud illos suscitavit, cæcorum quos apud illos visu donavit, famelicorum quos apud illos aluit; in gratiam item violentiæ, qua propter eos universorum Dominus Deus usus est in beatum Eliam prophetam, ut solveret sententiam contra illos latam. Ad beatum Eliam me ducit is qui prius vos instituit. Beatus Elias videns Judaicum populum contra clementem Deum sese effertentem, Deumque illorum contra se perveraciam perpetuo tolerantem, dum illi ejus patientia ad ignaviam semper uterentur, hujusmodi quidpiam excogitat adversus Dei erga illos benignitatem; sententiam fert in eos. Deinde, cum sciret Deum justorum zelum revereri, cum vellet Judæos castigare, metuentisque Dei benignitatem, quæ modicis lacrymis statim medelam admovet, supplicium contra illos decernit, quod et juramento confirmat, ut juramentum reveritus Deus illam contra ipsos sententiam non solveret. Benignus, aiebat, erga illos est Deus; et modicis lacrymis placatur ab ipsis, id quod illos ad idololatriam deducit. *Vivit Dominus*, inquit, *non erunt per annos istos ros et pluvia* (3. Reg. 17. 1). Deinde, quasi Deus ipsi contra responderet: Quid ergo, si illi mihi per poenitentiam adblandiantur, o Elia, si illos videam lacrymantes, si de peccatis poenitentes, annon statim pluviam dabo? *Non, vivit Dominus, nisi per os meum. Non, vivit Dominus.* Illi, inquit, idolis se addixerunt; ego vero per tuam juro deitatem. Ostende mihi juramentum per te factum prævalidum esse, ut etiam per hoc discant idolorum vanitatem. *Non, vivit Dominus, non erit, inquit, per istos annos, ros et pluvia, nisi per verbum oris mei.* Neque etiam cum id tibi visum fuerit, tolletur supplicium (tibi enim semper placet clementer agere); sed quando pro ip-sis supplicabo cum me judicante, cum sufficientem ostenderit animi poenitentiam. Prophetica sententiam reveritus est Deus, juramentum per se factum in honore habuit. Detinebatur ergo Deus et propheta reverentia, et populi fame afflicti miseratione. Quid ergo facit? Una punit et populum et prophetam, ut ipse quoque famis supplicio affectus quid humanius circa juramento firmatam sententiam cogitaret; et una punit quidem prophetam cum populo, sed propheta poeniam lenit, illam clementiæ viam non sine sapientia emensus. Prophetam enim alit per aves, quibus invisæ proles: corvus enim prolem odit, et quæ parit non nutrit. Illud ergo subindicans propheta David dicebat: *Et pullis corvorum invocantibus eum* (Psal. 146. 9). Quia enim pulli corvorum, imo quilibet pulli, infirmiores sunt, quam ut cibum sibi parent, sed alii a parentibus nutriuntur, hoc autem subsidio privantur pulli corvorum, qui a parentibus non aluntur, et licet parentes non nutriant, manet tamen genus corvorum: Dei benignitatem ostendens David, eorum alimenta Deo adscribit. Hiantes enim in aërem pulli corvorum, parentibus nihil alimenti præbentibus, habent quædam animalcula, quæ mittenti providentiæ divini ministrant, et sic ab aere accipientes, aluntur et crescunt. Ideo dicit, *Pullis corvorum invocantibus eum.* Quia igitur prolis odium Elias susceperat contra Judæos, ut filios inutiles, per patres prolis osoros Deus rem cum illo tractat, tantum non clamans ad Eliam, etsi silenter: Ne tanto prolis odium erga Judæos tenere, quanto corvi erga pullos suos. Sed vide nunc muta-

tos corvos: vide, o Elia, eorum benignitatem: quæ nulla utentur erga proprios pullos, tibi sunt hæc spem officiosi. Absurdum est, o Elia, corvos conciliatorem esse inter te et meam benignitatem, te vero non conciliatorem Judæis esse, ut non poena a me ipso irrogetur. Corvorum mutationis rationem habet, esto erga Judæos clementior: ego enim et sententiam tuam rationem habeo, et miseror afflictos. Ut autem vidit Deus Eliam non cedentem, rursus revocat mentum per corvos allatum, ut illam ad reconciliationem vi deduceret, utque fame coactus, sententiam contra ipsos latam solveret vel in sui gratiam. Verum ille corvorum ministerio destitutus, id toleravit, et ait: Famem patiar, dummodo impios castigatos videam: pereat corpus meum cum his fame castigatum. Deficiente igitur corvorum comento, moxque elapso tempore, iterum correptus Elias in alium transfertur locum, et fame pressus gentilem et Læolicam pauperemque viduam supplex adit. Deus autem volens illum esse indulgentiorem, cum tunc Judæis interdictum esset omne cum gentibus commercium, id quod futurum erat prædicit ei: *Surge*, inquit, *et vade in Sarephtha Sidonie, et præcipiam tibi mulieri viduæ gentili, ut te alat* (3. Reg. 17. 8); ut illo modo, *Gentili*, alimentum exoritur haberet, et a Deo pluviam peteret. Ille autem neque ad hanc vocem mitior factus est, sed cucurrit ad gentilis mulieris alimoniam: et quod majus est, excitat Deus viduam, ut esurienti verba dura loquatur, undique illum ad benignitatem compellens. Quid ergo gentilis ad ipsum: *Vivit Dominus Deus tuus* (Ibid. v. 12). Undenam mulierem subiit dicere, *Vivit Dominus Deus tuus?* Præoccupaverat Deus per visionem viduæ prophetam ostendere: hoc enim est quod Deus propheta dicebat: *Præcipiam illi mulieri viduæ, ut te alat. Ostendens Deus mulieri habitum, formam et staturam prophetæ, futuramque petitionem.* Unde postquam aditum propheta, visionis recordata est mulier: *vidit ipsam talem, qualis ipsi visus fuerat.* Hinc igitur cognoscens divinam esse revelationem, statim adstante et cibum petente propheta, clamabat: *Vivit Dominus Deus tuus: non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ in hydria et parum olei in lecytho: et ingressa faciam hanc mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur* (Ibid.). Statim desperationis potius quam largitionis verba. *Non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ: hanc ingremi faciam mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur.* Nihil, inquit, nobis relictum est aliud, pugilli farinæ assumpto, quam ut moriamur. Hæc voce afflicti cepit Elias. Majore, inquit, quam ego, hæc fame premitur: ego solus esurio, illa cum filiis. Ne sibi inspicere meritis auctor. Quid igitur? Ad hanc vocem, ut d. xi. factur, cepit tandem indulgentiam cogitare: *Non deficiet, inquit, lecythus olei, neque hydria farinæ, docet del Dominus pluviam super terram* (Ibid. v. 14). Jam tandem pauculum pluviam dandam subindicat. Antequam fame domaretur, non permittebat Deum in pluvia concedenda clementiam suam ostendere; sed dicebat: *Non erit hæc annis pluvia aut ros super terram, nisi per verbum oris mei.* Nunc autem permittit, et jam liberationis initium subindicat; sed subindicat tantum, petitionemque tamen nondam adhibebat. Quid ergo fons ille clementiæ? Tertio misericordiæ machinam rursus adhibet: jubet enim animam filii viduæ e corpore uigrare. Cum enim prophetam in honore haberet, benedictionem non abrogavit, neque lecythum delictare jussit; ita ut propheta in misericordiæ necessitatem reduceretur. Illud enim decore fuisset prophetæ, si benedictionem quam ipse dederat, seorsus cessisset: illudque genus viduæ fidem læsisset, utpote quæ parum ex eis

ἐπιτυχούσης μικρόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὴν μὲν εὐλο-
γίαν οὐκ ἀνατρέπει, τρίτην δὲ προσάγει μηχανὴν τῷ
προφήτῃ· ποιεῖ γάρ τὸ τῆς χήρας ἀποθανεῖν παιδίον,
τὸν προφήτην εἰς ἀνάγκην ὠδῶν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀξιώ-
σεως. Ἡ γὰρ χήρα, τεθνηκότος τοῦ τέκνου, περιέστη
τὸν προφήτην σὺν δάκρυσιν. Ἔβλε, φησὶ, λιμῶ προ-
απολώλειν, καὶ πρὸ τῆς σῆς εὐλογίας ἀποτεθῆκεν, ἢ
τοῦ υἱοῦ ἐγεγόνειν θρατὶς τεθνεώτος. Ἐσχύνετο τὸ συμ-
βάν ὁ προφήτης· Οὗτοι, φησὶ τῇ χήρᾳ, τῆς εἰς ἐμὲ
ξενοδοχίας οἱ μισθοί; Πρὸ τῆς ἐμῆς δεξιώσεως, εὐτε-
κνος· μετὰ τὴν δεξιῶσιν τὴν ἐμὴν περὶ τέκνον τὸ φι-
λούμενον παρ' αὐτῇ θρηνησά. Αἰσχυνόμενος τὸ συμβάν
ὁ Ἥλιος, καὶ καθ' ἑαυτὸν περιστρέφων τὸ πρᾶγμα,
ἤσθετο τέχνην οὖσαν τοῦ πάντων Δεσπότης τὸ γεγενη-
μένον, ἤσθετο τὴν τέχνην τὴν θεῶν. Καὶ τί φησιν; *Οι-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατ-
οικῶ μετ' αὐτῆς!* Τί δὲ ἔστιν ὃ βούλεται λέγειν; Παρὰ
σοῦ, φησὶν, ἢ περὶ τῆς γυναικὸς πρὸς με μαρτυρία·
σύ, φησὶν, εἶπας· *Ἐντελοῦμαι γυνικῆ χήρᾳ τοῦ δια-
θρῆσαι σε, πάντως τῇ τῆς γυναικὸς μαρτυρῶν ὡς
εὐσεβεῖ προαίρεσει.* Πρὸς ταύτην ἐξ ἐκεινῶν με τῶν
τόπων μετέστησας, καὶ ἦν τετιμηκας τῆ παρὰ σοῦ μαρ-
τυρία, ταύτην νῦν τῷ τοῦ τέκνου τιμωρῆ θανάτῳ; *Οι-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατ-
οικῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐθανάτωσας τὸν υἱὸν αὐτῆς!*
Οὐκ ἔστι, φησὶ, τὸ συμβάν τῆς φύσεως θάνατος· τῆς
τέχνης τῆς σῆς τὸ γεγενημένον, μηχανᾶσαι κατ' ἐμοῦ
φιλανθρωπίας ἀνάγκην, ἵν' ὅταν εἶπω πρὸς σε, Κύριε,
τὸν υἱὸν τῆς χήρας τὸν νενεκρωμένον ἐλέησον, ἀντι-
φθέξῃ καὶ σὺ πρὸς με· Τὸν υἱὸν μου τὸν Ἰσραὴλ ἐλέη-
σον. Πρὸς φιλανθρωπίας ὠθεῖς με· αἰσθάνομαι σοῦ τῶν
τεχνασμάτων, ὡ Δέσποτα, ἴνα ὅταν εἶπω σοι, Τὸν υἱὸν
τῆς χήρας τὸν τεθνεῶτα διάσωσον, ἀντιφθέξῃ καὶ αὐ-
τὸ; πρὸς με· Τὸν Ἰσραὴλ σὺ τῷ λιμῷ νενεκρωμένον
κατοικτεῖρον. Αἰτεῖς με χάριν, ἀναιτήθητι χάριν· λῦ-
σον τοῦ λιμοῦ τὴν ἀπόφασιν, καὶ λῦω τοῦ θανάτου τὴν
ψῆφον. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεὸς Ἥλιον, πολλοῖς ἐκδαμα-
σθέντα, καὶ γεγενημένον φιλανθρωπότερον, τότε λοιπὸν
προσάγει φανερώτερον πρὸς αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας
τοῦς λόγους, ὡς οὐκέτι λοιπὸν τὴν τῆς τιμωρίας λύσιν
λογιζόμενον ὕδριν. *Πορεύθητι*, φησὶ. Πρεσβείας τοῦ
θεοῦ πρὸς τὸν δοῦλον ῥήματα· αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς
περὶ φιλανθρωπίας πρὸς τὸν δοῦλον πρεσβεύει. *Πορεύ-
θητι*, φησὶν. Ἐπειδὴ ἐγένου, φησὶ, φιλανθρωπότερος,

δέξαι μου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦς λόγους· ἐπι-
μεταίς τῆς φιλανθρωπίας ὠδοῖσι συνεχόμενον ἔργον
ἀκούε μου λοιπὸν φανερώτερον. Ὀδῶν τῆς τιμωρίας
τὴν λύσιν, ἐπέιγομαι πρὸς χορηγίαν καταλλαγῶν, ἢ
σγύνομαι τῶν κολαζόμενων τὰ δακρυα. Πάντες ἐπι-
τωλοὶ, ὡ προφῆτα, κρατούσι μου φιλανθρωπίας χρο-
γραφον· μὴ με ποιήσης παρ' αὐτοῖς ψευδολόγον
φανήναι. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν τοῦ γραμματείου φωνῶν
ἄσπερ οἰδας καὶ αὐτὸς· *Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον
τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν*
*Ἰπέταξεν ὁ Ἥλιος τὰ ὦτα, ὑπέβηκε τὴν ψυχὴν αὐ-
τὴν πρὸς τοῦ Θεοῦ λαλουμένους. Πορεύθητι, φησὶ, αὐ-
θρηνησὶ τῷ Ἀγαθῷ. Οὐ καταλασσόμενος χωρὶς αὐ-
καταλάσσομαι· σὺ παράσχοι τοῖς κολαζόμενοις τὴν
χάριν. Ἐγὼ λάθρα πρὸς σε ὑπὲρ ἐκεινῶν πρεσβεύωμαι
σὺ δὲ γενῶ τῶν καταλλαγῶν χορηγὸς φανερός. Πορεύ-
θητι, καὶ θρηνησὶ τῷ Ἀγαθῷ, καὶ δώσω σε τὸν υἱὸν
τῆς γῆς. Σὺ τὰς καταλλαγὰς καταμύνησον, σὺ τὴν τι-
μωρίαν χορηγίαν ἀπόφηναι· ἐγὼ δὲ ταῖς σοῖς ἀποφά-
σεσιν ὑπογράφω. Ἐτρέχον οὖν καὶ ἄκων καὶ ἐκὼν
Ἥλιος, καὶ τοὺς δυβροῦς εὐηγγελίζετο· ἀλλὰ τῶν
τῶν αὐτῶν ἀσέθειαν θεασάμενος, ἐμελέτα τινὰ τιμω-
ρίας κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν λυπηρᾶν. Τί οὖν ὁ θεὸς
ἔργον αὐτῶν μὴ χωροῦντα πρὸς φιλανθρωπίαν τὴν τι-
μωρίαν, χωρίζει τὸν Ἥλιον τῆς μετὰ τῶν ἀμαρτω-
λῶν κατοικησεως. Ἐγὼ, φησὶν, ὡ Ἥλιε, οἰδᾶ σου τὴν
ζῆλον, δυσωποῦμαι σοῦ τὴν πολιτείαν· ἐλεῶ δὲ καὶ τὸν
ἀμαρτωλὸν, ἥνικα ἂν ὑπὲρ τὸ μέτρον κολάζωνται· εἰ
δὲ δεινὸς εἴ ἐκδοκὸς τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων
γένος συνεχῶς πλημμελοῦν. Χωρίζω τοῖνον ὑμᾶς τῇ
μετ' ἀλλήλων κατοικησεως. Ἀνάδηθι ὡς εἰς οὐρανὸν
φέρειν ἀμαρτωλοῦς μὴ δυνάμενος· ἐγὼ δὲ ἐπιδομήματα
τῇ γῆ. Ἄν ἐπὶ πολὺ, φησὶ, συμμένης ἀμαρτωλείας, ἐπι-
τριβήσεται ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, παρὰ αὐ-
συνεχῶς κολαζόμενον. Τί οὖν; Μετάστηθι ὡς εἰς οὐ-
ρανούς, ὡ Ἥλιε· σὺ δύναται γὰρ πῦρ συνοικεῖν καὶ
λάμνη. Δίδωμι σοι συνοικούντας ἀναμαρτήτους· τοῖς δὲ
ἀγγέλοις σε συγκατοικίξω χοροῖς. Μετάστηθι σὺ πρὸς
τὸν οὐρανόν· ἐγὼ δὲ ἀμαρτωλοῖς ἐνδημήσω, ὃ φέρεται
ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ πεπλανημένον δυνάμενος· πρόσβαται
λέγων πρὸς πάντας τοὺς ἀμαρτωλοῦς· *Δεῦτε πρὸς με
πάντες οἱ κοπιῶντες*, ἐγὼ οὐ κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπι-
καύσω ὑμᾶς. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων
Ἀμήν.*

MONITUM

In hunc sermonem hæc loquitur Fronto Ducaeus in Notis : « Chrysostomo tribuit hunc sermonem non Codex solum Medicæus, sed et catalogus quidam manuscriptus ejus concionum, Mediolano ad nos missus, et ita inscriptus, πῖναξ ὁμιλιῶν τῆς βίβλου τῶν μαργαριτῶν, inter quas quinquagesimæ titulum addit, εἰς τὸν Ἰωσήφ. Nacti sumus et veterem interpretationem Latinam in membranis collectis ex rudibus Abbatie cujusdam in Tarbellis dirutæ. Huc accedit similitudo et quasi germanitas intiti, multarumque partium ejus et Orationis septimæ Basilii et Seleuciensis nuper editæ, Eἰς τὸν Ἰωσήφ, p. 70, τοῖς μὲν τὰ μακρὰ πελάγη διαπερῶσιν. Cum merito scripserit Photius in Bibliotheca, idcirco hunc potius Seleuciensem videri Chrysostomi fuisse contubernalem, quam illum Cæsariensem episcopum : πολλὰ γὰρ ἔχνη τῶν ἐκεινῶν λόγων καὶ νοημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν θεῶν Γραφῆν, ἐν τοῖς τοῦ Βασιλείου λόγοις ἐπιφαίνεται : *Multa enim in Basilii orationibus vestigia illius orationum, et sententiarum illius apparebant : eorum præsertim quæ sunt ex sacra Scriptura deprompta.* Sed aliter tamen censet de contubernali Chrysostomi illustrissimus Annalium Ecclesiasticorum auctor, Tom. 4, diversum nimirum a Seleuciensi fuisse.

contubernio benedictionis accepisset. Ideo Deus benedictionem non abrogat, sed tertiam machinam prophetae admovet : curat enim ut viduæ filius moriatur, atque in sui precandi necessitatem prophetam deducit. Nam vidua, filio mortuo, prophetæ circum adstabat cum lacrymis. Utinam, inquit, fame pridem mortua essem, et ante tuam benedictionem mortua essem, ne mortui filii spectatrix essem! Pudefactus propheta dicebat : Hæcine viduæ merces pro hospitalitate, quam erga me exhibuit? Antequam me exciperet, prole gaudebat; me excepto, luctus adest de amisso dilecto filio. Pudore affectus Elias, et rem secum reputans, sensit id arte universorum Domini factum esse, sensit divinam artem. Et quid ait? *Heu mihi, Domine, testis viduæ, apud quam ego habito* (3. Reg. 17. 20)? Quid sibi vult illud? A te, inquit, testimonium ad me prodiit circa hanc viduam; Tu, inquit, dixisti, *Præcipiam mulieri viduæ ut te nutriat*, testificans mulieris piam voluntatem. Ad hanc ex illis me iocis transtulisti, et quam testimonio tuo coronasti, hanc nunc filii morte punis? *Heu mihi, Domine, testis mulieris, apud quam ego habito, tu occidisti filium ejus*. Non est, inquit, id quod accidit mors naturalis; id ex techna tua proficiscitur, me in clementiæ necessitatem arte deducis; ut cum dixerò tibi, Domine, filii viduæ mortuum miserere, tu contra mihi reponas, Israellem filium meum miserare. Ad clementiam me impellis: artes tuas sentio, Domine, ut cum dixerò tibi, Filium viduæ mortuum suscita, tu vicissim respondeas, Israellem tu fame enecatam miserare. Gratiâ postulas, gratiam vicissim abs te peto: solve famis sententiam, et solvo mortis decretum. Ut vidit ergo Deus Eliam tandem domitum, et benigniorem effectum, tunc demum ipse cum eo benigniores confert sermones, utpote qui demum supplicii solutionem non esse contumeliam existimet. *Vade* (3. Reg. 18. 1), inquit: verba sunt legationis Dei ad servum facta: ipse Deus per se de clementia apud servum intercedit. *Vade*, inquit. Quia factus es benignior, a me verba misericordiæ excipe: quia me novisti miseri-

cordiam parturire, audi me demum clarius. Parturio vindictæ solutionem, urgeor ad reconciliationem perficiendam, revereor lacrymas eorum qui puniuntur. Omnes peccatores, o propheta, misericordiæ meæ chirographum habent: ne me facias apud illos mendacem videri. Audi ipsas rescripti voces, quas et ipse nosti: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* (Ezech. 33. 11). Subjecti aures Elias, dictis Dei animum subdidit. *Vade*, inquit, *et siste te in conspectum Achab* (3. Reg. 18. 1). Reconciliari eis volo, sed non sine te; tu gratiam confer is qui castigantur. Ego clam apud te pro illis intercedo: tu esto reconciliationis auctor manifestus. *Vade, et siste te in conspectum Achab, et dabo pluviam super terram*. Tu reconciliationem significa, tu pluviam subministrationem declara: ego sententiis tuis subscribam. Currit ergo volens nolens Elias, et pluviam annuntiavit; sed rursus eorum impietate conspecta, tristem quamdam vindictæ meditabatur sententiam. Quid ergo Deus? Videns eum non cedere ad misericordiam eorum qui lapsi fuerant, ipsum segregat a contubernio peccatorum. Ego, inquit, o Elia, novi zelum tuum, revereor institutum tuum: sed peccatores miseror, cum supra modum puniuntur; tu vero severus es pietatis ultor, hominum vero genus frequenter delinquit. Vos ergo a mutuo contubernio sejungo. Ascende quasi in cælum, quando peccatores ferro non vales: ego vero peregrinabor in terra. Si diu cum hominibus maneat, hominum illud genus, quod a te sæpe punitur, penitus atteretur. Quid ergo? Transmigra quasi in cælos, o Elia: non potest enim ignis cum calamo habitare. Do tibi contubernales impeccabiles, cum angelorum choris te constituo habitatorem. Transmigra tu in cælum: ego vero apud peccatores peregrinabor, qui possim ovem errantem humeris ferre, qui peccatoribus omnibus dico: *Venite ad me omnes qui laboratis* (Matth. 11. 28), ego non puniam vos, sed *Requiescere vos curabo*. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM DE BEATO JOSEPH.

Quod ex Socrate lib. 6, c. 3, constet Maximum Seleuciæ Isauriæ fuisse episcopum, et Joannis Chrysostomi in vitæ monasticæ exercitatione collegam. Cæterum quam libenter in laudes sancti hujus Patriarchæ digredi soleat auctor noster, cum ex multis ejus sermonibus, tum ex Homil. 4 de Lazaro, Homil. 70 in Joannem, Homil. 4 in Epistolam ad Titum, et Epistola 7 ad Olympiadem lector intelliget.

Ejusdem porro scriptoris est sequens in Susannam, cujus hæc de patriarcha Josepho: ut ex fine prioris et ex initio posterioris homiliæ arguitur. Quæ vero hic *Σουδάνα* scribitur, in Bibliis libris et alibi solet *Σωάννα* vocari. Utramque orationem Severiano adscribendam censet Dupinius: at nullam hic video styli affinitatem. Stylus quippe Severiani totus ferreus est, ut cum Savilio loquar: hic autem scriptor non ita strigosus est. Ad hæc solet Severianus argumenta sua fusius persequi, ut ex illis quæ supra dedimus Severiani operibus deprehendere est. Insuperque sine ulâ vel scriptoris vel Manuscripti cõjuspam auctoritate non licet hæc Severiano adscribere, multoque minus Chrysostomo.

Utriusque orationis interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE JOSEPH ET DE CASTITATE ORATIO.

Qui mari in magno fluctuant gubernatores, quibus non continens, non mons, non collis, non ulli scopuli terram indicant, conversis ad stellas quasdam oculis, ad eas cymbam dirigentes a naufragio sese vindicant; qui vero in hujus vitæ pelago versantur Ecclesiæ discipuli, non ad stellas aliquas oculos convertentes, sed ad patres mentis oculos intendentes, eorumque vestigiis animæ studio insistentes, in ejusdem regni portum feruntur. Propterea namque Dominus etiam noster in sacris litteris vitam illorum promulgavit, ut non modo audientes laudemus, sed etiam eorum conversationem adamantes imitemur. Cum enim sua sponte naturam hominum studiosam honestatis esse sciret Dominus, semperque propter honoris cupiditatem optima quæque appetere, tantquam ornamenta quædam proposuit patrum certamina, ut unusquisque nostrum ad quam voluerit certationem seipsum conformet. Itaque patientiæ magister est optimus beati Jobi vita; tolerantia, Moysi; mansuetudinis, Davidis; jejunii et orationis, Danielis; pudicitia, Joseph ac beate Susannæ vita. Conveniens autem et expetenda juvenibus vita Joseph, et juveniculis, præcipue quæ in matrimonio vivunt, beate Susannæ susceptum pro viriute certamen: par enim utrisque certaminis laus est. Nam hic quidem domine timorem pudicitia causa calcavit; illa vero letifera magistratuum minas pudicitia causa contempsit. Verumtamen prius beati Josephi vitam describamus; quandoquidem hic etiam antiquior est pater; ac deinde beate Susannæ vitam explicabimus. Beatus igitur Joseph ex nobilibus ortus parentibus, cum juvenis adhuc esset, tum primum pilorum lanæque in genis ejus efflorescente floridæ rosæ in morem, flavæ barbæ in medio pulchritudinis densum florem effundens, in octorum pupillis purpurascens violæ vernæ speciem præ se ferens, candidis instar lactis dentibus, labiis igneo colore rubentibus, tum expansis lactea sub fronte superciliis pilorum inter se densitate connexis. Sed quid ego juvenis pulchritudinem conor describere, quem supra modum Scriptura laudavit, cum dixit, *Pulcher facie, et decorus aspectu valde* (Gen. 39. 6)? Hic ob fratrum invidiam venditur, ut ipsis quidem videbatur, ad servitutem; ut autem Deus prædestinaret, ad regnum, et abducebatur puerulus in Ægyptum, ut vilis pusio: nondum enim virtutum ejus opes viderant emptores, eumque propter castitatis decus Ægypto universæ dominaturum nesciebant, et eam totam famæ perentem servaturum. Ducitur ergo in Ægyptum, rursusque venditur, neque semel tamen sit servus. Qui enim animo liber est, licet millies venditus fuerit, nec semel sit servus: ut rursus qui moribus servus est, etsi millies libertate donetur, ne semel quidem sit liber; quem enim proprii mores liberum non efficiunt, hunc sexcentæ chartæ nigræque literæ nequeunt liberum reddere. Ducitur ergo in Ægyptum, in Ægyptia domo venditur, amatur a domino, amatur a domina: sed domini quidem bonus amor, domine autem pravus amor erat. Nam ille quidem eum propter modestiam amabat; hæc autem, quod œstro libidinis esset percita: tum vero quantum progressu temporis formæ quoque pulchritudo efflorescebat, tantum illius in eum impotens amor augebatur, et intus ignis cupidinis cor ejus depascebat. Enimvero juvenem perdere cum studebat, omnia quibus oculi juvenem falli possunt, tentabat, dum vultum quasi pratium quoddam multiplici varietate decorabat, fuce ruborem genis, cerussa fronti candorem oblinebat, oculos stibio pingebat, monilibus auris collum et manus exornabat, molles vestes suas variis suffumigabat unguentis: letifer denique laqueus erat, ad juvenem per omnes sensus, ut existimabat, fallen-

dum, cum oculos quidem apparentis ornatus, auræ autem adulationum præstigiis irretiret, olfactum æguentis fascinaret. Sed vide, quæso, generosi athletæ fortitudinem: sic enim arbitror permisisse Deum ut tentatio puero inferretur, ut simul et latentem in juvenem virtutem patefaceret, et ejus vitam Ecclesiæ tamquam maximam quamdam scholam relinqueret. Nihil enim boni est a patribus gestum quod non in Ecclesia Deus velut columnam quamdam vitæ monumentum ferentem erexerit. Considera ergo generosi athletæ fortitudinem, quam multa essent quæ eum oppugnarent. Juvenilis ætas ei sua bellum inferebat, interius libido titillabat, et mulier exterius oppugnabat promissis blandiens, et blanditiis assentans: immisissæ mulierculæ commovebant, et adulatione aures ejus sensusque sollicitabat: sed nihil horum eum potuit superare. Nam neque adulationibus emolliis labenas remittebat, neque promissis inflatus castitatem negligebat, neque minis perterrefactus virtutum divitias prodebat: sed omnes corporis partes pudæ cogitatione frenabat. Cum vero juvenem tot machinis quas apud se habebat, minime fallere potuisset, in domicilio quopiam furtim atque ad violenter nefarius concubituum pertrahens, eum tenuit. Itaque videre eam eximium spectaculum, non terrenum, sed caeleste. Si quidem erat Joseph in scammatè tentationis deceratus; patefactum fuerat stadium, certamina confitebantur, clangebat tuba, agonotheta de caelo lucem intebatur, et angelorum turba cernua prospectabat; inferus dæmones Ægyptiæ præmia proponebant, angeli sursum coronas Josepho nectebant: nam Ægyptiæ favebant dæmones, et cum Joseph angeli conspirabant. Uter victoriam obtineret, multa contentione certabatur: multum de Joseph solliciti erant angeli, ne forte mulierculæ unguenta juvenem emollirent, ne vestimenta mollia, ne aspectus, ne habitus, ne incessus, ne auditus, ne blanditiæ, ne adulatione juvenem enervarent: multum solliciti erant angeli, multum dæmones sperabant. Joseph pro corona certabat, Ægyptia pro ignominia pugnabat: ille quidem pro vita, hæc autem pro morte. Quoniam porro erant qua: ab Ægyptia dicebantur? Partim ut minaretur, partim ut blandiretur, dum minis juvenem terretet, et blanditiis deliniret. Ac minitans quidem aiebat: Domina tua sum, pecunia mea coemptus es: in hos mihi usus venundatus es: quod si contradixeris, vincula et carceres te manebunt, et post hæc mors inevitabilis: sin autem morem gesseris, honores et stipatorum obsequia, totiusque domus meæ dominatus in manu tua tradetur. At enim ne deprehendaris, times? Atqui potes et virum meum et domesticos omnes latere: tantum obsequere, tantum in actum assentire; tum tu dominus omnium eris. His auditis Ægyptiæ dixit Joseph: Servus quidem, o mulier, numquam fui; nobilissimus enim sum parentibus procreatus; Abraham nimirum et Isaac, quos Deus colloquio dignatus est, avi mei fuerunt: Jacob autem, qui cum angelo luctatus est, meus pater: quapropter et tecum luctor audacter: cæterum tibi ob fratrum invidiam venditus fui; verumtamen nihil animæ meæ nobilitatem servitutis nomen lædet. Nam et invidiæ sæpe nebula splendidos solis radios tantisper obscurat, sed in perpetuum non obtenebrat; siquidem impetu solaris luminis confestim discutitur: pari ratione servitutis quoque nomen nobilitatis meæ splendorem non exstinguet; paulo post enim radiis morum meorum dissipabitur, et per Ægyptum universam meam pulchritudo nobilitatis effulgebit. Venditus sum tibi, fateor equidem, neque nego; conveniens tibi servitutis obsequium explevi; mendax non fui, noxius non fui; inculpatus, expers doli, sine offendiculo, sine crimine fui; nulla adversum me insolentia accu-

[604] Εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ περὶ σωφροσύνης.

Ἐκ παλᾶν μεγάλα σαλεύοντες κυβερνῆται, οἷς ἤπειρος, οὐκ βροσ, οὐ βουνός, οὐ σκόπελος τινες χέρσον σημαίνουσιν, πρὸς τινὰς ἀστέρας ἀποδέλων καὶ πρὸς ἐκείνους, τὸ σκάφος ρυθιζόντες ἀναυάκι διαμένουσιν· οἱ δὲ γε τῆς Ἐκκλησίας μαθηταὶ ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου τούτου τυγχάνοντες, οὐ πρὸς ἱεράς τινὰς ἀποβλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς πατέρας νομοῦ τῆς διανοίας τείνοντες, καὶ τοῖς ἐκείνων οὐ πῶς ψυχῆς ἀκολουθοῦντες, εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα βασιλείας ἐλαύνουσιν. Διὰ τοῦτο γὰρ τοὶ καὶ ὁ Κύριος ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις τὸν βίον αὐτῶν ἀνεκρίθη, ἵνα μὴ μόνον ἀκούοντες ἐπιτιμῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἴσαντες τὴν αὐτῶν πολιτείαν ζηλώσωμεν. Φύσει γὰρ καλὸν οὖσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἰδὼς ὁ Κύριος, καὶ ἀεὶ τῶν κρειττόνων διὰ φιλοτιμίαν ἐφιμείρων, ἐκ καθ' ἑαυτὴν τινα προέθηκε τοὺς τῶν πατέρων, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ἡν ἀνβούληται ἀθλήσῃ ἢ μεταβρῦμίῃ. Ἰσομοῆς οὖν διδύσκωλος ἀριστοῦ τοῦ μακαρίου Ἰωβ βίος, ἀνεξικακίας δὲ τοῦ Μωϋσῆος, πραότητος δὲ τοῦ Δαυὶδ, ησθετίας καὶ προσευχῆς δὲ Δανιὴλ, σωφροσύνης δὲ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς μακαρίου Σουσάννης. Πρέπειν δὲ καὶ ἐπείραστος τοὺς νέους ὁ Ἰωσήφ βίος, καὶ ταῖς νέαις, μάλιστα ταῖς ἐν γάμωσιν, ἢ τῆς μακαρίας Σουσάννης ἐνάρετος ἀθλησῆς· τάσιος γὰρ ἀμφοτέρους ὁ ἄγων. Ὁ μὲν γὰρ δεσποφύδον διὰ σωφροσύνης ἐπάτησεν, ἢ δὲ ἀρχόντων λάς θανατηφόρους διὰ σωφροσύνης παρελογίζατο. ἰὰ πρότερον ἡμῖν ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωσήφ βίος διαμύθω· ἐπειδὴ καὶ ἀρχαιότερος ὁ πατήρ· εἰθ' οὕτως· μακαρίας Σουσάννης. Ὁ μακάριος τοίνυν Ἰωσήφ ὕστερον γονέων ὀρμώμενος, νέος ἔτι ὑπάρχων, ἀρτίου ἰούλων τῶν τριχῶν ἐν ταῖς παρειαῖς ἀναβαλλόντων, ῥόδου δίκην ἀνθρώπου ἀπὸ μέσον τῆς ξανθῆς γενέος τὸ τῆς μορφῆς ἄνθος, πυκάζων, τοῦ ἐαρινοῦ πυρίζοντος ἐν ταῖς χόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἀποσιώων ὄψιν, λευκοὺς ἔχων ὀδόντας ὡς γάλα, πυρίζων τοῖς ὄψιν, ὀρπύρας ἔχων ἠπλωμένα· ὅχι κρινοχόρου μετὰ διασύτητι τῶν τριχῶν ἀλλήλαις συνευγεμμένας. τὴν περιώμαι τὸν νέον τῷ κάλλει διαγράφει, ὃν ἢ φηὶ ὑπεράγειν ἐπήνεσον εἰρηκυῖα, Καλὸς τῷ εἶδει, ὠραῖος τῇ ὄψει σφόδρα· Οὗτος πιπράσκειται διὰ κινιαν ἀδελφῶν, ὡς μὲν αὐτοῖς ἐδόκει, πρὸς δὲ ὡν, ὡς δὲ τῷ Θεῷ προῦριστο, πρὸς βασιλείαν· καὶ πρὸς εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδίον ὡς μετρίον εὐτεροῦσιν γὰρ ἐῶρων αὐτοῦ οἱ πριάμενοι τὸν πλοῦτον ἀρετῶν, καὶ ἠγνόνον αὐτὸν μέλλειν διὰ σωφροσύνης μόνητα ὅλης Αἰγύπτου δεσπότης, καὶ ὅλην αὐτὴν ἡμένην λιμῷ διασώζειν. Ἄγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, πιπράσκειται δευτέρος, καὶ οὐδ' ἀπᾶς δουλοῦται. Ὁ τῇ γνώμῃ ἐλευθερός, κἂν μυριάκις παρῶν, οὐδ' ἐ δουλοῦται· ὡσπερ πάλιν δούλος τοῖς τρόποις, κἂν ἰάκι· ἐλευθερωθῆ, οὐδ' ἀπᾶς ἐλευθεροῦται· ὃν γὰρ ἰος τρόπος [605] οὐκ ἐλευθεροῖ, τούτου μωροῖ χάρακα ἢ μέλανα γράμματα ἐλευθερώσαι οὐ δύναται. εἴται οὖν εἰς Αἴγυπτον, πιπράσκειται εἰς οἶκον Αἰτιον, φιλεῖται ὑπὸ δεσπότου, φιλεῖται ὑπὸ δεσποίνης· ὁ μὲν τὸ δεσπότην πάθος ἀγαθὸς, ὁ δὲ τῆς δεσποίνης πονηρός. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐφιλεῖ δι' εὐλάν, ἢ δὲ δι' ὀιστρον ἀκολασίας· καὶ ὅσον ἐμηνύοντο ὁ κος, καὶ τὸ τῆς μορφῆς κάλλος ἐπήνθει, τοσοῦτον κος ὁ περὶ αὐτὸν δεινὸς ἔρωσ ἐπήνυεν, καὶ ἐμυρτον τὸ τοῦ φίλτρον τὴν καρδίαν αὐτῆς διενέμετο. Καὶ ὅθι τῆσαι τὸν νέον σκεπτομένην διὰ πάντων τῶν ἀπειων ἐπὶ βίαι τῶν νέων ἔχωρει, τὴν μὲν ὄψιν ὡσλειμῶνα διανόζουσα, φύκει τὰς παρειαῖς ἐρυθραῖα, ψιμμυθίω δὲ τὸ μέτωπον λευκαιοῦσα, καὶ μέτωπος ὀφθαλμοὺς ὑπογράφουσα, χρυσεῖος δὲ κόσμοις τράχηλον αὐτῆς καὶ τὰς χεῖρας καλλωπίζουσα, καὶ μαλακῆν αὐτῆς ἐσθίητα μυρίσματα· διαφόροις καοῦσα· καὶ ἦν ἀπλῶς παγίς θανατηφόρος, καὶ πασῶν ἀσθήσεων, ὡς· ἐνόμιζεν, ἀπατήσασαι τὸν νέον, τὴν ὄψιν ἐκ τοῦ φαινομένου καλλωπισμοῦ, τὴν δὲ ἀκοήν κολακαίαις μαγεύουσα, τὴν δὲ βαφρῆσιν τοῖς μυαῖσι· γυμνέουσα. Ἄλλ' ἔρα μοι γενναίου ἀθλητοῦ

τὴν ἀνδρείαν· οἶμαι γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς συνεχῶρει κατὰ τοῦ παιδὸς φέρεσθαι τὸν πειρασμὸν, ἵνα ὁμοῦ τε κρυπτομένην ἀρετὴν ἐν νέῳ φανερώσῃ, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παιδευτήριον μέγιστον τὸν ἐκείνου βίον καταλείψῃ. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὑπὸ τῶν πατέρων γεγονὸς ἀγαθόν, ὃ μὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡσπερ στήλην ὑπόμνημα φέρουσαν τοῦ βίου καθίδρυσεν Θεός. Ὅρα οὖν μοι γενναίου ἀθλητοῦ τὴν ἀνδρείαν, ὅσα ἦν αὐτῷ τὰ μαχόμενα· Ἡ ἴδια νεότης αὐτῷ ἐπολέμει, ἢ ἦδονθ' ἔσωθεν ἐγαργάλισε, καὶ ἡ γυνὴ ἔσωθεν προσεπάλειεν τῇ ἐπαγγελίᾳ θωπεύουσα, καὶ τῇ θωπεῖα κολακεύουσα· τὰ ἐπιπεμπόμενα γύναια ἐμόχευε, καὶ ἡ κολακαία τὴν ἀκοήν αὐτῷ καὶ τὴν αἰσθησὶν ἐκνίξεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατισχύσαι αὐτοῦ ἠδυνήθη. Οὕτε γὰρ ταῖς κολακαίαις χανούμενος τὰς ἡλίας ἐνεδίφου, οὕτε ταῖς ἐπαγγελίαις ψυφόμενος καταεφρόνει τῆς σωφροσύνης, οὕτε ταῖς ἀπειλαῖς ταπεινωμένος προσείδου τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν· ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ μόρια τῷ σώφρονι λογισμῷ ἐχάλινου. Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἠδυνήθη τὸν νέον, διὰ τοσοῦτων ὀργάνων ἀπατήσαι τῶν ἐν αὐτῇ, δι' ἐαυτῆς ἐν οἰκίᾳ τινὶ λαθραῖως καὶ βιαίως κατεῖχεν αὐτὸν πρὸς ἀτακτον εὐνήν. Ἦν οὖν ἰδεῖν θέατρον μέγιστον, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον. Ἦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ σκάμματι τοῦ πειρασμοῦ μαχόμενος· τὸ στάδιον ἠπλωτο, οἱ ἀγῶνες ἐπετελοῦντο, ἢ σάλπιγξ ἐβία, ὁ ἀγωνοθέτης ἀνωθεν ἐπέδα τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δῆμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφῶς ἐθεώρει· οἱ δαίμονες κἄτω τὰ βραδεία πρᾶτθον τῇ Αἰγυπτίᾳ, καὶ οἱ ἀγγελοὶ ἀνω ἐπλεγον τῷ Ἰωσήφ τοὺς στεφάνους· τῇ γὰρ Αἰγυπτίᾳ συνέτρεχον δαίμονες, καὶ τῷ Ἰωσήφ συνέπνεον ἀγγελοὶ. Πολλὸς ἦν ὁ ἀγών, τίς τίνα νικήσει· φροντὶς ἦν τοῖς ἀγγέλοις πολλὴ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, μὴ ποτε ἄρα τὰ μυρίσματα τοῦ γυναιίου χανώσῃ τὸν νέον, μὴ τὰ μυλάκα ἰμάτια, μὴ τὸ βλέμμα, μὴ τὸ σῆμα, μὴ τὸ βῆμα, μὴ ἡ ἀκοή, μὴ ἡ θωπεία, μὴ ἡ κολακαία ἐκνευρωτῶν τὸν νέον· πολλὴ ἦν φροντὶς τοῖς ἀγγέλοις, πολλὴ ἡ ἐλπίς τῶν δαίμονων. Ὁ Ἰωσήφ περὶ στεφάνου ἠγωνίζετο, ἢ Αἰγυπτία περὶ αἰσχύνης ἐμάχετο· ὁ μὲν περὶ ζωῆς, ἢ δὲ περὶ θανάτου. Καὶ οἷα ἦν τὰ ὑπὸ Αἰγυπτίας λεγόμενα· Τὰ μὲν ἐν ἀπειλαῖς, τὰ δὲ ἐν κολακαίαις· ταῖς μὲν ἀπειλαῖς πτοοῦσα τὸν νέον, ταῖς δὲ κολακαίαις μαγεύουσα· καὶ ταῖς μὲν ἀπειλαῖς λέγουσα· Δέσποινά σου εἶμι, ἀργυρονητὸς μου γέγονας· ταύτης ἕνεκα τῆς χρείας μοι πέπρασαι· κἂν ἀντεπίης, δεῖμα καὶ φυλακαὶ σε μενοῦσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπαραίτητος θάνατος· ἐάν δὲ πεισθῆς, τιμαί, καὶ δορυφορίαι, καὶ ἀνατὸς τοῦ οἴκου μου ἢ ἐξουσία ἐν τῇ χειρὶ σου δοθήσεται. Ἀλλὰ φοβῆ τὸν ἔλεγγον· Δυνατὸν λαθεῖν τὸν τα ἀνδρὸν τὸν ἐμὸν καὶ τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ· μόνον πείσθητι, μόνον σύνθου τῇ πράξει, καὶ πάντων ἐση δεσπότης. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ εἶπεν· Ὁ γύναι, δούλος μὲν γέγονα οὐδέποτε· [606] ἐγγενῶν γὰρ γονέων εἶμι ἀπόγονος· Ἀβραὰμ γὰρ καὶ Ἰσαὰκ οἱ τῷ Θεῷ ὀμιλήσαντες ἐμοῦ πάπποι γέγοναν, Ἰακώβ δὲ ὁ μετ' ἀγγέλου παλαίσας ἐμὸς πατήρ· δι' ὃ καὶ θαρρῶν σοι παλαῖω· πέπραμαι ἐξ σοὶ διὰ βρακάντων ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐδὲν βλάβης τὴν τῆς ψυχῆς μου εὐγένειαν τὸ νομα τῆς δουλείας. Καὶ γὰρ ἀχλύς, πολλὰκις βασκανὸς ἐπαλοῦσα τὰς τοῦ ἡλίου φαίδρας ἀκτίνας· πρὸς ὅλην τοῦ ἀμαυροῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος σκοτίζει· τῇ γὰρ βόλῃ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς εὐθύς ἐξελαύνεται· ὡσαύτως καὶ τὸ νομα τῆς δουλείας οὐ σβέσει τὴν τῆς εὐγένειας· μου ἀγγλῆν· μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὑπὸ τῆς ἀκτίνο· τῶν τρόπων μου διαχυθήσεται, καὶ ἀνά πάσαν τὴν Αἰγυπτον ἐκλάμψει τὸ τῆς εὐγένειας μου κάλλος. Πέπραμαι σοι, σύμφημι κἀγὼ, οὐκ ἀνοῦμαι· δουλείας τὴν πρῆπουσόν σοι ὑπηρεσίαν ἐξεπλήρωσα· ἀψευδῆς σοι γέγονα, ἀβλαβῆς, ἀμεμπτος, ἀδολος, ἀπρόσκοπος, ἀκατήγορος· οὐδεμία σοι κατ' ἐμοῦ ἀταξίας κατηγορία γεγένηται· καὶ νῦν συμβουλεύεις μοι ποιῆσαι πράγμα ἀνόσιον, καὶ λαθραῖως μοι, ὡς ἔφης, ὑποψιθυρίζεις, οἰομένη με δελεάζειν, καὶ ἀπειλαῖς θανατηφόρους κατακάμπτειν πρὸς τὸ ποδοῦμένον σοι τῆς ἀκολασίας δράμα· Μὴ ἀπατῶ, γύναι, μὴ πρόσεχέ μου τῇ νεότητι· δύναται καὶ νέος ἀσχὸς οἶνον φέρειν παλαῖον, καὶ βαλάν-

τιον καινόν μαργαρίτας ἀρχαίους βαστάζωιν. Νεαράν ἑρᾶς μου τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ πάλιν περιδέπτου τὸ ἦθος· νεωτέραν μου τὴν ὄψιν ἢ φύσιν παρέσχετο· πολὺν δέ μου τὴν καρδίαν ὁ νόμος εἰργάσατο. Μὴ ἀπατώ, γύναι, οὐ νικῆσεις μου τὴν ἀρετὴν· οὐ νικῆσεις Ἰωσήφ τὸν τοῦ Ἰακώβ υἱόν, Ἰακώβ ἐκείνου τοῦ ἐπὶ ἐν κοιλίᾳ ὄντος· καὶ πτερινίσαντος, καὶ μετὰ ταῦτα μετὰ ἀγγέλου ἰσχύσαντος· παλαίσει· μὴ ἀπατώ, τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ μου παλαιού. Ἀλλὰ καὶ ἐπαγγελίας θωπεύειν με νομίσεις. Τί τοιοῦτον, εἰπέ μοι, δύνασαι μοι ἐπαγγεῖλαισθαι, οἷόν ἐστιν ἡ σωφροσύνη; Ποία βασιλεῖα ἰσθόροπος αὐτῇ ἐστι, ποῖος ἡγευρὸς ἰσθασίας αὐτῇ ἐστιν; ἀγνοεῖς, ὅτι ἡ σωφροσύνη οὐράνιον ἐστὶ κτήμα, ἀγγελικὸν πρᾶγμα, Θεοῦ χάρισμα; Ἔγες σου τὰς ἐπαγγέλλας· αἱ σαὶ τιμαὶ ἀτιμίας εἰσὶ πρόξενοι· αἱ σαὶ τιμαὶ, ἀς ἐπαγγέλλῃ, αἰσχύνῃς εἰσὶν ἀπραγαί· ὁ σὸς χρυσοῦς γῆς ἐστὶ γέννημα. καὶ τοῦ δαπάνῃ· ὁ ἐμὸς δὲ χρυσοῦς Θεοῦ ἐστὶ γέννημα, ἀίδιον βλάστημα. Ἀλλὰ λαυθάνειν οἰεῖ τὸ πρᾶγμα. Ἀγνοεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ ἀκοίμητον ὄφθαλμόν, τὸν πάντα τὰ ἐν τῷ σκοτεινῷ γινόμενα ἐφορώντα πρᾶγματα; πόσους δὲ οἰεῖ νῦν ἐνόθεε ἐστάναι ἀγγέλους; ὑπὸ πόσοις δὲ μάρτυσι γίνεσθαι τὰ πραττόμενα; Ἐνόησον, γύναι, τὸν ἄνδρα σου, τοὺς ἀδελφοὺς σου, τοὺς φίλους, τοὺς γειτόνους, τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ἐπὶ τῇ σεμνότητί σου καυχωμένους· ἐνόησον τοὺς παρόντας ἀγγέλους, καὶ ἡ αὐτοὺς αἰσχύνῃσι, ἡ τοὺς ἀπόντας ἀνθρώπους αἰδέσθησι. Ποίους δὲ δμμασιν ἐπὶ τὸν ἄνδρα σου ἔχει, ἢ ἐπιβουλεύσαι· προεἶλω; ποίας δὲ ἀγκάλας ἀπλώσεις αὐτῷ, ὃν θανατώσαι ἐθέλησας; ποίους ῥήματιν αὐτὸν κολακεύσεις, οὐ τὴν εὐνήν, τὸ ὄσον ἐπὶ σοὶ, ἐμίανας; Μνήσθητι, ὅσα αὐτῷ ὑπέσχεο· πῶς τῆς σωφροσύνης τὴν πίστιν φυλάττειν αὐτῷ, πῶς πλείον ἐαυτῆς ἐκείνου μετ' ὄρκων ἀγαπᾶν διεδεδαιού. Μίμησαι, γύναι, τὴν τρυγῶνα· ἐκείνη γὰρ ἐνὶ ἀνδρὶ μιγεῖσα, ἐτέρω οὐκ ἔτι μίγνυται· κἂν συμβῆ τὸν ταύτης ἄρρενα ὑπὸ ἰξευτοῦ θηραθῆναι, ἢ ὑπὸ ἀετοῦ ἀναλωθῆναι, ἐτέρω ἄρρην οὐκ ἐπιμίγνυται, ἀλλὰ μένει ἐκδεχόμενη αἰετὸν τοῦ ποθοῦμενον, καὶ τῇ ἐκείνου μὴμῃ ἐναποσπύσκει. Παιδεύσατέω σε, γύναι, ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἡ ὁ τῶν Ἑβραίων νόμος, ἡ ἡ τῶν ἀρχαίων σεμνὴ πείρα. Ταῦτα εἰρηκῶς ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἰδὼν αὐτὴν τὴν ἀναιδῶς κατέχουσαν αὐτοῦ τῶν ἱματίων, καὶ καιομένην κλείον πρὸς τὸν οἶστρον (οἱ γὰρ ἐρωτες τότε πλείον πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἐξάπτωνται, ὅταν αὐτοῦ ἐφικέσθαι μὴ δυναθῶσιν), ὡσπερ γενναῖος ἀθλητῆς, ἀποδυσάμενος τὰ ἱματία, καὶ ἄλην αὐτὴν σὺν τοῖς ἱματίοις εἰς τὸ χαμαὶ κενώσας, γυμνὸς τοῦ μύσους ἐκ τοῦ σκάμματος ἐξήλα-

το, τῆς σωφροσύνης τὴν νίκην βαστάζων. Καὶ ἡ μὲν γυνεὶα κατέχει τὰ φύλλα [607] τῆς ἀταξίας, ὁ δὲ Ἰωσήφ τὸν καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἐδάσταζε. Καρὰ ἦν ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῇ νίκη τοῦ Ἰωσήφ· ἔχαιρον ἀγγελοὶ, ἔκα δαίμονες, ἐστεφανοῦτο Ἰωσήφ, ἤχοῦντο ἡ Αἴγυπτος ἤψατο αὐτῆς ἡ νίκη· τρέπεται πρὸς συνοφαντίαν· διαβάλλει τὸν Ἰωσήφ πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἴδιον, αἰετὸν αὐτῷ ἐπιφημίσασα, Τί, λέγουσα, εἰσῆγαγες ὄδε καὶ Ἑβραῖον ἐμπαίξειν ἡμῖν; Ἀναγκαστὸς ὁ ἄνηρ, ἢ ἐβάλλει αὐτὸν εἰς φυλακὴν. Ἀναγκαστὸς γὰρ ἦν ὁ ἄνηρ ἐν τῷ σκοτεινῷ, ὁ σιτοδότης πρὸς τοὺς πεινῶντας, ὁ πρὸς τοὺς χειμαζομένους, ὁ ἱατρὸς πρὸς τοὺς ἀσθενῶντας. Ἐμβάλλονται καὶ δύο εὐνοχοὶ τοῦ Φαραὸν εἰς φυλακὴν· ὁρώσιν ἐνύπνια· οὐδεὶς ἦν ὁ συγκρίνων· ἀπεροῦσι τῷ Ἰωσήφ· σαφηνίζει τὸ ἐγκεκαλυμμένον. Ἐβάλλονται καὶ δύο εὐνοχοὶ τῆς φυλακῆς· ἀποβαίνει τὰ καθ' ἂ συνέκρινεν ὁ Ἰωσήφ. Ὁρᾷ ὁ βασιλεὺς Φαραὸν ἐνύπνιον· οὐδεὶς ἦν ὁ ταφηνίζων· ἀναγγέλλει ὁ εὐνοχὸς περὶ τοῦ Ἰωσήφ· ἐκβάλλεται ἐκ τῆς φυλακῆς διὰ τὸ ἐνύπνιον. Καὶ ὅρα μοι μυστήριον· Δι' ἐνύπνιον ἐπαθὸν δι' ἐνύπνιον ἠλευθερώθη. Τί γὰρ; Συγκρίνει τοῦ φερόντος ἐνύπνιον, ὁρᾷ αὐτοῦ ἀγγίλλων ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐκθέρυσαν αὐτὸν βασιλεύειν, πᾶσαν ἐξουσίαν αὐτοῦ Αἰγύπτου ἐμπιστεύσας. Λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ πάντας εὐεργέτει, ἀπολήμα ἐνδύματα, φίλους, ἐχθροὺς, ξένους· ἔργεται ὁ πατὴρ τοῦ εἰς Αἴγυπτον· προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ ἡ μήτηρ σὺν πατρὶ. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐτελευτήσεν ἔρχομαι ἀλλ' οὐν γε ἐν τῷ ἀνδρὶ προσεκύνουν· ἄνηρ γὰρ ἡ γυνὴ σὰρξ μία εἰσίν. Ἐρχονται καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἕνδεκα, προσκυνοῦσιν αὐτῷ· καὶ ἐπληρώθη τὸ ἔργον εἶδεν Ἰωσήφ· Ὁμῆρ γὰρ, φησὶν, ὅτι ὁ ἥλιος, καὶ ἡ λίγη, καὶ ἕνδεκα ἀστέρες προσεκύνουν μοι. καὶ ἕνδεκα; Ἐπεὶ ὁ Ἰουδᾶς ἀπήγατο· σύμβολον γὰρ ἡ πραθεῖς Ἰωσήφ τὸν πραθέντος ὑπὸ Ἰουδα Χριστοῦ· Ὁρᾷ πῶς διὰ σωφροσύνης ἐδικαιώθη, διὰ σωφροσύνης ἐν οὐρανοῖς βασιλεύει; Ταῦτα δὲ ἡμῖν εἰρηται, ἵνα ὑμεῖς τὴν αὐτὴν πολιτείαν ζηλώσαντες, τὴν αὐτὴν ἐξ παρα Θεοῦ κομίσθητε. Ἄλλ' ἔδει ἡμᾶς καὶ περὶ τῆς μακαρίας Σουσάνης εἰπεῖν, μάλιστα ἐπαγγελιαμακῶς ἀλλ' ἐπειδὴ βέλτιον ἐστὶ μάλλον δυνάμοντας ἀναχωρεῖν καὶ μὴ τοὺς κορεσθέντας καὶ ἀδέξαντο ἐκπίπτειν ἀλλῃ τηρήσαντες ἡμέραν τὴν διήγησιν, Θεοῦ βουλήν ἐν ἐπὶ τὸν κρατῆρα τῆς μυσταγωγίας ἐκδράμωμεν. Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἢ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σουσάνναν.

Ἦχομεν ὑμῖν εὐγνώμονες ὀφείλεται τοῦ λόγου, οὐχ ὅσον ὀφειλομεν πληροῦντες, ἀλλ' ὅσον ἔχομεν ἀποδιδόντες. Ἦ μὲν γὰρ προθυμία δαφιλῆς καὶ πλείω τοῦ ὀφειλομένου ἠπλωται δίδονται· ἡ δὲ τοῦ λόγου πενία ἐστένεται· δι' ὃ ὀλίγα ὑμῖν ἀντὶ πολλῶν παρακαλοῦντες διδάσκωμεν. Εἰ δὲ τις ὑμῶν βουληθῆι τὰ ὀλιγοστὰ τῶν λόγων ἡμῶν τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας συμπαρακτεῖναι, οὐδὲν ἔλλειψομεν πρὸς τὸ ὀφειδόμενον, τῆς προθυμίας ἡμῶν τὸ ἔλλειπον μέρος τῶν λόγων ἀναπληρούσης. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἔταν πένθος ἰδῆ βραχείας προσφοράς καὶ πλουσίους θαψίλεις, οἶδεν ἐξ Ἰσοῦ δεχέσθαι τὰς τιμὰς· πολλάκις δὲ μείζονος τὰς τῶν πένθος ὑποδέχεται· οὐ γὰρ τῷ ὄγκῳ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας ἐμβλέπει. [608] Ἀπόδειξις δὲ τῶν λεγομένων ἡ περὶ τὴν πενιχρὰν χήραν τὴν τὰ δύο λεπτὰ εἰς τὸ γασοφυλάκιον βαλοῦσαν· ὑπερεταλάντευσε γὰρ παρὰ Κυρίῳ τῇ ταύτης βραχεία προσφορά τῶν τῶν χρυσοῦν βεληχότων πλουσίων· ἐπειδὴ οὐ χρημάτων χρῆζει ὁ Θεός, ἀλλ' εἰλικρινοῦς καὶ εὐπροαιρέτου καρδίας. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀπλώσαντες ἡμῶν ἐν εἰλικρινείᾳ τὰς καρδίας, οἷον παρὰ Θεοῦ κερτιμῶτα λόγον, ὡσπερ ἐν τισὶ γασοφυλακίοις Θεοῦ ἐμψυ-

χοις καταβαλλόμενοι, τὸ χρέος τοῦ λόγου ὑμῖν ἀπέμειν. Μένωμεν γὰρ τῇ προτεραίᾳ ἐπαγγελιαμακῶς τὴν τῆς μακαρίας Σουσάννης σωφροσύνης ἀθλῶσαν· πολλῶν ὀφελείαν κηρύττειν· ὅτε καὶ ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Αἰγυπτίας ἠγωνίζετο, καὶ πᾶσιν ἡμῖν παλαίσματα σωφροσύνης ὑπεδείκνυνεν. Ἀγωνίζεσθε οὖν καὶ Σουσάννη τῶδε τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ, ὅπου καὶ Θεός, καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες ὁρώσιν· ἀγωνίζεσθε, καὶ ἐκσῶσθε, πῶς δεῖ νεωτέρας ἕως θανάτου ὑπὲρ σωφροσύνης ἀγωνίζεσθαι. Αὐτῇ τοίνυν ἡ μακαρία Σουσάννη γενῆς τῷ γένει τυγχάνουσα, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύγων ἐν ὁσπίῳ θαλαμῶμομένῃ, εὐπρεπῆς τῷ κάλλει ὑπέσχετο καὶ σεμνοῦ βίου τρόπον ἀσκηθεῖσα, ὅτε τὸ τῆς νεότητος αὐτῆς κάλλος ἐπὶνθει, πρὸς νομίμου γάμου σὺν γυνὴ ἡρμόσθη. Καὶ δὴ τὸ τοῦ γάμου μυστήριον ἀβίαστ' ἰδίῳ ἀνδρὶ φυλάττουσα, οὐκ ἕμιμα ἀτακτον πρὸς κερτικῷ καὶ ξένου κάλλους θέαν περιεφερον· οὐκ ἐπὶ ἀνοίγουσα, τὴν τῶν πορνικῶν ἡμαρτιῶν καλλιστοσύνην ἐδέχετο· οὐ τὴν ὀφρηνεῖ ἐπιφείει ἀνέρπειν τὰ τῶν πορνικῶν ἱματίων καπνίσματα· οὐδ' ἄλλῃ τινὰ αἰσθητικῶς ἀπλῶς φέρεσθαι συνεχῶρει, ἵνα μὴ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ-

ratio delata est : et nunc consulis ut nefarium facias admittam, ac furtim mihi quasi serpens insurerras, inescare me posse existimans, ac letalibus minis ad expetiturum tibi intemperantiae actum inflectere? Ne fallaris, mulier, ne adolescentiam meam attendas : potest et novus uter vinum velus ferre, novaque crumena uniones antiquos gestare. Juvenilem meam viles aetatis viriditatem, at canos circumspecte mores meos : juniorum vultum natura praebuit, at canum ror meum lex reddidit. Ne fallaris, mulier, virtutem meam non vinces : Joseph filium Jacob non vices, illius Jacob, qui adhuc in ventre cum esset supplantavit, ac deinde cum angelo potuit colluctari : ne fallaris, non minus valide quam pater luctor. At enim promissis etiam demulceri posse me putas : quid, quæso, tantum potes polliceri, quanta res est pudicitia? Quod regnum æqualis est illi dignitati? quis thesaurus paris est pretii? an nescis caelestem esse possessionem pudicitiam, rem angelicam, Dei donum? Tibi habe tuos honores : tibi habe tua promissa ; honores tui pariunt ignominiam : honores tui, quos promittis, opprobrii sunt primitiæ : tuum aurum terræ fetus est, et rubiginis esca : meum vero aurum Dei fetus est, germen æternum. Sed arbitraris facias latere posse. An insomnem dei oculum ignoras, qui cuncta quæ in tenebris patrantur facta contuetur? quam multos autem hic adstare nunc angelos censes? quam multis testibus consciis fieri, quæ geruntur? Obversetur animo tuo maritus tuus, fratres tui, amici, vicini, cognati, qui pudicitia tua gloriantur : obversentur praesentes angeli, et vel ipsos erubescere, vel absentes homines reverere. Quibus autem oculis virum tuum intuebere, cui parare insidias statuisti? quas illi ulnas expandes, quem interficere voluisti? quibus ei verbis blandieris, cujus torum, quantum in te fuit, polluisti? Recordare quam multa sis illi pollicita, quomodo te castitatis fidem illi servaturam, quomodo te illum plus quam te ipsam dilecturam interposito iurejurando confirmaris. Imitare turturem, mulier : illa enim uni viro commixta, non amplius alteri commiscetur : quod si acciderit hujus marem a venatore intercepti, vel ab aquila devorari, nequaquam alteri mari commiscetur, sed perseverat dilectum suum expectans, ac recordationis ejus immoritur. Erudiat e, o mulier, vel Dei timor, vel lex Hebræorum, vel astra veterum conversatio. Hæc cum dixisset Joseph, et illam videret adhuc ipsius vestes impudenter tementem, majorisque libidinis facibus inflammatam, tum enim acrius cupiditates exardescunt, et in rem impitam feruntur, cum eam non potuerint obtinere),

tamquam athleta generosus, vestes exuens, illamque cum vestibus totam abjiciens in terram, a scelere nudus a scammate castitatis victoriam reportans exsiliit. Atque Ægyptia quidem petulantiae folia tenebat, Joseph autem justitiae fructum gestabat. In caelo gaudium erat ob victoriam Joseph : gaudebant angeli, iugebant daemones, coronabatur Joseph, pudeficebat Ægyptia : urebat illam victoria : ad aluminiandum se convertit, et apud maritum suum Joseph accusat, turpitudinem illi improperans. Quid tandem, inquit, introduxisti hunc puerum Hebræum, ut illuderet nobis? Excandescit maritus, et in carcerem eum conjicit. Quippe necessaria fuit iis, qui in tenebris versabantur, lucerna, ad esurientes frumenti largitor, portus ad eos qui tempestate jactabantur, medicus ad ægros venit. Conjiciuntur et eunuchi duo Pharaonis in carcerem : vident somnia : nullus erat qui conjectaret : referunt Josepho : declarat quod occultum erat : eunuchi e carcere educuntur : quemadmodum Joseph conjectarat, illis evenit. Somnium videt rex Pharaon : nullus erat quid declararet : renuntiat eunuchus de Joseph : educitur de carcere propter somnium. Ac vide, quæso, mysterium. Propter somnium venditus est, propter somnium est libertate donatus. Itaque interpretatur somnium Pharaonis ; sagacitatem illius rex videt, et libertate donato potestatem illi in totam Ægyptum dominandi committit. Hac accepta potestate Joseph famis in tempore bene de omnibus merebatur, de inquilinis, de indigenis, de amicis, de inimicis, de peregrinis : venit ejus pater in Ægyptum, adorat eum et cum patre mater. Licet enim in itinere mortem obierit, cum veniret, at in viro tamen adoravit : vir enim et uxor una sunt caro. Veniunt et undecim ejus fratres, ipsum adorant ; et visio est impleta, quam Joseph viderat : *Putabam enim, inquit, solem et lunam et undecim stellæ adorare me (Gen. 37. 9)*. Cur tandem undecim? Quoniam Judas suspensus fuit : siquidem figura venditus Joseph venditi a Juda Christi fuit. Vides ut propter castitatem justificatus sit, propter castitatem in caelis regnet? Hæc autem a nobis dicta sunt, ut vos eandem conversationem imitantes, eandem a Deo gloriam reportetis. At enim oportebat, ut de beata etiam Susanna verba faceremus, praesertim cum id essemus polliciti : verum quoniam satius est ut sitientes discendant auditores, quam ut exsatiati quæ acceperunt etiam despuant, narrationem in alium diem reservantes, Deo bene volente, nunc ad sacrorum mysteriorum craterem accurramus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

DE SUSANNA SERMO.

Advenimus vobis spontanei debitores sermonis, non ut quantum debemus impleamus, sed ut quantum in nostra situm est potestate, reddamus. Nam nuncifica quidem est animi promptitudo, ac plura quam debeantur parata est dare, sed penuria sermonis in angustias est reducta : quocirca pauca pro multis cohortantes largimur. Sin autem voluerit quis vestrum exiguum sermonem nostrum ex animi nostri promptitudine ac studio metiri, nihil penitus eorum quæ debentur omittimus : quandoquidem animi studium defectum omnem nostræ orationis supplebit. Nam et Deus cum exiguis pauperis oblationes, et livitis viderit copiosas, honores ex æquo solet suscipere, ac saepenumero etiam dona pauperis propensius admittit : quippe qui non pecuniarum vim, sed promptitudinem cordis ac studium respicit. Fidem autem iis quæ diximus adstruit, quod de paupere vidua memoratur, quæ minuta duo in gazophylacium misit : nam hujus oblatio perexigua, illi divitum, qui aurum miserant, præponderavit : quoniam pecuniam non indiget Deus, sed sincero et spontaneo cordis af-

fectu. Age ergo, nos quoque in sinceritate corda nostra reserantes, qualis a Deo nobis obtigit, sermonem tamquam in animata quadam gazophylacia mittentes, debitum vobis sermonis exsolvamur. Memini enim pridie me vobis beatæ Susannæ castitatis certamen ad multorum utilitatem prædicaturum esse pollicitum ; quo tempore Joseph quoque cum Ægyptia decertabat, et vobis omnibus castitatis luctas exlibebat. In hoc igitur publico ac celebri theatro etiam Susanna decertet, ubi et Deus, et angeli, et viri, et mulieres spectant : decertet et doceat, quo pacto juvenculas ad mortem usque pro castitate oporteat decertare. Hæc itaque beata Susanna cum genere nobilis esset, et a teneris unguiculis in conclavi domi recondita, cumque eleganti forma esset, et castis moribus prædita, juvenili flore aetate, legitimis matrimonii vinculis copulata est. Et vero cum illæsum nuptiarum sacramentum marito suo conservaret, non oculos incompósitos ad novam peregrinamque formam spectandam circumferebat : non patentibus auribus concinnos meretriciorum cantuum sonos exci-

piebat : non ad odoratum sinebat novorum vestimentorum suffitus obrepere : nec ullum alium sensum temere ferri permittebat, ne pudicitia, quæ in ejus corde conservabatur, fallacibus illecebris labefactata in voluptates devolveretur. Siquidem pleraque peccata sensuum opera nostram animam vincunt. Est enim anima, tamquam virgo in thalamo quodam, in medio corde conquiescens, et a sensibus quinque velut ab ancillis quibusdam stipata. Quibus tandem sensibus? Visu nimirum, gustu, odoratu, auditu et tactu. Si nullus igitur sensus labefactatus seducatur, anima integra et illæsa conservatur : sin autem contigerit adspicere absque regimine derelictum ad juvenilem formam spectandam vagari, ac vehementes libidinis fluctus per oculos in intimis partibus cordis exceperit, confestim turbine voluptatum raptata in peccati vortices delata submergitur, et pudicitia facta naufragio patitur id, quod et David passus dicebat : *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me* (Psal. 68. 3). Pari ratione si auditus adaptus illecebras elegantis vocis admiserit, ubi ad eas mentem intenderit, totam seipsam meretricis cantibus delimitat pervertit. Gustus autem voracitate vinoque multo saturatus ad comotationes et supra corruptam animam trahit. Olfactus demum exquisitis juvenum unguentis illectus et devinctus animam etiam secum solet irretire. Sic igitur anima tamquam virgo quædam ab insipientibus ancillis, a sensibus intercipitur, atque intemperantiæ peccato proditur. Peccatum enim sensibus omnibus consopitis furis in morem clam conclave cordis ingreditur; tum ingressum totam pudicitia arcam deprædatur, et exhaurit. Itaque beata illa custodiebat oculos, habitum, incessum, auditum, visum, olfactum, gustum et tactum, eratque vere secundum sapientiæ dictum, *Hortus conclusus, fons signatus* (Cantic. 4. 12). Quasi hortus enim erat beata, quem nemo poterat deprædari, pudicitia suaves effundens odores; quasi fons erat fide signatus, ex quo nemo petulans pudicitia pulchritudinem poterat haurire. Injux in concupiscentiam exarscant duo populi seniores, qui populum regere videbantur, et eorum qui-que libidinis ardens flamma alter alteri oculum cordis ignem erubescere aperire. Ac die quodam eorum uterque clam socio suo Susannam observatum abibat : cumque se invicem offendissent, ac sciscitati essent, confessi sunt mutuo causam, ob quam aderant : tum inita societate ad peccatum patrandum, commoditatem sceleris indagabant, ac tempus observabant, quo solam possent offendere. Accidit autem die quodam, ut Susanna de more in pomarium ingrederetur mariti, ut lavaretur, cum æstus esset : et cum ancillas emisisset illa, ut smegma deferrent, ad eam repente seniores accurrentes tamquam lupi agnam tenuerunt, oestro libidinis dilaniare cupientes : eratque sola Susanna duorum leonum in medio, nec ullus aderat qui succurreret, non ancilla, non servus, non propinquus, non amicus, non vicinus, nisi solus qui de cælis attendebat Deus, qui prohibere quidem poterat, sed fieri luctam sinebat, ut occultos animorum sensus patefaceret, et tum Susannæ castitatem, tum seniorum impudicitiam divulgaret, simulque ut mulieribus maximam scholarum Susannæ susceptum pro virtute certamen exhiberet. Magna erat pugna, certamen vehementem Susannæ ingrebat, ac majus illo Josephi. Nam ille quidem, vir cum esset, cum muliere una pugnabat : hæc vero mulier cum esset, cum duobus viris luctabatur. Maximum erat spectaculum ac jucundum, mulier cum viris duobus decertabat : atque hoc miram videbatur, cum audieritis, ubi esset scamina reseratæ : in pomario, ubi Evam serpens seduxerat. Ut igitur parata fuit lucta, aperti sunt cæli, sonabat tuba, paratum erat certamen, agonotheta de cælo luctam attendebat, et angelorum turba prona spectabat : in iniquis serpens, in pudica fides vigeat. Multum utriusque de victoria solliciti erant; seniores quidem ne a muliere vincerentur, Susanna ne pudicitiam perderet : illis victoriæ

stipendium demones præparabant, Susanna angeli castitatis præmia præparabant. Corripunt Susannam nefarii : ac primum quidem cum ea verbis luctabantur : quibus tandem verbis usi? Seniores populi summi, creditæ sunt nobis leges, solvendi ac ligandi acceptum potestatem. Nullus hic adest spectator : *Commiscere nobiscum; tui enim ardemus cupiditate. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tunc cum juvenis, et ob hanc causam emisit puellas a te* (Dan. 13. 20. 21). Ac vide quam multa essent que Susannam obsidebant : intemperantiæ calumnia, metus mortis, coram tanto populo condemnationis, mariti et cognatorum odium, luctus famulorum, et in universam totius domus eversio. At nihil horum pudice feminæ propositum potuit superare : quippe cuius spes cordis in Deo erat collocata. Ingemiscens igitur dicebat : *Angustia mihi suat undique : sive enim hoc egero, mors mihi est : si autem non egero, nequaquam effugium manus vestras. Melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini* (Ibid. v. 22. 23). Hei mihi ! quos pastores arbitrabar, lupi video : quos arbitrabar eorum qui tempestate jactantur esse portus, hi naufragium excitantur. Non inquinabit pudicitiam meam : parentes meos probro non afficiam : generi meo labem infamiæ non aspergam : marito meo dolorem non inuram : copulam cum illo meam inhoneste congressu non dirimam : mortem potius injustam quam thalamum eligam inhonestum. Mihi vero maritus etiam adest, non presentia corporis, sed animi affectu, parentumque imaginem ipsa mecum circumfero. Time Deum qui hæc videt : presentes angelos reveremini : cogitate quid sitis : cognoscite legem quam legitis, cuius hæc verba sunt, *Non concupisces uxorem proximi tui* (Deut. 5. 21). Hæc cum dixisset, exclamavit, ut illorum petulantia testes advocaret : exclamaverunt autem et duo seniores ; accurrerunt Susannæ servi et ancillæ ; duos cum ea seniores cernunt. *Cum autem verba illa seniores in Susannam protulissent, erubuerunt servi vehementer, qui nunquam dictus fuerat sermo hujusmodi de Susanna* (Dan. 13. 27). Convocatum est autem postero die concilium maximum : adhuc enim erat sub iudice lucta, et ad coronam obtinendam victoria. Convocavit populum omnis virorum, mulierum, infantium; rursus congregatum est theatrum; qui inferius erant homines, quid cernerent nesciebant : angeli vero in caelis rem noverant. Venerunt sceleribus cooperti seniores : vocant Susannam, ut illi quidem arbitrabatur, ad ignominiam et mortem : ut autem justus Jux prædestinaret, ad vitam et gloriam immortalem. Tum populo inquit : *Mittite ad Susannam filiam Chelie; illi vero miserunt. Venit ipsa, et parentes ejus, et maritus ejus, et filii ejus* (Ibid. v. 29. 30). Et venit Susanna, ut mortem castitatis causa obitura, multa cum verecundia gemens, et afflicta, non quod obitura mortem esset, verum quod parentibus famam sinistram relinqueret, quod infamiæ notam generi suo esset iustura : nullum enim rei in pomario gestæ testem habebat. Multi erant qui ejus causa lacrymabantur, amici, cognati, parentes, vicini : maritus lugebat, domus ejus lamentabatur : tum illa ipsa mœrens, tristis, collacrymans, et afflicta in multa cordis humilitate in medio sistitur. Publicum erat spectaculum, Dei, angelorum, hominum. Exsurgunt duo seniores, in habitu pastorum lupi : manus illi duas imponunt, et in illis calumniator serpens loquebatur. Quid loquebatur? *Cum deambularem in pomario soli, ingressa est hæc, et dimisit filias suas, veniique ad eam adolescens, qui ad absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, et videremus iniquitatem quæ febat, cucurrimus ad eos : et illum quidem nequivimus comprehendere, quia viribus nos vincebat, et apertis ostiis exsilivit; hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis. Hæc testificamur. Et credidit ei multitudo quasi senioribus populi, et iudicibus : et condemnaverunt eam ad mortem* (Ibid. v. 36-41). Et ab-

τῆς ἀκολασίας κακία καὶ συκοφαντία, τῆς δὲ μακαρίας Σουσάννης ἡ ἕως θανάτου ἑνστασία τῆς σωφροσύνης. Ὁρᾷς ἕως ποῦτε ὁ Θεὸς ἐγκραταλιμπάνει; Ἐγκραταλιμπάνει δὲ ὡς χρυσὸν ἐν χρονοῦ ἰσοκράτην ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοὺς δικαίους· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ πεποίηκεν. Ἀπήγετο ὁ Ἰσαὰκ εἰς ὀλοκάρπωσιν, τὸ θυσιαστικὸν ἰσοκράτην, τὰ ξύλα ἐπετέθη, καὶ οὐδαμῶς τὸ πρόβατον. Λαμβάνει τὴν μάχαιραν πατὴρ, καὶ οὐδαμῶς πρόβατον· ὥρμησε τὸ σφάζειν, καὶ τότε ὁ Θεὸς τῆ φωνῆ τὴν χειρὰ αὐτοῦ ἐγαλίνωσε. Ταῦτα δὲ εἶπον, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν ὅταν πειράζεται, κἂν ἐγγὺς τοῦ θανάτου γένηται, μὴ ἀπελπίζῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν, ἀλλ' ἕως τέλους ἀπεκδέξεται. Ἀπήγετο γοῦν ἡ Σουσάννα θανεῖν· οὐδεὶς ἦν ὁ βοήθων. Ὅτε λοιπὸν εἶδε τὴν ἀνθρώπων ἀντίληψιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἀνατρέχει τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ πιστὸν μάρτυρα, πρὸς τὸν ἀκούσιμον ὀφθαλμῶν, καὶ λέγει μετὰ φωτῆς· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γινώσκων, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδὴ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω μηδὲν πράξασα, ὣν οὗτοι κατ' ἐμοῦ ἐπονηρέυσαντο. Καὶ εἰσέχουσεν αὐτῆς ὁ εἰρηκὼς· Ἐγὼ σου λαλοῦντος ἐγὼ πάρεμι. Καὶ ἀπαγομένης αὐτῆς ἀπολέσθαι, ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα παιδαρίου νεωτέρου, ὃ ὄνομα Δανιήλ. Καὶ ἐδόθησε φωνὴ μεγάλη· Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης. Ἐπέστρεψε δὲ πᾶς ὁ λαὸς, καὶ εἶπε· Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὃν λέλειπεν; Ὁ δὲ στᾶς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔφη· Οὕτως μωροὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνακρίνυστε, οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγινώσκοντες κατακρίνατε θυγατέρα Ἰσραὴλ; Ἄναστρέψατε εἰς τὸ κριτήριον· [611] ψευδὴ γὰρ οὗτοι καταμαρτύρησαν αὐτῆς. Καὶ ἀνέστρεψε πᾶς ὁ λαὸς μετὰ σπουδῆς. Καὶ εἶπε Δανιήλ· Διαχωρίσατε αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐπερώτησε τὸν ἑνα, λέγων· Πηλαλιαμένε ἡμερῶν κακῶν, πῶν ἦκασιν αἱ ἁμαρτίαι σου, ἃς ἐποίησες. Εἰπέ οὖν μοι, ὑπὸ ποίον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὀμι-

λοῦντας ἀλλήλοις; Ὁ δὲ εἶπε· Ἰπὸ σχοῦτος. εἶπε Δανιήλ· Ὁρθὼς ἔβησθε εἰς τὴν ἑαυτῶν καὶ εἶπε· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τὴν μάχαιραν ἔχειν ἐπιλαβεῖν ἐν μέσον. Καὶ μεταστῆσας τοῦτον, εἶπε τὸν ἕτερον, καὶ λέγει· Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐκ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξηπάτησε σε, καὶ ἐπέθυμα ὀφθαλμῶν διέστρεψε τὴν καρδίαν σου. Εἶπε τὸν ὑπὸ ποίον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὀμιλοῦντας; Ὁ δὲ εἶπε· Ἰπὸ πρίνον. Ὁ δὲ Δανιήλ πρὸς αὐτὸν εἶπε· καὶ σὺ ἐβησθε εἰς τὴν σαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχειν τὴν ρομφαίαν ἐπιλαβεῖν ἐν μέσον. Καὶ ἀνέβησεν πᾶς ὁ λαὸς φωνῆ μετὰ ἰσχύος ἐπ' αὐτὸν. Καὶ ἐσώθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκ αἵματος δικαίου. Καὶ ἐπληρώθη τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐργον ἐκ προσώπου Σουσάννης· Ἐμοῦ δὲ ἀντελείπει δειξιὰ σου· αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐξήγησαν τὴν γῆμ μου, οἱ παράνομοι πρεσβύτεροι· εἰσελεύσονται ἐν κατώταται τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βασιλευσάντων· μέλλει γὰρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχειν τὴν ρομφαίαν σπαράττειν αὐτοὺς· Μερίδες ἀλωκέων ἐπιλαβεῖται. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Σουσάννης. Ἐπαινέθησεται πᾶς ὁ λαὸς ἐν αὐτῷ, τουτέστιν, ὁ πιστεύων αὐτῷ· ὅτι ἐπέστρεψε τὸ στήμα λαλοῦντων ἀδίκων· τὰ τῶν παρανόμων πρεσβυτέρων ἀδίκων στήματα. Τότε μεταστρέφετο τὸ πνεῦμα γονέων αὐτῆς εἰς χαρὰν· ὁ ἀνὴρ ἠγαλλιάτο ἐπὶ τῷ Θεῷ· οἱ συγγενεῖς ἔχαIRON· οἱ γείτονες εὐθύμων· ὁ οἶκος αὐτῆς εὐφραίνετο, καὶ ἀπαξάπλωσ πικρῆς ἐσώθη Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Εἶδες ἐν τῷ πνεύματι ἀνδρείαν ψυχὴν; εἶδες γυναικῆς σωτηρίαν; ἡ μνήμη μένει ἀθάνατος; μετὰ νίκης; Αὕτη καὶ ἡμερῶν εὐδοκίας, παρὰ ἀγγέλων ἐμεγαλύνθη, καὶ Θεῷ ἐστεφανώθη; ταύτην ζηλώσατε, γυναῖκες, ἐν αὐτῇ καὶ ὑμεῖς τιμῆς ἀξιοῦσθε παρὰ Θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

[612] Jure hanc homiliam Savilius in ἀμφιβαλλομένοις, sive dubiis, posuit: inter spuria vero From Ducæus, cujus hæc sunt verba: « Quam frequenter B. Joannes Chrysostomus et quam libenter in basilicis trium puerorum Babylone in ignem missorum digrediat, ex Homil. 18 in Epistolam 4 ad Corinthios. 8 in Epist. ad Ephesios, 4 ad populum Antiochenum, et in dictum illud, Quod nemo læditur nisi a seipso, aliisque pluribus cognosci potest. Quo minus lectori mirum videri debet hunc etiamnum tractatum in antiquariis præfixo ejus nomine in alii ipsius opera descriptum reperiri, qui ubi rem Cantici trium puerorum continet explicationem ab aliis ejus homiliis nonnihil discedentem, sed veteris tamen alicujus auctoris.

Εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας, καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμνον, Λόγος ἄ.

α'. Καὶνὸν, ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγιστον εὐσεβείας θεάτρον ἡ τῶν τριῶν παιδῶν συνστήσατο χορεία, ἐν Βαβυλώνι μὲν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνισμένη, κατὰ πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην συγχροτοῦσα τὸ θαῦμα τοῦ μαρτυρίου. Οὐ γὰρ περιγράφεται τότῳ ἢ τῶν ἀγῶνων δόξα, οὐδὲ περιεοριζέται χρόνοις ἢ τῶν δικαίων μνήμη· Εἰς μνημόσυνον γὰρ αἰώνιον ἔσται δικαίος. Ὅθεν εἰ καὶ ἐν τοῖς παλαιωτάτοις χρόνοις ἐτελειώθη τὸ μαρτύριον, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν αἰῶνα τῆς ὑπομονῆς ἄδειται ἡ τὸ στρατήγημα. Οἴδαμεν διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τὰ πράγματα, οἴδαμεν διὰ τῆς μνήμης τὴν ἱστορίαν, οἴδαμεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ λόγῳ καὶ τοῦ τυράννου τὴν παρανομίαν, καὶ τὸν ἀγῶνα

^a Cotelierius in Notis ad Homilias Chrysostomi anno 1661 cussas, hanc orationem cum codice quoniam Scorsicensi contulit. Varias hic lectiones dandus.
^b Codex noster dicitur mendose.

τὴν ὁμολογίαν, καὶ φλεγόμενην μὲν τῷ πυρὶ τὴν ψυχὴν, ἀντιλάμπουσαν δὲ τῷ θυμῷ τοῦ τυράννου, καὶ ἀπειλῆ τοῦ πυρὸς ἄσβεστον ἢ τὴν τῶν μαρτύρων τὴν γλῶσσαν ἐπιδεικνυμένην· μάλλον δὲ τὴν καλῶς ἐπιβεβλημένην ἀναλαβόντας τῶν θεοφιλῶν ὡς ἀληθῶς καὶ τρισμυριάδων τοῦ ἀγῶνος εἰπεῖν; Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς, πᾶς δὲ ὁ τυράννος (τοῦτο γὰρ οἰκτεῖον ὄνομα τῷ πατρὶ ἔκράτει μὲν τῆς Βαβυλωνίας· ἦν δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας βάρβαρος, καὶ τὸν τρόπον ἀνήμερος. Οὕτως ἀδικεῖ πολλὴ καὶ πλοῦτος καὶ ἀσεβεῖ μεθῶν ἠγωνιστῆς ἐαυτοῦ φύσιν, καὶ οὐδὲ ἀνθρώπων ἐαυτὸν ὑποκαταστήσας προσκυνεῖσθαι προσεδόκηνεν. Ἐθροψάν ἔπειτα τὴν ὑπέρογκον ἀλαζονείαν ἢ τε σύντροφος αὐτοῦ τυράννου

^c Cod. τοῦ ἀσπίτου. Mox in eodem ἐπιδεικνυμένην Paulus post ante ἀναλαβόντας codex præponit τὸν λόγον.
^d Cod. τὴν ψυχὴν. Infra cod. ἐθροψάν (sic) δὲ πᾶσι τῶν

ebatur Susanna ad mortem, nec ullus erat veris defensor ac testis, nisi solus Deus, qui fieri siat quod fiebat, ut utrorumque perfecta innotesceret, tum improborum intemperantia scelus et carnia, tum beate Susannæ in tuenda ad mortem ne castitate constantia. Vides quousque Deus deniquat? Derelinquit autem, dum ut aurum in foree justos in tentationibus probat, sicut erga Abrahamum se gessit. Abducebatur in holocaustum Isaac, constructum erat altare, imposita ligna erant, nec iam pecus apparebat: arripit gladium pater, nec iam pecus apparet: jam eadem aggrediebatur, tum is manum ejus voce refrenavit. Hæc autem eo dixi, nusquisque vestrum, cum tentatus fuerit, licet ad rem appropinquaret, de divino auxilio non despesed ad finem usque præstoletur. Abducebatur ad mortem Susanna, nec ullus erat qui opem ret. Cum nusquam humanum occurrere vidit auxilium, tum mente ad fidelem in celo testem recurrit ad insomnem illum oculum, et elata voce dixit: *o ceterne, qui absconditorum es cognitor, qui nostitia antequam fiant, tu scis quoniam falsum contra tulerunt testimonium: et ecce ego morior, cum nihil unquam fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum (Dan. 13. 42. 43). Et exaudivit eam, qui dixit, Et sic loquente te, ecce adsum (Isai. 58. 9). Cumque duceret ad mortem, suscitavit Deus spiritum pueri junioris, nomen Daniel. Et exclamavit voce magna: Mundus ego a sanguine hujus. Conversus est autem omnis populus et dixit: Quis est iste sermo quem loquutus es? Qui staret in medio eorum, ait: Sic falsi filii Israel, judicantes, neque quod manifestum est cognoscendocondemnas filiam Israel? Revertimini ad iudicium, quia falsum testimonium loquuti sunt isti adverent. Et reversus est omnis populus cum festinatione. dixit Daniel: Separate illos ab invicem. Et interro-*

gavit unum dicens: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua quæ operaberis. Dic igitur mihi, sub qua arbore videris eos congregientes inter se. Qui ait, Sub schino. Dixitque Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: angelus enim Dei gladium habens scissurus est te medium. Et amoto eo vocat alterum, et ait: Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia oculorum pervertit cor tuum. Dic ergo sub qua arbore videris eos coeuntes. Qui ait, Sub primo. Dixitque ad eum Daniel: Recte mentitus es et tu in caput tuum: angelus enim Domini gladium habens jam secabit te medium. Et exclamavit omnis populus voce magna dicens: Benedictus Dominus qui salvat omnes sperantes in se. Et salvatus est sanguis innocuus in die illa (Dan. 45-62). Et adimpletum est quod a Davide dictum erat ex persona Susannæ: Me suscepit dextera tua; ipsi vero in unum quæsierunt animam meam, nefarii seniores: introibunt in inferiora terræ: trudentur in manum gladii: angelus enim Dei gladium habens dissecturus est eos: partes vulpium erunt. Rex vero lætabitur in Deo: Susannæ maritus. Laudabitur omnis qui jurat in eo, hoc est, qui credit ipsi: quia obstructum est os loquentium iniqua (Psal. 62. 9-12); nefariorum seniorum iniqua scilicet ora. Tum conversus est parentum ejus luctus in gaudium: maritus Deum collaudans exsultabat, consanguinei gaudebant, vicini lætabantur, domus ejus omnis hilaris erat, communis denique festivitas Dei, angelorum et hominum. Vidisti in corpore muliebri virilem animum? vidisti mulieris castitatem, ejus memoria cum victoria vivet immortalis? Hæc ab hominibus collaudata est, ab angelis celebrata est, a Deo coronata est: hanc imitamini, mulieres, ut eodem vos etiam Deus honore dignetur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE TRIBUS PUERIS.

et Chrysostomo coævi titulo dignam. Exscriptus fuit ex Codicibus mss. Monasterii Græcorum Cryptæ ratæ in agro Romano, atque ad nos ab illustrissimo Card. Baronio missus; ex cujus in Martyrologio Romano XVII Decembris doctissimis annotationibus discimus, ab Athanasio tres pueros illos tyres Babylonios appellari; ne mirentur hic eos dici martyrium esse passos. Hanc etiam Dupinius Severiano adscripsit: at licet cujusdam sit veteris scriptoris Chrysostomo vel talis vel supparis ætate, stylum hic Severiani non deprehendo. Interpretatio Latina est Frontonis Duçei.

DE TRIBUS PUERIS, ET DE FORNACE BABYLONICA, ORATIO.

Novum plane ac permagnum pietatis spectaculum trium puerorum nobis chorus exhibuit, qui Barone quidem præclaro certamine decertavit, sed in verso terrarum orbe martyrii miraculum excitavit. In enim loco circumscribitur sanctorum gloria, nec sporibus justorum memoria terminatur: In memoriam quidem æterna erit justus (Psal. 111. 7). Quamvis licet antiquissimis temporibus martyrium fuerit consummatum, præclarum tamen illud patientiæ inus sæculorum omnium laude celebratur. Covimus ex lectione rem gestam, cognovimus ex commemoratione historiam, cognovimus tamquam in ægine, in oratione tyranni iniquitatem, sanctorum-

que confessionem, et accensam quidem igne fornacem, oppositam autem iracundiæ tyranni minisque flamarum inextinctam martyrum confessionem æmulo fulgore rutilantem: imo vero quid obstat, quominus altius repetito sermone Dei amantium vere, beatissimorumque agones enarremus? Nabuchodonosor rex, vel potius tyrannus (hoc enim iniquo illi nomen est proprium), Babylonix quidem imperabat; porro et animo barbarus erat, et moribus inhumanus. Hic nimia improbitate, divitiis, et impietate temulentus, cum naturam suam ignoraret, neque se hominem esse arbitraretur, tamquam Deus voluit adorari. Hanc autem ejus tumidam arrogantiam cum

innata illi fovit insania, tum Dei longanimitas, quæ patienter impios tolerat, et ad exercendos pios fieri cuncta permittit. Auream porro imaginem iniquus ille conflavit, hoc est statuum auream, et eos qui ad imaginem Dei formati erant, effectam a se imaginem adorare cogebat. Multam vero magnificentiam ut ostentaret, altitudinem ei tribuit sexaginta cubitorum, latitudinem sex cubitorum: et concinnam elegantemque imaginem conficit, ut vel figuræ magnitudine, vel compositionis pulchritudine mendacium superaret, ac veritati vim afferret. Splendebat igitur artificium, fulgebat aurum, clamabat præco, tyrannus minabatur, incendebatur fornax, tum præter hæc omnia, musica quæ vocantur instrumenta, vi magna insipientibus impietatis furorem immittebant, omnium denique spectantium mentes, eorum quæ oculis observabantur, pompa rapiebat. At impietatis mandato nequaquam erant sancti quoque cessuri: sed cum omnes propemodum velut a torrente quadam vehementique imposturæ fluctu, in idololatriæ præcipitium devolverentur, tres isti præclari juncti, cum, tamquam petra quadam, pietate fideliter inniterentur, ab iniquitatis fluctu minime sunt abrepti. Conveniebat enim illis ut dicerent: *Nisi quia Dominus erat in nobis, forte rivus deglutissent nos. Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransivit anima nostra: forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem* (Psal. 125. 2-5). At neque fluctu sunt absorpti, neque laqueis capti, sed cum ad pietatem optime cucurrissent, altisque fidei pennis subvecti essent, incolumes evaserunt: secundum illud Proverbiorum auctoris, *Quasi caprea de cassibus, et quasi avis de laqueo* (Prov. 6. 5). Cumque diaboli rætia adversus humanum genus universum expansa propemodum cererent, piam illam vocem cum auctore Psalmorum iterabant, *Cadent in reticulo suo peccatores* (Psal. 140. 10). Neque solum paucitatem tres respexere captivi, quamquam a tam multis vexati, sed probe noverant vel miniam pietatis scintillam ad omnem impietatem exurendam ac delendam sufficere. Quapropter licet tres tantum essent, sese mutuo corroborabant ac firmabant. Sciebant enim angustam et arctam viam quæ ducit ad vitam, et paucos esse qui inventiunt eam (Math. 7. 14). Recordabantur Abraham patriarchæ, qui cum solus in toto terrarum orbe Dei cultor esset, impiorum turbam sequutus non est, sed sibi ipsi lex pietatis ac justitiæ præmiis fuit: unde merito ex ipso tamquam ex optima radice hi pietatis fructus pulchularunt. Ex ipso namque patriarchæ, legislator Moyses, et prophetæ, omnesque theologi prognati sunt, præcipue vero ex ipso salutaris ille immortalisque nos justitiæ, Salvatoris nostri humanitas: ex ipso etiam orti tres isti pueri nobilitatem non abnegarunt: recordabantur et Lot, qui apud Sodomitas habitabat, sed moribus ab eis longe dissidebat: observabant eorum animis Joseph, qui solus in Ægypto continentiam amplectebatur, ac pietatis exemplar erat. Quapropter hi quoque tot millibus circumsessi cum multos cernerent, cogitabant latam esse atque spatiosam viam quæ ducit ad perditionem, et multos esse qui inventiunt eam (Math. 7. 13): cum autem rursus in seipsos convertent oculos, et in fornacem, sapientiæ recordabantur sic uspiam dicentis: *Sicut probatur aurum in fornace, sic corda seligit Deus* (Prov. 17. 3). Idcirco neque bellicum sonans carmen eos tuba terruit, neque demulcens aures lyra pietatis robor infregit, neque adeo reliqua omnis musicæ symphonia præclarum et concinnam pietatis concentum dissolvit, sed præclaræ symphoniæ præclaram confessionem opposuerunt. At malignus et impius ille tyrannus, ut Ananiam socios renuntiantem est iniquitatis mandato non parere, urgente diabol. fastu mentem ejus, ipsumque prope dixerim vultum nequitie principis induens, accessit illis ait, *Verene, Sidrach, Misach, et Abdenago, deos meos non colitis, et imaginem auream quam erexit, non adoratis* (Dan. 5.

14)? Arbitrabatur simulationem quamdam et farv. esse pietatem, ac sciscitatur, verene regis manda resistere audeant, qui pietatem profiterentur: porro ipsa experientia docendus erat, Dei homines non ranni tantum minas contemere, sed ipsum etiam vaporem ignis pietatis virtute superare. *Nunc igitur cum audieritis sonitum tubæ, fistulæque et citharæ sambucæque et psalterii, ac symphoniam, et omnis neris musicorum, cadentes adorare statuum auream que erexit* (Dan. 3. 15).

2. Præclare dæmonum adorationem descripsit, *cadentes adorare*. Fieri nequit, ut qui dæmones adorant in interitum non cadant, et excidant a veritate. *Quasi non adoraveritis*, inquit, *eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis*. Plane si fornax est, ignem esse esse liquet: quod si ignis sit, liquet etiam ardente esse: verum amplificat et exaggerat minas, ut propositum pietatis inflectat: *Eodem hora mittemini fornacem ignis ardentem*. Ac tolerabilis quidem bis usque foret arrogantia: sed vide quid post hæc subjiciat: *Et quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis?* Alter Pharo est iste, nam et ille ad Moysen ait, *Quis est deus, quem audiam?* Non novi, inquit impius, *Dominum, et populum non dimittam* (Exod. 5. 2). O ingeniem hominum arrogantiam! o imaginem Dei longanimitatem! Vociferatur homo! et susine Deus, loquitur lutum, et patienter fert Figulus: verba facit lingua carnea, et miscetur in corporeorum Dominus angelorum *Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis* (Psal. 105. 4). Opportunum jam fuerit hoc loco recordari Ieremias ardentis, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Vis longanimitatem Dei mirari? Illam tibi contumeliam cogita, quomodo intolerabilis tibi soleat videri. Sæpenumero quis a famulo contumelia afflicti, et continuo se hominem liberum affectum esse contumelia objiciens, penas facinoris repetit perpetrati, atque inevitabili mortis supplicio contumeliæ auctorem putat: affectus est rursus contumelia quispiam vilis ac private conditionis homine, cum ipse unus ex eorum sit numero, qui in reipublicæ administratione versantur: tum repente contumelia irritatus ad vindictam præceps fertur, neque communem naturam aut parem omnium conditionem spectat, sed eam, qua præditus est, respicit dignitatem, qua subbia unam et eandem esse generis conditionem videre possumus: quoniam omnes ex terra formati sumus, et in terram dissolvemur: una vero est ad vitam via, et egressus equalis. Ex luto, inquit, compactus es, et ego. Verumtamen lutum quidem tantam ab id qui equali conditione sunt, exigit prærogativam honoris: Deus autem qui omnibus antecellit, et naturam, et lege, quique tanto superior est, quanto creatis Creatorem sublimiorem censi par est, blasphemis offensus ac despectus ab ingratis, non exauderet ille quidem: quippe in quem perturbatio non cadit: sed paulo post tamen eos qui in insipientia perseverant, castigat, propterea quod disceptator verus est et inexorabilis iudex. Ne confitemur omnes, peccant, deleantur, supplicium differt, et patientiam offert, ut avertat ad penitentiam. Sed ad propositum redeamus. Ausus est dicere carne circumdatus homo *Quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis?* beatissimi pueri his auditis ob blasphemiam non exarserunt: familiares quippe erant et ipsi longanimitatis divinæ: sed adversus verba perfidiæ usurpata dei voce tyranno responderunt, iniquitatem lege dissolverunt, et justitiæ libertate injustitiæ minas solverunt: *Notum sit tibi, rex, inquit, quia deos non colimus, et statuum auream, quam erexit, non adoramus* (Dan. 3. 18). Desine ab hac insipientia homo: pudeat te ignominiose adorationis imaginem istius. Si enim tu imaginem erexisti, quomodo et quæ fecisti, adoras? quinam aliorum opifices debent, hominesne Dei, an hominum Deus? Si enim vere dei sunt, illis opificis ac creationis dignitas convenit: sed, ut sæpenumero diximus antea, nisi ad

homines advenissent, deos gentiles non habuissent : imo vero illud etiam attendamus : si quis idolis sensus inesset, ipsa homines, qui ea fabricati sunt, adorare conveniret. Hoc enim leges naturæ jubent, ut opificem suum opus adoret, non ut artifex rem a se confectam veneretur. Idcirco nos alumni pietatis, divinæ legi obsequentes, *Deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexit, non adoramus* : sed est Deus in cælo, qui eripiet nos de manibus tuis. Deinde ne Deum tentare viderentur, aut quod se liberatum iri sperarent, audenter ignem subire, continuo adiungunt : *Et si non, hoc est, Etsi non liberaverit, sed corpora nostra permiserit igne comburi, ne hoc quidem pacto a pietate discidemus* : non enim mercede conducti Deum colimus, sed æquitatis studio veritate confitemur. Ut autem hanc fidei professionem audivit, inflammatur acrius tyrannus, et fornacem septuplo succendi jubet : oportebat enim probatissimum argentum purgari septuplum : *Eloquia nempe Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, et purgatum septuplum* (*Psal. 11. 7*) : idcirco septuplo succensa est fornax, ut septuplo sancti purgarentur. Cæterum argentum appellatos esse Dei homines ut intelligas, sapientiæ recordare dicens, *Argentum igne examinatum lingua justii* (*Prov. 10. 20*) : et Jeremiam dicentem audi, de iis qui a pietate reprobati sunt, *Argentum reprobum vocale eos, quia reprobat eos Deus* (*Jer. 6. 30*). Quod si imperfecti argentum sunt reprobum, haud dubium qui perfecti argentum sint probatissimum : quantum enim fornax succendebatur, tantum martyrii desiderium exardescebat. Ingressi enim tres hi pueri cum ide flammam calcabant, ac tennein roscidumque verem in mediis ipsis vaporibus ignis respirabant. Etenim is, qui cuncta condit et immutat, calorem ignis retundebat, ejusque vim urendi frangebatur, ut veram illam esse psalmi vocem miraculum declararet : *Vox Domini intercedentis flammam ignis* (*Psal. 88. 7*). Atque ignis quidem intus sopitus erat et quietus, sancti vero pueri choreas agebant, illam propemodum promissionem adepti, quam per Isaiam omni animæ pietate fideque plenæ promittit : *Etsi ransiis per ignem, tecum sum, et flamma non exuret te* (*Isai. 43. 2*). Ac videre erat ad effectum perductam promissionem. Non enim sanctorum membra tangebatur ignis ; non oculos, qui pietatem recta videbant, incendebatur, quique ex eorum quæ vernebant ornatu mundi Opificem agnoscebant : non iures divina lege completas violavit ; non ad os accessit, neque labra contigit, quod eorum linguas hymnos concinentes hymnosque componentes revereretur. Singula membra sanctorum suo præsidio munita erant : manus inter orandum, extensione et eleemosynarum distributione ; pectora, insidente illis pietatis virtute ; venter, et ea quæ sub ventre sunt membra, exercitatione continentia ; pedes, cursu virtutis. Et quid singulis commemorandis opus est immorari ? Ne capillos quidem ausus est ignis contingere, quod illi pietate magis quam tiara tecti essent : vestibus demum ob sanctorum honestatem pepercit. Itaque post hæc igni jubet Deus ut Chaldæos invadat : et ne magicas præstigias arbitantes efficacitatem ignis debilitasse, martyrum gloriam obscurarent et veritatis miraculum calumniando traducerent, idcirco illi quidem intus quiescebant, ignis autem foris Chaldæos absumebatur, ut cernentibus certo persuaderet se in sanctis non suam ignorasse naturam, sed religionem esse veneratum : quemadmodum in lacu Daniele leones. Sic angelicam inde choream instituerunt, Deumque beatissimi pueri collaudarunt, et omnem creaturam, tum eam quæ supra mundum sita est, tum eam quæ oculis cernitur, ad unius hymni chorique consortium invitarunt.

3. Sed ne illud quidem indiscussum prætermittit par est, qua de causa non universam simul creaturam expresserint, sed per partes res creatas indicaverint. Sufficiebat sane, quantum ad rei veritatem atti-

net, dixisse, *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (*Dan. 3. 57*) ; sed quoniam in regione impiorum magnum hoc pietatis theatrum quænam creaturæ sint, et quis universorum Creator. Atque ab angelis quidem incipiunt, in homines autem desinunt. Æstimati sunt dii angeli : et fabulis proditum est apud Græcos, hos quos adoramus, inquit, deos, angelos esse magni Dei. Ut enim docerentur insipientes, non inter eos qui adorantur, sed inter eos qui adorant, angelos esse numerandos, propterea clamant, *Benedicite, angeli Domini, Domino* (*Ibid. v. 58*). Adoratus est sol et luna, et omnis turba stellarum, propterea illas quoque ad hymnorum adorationem assument. *Benedicite, inquit, sol et luna, benedicite, stellæ cæli, Domino* (*Ibid. v. 62. 63*). Deinde post hæc, *Omnis imber et ros, Domino*. Quid ergo sibi velit illud, *Omnis imber et ros, et omnis spiritus*, operæ pretium fuerit expendisse. Sæpenumero accidunt siccitates, ac ventorum impetus intempestivi : solent autem auctores mendacii, et qui vanitate delectantur, materiam cuiquam, et confusionis vitio cuncta adscribere, nescientes nihil absque certa causa vel temere fieri, sed hæc omnia Deum moderari, tum ut homines erudiantur, tum ut impietatem evitent. Nam creaturarum quidem aptus ordo Creatorem solet prædicare, confusio vero adorationem creaturarum secum trahit. Si enim imber aut spiritus divinum quid aut veneratione dignum essent, inordinata non essent : numen quippe ordinis perturbationem non admittit. Propterea dicunt, *Omnis imber et ros, et omnes spiritus, Domino*. Adorati sunt etiam imbres et venti, illi quidem ut alumni, hi vero ut terræ fructuum cultores : adorata est terra, ipsiusque fructus diversis dæmonibus sunt attributi : ac vitem quidem Bacchi donum, oleam autem Minervæ, et alios fructus alterius esse dicebant. Et hoc ipsum idem sermo veritatis confirmans ait, *Benedicite, omnia germinantia in terra, Domino* (*Ibid. v. 76*). Ipse enim omnium quæ producta sunt, quæque germinant, Creator est et Dominus. Deinde post istud, montes et colles ? Minime vero ; sed quoniam in montibus collibusque dæmonum abominaciones perpetrabantur, ibique simulacra colebantur, propterea dicit, *Benedicite, montes et colles, Domino* (*Ibid. v. 75*). Verumtamen facta collium mentione, fontium quoque ac fluviorum et maris meminit : nam et ipsi deorum in numerum sunt relati, et nymphas appellatur fontes, Neptunum mare, Sirenas quasdam et Nereidas ; fluvios autem adoratos esse, res Ægyptiorum in hunc usque diem testantur : ascensus Nilii sacrificabant, non quod Deum ipsum propter rem creatam laudarent, sed quod aquam ipsam tamquam Deum venerarentur. Idcirco et fluvios, et fontes, et mare ad canendum invitant. Deinde volucres cæli et feras, et jumenta ; nam ne hæc quidem extra numerum fuerunt eorum quæ in deos relata sunt : siquidem aquila colebatur et accipiter ; et feras ac jumenta Ægyptii deorum etiam appellatione decorarunt : tantumque invaluit error ac superstitio, ut ab animalibus etiam, quæ colebantur, civitatibus nomen imponerent : et nominatur apud ipsos Cynon, Probaton, Lycon et Leonton. Verum post hæc omnia profertur in medium deinceps genus humanum. *Benedicite, inquit, filii hominum, Domino* (*Ibid. v. 82*). Postremo loco ponitur humanum genus, non dignitatis ordine, sed creationis. *Benedicite, Israel, Domino* (*Ibid. v. 83*). Quod erat hominum genus peculiare, qui in terris versabantur, hoc igitur profert in medium, tumque multas in hac natione subjicit hominum varietates ; et Domini sacerdotes profert, ad eorum qui falso dii appellantur, arguendos sacerdotes. Deinde ait, *Servi Domini* (*Ibid. v. 85*). Tum ne illi qui ante discesserant, ab hoc alieni esse choro viderentur, cum vivis eos enumerant apud Deum, dum inquit, *Benedicite, spiritus et animæ justorum, Domino* : deinde, *Sancti et humiles corde, Domino* (*Ibid. v. 86. 87*). Quid ita san-

clorum et humilium meminit? Ut superbis resistere Deum ostendat, humilibus autem gratiam dare (*Prov. 3. 34*), atque arrogantes extra fornacem exussisse, sanctos et humiles ignis in medio conservasse. Quapropter cum sanctis ignis exsultavit: nam ipse quoque cum omnibus Creatorem jussus est collaudare: *Benedicite, ignis et æstus, Domino (Dan. 3. 67)*: ut doceantur Babylonii magi¹, apud quos colitur ignis, non eum ex numero eorum esse quæ adorantur, sed quæ adorant. Verumenimvero ad extremum gradu facti finem dicendi faciamus. *Benedicite*, inquit, *Anania, Azaria, Misael, Domino (Ibid. v. 88)*. Quid igitur prodest, quod tot ordinibus enumeratis in postremum ipsi nomine proprio sint relati? num enim inter filios Israel erant, qui benedicerent? num inter Domini servos numerati erant, eum dicerent, *Benedicite, servi Domini, Domino?* vel cum, *Sancti et humiles corde*, nomine inter sanctos recensiti? quid ergo sibi vult illud additamenti, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino?* At enim quia supra naturam erat res illa, quia naturam humanam excedebat (siquidem

in corpore fornacem ingressi calcaverant), ne per eorum qui seducti erant, propter miraculi novitatem appellare deos ipsos auderet, et adorare merito justum utpote a quibus superatus ignis fuisset, ut ne qui tale spectatoribus eveniret, idcirco suam indicam servitutem, seque adorare confitentur dicentes, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino*. Fertur enim Danielem propterea minime siviase Deum ad hoc martyrium assumi. Nam quia somnium regis exsuerat, et ab ipso rege divinis honoribus affectus erat, ac Baltasar dei nomine appellatus, qui apud Persas colebatur, ne propter impositum illi Baltasar nomen repressa vis ignis censeretur, providit Deus ut ne Daniel in medium produceretur, ut sinecerum esset miraculum pietatis. Atque hæc quidem hoc nomen; nobis autem contingat, precibus ac paucis eorum qui martyrium sunt passi, ut eodem zelo recensiti, iisdem laudibus affici mereamur, idemque regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæculis sæculorum. Amen.

¹ Scorial., *Babylonii et Magi*.

Κυρίου. Ἔτα ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ προελθόντες ταύτης
 πορείας ἀλλότριοι εἶναι, μετὰ τῶν ζώντων αὐτοὺς
 ποιοὶ παρά τῷ Θεῷ, λέγοντες· *Εὐλογεῖτε, πτεύ-
 ραι καὶ ψυχὰι τῶν δικαίων, τὸν Κύριον*. ἔτα, *τί
 ναι καὶ ταπεινῶν μέμνηται*; ἵνα δείξῃ, ὅτι Ὁ Θεὸς
 κηρόνους ἀντιτάσσεται, τοῖς δὲ ταπεινοῖς χάριν δί-
 νει, τοὺς ἀλαζόνας ἔξω ὁ τῆς χαμίνου κατέφλεγε, τοὺς
 κ καὶ ταπεινοὺς ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς διεφύλαξεν. Διὸ
 συνεχόρευσε τοῖς ἁγίοις τὸ πῦρ· μετὰ γὰρ πάντων
 αὐτὸ ὕμνεῖν προστάθη τὸν Δημιουργόν· *Εὐλο-
 γε, πῦρ καὶ πνεῦμα, τὸν Κύριον*. ἵνα παιδεύωνται
 ἐβυλώνιοι μάγοι, παρ' οἷς τιμᾶται τὸ πῦρ, ὅτι τοῦτο
 ἔστι τῶν προσκυνομένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούν-
 τῶν λόγον. *Εὐλογεῖτε*, φησὶν· *Ἀναρία, Ἀζαρία,
 Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Τίς ἦν χρεία τοσούτων ταγμάτων
 μημένων τῶ τελευταίῳ αὐτοὺς ὀνόματι προστεθῆναι;
 ἵ γὰρ οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐλογῆσαντες;
 ἵ οὐκ ἦσαν τοῖς δούλοις τοῦ Κυρίου συνηριθμημέ-
 ντε Ἰλαγον, *Εὐλογεῖτε, δούλοι Κυρίου, τὸν Κύ-
 ριον*; ἢ ὅτε, *Ὅσοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, οὐκ ἦσαν
 οἱ ἐσίοις ἠριθμημένοι*; τί οὖν βούλεται τὸ ἐκ προσ-

scorial. τοὺς ἀλαζόνας τὸ πῦρ ἔξω.

Scorial. μετὰ γὰρ ταῦτα καὶ. infra idem οἱ Βαβυλώνιοι καὶ
 γοι.

θήκης, *Εὐλογεῖτε*. *Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν
 Κύριον*; Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπερφύε τὴν θαῦμα, ἐπειδὴ παρά
 φύσιν ἀνθρωπίνην (ἐν σώματι γὰρ τὴν κάμινον εἰσελ-
 θόντες κατεπάτησαν), ἵνα μὴ τις τῶν πεπλανημένων διὰ
 τὸ ξένον τοῦ θαύματος θεοὺς αὐτοὺς προσεπιπείν τομήσειε,
 καὶ προσκυνεῖν οὕτω μᾶλλον δικαίως, ἢ τὸ πῦρ, τοὺς
 τοῦ πυρὸς περιγεγονότας, ἵνα μὴδὲν τοιοῦτο κᾶθωαιν
 οἱ βλέποντες, διὰ τοῦτο μηνύουσι τὴν ἑαυτῶν δουλείαν,
 καὶ ὁμολογοῦσι τὴν προσκύνησιν, λέγοντες, *Εὐλογεῖτε,
 Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Λέγεται δὲ,
 ὅτι τὸν Δαυὶλ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὐ συνεχώρησεν εἰς τὸ
 μαρτύριον τοῦτο παραληφθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἕναρ
 τοῦ βασιλέως ἠρμήνευσε, καὶ ὡς θεὸς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
 βασιλέως προσκυνῆθη, καὶ ἐκλήθη Βαλτασάρ τῷ ὀνόματι
 τοῦ [618] Θεοῦ τοῦ παρά Πέρσαις, ἵνα μὴ ωμισθῆ διὰ τὸ
 ἐνεγκάμενον ὁ αὐτῶν ὄνομα τοῦ Βαλτασάρ πεκαῦσθαι τοῦ
 πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, οικονομεῖ Θεὸς μὴ προαχθῆναι τὸν
 Δαυὶλ εἰς μέσον, ἵνα ἀκέραιον ἦ τῆς εὐσεβείας τὸ θαῦμα.
 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσούτον· εἴη δ' ἡμᾶς, εὐχαῖς καὶ
 προσεβείαις τῶν μαρτυρησάντων, τὸν αὐτὸν ζῆλον ἀνα-
 λαβόντας, τῶν αὐτῶν ἐπαινῶν ἀξιοθῆναι, καὶ τῆς αὐτῆς
 βασιλείας τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Scorial. et Sav. ἐπιχειμένον.

DIATRIBA

AD OPUS IMPERFECTUM

IN MATTHÆUM,

QUOD CHRYSOSTOMI NOMINE CIRCUMFERTUR.

Hunc librum in fine hujusce Tomi sexti publicare compellimur, quia sequens, nempe septimus Tomus, verum Chrysostomi in Matthæum Commentarium complectitur, qui verus Commentarius ita amplius est, vix ut possit uno in volumine comprehendi totus. Quamobrem ne, quod Morellus fecit, in octavum Tomum, ante Commentarium in Joannem, hoc imperfectum Opus amandare cogamur, e re putavimus fore, si illumi in fine hujus sexti Tomi locaremus. Nacti sumus Codicem Carthusianorum Vallis Dei, quem sponte sua obtulerat mihi D. Innocentius Le Tellier ejusdem Carthusiæ Prior, quo non ita pridem defuncto ejus successor D. Joannes Baptista Soucanye perhumaniter ejus mihi copiam fecit. Etsi porro Codex non tantæ sit vetustatis, est tamen accurate descriptus, nobisque admodum utilis fuit.

Ingentem controversiarum ansam dedit hic Commentarius, quem idcirco vocant Opus imperfectum in Matthæum, quia non est plenus perfectusque commentarius; sed multa desiderantur in medio et fine. Disputatum autem est præcipue, an vere Chrysostomi esset, necne: et an hic quisquis sit Interpres, catholicus, an hæreticus, Arianusve esset. Ea autem de re hoc nobis agendum incumbit; referendum nempe, quid Erasmus de hoc Opere senserit, quid Joannes Mahsius ex ordine Fratrum Minorum, quid Sixtus Senensis, Baronius, Tillemontius. Deinde disquiretur an hic quisquis sit scriptor possit ab hæresi purgari: an sit Chrysostomus, necne: de tempore quoque agetur, de stylo, et de apocryphis libris ab ipso laudatis, etc. Primo autem Erasmi hac de re judicium afferimus, quale habetur in Editione Chrysostomi Basileensi anni 1530, Tomo tertio, p. 473, ubi quorundam etiam, qui præcesserant, sententiam refert.

§ I. — *Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum.*

Primum nulla dubitatio est hoc opus non esse Chrysostomi, quod quoniam hactenus illius titulo frequenter excusum est, noluimus prætermittere, præsertim cum sit hominis eruditi et facundi et in divinis literis sic exercitati, ut mea quidem senten-

tia hac in parte non cedat Chrysostomo. Suspicio illum Latine scripsisse, licet et Græce noverit. Sermo, quod ad voces attinet, impurus est. Is tamen est stylus ecclesiasticus, et populo ut communis, in gratus. Cætera sunt hominis disertis. Itaque placulum fuisset, si hoc opus intercidisset, quod tamen in vetustis exemplaribus et varium hactenus habebatur, nec uno modo mutilum. Nos proximam Editionem, quæ fuit optima, sequuti sumus, sed eam vetustis exemplaribus collatam. Quis fuerit auctor, quibusve temporibus vixerit, divinare nihil referat. Ipse testatur se scripsisse, posteaquam Ecclesiæ sub Christianis Cæsaribus, innumeris hæresibus concuteretur. Cæterum præterquam quod interdum in enarrandis Scripturis habet non nihil Origenicæ libertatis, inspersæ sunt aliquot sententiæ, quæ non multum abhorrent a dogmatibus improbatis. Quorum aliquot indicabo lectori, quo sit in legendo cautior. Non sunt homiliæ, sed nescio quis ita distulit opus. Homilia 1, quod legimus, *Spiritus sanctus superveniet in te*, vult intelligi de Christo, non de Paracleto: quamquam locus mihi videtur corruptus. Eadem, *Non cognovit eam*, id est, non cognovit illius dignitatem ante partum, post partum cognovit illius eminentiam, coacte interpretatur. Homilia 3 circa finem dicit, incredulos non esse per naturam paleas, sed propria voluntate, quasi fides esset in nostra voluntate ac non potius domini Dei, aut quasi non sine gratia nascamur omnes filii iræ. Hoc tamen excusari potest. Homilia 4 circa finem (*Sic: sed non habetur in hac homilia*) aperte negat æqualitatem Filii et Spiritus sancti, quem Filii ministrum appellat. Hoc, opinor, Origenicum est. In quibusdam Codicibus hunc locum nescio quis tentarat emendare; sed frustra, cum in aliis locis idem pronuntiet aperte, velut Homilia 20, et fatetur distinctionem personarum, ita palam negat illarum æqualitatem: idque paulo post repetit. Item Homilia 48 Homoousianos recenset inter hæreticos. Et Homilia 45 ita loquitur de hæreticis: *Quando videt hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine princ-*

pro omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne miraris; implent enim mensuram patrum suorum, etc. Quidam conatus fuerat hunc locum emendare, adjecta his syllaba non, non ejusdem esse substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis. Atqui hæc lectio secum ipsa pugnat. Qui possunt enim per omnia esse æquales, si non sint ejusdem auctoritatis? Codex, ad quem contuli, non habet negationem. Homilia 22 videtur Filium facere minorem Patre, cum Christo loquitur centurio: Sic et tu quamvis sub potestate Patris sis, habes tamen potestatem jubendi angelis tuis. Et hunc locum aliquis tentavit emendare in hunc modum: Quamvis sub potestate Patris sis, secundum quod homo es; verum hæc adjectio non habebatur in vetustissima Editione. Homilia 11 negare videtur in Eucharistia esse verum corpus Christi, sed tantum mysterium corporis. Eadem de re suspecte loquitur Homilia 19, Eucharistiam appellans sacrificium panis et vini. Homilia 12 damnare videtur omne jusjurandum, minitans etiam diacono qui Codicem Evangelicum porrigit juraturo. Homilia 18 suggillare videtur matrimonium, loquens de via lata quæ ducit ad mortem, in qua ambulat viri cum uxoribus, atque etiam adulteri, et tamen Homilia 19 matrimonium appellat secundum castitatis gradum. Unde latam viam sensisse videtur viam indulgentiæ. Item Homilia 42 ambigue loquitur de coitu conjugum. Homilia 19 ambigue loquitur de baptismo hæreticorum, quasi ab illis docti perverse, nihilo plus accipiant per baptismum illorum, quam ex doctrina: hoc tamen excusabile est. Eadem manifeste damnat digamiam, cum Tertulliano sentiens. Homilia 21 damnat negotiationem, et mercatores ejiciendos censet ex Ecclesia. At hi nunc extrudunt canonicos. Locus qui putabatur esse depravatus a Lutheranis, est Homilia 19. In Codice vetusto, quo sum usus in collatione, aberant hæc verba, Licet impossibile sit alterum absque altero reperiri. Nam sicut ignem absque calore ardere inauditum est, sic et fidem absque bonis operibus esse. An in alia quapiam Editione reperta sint nescio. Jam fieri potest, ut sint alia quoque nonnulla: nos quod forte occurrit indicavimus. Dixerit aliquis, cur quod sciebas non esse Chrysostomi, illius operibus miscuisti? Utinam hoc tantum esset *verborum* (*apurius*)! sed quemadmodum in Hieronymo et Augustino nihil prætermisimus, non ignari quanta sit judiciorum varietas, ita hic visum est facere. Sententias improbatas aut suspectas annotavimus, non ut rejiciatur liber, sed ut tutius legatur, si legatur cum judicio; quemadmodum legimus Tertullianum et Origenem. Quod si rejicimus omnes in quibus est aliquid quod dissideat ab horum temporum dogmatibus, nec Cyprianus legetur, nec Ambrosius, nec Chrysostomus, nec Augustinus, nec Hieronymus. Bene vale.

Hæc liberius dicta sunt, qualia non pauca apud Erasmus: qui expertus docet non paucos huic Operi medicam manum admovere voluisse, ut loca fidei contraria, qualia multa hic esse deprehenduntur, ad sanam mentem reducerent. Verum frustra cessit conatus et illis et aliis, qui post Erasmus fuerunt, ex quorum numero existit frater Joannes Mahusius Aldernardensis ex ordine Fratrum Minorum regularis observantiæ, sacrarum literarum Antuerpiæ prælector, qui ad Editionem in urbe ista publicandam præfationem emisit anno 1537, ubi de emendato ab se Joannis Chrysostomi, sic ille putabat, Opere, sibi laudare videtur: ex qua præfatione quæ ad nostrum pertinent institutum hic proferimus.

§. II. — Ex præfatione Joannis Mahusii Franciscani in Opus imperfectum in Matthæum.

Aureum illud Divi Chrysostomi inscriptum hæcenus Opus imperfectum, quamquam nuper sub incerti auctoris titulo (quod etiam sequens superscriptio testatur) in lucem exit. Hanc aliam ob rem, opinor, nisi quod in ignoti Arianæ hærescos viri manus

olim incidit, qui suis facibus tantum opus tam misere ac turpiter inquinavit, ut plerosque Christianæ pietatis amatores, qui hoc opus legerint, non Chrysostomi, sed suum esse, id est Ariani, censere coegerit. Quod equidem duplici colligo arguimento. Priori nactus duo exemplaria vetustissima, id quod videbatur antiquius, ne iota quidem errorum ipsum continebat, sed alia manu omnia adscripta in marginibus. Alterum, quod nobis præstitit, errorum quædam habebat, quædam vero minime; posteriori, quidquid Arianum esset, si attendas, per illationis notam assuitur; ita ut si resceres, ne pili quidem mutetur sententia, quod meo quidem judicio neutiquam fieri possit, si ab ipso genuina auctore ingenue fuisset intextum. Quemadmodum nec ex humano corpore aliquid sufferi absque corporis mutilatione, quod superfluum non fuerit atque menstruosum (*sic*). Hoc igitur Opus, candidissime lector, nunc ab illius pestilentissimi viri vnicio mundum ac torsum diligentiorique cura purgatum habes, ut vel infans possit per illa florentissima optimarum sententiarum præstigiari, omni periculo et angue procul semoto. Nam si adeo dubii aliquid alicui fortassis reliquum videbitur, id nos ex margine velut indice cavendum monstramus, ubique affligentes aut verbum illud, *case*, aut aliud quidpiam æquivalens. Ad hæc ratio fuit, cur minori formula sit excusum quale dubio procul hoc cum primis (Opus est Chrysostomi imperfectum,) etc.

Sic Joannes Mahusius Opus illud imperfectum emendare conatus est, sed perinde cessit illi conatus, atque aliis de quibus supra Erasmus. Nam virus Arianæ hærescos etiam in sua sic emendata Editione, cum aliis non paucis erroribus, superest, ut infra videtur. Jam ad Sixtum Senensem veniamus, cujus locus in prius Editis Parisiis affertur.

§. III. — Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti Senensis.

In Matthæum exstat incerti auctoris imperfectum Opus, in homiliis quinquaginta quatuor divisum: tametsi nullas habeat homilias, sed perpetuum sit commentarius, continens continuatam expositionem Evangelistæ ab initio videlicet usque ad dimidium decimi tertiæ capituli: et rursus a principio capituli 19 usque ad finem capituli vigesimi quinti. Cujus exordium est, Sicut referunt Matthæum, etc. De quo quidem opere diversa feruntur judicia: sunt qui ipsam negent esse Chrysostomi, cum ob Vulgatam Latine Ecclesiæ translationem, quæ in eo desinitur, tum ob frequentes allegorias et allegationes apocryphorum scriptorum, quibus auctor utitur, citans Scripturam Seth, Apocryphum Ezechiae, Itinerarium Clementis, et alia his similia, a Chrysostomi usu remotissima. Ad hæc addunt commentariorum phrasin, expositiones et dogmata, Chrysostomianæ linguæ et menti magis contraria, quam ignem et aquam. Nam et dictionis character, et schemata quædam, ad Græcam orationem minime respondentia, indicant scriptorem fuisse Latinum; hæretica vero dogmata, toto passim Operi inspersa, palam arguent eundem fuisse hæreticum, non uni tantum sociæ addictum, sed variis Montani, Manichæi, Arii, Donati, ac Pelagii hæresibus implicitum, et propter eas hæreses merito ab Ecclesia damnatum, et a Paulo Papa IV in catalogo scriptorum suspectæ fidei annumeratum.

Sunt ex opposito qui hoc ipsum opus contendunt esse Chrysostomi, adducti non solum auctoritate Apostolicæ Ecclesiæ, quæ publice inter divinas Laudes legit Homilias ex his commentariis sub nomine Joannis Chrysostomi: sed etiam pernoti pondere et gravitate sententiarum et propositionum hujus Operis: quæ ad confirmationem Christianorum dogmatum sub titulo, testimonio et auctoritate Chrysostomi inducuntur in Glossis authenticis, quas vocant Ordinarias, in Catenis evangelicarum

• explanationem, in Decretis summorum Pontificum,
• et in Summis theologicis magni nominis theologo-
• rum : in quibus multæ ex his sententiis, diligen-
• tissime expensæ, ab omni erroris suspitione vindic-
• antur.

• Neque his quicquam obest recens edictum Pauli
• Papæ quarti, quippe quod non simpliciter et omni-
• no rejecit universum hoc opus, tot jam sæculis
• communi Ecclesie assensu comprobatum; sed ea
• demtaxat hujus operis exemplaria interdicit, quæ
• præter auctoris mentem ab hæreticis vitata inve-
• niuntur, et his, quibus nunc sciant, fecibus in-
• quinata. Has autem fæces et sordes non auctoris
• culpa, sed hæreticorum fraude in hos commenta-
• rios irrepisse, triplici indicio persuadent, primo,
• quod exemplaria quædam vetustissima nihil conti-
• nent hujusmodi errorum, sed alia manu omnia
• habent adscripta in marginibus. Secundo, quod
• quidquid hæreticum est, ita per illationem sit ger-
• mane lectioni assutum, ut, si resecetur, ne latum
• quidem unguem metatur sententia : quod sane fieri
• non posset, si ab ipso auctore ingenue fuisset intex-
• tum : quemadmodum nec humano corpori mem-
• brum aliquod auferri potest absque deformi totius
• structuræ mutilatione. Tertio, quod credibile non
• sit, auctorem, qui nec athenis, nec obliuivus fue-
• rit, iisdem de rebus, et iisdem pene locis scriben-
• tem sibi ipsi contraria sensisse et dixisse, præsertim
• vero in his, de quibus ut Arianus accusatur. Quo-
• modo enim verisimile fuerit eum cum Arianis de
• inæqualitate et diversa Patris et Filii substantia con-
• venisse, qui adversus Arianos unitatem et æquali-
• tatem utriusque multis locis defendit? præcipue ve-
• ro Hom. 44, super illis verbis, *VÆ VOBIS, SCRIBÆ ET
• PHARISÆI, QUI CLAUDITIS REGNUM CÆLORUM. Ubi hæc
• scribit : Sic et modo heretici sacerdotes claudunt jan-
• nam veritatis. Ideo, quando legunt in populo suo
• aliquid tale, qui ME MISIT MAJOR ME EST, perversa
• interpretatione claudunt janam veritatis, dicentes
• Filium minorem Patre : cum tamen secundum dispen-
• sationem carnis dicatur minor. Et Hom. 28, in expo-
• sitione illius sententiæ, OMNIA MIHI TRADITA SUNT A
• PATRE MEO, proponens ac dissonans argumentum
• eorum, qui ex his verbis adstruebant Filium Patre
• minorem, sic inquit : A quo illi tradita sunt omnia,
• si unus est Pater et Filius : aut quare habere non
• poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo
• erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unita-
• tis rationem, quam æqualitatis excludit. Respondeo,
• Tradita sunt ei secundum quod minoratus est paulomi-
• nus ab angelis : nam secundum illud, quod non rapi-
• tum arbitratu est esse se æqualem Deo, Deus unus et
• æqualis est ei, qui tradidit omnia. Et Homilia 45,
• exponens illud Matthæi 23, ET VOS IMPLETE MENSU-
• RAM PATRUM VESTRORUM, ait : Quando vides hæreticos,
• tres per omnia æquales dicentes, non ejusdem esse
• substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis, sine prin-
• cipio omnes hos, aliqua parte distantes a te, ne mire-
• ris : implent enim mensuram patrum suarum genti-
• litum, quantum illi similitur multos deos colebant.
• Quibus quidem verbis quid apertius dici potuit
• adversus Arianam sententiam, quæ huic auctori
• adscribitur? Hæc igitur est super his commentariis
• controversia : de qua judicent me doctiores : ego,
• quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum Opus disor-
• tum et doctum esse, ac dignum quod assidue lega-
• tur, si tamen prius diligentissime expurgatum fue-
• rit ab iis erroribus, quos in sexto libro in censuris
• super Matthæi expositivibus annotavimus. Floruit
• auctor hic, ut ex 55 et 59 ejus Homiliis colligitur,
• post tempora Theodosii Augusti : scripsitque etiam
• in alios evangelistas consimiliter industrie commen-
• tarios.)*

Hic aliqua habes ex iis quæ Joannes Mahusius supra
dixerat; sed stylo paulum elegantiore. Mahusii porro
sententiam nobili fecisse videtur Baronius et alii

non pauci, qui hunc scriptorem pro Ariano ex hæ-
ticio habuerunt.

§. IV. — *Baronii sententia de Opere Imperfecto in
Matthæum, Hist. Eccl. T. V, ad annum 407. Titu-
montii eadem de re opinio.*

• Haud æquo animo pati possumus adscriptas hæ-
• se sanctissimo viro ejus titulo hæctenus consignata
• quinquaginta quatuor Homilias, quas Opus imper-
• fectum nominant, ut distinguant a consummato
• eundem evangelistam Commentario, novaginta et
• unam homilias complectente. Quis enim non ju-
• commoveatur, cum videat adscribi sanctissimo viro
• ab incerto auctore, sed certo hæretico, hæretico-
• runque deterrimo, compositas homilias illas puri-
• lentas, hæresum scatentes verminibus, quæ ne pu-
• lum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in
• sententiis, vel in dogmatibus, habent : sed sparsæ
• hæreses Manichæorum, Montanistarum, Arianorum,
• ac Donatistarum continent : atque plane in omnibus
• se prodat auctor longe longius ab Ecclesia Catho-
• lica alienum : qui Catholicæ Ecclesie toto orbe
• diffusæ sæpe detrahat, et vix in paucis veritatibus
• reperiri contendat? Hæctenus Baronius.

Tillemontius porro de Opere imperfecto hæc habet,
quæ nos Latine convertimus : « Non diu credendum
puto de Opere illo imperfecto. Putatur certe potius
Latine scriptum fuisse, quam ex Græco Latine trans-
latum. At certum omnino est, quantumvis contra
disceptetur, fuisse Arianum, Arianicæ hæresi addi-
ctissimum. Diuturna ac forte non ita utili perquisi-
tione opus esset ad explorandum quo tempore illud
vixerit. Certum utique est scripsisse post Theodo-
sium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic
scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimo
fructuum habet ad postrema Arianismi tempora, ad
scriptum circiter sæculum, ablegandum ipsum esse
suadet, quandoquidem hæc hæresis ad usque finem
sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque : hæc
vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam op-
rimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, et
imaginandi vi, et insolita disserendi ratione, Hispani-
cum esse facile crederetur. Ex aliis tamen locis an-
tiquior fuisse credatur. Videtur porro episcopos
fuisse; sed ex Ecclesia sua pulsus, commentarios
que etiam in Marcum et Lucam fecisse deprehendi-
tur.

• Putavere quidam hæreses illas omnes, quæ passim
• in hoc opere occurrunt, ab hæreticis insertas fuisse,
• demptisque illis additamentis, perfectam adhuc et
• planam manere sententiam, manuscriptosque adhuc
• haberi Codices, ubi illa additamenta in margine
• et altera manu descripta sunt. Si res ita se habeat,
• miror nullam ad istorum Codicum fidem factam
• fuisse editionem. In ecclesiasticæ rei commodum
• auctor hujusmodi ad Catholicas partes accederet;
• et auctor, inquam, qui in aliqua existimatione haberet,
• et forte majore, quam mereator. Nisi enim hujus-
• modi editio a viris fide dignis emissa prodeat, vix
• lectoribus suadatur posse hujuscemodi scriptorem
• ad Catholicas partes reduci. Facilius certe creditur
• pauca illa loca, ubi videtur Arianismum impetere,
• de industria vel inserta vel mutata fuisse : quæ etiam
• rudi incautoque modo addita sunt. Narratur Editio-
• nem esse Antwerpæ anno 1545 emissam, quæ de-
• nuo Lutetiæ cusa fuerit, ex qua Franciscanus quis-
• piam loca Arianismo faventia abstulerit; sed diem
• ipsum multa etiam Catholica abstulisse. Verum hæc
• Editio eruditus non placuerit oportet, quando omnes
• quæ postea emisse sunt Editiones, cum erroribus
• solius prodierunt. Explorandum esset num diversi
• simul opera juncta fuerint, ut ex locis aliquot sub-
• indicari fortasse videatur.)

Putat autem P. Vastelinus hoc opus esse Joannis
episcopi Jerosolymitani in fine quarti sæculi scriptum;
sed præter alias bene multas difficultates quæ contra
hauc opinionem sese statim offerunt, vel hoc rursus

ramento repulster, quod credi aequat, episcopum Ierosolymitanum Ierosolymam posuisse ad occidentem Galilee.

]. V. — *Hoc Opus non potest Chrysostomi esse : cuius sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur.*

Imperfectum illud Opus nec esse, nec esse posse Chrysostomi, certum est; omnia hic spiritus signa adsunt, styli perplexus, rudis atque strigosus, mirum quantum a Chrysostomi stylo differat, dictionis forma, rursi, ordiendi et claudendi ratio: ita ut ne cogitaverit quidem hoc sancto doctore adscribere quisquis ejus scripta vel medioeriter frequentaverit; ut taceam veresim Ariarium passim in his Homiliis occurrentem, aliosque errores, de quibus omnibus mox dicetur. Ad hæc autem hic scriptor hæc dubie Latine scripsit, ut patet tum ex styli ratione ipsa, tum ex Scripturæ sacræ locis, quorum pars maxima ex Bibliis Latinis excerpta fuit; sed quod nullam dubitandi ansam relinquat, hic quisquis sit auctor, Græci Bibliici textum, at a suo diversum, aliquando adhibet.

Jura queratur an ille ipse scriptor, ut hæresi suæ auctoritatem conciliaret, nomen Chrysostomi operi suo præposuerit, an vero anonymum opus ediderit, cui postea nomen Chrysostomi a quopiam præmissum fuerit. Certum quidem est jam a priscis temporibus Chrysostomi nomine insignitum opus fuisse, ut arguitur ex loco Nicolai I Papæ in responsis ad consulta Bulgærorum, Tom. 8 Concil. Labbæi p. 518, num. 31, ubi dicitur: « Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit, cætera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur; Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. » Quem locum habes in homilia 32 circa medium. Quamobrem forte credatur ipsam auctorem operi suo nomen Joannis Constantinopolitani præmississe, ut errores suos tanti doctoris auctoritate firmaret. Verum illud non sua vacat difficultate.

Si porro Chrysostomi nomen eminentius sit hic scriptor, non ideo inferendum erit ipsum episcopum fuisse, quod dicit Homil. 8 paulo post initium: *Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores*; sed si eminentius sit Chrysostomum, eminentius etiam fuerit episcopum. Cum autem dixit initio Homilia 32 se corpore absentem esse, sese fugere potuit Chrysostomum exsulem, quod fecit et ille qui Epistolam ad Cesariam Monachum Chrysostomo adscripsit, ut Eutychianam hæresim tanti doctoris testimonio confirmaret. Hinc liquet non posse ex allatis verbis argui hunc auctorem episcopum fuisse; si tamen ille nomen Joannis operi suo præfixerit, id quod certe verisimile non est.

Atenim quemodo potuit se Chrysostomum esse lingere ille, qui ut Homil. 52 circa medium: « Nam si consideremus ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. » Id est, tot fere anni erant a Christi ascensione, quot annis vivere solebant viri antediluvianii; atqui ante diluvium vita hominum erat non gentorum, imo plerumque annorum; unde sequi videtur eum, qui hanc temporis notam posuit, non potuisse se Chrysostomum esse lingere, vel nomen suum huic operi præmittere. Neque tamen potest hæc nota ut verba sonant, accipi nam præterquam quod id significat vox *prope* hic adhibita, certum est huic librum nono sæculo, quasi Chrysostomi esset, jam diu in usu fuisse. Ad hæc autem illa quæ de Theodosio Magno et de tempore subsequenti, de gentilium religione quasi adhuc vigente, deque Arianismo Ecclesiam, episcopos, atque presbyteros passim habente; hæc, inquam, omnia, non ad nonum vel octavum, imo vix ad septimum sæculum referri posse videntur: quare illa annorum computatio oscitante haud dubie facta fuerit.

Nota vero in qua de Theodosio agitur hæc habet Homil. 49 paulo post initium: « Et nos quidem ex-

posuimus hæc auditiones prætorum, et famas, et terræ motus, et pestilentias, auditiones hæresum, et insipias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones æorum, quæ ante processerunt a tempore Constantini usque ad tempus Theodosii. Abominatorem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsam exercitum Antichristi, et cæteras hæreses, quæ corpus publice habere Ecclesiæ, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem prætorum, famas et tumultus, et pestilentias intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc: abominatorem autem desolationis intelligat esse ipsam Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, ea multos fidelium desolare, non irrationabiliter dicit. »

Sic ille afflictas res Arianorum deplorat, quæ sub Constantino per Nicænam fidem depulsæ, sub Theodosio autem Magno prostratas sunt, ita ut ab illo tempore usque nunc, sive usque ad auctoris tempus illæ pressum semper feriat. Hoc autem decantat ille fere per totum librum: nam vere Arius erat, ut mox probabitur. Id ipsum etiam ait in Homil. 49 paulo ante medium, nempe tempore Theodosii expugnata fuisse Ecclesiam, scilicet Arianismum, quem ipse unam veram Ecclesiam esse pugnat; quod in eadem Homilia indicat infra: *Hæresis Homosianorum*, inquit, non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresim non similiter sapientibus. Hoc plurimis in locis repetit. His perpensis opinor vel circa finem sexti, vel septimo sæculo scriptum hoc opus fuisse. Tillemontius autem, qui illam priorem temporis notam non animadvertit, hæc circa tempus scripsit: « Certum utique est illum scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum evertit, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet, ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum ablegandum ipsum esse suadet; quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam opprimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi et insolita dissorendi ratione, Hispanus case facili putaretur. Ex aliis tamen locis antiquior case credatur. »

Jam non queram quo tempore decimas in Ecclesia solvi cœperint, neque enim id puto ad institutum pertinere nostrum. Nam hic scriptor cum decimas commemorat, non de decimis fructuum agit, quales in Ecclesia instituta fuerunt; sed de *portionibus* ecclesiasticorum, quæ a priscis Christianis dabantur, quas decimas appellat, quia de decimis Veteris Testamenti hic agitur, ubi illud evangelicum explicatur: *Vos vobis qui decimas mentham et natum et cyminum*. Hujus occasione dicit scriptor iste: « Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum ontripebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimæ non obtulisset. Si quis autem de populo in Deum peccabat nemo curabat corripere eum Sic et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter, si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur ac turbatur. Si autem viderit aut episcopus presbyterum Et portiones quisque suis secundam dignitatem suam vigilantè aspiciunt et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere, circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, non murmurant contra eum. Quam compendiose in tribus his (nempe judicio et misericordia et fide) complexus est et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem. » Illæ pestrema verba, si populus decimas non obtulerit, etc., perspicue referuntur ad locum Evangelii ubi de deci-

nis agit, quæ sub Veteri Testamento solvebantur; neque hinc puto colligi posse decimas tunc temporis a Christianis solutas fuisse. Quod autem adjicit Tillemontius, hæc ab Hispano dici posse, quia hæresis Ariana in Hispania ad usque finem sexti sæculi viguit, illud, inquam, potest hoc argumento refelli. Si Hispanus erat ille, et si septimo sæculo scripsit, non debuit Arianae hæreses extinctionem ad Theodosium referre. Ariana quippe hæresis ibi sub regibus Arianis viguerat, et a Reccaredo subsequentibusque regibus oppressa fuit. Contra vero hic scriptor se sub Romano imperio degere non semel subindicit, ut in locis supra memoratis, necnon in alia Homilia 38 circa medium, ubi ait: « Quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei: et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur.

Quod autem ea quæ supra dicta sunt confirmare videtur, cum hæc scriberentur, adhuc gentilium religio vigeat, ut arguitur ex iis quæ leguntur Homilia 10 circa medium: « Ut puta, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus Deus est... Nam disciplina Domini ex moribus familiæ demonstratur. Non sicut nostri philosophi qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. » Et Homilia 13 circa medium: « Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant dæmones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt: orant reges mortuos, Jovem, Mercurium cæterosque. » Et Homilia 20 ante finem: « Si autem de fundamentis fidei aliquid fuerit passus: id est, si prævaricatus fuerit et ad gentiles aut hæreticos transferit, tunc est ruina ejus magna. » Hujusmodi non pauca deprehenduntur, maximeque in fine Homiliæ 26, ubi hortatur ut a gentilium consortio caveatur.

§. VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomæum fuisse probatur.

Hic scriptor quisquis sit sese manifeste prodit Arianum et Anomæum. Cumque jam a multis retro sæculis, atque, ut credere est, ab ipso auctoris tempore ipsiusque manu, Chrysostomi, sive Joannis Constantinopolitani nomen præfixum habuerit, multi in tot loca Arianismum præ se ferentia incidentes, ea vel quibusdam mutatis in Catholicam sententiam reducere conati sunt, vel penitus sustulerunt; alii postea qui in hæc truncata ac mutata exemplaria inciderunt, ea quæ sublata fuerant in margine scripserunt. Hujusmodi exemplaria quædam se vidisse testatur supra Erasmus. Quidam autem hujusmodi errores et alios quoque diversi generis conspicuit, quos Joannis Chrysostomi sustulerunt. Mahusius vero Franciscanus, qui hunc Commentarium Joanni Chrysostomo asserere in animo habebat, secundum aliquod exemplar castigatum, ut ille putabat, hunc Commentarium edidit. Sed frustra cessit conatus ejus: nam in exemplari adhuc ipsius Arianismum deprehenditur, ut infra dicemus. Etenim illi, qui opus emaculare conati sunt, id non ita feliciter sunt exsequuti, ut paulo post monstrabatur.

Scriptis autem hic auctor, cum post Theodosii tempora Arianorum Anomæorumque reliquæ paulatim exstinguerentur, id curantibus scilicet episcopis aliisque Catholicis, quos ille ut hæreticos et hæreticorum deterrimos passim insectatur, dum sectæ suæ jam ad exiguum numerum redactæ sortem deplorat. Porro virus hæresis suæ passim depromit. Sic Homilia 19 post medium: « Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. » Hic autem loquitur de Trinitate personarum æqualium,

quam damnabant Ariani, et quam hic scriptor sepe repudiat. Hoc impium dictum reliquit in editione sua Mahusius, etsi manifeste Ecclesiam Catholicam impetat, quam hic et alibi prævaluisse, et supra cæteras hæreses principatum obtinuisse dicit, et quidem tempore Theodosii, quando certissime fides Catholica supra omnes sectas prævaluit. Et Homil. 22 paulo ante finem: « Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic: Si ego sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, » etc. Hic porro omnia quæ hæresim Arianam sapiebant sustulit Mahusius. Et Homilia 28 paulo ante medium, in hæc verba, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, sic habet: *A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? Aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis?* Hunc porro locum intactum reliquit Mahusius, quia paulo infra quædam adjiciuntur, quæ videntur ad Catholicam doctrinam accedere.

Sed clare Homilia 31 paulo post medium, in hæc verba, *Dixit Dominus vineæ procuratori suo*: *Cur procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui sancto. Et si volneris, concedo tibi ut Pater Filio dicat. Non quero utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filii: sed hoc dico, quia procurator domus et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patris familias, quomodo locum habebit ternitas tua? Si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ. Si vero non æqualis dignitas, quomodo una substantia?* Hæc porro omnia sustulit Mahusius, licet primi auctoris et stylum, et seriem, et doctrinam exhibeant.

Homilia vero trigesima quinta circa medium in hæc verba, *Non est meum dare vobis*, ita loquitur: *« Quid ergo? mentitus est Christus dicens, Non est meum? Non. Omnis enim qui habet potestatem, acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? Ergo inter eum ejus non est, et inter eum cujus est, nec una persona est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit tale unum Deum cælestem colere, qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos potest æquales, quorum non est æqualis potestas? »* Hæc postrema ab his verbis, *Ergo inter eum*, etc., abscidit Mahusius.

Homilia vero quadragesima quinta ante finem in hæc verba, *Implete mensuram patrum vestrorum*, hæc ait: « Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: impleant enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similes multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum impleant mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes ad dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit, sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram impleant patrum suorum gentilium. Et id enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam impleant mensuram Judæorum patrum suorum: nam et illi purum hominem se crederent credentes, dicebant ad apostolos: *Ecce*

ini implevisti Jerusalem doctrina vestra, et vultis ducere sive nos sanguinem istius hominis. Si enim uno pinus est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei, salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non eum. Quando vides eos persequentes et facientes unia quæ diximus, non mireris: implet enim ensuram Judæorum et gentiliū patrum suorum. » Et hunc quoque locum Mahusius totum sustulit. In-textum autem fuisse in textum scriptoris, quis crederit umquam? Hic enim Catholicis non solum maddicitur, sed etiam ipsis hæretica dogmata falso scribuntur. Ubi animadvertendum est in reliqua nullia contra hæreticos, scilicet Homoousianos et atholicos multa dici, quasi Ecclesiam veram persecutes, qui, inquit ille, *rumpentes viscera matris, recesserunt ad principatum. Quinam autem erant isti in tempore Theodosii pervenerant ad principatum, isti Catholicis? Nam queritur ille a tempore Theodosii suum tempus, usque nunc, illam sectam prævaluisse. Ac per totam ferme Homiliam sequentem in hæreticos illos invehitur qui suo patrumque suorum tempore grassati sunt. Quanta passi sunt, inquit, ab hæreticis patres nostri.*

In Homilia autem 48 tota fraus eorum, qui seriem actoris sæpe vel detruncarunt vel interpolarunt, eiegitur. Sic vero circa medium legitur: « Nam mnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur surgere, quæ non sapient similitur; ut puta hæresis otiana (sic) non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis homoousianorum non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresibus non similitur sapientibus. » Manifestum est, in hunc locum, mutato tantum sereseos sive hæreticorum nomine, repetitionem inventam fuisse: nam idem ipsum pene iisdem verbis dicitur de hæresi Photini et de hæresi Homoousianorum, alterutrum autem in seriem inductum fuisse certissimum est. Omnis autem suspicio, ne dicam certitudo, cadit in hæresim Photini, quæ sæpe quarto sæculo in Ecclesia proscripta, ac pene oppressa, numquam ita riguit, ut posset Ecclesiæ Dei, omnibusque aliis hæresibus tantum negotii facessere; sed exploratum habeo eos qui hunc scriptorem, qui se Arianum toties professus est, ad Catholicam sententiam, demptis mutatisque compluribus locis, reducere sunt conati, illa de Photino iis quæ de Homoousianis dicuntur substituere voluisse, ut auctorem Commentarii vel invitum Catholicum redderent: ac postea casu nescio quo factum esse ut utraque clausula in textu maneret in omnibus exemplaribus quæ vidi, uno excepto Mahusii Editio, ubi ea, quæ de Homoousianis dicuntur, pro more sublata sunt. Quod autem Homoousianos hic sive Catholicos scriptor impetere velit, liquidum est ex iis quæ initio Homiliæ sequentis 49 leguntur: ubi hic scriptor de abominatione desolationis agens deque Antichristo, hæc habet: « Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtulit Ecclesiæ locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetisse, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas Deo. Et hoc est forte, quod Apostolus dicit: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus.* Et sic omnia mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. » Quæ est autem illa hæresis, quæ obtulit Ecclesiæ locum et stetit in loco sancto, idque a tempore Theodosii, ut alibi dicit ipse, nisi Catholica Ecclesia, quam ipse Homoousianorum hæresin vocat? Et quis hæc de Photinianis hæreticorum obscurissimis dicta esse credat?

§. VII. — *Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur.*

Quia quis ab Ecclesiæ unitate recessit, nihil mi-

rum si in varios errores delabatur: amissa quippe ancora, navis quoquoversum fertur. Hic itaque scriptor quem Arianum fuisse demonstravimus, diversos errores ubique spargit, quorum quosdam ipsosque præcipuos hic tangere non gravabimur.

Perinde atque Donatista dicit Anonymus, baptismum hæreticorum nullum esse, deindeque baptizandos illos esse qui ab hæreticis baptizati fuerunt; sic Homilia quinta paulo ante finem: « Ex tunc cepti Jesus prædicare, ex quo in aqua quidem baptizatus est a Joanne: in Spiritu autem a Patre, ut possit de seipso alios baptizare, secundum hominem dico, quia si non fuisset baptizatus, alios baptizare non poterat. Quomodo autem nudus vestiat nudum, aut quomodo mendicus faciat alterum divitem? sic et ipse qui baptizatus non est, quomodo alteri potest baptismum dare? Secundum hoc et de hæreticis dicimus: quia ubi est fides, illic est Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi sacerdos: ubi sacerdos, ibi baptismum: ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi autem fides non est, ibi nec Ecclesia est: ubi Ecclesia non est, nec sacerdos est: ubi sacerdos non est, nec baptismum: ubi baptismum non est, nec Christianus fit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secundum baptismum, qui non intelligit quod est primum? » Hunc quoque locum prætermisit Mahusius, quia in quodam exemplari deerat; nimirum quidam ex iis qui Chrysostomi opus esse censebant, hæc quasi Chrysostomo indigna sustulerant. Similiterque in medio Homiliæ tertiæ supra, duo loca, quæ eadem ipsa de baptismo repetendo efferebant, abstulit, quæ tamen loca et ad seriem pertinent, et a primo auctore, uti quidem existimo, posita fuerant.

Primis Ecclesiæ sæculis cum gentiles furerent in Christianos, cautum erat ne Christiani sese idololatris offerrent, neve infensus Christiano nomini adorarentur et palam coram illis Christum confiterentur et prædicarent, ne graves hoc pacto contra Christianos persecutiones excitarentur. Hic autem scriptor Homilia 23 circa medium dicit eos qui veritatem quoquo modo tacent esse proditores veritatis: « Hæc autem diximus, inquit, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu... Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. »

Homilia vero undecima circa medium de Eucharistia hæc prave dicuntur: « Si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur: quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum præparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis. » Hic porro locus in quibusdam exemplaribus deest; vereque alibi ad Catholicam de Eucharistia doctrinam magis accedit hic Anonymus.

Homilia porro trigesima secunda circa medium de secundis nuptiis ita temere loquitur: « Et apostoli præceperunt secundas adire nuptias propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere, secundum præceptum Apostoli est. Secundum autem veritatis rationem, vere fornicatio est; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, sit honesta fornicatio. »

Hujusmodi forte non pauca observabit studiosus lector: nam, ut notat supra Erasmus, multas habet hic scriptor sententias suspectas et improbatas; et alioquin qui semel a fide descivit, quid mirum si passim erret vel temere loquatur?

§. VIII. — *De stylo Anonymi hujusce. Multa descriptis ex libris apocryphis.*

Etsi non ineruditus sit iste quisquis sit auctor,

stylo utitur admodum rudi et strigoso, verbis dictionibusque inusitatis sæpe redundante. Quoniam vero apocryphos multos libros nobis ignotos legerat, multa futilia sæpe admisceat. Nam ut taceam ridiculas interpretationes nominum Hebraicorum, quas persæpe refert Homilia prima, cum genealogiam Christi explicat, nescio unde expiscatus sit illa quæ de filiabus Adami eadem homilia dicit: « Vis autem scire quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores, quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifam et Edoclam; et non peccaverunt, quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. »

Commemorat autem Anonymus librum nomina Seth, unde mutuatus illa esse videtur apocrypha et insulsa, quæ de magis deque monte Victoriali narrat. Homilia vero decima quarta circa finem orationi Dominicali hæc verba adjicit: *Quoniam tam et agnam et virtus et gloria.* Quæ alibi etiam commemorari puto. Nihil mirum ergo, si talis homo, apocryphis gaudens, librum etiam Pastoris et Clementinas adhibeat. Quæ etiam apocrypha opuscula nonnulli sanctorum Patrum adhibuerunt.

Anonymus hic in *secretioribus libris scriptam* em dicit Homil. 4 paulo ante medium, Joannem Baptistam a Christo baptizatum fuisse.

ERUDITI COMMENTARIUM IN EVANGELIUM MATTHÆI, INCERTO AUCTORE,

Prologus¹.

Sicut referunt, Matthæum conscribere Evangelium causa compulsi talis. Cum facta fuisset in Palæstina persecutio gravis, ut periclitarentur dispergi omnes², ut carentes sorte doctoribus fidei, non carerent doctrina, petierunt Matthæum, ut omnium verborum et operum Christi conscriberet eis historiam, ut ubicumque essent futuri, totius secum haberent fidei statum. Quod autem ab humana ejus cepit nativitate, et humanam ejus generationem exposuit, compulsi implia impudentia Judæorum, denegantium Jesum Christum de David semine ducere genes. Corpus autem narrationis suæ ordinavit hoc modo: primum nativitatem, deinde baptismum, tertio tentationem, in quarto doctrinam, in quinto miracula, in sexto passionem, in septimo resurrectionem, et ascensionem ejus; non solum historiam de Christo exponere voleus per hæc, verum etiam evangelicæ vitæ statum docere: quoniam nihil est quod ex parentibus nascitur, nisi iterum per aquam et Spiritum sanctum renati fuerimus ex Deo, quoniam quod ex carne nascitur, caro est; quod autem de spiritu, spiritus est (Joan. 3. 5. 6). Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare, quoniam ad hoc quisque ungitur. Et recedificatur in baptismo, ut contra tyrannum suscipiat bellum. Post hæc, quasi omni superata tentatione, factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat: et quia miraculorum faciendorum non est semper necessitas, doctrinam suam bonæ vitæ, quasi miraculis, factis commeadet. Si autem laicus est, operibus doceat fidem: operibus se et hominibus commendat, et Deo. Deinde quia non possumus aliter exire de mundo, nisi solutum fuerit corpus, per quod ingressi sumus in mundum, necesse est exire nos de hoc stadio mundi. Et quoniam omnis vita nostra tentatio fuit, restat ut tentationis victoriam resurrectionis merces sequatur et gloria. Matthæus sanctorum quidem, præcipue tamen peccatorum evangelista, qui non solum sermone, sed etiam ipsa vitæ suæ correctione peccatoribus evangelium prædicavit. Numquam enim telonearius constitutus, qui consueverat pecunias colligere perituras, factus fuisset evangelista, ut sermones conscriberet in æternum manuros, nisi ut

suo exemplo peccatores ad misericordiam penitentia invitaret: qui aliquando fuit cautus logotheta rationum terrenarum, nunc autem diligentissimus est dispensator spiritualium præceptorum. Tunc malus pauperes fecit fraudando pecuniam, nunc autem innumerabiles divites facit prædicando justitiam, ut magnificemus Dominum propter eum voce prophetia, dicentes: *Hæc commutatio dexteræ Excelsi (Psal. 7. 11).*

Homilia prima ex capite primo.

Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Liber est quasi apotheca gratiarum. Sicut enim in apotheca divitis alicujus omnis homo quod desiderat invenit: sic et in isto libro omnis anima quod necessarium habet invenit. Quid est quod ait, *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham?* Et quomodo dicit Isaias propheta, *Et generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)?* Sed ille divinam generationem ejus inenarrabilem esse pronuntiat, iste autem carnalem exponit. Propterea non dixit, *Jesu Christi filii Dei:* sed *Filii David, filii Abraham.* Et quare Joannes statim in principio Evangelii sui divinitatis ejus monstravit naturam dicens: *In principio est Verbum, et Verbum erat apud Deum (Joan. 1. 1)?* Quoniam Joannes, inter gentes in exilio constitutus, Græco sermone Evangelium causa gentium scripsit: quæ non cognoscebant si Deus Filium habet, aut quomodo genitum habet: idcirco superfluum erat primum incarnationis ejus mysterium gentibus demonstrare, cum illum ipsi quis esset nescirent: ideo necessarium fuit primum istis ostendere, quia est Filius Dei Deus: deinde in sequentibus, quia carna suscepit, dicens: *Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Ibid. 1. 14).* Matthæus autem Evangelium Judæis Hebraico sermone conscripsit, sicut jam diximus supra, ut Judæi gentes edificarentur in fide. Judæi enim semper cognoscebant, quia est Filius Dei, et quomodo est Filius Dei. Superfluum ergo erat exponere eis divinitatis ejus naturam, quam ipsi optime cognoscebant; necessarium autem fuit mysterium incarnationis ejus ipsis ostendere. Quare autem non illi sufficit dicere illum filium Abraham solius, aut David solius? Quia ad ambo a Christo nascituro ex eis, promissio fuerit facta. Ad Abraham quidem sic: *Et in semine tuo benedicentur omnes tribus terræ (Gen. 22. 18):* quod intelligi non potest nisi in Christo, quoniam inter ceteros Judæos et gentes numquam amicitia stabilis fuit. Ad David autem ita dicit: *Juravit autem Dominus David scri-*

¹ Titulus in Codice Vallis Dei Carthusianorum: *Incipit originale s. Joannis Chrysostomi super Matthæum.* Alter titulus ibidem: *Incipit Commentarius sancti Joannis episcopi in S. Matthæo Evangelista.*

² Cod. V. D.: *dispergi omnes*, quæ lectio non spernenda. *Alii, dispergi omnes.*

d, et non frustrabitur eum : de fructu ventris tui pone super sedem tuam (Psal. 131. 41). Ideo ergo rursusque filium dicit, ut utriusque promissionem in risto impletas ostenderet. Deinde quia Christus tres mitates fuerat habiturus, rex, propheta, sacerdos; ratham autem habuit duos filios, et duas dignitates : prophetam enim fuit, et sacerdos, sicut Deus ad illum ait in Genesi : Accipe sarcam triennem (Gen. 15. 10), etc., propheta autem, sicut ait Dominus ad Abi-lech de illo : Quoniam propheta es et orabit pro te, tabus eris tu, et domus tua (Ibid. 20. 7); ideo ergo rex est filius Abraham et David, ut propheta quidem eligatur et sacerdos ex Abraham, rex autem ex vid. Item ideo non dictus est tantummodo David us, quia David rex fuit et propheta, sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut iusque patris triplex dignitas originali jure cognoscatur in Christo. Sed quare prius David nominavit, in Abraham precedat in tempore? Prima ratio et simplex hæc est : eum propositam esset evangelistæ Abraham generationes Domini numerare, si prius dasset eum filium Abraham, postea autem David : cessare habebat iterum reverti ad Abraham, et in ipso non bis eum numerare. Altera autem ratio est, quia ipsi dignitas major est quam naturæ. Nam ipsi ratham precedebat in tempore, David tamen prælebat in dignitate. Et quomodo major fuit David, am Abraham, cum quandoque David reprehensus sit in peccato? Sed audi, quoniam David de nimia stitia sua confidens dicebat : Domine Deus meus, si i istud, si est iniquitas in manibus meis (Psal. 7. 4). m, Iniquitatem si conspexi in corde meo, non exan-t Deus (Psal. 65. 18). Ergo dimissus est, ut circumveniretur a carne : non ut iniustitia ostenderetur is, sed ut ejus jaetantia comperceretur. Abraham ter fidelium, quem Deus voluit exemplum esse retorum, dicens ad eum : Exi de terra tua, et de co-atione tua : et veni in terram, quam tibi demonstrabo ien. 12. 1); ut sciant omnes homines, quicunque vuerint esse filii Abraham, et terram illam vivam unctionis accipere, de qua scriptum est : Credo lere bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13) : omnia bona sua debent continere, sicut Abraham ram suam contempsit, et parentes suos carnales nitere, sicut ille cognationem suam dimisit. Qui tem Abraham imitari noluerint, non possunt esse i Abraham. Abraham autem genuit Isaac, qui inter-atur risus. Risus autem sanctorum est, non stulta chinatio laborum, sed rationale gaudium cordis, i fuit per omnia mysterium Christi. Sicut enim ille iac, desperantibus jam parentibus, in ultima sen-ente donatus est lætitia suis, ut cognoscatur, quia n erat filius naturæ, sed gratiæ : sic et noster iac in novissimo sine productus est a matre Judæa udium cunctis, sicut dicit angelus ad pastores : e evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni i (Luc. 2. 10). Unde ait Apostolus : Postquam venit itado temporis, misit Deus Filium suum natum ex mu-re, natum sub lege (Gal. 4. 4). Sed iste per virginem, e de ann, ambo extra spem naturæ. Ille postquam ater ejus parere posse cessaverat, iste priusquam ater ejus parere posse inciperet. Sed ille de ancicula eo jam deficiente, iste autem de virgine incorru-a : quia ille Isaac filios fuerat generaturus in lege rumpenda, iste autem in gratia permanens. Sicut um mater nescivit, quando ducebatur ad immolan-um, sed postquam reversus est cognovit quia erat iatus : sic istum synagoga non cognovit esse Fi-um Dei, cum duceretur ad mortem; sed postquam surrexit a mortuis, tunc cognoverunt eum Judæi. cut ille ligna portavit, ubi fuerat incendendus : et iste lignum portavit, ubi fuerat crucifigendus.

Sicut ille non restitit Abraham, cum vellet eum occi- dere, sed dixit, Pater mi, liga mihi manus et pedes, nequando insurgam in impugnationem : sic et ille non contradixit Patri, sed paratus respondit, Si pos- sibile est, transeat a me calix iste : sed non sicut ego volo, sed sicut tu, Pater (Matth. 26. 39). Isaac autem genuit Esau et Jacob, in signa duorum sæculorum. Esau a capite usque ad pedes totus pilosus, sæculum pri- mum hoc significat, quod ab initio usque ad finem totum quasi asperrimis pilis iniquitatum repletum est. Jacob autem totus speciosus et nitidus, futurum sæculum significat, quod totum pietatis decore ful- gebit, et non invenitur in illo aliqua asperitas aut nigredo peccati. Et quemadmodum cum de utero ma- tris suæ exiret Esau, tenuit plantam ejus Jacob : unde Hebraice Jacob appellatus est, id est, supplantator : mox enim ut illius pedes egressi sunt, istius caput apparuit : sic et in fine sæculi istius statim illius sæ- culi principium apparebit. Et quemadmodum Esau persequebatur Jacob, sic filii sæculi hujus sequuntur filios sæculi illius : et sicut ipse, ita et filii ejus, non resistendo sed fugiendo superant malos. Nam quem- admodum tunc mater adivit Jacob, dicens ei : Fili, audi me et fuge in Mesopotamiam, donec quiescat ira fratris tui (Gen. 27. 43. 44) : sic et Ecclesia filios suos quotidie docet, cum persecutionem patiuntur, dicens : Si vos persecuti fuerint in civitate ista, fugite in alteram (Matth. 10. 23) ; et, Date locum iræ (Rom. 12. 19). Jacob autem genuit Judam et fratres ejus. Et noster Jacob genuit duodecim apostolos in spiritu, non in carne : verbo, non sanguine. Nam sicut ille cum suis duodecim descendit in Ægyptum, ut multiplicaretur : sic et Christus cum suis duodecim apostolis descendit in mundum, et multiplicatus est per totum mundum, sicut res ipsa testatur. Item sicut ille descendit, ut medullam Ægypti manducaret : sic et Christus cum suis apostolis intravit in istum mun- dum, ut medullam hujus mundi manducaret, id est, acquireret sibi. Medulla enim hujus mundi sunt homi- nes sancti. Sicut enim medulla quamdiu in arbore fuerit sana, semper floret ; cum autem percomesta fuerit, tota paulatim marcescendo siccatur : et sic quamdiu sunt fideles, stat iste mundus. Nam sicut egredientibus Israelitis de Ægypto, exterminata est Ægyptus : sic et sancti cum de isto mundo defecerint, casurus est iste mundus. Judas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens : Confiteor tibi, Pater, Do- mine cæli et terræ (Luc. 10. 21). Quia sicut Judas me- retatrici conjunctus est, et dedit illi virgam et annulum : sic et Christus ecclesie meretrici ex gentibus se con- junxit, et dedit illi pro mercede conjunctionis vir- gam crucis, et annulum Spiritus sancti per bap- tismum, quasi signaculum fidei præcedentis, quem etiam alibi lascivo filio revertenti dari præcepit pater benignus. Et ideo forsitan Thamar, uxor ejus, inter- pretatur immutata, vel exacerbatio : quia et in ipsa habet intellectum convenientem et in Ecclesia. In ipsa quidem, quia cum esset casta, in meretricem se immutavit, et facta est exacerbatio Judæ in ira, sicut Genesis liber testatur. In Ecclesia autem, quia fuerat ecclesia meretrix, et exacerbatio Dei, postmodum au- tem immutata per fidem Christi facta est casta. Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar. In mysterio Judaici populi et gentilis. Zara enim primus ex utero- egressus apparuit, obstetrix autem ligavit illi coccum ad manum, signans populum Judaicum rubricatum sanguine circumcisionis. Retracto autem Zara proces- sit Phares : interclusa est enim caro in qua Zara erat inclusus ; hæc autem in qua Phares erat inclusus, ad- aperta est, ideo et processit primum (Gen. 38. 27-30). Sic Judaicus populus primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrosa mundi procedens, et ideo signatus est cocco circumcisionis, putantibus omnibus, quia ipse

¹ Sic V. D., quam lectionem etiam in margine habent alii.

² Codex V. D. habet, factum ex muliere, factum sub lege, sic notatur in margine prius Editorum.

³ Ita V. D. et prius Editi in margine, atque hæc videtur esse vera lectio. Editi in textu, popularum.

populus Dei erat futurus primus. Sed quid? Posita est ante faciem ejus lex, quasi sepes, ut impediret justitiam ejus. Nam lex impedit fidem, non adjuvat, sicut scriptum est: *Præquam veniret mandatum, peccatum quidem mortuum erat, ego autem vivebam: postquam venit mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum* (Rom. 7. 9. 10). Sic ergo impeditus est populus Judaicus per legem, ut non ad justitiæ lucem veniret: sed subito temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Judæos et gentiles, sicut ait Apostolus, *Medium parietem maceris solvens* (Ephes. 2. 14): sic factum est, ut ethnicus populus, qui primum, Judaico populo apparente, quasi in vulva tenebrosi mundi tenebatur inclusus: postquam rupta est lex per Christi mandata, excluso Judaico populo, iste primus processit ad fidem, et postea sequitur Judaicus populus, sicut ait Apostolus: *Ecce mysterium vobis dico. Ex parte cæcitas in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus feret* (1. Cor. 15. 51. Rom. 11. 25. 26). Sive autem Zaram quis dicat in figuram populi fuisse gentilis, qui primum per prophetas demonstratus apparuit, et ab eisdem prophetis dominici sanguinis cocco signatus est. Dum enim per Christi sanguinem regenerandus prophetizabatur, cocco dominici sanguinis signabatur: Phares autem in figura Judaici populi, qui sæpe legis excluso populo gentili, primus processit, illo postea sequuturo: maceria legis sublata, non incongrue dicitur: propter quod et nominatus est ille Zaram, quod est oriens, vel nobilis. Iste autem Phares, quod est præcisio, quoniam populus Christianus semper oriens erat futurus, semper illustris; Judaicus autem interjectus legis præcisus ab eo. Et videtur quidem Judas ex incesto nurus suæ Thamar conjungio filios suscepisse, revera autem neque ex meretrice. Meretrice enim non fuit, quia propter amorem seminis Israel finxit se meretricem, cum non esset. Nurus autem non fuit, quia nullus filiorum Judæ habuit eam: nam primus filius Judæ, cum Judas, suo ipsius experimento exterritus, noluisse ei accipere conjugem ex filiabus Chananaeorum, sed dedisset ei Thamar ex filiabus Aram, mater autem ejus, cum esset Chananaea, hortaretur eam accipere ex genere suo: ille consilio matris usus, non contigit eam, propter quod et percussit eum Dominus malignantem. Alter autem filius, auditio quod fratri suo semen fuerat suscitatura, non sibi, semen suum effudit in terram, propter quod et ipse percussus est. Et sic factum est, ut Thamar virgo maneret. Hæc autem ita de filiis suis gesta cum nesciens Judas diu lamentaretur, et plangeret, poenitens quia nefandum opprobrium cum nuru sua, ut putavit, fecisset in Israel, et diu precaretur Deum, nec luctus sui terminum faceret, adstitit ei angelus Domini, et hæc omnia exposuit ei, sicut fuerant gesta, et consolatus est eum. Judas autem tante fuit religionis, ut et postquam cognovit non eam fuisse uxorem filiorum suorum, non acquieverit ei appropinquare: quoniam etsi quantum ad Deum ipsa non erat nurus, tamen quantum ad scientiam hominum nurus videbatur. Providebat enim bonum, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. *Phares autem genuit Esrom*. Quoniam quidem causa et ratione providentiaque Dei posita sunt hæc nomina, credimus, maxime cum essent hi principes generis electorum: qua autem causa et ratione posita sunt, vere ipsi scierunt, qui posuerunt, et Deus, cujus providentia ponebantur. Nos vero quod intelligere possumus in nominibus ipsis, hoc loquimur, maxime cum nullam scripturam canonicam de istis personis habeamus. Esrom enim, sicut Hebræorum sermonum nominum interpretes dicunt, interpretatur, jaculum videns. Jacula autem sunt inimici, omnes passiones carnales, quas intrinsecus diabolus jaculatur in animam, et omnes tentationes adversitatum, quæ proveniunt fidelibus extrinsecus jaculante diabolo. Omnes deinde homines iniqui, quos vel contra veritatem, id est Dei voluntatem, vel contra servos ejus excitat

inimicus, jacula ejus sunt, de quibus omnibus ait Apostolus: *Ante omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia jacula maligni igne extinguere* (Eph. 6. 16). Qui ergo videns est jaculum, vigilans est contra versutias inimici, et de longe prospicit jacula ejus et cavet, aut scuto fidei suscepto retorquet ad Dominum. Vult ergo Dominus omnes servos suos videns esse jacula super se venientia. Qui autem non videt ea super se venientia, quomodo ea declinet? Potest aliter homo justus jaculum videns intelligi, ut sit ipse jaculum videns Christi, cum et ipse Christus dicat jaculum Patris, Isaia dicente: *Qui posuit in me sagittam electam in pharetra sua* (Isai. 49. 2). In ergo vir fidelis, et jaculum Christi, et missus a Christo: et jaculum est, non irrationabile, sed rationale: et videns, ut sciat ipse quæ debet confingere, et quæ pertransire. *Eorum autem genuit Aram*. Aram interpretatur visio eorum, vel irritatio eorum, vel elatus, et lux eorum. Sicut nomen istorum significatio est intelligere: æstimo quod in tempore istius Aram, in Israel in Ægypto valde erant multiplicati et elati, et refulgentes. Et multiplicatio eorum zelabilis facta est in oculis Ægyptiorum, et irritatio erat facta ipsorum, secundum quod in Exodo scriptum est: *Ecce genu filiorum Israel multiplicatum est super nos; venite ergo, circumveniamus eos* (Exod. 1. 9. 10). Et in tempore ejus forsitan gementes eos sub depressione Ægyptiorum Dominus vidit, sicut scriptum est: *Videns enim afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitus ejus audivi* (Exod. 3. 7). Idcirco secundum providentiam Dei tale nomen ei impositum est, vel quia irritaverunt Ægyptios valde crescentes, atque elati; vel quia vidit eos Dominus ingemiscientes et laborantes. Et ex consideratione temporis ipsius credibilis res est. Nam tribus modis circumvenierunt filios Israel: primum in opere luti, deinde per obstetrices, tertium ut expositos facerent infantes suos, in quo tempore natus est Moses. Denique ipse Aram Aminadab filium accepit uxorem, sororem Naason. Inter circumventionem ergo unam, et inter circumventionem alteram non nisi ¹ ut aliquot transacti sint anni. Et ita fit, ut recte multiplicatio filiorum Israel in tempore Aram zelabilis facta fuisse intelligatur, et afflictio ei supervenisse, et Dei visitatio eum perspexisse. Conventer autem Aram, qui erat irritatio Ægyptiorum, vel visitatio ipsorum, vel lux eorum, genuit filium Aminadab, qui interpretatur, vel gens desiderata, vel populi mei voluntarii. Nec enim facta fuisset super eos visitatio Dei, nisi gens desiderata fuisset, et populus voluntarius. Neque fuisset irritatio Ægyptiorum, nisi desiderabiles et voluntarii Deo fuissent: et usque nunc qui desiderabiles sunt, et voluntarii Deo, illi sunt zelabiles, et irritant ad invidiam sui tenebrarum viros. Idipsum autem est voluntarium esse populum, et gentem esse desiderabilem. Qui enim voluntarius est Deo, et dicit, *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. 53. 8), ipse est et desiderabilis apud Deum: et qui desiderabilis est Deo, sine dubio voluntarius est: qui non omnino subjectionem hominum diligit Deus, aut famulatum, sed voluntariam subjectionem, et voluntarium famulatum. Natura enim omnes sub Deo sunt, quoniam et a Deo creati sunt. Voluntate autem non omnes sunt Dei, quia secundum opera diabolo se substernunt. *Aminadab autem*, qui erat voluntarius populus, vel gens desiderata, genuit *Naason*, qui interpretatur refectionis, id est requies. Vere enim quicumque est voluntarius Deo, et prebet se desiderabilem apud Deum, generat sibi refectionem et requiem. *Contra autem Naason*, in cujus tempore filii Israel de Ægypto exierunt, qui et princeps factus est super tribum Judæ, refectionis et requies est nominatus, quoniam in tempore illius de servitute Ægyptiorum violentorum et de laboriosis operibus luteis liberati requieverunt, et refectionem consequuti sunt in deserto et corporis et animæ: corporis quidem, quia ad libertatem venerunt corporalem; animæ autem, qui

¹ Idem in marg., non vis.

vet immundas culturas Ægyptiorum ad notitiam per-
 hinc sunt Dei viventis. Sed et columbinus, et serpen-
 tinus interpretatur Naason, forsitan quia prudens
 erat in bono, sicut serpens; simplex autem in malo,
 sicut columba. Hic autem Naason, ut diximus, exivit
 de terra Ægypti, qui fuit princeps tribus Judæ: sicut
 res ipsa ostendit. Nec enim poterat iste fieri princeps,
 si pater ejus vixisset, nisi forte aliquis dicat sic Ami-
 nadab semen existisse, ut non posset gerere principla-
 tum: quod non æstimo verum. Quod ergo dicitur
 in Exodo, quoniam quinta generatione filii Israel de
 Ægypto exierunt, secundum generationes invenit
 tribus Levi. Jacob autem genuit Levi, Levi autem ge-
 nuit Gad¹, Gad autem genuit Amram, Amram autem
 genuit Moysen et Aaron. Quatuor itaque generationibus
 defunctis in Ægypto, usque Amram, exivit generatio
 quinta, id est Moyses et Aaron. Secundum generati-
 ones autem tribus Juda septima generatio de Ægypto vi-
 detur exisse, sex generationibus defunctis in Ægypto
 (1. Paral. 6): id est, Jacob, Juda, Phares, Esrom,
 Amram, et Aminadab: septimus autem egressus est
 Naason. Puto autem hoc, quod tribus Juda magis
 multiplicatur præ omnibus tribubus. Tribus autem
 Levi non sic multiplicabatur, quia Levitæ circa tem-
 pli obsequium, ubi pauci suffecerunt, necessarii tan-
 tum erant, sicut et Numerorum liber testatur. Tamen
 si rationis est, quod Enoch, qui transatus est, in
 septima generatione sit natus: si rationis est quod
 Noe in generatione decima ab Adam, qui mysterium
 fuit Christi: si rationis est, quod scilicet in decima
 generatione natus est Abraham a Noe: si rationis
 est, quod de Abraham usque ad legem, id est usque
 ad Moysen, septem generationes habentur: sine dubio
 et hoc rationis est, quoniam secundum quidem tri-
 bus Levi in quinta generatione egressi sunt de
 Ægypto, secundum autem tribus Juda in septima.
 In tribu ergo Levi, quia generatio quinta exivit,
 defunctis in Ægypto quatuor, hoc puto mysterium,
 quoniam omnis homo ex quatuor elementis creatur
 secundum corpus, id est, ex terra, ex aere, ex igne,
 ex aqua: post hæc autem per baptismum regeneratus
 fit filius Dei. In quo ergo quatuor elementorum ge-
 nerationes moriuntur in mundo, ille vero per bap-
 tismum in quinta generatione spiritus exit de mundo:
 hoc est, qui mortificavit membra sua super terram (Col.
 3. 5), sicut ait Apostolus, quæ ex quatuor elementorum
 generationibus consistunt, ut non jam in carne sit, sed
 in spiritu (Rom. 8. 9). Et hic ergo in tribu Juda.
 Alia quidem videtur esse species rationis, tamen pen-
 adem ratio est. Sextus enim numerus mysterium
 habet operis et laboris, propter quod et Deus omnia
 visibilia in sex diebus operatus est, et requievit in
 septima: septimus autem numerus mysterium indul-
 gentiæ, et otii, et requiei: sicut in multis diximus lo-
 cis. Qui ergo transit omnia visibilia, et relinquit post
 se quæcumque intra sex dies creata sunt, hoc est,
 universum mundum hunc corruptibilem, et implet
 quod mandat Joannes in Epistola sua canonica, dicens:
Filioli mei, nolite diligere mundum, neque ea quæ in
mundo sunt (1. Joan. 2. 15): ille in septima die est,
 hoc est, in Christo, et requie est: Christus enim est
 requies nostra, sicut dicit de Judæis minime intratu-
 ris in eam propheta David: *Juravi in ira mea, si in-*
roibunt in requiem meam (Psal. 94. 11). Ille otiator
 ubi universo opere mundi, qui et sabbatizat a malis
 abbatum sanctum, ille et meretur indulgentiam: si
 aliquod gessit humanum, ille exivit de mundo. Qui
 autem in mundo est, nunquam in septima requie est,
 nec otiaur a malis umquam, nec sabbatizat. Et qui in
 septima requie est, ille non est de mundo: qui autem
 in mundo est, indulgentia dignus non est. Vide quam

prudenter secundum rationes, quæ diximus, Levitæ
 quidem in quinta generatione exiit de Ægypto: ro-
 gales autem in septima, quoniam regales modicum
 aut multum plerumque delinquant, ipsa potestate co-
 gente, et difficile est eos esse sine defecto perfectos:
 propterea si moderate deliquerint, indulgentia digni
 efficiuntur. Levitæ autem, et viri religiosi sacerdo-
 tales, perfecti et spirituales, et sine macola esse debent.
 Ideo quæritur in illis, ut quatuor generationibus illis
 omnino mortificatis in corpore, in quinta generatione
 mundi consistant: nihil, si possibile est, carnis ha-
 bentes in se, nisi quod vitam sustentet, sicut dicit
 Apostolus: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur,*
his contenti simus (1. Tim. 6. 8). *Naasum autem ge-*
nuit Salmon. Salmon autem interpretatur, accipe vas.
 Iste Salmon accepit uxorem nomine Raab. Hæc au-
 tem Raab ipsa dicitur fuisse meretrix de Jericho, quæ
 suscepit exploratores, et legatos filiorum Israel: et
 cum quærerentur a rege Jericho, ut occiderentur,
 abscondit eos in superiori parte domus suæ, et serva-
 vit incolumes; audiens autem facta filiorum Israel,
 dilexit Israel amplius quam propriam gentem. Et dup-
 liciter mihi res ista credibilis esse videtur. Primum,
 cum esset Salmon nobilis inter filios Israel, et quia
 de tribu Juda erat, et quia filius principis, vidit Raab
 illam fidelem sic conversam ad bonum, et a Deo di-
 lectam, et deductam de Jericho secundum Dei præ-
 ceptum, et computatam inter filias Israel, quasi ma-
 gnam illam aliquam consititum, meruit accipere
 Salmon in uxorem. Deinde credo, et propter ratio-
 nem spiritualis mysterii: quoniam Raab illa meretrix
 figura fuit Ecclesie, quæ cum fuisset ex gentibus
 meretrix et cultus idololorum commaculata suscipiens
 speculatores Jesu Christi, id est apostolos, in domum
 pectoris sui per verba ipsorum, abscondit eos sursum
 in memoria capitis sui, ut non inveniret eos princeps
 mundi diabolus, nec perderet eos, qui signo rubri
 sparti¹, et per fenestram demissi, quasi per indicium
 dominicæ passionis salvata, et educta de mundo, et
 castificata, facta est sponsa Christi. Salmon isto de-
 cimus est ab Abraham. Semper autem decimus nu-
 merus, quia numerus est perfectionis, mysterium
 habet Christi perfecti: propter quod et prima litera
 nominis Jesu Iota habet, decem de-notans: ergo et
 quia Salmon in numero fuit mystico Christi, et illa in
 mysterio fuit Ecclesie, non sine ratione credimus
 ipsam fuisse Raab, et accepisse eam Salmonem. For-
 sitan autem ideo et interpretatur Salmon, accipe vas,
 quasi per ipsum nomen invitabatur a providentia Dei,
 ut acciperet vas electionis Raab. Nam sicut Paulus,
 cum fuisset persecutor, dignus probatus in apostoli-
 fatus, vas electionis factus est Deo (Act. 9. 15): sic et
 Raab cum fuisset meretrix, et gentilis, digna æstima-
 batur a populo Israel, ut esset conjuncta Salmoni.
 Vel spiritualiter, conjugio Christi, quia vas electionis
 facta est Christo: huic mysterio utrumque meretricis
 illius convenit nomen. Prius enim dicebatur Raab,
 quod interpretatur latitudo, vel dilatata: aut quia ex
 omnibus finibus terræ vocata Ecclesia, gentium lati-
 tudo appellabatur: aut dilatata, quia credens ex toto
 orbe terrarum in toto fundata est mundo. Hæc autem
 Raab, postquam nupsit Salmon, nominata est Rachab,
 quod interpretatur ascensio. Vere enim sicut corporali-
 ter Rachab illa ascendit, facta una ex filiabus Israel,
 et dignificata conjugio talis viri, sic et spiritualiter
 ista ascendit: quia cum fuisset Ecclesia cultrix antea
 idololorum, facta est socia angelorum, et sponsa Chri-
 sti, et filia Dei. Salmon ille, qui interpretatur accipe
 vas, qualem filium genuit ex Rachab? Booz qui inter-
 pretatur in virtute, vel virtus in ipso, sive prævalens,
 qui secundum imperium Dei accepit uxorem Ruth a
 Deo provisam: in virtute generat filios, et in seipsis
 virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem reci-
 piunt uxores ex provisione diaboli, id est, non reli-

¹ In Bibliis, Caath.

¹ Montef. habet, rubri sparsi. Nos vero, juxta textum U-
 bri Jos. 2. 18, scripsimus, rubri sparsi.

gionis intuitu, nec fideles in infirmitate generant filios, nec praevalentes unquam nec fortes nisi in malo, et ad poenam irreligionis suae, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse. Hic itaque Booz accepit uxorem Moabitidem nomine Ruth (*Ruth.* 4). Quomodo accepit eam, exponere existimavi superfluum, cum de his Scripturasit omnibus manifesta. Hoc autem dicimus solum, quoniam et Ruth pro merito fidei suae nupsit Booz, quia propriam gentem contempnit, et terram, et genus, et elegit Israel, et non desepxit socrum viduam simul et peregrinam, desiderio ducta generis ejus magis quam sui. Deos patrum suorum repulit, et Deum viventem elegit, talibus verbis dicens ad socrum suam: « Noli obviare mihi, ut relinquam te, quoniam ubicumque ieris, ibo: et ubicumque manseris, manebo. Populus tuus, populus meus est: et Deus tuus, Deus meus est: ut ubicumque mortua fueris, moriar, et ibi sepeliar. Hoc faciat mihi Deus, et hoc augeat, si non sola mors separaverit inter te et me » (*Ruth.* 1. 16. 17). Ergo Booz pro merito suae fidei illam accepit uxorem, ut ex conjugio tali sanctificato genus nasceretur regale. Nam Booz senior constitutus, non sibi uxorem accepit, sed Deo: non propter passionem corporis sui, sed propter justitiam legis, ut suscitaret semen proximo suo: non magis amore quam religione ferventior: aetate senex, juvenis autem fide, et ideo forsitan nominatus est in virtute, vel virtus in ipso praevalens. Quoniam qui secundum aetatem ad ineundum conjugium est in virtute, non est nominabilis et laudandus, quia est in virtute: sed qui extra aetatem conjugalem jam factus, accepit ex religione virtutem ad conjugium ineundum, sicut iste Booz, ille laudabilis et nominabilis est, quia existit in virtute, et illius talis viri virtus in ipso est. Juvenis enim virtus non est in ipso, sed in juventute corporis ejus, ideo et postmodum exhausta marcescit. Qui autem in anima sua fidei habet virtutem, sicut et habebat Booz, illius virtus in ipso est, et ideo in-sensibilis est. Consequenter et Ruth inspiratio est appellata. Nam nisi inspiratio Dei fuisset in ea, non dixisset quae dixit, nec fecisset quae fecit. Quid primum laudatur in ea? dilectio generis Israel, aut simplicitas, aut obedientia, aut fides? Dilectio quidem generis Israel, quia sic desiderabat filium suscipere ex semine Israel, et una fieri ex populo Dei. Si enim communicationem viri desiderasset quasi puella lasciva, aliquem juvenem potius appetisset. Quoniam autem non lasciviae suae, sed religioni satisfacere cupiens fuit, familiam potius sanctam elegit, quam juvenilem aetatem. Simplicitas autem, quia ultronea sub pallium ejus ingressa est, nec cogitavit non forte sperneret eam quasi vir justus lascivam puellam, aut ne deluderet eam: et quod gravius erat, contemneret deusam, sicut faciunt multi: sed obaudiens facta socrum suae consiliis, confidenter credidit quia prosperaturus fuerat Deus actum ipsius, sciens conscientiam suam, quia non libido ad hoc eam compulerat, sed religio erat hortata. Quid autem et in Booz praedicatur? Humilitas, castitas, et religio. Humilitas quidem et castitas, quia non contigit eam quasi lascivus puellam, nec abhorruit eam quasi castus lascivam: sed mox ut verbum ejus de lege proximitatis audivit, nihil horum omnium lasciviae imputavit, sed universa religioni adscripsit. Nec desepxit quasi dives pauperem, nec veritus est quasi maturus adolescentulam, sed parator fide quam corpore, mane processit ad portam, et provocavit quemdam ex genere, quem jure proximitatis aestimabat propinquorem: obtinuit, praevaluit non tantum jure proximitatis, quantum Dei eligentis favore, idcirco forte praevalens dictus est. Talis ergo Booz ex tali conjugio Ruth qualem filium genuit? Obeth, qui interpretatur subditus. Nunc autem qui divitias eligunt, et non mores, pulchritudinem, et non fidem, et quod in meretricibus solet quaeri, hoc in conjugibus optant, propterea non generant filios subditos vel sibi, vel Deo, sed continuacis et contra se, et contra Deum,

ut filii eorum non sint fractus iustae conjunctionis eorum, sed poena condigna irreligionis ipsorum. Iste autem Obeth, qui subditus dicebatur, quid genuit? Jesse, id est refrigerium. Jesse enim Latinum sermone refrigerium appellatur. Nam vere quicumque subditus est Deo, et parentibus suis, tales filios generat, Deo praestante, a quibus refrigeretur: quoniam qui honorat patrem, honorabitur a filiis suis (*Eccl.* 3. 6): qui autem continuacis existant, aut in Deum, aut in parentes, generantes non refrigeria sibi generant, sed dolores, ut a filiis suis recipiant quod fecerunt in parentibus. Adhuc aetate propter Obeth, qui subditus est nominatus, et propter Jesse, qui refrigerium est dictus, ne forte in diebus Obeth illi heres propter delicta sua traditi erant sub potestate gentis cuiusdam, sicut in libro Iudicum frequenter legitur factum. Et quoniam subditi facti fuerant cuiusdam genti, convenienter in tempore illo natus Obeth subditus est appellatus. Jesse autem, sicut ex para colligere de scriptura Regnorum potuimus, quae innotuit David appropinquare coepit Saüli, jam in annis regnante, pene secundum tempus exstitit Samuel, sed quo iudice et propheta placentes per omnia Deo filii Israel et corporaliter refrigerati sunt, et ab Allophylis liberati, et spiritualiter bene agunt, et ideo forte Jesse refrigerium est appellatus. *Imo autem genuit David regem.* Quia Deus in generatione justorum est, et generatio rectorum benedicitur. De David autem nunquid tantum dicere possumus, quantum scriptura Regnorum? Idcirco praetermittentes omnia, hoc dicimus solum, quia et Jesu Christi imago fuit David. David autem interpretatur sufficiens manu, vel dilectus, sicut et Christus fuit, et in lab fortis, et potens, et patri dilectus, et in actibus suis, et in misericordia, et in mansuetudine sua prophetatio fuit Christi. Et quid dicam in actibus suis iustis, aut in persecutionibus suis iniustis? In ipso etiam peccato suo pessimo, Christi et Ecclesiae mysterium fuit. Sicut enim David cum esset in solaro suo excelso laetus, vidit speciosam Bersabee, cum lavaret, et concupivit eam, et habuit, cum adhuc esset a conjugio viri alterius Ethel: sic et Christus cum esset in caelo suo altissimo, adhuc laetus in sua divinitate, vidit Ecclesiam gentium speciosam secundum cor, displicentem sibi in sordibus errorum suorum, et bonis operibus se diluentem, cum adhuc diaboli esset conjunx, vidit eam, et concupivit, et habuit prius. Post haec autem descendens in mundum, sicut laetus postea, interfecto Ura, uxorem ejus sibi in conjugium sumpsit: sic et Christus destructo diabolo, salubres ei gentes traxit in conjugium suum. Nam sicut David primum Bersabee habuit cum adhuc esset sub proprio viro, postea eam legitimam uxorem accepit (*2. Reg.* 11): sic et Christus et tunc fecit Ecclesiae, et mox facit omni anime rectae. Nisi enim Deus prius haberet aut Judaeum, aut gentilem, impossibile est, ut adducat eum ad fidem suam, ut puta Cornelium adduxit ad fidem suam per ministerium Petri (*Act.* 10): sed antea habuit animam ejus, operans in ea orationibus assiduas et elemosynas multas, sicut Actus apostolorum testantur. Centurionem vocavit ad fidem suam (*Math.* 8), sed prius cum adhuc esset sub diabolo, habuit animam ejus, operans in ea dilectionem gentis Dei, et aedificans synagogas: sic quod diabolum facere videmus. Impossibile est, ut aliquem Christianum ad perfidiam trahat, nisi prius eum adhuc sub Christo esset, habuerit animam ejus, et operatus fuerit in ea proprium opus, et probaverit conscientiam ipsius. Ecce Judam, priusquam disjungeret eum a Christo, et sibi conjungeret, prius habuit eum, operans in eo cupiditatem pecuniarum, et furta. Postquam vero delectatus est in conscientia sua sibi convenienti, tunc compulit eum tradere Christum, et transire ad sua. Bersabee autem interpretatur filius potentis, quod nomen secundum mysterium Ecclesiae habet idoneam rationem. Ecclesia enim nupta nostra

¹ V. D., conjugio alicujus Ethel.

David, filia facta est Dei omnipotentis, quæ prius filia diaboli videbatur fuisse. Adhuc interpretatur Bersabee, a litera duplicata in fine, puteus septimus, quod corporaliter et spiritualiter habet interpretationem convenientem. Quoniam sicut dat nobis intelligere scriptura Paralipomenon, uxores septem habuit David, ex quibus filios generavit : sex quidem quas cepit in Ebron, septimam autem in Jerusalem Bersabee (2. Reg. 3. et 1. Par. 3). Putei autem in Proverbiis Salomonis, quamvis et alterum interiorem habeant intellectum, tamen in prima facie uxores significantur : ubi docet cum uxoribus propriis virum lebere permanere, dicens : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus* (Prov. 5. 15). Si ergo putei uxores intelliguntur, convenienter Bersabee septimus puteus interpretatur, quia et septima existit uxor. Sed et Christus septem Ecclesiarum sponsus habetur. Nam quamvis innumerabiles sint Ecclesie, secundum diversitatem locorum, tamen omnes eandem dicuntur propter Spiritus septem, quibus sustentatur omnis Ecclesia. Unde et Joannes et Paulus apostolus ad cepit Ecclesias scribunt, quasi ad naves. De regibus autem residuis dicere aliquid vitiosum est mihi superfluum, cum desiderantibus dicere vel audire de eis sufficiat scriptura Regnorum. Sed amea secundum quod Hebraicorum sermonum interpretes tradiderunt, nomina eorum actibus coaptare entavimus, ut Dei providentiam et in ipsis hominum omnibus ostendamus, et spiritalem delectationem rudienti populo acquiramus. *David autem genuit Salomonem*. Salomon autem interpretatur pacificus. Pacificus est autem appellatus, quoniam, omnibus in circuitu gentibus et pacificatus, et tributa reddentibus, pacificum habuit regnum, ita ut et templum Deo edificaret, utens etiam ministerio gentium : quoniam a figura sui nostri pacifici Christi, qui confugientibus id se per fidem gentibus universis, et bonorum operum spiritualia tributa solventibus, pacificum habuit regnum : ita ut ex vivis lapidibus non solum Judæis, sed etiam gentibus vivum templum Deo edificaret viventi. *Salomon autem genuit Roboam*. Roboam autem interpretatur in multitudine populi. Estimo quod mater quidem ejus, sicut omnium regum patres, ex bono proposito ei nomen imposuit Roboam : Dei utem providentia, sicut et omnium regum nomina secundum actus eorum proprio dispensavit nomine, sive in bono, sive in malo : Salomon ergo cum haberet regnum valde multiplicatum, meritis patris sui David, et suis, quia dilexerat eum Deus in primis, datum sibi in tempore illo filium, appellavit Roboam, id est, in multitudine populi, quasi factum in multitudine populi, ut secundum statum regni sui multiplicati nominaretur filius ejus : providentia autem Dei, quia fuerat peccator futurus, et dissidium regni sui passurus, dispensavit, ut diceretur, in multitudine populi : quoniam quod fit in multitudine populi, statim facile seditionem multitudinis patitur. Multitudo enim mater est seditionis et contumacie : quia quidquid a multis peccatur, plerumque manet invincibile : paucitas autem magistra est disciplina. Estimo quod Salomon et Roboam in mysterio Christi verunt ; quod si in mysterio Christi fuerunt, consequenter et in mysterio populi Christiani. Namque cum sint omnes Christiani corpus Christi, recte universus populus Christianus accipiendus est Christus : sic et Salomon in mysterio populi fuit Christiani bene insipientis : Roboam autem in mysterio populi male insipientis. Nam sicut circa senectutem Salomone peccante, excitavit Dominus satan super eum, detruncavit ex parte modica regnum ejus : in tempore autem Roboam, abiciens consilium seniorum, et sequentis consilia juvenum coetaneorum suorum, ad plenum concessit regnum, ita ut decem tribubus secedentibus, et propriam sibi facientibus regem, dux tribus tantummodo manebant sub Roboam (5. Reg. 12. et 2. Par. 9). Sic populus Christianus in primis quasi bene genis prosperatus est, sicut Salomon : procedente

autem tempore, cum cœpisset delinquere populus Christianus, et amare quæ carnis sunt et mundi, quasi filiam Pharaonis, quam diabolus administrat princeps carnis et mundi, ad tentationem Christianorum, excitavit Deus super populum Christianorum spiritum schismatis. In primis quidem debilitatus est Christianus populus in quibusdam schismatibus. In novissimo autem populi Christiani quasi in tempore Roboam abundante iniquitate, et caritate refrigerante, plenius conscissus est populus Christianus, ita ut maxima pars Christianorum divideretur in hæreses, et faceret sibi proprios episcopos, quasi proprios reges, et vix paucissimi Christiani remaneret in Ecclesia Christi sub Christo. Et sicut tunc Roboam abiciens consilium seniorum, et coetaneorum suorum sequens, occasionem præbuit dissidio illi : sic et circa finem episcopi relinquentes consilia seniorum apostolorum, et prophetarum, secundum quod consiliati fuerant episcopos conversari debere, vel episcopatum suum tractare, et sequenti sunt consilia coetaneorum suorum, et juvenum consiliantium episcopum oportere divitem fieri et inhospitalem, et timorem Dei non habere, et talia quædam alloqui quæ moveant plausum : et dederunt occasionem diabolo præcessionum faciendarum, non attendentes quæ Dominus dicit : *Si autem cœperit dispensator dicere, Quia Deus meus moram facit ; et cœperit castigare pueros et ancillas, et manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus in die qua nascit, et hora qua ignorat, et dividet eum* (Luc. 12. 45. 46). Iterum quod præcepit Petrus : *Non ut dominantes, sed quasi episcopatum tenentes* (1. Petr. 5. 3). Item Paulus : *Novitates vocum devia ; generant enim lites, et sermo eorum sicut cancer serpit* (2. Tim. 2. 23). Item : *Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti* (1b. c. 1. 13). De qua prosperatione prima populi Christiani, et de adversitate novissima prophetatur in Psalmo. De prosperatione prima sic : *Tunc loquutus es in aspectu filiis tuis, et dixisti* (Psal. 88. 20), et cætera quæ sequuntur. De adversitate autem novissima sic : *Tu vero repulisti, et pro nihilo deducisti et distulisti Christum tuum* (Ibid. v. 39), et cætera quæ sequuntur. Vide quia quomodo tunc in regno Judæ quidam reges exsisterunt peccatores, quidam autem mediocriter peccatores, in regno autem Israel nemo regum inventus est justus : sic et in Ecclesia Christi inveniuntur quidem episcopi boni et peccatores, in hæresibus autem nemo invenitur omnino rectus, sed omnes perversi : quia in auro quidem invenitur scoria et sordes, in sordibus autem non invenitur aurum. *Roboam autem genuit Abiam*. Abias autem interpretatur pater veniens, vel patris mei hic, quasi alter pater nascens : vel patris mei hic, quasi patris sui hic esset imago. Providentia autem Dei sic ordinavit eum vocari, quia sicut Roboam cepit recte, et postea autem existit peccator in Deum, sic et Abias. *Abias autem genuit Asa*. Asa autem interpretatur unguentum. Iste enim Asa valde perfectus fuit corde, et placens Deo, sicut Regnorum liber ostendit. Propter hoc forte a Deo est ordinatum, ut appellaretur unguentum : quia sicut unguentum et in hyeme floridum est et boni odoris, et homines suo odore delectat, atque impingat, cum ex eo uncti fuerint : sic et justus et in hyeme tentationis immarcescibilis est, et fidelis manet. Sicut fuit in Asa, qui et bonæ opinionis est, et historia scripta de eo delectat legentem, et ædificat, et impingat, et ad desiderium suæ sanctitatis excitat viros prudentes. *Asa autem genuit Josaphat*. Josaphat autem interpretatur Dominus iudex : puto quod Asa pater ejus, cum propter justitiam ejus eum Dominus prosperasset in omnibus, et inimicos ejus confregisset ante faciem ejus, sicut scriptura testatur Regnorum, quasi in ipso nomine filii sui confessionem offerens Deo iudici justo, vocavit eum Dominus iudex (5. Reg. 15). Nam vere justus iudicis est, bene agentem remunerare, et

negligentem corripere, sicut fecit Deus Asa. Nam postquam Æthiopum et Libyum virtutem innumerabilem Deus deposuisset ante faciem ejus, postea adversante sibi rege Israel Basa, Syrorum auxilium petiit adversus eum : propter quod et misit ad eum Ananiam prophetam dicentem hæc : « In quo confidis te regem, et non confidis in Domino Deum tuum, propterea labefacta est virtus Syriae de manu tua. Nonne Æthiopes et Libyes erant in virtute magna, et in currus, et equites, et multitudinem copiosam ? Et cum confideres in Dominum, tradidit illos in manus tuas : quoniam oculi Domini respiciunt in omnem terram, ad conservandum illum, qui est perfectio corde ad eum. Et evanuisisti de isto » (2. Paral. 16. 7-9). Propter quam diffidentiam. puto quod et in senectute doluit pedes, quia Dominus justus iudex per omnia fuit in eo. Nam nec modicam justitiam servorum suorum sine remuneratione relinquit, nec modicam culpam sine correctione dissimulat. Sed et in filium ejus Josaphat, qui hoc nomine vocabatur, justus exstitit iudex, quoniam et ipse consummatus fuit, sicut pater ejus Asa, et adhuc amplius. Propter hoc et Dominus justus iudex amplius adhuc exaltavit et glorificavit Josaphat, quam patrem ejus Asa, ita ut omnes reges in circuitu munera ei offerrent, quemadmodum Salomoni. Sed tamen cum fecisset amicitias cum Achab, et dedisset ei auxilium ascendenti ad bellum, circumdederunt eum currus : et cum jam periclitaretur occidi, exclamavit ad Dominum, et eripuit eum. Cum autem interfecto Achab revertetur in Jerusalem, misit Deus ad eum Jehu prophetam filium Ananiam, dicentem : *Si peccatorem illum adjuvisti, et illis qui oderunt Deum amicus es, et in hoc super te ira a facie Domini descendisset, nisi sermones boni invenisti fuissent tecum, quoniam abstulisti lucos de terra Juda, et parasti cor tuum ad requirendum Dominum* (2. Par. 19. 2. 3). Vides quia nec dare oportuit auxilium inimicis Dei, nec ab eis accipere ? Quoniam autem nec accipere oportet ab inimicis Dei, docet nos supra dicta historia de Asa. Quoniam vero nec dare, instruit nos hæc scriptura de Josaphat. Qui enim petit auxilium ab inimicis Dei, de auxilio Dei desperat, utiliores sibi existimans inimicos Dei, quam Deum. Qui autem dat auxilium inimicis Dei, adversatur Deo. Deo enim volente conterere inimicum suum, ipse eum defendere tentat. *Josaphat autem genuit Joram*. Joram autem interpretatur Dominus altitudo. Hic Joram similiter sicut pater suus Josaphat, prosperatus est nimis, et exaltatus in regno : quasi confidens in Domino vocavit filium suum natum, Dominus altitudo : tanquam si dicat, Dominus est altitudo mea qui me non merito meo, sed misericordia Dei, sua fecit in altitudine. Forsan et providentia Dei, quia impius erat futurus et superbus, sic eum nominari disposuit. Nam iste Joram in magnitudine divitiarum elatus est, et valde impie gessit in Deum, sicut liber Regnorum et Paralipomenon testantur. Habens uxorem nomine Godoliam filiam Jezabelis, et Achab ejus consilio utens, valde exstitit iniquus in Deum et elatus, ipsam altitudinem sibi quasi Deum vel Dominum fecit, confidens in altitudine. Omnis enim homo malum ipsum, cui servit, dominum sibi facit. Nam ita elatus est, ut et fratres suos omnes occideret, quos ei quasi adjutores et consiliarios reliquerat pater. Propter quæ omnia percussit eum Dominus passione gravissima et diutina, ita ut ante biduum mortis suæ intestina sua putrefacta jaclaret. *Joram autem genuit Ochoziam*. Ochoziam autem genuit Joam. Joas autem genuit Amaziam. Amazias autem genuit Oziam. Sed juste usque ad tres generationes ex eo sanctus Spiritus per Mathæum præcepit de numero regum tollere de immundo et maledicto semine natos, in generationibus Christi spernens connumerare. Joram autem ex semine Achab et Jezabel, accipiens sibi uxorem

¹ Editi in marg. et V. D., *validiores*. Quæ lectio posset quærare.

Godollam nomine, genuit ex ea Ochoziam. Ochozia autem genuit Joam. Joas autem Amaziam, in quo completur generatio quarta seminis iniqui et maledicti. Achab enim rex Israel, accipiens uxorem Jezabel filiam Sidonii regis, contra Dei præceptum impius nimis, multas impietates commisit in Dominum, illi se instigante. Propter quod Spiritus sanctus per prophetam contestatus est dicens : *Ut disperderet omnes masculum de domo Achab. Quam prophetiam implevit Jehu filius Nanzi, unctus a puero qui missus erat ab Helisæo, et accepit promissionem, ut usque ad quartam generationem sedeat filii ejus in sede regni super Israel. Quanta ergo benedictio facta est super Jehu, qui vindictam fecerat super domum Achab : tanta fuit maledictio super domum Joram propter filium iniqui Achab et Jezabel, ut usque ad quartam generationem præcidantur filii ejus de numero regum, et sic peccatum ejus descendit in filios ejus, sicut fuerat scriptum : *Peccata patrum reddam in filios usque in tertiam et quartam generationem* (Exod. 20. 5). Videte ergo per istam scripturam, quam periculosum est inire conjugia ex genere impiorum, sicut Joram : et quam gloriosum est vindictam in impiis facere, sicut fecit Jehu. Quantum ergo ad historiam Regnorum pertinet, Amazias genuit Oziam : quantum ad Mathæum, Joram genuit Oziam. Unde Ozias interpretatur filius nobilis. Qua autem causa vocaverit eum pater filium nobilem, non potuit æstimare, nisi forte si quis æstimet eum speciosum fuisse natum, aut forte primitivum fuisse : quoniam tunc primum apud illos clari et honorabiles habebantur : tum et secundum Deum, quantum ad alios qui ex maledicto semine descenderant reges. Etiam secundum Deum nobilis fuit, quia fecit Ozias quod placitum erat Deo, et in omnibus a Deo adjutus est, propter quod cum fuisset a Deo prospiratus, elatus est cor ejus, et dignum se æstimavit etiam sacerdotali officio fungere (2. Paral. 26). Nam cum usurpasset sibi thauribus inferre in templum, et resisterent ei filii Aarona Levitæ, quasi illicita appetenti, comminatus est eis, quasi rex potestate subnixus. Confestim autem Deus percussit eum lepra, et visa est lepra bis in fronte ejus, et exsiliit foras, et sedit domi usque ad mortem suam leprosus. Videte quam illicitum est usurpare opus quod a Deo non est commissum. Quale fuit peccatum laicus usurpans sibi opus clericale, tale fuit peccatum et lector, si usurpaverit opus diaconi : et diaconus, si usurpaverit sibi presbyteri opus : et presbyter, si episcopalem appetierit potestatem. Vide quomodo secundum quod prolongabatur generatio orta de illa maledicta familia, sic paulatim per generationes muniabatur in eis iniquitas. Ecce enim Ochozias pejor fuit omnibus post Joram patrem suum. Interpretatur autem Ochozias possessio invisibilis. Patrem autem ejus, cum fuisset impius, non possumus suspicari secundum Deum possuisse filio suo vocabulum, possessio invisibilis : nisi forte secundum diabolum, a quo seductus variis fluctuabatur erroribus. Hujus autem filius Joas jam melior fuit eo, sed non ad plenum. Nam quamdiu vixit Joiada sacerdos, qui unxerat eum in regem, valde puerum dilexit, et eripuit eum de manu Athaliæ aviæ suæ, quæ occiderat omnes nepotes suos, et ipse fecit quod placitum erat Deo. Postquam autem mortuus est Joiada, quæ forte erubescerat quasi sanctum sacerdotem, et quasi auctorem vite suæ et regni, mutatus est, et fecit malum ante Deum. Denique cum induisset Spiritus sanctus Zachariam filium ipsius Joiadæ, et dixisset ei : *Hæc dicit Dominus : Quare præteristi mandatum Domini ? Non erit vobis in prosperum ; quoniam dereliquisti Dominum, et ille derelinquet vos* (2. Paral. 24. 20) : insurrexerunt in eum, et lapidaverunt eum et præcepto regis : propter quod et convenienter nomen ejus interpretatur temporis prolongatio, quia prolongatio temporis mutavit eum in pejor. Item Amazias paulo melior exstitit, quam Joas : nam Amazias filius ejus in primis placuit Deo, sicut Joas, sed post*

ca malignatus est sicut Joas : secundum hoc fuit melior quam Joas pater suus, quia Joas corripientem se prophetam lapidibus interfecit, et hoc ob filium Joiadæ sacerdotis regificatoris sui. Amazias autem, cum misisset ad eum Deus Balaam prophetam dicentem : *Quare quæsis deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua* (2. Paral. 25. 15. 16)? non interfecit, sed comminatus respondit ei : *Numquid consiliarium regis dedi te? Cave tibi ne flagelleris*. Item Ozias filius Amaziæ melior fuit omnibus illis præcedentibus anteq̄ se : et si non fuit irreprehensibilis, quia opus sacerdotii affectavit. Vide nunc secundum hoc et Dei judicium justum. Sicut enim Ozias, prolongato numero generationum, minus malus exstitit cæteris ex generatione maledicta progenitis, non tamen perfectus fuit ; quia adhuc aliquid habuit generationis illius : sic et Deus non eum præscidit de numero regum, quia fecit quod placitum est Deo. Percussit autem eum lepra propter jactantiam ejus, ut domi sederet : ut videretur non de numero generationis Christi præcisus, sed fruitionis regni ex parte fraudatus. *Ozias autem genuit Joathan*. Joathan interpretatur perfectus, vel dominus immaculatus. Et vere perfectus fuit hic Joathan, et quantum ad reges se præcedentes dominus immaculatus, quia fecit quod placitum erat Deo, et nulla reprehensio ejus legitur in scriptura Regnorum. *Joathan autem genuit Achaz*. Achaz autem interpretatur firmamentum Domini, aut virtus. Joathan autem cum esset rectus et fidelis Deo, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, a quo et fuerat prosperatus in regno, quasi confidens, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, vocavit filium suum Achaz, et firmamentum Domini, vel virtutem. Ille autem non fuit firmamentum Domini, neque virtus. Neque enim firmavit eum Deus in bono, sed diabolus in malo, qui fuit dominus ejus. Nam valde impie gessit in Deum, sicut testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Quod autem appellatus est Achaz firmamentum Domini, vel virtus, religionem quidem patris ejus ostendit, ipsius autem duritiam¹, quia sicut a conversatione patris factus est longe, sic et a proprietate nominis sui seipsum præcidit, nisi forte quod apud Isaiam prophetam positum est hoc modo : *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan regis Juda, ascendit Rasim rex Syriæ et Phacee filius Romeliæ rex Israel ad Jerusalem, expugnare eam, et non potuerunt eam debellare. Et annuntiatum est in domo David a dicenibus : Consensit Syria cum Ephraim, et expavit anima ejus, et anima plebis ejus, sicut in sylva arbor (arundo), cum a vento commovetur. Et dixit Dominus ad Isaiam : Exi in obviam Achaz, tu, et qui relictus est Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viæ villæ sullivanis ; et dices ei : Vide ut quiescas, et noli timere, neque anima tua languescat a duobus titionibus fumigantibus istis. Cum enim ira furoris mei facta fuerit, iterum sanabo : quoniam filius Aram et filius Romeliæ, qui cogitaverunt cogitationem pessimam, dicentes : Ascendamus in Judæam, et colloquentes eis, convertentur eos ad nos, et regem statuemus eis filium Thubel. Hæc dicit Adonai Dominus Sabaoth : Non manebit cogitatio ista, neque sic fiet (Isai. 7. 1-7)*. Forsitan sic confortatus Achaz cum genuisset filium, vocavit nomen ejus Ezechias. Ezechias autem interpretatur, confortavit Dominus. Vere completa est in Ezechia confortatio Domini, cui animus exstitit sanctus super omnes reges, qui fuerunt ante eum. Nam inter cætera bona, quæ merito præstitit ei Deus, cum misisset ad eum Sennacherib, rex Assyriorum, Rupsacem principem militiæ suæ, et libellum plenum impropertis et blasphemii contra Deum, sicut exponit Isaias propheta (Isai. 37. per totum) : Ezechias accepit libellum illum, et ingressus in templum apparuit ante Dominum, et oravit, et confestim missus est ad eum Isaias propheta, annuntians ei protectionem Dei, et confortans eum, et exiit

ad preces Ezechias angelus a facie Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia virorum. Qualia autem fuerint verba Rupsacis, vel qualis oratio Ezechias, vel qualis confortatio Isaiæ, lege in Isaiâ, et profer causam excitationis in populo. *Ezechias autem genuit Manassen*. Manasses autem interpretatur ab insurgente, vel ex oblivione : quam interpretationem commendat et liber Geneseus, ubi cum natus fuisset in Ægypto filius Joseph, vocavit nomen ejus Manasses, dicens : *Oblivisci me fecit Dominus laborum meorum, et laborum omnium domus patris mei* (Gen. 41. 51). Si ab insurgente intelligatur, sic possumus dicere : quia forte ab insurgente Sennacherib contra eum liberavit eum Dominus : ideo quasi gratias agens Deo postea in nomine filii sui, vocavit eum Manassen. Si autem intelligatur ex oblivione, rationem alio modo possibile est existimare : quoniam non faciebat filium propter quod cum genuisset filium, vocavit nomen ejus ex oblivione, quasi ex desperato filium sibi natum. Hæc secundum propositum bonum æstimabimus patris : alioqui secundum actum pessimum Manasses aliter est æstimandum : quoniam quidem pater ejus in illo prædicto proposito vocavit eum Manassen. Providentia autem Dei sic eum dispensavit vocari, quia obliturus fuerat omnem conversationem patris sui sanctam, et omnia beneficia Dei pro merito ejus collata in ipsum et stimulatus ab insurgente diabolo, qui solet insurgere super genus humanum ad evertendum, gesturus omnia quæ Deum ad iracundiam provocarent. Denique cum ægrotasset Ezechias in tempore quodam, et venisset ad eum Isaias propheta visitandum, vocavit Ezechias filium suum Manassen, et cœpit ei mandare, quod debeat Deum timere, quomodo regere regnum, et alia multa. Et dixit ad eum Isaias : Vere quia non descendunt verba tua in cor ejus, sed et me ipsum oportet per manum ejus interfici. Quod audiens Ezechias, volebat filium suum interficere, dicens : Quia melius est me sine filio mori, quam talem filium relinquere, qui et Deum exasperet et sanctos ejus persequatur. Tenuit autem eum vix Isaias propheta, dicens : Irritum faciat Deus consilium tuum hoc : videns Ezechias religionem, quia plus amabat Deum, quam filium suum. Tamen cum multa gessisset impie hic Manasses, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassen in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam, et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus, et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde (4. Reg. 21. et 2. Par. 32. et seq.). Et ideo cum vehementer affligeretur, quæsit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum qui omnibus adstat, et exaudivit Dominus vocem ejus, et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis, et liquefacta sunt omnia vincula ejus. Liberavitque Dominus Manassen ex omni tribulatione ejus, et reversus est in Jerusalem in regnum suum, et cognovit Dominum Manasses, dicens ; Ipse est solus Deus. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo, et in tota anima sua omnibus diebus vitæ suæ, et reputatus est justus : et ideo forte vocatus est ab insurgente, vel ex oblivione, quia liberavit eum Dominus ab insurgente, et ex oblivione Dei factus est memor Dei. *Manasses autem genuit Amos*¹, qui interpretatur fortitudo. Et si quidem ante poenitentiam genuit Amos, cum malignaretur in idolis, non possumus æstimare quasi religionis causa vocaverit eum fortitudinem, sed causa audaciæ corporalis : sicut solent et barbaræ gentes nomina filiis imponere ad devastationem respicientia bestiarum, ferarum, vel rapacium volucrum, gloriosum putantes filios tales habere, ad bellum idoneos, et insanientes in sanguinem. Si autem post poenitentiam genuit

¹ V. D., *Amos*, et sic deinceps in Codice et in margibus prius Editorum.

* Montef. conjicit in margine, *differentiam*.

eum, credibile est quod causa religionis vocaverit eum fortitudinem. Adhuc interpretatur Amos et aliter, onerantis, vel populum abruptantis. Quod si ante poenitentiam genuit filium, non animadverto qua causa sic nominaverit eum; si autem post poenitentiam, idonea ratio est. Memor enim gestorum suorum malorum, humilitatis causa, ad sui ipsius argutionem vocavit eum onerantis, vel populum abruptantis: ac si dicat, filius peccatoris: quoniam rex, qui peccat, et seipsum onerat, et abruptit a Deo, etiam populum suo exemplo onerat peccatis, et abruptit a Deo: sicut fecit Manasses, onerans et abruptans populum a Deo, exemplo suæ impietatis. Nam ipse Amos non fuit fortitudo secundum Deum, sed fortitudo secundum diabolum. Fuit enim valde iniquus, ut exstant opera sua maligna, quibus imitatus fuerat Manassen. ut etiam Deum posse se fallere æstimaret, dicens: Pater meus multa ex juventute sua iniqua fecit, et in senectute sua poenitit, et ego nunc ambulabo secundum quod desiderat anima mea, et postmodum convertar ad Dominum. Sicque factus est fortitudo maligna, et oneravit seipsum perniciosioribus oneribus, et suæ malignitatis exemplo abruptit populum suum magis a Deo quam pater ejus. Ideoque forsitan sic est nominatus secundum providentiam Dei, et exterminavit eum Dominus Deus velociter. Attendite ergo, laici, ne quis ex vobis cogitationem Amos in corde suo ponat: quoniam qui talia cogitans peccat, non ex infirmitate carnis devictus delinquit, sed ex proposito malo, qui amicus est mali ipsius. Amos autem genuit Josiam, quod interpretatur, ubi est hostia Domino, aut salus Domini. Forsitan Amos secundum cor suum aversum a Domino, vocavit filium suum, ubi hostia Domino, aut salus Domini est: hoc est, quia quod nusquam est, neque prodest. Providentia autem Dei, secundum quod futurus fuerat Josias, dispensavit ei nomen imponi, ubi est hostia Domino, aut salus Domini: quoniam vere in illo fuit hostia Domini. Tale enim sacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec post eum (4. Reg. 23. 21. sqq.). Et ipse fuit hostia Deo, secundum quod mandat Apostolus: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (Rom. 12. 1). Et ipse fuit populi sui in tempore suo a Domino salus. De cujus laudabilibus factis nihil tale dicere possumus, qualia testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Vide qualis fuerit, ut etiam ante multas generationes nascituri ejus nomen prophetaretur, quia Josias est nomen ejus. Tertius enim Josias est, cujus nomen prophetatum est priusquam nasceretur. Il tres sunt, Sampson, Josias, Joannes. Josias autem genuit Jechoniam. Sed non sic positum est in libro Regnorum, sed post mortem Josiæ rex factus est Joathas filius ejus: quem veniens Pharaon propter peccata ejus adduxit in Ægyptum, et in loco ejus posuit Eliachim regem fratrem ipsius, alterum filium Josiæ, qui interpretatur Dei adjudicatus: et vocavit eum alio nomine Joachim, quod interpretatur Domini præparatio. Cum autem et ipse Joachim malignatus fuisset in Deum quasi vere impius in condemnationem¹ adjudicatus a Deo, et postea præparatus ad eversionem Judæ, secundum iracundiam Dei veniens rex Assyriorum adduxit eum in Babyloniam, et factus est in loco ejus rex Jechonias filius ejus, quod interpretatur præparans Domino. Cum autem et ipse malignatus fuisset in Deum, præparans seipsum Deo ad iram, adductus est et ipse a rege Assyriorum in Babyloniam cum omnibus suis: et factus est rex in loco ejus a rege Assyriorum frater ejus Sedechias, sub quo et totus transmigratus est Juda. Ergo talis est ordo: Josias genuit Eliachim, postea vocatum Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam, Jechonias autem genuit Salathiel, post transmigrationem. Secundum ergo Regno-

rum scripturam Joachim est quartus decimus a Salomone, et ipse est filius Josiæ: Jechonias autem primus usque ad Christum, qui vere non fuit filius Josiæ, sed nepos, filius Joachim: aut secundum² evangelium quidem, in quo Jechonias filius dicitur esse Josiæ: si inter præcedentes generationes computetur Jechonias quasi quartusdecimus, reliquæ generationes usque ad Christum a Salathiel computatæ, inveniuntur tredecim esse: si autem inter reliquas quasi primus ponatur, ipsæ præcedentes generationes a David computatæ usque ad Josiam, inveniuntur tredecim esse. Quid ergo? Joachim sublatus est de numero regum, et iuste: quia non populus Dei constituerat eum in regnum, sicut erat consuetudo in regibus constituendis, sed Pharaon per potentatum; ideo quantum ad eum non fuit rex Joachim. Si enim justum fuerit, ut propter solam commixtionem generis Achab et Jezabel tollerentur de numero regum supradicti tres reges, quamvis a populo legibus fuerant constituti in regno: quare non erat justum ut similiter tolleretur et Joachim, quem Pharaon in regno hostili³ fecerat regem, et non populus Dei prævio jure? Et sic Jechonias iste, qui est filius quidem Joachim, nepos autem Josiæ, sublato patre suo Joachim de numero regum, ipse positus est pro eo quasi filius Josiæ. Et bis nominatur in Evangelio; semel quidem ante transmigrationem, videlicet pro numero quartodecimo: iterum autem nominatur post transmigrationem, quasi pro numero primo, hoc modo: Josias autem genuit Jechoniam, videlicet quartundecimum. Jechonias autem post transmigrationem genuit Salathiel, videlicet quasi primus. Et invenitur Jechonias hic duorum numerum tenere, patris sui, et suum. Hic enim Jechonias cum esset unus, duas habuit conditiones: fuit enim et rex ante transmigrationem, quasi regificatus a populo Dei: factus est et privatus post transmigrationem, quasi ductus captivus. Ideo ante transmigrationem quidem computatur inter reges quasi rex, post transmigrationem autem computatur inter privatos quasi privatus. Quomodo autem vis ut posuisset evangelista? Si dixisset, Josias genuit Joachim in quattuordecima generatione, Joachim autem genuit Jechoniam: Jechonias autem post transmigrationem genuit Salathiel, extra quam a Pharaone regificatus computabatur Joachim inter reges Juda: juste adhuc³ inveniuntur ante transmigrationem quidem quatuordecim reges, post transmigrationem unus rex, et tredecim privati. Et si Jechoniam posuisset inter reges priores, invenirentur quidem quindecim generationes regales ante transmigrationem, tredecim autem private post transmigrationem. Et sive illo, sive hoc modo, irrationabile aliquid dicere videbatur evangelista, et mysterium quod proposuerat, non ostenderet. Vides quia sapienter voluit evangelista Jechoniam dupliciter esse, primum quidem inter reges quasi quartundecimum, et ipsum deinde post transmigrationem inter privatas generationes primum, quasi privatum et ipsum. Nam cum constet, computato etiam Joachim, a David usque ad Christum viginti et octo esse generationes: quid impedit, ut Joachim sublato, rationabiliter filius ejus Jechonias dupliciter nominetur, ut mysterium, quod evangelista proposuit, explicet, et de numero generationum non mentiat? Nec obest, quod filius Josiæ dictus est, cum sit nepos: quoniam et nepotes recte filii appellantur. Jechonias autem genuit Salathiel, quod interpretatur petitio Dei. De Salathiel quidem nihil legimus, vel boni, vel mali: tamen putamus eum sanctum fuisse, et in captivitate assidue Deum petiisse pro ipsa calamitate quæ contigerat Israel, et ideo petitionem Dei eum appellatum fuisse. Salathiel autem genuit Zorobabel. Interpretatur

¹ Montef. in margine conjicit, *filius autem Joachim secundum*, etc.

² V. D. et Editi in marg., *Pharaon vi hostili*; non male.

³ V. D. et Editi in marg., *injuste autem*.

¹ V. D. et Editi in marg., *quasi vere et prius in condemnationem*.

autem Zorobabel, fluitio postposita, vel ex commixtione, vel hic doctor Babylonie. Legi; si verum est, nescio, quia sacerdotale et regale genus mixtum est in Zorobabel, sicut inferius exponemus. Et forte ergo propter hoc dictus est ex commixtione. Per istum autem Zorobabel dimissi sunt omnes filii Israel, et reversi sunt in propriam terram cum gaudio magno, sicut Esdras propheta exponit. Cum enim esset Zorobabel in ministerio Darii regis, controversia facta esset inter eum et duos alios regis ministros, quid esset fortius in mundo (3. Esdr. 4. et Josephus Antiq. lib. 11, cap. 3) : et uno dicente, quia nihil est fortius quam vinum, altero autem, quia nihil fortius est quam rex : Zorobabel dixit, Nihil fortius est quam mulier et veritas. Quibus de hoc sine fine certantibus, ventum est usque ad sententiam Darii regis, quo residente cum principibus suis ad iudicandum, contenderunt tres, singuli pro sua sententia. Verba contentionis eorum, qui vult scire, legat Esdram prophetam. Tamen venit Zorobabel, et iudicio Darii et omnium principum pronuntiatum est, Omnibus fortior veritas est. Cum autem diceret ad eum Darius rex cum iuramento, Pete a me quod vis, usque ad dimidium regni mei, respondit Zorobabel : Ego non peto regnum tuum, sed ipse utere eo in æternum : sed hoc peto, quod cepit pater vester Cyrus rex ante vos, ut dimittatis captivitatem filiorum Israel redire in sua. Darius concessit. Exiens autem Zorobabel gratias egit Deo, dicens : *Benedictus es, Deus et pater veritatis, quod sapientiam hanc in os meum misisti* (3. Esdr. 4. 60). Et ideo inventus est recte secundum providentiam Dei nominatus Zorobabel, id est, hic doctor Babylonie. Quæ autem major doctrina est, quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum? Et impletum est in eo quod fuerat scriptum : *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super seniores intellexi, quia mandata tua exquisivi* (Psal. 118. 98-100). Vel, fluitio postposita : id est, quia definitionem regni ad se decurrentem postposuit, et elegit redemptionem populi sui. De residuis autem generationibus, nec scripturam aliquam me recordor legisse, nec fabulam aliquam aliquando audisse. Hoc autem in fine notandum est, quod quicumque regum placuerunt Deo, diutius regnaverunt, et inimicos eorum humiliavit Deus sub manibus eorum : quotquot autem maligne gesserunt, velociter et a regno et a vita cum amara morte præcisi sunt, et humiliavit eos Deus sub inimicis eorum. *Omnes ergo generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim.* Cum potuisset evangelista breviter numerum generationum explicare, dicens : Ab Abraham usque ad Christum generationes sunt quadraginta duæ : qua ratione ter generationes præcidit, et in tres partes divisit per generationes quatuordecim? Quia ter completis quatuordecim generationibus mutatus est in Judæis hominum status. Ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub iudicibus : a David usque ad transmigrationem, sub regibus : a transmigratione usque ad Christum, sub pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare, quoniam sicut semper ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status : sic completis quatuordecim generationibus a transmigratione usque ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum : quod et factum est. Post Christum enim jam non sub iudicibus multis, nec sub regibus multis, nec sub pontificibus multis fuerunt : sed omnes generationes sub uno Christo, et iudice, et rege, et pontifice factæ sunt : quia trium illorum statuum solus habuit dignitatem. Unde quoniam et iudices, et reges, et pontifices, tres Christi dignitates præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerant Christi. Primus iudicum Josue¹ : pri-

mus regum, David : primus pontificum, Jesus filius Josedech. Hos in figura Christi fuisse dubitat nemo. Forte ideo quatuordecim generationes ponuntur, id est, quater decem, hoc est quater Christus. Iota enim litera Christi mysterium habet. Ideo ergo quatuordecim, quoniam ter quidem figuratus Christus ostensus est, quarto autem versus Christus apparuit. Qua ratione apud Lucam septuaginta septem generationes ponuntur Christi renascentis ex baptismo, in proprio exponemus loco. Hic autem dicamus, qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi secundum carnem nascentis in mundum. Quadraginta duo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis et laboris numerus est, quoniam in sex diebus factus est mundus, qui positus est in opere, et labore, et dolore. Convenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem et dolorem quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis et laboris. *Generatio autem Christi sic erat* (Matth. 1. 18). Quoniam superius dixerat, Jacob autem genuit Joseph, cui desponsata Maria genuit Jesum : ne aliquis audientium æstimaret, sic esse Christi nativitatem, quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem suæ narrationis præcedens addidit, et dicit : *Generatio autem Christi sic erat* : ac si dicat, Generatio quidem eorum, quos exposuimus, patrum, sic fuit quemadmodum retuli : Christi autem generatio non ita, sed sic. Quomodo? *Maria cum esset desponsata Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens* (Ibidem) : id est, ex virgine sine patre, ut ejus generationem enumerans, de semine David eum descendisse ostendat secundum Dei promissa, et extra naturam humanam nativitatem ejus exponens factam, mysterium deitatis ejus aperiat. Nec enim dignum erat, ut Unigenitus Dei, non propter se, sed propter homines nascens, more nasceretur humano. Homo enim in carne nascitur, ut corruptioni subiaceat : Christus autem natus est, ut sanet corruptionem. Sicut ergo non est consequens, ut corruptibilis homo nascens ex incorruptibilitate virginis nascatur : sic non erant consequens, ut Unigenitus Dei, qui ideo nascebatur, ut corruptionem sanaret, nasceretur ex corruptione conjugii. Homo ex necessitate nascitur, ut sit : Christus autem non ex necessitate nature, ut esset, sed ex voluntate misericordie et salvaret. Quomodo ergo justum est, ut unum eundemque habeant nativitatis honorem necessitas et voluntas? Merito ergo contra naturæ humanæ regulam natus est, quia erat super naturam.

Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores.— Vide autem novam et admirandam Christi nativitatem, id est, per homines peccatores, per mulieres meretrices, et adulteras, et gentiles. Sed talis generatio non sordidat dignitatem Christi, sed commendat misericordiam ipsius. Sic erat mirabilis, ut qui patres per adoptionem fecit et genuit, a filiis nasceretur. Facti sunt patres ejus, quorum non erat filius. Iste illis beneficium præstitit, ut caset filius eorum. Illi autem nihil isti præstiterunt, ut essent patres ipsius. In hominibus¹ patres filios sibi adoptant, quos ipsi desiderant : hic autem filius sibi adoptavit patres, quos ipse elegit. Illic filii a patribus suscipiunt generositatis dignitatem, hic autem patres a filio susceperunt. (a) *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Quoniam futurum erat, ut omnes sancti de virgine nascerentur Ecclesia, desponsata Christo, ideo Christus nascitur de virgine desponsata, ne dignius nascerentur servi quam Dominus. Sed ut per omnia filii paternæ nativitatis perfectum imitarentur exemplum, ideo et Maria desponsata erat fabri lignario : quoniam et Christus sponsus Ecclesiæ omnem salutem hominum et omne opus suum per ligatum

¹ Montef. conjicit in margine, *omnibus*.

(a) In Codice Vallis Dei hic incipit homilia secunda.

¹ Editi in marg. et V. D., *primus iudicum Jesus Nava*.

crucis fuerat operaturus. Ideo autem et desponsata et domi habita, ut desponsatio ipsa fidelis esset, et fornicationis opprobrium a matre repelleret, et virginitatis gloriam¹ nascituro Domino reservaret. Si enim, quia in domo sponsi peperit, infideles Judæi dixerunt, *Nonne hic est Jesus filius Joseph?* quanto magis si extra domum sponsi peperisset, dicturi fuerant: *Nonne hic est Jesus filius meretricis?* Nam quemadmodum in ea, quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio maritalis: sic in ea, quæ extra domum concipit, est suspecta conceptio. Magis ergo voluit Dominus, ut haberet mater ejus maritalem suspicionem, quam fornicationis opprobrium pateretur. *Antequam convenirent, inventa est in utero habens.* Non dixit, Priusquam acciperet: sed, Priusquam convenirent, inventa est in utero habens: quia jam accepta erat in domo. Virginitas enim est incorruptibilitas: incorruptibilitas autem virginitas ipsa sincera². Ideo ergo, antequam convenirent, conceptus est Christus, ut nec de corruptione incorruptibilitas nasceretur, nec ex passione corporis utriusque templum sibi Dominus fabricaret. Dico autem non ad desperationem et confusionem nuptiorum, sed ad consolationem et gloriam continentium, quoniam hæc ipsa conjunctio maritalis malum est ante Deum: non dico peccatum, sed malum. Nam quantum ad naturam rei ipsius, peccatum est; concessione autem Dei factum est, ut non sit peccatum. Quomodo? Oportebat enim, ut homo corruptibilis nasceretur in mundo, ut posset tentari, ut tentatus coronaretur. Si autem incorruptibilis factus fuisset, tentari non poterat. Si vero non tentabatur, nec coronabatur: quia incorruptibilitas tentationem non sentit. Ideo ergo factum est, ut ex passione carnis et sanguinis, et igne fervido in visceribus, succedente humore, homo corruptibilis nasceretur, ut ne de bono malum nascat, aut ex impassibilitate corruptio: sed ut de malo malum procedat, et ex passione corruptio generetur. Ideo ergo ista conjunctio maritalis cum esset peccatum, quantum ad naturam rei ipsius, concessione Dei facta est licentia. Licentia, dico, facta est, non justitia. Nam etsi propter necessitatem rei peccatum esse desit, tamen justitia esse non meruit (*incipit*). Ideo utentibus se, etsi poenam non inferit, mercedem tamen non præstat: et si non occidit, tamen non salvat. Unde et propheta non ad indulgentiam Dei respiciens, sed ad spurcitiam ipsius operis, dicebat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. 50. 7):* id est, Quid mirum si peccavi, qui de peccato sum natus? Sequuta est enim generationem suam naturam peccati. Nam si matrimonium ipsum placitum esset Deo, numquam abstinentibus se ab illo gloriosa promitteretur corona, nec sic amarentur a Deo, qui odiunt illud. Non enim ille remuneratur qui bonum fugit, sed qui malum. Vis autem scire quomodo licitum est matrimonium? quomodo aliquando licitum et sorores habere uxores? quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifan et Edoclam, et non peccaverunt: quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. Postea crescente numero hominum, ipsum malum reversum est in naturam suam, et cœpit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut uni viro liceat habere plures uxores. Amplificato postea mundo, etiam hoc malum recepit naturam suam, et cœpit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut unus unam haberet uxorem. Nunc autem postquam venit plenitudo temporis, et sevit mundus, scimus quale est consilium Dei, et quid vult, et quid est placitum coram illo. Sed ausi non sumus dicere propter homines incontinentes, in quorum corpore anima nihil agit, sed in toto illos possidet sanguis et sordidissimus ille vapor, de illo insano

igne procedens. Denique commendavit³ angelus Tobias in nuptiis ejus, ut cum veniret ad illam consuetudinem humanam, surgeret prius et oraret, et sic diceret: *Domine, tu scis, quia non propter libidinem accepi uxorem, sed propter liberos procreandos (Tob. 8. 9):* quia si aliter orasset, oratio ejus Deo non fuerat placitura. Vides ergo quia turpissimum opus illud carnis filiorum causa excusat. Nunc autem multiplicato sæculo, creandorum hominum occasio est extincta. Jam Deum non multitudo hominum, sed caritas sanctorum delectat. Ecce una est libido, quæ fornicationem generalit, et quæ maritalem usum ministrat. Sed sicut posuit mari terminos littora, dicens: *Usque huc venies, et hic te constringes (Job 33. 11):* sic libidini carnali terminum posuit conjugium, ut usque illuc veniens, illic se constringat. Sicut ergo mare, si littora sua supergressum fuerit, peccat: ita et homo, si transgressus fuerit licentiam maritalem. Si ergo una est libido in maritis, et in adulteris: quomodo potest fieri, ut una eademque res pro dimidia quidem parte sit justitia, pro dimidia autem sit peccatum? Aut enim tota est peccatum, aut tota justitia: quia una est res. Verum est autem, quia libido justitia non est, ergo tota peccatum est. Sed peccati illius poena non imputatur, donec iste odibilis et corruptibilis transeat mundus. Ideo ergo Dominus conceptus est priusquam convenirent, ut non ex passione carnis et sanguinis nasceretur: qui ideo venit, ut carnis et sanguinis solveret passionem, et mutaret in spiritum. Cui inventa est in utero habens de Spiritu sancto? Sine dubio a sponso suo Joseph, qui zeloso amore semper se admonente, vitam circumspiciebat Mariæ. Nam sicut Historia quædam non incredibilis neque irrationabilis docet, quando gesta sunt quæ refert Lucas, Joseph absens erat. Nec enim conveniens est putare præsentem Joseph introisse angelum ad Mariam, et dixisse quæ dixit, et Mariam respondiisse quæcumque respondit. Si concedamus, angelum potuisse intrare ad eam, et loqui, plane confestim Mariam abisse in montana cum festinatione, et introisse domum Zachariæ, et salutasse Elizabeth, et mansisse cum ea mensibus tribus, possibile non fuit præsentem Joseph: quia necesse erat, ut absentationis ejus et mansionis diutina requireret causas. Postquam autem rediit peregre post tot menses, et invenit eam gravidam manifeste, forsitan ei comminatus est, quasi sponsum, et de judicio Dei terruit eam, quasi vir timoratus. Illa autem cum videret se innocenter in suspicionem criminis decidisse, nec posse se jam excusare, testimonio ventris convicium, cum lacrymis et sup-pirio clamans juravit dicens: *Vivit Dominus, nescio unde sit hoc.* Quo audito, timuit valde Joseph et ex parte credidit in ea aliquid esse divinum. Nec enim timuisset, nisi ex parte aliquatenus creduisset. Ad hæc autem fidem verborum ejus commendabat conversatio ejus sancta. Forsitan autem, cum esset justus, cœpit sibi cogitare de illa: Comessatrix aut violenta numquam fuit: quoniam omnis mulier quæ violenta est et comessatrix, etiam meretrix est. Nam sive in cibis, sive in libidinibus delectatio carnis est quæ præcipitat hominem. Mulier quoque, quæ suavitatibus gule suæ non contradicit, multo magis neque libidini suæ resistere acquiescit, sicut etiam Apostolus dicit: *Quoniam vidua, quæ in deliciis est, vivens mortua est (1. Tim. 5. 6).* Non levis, non jocosa, non cantatrix, non turpium verborum amatrix, sicut solent plerumque puellæ, quæ libenter talia aut loquuntur, aut audiunt. Si quidem impudentiores sunt, libenter loquuntur: si autem verecundiores, etsi loqui talia erubescunt, tamen delectantur audire. Non super virum oculos suos extulit, nec inflixit aspectum. Hæc enim sunt documenta mulieris meretricis, sicut ait Salomon: *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum ejus (Eccli. 26. 12).* Hæc et alia similia tractans, nihil horum inveniebat in ea: sed ex diverso omnia laudabilia, omnia admi-

¹ Editi in marg. et Codex V. D., *ut virginitatis gratiam.*

² Editi in marg. et V. D., *incorruptibilitas autem veritas ipsa: et mox idem, antequam convenirent natus est Christus.*

³ Moutef. conjicit in margine, *cum mandaret.*

randi, quæ sine Spiritu sancto possibile non erat esse in natura humana. Omnibus igitur documentis, quibus fornicatio mulieris intelligi et argui solet, deficientibus, sola apud eam remanebat suspicio gratiæ Dei. Propter hæc omnia æstimavit eam habere in utero de Spiritu sancto. Nam nulla res sic castitatem mulieris viro commendat, sicut vita ejus disciplinata. Ubi enim timor Dei est, ibi est castitas est: ubi autem non est timor Dei, ibi neque castitas est. Caro enim urget, securitas mulieris adjuvat carnem: si timor Dei non fuerit qui resistat, quæ eam tenet indagatam? O inæstimabilis laus Mariæ! Magis credebatur castitati ejus, quam utero ejus: et plus gratiæ, quam naturæ. Conceptionem manifesta videbat, et fornicationem suspicari non poterat. Possibilis esse credebatur mulierem sine viro posse concipere, quam Mariam posse peccare. Et quod majus est videre, ut sponsus de sponsa sua haberet, sic habuit Joseph apud se. Frequenter enim viri, etiam si leviter viderint mulieres suas aspicientes in alterum, mox excitantur in reum: et quod non est illud suspicantur, quia ex magno amore nascitur zelus. Hic autem et maritalem zelum et utri clamantis accusationem, sola præteritæ conversationis documenta vincebant. 19. *Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.* Cogitabat enim forsitan apud se: Si peccatum ejus celavero, facio contra legem Dei: et si propalavero filiis Israel, lapidabunt eam. Timeo enim, ne hoc, quod est in utero ejus, divinitus sit. Numquid non Sara nonaginta annorum concepit, et peperit? Si illam quasi lignum jam sicum fecit florere: quid si Divinitas partum isti voluit sine viro donare? Numquid ad virum pertinet ipsa conceptio mulieris? Nam si conceptio mulieris pertinet semper ad virum, sine dubio quando vult vir, tunc conciperet et mulier: nunc autem non quando vult vir, tunc concipit mulier, sed quando vult Deus. Si ergo conceptio mulieris non in viro posita est, sed in Deo: quid magnum, si voluit isti fructum sine viro præstare? Quid ergo faciam? Dimittam eam occulte: quia in re incerta melius est, ut meretrix constituta evadat, quam ut innocens moriatur. Justius enim est, injustum juste evadere, quam justum injuste perire: quia etsi reus semel evaserit, iterum potest perire: innocens autem si semel perierit, jam non potest revocari. Expedit ergo ut dimissa opprobrium patiat, quam tradita morti moriatur. Hæc autem talia cogitare et agere velle, non est hominis valde justus. 20. *Hæc eo cogitante, apparuit ei angelus in somnis, dicens.* Quoniam ergo auditio verborum Mariæ, et consideratio vitæ ejus, mala suspicari de ea non sinebat Joseph: consideratio autem conceptionis ejus non permittebat eum ad plenum bona æstimare de ea, et sic animus ejus inter utrasque partes fluctuabat, et tenere eam timebat, et tradere eam non audebat: propter hoc necessaria fuit ei revelatio illa divina. Si enim ipsa Maria, quæ angelum viderat, et audierat sibi loquentem tam de sua conceptione, quam de Elizabeth, ascendit in montana, ut videret Elizabeth, et ipso confirmaretur aspectu: quanto magis Joseph, post verba conceptionis Mariæ, post considerationem vitæ ejus, adhuc nutandus necessariam habuit revelationem divinam? Propter tres ergo causas apparuit ei. Primum, ne justus homo ignorans faceret rem injustam ex proposito justo: deinde propter honorem matris ipsius. Nam si dimissa fuisset, etsi non apud fideles, tamen apud infideles turpi suspicione carere non poterat. Tertio, ut intelligens Joseph sanctam conceptionem diligentius se in futurum custodiret ab illa, quam prius. Prius enim servavit se propter disciplinam justitiæ, postea autem et propter timorem partus hujusmodi. Quare non ante conceptionem virginis venit ad Joseph? Ut ne cogitaret quæ cogitavit, ne pateretur quæ passus est Zacharias, qui culpam infidelitatis incurrit de conceptione conjugis jam longævæ (Luc. 1). Incredibilior enim erat res virgi-

nem posse concipere, quam anum. Si ille sacerdos constitutus rem faciliorem fore non credidit, quanto magis iste popularis rem difficiliorē fieri non credidisset? Si ipsa Maria, angelo sibi dicente de conceptione sua, pene non credebatur propter virginitatem suam, dicens: *Quomodo fiet hoc, quoniam virum non cognosco* (Luc. 1. 34)? quomodo Joseph fuerat crediturus referenti de altera quod sine viro conciperet? *Joseph fili David, ne timeas accipere Mariam conjugem tuam: quoniam quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est.* Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine ejus Christus nasceretur. Dicens autem, *Ne timeas, cognitorum se cordis ejus ostendere voluit, ut per hæc futurorum honorum, quæ de Christo erat dicturus, faceret fidem: quia *Quod nascetur de ea, de Spiritu sancto est.** Spiritum sanctum, ipsum dicit unigenitum Deum, sicut ipse de se testatur in Evangelio: *Quia Spiritus est, inquit, qui vivificat: caro autem nihil prodest* (Joan. 6. 64). Et Joannes ait: *Dominus Spiritus est* (Ibid. 4. 24). Non enim Spiritus advocatus ingressus est in Mariam, ut suscipiens corpus nascatur in mundum, sed ut sanctificaret virginis vas. Dicens autem, *Quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est, hoc dicere vult, quia de semine viri alicujus non fuerat nasciturus, sicut æstimans metuebat Joseph, sed de Spiritu sancto.* Sicut enim secundum præceptum Raphaelis angeli ad Tobiam (Tob. 6. 18), viro et uxore more solito venturis ad coitum, oratio præcedere debet, ut quod concipitur, in sanctificatione concipiatur: sic unigenito Deo virginem ingressuro, Spiritus sanctus præcessit, ut præcedente Spiritu sancto, in sanctificatione nascatur Christus secundum corpus, Divinitate ingrediente pro semine. 21. *Et pariet filium, vocabisque nomen ejus Jesum.* Non dixit, *Pariet tibi filium*, sicut ad Zachariam: *Ecce Elizabeth uxor tua concipiet et pariet tibi filium* (Luc. 1. 13): quia mulier, quæ ex viro concipit, marito suo filium parit: quia magis ex illo est, quam de ipsa. Hæc autem, quæ non de viro conceperat, non filium illi peperit, sed sibi tantummodo. Vide quo modo similitudinem ipsius rei per omnia sequitur, quæ facta est in Adam. Sicut enim tunc mulier gustans de ligno, sola seducta est, et peperit mortem; Adam autem non fuit particeps in seductione illius; non enim a diabolo seductus peccavit, sed quia consensit mulieri: sic et modo accipiens Maria de Spiritu sancto, sola creditur, dicens: *Ecce jam nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). Joseph autem tunc in fide conceptionis illius nihil habuit commune, sed postea tacendo et consentiendo tantum salvatus est. Ideo et in somniis adstitit ei, non palam: ut quemadmodum dormiente Adam creavit mulierem, sic et isti dormienti divinitus consignaret uxorem. Ipse autem evangelista interpretatur quid intelligitur Jesus Hebraica voce, dicens: *Ipsa salvabit populum suum a peccatis eorum.* Si ergo medicus, qui nullam potestatem habet salutis humanæ, propter solam confessionem herbarum non erubescit medici sibi nomen imponere: quanto dignius iste vocatus est Salvator, per quem totus salvatus est mundus? 22. *Hæc autem totum factum est.* Quid totum? Ut virgo propinquo suo desponsaretur, ut casta servaretur, ut angelus per somnium Joseph loqueretur, ut sponsam eam accipere juberetur, ut parri nomen Jesus vocaretur, ut virgo mundi Salvatorem generaret. *Ut impleretur quod dictum est a Domino per prophetam* (Isai. 7. 14), *dicentem: 25. Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* Gratia a prophetis testimonium habet, vel ideo ut Vetus et Novum consonet Testamentum, vel ut infirmitati eruditorum satisfaciatur, vel ut non mox temere videretur erumpere, quod tanto ante tempore prædictum est.

Prophetia duplex. — Prophetia autem alia est ex præsentia, et hæc immutabilis: ut hæc, *Ecce virgo concipiet.* Alia ex judicio operum, et hæc solet mutari secundum quod verba sonant, non secundum intellectum: ut, *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subver-*

ter (Jon. 3. 4) : subintelligimus, nisi poeniteat. Item quæ est ex præscientia, illa impletur Dei solummodo operatione, ut quod virgo pareret. Alia impletur hominum administratione, ut de aliquo, ut sit justus. Admiratus itaque tanti mysterii dignitatem propheta, quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. 7. 14)*. Multis prætermisissis uno utitur nomine, quod præsentī utile est negotio. Quamvis enim nobis sit præsens semper gubernando, tamen præsentior essentialiter ex unitate personæ factus est. *Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14)*. 24. *Ezurgens autem Joseph a somno, accepit Mariam conjugem suam*. Non in domo accepit eam; nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposuerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. 25. *Et non cognovit eam, donec peperit*. Vere enim non cognovit eam ante, cujus fuerat dignitatis, quæ unigeniti Dei facta fuerat mater: sed postquam peperit, tunc cognovit eam: quia speciosior et dignior facta fuerat, quam totus mundus. Nam quem totus mundus non capere poterat, nec meretur accipere, quasi in angustum cubiculum uteri sui sola suscepti. Vidit Joseph enim virginem permanere post partum. Vidit mysterium ¹ stelæ quo modo stans super caput pueri, venientibus magis puerum demonstrabat. Stans testimonium dabat, quia loqui non poterat. Ipsos denique magos vidit adorantes, et divina dona eorum præsentantes. Audivit sermones ipsorum, quo modo ab oriente usque Jerosolyman stella præcedente venerant, quæ non designata est hominibus ministrare, ut Dei gloriam revelaret. Ergo incomparabilis nativitas, totius humanæ nativitatis mensuram excedens, et divinitatem nascentis pueri ostendebat, et dignitatem Mariæ parientis Joseph demonstrabat. Ideo dicit, *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Cognovit autem eam quæ esset, post partum ipsam.

Eunomii hæresis. — Quidam ex hoc verbo, secundum Eunomium, putant, quod Joseph donec peperit quidem non illam habuit in conscientia ², postea autem cognovit eam, et filios peperit. Unde et Christum primogenitum dicit: quia ille dicitur primogenitus, quem alii fratres sequuntur. Insanus neminem intelligit esse sanum: quia illi ausi sunt hoc dicere de illa, putant quia et Joseph hoc ausus fuit facere. Hoc enim quod fieri potuit, dicit evangelista quia factum non est: illud autem quod nec fieri potuit, quid necessarium habuit dicere. Factum non est? Nam sunt quedam, quæ naturaliter possunt fieri: sunt autem quæ impossibilia sunt per ipsam naturam. Volo tibi referre. Ille, nescio quis, cum illo litteris commisit: et donec vixit, non est ei loquutus. Numquid ex hoc quod dixi, Donec vixit, non est ei loquutus, ex eo signavi, quia post mortem illi loquutus est, quod fieri non potest? Illud enim quod fieri potest, dixi, quia factum non est: quid autem opus habui exponere, quia nec post mortem illi loquutus est, quod fieri non poterat? Sic et Joseph ante partum credibile fuit ut cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem: postquam vero cognovit, quia facta est unigeniti Dei templum, quo modo poterat hoc usurpare? Quod antea facere noluit vir religiosus, expectans nuptias suas postea facturus fuerat, ut habitationem Dei carnalibus concupiscentiis sordidaret? Hæc secundum rationem. Veniamus autem ad auctoritatem Scripturæ. Dicit enim Apostolus secundum exemplum prophete de Christo : *Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (1. Cor. 15. 25)*. Ergo Paulus hoc significavit, ut tandem regnet

Christus, quamdiu fiant omnia sub pedibus ejus, post ea autem cesset regnare? Stulte! Qui regnat, antequam omnia illi subjecta sint, multo magis regnat et postquam fuerint ei omnia subjecta. Item alibi dicit: *Donec venio, attende lectioni (1. Tim. 4. 13)*. Numquid significavit, Donec venio quidem, attende; cum venero autem, negligite? De primogenito autem quod dico, usus est Scripturis, non solum illum primogenitum dicere, qui primus nascitur, sed etiam illum qui solus est natus. Quando dicebat Dominus ad Pharaonem : *Primogenitus meus Israel (Exod. 4. 22)*: numquid jam alium populum habebat? Si autem dicitur, quia secundum præscientiam dicebat primogenitum populum Judaicum, sciens quia ex gentibus alium populum erat facturus: dico tibi, quantum ad præscientiam suam, semper duos populos habuit: sed tam de Judæis, quam de gentibus unum populum fuerat habiturus, sicut et habet.

Homilia secunda ex Cap. secundo (a).

1. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis*. Cum fugeret Jacob ante fratrem suum Esaü, et venisset ad vesperum, vidit somnium tale. Scala posita erat, cujus caput pertingebat usque ad caelum, et angeli ascendebant et descendebant per eam, Dominus autem recubebat super eam (Gen. 28. 12. sqq.). Surgens autem Jacob, suggerente Spiritu, prophetavit, dicens : *Quam formidolosus locus est hic! Non est aliud hic nisi domus Dei, et porta cæli (Ibid. v. 17)*. Et ideo vocatum est nomen loci illius Bethel, quod est interpretatum, domus Dei. Nato itaque in Bethlehem Domino, visionis illius propheta completa est. Domus enim Dei est corpus Christi, ipso dicente: *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*. Item, *Sapientia ædificavit sibi domum (Prov. 9. 1)*. Porta autem eam ipse est Christus, per quem introitur in regna cælorum, dicente propheta : *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Adhuc autem videamus quod ad utilitatem respicit, et quod evangelista tempus designat, quando nascitur Christus, id est, *In diebus Herodis regis*, ut prophetiam Danielis completam demonstraret, quæ post septuaginta septimanarum annos Christum esse nasciturum demonstrat. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis septuaginta septimanarum anni sunt consummati. Sciens autem Deus perfidiam Judæorum, quia crucifixo vero Christo, alium expectaturi fuerant Christum, id est Antichristum, ideo occasionem incredulitatis eorum tollens, tempus ostendit, quando nasciturus erat Christus, ut in illum Christum credamus, qui ex tempore Danielis post septuaginta septimanarum annos nascitur, non in illum qui in fine sæculi sub nomine Christi venturus est. *In diebus Herodis regis*. Quandiu gens Judaica, quamvis sub peccatoribus, tamen Judaicis regibus tenebatur, propheta mittebantur ad remedium ejus. Qualis necessitas, tale et auxilium. Nunc autem, quando lex Dei sub potestate regis iniuri tenebatur, id est, justitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus, quia magna et desperabilis infirmitas medicum artificiosorem quærebat. *Ecce magi venerunt ab oriente Jerosolyman, 2. dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Ecce*, hoc est, confestim ut natus est, magnum Deum ostenderunt in homine parvulo, et verbis, et acibus, et muneribus ipsis. Verbis quidem, quia dixerunt, *Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellas ejus in oriente, et venimus adorare eum*; acibus autem, quia cum viderent eum, adoraverunt eum. Inventa est in eis fides acutior quam aspectus, videantibus humilia, et intelligentibus alta. Muneribus autem, quia obtulerunt ei aurum, thus, et myrrham, sicut inferius ostendemus. Venerunt autem ad judicium gentium, et ad præjudicium Judæorum, illorum idem prophetantes futuram, et istorum incredulitatem co-

(a) Homilia tertia in alia.

¹ Edm in marg. et Codex V. D., *ministerium*. Utraque lectio quadrat.

² Edm in margine, in *concupiscentia*. Codex V. D., in *conscientia*, sed altera manu ibidem scribitur, vel *concupiscentia*; et hæc videtur esse vera lectio.

demantes presentem. O beati magi, qui ex omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt! Illi enim magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi regem, quem non viderant, credentes quærebant, et conluebantur: sic et nos qui sumus ex gentibus, Dominum, quem nunquam vidimus, credentes quotidie quaerimus, et conluemur potestatem ipsius. Quam bene de istis prophetauit Isaias, dicens: *Præquam cognoscat puer patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci, in conspectu regis Assyriorum (Isai. 8. 4)*. Qui sunt magi? Viri orientales, qui venerunt a Perside. Magi enim apud illos non malefici, sed sapientes intelliguntur. Ideo autem dicti sunt virtus Damasci, quia virtus uniuscujusque provincie suat sapientes ipsius. Rex autem Assyriorum est diabolus, princeps demonum. Ergo Christus, priusquam secundum corpus inciperet cognoscere patrem aut matrem, virtutem diaboli subjugavit. Qualis futurus erat in posterum, cum ad perfectum venisset, demonstrabat in puero, qui adhuc in cunabulo constitutus diabolum exspoliavit a suis, scilicet ab istis magis. Quomodo cum venisset ad bellum, evacuaturus fuerat omnem potestatem ipsius, considera. Quoniam ab oriente venerunt, unde dies nascitur, inde initium fidei processit: quia fides lumen est animarum. Quando enim ab occidente nascitur aliquid contra orientem, divinatio mali ostenditur contra bonos: quando ab oriente nascitur aliquid contra occidentem, divinatio boni ostenditur contra malos. Quoniam ergo in temporibus Christi justitia subjugata fuerat injustitiam, et fides infidelitatem, ideo ab oriente venerunt primitiæ fidei. *Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eam*. Numquid nesciebant quia in Jerusalem regnabat Herodes? Numquid non intelligebant justitiam legis, quia quicumque rege vivente alterum regem pronuntiat, et adorat, quasi minister tyranni putatur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant regem presentem. Numquid non habebant præ oculis suis periculum mortis, qui talem rem illicitam usurpabant? Sed non curabant de morte. Si autem curassent de morte, numquam ad hoc ausi fuissent. Adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, antequam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores! Legi apud aliquem, magos istos ex libris Balsam divinatoris apparituræ nujus stellæ scientiam accepisse, cuius divinitio posita est et in Veteri Testamento: *Orietur stella ex Jacob, et exsurgit homo ex Israel, et dominabitur omnium gentium (Num. 24. 17)*.

Liber apocryphus nomine Seth. Mons Victorialis.—Audiivi aliquos referentes de quadam scriptura, etiam non certa, tamen non destructive fidem, sed potius delectante, quoniam erat quedam gens sita in ipso principio orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quedam scriptura, in scripta nomine Seth, de apparitura hac stella, et muneribus ei hujusmodi offerendis, qua: per generationes studiosorum hominum, matribus referentibus filiis suis, habebatur deducta. Itaque elegerunt seipsos duodecim quidam ex ipsis studiosiores, et amatores mysteriorum caelestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellæ illius. Et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis proximorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituatur defuncti. Dicebantur autem magi lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Illi ergo per singulos annos, post mensem tritatoriam, ascendebant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum Mons Victorialis, habens in se quandam speluncam in saxo, omnibus, et electis arboribus amoenissimis: in quem ascendentes, et lavantes se, orabant^a et laudabant in

silentio Deum tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes, expectantes semper, ne forte in generatione sua stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super Montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli, et super se similitudinem crucis: et loquuta est eis, et docuit eos, et præcepit eis, ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis per biennium præcedebat stella, et neque esca, neque potus deficit in peris eorum. Cætera autem quæ gesta referuntur ab eis in Evangelio compendiose posita sunt. Tamen cum reversi fuissent, manserunt colentes et glorificantes Deum studiosius magis, quam primum, et prædicarunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus isset in provinciam illam, adjuncti sunt ei, et baptizati ab eo, ficti sunt adiutores prædicationis illius. Ex eo autem quod dicit Scriptura, *Vidimus stellam ejus in oriente*, videtur occasionem dare infidelibus de astrologia, ut unumquemque putent suæ stellæ motu et nasci et vivere: ideo bonum est breviter de his inferre sermonem. Si enim stellæ est, quod aut boni sumus, aut mali: ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec est in nobis voluntarius actus. Ut quid enim boni mei laudem merear, quod non meo arbitrio, sed motu stellæ facio: aut mali mei penam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Nam nec possum fugere malum, etiam si volo, si me natiuitatis meæ stella compellit ad malum. Si adulter et homicida sunt per stellam, et in crimine stella facit eos interfici, magna est illarum iniquitas stellarum, magis autem illius qui stellas ad hoc creavit. Interrogamus ergo, Ex se facta est creatura, an ab alio? Si quidem dixerint, Ex se, audiant a nobis: quoniam impossibile est, quod a se exstitit, et evento agitur, ut aliquem ordinem habeat certum. Si autem dicunt, Ab alio, ergo iniquus est qui fecit. Nam cum sit præsciens futurorum Deus, quod tanta iniquitas futura erat per stellas, si noluit emendare, non est bonus: si autem voluit et non potuit, impotens est. Sed etiam injustus est, quia ex necessitate stellarum peccantes ita punit, quasi ex voluntate peccantes. Ipsa denique mandata Dei, ne peccent, aut hortamenta, ut faciant bonum, per hanc insipientiam nonne destruant? Quis enim hortetur aliquem, ne faciat malum, quod non potest declinare: aut ut faciat bonum, ad quod non potest pervenire? Deinde interrogamus: Si idem semper est cursus stellarum, quare non semper idem est et hominum status? Si dicunt, Per certos annos fit stellarum restauratio: necesse est ergo qui sciunt astrologicam disciplinam, quia per certos annos restituantur stellæ, sciant et per quot annos hæc restauratio peragatur. Quibus post responsum dicimus, quæ fuit illa, quæ fecit omnes homines in diluvio mori? Numquid in ea exstitit, ut iterum dilavium faceret, aut illi homines secundum unam stellam fuerant nati? Nam oportebat per unumquemque gyratum eandem ipsam indolentem rem consummari. Nam si ejusmodi motio et gyratus stellarum ejusdem malitiæ et ejusdem bonitatis causam præstat, oportebat non semel fieri Abraham, aut patriarchas, aut prophetas, aut apostolos, sed quotienscumque fit ipse gyratus stellarum. Denique ipsa conversatio hominum testis est veritatis. Ante adventum Christi quæ stella omnes homines idola colere compellebat, cæterasque iniquitates facere? aut post Christum qualis gyratus ab idolis recedere homines fecit, et per totum orbem mores mutavit antiquos? Ecce Persæ matribus et filiabus junguntur, Judæi autem octavo die circumciduntur, et unaqueque gens aliam atque aliam habet consuetudinem. Si idem est cursus stellarum, quomodo Persæ ab illa consuetudine nunquam recedunt, neque Judæi a sua? Si autem

^a In marg. Editi habent, *dominatio mali*, et infra, *dominatio boni*, et sic Cod. V. D. bis in textu.

^b Sic Editi in marg. et V. D. in textu, et hæc videtur esse vera lectio. Editi, *offerbat*, in textu.

^c Sic Editi in textu, in margine vero, *conversio*, quam lectionem habet et Collex V. D.

dicatur, Secundum diversas regiones diversa est stellarum operatio : quomodo ergo qui in Perside crediderunt, ab illa turpitudine recedere potuerunt, in eadem regione manentes? aut qui non crediderunt, etiam peregrinantes in aliena provincia mores patrios tenuerunt? Et Judæi transmigrati in Babyloniam, et illic filios procreantes, quomodo numquam per stellas regionis illius compulsi sunt a circumcissione sua recedere, et illorum insaniam sequi? Ne quis ergo stellarum culpæ discursus, sed suum propositum.

3. Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum eo. Existimans illum regem fore terrenum, quasi de successore regni turbatus est. Semper enim grandis potestas majori timori subjecta est. Sicut ramum arborum in excelso positum, etiam si lenis aura flaverit, movet : sic et sublimes homines in culmine dignitatum existentes etiam levis nuntii fama conturbat. Humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. Aut ideo turbabatur, audiens regem natum Judæis ex genere Judæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne, regno revolutio iterum ad Judæos, et ipse a Judæis expelleretur, et semen ejus post ipsum præcideretur a regno. Puto quod non tantum Herodes a semetipso turbabatur, quantum diabolus in Herode. Herodes enim timebat, quod suspicabatur : diabolus autem timebat, quod vere sciebat. Herodes hominem æstimabat, diabolus Deum cognoscebat. Audierat enim jam angelos in aere clamantes, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. 2. 14). Ideo quanto magis testes addebantur pro Christo, tanto magis destructionem potestatis suæ diabolus timebat. Unusquisque ergo eorum zelo proprio turbabatur, et secundum suam naturam sui regni successorem timebat : Herodes terrenum, diabolus autem cælestem. Nam nec Herodes terretur, si cælestem regem nasci suspicatus fuisset, nec diabolus, si terrenum. Vis scire, quia non tantum ipse turbabatur, quantum diabolus in eo? Ecce et Judæicus populus turbabatur, qui magis de auditu isto gaudere debuerat, quia rex Judæus surgere dicebatur, designatus a Deo. Sed turbabantur, quia de adventu justii non poterant iniqui gaudere. Aut certe turbabantur timentes ne forte iratus Herodes Judaico regi, genus ejus vexaret. Nam quemadmodum, certantibus ventis, mare concutitur, sic regibus adversantibus sibi, populus regni vexatur.

4. Convocavit autem principes sacerdotum, et scribas, et interrogavit ab eis, ubi Christus nasceretur. Ex hoc apparet maxime, quia diabolus turbabatur in Herode, quoniam traditores legis interrogat. Ut quid enim interrogaret Herodes, qui non credebat Scripturis? Sed in vesugabat diabolus, qui credebat quod Scripturæ non mentiuntur. Nam diabolus alios in errorem inducit, ipse autem veritatem bene cognoscit. Quid enim vis? credebat Herodes Scripturis, aut non credebat? Si non credebat, ut quid interrogabat Scripturas, quas putabat esse vaniloquas? aut si credebat, quia inde vere nasciturus est rex, unde Scripturæ dicebant : quomodo sperabat posse se interficere illum regem, quem futurum Scripturæ esse dicebant? numquid poterat homo corrigere, ut ne fiat quod Deus ordinavit ut fieret? Sed quidem credebat Herodes in malo, in bono autem non credebat : quoniam quidem quod inde nasciturus fuerat rex, unde Scripturæ dicebant, credebat : quoniam autem adversus illum agere non poterat, quem Deus mittebat, non credebat, quia non suo consilio gubernabatur, sed vinculo diaboli trahebatur ligatus. Sic sunt omnes homines peccatores, in quibus diabolus operatur : credunt Scripturis, et non credunt : quia hoc ipsum, quod credunt, perfecte credere non permittuntur.

¹ Montef. in margine conjicit, *cacumen*, pro, *ramum*; et infra, *movetur*, pro, *movet*.

² Sic Editi in textu, in marg. autem, *instigabat*, quam lectionem habet V. D.

³ Editi in marg. et V. D., *quod credunt perficere non permittuntur*.

Quod enim credunt, veritatis est virtus : quia non potest esse occulta; quia autem non credunt, excitatio est inimici : quia subjecti sunt operibus ejus, inens eorum libera non est : ut, puta, omnes qui Christiani sumus, et legitimos, scimus quia mundi consummandus est, et quia morituri sumus, et hoc ipsum tamen perfecte non credimus. Si enim perfecte crederemus, sic viveremus, quasi post modicum transituri de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri. 5. At illi dixerunt : *In Bethlehem Judææ. Sic enim dictum est per prophetam.* Dant responsum regi interroganti ex corde non bono, cum deberent celare mysterium regis a Deo prædefiniti ad salutem gentis Judææ maxime in conspectu regis alienigenæ, qui non solum zelo regni, sed etiam generis alieni odio adversatur regi postmodum futuro non ignorabatur, si ipsi sapienter voluissent considerare. Et non solum manifestant mysterium, sed etiam ad fidem sermonum suorum propheticum protulerunt exemplum, tamquam qui thesauros Domini sui absconditis hostibus ejus prodant : et facti sunt non prædicatores operum Dei, sed proditores mysteriorum ejus : et non doctores Herodis, sed irritatores malitiæ ejus. Ex quibus docemur, Scripturarum occulta non manifestari iniquis, sed fidelibus, sicut præcepit Paulus : *Quæ a me audisti per multos testes, hæc commenda fidelibus, qui possunt etiam alios docere* (2. Tim. 2. 2). Et non solum prophetiæ mysterium prodiderunt regi inique, sed adhuc ipsam prophetiam præcedentes ex non consensu suo omnes, et non exponentes omnem Scripturam divinitus inspiratam, interficiendorum parvulorum facti sunt capsæ. Quomodo enim scriptum erat *Et tu, Bethlehem terra Juda, non es minima inter principes Juda : ex te enim eriet dux, qui regat populum meum Israel, diebus ejus a diebus sæculi* (Mich. 5. 2). Si ergo integram prophetiam protulissent, sicut fuerat dicta, considerans Herodes quia dies nasciturus regis illius a diebus sæculi erant, et intelligens antiquitatem honoris ejus, quia non erat ille talis rex terrenus, cujus dies a diebus sæculi erant, in tantam furorē non exarsisset adversus eum : nunc autem præcisa hac parte prophetiæ quæ compescere poterat zelum ipsius, primam partem solum protulerunt, quæ eum poterat irritare. Unde ita exponentibus illis, putans Herodes similem cæteris regibus ex ea nasci regem, parvulos interfecit, cum illis æstimans occidere etiam Christum. O infelices Judæi! Herodem docuerunt quia de Bethlehem nascitur ipse qui est gubernaturus populum Israel : et se non docuerunt, postquam natus est, ut crederent ei. Herodes illis credidit quasi vera dicentibus, ut persequeretur Christum, et ipsi sibi non crederunt, ut susceperent eum. 7. *Tunc vocavit occulte magos, et diligenter exquisivit tempus quando apparuit eis stella : 8. et dixit illis : Ite et videte de puero, et cum inveneritis, renuntiatis mihi, ut et ego veniens adorem eum.* Postquam audivit Herodes responsum, duplici modo credibile, primum, quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde, quia exemplo prophetico fuerat comprobatum, non ad devotionem flectitur nasciturus regis, sed ad malitiam intersectionis ejus per dolum : quia malus homo quæ Dei sunt quidem intelligere potest, quæ Dei sunt autem agere non potest : quoniam intellectus hominis ex Deo creatus est, actus autem ex proposito voluntatis ipsius. Vidit enim Herodes magnam devotionem magorum circa Christum, et quia non poterat eos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec alio eorum corrumpere, ut consentirent ei in intersectione regis futuri, ideo et illos ipsos decipere cogitavit. Ne enim poterat fieri, ut blandimentis seducti proderat illum, propter quem tanti itineris susceperunt laborem. Nec expavescere poterant aliquem, ut traderent eum, qui non aspexerat Herodem, nec Casarem, sed in medio regno illorum ingressi sunt, alium regem annuntiantes : nec aliquid amplius desiderare poterant, quam Christum, qui illi de tam longa provincia munera pretiosa portabant. Cum vidit quod

non facere non poterat, ergo devotionem promittit, qui gladium accebat, et malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat. Talis enim est consuetudo omnium malignorum, quando aliquem in oculo gravius lædere volunt, humilitatem illi et cecitas fingunt. Occulte vocavit eos, ut non viderent Judæi (habebat enim suspectos Judæos), ne forte si regem suæ generationis amantes, et intelligentiam Herodis, proderent consilium ejus manesciens quia inimici majores erant Christi quam ipse. Herodes enim velut hominem suspectum persequelatur: Judæi autem post multa miracula, et signa cælestia, postquam manifeste cognoverunt eum esse Filium Dei, tunc crucifixerunt eum. Ergo manifestior divinitas ejus illis, quam isti, ut scelerator est Judæorum iniquitas, quam Heis. 9. *Et ecce stella, quam viderant in oriente, præcebat eos, usque dum venit et stetit super caput pueri.* hoc ostenditur loco, quia cum aliquantulum illa adduxisset magos prope Jerusalem, abscondita ab eis, ut relicta a stella cogerentur in Jerusalem interrogare de Christo, simul et manifestare de illo propter duas causas. Primum, ad confusionem Jurum: quoniam quidem gentiles stellæ tantummodo visione confirmati Christum etiam per alienas vincias requirebant: et Judæi ab infantia prophetæ legentes de Christo, et in suis finibus natum, suscepserunt. Deinde, ut interrogati sacerdotes, le nasceretur Christus, ad præjudicium suum renderent de Bethlehem: quia qui Herodem docuerunt de Christo, ipsi ignorabant de illo. Si enim jurer apparuisset, in Bethlehem eos fuerat deductura, ideo non fuissent coacti interrogando nuntiare de . *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecede eos:* ut considerantes obsequium stellæ, regis ingerent dignitatem, et dicerent apud se: quomodo rex iste terrenus, cui stella ministrat? Quid autem mirum, si Sole justitiæ orituro, stella ministrabat illi! Præcedebat autem eos, ut ostendat, quoniam omnibus quærentibus Deum sic omnia elementa ministrant. Si ergo magnum putas, quia Christum obsequabatur, vide quoniam majora sunt, quæ homini constituto ministrant. Ecce enim tibi sol, et luna fulgere non cessat. Si tibi homini conuoto elementa ministrant, quid mirum si Christo illa obsequabatur? si tibi peccanti elementa ministrant, quid mirum si ante illos quærentes Christum illa currebat? et si angeli ministrant hominibus, os Deus non ad obsequium hominum, sed ad suum avit, quid magnum si hominibus elementa ministrant, quæ propter homines sunt creata? Hæc auctores, gaudere nos oportet pariter et timere, quia tanto majora beneficia hominibus sunt constituta, tanto graviora peccantibus judicia sunt preparata. Et sicut super caput pueri, quasi dicens, Hic est, ut quia quando monstrare non poterat, stando monstraret. *Et videntes stellam, gavisii sunt gaudio magno* lde: quia videlicet spes illorum non erat decepta, et amplius confirmata, quod tanti itineris non sine usa suscepserunt laborem. Indicio enim stellæ sic currentis sibi secundum tempus intelligebant, quia vinitus eis nativitas illa regis est ostensa. Et per mysterium stellæ intelligebant, quoniam dignitas nati regis excedebat mensuram omnium inualium regum: necesse enim erat, ut gloriosiorum itarent regem illum, quam stellam, cui stella sic vovote obsequabatur. Aut quomodo non crederent ei stidentos homines, cui etiam cæli ornamenta subla esse videbant? aut quomodo poterat ei terra esse rebellis, cui famulabatur et cælum? 11. *Et intrantes omnium, viderunt puerum et matrem ejus.* Videamus vid tale gloriosum videntes in puero gavisii sunt, ut regem quærentes tanti itineris suscepserunt laborem? Numquid viderunt palatium marmoribus splen-

dilium? numquid matrem ejus diademate coronatam, aut in lecto aureo recubentem? numquid puerum auro et purpura involutum? numquid aulam regiam diversis populis personantem? Sed quid? Pandochium tenebrosum et sordidum, et magis animalibus quam hominibus aptum: in quo nemo contentus erat secedere, nisi itineris necessitate coactus. Matrem ejus vix tunicam unam habentem, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis proficientem, quam habere poterat uxor carpentarii, et hæc in peregre constituta. Puerum pannis sordidissimis involutum, et in sordidior quoque præsepio positum: quia locus ille sic erat angustus, ut nec ponendi infantem spatium invenirent. Si ergo regem terrenum quærentes, sic invenissent, magis confundendi fuerant quam gavisuri, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent: nunc autem quia cælestem regem quærebant, etsi nihil regale videbant in eo, tamen solius stellæ testimonio contenti gaudebant. Oculi eorum contemptibiles puerum aspicerem non poterant, quia spiritus in corde eorum terribilem eum monstrabat. Adhuc autem si quasi terrenum regem eum quæsisset, invenientes eum apud ipsum remansissent, sicut sæpe fieri solet in sæculo, ut proprio rage relicto, conferant se ad alterum. Nunc autem et hunc adoraverunt, et ad suum reversi sunt: ut istum haberent regem cælestem animarum suarum, illum autem terrenum corporum suorum. *Et adoraverunt eum.* Putas adorassent infantem non intelligentem adorationis honorem, nisi aliquid divinum credidissent in eo? Ergo non pueritæ delulerunt honorem nihil intelligenti, sed divinitati ejus omnia cognoscenti. Sed et qualitas ipsa munerum oblatores testificabatur eos quamdam divinitatis æstimationem habere de puero. *Apertis enim thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham:* adimplentes gentium in Christo confessionem, et prophetiam impletam significantes Isaia dicentis: *Omnes, qui sunt in Saba, venient, aurum offerentes, et lapidem pretiosum, salutare Domini evangelizantes, et omnes oves Cedar congregabuntur, et arctes Nabaioth venient, qui et offerent acceptabilia super altare tuum (Isai. 60. 6. 7).* Confestim autem cognoscentes, et aperientes thesauros suos, congrua gentibus in Christo per ipsa dona ostenderunt oblationem. Regem enim cognoscentes eum, primitiam mundam, et pretiosam sanctorum, sibi aurum repositum obtulerunt. Divinum autem et cælestem intelligentes principium ejus, libani obtulerunt odorem, formam mundæ orationis in odorem suavem Spiritus sancti oblatae. Humanam autem et temporalem sepulturam ejus intelligentes, obtulerunt myrrham.

Magorum munera quæ significant. — Hæc autem etsi tunc non intelligebant magi, secundum quale mysterium ista gerebantur, vel quid significaret unumquodque munus eorum, nihil tamen contrarium est. Gratia enim, quæ illos hæc omnia facere hortabatur, et ipsa ordinaverat universa postmodum cognoscenda. Aurum sunt ergo perfecti fideles et sapientes, dicenti Apostolo: *Si quis edificat aurum, argentum, lapides pretiosos (1. Cor. 3. 12).* Si quis ergo præbet se Christo fidei sapientia plenum, obtulit ei aurum. Thus autem est oratio, sicut scriptum est: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo (Psal. 140. 2).* Si quis ergo Christo mundam offert orationem, obtulit ei thus. Myrrham æstimo esse opera bona: quoniam sicut myrrha corpus defunctorum insolubile servat, sic bona opera Christum crucifixum in memoria hominis perpetuum servant, et hominem servant in Christo. Primum ergo oportet Christo offerre fidem rationabilem, deinde orationem mundam, et tertio opera sancta. Tu ergo quando venis ad ecclesiam ad orandum Deum, munera tecum in manibus tuis porta: da non habentibus, et pete ab illo qui habet, ut oratio tua bonis operibus commendetur. Sic et in lege scriptum est: *Ne intres in conspectu Domini Dei tui vacuus (Exod. 23. 15):* infirma enim oratio est, quæ elemosynarum vir-

¹ Editi in marg. et v. D., *Et per ministerium stellæ.*

tute non est munita. 12. *Et admoniti in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* O fides magorum! Non contradixerunt angelo admonenti, dicentes: Tantam viam venimus venientes ante multitudinem civitatum non timuimus, regem terribilem apud illas omnino non expavimus: sed stetitimus, et fiducia liter qui natus fuerat regem predicavimus, et quasi Deo munera digna obtulimus; et quasi servus latenter jubet nunc fugere, ut alia via venientes, alia redeamus? Sed fideles constituti, nec tunc timuerunt cognosci, nec modo erubuerunt occulte recedere: quia nec erat possibile, ut qui ab Herode ad Christum venissent, ad Herodem redirent. Qui enim relicto Christo vadunt ad Herodem, frequenter revertuntur ad Christum: qui autem relicto Herode ad Christum veniunt toto corde, nunquam revertuntur ad Herodem. Id est: qui de Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per poenitentiam revertuntur ad Christum: qui autem relicto diabolo venit ad Christum, difficile revertitur ad diabolum: quia qui nunquam fuit in malis, sed in innocentia, dum nescit quod sit malum, facile decipitur, et transit ad diabolum: sed cum expertus fuerit malum quod invenit, et recordatus fuerit bonum quod perdidit, punctus redit ad Deum unde recessit; qui autem in malis fuerit, et conversus est ad bonum, dum gaudet de bonis quae invenit, et recordatur mala quae evasit, difficile redit ad malum. Sed quid? quia multi cum Christo relicto peccaverunt, non agunt poenitentiam. Illi tales nunquam fuerunt Christi; ideo superius dixi, qui toto corde de diabolo venit ad Christum. Qui enim post peccatum non poenitet, non quasi homo carne deceptus peccavit, sed arbitrio suo cum esset malus, malum egit. Nam malus, quod malum est non putat malum; ideo nec poenitet cum fecerit malum. Aut ita: qui enim a diabolo venit ad Deum, nunquam debet per illam viam ambulare, per quam venit ad diabolum. Venisti per viam fornicationis, ambula de cetero per viam elemosynarum. Si autem per ipsam viam redieris, iterum sub regnum Herodis vadis, et sis proditor Christi. 13. *Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph dicens: Tolle puerum, et matrem ejus, et fuge in Aegyptum.* O angole Dei, nonne tu mihi retulisti, quia quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est? et quomodo jubet nos fugere? quomodo Filius Dei ante hominem fugit? aut quis liberet de inimicis, si et ipse inimicos suos timet? Jam primum quidem fugit, ut regulam humanæ naturæ, quam suscepit, conservet in omnibus, et in hac parte, quia et humanæ naturæ et puerili zelati convenit fugere potestatem minantem. Alioqui si illud agat in corpore constitutus, quod est proprium Dei, non dispensat in se humanam naturam, sed mutat. Deinde ut et ceteri Christiani, id est sancti, cum necessitas persecutionis advenierit, lugere non erubescant. Et quare vadit in Aegyptum? numquid alia terra defecit? Semper enim adversus populum ejus Aegyptus exstitit inimica. Sed etiam recordatus Dominus, qui non in finem irascitur, neque in aeternum indignatur (*Psal.* 102. 9), quanta mala fecerit super Aegyptum, ideo mittit Filium suum in eam, et dat illi magnæ reconciliationis signum, et perpetuæ amicitiae pignus, ut decem plagas Aegypti una medicina sanaret. *O commutatio dexteræ Excelsi* (*Psal.* 76. 11)! Ut populus qui ante fuerat persequuntur populi primogeniti, postea fieret custos unigeniti Filii. Ut qui illi populo violenter dominati sunt, isti cum devotione servirent. Ut jam non irent ad mare Rubrum demergendi, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. Ut impleretur quod dictum est: *Ecce Dominus descendit in Aegyptum, sedens super nubem levem* (*Isai.* 19. 4). Nubes est corpus ipsius: leve autem, sine pondere peccatorum. 16. *Tunc Herodes videns quoniam delusus esset a magis, iratus est*

vehementer. Postquam parvulus Jesus magos subivit sub imperio suo, non potestate corporis, sed Spiritus, non exercitum Christus misit post illud sed stellam medicam ante illos. Religione illos sedavit, non timore. Non enim persecutus est illos, ipse requisitus est ab eis. Ideo merito irascebatur Herodes, quia quibus ille sedens in throno regni et stitutus purpura suadere non poterat, his Jesus parvus, et jacens in praesepio, et panis involutus placavit. Herodes autem, qui dum vellet deludere, delusus est, devotionem promittebat puero dicens: *Quirite de puero, ut et ego veniam, et adorem eum.* Sensatus, qui unigenitum Dei sapientiam hunc fraude circumvenire tentabat. Jam enim quasi in cessore regni sui timens fremebat. Nam repositus quidem ex aliis causis irascuntur, cito placantur; autem ira eorum inextinguibilis est, quam regni ignis accendit. Deinde contemnentibus eum magi adderunt causas doloris. Quemadmodum si quis infundat oleum super ignem ardentem, magis crescit incendium: sic ardentem zelum Herodis delusionis et probrium amplius excitavit. Quid fecit? *Misit et audivit omnes pueros in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exarserat a magis.* Ut quid? Quia delusus erat a magis. Sicut fera bestia habens naturalem asperitatem, ab aliquo fuerit vulnerata, naturalem crudelitatem ejus duplicat ira doloris, et quasi caeca furere, jam non respicit vulnerantem, sed quicumque ante eum occurrerit, sive homo, sive alterum animal, quod autorem vulneris sui dilaniat: sic et ille delusus a magis, iram suam super parvulos effundebat. Dicebat enim cogitans in furore: Certe magi invenerunt parvulum illum, quem regnaturum dicebant, et aut aurum et ceperunt a parentibus ejus, aut largis promissionibus eum placati; ideo ad me reversi non sunt. Nam quidquid adversus regnum suum putaverit, totum suum aeternum. Animus ejus semper suspectus est, et magis zelo repletus; dum omnia timet, omnia suspicatur. Facile credit quidquid fuerit suspicatus. Sed vir si velit uxorem, aut uxor virum, omnem auditum turpem credit de illo: ceteri non sit auditus dignus, et idoneus ut credatur, tamen fidem auditus zelus commendat. Ideo ergo forsitan talia dicebat apud se: Quis est puer ille, qui antequam nascatur in terra, jam apparet in caelo? Necdum scilicet ostendit, et jam omnes illum quaerunt. Et neque terrenum populum habet, et jam militiae caelestium stellarum illi ministrant. Quis est ille, qui antequam natus fuerit, jam me vincit: antequam vinctus regnat: antequam regnet, jam dominatur? Quid potestas facturus est ille homo in regno meo, si creverit Ego et dona hominibus spargo, et gladium portet ut qui non timet, vel diligit; qui non diligit, vel timeat. Ille nec populum habet, nec divitias congregavit: et quomodo sine auro diligitur, et sine ferro vincitur? Sic misit et interfecit omnes parvulos, ut unum inveniret in omnibus. Sed nec unum invenit in omnibus, et omnibus vitam aeternam praestitit propter unum. Ipse se fallere voluit, qui inter homines Deum quaerebat tenere. Quid agit insensata ira tua Herodes? Si non credis verbis quae magi dixerunt de rege futuro, quare sine causa insanis in pueros? autem credis verum esse quod dictum est de puero et de stella, iterum dico, quare sine causa insanis in pueros? numquid potes tu mutare sententiam de aut perdere illum, quem Deus defendit? Sed quid auras, si Herodes homo iniquus putabat se posse mutare consilium Dei? Ipse denique sapientissimus propheta Hieroboam regem futurum, postquam persequeretur eum, putans posse illum perdere, quem Deus probavit: quia zelus asperere nescit, et ira non potest habere consilium. 18. *Vox in Rhama audita est.* Rhama civitas erat Saül, Saül autem erat de tribu Benjamin. Benjamin vero filius erat Rachel, cujus monumentum erat juxta Bethleem, ubi haec agebantur ma-

3 V. D., elemosynarum largitate, et sic Editi in marg.

iam ergo in Bethlechem interficiebantur parvuli, rat monumentum Rachel, ideo Rachel introdu-
plorans. Quamvis autem Rhama non esset prope
lehem, tamen dicitur, *Vox in Rhama audita est*:
iam Rhama Hebraice interpretatur excelsum.
dixit, *Vox in excelso audita est*: quoniam de
e innocentiū mittebatur ad cælum, ideo audie-
runt in excelso. Sic enim ait Salomon: *Vox pauperis
trahit nubes, et non discedit, donec audiat* (Eccl.
11). Sic et pauper, quando violentiam patitur a
re, etiamsi non est ausus vociferare, sed latenter
matur, tacitus clamor ejus in excelso auditur:
non magnus clamor velociter a Deo auditur, sed
s. Quod ait, *Floratus*, fletum parvulorum osten-
quod autem dixit, *Ululatus*, matrum significat
ntum. Plorabant enim parvuli, quia separaban-
matribus: ululabant matres, quia desolabantur
is, et quasi viscera earum separabantur ab eis.
rat videre majorem dolorem in matribus reman-
ibus, quam in parvulis morientibus. Parvuli enim
n patiebantur dolorem, quia separabantur a ma-
tris, et non quia ducebantur ad mortem. Nec enim
vant adhuc mortis timorem. Matres autem dupli-
ci: unum quidem, quod videbant parvulos suos
fici: alterum, quod ipsæ desolabantur a filiis. In
ulis mors eorum beata finem faciebat doloris: in
ibus autem parvulorum memoria semper repara-
erat doloris. Post hæc autem dignam pœnam He-
sus suscepit. Nam filios suos tres interfecit, et non
fectos ab alio vidit occidi, et ne vel paternam
er illos pietatem demonstraret in luctu; sed ipse
dit, ut et filios perderet, et de morte eorum cri-
acquireret. Viscera sua laniabat in filiis, et dolo-
eorum non sensit. Ut quemadmodum parvuli
tem suam non senserunt propter infantiam, sic
le dolorem viscerum suorum non sensit propter
niam. Deinde ipse multis doloribus apprehensus
sicut refert historia, quam longum est narrare.
t enim membra corporis habebat, tot doloribus
uebatur. Et quia multoties mori non poterat,
multos occiderat infantes, propterea vindicta mor-
tium plurimorum in plurimis ei doloribus redde-
r. Item quando vidit se prope mortem, sciens
odibilis erat apud omnes Judæos, et quia mors
s multis gaudium erat factura, congregavit om-
principes Judæorum, et jussit, ut cum ipse mors
fuisset, omnes occiderentur, ut in morte ejus
res civitates lingerent: etsi non propter amorem
is, vel saltem propter suum dolorem. Et hoc con-
Dei factum est. Quando enim magi annuntiave-
t de stella regis futuri, omnes principes consen-
tunt Herodi, ut requireret puerum et occideret.
unde scimus? Primum quia dicit Scriptura:
batus est Herodes, et omnis civitas cum illo. Deinde
verba angeli hoc demonstrant, dicentis: 20. *Ac-
puerum et matrem ejus, et revertere in terram Ju-
defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri*.
n dixit, Mortuus est, qui requirebat animam pueri:
Mortui sunt omnes, qui requirebant animam pueri.
Defuncto Herode, ecce angelus Domini apparuit in
mis Joseph in Ægypto, 20. dicens: *Accipe puerum
matrem ejus*. Vides quia Joseph non ad conjugium
ricæ erat electus, sed ad ministerium ejus? Eunte
em illa in Ægyptum et redeunte, nisi desponsata
fuisset, quis ministerium ei tante necessitatis
pleret? Nam in prima quidem facie Maria puerum
triebat, Joseph conservabat. Revera autem puer
atrem nutrebat, et Joseph tutabatur. Ideo non di-
Accipe matrem, et puerum ejus: sed, *Accipe
tram, et matrem ejus*: quia non propter illam niam
iste filius natus est, sed propter illum filium illa
eparata est mater. Nec pueri erat gloria habere il-
n matrem, sed illius erat beatitudo, istum habere
um. Sicut ipsa dicebat: *Ecce nunc beatam me dicit
omnes generationes* (Luc. 1. 48). 20. *Vade in
ram Israel*. Quasi enim medicus descendit in Ægy-
um, ut visitaret eam languentem erroribus, non ut

romaneret in ea. Nam in prima facie quasi Herodem
fugiens, descendit in Ægyptum: revera autem, ut
Ægyptii erroris dæmones effugaret ex ea, sicut testa-
tur Isaias dicens: *Ecce Dominus descendit in Ægy-
ptum, sedens super nubem levem, et cadent idola Ægy-
pti* (Isai. 19. 1). Vides ergo quia ideo descendit in
Ægyptum, non in mortem fugiens, sed ut mortifera idola
dissiparet? Nam nunquam invenitur Dominus de-
scendisse, nisi tunc. Notandum autem, quia nocte
fugit in Ægyptum, revertitur autem per diem: quo-
niam fugiens, persecutionem fugiebat Herodis: re-
vertens autem, mortuo revertebatur persecutore.
Omnis enim persecutionis angustia nox est, refrige-
rium autem dies. 21. *Admonitus autem in somnis, se-
cessit in partes Galilææ. 23. et veniens habitavit in ci-
vitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dic-
tum est per prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur*.
Dum dicit, *Per prophetas*, non, *Per prophetam*, ma-
nifestat quod non certam auctoritatem prophetiæ
protulit, sed sensum prophetarum colligens dixit.
Nam per omnes prophetas Jesus Nazareus vocatur,
quod est sanctus. Ant forte legerunt et alios prophe-
tas ita dicentes, qui non sunt nobis canonizati. Alii
etenim prophetaverunt, et conscripserunt, sicut Na-
than, et Esdras. Et quoniam prophetatum erat, hoc
ipsum manifestat Philippus dicens ad Nathanael,
*Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ, invenimus
Jesus filium Joseph a Nazareth* (Joan. 1. 45. 46).
Unde et Nathanael sciens prophetatum esse, hoc
ipsum confirmans respondit: *Ex Nazareth potest ali-
quid boni esse?*

Homilia tertia ex cap. tertio (a). I.

1. *In diebus illis venit Joannes Baptista prædicans
in deserto Judææ. 2. et dicens: Pœnitentiam agite,
appropinquabit enim regnum cælorum. 3. Hic est enim
de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem:
Vox clamantis in deserto. parate viam Domini, rectas
facite semitas ejus* (Isai. 40. 3). 4. *Ipse autem Joannes
habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam
pelliceam circa lumbos suos. Escæ autem ejus locustæ,
et mel sylvestre. 5. Tunc exhibit ad eum Jerosolyma, et
omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, 6. et
baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata
sua. 7. Videns autem multos Pharisæorum et Saddu-
cæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Pro-
genies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ven-
tura ira? 8. Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*.
Sol appropians ad processum, antequam appareat,
mittit radios suos, et facit albescere orientem, ut
procedens aurora adventum diei demonstret. Sic Domi-
nus natus in mundo, antequam appareat, Spiritus
sui fulgore transmissio illuminavit Joannem, ut præ-
cedens ille adventum Salvatoris annuntiet: ne forte
subito veniens, et dicens se esse Filium Dei, propter
ipsam magnam atque terribilem indicationem rei
ipsius, magis se incredibiliorem ostenderet. Si enim
Joannes prædicavit persona cognitis, genere digno-
sus (erat enim filius Zachariæ sacerdotis), et conversa-
tione mirabilis, tamen infideles Judæi non acquie-
verunt credere Christo per illum: quanto magis non
erant credituri, si nulla ante eum denuntiatio præ-
cessisset? Nam quantumvis fuerit persona laudabilis,
in sua causa non potest esse testis idoneus. Venit
Joannes quasi magni regis præparator fidelis. Qualis
rex, talis et nuntius regis: natus ex gratia, non ex
natura. Sicut Christi conceptionem ante angelus nun-
tiavit, sic et istius. Sicut illius nomen, antequam con-
ciperetur, auditum est, sic et istius. Sicut illius pote-
stas, antequam nasceretur, ostensa est: sic et istius
virtus, antequam nasceretur, manifestata est. Hæc
fuit inter illos differentia: quia Christo concepto,
fidelis mater confessa est gratiam Deo, dicens: *Ecce
ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (Luc.
1. 38); Joanne autem concepto, incredulus pater

(a) Hæc Homilia est quarta in Codice V. D.

obmutuit : quia Joanne nato, lex de cætero fuerat tacitura ; Christo autem nascente postmodum , gratia fuerat loquutura. Joannes quidem parentibus suis donatus est pro munere pietatis ipsorum, quem natura desperabilis ¹ in ætate produxit : quoniam et mundus per tot millia annorum sterilis constitutus, illo nascente fructus justitiæ erat facturus : quem parentes non ex amore carnis seminaverunt, sed ex unanimitate et concordia disciplinæ meruerunt : erant enim justi ante Deum ambo. Nec enim decebat, ut ex carne et sanguine nasceretur, qui ideo nascebatur, ut Filium virginis prædicaret. Vere enim deserta erat Judæa, vacua a justitia, plena peccatis, quam Deus plantaverat, lex irrigaverat, omnes prophetæ coluebant. Illa autem nullum fructum produxit, nisi spinas asperimas, quibus suum Dominum coronabat, *Dicens : Pœnitentiam agite.* Quomodo in ipso principio manifestat, quia benigni regis est nuntius : non enim peccatoribus minas intendebat, sed peccatorum indulgentiam promittebat. Solent enim reges nato sibi filio indulgentiam in regno suo donare, sed ante transmittunt acerbissimos exactores, qui omne quod invenerint exigant ita, ut indulgentia ipsa crudeliter esse videatur, quam ipsa exactio, ut nihil indulgentiæ habeat præter nomen, ut lugentes illam homines et nudi suscipiant. Deus autem et nato sibi Filio volens donare in sæculo indulgentiam peccatorum, præmisit quasi exactorem Joannem exigentem et dicentem : *Facite fructus dignos pœnitentiæ.* O exactio, quæ non pauperes fecit exactos, sed magis divites reddit ! Nam cum quis debitum justitiæ suæ reddiderit, Deo nihil præstat, sed sibi lucrum salutis acquirit. Quid autem agit pœnitentia ? Cor emundat, sensus illuminat, animas sanctificat, et ad susceptionem Christi præparat humana præcordia, quemadmodum magno judici aut regi aliquo in expeditionem venturo, præparatorum præcedunt, sordida abluunt, diruta componunt, ne forte indecorum aliquid videns rex delicatus abhorreat : sic et Domino nostro ad peregrina loca hujus sæculi venturo, præcessit Joannes, qui ab humanis cordibus pœnitentiæ scopis peccatorum sordes ejiceret, et quæ per longam diaboli indisciplinationem dissipata fuerant, spiritualium præceptorum ordinatione componeret : insuper aqua baptismatis adornaret, ut veniens rex celestis, dignum transitum inveniret per corda credentium, propter quod dixit : *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.*

Quomodo vox et verbum differant ; cur Joannes appellatur Vox. — Vox est sonus confusus, nullum secretum cordis ostendens, sed hoc tantummodo significans, quia vult aliquid dicere ille qui clamat. Verbum autem est sermo rationalis, mysterium cordis aperiens. Adhuc vox inter animalia et homines communis est, verbum autem hominum tantum. Ideo ergo Joannes dictus est vox, non verbum : quia per Joannem neque misericordias suas Deus, neque justitias, neque ante constitutionem mundi præparata consilia demonstravit, sed hoc tantummodo, quia aliquid magni facere Deus in hominibus meditabatur. Postea autem per Filium suum plenissimum mysterium suæ voluntatis aperuit ; ideo et dictus est Verbum. *Parate viam Domini.* Pœnitentiam agere peccatorum, et facere fructus dignos pœnitentiæ, hoc est parare viam Domini, et rectas facere semitas ejus. Quo modo signat omnes vias Domini naturaliter in hominibus esse plantatas, sed postea per contumaciam nostram factas esse desertas, et flexuosas. Nunquam enim illas hominibus reparare committeret nisi sciret eas in hominibus esse, et hominum negligentia esse subversas. Ecce humilitatis gratia in hominibus fuit : sed dum invicem homines se ad indignationem provocant, humilitatis gratiam corrumpunt ; quando se alter humiliat, alter eum accipere recusat. Item si alter se

contra alteram humiliaret, adinvicem aiteretur ad humilitatis gratiam excitarent. Nam sicut artificium corporea usitatione ¹ servatur, et addita sic et gratia omnis per exercitationem additur, et desideria minoratur. Nunc si minor se humiliat ante majorem, aut pauper ante divitem, non accipit illud quasi humilitatis honorem, sed quasi debet potestatem. Vis autem scire quia ante humilitatis gratia fuit in nobis ? Unde didicimus subjecti esse partibus ? Item sapientiam habuerunt homines, sed sapientiam suam non ad adjuvandos se per suam sapientiam exercebant, sed ad circumveniendos, sapientia illorum inventa est esse malitia. Unde enarrat homo habere intellectum, quomodo aliter faceret fraudem, nisi a Deo gratiam intelligentiam accepisset ? Ita bono Dei male utentes, fecerunt diaboli malum. Secundum hæc tria tracta in omnibus rebus bonis. Postquam ostendit, quia ipse est clamantis in deserto, dicens, *Parate viam Domini* prudenter subjunxit confestim et quæ esset via ostendens, quia merito omnes homines eum venerantur. Nam ipse quidem testificabatur de Christi vita autem ejus de ipso. Nam testimonium verbum ejus nequaquam fuisset idoneum, nisi eum miram vitam institutio commendasset. Nam nemo potest terius esse testis idoneus, nisi prior fuerit suus. *Joannes autem habuit vestimenta de pilis camelorum : zonam pelliceam super lumbos ejus : et locustas et sylvestre edebat.* Non de lana cameli habuit vestimentum, ne ipsa mollietas vestimenti delicata esset membra, et ipsa deliciositas virtutem patientiæ emularet : sed de asperioribus setis cameli, ut ipsa asperitas ad virtutem patientiæ animum exerceret : non dixit, De lana cameli : sed, *De pilis cameli.* Non omne vestimentum ad tres pertinet causas, aut speciem visionis seu ad vanam gloriam, aut ad delectationem corporis, aut ad tegumentum nuditatis : speciem visionis habere vestimentum servis Dei non convenit : similiter ad delectationem corporis, his servantibus non est aptum. Sed quid ? Tantum tegumentum nuditatis. Quoniam autem non de lana camelina, sed de pilis cameli habebat vestimentum ipse Dominus manifestat dicens de Joanne : *Quid estis in deserto videre ? hominem molliibus vestitum ? Nam hi, qui molliibus vestiuntur, in domibus repositi sunt (Matth. 11. 7).* Vides ergo quia tale habebat vestimentum, ut de virtute animæ ejus ipse habitus corporis loqueretur. *Et zona pellicea super lumbos ejus.* Ex eo quod quasi pro novo aliquo significat in Joanne, dicens : *Et zona pellicea circa lumbos ejus :* ostendit quia consuetudo erat apud Judæos ut zonis laneis uterentur. Ideo iste, quasi aliquid durius facere volens, zona pellicea cingebatur. Puto quod Joannes in conversatione populi Judæi, pene secundum justitias gentium conversans, indicabat in habitu vestem religiosiorem, non molliorem neque delicatam, sed cilicinam, graveam et asperam et conterentem corpus potius quam fiventem. Nam et tra alias legis justitias, graviore se habere justitias : *Non occides, non adulterabis, non perjurabis, oculi pro oculo, dentem pro dente, diliges amicum, et odium inimicum (Infr. c. 5. 46),* gentium tortuosarum justitias sunt. Unde et evangelista dicit inferius : *Si diligentes vos, quam mercedem habebitis ? Nonne a patres hoc faciunt ? Et zona pellicea circa lumbos ejus.* Lumbi sunt voluptates omnium peccatorum, quod omne peccatum cum voluptate committitur. Zona autem pellicea est continentia corporalis. Zonam autem pelliceam habebat circa lumbos suos, quoniam qui se continere videbantur ex populo Judaico et

¹ Sic Editio Antuerpiensis recte ; sic quoque legitur Codice Vallis Dei, secunda manu. Editi Parisini, *corpore* *evolutione*, perperam. Nec moveat insolentia vocis, *evolutione* : nam scriptor hic similes multas voces adhibet.

² Editi in marg., *graviore hæc ipsæ justitiæ :* non est des.

¹ Codex v. D. et Editi in marg., *quem mute. in desperabilis.*

is, corporali continentia se constringebant, non rituali, ab opere malo se continentes propter legem, non a voluntate mala propter Deum: ut puta non quia occidebant, tamen irascebantur sine causa. Non idem adulterabantur, tamen concupiscebant in re. Forsitan non perjurabant, jurabant tamen. Et continentia corporalis est, quia legi et hominibus isfacit, et non Deo. Continentia autem malæ voluntatis placat Deum, quia homo videt in facie, Deus tamen in corde. Reddebant malum pro malo, et bonum pro bono: amicos amabant, et inimicos odiebant. Et continentia corporalis est, non spiritualis: hominibus placens, non Deo. Vides quia omnis continentia ritualis corporalis erat, peccata tantum actuum deprimens, non voluntatum? item locustas sunt volatilia idem munda, tamen parva, et non satis in altum volantia, quæ manducabat Joannes constitutus in deserto. Quos docebat Joannes¹, idem manducavit. Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia: quia secundum stitiam legis metu pœnæ corporalis vivebant, non secundum spiritualia et altissima Christi præcepta. Et quomodo magnæ volucres erant Judæi, aut alta volantes, quibus a Joanne pœnitentia sola inungebatur? Qui enim abstinet se ab opere malo, et non in super facit opera bona, volat quidem, non autem in altum volat. Parva ergo volatilia, et non in altum volantia manducabat Joannes: majora autem volatilia, et in altum volantia, quæ altissima cæli poterant penetrare, Christo post venienti, quasi regi agno servabat. Ille enim postea veniens magna volatilia, et in altum volantia, manducavit: id est, docuit malos apostolos duodecim, et sub apostolis septuaginta discipulos, et cæteros Christianos, quibus et tissima mandavit præcepta. *Antiquis dictum est, Non cides: ego autem dico vobis, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicii. Antiquis dictum est, non adulterabis: ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. Antiquis dictum est, non perjurare: ego autem dico, omnino non jurare. Antiquis dictum est, culum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico, non malum reddere pro malo. Antiquis dictum est, Dites amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Dignite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Vides quia quibus Joannes prædicabat pœnitentiam peccatorum, parva volatilia erant, et non in altum volantia: quibus autem spiritualia Christus mandavit, magna volatilia erant, et ipsos penetrantia cælos: ut dicere possint, *Nostra autem conversatio in cælis est (Philipp. 20).* Ideo forsitan eis dicebat: *Nolite timere, multis enim passeribus meliores estis vos (Luc. 12. 7; Psal. 8. 11).* Item, Mellea sunt eloquia Dei. Ideo ergo Joannes mel agreste edebat: quoniam adhuc ante Christum, ante Spiritum sanctum constitutus sub lege, legis utebatur eloquiis insipidis, et insuavis, et agrestibus. Nam si Filius Dei sub lege est factus, quanto magis Joannes, qui vere erat Judæus? Sed Filius Dei sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant edimeret, et educeret² (Gal. 4. 4): Joannes autem ubi lege natus est, non ut eos qui sub lege erant edimeret, sed ut essent sub lege, ut secundum legem et viverent, et docerent. Propterea nihil extra legem ut fecit, aut docuit, sed tantum pœnitentiam prædicavit: Christus autem multa extra legem et fecit, et docuit. In sabbato operatus est, leprosum tetigit, et alia multa: quia non insipidis et agrestibus legis utebatur præceptis, sed insuavis et domesticis, quæ a patre susceperat. Propterea Joannes agreste mel manducavit, Christus autem domesticum. Ac si Joannes legis et prophetarum omnem formam adimplens, peccati gentium divina virtute circa seipsum consummans, capillatiam et peregrinam tunicam induebat, quasi Ecclesiam suam lex et prophetæ suis propheta-

tionibus imputrescibilem et incarpibilem texerunt. Zona autem erat præcinctus, præparationem ostendens accedentibus et credentibus prædicationibus suis. Edebat autem locustas, et mel sylvestre: ostendens eos, qui longe volabant, prope futuros, sicut et Apostolus ait ad gentes: *Et vos qui aliquando eratis a longe, prope facti estis in sanguine Christi (Ephes. 2. 13).* Et qui agrestium gentium dulcedinem futuræ fidei docens, quæ ad sublationem curationis processerat, mel sylvestre edebat. *Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa*, id est, quando vox facta est in deserto, *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et amplius resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Et magis expavescere faciebat homines operibus suis, quam verbis. Et forsitan nisi sermones suos conversatione hujusmodi commendasset, numquam omnis Judæa ad vocem ejus exisset ad eum. Ex quibus verbis apparet, quia Dominus constitutus in mundo, non tantum visibiliter sermonibus suis docuerat populum suum, sed invisibiliter in cordibus hominum operans, adducebat ad fidem. Nec enim hoc admonebat Joannes, ut viam Domini super terram, sed in sensibus et cordibus hominum pararent. Ergo in prima quidem facie videbatur in corpore ambulans, revera autem per corda hominum et per sensus incedens, singulorum conscientias scrutabatur. *Egredebatur ad eum omnis Judæa.* Ad comparisonem enim illius sanctitatis quis poterat arbitrari se justum? Inimitabilis erat conversatio ejus, omnium vitam apparere faciebat culpabilem, ut jam nemo in operibus suis confideret, sed omnes in misericordiam Dei spem suam collocarent. Quemadmodum enim si videris albam vestem, dicis, Satis candida vestis est: si vero posueris eam juxta nivem, incipit tibi sordida apparere: etsi vere sordida non est, tamen quantum ad similitudinem nivis sordida invenitur: sic quantum ad comparisonem Joannis, omnis homo videbatur immundus. Et vere talis debet esse princeps in populo, ut totus populus semper aliquid novi inveniat, quod imitetur in eo. Nam ad ejus similitudinem extendat se populus, et emendet, si videat ipsos principes esse sordidiores quam se? *Et baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Confessio peccatorum est testimonium conscientie timoris Dei. Qui enim timet judicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri: qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic enim turpitudine confessionis aspicitur, ubi futuri judicii pœna non creditur. Numquid nescimus, quia confessio peccatorum habet pudorem, et quia hoc ipsum erubescere pœna est gravis? Sed ideo magis nos jubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna. Nam et hoc ipsum pars est judicii. O misericordia Dei, quem totiens ad iracundiam excitavimus! Sufficit ei solus pudor pro pœna. Videns autem multos Phariseorum, et Saduceorum venientes ad baptismum, dixit eis: *Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite fructus dignos pœnitentiæ.* Sicut artifex medicus, si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis ipsius: sic et Joannes mox ut vidit Phariseos venientes ad se, intellexit cogitationes eorum pravas. Forsitan enim cogitaverunt apud se, Imus, et confitemur peccata nostra. Quantum est in una hora erubescere? Justitias a nobis non querit, nullum laborem nobis imponit. Baptizatur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Sic cogitabant, quomodo et modo omnes qui faciendæ justitiæ propositum non habent, et ad baptismum veniunt, putantes quia possit eos justificare sola aqua baptismatis, etiamsi non præcesserit bona voluntas. Insipiens, pone Joannem medicum esse, verbum autem ipsius quasi ferrum medicinale, quo repleta peccatis conscientia præciduntur: confessionem puta esse digestionem impuritatis

¹ V. D. Editi in margine, quod docebat Joannes, id est manducavit.

² V. D. Editi in margine his, educeret.

¹ V. D., alii prid novum, Editi, aliqua novi, et in margine, aliquid boni.

et sparcitæ quæ intus erat inclusa, baptismum esse lotionem sordium egressarum : numquid facta digestionem impuritatis, jam statim sanus factus es? numquid jam non habes vulnus? numquid non est tibi necessaria superpositio medicinæ? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem et baptismum, ut vulnus peccatorum ejus et confessionis apertura sanetur. *Genimina viperarum.* Natura enim viperarum talis est, cum momorderit hominem, statim currit ad aquam; si autem aquam non invenerit, moritur. Ideo et istos vocabat genimina viperarum, qui peccata mortifera committentes, currebant ad baptismum, ut quemadmodum viperæ, per aquam periculum mortis evaderent. Item viperarum natura est, rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corruperunt matrem suam synagogam, sicut ipsa lugens dicit in Canticis : *Filii mei dimicarunt in me (Cant. 1. 5)* : ideo viperarum genimina nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, et quasi pictæ : ab intus autem veneno plene sunt. Ideo et hypocritas et Pharisæos viperarum genimina appellat, quia hypocritæ pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu, et venenum malitiæ portabant in corde. Quis vobis ostendit? Nonne Isaias propheta ostendit vobis, dicens : *Lavamini et mundi estote (Isai. 1. 16)*? Absit. Ille enim sicut dicit, *Lavamini et mundi estote (Ibidem)* : ita etiam, *Anferite nequitiam ab animabus vestris, discite benefacere.* Si vos Isaias docuisset, nunquam spem vestram in aqua tantummodo poneretis, sed etiam in operibus bonis. Numquid David propheta vobis ostendit dicens, *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor (Psal. 50. 9)*? Absit. Ille enim sic dicit postea : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non spernit (Ibid. v. 19)*. Si ergo discipuli essetis David, cum spiritu tribulato et cum gemitu cordis ad baptismum veniretis. 9. *Nolite dicere, quia patrem habemus Abraham.* Quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Ipse se vacuum ab omnibus bonis actibus ostendit, qui gloriatur in patribus. Quid profuit Cham, quod filius fuit Noe? nomine separatus de medio filiorum? Qui secundum carnem frater natus fuerat, secundum animum factus est servus. Nec familia ejus sancta potuit defendere impios mores. Aut quid nocuit Abraham, quod patrem habuit Thare luteorum deorum cultorem? nonne separatus a genere suo positus est in caput fidelium, ut jam non diceretur filius peccatorum, sed pater sanctorum? Nec potuerunt gloriam ejus sordidare paterni errores. Nam et aurum de terra nascitur, sed non est terra, et aurum quidem eligitur, terra autem contemnitur. Et stannum de argento egreditur, sed non est argentum. Itaque argentum collatum servatur, stannum autem foras expellitur. Melius est de contemptibili genere elarum fieri, quam de claro genere contemptibilem nasci. Qui enim de claro genere clarus nascitur, gloria claritudinis ejus non est ejus solius, sed communis videtur cum genere. Qui autem de contemptibili genere clarus egreditur, tota gloria claritudinis ejus, ejus solius est. Item, qui de contemptibili genere contemptibilis nascitur, turpido contemptibilitatis illius non ejus solius, sed etiam generis ejus. Qui autem de claro genere contemptibilis nascitur, omnis turpido illius, ejus solius est. Ideo melius est, ut in te gloriantur parentes, qui talem filium habent, quam tu glorieris in parentibus. Sic et vos nolite gloriari dicentes, quia patrem habemus Abraham : sed magis erubescite, quia filii ejus estis, et sanctitatis ejus non estis heredes. Ipse enim suo testimonio se convincit, quia de adulterio natus est, qui non simlatur patri. Sermonem dictum ad Judæos convertimus ad Christianos : quia sicut Judæi putabant se propter hoc solum esse salvandos, quia erant filii Abraham : sic et multi insipientes Christiani per hoc solum putant se

esse salvandos, quia sunt Christiani ; ad quos convulenter dicit Joannes : Nolite dicere, quia sumus Christiani, sed facite dignos penitentiae fructus. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.* Lapis quidem durus est ad opus : sed cum factus fuerit opus ex eo, deficere nescit. Sic et gentes cum difficultate quidem crederent, tamen credentes permanent in æternum in fide. 10. *Jam securis ad radicem arboris posita est.* Securis autem est acutissima in consummationis, quæ totum præcisura est mundum. Et si posita est, quare non præcidit? aut si interu præcisura non fuerat, quare posita est? Quia rationabiles sunt arbores, et in potestate habent facere bonum, aut non facere : ut videntes ad radices sæpositam esse securim, timeant præcisionem suam, et faciant fructum. Nam quamvis inalus nec timore corrigitur, tamen bonus nisi timuerit peribit. Ergo denuntiatio iræ etsi in malis nihil agat, tamen a malis segregat bonos. Vide autem quod non ad ramos posita dicitur esse securis, ut cum præcisæ fuerint, terræ reparantur : sed ad radices, ut irreparabiliter extirpentur. Quare? Quoniam quamdiu mundus iste iniquus, et totus positus in maligno, non erat circa finem (1. Joan. 3. 19), castigabuntur peccatores, non exterminabuntur, propter duas causas. Primum quidem, quoniam oportebat homines esse in mundo, quamvis essent iniqui, quoniam et ipse mundus iniquus est. Deinde, quia mundo manente expectatio erat, si forte aliqui nascerentur justi ex generationibus inistorum. Nunc autem hoc quidem modo jam finiente, illo autem sancto jam appropinquante, non castigantur jam peccatores, sed evertuntur, propter duas causas. Primum quidem, quia jam nec expectatio potest esse, si forte ex generationibus inistorum aliqui aliquando justi nascantur. Deinde, quia nec convenit ut in illo sancto mundo homines sint non sancti, sicut scriptum est : Quoniam sancti inhabitabunt terram, iniqui vero expellentur ex ea (Psal. 36. 11). Et iterum orat Isaias : *Tollatur impius, ut non videat honorem Domini Dei (Isai. 26. 10)*. 11. *Ego vides baptizo vos in aqua ad penitentiam : qui autem post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calcemans solvere.* Ipse baptizavit vos in spiritu et igne (1. Joan. 26). Quoniam missus erat Joannes ad baptizandum, non tamen propter necessitatem dandi baptismatis, sed ut per occasionem ad baptismum venientibus presentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut ipse testificatur alibi dicens : *Sed ut manifestetur in Israel, ideo ego veni in aqua baptizare (Joan. 1. 31)* : ideo nunc ad baptismum venientibus et ipsum prædicandum appariturum confestim, et eminentiam potestatis ejus annuntiat. Pedes autem Christi intelligere possumus Christianos, in quibus ambulat, præcipue apostolos, cæterosque prædicatores, per quos discurrit : inter quos fuerat et Joannes Baptista. Calcementa autem, quibus operit pedes, possumus intelligere firmitates quibus omnes operit prædicatores. Vis scire quomodo forta sint calcementa ipsius? Audi ipsum dicentem ad Jeremiam : *Ecce posui te in hodierna die sicut cinctam firmam, et sicut murum æreum (Jer. 1. 18)*. Hæc ergo calcementa Christi omnes prædicatores portant, et Joannes ipse præportabat : sed dignum se non esse pronuntiabat portare, ut majorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. Joannes corporalis est, et aqua corpus est : ideo corpus cum corpore corpus baptizat. Christus autem spiritus est, et Spiritus sanctus spiritus est, anima quoque spiritus est : ideo spiritus cum spiritu spiritum baptizat. Et quoniam iudex est qui baptizat in igne, id est in tentationibus, Joannes cum sit corporalis, spirituale baptismum non potest dare, quia omnis beneficium major est quam beneficium ejus. Nemo potest dignius beneficium dare, quam ipse est : nec facit aliud quam ipse non est. In igne non potest baptizare homo, quia homo hominis non potest

¹ Montef. conjicit in margine, gloriam.

² v. D., *Nec facit alterum, quod ipse non est.* Edidit in marg., *nec facit aliud alterum quod ipse non est.*

esse iudex. Ille enim tentandi habet licentiam, qui habet remunerandi potestatem. Ergo Christi baptismus non solvit Joannis baptismum, sed in se inclinat. Qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus: quia Christus spiritus erat, et corpus suscepit, ut et spirituale et corporale baptisma daret. Joannis autem baptismus non inclusit in se baptismum Christi: quia quod majus est, minus in se includit; quod autem minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismo baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati (Act. 19. 3-5).

(a) [Si ergo super Joannis baptismum, quod plenum quidem non erat, tamen rectum erat, iterum baptismum Christi dare licuit Apostolo, quomodo tu dicis, quia super baptismum meum melius non debes baptizare, quod nihil habet in se præter baptismi nomen? Deinde baptizantes, secundum mortem illius baptismus, qui crucifixus est. Si ergo non Deus est crucifixus in carne secundum te, sed homo purus, jam secundum mortem puri hominis baptizas. Homo autem purus spirituale baptismum non potest dare, sicut supra diximus: et ideo baptismum tuum etsi non esset rectum¹, tamen baptismum erat, id est, simile baptismum Joannis erat, id est, in aqua, non in spiritu. Ergo Paulus, Christi sequutus exemplum, baptizabat eos qui baptismo Joannis fuerant baptizati: quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne erant baptizati: sicut sermo demonstrat dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua, ille autem vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: in quo enim amplius erat Christi baptismum quam Joannis, in hoc novum baptismum videbatur; et non iteratum. [Si ergo post baptismum Joannis, quod etsi perfectum non erat, tamen legitimum erat, baptizabat Christus, ut aliquid amplius daret hominibus, quomodo post impium baptismum non licet dare sanctum?] Videamus nunc et uniuscujusque baptismatis qualis sit utilitas. Et quamvis verbi baptismum non sit positum in hoc loco: tamen quia est, et Dominus² dixit de eo, *Et vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3), et Apostolus ait, *Mundans eum lavacro aquæ in verbo* (Ephes. 5. 26): dicimus et de illo, quoniam verbum a sordibus ignorantie mundat, scientie lumen infundens: sed peccata non diluit, animam non adjuvat, nec concupiscentias malas præcidit ab ea, nec carnem a mala voluptate compescit. Hoc facit verbum fidei mundum quod faciebat antea lex: justitiam quidem ostendebat, animam autem non adjuvabat: quoniam omne verbum lucerna est, et non virtus. Item aqua proficit, quia peccata quidem, quæ jam processerunt in opus, abluit, et hoc, si poenituit: animam autem non sanctificat, nec concupiscentias cordis aut cogitationes malas præcidit, nec repellit eas, sed nec carnales concupiscentias reprimit. Qui ergo non fuerit sic baptizatus, ut mereatur accipere Spiritum sanctum, in corpore quidem baptizatus est, et peccata ejus indulta sunt, sed in animo catechumenus est. Sic enim scriptum est: *Quia qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. 8. 9): propter quod caro ejus postea pejora ei germinabit peccata, quia non habet in se Spiritum sanctum conservantem se, sed vacua est domus corporis ejus. Propterea spiritus ille inveniens vacuum domum, et mundatam doctrinis fidei, quasi scopis, intrans septemplexiter habitat in ea, quoniam verba fidei, quæ appellantur scopæ, ab ignorantia mundant, non a peccatis, vel concupiscentiis. Baptismum autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam et quasi muro quodam

inexpugnabili circuit eam: et non permittit ut carnales concupiscentias et cogitationes prævaleant contra eam. Non quidem facit, ut caro non concupiscat: sed tenet animam, ut non ei consentiat, neque vincatur ab ea. Ergo qui Spiritum sanctum habet, concupiscit quidem secundum carnem, sed secundum animam adjuvatur a spiritu, ut concupiscentia ejus non veniant ad perfectum. Tentationis autem et tribulationis baptismum igni hic comparatur: comburit enim carnem et coquit, ut nec concupiscat cito, sed ut nec germinet concupiscentias. Nam anima spiritus est, et spirituales pœnas timet, carnales autem non timet. Unde et sancti pœnas hujus sæculi contemnunt et futurum judicium timent, ubi spiritus cruciantur. Caro autem spirituales quidem pœnas non timet, carnales autem timet. Ideo mali non cessant peccare, nisi eos judicia carnalia et terrena compescant. Ideo ergo sciens Dominus, quia caro carnales tantummodo pœnas timet, spirituales autem non timet, super servos suos concupiscentias carnales mittit, tentationes et tribulationes, ut combusta caro timeat³ disciplinam, et timeus angustias suas non concupiscat malum. Quia caro importuna, et concupiscens, si secura fuerit, etsi non vincit servos Dei, tamen sordidat sanctitatem eorum, et inquietat, et requiescere non permittit.

Justitia in tentationibus floret; variæ tentationum species. — Unde justitia in tentationibus floret, in prosperitate autem marcescit. Quemadmodum si locum poneris super terram, comburit ipas radices herbarum, et ut in loco illo jam non facile nascatur herba: sic et tentationis ignis positus super carnem, comburit radices concupiscentiarum in ea, ut non facile concupiscat. Vides ergo, quia aqua præterita lavat peccata: spiritus autem repellit concupiscentias, et prævalere non sinit: ignis autem ipsas concupiscentiarum radices comburit? Et aqua præterita tollit, spiritus præsentia impedit, ignis adversus futura præmunit. Quid est autem baptizare in igne, etiam sequens sermo demonstrat dicens: *12. Habens ventilebrum in manu sua*. Ventilebrum est judicium, per quod Dominus singulos homines tentat, et cunctorum corda dijudicat. Ergo non mox ut quis in aqua vel spiritu fuerit baptizatus, statim ad perfectum est baptizatus, nisi Dominus eum invisibiliter baptizaverit in igne tentationis: quoniam si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Species autem tentationum sunt multæ. Tentantur etenim homines aut in infirmitatibus, aut in damnis rerum suarum, aut in mortibus carorum suorum, sicut Job et Tobias. Alii in cogitationibus perversis, aut in diffidentibus, sicut dicit propheta: « Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum: quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua » (Psal. 25. 2. 3). Item Salomon dicit de Christo: « Quoniam cum tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum: timorem et metum adducet super eum, et cruciabit eum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in tribulationibus ejus, et credat animæ ejus » (Ecclesi. 4. 18. 19). Alii in persecutionibus, dicente propheta ex persona martyrum: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum, etc.* (Psal. 65. 10). Unde sciens Salomon, quoniam servos Dei oportet tentari, admonet dicens: *Fili, accedens ad servitum Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem* (Ecclesi. 2. 1). Et ut breviter dicamus, omnis adversitas, quæ nos sine nostra occasione tribulat in hoc mundo, baptismum ignis est: quam si magnanimiter sustinueris, nihil murmurans contra Deum, imputatur tibi illa carnalis afflictio pro peccato quod commisisti. Si autem non peccasti, quod est difficile, et ignis ille tentationis circa animam tuam non invenit sordes peccatorum quas comedit, ipsam animam tuam facit splendidiorum: et quanto gravior fuerit tentatio, tanto magis

¹ V. D. et Editi in marg., *etsi esset rectum.*
² Alii, *quia et Dominus*, verbo, est, omisso.
³ (a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt. Item desunt quæ infra inter uncinis etiam posuimus.

⁴ V. D. et Editi in marg., *caro tentat.*

facit clarescere animam. Et in aqua quidem semel baptizatur, in igne autem pene dum vivimus¹. Sicut enim vita nostra in mundo hoc nunquam munda est a peccato (aut enim videndo, aut audiendo, aut loquendo, aut cogitando, quæ non expellunt, semper animus sordidatur), sic nunquam a nobis ignis tribulationis recedere potest. Et vere optabilis res est sapientibus, quoniam scriptum est: *Beatus homo, quem Dominus arguerit super terram* (Psal. 93. 12). Quamvis autem, secundum exitum rei, ignis et ventilabri unus est sensus: tamen sequens proprietates sermionum, puto differentiam ignis esse et ventilabri: ut omnis tribulatio, quæ contingit Christianis secundum carnem, sit baptismus ignis: persequitio autem gentilium vel hæreticorum sit ventilatio ventilabri celestis. Et *permundabit aream suam*, etc. Area est Ecclesia, horreum autem regnum celeste, ager vero hic mundus. Sicut ergo paterfamilias, mittens messorum, metit festucas de agro, et comportat eas in aream, ut illic trituret et ventilet, et discendat triticum a paleis: sic et Dominus mittens apostolos, cæterosque doctores, quasi messorum, præcidit omnes gentes de mundo, et in aream Ecclesie congregat. Illic ergo triturandi sumus, hic ventilandi. Sicut enim granum tritici, inclusum in palea, foras non egreditur, nisi fuerit trituratum: sic et homo de impedimentis mundialibus et de rebus carnalibus, quasi in palea involutus, difficile egreditur, nisi fuerit aliqua tribulatione vexatus. Nam sicut quidem plenum granum mox ut leviter percussum fuerit, de palea sua exsilit foras: si autem subtile fuerit, tardius egreditur: quod si vacuum fuerit, nunquam egreditur, sed illic conteritur in palea sua, et ita cum paleis foras jactatur: sic omnes quidem homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens quæ sunt carnalia, currit ad Deum. Si autem modice infidelior fuerit, cum grandi tribulatione vix recedit et vadit ad Deum. Qui autem infidelis est et vacuum, quantumvis contritus fuerit, sicut granum vacuum de palea non egreditur: sic nec ille de carnalibus rebus, et de impedimentis mundialibus nunquam egreditur, nec transit ad Deum, sed illic in malis constitutus conteritur, ut cum infidelibus quasi cum paleis foras projiciatur. Et sicut triticum primum quidem trituratur, et cum trituratum fuerit, in uno loco jacet cum paleis confusum; postea autem ventilatur, ut quæ fuerant jam disjuncta corporibus, separentur et locis: sic et populus in Ecclesia aut moribus conteritur carnalium passionum animam semper urgentium; aut castigationibus corporalibus, quasi virgis quibusdam; aut conculcationibus iniquorum et superborum², quasi calcibus irrationabilium jumentorum: ut disjungantur fideles ab infidelibus per diversas contritionum species. Cum autem disjuncti fuerint ab invicem actibus, adhuc in una Ecclesia habentur commixti. Ideo orietur persequitio quasi ventus, ut ventilabro Christi jactati, qui jam disjuncti fuerant actibus, separentur et locis: ut sicut triticum mundum in granariis, sic sancti probati in regnis celestibus reponantur. Vides ergo quia tentatio non perdit, sed manifestat eos, qui in pace non apparebant? Sed forte dicis, Nonne melius erat ut ab initio Deus omnes electos homines ad Christianitatem vocasset, ut non semper ventilaretur Ecclesia, sed magis in pace consisteret? Audi. Numquid tu potes, cum sit messis tua in agro, triticum a paleis separare? Etsi tentaveris, nec paleas a tritico separas, et triticum similiter cum paleis perdis. Sic non poterat fieri, ut Deus de Judæis aut gentibus jam electos sine tentatione discerneret et vocaret: quoniam qui non cognoscit Chri-

stum nec veritatem ejus, si erret aut peccet, non apparet utrum propter malum propositum suum peccet, aut propter ignorantiam. Qui autem cognoverit Christum et justitiam ejus, et erraverit aut peccaverit, tunc manifestum est, quia non ideo errat aut peccat, quia nescit quis sit Deus, aut quæ voluntas ipsius; sed quia non diligit voluntatem Dei. Hæc sine tentatione quomodo fieri possunt? Ecce enim si palma proposita non sit in stadio, athletam volentem luctari culpam non potes quasi infirmum. Incertum est enim utrum ideo luctari non velit, quia infirmus est, aut quia non videt propositam palmam. Quod si palmam viderit, et luctari noluerit; tunc est manifestum quia propter desidiam suam non vult luctari. Sic et gentilis, qui resurrectionis præmia nescit, nec futurum esse judicium credit, non potest cognosci utrum ideo non faciat justitiam, quia non amat justitiam, aut quia nullam mercedem speret de ea. Si vero factus fuerit Christianus, et cognoverit futurum esse judicium; tunc peccans, manifestum est ideo peccare, quia non amat quod est bonum. Ad hæc forte dicis: Hæc secundum hominem dicis; Deus autem, qui cordium et futurorum cognitor est, poterat scire quis et qualis erit futurus. Sed audi. In judicio Christi justo non solum queritur, ut Christus cognoscat se juste hominem judicare, sed etiam ut homo ipse cognoscat se juste judicari a Christo, testimonio cogitationum suarum et operum comprobatus: sicut scriptum est; « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicaverit Deus occulta hominum » (Rom. 2. 15. 16). Item: « Ecce homo et opera ejus. » Item: « Arguam te, et statuam contra faciem tuam peccata tua » (Psal. 49. 21). Si ergo homo non cognoscens Christum neque justitiam ejus, secundum scientiam Dei condemnatur a Deo, quomodo cognoscat se juste condemnatum? Nam Deus quidem cognitor cordis scit, quia juste eum condemnat: ipse autem peccator juste se condemnatum non intelligit, et dicere potest: Quoniam et ego, si cognovissem Christum, et mandata ipsius, servassem fidem ejus, et non declinarem a mandatis ipsius. Ideo ergo omnes ad agnitionem veritatis adduxit, ut manifesti sint peccatores quia non ignorantia justitiæ, sed malo proposito peccaverunt: et non ignorantes Christum recesserunt a Christo, sed magis partes diaboli diligentes. Si ergo quando ex Judæis et gentibus vocabantur, electi vocari non poterant: quanto magis modo non possunt fieri electi Christiani, cum omnes de Christianis parentibus generentur? Et non tantum ideo sunt Christiani, quia credunt in Christum aut diligunt eum: sed quia de Christianis parentibus procreantur: et vocatio eorum fit non secundum fidem, sed secundum genus. Necessarium ergo est, ut omnes boni et mali fiant Christiani, et omnes agnitionem veritatis accipiant, ut et postea immissis tentationibus pauci eligantur de multis, ut impleatur quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (Matth. 20. 16). Numquid te reprehenderis, quare a tritico paleas separas et ita recondis? Nec enim ratio est, ut cum tritico reponas et paleas, quia nec sunt necessariae tibi ad usum. Et quomodo Deum culpemus, qui a fidelibus separat infideles, qui non proficiunt ad gloriam ejus? Et illæ quidem paleæ per naturam habent, ut sint paleæ, et triticum esse non possunt: infideles autem non per naturam habent, ut sint infideles, sed sunt paleæ propria voluntate, expellentes a se medullam justitiæ. Si ergo illæ paleæ, quæ non possunt esse triticum, comburuntur in igne: quanto magis infideles dignis comburuntur, qui potuerunt esse triticum, nisi a se medullam justitiæ projecissent? Et vide quoniam non dixit, Mundabit aream suam, sed, *Permundabit*. Propterea enim³ usque ad consummationem semper ne-

¹ Editi in marg., *in igne autem sæpe dum vivimus*. In textu vero *in igne autem pæne*.

² Codex V. D. et Editi in marg. *conculcationibus inimicorum*. Idem infra *ideo movetur persequitio*.

³ Cod. V. D. et Editi in marg. *reprehenderis quando c tritico*.

⁴ Vallis Dei Cod. et Editi in marg. *Permundabit il. Per tempora enim, quæ etiam lectio quadrat*.

cesse est ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et ideo Ecclesia Christi numquam sine tentatione dimissa est. Et primum quidem ventilaverunt Judæi eam, deinde gentiles, modo heretici: postmodum autem perventilabit Antichristus. Sicut enim quando permodica aura est, non permundatur tota tritici massa, sed leviores quidem paleæ modica aura jactantur, graviore autem remanent: similiter remanent et vacua grana. Necessè est ergo, ut major expectetur ventus, ut et graviore paleæ, et vacua grana jactentur: sic et quando modica est tentatio, illi projiciuntur de Ecclesia, qui multum sunt infideles. Ideo necessaria est tentatio major, ut omnes infideles plenius expellantur, ut perpurgetur Ecclesia. Et modo quidem modico flatu tentationis sufflante pessimi homines recedunt: si autem surrexerit major, sicut erit sub Antichristo, tempestas, etiam illi qui videntur stabiles sunt exituri.

Homilia quarta ex Cap. tertio (a).

13. *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem.* Quando? Quando Joannes prædicabat dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum* (Matth. 3. 2). tunc venit Jesus, ut testimonium acciperet a Joanne, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29), et ut confirmaret prædicationem ipsius, ut videntes homines Christum, cum esset sine peccato, quasi peccatorem baptizari dicant apud se: Si ille de cujus innocentia ipse Baptista testimonium dedit, baptismum se necessariam habere putavit: quomodo nos contemnimus pœnitentiam, qui sumus cooperti peccatis? Item testificatus erat Joannes, quoniam *Ego baptizo vos in aqua, post me autem veniet fortior me, ipse vos baptizabit in spiritu et igne.* Ideo tunc venit, ut etiam hoc testimonium ejus ostenderet verum, ut in baptismo ejus aperiantur cæli, descendat Spiritus, Pater clamet de cælo, et per hoc manifestum efficiatur, quia vere dignior erat Joanne qui baptizatus est a Joanne. Sicut enim cum processerit Lucifer, lux non expectat occasum luciferi, ut ita procedat, sed adhuc eo ascendente egreditur et suo lumine obscurat illius eandem: sic et Joanne prædicante ante Christum, Christus non expectavit ut cursum suum Joannes impleret, et sic ipse veniret ad medium: sed eo adhuc docente apparuit, ut per comparisonem doctrinæ suæ vel operis, prædicationem Joannis faceret non videri justitiam. Unde postquam cepit Jesus prædicare, ad se currentibus universis, viluit doctrina Joannis. Unde discipuli ejus videntes¹ dicebant ad eum: *Rabbi, ecce cui tu testimonium perhibebas, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum* (Joan. 3. 26). Deinde venit ad baptismum, non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinqueret postmodum baptizandis. Adhuc autem, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ inveniat inimplesse mysterium. Nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam susceperat peccatricem: propterea etsi ipse baptismo non egebat, tamen carnalis natura opus habebat. 14. *Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Quo ego desidero ascendere, tu inde descendis.* Ergo ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut justus efficiat, et dignus cælo. Ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Ut justus efficiaris? Sed ipse es justitiæ radix. Ut in cælum ascendas? Sed ipse natura in cælo es, etsi voluntate de cælo descenderis. Tu es spiritus, ego caro. Numquid caro spiritum sanctificare potest? Magis autem spiritus sanctificat carnem. Cujus enim creandi est virtus, ipsius est et sanctificandi potestas. Quis dives a paupere divitias querit? Magis autem pauper a divite divitias querit. Omne bonum de cælo descendit in terram, non de terra ascendit in cælum (Jacob. 1. 17).

¹ Idem, *invidentes*; forte melius.

(a) Homilia quinta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

Ille antiquus Lucifer, qui mane oriebatur, cogitavit apud se dicens: *Super cælum ascendam, etc.* (Isai. 14. 15). Si ergo ille angelus constitutus, pro sola cogitatione superbix depositus est de angelica gloria ad ignominiam tenebrarum: ego quid merear pati, si homo carnalis et corruptibilis constitutus, tanta superbix opus implevero, et dignum me existimavero totius creaturæ dominum baptizare? 15. *Et ait ei Jesus, Sine modo: sic enim nos oportet implere omnem justitiam.* Non denegat eminentiam potestatis suæ, sed mysterium dispensationis ostendit, dicens: *Sine modo.* Id est, Scio quia hoc est justum, ut tu a me baptizeris: sed *Sine modo*, ut justitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam. Prius suscipiam, et postea prædicabo. Quod ergo dicit, *Sic oportet nos implere omnem justitiam*, non hoc signat, ut si fuerit baptizatus: sed *Sic*, id est, quemadmodum baptismatis justitiam prius factis implevit, postea prædicavit; sic omnem justitiam non prius verbis quam factis implevit. Unde etiam Lucas testatur de illo, dicens: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Aut ita: *Sic oportet nos omnem justitiam implere*: id est, Quomodo et baptismi implevimus justitiam. Quomodo implevit baptismi justitiam Christus? Sine dubio secundum dispensationem humanæ naturæ: hominum enim est opus habere baptismatis, qui secundum naturam carnalem omnes sunt peccatores. Sicut ergo implevit justitiam baptismi, sic implevit et justitiam nascendi et crescendi, manducandi et bibendi, dormiendi et lassandi: sic et suscipiendæ tentationis, sic et timoris, et fugæ, et tristitiæ: sic et passionis, et mortis, et resurrectionis implevit justitiam: id est, secundum dispensationem quam suscepit humanæ naturæ, omnes justitias istas implevit. Ergo sic et natus est, non ut homo purus, sed ut Deus et homo. Quasi homo, sic crevit, sic esurivit, sic tentatus est, sic lassatus est: non homo purus, sed Deus in homine; quasi homo, sic alligatus est, sic flagellatus, sic crucifixus et mortuus est: non ut homo, sed per dispensationem, Deus quasi homo. Si autem hæc omnia purus homo implevit, jam non secundum dispensationem humanam implevit omnia, sed secundum naturam. Quid autem dispensationis est, aut contra naturam, si ea, quæ passionis sunt, sicut homo passibilis patitur? Dum autem dicenti Joanni, *Ego a te debeo baptizari*, respondit, *Modo interim sine: ostendit, quia postea Christus baptizavit Joannem, quamvis in secretioribus libris manifeste hoc scriptum sit. Et Joannes quidem baptizavit illum in aqua, ille autem Joannem in spiritu.* 16. *Jesus autem baptizatus confestim ascendit de aqua.* Non invenio, qua causa positum est, quia *Confestim ascendit de aqua.* Quid enim interesset, si tardius ascendisset? Ergo potuit sic dicere: *Jesus autem baptizatus ascendit de aqua.* Puto autem factum Christi ad mysterium pertinere omnium qui post modum fuerant baptizandi: ideo dixit, *Confestim*, et non dixit, *Egressus est, sed Ascendit*: quia omnes, qui digne secundum omnia membra justitiæ formati et consummati baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt: id est, proficiunt ad virtutes, et ad dignitatem sublevantur cælestem. Qui enim ingressi fuerant in aquam carnales et filii Adam peccatoris, confestim de aqua ascendunt spirituales filii Dei facti. Et ne mihi dicas, quia multi quales fuerant ante baptismum, tales permanent post baptismum, etiam qui non in pœnitentia baptizantur, nec toto corde pœnitent se illos fuisse quod fuerunt, sed retento peccandi proposito baptizantur, ideo non proficiunt confestim de aqua. Si ergo quidam ex sua culpa non proficiunt baptizati, quid ad baptismum? Scriptura enim de potestate baptismatis loquitur. Quid potest eis præstare baptismum, qui indigne fuerint baptizati? Aut certe confestim ascendit de aqua, festinans ad tentationem contra diabolum, ad

¹ Idem, *carnalem omnino sunt.*

liberandum genus humanum. Misericordia ejus urgebat eum. Sicut enim dux contra tyrannum deputatus ad bellum, mox ut signum expeditionis et protectionis acceperit, festinat exire, sciens quia tarditas ejus perditio est provinciae (nam tyrannus sciens adversus se principem deputatum, etsi lenius acturus fuerat, crudelius agit), sic et Christus, ex quo baptismatis signum acceperit, festinabat accipere Spiritum sanctum, quasi arma caelestia, et exire, sciens quia tarditas ejus interitus erat mundi. Nam diabolus, audito quod Filius Dei descenderat in hunc mundum, adversus ipsum vehementius festinabat omnium hominum corda in peccatis et infidelitate concludere, putans se tantum posse perdere, quantum non posset Christus salvare. *Et aperti sunt ei caeli.* Non rupta est ei ipsa creatura caelorum, sed per baptismum oculi sensus ejus aperti sunt, ut viderent quae sunt super caelos. Si enim ipsa creatura rupta fuisset, non dixisset, *Ei aperti sunt*, non tantum ei aperti fuissent: quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum: quod autem spiritualiter, illis solis qui illuminantur in Spiritu sancto: sicut Stephanus repletus Spiritu sancto dicebat: *Video caelos apertos et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei (Act. 7. 55).* Sed dicit aliquis, Quid enim? ante oculos Filii Dei clausi fuerant caeli, qui etiam in terra constitutus, erant in caelo? Si ea quae superius dixit, *Sic oportet, nos implere omnem justitiam*, bene intellexisti, non dubitas quod secundum mysterium aperti sunt ei caeli. Nam sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, secundum naturam autem divinam baptismum non egebat: sic secundum humanam dispensationem aperti sunt ei caeli, secundum naturam autem suam erat in caelis. Ergo non Deo aperti sunt posito extra carnem, nec puto homini extra Deum: sed Deo quasi homini, ut exemplo ejus intelligamus quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerunt accipere sanctum, similiter aperiuntur eis caeli, et vident ea quae sunt in caelo: non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Qui enim non credit ea quae gloriosa et terribilia a Deo reposita promittuntur in caelis, ante oculos cordis ejus obturati sunt caeli: qui autem firmiter credit, et quasi ad illud quod videt tendit, illi aperti sunt caeli: et cum corpore sit in terra, animo est in caelo. Si autem oportet credere, quia vere aperti sunt ei caeli, quia forte erant invisibilia quaedam obstacula prius, quibus obsistentibus animae defunctorum introire non poterant caelos: quae homines nec clausa possunt aspicere, nec aperta: tamen sive hoc modo, sive alio intelligantur caeli aperti, omnino sic est intelligendum, *Aperti sunt ei caeli*, id est, propter eum, gratia ejus. Aperti sunt autem caeli, non solum ei, sed omnibus propter eum. Etsi in singulis quibusque generationibus erant justii, quibus aperirentur, tamen iterum caeteris peccatoribus claudabantur: et nullus poterat esse tam justus, ut dignus esset aperire portas caelorum ad introitum omnium hominum. Postquam vero natus Christus, baptizatus est, sanctificatus est, gratia illius solius aperti sunt caeli. Utpote, si ab Imperatore quaeratur homo aliquod beneficium dignitatis et ipse non habet tantummodo fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum carissimum, ut intercedat ad illum: sic dicit illi Imperator, Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi, id est, propter te illi do (nam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur): sic et hic dicit: *Ei aperti sunt caeli*, id est, propter eum nobis aperti sunt. Vis autem manifeste scire, quoniam ante Christum caeli si aperiabantur, iterum claudabantur. Nam justii quidem forsitan ascendebant in caelum, peccatores autem nequaquam. Ideo autem dixi, forsitan, ne quibusdam placeat etiam ante Christi adventum justorum animas ascendere potuisse in caelum. Alioqui nullam animam ante Christum arbitror ascendisse in caelum, ex quo peccavit Adam, et clausi sunt ei caeli: sed omnes in inferno detentas propter quas etiam descendit ad in-

feros, sicut ipse testatur in Sapientia dicens: *Descendam ad inferiores partes terrae, et visitabo omnes dormientes, et illuminabo sperantes in Deum (Eccli. 24. 45).* Aperti sunt ei caeli. Sic aperti sunt, ut nunquam claudantur. Ecce baptizato quidem Christo, aperti sunt ei tantum; postquam vero tyrannum viciit per crucem, et resurgens ab angelis portabatur in caelum, videntes angeli portitores, quia caeli jam nunquam erant claudendi, sed omnes justii et peccatores pariter ascensuri erant in caelum, et staturi ante tribunal Christi, quia non erant necessariae portae caeli, caelo postea nunquam claudendo: ideo non dicunt, *Aperite portas et introibit rex gloriae, jam enim erant apertae: sed, Tollite portas, principes, vestras (Psal. 23. 7).* Aut ita. Caeli sunt Scripturae divinae prophetarum et apostolorum, in quibus habitat Deus, de quibus scriptum est: *Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti (Psal. 8. 4).* Ergo quando baptizatur, et meretur accipere Spiritum sanctum, adaperiuntur ei omnes Scripturae, ut intelligat quae ibi posita sunt mysteria veritatis. Propterea autem omnibus non aperiuntur, quoniam quidam falsum baptismum habentes, non possunt accipere spiritum veritatis. Quosdam autem non baptismum impedit, ne accipiant spiritum veritatis, et aperiuntur eis Scripturae, sed propositum malum, quamvis bene fuerint baptizati. Sicut enim in caelo celatur Deus, sic in Scripturis absconditur. Et sicut hoc caelum corporale omnes quidem homines vident, non autem aspiciunt Deum inhabitantem in eo: sic et Scripturas divinas omnes quidem homines legunt, non tamen omnes intelligunt Deum veritatis positum in Scripturis, nisi qui fuerit sic baptizatus, ut accipiat Spiritum sanctum. Unde et apostoli priusquam baptizarentur in Spiritu sancto, clausae eis erant Scripturae prophetarum exponentes de Christo, sicut scriptum est: *O tardi corde ad credendum in omnibus quae prophetae dixerunt (Luc. 24. 25)*! Postquam vero aperuit eis sensum, insufflato Spiritu sancto, tunc reseratae sunt omnes Scripturae ante oculos cordis eorum, ut intelligerent quae scripta erant de Christo. Et ideo forte hic dicitur, *Aperti sunt ei caeli (Marc. 1. 10).* Apud Marcum autem vidit scindi caelos: quoniam secundum hunc evangelistam Scripturae manifestae sunt, non conscissae: nam quotidie ad confirmationem fidei ex eis accipiuntur exempla. Secundum Marcum autem etiam scissae sunt, et inutiliter factae, quia post Christum jam lege et prophetis non utitur, sed Evangelio Christi, quasi caelo sublimiore et nobiliori. *Et vidit Spiritum descendantem sicut columbam, et venientem super se.* In quo mysterio natus est Christus, in hoc mysterio et Spiritum sanctum accepit. Etenim Filio Dei baptismum recipiente, et Spiritu descendente, unus in forma stabat humana, alter in specie descendebat columbae, tertius autem nec in forma stabat humana, nec in specie descendebat columbae, sed in voce tantum audiebatur de caelo descendente. *Sicut columbam.* Ideo Spiritus sanctus speciem columbae suscepit, quoniam praeter omnia animalibus haec cultrix est caritatis. Omnes enim species justitiae, quas habent servi Dei in veritate, possunt habere et servi diaboli in simulatione. Habet enim diabolus et mansuetos et humiles, habet castos et eleemosynarios et jejunos: et omnem speciem boni quam creavit Deus ad salutem hominum, ipsam speciem et diabolus introduxit ad seductionem, ut inter bonum verum et bonum simulatum confusio fiat: ut simplices homines, qui boni veri et boni simulati differentiam intelligere caute non possunt, dum quaerunt bonos Dei viros, incurrant in seductores diaboli. Solam autem caritatem sancti Spiritus non potest imundus spiritus imitari. Omnis ergo species justitiae in impostoribus invenitur, sola autem gratia verae caritatis non invenitur nisi in solis servis Dei. Ideo ergo hanc privatam speciem caritatis sibi soli servavit Spiritus sanctus, ut per nullius iustitiam et testimonium sic cognoscatur ubi est Spiritus sanctus, quemadmodum per gratiam caritatis. *17. Hic est Filius meus di-*

lectus, in quo complacui. Et vide quoniam in monte sic dicit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite* (Matth. 17. 5). Hic autem tantummodo dixit, *In quo complacui*: quia illic jam cognoscebant ex parte Filium Dei. Sed quia putaverunt errantes, Christum Moysi et Helix similem esse: ideo addit, *Ipsam audite*: non ut legem et prophetas non audiant, sed ut Evangelium amplius audiant, quam legem et prophetas, ut scirent quia ipse esset Dominus legis et prophetarum. Illis autem, cum non adhuc cognoscerent Christi persona, non conveniebat dicere, *Ipsam audite*: quoniam quando persona firmiter cognoscitur, tunc et doctrina fideliter suscipitur, quoniam personæ dignitas commendat personæ doctrinam.

Homilia quinta ex capite quarto (n).

1. *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo.* Ex eo quod subiunxit dicens, *Ut tentaretur a diabolo*, ostendit quia a Spiritu sancto est ductus, sed non quasi minor majoris præcepto, sed nec quasi major minoris hortato. Nam non solum ductus aut adductus dicitur, qui alicujus potestate ducitur: sed etiam ille qui alicujus rationabili exhortatione placatur: sicut scriptum est de Andrea: *Hic invenit Simonem fratrem suum, et dicit ei, Invenimus Messiam qui dicitur Christus, et adduxit eum ad Jesum* (Joan. 1. 41. 42). Ecce non potestate eum adduxit, sed ratione placavit. Queniammodum si magister militum videat dominantem tyrannum, et det consilium regi, dicens: *Exi obviam illi, quia tota perit provincia: nam fortior est tua fama, quam mea virtus.* Et ecce rex a magistro militum ducitur, et tamen non est minor eo qui ducit. Ad diabolum Jesus ductus est, ut tentaretur: ad homines quidem diabolus vadit, ut tentet eos: non homines ad diabolum, ut tententur ab eo. Quoniam autem adversus Christum diabolus ire non poterat, ideo contra diabolum Christus processit. Constat in nobis quinque baptismata esse. Unum in verbo, sicut et Christus dicit: *Et vos mundi estis propter verbum quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Secundum in aqua, sicut cunctis est manifestum. Tertium autem in spiritu, sicut scriptum est: *Joannes quidem baptizavit in aqua, vos autem in Spiritu sancto baptizabimini* (Act. 1. 5). Quartum vero in igne, quod est tentatio præsens. Quoniam autem baptizantur homines et in igne, testis est Dominus per Isaiam: *Et auferam, inquit, sordes filiorum Israel de medio eorum, et sanguinem eorum mundabo in spiritu judicii, et spiritu combustionis et ardoris* (Isai. 4. 4). Consequenter enim ait propheta: *Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum* (Psal. 65. 10). Et postmodum: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium* (Ibid. v. 12). Sicut enim aurum vel argentum combustis in fornace sordibus colatur, sic homo in fornacem tentationis missus, depositis peccatis sanctificatur. Quintum in morte, sicut ipse dicebat: *Baptismo habeo baptizari, et quomodo turbor usque dum perficiatur* (Luc. 12. 50)? Quoniam autem peccatum et in morte remittitur, docet Apostolus, dicens: *Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7). Quale autem peccatum in morte remittitur, scit qui intelligit pro quali peccato introducta est mors. Nam si propter peccatum moritur homo, sine dubio solvitur propter quod moritur. Ideo Dominus postquam baptizatus est in verbo, factus est sub lege. A Joanne autem in aqua, a Patre vero in Spiritu: nunc a Spiritu ducitur in desertum, ut baptizetur in igne tentationis, postmodum baptizandus in morte. Age, nunc videamus qui sunt, qui baptizantur in igne, et quando baptizantur in igne. Ut autem sciamus, videndum nobis est, quid est quod dicit, *Tunc ductus est.* Quando? Quando Pater clamavit de caelo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui.* Vides ergo

quia nemo baptizatur in igne tentationis, nisi qui factus fuerit filius Dei? Quamdiu enim catechumenus est homo, nondum abrenuntiat diabolo, et omnibus operibus ejus plenus. Baptizatus autem Christo se tradit, dicens: Abrenuntio satanæ, et omnibus operibus ejus. Ideo catechumeno ei constituto, quasi suo, parcat adhuc: post baptismum autem, quasi alienum factum, tota virtute satanas persequitur. Baptismum autem signaculum fidei est. Numquid miles post militiam signatur ut jam sedeat, et requiescat? Sed magis ante militiam, ut postmodum militet, et laboret. Nam et athleta ante certamen ungitur ut luctetur: sic et homo spiritualiter ideo oleo chrismatis ungitur, ut contra diabolum, quasi spiritualis athleta luctetur. Sed quid, quia multi cum tentati fuerint, superantur, et pereunt? Illi tales non a Spiritu ducuntur ad tentationem suscipiendam, nec sunt filii Dei: *Quoniam qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei* (Rom. 8. 14): sed a peccatis expellantur propriis. Qui autem a Spiritu Dei ducuntur ad tentationem, non superantur. Servi autem diaboli in igne non baptizantur. Quare? Quia non potest fieri ut depositis sordibus emundetur, qui totus est sordidus. Incipe laterem aqua lavare, numquid aliquando mundatur? Non, sed magis commoto luto, amplius sordidatur. Ille enim mundatur, in quo est aliquid boni, quo emundetur. Ut puta bonus homo, si carnalibus vitii fuerit sordidatus, tentatur, ut illud bonum ejus mundetur. In illo autem quid mundandum est in quo nihil est boni? Secundum hoc, cum videris aliquem perversum Christianum numquam tristari, aut periclitari: cum videris hæreticum numquam persequutionem tentationum pati, noli scandalum pati: nec dicas, Quomodo hæretici persequutiones numquam patiuntur, sed semper fideles? quomodo mali homines numquam periclitantur, sed semper boni?

Filii Dei baptizantur in tentationis igne. — Scito quoniam qui filii Dei sunt, hi tantummodo in tentationis baptizantur igne. Veniat tibi in mentem quod te docuit apostolus Paulus dicens: *Et omnes, volentes pie vivere in Christo, persequutionem patientur* (2. Tim. 3. 11). Mali autem homines et seductores proficent in pejus, errantes, et in errore mittentes. Nunc videamus quando baptizantur in igne. Postquam fuerit homo baptizatus in verbo, instructus in fide, et postquam fuerit baptizatus in aqua, et postquam fuerit baptizatus in spiritu: in quarto loco baptizatur in igne. Multi autem et cum in aqua baptizati fuerint, non baptizantur in spiritu. Nisi enim quis ante baptismum aquæ sic deposuerit a se totum peccandi propositum, ut dignus sit Spiritum sanctum in templum sui cordis suscipere, non baptizatur in spiritu: quia Spiritus sanctus fugit hominem sctum, et non habitat in corpore subdito peccatis: et ideo non fit filius Dei (Sap. 1. 4. 5). Et hi sunt qui, cum tentati fuerint, superantur et pereunt: videntur quidem filii Dei facti, propter aquam baptismatis; revera autem non sunt filii Dei, quia non sunt in spiritu baptizati. Nam corpore quidem baptizati sunt, animo autem catechumeni sunt: quia aqua corpus baptizat, spiritus autem animam. Ergo non solum Christus ductus est in desertum a Spiritu, sed et omnes filii Dei habentes Spiritum sanctum ducuntur a Spiritu in desertum, ut et ipsi tententur a diabolo. Qui enim habent spiritum Dei, hi non sunt contenti sedere otiosi: sed ipse spiritus, qui est in eis urget eos ad aliquod opus apprehendendum inagnum, cui diabolus adversatur, qui est in deserto. Ut autem intelligas, quia omne bonum, quod secundum Deum bonum est, in deserto est: videamus quid est desertum. Est autem desertum secundum Deum, et est desertum secundum diabolum. Natura carnalis domus diaboli est, et omnis injustitia epulatio ipsius est. Quantum ad Deum autem desertum est, quoniam non est in eo justitia Dei. Spiritus autem domus est Dei, et omnis justitia ejus epulatio est ipsius. Quantum ad diabolum autem desertum est, quia injustitia non est in eo, qui diabolus delectatur. Et

¹ Montel. conjicit in margine, *vivificatus.*

(n) homilia sexta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

quaro natura carnis domus diaboli est? Quia omne malum intus in carne est, quia secundum voluntatem carnis est: et intus in mundo est, quia secundum voluntatem mundi est. Omne autem bonum foris est extra carnem, quia non est secundum voluntatem carnis: et est foris extra mundum, quia non est secundum voluntatem mundi. Vides ergo quia omnis res spiritualis extra fines carnis est foris, et quasi in deserto est, et extra fines mundi est foris? Unde qui vivunt secundum Dei mandatum, exisse de mundo dicuntur: non corpore, sed conversatione exisse dicuntur de carne, et in spiritu esse. Domus autem Dei spiritus est, quia omne bonum intus in spiritu est, quia secundum voluntatem spiritus est. Omne autem malum foris extra spiritum est, quia non est secundum voluntatem spiritus. Vides ergo quia omnis res carnalis foris, extra fines spiritus est, et in deserto est? Ergo quantum ad Deum, desertum est natura carnalis, ubi non est via iustitiæ, in qua non invenitur aqua Spiritus sancti, et est vituperabile desertum, de quo et propheta dicebat: *Sitibit in te anima mea in terra deserta, et iniqua et iniquosa (Psal. 62. 2. 3)*. Quantum autem ad diabolum, desertum est omnis res spiritualis, et est laudabile desertum. De tali deserto dicebat Deus ad Pharaonem: *Dimitte populum meum, ut serviat mihi in deserto (Exod. 5. 1)*. In tali enim deserto vult Deus omnes suos sibi servire. Ad tale desertum omnes filii Dei, qui habent Spiritum sanctum, exeunt ut tententur. Uputa proposuisti non ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum: id est, ejecit te extra fines carnis et mundi, ut teneris a concupiscentia carnis: quia non habet castitas in se ut delecteris in ea secundum carnem. Si autem intus eras in carne et in mundo, id est, secundum naturam carnis et mundi habebas uxorem, non tentabar. Quomodo enim tentetur libidine, qui quotidie est cum uxore? Proposuisti jejunare, extra fines carnis existi, et mundi, ut teneris in fame a spiritu gulæ. Si autem in finibus carnis et mundi positus manducabas et bibebas, non tentabar a spiritu gulæ in fame. Quomodo enim tentetur in fame a spiritu gulæ, qui nunquam esurii? Sic et Dominus nunquam tentatus fuisset in fame, nisi quadraginta diebus jejunasset et tunc esurisset. Item elemosinas facere proponis, foras existi: quia natura carnis et mundi non delectatur dare, sed semper accipere. Si autem non dabas, non tentabar a spiritu avaritiæ. Item proponis humilitatem servare, existi in desertum, ut teneris a spiritu superbiæ: quia caro et mundus in humilitate non delectatur. Exsurget aliquis diaboli angelus, qui te conculcet, et irretit humilitatem servasse, dum vides quod in hoc sæculo humilitas contemnitur, et superbia honoratur. Et cum hos omnes spiritus viceris, novissime teneris a spiritu vanæ gloriæ. Incipis enim gloriari, quia victus: quia spiritus vanæ gloriæ præcipue a sanctitate nutritur. Scire autem debemus, quod filii Dei non possunt tentari a diabolo, nisi in desertum exierint, secundum ea quæ diximus: hoc est, nisi proposerint circa aliquas studere virtutes. Filii autem diaboli, et intus in carne, et in mundo constituti, confringuntur et pereunt. Quomodo? Uputa bonus homo, si uxorem habuerit, hoc est enim, esse intus in carne, non tentatur in libidine: id est, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua. Malus autem et intus in carne constitutus, id est, habens uxorem, fornicatur, et non est contentus una. Item filius Dei, id est, bonus homo, si intus in carne fuerit manducans et bibens, non tentatur in esea: id est, non inebriatur, non delicitatur, sed mensurate manducat et bibit. Filius autem diaboli, et intus manducans et bibens, non est contentus mediocribus cibis et potibus: sed inebriatur, et ad lasciviosos cibos extenditur. Item servus Dei, etsi intus sit in carne, nemini aliquid dans, non tentatur, quia alteri non tollit: malus autem intus nemini dat, et tamen alienum tollit: et sic in omnibus rebus tractans invenies. Vides ergo quia est et ista differentia inter filios Dei, et inter filios diaboli? Quia filii diaboli

non exeunt ad diabolum ut tententur, sed diabolus venit ad eos ut tentet: id est, non exeunt extra carnem ad illum, sed intus in carne dominantur ab illo. Quid enim opus habet foras ad certamen exire, qui non desiderat vincere? Sed diabolus venit ad illos, quasi ad familiam suam. Filii autem Dei foras exeunt, ut tententur ab illo, id est, extra fines carnis: quia si intus fuerint in finibus carnis, non potest ad illos venire diabolus, quia filii Dei sunt: nec potest illos tentare, sicut supra diximus. Ergo quia diabolus non potest intrare ad illos, ideo qui sunt gloriosiores filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia victoriæ gloriam concupiscunt: propterea in hoc loco non diabolus venit ad Christum ut tentaretur ab eo, sed Christus exiit ad diabolum, ut tentaretur ab eo, dans dilectis suis exemplum. Hæc omnia diximus propter illud quod ait: *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo. 2. Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esurii.* Non solum ideo tentabatur, quia jejunabat, sed ideo jejunabat, ut tentaretur¹. Jejunium autem non est tantum irritatio passionis, sed repugnatio. Si ergo jejunaveris, ut non intres in tentationem, placuerit autem Deo inducere te: non dicas, quia perdisti fructum jejunii mei. Nam etsi non tibi proficit jejunium tuum, ut non teneris: tamen ad illud sine dubio tibi proficiet, ut a tentationibus non vincaris, sicut Christo profuit. Multis modis diabolus audierat, quia Christus natus est in hoc mundo, aut angelis predicantibus ad pastores, vel pastoribus referentibus ad Mariam, vel magis quarentibus in Jerusalem cum adorare, cujus viderant stellam, vel Joanne ostendente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*. Sed faciebat eum incertum naturam ejus carnalis. Dicebat enim apud se: Hic non potest esse filius Dei, qui de muliere et de viro natus est. Nam et ideo de desponsata et in domo habita natus est, ut partus virginis diabolo celaretur. Si autem de simplice virgine natus fuisset, facile poterat cognoscere diabolum, quia filius est Dei. Cogitaret enim apud se: Maria fornicata non est: si autem fornicata fuisset, ego sine dubio scirem, quia omnis fornicatio me ministrante committitur. Sine dubio iste Filius Dei est. Nec enim potest fieri, ut de muliere homo sine viro nascatur. Ideo desponsata intravit deum Joseph, ut dum maritalis conceptio æstimatur, unigeniti Dei nativitas non cognoscatur? Hic est rex gloriæ, qui pannis involutus, nec locum in diversorio potuit invenire, sed in præsepio positus est? Hic est creator rerum, qui crevit, et per singulos² ætatis gradus ascendit? Hic est ille sanctus, qui cum peccatoribus, ut peccator, est baptizatus? Quid ergo? Ipse enim tentabo, et si quidem invenero eum hominem, sicut puto, dominabor illius, sicut omnium hominum: si autem invenero eum, sicut audio, Filium Dei, postmodum recedam ab eo, nec congregiar contra eum: quoniam qui vadit contra fortioerem, occasionem illi victoriæ providet: si autem subduxerit se, evacuat virtutem ipsius. Sciens ergo Dominus cogitationes diaboli, quia volebat eum tentare, processit contra eum: non quasi Deus, sed magis quasi homo, nec in toto quasi Deus, nec in toto quasi homo. Nam quemadmodum quadraginta diebus non esurire non erat hominis: sic aliquando esurire non erat Dei. Jejunavit ergo quadraginta diebus propter duas causas: primum, ut nobis adversus tentationes jejunandi daret exemplum: deinde, ut quadragiesimi jejunii nostri poneret mensuram. Esurivit autem, ut ne nimis supra mensuram jejunans manifeste intelligeretur Deus, et sic diabolo quidem spem tentandi extingueret, suamque victoriam impediret. Itaque diabolus, quia videns per quadraginta dies jejunantem desperaverat, postquam

¹ V. D. et Editi in margine, *jejunabat quia tentabatur.*

² *Qui crevit, et per singulos.* Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu qui *crevit omnia* et; sed est repetitio.

sensit esurientem, iterum cepit sperare, et sic accessit ad extra esurientem, et invenit intus nunquam esurientem. Et dum tentat esurientem, vincitur a non esuriente. 3. *Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* O cæcitas diaboli manifesta! Quomodo suspicatus est eum non esse Filium Dei, quem post quadraginta dies esurientem sensit, et per quadraginta dies non esurientem non intellexit? Nam sicut esurire hominis est, ita per quadraginta dies non esurire hominis non est. Non cogitavit, quoniam qui vere non esurit, voluntarie esurire potest; qui autem vere esurit, per tot dies non esurire non potest. Fortis ad ea quæ infirma sunt descendere non potest, infirmus autem ad ea quæ fortiora sunt ascendere non potest. Sic ergo magis ex eo, quod per tot dies non esurierat, intelligere debuerat, quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esurit, quia homo est. Nam Deus quæ hominis sunt agere potest: homo autem quæ sunt Dei agere non potest. Sed forsitan tu dicis: Moses et Helias quadraginta dies jejunarunt, et homines erant. Sed illi jejunantes esuriebant, et sustinebant: iste autem quadraginta diebus non esuriit. Hoc est enim quod dicit: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit.* Esurire enim et non manducare patientiæ est humanæ: non esurire autem divinæ naturæ. Qui ergo quadraginta diebus non esuriit, postea esuriens, demonstravit quia esuritiio ejus voluntaria fuit, non necessaria. Quid ergo est? Sicut semper diabolus omnes homines excæcabat, ut non intelligerent quod est bonum: sic modo invisibiliter ipse a Christo est excæcatus, ut non cognosceret verum. Cogitavit enim apud se: Si poterit de lapidibus facere panes, vere Filius Dei est: si autem non poterit, homo est. Sed quæ fuit cogitatio? Per hoc enim nunquam poterat cognoscere, si Filius Dei erat, an non. Primum si Filius Dei erat, nec esuriebat. Quomodo enim non vincat necessitatem nature carnalis, qui ipsam necessitatem in natura creavit? Et ut quid faceret de lapidibus panes, qui panem cum omnibus aliis ex nihilo, cum voluit, fecit? Deinde etsi esuriebat propter corpus, et volebat facere, faciebat quando ipse volebat, non quando diabolus provocabat. Si ergo non faceret, quod et fecit: unde sciebat, utrum ideo non fecit, quia non potuit quasi homo, aut quia noluit quasi Deus, quod et fecit? Nam nec fecit, nec dixit, Possum, et nolo, ut ne se ostenderet Filium Dei. Nec dixit, Non possum, ut non se ostenderet mendacem, confiteas se hominem, cum esset Deus. Sed quid? 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei (Deut. 8. 3).* Non dixit, Non in pane solo vivo, sed in omni verbo Dei, ut non videatur de se dixisse: sed medie, *Non in solo pane vivit homo.* Quid aliud poterat respondere et Filius Dei abscondens se, ne ostendatur quod potest, et homo astutus excusans se, ut non ostendatur quod non potest. Sic ergo cum ex hoc responso nihil certum addiscere potuisset, utrum Deus esset, an homo, assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui in fame non vincitur, etsi non est Filius Dei, tamen sanctus est. Valent enim homines sancti et spirituales fame non vinci. Sed postquam omnem necessitatem carnis vicerint, per vanam gloriam cadunt. Ideo cepit eum tentare in vana gloria. 5. *Et assumpsit Jesum in sanctam civitatem.* Quando audis dicentem, Ductus a diabolo, nihil cogites de potentia diaboli, quia potuit ducere Christum: sed de patientia Christi mirare, quia sustinuit ut a diabolo duceretur. Ergo in sequente Domino non infirmitas, sed patientia est; in ducente autem diabolo non virtus, sed superbia est: quia volentem Christum non intelligens, quasi invitum ducebat. Ille ductus est, ut nos voluntatem diaboli non sequamur. *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Sed forte cogitamus, quo modo in corpore constitutum, omnibus videntibus statuit illum super templum? Si potentiam Christi consideramus, intelligibilia inveniuntur omnia. Forsitan enim diabolus, quantum ad se, sic eum assumebat, ut ab omnibus videretur: ipse autem

nesciente diabolo invisibiliter sic agebat, ut a nemino videretur: sicut scriptum est de eo: *Ipse autem transiit per medium eorum, et abiit sic (Luc. 4. 30).* Si enim Habacuc homo constitutus, a nullo est visus, quando ab angelo per comam capitis portabatur de Judæa in Babyloniam: quanto magis est credibilis de Christo non fuisse visum, cum volens a diabolo assumeretur? *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Cogitavit enim apud se: si miserit se per aerem, scio quoniam est Filius Dei: sine dubio enim mittet se, ut cognoscatur quod est; si autem non potuerit se mittere, scio quoniam homo est. Sicut ergo concupiscentia vanæ gloriæ ipse ruit de cælo: nam cum esset angelus, volens se ostendere Deum, perdidit et illud quod erat, dum voluit apparere quod non erat: sic putavit et Christum concupiscentia vanæ gloriæ ferri. Nam sicut difficile aliquem suspicatur malum, qui ipse est bonus: sic difficile aliquem suspicatur bonum, qui ipse est malus. Et dicit ei: 6. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Per hanc propositionem, quomodo poterat cognoscere si Filius Dei est, an non? Primum volare per aerem non est proprium opus Dei, quia nec hoc est utile alicui, vel ad animam, vel ad corpus. Si ergo nulli necessarium est, neque proficit ad salutem: volaverit autem aliquis provocatus, propter ostentationem solam hoc facit: et est hoc ex diabolo magis quam ex Deo. Si ergo homini dignitose et sapienti sufficit esse quod est, et non est necessarium ei apparere quod non est, quia hoc non homini prodest, quod videtur ab aliis, sed quod est apud se: quanto magis Filius Dei ostendere se necessarium non habet sine causa alicujus utilitatis, cui nihil necessarium est, sed totum possidet in natura, de quo nemo potest tantum cognoscere, quantum est apud se? Si ergo non volaverit, quomodo poterat per hoc cognoscere, utrum non potuit propter infirmitatem quasi homo, aut noluit propter vanitatem quasi Deus? Quia non creditus fuerat, sed tentatus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum.* Vide superbiam inimici, quomodo ipsa invitatio ejus injuriosa est. Numquid non poterat dicere, Descende per aerem ambulans? Sed quid? *Mitte te deorsum.* Nec timuit cogitans, Ne forte si inventus fuerit Filius Dei, inveniri illi fecisse injuriam. Sed nihil dubitat dicere, nec facere, qui nihil sibi reliquit quod speret. Et vide, non impulit, non tetigit, non appropinquavit: sed tantum dixit: *Mitte te deorsum, si es Filius Dei: ut sciamus, quia omnis, qui obaudit diabolo, ipse se deponit deorsum.* Nam diabolus ad malum hortari potest, cogere autem non potest. *Scriptum est enim: Quoniam angelis suis mandavit de te, ut in manibus tollant te (Psal. 90. 11).* O diabolo, quomodo Filius Dei angelorum manibus portatur legisti, et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti (*Ibid. v. 13*)? sed exemplum illud quidem profert, quasi superbus: hoc autem tacet, quasi astutus. Nam et vere Filius Dei angelorum manibus non portatur, sed ipse magis angelos portat. Nec enim creatura portat Creatorem, sed Creator creaturam. Si autem creatura bajulat Creatorem: ergo Creator antequam faceret creaturam, a quo portabatur? Nam vere, etsi portatur manibus angelorum, non ideo portatur ut non offendat ad lapidem pedem suum quasi infirmus, sed propter honorem potestatis, quasi Dominus. Scriptum est: *Qui sedes super Cherubim, appare (Psal. 79. 2).* Et illud quidem, quod diabolus refert, quia in persona Christi dicitur, verum est. Sicut enim dicitur: *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum, etc. (Psal. 90. 9).* Sed non de Christo dictum est tantum, sed de omni homine justo, quorum personam Christus suscepit. 7. *Respondit ad eum, Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* Non dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum, ne se manifestaret Deum: sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum:* quod poterat dicere et omnis homo Dei, tentatus a diabolo: quoniam et qui hominem Dei tentat, membrum diaboli est.

Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. — Sic ergo ex hoc responso incertus transit ad tertiam. Dixit enim apud se: Tria hæc retia habeo extensa super omnem mundum, ut quisquis evaserit de retibus gulæ, incurret in retia vanæ gloriæ: qui evaserit de retibus vanæ gloriæ, incidat in retia avaritiæ. De his autem tribus retibus nullus hominum ad perfectum evasit: et si evasit, non integer, sed contritus evasit. Hic autem jam retia ventris dirupit, retia vanæ gloriæ transivit. Ponam ei nunc retia avaritiæ, et ostendam illi omnia regna mundi. Si concupierit ea, scio quia homo est. Nam omnes homines propter gulam, et propter pecuniarum avaritiam, et propter vanos honores serviunt mihi: si autem contempserit ea, scio quia Filius Dei est. Nec enim potest desiderare quæ ipse creavit, nec delectatur terrenis, qui fruitur caelestibus. Nam etsi aliis mentiebatur diabolus, sua esse omnia, apud se tamen sciebat quia non erant ejus, sed Dei. 8. *Et sic assumpsit eum super montem excelsum valde*, quem ipse diabolus, circumiens omnem terram, excelsiorem cæteris cognoscebat, et ostendit illi omnia regna mundi, et honores eorum. Forte tractas apud te, qualis potuit esse ille mons, de quo omnis terra videbatur: aut si erat super omnem terram, quomodo tamen poterat inde, quantum ad carnem, totam terram illi ostendere? Nam etsi, quantum ad divinitatem suam, videbat: tamen, quantum ad diabolum, ostendere illi non poterat, quem hominem aestimabat. Sed ita intelligendum est, *Assumpsit eum super montem excelsum valde*: quia quanto magis excelsior fuerit mons, tanto magis aspicienti ex eo spatiosior terra videtur. Ostendit autem ita, non ut ipsa regna, vel civitates eorum, vel populos, vel argentum, vel aurum videret: sed partes terræ, in quibus unumquodque regnum, vel uniuscujusque regni civitas posita erat: ut puta si ascendas super excelsum locum, digito extenso dicam tibi, Ecce ibi est Roma, aut ibi est Alexandria, non sic ostendo tibi, ut ipsas videas civitates, sed partes terræ in quibus posita sunt. Si enim navæ unam stellam aspicientes, non dicam ad unamquamque provinciam, vel insulam, sed ad unamquamque civitatem, et ad singula loca, quæ petunt, sine aliquo errore aut devagatione dirigunt cursum: quanto magis diabolus, qui princeps aeris constitutus, totam terram non solum sciebat, sed etiam et videbat, poterat Christo ergo et singula loca certissime digito demonstrare, et uniuscujusque regni honores et statum verbis exponere? Nam non solum ostensum dicitur, quod ostenditur ad videndum, sed etiam quod exponitur ad intelligendum, sicut scriptum est: *Ascendamus in domum Dei Jacob, et ostendat nobis viam suam, et ambulabimus in ea (Isai. 2. 3).* 9. *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Considera quomodo omnis promissio ejus irrationalis est, et mendax. Certe uni dare non poterat omnia, nisi ab omnibus omnia tolleret; si autem ab omnibus omnia tolleret, a nemine adoraretur, cum diabolus neque ex amore, neque ex timore adoretur ab aliquo, sed quia promittit divitias, aut dat. Quomodo autem expediebat diabolo ab omnibus omnia tollere, et uni dare, ut ab omnibus contemnatur, et ab uno colatur? Sed neque illud dicere possumus, ut unusquisque quidem sua teneret, iste autem super omnia esset. Unus enim super omnem mundum neque est, neque fuit aliquando, neque fieri potest, ut non sit illi aliquis non subditus. Primum, propter Deum, quia non concedit diabolo et hoc facere posse. Secundo, propter ipsum diabolum. Gaudium enim, et gloria, et potestas diaboli, in quo est, nisi in superbia, et in invidia, in ira, in vana gloria, et his similibus? Ubi hæc exercebant, unum regnum stare non poterat, sed necesse est, ut dividatur in plura. Ubi autem hæc non exercentur, diabolus non colitur, neque regnat. Quomodo ergo regnum sibi tolleret, et illi daret? Deinde, quid si sancti erant in mundo aliquod regnum tenentes? Nam si peccatori dare et tollere potest divitias, sanctis neque dare, neque tollere

potest. Putasne, semper voluit tollere divitias Job? Sed non potuit, nisi quando permissus est. Numquid non voluit, si potuisset tollere regnum de manu David? Nam vere non est mundus diaboli, neque regnum illius. Scriptum est enim: *Per me reges regnant, a per me tyranni scribunt justitiam (Prov. 8. 15)*. Sed ea, quæ per iniquitatem aguntur in mundo, ut puta per furtum, aut per vim acquisisti divitias, aut aliqua perditione animæ tuæ suscepisti honores: illas tibi divitias diabolus dedit, sed non ipsæ divitiae diaboli sunt, sed provisio earum¹. Res autem ipsæ illæ sunt, qui creavit eas ad probationes sanctorum et peccatorum. Et inter duas conditiones posuit illas in medio, ut et diabolus possit illas dare, et Deus. Nam dans potestatem diabolo, non a se dimisit, ut si quidem cum peccato acquirantur, per diabolum deatur: sin autem sine peccato, per Deum. Ecce enim oculis nostris, et aures, et os, et cætera membra, inter duas conditiones sic creavit in medio, ut et diabolus aperiat oculos hominis, et Deus. Si enim ad turpem rem aperuit homo oculos, diabolus aperuit oculos ejus: si autem ad justitiam, Deus. Numquid ex hoc, quia membra nostra interdum a diabolo aguntur, valentibus nobis, jam membra nostra diaboli sunt? Sic et divitiæ quamvis interdum a diabolo dentur, tamen diaboli non sunt. Si enim vere consideres, magis divitiæ ipsæ in potestate sunt hominis, quam in potestate diaboli. Nam diabolus non quibus ipse vult, divitias dare potest, sed qui volunt ab illo accipere. Homo autem in potestate habet, a quo vult eas accipere, sive a diabolo, sive a Deo. 10. *Tunc dicit ei Jesus: Vade retro, satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Deut. 6. 13)*. Finem tentandi diabolo imponit dicens, *Vade retro, satana*, ut ne progrediatur ulterius tentans. Diabolus autem, sicut rationis est intelligere, id est, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obaudiens ad præceptum, recessit: sed aut ipsius Christi divinitas, aut Spiritus sanctus, qui erat in eo excussit inde diabolum: quod ad nostram consolationem proficit maxime, quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat, quamdiu vult, sed quamdiu Christus eum permittit, vel Spiritus sanctus, qui est in eis. Diabolus enim, quantum ad se, nunquam cessaret tentans: nec enim habet alium actum. Non manducat, non bibit, non dormit, non opus aliquid aliud operatur, nisi ut tentet, ut fallat, ut subvertat. Hic est cibus illius, hic honor, hæc et gaudium. Propterea infatigabilis est in malo; sed potentia Dei² repellit eum, etsi permittit eum paulisper tentare, propter fidem probandam, tamen repellit eum propter infirmam naturam. Adhuc vide, cum Christus in prima tentatione passus fuisset tentationis injuriam, dicente sibi diabolo: *Si Filius Dei es, dic lepidi huic ut fiat panis*: non est exasperatus. nec in increpationem vel abjectionem ejus est excitatus: sed sustinuit, et mitis permansit; tamen contra verba tentationis congrua dedit exempla. Similiter et in secunda, quamvis esset injuriatus, dicente sibi diabolo: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*: turbatus non est, nec increpatus ei dixit: *Vade retro, satana*. Nunc autem quando diabolus Dei sibi præsumpsit honorem, dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*, et hoc quæ sivit fieri sibi a Christo, quod soli Deo fieri debebat: exasperatus est, et iratus est, et increpavit eum, et repulit dicens: *Vade retro, satana; scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*: ut nos illius discamus exemplo, nostras quidem injurias illatas ab impiis, sive in dicto, sive in facto, magnanimitè sustinere, Dei autem injurias et contemptum nec usque ad auditum sufferre: quoniam in propriis injuriis esse quæmpiam patientem, laudabile est: injurias autem Dei dissimulare, nimis est inipium. Hactenus simpliciter diximus de tentationibus, qui-

¹ editi in marg. et V. D. sed *promissio carum*. Forte melius.

² idem, sed *miser cordia Dei*.

na tentatus est Dominus: nunc breviter¹ perscrinamus quid ad nostram edificationem significant Christi tentationes.

Aliud corpora, aliud anima jejunium. — Frequenter diximus, corpora quidem jejunium esse, abstinere a cibis; animæ autem jejunium, abstinere ab omni re mala: quia sicut caro delectatur cibo, sic spiritus abstinere a carnis peccato. Secundum hoc jejunium Christi in nobis intelligimus esse abstinendam peccatorum. Si enim manducatio Adæ de ligno scientia boni et mali, prudenter ab omnibus est recepta, appetitio est peccati prohibita: consequenter et jejunium Christi intelligendum est in nobis abstinentia a peccato. Quod si jejunium est abstinentia rei malæ, sine lubio et desiderio ejus esuritio est ipsius, et usus rei ipsius intelligitur panis. Proponens ergo jejunium tibi Christus, et non speratus desiderio panis a diabolo sibi propositi, hoc nos doceat, ut si aliqua, sponte sibi filius Dei, opus eligens magnum, exierit in desertum, sicut diximus supra, et proposuerit se abstinere ab aliquo usu corporali et delectabili, quod est jejunare, propter vivificationem Dei mandatum, se interrumpat. Si autem loquente in cogitationibus vis diabolo, et ad usum rei illius provocante interrumpat, utens peccati potius quam usus est, et peccatum sibi convertit in usum, hoc est, lapidem in panem. Et quamvis ab illa re se abstinere decreverit, ipsa ut potuit sine peccato, si non decrevisset, tamen ipsa decrevit abstinere ab illa, usum rei illius judicavit esse peccatum, id est, lapidem. Propterea si usus veritatis est, peccatum sibi semper in usum, id est, lapidem sibi mutavit in panem, dirumpentem magis quam nutrientem. Sicut et Apostolus de mulieribus iduitatem promittentibus dicit: *Quæ cum deluserint Christum, nubere volunt, habentes damnationem, quia iram fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 5. 11. 12). sed deprimens desiderium suum quasi esuritionem, respondeat in cogitationibus suis diabolo sibi persuasenti, quia non in usu rei illius solo vivit homo perfecte: et si vivit, secundum corpus vivit, et non secundum animam. Pletissime autem vivit in obedientia mandatorum Dei: et ideo forte non simpliciter licet, Dic lapidi ut fiat panis, ne de qualicumque lapide dixisse intelligatur: sed ita, Dic huic lapidi, id est, quem ego tibi ostendo. Item ascensio super templum moraliter intelligitur exaltatio cordis sanctorum ad sanctitatem. Statio autem super pinnam templi, exaltationis ipsius mora. Quando enim quis, inflatus mente carnis suæ, exaltatus fuerit quasi sanctus, et gloriatus fuerit quasi consummatus, ductus est a diabolo quasi super templum: et quando existimaverit et consistere in sanctimonie summitate, et in ipsa estimatione jactantia fuerit demoratus, positus est super pinnam templi, et stat ibi. Convenienter ergo et ordinate exposuerunt evangelista. Postquam enim exposuerunt, Christum in tentatione jejunii superasse diabolum, in sequenti loco exposuerunt ductum esse diabolo super templum: quoniam victoria tentationis, et expletio alicujus operis magni, gloriationem operatur, et fit causa jactantia. Sed vide quoniam Christus jejunium quidem ultro suscepit, super templum autem diabolum eum duxit: ut et tu, qui filius rei es, ad jejunium quidem morale, id est, ad abstinentiam laudabilem rei cujusdam sponte procedas, et tacriter: extolli autem ad fastigium sanctitatis non equiescas, quia nemo extollit se ad sanctitatis altitudinem, nisi ducente diabolo. Nec enim ideo acquievit Christus duci et constitui super templum, ut tu moratè imitator ejus existens, ascendas per jactantiam ordi tui ad altitudinem sanctitatis. Nec enim volens scendit, quantum ad corpus, sed ideo acquievit duci et constitui super pinnam templi, et audire præcipi verba: *Si Filius Dei es, mitte te dorsum: ut tibi ostendat exaltationis exitum metuendum: id est, ut demonstrat tibi ruinæ periculum, quod omnes glo-*

riantes subaequi solent, nunc tentatur Sapientia, dicens: *Ante ruinam exaltatur cor hominis, et ante gloriam humiliatur* (Prov. 18. 12). Consequenter et Dominus dicit: *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (Luc. 14. 11). Si ergo times ruinam de fastigio sanctitatis, fuge exaltationem cordis ad sanctitatem, et non patieris ruinam de fastigio sanctitatis. Cur autem omnem jactantiam subsequatur ruina, causa est manifesta. Quoniam omnis qui confidens est in operibus suis, et gloriatur, securus est; qui autem securus est, non timet: et qui non timet, nec cavet; qui autem non cavet, quando non sperat, supplantatur a diabolo, et dejicitur. Qui autem nihil se existimat esse, in inferiori parte templi consistens, quantum ad se, causa humilitatis, sollicitus est de se; qui autem sollicitus est, et timet; qui autem timet, circumspicit semetipsum, et non sinit duci se a diabolo super templum. Talis fuit et ille qui dicit: *Non quod jam perfectus sim, aut jam justificatus sim, etc.* (Philip. 3. 12; 1. Cor. 4. 4). Si ergo Paulus timuit se dicere esse perfectum, quis audeat se existimare perfectum? Si ergo perfectus filius Dei es, et aliquam laudabilem abstinentiam susceperis, quasi exiens in desertum, his duabus tentationibus Dominus tentatus est propter te, ut non interrumpas opus tuum, sed ad perfectum deducas: cum autem perduxeris ad perfectum, non glorieris. Si autem modicis es filius, et nullum ausus es affectare pro virtute certamen, tentatione tertia tentatus es: propter te ductus est super montem excelsum, et audivit verba perniciosa, *Hæc omnia tibi dabo, si procideris adoraveris me: ut tu non desideres magnum et altus fieri in hoc mundo.* Ascensio enim montis illius est processio ad magnitudinem vel altitudinem divitiarum et gloriæ hujus mundi: quoniam ipsa processio eorum de superbia cordis descendit. Et vide quomodo per ordinem dicit, prius ductus est super montem; deinde gloriosa mundi ei ostensa sunt; in tertio loco posita est ei conditio, ut si adorasset diabolum, omnia fierent ejus. Sic et tibi contigit, qui altus et magnus fieri festinas in mundo, et ascendis in montem, quem diabolum sibi elegit ad seducendum. Cum enim volueris fieri altus et magnus, quod est ascendere in montem, diabolo te ducente, incipis die ac nocte cogitare de divitiis acquirendis, de suscipiendis honoribus, et ante oculos mentis tuæ semper illa universa proponere: scito quia princeps mundi gloriosa regni sui tibi ostendit. Cum autem senserit te diutius hujusmodi cogitationibus in concupiscentiis eorumdem honorum accensum, in tertio loco tales tibi providet causas, ut necesse sit tibi, si volueris illa consequi, diabolum adores, relinquens fidem Dei, et servias ei, negligens justitiam Dei: si autem elegeris adorare Deum in fide ejus, et servire ei secundum mandatum ipsius, illa omnia non consequaris. Ideo docet Paulus apostolus: « Obsecro autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullius desiderium sibi vobis ad ea que foris sunt » (1. Thes. 4. 11). Et iterum: « Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas divitiarum: quam quidam appetentes, circa fidem naufragaverunt » (1. Tim. 6. 8-10). Ergo omnia Christo promissa sunt, et omnia Christus contempsit, ut ne gloriam Dei diabolo daret: ut et tibi etiam si totus mundus fuerit datus, tantum ut dimittas Deum, non facias amplius divitias, quam gloriam Dei: nec enim justum est, propter creaturam contemnere Creatorem, sed propter Creatorem creaturam: quoniam divitias tibi Deus dare potest, divitiarum autem tibi Deum daré

¹ Editi sic habent: et servire ei secundum mandatum ipsius observare: et illud, observare, quasi expungendum quotatur in margine Editorum, et a Codice V. D. abest.

² Hæc, eadem aliter.

non possunt. Non enim propter se tentatus est, sed propter nos, et non sibi vindicatur, sed nobis. 11. *Tunc reliquit eum diabolus, et accedentes angeli Dei ministrabant ei.* Non dixit: Et descendentes angeli Dei ministrabant ei, ut ostendat, quia semper ad ministerium ejus angeli erant in terris: sed tunc, præcipiente Domino, recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte angelos videns circa eum, non appropinquaret ad eum. Sic enim invisibiliter fit omni homini Christiano. Duo enim sunt angeli permanentes cum hominibus, scilicet bonus et malus. Quamdiu circa nos est angelus bonus, nunquam nos in tentationem potest impellere angelus malus. Secundum dispensationem autem Dei recedit aliquantulum angelus bonus; magis autem non recedit, sed abscondit se, invisibilem se reddens ante diabolum: quoniam nisi voluerit angelus bonus, a diabolo non videtur. Subtrahit ergo se, ut det diabolo licentiam tentandi, et stans expectat tentationis eventum. Quando ergo aliqua concupiscentia malæ rei ascenderit super cor tuum, et pulsat aliquod genus peccati, non est circa te angelus bonus, sed diabolus loquens in corde tuo tentat te pariter et compellit. Si tu ergo permanseris confringens cor tuum, magis autem diabolus in corde tuo confringens, cum non te poterit superare, discedet a te. Quando recedente concupiscentia incipit cor tuum exultare, quia evasisti impetum illum malum, et quasi quidam spiritus in te tacente lætatur, et gratias agit Deo: cognosce quia recessit a te diabolus, et post tentationis victoriam accedens angelus ministrat tibi, et ille loquitur in te, et gaudium operatur. Quoniam autem ministrabant ei angeli, scimus: in quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus. Utrum ad sanitates infirmitatum, quemadmodum et per angelum Raphaelem sanavit Tobiam (Tob. 3): an ad correctionem animarum, an ad effugationem demonum, quoniam quidem multa opera sua per angelos facit, verum est. Angelis autem facientibus, ipse facere videtur, qui dat illis facienda præceptum et potestatem. Tamen manifestissimum est, quia etsi ad opus ipsius ministrant ei, non propter necessitatem impotentiae ejus ministrant ei, sed propter honorem potestatis ipsius. Nam ministrant ei et non adjuvant eum.

Hœmia sexta ex cap. quarto (a).

12. *Cui autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, recessit in Galilæam.* — A quo? Sine dubio a Deo: quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Nam peccator in peccatorem aliquid forsitan potest, quia nec est valde sub cura Dei peccator: in hominem autem Dei sine dubio nihil potest, quia *Protector est Deus omnium sperantium in eum (Psal. 17. 51).* Sic enim dicit et alibi: *Nonne duo passeret veneunt dupondio¹, et unus ex eis non cadit super terram sine præcepto Patris vestri? Quanto magis vos modicæ fidei? Vestri autem capilli capitis numerati sunt omnes (Matth. 10. 29. 30).* Omnis homo, quantumvis fuerit malus, priusquam aliquam faciat iniquitatem, quasi tardior est ad opus iniquitatis: quod si semel cœperit facere iniquitatem, jam paratior fit ad omne opus iniquum. Sicut enim bestia, quamvis sit naturaliter sæva, tamen si excitata non fuerit, non se facile super hominem jactat: si autem homine occiso, vel aliqua bestia, sanguinis acceperit gustum, jam si viderit hominem, sine aliqua mora irruit super eum: sic et Herodes, etsi proposito erat iniquus, tamen postquam propter correptionem adulterii sui est exasperatus, opus pessimum ausus est facere, et Joannem recludere in carcerem, seipso iniquior: et audacior quidem fuerat sibimetipsi factus cum omnibus consentientibus sibi Judæis in mortem

Joannis. Quod sciens Dominus, recessit inde, non ipse timens mortem, sed propter duas causas. Primum, ut passionem suam opportuno tempore reservaret: deinde, ut nobis fugiendi periculum tentationis daret exemplum: non quia ille timebat periculum tentationis, sed quia nos aliter non omnino toleramus tentationem. Si enim ideo per omnem viam justitiæ præcessit quasi magister, ut nos eum sequeremur quasi discipuli, manifestum est quia non consideravit quid ipse posset, sed quid nos poteramus implere. Si autem ea fecisset Christus quæ ipse poterat facere, et non nos: discipuli ejus esse non poteramus, sequi eum non prævalentes. 13. *Et relicta civitate Nazareth, veniens habitavit in Capernaum in finibus Zabulon et Nephthali.* 14. *ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon a terra Nephthali, via maris trans Jordanem, Galilee gentium (Isai. 9. 1).* Sicut docet historia, hæc tribus ante omnes transmigratae sunt in Babyloniæ. Conventienter ergo quos ante omnes ira Dei percussit, ipsos primum Dei misericordia visitavit: et qui primi ducti sunt in captivitatem corporalem, ipsi priores spirituali captivitate reducti sunt. 15. *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: et qui sedebat in regione et umbra mortis, lux orta est eis (Ibidem, v. 2).* Sedebant in tenebris Judæi, qui fuerunt sub lege, in qua Dei justitia non fuerat manifesta: etsi erant ibi justitia, tamen in figuris quibusdam et mysteriis rerum carnalium fuerat cooperta. Quale enim est lumen justitiæ in circumcissione præputii? Tenebræ enim erant maxime secundum legem, quæ non aliter manifestandam Dei justitiæ data fuerat, sed ad puniendam duritiam cordis eorum: sicut ait Dominus, *Propter duritiam cordis vestri Moses ista mandavit (Marc. 10. 5): et non ad salvandos eos, sed ad excæcandos, ut inebriati per legem non cognosceret lumen, quod non merebantur videre in tenebris, id est, in peccatis. Lumen magnum, id est, Christum. Nam multa lumina fuerant inter Judæos. Lumen fuerunt Moses, et Aaron, et Josue, et cæteri judices a prophetæ. Omnis doctor lumen illorum est, quos illuminat docens: sicut scriptum est, Vos estis lux mundi (Matth. 5. 14). Magnum autem lumen est Christus. In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia colebant idola et dæmones, quorum cultura ducebat eos ad mortem æternam. Judæi autem, qui secundum legem opera faciebant, ideo in tenebris erant, et non in regione et umbra mortis, quia etsi non erat quidem justitia quam faciebant, tamen facientibus eam etsi gloria non dabatur, tamen mors æterna non contingebat, quia Dei tenebant mandata. Umbram autem mortis æstimo esse peccatum idololatriæ. Sicut enim qui vivunt in agnitione Dei et Christi, quamvis agnitione ipsa sit vita, tamen donec sunt in sæculo isto, non sunt in vera vita, sed in umbra vitæ, quoniam per fidem ambulant, et non per speciem, et per speculum in ænigmate vident, non facie ad faciem (2. Cor. 5. 7): sic qui in erroribus idolorum vivunt, licet ipse error sit mors, tamen nondum sunt in vera morte, sed in umbra mortis, donec in isto sæculo sunt (1. Cor. 13. 12). Quoniam autem ignorantia Dei umbra est mortis, testatur propheta dicens: *Et declinasti semitas nostras a via tua, et cooperuit nos umbra mortis (Psal. 43. 19. 20).* Sine dubio enim operiet eum ignorantia Dei, cujus vita de via Dei fuerit declinata. Regio autem mortis mundus est iste. Sicut enim illa terra vivorum est, de qua dicitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13):* sic terra hæc regio mortis est. Propterea ad plenum Deo placere non possumus, degentes in ea, quia ipsi etsi vivi sumus propter opera viva et fidem Christi, tamen quia in mundo vivimus, cui diabolus principatur, coinquati sumus. Ideo et Paulus dicebat: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24)?* Corpus enim hoc, corpus est mortis, quia non vitalibus, sed mortiferis voluptatibus est subjectum. Et vide quam proprie qu-*

¹ In Evangelio legitur, *nonne duo passeret asse veneunt.* (a) Est hœmia septima in Codice V. D.

dixit propheta, Judæos quidem vidisse lumen
 primum, gentibus autem ortum esse : quoniam apud
 eos erat agnitio Filii Dei, non autem videbant
 eum, quia sedebant in tenebris legis, aut peccatorum :
 et gentes autem nunquam fuit agnitio Filii Dei.
 a Judæis quidem dicitur visus, gentibus autem
 non. Dicitur autem Capernaum inter fines Judæo-
 rum, et gentium posita esse. 17. *Ex tunc cepit Jesus
 dicere et dicere : Pœnitentiam agite, appropinqua-
 nim regnum cœlorum. Ex tunc, id est, ex quo te-
 tatus est a Joanne. Nec enim prædicare credibili-
 poterat, nec testis Patris existere, nisi testificatus
 set ab eo : quia nemo potest alterius esse testis
 nens, nisi qui ipse fuerit testificatus ab altero. Te-
 tatus autem est ab eo sic : *Ecce agnus Dei, ecce
 tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*. Ut omnis qui
 inatur ad prædicandum, bonum testimonium ha-
 t a populo, et ab his qui sunt foris, sicut ait Apo-
 us. Qui enim bene vivit, se solum salvat : qui au-
 bonam habet opinionem, multos ædificat (1. Tim.
 1). Quid autem prodest, si bonam vitam agendo te
 m salves, et malam famam habendo plurimos
 adalizes ? *Ex tunc cepit Jesus prædicare*, ex quo
 aqua quidem baptizatus est a Joanne : in spiritu
 a Patre, ut possit de seipso alios baptizare, se-
 dum hominem dico : *quia si non fuisset bapti-
 zatus, alios baptizare non poterat*. Quomodo autem
 us vestiat nudum, aut quomodo mendicis faciat
 ram divitem ? Sic et ipse, qui baptizatus non est,
 modo alteri potest baptismum dare ? Secundum
 et de hæreticis dicitur : quia ubi est fides, illic
 Ecclesia : ubi Ecclesia, ibi sacerdos : ubi sacerdos,
 baptismum : ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi
 enim fides non est, ibi nec Ecclesia est : ubi Ecce-
 non est, nec sacerdos est : ubi sacerdos non est,
 baptismum : ubi baptismum non est, nec Chri-
 nus sit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secun-
 dum baptismum, qui non intelligit quod est primum ?
tunc cepit Jesus prædicare, ex quo tentatus est.
 nem autem vicit in deserto, avaritiam sprevit in
 ante, vanam gloriam repercussit super templum :
 vobis ostendat, quia qui ventri suo contradicere
 est, qui sæculi hujus bona contemnit, qui vanam
 riam non desiderat, ille debet, Christi vicarius fa-
 ci, justitiam Christi prædicare : quoniam ex istis
 us caminis omnis diabolicæ fraudis, et flamma succi-
 ditur. Item ex quo traditus est Joannes, ex tunc
 dicere cepit. Nam si vivo Joanne prædicare cœ-
 set, sine dubio vilem fecisset Joannem, et inventa
 set prædicatio ejus superflua quantum ad istius
 rianam : quemadmodum si in uno tempore lux
 n lucifero oriatur, gratiam luciferi celat. Quam sa-
 nter inde prædicationis suæ sumpsit initium, quod
 dicere consuevit erat Joannes : *Pœnitentiam agite,
 appropinquabit enim regnum cœlorum (Matth. 3. 2)* :
 ut conculcet Joannis doctrinam, sed ut magis con-
 net. Nam si illo adhuc docente hæc eadem prædi-
 set, forsitan conculcare videretur : nunc autem
 a eo incluso repetit, non conculcatio, sed confir-
 tio invenitur. Confirmavit autem Joannis doctri-
 u, ut testem eum verum fuisse demonstraret. Quo-
 m si Joannes verus est testis, et testimonium ejus
 um est, quod dixit de Christo : si autem falsus est
 tis, et omnia illa gloriosa falsa fuerunt, quæ dixit de
 isto. Ergo dum Joannis doctrinam confirmat Do-
 nus, seipsum commendat. *Pœnitentiam agite*. Crea-
 humanæ nature scit quid necessarium habet hu-
 na natura. Sciens etenim Dominus, quia nullus ho-
 num per ignorantiam justitiæ peccat, sed dum
 juitur delectationem carnalem, contemnit gloriam
 ritualem, ideo statim non justitiam prædicavit,
 am omnes cognoscebant, sed pœnitentiam, qua
 mes indigebant. Quis ergo veniens contra judicium
 i ausus est dicere, quia ego volo bonus esse, et*

non possum ? Dominus enim, qui in primis non Justiti-
 am, sed pœnitentiam prædicavit, non naturæ igno-
 rantis, sed voluntatis culpam in peccatoribus esse
 demonstrat. Pœnitentia enim correctio est voluntatis,
 non emendatio malæ naturæ. Nam si emendatio natu-
 ræ esset pœnitentia, Creator Dominus noster veni-
 sisset in mundum, ut sui operis culpam emendaret,
 non nostros errores. *Appropinquabit enim regnum cœ-
 lorum*, id est, beatitudo regni cælestis : quam præpa-
 ravit fidelibus Deus, ac si dicat, Parate vos per pœni-
 tentiam et per patientiam ad percipiendam beatitudi-
 nem regni cælestis : qui appropinquabit tempus mer-
 cedis reddendæ. Qui mala timetis, aut concupiscitis
 bona, attendite, quia appropinquabit regnum cœlorum.
 Si vos mala non terrent, vel bona delectent : aut si
 regna non concupiscitis, vel tormenta timete. Gau-
 deant justi, quia jam finiuntur mala eorum, et inci-
 piunt bona. Lugeant peccatores, quia jam transeunt
 bona eorum, et incipiunt mala. Quid nocuit hominibus
 justis, quia mala passi sunt, cum cœperint esse in bonis ?
 Nam et recordatio transactorum malorum non solum
 non nocet, sed adhuc magis delectat. Nam mala quandiu
 præsentia sunt, gravia videntur : cum vero transacta
 fuerint, recordatio eorum gloriatio est. Aut quid pro-
 dest peccatoribus, quia bona sunt consequuti, cum
 cœperint esse in malis ? Nam recordatio transactorum
 bonorum non solum non adjuvat, sed adhuc amplius
 gravat. Nam quandiu præsentia sunt, delectabilia
 videntur : cum vero transacta fuerint, recordatio eo-
 rum magis affligit. Et ista prædicatio pœnitentiæ qua-
 lem fructum contulit Christo ? Seminavit verbum
 pœnitentiæ, et immaculatos prædicatores justitiæ
 inessuit.

Homilia septima ex capite quarto (a).

18. *Ambulans autem Jesus secus mare, vidit duos
 fratres, Simonem et Andream.* — Priusquam aliquid dicat
 aut faciat, vocat apostolos, ut nihil eos lateat nec
 verborum Christi nec operum, ut postmodum fideliali-
 ter dicere possint : *Non possumus enim nos quæ vidimus
 et audivimus non loqui (Act. 4. 20)*. Vidit eos, non corpo-
 raliter, sed spiritualiter : non ad facies eorum, sed ad
 corda respiciens. Et elegit eos, non quasi apostolos,
 sed quia apostoli poterant fieri. Sicut artifex si viderit
 gemmas pretiosas, et non dolatas, elegit illas, non
 quod sint, sed quod fieri possunt ; habens enim
 scientiam artis, bonum incompositum non contem-
 nit : sic et Dominus videns illos, non opera eorum elegit,
 sed corda. *Mittentes retia, et futura : dignitatis
 gratiam artificii sui opere prophetantes*. Ut intelliga-
 mus, quia non solum ista secunda piscatio spiritualis
 a Deo eis erat donata, sed etiam prima ista corporalis
 Dei providentia in eis fuerat ordinata. Nam sicut
 qui retia jactat in aquam, nescit quos pisces com-
 prehensurus est, sed quos Deus ei transmiserit, illi
 intrant in retia : sic et doctor quando divini sermouis
 retia super populum jactat, nescit qui sunt accessuri
 ad Deum, sed quoscumque Deus excitaverit, illi adhe-
 rent doctrinæ. Ergo sicut in piscatore labor solus
 requiritur piscandi, Deus autem transmittit captu-
 ram : sic et in doctore nihil requiritur nisi instantia
 doctrinæ : populum autem non corrigit homo, sed
 Deus. Sic enim dicit Dominus per prophetam : *Dic
 hæc ad Jesum filium Josedech sacerdotem magnum : Si
 bene custodieris aulam meam, dabo tibi qui habitent in ea
 (Zach. 3. 7)*. 19. *Et ait illis : Venite post me, et faciam vos
 fieri piscatores hominum*. Id est, Faciam vos doctores, ut
 cum reti verbi Dei comprehendatis homines de mundo
 hoc falso, et fluctuabundo, et tempestuoso, et instabi-
 li, et perfido, et semper periculoso, et nemini un-
 quam tuto, ubi homines non ambulant, sed feruntur
 inviti, quasi nolentes. Violentia enim diaboli concu-
 piscientias multas inoperans eis mentitur se facturum
 eorum voluntatem : quia cum delectatione compel-

*Quæ uncinis clauduntur, in quodam exemplari desunt.
 V. D. et Bibliæ in marg., diabolicæ conflationis.*

(a) Est Homil. octava in Cod. V. D.

lit in mala opera, ut homines alterutrum se comedant, sicut pisces fortiores semper devorantes infirmiores: ne translati vivant in terra fructifera corporis Christi, facti membra corporis ejus, in terra fructifera, in terra dulci et semper tranquilla: ubi non est tempestas ad eversionem, nisi forte ad tentationem fidei, et patientiæ fructificationem. Ut homines ambulent, non ferantur: ut se alterutrum non comedant habitantes, sed foveant. Ecce do vobis Evangelium in manibus novum, et alterum rete diversarum sententiarum, et obligatarum parabolarum, virtutum admirandarum, et multiforum doctrinarum narrationibus crebris quasi fluctibus huc et illuc discurrentibus textum, minus judiciorum, et promissionibus beatitudinum, quasi quibusdam nodis indissolubilibus colligatum, præscientiis et occultarum cogitationum cognitionibus, dæmonum confessionibus, et resurrectionibus mortuorum nimis confirmatum: ita ut in sinu suo tutissimo diligenter possit rationabilium hominum continere captivam, ut non det eis ex aliqua potestate exeundi occasionem, quasi per aperturam aliquam neglectam a Spiritu sancto, qui texuit eam. Et hoc dicit aliquis intra se: Non sine causa sequuti sunt Jesum talia promittentem. Quid enim? Tibi minima repromittit? Num non si bene conversatus fueris, regnum cælestium tibi promittit? num non vitam æternam? num non angelicam naturam? num non hæreditatem secum? Et quare non sequeris eum? Sed illi sequuti sunt eum, quia cælestium bonorum amatores erant, non terrenorum. Tu autem eum non sequeris, quia non cælestium, sed terrenorum amator es. Homo enim carnalis nullum bonum credit esse bonum, nisi carnale: et nusquam credit esse jucunditatem, nisi quæ est super terram. Non ergo illi doctorum cupierunt honorem, sed doctorum operis lucrum, sicut exitus contestatus est. Si enim apostoli facti, honoribus apostolatus sui frui sunt, sine dubio apostolicum cupierunt honorem. Si autem non solum apostolatus sui honoribus frui non sunt humilitatis causa, sed etiam propter hominum salutem et gloriam Christi passi sunt diversa supplicia, manifestum est quod tunc non apostolicum cupierunt honorem, sed questum apostolici operis et laboris. Sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, quanta merces est hominem edificare secundum Deum. Concupierunt et sequuti sunt: tu autem non concupiscis talia hæc. Quomodo enim desideres alium posse salvari, qui te ipsum salvare non curas? 20. *Et relictiis retiibus sequuti sunt eum.* Ne aliquis Christianus dicat, Numquid non possum divitias diligere, et Christo placere? ideo relinquentes retia sua apostoli nos docuerunt, quia nemo potest terrena possidere, et perfecte ad cælestia pervenire. Considera quomodo inter cælum et terram aer medius constitutus separât creaturam utramque, ut ostendat quia inter cælestia et terrena nulla potest esse commixtio. Cælestia enim spiritualia sunt et levia, et naturaliter semper sursum petentia. Terrena autem ponderosa sunt, et semper deorsum dependentia. Si igitur spiritualia tenueris, sursum te ducunt: si terrena, deorsum te deponunt. Igitur reliquerunt retia, ne magis facerent eis impedimentum laboris, quam additamentum utilitatis. 21. *Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, componentes retia, et similiter vocavit eos.* Erant enim habitatione cives, dilectione concordés, arte officii pares, fraternitatis pietate conjuncti: ideo sic vocavit et istos, ne tot bonis rebus conjunctos dissimilis vocatio separaret. Gratiose aliquis de hac duplici fratrum utilitate loquutus est, quoniam omnis Ecclesia præcipue in caritate fuerat construenda, sicut ipse dicit: *Hoc est autem mandatum, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos* (Joan. 13. 34. et 13. 35). Et iterum: *In hoc cognoscet homines, quod mei cælis discipuli, si caritatem habueritis inter vos.* Sicut enim in corporali edificio lapis ad lapidem cemento mediante constringitur,

sic in edificio Ecclesiæ Christianus ad Christianum caritate mediante connectitur. Ideo super fraternitatem caritatis Ecclesiæ composuit fundamenta, utraque caritatis exuberans quasi humor ascendat in ramos. Et hoc super naturalem caritatem, et non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur. Sic enim fecit Deus in Veteri Testamento: edificaturus enim populum illum per legem, supra Moysen et Aaron fratres posuit edificationis iutium. Quoniam autem abundantior gratia futura erat Novi Testamenti quam Veteris, ideo populum illum quidem edificavit secundum unam immortalitatem, huic autem secundum duas. *Componentes retia.* Quod est maximæ paupertatis indicium. Vetera componebant, quia nova nunc emergent non habebant. Et quod ad majorem pietatem eorum peribat, in tanta paupertate sic patri suo occurrerant, ut eum cum bajularent in navi, non ut ille istos adjuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur in presentia. Quoniam autem illi quidem referunt mittentes retia sua, per omnes evangelistas, isti tamen componentes: sine ratione esse non crederem, maxime cum poterant dicere sine damno aliquid intellectus: Et ibi vidit illum et illum, et non dicitur. *Componentes retia sua.* Item æstimare illos quidem quasi velociores ad prædicandum, quia jam multos erant retia sua, istos autem quasi pigriores, qui adhuc componentes erant retia, non sumus auri: quia differentiam illorum talium cognoscere est solus Dei. Ne forte ergo propter Petrum illi dicti sunt mittentes retia sua, isti autem propter Joannem componentes: quia Petrus prædicavit tantum Evangelium, et non composuit, sed Marcus ab eo prædicata composuit; Joannes autem et prædicavit Evangelium, et ipse composuit. Et non solum composuit, sed etiam omnium evangelistarum retia ipse composuit. Nam cum omnes humana Christi pene sola composuissent, iste commisit eis etiam divina ipsius, ut nullam relinqueret Spiritus sanctus scandalum aperturam in eis, unde pisces egrederentur. Et ut aut dicamus, quod supra in textura retis omnisim: qui circumposuit ei quasi plumbæa gravia, id est, inextinguibilem flammam et immortalium vermium supplicia ponderosa, ut possit facile humanorum cordium penetrare profundum.

22. *Veniens ad Christum, tria relinquere tenetur.* — *Et illi, relicto patre, et navi, sequuti sunt eum.* Vide quo Petrus quidem et Andreas dicuntur reliquisse retia: Jacobus autem et Joannes, patrem et navium. Tri sunt enim generaliter omnia, quæ relinquere debet omnis, qui venit ad Christum: actus carnales, substantiam mundianam, parentes carnales. Per retia enim piscationis actus carnales relinquendi significantur: per navium autem substantia: per patrem vero omnes parentes. Et vide, quia prius retia relicta significantur, postea navis, in tertio loco pater: quia prius convenit actus mundiales relinquere: ipsi sunt enim, qui præcipue nocent ad spiritualia. Secundo, substantiam, quia non tantum nocet aliquid habere in mundo, quantum agere aliquid actum; tamen et hoc ipsum habere nocet. In novissimo, parentes, qui et ipsi quidem nocent, tamen minus nocent quam divitiæ et actus hujus sæculi. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticæ navis gubernatores; reliquerunt retia, ut jam non pisces apportarent ad civitatem terrenam, sed homines ad civitatem cælestem; reliquerunt unum patrem, ut fierent omnium spiritualium genitores.

Homilia octava ex capite quarto (a).

23. *Et circumibat Jesus totam Galilæam.* — Omnis rex pugnaturus contra adversarium regem, prius congregat exercitum, et sic vadit ad pugnam: sic et De-

(a) Itæc homilia septima deberet inscribi: nulla quippe in hoc exemplari homilia septima habetur.

is contra diabolum pugnaturus, prius congrega-
postolos, et sic cœpit per totam Galilæam Evan-
gelium prædicare. Expugnatio enim diaboli prædicatio
veritatis : sagitta mortifera est in visceribus ejus
et justitiæ. Dejectio ejus est opus signorum, spo-
ditate potestatis ejus est conversio fidelium. Et rex
terrenus congregat exercitum, ut illorum
ribus ipse gloriam consequatur : iste autem con-
vavit apostolos, non ut illorum laboribus ipse glo-
riam consequatur, sed ut suo labore illis victoriam
pararet. Circumibat totam Galilæam, sicut studiosus
medicus circumibat graviter ægrotantes, singulis
usque passionibus adhibens congruas medicinas :
debiles illi ad medicum venire non poterant. Et
vinus quidem circumibat singulas regiones. Nos
nisi qui sumus unuscujusque regionis pastores,
regiones circumire necessarium non habemus,
en singulas species passionum populi circumire
considerare debemus : id est, diligenter attende-
re qui sunt in populo qui avaritiæ morbo laborant,
liquem sermonem de avaritiæ malo faciamus ad
licamentum sanitatis illius qui avaritiæ stimulis
ator, secundum Pauli sententiam dicentis : *Ha-
es alimenta, et quibus tegumur, his contenti simus.
n qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes,*
(1. Tim. 6. 8. 9). Item debemus illis providere,
in populo ardentibus libidinis febribus valde la-
tant : et ut ad remedium passionis eorum aliquod
licamentum in Ecclesia proferamus de apotheca
licinali Apostoli, dicentis : *Omne peccatum, quod-
ique fecerit homo, extra corpus est : qui autem for-
tuitur, in corpus suum peccat, etc.* (1. Cor. 6. 18).
quemadmodum paterfamilias studiosus scit in do-
sua quid unusquisque necessarium habet : ita et
erdos singulorum mores et actus et conversatio-
nem debet indiscere, ut quale quibusque medicamen-
tum necessarium fuerit subministret : cui consolati-
onem, consolationem : cui increpationem, increpa-
tionem. Cui autem asperior increpationis medicina
rit posita secundum qualitatem passionis illius,
debet indignari : quia nec infirmus irascitur com-
medicum, si posuerit aliquam medicinam mor-
talem. Non enim considerat asperitatem medicum,
irascitur, sed considerat benevolentiam medici,
sustinet : quia prodesse illi desiderat, non nocere.
autem infirmus, qui ipse venit ad medicum, ex-
te jam sanus est : sic et ipse peccator, qui venit
sacerdotem, et doctrinæ aut poenitentiae medici-
nam quaerit, ex parte jam justus est. Illum autem
avis tenet infirmitas, quem sacerdos sequitur ver-
sus, et ille spiritualium verborum medicamentum
sentit, nec melioratur, sed quasi qui stomachum
ditur, quidquid manducaverit et biberit, iterum
mit. Sic et illa anima patiens quicquid audierit,
atim de sensibus suis proficit foras : sic illi infide-
s Judæi quibus dictum est : *Omnes escam abomi-
ta est anima eorum* (Psalm. 106. 18) : id est, om-
nem escam doctrinæ animam nutrientem. *Docens et
ædicans Evangelium regni.* Aliud est docere, aliud
est Evangelium prædicare. Docebat enim eos, dicens
is justitias naturales, quas etsi ille non diceret,
sa ratio naturalis illos doceret : ut puta castitatem,
umilitatem, patientiam, et cætera his similia : quæ
omnes etsi non audiunt, tamen a semetipsis bona
sse intelligunt, sicut ait Apostolus ad Romanos :
um enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter
æ legis sunt faciunt, etc. (Rom. 2. 14). Sed forte
licis : Si ea eos docebat, quæ omnes intelligunt,
quid opus habebat eos docere? Audi. Doctrina
on tantum propter manifestationem rerum obscu-
rum inventa est, quantum propter excitationem
ordis et spiritus. Talis est enim humana natura :
ut puta prævalentibus delectationibus carnalibus in
doctrinæ, scientiæ quæ est in eo justitiæ naturalis ex-
cluditur, et quasi in oblivionem deducta, de memo-
ria foris expellitur et obdormit. Cum ergo cœperit

doctor in illis reprehendere et repertere mala car-
nalia, et terrere de futuro judicio : quasi præcis
delectationibus carnalibus, iterum scientiam in me-
moriis eorum reducit, et in sensibus reparat. Unde
et gladius dicitur sermo divinus : quia sicut gladius
carnes præcidit, sic et sermo divinus concupiscentias
carnales. Et quemadmodum si tollis herbas de agro,
triticum convalescit in illo : sic et concupiscentia si
præcidatur ab homine, justitia convalescit : quia sic
ut herbe suffocant triticum, sic et concupiscentiæ
carnales offocant disciplinam. Vides ergo quia do-
ctrina non novas scientias introducit, sed obli-
tas commonefacit? Si ergo sermo humanus tantam ha-
bet virtutem, auribus sonum præstans, putas quid
agebat sermo dominicus, cum esset spiritus vivus,
non tantum in auribus sonans, sed et in cordibus
operans? Evangelium autem prædicans, mysterium
justitiæ promittebat. Evangelium enim est nuntium
bonum. Bona autem hominibus nuntiantur, quan-
do promittitur eis beatitudo cælestis, peccatorum
remissio, adoptio filiorum, mortuorum resurre-
ctio, et immortalitas vitæ, hereditas regni cælestis,
et possessio gloriæ sempiternæ, societas angelorum,
et communicatio Spiritus, et fraternitas Christi, et
paternitas Dei. Hæc omnia antiqui homines manifeste
nec audierant, nec sperabant. Et ideo præmium boni
operis non sperantes, justitiæ contempserunt labo-
rem, et transtulerunt se ad delectationes carnales.
Quia omnis justitia molesta est omnibus in carne vi-
ventibus, propterea labor justitiæ non sustinetur,
nisi merces eorum expectetur. Ideo ergo illis bea-
titudinem evangelizabat cælestem, ut corda eorum
ad patientiam boni operis excitaret et desiderium cæ-
lestium præmiorum, aut docens, aut interpretans eis
prophetias de suo ipsius adventu : ut ipsa interpre-
tationis doctrina esset propter increpationem, et
evangelizatio propter denuntiationem futurorum ho-
norum in ipso. *Et sanans omnem languorem, et om-
nem infirmitatem in plebe.* Quod dixit, *Languorem*, ad
passiones pertinere voluit corporales : quod autem
dicit, *Et omnem infirmitatem*, ad passiones animæ
spirituales. Non enim pauciores morbi animam
vexant quam corpus. Etsi quidem dixisset, *Sanans
languores et infirmitates*, poteramus utrumque ad
passiones intelligere corporales, ut languores quidem
intelligerentur graviore passiones, infirmitates au-
tem lætia leviora. Nunc autem cum dicens, *Omnes
languorem*, omne genus sive gravium, sive levium
passionum concludit, alterius clausulæ videtur ad-
jectio esse superflua, nisi unam quidem ad passiones
corporales intelligamus, alteram autem ad spiritua-
les. Possumus tamen et utranque clausulam, ad
utrasque intelligere passiones ita : id est, *Omnes
languorem*, sive corporalem, sive spirituales : et,
Omnes infirmitatem, sive corporalem, sive spiritua-
lem : ut languorem quidem intelligamus animæ mor-
bum passionis alienius, infirmitatem autem infideli-
tatem : ut puta qui avaritiæ morbo subditus est, aut
libidinis, aut vanæ gloriæ, languorem animæ patitur :
qui autem mysterium vocationis Dei ignorat, ille infir-
mus habetur in fide. Multi enim sunt qui possunt bona
opera facere, et Deo placere, sed non faciunt : quia my-
sterium vocationis Dei ignorant, et ipsi sunt infirmi.
Quidam autem sic passionibus carnalibus sunt man-
cipati, ut etiam si sciant mysterium vocationis Dei,
tamen bene agere non permittuntur, et ipsi sunt lan-
guorem habentes. Sed passiones corporales divini-
tatis virtute sanavit, spirituales autem verbo pietatis.
Sicut enim medicina languenti corpori, sic verbum
prodest animæ ægrotanti. Deinde vide, quod non
prius posuit, *Sanans omnem languorem, et omnem in-
firmitatem*, sed primum, *Prædicans et docens Evan-
gelium regni*, et postea, *Sanans*, propter duas causas.
Primum, quia miracula virtutum edificant animas
secundum verba pietatis. Ideo autem præmittitur,
quod magis necessarium æstimatur. Deinde quia non

verba pietatis virtutes miraculorum commendant, sed virtutes miraculorum veritates sermones. Nec ideo credebatur Christus posse facere virtutes, quia veritatem prædicabat: sed ideo credebatur veritatem prædicare, quia poterat facere virtutes. 24. *Et obtulerunt ei omnes male habentes, et curavit eos (Marc. 1. 34)*. In quibusdam locis ponit, *Et multos curavit (Luc. 7. 21)*, sicut et ibi: *Et quotquot tetigerunt eum, sanati sunt (Matth. 14. 36)*. Hic autem simpliciter dicit, *Et curavit eos*: significans quia omnes curavit. Sicut novitius medicus intrans in civitatem, et volens ostentationes dare artificii sui, omnes venientes ad se curat, et non tantum cogitat de mercede accipienda, quantum de opinione sua commendanda; cum autem manifesta fuerit fama ejus bona, tunc secundum laborem suum incipit exigere et mercedem: sic et Dominus incipiens prædicare, non secundum iudicium quosdam, sed omnes indifferenter sanabat; postquam vero illum omnis Judæa cognovit, beneficia sanitatum digne pretio fidei venundabat, dicens unicuique, *Fiat tibi secundam fidem tuam (Matth. 9. 29)*. Non tamen omnes, sed illos, quos secundum præscientiam suam ante præparaverat, quam venirent.

Homilia nona ex capite quinto.

Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. —

1. *Videns autem Jesus turbas multas, ascendit in montem.* Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns, gaudet. Carpentarius si viderit arborem bonam, concupiscit eam præscindere ad opus artificii sui; agricola si viderit terram pinguem, desiderat eam arare. Et quid dico de rationalibus hominibus? ipse irrationalis equus de stabulo exsilions, si viderit campos patentes, rapit frenum, et excitatur ad cursum: sic et Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docendum. Sic et omnis sacerdos cum viderit ecclesiam plenam, gaudet animum ejus, et delectatur ut doceat: si autem viderit ecclesiam vacuum, confunditur, et nihil dicere potest. *Ascendit in montem.* Numquid non poterat ibi docere, ubi jam populus erat? Sed propter duas rationes ascendit in montem. Primum, ut implet prophetiam Isaïæ dicentis: *Super montem excelsum ascende tu, qui bene annuntias Sion (Isai. 40. 9)*. Deinde, ut mysterium pietatis ostenderet. Ascensio enim ejus est altitudo virtutum. Ascendit ergo in montem, ut ostendat nobis quoniam in altitudine spiritualium virtutum consistere debet qui docet justitiam Dei, pariter et qui audit. Qui docet, verborum suorum sit ipse exemplum, ut magis opere doceat quam sermone, sicut ait Apostolus ad Timotheum: *Exemplum esto omnium fidelium (1. Tim. 4. 12)*. Qui autem ambulat per convallia vitæ terrenæ, obscuras semitas calcat, et loquitur altos sermones: sed non alterum instruit, sed seipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui: sed aut ubi stas, inde loquere: aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cælo loqueris? Si ergo in terra tu stas, de terra loquere: si autem de cælo loqueris, in cælo consiste, ut dicas cum Apostolo: *Nostra autem conversatio in cælis est (Phil. 3. 20)*. Ille autem populus, qui audit justitiam Dei, ideo debet in altitudine honorum operum consistere, quia discipulus imitator debet esse magistri. Si autem in peccatis vivas, et audias justitiæ verba docentem, iudicium tibi, non salutem acquiris. Audis enim, ut ne ignorantia vel excusationem habeas ante Deum. Ecce, homo si quæcumque artem ex toto corde voluerit discere, puta pingere aut ædificare, cum frequenter magistrum suum audierit aut viderit, tollit se in secreto, et accipit ferramentum, et ipse se tentat, si potest jam facere quod frequenter audivit vel vidit. Sic et tu, si facere justitiam non vis, ut quid prædicatorem

justitiæ audis? ut quid doctorem illam appellas, si non vis esse discipulus? Intellige ergo: dico est tibi rem naturalem, secundum loci istius scripturam. Si tu es super montem, et prædicator in valle sursum constitutus audis vocem illius, quam melius sursum ascendit: si autem tu steteris in valle, et doctor tuus super montem loquatur, multum tibi proficit loquela ipsius. Ergo in pro loco populus se debet considerare qualis sit, in cuncto loco qualem habeat sacerdotem: quia docet malus bono populo non multum nocet, bonus aut doctor malo populo non multum prodest. Nunc autem populus seipsum non videt, quem primum docere debet: sed semper sedens iudicat de mori sacerdotum. Ideo ergo præsens scriptura nos docet ut tam doctor quam populus super montem salutatis ascendat, qui vult audire pietatis doctrinam. Aut certe ita: Mons Ecclesia appellatur, de quo dicit propheta: *Mons Dei, mons uber (Psal. 67. 16)*. Ascendit ergo Christus in montem, ut illic discipulis suis mysteria traderet veritatis, ostendens quoniam omnis qui vult discere mysteria veritatis, in montem Ecclesiæ debet ascendere: sed non in omnem montem, sed in montem uberem. Sunt enim et hereticorum montes, non autem uberes, sed coagulati: in quibus non veritatis mysteria traduntur, sed mendacia expugnantia veritatem. Ideo et eos qui in tales montes ascendunt, reprehendit Spiritus sanctus per prophetam dicens: *Ut quid suspiciatis montes coagulatos (Ibidem. v. 17)*? Coagulati enim dicuntur heresim ecclesiæ, quia *Coagulatum est sicut lac corum (Psal. 118. 70)*. 3. *Beati pauperes spiritu.* Quamvis ipsas beatitudines exponat ex parte et evangelista Lucas, tamen istæ beatitudines perfectiores illis intelligendæ sunt: quoniam illæ in læ campestri dictæ sunt, istæ autem perfectis super montem. Illæ mediocribus, istæ autem perfectis, a rectoribus populorum, sicut fuerunt apostoli, ad quos dicta sunt hæc: *cujus differentia rationem largis exposuimus tibi.* Ideo illic simpliciter pauperes dixit, hic autem pauperes spiritu. Pauper spiritu est humilis corde (*Luc. 6. 20*): id est, pauperem spiritum habens, qui non magna sapit de se. Sicut ex diversis dives spiritu intelligitur magna de se sapiens, et superbus, qui non implet mandatum Christi dicentis: *Nisi conversi facti fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 18. 3)*. Qui enim jam conversus factus est sicut puer, ille est et pauper spiritu. Et qui pauper est spiritu, illo conversus factus est sicut puer. Et secundum testimonium quidem Christi, et Apostoli, *Plenitudo legis dilectio est (Rom. 13. 10)*; tamen nutritrix dilectionis humilitas est, et totius mali odii mater superbia. Ergo totius boni initium humilitas est, et totius mali superbia. Denique et perditionis initium a superbia cœpit per diabolum, initiumque salutis ab humilitate per Christum: propterea convenienter et omnium beatitudinum humilitatem fecit initium. Et quare non manifeste dixit, *Beati humiles spiritu*? Ego hunc potui tantummodo rationis invenire colorem, ut non solum humiles ostendat, sed etiam indigentes humiles, qui sic sunt humiles, ut semper adiutorium Dei sint mendicantes. Unde in Græco non dicit, *Beati pauperes*: sed, *Beati egeni*, vel, *Beati mendici*. Nam pauper est, qui angustiam quidem habet, non autem tantam, ut mendicare cogatur. Secundum quam differentiam et propheta dicit: *Beatus qui intelligit super mendicum et pauperem (Psal. 40. 2)*. Ergo ideo dicit, *Beati mendici spiritu*, ut in ultima necessitate humiles ostendat. Si ergo dixisset, *Beati humiles spiritu*, nihil amplius significasset, quam humiles: nunc autem et humiles, et secundum fidem humiles, et intelligentes unde sit adiutorium hominis. Sunt enim multi naturaliter humiles spiritu, et non ex fide. Hi tales non possunt adiutorium Dei. Qui autem secundum fidem humiles sunt, et intelligentes, dum nimis timent de se, adiutorium Dei pulsare non cessant. *Quoniam ipsorum est*

¹ V. D. et Editi in marg., *quia non miracula virtutum edificanti animas, sed verba pietatis. Ideo autem.*

um: *celorum*. Quid enim? aliorum virtutes alias: entium non est regnum celorum? Etiam. Nam et cætera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia, quia radix omnium malorum superbia: sic et omnes virtutes inducunt in regnum celorum, maxime tamen humilitas, quia radix omnium orum superbia est: sine dubio et radix omnium orum humilitas est (*Luc. 14. 11*); et quia proprium ut qui se exultat, humilietur: sic et qui se humiliat, exaltetur. 5. *Beati qui lugent*. Et qui sua quidem cata lugent, beati sunt, id est, mediocres beati: tiores autem sunt, qui aliena lugent peccata, quoniam qui aliena lugent peccata, certum est quia non eunt sua quæ lugeant. Tales convenit esse doctores, et qui sunt super montem. Nam cum sint doctores populi Christiani patres, quomodo sunt esse sine luctu, cum videant quotidie Christianorum animas usque ad infernum cadentes? Nam angelis, qui exituri sunt in fine sæculi, ut signent vos Dei, qui lugent de alienis peccatis, sic scriptum est per Ezechielem: *Ita per Jerusalem, et sicut omnes qui lugent super iniquitates quæ sunt in terra Jerusalem* (*Ezech. 9. 4*). Jerusalem enimvero Ecclesia Christi, cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. *Quoniam ipsi consolabuntur*. Si consolatio est cessatio luctus poenæ, quoniam qui sua eunt peccata, consequuti indulgentiam consolabuntur in sæculo illo: qui aliena lugent peccata, quomodo in sæculo illo consolabuntur? numquid desinent peccatoribus lugere? Etiam. Quoniam quamdiu in mundo, nescientes providentiam Dei, nec diligentes ad plenum qui diabolo compellente dequunt, et qui non ex proposito malo diligunt mala, tunc peccantes lugent, omnes a diabolo circumventi et cogi potantes. Cum vero in sæculo illo providentiam Dei cognoverint, et intellexerint manifeste, quoniam qui Dei fuerint, perire non potuerunt, qui tamen perierunt, non fuerunt Dei, quia de manu Dei non rapere potest: deposito de eis luctu, consolantur, et sine mixtura alicujus doloris, in sua solitudine lætabuntur. Nam quamdiu caritas est sanctorum ad peccatores, et luctus est. Ibi autem nec caritas est sanctorum ad peccatores, nec luctus, iam si propinqui fuerint, sicut docet parabola, in terra dives dicit ad Abraham: *Pater Abraham, misere mei, et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam meam, quia graviter laboravi in hac flamma* (*Luc. 16. 24*). Numquid misertus est ibi Abraham super filium suum ardentem? Nam si fuerat epulator, in qua parte corporis sui plus recaverat, id est, in gula, in ea amplius torquebatur. *Mansuetus quis*. — 4. *Beati mansueti*. Mansuetus enim neque irritat malum, neque irritatur a malo, neque adversus eum prævalet causa peccati, neque versus alterum aliquando ex illo nascitur causa peccandi: sed magis contentus est injuriam pati, quam facere. Nam nisi contentus fuerit homo ut noceatur, numquam potest esse sine peccato: quia sicut et zizanix numquam sunt minus in agro, sic non sunt minus irritatores in mundo. Ille est ergo vere mansuetus, qui cum nocitus fuerit, nec cogitat malum facere, nec facit. *Quoniam ipsi hæreditabunt terram*. Sine dubio terram vivorum, de qua scriptum est, *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Psal. 13. 15*). Terra autem hæc, sicut quidam dicunt, quantum est in hoc statu, terra est mortuorum, quia vanitati subjecta est; cum autem liberata fuerit de corruptionis servitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, terra fit vivorum, ut immortales hereditent immortalitatem. Alterum exponentem legi, quasi celum, in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum, ut, quantum ad nostram regionem inferiorem, eam non est, quantum autem ad illud superius celum, terra dicitur. Alii dicunt, quia corpus nostrum in terra est, et quamdiu quidem subjaceat morti, terra

est mortuorum; cum autem fuerit transformatum, et conforme factum corpori gloriæ Christi, erit terra vivorum, et hereditabunt eam æternam æterni, et spirituales et sanctam spirituales et sancti. 6. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam*. Esurire et sitiire justitiam est desiderare justitiam Dei. Ut si ve faciant homines justitiam Dei, si ve audiant, non quasi invitati audiant vel faciant justitiam Dei, sed ex desiderio cordis: quoniam omne bonum, quod non ex amore ipsius boni faciunt homines, ingratum est ante Deum. Unde Dominus per Joannem, non omnes simpliciter vocabat ad potum, sed tantummodo sitiientes, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat* (*Joan. 7. 37*). Æstimo quod non sine ratione esurire dixit justitiam et sitiire. Nunc ergo esurit justitiam, qui secundum justitiam Dei desiderat conversari, quod est recti cordis: sitiit autem justitiam, qui scientiam Dei acquirere cupit, quam potest consequi ex studio Scripturarum, quod est docilis viri. *Quoniam ipsi saturabuntur*. Videlicet largitate remunerationis Dei. Quoniam majora erunt premia Dei, quam desideria avara sanctorum. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus*. Non tantum ille misericors est, qui miseretur aut pauperi aut pupillo, aut viduæ: hæc enim misericordia et apud illos invenitur frequenter, qui non cognoscunt Deum; ille autem verus misericors est, qui inimico proprio miseretur et beneficit ei, secundum quod scriptum est: *Diligite inimicos vestros, et benefacite eis qui vos oderunt* (*Luc. 6. 27*). Nam et Deus non solum super gratos pluviam dat, aut solem suum jubet oriri, sed etiam super ingratos. Unde et ita dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*, etc. (*Luc. 6. 36*). Et vere beatus est ille talis, quoniam misericordia ejus, si quidem non habet peccatum, quod difficile est in hominibus, proficit illi ad additamentum justitiæ: si autem habet, ad remissionem peccati, quoniam potest fiduciale dicere, *Dimitte mihi debita mea*, sicut et ego dimitto debitoribus meis (*Math. 6. 12*). 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Dupliciter est videre Deum, et in hoc sæculo, et in illo. In hoc quidem sæculo, secundum quod scriptum est: *Qui videt me, videt et Patrem meum* (*Joan. 14. 9*). Mundo enim corde sunt, qui non solum non faciunt malum, nec cogitant, sed adhuc etiam qui omne bonum et faciunt semper, et cogitant. Quia est interdum facere bonum, et non cogitare, qui non propter Deum faciunt bonum, et tale bonum non remunerat Deus: quia non remunerat a Deo bonum quod fit, sed id quod bene fit. Qui autem propter Deum facit bonum, sine dubio et cogitat bonum. Qui ergo omnem justitiam facit, et cogitat mente sua, Deum videt, quoniam justitia figura Dei est. Deus enim justitia est. Secundum ergo quod eripuerit se quis a malis, et fecerit bona, secundum illud et Deum videt, aut turbulente, aut munde, aut modice, aut amplius, aut ex parte, aut perfecte, aut interdum, aut semper, aut secundum possibilitatem humanam. Hoc ipso modo et qui male agit et cogitat, diabolum videt, quia omne malum diaboli est figura. In sæculo autem illo hoc modo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, jam non per speculum in ænigmatibus sicut hic (*1. Cor. 13. 12*). 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. Pax est unigenitus Deus, de quo dicit Apostolus: *Ipse enim est pax nostra* (*Ephes. 2. 14*). Qui ergo pacem diligunt, filii sunt pacis.

Pacifici qui. — Pacifici autem non solum dicuntur, qui inimicos in pace reconciliant: sed etiam illi, qui immemores sunt malorum, ipsi diligunt pacem. Multi enim sunt, qui aliorum quidem inimicos libenter in pace reconciliant, et ipsi inimicis suis numquam ex corde reconciliantur. Isti tales illusores sunt pacis, non amatores. Pax enim illa beata (*bona*) est, quæ in corde posita est, non in verbis. Vis cognoscere qui est vere pacificus? Audi prophetam dicentem: *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum* (*Psal. 35. 14*). Id est, lingua tua malum sermonem non dicat. Sicut enim ignis de modica scintilla ma-

• Alii, de peccatis lugere.

gnum conflatur incendium : ita et sermo malus de levi occasione magnam succendit inimicitiam. Mius latia dolum loquuntur, qui pacem portant in labiis, et malitiam servat in corde. Si Christianus es, aut quod loqueris, hoc cogita : aut quod cogitas, hoc loquere. *Diverte a malo, et fac bonum (Psal. 33. 15)*. Non dixit Noli accedere ad malum, sed, Recede a malo. Ille autem jubetur recedere, qui accessit. Sciens ergo misericors Deus incontinentiam nostram, quoniam si dixisset, Noli accedere ad malum, aut pauci, aut nullus hoc poterat adimplere : nam pene omnes homines parati sunt ad malum : ideo sic dicit : Bonum quidem fuerat, si nec accederes ad malum ; si autem quasi homo naturæ carnalibus motibus excitatus accessisti ad malum, saltem vel propter considerationem divini timoris recede a malo. Quoniam accedere ad malum forsitan secundum carnem humanæ infirmitatis est : permanere autem in malo, et exsequi malum, malignitatis est, et non infirmitatis. *Inquire pacem, et sequere eam (Ibid.)*. Non dixit, Si te pax sequatur, suscipe eam : sed, Et si te fugerit, sequere eam. Utputa si (quod humanum est) cum aliquo feceris litem, si quidem ille te prius invitat ad pacem, pax te sequitur, cum gaudio suscipe eam. Quod si ille quasi malus permanet in malo, pax absconditur ab oculis tuis : tu quasi filius pacis pulsa januam pacis, et hoc est inquirere pacem. Nec dicas, Ille mihi prior injuriam fecit, et prius me debet rogare. Gloriosior es tu, si nocitus pacem petieris, quam si vindictam desiderares. Quære ergo pacem, ut invenias præmium pacis. *Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. Non dixit, Beati qui a gentibus persecutionem patiuntur, ne putes illum solum beatum, qui persecutionem patitur propter idola non colenda. Ideo et qui ab hæreticis persecutionem patitur, propter veritatem non relinquendam, beatus est : quia propter justitiam patitur. Gentiles enim Christum denegant, hæretici autem veritatem Christi. Qui autem veritatem Christi denegat, ipsum denegat Christum. Christus enim veritas est. Et ideo hæretici, qui non propter Christum persecutionem faciunt, sed propter veritatem Christi, in prima facie Christiani videntur, revera autem gentiles sunt. Non solum hæretici, sed etsi aliquis ex potentibus, qui videntur esse Christiani, forsitan propter peccata sua correptus, factus fuerit tibi inimicus, et persequens te fuerit, beatus es cum Joanne. Nam et Joannes Baptista neque propter gentilitatem, neque propter hæresim interfectus est, sed quia corripiebat Herodem propter adulterium ejus. Sed et omnes prophetae neque a gentilibus regibus, sed a suis occisi sunt : non propter gentilitatem, sed quia corripiebant eorum peccata. Si autem qui a suis ipsis propter causam Dei aliquid patitur, non habet mercedem, nec prophetae habuerunt. Si autem verum est, quod prophetae martyres sunt, sine dubio et qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem habet. Ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solum causam persequutionis, ut tu non aspicias quis te persequitur, sed ut quid te persequatur. Quid ergo, si quis te persequutus fuerit, non propter causam Dei, sed propter privatam rem ? Utputa, ut auferat aliquam rem tuam : ille quidem qui te sine causa est persequutus, reus est : tu autem beatus non es, quia non propter justitiam persecutionem passus es, sed propter privatam causam. Plane si volueris illud implere, quod dictum est : *Qui te percusserit ad maxillam unam, præbe illi et alteram ; et qui vult auferre quæ tua sunt, noli vetare (Infra v. 59. 40)* : tunc vere beatus es, quoniam etsi ab initio non propter causam Dei persecutionem patiebaris, postea tamen aut damnum aut injuriam passus es propter Deum. Si autem restiteris etiam cum peccato, et non potueris pati, beatitudinis perdidisti mercedem.

11. *Beati eritis, cum vos exproberint homines*. Postquam loquutus est de persequutionibus sustinendis,

tanquam si respondeat quis ad Deum : Domine, qui si persequutionem quidem passi non fuerimus propter te, vel propter justitiam tuam, in opprobrium autem venerimus, et in blasphemiam hominum iniquorum ? *Beati, inquit, eritis, non solum cum persequutionem passi fueritis, sed etiam cum vos exproberint homines*. Ecce multi homines propter causam quidem Dei sunt nobis inimici, sed non aperte nos persequuntur, forsitan quia nec possunt ; tamen circumvenientes omnia, blasphemant nos et dicunt de nobis quæ sunt probrosa. *Beati eritis cum vos exproberint homines, et dixerint omne verbum malum adversum vos, mentientes propter me (Math. 10. 42)*. Sicut enim verum est, quoniam qui calicem aquæ nobis porrexerit, merces ejus non perit : sic qui vel unius levissimæ verbi nobis injuriam fecerit, anima nostra vacua non erit a mercede. Ut ergo blasphematus si beatus, duo hæc convenire debent : ut mendaciter blasphemetur, et propter Deum blasphemetur : abique si unum defuerit, jam non est beatitudinis merces. Utputa si quis dixerit de te quod est turpe mendacium, sed non propter causam Dei, sed propter privatam aliquam inimicitiam dolens, ille quidem peccavit, tu autem mercedem justitiæ non habes : nisi forte cum possis reblasphemare, non reblasphemasti propter justitiam Dei : aut cum possis te revindicare, non revindicasti : et tunc beatus es, et causa privata facta est tibi causa Dei. Quod si propter causam quidem Dei blasphematus es, tamen quod dictum est de te malum, verum est : iterum non es beatus, quia verum dictum est de te : et illa blasphemia pertinet tibi non ad mercedem justitiæ, sed ad vindictam peccati. Idem utrumque posuit, et mentientes, et propter me. 12. *Gaudete et exultate*. Quare ? *Quia merces vestra multa est in celo*. Ponderate confusionem terrenam cum gloria celesti, et videte si non multo levius est, quod patimini super terram, quam quæ expectatis in celo. Sed forte dicis, Quis potest blasphematus mendaciter, non dicam gaudere, sed vel magnanimiter ferre ? Quisquis vana gloria non delectatur. Qui enim concupiscit quis in celo sunt, opprobria non timet in terris : nec cogitat quid loquantur homines propter ipsum, sed quid iudicet Deus de ipso. Qui enim lætatur de laude hominum, et quantum lætatur, tantum contristatur : ille et de vituperatione hominum contristatur, et tantum contristatur, quantum lætatur. Qui autem de laude hominum non extollitur, nec de vituperatione humiliatur. Unusquisque ubi gloriam querit, illic timet confusionem. Qui gloriam querit in terris, confusionem timet in terris. Qui autem gloriam non querit nisi tantummodo apud Deum, ille non timet confusionem, nisi tantummodo Dei. Si miles periculum belli sustinet, dum sperat victoriæ prædam : quanto magis vos opprobria mundi non debetis timere, qui regni celestis præmium expectatis ?

Honilia decima ex capite quinto.

Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. — 13. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur ? etc. Quasi interrogantibus apostolis, ad quos sit omnia ista loquutus, utrum generaliter ad populum, aut ad ipsos : volens ostendere quoniam ad ipsos præcipue hæc loquebatur, addit, *Vos estis sal terræ*. Hoc quod dicit, *Vos estis sal terræ*, ad illud respicit, quod superior dixit : Quia doctor omnibus virtutibus debet esse ornatus. Debet esse pauper, ut avaritiam libera voce castiget. Debet esse semper suspirans et lugens, sive sua, sive aliena delicta, ut confundat eos, qui nec peccare dubitant, priusquam peccent, nec postquam peccaverint, tristantur, quia peccaverunt. Ideo suspiret et plangat, ut per hoc ostendat, quia gravis et periculosus est mundus iste fidelibus. Debet esuriens et sitiens esse justitiam, ut pigros circa ope-

¹ V. D., sperat inde capere prædam, non male. Editi in marg., sperat in corpore prædam, perperam.

a bona, vel lectionem fiducialiter verbo Dei aut increpationis flagello¹ valeat excitare, magis exemplo uo, quam voce. Debet esse mansuetus, ut magis indulgendo quam vindicando regat Ecclesiam: ut magis ametur quam timeatur. Debet esse misericors illis, sibi autem austerus, ut sibi quidem grave pondus iustitiæ ponat, aliis autem leve. Debet esse mundo corde, ut non solum non se immisceat circa negotia sæcularia, sed nec cogitet de mundo. Sicut enim oculus quanto mundior fuerit, tanto longius videt: sic et anima quanto longius fuerit a sollicitudine mundiali, tanto amplius Deo proximior est. Cuius autem cordis oculus mundum aspicit, illius mens non potest Deum videre. Sit autem pacificus, ut tota Ecclesia ejus quasi una sit anima. Ubi autem concordia non est, nec oratio illic exauditur, nec oblatio uscipitur: quia nec ibi est Deus, ubi discordia dominatur. Debet autem et paratus ad passionem esse, non vana desideria martyrii habens, sed constantiam ideum martyribus dignam. Nam quantum ad sapientes, et miles non ille paratus dicitur ad bellum, qui concupiscit exire, sed qui potens est exire. Si ergo omnibus his virtutibus fuerit ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur magis idendo eum, quam audiendo. Nam prima doctrina est idere bonum, secunda autem audire. 14. *Vos estis lux mundi.* Dum consideramus quod opus est salis, et lucis: admonet nos, ut queramus ob quam ausam apostoli salii sunt comparati, ob quam autem ausam luci. Salis opus est rem in eo statu tenere, in quo invenierit eam, ut ad deterius eam mutari non sicut, ad melius autem perducere non potest. Utpote enet carnem, ne putrescat; putridam autem non potest tenere incorruptam. Lucis autem opus est ipsas solvere tenebras, et ea, quæ fuerunt in tenebris, illustrare. Sic et apostoli cæterique doctores sal quidem sunt populi Christiani jam cognoscentis Deum, ervantes eum in ipsa agnitione Dei, et sanctitate, id est, terræ cultæ, quæ jam verbo crucis quasi vomeris aratroque subjecta est. Lux autem sunt gentium, producentes eas ad scientiæ lumen, vel cæterorum qui forte in Ecclesia ceciderunt in tenebris peccatorum. Item bona conversatio sacerdotis, sine verbo, enet quidem sanctos in sanctitate per suum exemplum, adducere autem ignorantem ad scientiam veritatis non potest. Item verbum quidem ignorantem adducere ad scientiam veritatis et sine conversatione bona potest: tenere autem in fide, vel sanctitate, usque bona conversatione non potest, magis autem scandalizat: sicut in sequentibus ostendemus. Ergo propter bonam conversationem suam sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio sacerdotum conditura populi est. Propter verbum autem doctrine lux, quoniam verbum ignorantiam lumen est. Prius autem vocavit eos sal, postea autem lux (sic), ut quia prioris loci est servare quos habes, secundi autem vocare quos non habes. Aut quia prius est bene vivere, secundum autem bene docere. Nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam: a scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur. Propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus: timentes autem Deum sine scientia nullum videmus. Aut quia propter Judæos priores dicti sunt sal, non adducens eos ad scientiam Dei, sed condientes ipsos in ipsa scientia. Lux autem, propter gentes in secundo loco vocatas. Ideo et per comparisonem congruam introducens addidit, dicens: *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Quamvis enim ipsa voluerit² esse velata, mons ipse, qui portat eam, facit eam omnibus manifestam: sic et apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, monte excelso, non possunt esse absconditi: et si voluerint se abscondere, Chri-

stus ipse manifestat eos, qui bajulat eos. Quæ est hæc civitas? Ecclesia est sanctorum, de qua dicit propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Psal. 86. 3).* Cives autem ejus sunt omnes fideles, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei (Ephes. 2. 19).* Turres illius sunt prophetae, de quibus dictum est: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis (Psal. 121. 7).* Sicut enim de turribus jacula contra omnes hostes jactantur, sic de prophetis libris contra vanas gentilium fabularum et contra insanas hæreticorum disputationes salutaria veritatis proponuntur exempla. Portæ autem ejus sunt apostoli, de quibus dictum est: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob (Psal. 86. 2):* quia per illas totus populus intrat ad fidem. Muri autem illius sunt sacerdotes, cæterique doctores, de quibus dicit propheta ad hanc Jerusalem spiritualem: *Et alienigenæ ædificabunt muros tuos (Isai. 60. 10):* quoniam ex gentibus vocati, facti sunt sacerdotes, et gubernatores Ecclesiæ. Sicut enim muri omnem gentilium et hæreticorum impetum ipsi suscipiunt, qui tamquam arietibus quibusdam, sic assiduis persequuntur: omnibus feriant clerum, id est murum Ecclesiæ. Et sicut mortiferas sagittas, sic insana verba perversæ cogitationis eorum, de impia cordis pharetra procedentia, doctores quasi lapides vivi suscipiunt, et fidei virtute constringunt. Hæc ergo civitas posita est super montem: id est, apostoli, prophetae cæterique doctores, ædificati in Christo. Mons enim Christus est, de quo ait Daniel: *Ecce lapis excisus est sine manibus, et factus est mons magnus, et occupavit totam terram (Dan. 2. 34. 35).* Nunc per alteram comparisonem vult ostendere, quare sanctos suos ipse Christus manifestat, et non sinit eos esse absconditos. Id est quia 15. *Nec qui accendunt lucernam, ideo eam accendunt, ut ponant sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Qui sunt accensores lucernæ? Pater et Filius. Quæ est illa lucerna? Verbum divinum, de quo dictum: *Lucerna pedibus meis verbum tuum (Psal. 118. 105).* *Ut luceat:* id est, appareat, et illuminet qui sunt vel in domo Ecclesiæ, vel in domo omnium mundorum. Quod est candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ. Consequenter dicit et Paulus: *Inter quos lucetis sicut luminaria in sæculo, verbum vitæ continentis (Philipp. 2. 15. 16).* Consequenter et omnis ecclesiasticus vir, habens verbum Dei, dicitur candelabrum. Modii autem sunt homines mundiales, vacui a Deo, et ab omnibus quæ sunt Dei. Dicuntur autem modii, quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, desubtus autem pleni: sic omnes mundi amatores et carnis, in spiritualibus quidem et divinis, quæ superiora recte esse dicuntur, vacui sunt et insensati: in inferioribus autem, id est in mundialibus et terrenis, aliquatenus pleni videntur et sapientes. Propterea sicut in modio si volueris aliquid reponere, necesse est ut cadat deorsum ad inferiora ejus et tenebrosa: sic homini carnali, et mundiali, et vacuo, si dixeris aliquid quod est Dei, non illud tenet in superiore parte mentis suæ aut cordis, nec portat illud in ore: sed confestim cadit de mente ejus et corde deorsum in terrena et tenebrosa, ut nec illi prosit, nec aliis. Si autem et aliqua tentatio facta fuerit propter verbum veritatis, statim reversatur in terram, et aspiciens terram, quasi modius, verbum Dei sub se tenet absconditum. Reversatus est enim et aspiciens terram, et abscondens verbum sub se, quando propter aliquam causam terrenam non est ausus palam proloqui fidei veritatem, aut injurias carnales³ timens, aut mortem, aut damna, aut cætera, quæ obstruunt carnales homines, ut verbum, quod crediderunt, libere non audeant profiteri. Nunc autem sciens, quoniam ille est laudabilis doctor, qui facit quod docet, addidit et dicit:

¹ vel lectione fidei, vel increpationis flagello. Sic habent V. D. et Editi in margine.

² V. D. et Editi in marg., esse celatu.

¹ Idem, perversæ confessionis eorum, vel professionis eorum, nam dubie legitur. Mox idem, confringant. Hæc.

³ V. D. et Editi in marg., aut invidias carnales.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in caelis est. Id est, Sic illuminate, docete, non ut verba vestra tantummodo audiant homines, sed ut opera vestra bona videant, ut quos illuminaveritis per verbum quasi lux, conditiis per exempla operum vestrorum quasi sales: quoniam qui docet, et facit quod docet, vere ille docet: qui autem non facit quod docet, non alium docet, sed seipsum condemnat. Et melius est facere, et non docere, quam docere, et non facere. Quoniam qui facit, etsi tacuerit, aliquos corrigit suo exemplo: qui autem docet, et non facit, non solum neminem corrigit, sed adhuc multos scandalizat. Quis enim non moveatur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores pietatis peccantes? Ergo per illos quidem doctores qui docent et faciunt, magnificatur Deus: per eos autem qui docent, et non faciunt, blasphematur. Utpote, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus est Deus. Nisi enim ipse esset justus, numquam populum suum circa justitiam sic teneret. Nam disciplina domini ex moribus familiae demonstratur. Non sicut nostri philosophi, qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. Si autem bene doceant, et male conversentur, videntes dicunt: Qualis est Deus eorum, qui talia agunt? numquid sustineret eos talia facientes, nisi consentiret operibus eorum? Patres nostri, sicut illi existimant, idola colentes, omnem justitiam servaverunt: isti autem gloriosos loquuntur sermones, et ignominiosa opera faciunt. Vides quomodo Deus per malos Christianos blasphematur? Nec potest dominus bonam opinionem habere, qui malam familiam habet. Unde dictum est ad populum Dei: *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes* (Isai. 52. 5). 17. *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas.* Propter duas causas dicit non se venisse ut solveret legem, sed ut adimpleret. Primum, ut discipulos suos, quos omnibus bonis operibus adornatos esse debere supra docuerat, his verbis ad suum provocaret exemplum: ut quemadmodum ipse omnem legem implebat, sic et illi omnia etiam minima legis festinarent implere. Deinde, quia futurum erat, ut Judaei calumniarentur eum in sabbatis operantem, et lepram tangentem, quasi solventem legem, ideo priusquam incurrat in calumniam, calumniatoribus satisfacit, dicens: *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Lex et prophetae duo haec agunt. Et de Christo prophetizant¹ et legem vivendi constituunt: quae utraque Christus implevit. De se quidem sic, quando natus est, et vocatus est Emmanuel; quando circumcisus est; quando praesentatus est in templum, et oblatum est pro illo sacrificium, scilicet duo turtures, aut duo pulli columbini; quando in Aegyptum fugit, legem adimplevit; quando in Nazareth conversatus est; quando cum asino in templum ingressus est; quando a pueris laudatus est; quando crucifixus est inter iniquos; quando felle et aceto potatus est; quando in manibus Patris sui spiritum commendavit; quando vestimenta sua dividenda reliquit; quando descendit ad inferos, et visitavit omnes dormientes; quando ascendit in strepitu; quando sedit ad dexteram Patris; quando adhuc venturus est, vocans terram a solis ortu usque ad occasum; quando sederit in valle Josaphat, et judicaverit omnes gentes, adimplet prophetias: quia nisi haec facta fuissent, mendaces erant prophetae: nunc autem omnes impleti sunt, et adhuc implebuntur, cum stellae ceciderint, cum sol tenebratus fuerit, cum luna sanguineo colore mutata fuerit, cum caelum plicatum fuerit sicut liber. Secundum autem modum videndi, legem implevit duobus modis. Primum exteriores quidem legis figuras solvens, interiores autem veritates ejus adimplens. Utpote, in lege praecipit omne opus servile in

sabbato quemquam facere non debere, praeterquam quod sit omni animae, scilicet quod est necessarium vitae humanae: hoc figurale est, quia sic Deus in sabbato cessat ab opere. Spiritualiter secundum Evangelii veritatem, opus servile peccatum est: *Quoniam omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8. 34). Omne autem opus bonum non est servile, sed liberale, et pro animae fit libertate, licet videatur ipsum opus in prima facie corporale. Vides ergo quia Christus sabbatis operans adimplevit legem, non solvit: manifestavit, non occultavit? Item in lege fuerat scriptum, lepram tangere non oportere. Hoc figuratum est. Lepra enim intelligitur peccatum. Christus ergo tangens lepram, non solvit legem, sed adimplevit. Mundanus enim leprosum, justitiam operatus est, non peccatum. Et per hoc justitiam tetigit, non peccatum, quod est vere lepra. Nam ille qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, certum est quia nunquam tetigit lepram: id est, peccatum (Isai. 53. 9). Merito ergo dicit, *Donec omnia fiant.* 18. *Amen dico vobis, donec transeat caelum et terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Quoniam quae ab initio mundi usque ad finem erant futura, eorum mysteria sunt prophetata in lege, ut ne videatur aliquid eorum quae fiunt Deus antea non cognovisse, propterea dicit, Non potest fieri ut transeat caelum vel terra, donec omnia, quae in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta. Ingenuus homo, si vel in vili mendacio inventus fuerit, erubescit: et quomodo Deus quod promisit in lege, non faciat, aut aliter faciat? Vir sapiens quod dixerit, verbum suum non relinquit vacuum: et quomodo verba divina sine exitu vacua poterunt remanere? Deus hominem punit, si quod docet aliter, ipse non fecerit: quomodo Christus, quod loquutus est in prophetis, non adimplevit in opere? Deinde implevit legem in minimis istis. 19. *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum.* Sed primum videamus, quae sunt ista minima mandata. Et alii quidem aliter interpretati sunt, alii autem aliter. Puto autem, ipse Dominus manifeste ostendit quae sunt, dicens demonstrative: *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis: id est, quae modo dicturus sum.* Nam talis est mos loquendi in Scripturis: quae post modicum dicturi sunt, quasi jam dicta demonstrantur, sicut est ibi, *Audite haec, omnes gentes* (Psal. 48. 2). Quae haec, nisi quae in sequentibus versiculis erat dicturus? Mandata igitur Moysi in actu facilia sunt. *Non occides, non adulterabis:* et ideo in remuneratione modica, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, id est, Neque irascaris, neque concupiscas, ipso actu difficilia sunt, et ideo in remuneratione magna sunt, in peccato autem minima. Quomodo autem abstinere ab homicidio aut adulterio facile est, patet. Ipsa enim criminis magnitudo voluntatem faciendi repercutit, et ideo non habet laudem qui abstinet se ab illis, quia non est labor abstinere se ab illis. Nam omne malum, quanto gravior crimen est, tanto levius videtur ad non faciendum, et gravior facit peccatum, si fuerit factum. Non irasci autem difficile est in actu, quia dum levis culpa putatur, non facile servatur a multis. Et multum laboriosum est posse non irasci, quia naturaliter in hominibus iracundia est plantata, et ideo in remuneratione magna sunt, quia difficile est et laboriosum abstinere ab eis. Propterea et si iratus fuerit homo, aut concupierit, est quidem peccatum, quia malum est: non tamen est grave peccatum, quia difficile est abstinere ab eis. Ergo minima mandata ista dicit Christi mandata, Non irascaris, non concupiscas. Quae in observando quidem magna sunt, in peccando autem minima videntur, quantum ad homines negligentes. Ergo illi, qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei: id est, qui iratus fuerit, et iratus grande peccatum non fecerit in actu,

¹ Al., *br. plizant.*

¹ Idem in marg., *quia nec Deus in Sabbato.*

a pœna quidem securus est, non tamen est in gloria : quia etsi nihil tale committit, tamen quia sequutus est iram suam, et non illam repressit in corde suo, peccavit. Unde jubet nos propheta, si irati fuerimus, ut compuncti in cordibus nostris iracundiam reprimamus, sciens quoniam si per iracundiam vel leviter peccaverimus, peccatores sumus. Item qui concupiscit, etsi non fecerit, peccavit. Quare? Quia vel omnino voluit. Qui ergo doctor est, si ab omnibus abstinerit, magnus est : si autem vel leviter peccaverit, nihil illi prodest sacerdotalis dignitas ejus : sed projectus a primo ecclesiastico choro, sit inter eos qui nec in pœna sunt, quia non fecerunt grave peccatum : non tamen sunt in gloria, quia peccati rugam aut maculam susceperunt.

Homilia undecima ex cap. quinto.

20. Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Scribarum et Phariseorum justitiæ sunt mandata Moysi : impletiones autem mandatorum illorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo quod dicit : Nisi quis supra legis mandata, et hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cœlorum : quoniam illa, sicut diximus, de pœna quidem liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur, non autem introducunt in regnum : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum introducunt. Cum autem sit idipsum, solvere minima hæc mandata, et non custodire, quare supra quidem de solvente dicit : Qui solverit unum de minimis istis, minimus vocabitur in regno Dei, ostendens eum etsi minimum, esse tamen in regno : hic autem de non conservante dicit, Nisi abundaverit justitia hominis Christiani plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cœlorum? Qui enim non intrabit in regnum cœlorum, extra regnum erit. Sed vide quia minimum esse in regno idipsum est et non intrare in regnum. Esse enim aliquem in regno non est et regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi. Tamquam si dicat : Qui solverit et docuerit sic, inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus, vel cum minimis Christianis. Qui autem intrat in regnum, sit particeps regni cum Christo, sicut et alibi dicitur bono servo : *Intra in gaudium Domini tui (Matth. 25. 21)* : hoc est, ut simul gaudeas cum Domino tuo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cœlorum, gloriam quidem regni cœlorum non habebit cum Christo, erit tamen in regno cœlorum : id est, in numero eorum super quos Christus cœlorum Rex regnat. Nunc jam incipit ostendere et docere quæ sunt minima ista, quorum solutionem prædixerat esse periculosam.

Lex per gratiam non auferitur. — **21.** Scitis, inquit, quia dictum est antiquis, Non occides : **22.** ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicio. Hæc impletio legis secundum modum vivendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus et docens, implevit legem, non solvit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latius quam lex. Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacite in eis implet et legis. Nam qui non irascitur, multo magis nec occidit : qui autem implet legis mandatum, non omnino implet et Christi. Frequenter enim et homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamquam irascitur. Vides ergo, quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare legis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur et causa homicidii faciendi. Ex ira enim homicidium generatur. Tolle autem iram, et homicidium non fit. Omnis enim, qui irascitur sine causa, quantum ad voluntatem suam homicidium facit, etiamsi non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est t. lis, quemadmodum si factum fuisset, peccatum au-

tem tale est irascentis. Ideo Joannes in canonica sua Epistola dicit : *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est (Joan. 3. 15)*. Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est Deus, qui aliquando loquutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ante omnia mandata posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit et nunc in principio mandatorum suorum. In primis scriptum est in lege, *Non occides (Exod. 20. 13)*. Ideo hic statim ab homicidio coepit, ut per concordiam mandatorum ipse inveniatur dictator fuisse legis et gratiæ. *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Ergo qui cum causa irascitur, non erit reus. Nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compelescunt. Justa ergo ira mater est disciplinæ. Itaque non solum non peccant, qui cum causa irascuntur : sed e contra, nisi irati fuerint, peccant : quia patientia irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum : quia malus quidem, quamvis incorruptus fuerit ¹, non emendatur : bonus autem nisi corruptus fuerit, perit quia in corpore ² magis prævalet malum quam bonum. Iracundia quæ cum causa est, non iracundia est, sed judicium. Iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis. Qui autem cum causa irascitur, ira illius jam non ex passione est, sed ex causa : ideo judicare dicitur, non irasci. Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de spiritu. Nec ad carnem loquitur, sed ad animam, sicut et in sequentibus ostendemus. Scit enim Dominus, quia etsi mandaverit carni, caro ei non obaudiet. Nec enim est possibile, ut caro non conturbetur : *Quia sapientia carnis inimica est in Deum : legi enim Dei non est subjecta (Rom. 8. 7)*. Nec enim potest, dicente Job, *Homo natus de muliere (Job. 14. 1)*, plenus iracundia, non irasci. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. Ergo multi sunt, quorum caro irascitur, anima autem non irascitur. Item multi sunt, quorum caro non irascitur, anima autem eorum irascitur, id est, qui videntur patientes et taciti, et occulte cogitant malum, et semper querunt opportunitatem nocendi. *Si quis dixerit fratri suo, Racha, sine causa, reus erit concilio.* Id est, ut ait unus ex concilio eorum, qui adversus Christum fuerunt, sicut apostoli in canonicis suis interpretantur. *Si quis autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ.* Racha quidem dicitur Hebraice vacuus, quamvis quantum ad sensum verbi, unum est dicere, Fatue, et, Racha. Nam qui vacuus est, ille fatuus est : et qui fatuus est, sine dubio vacuus est, et utriusque verbi una videtur esse injuria. Nam sicut indigna res est illi dicere, Fatue, qui habet in se sapientiam spiritaliorem in agnitione Dei Patris et Christi : sic indigna res est, dicere hominem vacuum, qui habet in se Spiritum sanctum. Nam nemo dicitur vacuus, qui habet in se Spiritum sanctum, et nemo fatuus, qui Christum cognoscit. Et quare illud quidem verbum, id est Racha, habet pœnam concilii : hoc autem verbum, Fatue, gehennæ? Nam si unum peccatum est, una debet esse et pœna amborum. Sed quantum ad dicentis propositum, differentiam jam habent hæc verba, etsi quantum ad sensum similia sunt. Racha enim vulgare verbum erat apud Judæos, quod non ex ira, neque ex odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiduciæ causa, quam iracundiæ. Nam unaquæque provincia habet in consuetudine aliquod exprobratorium verbum, quod non rixæ causa, sed familiaritatis gratia dicere solent ad eos, quorum fiduciam habent. Utpote, patronus suscepto liberto suo, aut dives pauperi, aut urbanus rustico, contemnens personam ejus, magis quam inimicans. Sed forte dicis, si Racha iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contempionis causa dici-

¹ Idein in marg., *quomvis corruptus fuerit.*

² forte melius legeretur, *in corde.*

tur, non ædificationis. Nam etsi persona illius tibi contemptibilis videbatur, tamen dignitas Christianitatis illius contemptibilis non erat. Et si illum aspiceret non volebas, tamen Christum, qui in eo est, aspiceret debuisti. Deinde et alia ratione peccatum est dicere Racha, quia etsi ille aliquid vanum audire merebatur, te tamen dicere vanum aliquid non oportebat, cum sic scriptum est: *Amen dico vobis, pro omni verbo otioso, quodcumque loquuti fueritis, dabitur rationem (Matth. 12. 36)*. Quicquid non est lumen, tenebra est: sic et quicquid bonum non est, malum est. Dicit Apostolus: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat (Ephes. 4. 29)*. Et non dicit, Si quis bonus, tantummodo, sed, *Si quis bonus ad ædificationem fidei*. Si ergo nec bonum verbum sine causa dicere debemus, nisi fuerit pro occasione ædificationis, ne ipsum verbum bonum, dum sine causa dicitur, inveniat esse otiosum, et fiat malum: quanto magis illud verbum dicere non debemus, quod a semetipso naturaliter malum est, et ad injuriam pertinet audientis? Deinde, numquid membrum oris nostri, quod ad ædificationem aliorum creatum est, aut ad usum corporis, aut ad gloriam Dei, trahimus illud ad ministerium vanitatis? Omnis enim sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dicitur profertur. Vanum ergo sermonem dicentes, non tantum ideo peccamus quia per illum sermonem aliquem lædimus, sed quia damus locum in nobis immundis spiritibus agendi quod voluit. Hoc sciens Salomon, dicebat ad Dominum: *Duo postulo a te, ne auferas gratiam tuam a me, priusquam moriar, et vanum verbum non exeat de ore meo (Prov. 30. 7. 8)*. Si enim vasa sanctificata ad privatos usus transferre peccatum est et periculum, sicut docet nos Balthasar, qui bibens in calicibus sacratis de regno depositus est, et de vita (*Dan. 5*): si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, (a) [in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur]: quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum præparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis quod vult? *Si quis autem dixerit, Fatue*, in communi intelligendum est ubique, *Sine causa*. Id est, qui iratus fuerit sine causa: qui Racha sine causa dixerit, qui Fatue sine causa dixerit. Si autem cædere cum causa peccatum non est, quanto magis cum causa Fatue dicere, non est peccatum? Nam et verbum malum species est aliqua castigationis, et apud sapientem durius est quam flagellum. Quid enim si talis fuerit causa, ut non verbis, verum verberibus proferatur vindicta? Ecce enim et Apostolus dicit, *Fatue: O insensati Galatæ, quis vos fascinavit (Gal. 3. 1)*? Sed non peccavit, quia justa causa fuit dicendi. Ita ad discipulos in via Christus: *O stulti et tardi corde (Luc. 24. 25)*. 23. Si ergo offers munus tuum ad altare. Quoniam superius dixerat, *Qui irascitur fratri suo sine causa*, hoc: *Qui autem dixerit, Racha*, illud: *Qui autem dixerit, Fatue*, istud: consequenter subjungit: *Si offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod habet aliquid adversus te frater tuus*. Habet scilicet, si iratus ei fueris sine causa, si dixisti ei Racha, vel Fatue, sine causa. Si ergo ex his levibus causis offenso fratre, et non placato, impossibile est munus Deo offerri, et suscipi: quomodo ante conspectum Dei ingredientur, qui fratres suos conculcant, prædantur, et alia multa in viduis et orphanis nefanda committunt? In primis scire debemus, quod quamdiu fideles homines aliquam dissensionem habuerint inter se, Deus illis non potest esse amicus, munus eorum non suscipitur, oratio eorum non exauditur, vel si quid aliud bonum fecerint, quia nemo inter duos inimicos potest esse fidelis amicus amborum. Utpota, si de illo bene loqueris apud istum, displices isti, et in suspicionem venis quasi plus diligas illum: et si ad illum bene loqueris de isto, displices illi, et in suspitionem venis, quasi plus dili-

(a) Quæ uncis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt.

gas istum. Ideo et Deus non vult esse amicus fidelium, quamdiu ipsi inter se fuerint inimici, quia si illi misericordiam fecerit, iste contristatur: etsi non contristatur, quia nihil potest agere contra Deum, tamen non congaudet in beneficiis ejus. Si autem aliquid poterat contra Deum, irascetur ad Deum, quia miseratus est inimicum ejus. Similiter et si isti misericordiam fecerit, ille contristatur. Considera qualem habet Deus conscientiam circa nos, et quomodo fidem servat hominibus, quia nos perfecte diligit, ideo inimicis nostris non vult esse amicus. Utpota, duo inimici estis fideles; ideo tibi non vult esse amicus, quia illi amicus est: et ideo illi non vult esse amicus, quia tibi amicus est. Ergo te diligens, illi est inimicus, et illum diligens, tibi est inimicus. Numquid propter se Deus non suscipit munera nostra, sed propter nosipsos? Alteri adversatur Deus, dum alteri conscientiam servat: et dum ambos diligit, nulli vult esse amicus propter inimicitias amborum. Ergo Deus fidem nobis servans, inimicorum nostrorum amicus fieri non vult, et nos fidem non servamus, si inimicos ejus diligimus, et amicos odimus. Qui enim amicus est infidelium, et inimicus fidelium, amicos Dei odit, et inimicos Dei amat. Si autem fidem Domino servaremus, sicut ille nobis, numquam infidelium amicitias coleremus, numquam nos infidelium matrimonio jungeremus. 24. *Dimitte illic munus tuum, et vade reconciliari patri tuo*. Vide misericordiam Dei, quomodo hominum utilitates amplius aspicit, quam suos honores. Si enim suos honores magis aspiceret, sic dixisset: *Interim offer munus tuum et postea vade, et reconciliare*. Nunc autem dicit: *Vade primum, et reconciliare, et sic veniens offeres*. Tamquam si dicat ad illum: *Vade*. Ergo libenter contemnor, libenter honoris mei patior damnum, libenter exspecto Dominus servos tantummodo ut vos in amicitiam venitis. Vade ergo, ut scias quia plus diligo concordiam fidelium meorum, quam munera: quia munera hominum nullum Deo faciunt lucrum: caritas enim illorum Dei gloriam operatur. Ne dicas, Ille mihi nocuit, non ego illi: ille mihi satisfacere debet, non ego illi. Si pro gloria salutis tuæ jubet te Dominus amicitiam facere, magis nocitus debes rogare, ut duplicem gloriam consequaris: unam, quia nocitus es, alteram, quia prior rogasti. Si enim in illum nocuisti, et ideo rogasti, parcat tibi Deus quod nocuisti, quia prior rogasti: tamen nullam habes mercedem, quia res constitutus rogasti. Si autem ille te læserit et prior rogaveris, magnam habebis mercedem. Festina ergo inimicum tuum prævenire ad amicitiam, non forte, te tardante, ille præveniat te ad rogandum, et rapiat de manibus tuis pietatis mercedem. Nam si ille te nocuit, et ille te rogat, infructuosa est amicitia tua. Quam enim justitiam fecisti ante Deum, si rogatus te placaveris? Non enim volens te Deus substernere sub pedibus ejus, jubet te prius rogare, sed volens tibi humilitatis gloriam prætereendere¹. Sed forte dicis: *Ecce ego volo reconciliari: sed dic mihi, quomodo reconciliabor? Qualis præcessit offensio, talis debet sequi reconciliatio*. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare. Si verbis offendisti, verbis reconciliare. Omne enim peccatum, quomodo committitur, eo modo et poenitetur. Utpota, cogitasti male facere alicui Christiano; non potes munus tuum offerre ante Deum, quia habes in corde tuo nocendi propositum. Recogita bene, quod cogitaveras male, et poenituisti. Nam cogitationis peccatum contraria cogitatione dissolvitur. Quis testis? Propheta. *Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini (Psal. 4. 5)*. Vides quia irasci naturæ est, exæqui autem iracundiam voluntatis? Si autem verbis læsisti fratrem tuum, vade, et verbis satisfac ei ex toto corde, et poenituisti. Quoniam autem verborum peccatum verborum satisfactione dissolvitur, testis est Aaron. Cum enim detraxisset de Moysæ, vadens verbis rogavit

¹ Idem in marg., *gloriam providere. Sed.*

eum, dicens: *Rogo, Domine, ne inferas in nos peccatum hoc, quia ignoravimus quod peccavimus in te* (Num. 12. 14). Si autem operibus aliquid offendisti, puta, alicujus pecuniam fraude abstulisti, aut rem aliquam per violentiam abstulisti, redde ei quæ abstulisti, et pœnituisti. Quoniam autem abstractæ rei peccatum rerum recompensatione dissolvitur, testis est Zachæus, dicens: *Domine, quæcumque fraude abstuli, reddo in quadruplum* (Luc. 19. 8). Si autem rem quidem alicujus non tuleris, sed forte castigaveris hominem impotentem injuste, dona ei aliquid pro injuria dignum: sicut scriptum est in lege: *Si percusseris servum tuum, et fregeris illi dentem, dimitte eum liberum* (Exod. 21. 27). Secundum hoc intelligendum est, et si castigaveris alicujus injuriæ peccatum beneficio est dissolvendum. Alioquin nisi quem factis læsisti, factis placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa elemosynas facis de rebus, quibus alios exspoliasti. Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad Deum, et alter adversus te interpellat Deum? Etsi ad istius orationem vult tibi Deus misericordiam facere, illius interpellatio non permittit. Melius est, ut etsi nemini prodes, nemini noceas, quam ut alios spolies, et alios vestias. 25. *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Festinat Dominus, ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum, quamdiu vivimus in hac vita* (vita enim omnium hominum communis est ista vita carnalis, per quam omnes homines transeunt, boni et mali), sciens quam periculosum est, si unus ex inimicis, pace non facta, fuerit mortuus: nam postea etsi voluerint pacem facere, non possunt, cum fuerint separati. Si autem quamdiu in via hujus vitæ es, non fœceris pacem cum adversario, quem læsisti, sed sic inimicantes per mortem ieritis ante judicem Christum, tradet te Christo, convincens te reum in judicio ejus, et judex tradet te ministro, id est, angelo pœnarum crudeli, et ille mittet te in carcerem gehennæ. Et qui in hoc sæculo si pacem fecisses, etiam gravissimi operis poteras accipere indulgentiam, sicut scriptum est: *Caritas operit multitudinem peccatorum* (1. Petr. 4. 8): si semel condemnatus fueris missus in carcerem, jam non solum de gravibus peccatis, sed etiam pro verbo otioso, quod loquutus es, id est, si Racha alicui dixisti, pro eo sunt exigenda a te supplicia. Tradet autem te judici adversarius tuus, etsi te prius rogaverit ille. Dicit enim Salomon: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius* (Prov. 25. 21. 22. et Rom. 12. 20). Congerere autem carbones ignis quid est aliud, nisi magis reum facere ante Deum? Si ergo qui benefacit inimico, magis illum reum facit ante Deum: consequenter et qui prius rogat inimicum suum, reum illum facit ante Deum. Frequenter homines in hoc sæculo mittuntur in carcerem pro peccato: id est, in angustias et tribulationes diversas. Nam plerumque peccantes in hominibus mittuntur in tribulationes diversas: sed non intelligimus. Angustiæ autem hujus mundi, carceres appellantur.

Homilia duodecima ex cap. quinto (a).

27. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis* (Exod. 20. 14): 28. *ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*. Ecce alterum mandatum, minimum quidem apud Judeos tunc, et nunc apud omnes qui non multum curant de anima sua, nec judicant cor suum, qui irasci proximis suis sine causa aliquod non putant esse peccatum: nec concupiscere tantum mulierem alienam putant esse peccatum, opere concupiscentiæ non subsequuto. Magnum autem est apud timentes Deum et cor suum dijudicantes. Magnum est etiam apud Deum, qui non tantum

opus hominis aspicit, quantum cor. Quo mandato lex non solvitur, sed impletur: quia sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex concupiscentia nascitur. Quomodo ergo tollitur adulterium secundum legis mandatum, nisi præcisa fuerit concupiscentia secundum Christi mandatum? Quoniam ergo sicut ira mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii: consequenter sicut qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in corde suo, etsi non occiderit eum propter ætium vindictæ¹, aut propter impotentiam suam, etiam homicida est apud Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum: sic qui concupiscit mulierem alienam, jam mœchatus est eam in corde suo: etsi non habuerit eam, causa aliqua obsistente, etiam adulter est apud Deum, qui magis aspicit voluntatem quam opus, quoniam opus ei adulterii committendi deficit, non voluntas. Sed ne forte homines humanæ naturæ mysterium ignorantes, dum considerant, quia generaliter omnis natura carnalis subdita est passionibus istis, et nemo est hominum, etiam sanctorum, qui se omnino ab ira vel concupiscentia valeat separare, æstiment Christum, quasi impossibilia ista mandantem, occasionem sibi querere, per quam homines faciat reos, quoniam omnis, qui impossibilia mandat, occasiones offensionis seminat, et causas puniendi requirit: ideo pauca de divisione voluntatum animæ corporisque tractemus. Sicut deas in nobis habemus naturas, animæ scilicet et carnis: sic duas habemus voluntates, unam animæ, alteram carnis: duas iras, unam animæ, et alteram carnis: duas concupiscentias, unam animæ, et alteram carnis. Et natura quidem carnis ab his omnibus non potest se separare. Nam necesse habet et irasci, et concupiscere, etsi non vult, quoniam non est in arbitrio suo creata: id est, non est nunc in arbitrio suo, sicut creata fuit, sed sub lege peccati. Venundata enim est sub peccato: propterea de illa dicit Apostolus: *Sapientia carnis inimica est in Deum: legi enim Dei subjecta non est, nec enim potest* (Rom. 8. 7). Anima autem in arbitrio suo creata est secundum legem justitiæ Dei: propterea potest et non irasci, si vult: et non concupiscere, si vult. Quando ergo irascimur et concupiscimus, si displiceamus nobis, et festinemus reprimere vel iram vel concupiscentiam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur aut concupiscit sola, non anima nostra. Quando autem complacemur nobis in his, et decernimus si poterimus nostram implere iracundiam, vel concupiscentiam nostram: tunc et anima irascitur et concupiscit simul cum carne. Propterea sciens Deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest non irasci, non mandat carni quæ mandat. Quis enim sapiens illi ponit præceptum, qui etsi vult, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur, et animæ mandat, quæ potest Deo in omnibus obaudire: quæ potest, etiam carne irascente et concupiscente, ipsa nec irasci, nec concupiscere. Si ergo ad animam loquitur, et de concupiscentia animæ loquitur, dicens: *Si quis viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo*: id est, non si quis concupiverit secundum desiderium inevitabile carnis, sed, si quis concupierit secundum voluntatem animæ, et consensum, decernens et statuens implere quod cupit: ille talis etsi nihil gesserit, jam tamen corde adulter est ante Deum, quia forsitan impeditus est ab opere, non compunctus in voluntate. 29. *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te, erue eum*. Puto quod omnis merces justitiæ nostræ in hoc posita sit, quia omni tempore contra carnem nostram luctamur: quia *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Sic enim ait propheta: *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam reves mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea* (Psal. 37. 7. 8). Si ergo secundum prophetam non est sanitas in carne nostra, quot oculos quis ha-

¹ Commelin. et Morel. vox, non, omittitur.

(a) In Codice V. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

¹ V. D. et Editi in margine, propter metum videntium.

bet, aut quot dextras in corpore suo, ut secundum malitiam carnis sufficiat poena membrorum? Sed videamus, ne forte vel sic possibile est intelligere de oculo corporali, vel de manu. Sicut enim totus homo quamdiu peccat, vivit peccato, mortuus est autem iustitiæ, sicut scriptum est: *Et vos, cum essetis mortui peccatis* (Ephes. 2. 1); cum autem homo conversus fuerit ad iustitiam, vivit iustitiæ, mortuus est autem peccato; sic et unumquodque membrum, utputa oculus, quamdiu quidem male aspicit, integer quidem est peccato, ejectus est autem iustitiæ: cum autem desierit male aspicere, ejectus est a peccato, integer est autem iustitiæ. Sed neque sic convenit. Nec enim habet rationem hæc interpretatio plenam, propter quod dicit, *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te*. Quid enim? quando dexter scandalizat, sinister quid facit? numquid contradicit dextro, ut dexter quidem quasi reus ejiciatur, sinister autem quasi innocens reservetur? Sed puo ad animam hæc cuncta referri, sicut diximus supra. Oculum igitur dicit animæ, id est, mentem per quam anima videt. De quo et alibi dicit: *Si oculus tuus fuerit simplex*, etc. (Math. 6. 22). Oculus autem iste carnalis non est oculus, sed est speculum oculi illius interioris, id est mentis. Habet enim et corpus suam mentem, sicut et animam suam: sicut testatur Apostolus, de mente quidem animæ dicens hoc modo: *Igitur ego ipse mente quidem servo legi Dei, carne autem legi peccati* (Rom. 7. 25). De corporis autem mente sic: *Inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput* (Col. 2. 18. 19). Similiter et de manu, vel de pede. Dextra manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus voluntas corporis est. Hæc autem corporea manus non est manus, sed organum manus illius. Nisi enim voluntas, aut bona, aut mala, moverit eam, ad nihil movetur. Dextra itaque manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus est voluntas corporis. Ideo enim partes animæ dextra vocantur, corporis autem sinistrae: quoniam anima in arbitrio suo creata est, ad quod voluerit declinare, sive ad bonum, sive ad malum: et sub lege iustitiæ creata est, ut recta videat, recta audiat, et agat, et ambulet. Partes autem corporis sinistrae dicuntur, quia non est in arbitrio suo creata caro, ut, sive ad bonum, sive ad malum declinare voluerit, possit: sed in malo creata est sub lege peccati, nec potest aut videre, aut audire, aut agere rectum. Sic et omnes sancti dextri dicuntur, peccatores autem sinistri. Unusquisque ergo nostrum habet dextrum oculum et sinistrum: dextrum quidem, mentem animæ, sinistrum autem, mentem carnis; dextram autem manum, voluntatem animæ, sinistram autem, voluntatem carnis. Quando ergo ex passione carnis concupiscimus sicut homines, animo autem resistimus concupiscentiæ nostræ, sinister oculus scandalizat nos: id est, mens carnis; non mens animæ. Sinistra manus scandalizat, et non dextra: id est, voluntas carnis, non voluntas animæ. Vide nunc quia non jubet carnis mentem ejicere, vel carnis præcidere voluntatem. Nec enim fieri potest, ut caro aliquando cesset a desiderio malo. Desideria autem carnis retinere quidem possumus, ut non faciamus quod desiderat caro: præcidere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito animæ volumus malum, tunc dextra manus, id est, oculus dexter nos scandalizat, et dextra voluntas. Hunc oculum et istam manum præcidere jubet, quam et possumus præcidere: quoniam anima in arbitrio suo est, ut ad quod voluerit, valeat declinare. Caro autem non in arbitrio suo est, sed in malo: vendita est sub peccato, et non potest bonum velle. Ideo autem caro sinistra dicitur, anima autem dextra, quoniam caro ad tentationem nobis creata est, anima autem ad salutem. Hæc est, sicut arbitror, loci istius interpretatio vera. Possumus tamen et alium invenire colorem. Respectus vel consideratio mentis oculis est animæ, videlicet voluntas alicujus operis faciendi, et movens manum ad aliquod opus. Manus animæ

est secundum ea quæ diximus. Utpote erat mulier quædam religiosa, vel virgo, vel vidua: respectu eam consideravi, et dixi: Debeo visitare illam mulierem assidue, ut si quid religionis ignoret quasi mulierem, instruam eam, et confirmem ipsam in ipso bono proposito ejus. Bonus respectus est iste, et dexter oculus: sed dum assidue visito eam, decidi in hunc quem desiderii ejus: et ille bonus respectus meus, et dexter, factus est mihi in scandalum. Quid ergo oportet fieri? Ejicere talem illum respectum bonum, qui generaturus est mihi malum. Aut sic. Vidi eam phanam quamdam, et dixi, Debeo illam in domo mea accipere, et educare, donec veniat tempus nubendi: et vadens cepi ei subministrare quæ necessaria erant. Bonum opus hoc, et dextra manus hæc est: sed de causa subordinationis video eam, decidi in laqueum desiderii ejus: et illud bonum opus meum, et dextra manus facta est mihi in scandalum. Vel ita. Videntes me quidam agere sicut aliter cum ea, scandalizati sunt, dicentes: Quid sibi vult hoc esse, quod iste sic familiariter loquitur cum puella? Oportet ergo præcidere tale opus bonum, quod vel mihi vel alteri generat malum. Nam et quod alteri generat malum, mihi generat: quia per me factum est, ut alter scandalizaretur in me. Et hæc propositio gratia diximus: verum tamen generaliter omne bonum, quod vel nos vel alios scandalizat, præcidere debemus a nobis. Nam quale est illud bonum, ex quo nascitur malum? Melius est enim, ut sine uno respectu aut uno opere bono salvemur, quam ut, dum omnia opera bona voluerimus facere, cum omnibus pereamus. Sed et alii aliter interpretantur hunc locum. Vult, inquit, Christus, ut non solum de periculo nostri peccati curemus, abstinentes nos ab omni concupiscentia mala, sed etiam ne vel proprii nostri, vel aliqui ad nos pertinentes, turpe aliquid agant. Utpote, habes aliquem vel filium, vel fratrem, vel amicum, qui sic bene aspiciet res tuas, quasi proprius oculus tuus, et habes eum pro oculo dextro. Aut habes aliquem, qui sic procurat res tuas, quasi propria manus tua, et est tibi quasi dextra manus. Et illum talem si cognoveris aliquid turpiter agere, præcide eum ab anima tua, et projice longe abs te, quia scandalizat te: quia non solum pro peccato nostro, sed etiam pro peccato proximorum nostrorum, quod tamen possumus cohibere, nisi aut cohibuerimus, aut repulerimus a nobis, dabiuntur rationem. Et quoniam omnes Christiani unum corpus sumus, et alter alterius membra: melius est, ut sine uno aut altero membro tali salvemur, quam ut, volentes illos tales habere, et ipsi pereamus cum eis. 31. *Dictum est antiquis, Si quis vult dimittere uxorem, det illi libellum repudii*. 32. *Ego autem dico, Si quis dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mæcham. Et si quis dimissam duxerit, mæchatur*. Nunc tertium mandat mandatum, minimum apud indiscipulatos et lascivos, qui nullum astimant esse peccatum, uxorem dimittere dato libello repudii, sine quo neque stare potest legis mandatum. Quomodo? Quando primum Moyses filios Israel eduxit de Ægypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem Ægyptii. Propter quod more gentium contingebat, ut vir odiret uxorem. Et quia dimittere illam non permittebatur, paratus erat interficere eam. Aut si non interficiebat propter timorem legis, tamen assiduis cruciatibus affligebat. Ideo jussit dari repudium, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali peioris: ne dum facere malum ventantur, facerent pejus. Ergo propositum fuit legis repudium dare mandantis, ut ne homicidium fiat. Numquid in facto solo fit homicidium? nonne et in voluntate? Et coram hominibus quidem in facto fit homicidium, coram Deo autem in voluntate. Sicut enim qui irascitur fratri suo sine causa, etsi non potuerit occidere eum, occidit eum tamen in corde suo: sic et qui concupiscit mulierem, etsi non habuerit eam, adulteratus est eam in corde suo, quia voluntas ejus impedita

st, non correcta. Sic qui odit uxorem suam, excepta fornicationis causa, et sic eam odit, ut dimittat eam, et nisi haberet licentiam dimittendi eam, occidet eam : in corde suo occidit eam, quantum ad Deum, quia opus homicidii defuit ei, non occidendi voluntas. Vides ergo quia lex præcipiens dari repudium, opus homicidii percipit, non peccatum? Et non solum homicidii crimen non sustulit, quantum ad Deum, sed etiam alterum dimissionis introduxit peccatum. Quoniam libellus repudii testimonium est soluti conjugii, numquid justitia solvendi conjugii? Propterea, dato repudio, solum quidem conjugium publicatur, peccatum autem solutionis magis exaggeratur. Tamen cum de irascente sine causa, et de concupiscente faceret verbum, competenter intulit mandatum de uxoris non dimittendis. Si enim qui nascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio : quoniam non erit reus, qui sine culpa fornicationis sic odit uxorem, ut etiam dimittat eam? Sed dicis, Multas habet culpas uxor mea. Quid enim? tu autem sine culpa es? Si enim extraneorum vitia supportare lehemus, dicente Apostolo : *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi (Gal. 6. 2)* : quanto magis debemus uxorem? Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, adulteratur eam in corde suo : quomodo non pro adulteriis condemnatur, qui dimittens uxorem, occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut et illa adulteretur in alterum, et alter in illam? Nam vir Christianus non solum se coinquinare non debet, sed nec aliis coinquinandi se occasionem præbere. Alioquin illorum crimen ad istius redundat peccatum, qui aliis committendi criminis factus est causa. Vide etiam, quia qui secundum legem repudium dat, quatuor committit iniquitates. Primam, quia quantum ad Deum existit homicida : secundam, quia dimisit non ornicanem; tertiam, quia fecit eam adulterari; quartam, quia et accipiens eam, fecit adulterium. Nullum autem horum committitur, ubi servatum fuerit Christi mandatum. 35. *Item dictum est, Non perjurabis: eddes autem Domino juramenta tua. 34. Ego autem dico, non jurare omnino, etc.* Ecce quartum mandatum, quod minimum putant avari, qui bene jurare non putant esse peccatum, sine quo non potest stare regis mandatum. Nam nisi juramentum interdicitur, non possunt amputari perjuria. Ex juramento enim perjurium generatur. Nemo est enim, qui frequenter urat, et non aliquando perjuret. Propter hoc admonet Salomon : *Non assuescas juramento os tuum; multis enim casus in illo (Eccli. 23. 9)*. Sicut enim qui acit consuetudinem multa loqui, necesse est ut aliquando et importuna loquatur, et qui facit consuetudinem frequenter manu sua percutere, necesse est ut aliquando et injuste percutiat : sic qui facit consuetudinem jurare in rebus idoneis, frequenter et in rebus superfluis etiam nolens consuetudine trahente perjurat. Nam omnium rerum consuetudinem, quando voluerimus quidem, tunc facimus, sed non quando volumus, tunc repellimus eam. Et qualis est contra urantes Dei sententia, docet Salomon : *Vir, inquit, multum jurans, non exiet plaga de domo ejus (Ibidem. 12)*. Si ergo a jurantibus plaga non recedit, quomodo a perjurantibus aliquando recedet? Dic mihi, amice, jurando quid proficis? Nam si adversarius tuus rederet bene te juratum, numquam te jurare compelleret : sed quia perjuratum te aestimas, ideo te jurare compellit. Et cum juraveris, non quasi in veritate juramenti tui placatus tacet, sed quasi in damnatione perjurii tui vindicatus recedit. Juramentum enim nunquam bonum exitum habet. Quidam enim aestimabunt te avaritiæ causa jurasse, quidam autem et perjurasse. Qui autem de te bene voluerint suspicari, et perjurasse e non credunt, tamen in veritate te jurasse affirmare non possunt. Nemo autem potest defendere te et religiose egisse. Ideoque jurans, inimicis tuis in opprobrium venis, amicis autem tuis in suspicionem. Sed forte dicis, Quid faciam? Non mihi credit, nec vult

credere nisi juravero. Acquiesce magis pecuniam perdere, quam salutem. Pretiosior tibi videatur anima tua, quam res tua. Si rem aliquam perdideris, vivere potes : si Deum perdideris, quomodo vives? An nescis quia quod invitus amittis propter Dei timorem, majorem mercedem habes pro illo, quam si eleemosynam dedisses? Quia quod cum majore colloctatione facimus, pro illo dignius coronamur. Ecce, amice, admoneo te, ne aliquando hominem jurare compellas. Sive existimas eum bene juratum, recede ab eo : sive existimas eum male juratum, magis recede ab eo : quia etsi ille bene juraverit, tu quantum ad conscientiam tuam perjurii illius factus es causa, quia hoc proposito eum jurare compellis, non ut juret, sed ut perjuret. Si autem bene eum juratum putares, nec jurare compelleres. O insipiens, qui alterum jurare compellis, nescis quid agis. Ille etsi perjuraverit, vel cum lucro perjurat, tu autem sine lucro perjurii illius particeps inveneris. Qui mentiri non dubitat, nec perjurare timet : qui enim mentitur, veritatem in corde suo transgreditur; qui autem perjurat, in verbis suis transit Deum. Quid ergo interest inter Deum transire, et veritatem transgredi, cum et ipsa veritas sit Deus? Hæc sola est differentia, quia veritatem mentientes in corde transimus, perjurantes autem Deum in verbis : nam verbo hominibus satisfacimus, conscientia autem Deo. Ipse Deus, qui perjurare vetuit, ipse et postea non jurare mandavit. Qui ergo in jurando non timet Dei præceptum negligere, nec in perjurando timebit. Quid autem vis? Timet Deum, aut non timet Deum. Si timet, etiam sine juramento non mentitur : si autem non timet, neque cum juramento potest dicere veritatem.

Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. — Audite vos, clerici, qui jurantibus Evangelia sancta porrigitis¹ : quomodo potestis ab illo juramento esse securi, qui semen perjurii datis? Numquid qui ignem portat, unde confletur incendium, alienus est ab illo incendio? Aut qui gladium porrigit unde homicidium committatur, nonne est socius homicidii illius? Sic et qui occasionem perjurii præstat, collega fit perjurii ejus. [Si erat bene jurare justum, juste dicebatis², quia dedimus illis Evangelium ut jurent, non ut perjurent : nunc autem cum sciatis, quia et bene jurare peccatum est, quomodo potestis esse liberi, qui occasionem datis unde peccetur in Deum?] Cesset ignis, et incendium non fit; subtraha gladium, et homicidium non committitur : sic tolle juramentum, et perjurium non fit. Hæc de illis dicta sunt, qui jurant per Deum : eorum autem, qui jurant per elementa, execrabilior iniquitas est. Cælum enim, et terram, et cætera Deus ad ministerium sibi creavit, non hominibus ad juramentum. Ecce enim in lege præcipitur, ut per nullum juretur, nisi per Deum : qui ergo jurat per cælum aut per terram, aut quidquid illud est, per quod jurat, deficiat illud. Propterea idololatram se facit omnis, qui per aliquid aliud a Deo jurat, etiamsi jurare liceret : quia non reddit Domino Deo suo juramenta sua, sed elementis, et sic dupliciter peccat. Primum, quia jurat; deinde, quia deficiat per quem jurat. Et vide quia per singula hanc rationem dat, cur quis non debeat jurare per elementa. *Neque per cælum, inquit, quia thronus est Dei : id est, non Deus. 35. Neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, non dea. Neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis, non magnus rex. 36. Neque per caput tuum, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Ac si dicat : Cujus momenti es, ut per te jures? numquid potestatem habes vel unum capillum album facere, aut nigrum? Sive ergo per filios suos juret quis, sive per se, sive per aliquem, meliorem facit illum, quantum ad se, quam Deum. 38. Audistis quia dictum est anti-*

¹ v. d. et Editi in marg., *sancta portatis... qui sanctum perjuris datis.*

² v. d., *Si erat bene jurare, juste dicebatis, etc.* Moneatur in margine Editorum hæc abesse a quibusdam exemplaribus.

quis. *Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo.* Quintum mandatum minimum, quantum ad homines crudeles, qui peccare se non arbitrantur, si reddiderint mala pro malis, non considerantes, quæ reddiderint illi quod fecit. Si ergo fortiter irasceris, patientius age, ut melius vindicaria, scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam etsi infidelis non est, certe sæcularis est. Et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut perdas res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si enim rem perdidideris propter Christum, Christus tibi rem restituere potest : si autem propter rem perdidideris Christum, res tibi non potest restituere Christum. Deinde necesse est, ut humilites te coram iudice, et subditus illas illi propter necessitatem causæ. Et forsitan qui propter Deum non fueras te humiliatior, humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosior quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocumque modo victor existas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter ut et tu aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ tuæ adesse festines. Et si ab initio consilium non habuisti, ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversiæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore eotendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum, ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Hæc Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilius putat rem dimittere, quam in iudicio introire, hoc cogit, quia difficilius est de iudicio sine peccato exire. Facilius est enim ante iudicium rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avaritiæ te compellit, post ingressum etiam causa pudoris. Et qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Joseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum meliore pallio castitatis : sic et tu projice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento justitiæ, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde si viderint infideles te Christianum pro injuriis injurias rependere graviore, pro terrenis facultatibus, et usque ad perniciem animæ sæcularia pulsare iudicia contra directorem injustam : quomodo credant spem regni cælestis esse veram, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui cælestia sperant. Qui autem terrena magnopere complectuntur, nescio si firmiter cælestia credunt promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percutientem sustinere debemus, auferenti quæ nostra sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut ille qui viderit te injurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vere est certissima spes Christianorum in cælis, pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni fritione vitæ istius carnalis. 41. *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : quod non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

te amplius vindicare, quam Deus erat te vindicaturus? Ideoque si repercusseris eum, perdidisti vindictam, quia te ipsum vindicasti : et liberasti eum a manibus Dei, quia reddidisti illi quod fecit. Si ergo fortiter irasceris, patientius age, ut melius vindicaria, scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam etsi infidelis non est, certe sæcularis est. Et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut perdas res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si enim rem perdidideris propter Christum, Christus tibi rem restituere potest : si autem propter rem perdidideris Christum, res tibi non potest restituere Christum. Deinde necesse est, ut humilites te coram iudice, et subditus illas illi propter necessitatem causæ. Et forsitan qui propter Deum non fueras te humiliatior, humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosior quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocumque modo victor existas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter ut et tu aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ tuæ adesse festines. Et si ab initio consilium non habuisti, ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversiæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore eotendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum, ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Hæc Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilius putat rem dimittere, quam in iudicio introire, hoc cogit, quia difficilius est de iudicio sine peccato exire. Facilius est enim ante iudicium rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avaritiæ te compellit, post ingressum etiam causa pudoris. Et qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Joseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum meliore pallio castitatis : sic et tu projice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento justitiæ, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde si viderint infideles te Christianum pro injuriis injurias rependere graviore, pro terrenis facultatibus, et usque ad perniciem animæ sæcularia pulsare iudicia contra directorem injustam : quomodo credant spem regni cælestis esse veram, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui cælestia sperant. Qui autem terrena magnopere complectuntur, nescio si firmiter cælestia credunt promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percutientem sustinere debemus, auferenti quæ nostra sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut ille qui viderit te injurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vere est certissima spes Christianorum in cælis, pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni fritione vitæ istius carnalis. 41. *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : quod non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

num vadis, putat te hominem qualemcumque fuisse, et non poenitet, quia te angariavit: si autem amplius vadis, intelligit, quia servus es Dei, et ideo incipit illum poenitere, quia vel unum te angariavit; et hoc tuum additamentum non fit illi majus auxilium, sed poena prioris audaciæ. Deinde si illum quidem diabolum excitavit ad te angariandum, et tu videns ibi injuriam fieri, et aut verbis illicitis contradicias, ut factis non bonis resistas: et lucrum sanctitatis, quod multis forsitan bonis operibus acquisisti, propter lolorem modicum perdis. Quid ergo? Unum vade, et satisfacias homini; alterum vade, et te ostendas, et illum castiges; tertium, ut diabolum superabundanter confundas. Deinde hæc omnia mandata in pauperis persona conveniunt: dentem autem hominis livitis et potentis quis excutit? Utinam ille alterius non excenteret. Tunicam divitis et potentis per calumniam quis tentat auferre? Utinam ille per calumniam alterius non auferret! Divitem et potentem quis angariat? Utinam ille alterum non angariaret! Ergo dives infructuosus est. Et quomodo adimpleat justitiam legis, et gratiæ, ut fiat servus Dei perfectus? Quomodo? Si quis mutuum pecuniam petierit ab eo, let illi. Lex enim est, ut alterius non tollas, etsi tunc non des. Gratiæ autem, ut alterius non tollas, et tunc les. Qui ergo mutuum pecuniam dat, et legem implet et gratiam. Nam qui de suis libenter dat, et multo magis alterius bona non tollit. Dives ergo per patientiam non potest tentari, neque probari, quia nemo illi cito violentiam facit: in largitate autem tentatur, atque probatur. Item pauper per largitatem non potest tentari et probari, quia non habet unde largiatur, et deo per patientiam tentatur, atque probatur, si benignitas ejus per injuriam non mutatur. Denique si veritatem considerare volumus, et intelligere rationem: quia divitiarum nostrarum non sunt nostrarum, sed Dei. Deus enim dispensatores nos divitiarum voluit esse suarum, non dominos: et ideo cui voluerit, dat eas; et a quo voluerit, tollit: illud proprie nostrum est, quod in nostra est potestate habere, si volumus. Quomodo autem nostrum dicatur, quod etsi volumus, habere non possumus, nisi nobis fuerit datum? Deinde considera, ut quid tibi magis divitias credidit, quam illi? Numquid ex alia massa luti te fecit, ex alia illum? et pro te Christum tradidit, pro illo autem aliquem angelorum? Si per omnia sic illum diligit, quomodo te, non ideo dedit tibi divitias, ut habeas eas, sed ut centeris in eis. Ideo admonet Apostolus: *Divitiis hujus mundi præcipe non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed largos esse communicatores bonorum* (1. Tim. 6. 17). Nam pauper in sanctitate melior est, quam tu in rebus sæcularibus. Tuæ res proficiant ad illius sustentationem ip hoc sæculo, ut et illius sanctitas proficiat ad tuam sustentationem in illo: sicut ulmus infructuosa dat humorem vitæ, et vitis pro se et pro ulmo profert fructum. Ergo jubet nos Christum mutuum dare pecuniam, non tamen sub usuris: quia qui sub usuris mutuum dat, in prima quidem facie sua videtur dare, revera autem non sua dat, sed alterius tollit. Nam videtur quidem necessitati succurrere, revera autem in majorem mittit necessitatem. De uno vinculo solvit, et multis vinculis alligat: et non propter justitiam Dei dat, sed propter proprium lucrum. Similis enim est pecunia usuraria aspidis morsui. Sicut enim qui ab aspidem percutitur, quasi delectatus vadit in somnum, et sic per suavitatem soporis moritur: sic et qui accipit sub usuris, pro tempore delectatur, quasi qui beneficium accipit: et sic per suavitatem beneficium non sentit quomodo captivus efficitur. Nam sicut venenum aspidis latenter per omnia membra discurrit, et corrumpit: sic usura per totas facultates ejus discurrit, et convertit eas in debitum. Sicut enim fermentum modicum, quod mittitur in multam farinam, totam conspersionem corrumpit, et trahit illam, et facit illam totam fermentum: sic quum usura in domum alicujus intraverit, totam substantiam ejus ad se trahit, et convertit in debitum.

Homilia decima tertia ex cap. quinto.

43. Audistis quia dictum est antiquis, *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18). 44. Ego autem dico vobis, *Diligite inimicos vestros*. Ecce sextum mandatum legem adimplens, minimum apud homines odibiles et invicem odientes, qui inimicum odire debere improba voce pronuntiare non erubescunt. Quod si justum fuisset inimicos odire, Deus te inimicum ex gentibus numquam in suam suscepisset dilectionem. Ille pro te et Filium suum per omnia humanæ compassionis opprobria tradidit¹ usque ad mortem, ille te inimicum suum adoptavit, coheredem Unigenito suo fecit, et tu vel nudam dilectionem inimico tuo reddere non vis? Quid tamen mirum, si grave illis videatur inimicos amare, qui nec amicis suis sinceram conscientiam servant? Nam cum sit mundus iste scandalis plenus, si amici voluerint diligere tantum, non poterunt invenire quos diligant. Hodie enim iste illum offendit in re tali, cras ille istum offendet in altera re, et ita fit, ut si decreverit homo inimicos suos odire, necesse est ut odiat omnes, et odiat ab omnibus. Vides quia sicut ex ira homicidium nascitur, et ex concupiscentia adulterium: sic ex odio inimicorum præceditur etiam dilectio amicorum. Si autem ad tempus suaves eum quasi inimicum, postmodum victum benevolentia tua amabis eum quasi amicum. Puto quod non tantum pro inimicis nostris Christus illa mandavit, quantum pro nobis: non quia illi digni sunt, ut diligantur ab aliquo, sed quia nos non sumus digni, ut aliquem odiamus. Odium enim spiritus est tenebrarum, et ubicumque insederit, sordidat pulchritudinem sanitatis². Ergo non tantum ideo jubet diligere inimicos, ut illos diligamus, quantum ut a nobisipsis quod malum est repellamus. Et ideo non dicam, si læseris inimicum, sed si oderis eum tantum, amplius tibi nocuisti secundum animam, quam illi secundum corpus. Et illi forsitan nihil nocens odians eum, te autem ipsum sine dubio lædis. Si ergo pepercideris inimico, tibi amplius pepercisti, quam illi. Et si benefeceris ei, tibi amplius præstitisti, quam illi. Iterum commemoro quod superius dixi. Quoniam ignorantibus mysterium naturæ humanæ impossibile videtur diligere inimicum. Et vere impossibile est, quantum ad carnis naturam, quia passionibus subjacet: quantum autem ad animam, possibile est, quia proprii judicii est ideo: et regere et retinere potest carnem a passionibus. Numquam enim anima passibilem regeret carnem, si ipsa passionibus esset subjecta. Puto autem, sicut illud quod dictum est: Ego autem dico, Non concupisces: non loquitur Deus ad carnis naturam, quæ non potest fieri ut non concupiscat quod suum est: sed ad animam, quæ non concupiscere potest. Nam quando quis corporalibus quidem motibus excitatur, voluntas autem illius non inclinatur, ut faciat opus quod facere instigatur, sed stabili proposito, continentia et operatione justitiæ, irrationabiles motus corporis frangit, et si corpore concupiscit, animus ejus non concupiscit; si autem consenserit exple-re quod cogitat, tunc vere dicitur animo concupiscere: sic et in hoc loco: caro quidem inimicum suum diligere non potest, quemadmodum nec est possibile, ut injuriam non sentiat sibi illatam; anima autem inimicum diligere potest, quia dilectio vel odium carnis in sensu est, animæ autem in intellectu. Propterea anima quidem secundum rationem vertitur, caro autem invertibilis in passione tenetur: quoniam anima libera est, et sub principatu Dei est; caro autem captiva est, et sub principatu diaboli est, sicut et mundus qui in maligno positus est, quoniam et ipsa caro de mundo est. Quando ergo nocemur ab aliquo, etsi odimus eum, non tamen exsequimur odium nostrum, considerantes Dei justitiam, sed magis confringentes motus doloris nostri, et benedicimus ei, et benefacimus.

¹ V. D. et Editi in marg. *opprobriis tradidit.*

² Idem in marg. *pulchritudinem sanctitatis*, quæ lecto quadrat.

quia caro quidem nostra odit inimicum suum, quæ nocita diligere non potest, anima autem diligit inimicum. Alioqui si unusquisque motus suæ carnis consideret, nullum bonum facere invenitur: quia omne bonum, adversante carnis natura, contradicentibus nobis ipsis explemus. Deinde qui te innocentem injuriatur, si incipias considerare quomodo a diabolo possidetur et agitur, quomodo voluntatem suam adimplet per ministerium ejus, non solum non irascaris ei, sed adhuc misereberis ejus: miseratio autem excitat affectum¹. Vis ergo diligere inimicum tuum? Si injuriam pateris, noli injuriam præsentem aspiceret, sed considera gloriam, quam pro mercede in judicio consequenturus es. Si æquanimitè supportare volueris, si damnum passus fueris, noli hoc damnum aspiceret, sed illud patientiæ lucrum. Illis enim totum videtur difficile, qui retributionem non sperant futuri judicii. *Et benefacite eis, qui oderunt vos.* Sciens Dominus, quia carnis dilectio ex beneficiis carnalibus nascitur, ubi non fuit prius, et nutritur etiam, ubi fuit prius: ideo jubet nos benefacere inimicis, ut eorum odia nostris beneficiis compescantur. Si enim dando et accipiendo amicitia nascitur, quæ non erat prius: consequenter et odium, et omnis inimicitia beneficiorum assiduitate compescitur. Ergo benefacite odientibus, ut ex vestra benevolentia ipsi se judicent, quia injuste vos odiant. *Orate pro calumniantibus vos.* Orantes pro inimicis, non tantum illos, quantum nos commendamus Deo: et magis exaudimur pro inimicis orantes, quam pro nobis. Qui enim pro se orat, non gratiæ opus exsequitur, sed naturæ. Quis enim pro se non orat? Qui autem pro inimico suo orat, digne exauditur, quia gratiæ opus exsequitur. 45. *Ut sitis filii Patris vestri.* In quo enim alio cognoscetur quia filii sumus Dei, nisi fuerimus similes Deo? Filii enim carnales frequenter simulantur carnalibus patribus, in facie, aut in loquela, aut in risu, aut in aliquo corporis signo: filii autem spirituales in sanctitate. Et illi quidem etsi similes fuerint, laudem nullam merentur, et si dissimiles, nullam vituperationem: quia non est in potestate hominis quem accipiat corporis qualitatem. Filii autem Dei, si quidem similes fuerint, laudandi sunt: si autem dissimiles, nimis vituperandi, quia in potestate unusquisque est mensura faciendæ justitiæ. 46. *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* Qui amicos diligit, propter se diligit, non propter Deum, et ideo nullam habet mercedem: delectat enim eum ipsa dilectio. Qui autem inimicum suum diligit, non propter se diligit, sed propter Deum: ideo magnam habet mercedem, quia contradicit motibus suis. Ubi enim labor seminatur, illic metitur fructus. 48. *Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.* Qui diligit amicum, peccatum quidem non facit, justitiam autem non operatur. Dimidium enim bonum est, hominem discedere a malo, et non sequi bonum: perfectum est autem, ut non solum fugiat malum, sed etiam faciat bonum. Ideo dicit, Perfecti estote, ut et amicos diligatis propter peccatum vitandum, et inimicos propter justitiam habendam: quoniam illud de poena liberat, hoc autem ducit in gloriam: nec enim est perfecta Dei imago, quæ non per opera similat Deum. *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum jubet oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Caute posuit dicens, *Super justos et injustos*, non, *Super injustos, ut justos*, quia omnia bona Deus non propter omnes homines dat super terram, sed propter paucos sanctos. Contentus est enim magis, ut peccatores contra meritum suum bonis Dei fruantur, quam ut justis contra meritum suum a bonis ejus fraudentur. Similiter et quando Dominus a peccatoribus irritatur, castigationem suam non propter homines bonos mittit, sed propter solos peccatores: tamen æqualiter et justos tangit, quemadmodum et peccatores. Nam quemadmodum in bonis non separat peccatores a

justis: sic nec in malis separat justos a peccatoribus. In bonis peccatores a justis non separat, ne separat cognoscant se abjectos esse et desperent: in malis justos a peccatoribus non separat, ne separati cognoscant se electos, et glorientur: maxime cum nec malis bona prosint, sed noceant magis, nec bonis mala noceant, sed prosint magis. Nam male viventes dum bona percipiunt, ad præjudicium suum percipiunt: et boni dum mala patiuntur, ad lucrum justitiæ eis procedit. 1. (a) *Attendite autem ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* (Cap. vi.) In superioribus Christus mandavit diligere inimicos, benefacere eis. Videns autem quia in ipso beneficio laqueus diaboli latebat inclusus, qui bonorum operum solet perdere fructum: nam vana carnis natura, quemadmodum primum difficilis est ad benefaciendum, ita etsi benefecerit, facilis est ad jactantiam boni operis: propterea et in hac parte nos instruit, dicens: *Attendite vobis ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis*: ut bonum vestrum non ad ministerium vanitatis proficiat, sed ad usum salutis. Quod autem præ omnibus vitiis carnalibus periculosius esse in hominibus intellexit, hoc cautius cavendum mandat, dicens: *Attendite ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis*: quoniam omnia pene mala servos diaboli vexant. Concupiscentia autem vanæ gloriæ non solum servos diaboli, sed etiam servos Dei, et viros fideles impugnat: magis autem servos Dei, quam servos diaboli. Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius locum invenit gloriatio: occasio. *Attendite.* Quid autem attendamus? locum secretum ubi homines non sunt? Sed quid prodest, si in loco quidem homines non fuerint, in corde autem fuerit cogitatio vana? Melius est ergo, ut in corde non sit cogitatio vana, quam ut homines non sint in loco. Si ergo cor nostrum attendere debemus, non oculis carnalibus aspiceret, sed sensu vigilare debemus circa cor: invisibilis enim est serpens et lubricus, quem observare jubemus, et latenter in sensus ingreditur, et seducit. Ideo enim non potest caro sordida aspiceret, sed anima munda. Secretum enim in loco mundo et specioso, si modica sordis fuerit, de longe apparet: si autem ipse locus sordidus fuerit, quantumvis stercoris jaceat ibi, non apparet: nec enim potest requiri, si est ibi aliquid stercoris, ubi totum est stercus: sic et in corde mundo si surrepto inimici successerit, mox cor suum homo rectus discernit, quia a spiritu alieno pulsatur: si autem cor fuerit iniquitatibus plenum, suggestionem diaboli in se facile non intelligit. Quomodo enim introitum ejus intelligat, qui semper in eo est? Ideo et ante præmisit, dicens: Ne irascaris, ne concupiscas, ne jures, ne malum pro malo reddas, ne odias proximum tuum: quoniam qui malis omnibus istis subiectus, cor suum non potest attendere, nec intelligere diaboli seductionem in eo, quia in veste candida macula cito apparet, nigra autem vestis etsi tota sordidata fuerit, non cito apparet. Et quomodo non potest fieri, ut coram hominibus eleemosynam faciatis, aut facientes non sentiamus? si præsentem aliquo occurrerit pauper, quomodo detur ei absconse? Nam etsi non videtur quod datur, tamen videtur quia datur, ducendo eum secreto.

Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inhibetur. — Sed considera, quia non dixit tantummodo, *Ne coram hominibus faciatis*: sed addidit, *Ut videamini ab eis.* Qui ergo non ideo facit, ut ab hominibus videatur, etsi coram hominibus fecerit, tamen non videtur coram hominibus fecisse. Ergo si sic facere eleemosynam non est possibile, ut nullus videat, aut sentiat: tamen eo proposito facere, ut non ab hominibus videamur, possibile est. Dicit enim Dominus: *Sic luceat lumen vestrum*

¹ Editi in marg. et Codex V. D. *aliquid mundum.*

(a) Hic incipit Homil. XII in Codice RR. PP. Carthusiano-rum Vallis Dei.

¹ Idem in marg. *creat affectum.*

oram hominibus, ut videant homines opera vestra bona, etc. (Math. 5. 16). Sicut ergo accensa lampas abscondi non potest: sic nec opus justitiæ potest celari. Ergo non eleemosyna ingrata est ante Deum, quæ hominibus visa fuerit, sed quæ ideo facta fuerit, ut ab hominibus videatur. Uputa, omnis homo qui aliquod opus facit, cujus causa facit id quod facit, in corde suo illius aspicit et personam. Ecce facis epistolam, ut aliquem salutes amicum; quamdiu scribis,emper in corde tuo amici illius vides personam, propter quem scribis epistolam. Item artifex tenens opus in manu, semper eum præ oculis suis habet, qui ei opus commisit faciendum, dum cogitat quonodo illud facere mandavit: sic et qui propter Deum eleemosynam facit, neminem videt in corde suo, nisi personam Dei tantummodo, propter quem facit. Ideo etsi e venerit ut quibusdam præsentibus faciat, tamen nemo ejus homines illos non videt, etsi ipse videatur ab eis. Numquam transisti per viam aliquid cogitans, et a multis quidem hominibus visus es, ipse autem nullum vidisti, intendens in id quod cogitans? Quia animus sine corpore apud seipsum potest videre quod cogitat, corpus autem sine animo nihil potest videre. Ergo similiter et e contrario fieri potest, ut quis, nullis præsentibus, eleemosynam faciat, et tamen, præsentibus hominibus, videatur fecisse; ut puta qui propter homines eleemosynam facit: id est, qui desiderat ut ab hominibus videatur, semper in corde suo personas hominum videt: ideo etsi e venerit ut faciente eo nullus sit præsens, tamen coram hominibus fecisse videtur, quia cor ejus semper hominum personas videbat. *Alioquin non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Et mandatum dat, et peccatum proponit, ut vanitatem humanam etsi non amor justitiæ tenet, vel timor damni refrenet. Scit enim Dominus vanitatis subditam esse carnis naturam: quia omnis homo quantum ad carnem delectatur hominibus apparere. Non enim fieri potest, ut caro nata de vanitate non sit vanitatis amatrix: nec Dominus admoneret nos, ut ne coram hominibus faciamus, nisi scriret omnes homines velle coram hominibus facere. Quis mandat alicui, Ne forniceris, nisi quem intelligit esse lascivum? quis mandat alicui, Nolite inebriari, nisi quem ebriosum esse cognoscit? Sic et admonitio Christi de fugienda vanitate demonstratio est vanitatis humanæ. At tamen mandat, quia etsi caro vana vanitatem desiderat, et terrena conditio gloriam suam quaerit in terra, quia non potest terrestri natura gloriam desiderare cælestem: tamen anima quæ de veritate nata est, potest fugere vanitatem terrenam. Caro animæ subjecta est, non anima carni. Caro enim adversus animam certare potest, vincere non potest, nisi ipsa anima consenserit ut vincatur. Anima autem adversus carnem et certat, et vincit. Ergo et qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: super ejus autem cor cogitatio quidem vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens vanis cogitationibus contradixit, et repulit consilium carnis, ille propter homines non videtur fecisse: quia secundum carnem quidem voluit, secundum animam autem noluit. Et quod cogitavit, passio carnis est: quod elegit, judicium animæ. Nam si propter vanam carnis concupiscentiam dicimus eleemosynam factam esse ingratam, nullum bonum hominis acceptabile potest esse ante Deum, cum nullum bonum libere homo facere potest, sed semper contra malas concupiscentias carnis certando faciendum bonum. Quis autem est homo castus? numquid qui non concupiscit? Absit: sed qui concupiscentiam suam vincit. Quis est mansuetus? numquid qui non rascitur? Absit: sed qui refrenat iracundiam suam. Sic non ille propter Deum videtur facere eleemosynam, qui humanam gloriam non concupiscit, sed qui humanam gloriam animæ contradictione confringit. Alioquin in omni opere bono nec habemus mercedem, nisi malis contrariis urgeamur per carnem. La

omni enim opere bono scandalum diaboli positum est, sicut scriptum est de dæmonibus: *Juxta semilam scandalum posuerunt mihi* (Psal. 139. 6): ut ipsum bonum non sit securum, si solum: sed juxta malum positum, semper tentatum sit, et probatum. Sicut enim ubicumque fuerit triticum, necesse est ut inveniantur illic et zizania: sic ubicumque fuerit bonum Dei, illic erit et scandalum inimici. Quid ergo? Ecce proposuisti facere eleemosynam, sed ascendit super cor tuum velle hominibus apparere, numquid debes subtrahere manum tuam, ut ne des locum vanæ cogitationi, dicens apud te: *Melius est nec facere bonum, ne tantum inveniar propter homines facere? Absit: sed perlice opus tuum, ne dum vis cogitationi vane resistere, perdas opus bonum. Veniat tibi in mentem, quod Dominus ait de tritico et zizaniis: Sinite utraque crescere usque ad messem, ne eradicantes zizania, simul eradicetis et triticum* (Math. 13. 30). Triticum est enim voluntas bona, quam seminat Deus in homine: zizanium autem est cogitatio mala, quam diabolus seminavit per carnem. Cum ergo omni voluntati bonæ adhæreat et desiderium malum, si volueris malam cogitationem tuam ad plenum tollere, simul tollis et opus bonum. Nam et ipse diabolus eo consilio seminavit zizanium suum in tritico Dei, ut attrita zizania ejus suffocent triticum Dei: aut si quis voluerit diaboli zizanium tollere, simul eradicet et triticum Dei. Numquid et continens, aut virgo, mox ut concupierit, jam cecidit? Tantum plena voluntate non concupiscat, ut velit implere concupiscentiam suam: si autem ex necessitate carnis concupivit, et contradixit concupiscentiæ suæ, non peccavit, sed magis gloriosior est effectus, quia vicit tamquam si non fuisset pulsatus. Quid ergo dicit Scriptura? *Sine ut maturescant utraque: id est, Adimple opus tuum, et duc ad perfectum: et sic illa quidem vana cogitatio quasi zizanium exsiccat, id est, solvitur, evacuat, et perit: bonum autem opus quasi triticum manet.* Nam sic intelliges, si ex voluntate tua fuerit illa vana concupiscentia, aut ex necessitate carnis. Si ex voluntate tua fuit, doles si te facientem eleemosynam tuam nullus aspexit: si autem gaudes postea, quia eleemosyna tua in silentio facta est, scito quia concupiscentia tua non fuit ex animo tuo, sed ex necessitate carnis: et ideo quasi zizanium aruit. Sic et continens concupiscentiam suam probare potest. Si ex animo ejus est quod concupiscit, si etiam postquam transierit concupiscentia, voluntatem habet peccandi: tunc ex voluntate ejus est concupiscentia. Si autem gaudet, quia non prævaluit adversus eum concupiscentia, sed confusa recessit, intelligat, quia zizanium fuit ex necessitate carnis natum, et non fuit animæ ejus voluntas. *Non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Quid enim a Deo accipies, qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur: quod autem propter homines fit, in ventos effunditur, et a nullo speratur. Quid est enim aliud hominum laus, quam ventorum transeuntium sonus? Cessaverunt homines loqui, et perdidit fructum suum, quia propter homines fecit, ut ab eis laudaretur. Quæ est autem sapientia, res dare, et verba vacua comparare: aut certe mercedem Dei contemnere in perpetuum manentem in cælis, et fugientes hominum sermones eligere? Melius est enim non facere quam propter homines facere. Qui enim non facit, etsi in cælo non invenit, vel super terram nihil perdit: qui autem propter homines facit, et in terra perdit, et in cælo non invenit. Vel illum aspice, a quo laudem expectas; quid sentit de te? Ideo te laudat, quia propter Deum te facere putat. Si autem intelligeret quia propter eum facis, non te laudaret, sed vituperaret magis. Quid ergo illi placere festinas, qui si te aliquando intellexerit, deridebit? Sic est homo, qui propter homines facit bonum: sicut mer-

¹ V. D. et Editi in marg. *fugitivos hominum.* Utraque lætio quadrat.

cenarius malus, qui intra tempus locationis suæ comedit omnes mercedes suas: cum autem tempore completo recesserit, nudus egreditur. Sic ergo vacuus vadit ad Deum, qui mercedem omnium bonorum suorum accipere desideravit in sæculo¹. 2. *Tu ergo cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ.* Vere enim subresponsor est, qui propter homines facit. Aliud enim habet in corde, et aliud monstrat in opere. In facie quidem propter necessitatem hominum facit, et videtur misericors: in corde autem propter vanam gloriam suam agit, et est vanæ gloriæ mercator. Tuba enim est omnis actus vel sermo, per quem operis jaetantia demonstratur. Puta, qui quando videt aliquem præsentem, facit eleemosynam, extra autem non facit: hoc tuba est, quia per hoc ejus jaetantia prædicatur. Item qui intercedente aliquo facit eleemosynam, ubi autem non est intercessor, non facit: hæc consuetudo mala tuba est. Item qui si viderit honestiorem personam, quæ potest referre, dat ei: obscuro autem, et alligato pauperi passionibus nihil dat: et hoc tuba est, etiam si in loco secreto fecerit, eo tamen proposito, ut laudabilis videatur: primum, quia fecit, secundo, quia absconso: ipsa absconso tuba est eleemosynæ ejus, et quicquid illud fecerit homo, per quod appareat, aut vult apparere, quia fecit, tuba est: quia per illud ipsa eleemosyna dum sit, clamat de se. Ideo non tantum locus, nec actus secretus servandus est, sed magis voluntas secreta. Nam in omni actu carnali diabolus fraudem facere potest, in sola conscientia non potest fieri dolus: quia hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Numquid non intelligit homo hoc esse vanum, quod ab hominibus vult videri? Sed cogitur amare quod intelligit vanum. Quid miserius quam natura humana? Omne animal potest amare quod sibi intelligit bonum, et odire quod intelligit malum: solus homo, quod intelligit malum, amare cogitur, et odire quod intelligit bonum: quia duas habet in se adversantes naturas. Quod carni placet, animæ displicet; et quod animæ placet, carni displicet: ut, sicut ait Job, omnis vita nostra tentatio sit. Quod si omnis vita nostra tentatio est, omnis vita nostra et lucrum est. 3. *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Jamdudum significavimus hæc omnia ad animam dici, non ad carnem, quod hic sermo manifeste declarat. Alioqui quantum ad corpus, quomodo potest fieri ut nesciat sinistra quid dextera faciat, cum ambæ manus in adiutorium sibi invicem sint creatæ, ut altera alteri administret, nec cito inveniatur opus quod una manus sine altera possit implere? Sed secundum quod diximus supra, dextera manus est voluntas animæ, semper ad bonum contendens; sinistra autem voluntas carnis, semper Deo contraria. Nesciat ergo carnis voluntas, quod facit voluntas animæ. Quando ergo voluntas est nobis faciendi eleemosynas propter Deum, voluntas est animæ, et dextera manus nostra. Si subeuntem nobis voluntatem vanam, ut ab hominibus videamur, id est voluntatem carnis, et manum sinistram represserimus, nescit sinistra voluntas quid facit dextera. Si autem subeunt hujusmodi¹ vanæ voluntati consenserimus, conjungimus sinistram voluntatem dextræ, et dextram sinistræ: et notum fecimus sinistræ quod dextera operabatur. Aliter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis, Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi: sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextera, infidelis aspiciat, qui est sinistra. Christianus autem si Christianum viderit eleemosynas facientem, non est contra Christi præceptum, quoniam ambo dextera sunt. 4. *Sed sit eleemosyna tua in absconso.* Non tantum in abscondito loco, quantum in abscondito conscientie. Nam si anima citra claustra bonæ voluntatis inclusa sit, corpo-

rales actus nostros abscondere possumus: si autem anima per vanas cogitationes fuerit evagata, nihil prodest actus corporales abscondere: quia sic abscondimus, ut amplius publicemus. *Et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto.* Vide quæ absconsum cordis, non loci significat. Deus enim in absconso cordis est, non in absconso loco. Considera quia non ideo voluit Deus nos in absconso facere, ut non appareat opus nostrum. Alioqui quomodo dicit: *Sic luceat lumen vestrum, ut videant homines opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in caelis est (Matth. 5, 16)?* Sed ut ipse id ostendat. Nam gratius est omne bonum, quod a nobis absconditur, a Deo autem ostenditur. Nam si tu teipsum ostendas, pauci sunt qui te laudent: id est, qui non intelligant, quod tu latere potueris: qui autem intellexerit, vituperat magis, non laudat. Si autem te Deus ostendat, nemo vituperat, nisi forte malus, cui displicet bonum. Impossibile est enim, ut bonum opus hominis in abscondito dimittat Deus: sed in hoc sæculo manifestat eum, et in illo glorificat, quia gloria Dei est. Sicut autem opus malum hominis ad gloriam diaboli est; in eo enim malitiæ ejus virtus ostenditur: sic et opus bonum gloria Dei est; in eo enim gloria ejus ostenditur. Sicut ergo diabolus, qui suggerit malum fieri, ipse manifestat malum: ut puta ipse suggerit adulterium facere, et ipse manifestat adulterium: ipse suggerit homicidium, et ipse publicat homicidium: sic Deus, qui dat bonum fieri, ipse publicat omne bonum in manifesto, id est, in sæculo illo futuro, quia hic merces justitiæ manifesta non potest esse: puta pro bono opere tuo, si te fecerit divitem: quoniam hic non solum boni, sed etiam mali divites sunt, magis autem mali quam boni, ideo merces justitiæ in divitiis non apparet. Si tibi dederit habere filios, et filios filiorum, qui etiam in bonis et malis indifferenter et boni et mali inveniuntur: et ideo justitiæ merces manifesta non potest esse, cum omne bonum, quod est in hoc sæculo desiderabile, inter bonos et malos commune est: ideo si bonis datum fuerit, non apparet. Illius autem sæculi bona non sunt communia inter bonos et malos, sed tantum bonorum. Ideo cuiuscumque illic benefecerit Deus, manifestum est quia pro mercede justitiæ suæ meruit illud bonum: nisi forte sic in hoc mundo reddit in manifesto, faciens eum omnibus manifestum, et glorificans eum, ut omnes, cognoscentes eum Dei hominem esse, venerationem eum. Aut si secundum opera æstimetur, et status bonorum mundi istius: ut puta, multi incurrunt mala, et boni et mali in sæculo isto: unde intelligimus quis tentatur in eis quasi bonus, et quis punitur quasi malus, secundum opera. Si cujus enim opera videamus bona, scimus quia tentatur quasi justus: cujus autem mala, dicimus quia punitur in eis, quasi peccator. Sic et bona mundi videmus et peccatores habere, et interdum justos: propterea secundum opera est manifestum. Quoniam malus quidem, si bona in hoc mundo fuerit consequutus, dicimus quia nutritur hic inde iniquitas ejus, ut illic intereat gravius. Si autem bonus, dicimus quia reddidit ei Deus mercedem justitiæ suæ. 5. *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant stare in synagogis.* De oratione sermo est nobis, quam solam quasi spirituale talentum anima offert Deo de visceribus suis. Omnem enim justitiam, quam facit homo, secundum potentiam suam facit, et de potentia sua profert: solam autem orationem secundum fidem suam facit, et ex fide sua profert. Vis autem scire quam pretiosa sit oratio? Nulla justitia thymiamati assimilatur, nisi oratio sola: sicut in revelatione Joannis ostenditur, quomodo magnus angelus ante conspectum altaris processit, habens in manu thuribulum incensi odoramentorum, et dictum est ei: *Istæ sunt orationes sanctorum (Apoc. 8, 3. et 5, 8).* Sicut enim thymiana bene confectum delectat hominum odorantem: sic oratio justii suavis est ante Deum. Vis

¹ in margine conjectum est, *nugus mundi.*

¹ idem in marg. *gratia ejus ostenditur.*

autem scire dignitatem ejus? Mox ut de ore processerit, suscipiunt eam angeli manibus suis, et offerunt ante Deum, sicut dicit archangelus ad Tobiam: *Ego sum, qui orationem tuam obtuli ante Deum* (Tob. 12. 12). Vis scire virtutem ipsius? Oratio trium puerorum fecit, ut ignis ardens non adureret eos, sed delectaret: ut flamma quidem videretur in specie, umbraculum autem esset in opere suo. Quanto ergo gloria est, tanto caute servanda est, ne propter homines facta vilescat. *Qui amant in synagoga orare*. Putas quia in synagoga vetat orare. In conventu hominum? Sed eo proposito in conventu hominum vetat orare, ut videatur a conventu: alioquin in conventu fidelium orare laudabile est, sicut dictum est: *In ecclesiis benedicite Dominum*. Et iterum: *Adorate Dominum in regia sanctu ejus* (Psal. 67. 27 et 28. 2). Puto autem et hoc ad eum non refert Dominus, sed ad propositum orantis: quoniam qui sic orat, ut videatur ab hominibus, mens illius non Deum aspicit, sed homines, qui sunt ibi, et videtur sibi in medio multorum orare. Ille talis quantum ad propositum suum in synagoga orat. Ejus autem orantis mens solum aspicit Deum, si in illa hora est mens ejus, quasi nullam habeat circa se, quia mens illius nullum videt, qui propter neminem orat. Et ideo quamvis in synagoga orat, tamen in secreto ipse se videtur orare. Deinde ut orans nihil novum faciat, quod aspiciant homines: nec quis voce clamet, ut audiat ab aliis, nec expandat manus suas, ut Phariseus in templo, ut videatur a multis: neque pectus suum aperte percussit, sed absconse sicut publicanus in templo, neque impudentes oculos tollat ad caelum, ut notabilis fiat: et ita quem nemo audit clamantem, nemo aspicit tale aliquid facientem, et inter multos stans, in secreto est. *Et in angulis platearum*: Non dixit, In plateis: sed, *In angulis platearum*: ut ne si in plateis oraverint, quasi simulatores religionis vituperarentur, sed in angulis, ut videantur absconse orare. Astuta vanitas! Sciunt enim quia hoc ipsum absconse orare laudabilis est: ideo fingunt se abscondere ut dupliciter laudentur. Primum, quia orant; secundo, quia absconse orant: et amplius se manifestant per hoc ipsum quod se abscondunt. Dic, hypocrita, ut quid vis ut videaris orans? Nonne quia laudabilis res est orare? Ut quid ergo non vis esse laudabilis, qui vis ut lauderis? O insania vanitatis! esse nolunt, quod desiderant apparere. *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam*. Unusquisque ubi seminat, ibi metet: et quod seminat, hoc et metet. Propter homines orant, non propter Deum: sic et ab hominibus, non a Deo laudantur. Mendaciter orant, cum non orent: et mendaciter audantur, cum non sint laudabiles: speciem vacuum religionis vendunt, et verbum vacuum laudis emunt. Sicut oratio eorum Deum non delectat, sic nec laus hominum eos adornat. Quod enim in verbo positum est, tandiu est, quamdiu dicitur verbum: cum autem initum fuerit verbum, finit et bonum, quod positum erat in verbo. 6. *Tu autem cum oras*. Tu qui vis, ut exaudiaris, non ut videaris: qui esse vis laudabilis, non apparere: qui in auribus Dei, non in oculis hominum loqueris. *Intra in cubiculum tuum, et claude ostium tuum*. Ut nemo sit ibi, nisi tu, qui oras, et ille, quem oras: et ne quis tecum sit alter, praeter unum, quem necessarium habes. Testis enim orantem gravat, non adjuvat: quia Deus orationibus non exiit, sed placatur. Alterum dico alterius cordis. Qui ntem ejusdem sunt cordis, etsi multi fuerint oratores, unum sunt, quia unus spiritus orat in omnibus, sicut dictum est: *Omnium autem credentium erat cor unum, et anima una* (Act. 4. 32). Melius haec enim spiritualiter intelliguntur ad animam dicta. Cubiculum enim est cor vel intellectus interior, id est, spiritualis: sicut scriptum est: *Quae dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Intimum autem est sensus carnalis exterior, per quem omnia bona vel mala super animam intrant. Sicut in

Canticis ex persona Ecclesiae Sapientia dicit: *Ecce dicitus meus pulsat ostium*. *Aperi mihi, soror mea, proxima mea* (Cant. 5. 2). Pulsat autem Christus hominem Christianum aut per Scripturas divinas, aut bonas cogitationes super cor ejus inducens: et ille qui suscipit eas, aperit Christo: qui autem expellit, claudit. Jubet ergo ut anima interiori ingrediatur intellectum, quando orat; ut nihil cogitet, nisi de quo orat, et quem orat; ut claudat ostium sensus sui carnalis, ut omnes cogitationes carnales et sollicitudines foras excludat. Si autem orans de carnalibus rebus cogitaveris, non introisti in interiori intellectu, nec clausisti ostium sensus: et ideo tacite cum cogitationibus superfluis anima loquens, orationis perdit tempus. Secundum hoc et illud superius intelligi potest. In media enim synagoga orat, qui in medio multitudinis malarum cogitationum orat, undique mundialibus sollicitudinibus circumdatus. Quando enim orans cogitat de uxore, de filiis, de mancipiis, de domo, de possessionibus, de pecoribus, de militia, de lucro, de capsis, et aliis quae sunt innumerabilia, quae super cor incaute orantis ascendunt: nonne tibi videtur haec synagoga malorum? Omnes enim istae variae species cogitationum diversi sunt immundi spiritus. Quomodo ergo non in media synagoga orat anima tua, quando toi secum immundos spiritus habuerit spectatores et colloquentes? Possumus intelligere et ostium domus os corporis, ut non clamosa voce oremus Deum, sed desiderio tacito. Nam ex clamosa oratione multa mala nascuntur, maxime haec tria. Primum, qui clamose orat, non credit Deum ubique esse, et absconsa audire. Ideo dupliciter Deum honorat, qui absconse orat: primum, quia orat: secundo, quia credit eum absconsa audire, sicut et audit. Nam Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus: quia non est vocis auditor, sed cordis. Secundum autem malum, quod mysteria secretarum petitionum tuarum, quas forte non oportebat alterum scire praeter te et Deum, in auribus bonorum hominum et malorum audiendae committis, et non solum non audiris a Deo, quia indisciplinate orasti, sed adhuc ab hominibus derideris, quibus absconsa tua manifestasti. Tertium vero malum, quia clamose orans, juxta te alterum non permittis orare. Vocibus enim tuis rapis sensum illius ad tuos sermones, et ideo non solum non exaudiris, quia male oras: sed adhuc peccatum colligis, dum orare alios non permittis. Sic ergo ora, sicut audisti in libro Regnorum Annam orantem, quae figuram portabat Ecclesiae, de qua dictum est: *Labia quidem ejus morebantur, vox autem ejus non audiebatur*. (1. Reg. 1. 15.) *Et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi palam*. Ut tunc cognoscant homines quid orasti (a), cum viderint te accepisse quod orasti. 7. *Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt*. Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant daemones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt. Nam neque mala praestare possunt, nisi permiserit Deus. Orant reges mortuos, Jovem, Mercurium, caeterosque, quorum crimina sunt manifestiora quam nomina, qui nec cum viverent, poterant adjuvare. Orant idola insensata, quae nec audire possunt, nec dare responsum. Juste ergo diu clamant ubi qui exaudiat non est. Propterea cum sacerdotes Baal deos suos clamarent propter sacrificia comburenda, deridens eos Helias dicebat: *Clamate, clamate fortiter: forsitan dormiunt dii vestri* (3. Reg. 18. 27). Sic et modo quasi dormientem Deum accusat, qui orationem suam longo sermone prosequitur. 8. *Sci enim Pater vester quid vobis necessarium sit antequam*

¹ V. D., *Ecce frater meus*. Editi in marg., *Ecce fratrum*, quae fortassis est vera lectio, efformata ex voce *ἀδελφός*.

² In margine conjectum est, *fructus*. Hoc melius quadraret.

(a) Sic V. D. et Editi in marg., quae lectio seriei accommodator videtur illa, quam Editi in textu praeferrunt, *quem orasti*.

etatis eum. Si ergo præcognoscit quid volumus, non deo oramus ut exponamus Deo quod volumus, sed ut placeat ei præstare quod desideramus. Et si Deus placandus est, non docendus: non est ei necessaria longa narratio, sed bona voluntas. 9. Sic ergo orabitis vos.

Homilia xiv. ex capite vj.

9. *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum, etc.* Patrem se magis, quam Dominum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum, et spem largam ad impetrandum: quia servi non semper impetrant quod petunt; nec enim semper ex bona conscientia quæ justa sunt petunt. Nam frequenter servi non considerant quid ad utilitatem domini pertinet, sed ad suam; ideo non merentur semper audiri. Filii autem semper impetrant, quia ex bona conscientia quæ justa sunt petunt: nec considerant magis quid ad utilitatem suam pertinet, quam ad patris; ideo semper merentur audiri. Et tu si filium Dei te credis, illa pete quæ et tibi expediunt accipere, et illum decet præstare: si autem semper ab eo petas carnalia et terrena, aut difficile impetras, aut forte nec impetras. Quomodo tibi illa præstat libenter non habenti, quæ etsi habeas, ubique admonet te ut contemnas? *Pater noster. Noster,* dixit, non, *Meus:* libenter audit Deus, quando Christianus non solum pro se, sed pro altero orat. Pro se enim orare naturæ est, pro altero autem gratiæ: pro se orare necessitas rei cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior est autem Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. *Qui es in cælis.* Vult ut sciamus nos Patrem habere cælestem, ut erubescamus nos terrenis rebus subternere, scientes nos Patrem cælestem habere. Sicut enim degener filius ad opprobrium pertinet generosi patris, sic et Christianus injustus ad blasphemiam pertinet Dei justus. Nam sicut per bonos Christianos Deus glorificatur, sic per malos blasphematur. *Sanctificetur nomen tuum.* Quomodo sanctificatur ab homine, qui sanctificat homines? aut quod sanctum est, ut quid sanctificatur? Sed in se quidem sanctum est; hoc autem quæritur, ut sanctificetur in nobis: id est, ut nos illum sanctificemus in nobis, ut cum nos illum sanctificaverimus in nobis, tunc ille nos sanctificet in se. Nam qui non sanctificat Deum, non sanctificatur a Deo. Sanctificamus autem Deum in nobis, quando scientes eum sanctum, timemus, et sollicitè vigilamus, ne forte violentum sanctitatem¹ nominis ejus in nobis per opera nostra mala. Sicut qui præclara veste vestitus est, fugit omnem rem sordidam, ne forte coinquinet eam, et perdat gratiam candoris ejus: sic qui suscipit Deum in corde suo et spiritu suo, sollicitus esse debet, ne forte contamine eum, sciens quia si contaminatus fuerit in nobis, ipse quidem in sua natura incontaminabilis manet: tamen contaminationis suæ injuriam graviter nostro vindicabit interitum.

Regnum Dei quid. — *Adveniat regnum tuum.* Regnum Dei dicitur retributio vel tribulatio, quam accipiunt aut justus pro mercede justitiæ, aut peccatores pro culpa peccati. Regnum Dei dicuntur et sancti, sicut scriptum est: *Et colligent zizania de regno ejus (Matth. 13. 41)*, hoc est, de populo Christiano. Regnum Dei dicitur et justitia, sicut dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti scienti fructus ejus (Matth. 21. 43)*. De omnibus unus est intellectus. Aliud est regem esse, et aliud regnare. Ecce enim Deus naturaliter rex est, sed non in omnibus regnat: nec omnes homines sunt regnum ejus, quia nec faciunt omnes voluntatem ipsius. Nam in iniquis hominibus non Deus, sed diabolus regnat, ejus faciunt voluntatem. Unde sapienter ait Apostolus, dicens: *Adversus rectores hujus mundi tenebrarum harum (Ephes. 6. 12)*. Non dixit, *Adversus rectores hujus mundi,* tantummodo: sed addidit, *Mundi tenebrarum,* quia non

totius mundi sunt domini dæmones, sed tantummodo tenebrarum, quæ sunt in mundo. Tenebræ autem mundi dicuntur homines iniqui: sicut et sancti mundi lux appellantur. Sicut ait Apostolus: *Fiant aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino (Ephes. 5. 8)*. Quia sicut per sanctos Deus ostenditur in hoc mundo, sic per iniquos homines obscuratur. Et potestatem quidem habet Deus in hominibus¹ et perdit omnes si vult, sicut et ipsum principem peccatorum diabolum. Nam sicut diabolus, cum sit in potestate Dei, tamen quoniam quantum ad propositum suum non vult esse Dei, non est de regno Dei: sic et omnes peccatores quamvis sint in potestate Dei, tamen quia nolunt esse sub Deo, non sunt regnum Dei. Nam vere justum regnum est, quando et rex vult homines habere sub se, et cupiunt homines esse sub eo. Quando autem rex per violentiam cogit esse sub se, illud quantum ad veritatem non est regnum, sed tyrannis. Ideo et Deus, quamvis habeat homines in potestate, tamen volentes recipit tantum, ut non sit tyrannus, sed rex. Diabolus plane tyrannus est, quia et nolentes compellit facere voluntatem suam. Quid est ergo quod dicit? Quia interim duo sunt regna in mundo, Dei et diaboli, id est, justus et iniqui: et hoc quæritur, ut tollatur de medio regnum diaboli, id est, iniqui: et veniat tantummodo regnum Dei, id est, justus: et ideo dicit, *Tuum unum regnum adveniat,* quia interim non omnes sunt Dei². Quod tunc fiet, quando omnes iniqui cum principe suo diabolo mittentur in stagnum flammæ inferorum. Omnes autem sancti resurgent, et euntes in obviam Domino venient in aere, et semper in hoc mundo erunt cum ipso, ut omne quod est in hoc mundo, totum sit Dei. Sic intelligendum est et de justitia, quoniam modo et justitia et iniquitas regnant: cum autem extincta fuerit iniquitas, sublato diabolo, tunc justitia sola regnabit. *Fiat voluntas tua sicut in cælo, et in terra.* Numquid non facit Deus quod vult ubique? Dicitur est enim, quia, inquit, *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari, et in omnibus abyssis (Psal. 135. 6)*. Sed hoc quæritur, ut in nobis fiat voluntas Dei, id est, ut eam nos faciamus. Quamdiu ergo regnum mixtum est in terra, sit quidem voluntas Dei in hominibus, sed non sicut in cælo. In cælo enim omnes angeli nullius faciunt voluntatem, nisi Dei tantummodo: in terris autem non omnes faciunt Dei voluntatem: iniqui enim diaboli faciunt voluntatem. Cum ergo regnum diaboli, hoc est, iniqui sublatis fuerint de hoc mundo, tunc omnes, qui sunt super terram, solius Dei faciunt voluntatem, sicut angeli omnes in cælo. Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in cælo, et in terra:* id est, *Sanctificetur nomen tuum, sicut in cælo, et in terra. Adveniat regnum tuum, sicut in cælo, et in terra. Fiat voluntas tua, sicut in cælo, et in terra.* Et vide quam caute loquutus est. Non dixit, *Pater, sanctifica nomen tuum in nobis, adduc regnum tuum super nos, fac voluntatem tuam in nobis: ne seipsum videatur Deus in hominibus sanctificare, aut regnum suum super quos vult adducere, aut voluntatem suam in quibus vult facere, et per hoc inveniat Deus personarum acceptor.* Nec iterum dixit, *Sanctificemus nomen tuum, suscipiamus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam, sicut in cælo, et in terra: ne hominum tantummodo videatur esse quod sanctificant Deum, aut quod suscipiunt regnum ejus, aut quod faciunt voluntatem ipsius: sed medie dixit, et impersonaliter: id est, *Sanctificetur, adveniat, fiat:* ut utriusque personæ opus necessarium demonstraret, quia et homo Deum necessarium habet, et Deus hominem ad justitiam faciendam. Nam sicut homo non potest facere bonum, nisi habuerit adjutorium Dei: sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit. Sicut nec*

¹ V. D. et Editi in marg., *jugulemus sanctitatem.*

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *in honoribus.*

² Idem in marg., *non sunt omnes justus.*

ra sine semine, nec semen sine terra fructificat : nec homo sine Deo, nec Deus sine homine justim operatur in homine. Ac si dicat, Si hæc agitis, et oratis, digni filii estis hujusmodi patris. 11. *panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* In prima idem facie sic videntur verba sonare, ut qui dicit, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, non beant in crastinum, aut in procrastinum præparatum, ut possint dicere, *Panem nostrum quotidianum nobis hodie.* Qui autem in crastinum paratum habet, aut in quinque, aut in decem dies, quomodo test dicere, *Panem meum quotidianum da mihi die?* Illud enim petitur, quod interim non habetur : od autem possidetur, ut quid adhuc requiritur? Sed si est, oratio ista aut paucis potest convenire, et forsitan nulli. Quis enim illi fidelis, ut cum possit amplius habere, tamen amplius sibi non reservat, si quotidianum victum? Forsitan solis conveniebat ostolis, qui docendi gratia per singulas civitates uni tempore vagabantur, et ipsa vagatio amplius otidiano victu possidere non poterat. Sed ita debemus aptare Christi doctrinam, ut omnes in ea proficiant, ne forte communis medicina justitiæ, quæ ad salutem omnium est præparata, dum aut paucis, aut illi prodest, inveniatur esse superflua. Ita ergo intelligendum est, quia non solum ideo oramus, Panem nostrum da nobis, ut habeamus quod manducemus, sed ut quod manducamus de manu Dei accipiamus. Immo habere ad manducandum commune est inter justos et peccatores, frequenter autem et abundantius peccatores habent quam justis. De manu autem Dei accipere panem non est commune, sed tantum sanctorum. Præparare ergo non vetant hæc verba, tamen in peccato præparare vetant. Nam qui cum justitia præparat, illi Deus dat panem quem manducat : qui tamen cum peccato, illi non dat Deus, sed diabolus. Immo omnia quidem a Deo creantur, non tamen a Deo omnia subministrantur. Vel intelligendum est, ut dum a Deo datur, sanctificatus accipiat : ideo non dixit, Panem quotidianum da nobis die : sed addidit, *Nostrum*, id est, quem habemus non præparatum apud nos : illum da nobis ut dum a Deo datur, sanctificetur. Ut puta si laicus offerat sacerdoti panem, ut sacerdos accipiens sanctificet, et ministrat ei : quod enim panis est, offerentis est : od autem sanctificatus est, beneficium est sacerdotis. Numquid non successerat sic dicere, Panem nostrum da nobis hodie? Ut quid ergo addidit, *Quotidianum*? Ut luxuriosos cibos compescat. Ut tantum in manducato quantum ratio naturalis exigit, non tantum lascivia carnis impellit. Si enim tu in uno die tantum expendas quantum in pluribus sufficere poterat, verbi gratia, hominibus centum modis viventibus, aut tibi ipsi centum diebus discipline viventi, jam non quotidianum cibum manducas, sed multorum dierum. Aut certe sicut supra dixit de elemosynis, aut de oratione, ut non coram hominibus faciamus : non quia hoc possibile erat omnino, sed ut doceat nos omnino speculationem hominum sperare velle, ut si possibile est, nec videatur : quod impossibile non est : sic et hic docere nos volens, ut de illo simus in hoc mundo solliciti, nisi de solo simplici victu, sic mandavit orare, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : non quia illicitum judicavit esse habere hominem Christianum, quam panem quotidianum : sed hoc docere voluit, ut si possibile est, neque pane quotidiano plus habeat : quod possibile non est, quantum ad possibilitatem humanam. Immo quare non solum dixit, Panem quotidianum da nobis, sed addidit, *Nostrum* panem? Propter duas rationes. Primum, quoniam omnia qui dat nobis Deus, et orantibus, sive militantibus, non nobis solis, sed etiam aliis per nos, ut de eo, quod accepimus a Deo, partem impotentibus faciamus. Qui ergo laboribus suis indigentibus non præstat, non po-

test dicere, Panem meum da mihi : nec enim panem suum tantummodo manducat, sed etiam alienum. Deinde qui de justitia acquisitum panem manducat, suum panem manducat : qui autem cum peccato, alienum. 12. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Cum qua spe orat qui inimicitiam servat adversus alterum, a quo forsitan læsus est? Sicut enim ipse orans mentitur, dicit enim, Remitto, et non remittit : sic a Deo petit indulgentiam, et non illi indulgetur. Si ergo qui læsus est, sine spe orat Deum, nisi indulerit ei, a quo læsus est : quomodo, putas, orat qui non solum ab altero læsus non est, sed ipse per injustitiam alios lædit et gravat? Sed multi nolentes dare veniam peccantibus in se, fugiunt istam orationem orare. Stulti : primum, quoniam qui non sic orat quemadmodum docuit Christus, nec est Christi discipulus. Secundo, quia nec Pater libenter exaudit orationem, quam Filius non dicitavit. Cognoscit enim Pater Filii sui sensus et verba, nec suscipit quæ usurpatio humana excogitavit, sed quæ sapientia Christi exposuit. Ergo orationem quidem dicere potes : circumvenire autem et fallere Deum non potes, nec accipis indulgentiam, nisi prius induleris ipse. 13. *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Quoniam multa et magnifica supra mandavit hominibus, ut Deum Patrem suum dicant, ut genus suum de cælo cognoscant, ut regnum Dei petant venire, ut non sint solliciti unde pascantur, quæ omnia magnæ spei et justitiæ signa sunt : ideo non addidit humilitatis doctrinam, ut dum dicunt, *Ne nos inducas in tentationem*, cognoscant se esse infirmos, et consideratio infirmitatis causam gloriationis extinguat. Duo ergo petimus, primum, ut non inducat nos in tentationem : secundo, ut si induxerit, liberet de periculo tentationis. Nam vere, si secundum veritatem justitiæ suæ examinaret homines Deus, nullus posset fieri salvus. Ideo autem difficile tentat, sciens infirmitatem nostram. Aut si tentat, non tamdiu tentat, quamdiu nos vincamus tentationem, sed quamdiu vincere nos velle ostendimus : id est, non virtutem nostram tentat, sed voluntatem : Apostolo nos confirmante, et dicente : *Tentatio vos non apprehendat ; nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere (1. Cor. 10. 13)*, etc. Volens enim glorificare hominem, tentat eum, non ut cum magno judicio glorificet, sed ut ne sine causa glorificet. *Quoniam tuum est regnum, et virtus, et gloria.* Tria autem hæc ad tria quæ superius dixit pertinentia introduxit. Quoniam dixerat supra, *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum*, ac si dicat aliquis, Ergo non habet Deus regnum in terra, quia oratis ut veniat? id respondet ad illud, *Quoniam tuum est regnum.* Item quoniam dixerat, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra* : ac si dicat aliquis, Ergo non potest Deus facere quod vult in terris, quia oratis ut fiat voluntas ejus? ad hoc respondet, Quia tua virtus est : tamquam si dicant, Non ideo optamus regnum tuum in nobis, aut fieri voluntatem tuam in terris : quia non est regnum tuum in terris : quia non est regnum tuum in mundo, nec potes facere quod vis in terris ; sed quoniam regnum tuum vita æterna est, et voluntas tua justitia est. Propterea nec redigis aliquem sub regno tuo nisi ipse voluerit : nec operaris in aliquo voluntates tuas, nisi ipse consenserit. Propterea oramus, ut illuminati a te, velimus suscipere regnum tuum in nobis, et optemus facere voluntatem tuam. Item quoniam dixerat, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie : et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris : et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* : ad illa respondet, Quia tua est gloria. Vere enim, quia, si nihil deest timentibus Deum, Dei gloria est : si illis dimittentibus debitoribus suis, Deus dimittat eis peccata eorum, Dei gloria

Idem in marg., sed tantum iustorum.

Idem in marg., sine causa orat.

est : et autem non dimittentibus eis dimittat, non est gloria Dei, quia nec est iustum iudicium ejus. Si non inducat in tentationem, aut indoctos si propter justam aliquam causam liberet, gloria Dei est. Et generaliter quicquid supra orare præcepit, cum fuerit a Deo præstitum, Dei gloria est. 15. *Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester dimittet vobis.* Nam et superius cum dixisset, *Dimitte vobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* : non dixit, Sicut et nos dimittemus, ut prius nobis Deus dimittat, postea nos debitoribus nostris. Scit enim Dominus omnes homines esse mendaces : quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi debitoribus suis non dimittunt. Ideo sic dicit, *Dimitte vobis, sicut nos dimittimus* : ut prius dimittamus, postea petamus dimissionem, et a Deo remissionem peccatorum accipiamus.

Homilia xv. ex capite vj.

Tria prima mala, gula, avaritia, vana gloria. Tria prima bona, eleemosyna, oratio, jejunium. — 16. *Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes; ex-terminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes.* Omnium malorum prima et fortiora sunt tria mala : id est, gula, avaritia, et vana gloria. Adversus quæ Dominus tentationis suscipiens bellum, pugnavit pro nobis. Contra gulam in eremo, contra avaritiam super montem, contra vanam gloriam super templum. Item omnium bonorum prima et fortiora sunt tria bona, eleemosyna, oratio, et jejunium. Et vide quomodo adversus tria mala inventa sunt tria bona, id est, eleemosyna contra avaritiam, jejunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Dic nobis, Ecce jejunium contra gulam venit, quia contrarium est jejunium gulæ : et eleemosyna contra avaritiam convenit, quia avaritia congregat, eleemosyna autem dispergit : oratio quomodo convenit contra gloriam vanam ? Audi. Omnia mala, quæ sunt in mundo, habent contraria bona, per quæ superentur : vitia, fornicatio castitatem, superbia humilitatem, iracundia mansuetudinem. Et nullum est malum, quod non habeat contrarium bonum, per quod superetur, dempta vana gloria. Ideo quantavis bona feceris, volens compescere vanam gloriam, tanto magis excitas eam : et causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autem vana gloria de bono procedit : ideo non extinguitur per bonum, sed magis nutritur. Denique inter homines peccatores tentatio vanæ gloriæ non habet locum. Fornicarius enim, aut raptor, quomodo tentetur in vana gloria, qui non habet unde gloriatur ? Illi autem tentationem vanæ gloriæ patiuntur, qui tale aliquid faciunt, unde gloriantur. Ergo nullum remedium potest esse contra vanam gloriam, nisi oratio sola : et hæc ipsa vanitatem generat, nisi caute prospexeris, si forte bene oraveris. Altera de eleemosyna, et jejunio, et oratione divisio in lege scripta est : *Non intres ante conspectum Dei tui vacuus* (Exod. 23. 15). Vacuus autem intrat ante Deum, qui veniens ad orationem, nullam eleemosynam facit. Non solum in Veteri Testamento, sed etiam in Novo præcipitur, ut per singulas septimanas unusquisque Christianus aliquid in gazophylacium mittat, ad orationem venturus, sicut ait Apostolus : *Unusquisque vestrum per singula sabbata quod illi placuerit apud se reponat, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Item dicit Salomon : *Ante orationem præpara animam tuam* (Eccli. 18. 23). Ille præparat animam suam ante orationem, qui faciens eleemosynam venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit lumen lucernæ, ita et bona opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemosyna præparatio est orationis. Item jejunium est adjutorium orationis, quia oratio sine jejunio gracilis est, et infirma. Nam oratio illa est fortis, quæ sit in spiritu humili et corde tribulato, sicut et Propheta dicit : *Sacrificium Deo spi-*

ritus contribulatus, cor contritum et humiliter Deus non despicit (Psal. 50. 19). Spiritum ante humilem et cor contribulatum habere non potest, qui manducat et bibit, et deliciis fruitor : quæ panis cor confirmat, vinum autem lætificat (Psal. 104. 15). Spiritum autem carnis humilem esse non permittit virtus, quæ sit ex pane, et cor contribulatum esse non permittit jucunditas, quæ venit ex vino. Ideo quocumque sancti pro aliqua necessitate viderunt exorare Deum, jejunium cum oratione junxerunt : sicut Daniel, et ceteri. Unde quia virtus orationis jejunium est, nunquam separantur ab invicem, sed ubique simul ponuntur. Oratio et jejunium morte liberant. Item : *Hoc genus non ejicitur, nisi jejunio et oratione* (Matth. 17. 20). Sicut nec miles sine armis est aliquid, nec arma sine milite : sic nec oratio sine jejunio, nec jejunium sine oratione. Sed in his tribus bonis prima est oratio, quia eleemosyna quidem de rebus exit, jejunium autem de corpore, sed de corpore procedit et de corde : ideo quasi prima digniora duobus, media ponitur inter duas. Prima eleemosyna secunda oratio, tertia jejunium. Et quare eleemosyna ante orationem præcedit ? Quia mediatrix est, et præparatrix viæ ante faciem orationis, et post eleemosynam sequens oratio præparatum locum misericordie inveniat apud Deum. Ideo autem jejunium sequitur orationem, quia non oratio jejunii est adjutorium sed jejunium orationis. Et non oratio sit propter jejunium, sed jejunium propter orationem : ideo jejunium non ante orationem præcedit, sed oratio ante jejunium. Tertia divisio. Item eleemosynam bene aut orationem, aut jejunare, non est omnium bonum, sed tantum justorum. Qui autem peccat eleemosynam facit, perdit quod facit. Pro cessu enim peccato peccatoris datur eleemosyna, non pro occurrente : id est, quando penitent nos quod fecimus, non ut per pecuniam peccandi licentiam compremus. Item ille orat, qui jam non peccat : qui autem orat et peccat, non rogat Deum, sed deludit Deum. Item ille jejunat, qui non peccat : qui autem peccat jejunat, non ad gloriam Dei jejunat, nec se humiliat sed substantiæ suæ parcit. Denique considera in superioribus, ex quo cepit Christus apostolis suis mandata dare præcepta, non statim in primis mandata de eleemosyna, aut jejunio, aut oratione : sed prius expellit mala, postea introducit bona. *Scriptum est, Non occides : ego autem dico, Nec irascaris.* *Scriptum est, Non perjurabis : ego autem dico, Nec jurabis.* *Scriptum est, Non adulterabis : ego autem dico, Ne concupiscas.* *Scriptum est, Oculum pro oculo : ego autem dico, Non omnino resistere malo.* *Scriptum est, Diliges amicum tuum, et odies inimicum : ego autem dico, Diligite inimicos* (Matth. 5. 21. sqq.). Postquam ergo talis homo hominem spoliavit, tunc dicit, *Videte, videte eleemosynam vestram facialis coram hominibus* (Matth. 6. 1), etc., ostendens quoniam nisi homo illis omnibus recesserit prius, sine causa facit hæc bona. Prius oportet mala dimittere, et sic bona accipere, quia non potest fieri homo novus, nisi desierit esse vetus. Qui autem mala non dimittit, et bona suscipit, bonorum suorum gratiam perdit : quemadmodum si quis homo in os suum aliquid dulce mittat cum amaro permixtum, dulcedo illa non dabit suum sorem. *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ.* Sive de eleemosynis dicens, sic dicit, *Ne coram hominibus fiant* : sive de oratione sic, *Nolite esse sicut hypocritæ in angulis platearum orantes* : sive de jejunio, hoc ipse dicit. Vides quia sciebat Dominus vanam gloriam ex omni bono procedere. Ideo illam spinam, quæ assidue nascitur in terra bona, jubet præcidere, ne spina vanæ gloriæ effocet jejunium fructum. Numquid potest fieri, ut non sentiat qui jejunat ? Sed melius est ut jejunium tuum te ostendat, quam tu jejunium tuum. Sciens autem Dominus, quæ non potest fieri, ut sit hilaris qui jejunat : ideo non dixit, *Nolite esse tristes* : sed, *Nolite fieri tristes*.

Aliud enim est esse tristem, et aliud tristem fieri. Qui enim naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, ille est tristis, non autem fit: qui autem per imposturas aliquas pallentes apparent, isti non sunt tristes, sed fiunt. Si ergo qui jejuna et tristem se facit, hypocrisis est: quanto magis iniquior est, qui non jejuna, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum? Duplicet ei natura sua, quia non potest mentiri quod non facit, et miseræ facies carnis argumentis quibusdam innocens castigatur, quia fraudibus non consentit. Puto quid omnis sensatus intelligit, quia hæc verba carnaliter non intelliguntur. Nec enim potest fieri, quid qui jejuna non apparet tristis, nec mandat Dominus quod adimplere non possumus. Si enim ideo jubet nos non fieri tristes, ut ne propter ipsam tristitiam appareamus hominibus jejunare: quare mandat caput ungeri, et faciem lavare? Sic enim ipsa unctio capitis, et lavatio faciei, si a jejunantibus semper servantur, nihilominus sunt signa jejunii. Sed hæc spiritualiter ad animam referuntur, ut ne tristitia spiritualis faciem spirituales exterminet. Facies autem spirituales animæ est conscientia ejus, vel cor, sicut ostendit propheta, dicens: *Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, et extinguit te facies mea* (Psal. 26. 8). Non enim facies carnea Deum quaerit, sed conscientia. Item quoniam facies conscientia appellatur ostendit Jacob, cum fuisset luctatus cum homine: *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* (Gen. 32. 30). Vere enim tunc facie ad faciem Deum non vidi, quia in schemate hominis luctatus est contra eum Deus. Nam schema corporale velamentum est Dei, non proprietates Dei. Sed niente vidit Deum. Unde et Israel vocatus est, id est, mens videns Deum. Si autem vocatus ejus Deum vidisset, utique sic vocandus fuerat, facies Deum videns. Quid ergo? Facies animæ conscientia appellatur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa facta est facies pulchra: sit in oculis Dei speciosa est conscientia munda. Item aliud est gaudium corporale, aliud spirituale. Gaudium corporale est risus, jocus, et ceteræ delectationes carnales. Gaudium spirituale est spes, sicut ait Apostolus: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes* (Rom. 12. 12). Viles quia potest fieri in tristitantes carnaliter, spiritualiter gaudentes in spe? Hoc enim dicit de Spiritu sancto propheta: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (Psal. 45. 8). Item est tristitia corporalis, et est tristitia spiritualis. Tristitia corporalis est afflictio carnis: tristitia autem spiritualis, desperatio et infidelitas animæ. Ergo dicens: *Nolite fieri tristes*, hoc dicit. Nolite propter homines jejunare. Qui enim propter homines jejuna, tristem facit conscientiam suam, id est, desperantem. Quomodo enim conscientiam ejus beatis sit, et sperans in Deum jejuna suo, qui non propter Deum, sed propter homines jejuna? Sic et omnes hypocritæ, qui propter homines jejuna, exterminant facies suas, id est, conscientias suas. Quomodo enim exterminatas conscientias non habeant ante Deum, qui frangentes se propter Deum jejuna, non propter Deum jejuna, sed propter homines, volentes habere et Deum, et homines? Aut ita: *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ*: id est, Nolite sine spe et sine fide jejuna. Sine spe autem jejuna, qui non solum abstinere a peccato, nec facit iustitiam. Nam sicut bona opera spem generant, id est, gaudium spirituale: sic mala opera desperationem, id est, tristitiam spirituales. Qui enim peccans jejuna, sine spe jejuna: id est, non habet, unde speret, et gaudeat, sed est anirus ejus desperans, et tristis. Jam autem quomodo peccatum et desperatio exterminant faciem conscientia, nullus ignorat. Nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Sic ergo omnes hypocritæ jejuna, non bonis actibus exhilarantes conscientiam suam in spe, sed malis operibus contristantes in desperationem. Hypocrita est ergo omnis, qui peccans jejuna. Quid est ergo, cum gaudio jejuna, nisi prius

spiritualiter jejuna, deinde carnaliter? Nam sicut omne bonum est spirituale, sic est et omne malum est spirituale et carnale. Uterque, fornicatio carnis est meretricio, fornicatio autem spiritualis est prævaricatio. Castitas carnis est mesole mullerem; castitas spiritualis, fidelem esse Deo. Humilitas corporalis assurgere homini, verbum dicens molle: humilitas spiritualis, qui in corde suo alterum extulit meliorem quam se. Superbia corporalis, asper sermo: superbia spiritualis, qui se meliorem putat esse, quam alterum. Sic et jejunium corporale est, et spirituale. Corporale jejunium est abstinere a cibis; spirituale jejunium est abstinere a peccatis. Nam sicut caro delectatur manducando, sic spiritus carnis delectatur peccando. Unde sapientes omne peccatum Iudicium vocant, quia omne peccatum cum delectatione committitur. Ideo et circumdebatur Iudicium membrum, ut in mysterio generaliter omnium malorum delectatio tolleretur, quæ mala faciunt animum tristem, id est, desperantem. Qui enim a cibis jejuna, non ab operibus malis, ille apparet jejuna, non autem jejuna: quia quantum ad homines jejuna, quantum ad Deum autem pessime epulatur malis. *Amen dico vobis, hæc perunt mercedem suam*. Delectatio illa laudis tantum sentitur, quamdiu auditur: mox autem ad aures transierit, transit et delectatio laudis. *17. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava.* Tu qui misericos es, qui magis jejunas corde, quam corpore, qui magis abstinere a peccato quam a cibo: et ideo non hominibus, sed Deo jejunas. *Quod oculi peccantes jejuna, hominibus jejuna, non Deo: et ideo hypocritæ sunt: qui autem vere Deo jejuna, non tantum a cibis se abstinere, quantum ab omni actu iniquo: quoniam sicut cibus carnis delectat, sic omne malum delectat spiritum carnis. Quid ergo? Quando jejunatis, si infundamus oleum capiti nostro, vere vanum est: etsi lavemus faciem nostram aqua. Et quis facie non lavata procedit? Magis enim, si hoc facimus, quasi per signa hæc lavationis et unctionis publicamus nos jejuna. Quid ergo? Simplex interpretatio hujus loci hæc est, quoniam per aggerationem intelligenda sunt ista, sicut et cetera ante dicta, tantum si dicat: Sic longe te facere debent ab ostentatione jejunii tui, ut si potest fieri, quod non decet, etiam ea facias, quæ ex divora luxuria et epulationis videntur esse indicia: Spiritu liber autem sic, sicut ex superioribus patet, quia facies animæ conscientia intelligitur: Projice ergo abs te avaritiæ sordes, perjurii stercora, malitiamque putredinem; et lavasti faciem, id est, conscientiam tuam aqua prophetica, de qua dicit Isaias: *Lavamini, et mundi estote, auferite nequitiam ab animabus vestris* (Isai. 1. 16). Si enim abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Item caput tuum Christus est: Sicutem pota: exhibentem cibus, argentem vesti, et sic pretiosissima myrrha, id est, oleo misericordiae unxisti caput tuum, id est, Christum, qui clamat in Evangelio, dicens, quia *Quod uncti ex minimis bonis fecistis, mihi faciatis*. Quoniam autem omnis iustitia in his duobus consistit: primam ut ne facias malum; secundam, ut facias bonum: ad id, quod pertinet ad fugiendum peccata, dixit, *Lava faciem tuam*: ad illud autem, quod pertinet ad faciendum bona opera, *Unge caput tuum*, et es amabilis sicut Maria; quæ postquam conscientiam suam lacrymis penitentia lavit, postea infudit oleum super caput Christi, et impleta est domus odore: ita et tuorum operum fama, si fuerit talis, totum implebit Ecclesiam: Et quoniam proprie dixit, *faciem quidem lavare*: caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra semper sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus lavationem necessariam non habet, sed solum unctionem: quia *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). *19. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*. Præsertim capitulum ad præcedens non habet consequentiæ ratio-*

nem, quia illud de jejuniis dictum est, hoc autem de eleemosynis. Quid ergo est? Si memores sumus, nihil de eleemosyna, vel de oratione, vel de jejuniis Dominus docuit supra: sed simulationem eorum comescuit tantum, ut nec coram hominibus faciant ea, ut videantur ab eis: non quia possibile est sic ea agere, ut non ea videant homines, sicut diximus supra; sed sollicitum fecit hominem, ut quantum ad se sic festinet agere ea, ut non videatur: ut ipsum bonum opus homini Christiano¹ magis in affectu sit, quam in actu. Et convenienter, quoniam et supra legis quidem mandata magis ad opus respiciebant, quam ad affectum: id est, *Non occides, non adulterabis*, etc.: Christus ad supplementum eorum spiritualiora introduxit mandata, ad affectum magis respicientia, quam ad actum: *Ego autem dico, Ne irascaris, ne concupiscas*, etc. Sic et hic, ut boni simulatione² præcisa, opera eorum bona ad cor magis respiciant, quam ad aspectum. Quoniam ergo, sicut exposuimus, nihil docuerat Christus de illis, nunc secundum tres supradictas justitias, eleemosynæ, orationis et jejunii, tres consequentias introduxit doctrinæ: unam ad eleemosynam, alteram ad orationem, tertiam ad jejunium. De quibus singulis demonstrabimus in proprio loco. Et ad eleemosynam doctrina subsequens hæc est: *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*, ut talis ordo sit narrationis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, et in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Te autem faciens eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram. Et hic dat consilium, ut eleemosyna fiat: in secundo loco ostendit, quæ utilitas est in eleemosyna faciendâ: in tertio loco, ut neque timor inopiæ accidentis impediatur voluntatem eleemosynæ faciendæ. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, quia non estis de terra, nec de terra venistis, sed pro tempore de terra suscepistis terram, ut per terram vivatis terram; sed de cælo estis, et de cælo venistis, et iterum redituri estis in cælum, nisi ultro remanere volueritis in terra. Illic ergo substantiam tuam coloca, ubi patriam habes. Vis autem scire, quia peregrinus es in hoc mundo? Audi prophetam dicentem: *Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua (Psal. 118. 19)*. Quæ est ergo insipientia, ut contentus sis super terram? id est, In alienis vis servire diabolo, cum possis in cælis, id est, in propriis, regnare cum Christo? *Ubi tinea et conestura exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur*. Omnia bona mundi triplex interitus tollit. Aut enim a semetipsis veterascunt, et tineant, sicut vestimenta: aut ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur, sicut cæteræ facultates: aut ab extraneis vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur. Quia omnes fures dicuntur, qui per iniquitatem festinant aliena facere sua. Sed dices, Numquid omnes qui hæc habent, perdunt ea? Ventilato vestimentum meum, et non tineat: parcius ago, et facultates meæ non comeduntur: sollicite ago res meas, et non diripiuntur a furibus. Interim quidem sic dicam, quia si non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Quid ergo? melius est super terram reponere, ubi incertus est conservationis eventus, an in cælo, ubi est certa custodia? Hic si non custodieris, perdes: si custodieris, timore et sollicitudine cruciaris. Illic autem, etsi dormis, a Deo servantur: et cum recordatus fueris, spe gratularis. Quæ est autem stultitia illic relinquere, unde exiturus es, et illuc non præmittere, quo iturus es? Vere autem male servatas divitias, etsi corporaliter non perdidisti, spiritualiter perdidisti, quia nec proficiunt tibi ad*

usum salutis. Quicquid enim pro anima tua legeris, hoc est tuum: quod autem reliqueris, perdidisti. Nam quod corporaliter male congregatur, spiritualiter dispersum videtur, et perditum: quod autem corporaliter bene dispergitur, spiritualiter illud congregatum et repositum videtur in cælo. Nunc autem post quæ sit utilitas in eleemosyna faciendâ, dicens: 21. *Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum*. Qui collocat thesauros in terra, non habet quod speret in cælo. Ut quid enim aspiciat in cælum, ubi nihil repositum habet? Propterea sive lætatur, in carnalibus et terrenis lætatur: sive tristatur, de carnalibus et terrenis tristatur. Qui autem divitias suas reponit in cælo, non habet spem in terra. Ut quid enim lætetur in terra, qui nihil habet in terra? Ideo sive lætatur, in spiritualibus lætatur: sive tristatur, de spiritualibus tristatur. Ergo peccatorum et lætitia mala, et tristitia pejor, quia aut de lucro terreno lætantur, aut de damno tristantur: justorum autem et lætitia bona, et tristitia melior, quoniam aut de justitia lætantur, aut de peccato tristantur. Si enim aliqua causa mortis advenerit, si quidem spes illius in terra sit, tristatur, quasi de domo sua ad peregre vadens, ut non dicam ad tormenta¹: si autem spes ejus in cælo sit, gaudet quasi de peregre ad domum propriam reversurus, ut non dicam² ad regnum cælestis. Secundo, qui thesaurizat in terris, dupliciter facit peccatum. Primum, quia male congregat: secundo, quia cor habens in terra, numquam quæ Dei sunt recordatur, sed semper quæ terræ. Et qui thesaurizat in cælo, dupliciter justitiam facit. Primum, quia bene sœnerat: secundo, quia spem habens in Deo, semper quæ Dei sunt cogitat et meditat, et non quæ terræ. Et quemadmodum qui semel congregare cœperit in terra, ipsa concupiscentia terrena facit eum magis sollicitum esse, nec solum ne minuat inde, sed ut magis augeat: sic et qui thesaurizat in cælo, ipsa concupiscentia spiritualis facit eum sollicitum, non solum ut non perdat quod habet, sed adhuc ut augeat super id quod habet. 22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Prius commemorare debemus, quia non de corporali oculo loquitur sermo, nec de hoc corpore, quod videtur a foris. Alioqui dixisset, Si oculus tuus sanus fuerit, aut infirmus: nunc autem dixit, *Simplex et Nequam*. Non enim omnis qui benignum habet oculum, omnino et corpus ejus lucidum est: nec enim omnis qui malignum oculum habet, corpus ejus in tenebris est. Quid enim, si benignum oculum habet, et infirmum, numquid corpus ejus in lumine est? Aut si malignum et sanum, numquid corpus ejus in tenebris est? Ergo *Corporis*, non a foris, sed ab intus, id est, corporalis naturæ. Lucerna autem ejus est mens, per quam anima videt Deum. Unde Jacob est appellatus Israel. Israel autem Hebraice interpretatur mens videns Deum. Postquam ergo dixit, *Theaurizate vobis in cælo, quoniam ubi thesaurus tuus fuerit, ibi erit et cor tuum*: convenienter subjunxit, (a) *Lucerna corporis tui oculus tuus est. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*: ut ostendat, quia qui eleemosynas faciunt, cor ad Deum habere debent: qui autem cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est: id est, illius mens spiritualis et munda est, nec terrenis concupiscentiis sordidata, sicut scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Sicut enim qui graves oculos habet, si ponas eum in aliquo obscuro tenebrosoque loco, melius videt: si autem ponas eum in sole, nihil videt, quia oculus ejus non suffert solis candorem: sic homo mundialis, qui oculum, id est, mentem terrenis desideriiis sordidam habet, et turbulentam, si ponas eum in rebus mundialibus, sapit et astutus est: si autem trahas eum ad res spirituales, tenebrescit, ac nihil sapit, quia mens

¹ V. D. et Editi in marg., *opus omni Christiano*.

² Idem in marg., *ut omni simulatione*.

¹ Idem in marg., *ut dicam ad tormenta*.

² Melius legeretur, *ut dicam*.

(a) Illic incipit Homil. XV. in Cod. V. D.

illius desiderii corrupta terrenis justitiæ bonum non sentit. Non sentit, dico, non nescit : scit autem, sed non sentit bonum justitiæ, quia nec delectatur in eo : præoccupatum enim habet cor circa delectationem terrenam. 23. *Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosam erit.* Quæ sunt in nobis tenebræ? Sensus carnalis, malevoli et iniqui, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum, et non lucis. In quo enim alio delectatur carnis natura, nisi in avaritia, in libidine, in superbia, in deliciis, cæterisque malis, quæ ad tenebrosam mortem deducunt? Et qui intelligit quid est, quod *Caro concupiscit adversus spiritum* (Gal. 5. 17), ille intelligit quia tenebræ sunt carnis natura. Qui ergo oculum habet mundum, id est, mentem spiritualem, cælestia semper aspicientem, corpus suum servat lucidum, id est, sine peccato. Si enim caro desiderat ea quæ diximus mala, secundum suam naturam homo habens mentem lucidam, et spem ad Deum, justitiæ consideratione dijudicat eam, et divini timoris virtute repercutit eam : et sic quavis nolentem, tamen servat eam lucidam, id est, sine peccato. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum habet simplicem, corpus suum lucidum habet : qui autem oculum, id est mentem habet aut malignitate aliqua tenebrosam, aut divitiarum concupiscentia turbulentam, tenebrosam possidet corpus? Nam quæ res faciunt mentem hominis spirituales esse mundam, ipsæ res ex diverso faciunt carnalem et sordidam. Quomodo fit munda mens illius, qui facit eleemosynas, et spem habet in cælo, spes autem in Deum facit mentem spiritualem et mundam : sic qui divitias congregat cum peccato, spem suam ponit in terra : qui autem spem habet in terra, illius mens carnalis est et immunda. Illius ergo tota caro in tenebris est, id est, in peccatis. Quomodo? Quando enim caro secundum suam naturam, sicut diximus, concupiscit perversa, homo spem habens in terra, et mentem concupiscentiis turbulentam, non ei contradicit, nec justitiæ consideratione dijudicat, nec iudicii futuri virtute repercutit : quia nec videt cum sit cæcus, nec intelligit esse malum quod malum est, et si vult, non potest, quia spem non habet nisi in sæculo. Scimus autem quia spes nobis præstat virtutem, ut carnalibus concupiscentiis resistamus : qui autem spem non habet in cælo, virtutem non habet resistere concupiscentiis suis, et ideo fit caro illius tota tenebrosa. Et ut brevius et manifestius exponamus : anima priusquam peccet, divino auxilio confortata, regina et domina est corporis sui, et quasi libera et regina sedet in throno cordis sui, et gubernat corpus suum quasi palatium suum, nec potest illam vincere caro. Si autem gravibus se peccatis obligaverit, tunc divino auxilio destituta, et in potestate spirituum immundorum redacta, fit debilis et infirma, ut non jam sit domina corporis sui, sed ancilla magis : et jam non caro animæ subjecta est, sed anima carni, nec quod vult anima, caro facit, sed quod caro coegerit, hoc anima facit. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum mentis sordidum habet, totum corpus illius tenebrosam est? *Si autem lumen, quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt?* Sicut supra diximus, tenebrosa est semper carnalis natura, quia semper peccatrix est : etsi non peccet, contradicente sibi anima, tamen recte peccatrix et tenebrosa vocatur, quia semper habet caro peccandi propositum, ut frequenter etiam justæ animæ surrepat, ut quod suum est agat. Quis enim est ita fidelis, qui nunquam vel ex parte est a carne victus? Et si est, rarus est. Lumen autem est in corde, sicut jam frequenter audistis, anima Deum videns, id est, spiritualis. Si ergo ipsa anima, divina cum sit, et data est ad illuminandum illam carnem, fiat quasi carnalis, et terrenis concupiscentiis contenebrescat, terrena semper aspiciens, illius talis hominis caro jam vide quomodo involuta sit in tenebris peccatorum. Si enim, sicut diximus, in viro justo contradicente sibi rationali anima, semper caro surrepat animæ, et

quod suum est agit : quantis putas in homine malo iniquitatibus se involvet caro, quando anima quæ contradicere illi debuerat, consentit ei, consilia concupiscens? Per alteram quidem speciem, tamen eundem sensum exponit Lucas, primum mandans : *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quod possidetis, et date eleemosynam : facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælo* (Luc. 12. 32. 33), et cætera. Deinde ait, *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis* (Luc. 12. 35. 36) : ostendens quia nemo potest habere lumbos præcinctos ad exeundum de hoc mundo, nec lucernas ardentes, nec expectare dominum suum, nisi qui vendunt quod habent, et dant eleemosynas, et faciunt sibi sacculos qui non veterascunt, et thesaurum non deficientem in cælo.

Homilia xvj. ex capite vj.

24. *Nemo potest duobus dominis servire : aut enim unum odio habebit, et alterum diligit : aut unum sustinebit, et alterum contemnet* (Luc. 16. 13). Videamus in primis, quomodo dicta præcedentia subsequantur verba præsentia. Superius præcepit eleemosynas facere, dicens : *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, quoniam qui thesaurizaverit thesauros sibi in cælo, ille cor habet in cælo, et spem ad Deum : ille habet oculum animæ simplicem, id est, mentem mundam et spiritualem, et semper non terrena, sed cælestia meditantem. Qui autem habet mentem mundam et spiritualem, ille potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato. Qui autem non facit eleemosynas, nec cor habet in cælo, nec spem in Deum : nec mentem mundam et spiritualem, neque potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato : quia nemo potest duobus dominis servire, *Deo et mammon*, id est, divitiis. Mammonæ enim Syriaca lingua divitiæ appellantur. Sicut ergo qui duos dominos habet, necesse est, ut unum amet, et alterum odiat, unum contemnat, et alteri obediat : sic et qui vult Deum amare, necesse est, ut odiat divitias : qui autem voluerit amare divitias, necesse est, ut odiat Deum : et qui vult mandata Dei facere, necesse est, ut odiat divitias : et qui vult mandatis Dei obedire, necesse est, ut contemnat avaritiæ mandata facere : et qui voluerit avaritiæ mandata facere, necesse est, ut contemnat Dei mandata. Considera autem, non dixit, *Nemo potest habere Deum et divitias* : sed, *Nemo potest Dei esse servus et divitiarum.* Aliud est enim habere divitias, aliud autem servire divitiis. Si habes divitias, et divitiæ illæ non te faciunt superbum aut violentum, sed secundum quod potes, das impotentiis, dominus es divitiarum tuarum, non servus : quia non te divitiæ tuæ tenent, sed tu divitias tuas. Si autem divitiæ tuæ superbam te faciunt, aut violentum, et constitutus avaritia nemini aliquid præstas, tunc servus es divitiarum tuarum, non dominus : quia divitiæ tuæ te tenent, non tu divitias tuas. Nunc jam docet, ut ne timor inopiæ impediatur ab eleemosynis voluntatem, dicens : 25. *Ideo dico vobis, ne solliciti sitis in cordibus vestris, quid manducetis.* Nam sollicitudo desperationis est filia, quia desperatio sollicitudinem generat. Quid est quod dicit, *Ideo dico vobis?* et quid? Ut eleemosynas faciatis, ut thesaurizantes in cælo, cor mundum habeatis, sperantes in Deum. Qui autem sperat in Deum, ille non est sollicitus quid manducet, aut quo vestiatur : quoniam nulla res est quæ facit homines desperare in aliqua necessitate, nisi ista res, quia non habet spem in Deum. Ne ergo mihi dicas, Numquid volo esse sollicitus? Sed ipsa res me cogit. Numquid nolo sperare in Deum? Sed non possum. Cor enim meum non me audit. Nescis quid pateris ; langues, et tamen causam tui languoris ignoras. Vis ostendam tibi causam, ut in omni necessitate numquam desperes? Fac bene, et operare justitiam, ut spem habeas apud Deum, et non desperabis in terra.

Bona enim opera sunt quae sperare faciunt, et mala opera desperare compellunt. Propterea non dixit propheta: Spera in Deo, et inhabitabit terram, et pasceris in divitiis ejus: sed, *Spera in Deo, et fac bonitatem, et inhabitabit terram* (Psal. 36. 3). *Ne solliciti sitis quid manducetis*. Non dixit, Nolite laborare: sed, Nolite solliciti esse. Ergo solliciti esse vetamur, laborare autem jubemur. Sic enim et Dominus loquens ad Adam, non dixit, Cum sollicitudine facies tibi panem: sed, Cum labore et sudore faciei tuae. Ergo non sollicitudinibus spiritualibus, sed laboribus corporalibus acquirendus est panis. Sicut laborantibus enim pro praemio diligentiae, Deo praestante, panis abundat: sic dormientibus et negligentibus pro poena negligentiae, Deo faciente, subducitur. *Nonne anima plus est quam escam, et corpus plus quam vestimentum?* Confirmat spem nostram, primum de majore ad minus descendens, deinde a minore ad majus ascendens. Quomodo si animam dedit, escam non dabit? Si corpus plasmasit, vestimentum non providebit? Nisi voluisset esse quod est, non crearet. Quod autem sic creavit, ut per escam servetur, necesse est, ut dot ei escam, quamdiu vult esse quod fecit. Quid est a minore ad majus? 26. *Videte volatilia caeli, neque seminant neque metunt*, etc. Si avibus praestat alimentum, hominibus non praestabit alituram? si illi non laborantes, inveniunt escas, homo non inveniit, cui Deus dedit et operandi sapientiam, et fructificandi spem? Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se. Si ergo animalibus ministrat propter hominem, hominibus non ministrabit propter seipsum? Omnia Deus in sapientia fecit, hominem autem non solum in sapientia, sed etiam secundum sapientiam suam. Quanto ergo pretiosior hominis creatio, quam animalium, tanto major sollicitudo Dei de hominibus, quam de animalibus. Omnia Deus animalia fecit, ut tamdiu sint, quamdiu sunt, eum vero mortua fuerint, sicut tanquam quae non fuerint: hominem autem, ut non solum ante mortem, sed etiam post mortem vivat: magis autem post mortem, quam ante mortem: quoniam ante mortem in tentatione vivit, post mortem autem in gloria. Si ergo illis occurrit, quos sic creavit, ut tantummodo vivant¹: hominibus non occurrit, quos fecit, ut in perpetuo vivant? 27. *Quis vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* 28. *Ei de vestimento quid solliciti estis?* Si ergo cogitando medicam partem corpori vestro addere non potestis², quomodo cogitando salvandi estis in toto? Deus, qui te ex nihilo formavit in utero, et de periculo cum periculo nascentem de utero matris eripuit, te non solum non cogitante, sed neque sciente. Deus, qui per singulos dies incrementa corporis tui dat, et sapientia facit, te non intelligente. Si ergo in te ipso quotidie providentiam operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? *Considerate hilia agri, quomodo in tempore opportuno crescunt*, in tempore statuto formantur. In frondibus vestiuntur candore, implentur odoribus: et quod terra radici non dederat, neque radix illi, invisibili operatione Deus largitur: neque plus istis, et minus aliis: sed in omnibus eadem providentia plenitudo servatur, ut non a seipsis nata, neque eventu acta putentur, sed Dei providentia intelligantur esse disposita. *Non laborant, neque nent*. Dicendo, *Non laborant*, intelligi vult homines³: dicendo autem, *Neque nent*, mulieres: quoniam virorum vita seminabilibus, mulierum autem lanificio sustentatur. 29. *Neque Salomon in omni gloria sua sic vestiebat*. Quia Salomon etsi non laborabat, neque sollicitus erat quid vestiret, tamen vel jubebat, vel disponebat, vel sciebat. Ubi autem jussio et dispositio, illie et ministran-

tium offensa frequenter invenitur, et jubentis iracundia excitatur: haec autem nesciunt quomodo sic coronantur⁴. Illi homines ministrabant, istis 30. *Si enim sanum agri, quod hodie est, et cras in obitum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei?* Si ergo floribus sic occurrit, qui sic nati sunt, ut tantummodo videantur et pereant: homines negligit, quos sic creavit, ut non pro tempore videantur, sed ut in perpetuo sint? Qui intelligit quid est homo, non desperat de Deo: qui autem desperat de Deo, nescit quid est: quoniam homo in Deo, et Deus in homine est. 31. *Nolite ergo solliciti esse, dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus?* Deus enim haec in natura creavit, quasi regulam terrae mandans: *Producat terra herbam pabuli* (Gen. 1. 11): ideo vult aut non vult, bonis et malis germinat: quia terra ministrare jusca est, non judicare. Bonum autem et malum non in natura creavit, sed in arbitrio nostro posuit, ut quod volumus, simus. Ideo bonis palma proponitur, malis autem poena. Quae est ergo sapientia, de eo esse sollicitum, quod, etsi sollicitus non fueris, habebis: et de illo non esse sollicitum, de quo si sollicitus nec fueris, perdes? Nam escam, etsi sollicitus non fueris de ea, invenies: justitiam autem, nisi sollicitus fueris, non apprehendes. 32. *Haec enim omnia gentes quaerunt*. Quia in rebus humanis fortunam esse credunt, non providentiam, neque judicio Dei vitas suas gubernari aestimant, sed incerto duci eventu: ideo merito timent, merito solliciti sunt, et desperant, quae qui neminem habeant gubernantem. Qui autem credit, se judicio Dei gubernari, non incerto duci eventa, escam quidem suam in manu Dei committit, scias quia neminem sine voluntate et judicio Dei famas aut nuditas occidit. Cogita autem de bono et malo, scias quia nisi sollicitus fuerit, nec malum fugiet, nec bonum apprehendet: ideo dicit, 33. *Quaerite primum regnum Dei, et justitiam ejus*. Regnum Dei est retributio honorum operum et malorum: justitia autem est via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo de ac nocte cogitas, qualis erit gloria sanctorum, vel qualis erit interitus impiorum et peccatorum, necesse est ut aut propter timorem poenae territus recedas a malo, aut propter desiderium gloriae excitationis festines ad bonum. Et si quotidie cogitaveris, quae sit justitia Dei, et quid odit, quidve amat, ipsa justitia ostendet tibi vias suas. Nam justitia sicut odientes se fugit, sic amantes se sequitur. Nec enim daturis sumus rationem utrum pauperes fuerimus: aut divites, quia nec latet hoc in nostra potestate: sed si bene egimus aut male, quod in nostro jacet arbitrio. Dictum est ad hominem: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Vides quia propter peccata hominum maledicitur terra, ut non germinet: benedicitur autem, cum bona opera fecerimus? Tu ergo quaere justitiam, et non tibi deerit panis: quoniam sicut propter mala opera fructus terra subducitur, sic propter bona abundat. Propterea dicit, *Quaerite regnum Dei et justitiam ejus, et haec omnia apponentur vobis*. 34. *Nolite ergo solliciti esse in crastinum*. Jam diximus, quoniam quod dicit, hodie, hoc solum significat, quo opus habemus in via nostra praesenti. Quod autem dicit, cras, quod operum est supra necessitatem ostendit. Nihil operum curetis superfluum habere, quam necessarium est. Nihil in vita praesenti ad vitam quotidianam. Quod autem superfluum fuerit, quod est cras, curabit se: ac si dicat, Superflua: quantumque congregaveris, illa seipsa curabunt. Te quidem non eis fruente, ipsa autem inveniunt dominos multos, qui ea procurant, sicut placuerit ipsis. Quid ergo curas de illis, quorum potestatem aliis es dimissurus? *Sufficit enim diei sollicitudo tua*: ac si dicat: *Sufficit tibi labor et misericordia quam pateris in vita propter usus quotidianos, quos necessarios habes*. Noli superflue pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fructus autem alterius. Multam autem diei ipsam afflictionem appellat solli-

¹ Sic recte V. D. et Editi in marg. in textu vero, *videantur*, minus commode.

² *addere non potestis*, idem in marg. in textu legebatur, *adhilere non potestis*.

³ Sic locum restitimus ex codice V. D. Ante legebatur, *Disposita. Numquid laborant? numquid nent?* Dicendo, *non seminant* (in marg. *laborant*) *tirus conjuratur*.

⁴ forte legendum, *ornantur*; quae vox melius quadret

itudinum præsentium et laborum : non sicut Manichæi dicunt, malam esse ipsam creaturam Dei.

Homilia xvij. ex capite vij.

1. *Nolite judicare, ut non judicemini : nolite condemnare, et non condemnabimini.* Quidam hunc locum secundum Injustum sensum exponunt, dicentes, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia corripere alios Christianos dignos correptione : sed ne aut per jactantiam justitiæ suæ Christianos despiciant peccatores, derogantes frequenter de multis, et ex solis plerumque suspicionibus odientes cæteros et condemnantes, et sub specie pietatis proprium odium exsequentes. Et ut ne sic quidem Christiani corripiant Christianos, convenit sermo, qui dicit : *Nolite judicare.* Si autem non¹ corripuerint, utrum conveniat illud quod dicit : *Ut non judicemini, nescio.* Numquid propter illud solum, si sic non corripuerint peccatores, consequenter indulgentiam peccatorum suorum, secundum quod dictum est, *Et non judicabimini* (Luc. 6. 37) ? Si enim judicantes, sicut judicare non decet, male faciunt : sine dubio non judicantes, veniam peccatorum priorum ex hoc non consequuntur, quia non judicaverunt male. Quis enim consequitur indulgentiam mali sui prioris, quia non addidit et alterum malum ? Certe si in se peccantes non judicaverint, nec ipsi judicabuntur a Deo pro suo peccato. Hæc diximus, volentes ostendere, quia hic sermo non est positus de proximis non judicandis, qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Quid ergo est ? Usque nunc exposuit consequentiam ad justitiam elemosynæ pertinentem, nunc autem incipit exponere consequentiam ad justitiam orationis respicientem. Et est doctrina hæc quodammodo pars ipsius orationis, ut sit talis ordo narrationis : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Nolite judicare, ut non judicemini.* Qui enim non judicat proximum suum propter peccatum, quod fecit in ipsum, illum nec Deus judicat propter peccatum, quod fecit in ipsum : sed dimittit Deus debitum ejus, sicut et ipse dimittit debitoribus suis. Sicut autem cætera universa mandata generaliter cunctis mandavit, tam sacerdotibus, quam laicis, præcipue tamen doctoribus, qui quanto majores sunt in ordine, tanto perfectiores esse debent in disciplina : sic et hoc mandatum de proximis non judicandis ad omnes quidem pertinet, præcipue tamen ad doctores. Unde quædam sunt mandatorum istorum, quæ si diligenter aspicias, pene nec conveniunt laicis, nisi forte parum ; doctoribus autem omnino conveniunt : quale est hoc ipsum quod sequitur : 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides ?* 5. *Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui.* Videre enim festucam in oculo fratris omnium est : eicere illam posse non est omnium, sed tantum doctorum, qui per doctrinam, vel incroptionem secundum Deum possunt eicere de mente fratris sui peccatum, vel magnum, vel modicum. Sicut et illud quod dicit : 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras miseris ante porcos.* Habere enim vel sancta, vel margaritas, et posse dispensare vel bona vel mala, et discernere qui hominum sunt canes, qui porci, non est omnium hominum, sed sanctorum. Vult ergo Dominus doctores Christianorum sicut in omni justitia, sic et hoc primum facere, deinde docere : ut doctrinam suam bonam meliori cum vita commendent, ut bene docendo scientiam inserant, melius autem vivendo timorem : quia tales sales sunt terræ, odientes omnes suæ vitæ exemplo, et luceant doctrinis illuminantes. Quis autem audiat illum docentem, qui seipsum non audit ? Ideo dicit ad omnes, præcipue ad doctores : *Nolite judicare, ut non judicemini.* Quoniam si doctor memor sit injuriæ et doloris, et memoriam malitiæ servet in anima sua, solvitur totus Ecclesie status, sive ad tempus respicias apostolorum, sive ad

nostrum. Tunc enim, sicut legimus, difficile aliquos convertebant ad fidem Christi, nisi multa prius patebantur ab ipsis. Nam quasi lassato diabolo, et devicto per sufferentiam eorum nimiam usque ad mortem, et relinquente corda infidelium et jam non habente virtutem amplius eos armare, accedente gratia Dei convertebantur ad Christum. Si ergo memores fuissent injuriarum, quas fuerant passi ab eis, nunquam postmodum eos in caritate docuissent, nunquam eos libenter ad fidem Christi postmodum recepissent. Sed et nunc cum frequenter doctores offendantur a laicis, sive juste, sive injuste, diabolo seminante occasiones, si memores sint injuriæ et doloris, totam solvunt Ecclesiam. Nam ubi recordatio injuriæ aut doloris in medio est, nec doctor benevolenter docet laicum, nec libenter eum laicus suscipit : et doctor forsitan vel invidus aperit os suum ad docendum : laicus autem cum sit omnino sine timore Dei, nec usque ad faciem contentus est eum audire, sed converso egreditur dorso, et se et illum spernens, et amplius se quam illum, et non sentit animæ suæ dispendium efferatus, sicut nec bestia irritata vulnus in se fixum. Hoc caput Lucas evangelista late prosequitur, dicens : *Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini : dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis. Mensuram bonam, et confertam, et commotam, et superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis* (Luc. 6. 37. 38). Et quis sit ille, qui nec judicat : quis autem, qui judicat quidem, et non condemnat : et quis est, qui condemnat quidem, et tamen dimittit : et quis est, qui dat, exposuimus tibi : et quoniam superflua quidem mensura datur ei, qui nec judicat : commota autem ei, qui judicat quidem, non autem condemnat : bona autem ei, qui condemnat, sed dimittit. Quoniam sicut major est superflua mensura, quam commota, et commota major est, quam bona et justa : sic perfectior est ille, qui nec judicat, quam ille, qui judicat, et non condemnat, et ille, qui judicat, et non condemnat, melior est illo, qui condemnat, et dimittit. Hic autem Matthæus omnia illa brevi sermone conclusit, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini.* 2. *In quocumque enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis : intelligens quoniam judicii sermo ad omnia pertinet illa. Nam qui judicat tantum peccantem in se, et non condemnat, judicat : et qui non solum judicat, sed etiam condemnat, judicat : hoc ipsum enim condemnare judicare est. Ergo pro illo, quod Lucas dixit, Nolite judicare, aut judicantes, nolite condemnare, iste dixit : In quocumque judicio judicaveritis, judicabitur de vobis : id est, Si judicaveritis et non condemnaveritis, simili judicio et vos quidem judicabimini a Deo, sed non condemnabimini : si autem et judicantes condemnaveritis, simili judicio et vos judicabimini, et condemnabimini. Et quod ille dixit : *Dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis* : iste dixit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* : hoc est, Si non rogati dimiseritis peccatum proximis vestris, sed solo respectu Dei, et Deus ex se, prius quam rogetur a vobis dimittit vobis : si autem rogati veniam dederitis, et Deus tunc dabit vobis veniam, eum dignis precibus et congrua lamentatione eum rogeritis. Quoniam ergo dixerat præcipue, sicut diximus, doctoribus, *Nolite judicare, ut non judicemini* : convenienter addit, et dicit, 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem vero in oculo tuo non vides ?* Id est : Qui trabem in oculo tuo non vides, ut quid vides festucam in oculo fratris tui ? Ac si dicat : Melius est nec docere, nec reprehendere laicum, quam docere et reprehendere, et seipsum in reprehensione consistere : quoniam talis doctrina doctoris non est audibilis, sed derisibilis. Propter quod omnis sacerdos si vult docere populum, prius seipsum doceat : et autem seipsum non vult docere de omni quod docet, nec seipsum arguere de omni quod arguit, nec alios doceat, nec arguat quemquam, ut si judicium Dei non evadit, vel hominum opprobrium*

¹ In aliis legitur : *si autem corripuerint.*

non patitur. 4. *Aut quomodo dicis fratri tuo, Frater, sine ejicium festucam de oculo tuo, et ecce trabs est in oculo tuo?* Id est: Cum qua facie arguis peccatum laici fratris tui, ipse in eodem, aut in majore peccato existens? Non times, ne audias ex diverso, *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)?* Si medico opprobrium est, qui nec alterius sanitatem habet in potestate, nec suam, si alios velit curare, et ipse debilis sit, quasi testimonium imperitiae suae portat in corpore suo propriam passionem: quomodo doctori non sit opprobrium alios velle eruere a peccato, et ipsum in majoribus esse peccatis, dum possit amplius seipsum eruere a peccato, quam alios? Aut ita: *Quomodo fratri tuo dicis?* id est, Quo proposito putas? ex caritate cordis dicis, ut salves proximum tuum? Non; sed ut te similes justum. Si autem vere ex caritate cordis argueres proximum tuum, ut salvares, teipsum ante salvares. Numquid possibile est ut benevolentior sis alteri, quam tibi? ut quid cum teipsum nolis salvare, alterum velis? Omnis ergo doctor, qui alterum in qualicumque reprehendit delicto, et ipse in eodem constitutus, non se prius expurgat, certum est quia alloquens in ecclesia non alios vult salvare, sed per bonam doctrinam malos actus suos celare, et scientiae laudem ab hominibus quaerit, non reedificationis mercedem a Deo, et est hypocrita. Ideo competenter addit et dicit: 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Hypocrita est enim omnis doctor, qui non prius facit bona, et postea docet. Dum enim bona docet, proficitur se justum coram hominibus: dum autem male agit, peccatorem se constituit intra se. Hoc ergo dicit: Vis libere et fiducialiter reprehendere laicum, et ejicere de oculo mentis ejus peccatum? Prius tuam ipsius mentem purga ab omni malo, ut cum tu argueris laicum pro peccatis ejus, ex diverso laicus non habeat, unde redarguat te pro peccato tuo. Nam incipiet te timere in se, cum non invenerit quod contemnat in te. Omne autem peccatum non secundum actum suum dijudicatur, an modicum sit, aut magnum, sed secundum peccantis personam. Laicus enim etsi magnum fecerit peccatum, modicum est, et festuca est, quantum ad sacerdotis dico peccatum, quia laicus est: doctor autem, etsi modicum fecerit peccatum, magnum est, et trabs est, quantum ad laici dico peccatum, quia doctor est. (a) 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte concutent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos.* Cum supra dedisset Dominus mandatum omnibus, praecipue autem doctoribus, ut diligerent inimicos suos, et benefacerent eis: iterum paulo ante, ut ne judicarent eos, qui peccant in ipsis: considerans, quoniam qui persequuntur sacerdotes Dei, aut injuriunt eos, aut laedunt, plerumque aut infideles sunt, quales sunt gentiles vel haeretici: aut si sunt Christiani, sordidi sunt et insensati, quia nec considerant, nec intelligunt, sacerdotes Christi vicarios esse Christi, et Christum: et quoniam qui honorat sacerdotem Christi, honorat Christum: et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum, ne forte consequenter cogitantes intra se sacerdotes dicant, Si jubeamur diligere inimicos nostros, et benefacere eis: si jubeamur nec judicare eos peccatores, qui peccant in nos: sine dubio sicut debemus diligere eos, et benefacere eis, sic non debemus eos judicare peccatores, qui peccant in nos: ut non solum nostra, sed etiam quae propria Dei sunt, eis communicemus, ut sit plena misericordia nostra, sicut et Dei: ideo talem aestimationem eorum provide sermone compercutit, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, et margaritas vestras nolite mittere ante porcos.* Ac si dicat, Mandavi vobis diligere inimicos vestros, et non judicare eos, ut vos exhibeam misericordes ad illos, et benefaciatis eis de corporalibus vestris, non de meis spiritualibus

bonis, quoniam¹ in natura vobis communes sunt, et non in fide. Mandavi autem vobis, ut non judicatis eos, qui in vobis peccaverint. Id vero non ideo praeci- pi, ut mysteriorum meorum secreta non pandatis eis, qui nolentes me scire, blasphemant, et spernant. Videte Patrem vestrum Deum, ad cujus exemplum volui vos esse misericordes: carnalia beneficia dignis, et non dignis similiter praestat, numquid gratias spirituales? Nec enim dixi vobis de illo, qui Spiritum sanctum jubet descendere super gratos et ingratos, et dat benedictiones suas super justos et injustos: propter quod in vestris quidem estote simplices et benigni, in meis autem prudentes et cauti. Si tu vestriarium tuum studiosum, et clavicularium cellarii tui fidelem tibi requiris: quanto magis Deus talem requirit dispensatorem gratiarum suarum, qui bene tractando gratias ejus, faciat gratiores, non, male dispensando, reddat ingratas? Sicut enim si canibus dederis sanctum, aut porcis margaritas, nec sanctum canes sanctificat, nec margaritae nutriunt porcos, sed e contra canes coinquinant sanctum, et porci margaritas sordidant, vel confringunt: ita si hominibus caninos vel porcinos mores habentibus sanctum dederis, aut mysteria secreta credideris, nec sanctum illos sanctificat, nec mysteria veritatis eos illuminant, sed e contra ipsi sanctum coinquinant, et mysteria veritatis blasphemant. Canis et porcus ambo quidem immunda animalia sunt: sed canis ex omni parte immundus est: nam nec ruminat, nec ungulam habet fissam. Porcus autem ex parte immundus est: nam quoniam ungulam habet fissam, mundus est: quoniam autem non ruminat, immundus habetur. Propter quod canes puto intelligendos gentiles, vel haereticos omnino immundos: nam etsi propter actus suos malos immundi sunt, et propter perfidiam suam vel idololatriam amplius sunt immundi; porcos autem, Christianos carnalibus et immundis voluptatibus deditos, quoniam propter fidem quidem suam mundi sunt, propter actus autem suos sordidos habentur immundi. Aut canes quidem gentiles: porcos autem haereticos, propter aliquid eorum modicum mundum: quia vel nomen Domini invocare videntur, sed ex moribus intelligis, qui sunt canes, vel porci. Canis naturale est improbum esse, nunquam vocem mittere propter aliquam alteram causam, sicut caetera animalia, nisi ad abigendos supervenientes; interdum autem et de superfluo in aerem latrat. Tales sunt omnes gentiles, vel haeretici inapprobables, latrantes plurimum adversus servos Dei, latrantes aliquando et adversus Deum blasphemis: ululantes aperte, et nunquam os suum aperientes ad bonum, sed semper ad malum. Item porci proprium est in caeno se voltare, et nunquam in caelum aspicere, nec quaerere dominum suum, nisi cum esurierit. Tales sunt etiam Christiani, qui in carnalibus immunditiis delectantur, nec aspiciunt aliquando caelos, nec quaerunt Deum, nisi cum necessitas eis advenerit: et illi, qui quidem evomunt malum, quando bene judicantur de malo: revertuntur autem ad vomitum suum, sicut canes, quando nihilominus agunt malum: et isti projiciunt stercora peccatorum suorum, quando ponent: revertuntur autem ad stercora sua, sicut porci, quando omissam repetunt vitam. Nunc videamus, quae sunt sancta, et quae sunt margaritae. Non enim distinxit, quid sit, sanctum dare, quid non dare, cum sit inter sanctum et sanctum differentia sanctitatis: sed generaliter omne quod sanctum est, vetuit dare. Ergo sanctum est baptismum; propterea non est dandum, nisi jam fidem habentibus. Sancta est gratia corporis Christi; propterea illis solis dauda est, qui jam per baptismum facti sunt filii Dei, et per impositionem manus. Benedictus panis sancta sunt; propterea illis porrigenda sunt, qui capaces facti sunt benedictionum per fidem. Item mysteria veritatis margaritae sunt,

(a) Hic incipit homil. in Cod. V. D.

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualibus passim, quoniam*.

quia sicut margaritæ inclusæ cochleis positæ sunt in profundum maris : sic et divina mysteria, in verbis inclusæ, posita sunt intus in altitudinem sensus Scripturarum sanctarum. Et sicut non omnis homo potest e mergere, et de profundo tollere margaritas, nisi artifex, qui habet usum rei illius : sic non omnis homo potest descendere in altitudinem sensuum, et illic invenire mysteriorum absconditas margaritas, nisi vir spiritualis, qui habet exercitationem spiritualium narrationum Dei. Propterea margaritæ non sunt dandæ, nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si ergo talibus porcis secretorum mysteriorum miseris margaritas, cœnosæ vitæ delectatione mente gravati, non intelligunt pretiositatem earum : sed æstimantes eas similes esse cæteris fabulis mundtaliibus, similiter eas carnalibus actibus conculcant : et post modicum conversi per inobedientiam, rumpunt præbitorum earum : frequenter autem et scandalizati in eis, calumniantur expositores earum, quasi dogmatum novorum seminatores. Et si talibus canibus, qualibus diximus, dederis sancta, suscipiunt, quasi canes, sine discretionem, et sordidis actibus suis conculcant ea, et pro nihilo æstimantes quæ acceperunt, conversi disputationibus suis, quasi irrationabilibus, rumpunt veritatis prædicationem. Et puto, non sine rationabili differentia sanctum quidem canibus dare vetuit Dominus, margaritas autem non dare porcis. Et de margaritis quidem possumus dicere, quia si porcis mitti vetatur minus immundis, quanto magis canibus plus immundis ? De sancto autem dando idem æstimare non possumus. Quid est enim, si plus immundis dare non convenit, minus autem immundis oportet ? Idcirco neque vetitum intelligimus, neque mandatam : forte quia frequenter et manu imponimus, et benedictionem damus etiam porcorum more viventibus Christianis, non quia illi merentur accipere, sed nos ex nobis contra justitiam, dare usurpamus, ne forte plenius scandalizati deperant. Idco jussum non est, quia injustum est : vetitum autem non est, quia infirmitati fuerat ignoscendum. Sed quia de sanctis cœpimus dicere, non est tacendum, quoniam aliud est sanctificatio, aliud sanctificatum. Sanctificatio enim est, quod alterum sanctificat : sanctificatum autem alterum sanctificare non potest, quamvis ipsum sit sanctum. Utpote, signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : *Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 5) : sanctificasti eum, non fecisti sanctificationem. Quod autem sacerdos de manu sua dat, non solum sanctificatum est, sed etiam sanctificatio est : quoniam hoc non solum datur, quod videtur, sed etiam illud, quod intelligitur. De sanctificato ergo pane licet et animalibus jactare, et infidelibus dare : quia non sanctificat accipientem. Si autem tale esset, quod de manu sacerdotis accipitur, quæ est, quod in mensa manducatur : omnes de mensa manducarent, et nemo de manu sacerdotis acciperet. Unde et Dominus in via non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleopæ, et socio ejus (Luc. 24). Et Paulus navigans non solum benedixit panem, sed de manu sua porrexit Lucæ, et cæteris discipulis suis (Act. 27). Quod autem de manu porrigitur, nec animalibus dandum est, nec infidelibus porrigendum : quia non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem.

Homilia xvij. ex capite vij.

7. *Petite, et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et aperiatur vobis.* Transitum consequentem de capitulo ad capitulum invenire difficile est. Ideo diversa proponimus secundum diversas æstimationes interpretum. Sciens Dominus, quoniam quæcumque mandaverat supra, hominibus impossibilia erant : et quantum ad naturam humanam, supra naturam. Nam qui se non abstrahat a cæcibus, quomodo potest abs-

tinere se ab ira ? Qui non se abstinere a fornicatione, quomodo se abstinere a concupiscentia ? Qui non se abstinere a perjurio, quomodo se abstinere a juramento ? Qui alios ferire non cessat, quomodo se præbeatur ferendum ? Qui nec amicum suum sincere diligit, quomodo diligit inimicum ? Quid autem sic impossibile est, quomodo elemosynas facere, vel orare, vel jejunare, et nolle hominibus apparere ? Quid autem difficilius est, quam non judicare peccantem in se, aut nihil sanctum vel secretum dicere aut dare indignis ? Necesse est enim ut et multos sibi faciat inimicos. Quoniam ergo majora erant mandata, quam virtus humana est, transmittit eos ad Deum cujus gratiæ impossibile nihil est, dicens : *Petite, et dabitur vobis* : ut quod ex vobis hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Quoniam creaturam sensibilem Deus armatam et mutantem creavit. Alios enim munivit veloci pedum cursu, alios armavit unguibus, alios velocibus pennis, alios dentibus, alios cornibus : hominem autem solum sic disposuit, ut virtus illius sit ipse. Et in eo quod infirmitatem eum fecit omnibus, in ipso fortiore eum voluit esse in se. Nam sciens Deus, quia cognoscere et colere Deum vita æterna est, ignorare autem, et contemnere, perditio sempiterna, nec ita infirmum eum creavit, ut omnino nihil boni facere posset, ne quem super omnia, et propter quem omnia fecerat, omnibus inveniretur esse deterior : nec ita potentem eum creavit, ut etiam sine Dei auxilio eis se ipso facere posset quod vult, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. Et vere justissima res est, ut factura necessarium habeat suum factorem. Si enim omnis virtus hominis in Deo est, et tamen contemnit omnium bonorum suorum auctorem : quanto magis negligeret Deum, si potentia ejus esset in ipso ? Aut ita : quoniam ad sanctificandam orationem quædam dederat eis observandæ bonitatis mandata, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini* : competenter addidit, *Petite, et dabitur vobis* : tamquam si dicat : Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quam mandavi vobis : quicquid vultis, petite, et dabitur vobis : et quicquid desideratis invenire, quærite, et invenietis : et quicquid clausum vobis videtur, pulsate, et aperiatur vobis. Gratia vos prosequente, petite precibus die ac nocte orantes. Quod si misericordiam suam protraxerit Deus ad tempus, volens tentare constantiam fidei tuæ, tu a petitionibus tuis non recedas. Sicut enim qui vere esurit, tandem petit cibum, donec impleat necessitatem corporis sui, nec potest cessare, necessitas enim urget, quia sine cibo vivere non potest : ita et qui vere desiderat gratiam Dei, cessare non potest a petendo, sciens quia salvus fieri non potest sine gratia Dei. Adhuc quærite, interrogantes sacerdotes cæterosque habentes scientiam spiritualium Scripturarum, sicut præcepit lex : *Interroga patrem tuum, et dicet tibi : sentiores tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 32. 7). Quærite studio et labore, legentes Scripturas legis et prophetarum. Nam Deus ita nos disposuit esse, ut nec studentes et laborantes circa Scripturas acquiramus salutem scientiæ sine gratia Dei, ut ne vobis imputemus quod scimus : nec tamen gratiam acquiramus, nisi studuerimus et laboraverimus circa Scripturas, ne donum Dei detur negligenter. Gratia enim adiutorium est infirmitatis humanæ : adiutorium autem non dormientibus datur, sed festinantibus, et prævalentibus¹. Sicut enim in bello non omnis, qui pugnat, vincit, nemo tamen vincere potest, nisi pugnaverit : sic non omnes, qui student et legunt, acquirunt scientiam spirituales, nemo tamen acquirere potest, nisi qui aut studiosus fuerit ad legendum, aut assiduus ad audiendum. Et infideles quidem, et non timentes Deum inveniant scientiam legendo et studendo, sed non illam quæ ex Deo est, quæ per Spiritum sanctum datur, sed

¹ idem in marg. : in libris inclusa.

¹ Alias, non prævalentibus.

hanc quæ est ex natura carnali, quæ per exercitacionem carnis acquiritur, quam habuerunt etiam et gentiliū studiosi. Multa enim differentia est inter scientias istas. Qui enim orationibus non instat, nec operibus bonis, sed per solum studium lectionum factus est sciens, quando aliis prædicat, ipse sibi non sentit quod prædicat. Si de ira Dei loquitur, alios forsitan terret, ipse autem non timet: si de misericordia, alios quidem forsitan consolatur, ipse autem non gaudet: alios admonet credere, et ipse non credit eis quæ dicit. Sed quando alios docet, ab intus conscientia ejus ridet sibi de verbis suis: quia scientia, quæ ex solis lectionibus est, ex ore procedit: quæ autem de Spiritu sancto est, de corde profertur, et ideo spiritualis scientia non solum dicitur, sed et sentitur: non tantum in Scripturis legitur, sed ex corde suggeritur: et ideo si alios terret, ipse amplius timet: si consolatur, ipse melius gaudet: et omne quod loquitur, non tantum legit, sed experimento probavit. Ideo ergo petamus Deum, et operemur bona, ut non carnalem, sed spirituales scientiam mereamur. Et hoc est quod dicit, *Pulsate, et aperietur vobis*. Pulsat enim Deum, qui facit bona opera ante Deum oratione, jejuniis, et elemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed et manu: sic qui bona opera facit, quasi manu pulsat Deum operibus bonis. Scriptum est enim, *Concupiscite sapientiam, serva justitiam, et Deus præbabit eam tibi* (Eccli. 1. 55). Sed quid dicis? Hoc ipsum peto, ut sciam et faciam: et quomodo possum facere priusquam accipiam? Etiam quod potes fac, ut amplius possis: et quod scis serva, ut amplius scias. Justitia enim ipsa se operatur, et ipsa se manifestat. Quomodo? Dum tu justitiam operaris in te, justitia te operatur in se. Nam omne artificium seipsum operatur: ut puta, operaris vineam, colligis fructus ejus, et delectatus in eis, melius operaris. Vides quia ipsa se colit fructificando tibi, dum colitur? Sic ex diverso, qui opus peccati exsequitur, ipsum cum peccatum sit spiritus immundus, operatur in eo delectationem peccandi: ut dum delectatur circa peccatum, amplius peccet. Sic et qui justitiam operatur, cum sit et ipsa justitia Spiritus sanctus, operatur in eo delectationem justitiæ faciendæ, ut delectatus circa justitiam, amplius faciat. Tale est quod dicit Sapientia: *Cogitatum habe in præceptis Dei, et in mandatis ejus meditare semper, et ipse confirmabit cor tuum: et concupiscentiam sapientie tibi dabit* (Eccli. 6. 37). Vides quia ipsa justitia se operatur, te tantummodo inchoante et laborante? Sed et ipsa se adaperit, dum colitur. Sicut enim qui peccat, dum peccat, magis atque magis tenebre scit mens ejus, et a luce veritatis recedit, ita ut nulla scientia salutaris remaneat in eo, nisi sola malignitas, de qua dicit Salomon: *Sapientia impiorum nequitia scientia est* (Eccli. 10. 19): sic et qui justitiam operatur, dum operatur, magis atque magis clarescit mens ipsius, et ad notitiam sapientiæ majoris ascendit, et ipsa se justitia quasi speculum offert ante oculos cordis ipsius. Deinde si opera justitiæ non facis, id est, si non pulsas, nec orare ex fide potes. Nam virtus orationis est opus justitiæ. Oratio autem quasi odor snavitatis est operis boni. Sicut ergo res aliqua sine odore potest esse, odor autem sine re aliqua esse non potest: sic opus sine oratione aliquid est, oratio autem sine opere bono nihil est: et si oras, non ex fide oras. Nam sicut lucerna non quidem ex oleo accenditur, sed per oleum nutritur: sic fides non quidem ex opere nascitur, sed per opera enutritur. Aut ita: cum supra mandasset omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligerent inimicos suos, et non judicaret quasi peccatores offendentes se: consequens erat, sicut jam diximus, ne forte sub obtentu dilectionis et bonitatis etiam sancta Dei et secreta communicarent eis. Ideo constituit ne faciant hoc, dicens: *Notite sanctum dare canibus*. Nunc autem dat eis consilium bonum, ut si diligant inimicos suos, quasi Dei benigni imitatores, et velint eos etiam secundum

Deum salvare, petant Deum pro illis, et dabunt eis: querant eos, qui perierunt in peccatis, et inveniant eos, Dei gratia demonstrante: pulsant eos, qui sunt in erroribus conclusi, et aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum: ac si dicitur de Christianis, qui porcorum more viventes perdidierunt per se in imaginem Dei, et cadentes ab hominibus porci facti sunt, et perierunt: *Querite eos admonendo benevole, promittendo eis misericordiam Dei, et in spem eos adducendo*. Sic enim et Paulus eum, qui quasi porcus et non homo indifferenter conjugium adulaverat patris, quæsiuit, et per gratiam Dei invenit (1. Cor. 5). Gentiles autem vel hæreticos, qui verisimilibus persuasionibus mendaciorum circumsepti sunt, et conclusi intra claustra perfidiæ, pulsate doctrinis assidue, et aperiet eos Deus, solvens claustra perfidiæ, et habebitis in eos ingressum: sicut Christus dicit in Revelatione Joannis: *Ecce ego sto ad ostium, et pulso: et qui aperuerit mihi, introibo ad illum, et cenabo cum illo, et ille mecum* (Apoc. 3. 20). Ergo non temerando sancta Dei vel peccatores, vel gentiles, vel hæreticos debemus velle salvare sub obtentu misericordiæ: hoc enim temeritatis est, non bonitatis: sed Deum quidem petendo pro eis, ipsos autem vel querendo, si perierunt, vel pulsando, si clausi sunt. Et tunc, si et nos digne petimus, et illis sanabiles facti sunt, et ex canibus et porcis immundis reformati efficiuntur homines sancti, et sic juste et digne sancta participabunt, et audient secreta mysteria. 8. *Omnis enim qui petit, accipit, et qui querit, invenit: et pulsanti aperietur*. Quoniam dixerat, *Petite, querite, pulsate*: ne forte aliqui peccatorum audientes dicant, Etiam, ista facere dignos hortatur; nos autem indigni, et si petierimus, non accipiemus: etsi quæsi verimus, non inveniemus: etsi pulsaverimus, non nobis aperietur: vide quomodo eandem clausulam repetendo, tam justis, quam peccatoribus misericordiam Dei commendat, dicens: *Omnis qui petit, sive justus sit, sive peccator, tantum petere non dubitet, querere non negligat, pulsare non cesset: cum constet neminem sperni, nisi qui petere dubitaverit a Deo, querere neglexerit, pulsare cessaverit. Ut autem cognoscamus bonitatem Dei, dicamus de Deo, sicut Christus dixit de nobis. Dixit enim supra: Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44), et cætera hujusmodi: et addidit, *Si autem diligitis diligentes vos, quam mercedem habebitis? nonne gentiles hoc faciunt* (Ibid. v. 46. 47)? Nos ergo dicamus de Deo: Si Deus tantummodo justos suos et amicos exaudit et adjuvat, quam laudem bonitatis meretur? nonne et homines, cum sint mali, amicos suos rogantes se audiunt, et beneficia eis præstant? Vides ergo, quoniam Dominus dicens, et Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, qui solem suum oriri jubet super justos et injustos, et dat pluviam super gratos et ingratos: (Luc. 6. 36. Matth. 5. 45), bonitatem Dei voluit demonstrare, quia tam justis quam peccatoribus parata est bonitas ejus. Nec enim credibile est, ut opus bonitatis hominibus quidem injungat in malis constitutis, ipse autem non faciat cum sit bonus. Ergo omnis qui non habet justitiam, aut ut credat de regno cælesti, ut facere valeat justitiam, aut certe non petivit fideliter, aut non quæsiuit studio et labore, aut non pulsavit operibus bonis: ideo non est duritia Dei non præstantis, sed culpa hominis negligentis. 9. *Quis vestrum habens filium, et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? id. Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei?* Vide quomodo nos ad spem divina bonitatis inclinat, ne forte aliquis considerans, quanta est differentia inter Deum et hominem, et ponderans peccata sua, dum non sperat impetrare, nec incipiat petere: ideo patrum et filiorum similitudinem introduxit, ut etsi propter peccata nostra desperemus, propter paternam veritatem,

¹ V. D. et Editi in marg., non est justitia Dei.

voluntatem Dei speremus. Panis est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium, et quicquid illud habet in se scandalum offensionis ad animam. Unde dicit propheta ad iustum: *In manibus portabunt e. ne forte offendas ad lapidem pedem tuum (Psal. 70. 12)*. Omnis enim iustus eius oditor ab angelis, ne forte in occasionem offensionis incurrat pes conversationis ipsius. Piscem autem intelligere possumus verbum de Christo: serpentem autem ipsum diabolum. Ut ergo impetremus quod desideramus, duo hæc convenire debent. Unum quidem, ut petas oratione, et quæras studio, et pulses operibus: alterum autem, ut panis aut piscis sis, quod petis. Si autem quæ non expeditur petis, hoc est, carnalia, quæ nocent animæ tuæ, quasi lapis aut serpens, non tibi præstat, etiamsi petas, quia pater benignus est. Alioqui si præstat nociva petenti, non est pater, sed inimicus. 11. *Si vos, cum sitis mali, scitis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit spiritum bonum petentibus se?* Non quia apostoli erant mali, sed quantum ad comparationem Dei, qui solus singulariter est bonus, omnes mali videntur. Sicut ad comparationem nivis aut solis omne mundum sordidum videtur, et omne lucidum obscurum. Et vere, cum omnes patres mali sint præter Deum, ecce si hodie pater injuriam patitur a filio, statim affectus illius mutatur in odium, et irascitur illi forsitan et castigat. Non quia ille faciens injuriam patri peccavit ante Deum, ideo pater suus illi irascitur, sed quia illi fecit injuriam. Alioqui si pater, injuriam passus, non propter injuriam suam irascetur filio, sed propter illius peccatum, in omni peccato filiorum similiter irascetur. Nunc autem, quando ipsi injuriam patiuntur, dolent et fremunt: quando autem aliter filii eorum peccaverint in Deum, nec curant. Deus autem offensus ab homine, non ideo irascitur, quia ipse cum esset Deus constitutus, ab homine est contemptus, sed quia homo offendens Deum perdit animam suam. Vere ergo non irascitur de injuria sua, sed dolet de perditione humana. Et si castigat, non ut suam injuriam vindicet, sed ut illum corrigat ad salutem. Audi eum per prophetam dicentem: *Si deroliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 31. 35. 34)*, etc. Quoniam vero non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo, ideo non dixit, *Quoniam magis Pater vester dabit petentibus se: sed addidit, Bona petentibus se. 12. Omnia ergo, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis.* Supra propter sanctificandam orationem mandavit, ut non iudicent qui peccant in ipsis: ita ex necessitate ab ordine suæ narrationis excedens, introduxit alia quædam quale est, *Quid tu vides festucam in oculo fratris tui?* et illud, *Nolite sanctum dare canibus, etc.*, quæ sequuntur. Nunc ad prædictum quod cooperat rediens ait: *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, facite et vos eis: id est, Non solum mundo, Nolite iudicare, et non iudicemini, quod omnes homines sibi fieri volunt, ut cum nocuerint aliquibus, non iudicentur ab eis: sed etiam Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, vos facite eis, et tunc impetrabiliter potestis orare.* Nam quæcumque lex et prophetae sparsim in omnibus præceperunt Scripturis, in hoc compendioso comprehenduntur mandato, quasi innumerales arboris rami in una radice. 13. *Intrate per angustam portam.* Tertia hæc consequentia ad tertiam justitiam jejunii pertinet, et est pars doctrinae de jejuniis factæ: ut sit talis ordo narrationis: *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne appareas hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Intrate per angustam portam: quoniam omnis quidem justitiæ introitus ad vitam æternam angustus est homini viventi in carne, propter adversitatem naturæ carnalis: nullus autem sic est angustus et laboriosus, quomodo jejunii sinceriter consummati: et ut scias attende. Omnes qui-

dem passionem carnales dicuntur, et sunt, quia spiritu carnis morantur, sive ira, sive superbia, sive invidia, sive avaritia, sive vana gloria: præcipue tamen tres sunt quasi naturales, et intimæ, et propriæ naturæ carnis passionem: esca et potus, deinde amor viri ad mulierem, et mulieris amor ad virum. In tertio loco somnus, quoniam sine illis quidem passionibus ipsa natura carnis consistere non potest. Ergo quasi partes quodammodo et supplementa sunt naturæ carnalis: nam ad omnes illas passionem non necessitas naturæ carnalis urget, sed præsumptio spiritus carnis: ad istas autem ipsa necessitas naturæ carnalis. Ideo et gravius est eas a natura carnali præcidere, quam cæteras passionem. Nam omnes illas passionem præcidere labor est per collocationem cordis: istas autem passionem præcidere non solum labor est per collocationem cordis, sed consumere et conterere ac interficere ipsam naturam carnalem, et quasi truncare substantiam ipsam: quemadmodum si quis præcideret a corpore aliquod membrum ipsius. Si ergo hæc tres passionem naturales sunt, et intimæ, et propriæ naturæ carnalis: nullius passionem abstinentiam sic sanctificat corpus, quomodo abstinentia harum, ut sit homo castus, ut sit jejunos, ut sit in vigiliis perseverans. Et nulla illarum passionem sic coinquinat corpus, quomodo passionem istæ, ut sit homo aut fornicarius, aut epulor, aut deditus somno: ideo et Apostolus dicit: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat (2. Cor. 6. 18)*, quia proprie de ipsa natura carnis passio fornicationem egreditur. Et Dominus in Evangelio epulatores proponit divitem, cui pauper Lazarus adjacebat: et Abraham non dicit ei, Fili, recordare, quia tu hoc et hoc fecisti in vita tua, et nunc cruciaris: sed, *Quia bona recepti in vita tua (Luc. 16. 25)*. Et ubique Dominus in Evangelio præcipit assidue vigilare. Ergo propter quoniam quidem justitiam, præcipue autem propter laboriosissimum jejunium dicit: *Intrate per angustam portam*, etc. Porta perditionis est diabolus, per quam introitur in gehennam: porta autem vitæ est Christus, per quam introitur in caelestia regna: de qua dictum est: *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenata superbia licentia dilatatus. Tale aliquid Dominus dicit, *Beati pauperes spiritu (Math. 5. 3)*. Pauper spiritu est, qui cum sit magnus, iudicium se ostendit. Dives autem spiritu est, qui cum sit modicus, ostendit se magnum: sicut diabolus superbia animi elatus, qui cum esset minister Dei in caelo, quasi Deus super caelos extendere se usurpavit contra Deum. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exiguus, sed humilitatis ratione collectus, sicut ipse de se testimonium dat: *Videte quia mitis sum, et humilis corde (Math. 11. 29)*. An non tibi videtur potestate laqueissimus, humilitate autem angustus, qui cum esset Dominus majestatis, quasi homo in hoc sæculo voluit apparere, et quem totus non capit mundus, seipsam intra angustias uteri virginialis inclusit? Et alias intelligitur diabolus porta lata, et Christus angusta, quoniam diabolus omnibus peccatis involutus et universam mundi carnem bajulans recipit, et ducit in mortem: Christus autem non recipit in se, nisi qui se omnibus peccatis exuerint, et deposuerint omnes sarcinas mundi, et facti fuerint subiles et spirituales, ut quales intravit in mundum, tales exeant de mundo. Adhuc kitus dicitur diabolus, quoniam apud illum sine lege sunt omnia: Christus autem angustus, quoniam sub ratione legis apud eum univocæ consistunt. Quicquid enim sine lege solutum est, latum est: quod autem sub lege est, semper angustum est. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam veritatis et disciplinae in-

¹ Editi in marg. habent, *De ipsa natura corporalis passio. V. D. autem, corporis passio.*

clusa, sed per diversa carnalium voluptatum diffusa. Ambulantes in ea non quod debent agere, hoc agunt, sed quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Voluntas eorum lex est ipsorum : et non ipsi sub lege sunt, sed lex est sub illis. Via autem vitæ est omnis iustitia. Dicitur autem esse arcta, quia intra regulam veritatis et disciplinæ est inclusa, et ambulantes in ea non quod delectat eos, hoc faciunt, sed quod debent : quia lex non voluntas eorum est, nec lex est sub illis, sed ipsi sub lege. Considerandum est autem, quia via ducit ad portam, et nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam : sic et qui iustitiam faciunt, ipsi soli possunt cognoscere Christum, et intrant per ipsum. Qui autem non ambulat per viam iustitiæ, impossibile est, ut vere cognoscat Christum, quamvis multi etiam non ambulantes per iustitiam videantur cognoscere Christum. Si autem nec fuisti nec es in via iustitiæ, et putas te cognoscere Christum, mentiris. Sicut enim qui audit quia mel dulce est, nec gustat de illo, nomen quidem mellis cognoscit, gratiam autem ejus naturæ ignorat : sic et qui audit quia Christus Filius Dei est, iustitia autem ejus non fuerit usus, tantummodo nomen Christi cognoscit, gratiam autem naturæ ejus ignorat. Ideo non dixit propheta, Audite et videte quoniam suavis est Dominus : sed, *Gustate et videte* (Psal. 33. 9). Quando ergo aliquid audimus de Christo, nomen Christi cognoscimus tantummodo, ut diximus : quando autem iustitiam facimus ejus, ipsum Christum gustamus. Similiter nec incurrit in manus diaboli, nisi qui in via ambulat peccatorum. Vis non incurere in diabolum ? Declina a via, quæ ducit ad illum, et nullam habet in te diabolus potestatem : si autem ambulaveris in via, quæ ducit ad illum, jam non diabolo imputes perditionem tuam, quasi ille te traxerit ad se, sed tibi, quia tu ivisti ad illum. Numquid porta ducit ad viam ? Sed via ducit ad portam : sic non prius diabolus homines ducit ad peccata, sed peccata ad diabolum ducunt. Vides ergo, hæc via perditionis quam nociva est, quam spatiosa est ? Et ideo non solum volentes, sed et nolentes incurrunt in eam : et difficile est, ut natus in hoc mundo aliquantulum non incidat in eam. Quasi lata enim de longe videtur, et ideo etiam infantes, antequam viam vitæ videant, vel intelligant, istam vident : et cum intraverit quis in eam, prout vult, se agit, nec coangustatur in aliqua parte ita ut delectet eum ambulare per eam. Ambulant enim in ea gaudentes, ridentes, non solum manducantes et bibentes, sed etiam devorantes et inebriantes. Ambulant in ea divites, mentientes, perjurantes, aliena tollentes, et se divites facientes. Ambulant in ea cum uxoribus ; non solum cum uxoribus, sed etiam fornicantes et adulterantes. Quid sit tribulatio, nesciunt. Et quis non delectetur quantum ad carnem ambulare per eam ? Hæc autem iustitiæ via angusta primum nec facile videtur : et ideo qui vult intrare in eam, necesse est ut aliquantulum evagetur in via illa spatiosa, donec ante considerans aliquando inveniat istam : et cum intraverit in eam, non prout vult, agit. Ex omni enim parte coangustatur, ita ut poeniteat eum intrasse in eam. Ambulant enim tristes, lugentes, jejunantes, etsi manducantes et bibentes, tamen non sine lege timoris manducantes et bibentes. Ambulant pauperes, etsi divites, non sibi, sed aliis : aliena non tangentes, sua dispergentes. Ambulant casti, etsi cum uxoribus, tamen non sine legis timore amore suum dispergentes, blasphemati, injuriam passi, et spoliati. Et quem non poeniteat, quantum ad carnem, intrasse in eam ? Et ne mireris quia dixi, quem non poeniteat intrasse per eam, audi prophetam dicentem : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns* (Psal. 72. 3). Ideo videntes homines hanc tribulatam et angustam viam, multi recedunt ab ea, et quidam ab initio, nec accedunt ad eam, nec volunt eam videre. Quidam autem concupiscentes volunt eam videre, et accedunt ad eam ; sed dum considerant angustias et

labores ejus, recedunt ab ea. Alii autem audaces, et intrant in eam ; sed postea, dum non sustinent labores et angustias ejus, iterum reversi egrediuntur de ea. Adhuc autem spatiosa dicitur illa via etiam hæc de causa, quia omnia quæ sunt, uxores, filii, parentes, amici, aurum, argentum, vestimenta, domus, possessiones, omnes species bonorum ciborum et potuum, omnia artificia, omnes negotiationes, militiæ, honores, et quicquid in hoc sæculo est, quod aut visum delectat, aut auditum, aut odoratum, aut gustum, aut tactum, viæ perditionis sunt : non quia omnes, qui ambulant in illis rebus, peccant, sed quia omnes istæ res ad peccatum compellunt. Via autem vitæ angusta est, quia una est species : id est, abstinentia omnium rerum. Qui enim separat se ab omnibus rebus illis, salvatur. Non dicimus quia omnes, qui sunt in illis, pereunt : sed quoniam qui se separat ab illis omnibus salvantur. Separant autem se non corpore, sed animo : non loco, sed actu. Nam quamvis sit in mundo, non videtur esse in mundo, qui non utitur mundo.

Homilia xix. ex capite vij.

Christus ostentationem prohibet. Nihil sic bonum petit ut simulatum bonum.— 15. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* : 16. *a fructibus eorum cognoscetis eos, etc.* Supra mandavit apostolus suis Dominus, ne eleemosynas faciant coram hominibus, ut videtur ab eis, sicut hypocrite : et ut ne orent, ut ab hominibus videantur, sicut hypocrite : et ut ne jejunent coram hominibus se ostendentes, sicut faciunt hypocrite : et docuit illos, ut ne faciant sic, et instruxit eos, quia possibile est in hypocrisi et eleemosynas facere, et orare, et jejunare : propter quod quasi jam ad cognoscetes¹, quia hæc omnia in hypocrisi fieri possunt, loquitur, dicens : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces.* Quæ sunt vestimenta ovilia ? Species videlicet simulatæ religionis. Eleemosyna simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Oratio simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Jejuniæ simulatum vestimentum ovile est, non opus ovile : et cæteræ species pietatis, quibus se vestium lupi rapaces. Nulla autem res sic exterminat bonum, quemadmodum simulatum bonum. Nam manifestum malum quasi malum fugitur et cavetur : malum autem sub specie boni celatum, dum non cognoscitur, nec cavetur, sed quasi bonum suscipitur, et ideo conjunctum bono exterminat bonum. Sic servi diaboli tunc pessime Christianitatem corrumpunt, quando se simulat Christianos : de quibus admonet discipulos suos Christus, magis autem nos omnes per illos, dicens : *Attendite a falsis prophetis* : quia magna virtus est hominum cognoscere malum², et firma tutela salutis est scire quem fugias. Hæresis quidem periculosa res est, sed utilis valde. Periculosa quidem, quia multi seducuntur per eam, et pereunt : utilis autem est, quia tentantur fideles per eam, et ab infidelibus segregantur. Qui murmurat de periculo tentationis, murmuret necesse est de præmio probationis. In nullo enim negotio potest requies inveniri, nisi præcesserit labor : quanto magis in spiritualibus rebus, nisi præcesserit tentatio, non potest esse probatio ! *Attendite a falsis prophetis.* Primum scire oportet, quia sunt omnino falsi Christiani. Nam nulla res perdit viros Christianos magis quam hæc : quia quoscunque viderint dici Christianos, quasi Christianos eos æstimant. Si enim constat quia sunt falsi Christiani, aut ille est falsus Christianus, aut tu : si non tu, ille : si tu, non ille : si ille, ut quid illum Christianum æstimas, de quo tibi Christus mandavit ? Quia Christianus non est, quem Deus suum non confitetur f-

¹ Montef. in margine conjicit, *cognoscendum*.

² V. D. et Editi in marg., *virtus est boni cognoscere malum*.

tam : in quomodo tibi existimas fratrem? Sed forte
 icis, Quomodo dicere illum possum non esse Chri-
 tianum, quem video Christum consistentem, altare
 habentem, sacrificium panis et vini offerentem¹, ba-
 ptizantem, Scripturas sanctorum legentem, omnem or-
 dinem sacerdotii habentem? Vir sapiens, si non confite-
 ur Christum, et manifesta esset gentilitas illius, et si
 educebaris per eam, insania erat, qua seducebaris :
 tunc autem qui confitetur Christum, sed non sic,
 quemadmodum mandavit Christus, negligentia tua
 est, si ab eo seduceris. Qui enim in occultam foveam
 cadit, negligens esse dicitur, quia non caute prospexit :
 qui autem in manifestam foveam cadit, non negligens
 dicitur, sed insanus. Quæ autem de similitudine ec-
 clesiasticorum mysteriorum dixisti, hoc audi respon-
 sum. Quoniam et simia hominis habet membra, et
 per omnia hominem imitatur, nunquid propterea di-
 cenda est homo? Sic et hæresis omnia Ecclesiæ ha-
 bet et imitatur mysteria, sed non sunt Ecclesiæ.
 Deinde sciens Dominus, quia non erant manifesti
 gentiles, sed absconditi sub nomine Christiano : ideo
 non dixit, Aspiciate : sed, *Attendite*. Aspiciere enim est
 simpliciter videre : attendere autem, est caute consi-
 derare. Ubi enim certa res est et indubitabilis, aspici-
 tur : ubi autem incerta et dubitabilis, attenditur.
 Sciens ergo Christus, quia est in illis aliquid, quod
 aliis pro alio videbatur, aliud desuper positum, aliud
 intus inclusum : ideo dixit, *Attendite*, ut scias, quia
 non corporali aspectu attendendum est, sed vigilantia
 spirituali. Si enim corporaliter illos aspicias, cognos-
 cere non potes, quia schemata Christianitatis habent.
 Nam, homines passibiles, quomodo potestis videre
 mendacia veritatis velamine cooperta? Primum ergo
 attendendum est per opera bona. Si enim opera justiti-
 æ facimus, et a nullo errore decipimur, et ipsi om-
 nem sentimus errorem. Nam ipsa res facit errare,
 quæ facit alterius errorem non cognoscere. Nam qui
 non cognoscit mendacium alterius, suam non intelli-
 git veritatem. Ergo quamdiu bona opera facimus,
 ipsum lumen justitiæ ante oculos nostros adaperit ve-
 ritatem. Sic et peccata peccantium sensus tenebrescere
 faciunt, ut non videntes mendacium, cadant in illud.
 Vide enim ab initio, ex quo inter homines seminatus
 est error fidei, non error diabolicus fecit homines
 malos, sed homines mali diabolici sibi fecerunt erro-
 rem. Si error fecisset homines malos, culpa erat
 Dei, qui tales homines fecit, ut ab erroribus seducaur :
 nunc autem culpa est hominis, qui voluntarie
 elegit errorem : quia non possunt errores prevalere
 in homines, nisi peccata præcesserint. Prius enim
 peccatis plurimus excæatur homo, et sic diaboli
 seductione seducitur, et cadit in mortem. Quemadmo-
 dum enim sole manente non prævalet nox, cum au-
 tem accesserit ad occasum, tunc occupat mundum :
 sic quamdiu lumen justitiæ in homine fuerit, tenebra
 erroris eum non apprehendit. Ergo bonis operibus
 vigilandum est, quia non error generat peccata, sed
 peccata errorem. Sicut dicit Sapientia, Impietas trahit
 hominem ad errorem (Prov. 13. 6). Attendite, sicut
 admonet, attendite, quasi Deo invito diabolus hære-
 ses introducat : non Deo invito, sed permitteute. Si
 enim gentes non credidissent in Christum, intellige-
 bamus virtutem fuisse diaboli, qui gentes credere non
 permisit. Nam si diabolus aliquid potuisset, ab initio
 credere non permisisset : nunc autem ex eo quod om-
 nes gentes crediderunt, sed postea ex credentibus
 factæ sunt hæreses, manifestum est quia non fuit
 virtus diaboli, sed permissio Dei. Et quare sic admo-
 net, quasi qui noluerit fieri? Quia non sine iudicio
 vult servos suos habere, ideo misit tentationem. Quo-
 niam autem non vult per ignorantiam eos perire, ideo
 admonet. Ideo tentationem mittit ne mali cum bonis
 conerantur : ideo autem admonet, ne boni cum malis
 pereant. *Attendite vobis a falsis prophetis*. Scriptum

est, *Omnis lex et propheta usque ad Joannem* (Matth.
 11. 13) : non quia futuri non erant post Joannem :
 fuerunt enim et Agabus et Silas et multi ; sed quia
 prophetia de Christo non erat ventura post eum.
 Ergo post Joannem prophetia quidem de Christo fu-
 turo cessavit, propheta autem et fuerunt et sunt :
 sed non qui prophetarent de Christo, sed qui inter-
 pretarentur ea, quæ de Christo ab antiquis fuerant
 prophetata : id est, doctores Ecclesiarum. Sed et om-
 nes Christiani prophetae dicuntur, qui in regnum et
 in sacerdotium et in prophetiam ununtur. Nec enim
 potest quis propheticos interpretari sensus, nisi ha-
 beat spiritum prophetiæ. Hæc autem diximus, ut osten-
 damus, quia prophetæ, de quibus loquitur Christus,
 doctores dicuntur. Sciens ergo Dominus futuros esse
 falsos doctores hæresum diversarum, contra veros
 doctores, qui Scripturas propheticas et apostolicas per-
 versa interpretatione confunderent, ideo per aposto-
 los suos omnium Ecclesiarum doctores admonet di-
 cens : *Attendite vobis a falsis prophetis*. Et ne forte
 dicat aliquis hæreticus doctor, quia non dixit
 nos falsos prophetas, sed gentilium et Judæorum
 doctores : ideo addidit dicens : *Qui veniunt ad
 vos in vestimentis ovium*. Quavis et de Judaicis
 quidem falsis apostolis et prophetis ista prædi-
 cit, tamen de illis Judaicis, qui in Christum quidem
 fuerant credituri ex eis, perversa autem loquentes
 secundum suggestionem maligni spiritus, ad corrup-
 tionem Christianorum fuerant loquuturi, de quibus
 cavendis in omni epistola sua sollicite monet Aposto-
 lus : quorum filii sunt et hæretici modo. Oves enim
 proprie Christiani dicuntur : vestimentum autem ovile
 est species Christianitatis. Vides quia de hæreticis
 Christianis loquitur Christus fugiendis, qui a foris in
 schemate Christiani videntur, ab intus autem confes-
 sionis efficacitate gentiles. Et isti multo periculosiores
 sunt quam illi Judaici : quia illi quidem rejecti ab
 apostolis, et notati², extra conventum Christianorum
 erratici vagabantur, hæretici et furtim quosdam cor-
 rumpebant incautos ; isti autem quasi fundati Chri-
 stiani, et Ecclesias suas habentes. Et quid dico?
 Ecclesias etiam regentes, palam cum libertate subver-
 tunt, et sic multiplicati sunt ex diverso, ut Christiani
 vagi potius videantur quam illi. Et quomodo non sint
 periculosi, aut quomodo suadeant multis? Et ne ad-
 huc dicat hæreticus, quia de veris Christianis docto-
 ribus loquitur, qui Christiani quidem sunt, tamen
 peccatores sunt. Omnis enim Christianus, qui facit
 peccatum, falsus dicitur Christianus : et vere quidem
 est : quia Christianus qui facit peccatum, nec ponit
 de peccato, falsus est Christianus. Tamen ut scias,
 quia non de Christianis peccatoribus, sed de hæreti-
 cis doctoribus loquitur : non tantum dixit, *Qui veniunt
 ad vos in vestimentis ovium* : sed addidit, *Ab intus au-
 tem sunt lupi rapaces*. Christiani enim doctores, etsi
 fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur, quia
 vincuntur a carne, tamen propositum non habent
 perdere Christianos, et ideo non dicuntur lupi rapaces.
 Vides ergo, quia manifeste de hæreticis doctoribus
 dicat, qui eo proposito schemata Christianorum sus-
 ceperunt, providente diabolo, ut Christianos in quo
 seductionis morsu dilanient. De quilibet lupis ad
 Ephesios dicebat Apostolus : *Scio quia post discessum
 meum introibunt lupi graves in vos, non parcantes gregi,
 et ex vobisipsis eriant perversa loquentes, ut abducant
 discipulos post se* (Act. 20. 29. 30). Audi ergo, qui
 doctus ab hæreticis, putas te eruditum : et baptizatus
 ab eis, putas te Christianum factum. Vide, doctores
 hæretici quid dicuntur a Christo? Devoratores. Si
 ergo eruditus es ab hæreticis, raptus es, non eruditus,
 non pastus. Si baptizatus ab eis es, devoratus es, non
 salvatus. Nam luporum devorare est, non salvare³.
 Quid ergo est? 16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*.
 Fructus enim hominis est confessio fidei ejus, et opera

¹ Alias, sacrificium corporis et sanguinis Christi offerentem.

² Alias, vocati.

³ Alias, pascere.

conversationis ipsius. Si ergo videris hominem Christianum, statim considera, si confessio eius conveniat cum Scripturis, verus est Christianus: si autem non est quemadmodum Christus mandavit, falsus est. Sic enim et Joannes, cum de hæreticis scripsisset epistolam, non dixit, Si quis venerit ad vos non habens nomen Christi, nec ave ei dixeritis: sed, *Si quis non attulerit istam doctrinam* (2. Joan. 10). Iudicium Christianitatis non ad nomen Christi retulit, sed ad confessionem: quia non nomen solum Christi Christianum facit, sed etiam veritas Christi: quia in nomine Christi multi ambulant, in veritate autem ejus pauci. Deinde vile. Numquid ovis lupum persequitur aliquando? Non, sed lupus ovem. Sic enim et Cain persequutus est Abel, non Abel Cain. Sic Ismael persequutus est Isaac, non Isaac Ismael. Sic et Esau Jacob, non Jacob Esau. Judæi Christum, non Christus Judæos: hæretici Christianos, non Christiani hæreticos. Ergo, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Si quis lupum cooperat pelle ovina, quomodo cognoscas illum, nisi aut per vocem, aut per actum? Ovis inclinata deorsum habet, lupus in aera convertit caput suum contra caelum, et sic ululat. Qui ergo secundum Deum vocem humilitatis et confessionis emittit, ovis est: qui vero adversus veritatem turpiter blasphemis ululat contra Deum, lupus est: sicut dicit propheta de illis: *Iniquitatem in caelo loquuti sunt, posuerunt in calum os suum* (Psal. 72. 8. 9). Ovis herbas manducet, lupus carnibus delectatur. Quem videris ergo de pratis Scripturarum herbas floridas justitiæ colligentem, ovis est: quem videris autem in sanguine persequutionis gaudentem, lupus est. Adhuc autem considera an virtutes, quas facit, utiles sint an inutiles. Utiles sunt, quæ mirabiliter fiunt, et ad salutem proficiunt: ut puta infirmos sanare, et alia hujusmodi, quæ fecit Christus. Vacuæ autem sunt, quæ admirationem quidem faciunt videntibus, utilitatem autem afferunt nullam: ut puta volare per aera, sicut et Dominum diabolus hortabatur: status facere ambulare¹: aut commisceri flammæ, et non comburi: et alia qualia Simon fecit. Nam plena opera ex Deo sunt, quia et ipse est plenus: vacua autem ex diabolo, sicut et ipse est vacuus et vanus. Nam quia quedam mirabilia fiunt ex Deo, quedam autem ex diabolo, demonstrat Nicodemus. Non enim dixit, Nemo facit signa, nisi sit Deus cum illo (Joan. 5. 2). Et tunc quidem ex hoc solo cognoscantur falsi prophetae et veri, si utilia aut inutilia facerent signa. Nunc autem, quia futurum est, ut etiam ex parte bona faciendorum signorum diabolo detur potestas, etiam aliud querere debemus: si necessarium est secundum tempus, aut non est necessarium. Si enim mirabilia Christus propter confirmationem infidelium faciebat, non propter ipsos quos sanabat; quos enim in fide sanare poterat, non in signo: manifestum est, quia modo cum nullus sit infidelis, faciendorum miraculorum necessitas non est. Ergo si inutile fecerit signum, falsus propheta est: quia non facit, ut alium ædificet in fide, sed ut se ostendat in opere.

Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Uva mysterium habet in se Christi. Sicut enim intrus multa in se grana, ligno mediante, suspendit: sic et Christus multos animi fideles pro lignum crucis tenet adjuctos. Similiter et sicut ficus multa grana uno tegmine tenet inclusa, sic et multos fideles quodam dulci caritatis complexu una tenet Ecclesia. Et sunt in Deu signa hæc: caritatis quidem in dulcedine, unitatis autem in conjunctione granorum, sicut scriptum est: *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo* (Psal. 67. 7). In uva quidem est patientiæ signum, quia in torcular mittitur: gaudii autem in spe, quia *vinum lætificat cor hominis* (Psal. 103. 15); sinceritatis, quia non est aqua permixtum, et delectatio suavitatis. De his scriptum est: *Fructus autem*

spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas; adversus hujusmodi non est lex (Gal. 5. 22. 23). Spinæ autem sunt hæretici sicut sermo ipse demonstrat superius dicens: *Audite a falsis prophetia*. Ergo non possunt spinæ et tribuli ecclesiasticos fructus proferre. Sed quid proferunt? Vulnere, tribulationes, et cætera mala. Quemadmodum spina, vel tribulus, ex quacunque parte illam conspexeris, habet aculeos: sic et sermo diaboli ex quacunque parte consideraveris, iniquitatibus pleni sunt. Si loquitur, in dolo loquitur: si tacet, male cogitat; si irascitur, insanit; si patienter agit, tempus expectat nocendi, et opportunitatem considerat, quando noceat. Si male agit, non erubescit: si bene facit, ad vanam gloriam propter homines facit. Quomodo proferat bonum fructum, cujus radix diabolus est? Sub arbore bona et bestie et animalia requiescant: sub spinis autem nullum animal requiescere potest, nisi tantummodo serpentes. Sic juxta fideles homines et boni et mali homines pacem habere ac accipere possunt¹: juxta autem infideles homines nemo potest pacem habere, neque requiescere in eis, nisi tantummodo serpentes, id est, daemones, qui habent cubilia in pectoribus eorum. Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. 18. *Non potest arbor bona fructus malos facere: et non potest arbor mala facere bonum fructum*. Non dixit, Arbor mala non potest fieri bona, neque arbor bona, mala. Alioqui qui malus est, a Deo esset, quod malus est: et qui bonus est, a Deo esset, quod bonus est. Nunc autem sic dicit, Malus non potest facere fructus bonos: id est, quamdiu malus est. Si vero factus fuerit bonus, potest: ut unusquisque, quod malus est, aut bonus, voluntatis ejus sit, non nature. Nam si volebat, et non poterat fructus bonos proferre, nature erat: si autem potest, et non vult, arbitrii est, non nature. Ergo servus Dei non potest facere malum: et si videtur tibi aliquando, quod male fecit, considera caute ipsum malum ejus, et invenies eum ab intus esse bonum. Nam ex proposito bono, etiam quod videtur malum, bonum est, quia propositum bonum malum opus excusat: malum autem opus bonum propositum non condemnat. Vidisti Mosem homicidium facientem, sed non propter suam injuriam, sed propter servum Dei vindictam. Vidisti Jacob aliud loquentem in lingua, aliudque habentem in corde, cum diceret ad Esau, quia *Vidi faciem tuam, sicut qui vident faciem Dei* (Gen. 35. 10), sed non ut eum deciperet, sed ut comperceret. Similiter malus non potest facere bonum: et si videtur tibi facere bonum, considera caute ipsum bonum, et invenies illud ab intus esse malum. Nam quod ex proposito malo fit, etiam bonum, malum est: nam bonum opus malum propositum nec excusat: malum autem propositum bonum opus condemnat. Si videris infidelem humilem, aut mansuetum, scito quia subdolos est in corde. De talibus enim dicit propheta: *Molliti sunt sermones ejus super oleum et ipsi sunt jacula* (Psal. 54. 22). Si videris eum bona opera facientem, intellige quia propter homines facit. De illis enim dicit Dominus: *Omnia faciunt, ut ab hominibus videantur*. Sicut ergo bonorum hominum omnia opera, etiam mala, bona sunt: sic malorum hominum omnia opera, etiam bona, mala sunt. Si ergo videris aliquem, Deum in veritate non colentem, quasi bonum, ne credas oculis tuis, ut et deas bonæ vitæ illum: sed crede magis Deo, quam tibi qui dixit: *Non potest arbor mala facere fructum bonum*. Si au-

¹ Alias, *statuens super pinnam templi ambulare*.

¹ V. n., *pacem capere possunt*. Editi in marg., *pacem habere, ac se cupere possunt*.

enim diebus illam bonum, mendacem fecisti Christum. n. enim vides quæ sunt in facie, Deus autem quæ sunt in corde. Sicut enim in horto sunt multæ arbores ructum inutilem facientes, in silvis autem non invenitur bonam faciens: si autem ficulni, aut insipidum acium, aut acerbum: sic in Ecclesia, quæ hortus est Christi, Salomone dicente, *Hortus conclusus, fons signatus, soror mea, paradisius cum fructu pomorum* (Cant. 1. 12. 13), multi sunt mali. In Ecclesiis autem hæreticis, quæ sunt silvæ desertæ, nemo est bonus: quia etsi aliquis est bonus, propter homines est bonus, et non propter Deum¹. Hæc secundum fidem dixi: quæ sunt autem secundum rationem audi: Quicumque facit aliquid, est propter quod facit: et nemo facit aliquid propter nihil. Qui pugnat, propter prædam, aut propter gloriam victoriæ pugnat: qui navigat, propter necessitatem, aut propter lucrum navigat. Sicut nihil potest sine radice nasci, sic nihil potest fieri sine causa. Sic qui bonum facit, aut propter retributionem regni cælestis facit, aut propter iudicium pœnæ. Interrogo ergo te, infidelis propter quid facit bonum? propter iudicium pœnæ, dicis. Sed non timet Deum. Quomodo autem timeat Deum, ne peccet in opere, qui non timet Deum, ne peccet in fide², cum sit peius male credere, quam male agere? Propter retributionem, dicis. Sed non sperat in Deum, qui non curat utrum mendaciter credat, an vere, cum sit melius bene credere quam bene agere: quoniam fides sine operibus aliquid est, etsi mortua est: opus sine fide nihil est. Ut quid ergo facit bonum? Ut videatur ab hominibus, et laudetur: et ideo bonum illius malum est. Si enim sine labore poterat homo bonum acere in hoc mundo, credibile erat ut infidelis bonum faceret propter hoc ipsum bonum: quia bonum acere bonum est. Nunc autem, cum hominibus in carne viventibus sic contrarium sit bonum facere, sic difficile, et prope impossibile, ut neque magis illi sancti perfecte potuerint explere quod bonum est: quomodo infidelis faciat bonum cum tanto lactamine, nullam spem habens retributionis præ oculis suis? Quis agonem suscipit sic periculosum, unde palmam non sperat? Quid ergo? Sine dubio sperat aliquid, deo facit bonum. Quid illud? Ut mereatur ab hominibus gloriam vanam. Nam multam dat virtutem homini ad laborandum concupiscentia vanæ gloriæ, et si cum indulgentia possum dicere, majorem dat virtutem homini hypocritæ concupiscentia vanæ gloriæ, quam fidelibus spes regni cælestis. Et hæc est ratio: concupiscentia autem vanæ gloriæ ex carne est, et deo consentit ei carnis natura³. Ideo ergo dicit: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum*: quia et mala arbor videtur facere iustitiam, sed non bonam, nec ad usum proficientem. Nam qui propter Deum facit iustitiam, Deus illam facit⁴: qui autem propter vanam gloriam facit bonum, diabolus illud facit bonum, diabolus delectatur in eo. Falsos ergo Christianos, quos Deus in ignem mittendos promittit, quomodo tu putas participes gloriæ tue? 21. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei*. Falsos prophetas, de quibus cavendum erat loquutus, non illos esse, nisi falsos Christianos, et falsos Christianorum prædicatores, his verbis manifeste demonstrat. Gentiles enim, aut Judæi, priusquam credant, non sicut Christo, Domine, Domine: sed illi soli, qui iam ex Judæis quam ex gentilibus visi sunt quidem credidisse in Christum, conversantes autem et prædicantes contra voluntatem Dei et Christi præceptum, facti sunt falsi prædicatores. Item quoniam falsos pro-

phetas et veros ex fructibus eorum docuit esse discernendos, hic jam manifestus docet, qui sunt fructus, quibus discernuntur probi doctores et reprobi. Qui enim dicunt tantummodo Christo, Domine, Domine, et non faciunt Dei voluntatem, reprobi sunt: qui autem et dicunt Christo, Domine, Domine, et faciunt voluntatem Dei, illi soli probabiles sunt. Quæ autem est voluntas Dei, ipse Dominus docet. *Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, ut omnis qui videt Filium hominis, et credit in eum, habeat vitam æternam* (Joan. 6. 40). Ergo voluntatem Dei facere, hoc est credere in Christum. Sicut et tibi Judæis interrogantibus, *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* respondit, *Hæc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Ibid. v. 28. 29).

Quid sit credere, vel non credere Christo. — Credulitatis autem sermo et ad confessionem respicit, et ad actum. Qui ergo sic confitetur Christum, sicut ipse docuit, ille credit Christo: qui autem non sic confitetur, quomodo docuit, ille non credit. Et si conversatur, quomodo mandavit ille, erudit Christo: et qui non sic conversatur, quomodo ille mandavit, non credit Christo. Credere enim Christo obedire est Christo: qui autem aut non confitetur, aut non conversatur secundum verbum ejus, ille obaudit Christo; nec credit: propterea tam ille quam iste non intrabunt in regnum cælorum. (a) 22. *Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* In qua die? Quando venerit in majestate sua, et separaverit eos ab invicem, sicut pastor gregem suum: quando jam nemo ausus est garrula contentione sermonum aut mendacium defendere, aut contradicere veritati: quia tunc jam non mundialis et vana gloria desideratur, sed flamma iudicii et pœna timetur; in illa die, quando es non loquitur, opus non absconditur, sicut in hoc tempore, sed e contra opera singulorum loquentur, et ora tacebunt: non quando persona interrogatur, et conscientia non videtur, sed e contra conscientia discutitur, et persona confunditur, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, cui etiam defendendum* (Rom. 2. 15); in illa die, quando nemo excusat peccatores, sed omnes accusant, nec alter pro altero intervenit, sed singuli ibi timebunt, quia in illo iudicio non erunt testes adulatorum homines, sed angeli veraces non erunt iudicantes personarum acceptores homines, sed Deus justus. *Qui reddet unicuique secundum opera sua* (Ibid. v. 6). Quam proprie timeant hominum et angustias patientium vocem expressit, dicens: *Domine, Domine*. Non enim semel sufficit illi dicere, Domine, quem necessitas timoris adstringit. *Nonne in nomine tuo prophetavimus?* Considera quia, *In nomine, dicunt, non, in spiritu*: quia in nomine Christi multi ambulabant, qui non habent spiritum Christi, seducendi causa.

Christianus quomodo cognoscendus. — Ideo non ex nomine Christi cognoscendi sunt Christiani, sed de spiritu Christi. Ergo prophetant in nomine Christi, in spiritu autem diaboli: quales sunt divinatores. Sed sic discernuntur, quoniam diabolus interdum verum dicit, sanctus autem Spiritus nunquam interdum mentitur. Concessum est autem diabolo et interdum veritatem dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet. Si autem nunquam diceret verum, nec ad tentationem poterat sufficere seductio ejus. *Et in nomine tuo dæmonia ejecimus*. Dæmonia enim ejectione in nomine Christi, habentes spiritum inimici: magis autem non ejectione, sed ejectione videtur, colludentibus sibi dæmonibus ipsis; et ideo semper ejectione, et nunquam sanant. Semper autem illos dæmones quasi castigati clamant, et nunquam quasi timeant recedunt. *Et in nomine tuo virtutes multas fecimus*. Faciunt et virtutes, secundum ea quæ diximus, non utilia et necessaria, sed inutilia et vacua. In omnibus ergo secundum Christi præceptum discutendi sunt fructus eorum. Si bona conversatio est eorum, et confessio

¹ Cod. V. D., *Propter homines est, et non propter Deum*.

² Idem, *qui non timet ne peccet in fide*.

³ Sic V. B. et Editi in marg.; in textu vero, *consistit ex carnis natura*; istius recte.

⁴ Sic idem in marg. Editi in textu, *Deus illam man-*

(a) Hic incipit Homilia in Cod. V. D.

vera. Si autem aut confessio conversationi non venerit, aut conversatio confessioni, falsus est. 23. *Tunc jurabo illis, quia nescio qui estis. Tunc*; usque tunc autem sustinebo; quia grandem iram grandis dilatio præcedere debet, et grandis dilatio justius facit esse judicium Dei, et digniorem interitum peccatorum. Sciendum quia peccator nescit Deum, quia nec digni sunt, ut cognoscatur a Deo. Sicut enim et Apostolus ait: *Cognovit Dominus, qui sunt ipsius (2. Tim. 2. 19)*. Non quia non cognoscit ipsos, sed suos illos esse non cognoscit: ideo qui pereunt, non fuerunt illius. Aut quomodo te Deus cognoscat, cum tu Deum cognoscere nolis? Sicut enim omnes homines naturaliter cognoscunt Deum, non autem videntur vere cognoscere, quia non digne colunt, sicut servi dominum, sicut factura factorem, et hoc est secundum naturam quidem cognoscere, non autem secundum voluntatem: sic et Deus naturaliter omnes cognoscit, sed non eos videtur vere cognoscere, quia non eos diligit quasi factor facturam, quasi dominus proprios servos. Et hoc est secundum naturam cognoscere, non autem ex voluntate: quia omne malum extraneum est a Deo. Jurat autem Christus, non ut suam veritatem commendat, sed ut illorum incredulitatem condemnet. Non enim, si non juraverit Christus, mentitur, sed ut illi amplius confundantur firmiori responso: quoniam qui mendax est, neminem putat dicere veritatem, neque ipsum Deum. Qui enim non seductioni diaboli deceptus mentitur, sed proposito mendax est, nunquam desinit esse mendax, neque post mortem. Nam mors quidem animam a carne separat, animæ autem propositum non immutat. Vis scire? Considera eos etiam post mortem mentientes: *Domine, in nomine tuo hoc et hoc fecimus*. Numquid nesciebant ipsi apud se, quia nunquam nec dilexerant Christum, nec fecerant voluntatem ejus? Sed putant se, sicut in hoc sæculo homines deceperunt, sic et ibi etiam Deum fallere posse. Ideo etiam non dicit illis, *Discedite a me qui operati estis iniquitatem: sed, Qui operamini*: quia iniqui nec post mortem desinunt esse iniqui: quia etsi peccare non possunt, tamen peccandi propositum tenent.

Homilia xx. ex capite vij (a).

Vero Christiano quid faciendum sit. Fortitudo fidei petra dicitur. Hæretici nunquam concordent. — 21. Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui edificavit domum suam supra petram. Frequenter miramur, quod homines aut promissionibus flexi, aut terroribus fracti, aut persuasionibus falsorum doctorum circumventi, relinquunt fidei veritatem, et ad mendacium infidelitatis transmigrant. Quod si vel hæc unam sententiam Christi caute intelligeremus, et recordaremur, nunquam de perditione talium hominum stuperemus. Quomodo enim permaneat apud Christum, qui nunquam stetit in Christo? aut quomodo teneat eum veritas, qui nunquam tenuit veritatem? aut quomodo servet eum justitia, qui justitiam non servavit? *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea.* Quæ verba? Quæ superius dixit: ut qui vult esse Christianus verus, non solum non occidat, sed nec irascatur sine causa: non solum non perjuret, sed nec juret: non solum non fornicetur, sed nec usque ad oculum concupiscat: non solum non percutiat, sed nec percussus repercutiat: non solum aliena non tollat, sed etiam cogenti dimittat: non solum amicos sincere diligit, sed etiam inimicos. Eleemosynas faciat non coram hominibus: orationibus instet intrans in cubiculum suum: jejunia celebret non cum tristitia, non judicet fratrem suum peccantem, sed suæ infirmitatis consideratione ignoret: non det sanctum canibus, neque margaritas suas mittat ante porcos. Petat, quarat, pulset, et accipiet. Attendat autem a falsis prophetis. Qui ergo

(a) Hæc homilia in Cod. V. D. præcedenti jungitur.

se talibus edificaverit mandatis, quomodo potest frangi ut aliquando fractus tentationibus cadat? Aut e contra quomodo percussus tentationibus stabit, qui nullius justitiæ fundamento ligavit? Quis ista contudit, et cecidit? Culpamus Deum, quia non custodivit. Si autem illis prævalet fortitudo diaboli, in quibus justitia Christi non invenitur, magis a illorum perditione laudandus est Deus, quam culpandus: quia il soli pereunt, qui mandata Christi contemnunt. *Similabo eum viro sapienti.* Non dixit. *Æstimabo eum virum sapientem: sed, Similabo eum viro sapienti.* Ergo alter est, qui similatur, alter est vir, cui similatur. Ergo qui similatur, est homo: cui autem assimilatur, Christus. Christus enim sapiens est vir, qui edificavit domum suam, id est, Ecclesiam, supra petram: id est, supra fortitudinem fidei. Nam et fortitudo fidei petra dicitur, propter quam Simon Petrus dictus est, ad quem dicit Deus: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam (Matth. 16. 18)*. Quis est vir stultus? Diabolus, de quo dicit Jeremias: *Clamavit perdit: congregavit filios quos non genuit: fecit divitias suas non cum judicio; in medio dierum derelinquet eas: et in finem erit status (Jer. 17. 11)*. Iste ergo diabolus insipiens vir edificavit domum suam super arenam. Domus enim ejus ante Christum fuerunt omnes gentes. Sicut enim facti domus facti sunt Christi, ita et impii domus sunt inimici. Edificati autem fuerunt super arenam, id est, super inconstantiam infidelitatis. Si enim constantia fidei dicitur petra, recte et inconstantia infidelitatis arena vocatur: id est, idololatria, quæ per varias idolorum culturas semper dispersa est. Ad certe super arenam: id est, super carnes homines ac infideles. Ideo tales homines arena dicuntur, non terra: quoniam terra quidem fructum facit, arena autem sterilis manet. Deinde quia terra quidem unita est, et in seipsam constricta, arena autem grana non conveniunt sibi, nec adhaerent ad invicem: sic sunt et omnes infideles, qui sub diabolo sunt: non sunt uniti, nec unum sapiunt, sed sunt per diversas opiniones dispersi; et alius quidem sic dicit, alius autem sic. Sic et dogmata philosophorum nos docent, quæ sunt contraria sibi semper. Eo modo perfidia hæreticorum, qui nunquam sapiunt unum, sed quot sunt, tot sententias habent. Propter quod arena assimilatur omnis diaboli populus. Populus autem Dei non solum unitus est, quasi terra, quæ quamvis compacta sit, tamen solubilis est: sed est sicut lapis constrictus et indissolubilis. Tertio, quia diaboli populus non numerabilis est, sicut arena: Dei autem, ex multis vocatis pauci electi. Pluvia autem est doctrina: quia sicut pluvia irrigat terram, ut proferat fructum, sic doctrina hominem irrigat, ut justitiam operetur. Sicut dicit Deus per Isaiam de tollenda a Judæis doctrina: *Et mandabo, inquit, nubibus, ne pluant super eam pluviam (Isai. 5. 6)*. Nubes enim dicuntur prophetae et apostoli: quia sicut nubes bajulant pluviam, et effundunt eam super terram, sic et prophetae et apostoli accipiunt verba a Deo, et effundunt super rationabilem terram. Sunt autem nubes quæ a Spiritu sancto excitantur, et sunt nubes, quæ a spiritu potestatis aeris, sicut dicit propheta: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris (Psal. 17. 12)*. Nubes enim, quæ a Spiritu sancto excitantur, candidam bajulant aquam, id est, veram et sanctam doctrinam. Quæ autem a spiritu potestatis aeris, tenebrosam bajulant aquam, id est, falsam et impiam doctrinam, quæ non illuminat, sed tenebescere facit mentes eorum, qui suscipiunt eam. Venti autem, ex parte quidem mala, sunt immundi spiritus, qui intra præcordia hominum flant: ex parte autem bona, spiritus diversarum virtutum, vel angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, et adducunt ad bona. Et vide proprietatem rerum. Pluvie proprium est mollire et solvere: ventorum autem cum virtute urgere. Sic ergo impiorum nubes falsa sua doctrina et promissionibus mollit

præcines, et blandimentis et persuasionibus solvunt : labolus autem intrat in corda eorum, quasi ventus, et invisibiliter urget consentire mendacis eorum, vel à cætera peccata compellit. Sic et in parte bona salutæ nubes doctrinam justitiæ persuadent hominibus, et rationabiliter placent : Spiritus autem sanctus vel angeli, quasi prosperi venti, prosperantes in cordibus, aciunt homines acquiescere veritati. Sicut enim non est possibile, ut ex sola pluvia fructificet terra, nisi laverit super eam ventus : sic non est possibile, ut sola doctrina corrigat hominem, nisi cooperatus fuerit spiritus sanctus in corde ipsius. Flumina autem sunt, ex parte quidem mala, hominis immundo spiritu pleni, et in verbositate structi : quales sunt philosophi dogmatum diversorum, oratores, grammatici, cæterique non secundum Deum sapientes : de quorum ventre exeunt flumina aquæ mortuæ⁴. Ex parte autem bona, evangelistæ, doctores populi, cæterique sapientes secundum Deum : de quorum ventre exeunt flumina aquæ vivæ. Ecclesiam ergo, quam Christus vir sapiens super petram ædificavit, neque pluvia mendacis doctrinæ corrumpit, neque diabolicus ventus impellit, neque violentorum fluminum impetus movet. Nam etsi humiliatur Ecclesia propter tentationem, tamen perire non potest propter fidem Christi. Nec est contrarium, quod quidam de Ecclesia cadunt : illi enim nunquam Christiani fuerunt. Sicut non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ : sic non omnes qui Christiani dicuntur, sunt et Christi. Christianorum enim opera sunt aspicienda, non nomina. Dicit enim Apostolus : *Cognovit Dominus qui sunt ipsius ; et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini* (2. Tim. 2. 19). Ergo qui discedit ab iniquitate, ille est Christi, non qui vacue nominat nomen Christi. Illi enim tales nec super petram fidei erant ædificati, sicut inferius ostendemus. Adversus domum autem, quam ædificaverat stultus sibi super arenam, id est, adversus gentiles et omnes impios, qui sunt diaboli domus, descendit pluvia, id est, veritatis doctrina per propheticas et apostolicas nubes : flaverunt venti, id est, gratiæ spirituales, aut angeli, qui invisibiliter operantes, homines ad fidem veritatis inclinant : venerunt flumina, id est, quatuor evangelistæ, aut cæteri sapientes, et impeerunt in domum illam, et sic cecidit domus diaboli, et spiritualibus instrumentis erecta est domus Christi. Et ne mireris quia gentes venientes ad fidem cecidisse dicuntur. Ceciderunt enim diabolo, ut surgerent Christo. Ecce enim omnis homo quamdiu ambulat in peccatis, diabolo stat, Christo autem jacet : cum autem conversus fuerit ad justitiam, diabolo quidem cadit, Christo autem surgit. Dicit enim propheta de hominibus liberatis a Christo : *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem* (Psal. 67. 19). Item Dominus : *Quamdiu fortis armatus custodit domum suam, in tuto sunt omnia ejus : cum autem venerit fortior, diripiet vasa ejus* (Luc. 11. 21. 23) : videlicet homines impios, ex quibus ædificata fuerat diabolo domus. Si ergo secundum prophetiam captivi dicuntur, quantum ad diabolum, quantum ad Christum, ad libertatem fidei suæ conversi. Si direpti dicuntur secundum Christum, consequenter et cecidisse dicuntur, quantum ad statum suum priorem, qui surrexerunt in fide. 27. *Et facta est ruina ejus magna* : videlicet idolis in toto mundo destructis, mendacis in tota terra convictis, erroribus solutis : quia totus mundus diabolo cecidit, Christo autem surrexit. Sic ergo domum, quam stultus ædificaverat super arenam, sapiens Rex spiritualibus armis sanctorum suorum destruxit ; domum autem, quam sapiens Christus ædificavit super petram, stultus diabolus fallacibus argumentis ministrorum suorum nunquam poterit dissipare. Huic ergo viro sapienti Christo similis est Christianus omnis, qui ædificat se super petram, id est, Christum. Qui enim audit verba Christi, et facit

ea, ipse est, qui ædificat se super petram Christum. Christus enim caritas est, et qui se ædificat in caritate, super petram Christum se ædificat. Qui ædificat se in mansuetudine, ædificat se super petram, id est, Christum : Christus est enim mansuetudo. Qui ædificat se in castitate, ædificat se super petram Christum : Christus est enim castitas. Qui ædificat se in misericordia, ædificat se super firmam petram Christum : Christus enim misericordia est, et in quacumque specie boni ædificaverit se homo, super petram Christum se ædificasse videtur : quia omne bonum est Christus. Similis autem est Christo, quoniam sicut Christi Ecclesiam ædificatam super petram nulla eam adversitas diruere potest : sic talem Christianum, qui se ædificaverit super Christum, nulla eum adversitas diruere potest, ut dicat cum Paulo : *Quis nos separabit a caritate Christi ? tribulatio, an angustia* (Rom. 8. 35), etc. Stulto autem diabolo similis est omnis Christianus, qui se ædificat super arenam. Super arenam autem ædificat se, qui audit verba Christi, et non facit ea. Verba enim, quæ non convertuntur ad opus, arena sunt spargibilis. Sicut enim grana arenæ non conveniunt in unum, neque adherent ad invicem, sed semper sunt separata : sic verba, quæ audiuntur, et non convertuntur in unam justitiæ massam per opus, separata sunt et dispersa. Et ideo assimilantur arenæ, quæ nunquam in semetipsa conjungitur. Ergo super arenam se ædificat omnis Christianus, qui ex audita solo verborum credit in Christum, et non per opera bona se confirmat in Christo. Sed et qui facit opera mala, super arenam ædificat. Arena enim est omnis malitia, sicut diximus supra : et qui in bonis mundaliibus instruit, se super arenam ædificat. Similis autem stulto diabolo est, quia sicut diaboli domus, id est, idololatria, a Christo destructa est per opera ministrorum ejus et gratiarum : sic et ille hodie aut cras destruedus est a diabolo per opera ministrorum ejus, vel dæmonum, vel hominum impiorum, et tales hi sunt, quos cadere de Ecclesia significavimus supra, eo quod non se ædificaverint super petram, sed magis super arenam. *Et erit ruina ejus magna*. Quomodo magna ? Sicut enim domus, quæ habet validum fundamentum, si pars aliqua parietis vel tecti ceciderit, ruina ejus magna non erit, quia potest fieri ut iterum reparetur ; si autem fundamentum ejus casum fuerit passum, tunc est ruina ejus magna, quia tota venit deorsum : sic et Christianus, si aut fornicatus fuerit, aut adulteratus, aut homicidium fecerit, cecidit quidem, tamen ruina ejus magna non est, quia iterum penitentia surgere potest sicut David. Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passum, id est, si prævaricatus fuerit, et ad gentiles, aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna, quia totus funditus ruit. 28. *Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus*. Placatus rationabiliter intellectus hominis laudem generat : victus autem, admirationem. Quicquid autem digne laudare non possumus, hoc admiramur. Admiratio tamen eorum magis ad Christi gloriam pertinebat, quam ad fidem ipsorum. Non enim ideo mirabantur, quasi credentes in Christum, sed quia irreprehensibiles audierant sermones. Si autem credentes in Christum essent, non mirarentur, sed potius crederent. Nam omne dictum aut factum illud movet admirationem, quod superat facientis aut dicentis personam. Utpote, si homo tale aliquid dicat aut faciat, quod excedit mensuram nature ejus. Quamvis autem magnus sit, quod Deus dicit aut facit, tamen minus est quam Dei potentia. Ideo quicquid a Deo factum aut dictum audimus, non admiremur, quia omnia minoram quam Dei potentia. Tamen audiebant populus cum silentio et gravitate, et admirans proflicebat in verbis ipsius : quia admiratio, etsi ipsa non est ex fide, tamen invitatio est ad fidem. Nam qui admiratur de verbis doctrinæ, quamvis adhuc non credat, tamen jam in ipso limine credulitatis consistit, ut credat. Turbæ erant quæ mirabantur, id est, populus vulgaris,

⁴ V. D. et Editi in marg. : *Cæterique secularis sapientia professorum... exeunt flumina mendacis doctrinæ.*

Non erant illi Pharisei, aut principes populi, aut sacerdotes, qui solent non discendi studio audire, sed contradicendi, non et aliquid salutis acquirant, sed ut aliquid calumniam inveniant. Et ideo simpliciter audiebat populus simplex. Si autem aliqui eorum affuissent, sine dubio silentium et gravitatem populi, sicut consueverant, contradictionibus suis conturbassent: quia ubi major scientia, illic malitia fortior. Qui enim festinaverat esse prior, difficile contentus erat esse secundus. 29. *Erat enim docens eos sicut potestatem habens.* Omnis doctor servus est legis, quia neque supra legem addere potest aliquid de suo sensu, neque subtrahere aliquid secundum proprium intellectum, sed hoc tantummodo prædicat, quod habet in lege. Nec enim potest mens humana directare, id est, extra rectam facere, scilicet perversum vel malum ostendere, quod sapientia divina dicitur. Sic enim ait Moyses ac Salomon: *Non addas verbis Dei, neque detrahas inde* (Deut. 4. 2. et 12. 32. et Prov. 30. 6). Qui autem hoc ausus fuerit facere, se sapientiores putat esse quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. Christus autem dominus legis est, et subtrahere potest de lege, quod propter necessitatem temporis jussit. Ut puta, propter duritiam cordis jussit fuerat dare libellum repudiij. Dominus illos quasi potestatem habens subdedit, dicens: *Quod Deus conjunxit, homo non separet* (Matth. 19. 6). Nem etiam addidit, quod propter infirmitatem hominum minus fuerat jussit: ut puta, *Antiquis dictum, Non occides: ego autem dico, Non irascaris* (Matth. 5. 21. 22). Ideo ergo mirabantur, quia non quasi servus legis sub potestate constitutus illud docebat quod fuerat jussum, sed quasi dominus legis, et habens potestatem, sua auctoritate addebat super quam fuerat dictum, dicens: *Antiquis dictum est hoc: ego autem dico hoc.*

Homilia xxi. est capite viij.

1. *Et descendente eo de monte, sequuntur eum turbae multae.* etc. Vide quia super montem discipuli tantum dicuntur ascendisse ad Jesum: descendente autem eo de monte, sequuntur eum turbae, et merito multa: turbae: quia mons est virtutis fastigium, cacumen Ecclesiae, in quo appropinquare Christo non possunt turbae, vel peccatis gravate, vel curis mundialis onerate. Nec possunt imitari Christum, nec sublimes audire sermones, qui dicuntur in monte: sed soli discipuli, qui a passionibus vitiorum liberi sunt, qui curis mundialis onerati non sunt. Propterea, quasi leves et expediti, ad Christum accedere possunt, facti imitatores ejus in omnibus, ut sublimiores sermones ipsius possint audire. Et tamen cum descenderet ad humilia de altitudine pietatis propter infirmitatem hominum sequi eum non poterant super montem, tunc sequuntur eum turbae multae.

2. *Eccis leprosus.* Sciendum est, quod Lucas quidem et Marcus statim in primis ponunt dæmoniacum curatum, in secundo autem loco mulierem carnali infirmitate febrim liberatam, ea videlicet ratione, quia major cura Dei est de salute animarum, quam de salute carnis (Luc. 4. Marc. 1). Primum quidem, quia dignitior est anima quam caro. Anima enim sine carne vivere potest, caro autem sine anima vivere non potest. Secundo autem, quia in omni peccato prius anima peccat, postea caro. Nam nisi anima prius fuerit victa, nunquam caro potest peccare. Caro quidem prius concupiscere malum potest, peccare autem non potest, nisi anima illi consenserit, quia caro in potestate animæ est, non anima in potestate carnis. Ideo ergo necessarium fuit, ut anima quæ prius ceciderat, ante resurgeret. Deinde anima liberata a potestate diaboli carnem suam liberare potest a peccato: caro autem sanata ab infirmitate animam liberare non po-

test a peccato, sed magis eam evertit, quia incolumitas carnis semper impugnat justitiam disciplinam. Hæc autem Matthæus statim leprosum ponit mundatum in mysterio carnis. Quid ergo præterit rationem, quam alii evangelistæ tenuerunt? Non, sed abundanter eam exposuit. Pro eo enim, quod illi posuerunt dæmoniacum curatum in mysterio animæ, iste propter salutem anime posuit Christum docentem in monte: quod alii non dixerunt. Nam sicut effugatio immunditatis spiritalis liberat animam de potestate peccati, quod fit per suggestionem diaboli: ita et verbum doctrinæ solvit operationem diaboli, et animam liberat ab errore, liberat a peccato, cæterisque malis, quæ diabolo suggerente nascuntur: quia non solum ille diabolus patitur, cuius corpus vexatur ab eo, sed etiam omnis, qui facit diaboli voluntatem, pejus vexabitur ab eo. Leprosus autem ponit illi mysterio carnis sanata. Lepra enim passio est carnalis. Sed ne forte diceret populus apud se, Verba quidem magna, et terribilia sunt, sed opera nulla; dicere granditer non est malum: facere multum est: ideo excitavit leprosum, ut mandationis illius miraculo præcedentibus verbis auctoritatem præstaret: ut in verbis mirabilis, mirabilior esset in opere. Ecce leprosus: quasi jam præparatus, descendenti illi occurrit. Et forte et ideo descendit, ut leprosum mundaret. Lepra enim est peccatum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus de altitudine cæli, quasi de excoelo monte, descendit, ut lepram peccatorum nostrorum mundaret. Quare, putas, iste inter cæteros non ascendit in montem, ut audiret sermones divinos? Quia lepra erat gravatus, et peccatorum bajulans pondus, sursum ascendere non valebat. Aut non audisti prophetam dicentem, quomodo leves esse debeant, qui ad ecclesiasticum montem ascendunt? *Quis, inquit, ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens nimibus, et mundo corde* (Psal. 23. 3. 4). etc. Sic quicumque in malis ambulat, non potest in ecclesiis ascendere, quæ mons Domini appellatur, nec audire spirituales doctrinam. Et si venit, corpore quidem venit, animo autem non ascendit. Qui autem cum puro corde non venit, nihil illi prædest, quia corpore venit. Et si audit spirituales doctrinam, non intelligit, quia sensus ejus carnalium vitiorum lepra corruptus est. Nemo enim bonarum rerum potest sentire saporum, quando delectatur in malis. Quando enim delectat eum malum, non potest eum delectare bonum. Tunc autem incipit ei placere bonum; cum cepit ei displicere malum. *Veniens adorabat eum.* Oratio perfecta est fides et confessio, sicut ait Apostolus: *Corde credimus ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Sic et leprosus fidei operis adorans implevit, confessionis autem, in verbis: *Domine, si vis, poter me mundare.* Non illam petebat quasi hominem artificem, sed adorabat quasi Deum. Spirituali medico spiritumalem asserbat mercodem. Nam omnes medici pecunias, iste autem sola oratione placatur. Vere enim nihil est dignius quod offeramus Deo, quam oratio fidelis: quicumque enim obtulerimus, de nostris est, oratio autem de nobis. *Domine, si vis, poter me mundare.* Non de voluntate Christi ad esse bonum parata dubitabat dicens: *Si vis: hoc enim diaboli esset de judicio voluntatis ejus: Christus enim cum sit bonus, nociva non vult præstare, etiam si rogatur.* Nec enim expedit omnibus corporibus integritas. Quoniam ergo nesciebat, utrum expedit ei curatio illa, ideo ambigebat de voluntate ipsius, quamvis sciebat eam ad esse bonum paratam. Nam credere quidem bonum, misericordie Dei, bonitas est fidelis, scire autem judicium misericordie ejus non est hominis, neque fidelis, cum cometer nec ipsum Apostolum potuisse cognoscere, cum Dominum ter-rog-

¹ V. D. et Editi in marg.; spiritalium offererat.

² Forte, dubitantis.

³ Sic V. D. et Editi in marg.; recte. Editi in textu, ac ideo.

⁴ Sic V. D. et Editi in marg.; recte. Editi in textu, carnem suam salutare non potest a peccato.

ret ut discederet ab eo ille stimulus carnis, angelus satanæ, qui datus ei fuerat, ut non extolleretur, propter quod et dictum est ei: *Sufficit tibi gratia mea; tamen virtus in infirmitate perficitur* (1. Cor. 12. 9); ac si dicat: Credo quia omne quod bonum est, vis; ignoro autem si bonum est mihi, quod desidero. Hoc autem plane non dubito, sed potius credo: quoniam si bonum est mihi, et tu vis. Hic ergo sermo non dubitantem eum ostendit de misericordia ejus, sed ignorantem judicia misericordię ejus. 3. *Et extendens manum suam, tetigit eum.* Quia in lege dictum erat, ut qui tangeret lepram, immundus esset usque ad vesperam: tetigit lepram, non quasi servus legis, sed quasi dominus. Nam lex legislatori subjecta est, non legislator legi. Quid ergo, solvit legem? Non: literam quidem legis solvit, propositum autem ejus non solvit, sed magis illi addidit dignitatem. Si enim lex facere potuisset, ut lepra non sordidaret tangentem, numquam jussisset homines, ut non tangerent lepram. Ideo ergo jussit non tangere lepram, quia non potuit facere, ut lepra non sordidaret tangentem. Iste ergo, qui tangens lepram, sordidatus non est a lepra, non agit contra legem, sed amplius fecit quam lex jubebat: quia non solum sordidatus non est a lepra, sed adhuc ipse lepram mundavit. Nec est credibile, ut dicatur sordidatus esse a lepra, qui ipsam lepram mundavit. Lex enim non ideo vetuit tangere lepram, ut ne leprosi sanarentur: sed ut ne tangentes lepram, coinquinarentur. Iste ergo, qui tangens coinquinatus non est, sed adhuc mundavit, amplius fecit quam voluit ex. Tetigit ergo lepram, et legis literam solvit, ut jam non lepra corporis, sed lepra animæ fugiatur. Nam infirmitas corporis miseranda est, non odienda: infirmitas autem animæ non est miseranda, sed odienda: quia infirmitas corporis non est in nostra potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis; infirmitas autem animæ in nostra est potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis. Infirmitas enim corporis tenet nos, nec tenetur a nobis; infirmitas autem animæ non tenet nos, sed tenetur a nobis. Ideo illa infirmitas miseranda est, hæc odienda. Ergo rescindit legem, non justitiam legis: non illam, quam in corde hominibus creando conscripsit, sed quam licitavit in libro, cum populus vitulum adorasset: non illam de qua dictum est, *Lex Domini irreprensibilis est, convertens animas* (Psal. 18. 8); sed illam de qua dictum est, *Lex iram operatur: ubi autem non est ex, non est prævaricatio* (Rom. 4. 15). Quomodo enim ligna erat servari, quam meruerant peccata? merito ergo placatus rescidit, quod iratus dictavit. Nam si ex sublata non fuisset, numquam spiritualis leprosus sanaretur: quia omnis qui sub lege vivit, leprosus est. *Volo, mundare: et confestim mundata est lepra ejus.* Non ex quo tacta est lepra recessit, sed ex quo jussa est: ut ostendatur, quia non propter effugationem lepræ tetigit eum, sed ut solveret legem. Alioqui quantum ad lepram sufficiebat sermo tantummodo: sed neque serio necessarius erat, sed sola voluntas: erog voluntas facta est propter leprosum, verbum autem propter spectantes. Nam si tacite eum curasset ut adstantibus circa Christum: quis scire poterat, minus virtute sanatus est? Ideo ergo dixit, *Volo, mundare*: ut omnes sciant, quia illius virtute sanatus est, ut præceptum sanitatis emisit. Hoc, quod dicit, *Volo, voluntatis ejus est indicium, respiciens ad illud quod le dixit, Si vis*: quod autem dixit, *Mundare*: potestatis est præceptum, pertinens ad hoc quod dixerat te, *Potes. 4. Et ait ei Jesus: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod præcepit Moyses, in testimonium illis* (Levit. 14). Non sic intellige, quia hoc Moyses præcepit: testimonium illis, sed vade et offer in testimonium illis. Non dixit, Vade, ostende te sacerdotibus, et nemini dixeris: sed, Primo nemini dixeris, et vade, ostende te. Non enim semper jubet illum tacere, sed mandatu ostendat se sacerdotibus, ne forte si alicui nuntiaret, de verbo in verbum audirent sacer-

dotes, et occasionem habentes lepræ, propter odium et inimicitias Christi expellerent eum de populo quasi leprosum, non recipientes mundatum. Ideo eum jubet offerre munera, ut si postmodum vellent eum expellere, diceret eis: Munera quasi a mundato suscepistis, et quomodo me quasi leprosum expellitistis? Si leprosus adhuc fui, munera accipere non debuistis, quasi a mundato: si autem mundus factus sum, repellere non debetis quasi leprosum. Eadem aliter. Omnia opera curationum Christi habent in se mysteria dispositionum Dei absconditarum. Ideo corporalia quidem curationum ejus commoda, et illorum fuerunt tunc, et modo sunt nostra: spiritualia autem, forsitan nostra tantummodo. Igitur hic leprosus, qui post verba doctrinæ confestim, quasi jam præparatus, accessit ad curam, in figura fuit populi Judaici, deorsum quidem consistentis, quia populus erat: audientis autem verbum tunc quod dictum fuerat sursum, et credentis, et adorantis, et complectentis. Omnis enim qui verbum Dei adorat, æstimans et ipsum esse divinum, et complectitur illud cordis affectu, sine dubio et verbum Dei attingit animam ejus. Nec enim possibile est, ut animæ, quæ complectitur verbum, non tangatur a verbo: cum autem tetigerit eam verbum, a lepra infidelitatis eam mundat, secundum quod scriptum est: *Et vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Et Petrus in Actibus apostolorum, *Mundans*, inquit, *corda eorum per fidem* (Act. 15. 9). Propter quod et populus, qui in lege degerat austera, et gratiam nondum erat expertus, de potentia quidem ejus firmiter credidit secundum traditionem patrum suorum, de misericordia autem dubitavit dicens: *Si vis, potes me mundare.* Nam lex potentiam quidem Dei sufficienter tradebat, misericordiam autem ejus non satis aperte. Propter quod et Dominus cognoscenti potentiam Christi, secundum legem, quam dederat, adimplevit¹, ut et misericordiam gratiæ ejus cognosceret, dicens: *Volo, mundare*: et præcepit ei, ut offerret munera, secundum quod præceperat Moyses. Quæ illa? Par turturum, aut duos pullos columbarum (Levit. 14. 22). Omnis enim justitia in his est duobus: in abstinentia rerum malarum, et in opere rerum bonarum. Per turturum ergo jubet populum, ab infidelitate mundatum, sanctitatem offerre Deo in abstinentia rerum malarum: quoniam castitas spiritualis animæ abstinentia est malorum, ut non coeat cum spiritu alieno, nec inspirationis ejus suscipiat semen, ne generet opera similia spiritui malo. Per columbam autem omne opus significat bonum, nascens ex caritate: quoniam caritas omne opus generat bonum. Qui ergo proximum suum diligit sicut se, nullum bonum subducit proximo suo, sicut nec sibi. Cum ergo has duas justitias impleverit quis, ab omni malo se abstinens, quod est castitatis, et omne bonum faciens, quod est caritatis, manifestus efficitur ille talis, quia ab infidelitatis lepra mundatus est. Sic enim populus emundatus, et talia sacrificia offerens Deo, factus est in testimonium contra incredulos sacerdotes, qui gloriantes in litera legis, repulerunt auctorem legis, purificantem populum a peccatis, quem lex purificare non potuit. Et si tu complexus fueris verbum Dei cordis affectu, et tuam nihilominus animam attingit verbum, quoniam diligentes se diligit, sicut dicit in Proverbiis (Cap. 8. v. 17) Salomon, et ab omni infidelitatis lepra mundat. Cum autem te emundaverit, præcipit tibi, ut sacerdotibus te ostendas mundatum, castigans teipsum ab omni coinquatione operis mali, et expandens caritatem tuam ad omnes per opera bona, ut per hæc sacrificia a sacerdotibus cognoscaris, quia mundatus es, cum viderint te non facientem alteri quod pati non vis, sed adhuc et facientem omnibus quæ tibi vis fieri. Si autem harum justitiarum sacrificia non obtuleris Deo, manifestus es omnibus, quia non es mundatus, sed adhuc in priore infidelitate manes leprosus.

¹ *Alibi, legem quod deerat adimplet*

Homilia xxiij. ex capite viij (a).

5. *Post hæc autem cum venisset in Capernaum, accessit ad eum centurio, rogans eum, 6. et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur.* Postquam Dominus populum docuit super montem, et leprosum mundavit sub monte: post hæc venit Capernaum in mysterio: post Judæorum mundationem venit ad gentes. Et ecce centurio quidam accessit ad eum rogans. Centurio, primus fructus ex gentibus, ad cuius fidei comparationem omnium Judæorum fides infidelitas est inventa. Hic neque Christum audivit docentem, neque leprosum, cum mundaretur, aspexit, sed audita tantummodo sanitate leprosi, plus credidit quam audivit. Ille enim seipsum obtulit, dicens: *Si vis, potes me mundare.* Fidei quidem sunt hæc verba, non tamen magnæ, quoniam talia verba dici poterant etiam hominibus sanctis: qualis fuit Helisæus, qui leprosum mundavit, non manibus, sed præcepto (4. Reg. 5). Iste autem centurio non solum potestatis ejus virtutem confessus est, sed ipsam divinitatis ejus naturam cognovit. Non enim quasi corporalem sanctum rogavit, sed quasi Deum ubique præsentem, dicens: *Dic verbo, et sanabitur puer meus.* Quasi qui poterat etiam absentium infirmitatibus imperare. Erat enim iste centurio in mysterio gentium futurarum, quæ neque legem aut prophetas legerant de Christo, neque ipsum Christum mirabilia facientem viderant, sed justitiam legis, quam in libris non legerant, in corde senserunt: et Christum, quem oculis non viderant, mente viderunt, ostendentes in se, quoniam Scripturæ ad præjudicium peccatorum factæ sunt, non ad necessitatem sanctorum: quia rectis et fidelibus Scripturæ necessarie non sunt, dicente Apostolo: *Lex non est posita justo, sed injustis* (1. Tim. 1. 9). Magistra enim omnis justitiæ ipsa natura est hominum, et scriptura infalsabilis de Deo creaturæ sunt omnium rerum: quia nihil est creatum in mundo, per quod non manifestissime Deus ostendatur. Ideo elementa omnium rerum in hoc quidem tempore admonent homines de potentia Dei, in illa autem die judicio suo condemnabuntur. Scendum est autem quoniam Lucas per sacerdotes ponit Christum a centurione rogatum (Luc. 7), Matthæus autem ab ipso centurione. Diversas quidem species expositionum, unus autem expositionis est sensus. Ille enim per sacerdotes exponens, mysterium demonstravit: quoniam omnis petitio populi per sacerdotes debet transmitti ad Christum. Iste autem rem ipsam exposuit, quoniam et qui per sacerdotes rogat Christum, recte ipse rogare videtur. Ex eo autem, quod et illic sacerdotibus intercedentibus acquievit, et hic ipso rogante promisit, manifestum est, quoniam et illic non propter personam sacerdotum acquievit, sed propter fidem ipsius centurionis: ut sciamus quoniam in omni causa non intercedentium merita, sed humiliter petentium aspicitur fides. *Puer meus in domo jacet paralyticus, et male torquetur.* Quid primum mirerur in centurione? Humilitatem, aut fidem, aut sapientiam, aut bonitatem? Humilitatem, quia nec in domo sua Christum suscipere dignum se esse existimavit. Fidem autem, quia credidit eum posse quod petiit. Sapientiam, quia divinum thesaurum absconditum in agro terreno, non acumine oculorum, sed mentis puritate, nullo demonstrante prospexit. Bonitatem autem, quia pro salute servi sic sollicitè festinabat, quasi non damnum pecuniæ, sed salutis pasurus in morte illius. Puto quod iste centurio inter servum et dominum nullam differentiam aestimabat: sciens quoniam etsi dignitas in hoc æreola diversa est inter illos, una est tamen natura illis. Ideo magis Dei imaginem honorabat in homine, quam opus ca-

pitivitas contemnebat in servo: quod Deus non secundum suam justitiam creando disposuit, sed propter peccata hominum permittendo suscepit. Si tu enim dominus pretium dedisti pro servo, Deus Spiritum suum plantavit in eo. Quanto ergo major est Spiritus Dei, quam pretium hominis: tanto majus est quod ametur, quam quod contemnatur in servo. Vide ergo ne forte si tu propter pretium tum abusus fueris illo sine timore Dei, Deus propter Spiritum suum rationem a te exigat sine misericordia. Audiant etiam et intelligent servi. Sicut enim habent domini quod imitentur in centurione, propter misericordiam: sic habent et servi quod imitentur in puero, propter sinceritatem. Putas autem qualis erat ille puer, ut sic amaretur a domino? Secundum dilectionem domini mensurate fidem servi. Nec enim possibile erat, ut sine pretio honorum mortum tantam sibi dilectionem domini comparasset. Domini ergo servis debent amorem, propter communem naturam; servi autem debent dominis suis timorem, propter ordinationem divinam. Et in servis Christus amatur a dominis, et in dominis Christus timetur a servis. *Et male torquetur.* Etsi non satis male torquebatur, tamen aestimaba illum dominus male torqueri, quia sic diligebat eum. Nam unusquisque quem diligit, etsi modice fuerit lædiatus, gravius eum putat habere, quam habet. Vide autem sapientiam centurionis et fidem. Fidem quidem, quia non dixit, Veni, et salva eum: sciens quia et illic constitutus, in omni loco fuerat præsens. Nam quamvis Christus videbatur esse in mundo, propter dispensationem carnis, tamen mundus erat in Christo, secundum substantiam deitatis. Sapientiam autem, quia non dixit, Vel hic constitutus sana eum: scielit enim quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum: ideo infirmitatem tantummodo exposuit, remedium autem sanitatis in potestate misericordiae ejus dimisit. Nam et medicæ corporali necessarium est tantummodo passionem exponere, quid autem, aut quomodo faciat, ipse cognoscit. 7. *Respondit ei Jesus: Ego veniam, et curabo eum.* Propter multas causas, cum non peteretur, ut iret, pronittit se ire. Primum quidem, ut excitaret fidem ejus, hoc ipsum respondere voluit quod respondit. Nisi enim ille dixisset, *Veni, et sanabo eum*: numquam iste responderet. 8. *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed dic verbo, et sanabitur puer meus.* Hoc enim consilio et Chanaanæ clamante, *Filia mea male a demonio torquetur* (Matth. 15. 22), respondit quod non erat facturum. *Non est bonum tollere panem filiorum, et dare canibus* (Ibid. v. 26): ut illa provocata responderet, *Etiam, Domine; nam et catelli de micis filiorum manducant* (Ibid. v. 27). Sic et huic respondit, quod volebat, ut quod volebat audiret. Deinde quoniam petitio centurionis erat pro servo, ideo ire proposuit: ut nos doceret, non magis colere, et modicos contemnere, sed pauperes et divites similiter honorare. Si enim divitem honoras, propter personam ipsius honoras eum: si autem pauperem honoras, propter personam Christi honoras. Propterea et in quodam loco, regulo postulante pro filio suo, non dixit, *Ego veniam, et sanabo eum*: sed quid? *Vade, filius tuus vivit* (Joan. 4. 50). Illic cum rogaretur, noluit ire, ne forte personam reguli videatur accipere: hic autem non rogatus, promisit ire, ne videatur humilitatem servi contemnere. Illum ergo contempsit, quem dignitas sublevabat: regalis: istum autem honoravit, quem conditio humilibat servilis. 8. *Respondit autem centurio: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Honorem tibi debent pro beneficio misericordiae tuæ, non injuriam. Sufficit mihi, quod pueram meam sanabis. Ut quid injuriam etiam patiaris intrando sub tectum domus indignæ? Quod autem in hunc mundum venisti, injuriam passus es: sed tolerabilis est injuria tua, quoniam pateris illam propter omnium hominum communem salutem. Ut quid et alteram injuriam patiaris, introeundo in domum meam propter servi cuius sa-

¹ Hæc est vera lectio: nam hic scriptor verba multa efformat, quæ non sunt in usu. Alii, *ineffabilis, aut, infallibilia.*

(a) Hæc homilia in Codice V. D. jungitur præcedenti.

tem? Dic verbo, et sanabitur puer meus. Sciebat enim adstant illi angeli invisibiliter ministrantes, et omne verbum ejus faciunt. Quod etsi angeli ceberent, tamen ipse infirmitates et spiritus passionum conceptis ejus viracibus expelluntur: quoniam omnis sermo ejus virtus est viva. 9. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus. Vide quomodo mysterium Patris et Filii in seipso, Spiritu suggerente, depinxit? Numquid non sufficiebat ad confessionem potestatis Christi hoc solum dicere, *Et ego homo sum, habens et me milites, et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit?* Quoniam et Christus habet sub se angelos, quibus eundi et redeundi ponit præceptum. Quid ergo necessarium fuit addere, *Et ego homo sum sub potestate*: nisi ut plenissime Christi dignitatem ostenderet in seipso? Id est, Ego sum homo sub potestate alterius, tamen habeo potestatem jubendi eis, ut sub me sunt. Nec enim impeditur jubere minores, propter quod ipse sum sub majoribus; sed ab illis nihil jubeor, sub quibus sum: illis autem jubeo, ut sub me sunt: sic et tu quamvis sub potestate Patris sis, secundum quod homo es, habes tamen potestatem jubendi angelis tuis, nec impedis jubere in prioribus, propter quod ipse habes superiorem. Nam tu homo et juberis a Patre quasi minor, tamen angelis abes quasi major. (a) [Sed forte dicit hæreticus, vovens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Ion est ita intelligendus hic locus, sed sic:] Si ego, sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub me sunt potestate: quanto magis tu, qui in nullius potestate, potes jubere eis, quos habes in potestate? sed hanc interpretationem perversam non recipit extus. [Non enim dixit, Si ego homo in potestate: sed ita, Nam et ego homo sum sub potestate. Non comparationis inter se et Christum differentiam fecit, sed rationem similitudinis introduxit.] Vide ergo quomodo gentilis et rusticus miles mysterium veritatis cognovit, et homines Christiani, qui Scripturas portant in ore, denegant veritatem. Non quia obscurant aut profunda mysteria veritatis, non omnes ea cognoscunt: sed quia perversa sunt corda eorum, et non requiescit in eis spiritus veritatis: propterea veritas fugit ab eis. Qui autem rectus est corde, ita ut requiescat in eo spiritus veritatis, non potest longe esse a veritate. Scriptum est enim: *In malevolam avariam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4), etc. Sed dicit aliquis: Vos ergo omnes justi estis et recti, qui putatis vos esse in veritate? Non omnes, quod pejus est, sed multi sunt perversi in veritate fidei; tamen in erroribus nullus est rectus. Aliud est enim, multos esse malos, aliud est, neminem esse bonum. Ubi enim quidam sunt mali, quidam boni, hominum est differentia: ubi autem omnes mali, rei perversitas est. Nam et in medio tritici voluntaria nascuntur spinæ. Inter spinas autem voluntarium triticum non generatur. 10. Audientem autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit: *nullo tantam fidem inveni in Israel*. Credidit Andreas, et præsignante sibi Joanne ac dicente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Credidit autem et Petrus, sed evangelizante sibi de illo Andrea et dicente: *Invenimus Messiam* (Ibid. v. 41). Credidit et Philippus, sed legendo Scripturas, sicut pater ad Nathanael dixit, *Quoniam scripsit Moses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum a Nazareth* (Ibid. v. 45). pater quoque Nathanael, nisi audisset a Christo, *Cum esses sub arbore ficu, vidi te* (Ibid. v. 48): numquam espondisset, *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel* (Ibid. v. 49). Prius signum divinitatis accepit, et sic confessionem fidei obtulit. Aut si non sumus ausi fidem illum putare quam apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum qualitatem personæ illius laudatur. Nota, si rusticus aliquod verbum sapienter loquatur,

philosophus multo amplius sapienter: in modico sermone sapientiæ rusticus plus laudatur, quam in magno philosophus: quoniam rusticum dicere aliquid sapienter, magnum est: philosophum autem dicere sapienter, non est mirum. Aut si puer aliquid astute loquatur, dicimus, Satis sapiens puer: si autem vir perfectus sapienter loquatur, non laudatur quasi sapiens: non quia puer plus sapit quam perfectus, sed quantum ad comparationem ætatis suæ sapientior videtur esse, quam ille perfectus. Sic et in centurione dictum est, *In nullo tantam inveni fidem in Israel*, non quia nec apostoli tantam fidem habuerunt.

(a) Homilia xxiiij. ex capite viij.

23. In illo tempore, ascendente Jesu in naviculam, sequuti sunt eum discipuli ejus, et reliqua. Navigante Domino cum discipulis, orta magna tempestas est, ita ut navem conciti maris insurgentes fluctus obruerent. 24. Ipse vero, inquit, dormiebat. Mira ratio. Ascendit parvam naviculam, ut navigaret, ille qui totum mundum divina virtute gubernat. Dormit in somnum, qui populum suum vigilia æterna custodit. Dormit autem Dominus, non necessitate infirmitatis humanæ, sed spontanea voluntate. Nam cum in Dei illa æterna natura somnus non cadat, secundum quod de eo legitur dictum, *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel* (Psal. 120. 4): tamen Dominus ac Salvator noster ad probandam in se suscepti corporis veritatem, etiam usque ad somnum humanæ naturæ omnia implere dignatur, ut evidenter veritatem in se assumpti corporis demonstraret. Sed cum, dormiente Domino, sævientem procella, usque ad periculum navis violenti fluctus insurgentes, discipuli timore percussis, Dominum suscitant, dicentes: 25. *Domine, libera nos, perimus*. Quod id ipsum olim David ex persona apostolorum suscitantium Dominum significasse videtur, cum dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge, adjuva nos, et libera nos propter nomen tuum* (Psal. 43. 25. 26). 26. *Surgens ergo Dominus ait illis: Quid timidi estis, modicæ fidei? Et imperavit vento et mari, et facta est tranquillitas magna*. In quo manifeste divinitatis suæ potentiam Dominus declaravit, dum violentos maris fluctus divinæ potestatis verbo compevit. Neque venti vel mare obedire poterant, nisi Domino et Creatori suo. Quod futurum ante prænuñtiaverat David, dicendo: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatae sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes* (Psal. 76. 17. 18). Et quæ istæ nubes sunt, quæ timentibus aquis vocem dederunt, nisi discipuli, qui viso signo divinæ virtutis exclamaverunt, dicentes: *Verè hic Filius Dei erat* (Marc. 15. 39)? Nubes autem idcirco apostoli intelliguntur, quia modo nubium de terra surgentes, ad cælos, sine aliquo pondere peccati, spiritualis naturæ levitate feruntur, et ad riganda corda credentium pluviam divinæ prædicationis infundunt. Alio quoque loco idem David, quod Domino imperante verbo, maris violentia mitiganda esset, ita testatus est dicens: *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 88. 10). Et iterum: *Dixit, et stetit spiritus procellarum, et siluerunt fluctus ejus* (Psal. 106. 25). Et iterum: *Qui conturbas fundum maris: sonum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 64. 8). Et iterum: *Ecce dabit vocem virtutis* (Psal. 67. 34): hanc utique vocem, quia divinæ potestatis virtute ventis imperante maris tranquillitas restituta est. Beatus quoque Job hoc ipsum futurum per Spiritum sanctum non ignorans, cum de Domino loqueretur, ita ait: *Virtute sedavit mare*. Cum igitur sedata tempestas maris, jussione verbi esset tranquillitas instituta: 27. *Hi, inquit, qui erant in navi, mirati sunt dicentes: Quo-*

1 Al., interpretationem elegantissime recipit, etc.

2 Al., heretici.

(a) Quæ hic et infra uncinis clauduntur, alias desunt.

(a) Quæ sequuntur desunt in V. D. usque ad hæc verba, *Quantumcumque gratitum et utile, quæ in principio Homil. XXXII jacent.*

lis est hic, quod venti et mare obediunt ei? Hanc autem dominici verbi virtutem, et eorum qui in navi erant admirationem, olim sanctus David prænuntiaverat in Psalmis, dicendo: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. Dixit, et stetit spiritus procellæ* (Psal. 106. 23-25). Et iterum: *Stetit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus, et letati sunt quia siluerunt* (Ibid. v. 29. 30). Hæc itaque primum, secundum simplicitatem historię per Domini virtutem ista gesta cognoscimus: secundum allegoricam vero rationem, quæ in his omnibus figura monstrata sit, sollicite debemus intelligere. Quærendum enim est, quid hæc navis juxta spiritualem rationem intelligi debeat, vel quod hoc mare, vel qui insurgentes fluctus, qui venti, qui hos fluctus concitant; qui etiam somnus Domini, vel quæ hæc increpatio Domini in ventos, et quæ ista restituta tranquillitas, vel quæ digna admiratio navigantium. Et non dubium est navem istam Ecclesiam figurasse, secundum quod per Salomonem de ea Spiritus sanctus loquitur, dicens, *Facta est tanquam navis mercatura longinqua* (Prov. 31. 14): id est Ecclesia, quæ navigantibus apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inestimabile pretium, quo omne genus hominum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est. De quo alio quoque loco idem Salomon retulit, dicendo inter cætera, vestigia navis pelagiantibus inveniri non posse (Sap. 5. 10): ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, vel sæculi, sed caelestem, secundum quod sanctus apostolus refert, dicens: *Nostra autem conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20). Mare sæculum intelligitur, quod a diversis peccatis, et variis tentationibus, velut quibusdam fluctibus æstuat. De quo scriptum legitur: *Hoc mare magnum et spūiosum, illic reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, et draco iste, quem formasti ad illudendum ei* (Psal. 103. 25. 26). Et iterum: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me* (Psal. 68. 3). Venti autem nequitie spirituales et immundi spiritus intelliguntur, qui ad naufragium Ecclesiæ per diversas sæculi tentationes velut per fluctus maris, deserviunt. Dormire vero Dominus in hac navi tunc intelligitur, cum ad probationem fidei Ecclesiam suam pressuris et persecutionibus mundi istius tentari permittit. Oratio vero discipulorum, et excitantium Dominum, et auxilium implorantium, ut liberarentur, preces sanctorum omnium ostenduntur, qui orta tempestate persecutionis, sæviante diabolo et angelis ejus, devota fide, ac jugi oratione, patientiam Domini velut de somno excitant, et misericordie suæ auxilio per timorem humane infirmitatis periclitantibus subvenire dignetur: quo increpatis ventis, immundis scilicet spiritibus, qui auctores sunt persecutionis, et mitigata omni sæculi tempestate, Ecclesiam suam in pace et tranquillitate restituit. In admiratione vero eorum qui in navi erant, qui post factam tranquillitatem Dei filium confitentur, omnium credentium persona et fides ostensa est, qui in Ecclesia constituti, prius orationibus Dominum excitantes, reddita sibi pace, vere Dominum ac defensorem Ecclesiæ suæ Dei Filium confitentur. Quod factum statim in Actis apostolorum, post Herodis persecutionem et Judæorum, a sanctis pro Ecclesia recognoscimus. Unde et quamvis infestatione inimici Ecclesiæ, vel sæculi tempestate laboret, quibusvis tentationum fluctibus pulsetur, naufragium facere non potest, quia Filium Dei habet gubernatorem. Inter ipsos enim turbines mundi, inter ipsas sæculi persecutiones plus gloriæ ac virtutis acquirit, dum in fide firmus et indissolubili permanet. Navigat enim instructus fidei gubernaculo, felici cursu, per hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erecta in medio ipsa salutaris arbore crucis, in qua evangelicæ fidei vela suspendens, flante Spiritu sancto, ad portum pa-

radisi et securitatem quietis æternæ deducitur. hæc quidem navis, quamvis per hoc tempus viat, has tentationes hæculi naviget: non est tamen sæculi navis, sed Dei. Est enim et alia sæculi navis, et Dei: id est, collectio hæreticorum, quæ sibi ipse nomen Ecclesiæ vindicat. Adversum quam dicitur, dicitur futurum Isaias manifeste declarat dicens: *Inquit, Domini Sabaoth adversus omnem contumaciam et superbum* (Isai. 2. 12). Et post aliquantulum ait: *Et adversus omnem navem maris* (Ibid. v. 16). est, omnem Ecclesiam hæreticorum. De qua alidem Isaias retulit: *Dirupti sunt, inquit, fructus quæ non voluit arbor tua, inclinaverunt vela tua, et laxabunt vela tua* (Isai. 33. 23). Navem vero hæc maris esse dicit, qui hujusmodi Ecclesia non Dei, sed sæculi, quæ licet habere in se prædicationem dominicæ crucis videatur, invalidam tamen hæc arborem ejus ostendit: quia ubi non est veritas, ibi infirma crucis assertio est. Unde inclinata et hæc vela ejus sunt ostensa, quæ nullo flatu sancti Spiritus diriguntur. Et ideo hujusmodi navis, hoc est Ecclesia hæreticorum, amisso veræ fidei gubernaculo, demersa navibus adversis spiritibus, in naufragium vite æternæ demergitur, quæ gubernari a Christo Domino non meretur, qui est benedictus in sæcula sæculorum Amen.

Homilia xxiv. ex capite α (a).

16. *In illo tempore dixit Jesus discipulis: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, et aliquid. Omne malum, quod accidit ex insperato, est grave: quod autem expectatur antequam accidat, postquam acciderit, levius invenitur. Ideo preciscus Dominus futurarum persecutionum, præmisit apostolos, dicens: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum: ut cum periculum illud eveniret, quasi novum perhorrescant, sed tanquam cogitantes fortiores excipiant. Ecce ego, qui mensurata spem constitui diei et nocti, et nunquam altera in altero tempore contempta definitione transgreditor. Est ego, qui turbidum mare, quasi feram cavea, sic a sua littora clausi, et quasi indissolubili catena præcepto ligavi. Ideo dixit, Ecce ego mitto vos: et dimittentis potestas consideratur, periculi magnitudo non timeatur. Sicut oves. Non humanæ nature beneficium tollo, sed ovilis patientiæ opus injungo. Non indigentur servi vocabulum ovis accipere, cum sciant Dominum suum nomen agni portare. Ex agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29). Et quomodo, inquit, proficiemus, oves contra lupos? Ovis mansuetudo non potest resistere luporum crudelitati. Luporum crudelitas mitescere non potest, nisi gratia Christi faceret quod ipsa natura fieri non potest. Non vestra virtus, aut solertia æstimatur, aut laudatur in vobis: sed nominis mei potestas intelligitur, ut glorificetur per vos, quia fortior est gloria luporum rerum natura. Sicut oves. Cum coeperint lupi vellicare, nolite resistere, aut vociferare, scietes, quia nisi vos spoliati fueritis, alii non vestietur: id est, nisi vos mortui fueritis, alii non vivent. Ne timeatis hanc vellicationem præsentem. Cum enim ætas resurrectionis advenerit, alia super vos laus immortalitatis nascetur. Quamdiu autem propter investigationem diaboli-gentes permanserint lupi, dormitis fidei præstate ad vellicandum: cum autem per patientiam vestram lupi illi facti fuerint agni, præbebit illis tanquam oves, hæc doctrinæ. Manifestum quidem est, quia oves appellat propter mansuetudinem: immittentes autem Deum, lupos propter crudelitatem. Sed hoc videamus, quare istos quidem dixit quasi oves: illos autem non quasi lupos, sed lupos. Sciet enim istos propter solam causam mansuetudinis esse dixisset, quoniam naturam quidem homines erant, mansuetudine autem oves, utique et illos quasi lupos*

(a) Deest caput 9, et initium decimæ.

isset : quoniam et illi, etsi crudelitate quasi lupi
 unt, tamen natura similiter homines erant. Paulo
 ista ratione istos quidem quasi oves dicitos, illos
 em non quasi lupos, sed ad plenum lupos : quo-
 um homo Dei, quamvis fuerit bonus, tamen semper
 bet in se aliquid mali secundum carnem, quasi
 mo : et ovis quidem dicitur, propter quod bonus :
 asi ovis autem, qua non ad plenum bonus. Qui
 tem Deum non cognoscit, nihil in se boni potest
 bere, propterea lupus dicitur, non quasi lupus,
 ia nihil boni habet in se, quia in se non cognoscit
 um. Causa est ista, quia omnes homines secundum
 nis naturam mali sumus : et sicut dicit Apostolus,
 ita a unius filii iræ : sed per timorem Dei effici-
 ur (Ephes. 2. 3). Quamvis autem per timorem Dei
 icimur boni, tamen semper aliquid naturalis mali
 manet in natura hominum. Ergo si natura carnalis
 mpellit fieri malum, timor Dei ex parte retinet eum
 malo. Homini non cognoscentem Deum, aut co-
 oscentem quidem, sed non timentem, natura com-
 llit facere malum, et timor Dei non retinet a malo,
 ideo non potest esse in illis aliquid boni, nisi forte
 ppter homines, quando ipsum non est bonum, sed
 alum, quod est propter Deum. *Quicquid autem non
 ex fide, peccatum est (Rom. 14. 23)*. Ideo sancti
 idem quasi oves, mali autem non quasi lupi, sed
 plenum vocantur lupi. Nec moveat te, quod etiam
 ristus quasi ovis est dicitus, non ovis, cum sit totus
 mus. Ibi enim non persona Christi comparata est
 personam ovis, sed occisio Christi sicut occisio
 tis. Denique ita subjungit : *Sic non aperuit os in
 miltate (Isai. 53. 7)*. Nam nec ovis, cum ducitur ad
 cisionem, aliquam vocem emitit. Hic autem perso-
 apostolorum comparata est ad ovium mores : non
 issio eorum ad missionem ovium, id est, apostoli
 si dicitur sicut oves, non missio eorum sic-
 missio ovium. Non enim mittuntur aliquando
 res ad lupos, nec comparat aliquis possibilem etiam
 mpossibilitatem. Unde alibi dicitur agnus est, non quasi
 gnus. *Estote ergo prudentes sicut serpentes, ad intel-
 gendas fraudes. Estote simplices sicut columbæ, ad
 noscendas injurias. Nolo vos esse semper quasi
 olumbas, ne propter simplicitatem nimiam per se-
 cutionem laqueum incurritis. Nolo vos esse semper
 cut serpentes, ne ex corde contra aliquem venena
 mdatis, sed secundum tempus et personas mutetis
 mores. Estote serpentes, ne comprehendamini. Si
 nio comprehendis fueritis, estote columbæ, ut ne
 rdeatis. Quamdiu enim homo gentilis est, ser-
 ens in illo est : quoniam indignatio illius secundum
 imilitudinem est illius serpentis, qui in paradiso
 quinem a Deo separavit : cum vero convertitur ad
 dem, recedente serpente, ingreditur in illum Spi-
 us, qui in specie columbæ descendit de celo et fit
 olumba. Ergo contra infideles estote serpentes, qui
 erpens serpenti non nocet : cum fidelibus autem
 stote columbæ, ut quasi columbæ columbis caritatis
 scula porrigatis. Et ut breviter dicam, estote pru-
 dentes sicut serpentes, ut malum intelligatis et ca-
 eatis. Et estote simplices sicut columbæ, ut non
 ociatis ullum malum. Quia intelligere malum, lau-
 abile est : facere autem, vituperabile. Nec qui in-
 elligit malum, ipse facit malum, sed qui facit malum.*

7. *Attendite vobis ab hominibus, tradent enim vos in
 onciliis. Quoniam superius dixit, Estote prudentes
 ient serpentes, et simplices sicut columbæ : nunc ad
 rnamque causam ostendit, et quare vult esse pru-
 dentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.*
*Prudentes quidem sicut serpentes, ut attendant sibi
 b hominibus, qui tradent eos in conciliis. Proprium
 nim est serpentis, ab hominibus sibi caute prospice-
 re. Unde Apostolus admonet, dicens : In sapientia
 mbulate, quoniam tempus malignum est (Col. 4. 5.
 Ephes. 5. 16). Quare autem vult eos esse simplices ?
 si non adversus proditores suos malitiam memores
 sint, sed diligant inimicos suos, et benefaciant per-
 sequentibus se, secundum Dei Christi preceptum*

(*Math. 5. 44*) ; quia non tantum lædimur ab iniquis in-
 imicis, quando nocemur ab ipsis, sed etiam profici-
 mus, cum per malitiam eorum constantia bonitatis
 nostræ a suo proposito victa non recesserit : quo-
 niam proprium est columbæ usque ad mortem in
 simplicitate manere. Unde et de tolerantia Job di-
 ctum est, *Et adhuc perseverat in simplicitate (Job 2.
 3)*. *Attendite vobis ab hominibus : tradent enim vos in
 conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, 18. et
 ante reges et præsides stabitis in testimonium illis, et
 gentibus.* Ita dixit, Attendite vobis ab hominibus,
 quasi a quibusdam pessimis malis, et super omnia
 mala malis. Nam si non quasi homines accusans dix-
 isset, sufficeret illi dicere, Attendite vobis, tradent
 enim vos. Nunc autem addidit, *Attendite vobis ab ho-
 minibus* : ostendere volens, quia præ omnibus malis
 homo est pessimus malum. Nam si bestiis compa-
 rare volueris eum, pejorem invenies eum. Bestia
 enim, quamvis sit crudelis, tamen quia est irrationa-
 bilis, declinabitur ab homine crudelitas ejus. Homo
 autem crudelis cum sit, et rationabilis, non facile
 evadetur crudelitas ejus. Si comparaveris hominem
 serpenti, pejorem invenies hominem : quoniam ser-
 pens, etsi malitiam habet, tamen hominis timorem
 habet. Ideo, si quem absconse potuerit, mordet : si
 autem non potuerit, fugit. Homo autem et malitiam
 habet serpentis, et timorem non habet sicut serpens.
 Ideo quamdiu non habet tempus, latet sicut serpens.
 si autem invenerit, irruit sicut bestia. Adhuc autem
 anguis, siquidem irritata fuerit, savit, si autem irri-
 tata non fuerit, in silentio transit. Homo autem et
 non irritatus insanit, et magis super illos insanit a
 quibus non fuerit irritatus. Et ut breviter dicam,
 unaquæque bestia unum habet et proprium malum ;
 homo autem omnia habet in se. Denique homo malus
 pejor est quam ipse diabolus. Diabolus enim si
 videat justum, non est ausus ad eum accedere :
 homo autem malus, quamvis hominem sanctum
 viderit, non solum illum non timet, sed adhuc
 magis contemnit. Non enim diabolus homini præ-
 stat virtutem, sed homo diabolo. Arma enim dia-
 boli est malus homo. Sicut enim homo sine armis
 non potest aliquid facere contra hostem, sic diabolus
 etiam sine homine non valet aliquid contra san-
 ctus. *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis
 suis flagellabunt vos.* Quasi ad majorem laudem Dei
 in synagogis suis flagellabunt : ubi orationes et lau-
 des, ubi lectiones vel sacrificia, apostolos ibi pœnis
 affliciebant, quasi sacrificium Deo offerentes ; re au-
 tem vera sacrificium erat Dei cruciatio apostolorum,
 non ad Judæorum mercedem, sed ad suam coronam ;
 Judæorum autem erat interitus. Quoniam autem di-
 cit, ante reges et præsides stare, et non cogitare quid
 responderere debeant, hoc est quod in Joanne dicit :
*Cum autem venerit ille Paracletus, ille testificabitur de
 me. Et vos testimonium reddetis, quia ab initio mecum
 fuistis. Ante reges et præsides stabitis in testimonium
 illis et gentibus (Joan. 15. 26. 27)* : ut dum apostoli
 accusantur, dum respondent, in singulis quibusque
 prætoris Christi veritas prædicetur, et Judæorum
 perfidia demonstretur, et gentibus, vel ad salutem
 credentibus, pietatis mysterium reveletur. Audientes
 autem apostoli, quia coram regibus et iudicibus stare
 jubebantur, ne forte dicant ad Christum : Tu ipse
 scis, quia in illorum iudicibus scholastici præsent,
 quomodo ergo possumus nos homines piscatores, et
 sine literis, coram illis testimonium dare ? tu enim ab
 initio non nos docuisti loqui, sed credere : denique
 cum nos discipulos congregares, non invenisti nos in
 Capitolio philosophicos libros legentes : sed recta in
 mare mittentes ; neque dixisti, Venite, faciam vos
 advocatos meos : sed, *Venite, faciam vos piscatores
 hominum (Matth. 4. 19)* ; conscientias, non eloquen-
 tias nostras elegisti : ideo ipse inquit : 19. *Cum autem
 tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo, aut quid
 loquamini. Mea est enim causa. Deus humano auxilio
 non indiget. Ideo vos tantummodo mihi personam*

præstate, et ego vobis sensum. Nam sollicitum esse ante iudicium non est præparatio rei, sed desperatio de Deo, in illis enim rebus potest esse desperatio de Deo, in quibus potest esse consideratio. Puta, si propter aliquem actum iter facturus es, consideras qualitatem actuum, et quantitatem itineris: et secundum eas præparas tibi expensas. Aut si domum ædificare proponas, consideras qualia ædificia, et talia præparas instrumenta. In iudicio autem quomodo potest præparari responsum? Numquid scis, qualis sit interrogatio futura? Minime, cum in iudicio tali non iudices a semetipsis loquuntur, sed diabolus in iudicibus. Si ergo homo hominis cogitationem non solum futuram, sed nec præsentem cognoscit: quomodo potest cognoscere consilium inimici? quia nemo hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in eo (1. Cor. 2. 11). Si ergo ex vobis loquamini, secundum verum respondebitis: si autem Dei Spiritus, secundum cogitatum eorum. Sinite ergo, ut in causa sua loquatur Deus in vobis, qui conscientiam interrogantis agnoscit. Non enim possibile est, ut rex, qui milites suos mittit ad bellum, non illis præstet arma adversus hostem. Qui ergo sollicitus est quid loquatur, in sua sapientia sperat: quæ est prima causa ruinæ. Nam in persecutionibus virtus Dei non requiritur, nisi præcesserit fides. Ad maiorem consolationem apostolorum non dixit, Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis: sed, *20. Qui loquitur*: ut ostendat quia non solum tunc, sed nec modo aliquid sine Spiritu Dei faciunt, aut loquuntur; tamquam si ita dicat ad illos: Maxime quia creditis in me, aut confitemini me esse verum. Esurientem me videtis, et creditis quia sum panis cælestis. Sitientem me videtis, et creditis quia ego sum fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. 4. 14). Quomodo est iste sensus humanus, qui aliud videt, et aliud credit, et confitetur? Si ergo modo, quando periculum non est, gratia mea operatur in vobis: quanto magis erit vobiscum, cum persecutio venerit? Nam qui vos in pace sustentat, multo amplius adjuvat in bello. **21. Frater fratrem tradet in mortem.** Audientes apostoli, ne forte cogitent æstimantes, cum traditi fuerint in conciliis, et in synagogis ad flagellandum: Illo tempore, putas, nemo erit patronus, qui adjuvet: nemo amicus, qui indulgeat: nemo amicus, qui misereatur? ideo dicit Dominus: Nemo speret in patronis, nemo in amicis, aut parentibus: cum etiam frater fratrem tradet in mortem, pater filium, et filius patrem. Vide quale tunc incendium persecutionis ardebit, ut nec sibi ipsi parcat natura. Quomodo autem tunc patronorum aut amicorum fidem integram quæres, cum videris ipsius fraternitatis et paternitatis vim esse extractam? Si enim amicitia in ipsa natura deficit, quomodo invenietur extra naturam? Ergo quia non est satis stupendum, si frater fratrem tradat in mortem? Cain enim propter invidiam sacrificii interfecit Abel fratrem suum (Gen. 4): et propter benedictionem surreptam Esau persequabatur Jacob (*Ibid.* 27): hoc autem quis audivit, ut nulla iniuria existente, propter solam Christi fidem pater filium tradat in mortem? Quia fortior est conflictio inimici, quam virtus naturæ. Corruptibilis enim est dilectio carnis. Mendax est omnis sæcularis amicitia, quæ divini timoris vinculo non est ligata. Non est fides in servis diaboli. Diabolus nec generat, nec generatur: si non generatur, nescit servare jura propinquitatis, qui nullum habet propinquum. Non quia odibile est genus Christianorum, sed quia divinum est, carnales odiant. Alii adjunguntur multo plures et cariores proximitate conjuncti, beatior commutatio bonum odium est. **22. Et eritis odio omnibus hominibus, propter nomen meum.** Id est, omnibus infidelibus: non solum inimicis, sed etiam amicis: non solum extraneis, sed etiam parentibus: non solum parentibus aut fratribus, sed etiam ipsis patribus vestris. O inestimabile diabolici furoris incendium, quod nec ipsa paternitatis caritas extinguere po-

¹ in margine conjicit Montf., fraternitatis.

test! Supra naturam et contra naturam persequens ardens, sapientibus evidenter ostendit, quoniam in odia non facit more humano accidentium ira causa: sed invidia diaboli propter Christum. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quia incipere multum est, finire vero paucorum. Semper in principio actio est, in fine probatio. Nemo enim circa Deum usque ad finem potest perseverare, nisi qui pro Deum tantummodo factus est Dei. Omne enim quod propter carnem fit, corporale est, quemadmodum caro ipsa temporalis est: quod autem propter Deum fit, æternum est, sicut et Deus æternus est. Cor bonæ fidei est exitus bonus: quia non incipere aliquid bonum gloriosum est, sed finire. Nam quod incipit corporis voluptas est frequenter: quod autem in virtus est animæ. Nam frequenter concupiscentia carnalis incipit bonum, sed non finit, nisi gratia deum. Cum ergo conversus fueris ad Deum et cœperis bene servire, et opera justitiæ facere, ne aliquando tua recorderis, sed finem tuum cogita: quia prætorum bonorum consideratio jactantiam operum consideratio autem finis timorem: quoniam *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Homilia xxv. ex cap. x.

26. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nihil opertum, quod non reveletur: et occultum, quod non sciatur, et reliqua. Nunc profectum prædicationum eorum futurum eis annuntiat, quoniam prædicationum eorum habitura fuerat exitus gloriosus. Ecce enim ipse, qui sum lumen absconditum in tenebris, dei celatus in homine, sublimitas in humilitate. Tunc si hoc mysterium absconditum fuit a sæculari, nunc autem per vos manifestabitur cunctis, ut impletus sermo propheticus, qui dictus est de me: *A summitate celo egressio ejus, et occursum ejus usque ad summum ejus: et non est qui se abscondat a calore ejus* (Ps. 48. 7). Sicut enim nullus est locus, ubi non apparet sol, aut non sentiantur calor ejus: sic nullus erit locus, ubi non cognoscatur Christus, aut non intelligatur divinitas ejus, ut omnis conditio hominum in dea dividatur partes, ita ut credentes merito coronentur, ac non credentes sine excusatione puniantur. Et tunc cum interim quasi inimicos suos odiant homines, postea vos cognitos complectentur quasi suos saltem auctores. Interim quasi maleficos homines vos ominabuntur, postea quasi sanctos venerabuntur. Interim vos quasi persecutores persequentur, postea vos omnes homines in Ecclesiis suis quasi deos adorabunt. Memento te præterita, et consolamini de futuris, quando justitiæ Domini dominata est iniquitas, quando veritatem longo tempore celaverunt tenebræ mendacia, quando innocentia sub existimatione criminis diu velata est. Moses fuit celatus in Ægypto, dictus est filius Ægyptiæ (*Exod. 2. et seq.*). Quasi homicida fugatus est, quasi mercenarius contemptibilis, ovium factus est pastor. Numquam est manifesta sanctitas ejus, numquam est coronata innocentia ejus. Ecce qui pastor ovium fuerat irrationabilium, factus est dux populi gloriosi. Qui quasi homicida ex Ægypto egressus, postea ingressus est iudex sanctorum, jam non filius Ægyptiæ, sed quasi filius Dei. Perdidit beneficium suum Ægyptum, non potuit bene nutrire facere suum, qui melius nascendo fuerat alienus. Qui Pharaonem regem quasi captivus ante timorem, postea illum decem plagis, quasi servum obnoxium castigavit, quia *Nihil est opertum, quod non reveletur.* Joseph celatus est in Ægypto, quasi adulter accusatus est, castitatis custos fidelis (*Gen. 39. et seq.*). Numquid non est manifestata innocentia ejus? numquid non multipliciter coronata est castitas ejus? Qui quasi maleficus in carcere fuerat, quasi propheta eductus est. In unius pueri vindicta totus mundus fame flagellatus est. Et quem sacerdos Putiphar primum quasi adulterum uxoris suæ condemnaverat, postea gloriosum generum in cubiculum suum locat (*Ibid.* 41). Absconditi fuerant et tres pueri in Babylonia, et

quasi contemptores regis sunt accusati pro crimine (Dan. 3); ad quorum interitum iussum est, ut caminus accenderetur septies amplius quam solebat: non quia ad comburendam carnis naturam tantum incensium necessarium erat, sed quia tantum insanientis regis iracundia suggererat. Et quid ignis in suo camino, furoris spiritu percussus, corrigit? Et perditio suæ virtutis calore, specie sola ardebat, ut incorruptibilem integritatem eorum corruptus ignis ostenderet, et ardentiorē fidem eorum ardens flamma ostentaret, ipsa natura sua clamans, non in voce, quia *Nihil occultum, quod non sciatur*. Sed vos sustinete introitum injuriosum, ut habeatis exitum gloriosum. Et tanquam promissionum consolationem habentes, 27. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quæ in aure audistis, prædicate super tecta*. Quid est, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*? Item tenebras Judaicum populum dicit, sicut scriptum est: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Et ideo tenebræ intelliguntur, quia lumen verum cognoscere non potuerunt. Quæcumque igitur Dominus in Judæis loquutus est, in Ecclesia manifestanda esse annuntiabat. Lux enim populus Christianus intelligitur, sicut et Apostolus ait: *Eritis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate* (Ephes. 5. 8). Aut ita: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, id est, Quod nunc dico vobis in mysterio parabolarum, vos postea dicite manifeste. Quod enim in mysterio est absconditum, sic est quasi in tenebris positum. Unde et Moses quando legem accepturus ascendit in montem, sicut dicit Scriptura, *Ingressus est Moses in nubem* (Exod. 24. 18), ostendens quia lex, quæ dabatur in mysterio posita, obscura erat futura, quasi sub nube nigerrima. Quod autem manifeste dicitur, in lumine dicitur. Quid est, *Quod aure audistis, prædicate super tecta*? Id est, Quod audistis in secreto soli, prædicate coram omnibus, nulli abscondentes verbum, quasi qui stet supra tecta et clamet. Quid est quod apostoli audierunt in mysterio? quid? « Exiit seminator seminare semen suum. Et quædam ceciderunt secus viam, quædam super petram, quædam inter spinas, quædam super terram bonam » (Luc. 8. 5-10). « Et loquebatur eis in parabolis, et sine parabolis loquebatur eis nihil » (Matth. 13. 34). « Et accesserunt discipuli ejus ad eum secreto, dicentes: Enarra nobis parabolam. Quibus respondit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut audientes non audiant, et videntes cæci fiant » (Ibid. v. 3-13). Quid ergo? Quod tunc in mysterio solis apostolis credebatur, nunc evangelistis referentibus, et apostolis prædicantibus, quotidie in medio Ecclesiæ omnibus populis enarratur. Ergo hoc est: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: id est, Quod dico vobis in secreto, prædicate coram omnibus; sicut est, ubi vocavit Dominus discipulos suos seorsum, dicens eis: *Vos autem quem me esse dicitis? Responderunt: Tu es Christus, Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Matth. 16. 15. 16). *Et mandavit eis, Nemini dixeritis: quia oportet Filium hominis crucifigi, et tertia die resurgere* (Luc. 9. 21. 22): quia si manifeste cognitus fuisset Filius Dei, nemo ausus fuisset manus injicere in eum. Et ideo crucifixus non esset, neque resurrexisset a mortuis. Propterea adhuc infernorum regnum esset in terra, et dominatio diaboli mundum totum teneret. Quid ergo? Postquam Dominus surrexit a mortuis, quod audierat Petrus in secreto, cœpit coram omnibus prædicare dicens: *Deus patrum nostrorum suscitavit Filium suum Jesum, quem vos crucifixistis, et denegastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos vero justum negastis, et virum homicidam petistis donari vobis, principem autem vitæ interemistis* (Act. 3. 13-15). Ergo hoc est, *Quod in aure audistis, prædicate super tecta*. 28. *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis: nec fiducialiter prædicetis in omnibus, quod in aure soli audistis. Sic ergo

ex his verbis ostenditur, quod non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem, palam mendacium pro veritate loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuntiat veritatem, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere oportet, proditor est veritatis. Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere prædicet: sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in Scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Hæc autem diximus, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu. Ideo nos convenit apertius dicere, quoniam nihil de veritate neganda præsens loquitur sermo, sed de veritate non libere prædicanda, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quo minus dicatis in lumine, quod audistis in tenebris. Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. Et quid dicam? Quia propter timorem mortis tacent homines veritatem, et propter miserum ventrem, et propter spem vani honoris, in conspectu infidelium tacent homines veritatem. Utpote, eunt homines ad convivium impiorum sacerdotum, et confugiunt ad patrocinium malorum hæreticorum; fit sermo de fide: ille sacerdos impius, vel patronus, blasphemat veritatem tuam, quasi mendacium: fidem tuam, quasi perfidiam, ut aut seducat, aut vulneret conscientiam tuam, et faciat eam infirmam, etsi ad plenum capere non potuerit; tu autem etsi non denegaveris palam veritatem, tamen non contendis cum persona ejus, cujus panem inanem manducas, ut non perdas spem patrocinii, aut rapacitatis: veritatem, quam oportebat te libere defendere, tacens, confundis eam in conspectu inimicorum ejus, ut videatur a te tacente falsa quæ vera est. Et quomodo non es tu proditor veritatis? Sed forte dicis: Si taceo veritatem ante adversarios, numquid consentio mendacio eorum? Dic mihi, si princeps aliquis imperatoris, videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum possit liberare eam, et neglexit defendere: num ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare, si voluisset? Sic et tu videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam potuisses defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, per hoc ipsum quod compassus es expugnari. Et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut præsens scriptura testatur, impietas est: quomodo non sit impietas major, tacere veritatem propter miserum ventrem, et spem vani honoris, et meliorem facere gratiam panis et honoris quam gloriam veritatis Dei? *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*: quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit propter Deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam. Ergo occisi secundum corpus ab impiis, nihil perditis, nisi mortis dilationem, ut corpus, quod post modicum fuerat moriturum, ante modicum moriatur, magis autem nec ante ipsam mortis dilationem. Si ergo verum est, quia nec folium cadit de arbore sine præcepto Dei: et quia numerati dati nobis sunt dies ad vitam, credere debemus, quia nec morimur ante diem, nec transire possumus diem: tamen ponamus, quod ante diem morimur, qui moritur propter Deum. Si ergo et gratis, id est, sine molestia percussoris, post modicum morituri sumus, nulla Dei causa proposita: quare non ante modicum in causa Dei cum gloria morimur, ut fiat voluntarium, quod futurum esse necessarium, ut offeramus Deo pro munere, quod redditur a te pro debito? Ideo *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Substantia enim hominis non est corpus, sed anima. Hanc enim solam Deus ad imaginem suam fecit, et

hanc diligit: propter hanc fecit et mundum. Hanc zelat, et persequitur inimicus: propter hanc et ipse Filius Dei venit in mundum. Corpus autem vestimentum est animæ, sicut ait Apostolus: *De corpore nostro, in quo ingeniscimus onerati, in quo nolimus spoliari, sed supervestiri, ut mortale hoc absorbeat a vita* (2. Cor. 5. 4). Sicut ergo vestimentum super homines positum si quis furibundus scindat, illatorem quidem injuriæ sentit homo, damnum autem non patitur in natura: sic corpus super animam positum si occidatur ab impiis, anima quidem occisionis ejus sentit dolorem, damnum autem suæ naturæ non patitur. Habemus autem hujus rei unde loquimur argumentum in membris. Sicut enim unguis cum summitatem vestiant digitorum, quamdiu præcidantur, dolorem faciunt corpori: cum vero præcisi fuerint, nullus sensus corporis invenitur in eis, sed ex ipsa natura alteri novi procedunt, ut nullum videatur natura sustinuisse dispendium: sic corpus donec eriditur, sentit anima: cum autem occisum fuerit, nullus sensus aut dolor animæ invenitur in corpore illo, sed iterum super animam in tempore opportuno gloriosius illud retexit corpus, ut nullum detrimentum anima videatur perpessa, sed argumentata (sic). Dicam autem quod sentio verius: non solum ad vestimentum animæ caro creata est, sed magis ad tentationem ejus, quasi domestica et naturalis inimica copulata est: et dum expugnatur a carne, nec vincit, nec coronatur a Deo. Hujusmodi mysterii Paulus testis est, dicens: *Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Si ergo caro, animæ inimica, tentatio est: quis sapiens non intelligit, quia occisio corporis optanda est magis, quam timenda? Ideo tibi corruptibilis natura creata est, inde deponendi corporis tempus est numeratum, ut homo mortituro corpori tuo non parcas, sed commerito perituro compares tibi vitam mansuram. Ecce si mutuo accipis, utputa bovem, vel equum: nonne assidue operaris opus tuum in eum? Dicis enim apud te, Hodie aut cras tollendus est a me, quia non est meus. Etiam tu, in corpore corruptibilis natus, quare non ad utilitatem animæ tuæ utris temporali corpore tuo, sciens quia post modicum tollendum est a te, quia non est tuum? Quæ ergo est ista insipientia vestra, odire quod nostrum est, et amare quod nostrum non est? studere servare, quod servare non possumus, et negligere, quod in æternum habebimus? *Nolite timere eos, qui occidunt corpus.* Quid est timor mortis? Non dolor excundi a corpore, sed desperatio vitæ post mortem. Ille timet mortem, qui non putat se vivere post mortem. Vis scire? Ecce frequenter homines gravem dolorem patientur in infirmitate, et non moriuntur; frequenter modicum tedium habent, et moriuntur: et tamen magis contenti sunt gravem dolorem pati, et non mori. Vides ergo quia non dolor mortis, sed ipsa mors timetur? Sicut autem omnia mala operatur timor mortis, sic omnia bona operatur contemptio mortis.

Qui mortem timet, parum boni operatur. — Qui timet mori, id est, qui non sperat vivere post mortem, neque elemosynas dat, neque orationibus instat, neque jejuniis celebrat, neque paupertatem sustinet, neque opprobrium suffert, neque damnum substantiæ suæ contentus est pati, neque corporalem injuriam sustinet propter Deum: sed hoc sicut lucrum vitæ existimat, si bonis istius mundi feliciter fruius fuerit: et hoc damnum vitæ suæ putat, si fuerit alienatus ab istis bonis. Quare? Quia laborum suorum præmium in resurrectione non sperat. Qui autem non timet mori, id est, qui vitam sperat post mortem, omnia quæ diximus libenter sustinet propter Deum: quia laborum suorum mercedem multiplicem indubitanter expectat. Ille est ergo perfectus discipulus Christi, qui hæc omnia patitur, aut pati paratus est. Non ergo ideo Dominus mandat, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quia necesse est, omnem Christi discipulum occidi: sed ne vniuersas res, quas supra diximus,

per singulas mandet, quasi per compendium dixit: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus: quoniam qui occidi non timet, multo magis contemnit cætera adversus carnalia, quæ sunt ante mortem: quia omnia carnalia, quæ sunt ante mortem, leviora sunt morte.* Qui ergo quod gravius est non timet, multo magis contemnit quod levius est. Qui autem cæteras molestias, quæ sunt ante mortem, non est contentus pati propter Deum, quomodo sustinet mortem? Considera autem, ut quid nobis in natura creavit timere mala carnalia, aut diligere bona: non ut mala carnalia timeamus, quæ timeamus, sed ut per timorem malorum carnalium intelligamus magis timenda esse spiritualia mala. Utpote, scis quia malum est pati dolorem carnis: per hoc intellige, quia pejus est dolorem animæ pati. Scis quia malum est confundi coram hominibus: per hoc intellige, quia pejus est confundi coram angelis. Quantum enim angeli meliores sunt hominibus, tantum confusio illa pejor quam ista. Nam dolor et pudor corporalis cum corpore finitur, aut solvitur: dolor et pudor animæ semper cum anima irruit ad penam. Ita non ut diligas bona carnalia, quæ diligis, sed ut per bona carnalia intelligas magis diligenda esse spiritualia bona. Utpote, scis quia bonum est gaudere carnaliter: per hoc intellige, quia melius est gaudium animæ. Gaudium quippe carnis cum carne finitur, gaudium autem animæ cum anima perseverat. Scis quod bonum est gloriari in terris: per hoc intellige, quia melius est gloriari in cælo. Quanto enim clarus est cælum quam terra, tanto gloriosior est illa gloria quam ista. De magnis autem thesauris honorum vel malorum quasi modicum gustum dedit in mundo, et ex modico gustu malorum, vel bonorum, plenitudinem cognoscamus. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, sed eum timele, qui potest corpus et animam perdere in gehennam.* Quid dicis, anima perit? Nonne immortalis creata est? Morte enim non solum extinctione corporalis signatur, sed etiam pœna mors dicitur. Unde et Paulus ait: *Quotidie morior pro vestra gloria, quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31). Et Joannes in Apocalypsi sua sic dicit: *Beatus, qui habet partem in prima resurrectione; ei secunda mors non dabitur* (Apoc. 20. 6). Secunda enim mors est ignis, et sulphur. Vides ergo, quia per damnationem animæ non dicit ipsam solutionem animæ, sed cruciationem gehennæ, quæ est mors secunda. Et tamquam si aliquis dicat: Ut quid tanta licentia data est malis, ut etiam contra voluntatem Dei habeant in sanctis potestatem nocendi? Absit, nihil possunt Deo nolente. 29. *Nonne duo passeret asse veniunt, et unus ex eis non cadet sine voluntate Patris vestri?* Si ergo passeret in voluntate Dei positi sunt, non in potestate hominum, quos Deus ad usum hominum fecit, quanto magis vos: non cum estis in potestate hominum, sed in voluntate Dei, quos Deus ad suam gloriam fecit? Si passer eventum non moritur, nec cadit, propter hoc ipsum, quia opus Dei est: quanto magis justus homo non est in eventu positus, quia imago Dei est? Sed aut a Deo traditus moritur, aut a Deo liberatus evadit. Si in passeribus nihil sine ratione agitur, quorum duorum pretium unius est assis: quanto magis in vobis sine me nihil agitur, quorum pretium est sanguis meus? Si sic habentur passeret, quomodo habendi sunt filii? Ideo ergo non debetis timere homines, quia non est in vobis illorum potestas, sed Dei. Non enim quando volunt impii, tunc possunt nocere sanctis, sed quando Deus illis nocendi tempus concesserit, ut provideat sanctis suis coronam. Dicit Pilatus ad Jesum: *Nescis quia potestatem habeo dimittere te, et crucifigere te?* Respondit ad eum: *Non haberes ullam potestatem in me, nisi tibi datum fuisset desursum* (Joan. 19. 10. 11). Quæ ergo est sapientia, illum non timere qui dat potestatem, sed illum timere qui accipit? Qui enim dat potestatem, quando vult dat: qui autem accipit, non quando vult accipit. Ergo si non es traditus, sine causa times, et si traditus es, sine causa times. Deo enim liberante, homo tibi nocere non po-

test, et si vult. Nescis quomodo Pilatus volebat dimittere Christum, sed non poterat, quia Deus eum trahebat? 30. *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt.* Quid nobis prodest capillos numeratos habere, si morimur? Ideo numerati sunt, ut in æternum vivamus. Numquid ideo numerat aliquid Deus, ut numerum ejus cognoscat, qui ab initio, ut dixit Sapientia, omnia in pondere, numero, et mensura creavit (*Sap. 11. 21*)? Sed ideo numeravit, ne aliquid perdat ex ipsis; sicut dicit propheta: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur* (*Psal. 138. 17. 18*). Non minuuntur, qui numerati sunt, sed etiam multiplicabuntur. Vis scire dignitatem numeratorum? Considera ovem illam quomodo pastor non requievit per desertum discurrere, donec inveniret eam, et ad pristinum numerum revocaret (*Matth. 18. 12. 13*). Nullam ex omnibus se habere putabat, si de numero sua una periret. Qui autem perituri sunt, non numerantur. Ideo Dominus dicit: *Vestri etiam capilli capitis numerati sunt.* Peccatores autem ut quid numerantur, qui esse non æstimantur? illud enim numerat Deus, quod vult possidere: quod autem non vult habere, ut quid numerat? Ideo non numerantur peccatores, ut quicumque ex ipsis periret non sentiat, neque curet Deus, quasi de non numeratis: sicut scriptum est, *Pro nihilo habentur omnes gentes* (*Isai. 40. 17*). Ergo passeres sunt meliores, quam peccatores? Non, sed similes. Sicut enim Deus non dixit, quia non cadunt: sed, sine voluntate Dei non cadunt; Dei enim voluntas est, ut comprehendantur, et ad usum precedant hominum, quia ad hoc creati sunt: sic voluntas Dei est, ut homo, qui sine lege Dei vixit, sine lege et pereat: et qui Deum non aspexit, non aspiciat illum Deus. Vere in hæc pejor est homo peccator quam animal, quoniam animal etsi non glorificat, non exacerbat: homo autem malus non solum non glorificat, sed adhuc exacerbat. Quanta autem sit dignitas numeratorum, etiam in libro Numeri (*Cap. 3. et 26*) ostenditur, quoniam electi et colati numerantur a Mose, per præceptionem Dei. Non numerat inter eos femina. Femina autem intelligitur mollities, quæ est corruptio corporalis. Omnis autem vir mollis animo, remissibilis in fide, et corruptus in actibus, corpore vir est, et femina intelligitur: ideo non numeratur cum sanctis. Femina autem si virilitatem sanctam habuerit, etsi corpore femina est, animo est vir, et numeratur cum sanctis. Illic quia figura erat caro, femina repellatur: hic autem quia veritas est, femineus animus non numeratur. Illic servilis conditio excludatur, hic autem conversatio servilis expellitur apud Deum. Non ille servus est qui servus est hominum, sed qui peccati sui. Ergo liber, si opera mala fecerit, diaboli servus est: servus, si bona opera fecerit, filius Dei est: ideo servilis anima non numeratur. Item neque Ægyptius mundialis. Qui ergo diligit mundum, in sæcularibus negotiis gaudet. Propter negotia mundi transitoria tristatur, propter Deum vero non gaudet. Ille non numeratur, qui anima Ægyptius est. Ægyptius autem si cælestia amaverit, Hebræus est. Item nec puer numeratur. Ille qui puer est sensibus, malitia autem perfectus est: qui autem malitia puer est, sensibus perfectus est. Qui autem mensurat plenitudinem ætatis Christi, ille etsi puer fuerit, sicut Daniel numeratur. Et qui procedit ad bellum contra alienigenas: id est, qui potest pugnare contra immundos spiritus, et desideriorum carnalium destruere castra, ille tantummodo numeratur. Sed nec omnes qui habent virtutem spiritualem, habent Israeliticam virtutem. Nam et gentiles habent virtutem animæ, grammatice, rhetoricam et philosophicam: sed non Israelitica virtus est, quæ non fit propter Deum, sed propter bonam gloriam; Israeliticam autem bonum est, cujus mens Deum videt, sicut apostolorum, quibus dixit: *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt omnes.* Spiritualiter autem capilli sunt subtiles animæ, et innumerabiles sensus

sanctorum, qui de spiritu Christi quasi de capite ipsorum prodeunt. Si autem justus tradidit se in potestate dilectionis, dilectio illa præcidit capillos ipsius, et tollit virtutem quam habet in capite, sicut Dalila Samsonis (*Judic. 16*). Nam omnis virtus eorum non in corpore, nec in divitiis, sed in virtutibus spiritualibus est posita. Et nulla res sic præcidit virtutem capillorum suorum, sicut corporalis voluptas. Si ergo perdidit virtutem capillorum suorum, apprehendunt eum alienigenæ. id est, immundi spiritus, et alligabunt eum vinculis diversorum desideriorum, et excruciant oculos cordis ejus, ut non videat lumen, id est, viam veritatis, ut egressus suos extendat, ut impleatur in illo quod scriptum est: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* (*Psal. 68. 29. 32*). 32. *Omnis ergo qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo. 33. Qui autem negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum coram Patre meo.* Et quoniam rem impossibilem, quantum ad naturam carnalem, mandaverat: nunc et poenam proponit et præmium, ut modo timore pœnæ, modo desiderio præmii virtus animæ adjuvetur. Ecce præmium: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* Sed prius dicit præmium, postea poenam, quia misericors Deus parator est ad remunerandum bonos, quam ad puniendum indignos. Vide ergo quantum majus est præmium Dei, quam justitia nostra: et quanto gravior est vindicta, quam nostram peccatum. Si tu confessus fueris Christum coram hominibus, confiteris quia nihil potes præstare Deo: si autem ille te confessus fuerit coram Deo, confitetur quia potest facere te immortalæ. Si tu negaveris Christum coram hominibus, denegans Christum illi nocere non potes: si autem te negaverit Christus coram Deo, denegat qui perdere potest in igne æterno. Quis est tam lapideus, qui non desideret justitiæ suæ testem habere Christum? Si ergo magnum est testem esse Christi, quantum magis est testem habere Christum?

Nihil prodest credere corde, nisi adfuerit confessio oris. — Considera etiam denique, ne forte dicant etiam fideles Christiani: Si necessitas persecutionis advenerit, interim coram hominibus de negatione patiar pœnas, in corde autem meo veritatem teneo Christi: ideo non dicit, Qui me confessus fuerit in corde suo, sed, *Coram hominibus*: quoniam qui coram hominibus non confitetur, non prodest ei aliquid, quod in corde credit in Christum: quia qui ore denegat, non potest fieri ut in corde credat. Radix enim confessionis fides cordis: confessio autem fructus est fidei. Sicut ergo quamdiu radix est viva, necesse est ut aut ramos producat, aut folia: si autem non produxerit, sine dubio intelligit, quod radix ejus in terra siccata est: sic quamdiu fides cordis integra est, semper germinat confessionem in ore: si autem confessio non fuerit oris, intellige sine dubio, quia fides cordis ejus jam ante siccata est. Sic enim dicit Apostolus: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. 10. 10*). Ergo nec valet confessio oris sine fide cordis, nec fides cordis sine confessione oris. Si autem tibi prodest corde credere, et non coram hominibus confiteri: ergo et infideli in hypocritis confiteri Christum prodest, etiam si corde non credat? Si autem ille nihil proficit confitens sine fide, nec tu proficis credendo sine confessione. Si sufficit Christo, qui cognoscit, etsi confessus eum non fueris coram hominibus: ergo et tibi sufficit, quia cognoscit te Christus, etsi non fuerit te confessus coram hominibus. Si autem tibi non sufficit cognitio ejus, nec illi sufficit fides tua. Si enim sufficeret tibi fides cordis, cor tantummodo tibi Deus creasset: nunc autem et os tibi creavit Deus, ut corde credas, et ore confitearis. Nec tantum ore, sed quinque sensibus carnalibus. Si enim sufficeret cor aut os, sic diceret et propheta: *Confitemini Domino in cithara* (*Psal. 32. 2*), unius aut duarum chor-

darum, psalmum dicite ei : nunc autem dicit, *In psalterio decem chordarum* : quia homo, qui est psalterium, decem sonos habet, quinque carnales, et quinque spirituales. Cum his omnibus oportet confiteri Christum. Si autem vel unus sensus minus fuerit, non est perfecta confessio. Ergo si quis tibi dicat, Non manducas idololatriam, sed aspice tantum ad idola, quomodo speciosa sunt : si aspexeris provocatus, oculis tuis negasti Christum : non quia aspiciere idola aliquid sit, sed quia invitatus aspicias, peccas. Si autem non aspexeris oculis tuis, confessus es Christum. Ideo scriptum est, *Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 37). Si vero dixerit tibi, Nolo ut aspicias idola, sed tantum ausculta quomodo ille gentilis blasphematur Christum, ut glorificet deos : si auscultaveris, auribus tuis Christum negasti. Si dixerit tibi, Nolo ut audias blasphemiam Christi, sed ecce quomodo incensum diis offertur, tantum sta, et accipe odorem incensi illius : si odoratus fueris, odoratu tuo Christum offensus es. Item si dixerit tibi, Non manduca carnem dentibus tuis, tantum singe te de immolato manducare : si simulaveris, sic gustu tuo Christum negasti. Si autem nolueris fingere, Christum confessus es, sicut Eleazarus in libro Machabæorum (2. Mach. 6), qui carnes vervecinas sub specie porcinae noluit manducare. Si dixerit, Nolo singas te de immolato manducare, sed tantum tange idolum manu tua, aut tene thuribulum : si tetigeris, aut tenueris, tactu tuo Christum negasti. Si autem nolueris, tactu tuo Christum confessus es, sicut scriptum est : *Si est iniquitas in manibus meis* (Psal. 7. 4). Omnia enim membra animæ vel corporis tui non solum tibi ad usum Deus creavit, sed sibi ad gloriam.

Homilia xxj. ex capite x.

34. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram. Non veni mittere pacem, sed gladium, et reliqua.* Cum dixisset Dominus, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, etc.*, quasi cogitantibus apostolis, et dicentibus apud se, Usque nunc sub tyrannis et Gentium dominatione deguimus, et nunc speravimus pacem nobis esse venturam : et quomodo hic nobis persecutiones et judicia futura promittit ? respondit ita : *Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram.* Et est pax bona, et est pax mala. Pax bona est inter bonos fideles et justos, ut in quibus est unius fidei munus, una sit vite concordia. Nam fides per verbum quidem Dei nascitur, per pacem autem servatur, et per caritatem nutritur, dicente apostolo : *Fides est, quæ per caritatem operatur* (Gal. 5. 6). Fides autem, quæ non habet caritatem, nullum potest boni operis fructum perficere. Si ergo aliqua dissensione fideles fuerint separati, hoc est mala discordia, sicut ait Dominus : *Omnis domus in se divisa non stabit* (Matth. 12. 25). Si et separata fraternitas, a semetipsa consumitur, sicut ait apostolus : *Si autem invicem mordetis et criminamini, videte ne ab invicem consumamini* (Gal. 5. 15). Pax autem mala est inter infideles et iniquos, ut quibus est una malitia, sit unus ad malefaciendum consensus. Nam infidelitas et iniquitas ex suggestionem quadam diaboli nascitur, per pacem autem servatur. Si ergo aliqua occasione infideles et iniqui ab invicem fuerint separati, hoc est bona discordia : quia sicut in pace bonorum fides et justitia stant, infidelitas autem et injustitia jacent ; cum vero discordia venerit, fides et justitia cadunt, infidelitas autem et injustitia resurgunt : sic in pace iniquorum et injustitia et infidelitas stant, fides autem et justitia jacent. Cum vero concordia venerit, infidelitas et injustitia cadunt, fides autem et justitia surgunt. Ideo ergo Dominus bonam misit separationem in terram, ut rumperet malam conjunctionem. Omnes enim tam boni quam mali, id est, qui diligentes malum, erant in malo, et qui per ignorantiam boni stabant in malo : omnes insimul, quasi sub una domo infidelitatis teuebantur

inclusi, ideo misit Dominus separationis gladium inter illos, id est verbum veritatis, de quo ait apostolus : *Vivum est verbum Dei, et efficax, et acumen habens super omnem gladium acutissimum. penetrans usque ad interiora animæ et spiritus, artuumque et medullarum, scrutans corda, et cogitationes* (Hebr. 4. 12). Iste est ergo gladius bis acutus, ex una quidem parte bonos ab errore præciciens, ex altera autem parte malos ab excusatione, ut nec bonos ignorantia perdat, nec malos excuset : ut et boni, cognita veritate, cum sequuti fuerint veritatem, cum judicio et justitia salventur, et mali, cum veritate cognita, secesserint a veritate, cum judicio et justitia puniantur. Hoc ergo gladio Dominus separavit bonum a malo, ut et bonum separatum a malo surgat, et malum separatum a bono cadat. Nam bonum quamdiu fuerit mixtum, cum malo jacet, et mortuum est, quia non potest bonum esse conjunctionum cum malo : cum autem a malo fuerit separatum, tunc surgit et vivit, quia incipit esse bonum separatum a malo. Sic et malum quamdiu fuerit mixtum cum bono, stat et vivit, quia sub se opprimit bonum : cum vero fuerit separatum a bono, tunc cadit et moritur, quia manifestatum jam non potest se opprimere bonum. Sic et fideles, quamdiu cum infidelibus fuerint juncti, jacent, et mortui sunt, quia non possunt esse fideles cum infidelibus mixti. Cum autem fuerint ab infidelibus separati, tunc resurgunt et vivunt, quia tunc incipiunt esse fideles cum fidelibus mixti. Item infideles, quamdiu fuerint cum fidelibus mixti, stant, et vivunt, quia sub sua infidelitate tenent fideles. Si vero a fidelibus fuerint separati, cadunt, et mortui sunt, quia manifesti infideles jam non possunt perdere fideles. Omnis enim res mala tamdiu stare videtur et vivere, quamdiu bonæ rei potest nocere : cum vero manifestata fuerit, jam non potest nocere, jacet, et mortua est. Omnis autem res mortua, etsi est mala, tamen similis est rei, quæ non est. Quid ergo infideles a fidelibus separati alios quidem timore frangunt, alios autem promissione corrumpunt ? Hæc res non dicit perdere bonos, sed magis glorificare permanentes in bono, cum ille, qui aut timore frangitur, aut promissione corrumpitur, numquam fuerit vere bonus. Tunc enim vere infideles dicuntur perdere fideles, quando fideles per ignorantiam veritatis cum infidelibus sunt. Seductionibus aut persecutionibus fides non corrumpitur, sed purgatur. O mira virtus gladii separantis, cui non solum conjunctio extraneorum resistere non potest, quos amicitia voluntaria jungit, sed nec ipsa dilectio violenta naturæ carnalis ! Et ideo non solum illos separati, qui dilectione conjuncti sunt, et natura juncti, sed etiam illos, quos carnalis necessitas dulcibus vinculis alligavit. Ideo non dicit, 35. *Veni enim separare filium adversus patrem, etc.* Notanda res est, quoniam quos separat Christus, fideles sunt : a quibus separati, infideles. Unde ostendit ? Ex eo quod dicit : 37. *Qui diligit patrem plus quam me, non est me dignus.* Qui enim plus diligit patrem quam Deum, permanet juxta patrem. Qui autem diligit Deum plus quam patrem, recedit a patre fide, non corpore. Ideo autem diximus, quia quos separat Christus, fideles sunt : ut sciamus quia semper fideles ab infidelibus recedunt, non infideles a fidelibus : quia semper diabolus desiderat infideles suos cum fidelibus esse, ut infideles, cum fidelibus mixti, corrumpant fideles : et Christus semper fideles festinat ab infidelibus separare, ut ne fideles, convenientes cum infidelibus, corrumpantur ab eis. Et ubicumque separatio inter bonos et malos facta legitur in Scripturis, semper boni secesserunt a malis, et non mali a bonis. Cum essent Judæi in captivitate, Deus per prophetam non ad Assyrios dicit : *Exite, exite de medio populi mei : sed ad populum suum, Exite, exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis* (Isai. 52.

¹ Alias vox, non, decet.

41) : quia malum coinquinat bonum, bonum autem non coinquinat malum. Utpote, junge lutum farinæ : non farina sordidat lutum, sed lutum farinam. Item junge acetum vino : non vinum corrumpit acetum, sed acetum vinum. Nec enim corrumpi potest ab alio, quod naturaliter a seipso corruptum est. Ideo cum dixerit infideles, A nobis vos recessistis, non nos a vobis : crede ; verum enim est. Semper bonum ante malum fugit, malum autem ante bonum non fugit. Item cum dicit, Ecce ille sacerdos hæreticus desiderat orare cum fidelibus, et dare benedictionem fidelibus : crede ; verum est enim. Scit enim dato suo coinquinare, non sanctificare accipientem. Si enim sciret sanctificare qui dat, utique rogandus fuerat, non rogaret. Nunc autem quia coinquinat datum ejus, non expectat ut quæratur, sed ipse quærît quem perdat. Ecce ille laicus infidelis benedictionem desiderat accipere a fideli, non ut ipse sanctificetur accipiens, sed ut tu et quod dedisti, perdas, et quia dedisti sanctum canibus, per eas. Non dixit, Separare filium a patre : sed, *Adversus patrem* : quia non corporalem separationem jubet, sed spirituales. Qui enim corporaliter separatur, a patre separatur, non contra patrem : qui autem spiritualiter separatur, corpore quidem cum patre est, fide autem adversus patrem. Nam qui longe est a patre, non potest stare contra patrem : qui autem ante patrem est, ille potest esse contra patrem, respondendo, blandiendo, disputando. Non enim credibile est, ut corporaliter jubeat relinquere patrem, qui dixit : *Honora patrem tuum et matrem tuam* (Exod. 20. 12). Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei, et tu invenies mercedem pietatis, et ipse infidelitatis suæ habebit damnationem suam. Et ideo non dixit, Qui diligit patrem, non est me dignus : sed ait : *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus*. Sicut enim post Deum diligere parentes pietas est : sic plus quam Deum diligere impietas est. Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei. Si autem voluerit te in eandem foveam infidelitatis immergere, in qua ipse est, tunc plus dilige Deum, quam patrem : quia pater non est animæ, sed carnis. Solus autem Deus omnium animarum sanctorum Pater est. Redde ergo unicuique quod suum est. Carnalibus patribus præbete carnis obsequium, spiritualibus autem patribus animæ sanctitatem. Et vere nihil est, quod amplius diligere debemus quam Deum. Amici enim recedunt, parentes deficiunt, solus autem Christus nec recedit aliquando, nec deficit, donec voluerimus et nos esse cum ipso. Cum de hoc mundo exierimus, unaquæque anima ad locum suum recedit : et nemo recordatur amplius carnalem affectum, cum de carne recesserit, non pater filium, non filius patrem. Omne enim quod de terra susceptum, in terra dimittitur, et neminem nobiscum habebimus, nisi opera nostra, si bona sunt, ad gloriam : si mala sunt, ad pœnam. 38. *Qui non tulerit crucem suam, et sequutus fuerit me, non est me dignus*. Crucem suam tollit, qui paratus est ad omne periculum propter Deum, si necessarium fuerit, usque ad mortem, magis quam relinquere Christum. Ille talis etsi de misericordia Dei evadit, tamen quantum ad propositum suum quotidie cruciatur. Ideo etsi nihil tale fuerit passus, mercedem tamen accipiet. Voluntas enim remuneratur, non opus : quia voluntas ex nostro arbitrio procedit, opus autem per gratiam Dei consummatur. 39. *Qui invenit animam suam, perdet eam*. Melius est propter Deum vivere, et in perpetuum vivere, quam propter vos vivere, et in perpetuum mori. Si ille pro nobis mortuus est, qui mori non poterat, nisi voluisset : quanto magis nos pro eo mori debemus, qui etsi nolumus, mortales sumus ? Si Dominus pro servis mortuus est, et hoc sine præmio : justius est ut servus moriatur pro Domino, et hoc cum præmio. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. Quoniam apostoli et ceteri Christiani, in persecutionibus Judæorum et gentilium constituti, necesse

habebant interdum declinandi, et pericula fugere de civitate in civitatem, secundum Christi mandatum : ideo honorem suum dedit eis, magis autem seipsum posuit in eis, ut ad susceptionem eorum omnem Christianum populum provocaret, sibi impulans acceptum, quod illis fuerat datum, ut recipientibus eos dicat in die judicii : *Venite, benedicti Patris mei, accipite regnum quod vobis paratum est ante constitutionem mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* (Matth. 25. 34. 35), etc. *Quod uni enim ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (Ibid. v. 40). Si enim qui minimis de Ecclesia facit, Christo facit : quanto magis qui apostolos recipit, cæterasque passiones Christi circumferens in corpore suo, ipsum recipit Christum ? 41. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit justum in nomine justî, mercedem justî accipiet*. Prophetæ doctores intelliguntur, sicut supra docuimus ; justî autem omnes Christiani. Prophetæ ergo nomine voluit ostendere omnes prædicatores Christi ; justî autem nomine, omnem hominem Christianum : quia non solum doctorum est, persecutionum causa vagari de civitate in civitatem, sed omnium Christianorum perfectorum in Christo credentium. *In nomine prophetæ*, id est, quasi prophetam Christi. *In nomine justî*, id est, justum Christi servum. Ut ergo habeat bonum opus mercedem, duo hæc occurrere debent, ut et Christianum recipiant, et quasi Christianum, sive sacerdotem, sive laicum. Si autem aliquis aut non Christianum recipit, aut Christianum quidem recipit, non autem quasi Christianum : mercedem Christiani non recipit. Quid vero est, *Qui accipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet ? et qui recipit justum in nomine justî, mercedem justî accipiet ?* Hoc est, qualem mercedem habet qui peregrinatur, talem mercedem habet et ille, qui suscipit propter Deum peregrinantem. Et sunt ambo æquales, et ille qui propter Deum laborat, et iste qui propter Deum laborantem refrigerat. Utpote, suscepisti sacerdotem, sacerdotis habes mercedem : suscepisti laicum justum, justî laici habes mercedem. Qui recipit Christianum ille qui Christianus non est, non habet mercedem Christiani illius : quia et Christianum si suscipit, tamen non cum nomine Christiani, aut propter honorem Christi, sed quasi quemcumque hominem. Qui enim Christum non cognoscit, quomodo Christianum suscepisse intelligatur propter Christum ? et qui non credit veritati, quomodo confessorem veritatis intelligatur suscepisse propter veritatem ? Non ergo recipit eum in nomine Christi, quasi Christianum, sed quemadmodum ceteri gentiles humanitatis causa recipiunt peregrinos, non propter Christum. Quod autem diximus, sive Christianum receperit, sive sacerdotem, sive laicum, non habet mercedem, quia non quasi sacerdotem suscepit, nec quasi Christianum : ita est intelligendum, ut suscipiens sacerdotem, mercedem sacerdotis non habeat : et suscipiens Christianum, mercedem Christiani non habeat. Alioqui habet mercedem propter hoc solum, quia bonum opus fecit, quamvis non fecerit propter Christum. Quoniam qui prophetam suscipit non quasi prophetam, prophetæ quidem mercedem non habet, aliquam autem habet. Hujus rei testis est Daniel, dicens : *Et nunc, Domine rex, consilium meum audi, et peccata tua eleemosynis redime* (Dan. 4. 24). Si ergo ille rex idolorum cultor poterat eleemosynis peccata redimere, cui non prosunt eleemosynæ ? Sed audi mysterium, quod Petrus apud Clementem exposuit. Si fidelis fecerit opus bonum, et hic ei prodest, liberans eum a malis et in illo sæculo ad percipiendum regnum cælestis ; magis autem ibi quam hic. Si autem infidelis fecerit opus bonum, hic ei prodest opus ipsius, et hic ei reddit Deus bona pro opere suo. In illo autem sæculo nihil ei prodest opus ipsius. Nec enim collocatur inter ceteros fideles propter opus suum ; et juste, quia naturali bono motus fecit laicum, non propter Deum. Ideo in corpus suum reci-

pit mercedem operis sui, non in anima sua. Item si Christianus dederit ei, qui non est Christi, non magnam habet mercedem, quia nec Christiano dedit, nec quasi Christiano, dicente Tobia: *Effunde vinum tuum super sepulchra iustorum, et non dederis peccatori* (Tob. 4. 18). Item Sapientia, *Recipe, inquit, iustum, et ne dederis impio* (Eccli. 12. 6). Tamen quia scriptum est, *Operemini bonum ad omnes, magis autem ad domesticos fidei* (Gal. 6. 10): qui dat infideli, modicam quidem, tamen habet mercedem: qui autem fidei dat, duplicem habet mercedem. Primum quidem quia creatura Dei est: secundum, quia servus Dei est. Qui autem infideli dat, unam habet mercedem, quia creatura quidem est Dei, voluntate autem adversus Deum. Quod si Christianus non Christianum, sed infidelem in nomine Christi suscipit, nihilominus habet statutam mercedem: quia quantum ad se non Christianum suscipit, sed quasi Christianum. 42. *Et quicumque uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ dederit tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Non peribit merces ejus. Quoniam supra dixerat, Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*: hic exaggerans mercedem suscipientium, supra modum amplius dicit. Hoc est quod dico, quia qui etiam uni ex minimis istis, qui neque prophetæ sunt, neque iusti, sed tantum credentes in me, aquam frigidam porrexerit: hoc est, Non dicam qui eos magnifice suscepit, sed qui vel aquam frigidam porrexerit eis, merces ejus non peribit. Minimi autem sunt in Ecclesia, qui modicæ justitiæ sunt, aut modicæ fidei. Et vide quam proprie de minimis dicat. Non dicit, Qui unum ex minimis receperit, sicut cum loqueretur de prophetis et iustis: quia minimi in populo Christiano non opus habent susceptione. Nec enim peregrinantur causa persecutionis, nec contenti sunt persecutionis aliquam subire molestiam, sed statim scandalizantur. Unde et alibi dicit propter eos: *Vae prægnantibus et nutrientibus in illis diebus* (Matth. 24. 19). Proprium autem prophetarum et iustorum virorum est causa persecutionis peregrinari de civitate in civitatem. Illos ideo suscipi mandat, his autem aliquid dari, ne forte propter ipsam levem indigentiam scandalizentur. Unde non dicit, Qui unum ex magnis istis scandalizaverit: sed, *Unum de pusillis istis*: quia magnus non scandalizatur, sed pusillus. Vere justus Judex. Qui enim et pro verbo otioso constituit poenam, iustum erat ut pro aqua frigida daret mercedem (Matth. 12. 36). *Tantum in nomine discipuli*, supra caute addidit, dicens: Sciens quoniam si quis non propter nomen Christi dederit, non habet mercedem. Frigidam aquam dicit, ut ne calefaciendi impendat laborem. Non quia aliquid est, quod dat, ideo habet mercedem: sed ob id, quia magnus est, propter quem dat. Quid enim, si aliquis voluit dare, et non potuit? nunquid iustum est, ut secundum modicum angustetur larga voluntas? Melius est ergo, ut opus ostendatur secundum voluntatem, quam larga voluntas angustetur secundum opus. Quomodo ergo omnes pauperes volentes benefacere confortat, nolentes autem benefacere inexcusabiles reddit? Qui enim aqua frigidæ mercedem constituit, puto quod et sine opere nudæ voluntati reddet mercedem.

Homilia xxvij. ex capite xj.

2. *In illo tempore, cum audisset Joannes in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, 3. ait illi: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? et reliqua. Joannes, specie homo, gratia angelus: quia nihil carnis erat in eo, nisi visio sola: corpore tenebatur in carcere, anima autem in celo. Et quod Herodes illi faciebat pro pœna, ille suscipiebat pro beneficio. Et ita illius quasi Dei misericordia fruebatur, quia verum gaudium est sanctorum, exire de mundo. Quemadmodum festinantem hominem ad rem aliquam quam desiderat, si quis nesciens consilium ejus, pro*

malo compellat eum ire volentem: sic puto esse, cum impius hominem justum vult occidere, mori cupientem. Sicut servus, postquam commissi operis impleverit pensum, gaudet ante faciem domini sui apparere: sic et Joannes, commissæ prædicationis mysterio consummato, lætatur ad eum transire. Et non solum de morte sua non contristabatur, sed ipsam quoque dilationem vite suæ poenam putabat. Vis scire quod est super humanam naturam? Missus in carcerem non de suo periculo sollicitus erat, sed de aliorum salute cogitabat, id est, discipulorum suorum. Ideo mittens ad Christum, interrogabat: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* In prima quidem facie extraneum aliquid videtur facere Joannes. Cui enim ad baptismum suum venienti dixerat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Matth. 3. 14)? quem inter innumerabiles populos venientem, digito loquens monstraverat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29): et quod amplius est, quem in utero constitutus, priusquam nasceretur, non solum cognovit, sed etiam exultatione spirituali matrem suam fecit ipse prophetam: ipse nunc quasi nesciens interrogat, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sed Joannes in carcere, sciens se jam in exitu constitutum, volebat discipulos suos Christo adungere, tamquam si providus pater moriens filios suos consignet fideli tutori. Desiderabat enim vivens plenam fidem videre discipulorum, et sine dubitatione aliqua credentes in Christo. Sicut pater moriens, si viderit filios suos bonis moribus ornatos, et omni sapientia perfectos, quasi servus moritur, nihil de cætero timens de illis: sic et Joannes volebat discipulos suos perfectos videre in Christo, ut jucundius moreretur. Magis autem non sicut pater filios suos commendabat Christo quasi tutori, sed quasi prædagogus alienos filios, quos ad tempus accepit ut erudiret, eruditos volebat Christo reddere, quasi proprio patri ipsorum. Ideo interrogabat per discipulos suos, non ut ipse reaccipiens responsum, a Christo audiret, et disceret, sed ut missi discipuli oculis suis viderent opera ejus, et crederent: *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* Dum dicit, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* ostendit quia duo erant qui essent venturi, Christus et Antichristus, de quo et Dominus alibi significat, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepitis me; alius veniet in nomine suo, et illum recipietis* (Joan. 5. 43): significans, quod quicumque non receperit Christum, expectat Antichristum venire. Intellexit cogitationem Joannis Christus, animadvertit consilium principis sui rex, sentit sermonem servi sui Dominus. Quod enim Spiritus in Joanne dictaverat, Deus intellexit, dicente Apostolo: *Qui scrutatur corda scit quid desiderat Spiritus* (Rom. 8. 27). Propterea spiritualem hominem spiritualis facile intelligit. Carnalis autem non intelligit spiritualem, ipse tamen intelligitur ab eo: quia *Spiritualis dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur* (1. Cor. 2. 15): quia carnalis homo secundum carnem loquitur, et semper secundum carnem intelligit: spiritualis autem secundum cor loquitur, et cogitationes intelligit. Considera denique, quomodo se simulant sensus eorum et verba. Sicut enim Joannes in prima quidem facie per discipulos suos interrogabat Christum, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* revera ad discipulos suos ait: *Ite, videte, et credite: quia non est alius, qui venturus fuerat, nisi ipse: sic et Christus in prima quidem facie Joanni renuntiabat, dicens: 4. Ite, dicitis Joanni: 5. Cæci vident, surdi audiunt, 6. et beatus qui non fuerit scandalizatus in me: revera autem ad discipulos ejus dicebat: Ecce videte, et cognoscite, quia cæci vident, surdi audiunt, et beati eritis, si non fueritis scandalizati in me. Quid est, *Quod videtis et auditis?* Sciens Dominus quia venturi erant discipuli ab Joanne, sicut Lucas dicit, in illa hora multis et bonis hospitibus digna convivia præparabat, ut etiam Christo tacente, ipsa opera ejus loquerentur de eo*

(Luc. 7. 20. 21). Nam et qui curati fuerant, gratias agebant: et quidam vero dicebant: *Numquam sic factam vidimus in Israel* (Marc. 2. 12); alii autem dicebant: *Visitavit Deus in bono plebem suam* (Luc. 7. 16); alii dicebant: *Gloria Deo, quia talem potentiam dedit hominibus* (Matth. 9. 8). Sic ergo discipuli et oculis et auribus pascantur, mirabilia sanitarum videntes, gratias agentium voces audientes, aut certe mirabilia ejus videntes, et doctrinam ejus audientes, aut certe sanitates infirmorum videntes, et confessiones ejectorum dæmonum audientes. O misericordia Christi! Omnia faciebat, ut paucorum animas lucraretur: quia melior est apud Deum unus justus, quam totus mundus de peccatoribus plenus. 7. *Abentibus autem illis, cepit dicere ad turbas de Joanne*. Quam bene recedentibus discipulis cepit laudare Joannem! non sicut quidam blandiores homines, qui sibi tantum hominem in facie laudant, aut quando vident amicum ejus fideles, aut domesticos ejus, quos credunt quia nuntiaturi sunt illi quicquid audierint. Nam insipiens est, qui gaudet laudatus in facie. Vir autem sapiens quando laudatur in facie, flagellatur in corde. Propter duas ergo causas hominem in facie laudare non debes. Primum si sapientem illum putas, graviter suscepturus est. Et quare illi laudibus tuis molestiam facis? Si insipientem illum existimas, extollendum non est. Quare insipientiam ejus laudibus tuis nutris? Numquid dicimus, insipiens est qui in facie vult laudari? Omnes enim homines volumus laudari. Et ideo bonum factamus, ut laudem consequamur ex eo, dicente Apostolo: *Quæcumque sunt laudis, quæcumque bonæ operationis, hæc sectamini, et Deus pacis erit vobiscum* (Philipp. 4. 8. 9). Nam qui vult laudari propter homines malos, vanus est: qui autem coram domesticis ejus hominem laudat, non est culpa laudati, sed laudantis. Ideo enim coram illis laudat eum, non ut opinionem ejus bonam commendet hominibus, sed ut audiat illo, quia laudavit eum. *Quid existis in desertum videre?* Non enim exierant in desertum ad hoc, ut viderent Joannem: nec enim erat tunc in deserto, sed in carcere. Sed præteritum refert, quia frequenter exhibitus populus in deserto videre Joannem, cum esset adhuc in deserto.

Homo carnalis ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. — *Calamus a vento moveri?* Calamus est vacuus, et nullam habet virtutem: et ideo qualivis ventus flaverit super eum, huc et illuc flectit illum. Sic et homo carnalis et secularis in quo fidei nulla est medulla, et virtus veritatis non invenitur in eo, qualisemque tentatio venerit super eum, curvat eum. Nam Deus volens ostendere Job, in quibus hominibus diabolus requiescit, introducit draconem in figura diaboli, et cum multa dixisset de eo, inter cætera ait: *Secus calamus et papyrus requiescit* (Job 40. 16). Calamus enim est vacuus, papyrus autem nimium levis, et mollis. Sic omnis homo carnalis, vacuus in fide, et levis in sensu, et mollis in passionibus, calamus est et papyrus. Quoniam usque tunc Joannes multis modis plura testimonia in populo dederat de Christo, sicut legitimus in principio Joannis evangelistæ: postea autem missis ad eum discipulis, interrogabat eum, dicens: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* forsitan apud homines tunc sibi constitutos mirabile videbatur, et levissimi hominis signum, ut prius quasi sciens omnibus predicaret, modo quasi nesciens interrogaret, si ipse esset, an alius. Propterea Dominus hoc introducit, et dicit, ut non putet hoc ipsum levitatis ejus fuisse, et non rationis alicujus occultioris. Propterea rationem quidem ejus non exponit, sed dignitatem, et gratiam ejus annuntiat: quia talis et talis est Joannes, ut prædicatio quidem dignitatis ejus suspicionem levitatis tollat ab eo, rationem autem transmissorum discipulorum postea digni et fideles intelligant, qui Spiritum Dei habere meruerunt, scrutantes etiam altitudinem Dei. 8. *Quid existis in desertum videre? hominem*

mollibus vestitum? Id est, amicum sæculi, qui fruitur bonis ejus. Non vidistis quia vestimentum ejus erat de pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos ejus? Esca autem ejus locustæ, et mel silvestre, ut ipso conversationis suæ testimonio contemneret mundum cum bonis ejus: stetit enim in mundo. Quod autem intravit in mundum, ideo intravit, non ut ipse remaneret in mundo, sed ut spoliaret mundum: id est, natus quidem est in mundo, sed non est ingressus ad aliqua hujus mundi bona. Quod autem natus in mundo, non ipse peccans remansit in mundo, sed peccatores convertens ad justitiam, liberavit de mundo. Multa enim delectamenta mundus iste ad seductionem ostendit hominibus. Sicut homo malignus, si viderit aliquem orphanum habere substantiam paternam, ducit eum frequenter ad prandium, donat illi interdum aliquod speciosum vestimentum, loquitur illi dulces sermones, donec tollat facultates ejus: sic et diabolus videns hominem habentem in se thesaurum cælestem, id est, animam immortalam a Deo creatam, sapientiam cælestem in arca terrena positam, ideo ostendit illi aurum et argentum, et concupiscibilia ornamenta, ostendit illi vestes pretiosas, et deliciosos cibos, et gloriosos honores; ut per hoc subjugans eum voluptatibus suis, auferat salutem animæ ejus, et corrumpat gratiam cordis ipsius. 9. *Quid existis in desertum videre? prophetam? Amen dico vobis, et plus quam prophetam.* Prophetæ enim est de Christo prædicare. Numquid prophetæ fuit, ut in utero constitutus, Deum in utero cognosceret? Prophetæ est, pro merito conversationis et fidei prophetiam accipere. Numquid prophetæ fuit, ut prius sciret prophetam, quam homo, et ante gratiam acciperet? Prophetæ est, beneficium a Deo accipere. Numquid prophetæ est, beneficium baptismatis Deo donare? Prophetæ est, verbum ante tempus significare de Christo. Numquid prophetæ est, facie ad faciem digito Christum ostendere? Prophetæ est, ut ipse de Deo prophetet. Numquid prophetæ est, ut Deus de illo prophetet, dicens: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam* (Luc. 7. 27)? 10. *Hic est, de quo dictum est per prophetam: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam* (Malach. 3. 1). Jam nunc incipit dicere causas propter quas amplius erat quam propheta beatus Joannes, qui talem meruit habere laudatorem. Et Joannes quidem testificatus erat de Christo, *Ecce agnus Dei* (Joan. 1. 29): sed amplius recepit a Christo quam præstitit. Joannes enim Christus glorificans, humanam illi contulit laudem: Christus autem Joanni divinam contulit gloriam. Nam iste illum agnum ostendit, ille autem istum angelum prædicavit. Iste minus laudavit in Christo quam erat. Nam non solum peccatum mundi abstulit, sed etiam vitam æternam mundo donavit. Ille autem istum supra quam videbatur erexit, ut qui homo erat, angelus diceretur. *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam.* Audi nunc, et intellige dignitatem. Puto, si non est audaciæ dicere, quod gloriosior est Joannes, quia homo fuit, et propter virtutis meritum angelus est vocatus, quam si nomine angelus et natura fuisset. Angelus enim, hæc ipsum quod angelus est, non tantum est virtutis præmium, quantum naturæ proprietatis. Iste autem mirabilis est, qui humana natura angelicam sanctitatem transgressus est, et obtinuit quod non habuit natura per gratiam Dei. Ecce omnes prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, et angeli sunt vocati: sicut scriptum est, *Qui accepistis legem in præceptis angelorum, et non custodistis* (Act. 7. 53). Et quomodo de solo Joanne quasi gratiæ singularis est indicium, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam?* Omnes quidem prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt: solus autem Joannes sic missus est ante faciem Christi, ut pene cum ipso Christo veniret. Quantum præ cæteris prophetis Joannes in tempore juxta Christum, tantum justitia præ illis proximior erat Christo. Multæ quidem stellæ ante lucem præcedunt, nuntiantes lucis adventum, nulla tamen ea-

rum Luciferi nomen habere meruit, nisi una quæ cum ipsa luce procedit : sic omnes prophetæ ante faciem Christi præcedunt ; nuntiantes adventum ejus, solus autem Joannes Præcursor est appellatus, quia non solum adventum ejus annuntiat, sed ipsum illum digito suo ostendit, *Ecce agnus Dei*. Omnes prophetæ venturum testati sunt, ille solus jam venisse monstravit. Deinde alii prophetæ missi sunt, ut adventum ejus annuntiarent : iste autem ut præpararet viam ipsius. Aliud autem est adventum ejus annuntiare, aliud est viam præparare. Nuntiantibus adventum ejus, prædicationis sermo commissus est : præparanti autem vias, humanæ correctionis opus injunctum est : sicut angelus de eo : *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum suum (Malach. 4. 6. et Luc. 1. 17)*. Ille ergo correxit, ut iste susciperet : ille mundavit, ut iste sanctificaret : ille præparavit, ut iste inhabitaret. Altera causa propter quam melior est prophetis : *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*. De quo prophetæ aliquando prophetatum est ? Omnes prophetæ prophetaverunt de Christo, de illis autem non prophetatum est. Ipse autem non solum prophetavit de Christo, sed etiam alii prophetæ prophetaverunt de ipso. Quis aliquando dictus est *Vox clamantis in deserto (Luc. 3. 4)* ? Nam omnes portitores verbi fuerunt : iste autem ipsa vox, quæ desertum facere poterat quasi agrum cultum. Quanto vox proximior verbo, non tamen verbum : tanto Joannes propinquior Christo, non tamen Christus. Quis prophetarum cum esset propheta, prophetam facere potuit ? Helias quidem unxit Helisæum in prophetam, non tamen prophetandi gratiam illi donavit (3. Reg. 19). Iste autem in utero matris existens, divini introitus scientiam matri donavit, et os illius in verbo confessionis aperuit, ut ejus non videbat personam, cognosceret dignitatem, dicens : *Unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniret ad me (Luc. 1. 43)* ? Nam quoniam Christus in utero constitutus Joannem in utero constitutum ordinare non poterat præcursorem : etsi poterat, tamen non sic poterat, ut omnes audirent : ideo fecit Mariam salutare Elizabeth, ut sermo procedens ex utero matris, ubi habitabat Dominus, et per aures Elizabeth ingressus, descenderet ad Joannem, et illic eum ungeret in prophetam. Nam sicut mater ipsa testatur, statim ut vox salutationis convenit ad aures Elizabeth, statim exultans puer prophetavit, non voce, sed motu. Considera, non dixit, Inter natos de mulieribus : sed, *Inter natos mulierum*. Aliud est, esse natum mulieris, et aliud est, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, et initium de muliere habet, et ante mulierem non fuit. Qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere quidem natus est ; quantum autem ad sermonem, mulieris natus hic : et in muliere natus, qui ante mulierem erat. Ergo qui mulieris natus est, de muliere nascitur : non tamen omnis, qui de muliere nascitur, mulieris natus est. Ideo ergo non dixit, Inter natos de mulieribus, ne et se cum illis misceret. Scriptura quidem non dicit Joannem majorem esse ceteris sanctis, sed ceteros sanctos non esse majores Joanne. Cœquavit eum ceteris, non præposuit. Sed cum tanta sit justitiæ altitudo, ut in illa nemo possit esse perfectus, nisi solus Deus : puto quod omnes sancti, quantum ad subtilitatem divini judicii, invicem sibi aut inferiores sunt, aut priores. Ex quo intelligimus, quoniam qui majorem non se habet, omnibus major est. Hoc denique sequens sermo demonstrat, dicens : *Qui autem minor est in regno cælorum, major est eo*. Quis autem est minor et major ? Christus videlicet, minor in corpore, major in spiritu. Vide ergo quia omnibus sanctis est major, cui solus Christus est prior, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxviii. ex capite xj.

25. In illo tempore respondens Jesus dixit : *Confiteor*

tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, et reliqua. Postquam improperavit civitatibus, magis autem civibus, quod totiens seminati sunt in doctrina, et namquam germinaverunt in fide, qui virtutes et miracula Christi non quasi ædificamenta spiritualia, sed quasi delectamenta carnalia susceperunt : respondens ait, quasi ad sensum discipulorum secundum Lucam exponentium : *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ*. Considerandum est, quoniam Lucas sic introducit hunc sensum : *In illa hora exsultavit in spiritu Jesus, et dixit : Confiteor tibi, Pater (Luc. 10. 21)* : iste autem sic dicit : *Respondens Jesus ait*. Sicut ex diversis itineribus venientes ad unam mansionem contendunt : sic et evangelistæ ex diversis occasionibus loquentes in unum sensum ingrediuntur. Ille ergo sic introducit : *Postquam reversi sunt discipuli, gratias agentes, et dicentes : Domine, in nomine tuo etiam dæmonia nobis obediunt (Luc. 10. 17)* : videns gratias discipulorum Christus, quomodo in consummatione commissi mysterii fuerint fideles, quomodo in gratiarum actionibus erant devoti, quasi congaudens discipulis suis, *Exsultavit, et dixit : Confiteor tibi, Pater*. Iste autem, postquam implacabiles animos Judæorum et duras mentes ostendit, quos tot miracula ad fidem flectere non potuerunt : respondit excitatus discipulorum suorum suavis, illorum bonas imprecationes suscipiens, ad quorum nuntium bonum respondit. Alterum, duritia compulsus Judæorum. Ergo ille gratias agit, quia illuminati sunt rustici et simplices homines, qui totum quicquid fecerint boni imputant auctori. Iste autem gratias agit, non solum quia illuminati sunt parvuli, sed quia exæcati sunt literati et sapientes Judæorum, et qui omnem gratiam Dei imputant sibi. *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*. Quantum ad propositum quidem Christi in hoc loco loquentis, talis est intellectus verborum istorum. Postquam improperavit incredulis civitatibus, occasionem accipiens ab incredulitate earum, justam dispositionem Dei introducit in medium, gratias agens dicit. Quia placuit enim Deo Judæos quidem repellere, qui prius sapientibus dabatur in eloquiis Dei, cum essent insipientes (sapientia quidem est, non eloquia Dei scire, sed secundum eloquia Dei vivere), et recipere gentes, quia parvuli erant in scientia Dei, et parvuli per ignorantiam, non per contumaciam. Tu autem ad quascumque volueris personas, potes dilatare tractatum, quoniam et ab omnibus sapientibus, qui secundum sensum carnis sunt sapientes, et non secundum spiritum cordis, abscondit Deus semper mysterium veritatis, et parvulis illud revelat, qui parvuli malitia sunt. Qui sunt sapientes ? Antiqui philosophi, et oratores, qui naturali sapientia literarum exercitatione exacuminati, de Dei natura quærere contendebant, non Deum invenire desiderantes, sed altissima disserere cupientes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone : in ultimo nihil se amplius invenire potuisse confessi sunt, nisi quia Deus incognoscibilis est. Et ut quid ergo tantum laborasti, si ignorans es, postquam requisisti, quemadmodum fueras, antequam quæreres ? Sicut enim qui innavigabilem oceanum navigare se usurpat, dum non potest eum transire, necesse est, ut per eandem viam revertatur, unde ingressus est : sic et illi ab ignorantia cœperunt, et in ignorantia finiunt. O homo sapiens, magis autem insipiens ! Deus invisibilis est, et quis eum potest videre, nisi ipse se videat ? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut inhabitet Deus in te, et videas Deum. Magis autem non tu vides, sed Deus, qui est in te, ipse videt te. Deus incomprehensibilis est. Quis enim potest comprehendere eum, nisi ipse se comprehendat ? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut Deus habitet in te, et quotidie magis ac magis invenies Deum. Non ergo tu Deum, sed Deus invenit te. Qui sunt parvuli ? Christiani, qui nihil pos-

sunt amplius æstimare de Christo, nisi quod vident in eo, et nihil amplius credere possunt, nisi quod audiunt in libris de ipso. Talis est enim natura infantium : cum videriat rem aliquam, animus eorum simplex nihil potest amplius considerare de ea, quam quod oculi eorum vident : et quod audierint ab aliquo nihil amplius in sermonibus exponentis intelligunt, neque possunt discutere rem auditam, sed quidquid audierint, credunt. Si bonum, toto corde letantur : si malum, sine consolatione tristantur. (a) [Sic et infideles, si audierint Christum dicentem, Non sum solus, sed qui misit me Pater, mecum est : non possunt intelligere, putantes quia non unus est Deus, Pater et Filius. Si enim esset unus, numquam diceret, Non sum solus. Qui enim unus est, et solus est : qui autem solus non est, nec unus est.] Si videmus Christum in cruce pendentem, non possumus intelligere ex nobis, quia homo purus est ille qui pendet. Nam recessisse majestatem Dei de corpore nec vidimus, nec audivimus. Sed forte dicis, Quomodo ergo clamabat in cruce, *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Matth. 27. 46. Psal. 21. 2), si non esset corpus derelictum? Et non audisti quomodo ad latronem dicebat, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43)? Homo purus, qui se derelictum dolebat, sicut tu dicis, quomodo ad paradysum ducatum præstabat? Clamabat ergo Filius ad Patrem, ut se ex infirmitate corporis pati probaret hominibus; non ut corpus a divinitate derelictum ostenderet. Item qui sunt sapientes, a quibus mysterium Christi absconditum est? Sacerdotes, scribæ et Pharisei, qui congregati in templo dicebant : *Quousque animam nostram tollis? Dic nobis palam, si tu es Christus. Quibus respondit : Et dixi vobis, et non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 24. 25). *Et tulerunt lapides, ut lapidarent eum, dicentes : Propter bonum opus non lapidamus te, sed propter blasphemiam : quia tu cum sis homo, facis teipsum Deum* (Ibid. v. 31. 33). Qui sunt parvuli quibus est revelatus? Quos Dominus interrogat dicens, *Vos autem quem me esse dicitis* (Matth. 16. 15. 16) : Respondentes dixerunt : *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Si ergo quod Judæi quotidie meditantes legem Dei invenire non poterunt, piscatores et rustici invenerunt, quotidie tractantes retia in manibus suis : (26. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Non dicit, qua ratione sic ei placuit, sed tantum gratias agit Patri, quia sic ei placuit.) Ita et tu nunquam discutias consilia Dei, in operibus ejus quid fecit, aut qua ratione sic fecit : sed quomodocumque sic voluit rem suam ordinare, gratias agens sufficiat tibi ad testimonium ipsa Dei natura : quia Deus sine ratione et sine justitia nihil facit. Non enim ad discussionem suam, sed ad honorem suum creavit te. Nec judicem te esse voluit actuum suorum, sed servum præceptorum suorum. Boni enim domini est omnia providere, quæ ad utilitatem pertinent servi. Boni autem servi est, fideliter operari, et non discutere domini sui actus. 27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Nam nec qui accipit, unus est cum dante : nec qui traditum acceperit, æqualis est ei qui tradidit. Tradita sunt ei secundum quod *Minoratus est paulo minus ab angelis* (Hebr. 2. 9). Nam secundum illud, quod *Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (Philip. 2. 6), cum eo Deus unus et æqualis est, qui tradidit omnia. *Omnia mihi tradita sunt, cælestia, terrestria, et infernalium*. Cælestia quidem, ut jam nunquam sint rebellantia : nec dicat aliquis eorum, *Ponam sedem meam in nube, et ero similis Altissimo* (Isai. 64. 14). Terrestria, ut relinquentes idola et peccata credant in me, et obaudiunt meis mandatis. Infernalium, ut vocentur ad vitam, *Ut in nomine meo omne*

(a) quæ uncinis clauduntur desunt in quodam exemplari.

genus flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Philip. 2. 10). Cælestia, ut sint in adiutorio terrestribus; terrestria autem, ut fiant imitatores cælestium; infernalium, ut jam non expugnatione hominum proficiant, sed ad probationem sanctorum. Et vide, non dixit, Omnes homines mihi traditi sunt : ut tantummodo de hominibus credituris, sed etiam et de rebus omnibus, quæ ad gloriam ejus fuerant convertendæ, cum essent adversæ, diabolo subvertente : utputa, omnia ei tradita sunt, cælum et terra, sol, luna, stellæ, aer et ignis, aquæ, flumina, infernus et mors, ut jam nemo hæc omnia deos esse, aut ingenta esse, suggerente diabolo, arbitretur, sed omnes Christi esse opera, sancto Spiritu docente, cognoscant et fateantur. Non ergo tradita sunt, ut modo Christi secundum naturam fiant quæ semper ejus fuerant, sed ut modo ejus esse credantur, et modo ad ejus gloriam convertantur : sicut et homini semper existit Deus, sed usque tunc cognitus non erat. Nunc autem traditi sunt ei absolute, ut cognoscant eum suum Factorem Deum, sicut scriptum est : Sicut dedisti mihi potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti mihi, dem eis vitam æternam. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 2. 3). Mihi tradita est vita et mors, ut nec vita ad peccatum sit hominum, nec mors ad penam : sed ut, qui vivunt, lucrum justitiæ bene viventes faciant, et qui mortui fuerint, melius vivant, inecum regnantes in cælo. Mihi traditæ sunt divitiæ et paupertas. Usque nunc enim paupertas blasphemare cogebat, furtum committere suadebat : divitiæ autem inflabant, nocendi virtutem præstabant. Nunc autem mihi traditæ sunt, ut paupertas dum magnanimiter sustinetur, ad gloriam Dei proficiat : et divitiæ dum misericorditer dispensantur, ad gloriam Dei proficiant. Mihi traditi sunt servi et reges, ut nec servi in suo servitio erubescant, sed in me Domino glorientur : et reges non in sua potentia extollantur, sed mihi genua curvent. *Et nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Ita intelligendum est : Nemo ex se potest cognoscere quemquam illorum, nisi Patrem Filius revelaverit et Filium Pater. Nam de Patris quidem persona Christus ipse dixit, quia nemo scit Patrem, nisi Filius revelaverit : de Filii autem persona ideo non dixit, Nisi Pater revelaverit, quia jam superius dixerat : *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, scilicet hæc eadem quæ dispensata sunt in adventu meo de me. Nam et ad Patrem confitentem se dixit : Non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus* (Matth. 16. 17). Et Isaias dixit : *Ego Dominus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum* (Isai. 43. 15). Aut certe ita, secundum plenitudinem Patris : Patrem nemo cognoscit, nisi Filius. Et secundum plenitudinem Filii : Filium nemo cognoscit, nisi Pater : quia incomprehensibilem naturam comprehendere non potest comprehensibilis creatura. Quoniam etsi de Patre Filius revelat, aut de Filio Pater, tamen revelat non quantum sunt, sed quantum ille, cui revelatur, potest capere. Aut certe sic datur intelligi ex his quæ præcedunt, quoniam dicit : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et ex his quæ sequuntur, quoniam dicit : 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Puto quod secundum hoc nemo cognoscit Filium, secundum quod ei omnia tradita sunt, *Ut omne genu in nomine ejus flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum : et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris* (Philip. 2. 10. 11). Quæ omnia futura erant, tunc adhuc nemo sciebat. Et secundum hoc nemo cognoscit Patrem, eo quod statuit in Filio suo omnibus dare salutem. Unde Apostolus dicebat : *Mysterii temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc* (Rom. 16. 25. 26), etc. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Qui sunt qui laborant? Qui legis justitiam operantur. Et qui sunt

qui onerati sunt? Ipsi Judæi, quibus post idolatriam vituli iulia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. De quibus et Petrus ait : *Quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervicis discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus nos salvos fieri* (Act. 15. 10. 11). Ideo sic dicit : *Qui laboratis*, id est, Qui contenditis iusti esse, et non potestis : quia præceptum legis dum expleri non potest, semper conscientiam facit obnoxiam. Et apud Judæos quidem erat lex levis et iusta, id est, decalogus, quem ante idolatriam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. Sine gratiæ enim auxilio omnis iustitia hominibus gravis est : quia lex præceptum est nudum, gratia autem virtus est Dei. Lex in libro conscribitur, gratia autem in corde plantatur. Ideo lex insufferibile pondus est, gratia autem delectatio cordis est, dicente Domino per Salomonem : *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me; spiritus meus super mel dulcis* (Eccli. 2. 26. 27). Ergo lex non solum ideo gravis est, quia gravia præcipit observationis mandata : sed et quia præcipit fieri, et faciendi non præstat auxilium. Nec ideo solum gratia levis est, quia levia ponit mandata : sed quod fieri præcipit, et ipsa in nobis faciendi operatur virtutem. Ecce enim lex præcipit, *Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18) ; gratia autem jubet, *Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44). Nonne gravior est gratiæ mandatum, quam legis? Et tamen facilis est nobis per gratiam hæc impossibilia adimplere, quam Judæi per legem illa possibilia : quia in gratia Dei totum possumus, sine gratia autem nihil, dicente Apostolo : *Omnia possum in eo, qui me confortat* (Philip. 4. 13). Adhuc autem dico : et si impleverit quis omnem iustitiam legis, vivit quidem in ea, non tamen justificatus est. Unde adolescenti Dominus sic respondit, dicens : *Hæc fac, et vives* (Luc. 10. 28). Non dixit, Et justus eris, quoniam lex abstinentiam mandat malorum, ut puta, *Non occides*, et cætera. Non iustitiæ opus injungit, sicut gratia, ut non irascaris sine causa, nec concupiscas. Qui autem abstinere a malis, innocens quidem est : justus autem non est, nisi et iustitiæ opus impleverit. Non quidem morietur, tamen nec gloriam habebit. Propterea dicebat Apostolus, qui erat filius Abraham, qui conversatus fuerat in lege sine reprehensione (Phil. 3. 6) : *Nos, inquit, Judæi, et non de gentibus peccatores, scientes quia in lege nemo justificatur, credimus Jesum Christum, ut ex fide Christi justificemur* (Gal. 2. 15. 16). Omnis autem, qui contendit iustitiam facere, et non justificatur, laborat in opere, quia fructu laboris sui non fruitur : qui autem et contendit et justificatur, non laborat, sed delectatur in opere suo, quia operis sui fruitur fructu. Deinde quis nescit, quia minor est iustitia legis, quam gratiæ? Utpote, non occides, non adulterabis : hoc facilis est, quam non irasci, aut non concupiscere. Ab hoc enim multi se abinent, etiam qui non timent Deum. Ab ira autem vel concupiscentia vix etiam spirituales viri : tamen difficilior et onerosior invenitur lex, quia opera querit, non voluntatem. Iustitia autem gratiæ licet major sit, tamen facilior invenitur, quia voluntatem, non opera querit. Utpote, si quis non iratus, sed propter disciplinam palmam alicui dederit, et eventum occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus querit : quantum autem ad legem reus est, quia opera querit. Item si in persecutione prostituta fuerit virgo, in lege quasi non virgo jam repellitur, quia opus aspiciat, non voluntatem : in gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera querit, sed voluntatem. Vides quia injusta est lex et onerosa? Ideo homines desub pondere Judaicæ legis hortatur Christus : *Venite ad delectabilem gratiam pervenire, dicens : Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos*, id est, repausabo. Et vide quomodo dicit, *Quia laboratis? Quis est qui laborat? Qui festi-*

nat adimplere iustitiam, et non prævalet. Qui autem non vult facere iustitiam, ille non laborat sub pondere legis. Utpote, si ante te videris aliquem pondere fascem : siquidem contendisti eum tollere super te, et non potes, laboras : si autem nec tentas, sed solum sentis laborem de pondere. Ergo non illos vocat Christus ad se, qui omnino non concupiscebant facere iustitiam, sed qui festinabant, et qui laborabant, et prævalere non poterant. Adhuc etiam sermonibus istis etiam Christianos peccatorum præter prægravatos ad requiem penitentiam vocat. Puras quod peccatores istius mundi non laborant? Vere enim majores labores et sollicitudines habent, quam servi Dei, dicente propheta : *Contritio et infelicitas in oculis eorum, et viam pacis non cognoverunt* (Psal. 15. 3). Item ex persona peccatorum penitentiam agebant dicit Salomon : *Ergo erravimus a via veritatis, et lumen iustitiæ non luxit nobis, et sol non ortus est nobis. Lassati sumus in iniquitatis via et perditionis. ambulamus solitudines desertas, difficiles autem vias Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia nostra, et quid divitiarum jactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra* (Sap. 5. 6-9). Ergo laborant multum, et conteruntur in sæculo, sed laborem non sentiunt : spiritus enim qui seducit eos, ipse delectat in malo. Sicut enim qui suscipiunt jugum Christi, Christus eos delectat in spiritu, ne fatigentur in bonis operibus : sic et qui jugum suscipiunt diaboli, diabolus eos delectat et decipit, ne discedant malo impii usque ad mortem suam. Ideo dicit Christus. *30. Jugum enim meum suave est et onus meum leve*. Nam etsi corpore non gravantur peccatores, nec laborant, animæ tamen eorum gravate sunt et laborant, dicente propheta de onere peccatorum : *Quoniam iniquitates meæ superposuerunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psal. 57. 5). Et iterum Zacharias iniquitatem super tantum plumbi sedere conscribit (Zach. 5. 7). *29. Tollite jugum meum super vos : et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde*. O gratissimum pondus, quod magis confortat portantes! Nam pondus terrestrium dominorum atterit paulatim ministrantium vires : pondus autem Christi magis adjuvat hajulantem, quia non nos portamus gratiam, sed gratia nos. Nec nos ad auxilium gratiæ dati sumus, sed gratia magis ad nostrum. *30. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Suscipite jugum meum : et a me discite ; id est, Ex ipso jugo meo, quia suave est, et ex ipso onere meo, quia leve est, experimentum accipite, quia mitis sum, et humilis corde. Consequenter et propheta dicit de Christo : *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (Psal. 33. 9). Inexpertis enim gravis est iustitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo lex inmitis fuit, quia quicquid mandavit, in ira sua mandavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed ut puniat eos secundum duritiam cordis eorum. Christus autem mitis est, quoniam quicquid mandat, propter misericordiam suam mandat, non ut puniat, sed ut salvet. Item lex superba est. Veiat enim omnem hominem accedere ad sancta, præter pontificem. Item mulieres menstruas, vel virum in fluxu seminis, vetat intrare in templum. Luscum, vel leprosum, vel aliquo membro debilem, vetat sacerdotio fungi (Lev. 16. et 12. et sqq. capp.). Vides quomodo superba est lex? Christus autem humilis, qui nihil aliud querit, nisi fidem integram, et conscientiam mundam. *Et invenietis, inquit, requiem animabus vestris*. Non dixit, *Invenietis requiem*, et tacuit : sed addidit, *Animabus vestris* : quoniam mandata Christi in hoc sæculo animarum requies sunt, non corporum : quoniam, etsi laborant et tristantur in corpore, animæ eorum requiescunt, et gaudent in spiritu et in spe. Ideo alibi dicit : *Hæc autem loquutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in hoc autem mundo tribulationes* (Joan. 16. 33).

Homilia xxix. ex capite xij (a).

22. Tunc oblatas est Jesu demonium habens, cæcus et mutus, etc. Tunc, quid est? Quando egressus est de synagoga (in mysterio contempit synagogam Judæorum), tunc oblatas est ei in uno homine totus mundus, cæcus et mutus, qui neque videbat, neque loquebatur: id est, qui neque cognoscebat Factorem suum, neque gratias illi agebat; ut quod visibiliter in uno homine agebatur, hoc invisibiliter fieri intelligeretur in omnibus. Nam vere, nisi Judæam Dominus reliquisset, adhuc omnes gentes in potestate diaboli cæci et muti manerent. Legimus in Scripturis et derelictam Judæam, et non derelictam. Derelictam quidem, sicut Isaias dicit: *Et derelinquetur filia Sion, sicut umbraculum in vinea (Isai. 1. 8)*. Non derelictam autem, sicut David dicit: *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet (Psal. 93. 14)*. Hanc questionem solvit nobis Apostolus, dicens: *Non excidit verbum Dei. Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen (Rom. 9. 6. 7)*. Ergo non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii promissionis, æstimantur semen. Vides ergo quia illa Judæa derelicta est, quæ secundum carnem erat Judæa: quæ autem secundum spiritum fuit Judæa, non solum derelicta non est, sed magis electa est. Nam sicut in homine duplex est homo: est enim homo exterior carnalis et corruptendus; et est homo spiritualis incorruptibilis; et sicut in lege duplex est circumcisio, a foris quidem carnalis, et rescindenda, ab intus autem et spiritualis, et adimplenda: utputa, hoc recisum est in lege, quod erat a foris membrum, illud autem, quod fuit ab intus, ut circumcideretur cor, non est recisum: sic et in Judæa duplex est Judæa. Et a foris quidem Judæa videtur, qui ex carne Abraham nati sunt. Ergo populus in populo erat clausus. Ideo et Dominus ingressus synagogam, id est, quasi in populum, salvavit virum spiritualis populi Judaici figuram habentem. Et ingressus in populum, ut de medio populi populum liberaret, id est, de synagoga. Populus enim ille spiritualis manum habebat aridam, id est, boni homines; qui erant inter Judæos, aridas manus habebant sub lege contractas, quia opera justitiæ facere non poterant: *Quia ex operibus legis nemo justificatur (Rom. 3. 20)*. Utpota, amicum diligere secundum legem, et ei benefacere, non est hoc benefacere, sed male non facere. Non enim omnino male non facere, justitiam facere est. Itaque sanavit manus jactorum Christus per gratiam, ut non solum amicos, sed etiam inimicos ament, bene omnibus facientes. Vides quia laxata est manus eorum, quasi accipiens gratiâ nervos? Ideo autem prius arida manus sanata est, postea illuminatus cæcus, quia per opera justitiæ venit ad perfectam cognitionem Dei. Nisi enim quis secundum Deum cõperit ambulare, vel conversari, numquam potest Deum perfecte cognoscere: bona enim conversatio ad cognoscendum Deum aperit oculos mentis. Per verbum enim quasi medicus gustus Dei datur hominibus; per conversationem autem bonam venit ad perfectam fidem. Unde scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Math. 5. 8)*. Et ne aliquis patet, quia sufficit homini fideli cognoscere Deum, sed necessarium est et confiteri Deum; ideo cæcum et mutum sanavit: oculos ad cognoscendum Deum, os ad confitendum Deum. Qui ergo cognoscit, et non confitetur, ille etsi oculos mentis habeat curatos, tamen adhuc mutus est. Qui ergo videns non videt Deum, id est, cognoscens non cognoscit Deum, cæcus est, quia non facit præcepta Dei. Et qui loquens non loquitur Deum, mutus est, quia loquens non loquitur Dei laudem, aut gratiam: sed si quidem ea, quæ diabolus jussit, ille etsi loquatur et videat, quantum tamen ad Deum mutus et cæcus est. Non enim ille videt Deum qui scit Deum, sed qui timet et dili-

(a) Deest initium duodecimi capitis.

PATROL. GR. LVI.

git Deum. Qui autem timet et non diligit, nomen Dei cognoscit, non potestatem. Et qui orat et peccat, et non facit quæ laudat, ille corpore loquitur, animo autem tacet. 23. *Stupebant autem turbæ, dicentes: Numquid hic est filius David?* Quam proprie dixit, *Stupebant*: quia ipsam nondum sciebant. Nemo enim potest vere judicare de opere aliquo, nisi personam operantis cognoverit quis est. Utpota, si magnum opus facit discipulus alicujus artificis, miramur, quia discipulus alicujus constitutus tale opus potuit consummare. Si autem fecerit illud ipse magister, non satis miramur. Quod enim magnum est, ut exercitissimus magister faciat opus magnum? Ita et Deus qualemcumque opus fecerit, miris est quam potestas ipsius. Ideo faciens Filius Dei miraculum, non stuporem debuit excitare, sed fidem. Vis scire quia eum non cognoverunt, ideo stupebant? Audi quid dicunt: *Numquid hic est filius David?* Si enim cognovissent eum, numquam dicerent, *Hic est filius David*: sed dicerent *Hic est Filius Dei*. 24. *Pharisæi autem audientes, dixerunt: Hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Videamus. Dixerunt hoc Pharisæi, aut cogitaverunt? Causa autem questionis ex eo est, quoniam hic quidem dicit: *Pharisæi autem audientes, dixerunt.* In sequenti autem dicitur ita, *Sciens Jesus cogitationes eorum*: et non dixit, *Audientes dicta eorum.* Quid ergo est? Forsitan quidam dixerunt, sed ex mala cogitatione dixerunt. Frequenter enim dicunt homines de aliquo, quod non est verum, non autem dicunt ex mala cogitatione, ut derogent ei, sed dicunt nescientes rei veritatem. Hi autem Pharisæi ex mala cogitatione dixerunt falsum de Christo, non ignorantes rei veritatem, sed ut derogatoriis sermonibus istis populum a fide Christi averterent. Videbant enim turbam stupentem, ac dicentem: *Nonne hic est filius David?* Quæ verba appropinquantium erant ad fidem: ideo Pharisæi excitati in zelo, ne viso miraculo ejus crederent in eum, dixerunt: *Quid stupore nimio movemini, o viri, quid superflua dicitis verba, putantes ne filius sit David?* Nos manifeste cognoscimus, quoniam hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Quoniam ergo ita dixerunt, non ignorantes rei veritatem: sciebant enim quod spiritus satanæ non hujusmodi miraculum operatur: sed ex mala cogitatione, et ex invidio proposito, ut averterent populum a fide Christi: ideo dicitur. 25. *Sciens autem Jesus cogitationes eorum, dixit eis.* Aut certe, sicut simpliciter sermo demonstrat, hæc Pharisæi non dixerunt, sed cogitaverunt. Mala autem eorum cum essent abscondita, quid nocere poterant gloriæ Christi? Nihil. Qui enim malum cogitat, se perdit, alterum non gravat. Sed vide misericordiam Christi. Si illi hoc aperte dixisset, et iste e contra respondisset: diceremus forsitan quia ideo contra verba illorum respondit, ut confunderet malitiam eorum. Nunc autem manifestum est quia ideo respondit, non ut confunderet malitiam eorum, sed ut sanaret vulneratam conscientiam, ipsorum ut videntes cogitationes suas in verbis ejus, vel sic intelligant quia non est homo, qui corda cognoscit. Tamquam si ita dicat ad eos: *Putate quia dæmonia cum potuit sanare Beelzebub, numquid potest Beelzebub occulta cordis aspicere? Omne regnum adversum se divisum, desolabitur.* Aliud est impossibile, aliud falsum. Impossibile est, quod fieri non potest; falsum autem, quod fieri quidem potest, factum autem non est. Quod ergo Judaicus adversus Christum dicebant, possibile quidem erat, verum autem non erat. Quomodo non erat verum? Quia Christus quidem in Beelzebub non ejecerat dæmonia: fieri autem poterat, ut in spiritu diaboli dæmones expellerentur. Numquid Pharisæi, homines docti in malo, hoc adversus Dominum blasphemassent, nisi cognovissent fieri posse? Nam falsum quidem dicere hominum est malignorum: quia falsa res, si bene continuata fuerit, vera et credibilis æstimatur. Rem autem impossibilem dicere insensatorum hominum est, non malorum: quia quod impossibile est,

defensione non indiget, quia impossibilitas rei seipsam defendit. Quod dæmones diximus a Beelzebub posse expelli, quantum ad primam faciem diximus posse, secundum quod multi seductores videntur expellere: re vera autem impossibile est, ut in Beelzebub dæmones expellantur: quia expellens dæmonem, non propter odium ipsius dæmonis, neque propter salutem hominis ipsius eiecit eum, sed ut videntes perdat deceptos, quicumque crediderint ei vel ministris ejus, quod possit ejicere dæmones. Nam ejiciens eum, non eiecit eum, sed concludit eum eo, ut inter præcipientem dæmonem et alterum obedientem seducantur videntes. Ideo et Dominus sciens quia in schemate ejiciuntur, non in veritate: non ad schema, sed ad ipsam veritatem respondit, dicens: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. Id est, Sicut non potest fieri, ut quis se persequatur: sic non est possibile, ut diabolus diabolum eieciat. Regnum diaboli est omne malum, regnum autem Dei omne bonum. Ergo diabolus rex mali: si bonum faciat, ipse destruet regnum suum, quia adversus se agit. Sicut enim malum adversus bonum contrarium est et nocivum, sic bonum adversus malum contrarium est et nocivum. Ejiciens itaque diabolus diabolum, delusorie non bonum facit, sed malum; id est, non adversus se agit, sed pro se: quia non ejiciendum dæmonem gratia eiecit dæmones, sed seducendorum hominum causa. Nam expedit et ipsis dæmonibus obaudire sibi invicem in schemate, et exire de corpore. Melius est enim ei exire de corpore, et animam occupare: unum dimittere, et plurimos possidere. Quia si non exierit de corpore, corpus hominis tantummodo possidet, anima autem vexati hominis innocens vadit ad Deum. Si autem de corpore exierit, quantos homines seducere potuerit, tantorum animas perdit. Deinde dic mihi, si soli servi Dei possunt dæmonia ejicere, an etiam ministri diaboli? Et si dixeris, Soli servi Dei, quantum ad rem quidem verum dicis; quantum autem ad speciem et illi ejiciunt, sicut testatur Dominus in Evangelio. Nam cum dixisset, *Attendite vobis a falsis prophetis* (Matth. 7. 15): postmodum addidit, *Multii dicent mihi in illa die, Domine, nos in nomine tuo dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus. Tunc jurabo illis, quia nescio qui estis* (Ibid. v. 22. 23). Si ergo servi Dei tantummodo ejecerunt dæmonia, iuste seducebaris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum: nunc autem cum legas et ministros diaboli eadem facientes, qua ratione seduceris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum? Nam ejicere dæmones commune est opus inter ministros Dei, et ministros diaboli: veritatem autem confiteri, et justitiam facere, privatum opus est tantummodo sanctorum. Ideo quem videris dæmonia ejicientem, si non est confessio veritatis in ore ejus, nec justitia in manibus ejus, non est homo Dei. Si autem videris veritatem confitentem, et justitiam facientem, etsi dæmonia non eiecit, homo Dei est. Ecce si tu et vicinus tuus habeatis simile signum unusquisque in equo suo, et perierunt ambo, et inventus fuerit unus ex eis, numquid curris, et dicitis: Meus est equus, quia hoc signum habet? Dicit enim tibi vicinus: Et meus equus hoc signum habuit. Quid ergo? Necessè habes aliud signum privatum ostendere, quod vicinus tuus non habet in suo. Si ergo in cognoscendis animalibus sic sapias, quomodo in cognoscendis servis Dei sic non intelligis? sed per illud signum vis cognoscere servos Dei, quod habent et servi diaboli: cum magis deberes aspicere, quod habent soli servi Dei. Sed dices: Ut quid talem potestatem Deus diabolo dedit ad seductionem humanam? Si enim ille seductionis potestatem non accepisset, tu probationis mercedem habere non poteras. Nisi enim infideles relicti fuerint, non eliguntur fideles. Nisi aliquorum facta fuerit refutatio, aliorum non potest fieri electio. Omnis enim seductio non potest esse seductio, nisi habuerit boni colorem, per quod videatur bonum esse quod malum est: et tunc non tantum speciem primam re-

rum bonarum aspicias, sed causam rerum considera. Omne enim malum voluit Deus posse latere sub colore boni, et omne bonum voluit esse sub colore obscuritatis, ut tu nec bonum sine labore invenias, nec malum sine labore evites: negligens autem ne bonum inveniat, nec malum evadat. Omnia Deus posuit in labore, et in omni re mercedem præparat, sicut ait Salomon: *Quoniam Deus distensionem magnam dedit hominibus, ut distendantur in ea* (Eccles. 3. 10). Et Job: *Omnis vita nostra tentatio est* (Job 7. 1). Aliud testimonium dat, quia non in Beelzebub ejicit dæmonia, 27. Si ergo, inquit, ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? Filios eorum apostolos dicit, qui erant ex illis, quos superius misit ad prædicandum, dans illis potestatem spirituum mundorum, ut ejicerent eos (Matth. 10. 8): qui credentes, dixerunt: *Domine, in nomine tuo etiam dæmonia nobis subjecta sunt* (Luc. 10. 17). Id est, interrogate filios vestros, in quo ejiciunt dæmonia. Si illi in nomine meo ejiciunt dæmonia, dicentes, In nomine Jesu Christi præcipio tibi exire ab illo: verum est, quia non ego in Beelzebub ejicio dæmonia. Nam quia qui talis est homo, ut in Beelzebub ejiciat dæmonia, nomen ejus non potest sic honorificatum esse, si terribile, ut in nomine ejus etiam ab aliis dæmonia expellantur. Ideo ipsi judices vestri erant. Quando? *Cum sederint super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. 19. 28). Tunc sine dubio et ceteris in judicio meo: Ideo tibi non credidimus dæmonia expellentem, quia putavimus te in Beelzebub ejicere dæmonia. Respondent contra vos filii vestri, et dicent: Si considerassetis nos, quia in illius nomine dæmonia expellebamus; et intelligere poteratis, quia ille non habuit spiritum Beelzebub, in cuius nomine tanta erat virtutis potestas. 28. *Si autem in spiritu Dei ejicio dæmonia, appropinquet in vos regnum Dei. Regnum Dei, seipsum dicit. Sed ideo quasi de altera re dicebat, quia infidelibus loquebatur, ne forte et alteram occasionem jactantibus invenientes in Christo, quem non cognoscebant, additamentum facerent blasphemiae. Hoc ergo videtur dicere: Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia, regnum Dei appropinquet in vobis: si autem in spiritu Beelzebub ejicio dæmonia, regnum Beelzebub appropinquet in vobis. Corrige sermonem, et manifestus declarabitur mysterium verbi Dei. Id est, si regnum Dei appropinquet, in Spiritu sancto ejiciuntur dæmonia, et virtutes multæ fiunt: quando autem appropinquet regnum Antichristi, in spiritu diaboli ejiciuntur dæmonia, et virtutes multæ fiunt. Illud ergo quod dixit Christus: *Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia, appropinquet in vos regnum Dei*, ad consolationem illorum hominum pertinet, qui tunc fuerunt. Hoc autem quid significat, quod jactando regnum Antichristi appropinquet? In spiritu Antichristi ejiciuntur dæmonia. Ad nostram admonitionem pertinet, ut sciamus quia sicut in adventu Christi ante illum prophetæ, et cum illo apostoli in Spiritu sancto faciebant virtutes: sic et in adventu Antichristi pseudochristiani, et ante illum, et cum illo in spiritu maligno facient virtutes. Qualis enim res mota fuerit, talis odor procedit. Accenso enim thymiamate, suavis fragrantia exiit: commoto autem stercore, putredo gravis profuit. Ante lucem aurora exit, ante noctem obscuritas. Quidam autem hoc sub alio intellectu interpretantur. Id est, Si ego, inquit, in spiritu Dei ejicio dæmonia, sicut et est verum, vos autem dicitis me in spiritu Beelzebub ejicere dæmonia, rei estis iudicii. Propter quod appropinquet in vos regnum Dei iustum, ut secundum blasphemias vestras judicemini. 29. *Quomodo potest quis intrare in domum ejus, qui fortis est, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Hucusque ostendit quomodo intelligeretur, si vellent: qui non in spiritu Beelzebub, sed in spiritu Dei dæmonia expellebat. Primum, quia satanas satanam non expellit, ne ipse sibi adversarius sit, destructus propria regnum: sed Dei spiritus est, qui dæmones expellit.**

Deinde, Si ego in Beelzebub eicio demonia, filii vestri a quo eiciunt? Id est, Numquid non in me, aut in meo nomine? Si enim filii vestri in nomine meo expellunt, multo magis possum ego in nomine meo expellere. Et quod habet opus in spiritu Beelzebub, nunc dat rationem quare demones expellantur, ut expulsis eis, omnes credant in Christum, id est, quia alligatus est a me malitiæ princeps. Nec enim potest quis fortis vasa diripere, nisi prius alligaverit fortem. Quomodo enim poterant homines ad libertatem intellectus sui venire, et ad Deum converti, nisi prius alligatus fuisset, qui mentes hominum erroribus occupatas tenebat? Et hoc ergo intelligimus, quia quos eiciebat dæmones visibiliter, invisibiliter alligabat. Quomodo, aut ubi, nec hominis est posse exponere, nec intelligere. Sed non tantos visibiliter eiciebat, quantos invisibiliter alligabat. Eiciebat enim paucos, alligabat autem omnes, ut per paucos ejectos visibiliter ostenderet, quia sic omnes spiritus invisibiliter de sensibus hominum credentium expellebat, et quasi de magna multitudinis ejectorum dæmonum modicam probationem ostendebat in paucis. Et cum multos eiciebat dæmones, quomodo unum alligare se promittit? Sed dicit principem omnium, de cujus virtute omnes dæmones valent, id est, potestatem habent. Nam sicut Satana dominante, omnes dæmones erant fortes: sic eo alligato, omnes sunt impediti. Nam omnes de illius veneno malitiæ virtutem accipiunt, et sunt unum in eo. Fortem autem dicit adversarium nostrum, quantum ad nostram infirmitatem, non quantum ad suam virtutem. Deinde fortem dicit, non ut nos terreat, sed ut magis nos faciat esse sollicitos (nec enim hostem debent timere fortem, qui habent principem fortiosem), sed ut vigilemus et laboremus, ut ne in fiducia principis fortioris contemnamus adversarium fortem. Nam si contendimus contra eum, manifestum est, quia fortes illo sumus: si autem negligimus, ille fortior invenitur. Nam quamvis sit infirmus, tamen fortior est homine negligenti. Fortem enim diabolum nostra negligentia facit, non illius potentia. Vide deinde quomodo sapienter, postquam dixit fortem, postea ostendit ligatum, ut si te audita fortitudo terruerit, ligatio ejus nuntiata confortet. Jam quali opprobrio dignus est, magis autem tormento, qui adversarium suum ligatum non vincit? Vis scire quia ligatus est adversarius tuus? Considera naturam carnis et spiritus, et intelliges. Quomodo poterat, homo carnalis, spiritum vincere, nisi eum Dominus alligasset? Alligavit eum, ut nos eum conculcemus: illum humiliavit propter malitiam ejus, nos autem exaltavit super eum propter misericordiam suam: ut et ille victus amplius confundatur, quia spiritus constitutus, a carnalibus conculcatus est: et nos vincentes eum amplius glorificemur, quam victores: quia carnales constituti, spiritum vincimus. Ergo labor ejus et fortitudo ligatus (sic) est, nostra autem tantummodo sine labore victoria. Qui enim solum ligare potuit, numquid non poterat, soluto eo, vasa ejus diripere? Poterat quidem, sed non per justitiam, sed per potestatem. Si enim per vocatorem solum vellet vasa ejus diripere, solutus diabolus iterum reduceret ad se. Item si per potentiam diriperet, diceret adversus Christum diabolus: Si quidem ad virtutem, tu fortior es quam ego: si autem ad amorem, ego amabilior quam tu. Si ergo vis illos tollere, potes: si autem dimittis eos in suo arbitrio, potius me sequuntur quam te. Nam diabolus quidem facere justitiam non acquiescit, obicere autem scit. Quales sunt omnes, in quibus diabolus est. In servis enim Dei etiam leves arguunt culpas, in se autem nec crimina recognoscunt. Propterea ipsum quidem ligavit, vasa autem ejus et diripuit, et dimisit ea in domo ejus. Diripuit quidem, ex eo quod traxit ea ad notitiam veritatis: dimisit autem ea in mundo, quia sub seductione mundi istius esse nos voluit. Tanquam si ita dicat ad diabolum: Ecce alligo te, ut appareant homines, qui sequuti fuerint te sua voluntate, et qui coacte. Qui enim te diligunt, etiam ligatum te non dimittent: qui autem te dereli-

querint ligatum, manifestum est quia non sua voluntate fuerunt apud te, sed coacte. Ergo non interficio te, neque expello de mundo, ne forte in voluntate non habeant quem sequantur, sed alligo te, ne nolentibus violentiam facias. Ergo manifestum est, quod qui modo diabolus sequitur, non cogitur a diabolo: ligatus est enim; sed ipse diligit diabolum. Si enim solutus esset diabolus, nullus homo ei resistere poterat, aut pauci; sicut nec antea restiterunt, nisi pauci electi. Nunc autem cum videas quosdam quidem homines sequentes eum, quosdam autem recedentes ab eo, intelligere debes, quia non est virtus cogentis diaboli, sed voluntas sequentium hominum. Si autem dicis, quia Fortis est diabolus, et non prævaleo contra eum: stat adversum te scriptura hæc, dicit quia meatiris, quoniam ligatus est adversarius tuus. Ligatus est enim. Malum quidem consilium suadere potest, cogere autem non potest. Quæ est domus illius? Mundus iste. Et vasa illius? Peccatores et infideles, habitantes in eo. Audiens ergo, mundum domum esse diaboli, fuge mundum, ne diutius habitans in domo diaboli, iterum sis servus ipsius. Sicut enim in domo Dei malum non est, ita in domo diaboli non invenitur bonum. Nam sicut Deus in domo sua non vult videre malum, sustinere autem videtur pro tempore malum, non quia delectatur in malo, sed ut convertat eum ad bonum: sic et diabolus in domo sua non vult videre bonum, sustinere vero videtur bonum, non quia delectatur in bono, sed ut suadet eum in malum. Et Deus quidem per suam benevolentiam vocat malum ad bonum, ut non necessitate, sed voluntate corrigatur ad bonum. Diabolus autem per suam violentiam persequitur bonum, ut etsi non voluntate, vel ex necessitate cogatur ad malum. Fuge autem mundum, conversatione, non corpore. Nam et ipse mundus non natura diaboli est, sed corruptio. Nec ab initio fecit hunc mundum diabolus, sed Deus: postea corruptio factus est diabolus.

Mundus Dei, et mundus diaboli. — Ergo mundus quidem ipse Dei est: corruptio autem mundi diaboli est. Si ergo de mala conversatione recesseris, etsi corpore sis in mundo, recesseris videris de mundo diaboli, et esse in mundo. Nunc quod vivimus, in Dei mundo vivimus: quod autem peccamus, in diaboli mundo peccamus. Fuge ergo de mundo, id est, de voluptatibus mundi, ne forte diutius vivens in possessione operum ejus, sis proprius servus ipsius. Sicut ingenuus homo si diutius in possessione vel domo potentis alienjus et violenti fuerit controratus, per possessionem longi temporis usu capit eum in servitute: sic et homo si diutius fuerit in possessione diaboli, usu longi temporis vindicat sibi dominium super eum, ita ut nemo se possit a dominatione diaboli liberare, nisi sola potentia Dei. 30. *Qui non est mecum, adversum me est.* Diaboli voluntas quæ est? Rerum maliarum. Mea autem quæ est? Rerum bonarum. Vide ergo, quia cum non sim cum diabolo, adversum diabolum sum. Sicut enim bonum non est cum malo, sed semper adversum malum: sic non sunt secum, sed adversus se, quibus et voluntas contraria est, et opus. Ille prædicat fornicationem, ego castitatem. Et ideo repellit ille castos, et congregat lascivos: ego autem repello lascivos, et congrego castos; ille docet discordiam, ego pacem; ille seditarios congregat et turbatos, ego autem unanimes et mansuetos. Vide ergo quia non congrego cum illo, sed dispergo. Minus dicit, ut amplius significet. Si enim qui mecum non est, adversum me est: quanto magis qui adversum me est, mecum non est? Mecum non est, quia non facit ea quæ ego. Adversum me est, quia contraria facit. Utopia, aulico; si quis non adjuvat, etiamsi non destruat, mecum non est, sed adversus me: quia cum possit adjuvare non adjuvat. Si hæc specialiter destruit, quanto magis adversum me est? Sic et diabolus mala volente, vel faciente, etsi bona non prædicare, non eram cum illo, quia non prædico mala, quæ vult ille. Cum autem e contrario bona prædicem, quanto magis non sum cum illo, sed adversus illum? Audiant regulam Chri-

stiani, qui putant hæreticos Christianos esse, quia sic credunt; quomodo nos: tamen quia non sunt nobiscum, adversus nos sunt. Et quia non congregant nobiscum, spargunt. Si ergo quia non sunt nobiscum, adversus nos sunt, et quia non congregant nobiscum, spargere videntur: quanto magis qui et voluntate, et verbis, et actibus contra nos sunt, non sunt nobiscum? Et qui manifeste spargunt, non videntur congregare nobiscum.

Homilia xxx. ex capite xij.

38. In illo tempore, accesserunt ad Jesum scribæ et Pharisæi, dicentes: Magister, volumus a te signum videre, et reliqua. Curato dæmoniaco, quidam adstantium Judæorum blasphemaverunt eum, dicentes: Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Alii autem tentantes eum, dixerunt: Magister, volumus a te signum videre de celo. Diversæ quidem species, perversitas autem omnium una. Nam sicut opera Filii Dei diabolo applicare blasphemare est Filium Dei, vel Spiritum sanctum: sic signum divinitatis ejus petere a Filio Dei, injuriam est facere Filio Dei: quoniam nihil est aliud signum divinitatis ejus petere ab eo, nisi non credere verbis ejus, quasi falsa dicentis de se, nisi signorum ostenderit probamenta. Quoniam autem curato dæmoniaco, Judæi Dei virtutem ad diaboli potentiam non porreixerunt, et non ædificati miraculo, sed destructi invidia, pro gloria blasphemiam obtulerunt Domino, dicentes: Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub: dixit eis Dominus: 31. Omne peccatum remittitur, spiritus autem blasphemiarum non remittitur. Quod audientes quidam Judæi, non quidem timentes, sed timere se fingentes, neque veritatem de Christo querentes, sed malitiam suam sub colore ignorantie abscondere cupientes, interrogaverunt eum: Magister, volumus a te signum videre, id est, quia blasphemiam irremediabile peccatum est: sed etsi blasphemamus, ideo blasphemamus, quia te Filium Dei ignoramus. Ideo opera tua diabolo applicamus, quia Spiritum sanctum in te esse æscimus. Si ergo tu es Filius Dei, ostende nobis signum, et adorabimus te, et jam non blasphemabimus. Ut scias, quod volumus a te discere veritatem, ecce etiam magistrum te appellamus. O malitia! quomodo sapere nescit? Dum volunt malitiam suam abscondere, magis eam manifestant. Nam cum multa signa vidissent, tamquam si nullum vidissent, ita signum petebant. Vere enim nullum viderunt, quia corporali aspectu viderant, non spirituali affectu. Nam mens sine oculis videt aliquando, oculi autem sine mente nunquam videntur. Similis est natura infidelitatis terræ areosæ, quæ quamvis pluviam susceperit, tamen quia nullos in se tenet humores, semper adhuc aret. Talis est conditio februm. Quamcumvis biberint fabricantes, calore totum consummante quod biberint, semper adhuc sitiunt. Sic et maligni homines, quicquid boni viderint, aut audierint; infidelitate totum consummante quod vident, aut audiunt, semper vacui sunt, tamquam qui nihil viderint, aut audierint. Ecce si quis exponat tibi res, quæ non libenter audis, si tota die audieris, nihil eorum retines, quæ audisti. Aut ambulans in via, si mens tua aliquo cogitata fuerit occupata, quamvis omnes videas transeuntes, tamen neminem vides. Sic et Judæi frequenter signa videntes, adhuc signum petebant, quia hoc videbant, quod videre volebant. Nam sicut seraper discere, signum est nihil posse proficere: sic signum semper petere, testimonium est nunquam velle credere.

39. Jesus autem respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum querit. Isaias dicit: O quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1. 21)! Anima autem hominis fidelis, sponsa est Christi: quæ autem infidelis est, meretrix est. In Osee dicit: Sponsabo te in fide, et cognosces Deum (Osee 2. 20). Item, Filii, in quibus non est fides in illis, ipsi in zelum compulerunt me in non Deum, et ego in zelum expellam eos in non

gentem. Sicut meretrix uxor virum suum se flagitum amare, vere autem amat adulterum, et in faciebat quidem est, in corde autem alterius: sic et Judæi videbantur esse Dei cultores, erant autem diaboli amatores. Ideo malam et adulteram generationem eos appellat. Mala quidem erat, propter opera eorum mala: adultera autem, quia relicto viro, qui est verus Deus, idolis subdebantur. Signum vultis videre? Ubi eratis quando dæmones castigati a me, non flagella, sed verbo, clamabant: Quid nobis et tibi, Jessu Nazarene? Venisti ante tempus torquere nos? Scimus te qui es Filius Dei (Matth. 8. 29). Dæmones virtutem meam senserunt, et vos quomodo signum operum meorum non aspexistis? Ubi eratis quando cæci secus viam sedentes clamabant, Jessu, fili David, miserere nobis (Infra, 20. 30), ut videamus? Tu es virga florens de radice Jessu, et flos de radice ejus ascendens, et super te requiescent septem spiritus Dei (Isai. 44. 1. 2) Septem spiritus Beelzebub adorant, et fugiant a te Cæci me non videntes, viderunt, et vos videntes me, non vidistis? Percurre, si vis, et cætera mirabilia ejus. Et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophete. Quod est signum Jonæ? Scandalum crucis. Ut non discussores rationis salventur, sed creditores doctrine. Quia crux Christi discutientibus quidem rationem, scandalum est, credentibus autem salus: cujus expositionis testis est Paulus: Nos autem predicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Judæis, atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1. Cor. 1. 23. 24). Quare Judæi signa petunt, Græci sapientiam querunt? Placuit enim Deo signum scandalum crucis tam Judæis, quam Græcis gentibus predicari, ut qui non per fidem, sed per sapientiam Christum invenire volunt, incidentes in scandalum stultitiam pereant, et qui per demonstrationem signorum Filium Dei cognoscere volunt, non per fidem, incidentes in scandalum mortis ejus, in sua incredulitate permaneant. Nihil mirum, si Judæi considerantes mortem Christi, hominem illum putaverunt; quando et Christiani, et tibi videntur, et non sunt, propter ejus mortem, unigenitam majestatem crucifixam timent confiteri. Quos interrogamus, ubi est scandalum crucis in Christo? quis nos scandalizat, si purus homo mortuus predicetur? Sic ergo infideles intelligendo pereunt, si Deus fuit, non potuit mori: si autem potuit mori, non fuit Deus. Fideles autem sic intelligendo salvantur, quis Christus non incidit in mortem propter infirmitatem naturæ, quæ homo, sed ipse traxit in se mortem propter potentiam, quasi Deus: ut non absorbeatur a morte, sed ut ipse absorberet mortem. Ergo non Christum mortuum in cruce credimus, sed mortem mortuam in Christo, sicut scriptum est, quia Destraxit quidem mortem, illuminavit autem vitam (2. Tim. 1. 10). Nam sicut propter mortem homo vitæ est, sic propter destructionem mortis Deus apparuit. Ergo infideles mortem Christi considerantes, scandalizantur, immortalitatis beneficium perdunt: fideles autem resurrectionem ejus intelligentes damnationem mortis effugiunt. 40. Sicut fuit Jonas triduo in ventre ceti, sic erit Filius hominis in corde terræ (Jon. 2). Ut per mysterium similitudinis hujus, et per Christum Jonas propheta finis consideraretur, et per Jonam Christus Dei Filius esse demonstraretur. Quid est, quod dico? Nisi Christus venisset in mundum, et ea, quæ dicta a prophetis fuerant, adimpleret, non erat certum de illis, quia vere prophete sunt. Nam et illi qui futura dicere æstimantur, non statim divinatores putantur, sed tunc quando ea, quæ dicta sunt, fuerint consummata. Itaque Christus post prophetas quidem natus est, sed ante ille prophetis beneficium præstitit, et postea ille ab illis accepit. Ideo autem Christus illos factis prophetas ostendit, quoniam illi istum in verbis Filium Dei ostendunt. Nam in Sirach libro adventum Christi sic deprecatur: Domine, in nomine tuo prophetæ tui fideles inventiuntur (Eccli. 36. 17. 18). Nisi enim

iste illos prophetas demonstrasset, Christum credere non poterant. Quomodo enim potest de alio testimonium dare, priusquam ipse idoneus demonstraretur? 41. *Viri Ninivite surgent in iudicio.* Quia illi prophetarum repulerunt. Illi neque lege instructi, neque a prophetis, neque ab apostolis admoniti, ad Dominum conversi erant, cognoscentes peccatum suum: isti tot præceptis eruditi legis et prophetarum, a Domino recesserunt. Illi, qui semper fuerunt populus diaboli, intra dies tres facti sunt populus Dei: isti, qui semper videbantur populus Dei, intra dies tres, crucifixo Christo, facti sunt populus satanæ. Et illi quidem personam ignorant, et rem incredibilem audientes, et conversionis suæ signa et virtutes quærere debuerunt ab eo, quibus et persona idonea prædicantis et prædicationis indubitabilis veritas monstraretur: sed nihil horum audientes, nihil videntes, sola fide salvati sunt: isti autem tot signa facientem testificantia cælestem naturam viderunt, et non solum a prædicatione ejus recesserunt, sed in mortem illius conversi sunt. Illi cum luctu et lamentatione nimia poenitentiam agentes, peccatorum suorum indulgentiam acceperunt: isti autem nec sine poenitentia oblatam sibi remissionem peccatorum accipere voluerunt quia sine poenitentia sunt donationes, et vocatio Christi. 42. *Regina Austri surgit in iudicio, et condemnabit generationem hanc.* Quæ cum esset gentilis et mulier, tantam longitudinem itineris conficere propter infirmitatem sexus non est impedita. Concupiscentia enim sapientia, infirmitati dabat virtutem. Isti autem viri et sacerdotes, quorum proprium esse debuerat amare sapientiam, ante oculos suos et in medio gremio sapientiam positam contempserunt. Illa ad hominem cucurrit, isti a Deo recesserunt. Illa ut semel ueda verba audiret, isti quotidie divinitatis opera ipsa videntes, blasphemabant. Illa famam tantummodo de Salomone audiens concupivit, isti autem veritatem de Christo videntes, aberant. Illa munera multa obtulit, ut audiret enim: isti autem nec præmia regni cælorum accipere voluit, ut credant. Quid esset illa factura, si audisset mortuos resurgere, cæcos videre? quomodo cucurrisset, si etiam claudos currere vidisset? Non dixit illa, Cui commendo gubernationem regalium necessitatum, ne forte, dum vado, et redeo tanto spatio, aliqua contra imperium meum adversa nascantur? Nam paupertas semper securæ est, summa autem potestas sine timore periculi nunquam est. Isti nec hoc cogitaverunt, quia dixerunt: Nescinus quidem unde sit ille Jesus (Joan. 9. 29); tamen facta illius bona sunt, et verba illius justa. Etsi natura ejus ex hominibus, tamen prædicatione ejus ex Deo est. Etsi non illum timemus quasi Filium Dei, saltem diligimus illum ut hominem bonum. Etsi non est dignus ut adoretur, tamen non est meritis ut interficiatur. Sive Ninivite, sive regina Austri, exsurgentes in iudicio, quomodo condemnabunt generationem Judæorum incredulorum? Non ipsi judicantes eos, sed ex comprobatione sua vincunt eos: et talia dicentes adversus eos, qualia diximus supra: Quis fidelior est quam Jonas, sapientior quam Salomon? Non solum tunc inter homines docebat, sed etiam nunc in ecclesia quotidie docet per sanctos evangelistas et apostolos suos. Hæc verba non solum tunc ad Judæos dixit, sed etiam nunc ad omnes Christianos inobedientes similiter dicit. Quomodo viri Ninivite exsurgent in iudicio cum inobedientibus Christianis, et condemnabunt eos? Quoniam illi poenitentiam egerunt, prædicante Jona, isti a peccatis propriis non recedunt, Domino illis quotidie prædicante: *Agite poenitentiam, appropinquabit regnum cælorum (Matth. 4. 17).* Regina Austri surgit in iudicio, cum Christianis istis, et condemnabit eos, quia ab ultimis partibus terræ venit audire sapientiam Salomonis: et isti de domibus suis vel plateis, in quibus sedent nihil agentes, nolunt venire, et audire sapientiam Christi in Scripturis. Et quid dico, de donibus suis-nolunt venire? Multi enim et

de ecclesia ipsa, in qua loquitur Christus, exeunt, et solum relinquunt docentem. 43. *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat loca arida, quærens requiem, et non invenit.* Exit autem spiritus immundus ab homine, cum per fidem baptizatus in nomine Christi, desierit esse diaboli, et factus fuerit Dei. Eiectus autem spiritus ille perambulabat homines aridos, qui nondum pluviam evangelicæ doctrinæ susceperunt in se, aut aquam baptismatis accipere meruerunt, et propterea aut sunt gentiles, aut catechumeni, secundum rationem, quam diximus, aridi. Per eos enim immundi spiritus vagantur, et plurimam dominationem habent in eis. Quamvis enim gentilis suscepto fidei verbo, liberari tamen ab immundo spiritu non potest, nisi fuerit baptizatus in nomine Christi. Unde exorcizamus catechumenos, qui sunt baptizandi. Non autem invenit requiem sibi, quoniam necesse est, ut gentili veniente ad fidem, et catechumeno ad baptismum, cum aridi esse desierint, jam ab ipsis immundus ipse spiritus expellatur. Nec mihi dicas, quia nec omnis catechumenus ad baptismum, alioquin nec ad omnem baptismum et liberatum a spiritu immundo revertitur spiritus immundus, nisi qui vacuum fuerit a Spiritu sancto. Nec apud gentilem catechumenum invenit requiem sibi, quia ad fidem vel baptismum venit. Cogitans ergo spiritus ille, et dicens: 44. *Revertar in domum meam priorem.* Et si invenerit gentilem catechumenum vacuum a Spiritu sancto, sine dubio prævalebit reverti in eum. Revertens autem, quoniam invenit scopis, id est, verbis fidei et veritatis, ab infidelitate et ignorantia mundatum: cum videt eum præceptis evangelicis adornatum, quasi animosior factus, 45. *Assumit secum alios septem spiritus nequiores se.* Dicens, *Septem,* aut plures dicit, aut omnes spiritus vitiorum. Sicut enim ex parte Dei, quamvis plures sint spiritus virtutum, tamen septem dicuntur, quia ex illis septem omnes spiritus virtutum procedunt: quos spiritus enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et Salomon signat, dicens: *Sapientia edificavit sibi domum, et subdidit columnas septem (Prov. 9. 1).* Sic ex parte diaboli, quamvis multi sint spiritus vitiorum, tamen septem dicuntur, quoniam ex illis principalibus vitii vitia universa nascantur. *Et erunt novissimum hominis illius pejora prioribus.* De hoc enim ipso vel ipsarum rerum experimenta nos docent: quomodo Christianus, si malus evaserit, pejor sit, quam si fuisset gentilis. Hæc parabola melius intelligitur de Judæis et gentilibus: ex eo enim quod, finita parabola, vel exemplo, sequitur dicens. *Sic erit generationi huic pessimæ: compellitur ad populum Judæorum referre parabolam, ut intellectus loci non vagus, aut instabilis, in diverso flexu, atque contradictionibus aliquorum turbetur, sed firmus et stabilis, vel ad priora, vel ad posteriora respondeat.* Vere enim immundus spiritus a Judæis exivit, quoniam facta est *Portio Domini populus ipsius Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel (Deut. 32. 9):* vel quoniam acceperunt legem. Expulsus autem a Judæis, ambulavit per aridas gentes, sed requiem sibi non potuit invenire in eis: quoniam secundum propositum vocationis Dei erat, ut omnes gentes venirent ad fidem. Non inveniens autem requiem in gentibus, dixit: *Revertar in domum meam unde exiit.* Habeo Judæos, quos ante dimiseram. *Et veniens invenit vacuum,* quoniam jam Dominus non erat in eis, sed nec spiritus, secundum quod dictum fuerat de eis: *Ecce relinquatur vobis domus vestra deserta (Luc. 13. 35).* Videns autem eos diabolus mundatus verbis scientiæ Dei ab ignorantia, quasi quibusdam spiritualibus scopis, ornatos autem observationibus legis: propterea assumens secum septem spiritus nequiores se, secundum quod supra tradidimus, habitavit in eis. Et facta sunt posteriora populi illius pejora prioribus. Nam si prius, esti cultores Dei non erant, tamen nec interfectores erant: et prius quamvis peccabant in eum, tamen populus dicebatur Dei: postea autem, sicut testatur Joannes,

synagoga facti sunt satanae (Apoc. 2, 9). Accedentes autem possumus aedificationis gratia etiam ad haereticos transferre sermonem. Immundus enim spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando gentiles erant, eiectus est, quando facti sunt Christiani: qui perambulans gentiles caeteros, et non inveniens apud eos requiem, credentibus videlicet secundum tempora etiam ex ipsis in Christo, reversus est in eos, quos possederat ante. Inveniens autem eos vacuus a Spiritu sancto, vacuus a timore Dei, et operibus bonis (quoniam spiritus quidem immundus exierat ab eis propter nomen Christi, Spiritus autem sanctus non supervenerat eis, propter malum propositum cordis eorum, et opera mala), inveniens eos mundatos scopis, quilibet diximus supra, et ornatos institutionibus apostolicis: assumpsit secum alios septem spiritus nequiores, et inhabitavit in eis, et facta sunt novissima haereticorum pejora prioribus. Haereticos gentibus esse peiores dubitat nemo. Primum, quia gentiles per ignorantiam Christum blasphemant, haeretici autem scientes Christi laniant veritatem. Deinde quia in illis vel spes fidei est, in istis autem incessabilis pugna et discordia. 46. *Adhuc eo loquente, ecce mater et frater ejus*, etc. Videns diabolus, quia persuadebat populo Christus, esse se Filium Dei, dicens: *Et ecce plus quam Jonas hic, et plus quam Salomon hic* (Luc. 11. 32. 31): timuit enim, ne si Dei Filius cognoscatur ille, qui putabatur homo, ipse derelinquatur ab omnibus. Ad convincendos sermones ejus subintroduxit parentes ejus carnales, ut per illorum contemplationem, divinitatis ejus obscuraret naturam. Ideoque venit aliquis quasi diaboli advocatus, qui humano ore verba diabolica loqueretur, dicens? 47. *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant, volentes loqui tecum*. Ac si dicat: Quid gloriaris, Jesu, de caelo dicens descendisse, qui radices habes in terra? *Ecce mater tua, et fratres tui*. Non potest esse Filius Dei, quem homines genuerunt. Non potes illum abscondere, quem natura convincit. Tunc Jesus quasi hominem quidem aspiciat, tamen vere diabolus loquebatur. 48. *Et quis est mater mea, et fratres mei?* Nescio parentes in mundo, qui ante mundi constitutionem mundum creavi. Nescio principium ex carne (sicut Photinus existimabat), qui jam in principio eram apud Deum. Nam quod hominem me videtis, vestimentum meum est, non natura. 49. *Et extendens caute manus suas super apostolos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei*. Non spernens generationem carnalem, neque erubescens humanam susceptionem, tale dedit responsum: sed volens ostendere, quia praeponenda est cognatio spiritualis carnali. Nam carnalis cognatio, non volentibus nobis, neque scientibus, contingit. Non enim unusquisque vestrum consuetus est cogitare quorum erit filius, aut quorum cognatus: spirituales autem cognationem ex proposito unusquisque per fidem sibi acquirit. Voluntaria enim est obauditio, per quam quicumque voluerit voluntatem Patris facere, efficitur filius Dei, et frater Christi. Unde sapienter superinduxit: 50. *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ille mater mea et frater est*. In qua cognatione spirituali nihilominus est haec Maria, quae non per coitum carnis, sed per gratiam fidei credendo facta est mater Christi. Deinde matrem et fratres Christi, facientes voluntatem Dei intelligimus non synagoga, quae secundum corpus peperit Christum, caeterosque Judaeos: sed illam synagoga intelligimus matrem, quae salvata est credens in Christum, non crucifigens eum. Similiter est intelligendum et de fratribus, qui secundum spiritum erant Judaei, non secundum corpus, qui Christi erant facientes voluntatem.

Homilia xxvj. ex capite xiiij. (a).

3. *Ecce exiit qui seminat, seminare: et dum seminat, quaedam ceciderunt secus viam, et venerunt vo-*

(a) Deest initium doctrinae tertiae captus.

lucres, et comederunt ea, etc. Sicut gaudet medicus, quando ad eum agrotantium multitudo prosequitur; sicut letatur rex, quando eum magni exercitus manus armata circumdat: sic exultat sacerdos, quando eum audientium populus magnus auscultat. Et ideo ascendit in navem, ut audiret eum populus, et videret, et visus delectaret auditum, et auditus visum. Et docebat in parabolis, dicens, *Exiit seminator seminare*, non de loco ad locum transmutans, sed voluntate. Nec enim venit, ubi non erat, nec reliquit, unde egressus est: quia Deus ubique est, praeter ubi esse noluert. Aut certe ideo exiit, quia ibi est Deus, ubi justitia ejus colitur: ubi autem justitia ejus non est, nec ipse est ibi. Et qui intra justitiam suam sunt, intus sunt: qui autem extra justitiam ejus sunt, foris habentur. Propterea quaedam sua in caelis, ubi omnes sunt justi, intus erat: veniens autem in mundum, qui totus extra justitiam erat Deo, foras exiit, ut ipsum faceret intus. Quoniam ergo omnes gentes, Dei justitiam contemnentes, debebant sub potestate diaboli: ideo exiit, ut plantaret justitiam in mundo, ubi non erat prius propter peccata ipsorum. *Exiit qui seminat, seminare*. Non sufficit ei dicere, Seminare exiit: sed addidit, *Exiit qui seminat, seminare*: ut ostenderet, quia non erat novus seminator, nec modo ad hoc opus primum accesserat: sed hoc semper habuit in natura, ut semper seminaret. Ipse enim a principio generis humani totius scientiae semina ipsa seminavit in natura. Ipse est, qui per Moysen semina praceptorum legis seminavit in populo. Ipse est, qui loquens in prophetis, non solum praesentium seminavit correctiones, sed etiam notitiam futurorum. Ipse exiit, ut in corpore constitutus, et per seipsum diviniora seminaret praecpta. 4. *Et quaedam ceciderunt secus viam*. Quae est via? Mundus iste, per quem omnes transeunt, qui nascuntur: via enim, et peregrinatio, et transitus est omnibus, qui et a Deo exierunt, et ad Deum festinant. Unde et propheta dicebat: Quoniam *incola sum apud te in terra, et peregrinus, sicut patres mei* (Psal. 38. 13). Sicut ergo viator in via nihil sollicitus est, nisi quod necessarium habet ad usum: ita et homo in hoc transitu mundi nihil debet esse sollicitus, nisi quod opus habet ad usum. Qui autem suam spem ponit in mundo, et delectatur in eo, est similis homini desperato, qui non habet neque patriam, neque domum, neque familiam, ad quam festinet: sed in quocumque loco inventus fuerit, ipse locus domus ejus est. Quae est ergo terra secus viam? Homo secundum istum mundum vivens, qui omnia ea sapit quae mundi sunt, et nihil quod Dei est: sed hoc solum diebus ac noctibus cogitat, hoc concupiscit, quod pertinet ad bene manducandum et bibendum, et spurcitiam corporis exereendam. Ex his enim omnia mala nascuntur. Propter cibum enim et potum avaritiae sunt, furta, violentiae, perjuria: ex avaritia autem invidia et contentiones: ex invidia autem invidioquia et detractiones, inimicitiae et imposturae: ex inimicitia manifesta ira, rixae, caedes, homicidia, judicia: ex libidine autem fornicationes, adulteria, masculorum concubitus, seminarum invasiones. Talibus si loqui volueris de spiritualibus rebus, non intelligunt verbum, nec sentiunt verbi dulcedinem. Nec enim est possibile, ut inter tantas amaritudines vitiorum sentiatur dulcedo sermonum. Sicut qui in magno vase aceti modicum guttam mellis immisceat, etiam mel perdit, et acerbitas aceti non mutatur: sic homini in hac malorum multitudine constituto si colloquutus fueris justitiae verbum, et verbum perdis, et ille non temperat in concupiscentia mundialium rerum. Nec enim habet bonum in se. Nam homo illud concupiscit, quod jam habet exceptum in se, et scit esse bonum. Ecce si ostendis leoni viridem herbam, aut campum bene florentem, non excitat eum in concupiscentia, quia non habet hoc in natura, ut herbas manducet: et e contra si ostendas bovi carnes, non concupiscit, quia non est bovis natura, ut manducet

Armen : sic et homini mundiali, si de bono cœlesti quæris, non excitatur in concupiscentia boni. Sed quemadmodum si pluvia super lapidem cadat, desuper quidem sudat, ab intus autem siccus est, quia non descendit humor in eum : sic et tali homini quando loqueris verbum Dei, tantummodo sonus verbi desuper percussit aures ejus carnales, in cor autem ejus nihil descendit. Et merito : jacenta super lapidem semina verbi rapiunt volatiles dæmones. Dic mihi, cujus culpa est, rapientium dæmonum semina, aut hominum durorum non abscondentium ea in sulcis pectoris sui? Puto non esse culpam rapientium dæmonum. Ille enim latro, qui parietem perforat, in secreta domus parte ingreditur : qui autem invenit foris impositum et projectum, quomodo quasi latro culpatur? Sic et diabolus, si poterat introire in secreta pectoris tui, ut a te nolente raperet verbum, bene culparetur : nunc autem quod a te neglectum est, et contemptum, hoc ille diripit. Denique sciens propheta hominum abscondentium esse culpam, dicebat : *In corde meo abscondi eloquia tua ut non peccem tibi (Psal. 118. 11)*. Si ergo absconderis verbum in sulco pectoris tui, germinat tibi timorem ; timor liberat te a peccato. Si autem foris eum in superficie carnalium aurium dimiseris, quomodo timor tibi germinatur? Si autem timor in te natus non fuerit, quomodo salvus fies, cum sit scriptum : *Timor Domini expellit peccatum (Eccli. 1. 27)*? Qui autem sine timore est, non potest justificari. 5. *Quædam autem ceciderunt super petrosam*. Petra autem in se duas habet proprietates naturæ, fortitudinis et duritiæ. Ideo homines aut propter constantiam fidei petra dicuntur, aut propter duritiam cordis. Ideo propheta dicit : *Et auferam ab illis cor lapideum (Ezech. 36. 26)*. Quid ergo terra? Intellectus carnalis, et non rationalis super animam duram et fidelem. Nam intellectum bonum multi habent secundum naturam, animam autem fidelem non multi : quia intellectus hominis est ex Deo, anima autem fidelis ex voluntate. Sunt ergo homines, quibus si loquutus fueris de gloria sanctorum, et de beatitudine gloriæ regni cœlestis, statim gaudent, et audientes delectantur, quoniam sapientes secundum naturam etiam facile suscipiunt verbum ; sed ne credas gaudium eorum : carnaliter enim gaudent, et carnaliter delectantur. Sciunt enim naturaliter, quia bonum est regnum, vel lumen. Ideo cum audierint lumen sanctorum, quasi de lumine gaudent. Sciunt etiam naturaliter, quia bonum est regnum cœleste, quasi de audito regno lætantur : et non ideo credunt, quia sic est quomodo lætantur, anima autem eorum non credit. Sed dicitis, Quomodo gaudere poterant, nisi crederent? Hoc ipso enim quod gaudent, credunt : ideo credunt. Non est ita : omnis enim, qui credit, verum est, quod gaudet ; non tamen omnis, qui gaudet, credit. Nam quod gaudet in nobis, sensus est rationalis : quod autem credit, spiritus animæ, qui non in gaudio, sed in sollicitudine et compunctione cordis cognoscitur. Quoniam non omnis, qui gaudet, et credit, tuo te docebo exemplo. Ecce cum tibi exposuero de gloria sanctorum, de jucunditate paradisi, gaudes et exsultas, si tamen non habes etiam carnalem intellectum jam captum et induratum in malis, et quasi terra secus viam. Sed si dixero tibi : Vido qualis est jucunditas sanctorum : ergo vende omnia tua quæ habes, et da pauperibus, et hæc omnia possidebis (*Marc. 10. 21. et Luc. 18. 22*). Ecce non facis, sed tristis recedis, sicut adolescens ille a Christo : non ergo credidisti firmiter de quibus gaudebas. Ecce cuncti homines quanta pondera auri dant, ut comparent dignitatem, et cum gaudio magno dant, et sine dubitatione dant, ut comparent, et multum sibi quæstum putant, si invenerint cui dant, et putant se jam invenisse cui dederunt. Et amplius dico, si suam pecuniam non habuerint, aliunde mutuum tollunt, et cum gaudio dant. Quare? Quia credunt omnino dupliciter se inventuros esse quod dederunt. Et si vere credis fu-

tura quæ audis, quare non das simplum in terra, ut centuplum invenires in celo? quomodo non das temporalia, ut invenires æterna? Si dixero tibi, Abstine te a deliciis, et jejuna : non facis, quia non credis. Si lædiant, id est, ægrotanti tibi medicus dixerit, Abstine te ab hoc, subaudis : quia credis te sanandum, si servaveris : et frequenter illud amplius amas, quod amarum, manducansque uteris, et vincis desiderium ventris ob desiderium sanitatis ; multo magis jejunare poteris, si credideris jucunditatem illam futuram. Tu ergo, qui propter Deum quomodocumque vivere contentus non es, si evenerit res, de qua jucunde vivere non poteris : quomodo propter Deum poteris corporales sustinere dolores? qui nec eleemosynas de rebus tuis dare contentus es, quomodo amissionem substantiæ tuæ propter fidem poteris sustinere? Ideo facta tribulatione aut persecutione propter verbum Dei, scandalizaris. Nam non solum in persecutionis tribulatione prorsus tu scandalizatus es in Christo, sed etiam in tribulatione omnium adversitatum. Utpote, si tibi amissio carorum, aut damnum rerum, aut corporalis infirmitas contigit, statim scandalizaris, et dicitis, quod propheta ad tuam consolationem dixit, ut et nec tu scandalizatus sic dicas : *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæcula obtinuerunt sibi divitias : et dicit : Ergo sine causa justificavi cor meum, et laui inter innocentes manus meas (Psal. 72. 12. 13)*, quoniam cum meliora suscipere debui, tunc contigerunt pejora. Ille et ille in omnibus iniquitatibus volvitur, et floret in filiis, et abundat in rebus, et lætatur in sanitate. Et qualis est justitia Dei? Et non consideras, quod qui ad bellum mittitur, ad gloriam paratur : et cui tentatio imponitur, correctio ostenditur ei. Si videris aut mortalitatem frequenter fieri super terram, aut famem, aut gladium, statim scandalizaris, et dicitis : Patres nostri idola coluerunt, et semper in bonis fuerunt, et nos ex quo Christum colere cœpimus, nunquam nos bona sequuntur. Et non consideras, quia illorum prosperitas non fuit remuneratio Dei, sed contemptio. At nostra adversitas non est ira Dei, sed admonitio. De illis enim dictum est : *Vir insipiens non cognoscit, et stultus non intelligit, cum exurentur peccatores sicut fœnum. Et quid addidit? Ut intreat in sæculum sæculi (Psal. 91. 7. 8)*. De suis autem quid dicit? *Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam vero meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 33. 34)*. Si videris aliquem tumultum Ecclesiæ tuæ, statim scandalizatus dicitis : Ne forte non sit hæc vera Ecclesia apud hæreticos, sed illic sit veritas, ubi floret potestas. Et non intelligis, quod a Deo diligitur, hoc a diabolo expugnatur : quod autem a Deo contemnitur, hoc a diabolo quasi proprium in pace custoditur. Judæa quædam fuit Dei hereditas, nec diaboli : cessabat eam expugnare suadendo ad idola, nec Deus cessabat eam castigando et revocando ab idolis custodire : postquam contempta est, quasi pars diaboli facta manet in requie. Quoniam ergo multi non solum propter persecutiones, sed etiam extra persecutiones, scandalizantur de verbo : ideo supra (u) non solum dixit, *Facta autem persecutione* : sed etiam . *In tribulatione. 7. Alia ceciderunt in spinas*. Primum dicam, quomodo colitur, ut bene intelligatur, quomodo a vicinis suffocatur seminatum in te verbum. Colis, assidue audiendo Scripturas, et traditiones doctorum. Per hoc enim confirmatur in te verbum Dei, et crescit, et satisfacit tibi, quia ita est per omnia, quemadmodum credis.

Verbi Dei duplex fructus. — Fructus autem verbi Dei est duplex, in operibus bonis, et in confessione fidei. Sed fructus boni operis gratiosior est apud Deum in pace, quam in persecutione : fructus autem confessionis in persecutione gratiosior est, quam in pace : quia in persecutione nemo te discutit, qua-

(a) *imo infra, v. 21.*

molo vivis, sed quomodo credis. Item in pace non est labor bene credere, sed bene vivere : quia pax ipsa corruptrix est pietatis. Vide jam, quod sollicitudo divitiarum frequentare te ecclesiam non permittit, ut audias Scripturas et traditiones doctorum, ut nutriatur verbum quod accepisti. Etsi venis in corpore, non venis in mente. Etsi audis auribus, non audis in corde. Totus autem animus tuus in illis est, de quibus sollicitus es. Opera bona cupiditas divitiarum te facere non sinit. Quomodo autem sinat te tua scenerare, quæ compellit te aliena colligere? Item si verbum Dei venerit in periculum, tu propter voluptatem divitiarum, aut quia times perdere quæ habes, aut quæ non habes concupiscis acquirere, veritatem fidei tuæ palam non conlisteris. Vides quomodo sollicitudo et voluptas divitiarum suffocant verbum, et fructificare non sinunt? 8. *Quadam super terram bonam.* Terra autem bona sunt qui abstinent se a divitiis malis, et secundum vires suas faciunt bona, et est fructus eorum trigesimus. Si autem omnia bona sua continent, et accedant ad serviendum Deo, habent sexagesimum. Si autem et infirmitas corporis eis contigerit, et fideliter sustinerint, habent centesimum, et terra bona est. Nam et Job ante tentationem trigesimum habuit in facultatibus suis juste vivendo : post damna substantiæ et filiorum, sexagesimum : post plagam autem corporis, centesimum fecit. Qui centesimum habet, in se sexagesimum et trigesimum habet. Et qui trigesimum habet, sexagesimum non habet. Et qui sexagesimum habet, non etiam centesimum habet. Semper enim majus quod minus est in se habet inclusum, illud autem, quod minus est, majus in se non habet : ut puta, præfectoria potestas habet in se vicariam et consulariam potestatem : consularia autem potestas, neque vicariam, neque præfectoriam habet in se potestatem. Utpote, qui talem fidem habet, ut possit mori pro Christo, ille sine dubio et omnia bona mundi continere potest. Nam quomodo sua non contemnat, qui seipsum contemnit? Nam et ille centesimum habet. Nam qui se et sua contemnit, multo magis aliena non tollit, multoque facilius de facultatibus suis partem dat, qui totas facultates suas nihil existimat. Item qui sexagesimum habet, id est, qui divitias potest contemnere, in jejuniis permanere, caste vivere, corporales injurias sustinere, sine dubio et trigesimum habet. Et qui sciunt sollicitudines sæculi, et voluptates divitiarum, clarius eas contemnere possunt. Qui autem trigesimum habet, id est, qui illud malum non facit, sed quantum potest benefacit, hoc est enim trigesimum : ille non omnimodo et sexagesimum habet, id est, non omnino potest omnia bona sua contemnere, et omnibus diebus vite suæ jejunare, aut in castitate vivere, aut corporales injurias pati. Hoc enim est sexagesimum. Ideo Dominus apostolis quidem, qui sexagesimum poterant, sic dicit : *Vendite quæ habetis, et date eleemosynam (Luc. 12. 33).* Istitis autem, qui non poterant sexagesimum; injungit eis trigesimum, dicens : *Omni petenti te, da : et qui mutuum petit, non avertas ab eo (Luc. 6. 30).* Item qui sexagesimum potest, non omnino et centesimum potest. Quanti sunt, qui et bona sua dimittere consuevit, et amissionem rerum suarum patiuntur, et caste vivere possunt, et corporales injurias sufferre : et illud, quod est centesimum, timent sustinere? Quot enim confessores post multas injurias mori timentes lapsi sunt? Sic et homo, qui secus viam est, omnia mala in se habet, et lapidosus est, et spinosus. Ille autem, qui spinosus est, non omnino lapidosus est. Et ille, qui lapidosus est, non omnino secus viam est. Utpote, qui fornicarius est, qui avarus est, qui perjurus est, qui fur est, omnino si illi persecutio aut tribulatio venerit propter verbum, sine dubio quantum ad hominem scandalizatur, et prævaricatur. Qui enim ante tentationem fidem Deo non servat, quomodo in ipsa tentatione erit fidelis? Item qui la-

pidosus est et spinosus, id est, qui ex corde non credit, et est infidelis et vacuus, ita ut nec persecutione aut tribulatione scandalum patiatur : unde magis nec sollicitudines seculares poterit evitare, aut voluptates carnales. Qui enim illic scandalizatur et prævaricatur, ubi intelligit se perire, si fuerit scandalizatus : quanto magis sollicitudines divitiarum et voluptates non est contentus repellere, in quibus se gravari intelligit, non perire? Nam sollicitudines divitiarum et voluptates profectum impediunt, non faciunt peccatorem. Qui autem scandalizatur in Christo, cadit a Christo. Qui ergo et cadere potest, multo magis impedimentum pati contentus est. Qui autem spinosus est, non omnino et lapidosus est. Sont enim, qui tantam quidem fidem non habent, et sollicitudinem earum contemnant, et magis diligant celestia quam terrena : tamen si tentatio venerit, non recedunt a Christo propter timorem perditionis. Nam etiam mundum contemnere non fuerint contenti, vel qui non qui (sic) ante desiderabant magnificari apud Deum, tamen a Christo recedere non sunt sivi, quia timent perire. Ideo, si necessitas venerit, frequenter et bona sua dimitunt, quorum sollicitudines ante fuerant obligati. Nam multo magis laboriosum est in securitate concupiscentias vincere, quam in periculo divitias posse contemnere. Ipse enim timor periculi adjuvat animam, et facile vincitur delectatio corporalis. Quot sunt enim, qui in securitate non fuerunt contenti pauperes esse, et cum viderant persecutionem, magis contenti fuerant bona sua dimittere, quam perire propter illa? Præsciens Deus frequenter præcidit divitias eorum, ut a sollicitudinibus relevati, securius et melius permanent cum Deo. Item qui lapidosus est, non omnino et secus viam est. Multo enim fideliores sunt, qui in persecutionibus forsitan possunt scandalizari, tamen in iniquitatibus non se omnino obligant : quia cum gaudio accipiunt verbum, et diligunt bonum, sed vincuntur in tribulatione. Et eos forsitan propter misericordiam suam Deus frequenter salvans, non adducit super eos tentationem, unde vincantur : quoniam nemo nostrum idoneus est, si¹ nos jubet Deus orare : *Et ne nos inducas in tentationem (Math. 6. 13).* Qui autem secus viam est, in omnibus malis obrutus est. 10. *Et accedentes ad eum discipuli ejus, dixerunt : Quare in parabolis loqueris illis? Vide benevolentiam virorum, vide misericordes discipulos benigni magistri. Dolebant, quia populus non intellexit, et quia talium verborum edificatione fraudati sunt, quia perdidissent audiendi laborem et tempus. Nam qui non intelligit quod audit, perdit quod audit. Et considera quod est benevolentius, quod non primum interrogaverunt de intellectu parabolæ, sed mox dixerunt : Quare in parabolis loqueris illis? quia magis de aliorum salute solliciti erant quam de sua, sicut ait Apostolus : Non quæ sua sunt singuli cogitantes, sed quæ aliorum (Philip. 2. 4).* Hæc est enim perfecta caritatis gratia, qui amplius festinat aliis utilis et lucrosus esse quam sibi. 11. *At ille respondens ait illis : Quia vobis datum est nunc mysterium regni caelorum. Quoniam multi ex his verbis culpam negligentiae suæ imputant Deo, dicentes : Quia non est mea culpa, si nescio quod mihi Deus scire non præstitit. Et ista dicunt, non vere dolentes, quia non intelligunt aliquid circa Deum, sed peccatorum suorum excusationem quaerentes. De talibus dicit propheta : Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem (Psal. 140. 4).* Ideo de isto loco modico manifestius loquamur. Omnis quidem intellectus de Spiritu sancto est, et gratia Dei est : tamen alia est gratia, quam Deus omnibus hominibus creando donavit : alia est, quam non omni-

¹ Forte, sic.

nis hominibus, sed dignioribus et excellentioribus et electioribus donat. Sicut paterfamilias multa mancipia habens, omnibus quidem mediocrem vestem dat, mediocrem annonam dat pro debito domini sui : quia nec potest esse servus ejus, nisi ab illo vestitus fuerit, et nutritus ; quibusdam autem fidelioribus circa se dat meliorem vestem, et deliciaeorem annonam, non propter debitum domini sui, sed propter bonos mores eorum : sic et Dominus generalem gratiam, id est, intellectum boni et mali omnibus dat pro necessitate naturæ : quia nec videmur esse homines ad imaginem Dei creati, nisi haberimus divinum intellectum ; dignioribus autem dat specialem gratiam, imputa cognoscendi mysteria, non pro necessitate naturæ, sed pro remuneratione bonæ voluntatis, aut honorum operum. Vide ergo quomodo dicit : *Vobis datum est nosse mysterium regni celorum.* Non dixit : Vobis datum est, alicui qui habeat scientiam boni et mali. Si ergo est aliquis, qui non habet gratiam scientiæ boni et mali, non culpa hominis est non habentis, sed Dei non dantis. Si autem omnes homines intelligunt bonum et malum, non tamen omnes habent gratiam cognoscendi mysterium regni, non est culpa Dei non dantis, sed hominis non querentis, nec festinantis, nec laborantis ut mereatur accipere. Si enim illam generalem scientiam boni et mali transgressis, id est, si bene usus fuisses, juste merebaris hanc specialem cognoscendi mysterii scientiam. Si autem illam generalem abscondisti in terram, quæ datur pro necessitate naturæ : quomodo merebaris hanc specialem, quæ pro remuneratione bonæ voluntatis aut operum datur ? Et hoc est quod alius evangelista dicit de servo malo, qui talentum suum abscondit in terram, et nullum fecit fructum de illo ; Dominus ejus non solum talentum tulit de eo, sed adhuc jussit eum puniri : id est, quasi non fructificantem jussit puniri reum. Vide quia paratus fuit et alteram gratiam ei donare, si fructum fecisset de prima. 12. *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit.* Ut habenti quidem addatur, possibile est : impossibile autem, ut auferatur ab eo qui non habet. Quomodo procedit ? Si enim tollitur ab eo quod non habuit : si autem non habuit, quid tollitur ab eo ? Sed ita procedit : Qui habet aliquem intellectum, et non facit cum illo justitiam pertinentem ad gloriam Dei, sed e contra circa res terrenas occupat eum, habens non videtur habere : quia quantum ad eum, videns, cæcus dicitur esse. Non habet, qui Deo nihil fert. Sicut homo, cujus oculi iniquitatem vident, non æquitatem, quantum ad Deum videns, cæcus dicitur esse, sicut scriptum est : *Sinite eos; cæci sunt, et duces cæcorum* (Matth. 10. 14) : quia diabolo vident, non Deo. Sicut qui peccatis vivens mortuus dicitur, sicut scriptum est : *Et vos cum essetis mortui in peccatis vestris* (Ephes. 2. 1. et Coloss. 2. 13) : quia illa talis non Deo, sed diabolo vivit ; sicut qui habet intellectum, et bonum non operatur cum eo, quantum ad Deum, nec habet : et ideo tollitur ab eo et ipsum quod habet, ut nec intelligat quod est bonum, et jam ut cæcus ducatur a dæmonibus per omnia mala opera. Quando ergo videris hominem, qui etsi non facit opera bona, tamen vel delectatur in audiendo bono : infructuosus est quidem, tamen adhuc non tulit Deus ab illo hoc ipsum quod habebat, sed expectat illum, ut convertatur ad penitentiam, et faciat bonum. Cum autem videris hominem, qui non solum bonum non facit, sed nec delectatur in ipso audito bono : intellige quia jam tulit ab illo Deus hoc ipsum quod habebat, ut intelligeret bonum, et quantum ad Deum mortuus est. Nam non potest reviviscere, nisi forte quantum ad Deum, qui potest etiam mortuos suscitare. Ille ergo, qui habendo non vult, sicut diximus, quod habet quidem naturæ est : quod autem non habet, voluntatis : qui habet quidem, sed non vult habere.

Judei vero, qui habuerunt legem, et vixerunt secundum legem, addita est eis notitia Christi. Qui enim legem habentes quasi non habuerunt, quia non vixerunt secundum legem, ablata est ab eis etiam ipsa lex, quam habebant ; et nihil apud eos de lege remansit, nisi sola Scriptura librorum, omni legis observantia pereunte. Sic enim et Christianis eveniet. Qui enim vere habent Christum, viventes secundum Christi præcepta, dabitur illis regnum, ut jam non credant absentem Christum, sed videant presentem. Qui autem habentes Christum quasi non habent, quia non vivunt secundum Christi præcepta, tollitur ab his etiam hoc ipsum, quod videntur agnoscere Christum, ut credant Antichristo : aut certe ut condemnati in die judicii, separati de parte Christianorum, etiam hoc ipsum perdant, quod videntur esse Christiani, cum infidelibus deputati. Sic et hæresibus factum est, quod habentes fidei veritatem, illam non habuerunt, non viventes secundum eam, ablata est ab eis, ut crederent pro veritate mendacis. Tales sunt et qui quotidie transeunt ad perfidiam, quoniam habentes fidem, male ea utuntur. Tollit eam Deus ab eis, et ad perfidiam transibunt, et projiciet eos, et impletur in eis quod Apostolus dicit : *Eo quod caritatem veritatis non receperunt, dabit eis Deus opera erroris, ut credant mendacio, et judicentur* (2. Thess. 2. 10. 11). *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident.* Si dixisset, *ideo in parabolis loquor illis, ut videntes non videant :* forsitan non esset culpa non intelligentium Judæorum, sed Christi, qui sic loquebatur, ut non intelligeretur ab eis. Nunc autem dicit : *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident.* Intelligitis ergo, quia non est culpa Christi nolentis dicere manifeste, sed eorum qui audientes volebant audire. Non enim quia Christus in parabolis loquebatur, ideo illi videntes non videbant : sed quia videntes non videbant, ideo illis Christus in parabolis loquebatur. Ecce viderunt mirabilia Moysi : numquid vere viderunt ? Si enim vere vidissent, utique et tinnissent Deum miraculorum factorem. Ecce audierunt doctorem legis : numquid vere audierunt ? Si enim vere audissent eum, utique et vixissent secundum legem, et credidissent in eum, quem prophetabat lex. Viderunt et ea mirabilia, sed videntes non viderunt. Si autem vidissent ea, et profecissent in eis. Cum sit ergo facilius videntes cognoscere quod vident, quam intelligentes intelligere quod audierunt : quomodo poterant illi audientes mysteria intelligere, qui videntes mirabilia non cognoverunt ? Quia consueti erant Judæi videntes non videre, et audientes non audire : ideo non dedit eis Deus oculos fidei, ut viderent divina miracula Christi, nec audiant viva verba ejus, nec similiter contemnant Christum, cognoscentes eum, quemadmodum contempserunt et legem, habentes eam : ideo et propheta illis dicebat : *Auditu auditis, et non intelligitis* (Isai. 6. 9). Videamus cujus rei intellectum denegat illis propheta. Non illum generalem qui datus est ad usum naturæ, sine quo vivere nemo potest, sed hunc spirituales ad cognoscendum mysterium Christi, quod datur ad remunerationem justitiæ.

Homilia xxxij. ex capite xix (a).

1. *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, 2. et sequutæ sunt eum turbae multæ, et curavit eos ibi. Et reliqua. (b) Quantumcumque gratuitum et utile sit bonum ecclesiasticæ pacis, quam flagranti et sollicito animo querendum sit exponam, ut quilibet inventor exponere possit. Legite, inquam, adheissimi, hortor, fratres, legite vobiscum, crescite in*

(a) Desunt capita 14, 15, 16, 17 et 18.

(b) Hic resumit Codex Carthusianorum Vallis Dei : et paulo post idem Codex et Edii ad marg., *sollicito amore.* In textu autem, *sollicito amore.*

1 Montef. in margine sic legendum esse innuit : *Si enim tollitur ab eo, quomodo non habuit ?*

fide, ut vobiscum corpore absens, efficiat in Christo vobiscum præsens in fide. Incipimus ergo exponere bona de bono. Prosequar quod dicit evangelista : *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos. Quos istos? Quos superius est proloquutus. Quomodo de camino ignis mortiferi carnalium passionum super¹ pectus apostolorum zeli scintilla ceciderat, et modica quidem jam tantum conflagratur : sed Dominus, qui de longe sentit malorum vaporem, cito per humilitatis doctrinam, quasi cum aliquo fonte aquæ largissimo titionem, priusquam accenderetur, restinxit, dicens : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum celorum (Matth. 18. 3), etc., et illos tunc sollicitos reddidit, et totum mundum de periculo hujus incendii liberavit. Et illi quidem leviter tacti sunt, nos autem fortiter sumus muniti. Et momentaneæ invidiæ eorum occasio æternum mundo humilitatis refrigerium introduxit. Hos ergo sermones cum consummasset Jesus, transtulit se de Galilæa in Judæam, quasi justus Dominus omnium, qui sic diligit alios servos, ut alios non contemnat. Nam sicut omnes illi debent gloriam, quasi Domino : sic ille debet omnibus misericordiam, quasi servis. Nam si semper eum unus teneat locus, jam non est possessor omnium hominum, sed aliquorum. Reliquit Galilæam, et venit in fines Judææ. Galilæam patriam suam, de qua natus fuerat, quasi sol altius ascendens, reliquit orientem, et venit in Judæam, quasi ad occasum, ubi fuerat obiturus, in pace passionis occumbens, ut iterum nobis aliunde novam ortum sua resurrectione ostenderet, ut dicamus cum Apostolo : Vetera transierunt ; ecce facta sunt omnia nova. Et sequuntur sunt eum turbæ multæ (2. Cor. 6. 17). Quasi testimonia salutariæ doctrinæ ejus, quasi oves pastorem, in manu ipsius genitæ et nutritæ, sequebantur eum, quasi parvuli filii patrem peregre longe proficiscentem : et quasi pater proficiscentem, bona pignora caritatis illis relinquens, peregit debilibus remedia sanitatum. Et sanavit eos. Ibi apparet, quia parati erant populi sequi eum etiam in fines Judææ : sed ne quis existimet Judæorum, sicut erant detractores, quod ad commendationem opinionum suarum, et ad testimonium virtutum suarum, jactantiæ causa, trahat secum multitudinem infirmorum, ideo sanavit eos ibi, et dimisit eos : maxime cum sufficeret et ipsi ad gloriam, et hominibus ad salutem, testimonia in suo loco nascentia.*

3. Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, et dicentes ei : Si licet homini quacumque ex causa uxorem suam dimittere ? Viro casto qualiscumque uxor bona videtur, quia perfecta caritas vitia non sentit. Qui diligit uxorem, de solvendo matrimonio legem necessariam non habet. Ubi autem de solvendo matrimonio lex requiritur, illic jam odium demonstratur : ubi odium invenitur, illic fornicatio esse cognoscitur. Quemadmodum si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, ex ipsa re statim intelligis, quia infirmus est : sic et cum videas sive virum, sive mulierem de dimittendis uxoribus aut viris legem interrogantes, cognosce quia vir ille lascivus est, et mulier illa meretrix est. Sic et Judæi erant homines fornicarii et contaminati, qui habentes uxores, habere non videbantur : quia uxor illis non erat quasi jucunda possessio castitatis, sed quasi desertum æstus libidinis illic religatæ. Nam in matrimonio mox castitas delectatur, libido autem quasi vinculo conjugii colligata torquetur. Et non sit novum, quod dicimus, quia castitas in matrimonio delectatur. Nam primus est gradus castitatis sincera virginitas : secundus autem, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta dilectio. Adierunt ergo Jesum tentantes, ut viderent si voluntatis eorum amicus esset, an castitatis patronus : ut si quidem diceret, quia licet di-

mittere, laudarent eum : si autem non, contradicerent ei : et hoc est proprie tentare. Qui autem vere interrogat, quicquid audierit, conquiescit. Si licet homini uxorem suam dimittere quacumque ex causa? O effrenata lascivia! Sciebant quia nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, alias atque alias sibi jungebant: ideo timerunt interrogare. Ex quibus causis? Ne seipsos intra angustias certarum causarum constringerent. Sed interrogaverunt, si ex omnibus causis licet, scientes quia modum nescit libido : sed quævis exerceret, tanto magis accenditur, non leviter, nec intra terminos unius conjugii capit libido. 4. Ille respondens ait eis : Non legis, quia qui fecit homines ab initio, masculum et feminam fecit eos? Id est. Legis quidem, sed noluitis facere quod legis. Conscientiam illorum ad testimonium provocat, ut ostendat eis, quia ideo interrogant, non ut firmiter discant quod dubitant, sed ut excusabiliter faciant quod inexcusabiliter peccent. *Masculum et feminam.* Nam masculum et multas feminas, ut uni masculo liceat plures feminas possidere : neque masculos et feminam, ut uni feminæ liceat plures viros accipere : sed masculum et feminam, ut una femina nullum masculum putet factum esse in sæculo, præter unum : et unus masculus nullam putet feminam esse factam in sæculo, nisi unam. Non enim duas aut tres costas detulit de latere viri, et duas aut tres fecit mulieres (Gen. 2. 21). Cum ergo secunda aut tertia uxor steterit ante faciem tuam, sicut tunc Eva ante Adam, quomodo illis dicas, *Hoc nunc os de ossibus meis* (Gen. 2. 23)? Nam etsi vere costa est illa mulier, non tamen tua. Si ergo non illi dixeris, non illam confirmes esse conjugem tuam : si autem dixeris, meciris. Si ergo Deus ad hoc masculum et feminam ex uno creavit, ut sint unum : quare ergo et de castro vir et mulier non ex uno utero nascantur, sicut volatilia quædam? Quia Deus, quamvis masculum et feminam quidem creavit propter necessitatem filiorum generandorum, tamen semper castitatis fuit amator, et continentię auctor. Ideo illum typum non servavit in hominibus, ut si quidem vult homo nubere secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat quid est vir et uxor. Si autem noluerit nubere, non habet necessitatem nubendi propter conjunctionem nativitalis, ne forte videatur per suam continentiam alterum perdere, quem volebat esse in continentia : quomodo dicemus post conjunctum matrimonium, ne alter altero nolente se separaret. 5. *Propter quod relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adherabit uxori suæ.* Propter quid? Quia ex viro est uxor, et ex ea carne suntambo. Ergo nunc major caritas debet esse inter fratres et sorores, quia isti quidem conjuges (a) ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio, quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subjecta sunt, sed natura præceptis obtemperat. Deinde fratres licet ex uno nascantur, tamen ideo nascuntur, ut diversas vias petant. Vir autem et uxor licet ex diversis nascantur, tamen ideo nascuntur, ut in unum conveniant. Ergo hi, quamvis sunt ex uno, tamen non ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut non sint unum. Illi autem quamvis non sunt ex uno, tamen ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut sint unum. Vides ergo, quia non seipsum loquitur ordo naturæ? Sed ordinationem Dei ex teipso considera. Quod enim est in herbis aut in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Sicut herbe ex humore nascuntur et crescunt, sic homines per amorem incipiunt et aguntur. Humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem non revertitur ad radices, sed

¹ V. D. et Editi in margine, *Quomodo dicam in hujusmodi mortiferis carnalium passionum super.*

¹ Sic Editi, qui in margine habent : al., *tolebat.* V. D., qui *nolebat.* Quovis modo legas, vix divinare possis quid hinc sibi velit.

(a) Vox, *conjuges*, hic intelligitur de fratribus.

orsum transmittitur in semen : sic et caritas de amentibus ascendit in filios ; de filiis autem non eventitur ad parentes. Ideo parentes quidem filios diligunt, sed non sic diliguntur a filiis : quia sicut verba non deorsum, sed sursum ad semen transmittit iuniorum : sic et homo non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum. *Et erunt duo in carne una.* Sicut qui spiritualiter se diligunt, multorum animæ quasi una anima esse dicuntur, dicente Scriptura : *Omnium credentium erat cor unum et anima una* (Act. 4. 32) : sic et vir et uxor qui carnaliter se diligunt, una caro dicuntur. 7. *Dicunt illi : Quid ergo Moses mandavit dare libellum repudiî, et dimitti ?* Displicet peccatoribus doctrina justitiæ, gravis est fornicantibus interpretatio castitatis. Si contra rationem quidem respondere non possunt, veritati tamen credere non acquiescunt. Quid ergo ? Conferunt se ad patrocinium viri sanctissimi Mosi, cujus personam verebatur omnes et timebant, ut doctrinam Christi, quam ratione vincere non poterant, per auctoritatem validioris personæ destruerent : ut dum Moses irreprehensibilis reprehendi timetur, veritatis interpretatio laceatur : sicut solent homines facere, malam causam habentes ; confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam. Tamquam si ita invidiose respondeant : Quid ergo ? Moses præcepit in lege, qui fuit quasi visibilis lingua invisibilis Dei, qui incorruptibilem gloriam corruptibilibus oculis vidit, et testimonium divinitatis in vultum suscipiens portavit ad populum (Exod. 34) : tu autem, homo vilissimus, fabri lignarii filius, quomodo destruis quod ille constituit ? Si Filius Dei es, sicut dicis, quare confundis tuum ministrum ? si homo es similis nostri, quomodo reprehendis tuum auctorem ? Si malum est, quare præcepit ? si bonum est, quare destruis ? 8. *Tunc ait Jesus : Moses, inquit, propter duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras.* Frequenter vobis Moses propter duritiam vestram injustitiam quasi justitiam præcepit, ut in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit propheta ? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* (Psal. 49. 9). Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore, tamen non animo : nam totam Ægyptum secum in moribus bajulabant : videns itaque Moses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere a sacrificiis, non fuerat audiendus : quia annosa passio medicamentum momentaneo non curatur. Jussit eos sacrificare quidem, sed jam non dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo vivo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit, vos dare libellum repudiî, quia melius judicavit permittente lege matrimonia solvi, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretur peiora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis justitiam Dei demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi, ut quasi secundum legem agentibus vobis peccatum, vestrum non videatur esse peccatum. Utpote, si quis habeat servum, qui furatur et inebriat se, considerans dominus, quia si utrumque sibi insimul mandaverit observare, nihil proficit : mandat illi quidem, ut bibat quantum vult, sed publice bibat, ut hoc quidem, quod bibit, sit secum novum bonum, ut paulatim discat obedire præceptis. Sic permittitur est dari repudiium, malum quidem, tamen licitum a creatione. Et apostoli præceperunt secundum adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est : secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est (1. Tim. 5. 9) ; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit, quia Moses hoc permisit, non præcepit. Aliud est præcipere, aliud est permittere. Quod enim præcipimus, semper placet : quod autem permittimus, nolentes præcipi-

mus : quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.

Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. — 9. *Ameu dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi fornicationis causa, machatur.* Omnis res, per quas causas nascitur, per ipsas absolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas : et ideo illud non solvit separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit mœchatur, sed qui alteram ducit. Sicut autem crudelis est et iniquus, qui castam dimittit : sic fatuus est et injustus, qui retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris. Initiatores ergo debemus esse Dei, ut sicut ille agit cum Ecclesia, sic nos agamus cum conjugē. Ille enim numquam derelinquet populum, nisi ad gentilitatem vel ad hæresim voluntarie transierit : alias autem peccantem castigat quidem, tamen misereri non cessat, dicente propheta : *Si dereliquerit filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum : misericordiam autem meam non dispergam ab eis* (Psal. 88. 31. 33. 34). Sic et vir meretricem quidem dimittat, alias autem male morigeratam castiget et teneat. Quomodo ? Tribus modis. Primum docendo secundum Deum. Si autem contempserit timorem Dei, improperando, ut vel homines erubescat. Si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat illi quod præcepit Salomon : *Cor durum baculo percute* (Prov. 10. 13). Ergo primum admone, quia multum proficit doctrina justitiæ. Deinde confunde, quia frequenter et pudor frenum est vitiorum. Tertio justum est, ut castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit ut libera. Aliter. De Galilæa turbæ in mysterium gentium sequutas sunt Dominum in fines Judææ, ibique curatæ sunt. Juste in fines transierunt Judææ ; nec enim potuissent curari, nisi relictis finibus suis, in fines transissent Judææ, sicut scriptum est in Isaia : *Et venient omnes gentes, et dicent : Venite, adoramus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea* (Isai. 2. 3). Et curatæ sunt gentes in finibus Judeorum ad confusionem ipsorum, quia gentes quidem et in aliena sequuntur sunt Christum, Judæi autem in finibus suis constitutum tentaverunt et repulerunt, et in fornicationibus suis corporalibus fornicationem suam confessi sunt spiritualem, dicentes : *Si licet vivo dimittere uxorem suam quacumque ex causa ?* Quia non potest animo esse castus, qui corpore est lascivus : hoc est, non potest Deo esse fidelis, qui uxori suæ perfidus est : sicut nec ex diverso conscientiam servat, qui Deo fidem non servat, sed altera alterius fornicationis est accusatrix. Nam etsi interim non prævaricatur lascivus, tamen jam in eo statutus est ut prævaricaretur, si corruptio persuasionis accesserit. Et illi quidem secundum carnem interrogabant, quæ pati merebantur secundum spiritum : *Si licet dimittere uxorem quacumque ex causa ?* Christus autem respondit eis, quod facere eos non decebat, dicens : *Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, machatur.* Sicut enim uxorem quocumque modo contra voluntatem viri agentem dignum est repellere, non est autem justum quantum ad gravitatem viri, nisi ob causam fornicationis : sic et Ecclesia, quocumque modo contra voluntatem egerit Christi, digna est abjici : non autem abjicitur propter longanimitatem Christi, nisi sola causa transgressionis. Sicut enim si Christus prius dimisisset Ecclesiam Judæorum, non eis subministrans per Scripturas notitiam suæ divinitatis, ipse faciebat eam adulteram

¹ v. D. et Editi in marg., *Si autem Dei timorem non sentit.*

com diis extraneis, quoniam natura, rationalis et subdita Deo creata, sine Deo non potest esse: sic Christo semper eis scientiam suæ divinitatis subministrante, quoniam synagoga spernens transibat ad idola, inexcusabilis adultera reperta est. Propter quod repulit Christum, non repulit eam Christus: non quacumque ex causa, sed propter causam fornicationis ipsius: quia non solum, relicto Christo, diabolo se conjunxit, sed etiam interfecit, pro quo mori debuerat. Ab initio enim Deus genuit Christum: deinde creavit hominem, rationabilem naturam angelorum et animarum, quasi conjugem, et potentem suscipere verbum ipsius. Ideo clamat: 6. *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Et multis quidem modis homo separat, quod conjunxit Deus. Quando enim quis audet dicere aut facere aliquid per quod scandalizet homines recedat a Christo, homo separat, quod Deus conjunxit. Sed et si nullus alter hoc faciat, ipse autem homo peccans a Deo recedat, repellens Spiritum ejus a se, homo videtur separasse quod Deus conjunxit. 10. *Dicunt ei discipuli: Si ista est causa viri cum uxore, non expedit nubere.* Audientes cogitabant apud se: Mulier bona difficile invenitur, protestante Salomone: *In mille virum bonum invenies: in omnibus autem his mulierem non invenies (Eccl. 7. 29).*

Mulieris malæ descriptio. — Quid autem est aliud mulier, nisi amicitiae inimica, ineffugabilis poena, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? Ergo si dimittere illam peccatum est, necesse est ut, aut dimittentem, adulterium alterum faciamus, aut tenentes, quotidianas pugnas et amaritudines habeamus. Ideo responderunt: *Si ista est viri causa cum uxore, non expedit nubere.* Tunc Dominus non dixit, quia expedit, sed magis consensit, quia non expedit: sed infirmitatem carnis aspiciens dixit: 11. *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Non dixit, Non omnes possunt: sed, *Non omnes capiunt:* id est, Omnes quidem capere possunt, sed non tamen omnes capere volunt. Palma proposita est. Qui concupiscit gloriam, non cogitat de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum pugnae timerent. Ex eo quod quidam non possunt, et a proposito continentiae cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam in pugna cadentes non exanimant ceteros, sed dicunt illis sic datum fuisse, rem non applicant pugnae, sed homini: quanto magis nos cadentium negligentiae imputare debemus, non difficultati virginitatis? Quod autem dicit, *Quibus datum est,* non hoc significat, quoniam quibusdam datur, quibusdam non datur: sed illud ostendit, quia nisi auxilium gratiae acceperimus, nihil ex nobis valemus. Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Evangelio Dominus dicit: *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petiit, accipit: et qui quærit, invenit: et pulsanti aperietur (Matth. 7. 7. 8).* Debet autem voluntas præcedere, et sic sequitur gratia. Nam nec gratia sine voluntate aliquid operatur, nec voluntas sine gratia potest. Nam et terra non germinat, nisi pluviam susceperit, nec pluvia fructificat sine terra. 12. *Sunt eunuchi, qui sic nati sunt ex utero matris suæ: et sunt eunuchi, qui ab hominibus sunt: et sunt eunuchi, qui seipsos eunuchos fecerunt propter regnum caelorum.* Tamquam si dicat aliquis: Quid dicis, Domine? si ex quacumque causa contigerit homini uxorem non habere, an continentiae habebit mercedem? Non semper. Sicut enim peccatum sine voluntate opus non facit, ita justitia ex opere non consummatur, nisi et voluntas affuerit. Multi enim corpore quidem castitati student, adulterium autem voluntate committunt. Nisi enim ex voluntate sola fornicatio consummare-

tur, nunquam Dominus diceret: *Qui viderit matrem ad concupiscendum capi, mæchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28).* Ergo voluntas sine opere frequenter peccat. Illa est gloriosa continentia, in quam transgredi non potest necessitas debilitatis corporis, sed quam complectitur voluntas sancti perpositi. Ideo dicit: *Sunt eunuchi, qui sic nascuntur a utero matris suæ: sunt eunuchi, qui ab hominibus sunt: sed illos tenet necessitas, hunc autem tertium conat voluntas.* Quod autem sic nascuntur, a creatione fit: quomodo nascuntur et sex digitos habentes, et quatuor, et similia.

Qua de causa contra cursum naturæ aliqua interdum eveniant. — Si enim Deus, sicut ab initio constitit, unanquamque naturam sic dimitteret, illam insublimiter semper in suo ordine permanere, in oblivionem deduceretur coram hominibus operatio Dei: non æstimaretur natura rerum ipsa se regere. Utpote, constituit Deus naturaliter, ut in hieme frigora sint, calor autem in æstate; ut terra fructum proferat, et pluvia descendat de caelo. Si hæc sicut ab initio constituta sunt, ita in suo statu immutabiliter perseverarent, inveniretur Deus ab initio quidem constitutus, et de cætero omnem naturam in sua potestate reliquisset, et per hoc fieret ut jam creatura necessarium non haberet Factorem. Ideo ergo natura rerum convertitur contra naturam suam interdum, ut semper Deus naturarum Opifex in memoriam reducatur, et semper necessarius sit Factor suæ naturæ, et non solum semel, sed quotidie opera sua facere videatur. Propterea in Evangelio de caeco, qui sic natus fuerat, Dominus dicit: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 3).* Non solum simpliciter intelligendam est, sicut multi petant, ut, caeco sanato, Dei potentia cognoscatur, id est, operans Deus. Alioqui, omnibus infirmitatibus sanatis, Dei potentia cognoscitur: sed ideo in illius persona hoc dicit, quia contra regulam naturæ sine oculis erat creatus, ut in transversione naturæ opus Dei intelligatur, dum emendatur natura. 13. *Tunc oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret, et oraret.* Tunc, scilicet quando Dominus de castitate sermonem faciebat, et beatos pronuntiabat eunuchos. De gloria enim continentiae Domino referente atque dicente, *Sunt qui se eunuchisunt propter regnum caelorum:* audientes quidam obtulerunt ei infantes, pueros castitate mundissimos. Putabant enim, quia Dominus corpore mundos tantum laudaret, non et voluntate: nescientes, quia Dominus non illos beatificavit eunuchos, quos pueritiae necessitas facit castos, sed continentiae virtus. *Discipuli autem vetabant eos.* O caro, amira rerum malarum, et non amica rerum bonarum! Quia non delectatur in bono, ideo facile obliviscitur bonum: malum autem quicquid audierit, quasi naturaliter in corde suo plantatum, sic retinet semper. Nam nunquam potest aliquis oblivisci quod diligit, nec retinere quod odit. Aute enim modicum Christus accipiens puerum dixerat: *Nisi facti fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum caelorum (Matth. 18. 3).* Et ecce statim oblati discipuli puerilis innocentiae, vetabant ad Christum pueros quasi indignos accedere, ad quorum similitudinem ipsi fuerant invitati. Nam quis merentur appropinquare Christo, si repellitur ab eo infantia simplex? Putabant enim se honorem facere Christo, damnum facientes gloriae ejus. Nam quemadmodum damnus est medico, si subtrahantur infirmi: sic damnus est Christo, non habere quos salvet. Si enim expectans Samaritanos peccatores, de quibus ipse mandavit quasi de indignis, *In civitates Samaritanorum ne intraveritis (Matth. 10. 5),* tamen sic de adventu eorum grudebat, ut diceret: *Escam habeo manducare, quam vos nescitis (Joan. 4. 32):* putas quanto magis esuriebat salutem innocentium puerorum. Ideo dixit: 14. *Notite vestre pueros.* Nam si sancti futuri sunt, quid velatis filios ad Patrem venire? Si autem peccatores futuri sunt, ut quid sententiam condemnationis profertis, auc-

¹ V. D. et Editt in marg., *Quis dicere aut facere aliquid præsumit.*

quam culpam videatis? *Tantum est enim regnum celorum.* *Tantum*, non omnium. Nam quales modo sunt, meum est : quales autem postea futuri sunt, ipsorum. Quod ergo meum est, honorate : quod autem ipsorum fuerit, miseremini. *Tantum* est enim regnum celorum, qui casti sunt ex virtute, sicut pueri ex ætate. *Tantum* est, qui simplices oculos habent sicut pueri, et non cognoscunt differentias personarum. Ecce enim puer, si viderit hominem, nihil aliud videt in eo, nisi hoc solum quia homo est : non dignitatem ejus intelligit, non considerat vestem ipsius. Vir autem perfectus, cum hominem viderit, non aspicit quia homo est, sed statim cogitat de dignitate illius, et æstimat vestimenta ipsius. Vides ergo, quia sapientior est imperfectus puer, quam perfectus vir? Vir enim non hominem aspicit, quem Deus fecit Dominus, sed ornatum, quem diabolus advenit. Puer autem non ornatum aspicit, quem diabolus advenit, sed hominem, quem Deus creavit. Priusquam puer veneno diabolico mundialis malitiæ repletus fuerit, cognoscit opus Factoris : cum vero inebriatus fuerit mundi spiritu, jam non aspicit opus Factoris, sed illecebras corruptioris. Præsens locus instruit omnes parentes, ut filios suos indesinenter sacerdotibus offerant : quia si sacerdotibus offerunt, offerunt Christo. Non enim sacerdos manus imponit, sed Christus, in cuius nomine manus imponitur. Si enim qui escas suas per orationem non offert Deo, coinquinatas eas manducat, secundum quod de illis ait Apostolus : *Quoniam omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei, et orationem*; dicens enim, *Sanctificatur per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 4. 5), ostendit, quia maculata est, nisi per orationem fuerit unius escæ maculata et sanctificata : quanto magis pueros offerri Deo et sanctificari necesse est? Causa autem sanctificandarum escarum hæc est, quoniam *Mundus totus in maligno positus est* (1. Joan. 5. 19). Ergo et omnis res corporalis, quoniam mundus est pars, in maligno est posita, et ipsam propterea oportet sanctificari. Consequenter et infantes, quando nascuntur, et ipsi quantum ad carnem in maligno sunt positi : quoniam et omnis caro, quasi pars mundi, in maligno posita est. Propterea necesse est offerri pueros, ut assidue super eos oratio fiat : quoniam escam semel sanctificari necesse est. Manducamus enim eam, et transit : hominem autem, quem indesinenter adversarius persequitur et sordidat, semper sanctificari necesse est. Aliter. Convenienter confutatis Judæis tentatoribus et lascivis, offeruntur pueri Christo in mysterium gentium, in fide parvulorum, et lactis adhuc solius capientium escam, quos obtulerunt Christo patres eorum : sicut ordinis est intelligere, posita sunt evangelia gentium singularum, quod discipuli in figura principum Judaici populi prohibebant : quoniam semper Judæi omnia faciebant, ne gentes salvarentur introductæ ad fidem.

Homilia xxxiii. ex capite xix.

16. *Et ecce vir unus accessit ad eum, et ait : Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam ? et reliqua.* Non sine ratione querendum est in hoc loco, cur hic de isto adolescente Christum interrogante, *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam ?* cum Dominus implevisset narrationem, in fine sic addidit : 30. *Multi enim erunt, inquit, primi novissimi, et novissimi, primi.* Quod de Judæis et gentibus dictum esse dubitat nemo. Ne forte ergo hic adolescens in mysterio introducitur Judaici populi semper adolescentuli, semper gloriantis et levis. Sic enim facere solet Christus plerumque, quando de mysterio alienius rei est loquatur : ante introducit corporaliter facientem id ipsum, ut ex eo occasione inveniens, corporalem narrationem mysterii, quem rei propositum exsequatur : ut puta, cum de comescenda jactantia Pharisæorum apud Lucam (Cap. 14) loquatur fuisse, introducit primo hydropticum, et sanavit,

ut in corporali tumore hydroptici, jactantia Pharisæorum pungeretur inflatio. Sic et hic cum de refutatione Judæorum et electione gentium mysterium exponere voluisset, ex eo verbo quod dicit ad Petrum, 29. *Et omnis qui reliquerit patrem et matrem, etc., usque ad parabolam subsequenter de mercenariis conductis in vineam, hora prima, tertia, sexta, et nona, et undecima, quomodo gentes præpendedæ erant Judæis : introduxit istum adolescentem gloriantem, et levem, et amantem amplius bona sua carnalia, quam cælestia Christi promissa : ut passione corporali adolescentis istius Judaici populi spiritualis passio demonstraretur, propter quam Christo non credidit : id est, propter placentiam sibi, propter jactantiam vanam, propter quæsius, quos capiebat ex lege, remansit in lege. Propterea quæcumque dicuntur de adolescentulo isto sic sunt accipienda, quasi de populo Judaico dicta. Judaicus ergo populus erat adolescens, non ætate, sed levitate : moribus immaturus, non annis. Nam omnia quidem vitia carnalia juvenilia sunt, sicut dixit Apostolus : *Juvenilia enim destiteria fuge, sectare justitiam, misericordiam, pietatem* (2. Tim. 2. 22), etc. Præcipuum autem vitium juvenile est gloriatio, quæ amplius vult videri, quam est : aut in toto vult videri non esse qualis est. Nam sic populum Judaicum fuisse cognovimus in Scripturis, sicut et Dominus dicit de illis : *Faciunt omnia, ut ab hominibus videantur.* Item : *Væ vobis scribæ, et Pharisæi hypocritæ, qui diligitis primas cathedras in synagogis* (Matth. 23. 6), etc. Item : *Væ vobis, qui justificatis vosipsum, Deus autem cognoscit corda vestra* (Luc. 11. 43. et 16. 15). Propter quod et sticus dicti sunt, habentes folia sine fructu, id est speciem sanctitatis, non ipsam sanctitatem, quam æstimatione quidem justitiæ sectabantur, opera autem abhorrebant. Et vide quomodo in exordio ipso narrationis populi Judaici mores significat. Dicit enim : *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam ?* Quia semper Judæi interrogatores Dei fuerunt, et non obauditores : laudatores sanctorum, et non imitatores : auditores legis, et non factores : semper dicentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes : gloriantes in lege, et per prævaricationem legis Dominum Deum inhonorantes. Adhuc et illud considera, quia nihil de actione Dei interrogat quid credat, aut quomodo credat : sed hoc, Quid faciendo vitam æternam possideat : quia omnis spes salutis apud Judæos in operibus erat, non in fide, sicut dicit Apostolus de illis et gentibus : *Quoniam gentes, quæ non sectabantur justitiam, in legis justitiam pervenerunt : quia non ex operibus, sed ex fide : Israel autem sectando legis justitiam, in legem justitiæ non pervenit : quia non ex fide, sed ex operibus* (Rom. 9. 30 - 32). Prima autem justitia est cognoscere Deum patrem et Christum ejus : novissima autem justitia est facere opera bona : sicut cum Dominus dixisset quibusdam Judæis, *Operamini cibum, qui non perit, sed qui permanet : interrogantibus eis, Quid faciemus, ut operemur opus Dei ?* respondit, *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Joan. 6. 27 - 29). Illi autem opus agnitionis Dei negligentes, quod est præcipuum Christiani opus, semper ad diabolum transibant, et de operibus justitiæ requirebant. Propterea Dei agnitionem perdidit, et opera justitiæ nunquam impleverunt : quia virtus faciendæ justitiæ agnitione Dei est. 17. *Dicit ei Jesus : Quid me dicis bonum ? Nemo bonus nisi unus Deus.* Nunquid non erat ipse bonus, cum esset Filius Dei Deus ? Nam quemadmodum cum ipse sit Filius Dei, et ipse Deus est, quasi Filius : sic cum sit bonus Deus, et ipse Filius Dei sine dubio bonus est, quasi filius boni. Sicque Judaicus populus unius Dei habens agnitionem, Christum nec Filium Dei nec Deum cognoscere volebat. Itaque ratione laudem sibi oblatam ab eo repulit, quia non quasi Deum bonum, sed quasi hominem bonum eum dicebat.*

¹ V. D. et Editi in marg., *præpingeretur inflatio.*
² Al., *vult videri et non esse : sicut populum, etc.*

Quod non fecisset, si ille, quasi Deum bonum, bonum eum dixisset. Et vere quantum ad Judæos, qui unum Deum colebant, et Christum Dei Filium non cognoscebant, nemo erat bonus, nisi unus Deus: apud fideles vero, sicut unus Deus pater est bonus, sic et unigenitus Deus nihilominus bonus est. Puto autem, si dixisset ei, Magister sancte, aut etiam, Juste, similiter respondisset: Quid me dicis sanctum, aut justum? Nemo sanctus, nisi unus Deus: nemo justus, nisi unus Deus. Ex quibus omnibus discimus, quoniam sicut tunc Christus laudem ejus repulit, quia non cognoscebat eum, sic semper repellit laudes omnium ignorantium: consequenter nec Pater suscipit laudes eorum, qui non cognoscunt eum secundum quod est. Numquid gentes non colebant Deum et ignorabant¹, secundum quod Atheniensibus dicebat Apostolus: *Perambulans enim simulacra vestra, inveni aram ignoti Dei: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis (Act. 17. 23)?* Sed non suscipiebat culturam eorum, quia non cognoscebat eum secundum quod decebat cognoscere eos: sine dubio nec hæreticorum suscipiunt laudem, vel Pater, vel Filius, quoniam nec ipsi cognoscunt quis Pater, quis Filius, errantes de ambobus², et confundentes utrumque: quoniam qui Filium cognoscit, ille et Patrem cognoscit. Quod si laudes eorum non suscipiunt, consequenter nec opera, quamvis videantur justa. Propterea cum dixerint, *Nos in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo demonia ejecimus, et virtutes multas fecimus: dixit eis Jesus, Discedit a me, nescio qui estis (Math. 7. 22. 23).* Si vis venire in vitam, *serva mandata.* Quam sapienter ait, *Serva.* Ille enim interrogaverat, *Quid boni faciam?* iste contra illi respondit, *Serva.* Non dixit, *Disce mandata,* quia Deus docuerat eum, Factor naturæ rationalis: sed, *Serva,* quia non servabat. Nam in hoc, quod admonetur servare, ostenditur non servasse. Nam non est ille bonus, qui interrogat de bono, sed qui facit quod bonum est. *18. Non occides.* In persona quidem loquens unius illius, quicumque fuerit, convenienter loquitur personæ populi Judæorum. Quæcumque enim sciebat, quasi Deus, populum Judaicum esse facturum, vel in se, vel in discipulos, vel jam facere, anticipans eadem ipsa, præmonet eos, et dicit: *Si vis intrare in vitam, non occidas.* Sed occiderunt et ipsum, et discipulos ejus. *Ne adultereris.* Sed adulterati sunt recedentes a Deo suo, et viro animarum suarum, cum diabolo corruptore. *Ne furtum facias.* Sed fecerunt, furantes quidem fidem divinitatis ejus ex opere, et dicentes: *Hic non eicit demonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum (Math. 12. 24):* ne per opus illud crederent Christo. Item furati sunt veritatem resurrectionis ejus de toto mundo, quantum ad se, dantes pecuniam multam militibus, ut dicerent, *Quia nobis dormientibus, nocte venerunt discipuli ejus, et furati sunt corpus ejus (Math. 28. 13).* *Non falsum testimonium dicas.* Sed dixerunt contra Scripturas, *Hunc scimus, unde est (Joan. 7. 27).* Deinde falsum testimonium protulerunt, dicentes: *Nos audivimus eum dicentem, quoniam ego dissolvam templum hoc manu factum, et in triduo reedificabo illud (Math. 26. 61).* Similia et in Stephanum dixerunt. *19. Honora patrem tuum et matrem tuam.* Sed non honoraverunt neque patrem suum Deum, qui seminaverat eos, neque matrem suam Ecclesiam patriarcharum et prophetarum cælestem: sed tamquam genimina viperarum, rupe-runt eos, et exierunt ab eis. *Et diliges proximum tuum sicut teipsum.* Sed non dilexerunt Christum factum sibi proximum, secundum carnis cognationem. Quo-

niam ergo et olim per Moesem hæc eis servare præcepit, et postea per seipsum, illi autem non servaverunt: ideo non intraverunt in vitam, id est, in agnitionem Dei Patris et Christi. *20. Et respondit: Hæc omnia servavi a juventute mea.* Nativitas Judaici populi fuit ex tempore Abraham, usque ad exitam ejus de Ægypto. Tunc enim quasi infans fuit populus ille, sicut Deus apud Ezechielem prophetam testatur, dicens ad Jerusalem: *In qua die nata es, non est præcisus tuus umbilicus, et non alligaverunt mammillas tuas: et etiam in aqua non es lota in salutem, neque oleo uncta es, neque sale salita, neque pannis involuta es: neque pepercit oculus meus in te, ut facerem tibi nomen ex iatis omnibus, ut pararetur aliquid super te; et projecta es in faciem campi, et in pravitatem animæ tuæ, in qua die nata es. Et transivi ad te, et vidi te consperam in sanguine tuo, et dixi tibi: De sanguine tuo bibe. Et multiplicavi te: sicut hortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et intrasti in civitates civitatum (Ezech. 16. 4-8).* Juventutem autem ejus fuit ex tempore Mosi usque ad reges. Virilitas autem ejus ex tempore regum ejus usque ad transmigrationem Babylonis. Senectus autem ejus a transmigatione Babylonis usque ad Christum, quando est mortuus populus ille, propriam interficiens vitam. De istis autem statibus suis etiam per prophetam testatur populus ille, et dicit: *Domine, memorabor justitiæ tuæ solius, Domine, quam docuisti me ex juventute mea, id est, ex tempore Mosi, quando legem ad eruditionem suam accepit. Et usque nunc pronuntiabo mirabilia tuæ: quod est in tempore regum. Et usque ad senectam et senium, Deus, ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni quæ ventura est (Psal. 70. 16-18):* quod factum est in tempore Christi, quando qui digni fuerunt ex eis credere in Christum, brachium Domini annuntiaverunt omni generationi gentium, postmodum credenti in Christo. Quam congruum autem populus ille Judaicus dedit responsum, qui tamen corde numquam credebant, semper ore commendabat se dicens: *Hæc omnia servavi a juventute mea.* Quod non erat verum. Nam et prophetas occidit, cumque idolis semper adulteratus est, et furtum veritatis Scripturarum semper commisit, sicut etiam Dominus dicit de illis: *Quia irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram (Math. 15. 3).* Et falsa testimonia dixit in interfecto-ribus prophetarum, maxime in Isaiam, apud regem Manassæ, dicens: *Quia principes vestros Sodomitæ appellat, et populum Israeliticum Gomorrhæos (Isai. 1. 10):* Dominum Sabaot se vidisse blasphemabat cum dicit Deus: *Nemo videbit faciem meam, et vivet (Exod. 33. 20).* Propter quod et serratus est ligna terra. Sed omnia illa specialiter convincere Christus omittens, quasi ex aliis argumentis vult populum Judaicum ostendere nihil horum umquam servasse, dicens: *21. Respondit Jesus: Adhuc tibi restat unum. Vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me.* Ac si dicat: *Scio quidem quia meritum es, et interim accipio hæc quasi vera.* Si ergo omnia ista servasti a juventute tua, ut fas perfectus, *Vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me.* Quæ sententiæ possidebat Judaicus populus? Puto quod illa quæ dicit Lucas hoc modo: *Ad horam autem cæcus noster invitatus vocare: illi autem recusaverunt, et unus dixit: Villam emi, et vado videre illam; et alius: Jugo bonæ emi quinque, et vado probare ea; alius autem: Usuram duxi, et ideo non possum venire (Luc. 14. 17-20).* Quorum omnium interpretatio spiritualis facta est in proprio loco. Hic autem hoc dicimus tantum, quia et quibus causis illic ponuntur Judæi non venisse ad Christum, ex ipsis causis carnalibus et terrenis intelligitur populus recessisse a Christo. Tantum differentia in hoc est, quod illic Judæi ponuntur non venisse ad Christum: quia amore carnalium rerum

¹ sic V. D. et Editi in marg. Editi autem in textu, *Numquid gentes non cognoscebant eum, et ignorabant:* minus recte.

² Idem in marg., *errantes de substantia amborum.* Utraque lectio quadrat.

¹ Idem in marg., *se vidisse confirmat.*

² Al., *tamen.*

et terrenarum occupati, nec permanserunt in Christo, nec consideraverunt opera ejus, nec audierunt sapientiam ejus: propterea non cognoverunt eum Filium Dei, nec venerunt ad eum; hic autem illum populum Judæorum demonstrat, qui vel ex prophetis, vel ex operibus, vel doctrinis ejus cognoverunt Filium Dei; et concupiscentia lucrorum carnalium, vel bonorum quæ consequerentur ex lege carnali, propter avaritiam recesserunt a Christo, non ignorantes divinitatem ejus, sed non sustinentes veram justitiam ejus. Quæ sunt ergo bona Judaici populi, quæ vendere, et pauperibus dare mandantur? Primum quidem agnitio Dei unius, lex, templum, sacerdotium, levitica et diversa genera sacrificiorum, quibus omnibus carnaliter utens populus ille, quasi possessiones fructiferas possidebat. Quæ quantum ad æstimationem quidem Judæorum magna videbantur, et multa: quantum autem ad Christi promissa, pauca, et nimis exigua. Quæ omnia mandantur dari gentibus, specialiter pauperibus, et nihil horum habentibus, in quibus populus ille Judæorum fuerat dives. De hoc enim populo Judæorum divite et contemnendo, et de populo gentium paupere et ditando dicit Maria in Evangelio: *Pauperes implevit bonis, et divites dimisit inanes* (Luc. 1. 53). Hoc ergo dicit Dominus ad populum Judæorum, suadens eis, quod melius est unius Dei agnitionem vendere: Vade, et trade eam gentibus pauperibus, et non habentibus Dei unius et veri agnitionem; tu autem ascende ad majus, veni et sequere etiam me, ut cognoscas quoniam hæc est vita æterna, cognoscere non solum verum Deum, sed etiam Christum Jesum, quem misit ipse. Possides templum: trade id gentibus pauperibus, et non habentibus templum Dei, et in primis venientibus ad agnitionem Dei, et veni, sequere me, ut et ipse efficiaris templum Dei. Nam imperfectorum et incipientium est, habere templum Dei: perfectorum est, templum Dei esse. Possides legem: trade eam pauperibus gentibus, et non habentibus legem: tu autem veni, sequere me, et eris in gratia, sciens quia lex non est posita justis, sed impiis peccatoribus; gratia autem perfectionis est præmium. Possides legis diversa mandata: utputa, habes hoc mandatum: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. 6. 4): trade ea pauperibus gentibus, non habentibus unum Deum. Habes, *Non facies idolum* (Levit. 26. 1): trade hoc pauperibus gentibus, et per ignorantiam idola multa colentibus; tu autem sequere me, ut habeas vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscas unum Deum verum, et Jesum Christum, quem misit (Joan. 17. 3). Habes, *Non occides* (Exod. 20. 13): trade hoc gentibus homicidia multa facientibus: tu autem sequere me, ut non irascaris. Habes, *Ne adultereris* (Exod. 20. 14. et Deut. 5. 17): trade hoc gentibus lascivis, ut discant non adulterari: tu autem sequere me, ut ne concupiscas. Habes, *Non perjurabis* (Levit. 19. 12): trade hoc gentibus, ut discant non perjurare: tu autem sequere me, ut non jures. Habes, *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. 21. 24): trade hoc gentibus, ut nihil mali patientes inferant mala: tu autem sequere me, ut qui te percusserit in maxillam unam, præbeas illi et alteram. Habes, *Ut odias inimicos, et ut diligas amicos* (Levit. 19. 17. 18): da hoc pauperibus gentibus absque omni justitia, qui nec amigis suis bonam conscientiam servabant: tu autem sequere me, ut etiam inimicos diligas, quoniam hæc omnia pauperes debent habere, ut consoletur vita eorum in ipsis. Incipientium sunt omnia illa, non perfectorum. Si ergo hæc omnia tradideris pauperibus gentibus, et sequutus me fueris, per hæc majora, quæ dixi, manifestum est, quia omnia illa a juventute servasti, et proficiens in senectute tua quæ juvenum erant evacuasti. Si autem per hæc majora me sequi nolueris, manifestum est, quoniam omnia illa non solum a juventute tua non custodisti, sed nec modo etiam in senectute tua conservas. Quomodo autem potest fieri, ut sterilis ejus sit senectus, cujus fecunda

fuit juvenus? Nec est possibile, ut non crescat in illo bono, qui cepit ab ipso bono. Nam non stat eum in suo statu pejorem fieri¹, sed necesse est, ut exercitatus semper crescat ad melius. 22. *Ille autem, his auditis, tristis abiit: erat enim habens multas possessiones.* Nam vere propter duas causas Judaicus populus recessit a Christo. Aut propter peccata sua, quia namquam servaverat Dei mandata, sicut Dominus ad Nicodemum loquens testatur, dicens: *Qui autem non credit in Filium Dei, jam judicatus est. Hoc autem judicium est, quoniam lux venit in hunc mundum, et homines magis amaverunt tenebras, quam lumen: erant enim opera eorum mala. Omnis enim qui malum agit, non venit ad lumen, ne manifestentur opera ejus* (Joan. 3. 18-20). Aut propter lucra carnalia quæ conferebant ei consuetudines legis: sicut ostendit parabola, in qua se invitati excusaverunt propter villam, propter boves, id est propter lucra carnalia. Nam sacerdotes quidem non venerunt ad Christum, ne sacrificiorum lucra amitterent: populus autem, quia per sacrificia (ut putabat) debebantur peccata eorum. Qualis autem emundatio fit in eo, qui in sanguine animalium veniam consequitur peccatorum? Quantum enim dolet de occisione animalium, tantum et emundatur populus. Propterea dicit propheta: *Si voluisses, sacrificium dedissem, utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (Psal. 50. 18. 19), etc. Quomodo autem populus Judaicus tristis secundum animam abiit a Christo, intelligit qui considerat quæ est lætitia spiritualis. Lætitia enim cordis est bonam conscientiam habere ad Deum, et spiritualiter esse gaudens, ac propter hoc non desperantem. Quomodo autem poterat populus ille habere bonam conscientiam ad Deum, et spiritualiter esse gaudens, qui intelligens Christum per opera ejus esse Filium Dei, propter peccata sua, aut propter lucra carnalia legis contemnens Christum, maluit esse in corporalibus possessionibus legis, quam in gratia Christi? Ideo autem et abeunte illo Dominus dicit: 23. *Quam difficile dives intrabit in regnum cælorum.* 24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum.* Quoniam facilius gentes, quæ fuerant tortuoso animo, intraturæ fuerant per angustum ostium regni cælestis, quam Judæi qui divites videbantur. Divites autem erant Judæi in lege, in prophetis, cæterisque patriarchis, in Scripturis divites, in templo, in sacerdotibus, in Levitis, in sacrificiis, cæterisque dispositionibus ad religionem pertinentibus: quæ omnia non illos edificaverunt in sanctitate, sed inflaverunt superbia. Apud se quidem delectabantur servire diabolo, coram aliis autem volebant apparere Dei cultores. Gentium autem animæ assiniolate sunt tortuosis camelis, in quibus gibbus idololatria ipsorum erat: quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Unde et homines, quia acceperant a Deo scientiam Dei, erecti creati sint: animalia autem, quoniam non habent scientiam Dei, in natura prona sunt facta, id est, incurvata. Sic et idololatria, quæ videtur esse erectio eorum, id est, religio, potius depressio est animarum. Nam sicut præ omni justitia operum major est justitia, cognoscere Deum: sic præ omni peccato majus peccatum est, idola adorare. Sicut ergo gibbus cameli, qui videtur esse erectio sublimitatis corporis ejus, ipse est magis depressio ejus, et deformitas: ideo nec collum ejus sursum erigere potest gibbo depressus: sic idololatria gentium, quæ videtur illis esse maxima res, spiritualis justitiæ religiositas, et erectio animarum illorum, ipsa est magis iniquitas, et incurvatio, et depressio animarum ipsorum. Ideo enim nec caput animarum ipsorum sursum erigere possunt ad Deum, nec ad Dei notitiam pervenire, depressi idololatria sua. Et quemadmodum supra dorsum omnium jumentorum non stat sarcina, nisi fortiter fuerit colligata ad ipsum: supra camelum autem etiam sine recolligatione repausat: nam ipse gibbus sarcinam tenet in se, aptus est enim ad pon-

¹ v. D. et Editt in marg., nam non stat sibi in suo statu priori.

dera bajulanda: Ita in cæteris quidem peccatoribus tamen Deum cognoscentibus¹. Omnes enim peccatores fumenta dicuntur, sicut dictum est: *Homines et jumenta salvabis, Domine (Psal. 35. 7)*. Non stat sarcina peccatorum in corde ipsorum, nisi cum magna violentia et virtute diabolus tenerit in corde ipsorum, alligans eam delectationibus. Ipsa enim cognitio Dei excutit a se pondera peccatorum, nisi hoc modo, quo diximus, fuerint colligata. In gentibus autem sine labore diabolus tenet peccata: quia non est illis cognitio Dei, quæ excutiat pondera peccatorum, sed idololatria ipsa, quasi gibbus, retinet in se universa peccata: apta est enim ad bajulanda pondera peccatorum. Dum enim sciunt gentes idola sua neque videre, neque audire, neque intelligere quæ aguntur, neque irasci, neque vindicare posse: non solum non se abstinere ab idololatria, et non se convertunt ad verum Deum, sed quotidie magis addunt peccata, sicut ait Salomon: *Peccator adjiciat ad peccandum (Eccl. 3. 29)*. Deinde omnia animalia quamvis libenter terram aspiciant, semper tamen, quando volunt, possunt tollere collum suum ad cælum: solus camelus autem numquam potest sursum tollere collum suum, gibbo depressus: sic omnes peccatores libenter quidem semper terrena aspiciunt², tamen quandocumque volunt, possunt convertere se ad cælestem justitiam: gentes autem nullo modo possunt explicare se, et ad divina convertere, idololatria sua curvati, et excecati. Ideo sicut camelus neque deorsum recto collo aspicere potest, sicut cætera animalia, neque sursum recto collo aspicere potest, sicut homo, sed inter sursum et deorsum caput ejus pendet in medio: ita et gentiles neque animalibus assimilantur ad plenum, neque hominibus similes sunt. Propter humanum et rationalem intellectum suum hominibus non sunt similes, quia numquam cælestia, sed terrena semper attendunt. Deinde sicut omnia animalia æqualia habent crura corporis sui (quantum enim habet altitudinis corpus uniuscujusque animalis, tantum pene altitudinis habent et pedes eorum, aut modico amplius: præ omnibus autem animalibus multo amplius camelus altiores habet pedes quam corpus, homo autem æquales habet corpori suo pedes): sic omnes viri justi, secundum quod sunt, talia proposita habent, cogitationes et actus. Pedes autem sunt proposita, quibus de re transeunt ad rem: unde et propheta dicebat: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me (Psal. 130. 4)*. Item Apostolus: *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me (2. Cor. 12. 6)*. Peccatores autem majora proponunt, quam sunt: proposita sua, et cogitationes, et actus majores faciunt, quam habent virtutes, ut semper majores videantur esse, quam sunt: maxime autem gentiles qui super istam jactantur, quam habent omnes homines peccatores et mundiales, etiam ad secreta cælestia extenderunt proposita sua, et cogitationes, et actus, volentes se ostendere supra quam erat natura ipsorum humana. Adhuc et alia ratione gentes assimilantur camelo, quoniam nec camelus ad plenum immundus est, nec ad plenum mundus. Mundus quidem est, quia revocat et ruminat: immundus autem, quia non habet duas ungulas lissas: sic et gentes, quoniam vacuæ sunt, nec mundæ ad plenum. Mundæ quidem fuerunt, quia et tractabant quæ Dei erant: id est, ruminabant, et conversabantur rationabiliter pene secundum Deum: sed conversationem, quæ pes est, non habent divisam in duo, id est, et in fidem, et in opera, sed habent opera tantum. Et sicut cameli pes ambulans non dissipat terram, sed cum sit mollis, concordat ei, et completitur eam: sic et conversatio Gentium, quamvis non esset bona, non erat dissipans terram, hoc est, carnalem naturam, sed conveniens erat na-

turæ carnali, et secundum voluntatem ipsius erat. Ut autem manifestum fiat quod dicimus, accipiamus exemplum quod dicitur apud Job de intelligibili equo, et bellatore, hoc modo: *Qui in iracundia, inquit, demolitur terram (Job 59. 21)*. Qui ergo intelligibilis et bellator equus Christi est, ipsum in se portans sessorem, omne opus bonum et spirituale, quod agit, in iracundia agit, naturæ suæ irascens carnali, in e quod displicet ei malevolentia carnis: et adversus eam in destructionem carnis suæ agit quod agit, et dissipat carnem suam. Nam si quis spirituales virtutes exsequitur, propria mortificat membra: quanto magis et dissipat, id est, demolitur terram? Gentiles autem etsi bona opera faciebant, tamen quia non propter Deum faciebant, sed aut propter asimulationem hancnam, aut propter futuram nominis memoriam, aut propter hoc solum, quia bonum facere, bonum est. ipsa conversatio ipsorum non dissipabat naturam carnalem, quia hoc ipsum bonum, quod propter vanum aliquid fit, et non propter Deum, secundum carnem est, et secundum voluntatem naturæ carnalis, et non est contrarium naturæ carnali, propter quod nec dissipat eam. Acus autem est verbum Dei, quod est Filius Dei ipse: cujus prima pars subtilis est, atque acuta. Subtilis secundum causam divinitatis ipsius, acuta autem secundum causam incarnationis ejus. Tota recta, et nullam habens deflexionem, aut scrupulum, per cujus vulnus passionis Gentes jam ingressæ sunt vitam æternam, qui vulnera consuere solus potest, a quo consuta est immortalitatis tunica, quæ olim conscissa erat super Adam. Ipsa est acus, quæ spiritui consuit carnem, ulteriores separare se non potentem. Hæc acus Judaicum populum junxit simul et Gentium, de quo dicit Apostolus: *Ipsæ enim et pars nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14)*. Hæc est acus, quæ diruptam amicitiam angelorum et hominum copulavit. Hæc est acus, quæ configit et pertransit, et vulnus non facit. Et ut quid difficile populus Judaicus intrat in regnum cælorum? Primum, sicut diximus, propter carnales usus: quoniam lex corporalia habet lucra, et presentia: Christus autem spiritualia pronittit et futura. Apud carnales autem homines semper presentia præponuntur futuris, et spiritualibus corporalia. Et non solum sacrificiorum usus erat carnalis, sed et omnis promissio legis corporalis erat et terrena. Si enim Christianis suadere non possumus, divitias contemnere oportere: dicunt enim nobis, Si noluisset Deus homines habere divitias, non creasset eas in mundo: quanto magis difficile erat populo Judaico divitiis secundum homines persuaderi, ut dereliqueret divitias legis et totius Judaici cultus, quas a Deo susceperat? Dicebant enim: Si Deus voluisset legem contemni et templum, illa omnia cum tanta ratione et diligentia non tradidisset. Populum autem gentium, id est, camelum, facile erat per foramen acus transire, id est, per angustum ostium, de quo scriptum est: *Contendite intrare per angustum ostium (Luc. 13. 24)*. Quare? Quia omnis cultura gentium vana et irrationalis erat. A cultura autem irrationali homines rationabiles non erat magni laboris ad cultum Dei vivi convertere. Et si gentes cum tanto labore ab irrationalibus deorum suorum divelluntur cultuis: quanto magis Judæi difficiliter evelluntur a rationabilibus Dei cultoris? Ideo dixit: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum. 25. Turbati autem sunt discipuli ejus, dicentes: Et quis potest salvus fieri? 26. Quibus respondit: Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibile sunt. Et vere, quantum ad homines, et incredibile et impossibile fuit populum Judæorum posse salvari, qui post tot peccata actuum iniquorum, post tantas idololatrias, post tot prophetarum occisiones, novissime etiam ipsum Dominum cæli et terræ quantum ad se occiderunt: sed apud Deum possibile factum est. Quoniam autem possibile fuit Deo salvare Judaicum populum, multas in lege divitias possidentem, credentium Judæorum multitudo testatur, sive per*

¹ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu, *peccatoribus non cognoscentibus Deum*.

² Al., *adeunt*, pro, *aspiciunt*.

ipsum Christum, sive per apostolos ejus : ut bonitatis illius investigabile pelagus humana arstimatio non apprehendat, sed victa miretur. Tamen quia dixit Dominus, *Apud homines hoc impossibile est*, quantum ad humanam naturam, apud Deum autem possibile : ecce subito excitatur Petrus, unus de populo divite, et ex persona difficile credentium Judæorum, et clamat quasi testis potentie Dei factus, et confirmat Christi promissionem, et dicit : 27. (a) *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te : quid ergo erit nobis?* Quoniam autem et ipse Petrus et omnes apostoli et cæteri credentium Judæorum contra possibilitatem humanam per Dei potentiam crediderunt in Christum, ipse testatur dicens ad Petrum : *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est* (Matth. 16. 17). Sermo iste convenit ad omnes, ut singulis quibuscumque dicatur : Quoniam beatus es tu, quia non revelavit caro et sanguis tibi, sed Pater meus qui in cælis est. 28. *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Futurum autem erat, ut in die iudicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constitutum. Quis enim hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum? solem in nube celatum? quis suspicabatur stellam matutinam nasci super terram? quis putabat mulierem, quæ clausit paradisum, ut nemo intraret in eum, ut ipsa fieret prima porta paradisi, ut per illam lux prodiret per quam tenebræ intraverunt? Ergo in injuriam tuam non nos impulit contumacia cordis, sed decepti consideratio carnis. Vos respondebitis eis : Et nos homines fuimus sicut et vos, similem habentes animam, eandemque carnis naturam, et in uno viximus mundo, eisdem factionibus mundalium spirituum perichitantes, ipsis protectionibus Dei adjuti : in hoc etiam vos meliores fuistis nobis, quoniam nos fuimus homines peccatores et rustici, et obscuri in plebe, vos autem sacerdotes et scribæ, et principes populi. Nos illum cognoscere potuimus homines peccatores et rustici : et vos eum cognoscere non potuistis sacerdotes et scribæ, qui habebatis Scripturas præ oculis vestris quasi lampades et semites? Nos antequam mirabilia ejus videremus, intelleximus eum : vos autem vel post testimonia cunctarum virtutum intelligere non poteratis? Quomodo poterat fieri, ut pene tota gens ignoraret, quomodo duodecim cognoverunt? Esto, quia non ei credidistis, nescientes eum Filium Dei : qua causa interfecistis eum, nullam culpam invenientes in eum? Sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticitatis nostræ : in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Adhuc autem andeo et subtiliorem introducere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic : Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest : ut quædam anima sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur, quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales : et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur propter septem spiritus, quamvis sint multe. Omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientiæ virtus, una habetur Ecclesia ; item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia : et sic per singulos spiritus tractans invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim, quas in persona

(a) Hic incipit Homilia in Cod. v. D.

duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniuntur duodecim esse tribus : utputa, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una est tribus. Nec enim omnes gratiæ æqualiter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illa. Omnes autem Christiani in quibus habitat Christus, sedes sunt Christi. Quod ergo ait : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, et vos sedebitis super duodecim thronos* : promittit eis tempus Christianitatis futurum post ascensionem suam, quando omnes suscipient verbum apostolorum in se, sicut verbum Christi. Illud est enim tempus regenerationis, quando homines regenerati per baptismum, facti sunt ex filiis hominum filii Dei. Illud est tempus, quando Christus sedet in sede majestatis suæ, sicut testatur propheta de gentium fide futura : *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam* (Psal. 46. 9). Nos putabamus, quia de die iudicii hoc dicit. Quicumque enim Christum credendo in se suscipiunt, sedes sunt majestatis ejus. Et vide quia non de tempore futuri iudicii dicit, sed de vocatione gentium universarum. Non enim dixit, Cum venerit Filius hominis, sedens super sedem majestatis suæ : sed ita, *Cum sederit in sede majestatis suæ*. In sede autem majestatis suæ ex eo cœpit sedere, ex quo gentes credere cœperunt in eum. Ex quo ergo Christus sedit super sedem majestatis suæ, ex eo et apostoli sederunt super duodecim thronos, id est, in omnibus Christianis secundum diversitates animorum, quas supra tetigimus. Omnis enim Christianus, qui suscipit verbum Petri, thronus sit Petri, et Petrus sedet in eo : sic et omnium apostolorum throni sunt, qui omnium apostolorum doctrinam susceperunt et tenent in se. Hanc interpretationem de diversis tribubus populi Christiani, et de sessuris apostolis in sedibus commendat propheta, dicens : *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel, quia illic sederunt sedes in iudicio* (Psal. 121. 3 - 5). Si ergo Jerusalem, quæ ædificatur, Ecclesia est : sine dubio et qui ascenderunt illic tribus, Christianorum sunt tribus : et sedes, quæ sederunt illic, apostoli sunt, apostoli enim sedes Dei sunt. Nec modica gloria est apostolorum, ut sermones eorum sedeant in hominibus fidelibus, sicut Christi sermones : et in sermonibus eorum vita omnium constat, sicut in sermonibus Christi. Sic ergo sedentes apostoli in thronis Christianis, in duodecim partes distincti secundum differentias animarum, judicant duodecim tribus Israel, id est, omnes Judæos. Quando enim per verbum apostolorum, quod est in nos, judicare videtur Judæos : quando autem verba apostolorum judicant Judæos, et ipsi apostoli judicare eos videntur. Sed videndum est, si omnes Christiani et apostolorum sunt sedes et Christi, quare omnes Christiani in persona quidem Christi quasi una sedes dicuntur. Nec enim dixit, Cum sederit Filius hominis super sedes suas : sed, *Super sedem suam*. In persona autem apostolorum, duodecim throni esse dicuntur omnis populus Christianus. Vide si habet rationem ista solutio, quoniam omnes apostoli omnia quidem bona habuerunt, non autem omnia ad perfectum, sed unusquisque eorum in aliquo bono privato magis perfectior fuit quam alter : utputa Petrus in fide perfectior quam cæteri, Joannes autem in innocentia simplicior quam cæteri, et sic solus potest discernere Christus, qui animarum differentias novit. Ideo Petrus requiescit in fide, Joannes requiescit in innocentia : et unusquisque apostoli virtus illa est thronus, in quo perfectior cæteris fuit. Christi autem omnes virtutes quasi una est sedes, quia in omni virtute ille æqualiter solus perfectus est. Nam quoniam de retributione in hoc mundo apostolis danda loquitur Christus, illud est testimonium quod sequitur, hoc modo di-

rens : 29. *Et omnis qui reliquerit hoc et hoc, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.* Id est, Non solum vos, sed et omnes, qui sequuti fuerint me, sicut vos. Si ergo omnes in hoc sæculo centuplum accipient, recipiunt sine dubio et apostoli etiam in hoc sæculo, quibus merces futura promittebatur. *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres, etc.* Quoniam Petro interrogante ex persona apostolorum cæterorumque fidelium Judæorum, quasi priori omnium Christus ita promisit, non soli Petro, sed apostolis omnibus, ne forte postmodum legentes homines hæc Christi promissa, æstiment tantum apostolis vel Judæis promissa, utiliter superaddit dicens : *Et omnis qui reliquerit, id est, sive Judæus, sive gentilis.* Et in aliis quidem evangelistis secundum alium exposuimus intellectum. Hic autem secundum quod adolescentem illum proposuimus in mysterio Judaici populi esse, et ipsum Petrum interrogantem in mysterio credentium populorum, interpretatio hujus loci convenit talis, ut de gentibus relinquendis omnia, quæ gentilium sunt, et ad fidem Christi confugientibus omnia ista tradamus : id est, et omnis non solum Judæus, sed etiam gentilis, qui reliquerit patrem suum diabolum, et matrem suam ignorantiam, per quam assidue diabolus ex semine interdicti erroris generat filios, aut fratres, aut sorores, videlicet ejusdem erroris socios sociasque. Aut si reliquerit ille, qui fuit sacerdos, idololatricam ipsam conjugem suam, per quam quotidie generabat filios et filias, et ipsos pariter cum matre eorum relinquens. Aut si alicujus professionis magister, relinquens ipsam professionem, quasi agrum fructiferum, credat in Christum : aut dignitatem sæcularum, quasi domum optime se adumbrantem despiciat propter fidem. Sed et secundum traditionem simplicem convenit intellectus : ut cum quis intellexerit quocumque modo Filium Dei esse Christum, non propter affectus parentum suorum, aut fratrum, aut filiorum, aut possessionum relinquat Christum, manens in perfidia sua priori, sed propter fidem Christi displiceant omnia illa, et sequatur Christum, centuplum accipiet. Sed hoc videamus, qui reliquerit omnia, centuplum in hoc sæculo quomodo recipere potest ? Hæc autem difficultas contingit, quia in hoc sæculo recepturos dicit alter evangelista ; alioquin in illo sæculo non est difficile. Ergo secundum sanam doctrinam ita nos convenit intelligere quod dicit, *Centuplum accipiet* (Marc. 10. 30) : non ut ipsam rem, quam dimittit, centuplum accipiat. Nec enim possibile est, quod patrem aut matrem relinquens, centum patres aut matres recipiat, sed ita, tantam gloriam, tantam gratiam, tantam mirificam beatitudinem consequatur, ut centuplum valeat illi, quam res fuit, quam dimisit. Ecce qui reliquerit patrem, et elegerit sibi patrem Deum, imo ei plus quam centuplum constat recepisse quam pater carnalis, ut illi obsequatur diebus ac noctibus ? illius faciat voluntatem, illius exspectet hereditatem, qui postquam substantiam suam tradiderit suis, numquam moritur ; sed nec relinquat filios suos orphanos : sed et filii quasi perfecti viri possident divitias ejus, et pater semper illos sic tutatur, sic protegit, quasi semper infantes. Qui matrem relinquat, ut diligat magis matrem Ecclesiam, nonne ei plus est centuplum quam mater carnalis ? Illa enim carnem ejus peperit corporalem, hæc autem animam ejus regeneravit æternam. Qualis caro, talis et mater carnalis. Cum enim mortua fuerit caro, perit generatio carnis ejus, et solvitur generationis affectus. Ex illo enim nec ille illi filius, nec illa illi mater : quia anima nec generat, nec generatur, et nullum cognoscit patrem, nisi eum, cujus voluntate creata est : nullam cognoscit matrem, nisi Ecclesiam, quæ illam regeneravit in fide, quæ dedit ei mandata divina ex duobus Testamentis, quasi eam salutarem dulcissimam lactis, ex duabus mamillis, quæ illi de aqua et spiritu texuit tunicam immortalis, quæ illum ad perfectum sanctitatis adduxit, ut dignus fieret Patris sui substantiam possidere. Qui

reliquerit fratrem, ut habeat Christum fratrem, nonne melior est ei, quam centum fratres, qui fratribus suis non invidet, qui super hereditate non certat, qui propter lucrum non rumpit fraternitatis affectus, qui non solum omnia sua, sed etiam seipsum dare paratus est : qui cum omnia dederit, nihil ei manuit ? Nam humana substantia semper pauper est, et quantumvis homo habuerit, nihil se putat habere. Illa autem substantia sola vera est, quæ omne desiderium satiat, et adhuc superabundat. Qui reliquit sorores, statim eum suscipiunt gratiæ Dei, quasi carissimæ sorores. Non enim ulla soror sic dulciter complectitur fratrem suum, quomodo gratiæ Dei complectuntur animam sanctam : nam quotiens gratiæ Dei in sensibus nostris hærent, et delectant nos, quotiens animas nostras complectuntur, quasi oscularentur. Si filios dimiserit, providet illi Deus filios spirituales, quos doceat, quos erudiat, et quibus dicit apostolica voce : *Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15) : qui patris mortem non expectant. Nam filii carnales, si modicum patrum eorum fuerit senex, trédiantur de vita ipsius ; desiderant eum mori : et si cito mortuus non fuerit, contemnunt eum quasi delirum. Filii autem spirituales quanto perfectiores fuerint in fide, tanto amplius diligunt doctorem suum. Si dimittit substantiam, ab omnibus diligitur, ab omnibus honoratur, a quibusdam autem et timetur. Nam ipse Deus, cui se tradidit, et ei gratiam eorum omnibus. Nonne melius est ei hoc, quam universa terra ? aut quæ substantia præstat homini tantam gloriam super terram, quanta est opinio sanctitatis ? Adhuc pro substantia terrena datur ei substantia spiritualis, quam junior filius et lascivus accepit a patre suo, et consumpsit vivendo luxuriose. id est, sapientiam, scientiam, cæterasque virtutes innumerabiles, quas consequuntur qui relictis facultatibus mundialibus se tradiderunt Deo. 30. *Muli enim erunt novissimi primi, et primi novissimi.* Prænam enim synagoga vocata fuerat ad salutem, sed illa infidelitatis vitio agrotante, in domo patris sui, id est legis, Ecclesia surgens de infirmitate peccatorum suorum ecurrit ad Christum, vincens fide languorem, et sic transmissam gratiam synagogæ præcipit. Synagoga autem videns Ecclesiam non solum ab infirmitate sua sanatam, sed etiam accepto Spiritu sancto filiam Dei factam, accessit et ipsa ad Christum, magis zelo urgente quam fide : sicut dicit Apostolus, *Sed eorum delicta salus gentibus, ut illos emularet* (Rom. 11. 14). Sic synagoga, quæ primo loco vocata est, secundo credidit : Ecclesia, quæ secundo vocabatur, salutis primitias obtinuit apud Deum.

Homilia xxxiv. ex capite xx.

1. *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* 2. *Conventione autem facta cum operario ex denario domino, misit eos in vineam suam.* 3. *Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, 4. et dixit illis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis. 5. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similiter. 6. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi ? 7. Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam. 8. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. 9. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. 10. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios. 11. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, 12. dicentes : Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus ? 13. At ille respondens unum eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam : nonne ex denario convenisti mecum ? 14. Tolle quæ tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare*

et et tibi. 15. Aut non licet mihi, quod volo facere? An vultus tuus nequam est, quia ego bonus sum? 16. Sic vocati novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Homo paterfamilias Christus est, cui cæli et terra quasi una est domus: familia autem quasi cælestium et terrestrium multitudinem creaturarum, qui quasi trigemam domum ædificavit, id est, inferos, cælum et terram, ut super terram habitarent certantes, in inferno autem victi, in cælo victores: ut et nos, in medio constituti, non contendamus ad eos descendere, qui sunt in inferno, sed ad eos ascendere, qui sunt in cælo. Et ne forte ne scias quid debas fugere, aut quid debas sequi, utriusque dedit tibi quasi modicum gustum inter lumen et tenebras habitanti: noctem de inferno, lumen de cælo. Nox tibi referat de tenebris inferiorum, et lux tibi referat de splendore cælesti. *Conducere operarios in vineam suam.* Quæ est vinea Dei hic? Non homines, sicut alibi: homines enim vineæ cultores dicuntur. Vineam enim justitiæ est, in qua diversæ speciei justitiarum positæ sunt, quasi vites: utputa, mansuetudo, castitas, patientia, longanimitas, cæteraque innumerabilia bona, quæ omnia generaliter justitiæ appellantur. Attendamus ergo, cum quali studio cælestem vineam colamus. Adam enim positus est in paradiso, colere et operari eam: sed quia neglexit eam, projectus est de ea. Et nos positi sumus super colendam justitiam; si neglexerimus, projiciemur de ea, sicut et Judæi projecti sunt: de quibus scriptum est: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, ut non intrent in tuam justitiam* (Psal. 68. 28). Ruina præcedentium admonitio debet esse sequentium. Si autem et nos sequentes ceciderimus in ipsam, magis veniam merentur illi, qui primi ceciderunt, quam nos qui secundi. Sicut autem mercenarius positus in vinea, si neglexerit eam, non solum mercedem suam perdet, sed etiam desertæ vineæ exigetur ab eo damnus: sic et nos, si neglexerimus justitiam nobis commissam, non solum nullam mercedem habebimus, sed etiam dissipatæ justitiæ dabimus rationem. Vineam enim Dei non extra nos, sed in nobis ipsi plantata est. Ideo qui peccatum facit, dissipat in se justitiam Dei: qui autem bona opera facit, colit eam in se. Bene autem culta justitia Dei in sensibus tuis generat botryonem, id est, Christum. Nam qui operantur justitiam, Christum formant in se, sicut scriptum est: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (Gal. 4. 19). Et qui vineam consignat alicui operandam, non tantum propter illius utilitatem consignat, quantum propter suam: Deus autem justitiam suam dans in sensibus nostris, non propter suam utilitatem dedit eam, sed propter nostram. Nec enim Deus opera hominum necesse habet, sed ut nos operantes justitiam, vivamus propter eam. Si ergo ille, qui propter suam utilitatem vineam commisit alicui, talem illam quærit recipere, qualem illam commisit, quomodo non a nobis sic immaculata justitia requirenda est, quomodo eam creavit in nobis, quibus non propter se dedit eam, sed propter nostram salutem? Scitote quia mercenarii sumus conducti. Si ergo mercenarii sumus, cognoscere debemus quæ sunt opera nostra. Mercenarius enim sine opere non potest esse. Opera autem nostra sunt opera justitiæ: non ut agros nostros colamus, et vineas: non ut divitias acquiramus, et congregemus honores: sed ut proximis proximis. Et quamvis hæc sine peccato facere possumus, tamen non sunt opera nostra, sed diaria nostra. Sicut ergo nemo ideo sic conducit mercenarium, ut hoc solum faciat, quod manducet: sic et nos non ideo vocati sumus a Christo, ut hæc sola operemur, quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei. Et sicut mercenarius, qui hoc solum facit quod manducat, sine causa ambulat in domo: sic et nos, si sola hæc facimus, quæ ad nostram pertinent utilitatem, sine causa vivimus super terram. Et sicut mercenarius prius aspiciat opus suum, deinde diaria sua: sic et nos si mercenarii Christi sumus, primum

debemus aspiciere quæ ad gloriam Dei pertinent proximique profectum (quia caritas et verus amor erga Deum non quærent quæ sua, sed ad libitum amati cuncta desiderant perlicere), deinde quæ ad nostram utilitatem. Et sicut mercenarius totum diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum: sic et nos omne tempus vitæ nostræ debemus impendere circa opus gloriæ Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut si mercenarius qua die opus non fecerit, erubescit intrare domum, et petere sibi panem: quomodo tu non confunderis intrare in ecclesiam, et stare ante conspectum Dei, quando nil boni in conspectu Dei gessisti? Exiit primo mane, et vocavit Adam, et qui cum eo fuerunt. Hora tertia Noe, et qui cum eo fuerunt. Hora sexta Abraham, et qui cum eo fuerunt. Hora nona Moesè, et qui cum eo fuerunt: aut David, et qui cum eo fuerunt. Nam ad istos posuit testamenta. Hora undecima Gentes intellige, quia jam nos in novissima mundi margine stamus, sicut et Joannes in Epistola sua testatur, dicens: *Filioli, jam novissima hora est* (1. Joan. 2. 18): Apostolus autem dicit jam aliquam partem duodecimæ horæ transisse, sic: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus* (Rom. 15. 14). Puta erat undecima hora. Nostro tempore, jam si non est duodecima hora integra, sed sine dubio modicum restat. In duodecima hora sumus. Unde putas, quia candor justitiæ jam recessit de mundo, et sol radios gratiarum suarum in se colligens revocavit, et totam terram nigredo iniquitatum vel mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam et ipsa duodecima hora finiatur? Ubique tenebras vides, et dubitas diem transisse? Prius etenim in vallibus sit obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat quin jam nox est? Sic primum in secularibus et laicis Christianis incipit prevalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa: quomodo dubitetur quia finis est mundi? *Item exiit circa tertiam, et vidit alios stantes in foro otiosos.* Videamus qui sunt otiosi. Non peccatores: illi enim mortui dicuntur, non otiosi. Sicut enim surdus apud Deum dicitur, qui non audit quæ Dei sunt, sed quæ diaboli: sicut cæcus dicitur, qui non corporaliter cæcus est, sed per cujus oculos diabolus videt, et non Deus: sic qui diabolo vivit, mortuus est apud Deum.

Otiosus quis. — Quis est ergo otiosus? Qui opus Dei non operatur. Puta, si alienas res tollis, non es otiosus, sed mortuus. Si autem aliena quidem non tollis, tamen nec de tuis rebus impotentibus das, tunc otiosus es. Nam quia aliena non tollis, non quidem peccas, tamen nec justitiam nec misericordiam operaris. Vis non esse otiosus? Nec aliena tollas, et de tuis des, et operatus es in vinea Domini, et coluisti misericordiæ vitam. Inebriaris, in deliciis es, non es otiosus: sed, sicut ait Apostolus, vivens mortuus es (1. Tim. 5. 6). Si autem mensurate manducas et bibis, non quidem peccas, quia non male manducas; tamen otiosus es, quia nullam jejunii operaris vitam. Vis ergo non esse otiosus? Jejuna, et quod manducaturus fueras diurno, da impotenti, et coluisti jejunii vitam. Item fornicaris, mortuus es, non otiosus. Si autem tuam habes uxorem, non quidem peccas, nec tamen castitatis operaris vitam. Visque esse non otiosus? Sine uxore es, ne quæsieris uxorem. Si vidua es, noli transire ad secundas et tertias nuptias, et operata es castitatis vitam. Sed forte dicis, Sine uxore esse non possum. Ostendo tibi, ut uxorem babeas, et castitatis vitam cohas. Abstine te a menstruata, abstine te a prægnante, erubescere facere quod animalia non faciunt. Omne animal conceptionis suæ servat honorem et tempus: homo autem solus contemnit. Quando dies festus est, aut dies jejunii, servat ut impleas apostolicum præceptum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis jejuniis et orationi* (1. Cor. 7. 5).

Item si invides meliori, mortuus es, non otiosus : si autem nec invides, nec congaudes, otiosus es. Non solum ergo non invidias, sed etiam congaudeas meliori, et benevolentiam vitem colis. *In foro.* Forum est iste mundus, ubi omnia venalia sunt. Sicut enim proprium est fori, ut omnia illic venundentur, et emanant, et invicem se circumveniant ementes et vendentes : sic in hoc mundo omnes vendendo et emendo vivunt, et invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. Inter emptores autem et venditores accipe tibi omnes divitias et honores sæculi hujus, quæ et ipsæ nihilominus venduntur et emuntur, et omnis quæstus eorum in venditione seu mercatione consistit. Fuge ergo forum, ut nec patiaris fraudem, nec facias. Si autem passus fueris, ipsa res te compellit et facere. Nam si injuriam passus fueris, si nocitus fueris, difficile est, ut et tu adinvicem non noceas. Prima ergo laus est Christiano, alienum esse a foro, nullam causam habere cum illo, sicut ait Apostolus : *Rogo autem vos, studium habere quietis et silentii, ac negotii proprii operando manibus vestris : et nullius vestrum desiderium sit ad eos qui foris sunt* (1. *Thess.* 4. 10-11). Si enim in foro permanseris, et quod habes, perdes : si autem in vinea assiduus fueris, et quod non habes, acquires. *Item exiens circa sextam et nonam.* Ideo junxit sextam et nonam, quia in sexta et nona generatione vocavit Judæos, et frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi definito salutis omnium tempore jam propinquantem. Nam post Noe ad neminem legimus Deum loquutum fuisse, nisi primum ad Abraham, post eum confestim ad Isaac et Jacob. Deinde non post multum temporis ad Moysen, cui et legem dedit. Post eum ad Jesum Nave. Transacto autem non multo post tempore, ad Samuelem et David, et in singulis quibusque generationibus ad multos prophetas, cum singulis testamenta disponens. Sicut enim quis in itinere constitutus, aut in opere quodam, ante sextam quidem non operatur, aut ambulat, sciens quia longus ei adhuc superest dies : transacta autem sexta, cum cœperit esse octava, aut nona, incipit properantius agere, ut opus suum vel iter tempore definito concludat : sic et Deus usque ad Abraham, qui fuit in sexta hora, venit ad homines disponere testamentum : post Abraham autem usque ad transmigrationem frequenter properans, ut adventum suum in hunc mundum, et vocationem gentium definito tempore consummaret, quasi vespere jam propinquantem. *Item exiit circa horam undecimam, et dixit : Quid hic statis tota die otiosi ?* Vide quia ubique otiosos vocat, non peccatores. Denique considera, servus ille qui acceperat a domino suo unam mnam, ut quid audivit, *Serve nequam* (Luc. 19. 22) ? ut quid missus est in tenebras ? Quia perdidit mnam suam ? aut quia nihil est lucratus de ea ? Sine dubio quia nihil lucratus est de ea. Qui autem peccat, perdit gratiam quam accepit. Si ergo ille non est impunis in die judicii, qui otiosus stetit in foro, et nullam injustitiam operatus est : quid faciet in die judicii qui peccavit et mnam suam perdidit ? *Quid hic statis tota die otiosi ?* An nescitis, quia qui non operatur in hoc sæculo, non manducet in illo ? Et qui aliis manducantibus et bibentibus in hoc sæculo operatur, in illo sæculo aliis jejunantibus ipse non jejunabit, sed recumbet cum Abraham, et manducabit de prandio vitæ. Qui autem hic aliis operantibus stat otiosus, aliis recumbentibus in illo sæculo ipse expelletur foras. Dies enim iste, dies operationis est : dies autem ille, qui sequitur, dies est feriarum. *At illi dixerunt : Nemo nos conduxit.* Quæ est conductio nostra, et quæ conductionis merces ? Promissio vitæ æternæ. Quid est, *Nemo nos conduxit ?* Id est, Nemo nos docuit, quia *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Nemo nos conduxit, dicens : *Quicumque reliquerit domum, aut vilam, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, centuplum accipiet in hoc mundo, et in futuro vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29. Marc. 10. 29. 30).

Nemo nos conduxit, dicens : *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam, et habebitis thesaurum in celo* (Matth. 16. 21). Et nota, quoniam illi, qui aut in prima hora vocati sunt, aut in tertia, vel in sexta, vel in nona, non responderunt, quia *Nemo nos conduxit.* Omnes enim illi conducti fuerunt, et habuerunt notitiam Dei, et sciverunt Dei promissa. Gentes autem solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa, ideo excusabiliter responderunt, *Nemo nos conduxit.* Et dixit eis : *Ite et vos in vineam meam, et quot justum fuerit, dabo vobis.* Nota quia cum primis solum convenit specialiter dare denarium, istos autem omnes sub incerto pacto conduxit, id est, *Quod justum fuerit.* Sciens enim Dominus quia prævaricaturus era Adam, et omnes postmodum in diluvio fuerant perituri, certum pactum fecit ad eum, ne quando dicitur ideo se neglexisse justitiam, quia nesciebant quæ præmia fuerant recepturi. Istis autem non fecit pactum. Benignus enim paterfamilias sciebat largitæ suam, quia tantum paratus est retribuere, quantum mercenarii recipere non sperabant. De dato enim ejus nemo justè murmurat, quia amplius dat, quam omnis homo desiderat. *Cum autem sero factum fuisset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* Considera quia sero, non autem mane reddit mercedem. Ergo adhuc stante sæculo isto judicium est futurum, et unicuique merces sua reddenda. Propter duas rationes judicium in hoc sæculo fit. Primum, quia illic ipsa beatitudo venturæ ipsa est merces justitiæ. Ideo non in illo sæculo fit judicium, sed ante illud. Deinde ante adventum dicitur illius præmittitur judicium, ne videant peccatores beatitudinem diei illius, dicente propheta : *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei* (Isai. 26. 10). *Dicit procuratori suo.* Cui procuratori ? Sine dubio Filio dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concede tibi et Pater Filio dicat. (a) [Non quæro utrum Filius et Pater procurator, aut Spiritus sanctus Filius : sed hoc dico, quia procurator domus, et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patrisfamilias, quomodo locum habeat Ternitas tua ? si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ : si vero non æqualis dignitas, ubi est una substantia ?] *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Quare non a primis usque ad novissimos, sed primum a novissimis ? Attende, naturalis est ratio. Omnes namque, qui ante adventum Christi fuerunt, quasi ex operibus suis facti sunt sancti, gentes autem ex gratia Christi. Semper libentius aliquid damus his, quibus pro solo honore nostro donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, justus ostenditur, gentibus autem dat misericordiam, dicente Apostolo : *Gentes autem super misericordiam honorare Deum* (Rom. 15. 9). Aut certe propter demonstrandam immensam misericordiam suam, sicut est ibi, ubi ait Apostolus : *Et nos qui vivimus, qui remansimus, non præveniemus eos qui dormierunt* (1. *Thess.* 4. 14). Magis enim secundum rem erat, ut prius viventes immutarentur, postea mortui resurgerent incorrupti. Sed quia in convertendis viventibus una est virtus, hoc solum, quod ad immortalitatem mutantur : quod autem mortui incorrupti resurgant, duo sunt opera : primo, quia resurgunt ; secundo, quia incorrupti resurgunt : ergo ut ostendat Deus inastimabilem potentiam suam, quando, quod difficillimum est, mortuos suscitavit incorruptos, postea viventes immutat. Sic et in hoc loco secundum rem quidem erat, ut prius priores acciperent suam mercedem : sed ut ostendat Deus ineffabilem misericordiam suam, primum novissimis et indignioribus reddit mercedem, postea primis : sicut illic potentia immutandorum

¹ V. D., primis solum.

² V. D., Trinitas.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quodam exemplari desunt.

hominum exclusit ordinem, ita et hic nimia misericordia ordinem non asperxit. Cum remissent autem qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod prius essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Non injuste. Nam et qui in prima parte sæculi natus est, non amplius vixit quam statutum tempus vite suæ. Et quid illi nocuit, si post illius exitum stetit mundus? Et qui circa finem nascuntur, non minus vivunt, nisi quanti dies numerati sunt eis. Et quid illis prodest ad compendium laboris, si cito mundus finitur, cum ipsum pensum vite suæ compleant ante mundum? Deinde si in hominis esset potentia, quando nasceretur, prius aut postea : justificatione primam habebit mercedem qui prius nasci voluit, secundam autem qui postea venit ad vitam; nunc autem cum in Dei sit potestate, quando hominem producat in mundum, nec ille sibi priorem honorem defendere debet, qui prius natus est, nec ille contemptibilior debet esse, qui postea. Dicit enim : Et si me prius creasset, prior eram. Accipientes autem murmuraverunt adversus patremfamilias, dicentes : Quoniam hi novissimi una tantum horu fecerunt, et æquales illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, et æstus? Si verum est quod diximus, quia et illi eam tempus vixerunt, et non amplius : et isti suum tempus, et non minus : et unicuique mors sua consummatio est ipsius : quid est quod dicunt, Totius diei pondus portavimus, et æstus? Quia magna nobis est virtus ad faciendam justitiam, cognoscere nos oportet prope esse finem mundi. Unde armans nos Christus dicebat : Appropinquabit regnum cælorum (Matth. 4. 17). Item Apostolus : Præterit enim figura hujus mundi ; volo vos sine sollicitudine esse (1. Cor. 7. 31. 32). Si ergo nobis virtus est scire propinquum esse finem ; nam quamvis usque ad finem illius vita nostra forsitan non extendatur, tamen quasi accendimur, et præparamur ad suscipiendum finem : consequenter et illis infirmatio erat cognoscere mundi spatia esse longinqua. Et quamvis ante finem mundi in manu Dei essent ituri, tamen quodammodo negligentes eos faciebat circa justitiam, et refrigerescere faciebat animas eorum expectatio sæculi longioris. Ideo ergo quamvis non per omne sæculum vixerint, tamen totius sæculi gravamina et impedimenta pertulisse videntur. Item tunc mundus in juventute constituitur omnibus bonis prosperabatur, et felix erat : nunc autem mundus senescens omnibus adversitatibus premitur, et ideo concupiscibilis non est. Qui ergo tunc fuerunt homines, cum majori difficultate et labore justitiam servaverunt : quia ipsa felicitas mundialium rerum satis impedimentum est animæ ad justitiam faciendam. Nunc autem facilius homines justitiam facere possunt, quia ipsa adversitas, et angustia mundialium rerum, adjuvat animam ad justitiam faciendam. Sicut facilius est homini pauperi, et in angustiis constituto disciplinam tenere, diviti autem et abundantiam difficile : sic illis inter gaudia mundi difficile fuit tenere justitiam, nobis autem inter tribulationes mundi facile. Multum ergo tunc bonus erat, et fortis in fide, qui poterat evadere vanitatem, nunc autem multum injustus. Et modo multum malus est, et miser in fide, qui se non stringit ad Deum. Ergo pondus, quod dicit, opus justitiæ significat : quia grave est homini carnali amare justitiam. Æstum autem dicit concupiscentias sæculi, quas tunc patiebantur mundo juventute florente. Ergo etsi non per opinionem mundum vixerunt, tamen totius mundi impugnationem passi sunt : quia totius vite virtus in juventute ostenditur. Aut pondus diei dicit onerosa legis mandata, propter quæ et alibi Dominus hortatur Judæos, et dicit : Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vobis requiem dabo (Matth. 11. 28). Æstum autem dicit vel urentem tentationem errorum, quam consababant spiritus maligni in eos, ad emulationem gentium eos irritantes : a quibus om-

nibus gentes liberæ exstiterunt Christo credentes, et per compendium gratiæ ad plenam salutem revertentes. Nam neque legis onera portaverunt, sicut Judæi, nec seductiones passæ sunt diversorum errorum, quemadmodum illi. At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam. Ergo illi non dolebant, quasi fraudati de mercede sua, sed quia illi amplius quam merebantur acceperant. Hoc est enim proprium invidiæ : quando alteri aliquid additur, sic dolent invidi, quasi illis sit aliquid subductum, quod illi est additum : ut puta, si viderit fieri aliquem ditio-rem, putat invidus se pauperem factum ; si alter sapientior fuerit factus, ita dolet quasi ipse sit insipiens factus. Intelligis quia ex vana gloria nascitur invidia? Nam ideo dolet esse secundus, quia desiderat esse prior. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi sunt vocati, pauci vero electi. Postquam superius de Judæis et gentibus hanc ipsam dixisset sententiam, Et qui erunt primi novissimi, et novissimi primi (Matth. 19. 30) : videlicet quia Judæi et in primo loco vocati sunt ante gentes, in secundo autem salvati sunt post gentes, introduxit parabolam istam. Et ut cognoscamus, quia ad manifestationem præcedentium verborum hanc parabolam introduxit, ideo in fine ejus eam ipsam sententiam repeliit, quam supra dixerat. Aut ideo primos dicit novissimos futuros, et novissimos primos, non ut novissimi digniores sint quam primi, sed ut coæquantur. Dicit enim propheta Isaias (a), volens omnium sanctorum unam ostendere vocationem, et nullam inter eos esse differentiam temporis causa, dicit omnium sanctorum numerum esse quasi coronam (Isai. 28. 5. et 62. 3). Sicut enim in corona, cum sit rotunda, nihil invenies quod videatur esse initium aut finis : sic inter sanctos, quantum ad tempus in illo sæculo, nemo novissimus dicitur, nemo primus. Ideo ergo quibus datum est primum nasci, novissime remunerantur. Et quia sancti quasi corona erunt æquales : qui novissime nati sunt, primi remunerantur, ut illi illam gloriam habentes, isti per hanc coæquantur. Quod autem dicit, Multi sunt vocati, pauci vero electi, non ad superiores sanctos pertinet, sed ad gentes : quoniam ex ipsis gentibus, qui multi vocati sunt, pauci sunt eligendi.

Homilia xxxv. ex capite xx.

17. Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis : 18. Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, 19. et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. 20. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. 21. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. 22. Respondens autem Jesus, dixit : Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei : Possumus. 23. Ait illis : Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. 24. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus. 25. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : Scitis quia principes gentium dominantur eorum : et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? 26. Non ita erit inter vos. Sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister. 27. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. 28. Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis, et reliqua. Omnis gloria Dei et omnis salus

¹ Aut meritum. sequentia autem vocem numerum postulare videntur.

² In V. D., omnis gloria Dei abest.

(a) Sic V. D. et Editi in marg. Idem in textu Esdras, male.

adversus eos agere non valebat; contulit se ad consueta arma mulierum, ut sicut Adam per mulierem poliiavit, ita et istos separaret per matrem. Nam etsi mater erat, tamen mulier erat. Propter quod etsi affectus ejus dulcis erat erga filios quasi matris, intellectus tamen ejus nocivus erat quasi mulieris. Sed jam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere salus eunctorum processit. Intelligere ergo debemus et nos, ut non illud a Deo petamus, quod nos bonum esse judicamus, sed orantes in ejus potestate ponamus, ut nos illud petentes exaudiat, quod ipse nobis expedire cognoscit. *Nescitis quid petatis.* Bonum quidem desiderium, sed inconsiderata petitio. Ideo etsi impetrare non debebat simplicitas petitionis eorum, tamen confundi non merebatur, quia de amore Domini nascebatur. Propterea non voluntatem neque propositum eorum culpatur, sed solam ignorantiam reprehendit, dicens: *Nescitis quid petatis.* Quis autem athleta idoneus ante certamen de præmio factum facit? Si enim certamen bene processerit, iudex postea potest secundum meritum certaminis præmium mensurare et æstinare. Si autem præmium ante fuerit constitutum, non omnimodo secundum qualitatem præmii potest exitum habere certamen: quia quale præmium datur, in potestate est munerantis: qualem autem exitum habeat unumquodque certamen, non est in potestate certantis. *Nescitis ergo quid petatis.* Desideratis quidem bonum, sed non intelligitis quid est bonum. Si autem intelligeretis, illud petere debebatis, dicentes quoniam in hoc mundo periculosissimo vivimus, quasi in pelago, ubi nunquam est minor tempestas. Etsi tempestas interdum non fuerit, tamen semper timor est tempestatis. Sic et in hoc mundo viventibus nunquam est minor tentatio: etsi tentatio interdum facta non fuerit, tamen timor tentationis semper est. Ideo da nobis auxilium gratiæ tuæ, ut non vincamur a malo, sed ipsi omne malum vincamus. Sicut enim sæculari bello videmus, quia qui vadens ad pugnam de præda victoriæ cogitat, difficile vincit, qui autem vadens sic vadit quasi ad mortem, ille facile superat: sic et nos in hoc certamine spiritali viventes non debemus cogitare qualem gloriam consequamur, sed quomodo evadamus ruinam peccati. Qui autem de gloria cogitat, et non magis timet de casu, ille nec infirmitatem carnis suæ cognoscit, nec versutias considerat diaboli, nec intelligit, quod ait Apostolus: *Non est nobis collectatio cum carne et sanguine, sed adversus principatus et potestates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum* (Ephes. 6. 12). Propterea sumite omnia arma Dei. Sicut enim miles, si toto corpore fuerit armis vestitus, et unam partem haberit nudam, nihil ei prodest, quod totus fuerit ferro vestitus, si per illam unam partem eum sagitta percussit, sed sic cadit, quemadmodum si totus fuisset nudus: sic et Christianus, quamvis omnem iustitiam fecerit, si in uno peccaverit, similiter peccator statuitur, quemadmodum si semper peccasset. Sicut ait Jacobus: *Si omnem legem adimpleas, et in uno transgrediaris, similiter prævaricator es legis* (Jacob. 2. 10). Ideo et Dominus illis respondit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptisate, quo ego baptizor, baptizari* (Marc. 10. 38)? Numquid nesciebat Dominus, quia passionem ipsius poterant imitari? Sed ideo eis dicit, ut Domino interrogante, et eis respondentibus, omnes nos audiamus: quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus, sicut ait Apostolus: *Si commortui sumus, et convivemus: si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Res enim pretiosa vili pretio non comparatur. Magnum laborem necesse est nobis impendere, si volumus ad regna cælestia pervenire. Passionem autem Domini dicimus suscipere nos debere non omni modo persecutionem gentilium, sed omnem laborem et molestiam, quam patimur in corpore contra peccata certantes. Nam si gentiles defecerint, qui persequabantur: numquid

ideo prompta voluntas fidelium debet sine fructu arduis permanere? Ideo et si gentes non habes, quæ te persequantur, habes principem gentium diabolum, qui hominem persequi nunquam cessat. Si enim principem potueris vincere in peccato, non est magnum superare ministros ejus in corpore tuo. Etenim ostendo tibi magnam et insuperabilem persecutionem in corpore tuo. Incipe resistere desiderio tuo, et tunc intelliges quam fortes sunt spiritus desideriorum malorum, qui te persequuntur. Hæc est enim pugna periculosa, et hæc est gloriosa victoria qui potnerit odire quod amat, et amare quod odit. At ideo dixit eis: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Dominus enim cognoverat propositum istud petitionum fratrum, quia non primatum sibi petebant secundum mundiales honores, quem si ex duobus vel tribus unis acceperit, necesse est ceteris fieri eo inferiores: sed perfectionem pietatis petebant in regno cælesti, quam et multi consequi possunt: et cum fuerint consequuti, alterius perfectio alterius perfectione non minuitur. Utpote, sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram, nunquid duorum est tantum? Innumerabiles enim possunt sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram: tamen alter alterum a perfectionis ordine non excludit: quoniam hanc perfectionem pietatis nemo potest consequi, nisi qui legitime certaverit usque ad mortem. Ideo interrogat eos, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* ut illis respondentibus quia possumus, audiant ceteri discipuli, et conquiescant, intelligentes quoniam et ipsi, si parati sunt mori cum Christo, nihilominus possunt iuxta Christum sedere, per illorum sessionem nequaquam exclusi, sicut ipse dicit per prophetam in Psalmo: *Oculi mei semper ad fideles terræ, ut sedeant hi mecum* (Psal. 100. 6). Non enim locus sedendi major et minor est iuxta Christum, sed fides patiendi cum Christo. Non est calix et baptismum unum. Calix enim passio est, baptismum autem ipsa mors. Dictum est autem baptismum secundum similitudinem lane intactæ. Sicut enim lana intingitur, naturalem habens colorem, ut coloratur purpurea, aut alicujus coloris accipiat dignitatem: sic et nos in mortem descendimus corporales, et resurgimus spirituales, sicut ait Apostolus: *Seminamur in infirmitate, surgimus in virtute: seminamur in ignobilitate, resurgimus in gloria: seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale* (1. Cor. 15. 43. 44). Omnis quidem mors habet in se passionem, non habet in se omnis passio et mortem. Multi enim fuerunt, qui passi sunt, et non sunt occisi, quales sunt confessores. Illi omnes calicem quidem Domini biberunt, baptismum autem ejus baptizati non sunt. *Dicunt ei, Possumus.* Non tantum confidentia cordis sui, quantum ignorantia tentationis hæc responderunt. Nescientibus enim desiderabile est bellum, sicut et inexpertis levis videtur esse tentatio passionis et mortis. Si enim Dominus cum in tentationem passionis venisset, dicebat: *Pater, si potest fieri, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39): quanto magis discipuli non fuerant dicturi quia Possumus, si scissent qualis est tentatio mortis? Magnum quidem dolorem habet passio, tamen mors habet majorem timorem. Et dicit eis: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismum, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, aut ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* (Marc. 10. 39). Numquid non habebat potentatem præstare cui volebat, eum sit scriptum, *Pater digne Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35)? Sed ideo non refutavit petitionem eorum, ne examinaret eos, et pusillanimes faceret. Nam non facile de cetero resumit sperandi virtutem qui semel de eo, quod speraverat, cadit. Noluit autem suscipere petitionem eorum, ne ceteros omnes tristeret. Nam necrum erat, quod vel talia cogitarent, adhuc sine auxilio Spiritus sancti constituti: Si semel istis duobus totius regni illius societas dividenda est, si unus sessurus est ad dexteram, alter ad sinistram ejus: ergo

nos quid sumus facturi, aut quid fieri jam speramus? Ideo eum sequuti sumus, ut illis electis de medio nostrum, nos inveniamur relictis. In omni labore similes eis fuimus, et nunc inventi simus in honore dissimiles. Nam necesse erat, ut carnalia cogitarent, qui necdum facti fuerant spirituales. Si enim petitio eorum suscepta non est, et omnes conturbati sunt, quare vel hoc ipsum petere ausi sunt: quanto magis fuerant conturbandi, si petitio eorum suscepta fuisset? Ideo neque dixit, Non sedebitis, ne duos confunderet: neque dixit, Sedebitis, ne ceteros irritaret: sed quid? *Hoc non est meum dare vobis, sed Patris.* Tanquam benignus et providus pater sic omnia disponit et ordinat, ut inter fratres unanimes fraternitatis caritas non rumpatur. Videte quomodo et nullum ex eis turbavit, et omnes fecit sperare, dicens, *Non est meum dare vobis, sed Patris.* Nam quod uni aut duobus specialiter non promittitur, a cunctis speratur. Quid ergo? mentitus est Christus, dicens: *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? (a) [Ergo inter eum, cuius non est, et inter eum, cuius est, nec persona una est, nec æqualis potestas. Si enim unus Dens et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos puet æquales, quorum non est æqualis potestas?] Audiamus hæc et intelligamus, nos Christiani, ut quando aliquid petimus a Deo, et non impetramus, non frangatur fiducia nostra, neque cadat spes nostra a Deo, ut de cætero desperemus de misericordia ejus: quia nec fratrum istorum fracta est fiducia, aut cecidit spes, cum non impetrasset. Quid enim, si non expedit nobis accipere quod petimus, sicut nec illis expediebat? Quamvis autem putas te spiritualem rem petere secundum Deum, et dignam impetratione: tamen si non impetraveris, graviter ferre non debes. Nam Jacobus et Joannes rem spiritualem et dignam Deo se petere æstimabant: tamen reprobata est petitio eorum, et inutilis iudicata. Non enim omne, quod apud homines justum videtur, jam etiam apud Deum similiter justum est: quanto major est Deus homine, tanto profundiora sunt Dei iudicia quam hominis. Numquid digniores esse possumus Jacobo et Joanne, ut non impetrantes quod petimus, doleamus, cum nec illi de non impetrato beneficio sunt contristati? *Et audientes decem, contristati sunt de duobus fratribus.* Quemadmodum isti carnaliter petierunt, sic et illi carnaliter contristati sunt. Nam sicut isti, si spiritualiter sapissent, non fuerant petitori, ut essent super omnes: sic et illi, si spiritualiter intellexissent, non fuerant contristaturi, esse aliquos ante se. Nam velle quidem esse super omnes, vituperabile est: sustinere autem alterum supra se, nimis est gloriosum. O error salutaris, qui totius mundi solvit errorem! Si enim apostoli non sic errassent, unde nos cognoscere poteramus, quia non omne, quod videtur bonum desiderare bonum est quia malum? Putabamus quia malum desiderare, malum est, ut avaritiam aut furtum: nunc autem scimus, quia aliud est opus bonum, aliud est primatus honoris. Et opus quidem bonum desiderare bonum est: primatum autem honoris concupiscere, vanitas est: quoniam bonum opus implere, nostræ voluntatis, et nostri operis est, et laboris, propter quod et nostra est merces: primatum autem consequi, iudicii Dei est, propter quod ex primatu honoris nescio si aliquam mercedem justitiæ adipisci mereor. Nam desiderium primatus ex jactantia nascitur cordis: qui autem humilis est corde, et indigniorem se aliis arbitratur, secundum illud præceptum apostolicum, quod ait: *Alter alterum æstimans superiorem se, nunquam desiderat superior apparere (Rom. 12. 3. et Philipp. 2. 3).* Primatus enim fugientem se desiderat,

(a) Uncinis clausa in quodam exemplari decauit.

desiderantem se odit. Videns autem Dominus alienum spiritum in cordibus discipulorum, quasi hostem in suis castris vagantem, non eos increpavit, non projecit a facie sua, et istos male petentes, illos non bene tristantes. Si enim rex terrenus videret, quod civitatem illius occupatam teneat hostis, quid facere potest? Nihil, nisi ut ponat arietes, circumducatur exercitum, et destruat muros, quos forte ipse ædificavit, ut tantummodo hostem expellat. Sed videamus sapientiam nostri Regis. Postquam vidit sua castra occupata a spiritu alieno, sic hostem expulit, ut castra sua non læderet¹, dicens: *Scitis, quod principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos major fieri, erit omnium minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Fructum humilitatis terrestris posuit primatum cælestem, et humilis terrestris fructum posuit confusionem cælestem. Quicumque ergo desiderat primatum cælestem, sequatur humilitatem terrestrem: quicumque autem desiderat primatum in terra, inveniat confusionem in cælo: ut jam inter servos Christi non sit de primatu certamen, nec festinet unusquisque eorum, quomodo aliis major appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur: quoniam non qui major fuerit in honore, ille est justior, sed qui justior fuerit, ille est major. Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus. Volens certe Dominus et duorum fratrum ambitionem extinguere, et decem discipulorum invidiam, introduxit differentiam inter principes mundiales et ecclesiasticos, ostendens, quia primatus in Christo nec ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri est invidendus habenti, quoniam principes mundi ideo fiunt, ut dominentur minoribus suis, ut servificent eos, et spolient eos, et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias: principes autem Ecclesiæ fiunt, ut serviant minoribus suis, et ministrent eis quicumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negarent, et illorum procurrent: ut, si opus fuerit, neque mori recusent pro salute inferiorum suorum, sicut Apostolus dicit: *Ego autem impendam, et superimpendam ipse pro animabus vestris (2. Cor. 12. 15).* Si hæc ergo ita habent, sæcularem quidem primatum desiderare, etsi ratio non est, vel causa est: quia etsi justum non est, vel utile est: primatum autem ecclesiasticum concupiscere, neque ratio est, neque causa: quia neque justum est, neque utile. Quis enim sapiens ultro se subjicere festinat servituti, labori, dolori, et quod majus est, periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesia apud justum Judicem, nisi forte qui nec credit iudicium Dei, nec timet uti abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, convertat eum in sæcularem? Sed ne forte qui talis est in appetendo primatum, profectum pietatis pie prætentat, dico: Numquid qui in ordine prior est, jam et meritis est melior?

Deus solus scit differentiam inter sanctos. In cælo ignorantur invidia et superbia. — Quamvis quidem differentiam esse inter sanctos denegare non possumus, tamen ut cognoscat unusquisque, si melior, aut deterior sit, nemini est concessum. Ideo prudenter Apostolus membris corporis assimilavit sanctos Ecclesiæ (Rom. 12. 5). Sicut enim homo quidem intelligit, quod membrum honorabile habet in corpore suo, quod inhonestum: unumquodque autem membrum non se cognoscit ipsum, si honorabilis sit, aut contemptibilis; alioquin et quæ honorabiliora sunt, gratularentur, et quæ contemptibiliora sunt, tristarentur, et per hoc fieret inter ea scissura: sic differentiam inter sanctum et sanctum Christus solus cognoscit, cujus membra nos omnes sumus. Ipsi autem sanctis non est concessum, ut cognoscant differentiam suam ad invicem, ut non meliores superbiant cum

¹ v. d. et Editi in marg., non deleret.

² Ibidem in marg., Quæ honorabiliora sunt superbirent, et quæ.

tra deteriores, et deteriores tristenter contra meliores, et per hoc soluta caritate, inter eos discordia nascatur, maxime in hoc sæculo facinoroso¹, in quo occasiones jugiter quærit diabolus odiorum seminandum. Quod autem in hoc sæculo differentia dignitatis facta est inter sanctos, dignitatis dico, non sanctitatis, ut alter quidem sit apostolus, alter autem episcopus, vel minister, vel laicus: contumacia carnis coegit, ut perversitas mundi, et occulta operatio inimici coerceretur: quoniam diabolus imperans carni et mundo, in multam indisciplineationem excitat homines, quamdiu sunt in carne, et in mundo subdito ei, alios in lasciviam, alios in delicias, alios in invidiam, alios in avaritiam, alios in iram et superbiam: nisi ergo sint quos timeant, solvitur disciplina. Denique ipsi honores in Christo in prima quidem facie videntur honores, re vera autem non sunt honores diversi, sed sunt diversa ministeria. Utpote, honor oculi videtur, quia illuminat corpus: sed ipse honor illuminandi non est ei honor, sed ministerium ejus. Et pedum humilitas esse videtur, quia bajulant corpus: sed ipsa humilitas bajulationis non est eorum contemptio, sed ministerium eorum. Propterea dominus corporis, scilicet homo, nec oculum suum amplius honorat quam pedem, nec pedem magis contemnit, quam oculum: quia nec oculum pro aliquo suo merito honoratus est, ut oculus sit, sed ad hoc ministerium creatus est; nec pes pro sua culpa contemptus est, ut sit pes, sed ad hoc ministerium est creatus. Propterea unumquodque membrorum nil minus se habere intelligens, secundum ministerium, ad quod est creatum, nec amplius, nec invidet alteri membro, quasi plus habenti, nec spernit alterum membrum, quasi minus habens. Sic est et inter sanctos. Uniuscujusque sancti honor non est honor ejus, sed actus ipsius. Utpote, apostoli apostolatus putatur a nobis honor esse ipsius apostoli: vere autem non est honor ejus, sed ministerium ejus. Unde Paulus de apostolatu suo dicebat: *Nam si evangelizem, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: vœ enim mihi, si non evangelizavero* (1. Cor. 9. 16). Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Similiter et diaconatus diaconi contemptibilitas videatur a nobis, vere autem non est contemptibilitas ejus, sed actus ipsius. Propter quod Deus nec apostolum amplius diligit, quam diaconum, quia apostolus est, nec diaconum, minus quam apostolum, quia diaconus est: quia nec apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est, ut esset apostolus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatus secundum motum animæ suæ. (a) [Nec diaconus pro merito suo antecedenti contemptus est ut esset diaconus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatus secundum motum animæ suæ.] Propter quod neque apostolus laudem habebit apud Deum, quia apostolus fuit, sed si opus apostolatus sui bene implevit: neque diaconus exprobandus est, quia diaconus fuit, sed si opus suum neglexit. In nullo ergo hominis est honor, nisi in quo bene implevit opus suum: et nulla contemptio ejus est, nisi in quo neglexit proprium opus. Unde sicut pes libenter servit oculo, quasi sibi servienti, sciens quia nisi oculus, suo ministerio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: et oculus libenter servit pedi, quasi sibi servienti, sciens quia nisi pes suo officio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: sic et sancti invicem sibi debent esse subjecti, ut minor majori non videatur, quasi majori, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti, in eo ipso quod major est, et major non contemnat minorem, quia major est, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti. Hæc omnia tractavimus propter duos fratres, qui petierunt sibi primatum, cum non debuissent: et decem apostoli indignati sunt contra eos, cum non

debuissent. *Sicut Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis.* Ad hoc enim ad imaginem Christi facti sumus, ut imitatores efficiamur voluntatis ejus et conversationis. Namquid ad similitudinem majestatis ejus sumus creati? Nam ille quidem nostram caruem imitari potuit, nos autem illius divinitatem imitari non possumus: sed in hoc sumus imago ejus, ut quod ei bonum videtur, et apud nos sit bonum, et quod ei malum videtur, et apud nos sit malum. Quicumque autem, Domino humilitati studente, jactantia studet, non est imago Christi. Et qui, Domini paupertatem amante, divitiarum amator est in hoc sæculo, repellit a se Christi similitudinem. Non est verus discipulus, qui non imitatur magistrum: nec est vera imago, quæ similis non est auctori.

Honilia xxxvj. ex capite xx.

29. *Et egredientibus eis ab Jericho, sequuta est cum turba multa, etc.* Testimonium studiosi agricolæ est messis fecunda: assidui autem doctoris documentum ecclesia plena: negotiatoris prospera felicitas, apotheca multiplex. Neminem labor itineris impedit, quia amor spiritualis fatigationem non sentit. Neminem sexus muliebris retinuit, quia inter virum et mulierem corporis quidem differentia est, gratia autem una est, et una conditio in omnibus. Illic ergo differentia sexus requiritur, ubi causa carnalis est, et ubi caro, non spiritus operatur. Neminem possessionum suarum sollicitudo retraxit¹, quia ingrediebatur in possessionem regni cælestis. Vere enim non habet super terram quod amet, qui bonum cæleste in veritate gustaverit. Sicut enim qui pretiosum gustaverit cibum, postmodum ei hæc esca communis ingrata videtur: sic et qui semel de dulcedine Christi bene gustaverit, terrenorum honorum de cætero non multum sentit saporum. Quis non desideret illum, aut quis non sequatur eum quem etiam duo cæci, antequam corporaliter viderent, spiritualiter aspererunt, et antequam audirent, crediderunt? Nimirum hæc est illa rosa in campis Jericho, de qua Sapientia loquitur per Salomonem: *Sicut palma exaltata sum in Cades, et sicut plantatio rosæ in Jericho* (Eccli. 24. 18). Ergo hæc est illa speciosissima rosa, sanctitate justitiæ candida, et passionis sanguine rubicunda. Sicut enim rosa antequam videatur, sentitur, et antequam invenitur, tenetur in odoribus suis: sic et Dominum transeuntem de longe, duo cæci antequam viderent, divinitatis ejus fragrantiam senserunt. 30. *Et ecce duo cæci.* Ecce, dicendo, opportunitatem ostendit: hoc est, opportune oblati sunt ante faciem Christi, ut apertis oculis, quasi testes virtutis ejus, ascenderent cum eo in Jerusalem: quia futurum erat, ut sacerdotes repleti invidia, dicerent contra eum, in qua potestate facis hæc? ut videlicet cæci respondeant, etsi non voce, tamen ipsa re: Ecce nos cæci fuimus, et videmus. Quid ergo de potestate requiritis, qui videtis virtutem? Erubescite, carnales oculi, qui ante vos Christum stantem non aspicitis, quem etiam crediderunt duo cæci sedentes secus viam, non in via. Duo cæci duo populi sunt, Judæus, et gentilis. Aut sicut quidam interpretantur, ambo gentium, unus ex Cham, alius ex Japhet. Ideo autem cæci, quia nondum eis apparuerat unigenita lux. Secus viam: fid est, juxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant, quia via veritatis certior adhuc demonstrata non fuerat: vel secundum rationem verbi degentes, non autem in ipsa ratione verbi consistentes: quia notitiam verbi nondum acceperant. Sicut enim qui in tenebris ambulat, si semel viam perdidit, interdum tota nocte ambulat juxta viam errans, et non invenit viam, donec superveniat dies: sic et homines ambulantes in erroribus vel

¹ V. D. et Editi in marg., *fustidioso, alia lectio, factioso.*
(a) Uncinis clausa desunt in exemplari quodam.

¹ Idem in marg., *possessionum suarum recordatio retraxit.*

peccatis, postquam Dei cognitionem semel perdidērunt, ad perfectam notitiam veritatis redire non poterant, nisi dies, scilicet Christus, venisset, quamvis circa veritatem vivebant. Quomodo juxta veritatem vel rationem verbi gentes conversabantur? Leges rationabiles proponebant, sincera judicia judicabant, dicente Apostolo : *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturæ legem quæ legem non faciunt* (Rom. 2. 14). Ergo quasi justitiam quidem faciebant, sed justitiam tenere non poterant, non intelligentes quomodo oporteat scire : quia qui Deum deligit, hic cognitus est a Deo. Judæi autem quomodo erant cæci? Quia legem sectantes, legis justitiam non invenerunt : quia ex operibus, et non ex fide justii erant. Dicit enim Paulus : *Testimonium illis perhibeo, quia æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam* (Rom. 10. 2). Nam volentes justitiam suam statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. *Audierunt quod Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Miserere nobis, Domine fili David.* Currentium strepitum audiebant, et personas non videbant. Undique festinantibus cunctis, soli sedebant indissolubili tenebrarum catena ligati, nihil solum habentes de toto corpore, præter vocem. Et ideo quia pedibus eum sequi non poterant, voce tenebant¹ dicentes : *Miserere nobis, Domine fili David.* O tenebræ omni lumine clariores! o acutissimus cæcitatibus aspectus! Putea quanti homines sani, et juxta Jesum, qui via est, ambulantes, hominem illum putabant : et duo cæci, et longe sedentes, Deum prospexerunt. Audierunt enim gentes de transitu Jesu, secundum testimonium prophetarum annuntiantibus sibi apostolis. Audierunt enim adventum ejus in mundum, et passionem ejus, et resurrectionem, et ascensionem ejus in cælum² : audierunt de transitu ejus, cum jam egressus fuisset ab Jericho, id est de loco mundo. 31. *Turba autem increpabat eos, ut tacerent.* Videbant sordidas vestes, et non considerabant conscientia claritatem. Ideo vetabant eos, non invidentes eis, sed honorantes Christum. Indignum enim eis videbatur, ut tales homines vociferarent ad eum. Ecce fatua sapientia hominum. Existimabant injuriam pati magnos viros, si a pauperibus honorarentur. Quis enim pauper ausus est divitem publice salutare? Mox indignatur, quasi injuriam passus. Aut hi, qui vetabant, in mysterio Judæorum vetabant, quia omnia faciebant, ne gentes in Christum credentes salvarentur. *At illi magis clamabant dicentes : Miserere nobis, Domine fili David.* Inviabantur vetiti, magis quam compescerantur. Talis est enim natura fidei : quanto magis vetatur, eo magis accenditur, propter quod et servi Dei in persecutionibus non vincuntur, sed quanto magis afflicti fuerint, tanto amplius accenduntur. Virtus ergo fidei in periculis secunda est, et in securitate periclitatur. Quid enim aliud sic vigorem fidei in hominibus laxat, quam longa tranquillitas? Ergo vetantes eos, addebant eis et alteram causam doloris. Primum, ne clamarent, quia cæci erant : secundo, quia vetabantur ad lumen venire. 32. *Et stans Jesus vocavit eos, et ait : Quid vultis ut faciam vobis?* 33. *Dicunt ei : Domine, ut aperiantur oculi nostri.* O Domine, quid interrogas quod ipse oculis vides? Infirmas clamat, et ut quid vocem perquisis? Non quero propter passionem, sed propter fidem. Non cupio audire quid dolent, sed volo cognoscere quid de me sentiunt. Tu, Domine, occultorum es cognitor, et nescis quid de te sentiunt? Etiam scio, sed volo ut procedant ad medium populi, et cunctis audientibus dicant quod volunt : et dum cæci me Dei Filium constituentur, confundantur videntes, qui me hominem tantum putant. Dominum me vocant, et verum dicunt : sed dum filium David dicunt, dissipant quod bene confessi sunt. Nam abusive et homines domini dicuntur, vere autem nemo dominus est, nisi Deus.

¹ V. D. et Editi in marg., voce sequerantur.

² Idem in marg., resurrectionem et reditum ejus in cælum.

Si ergo dicant, *Domine fili David* (1. Cor. 8. 6), abusive secundum hominem me honorant : si autem solummodo Dominum, secundum delatis divinitatem me constituentur : quia *Unus Deus, ex quo omnia, et unus Dominus, per quem omnia.* Filius enim David cæcos illuminare non potest, Filius autem Dei potest : ideo interrogat, *Quid vultis?* Tunc illi jam non dixerunt, *Domine fili David* : sed tantum, *Domine, ut aperiantur oculi nostri.* 35. *Miserus est autem eis Jesus, et tetigit oculos illorum, et confestim viderunt.* Quamdiu ergo dixerunt, *Domine fili David*, suspensa est sanitas, innox autem ut dixerunt tantummodo, *Domine*, infusa est sanitas super eos. Tetigit ergo oculos eorum. Tetigit homo carnaliter : nam verbo sanavit, ut Deus : tetigit, quia David filium eum dixerunt : sanavit eos, quia crediderunt potentia ejus, ut una eademque operatio sanitatis et fidem eorum remuneret, et infidelitatem castiget. Bonum munus obtulerunt Christo sananti. Quale? Sequiti sunt eum. Nam quid homo in vicem reddat Deo digne pro beneficiis ejus, nisi id quod ipse admonet per prophetam? *O homo, quid quæris Deus a te, nisi ut facias iudicium et misericordiam, et paratus sis ira cum Domino Deo tuo* (Mich. 8. 6). Consequenter et gentium oculos mentis tetigit Dominus Jesus, dans eis gratiam Spiritus sancti. Tangere enim Christi, est dare gratiam Spiritus sancti. Quæ gentes, cum fuissent illuminate, sequutæ sunt eum operibus bonis, numquam postmodum relinquentes eum, sicut aliquando Judæi fecerunt.

Homilia xxxvij. ex capite xxj.

1. *Et cum appropinquasset Jesus Jerosolymis, etc.* Puto, res ipsa exigit, ut quæramus. Frequenter quidem Jesus venit in Jerusalem, sicut Joannes testatur, numquam tamen sibi adhibuit ministeria jumentorum, nec ramorum circa se virentia constituit ornamenta, nec ad terribilem laudem suæ divinitatis animos populi excitavit, nisi modo quando ut pateretur ascendit. Ideo ergo cum tanta gloria est ingressus, ut amplius eorum adversus se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis ejus instabat, et non mors eum urgebat, sed ipse magis adversus se compellat mortem. Quotiens enim de manibus sacerdotum elapsus evasit, cum esset invisibilis factus? Quando Judæi Christum voluerunt occidere, tangere eum non poterunt. Quando autem ipse sequutus est mortem, parcere ei Judæi non poterunt. Ergo si Christus eos provocavit, forte de morte sua fecit eos innoxios? Absit. Excitavit eos, non ut facerent quod ante noluerant, sed ut possint facere quod prius volebant : facultas eis data est, non mutata voluntas. *Tunc Jesus misit duos discipulos, 2. dicens eis : Ite in castellum quod contra vos est, et confestim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea. Solvite et adducite mihi.* Asina et pullus ejus Judæi sunt et gentes. Judæa enim secundum Deum mater est gentium. Sic ennia dicit ad eam Deus per Isaiam prophetam : *Et constituam principes tuos sicut antea, et consiliarios tuos sicut ab initio : et tunc vocaberis civitas justitiæ, et mater civitatum* (Isai. 1. 26), id est, Ecclesiarum, fidelis Sion. Propter quasdam tales similitudines animalibus his assimilati sunt homines, Deum vel Dei Filium non cognoscentes. Est enim animal hoc immundum, et præ cæteris pene jumentis magis irrationabile et stultum, et infirmum, et ignobile, et oneriferum magis : sic fuerunt et homines ante Christi adventum idololatræ, passionibus diversis immundi et irrationabiles, verbi ratione carentes, quantum ad Deum stulti. Quid autem stultius quam Factorem contemnere, quam Lucifuram et opus manuum suarum adorare, quasi Factorem? Erant enim infirmi secundum animam et ignobiles, non valentes resistere passionibus suis, et obliiti generationem suam cælestem, facti fuerant servi passionum suarum et demonum, quibus resistere non valebant. Et quicunque dæmonum vel philosophorum cujusque erroris vel dogmatis alicujus sarcinam eis vo-

hisset imponere, sufferebant : et omnia non bona patientia supportabant, nec resistebant. Propter quæ omnia et Apostolus ad Corinthios dicit : *Videle vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles ; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes : et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia : et ignobilia, et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret* (1. Cor. 1. 26-28). At ubi Christus super eos ascendit, et induxit in templum, lavati per baptismum, facti sunt de immundis animalibus homines sancti. Percepta enim verbi ratione, sapientia Dei facti sunt rationabiles, et prudentes : et inventa est irrationabilitas eorum esse simplicitas, et stultitia eorum mansuetudo. Nam simplicitas, sine ratione verbi, hominis irrationabilitas est : et mansuetudo si non sit propter Deum stultitia est. Adhuc autem accepta gratia, et recognita regeneratione sua cælesti, facti sunt de infirmis et de ignobilibus fortes et nobiles : et quæ videbatur infirmitas, innocentia est inventa in eis, ignobilitas autem humilitas. Nam innocentia sine Deo infirmitas æstimatur, et humilitas non propter Deum ignobilitas judicatur. Item rejicientes a se onera dæmonum, suscipientes super se jugum Christi suave, et onus ejus leve, et ipsum sessorem in cordibus suis suscipientes, facti sunt patientes. Nam patientia irrationabilis onerifera æstimatur et ligata, id est, diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem ire quo vellet. Nam omnes homines antequam peccemus, liberum quidem habemus arbitrium, si volumus sequi voluntatem diaboli, an non. Quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus ejus, jam nostra virtute evadere non possumus ; sed sicut navis, fracto gubernaculo, illuc ducitur, ubi tempestas vulerit : sic et homo, divinæ gratiæ auxilio perditio per peccatum, agit non quod vult, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit. Ergo nostra quidem voluntate et negligentia alligamur, sed per Dei misericordiam absolvimur. Sicut enim videmus in istis mundialibus regnis, quomodo in primis quidem nemo potest facere seipsum regem, sed populus creat sibi regem quem elegerit ; cum rex ille fuerit factus et confirmatus in regno, jam habet potestatem in hominibus, et non potest populus jugum ejus de cervice sua repellere : nam primum quidem in potestate populi est, facere sibi regem quem vult, factum autem de regno repellere jam non est in potestate ejus, et sic voluntas populi postea in necessitate convertitur : sic et homo, priusquam peccet, liberum habet arbitrium, utrum velit sub regno esse diaboli ; cum autem peccando se tradiderit sub regno ipsius, jam non potest de potestate ejus exire : et sic prima voluntas ejus in necessitate convertitur. Et hoc est, quod homines seculares et peccatores dicere solent : Numquid nolumus esse sancti ? et quis non vult esse justus ? Sed non possumus. Verum quidem est, quod dicunt, sed non habent excusationem : quia primum potuerunt non esse sub potestate diaboli, si voluissent ; postquam vero posuerunt thronum diaboli in cordibus suis, jam nemo potest eos de potestate diaboli eripere, nisi solus Deus. *Solvite*, inquit. Quomodo ? Per doctrinam vestram, per miracula vestra : quia omnes Judæi et gentes per apostolos sunt liberati. *Adducite mihi*. Per ministerium, id est, ad gloriam corrigite illos. Duos autem misit apostolos, quia per duo generalia mandata omne genus hominum de peccato absolviunt. Qualia ? *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut teipsum* (Deut. 6. 5. Levit. 19. 18). In his duobus mandatis omne peccatum expellitur, et omnis justitia consummatur. Aut certe alia duo, *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (Tob. 4. 16). Item, *Quod vultis ut faciant vobis homines, facite et vos similiter* (Matth. 7. 12). Quidam autem istos duos Petrum et Philippum apostolos exponit intelligi oportere : quoniam hi primum

transgredientes Judaicos fines, gentes adduxerunt ad Christum : Philippus quidem Samaritiam, quam ipsam Samaritiam asinam esse interpretatur : Petrus autem gentes, accipiens Cornelium ex gentibus, quasi Samaritæ pullum. 3. *Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite : Dominus oppravit eorum desiderat*. Ne dicatis, Dominus tuus ; neque, Dominus noster ; neque, Dominus jumentorum : ut intelligant omnes, quia ego solus Dominus, non solum animalium, neque solum eorum qui mihi subditi sunt, sed omnium hominum etiam qui mihi contrarii sunt. Nam et peccatores conditione quidem mei sunt, voluntate autem sua diaboli. *Meus est enim orbis terræ et plenitudo ejus* (Psal. 25. 1). *Dominus operam eorum desiderat*. Justum est ut aliquando creatura serviat suo creatori. Gentes enim Deus in potestate diaboli pro tempore reliquit, ut tentet, non in æternum contempsit, ut perdat. Necessè est autem ut fiat quod scriptum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine* (Psal. 35. 7). *Confestim autem remittet eos*. Animal quidem postquam ingressum est in Jerusalem Judææ, ad dominum suum remissum est, animalis autem prophetia in Judæa remansit. Nam de animali illo non hoc, quod videbatur, necessarium erat Christo, sed illud, quod intelligebatur, id est, non caro, sed ratio : ideoque caro remissa est, ratio autem retenta est. Aut ita. Non dixit, et iterum remittet eos ad te : sed tantum, *Remittet eos*, ut ne mysterium præcederet rationem. Nam puto in primis homines non sermone nudo vocavit apostolorum, sed per virtutem Spiritus sancti solvit pariter et adduxit. Postquam autem adduxit, iterum dimisit eos in arbitrio, ut labore suo comitante gratia justificentur. Nam quod vocati sumus, Dei est, quod autem digne post vocationem vivimus, nostrum pariter est et Dei. Hoc est quod ait, *Iterum remittet eos*, non ad diabolum, qui prius tenebat eos, sed in arbitrio suo, adjuvante gratiæ scilicet dono. 4. *Hoc autem totum factum est ut impletur quod dictum est per prophetam dicentem : 5. Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium jumentis* (Zach. 9. 9). Dominus noster ascendens ad mortem Jerosolymam, magnam pacem et concordiam mundo universo quasi in testamento reliquit. In mysterium enim gentium futurarum, sedens super asinam et pullum ejus, intravit in templum, et sic gentes Judæis conjunxit. Sciens autem propheta malitiam Judæorum, quia contradictorii fuerant Christo ascendenti in templum, ideo præmonuit, ut per hoc signum cognoscerent regem suum Judæi, dicens : *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ejus*. *Ecce*, ostendens verbum est : id est, Non corporali aspectu, sed spirituali intellecta opera virtutum ejus aspiciat, non schema visionum ejus. Si enim schema ejus aspexeritis, deijcendi estis in natura humana : si autem opus ejus consideraveritis, salvandi estis in virtute divina. Ante tempora autem multa constitutus propheta, videns eum spirituali aspectu, qui nondum natus fuerat, ideo dicebat, *Ecce*, ut ostenderet quia ille, de quo loquebatur, antequam nasceretur, jam erat. Cum ergo videritis eum in templo, o Judæi, nolite superbe agere contra eum dicentes : *In qua potestate hæc facis* (Luc. 20. 2) ? Quia *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite considerare, in qua potestate facit, sed considerate tantum, si facere potest : quoniam hoc credere est, illud autem tentare. *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite dicere, *Nos non habemus regem, nisi tantummodo Cæsarem* (Joan. 19. 15). *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Si intellexeris, venit tibi ; si non intellexeris, venit contra te : id est, si intellexeris, veniet ut salvet te, et sub pedibus tuis subjiciat gentes, et dicas per prophetam gaudens : *Quoniam Deus excelsus, terribilis, et rex magnus super omnem terram : subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris* (Psal. 46. 3-5). *Elegit nos in hereditatem sibi, speciem Jacob quem dilexit*. Si autem non intellexeris, veniet ut perdat te, et de tem-

pro sanctitatis expellat, et aliam sponsam de gentibus castiorem inducat in cubiculum sanctitatis, ut tu projecto et in tenebris constituta dicas per Salomonem : *Ne aspexeritis me, quoniam ego sum denigrata, quoniam desepit me sol* (Cant. 1. 5). Vis cognoscere mansuetudinem venientis? Considera speciem adventus ejus. Non sedet in curru aureo, pretiosa purpura fulgens; nec ascendit super fervidum equum discordiæ amatorum et litis qui gloriæ jactantia pectus habet repletum, qui de longe odorat bellum, et gaudet ad vocem tubæ, et cum viderit sanguineam pugnam, dicit in corde suo, Bene est factum : sed sedet super asinam tranquillitatis et pacis amicam. Non autem vides in circuitu ejus splendentes gladius, aut cætera ornamenta terribilium armorum : sed quid? Ramos frondentes, testimonia pietatis. Venit ergo mansuetus, non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur, *Sedens super asinam et pullam ejus*. Super matrem sedebat. Numquid et super pullum sedebat? Tamen etsi corporaliter fieri non poterat, ut super animal utrumque sederet, spiritualiter poterat, cum esset Deus, ut et in Judæis sederet, et in gentibus simul. Sedere autem super jumenta est in precordiis eorum habitare, ut dicat illis Christus : *Tollite onus meum super vos, et videte, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29). Mansueti enim mansuetum debent portare; qui vocavit eos, sessor est, non ut illos puniat propter peccata eorum, sed ut ipse requiescat in eis propter mansuetudinem eorum. Nam sicut hoc genus jumenti, si quid errat, in simplicitate errat, et non in asperitate : ita et homines, qui crediderunt in Jesum Christum, sive ex Judæis, sive ex gentibus, ante Christum non in malitia, sed in ignorantia peccaverunt. Ideo se deridebant non puniri sub gravi sessore. Nam sicut peccatores equi sunt diaboli, ita et sancti equi dicuntur Christi : quia diabolus in peccatoribus sedens, instigat eos per deserta facinorum : id est, per fornicationes, per avaritias, et cætera; Christus sedens in sanctis, dirigit eos per plana justitiæ, id est, in castitate, in humilitate. Ergo equitatus diaboli, perditio est : equitatus autem Christi, salus, sicut Habacuc dicit in canticis suis ad ipsum Christum : *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas est* (Habac. 3. 8). Ergo induxit pullum in templum, ut gentes Judæis conjungat, ut adimpleat quod Jacob benedicens filium suum Judam prophetavit : *Alligans, inquit, ad vitem pullum anum* (Gen. 49. 11). Quæ est illa vitis? Judæa, quæ de Ægypto translata est, et in Oriente plantata. Et sicut prophetavit Noe de filiis suis, dicens : *Benedictus filius meus Sem, dilatet Deus Japhet, et inhabitabit in tabernaculo Sem* (Gen. 9. 26. 27). Sem enim pater fuit Judæorum, Japhet autem pater gentium, quæ per Christum ingressæ sunt in tabernacula Judæorum. 6. *Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat eis Jesus, 7. et adduxerunt asinam et pullum*. Quoniam euntes apostoli solverunt asinam alienam, ministeriam quidem fuit eorum, virtus autem et auctoritas Christi. Nec enim potuissent tollere jumentum alienum ab illo domino, qui eos non cognoscebat, unde essent, nisi præveniens spiritus Christi cor domini ejus præparasset ad dandum. Sic quod apostoli solverunt Judæos vel gentes de vinculo inimici, in prima quidem facie eorum videbatur opus : re vera autem fuit virtus et gratia Christi. Nec enim a Christo duodecim constituti totum mundum ligatum sub potestate diaboli solvere potuissent, nisi gratia Christi confregisset virtutem inimici. *Et imposuerunt super eum vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt*. Vestimenta sunt præcepta divina, et gratia spiritualis. Sicut enim turpido nuditatis vestimento legitur, sic naturalia mala carnis nostræ præceptis et gratia divina teguntur. Omnis enim homo naturaliter non solum peccator est, sed etiam totum peccatum, dicente Apostolo : *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri* (Ephes. 2. 3). Unde et Adam ideo se vidit nudum, id est, peccatorem : et ideo foliis figi, id est, mandatis aspe-

re legis cooperuit nuditatem suam. Et alibi promittens Deus justitias suas, et gratias ablatum de gente Judæa, sicut dicit Dominus per Osee prophetam : *Et auferam vestimenta mea, et linteamina, ostendam gentibus turpitudinem tuam* (Osee 2. 9). Ergo imposuerunt vestimenta sua super eos, id est, mandata et gratias quas ipsi acceperunt a Christo : super Judæos et gentiles imposuerunt, id est tradiderunt; nec enim requiescere in eis potuisset Christus, nisi mandata ejus fuissent in eis. 8. *Plurima autem turba vestimenta sua sternebat : alii autem cadebant ramos de arboribus, et sternebant in via*. Videlicet ut eo veniente calcarentur a jumento. Vestimenta sunt mandata, sicut diximus : frondes autem speciem tenent pietatis. Quoniam ergo et mandata legis et species Judæicæ religionis a Christianis fuerant conculcanda in via, id est, in Christo : ideo tunc illa sub pedibus jumenti sternebant in via. Et vide quoniam super jumentum quidem apostoli posuerunt vestimenta sua, sub pedibus autem jumenti cætera turba Judæa : quoniam mandatis apostolorum sternuntur quidem Christiani et odorantur, legis autem mandata conculcant. Quotiescumque enim circumcisionem spernimus, sacrificia Judæorum pro nihilo æstimamus, et cæteras consuetudines Judæicas reprobanus. Vestimenta Judæorum, quibus ipsi inducebantur, nos, qui sumus ex gentibus, sub pedibus nostris conculcavimus. Alius autem sic : Qui vestimenta, inquit, deposuerunt super asinam, apostoli sunt, cæterique doctores : vestimenta autem sunt decus et schema gloriæ. Gloriam ergo, quam Christus accepit a Patre, dedit discipulis suis : discipuli autem accipientes eam a Christo, dederunt eam gentibus, ut delectabiliter Christus sederet in eis, sicut ipse dicit : *Et ego gloriam, quam mihi dedisti, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum cumus* (Joan. 17. 22). Turba autem, quæ vestimenta sternebant in via, credentes erant ex circumcisione, qui gloriam, quam habebant ex lege, videntes Christum, dejecerunt in terram, semetipsos humiliantes, et cum apostolo Paulo dicentes : *Secundum justitiam, quæ ex lege est, conversatus sum sine querela, sed quæ fuerunt mihi lucra, hæc æstimavi propter Christum detrimenta, et arbitror stercora esse, ut Christum lucrificarem* (Philip. 3. 6-8). Quid est autem aliud, quam justitiam legis terræ coæquare, ante sublimem gloriam Christi? Qui autem ramos de arboribus præcedebant frondentes, ipsi erant credentes et eruditi doctores, qui ex prophetis accipientes exempla viva de Christo, quasi de arboribus semper virentibus, et numquam folia verborum suorum dejicientibus, ramos frondentes, ante pedes subjugalis populi sternebant, et per ea exempla quasi per ramos frondentes, virentes sine offendiculo ambularent per viam vitæ istius, donec introirent in sanctuarium Dei. 9. *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat, dicens : Hosanna filio David*, etc. Memores populi mirabilem ejus, quæ ostendit eis, et sanctum, quas præstitit eis, exsultantes cordibus suis, ante et retro clamabant, *Hosanna filio David*. Qui præcedebant, seniores erant, id est, patriarchæ, prophætæ, cæterique sancti, qui ante adventum Christi de adventu ejus et prædixerunt, et cognoverunt : sequentes autem juniores, id est, apostoli, martyres, cæterique doctores, qui post ascensum Christi de resurrectione ejus et ascensione vel operibus prædicaverunt et prædicant; et licet diversis quidem temporibus fuerunt, tamen in omnibus unus exsultationis spiritus fuit. Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt : *Benedictus qui venit in nomine Domini* : hi autem laudantes clamant de adventu Christi jam impleto, *Hosanna filio David*. Hosanna autem quidem interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii Salvificam, sive Salvum fac. Nam et gloria illi debetur, et redemptio illi convenit, qui omnes redemit, et pretiosi sanguinis effusione salvavit.

Honiilia xxviiij. ex capite xxi.

10. Et cum intrasset Jesus Jerosolymani, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic, etc. Merito commovebantur videntes rem mirabilem: homo enim laudabatur quasi Deus, sed Deus laudabatur in homine. Dicebant enim, *Hosianna filio David*. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant, sed spiritus subito ingressus in eos, nesciente animo, veritatis verba fundebat. 12. Et intravit Jesus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filii, ut veniens ad domum curreret patris, et illi honorem redderet, qui genuit eum, ut tu imitator Christi factus, cum in aliquam ingressus fueris civitatem, primum ante omnem actum ad ecclesiam curras. Hoc erat boni medici, ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam primum ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic et de templo omne malum procedit. Quemadmodum medicus, quando primo ingreditur ad infirmum, statim de stomacho ejus interrogat, et cum componere primum festinat, quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est, si autem dissipatum fuerit, totum corpus infirmum est: ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret: si autem corruptum fuerit, omnium fides marcidat est. Cor autem et stomachus sacerdotes intelliguntur, quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiae locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiae spiritualis, Isaia dicente, de regibus quidem, *Omne caput in dolore*; de sacerdotio autem, *Omne cor in tristitia* (Isai. 1. 5). Sicut enim stomachus accipiens cibum, coquit eum in seipso, et per totum corpus dispergit: sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas a Deo, et excoquunt eam in se, id est, tractantes et meditates apud se, universo populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante, unumquodque membrum suscipit nutrimentum, et convertit ipsum in se, secundum suam naturam: ut puta quod suscipit jecur, totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod vero ascendit in pulmonem, phlegmata huius; quod autem in mamillas, totum efficitur lac: sic sacerdotibus in ecclesia loquentibus, verbum omnes suscipiunt; unusquisque autem convertit illud secundum proprium cor, ita ut unum id ipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam, in cordibus autem perversis suscitet iracundiam, quasi bilis; in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam, quasi lac; in aliis autem odia, quasi phlegma nocivum et expuendum. Videte ergo, sacerdotes, quomodo vos componatis in verbo et opere. Quoniam sicut in corpore, si aliquod infirmatum fuerit membrum, non omnino languet et stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inveniuntur infirma: sic si aliquis Christianorum peccaverit, non omnino peccant et sacerdotes; si autem et sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus convertitur ad peccandum. Ideo unusquisque Christianorum pro suo peccato reddet rationem: sacerdotes autem non solum pro suis, sed et pro omnium peccatis redditori sunt rationem (Hebr. 13. 17). Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, et intellexit studiosus agricola, quia lesuram in radicibus haberet. Nam vere quemadmodum eum videris arborem pallentibus foliis, marcidam intelligis, quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cum videris populum indisciplinatum et irreligionem, sine dubio agnosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. *Et eiciebat vendentes et euntes de templo*: significans quia homo mercator vix aut numquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator; aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente propheta: *Omnia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini* (Psal. 70. 13). Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens, et se commendare, sine maliloquio non potest esse:

neesse est enim ut et isti male loquatur de illo, et isti male loquatur de isto: sic qui emit et vendit, sine mendacio et perjurio esse non potest: necesse est enim a negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam, et ille juret quia plus valet res, quam vendit. Sed est nec stabilis substantia eorum. Tali enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut a malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos et inimicos hereditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum prolificare quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem cernias in cribro, dum huc illucque jactas eam, grana omnia paulatim deorsum cadunt, et in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum: sic et substantia negotiatorum, dum vadunt, et veniunt inter emptionem et venditionem, minuitur, et in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum. Ergo ostende nobis quis est negotiator? omnes enim homines videntur negotiatores. Ecce qui arat, comparat boves, ut spicas vendat¹; et qui operatur lignum, comparat lignum, ut utensilia vendat; et linteonarius comparat linteamina, ut vendat et ostendat: et scenerator mutat pecuniam, ut tollat usuras. Et quomodo antiqui Judei et apostoli artificia laudaverunt? Quia magis sunt sine peccato. Sicut et Paulus fuit sutur tabernaculorum, et ipse mandat, dicens: *Carent et nostri bonis operibus praesesse* (Tit. 3. 14). Et apostoli quidam, sicut legimus, piscatores fuerunt. Ego ostendam qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram et immutatam² vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsam vendit, sed magis artificium suum, id est, qui rem vendit, cujus aestimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio: ut puta, faber comparat ferrum, et facit ferramentum; sed ferramentum illud non tantum habet ferri quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretiat. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei eicitur. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius. Si enim qui rem comparatam vendit, mercator est et maledictus: quanto magis maledictus erit, qui non comparatam pecuniam, sed a Deo donatam sibi dat ad usuram? Secundo, quia mercator dat rem, ut jam illam non repetat: iste autem postquam foveraverit, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis. Adhuc dicit aliquis: qui agrum locat, ut agrarium recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, num est similis ei qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi vel vendendi. Secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum, et fructum accipit ex eo: similiter et qui domum habet, usum mansionis capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi commutare videtur lucrum cum lucro: pecuniam autem si repositam in sacco teneas apud te, nullum usum capis ex ea. Tertio, ager vel domus utendo veterascit: pecunia autem cum fuerit mutata, nec minuitur, nec veterascit. *Et mensas numulariorum subvertit*. Pecunia spiritualiter homines intelliguntur: quia sicut numus habet charagma Caesaris, sic homo habet charagma Dei. Et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Caesaris, reprobus est: ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus aestimatur. Unde Isaia dicebat ad Jerusalem: *Pecunia tua reproba est, caupones tui miscent vinum aqua* (Isai. 1. 22), et caetera. Ideo ergo mensas numulariorum subvertit, significans quia in tem-

¹ Editi in marg., ut segetes vendat. v. D., ut species vendat.

² Aut etiam, immaculatam.

plo Dei non debent esse numi, nisi spirituales, id est, qui Dei imaginem habent : et non illi numi, id est, non illi homines, qui terreni regis imaginem portant, id est, diaboli. Nam sicut homo bonus in se imaginem Dei ostendit, sic et homo malus imaginem diaboli habet. Aut certe mensas spiritualiter dicit scripturas numulariorum, id est, sacerdotum. Vere enim sacerdotum illorum scripturæ eversæ sunt, ut jam nemo eorum pascatur in eis, succedente Novo Testamento priori. *Et cathedras vendentium columbas evertit* : loquens etsi non sermone, tamen ipso facto : Quid faciunt in templo multæ columbæ venales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? id est, Spiritus sanctus replevit Ecclesiam meam. Non enim in sacrificio columbarum postmodum placiturum est Deo templum, id est Ecclesia, sed in Spiritu sancto. Dixi enim vobis per prophetam : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam meæ sunt omnes feræ sylvarum, jumenta in montibus et boves; cognovi omnia volatilia cæli (Psal. 49. 9-11). Immola Deo sacrificium laudis (Ibid. v. 14), quia non hostias volo, sed corda : non sacrificia, sed fidem. Item dixi vobis per eundem prophetam : Afferte Domino gloriam et honorem (Psal. 28. 2). Et si vero vultis in templo Dei consistere, tollite hostias, et sic introite in atria ejus sancta. Tollite tauros de templo, quia unus taurus est offerendus pro grege universo : de quo Jacob dicebat accusans Levitas, id est, sacerdotes : *Quia in ira sua occiderunt hominem, et in furore suo subnaverunt taurum (Gen. 49. 6). Tollite oves de templo, quoniam unus agnus occiditur. Quoniam ergo per prophetas admonuerat eos, ubi hostias de templo tollerent animalium, et corda sua contritula et humiliata offerrent, illi autem non obaudierunt : juste nunc tamquam iratus super inobedientiam eorum, propria virtute expellit eos¹, ostendens per hæc, quoniam ipse est qui tunc per prophetas admonuerat eos de hostiis expellendis. 13. *Scriptum est enim : Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum (Isai. 56. 7).* (a) Templum autem Dei speluncam facit latronum, qui lucra terrena et illicita, non etiam spiritualia in animarum salutem sectatur. Cultusque religionis eo modo non tam cultus Dei est, quam iniquæ negotiationis occasio. Nam quotidie ingreditur Jesus in templum suum, id est in sanctam Ecclesiam, et eiecit omnes vendentes gratiam Dei de Ecclesia, episcopos, presbyteros, diaconos, omnesque ecclesiasticos, necnon et laicos : quia unus criminis habentur, pariter Dei dona vendentes et ementes : quia scriptum est, *Gratis accepistis, gratis date (Matth. 10. 8).* Columbas quoque vendentium cathedras evertit, ut quod honor sacerdotalis debet auferri ab eis, doceret, qui pro terrena mercede opus Dei faciendum existimant. Quod igitur de ecclesiasticis diximus, hoc unusquisque de se intelligat. Dicit enim Apostolus : *Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis (1. Cor. 3. 16).* Non sit igitur in domo pectoris tui negotiatio illicita. Nihil boni, quod facimus, vel facere possumus adjuvante Domino, appetitu jactantiæ faciamus, non terreni lucri concupiscentia, non malarum cupiditate rerum, ne ingreditur Jesus iratus et rigidus, et non aliter emundet templum suum, nisi flagello adhibito, id est, correctione gravissima, et de spelunca latronum, id est, de habitaculo dæmonum per usum iniquæ cupiditatis, et de domo negotiationis, id est, de corde terreni lucri inhiante, suæ faciat domum habitationis. Unde quia paucorum est tam solida fortitudo, cruciantur delicti sanandis vulneribus, quibus humana fragilitas sauciatur. Diligens est adhibenda**

curatio. Unde dicit Scriptura : *Quis enim gloriabitur castam se habere cor, mundum a peccato (Prov. 20. 9)?* Omnes igitur intelligant delictorum indulgentiam, et reparationis suæ necessarium sibi esse medicinam. Nemo enim est tanta firmitate suffultus, ut de justificatione sua debeat esse securus. Utamur igitur, dilectissimi, saluberrimi temporis venerabilibus institutis, et solertiori cura nostras maculas terganus. Quantumlibet enim caste et sobrie mortalis hæc vita ducatur, quodam tamen pulvere terrene conversationis aspergitur, et nitor mentium ad Dei imaginem conditarum non ita a fumo totius vanitatis est alienus, ut nulla possit sorde fuscari, et non semper indigeat expoliri. Quod si etiam castissimis animis necessarium est, quanto magis est expetendum, qui tota forte anni spatia aut sæcularius aut negligentius transierunt? Quos caritate debita commoneamus, ut confugiant omnes ad præsentem ubique Dei misericordiam, et digna se confessione cum observantia mandatorum Dei cunctorum corda sanctificent. Mitescat sævitia, iracundia mansuescat. Remittant sibi omnes culpas invicem suas. Nec exactor sit vindictæ, qui petitur est veniæ. Dicentes enim, *Dimittite nobis debita, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. 6. 12),* durissimis nos vinculis colligamus, nisi quod prostemur impleamus. Clementes autem et mites animos largitas deorum. Nihil enim est dignius, quam ut homo sit auctoris sui imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini operis sit exsequitor. Nam cum aluntur esurientes, vestiuntur nudi, nonne auxilium Dei munus explet ministri? Et benignitas servi, munus est domini. Et merito Deo gratia referuntur de pietatis officiis, cujus opera videtur in famulis. Propterea ipse Dominus discipulis suis ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 16).* 14. *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos omnes : ut quod illi verbis clamabant, iste factis ostenderet. Quasi testis vocis eorum sanavit cæcos, ut cæci videntes, cæcos aspicientes, viderent et ipsi : ut istorum illuminatio corporalis fieret illis spiritualis lucerna cordis. Curavit et claudos, ut claudicantes Judæi in fide currebant ad Christum, ut meliores pedes illi acciperent videntes quam isti. 15. *Videntes autem principes sacerdotum, et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes : Hosianna filio David : indignati sunt, 16. et dixerunt ei : Audis quid isti dicunt? Quibus ipse poterat dicere : Et vos videtis quid ego facio? Illos loquentes attenditis, et me facientem non consideratis. Ego enim factis interpretor voces illorum. Quemadmodum columna in templo, si steterit recta, accepto pondere amplius confirmatur; si autem modice obliqua fuerit, suscepto pondere, non solum non confirmatur, sed amplius vadit ad latus : sic et cor hominis si rectum fuerit, videns opera alicujus viri justii, aut audiens, per doctrinam sapientiæ ejus amplius confirmatur; si autem fuerit perversum cor, videns opera alicujus viri justii, aut audiens, non solum non confirmatur, sed magis ad invidiam excitatur, et magis pervertitur. Hoc modo et sacerdotes videntes sanitates ægotantium, et audientes laudem puerorum, non solum non crederunt in Christum, sed magis excitati sunt contra eum, dicentes : *Audis quid isti dicunt? Utinam vos audieritis quid dicant? Hæc enim sanitates ægotantium de vocibus clamantium testimonium dant, quia vera sunt quæ dicuntur. Item voces clamantium de sanitatibus ægotantium testimonium reddunt, quia magna sunt quæ sunt. Si sanitates ægotantium mentiuntur de Christo, interrogate voces clamantium. Si voces clamantium mentiuntur, interrogate ægotantium sanitates. Et ut quid quasi reum arguitis, quem tanti testes defendunt? Si juste clamant, consentite clamantibus, et credite in Christum; si autem injuste dicunt, reprehendite illos magis injuste, dicentes : Et ut quid Christum culpa-***

¹ Editi in marg., *Propria manu expellit eos. V. D., Propria eos virtute compellit.*

(a) Hæc, *Templum autem Dei*, et cætera quæ sequuntur, desunt in Cod. V. D. usque ad hæc verba, *Et accesserunt ad eum cæci et claudi*, etc.

tis? Quid enim culpant Christum, si intelligunt¹ illi quid dicunt? *Jesus autem dixit eis: Utique nunquam legistis, Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem (Psal. 8. 3)?* Tamquam si dicat, Esto: istud mea culpa est, quia isti clamant: numquid mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum propheta prædixit? Si recordamur quomodo superius dixit, *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat: intelligimus quia infantes dicebantur, non retate, sed simplicitate cordis. Infantes autem lactentes, nec intelligere aliquid, nec laudare possunt. Lactentes autem dicebantur, quoniam quasi lactis suavitate, ita mirabilium delectatione excitati clamabant, sicut scriptum est: Sic exaltavi animam meam, sicut abluctatus super matrem suam (Psal. 130. 2).* Lac enim dicitur opus miraculorum, panis autem doctrina perfecta: justitiæ, sicut ait Apostolus: *Et verbum meum, et prædicatio mea, non in persuasione sapientiæ verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis (1. Cor. 2. 4).* Item post modicum sic dicit: *Et ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (Ibidem c. 3. 1. 2).* Omnis prima inductio fidei, id est, simplex doctrina, lac dicitur, quoniam sicut lac sine labore et sine opere dentium manducatur, et manducantem suavitate sua delectat: sic et mirabilia nullum laborem videntibus ponunt, sed videntes admiratione delectant, et ad fidem molliiter invitant. Panis autem perfectioris doctrinam justitiæ significat, quam accipere non possunt, nisi exercitati sensus circa res spirituales: quoniam qui audit, necesse habet intra se tractatibus quibusdam discutere et meditari: quasi quibusdam dentibus spiritualibus molere. Unde et lex ruminantia animalia voluit esse munda (Deut. 14. 6). Illa enim esca doctrinæ non tantum carnalibus suavis est, quantum spiritualibus utilis est ad salutem. Sicut enim infanti si dederis fragmentum panis, quoniam angustas habet fauces, offocatur magis quam nutritur: sic et homini imperfecto in fide, et puero sensibus, si altiora mysteria sapientiæ volueris dicere, angustam habens fidem et sensum, magis scandalizatur, quam ædificatur. Et quemadmodum viro perfecto si dederis lac, fauces quidem ejus delectat, membra autem ejus non confortat. De pane enim scriptum est, non de lacte, quia confortat cor (Psal. 103. 15). Si autem panem manducet, non tantum fauces ejus delectat, quantum præstat ei virtutem: sic et viro perfecto in fide, et maturo sensibus, si miracula ostenderis, delectatur quidem aspectu, nihil autem proficit ei ad ædificationem sensus, aut notitiam veritatis; si autem verbum sapientiæ exposueris ei, et ratione delectatur, et ædificatur in fide. 17. *Et relictis eis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, et mansit ibi: ut recedendo compesceret, quos respondendo non potuit: quia malitia non compescitur sermonibus, sed excitatur. Malum enim hominem melius locum dando potes vincere, quam respondendo. Nam si contendis irrationabilem ratione placare, et illum non placas, et teipsum subvertis. Et mansit ibi. Noluit manere in Jerusalem, de qua jam voluntate recesserat, quæ in mortem Domini sui jam manus armatas tenebat, seipsam magis occisura quam Dominum; sed mansit apud Lazarium et sorores ejus, ut illic requiesceret corporaliter, ubi et spiritualiter repausabat. Nam sanctorum virorum est, non ibi querere mansionem, ubi clariores sunt viri, sed ubi fideiiores: nec gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret.*

Homilia xxxix. ex capite xxj (a).

18. *Mane autem revertens in civitatem, esuriit, 19. et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, etc. Non*

¹ Alias, non intelligant.

(a) In Cod. V. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

quasi homo cibum, sed quasi Deus salutem humanam, non quasi indigens querit nostram justitiam, sed quasi misericors desiderat nostram salutem. Si autem quasi homo esuriisset cibum, nunquam mane esuriisset: sed ideo ad hoc mane esuriit, quia semper esuriit, qui justitiam illorum esuriit, aut alterum salutem. Merito ergo veniens ad gentem Judæam Christus, mane esuriebat, cum per tot millia annorum nullum justitiæ suæ desiderat cibum. *Mane autem.* Id est, initium duodecimæ horæ, de qua supra loquuti sumus. Vides ergo quia mutationes istæ sæculi ejus et horæ dicuntur, et dies: et si consideres per singula sæcula, quasi et mane, invenies fieri et vespere. Ecce factum est mane super Adam, quando creavit eum Dominus, et dedit ei mandatum justitiæ quasi lucem. Deinde magis atque magis hominum iniquitate crescente, et quasi nocte veniente, justitia quasi lux recessit ab eis. Iterum factum est alterum mane, quando Dominus veniens ad Noe propter reparationem sæculi, ad eum et ad filios ejus posuit justitiæ testamentum, quasi lumen. Iterum crescente hominum iniquitate, quasi nocte prævalente, recessit ab eis sol, id est, Dominus cum luce justitiæ suæ. Iterum revertens reduxit tertium mane, eligens Abraham, et ostendens ei quasi lumen animæ notitiam veritatis, ponens testamentum in eo circumcisionis et fidei. Item prævalente iniquitate quasi nocte veniente, recessit ab eis, quando filii Israel secundum idola Ægyptiorum vivebant. Nunquam enim afflixissent eos Ægyptii, si quantum ad primam faciem lux fuisset in eis. Item rediens quarto mane apparuit Mosi, et educens Israel de Ægypto, lumen legis ostendit eis. Item crescente iniquitate quasi nocte novissima, deducti sunt in captivitatem filii Israel. Revertens iterum Dominus reduxit quintum mane, revocans filios Israel de captivitate, restaurans plebem per Zorobabel, et per Jesum filium Josedech, de cætero reparans legem per Esdram prophetam. Iterum crescente iniquitate quasi nocte veniente, subtraxit ab eis Dominus misericordiam suam quasi lacem, et facti sunt iterum sub Romanorum potestate. Sexto autem mane reversus est Christus ad Judæos et gentes, et dedit eis seipsum manifestissimum lumen. Etiam modo, sicut videtis, Christianorum iniquitate crescente, quasi nocte veniente, recedet a nobis, et auferet gratiæ suæ lumen a nobis, sicut ipse testatur, dicens: *Pulus, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Septimum autem lumen daturus est nobis, cum venerit reddere singulis secundum opera eorum. Et quotiescumque peccata hominum prævalentia excludunt a se misericordiam Dei, illud tempus nox dicitur: quotiescumque autem misericordia Dei prævalens non aspicit peccata nostra, sed visitat homines in bono, dies dicitur visitatio ejus. Ut scias autem de nocte, quæ fit ante Christi adventum priorem, dicit propheta: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia (Psal. 29. 6).* De nocte autem consummationis futura: ipse Dominus dicit: *Cum sero factum esset, vocavit operarios, et reddidit eis mercedem (Matth. 20. 8).* Ergo per istos sex dies et noctes laboravit Dominus, vadens a nobis, et revertens ad nos: vadens propter peccata nostra, et rediens propter misericordiam suam; cum autem factum fuerit septimum mane, tunc requiescet in septimo die, quia postmodum hominibus viventibus sine successione peccatorum lux justitiæ est permansura, et semper sol Christus erit nobiscum dicente Apostolo: *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 16).* Ideo ergo mane revertens esuriit: quod mysterium intelligitur ex tempore resurrectionis ejus, quando relicta est synagoga, et suscepta est Ecclesia. *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum. Arbor fici est synagoga. Nam synagoga propter multitudinem multorum granorum sub uno cortice habitantium dicta est ficus quasi*

multorum hominum fideliā habitantium in una domo, sicut scriptum est: *Deus qui inhabitare facit unanimes in una domo* (Psal. 67. 7). Denique vide ipsa folia fici, quomodo secundum similitudinem manus formata sunt. Folia autem viriditatis sunt species tantummodo sanctitatis in homine, aut sine fructu operum verba religiosa. Quicumque ergo homo religiosus, id est, arbor rationalis, proleatur se esse Dei, et justitiam non operatur, arbor est tantummodo, folia sine fructu portans, quales inquit nos, de quibus prophetavit Apostolus: *Erunt, sicut, in novissimis diebus homines seipos amantes, cupidi pecuniarum, elati, superbi, parentibus non obedientes, voluntatis suæ amatores magis quam Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem ejus abnegantes, quos in finem maledicturus est Dominus, ut nunquam ex illis fructus nascatur, sicut maledixit Judæis, et aruerunt* (2. Tim. 3. 1-5). Secus autem viam est juxta mundum. Ideo ergo nullum in Judæis fructum Christus potuit invenire, quia juxta mundum viventes erant, id est, secundum mundum. Mundus enim via est communis, per quam omnes transeunt qui nascuntur, sicut exposuimus in parabola seminantis. Quicumque ergo homo fidelis, id est, arbor rationalis, juxta mundum vivens, nunquam potest in se fructum justitiæ tenere. Unde Paulus dicebat ad Timotheum: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (2. Tim. 2. 4). Ut quid non potest fructus suos tenere? Transeunt enim et retranseunt dæmones, vel ministri ipsius, per viam, id est, vagantes per mundum suum, excutunt eos. Sicut enim irrationalis terra, quæ secus viam posita est, semper conculcatur, et dura est, et semina doctrinæ in subtos sensus sui non recipit, sed volutiles spiritus rapiunt ea: sic et omnis arbor rationalis juxta viam posita nunquam potest esse fructifera, id est, homo secundum mundum vivens nunquam potest evadere a peccato, ut sit justus. Frequenter enim transeunt spiritus ipsas gemmas justitiæ excutunt de ramis ejus, antequam aperiantur in flores. Interdum autem ipsos flores jam apertos excutunt, interdum vero etiam poma ipsa formata deponunt. Rami enim sunt animæ sensus ipsius, de quibus omnia bona procedunt. Gemmæ autem sunt bonæ cogitationes coherentes in sensibus. Aperti autem flores sunt bonæ voluntates. Sicut enim de gemmis flores procedunt, ita de bonis cogitationibus nascuntur bonæ voluntates. Sicut autem flores non possunt procedere, nisi fuerit gemma: sic bona voluntas nasci non potest, nisi præcesserit in homine cogitatio bona. Bona enim cogitantes incipientes desiderare quæ bona sunt apud Deum. Nam voluntates bonæ sic suaves sunt apud Deum, quemadmodum odoriferi flores. Unde Salomon dicebat: *Fili, serva te a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Sap. 1. 5). Poma autem sunt opera justitiæ perfectæ. Sicut enim ex floribus poma formantur, ita ex bonis voluntatibus opera perfectæ nascuntur. Sicut autem ante pomum flos præcedit, ita ante opus bonum bona voluntas. Omnis itaque homo, qui jam nec cogitat aliquando quæ bona sunt, ipsas gemmas justitiæ de ramis, id est, de sensibus ejus, transeuntis dæmones excusserunt. Qui autem cogitat quidem bona, et proponit in corde suo facere quod bonum est: puta, aut eleemosynas facere, aut jejunare, aut continens esse, et tamen concupiscentia sæculi victus, aut ex quacumque occasione mutaverit voluntatem suam: de illius sensu jam apertos flores dæmones excusserunt. Qui autem cogitavit bona, et proposuit, et perfectum quod proposuit, ille poma produxit. Quod si iterum peccaverit, et propter peccata sequentia justitiæ opera priora perdidit, de illis sensibus dæmones jam perfectæ poma excusserunt. Sicut ergo difficile est arborem juxta viam positam fructus suos usque ad maturitatem servare: sic difficile est virum fidem juxta istum mundum viventem, id est, in actibus ejus, justitiā immaculatam usque

in finem servare. Si vis ergo fructus justitiæ usque in finem tenere, recede de via, et plantare in loco secreto, ut nec mundus tecum aliquid habeat commune, nec ta cum mundo. *Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* Non quia maledixit arborem, ideo fructus non dedit, sed quia non dabat, ideo maledixit ei, ut nec folia ipsa proferret; id est, non ideo Judæi perdidit justitiam, quia Deus eos dereliquit, sed ideo eos Deus dereliquit, quia justitiam non afferebant, ut nec ipsa species pietatis esset in eis, aut sermo. Et vere sicut melius est, ut non sit arbor, quam ut sit quidem, et secundum genus suum fructum non faciat: sic melius est, ut nec sit homo Dei, quam ut sit quidem, et conversationem non habeat secundum Deum. Qui enim tuus non est, si tibi non obaudit, non doles: de illo autem graviter doles, qui tuus est, et te contemnit, et alius servit: sic Deus non tantum de alieno et aperte diabolo servienti irascitur, quantum de suo diaboli faciente voluntatem. Ideo in fine sæculi ipse Deus mittet operationem erroris in tales, sicut et quotidie fieri videmus, ut credant mendacium, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, ut judicentur omnes. Non vult enim ut videantur esse ipsius, qui vere non sunt ejus. Uxor meretrix melius est ut nec sit viri sui, quam ut ipsa illius, male ambulando excitet eum in zelo. *Et arefacta est continuo ficulnea.* 20. *Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes: Quomodo continuo arevit ficulnea? Mirati sunt, quia sermo ejus quasi flamma descendit ad radices ipsius.* O apostoli, qui vidistis Lazarum sepulchrum et putridum iterum venientem ad vitam solo sermone (Joan. 11): quid miramini, si videtis arborem solo sermone siccitam? Qui enim potest vitam donare, ille potest et vitam auferre: qui autem vitam auferre non potest, nec vitam dare potest. 21. *Respondens autem Jesus, ait illis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea faciatis: sed et si monti huic dixeritis, Tolle te, et jacta te in mare, fiet.* Mons ille invisibilis, qui arbores infructuosas producit, ubi loca petrosa et aspera, ubi præcipitia pendentia, et cavernæ, non hominibus ad habitandum aptæ, sed bestiis, ubi nulla est planities ad requiescendum in pace, sed ascensionibus et descensionibus plenus est. Quicumque enim diabolo stant, alias ascendunt, alias descendunt. Qui mons est dictus, non propter altitudinem dignitatis, sicut angeli sancti, sed propter inflationem superbiæ; non propter firmitatem virtutis, sed propter immobilem et incorrigibilem malitiam suam. Istum montem tollite de medio sanctorum, ubi fides, ubi spes, ubi caritas, ubi planities pacis, ubi speciosi fontes doctorum, ubi prata florentia rore gratiarum, ubi volueres sancti, assidue vernantes cantibus delectant. *Et mitte te in mare:* id est, in istum mundum, ubi aquæ sunt salis, et non procedentes ad usum, id est, populi injuri, non proficientes ad gloriam Dei, in quos omnia dulcia flumina spiritualium gratiarum currunt, et salisatem eorum mutare non possunt; sed magis illorum salinitas corrumpit in se dulcedinem venientium fluminum in mare hujus mundi, ubi semper dominantur potestates, et diversorum spirituum periculosa certamina. Sicut enim assidua est in mari tempestas, sic in isto mundo persecutio satanæ, ubi nunquam tranquillitas est, sed ascendentibus undis, id est, tentationibus impellentibus et impulsis, invicem se percutiunt aquæ, et invicem se frangunt et confringunt, et invicem se confringentes quemdam irrationabilem sonum dant. Sic seipos homines, occasionibus hujus mundi ex ipso mundo nascentibus, quasi undis, se invicem comedunt et impugnant, et ex se quasi insanas voces pelagi dimittunt. Unde dicebat Apostolus: *Omnis clamor et ira tollatur a vobis.* (Ephes. 4. 31). *Mitte te in mare.* Ubi sonus confusus, ubi inconstantia æterna, ubi infatigabilis contentio undarum, ubi timor est, et semper mortis fluit imago. 22. *Et omne quodcumque petieritis in creatione, credentes accipietis.*

Gratiam quidem fidei Deus donat; tamen homines eam nutriunt, et faciunt fortem: fides autem facit abstinenciam rerum malarum, et opus bonarum. Quanto magis te abstinueris a malo, et sequutus fueris bonum, tanto amplius fidem tuam fortem facis. Quanto autem minus abstinueris a malo, et negligentius feceris bonum, tanto magis fidem infirmam habes.

25. *Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem?* Quoniam autem unum diem viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introeuntem in templum, ita ut populus undique voce angelica clamaret: *Hosanna filio David*. Qui ingrediebatur ut homo, laudabatur ut Deus. Qui celabatur in carne, demonstrabatur in voce. Quem malitia sacerdotum quasi hominem blasphemabat, hunc innocentia parvulorum quasi Deum exaltabat. Quantum autem ille glorificabatur, tantum sacerdotes invidia torquebantur, et illius honor illis fiebat in tormentum. Sic enim est res, ut quando boni in sua virtute laudantur, mali autem in sua invidia cruciantur. Itaque non sufferentes in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem: *In qua potestate hæc facis?* O invidia, quæ sibi semper est inimica! Nam qui invidet, sibi quidem ignominiam facit, illi autem, cui invidet, gloriam parat. Ipse vituperabilis invenitur de sua invidia, ille autem laudabilis demonstratur de sua virtute. Ergo invidia sibi soli nociva est: alterum autem non solum non gravat, sed adhuc magis commendat. Venerunt ergo ad eum quasi ad peccantem in templo, et dum non inveniunt culpam, criminantur beneficium, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Corpus sanum aliquoties percutitur, et non facile vulneratur: corpus autem debile ab iniuria tacitam habens læsuram, etiamsi modice tactum fuerit, citius dissipatur. Sic animal liberum et integrum non facile offenditur: animal vero invidia vulneratum non solum causa idonea, sed etiam levis occasio excitat in dolorem. Sic et sacerdotes Judæorum invidentes Christo, dum iustas causas accusandi non inveniunt circa eum, etiam de bono ejus turbantur, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Cogitabant in dolore apud se: Nos fuimus columna templi, et ecce super illum recumbit tota Ecclesia, et nos inventi sumus sine causa erecti, quia ministerium perdidimus, et nomen vacuum possidemus. Nos fuimus tacentium Scripturarum quasi lingua visibilis, et ecce ille resonat in medio templi, et nos contempti tacuimus quasi cithara dissipata. Nos fuimus patres populi, et ille quotidie generat filios, nos autem steriles sumus inventi. Ideo non ferentes dicebant: *In qua potestate facis hæc?* Dicendo, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* ostendunt illi quasdam esse personas, quæ dant hominibus potestatem, sive corporalem, sive spiritualem. Tamquam si ita dicant: De sacerdotali familia genitus non es, senatus tibi hoc non concessit, Cæsar non donavit. Si autem credidissent, quod omnis potestas ex Deo est, numquam interrogassent, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* scientes quia *Omne datum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* (Jacobi 1. 17); et, quia *Nemo potest accipere aliquid, nisi datum fuerit ei de cælo* (Joan. 3. 27). Omnis homo secundum se æstimat alterum; nec potest ipse melius sentire de alio, quam ipse senserit de se. Ecce fornicarius neminem æstimat castum. Item castus non facile de fornicario suspicatur. Superbus neminem putat humilem; humilis neminem credit esse superbum. Sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotium putat ex Deo. Unde autem putas fieri, ut invicem se sacerdotes contemnant et persequantur, nisi quia per ambitionem facti sacerdotes, omnes tales æstimant, quales sunt et ipsi? Sacerdos autem, qui est secundum Deum, omnem sacerdotem timet offendere, quia omnes ex Deo fieri arbitratur, quamvis ex hominibus sit factus. Ecce enim David quamvis manifestum sciret Saül non esse regem secundum Deum, tamen fre-

quenter sibi traditam volebat occidere, dicens: *Non injiciam manum meam in unctum Domini* (1. Reg. 24. 7). Item cum Paulus maledixisset sacerdotem Ananiam, et audisset quoniam erat sacerdos, pœnitentia ductus respondit: *Nesciebam, fratres, quia princeps erat sacerdotum* (Act. 23. 5). Aut certe scientes sacerdotes, quoniam multi quidem faciunt signa, nos et potestate Dei, sed ex potestate contraria, sicut in multis exposuimus locis, ideo blasphemantes interrogabant, *In qua potestate facis hæc?* in spiritu Dei, an in spiritu Beelzebub? Sicut alibi blasphemantes dicebant de eo, *Quia hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Math. 12. 24). 24. Respondens autem Jesus, dixit: *Interrogabo vos unum verbum, quod si dixeritis mihi, et ego vobis dico in qua potestate hæc facio. 25. Baptisma Joannis unde erat? de cælo, an ex hominibus?* Sciens Dominus inconvertibilem eorum malitiam, proposuit eis quæstionem undique catenatam, non ut respondentes audiant, sed ut impediti non interrogent: quia præceperat: *Notis sanctum dare canibus* (Math. 7. 6); et non decebat, ut transgrederetur præceptum, quod ipse præposuit. Deinde etiam si dixisset, nihil profecisset: quia non potest sentire quæ lucis sunt tenebrosa voluntas. Quid prodest, si cæco aliquam pulchritudinem monstras? Cæcitas autem spiritualis est malitia cordis. Sicut enim cæcus non potest aspicere in splendorem luminis, sic non potest intelligere homo malignus mysteria pietatis. Sicut enim cautus venator, bestiam comprehendere volens, cum viderit ex una parte illius præcipitem locum, ex altera parte erigit retia, ut ex quacumque parte exsilerit, aut in retia incidat, aut in præcipitium cadat: sic et Dominus illis simplici interrogatione laqueum posuit, ut si quidem de cælo dicerent, in laqueum reprehensionis inciderent: diceret enim eis: 26. *Quare ergo non creditis eis?* si autem de terra dicerent, quasi in præcipitium, sic in periculum mortis incurrerent apud populum, ut lapidarentur. Interrogantem enim oportet docere, tantam autem quocumque modo retundere, et objectionis illius astutiam rationabili percussione confutare, et non veritatem ejus mysterii publicare. Sic enim alibi Dominus diabolo fecit, cum protulisset adversus eum exemplum Scripturæ, quam non intellexerat, dicens: *Scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (Math. 4. 5. 6. et Psal. 90. 11). Non ei dixit, Non sic intelligitur scriptura illa, sed sic dimisit eum in ignorantia: et altero eum manifestiori confudit exemplo, ut et audaciam ejus confunderet, et prophetica mysteria non revelaret. 27. *Et respondentes dixerunt Jesu: Nescimus. Et ipse ait eis: Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio. Non dixit, Nec ego scio. O vos scitis, ut homines, et denegatis, ut mali: ego autem scio, ut Deus, et non dico quasi justus indignis. Nam mendacia, si non habeat quem decipiant, ipsa sibi mentiuntur. Sic et veritas, si non invenit quem salvet, ipsa se sibi conservat immaculatam. 28. *Quid autem vobis videtur?* Quos res proponit in causa, ipsos et judices petit, ut a nullo mereantur absolvi, qui seipsos condemnant. Magna est fiducia justitiæ, ubi causa adversario ipsi committitur, reddi veritatis exitum non timet. In parabolis figurat personas eorum, ut quia non intelligunt, ipsi adversus se sententiam dicant. Sic et aliquando cum David in peccatum incidisset, quasi stupore alicujus somnii vigilabat: nam quamvis peccaverat, tamen adhuc David erat sanctissimus. Itaque a Nathan parabolarum retribus comprehensus, coegit ut ipse adversus se judicium mortis proferret (2. Reg. 12). Et circumventio quidem tunc talis, sed circumventionis exitum modo non talis: ille enim comprehensus ad pœnitentiam flexus est, isti autem magis ad malitiam sunt excitati: hæc est enim proprietas bonorum hominum et malorum. Bonus enim comprehensus in peccato iugemiscit, quia peccavit; malus autem comprehensus, fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est*

in peccato. Utpote, domesticum animal, si aliquanto tempore extra domum errando fuerit evagatum, cum venerit in manibus domini sui, quasi in recordationem natere suæ redactum, cito iterum mansuescit: animal autem silvestre, cum fuerit comprehensum, aut morsibus appetit, aut calcibus repugnat. Sic et malus homo correptus, non solum poenitentiam non agit, sed adhuc adversus corripientem magis irascitur.

Homilia xl. ex capite xxj (a).

28. Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum, dixit: *Fili, vade hodie operari in vineam meam.* 29. Ille autem respondens, ait: *Nolo.* Postea autem poenitentia motus, abiit. 30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: *Eo, domine: et non ivit.* 31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: *Primus.* Dicit illis Jesus: *Amen dico vobis, qui publicani et meretrices præcedunt vos in regno Dei.* 32. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. Quis est ille, nisi Deus, qui omnes homines creavit, paterno affectu diligit: qui cum sit natura Dominus, tamen magis vult diligi quasi pater, quam timeri ut dominus? Propterea in principio mandatorum legis non dixit, Timebis Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, sed, *Diliges (Deut. 6. 5).* Dilectionem enim ab hominibus exigere non est domini, sed paternitatis. *Qui duos filios habuit.* Unum quidem gentium populum, alterum Judæorum: quorum major filius erat gentium populus, minor autem populus Judæorum, quoniam gentes quidem erant ex patre Noe, Judæi autem ex Abraham. *Et accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie operari in vinea mea.* Hodie, id est, in tempore sæculi hujus. Quomodo loquutus est filiis suis? Non in facie ut homo, sed in corde ut Deus. Homo in auribus verbum sonans, sed Deus in mentibus suggerit intellectum. Quoniam autem sic loquitur Deus, ipse signat dicens Helix: *Descende in Sarreptam Sidoniæ, et illic mandabo viduæ, ut pascat te (3. Reg. 17. 9).* Quomodo, putas, mandavit viduæ? Non sermone, sed in spiritu; nec enim legitur specialiter ei Deus mandasse. Quis autem non intelligat, Deum invisibiliter in corde ei locutum? Quando enim venit ad eam Helix, illa colligebat hastellas, ut sibi quidem et filiis suis, non autem ut Helix cibum pararet; sed repente magnanimiter obtulit admonenti, quod ante cum extrema desperatione paraverat. Quando enim modicam habebat farinam in capsâ, sed magnam fidem habebat in corde, quam esuriebat Helix: reges quidem esuriebant, vidua autem pascēbat: quia in illa tentatione horrea quidem defecerunt, capsâ autem exuberabat, ut impleteretur quod fuerat scriptum: *Divites eguerunt et esurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono (Psal. 33. 11).* Quid est operari in vinea? Justitiam facere. Vineam enim justitiam diximus supra, quam generaliter quidem in natura omnium hominum Deus plantavit, specialiter autem dedit eam in libro Judæis: cujus diversæ vites sunt diversæ species justitiarum: in qua vinea unusquisque, secundum proprias vires, aut paucas vites operatur, aut multas. Nescio autem, si totam vineam quis hominum sufficit operari. *At ille dixit: Nolo.* Quomodo dixit, *Nolo*? In cogitatu. Qui enim habens intellectum boni et mali, relinquit bonum, et sequitur malum, in cogitationibus suis contra Dominum respondere videtur, quia *Nolo*, id est, contra intellectum suum creatum sibi a Deo. Nisi enim dixerit in corde suo, *Nolo*, non potest fieri ut aliquando peccet, dicente propheta: *Dixit injustus, ut delinquat in semelipso (Psal. 35. 4).* Gentes enim a principio relinquentes Deum et justitiam ejus, et transeuntes ad idola et peccata, in cogitationibus suis respondere videntur:

(a) Hæc Homilia in Codice v. D. præcedenti jungitur.

Nolumus facere justitiam quam scimus et nobis. *Accedens autem ad alterum, dixit similiter.* At ille respondens, ait: *Eo, domine, et non ivit.* Judaicus enim populus, id est, minor filius, interrogatus, et per Moysen, et per Joannem, quasi a Deo per eos loquente, spondit se omnia facturum quæcumque præceperat Dominus: postea autem aversi, mentiti sunt Deo, sicut de illis dicit propheta: *Filii alieni mentiti sunt mihi (Psal. 17. 48).* Quis ex duobus fecit voluntatem? At illi responderunt: *Primus.* Vide quomodo, sicut jam diximus supra, attracti parabola veritate, ipsi adversum se sententiam protulerunt, dicentes, priorem filium patris voluntatem fecisse, id est, populum gentium: quia melius est non promittere et facere justitiam Dei, quam promittere et mentiri. Quorum judicium abundanter confirmans addidit, et dicit: *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei.* Ac si dicat: non solum populus gentium melior est vobis Judæis, sicut iudicatis et ipsi, sed etiam publicani et meretrices, qui sunt inter vos manifeste turpissimum profitentes vitam, præcedunt vos in regnum Dei: quanto magis populus gentium? Puto quod ex persona omnium virorum peccatorum publicani ponuntur, et ex persona omnium mulierum peccantium meretrices: quoniam quamvis multa sint peccata in viris et mulieribus præter ista, tamen præcipue in viris avaritia abundat, fornicatio autem in mulieribus. Utpote, mulier quamvis potest esse avara aut superba, tamen non facile per avaritiam aut superbiam peccat: quoniam non habet facile honores, pro quibus avaritiam exerceat: aut sit superba inter eos, cum quibus conversatur, ut in superbia peccet, quæ in domo sua sedet inclusa. Ideo autem facile peccatum fornicationis incurrit, maxime quia hoc vitium facile ex vacantia et otio nascitur. Nam qui sollicitudinibus animum habet occupatum, non facile fornicationi operam dat. Nam definitio amoris hæc est: animæ vacantis passio. Vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum incurrit; in fornicationem autem non facile, nisi forte multum sit lascivus. Nam occupatio virilium sollicitudinum, suggestionum voluptates plurimum excludit. Unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Nunc exponit causam, propter quam publicani et meretrices præcedunt eos, dicens: *Veni ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec poenitentiam egistis postea, nec credidistis.* Ac si dicat: Etsi non venisset ad vos Joannes in via justitiæ, sed tantum baptismum poenitentiae prædicasset: vos quasi sacerdotes et prudentes, quasi iudices non personarum, sed rerum, debueratis ei credere, etsi non quasi justo, tamen quasi justa dicenti. Quid enim pertinet ad auditorem vita prædicatoris? Si enim male vivit, illius est damnum solius: si autem bene docet, omnium audientium lucrum est. Nunc autem venit ad vos in via justitiæ sic manifesta, ut conversatio ejus venerabilis et angelica vita etiam publicanorum et meretricum corda conuteret, et percussa pavore flecteret ad credendum, et vestra corda non tetigit. Videtis quia juste publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei? Considera autem, quomodo conversatio bona prædicatoris predicationi suæ præstat virtutem, ut etiam indomabilia domet corda. Et ipsa quidem prædicatio justa unam ex se habet virtutem: duplicem autem habet, quando et prædicatio justa est, et ipse qui prædicat justus. Sic dicit: Vos autem nec poenitentiam egistis, quasi publicani et meretrices credentes Joanni. Illi fecerunt quod majus est, isti autem neque poenitentiam egerunt, quod est minus. Numquid publicani et meretrices credentes in Christum, sine poenitentia crediderunt? neque enim possibile erat credere in eum sine poenitentia, qui baptismum poenitentiae prædicabat. Quod ergo

v. D. et Editi in marg., illi crediderunt.

vult dicere, tale est : Debuertis vos quidem , sacer-
dotes, quasi iustitiam Scripturarum habentes , quasi
populi præcessores , ante populares credere Joanni,
ut omnes illi vestrum sequerentur exemplum : et
non solum hoc non fecistis, sed nec postquam vidistis
publicanos et meretrices credentes, nec nunc confusi
estis , aut compuncti : quia publicani et meretrices
crediderunt, qui credere non sperabantur ; vos autem
in duritia permansistis, qui videbamini totius iustitiæ
sectatores, et ne tunc quidem pœnitentiam egistis,
ut crederetis, ut vel illorum exemplum sequeremini,
quibus debuertis ipsi esse exemplum. Numquid vos
magis sine peccato eratis quam illi, ut, illis credenti-
bus ei, vos non crederetis Christo? Non, sed magis
contemptores Dei, magis superbi, et vanæ gloriæ
amatores, et duri, qui nec præcedere illos voluistis
in fide, nec sequi. Et vere magna confusio est sacer-
dotum, et omnium clericorum, quando laici inve-
niuntur fideiiores eis, aut iustiores. Quomodo autem
non sit confusio, esse illos inferiores laicis, quos
etiam æquales esse confusio est? Per hanc ergo pa-
rabolam eis prophetabat, quia gentes quidem quasi
meliores fuerant eligendæ, quæ in primis quidem
conumaciæ ostenderunt, postea autem obedientiam
exhibuerunt : et Judæi quasi deteriores abjiciendi,
qui in primis quidem professi sunt obedientiam, post-
ea autem inventi sunt contumaces, quia melius est
apud Deum non promittere et facere, quam promit-
tere et mentiri. Tamen infiguratione Judæorum et
gentilium, quam exposuimus, multorum traditionem
sequentes, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si
enim vere hi duo filii Judæi et gentiles essent intelli-
gendi, postquam sacerdotes interrogati responderunt,
priorem filium voluntatem patris fecisse, concludens
Christus parabolam, sic debuit dicere : *Amen dico
vobis*, quia gentes præcedunt vos in regnum Dei :
nunc autem dicit, *Quia publicani et meretrices præ-
cedunt vos in regnum Dei*. Quod magis profanorum ho-
minum conditionem ostendit, quam gentium statum ;
nisi forte sic intelligamus, ut supra jam diximus :
quia ex hac narrationis causa publicanos introduxit
et meretrices, pro eo ut dicat, Sic gentium populus
magis placens est Deo quam vos, ut etiam publicani
ipsi et meretrices acceptabiliores sint apud Deum
propter conversationem suam, quam vos propter
promissionem vestram mendacem. Si ergo placet
propter hanc rationem traditio illa, bene : sin autem,
potest et altera esse traditio talis. Cum sacerdotes
non discendi causa, sed reddendi interrogarent, *In qua
potestate facis hæc (Math. 21. 25)?* audierant frequenter,
sicut exponit Joannes, quando dicebat, ut unum proferam
de multis exemplum : *Dixi vobis, et non credidistis.*
*Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testi-
ficantur de me (Joan. 10. 25).* Item, *Si non facio opera
Patris mei, nolite credere mihi. Quod si facio, etsi mihi
non vultis credere, vel operibus credite, ut sciatis et credatis
quia ego in Patre, et Pater in me est (Ibid. v. 37. 38).*
Hoc enim non erat manifeste pronuntiare, quia in
potestate Dei hæc faciebat. Quoniam ergo, hæc eo
dicente, ex populis multi in eum crediderunt, sacer-
dotes autem juxta quod non crediderant, sed adhuc
frequenter insurrexerant super eum, introduxit pa-
rabolam duorum filiorum : ostendens eis per eam,
quoniam meliores sunt populares, qui a principio sa-
cularem et carnalem profitentur vitam, quam sacer-
dotes, qui ab initio profitentur se Deo servire : quo-
niam populares quidem, vel satiati actibus suis malis,
aliquando compuncti convertuntur ad Deum, et inci-
piunt operari iustitiam Dei; sacerdotes autem impe-
nitibiles constituti, nunquam desinunt peccare in
Deum. Duos ergo filios dicit laicorum conditionem,
et ordinem sacerdotum. Quis est prior filius? Popu-
lus. Prior enim populus creatus est, deinde sacer-
dotes, qui regunt populum. Alioquin ante creati re-
ctores, quam regerent? Non enim populus propter
sacerdotes creatus est, sed sacerdotes propter popu-
lum. Nam et mundum Deus ante creavit, et postea

hominem, qui regeret mundum. Denique populus
Dei ex tempore Abrahæ cœpit, sacerdotes autem ex
tempore Aaron. *Et dixit uni eorum : Fili, vade hodie
operari in vineam meam. At ille respondit, Nolo. Postea
autem pœnitentia motus, ivit. Et accedens ad alterum,
dixit similiter. At ille respondens, ait : Eo, domine ; a
non ivit.* Nam sicut omnes Judæi quamvis interrogati
et per Mosem et per Jesum, quasi a Deo per eos lo-
quente, sponderunt omnia se facturos, quæ præce-
perat eis Deus, et non fecerunt; gentes autem quam-
vis non promiserint prius, tamen postea obedientiam
Deo dederunt : ita enim et populares per hoc ipsum,
quod sæcularem suscipiunt vitam, denegare videntur
obedientiam Deo; sacerdotes autem magis videntur
obedientiam promittere Deo, præcipue per hoc ipsum
quod specialiter in ministerio Dei constituuntur. Nam
qui doctor populi constituitur, sine dubio profitemur
se talem fore, qualem esse oportet doctorem. Sicut
enim qui sutoriani, verbi causa, aut quancumque al-
teram profitemur artem, etsi specialiter non spondeat,
tamen per hoc ipsum quod sutoriam professus est
artem, et officium vel magisterium ejus artis aper-
ruit, videtur tacite omnibus spondisse, ut sine re-
prehensione impleat quam professus est artem : sic
sacerdos, et omnis clericus, etsi specialiter non pro-
mittat, tamen per hoc ipsum quod doctor constitui-
tur aliorum, tacite promittere Deo videtur, in omni-
bus obauditurum se Deo. Quæ sit autem vinea, vel
quomodo Deus loquatur in homines, diximus supra.
*Quis e duobus fecit voluntatem patris? At illi res-
ponderunt, Primus.* Et verum est, quia melior est laicus,
qui in prima facie sæcularem vitam profitemur¹, re-
vera autem complectitur spiritualem, quam sacerdos,
qui in prima autem facie profitemur vitam spiritua-
lem, re vera autem amplectitur vitam carnalem. Et
melior est laicus ante Deum pœnitentiam agens,
quam clericus permanens in peccatis. Laicus enim
in die iudicii stolam sacerdotalem accipiet, et a Deo
chrismate ungetur in sacerdotum : sacerdos autem
peccator spoliabitur sacerdotii dignitate, quam habuit,
et erit inter infideles et hypocritas, dicente Domino
de malo dispensatore : *Si autem cœperit sedere servus
manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus
die qua non sperat, et hora qua ignorat, et dividet eum,
partemque ejus ponet cum hypoeritis et infidelibus
(Luc. 12. 45. 46).* Ude et modo sic invenies rem.
Sæcularis homo post peccatum facile ad pœnitentiam
venit; nam occupatus negligentia sæculari, dum
Scripturis non satis attendit, semper ei quæ in Scri-
pturis posita sunt, nova videntur : ideoque cui au-
dit aliquid de gloria sanctorum, aut de pœna pecca-
torum, quasi novum aliquid audiens, exarscit,
dumque aut bona concupiscit, aut mala timet com-
punctus, ad pœnitentiam cito decurrit. Nihil autem
impossibile, quam illum corrigere, qui omnia scit,
et tamen contemnens bonum, diligit malum. Omnia
enim quæcumque sunt in Scripturis, propter quoti-
dianam meditationem ante oculos ejus inveterata et
vilia æstimantur. Nam quicquid illie terribile est usu
vilescit. Propterea clericus, qui semper meditat
Scripturas, aut omnino observaturus est, et erit per-
fectus; aut si semel cœperit illas contemnere, nun-
quam excitatur in illis, ut timeat. Quis aliquando
vidit clericum cito pœnitentiam agentem? Sed etsi
depreheus humiliaverit se, non ideo dolet quia
peccavit, sed confunditur quia perdidit gloriam suam.
Putasne, Dominus, quasi crudelis, clericis pœnitentiam
denegavit, dicens : *Si sat infatuatum fuerit, in
quo condeitur (Math. 5. 13)?* Sed quasi naturalem
rem esse considerans, quia non est qui doceat illum
errantem, qui errantes alios corrigebat, ideo addi-
dit, et dicit : *Amen dico vobis, quia publicani et mer-
etrices præcedunt vos in regnum Dei.* Id est, Non dico
populares, qui secundum rationem verbi vitam suam
dispensant : sed publicani et meretrices, qui deside-

¹ V. D., in prima quidem facie incipit vitam carnalem.

ris mundialibus et voluptatibus carnalibus seipos mancipaverunt, procedunt vos in regnum Dei, quia illi conversi desiderant esse, quod non erant: vos autem denegatis in opere, quod vidimini profiteri in verbo, et estis tamquam arbores folia sine fructu habentes, non pascentes dominum suum, sed deludentes. Et vide quod non dixit, aut quia Publicani et meretrices introibunt in regnum Dei, vos autem repellimini longe: aut quocumque alio verbo significante non eos intraturos in regnum Dei: sed ita, *Præcedunt vos in regno*. Ubi alius præcedit in celesti regno, alter sequitur, qui etiam lætatur: etsi in secundo loco, tamen nihilominus erit in regno. Adhuc autem vide, quia non dixit quasi de futuro, *Præcedent vos*; sed quasi de præsentem, *Præcedunt vos*. Secundum hæc igitur verba et sacerdotes significabantur ingressuri in regno Dei, id est, credituri in Christo. Sed quia credentibus publicanis et meretricibus Joanni, et baptizatis ab eo, sacerdotes æstimantes se justos, neque credere voluerunt ei, post publicanos et meretrices intraturi annuntiantur, sicut et factum est. Post ascensionem autem Domini multi eorum per apostolos crediderunt in Christo, sicut testantur Actus apostolorum, dicentes: *Et multa turba sacerdotum obediæ fidei* (Act. 6. 7). Et qui sunt publicani et meretrices, qui præcesserunt eos in regno? Matthæus publicanus, et Zachæus princeps publicanorum, et ceteri publicani, qui cum ipsis et propter ipsos crediderunt in Christo. Et quæ meretrices? Quas exponunt evangeliste nuper testantes, quia publicani et meretrices crediderunt Christo adhuc in mundo hoc degenti. Sacerdotes autem post ascensum illius per apostolos crediderunt. Ergo propter misericordiam quidem Dei ingressi sunt et ipsi in regno, propter elationem autem cordis sui post publicanos et meretrices ingressi sunt, ut fieret eis pro pœna superbiæ præcessio meretricum et publicanorum: ut per hoc cognoscamus, quia nihil sic impedit fidem quam elatio cordis: unde dicebat ad eos, *Vos, qui justificatis vosmetipsos, Deus novit corda vestra: quia quod hominibus elatum est, abominatio est ante Deum* (Luc. 16. 15). 33. *Audite et aliam parabolam*. Ac si dicat: Iterum vos vulnero, ut aliquando sentiat dolorum: nam aspera medicina citius sanat, ubi tamen sanabilis morbus est. (a) *Homo erat paterfamilias*. Homo nomine, non natura: similitudine, non veritate. Si quis autem existimat Christum hac causa etiam tantum animam habuisse humanam, quia dictus est homo, audiat et Deum Patrem hominem dictum. Præscius Dei Filius, quoniam per appellationem humani nominis quasi homo purus fuerat blasphemandum, etiam Deum Patrem invisibilem constitutum hominem appellavit, ut dum et Pater homo dicitur, Filius de hæreticorum blasphemis liberetur. Paterfamilias est, cui caelum et terra quasi una sunt domus, qui angelorum et hominum natura dominus est, benevolentia pater. Qui ideo se Patrem omnium voluit dici, ut omnes considerantes bonitatem ejus, non sub specie simulata ei serviant, quasi mali servi domino; sed in veritate, quasi boni filii genitori. *Qui plantavit vineam*. Quam vineam? Quam de Ægypto transtulit. Quomodo plantavit vineam illam? Quomodo vinitor studiosus, qui primum omnes in circuitu infructuosas sylvas excidit, et sic postea plantat, ne forte arbores lascivientes, dum huc et illic per longa spatia ramos suos exporrigit, adhuc tenerum efflorent malleolum. Sic Deus gentes sine fructu justitiæ constitutas occidit, et sic collocavit Israel, ne forte gentes indisciplinatae, dum in longum terminum suæ dominationis extendunt, affligant populum Dei novitium. *Et sepe circumdedit ei, et torcular fodit in ea, et ædificavit turrim*. Quid est seps, nisi angeli in circuitu, custodientes populum Dei, ne in vineam Christi invisibiles latrones irrumpant? Ange-

(a) Itæc, *Homo erat paterfamilias*, in Cod. V. D. sunt Homiliae inquit.

los enim præesse hominibus et Apostolus dicit: *Mulier velamen debet habere super caput propter angelos* (1. Cor. 11. 10). Item Dominus: *Amen dico vobis, quia angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei* (Matth. 18. 10). Et in Actibus apostolorum dicitur ad puellam nuntiantem de Petro, *Ne forte angelus ejus sit* (Act. 12. 15). Quid est torcular, nisi Ecclesia? Sicut enim area Ecclesia intelligitur, quia in ea per multam triturationem et ventilationem triticum separatur a paleis: sic rationabiliter Ecclesia torcular est intelligenda, in qua omnes fructus vineæ, id est, operæ servorum Dei, et fides roborata ad Dei gloriam transmittuntur. Ecclesia autem torcular est, habens in se verbum Dei, quo non delectatur natura carnalis, adquiescit autem ei contorta propter timorem judicii, vel amorem præmii, ut non tantum ipsa Ecclesia torcular videatur, quantum ipsum verbum Dei, quod traditum est in ea fossum. Si enim verbum Novi Testamenti, quod leve est, cruciat hominem, contradicente carnis natura: quanto magis verbum Veteris Testamenti, quod importabile erat? Ubi ergo verbum Dei positum erat in lege, modum vivendi constituens, torcular erat fossum: ubi autem de fide Dei prophetabatur, turris ædificata erat. Nam sicut in turri consistentes duo bona consequuntur, et hostium irruptionem ipsi facile non patiuntur, et hostes de turri facile conerunt: sic et qui in fide Christi consistunt, vel in lege Dei, et demones super se irruere non sinit, et spiritualibus bonorum operum sagittis eos facile vulnerant; et demones super illos irruere nequeunt, et a spiritualibus malorum operum sagittis non facile vulnerantur. Aut ita. Seps meritum est et custodia patrum justorum, qui tamquam murus factus est populo Israel. Nam propter promissionem factam a Deo, sic possidebantur ab eo, etiam contra meritum suum, septi meritis patrum suorum. *Torcular autem fodit in ea*. Prophetas, ex quibus quasi ex torcularibus gratia Spiritus sancti decurrebat ut mustum. Ex quibus nunquam potati filii Israel, musti admirabantur virtutem. *Ædificavit turrim*. Hoc est, legis fiduciam et altitudinem, ex qua sacerdotes velut speculatores Christum specularentur venturum. *Et locavit eam colonis*. Qui sunt coloni, quibus locatus est populus, id est, vinea, nisi sacerdotes? Plantatus est autem populus primum in Abraham, quando in primis loquutus est ad eum Deus, dicens: *Exi de terra tua, et de cognatione tua* (Gen. 12. 1), etc. Ex eo enim facta est vocatio seminis ejus. Locatus est colonis tempore Mosi, quando per legem constituti sunt sacerdotes et Levite, et procuracionem regendi populi susceperunt ad magnam suam gloriam, et ad grande periculum. Ad gloriam quidem, si diligenter tractaverint populum Dei: ad periculum autem, si negligerint. Si enim ille pro negligentia debet timere periculum, qui procuracionem suscepit terrenarum rerum de manu alicujus hominis potentis: quanto magis sacerdotes, qui de manu Dei susceperunt animarum procuracionem sanctarum? Plantatus quidem legitur populus in terra repromissionis, secundum quod scriptum est: *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam* (Psal. 79. 9). Sed illam plantationem hic intelligere non oportet, ne prius locatam eam colonis inveniamur exponere, quam plantatam. Quoniam autem diximus sacerdotes populum Dei colere, Deum autem reddere mercedem vitæ: nemo sacerdos existimet, quoniam juste pro merito operum suorum accipiet a Deo mercedem, et non potius propter gratiam et misericordiam Dei. Non enim sacerdotes præstant Deo docentes populum: sed Deus sacerdotibus committendo eis populum suum in spiritu. Nos autem doctrinæ mercedem acquirere non poteramus, nisi nobis procuratio populi commissa fuisset. Ergo coloni sunt sacerdotes, qui colentes populum quasi vineam, cum acutissimo ferro sermonis faciunt eos bonos fructus justitiæ: de-

¹ AL. deest non,

mino exhibere. Sicut autem duram terram ferrum emollit, sic et verbum duritiam cordis relaxat. Sicut rastro ferreo herbae radicibus evelluntur a vinea, sic et acri sermone vitia de populo rescantur. Ut sicut colonus quamvis de suo munera obtulerit domino, non sic eum placat, quomodo si de vinea ejus reditus ei obtulerit: sic et sacerdos non tantum propter suam justitiam placet Domino, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit, quoniam ipsius justitia una est, populi autem multiplex. 34. *Cum autem tempus appropinquasset fructuum, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis.* 35. *Et apprehendentes coloni servos ejus, unum ceciderunt, alium autem occiderunt, alium vero lapidaverunt.* 36. *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt eis similiter.* 37. *Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.* Servos suos dicit prophetas, quos per singulas generationes misit ad populum Judæorum. Considera quomodo per singulos gradus misericordie divinae malitia Judæorum crescebat, et quomodo per singulos gradus Judaicæ malitiæ Dei misericordia addebatur, et contra clementiam Dei malignitas humana certabat. Ecce qualisvis amicus alicujus fuerit homo, si semel ab illo fuerit passus injuriam, quantumcumque frangitur ejus affectus; si iterum passus fuerit, iterum magis minuitur: et si iterum amplius non minuitur amicitia ejus, certe tamen non additur. Dei autem misericordia quanto magis a Judæis offendebatur, tanto amplius addebatur in eis. Ecce enim post tanta beneficia Dei, et sine admonitione Domini, debuerant Domino justitiæ suæ tributa persolvere: tamen non reddentibus eis, misit paucos servos suos, quibus occisis, addidit bonitatem, cum debuisse irasci, et misit plures. Item pluribus interfectis, accumulavit bonitatem, et misit Filium suum, et hunc non quasi ad obnoxios poenæ sententiam bajulantem, sed patientiæ veniant: et post tot scelera adhuc eis misericordiae locum servabat. Sic enim dicit: *Forstian filium meum reverebuntur.* Ergo misit, confundere illos, non autem punire. Nam pro tantis injuriis benigno Domino sufficiebat sola vindicta pudoris. Cogitavit ergo apud se: quamvis neque contumeliare servos meos debuerant: quia qui servis faciunt injuriam, dominum exhonorant: tamen mittam Filium meum, qui totum possidet in natura. Si amare eum voluerint, est quod ametur in eo, quia post me solus est bonus; si voluerint eum timere, est quod timeatur in eo, quia post me solus terribilis est Deus. 38. *At illi videntes filium dixerunt intra se: Hic est heres; venite, occidamus eum, et obtinebimus hereditatem ejus.* Ex omnibus operibus ejus cognoverunt eum Filium Dei esse; hoc enim significat dicens: *Ecce hic est heres:* tamen postquam introivit in templum, et omnes vendentes animalia, quæ ad sacrificium vendebantur, foras ejecit, in quibus sacerdotes avari tunc delectabantur: tunc præcipue cogitaverunt eum occidere, dicentes intra se: Si populus istum habuerit Deum, necesse est ut dimittat consuetudinem hostiarum, quæ ad nostrum pertinent lucrum, et acquiescat offerri sacrificium justitiæ, quæ ad gloriam Dei pertinet; et sic jam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei: videlicet non ad nostrum quæstum pertinens, sed Dei. Si autem occiderimus eum, dum non est qui¹ justitiæ fructus a populo quarat neglecta justitia, sic semper tenebitur consuetudo offerendarum hostiarum, et sic fiet nostra possessio ad nostrum pertinens lucrum. Et hoc est quod dicit, Et nostra erit hereditas. Hæc cogitatio communis est omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt solliciti quomodo populus vivat sine peccato, sed aspiciunt quid in ecclesia conferatur, et hoc existimant sacerdotii sui lucrum. Et non solum sacerdotes, sed etiam omnes homines carnales hoc solum existimant suum, et hoc lucrum habere se de hac vita arbitrantur, quod secundum carnem

delectati fuerint in hac vita. Quoniam autem volentes ostendere quidem Filium semper fuisse, quemadmodum Patrem, cum dicimus illis. Si filius est, et non est, et unicum habet: propositione negativa respondent, non de proprietate Filii Dei secundum carnem: quia post incarnationem dictus est Filius ex baptismo, sicut et ceteri sancti: antea autem verbum in semper cum Patre. Quos etiam Deus ex hoc loco convicit, dicens: *Mittam filium meum.* Quando ergo adhuc cogitabat de transmittendo Filio post prophetas, jam Filius erat. Deinde si eo modo dicitur Filius, sicut omnes sancti, ad quos factum est verbum Dei: debuit autem et prophetas filios dicere, sicut et Christum; aut et Christum servum dicere, sicut et ceteros prophetas: ex qua re prophetas quidem servos omnes, hunc autem solum Filium appellavit. 39. *Et ejecerunt eum extra vineam.* Id est, extra civitatem Jerusalem. Et Judæi suo consilio usi ejecerunt eam, et Deus suo consilio ejici eum ordinavit. Isti cogitabant, ut crimen mortis ejus extra civitatem expellerent: Deus cogitabat, ne virtus resurrectionis ejus civitatem scelorum salvaret, id est, ut Judæis quidem moretetur ad mortem, gentibus autem resurgeret ad vitam. 40. *Cum ergo venerit dominus, quid faciet coloni illis?* 41. *Dicunt illi: Malos male perdet.* Non est illorum quod juste judicaverunt, sed ipsius causæ. Est enim causa veritatis, quæ quasi violentiam illis fecit, ut non possent eam celare. Sicut sole in nubibus constituto, hoc, quod est dies, non est nubium permittentium eum apparere super terram, sed virtus solis, quæ pertransiens nubes, etiam impediens eis apparet: sic juste pronuntiativæ Judæorum non placata, sed apposita malignitas. Erraverunt bene dicendo. Nam mendaces quantum ad se tunc mentiuntur, quando dixerint veritatem: sed in hoc sæculo, ubi licet hominibus aliud sentire in corde, et aliud dicere in sermone, tamen ita veritate Christi circumdantur homines et tenentur, ut ipsi adversus se judices fiant. Putas, quomodo in die judicii convincendi sunt peccatores in suis peccatis, ita ut nullam colorem excusationis inveniant? ubi ipsa opera stantur ante oculos peccatoris, dicente propheta: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psal. 49. 21); ubi animam ipsæ cogitationes cordis accusant, et e contra excitatur conscientia quasi domestica testis, dicente Apostolo: *Cogitationibus se invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Sic et sacerdotes, vineæ spiritualis cultores, qui populum non ad Dei gloriam exercebant, sed ad suum lucrum fructificabant: ita eos Dominus suis parabolis circumclusit, ut ipsi se sua sententia condemnarent. Quis illum defendet, qui seipsum accusat? aut quis eum existimet innocentem, qui seipsum pronuntiat reum? Væ animæ, quæ sibi defensionem conscientie non præparat in die judicii! Datur enim nobis exemplum, ut per hoc judicium consideremus futurum judicium Christi. Sciendum est autem, quia Lucas quidem evangelista sic dicit: *Adduxerunt eum extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus, malos illos male perdet. Et responderunt sacerdotes, Absit: intellexerunt enim, quod de ipsis diceret* (Luc. 20. 15. 16). Secundum Lucam ergo sacerdotes contradicunt sententiæ Christi: secundum Matthæum autem suscipiunt et confirmant. In prima quidem facie videntur esse contraria; revera autem non sunt contraria, sed diversa ratione sunt dicta. Ille enim secundum responsum sermonis illorum exposuit, iste autem secundum responsum cordis. Nam vere visibiliter quidem in facie contradixerunt, dicentes, *Absit:* in corde autem et in conscientia sua susceperunt, dicentes, *Malos male perdet.* Quid est quod dicimus? Omnis homo et malum cognoscit, et bonum: et intelligit quod est justum, et injustum. Posuit enim Deus quendam spiritum scientiæ boni et mali in hominibus, ut quotienscumque peccamus, ille in silentio quasi factum nostrum accuset: et

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *quæ.*

in conscientia tacite ad animam loquitur, dicens : Malum est hoc, et hoc bonum est. Propterea si fecerit homo malum, et deprehensus fuerit in eo, verbis quidem denegat, et excusat; ab intus autem conscientia ejus recognoscit, et sibi ipsa discussa, per spiritum confitetur quod fecit. Unde scriptum est : *In cogitationibus impij interrogatio erit (Sapient. 1. 9).* Ecce si servum tuum deprehenderit in furto, et voleris eum castigare, verbis quidem denegat : et si interrogas eum, utrum dignus est castigari, dicit, Non ; conscientia autem ejus confitetur, quia dignus est cædi. Sic ergo et sacerdotes malæ conscientie, verbis quidem dixerunt, Absit : conscientia autem confessi sunt, quia malos male perdet. Frequenter autem Scripturæ cogitationes cordis ita exponunt, quasi dicta sermonis, sicut ait Joh : *Dicit impius Deo, Discede a me, quia vias tuas noscere nolo (Job 21. 14).* Item propheta : *Pupillum et advenam occiderunt, et dixerunt : Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob (Psal. 93. 6. 7).* Item Salomon : *Omnis homo transgrediens in lecto suo dicit : Quis me videt ? Parietes et tenebræ circumdant me ; quem verbor ? Non memorabitur Altissimus delictorum meorum (Eccl. 23. 25. 26).* Alioqui quomodo potest fieri, ut qui intellexerant contra se dictas esse parabolas, ita ut vellent eum tenere, consentirent sententiæ ejus ? Denique quasi non acquiescentibus illis, ideo introducit aliud testimonium Scripturæ, dicens : *42. Nunquam legis ? id est, Si parabolam meam non intellexistis, vel istam scripturam non cognoscitis ? Quod si non acquievisset consilieri dignos se esse pœna, utique non erat necesse adhuc eis aliud proferre exemplum ? Lapidem, quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli (Psal. 117. 22).* Id est, Quare non intelligitis, quia vos estis edificatores ? et quomodo non cogitatis, in cuius ædificij angulo ponendus est ille lapis ? Nunquid in vestro, unde reprobatus est ? Non, sed in alio. Ergo aliud ædificium est futurum. Si autem aliud ædificium est futurum, ergo vestra ædificatio contemnenda est. Edificatores enim sunt sacerdotes, qui generationes hominum super generationem per doctrinam ædificantes, quasi lapides super lapidem ponentes, domum Dei component. Sicut enim edificatores nodosos lapides, et habentes torturas, ferro dolant, postea vero ponunt eos in edificio, alioqui non dolati lapides lapidibus non collærent : sic et Ecclesiæ doctores vitia hominum, quasi nodos, acutis increpationibus primum circumcidere debent, et sic in Ecclesiæ ædificatione collocare : alioquin vitii manentibus, Christiani Christianis concordare non possunt.

Qua de causa lites altercationesque inter nos. Christus cur dicitur lapis. — Unde putas lites in Ecclesia, inimicitias, altercationes invicem, nisi propter avaritiam, propter invidiam, aut propter superbiam, propter vanos honores ? Tolle hæc, et nulla discordia invenietur in Christianis. Et sicut artifex ex omnibus lapidibus eligit meliores, et ponit a foris in facie ædificij, cæteros autem lapides qualescumque mittit intus : sic Ecclesia meliores Christianos eligit et ponit in facie ecclesiæ, id est, alios facit sacerdotes, alios diaconos, cæterosque ministros ecclesiæ, ponit senes et viduas sanctam vitam habentes in ecclesia permanentes, ponit continentes juvenes et virgines : cæteri autem si mediocres fuerint, proficiunt in medio ecclesiæ, id est, ædificij, propter misericordiam Dei. Sicut ergo forani lapides nullum debent habere nodum, aut angulum, nec debent esse alter lapis intus, alter foris, quia si sic fuerint, totum ædificium deturpant : sic et clerici senes et viduæ continentes, et virgines nullam debent habere maculam, neque in verbo, neque in cogitatu, neque in facto, neque in opinione, quia ipsi sunt pulchritudo Ecclesiæ et virtus : et si mali fuerint, totam deturpant Ecclesiam. Sicut enim lapides, qui sunt intus in ædificatione, nemo aspicit, sed eos qui foris sunt considerant omnes : sic sacen-

larium hominum vitia neque sic considerantur, neque sic nocent Ecclesiæ. Nam quamvis populus secularis sit et indisciplinatus, tamen si isti boni fuerint, tota Ecclesia speciosa videtur. Nam sicut forani lapides intraneos intra se tenent, et constringunt : sic totus populus istorum meritis et sanctitate salvatur. Lapis autem dicitur Christus propter duas causas. Primum, quia suis fundamentum est forte, et neque aliqua seductione illecebrarum solvuntur, qui super eum consistunt, neque tempestatibus persecutionum moventur. Deinde, quia in Christo iniquorum est magna confractio. Sicut enim omnis res, quæ percutit lapidem, ipsa quidem colliditur, lapidem autem non lædit : sic et omnis, qui contra Christianitatem agit, se quidem corrumpit, Christianitati autem non nocet. Quia ergo magnus est lapis Christus : *44. Qui ceciderit super eum, confringetur : super quem autem ceciderit, comminuet eum.* Aliud est confringi, aliud est autem comminui. Quod confringitur, aliquid remanet de eo, quod fuerit fractum : quod autem minuitur, minutatim quasi in pulverem convertitur, et nihil invenitur ex eo. Qui enim super lapidem cadit, non lapis eum frangit, sed ipse se frangit ad lapidem. Ideo quod cadit super lapidem, non tantum se frangit, quantum est lapidis virtus, sed quantum fortiter ipsum ceciderit. Fortiter autem cadit, quod cadit, propter duas causas : aut propter pondus suum, aut propter altitudinem suam. Quod enim ponderosum est, etsi de humili loco cadit, fortiter cadit ; quod autem de alto cadit, propter altitudinem spatii, etsi leve fuerit, graviter cadit. Super quod lapis cadit, non queritur an grave fuit, quod inventum est subtile, aut leve, nec de alto, nec de humili. Qui sunt qui super lapidem cadunt ? Christiani, qui credentes in Christum stant super ipsum, quasi super proprium fundamentum. Si quis de istis peccaverit, non eum Christus corrumpit, sed ipse se corrumpit, offendens in Christum ; et ideo Christianus peccans non tantum perit, quantum potest perdere Christum, sed quantum seipsum secundum opera sua perdidit. Homo Christianus fortiter cadit in peccato, propter duas causas : aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis : ut puta, si sit clericus, aut continens vidua, aut monachus, aut virgo, id est, qui se Deo tradidit. Propter magnitudinem autem peccati : ut puta, si quis homicidium fecerit, aut adulterium, aut aliud aliquid de gravibus peccatis : ille talis, etsi de humili loco cadit, id est, etsi laicus sit, aut sæcularis, fortiter perit propter pondus peccati. De alto vero cadit, ut puta clericus, cæteræque spirituales personæ. Illi etsi pondus peccati non habent, id est, etsi grande peccatum non fecerint, sed leve, tamen fortiter pereunt propter altitudinem dignitatis. Sicut enim quod de alto cadit, grandem sonum facit, ut audiant omnes : sic et qui de alto gradu cadit, ruina illius ubique auditur. Qui sunt super quos lapis cadit ? Judæi, et gentes, qui non crediderunt in Christum. Ergo illi non secundum sua opera pereunt, neque secundum suas personas, sed tantum pereunt, quantum potest perdere Christus. Si videris ergo infidelem hominem, no dicas, Bonus est, aut malus ; justa opera facit, aut injusta : sed omnes æqualiter ad nihilum deducuntur. Ideo dicit propheta : *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Ideo non resurgunt impij in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 4. 5).* Sicut vas, quod leviter cadit, et læditur, est quidem vas, sed ad usum non proficit ; quod autem dispersum fuerit, nec videtur esse vas : sic Christianus peccator resurgit quidem, sed inter sanctos non ponitur, infidelis autem non resurget in judicio. Quomodo autem resurget, super quem talis decidit lapis ? Qui autem neque de alto honoris, neque de pondere gravioris peccati ceciderit super Christum, interdum neque læditur : et si læditur, non multum læditur. *45. Et cum audissent principis sacerdotum et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret, 46. et quærebant eum tenere.* Homo, qui grave fecit peccatum, dum non habet amplius

quod jam speret in Deum, pejora committit, dicente Salomone: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit (Prov. 18. 3)*. Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis escis; si autem intellexerit, insanabilem se esse, jam non sibi parcat: sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo; si autem graviter peccando cœperit desperare, jam nihil dubitat facere: quasi qui jam peccatis suis vincit iudicium Dei: nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundum mensuram boni sui accipit gloriam: sic et in malo gradus sunt pœnarum, et unusquisque secundum mensuram mali sui accipiet pœnam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione honorum, sic infinitus est in retributione malorum. Similiter et sacerdotes omnibus malis repleti, qui jam in Deum sperare non poterant, in ipsum Deum manus mittebant: non ignorantes eum esse Filium Dei, sed sibi jam non parentes. Et mirum tibi videtur hoc? Vere omnis homo malus, quantum ad voluntatem suam, et manus mittit in Deum, et occidit eum. Qui enim Deum excitare ad iracundiam non dubitat, qui præcepta ejus conculcat, qui nomen ejus contemnit, qui blasphemat, qui murmurat contra Deum, qui turbato vultu aspicit contra cælum, qui in ira sua manus audacter sublevat contra eum: nonne si potuisset fieri, manus mitteret in Deum, et occideret eum, ut jam licenter peccaret? *Et respondens Jesus, iterum dixit eis in parabolis (Cap. 22. 1)*. Domino de vinea proponenti parabolam et dicenti, quoniam justitia Dei a Judæis fuerat auferranda, non sunt terrii, sed magis exasperati, et volebant manus mittere et tenere eum. Quod intelligens Dominus, non tacuit, sed pejorem iram Dei per aliam parabolam annuntiavit eis esse venturam. Nam si illi, qui timere debuerant, non timuerunt, sed magis exasperati sunt: quanto magis Christus tacere non debuit, qui timere non poterat? Illos enim malitia fecit audaces, istum autem potestas.

Homilia xlj. ex capite xxij.

2. *Stimile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, etc.* Homo rex dicitur Deus Pater, qui numquam humanam suscepit formam: ut intelligamus quia nomen hominis præjudicium non facit divine suæ naturæ. Sed propter causam parabolæ homo dicitur, non quia pars aliqua hominis erat in eo. Ideo quando audis in Scripturis Filium Dei hominem dici, quia si Pater Deus, qui tantum Deus est, et non homo, tamen homo nominatur: quanto magis necessarium fuit, ut homo diceretur unigenitus Dei Filius, cum non esset homo purus, qui humanam suscepit naturam? Quoniam autem nuptias nominavimus, utile est ut breviter ostendamus, prout dant nobis sensum bonum Scripturæ, quomodo animæ fideles Christo in die illo jungendæ sunt, interim nunc desponsatæ. Omne bonum viva substantia est, et vita est, vita autem est Christus. Omne autem malum sine substantia est, et nihil est. Ita quidquid vivum creatum est super terram, ex vita vivit. Nec enim potest esse aliquid vivum, in quo non sit spiritus vitæ. Ex malo autem nulla res esse potest. Cum vero ipsum malum nihil sit, quomodo potest facere rem aliquam esse? Tamen perdere potest, sed non ipsum malum perdet rem, sed de illa re, in qua est malum, subtrahit se bonum propter inhabitans malum in ea: et sic bono recedente, res vadit ad nihilum. Ergo res, in qua solum bonum est, viva et immortalis est: in qua autem et bonum et malum habitat, vivit quidem, tamen pro tempore propter inhabitans bonum, moritur autem propter inhabitans malum, et est res mortalis, sicut homo. Homo autem ideo ex bono et malo creatus est, ut contempto malo, sequatur bonum, et per hoc habeat electionis mercedem. Quod si contempto bono, sequutus fuerit malum, suscipiet eum æternus interitus. Si autem, dimisso malo, sequutus fuerit bonum, in morte natura carnis ejus solvetur ab omni malo: et cum resurrectio facta fue-

rit sanctorum, tunc suscipiet eum sola vita, quæ est Christus, et mortalitatem ejus in sua immortalitate absorbebit: et sicut desiderat Paulus, ut mortale hoc absorbeatur a vita (1. Cor. 15. 54), ut tunc impleatur Scriptura, quam interpretatur idem apostolus: *Erunt, inquit, duo in carne una (1. Cor. 6. 16)*. Christus enim cum anima, quasi unus spiritus factus, habitabit in carne universa, secundum quod dictum est: *Qui adjungit se Domino, quasi unus spiritus est (Ibidem v. 17)*. Nunc enim quasi modicas arrhas futuri conjugii Spiritum sanctum accepimus, tunc autem ipsum Christum plenius in nobis habebimus. 3. *Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias.* Ergo quando misit servos suos, jam invitati erant. Primum ergo dicamus, quid sit ipsum convivium. Secundo, quando sunt invitati. Tertio, quando cœpit præparare convivium, et quando misit invitatores. Prandium enim est doctrina justitiæ, et verba cælestium mysteriorum de Filio Dei venturo. Quæ omnia mandens homo, id est, audiens, acquirit sibi vitam æternam. Multas enim proprietates habet sermo ad escam. Sicut enim qui mittit in os suum fragmentum panis, aut qualemcumque cibum, primum molit eum dentibus, et ita dimittit in stomachum: sic et cum audimus omne verbum, necesse est ipsum meditari in ore sensus, et quasi quibusdam dentibus, id est, tractatibus molere, et videre quid est quod dicit, aut unde dicit, aut propter quam rem dicit. Nam quemadmodum qualemcumque cibum, nisi masticaverimus dentibus, non sentimus saporem ejus: ita et verbum quod audimus, nisi masticaverimus ipsum tractantes in nobis, non possumus intelligere virtutem verbi illius. Nam et manna, quod edebatur in eremo, figuram habebat verbi. Ideo dicebatur manna, quod interpretatur Hebraice, quicquid est hoc? ut quotienscumque audimus verbum, admoneat nos ipsum nomen requirere, quid est hoc, quod audimus? Et sicut cibum postquam masticaverimus, dimittimus in stomachum: ita et verbum postquam bene tractaverimus, commendamus ipsum memoriæ quasi stomacho. Nam quemadmodum non prodest cibus, nisi cum fuerit masticatus, et in stomachum descenderit, sic non prodest ad salutem verbum, nisi cum fuerit intellecti et memoriæ traditum. Nam sicut cibus nihil prodest, si manducaverimus, et iterum evomimus eum de stomacho: sic nihil in nobis prodest verbum, quod audimus, et obliviscimur illico. Cibus, qui in stomacho stat, ille confortat: et sermo, qui in memoria manet, ille salvat. Unde et apud Judæos illa animalia sunt munda, quæ revocant cibum, et ruminant (Deut. 14. 6). Ergo animal illud est mundum, quod masticat et tradit utero, et iterum de utero revocat, et ruminat. Et homo ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriæ quasi utero tradit, et iterum de memoria quasi de utero revocat, et ruminat, et retractat. Ille autem homo immundus est ante Deum, qui non recordatur aliquamdiu, nec retractat quod audit. Qui autem manducat de spirituali convivio, impletur spiritu, dilatatur sensibus, nutritur in veritate, pinguescit in fide, et sic ingreditur ad interiora voluntatis Dei, et manens in eis acquirit sibi vitam æternam. Qui autem ab hoc convivio verbi longe fuerit factus, evacuatur spiritu, angustatur sensibus, deficit a veritate, distillat a fide, et sic egrediens ab omnibus voluntatibus Dei ad inferiora, novissime cadit in mortem. Quando sunt invitati? In tempore Abraham, quando dixit ad eum Deus: *Ezi de terra tua, et de cognitione tua, et veni in terram quam tibi demonstravero. Et annem terram, quamcumque tetigeris pedibus tuis, tibi dabo eam, et semini tuo in æternam (Gen. 12. 1. 2)*. Quam terram? Terram orientalem, fluentem lac et mel. Quod verum non est de terra illa Judææ, quoniam illa terra numquam fluxit lacte et melle, sed terram rationabilem, quam Christus suscepit. De illius enim incarnatione lac et mel processerunt. Lac enim opus est miraculorum, quoniam et sine labore dentium, et cum suavitate comeditur, per quod rudes

in fide quasi pœri sustentantur. Mel autem eloquia et doctrinæ dicuntur, sicut ait propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et fœvum ori meo* (Psal. 118. 103). Ergo Christi incarnatio promittebatur, qui lacte miraculorum et melle doctrinæ nutriturus fuerat gentes rudes in fide. Vide ergo quoniam jam ex eo ostendebat Deus, quoniam non aliter Judæi poterant Christo credere, nisi ut relinquereut Judæismum, quod est, *Exi de cognatione tua*: et opus circumcissionis, quod est, *Exi de terra tua*. Ergo ex eo jam Judæismum relinquendus ostendebatur. Non solum autem Judæi, sed nullus homo potest lac et mel manducare Christi, nisi cognationem suam, et terram suam reliquerit, sicut scriptam est: *Nisi quis reliquerit patrem aut matrem* (Math. 19. 29), etc. Item, *Qui meus vult esse discipulus, abneget semetipsum* (Luc. 9. 23). Relinquit ergo cognationem suam, non qui contemnit eam, sed qui amplius diligit Deum, quam parentes. Relinquit terram suam, qui carnis suæ non sequitur voluntatem¹: qui autem concupiscentias carnales exigit, terram corporis sui exercet, sicut Cain. Qui vero perfecte cognationem suam et terram relinquit, hic lac et mel manducat, cum legit mirabilia aut eloquia Christi. Quando cœpit hoc convivium præparari? A tempore Mosi, quando lex Domini data est irreprehensibilis, convertens animas; quando testimonium Domini fidele datum est, sapientiam præstans parvulis; quando justitiæ Domini rectæ lætificantes corda; quando præceptum Domini lucidum, illuminans oculos; quando timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi; quando judicia Domini vera, justificata in semetipsa; quando ex decem speciebus confectus est cibus decalogi salutaris. Sicut enim regale prandium multis ciborum speciebus ornatur, ita et hoc convivium Scripturarum diversis justitiarum speciebus est decoratum. Ex eo etiam tempore invitatores extierunt prophetæ, qui homines ad nuptias futuri sponsi vocarent, id est, ad fidem Christi, prophetantes eis de ipso. Ad illi noluerunt venire. 4. *Item quisit alios servos, dicens: Dicite invitatibus, Ecce prandium meum paravi, tauri mei et saginata occisa sunt, et omnia jam parata; venite ad nuptias.* Qui sunt alii servi? Apostoli, quos et ille misit, dicens: *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Exite autem prædicate, dicens, Quia appropinquavit regnum cœlorum* (Math. 10. 5-7). Hoc est quod dicit, *Prandium meum paravi*: id est, Ex omni lege, et ex omnibus prophetis Scripturarum mensas ornavi. Qui sunt tauri et saginata occisa? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute populi. Sancti quoque occisi sunt pro salute ejusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus, dicens: *Ego autem impendam et superimpendam pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15). Item alibi: *Ego enim jam delibor* (2. Tim. 4. 6). Hominis libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolatus fuerat Paulus pro populo quem docebat. Sic et prophetæ occisi sunt, unusquisque pro salute populi quem docebat. Et quoniam mors prophetarum sustentabat quidem ex parte salutem humanam, non tamen plene salvare poterat totum mundum: ideo novissime immolatus est Agnus, qui totius mundi reatum innocentia sua detegeret. Propterea et in diebus Scenopægiæ, quæ interpretatur fixio tabernaculi, diversæ hostiæ occidebantur in figura sanctorum, novissime autem occidebatur et agnus. Si ergo agnum illic occisum intelligimus figuram Christi, consequenter et cæteras hostias intelligimus præcedentium sanctorum occisiones. Sed et Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat: *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso et arietibus, offeram tibi boves cum hircis* (Psal. 65. 15). Nec enim Christus aliquando hujusmodi animalia obtulit Patri. Obtulit autem rationabiles arietes, id est, principes omnium Christianorum. Obtulit boves, rationabilem terram

colentes. Obtulit etiam hircos ex gentibus, qui pro nomine Christi sunt passi.

In vita raro accepit prophete. — Hæc autem diximus, ut ostendamus tauros et saginata occisa, intelligi debere sanctos occisos. Omnes ergo prophete et Christus ideo occisi sunt, ut hoc spirituale tabernaculum firmiter figeretur. Denique sicut viscera agni, ita eloquia Christi homines non manducaverunt, nisi postquam occisus est. Nam post mortem ejus evangelia prædicata sunt et credita, et in eis homines quotidie nutriuntur. Sic et viscera ejus prophetarum, id est, eloquia, non sunt ante suscepta, nisi postquam occisi sunt. Quis audivit, aut credidit verbis Isaiaë viventis? Si enim suscepissent sermones ejus, nunquam eum serrassent. Sed postquam occisus est, tunc postmodum Judæi susceperunt prophetias ejus, et cœperunt legere in synagogis suis. Quis Jeremiæ verba suscepit viventis? Si enim suscepissent verba ejus, nunquam eum post multas injurias lapidassent. Sed postquam occisus est, postea consecraverunt prophetias ejus, et cœperunt legere eas in conventu. Et sic invenies actum in omnibus prophetis, quia viventes eos nemo coluit, sed post mortem. Unde et Dominus dicit: *Qui ædificatis sepulcra prophetarum, et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus participes eorum in sanguine prophetarum* (Math. 23. 29. 30). Sicut enim viventis animalis viscera nemo manducat, ita viventium prophetarum sermones nemo suscepit, sed post mortem ipsorum. Saginati autem sunt gratia Dei pleni. Ideo dixit, et saginata, et tauros: non quia et tauri non fuerunt saginati, sed quia omnes saginati non fuerunt tauri. Ex prophetis enim omnibus quidam tantummodo prophetæ fuerunt, quidam autem prophetæ et sacerdotes, sicut Jeremias, sicut Ezechiel, sicut filius Joiadæ. Ergo saginata dicit prophetas tantummodo, qui fuerunt Spiritu sancto repleti. Tauros autem, qui et prophetæ fuerunt, et sacerdotes. Sicut enim tauri duces sunt gregis, ita sacerdotes sunt principes populi. Quosdam autem legi, dicientes, tauros hic dici martyres, tunc in primis pro Christo occisos, apostolis adhuc viventibus: saginata autem parvulus, Spiritu sancto pinguificatos. Quorum omnium interfectiones multas spiritualium gaudiorum epulas præbuerunt, et nuptias Christi adornaverunt. *Et omnia jam parata.* Quidquid quaeritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quas manducando amplius excitetur ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi mediocres justitiæ cibos, qui etsi pinguem animam non faciunt, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant cum prope ad angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per poenitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est, Achar propter furtum laminae aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant (Josue 7. 24-26)? Ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores quod porhorrescant (Num. 25)? Ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat (Num. 20)? Ut quid David arguit Nathan, et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ poenitentia remedium non desperent (2. Reg. 12)? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur (Josue 2). Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana. 5. *At illi neglexerunt, et abierunt alius in villam suam, alius in negotiationem suam.* Omnis actus, quem agunt homines in hoc mundo, duplex est. Aut enim villa est, aut negotiatio. Et quando aliquem laborem quidem manuum nostrarum facimus, exercentes terram, aut aliquid opus terrenum, ut puta agruum, vel vineam, vel hor-

¹ V. D., suæ nunquam sequitur voluptates.

tum, vel opus ligni aut ferri, villam colere videmur, id est, terram. Quando autem non labore manuum nostrarum, sed aliter luca quocumque modo consequimur, utputa honores gerere, ut divitiæ permanent alicui, aut mercari, omne hoc negotiatio appellatur. Duobus ergo verbis omne opus humanum concludit, sive honestum, sive inhonestum. Honestum quidem opus est villæ cultura: sicut ait Salomon: *Non oderis rusticam operationem, et agriculturam ab Altissimo creatam* (Eccli. 7. 16). Et Apostolus hortatur: *Rogo autem ros, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullum desiderium sit in vobis ad eos qui foris sunt* (1. Thess. 4. 11): inhonestum est enim apud Deum opus negotiationis, sive dignitatis, sive militiæ. Unde nihil horum antea Judæi agebant, propter quod dicit propheta: *Qui non cognovit negotiationes, intrabit in potentias Domini* (Psal. 70. 15): quia difficile quis negotians intrat in regnum caelorum. O miserissimus mundus, et miseri qui eum sequuntur! Semper enim homines mundalia opera excluderunt a vita. Sed forte dicis, Et villam colere peccatum est? Et si quidem impedimentum fidei, aut religionis tibi non facit villa, sicut fecit Judæis, non habes peccatum: si autem vel a fide, vel a religione tibi facit impedimentum, sit peccatum. Non ergo ipse villæ cultus peccatum est, sed tu præferendo eam Deo, facis eam esse peccatum. Opera enim nostra authentica, opera sunt justitiæ: opera autem carnalia superoperationes dicuntur, non opera, quia justitia ad vitam æternam pertinet veram, opus autem terrenum non ad vitam, sed ad sustentationem vitæ hujus temporalis. Ideo ergo opus justitiæ attente facere debemus, opus autem terrenum transitorie. Si ergo honestum opus sequendo homines debitum honorem Deo non reddiderunt, talem iram merentur. Putas, quali ira sunt digni, qui non honesta opera, sed negotiationes sequendo, non veniunt ad Deum? Aut ita. Villa est iste mundus, circa quem homines amatores mundi occupantur quæstibus ejus, quasi villæ ejusdam redditibus delectati; negotiatio autem prædicationi legis, et procuratio templi, quam avari sacerdotes quasi negotiationem æstinant, quando lucrosam, et non dispensationem divini operis putant, et non onerosam. Ergo per operationem villæ populares significantur homines, quos mundi delectatio separavit a Christo: per operationem autem negotiationis sacerdotes cæterique ministri templi significantur, quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis et templi, avaritia separavit a fide. Non dixit, Malignati sunt, sed, *Neglexerunt*: quia non omnes Judæi crucifixerunt Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, aut consenserunt in mortem ejus. Quidam enim sæcularibus negotiis occupati, non venerunt ad Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, nec viderunt mirabilia ejus, ideoque non crediderunt in eum. Qui ergo odio aut invidia crucifixerunt Christum, illi malignati sunt: qui autem negotiis impediti sunt, non crediderunt: illi neglexisse dicuntur, non malignati. Nam sunt quidam homines, qui possunt et audire et credere, sed sollicitudo rerum necessariarum, et delectatio mundi separat eos a Deo, quos Dominus terram spinosam appellat. 6. *Reliqui vero tenerunt servos ejus, et contumelia affectos occiderunt*. De sua morte tacet, quia jam in priori parabola dixerat: sed ascendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius, occiderunt Judæi, maxime sacerdotes, Stephanum lapidantes, in Jacobi morte gaudentes: item Jacobum Alphæi lapidantes (Act. 7. 12): propter quæ omnia Jerusalem destructa est a Romanis. Ideo dicit: 7. *Audiens autem rex, iratus est: et misit exercitum suum, et perdidit homicidas illos et civitates eorum succendit*. Romanus exercitus, dicitur exercitus Dei: quia *Domini est terra, et plentitudo ejus* (Psal. 25. 1). Nec enim venissent Romani in Jerusalem, nisi Dominus eos excitasset. Quidam autem exercitum angelos dicit, et civitatem pro civibus ponit; ac si dicat: Misit angelos suos, et cives illos misit in ignem

æternum. 8. *Et dixit servis suis: 9. Ite ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias*. Manifestum est quidem, quia post contemptam contumaciam Judæorum, de vocatione Gentium dicit, quod dicit, *Ite ad exitus viarum*. Propterea requiramus quæ sunt viæ istæ, et ad quarum exitus misit Christus discipulos suos. Puto ergo quoniam sicut generalis et publica via est Christus, quæ ducit ad vitam, et viæ dicuntur omnes prophætæ, et omnes apostoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum, Christus autem ad Patrem: sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem, et viæ sunt omnes professiones sæculi istius. Utputa, professio philosophiæ, una est via: professio militiæ, altera est via: mundialis dignitas, altera est via: professio ludorum, altera via est mundi. Et quid plura dicam? Quante sunt diversitates actuum in hoc mundo, tante sunt viæ, quæ omnes viæ ducunt ad diabolum, generalem viam perditionis. Ideo ergo dicit: *Ite ad exitus viarum*, et cujuslibet conditionis homines vocate ad fidem. Adhuc sicut castitas via est, quæ ducit ad Christum, et misericordia, cæteraque virtutes: sic et fornicatio via est, quæ ducit ad diabolum, et avaritia, cæteraque species malæ. Jubet ergo ut cujuscumque conversationis homines invitent ad fidem, quoscumque, sive servos, seu liberos. Deus enim corporalem servitutem non contemnit, nec corporalem eligit libertatem. Omnis qui diaboli sequitur voluntatem, servus est diaboli, etsi sit liber: qui autem obaudit Deo, ille vere ingenuus est, etsi fuerit servus. Ingenuitatem enim spirituales non sordidat servitus corporalis, nec turpitudinem spirituales honestat corporalis libertas. Servitutem enim non Dei dispositio, sed humana violentia introducit. Omnis enim homo liber creatus est, quem Deus in libero arbitrio posuit, nisi ipse fecerit se servum. Et sicut non est distantia in natura creationis hominum, sic non sit differentia in vocatione salutis eorum omnium, sive barbarorum, sive sapientum: quoniam potens est Dei gratia barbaras mentes corrigere ad rationabilem intellectum. Qui cor Nabuchodonosor ad feralem sensum mutavit, et iterum feralem sensum ad humanum intellectum reduxit (Dan. 4), potens est, inquam, mutare omnes, sive bonos, sive malos: boni præ pereant, mali ut inexcusabiles fiant. Nemo propter ignorantiam perat, nemo propter ignorantiam excusetur. Omnes videant lumen, ut appareant, qui amant tenebras, et qui loquuntur. Qui enim filius est tenebrarum, etsi compellatur eum, non accedit ad lumen: qui autem filius est luminis, nec si repellatur eum, recedit a lumine. 11. *Intravit autem rex, ut videret discumbentes*. Intravit autem Deus, non quia est aliquis locus ubi non sit, sed ubi vult aspicere, ibi sit præsens: ubi autem non vult, absens videtur. Dies enim aspectionis est dies judicii, quando visitatorum est Christianos, qui super mensam Scripturarum sanctarum recumbunt, id est, requiescunt in fide earum, et cælestibus epulantur doctrinis. Aut dies aspectionis est dies tentationis: quando dignatur tentare Ecclesiam suam, ut videat qui habent fidem, et opera digna Christi vocatione. Nuptiale vestimentum est fides vera, quæ est per Jesum Christum et justitiam ejus: de qua ait Apostolus: *Exspoliare vos veterem hominem cum actibus suis, qui corrumpitur secundum concupiscentiam erroris, vestientes vos novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis* (Coloss. 3. 9. 10). Quod dicit, *In justitia*, ad conversationem pertinet: quod autem dicit, *In sanctitate veritatis*, ad fidei veritatem. Vestimenta ergo veteris hominis sunt pannoza et sordida opera carnis, corruptibilia et immunda: vestimenta autem novi hominis sunt fortia et decora opera spiritus, incorruptibilia et sancta. Quemadmodum enim si aliquis cum nigris vestimentis inveniat in nuptiis, sordidat gloriam nuptiarum: ita et qui opera habet tenebrosa, et inter Christianos quasi unus ex eis conversatur¹, ipsi Christianitati facit injuriam. Homo

¹ Apud Conucl. legitur, *conservatur*.

Homilia xlii. ex capite xxxj.

Itaque aut secundum locum eligat vestem, aut secundum vestem eligat locum: id est, aut secundum opera eligat professionem, aut secundum professionem faciat opera. Qui vult esse Christi, faciat opera Christi: qui autem non vult opera Christi facere, non veniat ad Christum: alioquin audiet in die iudicii: 12. *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* et obmutescet. Hic enim abscondimus opera nostra, et invicem corda nostra celamus: in illa autem die nihil est quod respondeamus, ubi cælum, et terra, et aquæ, sol et luna, dies et noctes, et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum. Etsi omnia taceant, tamen ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera nostra specialiter stabunt ante oculos nostros, accusantes nos ante Deum, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum, per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. 2. 15. 16). 13. *Tunc dicit rex ministris: Ligatæ ei manus et pedes, et mittite eum in tenebras exteriores.* Sicut est differentia gloriarum in sanctis secundum opera, dicente Apostolo: *Stella enim a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum* (1. Cor. 15. 41. 42): sic quoque differentia est tormentorum in peccatoribus. Sunt enim primæ tenebræ et exteriores, et novissimi lacus. Ex eo autem quod dixit, *Ingressus, ut renuneraret amicos: non autem dixit, Congregavit rex omnes qui venerunt ad nuptias: datur suspicio æstimandi, ne forte dicat hoc de vindicta iudicii.* Adhuc autem, quia non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores, ut eas tenebras inferiora loca inferni æstimemus: sicut ibi, Et eripuisti animam meam in inferno inferiori* (Psal. 85. 13): sed ita dicit, *In tenebras exteriores.* Ergo quotiescumque tentat Deus Ecclesiam suam, et ventilat ventilabro iudicii, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes qui sunt, aut quales sunt: si digni sunt cælestibus nuptiis, et convivio illo vivo. Et si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem, secundum ea quæ diximus, interrogat eum in cogitationibus suis, sicut scriptum est: *Quia in cogitationibus impii interrogatio erit* (Sap. 1. 9). Et interrogat eum, *Quæ sunt opera ista quæ agis? Quia non sunt opera Christiani. Ut quid factus es Christianus, si hæc opera diligebas? Ita ut non habeat quid respondeat contra conscientiam suam.* Et hunc ergo talem cum viderit in Ecclesia Christus, jubet ministros suos, id est, aliquos spiritus seductionum. Nam mala per malos spiritus reddet: qualis fuit spiritus erroris, quem misit Deus, ut seduceret Achab, sicut scriptum est in tertio libro Reguorum (Cap. 22). Vel qualis est illa operatio erroris, quam dabit eis Deus, qui caritatem Dei non acceperunt, ut credant mendacio. Et ligant manus hominis illius: id est, opera ejus, quæ sunt animæ manus, quæ homines rectius tollunt ad mandata Dei. Ligant et pedes ejus, id est, motus animæ ejus, quibus anima solet incedere et transire, non de loco ad locum, sed de malo ad bonum, vel de bono ad malum: id est, obligant, et inebriant, et involvunt opera ejus, ut quomodo nescit, sic in laqueum perditionis incurrat. Et apprehendentes eum, per ipsa opera ejus, mittunt eum in tenebras, id est, in errores vel gentium, vel Judæorum, vel hæreticorum. Et forsitan propinquiores tenebræ sunt gentium, exteriores Judæorum, plus autem exteriores hæreticorum. Quoniam gentiles veritatem spernunt, quam non audierunt; Judæi autem, quam non crediderunt; hæretici autem, quam audierunt et didicerunt. Ipsarum quoque hæreticarum tenebrarum quædam sunt prope lucem veritatis: alia autem longius a veritate, et ideo nigriores: alia autem magis longè, et ideo pressiores et exteriores. Ideo dixit, *Mittite eos in tenebras exteriores.* Id est, in hæreses perversissimas. *Ibi erit fletus, et stridor dentium.* Videte quia non dixit, *Ibi est fletus et stridor dentium; sed, Erit.* Ergo modo mittuntur in illas tenebras mali, postea patientur fletus, ubi est et stridor dentium.

15. *Tunc abeuntes Pharisei, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone.* 16. *Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicias personam hominum.* 17. *Dic ergo nobis quid tibi videtur: licet census dari Cæsari, aut non?* 18. *Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritæ?* 19. *Ostendite mihi numisma census.* At illi obtulerunt denarium. 20. *Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc et superscriptio?* 21. *Dicunt ei: Cæsaris.* Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* 22. *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.* 23. *In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum,* 24. *dicentes: Magister, Moses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo.* 25. *Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.* 26. *Similiter secundus et tertius, usque ad septimum.* 27. *Novissime autem omnium et mulier defuncta est.* 28. *In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor?* Omnes enim habuerunt eam. 29. *Respondens autem Jesus, ait illis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* 30. *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cælo.* 31. *Et de resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo, dicente vobis: 32. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac (Exod. 3. 6), etc.* Omnis quidem malitia confunditur aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, maximo eorum qui proposito malo, et non ignorantia peccant. Sic etenim sacerdotes postquam terrere Dominum non potuerunt, dicentes: *In qua potestate facis hæc* (Matth. 21. 23)? postquam parabolarum ratione constricti, sic iudicio ipsi se reos fecerunt, dicentes: *Malos male perdet* (Ibid. v. 41), nemine contra eos dicente testimonium, nisi conscientia sola: numquid compunxit eos timor peccati? numquid compescuit eos vel libertatis consideratio? Sed quid? *Abierunt, et consilium acceperunt, ut eum caperent in sermone.* Quemadmodum si aliquis claudere voluerit aquæ currentis meatum, si una ex parte exclusa fuerit aqua, violentia aliunde sibi semitam rumpit: sic et eorum malignitas ex una parte confusa, aliunde sibi aditum advenit. Sicut enim non potest fieri, ut ligna mittendo extinguas ignem: sic non potest fieri, ut rationem dicendo places hominem malum. Sicut enim ignis quanto amplius ligna susceperit, in majorem flammam erigitur: sic animus malus quanto magis veritatem audierit, eo amplius in malitiam excitatur. Abierunt ergo, et consilium acceperunt. Quo abierunt? Ad Herodianos. Nam ex eo quod non dicit, *Consiliati sunt, sed, Consilium acceperunt, et ex eo quod pariter cum Herodianis venerunt, apparet quia cum illis ejusmodi circumventionis consilium tractaverunt.* Homo colonus, cujus terram possidet, illius auxilium opus habet. Qui iustitiam tenet, nullius patrocinio indiget, nisi Dei. Qui in diaboli iniquitatibus ambulat, diaboli adiutorium necessarium habet. Colonus enim Dei, diaboli auxilium non requirit: colonus autem diaboli, auxilium Dei et si quaerit, non invenit. Vidisti aliquando euntem ad furtum Deum orare, ut bene propretur in furto? aut qui vadit ad fornicationem, numquid sibi signum crucis ponit in fronte, ut non comprehendatur in crimine? Quod si fecerit, non solum non adjuvatur, sed adhuc amplius traditur: quia nescit iustitia Dei patrocinium dare criminibus. Sic et isti, Christum expugnare cupientes, convenienter non ad servos Dei, viros religiosos, sed ad gentiles, id est Herodianos, se contulerunt. Quale est consilium, tales et consiliatores. Quis autem poterat dare consilium contra Christum, nisi diabolus qui erat adversarius Christi? Cogitabant enim apud se sa-

cerdotes, Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet dari Cæsari tributum, tamen nemo nobis credet dicentibus contra eum: jam enim omnes sciunt, quia inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur. Sed nec per seipsum Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae eorum fuerant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possint. Nam inimicus manifestus melior est, quam amicus fictus. Ille dum timetur, facile vitatur: iste dum non agnoscitur, praevalet. *Miserunt ergo discipulos suos*, quasi adhuc minus cognitos, et minus suspectos, ut aut abscondite facile deciperent eum, aut deprehensi minus arubescerent apud eum. Nam consilio malo deprehenso, tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Sed discipuli illi magistris suis aetate minores erant, malitia autem pares. Nam et pulli serpentium statura breviores, veneno autem aequales sunt. Et catuli luporum adhuc teneri constituti, etsi venationem exercere non possunt, jam tamen sanguine gaudent, et morsibus indunt.

Hypocritarum mos. — *Magister, seimus quia venas es, et viam Dei in veritate doces.* Magistrum eum vocant et veracem: magistrum, ut quasi honoratus et laudatus, mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tanquam volens eos habere discipulos. Ille enim est hypocritarum prima potentia, simulata laudatio. Laudant enim quos perdere volunt, ut per delectationem laudis paulatim corda hominum ad simplicitatem benignae confessionis inclinent. Veluti si quis taurum validum viribus non potest subjugare, et vinculo flectere, mollibus manibus nodosam ejus fricat cervicem, ut quem virtute tenere non potuit, per blandimentum comprehendat: sic et isti catenam subdole laudis portantes in ore, et gladium malitiae abscondentes in corde, taurum ecclesiastici gregis dolo laudis comprehendere festinabant. De quo tauro propheta Jacob, jam tunc increpabat Levi filium suum, quia de Levi erant nascituri sacerdotes, qui interficentur erant Christum: *Simeon et Levi fratres consumnaverunt iniquitates suas. In cogitationes eorum non venit anima mea, et in consilia eorum non cadant precordia mea, quia in ira sua occiderunt virum, et in furore suo subnervaverunt taurum (Gen. 49. 5. 6).* De talibus dicit propheta: *Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula (Psal. 54. 22).* Quid tibi videtur? licet censum dari Cæsari, an non? Non est justum, ut servi summi regis, terrenis regibus serviamus. Si enim indignum est, ut ex duobus regibus homo alterius alteri obsequatur, et injuriam facit suo, si subjacet alieno: quanto magis indignum est, ut cultores Dei humanarum potestatum gravamina cognoscamus? *Cognita autem eorum nequitia Jesus*, non secundum sermones eorum pacificos blande respondit, sed secundum conscientiam eorum crudelem aspera dixit: quia Deus plerumque ad animam loquitur, non ad corpus: voluntatibus respondet, non verbis. *Hypocrite, quid me tentatis? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.* Dicit eis, *Hypocrite*, ut quod ab eo audierunt in aure, apud semetipsos inveniant in corde: ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo, quod Pharisei quidem blandiebantur, ut perderent; Jesus vero confundebat, ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitius. *Et ait eis: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc dixit eis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* Imago Dei non est in auro depicta, sed in hominibus figurata. Numisma Cæsaris, aurum est: numisma Dei, homo. In solidis Cæsari videtur, in hominibus Deus agnoscitur. Ideo divitias vestras Cæsari date, Deo autem conscientia vestrae solam innocentiam reserveate, ubi Deus videtur. Cæsari enim imaginem manus artificis sculpsit, et corruptibilibus literis annotavit: Dei autem imaginem in homine divina

manus decem vivis apicibus demonstravit. Quibus? Illis quinque sensibus carnalibus, et quinque spiritualibus, per quos consideramus et apprehendimus quæ sunt utilia ut Deus¹. Ideoque illibatam Deo semper imaginem suam reddamus: non superbiæ fastu tumidam, non iracundiæ livore marcidam, non avaritiæ facibus succensam, non gulae illecebris deditam, non hypocrisis duplicitate contextam, non luxuriæ sordibus ataminatam, non elationis protensione levem, non vinolentia tabe amentem, non dissidio mutua caritatis extorrem, non detractionis mordacitate pestiferam, non multiloquii vanitatem inanem, sed caritate perspicuam, fide et spe certissimam, patientiæ virtute fortissimam, humilitate tranquillam, castitate purpuream, parcimoniam sobriam, tranquillitate jucundam, hospitalitate devotam. Talibus enim inscriptionibus suum Deus numisma non mallei vel incudis ictu composuit, sed prima conditione formavit. Cæsari enim suam in nummo requirit imaginem, Deus vero hominem quem creavit, exquirat. Non dimittit Cæsari suum quod debetur numisma, nec Deus suam ullamquam exquirendo relaxat facturam. Sicut qui suam Cæsari adulterinam imaginem reddit, flagellari tormentibus et atrocibus jubet subjici pænis: sic Deus omnipotens corruptores imaginis suæ morti tradit perpetuæ, et infernales jubet pænas percoli immensas. Ita qui vitare horrenda exitia cupit, incorruptam studeat auctoris sui imaginem conservare, quatenus cum suam, quam formavit, requisierit Deus imaginem, salvam et immunem ab inimici infectionibus adiens, suo collocet gremio, angelorumque choris admiscens, perpetuis faciat cælorum gaudiis perfrui. *In illa die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt resurrectionem non esse.* In qua die? Quando recedebant Pharisei, et accedebant Sadducei. Recedebant Sadducei, et iterum accedebant Pharisei. Unus dies est, et multa certamina. Frequentabant enim super eum, tali forte consilio, ut quis aut comprehendere eum posset, aut si certe eum ratione superare non possent, vel per ipsam frequentationem subverterent sensum ipsius. Quemadmodum si inter plures hostes inveniatur unus pugnator fortis, dum singuli viribus eum superare non possunt, circumveniunt eum omnes, ut quod virtute non poterant superare, ipsa multitudo convertant eum in fugam. O stulti, si quis corruptibili fonte utatur assidue, magis fontis illius venas laxat, et majorem aquam infundit. Et illi de fonte vivo aquæ salientis in vitam æternam hauriebant sermones, et putabant eum plura interrogando siccare. Circumdabant ergo eum, quasi plures canes garruli unum leonem. De his enim dixerat per prophetam: *Quoniam circumdederunt me canes multi (Psal. 21. 17).* Et vere tanquam irrationalibus canum latratibus, sic erat vox Sadduceorum. Videamus consilium inimici, quod per Sadduceos operabatur. Diabolus enim semper adversarius Christi est, qui semper sibi thronum Domini usurpabat, testante propheta: *Super stellas cæli ponam tribunal meum, et ero similis Altissimo (Isaï. 44. 13. 14).* Ad ipitium iuxta ut creatus est homo, tentavit unius Dei notitiam obscurare, et culturam multorum deorum inducere, dicens ad Evam: *Et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Gen. 3. 5).* Sicut enim omne malum non a perfecto malo incipit, sed paulatim in primis, sic et istud tam audax malum primum leviter et latenter inspiravit, id est, persuasit: non quidem ut colerent deos, sed interim fecit mentionem deorum, quos debeant colere. Adhuc enim non erat multitudo hominum pessimorum, in quibus seminaretur fallacia deorum multorum. Nam virtus diaboli est, quod homines mali sunt. Nec enim potest aliquid malum seminare in mundo, nisi per ministros suos: quia in sanctis non invenit locum. Crescente itaque numero hominum malorum, crevit et virtus erroris, et nunuit notitiam Dei, usque ad dies Abrahamæ, quem Deus

¹ Codex V. D., *apprehendimus sicut Deus. Quæ sequuntur desunt usque ad illud infra, In illa die accesserunt ad eum sadducei, etc.*

suscitavit, ut tam per eum, quam per ejus familiam Dei notitia in mundo, tamquam lucerna, luceret in tenebris. Videns itaque quia notitia Dei omnino extinguere non potuit, aliam adinventionem excogitavit erroris, ut etsi cognoscatur Deus virtutum, tamen nullus obediat præceptis ipsius. Nam dominus, cujus præcepto nullus obtemperat, cum sit dominus, esse dominus non videtur: quia nomen habet tantummodo, non potestatem. Quid ergo? Introduxit hæresim Sadducæorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum. Quæ res omnium propositum faciendæ justitiæ frangit. Nam in omni re, aut actu, sive corporali, sive spirituali, agendi virtus spes est præmii futuri. Qui enim arat, arat ut metat. Qui pugnat, pugnat ut vincat. Nam cum sit ita difficile in hoc mundo servare justitiæ sanctitatem, quis contentus esset, adversus seipsum quotidie luctamina exercere, nisi ad spem aspiceret resurrectionis? Tolle ergo spem resurrectionis, et soluta est tota observantia pietatis. Numquid Sadducæi credebant esse conjugia post mortem? Absit. Quomodo enim conjugia crederent fieri, quando ipsam resurrectionem negabant? Sed ad defensionem erroris sui putabant se invenisse acutissimam rationem, hoc modo apud se dicentes: Sicut non est possibile, ut ea mulier quæ fuit septem virorum, sit unius uxor privata, aut omnium communis: sic non est possibile, ut fiat resurrectio mortuorum. *Respondens autem Jesus, ait eis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo.* Stulti, qui sæculum illud huic sæculo simile existimabant. In hoc sæculo quia morimur, ideo morimur, quia nascimur: ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur. Tolle moriendi necessitatem, et nascendi utilitas superflua invenitur: tolle nascendi utilitatem, et nubendi causa soluta est. Nam iste mundus carnis est, ille autem animarum. Sicut anima in hoc mundo peregrina est, ita caro in illo extranea est. In isto mundo anima carni subjecta est, quantum ad passiones humanas, in illo autem caro animæ. Unaquæque res in sua patria fortior est, et dominatur. Si ergo anima sic potens claudi potest in hoc sæculo infirmo, et terreno corpori sic subdita est, ut nihil pene spiritualiter sapere aut agere possit secundum suam naturam: quanto magis cum in illo sæculo caro infirma et vilis dignitas animæ et potentia cøperit esse subjecta, nihil poterit carnale sapere, aut agere secundum suam naturam? Nam hoc ipsum medicum, quod in hoc sæculo in corpore constituta anima spiritualiter sapit, nimia potestas animæ hoc sibi vindicat extra ordinem, quia dominatio carnis est in hoc mundo. Quemadmodum dives peregre profectus, si in hospitio applicuerit pauperis alicuius, quamvis non potest juberi in domo quod vult, quia hospes est, tamen magnam sibi fiduciam agendi aliquid vindicat, quia potens est: sic et anima peregrina in hoc regno carnis ingressa, quamvis non omnia spiritualiter agere potest secundum se, quia extranea est in hoc mundo, tamen aliquid spirituale vindicat et in carne, quia nimium potens est. Et e contrario: sicut peregrinus pauper nihil in hospitio divitis potest, primo quia peregrinus et hospes est, deinde quia mendiculus et pauper est: sic et caro cum in illud sæculum resuscitata migraverit, nihil omnino sibi poterit carnale defendere: primum, quia extranea est in illo sæculo spirituali: secundo, quia infirma est carnis natura. Et hoc quidem diximus secundum rationem mortalem. Alioquin in resurrectione mutanda est ipsa carnis natura, ut nihil carnis habeat in se, nisi forte tantummodo formam, sicut scriptum est: *Seminatur corpus animale, resurget autem corpus spirituale (1. Cor. 15. 44).* *Respondens Jesus ait: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent, sed sunt sicut angeli Dei in cælo.* Quare, cum de jejuniis, aut eleemosynis, cæterisque virtutibus spiritualibus loquutus fuisset, nunquam angelorum similitudinem introduxit, nisi cum de so-

luto viri et mulieris cõitu loqueretur; dicens: *Ne que nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo?* Quoniam sicut omnes actus carnales opera sua ut animalium, præcipue tamen actus libidinis opus est animalium: sic et omnes quidem virtutes spirituales res sunt angelicæ, præcipue tamen castitas res est angelica. Per hoc enim solum singulariter homines angelis assimilantur, et vincitur natura virtutibus. Ideo dicit, *Neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo.* Sicut enim quando hoc agimus, quod animalia habent nobiscum commune, animalia esse nos profiteremur: sic quando illud agimus, quod est extra naturam carnalem, naturam carnis egredimur, et angelis cœquamur. Sed quia primum quidem et naturale est animalium, ut non unius masculi, vel unius femine lege contenta sint: proprium autem naturale est angelorum omnino separatos esse ab usu libidinis. Qui vero unius masculi, aut unius femine lege contentus est, mediam tenet conditionem, et est homo, id est, neque angelus, neque animal est. Angelus quidem non est, quia nec est separatus ab usu libidinis: animal autem non est, quia unius lege contentus est. Qui autem omnino separatur ab usu libidinis, supergreditur naturam humanam, quæ media est, et ad conditionem transit angelicam. Sed nunc videamus, qua ratione diximus, quod omnis quidem actus carnis: opus est animalis, præcipue tamen libido. Per omnem actum carnalem homo animalibus similis invenitur, maxime autem per usum libidinis, quoniam omnium quidem carnalium sensuum opus non solum ad malum proficit, sed etiam ad bonum. Est enim et secundum Deum videre, et audire, et odorari, et gustare, et tangere. Quotiescumque enim aspiciamus multiformes species rerum, audimus varios sonos vocum, odoramus diversas fragrationes odorum, gustamus innumerabiles suavitates gustuum, palpamus qualitates rerum innumeras, de operibus potentie et sapientie Dei dijudicamus, ut cognoscamus et colamus ejusdem creationis auctorem. Ideo si tollimus a nobis usum sensuum illorum propter malum quod sit ex illis, impeditur etiam bonum quod fieri solet per eos. Tantummodo sensus iste libidinis semper in malo est, et nunquam in bono. Propterea si repellamus a nobis libidinis usum, nullum bonum impeditur ex illo: nec enim aliquid bonum est, quod generetur ex illo, nisi sola nativitas carnis, quia et ipsa generatur ex malo. Ideo autem dissipata est, ut ex corruptione nascatur, quoniam et ipsa post medicum est corrumpenda. Sicut enim non est dignum, ut quod æternum est ex corruptione nascatur: sic non est dignum, ut quod ex corruptione nascitur sit æternum. Quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Item dicit Joannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex carne, neque ex sanguine, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1. 12. 13).* Item alia ratio. Quoniam secundum istos sensus carnales, quos habet caro, habet e contrario anima spiritualiter. Nam et videt anima spiritualiter, et audit, et odorat, et gustat, et tangit, sicut in multis exposuimus locis. Unde et decachorda cithara dicitur homo. Solus autem libidinis sensus inter animam et carnem non est communis, sed solius carnis proprius et privatus. Propterea per omnes actus carnales, qui sunt ex quinque sensibus carnalibus, homo animalibus similis invenitur: maxime autem ex usu libidinis, quia ad solam pertinet carnis naturam. *Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei.* Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant. Secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum, quia ex diligentia lectionum nascitur scientia Dei; ignorantia autem negligentie filia est. Si enim nec omnes, qui legunt, cognoscunt Deum, quomodo cognoscent, qui non legunt? Quod autem diximus, non omnes legentes cognoscere veritatem Dei, tunc est, si, volentes invenire, legant. Qui enim, legens de Deo, vult invenire Deum, festinet vivere Deo digne, et ipsa conversatio ejus bona sit, quasi iampadis lumen ante oculos cordis ejus viam aperiens

veritatis : qui autem non festinat vivere digne Deo , legens non Deum quærit ad salutem suam, sed scientiam Dei ad gloriam vanam. Ideo etsi semper legat , numquam invenit : sicut nec philosophi invenerunt , qui ipsam causam quærebant. Putas, sacerdotes Sadducæorum non legebant Scripturas ? Sed cognoscere non poterant Deum in eis, quia volebant vivere digne Deo. Nec enim poterant sua verba docere, quos mala opera docebant. Talis est enim Scriptura nolenti vivere secundum Deum, quemadmodum si aliquis agricolæ, non habenti voluntate pugnandi, exponat bellicam disciplinam : e contrario autem viro bellatori, nolenti colere terram, agriculturam exponat : si tota die audiat verba expositionis illius, nihil intelligere aut comprehendere potest, quia nec habet desiderium disciplinæ illius. Ubicumque enim fuerit desiderium hominis, illud dirigitur et sensus ipsius. Ideo ad illud quidem quod dixit, *Nescitis virtutem Dei*, hoc retulit dicens : *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur*. Ad illud autem, quod dicit, *Nescitis Scripturas, exemplum protulit, dicens : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Si enim Abraham et Isaac et Jacob morientes periissent, numquam diceretur Deus eorum esse, qui non erant. Diximus supra, cum de manu extensa hominis arida tractarem, quia calumniatoribus primum oportet in aliqua questione auctoritatem Scripturæ proferre, deinde rationem exponere, non prius rationem, postea auctoritatem : et causæ hujus ibi exposuimus rationem, quia et ibi sic fecit Christus. Hic autem interrogantibus Sadducæis, et per ignorantiam aliquid se scire æstimantibus, prius rationem exposuit dicens : *In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent, sed erunt sicut angeli Dei in cælo*; deinde protulit Scripturæ auctoritatem dicens : *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* : ut et nos calumniatoribus prius auctoritatem Scripturæ proferamus, postea rationem reddamus; interrogantibus autem quocumque proposito, prius rationem exponamus, postea auctoritatem : ut ratione quidem eos placemus, auctoritate confirmemus. Quoniam calumniatores convincere oportet, interrogatores autem docere. Quoniam et calumniator, etsi intelligit rationem, consentire rationi non acquiescit : fratribus autem, id est interrogantibus, solam exponere sufficit rationem questionis, quia discendi, et non contradicendi propositum habent : propter quod et audita ratione credunt. Item vide quomodo sit infirmior Judæorum congressio contra Christum. Prima, cum terrore : ut est, *In qua potestate facis hæc* (Matth. 21. 23)? Secunda, cum dolo : cum dicunt, *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personas hominum*. Non enim terrent, sed circumveniunt laudibus : quæ congressio, etsi non minus periculosa est priore, tamen minus terribilis est. Contra illam enim necessaria erat fortitudo animæ, et constantia cordis : contra istam autem acuta sapientia. In tertio vero loco neque cum terrore neque cum dolo, sed ex præsumptione ignara. Satis enim fecerunt sibi Sadducæi, ita esse, sicut putabant, et cum idoneo argumento existimaverunt se vincere Christum, resurrectionem annuntiantem, quæ duobus præcedentibus facilior est. Hominem enim putantem se aliquid scire, cum nesciat, facile est viro scienti circumvenire¹. Contra tales enim necessaria est sola scientia Scripturarum. Hæc autem diximus, ut per servos diaboli, actusque eorum, habitudinem ipsius diaboli describamus : quoniam omnis operatio inimici talis est. In primis gravis et intolerabilis est impetus ejus. Quod si quis forti animo sustinuerit eum, in secundo inveniet eum infirmiores, in tertio magis debilitatum. Et quanto plus percussus fuerit, tanto magis frigescit et deficit. Unde puto in persequutionibus Christianis, si in primis quando comprehenduntur non denegaverint

¹ Faltu in marg., scienti convincere. V. D., scienti convenire.

territi, nullis poterunt postea vinci doloribus : quia diabolus non tantum habet in se virtutis, quantum terroris. 34. *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum*. Frequenter Judæi diversis interrogationibus Christum tentantes, sibi quidem acquisierunt interitum, nobis autem providerunt salutem. Nam verba Christi illis profecerunt ad confusionem, nobis autem ad ædificationem : quoniam responsis ejus vincebantur, et non placabantur. Nam malitia frequenter quidem vincitur, numquam autem placatur. Pharisæi sunt omnes, qui contra veritatem contendunt : quia non veritatem defendere cupientes certant, sed subvertere festinantes. Qui enim pro veritate contendunt, et cognita veritate non consentiunt veritati : manifestum est, quoniam prius non pro veritate, sed contra veritatem certabant¹. Audi ergo, homo fidelis qui contra hæreticum libenter contendas : si Pharisæi victi placati non sunt, et tu certando contra hæreticum potes cum placare, cum viceris ? numquid fortior Christo es, ut quos ille non placavit, tu placabis ? Debuerunt quidem timere Sadducæorum exemplum, ut non similiter interrogantes confundantur, sed ardens malitia, dum sauciare festinat, non aspicit exitum rei, ut tantummodo alteri noceat, nec sibi penitus. Si neminem ante eos vicisset, forsitan justa ratione sperassent posse eum vincere, a quo nullus est victus : nunc autem videntes, quoniam quotquot interrogare cum aesi sunt, omnes victi recesserunt : quid æstimandi sunt isti ? numquid fortiores quam cæteri, qui victis omnibus, vincere speraverunt ? Sed impudentiores, quam omnes qui confusis omnibus ante se, similiter erubescere non timuerunt. *Convenerunt in unum, 35. et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum. Convenerunt in unum, ut multitudinem vincerent, quem ratione superare non poterant : a veritate nudos se esse professi sunt, qui multitudine se armaverunt. Dicebant enim apud se : unus loquatur pro omnibus, et omnes loquamur per unum, ut siquidem vicerit, omnes videamur victores : si autem victus fuerit, vel solus videatur confusus. O Pharisæi, qui omnia propter homines cogitatis et facitis. Primum quidem venientes cum uno, vincendi estis per unum ; tamen pone quia, uno victo, homines non intelligunt omnes vos esse victos : numquid conscientia vestra consentiunt se esse confusas ? Levis enim est consolatio, ut qui in seipso confusus est, quod ab aliis ignoratur. 36. Magister, quod est mandatum magnum in lege ? Magistrum vocat, cujus non vult esse discipulus. Simplicissimus interrogator, et malignantissimus insidiator. De magno mandato interrogat, qui nec minimum observat. Ille enim debet interrogare de majori justitia, qui jam minorem complevit. Dominus autem sic ei respondit, ut interrogationis ejus fictam conscientiam statim primo responso percuteret, dicens : 37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo : id est. Non sicut tu, qui devotionem ostendis in ore, et fraudem meditaris in corde. Magnum autem et minimum mandatum dicimus, quantum ad dignitatem mandatorum, non quantum ad utilitatem. Alioquin utilitas omnium mandatorum una est, et omnia mandata quasi unum videntur esse mandatum, quia ita sibi coherent, ut alterum sine altero esse non possit. Utpote, si interroget te aliquis in ædificatione domus, Quæ pars est melior, dicens, Fundamentum ; sed quemadmodum ædificatio non potest esse, nisi fuerit fundamentum : ita nec fundamentum esse potest, nisi ædificatio fuerit subsequuta. Nec dicitur fundamentum, nisi sit ædificatio, cujus fundamentum dicatur. Ergo fundamentum in ædificatione dignius est, non utilius : sic et caput dignius est quam membra : tamen nec membra sine capite, nec caput sine membris esse potest. Sic digniores sunt sacerdotes, quam populus,*

¹ Alias hic locus sic effertur : *Qui enim... et, cognita veritate, non consentiunt veritati ; manifestum est quoniam prius non contra veritatem, sed pro veritate certabant.*

non tamen utiliores : quia nec populus sine sacerdotibus, nec sacerdotes sine populis esse possunt. Ita et dignius est hoc mandatum, *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : quam illud, *Non occides, non concupisces* ; tamen utilitas una est : nam qui diligit Deum, ille non occidit, nec concupiscit ; qui autem occidit, aut concupiscit, ille non diligit Dominum Deum suum. Esse autem minora mandata Dominus manifestat, dicens : *Si quis unum ex minimis mandatis istis solverit, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum (Matth. 5. 19)*. *Diliges*, inquit : non dicit, *Timebis* : quia diligere majus est quam timere. Inchoatio enim culturæ Dei habet timorem, perfectio autem dilectionem, dicente Joanne : *Perfecta dilectio foras mittit timorem (1. Joan. 4. 18)*. Donec enim homo timet Deum, non eum diligit : cum autem diligere cœperit, jam non eum tantummodo timet, sed etiam amplius diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum : timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem autem justitiæ non habet, quia invitus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus, quasi dominus : sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Nam si consideremus ab initio creati hominis causam, intelligimus quia Deus magis se patrem voluit esse hominum, quam dominum. Non enim dixit tantummodo, *Faciamus hominem* : sed, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26)*. Similare autem filiis convenit ad patres suos, non etiam servis ad dominos suos.

Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente. Quis sit proximus noster. — Quid est, diligere Deum ex toto corde? Id est, ut cor tuum non sit inclinatum ad ullius rei dilectionem amplius quam ad Dei : nec delecteris in aliqua specie mundi amplius quam in Deo, non in honoribus, non in auro, vel in argento, non in possessionibus, aut vineis, non in animalibus, aut mancipiis, non in ornamentis, aut vestibus, non in filiis, aut parentibus, aut amicis, sed hæc omnia existimes tibi esse in Deo, ut præ his omnibus Deum ames. Si autem in aliquo horum amor cordis tui fuerit occupatus, jam ex toto corde non amas Deum : pro quanta enim parte cor tuum fuerit ad aliquam rem amandam inclinatum, pro tanta parte minus est ad Deum. Ecce si vir habeat uxorem, quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio? Uxor neminem debet sapienterem reputare, quam virum suum : etsi sit alter sapientior, tamen illa sapienterem esse alterum intelligere non debet. Uxor neminem fortior debet putare, quam virum suum : etsi alter fortior sit, tamen illa intelligere non debet alterum fortiorum. Uxor neminem formosior debet putare, quam virum suum : etsi sit alter formosior, tamen coram oculis ejus alter formosior non debet apparere. Perfectum enim odium, et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Utopia, si perfecte odias aliquem, qualiacumque fuerint apud illum, omnia tibi displicent sive quæ dicunt, sive quæ agit : etsi vere bona sunt, tamen tibi mala videntur. Sic etsi perfecte aliquem amas, quæcumque sunt apud eum, placent tibi, sive quæ loquuntur, sive quæ agit : etsi mala sunt, tamen tibi bona videntur. Ergo et uxor, si videns aliquem dixerit, *Quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset*, jam amor ejus minus habet de perfecto amore : et pro quanta parte amplius aliquid laudaverit in altero viro, quam in suo, tanto dilectio ejus minor est ad virum suum. Sic ergo et omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, ut nihil sit in mundo, quod amplius amet quam eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est, in tota anima diligere Deum? Id est, certissimum animum habere in veritate, et firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, et alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus : quod facere non

possumus, nisi recesserimus ab amore mundialium rerum. Sicut enim casta mulier, quæ virum suum amat, nullum amat alium ; si autem alterum amaverit, jam non amat virum suum : ita et homo, si Deum amat, mundum non amat ; si autem mundum amaverit, jam Deum ex toto corde non amat. Ergo cordis amor non intelligitur sed sentitur in corde, quia quodammodo carnalis est. Amor autem animæ non sentitur in corde, sed intelligitur, quia amor animæ judicium ejus est. Puta, si didicisti unum Deum, ex quo omnia, et unum Deum, per quem omnia : si iterum intellectus tuus per alicujus doctrinæ seductionem percussus, cœperit dubitare de substantia Dei, in tota anima non diligis Deum. Item qui putat incantationes aliquid posse, aut auguria aliquid intelligere, aut divinationes aliquid nuntiare, non ille in tota anima diligit Deum. Quis autem diligit Deum? Qui omne bonum credit apud Deum, et omne bonum credit esse Deum, et extra Deum non credit esse bonum : qui omnem virtutem et sapientiam credit esse Deum, et extra Deum non credit esse aliquam sapientiam neque virtutem : qui credit Deum omnia facere, et sine Deo nihil fieri posse ; ille tota anima diligit Deum. Quid est, in tota mente diligere Deum? Id est, ut omnes sensus tui, qui pertinent ad te, Deo vacent. Cujus intellectus Deo ministrat, et cujus sapientia circa Deum est, cujus cogitatio ea, quæ sunt Dei, tractat, cujus memoria quæ sunt bona recordatur : tota mente diligit Deum, sicut ait Apostolus : *Psallam spiritu, psallam et mente (1. Cor. 14. 15)*. Cujus autem intellectus quæ sunt Dei non intelligit, aut non secundum Deum sapit, aut scientia illius vana est et sæcularis, singularis autem recordatio ejus non est bona, aut cogitatio displicens Deo : ille non tota mente diligit Deum. 38. *Hoc est primum et maximum mandatum. 39. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Videtur Christus non ad interrogationem respondere. Ille enim interrogavit, *Quod est magnum mandatum?* Puta, dixit, *Diliges Dominum*. Si voluit et alterum mandatum inducere, debuit minimum dicere, non secundum. Nam contra magnum minimum est, non secundum ; secundum autem ad primum respicit. Sed vide quid voluit ostendere. *Diliges Dominum*, et magnum est : *Diliges autem et proximum*, magnum quidem est, primum autem non est : et ideo dixit, *Simile est*. Considera ergo mysterium. Quis est proximus noster? Christus, qui suscipiens carnem nostram, factus est proximus nobis, sicut in parabola illa Christus ostendit, cum interrogat Pharisæus : *Et quis est meus proximus (Luc. 10. 29)?* Introducit hominem vulneratum a latronibus, et a sacerdotibus despectum, a Samaritanis autem receptum, qui est ipse Christus. Ergo primum mandatum est magnum, Deum Patrem diligere : secundum autem et simile est, Dei Filium diligere, id est, cognoscere : ergo Filius Dei magnus est, sicut Pater. Quicquid enim Pater potest, et Filius potest. *Pater enim diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus (Joan. 3. 35)*. Sed quia omnia Filius, dante Patre, potest, sicut Pater, ideo Pater magnus Deus et primum. Filius autem magnus Deus quidem, non tamen primum, sicut ait Apostolus : *Expectantes adventum magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. 2. 13)*. Ut autem simpliciter intelligamus, proximum nostrum omnem hominem esse fidelem, qui hominem amat fidelem, simile est sicut qui amat Deum, quia imago Dei est homo. Sicut in imagine sua rex honoratur, vel contemnitur, sic et Deus in homine vel diligitur, vel oditur. Non potest hominem odire, qui Deum amat : nec potest Deum amare, qui hominem odit, sicut ait Joannes apostolus : *Qui dicit se Deum diligere, fratrem autem non diligit, mentitur. Si enim fratrem, quem vides, non diligas, Deum, quem non vides, quomodo potes diligere (1. Joan. 4. 20)?* Quis enim honorat regem, et contemnit imaginem ejus? aut quis honorat imaginem, et auctorem contemnit imaginis? Aut ita : Quoniam Pharisæi quidem sciebant, quod

esset magnum mandatum in lege, sed tentantes interrogabant : volens eis ostendere, quia non sufficiebat eis solius Dei Patris agnitio ad salutem, ideo non solum dixit, *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua* : sed addidit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, qui erat ipse. Alioqui si ad solam interrogationem eorum respondisset, sufficeret dicere, *Diliges Dominum Deum* : et non addere, *Et proximum tuum sicut teipsum* : secundum quod et alibi dicitur : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Et vide quia non dixit, Cognosces Dominum Deum tuum, sed, *Diliges* : quoniam cognoscere unum Deum pene proprium est humanæ naturæ : diligere autem Deum, religiosi cordis et recti. Et quicumque dilexerit Deum ex toto corde, non est possibile ut non perveniat ad Filii ejus agnitionem, id est, proximit. Ipsa enim dilectio Dei, quæ in eo habetur, illuminans eum, præstat ei ducatum, ut post Patrem cognoscat et Filium. 40. *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ*. Qui proximum suum diligit, nec falsum testimonium dicit de eo quem diligit, nec occidit, nec mentitur illi, quem diligit, nec concupiscit rem illius quem diligit, nec mulierem ejus invadit. Sicut odium omne malum suggerit, sic dilectio omne bonum. Unde ait Apostolus : *Est fides, quæ per veritatem operatur* (Gal. 5. 6). Aut ita, Quoniam de Patre et Filio omnis prophetarum et legis prædicatio existebat, per quos prophetas agnoscens quis proximum suum, hoc est, Filium Dei, ad primum vel maximum mandatum perveniebat, ut diligeret Dominum Deum, melius cognoscens eum per ipsum. 41. *Congregatis autem Pharisæis interrogavit eos Jesus, 42. dicens : Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Responderunt, David. 43. Et dixit eis : Quomodo ergo David in spiritu Dominum eum vocat, si filius ejus est? Judæi æstimantes hominem Christum tentabant : nec enim tentassent eum, si eam Filium Dei credidissent. Volens ergo eis Christus ostendere, quia cognoscebat fallaciam cordis eorum, et quia non erat homo, qui tentabatur, sed Deus, quem nemo poterat tentare. Nec dicere poterat manifeste veritatem de se, nec tacere : dicere enim non poterat, ne majorem occasionem blasphemie invenientes Judæi, insanirent amplius ; tacere autem non poterat veritatem, qui ad hoc venerat, ut veritatem annuntiaret : ideo talem interrogationem eis proposuit, ut, eo tacente, ipsa ejus interrogatio ostenderet eis, quia non erat homo, sed Deus, dicens : *Et quomodo David eum in spiritu Dominum vocat? Numquid poterat Dominus ejus esse, qui ex eo fuerat nasciturus? Puto, hanc interrogationem non solum contra Pharisæos, sed etiam contra hæreticos posuit. Nam secundum carnem filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. Si ergo secundum carnem dixerunt Christum Dominum David, aut secundum carnem jussus est sedere ad Patris dexteram, sicut hæretici putant, æqualitatis mendacium componere festinantes : numquid Christus David se filium denegasset, nisi quia post David futurus esset? Nam filius potest nobis esse, qui post nos futurus est : dominus autem non potest esse, nisi qui aut nobiscum est, aut ante nos est. Christus ergo secundum carnem post David est, secundum divinitatem autem ante David. Ergo illum significabat Dominum suum, illum significabat jubendum sedere, qui jam tunc erat Unigenitus Dei. 46. Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus est quisquam ex illa hora eum amplius interrogare.* Confusio multorum facta fuerat disciplina cunctorum. Nam si credimus, quia omnia ibi secundum Dei providentiam agebantur et dicebantur, intelligimus quoniam non, illis desinentibus interrogare, Christus desit docere : sed quia Christus desiderat eos jam ulterius velle docere, ideo et illi desiderunt ausi esse interrogare. Nam qui mari terminus posuit, ipse audaciæ diaboli adversus se agentis, quando voluit, tunc finem posuit.*

Homilia xliij. ex capite xxij.

1. Tunc Jesus loquutus est ad turbas, et ad discipulos suos, 2. dicens : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi.* 3. *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite : secundum opera vero eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt : 4. alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere.* 5. *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias :* 6. *amant autem primos recubitus in cænis, et primas cathedras in synagogis, 7. et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi.* 8. *Vos autem nolite vocari Rabbi : unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis.* 9. *Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus enim est Pater vester, qui in cælis est.* 10. *Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est Christus.* 11. *Qui major est vestrum, erit minor vester.* 12. *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur.* Postquam Dominus impios sacerdotes super se irruentes, quasi feroces bestias, quodam venabulo acutissimæ responsionis prostravit, et incorrigibilem conditionem eorum ostendit : nam licet delinquentes facile emendantur, clerici autem, si mali fuerint, inemendabiles sunt : tunc convertit sermonem suum ad apostolos, et ad populum dicens : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi* : ut illorum confusio istorum fieret disciplina. Infructuosum namque est verbum, in quo sic alter confunditur, ut alter non erudiatur. Nam et Deus non propter malos castigationem super terram transmittit, sed propter bonos : scit enim, quia malos flagella non corrigunt : sed malos castigat, ut corrigat bonos : quia bonus nisi admonitus fuerit, per negligentiam evanescit. Sic et Christus, numquid non potuit eorum interrogationes contemnere? Sed voluit indignos indigne docere, et dignos digne edificare. Sicut in sæcularibus in eo, quod alter pauperescit, alter ditatur : et nisi alter descenderet, alter non ascenderet : sic et in spiritualibus in eo, quod alter confunditur, alter emendatur. Quid ergo dicit de sacerdotibus? *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi*, id est, multi sacerdotes, et pauci sacerdotes. Multi nomine, pauci opere. Videte ergo, quomodo sedetis super eam : quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram : non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipiet ab illa ; qui male sederit, injuriam facit cathedræ. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirat, non dignitatem. In judicio enim sedens, siquidem bene vixerit, et bene docuerit, omnium iudex es : si autem bene docueris, et male vixeris, tui solius condemnator es. Nam bene vivendo, et bene docendo, populum instruis, quomodo debeat vivere : bene autem docendo, et male vivendo, Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. Ad populum autem quid? *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate, et facite : secundum vero facta eorum nolite facere.* Id est, Vos qui sedetis in ecclesia, quasi iudices sacerdotum, et non auditores, aliena discutientes, et propria non considerantes, ex vobis ipsis iudicate de sacerdotibus. Sicut vos omnes auditis, et non omnes facitis, quod auditis : sic et sacerdotes omnes docent, sed non omnes faciunt quod docent. Nam in hominibus dignitas quidem diversa est, omnium autem natura una est. Homines enim ab initio creati sunt propter se, postea autem ordinati sunt propter vos¹. Propterea ergo natura eorum, ipsorum est : ordinatio autem eorum, vestra. Si bene vixerint, eorum est lucrum : si bene docuerint, vestrum. Accipite ergo quod vestrum est, et nolite discutere quod alienum est.

¹ Montef., in margine, e regione hujus loci, tres conjecit var. etates, nimirum : hic, nos, pro, vos ; mox, ordinatio... nostra, pro, ordinatio... vestra ; et paulo inferius, docuerint, nostrum, pro, docuerint, vestrum.

Sicut enim sacerdotes etiam infideles docent propter fideles, melius judicantes propter bonos etiam malos lovere, quam propter malos etiam bonos negligere : sic ergo et vos propter bonos sacerdotes etiam malos honorate, ne propter malos etiam bonos contemnatis. Melius est enim malis justa prestare, quam bonis justa subtrahere. Frequenter enim et de homine malo bona doctrina procedit. Ecce enim et vilis terra pretiosum aurum producit. Numquid propter terram vilem pretiosum aurum contemnitur? Non : sed sicut aurum eligitur, et terra relinquitur, sic et vos doctrinam accipite, et mores relinquit. Nam ut apibus herbarum necessariae non sunt, sed flores herbarum : flores enim illae colligunt, herbas vero relinquant : sic et vos flores doctrinae colligite, et conversationem relinquit, ut quasi inutilis herba arescat. Fidem praedicant, et infideles agunt. Pacem aliis dant, et sibi non habent. Veritatem laudant, et mendacia diligunt. Avaritiam castigant, et avaritiam exercent. Quia ergo scire bonum et malum, in natura positum est, facere autem, in voluntate : ideo benedicere, omnium est ; bene autem facere, paucorum. Legi aliquem sic interpretantem hunc locum : Quoniam, inquit, super cathedram Mosi, id est, in honore et gradu, in quo fuerat Moses, paulatim ad pejus redacti, constituti sunt contra meritum suum scribae et Pharisei indigni, qui legem prophetantem de Christo venturo praedicabant quidem aliis, ipsi autem non recipiebant praesentem : propter hoc hortabatur populum audire legem, quam praedicabant, et facere, id est, credere in Christum praedicatum a lege, et non imitari scribas et Phariseos incredulos, praedicantes in lege de Christo, et non credentes in eum. Et reddit causam, ut quid praedicabant quidem in lege Christum venturum, et non credebant in eum : quia omnia opera sua faciebant, ut ab hominibus viderentur. Id est, quia non vere praedicabant Christum venturum, desiderantes ipsius Christi adventum, quem praedicabant : sed propter hoc solum, ut praedicatores et traditores esse legis ab hominibus viderentur. Simile propositum habent omnes, qui iustitiam Dei docent, et non faciunt : quia non docent vere ipsam iustitiam Dei, non amantes quam docent, sed propter hoc solum, ut doctores esse iustitiae Dei ab hominibus videantur. Numquam audistis aliquem de condemnatione mundi, et de futuro Christi iudicio elegantem tradentem Scripturas? Et si consideres vitam ejus, intelliges, quia sicut latro non desiderat aspiceri faciem iudicis terreni, sic nec ille desiderat ad Christi venire iudicium. *Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt super humeros hominum ; ipsi autem digito suo volunt ea movere.* Quantum ad Phariseos quidem et scribas, de quibus loquitur, onera gravia et importabilia dicit legis mandata, maxime quae dederat eis Deus propter peccatum vituli adorati, quae scribae et Pharisei docebant, suadentes populo secundum mandata vivere legis, et non venire ad facilem et delectabilem gratiam Christi. De quibus onerosis mandatis et Dominus supra dicebat, exhortans populum Judaeorum : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vobis requiem dabo (Matth. 11. 28).* Et Petrus in Actibus apostolorum dicit : *Et vos, quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Sed per gratiam Christi credimus salvi fieri (Act. 15. 10. 11).* Erant enim quidam, qui onera legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes auditoribus suis, quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut quasi rationa vinculo constricti, non rejicerent ea a se : ipsi autem nec ex modica parte ea implebant : id est, non dicam, plena opere suo, sed nec modico tactu, hoc est digito. Secundum consequentiam autem tales sunt etiam nunc sacerdotes, qui omnem iustitiam populo mandant, et ipsi nec modice servant, videlicet non ut facientes sint iusti, sed ut docentes appareant iusti. Tales sunt et qui grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt, qui dicunt et

non faciunt ; et sic, dum poena poenitentiae praesentis fugitur, contemnitur poena peccati futuri. Si enim fasces super humeros adolescentis, quam non potest lajulare, posueris : necesse habet, ut aut fasces rejiciat, aut sub pondere confringatur : sic et homini, cui grave pondus poenitentiae ponis, necesse est, ut aut poenitentiam tuam rejiciat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus amplius peccet. Deinde etsi erramus, modicam poenitentiam imponentes : nonne melius est propter misericordiam rationem dare, quam propter crudelitatem? Ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus est, ut quid sacerdos ejus austerus? Vis apparere sanolus? Circa tuam vitam esto austerus, circa alienam autem benignus. Audiant te homines parva mandantem, et grandia videant facientem. Talis est autem sacerdos, qui sibi indulget, et ab aliis gravia exigit : quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat, et onerat impotentes. *Omnia autem opera sua faciunt, et ab hominibus videantur.* Postquam supra sacerdotum et Phariseorum et Sadduceorum contentionibus vexatus est, in suis autem responsionibus non auditus convertens se, sicut audivimus, docuit, tales doctores audiendos esse, non imitandos. Nunc autem vult ostendere causam, propter quam non poterant credere Christo : hoc est, quia omnia faciebant, ut ab hominibus videantur. Impossibile est enim ut credant Christo caelestia praedicanti, qui gloriam hominum concupiscunt terrenam, sicut alibi ipse dicit : *Quomodo potestis credere, gloriam quaerentes ab invicem, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis (Joan. 5. 44)?* In omni re ex ipsa re nascitur, quod exterminet rem : ut puta, in ligno ex ipso ligno nascitur vermis, qui exterminat lignum. Ex vestimento nascitur tinea, quae comedit vestimentum ; ex oleribus nascitur vermis, qui olera universa corrumpit : sic et in spiritualibus ex ipso proposito eorum spirituali accipit occasionem inimicus, unde eis retia texit : quia a seipso nihil agere potest, nisi occasionem a nobis acceperit. Ideo unumquemque hominem agreditur secundum conditionem, et statum, quem invenerit circa eum : ut puta, inter bellatores nascitur de virtute contentio : in dignitosis de ambitione honoris surgit invidia : inter divites de acquisitione fit zelus. Quid dicam? Inter ipsos thymelicos, qui exercent vana ludibria, de ipsis ludibriis sibi invicem adversantur, ut qui pejus deridetur, melior existimetur. Ideo et sacerdotes, qui positi sunt ad ornamentum populi, et ad aedificationem sanctitatis, ex ipso ministerio eorum accipit colorem diabolus, et corrumpit bonum ministerium eorum, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle ergo hoc vitium de clero, ne velint hominibus placere, et sine labore omnia vitia resecentur. Ex hoc vitio nascitur, ut ne velint inter se meliorem habere, sicut Judaei Christum. Non enim nescientes eum Dei Filium esse, occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut et prophetat de illis Salomon : *Venite, circumveniamus justum, quia inutilis est nobis, et impropereat nobis peccata legis (Sap. 2. 12).* Ex hoc vitio nascitur, ut clerici peccantes difficile poenitentiam agant. Erubescit enim aliquando reus videri, qui semper fuerat iudex. *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificent finibria vestimentorum suorum.* Puto quod illorum tunc scribarum et Phariseorum exemplo et nunc multi aliqua nomina Hebraica angelorum confingunt, et scribunt, et alligant sibi, quae non intelligentibus linguam Hebraicam quasi metuenda videntur. Sic ergo et isti vani sunt, sicut illi fuerunt : quoniam persone illorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus itaque aostri temporis exponents, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes ex eo quod ab hominibus volunt videri iusti, phylacteria alligant circa collum, quidam vero partem aliquam Evangelii scriptam. Dic, sacerdos insipiens, nonne quotidie Evangelium in ecclesia legitur, et auditur ab homi-

nibus? Cui ergo in auribus posita evangelia nihil prosunt, quomodo eum poterunt circa collum suspensa salvare?

Evangelii virtus ubi. — Deinde ubi est virtus Evangelii, in figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis: si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt, quam circa collum suspensa. Alii autem, qui sanctiores se ostendere volunt hominibus, partem fimbriæ aut capillorum suorum alligant, et suspendunt. O impietas! Majorem sanctitatem in suis vestimentis volunt ostendere, quam in corpore Christi: ut qui corpus ejus manducans sanatus non fuerit, fimbriæ ejus sanctitate salvetur, ut desperans de misericordia Dei, confidat in veste hominis. Et quid Paulus? non dabat sudaria sua, et semicinctia sua, ut salvarentur infirmi (Act. 19. 12)? Etiam antequam Dei notitia in hominibus esset, ratio erat ut per sanctitatem hominum Dei potentia cognosceretur: nunc autem insania est. Nam postquam Dei potentiam cognoverimus, quod necessarium est, ut hominum potentiam cognoscamus? Nam qui necessarium non habet, ut Deum ostendat per suam sanctitatem, et hoc facit: sine dubio se festinat ostendere, non Deum. Alius autem sic interpretatur hunc locum: Quia per observationes, inquit, quorundam dierum dilatant verba sua, quasi phylacteria: et ostendunt populo ea assidue prædicantes, quasi conservatoria legis et salutis eorum: quales erant de quibus Christus dicebat: *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum* (Matth. 15. 9). Fimbrias autem vestimentorum magnificatas dicit supereminentias eorumdem mandatorum magnificatas. Quando enim per minimas illas et superfluas observationes justitiarum suarum laudant exinias, et valde Deo placentes, fimbrias vestimentorum suorum magnificant. *Amant enim primos recubitus in conviviis.* Hæc si spiritualiter intelligantur, ædificant: si vero corporaliter, non solum non ædificant, sed adhuc magis destruunt. Quomodo? Pone aliquem esse corde jactantem, audientem laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes: et non solum tunc jactantiam cordis non dimittit, sed adhuc aliam jactantiam humilitatis acquirit: ut qui vult videri justus, etiam humilis videatur ab aliis. Quanti enim sunt superbi, qui corpore quidem in novissimo recumbunt, cordis autem elatione videntur sibi in cornu recumbere? Et quanti sunt humiles in cornu recumbentes, et conscientia se existinant in ultimo esse? Quid ergo? Deus spiritus est, non ad carnem loquitur, sed ad spiritum. Caro enim spiritualia non intelligit, dicente Apostolo: *Si quis spiritualis est inter vos, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata* (1. Cor. 14. 37). Si ergo spiritus ad spiritum dicit, spiritualiter, non carnaliter dicit. Non enim tantum curat Deus, ubi corpus hominis jaceat, sed in qua parte mens conscientia sit collocata. Ergo quod jubet nobis in ultimo loco Dominus recumbere, non solum sic jubet, ut corpore in novissimo jaceamus, sed etiam animo, ut novissimos nos esse omnium judicemus. Nam sine causa loco se humiliat, qui corde se præfert. Unde non vituperat eos, qui in primo loco recumbunt, sed eos, qui amant primos discubitus: ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. *Et salutationes in foro.* Primas salutationes non solum in tempore, sed etiam in voce: non solum in voce, sed etiam in corpore: non solum in corpore, sed etiam in loco: id est, non solum exigunt, ut prius illos salutemus, sed etiam cum voce clamantes, Ave, Rabbi: non solum hoc, sed etiam ut flexis capitibus, ac nudatis, et in publico ad genua eorum nos incurvemus. *Et vocari ab hominibus Rabbi.* Id est, vocari volunt, non esse: nomen appetunt, et officium negligunt. Quomodo enim potest esse magister, qui discipulum non habet? Ha ergo operam, et invenies fructum: acquirere discipulum, et esto magister. *Vos autem nolite vocari*

Rabbi: ne quod Deo debetur, vobis sumatis. Nolite et alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unus est enim magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo bonum erudiret, omnes homines discerent, qui habent doctores: nunc autem quia homo non docet, sed Deus, multi quidem docentur, pauci autem discunt. Homo enim non intellectum homini præstat docendo, sed Deo præstitum per admonitionem exercet. Doctrina enim cotis habet officium. Sicut enim cos non facit ferrum, sed acuit: et sicut sine causa ferrum acutum acuitur, ita sine causa homo sensatus docetur. Maxime vos, qui spirituales estis, quomodo vocatis vobis terrenum magistrum? Numquid carnalis doctrina disciplinam generat spirituales? Scriptum est enim: *Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (Psal. 93. 12). *Et, Patrem nolite vocari vobis super terram, quia non estis filii terreni.* Ex quo enim caelestem te esse professus es, ex quo patrem tibi vocasti de celo, dicens: *Pater noster, qui es in caelis* (Matth. 6. 9), ac ex quo te caelestem esse professus es, Patrem vocando Deum; turpe est, ut iterum te profitearis terrenum, patrem tibi vocando super terram. Ecce enim in arbore, quamvis plurimos ramos producat, tamen omnium ramorum una dicitur radix: sic et in mundo, quamvis homo hominem generet, tamen unus est Pater, qui omnes creavit. Nam et nos filii fratres sumus patrum nostrorum, quia non ab ipsis nati sumus, sed per ipsos: id est, non initium vite: ex eis habemus, sed transitum vite per eos accepimus: *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: a qui se humiliaverit, exaltabitur.* In convivio enim hoc nuptiali, id est, in hac Dei vocatione primos discubitus sibi defendebant Judæi: humiliati autem facti sunt post gentes novissimi, et gentes, quæ contra meritum suum se vocatas intelligebant, factæ sunt ante Judæos, qui illis quidem erant in tempore primi: quia non prima vocatio est consideranda, sed dignitior. Illi enim ad prandium mediocre invitati sunt, isti autem ad cœnam magnam. Illorum invitatores prophætæ fuerunt, istorum autem ipse filius, qui erat causa convivii. Illorum delectio apud Deum ex patribus erat, istorum autem ex fide ipsorum. Ideo alibi tangens Judæos dicebat: *Tu autem cum vocatus fueris ad nuptias* (id est, ad nuptias Christi), *noli recumbere in loco priori* (Luc. 14. 8).

Homilia xlii. ex capite xxiiij.

14. *Væ vobis autem, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui devoratis domos viduarum,* etc. Sexus mulierum incautus et mollis est. Incautus quidem, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum sapientia et ratione considerat: mollis autem, quia facile flectitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus cautior est et durior. Cautior quidem, quia omnia, quæ videt, discutit ratione: durior autem, quia nec de malo facile inclinatur ad bonum, nec de bono facile revocatur ad malum: nam sequitur rationem. Ideo autem durior quia rationalior. Hæc autem præmissis, ut ostendamus mulieres incautas et faciles. Propterea impostores sanctitatis circa mulieres facile se constringunt, quia nec intelligere imposturas eorum facile possunt mulieres, cum sint incautæ: et ad directionem eorum religionis gratia facile inclinantur, cum sint molles corde. Maxime tamen permanent cum viduis mulieribus, propter duas causas. Primum, quia virita mulier nec facile decipitur, habens consiliatorem virum: deinde nec facile de facultatibus suis aliquid eis dat, cum sit in potestate viri: vidua autem facile decipiuntur, non habentes consiliatorem virum, et facile de rebus suis talibus præstant, cum sint nullius potestati subjectæ. Propterea ergo dum Judaicus sacerdos confundit, Christianos monet, ut non cum viduis mulieribus amplius permaneant, quam cum cæteris: quia etsi voluntas permanendi mala non fuerit, tamen suspicio est mala.

Væ vobis, qui devoratis domos viduarum, oratione longa orantes. Qui avaritiam vestram religionis colore depingitis, et quasi diabolo Christi arma præstatis, ut ametur iniquitas, dum pietas æstimatur, qui longis orationibus quasi magnis retribus viduarum facultates piscatis. Ob id dupliciter rei. Primum quidem, pro eo, quod estis iniqui: alterum, pro eo, quod sibi mentum assumitis sanctitatis. 13. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines.* Vult enim Dominus ostendere, sacerdotes Judæorum omnia avaritiæ causa facere, qui per Scripturas quidem Christi eguoscabant adventum, considerabant autem, quoniam etsi Christus creditus fuisset, consuetudo sacrificiorum offerendorum fuerat extinguenda, et sacrificium iustitiæ valiturum: sicut de utrisque propheta testatur, dicens: *Afferite Domino gloriam et honorem: tollite hostias, et introite in atria ejus (Psal. 28. 2).* Ideo perversa interpretatione ante conspectum populi claudebant januam legis et prophetarum, qui de adventu Christi manifestissime prædixerunt, ut a fide Christi homines separarent, timentes ne forte, credito Christi, ipsi sacrificiorum oblationibus fraudarentur. Magis enim cupiebant, ut, lege manente, in usu essent sacrificia, quibus ipsi dabantur, non Deus: quam, lege cessante, sacrificium iustitiæ veniret in usum, quo Deus delectatur, et homines iustificabantur.

Regnum cælorum dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. — Regnum enim cælorum dicuntur Scripturæ, quia in illis insertum est regnum cælorum. Janua eorum, intellectus earum. Vel regnum est beatitudo carlestis, janua autem ejus est Scriptura, per quam introitur ad eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi et interpretandi Scripturas. Clavis autem est verbum scientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis. Adapertio autem est interpretatio vera. Videte quia non dixit, *Væ vobis*, qui non aperitis regnum cælorum: sed, *Qui clauditis.* Ergo non sunt Scripturæ clausæ, sed obscuræ quidem, ut cum labore inveniantur: non autem clausæ, ut nullo modo inveniantur. Propterea dicit Petrus in Epistola sua, de Scripturarum obscuritate: quia *Non sicut voluit homo, loquutus est Spiritus: sed sicut voluit Spiritus, ita loquutus est homo (2. Pet. 1. 21).* Ratio autem obscuritatis multiplex est, tamen satisfactionis causas dicitur duas. Primum, quia Deus alios voluit esse doctores, alios discipulos. Si autem omnes omnia scirent, doctor necessarius non erat: et ideo esset rerum ordo confusus. Nam ad eos quidem, quos voluit esse doctores, sic Deus dicit per Isaiam prophetam: *Loquimini, sacerdotes, in cordibus populi (Isai. 40. 2).* Ad eos autem, quos voluit discendo cognoscere mysteria veritatis, sic dicit in cantico: *Interrogato patrem tuum, et dicit tibi: presbyteros tuos, et annuntiant tibi (Deut. 52. 7).* Et sicut sacerdotes, nisi omnem veritatem manifestaverint in populo, dabunt rationem in die iudicii, sicut dicit Dominus ad Ezechielem: *Ecce speculatorem te posui domui Israel, si non dixeris impio, ut a viis suis pravis discedat, ipse quidem in suis peccatis morietur, animum autem ejus de manu tua requiram (Ezech. 3. 17. 18):* sic et populus, a sacerdotibus nisi didicerit et cognoverit veritatem, dabit rationem in die iudicii. Sic enim dicit Sapientia ad populum: *Et extendebam sermones meos, et non audiebatis: ideo et ego in vestra perditione ridebo (Prov. 1. 25. 26).* Sicut enim paterfamilias cellarium aut vestiarium suum non habet expositum cunctis, sed alios quidem habet in domo qui dant, alios autem qui accipiunt: sic et in domo Dei alii sunt qui docent, alii qui discunt. Deinde obscurata est notitia veritatis, ne non tam utilis inveniat, quam contemptibilis. Contemptibilis enim est, si ab illis intelligatur, a quibus nec amatur, nec custoditur. Ergo abscondita est in Scripturis veritas, sed obscura: non ut non inveniant eam, qui quærunt eam, sed ut non inveniant eam, qui quærere eam no-

lunt: ut ad illorum quidem gloriam pertineat qui inveniant eam, quia desideraverunt eam, et quæsierunt, et invenerunt: ad illorum autem condemnationem qui non inveniant eam, quia nec desideraverunt eam, nec quæsierunt, nec invenerunt. Nec potest eis esse excusatio condemnationis ignorantia veritatis, quibus fuit invenienti facultas, si fuisset quærendi voluntas. Nam si veritas, salus et vita est cognoscendum se, magis debet quæri quam quærere. Quomodo claudebant Scripturas sacerdotes? Aliud pro alio interpretantes, ut puta dicit Isaias: *Ipsa venit Dominus, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt, et lingua mutorum diserta erit (Isai. 35. 4-6).* Hæc signa erunt adventus Christi. Quando ergo Dominus mutum sanavit et surdum, Judæi perversa ad inventionem dicebant, *Hic non eicit demonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum (Matth. 12. 24),* ut averterent populum a fide ipsius. Aut certe claudebant januam veritatis, quando posuerunt decretum, ut si quis diceret eum Filium Dei, fieret extra synagogam. Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt januam veritatis. Sciunt enim quoniam si manifestata fuerit veritas, eorum ecclesia est relinquenda, et ipsi de sacerdotali dignitate ad humilitatem venient popularem. Ideo quando legit in populo suo aliquid tale, *Qui me misit, major me est: perversa interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes Filium minorem Patre, cum secundum dispensationem carnis dicatur minor.* Et nec ipsi intrant in veritatem Scripturæ, propter avaritiam, neque alios intrare permittunt, propter ignorantiam. Quid ergo? ignorans populus excusabilis erit? Absit. Si enim vestimenta empturus, gyras unum negotiatorem et alterum, et ubi meliores vestes inveneris, et pretio viliori, ab illo comparas: quomodo non oportet populum circuire omnes doctores, et inquirere ubi sincera veritas Christi venundatur, et ubi corrupta, et omnium confessiones cognoscere, et veriorum eligere plus quam vestimentum? Dicit Apostolus, *Omnia probate, et quod bonum est tenete (1. Thess. 5. 21).* Aut si propter utilitatem aliquam, vel necessitatem mundialem, proficisci volueris ad aliquem locum, cujus viam ignoras, numquid propter ignorantiam viæ discedis a profectione proposita? Non, sed experiris nunc istam viam, nunc illam: et quos interroges, quæris et cum inveneris, rogas, et postulas ut semitam discas. Et si velles Scripturarum ingredi veritatem, nunc peteres orationibus, nunc quæreres in Scripturis, nunc pulsares bonis operibus, nunc interrogares sacerdotes, nunc istos, nunc illos. Non investigas qui veri sint clavicularii Scripturarum, qui falsi. Sed ista non fiunt, quia verbum Dei non creditur: quia nec promissio beatitudinis ejus desideratur, nec iudicium comminationis ejus timeatur. 15. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridum, ut faciatis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Judæi enim ubicumque videbant gentiles, proposita quæstione de veritate unius Dei, et de vanitate idolorum facile disputantes, vincebant. Non enim labor est contra vanitatem idolorum manifestam, unius Dei dicere veritatem, quam ille qui dicit magis adjuvet ab ea, quam adjuvet eam: tamen corrigebat eum forte, sed non propter gloriam Dei, ut additis cultoribus honoretur Deus, nec propter misericordiam volentes eum salvare quem docebat, sed aut propter avaritiam, ut, additis in synagoga Judæis, sacrificiorum adderetur oblatio: aut propter vanam gloriam, propter hoc ipsum ut videantur gentilem corrigere potuisse: sicut et nunc faciunt hæretici sacerdotes, aut promissionibus corrumpunt, aut minis terrent: non propter gloriam Dei, neque de ignorantia hominum dolentes, sed aut propter avaritiam, aut gloriam vanam, ut videantur aliquos potuisse corrigere. Sed qui propter Deum aliquem vult corrigere, aut qui propter vanitatem, ex ipsis actibus docentis ostenditur. Quando enim pise

in sanctitate conversatur, cognosce quoniam errantem propter Deum corrigere vult: si autem ipse in malis versatur, quomodo alterum propter Deum corrigere valet ad bonum? Numquid magis misericors potest esse aliquis alteri, quam sibi? aut qui seipsum mergit in gurgitem peccatorum, quomodo alterum de peccatis valet eripere? *Facilis autem eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Nam qui forte sub cultu idolorum constitutus, vel propter alios homines justitiam servabat, factus sub Deo: malorum magistrorum provocatus exemplo, fit pejor magistris, et sic impietas discipulorum imputatur magistris. Aut sic: Omnis gentilis in simplo est filius gehennæ, quia idolorum est cultor. Item Judæi in simplo erant filii gehennæ, quia non credebant in Christum. Quicumque ergo ex gentibus adungebatur Judæis, non solum non justificabatur: nec enim justificabatur aliquis nisi per fidem Christi, maxime post adventum ipsius: sed adhuc instruebatur exemplo scribarum et Phariseorum, discredere Christo, et blasphemare eum, quemadmodum et illi: et sic fiebat duplo filius gehennæ. Primum quidem, quia idolorum fuerat cultor. Deinde, quia factus fuerat blasphemator Christi, et interfecto. Sicut et nunc, qui transit ad hæreses, duplo fit filius gehennæ. Primum quidem, quia veritatem, quam tenebat, reliquit. Deinde quia factus est adversarius veritatis. Qui enim in erroribus natus est, et in erroribus permanet, in simplo est filius gehennæ: qui autem natus in veritate, propter aliquam causam mundialem ad perfidiam migrat, duplo fit filius gehennæ. 16. *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, debet.* Templum enim vel altare ad gloriam Dei pertinet, et ad hominum spiritualium salutem: aurum autem, quod est in templo, vel donum, quod est super altare, ad gloriam quidem Dei pertinet: et ipsum tamen aurum vel donum magis ad delectationem hominum, et ad utilitatem sacerdotum offertur super altare. Judæi ergo aurum, quo ipsi delectabantur, et dona, quibus ipsi pascebantur, sanctiora dicebant esse, quam ipsum templum et altare: ut homines promptiores fierent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo, aut justitias faciendas. Multa enim et modo Christiani simpliciter et insipienter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicum videtur facere, qui jurat per Deum: qui autem jurat per Evangelium, magis aliquid fecisse videtur: quibus similiter dicendum est: Stulti, Scripturæ sanctæ propter Deum sunt, non Deus propter Scripturas. Major est enim Deus, qui sanctificat Evangelium, quam Evangelium, quod sanctificatur a Deo. 23. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimas mentiam, et anethum, et cuminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Quoniam scribarum et Phariseorum, ad quos loquebatur, quidam erant sacerdotes, quidam autem populares: non congruum existimo, si duplicem hujus loci faciamus traditionem: ut una quidem pertineat ad populares, qui decimas dant; altera autem ad sacerdotes, qui decimas accipiunt. Etenim ipse sermo dubius est, qui dicit: *Væ vobis, qui decimatis.* Nam et qui accipit decimas, recte decimare videtur, et qui dat. Scribæ ergo et Pharisei minimorum olerum decimas dabant, ut per hoc videntes eos dicerent omnes: Putas, quomodo omnium rerum suarum decimas offerre non prætermittunt: quia etiam contemptibilem olerum decimas dare non negligunt? Putas, quomodo secundum omnia Dei præcepta vita eorum est consummata, ut ne in modicis his negligere acquiescant? Quod non erat verum. Nam minimarum quidem rerum decimas offerebant, ostendendæ religionis gratia; in judiciis autem erant injusti, in fratres sine misericordia, in Deum semper increduli. Quas simulationes eorum arguens Dominus, hæc dicit et adjungit: 24. *Hypocritæ, liquantes culicem, camelum autem glutientes:* quoniam a modicis quidem delictis se abs-

tinebant, quæ fieri solent ex decimis non oblatis, magna autem mala alacriter committebant, quæ sunt, injustum judicium judicare, in proximos suos odia exercere, in Deum incredulum esse. In causa autem scribarum et Phariseorum illorum cadum multi. Et nunc qui videntur quidem Ecclesiam honorare, pauperes consolari, in judicio autem sedentes, aut secundum personarum acceptionem judicant, aut secundum differentiam munerum: inter seipsum lites quotidianas exercent, et odia sine fine, præponentes semper avaritiam caritati. In fide autem semper infirmi sunt, quia inter Christianos et hæreticos nullam differentiam arbitrantur: sicut et meretrix mulier adulterum idipsum putat et virum. Et ipsi ergo hypocritæ sunt, et culicem liquant, modicum reptilentes peccatum: et camelum glutunt, maxima et pessima committentes. Nunc veniamus ad sacerdotes. Scimus quia servare justitiam, et facere misericordiam, et habere fidem, propter gloriam suam Deus mandavit: decimas autem offerre Deo, propter utilitatem sacerdotum: ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrant. Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimam non obtulisset: si quis autem de populo in Deum peccabat, aut lædebat aliquem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat corripere eum, quasi nullam culpam fecisset, quia in Deum peccabat; et de suo quidem lucro sollicitè agebant, de gloria autem Dei, et salute, Dominum neglegebant. Ideo dicit de eis: *Væ vobis, qui decimas etiam rerum minimarum exigitis a populo, et misericordiam et justitiam non facientes, populum non admonetis.* Sic enim et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur et turbatur: si autem viderit aut episcopus presbyterum, aut presbyter diaconum, circa Ecclesiæ obsequium non permanentem, aut alias peccantem in Deum, neque irascitur ei, neque curat: quia omnes quidem de suo honore solliciti sunt, de honore autem Dei nullus. Et portiones quisque suas secundum dignitatem suam vigilanter aspiciunt, et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eum. Quam compendiose in tribus his complexus est, et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem! Omnes enim homines aut judices sunt, sive spirituales, sive mundiales, aut sub judicibus sunt; et omnibus generaliter hominibus tam judicibus, quam his, qui judicantur, duo hæc necessaria sunt ad salutem, fides vera, et opera bona. Dicens ergo, *Judicium*, tetigit eos qui judicant, sive mundiales judices, qui præsent mundo: sive spirituales, qui præsent Ecclesiis, ut justum judicium judicent. Hæc est enim eorum prima justitia, ut si vere, aut judices mundiales, loquuntur justitiam, aut judices spirituales. Si vero loquuntur justitiam in ecclesia, per hoc ostenditur si juste judicant, dicente propheta: *Si vere ulique justitiam loquimini, juste judicate, filii hominum (Psal. 57. 2).* Si autem non judicaverint judicium, non in veritate loquuntur justitiam, sed in labiis tantum. Dicens autem, *Fidem*, admonet omnes in fide vivere Dei. Dicens vero, *Misericordiam*, conversationem bonam omnibus prædicavit. Nam sive abstinentia a malis, sive opus bonarum rerum per misericordiam conservatur. Nam et non facere homini quæ pati non vult, et facere quæ sibi fieri vult, utrumque misericordiae est. *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Omnes ergo sacerdotes, qui propter non oblatis populi decimas curant, et docent populum, et corripunt, et alia peiora eorum peccata videntes, tacent: ipsi sunt, qui

docent populum suo exemplo liquare calicem, et camelum glutire: id est, a modico quidem peccato se abstinere, majora autem committere. 25. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui enundatis quod foris est calicis et paropsidis.* Quoniam in specie calicis et paropsidis homines dicit; manifestum est ex eo quod addidit, dicens: *Ab intus autem pleni estis rapina et iniquitate.* Judæi enim quotienscumque ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi per dies festos, et seipsos, et vestimenta sua, et utensilia lavabant, et a peccatis nemo seipsum purgabat, cum Deus neque corporis munditiam laudat, neque sordes condemnet. Pone tamen, quia Deus odit sordes corporum, et rerum, et vasorum. Si ergo rerum sordes odit, et aut vis, aut non vis, necesse est ut ipso usu sordideatur: quanto magis Deus sordes conscientie horret, quam si volumus, semper mundam servamus? Non ergo vasa lavanda sunt aquis, sed conscientie precibus. 26. *O Pharisee cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id, quod foris est, mundum.* Non ergo sensus est, si cæcitas ab intus mundatur, a foris vero mundatus non fuerit, mundus est: sed homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si nunquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum: si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Homilia xlv. ex capite xliij.

27. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui similes estis sepulcris dealbatis, etc.* Merito justorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore justi dominatur et regnat, quasi Deus in templo. Vel certe, quia ipse Deus in corporibus habitat justis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatorum. Nec enim vivens putanda est, quæ nihil vivum aut spirituale agit in corpore. Vel quia mors ipsa habitat in corporibus peccatorum. Sicut ergo sepulcrum quandiu quidem clausum est, pulchrum videtur a foris, si vero fuerit apertum, horribile est: sic et simulatores honorum quandiu quidem non cognoscuntur, laudabiles sunt, cum autem cogniti fuerint, inveniuntur abominabiles. Dico mihi, o hypocrita, si bonum est, esse bonum, ut quid non vis esse, quod vis apparere? Si vero malum est, esse malum, ut quid vis esse, quod non vis apparere? Nam quod turpe est apparere, turpius esse: quod autem formosum est apparere, formosius esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es: quia manifestum malum a sapientibus non facile reprehenditur, dum insania æstimatur. 29. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Omne bonum, quod fit propter Deum, in omnibus rebus æqualiter observatur. Ubi autem in omnibus rebus non æqualiter observatur, bonum illud propter homines fit, sicut res ipsa præsens demonstrat. Ecce enim qui martyria edificant, ecclesias ornant, bonum opus facere videntur: sed si quidem et alias justitiam Dei custodiant, si de bonis eorum pauperes gaudent, si aliorum bona per violentiam non faciunt sua: scito quia ad gloriam Dei edificant. Si autem alias justitiam Dei non servant, si de bonis eorum pauperes nunquam gaudent: si aliorum bona faciunt sua aut per violentiam, aut per fraudem: quis tam insensatus est, ut non intelligat quia non ad gloriam Dei faciunt ædificia illa, sed propter æstimationem humanam? Et juste edificant martyria, ut pauperes violentiam passi ab eis interpellent contra eos. Non enim gaudent martyres, quando ex illis pecuniis honorantur, pro quibus pauperes plorant. Qualis est virtus illa justitiæ, munerare mortuos, et exspoliare viventes? de sanguine miserorum tollere, et Deo offerre? Illud non est Deo offerre, sed velle violentiæ

suae socium facere Deum: ut eum oblatam sibi pecuniam de peccato libenter acceperit, consentiat in peccato. Vis domum Dei edificare? Da fidelibus pauperibus unde vivant, et edificasti rationabilem domum Dei. In ædificiis enim homines habitant, Deus autem in hominibus sanctis. Quales ergo illi sunt, qui homines exspoliant, et ædificia martyrum faciunt? habitationes hominum componunt, et habitationem Dei destirpant? Jam ergo ex antiquis temporibus morbus iste in hominibus habebatur. Dicebant enim apud se: Si bene fecerimus pauperibus, quis illud videt? Et si viderint, non multi vident: etsi multi viderint, pro tempore vident. Transit enim tempus, et transit cum tempore benefacti memoria. Nonne ergo melius ædificia facimus, quæ omnes aspiciunt, non solum hoc tempore, sed etiam in posterum? Nam quamdiu ædificium permanet, tamdiu ædificantis memoria nominatur. O insipiens homo, quid tibi prodest post mortem ista memoria, si ubi es, torqueris: et ubi non es, laudaris? Ergo dum Judæos castigat Dominus, Christianos docet: quoniam si juxta alia bona, ædificia sancta fecit homo, additamentum est bonis: si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ secularis. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Qui considerat consequentia tunc Phariseorum, et modo intelliget: quia hæc non solum illis dixit Phariseis, sed et omnibus postmodum nascituris. Nam etsi ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, et non etiam scripta. Nunc autem et dicta sunt, et scripta. Dicta videlicet propter illos, scripta autem propter istos. Nam etsi patres Judæorum mortui sunt, tamen filii eorum vivunt, qui prophetas quidem et martyres colunt, filios autem prophetarum et martyrum persequuntur, mortuorum sanctorum cultores, et vivorum persecutores. (a) [Si vero Trinitatem ejusdem substantiæ confidentes, martyres passi sunt: quare eos quasi sanctos colunt, qui unum legitimum, et unum Unigenitum, et unum Spiritum sanctum crediderunt? Si autem martyres colunt, quasi qui veram confessi sunt fidem: quare persequuntur eos, qui fidem eorumdem prophetarum et martyrum consentunt? Pharisei ergo hæretici sunt, qui a vera fide præcisi sunt.] Pharisei enim præcise intelliguntur ipsi, qui sepulcra ædificant prophetarum, et martyrum nomina colunt, et præcepta blasphemant: memoriam honorant, et fidem contemunt. 30. *Et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Semper Judæi præretorum sanctorum cultores fuerunt, et præsentium contemptores, magis autem et persecutores, et inimici viventium, et amici mortuorum. Non enim sustinentes increpationes prophetarum suorum, persequabantur eos et occidebant. Nam volentibus male vivere, semper contraria videtur esse correctio, dicente Salomone: *Argue sapientem, et amabit te: insipientem vero, et odiet te (Prov. 9. 8).* Postea autem nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum, et ideo quasi de morte innocentium prophetarum dolentes, ædificabant monumenta eorum, et ipsi tamen similiter persequabantur, et interficiebant suos prophetas, increpantes eos propter peccata. Nam alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile: quia homo in causa alterius tranquillum cor habet, in sua autem turbatum. Perturbatio autem cordis non permittit, hominem considerare quod bonum est. Sic ergo per singulas generationes Judæi colebant illos quasi sanctos, quos patres eorum quasi malos occidebant. Hoc autem fiebat, non ut unaquæque generatio suam innocentiam ostenderet, sed ut invicem se domesticum filiorum judicio condemnarent. Quis enim existimare potest innocentes, qui a filiis suis quasi rei damnantur? Sic et Judæi qui fuerunt in tempore Christi, prophetas quidem colebant, et Dominum per-

(a) Uncinis clausa alias non leguntur. Cæterum series postulat ut legatur, si non Trinitatem.

sequantur servos honorabant, et Dominum contemnebant. Naturalem consuetudinem omnium malorum hominum Christus exponit. Nam Judæi corripuntur a Judæis : sed pene in omnibus hominibus malum hoc invenitur, ut alios quidem culpent errantes, et ipsi in eosdem currant errores. Ecce si tu audias aliquem de antiquis episcopis loqui, quia ille (nescio quis sit) peccantem populum libere increpabat : sic personas divitum non aspicebat, sed unicuique verum dicebat : statim collaudas eum, et beatificas, et dicis, quia talis debet esse in populo doctor. Et si audias, quia aliquis exstitit increpatus, et fecit illi injuriam, vituperas et dicis : Quare illum non sustinuit increpantem? Ego si essem, et me aliquis pro mea culpa corripere, non solum non irascerer, sed magis gauderem. Sicut enim familia sine flagello non regitur, sic et populus sine increpationibus non gubernatur. Ecce si quis de tuis doctoribus voluerit te increpare propter peccatum tuum, et dicere tibi quod verum est, statim irasceris, et blasphemias : sic et Judæi suos quidem prophetas non sustinebant, antiquos autem quasi sanctos colebant. Non ergo ille est bonus, qui quod malum est reprehendere potest, et bonum laudare : sed qui reprehensus in malo, bono animo suscipit reprehensionem. In alterius causa facile possumus omnes justis iudices esse : ille autem vere bonus, et justus, et sapiens est, qui sibiipsi iudex fieri potest. Cum audieris aliquem beatificantem antiquos doctores, proba illum qualis est circa suos doctores. Si enim illos sustinet, et honorat cum quibus vivit, sine dubio et illos honoraturus fuerat, si cum illis vixisset. Si autem suos contemnit, vere et illos contempturus fuerat, si cum illis vixisset. Nam omnis correctio similis est cæteris tentationibus. Sicut ergo omnis tentatio fideles quidem edificat magis, infideles autem destruit amplius : sic et omnis increpatione disciplinæ religiosum hominem, et Deum timentem, meliorem facit : irreligiosum autem et malum conturbat, et ad deterius ire compellit. Sicut ergo vas figuli igne probatur, sic et bonum cor increpatione cognoscitur. *Et dicitis : Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Non quia Judæi specialiter omnino talia loquebantur, sed quia talia cogitabant et faciebant, cogitationibus suis hæc loquebantur et factis. Quando enim colebant filii quos patres occiderant, condemnare videbantur homicidia patrum suorum, et se ab illorum consortio separare. Sic et hæretici quando colunt prophetas, et apostolos, et martyres, qui a patribus eorum, id est a Judæis, vel a gentilibus persecutionem passi sunt, et occisi, condemnare videntur acta patrum suorum, id est Judæorum atque gentilium : et dicere, quia Si fuissetis in diebus illorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum, apostolorum, et martyrum. 31. *Itaque testimonium redditis vobis, quia filii estis illorum qui occiderunt prophetas.* Naturæ regula dicit, quia non potest fieri, ut de bonis parentibus mali nascantur : aut de malis boni : sed quales fuerunt parentes, tales erunt et nati. Quia sicut arbor in fructu cognoscitur, et fructus per arborem demonstratur : sic parentes cognoscuntur in filiis, et filii per parentes. Nonne hoc ante Christum propheta prædixit, *Quoniam Deus in generatione justa est (Psal. 13. 6) ? Item, Generatio rectorum benedicetur (Psal. 111. 2).* Ergo dant testimonia de filiis mores parentum. Quod si pater fuerit bonus, et mater mala : aut si mater fuerit bona, et pater malus : interdum filii patrem sequuntur, interdum matrem : interdum omnes filii patrem, interdum omnes matrem : tamen frequentius est, ut nati patrem sequantur. Si autem ambo fuerint æquales, aliquando fit, ut de bonis parentibus mali exeant filii, aut de malis boni, sed raro. Ecce enim regula est humanæ naturæ, ut omnis homo nascatur duos oculos habens, et quinos digitos : aliquando tamen, *Ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 3),* nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos omnino non habens : sicut in Evangelio scriptum est.

Sicut ergo extra regulam naturæ raro evenit, ut deformis nascatur : sic et homo extra regulam naturæ raro procedit, ut dissimilis nascatur filius parentibus suis.

Uxor qualis ducenda.— Tu itaque, juvenis, quando uxorem ducere vis, si virgo, aut si puella nuptui tradatur, noli querere divitem, sed bene morigeratam : quia mores boni divitiis frequenter acquirunt, divitiæ autem mores numquam fecerunt : et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli querere sperlem, quia scriptum est : *Sicut in aures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species (Prov. 11. 22) :* quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. Cum autem requiris, aut necessarium habes, matronæ mores discere, considera quales habet parentes, et sine labore cognosces de illa. Si ergo ambo fuerint boni, fiducia-liter pone pedem tuum in domo illius : si autem ambo fuerint mali, fuge familiam illam. Crede enim testimonio Christi, quod verum est, et non mentitur. Si autem dissimiles fuerint parentes illius, dubium inde habes eventum, quomodo nauta, qui in mare tradit animam suam, nesciens utrum pereat aut evadat. Aut ita : Non quia aut de justis parentibus justii nascantur, aut de iniquis iniqui, secundum ea quæ diximus : sed si de parentibus justis justii nascantur, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia sunt filii eorum : si autem de justis iniqui nascantur, per hoc ipsum quod dissimiles sunt parentibus suis, perhibent testimonium sibi, quia non sunt filii eorum. Et contra, si de iniquis parentibus iniqui nascantur, sicut homicidæ Judæi de homicidis Judæis, de quibus præsens loquitur sermo, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis iniquis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia filii sunt eorum. Si autem de iniquis nascantur justii, ipsi sibi perhibent testimonium, per hoc quod dissimiles sunt parentibus suis, quia non sunt filii eorum. Secundum hoc ergo et hæretici ipsi sibi testimonium dant, quoniam filii sunt Judæorum atque gentilium, qui persequuti sunt prophetas, et apostolos, et martyres. Quomodo? Eadem ipsa opera facientes in Christianos, quæ fecerunt Judæi atque gentiles in prophetas, et apostolos, et martyres. Numquid prophetæ, aut apostoli, et martyres, persequentium volebant aliquid fieri suum? numquid terroribus carnalibus, aut promissionibus mundialibus aliquid credere suadebant? Nec enim est fides, quæ ex necessitate timoris procedit, aut desiderio muneris alicujus terreni : sed bene docentes, et melius viventes, ut et verbis docerent et factis. Et non minus proponebant carnales, sed futurum Dei iudicium exponebant : non mundialia bona, sed regna caelestia hominibus promittebant. Si hæc faciunt hæretici, vere filii sunt prophetarum, et apostolorum et martyrum, qui ita fecerunt : si autem alios persequuntur, alios terrent, aliis promittunt, aliorum bona diripiunt, aliis autem donant, sine dubio ipsi de se testimonium dant, quia ipsi filii non sunt prophetarum, et apostolorum, et martyrum. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Prophetat illis futurum, ut quemadmodum patres eorum interfecerunt prophetas, sic et ipsi interficiant Christum, et apostolos, et martyres, cæterosque sanctos. Non jubet illis ut faciant quæ facturi non erant, nisi jussisset : sed ostendit eis, quia sciebat quod essent facturi. Utpote, si contra aliquem litiges adversarium, et scis quod aliquid cogitat adversus te, dicis illi : Fac mihi quod facturus es. Non jubes illi ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Sic et Dominus ad Judam dicebat : *Quod facis, fac citius (Joan. 13. 27).* Et quam bene dixit, *Implete :* et non, *Superimplete!* Quantum ad veritatem, excesserunt mensuram patrum suorum. Illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Illi ministros, isti regem. Sed quia voluntate sua descendit in mortem, non imputabat illis suæ mortis peccatum : sicut et in cruce petebat pro illis : *Pater,*

remitte eis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. 23. 34). Imputat autem illis apostolorum mortem, ceterorumque sanctorum, qui nolentes occisi sunt. Ideo dicit, *Implete* : et non, *Superimplete*. Nam benigni et iusti iudicis est, suas injurias contemnere, et aliorum injurias vindicare. Qui autem suas vindicat, quamvis juste vindicet, nunquam tamen iudex justus esse putatur. (a) [Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris : implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, ipsam Deum Filium, ipsam Deum Spiritum sanctum, non mireris : Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos constantes, ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit : sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili : cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium : et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima, et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas : scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum. Nam et illi hominem purum se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos : *Ecce enim implevisti Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem istius hominis* (Act. 5. 28). Si enim homo purus est passus, dimitto : quia nos mors hominis, non Dei salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes, et facientes omnia quæ diximus, non mireris : implent enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum.] 33. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Sicut enim serpentes præ omnibus animalibus astutiores sunt, et astutia eorum non est in bono, sed in malo : hoc enim semper aspiciunt, quomodo aliquem mordeant ; et cum non morderint, quomodo se occident : sic et omnes hypocrite astutiores sunt cæteris hominibus, simpliciter viventes, et in astutia sua cogitant quomodo aliquem lædant : et cum læserint, ita simpliciter ambulat, quasi neminem noxerint. *Gemina viperarum*. Superius diximus de Judæis, quoniam per singulas generationes invicem sua facta condemnabant, et semper patres reprehendebantur a filiis suis. Item filii reprehendebantur a patribus suis. Ideo ergo omnes viperæ similavit : quoniam talis est viperarum natura, quando conceperint in utero matres, nati earum rumpunt uterum matris, et sic procedunt. Item ipsi nati, quando conceperint, sic patiuntur a suo foetu. Sic ergo viperæ semper parentes comedunt, et comeduntur a pullis suis : sic et Judæi semper patres condemnant, et condemnantur a filiis suis. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Numquid sepulcra sanctorum ædificantes, an potius a malitia corda vestra mundantes? Numquid sic judicat Deus, quomodo judicat homo? Homo hominem judicat in opere, Deus autem in corde. Quæ est autem ista justitia, sanctos colere, et contemnere sanctitatem?

Pietatis gradus duo. Hæretici serpentibus comparati. — Primus gradus pietatis est, sanctitatem diligere ; deinde sanctos : quia non sancti ante sanctitatem fuerunt, sed sanctitas ante sanctos. Sine causa ergo justos honorat, qui justitiam spernit. *Quomodo fugietis?* Numquid liberabunt vos sancti, quorum monumenta ornatis? Non possunt sancti amici esse illorum, quibus Deus est inimicus. Numquid potest esse

pacata familia, domino adversante? *Quomodo fugietis?* An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse populus Dei? Quid prodest meretrici, si nomen habeat castum? Sic nihil prodest peccatori, si servus Dei dicatur. Ne putetis, quia melior est Christianus impie agens, quam infidelis impius. Denique quis pejor est tibi, inimicus apertus, an qui se fingit amicum, et est inimicus? Puto quod melior est inimicus apertus, quam amicus falsus. Sic et apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit et mandata diaboli facit. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Serpentes enim sunt et omnes hæretici, prudentes in malo, et stulti in bono. Et sicut serpentes varii sunt in corpore suo, sic hæretici varii sunt in erroribus suis, et multiplices in malignitate : qui deposuerunt imaginem Dei, quæ est in justitia, et sanctitate veritatis : et suscipientes imaginem serpentis, quæ est in malitia et schemate veritatis, facti sunt serpentes, filii serpentis illius, ad quem Dominus in persona Ecclesiæ et diaboli dicit : *Ecce pono inimicitias inter te et mulierem, et inter semen tuum, et semen illius. Super ventrem tuum et super pectus tuum repes, et terram manducabis omnibus diebus tuis* (Gen. 3. 15. 14). Propter quam sententiam Domini, inter hæreticos et Christianos pax non potest esse. Si ergo filios Ecclesiæ non persequuntur hæretici, neque adversantur, et ipsi filii sunt Ecclesiæ : si autem persequuntur, semen sunt serpentis illius, cujus semen inimicitias exercet adversus semen Ecclesiæ. Nam et isti, qui gemina sunt serpentis similiter sicut et illi super ventrem suum et super pectus repunt, et semper manducant terram. Super ventrem quidem et pectus repunt, quoniam quicquid faciunt, propter ventrem suum faciunt, et propter vanam gloriam pectoris sui. Terram autem manducant, quoniam neminem lucrantur, aut capiunt in perfidia sua, nisi illos qui in terra sunt : id est, carnales homines. Spirituales autem viros seductio non consumit. Manducare enim est lucrari, vel acquirere, sive ad vitam, sive ad mortem. Non solum autem serpentes sunt, sed et viperæ, quarum natura est, ut rumpentes viscera matrum nascantur : sic et auctores hæresum, rumpentes fidem matris Ecclesiæ, processerunt ad principatum. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Ecclesias ædificantes, non ecclesiasticæ veritatis fidem tenentes : Scripturas legentes, non Scripturas credentes : prophetas, et apostolos, et martyres nominantes, non opera martyrum imitantes, nec confessionem eorum sequentes. Nec audistis eum qui dicit : *Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum, sed qui faciunt voluntatem Patris mei* (Math. 7. 21)? Sicut enim non omnes qui Dominum vocant, Domini sunt, sed qui faciunt Domini voluntatem : sic non omnes qui in locis suis predicant apostolos, et prophetas, et martyres, jam peccatores sunt cultores eorum : sed qui opera eorum imitantur, et fidem sequuntur.

Homilia xlvj. ex capite xxiv.

34. *Ideo, ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigetis, etc.* Prophetas, et sapientes, et scribas apostolos dicit. Prophetæ enim erant, quia prophetico spiritu erant repleti. Sapientes autem erant corde, sicut propheta dicit de eis : *Et eruditus corde in sapientia* (Psal. 89. 42). Scribæ autem erant corde, quia de thesauris suis nova et vetera proferebant (Math. 13. 52). Sed primum videamus, qua causa dicit : *Ideo, ecce ego mitto ad vos*. Superius dixerat, *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis : Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum* : id est, Quoniam ædificatis sepulcra prophetarum, et per hoc non solum verbis, sed et ipsis ædificationibus dicitis, Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum : volentes vos justifi-

¹ V. D. et Editi in marg., a filiis suis.

(a) Hæc alias desunt.

care eorum hominibus, qui secundum visionem operum judicant, et non eorum Deo, qui corda cognoscit: quod est hypocritarum. Ideo dixit Jesus turbis Judæorum, et principibus sacerdotum: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigetis, et persequemini de civitate in civitatem, ut mensuram homicidarum patrum vestrorum non bene plenam impleatis, pejora facientes patribus vestris: quoniam illi quidem prophetas occiderunt, vos autem ipsum Dominum prophetarum. Illi enim eos, qui annuntiabant venturum Filium Dei: vos autem eos qui eum jam advenisse testantur, ut sic per ipsa opera vestra homicidialia testimonium vobis reddatis, quia filii estis homicidarum: ut non solum sanguis istorum sanctorum, verum etiam propter istorum sanguinem, omnis sanguis precedentium sanctorum veniat super vos. Nunc virtutem ipsorum verborum videamus. Ostendit eis, quia intelligit corda ipsorum, quia tales sunt, ut faciant quod fecerunt patres eorum. Nam apud Deum, qui hominem occidere disponit, antequam occidat, quasi homicida habetur. Et qui adulterium committere ausus est, antequam committat, jam adulter est ante Deum. Et qui perjurare paratus est, antequam perjuret, jam perjurus videtur: quia Deus non ex operibus judicat, sed ex cogitationibus cordis, dicente Apostolo, *Testimonium reddente conscientia eorum, etiam cogitationibus inimice accusantibus se, aut etiam defendentibus se. in die, cum judicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Voluntas est enim quæ aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo: opera autem testimonia sunt voluntatis. Ut quid ergo expectat opera, qui conscientias novit? Numquid et tu in aliquo negotio testimonia quæris, cum tibi res ipsa fuerit manifesta? Sed dicis: Si secundum voluntatem judicat, et opera non expectat, non misisset ad illos prophetas et sapientes. Ideo expectat, ut duo bona fierent misericordie, ut et Judæi secundum conscientias solas suas condemnarentur, et justii homines non occiderentur. Et quis scit, quia aut malus juste damnatus sit propter malitiam suam, aut bonus propter benevolentiam suam, juste remuneratus sit, nisi voluntas demonstraretur in opere? Quale est enim illud iudicium justum, cujus justitiam nemo cognoscit? Non ergo Deus quærit opera propter se, ut sciat quomodo judicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia justus est Deus. Nam Deus est, qui omnium corda cognoscit, et hominum, et angelorum, et spirituum cæterorum. Cor autem Dei nemo cognoscit, neque homines neque angeli. Ideo ergo et malis dat occasionem, per quam in operibus ostendatur propositum voluntatis suæ male: sicut dedit scribis et Phariseis, mittens ad eos prophetas, et sapientes, et scribas: et bonis præbet occasionem, per quam ostendant propositum voluntatis suæ bonæ, sicut prophetis, et sapientibus, et scribis suis præbuit, excitans super eos persecutionem scribarum et Phariseorum, ut non sine causa quantum ad homines coronarentur. Et sicut homo habens beneficiendi propositum, certe justum est, ut Deus provideat ei occasiones, per quas faciat bona. Ut quid pinguis terra jaceat sine fructu? Sic justum est, ut homini malam voluntatem habenti provideat causas, per quas faciat mala, dicente Salomone: *Ad pravos pravas vias mittit Dominus*. Unde David rogat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me, legem tuam* (Psal. 118. 29), etc. Nam et de benevolis alibi propheta sic dicit: *Quia non dimittit virgam peccatorum super sortem justorum, ut non extendant justi ad iniquitatem manus suas* (Ibid. 124. 3): id est, non dat potestatem dæmonibus super justos, ne quando contra voluntatem suam malum facere compellantur ab illis. De malevolis autem statim sic dicit: *Declinantes autem ad suffocationem, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem* (Ibid. v. 5): id est, qui declinatus est ad malefaciendum, sociat illum cum operantibus mala. Utpote, volenti tibi elemosinas facere, occurrit ante faciem tuam captivus, aut desolata*

vidua, aut miserabilis orphanus: non tantum te misit ad utilitatem illius, quantum illum transmissit ad utilitatem tuam: id est, non tantum præstitit illi per te, quantum per illum tibi. Nam quod per te illi præstitit, temporale est, et terrenum: quod autem tibi præstitit per illum, perpetuum est, et cælestis. Ne putes quia propter utilitatem pauperum Deus divitem fecit, quos et sine divitibus poterat sustentare: sed propter utilitatem divitum pauperes fecit, qui infructuosi et steriles erant futuri, nisi pauperes facti fuissent. Si ergo benefacere volentibus, quando provideat causas beneficiendi, justus est Deus: sine dubio et quando malefacere paratis malefaciendi provideat causas, non est injustus. Sicut enim bonus rogat, ne occasionem peccandi incurrat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me* (Psal. 118. 29): sic et malus orat, ut inveniat occasionem nocendi. Ideo ergo dicit Dominus: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigetis, et flagellabitis, 35. ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram*. Ergo Deus occasus tuos provideat peccandi? Etiam, sed non ut peccare faciat, sed ut peccatorem ostendat. Ecce enim si tu vitium tuum compares servum, et volueris mores suos scire, nonne pones ante illum sacculos cum solidis, aut aliquem concupiscibilem cibum: et si quidem servus ille incontinentis fuerit, et sine timore, porrigat manum suam, et accipiat inde, numquid male fecisti? aut numquid tu coegisti illum ut faceret male? Non, sed propulasti malitiam ejus. Sic et Deus dans hominibus occasionem peccandi, si peccare voluerint, non illos facit peccare, sed manifestat pertinaciam cordis eorum. *Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justii usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachie, quem occidistis inter templum et altare*. Id est, non tantum super Judæos, qui jam non sunt, sed super vos malos homicidas. Nam in tempore Abel Judæi quidem non fuerunt, mali autem fuerunt. Nam quantum ad homines, multe generationes sunt secundum diversitates terrarum: quantum autem ad Deum, duæ generationes sunt. Utpote, per singulas generationes sanctis suis bona promittens Deus per prophetas, ad consolationem eorum Christum eis prophetavit venturum, utputa: *Constituam iudices tuos sicut prius, tunc vocaberis civitas justitiæ* (Isai. 4. 26), etc. Ergo promisit quidem, non autem præstitit: præstitit autem novissimis sanctis. Sicut et per singulas generationes peccantibus mala promittens, Deus ad terrorem eorum hunc eis propheticè minabatur interitum, quem Judæi sunt passi, utputa, *Terra vestra deserta* (Isai. 1. 7), etc. Ergo minatus est omnibus, non autem reddidit, sed reddidit generationi novissimæ. Sicut ergo omnia bona, quæ in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissime sunt donata, qui receperunt Christum: sic omnia mala, quæ in singulis generationibus a constitutione mundi pati meruerunt omnes iniqui, et sanctorum interfectores, super novissimos Judæos venerunt, qui Christum repulerunt. Aut ita: Numquam ab initio mundi ante talis gratia Dei donata est hominibus, qualis in Christo: aut talis interitus venit super impios, qualis venit super Judæos, Christo repulso. Exempla corporalia dico, quæ passi sunt a Romanis. Quid enim melius esse potest, quam Deum in corpore venientem suscipere? aut quid pejus contingere potest, quam Deum cum tanta humilitate et misericordia venientem ad se non solum non suscipere, sed adhuc interficere, et tali modo interficere? Pone ergo Deum dicere ad illos, qui receperunt Christum: *Ecce ego mitto ad vos Filium meum in corpore velatum, et discipulos ejus in nomine ipsius: et recipietis eos, et credetis in eum, ut veniat super vos omnis justitia, quæ facta est ab Abel usque ad Zachariam*. Nonne verum dicit? Vere enim, quantum ad magnitudinem gratiæ, quæ data est hominibus in Christo,

non dicam omnem justitiam præcedentium sanctorum, quæ ab initio venit super illos: sed puto, quod omnium sanctorum justitiæ tantum mereri non poterunt, quantum illis donatum est. Sic et super Judæos, qui crucifixerunt Christum, et persecuti sunt discipulos ejus venientes ad se: quantum ad magnitudinem iræ, quæ effusa est super eos, non dicam quia omnium impiorum præcedentium peccata venerunt super illos, sed magis omnium impiorum peccata tantum mali non meruerunt, quantum venit super illos, ut talia paterentur, qualia passi sunt a Romanis: et sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi projicerentur a Deo, et ludibrium fierent gentibus universis: sic et modo fit in omnes gentes et civitates. Vel ita: Omnis gens vel civitas, non cum peccaverit, statim punit eas Deus; sed expectat per multas generationes, et modo mandat, modo minatur, interdum ex parte castigat: ut quanto magis diutius eos expectaverit, tanto amplius et Dei judicium justius sit, et illorum dignior pœna. Quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam, aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis: quoniam quæ illæ omnes generationes merebantur, hæc sola passa est. Quid ergo? injustus est Deus, qui aliorum peccata vindicavit in istis? Absit. Sed quoniam quæ illi merebantur, isti sunt passi, et soli passi sunt talia, cum non soli peccassent: propterea quæ aliorum erant, dicuntur isti perpassi. Res enim ista moralis est, et sic omnes homines quotidie facimus. Ecce enim cœteri tui peccant, exspolis unum, et iterum parcis ei, dicens: Nisi observaveris, hoc passurus es: similiter facis et alteri. Non meliorantibus vero eis, si incurrit unus, castigatur secundum suum peccatum, et videtur quidem pro omnibus ille solus castigatus: quia quod aliis est promissum, illi est redditum. Revera autem non pro aliis castigatus est, sed pro se: quia secundum meritum culpæ suæ castigatus est. Ille enim pro aliis dicitur castigari, qui, aliis peccantibus, ipse castigatur non peccans: qui autem peccans castigatur, non pro aliis, sed pro se castigatur. Sic et generat o ista pro patribus quidem suis videtur punita, quia illi terribili sunt, isti puniti: vere autem non pro aliis, sed pro se condemnati sunt: quia sic peccantes, juste damnati sunt. Hæc eadem ad hæreticos convenit dicere Christum: *Ideo, ecce ego mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidatis, et crucifigatis, et flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram.* Vere enim missi sunt sapientes adversus hæreticos, scilicet patres vestros. Sapientes autem non literati, quorum sapientia non est in sensibus carnalibus posita, et in lingua acquisita per exercitationem carnalem, sed sapientes circa Dei timorem, sapientes circa Dei notitiam: sapientes animo, non corpore: corde, non ore: fide, non verbis; de quibus dicit propheta: *Dexteram tuam sic notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia* (Psal. 89. 12). Misit scribas, id est, presbyteros, et diaconos, et fecerunt eis qualia fecerunt prophetis, et apostolis, et martyribus patres eorum. Quanta passi sunt ab hæreticis patres nostri, nullus ignorat, recedente de medio testimonio scribarum. Ipse enim actus hominum per singulas generationes decurrens sufficit ad testimonium veritatis, qui sunt filii prophetarum, et apostolorum, et martyrum, persecutionem patientium semper, et qui sunt filii Judæorum atque gentilium persequentium semper. Quid opus est verbis ad probationem generis vestri, cum res ipsa loquatur? Quod autem dicit: *Ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ*: non ita est intelligendum, ut omnium generationum præcedentium et persequentium merita generatio una persolvat. Nec enim justum est, ut alter pro alterius puniatur peccatis, sed cum in die judicii

unaquæque generatio punita pro peccatis suis fuerit, de hac una et ipsa generatione videbitur esse judicatum. Omnium enim iniquorum, et persecutorum, et homicidarum a Cain usque ad finem una generatio est: etsi non sint omnes in tempore uno, omnes tamen filii sunt persecutoris et homicidæ illius Cain. Ideo et alibi dicit: *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant* (Matth. 24. 34): id est, donec impleatur omne mysterium vocationis sanctorum. Utpote Cain fuit persecutor Abel, et mortuus est: facti sunt gigantes persecuentes filios Seth. Ecce Cain transiit, sed generatio ipsa stetit. Perierunt gigantes in diluvio, sed nati sunt ex Cham et Chananeæ, et cæteræ gentes persecuentes filios Sem. Gigantes transierunt, sed generatio ista stetit. Secundum animam enim Chananeæ de generatione erant eorum iniquorum, qui fuerunt ante diluvium. Interempti sunt Chananeæ ex parte a filiis Israël, sicut legimus, et ex eis facti sunt alienigenæ, qui persequerentur Judæos. Ecce et illi transierunt, sed generatio eorum stetit. Postmodum conversæ sunt gentes quædam ad Christum, surrexerunt perdidit Judæi post Christum adversus Christianos, ipsa vice habentes ipsam generationem quantum ad animam, quam habuerunt gentes illæ, quæ prius persequerentur Judæos. Deinde gentiles quidem crediderunt omnes, Judæi autem defecerunt, qui persequerentur Ecclesiam: et ex ipsa Ecclesia surrexerunt hæretici, qui persequerentur Ecclesiam, sed generatio ipsa stetit. Ecce Judæi et gentes persecutores transierunt, sed generatio ipsa stat. Nam de generatione impiorum Judæorum et gentilium sunt hæretici isti. Ideo et mores et perfidiam sequuntur eorum, sicut diximus supra. Postmodum autem et hæretici transiunt, ut non sint secundum quod modo esse videntur, et futuri sunt gentiles et populi Antichristi, et transeuntibus istis, generatio justorum stabit in illis. De generatione enim justorum erant etiam illi qui fuerunt, et impletur quod dictum est: *Non transibit generatio ista, donec omnia fiant*. 37. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Omnia futura ante prospiciens Dominus, prævidit etiam ruinam civitatis Jerusalem, et plagam, quæ a Romanis ventura erat super populum illum: ideo extollens lamentum lugebat eam dicens, *Jerusalem, Jerusalem.* Recordabatur quidem sanguinem sanctorum suorum, qui effusus erat ab illis, et qui adhuc postmodum fuerat effundendus. Sed non tamen dolebat de injuria sanctorum suorum, sciens qualem illis gloriam præparaverat pro morte temporali: sed de illorum interitu flebat, quibus et in isto sæculo mala ventura fuerant, et in illo pejora. Sicut enim beneficientes, non Deo præstamus, sed nobis: Deus autem gaudet, non de suo lucro, sed de nostra salute: sic nos peccantes non Deo nocemus, sed nobis: Deus autem tristatur, non de sua injuria, sed de nostra perditione. Sicut rex benignus, audiens criminosas personas, lege quidem compellente ipse mortis sententiam dictat adversus eos, tamen misericordia instigante lacrymas fundit super illos, et vult eos adjuvare, et non potest, contradicente sibi justitia: quoniam misericordia tunc vera est misericordia, si sic facta fuerit, ut justitia per eam non contemnatur: si autem contempta justitia, misericordia observetur, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas: nam justitia non est vera justitia, nisi habuerit in se et misericordiam: sic et misericordia non est vera misericordia, nisi habuerit in se justitiam; injuste agentibus ac malefactoribus misericordiam exhibere, nec eos punire, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas: sic et Dominus ipse quidem mortis sententiam dictabat super Judæos, dicens: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et ex ipsa occidatis, ut veniat super vos omnis sanguis justus.* Ecce ipse eos miserabili lamentatione plangebat dicens:

¹ V. D. et Editi in marg., in die vindictæ.

¹ Montef. in margine conjicit, Chanaan.

Jerusalem, Jerusalem. Nam Deus invitus compellitur cum magno dolore peccatores dammare. Non enim sic dolet, quia ipse ab eis offenditur, sed quia quasi violenter cogitur perdere aliquem, qui omnes cupit salvare. Nam quemadmodum in nobis contra naturam est bene facere, sic et Deo contra naturam est male facere, aut perdere. Sed dicit aliquis: Cum in potestate habeat Deus perdere et salvare, quis eum invitum compellit condemnare, si non vult? Tu, qui non desideras misericordiam Dei. Nam sicut qui desideranti misericordiam Dei denegat, crudelis est: sic qui non desideranti misericordiam præstat, injustus est. Sed dicit: Quis est homo, qui non desiderat misericordiam Dei? Tu, qui permanes in peccatis. Desiderare autem misericordiam Dei, est converti ad eum. Ille enim desiderat misericordiam Dei, qui timet iram ejus: qui autem non timet iram ejus, non desiderat misericordiam ejus, sed contemnit. *Jerusalem, Jerusalem,* quæ usque nunc luctata es contra misericordiam meam tuis peccatis, nunc autem ipsam superasti. Volo enim in te misereri, sed vires misericordiam faciendæ non habeo, nec possunt te amplius jam sufferre. Inaccessibilibus enim iniquitatibus tuis misericordia mea quasi jam lassata, a proposito suo defecit. *Quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te.* Misi ad Isaiam, et serrasti eum: misi ad Jeremiam, et lapidasti eum: misi Ezechielem, et tractum super lapides excerebrasti eum. Quomodo sanaberis, quæ nullum ad te medicum venire permittis? quomodo curabo infirmitatem tuam, quæ omnem medicinam conculcas? Sanctis meis non peperci, ut tibi parcerem peccatrici. Illorum vitam neglexi, ne tuam mortem viderem. Omnes medici spirituales in te defecerunt, et tu curata non es. Insanabilis est passio tua; vicit enim artem divinam. Si de morte tua gavisus fuisset, numquam ad te misissent prophetas. Si te perdere voluisset, numquam ad te ego ipse venissem. Ego tibi quid faciam, si tu ipsa vivere non vis? *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos, et noluisti?* Cum te in Ægypto quasi sanguinarius accipiter persequeretur Pharaon, misi super te Mosem et Aaron (*Exod. 4. et 5*); quasi duas mollissimas pennas misericordiam meam, et liberatos vos de unguibus ejus rapui in desertum, et noluistis sequi me, facientes vobis vitulum in Horeb, ut serviretis potius idolo mortuo, quam Deo viventi (*Ibid. 32*). *Quotiens volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti?* Percurre, si vis, Judicium librum, quotiens peccaverunt et tradidit illos Deus, et iterum liberavit? Gallinam, Ecclesiæ ponit similitudinem. Sicut enim pulli gallinarum pastum suum quærentes, per diversa vagantur, et maternis vocibus congregantur ad ipsam, et iterum similiter pascentes disperguntur, et iterum maternis vocibus congregantur: sic et populus Dei; carnalem voluptatem et mundicalem concupiscentiam sequentes, per diversos vagantur errores, quos Ecclesia mater per sacerdotes, modo increpationibus, modo blandimentis, quasi quibusdam vocibus congregare et allectare festinat. Et quemadmodum gallina habens pullos, vocando illos non cessat, ut assidua voce vagositatem corrigat pullorum suorum: sic et sacerdotes in doctrina cessare non debent, ut studio et assiduitate doctrinarum suarum negligentiam populi errantis emendent. Et quemadmodum gallina habens pullos, non solum suos calefacit, sed etiam ejuscumque volatilis filios exclusos a se diligit quasi suos: ita et Ecclesia non solum suos Christianos studet vocare, sed sive gentiles, sive Judæi, si suppositi illi fuerint, omnes fidei sæ calore vivificat, et in baptismo generat, et in sermone nutrit, et materna diligit caritate. Ut autem et hæreticis hæc eadem coaptentur, Jerusalem hic semper Ecclesiam intellige, quæ dicitur civitas pacis, cujus fundamenta posita sunt super montes Scripturarum. Sicut ergo illi Judæi, qui fuerant Jerusalem spiritualis, ingressi crederentur in Christum, illi autem, qui erant Jerusalem corporalis, manentes in corporali Judaismo, per-

sequebantur spirituales Judæos, id est, apostolos, cæcosque ex circumcissione credentes: sic et de ista non Jerusalem, id est, de Ecclesia, qui spirituales Christiani fuerunt, relicta corporali Ecclesia, quam perfidi occupaverant violentia, exierunt ab illis. Magis autem illi exierunt a nobis, sicut Joannes exponit (*1. Joan. 2. 19*).

Exire de Ecclesia quis dicitur. — Non enim ille de Ecclesia exire videtur, qui corporaliter exit, sed qui spiritualiter veritatis ecclesiastica fundamenta reliquit. Nos enim ab illis exivimus corpore, illi autem a nobis animo. Nos ab illis exivimus loco, illi a nobis fide. Nos apud illos reliquimus fundamenta parietum, illi apud nos reliquerunt fundamenta Scripturarum. Nos ab illis egressi sumus secundum aspectum hominum, illi autem a nobis secundum judicium Dei. Ideo et illi corporales Christiani persequuntur nostros spirituales, specie colorata, varietate fundata. Propterea quæ superius Dominus commemoraverat, ad illam Jerusalem corporalem dicta esse videntur: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Non dixit, *Quæ occidisti et lapidasti*: sed, *Quæ occidis et lapidas*: id est, *Quæ hoc proprium, et quasi naturalem consuetudinem habes, ut occidas et lapides sanctos.* Non enim occidit aut lapidavit sanctos ante Christum, et cessavit facere post Christum quæ fecit aliquando prophetis, sed eadem ipsa facit apostolis, quæ fecit aliquando prophetis. Sic et hæreticorum Ecclesia non solum persequuta est patres nostros, et persequi jam cessavit: sed eadem filii eorum faciunt nobis, quæ patribus nostris fecerunt patres eorum. Mittuntur enim ad illos viri fideles, quotienscumque inter illos et fideles certamen fidei commovetur, non ex ebrietate vini, sicut fieri solet frequenter, sed ex aliqua causa religionis. Mittuntur ad illos, sicut mittebantur prophetae et apostoli ad Judæos, non ad salutem eorum; insanabiles enim sunt: sed ad præjudicium ipsorum, ut sine excusatione ignorantiam judicentur. Item aliter. Hæretici prophetas, et apostolos, et martyres occidunt, qui modo sunt apud nos: sine dubio occidunt in verbis suis, et actibus. Quotiens enim leguntur in Ecclesiis nostris verba et acta prophetarum et apostolorum, prophetae et apostoli missi nihilominus loquuntur ad nos, quos omnes missos ad se hæretici dum legunt et male interpretantur, occidunt et lapidant eos. Ut autem manifeste cognoscas, quomodo prophetae et apostoli ab hæreticis occiduntur et lapidantur: primum intellige, quomodo nascitur Christus in nobis, et quomodo occiditur. Quando enim credimus in Christum, Christum generamus et formamus in nobis, sicut dicebat Apostolus Galatis: *Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. 4. 19)*. Consequenter et quando perdinus fidem Christi, Christum occidimus in nobis, sicut et prophetae apud hæreticos occiduntur. Quando enim fidem et veritatem verborum eorum prava interpretatione subvertunt, prophetas et apostolos occidunt in se. Ipsi enim verbi quasi sanguis veritas est, quæ vivificat verbum. Omne enim verbum, quod non habet in se veritatem Dei, mortuum est, quemadmodum sine sanguine corpus. Propterea omnia verba divina, quamvis rustica sint et incomposita, viva sunt: quoniam intus in sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum, et ideo vivificant audientem, sicut testatur Petrus ad Christum, dicens: *Quo ibimus? verba viva habes (Joan. 6. 69)*. Omnia autem verba sæcularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, et quamvis sint composita et ingeniosa, mortua sunt, quoniam in venis sensuum suorum non habent virtutem Dei: propterea nec audientem salvant. Secundum hæc jam intelligis, quomodo hæretici occidunt et lapidant prophetas et apostolos missos ad se. Quotiens enim veritatem verborum eorum gladio maligni spiritus et verbi perversi corrumpunt, occidunt prophetas et apostolos, et sanguinem verborum eorum, id est, veritatem effundunt in terram: totiens aliud intelligentes in verbis prophetarum et apostolorum, et

aliud proloquuntur in populo, blasphemias suas quasi lapides quosdam jactant super apostolos et prophetas. *Quotiens vobis congregare filios tuos, etc.* Quotiescumque enim, sicut diximus, inter hæreticos et fideles fidei movetur certamen, evidenter vult illos Dominus congregare sub veritate alarum suarum, id est, duorum Testamentorum, quotiescumque leguntur apud eos verba prophetarum et apostolorum: illi autem non quasi domestici pulli gallinæ, quæ est Ecclesia, sed quasi silvestres pulli sanguinarii vulturis, aut accipitris, non solum ad veritatem duorum Testamentorum venire non acquiescunt, sed adhuc irruunt super ipsam gallinam, id est, Ecclesiam, et diripiunt et dispergunt pullos ejus, et evellunt eam: totiens vult eos congregare, illi autem nolunt. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta;* id est, ecce nunc, tempore instanti. Cum ego fuero crucifixus, scindetur velum templi, et secreta mysteria sanctitatis ejus publicabuntur, et recedet ab eo Spiritus Dei. Et sicut corpus anima recedente prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvitur: sic et templum vestrum, Dei Spiritu recedente ab eo, prius quidem seditioibus, et indisciplineibus replebitur tyrannicis, quasi Deo jam illud non gubernante; deinde veniet ad ruinam. Sicut enim ante mortem hominis, insanabilis præcedit infirmitas: sic et ante ruinam aut hominis, aut loci alicujus, aut civitatis, inemendabilia præcedunt peccata. Sicut enim pulli frequenter a matre vocati, cum non obaudierint, neque sequuti fuerint matrem, matre longius abeunt, aut venit accipiter, et diripit eos, aut longius evagantur, ut pereant: sic et Domino frequenter Judæos vocante, quoniam non obaudierunt, neque sequuti sunt eum, recedente illo ab eis, ad gentes venit quasi accipiter rex Romanus, et partem quidem eorum comedit fames et gladius, alii autem per singulas provincias dispersi sunt, ut perirent. 39. *Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.* Præcessores nostri exponunt, circa ipsum diem iudicii et resurrectionis quosdam Judæorum credituros in Christum. Quod et Apostolus significare videtur, dicens: *Ex parte cæcitas contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret (Rom. 11. 25. 26).* Et sequens lectio illa tota hoc dicere velle videtur. Si quis autem mysterium hoc per illos patat impletum, qui in Actibus apostolorum leguntur (a), Petro prædicante aut aliis apostolis crediderunt: intelligat propter tres causas non esse verum quod dicit. Primum, quia tunc pars modica secundum electionem credidit, non totus Israel. Secundo, quod illi ante gentes crediderunt, non post gentes. Plenitudo autem gentium tunc adhuc non introierat, sed inchoaverat hoc. Tertio, quia quando hæc futura prædicebat Apostolus, gentes jam crediderant, et Judæi qui fuerant credituri: et tamen Apostolus adhuc credituros significat Judæos, dicens ad gentes: *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem: ita et illi nunc non crediderunt in vestra miseratione, ut et ipsi misericordiam consequantur: conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus misereatur (Ibid. v. 30-32).* Dicens ergo. *Amodo non me videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini:* hoc dicere vult, Donec veniat tempus, in quo credentes dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Spiritualiter enim videre Christum est ipsum in fide cognoscere. Sicut autem ad illam Jerusalem dictum est, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta:* scilicet cum occideritis Filium Dei apud vos, cum de illo templo corporali templum exierit spirituale, quod fuerunt sancti, qui ex circumcisione crediderant in Christum: sic et ad Ecclesiam omnium hæresum dictum esse videtur, *Ecce relinquetur vobis*

domus vestra deserta, ex quo Filium Dei occidistis. id est, Ex quo vivum verbum veritatis illius, mendacis verbi gladio, veritate effusa, mortuum fecistis: sicut superius diximus, spiritualiter prophetas suscipi aut occidi. Qui enim credunt secundum veritatem verbis prophetarum, suscipiunt prophetas: qui autem corrumpunt veritatem ipsorum, occidunt verba eorum, et eos ipsos in verbis ipsorum. Sic et Christus aut suscipitur, aut occiditur apud nos. Si enim credimus verbis ejus, suscipimus eum, et generamus in nobis: si autem non credimus, et adhuc veritatem verborum ejus corrumpimus, repellimus eum, et occidimus apud nos. Unde fit, ut quotidie Christus apud fideles quidem suscipiatur, atque nascatur, apud hæreticos autem repellatur.

Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. — Relicta est autem et deserta, ex quo de illa corporali Ecclesia spiritualis exivit: id est, de populo suo, qui videbatur Christianus, et non erat, populus iste exivit, qui non videbatur, et erat: et magis autem, secundum quod diximus, illi a nobis exierunt, quam nos ab illis. Sicut autem membrum a corpore præcisum vivere non potest, neque ramus arboris viridis esse: sic et omnes hæretici præcisi a corpore unius Ecclesiæ, nec vitam Christi in se habere possunt, nec viriditatem gratiæ spiritualis, sed est Ecclesia eorum deserta: non ab hominibus; abundat enim perversis hominibus, quomodo semper malorum major est copia quam bonorum: sed deserta est a sanctis, deserta a sanctitate, a fide, a veritate, a gratia, a spiritu; deserta denique ab ipso Deo, et a bonis omnibus quæ sunt Dei. Sicut enim homo, qui Dei non est, mortuus dicitur esse, quamvis vivat: quia non Deo, sed diabolo vivit: sic omnis Ecclesia quamvis abundet hominibus, tamen si ab illis bonis quæ dicta sunt defuerit, deserta est: quia non Deo, sed diabolo plena est. Dico enim vobis: *Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.* Vere enim ex tempore perditionis suæ hæretici nunquam Christum viderunt. Vident enim eum fide, non oculis, qui secundum veritatem ejus credunt in eum: qui autem non credunt, cæci sunt corde, non corpore: non necessitate, sed voluntate. Cognituri sunt autem eum in die iudicii nolentes, quando videbunt eum in majestate Patris, quando videbunt eum etiam omnes iniqui, et Dominum eum confitebuntur nolentes: *Domine, Domine, nos in nomine tuo demonia ejecimus (Matth. 7. 22), etc.*; sed nihil illis proderit tarda confessio. Tunc et isti dicturi sunt Christo: *Nos in nomine tuo docuimus, et in nomine tuo demonia ejecimus.* Dicit autem ad eos: Numquid in virtute mea? numquid in spiritu meo? In nomine enim meo aliquid agere, seductorum est: sed in virtute mea, et in spiritu meo, sanctorum. Discedite a me, nescio qui estis. Sicut enim vos cognoscetes me, cognoscere nolistis, non propter difficultates veritatis meæ, sed propter iniquitates malitiæ vestræ: sic et ego cognoscens vos, nolo cognoscere, non propter extraneas personas vestras, sed propter odibiles malitias vestras.

Homilia xlvij. ex capite xxv.

1. *Egressus Jesus de templo, ibat: et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi.* Superius ingressus est Dominus templum, quærens sanctitatem templi: sed cum in templo nihil inveniret proprium templi, egressus de templo ibat: quia ædificium quidem stabat, quod erexerunt homines, sanctitas vero ceciderat, quam constituerat Deus. Nam templum hominum est ædificatio lapidum pulchre composita: templum autem Dei est congregatio electorum religiose conversantium. Ibat de templo foras, id est, de Judæis ad gentes. Ibat non solum corpore, sed voluntate recedens in spiritualibus. Ecce si pars aliqua domus fuerit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur: si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciat pater-

¹ Apud Commelin. legitur, *Patrem.*

(a) In hæc verba desinit codex RR. PP. Carthusianorum Valis Dei.

familias, nisi forte in aliquo loco nova faciat fundamenta, et lapides de priori domo transvectans, aliam sibi ædificet domum? Sic et in spiritualibus, si quidem populares peccaverint, per penitentiam corriguntur: si autem sacerdotium ipsum fuerit dissipatum, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? Hæc ratione gentem Judæam relinquens, in alio loco, id est, in medio gentium universarum, nova posuit fundamenta, id est, apostolos suos, et omnes bonos transferens, qui fuerint ex Judæis, dicente propheta: *Convertantur ad me, qui timent te (Psal. 118. 79)*. Novam sibi fecit Ecclesiam, et admonuit illam, ut sicut mutavit locum, mutet et mores, dicens per prophetam: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum (Psal. 44. 11. 12)*. Ibat enim, numquam ad illud templum iterum reversurus: jam enim maledixerat ei, dicens: *Numquam ex te fructus nascatur (Matth. 21. 19)*. Hæc enim synagoga erat illa ficulnea, ornata foliis, et fructibus vacua: quæ arbor videbatur, non autem erat nisi figuralis, sed erat synagoga realis: sicut et Judæa, quæ verba sanctitatis portabat, et opera pietatis non habebat; quæ videbatur populus Dei, non autem erat, ad quam venit Christus esuriens.

Christus esuriens quomodo satiatur.—Christus enim, si esurit, quomodo satiatur? Satiatur in fide hominum, esurit autem in infidelitate eorum. Et desuper Samaritanum puteum gaudens sedebat, quoniam fides Samaritanorum offensa ei fuerat (*Joan. 4. 6*) tamquam optimus cibus. Hic autem in templo nullam escam humanæ sanctitatis inveniens, egressus de templo, tristiter ibat. Et vere merito tristabatur, et erat quod irasceretur. Apud Samaritanos in peregre satiatum est, apud Judæos in domo propria niansit jejunos. Nam ibat. Per hoc quod hic dicitur, *Ibat*, hoc significat, quasi offensus ibat. Alioqui sufficeret dicere, Cum egressus fuisset de templo, accesserunt ad eum. Quemadmodum homo, si vadat alicubi, existimans invenire responsum, si non invenerit, confusus egreditur, quasi qui perdidit aliquid, quia quod sperabat non invenit. Ideo et apostolis quasi dolore repletus, respondit: *2. Amen dico vobis, non stabit hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Non potest pacifica loqui, qui cor habet turbatum. *Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei structuram templi.* Adhuc apostoli carnales constituti, spirituales oculos nondum bene apertos habebant, et ideo spiritualiter adhuc vivere non poterant. Ecce enim totum templum jacebat spiritualiter dissipatum, et illi quasi mirabilem compositionem templi Christo monstrabant, non intelligentes quia homo quidem in ædificatione parietum delectatur, Deus autem in conversatione sanctorum, dicente propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ (Psal. 25. 8)*. Quem decorem? Non quem diversitas splendentium marmorum facit, sed quem præstat varietas viventium gratiarum. Ille decor carnem delectat, iste vivificat animam: ille pro tempore decipit oculos et deludit, iste autem in perpetuum ædificat intellectum. *Jesus autem respondens eis, ait: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Apostoli unam rem ostendere voluerunt, et ipsam inutilem: Christus autem eis duarum rerum salutarium dedit vivam responsionem. Nam et de futuro eos admonet, quasi præcius Deus, et de præsentem eos docuit, quasi benignus magister. Illi aspiciunt illa quæ in hoc seculo viva servant: ipse autem monet de his quæ in futuro seculo æterna perdurant. *Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna (2. Cor. 4. 18)*. Quid mirum, si hæc sunt peritura, quæ manus humana construxit? Sciamus etiam illa esse solvenda, quæ manus divina creavit. *Quia initio tu terram fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes in æternum (Psal. 101.*

26. 27). Quicquid enim videtur, carnis est materiam: quicquid non videtur, animarum. Cum ergo caro transierit, necesse est ut et visibilia prætertransiant: quia non est fas, ut cum rerum visibilibus domina caro transierit, mysteria quasi dictiosiora remaneant. Si civitas aliqua regi suo terra fuerit facta rebellis, nonne tollit ab ea jus civitatis, et milites suos transmittit, ut fiat deserta, utque potestatem regis sui non cognovit in bono, cognoscit in malo, et ipsa deserto testificetur, quid ei profuerit antea propitiatio regis? Hæc autem gens mihi Regi cælesti rebellis effecta est, legem meam corrupta, præcepta mea contempsit, ministros meos occidit, super me ipsum jam impius nanus erexit, et adhuc interficere me cogitat, nisi me defenderet immortalis natura. Ideo tollam ex ea pignora veritatis meæ, id est, Spiritum sanctum. Tollam exercitum meum, id est, angelos qui custodiebant eam, ut non stet hic lapis super lapidem. Cum ergo salus ab ea recesserit, necesse est ut perditio dominetur.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

*3. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi? Id est, Quando hæc erunt, ut non stet in templo lapis super lapidem, sicut dicitis? Et adhuc interrogationibus suis et alterum, scilicet ut significet eis etiam sæculi finem, cujus Christus non fecerat mentionem. Sed illud primum interrogant ex se et propter se, hoc autem secundum ex nobis et propter nos. Nam neque nos templi illius diruptionem aspeximus, neque illi sæculi finem: ideo illis expediebat audire signa diruptionis illius, nobis autem expedit consummationis ignoscere signa. Omnibus enim laborantibus dulcis est finis. Viator libenter interrogat, ubi est mansio; mercenarius frequenter computat, quando annus completur; agricola semper tempus messis expectat; negotiator die ac nocte thecæ suæ discutit rationem; mulier prægnans semper de decimo mense cogitat: sic et servi Dei libenter de consummatione sæculi requirunt. Scriptum est enim: *Ubi erit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum (Matth. 6. 21)*. Ecce si solidorum aliquam quantitatem habes in arca repositam, quotienscumque veniens de platea, domum tuam ingrederis, ante omnia illum locum oculi tui respiciunt, ubi solidos habes: sic et sancti illum locum respiciunt, ubi repositam habent coronam. Nam utile est tempus consummationis cognoscere: quia et homo in itinere constitutus, quanto magis appropinquaverit mansioni, tanto amplius incipit festinare. Nam in longa via etiam veloces homines pigritè ambulant: quando autem via fuerit brevior, etiam pigri velociter ambulant. Hæc ratione et Paulus exhortans dicit: *Nunc enim propior est nostris solus, quam cum credidimus (Rom. 13. 11)*: quia appropinquata spes excitat magnanimitatis virtutem. Ideo quanto magis laudabiles sancti sancti, qui ante Christum fuerunt, tanto nos vituperabiles, qui post Christum sumus, et adhuc de sæculo recedere volumus. Illi quidem sciebant finem esse futurum; quando autem, nesciebant. Nos autem, Domino demonstrante, quotidie sæculum finiri videmus, et tamquam mali servi, jam albescit aurora, et adhuc dormimus. Nam peccatores homines numquam putant sæculi finem esse futurum. Et quid mirum, si quod audiunt non credunt: cum nec illud credunt, quod quotidie vident? Nam quotidie manibus suis efferunt mortuos, et mortales se esse non putant. *4. Et respondens dixit eis: Videte ne quis vos seducat.* In primis hoc æstimo prætermitti non oportere, ut consideremus quid interrogant apostoli, et sic melius intelligamus quid Christus respondit. Interrogant enim hæc duo apostoli, Quod signum erit destructionis Jerusalem, et, Quod signum consummationis mundi. In consummatione enim gentis Judææ Jerusalem destructa est,*

quæ tamen videbatur esse Jerusalem, non autem vera erat. In consummatione autem mundi Ecclesia aut desolata, aut desolanda est: adhuc tamen illa quæ videbatur Ecclesia, non autem quæ vera erat, aut est: Dominus autem non separatim dixit, quæ signa pertineant ad destructionem Jerusalem, et quæ ad consummationem mundi, videlicet ut eadem signa pertinere videantur et ad manifestationem destructionis Jerusalem, et ad manifestationem consummationis mundi: quia non quasi historiam per ordinem exposuit eis, quomodo res erant agenda, sed propheticum more prædixit eis quæ res erant agenda. Prophetia autem semper per mysterium dicitur, et per mysterium intelligitur. Quid igitur? Hæc signa de fame, de bellis, et de terræmotu, si ad plenum spiritualiter voluerimus intelligere, non possunt pertinere ad manifestationem destructionis Jerusalem: quia tunc spiritualiter gens contra gentem non surrexit: id est, hæresis contra hæresim. Nam tempore apostolorum tantummodo seminata sunt hæreses, tempore autem regis Christiani germinaverunt: nostris autem temporibus maturerunt et prævaluerunt. Tunc enim fames non erat spiritualis, sed magna uberitas, de qua propheta dicebat: *Visitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti ditare eam* (Psal. 64. 40). Item si voluerimus hæc signa tantum corporaliter intelligere, non proficiunt ad manifestationem consummationis mundi. Nam et bella hæc corporalia semper fuerunt, et semper erunt. Et fames, aut terræmotus carnales semper fuerunt. Non potest autem esse in signum alicujus rei futura, quod semper fuit in usu: sed quod novum sit, illud dicitur signum. Sicut ergo fuit Jerusalem illa corporalis, quæ jam expugnata est in figura: est autem altera Jerusalem spiritualis, scilicet Ecclesia Christi, quæ in finem mundi etiam tentanda est, et adhuc tentatur: sic et signa illa quæ Dominus dicit, et spiritualiter intelligenda sunt, et carnaliter: ut carnaliter intellecta, significant destructionem illius Jerusalem: spiritualiter autem intellecta, significant tentationem Ecclesie in consummatione futura. Ergo ad utrumque tempus porrigere mentem qui audis, et ad illud quod fuit antequam Jerusalem caperetur, et ad illud quod fiet antequam tentetur Ecclesia Christi. *Videte ne quis vos seducat. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducet.* Hoc et Apostolus (2. Thess. 2. 3) dixit iis qui fuerunt antequam caperetur Jerusalem, quia prius venturi fuerant pseudochristi. Et enim hoc erat signum primum destructionis Jerusalem: quod vere factum est. Venerunt enim Dositheus, et Simon, et Cleonius, et Varius in nomine Christi, et alii multi, quos Apostolus in Epistolis suis tangit. Hoc et patribus nostris dixerunt, qui fuerunt prius antequam tentaretur Ecclesia, quia ventura fuerant hæresum multa verba mendacia, dicentia: Ego sum Verbum Dei, Christus. Et hoc signum fuit expugnationis Ecclesie, quod et factum est. Vere enim priusquam ex tempore Theodosii, prævaricantibus multis, expugnaretur Ecclesia, multa dogmata præcesserunt ex tempore Constantini, dicentia, Hoc est verbum Dei: per quæ signa intelligere potuerant periclitaturam esse Ecclesiam Christi, si prophetia Christi ante exitum intelligi potuisset. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Venient in nomine sponsi, ut sponsæ castitas tentata probetur. Nam sicut omnis mulier, quamdiu non admonetur a malis hominibus, non bene cognoscitur utrum sit casta: si vero admonita conscientiam vel fidem viro servaverit, tunc merito casta laudatur: sic Ecclesie fides non bene cognoscitur, nisi Antichristi venerit ad eam. Sive de illis pseudochristis, qui præcesserunt antequam tentaretur Ecclesia, hoc convenit dicere. Quoniam sicut cum domus incendio comprehenditur, omnes latrones consurgunt, quærentes unusquisque quod rapiat: sic quando casus specialiter tunc Judæorum, aut generaliter, aut modicum Christianorum fieri cœperit, omnes dæmones spirituales latrones insurrexerunt,

per suos ministros quærentes unusquisque quem perdant. Non audistis prophetam dicentem, quomodo in nocte omnes bestie circueverunt militantes, hoc modo? *Posuit tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestie sitæ* (Psal. 103. 20), etc. Sic et dæmones spirituales bestie, quamdiu lux justitiæ est super terram, in cubilibus suis latent, id est, in cordibus impiorum, et non se ostendunt: cum autem tenebras impietatis aspexerint dominari, tunc dæmones procedunt, aut ministri eorum de latribus suis, quærentes quem valeant devorare. Ideo videte ne quis vos seducat. Homo circa mortem phantasias videt: sic et mundus in exitu suo multos patietur errores. Hoc puto, quod ad omnes Christianos dicebat, sive tunc, sive modo, præcipue tamen ad sacerdotes, *Videte ne quis vos seducat.* Vos estis luminaria, verbum vitæ continentes, quasi candelabra lucentia; facile, vobis exstinctis, Ecclesia a latronibus prædam patietur in tenebris. Quomodo autem stet ædificatio domus, si columnæ ceciderint? Et ne putes quia corporaliter jubet eos aspicere, cum dicit, *Videte*: sed spiritualiter mente considerare. Menie autem potest considerare, qui per bonam conversationem mentem habet illuminatam. Qui ergo bene conversatur, lucidam habet mentem, et intelligit qui sunt doctores: qui autem peccat, sensus ejus cum sit tenebrosus, non intelligit qui sunt servi Dei, et qui ministri diaboli. Sicut enim qui corporaliter oculos habet acutos, de longe prospicit venientem, an amicus ejus est, an adversarius: qui autem oculos habet infirmos, quamvis intenderit, non cognoscit an amicus sit, an inimicus: sic qui mentem a peccatis possidet mundam de longe considerat, homo Dei est ille qui venit, aut homo diaboli: in nomine Christi venit, aut in spiritu Christi. Aut putamus quod semper venturi fuerant novi Christi? Absit. Quod ergo dicebat, *Multi venient in nomine meo*, ad tempus apostolorum pertinet. Tunc enim sciens diabolus, quia adhuc novus erat Christus in mundo, quia veritas evangelii ejus adhuc erat ignota, quia apostoli ejus multis incerti, multos introducebant Christos in mundum, ut homines volentes venire ad Christum, per similitudinem nominis ejus errantes, transeant ad diabolium, et volentes ab eo exire, impingant in eum. Quemadmodum si rex in bello victus atque fugatus ab alio rege, indueret indumentum regis illius victoris, et in parte sua erigat simile signum signo regis illius, ut ille populus victoris schema sui regis aspiciens, et signum partis ipsius, dum putat se ad proprium currere regem, incurrat in manus adversarii sui: sic et diabolus subornat ministros suos sub nomine Christi, ut volentes homines ire ad Christum, similitudine nominis tenebricati ad diabolium vadant. Postquam vero notitia Christi in toto mundo prævaluit, et veritas evangelii ejus facta est manifesta, mandata discipulorum ejus implicare jam non poterat, sed submittere Christos. Neque aliquid agit etiam si submittat: quoniam omnibus manifestus est Christus, et evangelium ejus, et apostoli ejus: sed alio modo submittit Christos, ut verba diversorum hæreticorum introducta, unumquodque eorum dicat, quia Ego sum Christus, unigenitum Verbum Dei. *6. Audietis prælia, et opiniones prætorum.* Tunc quidem corporaliter ea dicebat prælia audienda, quæ contra Judæam præparabat Imperator Romanus. Nam sicut solet fieri in præparatione belli dum eliguntur principes, dum deputatur et congregatur exercitus, auditio currit, maxime ad eos, adversus quos præparatur. Sed postquam ingressus est exercitus Judæam, sicut exponit Josephus, non statim ad Jerusalem applicavit, sed ad civitates singulas regionis illius, et diversa prius gesta sunt bella, et plurimæ civitates captæ, et sic novissime Jerusalem obsedit exercitus. Ideo mandabat apostolus, *Videte ne turbemini*, sed opus prædicationis vestræ implete. Illius Jerusalem corporalis typum gerit Jerusalem spiritualis Ecclesia. Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat

compescenda. Ideo autem destructum est, ut etiam si velint Judæi postmodum legem servare, non possint, aut de pascha, aut de sacrificiis, aut de cæteris festivitibus. Ceciderunt ergo corporalia et figuralia, ut surgerent spiritualia et vera mysteria. Postea autem spiritualiter hæresum annuntiabat fore certamina, quæ impiorum princeps Antichristus contra Christianos fuerat operaturus in fide. Nam excitans diabolus errorum scandala, non statim oppressit Ecclesiam, sed prius per varia loca schismata excitavit. Utopia, audiebatur quomodo in illa civitate Fotinus hoc prædicet. Item in illa alia civitate Acoluthus presbyter hoc sapere cœpit. Sic audiebantur a Christianis schismata, et opiniones schismatum, donec omnium hæresum dux una eligeretur perversio omnibus. Sed in illis non opus erat Christianis turbari, quia oportebat fieri illa. Quod autem oportebat, docet Apostolus dicens: *Oportet inter vos hæreses esse, ut probati manifesti fiant* (1. Cor. 11. 19). Et sicut in illis tunc auditionibus prælorum non fuit finis gentis Judææ, sed postea et Jerusalem debellata est, et Judæi quidam in gladio perierunt, quidam a bestiis, quidam in servitute venditi sunt, quidam per singulas gentes dispersi sunt: sic in illis auditionibus schismatum, tempore patrum nostrorum, non est factus finis, sed postmodum Ecclesia debellata est, multis ad prævaricationem aut seductis, aut coactis: modo jam restat ut fiat finis. Bene ergo ait, Vos nolite turbari. Sive enim tunc in auditione corporalium prælorum, sive modo in auditione spiritualium prælorum, nostri inturbabiles manent: quia ea, quæ sunt in mundo, non possunt nocere eis, qui sunt extra mundum: et quæ sunt carnaliter, non possunt nocere eis, qui sunt extra carnem: nec mendacia lædunt eum, in quo habitat Spiritus sanctus: sed mundus mundalibus nocet, et mendaces seducunt mendacia. Quemadmodum si quis in campo quodam tabernaculo circumdatus sit, si aliqua surrexerit tempestas ventorum, sonum quidem tempestatis audit, vexationes silvarum videt, ipse autem flatum non sentit: sic qui intra justitiam sedet inclusus, quando mundus concutitur, rumoresurbationum audit, secularium miserias aspicit, ipsum autem concussio mundi non movet. 7. *Insurget enim gens super gentem, et regnum super regnum.* In tempore illo omnes gentes, et omnia regna, quæ videbantur esse sub imperio Romanorum, super gentem Judæam sunt congregatæ, et omnia pene regna super regnum ipsorum. Nec enim poterat aliquis parcere eis, quibus Deus irascebatur. Spiritualiter autem ita insurgit hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum. Sicut enim tunc insurgens gens super gentem, et regnum super regnum, signum erat destructionis Jerusalem, sic postea insurgens hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, signum fuit expugnationis Ecclesie. Et vere quod dicit, *Insurget gens super gentem, et regnum super regnum*, plus convenit ut spiritualiter intelligamus nunc de hæresibus, quam corporaliter tunc de gentibus. Tunc enim non gens super gentem insurrexerunt, nec regnum adversus regnum, cum pene omnes illæ gentes et regna super unam excitatæ sunt gentem Judæam. Tunc enim gens super gentem, et regnum adversus regnum insurgere recte dicitur, quando invicem sibi gentes non sunt subjectæ, sed adversantur. Nunc autem hæresis super hæresim insurrexit, et episcopatus super episcopatum. Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapient similitur. Utopia, hæresis Fotini non solum Christi Ecclesie adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoousianorum, non solum Christi Ecclesie adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. Ideo dicit: *Insurget gens super gentem, et regnum super regnum*; magis autem omnis hæresis super Ecclesiam veritatis. Quoniam sicut tunc omnes gentes, quamvis non essent ejusdem generis, aut ejusdem moris, tamen non sibi adversaban-

tur, sed unam debellabant Judæam: sic diversæ hæreses, quamvis non sint ejusdem pravitatis, tamen non sibi adversantur, sed omnes unam debellant Ecclesiam veritatis. Et quid? putas ideo diabolus omnes hæreses induxisse, ut invicem se mendacia ejus expugnent? Absit. Sed multiformes causas erroris induxit, ut multis modis Christi circumveniret Ecclesiam, ut pars pereat per illam sapientiam, pars per istam. Sicut qui multas etiam venationes præterit, cogitans quia necesse est aut in hæc, aut in illa venatio cadat. *Et erunt fames, et pestilentie, et terremotus per loca.* Quales pestilentie, et qualis fames, et terremotus præcesserunt Judæam, antequam Jerusalem caperetur, cognoscere potest qui Josephum legit. Spiritualiter autem ita priusquam exspoliaretur Ecclesia, sine dubio præcesserunt in populo Christiano fames spiritualis verbi, pestilentie diversorum carnalium vitiorum, terremotus spiritualesurbationum populi Christiani. Nec enim nata fuissent tam mala schismata in populo Christiano, nisi fuisset in eis fames verbi: *Pestilentia*, id est, morbi carnalium passionum, nisi fuissent in eis commotionesurbationum, sicut significat Dominus in illa parabola, quam de seminandis zizanias ab homine malo proponit, dicens: *Cum dormirent autem homines, id est, cum negligerent in peccatis, venit inimicus homo, et seminavit zizanias* (Matth. 13. 25). Qui autem satiani sunt pane verbi divini, qui sani sunt a pestilentia passionum carnalium, qui stabiles sunt in fide et justitia, apud hæc schismata non inveniuntur dogmata. Omnia autem hæc initia sunt parturitionis, id est, pseudochristi venientis, et auditiones prælorum, et insurgens gens super gentem, et fames, et pestilentie, et terremotus. Sicut hæc omnia corporaliter intellecta, initia fuerunt malorum Judæis, incrementum autem desolatio fuit Jerusalem: sic spiritualiter hæc intellecta, initia fuerunt Christianis, incrementum autem oppressio fuit Ecclesie. Sicut ergo certamina hæresum initia fuerunt parturitionis: quomodo non intelligimus, quia ex quo hæreses nate sunt, et discessio facta est multorum, ex eo consummatio cœpit? 9. *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Aestimo quod hic jam deficit expositio corporalis, ut de tempore illo dicamus, quo Jerusalem capta est a Romanis: ex eo quod dicit, *Tunc tradent in tribulationem*, quoniam apostoli et cæteri Christiani tunc cœperunt pati persecutionem, quando illa omnia cœperunt præparari contra Jerusalem, et non potius ab initio, ex quo Christus ascendit, sicut Actus apostolorum testantur. Plane igitur spiritualiter intelligere convenit, quia quando hæc omnia cœperunt fieri contra Ecclesiam Christi, id est, quando cœperunt esse dogmata falsa, quasi pseudochristi, quando cœperunt auditiones fieri, quando cœpit insurgere hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, quando facta est fames verbi in populo Christiano, quando comprehenderunt eos pestilentie vitiorum multorum, quando facti sunt eis terremotusurbationum de rebus divinis: tunc traditi sunt patres nostri in multas tribulationes persecutionum in toto mundo, et occisi sunt, et quidam odio habitii sunt omnibus gentibus, id est, omnibus hæresibus. Nam si hoc, sicut dixi, non convenit de tempore apostolorum, quando erant adhuc multæ gentes non cognoscentes Deum, sed de isto tempore dicitur quando hæreses factæ sunt: consequenter hæc gentes, quibus odio facti sunt patres nostri, hæreses sunt intelligendæ: quia quando Ecclesia cœpit periclitari, nescio si erat in circuitu aliqua gens, quæ non cognosceret Deum, cui odio esset. Quæ autem ratione gentes hæreses appellentur, attende. Sic enim aliquando, destructa turre, filii Noe dispersi sunt, et in tot partes divisi, et super singulas quasque gentes præpositi sunt principes secundum propositum ipsorum, angeli maligni: sola autem gens Judæa in portione facta est Dei, sicut in Deuteronomii cantico scriptum est:

Cum divideret, inquit, Excelsus gentes, quando dispersit filios Adam: statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, et facta est portio Domini populus ipsius Jacob (Deut. 32. 8. 9). Numquam enim diceret, quia gens Judæorum facta est portio Domini, nisi omnes gentes extra portionem factæ fuissent. Postquam ergo venit Filius Dei in mundum, quod nulla sæcula nec sperare potuerunt, nec promereri: ne tali misericordia gens aliqua fraudaretur, vocatæ sunt omnes gentes ad fidem, mixti boni et mali: boni, ut salventur: mali, ut inexcusabiles fiant. Quando ergo Ecclesia ex mixtis voluntatibus erat repleta, sicut retia, quæ dicuntur in Evangelio (*Luc. 5. 6*), repleta de piscibus mixtis: necesse erat, ut purgaretur Ecclesia, ut boni quidem pisces mitterentur in vasis, mali autem projicerentur foras. Ideo concessa est diabolo erroris seminandi licentia, et sic dispersæ sunt per plurimas hæreses, unusquisque secundum propositum suum, remansit autem una fides tantummodo apud Deum. Ideo ergo dicunt evangelistæ, hæreses gentes esse: quoniam sicut tunc, cum omnes homines essent una gens et lingua, divisi sunt per plurimas gentes: ita et modo cum esset totus populus Christianus una Ecclesia, et una fides, divisi sunt per multas hæreses. Et sicut tunc omnes gentes factæ sunt sub principatu principum malignorum, una autem gens sub principatu Michaelis: sic et modo omnes hæreses factæ sunt sub dæmonum principatu, una autem sub principatu Christi remansit, de qua dicit propter Ecclesiam: *Una est columba mea, perfecta mea (Cant. 6. 8). 40. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.* Etiam ex his verbis ostenditur, quomodo hæc non dicuntur de temporibus apostolorum, quamdiu Jerusalem fuerat capienda: quoniam tunc pauci scandalizabantur, pauci Christiani invicem se tradebant, quia nec odiebant invicem, sed *erat omnium credentium cor unum, et anima una (Act. 4. 32)*: sed de nostris dicit, in quibus plures scandalizati sunt, et scandalizantur a fide, quam confirmantur in fide. Nunc alterutrum et traderunt, et tradunt, quomodo et odium se alterutrum, ita ut nec in duobus sinceram invenias caritatem, non dicam in multis. *11. Et multi pseudoprophetæ exsurgent, et seducunt multos.* Prophetæ dicuntur, non solum qui de Christo annuntiaverunt, nec qui omnino futura loquuntur, sed doctores dicuntur prophetæ. Ergo pseudoprophetas, pseudodoctores appellat hæresum diversarum, ut illos quos modo videmus diversis argumentis religionis speciem prætententes. Alii enim se dicunt neque manducare, neque dormire, neque algere, neque æstare, sed semper pendere in aere. Alii autem vestiti ciliciis, aut circumdati catenis, socia sibi dæmonia commoventes: et quia gratiam Dei non habent, patrocinia dæmonum commendant. Sed et hæc talia rursum sunt, etsi insensatos fallunt, per hæc tamen non seducuntur sapientes. Alii autem sunt, qui vehementer seducunt: quoniam etsi mendaciter, tamen Christum prædicant, fidem annuntiant: quoniam sic Ecclesias habent, sic ordines clericorum, sic fideles, sic lectiones legunt divinas, eadem dare videntur baptismata, eadem sacramenta corporis et sanguinis Christi. Similiter apostolos et martyres colunt. Per hæc ergo valde tenebrescere faciunt mentes, non solum mediocrium hominum, sed etiam prudentum. Quem ex parte non moveat Antichristus faciens opera Christi, et ante Christianos officia universa explens Christianorum, nisi forte illum qui considerat quod Apostolus ait: *Cum enim ipse satanas transfigurat se in angelum lucis: quid magnum est si et ministri ejus transfigurentur, sicut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera eorum (2. Cor. 11. 14)*, non secundum schemata Christianitatis eorum? Multos, inquit, seducunt, non omnes: quia non est seducentium virtus, sed negligentia seductorum. Si autem seducentium esset virtus, omnes seducerent: nunc autem ex eo, quod non omnes seducuntur, apparet quia seductorum negligentia est,

non seducentium virtus. Nam sicut veritas allicit fideles ad se, et amicos veritatis: sic et mendacium infideles rapit ad se et amicos mendacii, non veritatis. Et veritas quidem interdum aut infideles trahit ad se, aut inexcusabiles facit eos. Mendacium autem nullo modo potest flectere ad se fideles: quoniam veritas habet in se et rationem manifestam, et firmam virtutem: mendacium autem nec rationem habet manifestam, nec virtutem aliquam. Deinde quia veritas et in sensu fidelium dominatur, mendacium autem in sensu fidelium nihil habet. *13. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Miror quomodo de Deo hæretici hæc intelligant: aut enim legentes hæc, quomodo ausi sunt perscrutationes facere: aut perscrutationes facientes, quomodo hæc legere non erubescunt? Quibus dicitur: *Qui perseveraverit usque in finem?* Numquid persequentibus seductis Christianis? numquid seductoribus prophetis? Non. Sicut enim non sanis, sed infirmis apponitur medicina, sic et consolatio non periculum facientibus, sed periclitantibus datur. *14. Et predicabitur hoc evangelium in universo orbe.* Marcus manifestius addit: *Primum, inquit, predicabitur evangelium (Marc. 13. 10).* Quando autem illa bella corporalia movebantur contra Jerusalem, adhuc initiabatur Evangelium. Nondum prædicatum erat in toto orbe. Ante hæreses autem consummatum est Evangelium. Nam usque ad tempus Christiani regis, prædicantibus quibusdam, aut de gente in gentem notitia Christi corrente, pervenit ad omnes. Vis scire, quia tunc completa est notitia Christi? Considera quia ex ea hæresum bella cœperunt, ut fieret electio meliorum. Nam quamdiu vocatio est, non potest esse electio: et quamdiu electio est, non potest facilis esse vocatio. Nam sicut impedimentum est vocationi electio, sic electioni vocatio.

Homilia xlix. ex capite xrv.

15. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele (Cap. 9. v. 27) propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat, etc. Quidam dicunt abominationem desolationis esse imaginem Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo. Verius autem quid sit abominatio desolationis Lucas evangelista interpretatur. Nam in quo loco Marcus et præsens Matthæus ponunt, *Cum videritis abominationem desolationis (Marc. 13. 14)*: in ipso loco Lucas sic ponit: *Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia propinquavit desolatio ejus (Luc. 21. 20).* Et sic dicit, qui in Judæa sunt: videlicet ut per alteram similitudinem expositionis ejusdem loci ostendat, quid sit abominatio desolationis stans in loco sancto. Fuit enim exercitus alienigenarum et Romani Imperatoris stans circa Jerusalem, quæ usque tunc fuerat sancta. Hoc et Petrus apud Clementem exponit. Denique hæc esse abominationem desolationis et ipse textus ostendit. Quasi enim replicans illa omnia quæ superius dixit, breviter comprehendit, et dicit: *Cum ergo videritis abominationem desolationis stantem.* Hoc est, Cum videritis ea ipsa prælia jam stantia circa Jerusalem, quæ ante audiebatis. Similiter et in fine mundi, et in Antichristo intelligendum est spiritualiter, quando et hæreses, et fames, et pestilentiæ, et illa omnia ante præcesserunt: novissime autem abominatio desolationis stetit in loco sancto, id est, exercitus Antichristi. Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtinuit Ecclesiæ locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetit, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas a Deo. Et hoc est forte quod Apostolus dicit: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus (2. Thess. 2. 4).* Et sic omnia illa mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. Ex quo data sibi licentia, cœpe-

runt omnes publice habere Ecclesias. Et nos quidem exposuimus hic auditiones prætorum, et fames, et terræmotus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini, usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et cæteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem prætorum, fames et tumultus, et pestilentias, intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc, abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, et multos fidelium desolare: non irrationabiliter dicit. Nam sive ista hæresis, quæ jam tenuit, sive populus ille qui postmodum cum ipso Antichristo est futurus: recte exercitus intelligitur esse Antichristi. Et sic propheta verba significant magis de consummatione mundi: propheta tamen, sicut docet Christus, ad utrumque est dicta. Sunt autem verba illa sic: *In dimidio septimi anni auferetur iuge sacrificium, et abominatio desolationis stabit in loco sancto, usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem* (Dan. 9. 27). Illic exercitus Romanus dictus est abominatio desolationis, quia ad desolationem redactus fuerat Judaicum cultum: hic autem Antichristus dicitur abominatio desolationis, quia multorum Christianorum animas facturus est desolat a Deo. Nam antequam caperent Romani Jerusalem, in dimidio hebdomadis Christus per suam doctrinam tulit de medio iuge sacrificium Judæorum. Nam dicitur tribus annis et sex mensibus docuisse, qui numerus facit dimidium septem annorum, ut illud sacrificium, quod iugiter fuerat in usu, tolleretur de medio, et offerretur sacrificium laudis in voce, et sacrificium iustitiæ in operibus, et sacrificium pacis per eucharistiam. Usque ad finem autem sæculi tumultus est, quia Judaica consuetudo de sacrificiis offerendis nunquam est reparanda. Item in dimidio hebdomadis, hoc est, tribus annis et sex mensibus, hoc sacrificium Christianorum tollendum est ab Antichristo, confugientibus Christianis ante eum per loca deserta: non erit qui aut in ecclesiam intret, aut oblationem offerat Deo. Quoniam autem tribus annis et sex mensibus protendendum est Antichristi regnum, multæ scripturæ significant, maxime tamen in Revelatione sua Joannes. Et solitudinem istam consummatio occupavit: *Nam usque in finem tenebit Antichristus: quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui* (2. Thess. 2. 7. 8). De hoc enim et Apostolus ait, dicens: *Nemo vos conturbet: quia nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat* (Ibid. v. 3. 4); et addit: *Jam enim mysterium iniquitatis operatur* (Ibid. v. 7). Legi quendam sic exponentem: Quoniam omnia, inquit, quæcumque exposuit supra, signa fuerunt præcedentia diruptionem civitatis illius et templi. Hoc autem quod dicit, *Cum videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto*, et omnia quæ dicuntur deinceps, signa sunt consummationis futuræ, et venturi Filii Dei, qui et in abominationem desolationis ipsum tradidit Antichristum. Quod autem staturus sit in loco sancto, dicit hoc modo: *Reedificaturus est, inquit, sanctuarium, quod fuit in Jerosolymis quondam, et ibi staturus* (Dan. 9. 25): ut videntes Judæi credant in eum, non solum propter signa ejus, sed etiam propter reparationem templi ipsius, æstimantes prophetas in tempore illo esse impletos, qui de reparatione Jerusalem prophetaverunt: non intelligentes quomodo propheta de reparatione templi spiritualis loquutus est, quam Christus implevit, non de corpo-

rall quam Antichristus est impleturus. Et tunc, in qua implebitur ibi quod prophetavit Jeremias in Juda. Quando non crederent, inquit, veritati, in tempore illo loquetur populo huic et Jerusalem in spiritu seductionis (Jer. 4. 11. 12). Illic excitabit tribulationem super sanctos, pro eo quod non glorificabunt eum, et multos occidet. Sed hoc de hac interpretatione dubitabile mihi videtur, si locus templi illius, ex quo dirutum est jam a Deo, postmodum sanctus vocatur secundum quod et hic dicit: *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. 16. *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: 17. et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua: 18. et qui in agro, non revertantur retro tollere tunicam suam*. Tunc, quando viderimus abominationem desolationis stantem in loco sancto, quibus mandat fugere? Non solum illis, qui tunc fuerunt ante captivitatem Jerusalem, sed etiam nobis, qui videmus abominationem desolationis jam stantem in loco sancto: id est, populum Antichristi in locis Ecclesiæ. Illi autem visibilem hostem fugerunt pedibus, nos autem invisibilem hostem fugiamus actibus bonis. Quamvis enim diabolus sit spiritus, et homo corpus: tamen, nunquam illos diabolus potest comprehendere, qui fugiunt eum per opera bona. Sine causa autem fugit ante eum pedibus, qui sequitur eum peccatis. Sed ut sapienter intelligamus hæc quæ propheticæ sunt dicta a Christo, breviter cognoscendum est, qualis est consuetudo prophetarum. Frequenter ex occasione carnali incipiant, et sic miscbant prophetias. Utpote, David cum fugeret a facie Absalon, ex occasione suæ tribulationis incipiens dixit: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me* (Psal. 3. 1)? Et introducens prophetiam dominicæ passionis, addidit ita: *Ego dormivi et soporatus sum, et exurrexi, quoniam Dominus suscepit me* (Ibid. v. 6). Illa ergo quæ dixit, *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me, et cætera, quæ præcedunt, secundum historiam intelligamus*. Hæc autem, quæ dixit, *Ego dormivi et soporatus sum*, si secundum historiam velis intelligere, nullum habent saporem, ut dicamus, David eum pateretur a filio, dormivit et surrexit. Quomodo enim dormivit, ut surgeret? Quid ergo? Necessè habemus relinquere ordinem historicæ, et spiritualiter intelligere de Christo. Tale est quod Petrus dicit in Actibus, interpretans, *Et non dabis Sanctum tuum videre corruptionem* (Act. 2. 27. et Psal. 15. 10): quia non poterat hoc intelligere de David, sed de Christo: quia David vidit corruptionem, Christus autem tertia die resurgens, non vidit corruptionem. Sic intelligenda est et hæc Christi propheta. Cœpit ex occasione corporalis fugæ, et quæ facta est tempore illo in Jerusalem, et propheta magis de spirituali. Ecce enim hoc quod dicit, *Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*: corporaliter secundum historiam, et si vis intelligere, possibile est in tempore Romanorum: in tempore autem Antichristi de Judæa ad montes fugere corporaliter, non proderit. Primum, quia nec erit Antichristus tantummodo in terra Judæa, nec Judæi futuri sunt ante illum, sed ubicunque fuerint Christiani, ab illo aut a ministris ejus persecutionem passuri sunt: nec civitas alia tunc est circumsidenda, sed ubique Christianus populus indagandus. Hoc autem quod dicit, *Qui super tectum est, non descendant tollere aliquid de domo*: sive in tempore Romanorum, sive in tempore Antichristi, non potest habere corporalem intellectum: quia in tempore captivitatis, aut persecutionis, quid prodest homini, si sedeat super tectum, et non descendant deorsum? Sine dubio enim, aut quando non vult deponitur, aut cum ipsa domo succenditur. Quid ergo? Spiritualiter hæc omnia magis sunt intelligenda, hoc modo: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*. Tunc cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto. Id est, Cum videritis hæresim impiam, quæ est exercitus Antichristi, stantem in locis sanctis Ecclesiæ, in illo tempore qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: id est, qui

sunt in Christianitate, conferant se ad Scripturas. Sicut enim verus Judæus est Christianus, dicens Apostolo. *Non qui in manifesto Judæus est, sed qui in occulto* (Rom. 2. 28. 29): sic vera Judæa Christianitas est, cujus nomen intelligitur confessio. Montes autem sunt Scripturæ apostolorum aut prophetarum, de quibus dictum est: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. 75. 5). Et iterum de Ecclesia dicit: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (Psal. 86. 1). Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ divini. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, et quæ gentilitas: nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? Quia omnia hæc, quæ sunt proprie Christi in veritate, habent et hæreses illæ in schismate: similiter Ecclesias, similiter et ipsas Scripturas divinas, similiter episcopos, cæterosque ordines clericorum, similiter baptismum, aliter eucharistiam, et cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantæ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? Item antea et per signa cognoscebantur, qui erant veri Christiani, et qui falsi. Quomodo? Falsi quidem aut non poterant facere, sicut veri Christiani: aut talia non poterant, qualia veri Christiani: sed faciebant vacua, admirationem quidem facientia, utilitatem autem nullam habentia: sicut frequenter exposuimus. Christiani autem faciebant plena, non solum admirationem facientia, sed etiam omnem utilitatem habentia. Et per hæc cognoscebantur qui erant veri Christiani, qui falsi. Nunc autem signorum operatio omnino levata est: magis autem et apud eos invenitur, qui falsi sunt Christiani, fieri ficta. Sicut autem Petrus apud Clementem exponit, Antichristo etiam plenorum signorum faciendorum est danda potestas. Item ex moribus ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando conversatio Christianorum, aut omnium, aut multorum erat sancta, quæ apud impios non erat. Nunc autem aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc autem et major continentia apud illos invenitur, quamvis in schismate sint, quam apud Christianos. Qui ergo vult cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per Scripturas? Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis diebus esse futuram: ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad Scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, et peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis. *Et qui super tectum est, in tempore illo non descendat tollere aliquid de domo sua*. Domus nostra est corpus nostrum. Superiora ejus sunt cor, aut caput, quæ intelliguntur domus tecta. Inferiora autem sunt venter, aut cætera occultabilia inembra. Tamen ut melius intelligamus quæ sunt tecta domus, historiam de Raab proferamus. Hæc suscepit legatos Jesu Nave, et in superiori parte domus abscondit, ne inveniret rex Jericho (Josue 2). Hæc est Ecclesia, quæ aliquando meretrix fuit, quæ legatos Jesu Christi, id est, apostolos et prophetas, hoc est, scripta eorum suscepit, et in superiori parte corporis sui abscondit: id est, in sensu, in memoria, et in corde, ut non inveniat eos rex mundi diabolus, ut confidenter dicere possit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (Psal. 118. 11). Quid ergo? Quicumque in tempore illo fuerit super tectum, id est, in rebu3 spiritualibus vivens, quæ sunt aut in

capite, aut in corde: quæ tecta dicuntur corporis nostri, et fastigia prima: non descendat ad inferiores corporis sui partes, unde aliquid tollat: id est, non descendat ad aliquas res carnales, ut desideret aliquid quod est corporale. Alioqui comprehendet eum abominatio desolationis. Et vide quia quotquot percunt de Christianis, propter aliquam corporalem causam pereunt constitutam deorsum. Alii propter avaritiam, ut ne perdant quod habent, aut inveniant quod non habent: alii pereunt propter gulam, paupertate coacti: alii propter uxores, aut propter maritos: alii propter alias causas carnales: quæ omnia pertinent ad inferiores corporis partes. Sicut enim viventes in carne, relinquere videmur carnem, relinquentes opera carnis, et transimus ad spiritum, facientes opera spiritus, ut recte dicatur de nobis: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu* (Rom. 8. 9): sic relinquere videmur inferiora corporis nostri, opera relinquentes carnis, et ascendimus ad cor et caput, viventes secundum illas virtutes, quæ sunt in capite, aut in corde, aut in spiritu: quæ omnia tecta domus nostræ dicuntur. Mandat ergo fidelibus viventibus in sanctitate, ne aliquid concupiscant carnale, quod est descendere, ne forte per occasionem desiderii illius diabolus inveniat locum, et trahat ad abominationem desolationis, et pereant. Item. *Qui est in agro, id est, aut in Scripturis, aut in Ecclesiis, aut in Christo, non revertatur retro tollere tunicam suam*, id est, aut conversationem, aut cultum priorem. Ulpula, Judæus fuisti, et factus es Christianus: in agro es, ne ad Judaicum revertaris cultum. Gentilis fuisti, et factus es Christianus: ne aliquid quod est gentilitatis resumas, ne per alias occasiones incidas in errores abominationis illius, quam hæreses illæ, si vis Judaismum, habent in se: si vis gentilitatem, invenies apud eos. Propterea facile cadunt in illas, qui non fuerint cauti secundum mandata Domini hæc præmonentis. 19. *Væ autem prægnantibus et nutriendibus in illis diebus*. Quia aut ventris, aut gremii pondere prægavati, non possunt expediti esse ad fugam. Si enim dimiserint infantes suos, viventium viscerum suorum patienter separationem: si autem bajulaverint, suscipient vitæ periculum. Puto hoc melius intelligi posse spiritualiter ad tempus Antichristi, quæ sunt spirituales prægnantes, et nutriendes Ecclesiæ Christi in singulis quibusque gentibus constitutæ. Ecclesiæ, quando prædicant verbum veritatis, credentes in fide concipiunt, et habent eos in gremio suo, quasi in utero, donec formentur catechizati per singula membra pietatis et fidei. Cum autem formati fuerint sic, pariunt eos in baptismo: postquam autem pepererint, necesse eos habent lactare doctrinis assiduis. Sed primum videamus, quomodo Deo formantur in utero Ecclesiæ hominem conceptum in fide. Ulpula, legis justitia est, abstinere a malis operibus tantum, non etiam facere bona opera: Christi autem justitia non est, abstinere a malis operibus tantum, sed etiam facere bona opera. Item legis justitia prima, et salutaris, decem habet mandata, quasi decem menses. Primum, cognoscere unum Deum; secundum, abstinere ab idolis; tertium, non perjurare; quartum, colere sabbatum spirituale; quintum, honorare patrem et matrem; sextum, non occidere; septimum, non adulterari; octavum, non furtum facere; nonum, non falsum testimonium dicere; decimum, nullam rem proximi concupiscere (Exod. 20): videlicet secundum mysterium nominis Jesu Christi, quod est in litera lata: id est, perfectionis indicio. Omnis ergo Ecclesia, quæ concipit hominem in utero suo per verbum in fide, prius debet eum formare omnibus his mandatis, quasi mensibus decem, ut discat prius abstinere ab omnibus malis, et sic eum maturum in baptismum parere Deo. Alioquin antequam discat ab his omnibus abstinere, si baptizaverit eum, non parit, sed in maturum projicit: sicut mulier, nisi completis novem mensibus et decimum tangens peperit, abortum facit. Propter quod nec est homo ille vitalis. Sicut et

1 Apud Commelin. legitur, *quoniam*.

modo pene omnes non parit Ecclesia secundum ea quae diximus, sed abortos facit. Propter quod nec baptizantur in veritate a Spiritu sancto. Dissert enim Deus dare eis baptismum Spiritus sancti, donec dignos se praeberint illo tali baptismo. Sed et formatum in decem illis supradictis mandatis, et abstinentem a vitis baptizans, bene parit: tamen adhuc parvulus est ille qui baptizatus natus est Ecclesiae filius, et tenere adhuc duorum Testamentorum quasi duarum mamillarum modica iustitia est nutriendus, quasi tenero lacte secundum angustias faucium fidei suae, quam ipse cepit carnis natura, quam etiam gentes volentes laudabiliter vivere servant. Cum autem sic enutritur, paulatim incipit posse suscipere fortiora et spiritalia Christi mandata, quasi nutritorios et vivos panes: id est: *In lege scriptum est, Non occides: ego autem dico, Nec irascaris. In lege scriptum est, Non adulteraberis; ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. In lege scriptum est, Non perjurabis: ego autem dico, Non jures omnino. In lege scriptum est, Oculum pro oculo: ego autem dico, Non resistere malo omnino. In lege scriptum est: Amabis amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Item, *Beati pauperes, beati mansueti, beati qui lugent, beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, beati misericordes, beati mundo corde, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam (Matth. 5. 3. sqq. Luc. 6).* Nam adolescenti cuidam interroganti, *Quid faciam, ut vivam (Matth. 19. 16. sqq.)?* sic primum ei secundum legem mandavit, *Non occides, non adulterabis,* etc. Cum autem ille dixisset, *Haec omnia servavi a juventute mea,* secundum aetatem carnalem quam nos uterum dicimus: sic ei supermandatur: *Si vis perfectus esse, vende et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me.* Qui ergo talis est, neque mori potest quasi abortivus, nec seduci quasi insipiens, nec vinci quasi infirmus, nec perire quasi parvulus: sed est vir perfectus, et adversus omnia invincibilis filius Dei. Qui autem parvuli sunt, scandalizabiles sunt. De quibus dicit Dominus in Evangelio: *Amen dico vobis, quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis credentibus in me, expedit ei, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus et demergatur in profundum maris (Marc. 9. 44).* Et si parvuli in Ecclesia scandalizabiles sunt, quanto magis abortivi non sunt vitales? Si ergo haec ita se habent, quare non dixit, *Vae* iis qui in utero habentur, et *vae* iis qui nutriuntur adhuc: sed, *Vae praequantibus et nutrientibus in illis diebus?* Quia quando hujusmodi abortivi abstracti ab utero Ecclesiae, aut parvuli tales, nesciunt quid patiuntur: quando enim non sentiunt, sic pereunt. Adhuc autem ut de proprietate loquar parvulorum, gaudent seducti, ad interitum ducuntur, et ridet illece. Ideo dicit, *Vae praequantibus Ecclesiae et nutrientibus,* quando ipsae de perditione illorum talium lamentabuntur et plangent. Ecce quantos videmus de Ecclesia hujusmodi abortivos, et parvulos ductos ad praevericationis interitum! Numquid aliquis eorum lacrymavit? nunquid aliquis tristatus est? Sed adhuc ex diverso abierunt gaudentes. Sed Ecclesiae dolorem perditionis eorum ipsae lamentantur et plangunt. Ideo dicit, *Vae Ecclesiis praequantibus et nutrientibus in illis diebus.* Et si quidem negligentia Ecclesiarum aut imaturi fuerint nati, aut parvuli, non habentes qui aut informarent eos, aut postmodum consummarent in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi: dupliciter *Vae Ecclesiis praequantibus et nutrientibus in illis diebus:* quia et in hoc saeculo dolorem patientur perditionis eorum, et in die iudicii damnabuntur propter negligentiam et eruditionem eorum. Si autem Ecclesiae quidem competenter circa eos diligentiam impenderunt, illi autem nec audierunt, nec ante baptismum informati acquieverunt, elongantes se a conventu et ab omni auditu Scripturarum, et ab omni verbo doctrinae alloquutionum sacerdotum, neque post baptismum proficere voluerunt: Ecclesiis quidem *vae,* quia sive hoc, sive illo modo patientur dolorem per-

ditionis eorum: illis autem multipliciter *vae,* quia omnis causa perditionis eorum ab illis solis requiritur in die iudicii. Quoniam corporis quidem profectus non est in potestate hominis, sed Dei: animae autem profectus voluntarius est. Videamus ergo, ne nos imperfectos inveniat aut nunc haereticorum dominatio, aut tunc ipsius Antichristi. Quoniam sicut opera bona in die tentationis praestant spei virtutem: sic opera mala desperationis operantur infirmitatem. 20. *Orate autem, ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* Et carnaliter et spiritualiter legitur. Fugientibus enim et in via manere necesse est, et in silvis latere, et per deserta vagari. Fuga autem vestem portare non sinit, domum intrare non permittit, ignem accendere non concedit. In hieme autem quid faciat fugiens? Necesse est ergo, aut fugiens frigore pereat, aut manens gladio moriatur. Similiter in sabbato non licebat amplius ambulare, nisi certum spatium viae. Unde dictum est in Actibus apostolorum, *Sabbati habens iter (Act. 1. 12).* Quid ergo faciet fugiens Judaeus in sabbato? Necesse est ut aut legem praetereat fugiens, aut mortem suscipiat manens. Spiritualiter autem de Christianis talem habent interpretationem. Hiemem dicunt frigus infidelitatis spirituale. Qui enim non habet in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49).* id est, verbum divinum, de quo calefat in fide: ille semper in hieme est, etsi fuerit in media aestate: quia debitationum incursum, quasi quasdam tempestates de fide Christi patitur anima ejus, et alget. Aut in hieme est, qui in persecutione est, et tempestatem patitur impiorum. Et ideo frigida sit fides omnium, et ad plenum gelat, nisi iterum calefecerit eos Spiritus sanctus. Item est corporale sabbatum secundum literas legis, quod Judaei intelligebant, et conservabant, dum a corporali opere abstinenter, non a corporalibus malis. Et est spirituale, secundum quod gratia Christi manifestavit: quod intelligunt Christiani et observant, abstinenter se non ab opere corporali, sed a corporalibus malis. Qui ergo vacat ab opere malo, facies opera bona, laudabiliter sabbatizat, et sancte secundum spiritum, et Dei consilium: qui autem recedit ab opere bono, faciens opera mala, culpabitur, et impie sabbatizat. De hoc itaque non bono sabbato loquitur Dominus in hoc loco admonens, ut ne dies ille iaveneriat eos in peccatis. Ideo ergo dicit, *Ne fuga vestra hieme vel sabbato fiat,* quia quicumque in hieme infidelitatis inventus fuerit, aut in deliciis hujus mundi sabbatizans, et otians ab opere bono, necesse est ut tribulationum tempore superatus, pereat credendo Antichristo, quoniam, sicut diximus, opera bona in persecutionibus ad fidem spei praestant virtutem. Quoniam autem de deliciis et peccatis loquitur locus iste, manifestius adaperit evangelista Lucas. Cum enim locum istum exponeret, ita subjunxit: *Videte ne graveatur corda vestra in crapula et ebrietate (Luc. 21. 34).* Ex duabus ergo parabolis superioribus prior quidem docet ut festinemus perfecti esse in fide Christi: quod possumus adimplere, si Scripturis et doctrinae sacerdotum assidui fuerimus: quoniam qui in fide Christi et operibus bonis sunt imperfecti, ipsi sunt qui adhuc in utero habentur, aut adhuc parvuli sunt, qui facile periclitantur in tempore persecutionis, et pereunt, quia dubii sunt de fide Christi: sequens autem docet, ut ne vacui inveniamur ab operibus bonis, et ab exercitatione virtutum: quia qui sic inventi fuerint, ipsi sunt parvuli, qui in die persecutionis cito periclitantur a fide Christi: quia non habent opera bona confortantia eos in spe, nec exercitationem virtutum in sufferentia adversorum. Similiter et ex duabus parabolis sequentibus, prior quidem admonet, ne imperfecti inveniamur in fide: ipsi sunt quidem, qui debitationibus hiemem patiuntur; sequens autem, ut ne sine bonis operibus inveniamur in tempore illo, sabbatizantes ab opere bono. 21. *Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio saeculi usque modo.* Quoniam dixit, *Vae praequantibus et nutrientibus:* et, *Videte ne fuga vestra*

hieme aut sabbato fiat : nunc exponit quare, id est, quia *Erit tribulatio magna*. Usque ad Christum enim Judæi etsi peccatores fuerunt, tamen filii erant, non hostes : et ideo omnis ira quæ veniebat super eos, castigatio erat de misericordia veniens, non condemnatio de ira descendens ; crucifixio autem Domino desierunt esse filii, et sunt facti hostes. Propterea jam non castigatio venit corrigens, sed condemnatio eradicans. Capta est enim Jerusalem ab Assyriis, et iterum reparata est. Destructa est ab Antiocho, et iterum rædificata est. Invasa est tertio a Pompeio, et iterum reparata est. Sicut enim homo, priusquam dies mortis ejus adveniat, languere quidem potest, mori autem non potest : sic et Judæa ante Christum vexata est quidem, perditâ autem non est. Postquam vero horridum patricidium commiserunt, crucifigentes filii patrem, mortem inferentes, a quo acceperunt vitam : et quod majus est, occidentes servi Dominum, homines Deum, tali eos plaga percussit, ut nunquam sanentur. Sicut illi tale facinus commiserunt, quale nunquam commissum est, nec est committendum : sic et super illos talis sententia venit, qualis nunquam venit, nec veniet. Ille aptius est de consummatione mundi suscipere, cujus signa fuit tribulatio illa. Tunc vere talis erit tribulatio, qualis nunquam fuit. Tunc dicent homines, Aperiat se terra, et glutiat nos. Usque tunc enim omnis ira quæ sit a Deo, ideo sit, ut fideles quidem tenent, infideles autem emendet : cum autem Antichristus venerit, talis veniet ira, ut et infideles omnino pereant, et fideles plenius coronentur. Cum enim multi Christianorum, credentes Antichristo, signum nominis ejus in manu dextera, et in fronte susceperint : tunc exibunt angeli cum igneis curribus volantes per aera : et invisibili manu signabunt omnes fideles, in quibus tamen inventum non fuerit signum Antichristi. Ex illo jam plagæ, quæ venturæ sunt super terram, in quibus et finieudus est mundus, jam non tangent fideles, qui signati sunt, sed illos percutient, super quos Antichristi inventum fuerit signum. Erit enim tribulatio magna, qualis nunquam fuit. Nonne major fuit tribulatio in diluvio, quando ab omni creatura nihil remansit, nisi solus Noe cum familia sua (*Gen. 7*) ? Ille autem etsi multi occiduntur, tamen multi evadunt. Sed in hoc peior erit tribulatio ista, quia illic corporalis fuit perditio, hic autem spiritualis. Quis autem illic tormentis astrictus est, quia coluit Deum ? Sed e contrario puniti sunt, quia noluerunt colere Deum. Hic autem tormentis afficiendi sunt, qui non transeunt ad diabolum, relinquentes Deum. Nonne major fuit tribulatio in Sodomis, ubi nullus evasit ab igne, nisi solus Lot (*Gen. 19*) ? Sed illic fuit adversus peccatores justa Dei vindicta, hic autem erit adversus sanctos crudelis diaboli violentia. Quanto ergo pretiosior anima, quam corpus : tanto miserabilior perditio animarum, quam corporum. Illic perditis iniquis, evaserunt justis : hic autem punitis aut fugatis justis, iniqui gaudebunt. Sed et si qui prudentes sunt, cum considerant non corporalem hujus mundi statum, qui adhuc quodammodo stare videtur, quamvis et ipse sit minoratus, sed spirituales totius Christianitatis statum subversum : intelligunt quia nunquam talis fuit tribulatio spiritualis, qualis facta est nunc ex tempore hæresum corruptumque universa. Perierunt, sicut diximus, omnes in diluvio, sed corporaliter perierunt. Perierunt omnes spiritualiter ante Christum, præter Judæos, sed ignorantia perierunt : nunc autem in scientia perierunt, et pereunt. Multum enim interest inter illos, qui in ignorantia sunt, et in ignorantia perierunt : et inter istos, qui in veritate quidem nati sunt, propter aliquid autem mundiale scientes ad mendacia transierunt, et perierunt in eis, et pereunt. Illi enim forsitan aliquo modo habebunt remissionem ; isti autem nullam remissionem habebunt, neque in hoc sæculo, neque in futuro : quoniam ipsi sunt qui blasphemaverunt, et blasphemant in Spiritum sanctum. Illi enim

judicandi sunt, quia veritatem non quæsierunt ; isti autem condemnandi, quia spreverunt. Levior enim culpa est veritatem non apprehendere, quam contemnere apprehensam. 22. *Et nisi Deus breviasset dies illos, non feret salva omnis caro*. Abbreviabuntur dies, ut atrocitas tribulationum brevita compendio temperetur. Breviatos autem dies intelligimus, non mensura, sed numero. Sicut enim longitudinem dierum, quam dicit propheta, *Domum tuam decet sanctitas in longitudinem dierum* (*Psal. 92. 5*), non per longos dies intelligimus, sed multos ; sic et breviate dies non breves dies sunt intelligendi, sed pauci. *Omnis caro*. Frequenter enim Scripturæ pro hominibus animas ponunt : sicut ibi, *Septuaginta animæ intraverunt in Egyptum* (*Deut. 10. 22*). Frequenter pro hominibus dicitur caro, sicut ibi, *Orationem meam exaudi, ad te omnis caro veniet* (*Psal. 64. 2*). Quando ergo et animas appellat, spirituales et perfectos homines vult ostendere : ubicumque autem carnem, carnales homines et infirmos. Ergo dicendo, *Non feret salva omnis caro*, vult nobis ostendere, quia non solum spirituales homines et perfecti, sed etiam mediocres homines et infirmi de illo persecutionis periculo sunt liberandi, non virtute fidei, aut merito operum suorum, sed velociter subveniente Christi adventu. Non enim propter peccatores dimittit diutius, ut etiam electi periclitentur, sed propter electos festinaturus est, ut neque mediocres deficiant : quia promptior est Deus ad liberandos bonos, quam ad perdendos malos. Nam et aurifex, si invenerit aurum sordibus mixtum, non propter sordes etiam aurum contemnit, sed propter modicum aurum contentus est etiam sordes accipere. Sed et semper dies mali sanctorum abbreviantur. De iniquis scriptum est : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal. 54. 24*). De justis autem : *Non dabit in æternum fluctationem justo* (*Ibid. v. 23*). Accipe autem mihi ad documentum ipsa tempora anni. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere aeres per singulos dies, usque ad mensem tertium, et dies fieri noctibus longiores ; item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigescere aeres per singulos dies, et noctes fieri longiores diebus usque ad mensem nonum, quando celebratur Christi natalis : et sic inveniuntur novem quidem mensibus aeres quidem temperati, et dies prolixiores, tribus autem mensibus aeres glaciales, et dies breves. Vides quomodo Deus misericorditer dispensavit, ut dies quidem mali inveniantur et pauci, boni autem plures et longi. Si ergo statum mundi hujus, qui ad usum omnium hominum communis habetur, sic Deus misericorditer dispensavit : quanto magis statum vitæ eorum cum majori dispensat misericordia, ut et voluntas eorum in malis tentata clarescat, et virtus voluntatis eorum velociter Deo subveniente non patiatur defectionem ? Secundum quod et Apostolus dicit : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod poteritis sustinere, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis evadere* (*1. Cor. 10. 13*). *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Qua ratione supra quidem, priusquam de abominatione desolationis exponeret, sic dicit : *Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo dicentes, quia Ego sum Christus* (*Math. 24. 4. 5*) ; hic autem, postquam de abominatione desolationis statura in loco sancto loquutus est, ita dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Si memor es quia abominationem desolationis interpretati sumus staturam in loco sancto hanc impiam hæresim occupaturam loca Christianorum, intelligis quoniam eleganter est dictum. Per hanc enim significabat quomodo et priusquam hæresis ista abominationis loca sancta obtineret, et priusquam diversarum hæresum constituerentur Ecclesiæ, seductio quorundam erat futura : sicut et factum est. Et postquam obtinisset,

et hæresum diversarum Ecclesiæ constitutæ fuissent, eo amplius seductio quorundam erat futura: sicut et fit. Nam prius nudi dogmatum sermones faciebant errorem, nunc autem multarum hæresum ipsæ Ecclesiæ constitutæ. Ideo tunc uniuscujusque dogmatis nudum verbum dicebant: Ego sum verbum veritatis, Ego sum Christus. Nunc autem singulatim professores hæresum diversarum dicunt, *Ecce hic est Christus*, id est, Ecclesia, *et illic*, id est, Ecclesia: quia jam non audiendo dogmatum verba, sed videndo eorum Ecclesiæ, Christiani scandalizantur infirmi. Adhuc autem de Antichristo ostendit per hæc verba, quia in illo tempore sancti in nullis tribulationibus constituti, fortiter desiderabunt Christi adventum, jam non sustinente carnis natura. Aliquotiens diximus, quod diabolus non ingerat genus tentationis in hominem, sed desiderium uniuscujusque considerat, et secundum quod viderit hominem desiderantem aliquid, ex eo accipit occasionem tentandi. Unde et Christum cum esurientem sensisset, tentavit in fame. Et Adam et Evam cum vidisset divinitatis amorem habentes, divinitatis promissione seduxit. Et Judam cum invenisset avarum, pecuniæ cupiditate ad proditorem Salvatoris attraxit. Sampsonem cum invenisset amatorem feminarum, per mulierem præcipitavit (*Judic. 16*). Sic ergo et tunc diabolus videns sanctos in angustiis constitutos, et fortiter desiderantes Christi adventum, primum quidem propter intolerabiles persequutiones, deinde propter repromissionem temporis illius de adventu Christi, quæ facta fuerat in Scripturis, ideo sub nomine Christi et prophetarum tentabat seducere sanctos. Et quos diversis cruciatibus non potuit superare, victus in sua credulitate, armabat se fraude, dicens per suos ministros: *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Nam quando aliqua rerum conturbatio fit, tunc abundant mendacia. Unusquisque enim dum aut timet adversa, aut desiderat prospera, ipse sibi novas generat famas. Et ita diabolus suspensas animas hominum inventa occasione deludit, hoc nuntians in auribus hominum, hoc ostentans ante oculos eorum, quod unumquemque aut timere aut desiderare cognoverit. Sicut enim ægrotus in doloribus positus, omni homini ostendenti sibi aliquid ad remedium, facile credit, non dijudicans personas medicantium, neque discutens artificia eorum: ipsa enim doloris anxietas omnia omnibus credere cogit: sic et tunc sancti in necessitate persequutionum positi, et quasi ægroti, desiderantes refrigerium Christi, omnibus referentibus aliquid de Christo, facile credent. Ipsa enim pressuræ necessitas credere cogit. **24. Exsurgent enim pseudochristi, et pseudoprophetae, et dabunt signa magna: non inutilia, neque vana, quæ ministri diaboli facere solent: sed magna, id est, utilia et plena, quæ sancti facere solebant.** Nam in tempore quidem apostolorum et postmodum, ministri quidem Christi utilia et plena signa faciebant ex parte dextra: qualia sunt, cæcos illuminare, et alia hujusmodi facere: ministri autem diaboli inutilia faciebant, et vana ex parte sinistra, quæ admirationem quidem videntibus excitarent, ad utilitatem autem nullius proficerent. Et erat inter ministros Christi et ministros diaboli ex hoc judicare, qui inutilia, et qui utilia facerent signa. In fine autem temporis concedenda est potestas diabolo, sicut in historia Clementis Petrus exponit, ut faciat signa utilia, et ex ea parte qua prius facere consueverant sancti, ut jam ministros Christi non per hoc cognoscamus, quia utilia faciunt signa, sed quia omnino non hæc faciunt signa. Qua autem ratione hoc ordinavit Deus, attende: quia non semper tempus vocationis est, sicut ait Sapientia: *Tempus congregandi lapides, tempus dispergendi* (*Eccle. 3. 5*). Tempus ergo fuit congregandorum lapidum, quando lapides vivi, id est, fideles, ab infidelitate vocabantur ad fidem. Tempus autem erit dispergendi lapides, quando Ecclesia tradetur ad tentationem, et lapides, id est, Christiani, qui non proficiunt in ædificationem corporis Christi, foras projiciantur.

Donec ergo fuit vocatio ad fidem ex infidelitate, fecerunt signa et servi Christi: quia signa divinæ vocationis testimonia sunt, ut prædicationis veritas ministris commendetur; cessante autem vocatione, incipit seductio revocans homines a fide ad infidelitatem. Incipiente ergo seductione, tradenda sunt seductionibus adiutoria diabolo, id est, potestas faciendorum signorum, ut signis et prodigiis mendacia sua pro veritate commendat. Sed forte dicis: Si Deus concessit diabolo virtutem faciendorum signorum, quomodo ipse mandat, ne seducantur sancti? si ergo non vult ut seducantur, ut quid diabolo dat seducendi virtutem? si autem vult ut seducantur aliqui, quare omnibus mandat ne seducantur? Audi. Concedit diabolo seducendi virtutem, ut ne mali inter bonos remaneant apud Christum: mandat autem, ut ne boni inter malos transeant ad diabolum. Nam sicut crudele est fideles cum infidelibus perire, sic indignum est fideles cum infidelibus glorificari. *Ita ut in errorem mittant, si fieri potest, etiam electos.* Non dixit, *Ut seducantur*, si fieri potest, etiam electos, sed, *In errorem mittant*. Frequenter enim sancti videntes aliquas operationes diaboli absconditas sub specie pietatis, dum non possunt intelligere profundas insidias inimici, conturbantur in corde suo, ac scandalizantur, et dicunt: Quid sit hoc quod ita fit? Non tamen cito flectantur, ut credant: et si sensu vincuntur quasi homines, fide autem stant quasi invicti. Magnitudinem autem signorum ostendere volens, ideo dicit, *Ut, si fieri potest: quoniam quantum ad magnitudinem signorum illorum potest fieri ut seducantur etiam electi: sed ideo non seducuntur, quia perire non possunt, quos Deus præordinavit ad vitam.* Dum ergo signorum magnitudinem prædicit, in conservandis fidelibus, Dei potentia demonstratur. Et de tempore hæresum nihilominus conveniunt intelligi hæc. Falsi enim Christiani sunt falsæ veritates hæresum: falsi autem prophetae, falsificatores veritatum falsarum. Dant autem signa, eadem facientes in simulatione, quæ faciunt fideles in veritate. Nam et castitatis student, et jejunia celebrant, et eleemosynas faciunt, et omnem ecclesiasticum canonem suppleant. Ant non tibi videntur magna esse signa seductionis, cum videas diabolum facientem opera Dei? **25. Ecce prædixi vobis.** Contestationis verba sunt hæc, ut ne aliquis dicat, Vidi enim talia facientem signa, qualia ipse Christus fecit, et ideo credidi, existimans illum esse Christum. Propterea dicit, *Ecce prædixi vobis: ut excusationem ignorantia: tollat ab hominibus, et præcedens contestatio justam faciat pœnam sequentem.* Misericordia enim est, mandatis prævenire periculum. Non enim vult quæpiam perire, qui omnibus monstrat perditionis adventum. **26. Si autem dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere.** Hoc nunc tertium de cavendis seductionibus dat mandatum. Primum est, *Videte ne seducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus.* Secundum, *Tunc dicent vobis, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere.* Tertium, *præsens, dicens: Si dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere: Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (*Matth. 18. 16*), ut trina denuntiatio inexcusabilem faciat negligentem. Primum ergo mandatum dedit de seductionibus futuris, priusquam abominatio desolationis constitueretur in loco, et priusquam hæresum edificarentur Ecclesiæ. Secundum autem de seductionibus post futuris, sicut jam diximus supra. Tertium vero manifestissime de tempore furentis Antichristi, dicens: *Si quis vobis dixerit, Ecce in solitudine est, nolite exire.* Seducere enim vos volunt. Sed dicat aliquis, Quid enim? si fideles tunc non exierint in desertum, aut non intraverint in domos: numquid per hoc ipsum poterunt declinare periculum, maxime cum tunc Antichristus universa ubique contineat, et intus et foris, et in civitate et in deserto? Sed vide quoniam hæc dicens ostendit, quia tunc fideles latentes erunt in

locis quibusdam secretioribus, Deo eos abscondente potius quam loco, sicut scriptum est: *Abscondes in abscondito vultus tui a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo, a contradictione linguarum (Psal. 30. 21)*. Præmonet ergo eos, ne forte tunc audito Christi adventu, per homines seductores procedant ad palam, et aut in deserto comprehendantur egressi, aut in domibus concludantur ingressi. Quid enim faciat in solitudine Christi adventus? numquid magis amat solitudines locorum, quam congregationes hominum? aut numquid homines timet, ut in solitudine lateat? Si enim quando passurus advenit, non timuit reges aut iudices, sed inter impios populos prædicavit pietatis sermonem: quomodo tunc timebit, cum venerit iudicare peccatores? *Si quis vobis dixerit, Ecce in domibus, nolite credere*. Injuriarum enim facitis Divinitati, si in domibus illam queritis, quæ implet cælum et terram: aut si latere putatis, quæ venit superbis resistere, et humiles exaltare. In primo enim adventu ideo celatus venit corpore, ut probaret fideles: in secundo autem adventu venit manifestus in gloria, ut remuneret fidem eorum. Ideo tunc necessarium erat ut quæreretur: nunc autem non est quærendus ut credatur, sed quærit ipse a quibus creditus est. Spiritualiter autem de novissimis temporibus hæc ita sunt exponenda. Sunt hæreses, quæ mendacia sua quodammodo Scripturarum colorant auctoritatibus: quædam autem, quæ omnino ita contra Scripturas habentur, ne colorare valeant mendacia sua de Scripturis divinis. Solitudines ergo appellat hæreses illas, quarum dogmata omnino deserta sunt a Scripturis. Domus autem, hæreses quæ Scripturarum colorantur exemplis, quamvis non sint domus veræ, tamen vel videntur. Aut ita: Domus dicit hæreses, solitudinem autem Judæam, secundum quod scriptum est de illa: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. 23. 38)*. Aut ita: Solitudines dicit omnes hæreses desolatæ a veritate, domus autem Ecclesias Christi: ac si dicat: Non dico, si dixerint vobis. Ecce in hæreticis Ecclesiis illis, vel in illis apparuit Christus, sed etiam in ipsis veris Ecclesiis, quæ et Dei sunt, id est, domus vestre, dixerint vobis Christum apparuisse, nolite eis credere dicentibus ista de me, quia non est digna divinitatis meæ notitia hæc: ostendens per hæc, quomodo ex ipsis Ecclesiis veris frequenter exeunt seductores, propterea nec ipsis omnino credendum est, nisi ea dicant vel faciant, quæ convenientia sunt Scripturis. Vos ergo nolite exire, nolite credere. Non mandat illis, ut ne exeant de domibus, vel civitatibus. Nec in domo enim, aut in civitate sedentibus sanctis, ista dicenda sunt: sed, Nolite exire de regula veritatis, quam tradidi vobis: nolite credere: quia sicut fumus ante ignem præcedit, ante victoriam pugna: sic et ante gloriam Christi, tentatio Antichristi. *27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et parit usque ad Occidentem, ita erit adventus Filii hominis*. Manifestum et velocem adventum Christi ostendere volens, fulguris similitudinem introduxit. Sicut enim cum exierit fulgur, non solum videtur ab hominibus, sed adhuc secundum qualitatem fulgoris sui non digne aspicitur: sic et cum venerit Christus, non solum eum omnes aspicient, sed secundum mensuram gloriæ ejus neque poterunt eum sufficienter aspiciere. Et non solum magnitudo ejus omnem locum implebit, sed adhuc magnitudine ejus deficiet omnis locus, sicut scriptum est: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Alluxerunt fulgura ejus orbi terræ; vidit, et commota est terra (Psal. 96. 3. 4)*. Quem ergo peccatores videbunt, etiam nolentes: quomodo non videbunt eum sancti desiderantes? Et sicut in ictu oculi fulgur universa pertransit, sic et Filius Dei, non veniens adhuc, sed etiam venisse videbitur. Si enim sol, qui ad ministerium nostrum creatus est, tantam habet splendoris virtutem, ut in quacumque parte cæli fuerit, ubique appareat quasi præsens: quanto magis Sol spiritualis Christus, cum venerit, in toto videbitur mundo, magis autem mundus in eo videbitur? Apo-

stolus autem ait: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus, et potens (1. Tim. 6. 15)*: non dixit, Quem mittet. Christus enim, cum sit ubique, non venit ab loco ad locum, sed ubique ostenditur, qui erat celatus ubique. *28. Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ*. De vulturibus enim dicit Scriptura in Job, quoniam ubicumque fuerit corpus, illic inveniantur vulturum pulli (*Job 39. 30*). Hoc enim naturale est vulturum, sicut dicunt quidam, ut etiam transmarinacæ cadavera sentiant. Quoniam ergo turpes aves sunt vultures, ideo vulturinis quidem moribus aptavit nomina aquilarum, ut in moribus quidem vulturum sanctorum congregatio ostendatur ad Christi adventum, in aquilis autem regalibus, regalibus sanctorum dignitas ostendatur. Ideo enim sancti aquilis assimilantur, quia sicut filii aquilarum ad solem probantur, ut siquidem recto aspectu ostendere potuerint contra radios solis, intelligantur esse legitimi; si autem non potuerint, cognoscantur adulterini: sic et filii Dei ad Christi justitiam comprobantur: si enim potuerint pleno corde justitiæ verba suscipere, intelliguntur esse legitimi; si autem non potuerint, cognoscantur de diabolo esse nati. *29. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo*. Patrefamilias moriente, tota domus ejus turbatur, omnis familia plangit, et conscissis tunicis suis, nigris se cooperiunt vestimentis: sic et humano genere, propter quod fuerant omnia creata, circa exitum constituto, totus contristatur mundus, universa cæli ministeria lugent, et candore deposito, pro vestibibus luctuosis tenebris vestientur. Nam *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum*: aut propter indignam persecutionem sanctorum dolentes, aut super impiorum pessima opera indignantes, aut novissimam in eis Dei iracundiam demonstrantes, ut adhuc viventibus impiis super terram, jani gustus detur infernalium tenebrarum. Sive hoc, sive illo modo, merito nox interveniens inter diem et diem, prædicet, quia post modicum nova dies resurrectionis est nascitura. Dividetur enim, ne istius sæculi et illius una videatur esse natura. Sicut enim omnes carnales morimur, ut spirituales surgamus: sic et illa dies tenebris interciditur quasi quadam morte, ut nova iterum renascatur. Aut certe quia spiritualiter iniquitas nox intelligitur, justitia autem dies. Ex nativitate autem Christi lux orta est, dicente propheta: *Ad vesperum demorabitur fetus, et ad matutinum lætitia (Psal. 29. 6)*. Mane Christi tempus vocatur. Hæc dies justitiæ in exitu mundi finitur, iniquitatum et errorum tenebris obscurata. De qua et Dominus ad apostolos dicit: *Ambulate dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendunt (Joan. 12. 35)*. *Sol obscurabitur*, id est, notitia Christi silebit. *Luna non dabit lumen suum*, id est, Ecclesiæ sanctitatis suæ claritatem non demonstrabit. *Stellæ cadent de cælo*, id est, qui videntur sancti transgredientur, et cadent de dignitate cælesti. Nam quod de diabolo dictum est, *Quomodo cecidit Lucifer de cælo, qui mane oriebatur (Isai. 14. 12)*? sic interpretantur apostoli, vel sancti, non de altitudine cæli ad terram, sed de angelicæ dignitate ad ignominiam tenebrarum. Quomodo autem multi transgredientur Christianorum, significat Daniel: *Et de eruditis, inquit, cadent multi (Dan. 11. 35)*. Sicut ergo tempestas suscitavit nebula, nebula autem cooperiunt solem: sic impiorum persequatio suscitabit transgressionem, transgressio autem Christianitatis obscurabit candorem. Unde propheta dicit in alio loco: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem (Joel 2. 31)*: id est, Ecclesia, aut propter assiduum occisionem sanctorum, aut quia ipsi Christiani contra justitiam Christianitatis inter seipsos furentes bellabunt. Hoc et si de tempore hæresis hujus scriptum intelligatur, expositionem habet convenientem. Quomodo? Ex quo obtinuit hæresis ista sanctum Ecclesiæ locum, quasi abominatio desolationis, et Antichristi exercitus constitutus, Christi solis veritas est

obscurata: Ecclesia fidei suæ splendorem non potuit dare clarum, et Christiani multi, qui erant stellæ rationabiles, ceciderunt a firmamento Scripturarum sanctorum. 30. *Tunc apparebit signum Filii hominis in cælo.* Quidam putant crucem Christi ostendendam esse in cælo: verius autem est, ipsum Christum in corpore suo habentem testimonia passionis: id est, vulnera lanceæ et clavorum; ut impleatur illud quod dictum est, *Et videbunt in quem pupugerunt* (Apocal. 1. 7). Denique in quo loco præsens evangelista ponit, dicens: *Apparebit signum Filii hominis: alii evangelistæ hoc solum dixerunt: Et videbunt Filium hominis venientem* (Marc. 13. 26. et Luc. 21. 27): videlicet ostendentes signum Christi esse ipsum corpus Christi, qui in signo corporis sui cognoscendus est, a quibus crucifixus est. Unde in Actibus ad apostolos angelus sic dicit: *Hic Jesus, qui receptus est a vobis, sic venit iterum, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1. 11). Non sic portatus in tali nube: nec enim cum tali gloria ascendit, cum quali venturus est judicare: sed, *Sic veniet*, hoc est, similiter cum hoc corpore, cum quo ascendit. Vides ergo, quia quasi signum datur apostolis corpus ejus, dicens: *Sic veniet.*

Vulnera Christus quare servavit. — Vis autem scire quia ad signum passionis suæ vulnera corporis sui servavit? Audi post resurrectionem dicentem ad Thomam: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas: et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (Joan. 20. 27). Qui mortuum corpus suum suscitavit, qui tulit costam de latere Adæ, et supplavit carnem: numquid etiam non potuit corpus suum sanare, et integrum suscitare? Sed corpus quidem suscitavit, vulnera autem ejus servavit, ut in die iudicii proficerent ad testimonium passionis contra Judæos, et omnes, qui denegantes Filium Dei crucifixum in corpore, judaizant. Propterea quasi manifesto signo convenienter subiungit, dicens: *Tunc plangent se omnes tribus terræ.* Plangent enim se Judæi, videntes viventem et vivificantem, quem quasi hominem mortuum aestimabant, et convincentes se corpore vulnerato, scelus suum denegare non poterunt. Plangent se et gentiles, qui vanis philosophorum disputationibus decepti, irrationabilem stultitiam putaverunt esse, Deum colere crucifixum, et detulerunt creaturæ gloriam Creatoris. Lugent et Christiani peccatores, qui magis dilexerunt mundum, quam Christum, cum audierint eum hæc verba dicentem ad se: Ego propter vos homo factus sum. Propter vos alligatus, et delusus, et cæsus, et crucifixus sum. Ubi est tantarum mearum injuriarum fructus? Ecce pretium sanguinis mei, quem dedi pro redemptione animarum vestrarum. Ubi est servitius vestra, quam mihi pro pretio sanguinis mei debetis? Ego super gloriam meam vos habui, cum essem Deus, apparens homo, et vilior me omnibus rebus vestris fecistis. Nam omnem rem vilissimam terræ amplius dilexistis, quam justitiam meam et fidem. Plangent se hæretici, qui purum hominem crucifixum dixerunt, cum viderint ipsum esse judicem, in quem compunxerunt Judæi. Quomodo enim arguat Judæos quasi interfectores Filii Dei, si non Filius Dei, sed purus homo est crucifixus? *Et tunc plangent se omnes tribus terræ*, quia nec resistendi virtus est contra eum, et fugiendi nulla facultas ante faciem ejus, nec poenitentia locus: ex angustia omnium rerum nihil eis remanet præter lucum. Merito plangent se, quia tunc neque pecuniæ divitiis pro sunt ad oleosynam faciendam, neque parentes justi pro parentibus intercedunt, neque ipsi angeli pro hominibus, sicut solebant, faciunt verbum: quia non recipit natura iudicii misericordiam, sicut nec tempus misericordiæ iudicium, dicente propheta: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). Misericordia in priori adventu, iudicium in secundo. In priori adventu, volentibus apostolis ignem de cælo deponere, dixit: *Nescitis cujus spiritus estis. Filius enim hominis non venit judicare mundum, sed*

salvare (Luc. 9. 55. 56). De secundo autem sic dicit: *Nam Filius hominis veniet in majestate Patris sui, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute et gloria multa* (Matth. 16. 27). 31. *Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis.* Si quando rex terrenus processum aliquem aut expeditionem mandat in populo, dignitates omnes moventur, et exercitus exercitatur, tota civitas fervet: quanto magis Rege cælesti exsurgente judicare vivos et mortuos, virtutes angelicæ commoventur? Terribiles ministri terribiliorem Dominum procedentes: Cherubim et Seraphim præparentur ad sedem unius, et rationalis thronus vivam sapientiam portaturus. Nec enim potest esse res mortua, quæ bajulat vitam. Ante ipsum pro candelabris fulgura viva præcedent, et protubis horrenda tonitrua. Qualis rex, talis et præparatio regis. Vere magna vox tubæ terribilis, cui omnia obaudiunt elementa, quæ petras scindit, inferos aperit, clausuras tenebrarum pertransit, portas æreas conlerit, vectes adamantinos et ferreos confringet, vincula mortis dirumpet, et de profundo abyssi animas liberatas corporibus suis assignat. Hæc omnia citius consumet in opere, quam sagitta transit in aere, dicente Apostolo: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Tuba enim canet, et mortui resurgent incorrupti* (1. Cor. 15. 52). In illa voce pulvis jam dissolutus corporum mortuorum in nova membra constringitur. In illa voce quasi una persona obnoxia totum mare discutitur, ut si quid apud se retinet de humanis ossibus, sine contradictione restituat. In illa voce a quatuor partibus mundi spiritus congregatur, qui resuscitet populum dormientem. 32. *A ficu autem discite parabolam.* Quare non ex aliis arboribus, sed potius de ficu sumit similitudinem æstatis? Quia postquam aliæ arbores vernæ corperint, frequenter evenit ut accedens frigus præcidat æstatem, et iterum arbores indurescunt: ficus autem, quia pene post omnes arbores vernat, difficile post ficum frigus intervenit. Ideo ergo sic comparatæ est Ecclesia illi tempori, propter indubitabilem sæculi novi adventum. Sed quæ est ista assimilatio rei, videamus. Ficus bono verni temporis temperamento mollescit ad folia, Ecclesia autem miserabili persecutione afflicta compellitur ad mortem. Sed Dominus hanc assimilationem jucunditatis ex ficu non ad afflictionem corporalem retulit, sed ad spiritualem profectum animarum. Nam quando carnalia hominis affliguntur, tunc spiritualia ejus florent, sicut ait Apostolus: *Et vos susceptistis verbum Dei in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. Thess. 1. 6). Sicut enim vernali flatu arbores laxantur in folia et fructus: sic persecutionibus excitantur animæ ad virtutem. Ideo autem semper ficus Ecclesiæ similatur: quia sicut ficus sub uno cortice plurima grana intra viscera dulcedinis inclusa constringit: sic Ecclesia sub uno corpore multos Christianos intra viscera suæ caritatis congregatos complectitur. Deinde et alia ratione. Omnis arbor pene in uno tempore fructum præbet: nam intra paucos dies et maturescunt, et cadunt; ficus autem ex quo cœperit fructus afferre, usque ad hiemem fructificare non cessat: nam alii colliguntur maturi, et alii hinc procedunt. Sic Ecclesia ex quo cœperit sanctos offerre, usque ad finem sæculi non cessabit. Nam per singula tempora alii dormiunt, alii autem nascuntur. De hac autem ficu sub alia specie interpretationem fecimus apud Marcum, æstimantes ubique quod verum est, non affirmantes: ut secundum quod visum fuerit unicuique, hoc probetur. 34. *Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.* Res dubia semper facit hominem negligentem. Nam quod sine dubio venturum nobis esse cognoscimus, ad id nosmetipsos magnanimitè confortamus. Ne ergo audientes apostoli, certum periculum pro incerto suscipiant, et dubitantes de ejus adventu, semetipsos in negligentia

ponant, ideo sermonem suum juramento confirmans dicit : *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant.* Quia contra magnum periculum magna preparatio est necessaria : magna autem preparatio assiduum admonitionem requirit, et cautam. Et sciendum est, quia non illud vult Christus apostolis suis ostendere, quia jam in continenti futura tentatio illa, sed quia omnino futura est. Ergo non illos homines dicit, qui illo in tempore fuerant nati, sed familiarum gentis ipsius. *Generatio ista* : id est, aut tacientium hanc tentationem, aut patientium, aut peccatorum hominum, aut dæmonum, qui operantur in eis. Nam utriusque non cessatum esse in sæculo, donec consummatio fiat, ut dicat illis, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41). Necessæ est enim, ut quamdiu fides tentatur, tentatio reservetur. Aut certe Christianorum generationem dicit, id est, *Generatio ista* mortalis non transibit ad immortalitatem : *Donec*, id est, nisi hæc fuerint consummata, et postea immortalis et impassibilis fiat. 35. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Quia cælum et terra ad ministerium vestrum creata sunt, verba autem mea ad gubernationem vestram disposita. Cælum et terra vanitati subjecta sunt, dicente Apostolo : *Vanitati enim creatura subjecta est* (Rom. 8. 20). Naturaliter autem veritas nescit mentiri, nec potest aliquando perire.

Homilia k. ex capite xxiv.

36. *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater.* 37. *Sicut enim in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.* 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes et bibentes, nubentes et nuptii tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, 39. et non cognoverunt donec venit diluuium, et tulit omnes : ita erit et adventus Filii hominis.* Usque nunc exposuit signa consummationis, præcedentia ante consummationem : nunc docet, quia subitus veniet novissimus mundi interitus hominibus nihil adhuc tale fieri suspicantibus, secundum quod dicit et Apostolus : *Cum dixerint pax et securitas, tunc reipsum illis superveniet interitus* (1. Thess. 5. 3). Et de die illo incerto ad cumulum etiam seipsum ponit dicens : *De die autem illa et hora nemo scit.* Id est, non solum aliquis hominum, sed neque angelorum quisquam, nec ipse Filius, nisi solus Pater : ut nemo ferat moleste, quia diem illum Deus posuit in incerto, cum de ipso sit Filius incertus. Simile aliquid scriptum est et in Actibus apostolorum. Nam cum interrogasset eum discipuli ejus, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel* (Act. 1. 6. 7) ? respondit eis : *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate.* Opportune ex hoc loco convenit admonere, cum multi homines, maxime qui videntur docti, cum interrogati fuerint aliquam quæstionem, si contingeret eos ignorare quod quæritur : erubescens ne videantur aliquid ignorare, quia totum scire putantur, colorant falsa pro veris, et dicunt aliis, quod non audierunt a Christo. Propterea considerantes hunc locum, non deberent erubescere aliquid mysterium Dei se ignorare, cum legant, ipsum Chri tum non erubescens suam ignorantiam couiteri ad respondendum, quia *De die illa et hora nemo scit, neque angeli, neque Filius* : maxime cum sit mysterium Dei multa profunditas : nec tamen mentitur, quando ipsum quod scit, a Patre accepit. Merito suam scientiam denegat, quæ non ex eo : sicut et alibi cum esset bonus, bonum se denegavit, quia bonitas ejus erat ex Patre. Et ne propter dispensationem humanam æstimetur scire se negasse, non dixit, Neque Filius hominis : quia secundum divinitatem dixisset, non secundum humanam naturam. Nam inter Filium Dei et Filium hominis nihil interest. Ecce senectutis signa cognoscimus, diem autem ultimum ignoramus : sic et latentis signa scimus, finem ejus non agnoscimus. Sicut enim quando videmus hominem senem, scimus quia propemodum moriturus

est, quando autem, nescimus : sic et mundum quando perturbatum videmus, casurum cognoscimus, diem autem ignoramus. Mysterium Dei scire expedit quidem hominibus. Nam et servus fidior fit circa obsequium domini sui, cum cœperit secreta sua committere. Sed illud scire bonum est, quod proficit ad ædificationem scienti : hoc autem scire, quod nihil nobis prodest, magis nocet, et superfluum est. Deus ergo, quia non omnia mysteria dicit hominibus, non invidet scientiæ nostræ : sed quia non omnium mysterium scientiæ nobis prodest. *Sicut enim in diebus Noe, sic erit et adventus Filii hominis. Sicut erant in diebus ante diluuium manducantes et bibentes, et nubentes, et nuptii tradentes.* Quod dicit, Sicut fuit in diebus Noe, manducabant et bibebant, nubebant et nuptii tradebant : non vetat manducare, aut bibere, aut nubere. Nec enim fas est ut destruat quod ipse constituit : sed jubet nos, ut quod carnaliter facimus, ad Dei gloriam facientes, spiritualiter faciamus, ut carnalia nostra propter spirituale propositum spiritualia fiant. Quis est, qui ad gloriam Dei manducat et bibit ? Qui de manu Dei accepisse æstimat quod manducat et bibit. Quis autem de manu Dei se accepisse æstimat ? Qui operatur justitiam, et Deum timet offendere. Nam et servus ille quasi servus fidelis manducat in domo, qui considerat : ideo accepisse a domino, ut opus domini operetur. Nam qui Deum non timet offendere, ille sine dubio non æstimat a Deo se accepisse quod bibit : sed propter hoc solum manducat, quia caro est. Quis autem est, qui ad gloriam Dei nubit ? Qui nubit aut propter desiderium honorum filiorum, aut periculum peccati timens. Quis est, qui propter desiderium honorum filiorum nubit ? Qui postquam habuerit filios, circa Dei disciplinam continet eos. Alioquin qui filios negligit, ille non desideravit Deo generare, sed diabolo. Quis est, qui propter periculum peccati nubit ? Qui postquam nupsit, matrimonium caste conservat. Qui autem propter matrimonium indifferenter abutitur amoribus suis, ille non propter tutelam animæ nupsit, sed propter abundantem lasciviam carnis. Qui ergo sic manducat et bibit, non tantum manducare et bibere videtur, quantum Dei gloriam operari : quia non sibi servit, sed Deo. Et qui sic nubit, non tantum videtur nubere, quantum Dei gloriam operari : quando non sibi, sed Deo multiplicat, et sine peccato conservat. Hoc ergo dicere vult. Sicut ante diluuium, recedente ab hominibus Dei timore, nihil faciebant homines ad gloriam Dei, sed omnia propter solam carnem : sive enim manducabant aut bibebant, non ad gloriam Dei manducabant aut bibebant, sicut mandat Apostolus (1. Cor. 10. 3. 4), sed propter solam voluptatem carnalem : sic erit circa sæculi finem. Sicut enim homines, qui in totum carni subjecti sunt, quamvis habeant animam, tamen solummodo carnes deuntur, testante Scriptura : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam sunt carnes* (Gen. 6. 3). In quibus autem pars animæ prævalet, quamvis sint carnales, spirituales dicuntur, sicut dicit Apostolus : *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitet in vobis* (Rom. 8. 9). Sic opera hominum, quamvis sint spiritualia, si facta fuerint propter causam carnis, utputa, si quis opus bonum propter homines faciat, invenitur esse carnale : et quamvis sit carnale, si propter causam spiritualem fuerit factum, id est, propter gloriam Dei, invenitur spirituale esse propter causam spiritualem. *Sicut fuit in diebus Noe* (Gen. 7). Id est, sic erit generalis interitus, sic subitaneus. Sicut tunc omnis creatura deleta est, sola autem arca evasit, de trabibus quadratis facta, octo animas bajulans : ita et in consummatione omnes hæreses interibunt, una tantummodo arca salvabitur, id est, Ecclesia Christi, de justis hominibus congregata. Sicut tunc quicquid fuit extra arcam, periit, sic et in fine quicumque fuerit extra unam Ecclesiam veritatis, peribit. Quæ Ecclesia habet octo rectores, septem spiritus, quos enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et unigenitus Deus : sic et Salomon dicit : *Sapientia ad-*

ficavit sibi domum, et suffulsit columnis septem (Prov. 9. 1) : et ipse qui suffulsit, octavus. Subitanus autem, non ante nuntiatus, sive ab ullo creditus. Et quid mirum, si perituum mundum audiunt et non credunt? Ecce morituros se esse quotidie audiunt homines, quotidie alios mortuos vident, et tamen non credunt se morituros. Si autem se crederent morituros, non facerent ea pro quibus moriuntur, id est, morte digna non facerent. Si ergo illud, quod quotidie fieri vident in aliis, de se futurum esse non creant, quomodo illud credent futurum, quod adhuc numquam factum est? 40. *Tunc duo erunt in agro; unus assumetur, et alter relinquetur.* Aestimo neminem dubitare sensatum, hæc præcipue in parabolis esse dicta, et spiritualiter ea intelligi oportere. Et prima quidem parabola posita est de popularibus justis, et peccatoribus. Secunda de doctoribus piis et impiis, quando omnes homines aut discipulos sunt, aut docentes. Et Lucas quidem evangelista exponit de duobus in lecto, et de duobus ad molam: præsens autem Mathæus de duobus in agro, et de duobus ad molam, Ubi enim Lucas (Cap. 17. v. 34) posuit duo in lecto ibi Mathæus posuit duo in agro. Ex quo intelligere nobis datur, quoniam lectum et agrum ambo evangelistæ id ipsum intelligere voluerunt: quoniam qui in corpore sunt, et in mundo sunt; et qui in mundo sunt, in corpore sunt. Mundus enim nihil aliud intelligitur, nisi homo; propter quod agrum intelligere convenit mundum hunc, sicut Dominus interpretatus est supra in parabola zizaniorum seminatum in agro (Matth. 13. 38). Duo ergo in agro, omnes Christiani in mundo viventes eodem, non tamen iisdem actibus conversantes. Et justique quidem assumuntur, peccatores autem derelinquentur. Omnes justus in uno homine figurantur, et omnes peccatores in uno. 41. *Dux molentes ad molam; una assumetur, et una relinquetur.* Quæ sunt istæ mulieres molentes? Puto, Ecclesiæ, quarum una est, de qua Dominus dicit: *Simile est regnum cælorum fermento, quod accipiens mulier nascuit in tribus fermenti mensuris* (Matth. 13. 33). Sicut enim, quamvis multi sint justus, et peccatores, tamen quoniam omnium dux sunt partes, in duabus ponuntur personis: sic et Ecclesiæ hæresum quamvis multæ sint, tamen omnium hæresum una Ecclesia dicitur, et una Christianorum. Una ergo mulier molens est Ecclesia Christi. Mola est orbis terrarum, propter rotunditatem suam, sicut scriptum est de ea: *Vox tonitruum tui in rota* (Psal. 76. 19). Lapis superior est verbum veritatis, quod descendit de celo, et terrena omnia complectatur, et protegat simul, et premat, et molat: dicitur autem lapis, propter fortitudinem suam. Subterior autem lapis est omne verbum impietatis, quod lapis dicitur propter duritiam suam, quod de spiritu mundi a deorsum ascendit, et suscipiat omnia desursum venientia grana, et adversetur verbo veritatis. Hæc ergo Ecclesia molens, id est, prædicans, circumducit verbum veritatis, id est, superiorem lapidem celestem: et circumducit per orbem terrarum, et circumducit super omne genus humanum, ut quotiescumque sub germinio verbi desuper miserit Deus, molat eos, id est, catechizet, et cogat eos deponere corticem veteris hominis inutilem et insuavem: ut exuti fiant pura medulla et spiritus, id est, ut jam non sint caro, sed spiritus: et fiat similago mundissima, et digna ad sacrificium Dei, secundum quod admonerat Apostolus, dicens: *Exiite vos veterem hominem, qui corruptus est in concupiscentiis, renouamini autem spiritu sensus vestri* (Ephes. 4. 22. 23). Sicut ergo grana in cortice, nisi molita fuerint, et deposuerint cortices, et surculos, et processerint secunda quod sunt abintus, quamvis aquam acceperint, non junguntur ad alterutrum, ut fiat ex omnibus unus panis, quamvis et fermentatum acceperint, non fermentantur: sic et homines, nisi moliti fuerint sub verbo, id est, catechizati, ut depositis corporibus, spirituales efficiantur, quamvis et aquam baptismatis acceperint, quamvis verbum fidei fuerit missum in

eos, sicut fermentum: non conveniunt in idipsum, nec possunt sapere unum, ut unum corpus efficiantur, quia moliti non sunt. Sicut ergo inter duos lapides molares teritur triticum, et separatur a cortice suo, et fit similago munda: sic fideles in medio desuper quidem urgente se verbo Dei ad fidem et justitiam, inde autem verbo impio se compellente ad infidelitatem atque peccatum conteruntur, et carnalia sua universa deponunt, et spirituales efficiuntur. Sed et illa mulier videtur molere, et verbum mendacii leve et fragile circumducit: propterea neque moleat, quia non habet virtutem divinam verbum eorum, nec est lapis superior. Quomodo enim mendacium mendacio adversatur, aut iniquitas iniquitati, ut molatur aliquis inter eas? Propterea populus eorum molitus non est. Considera autem et intelliges. Si deponunt carnalia, fiunt spirituales, et moliti sunt. Si sunt in idipsum fidei, omnes moliti sunt. Si autem secundum veterem hominem sunt, si altera iterum sapiunt, quomodo moliti sunt? Desuper enim verbum veritatis non compellit eos ad fidem, quasi lapis superior; nec enim habent eum: desubtus autem verbum impietatis non tribulat eos, quia volentes requiescunt in eo. Quomodo ergo molantur, quando non stringit subterius verbum, nec premit superius? Hæc ergo sumitur, quæ et videtur Ecclesia, et est: illa autem relinquetur, quæ videtur, et non est. Quidam autem et hoc modo exponit. Molentes sunt filii Israel, mola autem est verbum legis: quod volunt et molunt, sunt Dei mandata in lege, quæ quasi tritici grana minutatim quidem molentes, id est, quantum ad se diligenter mandata Dei tractantes, numquam tamen ex eis panem nutritorium proferentes. Panis autem nutritorius est unigenitus Deus Verbum, qui intus in mandatis Dei habetur secundum prophetiam inclusus, quem filii Israel carnaliter interpretantes numquam proferabant ad manifestum. Filiorum autem Israel molentium, una videtur quidem esse synagoga, vere autem dux sunt. Una quidem iniquorum, et secundum carnem Judæorum: altera autem sanctorum, et secundum spiritum Judæorum. Hanc ergo sanctorum Judæorum et spiritualium synagogam molentem, et supervacua, et sine profectu molam legis trahentem, assumet Deus in fine sæculi hujus jam occumbentis, et liberabit eam de mola: illam autem alteram secundum meritum infidelitatis et perversitatis ejus relinquet.

Homilia Ij. ex capite xxiv.

42. *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit,* etc. Qua enim ratione homini absconditus est dies mortis ipsius? Videlicet, ut semper benefaciat, semper mortem suam sperans. Eadem ratione et ab omnibus hominibus absconditus est dies adventus Christi, videlicet ut non una generatio salvetur, sciens adventum ipsius, sed omnes, dum in singulis quibusque generationibus Christi adventus speratur. Ideo et interrogantibus se discipulis suis, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. 1. 6. 7). 43. *Illud autem scitote, quia si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.* Paterfamilias est unusquisque secundum animam in domo Patris sui, fur autem diabolus est: domus autem, nostra corpora: januæ sunt, os et aures: fenestræ autem, oculi. Sicut ergo per januas et fenestras cito ingreditur latro, et spoliat patremfamilias: sic per os et aures et oculos hominis facile invenit diabolus occasionem ad animam, et facit eam captivam: sicut et in Jeremia tale aliquid scriptum est: *Quia mors intravit per fenestras nostras* (Jer. 9. 21). Si vis ergo esse securus, pone seram januæ tuæ, id est, legem divini timoris ori tuo, ut dicas cum propheta: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam* (Psal. 38. 2). Item Sapientia docet: *Obstrue aures tuas spi-*

nis, ne audias verba maligna (Eccli. 28. 28). Sed quoniam fragiles sunt nostræ seræ, nisi Deus illas servaverit: quia *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilat qui custodit eam (Psal. 126. 4):* rogemus Deum pariter cum propheta: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantur labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ (Psal. 140. 3. 4).* Pone seras super fenestras oculorum tuorum, ut dicas cum castissimo Job: *Posui testamentum oculis meis, ut non sentirem in virginem (Job 31. 1).* Item, *Si concupivi agrum proximi mei, ego seminem, et ulii metent (Ibid. v. 8).* Item quia fragiles sunt seræ fenestrarum nostrarum, Dominum invocemus cum propheta dicentes: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in aviritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem (Psal. 118. 36. 37).* Quid ergo? nescit anima quando per istos introitus fur ingreditur super eam? Vere nescit. Et quidem quando ducitur ad peccatum, scit: quando autem ingreditur, nescit. Ideo vigilare debet, et claudere omnes istos introitus: os quidem narrationibus sanctis, aures auditionibus piis, oculos consideratione mirandorum operum Dei, mentem cogitationibus occupare cælestibus. Non enim sufficit, ut non loquatur, vel audiat, vel videat vel cogitet mala. Qui enim hæc agit, clausit introitus suos, et implevit, et oppilavit malis adversus bona, ut ne locum habeat introeundi bonus spiritus: qui autem mala quidem deponit ab eis, bona autem non suscipit, ille dicitur apertos habere introitus. Propterea vacantes eos inveniens inimicus, intrat ad animam. Propter quod opus est, ut justii introitus non solum vacent a malis, sed etiam ut sint clausi, et pleni, et oppilati bonis adversus mala, ut malus non inveniat locum introeundi. Unde et sapienter Petrus dicit apud Clementem, quomodo debet quis incessanter quæ Dei sunt cogitare et loqui: quoniam si mens fuerit in his occupata, malus non invenit locum ad mentem. Consequenter Propheta non dixit tantum: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit;* sed addidit: *sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 4. 2).* Et Paulus cum diceret, *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* non dixit tantum, Deponite mala: sed, *Suscipite omnem armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo (Ephes. 6. 12. 13):* id est, Omnia opera bona facite. Sicut enim vas quamdiu plenum est de aliquo, non recipit supernissimum: si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur: sic homo quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum: et si occupatus fuerit bonis, repellit malum: si autem nec isto, nec illo se occupaverit, id est, si neque bonis, neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. Intrans autem, non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis, et sensum desiderii carnalibus alligat, et postea ducit ad peccatum, quando jam, etsi intelligit malum esse quod facit, non potest resistere contra malum. Si ergo, te negligente domum corporis hoc modo servare, ingressus fuerit fur diabolus, et furatus fuerit vestimenta justiarum, quibus te renatum in baptismo induit Deus: si furatus fuerit aurum intellectus tui, si divinorum eloquiorum argentum, quod forsitan cum multo fabricasti labore: si linteamina gratiarum quæ tibi dedit Deus, cum te adoptaret in filium, cæterasque divitias spirituales tollens, te dormiente, feceritque te mendicum et nudum, sicut serpens Adam: quid facies? quomodo nudus ante conspectum Domini tui accedes (Gen. 3)? Et ille quidem nudatus abscondit se inter ligna paradisi: tu autem sub qua scisura petrarum te abscondes a facie Domini, cum venerit confringere terram? Et Adam quidem a Deo quasi: est et inventus, tu autem abjiceris et peribis: quia ille ignorans serpentis versutiam, per simplicitatem nudatus est suam: tu autem sciens, tot Scripturis admonitus, per negligentiam factus es nudus. Propter quod ille quidem mortalitatem vestitus est ad tempus, tu autem

in æternum ipse tradendus es morti, maxime si id comprehenderit finis, priusquam tibi per penitentiam altera texes vestimenta. Nam prima gratis præstatur a Deo: secunda autem vix, et cum nimio reparatur labore et luctu, quomodo hæc parabola est. Veniamus itaque ad ipsam parabolæ causam. Omnis homo, si sciret, quando dies Domini venturus est super eum sicut fur (sed in sperate veniens sicut fur), præveniret, et non sineret perfodi domum suam. Non dico quia repelleret a se furem, sed faceret justitiam, ut veniente sententia Dei, non perfoderetur quasi ignorans, sed vocaretur quasi jam præparatus ad exitum. Quando animæ peccatrices delectantur in corpore, et tamquam in suo proprio domicilio gaudent, veniens cum sententia Dei angelus mortis perfodit corpus, et animam violenter divellit ab eo: animæ autem justæ, quæ non delectantur in corpore, sed quasi in exsilio sunt, in eas veniente sententia, non perfodiuntur, sed vocantur gaudentes. 45. *Quis enim fidelis servus et prudens, quem constituit dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Cum de vigilante et non vigilante super domum suam Dominus loqueretur, sciens quoniam plerumque sacerdotes mali populum obdormire faciunt in peccatis, boni autem excitant a negligentia somno, et faciunt vigilare in operibus bonis: quasi assidua tula doctrinæ suæ excitans ad bona opera animas auditorum, consequenter de bonis et justis sacerdotibus introducit sermonem, dicens: Quis est fidelis servus et prudens? Si enim paterfamilias super possessionem suam villicum ponit, ut non cum singulis colonis habeat causam, sed de solo villico omnium exigat rationem: si ergo inter colonos aliqua indisciplina fuerit sedita, unusquisque pro suo delicto reus efficitur, villicus autem pro omnium delictis; et si bene redditum suum reddiderint, unusquisque quidem pro sua fide laudatur, villicus autem pro fide omnium remuneratur: sic et Deus in populo ideo ordinat sacerdotes, ut actuum eorum ipsi discutiant rationem. Ideoque peccante populo unusquisque quidem pro suo peccato punitur, sacerdos autem pro peccatis omnium. Et bene agente populo unusquisque quidem pro suo bono remuneratur, sacerdos autem pro bonis omnium. Quis est servus fidelis et prudens? Rem quidem laudabilem proponit, rarissimam autem, ut quis fidelis inveniat et prudens. Ecce si quæras fideles, id est, Deum timentes: et i. sos quidem non multos invenies, tamen adhuc facile invenis: item si prudentes quæras, invenies multos: fidelis autem et prudens difficile invenitur: quomodo qui fideles sunt, id est, Deum timentes, difficile sunt et prudentes: et qui prudentes inveniuntur, difficile sunt et Deum timentes. Quanto ergo rarior invenitur fidelis et prudens, tanto qui inventus fuerit, beatior est. Prudentem autem dico, non scientem et doctum, sed sensatum et mente acutum, qui potest rerum ponderare naturas, et secundum quod potest, rationabiliter omnia agere. Plerique autem sunt habentes scientiam multam, sed nec se sapienter regunt, nec scientiam suam sapienter dispensant. Et omnis quidem prudens potest et scientiam habere ex parte, non autem et omnis sciens sapientiam potest habere: quoniam sapientia unuscujusque in actu probatur, scientia autem in sermone. Fidelis quidem quæritur propter Deum, ut timeat Deum: prudens autem propter homines, ut populum Dei sapienter gubernet. Quoniam ergo Deo non tantum prudentia hominis, quantum conscientia placet: homini autem non tantum conscientia, quantum sapientia prodest: si fuerit tantum quis fidelis, laicum quidem facit, sacerdotem autem non facit, nisi fuerit fidelis et prudens. Ergo fidelis quæritur, ut faciat priusquam dicat: prudens autem, postquam fecerit, dicat, et dicat intelligens cui quæritur doctrina conveniat, et quando. Item fidelis quæritur, ut memor sit pauperum, sicut Paulus (Rom. 15. 26): prudens autem, ut intelligat cui et quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit, dare cibos in tempore et spirituales et*

corporales : spirituales quidem animabus, corporales autem corporibus. Quoniam autem in Ecclesia non solum sunt pauperes in corporalibus rebus, sed etiam in spiritualibus multo pauperiores : *Ut dei cibum in tempore*, id est, in tempore opportuno. Quid est, in tempore opportuno? Quasi est aliquod tempus, quando non est opportunum docere, cum dicat Salomon : *Doctrina et flagella in omni tempore (Eccli. 22. 6)*. Sed puto hoc intelligendum tempus opportunum doctrinae, quomodo dicit et propheta : *In tempore acceptabili exaudivi te, et in die salutis adjuvi te (Isai. 49. 8)*. Quando misericordia Dei non est acceptabilis? Sed praecipue tunc est acceptabilis, quando necessitatis et angustiae tempus est : sicut et semper pluvia bona est, maxime tamen grata est tempore siccitatis. Et visitatio amicorum semper suavis est, multo tamen suavior in tempore luctus : sic doctrina et consolatio sacerdotis semper opportuna est, maxime autem in tempore persecutionis. Sciens ergo Christus sanctos suos sine tentatione numquam futuros, ideo dicit, In tempore opportuno : quia qui semper aegrotat, semper illi ars medici opportuna videtur. Nam sicut navis tunc praecipue gubernatorem necessarium habet, quando tempestatem patitur : quando autem prosperata est, ipsa se dirigit ; et miles tunc praecipue necessariam habet annonam de rege, quando bellum et periculum instat : quando autem pax est, undecumque possunt se milites sustentare : sic Ecclesiae praecipue in tempore persecutionis doctrinam sacerdotis necessariam habent, quasi spirituales milites spiritualem annonam : quando autem securitas est, unicuique naturalis sufficit intellectus. Nam in persecutionibus, quando naturalis ille intellectus deficit in timore carnali, necessarius est sermo doctoris : ut quod deficit in timore periculi, reparetur per exhortationem doctrinae. Sicut autem tubicen, commisso bello, pugnantis exercitum circuit, et bellicos cantus in tuba decantans, milites animat ad virtutem : sic et sacerdos, persecutione imminente, exponens in populo fortissimorum martyrum gloriosa pericula, et inenarrabiles regni caelestis coronas vincuntibus preparatas, Christianum populum ad virtutem patientiae vehementer accendit. Aut ita : In tempore opportuno, ut in persecutione magis instanter de veritate fidei doceamus, quam de iustitia conversationis : in pace autem magis assidue de iustitia conversationis, quam de veritate fidei. Quoniam in persecutionibus quidem plus necessaria est doctrina fidei, quam conversationis : in pace autem plus necessaria est doctrina conversationis, quam fidei. Quoniam in persecutionibus non propter conversationem suam bonam aut malam veniunt Christianis in periculum, sed propter fidei confessionem : in pace autem non propter fidem suam veram periclitantur Christiani, sed propter conversationem : quoniam in persecutione fides Christianorum periclitatur, in pace autem iustitia. 46. *Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem.* Quomodo? Sicut superius diximus, in fide, in sapientia, in tempore opportuno. In fide, ut credamus sic esse, sicut docemus. Ille autem credendo docet, qui facit quod docet : qui autem non facit bonum, non credit bono. Qui non credit in bono, non docet in fide : qui autem cum fide non praedicat, non solum non est beatus ille servus, sed multum infelix : quia alios quidem docet, se autem negligit. Sic prudenter, quia non semper omnia, neque omnibus omnia sunt dicenda. Frequenter illa, quae alios aedificant, alios destruunt. Sicut infantibus esca mutatur secundum aetatem, sic in populo secundum virtutem doctrina temperatur, praemonente Apostolo : *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (1. Cor. 3. 1. 2)*. In tempore, ne importune oblata doctrina non prosit, sed noceat, sicut esca cruciat aut extra tempus accepta. 47. *Amen dica vobis, quo-*

niam super omnia bona sua constituet eum. Omnium quidem bonorum magna est gratia, inter omnes autem maxima est sacerdotalis dignitas, si quis eam immaculate custodiat. Nam si super omnia opera sua pretiosiores existimat Deus animas hominum : quanto magis credibile est, ut super omnia bona sua constituat eum, qui confert Deo lucrum animarum? Non solum autem omnibus bonis suis meliorem judicat hominem, sed etiam sui ipsius impassibilitati praeposuit salutem humanam. Ideo magnus est, qui bene regit hereditatem ejus, quam proprio sanguine acquisivit. 48. *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire : 49. et incipiat percutere consertos suos, manducet autem et bibat cum ebriis.* Percutere est injuste percutere : qui autem propter justam causam percussit, etsi percussit, percutere non videtur. Percutit enim, non ut suum dolorem vindicet, sed ut illius animam salvet. Si autem propter Deum percutere percussio esse videretur, nunquam diceret Deus, *Qui parit baculo, odit filium suum (Prov. 13. 24)*. Nam et alibi non absolute dicit : *Qui iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio (Matth. 5. 22)* : sed, *Qui sine causa iratus fuerit.* Sicut iusta ira non est ira, sed diligentia : sic iusta percussio non est percussio, sed correctio. Manducare et bibere sic intelligendum est, sicut supra interpretati sumus de manducantibus et bibentibus ante diluivium, id est, male manducare et bibere. Propter quod non simpliciter dicit manducare et bibere, sed, *Cum ebriis* : id est, cum peccatoribus, qui tenebrosorum actuum vitio ebrii sunt, de quibus et Paulus dicit : *Nam qui dormiunt, nocte dormiunt : et qui inebriantur, nocte ebrii sunt (1. Thess. 5. 7)*. Vides ergo, quia manducare et bibere sacerdotibus non est peccatum, sed cum ebriis manducare et bibere : id est, sic manducare, quomodo ebrii illi desiderant. Non enim jubet nos Scriptura malorum personas abominari, sed voluntates. Nam et Christus cum publicanis et peccatoribus manducavit, sed non sic quomodo publicani et peccatores volebant. Nec vitium suum aliquis Scripturae illius auctoritate defendat, quae jubet sacerdotem hospitalem esse debere. Hospitalitas enim non circa deliciosos cibos et magnos ostenditur, sed circa assiduas susceptiones impotentium peregrinorum, ut hospitalitas nostra non ab hominibus laudetur, sed a Deo sentiatur. Nam deliciosa convivia magis luxuriam accensant, quam humanitatem commendant. Dicit enim Salomon : *Ne delesteris in multa epulatione, nec in turpibus et modicis (Eccli. 37. 52)*. Ergo nec multum permittitur, nec modicum et pretiosum. 50. *Veniet dominus ejus hora qui nescit, 51. et dividet eum, partemque ejus cum hypocritis et infidelibus ponet. Dividet eum* : id est, de consortio Christianorum, ut neque cum sanctis glorificetur, neque cum iis, qui mediocriter deliquerunt, mediocriter puniatur : sed junget eum cum hypocritis et infidelibus, ut quorum imitatus est mores, ipsorum puniatur interitum. Quomodo sacerdos super omnem populum glorificatur, si benefecerit, non solum propter suam iustitiam, sed propter omnium, quia causa est ipse iustitiae universorum : ita et peccans super omnes punitur, non solum propter suum peccatum, sed etiam propter omnium : quia ipse causa fit omnibus ad peccandum. Ideo autem non solum hypocritas dixit, sed etiam infideles : quia si omnes quidem hypocritae infideles sunt, non tamen omnes infideles hypocritae sunt. Ecce enim gentiles infideles quidem sunt, hypocrite autem non sunt : quia non se fingunt colere Christum, cum non colant, sed manifestum sequuntur errorem. Hypocritae autem sunt Judaei et haeretici : illi autem, quia dicunt se Judaeos, cum non sint, sed sunt synagoga satanae : isti autem, quia fingunt se esse Christianos, cum sint Antichristi, id est, contra Christum. Item si quis videtur in Ecclesia esse, et agat contra Ecclesiam : et ille talis hypocrita dicitur esse.

Homilia lii. ex capite xlv.

1. *Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus, et reliqua.* Notandum quod priorem quidem parabolam de doctoribus dici, hanc autem de popularibus : tamen etsi spiritualem intellectum habeat parabola, nihil nocet interpretari eam etiam carnaliter. Tunc simile erit, cum diebus suis completis solutus fuerit mundus, cum venerit Iudex omnium occultorum. Modo autem interim omnes homines nobis invicem videntur. Alii fingunt se justos, cum sint iniqui ; alii humiliant se ut peccatores, cum sint sancti : alii autem turpes actus suos usque ad mortem abscondunt, amplius homines erubescens, quam Deum timentes, et semper sunt in vulnere, dum pro tempore nolunt apparere vulnerati. Qui autem Deum timet, homines non erubescit. Nec enim peior potest esse timor terrenus, quam pœna cælestis. Quibus simile erit? *Decem virginibus.* Quidam putant hic virginem dici, de quibus Apostolus loquitur, *Ut sint sanctæ et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Et sapiens quidem virgo est, quæ et corpore et animo virgo est, ut neque habeat virum neque habere desideret. Quid enim si aut parentes ejus propter votum suum in virginitate eam tenerent, cum ipsa tamen post votum nubere voluerit? quid si pro aliqua occasione quæsitâ non est talis? Hæc si non est nupta, voluntatem tamen nubendi habuit, corpore quidem virgo est, animo autem nupta : quia corpus opere sordidatur, animus autem voluntate. Quamvis frequenter, occasione necessitatis carnalis, Deus præstet hominibus misericordiam spiritualem : si tamen postea voluntas necessitati consentiat, non solum autem ut non concupiscat, sed etiam absterneat se ab omni re mala, ut neque faciat, neque loquatur, neque cogitet quod displiceat Deo : quia corpus fornicatur, quando cum viro conjungitur : anima autem, quando diaboli voluntatis sociatur. Quæ hæc non servat, fatua est ipsa virgo. Et vere fatua est, quæ per solam virginitatem corporis putat se Deo placere. Ecce enim quemadmodum cum manducas et bibis, non anima manducat, sed corpus : res enim incorporalis corporali cibo non pascitur : sic cum vir mulieri, aut mulier viro conjungitur, non anima copulatur, sed corpus. Propterea frequenter fit, ut nupta si alias non peccet, melior sit, quam illa, quæ virgo est, et alias peccat. Quoniam si illa non peccat quæ nupta est, corpore quidem nupta est, animo autem virgo est. Quæ autem alias peccat, et virgo est : corpore quidem virgo est, animo autem fornicaria. Sed ne desperare faciamus etiam virginem bonam, quia diximus per concupiscentiam animas fornicari, sciendum est quod aliud est concupiscere, aliud velle. Concupiscere, passionis est, velle autem arbitrii. Frequenter enim concupiscentiam etiam quod nolimus. Si ergo concupiscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem et gloriosorem facit virginitatis coronam. Nunc veniamus ad spiritualem ejus narrationem. Decem virginem omnes homines dicit, quorum vita decem sensibus sustentatur, quinque carnalibus, et quinque spiritualibus ; omnium enim hominum duæ sunt partes. Aut enim peccatores sunt, aut justi. Peccatores, qui secundum carnales ambulant sensus : justus, qui secundum spirituales. Ergo et omne genus peccatorum in quinque dividitur, et omne genus justorum in quinque, secundum numerum sensuum, non secundum numerum hominum. Illas autem virginem dividendas profert Christus, quando et justus ab injustis et sancti a perversis per verbum suum dividendi sunt : ut quinque quidem ponantur ad dexteram justus Judicis, hoc est, sapientes : quinque autem ad sinistram, id est, fatuæ. Secundum autem mysterium et Moses in duabus tabulis legem suscepit decem verborum : quinque quidem mandata in tabula una, quinque autem in tabula altera. Sicut ergo tabulæ testamenti illius in uno quidem hærebant, tamen non poterat fieri ut

ambæ fierent ad dexteram legentis : sed necesse erat ut una quidem cum quinque esset ad dexteram, altera autem cum quinque aliis e-set ad sinistram : sic omnes Christiani in una tenentur vocatione. Non est autem possibile, ut omnes ad dexteram fiant sedentis : sed necesse est, ut justus quidem fiant ad dexteram, id est, quinque sapientes : injusti autem ad sinistram, id est, insipientes. Quidam putant hanc parabolam ad omnes pertinere, et ad hæreticos, et ad Judæos, præterquam ad gentiles : quoniam illi idolorum cultura corrupti sunt, et virginem dici non possunt. Vere autem nec ad Judæos pertinet, nec ad hæreticos : quia non possunt Judæi dici virginem, qui projecto et crucifixo sponso, adulterum super se diabolum susceperunt. Neque hæretici virginem dici possunt, qui et ipsi adulterino sensu corrupti sunt, et virginitatem veritatis Christi adulterino sermone corrumpunt. Sed ad Christianum tantummodo populum pertinet, de quibus scriptum est : *Statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu* (2. Cor. 11. 2. 3). Fatuæ autem virginem sunt, quæ fidem quidem Christi integram habent, opera autem justitiæ non habent. Judæi vero et hæretici neque fidem habent, neque opera possunt habere. Sed et si operum oleum habeant, nihil eis prodest : quia lampades fidei non habent, quas accendant. *Tunc simile erit.* Bene, *Tunc* : quia interim non apparet quæ prudentes sint, quæ fatuæ : quousque tunc multæ fatuæ fiant prudentes, et multæ quæ videntur prudentes, fatuæ efficiuntur. *Quæ acciperunt lampades suas.* Lampas dicitur fides, quia sicut lampas illuminat domum in qua est, sic fides illuminat animam cujus est. Accenditur autem hæc lampas igne divini verbi. Verbum enim Dei ignis est, sicut dicit Dominus : *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Item dicente apostolo : *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. 10. 17). Accipiunt autem homines hanc lampadem, quando venientes ad Christum, per sacerdotes accipiunt traditam sibi veritatis doctrinam. Aut sicut alius putat, verbum Dei, quod accipimus accedentes ad Christum, lucerna est, secundum quod scriptum est : *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). Oleum autem doctrinam sacerdotum, aut cæterarum Scripturarum. Quoniam sicut lucerna, nisi ei subministraveris oleum, exstinguitur : sic verbum fidei nostræ, quod credentes accipiunt, nisi assiduus nutriatur doctrinis, aut meditationibus Scripturarum, exstinguitur, et non satis illuminat animam. Aut oleum dicitur opus misericordiæ. Quia sicut oleum lampadis fovet, sic opera bona subministrant confidentiam fidei, et vigorem accendunt. *Et venerunt obviam sponso et sponsæ.* Bene ait, *Venerunt*, quando ex illa die, qua homo credit Christo, quasi de seipso egressus, et de mundo, ire videtur obviam Christo : quia quotidie Christi expectat adventum. Sicut enim qui obviam vadit alicui, in via stat, et expectat eum quamdiu veniat : ita qui credit in Christum, sic debet vivere in hoc sæculo, quasi peregrinus, et non in suis, sed in transitu positus. Propterea et Judæi exituri de Ægypto, expediti et præcincti agnum jussi sunt manducare (Exod. 12) : et ad exeundum parati, ostendentes nobis, quomodo quicumque nostri Agni eucharistiam manducant, ita debent semper esse expediti, quasi quotidie exituri de mundo. Nec mireris, quia dixit ire obviam sponso et sponsæ, cum Ecclesia inter nos habeatur sponsa. Sicut enim Christus cum sit inter nos, tamen venturus dicitur, cum apparuerit in gloria : sic et Ecclesia quamvis sit inter nos, tamen ventura dicitur, cum apparuerit in gloria sua. Propterea dicit Apostolus : *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo : cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (Coloss. 3. 3). 3. *Fatuæ autem accipientes lampades suas, non rumpervnt*

oleum secum. Sicut lampas non ex oleo accenditur, sed ab igne, per oleum tamen nutritur, et nisi oleum ei subministraveris, exstinguitur : sic et fides non ex operibus nutritur, vel accenditur, sed ex verbo Dei, sicut ait Apostolus, tamen per bona opera untritur : et nisi subministraveris ei opera bona, deficit. Sicut enim non potest in Deum sperare, nisi qui aliqua opera bona facit : sic non potest credere Deo, nisi qui facit aliquid dignum Deo. Inde est, quod peccatores non credunt Deo, sive cum de gloria sanctorum quis eis loquatur, sive de poena peccatorum : et dum non credunt futurum esse quod dicitur, neque de bono futuro delectantur, neque de malo terrentur. Vere fatui sunt omnes homines, qui aut solum existimant sibi posse sufficere ad salutem, quia credunt in Christum, et Christiani dicuntur, et non festinant semetipsos bonis operibus commendare : nec audiunt Jacobum dicentem, *Quia fides sine operibus mortua est (Jacobi 2.20)*. 5. *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes virgines, et dormierunt.* Hoc significat sermo, quia tardante consummatione non solum peccatores, sed etiam iusti et spirituales ad negligentiam sunt revolvendi, et relicta via virtutis, ad carnalia delectamenta sunt aliquatenus transiuri, ut et illud impleatur quod propheta dicebat : *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles a filiis hominum (Psal. 41. 2)*. Et hoc est quod Christus dicebat : *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)*? Nam vigilare est iustitiam facere, dormire autem negligere est eam, sicut dicit : *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus (Matth. 24. 42)*. Et vere non tardat, sed quantum ad nostram inconstantiam tardare videtur. Nam si consideremus, ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. Si quis autem oculos habet apertos, intelligit quia mysterium hujus verbi in nobis impletum est. Omne enim studium spirituale relinquimus, et ad carnalia delectamenta transimus. Quem enim invenies modo, non dicam laicum, sed aut presbyterum, aut episcopum, qui ad perfectum contemnat saeculi bona, credens consummationem esse propinquam? Unusquisque enim dicit in corde suo, infidelitatis spiritu praevalente : *Ecce ex quo Christus fuit in terris, semper dicitur, Consummatio veniet, et ecce nondum venit. Ne forte non praeparandi causa, sed terrendi ista Scripturae loquuntur? Qui autem non vere credit consummationem esse propinquam, non ex verbis quae dicit, aut audit, sed ex operibus quae agit, cognoscitur. Qui enim vere credit consummationem esse propinquam, nihil curat de mundo, nec in posterum aliquid servat : quia nec peregre exiturus aliquid secum portat in via, nisi forte panem, quem necessarium habet in via. 6. *Media nocte clamor factus est, quasi clamor praecurrentium et praetubantium angelorum. Qui clamor? Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Unde putas jubet exire? de domibus, de civitatibus? Non; nec enim est ratio : sed ut exeant de mundo, exeant de iniqua carnis natura. Ex eo quod Apostolus (1. Cor. 15. 52) ait, in novissima tuba mortuos suscitandos : datur nobis occasio aestimandi, clamorem illum esse, de quo Dominus dicit : *Ecce clamor factus est. Aestimemus clamorem esse tubarum praecedentium, quas Joannes in Revelatione sua (Apoc. 1. 10. 4. et c. 8. per totum) exposuit, quarum tubarum clamores sunt ipsa signa, quae fiunt ab eis. Qui ergo intelligit illa signa clamantia saeculi finem, ille audit clamorem tubarum clamantium, quia venit sponsus, quarum vocem non corporis auris audit, sed animae intellectus. 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illae.* Hoc est, cum clamor factus fuerit, non solum iusti, sed etiam peccatores de somno negligentia surgent. Tunc incipient timere et festinare, tunc credent quia vere finiendus est mundus. Nam quemadmodum securitas etiam dili-**

gentes homines negligentes facit : sic timor praesentis periculi etiam negligentes homines exhibet diligentes; sed nihil eis proderit diligentia illa, quam generat timor, non fides. Tunc intelligent, quia nihil est quod vixerunt in mundo. Tunc incipient sapere, quando nihil eis proderit sapuisse. *Et composuerunt lampades suas.* Id est, tunc incipient omnes aspicere et discutere fidem suam : tunc considerabunt singuli opera sua, qui bene fecerunt, qui male, et interrogabunt conscientias suas. Quemadmodum enim superventuro sponso festinat se sponsa componere, ne forte ex aliqua parte displiceat sponso : ita singuli semetipsos judicabunt apud se. Hoc est enim praeparare fides suas. Quod si semper nos ita iudicemus, quemadmodum tunc iudicaturi sumus, numquam peccaremus in Deum. Sicut ergo virgo deformis et debilis sine causa se componit, sic et tunc peccatores sine causa se praeparabant. Naturalem rem loquitur. Sicut rex cum tyranno bellum facturus, si voluerit aspicere exercitum, et considerare arma illorum, jubet mitti tubam, ut fiant admoniti; tunc omnes milites festinant arma sua aspicere, ubi sit gladius ejus, ubi lorica sit posita, ubi jacet scutum : et qui securitatis tempore arma sua studuit immaculata custodire, paratus et laetus currit ad inspectionem : et qui tempore securitatis gladium suum aërginare dimiserit, aut lorica m sordescere, scutum frangi aut rumpi, cum audierit tubam, et ipse quidem excitatus timore festinat limare gladium suum, detergere lorica, ligare aut stringere scutum, sed non poterit celare negligentiam suam, quia urgens necessitas non perimitit longi temporis opus implere : sic et domino absente malus servus non aspiciet opera sua, quod facit, quid non facit, aut quomodo credit : nec cogitat, quia venturus est dominus ejus, et opera perspicietur, et fidem : sed cum viderit eum venientem de longe, tunc aspiciet opera sua, tunc incipit festinare, sed nihil ei proderit festinatio ejus, quia multorum dierum negligentia non potest una hora expleri. 8. *Fatae autem sapientibus dixerunt : Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur.* Exstinguitur lampas hominis, quando fides ejus deficit ac desperat. Sicut enim qui bene sibi conscius est, fiducialiter et magnanimiter agit : quemadmodum si quis infuso oleo addat lumen lucernae, sic et ille consideratione operum bonorum suorum semetipsum confortat, et fidei suae addit audaciam. Qui autem sibi male conscius est, semper pusillanimitas ac timidus est. Et quemadmodum subducto oleo minuitur lumen lucernae, sic et ille consideratione operum suorum malorum semetipsum confundit, et infidelitati suae adhuc diffidentiam addit. Ideo ergo timentes peccatores ad sanctos dicturi sunt : *Date nobis de oleo vestro : hoc est, Vos sancti, qui habetis opera larga justitiae sufficientia vobis non solum ad evadendam poenam, sed etiam ad gloriam consequendam, accommodate nobis auxilium operum bonorum vestrorum : id est, Intercedite pro nobis peccatoribus ad Dominum, quia justitia vestra sufficiens est et vos glorificare, et nos excusare.* 9. *Responderunt autem prudentes, dicentes : Ne forte nec nobis, nec vobis sufficiat.* Ostendit in iis verbis, quod ita futurum est terribile iudicium illud, ut nulla innocentia sibi confidat. Et vere quis est homo natus de muliere, qui credit justum se esse invenientem in conspectu illius, de quo beatissimus Job dicit : *Stellae in conspectu ejus non sunt mundae, et caelum sine crimine non est (Job 25. 5)*. Si ergo imprecabilis natura stellarum et caeli, quantum ad justitiam Dei, invenitur esse peccatrix : quomodo ante eum homo appareat justus, cujus et sine voluntate peccandi natura ipsa peccatum est? dicente Apostolo : *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato : quod enim operor, non intelligo; non enim quod volo, hoc ago : sed quod nolo, illud ago; et jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum (Rom. 7. 14-17)*. Tantis timor tunc erit omnium,

etiam sanctorum, ut nemo speret se justum invenien-
dum, sed adhuc timeat ne forte reus existat. Quis
enim potest ad perfectum diducere conscientiam
suam, et cognoscere cor suum, cum scriptum sit, *Quia*
de omni verbo otioso reddituri sumus rationem (Math.
12. 36)? Quomodo ergo pro peccatoribus tunc in-
tercedant sancti, cum timeant ipsi de se? Nam
sicut tempus misericordiae iudicium non suscipit, sic
et tempus iudicii misericordiam non recipit. Ideo in
primo adventu, cum tempus esset misericordiae, di-
centibus apostolis super inhumanitatem civitatis alicujus:
Vis dicamus, ut descendat ignis de caelo? re-
spondit Jesus: *Nescitis cujus spiritus estis. Non enim*
veni judicare mundum, sed salvare (Luc. 9. 54. 56):
ostendens quia cum venerit in secundo adventu, iudicii
tempus similiter locum misericordiae non habebit.
Ubi autem misericordia locum non habet, nec
intercessio valet. Aut hæc ideo dicit, *Quoniam indignæ*
sunt passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ
revelabitur in nobis (Rom. 8. 18). Si ergo major erit
gloria, quæ præparata est sanctis a Deo, quam quod
unusquisque sanctorum meretur: quomodo sufficiat
et aliis ad salutem uniuscujusque opus eorum, cum
nec sibi soli sufficiat ad gloriam illam justo iudicio
consequendam? *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.*
Venditores operum bonorum, vel doctrinæ, sacer-
dotes sunt, qui præcepta justitiæ in populo dant,
quasi pretium aliquid accipientes fidem ipsorum, qui
peccatores per pœnitentiam solvunt, pretio confessionis
eorum placati. Aut certe hoc pretium doctrinæ
accipiunt, quando sic docentes eos audierit populus.
Populus quidem per obedientiam suam mercatus est
sibi salutem, sacerdotes autem, qui docuerunt et la-
boraverunt circa eos, recipiunt a Deo doctrinæ suæ
labores. Bonum ergo est consilium sanctorum ad pec-
catores, ut eant ad sacerdotes, et fideliter audiant
eos: et cum audierint, faciant, et habebit virtutem
olei fides eorum, si tamen habuerint tempus. 10. *A-*
benientibus autem eis, ecce venit sponsus: et quæ pa-
rutæ erant, intraverunt cum eo, et clausa est janua.
Ostendit nobis per hæc verba, quod illo in tem-
pore inter angustias diversorum terrorum videntes
se peccatores, anxiantur, et current huc et illuc
ad sacerdotes, doctrinam et pœnitentiam sibi quaerentes.
Alii autem interrogantes, quid eos oporteat
facere, sed festinante iudicio, et necessitatibus aliis
super alias venientibus, cum non sit docendi licentia,
nec tempus faciendæ justitiæ, aut agendæ pœnitenti-
æ, festinatio eorum vacua erit. Hoc enim et in
quotidiano usu videmus fieri. Quotidie enim sacer-
dotes clamant in ecclesia: Qui peccavit, pœnitentiam
agat: qui non peccavit, permaneat in Deo. Neque
seducant vos honores et divitiæ temporales: quia
tempus vestrum prope est: et si consummatio vestra
tardaverit, mors vestra non tardat. Et nemo credit,
nemo obaudit. Cum autem venerit super illos mors,
festinant et anxiantur, vocant sacerdotes, pœnitenti-
am volunt agere, quando jam pœnitentiæ locus non
est. Itaque dum exponunt peccata sua, dum accipiunt
pœnitentiæ tempus, et præcepta justitiæ, capitur
anima eorum, et vadunt vacui, magis autem ligati
justo iudicio Dei: quia non propter odium peccato-
rum displicentes sibi volebant pœnitentiam agere,
sed propter mortis timorem. Adhuc enim si vivere
potuissent, non sibi displicuissent. Alius autem ven-
ditores olei, id est, boni operis, pauperes dicit. Hor-
tantur ergo prudentes virgines fatuas, ut eant ad
pauperes, si patitur eas tempus, ut facientes eis bona
justitiæ, misericordiam consequantur ab eis: quoniam
per misericordias factas in eos, olei, id est,
misericordiae merces acquiritur. Illæ autem dum vadunt,
volentes tunc aliquid boni facere, propter
quod possint cum fiducia occurrere Christo, venturus
est Christus repente, et nihil eis proderit anxietas
illa, tunc incipientibus bene agere, cum tempus bene
agendi concluditur. 11. *Novissima autem venerunt et*
reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi-

nobis. Nihil prodest ex necessitate repetita confessio
ejus, qui ex voluntate nec semel confessus est. Nam
voluntaria confessio et modica sufficit Deo: ex neces-
sitate autem, neque magna. 12. *At ille respondens ait:*
Amen dico vobis, nescio vos qui estis. Signa spiritus
mei in vobis non video. Sicut enim qui immunum
spiritum habet, bona opera facere non potest: sic
qui Spiritum sanctum habet, opera non facit mala.
Quare igitur vos opera non facitis bona, sed mala?
Imaginem meam non cognosco in vobis. Imago au-
tem mea est fugere malum, et sequi bonum: vos
autem econtra fugistis bonum, et operati estis ma-
lum. Non potestis meorum militum præmia acci-
pere, qui tyranni vexilla portatis. Non possum meos
dicere, in quibus meum nihil cognosco.

Homilia liij. ex cap. xxv.

14. *Sicut enim homo peregre proficiens vocavit*
servos suos, etc. Homo peregre profectus, Christus
est, post victoriam passionis ad Patrem iturus: vol-
untate misericordiae homo, non necessitate naturæ.
Commendat autem Christus dilectionem suam, quam
habet in sanctis. Ad regna enim caelestia ascensurus,
et ad Patrem suum iturus, unde descenderat,
peregre se iturum dicit, propter caritatem sancto-
rum, quos relinquebat in terris, cum magis peregre
esset in mundo, sicut ipse testatur dicens: *Incola*
enim ego sum in terra apud te (Psal. 118. 19). Quando
enim venit in mundum Jesus, adhuc peregrinus erat,
neminem habens sui nominis confessorem: post-
quam autem venit, et discipulos acquisivit, jam pa-
terfamilias erat: et ideo proficiens de mundo, pere-
gre proficiscitur. Vis autem scire quantum diligit
fideles suos? Considera quid passus est pro eis. Si
enim magis quam gloriam suam illos amavit, quasi
homo moriens propter eos: quid mirum, si majore
dilectione tenebatur sanctorum, quos relinquebat in
terris, quam dilectione gloriae, quam habebat in celis?
Et tradidit illis bona sua. Non invidens aliis plus
dedit, aliis minus, sed considerans diversitatem fidei
eorum. Qui autem invidus est, aut parvus, omnibus
est parvus et invidus. Neque quasi acceptor personarum
fecit differentiam gratiarum. Vis scire? Consi-
dera quomodo pene æqualiter remuneravit eum, qui
minus obtulit, et eum, qui amplius. Si enim accep-
tor personarum fuisset, utique non tantum in danda
gratia, quantum in reddenda mercede esset æqualis
ambobus. Manifestum est, quod in danda gratia non
personas aspexit, sed virtutem uniuscujusque consi-
deravit: ne supra virtutem opus iniungens, ipse oc-
casio offensionis existeret, et non esset reus qui pec-
cavit, si supra virtutem pondus imposuisset. Volens
ergo Dominus socios nos habere in regno caelesti,
opera nobis diversarum justitiarum commisit: non
quia non habeat potestatem et sine operibus nos glori-
ficare, sed ideo opus præmisit, quia sicut opera
sine præmiis vacua sunt, sic præmia sine operibus
sunt ingrata. 16. *Statim autem abiit qui quinque ta-*
lenta acceperat, et acquisivit alia quinque. De talento
agnitionis Christi acquisivit unam justitiam bene vi-
vendo. De presbyterio autem ipso acquisivit justitiam
sollicite præsidendo Ecclesiae. De verbo acquisivit
justitiam, verbum veritatis sinceriter prædicando. De
baptismo lucratus est secundum Christi regulam bap-
tizando, et dignos filios cum iudicio Ecclesiae ac-
quirendo. De sacrificio acquisivit justitiam, tam
mundum et immaculatum sacrificium populo offeren-
do, et pro peccatis populi exorando. 17. *Similiter et*
ille qui duo talenta accepit, lucratus est alia duo. Id
est, duas justitias. Unam bene vivendo, quam ac-
quisivit a fide Christi: alteram sinceriter ministran-
do, quam fecit ex ministerio diaconatus. 18. *Qui*
autem unum accepit, abiens fodit in terram. Pri-
mum videamus, ut quid neque ille, qui duo talenta
habuit, abscondisse talenta sua proponitur, cum
multi diaconi inveniantur inutiliter: neque ille, qui

accepit quinque, cum multi doctores inveniuntur inutiles, sed ille tantum qui unum accepit, id est, populus? Attende. Deus secundum præsenciam suam, licet sciat qui justus futuri sint, et qui injusti: tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum, quod est talentum bonis quidem ad salutem, malis autem ad præjudicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum prævidentiam suam, illis videtur Deus injungere ministerium suum, illis videtur Deus injungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt justus: qui autem inveniuntur injusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur qui a Deo ordinatus est, et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos. Ergo in sacerdotibus quidem et diaconis non est inventus ut perdat talenta, qui secundum præsenciam ordinatur a Deo. In popularibus autem evenit, quomodo etiam qui peccator futurus est, a Deo accepit fidei gratiam. Secundum hæc ergo quæ diximus, si presbyter aut diaconus peccator inventus fuerit: quoniam quantum ad præsenciam Dei (sicut jam diximus) non ex Deo, sed ex hominibus factus videtur presbyter aut diaconus, quasi laicus invenitur inter eos qui unum talentum fidei acceperunt. Ac per hoc nemo ordinatus a Deo peccat, nisi ut qui unum talentum accepit a Deo. Ideo autem gratia fidei omnibus a Deo præstatur, gratia autem clericatus non omnibus, sed dignis: quia in illa causa salutis est, in ista autem dispensatio mysterii. Nam et paterfamilias annonam quidem omnibus servis præstat, negotia autem sua non omnibus committit. Abscondit autem talentum suum in terra, qui accipiens notitiam Christi, contemnit vitam spirituales, et in terrenis actibus et deliciis conversans, obruit illud in carne sua, et sollicitudinibus mundi quasi spinis suffocat fidei suæ bonum, et non facit fructum. Hoc est enim, talentum in terra abscondere, quod est semen verbi inter spinas suffocare. Sciendum est autem quod ille, qui fodit gratiam suam in terram, non peccare proponit, sed justitiam non facere. Qui enim peccat, non abscondere videtur gratiam, sed corrumpere. Si ergo in tenebras exteriores mittuntur, qui accepto verbo fidei, carnaliter vivendo, fructum justitiæ non faciunt: putas in quales tenebras sunt ituri, qui ipsum talentum fidei suæ peccando perdidit? Iste qui fodit talentum suum, similis est virginibus fatnis, quæ habentes lampades, oleum non habebant: tam enim illæ, quam iste putaverunt sibi ad salutem hoc solum, quod credebant in Christum, posse sufficere. Nam vere talentum non perdidit, id est, domini sui, tamen reus est damni. Non enim propter hoc solum unusquisque fit Christianus, ut sit Christianus, servans talentum fidei suæ, sed ut operetur justitiam Christo. Sicut enim qui seminandi causa accipiens semen, tempore sationis non seminaverit, damnum facit domino suo: etsi non perdidit semen, est tamen tantum damnum, quantum poterat lucrum facere, si opportuno tempore seminasset: sic qui accipit fidem Christi, et in hoc sæculo sationis non fuerit operatus justitiam, etsi fidem suam non perdidit, tamen tantum videtur peccasse, quantum potuit justitiam facere, si non neglexisset. 19. *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum.* Primum videamus quare interim Dominus ascendit in cælum, post modicum iterum reversurus, et semper cum sanctis futurus? Ut videlicet absente eo fideles gloriam sibi et vitam æternam acquirant per fidem et opera. Præsente enim Christo nec tentari fideles poterant, nec probari, si essent veri fideles: quoniam si sit

præsens, non creditur, sed videtur: cum autem absens fuerit, non videtur, sed creditur, dum timetur. Christo igitur præsente, etsi tentationem aliquam sustinerent propter eum, aut justitiam facerent, opus tamen eorum non videbatur esse in fide, sed in oculis. Ideo nec poterant sibi mercedem suam per justitiam acquirere, nisi ascendisset ab eis. Nam servus fidelis domino absente probatur: præsente autem domino quicquid fecerit non est laus servi, sed domini.

Christus propter utilitatem nostram ascendit.—Vides ergo quia non propter suam utilitatem Christus ascendit, sed propter nostram. Tempus autem differt largum, ut longior detur hominibus justitiæ faciendæ licentia. 20. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, dicit: Domine, quinque talenta tradidisti mihi.* Vide, bonus servus, non quasi glorians in opere suo, non primum lucri talentorum memoriam facit, sed primum memorat quæ accepit, postea quæ invenit: ut ostendat non studii sui aut laboris esse quod acquisivit, sed beneficiorum domini sui, quibus acquisivit. Tamen si dicat: Domine, ego, quantum ad meum studium et laborem, nec modicum quidem justitiam facere potuissem, nisi gratia tua fuisset mecum. Sicut dicebat ille qui dicit: *Sed plus omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum* (1. Cor. 15. 10). *Aut ei dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, qui supra pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui.* Pauca sunt admodum. Si quis de magna massa tritici modicum dederit drachmam, aut de magno vase vini modicum dederit gustum: sic de magno thesauro regni celestis modica nobis per Spiritum sanctum artha præstatur. Propter quod dicebat Apostolus: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt* (1. Cor. 13. 9. 10). Non dixit, *Intra ad gaudium domini tui*: sed, *In gaudium domini tui*, ut possessor sit gaudii tui, non tantum spectator, et jam non quasi minister domini, in gaudio ejus, sed particeps gaudiorum. Sicut et alibi ipse dicebat: *Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum, ut videant gloriam meam quam mihi dedisti* (Joan. 17. 24). Quid ergo dignum facimus in hoc sæculo, ut particeps Domini nostri in regnis celestibus fieri mereamur? Ideo juste dicit Apostolus: *Existimo enim quod non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). 22. *Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo.* Et si minor in opere, non minor in voluntate. Videns autem dominus quia servo illi non voluntas operandi minor fuit, sed virtus fidei: nam et ille voluit similiter amplius operari, sed magis desiderius ejus non sufficit modica fides: ideo justus iudex, etsi non similia lucra suscepit ab illo, quemadmodum ab isto, tamen sic benevolentia istum suscepit, quemadmodum et illum: quia Christus non magis operum remunerator est, quam voluntatum. Nec putet ergo diaconus, quod ex eo quod diaconus est, beator erit, quam laicus studiosus: non enim dignitas apud Deum honorabitur, sed voluntas. Nec diacono se beatiorem debet putare presbyter ex eo quod presbyter est, quam se, si fuerit bonus diaconus: quoniam gradus ministerii ex Deo est, perfecta autem voluntas ex nobis. Propterea non sumus iudicandi, quia non fecimus quod in parte nostra non est: sed ex eo sumus iudicandi, quod in nobis est posse, si volumus. 24. *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti.* O malitia peccatorum, quæ neque futuri iudicii terrore mutatur! Qui enim peccatum suum debuerat simpliciter confiteri, ut dominum, quem male agendo non solum non confitetur, sed adhuc excusat. Et dum vult unum excusare peccatum, addit et alia duo. Primum, quia peccavit: secundo, quia excusat: ter-

tio, quia et injuriam domino facit. Propterea sciens propheta quam mala sit excusatio peccatorum, dicit - *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem (Psal. 140. 4).* Dic ergo, serve mendax, quomodo metit Christus, ubi non seminavit? Quis enim hominum est, vel gentilium, vel Judæorum, quem non sufficienter spiritualibus et corporalibus sensibus adornavit, cui non dedit scientiam boni et mali, cui non dedit posse fugere malum, et apprehendere bonum, si vult? Sicut enim nullus est homo, cui aliquid corporis membrorum minus sit ad usum corporalem: sic non est, cui minus sit aliquid sensus aut potentie ad intelligentiam boni et mali, et ad omne opus hominum faciendum quodcumque voluerit. Si igitur etiam in gentibus seminavit gratiam suam, ex quibus nullus justitiæ colligitur fructus: quomodo in te metit quod non seminavit, quem quasi aratro spirituali crucis suæ verbo aravit, quem doctrina justitiæ seminavit, quem Spiritu sancto irrigavit? Tot semina suscipiens gratiarum, vel unum fructum justitiæ non debuisti offerre? Nam Deus hominem ex duplici creans natura, corporis et animæ: in corpore quidem creavit quinque sensus, et motus quosdam concupiscentiarum, nascentium ex occasione sensuum prædictorum: in anima autem creavit judicia et virtutes, ut intelligat malorum rerum et bonarum discretionem, ut possit resistere motibus suis corporalibus. Qui ergo secundum delectationes carnales vivere elegerunt, nec que considerant in anima sua judicia et virtutes esse creatas: nec enim experiuntur ea si sint, sed tantum sensus carnales, concupiscentiarum nascentium ex occasione sensuum prædictorum excusantur, ex quo fit, ut sic arbitrentur et dicant, quia omnia bona carnalia et mundialia ideo creavit Deus, ut omnibus eis utamur. Nam si vere non sunt creata in nobis secundum animam judicia et virtutes, quibus possumus resistere motibus concupiscentiarum nostrarum carnalium: certum est, quia ideo creata sunt bona carnalia, ut utamur illis. Si autem creatum est in nobis, et intelligere eos, et posse resistere eis: sine dubio non ideo creata sunt corporalia bona et mundialia, ut eis utamur, sed ut resistentes eis, meliori studio acquiramus nobis mercedem. Nam nec intelligere malum et bonum in nobis esset creatum, nisi prius creatum fuisset et posse resistere malo. Ut quid enim homini datum fuisset intelligere, si non fuisset ei datum et posse facere quod intelligit melius esse? Numquid animalibus Deus creavit intelligere, quod honestius et laudabilius est? Non, quia nec creavit in eis posse facere aliquid quod melius est. Sic nec homini creasset intelligere, nisi creasset ei et quod intelligit facere posse. 26. *Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve nequam et piger, sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi.* 27. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris.* Nequam dicitur, quia contumeliam reddidit domino pro honore: piger, quia talentum non duplicavit. Et ideo pro eo quidem quasi superbus, pro hoc autem quasi negligens condemnatur. Vere nequam, quia largitatem domini quasi violentiam accusavit. Nec enim Deus ideo gratiam intellectus, aut notitiam sui homini dedit, desiderans gloriam sibi acquiri per eum: sed ut per gratiam Dei ipse sibi vitam æternam et gloriam mereatur, et societatem cælestis regni cum Deo. Hoc sine dubio intelligitur ex ipsa præcedentium remuneratione justorum. Si enim propter se dedisset gratiam hominibus, nunquam, a servis pauca suscipiens, redderet multa. Sed malitia excecatus, dum voluit sapientiam Dei fallere, majoribus se iratus vinculis alligavit, dicens: *Metis ubi non seminasti.* Si enim veritatem scivit dominum suum, eo magis debuit festinare, ut per diligentiam suam avaritiam domini sui faceret, ne per negligentiam suam injustitiam ejus magis ad iracundiam provocaret: quia austeritas non contemnitur, sed timetur. Qui autem timet, non contem-

nere, sed placere festinat, sciens quomodo qui metit, ubi non seminavit, magis vult metire, ubi seminavit. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris.* Quidam putant iras istos omnes doctores esse, diferentes autem gratias habuisse: et hunc tertium ideo argui, quia non docuit alios gratiam scientiæ, quam habebat. Et quamvis omnis homo rationalis constitutus numularius dici possit, tamen nescio si habeat rationem, qui sic minimus est, ut unius talenti gratiam habeat. Qui numularius est, non indiget ejus: si autem est qui illius magisterio opus habeat, ille sine dubio numularius non est. Cauti enim hominis est, numularium esse, qui differentias pensat verborum. Ergo necesse est hunc tertium intelligere popularem, sicut diximus supra. Mensa est omnis Scriptura divina, sicut et alibi exposuimus, secundum quod dicit propheta de Scriptura Veteris Testamenti Judæis scandalum facta: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum (Psal. 68. 23).* Non enim mensa eorum corporalis facta eis in scandalum, sed Scriptura legis eorum. Legentes enim in lege, *Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut. 21. 23):* et videntes Jesum crucifixum, contra legem æstimaverunt credere in Jesum crucifixum, quem lex maledictum annuntiabat: non intelligentes, quia nostram maledictionem in ligno susceperat, ut nos liberaret a maledictione, quam susceperamus per lignum: et sic facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Item videntes eum in sabbatis operantem, leprosos tangentem, a quibus omnibus abstinere lex diligenter præcipiebat, scandalizati sunt in eum, dicentes: *Hic homo non est ex Deo, qui sabbatum non custodit (Joan. 9. 16):* non intelligentes, quia corporale quidem solvebat, spirituale autem implebat. Et hoc modo facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Ergo mensa est omnis Scriptura divina, in qua panis verbi nutriens animas positus est, supra quam omnes Christiani recumbunt, et epulantur in spiritu. Numularii autem præbidentes mensæ illi sunt sacerdotes fideles et prudentes: qui cum viderint fidem et actus Christianorum, accipiunt judicium de Scripturis, quasi de mensa, et ponderant eos, et æstimant, et intelligunt si digni sunt Deo, aut non. Et si habent charagma, id est, figuram et imaginem mundi, sunt ipsius, et oportet eos abjicere. Huic mensæ qui commiserit fidem suam, quam baptizatus suscepit a Christo, ut in Ecclesia permaneat, Scripturas aut legat, aut audiat incessanter ex fide, ut alloquutionibus sacerdotum nunquam fraudetur. Impossibile enim est, ut non multiplicetur fides ipsius. Paulatim enim die in diem timor Domini generatur, sensus ejus illuminatur, scientia ejus crescit, confirmatur in fide, excitatur ad desiderium regni cælestis, apprehendit eum zelus antiquorum sanctorum quos legit, excitatur et ipse plerumque ad easdem virtutes. Vides quantum usuram facit augmentata fides, data ad mensam Scripturarum sanctarum. Sicut enim pecunia hæc corporalis quidem, si sit in sacculo, inclusa ipsa est semper; si autem fuerit agitata de manu in manum, usu ipso multiplicatur, unde usura dicitur ab usu: sic et fides Christi, siquidem otiosa teneatur in corde, non solum ipsa manet quæ fuit, sed adhuc minoratur in otio, et torpescit, et segnificatur, et paulatim per actus carnales exinanita ad nihilum vadit: si autem exercitata fuerit Scripturis, et loquutionibus assiduis suscitata, operibus bonis vivificata, non solum dico, multiplicabitur, sed nunquam desinet crescere, donec vivet homo. Numquid nos ex nobis hoc dicimus? Ipse denique propheta in principio Psalmorum suorum hunc annuntiat esse beatum. Nam cum dixisset, *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit: addit, Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 1. 2).* Et quod sit lucrum medita-

thois hujusmodi, subinfert, dicens: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur* (Psal. 1. 3). 28. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* 29. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Peccator agnoscens Christum, habet hanc ipsam gratiam, quod cognoscit Christum: sed cum venerit in iudicium Christi, dividitur a consortio cognoscentium Christum: et sic tollitur ab eo, quod videbatur habere, quamvis vere non habebat. Quomodo qui cognoscit Christum, et peccat, videtur quidem habere scientiam Christi, vere autem non habet: et in sa notitia Christi additur homini justo qui habebat. Ille vere habet scientiam Christi, qui iustitiam facit. Et quomodo ei additur scientia Christi super scientiam? Ut qui videbat per speculum in aenigmate, videat facie ad faciem: et qui cognoscebat ex parte, cognoscat sicut cognitus est (1. Cor. 13. 12) Sed aliter intelligitur. Qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere quasi habuerit, nihilominus remuneratur a Iudice bono: qui autem fidem non habet, aut bonam in Domino voluntatem, etiam ceteras virtutes, quas videtur naturaliter possidere, perdit. Eleganter ait, *Quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quicquid enim boni sine fide Christi est, non ei imputatur, qui male usus est eo. Sicut sunt multi, qui videntur quidem aut mansueti, aut humiles esse: sed quia non suat hoc propter Deum, licet videatur esse aliquod bonum eorum, non autem est: quia quod non est ex fide, peccatum est. 30. *Et hunc nequam servum projicite in tenebras exteriores.* Considerandum est, ut quid non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores*: sed, *In tenebras exteriores.* Quidam dicunt non tantum esse infernum deorsum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca et ignea, in quibus puniuntur qui digni sunt. Forte ergo ideo dixit exteriores tenebras, et non inferiores. Qui considerat quomodo sequens parabola parabole huic præcedenti conjuncta est, et quomodo pars est parabole hujus: nec enim alterius rei parabola est, nisi ipsius: non sine ratione requirit: quia quod ait: *Post multum temporis veniens dominus servorum illorum, posuit cum eis rationem*: non de secundo dicit adventu, quando venturus est cum majestate: sed de adventu, qui frequenter solet venire ad omnes Christianos, quibus gratiam dedit suæ cognitionis: et discutit eos, et ponit rationem cum eis, ut iudicet eos, et justos ab iniquis discernat, sicut exposuimus supra in parabola ubi dicit: *Simile est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis* (Matth. 18. 23). Habet autem alia parabola sic: 31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* 32. *et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ac si dicat: Interim quidem sic veniet, sic ponet rationem cum servis suis, sic discutiet eos, sicut exposui in ista parabola. Cum autem venerit Filius hominis in majestate Patris sui cum angelis suis, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, tanquam non semper veniens cum majestate Patris veniat, nec cum angelis suis, nec semper veniens sedeat in sede majestatis suæ, sed tunc tantummodo fiet hoc. Sed et illud vide, quomodo in hac parabola peccatorem non in ignem, nec in aliquam poenam, sed tantum in tenebras exteriores mitti præcepit: in illa autem, cum venerit in majestate Patris, jam non tantum in tenebras exteriores, sed et in ignem mittet, et poenas. Item in hac parabola justum in gaudium jubet intrare, in illa autem in regnum. Adhuc autem quod ait, *Accedens autem et qui unum talentum acceperat ait: Sciebam quia homo durus es, metis quod non seminasti, et congregas quod non sparsisti*: putas in secundo adventu, cum venerit sic terribiliter cum gloria sua, stabit peccator ante eum, et talia dicet? Absit. Maxime cum nec æstimet viri prudentes personale tunc fore iudicium, ut per singulos homines Christus quidem inter-

roget, peccator autem respondeat, et gesta narrationum conficiantur: sed verius est quod ait Apostolus: quia in cogitationibus suis iudicabitur unusquisque dicens: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente sibi conscientia eorum, et non se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, cum iudicabit Deus occulta hominum secundum evangelium meum per Jesum Christum* (Rom. 2. 15. 16). Ergo in hoc sæculo, quamdiu sunt Christiani in corporibus suis, venit Christus ad eos, et ponit rationem cum eis invisibiliter, et interrogat eos in cogitationibus eorum, et audit eos in ipsis loquentes, sicut scriptum est de utroque. De hoc quidem, quia *In cogitationibus impij interrogatio erit* (Sapient. 1. 9); de illo autem, *Quia cogitatio hominis confitebitur* (Psal. 75. 11). Ut quæta, dicit in Psalmo: *Viduum et pupillos interfecerunt, et advenam occiderunt, et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psal. 93. 6. 7): non quia talia fuerunt specialiter verba illorum, sed quia tales sunt cogitationes hominum facientium mala. Nec enim facerent mala, si cogitarent, Deum aut intelligere aut videre quæ faciunt. Sic et hic, non quia talia specialiter sunt dicta hominis justi, aut peccatoris: sed quia tales sunt cogitationes eorum, et cogitationes eorum quasi dicta ponuntur. Omnis enim vir justus, qui facit opera bona solum propter Deum, cum venerit in recordationem actuum suorum honorum, necesse habet venire frequenter, aut Deo movente cogitationes cordis ejus in eo, aut diabolo, prætermissis Deo: nescio tamen, cum venerit considerans intra se et actus suos honos, et naturam carnis suæ malevolam, sic loquitur in cogitationibus suis: Non ego hæc feci. Nec enim credibile sine Deo naturam carnis injustam facere opus justum, sed virtus gratiæ Christi, quam dedit hominibus per fidem nominis sui. Et talis cogitatio ejus sit confessio ante Christum, audientem tacitas cogitationum loquentium voces. Item omnis peccator, qui fecit opera mala, cum venerit in recordationem actuum suorum malorum: necesse enim habet venire frequenter, sive ipso Christo movente cogitationes cordis ejus in eo, sive diabolo, Dei permissione: scio tamen, veniens nunquam se ipsum reprehendit in cogitationibus suis, nunquam se ipsum accusat, nunquam se iudicat reum, sicut solent facere si deliquerint justis: alioquin et compunctus emendaretur; sed excusat se semper in cogitationibus suis, et absolvere se festinat a reatu peccatorum suorum. Aut enim naturalibus necessitatibus imputat quod peccavit, aut plus ab omnibus Deum exigere dicit, quam ipsa patitur hominum habitudo. Non potest enim bona cogitare, qui mala opera facit: sicut nec mala cogitare potest, qui facit bona propter Deum. Et bonus quidem forsitan interdum mala cogitat: quoniam omnis homo etsi secundum voluntatem animæ bonus est, tamen secundum naturam carnis naturalis est. Malus autem impossibile est ut cogitet bona, quoniam et secundum naturam carnis malus est, et secundum animæ voluntatem perversus, et talis cogitatio maligna fit. Quando enim peccator nihil boni posse facere arbitratur, impediente natura, nisi tantum cognoscere Deum et Christum Filium ejus: nonne cogitationibus suis hoc dicere videtur ad Christum? Quia nihil boni posse facere creasti me, nisi solum cognoscere: ecce habes beneficium tuum. Et hoc ipsum quasi nihil æstimans dicit, quod Christum cognoscit. Similiter et iudicium Christi, et occulta de hominibus aut bonis, aut malis, quasi responsa ponuntur: id est, non quia specialiter sic Christus respondit, sed quia talia sunt iudicia Christi invisibiliter iudicantis. Congratulatur autem justus apud seipsum: primum, quia talia opera fecit: deinde, quia nihil eorum sibi imputavit, sed omnia Christo; propter quod superadditur ei gratia Spiritus sancti, et introducit eum in suum gaudium, ut sic gaudeat in futuræ spe gloriæ suæ, sicut gaudet et Christus. Nam quantum largior fuerit spes hominis, tantum cordis ejus gaudium plenum est. Sicut in alio loco Dominus

dicit discipulis suis: *Hæc loquutus sum vobis; ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur (Joan. 15. 11)*, id est, spes vestra. Spes enim plena hominis, plenum est gaudium cordis ipsius. Peccator autem qualia diximus cogitans, graviter fert: primum, quia mala fecit: deinde, quia ingratus est, nullam virtutem se æstimans accepisse ad faciendum opera bona, nisi nudam notitiam ejus. Propter quod jubet tolli ab eo etiam hoc ipsum quod cognoscit Christum, et mittit eum in tenebras exteriores. Jubet autem, sicut arbitror, malignos spiritus ministrantes sibi ad mala, qui obscurantes mentem ejus et obligantes opera ejus, et consilia simul, quod est manus et pedes, ut nihil ulterius boni aut consilii possit, aut agere, mittunt eum foras. Ubi foras? Extra Ecclesiam Christi, extra fidem veritatis, extra conventum sanctorum, in hæreses tenebrosas, ubi non apparet lux veritatis, sol justitiæ numquam splendet. Non enim dixit, In tenebras inferiores, ut infernales intelligamus: sed, *In tenebras exteriores*, ut hæreses intelligamus præ cæteris plus tenebrosas. Aut certe quamdiu quidem peccator mala operatur, aut cogitat, in tenebris est, sed in tenebris propinquieribus: quando autem in hæresim quamdam projicitur, tunc projicitur in tenebras exteriores.

Homilia liv. ex cap. xxv.

31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, etc.* Criminosas personas judex auditurus in publico, tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam: hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda pœnarum, quæ non solum pati, sed et videre tormentum est. Stant juxta parati tortores, crudeliores aspectu quam manibus. Tota judicii facies cujusdam schematis terrore vestitur. Et cum ad medium productæ fuerint criminosæ personæ, ante interrogationem judicis ipsius, judicii terribili discutiuntur aspectu. Similiter et Dominus se ad judicium venturum promittit similiter cum tremore, non cum simili terrore. Nam et bona et mala similiter ordinata sunt in terra sicut in cælo, non tamen similia. Ergo videntes in terra pœnas, et glorias, non similes putare debemus in cælo: sed cum sint talia super terram, multo majora suspicari debemus in cælo. Quantum enim Deus distat ab homine, tantum cæleste judicium a terreno. Istius enim judicii splendor in schemate, illius autem judicii majestas in veritate, testante propheta: *Deus manifeste veniet, Deus noster et non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida (Psal. 49. 3)*. *Manifeste*, inquit, non jam celatus in corpore, sicut antea, ut vix eum etiam boni cognoscerent: sed manifestus in gloria, ut etiam mali eum confiteantur: invitati: ut qui contempserunt eum, in humilitate, cognoscant eum in potestate. Et qui scire noluerunt quam dulcis est misericordia ejus, sentiant quam gravis est ira ipsius. *Deus noster, et non silebit*. Non dixit, *Et silebit*, ostendens quia ipse quidem de se tacebit, sed ipsa gloria ejus de ipso loquatur. Aliquando transfiguratum eum in monte videntes apostoli, acceperunt mandatum ne cui dicerent (*Matth. 17. 9*), ne videretur Christus per potentiam subjugare sibi populum, et non per fidem. Tunc autem jam nemo tacebit, quia non est venturus adhuc tentare fideles, sed jam perdere infideles. Tunc prædicatores necessarii non erunt. Nam etsi vox omnium taceat, visio ipsa clamabit, sicut ipse de secundo suo adventu dicit: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, sic erit adventus Filii hominis (Matth. 24. 27)*. *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ*. Scimus certissime, quia sedes Christi homines sunt. Cum ergo de primo adventu et ascensu Christi dicat propheta, *sedisse eum super sedem sanctam suam, hoc modo: Ascendit Deus in strepitu, Dominus in voce tubæ: Deus sedet super sedem sanctam suam (Psal. 46. 6. 9)*: quomodo

hic secundum suum adventum exponens, dicit, *Tunc sedebit super sedem gloriæ suæ?* Sed vide quia in primo adventu sedem Christi sanctam dixit, in secundo autem gloriosam. Quomodo? in primo adventu mundavit nos per verbum, lavit per aquam, sanctificavit per Spiritum: in secundo autem glorificabit per resurrectionem, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ, ut fiat conforme corpori gloriæ ejus (*Philipp. 3. 21*): cum seminati fuerint homines in infirmitate, et surrexerint in gloria: cum seminati fuerint corporales, et surrexerint spirituales (*1. Cor. 15. 45. 44*): tunc sedebit in sede gloriæ suæ: cum sedes ejus hoc modo facta fuerit gloriosa. 32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes*. Quia omnibus gentibus cognitionis suæ gratiam condonavit, judicans juste in utroque, ut nec boni, sine doctrina veritatis, bonitatis suæ fructus amittant: nec mali, propter excusationem ignorantis, malitiæ suæ pœnas effugiant. Nam sicut in nocte rerum facies non apparet, sed et gemma quasi lapis videtur, et lapis quasi gemma existimatur: sic et ante adventum Christi humanorum cordium differentia non apparebat, sed et mali quasi boni sustentabantur, et boni quasi mali contemnebantur. At ubi illuminatio Evangelii ad omnes gentes prædicata pervenit, tunc manifestata est qualitas omnium voluntatum, tunc omnes gentes inexcusabiles factæ sunt. Et ideo tunc juste ad judicium congregabuntur omnes, quia qui mandatum præmittit, tacite judicium futurum esse denuntiat. *Tunc segregabit eos ab invicem, sicut segregat pastor oves ab hædis*. Tunc enim homines mixti sunt, et non solum mixti, quomodo in iisdem locis simul conversentur justi cum impiis, sed etiam confusi sunt, quomodo inter justos et impios, quantum ad homines discretio non apparet. Sicut in tempore hiemis inter virides et aridas arbores discretio non est; cum autem venerit tempus illud heatum vernale, discernuntur: ita nunc unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur, impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructum: sancti autem et foliis vestientur vitæ æternæ, et fructibus onerabuntur gloriæ. Et hoc modo segregabuntur a Domino cælesti pastore. Et pastor quidem corporalis segregat secundum naturas corporum, Christus autem secundum genera animarum segregat homines. Oves sunt homines justi, propter mansuetudinem, quia ipsi neminem lædunt: propter patientiam, quia cum ab aliis læsi fuerint, sustinent. Et sicut oves, quando ligantur, aut tacent, aut in simplicitate balant: sic et sancti, cum læduntur, aut tacent, aut certe in benignitate probati, preces transmittunt ad Deum. Et sicut ovis ad mortem ducitur, et non clamat; vita ejus tollitur, et mansuetudo ejus non immutatur: sic et sancti maledicuntur, et non remale dicunt: percutiuntur, et non repercutiunt: bona eorum diripiuntur, et illi non contradicunt: dolorem sentiunt, et clamorem non emittunt. Et quid opus est clamoribus, cum ille qui nocet, non miseretur, etiamsi clamaveris? ille autem qui misericors est, miseretur, etiamsi non clamaveris, audit et videt? Hædos autem homines peccatores dicit, quia in capris naturaliter hæc insunt vitia: libido præ cæteris animalibus, superbia, rixa. Semper enim se percutientes incedunt, et modo humero pulsante, interdum cornu percutiunt. Item invidi sibi alterutri invident: sicut significat Salomon de invidis, dicens: *Sicut capra, sic aspiciat ruinam proximi sui (Eccl. 11. 32)*. Item jactantes sunt et gloriantes, sicut idem significat Salomon, dicens: *Tria sunt, quæ securiter ambulant, leo inter jumenta, gallus inter gallinas, et hircus præcedens capras (Prov. 30. 29-31)*. Item capræ multam trahuntur concupiscentia gulæ. Propter gulam namque suam per saxa et præcipitia ambulant, et super præcipitia se suspendunt. Item clamoribus super omnia garrulæ. In omnibus his vitiis peccatores abundant, et ideo hædis sunt assimilati. Adhuc quero, quare non eorum similes introduxit ætates, dicens: Ita separabit eos, sicut oves ab hæreis: aut ita, Sicut agnos ab hædis?

Sed videte quomodo volens ostendere, sanctos perfectos in omnibus, ponendos ad dexteram: et impios omnino infructuosos, ad sinistram: ideo sanctos, oves: impios autem hædos vocavit. Quomodo agni, etsi natura mansueti sunt, tamen non sunt omnino fructiferi propter ætatem: fructum enim adhuc non habent lactis et lanæ. Item capræ etsi malignæ sunt ex natura, tamen ex aliqua parte fructiferæ sunt per ætatem; lactis enim abundantiores exhibent fructus. Hædi autem et mali sunt ex natura, et omnino infructuosi sunt ex ætate. 33. *Et statuet oves ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram.* Quando aliquis ante conspectum regis aut iudicis introducit, ex ipso loco, ubi stare jubetur, intelligit, si propter bonum introductus est, aut propter malum. Si enim propter bonum, statim vocatur in proximo: si propter malum, longe stare jubetur: sic et istos, Deus justos quidem ad dextram constituet, et peccatores ad sinistram: ut unusquisque meritorum suorum conditionem ex ipsius loci qualitate cognoscat, et ante iudicii sententiam pœnam confusionis excipiat. Merito justos ad dextram collocat, quia nunquam cognoverunt sinistram: merito impios ad sinistram, quia nunquam cognoscere voluerunt dexteram partem. *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ autem sunt, quæ a sinistris sunt (Prov. 4. 27).* Ecce enim, si tu consistas in publico pariter cum amico, et veniens aliquis illum salutet, et te contemnat, aut separans illum a te, cum illo loquatur, aut familiariter cum illo jocetur: nonne tu relictus solus, stas aporiatus in publico, et graviolem existimas illam confusionem, quam mortem? Et quomodo putas impios confundendos in die iudicii, quando ante conspectum angelorum, segregatis justis, fuerint derelicti? Nonne, etsi nihil ulterius paterentur, illa sola verecundia sufficeret eis ad pœnam? Apostolus autem dicit sanctos jam collocatos esse ad dexteram virtutis per ascensionem et sessionem Domini Salvatoris (*Ephes. 1. 20*). Nam sicut in carne sua omnem carnem suscepit, et crucifixus omnem carnem crucifixus in se, et resurgens omnem resuscitavit in se: sic ascendens, et sedens ad dexteram Dei, omnes ad dexteram collocavit. Quomodo hic dicit, quia tunc statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram? Sed vide quia nunc nos collocavit ad dexteram, ad agendum ea, quæ sunt dexteræ partis: postea autem statuet ad dexteram suam, et conregnandum. 34. *Tunc dicit illis qui ad dexteram.* Et quare non illis ante, qui sunt ad sinistram? Quia paratior est Deus semper ad beneficiendum, quam ad malefaciendum. Nam bona bonis secundum propositum suum præstat, quia bonus est: malis autem mala contra propositum suum facit in vitus, quia iudex est. Quicquid autem homo contra naturam suam agit, pigrius agit. Si enim Christus delectaretur in pœna peccatorum, nunquam seipsum pro peccatoribus tradidisset. *Venite, inquit, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quia dedistis quæ semper habere non poteratis, recipite quæ in perpetuum possideatis. Merito centuplum super cælum, qui unum seminastis in terra. Non enim quantum justitia hominum potest mereri, tale creatum est regnum cælorum: sed quale Dei virtus potuit præparare. Si enim secundum angustias humanæ justitiæ regnum cælorum creare voluisset, utique post opera hominum illud creasset: nunc autem, quoniam non secundum mercedem hominum, sed secundum suam largitatem constituit mercedem sanctorum: ideo antequam sanctos crearet in sæculo, regnum cælorum præparavit in cælo. Propterea et quos ante constitutionem mundi suos esse cognoscit, tantis eos laboribus onerat, et tandiu laborare facit, donec digni efficiantur regno cælesti: quia non secundum modicitatem hominum regnum Dei exinanitur, sed secundum magnitudinem regni homines sublevantur. 35. *Esuriivi enim, et dedistis michi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Hodie si amicus tuus, aut colonus, aliquid tibi offerat munus, verbi

gratia, aliquid vestimentum: tu autem despiciens illud, eo ipso vidente, des illud uni ex circumstantibus tibi servis, nonne munus vilescere facis, et confundis graviter offerentem? Si vero suscipiens munus illius, statim vestieris te, et processeris cum ipso vestimento, magnificas munus, et nimis laudificas offerentem. Putas, quanto gaudio extolluntur sancti, quando in conspectu omnium angelorum, quod fecerunt hominibus, ipse Dominus fatetur se accepisse? Jam tale videtur opus eorum, non quale datum est, sed quale persona illius qui accepit. 37. *Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, 38. quando te vidimus hospitem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te? Quando autem te vidimus esurientem, et pavimus: aut sitientem, et potavimus? 39. Quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? O humilitas, quorum nec post mortem deficiet! Homo enim malus etiam falsis laudibus delectatur, vir autem bonus etiam debitam sibi laudem fugit. Ecce si per errorem personæ veniens aliquis, pro altero alteri vano homini gratias agit pro beneficio quodam, quamvis in conscientia sua cognoscat se nihil tale fecisse, tamen tacet et congaudet, audiens quæ non sunt sua: si vero bono alicui gratias agit, quamvis bonus ille intelligat verum esse quod de se dicitur, tamen refugit, et repellit audire etiam ea quæ sibi debentur. Sic et sancti debitam sibi laudem tunc repellentes dicunt: *Quando te vidimus esurientem? 40. Et respondens rex, dicit eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum fratrum meorum minimorum, michi fecistis.* O bonitas Christi! Esto, quamdiu in corpore contemptibilis erat in mundo, fuerat verisimilis ratio, ut propter similitudinem visionis fratres suos homines appellaret: quid autem dicamus, quod in illa gloria constitutus, adhuc contentus est eos dicere fratres, quibus sufficeret ad laudem, si bonos servos illos vocaret? Detrahet sibi quod habet, ut illis præstat quod non habent. Ecce homo si ex humili generatur, et Deo præstante ad aliquam ascenderit dignitatem, erubescit generationem suam audire. Si quis dixerit eum illius esse filium, indignatur se ipsum confiteri quod est, ut appareat quod non est. Et Christus adhuc gloriabitur, fratres suos dicendo, sedens in majestate. Et merito: quia veniens in iudicio gloriæ, non mutavit voluntatem priorem. Hoc potest intelligi et de doctoribus, qui esurientibus justitiam dederunt cibum doctrinæ, quo nutriverunt, et pinguescerent in actibus bonis: qui sitientibus Dei agnitionem, potum veritatis ministraverunt. Aut certe cibaverunt eos, in verbo docentes: potaverunt autem, in Spiritu sancto baptizantes animas peregrinas in mundo. Omnes enim animæ recte peregrinæ sunt in hoc mundo, quæ possunt dicere: *Quoniam advēna sum ego apud te in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei (Psal. 38. 13).* Verbum enim fidei predicantes, colligunt animas ex dispersione alicujus erroris, et faciunt eas domesticas et cives sanctorum. Ipsum colligunt Christum, qui nudos, et adhuc sine aliquo indumento justitiæ, docendo justitiam, vestiunt, sicut scriptum est: *Induite vos viscera mihi misericordiæ, fidem, pacem, caritatem (Colos. 3. 12),* aut Christum, baptizantes eos in Christo, sicut scriptum est: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27).* Et qui tales infirmos et morbo carualium vitiorum languentes visitat, et medicamento curat doctrinæ, Christum curat in eis: quia sicut in integris animabus Christus integer est, sic in languentibus languet. Sed et qui venit ad eos, qui vivi descenderunt in infernum, opera infernalis facientes, id est, qui sunt in carcere, et sunt jam sub custodia dæmonum, sicut dicit Scriptura: *Descendat in infernum viventes (Psal. 54. 16):* veniens autem per verbum educit eos de illo carcere infernali, ut liberet eos de custodia dæmonum, ut possint dicere gratias agentes: *Domine Deus, clamavi ad te, et sanasti me: Domine, revocasti ab inferis animam meam (Psal. 29. 5. 4):* ad Christum venit in carcere. Si enim hæc omnia corporaliter corporibus ministrare*

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura: putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificate possunt vivere in æternum? Quanto melior est anima quam corpus, tanto meliora sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnalem speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus noster: sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravatus non suffert. Tamquam si dicat eis: Quasi putredo et spurcitia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit: *Venite, benedicti Patris mei:* et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei?* Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est: sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esurivi et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur: putas quales pœnas exsolvent pro eo, quod peccant? Et digne: Deus enim ideo hominem fecit, ut beneficiat, et ad gloriam Dei pertineat: non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, eum quasi in expeditione creando transmisit: et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit eum eo, et factione habita, fugam petit: prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem? O inconvertibilis inobedientia peccatorum!* Quis non intelligat hoc, quia omne malum facimus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad justos, *Quando uni minorum istorum fecistis, mihi fecistis?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere: in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consequenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt; qui sic undos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiæ domum per fidem introduxerunt; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per penitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiant ea, non possunt vivere semper: putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spiritualibus eleemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesia ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus: sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse: quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem escam spiritualem abominantur, *Et appropinquerunt usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat eleemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accipit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo: qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei: et quantum damnationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

INTERPRETATIO in Isaiam prophetam. — Laus Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat; nobilitas non ex majoribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant; cur fuere instituta; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas; virtutis exercendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni respondetur. Idololatriæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isalam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, nonnisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *In novissimis diebus.* Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chysostomus loqueretur; de bello apud populos antiquiores. 27-30

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam ægre ferunt; nequitia in seipsa supplicium habet. Deus jus dicens ab Isaiâ inducitur; suppidis accusari non grave, plecti terribile; peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis. Mulierum luxus. Mulierum lascivia

tempore Chrysostomi. Deus non semper similia peccantes similiter casigat. 39-34

CAP. IV. 34-36

CAP. V. Canticum cur criminationes contineat. Avaritiæ morbus. Contra ebrietatem. 36-67

CAP. VI. Deus quomodo videri possit. Virtutum cælestium officia. Anomœos insectatur. Confessionis lucrum quantum. 67-77

CAP. VII. Ratio prophetiarum; prophetiæ quomodo fidem adderet Deus. Contra Marcionem et Valentinum. Ira Dei uovacula. 77-90

CAP. VIII. Deo adest is qui procul est. 90-94

MONITUM ad Homilias in Oziam seu de Seraphinis. 93-98

HOMILIA I in laudem eorum qui comparuerunt in Ecclesia, quæque moderatio sit servanda in divinis laudibus. Item in illud, *Vidi Dominum sedentem in solio excelso (Isai. 6. 1)*. — Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet; laus ecclesiastici conventus. Moralis exhortatio; quorundam incompediti gestus in Ecclesia. Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini et cur illud gaudium metu sit mixtum. Cur Seraphim faciem et pedes velent. Spectacula publica vitanda, quare. Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. Historia Achar; Jesu Nave figura Jesu Christi; anathema quid; unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. 98-107

HOMILIA II in dictum illud Isaïæ prophetæ, *Factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato (Isai. 6. 1)*, et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat prætercurrere. — Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor. Scripturæ quomodo audiendæ. Contra Anomœos; divina natura angelis incomprehensibilis. Scriptura nihil habet supervacuum. 107-112

HOMILIA III in secundum librum Paralipomenon, ubi dicitur *Elatum est cor Ozïæ*, deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16. et 4. Reg. 15). — Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. Fragilitas hominis; funambuli tempore Chrysostomi. Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. Alienam improbitatem solatio esse improbis. 112-119

HOMILIA IV in dictum illud Isaïæ, *factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato (Isai. 6. 1)*, et laus civitatis Antiochiæ, et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina. Frequentiam auditorum sibi ipsisque gratulatur; Romæ præfert suam civitatem. Ecclesia Christi invicta; facilius est solem extinguere quam Ecclesiam deleri. Uxor mala corrigenda aut ferenda. Humilitas quantum bonum; in portu naufragium. Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium; sacerdotum major dignitas quam regis; historia regis Ozïæ peragitur. Illio Dei clemens. 119-129

HOMILIA V in dictum illud Isaïæ prophetæ, *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum (Isai. 6. 1)*; et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus. — Regis sacerdotium invidentis audacia; sacerdotis quanta potestas. Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur; timida impietas; sacerdos quomodo debeat corrumpere principem. Peccata justorum cedunt in bonum. Vindicta mansuetudine temperata. 129-133

HOMILIA in Seraphim VI. — Seraphim dignitas maxima. Altare cæleste figura altaris Ecclesiæ; cur jejunia ante communionem. Ad sacrum mensam quomodo accedendum. 133-141

MONITUM in homiliam sequentem. 141-142

HOMILIA in propheticum dictum illud, *Ego Dominus Deus feci lumen et tenebras, faciens pacem, et creans mala (Isai. 45. 7)*. — Loquela creaturarum Deum laudantium qualis. Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. Tria genera rerum, bonæ, malæ, mediæ. Prophetæ cur missi. Virtus non potest in servitutum corrigi. 141-152

MONITUM ad Homiliam sequentem. 152-153

HOMILIA in locum illum prophetæ Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum (Jer. 10. 23)*. — Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum. Libertas actionum humanarum. Abusus loci Pauli ex Epist. ad Cor. I. Abusus alterius loci Scripturæ. Scripturæ verba quomodo tractanda. Deos quomodo similes efficiamus. Hic prophetæ locus libertatem arbitrii non eripit. Ex indicto supplicio libertas arbitrii inferitur. Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. 153-162

MONITUM in duas sequentes Homilias de prophetiarum

obscuritate.

HOMILIA I de prophetiarum obscuritate. Utiliter et percommode factum, ut prophetiæ de Christo et gentibus deque Judæorum reprobatione obscuræ essent, demonstratio. — Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur; experientie et exercitationis commoda. Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomœos redarguit; adversus hereticos de æterna Christi generatione; generatio etiam terrena Christi non intelligitur. Vetus Testamentum obscurum; cur obscuræ erant prophetiæ. Historia de Jeremia. Præsentia non est causa peccati. Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. 163-175

HOMILIA II de prophetiarum obscuritate. Adhuc in obscuritatem veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare. — Chrysostomi modestia; prima causa obscuritatis veteris Testamenti. Secunda causa obscuritatis veteris Testamenti. Christi adventus amicum nobis auctiora restituit. Oratio multitudinis quantum valeat. Peccatores dicti terra. Morum correctio fœnis Scripturæ; Manichæos redarguit. Peccatorum recordatio remedium. 175-192

MONITUM ad Commentarium seu Interpretationem in Danielelem. 191-194

INTERPRETATIO in Danielelem prophetæ. CAPUT PRIMUM. 193-199

CAP. II. 199-210

CAP. III. 210-212

CAP. IV. 212-223

CAP. V. 223-225

CAP. VI. 225-228

CAP. VII. 228-234

CAP. VIII. 234-237

CAP. IX. 237-241

CAP. X. 241-244

CAP. XI. *Ibid.*

CAP. XII. *Ibid.*

CAP. XIII. 244-246

MONITUM in Homiliam sequentem. 245-246

HOMILIA, in magna ecclesia, cum pauca præfatus esset episcopus, in illud Evangelii, *Filius ex se ipso nihil facit, nisi quod viderit Patrem facientem (Joan. 5. 19)*. — Anomœorum objectio, quæ fucum facere poterat, refellitur. Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum. Aliud argumentum contra Anomœos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. Aliud contra Anomœos argumentum. Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio. 247-258

MONITUM ad Homiliam de Melchisedeco. 253-258

HOMILIA de Melchisedeco. — Scripturæ difficultas et obscuritas. Contra Anomœos. Christus quomodo sine genealogia. 257-262

MONITUM ad sequentem homiliam contra ludos et theatra. 261-264

HOMILIA adversus eos qui ecclesia relicta ad Circenses ludos et ad theatra transfugerunt. — Scortorum in theatris impudici gestus. Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt. 263-270

MONITUM ad sequentem homiliam. 269-270

HOMILIA in apostolicum dictum. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1)*. — Caritas Chrysostomi erga discipulos; fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentem non videbant; Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum. Scripturæ divinæ virtus; Paulus non de præsentem solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta monia ecclesiarum; apostoli de futuris solliciti, Petrus apostolorum coryphæus, etc.; orbis præfectus, etc. Paulus de posterorum animabus sollicitus. Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit. 271-280

MONITUM ad Homiliam de perfecta caritate. *Ibid.*

HOMILIA de perfecta caritate, de mercede operum pro merito tribuenda, deque compunctione. — Caritas erga proximum quæ. Libero arbitrio, non fati necessitate gubernatur. Moralis exhortatio; iudicium Dei quam timendum. Resurrectio futura quantum bonum; futuram inter et præsentem vitam discrimen. Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatus. Maledictum Sodomorum non temporis spatio deletum. Peccatores aliquando in hac vita dant poenas; qui in hac vita pro admisso peccato nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur. 279-290

MONITUM ad Homiliam in Joseph et de continentia. 289-290

HOMILIA de continentia. 291-294

MONITUM in opuscula duo sequentia. 293-294

SERMO primus de consolatione mortis. — Luctus an proposit, necne. Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus. Luctus iis qui ante Christum luctus; cur Christus flevit Lazarum; lugere mortuos jam non licet. Quales

futuri simus post resurrectionem. Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda. 293-299

SERMO II. — Resurrectio unde apud infideles dubia. Mortui quomodo resurgent; probatur Deum mortuos posse suscitare. Aliud argumentum. Christus futuram resurrectionem testificatur; item apostoli et martyres, et Machabæorum mater. Formido mortis excluditur. Egregium Davidis exemplum; vestes nigrae in luctibus. Ethnici audita filii morte dictum; plangendi ethnici, Judæi, et catechumeni morientes. Tristitia salutaris quenam. 299-306

DIATRIBA in synopsis sequentem. 305-314

SYNOPSIS veteris et novi Testamenti, quasi commonitorii more. Conspectus operis. — Quare prius Testamentum appelletur, vetus; scopus utriusque Testamenti unus; divisio veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam. Judæorum genus unde. Prophetiæ duæ species, per opera et per verba; prophetia est non modo futura, sed etiam præterita aperire. 315-317

SYNOPSIS Genesis. 318-323

SYNOPSIS Exodi. 325-328

SYNOPSIS Levitici lib. III. 328-330

SYNOPSIS Numerorum. 330-334

SYNOPSIS Deuteronomii. 334-336

SYNOPSIS libri Jesu filii Nave. 336-338

SYNOPSIS Judicium. 338-341

SYNOPSIS libri Ruth. 341

SYNOPSIS quatuor librorum Regnorum. 341-345

SYNOPSIS Regnorum lib. II. 345-349

SYNOPSIS Regnorum lib. III. 349-351

SYNOPSIS Regnorum lib. IV. 351-357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. I. 357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. II. 357-358

SYNOPSIS Esdræ lib. I. 358

SYNOPSIS Esdræ lib. II. 358-359

SYNOPSIS libri Esther. 359-360

SYNOPSIS libri Tobit. 360-361

SYNOPSIS libri Judith. 361

SYNOPSIS libri Job. 362-368

SYNOPSIS Sapientiæ Salomonis. 368-370

SYNOPSIS Paræmiarum seu Proverbiorum Salomonis. 370-373

SYNOPSIS Siraci. 373-376

SYNOPSIS eorum quæ ab Isaia propheta dicta sunt. 376-377

SYNOPSIS eorum quæ in Jeremia propheta dicuntur. 378-380

SYNOPSIS eorum quæ ab Ezechiele propheta dicta sunt. 380-382

SYNOPSIS eorum quæ a Daniele propheta dicta sunt. 382-383

SYNOPSIS Osee. 383

SYNOPSIS Joel. *Ibid.*

SYNOPSIS Amos. 383-384

SYNOPSIS Abdia. 384

SYNOPSIS Jonæ. *Ibid.*

SYNOPSIS Michaë. 384-385

SYNOPSIS Nahum. 385-386

MONITUM ad Homiliam in natalem Christi diem. *Ibid.*

HOMILIA in Salvatoris nostri Jesu Christi nativitatem. 385-394

MONITUM ad Homiliam de Legislatore. 395-398

HOMILIA, unum et eundem esse legislatorem et Veteris et Novi Testamenti; item de veste sacerdotali, necnon de penitentia. — Novum Testamentum cur sic appelletur. Justitiæ evangelium; servitutis species diversæ. Vestitus pontificis figura Christi; virtus perfecto ornamentum. Flores s. rituales sacerdotis; Christus sacerdos et pontifex. Penitentia laudes; martyres et angeli orant pro nobis. 397-410

MONITUM in Homiliam sequentem. 409-412

HOMILIA in dictum illud, *in qua potestate hæc facis* (*Matth.* 21. 25)? — Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. Hæreticis quomodo respondeandum; contra Anomæos, agitur. Anomæorum objectio; opera Dei non capimus quanto minus Deum. 411-428

MONITUM ad sex Homilias Severiani, Gabalorum episcopi, de mundi creatione. 427-430

ORATIO prima. In primum diem creationis mundi. — Scripturæ sacræ dignitas utilitasque; exordio modestim spirante animos audientium sibi conciliat orator noster. Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus; cur invisibilium creationem tacuit. Cælorum formatio. Homo quomodo lux. Jejuniium quomodo sanctificemus; jejuniandum maxime a peccatis. 429-438

ORATIO II ejusdem in secundum diem creationis et adversus qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere *Deus Sabaoth.* — Efficacia verbi divini; abstinentia mater piæ mentis. Christus ante

prædicationem docuit se mundi opificem esse; miracula fides sequitur. Terra quomodo invisibilis erat in principio; firmamenti et cæli ratio secundum Severiani mentem. Mox quomodo est imago Dei. Historia ejusdem, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, *Dominus Sabaoth.* 438-447

ORATIO III ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione. — Contra Anomæos. Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. Deus cur lunam plenam primo fecerit. Astrologia vana quæ; discrimen inter *zphos* et *zaphs*; Filius non factus est. Futilis Severiani sphericæ orbis formam negantis opinio. Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid. 447-457

ORATIO IV ejusdem in quartam diem creationis mundi. — Deus præterita, præsentia et futura videt; baptismus emundat a peccatis omnibus; baptismi figura et vis. Stellis cur non benedixerit Deus. Scripturæ cur Judæis relicta. Illud, *faciamus*, trinitatem et unitatem subindicat. Contra Arianos; primogeniti et unigeniti differentia. Continentia sacerdotii soror est. Jejuniium cum bonis operibus conjunctum esse debet. 457-474

ORATIO V ejusdem in quintam diem creationis. — Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. Contra anthropomorphitas; Deus non circumscribitur. Imago Dei sumus, quomodo. Cur tam late pateret paradus, cum Adam solus inhabitaret; fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis. Contra Arianos. 471-484

ORATIO VI in diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentem, et in lignum scientiæ, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. — Animantium tria genera. Animalia ad recreandum hominem apta. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus est. Serpens mulierem alloquens mentitus est. Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est. Contra eos qui dicebant paradus in cælo esse. Si diabolus decepti, cur serpenti maledicatur. Maria virgo pro virginæ Eva intercedit; Maria quotidie beata dicitur. 471-500

MONITUM ad Homiliam de serpente. 499-500

ORATIO de serpente, quem Moyses in cruce suspendit in deserto, deque divina trinitate. — Divinitas Christo vindicatur; Pneumatomachi redarguuntur. 499-516

MONITUM in Epistolam sequentem ad Theodorum Mopsuestenum, cujus antiqua versio latina hic profertur. 515-518

EPISTOLA ad Theodorum Mopsuestenum, episcopum. 517-518

SPURIA. *Ibid.*

MONITUM in duas sequentes Homilias in Genesisim. *Ibid.*

SERMO I in illud, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et ecce valde bona* (*Gen.* 1. 31); et de eo quod divina eloquia jucundis quibusque rebus antecellunt. — Quomodo differentia calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda. 519-522

SERMO II ejusdem seu demonstratio primum hominem per inobedientiam abjecisse imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse. — In Ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. 522-526

MONITUM in sequentem Homiliam seu concionem. 525-526

CONCIO in principium jejunii, in exilium Adami, et de improbis mulieribus. 525-538

MONITUM ad sermonem sequentem in Abraham et Isaac. 537-538

SERMO in Abraham et Isaac. 537-542

MONITUM in sequentem Homiliam. 541-542

HOMILIA. Quod non sit accedendum ad theatra, quodque id plane adulteros reddere soleat spectatores, sique dissensionem ac litum causa; et de Abrahamo. 541-544

MONITUM in Homiliam sequentem. 543-544

HOMILIAM in illud Abrahamæ dictum, *Pone manum tuam sub femur meum* (*Gen.* 24. 2); et in diversos martyres. 543-564

MONITUM ad quatuor sequentes Homilias in Jobum. 563-564

SERMO primus in justum et beatum Job. 563-567

SERMO II. — Sacerdos celebs esse debet. 567-570

SERMO III. 570-576

SERMO IV. 576-582

MONITUM in sequentem Homiliam in Eliam. 581-582

HOMILIA seu sermo in Eliam prophetam. 583-586

MONITUM in sermonem de beato Joseph. 585-586

SERMO seu oratio de Joseph et de castitate. 587-590

SERMO de Susanna. 589-594

MONITUM ad Homiliam de tribus pueris. 593-594

HOMILIA seu oratio de tribus pueris, et de fornace Babylonica. 593-600

Distributa ad Opus imperfectum in Matthæum, quod Chrysostomi nominæ circumfertur. 599-600
 § I. Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum. 599-601
 § II. Ex præfatione Joannis Mabunii Franciscani in Opus imperfectum in Matthæum. 601-602
 § III. Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti Senensis. 602-604
 § IV. Paronii sententia de Opere imperfecto in Matthæum. Hist. Ecclæ. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio. 604-605
 § V. Hoc opus non potest Chrysostomi esse: cujus sit scripserit, et quo tempore scriptum, disquiritur. 605-607
 § VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomœum fuisse probatur. 607-609
 § VII. Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur. 609-610
 § VIII. De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis. 610-612
PROLOGUS eruditi commentarii in Evangelium Matthæi, incerto auctore. 611-612
HOMILIA prima ex capite primo. — Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. Prophetia duplex. Eunomii hæresis. 612-636
HOMILIA II ex capite secundo. — Liber apocryphus nomine Seth; mons Victorialis. Magorum munera quæ significent. 636-646
HOMILIA III ex capite tertio. — Quomodo vox et verbum differant; cur Joannes appelletur Vox. Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. 646-657
HOMILIA IV ex eodem capite. 657-661
HOMILIA V ex capite quarto. — Filii Dei baptizantur in tentationis igne. Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. Aliud corporis, aliud animæ jejunium. 661-671
HOMILIA VI ex eodem capite. 671-674
HOMILIA VII ex eodem capite. 674-676
HOMILIA VIII ex eodem capite. 676-679
HOMILIA IX ex eodem capite. — Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. Mausuetus quis. Pacifici qui. 679-684
HOMILIA X ex eodem capite. — Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. 684-689
HOMILIA XI ex eodem capite. — Lex per gratiam non aufertur. 689-693
HOMILIA XII ex eodem capite. — Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. 693-702
HOMILIA XIII ex eodem capite. — Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inhibetur. 702-714
HOMILIA XIV ex capite sexto. — Regnum Dei quid. 711-715
HOMILIA XV ex eodem capite. — Tria prima mala: gula, avaritia, vana gloria; tria prima bona; eleemosyna, oratio, jejunium. 715-722
HOMILIA XVI ex eodem capite. 722-725
HOMILIA XVII ex eodem capite. 725-729
HOMILIA XVIII ex eodem capite. 729-736
HOMILIA XIX ex eodem capite. — Christus ostentationem prohibet; nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum. Quid sit credere, vel non credere Christo. Christianus quomodo cognoscendus. 736-743
HOMILIA XX ex eodem capite. — Vero Christiano quid

faciendum sit; fortitudo fidei petra dicitur; hæretici nunquam concordent. 743-747
HOMILIA XXI ex capite octavo. 747-750
HOMILIA XXII ex eodem capite. 751-754
HOMILIA XXIII ex eodem capite. 754-758
HOMILIA XXIV ex capite decimo. 758-760
HOMILIA XXV ex eodem capite. — Qui mortem turget, parum boni operatur. Nihil prodest credere corde, nisi adierit confessio oris. 760-767
HOMILIA XXVI ex eodem capite. 767-771
HOMILIA XXVII ex capite undecimo. — Homo carnalis ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. 771-775
HOMILIA XXVIII ex eodem capite. 775-780
HOMILIA XXIX ex capite duodecimo. — Mundus Dei, et mundus diaboli. 781-787
HOMILIA XXX ex eodem capite. 787-791
HOMILIA XXXI ex capite decimo tertio. — Verbi Dei duplex fructus. 791-798
HOMILIA XXXII ex capite decimo nono. — Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. Mulieris malæ descriptio. Qua de causa contra cursum naturæ aliqua interdum eveniant. 798-805
HOMILIA XXXIII ex eodem capite. 805-816
HOMILIA XXXIV ex capite vicesimo. — Otiosus quis. 816-822
HOMILIA XXXV ex eodem capite. — Quare Christus discipulis passionem suam prænuntiavit. Deus solus scit differentiam inter sanctos; in celo ignorantur invidia et superbia. 822-832
HOMILIA XXXVI ex eodem capite. 832-834
HOMILIA XXXVII ex capite vicesimo primo. 834-838
HOMILIA XXXVIII ex eodem capite. 838-843
HOMILIA XXXIX ex eodem capite. 843-849
HOMILIA XL ex eodem capite. — Qua de causa lites altercationesque inter nos; Christus cur dicitur lapis. 849-859
HOMILIA XLI ex capite vicesimo secundo. — In vita raro accepti prophetæ. 859-863
HOMILIA XLII ex eodem capite. — Hypocritarum mos. Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; quis sit proximus noster. 863-875
HOMILIA XLIII ex capite vicesimo tertio. — Evangelii virtus ubi. 876-880
HOMILIA XLIV ex eodem capite. — Regnum celorum dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. 880-885
HOMILIA XLV ex eodem capite. — Uxor qualis ducenda. Pietatis gradus duo; hæretici serpentibus comparati. 885-900
HOMILIA XLVI ex capite vicesimo quarto. — Exire de Ecclesia quis dicatur. Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. 900-898
HOMILIA XLVII ex eodem capite. — Christus esuriens quomodo satiatur. 898-900
HOMILIA XLVIII ex eodem capite. 900-906
HOMILIA XLIX ex eodem capite. — Vulnere Christus quare servavit. 906-921
HOMILIA L ex eodem capite. 921-924
HOMILIA LI ex eodem capite. 924-928
HOMILIA LII ex capite vicesimo quinto. 928-934
HOMILIA LIII ex eodem capite. — Christus propter utilitatem nostram ascendit. 934-941
HOMILIA LIV ex eodem capite. 941-946

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI SEXTI.

2766-114